

આલેમે ઝમાન, ફાસહાએ દોરાન, ફીલસુફે આવાન
રાજ્ય રક્ષક અને પ્રજા પક્ષક,

પ્રો. શેઠ દાદાભાઈ નવરોજી એમ. પી.
જી. એ. એમ. ઑફ ઇન્ડિયા.

આપ નામદાર બ્રિટિશ રાજ્યના એક સુસ્ત વક્તાદાર,
ઉત્કૃષ્ટ ઉત્સુક, મુક્ત ગુણેન્દ્રક,
અને

રસમ રાજ્ય ભક્ત હોઈ,
હિંદની ગરીબાઈ ઉલ્લયપક્ષને પ્રદર્શિત કરવા,
તથા

હિંદના કેળવાયલા કસાયલાઓનો
સરકાર ચાકરીમાં આપો પગ પેસાડવા,
આપની અમુલ્ય જીંદગી
તમ મન ધનથી અર્પણ કરી,
પારસી ટોળાને એક નોશાકરા અથોરનાન લેખે,
જગમાં જય જશ ને જેમ આપોછો,
તેની એક નિર્જીવ નિશાની દાખલ,
આપની કૃપાળુ આજ્ઞાનુસાર

આ તવારીખ

આપને

હું અર્પણ કરું છું.

TO
THE GRAND OLD MAN OF INDIA
PROF. DADABHAI NAOROJI M. P.,
THE MOST LOYAL REPRESENTATIVE
OF
LOYAL HINDUSTAN,

*Whose Herculean task was to prove
The Poverty of India,*

&

Whose sole object was to appeal to the throne for
The Employment of Indians in
The Government Services;

THIS WORK IS,
WITH HIS KIND PERMISSION,
Dedicated by the author.

સાહિત્યની રંગભૂમિના ભાવિકે ભક્ત
મરહુમ શેઠ સોરાળજી મનચેરજી દેશાઈ.

જન્મ

તા. ૧૫-૮-૧૮૬૫,

મરણ

તા. ૨૭-૧૨-૧૯૩૭,

PREFACE.

This is a short but general History of the ancient city of Navsari, which is mainly inhabited by Hindoos, Mahomedans, and Parsees & which is under the rule of H. H. The Gaikwar of Baroda under the British rule in India. In this History are collected all the incidents that happened in the city from the time of the Kings of the Chalukya Dynasty who reigned on this land a thousand years ago, up to the present date.

The Iranian Parsees, the faithful followers of their prophet Zoroaster and the true believers in his religion, after having been defeated by the Arab Chiefs, left Persia for India for the protection of their own religion, and shortly after, this city of Navsari became the principal seat of the Iranian Zoroastrians and their faith. This city is again well-known as the "Home, Sweet Home," of great personages like Sir Jamsedji Jeejibhai Kt. Bart, and Mr. Dadabhai Navroji M. P., and as the birth-place of the great priests, Dastoor Meherji Rana, Jamasp Asha, Darab Pahlān, Minocher Homji &c, and also as the native country of the Parsee Kings Changashaw Mangashaw, and Desais Cursetji Temoolji, Mancherji Cursetji &c. The chief things of note in this city are the first proprietary fire-temple or Atash-beheram, that was erected by Cursetji Temoolji Desai, (2) the Wadi Darehmeher or Agiary of Desai Mancherji Cursetji, which is the chief ecclesiastical seat of the Parsees, and which is the University of Navsari like that of Oxford, where all the young Mobeds from Bombay and elsewhere are sent for confirmation or to receive the apostolic succession of their order, and (3) the mosque of the first and great Mahomedan saint Noor Satagar, the great propagator of Islamism in India.

Navsari can be called, without any exaggeration, the best school of education in comparison with all the educated cities of the world. The Pope of the Zoroastrians

is the high priest of the city The first Baronet in the whole of India, the first Member of the British Parliament for India, the first Indian Professor of the Forest Department, the first Parsee King in India, the first Parsee Navigator, the first Parsee Dewan, the first Parsee Suba, the first Parsee Desai—all these have their names connected with Navsari. The threshold of the Gaikwar's Dominions is Navsari, (Songad being the cradle of the Gaikwar family) and the man who made the Gaikwar cross this threshold was also a Parsee Desai (Temulji Rustamji) of this city. The Parsees that have made great advances towards education, trade and commerce and other great enterprises, and have prospered through them all, are mainly the inhabitants of this town.

This is a small city situated between Bombay and Surat in Gujarat in India, but it is more ancient than both of these cities. The fine workmanship of centuries ago of this city was very well known even in Europe. Many European travellers had visited this place of importance in ancient times.

The name of this city is differently derived by different nations inhabiting it. According to the Parsees when they left Sanjan in 1142 A. D., and came to settle in this place, they found the good climate of this city exactly similar to that of their ancient city of "Saari" in Persia, and called it in Persian "Nao Saari" or New Saari which is now called Navsari. On the other hand, according to the Hindoos, there were nine tanks in this city (which can be seen and verified numerically this day also) and they called it the नवसर (नव=Nine; सर=Ponds) or the place where nine ponds are situated, and afterwards corrupted that "Navsar" into Navsari. Again, according to the Mahomedans, when their Saint Noor Satagar married Palande, the daughter of the then King Raja Surchund 828 years ago,* and was adorned (Araae) as a bride-groom

* as counted from 1897 the year of Publication of the first edition.

(Naosa) they called this city Naosa-Ara-ee, which is hence corrupted into Navsari. Here are said to have happened numerous astonishing and wonderful stories in connection with Mahomadan Saints and Hindoo Priests.

The climate here is *salubrious* and the ancient inhabitants of this city have proved themselves valiant. They were well-versed in arts and sciences, and according to the author of the Aine-e-Akbari, Zoroastrians from this place had gone to Delhi in the religious council of the Great Mogal Emperor Akbar, and Dastoor Mehjerji Rana, an inhabitant of Navsari, it is said, was successful in explaining his Zoroastrian religion to the Emperor. This is the only place to learn Zoroastrianism in the ancient fashion and as it was learnt in the ancient times, and hence it is that it is also called the centre of Zoroastrianism, just as the see at Rome. After the incessant and gross misery and annihilation brought on by the destructive invasions of Shivaji 235 years before and even after the commencement of the present century, by the injurious plunders of the Maratha freebooters, Rajput Girasias Bhils, and Pindaras, this city is making a very rapid progress. The Parsee Desais of Navsari have received the British Guarantee on account of rendering valuable services to the British, and the Gaikwar Government have presented them with an Inam Village (Kolasna) and other gratuitous Nemnuks and rewards.

In this manner a city which was once exposed to the constant plunders of merciless freebooters and to the inhabitants of which city to take good food, to wear good clothes, and to keep something in cash with them were a sin and trouble, and the inhabitants whereof had not the necessary means of imparting education in the ancient times, and where there was nothing like justice, - the people of such a city under the best and most auspicious present rule of the kind, popular, well-educated, and just prince H. H. The Maharaja Sayaji Rao Gaikwar G. C. S. I., have

now grown up to be a body of happy and learned people exacting their rights and demanding justice whenever required; and now a days if any one were to walk on, even at midnight, with gold tossing in his hand, none can dare challenge him; nor one can dare cross the threshold if a man were to sleep with his doors open. And thus this city has come on a level with other enlightened cities in point of education, justice, and independence.

This work, I have the honour to dedicate with feelings of profound admiration and respect to a man who has, in a spirit of loyalty both to India and to the British Empire, devoted his life to strengthening the connection between the two countries, and who takes the deepest interest in all that concerns the moral and material condition of the people of Bharatkhand, and I am highly obliged to him for allowing me to dedicate this book to him.

I have sought this opportunity of publishing this small History of an ancient city, exactly corresponding to the history of the city of Cordova in Spain, in consequence of the inestimable help and invaluable suggestions of my respected father Mancherji Burjorji Desai Esquire. I must thank heartily Mr. R B Ranji for his unceasing assistance. I will think my labours completely rewarded if this small history of a small ancient city of Navsari can but serve as an addition to the Science of History.

Sorabji Mancherji Desai.

પ્રસ્તાવના.

'Breathes there the man, with soul so dead:
Who never to himself hath said

This is my own, my native land !
Whose heart hath ne'er within him burn'd,
As home his footsteps he hath turn'd,
Form wandering on a foreign strand ! "

—Sir. W. Scott.

પ્રુદરતનો ખેડાડી, ખાવિંદ પ્રુદાતાના પ્રુદ પોતાની તવારીખ ધરાવેછે. પવિત્રાઇના પેશ્વા પાક પેગંબરો પોતાનો ઇતિહાસ ગણી ગયાછે. દોરંગી દુનિયા પોતાની પ્રાચીન દમ્પીકત કહેતી આવીછે. નામાંકિત નરો અને સુગોષિત શહેરો પોતાની પૂર્વ કાળની નોંધો સાચવતી આવીછે. ત્યારે નવસારી જેવી નવાઇબરેલી નવરંગ નગરી, પોતાની તવારીખ જાળવી રાખવાને શા માટે દુષ્કાર નથી ? દુષ્કાર નથી એમ નથી, માટેજ તેની તવારીખ પણ નથી એમ નથી. તેથીજ આ "તવારીખે નવસારી" આગમચની જન્મવી જોઈતી હતી તે આજે જન્મી છે. તારીખ એટલે માતિ અથવા રોજ-તારીખ એ એજન્ડાક શબ્દ છે, જેના બીજા અર્થ ઇતિહાસ, કાળક્રમનું વર્તમાન, પંચાંગ, સને, દિવસ, વગસ એવા થાયછે. વળી લખેલા પત્રનો દર્પણ વાર, તથા બનેલા બનાવની માતિ પણ તારીખ કહેવાયછે. તે તારીખનું બહુવચન તે તવારીખછે. તે ઉપરથી રોજની નોંધ અથવા રોજનીશીને તવારીખ કહેવી બરમેલછે. ત્યારે તો જે રૂપે આજે તવારીખો લખાયછે, તે વારતવિક રીતે તો તવારીખ નથી. જો એ શબ્દ સબુલો છતાં અમુલો ગણાતો હોય, તો પછી આ પુસ્તક નવસારીની રોજ રોજની નોંધનું નહીં છતાં, તેનું "તવારીખ" એ નામ, રૂઢીને અવધાનીને આપેનું ગણાય. ત્યારે તારીખ વગર તવારીખ હોતી નથી આજનો "કેમ શું ? અને કેવી રીતે ?" નો જમાનો તેજ ઇતિહાસનો, જમાનોછે. એરેબીક "તવારીખ" શબ્દનો મંદુક શબ્દ ઇતિહાસ છે; અને તે શબ્દની બાધણીજ તેનું સિદ્ધ કહી આપેછે. ઇતિ=આ+દ=અરે ! +આસ=હવું (અસ=હોવું ઉપરથી) એટલે "અરે ! આ હવું. " "અરે ! હનાહું હવું." એવો એ શબ્દ મૂળ અર્થજ તેનો ગુણાર્થ કે ગુપ્તાર્થ અમળવી રહે. "તવારીખ" નો વળી અંગ્રેજ શબ્દ History છે, તેપણ "કેમ ? શું ? અને ક્યારે ?" ના જમાનાનો ખ્યાલ પ્રુદો પાડેછે ગ્રીક શબ્દ Historia યાને પુછપાછ કરીને જ્ઞાન મંપાદન કરવું, તે ઉપરથી લેટીનમાં Historia શબ્દ આવ્યો, અને તે ઉપરથી ફ્રેન્ચમાં Histoire થયો, અને તે ઉપરથી અંગ્રેજમાં History થયો. અર્થાત્ એવોજ બાવાર્થ નિકળ્યો કે, "કેમ ? શું ? કેવી રીતે ? શા માટે ? ક્યારે ?" એવાં પ્રશ્નાર્થ ઉપોનો જમાનો તે "તવારીખ" છે. અને શેકસપીઅર કહેછે કે,

For aught that I could ever read,
Could ever hear by tale or history.

ઝંઘેન્સ, કથેન્, તથા ગ્રીસ જેવી ભૂમીઓ; પેકીન, તેહરાન તથા બેંબીકોન જેવાં
 પાયતખ્તો; અને નાઈલ, અદિશુર, તથા ગંગા જેવી નદિઓ, આને નાહનમમાં આવતાં
 બધાં, તોપણ તેમની તવારીખ તો મોટીજ રહી જશે. કેટલાંક મોટાં માનવીઓ કે
 મથકો એવાં હોયછે, કે જેમની મોટાઈના ઝુંડા અર્વાચીન કાળે અણુહદ મોટાઈમાં
 ઉડેછે તો પણ, તેઓની પ્રાચીન તવારીખ નિર્મુલ્ય હોયછે; તેમ વળી કેટલાંક નાહનાં
 નરો કે નગરો એવાં હોયછે, કે જેમની નોંક નવીન કાળે નીચી પડી ગયેછે તો પણ,
 તેઓની જુની કારકિર્દિ અમુલ્ય હોયછે. મુંબઈ શહેર હ્યો, કે જાપાન દેશ હ્યો. ત્રણસો
 વર્ષ ઉપર માછીમારોનું મથક તે મુંબઈ ! અને તેજ દરમ્યાનમાં નગનાવસ્થામાં અમર્યાદ
 અને અવિવેકી રાજ પ્રભુનું સ્થાન તે જાપાન ! આજના તેજ મુંબઈ શહેર અને તેજ
 જાપાન દેશ જુઓ, ત્યારે એ બેની જુની તવારીખ નકુચછે. નવસારી નગરી જુઓ,
 કે ચીનનો મુલક નિહાળો એક હજાર વરસ ઉપર મોટા રાજાના રાજના કાકમાકનો
 ડંકા વાગી રહેલો એવી નવસારી ! અને તેજ અરસામાં કળા કૌશલ્યતા અને કારસાજ
 ભરેલી કારીગિરિના કાંમેથી છંજકાઈ રહેલો એવો અર્વાચીન મહાચીનનો પ્રાચીન મુલક !
 અએ નવસારી ! અએ નવચીન ! ક્યાં ગઈ તમારી નામદારી ને નોંક ? ક્યાં સુતાં
 તમારાં નામદાર નારીઓ અને નરો ? ક્યાં ગયું તમારું અસલ નસલ ? અરે ! તે
 સુતાંછે, પડ્યાંછે, નાંધુદ થયાંછે, નાશ પામ્યાંછે. હમેને વધુને વધુ ન સંતાપો ! હવે
 હમેને છેવટની ઉંધનાં ઉંધવા હ્યો ! અરે ! પણાં બિચારાં બેવડાં મોતે ("Doubly
 dead") મરી ગયેલાં સુતાંછે. એકતો તેઓનો જીવ જવાથી તેમની એક જીંદગી જતી
 રહીછે, અને તેમનાં નામ કામ નાશ પામ્યાથી તેમની બીજી જીંદગી જતી રહીછે,
 અને બચારાં બેવડે મારે મરાયાંછે ! પણ નહીં. તમારી જુની તવારીખો મુર્ખ ગર્ભ
 મથી ! તમારી આગળી જાહોજલાલીના પાના પડી ગયાં નથી ! તમારા નવ બહાર
 નામ કામ નાંધુદ થયાં નથી ! તમારા નામવર બેટા બેટીઓનાં નામ કામ નાશ પામ્યાં
 નથી ! કાળે કાળે તમે નવસારી અને ચીનના ઇતિહાસનો પુનઃસંભાર થયા કીધાંછે;
 કેમકે History repeats itself. જુઓ કે અરબસ્તાન અને ઈજિપ્ત પછી સુધારાં
 વધારાની વારી હિન્દની આવી, તેની પાછળ ચીન તથા ફ્રાન્સ દેશની, અને તેની પાછળ
 ઇંગ્લાંડની ચલિયાતીનું કાળચક્ર (Cycle) અનુક્રમે ફરી જઈ આજે અમેરીકાનો
 જુગ આવ્યોછે, અને હવે પંછી કેટલાક સૈંકા બાદ આશ્ચિઆનો યુગ આવશે, અને
 તે બાદ કેટલાક દહરા કે લાખા પછી પાછા પહેલાં જેવા ક્રમનો અનુક્રમ આવશે, એ
 સૌ તવારીખજ આપણને શિખવેછે. ત્યારે આપણને તો કવિ કહેછે તેમ જીંદગીનાં
 ટુંકાપણાં મટિ બે કોઈ પણ ચીજ સધારો કે બદલો આંપતી હોય, તો તે તવારીખજ
 છે; કેમકે એ કવિ કહેછે તેમ Her ample page Rich with the spoils
 of time તવારીખ એ એક એવું દુરખીનછે, કે જેમાંથી હજારો વરસનાં હજારો
 મોઈક દુરના શહેરો અસલ હાંડતમાં આપણે જોઈ શકયેછે. તવારીખના પાના, એ એવી
 જાતના પડાંછે, કે જેને ઉચકીને ડાકું બહાર કાઢતાંજ આપણા જુના જમાનાના
 વડવાઓને પોતાના સમ્બંધિક પરાક્રમે કરતા નિહાળ્યે છીએ. એટલે કે મુએલાં માણસોને
 જીવતાં કરવાનું આબે હયાંત તે તવારીખજછે.

કુલર કહેછે તેમ, એક જુવાનને વગર કરચડી આવવે, કે તેના બાળ વગર જુરા થવે, તવારીખ ઘરડો બનાવે છે, અને વગર નાતવાની કે વગર અગવડે તેને જમાનાઓના અનુભવોનો અધિકારી બનાવેછે. કાઝીઘલ પ્રમાણે વિચારશે કે આપણા મૂળાક્ષરો ક્યાંથી આવ્યા ? આપણી બાપા ક્યાંથી આવી ? જે બાવરચીગીરીથી આપણું ઉદર પોપણ કરીએ છીએ તેનું, અને જે કડિયા 'કામથી આપણું રહેલાણુ બન્યું' છે તેનું મૂળ શું ? તો, આજના દહાડાના બનાવોના તંત્રમય મૂળો, સપ્પર પહેલા ગ્રીક ઇતિહાસ કર્તા કેંદમસની અને દ્રીરમેઇટસની ખાકમાં, જલેનર શાંભ કે શાંભ નરીમાન અને હરકુલીસની ગિદ્દમાં, અને રામ કે રાવણની મદીમાં તમે તેના બીજ જોશો. તેઓના બીજ બાવા આદમ સાથે સંબંધ ધરાવેછે, અને તેઓના વરતેવની ચિંગારી ધ્રુવ માતાના પ્રથમ અગ્નિમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી તેજ આજ સુધી ચાલેછે; અને તેના રહેલાણુમાં કોઈ પણ સિદ્ધ ઇતિહાસ જણાતો નથી. આગળ ભૂતકાળના જુગો નાણુક થયા, અને સમજી બુઝને મુજે મોંઢે શાંતિથી ચાલ્યા ગયા, અને હાલની આપણી ત્રિય ૧૯ મી સદીખાઈ પણ નાસીને નાણુક થવાની ધમકી આપ્યા કરેછે.

ત્યારે ઇતિહાસ કર્તાની રમૂતિ યા વિરમૂતિ બંને વિવેકી હોય, ત્યારે મનુષ્ય માનવો સામાન્યાત્મા સ્વચ્છ હોય, મધુર હોય, અને સાચો હોય, ત્યારે આધુનિક ઇતિહાસ કે રામાયણ પુરાતન જમાનાના સ્મરણ 'રમારક લેખે રજુ' થાય, પરંતુ ત્યારે સરતભુલ અને સ્મરણ શક્તિ બેઉ ખૂબ હોય, ત્યારે જાતિ સ્વભાવ ગભરાટ ગોંધળથી કિંવા અસાચવટ અને વૈમનસ્યથી અર્ધપ્રભિત થઈ ગયો હોય, ત્યારે તમારી આગળ અખંડ અધિકાર સુનકાર પ્રગટી રહે. તો પણ ઇતિહાસના ખરાપણા માટે ઇતિહાસ વાંચનારા કરતાં ઇતિહાસ કર્તાઓજ પહેલાં તો સંશયુક્ત રહે, અને ખરી વાત છુપાવી સહરાગાતને સદરાવે, એટલે જુના ઇતિહાસ ઉપર કોઇને એકદમ યકીન બેસતું નથી. કેમકે ફ્રાંસ કહેછે તે પ્રમાણે, પાછલા યુગો વિષેની આપણી અટકળો અને અડસટા કેવળ વાસ્તવિકજ્ઞ હોય એ બનવું માત્ર મુશ્કેલજ નથી, પણ અશક્ય છે. હીરોડોટસ તો તવારીખનવેશ ગણાઈ ગયો, અને તેના અનુમાનો તો ખાત્રિપૂર્વક ગણાયાં, પણ આજે તો મેકેલે જેવાની ખાત્રિ, તે અનુમાનો ગણાવાનો જમાનોછે. પણ વળી સૌથી જુના તવારીખ નવેસો, કુલ્ક એડી (૬૭૨-૭૩૫), મોઝમ્મસનો વીલ્કમ (૧૦૨૦-૧૦૮૮), ઇગલક્સ (૧૦૩૦-૧૦૯૬), અને સરજોન મેન્ડેવીલે (૧૩૫૬), એઓના કથાઓ જેવાં વૃત્તાંતો ગ્રીક તવારીખના પેદર હીરોડોટસ' (ઇ. સ. પુ ૪૮૪-૪૦૮) અને ફ્રેન્ચ ઇતિહાસના પિતા એન્ડ્રે ડ્યુકેન (૧૫૮૪-૧૬૪૦), એઓને અકેકના ખ્યાન જુદાંજુદાં રૂપ સ્વરૂપમાં દેખાયાં. અરે, આપણી આગળ આજે જે બનાવો હાલ બનેછે તે પણ આપણે એક આંધળા કાચમાંથી જોઈ શકીએ છીએ. ઉદા. દેખાતી વસ્તુ વિષે પણ તેનો ખરો ચિતાર ચિત્રાય તે પહેલાં તો આપણું મન અને આપણી આંખ તેમાં કાંઈક ઉમેરવા મંડી જાયછે, અને પછી ઇતિહાસિક શોધોમાં સર્વોત્તમ સાક્ષરો કરતાં અવિદ્ય અજ્ઞાનો વિશેષ લાભ મેળવી જાય તેમાં નવાઈ શી ? જેઓ સર્વોત્કૃષ્ટ માદિતી ધરાવનારાછે, તેઓ સર્વોકનિષ્ઠ અનુકૂળતા ધરાવે છે. ગમ ભર્તહરિને ત્યારે માત્ર વ્યવહારિક જ્ઞાન હતું ત્યારે પાનિનીના વ્યાકરણ ઉપર ઉત્તમ ટીકા લખ્યા, પરંતુ શીલમુશીની રૂએનો પરિપક્વ અભિયાસ કરવા માંડ્યો, ત્યારથી તેને 'તે કંઈજ જાણતો

નથી એમ જણાયું. જેમ જેમ આપણે ઉડેા અભ્યાસ કર્યે તેમ તેમ આપણે કંઈજ જાણના નથી એવા નિશ્ચય ઉપર નિર્ણય કરીએ છીએ. આજે પણ આપણે બધા લખીએ છીએ તે પાઠકાઓનું લખાવણું, બોલાવણું, અને સમજાવણું લખીએ છીએ, આપણું પોતાનું તો એક વાક્યએ લખી શકતા નથી. " I am but a gatherer, and a disposer of other men's stuff. " કાળજી પૂર્વક સંશોધન કરનારા ઉત્તમ શોધકો રસ્તાએ મુકેછે. તેમની પછાડી ચાલનારા તેજ રસ્તે મુસાફરી કરેછે. સેક્સન રાજાઓના વૃત્તાંત, દેવીડ હ્યુમ જેવાની આંખમાં કાગડાં સોરીની ઝપાઝપી કે પ્રટાપ્રટિ જેવાં લાખ્યાં ! પુન્ય મહાત્માના ટિપ્પણાં માટે ઇંગ્લંડના પાદશાહી મહેલોમાં શિખવેલા સાઠ સાધુઓ અને સૌ શ્રવણ ગુરુઓ વિશે વર્ણન કરીને કાદવર ન્યુમન જેવો પાદરી અધમ ઇંગ્લંડના અભિમાનનું માન ખંડણ કરે ! એકજ સૈકાના વિચાર મતમાં આ કેવો તફાવત ? હવે ત્યારે તવારીખ શિક્ષકોના સંશય, શિષ્યો માટે કેવી ભારી જુલજુલામણી ચર્ચ પડે, તેનો વિચાર કરે ! અરે તેના કરતાં પણ વિશેષ વિચિત્ર દ્રષ્ટાંત હ્યો, કે ૧૭મી સદીની ઉચ્ચ પાથલ (Revolution) પહેલાંની ઇંગ્લંડની તવારીખ, મેકોર્લે જેવા ઇતિહાસ કર્તાને મનોરંજક લાગતી નથી ! લૉડ જૉન રસલ જેવાને જગત પ્રસિદ્ધ સુધારા (Reformation) મૂર્ખાઈ અને કુરતાતી સદીઓમાંથી જન્મેલી પહેલ વહેલીજ પેદાશ લાગી હતી ! અને મી. હેવમના વિચારો તેજ પ્રકારે ઉત્પન્ન ! તો જોકે, જે વાત વિશે તેઓ આવાં મત જણાવેછે, તે બાળતોનો પુણ્ય અભ્યાસ તેમણે કર્યોછે, તેટલીજ કાળજીથી તેજ બાળતોનો કાઢીપકે અભ્યાસ કર્યોછે. અને તેને તો અંગ્રેજી આચરણનું મોટાપ અંગ્રેજી સાહિત્યના ઉદય સાથેજ નિરતેજ થતું જતું, શુરવિરોના વંશ કેવળ નિષ્ફળ થતાં જતાં, અને પરાક્રમ કરવાના જમાનાઓ, ફાક્લી ભાષણ અને વાઅજો કરવાના કળજુગોની આગળ તાંબે થતાં જતાં, જણાયા ! કેમકે બધાજ ઉપદેશ કરનારા નિકળ્યા, એટલે ઉપદેશ લેનારા કોઇ પણ રહ્યા નહીં. ત્યારે તવારીખનવેશોની શી ફરજ રહી ?

એક શેખક કહેછે તેમ, ઇતિહાસ કર્તાઓએ ખુશામદ તરફ ઢળી જવું એના જેવો મોટો દોષ કાંઈ નથી. એક સંપૂર્ણ અને સ્વતંત્ર ઇતિહાસને તો કોઈ એક પણ ડર હોવો જોઈએ નહીં. દોસ્તીને માટે કે દુશ્મનીને સારૂ સમ્યાધ શિવાય કંઈ પણ લખનાં પોતાની કલમને ત્રાજવાની દાંડી માફક સમતોલ રાખવી જોઈએ. તેના કારણમાં પીઠગરોવણો શીલચુક પેલી, અનુમોદન કરતાં કહેછે કે, જાહેર તવારીખજે તે સરસાધને માટે ઝોંકાવનારાઓ વચ્ચેના ટંટા ફેસાદ, મૂર્ખાઈઓ, દુર્ગુણો, નાસિપાશીઓ અને ફત્તેહોની નોંધછે. એટલા માટે વિલ્મોટ કહેછે કે, ઇતિહાસનું અધ્યયન તે સાહિત્યનો અભ્યાસજે. એક પ્રજાનું વૃત્તાંત તે તેના મધ્યમાં કામેને અંગિકાર કરનારૂંછે. નજીવી વાત પણ છોડી દેવામાં આવતી નથી. કુગ ચઢી રહેલો એક પદક, તે વિસ સદીઓનો એક પત્રજે. ઘસાઈ પીસાઈ રહેલા તમરરૂક, તે કદીમ તવારીખના ચુમી લેવા લાયક પુતળાંજે. જે મુદ્રાઓને, વખત પોતાના તુર્કાનોમાં ઘસડી લઈ ગયોછે, તેના તંદુર એક અભ્યાસિ એક ખજાનો મેળવવા જેટલી દ્રઢતાથી જૂએજે. એક વાસણની આરાપાસના જુનાં ચિત્રામણ, એક દિવાલ ઉપરનાં પૂર્વ કાળના ચિતારો, એક ફિતુરી આગેવાનનો રોષ, એક ઢોંગ સોંમની ટકોર, એક જુની ગઝલનો એક જુનો કશ્કિયો, એ પ્રત્યેક

પોતાનું મદન અને મુલ્ય ધરાવે છે. કોરાનનું ફરમાન છે કે, “કુખે વતન અથ ધમાન” પોતાના વતનનો પ્યાર, એ દીનનો એક કવચો છે. વતન ઉપર પ્યાર રાખવો એ એક વાત છે, અને તેની તવારીખ જાણવી એ બીજી વાત છે. એક વતનની તવારીખ વખાયા પછી, તેની માદિતી માંગનારને, ક્ષણે તો કાણ જાણે જોઈને કહું, એણું તો યાદ નથી વાંગીને કહું, એવા જવાબ આપવાનો ત્યાંના વતનીઓને હક્ક નથી. “એકમ દર પોસ્તે ખેશ બાયદ ને દર પોસ્તે મેશ.” સર્વ માદિતી આપણુ આદમીની પીઠમાં હોવી જોઈએ, નહીં કે ગોંડાની પીઠમાં (કેતાળમાં) બરેલી હોવી જોઈએ ! એક વક્તાના વેણમાંથી એક કાયદાની કોર્ટ જોદી કાઢવામાં આવી છે. એરિસ્ટોફનીસની દસાદસમાંથી ગ્રીસના પોમ્પીઆઈની શોધ થઈ છે, અને એક ભરવાડની વાતો ઉપરથી ઇજિપ્તના પીરમીડોની સુદખીક હિસાબ ગણત્રિની ગાંધણી જાણાઈ છે. ત્યારે તવારીખનો ઉપયોગ અને હિમ્મત કેવાં હોય ? એરો કહે છે તેમ, જતા રહેજા જુગોની તવારીખો, અથવા પરદેશો સાથેના સંબંધ કે સગાઈ, જેમાં આદમ જતના વિચાર આચારો દર્શાવેલા હોય છે, તથા તેઓના ક્રમ પરાક્રમેના અનુક્રમે વર્ણવેલાં હોય છે, તે બધું આપણને મનેરજક અને રમણિય લાગે છે, અને તે પ્રત્યે, હાજના વખતના માનવીઓમાંથી કરવાની શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ શોધો કરતાં પણ વધારે જ્ઞાન આપણે સંપાદન કરીએ, તથા દોરંગી દુનિયાને સમજી તેમાંથી આપણે અવલોકન કરીએ, દુરબીન વિના બારીક બીન થઈએ, અને આપણે ધૃષ્ટિએ તે શખ્સના કૃત્યો મહાકૃત્યો ઉપર વિના ડર કે વિના અપરાધે છાપો ખેસાડીએ. પુસ્તકોની સંખ્યાની સીમાનેતો સુમાર નથી, જેમાં સરસ અને સુધા શોધ-માયો અને પંડીત કિંવા શાસ્ત્રીઓએ પોતાના અંતઃકરણોનો પડો ઉઘાડ્યો મૂક્યો છે, અને પોતાના ગુપ્ત વિચારો ઉઘાડા પાડેલા છે, તેઓની પૂર્વે ચાલવામાં પૂર્ણપણે આપણે સ્વતંત્ર ઉદ્યોગી બનીએ, અને આપણે આજસુ ઐયાંમ વધારારી અને પરાપકારમાં ખર્ચાએ, આપણે પોતામાંજ માયું ધાલીએ, આપણી પોતાનીજ પ્રકૃતિઓનો અભ્યાસ કરીએ, આપણા વિચારો, વાણી, અને વર્તણૂકનો વિચાર કરી પોતાના પ્રયોજનો અને ઉદ્દેશોની પરિક્ષા લઈએ, આપણે પોતાનેજ પીછાનવાના પ્રયત્નો પૂર્ણ કરીએ જેમ કરવાને આપણને પ્રત્નરહિત હક્ક છે, નેથી કરીને આપણે મોટો લાભ મેળવીએ. જેમકે ડૉ. જૉનશન કહે છે તેમ અનુબંધી મનશક્તિના વધારાને લગતી, તથા વિવેક ભુદ્ધિના પેદરપે સુધારાના સંબંધની, વિદ્યાકળાની વધતી જતી વૃદ્ધિ, કેળવણી અને અજ્ઞાન-પણાના વિવિધ કેન્દ્રો, જે વિચારવંત પેદાશનો ઊગવડ કે અંધકાર છે તે, કારિગીરીની પાયમાલી કે શૂણ્યોદાર, તથા સુધરેલી દુનિયાના મહા કેન્દ્રોને અવલંબેલી બાજતોને લગતી તવારીખના ભાગ જેવો બીજો કોઈપણ ભાગ વધારે મહત્ત્વનો નથી. ત્યારે તવારીખ આપણને કેવા બનાવે છે ?

જેકન તો કહે છે કે, તવારીખો આપણને ડાહ્યા બનાવે છે, અને નેટલાં પેરિમાણમાં આપણા દેશ તરફ આપણી સ્વાભાવિક પ્રીતિ ખેંચાય છે, તેટલાં પ્રમાણનાં આપણા વતનની ધમીજ સપ્રમાણ દડકીકતોના મુજો, સુધારા તરફ થતો વધારો, તથા પ્રજા-પદ્ધતિમાં આપણા વતનની રિથિતિનું નીચે જવું કે ઉંચે જવું, એ સર્વ બીનાઓથી વધારેને વધારે વાકેફ થવાની આપણી શ્રદ્ધાસા ઉત્કેચાય છે. પ્રથમના નમૂનાપણા, અંધકાર, અને મુર્તિપૂજનમાંથી વિદ્યાકળા, કેળવણી, અને ધર્મસ્થામાં સુધરેલી રિથિતિએ આવી

નવું, એ એક દેશના ધીમે ધીમે થયેલા વધારા વિશે ચોક્કસાઈથી પત્તો લગાડવાનું પરમાર્થ કામ તવારીખનવેશોનું છે; પરંતુ તે બનવવું બહુ બિઠક છે, અને ઘણાજ થોડાઓ આવા પ્રયત્નમાં ક્ષેત્ર પામ્યા છે. તો પણ એક કેતાબમાં શું હોય ?

ઉત્તર એજ કે કોરાન અને વેદ માનવી કૃતી છતાં, અનાદિ અને અશ્વરિ કલાઓ કહેવાય છે ! અંજીએ ઇસા અને તંજીએ મહમંદ, આદમીની કલમનું કામ છતાં તેને માનનારાઓ પુને છે ! ગીતાએ પણ પૂરાણોત્ત ઇતિહાસ છે તો પણ તેને પુનનારાઓ, તેને સંસાર સાગર તરી જવાની નાવ કહે છે. અવસ્તા એ પણ પુરુષ-હસ્ત-કૃત છતાં માનનારા તે ઉપર મરી પીટી છે. એટલુંજ નહીં પણ “ પંદીઆદ જવાં મદી ” ને માનનારા પંધોઓ તેની અસ્થાતાલા લેખે પરસ્તેશ કરે છે, અને ગુર નાનકના ચેલાઓ, શીખ શોઠો તો નાનકના બનાવેલા “ ગ્રંથ ” ને ઇશ્વર માની અમૃતસરના સુવર્ણ દેવળના હીરા હડીત ને જર જડીત તખ્તો તાજમાં રાખી બગવાન રૂપે બને છે ! ત્યારે એક પુસ્તકમાં શું હોય ? ખોદા પણ હોય, અને ખુદાની ખુદરત પણ હોય.

પ્રિય વાંચકો ! નવસારી નાની છે, પણ તેની તવારીખ મોટી છે. નામે નવી કહેવાય છે, પણ કામે તે જુની છે. જે સપુત પુત્રોને એણે જન્મ આપ્યો છે, તેઓ પૃથ્વીમાં નામવર બેટાઓ નિવડ્યા છે. પૂર પ્રકાશથી પોતાની પ્રસિદ્ધિ પાથરતી પારસી કામ આને પોતાનાં જે નામીયાં નંગોથી મોટાઈ અને કીર્તિમાં ઝળકી ને ઝમકી રહી છે, તે નામદાર નખીરાઓનો નામચીન નાળિયો નવરંગ નવસારી નગરીનીજ પાક લુખીમાં દટાયે છે. આખા હિંદુસ્તાનનો પહેલો ખેરોનેટ, પહેલો પાલીમેન્ટનો મેમ્બર, પહેલો નૌકારાત્મી, પહેલો પારસી દિવાન, પહેલો જંગલખાતાનો પ્રુવિંસ્ય પ્રેસિડેન્ટ, હિંદમાં પહેલો પારસી રાજા, પહેલો પારસી સુબા, પહેલો પારસી દેસાઈ, વગેરે વગેરે પહેલો કહોતો તે નવસારી. જૂમીનો નોશાકરો થયે છે ! નવસારીનો વડો દરગુર તે આખા હિંદમાં પારસીઓનો પોપ જેવો કહેવાય છે ! પારસીઓનું પહેલું અને વડું ધાર્મિક ધામ (Ecclesiastical Seat) આ નવસારીજ ! આખા હિંદમાં જરથોસ્તી ધર્મની સર્વથી ચત્તી પદ્ધતી પરિકાનું વડું કામ (Oxford University જેવી વડી દરેકમહેર) તે નવસારી ! આયકવાડ સંન્યના ધરનો ઉંબર તે આ ને શારીજ ! માસ-કોપણના હક્કનું પહેલવહેલું જુનું આગસત્રદેશમ, તો કે' નવસારીનું ! પારસીઓનું પહેલવહેલું ઠર પડવાનું મુખ્ય કામ તો કે' નવસારીનું ! આખી દુનિયામાં જંગલણીમાં સવેત્તમ સ્થાન તો કે' નવસારીનું ! આખા હિંદના પીરોમાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ અને સર્વ પીરોના મુળ પુરુષનું રહેણું તો કે' નવસારીનું ! અલી, અબુબકર, ઉરમાન, અને ઉમરના વંસજોના વતનનું મુકામ તો કે' નવસારીનું !

આટલું ! ત્યારે એની તવારીખ કેવી સુંદર હોવી જોઈએ ! તેની નોંધ કેવી નવામ જેવી હોવી જોઈએ ? તેની કથાઓ કેવી રમણ્ય રહેવી જોઈએ ? તે તવારીખ સંપૂર્ણ તો કેમ, ક્યારે, અને કાણથી થશે ? આ નાચીજ કમતર કલમમાં તો તેટલી તાકાતજ નથી. આટલું એક શહેર, તેની આવડી મોટી તવારીખ ! એ ઉદ્દગાર કદાપિ યાવ પણ ખરો, તો એ આગળ વધી હું તો કહું છું કે, આટલી તવારીખ પણ અપૂર્ણ છે. તવારીખ લખનારાઓને તો જમાનાઓની હડીકત અને બનાવો, તથા આનેજ થયા કે બન્યા દોય એમ તેની આંખ આગળ રમ્યા ને ભમ્યા કરે છે, અને

તે ઉપરથી તેઓ ચક્રબળ અને ચક્રચુર થઈ જઈ, હાથ મારેછે કે, “ તવારીખ તાર’ મંડાણુ કે છેડા નથી. ” No beginning no end !

ત્યારે આવી તવારીખની આવશ્યકતા અત્યાર આગમચની હતી, પણ તે બહાર પાડવાનું આ નિર્ણય અને નબળી કલમના કિસ્મતમાં લખેલું હશે, તેથીજ આટલું મોડું થયું હશે. આજના Young Navsari ના રંગદંગના સોમ જુદાજ છે. નવસારીની તવારીખ, તે પારસીઓના ઇરાનથી નાસી આવ્યા પછીના પહેલાં પારસી રાજ્યની તવારીખછે, આખા પારસી ટોળાની તવારીખછે. એ સમયથી આ વૃત્તાંતમાં જેટલું જોઈએ એટલું પારસીઓનુંજ વર્ણન આવવાનું કારણછે. શહેરની હાલતમાંથી ગામડાંની સ્થિતિમાં રહેલું પણ પછી પાછી શહેરની અવસ્થામાં નવસારીને લાવવાનું કામ પારસીઓનું હતું, અને છે. હીંદુ મુસલમાન અને જે વખતે જીવ જોવા વધેલા નહોતા, એટલે તેઓની તવારીખ જીવ આવે એ સંભવિત છે. નવસારીમાં અસલ હતું કોણ ? હાલ છે કોણ ? અને હવે પછી આગળ વધશે કોણ ? તેનો જવાબ આપવાનોજ શાનો ? તેથી તવારીખે નવસારી તે ગાંધી તવારીખે પારસીઓને હીંદુસ્તાન છે. અથવા લાયકીને ખાતર મોક્ષીએ તો નવસારીના પારસીઓની તવારીખછે. એ અહેવાલે નવસારી ઉપરથી ઇતિહાસ ચિત્રકેત પિતા ચેઓસવાલા પોલીઓટમની પેડે, તેણીને જો એક દેવીના સ્વરૂપની ચિતારવામાં આવે, તો નકશે નવસારી એવા નીકળે, કે જાણે મધ્યમ કદની એક ખુબસુરત દેવી છે. તેને માથે કેળવણીના અગ્નિનું કુંડ ધગધગી રહ્યું છે. ડાખા હાથમાં નકલ કરવાનો રાજદંડ ચમકી રહ્યો છે. જમણા હાથમાં “સૌમાં હું પહેલું” એવા નામની પવિત્ર ધર્મપોથી શોભી રહી છે. શરીરમાં જીવ ઇરાની બોલી ફફડી રહ્યું છે. નાગના જેવા ચોટલાઓનો શાલજોડો ગરદન ઉપરથી છાતી સુધી ઝુલાઈ રહ્યો છે. એક પગલું આગળ ધસી આવેલી ધમકમાં ઉભી રહી છે; અને પાછળે પગે ભારી મેડીનું ઝાંજર ઝગડી રહ્યું છે. જુથાંમાં જીંદની જીભળી દળામળી રહી છે. અને જાતી ઉપર મોટા સોનેરી અક્ષરે “ બધામાં મારો પણ ભાગ છે ” એવા લેખ કાગળે કુરુ પહેરી દાકમાંના ઘાટમાં ખુલી ખીલી રહી, હરતે મુખડે. વગર ધંધે, ગંભીર ચહેરે, અને નાજ લાડને લટકે ટેકમાં ઉભી રહી છે.

આ તવારીખ ધારવા કરતાં ત્રણ ઘણી મોટી થઈ ગયાને લીધે, કેટલાક વિષયોનો શિરચ્છેદ કર્યો છે, અને ઘણીક બાબતોને તો રૂપસદજ આપી છે. આ તવારીખ વિશે મારા ખેરખાહ ખાન. બા. હીરજીભાઈ પી. વાહાડયાજી બી. એ. એલ. એલ. બી. નવસારીના જડજ સાહેબના પ્રમુખપણા હેઠળ મેં ન. રા. પ્ર. મંડળી તરફથી લક્ષમણ દોડમાં બાપણ આપ્યું, તે વેળા થયેલી માંગણી ઉપરથી તેનું ચોપાન-યુ છપાવા માંડતાં ચોપડી થઈ ગઈ, અને તેથી મોડું થયું. વળી મારી સરકારી નોકરીમાંથી મળતી કમ પુરસદના વખતમાંજ મારો સાહિત્યનો શોખ પૂરો પાડવાની તક, બીજી અડચણો ભેગી મળતી હોવાથી, હતાવળમાં જો કોઈ બાબતનું અધુરપણું, અજાણપણું, અથવા ઉલટાપણું, જેથી કાંઈ જેથી કાંઈ સાહેબને ન્યારે પણ જેથી કારણથી નજર આવે, તે વિશે જો કમતરીનની ખાતરી કરવાની. તરફી બેવામાં આવશે તો, આ તવારીખનું બીજું વાક્ય કે બીજી આટલિ કાઢવાની દૈવ્ય કૃપાથી ન્યારે પણ જોગવાઈ થશે ત્યારે, મારી શુભમા સુધારો, વધારો, કે ઘટાડો કરવામાં હું જિલકુલ લજવાઈશ નહીં.

કેમકે કોઈ પારકાની ગીબત કરવાને, કે પોતાનાની ખોટી રજૂતિ કરવાને આ કલમ પકડી નથી. જેટલું લખાયું છે એટલું શુદ્ધ અંતઃકરણે લખાયું છે, અને જરૂરી સંદેશોએ તીવ્રતઃ કેસમાં કશું તેમ પ્રસ્તાવના મધથી ભરી અંદર ઝેર ભેળવાને નહીં, પણ અપ-
હાસાતપણે નિષ્પ્રદિ રહી આ ઇતિહાસ લખ્યો છે. “ આ ખતાહાએ મરા તશહી કુંન-
અમ્ર કરમ વઅસ્તાહુ આલમ ખીસુસવામ. ” મારી જે ભુલ ચુક, ખામી ખોટ રહી હોય, તે તમે સમારજો, પછી તો નેકીતો જાણનાર જાણો. મારા નોશાકરા બંધુઓને મારે ગર્હ શુજરી આગલી પાછલી, અધિકારમાં પડવા લાગેલી નોંધો અને બનેલા બનાવો, પછી તે એક કોમ કે ટોળાની વિરુદ્ધતા યા પક્ષના હોય, તે જાળવી સંગ્રહ બતાવવાની નેમ સિવાય બીજા કોઈ હેતુ નથી, એવો અંતઃકરણથી અદના એકરાર કરું છું. કારણ કે તારીખનવેશે નારીફનવેશ થયું એ દુષણ છે. જે કેટલીક ખીના એક ટોળાને નજીવી લાગે, તે ખીજાને ઉપયોગી હોય તો તે દાખલ કરવાને હું કંટાળ્યો નથી. આહુ જમાનાના બનાવોની આજની તેવી નજીવી તારીખો કે તવારીખો જે રજૂ કરી છે તે ૧૦૦ વરસની ઉંમરે યુગી ધરડી થશે; ત્યારે તે જુના જમાનાની જુની હકી-
કતો લેખારો, મારે આજ સુધીનું જે મળ્યું તે સંગ્રહ ફીધું છે.

નાહિત તામ્રપત્રો અને ખતપત્રોનું આતર નાખીને, હાલ હવાલ હસ્તલેખોના હજ વડે ખેડીને, દમખદમ દસ્તાવેજોના ડાંખળાં રોપીને, અને પુષ્કળ પુસ્તકોનું પૌષ્ટિક પ્રાણી પાછને ઉધારેલાં આ તવારીખ રૂપી જાડ હેંગાડવામાં સેવકનું કામ તો એક ખેડૂત દસ્તાવેજ વધારે નથી. છુટા છુટા વિખરાયલા દાણાનો એકત્ર ઢગલો કરવા સિવાય આ કલમ રૂપી કોદાળી પાવડાથી ખીજું કશું થયું નથી. તેમાં પણ ધણીક મહત્વની માહિતીઓમાં મારા માનવંત મુરખી પિતાજી મનચેરજી બરજોરજી દેસાઈની દસ્તગીરી, સલાહ, અને મદદ નહોત તે કદાચજ આ તવારીખી બાજક તન્દુરસ્ત હાલતમાં જન્મત સખ્ય હું એઓનો વિશેષ આસીંગણ થયો છું. મારા મુરખી ઉપરાંત મારા કાબેલ અને માયાણ મિત્ર ભાઈ રૂસ્તમજી બેજનજી રાનજીની આ તવારીખ બહાર પડેલી જોવાની અથાક ઉશ્કટ, મહેનત, અને ખતે તેમના હરફમેશના હેશાનમાં મને હોમાવ્યો છે, અને તેમના પરમાર્થી ટેકા મારે હું તેમનો જેટલો આભાર માનું એટલો થોડો છે. હું એમનો ઉપકૃત રહ્યો છું. વળી આર્થવિનય પ્રેમના ખાલેક અંચ. પી. પારખની કુંવરીએ પોતાના છાયાકળાના કામેલ અનુભવે, અને તેમની ચોક્કસ ન ભુલાય એવી ખાસ મદદ મને સાંતપણે આ કામ પાર પાડવા દીધું. એ સર્વ ભંડાર શુભેચ્છક સુત-
જોનેનો હું ફરી ફરીને ઉપકાર માનું છું. એ સિવાય દેશ પ્રદેશના જે કદરદાનોએ આ કામમાં મને મદદ આપી છે તેઓનો, તથા જે જે કેતાઓની મદદ મેં લીધી છે તે તેના કેતાઓનો, તથા આગમચથી ગ્રાહક ચર્મ ઉત્તેજન આપનારા સાહેબોનો હું ઉપકારી છું. “ નવેરતે બેમાનદ સીએ જર સુરીદ, નવેશંદેરા નેરત ફરદા ઉમીદ, મન નવેસ્તમ, સર્ફ કેર્દમ, રોઝગાર; મન નમાનમ, ઇન બેમાનદ પાએદાર. ” ધોળાં ઉપર કાણું થયેલું તો રહી જાય છે, અને લખનારને તો કાલની પણ ઉમેદ નથી. મેં તો લખ્યું, પણ મેં તો મારો વખત પૂરો કર્યો. મેં તો મારા વતનની થોડીક ફરજિયાત સેવા બજાવી. હું તો નથી રહેવાનો, અને એ તો કાયમ રહેવાનું.

દિવાળી

મહુમ સાક્ષરથી મોરાળજી મનચેરજી દેસાઇ હક થયા તે દિવસે તેમને જોવા મહુમના પરમમિત્ર રા. બા. ગોર્વીદભાઇ હાથીભાઇ દેમાઈ, માજી નાવજી દિવાન સાહેબ અને હું ગયા હતા. પોતે જો કે લગભગ એભાન હાલતમાં હતા છતાં તેમના એક બાઇએ અમારા આવવાની ખબર કહેતાંજ ચમકારા સાથે આંખો ખોલી, પાછી પલકારામાં બંધ કરી, પરંતુ તે ઉપરથી અમને પોતે ઝાળખ્યા હોય એમ લાગ્યું. તેમના ઉદમણાની મિજલસમાં રાવજીદાદુરે પોતાના તરફથી રા. ૧૦૧૭ બરવા મોકલેના પાણી એવે પ્રસંગે બીજી કામના પૈસા લઈ શકાય નહીં તેથી તેઓ સાહેબે એવી સુચના કરી કે એમનું જાહેર સ્મારક કરવામાં એ રકમ વાપરવી.

તે ઉપરથી મહુમના બીજા સાચા મિત્ર દાતાર શેઠ પેશોતન ફરામજી દાણુએ અત્રેના કેટલાક આગેવાન વકીલોને મળી વિનંતી પત્રો જાણી એક જાહેર સભા મે. રા. રા. બાળારામ વિ. દેસાઇ સુબા સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે લક્ષમણ હોતમાં તા. ૨૦ જાનેવારી ૧૯૩૮ના રોજ બોલાવી. તેમાં જૂદાં જૂદાં ઘણાં બાનુઓ અને ગૃહસ્થોએ મહુમના વખાણો ગાઇ એક વગવાળા સ્મારક કમિટિ નિમી. તે વખતે રા. બા. ગોર્વીદભાઇ સાહેબના રા. ૧૦૧૭ તથા મે. સુબા સાહેબના રા. ૩૦૭ બરાપતા જાહેર કરવામાં આવ્યા, અને નીચે મુજબ ઠરાવો કરવામાં આવ્યા:—

૧. મહુમની યાદગારી કાયમ રાખવા માટે જાહેર ફંડ ઉઠું કરી તેમાંથી તેઓનું એક તૈલ ચિત્ર કરાવી, લક્ષમણ હોતમાં મૂકવું.

૨. મહુમના લખેલાં પરંતુ તેમના ગુજરવાના કારણે પ્રસિદ્ધ નહીં થઇ ગયેલાં એવાં દશ પુસ્તકો જે તે પૈકી અનુકૂળ પુસ્તક જાણી પ્રસિદ્ધ કરવાં.

૩. નવસારીના હાલના પુસ્તકાલયો પૈકી અનુકૂળ પુસ્તકાલયના મકાનના વધારા તરીકે ન્હાને હોલ બાંધવો અને તેની સાથે મહુમનું નામ જોડી તે હોલમાં મહુમના લખેલાં અને તેજ વિષયનાં બીજાં મળી શકતાં પુસ્તકોનો સંગ્રહ કરવો.

૪. ધાર્મિક, સામાજિક અને તત્ત્વજ્ઞાનના વિષયો ઉપર જાહેર તરફથી નિબંધો લખાવવા અને તેમાં સર્વથી વધુ પસંદગી પામેલા લેખ જાહેર મહુમના નામનાં ઇનામ આપવાં.

ફંડ ઉઘાડવાનું તથા તે અદલ વખતોવખત વર્તમાનપત્રોમાં જાહેરાત જાણવાનું કાગ કમિટી તરફથી ઉપપ્રમુખ તરીકે મને સોંપવામાં આવ્યું તે ઉપરથી એક જાહેરાત જાણવી મહુમના મિત્રોને મોકલવામાં આવી. તેમાં મારા ઝાળખાણવાળાઓને મેં સુચના કરી કે “ તવારીખે નવસારી ” નામનું ઘણું ઉપયોગી પુસ્તક જાણવાનો તેમજ નાણા બરનાગઓને તે બેટ આપવાનો ઈરાદો રાખવામાં આવ્યો. તે ઉપરથી, તેમજ મેં અને શેઠ કેડેગાદ કા. જાટલીવાલા સાથે નવસારીમાં ફરી સંવક્ષિત બાનુઓ અને ગૃહસ્થોને મળી નાણાં બરાખ્યાં, તેથી અત્યાર સુધી બાજુ માથે એકંદર રા. ૩૦૮૮-૧૦-૦ થયા છે.

રા. ૨૫૦૦)ને સુમારે ફંડ થયા પછી કમિટિની મીટીંગ મળી તેમાં એવું ઠર્યું કે મહુમનું “ તવારીખે નવસારી ” નામનું પુસ્તક જાણવું. વડોદરાના બે જાણનાનાઓમાંથી પ્રથમથી ટેન્ડરો મંગાવેલાં તે રજુ કરી તેમજ નવસારીના જાણનાનાઓના

ઓને કમિટિ રૂબરૂ બોલાવી બાવો માંગી છેવટે ટેન્ડર લુહાણામિત્ર પ્રેસનું મંજૂર કરવામાં આવ્યું, અને પુસ્તક છપાવવાનું કામ પણ કમિટિએ મનેજ સોંપ્યું.

દેસાઇએ તૈયાર કરેલું પુસ્તક મરદુમના બાઇઓ પાસેથી મંગાવી બેતાં તેમાં ફક્ત ૧૯૦૮ સુધીની જ હકીકત એકઠી કરેલી જણાઇ, માટે આટલું સાત સુધીની હકીકત પૂરી કરવા સારું જેમ મરદુમને કહ્યું હતું તેમ-પારસી પ્રકાશના અંકોમાંથી તેમજ નવસારી પ્રકાશની કાષ્ઠોમાંથી યોગ્ય બાબતોનું ટાંચણ મેં તથા શેઠ નાદરશા દેખુએ બેચું કહ્યું, તથા આપણા શહેરના કેટલાક સાર્વજનિક કામ કરનારા બાતુઓ અને શૂદ્રથો તરફથી તેમના પોતાના બદલની લેખી હકીકત મેળવી. કેટલાકે ગુજર. પામેલા નામાંકિત શૂદ્રથોની હકીકત તેમના વારસો તરફથી તેમજ Who is who in India અને Parsi Lustre on Indian Soilમાંથી મેળવી ઘણું ખર્ચ મેટર એકઠું કર્યા પછી બધાને બને એવી રીતે સીલસીલાબદ્ધ ગોઠવી પુસ્તક છાપવા માટે વડોદરા મેં ૧૯૩૬માં મોકલવામાં આવ્યું.

આ પ્રસંગે મને “ હવાઈ હુમલા સામે જવાબ ”ના બાપણે મુંબાઈમાં કરવા સારું ત્યાંની પારસી એ. આર. પી. કમિટિએ આમંત્રણ મોકલવાથી મેં ખુશ તપાસવાનું કામ શેઠ નાદરશા ધનજીભાઈ દેખુને સોંપ્યું, કારણ મારે ભાંખણે કરવા ઉપરાંત એ બાબતનું એજ નામનું પુસ્તક લખી છપાવવાનું હતું. વળી શેઠ નાદરશાને નવસારીની હકીકત બદલ મારા કરતાં વધારે માસ્તી હતી, અને તેઓ ખંતીલા અને ઉત્સાહી હતા, તથા મરદુમ દેસાઇના એઓ મિત્ર હતા અને તવારીખે નવસારીમાં આવેલા કેટલાક લેખો તેમણે દેસાઇએ પૂરા પાડ્યા હતા તે સર્વે કારણોથી ખુશ તપાસવાનું કામ તેમને સોંપ્યું અને યોગ્ય લાગ્યું, એમણે તે કામ એક બોલે કબુલ કહ્યું અને પાર પાડ્યું તે માટે અને આ કામમાં મને આપેલી બીજી મદદ માટે હું એમને નેટલો ઉપકાર માનું તેટલો થોડો છે.

પુસ્તકમાંની ઘણીખરી હકીકત મરદુમ પોતે જ લખાવી તૈયાર કરાવી ગયેલા અને ઘણે ઠેકાણે કાંઈપણ ફેરફાર કર્યા વિના પહેલી આવૃત્તિના પાના બીજા સાદા કાગળો પર ચોટાડી મૂકી ગયેલા તેજ પ્રમાણે હાલ પણ છાપવામાં આવી છે.

મૂળ પુસ્તકમાં પાન ૨૧૫, ૨૧૬ અને ૨૩૨ ઉપર જે હકીકત છપાઈ છે તે વાદમસ્ત છે તેથી તે બાબત તપાસ કરી ખરી હકીકત લાગે તે પ્રમાણે સુધારા કરવો, એમ કેટલાક શૂદ્રથો તરફથી મને સૂચના થઈ હતી. મરદુમ સાક્ષર સોરાળજી દેવાલ હોત તો તે બાબત તેમને યોગ્ય લાગત તેમ વિચાર કરત, પણ મારાથી તેમાં કંઈ ફેરફાર થઈ શકે નહીં એમ મને સલાહ મળવાથી મેં તે પ્રમાણે કરવું દુરસ્ત ધાર્યું નથી.

મને આવું ઉપયોગી તવારીખથી બરપૂર પુસ્તક છપાવવાની જોગવાઈ મળી તે માટે હું પોતાને બાળ્યથાળી માનું છું. તવારીખ optodate બનાવવા મેં અને શેઠ નાદરશા દેખુએ બનતી મશિય કીધી છે. છતાં કેઈ સાહેબોને એમ લાગે કે તેમની પોતાની અગર તેમના મોઈ. મરદુમ સગાવડાવાની તવારીખ લખવાની રહી ગઈ છે તો તે બદલ દરગુજર ચાલું છું, અને જે જે સાહેબોએ મને અગર પૂરી પાડી તેમનો સર્વેનો ઉપકાર માનું છું.

તવારીખે નવસારી.

મકરણ ૧ લું.

નવસારીનું નામ. નવસારી સાથી કહેવાયું ?

" 'Twas here I spent my youth, as far removed
From the great heavings, hopes, and fears of man,
As unknown isles asleep in unknown seas.
Gone my pure heart, and with it happy days,
No manna falls around me from on high;
Barely from off the desert of my life
I gather patience and severe content. "

વતનથી વ્હાનું શું છે ? વતન વગરનું કોણ છે ? વતન શિવાય કુનિયાનો છેડો કયો છે ? વતન જેવાં અમુક્ય ગતનની જાતન કરવી એ એક એવી પવિત્ર કરજનું કરજ નહીં કેવાની ગરજ આપણુ આત્મીઓને માથે આવી પડીછે, કે જે કરજ અર્થર્થિ વ્યાજ મિકે ભરી દેવાની આપણને હોંશ આવેછે. મનુષ્યના ખુદરતી ખવાસમાં વતનની મિત છેક અંદરેજ જડ ધાલી ખેડીછે. કવિ ગોદડસ્મીય કહેછે તેમ, પરમેશ્વરની આંગળી હમેશાં આપણું વતન ખતાવ્યા કરેછે, અને આપણને કહેછે કે, " તારી કુન્યાઈ મોજમગલ ભોગવવાની જગા પેલી રહી. " કાંઈ પણ એવો આપણે ખતાવી શકશું કે જેને પોતાના ગમે એવાં કંગાળ વતન શિવાય ખીજે કંઈ સુખ મળ્યું હોય ? પારકી જૂમી ઉપર પાદશાહી કરવા કરતાં વતનની ગરીબાઈ કોણ પસંદ કરવું નથી ? આદમી આખો ભવ પરદેશો ખેડી, છેવટની જીંદગી ગુમરવાયકી કુન્યાનો છેડો પોતાના વતન આગળ આવેશે. મણી ત્યાં આવવાની ખાહેશ કરેછે.

" હખ્ખુય વતન અઝ મુદ્દે સુમેમાન ખુસતર,
ખારે વતન અઝ સુમુલો રેતાન ખુસતર,
સુસુદ કે ખીસર પાદશાહી ખી કદ,
ખી ગોશત, કે ગદા જુને કોનાન ખુસતર. "

યાનેકે, સુમેમાન પાદશાહના મુનક કર્તાખી આપણું વ્હાનું વતન ધણ ખુશાન યાગેછે. આપણા વતનનો એક કાંટો, સુમ્મુન અને રેલાન જેવા સુગંધીદાર ફુલપાન કરતાં વધારે ખુશનુમા લાગેછે. સુસુદ, જે ખીસર દેગની પાદશાહી કરતો હતો, તે કહેતો હતો કે, "કોનાન નામનું જે પોતાનું વતન છે, ત્યાંના કકીર થવુ ધણ ખુશાથી ભરેલું છે. "

ખર્ક જેવા વક્તાને માન અને કિર્તિનું સુખ શું ઓછું હતું ? આયરન જેવા કવિને કુન્યાનું કયું સુખ મનવાનું બાકી હતું ? ચેસ્કરદીહને હુદો મુદ્દો, પેસાટો, અને વિદ્યામાન શું થોડાં હતાં ? તોપણ તેઓને વતનથી દુર હોવાનું કુઝ મ્મી નોડોવું. એવું જે ખ્યાલ વતન તેની લુખ્ખીસુકી તવારીખ લખવાનું કામ પણ ઠેવું હર્ષિત લાગે છે, તેતો કું નાથું કે માફ હદય જાણે. ખીજાં શરેરા કે કસબાઓએ પૃથ્વિના તખ્તા

ઉપર ગમે એવાં પરાક્રમ કરી બતાવ્યાં હશે, તે બધાં કરતાં હમારી નવરંગ નવસારી નગરીએ નાના પ્રકારનો કરેલાં નાનાં કામો અંતરે બહુ મોટાં લાગે છે.

માણસને માટે એટલું તો થવું જ જોઈએ, કે જે શહેરમાં કે જે જૂમીમાં પોતે જન્મ લીધો હોય, અથવા જે જૂમીને વતન ગણવાનું માન હોય ત્યાંની તવારીખ જોવાની અને આગલી પાછલી હકીકતથી વાકેફ રહેવું. આપણે પ્રથમ આપણા પોતાના ધરની, પછી પોતાના કુટુંબની, પછી પોતાના ટોળાની, પછી પોતાનાં નેઆગાંતોની, અને પછી પોતાના વતનની તવારીખ જોવાની જોઈએ. આદ આપણા રાજ્યની, આદ આપણી સાહનશાતની, આદ આપણાં દેશની હકીકત જોવાની જોઈએ. વક્તી આપણા ખંડનો, વક્તી આપણા દેશ સાથે અંબધ રાખનારા દેશોનો, અને વક્તી આપી દુન્યાનો ઇતિહાસ જોવાની જોઈએ. ઉપર બતાવેલાં અનુક્રમથી આપણા દેશમાં તવારીખ શિખવવામાં આવતી નથી. આપણાં કામજા બધાં આજે પોતાના ગામનું પોંદર કંઈ દિશાએ આવ્યું છે, પોતાના પુર્વજે કાણ થઈ ગયા છે, તેનું જ્ઞાન જેટલું ધરાવતાં નથી, તે કરતાં વેહેલું ને પેટેનું જર્સી-ગર્સીના ટાપુઓનું અથવા વિદ્યુત, કે હેનરી રાજ્યોનું જ્ઞાન ધરાવે છે. આપણાં કુટુંબ અને નેઆગાંતોની તવારીખ શિખવાની નિશાંતે તે આપણું ધર છે, પણ વતનની તવારીખ શિખવા માટે આવાં પુસ્તકો, જેનું તેમની નિશાળ છે. મારા મિત્ર પ્રો. નથુ મંછાચંદ કહેતા હતા, કે અમેરીકાનો સ્વદેશ ભૂકત તો એટલા બધાં છે, કે કોઈ પરદેશી મુસાફરને નાનાથી મોટાં પહેરો સવારજન એ કરે છે કે, “તમેને દમાઈ શહેર પસંદ પડ્યું કે?” જો તમે હા કહો, તો તુર્ત જ પુર્ણીમાં આવી જઈ અમેરીકાને જનરલ બ્લૉન્ડેલે વાંચીગટને સ્વતંત્રતા અપાવી તે અંગાઉની અને તે પછીની અમેરીકાની કાવત વીગે તૈયાર કરેલાં ગાયણો તેઓ ગાઈ જઈ અમેરીકાની આખી તવારીખ બોલી જાય છે! એ તવારીખ બરવાડા કહો, કે નાના બધાં કહો, તે સર્વે મોટે જાય છે. વળી મેવકે જતી અનુભવ, સિદ્ધપુરમાં લીધા છે. ત્યાં તમે રૂંદમાલા જોવા જવ, તો તુર્ત આજણોના નાના મોટા છોકરા અને પુરો આવીને એક પેસાને ખાતર એક પોવાડે માવા મંડી જાય છે, જેમાં સિદ્ધપુરની અને રૂંદમાલાની તમામ પહેલેથી છેલ્લે સુધી હકીકત સાકવાર બનાવે સહ સમાવડી હોય છે. હું પારખું કે આ તવારીખ ઉપરથી કોઈ મારો કવિ એવો એક મરખો, ગાયણ, કે ગીત જોડી કાઢે તો આ તરફના નકવ કન્વામાં પહેલા એવાં પારસી પોયાઓ તુર્ત મોટે કરી ગાઈ જશે, જેથી બે અર્થ અચવાગે. ગાયણનું ગાયણ ગવાગે, તે તવારીખની તવારીખ શિખાશે.

એક શહેર કે દેશના વનનીઓ ઉપરાંત, જે શહેર કે દેશમાં જે અમરદારો હકમત ચલાવવા જાય, તે શહેર કે દેશની માફતી તેઓએ ત્યાંના વતનીઓને પુછીપરછી ને સોંકે સ્થિતિ તથા સ્થળ સ્થિતિથી વાકેફ થવું અવગમનું છે. અંગ્રેજ સરકારમાં તો ખાસ એક નિયમજ ચલે છે કે, કલેક્ટરે, આગીસ્ટન્ટ કલેક્ટરે, કે મામલતદારે સર્વ અધિકારીઓએ, જ્યાં પોતાની નિમજૂંદ થાય ત્યાંના પટેલ, મુજુમદાર, દેશાધ વગેરેથી ત્યાંની હકીકતથી વાકેફ થઈ રહેવું. આ કમીનો લખનાર નવસારીનો એક દેશાધ હોવાથી. જે સાહેબો વાંની તવારીખથી અજણ હોય તેઓને મારી નાકેશ જાણમાં જે કાંઈ

આપું હોય તે જણાવવાની ફરજ મનનું હું પાગીપ્રકાશ બરોડા ગંગેશ્વર, દીન-
મેદમાનદયશી, વગેરે કેતામો, તથા ગસ્તગોસ્તા, સત્યમિત્ર વિગેરે પેપરો તથા ધણીક
ખતપત્રો, દસ્તાવેજો, અને તામ્રપત્રો ઉપરથી આ નાની નોંધ એકઠી કરવામાં આવી છે
નવસારીનું નામ આજે પાગીઓમાં અને આખા ગુજરાતમાં નવગ અને મોઢક થઈ
પડેલું હોવાથી, પાગીઓને તે બ્લાનું ને પુરાણ પારગી-વતન નવસારીનું લાગે છે
બ્લાતા લાગવાના કારણે પણ છે

નવસારીનું નામ

કાંઈ પણ બાબત જણાવતા પ્રથમ તેનું મૂળ તથા તેના નામનું મૂળ જણાવવું
તેની અરથી હમીકર્ત્તો મમજાઈ જઈ છે “ નવસારી ” એ નામ આ ભૂમીનું પડ્યું
તે અગાઉ તેના નિચે પ્રમાણે ૭ નામો પડેલા હતા

૧—નાગવર્ધન

૨—નાગશાહી.

૩—નાગશરક.

૪—નવસરહ.

૫—નાગમંદળ.

૬—પારસીપૂરી.

૭—નવસારી.

૧— પારસીગરી અને પાઠનથી પારગમીના મોટાં રાજાઓ રાજ પુલકેશી-
વલ્લભ કે જે નવસારી પામેલા પારસીમાં ૧૦૦૦ વગ્મ ઉપર રાજ્ય ચલાવતા હતા,
અને જેથી નવમાગીનું એક રાજ ગણાતું હતું તેના દિકરા પારસી, કે જેના નામ
ઉપરથી પુલકેશી નામથી પારસી અને પાઠનથી અપભ્રંશ થયેલું પારસી
એવું નામ પોતાની ગજવાનીને આપ્યું હતું તે પારસીના બેગ અથવા અથવા સલાહિય
કુવરાજનો જે ગુરુ તેનું નામ નાગવર્ધન હતું, અને તે હાનની નવમારી ખાતે પોતાનું
ધાનક રાખી મુશ્કેલીજન કરતા હતા, તે ગુરુના નામ ઉપરથી આ ભૂમિનું પ્રથમ નામ
“ નાગવર્ધન ” પડેલું જણાય છે

૨— નાગશાહી. નવસારીમાં સાઠકુવાને નામે ઓળખાતા તરતા તરફ જે
કેઠાણે આજે પણ “ નાગતળાવડી ” ને નામે જે જગા હતું હયાત છે, ત્યાં એક
જ્યેષ્ઠવર્ત નામ વસતો હતો, અને તે પોતાના પુત્રરીઓ શિનાય કોઈને પણ પોતાના
ગર્હાણ આગળ નજીક આપના દેતો નોતો, તે ઉપરથી આ ભૂમિને “ નાગશાહી ”
પાને નામની હકુમતની ભૂમી એવું તિલુઓએ નામ આપેલ જણાય છે

૩— નાગશરક. ઉપર જે પાગી મોગી હકુમત જણાવામાં આવી છે, તે
નામને નાગશરકની મોગી ઉપરમાં આપનામાં આવી હતી, અને તેની હકુમત આ

બંધી ઉપર ચાલવાથી એ નામ પડેલું જણાય છે. નાગસારિક એ સંસ્કૃત નાગસારિકાનું અપભ્રંશ છે; નાગ એટલે કાળો સર્પ, અને સારિકા એટલે મેના નામનું પક્ષી, જેને અંગ્રેજીમાં Canary bird કહે છે તે. એ વિષે મારા વિદ્વાન મિત્ર મી. બાલમંદ્ર સ્વીસકર જોશીયું કહેવું એવું છે, કે નવસારીનું અસત્ય નામ નાગસારિકા કહેવામાં આવે છે તે નામ શી રીતે પડ્યું, તેને માટે જુદી જુદી ધારણાઓ છે. તેમાંની એક રમુજ પણ બંધબેસતી વાત નીચે પ્રમાણે છે:—

જેમ હાલના ભારત રાજનગર કલકત્તા શહેરના નામમાંજ, તે નામ શી રીતે પડ્યું, તેના કાંઈક વાર્તિક ગુપ્તાર્થ રહ્યો છે, તેમ આ આપણા નાગસારિકા નામમાં પણ છે. જે નાગતલાવડી વિગે કેટલુંક કહ્યું છે, તેજ નાગતલાવડીનો ઉચ્ચ પાળ ઉપર ધણા જુના વખતમાં એક મોડું વિશાળ અને ઘણું જીલ્લું પિંપળાનું ઝાડ હતું. કહે છે કે આ ઝાડનું ઘડ ઘણું જડ હતું, અને તે ત્રણ માણસની બાથમાં પણ ન આવે એવું હતું. આ ઘડના પોલાણમાં એક મોટા નાગ રહેતો હતો. જેમ ઝાડ ઘણું જુડ હતું, તેમ પેલો જીવન પણ ધણોજ વૃદ્ધ અને તે ઝાડમાં ઘણા લાંબા વખતનો વસનાર હતો, તો પણ આ ઝાડનો એકલો માલીક આ સર્પ ન હતો. જ્યારે તે છેક નીચેના ભાગમાં વસતો હતો ત્યારે છેક ટોચપર વસનાર એક સારિકા પક્ષિ હતું. તેણે એક ઘટાદાર શાખા ઉપર પોતાનો માથો ફર્યો હતો. આ નાગ અને સારિકા એકજ ઘરમાં રહેનાર હોવાથી પરસ્પર કેવળ પરિચિત થઈ ગયાં હતાં. બંને તેઓ એકમેકના મિત્ર થઈ ગયાં હતાં. મિત્ર બાવ એટલો વધ્યો હતો કે સારિકા ક્યારે પોતાની દિન-ચર્ચામાંથી પરવારે અને ઝાડના પવનથી હાલતી ડાંખળી ઉપર બેસી હિંચકા ખાય, તેની તે નાગ આતુરતાથી રાહ જોયા કરતો હતો. આમ થવાનું કારણ તે સારિકાનો સ્વાભાવિક ગુણ હતો. સારિકા અથવા જેને સાધારણ વર્ગ મેના પંખીના નામથી જાણાય છે, તે મધૂર કંઠનું ગાનારું પંખી હોય છે, એ સર્વ પ્રસિદ્ધ છે. તેજ પ્રમાણે નાગ ગાયન સાંભળવાના બહુ શોખીન હોય છે, એ પણ કોઈને અજાણ નથી. એકનો ગુણ અને બીજાનો શોખ એ બન્ને વ્રાતનો મેળાપ, નાગ અને સારિકા, એ બે વચ્ચેનું સ્વાભાવિક વૈર જીવાની મેળાપ કરાવવાને સાધનભૂત થાય એ કાંઈ નવાઈ જારેલું નથી. સારિકા કે જ્યારે આ સારિકા પક્ષી આ પિંપળાના ઝાડની ઉચ્ચ ડાંખળીપર બેસી પોતાનું ગાયન શરૂ કરતું, કે નાગ તત્કાળ પોતાના રાહડમાંથી નિકળી તેના ગાયનની જાણે તાત્કાલ આપતો હોય, એમ પોતાની કેણ આમ તેમ દર્શાવતો; તે ગાયનમાં તદ્દન ચક્રુર થઈ બેસતો; તે એટલે સુધી કે આ વિચિત્ર ખેલ જોવાને લોકના જમાવની જરા પણ દરકાર કરતો નોહતો.

નાગસારિકાનો મેળાપ જે સ્થળે લોકોના જોવામાં નિત્ય અથવા દિવસમાં એ કે ત્રણ વાર આવતો, તે ઉપરથી તે સ્થળને તેજ પ્રસંગ ઉપરથી લોકો નાગસારિકાને નામે જાણવા લાગ્યા. આ રીતે આપણી આજની નગરીનું પ્રાચીન નામ પેલા નાગ અને પેલી સારિકા ઉપરથી પડેલું છે એમ જણાય છે.

૪—નવસરદ. ગુસલમાનોની જ્યારે પહેલવહેલી આ જૂમી ઉપર પધરામણી થઈ તે વખતે નવસરદ યાને નવું મથક અથવા નવીન સરાદ અથવા નવું રહેઠાણ

એવું નામ પાડ્યું. વળી કેટલાકોના કહેવા પ્રમાણે આ જૂની ઉપર મુસલમાન ગળ્ય વખતે જૂહી જૂહી નવ સરાદ સ્થાપનામાં આવી તે ઉપરથી નવસરેહુ નામ પડેલું છે.

૫.—નાગમંડળ—આ જૂનીપર અસલથીજ પૂજ્ય નાગો કે જેમને હિંદુઓએ માનતા હતા, તેમનું મંડળ ને મંડળ ગહેતું હતું, અને જેમના દર્શનાર્થે સિદ્ધરાજ ગયસીંહ વરીક આવી ગયત્રો છે એવી વડાઇ શ્રેવામાં આવે છે. એ કથાને રા. સા. મહીપતરામ રૂપરામની “સધરા જેસંધ” વાલી કથારૂપી તવારીખ ઉપરથી ટોઠા મળે છે. એ નાગોના ગહેડાણવાલી જંગાને નાગમંડળનું નામ આપવામાં આવ્યું હતું.

મી. જોશી એ નાગમંડળ અર્થને ખોટું એક નવી વાત કહે છે. નવસારીનું પ્રાચીન નામ નાગમંડળ શીરીતે પડ્યું તેનો મત્તાવાર પુરાવો નીચે મુજબ છે. એ નામ પડવાનો સંબંધ, નવસારીની અંદગના અસલના હિંદુ રહીસોમાંથી બ્રાહ્મણ કોમની ધણા જુના કાળથી આવતી આવેલી એક જે મહા સાથે જોડાયેલો છે તે વિષે પ્રથમ થોડુંક જણાવવાની જરૂર છે.

નવસારીમાં અસલના હિંદુ રહીસોમાં બ્રાહ્મણો મુખ્ય છે. આ બ્રાહ્મણોમાં બે વર્ગ છે. ગુજરાતી બ્રાહ્મણો તથા દક્ષિણી બ્રાહ્મણો. બીજો વર્ગ જે દક્ષિણી બ્રાહ્મણોનો કહ્યો, તે તેના નામ ઉપરથીજ જણાઈ આવે છે, કે તેઓ પ્રથમ દક્ષિણમાં એટલે મહારાષ્ટ્રમાં વસતા, તેથી તેઓ દક્ષિણી કહેવાય છે. મરાઠી રાજ્યના વખતથી તેઓનો પગ પેસારો ગુજરાતમાં થવા લાગ્યો; અને જ્યારથી પેશવાનો અમલ જાગ્યો, ત્યારથી તે તેઓની સંખ્યા ગુજરાતમાં ઘણી વધી ગઈ, અને એ પ્રમાણે નવસારીમાં પણ તેમની વસ્તી થઈ, અને તેઓ દેશરત થઈ પડ્યા. હવે ગુજરાતી બ્રાહ્મણોના પાછા બે ભાગ થાય છે.

અનાવના બ્રાહ્મણો, જેને ભાડેલા કરીને પણ કહે છે, અને જેમની ઉત્પત્તિ પણ આ નવસારીના પ્રાંતને આભારી છે, કેમકે નવસારી પ્રાંતના મહુવા તાલુકાના ગામ અનાવનમાં તેઓ પ્રથમ થયા ઉપરથીજ અનાવનાની અંજા થઈ છે તે, અને મોઢ બ્રાહ્મણો. અનાવના બ્રાહ્મણો ધણું કરીને ખેતીનોજ ધંધો કરતા, પણ મોઢ બ્રાહ્મણો જેમને ચાતુર્વેદી મોઢ કહે છે, કેમકે તેમના પૂર્વજે ચારે વેદ મેંડે ગમતા, તેઓ માત્ર વિદ્યા શીખી ગળ્યાશ્રયથી કે પ્રજાની મદદથીજ પોતાનો ગુજારો ચલાવતા. તેઓ જોતીય, વૈદક, વ્યાકરણ કે દર્મકાંડ શીખતા, અને હજુપણ તેમાંના ધણાકો એજ એકમ શીખી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવે છે. આ મોઢ બ્રાહ્મણો અસલ અમરવાદી તરફ આવેલાં મોઢરા ગામના વતની હોવાથી મોઢ કહેવાય છે, અને ત્યાંથી જુદાં જુદાં કાળોથી આ તરફ નીકળી આવી સુરત અક્ષવીર્યાના ધણા ગામોમાં આજ ધણાં લાંબા વખતથી વસ્યા છે.

આગલા વખતની હિંદુ સભાઓ.

આ મોઢ બ્રાહ્મણોમાં બે મોટી સભા છે. તે ધણા જુના વખતથી હજુ ચાલે છે. નવસારીમાં પણ તેનો ભાગ હોતો અને હજુ છે. એમાંની એકને “ચોક્કા સભા” કહે છે, અને બીજીને “શિષ્ટ સભા” કહે છે. આ સભાઓ હાલની આપણી ગરીબ સભા (National Congress) ને ધણે ભાગે જાણતી છે, અને તે મજવાનો હિંદુ ધણે ભાગે એવોળે.

સુન્ત અઢાવીસીના ને ને ગામેમા આ મોદ ઝાલણેની વતીઠે, તે તે ગામેમા વસતીના પ્રમાણમા એક મે ૫ પચીસ ત્રીસ આ મહાના મેચરો ૩ મહામર્દો હો વેવાઠે, અને એ પ્રમાણે આખી ચોના મહાના ઘણા મહામર્દો થાયછે, અને શિષ્ટ મહાના આનરે મો થાયડ

આ મહાના મહામર્દો પ્રથમ તો વિદ્વાન અને ડહીન ગૃહસ્થાન થઈ શકતા, તો જોઈકે દ્વાન આ નિમ્મ ઝાઝો મચાતો નથી મહાનો મરોગાન અનુકૃત બાસમાજ ચાનતો, અને મહા મનવાને માટે આમત્રણ પત્રિકા અનુકૃત બાસમાજ લખાતી, અને અઘાપિ નખાયછે હવે આપણા મુદ્દા પર આવીએ

સુન્ત અઢાવીસીના યણુ ગામે એક કદગાન ૪ તે સસ્કૃત બોધમા નખી શકાન નહિ દરેક બાપાના સકરણ જુના હોયછે તેમ સસ્કૃત વ્યાકરણમા અમુક છડાવાના નામે હોય તોન તેમા ૩૫ આની શકે સસ્કૃત નામેના ૩૫ ચાનવાને મોટો આધાર તે નામની જાતિ તથા તે નામના છેડા ઉપરછે કાગ્ગીમા પણ ઇન્દ્રીશ ને બદલે ઇન્દ્રીશા એવુ ૩૫ કવુ પડેછે, તેમજ ગુન્ગતીમા એક ગમતો કીકસો કરી હોય તેને માટે નખવામા “ગમતો કીલ્લોને ઇપીઆ આધ્યા” એમ લખવાને બદલે “ગમના કીકસાને ઇપીઆ આધ્યા” એમ ગમતો કીકતો ખડ નામ છતા “ગમના કીકના” એવુ ૩૫ કવુ પડેછે તે પ્રમાણે કદગા છેડાનાના ગામે સસ્કૃતમાં શી રીતે આમત્રણ પત્રિકામા નખવા એ પહેલોમવાન આ સભા મ્થપાઈ તે વખતે હોય થયો તેથી ગામે ગામના વિદ્વાનોએ મળી એ સભામા ચોતપોતાના ગામના નામ સસ્કૃત બાપાને અનુકૂળ એવા પાડવા હગવ કયો નવસારીને માટે તેઓએ તે વખતથી નાગમકલ્પ એવુ નામ પાડયુ છે

આ નામ પાડનાનઓ વિદ્વાન હતા તેથી તેઓએ એ નામછેક પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે પાડ્યા નથી, પણ જે તે ગામની કાષ્ઠ ખાસ વિચિત્રતા, પ્રખ્યાતી, ગુણ, અભાવિક રેખાવ કે ગુન્ગતી બાસમા તે ગામનો જે અર્થ મહાપત્રો હોય, તે ઉપર આધાર નખી પાડવામા આવ્યાછે દાખના તરીકે આપણી પાંડાસમાજ એ માછન ઉપર આવેના આમની ગામને માટે તેમણે ધાત્રીપુર એન નામ હન યુછે ધાત્રી એ કેવળ સસ્કૃત શબ્દ, અને તેનો અર્થ આમળી (Tamarind) થાયડ હવે યાદીપણ બાસમાજી એ આમળી નામ શી રીતે પાડયુ હશે તેનો તર્ક મહન કરી નહમે, કે એ ગામમા આમળીનાં ઝાડો ઘણા હોવા જોઈએ, અને તે વાત ખરીજ છે અઘાપિ એ ગામમા આમળીના ઝાડો જ્યાં જ્યાં ન હરે પડેછે એજ પ્રમાણે બારડોની તાનુકાનું એક ગામ “પુણી” નામે છે, તેનુ એ મળના અર્થ ઉપરથી કાપાસિપુર નિષ્પ કયુછે કાપાસિ એટલે કપાસ અથવા ર, એકેની પુણીને મળતા અર્થ પગથી પાડયુ છે એજ માફક વનસાડને માટે ન્યગ્રોધપૂર નહી કયુ છે ન્યગ્રોધ એટલે વડનુ ઝાડ (Kigelia tree) હવે વલમાડનુ નામ પણ વડના ઝાડ માથે મળામ ધગવેછે એવુ મૂળ નામ વડસોડ એટલે વડની મોડમાનુ એવુ જણાયડ અને તે ઉપરથી અપભ્રંશ થતુ થતુ હાલ વતમાડ પડયુછે, હાલજીએ એ ગામમા અમન મોટા વડના ઝાડો ધણાં હતા એજ માફક સરતનુ નામ મુર્ધપૂર, મણદેવીનુ ગુણદીપિકા આદિ હગવ્યઠિ આ ઉપરથી

જાણ્યું છે નાગમ હળ દરાવવામા પણ નાગ સાપની સાથે એ મામ સળધ ધરાવતું હોવાથી નાગમ નામ નાગમ હળ પાડેયું જાણાયું છે. આજે પણ માંદકના નજીકના એક આખા યત્તાને નાગમ પુત્રી કરી કહે છે.

હવે ખીજી અવસ્થાની વાત એ ગ્રહે છે કે, એ નામ ક્યારે પાડ્યું, આ વાતની શોધ કરવાને આપણે ઉપલી મહા ક્યારે સ્થપાઈ તેનો ખોળ કરવો જોઈએ. ઉપલી મહા પોતાના કરોઆરનું કાંઈ દક્ષત ગમતી નથી, અને એમના નિયમ હાવની સભાઓની પેઠે છાપેના નથી. જેમાં ન્યોય વિવેક અને મત્વતા રહેના હોય, એજ તેમના કાયદો. એ સભા મનવાનું ધ્વજ પણ એક દરાવેયું નથી. એના મહામહોર્માંથી ગમે તે પોતાને થેઝ આખી સભાને શુભ અથવા અશુભ ક્રિયાને મમયે બોનાવી શકે. સભાસદો ખે આખા દિવસ, બોનાવનાગને ત્યા ગ્રહે છે. ધર્મ, નીતિ, વિદ્યા, અને પોતાની જાતિ સુધાગણને અર્થે વાદવિવાદ કે અર્થો થાય છે. મૂકેના પ્રશ્નનો બહુમતે નિર્ણય થાય છે, પણ તેની નોંધ ગમવાનો રીવાજ નથી. કરેના કંગવ યાદ રાખી, તે પ્રમાણે વર્તવાનો પ્રયત્ન કરવો એજ તેમનો હેતુ છે. એકંદરે એકય અને વિદ્યાની વૃદ્ધિને અર્થે આ સભા સ્થપાયથી માનમ પડે છે. તેપણ હાન આ હેતુ સચવાતો નથી. કોણ કે તેમાં પોતાના ચક્તા ઉતરતા નબળને માટે ઘણી તકરારો હાન હાન થયા કરે છે, અને તેના ટંટાનો નિકાલ કરવામાં સભાનો વખત પસાર થઈ જતાં જે કરવાનું તે બાકી રહી જાય છે.

એ પુરાણી સભાની એક કથાવિનો નમુનો નીચે મુજબ છે.—

શ્રીગણેશાયનમ : ॥ સંવત્ ૧૧૧૯ મા વૈશાખ શુદ્ધ ૫ પંચમ્યા ગુરો નવસારીના જો મગવાનને ઘેર પ્રાત્સુત ધિ. યજ્ઞેશ્વર વગેરેના ઉપધિતમાં શિષ્ટ સમાગમ કર્યા તેનો હાંક મારવાનો પટ્ટ.

નોંસારી.

૧ મ. અવાનીશંકર	૧૧ મ. મંછારામ	૨૧ પા. જયશંકર
૨ શુ. દુષ્કારામ	૧૨ ધૈ. તુલજારામ	૨૨ શુ. આદિતરામ
૩ ધૈ. ફકીર	૧૩ મ. મયારામ	૨૩ ધૈ. મિલ્હારી
૪ મ. વૈશંકર	૧૪ ધા. નાળજી	૨૪ મ. નારાયણ
૫ પ. ભવાનીશંકર	૧૫ જો. મગવાન	૨૫ મ. ગોધિદરામ
૬ મ. ફેશવરામ	૧૬ અ. હરિશંકર	૨૬ ધૈ. જગનાથ
૭ મ. જદુરામ	૧૭ મ. દેવશંકર	૨૭ જો. ગોધિદરામ
૮ મ. રાજારામ	૧૮ મ. હરદેવ	૨૮ જો. નરહરિ
૯ મ. ફકીર	૧૯ ધા. જગનાથ	૨૯ ધૈ. મછારામ
૧૦ મ. હાથા	૨૦ મ. પુરુષોત્તમ	૩૦ શુ. પ્રેમાનંદ

હાન (૧૮૯૭ મા) મી. જોશી પણ એ સભાના એક સભાસદ છે. તેમના પહેલા તેમના કાકા ગણપતરામ કૃપાશંકર તેના મહામહ હતા, જેને આજ ઘણા વયસનો સુમાર થવા આવ્યો છે, પણ તેની પહેલાં તેમના જોશી કુટુંબના મૂળી પુરુષ શિવગમ પડ્યા

તેના સમાસ હોવાનું માન ધરાવતા હતા.* તેને આજ બેસે વર્ષનો અજમાયશ થાય છે. પણ તેનીએ પહેલાં ઘણા લાંબા વખત અગાઉ એ સભા કાયમ હતી, એટલે એ સભા સ્થપાવાનું વર્ષ આજથી પાંચેક મહા પહેલાંનું ગણવા જાય છે. ત્યારે નાગમંડળ એ નામ આજથી પાંચસો વર્ષ પહેલાંનું પડેલું હોવું જોઈએ.

નવસારીમાં વસવા આવેલા વિદ્વાન પારસીભાઈઓ હમેશાં વિદ્વાન બ્રાહ્મણોની સોબત કરતા, તેમની સાથે પોતાના ધર્મની સરખામણી કરતા, ઝંદ અને સંસ્કૃત ભાષાની વચ્ચેનો નિકટ સંબંધ મેળવતા, અને યજ્ઞોમાં આતરની પૂજ થવાથી પોતાની સાથે ધાડો સંબંધ ધારી તેમનો અમાગમ કરવા વધારે ઈચ્છતા, એ વાત જાહેર છે. આવા સંબંધથી પારસી ભાઈઓએ પોતાના જુના અંધોમા નાગમંડળ એ નામ પોતાના હિંદુ મિત્રો પાસેથી મેળવી લખેલું હોવું જોઈએ. વળી એ એક મોટા સમાજનું સ્વિકારેલું નામ છે, તેથી તેના પ્રચાર ઘણો બોહળો થાય એમાં શક નથી. પરંતુ નાગમંડળ એ નામ કોઈ અસમ નથી, પણ આ રીતે ઉપલી સભાએ પોતાની સવડતાને અર્થેજ પાડેલું છે.

૬—પારસીપૂરી. પારસીઓના અન્ને આબ્યા પછી મહા પ્રતાપિ પારસી ચાંગાશાના બાવા આશાની હુમત વખતે આ જૂમીને પારસીપૂરીના નામથી ઓળખવામાં આવ્યું હોય એમ “દીનબેહમાન્દયસ્ની” નામની કેતાબ ઉપરથી જણાય છે.

૭—નવસારી. છેલ્લામાં છેલ્લું નામ નવસારી પડેલું છે, અને તે આજ સુધી તેજ નામે ઓળખાય છે, અને એ નવસારી નામ કેમ પડ્યું તેને માટે જૂદા જૂદા મતો આપણે એકઠા કરેલા છે તે નિચે મુજબ:—

૧૫૪ ૧ નવસારી શાથી કહેવાયું ?

૬—ફારસી ભાષાનો નવો એટલે નવી; અને એરબી ભાષાનો સારી એટલે શાખત થયું, એવા ફારસી એરબીના મિશ્રથી એ નામ પડ્યું કહેવામાં આવે છે. પાને કે જ્યારે ઇ. સ. ૧૧૪૨ માં પારસીઓ પહેલવહેલા હાં પ્રવેશ થયા ત્યારે તેઓએ એ નામ આ જૂમીને આપ્યું.

ખ--નવોનસારી એટલે નવી બનાવેલી. એવા અર્થ કેટલાક દુક બડોઆ પારસી ખાંઓ કરે છે. અને સાખતન શબ્દ ઉપરથી તે થયેલો કહે છે, જે અર્થ ફારસીના કાયદાથી કેવળ અશક્ય છે, તોપણ આપણે તો જોઈ જોડું ખરું તેને માટે કયા કે કહાણી જે બોલાયલું કે લખાયલું હોય, તે વાંચનારાઓના વિચારને માટે રજુ કર્યું છીએ.

ગ--એક ઘણીજ પ્રસિદ્ધ કથા અન્ને એવી ચાલે છે કે, ધારાનગરીનો એક જુવન-માર ગગ ગધેશીંગ, જેને એ નામ તુચ્છકારથી હોડાએ આપેલું લાગે છે, તે નવસારીમાં હાન જે જગા મુસવમાનોના કોટની જગાને નામે ઓળખાય છે, અને જ્યાં હાલ સરકારી હોસ્પિટલ આવેલી છે, તે જગાએ હવાખાવા સાર અને ખડું કહીએ તો કથા પ્રમાણે

૧. એ શિવરામ પંડ્યા દેસાઈથી પુરોદ્ધ તેજપુરજીના મહેતાજી થતા હતા. અને તે વિષે દેસાઈએ પોતાના સ્વમરિત વર્ણનમાં લખેલું કે:—“મોટા થાગ્યા પડવા મુકા ભામણ અપાર સવલ પડા તથા દેસાઈ પંડા વાં હાંદી (યાનેકે મુજરાતી ભાષા નમજવી) રાખા. ૧”

અનીતિના કામે સાર ધારગરીથી દરરોજ આવતો હતો. તેનો એક એવો એ અદ્ય અને નિર્લાજરો નિયમ હતો, કે નવસારીની જેથી છોકરી પહેલવહેલી માસરે જ્ય તે એક દહાડો તે રાજના જનનખાનાની મહેમાન થઈને જ્ય. એવો જુલમ ચાલી રહેલો છે. એ અરસામાં મહાની હજી આવેલા નવ હાજીઓ જેઓ નવ સૈયદના નામે આ તરફ ઓળખાયલા છે, તેઓ એક સરાહમાં ઉતરેલા હતા. એવામાં એક ધરડી ડોસી પોતાની નવજવાન પુત્રિને રોતી રોતી સાથે લઈને મોહજામાંથી સીપા-હજી સહ જતી તેમની નજર પડી. આ પ્રમાણે રડવાનું સૈયદોએ જાણતાં સાથેજ પેલા સીપાહજીને હટાવી દઈ ડોસીને અને દીકરીને તેમના પંજમાંથી છોડવી. આ ઉપરથી ગદેશીંગ શુરસાનો માર્યો લશ્કર સહ લડવાને આવ્યો. નવ સૈયદો તો કથા પ્રમાણે મોટા જાણકાર હોવાથી આખા લશ્કર સાથે લડ્યા, અને કહે છે કે તેઓના શીર અહિંઆં પડ્યાં, તો પણ તેમના ગીર વગરના ધડો, ગદેશીંગ સાથે લડતાં વડતાં છેક સુરત સુધી ગયાં. આ દેખાવ ચોખ્ખાર શિવાય કોઈને દેખાતો નોહતો. સુરતની એક પન્યારણે રસ્તે જતાં એવો ઉદ્ગાર કર્યો, કે “આહા ! શીંગ વગરના ધડો કેવાં લડે છે !” આ બોલતાંની સાથેજ તે નવે ધડો ભોંય ઉપર પડી ગયાં, અને કુલના નવ ઢગલા થઈ ગયા. જળા કેટલાકો એજ કથાને માટે એમ પણ કહે છે કે, ધારગરીનો એ જુલમગાર હિંદુરાજ નવસારી મધેના મહાદેવના દહેરામાં દર્શન માટે આવતો હતો. અને ધારગરીથી છેક તે દહેરાં સુધી એક ભોંયડું તેણે જનાવ્યું હતું તેમાંથી તે આવજા કરતો હતો. એ મહાદેવને તે રાજ દર માસે એક જવાન મરદનો ભોગ આવતો હતો. ધરાનમાં જે પ્રમાણે જુલમગાર ઓહાક પાદશાહના બદન ઉપરના દરદ માટે જે માણસના દરરોજ ભોગ આપવામાં આવતા હતા, તે પ્રકારનો આ ત્રાસ નવસારીમાં હતો. એક કુંભારના એક પૂરા બેટાનો જ્યારે ભોગ આપવાનો વખત આવ્યો ત્યારે તે જોઈને તેને બચાવવા એ નવ સૈયદો લડ્યાનું કહે છે. આ નવ સૈયદો તરફના ભક્તિભાવ ઉપરથી આ જુમીનું નામ નવસારી પડેલું કહે છે, અને તેનું અપભ્રંશ નવસારી થયેલું જણાવામાં આવે છે. આ કથાનો સંબંધ હાલના મોટા જાજરના હનુમાનના દહેરા આગલ રહેનારા એક માલી કુટુંબ સાથે પણ જોડાયેલો છે. આ કથા ગમે તેવી હો પણ આટલી વાત સિદ્ધ છે કે, નવ સૈયદોની કબરોને નામે ઓળખાયેલી એક જગા નવસારીમાં કોટ પર ૧૧ જુની પોષ્ટ ઓશીસની પછવાડેના ભાડેલાવાડ મોહજામાં આવેલી છે, ત્યાં જરાબર હારખંધ જે નવ કબરો એકસરખી આજે પણ આખાદ હાવતમાં આપણને દેખાય છે, તે એ નવ

* એ ભોંયડું હાલ પુરી નાખેલું હતું પણ જનર મધેની જુમ મજ્જમાંથી જણાય છે, અને મુસલમાનોએ જે દેકરા આગળ મજ્જના સંડાસો જાંખાથી હિંદુઓએ થોડેક દુર હાલ મજ્જ આગળ ન્યાં દેહડું છે ત્યાં હનુમાનની મુર્તિ પધરાવી છે, એમ કથા ચાલે છે. અને જે પ્રમાણે ચાલ્યું આવ્યું છે કે, મુસલમાનોનું રાજ થાય ત્યારે હિંદુના દેવલો તોડાવી, તેની મુર્તિના પથ્થરો, પોતાની મજ્જની સીડી ઉપર ઉંધા નાખતા, કે તે ઉપર પગ મુકીને કાફોની છત-પરખીને ધિકારતા મુસલમાનો નિમાજ કરવા જાય; અને જ્યારે હિંદુનું રાજ ચાલે ત્યારે મજ્જદો તોડાવી તેના રોટાં દહેરાંની જમીન નીચે પુરી નવેસર પાછી મુર્તિઓ બેગારવી. એ નિયમ પ્રમાણે નવસારીની આ મજ્જમાં પથ્થરો જડાયવા દેડવામાં આવે છે.

મિથેની જાણવામાં આવે છે, અને પડેનહેલી એક વગી ૧૭૩૫ કમર છે, તેને માટે
 ડેડેડે, એ જગેરો આગળ જે જા છે, તે ઉપર એ મૈદોએ પોતાના એક માનીતા
 પોપટને બેસાડેલા નો, તે પોપટ જગેરો પોતાના ધણીઓ ૥ શી જોડેના જોડા ત્યારે
 જા ઉપરથી મળ્યોતોન હાથ પડ્યો હતો તેની એ ના જોડી કમર છે એ કમરો પેના
 નવ શીની છ પણ વગી અગત્યની વાત છે કે, સુગતની નમસારી ભાગળ આગળ
 જોખીતળાવના ટેકા ઉપર નવ મૈદોના ધડોના નવ કુનાડગના થઈ પડ્યાનું જણાવનામાં
 આવે છે, ત્યાં પણ આને “નમસારીના ૧૧ મૈથેની કમરો”ને નામે જરાગર હારમધ
 નવ કમરો માધેની છે અને તમ હો, પણ નમસારીનું ઉત્પત્તિસ્થાન એ કથા સાથે પણ
 જોનામાં આવે છે અને જે દડો આ નમસારીની નવ કમરોનાલી દરવાનો બોન્સ
 થાય છે, તેજ દડો સુગતની પેની નવ જગેરોની દરવાનો પણ ધામધુમથી હાન પણ
 બોન્સ થાય છે

ધ—આગળ જણાવી ગયા તમ ઘણાંકો એમ પણ કહે છે કે, મુમતમાનોએ
 અત્ર ૬ મનાદ થાપી અને તેમાં મરેકોને નિગ્રા તે ઉપરથી નઓ એટલે નવ અને
 મરેક એટલે સ્થાન એ ઉપરથી નઓસરેલું અપજગ નવસારી થઈ ગયું છે વળી
 નઓ એટલે હનો અર્થ ૧લી ચેતા નઓ એટલ નવું, અને મરેક એટલે ધામ, યાને
 મુમતમાનોનું ૧નું મથક એમ નામ પાડ્યું પછી કોઇ પાન્સીની નઓમરેક ગણે છે,
 અને કોઇ મુમતમાનોની ગણે છે એ નવ સગા પેળા ૨, મરેકનખાતે, ૧, માછીનાડ તરફ,
 ૧, દાડીન ઉપર, ૧, કાન ઉપર, ૧, સુ ગરોના ૧૨ તરફ યાને શતાપી આગળ, ૧,
 ખુરશેદવાડી તરફ, ૧, મોગા મળગને ૧૬ અને ૧, કબાગા તરફ એ પ્રમાણે આવેલી
 હતી એમ જણાવનામાં આવે છે

ચ—પરંતુ એ મધા અર્થો કંતા ખરો અને પુનવા અતિ તથા અછન પસદ
 અર્થ એવા જગનામાં આવે ૧૨ ઈ મ ૧૧૪૨ મા, પછી તે ૧૨ના જગેરો પારખીઓ
 આ જૂમી ઉપર આવ્યા ત્યારે તેઓને અહિઆના હાપાળી પોતાના મરેક ૧ દેગ મથેના
 એક જગવાળા મથકને મનતા માનમ પડ્યા તે શરે, છન ૧ દેશના અનધુર્ગ નામના
 પળા ની પામે અને કંપીઅન મધુદની દક્ષિણે આવેના માઝનદગનના સુનકની રાજ્યધાની
 સારી નામનું હતું ઈગિનમાં હાપાળીમાં ૧ખપામ ૧ ગરે એ હતું તેથી આ જૂમી
 નકરી જણે તે સારી ગરેના જેવી નામ્નાથી તે પાન્સીઓએ, એ જૂમીનું પોતાને
 નાટે વિચિત્ર અને અજાણ, એવું નામમળનું નામ હતું, તે ગદલીને પોતાને માટે
 નાકામાહે બોળખાને તેઓએ નઓમગારી નામ ગ યુ, યાને નવક સાગી ગરે
 અથવા નવ સાગી ગરે એ નામ પડ્યા ૥ ટેકામાં આપણે જણાવીશું ,

A—જે પ્રમાણ સરેક જેની જૂમીમાં મારી જગની પ્રેડેન્ટ જેની તરોતાજ
 ગીવાની એક જગા ત્યા પ્રથમ જાણના છે ૧ને જણાવ્યાથી, તેઓએ તેો New Haven
 યાને “ નવ જદન, આશ્રયની નવી જગો ” એનું નામ આપ્યું, તથા જે પ્રમાણે
 યુરોપન કીમાં આ જગનામાં નવીખઝર એવું એક નકલું નામ આપનામાં આ યુ
 છે, તેમજ જે પ્રમાણે ન્યુઆ મની—યુકોરેન્ટ—યુકોર્ક—ન્યુમેક્—ન્યુઅમરીક—ન્યુમરિન—
 ન્યુડેનોન—ફોર્મેન—યુમેક્ષીમ, વગેરે જગેરોના નામો પડ્યા ૨, યાનેક જે પરદેસી

સોડો, ખીચ દેશોમાં જઈ પોતાના ગામ જેવું, તે પારકા દેશનું ગામ જણાયું તેને નવું કહાયું—નવું ચીનું, એવા New (નવું) વિશેષણથી ઓળખેછે, તેજ પ્રમાણે ધરાનનું “ સારી ” તેઓને New Saari જણાવાથી અંગ્રેજ New નહીં, પણ પોતાની તેને સ્વભાષા ફારસીનો નવો વાપરી, તે નવસારીમાં આવનારા ધરાનીઓએ તેને સારી ગામની ઉપમા આપેલીછે.

B—એના ટેકામાં વળી નવસારીના મેહેરજીરાણા દસ્તુરના ખાનદાનના એક વહેંચણુ પત્રની અપરમેગી નકલ ઉપરથી એ નામની ઉત્પત્તિને પુષ્ટિ મળેછે. તેમાં લખેછે કે:—

“.....તેવાર પછે આંધરો સને ૧૧૧ મા ફરવંદીન મહીને ને દીનરોજે આપરે નાગમંદલમાં આવી મોકામ કીધો. અને એ જગાની આબોહવા જોઈ ફશતુરે કહું જે કે જેવી આપરાં શારી ગામની હતી તે મીશાએની આબોહવા એ ગામનીછે. માથે એ જગાનું નામ નવીસારી રાખો તે દનથી નવસારી નાગમંદલ લખાઈ બાકી આગોદરતો નાગમંદલ લખાતું.....પહેલો નવસારીમાં આવનાર મોખેદ કામ-દીન જરથોશ. ”

એ પ્રમાણે એ પુરાણા શ્રેષ્ઠમાંછે. તેમાંથી વધી એમ પણ નીકળેછે કે, નવસારીની ભૂમીને “ નવસારી નાગમંદલ ” એવું સામટું નામ પણ આપવામાં આવતું હતું. પણ ધણીક ગમ “ નાગમંદલ નવસારી ” એવું નામ તો વપરાયતું છે. એમાં વળી નવોસારી ફારસી શબ્દને મૂજરાતી શબ્દ “ નવીસારી ” વાપરેલો છે. પણ નવું એ શબ્દનું અંગ્રેજી વિશેષણ New; ફારસી ભાષામાં નવો, અને મૂજરાતી ભાષામાં નવી એવું એકજ શબ્દનાં જેવું હોવાથી એ પ્રમાણે નવો-નો-નવ-નવી-એવા શબ્દો લખાય છે.

C—વળી “ નારીખે શાલંને ધરાન ”માં જુદોજ અર્થ કહેવામાં આવ્યોછે કે, નવસારીનું નામ પારસીઓ આવ્યા પછી પડેલું હોય, એ ખાખત ઉપર શક બતાવી Bombay Gazetteer દ્ધ. ૧૩ માં કહેછે કે નામીયા યુનાની ભુગોળ શાસ્ત્રી ટોલેમીના નકશામાં “ નવસારી ” નામ આપ્યાદ જણાયછે. ટોલેમીએ ધ્રિવી ૧૫૦માં (યાને લગભગ ૧૭૪૭ વરસની વાત ઉપર) પોતાનો ભુગોળનો ગ્રંથરચ્યો હતો, તે વખતે નવસારી ફરખો એજ નામે જાણીતો હતો, જેને ટોલેમીએ નરસીપા (Narasipa) ને નામે ઓળખાવ્યોછે. સર ડબ્લ્યુ. ડબ્લ્યુ. હંટરના “ ઇમ્પીરિયલ ગેઝેટીયર ઓફ ઇન્ડીયા દ્ધ. ૧૦માં જૂઓ. એ પ્રમાણે ઉપલી તવારીખમાં આપેછે. નરસીપા તેજ નવસારી એમ સિદ્ધ કરવામાં આવ્યું નથી ત્યાં સુધી એ દલીલને વજન આપી શકાતું નથી. કેમકે એમાં તો નામનો મોટો કેર છે. પણ એક અત્તપયા સ્વીડીશ વખનારે એકવાર Bombay (મુંબઈ) ને અમેરીકાનું શહેર જણાવ્યું હતું. કેમકે અમેરીકામાં Bombay નામની જગાછે ખરી, પણ તે એક ઘણુંજ નાનું ગામકું છે, પણ કેમકે કેનાયમાંથી તેને એ નામ અમેરીકાનું માત્રમ પડ્યું તેથી મુંબઈની ખરી તવારીખ ઉપર તેના અજાન લખાણ ઉપરથીજ કાંઈ મંકા શેવાની નથી, બલકે તેના એવાં અજાનપણાને દૂરીજ કાઢવામાં આવ્યું. તેમજ નરસીપા ને નવસારી વિષે જાણવું. આખેડું એકજ નામના નર-૪ કે તેથીખી વધારે શહેરો એકજ દેશમાં હોયછે. જેમકે મહુવા અને સોનગઢ

ગામો નંમ ગાયકવાડી રાજ્યમાં છે, તેમજ ભાવનગરના રાજ્યમાં છે, તેથી શું ગાયકવાડનું મહુવા ગામ તે ભાવનગરનું બી ઠોકી બેસાડાય? માટે જે ખરી વાત પુરાવાથી ચાલતી આવી તે ઉપર એકએક શક નાખી શકાય નહીં.

D—જે પ્રમાણે દેવેવર ડીસીકટનુ લેવર શેહે ઇ. સ. ૧૬૦૭ માં સ્વીડીશ લોકોએ નવું વસાવી તેનું નામ સ્ટ્રોકહોમ આપ્યું, પણ જ્યારે ૩૨ લોકોએ જીતી લીધું ત્યારે તેનું નામ પોતાના શહેર ઉપરથી New Amsterdam યાને નવું આમસ્ટરડેમ એવું આપ્યું, અને વળી તે જ્યારે અંગ્રેજના હાથમાં ગયું ત્યારે તે લોકોએ તેનું નામ New Castle યાને નવો કિલ્લો એવું નામ આપ્યું. તેજ હાલ આપણી નવસારીના થયા છે. કેમકે એ જમિ હિંદુ રાજના હાથમાં હતી ત્યારે તેનું નામ નાગ-મંદળ હતું, મુસલમાનોના હાથમાં આપ્યું તેમણે તેને નવોસારેહ કહ્યું, અને છેવટે પારસીઓ આવ્યા નમણે તેને નવસારી એ પ્રમાણે એ કસળાના નામની ઉત્પત્તિ છે. જે વાંચનારને અત્યુકળ લાગે તે ખરી.

પ્રકરણ ૨ જી.

નવસારીની આગલી સ્થિતિ.

નવસારીમાં પારસીઓ આવ્યા તેની સહેજ અગાજિની અને તે પછી પારસીઓની ચકતી થતી ચાલી, તેની વચ્ચેના વખતની હાલતનો, આસપાસના બનાવો ઉપરથી તથા કેટલાક જુના ખતો ઉપરથી અને પુરાણા દસ્તાવેજો ઉપરથી વિચાર કરીએ તો, એ તદ્દન નાનું ગામ હતું, જ્યાં થોડા ઘણાં કોલીઓ અને ફુગતાઓના છાપરાં અને હિંદુ તપસ્વિ ગુરુનું મથક હોવા શિવાય બીજી જાણવા જોગ કંઈ નોંધાતું, પણ એક પાકરું જેવું હતું. હાલ મોટા દેસાઈ લોકોનો દેસાઈ મોહોલ્લો જે જગાએ છે, ત્યાં કાછયા તથા કણબીઓના ઘરો હતાં, તે છેક ૩૦૦ વરસની વાત ઉપર પારસીઓએ ખરીદ કરવા માંડેલાં જણાય છે. પાછલથી-તે પેકી ઘણાક ઘરો દેસાઈ શ્રી તેલમુરજી રસ્તમજીએ ખરીદ કર્યાં હતાં. જે જગાએ હાલ દસ્તુરવાડ છે, તે જગાએ કાંઠાપરના કોલી લોકોની વસ્તી હતી, અને તે ઘરો પાછળથી અવાસ્થાના ખાનદાનવાદાઓએ લીધાં હતાં, જેના જુના ખતો જણુ મોજુદ છે. એ દસ્તુરવાડ તેથી કરીને અવાસ્થાવાડ પ્રથમ બોલાતો હતો. સાંગાવોડ-આદનવાડ-અળવાડ, તે વખતે નદિ પરના મહોલ્લા ગણાતા, તો જોકે પૂર્ણા નદિ ઘણે છેટેથી પોતાના મોઝા ભારતી હતી. એવી કેટલીક હકીકત સાંગાશા વિશે જાણવા હેવાલ ઉપરથી જણાઈ છે. એ તો ૩૦૦ વરસની સ્થિતિ થઈ, પણ હાલમાં જે જગાએ લક્ષમણદાસવાડી જગા છે, અને જે જગા આજે નવસારીના સૌથી ભરચક વસ્તીવાડા હતા એજે જોખાય છે, તે જગા છેક ૫૦-૬૦ વરસની વાત ઉપર જંગલ ઝાડી જેવું હતું, અને તેમાં વાઘ વટીક વસતા હતા, જેમાંના એકને ભારતાં મરહુમ શોરાબજી શીરવઈ ઉરે વાઘમારને ઘણા પુરોએ જોયવા હજુ પણ હયાત નવસારીમાં છે. એ શીરવઈને નાનપણમાં જોવાનું આ લખનારને ખાન મલ્યુ છે. તેવજુ એક નવાજના જોખાશમાં છુપાયેલા એક પારસી સિપાઈ બચ્ચા હતા. ત્યારે આજે

નવસારી કેમ આવી સ્થિતિ ઉપર આન્યું, એ સવાલ આપોઆપ ઉભો થાય છે. એક તવંગર તુટે તો ફુન્યામાં બીજો પેદા થાય, એક વેપારી બાગે તો બીજો મંડાય, તેમ એક શહેર તુટે તો બીજું મંડાય એવો શીરસ્તો તવારીખો આપણને ખતાવે છે. “વેરાવળ બાંગીને મોકાયું વસ્યું” — “પાવાગઢ તુટ્યું ને બર્ય મંડાયું” — “રાંદેર બાંગીને સુરત વસ્યું” — એવી કહેવતો આપણામાં ખોદાય છે, તેવીજ એક કહેવત બે નવસારીની તવારીખ ઉપરથી જોડીએ તો, “ધારગરી બાંગીને નવસારી વસ્યું,” એવી કહેવત આપણે સાચી પડતી જણાય છે. નવસારી તો એવી આડી કે વચમાં રાખે ખાડી, એવી મન-લખતો પોવાડો ધરડાઓ બોલે છે, તે શું ? નવસારીની અસહ્ય હાતત એવીજ હતી, કે ટેકડાટેકડીની જગા, વચમાં બરજનરમાં પાણી જવાની ખીણ, અને શોકો હાલના ખોદાશી ગામની માફક જુદા જુદા ટેકરા ઉપર પોતાના મોહોદ્ધાઓ યનાવી વસતાં હતા. મધ્યમધીવાલી ખાડીમાંથી ગાડાં અને માણસને રસ્તો કાપવો પડતો હતો, સાં થઈ સહેલાઈથી શોકોથી જવાતું અવાતું નોંતું આજની સુધાગમાં આગળ વધેલી આપણી માયાજી સરકારના ધર્મશાળની દોડતે આજે આપણે તે ખીણને પગતબે દાબી ધમધોકાર ગાડીધોડે બેસી, વાડી બંધે ધમી, તાડીયાડી ટાંસી, મરજી માફક ફરહર ક્યે છીએ. વસ્તી વધવા ત્રાગી, એટલે ટેકડાઓની નીચે મોહોદ્ધાઓ થવા લાગ્યા.

ખાનાવાડ-કામુશમેહોદ્ધો-કોટઉપર વસતા મુસલમાનોનો મોહોદ્ધો-પટવાશેરી-દડગવાડ-કુતારનીખડખી-મોરામોહોદ્ધો-ડામકામોહોદ્ધો અથવા મેહતાવાડ (જુનો) - હોરવાડ-વગેરે વગેરે મોહોદ્ધાઓ જૂઓ તો તે ટેકડાઓ ઉપર બંધાયલાં; બ્યારે દરતુરવાડ-દેશાઈવાડ-સાંગાવાડ-કાંગાવાડ-ગજવાડ-મોહવાડ-વગેરે નિચાણના હોદાંબુમાં પડેલા મોહોદ્ધાઓ. અરે એટલુંજ નહીં પણ આપણે આપો નવસારી પ્રાંત (જેને હાલતી થોડીક બાળતો ઉપયોગી અને મળંધ કરતી હોય તેટલી આ તવારીખમાં આપવાની નેમ ગખવામાં આવી છે) ખુદ “ટેકડીયો પ્રાંત” લેખાય છે. કેમકે, સાક્ષાતનો ટેકરો-સસજા હુંગરી-ધોર હુંગરી-જાંબી હુંગરી-શરાની હુંગરી-રાયગઢ વાલો જલ્લા હુંગર-ઢીવાણા અખાડ-રાણીઆ આખાનો હુંગરો-મોમકા હુંગરી-પેટકા હુંગરી-અછાડીઆ હુંગરી-બીલીમોગ (મોરો એટલેજ ટેકડો. બીલી, અને મોરા, બે જુદાં ગામોનું એક થઈ ગયું છે.) વગેરે હુંગર હુંગરી અને ટેકડા ટેકડી આપણા પ્રાંતમાં પુષ્કળ આવેલાં છે. આપણી નવસારીમાં ધર્મક્રિયા ઉપર, બીજી ગમ કરતાં વધારે આરથા હોવાને લીધે એ બૂમી પવિત્ર ધામ કહેવાય છે, અને તે લેખે ઝોળખવાને પણ “ટેકડી” એવી સંજ્ઞા વાપરી છે, કે નવસારી તો “ધર્મની ટેકડી” છે. એ પ્રમાણે આ જગાની હાલત છે. ગોયા દાદરની માફકના મોહોદ્ધાઓ નવસારી ધરાવે છે. જેમકે:-કાછીવાડી આગળનો દેશાઈવાડ ૧ હું કાંચુ, ૨ જુ તેથી જરા ઉંચું પારસવારો દેસાઈ મોહોદ્ધો, ૩ જુ પગકુ “મોહું બાર ” ને નામે ઝોળખાતો દેસાઈવાડ, ૪ જુ પાવડીવાડ વળી ઉંચું, ૫ જુ તેથી ઉંચું કુતારવાડ, ૬ કું તેથી ઉંચું વહી મુસલમાનોનો કોટ, એ પ્રમાણે ૬ પગથાંના દાદરોડા મોહોદ્ધા છે.

કાળે કાળે એ નવસારીની સ્થિતિ ત્યારે કેવી હતી તેવું એકંદરે જાણનાર ૧૦૦૦ વરસની તેની તવારીખ ઉપરથી આપણે નીચે પ્રમાણે દોરી શક્યે.

નવસારીનું ઝાક.

૧૦૦૦ વરસ ઉપર.

(હિંદુગઝની બપકા બરેલી કાગઝિત)

૭૦૦ વરસ ઉપર.

(મુમયમાનોની છુટી છવાઈ હકુમતવાળું નાનું ગામકું.)

૫૦૦ વરસ ઉપર.

(જંગ ગળાઆમણું પાગમી ગઝ.)

૪૦૦ વરસ ઉપર

(સુધગતી જતી હાનતનુ જુનમગાઝ મુગનાઈ ગઝ.)

૨૫૦ વરસ ઉપર

(મહત્વ ધગવતુ ગાયકવાડી મથક.)

આજ રોજે

(મુધાનની રાગ ઉપર ચડવાની હિતાવલી ગરબાતનાથી)

નવી નવસારી.

પાગસીઓ પહેલા અગ્ર આગ્યા તે વેળા હિંદુઓ નવસારીમાં નહીં જતા જાણ્યા હતા એટલા વાગ્તે ૭૦૦ વરસ પછીની અને ૫૫૦ વરસ પહેલાંની નવમાગીની દાયત આજના જાણીતા હિંદુ, વાણીયા, શ્રાક્ષણોના જેવા હિંદુઓ વગરની હતી. એટલા માટે નવસારીની તવારીખ તે પાગસીઓની આગવી તવારીખ છે. તેથી હિંદુઓની વિશેષ હકીકત નવમાગીની જુની તવારીખમાં આવી ગઈ નથી. એટલા વાગ્તે પહેલાં પાગસીઓની પછી મુમયમાનોની અને પછી હિંદુઓની હકીકત એકઠી કરી તેની વચમાં જાણ્યા જેવી હકીકત ગાંઠે ગાંઠે આપી આપણે આ આમત મનનથીશું.

પ્રકરણ ૩ જુ

નવસારી પ્રાંતનું વર્ણન.

નવમાગી મહેગનો ઇતિહાસ નવમાગી આખા પ્રાંતના ઇતિહાસ માથે જોડાયેલો હોવાથી પ્રથમ નવમાગી પ્રાંતનું વર્ણન ગ. યા. ગોર્ધાદભાઈ દાથીભાઈ દેમાઈજી કૃત “નવસારી” પ્રાંત મર્વ સંપ્રદ”ના આધારે જણાવવામાં આવે છે.

૧) ચતુર્સર્ગી — નવસારી પ્રાંત ગુજરાતની અને વડોદરા રાજ્યની દક્ષિણ સરહદ પર આવેલો છે. એ દક્ષિણ પ્રાંત એ નામથી પહેલાં ઓળખાતો. એની પૂર્વે રાજપીપળા મંસ્થાનનો થોડોક ભાગ, બ્રિટિશ રાજ્યનો ખાનદેશ જુઓ અને ડાંગ સંસ્થાન આવેલું છે. પશ્ચિમે અગ્ની સમુદ્ર અને બ્રિટિશ રાજ્યના સુરત જીવાનો પ્રદેશ આવેલો છે. ઉત્તરે બ્રિટિશ રાજ્યનો બેરચ જુઓ તથા રાજપીપળા સંસ્થાનનો કેટલોક ભાગ અને દક્ષિણે ડાંગ તથા વાંસદા સંસ્થાન અને બ્રિટિશ રાજ્યના સુરત જીવાનો થોડોક ભાગ આવેલો છે. આ પ્રાંતના પ્રદેશની વચ્ચે સુરત જીવાના માડવી, પારડોવી, અને જનાનપુર તાલુકાનો પ્રદેશ કુલચંધણીઆ તરીકે આવેલો છે.

ક્ષેત્રફળ:—નવસારી પ્રાંતનું ક્ષેત્રફળ ૧૯૧૪ ચોરસ માઈલ છે. તેની વધારેમ. વધારે પૂર્વ પશ્ચિમ લંબાઈ ૫૪ માઈલ અને ઉત્તર દક્ષિણ પહોળાઈ ૩૬ માઈલ છે.

વિસ્તાર:—રાજકીય વ્યવસ્થા માટે નવસારી પ્રાંતના આઠ તાલુકા કરવામાં આવ્યા છે. તે દરેકમાં ગામ કેટલાં છે, વસ્તી કેટલી છે, અને કુલ વસુલી ઉપલ્લેખી છે, તે નીચેના કોષમાં આપવામાં આવ્યું છે:—

તાલુકાનું નામ.	ગામોની સંખ્યા.			મને ૧૯૧૧ ની વસ્તી ગણતરી પ્રમાણે વસ્તી	દર ચોરસ માઈલે વસ્તી	સને ૧૯૧૮-૧૯ની સાલના આંકડા પ્રમાણે કુલ વસુલેલી ઉપલ્.
	ગરકારી.	પરબાંયો વસીવટનાં.	કુલ.			
નવસારી.	૫૬	૨	૬૧	૫૫૨૭૦	૨૪૦	૧૧,૬૬,૮૩૫-૧૧- ૫
ગણદેવી.	૨૮	૨	૩૦	૩૩૦૫૮	૭૧૬	૨,૨૬,૩૬૨-૧૩-૧૦
પક્ષમાણા.	૪૫	૬	૫૧	૨૪૬૦૮	૨૭૪	૨,૧૧,૮૪૧- ૨- ૬
કામરેજ.	૬૬	૩	૭૦	૪૧૬૬૬	૨૬૭	૫,૬૨,૭૦૧- ૦-૧૦
મહુવા.	૬૭	૨	૬૯	૩૬૭૫૧	૨૭૮	૩,૨૦,૭૧૧- ૭- ૬
માંગરોળ	૧૮૮	૧	૧૮૯	૩૮૨૫૩	૧૬૩	૫,૧૫,૬૦૧- ૫-૧૦
મોનગલ.	૩૪૩	૧૫	૩૫૮	૪૪૮૦૧	૫૬	૧,૦૫,૭૮૬- ૨-૧૧
ગ્યારા.	૧૪૬	૬	૧૫૨	૫૭૪૭૭	૧૭૬	૮,૭૪,૦૮૪- ૮-૧૧
કુલ.	૬૪૫	૩૭	૬૮૨	૩૩૫૪૬૭	૧૭૫	૪૧,૧૭,૨૪૪- ૬- ૦

ટીપ:—૧. સને ૧૯૧૧ની વસ્તી ગણતરી વખતે માંગરોળને ગાંધે વેળાણ તાલુકો કાપાતો હતો અને વાંકળ પેટામહાલ તેનાથી જુદો હતો. તેમજ ઉમરપાડા પેટામહાલ પણ સોનગરથી જુદો હતો. પરંતુ હાલમાં વાંકળ ને વેળાણ તાલુકા સાથે જોડી દઈ માંગરોળ તાલુકો બનાવવામાં આવ્યો છે, અને ઉમરપાડાને જામનગરમાં તામે સોંપી દીધો છે; તેથી વાંકળ તથા ઉમરપાડાના વસ્તીના આંકડા અનુક્રમે માંગરોળ તથા મોનગલ તાલુકામાં ઉમેરી દીધા છે.

ટીપ:—૨. સને ૧૯૧૧ની વસ્તી ગણતરી વખતે નવસારી પ્રાંતમાં-૭૬૮ વસ્તીવાળાં ગામો હતાં. તે સિવાય ખીજાં ઉલ્લેખ હોળખાંડી, તથા બ્રિટિશ વસીવટ નીચે આધિબાગીઆં ગામ છે, તે ઉપરના આંકડામાં એકલાં ગણી લેવામાં આવ્યાં છે. તેથી ૨૧૪ ગામ વધારે જણાય છે.

દેખાવ:—પૂર્વ તરફનો વ્હારા તાલુકાનો કેટલોક ભાગ, આખો સોનગઢ તાલુકો, મહુવા તાલુકાનો કેટલોક ભાગ, અને માંગરોળ તાલુકાનો પૂર્વ તરફનો પ્રદેશ ડુંગરાળ તથા જંગલો, ઝાડી અને નદી નાળાંથી ભરપુર છે. એ બધો રાત્રી પ્રદેશ ગણાય છે. સોનગઢ તાલુકામાં તો મોટા મોટા ડુંગરાઓ આવેલા છે. અને વાઘ વિગેરે હિંસક પ્રાણીઓનો ત્યાં ઘણો ભય રહે છે. બાકીનો ભાગ ઘણે ભાગે સપાટ જમીનવાળો છે. પશ્ચિમ તરફનો પ્રદેશ નીચાણમાં હોઈ કેટલોક છેક દરીઆ કિનારે આવેલો છે. દક્ષિણ તરફના નવસારી, તથા ગણદેવી તાલુકાનો પ્રદેશ બાગાયત તથા ઝાડોની ઘટાથી ભરેલો સુશોભિત છે. એમાં નાની મોટી નદીઓ પુષ્કળ આવેલી છે. એ નદીઓની ખીણોના વિશાળ જમીનના પટમાં ખેતી સારી થાય છે. કેળા, આંબા અને શેરડીના ખેતરોથી એ પ્રદેશ રળાયમણો લાગે છે. એ પ્રમાણે એ પ્રાંત કોઈ કોઈ રથળે જમીનના જેવો અને કોઈ કોઈ રથળે વેરાન જંગલ જેવો દેખાય છે. તાલુકાવાર જોતા નવસારી તાલુકાનો પૂર્વ ભાગ તદ્દન સપાટ નથી તેમ ખાડા ટેકરાવાળો નથી. પૂર્ણ નદીની બંને બાજુએ જમીન ઉંડી અને ફળદ્રુપ છે, અને તેમાં શેરડી, કેળ વિગેરે ઉમટા પાક થાય છે. જ્યાં ત્યાં ઉંચી પાણીવાળી કચારી જમીન નજરે પડે છે. ઝાડોમાં આંબા અને ખજુરીઓ જ્યાં ત્યાં નજરે પડે છે. પરંતુ તાલુકાનો પશ્ચિમ તરફનો ભાગ આથી જુદાજ પ્રકારનો દેખાય છે. જાણે મોટા ભાગની જમીન પરથી દરીઓ થોડો વખત થયાં જ પાછો હઠ્યો હોય એમ લાગે છે. પૂર્વભાગ જેટલાં ઝાડ આ ભાગમાં જણાતાં નથી. ખેતીવાડી પણ નબળા પ્રકારની જણાય છે. જમીનને ખાર લાગેલો છે. ફૂવામાં પાણી ખારાં હોય છે, અને ખેતરોમાં પાક ગંઠાઈ મએલા અને નબળા દેખાય છે.

ગણદેવી તાલુકાનો દેખાવ ઘણો ખુશનુમા લાગે છે. જ્યાં નજર નાખીએ ત્યાં લીલોતરી દેખાય છે. આંબિકા, કાવેરી અને તેમની શાખાઓ (વેંગણીઆ) વિગેરેથી ખેતરો આવેલા કાંપને લીધે જમીન ઘણી ફળદ્રુપ અને લી છે, અને તેમાં શેરડી, કેળ, આદુ, મુરણ, રતાળુ, વિગેરે ઉંચા પ્રકારનો બાગાયત માત્ર થાય છે. આંબાના ઝાડ પણ-ઘણાં સારાં થાય છે. તે તેને મોટાં મોટાં ફળ લાગે છે. આંબા સિવાય ફળુસ, નાળાયેર, વિગેરે પણ સારાં થાય છે. ખજુરીના ઝાડ પણ દરેક ઠેકાણે નજરે પડે છે. અને તે કાળા અને બીજા હલકી કોમને તેમજ ખાર પીણું (તાડી) મોટા જથ્થામાં પૂરું પાડે છે. આખો પક્ષાણુ તાલુકો ઝાડ વગરનો સપાટ પ્રદેશ જેવો દેખાય છે. ખજુરી આંબા, આંબલી, અને બીજાં ગામઠાણુ નજીક અગર મીંદોળા નદીની બાજુના પ્રદેશમાં માત્રમ પડે છે. કામરેજ તાલુકાનો સામાન્ય દેખાવ ઝાડોવાળો અને સારો ખેતી વાળો જમીનનો છે. ઝાડોમાં મુખ્ય બાવળ હોય છે. માત્ર ગામની નજીકમાં બીજાં ઝાડો નજરે પડે છે. તાલુકાના ઉત્તર ભાગમાં તાપી નદીનો વાંકોચું કે પ્રવાહ વહે છે. નદીની બેખડો એટલી ગંધી ઉંચી છે કે બાગાયત માટે તેના પાણીનો ઉપયોગ થઈ શકતો નથી. કોઈ કોઈ ઠેકાણે નાનાં નાનાં ભાંડાં ગંધાયનાં હોય છે, તેમાં જુનું બાગાયત પાક થાય છે. તાલુકાનો પશ્ચિમ અને દક્ષિણ તરફનો ભાગ બીજા ભાગ કરતાં સહેજ નીચો છે, અને તેથી તેમાં ચોમાસામાં પાણી કોઈ કોઈવાર ભરાઈ રહે છે. મહુવા તાલુકાની જમીનની સપાટી ઉંચી નીચી છે, અને નદીઓ નાળાયા તેમાં ઘણાં કોતર પડી ગયેલાં

જાણાય છે. આ નદીઓમાં મુખ્ય પૂણી, અંગિકા, વલ્લુ અને કાવેરી છે. નાળાં અને કાનરો ચોમાસાનું પાણી વહી જવાની ગરજ સારે છે. પશ્ચિમ નરકના ગામે સિવાયનો વાંકળ ટાપાનો ભાગ કુંગરાવાળો છે. ત્યાં આપણી અને રાજપીપળાની હદ મળે છે. ત્યાં કુંગરાનો ભાગ વધારે છે. વાંકળ સિવાયનો માંગરોળનો ભાગ સુપાટ છે. ઇશાન ખુણામાંથી નૈર્ઋત્ય ખુણા તરફ કીમ નદી અને તેને મળતી જુમી અને બીજાં નાનાં નદી નાળાં વહે છે, અને ચોમાસાનું વધારાનું પાણી કાઢી નાખવાની ગરજ સારે છે.

આખા સોનગઢ તાલુકાની જમીનની સપાટી ઉંચી નીચી અને કુંગરાવાળી છે. દક્ષિણ ભાગ કરતાં ઉત્તર ભાગમાં કુંગરા ઓછા છે. આ ભાગમાં સોનગઢનો કુંગર આવેલો છે, તેની ઉંચાઈ જમીનની સપાટીથી ૬૭૮ ફુટ અને દરીઆની સપાટીથી ૧૦૭૮ ફુટ છે. સોનગઢના કુંગરા ઉપરથી ચારે બાજુ તરફ રળાયમલો દેખાવ દેખાય છે. રાજપીપળા અને સાતપુડા પર્વતના શિખરો, રૂપગટ કિલ્લો, સાલ્હેર મુલ્હેરના કિલ્લા અને ભાંચા તુટયા કુંગરાના શિખરો પણ દેખાય છે. દક્ષિણ ભાગમાં સંભારિ પર્વતના ઢેલવાક ઉંચાં શિખરો અને ધાકું જંગલ આવેલું છે. વળી દેવગઢનો કિલ્લો આ ભાગમાં આવ્યો છે. સંભારિ પર્વતના ઉત્તર ભાગમાં સાલ્હેરની ઉંચાઈના નંબર ત્રીજો આવે છે.

ભૂસ્તરરચના:—નવસારી પ્રાંતમાં ત્રણ પ્રકારના થર છે. છેક નીચેનો તે ‘ટૂંપ’ છે. વચ્ચેના કંકર, રેતી, પથર અને નુમુલ્ટનાં ખોખાં સાથે અથવા તે વિનાના ચૂનાના પથર હોય છે, અને છેક ઉપરનો તે કપાસની ભોંય, નદીના તળાવોની ભોંય ને નદીમાં ફરેલો કાંપ એનો છે. નીચેનો થર જે ‘ટૂંપ’ તે પૂર્વની કુંગરીઓથી ઓટિરાના તડકેથર ગામ સુધી જાય છે. એ થરની રચનામાં વિવિધ મિશ્રણનાં પડ છે. એ થર ઉપર બીજો થર અહીં તહીં ઉંચો નીચો થતો પ્રાંતના મોટા ભાગમાં જ ને તે ટૂંપવાળા મુલકની હદ કરતી ઝુલ હોય તેવો છે. તેના ચોખ્ખા નમુના ઘસા ગામની પામે અને રાજપીપળાની કુંગરીમાંથી જે નદીઓ નર્મદાને મળે છે તેમાં છે. અકીકના પથરા પણ છે. છેક ઉપરો થર જેની ટેકરીઓ તથા નદીઓની ખીણ ચર્ધ હોય છે તેમાં ચૂનાના ભેળનાં કંકર છે, ત્રીજો થર કપાસની ભોંયથી ઢંકાયેલો છે, એ ભોંય હડી અને ચીરાડાવાળી હોય છે. રંગવું કારણ વનસ્પતિનું કોહવાણ કે લોહું કે બન્ને હોય અને ખાતર જેવું કામ કરતું તેવું ભગરાપણું તે બીની હવાથી કે છેક ગરમ હવાને લીધે હોય, તેમજ કીડી તથા બીજા જંતુઓને લીધે પણ હોય. સપાટી ઉપરના ખડક સંજ્ઞાથી લોહું જાણવા જેવું આ છે. કીમ નદીમાં ઇન્દ્રાવ તથા શાહોત્ર આગળ ઘોળા જેવા તથા ચૂનાના ભેગવાળા રેતીના પથર છે, કે જેની થંટીઓ જનાવવામાં આવે છે, ઓળા આગળ પીળા ચૂનાના પથર ને નરમ પીળું મટાકું લોહાના કાટના રંગવાળું છે. કીમ ચોકી પામે ચૂનાવાળાં પડ, કાંકરા, છીપ ને ગરડાના ઢાડકાંના કકડા મળી આવે છે. તડકેથર ગામથી તે દક્ષિણ તરફ તાપી લગી નાની કુંગરીઓની હાર છે તેમાં લોહું હોય તેવાં પડ છે અને વચમાં અકીકના ગોળ કાંકરા છે. મોતાની ટેકરીમાં લાલ રંગના રેતીના પથરનું પાતળું પડ છે. ગણદેવીની ઉત્તરે પૂણી નદીના એક વાંકમાં પણ તેવું જ છે. તીથલ આગળથી તે દક્ષિણમાં કોઇ કોઇ કાંકરાની વસ્તુઓમાંથી ગોળ કાંકરા હોય છે, તેનાં ચૂનાના ભેગવાળાં નવાં પડ અંધાતાં જાય છે,

પૂર્ણા:—સંભારિના સપાટ પશ્ચિમ પ્રદેશમાંથી નીકળી ડાંગ સંસ્થાનમાં ચઢીને વ્યારા, મહુવા, બારડોલી (સુરત), અને નવસારી તાલુકામાં વહી મીઠોળાના મુખથી દક્ષિણ તરફ દસ માઇલ છેટે ખંભાતના અખાતને મળેછે. એક ફાંટો જાંખરી નદીને નામે ઓળખાતો સોનગઢ વ્યારા તરફથી અને બીજો ડાંગ અને વ્યારા તાલુકામાં આવી, અને ફાંટા બારડોલી તાલુકામાં મળેછે, અને પૂર્ણા નદી કહેવાયછે. નવસારી નજીક પાંછા તેના બે ફાંટા થાયછે અને ખાડી તરફ આગળ ચાનતાં પાંછા બેગા થાયછે, એ બે ફાંટા બેગા થાયછે તેથી જગા ઉપરના ભાગમાં બી. બી. એન્ડ. સી. આઇ. રેલ્વેમાં બે પૂસો છે. દક્ષિણ ફાંટા ઉપરનો પૂલ ૪૩૮ ફુટ અને ઉત્તર ફાંટા ઉપરનો પૂલ ૮૧૦ ફુટ લાંબો છે. કમીમાં કમી પાણીની સપાટી કરતાં અને પૂલ ૩૦ ફુટ ઉચા છે. નદી ઉતાર માટે એક ડોડી નવસારી આગળ અને બીજી ત્યાંથી બે માઇલ છેટે જલાલપૂર આગળ ફરેછે. નવસારીથી નીચેના પૂર્ણા નદીનો ભાગ નૌકાખાતાના ચોપડામાં નવસારી નદી તરીકે નોંધાયેલો છે અને તેમાં ૧૦૦ ટન સુધીના વહાણ આવી શકે છે. માત્ર ચઢાવવા ઉતારવા માટે શ્રીમત ગાયકવાડ સરકારે લાકડાનો ડકો બંધાવેલો છે. પૂર્ણા નદીને નીચે પ્રમાણે બીજી નાની નાની નદીઓ મળેછે. જાંખરી ડાંગ સંસ્થાનની હદમાંથી આવી, મહુવા તાલુકામાં પૂર્ણાને મળેછે, અને કાંઠે ભિટિશનાં બારડોલી અને વાલેડ ગામ આવેલાં છે, અને ટીચકીઆ ગામ આગળ એક બંધારો બાંધેલો છે. વળી ઓઝર, ધન મોહકી તથા ટાપરવાડ ગામ આગળ જુના બંધારા છે. હાલમાં જાંખરી ગામ આગળ મોટી પાળ બાંધી આ નદીનું મોટું તળાવ કરવાનું કામ ચાલેછે. આ નદીને, મેઢાની નદી, મેઢાના કુંગરમાંથી નીકળી આગળ શુંડી આગળ વહીને ઘાડી રૂપાળી આગળ મળેછે. એમાં બારે માસ પાણી રહેછે. એને પણ માહડવેલ નજીક એક બીજો નાનો ફાંટો મળેછે. ગીરા નામની એક બીજી નદી પણ ખાનદેશમાંથી આવી વ્યારા તાલુકામાં કોલીઆ ઉમરગામ આગળ જાંખરી નદીને મળેછે.

તળાવ; કુવા. નવસારી પ્રાંતમાં એકંદર ૧૦૧૩૦ કુવા, ૬૯૦ તળાવ અને ૧૬ વાવો છે. જેમાં ૨૮૬૬ કુવા અને ૩૦૩ તળાવ ખેતીના ઉપયોગમાં આવેછે. બીજા, ગામ લોકોને પીવાના પાણી વિગેરેના ઉપયોગમાં આવેછે. આ પ્રાંતમાં ખૂબીવાં કાચક કોઇ કુદરતી મોટું તળાવ નથી.

ઝરા; કુંડ. વ્યારા તાલુકાના ખંભાળીઆ ગામ નજીક ઉનાઇનો ગરમ પાણીનો કુંડ છે. આ કુંડ ત્રીસ ચોગ્ગ ફુટ જેટલી જગ્યામાં પથ્થરથી બાંધેલો છે. કુંડની બહાર થોડેક છેટે એક ખાડો ખાદેલો છે. તેમાં નીક વાટે કુંડમાંનું પાણી આવે છે. આ ખાડા અત્યંત વર્ષના લોકોને નલાવને માટે કરવામાં આવેલો છે. કુંડમાં પાણી એટલું બધું ગરમ રહેછે કે ચોખાની પોતકી બાંધીને અંદર મુકી ગખી હોય તો ભાત બહાર જાય. પાણી જમીનમાંથી ઝરણ કુદીને આવેછે, અને તેમાં મંધકનો વાસ હોયછે. તેથી એમ ધારી શકાય છે કે એના તળીઆમાં મંધકની આણ હશે. એમ કહેવાય છે કે રામચંદ્ર ભગવાને એ પ્રદેશના જંગલી લોકોને બ્રાહ્મણ બનાવ્યા ત્યારે

૧૮૦૦૦ આશુઓને ન્હાવાને પાણી પૂરું પાડવા માટે આણ્ણ મારોને જમીનમાંથી ગરમ પાણી કાઢી આપ્યું હતું તે આ કુંડ. અહીં આગળ દેવકી ઉનાઈ માતાનું દેવળ છે. અને એ કુંડને પણ દેવકી ઉનાઈના કુંડ કહેવામાં આવે છે. કુંડ વડોદરા રાજ્યની હદમાં છે અને માતાનું દેવળ વાંસદા સંસ્થાનની હદમાં છે. અહીંથી નજીકમાં જ અગ્રિકા નદી વહે છે અને આસપાસ ગાદ જંગલ આવેલું છે. તેથી આ રથળનો દેખાવ ઘણો રમણીય લાગે છે. દર વર્ષે ચૈત્રી પુનમે અહીં મોટા મેળો ભગાય છે, ને પુષ્કળ ભોક્ષો ભેગા થાય છે. આ મેળો છ દિવસ સુધી ચાલે છે અને પંદર વીસ હજાર માણસો ભેગા થાય છે. જનત્રાણુઓ પૈકી વીસ ટકા મુરત અને તેની આશુગાશુના ભાગના ભોક્ષો હોય છે, જેમાં મુખ્યત્વે કરીને અનાવડા બ્રાહ્મણો હોય છે. વેપારને માટે ઘણા વેપારીઓ આવે છે. લગભગ હજારને આશરે વેપારીઓ અમદાવાદથી કાપડ લઈને અને કેદ નાસીક અને ખાંદેશમાંથી તાંબા પિત્તળના વાસણ લઈને વેચવા આવે છે, મુરત, નવમારી ને ગણદેવીના વેપારીઓ પણ ઘણા આવે છે, ને અંધા માંડવા નાખીને ઢુકાનો માટે છે. જનત્રાણુઓ પણ માંડવા નાખીને રહે છે. વિદ્યાવતી માન, મણીઆર ને મીઠાઈની ઢુકાનો ઘણી હોય છે. મેળામાં વેચવા આવેલા માત્રની કીમત કરીએ તો પચીસ ત્રીમ હજાર રૂપિયાની થાય છે. કોઈ કોઈ વર્ષ મેળામાં કોતેરા ફાટી નીકળે છે. વરસમાં ફક્ત એક દિવસ એ પુનમે જ કુંડનું પાણી ન્હાવા જેનું હંડું થઈ જાય છે. તેથી ભોક્ષો તેમાં પડી પડીને ન્હાય છે. કહેવાય છે કે માતાના સતથી એમ થઈ જાય છે. મુળઈ સરકારના મી. જી. ઍસ. ઍ. સ. ૧૮૩૬ માં શાંતોષ્ણમાપક યંત્રથી કુંડના પાણીની ગરમી માપેલી તે ઉપરથી માનર્મ પડે છે કે તે એક દિવસ એ પાણી ન્હાવા જેનું હંડું થઈ જાય છે. એનું કારણ શું હશે તે સમજી શકાતું નથી, તેથી દેવી ચમત્કારની દંતકથા માનવી પડે છે. પરંતુ ખરી વાત તો એ છે કે મેં કહેા માણસ એક મ મટાં કુંડમાં ન્હાવા પડે તેથી એ પાણીની ગરમી વહેંચાઈ જાય છે, અને અંદર પડેલા ભોક્ષો પાણીને ખૂબ હોવાની નાખે છે, તેથી પણ પાણી હંડું થઈ જાય છે. દાન બીલીમોગ કાળા આંગા રેશ્વે નીકળવાથી ભોક્ષોને ત્યાં જવા આવવાને ઘણી અનુકૂળતા થઈ છે.

માંગરોળ તાલુકાના સાદા ગામે પણ ઉના પાણીનું ઝરણુ અને એક ખાતાનું મંદિર છે. ત્યાં પણ ઉનાઈની માફક દર ચૈત્રી પુનમે નાના પ્રમાણમાં મેળો ભરાય છે. હાલ શ્રીમંત સરકારે ઉનાઈ કુંડ પામે, સંધીવા, ચાનડીના દહો વિગેરેના રોગીઓને ન્હાવાને માટે કુંડો (Baths) તથા ભોક્ષોને ઉતરવા, ધર્મશાળા બાંધી આપી. જર્મની વિગેરે દેશો પ્રમાણે રોગની માન્યાર કરવા માટે ડા. દત્તુરને શીખવડા મોકલ્યા હતા પરંતુ તેમનો હજી ધટીત ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો નથી.

પ્રકરણ ૫ મું.

હવા.

હવાના કારણથી નવસારી પ્રાંતના તાલુકાઓ જે ભાગમાં વહેંચાઈ જાય છે, ગની અને રાસ્ટી. વ્યારા, મોનગદ અને મહુવા તાલુકો તથા માંગરોળ તાલુકોનો પૂર્વ દિશાનો વાંકળ તરફનો ભાગ એ ગની ગણાય છે, કેમકે, એ પ્રદેશ જંગલ અને ડુંગરોથી ભરેલો છે, અને તેથી એ ભાગની દવા રોગિષ્ઠ અને તદુચ્છતીને દાનિકાંડ છે. એ ભાગમાં

હેનારા લોકો પણ ભાગે ગની હોય, અને એ ભાગ બરોમ આગાદ થયેલો નથી તેથી રાની કહેનારે એ ગની ભાગના લોભના હાથ પગ પાતળા ને પેટ મોટા હોય છે બગમ પાણીને લીધે પેટમાં બરોમ રહે છે, અને ઉભાના શિનાય બાખીના મહીનામાં ઘણું ભાગે તાનતો ઉપદ્રવ બની હોય છે બાકીના નવસારી ગણુદેવી કામરેજ અને પંનસાણાની હવા સારી ને તદુન્તીને માફક છે એ ભાગ સારો આગાદ થયેલો છે અને ત્યાં કણુખી અનાવલા વિગેરે ઉજળીઆત લોકો રહે છે તેથી તે રાન્તી કહેનારે નવસારી પ્રાતમાં ગરમીનું પ્રમાણ વધારેમાં વધારે ૮૪, કમીમાં કમી ૬૮ અને સાધારણ ૮૧ હોય છે ચોમાસાની આખરે હવામાં રૂંદારથી પણ કમીને વધા ભાગમાં તાનતો ઉપદ્રવ હોય છે પણ નની પ્રદેશમાં તેનું જે વધારે માનવ પડે છે નવસારી પ્રાતની હવા એ પ્રકારની છે એક દરિયાના પવનની અસરને તીવ્ર સપ્રમાણ ગરમી ઠંડીની, અને ખીણ નથા દરિયાના પવનની અસર નથી પહોંચતી તે બાગની ઉત્તર ગુજરાતના જેવી ગરમ સમુદ્રકાંઠાથી આઠ દશ માઈલ સુધી જે પ્રદેશ નદીઓની પડોશમાં આવેલો છે તેમાં સમશીતોણુ હવા છે, ને તે તદુન્તીને માફક છે, કાણુ ત્યાં વરસાદ ઓછો પડે છે શીયાળામાં ડીસેમ્બરથી તે ફેબ્રુઆરી સુધી પવન ફૂતો ગહે છે, પણ ઘણું કમી તે ઉત્તર પૂર્વ તરફથી આવે છે ઉનાળામાં માર્ચથી તે મે સુધી દિવસના પહેલે પહેલે ઉત્તર પૂર્વના પવન આવે છે તે ઠંડો હોય છે, પણ પછી ગરમ થતો જાય છે ને પછી તે બદનાઇને પાછો પડે છે પશ્ચિમ તરફથી દરિયાનો ઠંડો પવન આવે છે મે મહીનામાં તાપ વધાર પડે છે પરંતુ કમળાઓ શિનાય ખીજે ઠંડાણુ તે તદુન્તીમાં બિગાડ ફૂતો નથી ચોમાસામાં જુનથી અક્ટોબર સુધી પશ્ચિમના પવન ચાલે, પણ સપ્ટેમ્બરમાં તે જોરથી ફૂટે ઓક્ટોબરમાં પવન ઓછો અને તાપ વધારે તેથી હવા રોગવાળી થાય છે નવેમ્બરમાં ઉત્તર પૂર્વના પવન શરૂ થાય છે એટલે ગરમી ઓછી જણાય છે નવસારી, બિનીમોરા, મરોની વગેરે સ્થળોએ મે માસમાં ખીજ ભાગ કરતા હવા ઠંડી હોય છે અને દરિયાની હવા ચાનતી રહે છે તેથી પણ જણુ ત્યાં કરનાર માટે જાય છે નવસારીમાં ગરમીનું પ્રમાણ જાનેસારી, મે, અને મપ્ટેમ્બર માસમાં ત્રીજે પ્રમાણે હોય છે —

	વધારેમાં વધારે,	કમીમાં કમી,	સાધારણ
જન્યુઆરીમાં	૮૦	૫૭	૭૩
મેમાં	૧૦૦	૭૮	૬૦
મપ્ટેમ્બરમાં	૮૮	૭૫	૮૨

નવમાર્ગે તાનુકાના હવાપાણી એકદરે સાનજ નવસારી કર્યો ઉનાળામાં હવા ખાના જનાના ઠંડાણુ તરીકે જણીતો છે પૂણી નદીની ખાડી તરફથી ઠંડો પવન વાય છે અને દનીઓની અપાળીથી જળાની ઉચાઈ ૧૫૦ ફુટ છે, તેથી પણ ગરમી જરા કમી ગહે છે નવસારીની આગવાસ ખીજ પ્રદેશમાં આ નાલ નથી, તેથી ત્યાંની હવા નવસારીના જેવી ઠંડી રહેતી નથી ચોમાસામાં તાપ ને ખાસીનો રોગ થાય છે, પણ શીયાળા ઉનાળામાં રોગનું પ્રમાણ ઘણું ઓછું હોય છે આખા ગણુદેવી તાલુકાની હવા સારી છે તરીકે તરફથી ઠંડો પવન વાતો ગહે છે, તેથી જના ખુશનું અને ઠંડી લાગે છે પંનસાણા તાનુકાની હવા તદુન્ત ને માફક છે પણ ચોમાસામાં તાનતો રોગ ચાલે છે કામરેજ

તાલુકાનાં હવાપાણી સારાં છે. તાપી નદીની બંને બાજુએ ખુશનુમા પવન વાય છે, તેથી ઉનાળામાં પણ ગરમી થોડી જણાય છે. મહુવાની હવા આમાન્ય રીતે ખગળ છે, પણ એમીસથી ઝોગરડ મુધીમાં સારી રહે છે. દક્ષિણ તરફના ગામેની હવા ઘણી ખગળ છે; બાકીનાની સાધારણ છે.

માંગરોળ તાલુકામાં રેલ્વે લાઇનની બાજુ પરનાં ગામનાં હવાપાણી તંદુરસ્તીને માફક આવે એવાં છે. માંગરોળની પૂર્વ તરફ ખરાબ હવા પાણી શરૂ થાય છે અને વાંકળ ટપ્પામાં તે પાણી એટલું બધું ખરાબ છે કે તેને લીધે મંદવાડ થયો રહે છે. મોનગદ તાલુકાની હવા ઘણી જ ખરાબ છે. ચોમાસામાં ને શિયાળામાં મેંદેરીયા થયો આવે છે ઉનાળામાં હવા સારી થાય છે, ને દરિયા તરફથી આવતા પવનને લીધે ઠંડી વાય છે. જુના વખતથી તાલુકાના પરઘાટને તલઘાટ એ નામથી ઝોળખાતા એ ભાગ પડેલા છે. પરઘાટ એટલે કુંગરની ઉપર અને તલઘાટ એટલે કુંગરની નીચે. દોઢસો વર્ષથી મોનગદ વ્યારા તરફના પ્રદેશની દશા બેઠેલી છે, તેનું મુખ્ય કારણ જંગમના વધારાને લીધે હવા પાણીનો બગાડો છે. ખરાબ હવાને લીધે આખાદી જોઇએ તેવી યજ્ઞ શક્તિ નથી. રાની મહાલની ખરાબ હવામાં ઝોઇ અમરદાઝ લાંબો વખત ટકતો નથી. જે ત્યાં જાય છે તે જતાં વાર જ બદલીની વાટ જુએ છે અને બંને ત્યાં મુધી હેડકવાટ રેખાંગ રહે છે. વસ્તી ઘણી ખરી કાળી પરજની છે અને તે ગામ બાધીને ન રહેતાં છૂટાં છવાયાં ધરોમાં રહે છે, તે પણ છેલ્લાં પચીસ વર્ષથી વ્યારામાં મુધારો થતો આવ્યો છે ને તેમાં નો ઘણો ભાગ આખાદ થયો છે. કણબી અનાવવા ને બીજા સારા બેડેતો વ્યારાની નજીકના છુહારી અને બાગડોલી તાલુકાને લગના પ્રદેશમાં વસવા લાગ્યા છે.

મકરણ ૬ ફું.

કિલ્લા, આરમાની મુલતાની.

મોનગદ:—એ એક નાના કુંગર ઉપર છે. જેની ઉંચાઇ જમીનની સપાટીથી ૬૭૮ ફુટ અને દરીઆની સપાટીથી ૧૦૭૮ ફુટ છે. આ કિલ્લો ચઢાણમાં જમીનથી ૧૧ માઇલ છે. અને એનો ઘેરાવો ફૂં માઇલ છે. એની દિવાલ ૯ ફુટ ઉંચી ને મુના ગચ્છીની પાકી બાંધેલી છે. કિલ્લા ઉપર પાંચ જુરજ છે, તેમજ પાણીની ત્રણ ટાંકીઓ છે, જેમાં એક મોટી, એક મધ્યમ, અને એક નાની છે. એમાંથી એકનું પાણી પીવાના ઉપયોગમાં લેવાય છે. એ શિવાય બીજા ત્રણ ટાંકા છે, જેમાંના એકમાં ઘી અને એકમાં તેલ ભરવામાં આવતું એમ કહેવાય છે. કિલ્લા ઉપર એક મહેલ છે. તેમાં શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારની ગાદી છે. બીજી અગીઆર બોલીઓ છે, જેમાંની દશ નાની અને એક મોટી છે. આ બોલીઓ નોકર લોકોને રહેવાના કામમાં આવે છે. કિલ્લાની તીચે એક ગદી છે. તેમાં પહેલાં જૂના રાજાનો મહેલ હતો એમ લોકો કહે છે એ ગદી તથા મહેલ હાલ દુડી ખડેર થઇ ગયેલાં છે. ગદીમાં પણ પાણીનાં બે ટાંકા છે અને નજીકમાં પાણીની એક વાવ આવેલી છે. તેમજ રાજમહેલની ઉત્તરે એક ટાંકું છે, તે ઘણું ઉંડું છે. એ શિવાય “ભુધ ઘર” એ નામથી ઝોળખાતાં ચાર ભોંયરાં છે જેમાંનાં બેમાં છેડે મુધી જવાય છે ને બે ઝાડીથી પૂરાઇ ગયાં છે. કિલ્લા ઉપર જવાને માટે પૂર્વ અને પશ્ચિમ તરફ એમ

બે સ્તેતાઈ. પશ્ચિમનો ગ્ગ્તો ત્રાંગો પણ ઓછા દોળાવનો હોવાથી' લોડે એમીને પણ કિંધા ઉપર નર્મ શકાય છે, "અને ચક્રોં ચાક પણ વધારે લાગે છે." કિંધામાં 'દાખન' થવાનો દરવાજો દક્ષિણ દિશા તરફ છે. કિંધા ઉપર માનીના રાહજુને માટે ચોં સિપાઈ, એક ફરાસ અને એક ભેરી ડુંકનાં ગ્રહે છે. તેમજ કિંધા ઉપર મૈયદ શાદાત એને ચાંદચાવલી એવી બે પીંની ઠગાહો છે. વળી ભેરવનાથ, કાળકામાતા, મુંગનાં મહાદેવ અને માર્તી એ હિંદુના દેવસ્થાનો છે, અને તેની પૂજા કરવાને માટે એક પૂજારી ઉપર ગ્રહે છે! કિંધાની નીચે ફિંગી માતાનું સ્થાનક છે, ત્યાં દર ચેત્રી પૂનમે કાળી પરજના શેડોની જાત્રા ભરાય છે, ને તે વખતે કેટલાક શેડો ભેરવનાથને નાળાએ ચલાવવા કિંધા ઉપર આવે છે. જામે વરસ ઉપર ગાયકવાડ મગ્ગાં શ્રીમંત પીનાચરાવ મહારાજે બીન શેડો પામેથી એ કિંધા જીતી નર્મ ત્યાં પોતાનું થાણું કરી માદી સ્થાપી હતી.

સાદહેર:—આ કિંધો મુન્ડેગના કિંધાથી ૧૪ માઇલ દૂર મંજારી પર્વતના શિખર ઉપરની મધાટ જામન ઉપર આવેલો છે. એની ઉચાઈ સમુદ્રની મપાટીથી ૫૨૦૩ ફુટ છે. એને જામનાથનો કિંધો પણ કહેવામાં આવતો હતો અને ગુજરાતનો છેલ્લો ગંગુત ગંગ કણધેયો મુસનમાનોથી ફાગી નામી જમને ત્યાં ભગઈ જીતો હતો. એ સ્થળની હવા તંદુરસ્તીને માટે પ્રણી માગી જણાય છે ને તેથી શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકાર ત્યાં એક સેનીટરીઅમ બંધાવવાનો વિચાર ગળે છે. મોનમદ ને સાદહેગની વચ્ચે ફેપગઢનો કિંધો છે તે નાદુરસ્ત સ્થિતિમાં છે. વાગપુરમાં પણ એક પાકો જાથેલો કિંધો છે તે ભયંકર મુન્ડેગારને કેદ કરવાના ઉપયોગ માટે પહેલાં વપરાતો, પણ હાલમાં કશા ઉપયોગમાં આવતો નથી. વળી પંચમાનસી નામના જગડ જામની પાસે એક 'નાનો કિંધો છે ને તેથી જરા દૂર પરવાટનો કિંધો છે, ત્યાંથી ફતેહગઢ નામનું ગામ જોવાય છે. આ કિંધો કુટી ગયેલો છે અને એની આસપાસ પ્રણા કુંગ આવેલા છે. ડોસવાડો આગળ એક ગઢી છે. મોનમદના કિંધામાંથી ડોસવાડની ગઢીમાં આવવા જવાને એક ભોંયગતો ગ્ગ્તો હતો અને તે ગ્ગ્તે ધમને કિંધાના માથે મકદને વખતે જતા આવતા એવી શેડોમાં ફતકયા ચાલે છે.

આસમાની મુલતાની

ઈ. સ. ૧૮૧૬ માં નવમારી પ્રાંતમાં બિલીમોગમાં ધર્તીકંપનો આચકો લાગ્યો હતો. એ આચકાથી ઘણાંખર્ગ મકાનોને નુકસાન થયું હતું અને પવન 'પગ' સૂતેથી માણસો નીચે ગળડી પડ્યાં હતા, તેમજ ગ્ગ્તે ચાનનાગ શેડો પણ પડી ગયાં હતાં. એ ધર્તીકંપની અમર આખા મુન્ડગનમાં થોડી ઘણી થઈ હતી. ઈ. મ. ૧૮૬૪ અને ૧૮૭૧ માં પણ ધર્તીકંપના સાધાગણ આચકો લાગ્યા હતા પણ તે વખતે કંઈ નુકસાન થયું નહોતું. ઈ. સ. ૧૮૯૭ માં પણ સહેજ આચકો જણાયો હતો.

ઈ. સ. ૧૭૮૨ માં બિલીમોગમાં વાવાઝોડાનું ભારે તોફાન થયું હતું. કાંઠા ઉપરના બંદરોમાં ઘણી વખતે એવું તોફાન ચાલે છે, તેનું જ આ તોફાન હતું. પવન ઘણાં જોરથી ડુંકાતો હતો ને ગામમાં નજાળાં તથા જૂનાં મકાનો પવનના ઝપાટાથી ટૂટી પડી જમીન દોસ્ત થઈ ગયાં હતાં અને ઘણાં માણસો દટાઈને મરણ પામ્યાં હતાં. ઘણાં વંદાણો તથા હોડકાં પણ ઉધાં વળી ગયાં હતાં. ધૂળના ગોટા ગોટા ઉડી દતા.

જો ખાડીમાં પાણી રહ્યું ઉછળતું, એ, લોકોએ એને 'હદન' આપ્યું હતું એમ કહે છે. અગિયાર નદીમાં ઈ. સ. ૧૮૭૭ ના સપ્ટેમ્બરની ૧૦ મી તારીખે જળમયી રહેલી આવી હતી. આ રેનથી નદીના કાંઠાના ઘણા ગામડા પાણીથી કુપી ગયા હતા ને મરણે જળ જળ થઈ ન્યું હતું. લોકોની માન્યતા, હો ને વણા માણસો તણાઈ ગયા હતા. નદીના કાંઠા ઉપરના ગોડોન, ગભન, મોન્વી, કમર, વિગેરે ગામડા તારાજ થઈ ગયા હતા. આ રેનને એ તરફના લોકો "મહાભોર" કહે છે. એજ નદીમાં ખીજ રેન મને ૧૮૮૦ માં આવી હતી ત્યારે પણ ભારે તુકમાન થયું હતું.

ઈ. સ. ૧૮૫૫ માં મિનીમોનામાં ભૂકંક, આગ નાગી હતી ને તેથી ઘણા મકાનો મળીને ખાખ થઈ ગયા હતા. ૧૬ ઉપરની માધીવા તથા ગોનવાડનો આગ થી નાશ થઈ ગયો હતો ને લોકો તિંગધાન થઈ પડ્યા હતા.

તાપી અને તાપીની વચ્ચેનો પ્રદેશ "પરગુમ ભૂમિ"ના નામે ઓળખાય છે. એવી કથા ચાલતી આવી છે કે, જમહગિન ઝરિના પુત્ર, અગાનનાગી પુરુષ પરશુરામે અન્ધી મમુદ્રમાંથી સુગત અકાવીરાનો જમીનનો ભાગ ઉત્પન્ન કર્યો હતો, અને એવું વર્ણન હીંધું હતું કે, એ ભૂમિ ઉપર અગ્નિઠોપ, રેનના સકો, ફુકાગ કે દીપણી પડશે નહીં, આમ માની સુનતાની આશ્વતો આવશે નહીં, પરંતુ તાપી અને પૂણી નદી ઓમાં વખતો વખત ભારે રેતો આવના પામી છે અને સુગત શહે અગ્નિઠોપથી વાવા પાનમાન થયું છે. તે કે ફુકાગ અને ગીપણી જેવે કાંઈવા જણાયું નથી, પણ બહા પ્રદેશોનાં ફુકાગોની અમ પડેથી છે ખરું.

પ્રકરણ ૭ મું.

પ્રાચીન ઇતિહાસ

ગુજરાત પ્રદેશ ઉપર જે મોળા ગાંધ્યો હકુમત ચલાવી ગયા તેજ નાણોની હકુમત આખા નવમારી પ્રાંતમાં ચાલતી હોવાથી નવમારી કસમાં ઉપર પણ તેજ નાજ્યવલિવટ ચાલેતો હોવાથી પ્રથમનો ઇતિહાસ જણાવવાની જરૂર હોવાથી રા. આ ગોવીંદભાઈ કૃત "નવમારી મર્વ મગ્ર"માંથી ખપ પુતો ઉતારો કરવામાં આવે છે.

શ્રીમત ગાનના મગ્ધારેણુ તાંત્ર ગુજરાતના મોળા ભાગ ઉપર છે. ગુજરાત નામ મગ્ધારેણુ શુ. ૮૦ નાજર અને તે ઉપરથી ક્યેના ગુજરાત શબ્દ ઉપરથી પડેલું છે. શુ. ૮૧માં સમાવેતો દેશ તે શુ. ૮૨માં એ શુ. ૮૩ તાકો એક ભગવતી રાજાવ જાત હતી, અને તેએ દિદુરનાનના નાપર ખુણા ત ક્યા પગલ અને માન્યાને માર્ગે ગુજરાત તરફના પ્રદેશમાં ઉતરી આવી વસ્યા હતા. ગુપ્ત નાની પડતીનાં વખતમાં શુ. ૮૪ મગ્ધારેણુ સ્વતંત્ર થયા અને નાજર કરના નાગા શ્રી. ૮૫ માં મોળા ભાષ મળાનનો મમરો ગાળ રેનત વાંકામાં અને પડી ગી. ૮૬ ની આમવાના પ્રદેશ ઉપર ગાળ કરતો હતો પણ પડી પૂણી, મળગમ, મથુગમાંથી રાજામાં આસીને ત્યા ને નાજર કરના નાગા નામે વખત ગાળ કરી, કૃષ્ણનું સોમનાથ પાટણમાં મળ્યું થયું અને નદવો અદ્ધ અદ્ધ નદી મળ્યું પામ્યા ઈ. સ. ની પૂર્વે ત્રી ન નોયા સૈકામાં કાર્યાવામાં મૌર્ય વસના મળાએણુ નાજ્ય હતું. મૌગજૂમાં અગો તરફથી નિમાવતો સુમે જુનાગઢમાં ગુડી

ગંભીર કરતો હતો. અશોક પછી સૌરાષ્ટ્રને ગુજરાત, મીઠા પાર્શ્વનીચ્છાન રાજાઓના તામામાં આવ્યાં. એ રાજાઓનું રાજ્ય સો વર્ષ રહ્યું. પછી ઇન્ડો પાર્શ્વનીચ્છાન વંશનું રાજ્ય થયું. એ વંશના રાજાઓ ગુજરાતમાં સુઆઓ મોકલતા તે ક્ષત્રપ કહેવાતા. પાછળથી એ સુઆઓ સ્વતંત્ર રાજાઓ થયા. તેઓની રાજધાની માળવામાં હતી અને સુરત સુધી તેમણે સત્તા ખેંચાડી હતી. ત્રીજા ક્ષત્રપ રાજા રૂદ્રામનનો એક અમલદાર ગુજરાત અને કાઠીઆવાડનો સુબો હતો. ક્ષત્રપો પછી ગુપ્તવંશના રાજાઓ થયા, તેમની રાજધાની કનોજમાં હતી. ઇ. સ. ૨૫૭ માં એ વંશના રાજા ચંદ્રગુપ્ત વિક્રમાદિત્ય ભરૂચ સુધી આવી ગુજરાત ને કાઠીઆવાડ સર કર્યો હતાં. ગુપ્તવંશના સેનાપતિ ભયંકરે ઇ. સ. ૩૪૦ માં વલ્લભીપુર વસાવી વલ્લભી રાજ્યની સ્થાપના કરી હતી. વલ્લભીપુરના ખંડેરા કાઠીઆવાડમાં આવેલા વળા ગામ પાસે છે. ઇ. સ. ૬૧૪ સુધી ગુજરાત ઉપર વલ્લભી વંશના રાજાઓનો અમલ રહ્યો. એ વંશના છેલ્લા રાજા વિક્રમાદિત્ય પાસેથી આગ્યોએ રાજ્ય લઈ લીધું. ત્યારપછી ગુજરાતમાં આવડા રજપુતાનું રાજ્ય થયું.

રજપુત રાજ્ય.

સને ૭૪૬ માં વનરાજ આવડાએ અણહિલપુર પાટણ વસાવી ત્યાં રાજગાદી સ્થાપી. આવડા વંશના રાજાઓએ ઇ. સ. ૯૪૨ સુધી રાજ્ય કર્યું. એ વંશના છેલ્લા રાજા સામંતસિંહની બેન, કલ્યાણના સોલંકી રાજકુમાર રાજ સાથે પરણી હતી, તેને મૂલરાજ નામે કુમાર થયો હતો તે આખાને મારીને ગાદી પર બેઠો, ત્યારથી ગુજરાતમાં સોલંકી વંશનું રાજ્ય થયું. મૂલરાજે મોસાળ પક્ષનો નાશ કર્યો હતો તે પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરવાને તેણે ઉત્તરમાંથી ધણા બ્રાહ્મણોને ખોલાવ્યા ને તેમને સિદ્ધપુર, શિહોર ને ખંભાત ગામ વસવા આપ્યાં, તથા પુષ્કળ દાનધર્મ કર્યો અને સિદ્ધપુરમાં રૂદ્રમાળ એટલે મહાદેવનું મોઢું દેવામય બંધાવ્યું. કાઠીઆવાડ તથા ભરૂચ સુધીનો મુલક એના તામામાં હતો. ઇ. સ. ૯૬૭ માં તેનો પુત્ર ચાણુડ ગાદીએ બેઠો તેના વખતમાં મહંમદ ગીઝની સૌમનાથ ઉપર ચડી આવ્યો હતો. ચાણુડનો વારસ વલ્લભસેન તથા ભીમદેવ તેની સાથે લડ્યા છતાં મહંમદ મોમનાથનું દેવળ તોડી છત મેળવી પાછો ગયો, ત્યારપછી ભીમદેવે આવી રાજ્ય સંભાળી લીધું. અગરમેરના રાજા વિશલદેવ ચઢ્યાણે ખીમ રજપુત રાજાઓની સાથે મળીને મુસલમાનોને હિંદમાંથી હાંકી કાઢવા પ્રયત્ન કર્યો, તેમાં ભીમદેવ સામેલ થયો નહિ તેથી વિશલદેવે ગુજરાત ઉપર ચઢાઈ કરી જેમાં ભીમદેવ હાર્યો અને વિશલદેવ પોતાના નામથી વિશલનગર (હાલનું વિસનગર) શહેર વસાવીને પાછો ગયો. ભીમદેવ પછી કર્ણ થયો. તેણે મોદેગનું દેવળ બંધાવ્યું, કર્ણાવતી નગરી વસાવી તથા કર્ણસાગર તળાવ બંધાવ્યું. એની રાણી મિનગદેવીએ ધોળકાનું મસાવ તળાવ ને વિરમગામનું મુનસર તળાવ બંધાવ્યાં. કર્ણનો પ્રતાપીપુત્ર સિદ્ધરાજ ગુજરાતમાં નામાંકિત રાજા થઈ ગયો. સિદ્ધપુરનું મૂળ નામ શ્રીરથળ હતું, પણ સિદ્ધરાજે તેનો પુનરુદ્ધાર કર્યો ત્યારથી તે સિદ્ધપુર કહેવાયું. સિદ્ધરાજે પાટણનું સહસ્ત્રલિંગ તળાવ બંધાવ્યું તથા રૂદ્રમાળ પૂરા કરાવ્યો. આખો સોલંક પ્રાંત એણે છતીને તાબે કર્યો હતો. ઉત્તરે અયળમદ અને ચંદ્રાવતી, પશ્ચિમમાં ઝીંઝુવાડ, પૂર્વમાં ચાંપાનેર, અને ડોહા અને દક્ષિણમાં કાઠાપુર સુધી એના રાજ્યની લંબ હતી. દક્ષિણની સ્વારી વખતે

સિદ્ધગઢ મંજલુ મથો, ત્યાજ ત્યાના ગણ્યએ તેને પાગ્મીઓની ઓળખાણ કરાવી હતી. તેથી તે નવસારી આવ્યો હતો અને પારગીઓની ગીતબાન જોઈ તથા તેમના આગેવાનોને મળી ખુશ થયો હતો. વળી તેમની ખચર અંતર પૂછી તેણે તેમને નિર્ભય રહેવાનું વચન આપ્યું હતું. સિદ્ધગઢ પછી કુમારપાળ થયો તેણે કોકણના રાજા મદિનકાન્તુનને છૂટી લઈ તેનું ગત્ય નહીં જીવું હતું. મોનડી વગનો છેલ્લો ગળ ભોળો ભીમદેવ થયો હતો. એના વખતમાં ગાલ્પુદીન ઘોડો ગુજરાત ઉપર ચડી આવ્યો હતો. પણ ભીમદેવે તેને દગવીને ઈ. સ. ૧૧૭૪માં પાછો કાઢ્યો હતો. પરંતુ ત્યાજપછી તેના મંદાર કુતલુદીને ફરીથી આવે કની તેમા ભીમદેવ હાર્યો ને પોતાના કથકોટ નામના દિલ્લામાં ભગાઈ ગયો. તે ક્યારે મુમનમાનો પાછા ગયા ત્યારે પાછો આવીને ગાદી પર બેઠો. ભીમદેવ પછી ગુજરાતનું ગત્ય વારેના વગમા ગયું. એ વંશના ગત્યએએ પ્રથમ ધોળકામાં રહીને ગત્ય કર્યું. પણ પછી વિગતદેવ અને તેના પછીના ગત્યએ પાટણમાં રહીને ગત્ય કરવા લાગ્યા. વીન્ધવન અને વિગતદેવના મંત્રીઓ વસ્તુપાળ તથા તેજપાળ બહુ પગલમી હતા, નેમણે આણુ ઉપર ઉત્તમ કાનીમરીવાળાં મુંદર દહેન બધાવ્યાં છે. વિગતદેવે ડોહામનો કિંચો બધાવ્યો હતો. વારેના વંશનો છેલ્લો ગત્ય કણ્ણધેસો થયો. એના વખતમાં દિલ્હીના ગાઝાદ અનાહિદોન ખીલજએ પોતાના મેનાપતિ અનહખાનને ઈ. સ. ૧૨૯૭માં ગુજરાત ઉપર ચડાવી મોકલ્યો. કણ્ણ મામે થયો ને બદાકુગીચી લઈયો, પણ છેવટે હાર્યો ને ગજપાટ છોડી પોતાની ઘડની છોકરી દેવળદેવીને લઈને એકથો નાડો. તે નવસારી પ્રાંતમાં આવેના સાલ્હેન્તી પામેના બાગનાણના કુંગગઓમાં ભગાઈ બેઠો. એની ગણી મુમનમાનોના હાથ પડાઈ, તેને દિલ્હી મોકલો દેવામાં આવ્યો. ત્યાં અનાહિદીને તેની માથે નગન કર્યું. મુમનમાનોએ ગુજરાત છૂટી તાગજ કર્યું, રૈયતને પાલમાન કરી અને મંદિરોને કેકાણે મસીદા ચણાવી. કરણની પાછળ પડેલા મુસનમાન વઝકરે પાંચ હાથે તેને શોધી કાઢ્યો. તેમની મામે પોતાનો અચાવ કરવા લડતાં કણ્ણ મગયો, ઈ. સ. ૧૩૦૪. તેની છોકરી દેવળદેવીને મુમનમાનો દિલ્હી લઈ ગયા. તેને બાદગાડે પોતાના કુંવર માથે પરણાવી દીધી. આ પ્રમાણે ગુજરાતમાંથી ગજપુત ગત્યની આખર આવે. મુમનમાનોના ત્રાસથી ધગન છોડી નામી છૂટેના પાગ્મીઓ આક્રમી મદીની આખરે મંજલુમાં આવીને ત્યાંના જલ્લગણાના આગ્રથે રહ્યા હતા અને ત્યાં ૩૦૦ વર્ષ સુધી સુખમાં રહ્યા પછી તેમાંના કેટલાક પાગ્મીઓ ઈ. સ. ૧૧૪૦ ના અગ્નિમાં નવસારીમાં આવીને રહ્યા. તેમના જ વંશજો હાનના નવસારીના પાગ્મીઓ છે. ગુજરાત ઉપર છૂટ મેળની અનહખાન મંત્રિણુ નરક વળ્યો હતો ત્યારે તેણે નવસારી થઈ મંજલુ ઉપર ચડાઈ કરી હતી. આ વખતે સંજલુના રજપુત ગત્યની મંદે ૧૪૦૦ પારગીઓ પોતાના અનદેગ નામના મંદારની આગેવાની નીચે મુમનમાનોની મામે થયા હતા. પડેની નડાઈમાં પાગ્મીઓની છૂટ થઈ પણ મુમનમાનોના બીજા ધસારા સામે તેઓ ટકી શક્યા નહિ તેમનો મંદાર મગયો એટલે પાગ્મીઓ પોતાનાં ઘરોં છોડીને અને પરીન ઈનાગાડ આતમગહેનમને લઈ નામી છૂટયા ને પૂર્વ તરફના બાદગાડના કુંગરોમાં ભગાઈ ગયા. આ જગ્યાએ બાગવંસ રહી ત્યાંથી તેઓ વાંમદા ગયા ને વામદાના જગનમાં ૧૪ વર્ષ રહ્યા પછી નવસારીના

થી ૧૭૫૭ સુધીનાં ૫૦ વર્ષમાં મુખ્ય ગત્યમત્તા ધણી નગણી પડી ગઈ હતી. ટ્રેપતને સુખે હરી હાથ એમવાતું 'ત્યુ નડોતું'. મગા સિવાય જટ, પિંદાગ, અને ગરાસીયા લોકો લૂંટફાટ, માન્દ્રાડ, ને જીનમ કરવામા જાણી રાખતા નહોતા. તેઓ ગમે તે વખતે ધસી આવતા અને ગામ લૂટી ચા'યા જતા. એક ગામથી બીજે ગામ જતાં ગ્રસ્તામાં પણ મનામતી નહોતી એક-નદોકન કોઇથી ગદાર નિકળાતુ નહિ કે માર લૂગડે ફરાતું હગતું નહિ હમેશા મૌને પોતાની માનમીનકન છુપાવી ગાખવી પડતી. સ્ત્રીઓની અને આમડફરોની આગર ગેવી મૂસ્કેન પડતી હગલોકો અનેક પ્રકારની છેતરપિંડી કરી લોકોને ફસાવતા તથા મારી નાખી તેમનો માન લૂટી લેતા. ખાનદેશ તરફથી ૧૮૧૩મા પિંદાગ નવમારી આવી કચ્છો લૂટી ચા'યા ગયા હતા. તેઓ જ્યારે ગામમા ધાડ પાડતા ત્યારે અનેક પ્રકારનો જીનમ કરતા, લોકોને કાપી નાખતા, ઘરો બાળતા, સ્ત્રીઓની આમડ લેતા, ઘોડાઓના મોઢા આગળ અનાજની કોમીઓનાં મોઢા ઉપાડી નાખતા અને સાળ ઉપર વણવા ચઢાવેલુ કપડુ શુદ્ધા તોડી ફાડીને ખરાય કરી નાખતા અને પછી માનમતા લૂટીને ચાલ્યા જતા ગરાસીયાઓનો જીનમ આથી પણ જીદા પ્રકારનો હતો તેઓ લોકોને 'ગ્રીંકતા' દડતા. એટલે કે ગમે તેલુ 'જોડુ' બહાતુ કાઢીને લોકની પાસે પૈમા માગતા અને ગરામ બધારી લેતા કોઈ કોઈ વખત તો કોઈનાં આમણામા ગમે તેવી ખરામ ચીજ કે કચરો ગરાસીયો નાખી જાય તે જાણે અનામત મૂકી હોય તેમ સાચવવાની ધગ ધણીને ફજળ પડતી પછી જ્યારે પાછી લેવા તે આવે ત્યારે તેને તે પાછી આખવી પડતી જે પાછી ન સોપી શકાય તો ગરાસીયો તોફાન કરતો એટલે પછી તે જે નુકસાની માગે તે આપવી પડતી. આવી સ્થિતિમાં પ્રિંત્ત તદેન ત્રાસી ગયેલી હતી.

શાહુ મહારાજના સેનાપતિ ખડેગવ દાભાડેએ ઉત્તર ગુજરાત અને કાઠિઆવાડ સુધી સ્વારી કરી તેમણે ૧૭૦૫માં બાબા ખારા અને ગતનપુર આગળ મુસલમાન લશ્કરને મખત હાર આપી હતી અને પછી ત્યાં થઈને નર્મદા નદી ઉતરી ગુજરાતમા આવી નાદોદમા થાણુ કલ્હું હતું. ઈ.સ. ૧૭૧૨માં દિલ્હીના પાદશાહનો ખજાનો લઈને મહંમદ ઈસાહીમ તખ્તેયુ સુરતથી ઔંગામા જતો હતો તેના ઉપર દાભાડેએ છાપો માર્યો અને તે ધધા ખજાનો લૂટી લીધો. નિનમ રાજ્ય સ્થાપનાર અસોદ્ધજ અને મૈયદનો સુગા આનમ અલીખાન વચ્ચે બાનાપુર આગળ ૧૭૦૦માં લડાઈ થઈ તેમા દાભાડેએ આનમ અલીખાનને મદદ કરી હતી. એ લડાઈ વખતે દાભાડેના બરકરમા દામાજીરાન ગાયકવાડ તતા તેમણે માની ગદાફુરી મતાવી હતી તેથી દાભાડેએ શાહુ 'મહારાજ' ઓગળ તેમના બહુ વખાણુ કર્યો જેથી શાહુ મહારાજે તેમને સમશેર બહાદુરનો ઈનકામ આપ્યો અને સેનાપતિથી ઉતરતા દરજ્જાની પદવી આપી. બાનાપુરની લડાઈ પછી થોડા વખતમા ખડેગવ દાભાડે મળુ પામ્યા અને ત્યાંપછી થોડી મુદતમાં દામાજીરાન ગાયકવાડ ગુજરી ગયા. ખડેગવ પછી સેનાપતિની જગ્યા તેમના પુત્ર ત્રિબક રાવને મળી અને દામાજીરાવની જગ્યા તેમના ભત્રીજા પિનાજીરાવને મળી. ગાયકવાડી રાજ્યના મળ ન્યાયક પીનાજીરાવ છે. પુના પામે દાવડી ગામ જે ગાયકવાડ મરકાગુ મળ સ્થાન ને તેની તથા રાજમાળા પ્રતિષ્ઠાના એ માનની પટનાઈ તેમને, સેનાપતિ

સાથે નોકરીમાં જોડાતા પહેલાં મળી હતી. પિલાજીરાવને પ્રથમ ૪૦-૫૦ ઘોડેસ્વારના ઉપરીપણીના જગ્યા મળી હતી અને ખાનદેશમાં આવેલા નવાપુરમાં પહેલાં તેમણે પોતાનું ઘાણું કચું હતું. પરંતુ એ ઘાણીને માટે બાંડેએ પોતાનો હક જાહેર કરવાથી પિલાજીરાવે પોતાનું ઘાણું ભરજંગલમાં આવેલા સોનગઢના કુંગર ઉપર ઈર્ષજવાની શાકુ મહારાજને વિનંતી કરી. મોનગઢ તે વખતે મહેવાસી બીજાં દેહોડાના તાળામાં હતું તેમની પાસેથી પિલાજીરાવે ૧૭૨૯માં તેનો કુંગર કબજે લઈ ત્યાં કિલ્લો બંધાવ્યો, એજ ગાયકવાડ સરકારની ગાદીનું મૂળ સ્થાન છે.

પ્રકરણ ૯ મું.

ગાયકવાડનું રાજ્ય.

નવસારી પ્રાંતની રૈયત ઉપર આ વખતે મરાઠા તથા મુસલમાનો બન્ને ધણે જુલમ ગુજરતા તેથી પોતાના હાથમાં કંઈક હકમત લેવાને અને સત્તાથી એ લોકને વશ કરવાને ઇ. સ. ૧૭૦૦માં ટેમુલજી રસનમજી નામે પારસી મુહરર્ય દિલ્લી જઈ બાદશાહ પાસેથી દેશાધિપતી લઈ આવ્યા, પરંતુ ત્યાર પછી પણ સુરતના નવાજ રસનમ અલીખાન તરફથી નવસારીની રૈયત ઉપર બહુ જુલમ થવા લાગ્યો, ત્યારે ૧૭૨૦ માં ટેમુલજી દેશાઈ સોનગઢ ગયા અને પિલાજીરાવ ગાયકવાડને નવસારીના રક્ષણને માટે ખોલાવી લાવ્યા. દેશાઈની આ વર્તણૂકથી ગુસ્સે થઈ નવાબે તેમને કેદમાં નાખ્યા હતા પણ પછી પિલાજીરાવે છોડાવ્યા હતા. પિલાજીરાવનાં પુત્ર દામાજીરાવ ગાયકવાડ સોનગઢથી ૧૭૬૬માં પાટણમાં ગાદી લઈ ગયા, સાંમુધી ગાયકવાડ સરકારની ગાદી સાંજ રહી. સોનગઢનો કિલ્લો બંધાવ્યા પછી પિલાજીરાવે સુરત સુધી સેહ બેસાડી. સુરતના હાકેમ શેખ ઉલ્લ હસિનખાને સૈયદ અકબર અને મહંમદ પનાહને ધરકર લઈ મરાઠાઓને કાઢી મૂકવાને મોકલ્યા ત્યારે પિલાજીરાવે તેમના ઉપર ટૂંકી પડી તેમને હરાવી મહંમદ પનાહને પકડી કેદ કર્યો અને બદલામાં બારે રકમ લીધી ત્યારે છોડ્યો.

ઉદાજ પવાર, કંતાજ કદમ બાંડે અને પિલાજી ગાયકવાડ એમને ગુજરાત ઉપર સ્વારીઓ કરવાનું કામ શાકુ મહારાજે મોંઘ્યું હતું. કોઈ કોઈ વખત એ ત્રણેએ મળીને એ કામ કર્યું અને કોઈ કોઈ વખત છૂટા છૂટા કર્યું. તેઓ જાણતા હતા કે જેને મૂર્ખક આપણે મેળવીશું તેની સ્વતંત્ર માલિકી આપણને મળવાની નથી પણ ઉપજતી થોડી મળશે. સેનાપતિના હુકમ પ્રમાણે પિલાજીરાવે સુરત અદાવીશી તરફ વિશેષ લક્ષ આપ્યું તથા મોગલોના જુના શત્રુ રાજપૂતોના રાજ સાથે મિત્રતા કરી. પછી ૧૭૨૩ માં સુરત શહેર ઉપર હલ્લો કરી ત્યાંના હાકેમ મોમીનખાનનો પરાભવ કર્યો અને સુરત અદાવીશીમાંથી ખંડણી બેગી કરવાનું કામ કરવા માંડ્યું. ત્યારપછી ગાળા પ્યારાને માર્ગે ગુજરાતમાં પ્રવેશ કરી કરનાળી ગયા. ત્યાં તેમને વડોદરા પ્રગણાના પાદરા, બાયલી અને જાણીના દેશાઈઓ આવી મળ્યા. તેમની પાસેથી તેમને મઢી નદિની દક્ષિણ તરફના મુલકની સારી માહિતી મળી. ગુજરાતના મોગલ સરદાર રસનમઅલી સામે લડવામાં અહમદખાનને મદદ કરવાથી અહમદખાને પિલાજીરાવને મઢી નદિની દક્ષિણની વડોદરા, નાંદોદરા, ચાંપાનેર, ભડચ અને મુગ્ત પ્રગણાઓની સાથે ઉધગાવી લેવાનો હક

આપો બીનુપુત્રી વહાણમાં મેનાપતિ નમકરાન દાબાડેનું મળ્યું થયા પછી તેના પત્નિ યશવતરાવને મેનાપતિની જગ્યા મળી પણ તે નાની ઉંમરનો હોવાથી પિનાછરાવન તેના સુતાનિક મનાવનામાં આવ્યા આ વખતે પિનાછરાવને “મેનાખાસખત” એટલે માદરાહી હુકડીના નાનકડા એવો ઇલકામ મળ્યા આ તથા પ્રથમનો ઇલકામ મેળવીને પ્રત્યેક ગાયકવાડ નબ્તકર્તા “મેનાખાસખત મમશેર મલાદુર” ઇલકામ ધારણ કરેછ મગદાઓને યુગનાતમાં નટકાટ કરતા અટકાવવાના મોગન સુમાઓનો પ્રયત્ન થતા મદાહા તેમ કરતા બધ થયા નહિ તેથી તે રખતના સુમા અભયમિ કે કપટયા ડાકો મુકામે ઈ સ ૧૭૭૦માં પિનાછરાવનું ખુન કરાવ્યું પગલુ આમ કરવાથી મગદાઓ ત્રામ દેતા અટક્યા નહિ

પિનાછ ગાયકવાડના બાપદાદાઓ બનનામનુ ગામ કે જ પવનમાળા નામના પ્રમણ્યામાં આ છુ ઈ (પુના છલ્લો) ત્યાના પટેલો હતા પિનાછના બાપ દામાછ ગાયકવાડ એ સનાપતિ ખડેગવ દાબાડેની નોકરીમાં એક બાકોલ નડરેયો હતો ઈ મ ૧૭૦૦માં નિઝામ ઉનમુક અને દખણના સુમા આનમ અલીખાન વચ્ચે બાના પુ નામના ખીરાળના એક ગામ આગમ નડાઈ થઈ મદાહાઓએ આનમઅલીને મદદ આપી, તેમાં ખડેરાવ દાબાડન નરક પણુ મામેન હતુ એ નરકની અદર દામાછ ગવ ગાયકવાડ કે જે ગાયકવાડના વડા ભેમી શકાય છ તેમણે ભાગ લીધો હતો. એ દામાછ બહુ બહાદુરીથી લડ્યા તથા ખડેગવ દાબાડેએ એમની નીકામ ગાહુગમને કરી અને શાહુએ એમન “શમશેર બહાદુર”નો ખીતામ આપ્યો આવી રીતે ગાયકવાડ કુટુંબ પ્રકાશમાં આવ્યુ.

માનાપુરની વડાઈ પછી દામાછરાવ નધુવાર છલ્લો નહિ એમને સતાન હતા નહિ તેથી એમના ભત્રિજા પિનાછરાવ કે જે દામાછના ભાઈ ઝીંગોછગવના પુત્ર હતા તેમણે દામાછની જગ્યા લીધી આ પિનાછ બે ગામમાં નક ૧૫૯૯ એટલે ઈ મ ૧૬૭૭માં જન્મ્યા હતા એ પણ ખડેરાવ દાબાડેની મેનામાં જા અને વણાજ આનાક થોડા કેળવના અને થોડાના હતા એ પણ નાનપણથીજ નડાઈઓની અદ ભાગ લેતા હતા માનાપુરની વડાઈ થઈ તે અસામા એ ખાનદેવના નવાપુ પ્રમણ્યામાં પોતાની નાની નથીની ઉપ મહેતા અને નાવાન યુગનાતમાં આવી નટકાટ કરી જતા. કથાછ યાડ નામનો એક નાનો મગદા ખાનદેશભાજ મહેતા તેણે વાંધા ઉઠાવ્યો કે પિનાછએ નવાપુના નલ્લુ નહિ કાલ્યુક માપદાદેથી તે પ્રમણ્યા બાડનું છ તેથી પિનાછએ મોનગદના કિલ્લા ઉપ નજર દોડાવી અને મહેવાસી ભીક્ષોના નાથ તજા કરીને તે કિલ્લા છતા લીધા “બખ” કહે છે કે એ કિલ્લાને “મોનગદ”નું નામ પિનાછએજ આપ્યુ. પિનાછ મોનગદ ઉપર ફરીહામ થયા અને અર્જથી તેમણે સુગત અઠાવીશી કે જે તે વખતે નાના નવાઓના કાયમા હતી તેની ઉપ નાવાન હુમનાઓ કરવા માડ્યા અને લુટકાટ કીધી

પિનાછએ રહેતે રહેતે યુગનાતના પમમેનારા કીધા યુગનાતના મોગન સુમાઓ માથે એમણે ભારે લડાઈઓ કીધી અને આરતે આરતે યુગનાતના નામો અને કરમા ઓ છતી લીધા દાબાડે મેનાપતિઓ કે જેઓ એમ ના ધણી Miranorજ જે ના મગુન

તેઓ ઠી પણ નત્તા એમણે રીર રીર નાણુ ફીવી અને ગુજરાત ઉપર ગીદામ ધરાના નિમય ખીરો તેઓ તે કાન્યા અને મોનગદ, બોમ્બ, વડાદરા વિગેરે કર્યાઓ એમણે વાચ કર્યા

આ એની બાકાશી અને ફત્ત ગાજીવ પંચાયી જોઈ શકાઈ નહિ તેમજ ખડ ૧૧ દાબાડેના મગજુ પછી તેનો વાગસ ત્રિગકગવ દાબાડે જે મેનાપતિ થયો તે પણ નવતર થાય એ બાજીગવ પેશાયી જોઈ શકાય નહિ તેથી તેણે એક મોટું લસ્કર નઈ પૂતેથી ગુજરાત આવી પિનાટ અને ત્રિગકગવની મત્તા ગુજરાતમાંથી નાણુ ફત્તવાનો વિચાર ફીધો ડબાઈની આગળ બીનાપુ કરાને ગામ છે ત્યાં પિનાટ અને ત્રિગકગવ એમ ગાજીએ અને બાજીગવ મીટ ગાજીએ એમ એમ વડાઈ થઈ તેઓ ગાજીગવની છત થઈ ત્રિગક મગયો અને પિનાટ મયો ગયો આખર દાબાડ કુટુંબ અને ગાજીગવ વચ્ચે નમાધાના થઈ અને દાબાડે કુટુંબને ગુજરાતના ઠકો પાછા મળ્યા ત્યાર માથે યગવતગવ દાબાડે નામનો દાબાડ કુટુંબનો માણુમ નાનો હોનાથી પિનાટને ગુજરાતનો મુતાનાક અથવા Deputy નીચે પિનાટ ધીરે ધીરે ગળવાન થતા ગયા અને આખરે બનેલી-દાબાડેની અને પેશવાની-મત્તા ગુજરાતમાંથી નાણુ ફરી પોતે નવતરપણે ગુજરાતના કમ્પાનો અધીકાર મના થો તે દરમ્યાનમાં પણ એમને ગુજરાતના બીજા મુમનમાન અમીરો જેવાકે બામીઓ, જાનોગીઓ માથે ચાલુ વડા-દાઓ થઈ હતી

દિલ્હીમાં તે વખતે મોગલોની નામની મત્તા હતી તે શેકોએ ગુજરાતમાં પોતાની મત્તા નાખવાને માટે મહુર કર્યું પણ કાર્ક નમ્યુ નહિ, આખરે દિલ્હી દરવારે અભયસીંગ નોકોડ જે નેષપનો નામ હતો તેને વાઈમિંગેય તરીકે ગુજરાત મોકલ્યો અભયસીંગ પિનાટની મદતી અને બાજી જોઈ શક્યો નહિ આખરે કપરથી અભયસીંગે પોતે પિનાટ માથે મુલ્લેદ કરવા ઈચ્છા ગમે છે એના બતાના હાથ ડાકો નજીક પોતે બાડે નાખેના માણુમો પામ પિનાટને મગવી નખાયો પિનાટના માણુમોએ પેના પુનીને પણ પાછાથા માની નાખ્યો પિનાટનું મુઠ્ઠું માવવી ગામ આગળ (વડાદરાથી ઉત્તરે ૧૪ માઈલ) ગામવામાં આજુ કે ત્યાં તેમની “જરી” હતું પણ ૬, ૬ મ ૧૭૩૧.

પિનાટ એક શુભ વડેવા તતા એક બાકોશ ઘોડા કેળવનાર અને ઘોડેસ્વાર હતા, અને નમુસીનું કામ બહુ માગી ગતે કરી નજીકના ગુજરાતમાં બીન, કેળી અને મીટ વડાયક જાતના શેકો એમને ચાલતા એમનો તેમના ઉપર ઘણું હતો એમણે ગુજરાતમાં પોતાનું ન્યાન જનાવનાને માટે બાજી ઝાળછ લીધી બીજા મગલાઓ ફક્ત ગુજરાતને મુઠી મોમમમાં લુટી જતતા પિનાટએ એને પોતાના દેશ અને ધનનાવવાની જ બારે ઉતર ગમી એ પોતાના માહુમગવી મધા ગુજરાતના મોગલ અને મીન મગદારોને યુગ પડ્યા એમનામાં મમય પ્રમાણે રતવાની માહોશી મદુ હતી, અને ઘણું જ abhorred અને tactical હોવાને નોંધે પોતાની ધારેની ધારણા મગમર પાન પાડતા ગુજરાતમાં પોતાના યુગમેમારો મજબુત કરીને પોતાના દીકરાને નાયકનાડનું મળ્ય વધાવવાને માટે મુશીને ૬ મ ૧૭૩૧ માં એ ૫૪ વર્ષની અકાળ મૃત્યુ પામ્યા

પિત્રાજીના મરણ પછી તુરંત જ તેમના પુત્ર દામાજીરાવે આવીને આપની જગ્યા સાચવી લીધી, અને પાદરાના દેશાધ્યે તમામ ભીલ કોળી વિગેરેને મુસલમાનો સામે ઉત્ક્રેષ્ટી તેમને મદદ કરી. દામાજી સાવલીમાં આપની દફનક્રિયા કરી આવી સોનગઢ પાછા ગયા. ત્યાં સેનાપતિની સ્ત્રી ઉમાયાધ્યે તેમને સારો આશ્રય આપ્યો. પછી કંતાજી કદમ બાંડેને મદદમાં લઈને તેમણે અમદાવાદ ઉપર હુલ્લો કર્યો અને ૧૭૩૪ માં શેરખાન ખાખી પાસેથી વડોદર લઈ લીધું. ત્યારપછી થોડે વર્ગે બાપુજી નાયકે સોનગઢ ઉપર હુલ્લો કરી કિલ્લો બાળી નાખ્યો. પરંતુ રંજોજી આવી પહોંચતાં તેને પાછા જતુ રહેવું પડ્યું. ઈ. સ. ૧૭૫૧ માં તારાબાધ્યે પોતાના સગીરપુત્ર ગજરામનું રક્ષણ કરવા દામાજીને પૂને બોલાવ્યા. તે ઉપરથી ૧૫૦૦ માણસનું લસ્કર લઈને ત્યાં ગયા. તેમની સામે પેશવાનું ૨૦૦૦૦ નું લસ્કર થયું પણ તેનો પરાભવ કરી દામાજી તારાબાધને જઈ મળ્યા. પેશ્વાએ દામાજી પાસેથી ગુજરાતનો અડધો ભાગ માગ્યો ત્યારે તેમણે કહ્યું કે હું તો ફક્ત સેનાપતિનો નોકર છું તેથી મારાથી કંઈ આપી શકાય નહિ. આથી પેશ્વાએ કપટથી દામાજીને પકડીને કેદ કર્યો અને પછી ૧૫,૦૦,૦૦૦ રૂ. ૬૩ અને ૫૦૦૦ થોડેશ્વાર પેશ્વા માગે ત્યારે આપવાની શરતે છોડ્યા.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

સુરત અઠ્ઠાવીસીની વહેંચણી

આ પછી ગાયકવાડ સરકાર અને પેશ્વા વચ્ચે ગુજરાતના મુઠકની વહેંચણી થઈ તેમાં સુરત અઠ્ઠાવીસીનાં એટલે કે હાલનાં સુરત જિલ્લાનાં નવસારી ખાતે પૈઠી નીચેનાં પ્રગણાં ગાયકવાડનાં ભાગમાં આવ્યાં.

પ્રમણાનું નામ.	ઉત્પન્ન સ્વરાજ્ય રૂ.	ઉત્પન્ન મોગલાઈ રૂ.	કુલ રૂ.
વસરાવી	૬૪૦૦૦	"	૬૪૦૦૦
માંડવી	૨૦૫૦૦	"	૩૦૫૦૦
તડોશ્વર	૬૫૦૦	૦	૬૫૦૦
કામરેજ	૩૦૦૦૦	૧૪૦૦૦	૪૪૦૦૦
ચોપાંસી	૧૦૫૦૦૦	૩૨૫૦૦	૧૩૭૫૦૦
અક્ષેશ્વર	૬૦૦૦૦	૨૫૦૦૦	૮૫૦૦૦
કડોદ	૫૦૦	"	૫૦૦
ટીંબા	૦	૫૦૦	૫૦૦
તેન્નાડી	૬૬૫૦૦	૬૦૦૦	૭૨૫૦૦
મરોલી	૪૦૦૦૦	૨૫૦૦	૪૨૫૦૦
ધળા	૫૦૦૦૦	૮૦૦૦	૫૮૦૦૦
નવસારી	૧૫૦૦૦	૨૦૦૦	૧૭૦૦૦
ગણદેવી	૪૬૫૦૦	૧૮૫૦૦	૬૫૦૦૦
બિસનપુર	૧૦૦૦૦	૦	૧૦૦૦૦
મહુવા	૩૬૦૦૦	૫૦૦૦	૪૧૦૦૦

અનાજ	૨૦૦૦	"	૩૦૦૦
ખડોળ	૨૦૦૦	"	૩૦૦૦
પેટામહાલ	૧૦૦૦	"	૧૦૦૦
મહાલ	૩૦૦૦	"	૩૦૦૦
રાજપીપળા			
(પાંચપ્રગણા)	૭૦૦૦૦	"	૭૦૦૦૦
કુલ	૧૪૭૫૦૦	૧૧૫૦૦૦	૭૬૨૫૦૦

એ પ્રમાણે કુલ ૭૬૨૫૦૦ નો મુલક ગાયકવાડને મળ્યો. આ ઉપરાંત ગાયકવાડ સરકારના કુલંબના પોપણ માટે નીચે પ્રમાણે પ્રગણા ખાસ જૂદાં કાઢી આપવામાં આવ્યાં હતાં:—

પ્રગણાનું નામ	ઉપજાવત રા.	ઉપજાવત મોગલાઈ રા.	કુલ રા.
બારો	૧૧૦૦૦	"	૧૧૦૦૦
ટીબા	૩૧૦૦૦	૬૦૦૦	૪૦૦૦૦
કડોલ	૨૬૦૦૦	૧૦૦૦	૩૦૦૦૦
મોતા	૬૦૦૦	૧૦૦૦	૧૦૦૦૦
કોસ	૩૫૦૦	"	૩૫૦૦
રાંદેર	૧૦૦૦૦	"	૧૦૦૦૦
ચીખણી	૫૧૫૦૦	૧૫૫૦૦	૧૭૦૦૦
વોમવાર	૧૧૦૦૦	"	૧૧૦૦૦
ધામેડી	૧૬૫૦૦	"	૩૦૦૦
વરીઆવ	૧૬૫૦૦	૮૫૦૦	૨૫૦૦૦
કુલ	૧૭૫૫૦૦	૩૫૦૦૦	૨૧૦૫૦૦

આ વહેંચણીમાં પેશ્વાને ભાગ, મુગત અફઝીલીમાંનાં હાંમેદ, અંકલેશ્વર, ઓરપાડ સરખાણ, મુપા, પારચોળ, અલેશ્વર, બૂતવીર, પારનેરા, વેરમા, જુલારી, આરડોલી, વતસાડ અને અંદરજાત મળી એકંદરે રા. ૬,૦૨૭૦૦ ની ઉપજાવત મુલક આવ્યો હતો. પેશ્વાને ભાગ આંવેલા મુલક કરતાં ગાયકવાડને ભાગ આવેલો મુલક વધારે કિંમતનો હતો, તેનું દારણ એ કે ગાયકવાડને આ તરફના મુલકની વધારે માલિકી હતી, અને યુગ્મગતના દેશાઈએ તથા પટેલો વગેરેની તેમને દોરતી હતી, તેથી તેમના તરફથી મળેલી સારી સત્તાદ પ્રમાણે તેમણે સારો ભાગ તથા વીધો હતો. ગાયકવાડ અને પેશ્વાએ મોગલો પાસેથી હતી લીધેલા ભાગમાંથી આ વહેંચણી થઈ હતી. પરંતુ પછીથી પ્રાણ એમ કહ્યું હતું કે અનેએ મળીને આફીના ભાગમાંથી મુલકમાનોને હાંકી કાઢવા અને પછી તે છતાંએલો ભાગ અનેએ વહેંચી લેવો. આ પ્રમાણે વર્તમાની કાળે લીધેલા ભાગમાંથી ગાયકવાડના હિસ્સામાં અરધું મુલત મહેર આવ્યું હતું ને શ્રીજી ઉત્તર યુગ્મગતનો મુલક આવ્યો હતો. એ પ્રમાણે વહેંચણી થયા પછી પેશ્વાને એમ કામ્યું કે ગાયકવાડને

બાગ મહુ સારો મુનક આ થોડે તેથી તેણે એ નાધો કાઢાને નીચેના પ્રગણા ગાયકવાડ પાસેથી પાઠા નીધા

તેનાડી	૧૧૫૦૦	૬૦૦૦	૭૨૫૦૦
મરોની	૪૦૦૦૦	૨૫૦૦	૪૨૫૦૦
ધળા	૫૦૦૦૦	૬૦૦૦	૫૬૦૦૦
ખિસનપુર	૧૨૦૦૦	=	૧૨૦૦૦
મહુવા	૩૬૦૦૦	૫૦૦૦	૪૧૦૦૦
વાવોરી	૪૫૦૦૦	૦	૨૫૦૦૦

પરંતુ પછીથી એ પ્રગણાના મનામા ગાયકવાડે દર માન રૂ. ૨૫૦૦૦૦ વધારે ખડકી આપવી એમ ઠરાવી, એ પ્રગણા ગાયકવાડને પાછા આપવામાં આવ્યા એ છ પ્રગણા ગાયકવાડને પગત આપવા માં ફર્યા પછી પેશ્વાએ ફરજીખર્ચને માટે સતાગ, ગામ ડોકોઠ અને પંચ અથવા ઉમર. એ તથા ગામ પાછા ગળી નીધા

દામાજીરાવના મરણ પછી તેમના મોટા પુત્ર મયાજીરાવ ગાદી પર બેઠા તેમનામા ગળ્ય ચનાવવાની આવડ નહોતી તેથી તેમના નતી તેમના નાનાભાઈ કૃતેહસિ હરાવ રાજ્ય કારભાર ચનાવતા દામાજીરાવના બીજા પુત્ર ગોવિંદરાવ પુનામા હતા તેમણે પણ ગાદીનો દાવો કર્યો પરંતુ કૃતેહસિ હરાવે પોતાનો હક્ક માખીત કરી મધુનાથરાવ પેશ્વા તથા અંગ્રેજોને પોતા માં પક્ષમાં નાળી લઈ મદદ કરવા બદલ અંગ્રેજોને ભરૂચ ચિખની, વરીયાવ, અને કોરન પ્રગણા આપવાના કબજા કર્યા ૧૭૭૬ માં પેશ્વા અને અંગ્રેજોને લડાઈ થઈ તે નડાઈમાં અંગ્રેજોને મળેલો મહીની ઉત્તરનો મુનક ગાયકવાડને આપવો અને તાપીની દક્ષિણનો મુનક પોતે લેવો એવી અંગ્રેજોની ઇચ્છા હતી કેમકે ગાયકવાડ પોતાના ખરા મેહોલે એમ તેઓ માતા હતા પછી ૧૭૮૦ માં પેશ્વા અને અંગ્રેજોને સનાઈ થઈ ત્યારપછી તત્કાલ જનરન ગોડર્ડે અમદાવાદ ઉપર હુલ્લો કરી તે કબજે નામ ગાયકવાડને પ્રાધીન કર્યું એના બદલમાં સોનમઠ સિવાય સુરત અઢાવીસનો ફેટલોઠ ભાગ અંગ્રેજ મગકાને ગાયકવાડે આપ્યો પણ ત્યારપછી ૧૭૮૨ ની માનનાઈની સધિ પ્રમાણે અમદાવાદ શહેર પેશ્વાને પાછું આપવું પડ્યું એટલે ઉપની ગોમતી ૨૬ મઈ ૧૭૮૨ ફાદો એ થયો કે પુરુષોત્તમ મધિથી જે મુનક મળેલો તેના ઉપર તેમની સ્વતંત્ર માનખી થઈ અને નડાઈ વખતે જે ખડકી આપવી પડતી તેની બાખી પેશ્વાએ માફ કરી

ગોવિંદરાવ મહારાજે ગાંધી પર આ થા પછી આગા મેનુકરની માથેની લડાઈમાં મદદ કરનાના બદલમાં અંગ્રેજ મગકાને ચોરીગી અને સુગતની ચોથ આપવાની કરી હતી આ પછી નવસારી પ્રાંતમાં મેઘ ગળકીય ફેન્દાર થયા નથી ગાયકવાડ સર કાગને ભાગ નવસારી પ્રાંતનો જે મુનક છેનટે રહેલો તેના તાનુકાઓની ગોડનણ વારવાર ફરતી રહી છે જુના નવસારી, તેનાડી અને મરોની તાનુકા ભેગા કરી હાનનો નવસારી તાનુકા બનાવવામાં આવેલો છે જુના કામરેજ, દીંમા, કોંગ અને વરીયાન મહાન અને વ્યારા તાનુકાના ગામ તથા ખાનગી માં બે ગામ અને પનસાણા તાનુકાનુ એક ગામ એ પ્રમાણે મળીને હાનનો કામરેજ તાનુકા બનાવેલો છે પ્રથમ ૧૮૭૫માં આ

સાત ગામ અને કામરેજ તથા ટીંગા મહાલ ભેગા કરવામાં આવ્યા હતા અને વરીઆવ તથા કઠોર બંને ભેગા કરી ૧૮૭૭ સુધી જૂદા મહાલ તરીકે રાખવામાં આવ્યા હતા, પણ ૧૮૭૭ માં વરીઆવ અને કઠોરને વેપાછા સાથે જોડવામાં આવ્યા હતા. સને ૧૮૮૫માં વરીઆવ અને કઠોરનો ફરી જુદો મહાલ બનાવવામાં આવ્યો. આ મહાલને ૧૮૯૧માં ફરીથી તોડવામાં આવ્યો અને ઉત્તર તરફનાં ૧૨ ગામ વેળાછામાં અને બાકીનાં કામરેજમાં નાખવામાં આવ્યાં હતાં.

ગણદેવી તાલુકામાં માત્ર માસા ગામ શિવાય તાલુકાનાં અર્ધાં ગામ એક જથ્થે છે. માસાની તેમજ તાલુકાનાં બીજાં ગામોની આસપાસ બ્રિટિશ મુલક છે. તાલુકાની ઉત્તરની હદ અંગિકા નદિથી ને દક્ષિણની કાવેરી નદીથી બનેલી છે. પદસાણા તાલુકામાં કરંડવા, છયાવ અને ગભોણી એ શિવાયનાં બાકીનાં ગામ એક જથ્થે છે. નિયોળ બચુમરા અને પાલી જે પ્રથમ ખાનગી મહાલને તાર્થે હતાં તે ૧૮૭૫માં પતસાણામાં ભેળવી દેવામાં આવ્યાં હતાં. પણ પાલી ૧૮૯૦ માં પદસાણામાંથી કાઢી કામરેજ તાલુકામાં નાખવામાં આવ્યું. ૧૮૭૫ પહેલાં પદસાણા તાલુકો બથેસર પ્રગણા તરિકે ઓળખાતો હતો.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

ખેતી.

ખેતી એ નવસારી પ્રાંતના શોકોનો મુખ્ય ઉદ્યમ છે. પ્રાંતની એકંદર વસ્તીમાંથી સેંકડે ૭૫ માણસોની આશુવિકા ખેતી ઉપર ચાલે છે.

જમીન:—પ્રાંતના જૂદા જૂદા ભાગમાં જમીન જૂદા જૂદા પ્રકારની છે પણ સામાન્ય રીતે ખેતતાં એમ કહી શકાય કે પ્રાંતની જમીન મુખ્યત્વે કરીને કાળી છે અને ગોરાટ જમીન કવચિત્ માત્રમ પડે છે. તાલુકાવાર જોતાં વેળાછા તાલુકામાં ઘણીખરી જમીન કાળી છે અને તેની હંડાઇ ઘણી હોય છે. તોપણ કેટલેક ઠેકાણે કાળી જમીન માત્ર સપાટી પૂરતી-છાછરી છે અને દીણેદ તથા બીજાં કેટલાંક ગામોમાં તે કાળી માટીનું પડ એવું પાતળું છે કે અંદરના પથરા બહાર દેખાય છે. મહુવા તાલુકાની જમીન ઘણેભાગે કાળી છે અને નદીનાજાંની બાજુએ ગોરાટ અને બેસર જમીન પણ કેટલેક ઠેકાણે હોય છે. કાળી જમીન હલકીપ્રતની હોય છે, અને તેમાં મરડીઆ અને કાંકરી ઘણું કરીને હોય છે. તાલુકાની ગોરાટ અને બેસર જમીન કાળી જમીન કરતાં સારી હોય છે પણ નવસારી ને ગણદેવીની એવાજ પ્રકારની જમીન કરતાં તે ઉતરતા દરજ્જાની છે. ત્રણે જાતની જમીનમાં છરાયત, કપાસ ને બાગાયત પાક થાય છે. ગણદેવી તાલુકાની જમીન બે જાતની છે, કાળી અને કાંપવાળી કાળી જમીન કાનમની કાળી જમીન કરતાં હલકી છે ને તેમાં મરડીઆનો ભાગ વિશેષ હોય છે. કાળી જમીનમાં છરાયત, કપારી ને બાગાયત પાક થાય છે. કાંપથી બનેલી જમીન હડી અને માવાદર હોય છે. તેનો રંમ રતાગ પડતો જુરો હોય છે. ગણદેવી તાલુકાનાં ગામોમાંથી લગભગ અડધામાં આ જમીન માત્રમ પડે છે અને તેમાં ધમડાછાની જમીન તો સૌથી ઉત્તમ પ્રકારની છે. તેમાં ગેરડી, આદુ, કેળ, અનેનામ વગેરે હંચા બાગાયતી પાક થાય છે.

કપારી જમીનમાં ડાઠ નામના નડા ચોખા તેમ કાનમ વગેરે ઉચી જાતના ચોખા થાય છે ડાઠગનો પાક સીધા પછી દીવેના જાન તથા બીજા માગાયતી પાકો જેવામાં આવે છે કામરેજ તાતુકાની જમીન ડાઠમના જેવી કામી છે નવસારીના જેવી બેસડ જમીન અહિં આ વિશેષ માનુષ પડતી નથી પરંતુ કેટલાક ગામોએ થોડી થોડી ગોરાટ જમીન જેવામાં આવે છે આ કામી જમીનમાં ફળદ્રુપાદિ અને માગાયત પાક વધુ ઉત્પન્ન આપતા નથી અને તેથી તે વિગેર કનનામાં આવતા નથી તાપી નદીમાં ન્યા બાંકાની જમીન હાલ ત્યાં, વેગણ, તળાક, કુધી, વગેરે મારા થાય છે કપાસ ડાઠ અને જુવાન એ સુખ પાક છે અને તેને કામરેજની કામી જમીન પણ માફક આવે છે આખા પનમાણ તાતુકામાં જમીન કામી છે પણ મીઠાના નદીની ઉત્તર કિનારે આવેલા ગામોમાં ગોરાટ જમીન પણ મળી આવે છે અને પ્રકાગની જમીન જનરાત તથા કપારી તરીકે વપરાય છે તેમાં કપામ, જુવાન અને ડાઠગનો પાક થાય છે સોનગઢ તાલુકાની જમીન કામી, બેસડ ને રાતી છે કામી જમીન બીજી જમીન કરતા વધારે છે અધા પ્રકાગની જમીન હાલ પ્રતી છે, ને તેમાં ગોમ નાના પથરા ને બીજા પથરા હોનાથી પાક માગ થઈ શકતા તથા સાગ તાતુકાની જમીન વણેબાગે સોનગઢના જેવી છે પણ રે વે તથા નડેગને લીધે તે સાગ વધારે કિમતી થઈ પડી છે નવમારી તાતુકાની જમીન મોટાભાગે બેસડ કે દેખાવના તે કામી હોય છે પણ તેમાં ગોરાટના તત્વ વધારે હોય છે આથી કરીને કાનમની ખરેખરી કાળી જમીનમાં ઝાડ, શેરડી વગેરે થતા નથી તે અહિં આ મારા થાય છે દરેક જાતના પાકને આ જમીન નાચક છે, અને ડાઠ, શેરડી જુવાન, કેમ અને વેરેક જાતના કઠોરને માટે ખામ નાચક છે

નવસારીના પાસની જાતો બાબત — નવમારી પ્રાંતમાં ૧૯૫૬ પડેના શુદ્ધ દેલી કપામ થતો હતો, પણ તે પછી ઓગડસાઈ અને સાગ ભાવેને લીધે કપાસનું વાવેતર વધતું ગયું આથી જો વધતા ગયા, જોનામાં કપામ બેળસેમથી પીનાના માંડ્યો એટલું જ નહિ પણ ત્યારે જનનાળા મોટામાં હોય ત્યારે નાદોહ, ભડચ, અક્ષેશ્વર, પારેજ, જોષ વગેરે મથેથી હાલ જાતનો કપામ નાવી નવમારી વપાસ બેગો પીને, તેથી શુદ્ધ નવમારી કપામ મા બીજામાં બીજા મીજનો બેગ રણો થઈ ગયો હાલમાં કાનમ અને મોધારી કપામનું મિશ્રણ મોટા પ્રમાણમાં જોનામાં આવે છે અને આના મિશ્રણનાગો કપામ માગરોળ, કામરજ, પનમાણ અને નવમારી મહાને ૧૫ જોનામાં આવે છે એટલું જ નહિ પણ જેના પાચેક વર્ષથી એકના ધોધારી કપાસનું વાવેતર નવસારી તાતુકાના ધામચ, કુચે, ગરોણા, આનેજ પારડી વગેરે ગામોમાં કરનામાં આવે આ બેગ થવાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે એક ખાડી ૩ માં વોનાગી કપામ મળુ ૫૦, મિશ્રિત કપામ મળુ ૬૦, અને શુદ્ધ દેલી વપાસ મળુ ૭૦ જેમજેમ પ્રથમ આ નવસારી સાગ જાતના જેતાના, પણ જે મેફતો પણ આ નવસારી સમજતા થયેલા હોનાથી એવો જોને માટે ધોધારી કપામ મિશ્રણ તરીકે અગર એકનો નાનકા તરફ પણ નાનકા મનાવે જ આ ગિથિતિને લીધે નવમારી કપામની આગર (Reputation) ને મોઢા પડાયો ના થયો

જુવાર — નવમારી પ્રાંતમાં જુવાન એ વડ અગત્યનું ધાન છે તે ઘોઘાના

ખોરાકની મુખ્ય ચીજ છે. તેમ દોરો માટે કિંમતી ચારાની વસ્તુ છે. ખેતીની દ્રષ્ટિએ આ ધાન્યતા બે વર્ગ પાડી શકાય. (૧) ખરીફ અથવા ચોમાસુ જુવાર અને (૨) રબી જુવાર. જે જમીનમાં વરસાદનું પાણી ઝટ નીકળી જાય અને વરાપ જરૂરીથી મળે એવી કાળી જમીનમાં સાધારણરીતે ચોમાસુ જુવાર વાવવામાં આવે છે. નવસારો પ્રાંતના ક્ષેત્ર માંગરોળ તાલુકામાં શીઆળુ જુવારનું વાવેતર થાય છે. પરંતુ જ્યારે સતત વરસાદ પડ્યા કરે અને વરાપ મળતાં વધુ વખત લાગે તેવા સંજોગમાં અર્ધ ચોમાસુ અને અર્ધ શિઆળુ એવી 'નિઆશો' નામની જુવાર ક્ષેત્રમાં આવે છે. એવા સંજોગોમાં આ જુવાર કામરેજ અને પતસાણા તાલુકામાં ખાસ કરીને વાવવામાં આવે છે. આ પ્રાંતમાં પાણી પાછને જુવાર તૈયાર કરવામાં આવતી નથી પણ જ્યારે કુકાળ જેવા પ્રસંગ આવે છે ત્યારે જે ખેડુતો પાસે કુવા વિગેરેનું સાધન હોય છે તેમાંના ઢેડસાક ધાસ માટે સુંઢીયું અગર દેશી જુવાર વાવે છે. નવસારી પ્રાંતમાં નીચેની જુવારની જાતો થાય છે. (૧) પીરીઓ, તથા હજદોપીરીઓ, (૨) દેશી, (૩) ચપડી, (૪) સોલાપુરી (૫) નીઆશો અને (૬) શીઆળુ. આ ઉપરાંત "રાતી જુવાર" (રાતડીઆ)નો પાક પણ ક્ષેત્રમાં આવે છે. પણ તેનું સ્વતંત્ર વાવેતર થતું નથી. ઉપર જણાવેલી જાતોમાં થોડી રાતી જુવાર બેળવીને પણ વાવેતર કરવામાં આવે છે. આ જુવાર ધાણી માટે સારી છે, વળી 'વાની' નામની જુવાર થાય છે 'પણ તેનું વાવેતર સ્વતંત્ર થતું નથી. આ જુવાર પોંક માટે ઘણી સારી છે જુવારના પાકને માટે તૈયાર કરવાની જમીનમાં આગલા પાકની કરાંડી અગર ખુપરા (Stubbles) ખોદી કાઢવામાં આવે છે, ને ત્યારપછી એટલે જ માસમાં એક બે વાર ધરડો (કરળ) મારે છે. સારા ખેડુતો આવી જમીનમાં ઉંડા ખડનાં ટાકાં (Patobes) હોય તેને ખોદી કાઢાવે છે. વરસાદ આવ્યા પછી વરાપ થયે જે જમીનમાં પુષ્કળ ખડ હોય તેવી જમીન એકવાર હળથી ચાસવામાં આવે છે અને તે પછી વખત મળે તો એકવાર કરળ ફેરવવામાં આવે છે. ઓરતાં પહેલાં ખડ વધારે હોય તો મજૂરો રાખી તેવા ખડને ટોચી કાઢવામાં આવે છે. આ કિયાને 'ઠાઠાળી મારી' એમ કહેવામાં આવે છે. ત્યારપછી ફડકાવડે ઓરણીથી જુવાર ઓરવામાં આવે છે અને ખુદ્દા ચાસને કરંપીથી ઢાંકવામાં આવે છે. એક ફડકો અને એક જોડી કરંપીથી રોજની ૬ થી ૮ વિંધાં સુધી વાવેતર થઈ શકે છે. જુવારના પાકને સામાન્યરીતે ખાતરની અછત અને મોંઘવારીને લીધે ખાતર નાખવામાં આવતું નથી. પરંતુ હાલમાં કોઈ કોઈ ઠેકાણે અને ખાસ કરીને નવસારી તાલુકાના પરમાણ મામે જુવારને વલ્લખનની માફક વાવે છે, એટલે કે એક ચાસમાં જુવાર અને બીજા ચાસમાં ગણુ એ પ્રમાણે વાવી જ્યારે શયુ દોઢેક ફુટ ઉચો થાય ત્યારે તેને ઉખેડી જુવારની હાર સાથે મુકી દે છે અને પાછળથી કરંપી મારતાં, શયુ માટીથી ઢાંકાઈ જતું છેવટે કાઢી જાય છે. એ રીતે જમીનને ખાતર આપવામાં આવે છે. જુવારના પાકને વાન્યા પછી એકાદ માસ પછી જુવાર જાડી (thick sown) હોય તો તેને વલ્લે છે એટલે દર બે છોડ વચ્ચે ૪ થી ૬ ઇંચનું અંતર રહે એવી રીતે છોડ રહેલા છંપ બાકીના ઉખેડી શે છે. બે હાર વચ્ચેનું અંતર ૧૮ થી ૨૪ ઇંચ સુધીનું હોય છે. આ વલ્લ (વલ્લેડી જુવાર) એકાદ દિવસ વાસી રાખી, દોરને નિરવામાં આવે છે. પ્રથમ ખડ થાય

ને હાથે મ્તી લાગીથી નીચે કાગળમાં આવેજ, ને ત્યારપછી કંપીથી નિર્મમણ
કોદરામાં આવેછે ઉપરનું પૃ- તોડેના ગખનામાં આવેછે પાક તૈયાર થાય તે પહેલા
ત્રણ ચા- કંપી માનવામાં આવેછે જે વચ્ચે ન-આ- ઓછા દેર તે ન-મે જુના-
ડોડાના તે પહેલા કંપી કેવવાને ગદ્યે ત્રણવામાં આવેછે દીનાળી ઉપ- જુના- ડોડાના
છે અને તે પછી દાણા બાંધા માડેછે આ વખતે વળીઓથી થતા નુકસાન માટે
જુનાગના મધ્યભાગે અગર અનુકૂળ થયે ભાગે માધી પાક માયવામાં આવેછે
મામાનનીતે દર પાચ વિંદાના મતરે એક માત્રે માધવા પડેજ મોનાપુત્રી જેની હનળી
જુનાર પાચ માસમાં નવા થાન ન પીજી બારે જુનાર ન મામપછી તૈયાર થાયછે
પાક તૈયાર થાય એટલે દાતગજથી કાપી એક હાથમાં ઠાડ માય એના જે હાથના છોડ
મુક એટલે એક પુત્રો થાયછે આ પુત્રાને બે ત્રણ દિવસ સુકાના દેહે, અને પછી મવારના
વખતમાં જુનાગના છોડથી માધવામાં આવેછે નધાઈ રહ્યા પછી પાછા સુકાવા માટે
ખેતરના મધ્યભાગમાં ઉભા જોડવામાં આવેછે સુકાના પછી ખાનામાં જુનાગના કણુમના
કાપી નધને થોડી જુનાર ડોર તો, હાથે ડહણથી ઝુડીને અને નધ હોય તો ગાદનીતો
પાન ફેરવીને દાણા છુટા પા વામાં આવેછે છેવટે કપડાની ફ-કથી દાણા સાફ કરનામાં
આવેછે જ્યારે જુનાર માસ દોઢ માસની થાયછે ત્યારે તેમાં નારકાન-કોડા પડી
આવેછે આ કોડા જુવારના રાગને કોથી ખાઈ છોડને મારી નાખેછે બીજે રોગ
આજીઆ નામનો છે તેનાથી જુવારના દાણા મેશ જેના થઈ જાયછે આ રોગના
નિવારણ અર્થે ખાસ કરીને ભાગગેજ તાનુકાના મેનાક થયે મોનુધાનો ઉપયોગ
કરના માડયોછે વળી જુનાર ડોડાવાની હોર ત્યારે જુનારમાં ' ગતડો ' કરીને રોગ
નાશ પડેછે આ રોગથી જુવારના પાતળ અને પછી રાડા નાન થઈ જાયછે, અને
કણુમનામાં જુનાર બંગતી નથી અને જુનાગના છોડ સુકાઈ પણ જાયછે. જે વ સે
વરસાદ વધુ ડોર તે વચ્ચે આજીઆનો અને રાતડાનો રોગ નહોતો નેનામાં આવેજ
મામાન્ય રીતે નવસારીપ્રાતમાં જુવાર પછી જપામ અને તે પછી પાછી જુનાર એ
પ્રમાણેના ક્રમે આવેતર થાયછે પંતુ કેનાક ખેતર જે જેમાં " આગીઆ ' નામનો
નવપતિનો રોગ ડોરછે તેમાં આ ક્રમે જુવાર નેનામાં આવતી નથી જુનારના પાક
માથે કંઠોળ તથા નાનોળ પાપડીનું મિશ્રણ જટકાવ તરિકે નેનામાં આવેછે, કંઠોળમાં
મુખ્યત્વે મગ અને તુવેર ડોયછે કંઠોળ માત્ર થાય તો ન- મિરે નથી કે મણુ અને
ગોતર પણ દોઢ બે મણુ સુધી થાયછે નવમારીપ્રાતમાં ખેતરો ખેતનામાં ઠોડ પમદ
કરી તેનું સાફ ની જુદુ કા'તા નથી પંતુ ખાનામાં કણુમના આવના પછી તેમાંથી
ઉત્તમ કણુમના પમદ કરી તેનું બીજુદુ ગમેજે આની રીતે બી ગખનાના થોડાજ
હોયછે મોટા ભાગ ખાનાની જુનાગનો બી તરિકે ઉપયોગ કરેછે આ પાક ખાટો
મામાન્ય અર્થે દર વિધે નીચે પ્રમાણે મામત-નાનો થાયજ

આગના પાકના ઝુપટા ખોડાનો

૦- ૫-૦

રડો (કરબ) ફેરવાનો મે વા-

૦- ૬-૦

હળથી મામવાનો એકવાર

૦-૧૦-૦

વાવેતર પહેલા કોદાળી માગવા જે મજુર દ- મજુરે ૦-૪-૦ પ્રમાણે

૦- ૪-૦

ઓગ્વાની (ગળદ માણસની) મજૂરી ખર્ચ.	૦- ૮-૦
બી ગેર પ તથા કડોળ શેર ૧૧૧	૦- ૪-૦
નિંદણી બે વાર મજૂર છ દર મજૂરના ૦-૮-૦ પ્રમાણે	૧- ૨-૦
છેડ આછા કરવાની મજૂરી	૦- ૩-૦
કરપી ત્રણ વાર	૦- ૮-૦
હળ મુકવાની મજૂરી	૦-૧૨-૦
ભાગો તથા જીવાર સાચવવાની મજૂરી	૧- ૦-૦
પુળા બાંધવાની, પુળા ભેગા કરવાની, પુળા ગોઠવવાની મજૂરી	૦- ૮-૦
જીવારના પુળા ખજામાં લાવવાની, (Carting) લણવાની મજૂરી	૦- ૪-૦
કણસલા કાપવાની, પાળ ફેરવી દાણા કાઢવાની તથા વા દેવાની "	૦- ૮-૦
	૭- ૮-૦
જમીન મહેસુલ	૪- ૦-૦
કુલ ખર્ચ	૧૧-૮-૦

પ્રકરણ ૧૨ મું.

જળાશયો.

કુવા. નવસારી પ્રાંતમાં કુવાઓની સંખ્યા કુલ ૧૦૧૩૦ છે. આ પૈકી ૨૦૦૫ કુવા કાચા અને ૮૧૨૫ પાકા છે. આ કુવાઓમાં ૮૭ કાચા કુવા અને ૨૭૭૯ પાકા કુવા ખેતી ઉપયોગી છે. અને ૧૯૧૮ કાચા તથા ૫૩૪૧ પાકા કુવા ઇતર ઉપયોગના છે.

પાણી. નવસારી પ્રાંતમાં પાણીની ખુટ કોઈ વખત પડી નથી. પાતાળ પાણી પૂરવું છે, અને કુવા તળાવ પરતી સંખ્યામાં છે. કુવા વધારે ઉંડા ખોદવા પડતા નથી. વધારેમાં વધારે ૪૦-૫૦ ફુટની ઉંડાઈએ પાણી નીકળે છે. નદીનાળાં પણ ઘણાં છે ને તેથી પણ પાણીની સારી અનુકૂળતા છે.

તળાવો. ક્યારી તથા બાગીચત ખેતરને પાણી પાવા માટે તળાવો અને નહેરો બાંધવાની તજવીજ ધીરંગેન ખાતેથી ચાલે છે. આવાં તળાવો પેકી નવસારી તાલુકામાં પોંસરા ગામે એક તળાવ થયેલું છે, તેમાં ૨,૧૦૦૦૦૦૦ ઘનફુટ પાણી રહે છે અને ૪૦૫૭૧૦૪ ચોગસફુટ જમીન તેમાં રોડેલી છે. એનો ઓવારો એક જીના વખતનો છે. આઉટલેટ દુરસ્ત કરવાનું છે, વેસ્ટવેઅર પાકો છે પણ કાંસ ખોદવાનો અધુરો છે, અને થએલાને દુરસ્તીની જરૂર છે. કામરેજ તાલુકામાં ઉભેળગામે એક તળાવ છે તે ૨૮ વિધાને ૧૧ વસા વિસ્તારનું છે. સને ૧૯૯-૧૦માં એ તૈયાર થયું હતું, એ તળાવમાં પાણી આવવાનો માર્ગ ખેતરોમાંથી છે. તળાવમાં વેસ્ટવેઅર સ. નં. ૪૩૫ માં ૧૦૦ ફુટ લંબાઈનો છે અને સ. નં. ૧૦૪ માં ૧૫૦ ફુટ લંબાઈનો છે. સદર તળાવમાં બે આઉટલેટ બાંધેલા છે. મહુવા તાલુકામાં ત્રણ તળાવો બંધાવેલાં છે. એક અનાવન તળાવ, બીજું કાસ તળાવ અને ત્રીજું આંગલધગ તળાવ, ૨૨ વિધાના

વિનંતાઓ છે અને તેનો લાભ આશરે ૧૦૦ વિધા જમીન છે છે. ડોસ તળાવ ૧૫ વિધાનું અને આગમધગ તળાવ ૩૦ વિધાનું છે. એ મન્ને તળાવો પણ ૧૦૦-૧૦૦ વિધાં જમીનને પાણી પાછ શક છે આ ત્રણે તળાવો ઉપર ઇનલેટ (પાણી દાખલ થવાનો માર્ગ તથા વેન્ટવેઅર (પ્રધારાનુ પાણી નીકળી જવાનો માર્ગ) બાંધવામાં આવેલા છે કામનું પાણી પરહદમાં જવું નથી તેમ પન્હદનું પાણી તળાવમાં આવતું નથી. આ તળાવોના પાણીથી ડાગરના પાકને મહુ ફાયદો થાયછે સોનાગઢ તાલુકામાં ડોસવાડાનું તળાવ અને વ્યારામાં ચીખલીનો મધારોછે. ડોસવાડા તળાવમાં ૭,૬૦,૦૦૦૦૦ ધનકુટ પાણી માથ છે અને ૧ ૮૮ વિધા જમીનને તે પાણી પુર પાડેછે જે જમીન વ્યાગ તાલુકાના કાનપુરા, મુસા, પાનવાડી, અધારવાડી રંગેરે ગામોમાં આવેલી છે તેનો મધારો મટોડુ તથા ચુનાગચ્છીથી બાંધેલોછે પાણી આપવાના બાગમાં બાંધકામ ચુનાગચ્છીનું છે, અને વેન્ટ વેઅરના ઉપયોગમાં આવેછે ચુનાગચ્છી કામની લાખાં ૭૦૦ ફુટ છે વ્યારા તાલુકામાં ૫ માઇનપર ચીખલી મધારાના નાળામાં પાણી લઇ જવામાં આવેછે અને ત્યાંથી વ્યાગ તાલુકાની જમીનને પાણી પાવાને નીક કરવામાં આવેલીછે ચીખલી મધારાના આઉટલેટની સીન્ક ૪૮૩-૪૭ છે અને વેન્ટ વેઅરનો સ્ક્રમ ૪૮૭-૧૫ R L છે મધારાનું મથાળું ૨૮૭-૭ R L છે આ તળાવના પાણીથી રબીનું ટુન, શેરડી, કેળ અને શાકભાજી થાયછે કાનપુરા ગામને માટે દરવિધે રૂ. ૭-૮-૦ હિમાયત છે અને મુસા પાનવાડી અને અધારવાડીને માટે દરવિધે રૂ. ૫ ૦-૦ હિમાયત દેવામાં આવેછે. વ્યાગ તાલુકામાં દીયડાયા ગામ પાસે જાખરી નદીનો બધારો થયોછે પણ મન ૧૬૧૭-૧૮માં તેના ઉપરનો ડેમ ફુટી ગયો હતો.

મકરણ ૧૩ મું.

ફુકાળ.

આપણે અહીં જુનાવખતમાં જણવાનેગ અનતી મિનાનો હેવાન લખી રાખવાનો નિવાજ બહુધા નહોવાથી નવસારી પ્રાંતમાં પાછના વખતમાં ફુકાળ અને મોઘવારીના વર્ષ ક્યારે ક્યારે આવેના તે જાણવાને ચોક્કસ માધન નથી. આ પ્રાંતમાં તેમજ નજીક સુગત ગુજરાતના બાગમાં વગ્માદ હન્દમેશ મારો થાયજે, અને નિયમિત રીતે પડેછે. તેથી જુનાવખત પ્રસંગ બોલા આવેછે ઇત્ત ઠેકાણે ફુકાળ હોય ત્યારે અહીં વધારેમાં વધારે સાધાણીરિતે મોનાગીનો પ્રસંગ આવેછે મુજગતમાં અને વિશેષ કરીને નર્મદાની દક્ષિણ તરફના બાગમાં પડેના ફુકાળની આસર નગ્મારી તરફના પ્રદેશમાં પણ કઇક દગ્ગને થયેલી હોવી જોઈએ એમ જાણી સુગત ગુજરાતમાં નોધાયના દાખના ઉપરથી ફુકાળ સમયે નીચેની દરજીકન સેવામાં આપીશ મન ૧૬૩૧-૩૨ એટલે મવત ૧૬૮૭માં ફુકાળ પડ્યો હતો, તેને પહેલે સતવામીઓ કરીને કરેજ એ વર્ષમાં મુજગતમાં તેમજ દક્ષિણમાં પણ વગ્માદ થયો નહિ ગંગેય લોકો કટકા રાટના મારે પણ પોતાના છોકરોને આપી દેના ગજ હતો, હતા કોઇ લેના નહો નહિ. આથી થવાએ તેમને જગતા મુકી દીધા હતા. “ મીરાતી મદમદી ” નામના મુખ્યમાની ઇતિહાસમાં નજીક છે કે જેઓ રોજ મદાનતો આપતા તેઓને પણ એક કાગમાં મહોશ્વે મહોશ્વે ફરી અનાજ માટે બીખ

માગવી પડતી હતી કુળનાનું મામ ખાસ મળે વેચાયું તુ દાડકા જી કાન મા બેળાયા
 હતા અને માણસો એકમી વને મારી ખાતા હતા મડાને સ્કાણે પાનના મા મનમકેનત
 પડતી હતી શેકોને ઘણી ધણતી ગડેતી કે એકના, કે દધિઆ વગર નહિ તો ખીજ
 માં તેઓને મારી નાખી બધા હરી જશે ધણે ક ખાનાનું મગે તે નાનચે ગરીબ
 શેકા મોગ મડેમા જઈ બનાયા અને ધણાજણ ત્યા મડે નામા જૂને મળુ પામ્યા
 વણા શેકો દેશ હોડી કિન્તાનના ખીજ બાગોમા નાસી છુટ્યા આ દુકાનમા આગળના
 દુકાન કન્તા શેકોને ભારે વિદ્યુત પડી હતી, અને શેકો મારી પણ ધણા હતા ઢોર
 તો ધણુ જીને મધા જ મળુ પામ્યા હતા એ પ્રમમા સગરે વસુનાતમા ધણી
 છુટ મૂળી હતી તોપણ શેકોને પાછા રેકાણે પડતા ધણા વરમ લાખ્યા હતા, અને
 ૧૬૬૪ મા મોવનારી ધણી થઈ હતી સુરત, ભરૂચ અને કામીઆનાડમા શેકોને ધણી
 આપ્યા પડી અને તેથી ગરીબ શેકોને માગે અનાજ ઓળે ભાવે વેચાનું પડ્યું હતું
 સને ૧૭૧૮-૧૯ નો દુકાન ઘણો ભારે હતો એ મત ૧૭૭૫ મા પડ્યો હતો તે
 ઉપથી પચોતરો દુકાન કટેનાય જ એ જાગમા માનરી અને મરૂ રૂપીઆના ચા
 રોન પ્રમાણે વેચાયા હતા નચે વન્માદ એ મા પડ્યો હતો પણ તે કવખતનો પડવાથી
 ખેતીને લાભદાજ થઈ પડ્યો નહિ ગરીબ યોજાએ જાડના પાદા તથા મૂળીઆ ખાવા
 માડ્યા હતા આના રોગજાગી ખોનાડને લીધે સરગે રોગ પ્રમયો હતો, અને ધણા
 શેક તેમા મરણ પામ્યા હતા વણાએ રૂપીએ અને જળે રૂપીએ ઠાકરા વેચી દીધા
 હતા અને ૧૭૭૧-૭૨ મા ખીજે મત્યાસીઓ દુકાન પડ્યો હતો પરંતુ મત્યાસીઓ
 જે સવત ૧૬૮૭મા પડ્યો હતો ત્યાંપછી ગળગળ ૧૭ ૧૬ એટલે સવત ૧૭૮૭મા
 એ દુકાન પડ્યો હતો એ ત્રીશો દુકાન હતો ચૌદ દિવસ સુધી નરમાદ એકમગમે
 મૂળગધાગ વન્મ્યો હતો “ મીગતે અલમદી ” પ્રમાણે દેગમા મરગે રૈનજેન થઈ રહી
 હતી વામ મગે નહિ તેથી દોન અને ઘોડાને જાડના પાદા ખનડાના પડ્યા હતા
 અનાજ રૂપીએ ગે વેચાયું હતું એમાસુ વીત્યા પછી તારનો રોગ અને કોલેરા ચાલ્યો
 હતો આ પછી સને ૧૭૬૧મા એટલે સવત ૧૮૪૭મા ફરીથી પાછો મોટો દુકાન
 આખા સુરત નામા પડ્યો જે મડતાજાના નામે પ્રસિદ્ધ જ નગમાદ મૂળગો વન્મ્યો
 નહિ અને રામ તથા અનાજ ગિનન પામ્યું નહિ તેથી રામ ચાન નગર ઢોર અને
 અનાજ નગર માપુમે મરૂ નાના જૂન શેકો ડગડી ખાતા અને એમામણ માગી
 માગીને પીતા સોના કપાના દાગી ને નચન્નીનું તોળાએ વેની ખાધું તુ કંકે છે
 આ દુકાનમા ઘણા કન્તા ની સોનું હતું તેથી જૂને મતા થા અડારા તથા
 નમાનના પોપડને ત્રીમા તળેને ખાતા આ દુકાન પડી સવત ૧૮૧૯મા દુકાન
 પડ્યો તે અગણોતરો દુકાન નેચાયો એ પણ વણો મખત હતો એમા નન્સા તો
 થયો હતો પણ ગમાજા ત કથી નીડગેન તીડ, મા ના તુ મતનામ વાગી મને ૧૮૧૭
 મા ચુન તમા નખન થના ને ખેતગમા આ આ તમા તમા જાડ પાન ખાઈ જઈને
 માર કડી નાખ્યા આ દુકાનમા મા નાના જૂને મતા તોડો પણ ચુન તમા જાડ
 ઉતરી આ આ હતા તેથી પણ મડમા મધારો થયો હતો અધુનામા પૂર મરૂ આની
 અને શેકો ટપોન મરૂ નાના ધ મ ૧૮૩ મા પાડ ઓઠો ઉતરવાથી મોવનારી

થઈ હતી. અને સને ૧૮૬૭માં પાછો ભારે દુકાળ પડ્યો હતો પરંતુ ઇ. સ. ૧૯૦૦ એટલે સુધી ૧૯૫૧નો દુકાળ તો બહુ જ આઠરો હતો. તે છપનીઓ કાળ કહેવાય છે. આ દુકાળ આખા દેશમાં પડ્યો હતો. વરસાદ ગિરકુલ વરસ્યો નહિ ને કશું પાક્યું નહિ તેથી દુકડા રોટલાને માટે લોઠા આમતેમ રખાતા થઈ ગયા હતા. કેટલાક સખી શેરીઓએ આ દુકાળમાં ભૂખે મરતાં લોકોને સારી મદદ આપી હતી.

પ્રકરણ ૧૪ સું

વેપાર ઉદ્યોગ.

રેલ્વે:—કુશલ વંડાદના રેલ્વે લાઇનના ટ્રાસંગાથી ગિલીમેરા સુધીનો કેટલોક ભાગ નવસારી પ્રાંતમાં આવેલો છે. તે ઉપર ટ્રાસંગા, મરોલી, નવસારી અને ગિલીમેરા રોડનો નવસારી પ્રાંતની હદમાં આવેલો છે. આ રેલ્વે સને ૧૮૬૦ થી ૧૮૬૯ દરમ્યાન વેપારને માટે ખુલી દેતી હતી. તેની ઉપરનાં આ હદનાં રોડનો પૈકી નવસારી અને ગિલીમેરાથી માત્ર તથા ઉત્તરેઓની ચદઉતર ધણી હોય છે, બી. બી. સી. આર્ષ. રેલ્વેની મુખ્ય લાઇન શિવાય ટાપ્ટીલી રેલ્વે પણ નવસારી પ્રાંતના કેટલાક ભાગમાં થઈને જાય છે, તેની ઉપરનાં ચદથાણુ, ગંગાધના, વ્યારા અને સોનગઢ રોડનો આ હદનાં છે. વ્યારા તથા સોનગઢથી જંગલનો કાટ તથા ઘાસ-મોટા જ્યામાં દેશાવર જાય છે. ટ્રાસંગાથી ઝંખવાવ સુધી અને ગિલીમેરાથી કાળા આંગા સુધી શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારે શાખા રેલ્વેઓ ખોલી મુખ્ય લાઇનને જોડી છે, તેથી જંગલના વેપારમાં ધણી વધારો થયો છે અને આગળ ઉપર વેપાર વધારે ચાલશે એવી આશા રહે છે.

બંદરો:—નવસારી પ્રાંતમાં નવસારી અને ગિલીમેરા એ બે બંદરો છે. ગિલીમેરા અંગિકાના મુખ આગળ અને નવસારી પૂર્ણના મુખ આગળ આવેલું છે. આ બંદરોમાં, આગળ ધણી સારો વેપાર ચાલતો હતો અને મોટાં વહાણુ માત્ર લઈને જતાં આવતાં, પણ છેલ્લાં પ્રમ્મીસેક વર્ષથી ખાડી પૂરાવા લાગી છે, તેથી હવે માત્ર નાનાં વહાણુ આવી શકે છે. ધણું કરીને કાડીઆવાડનાં બંદરો, મુંબઈ અને હિંદુસ્તાનના પશ્ચિમ કિનારાનાં બંદરોએ માત્ર લઈને વહાણુ જાય છે. બહાર જતા માત્રમાં અનાજ મહુડાં અને ઇમારતી કાટ માત્ર મુખ્ય હોય છે. બહારથી આવતા માત્રમાં ચોખા, ઇમારતી પથ્થર, તમાકુ અને નાળીએર એ મુખ્ય હોય છે. નવસારી અને બીલીમેરા બંદરોએથી છેલ્લાં ૨૦ વર્ષમાં કેટલો માત્ર બહારથી ગયો અને કેટલા રૂપીઆનો માત્ર બહારથી આવી ઉતર્યો ને નીચેના આંકડા ઉપરથી જણાશે.

બંદરનું નામ.	આવક.	અવક.	કુલ.
રૂ. આ. પા.	રૂ. આ. પા.	રૂ. આ. પા.	રૂ. આ. પા.
નવસારી	૩૦૫૬૨૩૮-૧-૪	૧૬૭૫૭૫૬-૭-૦	૫૦૩૧૯૯૪-૮-૪
ગિલીમેરા	૬૬૪૯૮૫૬-૪-૧	૬૪૬૨૬૧૭-૪-૧	૧૩૧૧૨૪૭૩-૮-૨
કુલ	૯૭૦૬૦૯૪-૫-૪	૮૪૬૮૩૭૩-૧૧-૧	૧૮૧૪૪૪૬૮-૦-૫

ગિલીમેરા બંદર:—ગિલીમેરા એ અંગિકા નદીના મુખ આગળ સમુદ્રથી

૩-૪ માધ્યમ દ્વર આવેલું નાનું મનુષ્ય બદલ છે સુન્ન છાત્રો પ્રથમ ઇંગ્લેન્ડ સરકારના તામામાં હતો ત્યાંથી આ બદલ ઉપર શ્રીમંત ગાયકવાડ મરકાડ તરફથી જકાત લેવાય છે. મંવત ૧૯૦૧ થી ૧૯૨૨ સુધી સદર બદલની જકાતનો વર્ગિત વડોદરાના ગોપાળરાવ મેંગળ તરફથી થતો હતો તે વખતના ઉપજ ખર્ચના ચોક્કસ આડડા મળી નકતા નથી તે પછી ફક્તગભા જેથીજ કાગળો છે તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે તે વખતમાં ઉપજ જેટલો ખર્ચ પણ થતો હતો. મંવત ૧૯૨૩ સુધીના ફક્તરો જેતા જણાય છે કે પ્રથમ જેવો ઇંગ્લેન્ડ વલિવટ ચાનતો હતો તેવો જ વલિવટ એ વખતે પણ ચાનતો હતો. મંવત ૧૯૩૦ ની માંમાં ઉપજ વચુન કરના ઇંગ્લેન્ડ તથા કાંકુન અને મિપા-ઇઓ ગયેના તેમને ક્ષિટિન મરકાર તરફથી પકડવામાં આવ્યા હતા આના બનાવ વાગવા બનતા તેથી કોઈ ઇંગ્લેન્ડો લેના તેના ચકુ નહિ આથી સંવત ૧૯૩૨ ની માંમાં ઉપજના જ ધોણે મરકાર વહીવટથી બદલ ઉપજ જકાત લેવાની શરૂ થઈ એ વખતથી એટલે મંવત ૧૯૩૨ થી ૧૯૫૨ સુધી જ માંમાં ઇંગ્લેન્ડ આવેની તે નીચેના આકાશી જણાશે.

સવત	ઉપજ રૂપીઆ	મંવત	ઉપજ રૂપીઆ
૧૯૩૪	૭૧૮૬	૧૯૪૩	૯૧૦૭
૧૯૩૩	૧૦૩૦૨	૧૯૪૪	૯૫૬૦
૧૯૨૪	૧૧૦૫૯	૧૯૪૫	૧૨૨૨૦
૧૯૩૫	૮૧૩૪	૧૯૪૬	૧૧૦૧૪
૧૯૩૬	૧૦૦૪૪	૧૯૪૭	૧૧૬૯૭
૧૯૩૭	૯૧૬૮	૧૯૪૮	૧૦૩૪૦
૧૯૩૮	૧૦૭૦૫	૧૯૪૯	૧૧૪૬૫
૧૯૩૯	૧૦૪૭૪	૧૯૫૦	૧૧૧૨૧
૧૯૪૦	૧૦૮૮૦	૧૯૫૧	૧૦૦૮૮
૧૯૪૧	૧૦૪૩૮	૧૯૫૨	૧૦૩૩૦
૧૯૪૨	૯૯૨૫		

ઇંગ્લેન્ડ નહિવટમાં એટલે ગોપાળરાવ મેંગળના કાથમાં જ્યારે મદનો નહિન હતો ત્યારે ઉપજ વવારે હતી, અને ખર્ચ પણ વધારે હતો.

નવસારી બદલ - નવસારી મદરે મિનીમેગ બદલ પ્રમાણુજ હક્ક લેનામાં આવતો હતો એ હક્ક લેના મગવી મિનીમેગ મદરે જેમ જેમ કેન્દ્રના થયોછ તેમ તેમ નવસારી મદરે પણ થયોછે નવસારી બદલની એકંદર ઉપજ નીચે પ્રમાણે છે

વગમ	વહાણોની	એકડ શી	શાહી ખૂગ	કુલ			
(મંવત)	મગ્યા	કા	આ	પા	કા	આ	પા
૧૯૫૪	૧૬૦	૦	૨૦૪૭-૮-૯	૨૦૪૭-૮-૯	૨૦૪૭-૮-૯	૨૦૪૭-૮-૯	૨૦૪૭-૮-૯
૧૯૫૫	૩૫૦	૦	૧૪૦૪-૧૦-૬	૧૪૦૪-૧૦-૬	૧૪૦૪-૧૦-૬	૧૪૦૪-૧૦-૬	૧૪૦૪-૧૦-૬
૧૯૫૬	૪૦૦	૦	૧૪૮૫-૬-૦	૧૪૮૫-૬-૦	૧૪૮૫-૬-૦	૧૪૮૫-૬-૦	૧૪૮૫-૬-૦
૧૯૫૭	૫૦૯	૦	૧૪૫૫-૮-૦	૧૪૫૫-૮-૦	૧૪૫૫-૮-૦	૧૪૫૫-૮-૦	૧૪૫૫-૮-૦

૧૯૫૬	૧૯૦	■	૧૯૯૯ ૧૦-૦	૧૯૯૯-૧૨-૦
૧૯૫૭	૩૦૦	○	૧૦૨૯-૮-૦	૧૦૨૯-૮-૦
૧૯૫૮	૩૦૩	○	૧૦૪૦-૦-૦	૧૦૪૦-૦-૦
૧૯૫૯	૩૦૪	○	૧૦૮૨-૧૦-૦	૧૦૮૨-૧૨-૦
૧૯૬૦	૪૬૧	○	૧૦૪૧-૪-૦	૧૨૪૧-૪-૦
૧૯૬૧	૫૭૦	૫૭૬ ૦-૦	૧૧૦૪-૮-૦	૧૭૦૮-૦-૦
૧૯૬૨	૬૮૮	૧૪૦-૮-૦	૧૦૪૯-૧૦ ૦	૧૧૯૨-૧-૦
૧૯૬૩	૫૨૦	૧૦૦-૦-૦	૭૧૬-૯-૬	૮૪૧-૯ ૬
૧૯૬૪	૫૬૦	૧૧૪-૦-૦	૭૩૧-૫-૦	૮૪૫ ૫-૦
૧૯૬૫	૬૦૦	૧૧૦-૦-૦	૭૫૧-૧૦-૦	૮૯૩-૧૦-૦
૧૯૬૬	૫૬૪	૧૩૫- ૦	૭૩૭-૧૦-૦	૮૭૨-૧૦-૦
૧૯૬૭	૫૫૩	૧૦૬-૦-૦	૭૬૬- ૬-૬	૮૯૨- ૬-૬
૧૯૬૮	૭૭૦	૧૬૫-૮-૦	૧૧૦૮- ૬-૬	૧૨૭૪- ૬-૬
૧૯૬૯	૫૩૬	૧૦૬-૦-૦	૮૭૫ ૦-૦	૧૦૦૧- ૦ ■
૧૯૭૦	૪૬૧	૧૦૪ ૮-૦	૮૧૮- ૮-૬	૯૦૦- ૮-૬
૧૯૭૧	૪૫૧	૧૦૦-૮-૦	૬૦૭- ૬-૦	૭૫૭- ૬-૦
૧૯૭૨	૫૮૪	૧૧૫-૦-૦	૯૦૮- ૭ ૦	૧૦૪૩- ૭ ૦
૧૯૭૩	૫૮૭	૧૦૯-૦-૦	૮૭૬- ૧-૦	૧૦૦૮- ૧-૦
૧૯૭૪	૪૩૦	૭૬-૦ ૦	૬૧૭- ૭-૬	૬૯૩ ૭ ૬

નવમારીની પૂણી નદીમાં કમળા પાગ સુધી અને મિટોળા નદીમાં મરોની સુધી નાના વડાનું આવી શોંટે બી બી એન્ડ મી આઈ રેલ્વે થયા પછી ફરીયા ને ખાડીથી આનતો વેપાર રણા ઠગી રૂઘ મથોડ સુખ્ય નિગમ પાસ ને ગોળની છે નવમારીનો ગોળ ધણા રખણાય છે, અને એક તરફ સુખ્ય સુની ને ગીજી તરફ અમદાવાદ સુધી ફેશન જાય છે તેની નિમત પડેના મારી આનતી, પણ નવપુતાના માળના રેલ્વે થયા પછી ઉત્તર નક મધ્ય પ્રાત તત્કનો ગોળ અમદાવાદ જસ લાગ્યો છે અને નવમારીના ગોળની ખપત ઠગી થઈ ઠગા અને આફ પણ રેલ્વે માર્ગે સુગત અને સુખ્ય જાય છે

વાંરસીનું બંદર — આ મે સિનાય નીજી સાનીનું મદન છે

હોડી ઉતાર — નવમારી પ્રાતમાં તાપી અને પૂણી એ બે નદીમાં પાણી રણા ટોપડ અને તેથી મુલેડ રેકાણે એક ગામની મામે ગામ જવાને હોડી ઉતારના ઘાટ નક્કી કરેના ટોપડ એના મા નીચ પ્રમાણે છે

તાનુકી	કંઈ નીગમ	કના ગામથી મામે પાગ કયે ગામ
નવમારી	પૂણી	તત્કથી નવમારી
લાનર /	તાપી	વરીઆથી સુન્ત
”	”	બાલાગાથી ભાવા
”	”	ડો થી ખોનાડ
”	”	ગામરથી આબોધી

કામરેજ	તાપી	નારણથી પાલક
”	”	કરજણથી ડંગ
”	”	ધમાથી ધાતવા

બજાર — નરમારી તાનકાના આવાત માનમા તમાકુ, વહ અને ખાંડ એ મુખ્ય છે ચોખા, જુનાર, નાગીએ, કરેલીસીન અને ઈમા તી નાકડા દરીઆ માગે પણ કઠીને આવેછે તમાકુ વણે ભાગે ભરત્ય તન્કથી આવેછે નમદાના ભામમા થતી “મેટ” નામથી ઓગખાતી તમાકુ અર્તીના લોગને ઘણી પમદ પડેછે, અને બીડી બનાવવામા વપરાયછે આ ત કના બીડી પીનાના લોગ ઘણા શોખીન હોયછે ઘઉં, ભરત્ય છાનાના હાસોટ પેટામહાનમાથી પણ કઠીને આવેછે ખાંડ પ્રથમ જગામાથી વળી આનતી પણ ટેનાક વર્ષથી જગામા ખાંડને ગરે મોરીમથી ખાંડ આનવા લાગીછે નરમારી જેવા ગેડીનુ વાવેતર જનાર તાનુકામા ખાંડ, સાકર પગેશથી નાવવી પડે એ ખરેખર દિનગીર થવા જેનુ છે જુનાર, સોનાપુર તન્કથી અને ચોખા, જગામા ને ગરમાથી આવેછે નાગીએ કોવણ અને મનમાર કિનારેથી વહાણમા આવેછે દિનપ્રતિદિન રાસતેનનો વપગરા નધતો જાયછે, અને દિવાગતીના જામમા દીવેન અને ગપરેનનો વપગરા હવે નહિ જેવો જ રહ્યો છે હાલકા પ્રકારનુ ધમારતી નાકુ મોનગદ યારા અને ડાગમાથી આવેછે, પણ હંઆ પ્રકારનુ મતમાર અને જમી તરકથી દરીઆ માગે આવેછે માગરોગ તાનુકાનુ મુખ્ય જગત અકરેશ્વર છે, પણ ખેતીની પેદાશનો ટેલોક માન બ્રિટિશ હંના કીમ અને પાનોની ઝેશાથી પરદેશ, રેવેમા ચડેછે કેસ મામા બે જીન છે આ ટેલોક કપામ જાયછે, અને કેસોક કપામ કીમ અને પાનોની જાયછે ગણુદેવી તાનુકાનુ મુખ્ય જગત ગિનીમોગ અને ગણુદેવી છે એ જ ને સાગ ગણુગ છે શુ તગતના બધા ભાગમાથી અને કારીઆનાડના ટેનાક ભાગમાથી વેપારીઓ અર્તીઆ આવે) તાનુકાના બધા ગામ, ગિનીમોગ અને અમનમા રેવે ઝેશનોની નજીકમા જ અને રાનમા ગિનીમોગ કાળાઆમા રેલ્વે ચાન થનાથી ગણુદેવી પણ રેવે ઝેશા ધધુ જે ગોગ, રી, મ્લુમ, અનેનામ, આહુ, કળા વગેરે માન ભાનનગર, સુગત, મુળાઈ વગેરે ત ક ઘણા જાયછે અગિલા નદીના મખ હપ આવેન ગિનીમો । એવ માંડ બંન હોવાના કાગણે આ પ દેશથી દરીઆણ, તમાકુ, પત્થર, નાગીઆ, વગેરે ઘણા માન ઉતરે જ, અને સુર, નાકડા, કેળા, દીવેની, કોના વગેરે ઘણા માન પરદેશ જાયછે પનમાણા તાનુકાનુ મુખ્ય જગત સુન્ત છે સુન્ત મિનાર પનમાણા તાનકાની અં પનમાણા અને ગરેમમા અને તાનુકા મહાન બ્રિટિન આમા ગાગડોની અને મોતામા પણ ટેલોક પેદાશનો માન વેચાયછે કપામ, જરેસ, બાગડોની સાન ગામ, ગીમોના, મણીઆ અને કોઈ નાગ સુગત અને ગટ્ટે જાયછે મહુના વેપારને માટે જણીવુ નથી એ તાનુકાના કોકોને પોતાનો માન વેચનાને માટે સુન્ત, નરમારી, ગિનીમોગ, ગણુદેવી અને માગડોની જવ પડે જે ઉત ત કના ગામના લોકોનુ બજા સુગત છે મધ્ય ભાગના ગામોનુ જગત નરમારી છે, અને દક્ષિણ ત કના ગામોનુ ગિનીમોગ ને ગણુદેવી છે ઘગથુ અને માધાગણુ રતુઓને માટે ન અહવાડીએ ક કરીઆ, રડેના, નરનાન જ ચનીઆ, અને કગરી ગામે ન બગા છે તાનુકાની નિકા ।

વસ્તુઓમાં જુવાર, કપાસ, ને ડાંગર, પરદેશી જાયંત્ર ને આયાનમાં કાપડ, કરીઆણું, લોહું ને તાંબાપિત્તળનાં વાસણુ છે. જાણુવા જેવી કોઈ જનાવટની વસ્તુ જાનતી નથી. દાથની શાળાથી કેટલાક સુસજ્જમાન. ખાદી જેવું જાડું કપડું જનાવે છે, અને હાલકી કોમના કેટલાક લોકો ખજુરીનાં પાંદડાંની સાલડીઓ જનાવે છે. સોનગઢ તાલુકાનું મુખ્ય જગત્તર સોનગઢ છે. આસપાસનાં ગામડાંના લોકો ત્યાં પોતાના ખેતરની પેદાશોના માત્ર વેચવા ક્ષમ્ આનેછે. દર અઠવાડીએ હાટ ભગાયછે ત્યારે વાણીઆ, વડોરા અને યીમ્મ વેપારીઓ, કાપડ, ધાતુનાં વાસણુ, ગોળ, ટોપરાં વિગેરે માત્ર ક્ષમ્ આવેછે. વેપારી લોકો માત્ર તેણી આપવાને કાટલાં વાપરેછે, પણ કાળી પરજના લોકો અંપુ, આડીઉ. નીચીયું, ચીપરીઉં એ વગેરે નામથી ઓળખાતાં માપ વાપરે છે. કાળીપરજના લોકો અનાજ, મટુડાં, દાંધેલી, આસતરીનાં પાન, વગેરે માત્ર હાટમાં વેચેછે. ને તેના બદલામાં કાપડ, મરચાં, ફુંગળી, ખારેક, ઘરેણાં, મણકા વિગેરે ખરીદેછે. વ્યારા તાલુકાનું મુખ્ય જગત્તર ગારડોલી તાલુકાનું જુવારી ગામ છે, ત્યાં તાલુકાનો ઘણોખરો માત્ર વેચાવા જાયછે.

હાટ:—કસળા તથા મોટાં ગામનાં જગત્તર તથા ચૌદામાં વેપાર ચાલે છે. તે ઉપરાંત રાની મહાલોમાં હાટ ભરાયછે, તેમાં પણ ઘણો વેપાર ચાલે. અઠવાડીયા-માં એક અથવા બે વખત હાટ ભરાયછે, અને તેમાં ગોળ, કાપરાં, મીઠું, મરચું, તંબાકુ, કાપડ માદી તથા ધાતુનાં વાસણુ, શાકભાજી વગેરે વેચાયછે. ગામડાના લોકો શાકભાજી, ટોપલીઓ, લાકડાં, વગેરે ઘરની પેદાશ વેચવા ક્ષમ્ આવેછે અને તેના ઉપરોક્ત પૈસાથી પોતાને જોઈતી ચીજો ખરીદી લઈ જાયછે. એવાં હાટ વ્યારા તાલુકામાં દર શુક્રવારે ખાડ તલાવ અને પંચોળીમાં, શનિવારે વ્યારામાં, સોમવારે ખાડપુરમાં, મંગળવારે લાંસકુઈમાં, અને ગુરવારે કપુરામાં ભરાયછે. માંગરોળ તાલુકામાં દર શુક્રવારે વાંકળમાં હાટ ભરાયછે. સોનગઢ તાલુકામાં દર રવિવારે સોનગઢમાં, સોમવારે બંધાર-વાડામાં તથા સોમપુરમાં, મંગળવારે ઉમરદામાં, બુધવારે સેયુપાડામાં અને ગુરવારે બુધામાં ભરાય છે, અને મટુડા તાલુકામાં દર રવિવારે ધોળીકુઈમાં તથા વસનાડામાં, સોમવારે મટુડામાં, મંગળવારે નલધારા અને કનંલીઆમાં, બુધવારે અનાવડમાં, ગુરવારે વઢેવડમાં, શુક્રવારે કાંકરાયામાં અને શનિવારે ખરવાણમાં ભરાયછે. હાટમાં વાણીઆ, માંતી, વડોરા, ગોઝા, ધાંચી, માળી, છીપા, ભાવસાર, દરછ, સુસજ્જમાન, કંદોઈ વગેરે વેપારીઓ મેદાનમાં માંડવા નાખી દુકાનો માંડેછે. માત્ર ખરીદવા આવનાર કાળીપરજના લોકોની સંખ્યા જૂદા જૂદા હાટમાં ઓછામાં ઓછા ૧૦૦થી ૨૦૦ સુધી હોયછે.

તોલમાપ:—અનાજ, લી, ગોળ, તેલ, ખાંડ વગેરે મણના માપથી વેચાયછે. ૪૦ રૂપીઆભારનો શેર અને ૪૦ શેરનો મણ ગણાયછે. પણ સુરત-છંદલામાં ૩૭૬ રૂપીઆભારનો શેર ગણાતો હોવાથી નવસારી પ્રાંતમાં પણ તેજ પ્રમાણે ગણાયછે. ખાંડ, ગોળ વગેરે કેટલોક માત્ર ખેતાણા ચુંવાળા વગેરે તોલથી વેચાયછે. એટલે તેનો ૪૨ કે ૪૪ શેરનો મણ ગણાયછે. ■ મણનો હારો, ૧૨ મણની માળી, ૧૬ મણની કળશી, ૨૧ મણનો મોટો હારો, ૩૦ મણની માલશી ને ૩૨ મણનું બેડીયું કહેવાય છે. કપાસ ૪૮ શેરની ધડી અને ૨૦ ધડીનો અથવા ૨૪ મણનો ભાર એ રીતે ગણાય છે. કાળીપરજના ગામડાંમાં અનાજ વગેરે તોલને બદલે માપથી લેવાયછે, અપાયછે.

ધાતુ કામ:—અળદની કોટે ગાંધવાના પિત્તળના બરતરના ધુધરા ચારામાં બંદુ સારા બનાવવામાં આવેછે. નવસારી તથા ગણદેવીમાં તાંબા પિત્તળનાં વાસણુ પણ સારાં બનેછે.

વહાણુ બનાવવાનો હુન્નર:—ગિઝીમોરા વહાણુ બનાવવા માટે પ્રખ્યાત છે. ત્યાંના પારસી વાણીઆ (વાડીઆ) વહાણુ તથા હોડીઓ ગાંધવાનું કામ ધણું સારું મણેછે. હાલ વહાણુ બનાવવાના ત્યાં ૬ વાગછે. તેમાં દર વર્ષે ૬-૭ વહાણુ નવાં બંધાય છે. પહેલાં એ ધધો સારો ચાલતો હતો પણ હવે તો છેક પડી ભાંગવા આવ્યોછે.

પ્રકરણુ ૧૫ મું.

તાર.

રેલ્વેની સાથે તાર ઑશીસોની સવડ થઈ છે. રેલ્વે સ્ટેશનની તાર ઑફિસમાં રેલ્વેનું તેમ શ્રેકોનું તાર સંબંધી કામ થાયછે. એ ઉપરાંત કેટલીક મોટી પોસ્ટ ઑફિસના સંબંધમાં પોસ્ટ ખાતા તરફથી પણ તાર ઑફિસો ઉઘાડવામાં આવીછે.

ટપાલ:—સરકારે ટપાલ ખાતું ઉઘાડ્યું તે પહેલાં શ્રેકો ખાસ ખેપીઆ રાખી કાગળપત્રો મોકલાવતા. સને ૧૮૫૫ પહેલાં વડોદરા અને બ્રિટીશ રાજ્ય વચ્ચે ટપાલ સંબંધી કંઈ ગોઠવણુ નહોતી. એ વર્ષમાં ઉત્તરમાં ડીસા, દક્ષિણમાં મુંબઈ અને પૂર્વ તરફના ધોરી રૂતા ઉપર ટપાલ લઈ જનાર હલકારા મૂકવાની ગોઠવણુ બ્રિટીશ સરકારે કરી ત્યારે વડોદરા રાજ્યની હદમાંથી ટપાલ લઈ જવા હલકારા મૂકવાની પરવાનગી માગવામાં આવી હતી. આ પરવાનગીના બદલામાં ગાયકવાડ સરકારની જે સરકારી ટપાલ બ્રિટીશ પોસ્ટ મારફતે થઈને જાય તે મજરે આપવા કરાવ્યું હતું. આ ખર્ચ વડોદરા રેસીડન્સીમાંથી અપાતું અને સને ૧૮૬૩ સુધી તેનો વાર્ષિક આંકડો વધારેમાં વધારે રૂ. ૪૦ અને કમીમાં કમી રૂ. ૨૩ જેટલો જીજ થતો. સને ૧૮૬૩ પછી ખર્ચ વધવા માંડ્યું. ૧૮૬૩-૬૪ માં બ્રિટીશ પોસ્ટ ખાતાની ખીલવણી થઈ તેથી ગુજરાતમાં મોટાં મોટાં ગામોમાં ટપાલ ઑશીસો સ્થાપન થવા લાગી ત્યારે વડોદરા રાજ્યના ગામોમાં પણ ટપાલ ઑફિસો ઉઘાડવા પરવાનગી લેવામાં આવી અને ત્યાર પછી ધીમે ધીમે ટપાલ ઑફિસો, કાગળ નાખવાની પેટીઓ વિગેરેની સંખ્યા દિનપ્રતીદિન વધતી ચાલીછે. નવસારી પ્રાંતમાં નવસારી અને ગણદેવીની પોસ્ટ ઑશીસો જીનામાં જીની છે. સને ૧૮૭૮ માં મહુવા સિવાય પ્રાંતનાં દરેક તાલુકાના સદર સ્ટેશનમાં ટપાલ ઑફિસ સ્થાપન કરવામાં આવી હતી. ધીમે ધીમે ટપાલ ઑશીસ તથા કાગળ નાખવાની પેટીઓની સંખ્યા વધતી ગઈ છે, અને નવસારી પ્રાંતમાં એકંદરે ૪૭ ટપાલ ઑફિસો અને ૧૩૨ કાગળ નાખવાની પેટીઓ છે.

વેપારીઓ:—વેપારી વર્ગમાં વાણીઆ અને મારવાડી મુખ્ય છે. પારસી શ્રેકો ધણું કરી દારૂ તાડીને જ રોજગાર કરેછે. કેટલાક અનાવજા ગોળ ને તમાકુનો વેપાર કરેછે. વડોદરા શ્રેકો થણે બાગે ફુકાનદારી કરેછે. નાણાંની આપ લેવું અને શાહુકારી કામ ગુજરાતી અને મારવાડી વાણીઆના હાથમાં છે. કેટલાક વખતથી કાડીઆવાડ તરફથી પણ શ્રેકો વેપાર અર્થે આવવા લાગ્યાછે.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

મજુરીના દર અને માલના ભાવ.

છેક ૧૯ મી સરીની અધવચ મુદ્દીમાં મજુરીના દર વધ્યા ઓછા હતા અને અનાજના ભાવ પણ વધ્યા સરતા હતા. નવસારીના પ્રખ્યાત દેસાઇજી ખુરસેદજી ટેમુ-લજીના રાજગેળોને આધારે સંવત ૧૮૨૧-૨૨માં મજુરીના દર અને અનાજ ભાવ નીચે પ્રમાણે હતા એમ જણાય છે.

ધંધાદારી મજુરીના રાજ.

સુધાર	૬	આના	સોની	૧૨	આના
હુકાર	૮	"	કંસારા	૭	"
દરજી	૩	"	મજુર	૨	"
મોચી	૨	"	કડીયા	૫	"

અનાજના ભાવ.

ભાત, ડાંગર	૪૫૫	શા. એ દારો	તેલ	૨૫૫	શા. એ ૧ મણ
" બંગાલીયું	૪૫૫	" "	ગેળ ૧૫૫૪	૩૫	૧ મણ
" સાળીયું	૨૫૫	" "	મટન ૧	૩૫	૧ મણ
" કડા	૨૫	" "	તાડી	૦૫	વાસણ ૧
ધઉનો કોટ	૦૫૫૫૫	૩૫. એ ૧ મણ	છડાં ૧	૧૫૫	૧
જુવાર બાજરી	૦૫	" "	મરઘાં ૧	આનાનું ૧	
દાળ તુવરની	૧	" "	મીઠું ૦)૫	એક મણ	
ચણાની દાળ	૦૫૫૪	" "	ફદ ૦૫૫	"	
કપાસ	૧૫૫	" "	મરઘાં ૦૫	"	
ધી	૮૫	" "	ખાંડ ૨૫	"	
દાર	૨૫૦૫	" "	સાકડાં ૧૫	એક માડી બાળવાના	
દિવેલ	૨૫૫	" "			

હાલના ભાવ સાથે ઉપર જણાવેલા દર તથા ભાવ મરખાવતાં જણારો કે પહેલાંના કરતાં હાલમાં ઘણીજ મોંઘવારી થઈ ગયેલી છે. જુના વખતમાં રેલ્વે તથા આગભોટની સંવલ ન હોવાથી જે તે ઠેકાણે પેદા થતો ભાવ સ્થાનિક ઉપયોગમાંજ આવતો અને ભાવ તાલ સ્થાનિક જરૂરીયાત અને પેદાગ ઉપરથી જ ધંધાતા, પણ હવે ઉપરનાં સાધનો થવાથી આખી દુનિયાનો ભાવ એકસરખો થતો આવ્યો છે. માત્ર એક ઠેકાણેથી બીજો ઠેકાણે માત્ર લઈ જવાનો ખર્ચ અને લેખખ પૂરતોજ ફરક રહે છે. વળી પહેલાંના કરતાં હાલ નાણાંની છત પણ વિશેષ થઈ છે, એટલે રૂપિયાની ખરેખરી કિંમત પણ પ્રમાણમાં ઘટી છે. અને તેથી પણ ભાવ વધે એ સ્વાભાવિક છે.

અનુભવ કરી મરણ કરી નાણાં બચાવવાનું અને એક બીજાને મદદ કરવા શીખવવાને અને ગામના બીજાને શીખવવા સરકાર તરફથી આપવામાં નથી આવી ગઈ મળીને મળીને નિમંત્રણ અને ૧૯૦૪માં મળીને કરનામાં આપેલો તે અને તેને અનુમતિ ૧૯૦૦ માં નિમંત્રણ તથા નિમંત્રણ મળીને કરનામાં આપેલો તે આ નિમંત્રણ નિમંત્રણ કરનામાં નાણાં ધીરધાર કરનાની મળીને નિમંત્રણ થતી પણ સામંતો માં ખરીદવા, વેચવા, દોરવા વિશે ઉત્તરવા અને એવાજ બીજા ધધામાં સરકારે કરવા એ વગેરે ગામનાની મળીને કરનાની એમાં છુટ નકાતી તથા નાકાની આર્યિય, નતિય ને મામાનુંક ચિદિત સુધારે એવી મળીને જાતની મળીને નિમંત્રણ થઈ શકે એવી રીત સુધારીને ૧૯૧૪ માં નવીન નિમંત્રણ મળીને કરનામાં આપેલો હતો.

ખાતાનાં સ્થાપના — ૧૦૧૧ ખતીનારી ખાતાન સહકારી મળીને સળધી વામ પ્રથમ સુપ્રત કરનામાં આપેલું તે ૫૨૫ ૧૯૦૭ માં વેપાર ઉદ્યોગ ખાતુ નવું નીજનાથી તે ખાતાને એકામ સુપ્રત થયું, પણ સિદ્ધિશ મળીને માફક આ નામમાં પણ મ કરી મળીને નિમંત્રણ ને થી ચારે એના માટે ૧૯૦૮-૦૯ માં એ ખાતે એક મત્ર અમદાવાદ ની નિમંત્રણ થઈ હતી એ ચોજના થોડા વખતમાં પણ થઈ તો પણ છેવટે તો ૧-૨-૧૯ થી મ કરી મળીને નવતર ખાતુ સ્થાપન કરનામાં આપેલું છે અને તેના ઉપર મત્ર અધિકારીની નિમંત્રણ થઈ છે.

પ્રાતમાં મહળીઓ — નવસારી પ્રાતમાં મહકારી મળીને નિમંત્રણ કરવાની શરૂઆત ૧૯૦૮-૦૯ થી થઈ હતી શરૂઆતમાં ખેડોતોની ત્રણ મળીને નીકળી હતી તે ૧૧ મહાસદોની સંખ્યા ૭૬ હતી, અને ૩ ૮૧૦૦ નું ભડોળ તે ૮૧૦ એટલે ૧૯ ૮-૧૯ માં ૬૫ ખેડોતોની મળીને છે તે ૧૧ મહાસદોની સંખ્યા ૧૮૦૫ છે અને તેની પાસે ૩ ૨,૮૧,૦૦૦ નું ભડોળ છે એ ઉપરાંત નવસારી પ્રાતમાં એક સરકારી નોકરીની મહકારી મળી છે અને એક સરકારી પેકિંગ યુનિયન છે, એટલે તે સાથે મળીને કુલ ૬૬ મળીને ૧૧ નવસારી પ્રાતમાં છે એ પ્રમાણે નવસારી પ્રાતમાં ૮૧૦ જે ૬૬ મળીને છે તે કરતાં ઘણાની ધી ધારુજ કામ કરે છે બીજા કામ માટે કાદવાની મળીને માટે સાગ, વેપારકુશળ અને પ્રમાણિક માણસોને છે તે આ પ્રાતમાં મળતા નથી, અને જે છે તેમને નખત થી એટલે એની મળીને કાઢી શકાતી નથી તોપણ મળીને નિમંત્રણ બાવ મામળે માન જાવવાનું કામ કરે છે નવસારી પ્રાતમાં ખેડોતોની મળીનેની પ્રગતિ તો રીતે થઈ તે નીચેના કોડા ઉપરથી જણાશે.

માન	મહળીઓની સંખ્યા	મહાસદોની સંખ્યા	ભડોળ રૂ.
૧૯૦૮-૦૯	૫	૭૬	૮૧૦૦
૧૯૦૯-૧૦	૧૬	૪૧૧	૬૬૪૦

૧૯૧૦-૧૧	૧૭	૫૫૬	૫૩૭૧૭
૧૯૧૧-૧૨	૨૦	૬૫૫	૭૮૬૧૫
૧૯૧૨-૧૩	૨૪	૭૯૮	૬૬૭૨૪
૧૯૧૩-૧૪	૫૦	૧૩૮૭	૧,૦૬,૮૦૦
૧૯૧૪-૧૫	૫૦	૧૪૦૭	૧,૧૨,૬૫૦
૧૯૧૫-૧૬	૪૭	૧૨૯૦	૧,૦૦,૬૦૫
૧૯૧૬-૧૭	૪૪	૧૨૫૨	૧,૨૮,૦૨૦
૧૯૧૭-૧૮	૫૧	૧૪૭૫	૧,૮૦,૨૧૩
૧૯૧૮-૧૯	૬૪	૧૮૨૫	૨,૮૨,૭૬૦

પ્રકરણ ૧૮ મું.

બંડોળ.

શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારની ધણી જીના વખતથી પોતાની ટંકશાળ હતી તેમાં રૂપા તથા ત્રાંચાના ચક્કણી સિક્કા પાડવામાં આવતા હતા. આ નાણું બાબાશાહ અગર શીદાશાહ એ નામથી બોળાખાતું. પહેલા સયાજીરાવ મહારાજના મુતાલિક કલે-લસિંહરાવ ગાયકવાડજી ઉર્ફે નામ બાબાશાહેજ હતું. તે ઉપરથી બાબાશાહ અને એ સયાજીરાવ મહારાજના નામ ઉપરથી શીદાશાહ નામ પડ્યું હોય એવો સંભવ છે. પહેલા સયાજીરાવ મહારાજના પહેલાંના વખતના બાબાશાહ સિક્કા જેવામાં આવતા નથી. જે કે આ રાજ્યનું એ પ્રમાણે જીલ્લું રૂપા નાણું હતું તો પણ નવસારી પ્રાંતમાં તેને બદલે બરૂચી રૂપીઆ ચાલતી હતા. બરૂચનો નવાબ દિલ્હીના બાદશાહથી સ્વતંત્ર થયો ત્યારે ઇ. સ. ૧૭૪૮ ના અગસ્ટમાં બરૂચમાં તેણે પોતાની ટંકશાળ સ્થાપન કરી હતી. બરૂચી નાણું પ્રથમ બોળખું હતું પણ સિંધીઆએ બરૂચ છોડી લીધા પછી બરૂચી નાણાંમાં નાંગાનો ભેગ વધારે દાખલ થયો તેથી ૧૦૦ બરૂચી રૂપીઆ ૯૫ કંપની (કલદાર) રૂપીઆની ગરોબર ગણાતા. કોઈ કોઈ વખત વટાવ કમી જાસ્તી થતો અને કોઈ કોઈ વાર જાને નાણાં સરખાં ગણાતાં. આખા નવસારી પ્રાંતમાં બરૂચી રૂપીઆ ચાલતો હોવાથી સરકારી વસૂલ બરૂચી રૂપીઆમાં લેવામાં આવતું. પણ તીલ્હેરીમાં જે નાણાં અદા થતાં તે બાબાશાહમાં થતાં અને વડોદરાની તીલ્હેરીમાં નાણાં રવાના થતાં તે પણ બાબાશાહમાં થતાં, પરંતુ વડોદરા અને નવસારી વચ્ચે કંઈ વેપાર નહિ હોવાથી જાને સિક્કા વચ્ચે વટાવનો દર સરકારને દગવી આપવો પડતો. નવસારીની આસપાસ અંગ્રેજ હદ આવેલી હોવાથી જાનરની આપણે કલદારમાં થતી પણ તીલ્હેરી સાથેનો વ્યવહાર બરૂચી અને બાબાશાહમાં ચાલતો હોવાથી શેકોને ઘણી અડચણ પડતી અને નુકસાન થોડાવું પડતું. સન ૧૮૬૭-૬૮ માં મુંબઈ સરકારે સુરતના કલેક્ટરને એવો દુકમ આપ્યો હતો કે બરૂચી રૂપીઆના બદલામાં કલદાર રૂપીઆ આપીને તે ચનગમાંથી સાગ ખેંચી વેચા અને તેને ગાળી નોખી કલદાર જનાવવા ટંકશાળ તરફ મોકલી આપવા. આ સુરતનો નાબ પર્ષ નવી કારકીર્દીની શરૂઆતમાં એમ ડરાવવામાં આવ્યું કે સરકારી મોકલોનો પગાર નથા નેમને તીલ્હેરીમાંથી રોકડ મુબ

મળતી હોય તો તે જાગાગાઇને બદલે કનડા નાણાં આપવી અને સરકાર લહેણા
મદન તીજેરીમાં ભરતી રૂપિયા બેનાને મદલે પોણાસોગ કનડા આનાનો એક ભરતી
રૂપિયા એ પ્રમાણે ગણીને કનડા નાણાં લેવ ત્યાં નહેરની કિંમત પણ કનડારમાં
હગવવામાં આવી આ પ્રમાણે ચનાથી ભરતી રૂપિયા આપોઆપ ચનાથુમાંથી નીકળી
ગયા અને કનડા દાખન થયા આ પછી રાજ્યમાં બીજે ઠેકાણે પણ કનડાર અને
માગાશાઈ રૂએ વગવવા દગમાં વખતો વખત ઘણા દુશ્કર થતો હોવાથી વેપારને નુકસાન
થાય છે એમ જણાવાથી જાગાશાઈ નાણાં પાછુ ખેચી લઈ તેને બદલે આ રાજ્યમાં
કનડા નાણાં ચનાથુ દાખન કરવામાં આવ્યુ હતુ આ જાગત તા ૬ ઓગષ્ટ
૧૯૦૦ ના રોજ સરકાર તરફથી આજ્ઞાપત્રિકા ભા ૧ પાન ૧૯ માં એક જાહેરનામુ
મદાગ પાડી સોડોને જણાવવામાં આયુ હતુ કે “ જાગાશાઈ રૂપિયાની કિંમતમાં
કનડા રૂપિયાની સરખામણીમાં ધગડો થયોછે તેમજ એ મને નાણા વચ્ચેના વટાવના
દગમાં હમેશા વધવા થયા કરેછે જેથી વેપારને મોગી હુકત થાયછે અને આ રાજ્યની
પ્રગતને નુકસાન થાયછે તે મર્વ જાગતનો કૃપા દ્રષ્ટિથી નિચાર કરી શ્રીમત સરકાર
મદારાગ સારુએ નામદાગ હિંદુસ્થાન સરકાર માથે બદોગસ્ત કરી આ રાજ્યની તમામ
હકમાંથી જાગાશાઈ નાણાં પ્રચાલમાંથી રેચી નઈ તેને બદલે તેની કિંમત પુરતુ કનડા
નાણાં આપી પચામ વર્ષથી ઓછી નહિ એટલી મુદત સુધી કનડાર નાણાં ચાલુ કરવાનું
દગાયુ છે” આ પ્રમાણે જાગાશાઈ નાણાં પાછુ ખેચી લઈ તેને બદલે કનડા નાણાં
આપવાનો ભાવ જાગાશાઈ રૂા ૧૩૦) ની કિંમતના રૂપા નાણાના કનડાર રૂા ૧૦૦)
આપવાનો દગાયો હતો અને તા ૧૩ ઓગષ્ટ ૧૯૦૧ થી ૭ માસ સુધીમાં તમામ
જાગાશાઈ રૂપા નાણાં ચનાથુમાંથી પાછુ ખેચી નઈ તા ૧૩ ડેસુઆરી ૧૯૦૦ થી
આખા રાજ્યમાં સર્વત્ર કનડા રૂપા નાણાં ચાલુ કરવાનું હગવવામાં આયુ હતુ એ
મુદત પછી જાગાશાઈ રૂપા નાણાંની કિંમત માધાગણુ રૂપા જેટલી ગણવાનું હરાવ્યુ
હતુ વળી તા ૬-૮-૧૯૦૦ અને તે પછી જાગાશાઈ નાણાંમાં થએલા કરારોમાં પણ
જાગાશાઈ રૂા ૧૦૦) ના કનડાર રૂા ૧૦) ના નિમારે રેવા આપવાનું હરાવનામાં
આયુ હતુ પછુ ૧૮૯૯માં ૧૦૦ તા ૧૯૦૧ ડેસુઆરી ૧૯૦૧ આજ્ઞાપત્રિકા ભા
૧ પાન ૪૫૧ તા ૨૮-૧-૧૯૦૧ થી એમ ૧ જાગાશાઈ આયુ હતુ કે જાગાશાઈ નાણાંમાં
દેલી નિમણુક પગાગ, આસામી નીમન, રેચયા ૧ નહેરે કનડા નાણાંમાં આપવુ
પડવાનું હોવાથી તે જાગાશાઈ રૂા ૧૦૧૩ ૧૧ રૂા ૧૦) નાગ એ હિસામે આપવુ
આગ ધોણુ દેવા નહેણાના મળધમાં પણ નાણાં નામાં આયુ હતુ, એટલે તા
૬ ઓગષ્ટ ૧૯૦૦ પડેનાનું નહેણુ હતુ તે પછુ રૂા ૧૦૧૩ જાગાશાઈના રૂા ૧૦૦
કનડા એ નિમારે રેવા આપવાનું કાર્યન દગાયુ હતુ

ધાપણવાળાઓ — અને ૧૯૧૧ ની ૧ તી ગણુની પ્રમાણે નવમારી પ્રાતમાં
જેમની પામે થોડાં ૩ ધણુ બડોગ હોનાનું મનુમાં ૧ ધણુ શકે એવા વેપારના ધધાથી
આજ્ઞાપત્રિકા ચનાગ ૧૧ ૨૬૧૮ પુરોગ આ ૪૬ સીઓ મળી કન ૪૩-૪ હતા આ
૧૧૧ ૩૩૫ પુરોગ અને ૨૮ સીઓ નાણાંની ધી ધા ૧ વાગો ધધા ૬ તા ૧૮૦ અને
મારીના ફકા દારી ૬ ના ૧ અગ પોતાની દાપણના ૧૧ માથી નિર્વા કરનાગ હતા

આ એકંદર ઇસમો પાસે નાણું કેટલું હશે તે ચોક્કમ રીતે જાણવાને કંઈ સાધન નથી, પરંતુ જેઓ આયપત વેરા ભરેછે તેઓ જેટલો વેરા ભરેછે તેના પ્રમાણમાં તેમની વાર્ષિક ઉપજ દરે એમ માનીએ તો છેલ્લા (સં. ૧૯૭૪-૭૫)ના વર્ષના નવમાસી પ્રાંતના આયપત વેરાના પત્રક પ્રમાણે નીચે પ્રમાણે માન્ય પડે છે.

ઇસમ વેરા રૂપીઆ

સરકારી ઇતર. કુલ સરકારી નોકર ઇતર. કુલ
નોકર. પાસેથી. પાસેથી

૩૧. ૭૫૦ થી						
૧૦૦૦ અંદર ૫૯	૫૮૩	૬૪૨	૩૬૮-૭-૦	૫૮૨૧-૧૨-૦	૬૦૦૦-૩-૦	
૩૧. ૧૦૦૦ થી						
૨૫૦૦ અંદર ૫૮	૩૪૬	૪૦૪	૧૧૬૯-૧૨-૬	૭૬૮૭-૦-૦	૮૮૫૬-૧૪-૬	
૩૧. ૨૫૦૦ થી						
૫૦૦૦ અંદર ૨૧	૩૭	૫૮	૬૭૭-૬-૦	૧૭૭૯-૦-૦	૨૪૫૬-૬-૦	
૩૧. ૫૦૦૦ થી						
૧૦૦૦૦ અંદર ૬	૮	૧૪	૬૦૮-૧૪-૦	૭૦૬-૮-૦	૧૬૧૧-૬-૦	
૩૧. ૧૦૦૦૦ થી						
૧૫૦૦૦ અંદર ૦	૧	૧	૦	૧૬૮-૦-૦	૧૬૮-૦-૦	
૩૧. ૩૦૦૦૦ થી						
૪૦૦૦૦ અંદર ૦	૧	૧	૦	૧૮૦-૦-૦	૪૮૦-૦-૦	
કુલ	૧૪૪	૯૭૬	૧૧૭૦	૨૮૨૦-૭-૮	૧૬૬૮૨-૬-૦	૧૬૫૦૨-૧૩-૮

આ ઉપરથી જાણશે કે સેંકડે ૫૭ ટકા રૂ. ૧૦૦૦ અંદરની વાર્ષિક ઉપજવાળા, સેંકડે ૩૬ ટકા રૂ. ૧૦૦૦ થી ૨૫૦૦ અંદરની વાર્ષિક ઉપજવાળા. એકડે ૫ ટકા રૂ. ૨૫૦૦ થી ૫૦૦૦ અંદરની વાર્ષિક ઉપજવાળા, સેંકડે ૧ ટકા રૂ. ૫૦૦૦ થી ૧૦૦૦૦ અંદરની વાર્ષિક ઉપજવાળા, અને હજારે એક ટકા, દશ હજાર અને ૨૫૦૦૦ હજારની વચ્ચેની આવકવાળા તથા હજારે એક ટકા રૂ. ૩૦૦૦૦ અને ૪૦૦૦ વચ્ચેની વાર્ષિક ઉપજ વાળા છે. સોડોનું વ્યવસ્થા અને ત્યાં સુધી કરકસર કરી બચત કરવા તત્ક હોય છે. પરંતુ કરકસર કરી કરેલી બચત નવું દ્રવ્ય ઉપાર્જન થાય એવા કામમાં રોકવાને બદલે ન્યાતવરા, વરસોડા વગેરે પ્રકારના ઉડાઉ ખર્ચોમાં ઘણે બાગે ખર્ચાઈ જાય છે. વળી મજુર અને કારીગર વર્ગ દારૂ પીવામાં ઘણો પૈસો ઉડાવી દે છે ને તેથી તેઓ દંભમાં કંગામ સ્થિતિમાં રહે છે. બંડોળવાળા ઘણું કરીને વેપારી, નાણાં ધીનારા, સરકારી નોકરો, વડીલો, ડાકટરો અને રેલ્વે તથા કારખાનામાં રોકાયેલા ઇસમો હોય છે.

થાપણનું રોકાણ:—જેમની પાસે નાણું હોય તે પ્રથમ દરજ્જે તો મેના કે ચાંદીના દાગીના કરાવવામાં વાપરે છે, અને એ ઉપરાંત હોય તો પોતાના શાકુકારોને ત્યાં બાળે મૂકે છે. નાણું ઘરમાં દાટી મૂકવાને રિવાજ ઘણો કમી થઈ ગયો છે. પ્રાંતમાં પોસ્ટ ઓફિસને અંગે ૧૯ સેવિંગ બેંક છે જેમાં આ રાશ્યનાં ૫૬૧૫ ખાતાં છે, ને રૂ. ૧૧,૬૪,૬૮૭ ની થાપણ તેમાં રોકાયેલી છે; તોપણ તેનો વાજ હજુ જોઈએ. તેટલો

થોડાં હોતા નથી. કળાવના થોડાં જેઓ એકના કાચકા નમજ ગરેલું તેઓ મેવિગ એકમા ખાતા ખોનાવે છે અને તેમની માનદ કંટપુ નાણું સરકારી જમીનગીરીઓ ખરીદવામાં રોકે છે. નવમારીમાં વડોદરા એકની ગાખા ૧૯૧ ની આખર ખોનવામાં આવી છે તેમાં પણ મેવિગ ખાતામાં અગર માધી મુદતથી થાપણા મૂકી વ્યાજ ઉપ જનવવાના આવે છે.

કપાસ—કપાસની માનનમાં જીનના માનીકા તથા ડના વેપારીઓ થોડી મુદત માટે નાણા વ્યાજે ગણે છે. તેમને ત્યાં પણ પૈસાવાળાઓ નાણા વ્યાજે મોકે છે.

જમીન—ખેડુતા અને જમીનદારો ઘણું કરીને ફાજન નાણા વધારે જમીન ખરીદવામાં કે ગીરા ગખરામાં રોકે છે. વેપારી અને ખીજા વર્ગનું વનણુ પણ ફાજન નાણા જમીન ખરીદવામાં રોકવાનું વધતું જાય છે. આફ્રિકા અને હિંદુસ્તાન બહારના ખીજા પ્રદેશોમાં કમાવા માટે ગયેલા લોકો પણ પોતાની કમાઈ જમીન ખરીદવામાં રોકે છે. આથી કરીને જમીનની કિંમત દિનપ્રતિદિન વધતી ચાલી છે. મોનગદ, વ્યાગ, મહુવા વગેરે તંક આથી યાગી જમીન આગાદ થઈ છે.

પ્રકરણ ૧૯ મુ.

ગરાશી.

રાગકો ઘણે ભાજે વાણીઆ, શ્રાવજ કે માનવાડી હોય છે. ને કેટલાક પાગસી પણ ગરાશી કરે છે. તેઓ પારખ કે નાણાંવડી પણ કહેવાય છે. ને વેપારી વર્ગમાં તેમની આગત મારી ગણાય છે. કેટલીક નખત લોકો મહીમનામતીને સાથે પોતાનું નાણું નગરોને ત્યાં વગર વ્યાજે કે વસે દેકા દેકા દેકાને વ્યાજે મોકે છે. પણ હવે એ કે નીજગવાથી તેમ જ વગેરેમાં નાણા રોકવા નવજ થવાથી રાગકોને ત્યાં નાણા વ્યાજે મૂકવાની રીત નિધિન થતી જાય છે. જેમને ધંરા નાણાની ધીમ્યાન કરવાનો છે તેના મુખ્ય ત્રણ રાગ પાડી ગકાય—(૧) રાગદ એટલે ઢૂંડીપની નખનાન તથા નાણા ધીમ્યાન (૨) જાખમાઉ માણકાન એટલે તાણુમાં દાગીના વગેરે માન મિનકત નખી નાણા વ્યાજે ધીરનાન અને (૩) ગામડાંમાં ન્યાજવડુ કરનાન નવમાની પ્રાતમાં ગરાશી પેટીઓની મંયા મીન પ્રાતને મુકામલે થોડીજ. જે છે તે પણ કરીને નવસાની, ગણદેવી, બિચીસોગ, મોનગદ અને વ્યાગમાં છે. રેવે થતા પહેલાં સુરત અને ખાનદેશ વચ્ચેનો ખાતો વેપાર વચમાં વ્યાગ અને મોનગદ થઈને ચાલતો. મોનગદ અને વ્યાગમાં વેપારીઓ તથા માનનાં માગને મુકામ થતા અને મોગી ગરાશી પેટીઓના આગીઆ આ કરનાઓમાં નહેતા પરંતુ રેવે થતા પછી આ વ્યવસ્થા નથ થઈ ગયે છે. કેટલાક રાગકો વડીઆત તરીકે કામ કરે છે, અને ખેડુતને મરકાનધારા બનાવો હોય તે તેના તંદથી બગી પાગથી વ્યાજ આથે તેની પામેથી વચન લઈ જુના વખતમાં મધો વનદાર તેમની માગદે થતા પણ હવે ખેડુતા પોતાને બન્યાનો ધારો પણ કરી પોતે મરકાનમાં બરેડે તેથી મોનગદ વ્યાગ વગેરે મથળોએ વડીઆનું કરના નગકોનો થ રા પડી બાગ્યો છે.

નવસારી કરવાના શરૂઆત મોટા બાગે યુગ્ગદાતી વાણીઆ, આવક મારવાડી, અને પારસીઓ છે. બિલીમોરામાં તેઓ મોટા બાગે આવક અને પારસી છે અને સોનગઢ તથા વ્યારામાં વાણીઆ છે. એક વગેરે નીકળવાથી તથા પોસ્ટ ખાતે મનીઓડરની મવડ થવાથી શગણીનો ધંધો હાલ મંદીમાં છે. કેમકે પહેલાંની પેઢે હવે મુળ્ય પૂના વગેરેની હુડીઓની કંઈ વિશેષ માગણી થતી નથી. વળી સરકાર તરફથી શરૂઆત જે કામ મળતું હતું તે પણ બંધ થઈ ગયું છે. સને ૧૮૭૪ માં શ્રીમંત મહારાવ મહારાજે નવસારીમાં પોતાના નામની શરૂઆત પેઢી કાઢી હતી. તે પહેલાં નવમારી પ્રાંતમાં સરકારી પેઢી નહોતી. એ પેઢી ૧૮૭૫ માં બંધ થઈ છે.

મારવાડી:—નવસારી પ્રાંતના દરેક ગામડામાં ઘણું કરીને એક એક મારવાડીનું ઘર હોય છે. નર્મદાની ઉત્તરે મારવાડીઓ માલમ પડતા નથી તેથી એ મારવાડીઓ દક્ષિણના થાણા હસ્તકામાંથી આવેલા હોય એમ કાગે. મારવાડી ઘણા સંપીકા હોય છે. કોઈ ગામમાં મારવાડી ફક્ત દોરી લોટા કાઢી આવે છે અને ત્યાંથી એવાર રૂપીઆનો માલ લાવી નાની સરખી દુકાન કાઢે છે અને બહુ કંજુસાઈથી રહે છે. ત્યારપછી ધીમે ધીમે બંગ્લોગ વધારી મોટી દુકાન કાઢે છે. સાથે ગામડાંનાં લોકોને નાણાં ધીરે છે, પછી પોતાના હાથમાં આવેલા ધરાકને તે ખમવા દેતો નથી. વ્યાજનું વ્યાજ ચઢાવી તે આંકડો વધારતો જાય છે ને ધરાકનું ધરવાર કે ખેતર લખાવી સે છે ને પછી હમીને નાણાં વસુલ કરે છે તોપણ વગર કાચે જગાડ કરતો નથી. એપડામાં ફક્ત કામ ખાતાવહી રાખે છે. તેમાં ધરાકનું સામા દરકતનું ખાતું પડાવી સે છે. હાલ તો કેટલાક મારવાડી મોટા પૈસાદાર થઈ પડેલા છે ને વ્યાજનો કે શરૂઆતો ધંધો કરે છે.

વ્યાજનો દર:—વ્યાજ રૂપીઆ સેનારની સાખ ઉપર અને જમરની હાલત ઉપર આધાર રાખે છે, અને તે દર માસે સેંકડે ચાર છ આનાથી માંડીને ગમે તેટલો હોય છે. વ્યાજની રકમ ઉપરાંત નાણાં ધીરનારો પોતાના ધરાક પામેથી વટાવ, મનોલી, કોથળી છોડામણી, દીવાળી પાધડી, વધારો વગેરે જુદે જુદે નામે જૂદી જૂદી રકમ સે છે. વ્યાજ રૂપીઆ ધીરવાની બે રીત છે. અંગ ઉધાર અને સાનમાં. સારી સાહુકારીવાળા ઇસમને અંગ ઉધાર એટલે કોઈ પણ રકમ કળજમાં કે સાનમાં રાખ્યા વગર રૂપીઆ ધીરવામાં આવે છે. ને તેનું વ્યાજ પણ ઓછું હોય છે. કમી સાહુકારીવાળાને રૂપીઆ ધીરતી વખત તેની જથ્થા, દોર, ઘર, ખેતર વગેરે લખી લેવામાં આવે છે, ને તે સાહુકાર પોતાને કળજે સે છે અગર ફક્ત “સાનમાં” એટલું જ લખી સે છે. કેટલીક વખત ધીરતી વખત ઘરના બધા માણસની સર્વી દરતાવેજ ઉપર લેવામાં આવે છે અને કેટલીક વખતે બીજા માણસને જમીન પણ લેવામાં આવે છે.

હાળી અને ધણીયામા:—બીજા, કોળી, દુળગા વગેરે ખેડુતોને ત્યાં “હાળી” નહીં તેઓ પોતાની જાત મહેનત ગીરો મુકી ૨૦૦-૩૦૦ રૂપીઆ તેમને ત્યાંથી ઉપાડે છે. એના બદલામાં તે આખું વરસ પોતાના માલીકને ત્યાં ખેતીની મજુરી કરે છે. કેટલેક કેકાણે “હાળીઓ” પોતાના શેકને ત્યાં ખેતરમાં રહે છે અને કેટલેક કેકાણે ગામમાં પોતાને શેર રહે છે. તેઓ આખો દહાડો ખેતરમાં કામ કરે છે, તેના બદલામાં સાંજે મરદને ચાર શેર, બેઝીને બેશર અને છોકરાને શેર બાત ખેડત ખાવા આપે છે. શેકને ત્યાં કામ નાહોય

ત્યારે “રાગીઓ” બીજાને ત્યાં મજૂરી કે ના જઈ શકે છે ત્યારે એમ બીજાની મજૂરી કે વા જન્ય ત્યારે તેને ગેહને ત્યાથી ખાનાનું મળતું નથી ગેહ રાગીને વખતે પરણાવી પણ આપે છે, ને પ વ્યા પછી બેરીનો ધણીમાઓ ને જૂદો હોય તો તે પોતાના ધણી-મામાને ત્યાં ઢામ કે વા જન્ય છે ઠોક । મને ધણીમામાને ત્યાં વડેથી આપવામાં આવે છે “રાગી” મરી જાય તો પ્રેરી નાતું કરી શકે છે, અને જ્યારે એમ કરે છે ત્યારે તેને જીદા ધણીના ધણીમામા માથે મનઘ રહેતા નથી પણ તેજા છોકરો હોય તો તેને બાપની જગાએ કામ કરવું પડે છે પ્રેત અને કાગીને કેલીક વખત સમઘ બહુ મારો પડે છે ને તે એક કુટુંબના માથુસ જેવાજ થઈ રહે છે એ મનઘ વણી વખત વચાપ પગ કાયમ પડે છે

માળીપરજ — પાતુ આ પ્રમાણે જેઓ ‘હાગી’ તરિકે રહેતા હોતા નથી એવા હાગીપર ત્યાં રોકેને પ્રેતીના કામ માઝ મરકારતું મહેસુર બરસા માર, નગન મણુ મગેરના ખર્ચ સાર કપ નવતા ને ખાનાના અનાજ માઝ કે દાઝતાડી પીવા સાર નાથા મેળવવા માહુકારોને ઘેર જતું પડે છે એ લોકો એટલા મધા અજાન છે કે તેઓ પૈમા મરી નજીયા નથી, અને પાસે જે ઘઈ હોય તે દાર પીસામા ઉઘાવે છે દાણા પાકે છે ત્યારે તેઓ હિદાગતથી ખન્યે છે ને જાસુધી પાસે ખાનાનું હોય છે ત્યાસુધી બીજા દિવસની દિહા ગખતા નથી ખાનાનું ખૂટે છે ત્યારે માહુકારતું વર શોધે છે શાહુકાર નેમની પામે રગપના વાગળ ઉપન ખત નખાવી લઈ ગઈથી ઉપ ટકા સુધી વ્યાળે નાથા આપે છે આના વ્યાજ ઉપનત વગવ કે સુખડીની રકમ જૂની રે છે જે અનાજ આપવામાં આવે તે ને ખાવાને માટે લીધું હોય તો દોહુ ને બીને માટે લીધું હોય તો જમણુ મોમમમા પાહુ રેવાનું કાવે છે આ ઉપરથી કહેવત પડી છે કે “બીદા જમણા ને ખાવાદા દોહા” અનાજ પાડે છે એટલે શાહુકાર આનીને મધુ લઈ જાય છે ને તેને ખાતે જમે કરે છે આ પછી બાળી પડે તેનું પાહુ ખાતું પગી રે છે આમ શાહુકારના પજામાંથી તેને છુટનાનો વખત આવતો નથી શાહુ મગને જીતુ આપ્યું અને રૂ બાળી પડ્યું તે તેઓ જાણતાજ નથી ક્રમ વિશ્વાસે મતુ મારી આપે છે શાહુકાર પણ જાણે છે કે ફરીયાદ કરીને તેની પાસેથી કંઈ મળનાનું નથી કેમકે તેઓ ફરીયામ રહેતા નથી ને તેમની પામે કંઈ માનમતા હોતી નથી તેઓ મમજાવી પગીને તેમની માથે ઢામ લે છે

પ્રકરણ ૨૦ મુ.

વસ્તી

મને ૧૮૭૭ અને ત્યાં પછીથી ૬૭ દસ દસ વર્ષ થયેની વસ્તી ગણતરી પ્રમાણે નચમારી પ્રાંતની વસ્તી નીચે પ્રમાણે હતી

૧૮૭૭	૧૮૮૧	૧૮૯૧	૧૯૦૧	૧૯૧૧
૨,૪૧,૨૫૫,	૨,૮૭,૫૪૯,	૩,૧૮,૪૪૩,	૩,૦૦,૪૪૧,	૩,૩૫,૪૬૭,

આ ઉપરથી જણાવે કે નવસારી પ્રાંતની વસ્તીમાં દરક ગણતરી વખતે વધારે ગણાયો છે. સને ૧૮૭૨ થી ૧૮૮૧ ના દસકામાં એ પ્રાંતની વસ્તીમાં સેંકડે ૧૯-૧૯ ટકા નેટલે વધારો થયો હતો. ત્યાર પછીના સને ૧૮૮૧ થી ૧૮૯૧ ના દસકામાં સેંકડે ૧૧ ટકા ઉપરાંત સહેજ વધારો થયો હતો, સને ૧૮૯૧ થી ૧૯૦૧ ના દસકામાં સંવત ૧૯૫૬ નો મોટો દુકાળ જે છપનીઆના નામે ઓળખાય છે તે પડ્યો હતો તેથી એ દશકામાં આખા રાજ્યની વસ્તી સેંકડે ૨૦ ટકા એટલે કુલ વસ્તીના જે નેટલી ધરી ગઈ હતી. પરંતુ નવસારી પ્રાંત વરસાદના સંબંધમાં બીજા પ્રાંતો કરતાં વધારે અનુકૂળતાવાળો હોવાથી એ પ્રાંતમાં એ દસકામાં માત્ર ૧ ટકા જ વસતી ધરી હતી. ત્યાર પછીના દસકામાં એટલે કે સને ૧૯૦૧ થી ૧૯૧૧ સુધીમાં નવસારી પ્રાંતની વસ્તી નેટલી હતી તેના કરતાં સને ૧૯૧૧ સુધીના ૪૦ વર્ષમાં તે ૩૬ ટકા નેટલી વધી હતી. સને ૧૯૧૧ ની વસ્તી ગણતરી પ્રમાણે નવસારી પ્રાંતમાં કચ્છા અને ગામ કેટલાં છે, વસ્તીવાળાં ઘર કેટલાં છે વસ્તી કેટલી છે અને તે તાલુકાઓમાં કેવી રીતે વહેંચાયેલી છે તે નીચેના કોષ્ટક ઉપરથી જણાવે.

વસ્તી

પ્રાંત મહાલ અને પેટા મહાલ	ક્ષેત્ર ફળ ચો. મા.	કચ્છા	વસ્તીવાળાં ઘર.	કુલ.	પુરુષ.	સ્ત્રી.	દર ચો. મા. નવસારી વસ્તી.
નવસારી પ્રાંત	૧૯૧૪	૬	૬૮૦૬૫	૨૩૫૪૬૭	૧૧૯૨૨૫	૧૧૬૨૪૨	૧૭૫
નવસારી તાલુકો.	૧૨૫	૧	૧૨૫૭૩	૫૫૨૭૦	૨૬૪૭૯	૨૮૭૯૧	૪૪૨
ગણદેવી	૪૬	૨	૭૨૮૬	૩૩૦૫૮	૧૬૬૪૮	૧૬૪૧૦	૭૧૯
પલસાણા	૯૧	૦	૫૨૨૩	૨૪૯૦૮	૧૨૬૪૯	૧૨૫૨૯	૨૭૪
કામરેજ	૧૫૭	૧	૯૨૭૦	૪૧૯૬૯	૨૧૦૦૧	૨૦૯૬૮	૨૬૭
મહુવા	૧૪૩	૦	૭૧૭૭	૩૯૭૪૧	૨૦૨૬૬	૧૯૪૭૫	૨૭૮
વેંકાણા	૧૪૯	૦	૫૮૯૦	૨૭૪૩૧	૧૩૯૮૪	૧૩૪૪૭	૧૮૪
સોનમઠ	૭૮૨	૧	૮૧૦૩	૪૨૬૪૬	૨૧૯૧૪	૨૦૪૭૨	૫૪
ચારા	૩૨૧	૧	૧૦૨૭૮	૫૭૪૭૭	૨૯૪૨૭	૨૮૦૫૦	૧૭૯
વાંકળ પેટા મહાલ	૭૮	૦	૧૮૬૬	૧૦૮૧૨	૫૫૩૭	૫૨૭૫	૧૩૯
ઉમર પાડા	૨૦	૦	૪૦૩	૨૩૫૫	૧૨૬૦	૧૦૯૫	૧૦૭

નવસારી પ્રાંતની વસ્તી મુખ્યત્વે કરીને અંકુત વર્ગની છે. અને એક એ અપવાદ સિવાય જેમની ગણના એ પ્રાંતમાં કચ્છા તરિકે કરવામાં આવી છે, તે પણ ગામડા જેવાં છે. કચ્છામાં રહેનાર વસ્તીનો મોટો ભાગ ખેતીની વસ્તુઓ યનાવવા અથવા તેમનો વેપાર કરવાના ઉદ્યોગમાં રોકાયેલો છે. ઉદ્યોગનું સાદ્ય અને પાશ્વર્ય પદ્ધતિ પ્રમાણેનાં કારખાનાં નવસારી અને બિલીમોરા જેવા એ ત્રણ કચ્છામાં જ નેવામાં આવે છે. એમ માનીને ચાલીએ કે કરવામાં ગણના ગામેની ગંધી વસ્તી વેપાર ઉદ્યોગ

નગરીઠે, અને ગામના નતી ગતી કનગરીઠ, તાપણુ નનસારી પ્રાતની એકદ-
વતી પેટી મેઢડે ૮૮ ટકા ગેતી કનગરીઠ અને માત્ર ૧૦ ટકાજ વેપાજ કરનગરીઠે

ધર ખીજ પ્રાનો કનતા નનમારી પ્રાતમા ૫ બાધવાની દગ કઈ જુદીજ
હોયછ એવા વિવાદ ૧૦ દેાણુ ધરા ૮૫ દર ન એક માણના દેાણુ, અને દરે
૫ને પાછળ સડો હોયછ તેમા ના ૧, વાસચારો વગેરે નાખવાની તથા દેાજ બાધવાની
સન હોયછ પણખરે નકાણે ૫, મુકરન થએલી ગામદાણુની જમીનમાજ બધાયછે
પણુ મોાગદ ચાન અને મના વિગેરે નની મહાતોમા તો સોઢો પોતાની મનામા
આવે રયા છૂટા જવાયા વગ ગાધેછે ક્ષનક્ષ માથે ૫ની મના મનામના દગ ચોરમ
માદતે ૫ની મના ૩ આરેછે રસ્તી માથે વના મના મનામના સરેનાશ ૫
વના પાન માપુસ આવેછે આખા ગાયની મરેરાશ દર ચે ચા માણુસની આવેછે,
અમરનીમા માગચારના આવેછે અને ખીજ પ્રાતોમા ચાની અદગ આવેછે, તેથી
મરખામણીમા નનમારી પ્રાતમા ૫ની મના કમ છે એમ જણાયછે

ધર્મવાર વસ્તી—નવમારી પ્રાતની એકદર નતીના મેઢડે ૬૫ ટકા હિંદુ,
૫૫ ટકા અનાઈ, ૭ ટકા મુસનમાન, ૧ ટકા જૈન અને ૧ ટકા પાસી છે બાકીની
મેઢડે કૃષ્ણ દેવ પ્રિન્તી તથા ખીજ દોમની છ

ધર્મ પ્રમાણે એકદર નતી નીચે પ્રમાણે વહચાયનીછ

પ્રાત અને તાનુમા	હિંદુ,	જૈન,	અનાઈ,	મુસનમાન,	પ્રિન્તી,	પાગસી,	ખીજ
નનસારી પ્રાત	૧૭૧૬૫	૧૭૭	૬૮૬૪	૧૦૧૭	૬૦	૭૧૭૬	૧૬૦
નનમારી તાનુકા	૪૩૭૮૦	૬૪૦	૭૩૩	૫૬૭૬	૩૦	૪૪૦૬	૧૭
ગણુદેવી	૨૬ ૧૫	૫૨૬	૧૭૭૫	૭૧૭૧	૫	૧ ૩૫	૧૧
પનસાણા	૧૩૬૮૮	૬૬	૭૩	૧૦૫૫	૮	૨૬	૦
કામરેજ	૮૪૮૪૩	૬૦૧	૭૭૮	૫૪૬૨	૦	૧૫૦	૧૦૫
મહુવા	૧૭૧૧૩	૧૮૩	૨૮૬૧૮	૧૦૪૬	■	૪૧૦	૬
વેનાબા	૧૮૬૪૪	૩૮૭	૨૬૧૬	૫૬૪૮	૭	૧૧૪	૧૦
મોનગદ	૨૭૫૩૪	૮	૧૪૪૦૫	૨૬	૬	૧૪	૧
વ્યાગ	૧૫૮૨૦	૨૮૮	૩૧૦૬૦	૫૪૬	૧૧	૪૭૨	૪
નાકગ	૨૬૫	૧૩	૧૦૧૧	૧૧૭	૬	૧૧૬	૦
ઉમખાડા	૧૧	■	૧૦૬	■	૮	૩	■

પ્રકરણ ૨૧ મું

ગામો, કરબા તથા પ્રાતના ત્રણ મુખ્ય લાગો.

નનમારી પ્રાતમા લાન કન ગામો ૬૮૭ કે તે પૈખ ૭૬૧ વિધોગી વહીવટના,
૧૫૪ ખીજ વહીવટના અને ૫૭ પનાના વહીવટના ધનામી ત્રણેછે તાનુકારા જૂદા
જૂદા વહીવટના કન કેના ગામોછે તે નીચેના આકાશી જણાગે—

તાલુકો	વિધોદી વહીવટનાં	બીજા વહીવટનાં	પગભાઈ વહીવટનાં	કુલ
	ગામે	ગામે	ગામે	ગામે
નવસારી.	૫૬	■	✓	૬૨
ગણદેવી.	૨૮	૦	૦	૩૦
પત્રસાણા.	૪૫	૦	૬	૫૧
કામરેજ.	૬૯	૦	૩	૭૨
મહુવા.	૬૭	૦	૨	૬૯
મોંગરોળ.	૧૮૮	૦	૧	૧૮૯
બ્યારા.	૧૪૬	૦	૬	૧૫૨
સોનગઢ.	૧૮૯	૧૫૪	૧૫	૩૫૮
કુલ	૭૯૧	૧૫૪	૩૭	૯૮૨

કસ્યા

નાની અગર મોટી સુધરાઈવાળા ૬ કસ્યા નવસારી પ્રાંતમાં છે. તેની કુલ વસ્તી નીચે પ્રમાણે, ૪૨૨૨૧, છે.

નવસારી	૧૭૯૮૨
ગણદેવી	૬૪૮૦
બિલીમોરા	૬૪૬૨
બ્યારા	૪૬૦૪
કોર	૬૩૭૦
સોનગઢ	૨૩૨૧

પશ્ચિમ દિગ્દુસ્થાનમાં આવેલા પારસીઓની મુખ્ય નિવાસભૂમિ નવસારીની વસ્તી ઇ. સ. ૧૯૦૧ માં ૨૧૪૫૨ હતી. તે ઇ. સ. ૧૯૧૨ ની વસ્તીગણતરીમાં ૧૭૬૮૦ થઈ હતી. આ ઘટાડાનું કારણ શ્વેગ છે. આ મહાન વ્યાપિતા સપાટાથી છેલ્લાં ૬૨ વર્ષમાં એક પણ વગસ નવસારી મુક્ત રહ્યું નથી. બિલીમોરા દિનપ્રતિદિન આખા યતુ શહેર છે. તેમાં ઇરા બનાવવાનાં ઘણાં કારખાનાં છે, અને તેથી પામેનાં ગામડાંમાંના ઘણા લોકોને રોજ મળે છે. આ ઇરા તૈયાર થયા પછી મુંબઈ મરાવવામાં આવે છે. ઇરા સિવાય કાંઠાકેટ, નળીયાં, સાશુ, મિથુનતી વગેરે બનાવવાનાં કારખાનાં ઉપડ્યાં છે, અને સુતર કાંતવાની મોટી મીઠ પણ ચલે છે, તેથી બિલીમોરાનું બનિય જળકતું લાગે છે. આ શહેરની વસ્તી ઇ. સ. ૧૯૦૧ માં ૪૬૬૩ હતી. તે વધીને ઇ. સ. ૧૯૧૧ ની વસ્તીગણતરી પ્રમાણે ૬૪૬૨ ની થઈ હતી. ગણદેવી, પડેલાં વેપારનું મુખ્ય મથક હતું પણ બિલીમોરા તથા અમરસાદ તરફથી લરિકાઈ આવતી હોવાથી મુખ્ય વ્યાપારના મથક તરિકે તેનું મહત્ત્વ ઓછું થતું ગયું છે. તોપણ હાલ બિલીમોરા કાળા આંખાં રેલ્વે નીકળવાથી ગણદેવી એ રેલ્વે સ્ટેશન થયેલું હોવાથી હવે એની સ્થિતિ સુધરતી જશે એમ આશા રખાય છે. શ્વેગને લીધે પણ તેની વસ્તીની આખાદીને ઘોઠા પડોંચે છે, તેથી તે વગમમગ હતી તેટલીજ રહી છે. પરંતુ એકંદરે ૫૯૨૭ ઉપરથી વધીને ૬૪૮૨ ઉપર ગએલી હોવાનું છેદી ગણતરી ઉપરથી જણાયું છે. તેનું કારણ એ છે કે વસ્તી-

ગણતરી થઈ તે દિવસે જાણી શકાશે. સઘ ત્યાં બનયો જો અને તેથી પામના ગામ
કામથી પણ લોકો ત્યાં આ ના જતા.

આમોજવાના કારણથી નવસારી પ્રાતના પણ મુખ્ય ભાગ ગણાય છે તેમાંના
પડેયો ભાગ ગત્તો કહેવાય છે અને તેમાં નવસારી, ગણદેવી, પનસાણા અને કામરેજ
એ તાલુકાઓ આવેના છે એમાં વગતી મારી અને ઉજળીઆત જે આ તાલુકાઓની
જમીન કમરુપ કામી અને ચીડણી છે આ ભાગની ગત્તીમાં અનાનના અને કણુબી
જેવા કુશળ એ તોનો મોટો ભાગ છે ગણદેવી તાલુકામાં મોંઘી શ્રેષ્ઠ માગાત જમીન
હોવાથી તેમાં ગત્તીનું પ્રમાણ વધારે છે તેમાં દર ચોરસ માઈલે ૭૧૮ માણસની
મરેરાશ આવે છે વસ્તીના પ્રમાણમાં નવસારી, ગણદેવીથી બીજો નળરે છે, અને જમીન
ની કમરુપતામાં ત તથા કામરેજ ગણદેવીથી બીજો નળરે છે એમાં અનુક્રમે ૪૪૨,
૨૬૭ માણસોની સરેરાશ દર ચોરસ માઈલે આવે છે નવસારી પ્રાતનો બીજો ભાગ
અર્ધા-સારતી મુનક વહેનાય છે જેમાં મુનકા ઓ માગરોળ તાલુકા આવે છે આ અર્ધા
સારતી પ્રદેશમાં મહુનામાં દર ચોરસ માઈલે ૨૭૮ માણસોની સરેરાશ આવે છે, અને
ખેતીની આ લાદી થવાથી તે સપાટામધ સુધરતો જાય છે તેમજ વસ્તીના માહપણમાં
તે એક સાધારણ સારતી માનની બાદ રી રી શકે એમ છે માગરોળ તાલુકામાં ૧૮૪
માણસની સરેરાશ દર ચોરસ માઈલે આવે છે, અને તે કે તે મહુના જેટલો મપાટા-
બધ આગાદ થયો નથી છતાં નવસારી પ્રાતના ત્રીજા ભાગમાં રાત્રી પ્રદેશમાં આવેના
મહાતો કમતા વસ્તીના પ્રમાણમાં અહીંઆતો છે નવસારી પ્રાતના ત્રીજા ભાગને રાત્રી
પ્રદેશ કહે છે અને તેમાં મોનગઢ તથા માગ મજાન અને માકળ તથા ઉમગપાડા પેટા
મહાન આવેના છે આ ચાર તાલુકાઓમાં વગતીનું પ્રમાણ દર ચોરસ માઈલે અનુક્રમે
૫૧, ૧૭૮, ૧૮ ઓ ૧૦૭ માણસોની મરેરાશનું આવે છે આ ગત્તી પ્રદેશમાં વસ્તી
બહુ આછી છે, ઓ મુખ્યત્વે કરાને આ રી પ્રજાની ગતેની છે વિયોગીનો દુઃખો
ફાનાથી તથા જમીન આગાદ થવા સાથે કમીક મનતો આપેની હોવાથી આ તાલુ
કાઓમાં પણ ગત્તી સપાટામધ રહેતી જાય છે તાપ્તી રે વે શરૂ થવા પછી રાત્રી
પ્રદેશમાંની પ ત જમીન પણ આગાદ થઈ છે અને તેમાં ગત્તીનું પ્રમાણ ૩૩ થી ૪૫
૮૪ સુધી ચડ્યું, અને થોડા સમયમાં અર્ધા ગત્તી વિભાગ જેટલો વધી જશે ઉમ
પાડા અને માકળ પેટા મહાતોમાં વ તી આછી છે પણ પડેનાના કરતા અહીં પણ
જમીનની માગણી વધી છે આ પ્રદેશની હા મારી ના હોવાથી તેમજ માન લઈ જવા
લાવવાના સાધન નહિ હોવાથી ગીચ વસ્તીનામાં ગત્તી ના ના લોકો સોનગ તાલુકામાં
જઈ ત્યાં કી જમીન આ લાદે તા અચકાન છે આ ભાગની આગાદી કરવા સાથે
વખતો સમય અનેક ઉપાયો લેનામાં આ માછ ધીમે ધીમે જમન ઓછું થવું હોવાથી
થોડા સમયથી હા સુધરતી ગઈ છે, અને રાત્રીમાં જે રસ્તાઓ કરવામાં આ ના છે,
અથવા જે કરાનો વિચાર આવે, તે દૂર થશે એટલે મો માગ તાલુકા પણ માનના
કરતા ગત્તીના પ્રમાણમાં વધવા નહિ જશે નહિ

પ્રકરણ ૨૨ મું.

વસ્તીના પ્રકાર તથા ન્યાતો.

હિંદુઓ:—પ્રાંતની એકંદર વસ્તીના ૬૫ ટકા હિંદુ છે. અનાર્થ શોકો જે પહેલાં પોતાને અનાર્થ તરિકે લખાવતા હતા તેમનું વક્ષણ હવે પોતાને હિંદુ લખાવવા તરફ થતું જાય છે. તેથી જે શોકોએ વસ્તી ગણતરી વખતે હિંદુ લખાવ્યા છે, તે બધા હિંદુ જ હશે એમ કાગલું નથી. ઇ. સ. ૧૯૦૧ ની વસ્તી ગણતરી વખતે રાજ્યની અનાર્થ વસ્તી જે જણાઈ હતી તે ત્યારપછી છેલ્લી વસ્તી ગણતરીમાં કમી થઈ છે. એ ઉપરથી એમ લાગે છે કે કેળવણીના અનાર્થો હવે પોતાને પોતાની મૂળ જાતથી ન ઓળખાવતાં હિંદુ તરીકે ઓળખાવવા લાગ્યા છે, અને તેથી હિંદુની વસ્તી વાર્તાવિક જે છે તે કરતાં વધારે જણાય છે. હિંદુ વસ્તીમાં, બ્રાહ્મણ, વાણીયા, કણબી વગેરે જૂદા જૂદા ન્યાતો હોય છે, અને તેમના રીતરિવાજ પણ જૂદા જૂદા હોય છે. આ વિશે કેટલીક મુખ્ય મુખ્ય હકીકત ન્યાતોનું વિવેચન કરતી વખત આગળ આપવામાં આવશે. હિંદુ ધર્મમાં ઘણા પંથ છે, તેના મુખ્ય વિભાગ ત્રીણે પ્રમાણે ધર્મ શકે. (૧) વૈદિક અને પારાશિક દેવતાઓને માન આપનારા. જેમકે શંખ, શક્તિ અને વૈષ્ણવ. વૈષ્ણવ પંથના રામાનુજ, રામાનંદી, વક્ત્રલાચાર્ય, સ્વામીનારાયણ વગેરે પેદા પંથ છે. (૨) વૈદિક અને પારાશિક દેવતાઓને નહિ માનનારા. આમાં કપીરપંથી, બીરપંથી, પ્રણામી, દાદુપંથી અને એવા જ બીજા પંથોનો સમાવેશ થાય છે. હિંદુઓમાં ત્રીજો મુખ્ય પંથ મુસલમાન ઓલીઆઓને માનનારો છે. આમાં પીરાણા એ પંથ મુખ્ય છે.

મુસલમાન:—એકંદર મુસલમાનની વસ્તીના ૩ ઉપરાંત, નવસારી, કામરેજ અને માંગરોળમાં છે. ગંજુદેવી પક્ષસાણા અને મહુવામાં પણ મુસલમાનની વસ્તી સારી છે. નવસારી પ્રાંતની મુસલમાન પ્રતીમાં ઘણેભાગે વહોરા શોક છે. તેઓ મૂળમાં હિંદુ કણબી અગર રજપુત છતાં (૧૪ મા ૧૫ મા સદકામાં) વટકાઈ મુસલમાન થયેલા છે. તેઓ ગુજરાતી ભાષા બોલે છે, અને જાગૃતીના રોટલા, દાળ ખીચડી વગેરે ખાય છે. તેઓ માછલી અને માંસ ખાય છે ખરા પણ દારૂ પીતા નથી. કેટલાકના નામ હજુ પણ અજુભાઈ, ગાંધીભાઈ વગેરે ગુજરાતી શબ્દો જવાં હોય છે. કેટલાકને મુસલમાન નામમાં કંઈ ફેરફાર કરી નામ રાખેલાં હોય છે. જેમકે ઇશ્વાહીમને જલ્લે ઇશુ અથવા ઇમ્મો, મુસલમેને જલ્લે ઇસિદ, કાતિમાને જલ્લે કાટુડી, ખતીજને જલ્લે ખાજ. આ શોકોનું વક્ષણ દિનપ્રતિદિન ખેતીમાંથી વેપાર તંદુર અને ગુજરાતી ભાષામાંથી ઉડુંભાષા તંદુર થતું જાય છે. વહોરા શિવાય મોમના, મતીઆ, અને શેખ એ નામથી ઓળખાતા પીરાણાપંથી મુસલમાનો પણ હોય છે. પીરાણાપંથનું નામ અમદાવાદથી અગિનકોણમાં પીરાણા નામના ગામ ઉપરથી પડેલું છે. એવું કહેવાય છે કે ઈમામશા નામના એક શાયા ઇમલામીઆ સૈયદે ૧૬ મા સદકામાં ગુજરાતના ઘણા કણબીઓને ચમત્કાર ગતાવી મુસલમાન ધર્મ અંગીકાર કરાવ્યો હતો. કેટલાક “હિંદુ જનજાણુઓ કાશી જતાં, વસ્તીમાં પીગણા આગળ મુકામ નાખી પડ્યા હતા, ત્યાં ઇમામશાદ તેમને મળ્યા” ને તેમને કહ્યું “માગ કલ્યા પ્રમાણે કરો તો અહીંઆં બેઠાં કાશી જતાવ”. કેટલાક જનજાણુઓ ઇમામ મદનું કહ્યું ન માનતાં આગળ ચાલ્યા ગયા, પણ કેટલાક તેનું કહેવું માની

ત્રા રહ્યા તમન ત્રા મંડ દયામયોદ્ધુકાનો મતાત્રી, ગગાનના ના ના બુ ને
 ઉપગ્રથી તેઓએ ઈમામતાને પોતા ॥ યુર ગિક માન્યા જેઓએ મુમનમા ॥ ધમ
 અગીકાન થયો તેઓ મોમ ॥ કુત્રાસા ને જેઓએ અડા મુમનમાન ધમ ને અન
 હિદુ ધમ ॥ મ્યો તેઓ મતીઆ કડનાસા એસા ॥ પ્રકા ના મીગન કુ નાક લોકા મેખ
 અથવા શેખજ કડનાસા મોમ ॥ મતીસા અગે ગખ પીનાપુત્રી કહેનાય ॥ ઇનામ
 સાહના અથ ॥ જેના અથર્ વેદતા આધા મતામેતો ॥ ને પીનાપુત્રીઓ સાથે ॥
 તેમ ॥ રીતગિનાજ અ ધા હિદુ આ ॥ અ ધા મુમનમાન જેના ॥ મતીઆ લોકાનુ નનખ
 ૧ ॥ પ્રતિદિ ॥ પોતાનુ મુસનમાની નનથુ ૬ વરી હિદુ ધમ તન્દ આનનાનુ ॥ મન
 ૧૮/૦ મા નિર્મળદાસ નામના એક ગમા ૧૬ માધુના પોધથી જ નાક મતીઆ
 પીનાપુત્રી ધાડી દર્ધ પીગણા-મનાઆન બદન વેધુન-મતીઆ તરીક પોતાને ઓગ
 ખાનના નાગાઈ, વહોરા, મતીઆ નગેરે પ્રકારના મુસનમાન મિનાર મેખ જેખ તાર્ધ
 તુર્કી જ્ઞમ, પકાણુ વગેરે જાતના મસનમા ॥ પણ નવમાન મણુદેવી કામરેન નગેર
 તાનુકામા ॥

જૈન — જૈનાની નતા નનમારી મણુદેવી કામરેન ન ના, માગરાગ અ ॥
 પારા મહાલોમા ૯ હિદુ નાળીઆઓમા મટલાક જૈન અને કે નાક હિદુ હોન
 થયુ માગવાડી વાપીઆ ના કરીને જે ॥ હોયછ જૈન ધર્મ જુદની પહેના સુમાર
 ૦૦૦ ને ૫ પાર્શ્વનાથ નામ ॥ મહાત્માએ આપા કર્યો નો ૬ સ પૂર્વે પદ
 મા પટણા પામે નથલી ગામમા ધર્માન અથવા મ ૧ ની નામના કાત્રીય નાનુમા
 જન્મ્યા હતો તેણુ જૈન ધમ મુધાર્યો અને વધાર્યો મજાવીર પોતાનુ મન ૭તી લીધુ
 તે ઉપગ્રથી તે ૭ત એટલે છતનાસા કહેનાયા એટલે તે ઉપગ્રથી તેમણે સ્થાપેતો ધમ
 ૭ ॥ વંશનાજ મજાવીર, ૭તેશ્વર, અડત મર્ગજ બગવત એ નગેર ખી ન નામધા
 પણ ઓગખાન ૯ જન ધમની ખાશિત એ છે ૬ એ ધમ મા વેદ અને કાલજોન
 મર્વાપરીપા માન્ય ગખનામા આનતુ નથા ૭ ॥ ધમના ઉદન આપ ૬ અનાર
 એ મધાન મોદા આપવાનો ૭ ૭ ॥ લોકો સપ્ટિ પેદા ૭ ॥ તરીક મધિગને ના ૭ત
 નથી પણ સારીય નીર્ધ ૭રોને પ્રભુની ઉપમા આપી પૂજે ૭ પાશ્વ નાથ અને મહાત્રી
 એ મે છે ના નીર્ધ ૭રો દતા ધમગુર એ યતિ અવના માધુ કેનાયછ અ ॥ ગિળ્યા
 ધ્રાન ૬ કડનાજે મોખ મગના ॥ આધન તરીક મ નાન મ નન નન મતવગિન એ
 નથુ મુખ્ય માનનામા આવછ જૈન લોકોમા હિદુધર્મની કેટલીક ખાગતો ધીમે ધીમે
 પેમના લાગીછે તેઓ નિનાળી, હાળી અખાનીજ વગેરે હિદુ તહેવારો પાળેછ, અને
 જ્ઞાતા, વિપ્પુ સિખ મણેછ, વગેરેને પણ પૂજેછે કેટલીક નાતિમા જૈન અને હિદુ ધમ
 પાગનાગઓ અગસપન્સ લગન કરેછ, ઉદાહરણ તરીકે જૈન શ્રીમાળા વાણીઆ વેધુન
 શ્રીમાળા નાણીઆમા લગન કરી નકે ૭ એથી ઉનટ, જૈન ધમની અસ હિદુઓ
 ઉપર પણ યથેલીછે હિદુઓમા આગળ પશુના બનીદાન અપાતા, તે જૈન ધર્મની
 અમરથી ધણે દરજે બધ થયાછે તત્ર મારવા, તળાનમાથી માછના પમડના એ વગેરે
 જૈનોને ના પસંદ છે, તેવી જ રીતે હિદુઓને પણ છે જૈનોમા મુખ્ય પથ ૭ છે,
 પેતામરી અગે નીગમરી શ્વેતામરી જૈના ॥ દેવગમા મુર્તિઓ કપડા પહેના હોન

એની તા ૧૩મી ૬૫૭, અને ત્રીજી આખામાં, નકાદિડ, હીના અને મલના હાલક મર્તિનો ડામેા પાર જમણા હાથ ઉપર ઝેડવેલા હોય છે ફિગમગીઓના દેવગોની મૂર્તિને ત્વ હાતા નથી, તમ આખોમા હીના પખુ માટેના હાતા નથી ગેરેની મૂર્તિનો જમણો હાથ ડાયા હાથ ઉપર હોય છે શ્વેતામ્બરી, માન્મર્ગ હોવાનુ માને છે તારે ફિગમ્બરી મોળ મ્બગ ન માને છે એને મોક્ષ ન મળી શકે એમ શ્વેતામ્બગ માને છે પણ ફિગમગીની માન્યતા એથી ઉતરી છે સુમારે ૪૦૦ વર્ષથી શ્વેતામ્બગીઓમા દુહીઆ મામનો એવ પેટા પથ પડ્યો છે. દુહીઆના દેવળમા મૂર્તિ મિનકુન દોતી નથી

૧. પારસી — પાન્ની લોખી મ્બગ ના અગ્નિકોણમા પાર્મ અથવા કાર્મ નામનુ નમક ૭ ત્યાના મ્બગતની તા તેમના પેગળ જ્યુજ્ય જે ઇ મ પૂર્વે ૫૦૦ ૧૧ ઉપર થઇ ગયા તે નામ ઉપરથી તેમનો ધર્મ જ્યોસ્તી તર્ગિ ઓગખાય છે તાનની છત વના મુમનમાન લોકોના જુનમથી સુમાર ૧૦૦૦ ૧૧ ઉપર કેટલાક પાન્નીઓ મ્બગ લોડી આ દેવમા નારી આ રા, તેમના નશજ તાના પારસી ઇ અનુ કડવાય છે ૨ નેઓ પ્રથમ કારીઆનાડના હીન મરે ઉતર્યા હતા અને ત્યાથી જમણ નજીક મજાલ ગયા હતા મજાલના મિદુરામએ તેમને આશ્રય આપ્યો હતો અને પોતાનો ધર્મ પાગવાની છટ આપી હતી તેની યાદગીરીમા હાન તા એક સ્તબ ઉમેા જનામા આપ્યો ક પારસી લોકો ધર્મપુસ્તક ઝડ અસ્તના, એ નામથી ઓગખાય છે તથા એવી છે કે જરયુજના નખતમા આ પુસ્તકમા ૧૨ લુગ (ભાગ) હતા, પણ તેમાના હાન થોડાજ કાનમ ગ્લાઈ આ પુસ્તક સિવાય કેટલાક ધર્મપુસ્તક ઉપર મીકાઓના પુસ્તક છે ધર્મપુસ્તકોની ભારા ઝડ છે અને દીકાઓની ભાયા પહેનવી છે આ મિનાય કેટલાક ગ્વાયન અગ નિાજના પુસ્તકો ક ધર્મક્રિયાની યાનતમા હિદુ-સ્તાનમા આવેના પારસીઓને શડ રકતો તો તે નિો પોતાના નતનના જરયોસ્તીઓને પૂછાવી મગાવતા, તે ઉપરથી આ પુસ્તકો મ્બચેના છે. પારસીઓ અહુમઝ નામ ના એકજ ઇશ્વરને માને છે અહુમઝદ મિનાય પાન્નીધર્મમા બીજુ જાણિતુ નામ અલિરીમન છે અહુમઝ માણુમની પ્રાર્થના માબજે છે, અને તેનુ બનુ કરે છે, પરંતુ અલિરીમન તેને જોતે જોતે દોગી જાય છે અને પાપ કરાવે છે પારસી લોકો માને છે કે આતમા અમઃ છે અને મજાલ પડી દરક માણુમ પોતાના પુત્ર અગ પાપ પ્રમાણે બહેમ (અગ) અગ મોઝમ (નંડ)મા નયક પાન્ની લોખ અગ્નિ, પાળી, સૂર, ચંદ્ર અને જ્ઞાન નગ્દ નાનની નાગમીવી જુએક તેઓ જ્યુજ્યને અહુમઝ એટલે ખુદાએ મોનતેના પેગમ્બ નર્ગિ માને છે પાન્ની ધર્મનો માગ નજુ નજુ મન્ના મે વાકયોમા હુકામા આની નય તે આ પ્રમાણે—કુમત જત, કુર્ન એટલ પવિત્ર મન, પવિત્ર બોની અ પવિત્ર કૃત્યા, દશ્વને પમદ ૭ અને અગ મા નમ નયકે, મા તે પ્રમાણે ચાનવુ મીજુ નાકય કુમત દ્યુમ, દુર્ગવત એ પ્રમાણ છે તનો અથ એવો છે કે અનાય મન, અનાય બાસ અને અનાય કૃત્યો દશ્વને નાપમદ ૭ અને તે નગ્દમા નમ નય ૭, મા તેથી દુર્ગવતુ પાન્નીઓ અગિ (આતલ) પગદ હોવાથી તેમના દેવગમા તે પૂજન પવિત્ર નવુ નર્ગિ નખવામા આવે, અને તેથી ધર્મના સ્થાનને આતમ બદરામ અને આતશ આદનાન (અગિ યાન) કહે છે ધર્મિગ પાન્નીઓ આતલ

ત્યાં રહ્યા તેમને ત્યાં એક ઇમારતોડુંકાગી ગતારી, મંગાણનાં નાન કરાવ્યું. એ ઉપરથી તેઓએ ઇમારતોડુંકાગી પોતાના ગુરુ તરિકે માન્યા. જેઓએ મુસતમાન ધર્મ અંગીકાર કર્યો તેઓ મોમના કહેવાયા ને જેઓએ અડધા મુસતમાન ધર્મ ને અડધા હિંદુ ધર્મ ગણ્યો તેઓ મનીઆ કહેવાયા. એવાજ પ્રજાના બીજા કેટલાક લોકો ગ્રેખ અથવા શેખડા કહેવાયા. મોમના, મનીઆ અને ગ્રેખ પીગણાપંથી કહેવાયછે. ઇમારતોડુંકાગી ગ્રંથ કે જેમા અર્થ વેદનો આધાર ગતાવેલો છે, ને પીગણાપંથીઓ વાંચેછે. તેમના રીતરિવાજ અડધા હિંદુ અને અડધા મુસતમાન જેવાછે. મનીઆ લોકોનું વસ્ત્ર ત્રિવ્રતિદિન પોતાનું મુસતમાની વસ્ત્ર હું કરી હિંદુ ધર્મ તરફ આવવાનું છે. સન ૧૮૮૦ માં નિર્મળદાસ નામના એક રામાનંદી સાધુના બોધથી કેટલાક મનીઆ પીગણાપંથ છોડી હઈ પીગણા-મનીઆને બદલે વૈષ્ણવ-મનીઆ તરીકે પોતાને ઓળખાવવા લાગ્યાં, વહોરા, મનીઆ વગેરે પ્રકારના મુસતમાન સિવાય કૈયદ ગ્રેખ, તાર્કી હળમ, પહાણ વગેરે જાનના મુસતમાનો પણ નવસાગી ગણેલી કામરેજ વગેરે તાલુકામાં છે.

જૈન:—જૈનોની વસ્તી નવસારી ગણેલી, કામરેજ, મહુવા, માંગરોળ અને બારા મહાલોમાં છે. હિંદુ વાણીઆઓમાં કેટલાક જૈન અને કેટલાક હિંદુ હોયછે, પણ મારવાડી વાણીઆ ધણું કરીને જૈન હોયછે. જૈન ધર્મ બુદ્ધની પહેલાં સુમારે ૨૦૦ વર્ષ પહેલાં પાર્શ્વનાથ નામના મહાત્માએ સ્થાપન કર્યો હતો. ઇ. સ. પૂર્વે ૫૮૬ માં પટણા પાસે વનથી ગામમાં વર્ધમાન અથવા મહાવીર નામનો ક્ષત્રીય રાજકુમાર જન્મેલો હતો તેણે જૈન ધર્મ સુધાર્યો અને વધાર્યો. મહાવીરે પોતાનું મન છતી લીધું તે ઉપરથી તે છત એટલે છતનાગ કહેવાયા; એટલે તે ઉપરથી તેમણે રસપેલો ધર્મ જે કહેવાયછે. મહાવીર, જીનેશ્વર, અહંત, સર્વજ ભગવંત એ વગેરે બીજા નામથી પણ ઓળખાય છે, જૈન ધર્મની ખાશિયત એ છે કે એ ધર્મમાં વેદ અને બ્રાહ્મણોનું મૂલોપરીપણું માન્ય ગણવામાં આવતું નથી. જૈન ધર્મનો ઉદ્દેશ આર્ય કે અનાર્ય એ બંનેને મોક્ષ આપવાનોછે. જૈન લોકો મુદિ પેદા કરનાર તરીકે ધ્વજને માનતા નથી પણ એવીસ તીર્થંકરોને મળુની ઉપમા આપીને પૂજેછે. પાર્શ્વનાથ અને મહાવીર એ બે છેદવા તીર્થંકરો હતા. ધર્મગુરુ એ યતિ અથવા સાધુ કહેવાયછે, અને શિષ્યો ત્રાયંક કહેવાયછે. મોક્ષ મળવાના સાધન તરીકે સદ્ગાન, સદ્ગર્જન અને સત્યગ્રંથ એ ત્રણ મુખ્ય માનવામાં આવેછે. જૈન લોકોમાં હિંદુધર્મની કેટલીક જાણતો ધીમે ધીમે પેસવા લાગીછે. તેઓ દિવાળી, હોળી, અખાત્રીજ વગેરે હિંદુ તહેવારો પાળેછે, અને બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શિવ, ગણેશ, વગેરેને પણ પૂજેછે. કેટલીક જાતિમાં જૈન અને હિંદુ ધર્મ પાળનારાઓ અસપરમ લગ્ન કરેછે, ઉદાહરણ તરીકે જૈન શ્રીમાળી વાણીઆ વૈષ્ણવ શ્રીમાળી વાણીઆમાં લગ્ન કરી શકે છે. એથી ઉપરાંત, જૈન ધર્મની અસર હિંદુઓ ઉપર પણ થયેલીછે. હિંદુઓમાં આગળ પશુનાં બલીદાન અપાતાં, તે જૈન ધર્મની અસરથી થયે દરજ્જે બંધ થયાંછે. કુતરાં મારવાં, તળાવમાંથી માછલાં પકડવાં એ વગેરે જૈનોને ના પસંદ છે, તેવી જ રીતે હિંદુઓને પણ છે. જૈનોમાં મુખ્ય પંથ બે છે, શ્વેતાંગી અને ટીમંગી. શ્વેતાંગી જૈનોના દેવજમાં મુર્તિઓ, કપડાં પહેરેલાં હોય

એવી નીને ધોડતી હોયછે, અને તેની આંખાનાં, તકાટિક, હીરા વગેરે ધાતુનાં હોયછે. મૂર્તિનો કાષો હાથ જમણા હાથ ઉપર ટેકવેતો હોયછે. દિગંજરીઓના દેવજોની મૂર્તિને વસ્ત્ર ધોનાં નથી, નેમ આંખોમાં હીરા પણ ધાતેવા હોતા નથી. બેટલી મૂર્તિનો જમણો હાથ કાષા હાથ ઉપર હોયછે. શ્વેતામ્બરી, ગાર સ્વર્ગ હોવાનું માનેછે ત્યારે દિગંજરી સોળ સ્વર્ગને માનેછે, સ્ત્રીને મોક્ષ ન મળ્યા શકે એમ શ્વેતામ્બરી માનેછે - પણ દિગંજરીની માન્યતા એથી ઉતરીછે. સુમારે ૪૦૦ વર્ષથી શ્વેતામ્બરીઓમાં હુંદીઆ નામનો એક પેટા પંથ પડ્યોછે. હુંદીઆના દેવજમાં મૂર્તિ ગિલકુલ હોતી નથી.

પારસી:—પારસી લોકો ઇરાનના અગ્નિકોણમાં પાર્સ અથવા ફાર્સ નામનું પરગણું છે ત્યાંના મૂળવતની હતા. તેમના મેગંજર જરથુષ્ટ્ર જે છ. સ. પૂર્વે ૨૫૦૦ વર્ષ ઉપર યજ્ઞ ગયા તેના નામ ઉપરથી તેમનો ધર્મ જરથોસ્તી તરિકે ઓળખાયછે. ઇરાનની છત કરનાર મુસલમાન લોકોના મુલમથી સુમારે ૧૩૦૦ વર્ષ ઉપર કેટલાક પારસીઓ ઇરાન છોડી આ દેશમાં નાશી આવ્યા, તેમના વંશજ હાલના પારસી છે. એધું કહેવાય છે કે નેઓ પ્રથમ કાઠીઆવાડના દીવ બંદરે ઉતર્યા હતા અને ત્યાંથી દમણ નજીક સંજલણ ગયા હતા. સંજલણના હિંદુગણએ તેમને આશ્રય આપ્યો હતો અને પોતાનો ધર્મ પાળવાની છટ આપી હતી. તેની યાદગીરીમાં હાલ ત્યાં એક રતંબ ઉભો કરવામાં આવ્યોછે. પારસી લોકોનું ધર્મપુસ્તક ઝંદ અવસ્તા, એ નામથી ઓળખાયછે. ઇંતકથા એવી છે કે જરથુષ્ટ્રના વખતમાં આ પુસ્તકમાં ૨૧ ગુરુક (ભાગ) હતા, પણ તેમાંના હાલ થોડાજ કાયમ રહ્યાછે. આ પુસ્તક સિવાય કેટલાંક ધર્મપુસ્તક ઉપર દીકાઓનાં પુસ્તક છે. ધર્મપુસ્તકોની ભાષા ઝંદ છે અને દીકાઓની ભાષા પહેલવી છે. આ સિવાય કેટલાંક સ્વાયત અગર ગિવાજનાં પુસ્તકો છે. ધર્મક્રિયાની બાબતમાં હિંદુસ્તાનમાં આવેલા પારસીઓને શક રહેતો તો તે વિષે પોતાના વતનના જરથોસ્તીઓને પૂછાવી મંગાવતા, તે ઉપરથી આ પુસ્તકો મળેલાંછે. પારસીઓ અહુરમઝદ નામના એકજ ઇશ્વરને માનેછે. અહુરમઝદ શિવાય પારસીધર્મમાં બીજું નામીતું નામ અહિરીમનનું છે. અહુરમઝદ માણસની પ્રાર્થના સાંભળેછે, અને તેનું બલું કરેછે; પરંતુ અહિરીમન તેને બોલે રૂતે દોરી જાયછે અને પાપ કરાવેછે. પારસી લોકો માનેછે કે આત્મા અમર છે અને મરણ પછી દરેક માણસ પોતાના પ્રણય અગર પાપ પ્રમાણે બહેસ્ત (સ્વર્ગ) અગર દોઝખ (નરક)માં જાયછે. પારસી લોકો અગ્નિ, પાણી, સૂર્ય, ચંદ્ર અને તારા નગ્ન માનતી ત્રાગમીથી વ્રુએછે. તેઓ જરથુષ્ટ્રને અહુરમઝદ એટલે ખુદાએ મોકલેલા મેગમજ્દ તરિકે માને છે. પારસી ધર્મનો સાગ ત્રણ ત્રણ જગ્નનાં બે વાકયોમાં હુંકામાં આવી જાયછે. તે આ પ્રમાણે:—હુમત, હુગ્ન, હુવર્સ્ન એટલે પવિત્ર મન, પવિત્ર બોલી અને પવિત્ર કૃત્યો, ઇશ્વરને પસંદ છે અને સ્વર્ગમાં લઇ જાયછે, માટે તે પ્રમાણે ચાલવું. બીજું વાકય હુમત હુગ્ન, હુવર્સ્ન એ પ્રમાણે છે. તેનો અર્થ એવો છે કે ખરાબ મન, ખરાબ બાધા અને ખરાબ કૃત્યો ઇશ્વરને નાપસંદ છે અને તે નરકમાં લઇ જાય છે, માટે તેથી દૂર રહેવું. પારસીઓ અગ્નિ (આત્મ) પૂજા હોવાથી તેમના દેવજમાં તે પૂજ્ય પવિત્ર વસ્તુ તરિકે ગખવામાં આવેછે, અને તેથી ધર્મના સ્થાનને આતશ બહેરામ અને આતશ આદરાન (અગિ યાત્ર) કહેછે. ધર્મિષ્ઠ પારસીઓ આતશ

બહેનમમાં દરરોજ બન્યું અને દરેક પારસી મહિનાની ત્રીજ, નવમી, સત્તરમી અને વિસમી તારીખ આતશને માટે ખાસ પવિત્ર ગણાય છે. તેથી એ ચાર દિવસ બધા પારસીઓ આતશ બહેરામમાં બન્યું. પારસીમાં મોખેદ અને બહેદીન એવા બે મુખ્ય વર્ગ છે. જેમ હિંદુઓમાં બ્રાહ્મણ છે તેમ પારસીઓમાં મોખેદ ગણાય છે. લગ્ન મરણ વગેરે દરેક પ્રકારની ધર્મક્રિયા મોખેદ વગર બીજા કોઈથી થઈ શકે નહિ. આતશ બહેરામમાં અગર યજમાનને ત્યાં ધર્મક્રિયા કરવા બેસે તે પહેલાં તેને ૯ દિવસ સુધી કેટલીક ક્રિયાઓ કરવી પડે છે. એ મુદતમાં તે કોઈને અડી શકતો નથી, તેમ જ્યારે ધર્મક્રિયા કરતો હોય ત્યારે બહેદીન સાથે અગર બહેદીનનો ગંધિયો ખોરાક ખાઈ શકતો નથી. પારસી બાળકોને ધર્મની દિલા ૭ થી ૯ વર્ષની ઉંમર દરમિયાન આપવામાં આવે છે, તેને નવજોત કહે છે. એ વખતે તેને સદરોજ(સુદરોજ)એ નામથી ઓળખાવું કરવું પડેલાવે છે, અને કુસ્તી નામથી ઓળખાતી જોનાઈ તેની કેડે બાંધે છે. કુસ્તી પારસીનાં યૈરાં ૨૨ ક્રીષ્ણ ઉતના તાંતણા ગુંથીને બનાવે છે. કેડની આસપાસ ત્રણ વખત વિંટાઈ શકે એટલી તે લાંબી હોય છે. એક વખત કુસ્તી પહેલાં પછી પારસી ધર્મ પ્રમાણે સ્ત્રી પુરુષોએ તે હંમેશાં પહેરવી જ નેહ્યે. કુસ્તી દરરોજ ઘણીવાર હોડી ફરી બાંધવામાં આવે છે, તેમ જુની થાય ત્યારે નવી વાપરવામાં આવે છે. પારસીનું મરણ થાય ત્યારે તેને નવરાવવામાં આવે છે. ઘોળાં ઓખામાં કપડાં પહેરાવવામાં આવે છે અને પગ ઉત્તર તરફ રાખી મુલાડવામાં આવે છે. નજીકમાં ઘીનો દીવો બળતો રાખવામાં આવે છે અને મોખેદ પ્રાર્થના બણે છે અને સુખડ બાળે છે. રવાન (લાસ) લઈ જતાં પહેલાં પારણા આગળ બે મોખેદો ઘેહસારણા નામની પ્રાર્થના બણે છે. લાસને લોદાની ગેહાન (હાંડી)માં મૂકી લઈ જતાં પહેલાં તેનું મોં જોવાને એક કુતરું તેની પાસે લઈ જવામાં આવે છે. લાસ નમેસાદાર નામથી ઓળખાતા અને એજ કામ માટે ખાસ રાખેલા પારસીઓ ઉપાડે છે. લાસના પગ આગળ રાખી ચાર નમેસાદારો હાંડી ઉંચકે છે અને મરનારનાં સગાં ભિંચો અને બીજા અધ્યારો બખેની હાર થઈ એકબીજાને રમાવથી પકડી મુડદાની સીતેર ડગલાં પાછળ, ગંભીરાઈથી ચાલે છે. દોખમા પાસે પહોંચતા તેના બારણાથી કેટલેક છેડે ગેહાન જમીન પર મૂકવામાં આવે છે અને મ્હોં પર ઓરાટેલું કપડું ખોલવામાં આવે છે. આ વખતે હાજર મંડળી મરનારને નમન કરે છે. ત્યારબાદ ગેહાન દોખમાની અંદર લઈ જવામાં આવે છે, અને લાસને ખુલ્લી કરી અંદરના ભાગમાં મૂકવામાં આવે છે, કે તેથી ગીધ વગેરે પક્ષીઓ તેના સહેલાઈથી ભોગ કરી શકે. જે ગામની નજીકમાં દોખમું ન હોય તો લાસને દાટવામાં આવે છે. મરણ પછી ત્રીજે દહાડે પાછવે પહેરે ઉઠમણું થાય છે તે વખતે સગાં રોહીઓ દિકાસા માટે આવે છે. ચોથે દિવસે મોખેદોને જમાડવામાં આવે છે. દશમે તેમજ મરણ પછી પહેલા વર્ષમાં દર મહિને મરણતિથિને દહાડે ને ત્યારપછી દર વરસે મરણતિથિને દહાડે મરનારના હિત માટે ધર્મક્રિયા કરવામાં આવે છે.

આખા રાજ્યમાં પારસીની વસ્તી ૭૯૫૫ છે. તે પૈકી લગભગ ૯૦ ટકા જેટલી નવસારી પ્રાંતમાં છે. નવસારી પ્રાંતની પારસી વસ્તી પૈકી મુખ્ય ભાગ નવસારી (૪૪૦૪) ને ગણતેવી (૧૩૩૫) તાલુકામાં છે. ઇતર કેકાણે પારમીઓની વસ્તી થોડી થોડી છે, તે ખેતી વેપાર અગર ફાદ તાડીની દુકાન ચલાવવામાં રોકાયેલી રહે છે. નવસારી એ

પારસી લોકોનું વિનાયક ગણાય છે. હિંદુસ્તાનના બૃહદ્ બૃહદ્ ભાગમાં વેપાર ધંધામાં તેમજ કાયદાશાસ્ત્રી, દાકતરો વિગેરે શિક્ષિત અને ગણ્યતા થયેલા ધણી પારસીઓ નવસારી સાથે સંબંધ ધરાવતા માન્ય પડે છે. આખી કોમમાં પ્રખ્યાત થયેલા સર જમશેદજી હાટભાઈ જાટલોવાળા અને જમશેદજી નસરવાનજી ટાટા તથા શ્રીયુત દાદાભાઈ નવરોજી મૂળમાં નવસારીનાજ વતની હતા. એ શિવાય ખીજા ધણી ગણ્યતા નામનો સંબંધ પણ એક અગર બીજી રીતે નવસારી સાથે છે.

અનાયઃ અથવા કાળીપરજ:—જે લોકોને સામાન્ય રીતે " કાળીપરજ " તરિકે ઓળખવામાં આવે છે તે લોકોની વસ્તી નવસારી પ્રાંતની એકંદ્ર વસ્તીના એક ચતુર્થાંશ જેટલી છે. કાળીપ્રત અથવા ' કાળી પ્રજા ' ઉપરથી કાળીપરજ શબ્દ થયેલો એમ લાગે છે. તેમના શરીરના સામાન્ય રીતે કાળા રંગ ઉપરથી એ નામ આપવામાં આવ્યું હોય એમ ધારવામાં આવે છે. વળી તોછડી બેઠકીમાં ખીજા લોકો તેમને ' નરડા ' પણ કહે છે. કાળીપરજના લોકો આ દેશના અસલ વતનીઓના વંશના છે. આર્ય લોકો હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા ત્યારે આ દેશના અસલ વતનીઓને અનાય કહેવા લાગ્યા એમ ઋગવેદમાં જણાવેલું છે. વેદમાં અનાય લોકોને કાચુ ખાંસ ખાનારા અને કાયદા વિનાના વર્ણવ્યા છે; અને પાંછળથી કેટલાક સુધરેલા અનાયને ધર્મની વિધિવાળા અને પરલોક પ્રાપ્તિની ઇચ્છાવાળા જણાવ્યા છે. અનાય લોકો હિંદુસ્તાનમાં ક્યારે આવ્યા તથા તેમનું મૂળ રહેઠાણ ક્યાં હતું તે અઘાપિ સુધી જરોળર માત્રમ પડ્યું નથી પણ તેઓ ટિબેટ અને બ્રહ્મદેશમાંથી હિંદુસ્તાનમાં ઉતરી આવ્યા હશે એમ ઘણાનું ધારણ છે. નવા આવેલા અનાય લોકો જેમ આવતા ગયા તેમ તેમના ત્રાસ તથા દુશ્મણી અનાય લોકો સપાટ ભૂમિ ઉપરથી ખસતા જઈ જંગલ અને કુંગરવાળા પ્રદેશ તરફ ખસતા ગયા હોવા જોઈએ. અનાય લોકો ગુજરાતમાં આવ્યા ત્યારે તેમાંનો લગભગ સઘળો પ્રદેશ અરણ્યમય હતા. તે પૈકી નર્મદાની દક્ષિણે ભરૂચથી માંડી વસાઈ અને સોપારા સુધી હંડકારણ્ય ગણાતું. શિકારી પશુઓને હાંકી મૂકવામાં આવે છે, ત્યારે તે વસ્તી વગરના પ્રદેશમાં જઈ રહે છે અને કુંગર જાડી વગેરે તેમનાં રહેઠાણ થઈ પડે છે, તેજ પ્રમાણે આર્ય લોકો અનાય લોકોના પ્રદેશમાં આવીને વસવા લાગ્યા અને જંગલો કપાતાં ગયાં તેમ તેમ અનાય લોકો જ્યાંતા ગયા અને જંગલ તથા કુંગરોમાં રહેવા લાગ્યા. નવસારી પ્રાંત પૈકી સોનગઢ, વ્યારા મહુવા અને વાંકજ મહાલેના કેટલાક ભાગ જંગલ અને કુંગરાથી ભગાયેલા છે તેથી એમ લાગે છે કે જ્યારે પશ્ચિમ દિશા તરફનો સપાટ પ્રદેશ આર્ય લોકોએ કબજે લીધો હશે ત્યારે અનાય લોકો આ કુંગર અને જંગલથી ભરેલા પ્રદેશમાં વસ્તી કરી રહ્યા હશે. મરદદ ઉપર આવેલા ડાંગ, રાગલ પીપળા અને વાંસદાનાં જંગલના અને કુંગરના પ્રદેશમાં પણ અનાય લોકોની વસ્તી તેજ પ્રમાણે થયેલી હોવી જોઈએ. ધીમે ધીમે આર્ય લોકોની ખીજ જેમ જેમ ઓછી થતી ગઈ તેમ તેમ અનાય લોકો તેમના સંબંધમાં આવવા લાગ્યા. અનાયો પ્રથમ રાની પ્રદેશમાં ખસતા જતા હતા. તે ધીમે ધીમે ગસ્તી પ્રદેશમાં પણ વસ્તી કરવા લાગ્યાં છે. કેટલાક તે પોતાનાં જંગલનાં ઘરબાર છોડી ગસ્તી ભાગમાં ગયા તરીકે રહેવા લાગ્યાં છે. આર્ય લોકો માથેના વધતા જતા સંબંધથી તથા ધીમંત સરકાર

ગણુ આયુધ ધારણ કરતો, ખેતીનું કામ કરતો અને પુરોહિતનું કામ પણ કરતો. પણ હિંદુસ્તાનમાં પેલાં પછી ધીમે ધીમે જ્યારે આ સમાજ જેમ જેમ વધારે ગુચવાડા ભરેલી થતી ગઈ તેમ તેમ તેના જૂદા જૂદા વર્ગ પડી ગયા. આર્યો પંચગમમાં રહ્યાં ત્યાં સુધી તેમનામાં ત્રણ પંક્તિઓ અગર વર્ગ હતા. જેઓ પહેલી પંક્તિમાં હોઈ દેવની પૂજા શી રીતે કરવી તે જાણતા હતા અને જેમણે ઈશ્વરની સ્તુતિવાળા આલ્મણ પ્રથે રચ્યા હતા તેઓ આલ્મણ કહેવાયા. જેઓ રાજકિય બાબતમાં આગેવાની ભર્યો ભાગ લેતા અને લશ્કરમાં લડતા તેઓ બીજી પંક્તિના એટલે ક્ષત્રીય કહેવાયા, અને આખીની જે ત્રીજી પંક્તિમાં ગણાયા તે વૈશ્ય એટલે સામાન્ય શ્રેણી તરિકે ઓળખાવા લાગ્યા. આ ત્રણ વર્ગની એક સમાજ થઈ અને જે અનાર્યો આર્યોને ગરણે આવ્યા હતા તેમને પણ દાસ એ નામ આપી તે સમાજમાં ઘડ તરિકે રાખવામાં આવ્યા. સમાજના આ પ્રમાણે ચાર વર્ગો થયા. તેમાંનો અંદર અંદરનો બેદ લગન ન્યાતોની માફક સખત નહોતો. ક્ષત્રિયોની જાતો હતી અને આલ્મણોનાં ગોત્ર હતાં પણ દાસની ન્યાત જેવું સખત અંધારણ નહોતું. ક્ષત્રિય આલ્મણ થઈ શકતો અને આલ્મણ ક્ષત્રિય થઈ શકતા. કન્યા પોતાના વર્ગમાંથી અગર બીજા વર્ગોમાંથી લઈ શકતી.

ખેતી કરનાર વર્ગ.

કણુખી:—મતીઆ કણુખીની વસ્તી માત્ર નવસારી પ્રાંતમાં જ છે. તેઓ મૂળમાં હિંદુ કણુખી હતા પણ પાછળથી તેઓએ મુસલમાની ધર્મ સ્વીકાર્યો ત્યારથી તેઓ મુસલમાન ગણાય છે. પરંતુ હાલમાં તેમના મૂળ હિંદુધર્મ તરફ તેઓનું વલણ વધતું જાય છે, અને તેથી હિંદુઓના આચારવિચાર તેઓ અદલ કરતાં જાય છે. કણુખી શોડાની વસ્તી આ પ્રાંતમાં ઘણી છે. તેઓ રામના પુત્ર કવ કુશથી પોતાની ઉત્પત્તિ માને છે. તેઓ અયોધ્યાથી ખસીને મથુરાના મુસલમાન મુસલમાન ને ત્યાંથી ચારવાડમાં ને પછી ગુજરાતમાં આવીને આશરે બે હજાર વરસ ઉપર વસ્યા, એમ કહેવાય છે. કણુખીમાં મુખ્ય શ્રેણિ અને કડવા છે.

લેઉવા:—લેઉઆ કડવાને એટી વહેવાર નથી પણ તેઓ સાથે જન્મે છે ને દેખાવ તથા જાતિરીતીમાં ઘણું કરીને મળતા છે. લેઉવાની સંખ્યા ઘણી મોટી છે. તેના બે વર્ગ છે (૧) ખેતી કરનાર ને (૨) કારીગર. શહેર કસબામાં રહેનારા લેઉવા વણકર (સુતર તથા રેશમના), રંગારા ને છાપગરનો ધંધો કરે છે. ગામડામાં રહેનારા ખેતી કરે છે. તેઓ ચરોતરમાંથી સુરત નવસારી તરફ સુમારે ત્રણ મો વર્ષ ઉપર આવેલા હોય એમ જાણે છે. હજુ પણ તેમાંના કેટલાક નારીયા, સોજતરિયા વગેરે અટકથી ઓળખાય છે. નવસારી તરફના લેઉવામાં નાતરંનો રિવાજ છે. નાતરંની રીત એવી છે કે પુરુષ થોડાં સગાંસંજાંથી (પુરુષ તથા યુવતીઓ સાથે) જેની સાથે નાતરં કરવું હોય તેને ઘેર જાય છે. ત્યાં એક કેકાણે અખોટ ધર્મ તે ઉપર સાથીઆ પુર્યાં હોય છે, અને એ પાટલા મૂકેલા હોય છે, તે ઉપર બે ત્રણ છંડાંની ગાંડીને બેસે છે. ભીંત ઉપર અથવા ખાવાનાં પાન ઉપર ગણપતી ચીતરેલા હોય છે. ગણપતીનો પાટલો ને વરવડનો પાટલો એ બન્ને વચ્ચે તપેલામાં દીવો હોય છે. પછી ગોત્ર ગણપતી પૂજન તથા દીપપૂજન કરાવીને તપેના ઉપર ચાંચી ટાંકે ને બેઠેને ગોળ ખવડાવે છે. ત્યાં કોઈ મોવાસણને

હાજર રહેવા દેવામાં આવતો નથી.

કડવા.—કડવા પોતાની ઉત્પત્તિ માટે કહે છે કે ઉમાએ માટીનાં પુતળાં બનાવ્યાં અને શિવે તેને મહાવન કરી એક ગામમાં વાસ આપ્યો. એ લોકે ગામનું નામ ઉમાએ આપ્યું ને ત્યાં તેનું દહેરું બંધાવ્યું. એ ગામ દાન ઉઝા એ નામથી ઓળખાય છે, એ કુંજદેવીને માનતા ચઢાવવાને બહુ દુરથી પણ કડવાઓ જાય છે. અગીઆર અગીઆર વર્ષ કેટલાક બ્રાહ્મણ ગૌર જોધાને ઉઝા ગામના બે પટેલ ઉમાયાને દહેરે જઈ પૂજા કરીને ચીઠ્ઠીઓ નાખે છે ને લગ્ન આ સાન કે બીજે વર્ષે થાય તે નક્કી કડવાને ચીઠ્ઠીથી જે ઉત્તર મળે તે વર્ષ આખી ન્યાતમાં લગ્નનું હરાવે છે. એને “ કડવાની દેવી બોલી ” એમ કહે છે. પછી જોપીઓ દહાડો નક્કી કરે છે એ દહાડો માર્ચથી તે જુન સુધીમાં કોઈ દિવસ હરાવે છે. વર્ષ તથા દિવસ નક્કી થયા કે બ્રાહ્મણ ગૌર ગામે ગામ જઈ કડવાઓને જાણ કરે છે ને તેઓ બહુ ગજ થઈ તેઓનો સારો સત્કાર કરે છે પછી હરાવેલે દિવસે કડવા કણ્ઠીઓ પોતપોતાના ગામમાં પણ સૌ એક જ દિવસે છોકરીઓને પરણાવે છે. કદાપિ લાયક વગ ના મળ્યો હોય ને બીજાં અગીઆર વર્ષમાં છોકરી બહુ મોટી થઈ જાય તેનું હોય તો તે છોકરીને કુનના દડા સાથે પરણાવે છે. પછી દડાને કુવામાં નાંખી દે છે એટલે જાણે તે છોકરી ગંડાઈ. એ પછી નાતરાંની રીતનાં લગ્ન ગમે ત્યારે થઈ શકે. બીજી રીત એવી છે કે કોઈ પગલું નાણાંની લાલચે છોકરી સાથે પરણે ને પરણી રહે કે તરત જ તેને તનાક આપે. કહેવા અને કડવા કણ્ઠી જે કે જૈન નથી તો પણ જીવદયા ગમે છે. ખેતરને વણસાડનાર હરણ વાંદરાં પક્ષી જીવદાં વગેરેને તેઓ હાકી મેલે છે પણ મારતા નથી. તેઓ મહેનતુ, કર-કસરથી રહેનારા, દરેક જાતની જમીનની ખાશિયત સમજેલા ને દરેક પાક સારો કરવાને જોષ્ટી ચીજોથી સારી પેઠે જાણીતા છે.

આંજણા:—આંજણા લોકો કેટલીક વાતમાં રૂઝપુત જેવા છે. તેઓ થેટાં તથા બકરાંનું માસ ખાય છે, દાઢ પીએ છે, ને જેઓ ખેતી નથી કરતા તેઓ રૂઝપુતનો પહેરવેશ ગમે છે ને સ્ત્રીઓને બહાર કાઢતા નથી તેઓ જો કે સિપાઈનો ધંધો કરનારા નથી તોપણ હંગામાના વખતમાં ચિટીશ ગળ્યની શરૂઆતમાં તેઓએ હથીઆર વધ રૂઝપુતની પેઠે માદમ કરીને પોતાનાં ઢોર તથા ખેતરનો જર્વાવ કર્યો હતો. ખેતી કામમાં તેઓ રૂઝપુત કરતાં જર્વારે સારા પણ કણ્ઠી જેવા મહેનતુ કે કરકસરીઆ નથી.

મતીઆ:—મતીઆ પીગણાના પીરને માનનારા છે તેઓમાંનાં ધણા હિંદુધર્મ પાળનારા છે પંતુ મુઘાને દારે છે. એ વિના પહેરવેશ રીતબાત વગેરેમાં તેઓ પોતાના મૂળ જાત વેળાની છે તેનાથી જૂદા પડતા નથી.

બ્રાહ્મણ:—વડોદરા નજીની કુલ બ્રાહ્મણ વસ્તીનો સાતમો ભાગ નવસારી પ્રાંતમાં વસે છે. નીચેના કોલકમાં જતાં પ્રમાણે જૂદી જૂદી જાતના બ્રાહ્મણો નવસારી પ્રાંતમાં છે. અનાવનાની વસ્તી વડોદરા નજીમાં ફક્ત નવસારી પ્રાંતમાં જ માન્ય પડે છે, પરંતુ નોકની વગેરે કારણથી બીજા પ્રાંતમાં જઈ રહેલા લોકમાં જણાય છે.

અનાવના	૬૫૫૯	મોલ	૧૬૬૬
ઓદીયા	૨૦૬૧	નાગ	૭૮

દેશસ્થ

૧૨૩

બીજા

૧૪૧૪

મેવાડા

૨૩૫

કુલ ૧૫૭૬૭

અનાવસા:—અનાવસા આ પ્રાંતના સર્વોપરિ ખેડુત છે. તેઓનો મૂળ વાસ મહુવા તરફ અનાવસ ગામ આગળ હોતો. તેઓ ભાડેલા કે ખાસ્તાન એ નામે ઓળખાય છે. સુરત પાસે કતાર ગામના ભાડેલાનાં કેટલાંક કુટુંબની અટક કનોડા છે. ઉદી આના ખેડુત બ્રાહ્મણ અને સિદ્ધપુરમાં વસેલા કેટલાક બ્રાહ્મણ પણ ખાસ્તાન કહેવાય છે. આગ્રા ઇલાકાના એટવા તાલુકામાં બ્રાહ્મણોનો એક ખેડુતવર્ગ છે, તે ભાડેલા કહેવાય છે. ભાડેલામાં બે અટક છે. વસી એટલે જ્યાં પ્રથમ વસ્તી કરેલી ત્યાંજ રહેલા તે અને નાયક એટલે અસહ કેકાણેથી ખસી બીજા કેકાણે જઈ વસ્તી કરેલી તે. કનોડ મહારાજાનના, મોટે ખાસ્તાન, એમ એક અંગ્રેજ કહેછે પણ સમસ્ત જન ઉપરથી ખાસ્તાન હોવાનો સંભવ વિરોધ છે. એનો અર્થ અમુક એક કુળના માણસોનો મોટો જથ્થો એટલે મોટા જથ્થાવાળા એવા થાયછે. ખાસ્તાન મોની એવી એક ગાંતિ પણ છે. ભાડેલા, એ અષ્ટ દિનનો અપવ્રસ હોય એમ લાગેછે. કહેવાય છે કે કુંગરવાસીઓને રામે બ્રાહ્મણ કીધા હતા તે અનાવસા. અનાવસાની ગાંતિમાં કોઈ પણ માણસ બિશુક નથી. સધળા અધ્યાયક ગૃહસ્થો છે. તેઓમાં બ્રાહ્મણોનું નિત્ય કર્મ પણ કરવાવાળા થોડા છે, અને નૈમિત્તિક કર્મ તેઓ કુંજગર કે બીજા કોઈ પાસે કરાવેછે, તે ઔદિચ કે મોડું બ્રાહ્મણ હોયછે. વળી તેઓની ગણના યજુર્વેદીને શ્રેણીમાં થાયછે. જેમ ધર્મની બાળતામાં તેમ ગાંતિમાં ધારાના અમત બાળતા પણ તેઓ ઝાઝી દરકાર ગણતા નથી. વેદ, વાણી અને રીતમાં તેઓ ઓછા મુઘડ છે તોપણ નિત્ય વિદ્યાર્થી, સંતોષી, સમયે સાહસિક અને મોટાઈને ઇચ્છનારાછે. પરાણીની ખાતર કાવામાં તેઓ સારા કહેવાયછે. પોણામે વર્ષ ઉપર થણું કરીને સધળા જમીનને ખેતીના સંબંધમાં હતા. જે કે આજે પણ મોટા ભાગ ખેતી કરેછે તોપણ કેટલાક વાંચતાં લખતાં શીખીને ગામના નવાડી તથા ગામના મહેતાશ થયાછે, કેટલાક ધંધો કરેછે, કેટલાક વકીલ છે, ને થોડાક સરકારી નોકરીમાં મોટા બરોંસાના ને જવાબદારીના દરજ્જા ઉપર ચડયાછે. મંસારી રિથતિએ અનાવસામાં દેસાઈ ને ભાડેલા એવા બે વર્ગ છે. પેશવાઈમાં ને અંગ્રેજ રાજ્યની શરૂઆતમાં કેટલાક અનાવસાઓ મુઝકની ઉપજ ઉધરાવનારા કે તેના ઇજ્જત રાખનારા કે મામેની મંબાઈ રાખનારા અધિકારી હોવાથી દેસાઈએ નામ ધરાવતા થયા. કેટલાક બહુ ધન તથા સત્તા મેળવીને જમીનદાર કે તાલુકદાર એ નામે પદવીવાળા કહેવાયથી બંને બંને ત્રણસો ત્રણસો હાજી મુલામ ગણતા થયાં. ઉપરી સરકારની બેઠકારીમાં કેટલાકે આપ અખત્યારી ચલાવી કરો મુઝા ખેડુતોને પોતાનાં તાબેદાર કરી મૂક્યા હતા. મરકારે ઇજ્જતનો ચાન બંધ કરી ખાતાબંધીની ગીત દાખવ કરી તેથી દેસાઈઓની સત્તાએક ઓછી થઈ ગઈ અને તેઓ નિર્ધન થયા. ઉપર પ્રમાણે દેસાઈ કુળ બંધાઈ તે વર્ગ ઉંચો મનાયો ને આજે પણ તેમાંનાં ત્રણ ઘર ગણદેવી, પતસાણા ને મહુવામાં જિયાં છે, એમ સૌ અનાવસા માનેછે. દેસાઈ કુળની દીકરી દેસાઈ કુળમાંજ જાયછે. વળી ભાડેલા વર્ગમાંના ધનવંતો પોતાની દીકરી દેસાઈને આપવામાં મોડું માન માની લેછે. દેસાઈ વર્ગ પછે બાગે નિર્ધનછે. વળી દીકરી પગલાવવાનો ખગ્ગ કુળની ગીત પ્રમાણે

બહુ હોવાથી તેમને બહુ વેડવું પડે છે. દીકરીનાં ઢગનના તે કણોને ઘેર ત્યારે સુપ-
ડાની રીતનો, તેને ખીમત આવે ત્યારે, બાળક અવતરે ત્યારે, ને એને લઈ સાસરે ગય
ત્યારે સપડાંની રીતનો નેના આપને કેટલોક ખર્ચ કરવો પડે છે, ને તે એટલો ભાર હોય છે
કે ધણી છોકરીઓવાળા દેસાંને પોતાની જમીન તથા ઘર ખીરો મકાનાં પડેલાં, એવા
ઘણાક માખના બન્યાં છે, ને એજ કારણથી કેટલીક છોકરીઓ ૨૦-૨૫ વર્ષની થતાં સુધી
માસરે જીવ શરી નથી. દેસાં કુળમાં દીકરીનો જન્મ એ મોટા સંતાપ મનાય છે.
વાંકડાની રીત તરિકે વગ પહેતાં રૂ. ૫૦૦ થી તે રૂ. ૧૦૦૦ સુધી રોકડા કે જાણસ
અને બે મણથી દમ મણ સુધી વી, દીકરીનો આપ વહેવારને આપે છે. ભાદેશા વર્ગની
સ્થિતિ બહુ સુધરી છે. તેઓ કણથી બહુત જેવા મહેનતુ ને તગતીજે ખરચ ચલાવનારા
નથી તોપણ પોતાના કામના કુશળ છે. તેઓ કેટલાંક ગામોમાં મોટા ખાતેદાર છે. ઉંચો
પાક પેદા કરે છે. ને દોડ તથા ઘર તેઓનાંજ સાગં હોય છે.

મોતાળા:—મોતાળાનો એક જથો મોતા ગામમાં છે ને ખીજ બે આરવાડ
તથા સરસ એ બે ગામમાં છે. જો કે તેઓ ધંધા રોજગારને માટે દુર દેશાવર ગય છે,
તોપણ શુભાશુભ કર્મ કરવાને તેઓ પોતપોતાને ગામ આવે છે. કહેવાય છે કે મોતાળા,
ગણુ (જણસરના) ને કપિવ (કાવીના) એ ત્રણ જાતિ પ્રથમ એકજ હતી ને
દક્ષિણથી શુન્દરાતમાં આવી હતી. મો વરસ ઉપર મોતાળાને ગણુ સાથે બેટી વહેવાર
હતો. તેઓની કુળદેવી કાનાપુરની મેદાવકેમી છે. વગ થતી વેળા ને તે પછી ચાર
દિવસ સુધી કન્યા (વડ) પોતાનું માથું ઉઘાડું ગણે છે, ને જમણા હાથ ઉગાડો રહે
તેવી રીતે લુગડાનો છેડો ડાબી બાજુ ખોસે છે. વળી લગનનું નાડું ઉતરું હોય છે. મોતાળા
દર ચોથે વરસે છોકરા છોકરી પરણાવવાને પોતપોતાના ગામમાં ભેગા થાય છે. તેઓ
વરુવેદી છે. પણ કષ્ટ ગામના હોવાથી કંઈવરે મંત્ર ભણે છે. તેઓમાંના ઘણાખગ
સરકારી કે ખાનગી નોકરી કરે છે. એ વર્ગમાં કેટલાંક વેદાધ્યયન કીધું છે ને કેટલાક
જોધીઓ છે. મોતાળા બુદ્ધિવંત ઉઘમો ને શ્રમ વેડી કામ કરનારા બ્રાહ્મણ છે.

મોદ:—મોદ એ નામ કડી પ્રાંતના આણંદમાં તાલુકામાં આવેલા મોદેરા ગામ
ઉપરથી પડેલું છે. મોદ બ્રાહ્મણ મોટ વાણીઆનો ગોર હોય છે. કેટલાકને યજ્ઞમાન છે,
શ્રેણીક મિત્ર છે, જુજ વેદીઆ કે કર્મ કરાવનારા પણ મોટી સંખ્યામાં ગામી કે પુરાણી
છે અથવા તો બિહારતિવાળા છે. તેમના ૭ પ્રકાર છે. તેમાં આતુવેદી ને ત્રિવેદી એ
બેજ ઉંચા ગણાય છે. ધીણાગ મોદ સાથે ખીજ મોટ કે ખીજ બ્રાહ્મણ જમતા નથી.
આતુવેદી ને ત્રિવેદી એ એને પણ રોટી બેટીનો વહેવાર નથી. આતુવેદી કહે છે કે
બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, રૂદ્ર, એમણે યજ્ઞ કર્યો ત્યાં ૧૮૦૦૦ બ્રાહ્મણ હતા. તેઓને સ્ત્રીસ્થિત બેધ
શક્તિઓએ દેવેની આત્મા તથા એક જ જણે છ છ હજાર કુમારિકા ઉત્પન્ન કરી તેમને
પરણાવી. તેઓનાં કુટુંબ મોદેરામાં રહેતાં માટે તે મોદ કહેવાયા. ત્રિવેદી મોદ કહે છે
કે સુવાકમાં મોદેરામાં રોમચક્રે યજ્ઞ કર્યો ત્યાં ૧૮૦૦ બ્રાહ્મણ હોવાથી તેઓનાં નિર્વાહને
માટે ૬૬૦૦ વાણીઆ ઉત્પન્ન કર્યા અને રંગમું કે જમ્મે વાણીઆએ એકેક બ્રાહ્મણનો
નિર્વાહ કરવો.

મેવાડ:—મેવાડ શેકો પ્રથમ મેવાડથી આવેલા. તેઓનો કુળદેવ મેવાડનાં

એક વિગ મદાદેવ છે. તેમનામાં ગૃહસ્થ બિશ્નુકનો બેદ નથી. તેમનામાં ગધા, યજ્ઞવેદી છે. કેટલાક ખેતી કરે છે. કેટલાકને યજ્ઞમાન (મેવાડ વાણીઆ, મેવાડ સુધાર) હોય છે, અને યજ્ઞક તો બિશ્નુ વૃત્તિવાળા છે. મોરારી મેવાડમાં વેદશાસ્ત્રનું અધ્યયન કરવાવાળા કેટલાક છે. ને બદ મેવાડમાં કેટલાક જોષી, પુરાણી, વૈદ્ય ને મહેતાઈ છે. મવાડી મેવાડ ગરીબ દાલતમાં છે. તેઓ જાતીને બોળન આપવામાં અને મેળાઓમાં ઘી પીરસી, જમનારને તૃપ્ત કરવામાં મોટું માન મમજે છે. સાડી સત્તાવીંચે નેનામે ઓળખાતાં કુલ, જેને ઘી પીરસવાનો ફક છે, તેમાં ગણવાનો તેઓ ગણ કોબ રાખે છે.

નાગર—નાગરની વડનગરા, વિસનગરા, સાકોદરા, વગેરે છ પેટાં જાતિ છે. તે પૈકી નવસારી પ્રાંતમાં વડનગરા નાગર વમે છે. તે ધણું કરીને નોકરી અર્થે જહારથી આવેલા હોય છે. નાગર ખંડમાં વખેલું છે તે ઉપરથી સમજાય છે કે વડનગર મોટું તીર્થ હતું. ત્યાં હજારો બ્રાહ્મણો આવ જ કરતા પણ તેમાંથી જેઓએ પોતાનો સ્થાયીવાસ ત્યાં જ રાખ્યો તે વડનગરા કહેવાયા. નાગરમાં ગૃહસ્થ અને બિશ્નુકનો બેદ છે. ગૃહસ્થ અને બિશ્નુકને જમવાનો વહેવાર હોય છે પણ કન્યા વહેવાર નથી હોતો. વડનગરા નાગરમાં ઋગવેદી ધણા ને યજ્ઞવેદી થોડા છે. વડનગરામાં શુભાશુભ કર્મ કરાવી જાણે તેવા બિશ્નુક વર્ગમાં છે. વડનગરામાં સ્ત્રીને મોટું પદ્ધતી રકમ ધણી ભારે હોય છે, એમના કુલ દેવ દાટકેશ્વર મહાદેવ ને કુલ દેવી અંબા છે. પ્રતિ વર્ષે શુદ્ધ ૧૪ ને રાજ નાગર બ્રાહ્મણ ને વાણીઆ તેનું પૂજન કેશ્વરણ કરી બોળન કરેછે, જે જે ગામમાં મોટા જમ્યા છે ત્યાં ત્યાં દાટકેશ્વરનું દરેક હોવછે ને એમજવને દિવસે જાતિ બોળન પાપછે.

કોળી:—નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે નવસારી પ્રાંતમાં કોળીની વસ્તી ૨૫૧૩૮ છે. તે આખા રાજ્યની કુલ કોળી વસ્તીનો ૧૫ મો ભાગછે. કોળીની ધણી જતોછે તે પૈકી ગોડીઆ અને મકવાણા મિવાય બીજી બધી જતનો કોળી નવસારી પ્રાંતમાં માલમ પડેછે. નવસારી પ્રાંતના કોળીઓ વડાણ ચક્ષાવવાનો અને ખેતીનો ધંધો કરેછે.

ગાદીઆ	૧૦૨૮	પાટણવાડીઆ	૩૩૧
ભાલોઆ	૫૫૫	તળમદા	૧૭૪૧૪
ચુંવાળીઆ	૧૫૭	કાકરડા	૧૧૦
દલવાડી	૨૦૫	નકડી નદિ થએલી જતના	૪૮૨૦
ખાંટ	૧૭૧	કુલ	૨૫ ૮૩

કોળીનો ઉત્પત્તિ વિશે વિવિધ પ્રકારની કલ્પનાઓ ચાલેછે. કોળી એવું કોઈ પર્વજનું નામ હતું તે ઉપરથી, કુલ-ગાખા ઉપરથી, કોલ એટલે મછવો એ ઉપરથી, વિધ્યાવંશની દક્ષિણે કોલ નામનું રાજ્ય હતું તે ઉપરથી, એમ અનેક અટકળો કરવામાં આવીછે. આ કોડો સૂર્યવંશી ગઝ યુવનાચ્વથી પોતાની ઉત્પત્તિ માનેછે. તેઓ મેંકડો વર્ષ સિંધુ નદીના ખેટમાં હતા, પણ પછી દિગજાળ દેવીની આજ્ઞાથી નવ તિર્જાવનો પ્રદેશમાં જઈ વસ્યા. તે વખતમાં તેઓ મેર પણ કહેવાતા. સોનગ મેર તેઓનો મુખી હતો, તેને જાર દીકરા હતા. તેઓએ પોતપોતાની કુલ ચાખા સ્થાપી. યુજરાતમાં વનરાજના વખતમાં કોળી તથા બીવ ચિના શીઝ જતની વસ્તી નહોતી. દાવ કોળીની પાંચ મોટી જત, તળમદા, ચુંવાળીઆ, વક્ષાણીઆ, ખાંટ અને ગોડીઆ છે. આ પાંચની ધણી

ગાખા છે, ને તે સર્વે મેઝની સંબંધી ગાખા જેવી કે મહીઆ, રસવાડીઆ વગેરેમાં મનાયછે. તળબદા ગુજરાતમાં ઘણા લાંબા વખતથી છે. વેદધર્મ પાળનારી જાતીઓના હુમલાને લીધે કોળી તથા ભીલ જંગલો તથા પહાડ તરફ ધસડયા. તળબદાની પેટા જાત તે જાદવ, સરવેઆ, સુડસમા, ધુબે, મકવાણા, રાઠોડ, ઝાવા, ગોહિલ, માંગડીઆ, કતસરા, ચોલાણ, ચાવડા, મોલંકી, પરમાર, વાઘેલ, મેર વગેરેછે. એ નામે પરથી જણાય છે કે કાંતો રજપૂતોએ કોળીની જાતમાં સમાઈ કરેલી હોવી જોઈએ અથવા તો કોળીઓ અમુક અમુક રજપૂત કુળને વળગી રહેલા હોવા જોઈએ. મુવાળીઆ તથા ખીજ જાત કન્તાં તળબદા વધારે હિંચા કુળના મનાયછે. તેઓમાંના કેટલાક ખેતી કરેછે, કેટલાક મજૂરી કરેછે, કેટલાક વહાણ ચલાવેછે, અને હાલ કેટલાક વર્ષથી ઘણા જળ આફ્રિકા તરફ કમાવા જાયછે. તેઓના બાધા જળરોછે. તેઓ સંભાળીને ખર્ચ કરનારા હોઈ હાલ હીક હાલતમાં છે; અને ખેડૂત તરીકે માત્ર કણખીથી જ ઉતરતા છે.

મકરણ ૨૪ મું

મુસલમાનો

હિંદુસ્તાનની બહારથી આવેલા જે મુસલમાનો છે તેમાં શેખ, સૈયદ, મોગલ અને પહાણ એવી ચાર જાત છે, નીચે બતાવ્યા પ્રમાણે નવસારી પ્રાંતમાં તેમની વસ્તી ૮૧૪૦ ની છે. એમાંના ઘણા ખરા સિપાઈગીરી અને ખીજ તાંત્રી મોટી સરકારી નોકરી કરનારા છે.

શેખ ૫૮૧૨ સૈયદ ૮૦૩ મોગલ ૧૭૧ પહાણ ૧૩૫૪ કુલ ૮૧૪૦

હિંદુમાંથી થએલા મુસલમાન પ્રવેશ:—હિંદુમાંથી મુસલમાન થએલા લોકો ઘણી ન્યાતોમાં વહેંચાઈ ગએલા છે. એમાંની નીચે બતાવેલી જાતો નવસારી પ્રાંતમાં છે. તેમની વસ્તી એ પ્રાંતમાં ૧૫૦૬૭ છે તે, આખા રાજ્યની એ જાતની વસ્તીને લગભગ ૭ મો ભાગ છે. આમાંના કેટલાક શુદ્ધ મુસલમાન ગણાવાતું વક્ષણ ધરાવે છે. જેમાં ખીજગ પોતાને ધુનક પહાણ અને તાઈ, પન્ની પહાણ કહેવડાવે છે. વહોરા વેપારીઓ અને મેમણ અસલ હિંદુવેપારીઓ હતા તે મુસલમાન થયા પછી, વેપાર જ કરે છે. ખેડૂત વહોરાઓ મૂળ હિંદુ ખેડૂતો, રજપૂત, કણખી વગેરે હતા તે હાલ પણ ખેતી કરે છે. પન્તુ હવે તેઓ વેપાર પણ કરવા લાગ્યા છે, અને આફ્રિકા, મૌરીશીયસ, અંગ્રા વગેરે દેશાવગ ખાતે વેપાર અર્થે જાય છે, અને સારા પૈસા કમાઈ લાવે છે, રજપૂત હાકોરા વટલાઈને મોલેસલામ અને કમળાતી થયેલા છે. તેમનામાં આજે પણ મુવાણ, જાધવ, એવી અટકો છે.

વહોરા વેપારી	૪૩૮૮	કપ્પી	૩૮૫	વહોરા ખેડૂત	૫૭૧૧
કસળાતી	૨૦૭	વાચી	૫૮૩	મલ્લેક	૮૩૪
મોલેસલામ	૧૭૭૩	તાઈ	૧૦૮૪	મોમનાં	૨
મીધી	૨૩	મેમણ	૫૦૬	ખીજા	૮૩૧
		ખીજરા	૩૨૦	કુલ	૧૫૦૬૭

વહોરા વેપારી:—વહોરાનો વર્ગ ગુજરાતમાં મૌથી વધારે તથાગર ને આખા-

પાનીરાગા છે વેપારધધારાળા મહોગમા સુની અને રીત અને ડા આ લોડો ધધાને વાનતે ફરતા મેલે, તો પણ તેઓ તા જ્યાં પણ કેવાણે ડ તેઓ કમકમરથી નહિનાનાળા ડે આ લોડોમાથી કેટલાક ગિયામ, ચીન, અ ગત્તાન, આફ્રિકા ને વપાન સાથે વેપાર કરેછે અને કેટલાક પોતાના દેશમાજ લોડાનો સામા, રેશમ, ચામડા, ગીંગા વિગેરેનો ધધો કરેછે મેન ધધકામ કરેછે, ચીવેછે, ખેતેછે, ને પાનડી તથા ગૈરાના ઝબબા વણેછે. તેઓ ગાન, નાય અને કેફી ચીનેથી અનગ મહેલે જે પડોગ હજ કરી આવેના હોયછે કે ચીન તથા ખીજે મુનક જઈ આવેના દોનકે તેમાના થોડાક થોડાક વર્ષ થયા આરમ્બે પહેરવેશ રાખવા માડ્યોછે, પણ ખીજા ધધા રમ્બા રેશમી કે સુતનાંકિ તાનકા ટોપી, મહેલ બદન કે ઘુટણ નીચે નગીનું પહેણું ને સદ કે રીંગીરાગા ઉપરથી પડોગા ને ઘુટી આગળ માકડા સેના પડેરેછે મદાન તેઓ મહેલ પાનડી, અગમ્બો, રંગના જેવાજ સેધો ને ઉજ્જેની જોડા પડેરેછે નારી ગણુ, આમમાની કે પીળું ઓઢણું, ખેસતી કાચળી કે ડગની અને રેશમી નારી પડેરેછે બહાર જતી વખત મોટા કાગો રેશમી છુન્ખો ગખેછે, જે મોડો ઢકાય અને છેડો પગ નગી આવે તેવો લાખો હોયછે અને તેમા માત્ર બે હિંદ આખ આગળ હોયછે.

વહોરા ખેડૂત —ખેડૂત વહોરા મુની પથના છે જે હિંદુઓ, યાદગાહના જુનમથી વટયા તેઓ સુની થતા એમ અનુમા. કનયકે તેઓના પોરાકમા તાન ઢકાય તવી ટોપી, નામો અગમ્બો ને તુમાન હોયછે મેનનો પડેવેશ ધણોખરે હિંદુ જેવો છે શાદી પડેના બે દહાડા આગમ જ, તેઓ બાનુ દેવની યાદગીરીમા લાગ તથા વાન એકદા રાધેનાનુ નદાણું કરેછે જે કે મોગે બાગે આ રીતના હવે નીકળી ગયોછે હાનમા ગાનુ દેવનું લદાણું નીકળી ગયુછે તેમજ હવે તેઓ ઇંગ્રેજ કાવણી પોતાના બચ્ચાઓને આપેછે તેઓનો મોગે બાગ તાન પ દેશગમન કરેછે જેથી માનદાર છે મોગા ખાણા ને લગન મરણના મોગા ખર્ચ આ લોડોએ બધ કયાં છે તેઓ અંગ્રેજ બણતગને નકામુ અથરા ખોડુ માનેછે અને ગામડાની મસજીદોમા નિશાન હોયછે ત્યા દીનની કિતામો શીખના છોકરાને મોકલેછે

મેમણુ —મેમણુ લોડો ગુજરાતના બધા ભાગમા વસેના છે આ લોડો ગાધીની ચીને, કપડા અને બીજી પરચુરણ જણુમોનો ધધો કરેછે શરેરના મેમણુ માથે કુપડાની મોગનના જેવી પણ વધારે મોગી પાનડી બાધે ડ હિંદુ તરેલનો અગ ખો અને ઘુટણની નીચેથી મેમતો આવતો સેધો પડેરેછે ગામડાના મેમણુ રાપૂતના જેવો પડેરેવેશ રાખેછે તેઓમાના કેનાક હાનમા વેપારને અર્થે મોગા શરેરોમા નહેલે ને ધણી આગા નાની બરેની હાનતમાઈ મેમણુ, રમ્બા ગુજરાતી કે કન્હી અથવા તાનાઈ બાગા મોતેછે

ઝસખાતી —કમગાતી મોગામા કપડા, ગનુચી અથવા પદાણુ ગિપાઇઓની ઓનારા ડે, અને કેનાક વટલેના રાપૂતકે તેઓમા કેટલાક અદીણના બધારણુવાગા ને કેનાક દાંતી લતવાગાઈ, ને ગમ્મતના મોખીનકે આ લોડો પોતાની ડોકરીઓને મુમનમાનનેજ પરણાવે છે પણ કેટલીક પોતાના છાત્રાઓની સાથે જીવુત કે ડાળીની ડોકરી માથે કનવેલે આ લોડોમા વણાખગ કન્જમા કુમી ગયના છે ને હમેશ અશીણ નાપરવાથી શરંગ અને મને નમગા પડી ગયેના છે

૧ / મલેન — મલેન એવું નરેના હિંદુ, તેઓ ગુજરાતમાં બધેજ મળેલા કંટલાક કાચી માંડેલા ને ગીમળા મુમનમાં ની પડેવેગ મળે છે તેઓ જમીનદાર, ખેડૂતને સંકારી નોકરીમાં મિષાઈ / મળ નરમાં કાતે છે પણ ખેતનમાં કામ કરતા નથી, આ લોકો સુડડતાથી ગ્રે / ને ઇમાનદાર છે સ્ત્રીઓ શરેના દેખાવ દેતી નથી વગર ને બીજા ગીમળામાં તેઓ બીજા વસ્ત્રેના નજીવોથી જુદા પડતા નથી

મોલેસલામ — મલેન બેગડાની યાદગારીમાં નજીવોમાંથી કેટલાક જેઓએ મુમનમાં ની ધર્મ માંડે પણ રીતભાત માપદાંદની રાખી નહી તે મોલેસલામ કહેવાયા મોલેસલામ મોકોરો, મુમનમાં નાજી મેનદ તથા મોનવીને માને છે, અને વળી ધરડાની વખતમાં મારાજી નગરને પણ પામેજ તથા ભાટ ચાણુને મદદ કરે છે આ લોકો નરમાં ધોતીયુ પહેરે, પણ મજાર નીકળે તે તારે પાડી, અગળ્યુ અને ચોરણો પહેરે છે તથા નજીવોની પેરે કમર ગાધે છે, કે કુપટો નારે છે તેઓ મુમનમાં સાથે ખાણ ખાય છે પણ હમેશનુ ખાપાન હિંદુ જેવું જ છે

વાચી — વાચી, કેટલેક દેકાણે રાચી અને કેટલેક દેકાણે વાચી વડોગ કહેનાય છે, તે હિંદુમાંથી નરેના છે તેઓ સુની છે ને પોતાને, મનસરના મતને માનનાગ કરેડાવે છે મરદ, મુમનમાં નો પહેવેગ રાખે છે પણ બેગ વણાક હિંદુનો ને કેટલાક મુમનમાં નો પહેવેગ મળે છે મરદ ગામ નાંડાનો, વાણીથી તેન કાંવાનો, કુધ વેચ યાનો ને ખેતીનો ધવો કરે છે બેગ કુધ વેચે છે ને ધરતું કામ કરે છે તેઓ જમ્યામધ તેન હિંદુ રાચીને વેચે છે છોકરાઓને ગુજરાતી ક અંગ્રેજી કઈ શીખવતા નથી

તાઈ — તાઈ લોકો ગુજરાતના બધા ભાગમાં છે તુર્કસ્તાન ને અરમસ્તાનની વચ્ચે આવેના તાઈ નામના ગ્રેડ ઉપન્ધી આ લોકોના નામ પડ્યું છે પેગમ્બર હદિસે તેઓને વણના ગીતા ગીમ્મ યુ એમ કહેનાય છે આ લોકોમાં કેટલાક સુતગઉ કપડા ને પાડીઓ વણે છે તેઓ ધર્મમાં ગુજરાતી કે ઉર્દુ બોલે છે કસગાઓમાં બેરાઓનો પડે વેગ મુમનમાં ને ગામડામાં હિંદુના જેવા છે તેઓ ભના, ઇમાનદાર ને મહેનતુ છે તેઓ ધોવરાઓને કુરાન શીખાને મુક્કા પાસે મોકલે છે પણ તેઓમાં ધણા અબણુ છે

સૈયદ — સૈયદો પેગમ્બરની દીકરી કાતમાં તથા તેના આર્નિં અલીની ઓનાદના છે આ લોકો પોતાનું કુળ ઉચું જણાવનાને નામની પાછળ શાહ નેડે છે, અને બેરાના નામની માથે બેગમ હમેરે છે આ લોકો ધધા ધધા કરે છે ગરીબ હોય છે તે નોકરી કે મિષાઈગીરી કરે છે પણ મુલાક તો, નરમાં કુળના ધર્મગુરુ પીર હોય છે સૈયદ બીજા ભાગની એમાં આગર નથી પણ મોખારી મૈનમાંનો એ નર્ગ બીજા મળે છે આ લોકો સુની પથા ૭

શેખ — શેખ એવું નરે એ ઇનકામ ખરેખર તો અણુમેક, ઓમર, ને અબ્બાસની ઓનાદનો છે, પણ ૧૧૧ શેખ રાખ માધા જુ માનના અર્થવાળો થએલો છે, અને પન્દેશી તથા દેશી જાનેની ઓનાદનામાં નામ સાથે જોડાય છે મરદના નામની પડેના શેખ કે મલમલ ને મૈના નામની પાછળ બીબી મુકવામાં આવે છે તેઓ ધર્મગુરુ છે તો પણ અર્થ કરતા ઓળી નાગણીના છે કેટલાક વર્ષથી આ લોકો પોતાના ઓકાઓને ઇંગ્રેજ જાણી આપના નાગા કે

મોગલ — મોગલ ચોરોમાં મે વર્ગ ૮ ધનનથી આવેના અમીર તથા વેપારી ઓનાદના અને દિકુતાનની માનગાહી ન્યાય હારા તાતના મોગલની ઓનાદના આ લોકોમાં કેટલાક મન્દગી નોકરીમાં હ તેઓ ખીજા મુમયમાંથી અગગા જ રહે છે, ને તેઓની મસજીદ પણ જુદી હોય છે તેઓ પોતાના નામની પડેના, મિન્જા અને પછી, બેગ જોડે છે જેમકે મિન્જા મદમ મેગ અને અીઓના નામની જોડ ખાનમ જેડે છે જેમકે હુસેની ખાનમ

પકાણુ:—પકાણુ ગુજરાતમાં બધઈ આ લોકો અમન અફરાનીતાના ગડવામી કહેવાય છે. મરદ, પોતાના નામની સાથ ખાન ને ઝોરત, ખાનુ જેડે છે તેઓ નરકરી મિપાઈ તથા વેપાર દાખન ગુજરાતમાં આવેનાઈ આ લોકોમાં થોડાક વેપારી તથા થોડાના સોદાગર મિવાય મધ્ય નરકમાં નોકરી કરેઈ ધર્મમાં બધા સુની ૬

પ્રકરણ ૨૫ મું

અનાય જતો

ઉત્તરમાંથી આયોએ આવી મપાટ જમીનમાં નસતા આ દેશના જે અમન વતનીઓને જગન અને કુમગઓમાં કાઢી મૂક્યા તે અનાય કડવાસ, એમ આગળ કહેવામાં આવ્યું છે અનાય પ્રજાની સ્થિતિ જતો છે, તે પૈકી નીચે નખેલી ૧૬ જતો નવસારી પ્રાતમાં માનમ પડે છે તેમની વગતી ખીજા પ્રાતો કરતા નવસારી પ્રાતમાં વધારે છે મોનગઢ, ન્યાના, મ વા અને માગરોગ તાનુકાના વાકળ ટપ્પામાં તેમની વરતી વધારે છે આમાં ગજ્યની કુન અનાય વગતીના ૭૪ ટકા અનાયો નવસારી પ્રાતમાં વસે છે

ભીન	૧૩૦૯૨	કોકણ	૬૪૩૦	ચોધ	૩૧૩૫૩
કોટવાનીઆ	૧૬૧૪	ધાણુકા	૪	માવચી	૯૮૭
ધોડીઆ	૨૪૦૭૧	નાયકની	૭૧૪૫	દુબળા	૩૩૮૩
તનાવીઆ	૧	ગામીતગામતા	૪૯૬૧૦	નવવી	૭૧૦
કાથોડીઆ	૫૨૦	વની	૫૯૮	ઝાનધા	૬૯૭
વમાળા	૯૪૬૫	કુન	૧૪૬૪૦૬		

લીલ — નતકથા હિપથી એ જતની ઉત્પત્તિ, મહાદેવમાંથી થએલી મળાય છે મહાદેવજી જગનમાંની બીજકન્યા માથે પ્યાનમાં પડ્યા હતા, ને તેનાથી તેમને ઘણી પ્રજા ધર્મ હતી તેમનામાં એક મેડાળ અને દુધ ઠોકરાએ મહાદેવજીના પાન પોરી આને કાપી નાખ્યો તેથી તે છોકરાને મડગીમાંથી દૂર રહ્યો હતો. આ છોકરાથી પોતાની ઉત્પત્તિ થઈ છે એમ ભીન લોકો નાત કરે છે કાગીપરજની મધી જતોમાં ભીનની જાત મુખ્ય અને વધારે અમલની ગણાય છે ભીનની સ્થિતિ જતો છે, તેમાંની ડોગચી, માવચી વગગી, વમાવી, નાગી, પાવેગ મિગેરે જતો મુખ્ય છે ડોગચી ભીન આ ગજ્યની પૂર્વ મરદ હિપ જેડે છે મળાભાગતમાં પણ આ ભીન જતને મુખ્ય જાત તરિક વણુવેની છે દિકુતાનાનો ઈતિહાસ મનાવી આપે છે કે આ જાત એક વખત રાજ્ય કરતી હોમ હતી આ જાત પૈબી હાન તેઓમાંના કેટલાક માધાગળ ખેડત તરિકે જાગી ગુજરે છે, કેટલાક ટોપરીઓ ગુથે છે કેટલાક ફળકુન અને જગનનો ભાજપાતો વેચે છે, અને કેટલાક ગુદગ, મધ અને ખીજા એન્ડ કરી તે આમપામના લોકોને આપીને તેને નર્થ

પોતાની ઉપદ્રવિકા માટે જરૂરી ની / ને, ૧મી આમાના ટેનાક નરેરી નોકરીમા
 પણ ન્હાઈ પણ જે ભીન કોમની મન્દ્ર પગ નેરે, તે અધમ ગિથિતિમા છે ને
 માધાન્યુ ખેતી કરેછે, અને મ વડા, મેળા મિગેરે ઉઠરેછે જે ભીન માગરોળ વિગેરે
 મદાતો તન્દ નહેછે, તેમાના ઘણાખન દોન ચોરી નવામા ને પુટકાટ કરવામા રોકા
 ના હોયછે તોપણ તેઓ ૧૧ના વખતમા ખેતી કરના ગામ્યા છે આ લોકો ૨જે
 ૧૫ના કાળા હોયછે આ જતના લોકો આમાનપણે હીંગણા, તેમના ગાનના હાડકા
 ઉચા, નમકો ૧ મોટા ન તેઓ આનાકી માથે તથા અળખા જેવી રીતે ધાક ખમે
 એવા હોયછે જે લોકો પર્વતના ભાગમા નેરે, તે વ્યાભાષિક ગિથિતિમા કરેછે, ને જે
 ખીણમા નેરે તે લગોગી મારેછે, ને તેમા પોતાના છરા કે દાતરડા ગમેછે તથા માથે
 વીંટાળાને અને ખમે નાખવાને એક એક કકડો ગમેછે તેમની સ્ત્રીઓ પુરો કરતા
 વધારે સજ્જતાથી કપ ૧ પહેરેછે તોપણ તેઓ માન ગુણ અન્યથા દકાય તેટલા પુગ્તો
 ન કાછડો મારેછે ને ગળામા ઘીડીઆની એક બે સેરો મારેછે આ મિના ખીજ કાષ
 ગીતે તેઓ પોતાનુ શરીર શોભાવના માગતી નથી, પણ સપાટ પ્રદેશમા ભીન લોકો
 નાનુ મન્દ્ર ધોતીયુ પહેરેછે ને સ્ત્રીઓ અડધા લુગ મો કાછડો વાળી બીને છેડો
 માથે નાખેછે, ને ચોળી પહેરેછે, તથા પગમા પિત્તળના મન્દ્રે કરના પહેરેછે આ જતના
 પુરો હમેશા તીવ્ર કામદા મિના મદાર નીવળતા નથી તેથી તે તેમનુ એક જૂરણ થઇ
 પડ્યુછે પુરો માધાના અને દાદીના વાગ કરાવતા નથી, તેથી તેઓ જગલી દેખાય
 છે, અને જાર તેઓ દથીઆર લઇને મદાર નીકળે છે, ત્યારે તેમના જગલીપણમા
 મળે ઉમેરો થાયછે હાનના મમથમા કેનાક ભીન લોકો માથા બોડાવેછે, ને સાધાન્યુ
 મુઠ ગમેછે, તેથી તેમનાથી ધીંગલોએ બ્હીરાને બદલે તેઓજ હવે બ્હીકણુ થયા હોય
 એમ જણાય છે તેઓ ૧૧ના ૧૫મા માગ બીઆના ને પા ધી છે આ લોકો
 પોતાના સુખના વામ શ બનાવી તેના છાપ ૧ માસથી છાપછે તે પવનના જગની સપા
 ગથી ઉડી ન જાય માટે તે ૧ ઉપર આની ગાળોએ નામે, અને બરે ૧૧ સાદાની
 બીંતો કરી, તેના ઉપર ગણુ ક માટીનુ ચીપણુ કરેછે આથી ટાદ અને પવનથી તેમનો
 મારા બચાવ થાયછે આ ભીનમાના કનાક મિદુ અને કનાક સુમનમાન છે આ
 લોકોમા કાક ના માથાપ કરના માધી કારેછે ૧૧ન ૧૫તે આ લોકો દાડ તાડી પીને
 ના પુ કમ નામે, આ લોકોમા નાતગની મેરી નાવામા, દાર તાડીનો ખર્ચ થાય
 છે બધાડીઆનો મિના ૧ પણ આ લોકોમા કટનીક જગોએ, મન્દ્રાને માગને મો
 માધી મસાણમા વધ જાયછે ને ત્યા ગાજ દદનક્રિયા થઇ ન્હા પછી ત્રીજે દિવસે
 મગાવવાના તથા મામના માણુઓ બેગા થઇ તેનો દનાડો કરજ કોતેગથી મગણુ થયુ
 હોય તેને બાગતા નથી પણ મગેછે તેઓ ડામણુનો વગેમ બારે નાખેછે હૈયા છાકગને
 ૧૧કણુ ખાત્ત તથા દાર ને માણુસ માદા પડે તો તે તૂટ્ય કરના ૧ પણ ડાકણુછે, એમ
 તેઓ માનછે, તેથી તે ૧ દવાદા ન કરતા બગતને મોનાવેછે તે આવી મત્રાગી
 કુક માર ૧ આ લોકો વણુ ૧ સપીના હા ૧ તેઓ માકામાકે બાગ્ય ને તોફાન કરેછે,
 અને કદાપી દારની નીચામા તોફાન કર તા તેનો અદર અદર નિકાન લાવેછે આ
 લોકોમા પન્ખી ગમન ક નાન ઉપર મળે તિગમ નેરામા આવેછે આ લોકો ૬

અને ઘણા ઝનુનીછે, તથા દારૂડીઆ પણ નાંખર એકના છે. તેથી તેઓ નિંશામાં ઘણું તોફાન કરેછે. સ્ત્રીઓ પણ ઘણો દારૂ પીએછે. આ લોકોની પાસે ધીરજથી ને સમજાવીને કામ લેવામાં આવે તો તેઓ સારા કામકરંદા છે. તેઓ પોતાના ગામનું રક્ષણ કરવામાં ઘણા સાવધ બેસાયછે, અને કોઈ પણ અડી બીડીને વખતે એક સીસોડી વગાડવામાં આવે તો તેઓ ટોળાખંધ ભેગા થઈ જાયછે ને સાવધ થાયછે. તેઓ દરેક મુસાફરને આનંદી ચડેરાથી જુએછે ને તેને મુખ આપવા હંમેશાં આતુર રહેછે. તેમની મુખ્ય ખોડ એ છે કે તેઓ ઘણા અધીરા સ્વભાવનાછે. આ લોકો આખો દિવસ જંગલમાં ભટકતા ફરેછે. છતાં મહેનત કરીને ખોરાક ભેળવવાને બદલે અડધા ખોરાકથી ચઢાવે છે. દારૂ અને તંબાકુના તેઓ ઘણાજ શોખીનછે. એમના ઉપર જો ભરોંસો મૂકવામાં આવે તો તેઓ ઉત્તમ ભરોંસાને પાત્ર છે. આજ કારણથી ખાનદેશમાં એવા બીજા જમીનદારોના દર વર્ષે મોટો દરખાસ્ત ભરી તેમને સરપાવ આપવામાં આવેછે. આ કિયાને બીજા લોકો " દરખાસ્ત ફોડવો " એમ કહેછે. આ લોકોમાં ઘર ને કુટુંબ માટે વધારે પ્રીતિ, જી ઉપર માયાળુપણું, વડીલો માટે માન ને સત્યને માટે ખ્યાર એ મુખ્ય ગુણો છે. તેઓ એવા સરળ હૃદયના છે કે જો તેમને ગુન્હેગાર તરિકે પકડવામાં આવે તો તેઓ ગુન્હો કબુલ કરી દેછે. આ લોકોનાં ઘરોમાં ઘણુંખરું સઘળા સત્તા સ્ત્રીઓની જ હોયછે. ગામડામાં ઘરડો માણસ મુખ્ય ગણાયછે, ને બીજાઓ ઉપર પિતૃભાવથી તેની સત્તા જાગેલી હોયછે.

વસાવા:—બીજા લોકોની એક જાત વસાવા કહેવાય છે. તેઓ સ્વતંત્ર ગામે વસાવી જઘાખંધ વસ્તી કરી રહેવા લાગ્યા માટે તેમનું નામ વસાવા પડ્યું. તેઓ કુટુંબકાંટ અને લડાઇ ટંટાના વખતમાં, ગામ સ્થાયવવાનો ધંધો કરે છે. આ જાત વસાવા વહાવા, વહાવી કે વસાવડાને નામે જોળખાય છે. પહાડવી, વોળવી ને નાયક એવા ત્રણ કુળ આ જાતમાં છે. આ જાતની સ્ત્રીઓ ગળામાં ઘોળાં દરહાં, હાથે પિત્તળની છાલીઓ ને પગે પિત્તળનાં બખ્ખે કડકાં પહેરેછે. પુરૂંભો માથે ઘોળી કે લાલ પાથડી ધોતીયું કે મુરવાત તથા બદન પહેરેછે. આ જાતમાં એક નવાઇ જેવો ચાત એ છે કે પુરૂંભો સ્ત્રીના નવા લુગડામાંથી લંગોટી જેટલો કકડો દરેક વખતે ફાડી લે છે, અને તે દહાડે કેડના કંદોરા સાથે સદકતો રાખેછે, ને રાત્રે બીજાં કપડાં કાઢી નાખી તે કકડાની લંગોટી મારી મુઠ જાયછે. આ લોકોમાં લગ્નનો દિવસ મુકન્ન કરી, જેટલા દહાડા બાપી હોય તેટલી ગાંઠો દોરડીમાં પાડી તે દોરડીઓ વર તથા કન્યા બન્ને પક્ષવાળાઓને ત્યાં રાખવામાં આવેછે. પછી રોજ એક એક ગાંઠ છોડતાં, જે દિવસે એક ગાંઠ બાપી રહે તે દિવસે વરવાળા જાન લઈ કન્યાને ગામ જાયછે ને ત્યાં ગામ બહાર રાત રહી આખી રાત નાચેછે. પછી સવારે તે જાન કન્યાને ઘેર જાયછે, એટલે બન્ને તરફનાં માણસો વચ્ચે આડો વાંસડો પકડવામાં આવેછે, ને પછી બન્ને બાગુએ નાય શરૂ થાયછે. આ વખતે સ્ત્રીઓનાં કદનાં અવાજ, નાય ગાવાના શોલ, વગેરે, દોખડા વગેરેનો અવાજ તથા નાયનો એકંદર દેખાવ જેવો જેવો થાયછે.

વાલરી:—વાલરી એ જાત કુકણને મળતીછે અને તે વ્યાસ તાલુકાના દક્ષિણ ભાગમાં કુકણા લોકોની માથે ભેળભેળ થાને ગેરેછે, અને દાસત્વના જેવો ધંધો કરેછે.

ગામીત — ગામીત, ગામતડા કે માવચીના નામથી પણ ઓળખાતા હોય તો
 યોડો કે ગંગા ભાગમાં કે જ્યાં આવે મને ત્યાં કે ગરાની કલ્પના, હલ્લુ નિર્ભય જગ્યાએ
 ને, અને હલ્લો જગ્યાએ એવી રીતે મધ્યેને પેરી ન હોય તેવા માટે, કે મધ્યમાં
 હોવાના નામથી અજાન હોવાને લીધે કે કંઈ પડેમને લીધે જગ્યામાં નસતીનાગા
 ગામો વસાવીને નાંખેલા, છુટક છુટક રસ્તી કરીને ને, પરંતુ તેમાંથી કેટલાક
 યોડો થોડા મપાટ પ્રદેશમાં જઈ છુટા છુટા વેરા બાધી ગામ વસાવીને ગયા, તેમને
 ગામીત, ગામીત વિગેરે નામથી ઓળખવામાં આયા હોય એમ જણાય છે. ગામતડા
 કે માવચી યોડોને ગામીત કહીએ તો તે પોતાને માન મેળવે અમલ આનંદ માને છે
 આ જાત મેળવે અને નાગ તાનુકામાં પધારે છે આ તાનુકાઓમાં કેટલાક આખા
 ગામના ગામ પણ આ જાતના યોડોથી રસેના છે આ જાતના યોડો, આગળ, પાંચ
 પાગા માથે વડોદરા, પાટણ વિગેરે સ્થળે આવેલા હતા, અને ત્યાં મધ્યા પડતી
 કરીને હોવાથી ત્યાં તેઓ માવચી, માવચા કે માવચાના નામથી ઓળખાય છે અને
 પોતાના અમલ રિવાજો પૈકી નવન મરણ વિગેરના, હજુ ત્યાં કાવમ રાખી ગયા છે
 આ જાતના પુરખા માથાની તાનકી તથા વાળ દેખાત એવી રીતે જોઈ કુડાળામાં
 માથે પાવડીનો કંકડો બાંધે છે અને ખભે એક ધાતીયુ નામે છે અને નગોગીનાગી તે ઉપર
 નાની પોતડી પહેરી તેની એક ગાંઠ મારે છે, ને તેના મને છેડા આગળ લગડતા રહેતા
 હઈ તેના ઉપર સુતરનો કંદોરા બાંધે છે, વળી તેઓ કંદોરે એક ખરા યોડોનો કંકડો
 તથા મુકા બીનામાં કે ધાતીને નકાવી રાખે છે અને પાવડીમાં ચક્રમકની પથરી
 નામે આ ત્રણ માધન પડે તેઓ દેવતા પાડી શકે છે સ્ત્રીઓ એક નાનું ગડાના
 કંકડોનો કાંડો મારે છે અને એક નાનું ગુચ માથે નાખી તેનો એક ડોડો કેડે મોસે છે,
 તથા બીજે આગળ નાવી પેટનો ભાગ દાકે છે તેમનામાં પાંચ પછી જ એળી
 પડેલાના ગિનાળે, તેથી શરીરના અવયવો પૂર્ણ થયા પછી તો પણ પાંચ પડેલા
 આ જાતની ઠાકરીઓ જોઈ પડેલી નથી સ્ત્રીઓ નાનું ગાંઠ ૧૮ વપડા રાપરે,
 પુકા કપાને ને માથે હુદણની બે ત્રણ હારો હુદાવે છે કેટલાક જાતની બૂટે કપાના
 કે ચાંદીના પિંડા, ભળી કાણીએ ચાંદી પિત્તળનું, ચોદાનું કે ને મને જાડ
 કે એક કાંડ કપાનું કે ચાંદીનું કંકડું પહેરે છે, ને કંકડું કપાનો કંદોરા ધાતે છે અથવા
 તેથી નિયતિ ન હોય તો ફક્ત એકલી કાણીએ પિત્તળનું અથવા ચોદાનું કે પહેરે છે
 કાંડના કંકડોને એ યોડો પોંદુ વડે છે સ્ત્રીઓ ગણમાં ૨૦ નામે જાડા શખના
 કંકડાના હાં તથા કાળી ગાંઠ નામે ઓળખાતો કાંડીઆનો હાં મેરે નાગી ૧૧ પહેરે છે
 અને તે જાંઠ એક ઉપર એક એટલા બધા ચઢાવનામાં આવે ૬ તેમને પોતાનું ડો-
 ણના પણ મુકન પડે છે ગણમાં જેમ ત્રણ ૬ ૧૦ તેમ તેમની જાતિમાં તે વધાર
 પેમાદાર ગણાય છે પણ હવે જેમ જેમ તેમનામાં વધાર મુધાગે થતો ગયો તેમ તેમ
 તેમની દાગીનામાં પણ મુધારા થતા નાગ્યો છે હવે દલીલ સ્ત્રીઓ પગે લાથે તથા
 ગને પણ પિત્તળના કે કાંચના ત્રણ પહેરે છે આ લોગમાં નવન જગતની બે ગીત
 છે — (૧) કન્યાનાં બાપને પૈસા એમને ૬ અમક રાખેલા ૬૫ પૈસ તે આપીને અન
 (૨) બધાડીઆની ગીતે

ખંધાડીઓ:—ધરમાં જ્યારે માણસોની તગી હોય અથવા એકની એક છોકરી હોય ને માથાપ ખાધે પીધે મુખી હોય તો તેઓ કન્યાને વેચાતી ન આપતાં તેને માટે પોતાને ઘેર કામ છોકરાને વાવી નાખે છે. આવી રીતે આણેલા છોકરાને ખંધાડીઓ (ધર જરમા) કહે છે. સાગ ધરવાળા વંશોમાં આ પ્રમાણે કરે છે, તેથી ખંધાડ જાવનારને જેટલી આગરણ તેટલીજ ગેરઆગર ખંધાડ આવનાર છોકરાના માથાપની મનાય છે. પરંતુ જ્યારે કન્યા જાવવા અર્થે પૂરતા પૈસા ન હોય તેમજ વધુ છોકરા હોય ત્યારે જ આ શોકો પોતાના છોકરાને ખંધાડીઓ મોકલે છે. ખંધાડીઓ કરવાનો રિવાજ એવો છે કે ખંધાડીઓ તરીકે જેને જાવવાનો હોય, તેનાં માથાપ સાથે પ્રથમ નક્કી કરી મુકરર દિવસે વાજતે ગાજતે કન્યાવાળા વરને ઘેર જાય છે, ને ત્યાં છોકરાના ધરતું પીવણ પીએ છે ને રોટલા ખાઈ આ પુરો ભોગાં મળી નાચે છે. પછી એવો દરવ કરવામાં આવે છે કે પાંચ વર્ષની અંદર છોકરીને ખંધાડીઓ પસંદ નહીં પડે તો તેને રજા આપવામાં આવશે. ખંધાડીઓ ઘેર આવ્યા પછી વર વડુ સાથે રહે છે. વરને ખાવાતું વગેરે વડુ આપે છે. જે છોકરીને વર પસંદ નહિ પડે તો તે તેની સાથે ખોસતી નથી, ને તેને ખાવાતું આપતી નથી, એટલે માથાપ જાણે છે કે છોકરીને ખંધાડીઓ પસંદ નથી. આવે પ્રસંગે વર્ષ દિવસના પાંચ રૂપિયાને હિસાબે જેટલા રૂપિયા થાય તેટલા વરને આપી તેને કાઢી મૂકવામાં આવે છે, ને બીજાને ખંધાડીઓ શોધવામાં આવે છે. જે વરને વડુ પસંદ પડતી નથી તો તે પોતાની મેળે જતો રહે છે. વખતે એમ પણ બને છે કે પાંચ વર્ષ દરમિયાન કન્યાને છોકરું થયા પછી પણ, વરને રજા આપવામાં આવે છે, પણ આવા દાખલા ઘણા થોડા બને છે. વળી પાંચ વર્ષ પછી જો તેઓને અણબનાવ થાય તો તેઓ છૂટા થઈ શકે છે. છોકરો સાસરે ગઈ મહેનત મજૂરી કરે તેના બદલામાં તેને કાઢી મૂકતી વખતે વર્ષના પાંચ રૂપિયાને હિસાબે આપવામાં આવે છે. પણ જો તે બંનેનું ગોઠવું થઈ જાય તો તે ખંધાડીઓને છોકરીના માથાપ વાવણું કાઢી આપે છે. બંનેના નિર્વાહ પૂરતું અનાજ પાકે એટલી જમીનમાં તે છોકરીનો થાપ દાણો વાવી આપે, ને તેમાં તેઓ મહેનત મજૂરી કરી દાણો પકવે, તેને વાવણું કહે છે. આ ખંધાડીઓનો વારસામાં કશો હક પડેલો નથી, પણ મસરો પોતાની ખુશીથી થોડી ધાણી જમીન આપે છે, ને પછી બંનેની મરજી થાય તો તેઓ તે જગ્યાએ, અગર બીજા ગામ જઈ જતાં રહે છે. ખંધાડીઓ પાંચ વર્ષ મુધી સમરાના ધરમાં રહી મહેનત કરવાને બંધાયેલા હોય છે, ને તે મુદત પછી સ્વતંત્ર થયાં ધારે તો તે થઈ શકે છે. બંને મરખી ઉમ્મરનાં હોય અથવા છોકરી કરતાં છોકરો સહેજ નાનો હોય તો તેમનો બંધાયેલો થાય છે, પણ છોકરી કરતાં છોકરો મોટો હોય તો તુરત કન્યા ખોસી ઉઠે છે કે ગામ જાય જેવો મોટો છે માટે એને કાણ નાખે ? એમ કહી તેને પરણતી નથી. કેટલાક નામતડા પોતાનો છોકરો મરી ગયા પછી તેની વધુને ધરમાં મળી તેને પણ ખંધાડીઓ આપી આપે છે. વળતે માટે સોમવાર કે શનિવાર આ શોકો સારો માને છે.

મરતી વખતે માણસને જમીન પર ઉતારે છે ને મરી ગયા બાદ માણસ ભોંગા થઈ તેને ખાટલીમાં મૂકી બાંધે છે, તથા બાંધણીમાં સગાં વહાલાં એક પૈસો બાંધે છે. મરનારનાં શરીર ઉપર હવેલા માગીના રહેલા દેવામાં આવે છે. પછી મસાણામાં લઈ

જઘ તેને નવગવેછે. હિત્તમ સ્થિતિના ગામીત, મડાને જાણેછ ને બીજા નાટેછે. સગાં વડાનાં માગે ગિયિતિનાં હોય તો મમાણુમાં તેમજ ગ્તામાં જંદુક ફેડાવેછે. પાંચ વર્ષ સુધીના બાળકને દાટવાનો ગિવાજછે. આ લોકો દિવસમાં વણ વખત ખાયછે. તેઓ ઘી કે તેલ ખાતા નથી, કેમ કે ઘીથી ઉનટી થાય એમ માનેછે. વળી આ લોકો માંસાહારી પણ છે. આ લોકોની સ્ત્રીઓ ત્યારે ગ્લસ્તવા થાયછે ત્યારે આભડછેટ પાળતી નથી. સગાં વડાનાંમાં મરણ થયે તેનું ગ્નાન કરેછે તેમ મડદા સાથે જનાગ લોકો રનાન કરી ઘેર આવેછે. પુરો હમેશાં પંચ કેશ ગખેછે, પણ હાન હગમત કરાવતા થયાછે. બગનના વાળ કઢાવતા નથી, કારણ કે તે તોડાથી લાવ આવેછે એમ માનેછે. હોળીના ગીત હોળીના દિવસો વિના ઈતર દિવસોએ ગાય તો આખો આવે એમ તેઓ માનેછે. 'ત્રીનુ' નામ તેઓ દેતા નથી તેમજ સ્ત્રીઓ પુત્રપત્નું નામ પણ દેતી નથી. પર ગામી માણસો ધગના માણસો સાથે બેમીને ખાતા નથી પણ ખાવાનું વેગળે વધ જઘ ખાયછે. છોકરાની ઝોળી ઉપર ઘઘને કે બીજા ઉપર ઓળંગીને દેવતા લઘ જવામાં આવે તો તેની નીચે આવેની વસ્તુ ડોહી જાય એમ માનેછે. આ લોકોમાં પરાણાગત કરવાનો ગિવાજ ધણો સારો જોવામાં આવેછે. પોતાની જાતનો ગમે તે માણસ આવે તો પણ તેને જમાડવાનો ગિવાજ છે જે કોઈ પોતાથી ચત્તી વર્ણુનો માણસ આવે તો તેને મિધુ આપેછે. જે વધારે માણસ આવી ચઢે તો ભાગે પડતાં માણસો વહેંચી લેવામાં આવેછે, આ લોકોમાં એક બીજાની મદદથી કામ કરવાની રીત જોવામાં આવે છે.

દુખળા:—દુખળા એ શબ્દ “ દુર્ગલ ” ઉપરથી બનેયો છે, અને એ નામ આપણા આર્ય લોકોએ આપેલું જણાયછે. આ પ્રાંતના મહુવા વિગેરે મહાભોમાં, રાસ્તી પ્રદેશની સરહદવાળા ભાગમાં, ફક્ત આ લોકોની વસ્તીનાં કેટલાંક ગામછે અને બાકીનાં બધા મહાભોમાં, હંચ વર્ણુના લોકોનાં ગામોમાં પણ, દરેક જગાએ થોડી ઘણી આ લોકોની વસ્તી છે. ગસ્તી ભાગમાં આ લોકો ખેતીનો અને મજુરીનો ધંધો કરેછે. કાળીપગની બધી જાતોમાં આ જાત વધારે સુધરેલી છે, તેમજ તેના રીતરીવાજો પણ ખીજી કાળીપગની જાતો કરતાં વધારે સુધરેલા જોવામાં આવેછે. આ જાતમાં તળાવીઆ દુખળા અને હોરીઆ દુખળા, એવા બે પ્રકાર છે. તેઓ એક બીજાનું ખાતા નથી, તેમજ કન્યાની આપણે પણ કગ્તા નથી. હોરીઆ દુખળા સુમતમાનનું ખાયછે. તેથી દુખળામાંથી વટવાવનાની આ હોરીઆ જાત ઉત્પન્ન થઈ હોય એમ જાગેછે. પાક પ્રદેશની અંદર આ જાતના લોકોની જગ્યામાં વસ્તી છે. તેમજ ઘણાંખંડ ગામોની અંદર એમની છુટક છુટક વસ્તી પણ છે. તેઓ લાંગા વખતથી ઉજળીઆત લોકોના પગિયમાં આવ્યા છે તેથી તેમના ગતગિવાજ વગેરેમાં ઘણા ફેરફાર થઈ તેઓ કાળીપગનીમાં પડેલે નંગરે સુધરેલા ગણાયછે. આ લોકોનો ઘણાખરો પડેરવેશ દવે હીન્દુ લોકો જેવા થઈ ગયોછે. પુત્ર વર્મ જગોટી મારી તે ઉપર ધાતીયું પડેરેછે, અને ભાત વિનાનું પિત્તાનું એક એક કાતરીયું પડેરેછે તથા ગળામાં કીડીઆંની એકબે મેરેનો દાગીનો પડેરેછે, જેનું નામ તેઓ કાળી ગાંધી કહેછે. તેઓ વળી કનઈ વગેરેનાં લોળીઆં કાને પડેરેછે. જેમ ગામતડા લોકો ગ્તામાં આનનાં મદન ઓળખાઈ આવેછે. તેમ આ લોકોનો પુત્ર વર્મ ઓળખાઈ આવતો નથી. કાળ્યુકે તેમનો તથા નાયકા વગેરેનો

પહેરવેગ એકજ પ્રકારનો હોયછે, પણ દુળણાની રીતો પગે એક એક કરી પહેરે છે, અને નાચકાની સ્ત્રી બધાં પહેરે છે, તેથી સ્ત્રીઓ તરત ઓળખાઈ આવેછે. આ લોકો ખાવાપીવામાં એક બીજાનું એકું ખાતા નથી. દરેક માણસનું ખાવાનું તેમજ પીવાનું વાસણ જૂદું જૂદું હોયછે. પીવાને માટે જૂદાં જૂદાં વાસણ ન હોય તો પોશ વડે પાણી પીએછે. વળી એ લોકોમાં સમરાથી તથા જોડથી વહુના ખાટલા ઉપર બેસી શકાતું નથી. આ લોકો ઘણા વહેમીછે. ડાકણ માણસને ખાઈ જાયછે, બિઝાડી આડી જાય અગર ડાબી આંખ ફરકે તો નદારા શુકન થાય, સગભાં સ્ત્રી ધુવડનો અવાજ અભિજે તો તેના પેટમાંનું છોકરું સકાઈ જાય, સુધવારે ગામડે જવામાં અપશુકન થાય વગેરે વહેમો તેમનામાં છે. વટલાયજા ને ઠેઠમાં જઈ આવેલાને કે વ્યભિચાર કરનારને તેઓ ગાતિબદ્ધાર મૂકેછે, પછી તેમની પામેથી ન્યાતુ (મીજબાની) લઈ તેમને ગાતિમાં સેંછે. પંચમાં ભોગાં થયજાં માણસોને દારૂ તાડી પાવી તથા બાકી અવરાવવું એને તેઓ ન્યાતુ કરવું કહેછે.

ચોધરા:—ચોધરા લોકોની વસ્તી વ્યાગ તાલુકામાં વધારે છે અને સોનગઢ તાલુકાનાં કેટલાંક ગામોમાં તથા મહુવા વગેરે તાલુકાઓમાં થોડી થોડી છે. કાળી-પરજની તમામ જાતોની ખુબસુરતી વિશે વિચાર કરતાં આ જાત એ બાબતમાં પહેલો નંબર ધરાવેછે. તેઓ લગ્નમાં છોકરાના હાથમાં તલવાર આપે છે અને માથાનો ચહેરો ત્રિકોણાકાર કરાવેછે. આ લોકોનો મુખ્ય ખોરાક જીવારના રોટલા, બડકું અને ખીચડી છે. ચોધરા, છાંટાવાળા ચોધરા, અને વવાવડા ચોધરા એવા ત્રણ પ્રકાર આ જાતના છે. આ ત્રણ જાતોના રીતરીવાજ ઘણી ખરી બાબતમાં મળતાંછે, પણ ચોધરા લોકો સાથે, ખાવા પીવા વગેરેનો સંબંધ, બીજી જાતવાળા રાખતા નથી. સાધારણ રીતે આ જાતના લોકો પોતાની વસ્તીના જગ્યાના બે ભાગ પાડે છે, તેમાંના એક ભાગના લોકોને તેઓ “બહાટ”, કહેછે અને તેમાં ગ્રાંખરી નદીની દક્ષિણના વ્યાગ તથા મહુવા તાલુકાના ચોધરા લોકોનો સમાવેશ કરેછે. વળી બીજા ભાગને તેઓ પીનાડીઆનો ભાગ કહેછે, તેમાં ગ્રાંખરી નદીના ઉત્તર તટના આરા, વાલોડ, માંડવી ને સોનગઢ વગેરે ભાગના ચોધરાનો સમાવેશ કરેછે. ચોધરા જાતમાં પુરુષો લંગોટી પહેરી તે ઉપર એક પોતડી વીંટેછે, ને માથે પાંચડી ધારેછે તથા એક ધોતીયું બને નાખેછે. કેટલાક ચોધરા કાનની છુટે કરગરી નામે દાગીનો ધારેછે, તથા હાથે કતછતું કે ચાંદીનું કડું પહેરેછે. સ્ત્રીઓ એક કાંપરચિત્રા લુગડાનો કાછડો મારેછે ને બીજું માથે બાંધેછે, કે ઓટેછે, તેમનામાં લગ્ન થયા મિત્રાઈ કાપડું પહેરવાનો રિવાજ નથી. છોકરો કે છોકરી, ચાર પાંચ વરસના થાય ત્યારે તેમને લંગોટી પહેરાવેછે. છોકરો બાર વરસનો થાય ત્યારે તેને પોતડી પહેરાવી પાંચડી ગંધાવેછે, ને છોકરીને એક રંગીત લુગડાનો કાછડો મારાવેછે, તથા એક લુગડું માથે બંધાવેછે. પંદર વર્ષ ઉપગંતની છોકરીને સ્ત્રીના લુગડાં પહેરવા માટે આપેછે, પણ ચોળા કે કાંચળા તો આપતા નથી. સ્ત્રીઓ પગે કેલાઈનાં કપડા ને હાથે પિત્તળની હાલી તથા કાતરીયું નામે દાગીનો ધારેછે તથા ગળે ગાંડી, ને કાને વિંટલા વગેરે પહેરેછે. આ લોકોમાં મોટી ઉમરે લગ્ન થતાં હોવાથી છોકરી રજવજાં થયા પછી તેનું લગ્ન થાયછે, અને તેથી તેઓમાં બાળપણમાં ધર

માંડવાનો રીવાજ નથી. વખતે પુરૂષ મોટો હોય તો પણ ને પોતાની મરંછ માથે નર્તી શકેનો નથી. આ શ્રોત્રમાં પણ ખંધારીઓ ગણવાનો રીવાજ છે. તેની પાંચ વગમની-બોલી કન્યાનાં આવેછે, તે મદતમાં તે ગન્નેની વચ્ચે બનાવ થાય તો હજન કરેછે. આ હજન કન્યાને ઘેર થાયછે, ને તેનો અધો ખર્ચ કન્યાનો જાપ ભોગવેછે. કેટલીક વખત હજન થયા પછીના પણ છોકરીને છોકરાં થાયછે તેમાં આ લોકો કશો બાધ ગણતા નથી વળી એક ખંધારીઓ ના પસંદ પડેતો બીજો ત્રીજો ચોથો એમ કરવામાં આવેછે. આ ગન્ને રીતમાં હજન થયા પછી સ્ત્રી પુરૂષ છોકરું થતા સુધી ધણું ખર્ચ સાથે ને માથેજ ગડેછે ને ખંતજ વગેરે ટેકાણે પણ માથેજ જાય છે. ઘણું કરીને જેઠા મામમાં હજન કરવાનો રીવાજ છે. કેટલાક સુધરેલા ચોધરામાં, મરેલા માણસની મરે આગળ એક માણસ અવળે મોઢે ઉભો ગડેછે ને બીજો તેની આંખ દાખેછે એટલે તે ઉભેલો માણસ બોલેછે કે “ હુ આ તારા ઉપર નથી મૂકતો પણ મારા મન ઉપર મૂકું છું ” એમ કહી એક મળગતો કાચરો મરે ઉપર મૂકેછે, તથા મરણ પામે ધડો ફોડવાની ક્રિયા પણ કરેછે. મળુ પછી પાંચ સાત દિવસે ધરનો એક માણસ નદીએ જઈ પથ્થર લાવી ઘરમાં મુકેછે ને બગતને બોલાવી ધુણાવેછે. પછી પેલા પથ્થર પામે દાડના છાટા પાડી, તેને ખાવાનું ધરે છે ને તે પથ્થર ગાડીમાં મુકી પાંચ દસ માણસો વાજતે ગાજતે કોઈ મુકર જગોએ જાયછે ત્યાં પેલા પથ્થર અડધા દાટી અડધા ઉધાડો ગણેછે; અથવા જમીન ઉપર પણ મૂકેછે ને તે ઉપર દારૂની છાક પાડી ચોખ્ખાની પૂંજ પાડેછે, તથા મરણ મારી ઘીનો દીવો કરેછે ને પછી મેં આવેછે. આ પથ્થરને ખચુ કહેછે. આ પછી દર દિવાસાએ તથા શ્રાધ વખતે આ ખત્રાની પૂજન કરેછે. આર્વા ખત્રા મુકવાની જગ્યા બે ત્રણ ગામ વચ્ચે એકજ રાખવામાં આવેછે. તેમજ એક ધરનાં ખત્રાં એકજ જગ્યાએ દાટવામાં કે મૂકવામાં આવેછે. ખચુ મુકયા પછી કુટુંબી માણસો મુજ કતરાવેછે તથા માયાના વાળ ઉતરાવેછે પણ નાના છોકરાનાં ખત્રામાં તેમ કરતા નથી. કોઈ સારી સ્થિતિનો મરી ગયો હોય તો તેના-ખત્રા ઉપર ઘુમટ મૂકેછે. હાંડીના આકારનું એક મોટું માટીનું વાસણ બનાવેલું હોયછે તેને ઘુમટ કહેછે. વળી કેટલાક ઘુમટને બદલે માટીનો ઘેરો પણ ખત્રા આગળ મૂકેછે. આ ઘેરા તથા ઘુમટ ઉપર ખડી કે ચૂનો ને અખરખનો લુકો ચોપડેલો હોયછે. તે વાજતે ગાજતે ખત્રા પાસે જઈ જાયછે; તેની ઉપર પ્રમાણે પૂજ કરી તેના ઉપર દાડેછે, પછી એકજ ઘરનાં ખત્રાં એ ઘુમટ નીચે મુકવામાં આવેછે, અને જ્યારે તે ઘુમટ નીચે જગ્યા નથી રહેતી ત્યારે બીજા મળુ થયે બીજો ઘુમટ લાવી તેની નીચે તેનાં ખત્રાં મુકેછે. હવતી અને મરેલી કાકણનો વહેમ આ શ્રોત્રમાં ધણું હોયછે તેમજ તેઓ નજર, મુઠ વગેરેને પણ બહુ માન આપેછે. વળી આ શ્રોત્રમાં એકજ ધરનાં માણસો પણ પામે પાસે બેસીને ખાતાં નથી પરંતુ તાંમળામાં ખાવાનું બધ એક બીજા ન'જીએ એમ છોટે છોટે અવળે મોઢે બેસી ખાય છે. વળી એક બીજાનું પાંધણું પાણી પણ પીતા નથી. કોઈ પણ પુરૂષ અગર સ્ત્રી વ્યભિચાર કરનાં માન્ય પરે તે તેને જાતિ બદલ મૂકેછે. વળી કોઈ કાર્યા કે પાકી કેદમાં ચોટો વખત પણ જઈ આવ્યો હોય તો તેને પણ નાન બદામ મુકેછે. કેદમાં જઈ આવવું એ આ શ્રોત્રમાં ધણું જ

હવેકે ગણાય છે, તેથી કેદમાં પડેલો માણસ છુટીને આવ્યા પછી તરત જાતિ બહાર ગણાય છે ને તેના ઘરનાં માણસો તેને દૂર રાખીને આવવાનું આપે છે. વળી વટલેલા કે અભિચાર કરનારા માણસોને જાતિ બહાર મૂકવાનો હસત કરવામાં આવે ત્યારે તે જાતિ બહાર ગણાય છે. મરણના દિવસમાં આશ્લુ લાવવાનો રિવાજ છે, તે દહાડે વટલાયલું કે છીનાણું કરનાર માણસ આશ્લુ લાવે તો તેને તે નાખવા દેતા નથી. એટલુંજ નહીં પણ તેને હાથે રહીને દાડ તાડી પાય છે એટલે તે જાતિ બહાર મૂકાયેલું જાહેર થાય છે. પણ ત્યાં સુધી આ હસત થએલો હોતો નથી ત્યાં સુધી તે પોતાના ઘરમાં કે ખાસ છે ને ત્યારે તેને જાતિમાં લેવામાં આવે છે ત્યારે તેનાં ઘરનાં વાસણો કાઢી ન આવે છે. ગુન્હેગાર માણસો ગુન્હાનો ઈન્કાર કરે તો પણ તેને જાતિ બહાર મૂકે છે. પછી તે માણસ જાણે કે આપણું કશું ચાલવાનું નથી ત્યારે તે નળધરાના ચોધરીને ત્યાં જઈ દંડ વગેરે કષ્ટ કરી આવી પંચ બેસું કરવાનો દિવસ મુકર કરે છે. પંચ બેસું કરવાનો વખત ઠાઠિના મરણના દહાડા પાણી વખતે જણાવવામાં આવે છે. ક્રિયા અર્થને દિવસે ગુન્હેગાર આવીને પોતાની હકીકત જાહેર કરે છે, એટલે તેના દંડ કરાવી નળધરાના જગીરદારે કહેલો દિવસ મુકર કરે છે. આ કરાવેલે દિવસે નળધરાના જગીરદાર વિગેરે ભેગા થાય છે. આવા કામમાં સાત ગામના સાત પટેલીઆ ભેગા થવા જોઈએ. તેથી તેવા સાત પટેલીઆ ભેગા ન થયા હોય તો સાત ફળીયાના સાત પટેલીઆ. તે પંચ ભેગા ન થાય તો હવે એક ફળીયાના સાત પુરો ભેગા થઈ ને એક હારમાં બેસે છે. જાતિ બહાર થયેલો માણસ નહાઈને ત્યાં આવે છે અને ગાયના મૂત્રમાં ઝાડી તથા તુલસીનાં પાન નાખી તે પીએ છે. પછી પેલા સાત જણ તેને પુછે છે કે અમને કેમ બોલાવ્યા છે? ત્યારે તે પોતાનો ગુન્હો જણાવી પોતાને જાતિમાં લેવા વિનંતિ કરે છે, ને પછી પેલા સાત જણના હાથમાં એકે પાંદડું આપી તેમાં તાડી રેડે છે તથા તે સાતે જણના મોં આગળ રાંધેલાં માંસના સાત કકડા મૂકે છે. પછી પેલા ગુન્હેગાર પોતાના અને હાથમાં એક એક પડીઓ લઈ દરેક જણ પામે જાય છે, એટલે તે દરેક માણસ તેના એક પડીઆમાં થોડી તાડી રેડે છે અને બીજા પડીઆમાં માંસનો એક કટકો નાખે છે. એમ તે સાત વખત ફેરા ખાય છે, પછી તે એ પડીઆ લઈ તે ગુન્હેગાર માણસ વેગળો જાય છે ને ત્યાં તેમાંથી થોડી તાડી પી માંસનો એક કટકો ખાય છે. એટલે એક ચોધરી ત્યાં આવી અગુરીની સોટીથી તેને મારે છે. આ પ્રમાણે થયા પછી ખાખરાના પાનની એક બીડી અનાવી પંચમાનો એક માણસ ગુન્હેગારને આપે છે. તે તે સળગાવે છે અને પીએ છે તથા પેલા પંચને પીવા આપે છે. પહેલો પંચ પીને ગુન્હેગારને આપે છે એટલે તે પીને પાછો બીજા પંચને આપે છે. એમ સાતે જણને વારા ફરતી આપે છે તથા સાતેના મોઢામાંની બીડી પીએ છે. પછી બધાને રામ રામ કરે છે એટલે પંચવાળા બોલે છે કે હવે જો આને જાતિબહાર કહેશે તેને જ જાતિ બહાર મુકવામાં આવશે. પછી ગુન્હેગાર સાતે જણને વારા ફરતી રામ રામ કરે છે ને બધાની સાથે એમી દાડ તાડી વગેરે પીએ છે તથા ખાય છે. આ રીતે તે પાવન થયો ગણાય છે.

દોડીઆ:—વ્યારા અને મલુવા તાલુકાનાં કેટલાંક ગામો તદ્દન દોડીઆ લોકોની વસ્તીનાં છે, અને નેમની કેટલીક વસ્તી રાસ્તી મહાલોમાં છટક છટક પણ છે. તેઓ

મિતી, મજુરી, નોકરી વગેરેનું કામ કરે છે. બીજા કાળીપરજની જતો કરતા આ જતના ઘણા શેકો હાલ રાસ્તી ગામોમાં વધારે પ્રમાણમાં જઈ રહેલા જણાય છે. વણઝારી ઉવાડું, 'ભોઈ', 'બારડું', ધરાડીયું, ગરાશીઈ, કોન્ડા વાંસદારીઈ, દરવારીઈ, વાણુ રોકોડીયું, મહેતોયું, દેસાઈ ને વાંકડા એવી જતનાં આ શેકોનાં કુળનાં નામ છે. આ નોમ સ્થળ, ધંધા તથા ઇતર જતોનાં નામ ઉપરથી પડ્યાં હોય એમ જણાય છે. આ જતનો રંગ સહેજ ગૌર વર્ણ છે. આ શેકો વ્યાગ તાલુકાના સપાટ પ્રદેશમાં તેમજ મહુવા, કામરેજ, વગેરે તાલુકામાંનાં ઘણાં ખરાં ગામે ક્ષીઆખંધ રહે છે. તેઓ કુળના જેવી જ ઉજાળીઆત જત સાથે સંબંધમાં આવ્યા છે. પુરુષો લંગોટી મારી તેના ઉપર નાની સરખી પોતડી વીંટાળે છે, અને ખભે લુગડું નાંખી માથે નાની સરખી હાલ પાધડી પહેરે છે. કેટલાક પુરુષો કાંડે તથા કાને પિત્તળના કે ચાંદીના દાગીના પણ ધારે છે. વળી સ્ત્રીઓ ઘુંટણની ઉપલી બાજુથી કાછડો મારી એક નાતું સરખું લુગડું માથે નાખે છે, અને કાપડું પહેરે છે; તથા પગની એડીથી ઘુંટણ સુધી પિત્તળના વાળા પહેરે છે. તેનું તોલ લગભગ ૨૦ શેર હોય છે. તેમજ હાથનાં કાંડાંથી કોણી સુધી પિત્તળની કડખીઓ પહેરે છે. તેનું વજન પણ લગભગ દસ શેર સુધી હોય છે. પ્રથમ આવા વાળા ને કડખાં થોડાં પહેરે છે. પણ પછી દર સાલ તેમાં વધારો કરે છે, ને આ દાગીના જેમ વધારે તેમ વધારે શુદ્ધ થાય છે એમ એ શેકો માને છે. આ જતની સ્ત્રીઓ ગળે કાળા ગાંઠી ને કાને ભવરી, વીડી, વગેરે દાગીના પણ ધારે છે. આ શેકો શરીરની ઉંચાઈમાં કુકણા ને આમતા કરતાં કંઈક વધારે હોય એમ જણાય છે. તેમજ શરીરે પણ કંઈક વધારે મજબુત હોય એમ માન્ય પાડે છે. આ જતની સ્ત્રી બાગેજ, વાંચણી રહે છે, એમનામાં ત્યારે એકાદું માણસ ખરી જાય છે ત્યારે તે માણસના લુગડામાંથી એક ચીંદરડી ફાડી શેવામાં આવે છે ને તેને એક પૈસો બાંધી તે તથા કોવાડો ઘરમાં રાખી મુકવામાં આવે છે. પછી ત્યારે મરનારોના દહાડો પાણી કરવાનો દિવસ આવે છે ત્યારે પૈસો ચીંદરડીવાળો પૈસો ત્યાં લાવી જોગીને આપી દેવામાં આવે છે. આ શેકો શાદુકારને થેરથી રૂપીઆ વ્યાજે લાવે છે તેનો દિસાખ ગખવા ઘરમાં રૂપીઆની સંખ્યા જેટલી ગાંઠો દોરડીએ વાળે છે. જે બે આની કે પાવલી લાવવામાં આવેલી હોય તો તે કરતાં વધારે ઝીણી દોરીને ગાંઠો મારે છે. આ પ્રમાણે કરવાથી તેઓ એકંદરે રૂપીઆનો આંકડો સમજી શકે છે.

નાયકા અને કુકણા:—“નાયક” શબ્દ ઉપરથી નાયકાની જત થઈ છે. બીજા શેકોમાં તેમનો નાયક હોય છે ને તેના પ્રત્યે તેઓ ઘણું માન ધરાવે છે. આવો કોઈ નાયક રાસ્તી પ્રદેશમાં આવી વસ્યો હશે, તેના વંશજને નાયકા કહેવાયા હોય એ સંભવિત છે. આ શેકોની વસ્તી રાસ્તી ભાગમાં છે, તેમજ કવચિત્ કુંગરાળ જંગલી પ્રદેશમાં પણ માત્રમ પડે છે. તેથી બીજાના નાયકમાંથી આ જત ઉત્પન્ન થઈ હોય એમ માનવું સકારણુ ગણાય છે. હવે નાયકા, ત્રીયા નાયકા ને ચોળીવાળા નાયકા એવા ત્રણ પ્રકારની જતના છે. ઝામડીઈ, ગરાશીઈ ને મમરીઈ એવા ત્રણ કુળ આ શેકોનાં છે. પુરુષો અને સ્ત્રીઓનો દેખાવ ટોડીઆ જેવો જ છે, પણ તેમની સ્ત્રીઓ હાથે અને પગે જે કડખી અને વાળા પહેરે છે, ને પ્રમાણમાં ટોડીઓ કરતાં કંઈક ઓછી હોય છે. આ શેકોમાં

લખ વખતે, કન્યાને ઘેર જુવાર તથા ઝાંગર આપવી પડે છે ને તેની ગાંસડી વરને માથે મૂકીને લખ વખતે ત્રણ વખતો રિવાજ હોય છે. વળી આ લોકોમાં કઢવો ખવરાવવાનો પણ રિવાજ છે. આ લોકો ખેતીમાં ધણા ઘોડા હોય છે, તેથી તેમને ખોરાકની તંબી પડે છે. આ કારણથી ધણા નાયકા હાળી, જોવાળ, નરિકે રહે છે.

કુકણા:—કુકણા નામ કોકણ ઉપરથી પડ્યું છે, કેમકે કોકણનો મુલક આ લોકોના મુલકથી દુર નથી. આ જાતના પુરવો એક લંગોડી મારી માથે નાની-સરખી લાલ પાથડી પહેરે છે, અને કાને કલછ કે પિત્તળની અડેક કડી ધામે છે. સ્ત્રીઓ એક મુગડાનો કાછોડો મારે છે, તથા ગળામાં ઠીડીઆંની, પેટ, સુધી લટકતી એક બે લાંબી મેરો નાખે છે, તથા હાથે પિત્તળનો એક વાળો અને જાંઘડીઓ પહેરે છે. આ પહેરવેશથી આ લોકો તરત ઓળખાઈ આવે છે, તોપણ તેમનો દેખાવ બીલ લોકોના દેખાવ સાથે લગભગ મળતો હોય છે. આ લોકોમાં મરનાર માણસનું એક રૂપાના પત્રા ઉપર ચિત્ર પડાવી તે પત્ર ઘરમાં એક પાડીઆ ઉપર મૂકી રાખે છે, અને તેની વાર તહેવાર પૂર્ણ કરે છે. વળી આ લોકોમાં મરનારનું શ્રાદ્ધ પણ કરવામાં આવે છે. આ લોકોના દરેક ગામે તેમનો એક પટેલ અને તેને મદદ કરનાર કારભારી હોય છે, તથા એક કાઠીઓ એટલે-રખો પણ હોય છે. આ લોકોમાં બધાં સુધી છોકરાંને ઘેર છોકરાં થતાં નથી ત્યાં સુધી એક કુડુંજનાં માણસો ધણું કરીને ભેગાં રહે છે. કુકણા લોકો નાણાંની કિંમત સમજનારા અને આવેલા પરાણા ઉપર બાવ ગણનારા-તથા હોંશીલા જણાય છે. તેઓ રોહીસો નામે ધાસમાંથી રોહીસેજ તેજ કાઢે છે. આ તેજ બે પ્રકારનું થાય છે. એક સાધારણ લાલ રંગનું અને બીજું મોતીઆ રંગનું. આ તેજ મોસમે દોઢથી પોણાબે રૂપીએ શેર વેચાય છે. વા થયો હોય તો આ તેજ મોપડવાના કામમાં આવે છે, તેમજ અતરોમાં ભેગ કરવા માટે પણ તેનો ઉપયોગ થાય છે.

કાશુડીઆ:—આ લોકો સોતગઢ તાલુકાની પૂર્વ તથા દક્ષિણ બાજુએ રહે છે. આ લોકો પોતાને લોકોના રાવણ રાગના વંશજ જણાવે છે, અને બ્યારે દેશ ઉત્તર હતો ત્યારે તેઓના પૂર્વજ અહીં આવીને વસેલા એમ તેમનું કહેવું છે. આ જાત લટકતી છે, તેથી તેઓ પોતાનું રહેઠાણ ધંધાને માટે વારંવાર બદલે છે, પણ અત્યાર સુધી તેઓ જે ભાગમાં ધાધી રહેઠાણ કરીને રહ્યા છે તે ભાગ તેઓ કદી છોડતા નથી, જે કે કાયાના ધંધા માટે આ લોકોને વેપારીઓ આણુ, બેધપુર વગેરે જગ્યાએ લઈ જાય છે; તોપણ તેઓ પોતાનું ધંધા રહેઠાણ હંમેશને માટે બદલતા નથી. આ જાત ધણી આજસુ ને વધતી ચોહી ગંદી જણાય છે, અને જે જગ્યામાં તેઓ રહે છે ત્યાં તેઓ ધત્તર, જાતો સાથે કોઈ પણ જાતના વ્યવહાર વિના લગભગ જાતિ બહાર જેવા રહે છે. આ લોકો કાયાની બઢીમાંથી સારો પંચો મેળવે છે, પણ તેઓ કમાવાના વખત કરતાં તે વાપરવાને ધણા ઘોડા, વખતે લગાડે છે, તેથી તેઓ હંમેશાં કંગાલ સ્થિતિમાં નજરે પડે છે. આ લોકો ધણાજ જંગલી છે. તેઓ બીજી જાતની કાળીપરજ-ગેટલો વ્યવહાર પણ સમજતા નથી. પણ માત્ર કાયાનો ધંધરદાર આપે તેટલું જાણું, અર્ધજાન સ્થિતિમાં રહેવું ને માત્ર પેટ ભરવા ખાતર વેતર કરવું એટલું જ મગજે છે. કાશુડીઆની જાતનાં મુખ્ય ચોર પ્રકાર છે:—(૧) હંજમ (૨) ગહુ (૩) પવાર-મે (૪) સીધો. આમાંનો પહેલો જાત

ધ્રુવી અગ્નિની અને આગડાર છે પરંતુ છેલ્લી સૌથી અધમ છે. આ શેડો રંગે ઘણા જાડાળા હોય છે, ને છેક નજ ગિથિતમાં રહે છે એમ કહીએ તો ચાલે. પુરો ભોત લંગોટી મારી માથે લાલ રંગનો ચાપ પાંચ હાથનો કડકો વીંટ છે, અને સ્ત્રીઓ છેક કેડના ભાગ આગળ કાછડો મારી શરીરનો બીજો તમામ ભાગ હિધાડો ગંભ છે. આ વતની સ્ત્રીઓ માત્ર લગ્ન થતીજ વખતે કપડું પહેરે છે ને તે પછી આખી છાંદગી સુધી તેમને તેની જડ પડતી નથી, પણ માત્ર ગળામાં કાડીઆનો હાત નાખે છે. આ શેડોનો દેખાવ અર્ધો બુધ્ધ મરેલા જેવો જણાય છે. વળી સ્ત્રીઓનો દેખાવ ભાગ્યેજ સારો હોય છે. નવસારી પ્રાંતમાં આ શેડોની વતી ઘણી નથી, પરંતુ નંદગ્યાગ, નવાપુરા ધિગેરે આગના ડુંગરોમાં તેમની ઘણી વતી છે. આ શેડોનો મુખ્ય ધંધો કાથો બનાવવાનો છે તેથી જંગલના ઇમરદારો તેમને અગાઉથી દાણા કે રૂપીઆ ધીરે છે ને ખુદી મોસમે તેમને પોતાના મખેલા જંગલોમાં લઈ જાય છે, ત્યાં તેઓ કાથો બનાવવાનું કામ કરે છે. વળી કાથો બનાવવાની ભઠ્ઠીમાં જ્યાં કાથાની ગોટીઓ મૂકવા નાખી હોય ત્યાં કોઈને ખાસકું પહેરી જવા હેતા નથી, તેમજ જ્યાં સુધી દેવની પૂજન ન કરે ત્યાં સુધી ઇમરદારથી તૈયાર થયેલા કાથો વેચી શકાતો નથી. તેમ છતાં કોઈ ઇમરદાર વેચે ને તેની ખજા એ શેડોને પડે તો તેઓ રાતવાસો પછે અધુરી ભઠ્ઠી મૂકી ક્યાંએ જતાં ગોંઠે, તેની ઇમરદારને ખજા પડતી નથી ને તેથી તેમને ઘણી અડચણ વેઠવી પડે છે.

કોટવાલીઆ.—કોટવાલીઆ એ એક બીજની જાત છે ને તેઓ ટોપલીઓ વગેરે ગુંથવાનો ધંધો કરે છે. આ જાતનાં શેડો સોનગઢ અને ત્યારા તાપુકાનાં એવાર ગામડાંમાં થોડી થોડી વતી કરીને રહ્યા છે ને તેઓ ખુદશી મોસમે ગામે ગામ ભટકી પોતાનો ધંધો ચલાવે છે. આ શેડોને વીટાળીઆ પણ કહેવામાં આવે છે. પુરો નાની પોતડી તથા માથે પાઘડી પહેરે છે ને કાનમાં રૂપાના કે પિત્તળના વીટવા ધામે છે. સ્ત્રીઓ પાંચ હાંથના લુગડાનો કડકો પહેરે છે તથા તેટલોજ કડકો માથે નાખે છે પરંતુ કાપડું તો કવચીતજ મોટા આમોમાં જવું પડે ત્યારેજ પરણેલી સ્ત્રીઓ પહેરે છે. દાગીના તરીકે સ્ત્રીઓ હાથમાં પિત્તળનાં આંખીઆં, પગમાં કલાઈનાં કંઠા ને ગળામાં કાડીઆની કાળી માંદી પહેરે છે. આ શેડોમાં છોકરા છોકરી ગ્રંથામાં કે બીજે કે કાણે બેઠાં થાય ત્યારે એક બીજને પસંદ કરે છે ને પછી તેઓનાં માથાપ તેમનાં પગની કરી આપે છે. તેમનો મુખ્ય ધંધો વાંસ કાઢવાનો છે. નેઓ સરકારમાં પુરપ નીક શી ભરી જંગલમાંથી જોઈએ તેટલા વાંસ કાપી જાવે છે ને તેના મૂકડો, ટોપના, ટોપલીઓ, કાડીઆ, પાતાં, માડીના પડદા, માડીમાં મૂકવાનાં તગડીઆં વગેરે ગુંથણુ કામ કરે છે. તેમની સ્ત્રીઓ પણ એજ કામ કરે છે.

પ્રકરણ ૨૬ મું

વિચિત્ર રિવાજો.

માઠાં સાથે લગ્ન.—કાળીપગની કેટલીક જાતોમાં ખંધાડીઆ (ધર જમાઈ) રાખવાનો રિવાજ હોય છે અને તેનું લગ્ન બન્નેને જોડતું થવા પછી કંવામાં આવે છે, પાત્ર એ લગ્ન થયા પહેલાં ખંધાડીઓ મગી જાય તો આ શેડો તેના મગાને પીધી

(હળદર) એમણે ને નેના મરીઁ માથે મડિલી છાકવીને બેટાડેલે, એટલે તે છાકરીનું
 ઘન થયું એમ એ લોકો માનેછે તથા તે પછી મડદાને મમાણમાં લઇ જાયછે. .
 ભગત:—આપણા નરુ જેમ કેટલાંક ગામોમાં જુવા વગેરે લોકો હોયછે, તેમ
 આ કાળીપરજાના મોટાં મોટાં ગામોમાં એધરા, કુંકણા, નામતા કે દોરીઆ, જતના
 એક એ માણસો ભગત હોયછે ને તેઓ જોડાંજપટ કાંઠવાનું, દેવપૂજા કરાવવાનું, ખેત
 નાખવાનું ને ઓસર આપવાનું કામ કરેછે. જિરેક માંદગી જેવ તરફથી આવેછે. એમ
 આ લોકો માનેછે, તેથી તે દૂર કરવા માટે તે દેવની પૂજા કરવી જોઈએ, એમ તેમની
 મનજ હોવાથી, તેઓ ભગતને બોલાવી નેને માંદા માણસનો માથા ઉપર ઉતારવેલા
 દાણા દેખાડેછે. ભગત દાણા જોયા બાદ તે માંદા ઉપર મંત્ર વગેરે અજમાવે, છે ને
 દેવની પૂજા કરેછે તથા તે પછી ઝાડપાકાની દવા આપેછે. આ ભગત લોકો જે કેસસારી
 હોયછે તો પણ તેઓ પડોળાં તથા જુરીઆનું ગાક ખાતા નથી, સાવરળી કે સમિશુ
 ઓળંગતા નથી, નવા ઉપર રોટલો રોકાઈ તેવાં ચથો હોય તે તવા ઉપરથી ઉતારી
 જામવાના વાસણમાં મૂક્યો હોય તો ખાતા નથી પણ તવા ઉપરથી નીચે બીજા વાસ-
 ણમાં નાખ્યા બાદ તે ખાયછે. ગંધેયુ જ્વનાજ વત્તીન ઉપર પડયું હોય તો તે ખાતા
 નથી અને કાંઈનું એકું પણ ખાતા નથી. વળી નેવાર થયવા રોટલા પેટી, પહેલો તેમ
 હેસા રોટલો પણ ખાતા નથી. .

પ્રકરણ ૨૭ મું.

જાતી અથવા સ્ત્રી પુરુષનું પ્રમાણ.

નવસારી પ્રાંતમાં ૬૨ ૧૦૦ પુરુષો સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ ૬૮૨ આવેછે, બીજા પ્રાંતો
 સાથે સરખાવતાં સ્ત્રીની જાણતમાં નવસારીની સ્થિતિ ઉત્તમ છે. વડોદરા કડી અને
 અમરેલી પ્રાંતમાં ૬૨ ૧૦૦ પુરુષો સ્ત્રીની સંખ્યા અનુક્રમે ૮૭૨, ૬૪૭ અને ૬૪૦
 આવેછે, જુદા જુદા ધર્મના લોકોમાં તપાસતાં, નવસારી પ્રાંતનાં હિંદુઓમાં ૬૭૭,
 જીનોમાં ૭૭૮, મુસલમાનમાં ૧૦૭૧, પારસીમાં ૩૪૨ અને અનાર્થ પ્રાંતમાં ૬૬૬ એ
 પ્રમાણે ૬૨ ૧૦૦૦ પુરુષો સ્ત્રીનું પ્રમાણ આવેછે. આ ઉપરથી જણાયછે કે નવસારી
 પ્રાંતના મુસલમાન અને પારસીઓમાં પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા એકઠું વધારે છે.
 જીનો-લોકોમાં સ્ત્રીનું પ્રમાણ સૌથી ઓછું આવેછે તેનું કારણ કે એ લોકો પૈકી કેટલાક
 પગરજા હોયછે અને પોતાની સ્ત્રીઓને પોતાને દેશ મજા વેપાર અર્થે તેઓ નવસારી
 પ્રાંતમાં આવેના હોયછે. પાગલીઓમાં પણ મરદો મજાદારી બદલ જવાથી સ્ત્રીની
 મજા વધારે જણાયે છે.

સંસારિક સ્થિતિ:—સંવત ૧૯૧૨ ની વરતી ગણતરી પ્રમાણે એકઠું પુરુષ
 વરતીમાં મેંકડે ૪૬ કુંવારા, ૪૮ પરણેલા, અને ૬ વિધુર હતા, અને સ્ત્રી વરતીમાં મેંકડે
 ૩૮ કુંવારી ૫૦ પરણેલી અને બાર વિધવા હતી. ધર્મવાર આંકડા જોતા આ આંકડામાં
 ઘણો તફાવત માલમ પડેછે. હિંદુ સ્ત્રી પુરુષો લગ્ન વહેનાં કરેછે તેથી એ ૧૦૦, હિંદુ
 પુરુષોમાં ૪૩ કુંવારા, ૫૭ પરણેલા, અને વિધુરો કુલ ૨, એટલે મેંકડે નહિ જવાયે,
 કારણ કે પુરુષ મડે કે તરત ફરી પરણે છે પણ સ્ત્રીને પુનર્વગ્ન કરવાની છુટ થોડી

૪ જાતીઓમાં હોય છે. હિંદુ સ્ત્રીઓમાં સેંકડે ૩૩ કુંવારી, ૫૪ પરણેલી અને ૧૩ વિધવા છે. હિંદુ કરતાં જૈન સ્ત્રી પુરૂષો મોડા પરણે છે તેથી પરિણામ એ આપ્યું છે કે હિંદુઓ સાથે સરખાવતાં જૈન ધર્મમાં કુંવારાની સંખ્યા વધારે અને પરણેલાની સંખ્યા ઓછી છે. જૈન ધર્મમાં વિધવાઓનું પ્રમાણ વધારે છે, કારણ કે જૈન વર્ગનો મોટો ભાગ વાણીયાનો અને શ્રેષ્ઠ હોવાથી તેઓમાં પુનર્લગ્ન થતાં નથી, માટે ૧૦૦ જૈન પુરૂષોમાં ૫૦ કુંવારા ૪૦ પરણેલા અને ૧૦ વિધુર છે, અને ૧૦૦ જૈન સ્ત્રીઓમાં ૩૬ કુંવારી ૪૧ પરણેલી અને ૨૩ વિધવા છે. મુસલમાન પુરૂષોમાં સેંકડે ૪૯ કુંવારા, ૪૫ પરણેલા અને ૬ વિધુર છે, જ્યારે મુસલમાન સ્ત્રીઓમાં સેંકડે ૩૬ કુંવારી, ૪૮ પરણેલી અને ૧૬ વિધવા છે. અનાર્થ પ્રજાની સંસારિક સ્થિતિના આંકડા જોતાં તે બીજી ઠામો કરતાં ઘણા જુદા પડે છે. તેમનામાં ૧૦૦ પુરૂષોએ ૫૨ કુંવારા, ૪૪ પરણેલા, અને ૪ વિધુર હોય છે અને ૧૦૦ સ્ત્રીઓમાં ૪૭ કુંવારી, ૪૬ પરણેલી, ને ૭ વિધવા હોય છે. આ પ્રજામાં બાળ લગ્નનો રિવાજ નહિ જોવાયે છે. છોકરીઓ હિંદુ જૈન વગેરે કરતાં વધારે મોટી ઉંમરે પરણે છે. આથી કરીને તેમનામાં કુંવારા સ્ત્રી પુરૂષનું પ્રમાણ બીજી ઠામો કરતાં વધારે છે. ૧૦૦ હિંદુ પુરૂષોમાં જેટલા પરણેલા, કુંવારા, અને વિધુર છે તેનાં કરતાં ૧૦૦ પારસી પુરૂષોમાં ૧૨ પરણેલા ઓછા, ૧૫ કુંવારા વધારે, અને ઘણું વિધુર ઓછા છે. તેવીજ રીતે ૧૦૦ હિંદુ સ્ત્રીઓમાં જેટલી કુંવારી, પરણેલી, અને વિધવા છે, તેના કરતાં ૧૦૦ પારસી સ્ત્રીઓમાં પરણેલી ૧૫ ઓછી, કુંવારી ૧૮ વધારે અને વિધવા ૩ ઓછી છે. આ ધર્મના શોકમાં વધારે સ્ત્રી, તથા પુરૂષો સમજાવવામાં આપ્યા પછી જ પરણે છે. વિધવા પુનર્લગ્નની જોડે એમનામાં છુટછે છતાં જ સ્ત્રીઓ પૈસાદાર હોય છે અને ઉંમરે પહોંચેલી તથા છોકરાવાળી હોય છે, તે પુનર્લગ્ન કરતી નથી. અનાર્થ પ્રજામાં તો ઘણી અથવા વધુ મરી જાય છે તરતજ, વિધવા સ્ત્રી અથવા વિધુર ધણી, ફરીથી પરણે છે, અને તેથી આ જગતી પ્રજામાં વિધવાઓની તેમજ વિધુરોની સંખ્યા વિરમવ પંખાડે એટલી બધી ઓછા પ્રમાણમાં છે. દોડીઆમાં મરનાર ધણીની ઉત્તર કિયા થઈ રહે અને ન્યાત જમી રહે કે તરત તેની વિધવા સ્ત્રી પરણે છે અને પ્રથમના પતિથી તેને છોકરાં હોય તો તેનાં સગા વહાલાંને સોંપવામાં આવે છે.

બાળલક્ષ અને વૈધવ્ય:—એકંદરે આખા રાજ્યમાં દર ૧૦૦૦ સ્ત્રી પુરૂષોમાં, ૪ વર્ષની અંદરના છોકરાઓમાં ૩૯ પરણેલા છે, અને તેજા ઉંમરની છોકરીઓમાં ૮૩ પરણેલી છે. ૫ થી ૯ વર્ષની ઉંમરના છોકરા તથા છોકરીઓના સંખ્યાધના આંકડા ૧૧૧ અને ૧૮૮ છે અને ૯ થી ૧૪ વર્ષના ૧૦૦૦ છોકરાઓમાં ૨૩૬ પરણેલા છે ત્યારે તેજા ઉંમરની ૧૦૦૦ છોકરીઓમાં ૫૧૫ પરણેલી છે. પ્રાંતવાર આંકડા તપાસીશું તો નવસારી પ્રાંતમાં દર ૧૦૦૦ છોકરાઓમાં ૪ વર્ષની અંદરના ૧૦ અને ૫ થી ૯ વર્ષ સુધીના ૩૮ પરણેલા છે, જ્યારે દર ૧૦૦૦ છોકરીઓમાં ૪ વર્ષની અંદરની ૧૪ અને ૫ થી ૯ વર્ષ સુધીની ૭૪ છોકરીઓ પરણેલી છે. ૧૦ વર્ષની અંદરની પરણેલી કન્યાઓનું પ્રમાણ વડોદરા અને કડી કરતાં નવસારીમાં ઓછું છે. તેનું કારણ એ છે કે તે પ્રાંતમાં અનાર્થ પ્રજા ઘણી રહે છે, જે પોતાની કન્યાને મોટી થયા વિના પરણાવતી જ નથી.

વૈધવ્ય:—આખા રાજ્યની વસ્તી એકંદરે ભેતી, ૧૦૦૦ પુરૂષોમાં ૭૬ વિધુર અને

૧૦૦૦ સ્ત્રીઓમાં ૧૭૬ વિધવાઓ છે; અર્થાત ૭ સ્ત્રીએ ૧ વિધવા અને ૧૩ પુરૂષોએ ૧ વિધુર છે. પ્રાંતવાર સ્થિતિ તપાસતાં, નવસારી પ્રાંતમાં પુરૂષો દર હજારે ૫૯ વિધુર અને દર હજારે સ્ત્રીઓ ૧૧૯ વિધવા છે. દરેક પ્રાંતમાં વિધુર કુળમાં વિધવા સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ બમણા અથવા ત્રણ ઘણા જેટલું છે; કારણ કે જે જે હંમી કિંદુ અને લૈન કોમોમાં વિધવાઓને ફરીથી પરણાવવાનો પ્રતિજ્ઞ છે, તે તમામ કોમોમાં વિધુરોને ફરીથી પરણવાની છુટ છે. તેમાં પણ જે સ્ત્રીને છોકરાં હોય છે, અને જે ઉમ્મરે પડોચેલી હોય છે તે વિધવા થયે ફરીથી પરણે તે બહુ સાર ગણાતું નથી. નવસારી પ્રાંતની વસ્તીમાં અનાર્થ પ્રજાનો મોટા ભાગ હોવાથી એ પ્રમાણ સૌથી ઓછું છે.

પ્રકરણ ૨૮ મું.

કેળવણી

રાજ્યના ચારે પ્રાંતોમાં કેળવણી બાબતમાં, નવસારી પ્રાંતનો નંબર ત્રીજો આવે છે. સૌથી પહેલો નંબર સ્વાભાવિક રીતે રાજનગર વડોદરાનો છે. અહીં દરેક ૫ પુરૂષોમાં ૨ પુરૂષ બહેણા હોય છે. વડોદરા પછી કેળવણીની બાબતમાં બીજો નંબર અમરેલીનો આવે છે, ત્યાં ૫ પુરૂષોમાં ૧ બહેણો હોય છે. નવસારી પ્રાંતની વસ્તીનો ચોથો ભાગ રાની મહાલની કાળીપરજનો છે તોપણ આ પ્રાંતમાં ૭ પુરૂષોમાં ૧ બહેણો માત્રમ પડે છે, કારણ કે અહીંના પારસી, વડોદરા, અને અનાવડા શેડો કેળવણીમાં આગળ પડતો ભાગ લે છે. બહેણી સ્ત્રીનું પ્રમાણ ૪૦ સ્ત્રીએ ૧ આવે છે. સ્ત્રી અને પુરૂષ બન્નેનું પ્રમાણ ભેદ કરતાં, નવસારી પ્રાંતમાં ૧૦૦ માણસે ૯ માણસ બહેણા નીકળે છે, ત્યારે વડોદરામાં ૧૧, કડીમાં ૭ ને અમરેલીમાં ૧૨ નીકળે છે. નવસારી પ્રાંતમાં મેંકડે ૯ ટકા કેળવાયેલાનું પ્રમાણ આખા પ્રાંત માટે છે. દરેક તાલુકા જૂદા ઘટ્ટએ તેા નવસારીમાં ૨૦, ગણદેવીમાં ૧૭, પદ્મસાધનામાં ૧૧, કામરેજમાં ૧૭, મહુવામાં ૭, માંગરોળમાં ૧૧, સોનગઢમાં ૨, વ્યારામાં ૩, વાંકળમાં ૨, ઉમરપાડમાં ૧, એ પ્રમાણે ટકા આવે છે. આ ઉપરથી નવસારી તાલુકામાં દર ૫ માણસે બહેણા ૧ માણસનું પ્રમાણ આવે છે. સોનગઢ, વ્યારા, ઉમરપાડ અને વાંકળ તથા મહુવા તાલુકાઓમાં અનુક્રમે ૬૨, ૪૪, ૩૬, ૬૦ અને ૪૫ માણસોએ ૧ એ પ્રમાણે, બહેણાઓનું ઘણું જ દસકું પ્રમાણ નીકળે છે. રાની મહાલોમાં આટલા પણ બહેણા જણાય છે, તેનું કારણ એ કે સરકારી નોકરો અને કંટ્રાક્ટરોનો તેમાં સમાસ થયેલો છે. રાની મહાલના શેડોની કેળવણી માટે બોર્ડિંગ વગેરે સ્થાપવામાં આવેલાં છે. આમાંનાં સોનગઢમાં ધાણુકા વસ્તીગૃહ તથા ધાણુકા કન્યાશાળા વસ્તીગૃહ અને વ્યારામાં ધાણુકા વસ્તીગૃહ એમ ત્રણ સ્થાપન થયેલાં છે.

ધર્મવાર કેળવણી:—જૂદા જૂદા ધર્મના શેડોમાં કેળવણીનો પ્રચાર કેટલો થયો છે, એ વિષયના આંકડા તપાસતાં જણાય છે કે પારસીઓમાં કેળવણી મૌથી વધારે ફેલાયેલી છે. દર સો પારસીઓમાં ૬૯ બહેણા અને દર સો પારસી સ્ત્રીઓમાં ૫૭ બહેણી છે. પારસી પછી જૈન શેડો આવે છે. તેમાં દર સો પુરૂષે ૬૯ બહેણા અને દર સો સ્ત્રીઓએ ૮ બહેણી છે. મુસમાનોમાં દર ૧૦૦ પુરૂષે ૨૧ અને દર સો સ્ત્રીઓએ

વગમગ ૨ બણેલી માત્રમ પડે છે. હિંદુઓમાં અત્યંત વર્ગ તેમજ કેટલીક અનાર્થ પ્રજાઓએ પોતાને હિંદુ ધર્મમાં ગણાવી છે, તેના સમાસ થતા હોવાથી દર ૧૦૦ પુરૂષે ૧૭ બણેલા અને દર એ સ્ત્રીએ ૨ બણેલી માત્રમ પડે છે. અનાર્થ પ્રજામાં દર ૧૦૦ પુરૂષે ૧ બણેલાનું પ્રમાણ આવે છે. તેમની સ્ત્રીઓમાં ૬૮૧ સ્ત્રીએ ૧ સ્ત્રી બણેલી નીકળી આવે છે એટલે તેમનામાં બણેલી સ્ત્રીઓ નથી એમ કહીએ તો ચાહે.

ન્યાતવાર કેળવણી:—ન્યાતવાર કેળવણી જેતાં દેશસ્થ, કોકલુસ્થ અને શેણુવી, બ્રાહ્મણ, પ્રબુ, કપોળ, મોદ, શ્રીમાળી અને ઝોસવાળ વાણીઆમાં દર ૧૦૦૦ પુરૂષે ૭૦૦ બણેલા છે, ત્યારપછી અનાવસા, લાડ, ખડાચતા, બ્રહ્મક્ષત્રી અને કાયસ્થ આવે છે. જેમાં દર ૧૦૦૦ પુરૂષે ૬૦૦થી ૭૦૦ સુધી બણેલા છે. કારીગર વર્ગ જેવા કે ભાવસાર, કંસારા, સોની, એમાં દરદળર પુરૂષે ૫૦૦ થી વધારે બણેલા છે. ત્યારપછી લેઉવા, કણુખી, મરાઠા, સુધાર, સંપદ, વડોરા, મેમણ, ખત્રી, ધાંચી અને કાઠીઆ આવે છે. જેમાં ૧૦૦૦ પુરૂષે ૩૦૦થી ૪૦૦ બણેલા હોય છે. કોળી, વાઘરી, દેડ, બંગી, વગેરે હલકી ગણાતી ન્યાતોમાં ૧૦૦૦ માં ૧૦૦ કરતાં ઓછા બણેલા છે. બીડ, ચોધરા, ગામી, દુળળા અને ખીછ અનાર્થ પ્રજાઓમાં કેળવણી બહુજ પછાત છે. તેમાં ૧૦૦૦ પુરૂષોએ ૮૫૨૦ બણેલા નીકળે છે. ન્યાતવાર સ્ત્રી કેળવણીનો તપાસ કરતાં શેણુવી, પરશુ, નાગર, કોકલુસ્થ બ્રાહ્મણ વગેરે ન્યાતોમાં દર દળર સ્ત્રીઓએ ૪૭૮, ૨૭૭, ૨૨૧, ૧૧૧ સ્ત્રીઓ બણેલી હોય છે. એ શિવાયની ખીછ કોઓમાં સ્ત્રી કેળવણી ધણી પછાત છે, તેમાં સ્ત્રી કેળવણીનું પ્રમાણ દર ૧૦૦૦ સ્ત્રીઓમાં ૧૧૫૮૦ સુધીનું આવે છે.

અંગ્રેજ કેળવણી:—આખા રાજ્યમાં ૧૦૦૦૦ માણસની વસ્તીમાં માત્ર ૬૦ માણસો અંગ્રેજ બણેલા છે. વડોદરા શહેરમાં અંગ્રેજ બણેલાનું પ્રમાણ વધારે હોય એ રવાબાવિક છે. તેમાં દર ૧૦૦૦૦ માં ૭૧૦ પુરૂષો અને ૫૭ સ્ત્રીઓ અંગ્રેજ બણેલા છે. વડોદરા શહેર પછી નવસારી પ્રાંત આવે છે. તેમાં અંગ્રેજ બણુનારની સંખ્યા દર ૧૦૦૦૦ માણસોમાં ૭૫ પુરૂષો અને ૩ સ્ત્રી સ્ત્રી છે.

ધંધા:—નવસારી પ્રાંતના લોકોનો મુખ્ય ધંધો ખેતી છે. દર ૧૦૦૦ માણસે ૭૫૭ ખેતીમાં રોકાયેલા છે. એટલી મોટી સંખ્યા ખીજ કોઈ પ્રાંતમાં ખેતીના કામમાં લાગેલી નથી. એમ નીચેના આંકડા પરથી જણાય છે.

પ્રાંત	દર દળરે ખેતરમાં રોકાયેલા.	પ્રાંત	દર દળરે ખેતરમાં રોકાયેલા.
વડોદરા	૭૩૪	અમરેલી	૪૮૨
નવસારી	૭૫૩	વડોદરા શહેર	૩૪
કહી	૬૧૬		

દર એ માણસે, ૫૪ માણસ કામ કરનાર અને ૪૭, પોતાની આજીવિકા માટે તેમના પર આધાર રાખનારા છે. કામ કરનારામાં સેંકડે ૩૪ પુરૂષો અને ૬૬ સ્ત્રીઓ. સ્ત્રી કામ કરનારાનું પ્રમાણ રાજ્યના બીજા પ્રાંતો કરતાં નવસારી પ્રાંતમાં વધારે છે. આનું કારણ એ છે કે નવસારીમાં ખેતી કરનારાનું પ્રમાણ વધારે છે, અને ખેતીના ધંધામાં ઘટતર ફેલાણ કરતાં આ પ્રાંતની, અનાર્થ પ્રજામાં તથા ખીછ કામમાં એવાં

વધારે ભાગ હેછે. ખેતી પર આધાર રાખનારાઓ પૈકી ૪ જીમીનદારો અને ૫૧૭ પ્રત્યક્ષ ખેતી કરનારા છે. દર હજારે ૩૩૬ માણસો ખેતીની મજૂરી કરનારા અગર ખેડૂત કે જમીનદારને ત્યાં નોકરી કરનારાછે. આ પ્રમાણુ બીજા પ્રાંતોને મુકાબલે વધારેછે, તેનું કારણ એમ જણાયછે કે કુળજી વગેરે ભોડોને આ પ્રાંતમાં હાજી તરિકે રાખવાનો રિવાજ પ્રચલિતછે. ઉપર પ્રમાણુ ૭૫૭ ખેતીનો ધંધો કરનારા જતાં બીજા ધંધામાં દર હજારે ૭, માછીનો ધંધો કરનારા, ૭, હુન્નર ઉદ્યોગમાં, ૩૫ વેપારમાં, ૧૨ રાજ્યની નોકરીમાં, ૬ પોલીસમાં, ૨૦ વકીલ, ધર્મગુરુ, શિક્ષક અને ડાકટરના ધંધામાં, ૧ ધર કામતી નોકરીમાં, ૨ જમીનદારી, વ્યાજ અને પેનશન ૫૦ નિર્વાહ કરનારા અને ૮૧ બીજા ધંધામાં રોકાયેલાછે. ઉપર જણાવેલા આંકડા પ્રાંતની સરાસરી દેખાડેછે, પરંતુ તાલુકાવાર તપાસીએ તો એ આંકડાઓમાં ધણો ફેરફાર માલમ પડેછે. ઉદાહરણ તરિકે રાની મહાલોમાં ખેતીનો ધંધો કરનારનું પ્રમાણુ બીજા તાલુકાઓ કરતાં વધારેછે, અને નવસારી, ગણુદેવી, વગેરે તાલુકામાં કારીગર વગેરે ભોડોનું પ્રમાણુ વધારે આવેછે. જૂદા જૂદા ધર્મના ભોડો કયા કયા ધંધા કરેછે એ વિષેના આંકડા તપાસતાં માલમ પડેછે, કે દર ૧૦૦ હિંદુએ ૬૭ માણસો ખેતીથી, ૧૮ ઉદ્યોગથી અને બાકીના બીજા ધંધાથી નિર્વાહ ચલાવેછે. જૈન ભોડોનો મુખ્ય ધંધો વેપાર કરવાનોછે. તેમની વસ્તીનો ૭૫ ટકા જેટલો ભાગ શરાશી, ઝવેરાત, દવાશી, ગાંધી વડુ, મણીઆર, વગેરે જૂદી જૂદી જાતના વેપાર કરેછે. ખેતીના ધંધામાં જૈન ભોડોની સંખ્યા નહિ જોવીછે. અનાર્થ ભોડો ધણું કરીને ખેતીના ધંધા ઉપર પોતાનો નિર્વાહ ચલાવેછે. તેમની વસ્તીનો ૬૨ ટકા ભાગ ખેતી અને ખેતીની મજૂરી કરનારોછે. બાકીના ટોર ઉછેરવાં, લાકડાં કાપવા, ટોપકી બનાવવી, ગાંઠાં હાંકવાં અને બીજી સામાન્ય મજૂરીનો ધંધો કરેછે. સને ૧૯૧૧ ની વસ્તી ગણતરીમાં ફક્ત ૧૯૨ અનાર્થ માણસો સરકારી નોકરી કરતા હોવાનું જણાયું હતું. તેમાં રખા, વરતણીઆ ગિવાયના ૭૪ ગામ નોકરોનો સમાવેશ થાયછે. વિદ્યા કળાના ધંધામાં તેમની સંખ્યા ફક્ત ૧૪૧ ની છે. આ સંખ્યામાં ૫૧ ધર્મ ગુરુઓ અને ૭૦ શિક્ષકો અગર કેળવણી કારકુન તરીકે કામ કરતા માણસોનો સમાવેશ થાયછે. પારસીઓ પૈકી ૬ ભાગ જમીનદાર અથવા ખેડૂત તરિકે જમીનની ઉપજ ૫૦ નિર્વાહ ચલાવેછે, અને બાકીના વ્યાપારી, દુકાનદારી, સરકારી અને બીજી નોકરી, અને ધર્મ ગુરુ, તરિકે ધંધો કરી નિર્વાહ ચલાવેછે.

પ્રાચીન વ્યવસ્થા:—ઈ. સ. ૧૮૭૫ પહેલાં નવસારી પ્રાંતમાં સરકાર તરફથી રૈયતને કેળવણી આપવાને હાત જોવી સરકારી શાળાઓની સવડ કરવામાં આવેલી નહોતી. ભોડો પોતપોતાનાં બાળકોને કેળવણી આપવાની વ્યવસ્થા કરી લેતા. ગામમાં બ્રાહ્મણો ખાનગી નિશાળો માંડતા અને બાળકોને આંક, લખનાં, વાંચતાં, સાધારણ નામું, અને વ્યવહાર ઉપયોગી દ્વિસાત્ર, એટલું શીખવતા. તેના બદલામાં તેમને અમૂક દરાવેલા દર પ્રમાણે મહેનતાણું મળતુ, જેમકે દરેક આંકે રૂ. ૧) વગેરે. એ ઉપરાંત દરેક બાળક તગ્મથી સીધું અગર મુઠી દાણો, વાર તહેવારે પૈસા તથા કપડાં, લગ્ન વખતે રૂપીઓ કે આડ આના, છોકરો મહેન વહેવો નિશાળે જોમે ત્યારે રૂપીઓ કે આડ આના, માણુ- અને પહેલો છોકરો આવે ત્યારે પાધડી અગર કંઈ રોકડું વગેરે મળતું. ખેતીના પાકમાંથી

એકુતો થોડા અનાજ પણ આપતા જે જાલણો ભણાવનાનો ધધો કરતાં તેમને મહેતાજી કે પંડ્યા કહેવામા આવતા.

રાજ્ય તરફથી થયેલી તજવીજ—જેના ૫૦ વર્ષ થયા કેળવણી ઉપ-
સાડે જ્ઞાન આપવાથી કેળવણીની ગામતમા વડોદરા ગાંધી ઉચ્ચે દરજ્જે ભોગવેછે.
ઈ. સ. ૧૮૭૫મા હાનના મહાગામ સાડેમ ગાદીપર આવ્યા તે પહેલા વડોદરાના ગાંધી
કર્તાઓએ પોતાની પ્રગતી કેળવણી ઉપર કંઈજ લક્ષ આપ્યું નહોતું. ઈ. સ. ૧૮૭૧
મા ફક્ત એક અંગ્રેજી નિશાળ હતી, અને ચાર પ્રાથમિક શાળાઓ હતી, અને કેળવણી
પાછળ કુલ ખર્ચ ફક્ત રૂ. ૧૩૦૦૦ થતું હતું એટલે કે હાન જે ખર્ચ થાયછે તેના
કુલ માગણ્ય એટલું, અથવા તે તેથી પણ વધારે એટલું થતું હતું જે કોઈક ધર્મ
ગુરુઓનો, વેપારનો, અને સરકારી નોકરાનો, ધધો કરતા હતા તેઓને તેમના ધધાને
અંગે નખવા અને વાચના જેટલું જ્ઞાન મેળવવું પડતું, તેથી તે કોઈકાજ બખતા વાચતા
રહીખતા, અને આ શિક્ષણ તેમના આશ્રયથી આવતી ખાનગી શાળાઓમા તેઓ લેતા.
પોતાનું અને પોતાના કુટુંબનું ગુજરાન ચલાવનાના નિચારો ઉપગત અને જીવનની
મુખ્ય જરૂરીઆતો ઉપગત મામાન્ય જનમમૂલને કડું જ જ્ઞાન નહોતું. જ્યારે શ્રીમંત
સરકાર મહાગામ સયાજીરામ ગાયકવાડ વડોદરાની ગાંધી ઉપર આવ્યા ત્યારેજ એટલે
ઈ. સ. ૧૮૮૧મા કેળવણીનો પ્રશ્ન ખરી રીતે હાથ ધરવામા આવ્યો. એક સુવ્યવસ્થિત
કેળવણી ખાતુ આપવામા આવ્યું અને પ્રાથમિક તેમજ માધ્યમિક શાળાઓ વડોદરા
ગાંધીના દરેક પ્રાંતોમા ઉઘાડવામા આવી એ શાળાઓની મધ્યા દરેક વર્ષે વધતી ચાલી,
અને હવે આખા રાજ્યમા ૧૯૩૩ પ્રાથમિક શાળાઓ, ૪૧ માધ્યમિક શાળાઓ અને
૭ હાઈસ્કૂલ છે. જેમા એક સ્ત્રીઓ માટેની ખાસ હાઈસ્કૂલ છે. એ ઉપરાંત એક કોલેજ
છે. મુનીન-સીંગની “ માયન્સ ”ની નેમજ આટસની પદવીઓ માટે આ કોલેજમાથી
વિદ્યાર્થીઓ તૈયાર થાયછે. વળી બે પ્રકારની ટ્રેનીંગ કોલેજો, તેમાની એકમા ધુરંધ
શિક્ષકો રહીખીને તૈયાર થાયછે અને બીજામા સ્ત્રી શિક્ષકોને તૈયાર કરવામા આવેછે. આ
ઉપરાંત કટલીક નિશિષ્ટ સંસ્થાઓ છે, જેવી કે કન્યાબલન, સંગીત શાળાઓ, અનાથ
આશ્રમની શાળાઓ, સંસ્કૃત પાઠશાળાઓ વગેરે. અત્યંત કામના વિદ્યાર્થીઓને કોઈ
પણ સામાન્ય શાળામા દાખલ થવાની છૂટછે, તોપણ તેમને માટે ખાસ શાળાઓ પણ
સ્થાપવામા આવીછે. વળી અત્યંત કામના છોકરા માટે તેમજ અનાથ કોલેજોના છોકરા
માટે વસતિગૃહો પણ ઉઘાડવામા આવ્યાછે. તેમા આ પછાત કામના વિદ્યાર્થીઓને
ગખવામા આવેછે, અને કેળવણી આપવામા આવેછે. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબને પોતાની
પ્રગતી કેળવણી માટે અતિઉત્કૃષ્ટ ઇચ્છાછે, અને કેળવણી પાછળ જે દુરદર્શી ઉદારતાથી
પસાનો વ્યય થાયજ, તેવો કાંઈ પણ ખાતામા થતો હોય એમ જણાતું નથી. આ
ઉદાર રાજનીતિમા પગિણામ પણ સાગ અને મતોપકારક આવ્યા છે.

અને ૧૮૮૫ થી નવસારી પ્રાંતમા સરકાર તરફથી કેળવણી આપવા તરફ લક્ષ
આપવામા આવ્યું હતું. એ પ્રાંતમા એ સાનમા સરકાર તરફથી પણ શાળાઓ સ્થાપન
થઈ હતી. સૌથી પહેલી શાળા તા. ૧-૧-૮૫ ના રોજ પતમાણામા ઉઘાડવામા આવી
હતી. ત્યાર પછી તા. ૮-૧-૮૫ ના રોજ કડોરમા ગુજરાતી શાળા કાઢવામા આવી.

અને તા. ૧-૫ ૭૫ ના રોજ નવસારીમાં મરાઠીશાળા કાઢવામાં આવી. નવમાર્ગી પ્રાંતનું મુખ્ય સ્થળ છતાં સરકાર તંદુરસ્તી કેળવણીની સરઘાતની આગતમાં તેના નંબર આ પ્રમાણે ત્રીજે આવેછે. નવમાર્ગીમાં, ગુજરાતી નિયાળ તો છેક અને ૧૮૭૬ માં કાઢવામાં આવી હતી. આ પ્રમાણે સરઘાત થયા પછી ક્રમે ક્રમે પ્રાંતમાં શાળાઓની સંખ્યા વધતી ગઈ અને અને ૧૮૯૨ માં આખા શાળાઓની યોજના થયા પછી તેમાં સંગીન વધારો થયો, પણ સને ૧૯૦૬-૦૭ માં ગત્યમાં ફરજિયાત કેળવણીના કાયદો પસાર થયા પછી તો તેમાં ઘણોજ સારો વધારો થયોછે. અને ૧૯૧૮-૧૯ આખર પ્રાંતમાં બધી જાતની મળીને ૩૩૭ શાળાઓ હતી. તેનું જાતવાર વર્ગીકરણ તથા બાણના આગકોની સંખ્યા નીચે પ્રમાણેછે.—

શાળાની જાત.

શાળાની સંખ્યા.

વિદ્યાર્થીની સંખ્યા.

મરકારી

ગુજરાતી છોકરાઓની શાળાઓ	૫૦	૫૦૪૧૧
ગુજરાતી કન્યાશાળાઓ	૧૧	૫૮૦
મરાઠી છોકરાઓની શાળાઓ	૩	૧૬૦
મરાઠી કન્યા શાળાઓ,	૧	૪૭
ઉર્દુ છોકરાઓની શાળાઓ	૧૩	૧૧૬૪
ઉર્દુ કન્યા શાળાઓ	૪	૩૦૧
અલ્પજ્ઞ છોકરાની શાળાઓ	૧૦	૩૬૭
કિન્ડર ગાર્ડન વર્ગ	૧	૧૧૫

ખાનગી

ગુજરાતી છોકરાની ગામડી શાળા	૧	૪૫
ઉર્દુ " "	૩	૩૩
ઉર્દુ જનનાના છોકરાની ગામડીશાળા	૧	૬૦

દુખરેખની

ગુજરાતી છોકરાની શાળા	૮	૪૪૭
ગુજરાતી કન્યા શાળા	૪	૫૬૫

ખાસ સંસ્થા

ટ્રેનિંગ કલેજ	૧	૭
હિલોગ શાળા	૧	૪૪
ગાયન શાળા	૧	૪૦૮
વનોકિયુત સ્કૂલ ગાયનન કલેજ	૧	૧૩
કન્યા ગાયનવર્ગ	૧	૭૨

૩૧૭ ૨૭૧૫૭

અગ્રેજ કેળવણી:—આખા ગત્યમાં અગ્રેજ કેળવણીની સરઘાત પહેલેપહેલી નવમાર્ગીથી થઈ. અને ૧૮૫૬માં મરકારીમાં જાણીતા જાણીતા મરકારીમાં લાખરુપ

નવસારીમાં ન્યાયન થઈ હતી. એ દાખરકુલ ખાનગી કંડથી ચાલેલ અને હાલમાં સરકાર તરફથી તેને મદદ મળેલું. નવસારી પ્રાંતમાં હાલમાં નીચે પ્રમાણે અંગ્રેજી શાળાઓ છે.

નામ	સ્થાપન તારીખ
૧ સર કાવસજી જહાંગીર જરથોસ્તી મહેસા દાખરકુલ નવસારી	૧-૧૦-૫૬
૨ સર કમલજી જમશેદજી જીજીભાઈ આદમીવાળા રુકલ નવસારી	૧૯-૩-૬૩
૩ સર કાવસજી જહાંગીરજી રેડીમની ગલુદેવી દાખરકુલ	૧૮૬૪
૪ ધી દાદાભાઈ કાવસજી તાના એ. વી. રુકલ નવસારી	૧-૧-૮૧
૫ મરૌતી એ. વી. રુકલ	૧૬-૩-૭૭
૬ ધમડાછા અંગ્રેજી રુકલ	૧૫-૧૦-૧૧
૭ કોઈ અંગ્રેજી શાળા	૨-૮-૦૬
૮ વેરમા એ. વી. રુકલ	૧-૭-૧૪
૯ વ્યારા અંગ્રેજી શાળા	૧૯-૪-૧૫
૧૦ નવસારી ગુલાબદાસ દાખરકુલ	૧૯-૫-૧૫
૧૧ બીલીમોરા ટાટા દાખરકુલ	૧-૩-૧૬
૧૨ મહુવા અંગ્રેજી શાળા	૧-૬-૧૮
૧૩ પત્રસાણા અંગ્રેજી શાળા	૧-૪-૧૯

કાળીપરજની કેળવણી:—નવસારી પ્રાંતની પહાત કોમેને કેળવણી આપવાને માટે સરકાર તરફથી ખાસ વ્યવસ્થાઓ કરવામાં આવેલી છે. કાળીપરજનાં બાળકોને માટે સોનગઢમાં એક ધાણુકા વસતિગૃહ અને ધાણુકા કન્યા વસતિગૃહ કાઢવામાં આવેલું છે અને વ્યારામાં પણ એક એવું વસતિગૃહ ખોલવામાં આવેલું છે. તેમજ મહુવામાં પણ આવું એક વસતિગૃહ ખોલવામાં આવેલું છે. આ વસતિગૃહમાં રહેતાં કાળીપરજનાં બાળકોને મફત કેળવણી આપવા ઉપરાંત ખોરાકની તથા કપડાં પણ સરકાર તરફથી આપવામાં આવે છે.

અત્યજ કેળવણી:—અત્યજ શોકોની કેળવણીને માટે નવસારી પ્રાંતમાં, ૧૦ અત્યજ શાળાઓ કાઢવામાં આવેલી છે પરંતુ એ શાળાઓને માટે જોઈએ તેટલા અને સારા શિક્ષકો મળતા નથી કેમકે હવે વર્ષના શિક્ષકો અત્યજ સુશોભામાં નોકરી કરવા ખુશી હોતા નથી, અને અત્યજને ભણવાની રૂચિ પણ ઓછી હોય છે. નવસારીમાં એક અત્યજ બોર્ડિંગ શોલ વખત ઉપર કાઢવામાં આવી હતી, પણ પૂરતા વિદ્યાર્થીઓ તેમાં દાખલ ન થવાથી પાછળથી તે બંધ કરવી પડી હતી. પરંતુ હાલ તા. ૪-૧-૧૯૧૬ થી ફરી પાછું ત્યાં અત્યજ વસતિગૃહ નવીન ઉઘાડવામાં આવ્યું છે. તેમાં રહેતા છોકરાઓ નવસારી અત્યજ શાળામાં કેળવણી લે છે.

ઉર્દુ કેળવણી:—ગુજરાતના મુસલમાનોને વ્યવહારમાં ઘણે ભાગે ગુજરાતી બાબાનોજ ઉપયોગ કરવો પડે છે, તેમ છતાં તેઓ ધર્મના અભિમાનથી ઉર્દુ બાબા ઉપર પ્યાર રાખે છે અને તેથી કેટલેક ઠેકાણે મુસલમાન બાળકોને માટે ખાસ ઉર્દુ શાળાઓ કાઢવામાં આવેલી છે. એવી ઉર્દુ શાળાઓ નવસારી પ્રાંતમાં ૧૬ છે અને ઉર્દુ કન્યાશાળાઓ ૪ છે. વરીઆવમાં એક ઉર્દુ જતનાના વર્ગ છે.

ટ્રેનિંગ કલ્પાસ:—નિશાચોને માટે શિક્ષકો તૈયાર કરવા ટ્રેનિંગ કોલેજનો એક વર્ગ તથા કચેરીઓ માટે કાનૂનો તૈયાર કરવા એક વર્નાક્યુલર સ્કૂલ ફાઇનલકલાસ નવસારી તળમાં ઉઘાડેલાં અને બન્ને વર્ગોને અંગે એક એક બોર્ડિંગ પણ છે.

વસતિશૃલો:—નવસારી પ્રાંતમાં સગ્ગર મહદથી ચાલતી કોઇ ખાસ બોર્ડિંગ અંગ્રેજ બહુનાર વિદ્યાર્થીઓ માટે નથી પણ નવસારીમાં ખાનગી સહાયથી ચાલતી એક વસતિશૃલ (બોર્ડિંગ) મરદુમરોડ રતનજી દરામજી દાણના પુત્રોએ, પોતાના બહેન નરીન પિતાની યાદગીરીમાં મોટે ખર્ચે બંધાવી આપી છે અને તે ડાણ બોર્ડિંગના નામે ઓળખાય છે. તેમાં અંગ્રેજ ધોરણ ૪ થા અને તે ઉપરાંતના સર્વ કોમનો વિદ્યાર્થીઓને રાખવામાં આવે છે. એ બોર્ડિંગ ઘણી સારી રીતિમાં છે. નવસારી ગુલામદાસ હાઇસ્કૂલને અંગે એક બોર્ડિંગ છે અને બિલીમોરા, ટાટા હાઇસ્કૂલને અંગે એક બોર્ડિંગ છે તે પણ ખાનગી છે, એ ઉપરાંત ડાબેડ તથા માંગરોળમાં મુસલમાન બોર્ડો તરફથી બોર્ડિંગ કાઢવામાં આવેલી છે. મરોડી અંગ્રેજ શાળાને અંગે ખાનગી બોર્ડિંગ ચાલે છે, તેને સરકાર મદદ આપે છે.

સરકારી મદદથી ચાલતી શાળાઓ:—નીચેની શાળાઓને સરકાર તરફથી મદદ આપવામાં આવે છે. (૧) ગણુદેવી હાઇસ્કૂલ (૨) નવસારી હાઇસ્કૂલ (૩) નવસારી ટાટા એ. વી. સ્કૂલ (૪) મરોડી અંગ્રેજ શાળા (૫) ડાબેડ સીમલક ઉર્ડુ ગામડી શાળા (૬) અખવાડા ગામડી શાળા (૭) કડોડ ઉર્ડુ મંદેસા (૮) કડોડ જનના વર્ગ (૯) ખોલવડ ઉર્ડુ શાળા.

સરકારી દેખરેખવાળી શાળાઓ:—મરકારી અને સગ્ગર મહદથી ચાલતી શાળાઓ ઉપરાંત તદ્દન ખાનગી સાહમથી પણ સરકાર દેખરેખથી ચાલતી શાળાઓ નવસારી પ્રાંતમાં નીચે પ્રમાણે છે. (૧) નવસારી સર હસ્તમજી જમશેદજી એ. વી. સ્કૂલ, (૨) નવસારી ટાટા કન્યાશાળા, (૩) નવસારી સર જ. જી. છોકરાની શાળા, (૪) નવસારી સર જ. જી. કન્યાશાળા, (૫) બિલીમોરા સર જ. જી. છોકરાની શાળા, (૬) બિલીમોરા સર, જ. જી. કન્યાશાળા, (૭) ગણુદેવી સર જ. જી. છોકરાની શાળા, (૮) ગણુદેવી સર જ. જી. કન્યાશાળા, (૯) ટાટા હુન્નર શાળા, (૧૦) ધમગાજા આર્યસમાજ તરફની અંગ્રેજ શાળા, (૧૧) વ્યારા મીશનરી બોર્ડિંગ, (૧૨) વ્યારા મિશનરી કન્યાશાળા, (૧૩) સાંકળી મીશનરી શાળા, (૧૪) અગાસવંશુ તાલુકા મોનગદ મિશનરી ગુજરાતી શાળા.

વિદ્યાર્થીઓ:—નવસારી પ્રાંતમાં દેખવણીની પ્રગતિ કેવી રીતે થઈ છે તે નીચે આપેલા હેતુકા ૧૦ વર્ગના વિદ્યાર્થીના આંકડા પરથી જણાય છે.

વર્ષ	છોકરા	છોકરીઓ	કુલ
૧૯૦૯-૧૦	૧૯૭૫૩	૮૩૧૭	૨૮૧૨૦
૧૯૧૦-૧૧	૨૧૧૧૩	૧૦૨૦૫	૩૧૩૧૮
૧૯૧૧-૧૨	૨૦૪૩૦	૧૦૮૬૯	૩૧૩૦૧
૧૯૧૨-૧૩	૨૦૯૧૬	૧૨૧૮૪	૩૩૧૦૦
૧૯૧૩-૧૪	૨૨૮૭૮	૧૪૧૨૬	૩૭૦૦૪

૧૯૧૪-૧૫	૨૪૯૬૮	૧૫૭૧૮	૪૦૧૮૬
૧૯૧૫-૧૬	૨૭૩૭	૧૪૧૬૭	૩૬૯૩૪
૧૯૧૬-૧૭	૨૧૪૪૩	૧૦૮૪૬	૩૪૨૮૯
૧૯૧૭-૧૮	૨૦૦૪૦	૧૧૫૪૩	૩૧૫૮૩
૧૯૧૮-૧૯	૧૭૬૫૮	૯૫૫૯	૫૭૧૮૭

૧૨૭૨૯ મું

રાજ્ય વ્યવસ્થા. મુદ્દી ખાતું.

જમીન મહેસુલ:—ગ્રામીન કાળમાં હિંદુ રાજાઓ પોતાના રાજ્યનું જમીન મહેસુલ જે પાક થાય તેમાંથી અમુક ભાગના રૂપમાં લેતા. આ ભાગ માનવ ધર્મ શાસ્ત્ર પ્રમાણે દે, દે અગર દે દરાવેલો હતો, પણ વાસ્તવિક રીતે તે કરતાં કંઈ વધારે ચેવામાં આવતું.

ધનરા વહીવટ:—અકબર આદર્શના વખતમાં, ટોડરમશે સને ૧૭૫૬ માં ગુજરાતમાં જમીનની માપણી કરાવી તથા જે પાક તેમાં થવા જેવો હોય તેનો વીજે ભાગ રાજ ભાગ તરીકે મણી તે રોકડ દરથી લેવા દરાવ્યું, તેથી આ ગ્રામીન વહીવટમાં ઘણો ફેરફાર થઈ ગયો. જ્યાં માપણી થઈ શકે તેવું ન હતું ત્યાં “પાહોણી” વહિવટ દાખલ કરાવ્યો એટલે પાક કાપવાને માટે તૈયાર થાય ત્યારે સરકારી અમલદાર તે જુએ અને જે પાક થવાનો અંદાજ જણાય તે ઉપરથી લેવાનો દર નક્કી કરે. મુસલમાનો પછી ગુજરાતમાં, ખરેખરો અમલ થતાં ધીમે ધીમે પાહોણી વહિવટ નાશુદ થતો ગયો ત્યાં સુધી, ટોડરમશની પદ્ધત વધારે કે થોડે અંશે કાયમ રહી હતી. મરાઠી રાજ્ય વહિવટમાં ધનરા વહિવટ દાખલ થયો, ત્યારે જમીન મહેસુલ તરિકે ફેટલું લેવું, એ ઘણે ભાગે ધનરાદારની મરજી ઉપરજ હતું. સરકારની ધારણા ધનરાદાર પાસેથી જેટલું અને તેટલું વધારે લેવાની, અને ધનરાદારની ધારણા ખેડૂત પાસેથી જેટલું અને તેટલું વધારે કઢાવી, પોતાનો ફાયદો કરી લેવાની હતી. ધનરાદાર પોતાની પાસેથી શું લેશે, અને જમીન ક્યારે ખુશ્વવી લેશે, એ વિષે ખેડૂતને હિંમેશાં ચિંતામાં રહેવું પડતું. જુના વખતના કબજેદારને કાઢી મુકી તેના કરતાં વધારે રકમ આપનાર નવા ધસમને જમીનનો કબજો આપવામાં આવતો. આને લીધે છેક ૧૮૭૨-૭૩ (સંવત ૧૯૨૯) સુધી નવસારી પ્રાંતની જમીનનો લગભગ વીજે ભાગ પડતર રહ્યો હતો. ખેડૂત પાસેથી જેટલું અને તેટલું વધારે કઢાવવામાં ધનરાદારને ગામના પટેલ મદદ કરતા, તેથી પટેલની જમીન ઉપર ઘણું કરી જુજ લેવામાં આવતું. વળી કેટલીક વખત તો ગામનો પેટા ધનરા પટેલને આપી, ગામ તેને સોંપી દેવામાં આવતું અને તેનો લાભ લઈ તે ખેડૂતોને મરજી પ્રમાણે નીચોવતો. ધનરાદાર કોઈ પ્રકારનો દક્તરી દાખલો રાખતો નહિ, તેથી તેના વહિવટ સંબંધી, હાલ કંઈ માહિતી એકઠી કરવા સાધન રહેતું નથી. સરકાર અને ધનરાદાર વચ્ચે જે કરાર (કલમખંદી) થતો તેમાં સરકારને ફગવામાં તક મળે તો ધનરાદાર ચૂકતો નહિ. ખરો ધનરાદાર અધારામાં

રહી. પોતાના અજ્ઞાન બાળક 'કે શ્રીજી કોઈ સગાને નામે ઇન્જરો લેતો અને પોતે તેના વ્યભીન તરિકે રહેતો. ઇન્જરો પ્રમાણે રેકમ બરી શકાય નહિ તો વસુદ્ધ સેવાને સરકારને માર્ગ રહેજ નહિ એવી પણ તદ્દનીર રચવામાં આવતી. ઇન્જરદાર પ્રત્યે સરકાર પણ તેવીજ નજર રાખતા. એક ઇન્જરદારનો ઇન્જરો પૂરો થાય તે પહેલાં ઘણીવાર સરકાર બીજા ઇન્જરદારને રકમની લાઝમે ઇન્જરો આપતી. આથી ઇન્જરદારો હંમેશા ધારતીમાં રહેતા અને પોતાના વહિવટમાં જેમ અને તેમ જતલથી, અને જેટલાં વધારે નાણાં વસુદ્ધ થઈ શકે તેટલાં વસુદ્ધ કરી સેવા ખેડુતો ઉપર તગાદો કરતા તેથી ઘણો જુલમ થતો. સંવત ૧૯૧૭ સુધી આખો નવસારી પ્રાંત એક ખેડે ઇન્જરે અપાતો પણ એ સાક્ષમાં તેના જૂદા જૂદા તાલુકા પાડવામાં આવ્યા ત્યારથી દરેક તાલુકાને જૂદો જૂદો ઇન્જરો આપવાનું શરૂ થયું. ઇન્જરો વહિવટમાં આખા પ્રાંતનું ઉપજ સંવત ૧૯૧૨ માં ૯ લાખ રૂપીઆની હતી. પણ ઇન્જરદારો કમાણી કરવાની લાઝમે, ચૂકાચડી કરતા તેથી ઉપજ વધીને ૧૯૧૫ માં ૧૫ લાખની થઈ હતી, અને ૧૯૧૮ માં ૨૦ લાખની થઈ હતી. ઇન્જરો વહિવટમાં ઇન્જરદારો વસુદ્ધાત કરતા એટલુંજ નહિ, પણ ન્યાયનું કામ પણ કરતા અને લોકોને દંડીને તેમાંથી પણ ઘણી રકમ પેદા કરતા.

ખંડેરાવ મહારાજના સુધારા:—ઇન્જરો વહિવટથી થતી રૈયતની ખરાબી ધ્યાનમાં લઈ શ્રીમંત ખંડેરાવ મહારાજએ સંવત ૧૯૨૦માં તે કાઢી નાખી, ખાત્રસા વહિવટ દાખલ કરાવ્યો. તેમણે જમીનની માપણી કરાવી, ૧૦ વર્ષની મુદત માટે વિંધોટી કરાવી પણ વિંધોટીના દર એવા ભારે રાખ્યા કે ઉપજ વધીને ૩૧ લાખની થઈ. આ પૈકી માત્ર ૨૨ લાખજ વસુદ્ધ આવતી અને બાકી વધ્યા કરતી. સં. ૧૯૨૩માં તેલાડી મહાલના લોકોએ છુટ મેળવવાને કઠળાણ કર્યું, તેના પરિણામે તેમને રૂપીએ બેઆની છુટ મળી. સં. ૧૯૨૫માં નવસારી, વેરાવળ, ચોવિસી અને છાપરા ગામના લોકોએ પણ એજ પ્રમાણે ખૂબ પાઠી, પણ સંવત ૧૯૨૮ સુધી તેમને કંઈ દાદ મળી નહીં. ત્યાર પછી ૧૯૨૮માં કમી વરસાદ થયો. ૧૯૨૯માં રેલ્વેથી પાક બગડ્યો અને લોકોએ બીજા-કુલ વસુદ્ધ આપ્યું નહિ. બાકી, ઘણી વધી ગઈ અને છેવટે સંવત ૧૯૩૧માં રાજ સર ટી. માધવરાવે તપાસ કરાવી તેના પરિણામે જમાખંદીમાં રૂપીએ ચાર આના કમી થયા, તોપણ ભારે દર વિશે લોકોની ફરીયાદ કાયમ રહી. છેવટે તે વખતના સુળા દિ. બા. લક્ષ્મણ જગન્નાથે ફરીથી તપાસ કરી જમીનની ત્રણ વર્ગમાં પ્રત કરી, તેના પરિણામે ફરીથી દરમાં કંઈ ઘટાડો થયો. દરેક ગામે તલાટી, એક અથવા વધારે ગામોના સમુદાય માટે મહેતો અને દશ અગર તેથી વધારે ગામો માટે ચાલુદાર ખંડેરાવ મહારાજના વખતમાં રાખવામાં આવ્યા હતા. તલાટી અને મહેતા ચાલુદારના તાગામાં અને ચાલુદારો પ્રગણાના વહિવટદારના તાગામાં હતા. તલાટી સામેની ખેડુતોની તકરારો મહેતા આગળ અને ત્યાંથી આગળ કમે કમે સરસુળા સુધી અને કોઈ કોઈ પ્રસંગે ખુદ મહારાજ સુધી સંજગાતી. ત્યાં વિંધોટી કરેલી હતી ત્યાં વાવણીની મોસમ શરૂ થતા પહેલાં કયો ખેડુત કેટલી કંઈ જમીન ખેડવાનો છે તે નક્કો થતું. ત્યારે પાક તૈયાર થતો ત્યારે સરકાર ધારાની રકમ મળવાની ખાત્રી તલાટી કરી લેતો અને એવી ખાત્રી થતા સુધી, પાક ઉઠાવવા દેતો નહીં. આ કામમાં મહેતો તલાટીને મદદ કરતો તથા તેના ઉપર દેખરેખ

ગખતો. ત્યારે ઉપજ એકી થતી ત્યારે તનાડી તે મહેતાને મોંપતો અને મહેતો દિસાગના કાગળો માથે યાણુદાન તન્દ્ર મોકનતો. યાણુદાન પોતાના દિસાગના કાગળો સાથે તે વલિવટદાને મોકનતો અને વલિવટદાન હરાવેલી મુદતે સચ્ચુગાને વડોદરે મોકલતો.

ખડેગવ મદાગજના વખતમા જમીનની મગફુર પ્રમાણે તેના અવલ, દોષમ, અને મોયમ એવા ત્રણ વિભાગ પાડવામાં આવ્યા હતા. નવસારી મહાનમાં અવલ જમીનનો વિશે ૬૦ ઇ. ૫૦), દોષમનો ૧૫), અને મોયમનો ૫) હગચો હતો, આ ૬૦ ઘણા આકન હતા, તો પણ વેડો પડાપડી કરી જમીન ઉપાડી ચેતા અને એ દરે પણ ખેડુતોને પાનવણુ

તેની ખામીઓ — આ પ્રમાણે જુના ઇમગ વલિવટ કરતા રેયતને કંઈ ફાયદો થયો તો પણ ખડેગવ મદાગજના વખતમા થયેલી માપણી ઘણી ખામીવાળી હતી. માપણી માકળને બદલે દોગડાથી કરવામાં આવેલી હતી. મગકારી જમીનને માટે લાંછુ માપ અને બાનખણી માટે કુદ માપ ગખગમા આવ્યું હતું. માત્ર સરકારી ગામોની માપણીના નકશા કરવામા આવ્યા હતા અને જે કયાં હતા તે પૈકી કેટલાક ખેડાઈ નવા હતા ઇનામી અને હુમાના ગામોની માપણી થઈ નહોતી. ગામના કાગળો બરાબર ગખવામા આવતા નહોતા જમીન ધાણુ કરનારનાં ખગ નામ આપવાને બદલે કેટલેક કેકાણે કલ્પિત ખોટા નામ દાખન થયા હતા. જમીનની પ્રતવારી, પટેલ જેવા હિત મળંધવાળા ઇસમો પાસે પંચક્યાસ કગવી કહેવામાં આવી હતી, અને તેથી ઘણી વખત ગેગ્યાજખી થએલી હતી. કેટલીક વખત આખા ગામની બધી જમીન એક પ્રતમાં મૂકવામાં આગતી. આનું કાન્ધુ એ હતું કે પટેલોની જમીન ગામની નજીકમાં હતી, અને એવી જમીનની પ્રતવારી સીમાડાની જમીન કરતાં ઉચી ધાપ એ પટેલના દિનની વાત ન હતી. પાસીઆ જમીનના દર એટલા બધા હનકા મૂકવામાં આવ્યા હતા કે જમીન ખેડી પાક ઉગાડવાને બદલે ધામીયા ગખવામાં ખેડુતને વધારે પાનવણું. ગામની જમાનની નક્કી કરવાને માટે પાછલી સાનની ઉપજમાં કંઈ ઉમેરવામાં આવતું અથવા કંઈકમી કરવામાં આવતું અને એવી રીતે આખા ગામ પાસેથી લેવાની ઉપજનો આંકડો નક્કી કર્યા પછી પટેલો તે પોતાની મગગ પ્રમાણે ખાતાવાર ફાળવી નાખતા. દર, દસ વર્ષને માટે હગવેના હતા તેથી સ્મોટા વલિવટ કહેવાતો, પણ ઘણી વખત દસ વર્ષની મુદત પુરી થતા પહેલાં ૬૦ બદલવામા આવતો. કેટલાક ગામમાં તો દસ વર્ષની મુદત અંદર જે અથવા ત્રણ વખત પણ ૬૦ બદલાતા.

મહારાવ મહારાજના વખતના કેરફાર — ઉપર પ્રમાણે હોવાથી ખડેગવ મદાગજએ માખન કરેના ગુધાગથી કંઈ મારી અમર થઈ નહિ. વિધોટી માખત કયાં પડી પણ કેટલેક ઠેકાણે ઇમગ વલિવટ જગી ગ્લો. એટલુંજ નહીં પણ અમુક જમીન માપણી-થયા વગરની ગ્લેલીછે અમર અમુક જમીન ઉપર માખન કરેલી વિધોટી ઘણી કમીછે અને અમને ઇમરો આપવામા આવે તો આટલી રકમ વધારે આપીશું એમ જણાવી કેટલાક જણે ગામોના ઇમગ લેવા તલ્લીન કરી. ખડેગવ પડી મહારાવ મદાગજ ગાદીએ આવ્યા. તેમણે ઇમગના કર્તા પણ વધારે ખરામ પદત દાખવ કરી, મહાલોવી અને ઇનિ ઉપજનો વલિવટ નેમણે પોતાની મંડળીના માણોને આપ્યો

અને તેઓ કુમાવીસદાર તરીકે વહિવટ કરવા ગયા. ઉદાહરણ તરીકે મહારામનાં કુંવરી શ્રી. કમાસાહેબ જકાતના કુમાવીસદાર નિમાયાં હતાં અને નાનાસાહેબ ખાનવેલકર પાટણ અને નવસારીના કુમાવીસદાર પોતાની મહેરબાનીના કારકુનોને અધિકાર સોંપતા અને તેઓ તેમના ફાયદા, માટે ગમે તેમ કરી અને તેટલાં વધારે નાણાં રૈયત પાસે કઢાવતા. આનું પરિણામ ઇંગ્લેન્ડ વહિવટ કરતાં પણ ખરાબ આવ્યું. ઇંગ્લેન્ડના ધણે જુલમી હોય તો તેને કાઢી શકાય અગર તેના સામે બીજો હરીફ ઉભો થઈ તેને કઢાવે પણ આના રાજ્ય મહેરબાનીના કુમાવીસદારને કાઢી શકાય તેમ નહોતું. તેઓ રૈયત ઉપર જુલમ કરી અને તેટલી વધારે ઉપજ કરતા, હિસાબ ખોટા રાખતા અને સરકારને અને તેટલું કમી આપતા.

શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજની નવી કારકીર્દીમાં સુધારા:—મુઝફ્ફાખાતામાં ખરા સુધારા હાલનાં મહારાજ શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડ ગાદી ઉપર આવ્યા પછી થયાછે. તેમની સગીર વયમાં રાજ સર ટી માધવરાવે પાછો ગેરવહિવટ દૂર કરવા તજવીજ શરૂ કરી હતી. જે ગામે ઉપર ભારણ વિશેષ થઈ ગયું હતું તેને માટે તપાસ કરી દાદ આપવામાં આવી હતી. ખાસ કરીને નવસારી પ્રાંતમાં વિધોટી કમી કરવાની જરૂર જણાઈ હતી. આગામત દર વિધે રૂ. ૫૦ ઉપરથી કમી કરી ૪ થી ૨૫ સુધી કરાવવામાં આવ્યા હતા. જરાયત દર ૦-૮-૦ થી ૧૫ સુધી અને ક્યારી દર ૧૬ થી ૨૨ સુધી રાખવામાં આવ્યા. આના પરીણામે બાકીઓ ન રહેતાં વસુલ પૂરેપૂરું થવા લાગ્યું. આ શિવાય બીજાપણ કેટલાક છુટાછવાયા સુધારા કરવાની તજવીજ થઈ પણ એકજ ગામમાં, એકજ મહાલમાં, અને એકજ પ્રાંતમાં એકજ પ્રકારની જમીન આવત, મહેસુલ લેવામાં ખુમવારી, તુલવારી, કઝતાણા વગેરે જૂદા જૂદા વહિવટ ચાલતા હતા. તે કેરવી એકસહ ધોરણે સર્વે સેટલમેન્ટ લાગુ કરી જમીન વહિવટમાં ખરો સુધારો કરવાનું કામ તો મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડે રાજ્યની લગભગ ૧૮૮૧ માં પોતાના હાથમાં લીધી તે પહેલાં થયું નહોતું.

પ્રકરણ ૩૦ મું.

સર્વે સેટલમેન્ટ.

સને ૧૮૮૩માં મી. એફ. એ. એચ. ઇલિયટ સાહેબ કે જેઓ લાંબા સહવાસથી રાજ્યના તમામ ભાગના વહિવટથી માહિતગાર થયા હતા, તેમના તાબામાં સર્વે સેટલમેન્ટ ખાતું ઉઘાડવામાં આવ્યું. મુબઈ ઇલાકામાં “ ૧૮૪૭નો રૉલ્ડન્ટ રિપોર્ટ ” એ નામથી ઓળખાતા નિવેદન ઉપર ચાલતી, સર્વે સેટલમેન્ટની જે પદ્ધત ચાલતી હતી, તેને ધોરણે માપણી વગેરે મંજૂર નિયમો કરવામાં આવ્યા અને જમીનની નવેસર માપણી કરાવવામાં આવી. આ માપણીમાં એક માપધણી અથવા ખાતાદાર કિંવા એકુતની, એક જગ્યાએ, એકજ પ્રકારના વહિવટની, જે જમીન હોય તેને ખેતર ગણવામાં આવ્યું અને તેટલી જમીન એકઠી માપીને નંબર આપવામાં આવે અને નકશામાં સાદ લીટીઓથી જેની હદ બતાવવામાં આવે તેને સર્વેનંબર ગણવામાં આવ્યો. જમીનના સત્તા પ્રકાર એ છે. “ મુકારી ” અને “ બારખણી ”. ગામની દક્તરમાં ચાકરીઆત,

દેવસ્થાન, ધર્મોદા, પસાયતા વગેરે જૂદી જૂદી જાતો લખેલી હોય છે, તથા તે જાતોમાં નકરી, સજામીઆ વગેરે લખાય છે. તે બારખળી જમીન એ નામથી ઓળખાય છે. જે જમીન ગામના દક્ષતરમાં સરકારી લખાય છે તે સરકારી. સરકારી અને બારખળી જમીન ત્રણ જાતની હોય છે. જરાયત, બાગાયત, અને કચારી. જે જમીનમાં બાગાયત ગણાય તે અગર ડાંગરનું વાવેતર કોઈ વખત થતું નથી. અને જે કચારામાં ગણવા લાયક નથી, તે જરાયત ગણવામાં આવી. જે જમીનમાં કુવો, પાકી, ઢેકુડી, મીઠા અગર પાટરથળ વગેરેના પાણીથી બાગાયત કરવાનો વહિવટ હોય તે જમીન બાગાયત અને તે સિવાયની જમીન કચારી ગણવામાં આવી. આવી બધી જમીનની માપણી કરી નંબરો પાડવામાં આવ્યા. કેટલીએક જમીન પાકમાં બજવાન હોય છે, અને કેટલીએક નબળી હોય છે. તેથી દરેક પ્રકારનો જમીનનો મુગફુર, કેવો હોય છે તે સમજવા માટે દરેક સર્વેનંબરની પ્રતવારી કરવામાં આવી. જમીનનો રંગ, સપાટી અને ઉંડાઈ વગેરે સંબંધી ગુણો તથા તેમાં ખરડીઆ, રેતી, વગેરે હોય તે પરથી હોય એ સર્વ લક્ષમાં લઈ જમીનની આનાવારીમાં પ્રત કરવામાં આવી. પ્રત કર્યા પછી મોક્ષદર (રેટાન્ડ રેટ) શો લેવો એ ઠરાવવામાં આવ્યું. દર ઠગવવાના કામ માટે વરસાદ, રસ્તા, બગર એ વગેરેની સવડો ધ્યાનમાં લઈ તાલુકાના વિભાગ (ગ્રુપ) પાડવામાં આવ્યા અને અમુક ગ્રુપનો મોક્ષદર કેટલો રાખવો તે નક્કી કરી, જમીનની પ્રતવારીની આની પ્રમાણે દરેક સર્વેનંબરનો કેટલો આકાર થાય તે નક્કી કરવામાં આવ્યું. આ પ્રમાણે ઠરાવેલા દર, તાલુકાની સ્થિતિ લક્ષમાં લઈ ૧૫ થી ૩૦ વર્ષ સુધીની ઠરાવેલી મુદત માટે, ઠરાવવામાં આવ્યા. પ્રથમ ખેડૂતોના ખાતાની જમીનમાં આવેલાં જાડા ઉપર હક્ક નહોતો તે આવવામાં આવ્યો. એજ પ્રમાણે ખાતાની જમીન, ગીરો, વેચાણ વગેરે પ્રકારથી વ્યવસ્થા કરવાનો હક્ક પણ બક્ષવામાં આવ્યો. પહેલાં દર, જમીનની મુગફુર પ્રમાણે નહીં પણ ખેડૂતોની મુગફુર પર, અગર તે કરવામાં આવેલા તુલ ઉપર હતા, અને એ સિવાય થણા પ્રકારના ત્રાસદાયક વેરાઓ જૂદા જૂદા નામથી લેવામાં આવતા હતા તેમાંના થણા ખગ કમી કરવામાં આવ્યા. જ્યાં સુધી કરેલો દર ખાતેદાર બરે ત્યાં સુધી જમીન ધારણ કરવાનો તેનો હક્ક છે એમ ગણવામાં આવ્યું. કુલ મેટલમેન્ટની મુદત પુરી થયા પછી રીવીઝન સેટલમેન્ટ કરવામાં આવે છે અને તેમાં છેલ્લું સેટલમેન્ટ થયા પછી જે કેરફાર થયા હોય તે વિચારમાં લઈ દરેકા દરમાં ફેરફાર કરવામાં આવે છે. પરંતુ જે મુધારા ખેડૂતે ખાતાના ખર્ચથી કર્યા હોય તે દર વધારવામાં વિચારમાં લેવામાં આવતા નથી. રીવીઝન મેટલમેન્ટ વખતે બધી જમીનની ફરી માપણી કરવાની જરૂર પડેતી નથી. તેમ નવેસર પ્રતવારી પણ કરવાની જરૂર નથી. પરંતુ પ્રથમની માપણીમાં બૂલ થઈ હોય તો તે ફરેત કરવામાં આવે છે. -બૂલ સર્વે થયા પછી જે કેરફાર થયો હોય તે પ્રમાણે વગડામાં તથા કાગળોમાં ફેરફાર કર્યો ન હોય તો તે પણ રીવીઝન વખતે કરી લેવામાં આવે છે, અને આખા નંબરના દિરસા થયા હોય તો તે પ્રમાણે મૂળ કાગળોમાં ફેરફાર કરવાની જરૂર હોય તો તે કરી લેવામાં આવે છે. પરંતુ જરાયત જમીનના, વિંધા કરતાં અને બાગાયત અને કચારી જમીનના, જે વિંધા કરતાં નાનો વિભાગ કરવામાં આવતો નથી.

જૂદા જૂદા તાલુકામાં સર્વે સેટલમેન્ટ અને રીવીઝન સેટલમેન્ટ ક્યારે ક્યારે થયું અને કેટલી મુદતને માટે લાગુ કરવામાં આવ્યું તે નીચેના ધૃતકમાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે:—

તાલુકો.	ઓરીજનલ સેટલમેન્ટ.	રીવીઝન સેટલમેન્ટ.
	ક્યારે લાગુ કેટલી મુદતને થયું સંવત માટે વર્ષ	ક્યારે લાગુ કેટલી મુદતને થયું સંવત માટે વર્ષ
૧ નવસારી	૧૯૪૬ ૧૫	૧૯૬૪ ૩૦
૨ ગણદેવી	૧૯૪૬ ૧૫	૧૯૬૪ ૩૦
૩ પલસાણા	૧૯૪૬ ૧૫	૧૯૬૬ ૩૦
૪ કામરેજ	૧૯૪૬ ૧૫	૧૯૬૮ ૩૦
૫ વેલાછા તથા વાંકળાસનો માંગરોળ	૧૯૪૬ ૧૫	૧૯૬૬ ૩૦
૬ મહુવા	૧૯૫૩ ૧૫	૧૯૭૨ ૬૦
૭ સોનગઢ	૧૯૫૯ ૩૦	આ મહાસોમાં ૩૦
૮ વ્યારા	૧૯૬૪ ૨૦	રીવીઝન સેટલમેન્ટ લાગુ કરવાની મુદત થઈ નથી.
૯ વાજપુર	૧૯૭૨ ૧૭	
૧૦ ઉમરપાડા	૧૯૭૨ ૨૦	

તાલુકા વાર જમીન મહેસુલની હકીકત.—દરેક તાલુકાની મહેસુલ સંબંધી વિશેષ હકીકત નીચે જણાવવામાં આવે છે, તે ઉપરથી જણાશે કે નવીન સેટલમેન્ટથી જુના દરમાં થયેા ઘટાડો કરવામાં આવ્યો છે. પરંતુ નવા દરથી સરકારને જે નુકસાન થયું તેના બદલે વધારે પડતર જમીન ઉપાડી શેવામાં આવી તેથી વળી ગયો.

નવસારી:—સંવત ૧૯૩૨ પછી નવસારી તાલુકાની સરાસરી વર્ષુખી ઉપજ રૂ. ૨૪૯૦૦૦ થઈ હતી. સંવત ૧૯૪૯ માં ૧૫ વર્ષ માટે જમાનાંદી સેટલમેન્ટ લાખ થયું ત્યારે ઉપજ રૂ. ૨,૧૧૯૮ ની થઈ. ફરી સંવત ૧૯૬૪ માં ત્રીસ વર્ષ માટે રિવિઝન સેટલમેન્ટ લાખ થયું ત્યારથી નવસારી તાલુકાની ઉપજ રૂ. ૨,૩૩૪૭૫ ની નક્કી થઈ છે.

પ્રકરણ ૩૧ મું.

ખાતેદારો.

સંવત ૧૯૭૫ ના આંકડા પ્રમાણે નવસારી પ્રાંતમાં ખાતેદારોની કુલ મેંજીયા ૫૬,૨૩૭ છે. આ પૈકી ૪૧૪૭૫ અને ખેડનાગ, અને ૧૪૭૬૨ ખીમ્મો પામે ખેડાવનારા છે. જાતે ખેડનારાઓ પાસે ૮,૨૧૧૬૬ વિંધાં જમીન અને ખીમ્મો ખેડાવનારા પાસે ૨,૨૯૮૭૩ વિંધાં જમીન છે. એટલે એકંદર જમીન પેકી ૫૧ દેકા અને ખેડનારા પામે અને ૧૪ દેકા ખીમ્મ પામે ખેડાવનારા પામે છે.

આવક આતેદારોમાં ૫ વિંધા સુધીના ૧૭૭૩૧, ૫ વિંધા ઉપર અને ૨૫ વિંધા સુધીના ૨૬૫૬૭, ૫થીસ વિંધા ઉપર અને ૧૦૦ વિંધા સુધીના ૧૦૫૨૪, ૧૦૦ વિંધા ઉપર અને ૫૦૦ વિંધા સુધીના ૧૩૨૦, અને ૫૦૦ વિંધા ઉપરાંતના ૬૬ આતેદારો છે. તેમજ પાંચ રૂપીઆ સુધી સરકાર ધારો ભરનારા ૧૩૩૪૬, પાંચ ઉપરાંત અને ૨૦ રૂપીઆ સુધી ભરનારા ૧૮૧૬૦, વીસ રૂપીઆ ઉપર અને ૧૦૦ રૂ. ઉપર અને ૫૦૦ રૂપીઆ સુધી ભરનારા ૪૧૮૦ અને ૫૦૦ રૂ. ઉપરાંત ભરનારા ૧૫૬ આતેદારો છે. એ આતેદારોમાં ૩૧૪૧૬ હિંદુ, ૬૫૬૦ મુસલમાન, ૧૬૬૩ પારસી, ૧૩૦૧૧ કાળીપરગના શેઠા, અને ૫૨૪ મંતર જાતના લોકો છે. હિંદુઓમાં બ્રાહ્મણ ૬૮૫૫, વાણીઆ ૩૨૮૨, કણ્ઠી ૬૪૪૪, રજપુત ૧૭૭૩, કોળી ૪૧૫૬, અને ઢેડ ૨૦૧૨, એ પ્રમાણે મુખ્ય જાતો છે. બ્રાહ્મણોમાં મોટા ભાગ અનાવસાનો છે. મુસલમાનોમાં મુખ્ય ભાગ ખેડૂત વહોરાઓનો છે.

લોકલસેસ:—રથાનિક જરૂરીઆતનાં કામો કરવા માટે તથા શાળાઓ દવાખાનાં વગેરે સંસ્થાઓ ચલાવવા માટે બ્રિટિશ રાજ્યમાં તાલુકા તથા જિલ્લા પંચાયતો સ્થાપન કરવામાં આવી, તેના ખર્ચ સાથે જમીનના આકારના એક રૂપીએ એક આના પ્રમાણે લોકલ ઇંડ નામની રકમ મુબઈ છલાકામાં સન ૧૮૬૩ થી લેવાય છે અને તેનો વહીવટ રથાનિક પંચાયતો કરે છે. તે આ રાજ્યમાં સરકાર ખર્ચે થતું હતું. પરંતુ ૧૮૬૨-૬૩ માં કામરેજ તાલુકાના રસ્તાઓની ખરાબ સ્થિતિ સુધારવા માટે એક ઇંડ ઉભું કરવાની ધારણાથી તે વખતના સર્વે સેટલમેન્ટ કમિશનરે જમીનના આકાર ઉપરાંત રૂપીએ એક આના પ્રમાણે લોકલસેસ લેવાની ભલામણ કરી હતી. તે વખતે આ રાજ્યમાં રથાનિક પંચાયતો અસ્તિત્વમાં ન હોવાથી આ લોકલસેસની રકમ આકારમાં ભેળવી દેવામાં આવી હતી. ત્યાર પછી કેટલેક વર્ગે લોકલસેસની રકમ જૂદી રાખી તેનું ખર્ચ રથાનિક પંચાયતથી કરવાનું ચેતવવામાં આવ્યું, તેથી લોકલસેસની રકમ જૂદી પાડી તેનો વ્યય રથાનિક પંચાયતો ખર્ચતે આગળ જણાવવામાં આવશે તે પ્રમાણે કરવામાં આવે છે. શરૂઆતમાં કેટલીક જગ્યાએ મોક્ષ દર ઉપર લોકલસેસનો એક આનો ચઢાવો હતો અને કેટલીક જગ્યાએ આકારની રકમના દર રૂપીએ એક આના પ્રમાણે ચઢાવો હતો, પણ આ સંબંધે પાછળથી વિચાર થઈ દરેક ઠેકાણે આકારની રકમના દર રૂપીએ એક આના પ્રમાણે તે ચઢાવવામાં આવે છે. આ નવસારી પ્રાંતના સોનગઢ તાલુકામાં જમીનના દર ધણી હલકા હોવાથી તથા ત્યાં સુધારા ધણી કરવાના હોવાથી આકારના દર રૂપીએ દોઢ આના પ્રમાણે લોકલસેસ લેવામાં આવે છે. શરૂઆતમાં લોકલસેસ એકજ વખતે અને એકસરખી રીતે બંધે ચઢાવો નહોતો, પણ સેટલમેન્ટ ચવાના તાલુકામાં તે દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. અને ૧૯૦૪-૦૫ માં રથાનિક પંચાયતો સ્થાપન થઈ ત્યારથી આખા રાજ્યમાં બધી જમીન ઉપર લોકલસેસ દાખલ કરવામાં આવ્યો છે. બાંહેધરી વાંટાની જમીન ઉપર લોકલસેસ ચઢાવવાનું બાકી રહેતું હતું, પરંતુ લોકલસેસથી બાંહેધરાવાળા વાંટાવાળાઓને પણ કાયદો થતો હોવાથી સં. ૧૯૭૦ માં તેમની ઉપર પણ લોકલસેસ લાયક કરવામાં આવ્યો છે.

નવસારી પ્રાંતમાં લોકલસેસની વિષય છેલ્લાં ૫ વર્ષમાં નીચે પ્રમાણે હતી:—

તોલુકાનું નામ	૧૯૧૪-૧૫	૧૯૧૫-૧૬	૧૯૧૬-૧૭	૧૯૧૭-૧૮	૧૯૧૮-૧૯
કામરેજ	૩૧૬૦૧- ૧-૦	૩૧૫૨૦-૧૦-૦	૩૧૭૨૨- ૭-૦	૩૨૪૭૮- ૦-૦	૩૧૪૪૧- ૮-૦
પક્ષસાણા	૧૮૧૧૧-૧૩-૦	૧૮૮૧૪- ૦-૦	૧૮૪૬૭- ૭-૦	૧૮૪૩૭- ૮-૦	૧૮૪૬૧- ૦-૦
ગાણદેવી	૮૮૬૯- ૦-૦	૮૮૩૪-૧૪-૦	૮૮૮૮- ૨-૦	૮૮૬૫-૧૫-૦	૮૪૮૬-૧૩-૦
ભાંગરોળ	૧૮૨૭૧-૧૧-૦	૧૮૨૧૬- ૫-૦	૨૦૪૧૭- ૯-૦	૨૦૫૮૫- ૦-૦	૨૦૫૭૩- ૯-૦
નવસારી	૧૬૫૦૦- ૦-૦	૧૭૯૪૦- ૦-૦	૧૭૭૪૪- ૯-૦	૧૭૩૮૫- ૭-૦	૧૭૨૩૬- ૮-૦
મહુવા	૧૬૭૫૭- ૭-૦	૧૬૯૪૦-૧૩-૦	૧૭૬૨૪- ૫-૦	૧૭૫૭૩- ૦-૦	૧૭૫૮૬-૧૫-૦
વ્યારા	૧૭૬૭૩- ૬-૦	૧૭૨૬૯- ૩-૦	૧૭૧૯૮-૧૩-૦	૧૭૧૦૮-૧૧-૦	૧૬૧૧૬- ૩-૦
સોનગઢ	૭૧૬૪-૧૫-૧૧	૬૯૬૨-૧૮-૮	૬૯૬૩- ૬-૬	૬૯૮૧- ૧-૬	૬૯૭૪-૧૧-૦
વાંકળ	૨૨૫૧- ૫-૦	૨૧૫૬- ૪-૦			

મુદ્દકી ખાતાનું બંધારણ:—શ્રીમંત ખંડેરાવ મહારાજે ઇજારા વહિવટ બંધ કરી મુદ્દકી ખાતાના બંધારણમાં જે સુધારા કર્યા હતા તેમાં જમીન મહેસુલ વસુલ કરવા દરેક ગામ માટે અગર ગામોનાં જગ્યા માટે તક્કાદી તથા મહેતા નીમ્યા હતા. ૧૦ થી ૧૫ સુધીના ગામોનાં જગ્યા માટે એક થાણુદાર નિમવામાં આવ્યો હતો. તક્કાદી અને મહેતા થાણુદારના તાબામાં હતા. થાણુદારે મહાકના વહિવટદારના તાબામાં હતા. મહાકના વહિવટદારે ઉપર તથા એકંદર મુદ્દકી કામ ઉપર નિબંધ રાખવા, સરસુઓની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી. પાક તૈયાર થાય ત્યારે ગામનો તક્કાદી, દરેક ખાતેદારના વસુલ માટે જમીન શેવાનો બંદોબસ્ત કરી, પાક કાપવાની પરવાનગી આપતો. દરેક ખાતેદાર પાસેથી વસુલ લઈ મહેતા તેની પહોંચ આપતો, અને એકઠા થએલા પૈસા થાણુદાર તરફ મોકલતો. થાણુદાર તે દિસાથ સાથે મહાકના વહિવટદાર તરફ મોકલતો અને વહિવટદાર એકંદર વસુલ સરસુયા તરફ મોકલતા. માત્ર નવસારી પ્રાંતમાં સુખાની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી, અને તેના તાબામાં વહિવટદાર હતા, તેથી એ પ્રાંતમાં થાણુદાર રાખ્યા નહોતા. વહીવટદાર, થાણુદાર, અને તક્કાદીનું દરતર તપાસવો તથા ફરિયાદો થાય તેની તપાસ કરવા ગત્યના ઉત્તર અને દક્ષિણ પ્રાંતમાં, એક એક સરકામદાર નિમવામાં આવ્યો હતો. વળી સરસુયાના હુકમની બંદોબસ્ત અમલખાતવાળી ધાયછે કે નહિ તે જોવા અને સરસુયાને વખતોવખત ખાસિતી આપવા સરસુયા તરફથી દરેક મહાકમાં એક એક કાગ્ગુન ગખવામાં આવતો હતો. તેમજ સરસુયાને મહાકની વખતોવખત ખચર મળે તે માટે તથા મદાય બદલ કંઈ હુકમ કરવામાં આવે તેની ખચર મદાતે જવહી જાય એટલા માટે દરેક મહાક તરફથી સરસુયા કચેરીમાં એક વજીર રૂ. ૨૫)ના પગારનો રાખવામાં આવતો હતો. સરસુયા પોતાના તાબાના અમલદારોને નીમી ગણતા અને વહીવટદાર સિવાય બીજા નોકરોને બરતરફી સુધી સજા કરી શકતા. વહીવટદારનો અધિકાર રૂ. ૧૫) સુધી દંડ કરવાનો હતો અને થાણુદાર, તાબાના તક્કાદી વગેરેને રૂ. ૧) સુધી દંડ કરી શકતો. ખંડેરાવ મહારાજે કરેલું મુદ્દકી ખાતાનું બંધારણ સન ૧૮૭૫ સુધી થોડે ઘણે અંશે કાયમ રહ્યું. ત્યારબાદ શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજની સગીર વયમાં અરુણ પેલીએ, આ

ખાસ સુધી વેડોદરોનો રાજ્ય કારભાર ચલાવ્યો, તેમાં બ્રિટિશ રાજ્યને ધોરણે, દરેક ગ્રાંતમાં સુઆની નિમજૂક કરી તેમના તાબામાં નાયબ સુબા નિમ્યા. ત્યારબાદ સર ટી માધવરાવે બ્રિટિશ રાજ્યને ધોરણે જૂદાં જૂદાં ખાતાં સ્થાપન કર્યાં અને રાજ્યના પ્રદેશની તાલુકાવાર વહેંચણીમાં કેટલાક ફેરફાર કર્યાં. જુના વખતના તાલુકા કેટલેક ઠેકાણે ધણા મોટા અને કેટલેક ઠેકાણે ઘણા નાના હતા. ઉદાહરણ તરીકે પાટણ મહાલમાં ૫૦૦ સુધી ગામ હતા પણ પાદરા મહાલમાં ફક્ત ૭ ગામ અને કોરલ મહાલે ૨૨ ગામ હતાં. વળી કેટલેક ઠેકાણે, એક મહાલનાં ગામોની વચ્ચે, બીજા મહાલનું ગામ રાખવામાં આવેલું હતું. આવા ગેર સોઝાના મહાલ તોડી, એક અમલદાર દેખરેખ રાખી શકે, લાંબા વખતથી ગામે ગામનો જોડાયેલો સંબંધ ટૂટી ન જાય, અને કુદરતી નિશાનથી હદ નિર્મિત થઈ શકે એવી રીતે ઉપજ, ગામની સંખ્યા અને, વસ્તી ધ્યાનમાં રાખી નવેસર મહાલ બાંધવામાં આવ્યા.

પ્રકરણ ૩૨ મું.

વેરા.

ઉત્પત્તિ:—ભાગ વટાઇ વહિવટમાં ઉપજ વધારવાને યુક્તિપ્રયુક્તિથી ઘણા વેરા દાખલ થયા હતા, અને તે વહિવટ બંધ થયા પછી પણ, તે જરૂરી રહ્યા હતા. વેરા સાધારણરીતે ઇજારદાર અગર સરકારી નોકર દાખલ કરતા હતા. પરંતુ ખાસ સરકારી હુકમથી પણ કેટલાક વેરા દાખલ થતા. રાજ્યકર્તાને પૈસાની જરૂર પડતી તે વખતે તે, મેળવવા તેઓ ખાસ હુકમ કરી વેરા દાખલ કરતા. શરૂઆતમાં આ વેરા ઢુંક મુદત માટે તથા અમુક પ્રસ્તુત કામ પુરતા હતા, પરંતુ મુદત અને પ્રસ્તુત ગયા છતાં, પણ, તેની વસૂલાત કરવાનું બંધ કરવામાં આવતું નહિ, તેથી એવા વેરા કાયમના થઈ ગયા હતા. જેમકે અંબાડીવેરા, મુલકગીરીવેરા, સ્વામીબર્ગ, હોસ્પીટલ દસ્તુરી, સડકપટ્ટી વગેરે ઇજારા વહીવટમાં ઇજારદારો પોતાની ઉપજ વધારવા જાહી જાહી યુક્તિઓ કરતા. તેમના ફલ સામે રાજ્યકર્તા સુધી પ્રજનો પોકાર પહોંચતો નહિ અને પહોંચે તો પણ, ઇજારદાર માનોતો હોવાથી અગર તો તેણે સરકારને નજરાણાની મોટી રકમ આપેલી હોવાથી, તેની સામે દાદ મળતી નહિ. ઇજારદારને શાક જોઈએ તો કાઢીઆ પાસેથી મંગાવી જરૂર જેટલું રાખી બાકીનું વેચી પૈસા કરતો. ઘોડાં માટે દોરડાં જોઈએ તો, તે વણક પાસેથી મુતગ લઈ, તેની પણ આ પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરતો. આવી રીતે બીજા કારીગરો અગર નાના વેપારીઓ પાસેથી ઇજારદારો પ્રથમ પોતાના ઉપયોગ માટે એનજીનસી માલ લઈ, પછી તેને જદ્યે રોકડ રકમ લેવાનું શરૂ કરતા. ઇજારદારની પેઠે સરકારી અમલદારો પણ વેરા લાવી દેતા. ઇજારદાર અગર સરકારી અમલદાર, પોતાના આશ્રિતને કંઈ રકમ એકઠી કરી આપવા માટે, તેનો પાસે કયા પુરાણ વંચાવતા અને ગામજના પટેલોને તે સાંભળવા બોલાવી તેમની પાસે તેને કંઈ રકમ દર સાલ અપાવતા. આવી રીતે પુરાણીની લાગત, અટોળ જોશીની લાગત, એ વગેરે લાગતો દાખલ થઈ હતી. ભાગ વટાઇ વખતે, વેરા ભાગ કરતી વખતે અનાજના રૂપમાં લેવામાં આવતા હતા, અને એવી રીતે લીધેલું વેરાનું

અનાજ ને સાધુ પુરુષ અગર પવિત્ર સંસ્થાને આપવાનું હોય તેમને ગામ ઉપરજ આપવામાં આવતું, પણ ભાગ વટાઇ વહીવટ બંધ થયા પછી અનાજનો ભાગ શેવાનો માર્ગ રહ્યો નહિ ત્યારે અનાજને બદલે જે તે નામના વેરાથી રોકડ રકમ જમીન ઉપર ફાળવી નાખી વસૂલ કરવા માંડી, અને જે તે ઇસમ અગર સંસ્થાને જૂદાં જૂદાં ગામે થતી પ્રાપ્તિ એકંદર કરી ત્રીજેરીમાંથી આપવાનું થર થયું.

વેરાના પ્રકાર:—વેરાના મુખ્ય બે પ્રકાર વેરા આપનારના ધંધા ઉપરથી કરી શકાય. (૧) ખેતી ઉપરના વેરા અને (૨) એ સિવાયના વેરા. ખેતી ઉપરના વેરા ખેડૂત તથા ખાતેદારો પાસે શેવામાં આવતા હતા, અને તે જૂદે જૂદે કેકાણે જૂદા જૂદા પ્રકારના હતા. જેમકે કણુખી વેરા, મોચી ખાતેદારનો વેરા, ધાંચી ખાતેદારનો વેરા, કોળી ખાતેદારનો વેરા, વાણીઆ ખાતેદારનો વેરા, કપાસના બડધા વેરા એટલે કે કપાસના છોડને કાપતાં નીચલા ભાગમાં જે થડ, બડધો, રહે તે બીજે વરસે કુટી તે ઉપર કપાસ થાય તે ઉપર શેવાતો વેરા. ઝાંગર, બડધા, ગામોટ હક એટલે કે ગામડે જન્ય આવે તેને ગામ ગોર પતરાળાં પડીઆ આપતા તેથી એ બદલ શેવાતી લાગત. ઝાડ ઉપરની સલામી, ઢોર ચરાઇ, તુવેરના બડધા, પાણીવેરા, પુંછીવેરા એટલે મેંસ, ઘેટાં અને બકરાં ઉપર જનવર દીઠ શેવાતો વેરા, મહેતા મુઠી, હવાસદાર મુઠી વગેરે, ખેતી સિવાયના વેરાનો સંબંધ જમીન સાથે ન છતાં વેપારી ધંધા બદલ તથા મજૂરીઆત તથા કારીગર વર્ગના લોકો પાસેથી ગામમાં રહી સરકારનું મ્હણુ ભોગવતા તે બદલ શેવામાં આવતા. આ વેરા ધણી જાતના હતા, પણ તેમાંના મુખ્ય નીચે પ્રમાણે હતા. ઉટવેરા, ઉનવેરા, બીજડ વેરા, ઉમરા વેરા, કઘાલ વેરા, કાટલાં વેરા, કુંભાર વેરા, કોળી વેરા, કંદાઇ વેરા, ખંડણી વેરા, પાણી વેરા, ગાંધી વેરા, ધાંચી વેરા, જેખામણી વેરા, ઘોખી વેરા, તોવાઇ છબરા દરજી વેરા, ન્યાત વેરા, માળી વેરા, મહાજન વેરા, વાણીઆ વેરા, શાક વેરા, સોની વેરા, હોડી ફસકરી વગેરે.

ખેતી ઉપરના વેરા કમી થયા:—ત્રીમંત સરકાર મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડ ગાદી ઉપર આવ્યા બાદ વેરાથી લોકો ઉપર થતો ત્રાસ તેમના લક્ષમાં આવતાં તે દૂર કરવા તેમણે તજવીજ કરી હતી. પ્રથમ તો ખેડૂતો ઉપરના વેરા જમામંદી સેટલમેન્ટ કરતી વખતે કમી કરવા ઠરાવ્યું હતું, તેથી દરેક મહાસની જમામંદી સેટલમેન્ટ વખતે જમીન સાથે સંબંધ કરતા વેરા કમી કરવામાં આવ્યાછે.

વેરામાં સુધારો:—ખેતી સાથે સંબંધ કરતો નહિ એવા વેરાની વિપત્તિ મટાડી એકસરખે ધોરણે વેરા કેવી રીતે લાગુ કરી શકાય એ જાણત હકીકત મેળવી, નિવેદન કરવા સર્વે સેટલમેન્ટ કમિશનર મિ. ઍફ એ. ઍચ. ઍલીયટ સાહેબને ફરમાવવામાં આવ્યું હતું. તે ઉપરથી તેમણે તપાસ કરી અને ૧૮૯૨ માં નામદાર દિવાન સાહેબ તરફ નિવેદન કર્યું હતું, તેમાં ગરીબ લોકો ઉપરથી નાના વેરા કમી કરી જેની તેની મગફૂર પ્રમાણે વેરાનું ભારણ પડે એવું ધોરણ લખત કરવા ભલામણ કરી હતી.

આ નિવેદનમાં સંવત ૧૯૪૩ માં રાજ્યમાં ખેતી સાથે સંબંધ કરતો નહિ એવાં વેરાની એકંદર સંખ્યા ૧૮૨ હોવાનું જણાવ્યું હતું. તેમાં ૧૪૩ વેરા ફક્ત કડી પ્રાંત એકઠામાંજ લાગુ હતા, ૨૬ વેરા બે પ્રાંતમાં, ૯ વેરા ત્રણ પ્રાંતમાં, અને

ફક્ત ચાન્ વેન ચારે પ્રામા સામાન્ય રીતે નાશુ હતા મહાન નાગ વેનની મજબાન પ્રમાણ નાગો નો એના નિગાપુઆ ૩૫ વેગ હતા ૩૫ વેગ મે મહાનમા, ૧૫ વેન શ્રેણી મહાનમા, ૧૦ વેન ચાર મહાનમા, ૧૮ વેન પાચ મહાનમા, અને ૩૬ વેન ૧ અગર નધારે મહાને, મામાન્ય નરૂપના હતા આ ઉપરથી જણાય છે કે સામાન્ય સ્વરૂપના વેન થાન હતા પણ વજીર ખરા વેરા શ્યાનિક હતા વજીર કેટલાક વેરાની મુકમ એટલી જીવન હતી કે તે વસુન કંવા નામક નહોતી ઉદાદગ્ય તરીકે ૩૧ વેરાનુ ઉત્પન્ન રા ૧૦ ની અદગ્યુ હતુ, ૧૬ વેરાનુ ઉત્પન્ન રા ૧૧ થી રા ૨૦ સુધી ૨૭ વેરાનુ ઉત્પન્ન રા ૨૧ થી ૫૦ સુધી, ૧૮ વેગનુ ઉત્પન્ન રા ૫૧ થી રા ૧૦૦ સુધી, અને ૪૪ વેરાનુ ઉત્પન્ન રા ૧૦૧ થી રા ૧૧૨ સુધી હતુ. ફક્ત (૧) જમીન ગામ ગભાણ, (૨) પુમ વેરા, (૩) ડાદ મુથાગ વેરા, (૪) તફારીય વેરા, (૫) સાન વેરા, (૬) મોમમ વેરા, (૭) વાણીયાની બેઠક વેરા, (૮) ઉભડ વેરા, (૯) ભોમ વેરા એ નન વેરાનુ ઉત્પન્ન રા ૭૭૫૭૮ અને બીજા ૧૭૩ વેરાનુ ઉત્પન્ન રા ૫૬૪૮૮ થયુ હતુ આખા ગામનુ વેરાનુ ઉત્પન્ન રા ૧,૩૪૦૬૬ હતુ તે પૈકી નવસારી પ્રાતનુ માન રા ૭૦૮૪ એટલે કે એકદર ઉત્પન્નના માન પાચ ટકા હતા આ ઉપરથી જણાશે કે વેરાની બામતમા બીજા પ્રાતને મુકામલે નવસારી પ્રાત નસીમદાર હતો કહી પ્રાતનુ રા ૯૩૪૯૩, મહાદરા પ્રાતનુ રા ૧૭૫૨૫, અમરેલી પ્રાતનુ રા ૧૬૦૦૨ અને નવસારી પ્રાતનુ વેરાનુ એકદર ઉત્પન્ન રા ૭૦૮૪ હતુ.

આયપતવેરો - ત્યારબાદ વડોદરા પ્રાતના સુના દિ. બા સમયે એમણે વેરા બદલનો સનાન હાથ પગ લઈ હુજુર હુકમથી પ્રથમ ફક્ત પાદરા તાનુકા માટે યોજના રજુ કરી હતી, તેમા પાદરા કચ્છા માટે ધધા સળધી જૂદા જૂદા વેરા કમી કરી તેને બદલે એક ધધાવેરા લાગુ કરવા અને તેના ચાર મર્ગ પાડી, ૧તા, ૨જા, ૩જા, અને ચોથા વર્ગ માટે અનુક્રમે રા ૪, ૩, ૨, અને એક એ પ્રમાણે શેવા અને વાર્ષિક રા ૧૦૦)ની અદગ્યની પ્રાપ્તિવાળાને વેનમાથી ગાતન કંવા એવી સિદ્ધારસ કરી હતી

આ મોજના ફક્ત પાદરા કરવા માટે મજુર થઈ હતી પરંતુ ગામગા માટેના દર પાદરા કરવાના આયપત વેગના એક વર્ના પરિણામ ઉપરથી અનુભવ અતિ દાખન કંવા કુમાર થયુ આ હજુર હુકમ ઉપરથી પાદરા કરવામાં આવતા ચાદના પદી, કોટતા છપાત, ઝાપની જમાત, સુલાવેરા, મોતેસગી, મધમીણુની બાગત, મહાનન જોડ, નગેરે વેન કમી કંવા અને મજુર થએના નવા દગથી આયપત વેરા શેવા પ્રાત સુના કચેરીથી મહાદરા નાગ નગર નહ તા ૮૪ ૧૮૯૬નુ આગાપત્રિકામા પ્રસિદ્ધ થયું હતુ પાદરા કચ્છામા દાખન કરેના આયપત વેગનુ પરિણામ સતોપકારક જણાયાથી તે વડોદરા પ્રાતના બીજા કેટલાક મહાદરામા અને ૧૮૯૮ની માનમા દાખન કરવામા આ મો હતો ત્યારબાદ કહી પ્રાતમા કમીન તાનુકા અને વિમનગર, વડનગર, અને બીજા નગર કચ્છામા આયપત વેરાનુ ધોરણ નાશ કરવામા આવ્યુ હતુ સને ૧૯૦૪ મા આયપત વેગનુ એકમહા ધોણુ આખા ગામમા લાગુ થયુ હતુ. આયપત વેરા દાખન કરવામા આવ્યે ત્યારપછી તે વસુન કરવાના મળધમા અને બીજા કેટલીએક બામતોમા પ્રતો ઉપરિચિત થયા હતા, તે બદલ એકસક નિચાગ કરી બનામણો કર-

વાને ખા. બા. ૪૮મોદ૨૭ દલાલ એમના અધ્યક્ષપણા નીચે એક કમીટી નીમવામાં આવી હતી. આ કમીટીએ બ્રિટિશ રાજ્યમાં ચાંદણ ધોરણ અને સ્થાનિક સ્થિતિ એ વગેરે બદલ વિચાર કરી નિવેદન કર્યું હતું, તે વિચારમાં લઈ ડું. ડું. નં. ૬૫ તા. ૨૮-૪-૧૯૦૪નો કરવામાં આવ્યો. તેમાં આયપત વેરાનું નવીન ધોરણ કઢી, વડોદરા અને નવસારી પ્રાંતના કર્યા અને ગામેને લાગુ કરવા અને અમરેલી પ્રાંતમાં જૂના વેરા જારી રાખવા હરમાન થયું હતું. આયપત વેરા લાગુ કરવાના સંબંધમાં બે ધોરણો મંજૂર થયાં હતાં. એક કર્યા માટે અને બીજું ગામડા માટે. દરેક પ્રાંતોમાં કયાં ગામેને કર્યા ગણવા એ હરાવવામાં આવ્યું હતું, અને કર્યાને ગામડાં માટે જૂદાં જૂદાં ધોરણ હરાવ્યાં હતાં. તેમાં કર્યામાં રૂ. ૩૦૦) અંદરની પ્રાપ્તિને આયપત વેરામાંથી બાતલ કરી આયપત વેરાની વધારેમાં વધારે રકમ રૂ. ૧૦ હરાવી હતી. ગામડામાં કમીમાં કમી વેરા આપવાને માત્ર રકમ રૂ. ૧૫૦) હરાવી હતી. ત્યારબાદ નામદાર દત્ત સાહેબે કરેલી. બક્ષામણ ઉપરથી આયપત વેરાને માત્ર પ્રાપ્તિની કમીમાં કમી રકમ ગામડાને માટે રૂ. ૧૫૦) હતી તેમાં ફેરફાર કરી તે કર્યા જેટલી એટલે રૂ. ૩૦૦)ની રાખવા, અને એ પ્રમાણે કરવાથી જે ખોટ આવે તે રૂ. ૭૫૦ અને તે ઉપરાંતની પ્રાપ્તિવાળા પાસેથી રૂ. ૧૦ કરતાં વધારે દર લઈને પૂરી પાડવા હુકમ થયો. આથી કર્યા અને ગામડાં વચ્ચેનો ભેદ નીકળી ગયો, અને ગામડા અને કર્યા માટે એકજ દર રાખવામાં આવ્યા. વળી બ્રિટિશ રાજ્યના સને ૧૮૭૧ના બીજા કાયદા (નોન એગ્રીકલ્ચર ડ્યુટીઝ)ને ધોરણે જૂના વેરાને બદલે આયપત વેરા લેવાનું અને કમીમાં કમી રકમ (રૂ. ૧૦ સુધી) નાની રાખવાનું જે ધોરણ હતું તે બદલાઈ ગયું અને સન ૧૮૮૬ના બીજા ઇન્કમ ટેક્સના સ્વરૂપનું ધોરણ દાખલ થયું. આનો અમલ સં. ૧૯૬૧થી એટલે તા. ૧-૮-૧૯૦૪થી થયો. અમરેલી પ્રાંત કે જ્યાં ત્યાર સુધી જુના વેગ ચાલુ હતા ત્યાં પણ જાહેરનામા નંબર ૬૩ તા. ૨૮ ૧૧-૦૪થી આયપતવેરાનું નવું ધોરણ દાખલ કરવામાં આવ્યું. આ પ્રમાણે લગભગ નવ વરસના પ્રયાસ અને અનુભવથી આખા રાજ્યમાં જૂના ધંધા વેરા કમી કરી તેને બદલે એકસરખે ધોરણે આયપત વેરા દાખલ કરવામાં આવ્યો છે.

આયપત વેરાની માત્રી રૂ. ૩૦૦) સુધીની પ્રાપ્તિવાળાને હતી તેને બદલે રૂ. ૫૦૦) સુધીની પ્રાપ્તિવાળાને આપવા ૧૯૦૬ની સાત્રમાં થયું અને તે બાબત જાહેરનામું નં. ૭૧ તા. ૨૩-૪-૦૬નું પ્રસિદ્ધ થયું. ત્યાર બાદ સને ૧૯૦૭માં શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે રાજ્યની લગભગ પોતાના હાથમાં લીધાને ૨૫ વર્ષ થયાં તે નિમિત્તે પ્રજા તરફથી સિલ્વર જ્યુબિલીનો મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો. તે શુભ પ્રસંગે શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે કૃપાવંત થઈ પ્રજાને કેટલાક હક્ક તથા લાભ આપ્યા. તેમાં આયપત વેરાને માત્ર કમીમાં કમી રકમનો વધારો કરી રૂ. ૭૫૦) અંદરની પ્રાપ્તિવાળાને આયપત વેરામાંથી બાતલ કરવાનો હુકમ કર્યો. આવી રીતે ક્રમે ક્રમે હવેલી પ્રાપ્તિવાળા પછી ગરીબ લોકોને વેરા બારણામાંથી બાતલ કરી તવંઝર અને મારી સ્થિતિના લોકો પર તે નાખવામાં આવ્યો છે. નવસારી પ્રાંતમાં સંવત ૧૯૬૫થી ૬૭૫ સુધી આયપત વેરાની જગજ તથા તે જગનારની સંખ્યા જેટલી હતી તે નીચેના પત્ર ઉપરથી જણાશે.

સાત, સંવત	વેરો ભરના છસમ	વેરોની રકમ રી.
૧૯૧૫	૭૦૩	૧૨૭૫૯- ૬-૦
૧૯૧૬	૬૪૫	૧૨૩૮૨- ૪-૦
૧૯૧૭	૬૮૪	૧૨૨૩૧- ૪-૦
૧૯૧૮	૯૧૪	૧૫૯૭૯- ૮-૦
૧૯૧૯	૮૧૯	૧૪૩૯૫- ૮-૦
૧૯૨૦	૮૩૬	૧૫૦૨૪- ૯-૦
૧૯૨૧	૯૫૮	૧૬૮૬૭-૧૦-૦
૧૯૨૨	—	૧૬૫૧૫- ૦-૦
૧૯૨૩	૯૩૬	૧૯૧૧૭- ૩ ૬
૧૯૨૪	૧૦૮૨	૧૮૦૫૦-૧૦-૮
૧૯૨૫	૧૦૧૩	૧૫૮૪૮- ૫-૨

પ્રકરણ ૩૩ મું.

જંગલખાતું.

વહીવટ:—૧૮૭૩ પહેલાં જમીન મહેસુલના ઇજારા અપાયેલા હોવાથી પોતાના ઇજારાના તાલુકામાં આવેલા જંગલોની વ્યવસ્થા ઇજારદાર પોતાની મરજી પ્રમાણે કરતો. જંગલની પેદાશ લઈ જતા મારેનો લેવાનો દર તે કરાવતો અને પોતાના ઇજારાની મુદતમાં જેટલા પૈસા પેદા થાય તેટલા કરી લેવાની દાનત રાખતો. ઇજારા વહીવટ બંધ થયા પછી જંગલનો વહીવટ સરકાર નરકથી થવા લાગ્યો, તેમાં કેટલેક ઠેકાણે નાકાં બેસાડી ત્યાંથી પસાર થતા માત્ર ઉપર સરકાર હક લેવામાં આવતો. આ પ્રમાણે વ્યવસ્થા ૧૮૭૭ સુધી ચાલી. ત્યાર પછી સ્વતંત્ર જંગલખાતું સ્થાપન કરવામાં આવ્યું. ૧૮૭૭ થી ૧૮૮૪ સુધી એ ખાતું મુગ્ધ ઇલાકાના જંગલ ખાતામાંથી બોલાવેલા બે અમલદારોના તાબામાં હતું. ૧૮૮૪ થી ૧૮૯૦ સુધી જંગલખાતું મુલકી ખાતાના નાયબ મુખ્યાઓના તાબામાં મુકવામાં આવ્યું હતું. આ વખતે ખાંડી માટે કરાવેલા દર આપવાને જે ઇજારદાર કશુંક થાય તેને તેની મરજીમાં આવે તેવો અને તેટલો કાટ લઈ જવાની પરવાનગી આપવામાં આવી હતી. આથી કરીને જંગલની ઘણી ખરાબી થઈ. ૧૮૯૧ માં મિ. ઈ. ઇ. ફરનાન્ડીઝ નામના બ્રિટિશ જંગલ ખાતાના અમલદારની નોકરી છીની મેળવી, જંગલખાતું તેમના હાથ નીચે મુકવામાં આવ્યું હતું. તે ૧૮૯૪ સુધી રાજ્યની નોકરીમાં રહ્યા ત્યાં સુધી જૂની પદ્ધતિ બંધ કરી કેટલેક સુધારો કર્યો. તેમના પછી મી. ગુસ્તાવજી મેડીવાળા જેમને મુરોપ મોકલી જંગલખાતાના કામ સંપૂર્ણ રીતે સંભાળી આપવામાં આવી હતી તેમના હાથ નીચે ખાતું મુકવામાં આવ્યું હતું અને ત્યાર પછી વખતો વખત પ્રવિણ પુરોના તાબામાં મુકવામાં આવેલે. હાલ (સુમારે વિગત વર્ષ ઉપર) તે મે. રૂઝમજી હોરમસજી માદન કે જેઓ બ્રિટિશ રાજ્યની જંગલ ખાતાના વહીવટનો બહેતો અનુભવ કરાવેલે તેમના તાબામાં છે, અને

તેમાં તેમને હાથે વણા સુધારા થઈ ઉપજ વણી વધવા લાગીછે. ૧૮૯૪ થી ૧૯૦૩ સુધીમાં જંગલ પાણું તૈયાર થાય એટલા માટે, રીઝર્વ્ડ જંગલમાંથી કાપવાનું બંધ કરવામાં આવ્યું, એટલે સુકાઈને પડી ગયેલાં વાકડાં તથા વાંસ સિવાય બીજા કંઈ વેચવામાં આવતું નહિ. જંગલના બે પ્રકારછે:-રિઝર્વ્ડ અને અનરિઝર્વ્ડ. જે ભાગ દમેશને માટે જંગલ તરીકે રાખવાને હસાચો હોય તે રિઝર્વ્ડ જંગલ ગણાયછે, અને એ સિવાયનું જંગલ અનરિઝર્વ્ડ ગણાયછે.

જંગલ:-વડોદરા રાજ્યમાં મોટામાં મોટા જંગલનો પ્રદેશ નવસારી પ્રાંતમાં છે. આ જંગલ પ્રદેશમાં સોનગઢ, મહુવા, વ્યારા, માંગરોળ તાલુકાનો વાકળ ટાપો, અને ઉમરપાડા પેટા મહાલની હદ આવેલીછે. તેનું ક્ષેત્રફળ ૬૦૧૫૭૧ ચિંધાં એટલે ૫૫૨.૪ ચોરસ માઈલછે કે જે આખા પ્રાંતનાં ક્ષેત્રફળનો ૨૮.૮ જેટલો ભાગછે. વહીવટ કરવાને માટે આ જંગલના નીચે પ્રમાણે ભાગ (રિઝર્વ) પાડવામાં આવેલાછે.

વિભાગ

રિઝર્વનું નામ	કયા તાલુકાની હદમાં છે	ક્ષેત્રફળ ચિંધા
સોનગઢ રિઝર્વ	સોનગઢ	૧,૩૩૩૦૦
વાજપુર રિઝર્વ	"	૧,૬૬૯૮૬
સાદગવેલ રિઝર્વ	સોનગઢ તથા વ્યારા	૭૮૧૮૦
વ્યારા રિઝર્વ	વ્યારા તથા મહુવા	૭૨,૬૪
મહુવા રિઝર્વ	"	૩૪૯૧૯
વાકળ રિઝર્વ	માંગરોળ	૧૧૫૯૨૨

સ્થળ:-જંગલો ઘણાં ખરાં તાપી નદીની દક્ષિણે આવેલા, સંભારિ પર્વત તથા ઉતરે આવેલા સાતપુડા પર્વત ઉપર આવેલાંછે. સૌથી ઉંચા હુગરા સાધારણ રીતે દરીઆની સપાટીથી ૧૫૦૦ ફીટ ઉંચા ગયેલા હોયછે. તે પશુ સાદગવેલ રેન્જમાં મહાગદેવ તરફના હુંગરા એથી એ વધારે ઉંચા છે, અને બ્રિટિશ તથા ડોંગ સરહદ ઉપર ઝુકી રહેલો માઈકેરનો હુંગરા કિલ્લો તે દરીઆની સપાટીથી ૫૨૦૩ ફુટ જેટલો ઉંચોછે, એ હુંગરા પર ઝાડો નથી. પશુ એ સિવાયના હુંગરાઓ ઘીચ ઝાડોથી ભરેલા છે. ખીણોમાં અને હુંગરાઓની વચ્ચે આવેલા સપાટ ભાગમાં સાધારણ ઉંડાઈની ઘણી કાળા જમીન આવેલીછે. પશુ ખીણે બધે રથળે ભૂડી મુરમની, અથવા થોડા સફેદ રંગની મુરમની માટીવાળા જમીન સાધારણ રીતે ઘણી આવેલી છે. જંગલ પ્રદેશમાં તાપી, મિઠાળા, પુર્ણા, અગિકા વગેરે નદિઓ આવેલીછે.

પ્રકરણ ૩૪ મું

નાંધણી ખાતું.

દરતાવેજ નાંધવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ એ છે કે જે મિતિએ તે યથેસો હોવાનું કહેવામાં આવતું હોય, તે મિતિએ તે યથેસો હોવા વિષે કાંઈ શંક રહે નહિ, તેમજ પાછળથી ખોટો દરતાવેજ ઉભો થઈ શકે નહિ. આઠગાહી વખતમાં દરતાવેજ નાંધવાનું

કામ, ન્યાયનું કામ કરનાર કાઝીઓ કરતા દસ્તાવેજ નોંધીને તે ઉપર કાઝીઓ પોતાનો સિક્કો મારતા. પાછળથી મરાઠી રાજ્ય થયું ત્યારે પણ દસ્તાવેજ નોંધવાનું કામ કાઝીઓ તરફ જતી રહ્યું હતું. કાઝીઓએ ગીરો વેચાણના દસ્તાવેજ ઉપર કેટલી લાગત લેવી, એની ૧૬૫૮ માં કલમખાંદી પણ થઈ હતી. પરંતુ ધીમે ધીમે તેમનું મહત્વ ઘટતું ગયું, તેથી લોકોમાં પણ દસ્તાવેજ નોંધાવવાનું કમો થતું ગયું, અને દસ્તાવેજ નોંધાવવા માટે સરકારે માન્ય કરેલી કોષ્ટકો પણ સરકાર રહી નહિ તેથી લોકોને અડચણ પડવા લાગી. તે દર કરવા બ્રિટિશ રાજ્યમાં સને ૧૮૬૪ માં નોંધણીનો કાયદો કરવામાં આવ્યો હતો. તેને અનુસરી સંવત ૧૯૨૫ ની સાલથી શ્રીમંત ખંડેરાવ મહારાજની કારકીર્દીમાં એક નિર્બંધ અમલમાં આવ્યો હતો, તે આધારે વડોદરા શહેરમાં એક દસ્તાવેજ નોંધણી કામદાર નિમવામાં આવ્યો હતો, અને દરેક તાલુકામાં વહીવટદાર તે કામ કરતા હતા. આ કાયદાથી સરકારથી મળેલા દસ્તાવેજ શિવાયના તમામ દસ્તાવેજ નોંધવાનું અને તે બદલ દર સેકેડે ૩. ૧૭ લેવાનું ફરિયાદમાં આવ્યું હતું. નોંધણી ખાતાની ખર્ચેખરી સ્થાપના તા. ૧ માર્ચે ઓગસ્ટ સને ૧૮૮૫ થી હાલના મહારાજ શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડની કારકીર્દીમાં કરવામાં આવી છે, અને તેમાં ખાતાની એકંદર દેખરેખ રાખવા, નોંધણી ખાતાના મુખ્ય અધિકારીની, કામની તપાસણી કરવા નોંધણી તપાસણી કામદારની, પ્રાંતમાં આવતું નોંધણીનું કામ તપાસવા, નોંધણી સરકારનારની અને દસ્તાવેજો નોંધવા, દરેક મહાસે નોંધણી કામદારની નિમણૂક કરવામાં આવી છે. સને ૧૮૯૭ સુધી ન્યાયખાતા તરફ નોંધણીખાતાની દેખરેખ હતી, તેથી વરિષ્ઠ ન્યાયાધીશના ન્યાયાધીશ, નોંધણી મુખ્ય અધિકારી અને પ્રાંત ન્યાયાધીશના ન્યાયાધીશ, સર કામદારના અધિકાર ભોગવતા હતા. પરંતુ જ્યારથી સુલ્કીખાતાને આ ખાતું સોંપવામાં આવ્યું ત્યારથી વખતો વખત સરમુખા અગર જર્જન્ટ સરમુખાને, મુખ્ય અધિકારીના અધિકાર આપવામાં આવ્યા છે. પ્રાંતના સુખા સરકારનાર ગણાય છે, અને તેમના પરસનલ નાયબમુખાને અધિકાર આપ્યો હોય તો તેઓ સરકારનારનું કામ કરે છે. ખાતાના મુખ્ય અધિકારીના પરસનલ આસિસ્ટન્ટ નોંધણી કચેરીના કામની જારીકાદથી તપાસણી કરે છે, અને મુખ્ય અધિકારી પ્રગણામાં ફતી વખત નોંધણી કામદારની કામ કરવાની રીત તથા તેની લોકો સાથે વર્તણૂક કેવી છે, કામ કરવામાં અયોગ્ય પિતૃત્વ કરવામાં આવે છે કે કેમ, અને દસ્તાવેજ જરૂરી પાછા અપાય છે કે કેમ, એ જાણત તપાસ કરે છે. પ્રાંતના સરકારનાર તથા વિભાગના નાયબમુખા નોંધણી કચેરીની મુલાકાત લઈ કામ ઉપર દેખરેખ ગણે છે અને મહાલના વહીવટદાર નોંધણી કામદારની લોકો સાથેની વર્તણૂક કેવી છે, તથા કામ કેટલું જાણી છે, તે અચાનક નોંધણી કચેરીમાં જઈ જોવાનું કામ કરે છે, ને સર કામદારને તે જાણત નિવેદન કરે છે, નોંધણી કામદાર નોંધણી કચેરીમાં દસ્તાવેજો નોંધવાનું કામ કરે છે. નોંધણી કામદારના હાથનીમે કેટલાક કારકુનો તથા નકલ કરનારા હોય છે, તે દસ્તાવેજની નકલો સરકારી એપડામાં ઉતારી લે છે. દસ્તાવેજ નોંધાવવા લોકોએ નોંધણી કચેરીમાં આવવું પડે છે, પણ આજરદાર મુદરશે અશક્ત, રોગી, કે કેવીઓ જેમનાથી કચેરીમાં આવી ન શકાય તેમના મુકામપર જોગ્ય શી વાહને નોંધણી કામદાર બળે ને દસ્તાવેજ નોંધી ગોઠે.

મોંઘીક પામેથી અસૂત દસ્તાવેજ મોવાઈ નય તો નોંધણી કચેરીમાંથી નકલ મેળવી તે પુરાવામાં રજૂ કરી ચકાસે. મીત્રજીંધ મૃત્યુ પત્રો, પ્રાંતના સર કામદારની કચેરીમાં અનામત મુદ્રી ગણાય છે. દસ્તાવેજ લખી આપનાર દસ્તાવેજ નોંધી આપવા કચેરીમાં હાજર ન થતો હોય તો ખીજા પૂરાવા લઈને સર કામદાર તે દસ્તાવેજ નોંધવાનો હુકમ કરી શકે છે, અને પછી તે દસ્તાવેજ ખરો ગણાય છે. દસ્તાવેજ નંધાવવાની ઉપયોગીતા વિશે શરૂઆતમાં શોકોને પૂરતી માહિતી નહોતી લાગતી, પરંતુ ત્યાર પછી ધોમે ધોમે તેની કિંમત સમજવા લાગી છે. સંવત ૧૯૪૧ માં એટલે નોંધણી નિયમ અમલમાં આવ્યો તે સાલમાં આખા રાજ્યમાં ૨૬૮૦૧ દસ્તાવેજો નોંધાવવા આવ્યા હતા. તેની ઉપજ રૂ. ૬૮૩૧ થઈ હતી, અને ખર્ચ રૂ. ૩૯૬૯૮ થયો હતો. પરંતુ ત્યાર પછી આ સંખ્યાઓમાં ઘટાડો થયા કર્યો હતો. એવી રીતિ સંવત ૧૯૫૮ સુધી ચાલી હતી. એ સાલમાં ૧૬૧૪૪ દસ્તાવેજ નોંધાવવા આવ્યા હતા. તેની ઉપજ રૂ. ૩૯૪૪૬ થઈ હતી, અને ખર્ચ રૂ. ૨૨૯૮૨ થયો હતો. પણ જ્યારથી સંવત ૧૯૫૮ નો ૧૧ મો નિબંધ અમલમાં આવ્યો ત્યારથી આ રીતિમાં ફેરફાર થઈ દર સાલ દસ્તાવેજ નંધાવવા આવવાની સંખ્યા વધવા લાગી છે. એ ઉપરથી જણાય છે કે શોકો નોંધણી નિબંધનો હેતુ સમજવા લાગ્યા છે તથા દસ્તાવેજ ગેરવસ્ત્રે પડવાથી નિર્ભય રહેવાને અને પોતાનો દસ્તાવેજ ખરો એમ જતાવી આપવાને એ એક પ્રમાણિક સાધન છે, એમ શોકોની ખાતરી થઈ છે. ઇ. સ. ૧૯૧૮-૧૯ ની સાલમાં આખા રાજ્યમાં કુલ ૪૯૦૩૮ દસ્તાવેજ નોંધાયા હતા. તેની ઉપજ રૂ. ૧૮૪૦૭૩ આવી હતી અને ખર્ચ રૂ. ૪૬૩૧૦ થયો હતો. નવસારી પ્રાંતના સુબા, પ્રાંતના નોંધણી સર કામદાર ગણાય છે. દરેક મહાત્મે એક એક નોંધણી કચેરી છે ને તેમાં નોંધણી કામદાર નોંધણીનું કામ કરે છે. ઇ. સ. ૧૯૧૮-૧૯ની સાલમાં તાલુકાવાર નીચે પ્રમાણે નોંધણી સંખ્યાની હકીકત હતી.

નંબર	તાલુકો	નંધાયેલા દસ્તાવેજ	ઉપજ રૂ.	ખર્ચ રૂ.
૧	નવસારી	૧૯૬૭	૫૬૭૫	૧૨૮૯
૨	કામરેજ	૧૦૨૬	૫૬૪૧	૭૩૧
૩	પલસાણા	૬૫૫	૩૨૮૧	૮૧૬
૪	ગણદેવી	૫૭૦	૨૫૨૪	૫૦૯
૫	માંગરોળ	૧૦૦૬	૩૫૪૨	૮૪૯
૬	ગ્યારા	૧૦૧૮	૨૬૮૬	૯૫૫
૭	મહુવા	૬૪૫	૨૬૦૫	૫૪૪
૮	મોનગલ	૪૪૯	૧૧૭૪	૩
	કુલ	૬૪૪૭	૨૭૧૬૮	૬૨૫૬

ઉપર પ્રમાણે નોંધાવેલા દસ્તાવેજો પૈકી ૬૩૩૦ સ્થાવર મિલકત સંબંધીના, ૪૯ મૃત્યુપત્રના, અને ૬૮ જંગમ મિલકત સંબંધીના હતા.

સ્ટાંપ લાગત સંબંધી પ્રથમનો વહીવટ અને ચાલુ વહીવટ:—સંવત ૧૮૮૩ (સન ૧૮૨૭) સુધી આ રાજ્યની ઉપજના સાધનમાં સ્ટાંપની ઉપજ નહોતી. માત્ર દિવાની દાવામાં સરકાર કમિશન તરીકે, રોકડ રકમ લેવાતી. મુબબના રેગ્યુલેશન નંબર ૧૮ સને ૧૮૨૭ ને ધોરણે સને ૧૮૨૭માં સ્ટાંપ સંબંધે કલમબંધી પહેલવહેલી કરવામાં આવી, જેમાં વેચાણગીરો અરજીઓ, અને વકીલાતનામાં વિગેરે માટે સ્ટાંપ લાગત હાવવામાં આવી, પરંતુ સંવત ૧૮૪૫નો સ્ટાંપ નિબંધ થયો ત્યાંસુધી દીવાની દાવામાં તે સરકાર કમિશન તરિકે રોકડ રકમ લેવાતું ચાલતું હતું. સંવત ૧૮૧૧ (સન ૧૮૫૫)માં એવું નોંદરનામું કાઢવામાં આવ્યું હતું કે વારસાઈ, બક્ષીસ તથા વ્યવસ્થા પત્રના લેખ કરતાં પહેલાં, પક્ષકારોએ સરકારને ખતર આપવી અને સરકાર પરવાનગી મળ્યા પછી યોગ્ય સ્ટાંપ ઉપર લેખ કરવા. તોપણ શેઠો સ્ટાંપની બાબતમાં અપરિચિત હોવાથી સાદા કાગળ ઉપરજ લેખો કરતા રહ્યા. આનો અટકાવ થવા માટે હજુર દીવાની કોર્ટ તરફથી એવો હુકમ કરવામાં આવ્યો કે સ્ટાંપ ઉપર થવાના લેખ સાદા કાગળ ઉપર થયા હોયતો કાગળનો દસપટ દંડ લીધા સિવાય એવા લેખ ઉપરથી દાવો ચાલશે નહિ. ખરેખર પદ્ધતસર સ્ટાંપ નિબંધ કે. શ્રીમંત ખંડેરાવ મહારાજની કારકીર્દીમાં સંવત ૧૮૨૫માં અમલમાં ચૂકાયો. આ નિબંધથી સ્ટાંપ નિબંધ સંબંધે પાછલા બધા હુકમ રદ કરી દસ્તાવેજ તથા ન્યાયાધિશી લાગતના સ્ટાંપની લાગતો તથા તેના વાપરની બાબતો નક્કી કરવામાં આવી. સં. ૧૮૮૩ પહેલાંના સઘળા લેખોને સ્ટાંપની માફી આપવામાં આવી અને એ સાથે પછી જે લેખો સ્ટાંપ ઉપર થવા જેવા છતાં સાદા કાગળ ઉપરજ થયા હોય તેમને તેની એન કાગળ તથા ત્રિપટ દંડ લીધા વગર પૂરાવામાં લેવા નહિ એવું કાર્યાનું. સંવત ૧૮૨૫ પછી શ્રેષ્ઠસ્થિતિ, રાજ્યકારભાર અને વેપાર ઉદ્યમ વગેરેને લઈને થયેલા ફેરફારો લક્ષમાં રેતાં, નવો સ્ટાંપ નિબંધ કરવાની જરૂર જણાઈ, તેથી સંવત ૧૮૪૨ સને ૧૮૮૬માં નવો સ્ટાંપ નિબંધ રચવામાં આવ્યો અને તે મંજૂર થઈ તા. ૧ માટે ઓગષ્ટ સને ૧૮૮૬ના રોજ અમલમાં આવ્યો. આ નવો સ્ટાંપ નિબંધ સં. ૧૦૬૪ અને ૧૬૦૮માં સુધારવામાં આવી, પ્રિન્ટિશના સને ૧૮૮૬ના ૨૭૨૨ નિબંધને ધોરણે સં. ૧૬૬૪નો ૭મો રચનામાં આવ્યો છે.

ન્યાયાધિશી લાગત સંબંધી વ્યવસ્થા સને ૧૮૬૫ સુધી સં. ૧૮૨૫ના સ્ટાંપ નિબંધ પ્રમાણે હતી. તે સને ૧૮૬૬ સં. ૧૬૫૨ના ન્યા. લાગતના નિબંધથી જૂદી કરવામાં આવી. ન્યાયાધિશીની લાગતનો સમાવેશ એક જૂદા નિબંધમાં કરવામાં આવ્યો છે. આ નિબંધ સને ૧૬૦૬માં સુધારી સં. ૧૬૬૫નો ૧૧મો નવો ધારામાં આવ્યો છે અને તે હજુ અમલમાં છે.

સં. ૧૮૮૩ સુધી રાજ્યમાં સ્ટાંપ સંબંધી ઉપજ નહોતી. સં. ૧૮૨૧ માં આખા રાજ્યની સ્ટાંપની ઉપજ રૂ. ૧૦૮૦૬૦ હતી. સંવત ૧૮૨૫ નો નિબંધ થયા સ્ટાંપની ઉપજ વધતી ચાલી. સંવત ૧૮૩૧ (સને ૧૮૭૫) માં રૂ. ૧૧૪૧૨૪૬ ઉપજ

યર્ષ અને ૧૮૭૮ માં એ ગ્રામ યર્ષ હતી. ન્યાયાધીશીની લાગતની તથા દસ્તાવેજ રટાંપની ઉપજ કેટલીકે તથા ખર્ચ કેટલુંકે એ વિગેરે માહિતી નીચેના પત્રક ઉપરથી સન ૧૯૦૮-૯ ની સાલથી સન ૧૯૧૮-૧૯ આખર સુધીની જણાઇ આવશે.

સાલ.	દસ્તાવેજ.	કોર્ટ ફી.	કુલ.	ખર્ચ.
૧૯૦૮-૦૯.	૪૧૧૬૭-૧૧-૧૧	૪૦૬૦૫-૯-૦	૮૧૭૭૩-૪-૧૧	૨૧૬૬-૦-૭
૧૯૦૯-૧૦	૩૬૧૨૬-૧૩-૬	૩૪૮૬૬-૧૫-૦	૭૦૯૯૩-૧૨-૬	૨૭૨૬-૧૧-૧૦
૧૯૧૦-૧૧	૪૪૩૦૪-૮-૧૧	૩૬૫૯૧-૧૫-૧૦	૮૦૯૦૩-૮-૯	૩૦૫૭-૫-૨
૧૯૧૧-૧૨	૬૨૫૯૯-૩-૩	૩૯૨૭૮-૧૫-૦	૮૧૮૧૮-૧-૩	૩૩૩૮-૬-૯
૧૯૧૨-૧૩	૪૬૪૫૬-૮-૦	૪૦૨૦૬-૧૫-૦	૮૬૭૬૩-૭-૦	૩૪૮૭-૨-૯
૧૯૧૩-૧૪	૫૪૧૯૫-૧૩-૮	૪૬૧૧૭-૧૨-૦	૧૦૪૩૧૩-૧૧-૮	૫૩૬૨-૧૩-૨
૧૯૧૪-૧૫	૪૫૮૪૮-૧૫-૩	૪૨૫૯૧-૩-૦	૮૮૪૩૯-૨-૩	૩૯૨૯-૧૦-૮
૧૯૧૫-૧૬	૪૭૨૦૧-૮-૦	૪૦૬૧૮-૭-૦	૮૭૮૧૯-૧૫-૦	૩૮૪૦-૧૨-૪
૧૯૧૬-૧૭	૫૪૬૨૩-૦-૬	૪૭૯૩૩-૮-૦	૧૦૨૫૫૬-૮-૬	૪૨૭૯-૮-૬
૧૯૧૭-૧૮	૬૧૧૮૩-૬-૮	૪૩૧૨૧-૩-૦	૧૦૪૩૦૪-૯-૮	૫૭૮૨-૦-૧૦
૧૯૧૮-૧૯	૭૦૨૩૮-૨-૧૧	૪૦૩૫૬-૨-૦	૧૨૭૫૯૭-૪-૧૧	૬૫૨૫-૩-૦

મકરણ ૩૬ મું.

આબકારી.

ગુજરાતમાં બ્રિટિશ રાજ્ય થતાં પહેલાં ધાર્મિક નિષેધ હોવાને લીધે હિંદુ અને મુસલમાન દેશી રાજ્યકર્તાઓ દારૂ તાડીમાંથી કશું ઉત્પન્ન કરી શકતા નહોતા, પરંતુ અંગ્રેજ સરકારની હદમાં દારૂ તાડીની ઉત્પન્ન કરવાની પદ્ધતિ અમલમાં આવતી ગઈ તેમ તેમ દેશી રાજ્યો પણ તે ધોરણ સ્વીકારતા ગયા. સરઆતમાં નવસારી પ્રાંતમાં કલાસ બઝીની ઇમરો પદ્ધતિ દાખલ થઈ હતી. એ રીતમાં મહાસવાર કલાસ બઝીના ઇમરો અને મહાસવાજાઓ ગામ વાર પેટા ઇમરો આપતા. એ પેટા ઇમરોદારો પોતે મહુડાં ખરીદી લાવી, બઝીમાં દાઘે દારૂ ગાળી કુકાનમાં દારૂ વેચતા. તેમજ કોઈ ખાનગી ઇસમ મહુડાં લઈ આવે તો તેને પ્રથમ દર મહુડે ત્રણથી ચાર આના મજુરીના લઈ તેનાં, લાકડાં તથા જાત મહેનતથી પોતાની બઝીમાં દારૂ ગાળી વેચા દેતા. કાળીપરજના શોકો પણ આ રીતે બઝીમાં મહુડાં લાવીને દારૂ ગળાવી લેતા, પણ જેમ જેમ તેમનામાં દારૂનું વ્યસન વધતું ગયું તેમ તેમ તેઓ ચોરી છુપીથી દારૂ ગાળી ઘર્ષ પીવા લાગ્યા. આ કલાસ બઝીની પદ્ધતિ વ્યારા, સોનગઢ તથા વાંકળ મહાલોમાં સન ૧૮૮૮ સુધી ચાલુ હતી પણ ખીજ તાલુકાઓમાં સન ૧૮૮૧ થી ગંધ થઈ હતી.

સદર ફક પદ્ધતિ:—કલાસ બઝી ગંધ થયા પછી સદર ફક પદ્ધતિ ચાલુ કરવામાં આવી. આ પદ્ધતિ દાખલ કરતી વખતે જે ઇમરોદારો પાસે કલાસની બઝીનો દારૂ સિલક હતો તે સગકાર તરફથી ખરીદી લઈ સદર ફકમાં ટકુટી ઘર્ષ આપી દેવામાં આવ્યો. સદર ફક પદ્ધતિ આખા પ્રાંતનો ઇમરો સરકાર દરાવે તે દેકાણે દારૂ ગાળી,

મગ્ગ હોવે તે પ્રમાણે દર ગાળાને યુગી બરી, મદર ફડની બહાર નઈ જઈ કરાવેલી
 ફકાતોએ વેચના મદનનો ઇનિરા તા ૧-૧-૮૮ ને રોજ આપવામાં આવ્યો હતો
 આ પદ્ધત પ્રમાણે સંસ્કાર ફડાવેના સદર ફડોમાં પોતાને ખચે મન્કાની જેખરેખમા
 ના ગાળી પાવેના ગામોમાં ફકાત ગાડી વેચવાનો પનાનો વર્ષ અમુક રકમ કરાવી
 જન દાનને આપવામાં આવતા આવ્યા મદર ફડો નવસારી, કોલ, બ્યારો, વાકળ
 ખામ, રીટીનરી તથા વાળપુર કાય રીટીનરી એ પ્રમાણે હતા દારની ડસુટી દર
 ગાળને ફેટલી શેવી તે હાવેનુ હતુ, અને જેટલો દાર સદર ફડ બહાર કાઢે તેની જે
 ડસુટી થામ તે ઇનિગની ગકમ ૥ હરતામાં મજરે લેવામાં આવતી ઇનિરદાર ઇનિરાની
 ગકમ કન્તા ઓઠી ગકમનો દાર ઉપાડે તો પશુ વર્ષ આખરે ઇનિરાની પૂરે પૂરી
 ગકમ વસુન લેવામાં આવતી અને વધારે દારનો ઉપાડ કરે તો ઇનિરાની ગકમ કરતા
 જેટલી ડસુટી નધારે થાય તેટલી વધાની ગકમ લેવામાં આવતી આ પ્રમાણે ઇનિરદાર
 મહુન ગાળી દાર બાવી દરેક ફકાતદાને વેચતા અગર વેચાવતા, અને તેમાંથી
 ઇનિગની ગકમ ભરતા જે બચત થાય તે તે તેમને નફા તરીકે મળતી આ રીતે દર
 વ એ વગબગ બેત્રણ લાખ રૂપીઆનો નફો ઇનિરદાર લઈ જતા આ સદર ફડ સીસ્ટમ
 તા ૧-૩-૧૦ સુધી ચાલી

મદ્રાસ સીસ્ટમ — દાર ગાળવાનો અને ફકાતે દાર લાવી વેચનાનો ઇનિરો
 જૂદો જૂદો આપનામાં આવે તો, જે નફો સદર ફડ પદ્ધતમાં એકલો ઇનિરદાર લઈ
 જતો હતો, તે મન્કા ને મજે, એ પદ્ધતને મદ્રાસ સીસ્ટમ કહેછે સદર ફડ પદ્ધત બધ
 કરી તા ૧-૪-૧૦ થી આ રાજનમાં મદ્રાસ સીસ્ટમ દાખલ કરવામાં આવીછે, તેની
 ઉમે શરૂઆતમાં વડોદરા, કડી અને નવમારી પ્રાંતની દારની ફકાતો માટે ફકાત દાર
 ગાળી પૂરે પાડવાનો ઇનિરો વડોદરાના મેસર્સ એલેક્ઝાન્ડર કેમીકલ વર્ક્સ કંપનીને
 આપનામાં આ થો હતો અને દાર વેચવાનો ઇનિરો જૂદો કરવામાં આવી, જૂદા જૂદા
 ફકાતદારોને આપવામાં આવ્યો હતો દાર ગાળનાર ફકાત દાર ગાળી અમુક ભાવે સર-
 કારને પૂરે પાડે, અને તેના ઉપર મરકાર વધારો (ડસુટી) ચઢાવી વેચનારને આપે
 એ ઉપરાંત ફકાતદાર પાસેથી દાર વેચવાના હક્કની હરતાજી કરવામાં આવેછે ને તેનુ
 પપુ સગકાને ધણુ ઉત્પન્ન થાયછે આને બેઠક શી કહેવામાં આવેછે મદ્રાસ સીસ્ટમથી
 ડસુટી તથા બેઠક શી પ્રમાણે બેવડી ઉપજ મન્કાને થાયછે મદ્રાસ મીસ્ટમ દાખલ
 કરતા પડેનાની માવે, સરકારને દારના ઇનિરાની ઉપજ રૂા ૧૪૦૧૯૧-૭-૧૧ હતી, તેને
 બદલે આ નવી પદ્ધત દાખલ કરવાથી રૂા ૧૦૦ ફૉટની થઈ હતી

ગ્યારન્ટી આલનનો વહીવટ — મદ્રાસ સીસ્ટમ દાર ક તી વખતે જૂના ઇનિર
 દાર પામેથી વેચાણના ભરોમાપાત આકડા મળી શકયા નહિ તેથી ઘણીખરી ફકાતો
 અમુક ગ્યાનન દાર વેચવાની ગેન્ટી (ગ્યન્ટ) થી હગ્ગળ કરવામાં આવી હતી એ
 મ ત પ્રમાણે દુધા દારે દારનો ઉપાડ મન્કોન બેઠક એ બે ઓછો કરે તોપણ તેની
 પામેથી પૂરેપૂરી ડસુટી શરત પ્રમાણે લેવામાં આવતી

ફકાત આપવાની રીત — તા ૧-૪-૧૬ થી ગ્યાનન ગ્યાન્ટીની રદી બધ
 કરી વેચાણના પ્રમાણમાં બેઠક શીના આકડા ઠગવી પચા કરેના જૂના ફકાતદારોને

વગર હરરાજીએ ફુકાનો આપવાનું કરાવવામાં આવ્યું. આ ૩ઠી તા. ૩૧-૩-૧૯ સુધી ચાલી અને તા. ૧-૪-૧૯થી દેશી રાજ્યની સરકારની ફુકાનો માટે એ ધોરણ રાખી, બાકીની ફુકાનો હરરાજીથી આપવાનું કરાવ્યું. જે કે ફુકાનો આપવાની પદ્ધતિમાં તથા ડ્યુટીના દરમાં અને વેચાણ ભાવમાં વારંવાર ફેરફાર કરવામાં આવ્યો, તેપણ મદ્રાસ સીસ્ટમનો મૂળ ઉદ્દેશ જે દારૂ માળનાર તથા વેચાણ કરનાર જૂદા હોવા વેળે તેમાં કંઈ ફેરફાર કરવામાં આવ્યો નથી.

સરકારનો હેતુ જેમ અને તેમ દારૂની ખપત ઓછી કરવાનો છે એટલા માટે ન્યાં જરૂર ન હોય ત્યાં વખતો વખત ફુકાનો કમી કરવામાં આવે છે. પ્રથમ નવસારી પ્રાંતમાં એકંદર ફુકાનો ૪૫૭ હતો તેને બદલે હાલ નીચે પ્રમાણે ૩૪૦ છે.

તાલુકો	દારૂની ફુકાનો	તાલુકો	દારૂની ફુકાનો
નવસારી	૨૮	મહુવા	૩૨
મણિદેવી	૧૯	માંગરોળ	૪૫
પલસાણા	૨૬	બારા	૭૫
કામરેજ	૩૧	સોનગઢ	૮૪

કુલ ૩૪૦

દેગડા સીસ્ટમ:—આવી હાયબ્રિડો સને ૧૮૮૮માં બંધ થઈ અને આખા પ્રાંતમાં સદર ફાળી સીસ્ટમ દાખલ થઈ. આમાં સરકારે કરાવેલા ફેડોમાં સરકારી માણસની દેખરેખ નીચે દારૂ તે ઉપરની રીતેજ માળવામાં આવતો પણ પછી ગળા-મેક્ષો દારૂ દેગડામાં કીટી લઈ વખારમાંની ટાંકીઓમાં દેગડા ભરીને નાખવામાં આવતો તેથી એ પદ્ધતિને દેગડા સિસ્ટમ કહેવામાં આવતી. આ દેગડા સિસ્ટમ તા. ૩૧-૩-૧૦ સુધી ચાલુ રહી. ત્યારબાદ તા. ૧-૪-૧૦થી આખા પ્રાંતનો દારૂ માળવાનો ઇન્કરો એક્સેમ્પ્લીકે કંપનીને આપવામાં આવ્યો. સદર કંપનીએ સુધરેલી પદ્ધતિથી પેટન્ટ સીસ્ટમથી દારૂ માળવાનું શરૂ કર્યું. આ રીતમાં ઇસ્ટ (Yeast) નામના પદાર્થથી મહુડા જલદી કઢોવડાવી નાખવામાં આવે છે. અને ત્રણ ચાર દિવસમાં દારૂ તૈયાર થઈ જાય છે. એમાં બધું કામ સંચાલી અને પંપથી ચાલે. સને ૧૯૧૩માં એક્સેમ્પ્લીકે કંપનીનો ઇન્કરો પૂરો થવાથી બારા કંપનીએ ઇન્કરો રાખ્યો છે. આ કંપની તરફથી નવસારી તથા બારાના જૂના સદર ફેડોમાં દારૂ માળવાનું કામ ચાલે છે.

તાડી:—નવસારી પ્રાંતમાં પ્રથમ તાડીની ફુકાનો નહોતી. તેમ કોઈ માણસ પોતાની માલિકીનાં, ઝાડોમાંથી તાડી કાઢી પોતાને ખપ પુરતો તેનો ઉપયોગ કરે તો તે ઉપર કોઈ જાતનો અંકુશ પણ નહોતો, પણ સન ૧૮૮૧થી નવસારી, મણિદેવી, મહુવા, પલસાણા, કામરેજ, વેળાજા અને વાંકળ સિવાયના મહાક્ષેત્રે માટે એવું કરાવવામાં આવ્યું કે સરકારના પટા સિવાય કે સરકારના ઇન્કરોની પરવાનગી સિવાય કોઈપણ ખાસ સા અથવા ઇનામી (પરબામાં) ગામ કે ઇસ્થાની હદમાં કોઈએ તાડી વેચવાની ફુકાન ઉઘાડવી નહિ કે તાડી વેચવી નહિ. આથી ઇનામદાર વગેરેને નુકસાન થયું હશે તો તે ભરી આપવાનું કરાવ્યું. આ નિયમ ૧૮૮૩થી બીજા મહાક્ષેત્રે માટે પણ લાગુ કરવામાં આવ્યો, એટલે ત્યારથી આખા પ્રાંતમાં એકસરખો એ વલિવટ શરૂ થયો અને ૧૮૮૫ સુધી એ અમલમાં રહ્યો. પ્રથમ આખા પ્રાંતનો તાડીનો ઇન્કરો આપવામાં

આવતો. ઇન્કરદારને સરકારી ખજૂરીનાં ઝાડો છેદવાની પરવાનગી હતી તેમાંથી તે તાડી કાઢી વેચતો, તોપણ કોઈને પોતાની માનકીનાં ઝાડોમાંથી પોતાના અને પોતાના મહેમાનોના ઉપયોગને માટે તાડી કાઢી વાપરવાને પ્રતિબંધ નહોતો. પરંતુ તા.૧-૮-૮૫ થી એવું ફરાવવામાં આવ્યું કે સરકારની અથવા સરકારી ઇન્કરદારની ક્ષેત્રી પરવાનગી મિલાય કોઈએ તાડી વેચવા પરહમાંથી લાવવી નહિ અને માલકીનાં અથવા વણુછે આપી છેદવા રાખેલાં ખજૂરાની તાડી ઇન્કરદાર સિવાય બીજા કોઈને વેચવી નહિ. એ તાડીની વ્યાજબી કિંમત પ્રાંતના સુબા વખતે વખત ફરાવશે તે પ્રમાણે ઇન્કરદારને કિંમત આપવી, અથવા ઇન્કરદાર અને તાડીના માલીકે ખાનગી રીતે કિંમત ફરાવી શેવી. આવી મુવડ આપવાથી ખાનગી માલીકોના લાભ સચવાતો, કેમકે ખાનગી માલીકો પોતાની માલિકીનાં અગર પોતાની જમીનમાંનાં ઝાડો પોતે છેદી, યા, છેદાવી ઇન્કરદારને તાડી વેચી શકતા, અગર ઝાડ દીઠ અમુક રૂકમ લઈ પોતાનાં ઝાડો તરવાડને વેચી દેતા. તેમજ પોતાના અગર પોતાના મહેમાનના ઉપયોગ માટે તાજ તાડી મેળવી શકતા. શેકોને તાજ તાડી મજે એટલા માટે સને ૧૮૯૦માં એવું ફરાવવામાં આવ્યું હતું કે ફરાવેલો દ્રી ટૅક્સ ભરે તેને ઝાડ છેદવાની પરવાનગી આપવી. આવી રીતે દ્રી ટૅક્સ ભરી કાઢેલી તાજ તાડી માંડવાની બેઠક ભરે તે માંડવામાં વેચી શકે, પણ આથી પ્રાંતના ઇન્કરદારને નુકસાન ન જાય માટે, દ્રી ટૅક્સ તથા માંડવાની બેઠક શીની ઉપજ આવતી તે તેને મજરે આપવામાં આવતી. સને ૧૯૦૬થી આખા પ્રાંતનો ઇન્કરદાર આપવાનું બંધ કરી ગામવાર, દુકાનવાર અથવા જોતકવાર ફરાવણથી ઇન્કરદાર આપવાનું ફરાવ્યું. પરવાના તથા પ્રકાગના આપવામાં આવતા:- (૧) ઝાડના માલીકને તેના ખાસ કુટુંબના માણસોના ઉપયોગ સાર તાડી કાઢવા યા કટાવવા આ પરવાના રાસ્તી મહાલમાં તથા માણસ વચ્ચે એક ખજૂરી અથવા છ માણસ વચ્ચે એક તાડ અને રાત્રી મહાલમાં બે માણસ વચ્ચે એક ખજૂરી અથવા છ માણસ વચ્ચે એક ખજૂરી અને ચાર માણસ વચ્ચે એક તાડ એ ધોરણથી આપવામાં આવતા. (૨) તાડીની દુકાન માટે તાડી કાઢવા દુકાનદારને દ્રી ટૅક્સ ભરેથી પરવાના આપવામાં આવતા અને (૩) ઝાડના માલીકને ઝાડ નીચે માંડવામાં તાડી વેચવા દ્રી ટૅક્સ તથા માંડવાની બેઠક શી ભરવાથી પરવાના આપવામાં આવતા. આવા માંડવા નવસારી પ્રાંતમાં ૭૫ રાખવામાં આવતા. પણ હવે સત્તા રાખી નથી. માંડવાની બેઠક શી રાસ્તી મહાલમાં રૂ. ૨૦ અને રાત્રી મહાલમાં રૂ. ૮ લેવાતી, તે હવે એક સરખી રૂ. ૫૦ થઈ છે, પરંતુ હવે માંડવા માટે જેટલાં ઝાડો લેવામાં આવે તે દરેક ખજૂરી બદલ રાસ્તી મહાલમાં રૂ. ૧૦ અને રાત્રી મહાલમાં રૂ. ૦ ૧૨-૦ લેવામાં આવે છે, અને એક માંડવા માટે ૧૦ થી ૫૦ કરતાં વધારે ઝાડ આપવામાં આવેતાં નથી. નવસારી પ્રાંતમાં તાડીની દુકાનો નીચે પ્રમાણે છે.

તાલુકો	તાડીની દુકાન	તાલુકો	તાડીની દુકાન
નવસારી	૪૨	મહુવા	૩૮
ગણદેવી	૩૧	માંગરોળ	૧૮
પદસાણા	૨૫	ચારા	૭૬
કામરેજ	૨૬	સોનગઢ	૩૮

સન ૧૮૮૬-૧૯૦૦થી ૧૯૧૮-૧૯ સુધીનાં છેલ્લાં ૨૦ વર્ષમાં નવસારી પ્રાંતમાં આખકારી ખાતા માર્ગત સંકારને કટલું ઉપજ અર્થ થયું તે નીચેના આંકડા ઉપરથી જણાશે.

વર્ષ	ઉપજ રા.	અર્થ રા.
૧૮૮૬-૧૯૦૦	૫૧૪૮૫૩-૩-૭	૧૫૦૧૮-૬-૧૦
૧૯૦૦-૧૯૦૧	૨૧૯૧૪૬-૪-૧૧	૧૭૫૪૮-૫-૧૧
૧૯૦૧-૧૯૦૨	૩૮૩૯૩૧-૧૩-૮	૧૨૦૬૨-૮-૫
૧૯૦૨-૧૯૦૩	૪૭૫૧૧૮-૧૫-૪	૧૧૮૩૬-૭-૪
૧૯૦૩-૧૯૦૪	૪૬૭૬૦૬-૭-૩	૧૧૧૬૪-૮-૮
૧૯૦૪-૧૯૦૫	૪૬૭૫૭૬-૧૨-૫	૧૨૭૭૫-૧૦-૧
૧૯૦૫-૧૯૦૬	૫૫૬૦૬૫૬-૧૫-૦	૧૪૯૧૧-૨-૦
૧૯૦૬-૧૯૦૭	૪૪૬૧૬૮-૦-૭	૧૫૭૭૬-૨-૪
૧૯૦૭-૧૯૦૮	૬૪૩૪૩૨-૧૧-૦	૧૫૭૩૪-૫-૮
૧૯૦૮-૧૯૦૯	૬૪૦૧૬૧-૭-૧૧	૧૫૪૧૩-૧૧-૬
૧૯૦૯-૧૯૧૦	૭૬૭૪૩૬-૨-૭	૧૭૪૬૧-૫-૦
૧૯૧૦-૧૯૧૧	૧૦૨૦૬૭૮-૦-૩	૩૩૫૨૫-૧૦-૫
૧૯૧૧-૧૯૧૨	૧૦૨૦૨૭૭-૩-૪	૩૬૩૬૩-૨-૧
૧૯૧૨-૧૯૧૩	૧૨૦૧૭૧૭-૦-૧૦	૩૬૫૧૪-૪-૧૦
૧૯૧૩-૧૯૧૪	૧૩૨૬૩૫૨-૨-૪	૪૬૫૪-૬-૨
૧૯૧૪-૧૯૧૫	૧૨૫૧૪૬૮-૧૨-૪	૪૭૪૧૬-૬-૨
૧૯૧૫-૧૯૧૬	૧૩૩૪૦૬૦-૧૨-૨	૫૩૪૧૭-૧-૧
૧૯૧૬-૧૯૧૭	૧૩૨૬૫૩૦-૧૦-૨	૬૭૪૮૩-૬-૬
૧૯૧૭-૧૯૧૮	૧૫૫૬૦૮૬-૧૪-૪	૫૪૧૩૭-૭-૦
૧૯૧૮-૧૯૧૯	૧૫૦૦૮૩૧-૧-૧	૫૧૩૬૮-૨-૩

પ્રકરણ ૨૭ સું

દુમાલા અને ખાનગી મહાલા.

જુના વખતમાં લસકરી નોકરી કરવા માટે ખનાગી ગામે આપવામાં આવતાં તે દુમાલા નામથી ઓળખાતાં. સંવત ૧૯૨૪-૨૫ માં દુમાલા ગામ ખાત્રસા કરી તેને બદલે રોકડ નિમણેક બાંધી. આપવામાં આવી, અને આવાં ગામેનો વહીવટ જૂદો થવા લાગ્યો. વળી જે ગામેની ઉપજમાંથી રાજકર્તા પોતાનું અર્થ કરતા, અને જે જે ગામે રાજ્ય કુટુંબનાં મણસોના બરણપોષણ માટે આપવામાં આવતાં, તે ખાનગી ગામે ગણાતાં. આવાં ગામેનો વહીવટ પણ રાજ્યનાં ખીજ ગામેથી જૂદો થતો. દુમાલા ગામેના જથ્થાને ખાનગી મદાન કહેવામાં આવતો. આવાં દુમાલા અને ખાનગી ગામે છુટક છુટક, કડી, વડોદરા, અને નવસારી પ્રાંતમાં આવેલાં હતાં.

તેનો નહીં કંઈ ખાસ જૂદા નહીંવદારો નિમાતા અને તે વડોદરામાં રહેતા સન ૧૮૭૫-૭૬ માં ૧૫૧૧ મળાન ગામમાં, તે વખતે ખાત્રી, અને દુમાના તોડી નાખી આના ગામો જે મહાનના ગામો નજીક આવેના હોય તે મળાનમાં દાખલ કરનામાં આવ્યા

મહાનોમાં વહીવટદારના તાગામાં એક અવન કારકુન નાખનામાં આ યો અને તે ઉપરાંત જડ પુરતા કારકુન મિપાઈ તથા વ્વારો આપવામાં આવ્યા વહીવટદારને ખીજ વર્ગનો અને અનન કારકુનને ત્રીજ વર્ગનો ફોજદારી અધિકાર આપવામાં આવ્યો. સાધારણ રીતે નજી મહાન ઉપર અરેખ રાખવા નાનમસુગા નિમવામાં આયા, અને તેમને પડેના વર્ગનો ફોજદારી અધિકાર આપવામાં આયો મુગાઓને ડિસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટના અધિકાર આપવામાં આયા આખા મુકી ખાતા ઉપર નિર્મલ ગમવા પ્રિટિશ રાજના કમિશનરની પેઠે સમુગાને અધિકાર આપનામાં આવ્યા કોષ કોષ વખત કાનજી વરતે મહાનના ગામોની સખ્યા કમી જરતી કરવામાં આવતી, ઉદાહરણ તરીકે કોંગ મહાન નવી કારકીદી વખતે સ્વતંત્ર થયો હતો, તે છેક નાનો હોવાથી તેમાં ૨૦ ગામ કામરેજના અને ૧૦ ગામ વેનાજી તાલુકાના તા ૧૮-૬૧ થી ભેગવી દેવામાં આયા હતા વળી સોનગઢ, વાજપુરના, રાતી પ્રદેશની આગાદી કંવા માટે વાજપુર પેટામહાનના વાજપુર અને નાનજીગ એ રીતે બે પેટામહાન બનાવ્યા હતા, અને સોનગઢમાંથી વગાટ પેટામહાન જૂદો કર્યો હતો માલકો યાજી ગણાતું હતું તેને બદલે તેનો પેટા મહાન બનાવી, ત્યાં મહાનકારી નિમવામાં આવ્યો હતો વાજપુર, વરધાટ અને સાંજેર, સોનગઢ મહાનના તાગામાં ગમવામાં આયા હતા, અને નાનજીગ પેટામહાન, વેનાજી મહાનના તાગામાં રાખવા હતા મુકી વળી લોકોને સમગ્ર કરી આપના તથા આખાની વધારવા, આ પેટા મહાનના મહાનકારીઓને મુકી ફોજદારી તથા ત્રિવાની સત્તા ખાસ રીતે આપવામાં આવી હતી પાનજીથી સને ૧૬૧૦ માં મા હેંગ શિવાનના આ પેટામહાનો કમી કરી સોનગઢ તાલુકામાં ભેગવી દેવામાં આવેનાજ

નવમારી પ્રાંતમાં પ્રથમ નજી વિભાગ હતા તે પૈકી નવસારી વિભાગ તા ૭-૬-૧૬૦૧ થી કમી કરી હવે કામરેજ અને વાગ એ પ્રમાણે બે વિભાગ રાખનામાં આયા છે

ગામ નોકરો — ગામનો કારભાર સરકાર તરફ નિમેલા તનાગી તથા પટેલ યનાવે છે, તેમને મદદ કરવા ગામ નોકરો નિમવામાં આવેના છે તનાગી ગામના જમાનાદી તથા વસુના હિસામ ગમે છે, પટેલ ગામની સુનેહ અને આગાદી સાચવનાતુ તથા વસુના કામ કરે છે, અને ગામ નોકરો ઉપર નિર્મલ રાખી નિયમ પ્રમાણે તેમની પાસે કામ લે છે ગામ નોકરોમાં ગખા, વરતણીયા, ભગી વગેરે હવકા નોકરોનો સમાવેશ થાય છે ગામ નોકરોના બે વિભાગ પડી શકે —

(૧) પટેલ તનાગી અને હવાનદાર અને (૨) રખા વતણીયા, ઢેક, ભગી, હમમ, કુભાગ વગેરે જુના વખતમાં આ લોકોને ચાકરી કરવા પેર પસાયતા જમીન આપેલી હતી, પણ કઈ પગાં આપવામાં આવતો નહોતો કીમે કીમે એવું બન્યું કે ચાકરી માં આપેલી ધણી ખગી જમીન મીરો વેચાણ વગેરે પ્રકારથી ખીજઓના

હાથમાં ગઇ, અને ચાકરી કરનાર પાસે કંઈ રજૂ નહિ. આ રિયતિ મુધારવા સર્વે સેકલમેન્ટ ખાતેથી તા. ૨૮-૭-૬૧ ને રાજ કેટલાક નિયમ કરવામાં આવ્યા. તેની રકમ ગામ નોકરોને આપેલી જમીન ખાત્રસા કરી તેમને રોકડ પગાર આપવાનું ઠગવવામાં આવ્યું. ગામ નોકરો ઉપર દેખરેખ રાખવા, પ્રથમ, મહાસમાં, દરેગા રાખવામાં આવ્યા હતા, અને થોડા વર્ષ પછી તેમને જદલે ચાકરીયાત કારકુનો નિમવામાં આવ્યા હતા. ત્યાર બાદ ચાકરીયાત કારકુનો કમી કરી તેમનું કામ હાથ છે તે પ્રમાણે તજવીજદારોને સોંપવામાં આવ્યું હતું. સન ૧૯૦૫ માં ગામ નોકરો સંજ્ઞાધી નિયમ સુધારી, નવો નિયમ કરવામાં આવ્યોછે તે હાથ ચાલુ છે. રાજ્યના ખીજા પ્રાંતોની પેઠે, નવસારી પ્રાંતમાં મતાદારો નથી, તેથી ત્યાં ખીજા પ્રાંતોની પેઠે મતાદારો વારાફરતી પટલાઈ દરતા નથી, પણ જે ઇસમ, ગામ નોકરો સંજ્ઞાધી નિયમ પ્રમાણે લાયક હોય, તેને પટલાઈ માટે સરકાર તરફથી પસંદ કરી નીમવામાં આવેછે. પટેલો ધણાખરા અનાવસા કામના હોયછે, પણ કણુખી, રજપુત, મુસલમાન, અને પારસી પટેલો પણ કેટલેક કેલાણે.

મકરણ ૩૮ મું.

શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે કરેલા સુધારા.

શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સચાશ્રય એમણે રાજ્યની લગામ પોતાના હાથમાં લીધા પછી મુશ્કેલીખાતાના વર્ધિવર્તમાં ધણા ફેરફાર કરી પ્રજાની આગાહી માટે ધણી તંજવીજ કરાવીછે. ખેતીના કામના સુધારા થવા માટે ખેડૂતોને હલકા દરના વ્યાજથી અગર વગર વ્યાજે તગાવી આપવાને નિયમ કર્યોછે. પ્રથમ એક સરકયુલર ખાતું સરસુખા કચેરીના અંગે રચાવન કરી, પાછળથી સરકયુલરો એકત્ર કંગવી, મુશ્કેલીખાતાના કામને લગતી દરેક બાજતો ઉપર નિયમ કરાવ્યાછે. આ નિયમો પ્રમાણે ચોક્કસ ધોરણે કામ ચાલેછે. જમીન મહેસુલને લગતા, વખતો વખત જૂદા જૂદા નિયમો પ્રથમ કરાવેલા હતા તે એકત્ર કરી બ્રિટિશ લેન્ડ રેવન્યુ ડાડની માફક જમીન મહેસુલ સંજ્ઞાધી નિર્ણય તથા નિયમ સન ૧૯૧૫ થી અમલમાં આવેલાછે. ખેતીવાડીની પેઢીએ ખીજની વખારો ઉઘડાવવા, ઢોરની ઓસાદ સુધારવાને વાલી જનવરો રખાવવા અને સુધરેલી ટપની ખેતી સંજ્ઞાધી પ્રયોગો કરી જતાવવા તંજવીજ થઈછે. ખેડૂતો તથા ઇતર રેવન ઉપર શેવામાં આવતા ત્રાસદાયક વેરા નર્થ કરાવ્યાછે. કપાસ, સરસવ, એડંડા વગેરે ઉપર રવાનગી જકાત શેવાથી, ખેડૂતો ઉપર જે ભોળે પડતો અને કનડગત થતી તે દુર કરાવીછે. ખેતી ઉપયોગી કુવા ખોદવાને વખતોવખત તગાવી છુટથી આપવામાં આવેછે, અને કુશ્કાળ કે કમી પાકને વખતે ખેડૂતોને મહેસુલની તકકુખી આપવામાં આવેછે, તથા યોગ્ય પ્રસંગે છુટ પેણુ આપવામાં આવેછે. જમીન ખાતે દાખલ કરવા અને ખાતાની જમીનનાં રાજનામાં મોંજદલા અને નામ ફેર કરવાને જુના વખતમાં ચોક્કસ ધોરણ નહોતું તે દરાવી, એ બાજતમાં પણ ખાતેદારોને સગવડ કરી આપીછે.

કાળીપરજને માટે ખાસ સુધારો:—સોનગઢ અને વ્યારા તાલુકાના કાળી
પરજના લોકો જે ઘણા અજ્ઞાન, અભણ અને ગરીબ સ્થિતિના છે તેમની સ્થિતિમાં
સુધારો થતો જાય અને તેમનું અજ્ઞાનપણ ધીમે ધીમે કમી થતું જાય તેમની આખાદીમાં
દીનપ્રતિદિન વધારો થતો જાય એવા સ્તુત્ય હેતુથી શ્રીમંત સયાશ્રવ ગાયકવાડે ખીછ
ઉજળીયાત વર્ણના ખાતેદારને લાગુ થતા ધોરણો તેમને જાણવેસતા નહિ હોવાથી,
તેમની ખાતાની જમીનના મેળવવા વગેરે સંબંધમાં વિશેષ નિયમ કર્યોછે. કાળીપરજના
લોકો અજ્ઞાન હોવાથી તેમની અજ્ઞાનતાનો લાભ લઈ ઉજળીયાત લોકો તેમની ખાતગી
જમીનના મેળવવા કરાવી લઈ તેનો કબજો મેળવેછે. આ ઉજળીયાત લોકો એ જમીન
પોતે ન ખેડતાં કાળીપરજનાજ લોકોને ગણીને અગર ભાગથી ખેડવા આપેછે, અને
લાભેતર કરવા ખીજ આપે તેના જમણા તથા ખાવાને આપે તેના દોઢા એ રીતે પૈસા
લેછે. આથી આ લોકો ઉજળીયાતના પંચમાંથી કોઈ દિવસ મુક્ત થતા નથી અને
શુભામગીરીની સ્થિતિ ભોગવેછે. આવી અધમ સ્થિતિમાંથી આ અજ્ઞાન પછાત વર્ગના
લોકોને બચાવવા ખાતર આ વિશેષ કાયદો કરવામાં આવ્યોછે. આ વિશેષ નિયમથી
કાળીપરજના લોકોની જમીનના મેળવવા, નામદેગ, તથા ગણનામાં થવામાં કેટલાક
અંકુશો મૂક્યાછે. આ નિયમથી કાળીપરજના ખાતાની જમીનનો મેળવદો છતર વર્ગના
લોકોને નામે વેંચાણ, અક્ષિસ કિંવા ખીજ હરકોષ પ્રકારથી થઈ શકતો નથી. પરંતુ
એજ વર્ગના લોકો સાથે તેનો મેળવદો થઈ શકેછે. આ લોકોની જમીનનો મેળવદો
કરતી વખત મેળવદો કરી આપનારના કુટુંબના નિર્વાહ માટે મેળવદો કરી આપવાથી
કોઈ જમીન રહેછે કે નહિ તેનો ચોક્કસાઈથી કાળજીપૂર્વક તપાસ મેળવદો કરનાર
અમલદારે કરવાનું હરાવ્યું છે. કાળીપરજનો કોઈ પણ ખાતેદાર મૈયત થાય ત્યારે તેના
વારસને બોલાવી, કંઈ પણ ઢીલ વગર નામ ફેરવી, અરજ લખી આપવાની પટેલ તવાટી
ઉપર ફરજ રાખીછે. વળી એ લોકો ઘણા અજ્ઞાન હોવાથી પોતાના ખાતાની જમીન
રાજનામું આપ્યા સિવાય છોડી દેછે, તેથી એવી રીતે જમીન છોડી દેછે એવી પટેલ
તવાટીને ખમર પડે કે તુરત તે ખાતેદારને બોલાવી, તે જમીનનું રાજનામું લખી લઈ,
તે મંજુર થવા માટે વહિવટદાર તરફ મોકલવાનું હરાવ્યું છે. વહિવટદાર તે રાજનામું
કોઈ પણ પ્રકારની હમાઈ કે લુચ્ચાઈ થઈ નથી એવી ખાત્રી કરી રાજનામું મંજુર
કરેછે. કાળીપરજના કોઈ પણ ઈસમે સરકારી પડતર જમીન ખંડીછે એમ પટેલ તવાટીને
જણાય તો તે ઈસમને બોલાવી, તે જમીન વગર હરાજથી તેને ખાતે ચઢાવવા જમીનની
માગણીની અગર લખી તુરત વહિવટદાર તરફ મોકલેછે. તે ઉપરથી વહિવટદાર એ
માગણીના સંબંધમાં કોઈ પણ પ્રકારની હમાઈ કે લુચ્ચાઈ થઈ નથી, એવી ખાત્રી
કરી કોઈ પણ ઉધડ રકમ લીધા સિવાય તે ઈસમને ખાતે તે જમીન ચઢાવેછે. ખીન
પરવાનગીથી કબજો કરેલી જમીન આ પ્રમાણે ખાતે ચઢાવવાનો હુકમ થાય તો બિન
પરવાનગીનો દંડ લેવામાં આવશે નહિ એવું હરાવવામાં આવ્યું છે. આ છોક પછાત
પટેલા, કાળીપરજના લોકોની ઉન્નતિ માટે સરકારે આટલી બધી સવનતો આપીછે.
તેને પરિણામે એ લોકો હવે પોતાની જમીન અજ્ઞાનતાને લીધે પોતા અટકયાછે, અને
શુભામગીરીની સ્થિતિમાં આવતા બની ગયાછે.

શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારનો અમલ શુન્યતામાં રહે થયો તે અરસામાં આ નવીન અંતેજા પ્રદેશની આગાદી વધારવી, તેમજ તેમાં શાંતતા પ્રસારવી, એ તરફ વિશેષ લક્ષ આપવાનું હોવાથી તેમજ આસપાસના પ્રજાને સન્નુઓ અને હુંદકાટ કરનારા લોકો સામે વખતો વખત મુદ્દમાં ઉતરવું પડતું હોવાથી રાજ્યકારભાર ઉપર જોઈએ તેવી દેખરેખ રાખવી અશક્ય હતી. વળી શ્રીમંત ગોવિંદરાવ મહારાજના સમયથી કુટુંબ કલહમાં ધણો ખર્ચ વખત પસાર થતો હતો, તેથી રાજ્ય સત્તાનો અમલ આસપાસના પ્રદેશો પર જોઈએ તેવા રહી શક્યો નહિ. તેમ દેશની મુશ્કેલી કારોબારી વ્યવસ્થામાં સુધારો કરવા તરફ લક્ષ આપવા પ્રસંગ આવ્યો નહિ. મુશ્કેલી કારોબારી ઇન્ટરદારને સોંપવામાં આવતો હોવાથી અને ઇન્ટરદારો પણ ખેડુતો સાથે સીધા સંબંધ ન રાખતાં મુખ્ય કરીને પરેશો, મતાદારો તથા પેટા-ઇન્ટરદારો ઉપરજ મહેસુલના વસુલ માટે આધાર રાખતા હોવાથી, ઇન્ટરો વહિવટમાં માત્ર સરકાર મહેસુલ પુરું કરવા અને પોતાને માટે અને તેટલો નફો મેળવવા તરફજ તેમનું ધ્યાન રહેતું. આનું પરિણામ એ આવ્યું કે પરેશો, મતાદારો, પેટા-ઇન્ટરદારો અને ઇન્ટરદારો મનસ્વીપણે વર્તતા ગયા અને સરકારનો જમીનો ઉપર મહેસુલ લેવાનો લઠ્ઠ વગર સત્તાએ માફ કરતા ગયા. આવી રીતે ઇન્ટરો વિધાં જમીન પસાયતા, ખખેડીયા, વેચાણ, ધરાણીયા વિગેરે અનેક પ્રકારે આપી, સરકારના મહેસુલનું ધણું નુકશાન કરવામાં આવ્યું. મધ્યવર્તિ રાજ્ય સત્તાની બરાબર દેખરેખ હોત તો મહેસુલ-ભરનારી સામાન્ય પ્રજાને ભોગે આવી ગેર વ્યવસ્થા બનવા પામત નહિ. શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારની આસપાસ આવેલા બ્રિટિશ સરકારના તાબાના પ્રદેશમાં રાજ્ય સત્તાની દેખરેખ વધુ હોવાથી ત્યાં આટલે દરજ્જે થવા પામ્યું નહિ. ત્યાં પ્રજા બારખળી જમીનો આપવામાં આવી, ખૂરી પરંતુ ચાંપતી દેખરેખ હોવાથી આટલા મોટા પ્રમાણમાં તેમ થયું નહિ.

બારખળીનો શબ્દાર્થ:—પૂર્વે ભાગ બટાઇનો વહિવટ હતો ત્યારે લોકો જે માલ યાચ તે ખજામાં લાવતા અને ત્યાંથી તેની વહેંચણી ધધ સરકારનો ભાગ આપવામાં આવતો. જે જમીનોના ઉપર સરકારનો ભાગ આવી રીતે આપવાનો નહોતો તે ખજામાં લાવવામાં આવતી નહિ. આથી એવી જમીન ખજા બહાર એટલે કે બારખળી એ નામથી ઓળખાવા લાગી.

બારખળી જમીનના પ્રકાર:—જૂદાં જૂદાં કારણોથી આવી જમીનો આપવામાં આવતી હતી તેથી બારખળી જમીનોના જૂદા જૂદા પ્રકાર પ્રચારમાં આવ્યા હતા. હાલમાં તે પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) વાંટો તથા (૨) ગિરાસ; એટલે જે જમીન રજપુત, કોળી વગેરે હુંદકાટ કરનારી અગર મોતાનો અમલ બીજા ઉપર ખેસાડનારી જતોને આપવામાં આવેલી, તે જમીન વાંટો એટલે ભાગ, અર્થાત જે જમીન વહેંચવામાં આવી તે. રાજકુતીનાં ખાયાતોને જે જમીન આપવામાં આવતી, તે પણ વાંટો કહેવાતો, અગર તો એકાદ

ગામના અનુષ્ઠાનો વત્તી વધારે હોય તો તે ભોઠા મહેસુલ આપવા આનાકાની કરતા, ત્યારે છેવટે તેની જમીન જૂદી કાઢી આપવામાં આવતી, તેને પણ વાંટા કહેવામાં આવતો. આગળ ગિરાસના વિષયમાં જણાવવામાં આવ્યું છે તેમ ગિરાસ એ શબ્દ નંદ્રૂત ગ્રાસ એટલે કોળીઓ એ શબ્દ ઉપરથી નીકળ્યો છે. અને તેનો અર્થ પોપણ માટે આપેલી જમીન એવો થાય છે. જે જમીનની માત્ર જુજનજ સલામી આવતી તેને (૩) સલામીયા કહે છે. (૪) ધનામ એ બારખણી જમીનનો એક સામાન્ય પ્રકાર છે. બારોટ, બાટઆરણ, બ્રાહ્મણ, વગેરે દાનપાત્ર ભોઠાને આપવામાં આવેલી જમીનો, (૫) જનધર્મદાયની ગણવામાં આવે છે, અને જે જમીનો દેવસ્થાન વગેરે ધાર્મિક સંસ્થામાં નોકરી કરવા માટે કોઇ વ્યક્તિને આપવામાં આવેલી હોય તેને (૬) ધર્મદાય આકરીની જમીન કહેવામાં આવે છે. (૭) જે જમીનો દેવસ્થાન વગેરે ધાર્મિક સંસ્થાઓને જ આપેલી છે, તેને દેવસ્થાન, પીરસ્થાનની જમીન કહેવામાં આવે છે. જે ભોઠા ગામ ઉપર ધાડ પડતી તે વખતે અગર ઇતર પ્રસંગે ગામના સંરક્ષણ માટે લઘાઇમાં ખરણ પામતા, તેમને આપેલી જમીનને રણવટી, યા, એવી સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે. એજ પ્રમાણે કોઇને મારી નાખવાથી અગર ધાયક કરવાથી તેને અગર તેના સંબંધીને જે જમીન આપવામાં આવી હોય તે જમીન (૯) હાડીઆર્થ નામથી ઓળખાય છે. જે જમીનો કેવી રીતે મળી તેનો પુરાવો નથી તે (૧૦) બખામણીયા કહેવાય છે. આ સિવાય ગામના ઇજારાનો આંકડો પૂરો કરવા જમીનો ઉપર લેવાનો સરકારનો હક્ક. પટેલો વગેરે ધરાણે મૂકતા અગર વેચાણ કરતા તેને (૧૧) ધરાણીયા અગર (૧૨) વેચાણીઆ જમીન કહેવામાં આવે છે. પૂર્વે સરકારનું મહેસુલ ઉધગવવામાં, સંભાળવામાં અને તેનો હિસાબ આપવામાં મદદ કરનાર વંશપરંપરાના નોકરો, દેશાઇ તથા મુજુમદારો હતા તેમને આપેલી બારખણી જમીનોને (૧૩) વતન કહેવામાં આવે છે. દેશાઇઓ દેશની આખાદીની લાવણી કરતા અને મુજુમદારો જમાખંદીના હિસાબો રાખતા.

વખતો વખત લેવામાં આવેલા ઉપાધ:—જે ભોઠાને સત્તા નથી એવા પટેલો વગેરે સરકારના મહેસુલને નુકસાન કરી જમીનો બારખણી તરિકે આપતા જમણે એવું સરકારની નજર નીચે જ્યારે જ્યારે લાવવામાં આવ્યું હતું, ત્યારે ત્યારે સરકારે આવાં કૃત્યો માન્ય રાખવામાં આવશે નહિ, અને આવી રીતે જમીનો ઇજારદારો પટેલો વગેરે એ આપવી નહિ, અને કોઇએ તે લેવી નહિ, એવાં જાહેરનામાં વખતો વખત કાઢ્યાં હતાં તથા હુકમો કર્યા હતા. સં. ૧૮૫૭ માં શ્રીમંત ગોવિંદરાવ મહારાજનું આ તરફ પ્રથમ લક્ષ ગયું હતું, તેથી તે પ્રમાણે કરવું જરૂર નથી એમ તેમણે હુકમ કર્યો હતો. સંવત ૧૮૬૧ માં શ્રીમંત આણંદરાવ મહારાજે ઇજારદારો ઉપર જાહેરનામું કાઢ્યું હતું કે તેઓએ નવી જમીનો બારખણી તરિકે આપતાં ભોઠાને અટકાવવા. સં. ૧૮૮૩માં શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજે આ તરફ વધારે લક્ષ આપ્યું, અને તેઓશ્રીનો વિચાર આનો તપાસ કરી કંઈ પગલાં લેવાનો હતો. આ ઉદ્દેશથી બારખણી જમીન અધિકાર વગર આપવી નહિ, એવું જાહેરનામું તેમના વખતમાં ફરીથી કાઢવામાં આવ્યું હતું એટલું જ નહિ પણ આવી જમીનો કેટલી છે, તેની હકીકત બેગી કરવામાં આવી હતી. આવી રીતે તુટક તુટક પ્રયત્નો થયા હતાં, પરંતુ

હજી વડોદરા રાજ્યકર્તાઓની સ્થિતિ એવી નહોતી કે આ પ્રશ્ન ઉપર ખાસ લક્ષ્ય તેઓ આપી શકે, બીજી ઘણી મદતની બાબતો ઉપર તેઓનું મન મુકાએમ હતું. તેથી એ પ્રશ્ન તેમને પડતો મૂકવો પડ્યો હતો. ઇંગ્લેન્ડ સરકારના રાજ્યમાં સને ૧૮૨૭ નો કાયદો થયો હતો તે ઉપરથી શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજનું લક્ષ આ તરફ તે વખતે મધ્ય હોય એમ લાગે છે. પરંતુ જ્યારે ઇંગ્લેન્ડ સરકારે આ કાયદો કર્યો ત્યારે તેનો અમલ આપતા ઇલાજ કરવા તેમને વખત મળ્યો હતો, પણ શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારના રાજ્યમાં બીજા વ્યવસાયોને લીધે તેમ કરવું તે વખતે જન્યું નહિ, તેથી તેના પરિણામે આવી જમીનોમાં વધારો થતો ગયો. ઇ. સ. ૧૯૧૯ ના અરસામાં શ્રીમંત ખંડેરાવ મહારાજે ઇજારા વહિવટ બંધ કર્યો અને માપણી કરવાનું શરૂ કર્યું, તે વખતે બારખણી જમીનો એટલી બધી વધી ગઈ હતી કે સરકાર મહેસુલની ખોટ શી રીતે પૂરી પાડવી એ એક ગંભીર પ્રશ્ન યર્ષ પડ્યો હતો. સરકારી જમીનના ખેડુતો ઉપર મહેસુલનું ભારણ ઘણું વધી ગયેલું હોવાથી, માફક ઇંદ દાખલ કરવા માટે બારખણી જમીનના પ્રશ્નનો નિકાલ કર્યો શિવાય બીજા માર્ગ નહોતો. કેટલાંક ગામોમાં અડધો અડધ જમીનો બારખણી થઈ ગયેલી હતી. આવી જમીનોના જે સરકાર ધારે ત્યાં તે બાકીની જમીનોને સોસવો પડતો. આ સ્થિતિ દૂર કરવા શ્રીમંત ખંડેરાવ મહારાજે પ્રયત્ન કર્યો, પણ તે સર્વ અંશે યશસ્વી નિવડ્યા નહિ. સં. ૧૯૨૦ માં તેઓશ્રીએ બારખણી જમીનો ઉપર કેવી રીતે હક બેસાડવો એ સંબંધમાં એક નિબંધ કર્યો, અને તેની રૂએ સરકાર હક બેસાડવામાં આવ્યો. તેને ઇનામ કમીટી એવી સંજ્ઞા આપવામાં આવી હતી. આજ સમયમાં મુખ્ય સરકારે નીમેલા ઇનામ કમીશન ઉપરથી આ સંજ્ઞા આપવામાં આવી હોય એમ લાગે છે. આ વખતે રૂપિએ બે આના લેવા ઇંગલેન્ડમાં આવ્યું હતું. આથી કંઈક અંશે બારખણી જમીનોના નિકાલ કરવાનો માર્ગ થયો, પરંતુ કમનસીબે શ્રીમંત મહારાવ મહારાજે બ્રાહ્મણ, ભાટ વિગેરે દાનપાત્ર લોકો ઉપરનો આ હક માફ કર્યો. બારખણી જમીનોના મોટા ભાગ આ લોકોને આપવામાં આવેલો હોવાથી આ પગલાનું પરિણામ એ આવ્યું કે શ્રીમંત ખંડેરાવ મહારાજે મહામુશીબતે બારખણીના ગંભીર પ્રશ્નનો કંઈક અંશે નિકાલ કરવામાં ફતેહમંદી મેળવી હતી, તેના ઉપર પાણી ફર્યું.

બારખણી નિયમ:—હાલના મહારાજ શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડના અમલમાં આ પ્રશ્ન હાથમાં લેવાની સ્વાભાવિક રીતે ફરજ પડી, કાગળ કે જમીન ઉપરના દર માફક અને આધુનિક સુધરેલી રાજ્યનીતિને અનુસરીને નાખવાનો પ્રશ્ન વધુ વખત મુતતવી રખાય તેમ નહોતું, અને તેમ કરવું એ બારખણી જમીનોના પ્રશ્નનો નિકાલ કર્યો શિવાય અશક્ય હતું. તેથી સને ૧૮૮૯ માં બારખણી જમીનો કેવી રીતે ચલાવવી એ સંબંધમાં નિયમો કરવામાં આવ્યા. બારખણી જમીનો નવસારી પ્રાંતમાં નીચે પ્રમાણે છે.

નવસારી પ્રાંતની બારખણી જમીન.

તાલુકો	વિંધા	આકાર	સરકાર હક	તુકમાન
નવસારી	૬૯૭૮-૩-૬	૩૩૪૧૧-૪-૦	૧૦૦૧૩-૯-૦	૨૩૩૦૭-૧૧-૦
મણુદેવી	૩૧૭૪-૧૧-૦	૧૪૮૦૬-૧૪-૦	૫૧૭૮-૬-૦	૬૬૩૧-૭-૦

પનમાણા	૯૦૭૭-૧૦-૦	૩૨૮૫૬-૧૧-૦	૧૧૭૬૫-૨-૧	૨૧૦૬૪-૮-૧૨
કામરેજ	૧૫૦૫૦-૧૬-૦	૫૪૧૫૮-૧૫-૦	૧૮૨૬૦-૧૩-૬	૩૫૮૬૬-૧-૩
મહુવા	૬૨૫૫-૦-૦	૧૬૨૫૭-૬-૦	૭૨૧૦-૩-૪	૬૦૪૭-૨-૮
માગરોળ	૨૦૭૬૬-૬-૦	૫૧૧૮૬-૦-૦	૨૬૬૧૭-૦-૭	૨૪૫૭૨-૧-૫
ધારા	૧૫૫૩-૦-૦	૩૧૦૬-૧૪-૦	૮૧૧-૬-૬	૨૩૧૮-૭-૩
ગોનગર	૨૭૯૦-૬-૦	૫૨૬-૫-૦	૨૨૫-૧૪-૮	૩૦૦-૬-૪
માલે	૧૧૬૮-૦-૦	૩૮-૧૩-૦	૮-૧૧-૦	૧૦-૨-૦
કુલ	૬૯૦૪૫-૧૩-૬	૨૦૬૩૮૪-૪-૦	૮૦૧૧૩-૩-૪	૧૦૬૨૭૧-૦-૮

પ્રકરણ ૪૦ મું

રોકડ નિમણૂક, ઇનામી ગામો, ગિરાસ.

માગમળી ગ્રામીનો સિવાય વડોદરા રાજ્યના આમાન્ય ૨૦ હરનારાઓને ભોજી ખીન્ન ધણા હકો ઉત્પન્ન કરવામાં આવ્યા હતા. આ હકો પણ જૂના વખતમાં ધણા ખગ ઇનામદારો અગર પટેલોએ ઉત્પન્ન કર્યા હતા, અને તે રોકડ નિમણૂકની સ્વરૂપના હતા હકો મુજબને કરીને નીચે પ્રમાણે.

(૧) આમાંથી વિશેષ પ્રકારની નોકરી કરવા માટે આપેલી નિમણૂકો. (૨) વર્ણસનો, દાનપાત્ર વોકોને અભિષ્ટ ચિંતન માટે આપેલી નિમણૂકો (૩) દેવસ્થાન, પીરસ્થાન વગેરેને નિભાવ માટે આપેલી નિમણૂકો. (૪) ગિરાસ ને રકમો ગામ ભોકો પામેથી જોગજીવનથી લેતા તે અને (૫) વતનદારોને મળતો રોકડ હક. આ રકમો પ્રથમ ગામ ઉપરથી પગભારે આપનામાં આવતી પણ દ્વાન તે સરકાર ત્રીજેરીમાંથી આપવામાં આવે છે. આ રકમો માટે પણ મધ્યવર્તિ ગામ્યમત્તાની શ્રીમંત મલ્હારાવ મહારાજના પૂર્વના ગામ્યકર્તાઓની મનદો બાબતે મગે છે. ધણીખરી સનદો માત્ર વગર સત્તાએ પંગે નયા ઇનામદારોએ આપેલી છે જેને સનદ નહોતી તેને પણ શ્રીમંત મહારાવ મહારાજે કરી આપી હતી આવી રકમો નવમારી પ્રાતમાં નીચે પ્રમાણે.

ગામ	મધ્ય	વાર્ષિક ખર્ચ પડતી રકમ
દેવસ્થાન	૧૩૦	૫૬૦૬-૦-૦
વર્ણસન	૬૫	૨૬૬૮-૩-૦
આસામી	૬	૧૫૭૫-૮-૦
ડાયગામાથ	૬	૬૬૬-૬-૦
પેન્ચન	૧	૩૬૦-૦-૦
ભોગવાઈ હક	૭	૩૩૮૫-૦-૦
મોતેમરી હક	૧	૧૩-૦-૦
કાનબરી હક	૫	૬૫૩-૧-૦
આનકારી હક	૧	૫૨-૧૦-૦
મરેશમુખી હક	૧	૧૫૦૦-૦-૦
મહુવા હક	૧	૧૦-૮-૦

ધનામી ગામો:—ધનામી ગામોનો હક વણો મોટો માનવામાં આવે છે. આવાં ગામો ધણાં જિન સત્તાએ ધારણ કર્યાના દાખલા મળી આવ્યા છે, અને કેટલાકમાં સનદો, તાકીદ પણ વગેરે સરકારી શેખો છે. આવાં ગામો નવસારી પ્રાંતમાં નીચે પ્રમાણે છે.

પ્રકાર	ગામની સંખ્યા	કુલ ઉપજ રૂ.
ધનામી	૧૧	૭૨૨૯૨-૧-૪
આફેધરી	૨	૩૬૦૪-૧-૦
વતન, નોકરીયાત	૨	૯૦૬૯-૧૫-૪
ખેરાત	૧	૫૬૧૪-૧૪-૧
ધર્મદાય	૫	૨૦૫૦૫-૧૧-૬
વાંટા	૧	૧૦૦૨-૨-૦
જમીરી	૧૨	૬૩૦૬-૦-૭
દેવધાન	૧	૧૦૮૬-૧૪-૦
ધનામી આકરીયાત	૧	૫૮૭-૧૦-૦
કુલ	૩૭	૧૨૨૫૬૭-૮-૧૦

આંકડીયાં ગામો:—આંકડીયાં ગામો એ એક વિશેષ પ્રકારના ગામો છે. આ ગામો સરકારીજ છે, માત્ર પૂર્ણ જમાબંદી લોકો પાસેથી સરકાર પરમારે ન લેતા, કેટલાક મધ્યસ્થ લોકો પાસેથી ઉચક આંકડો લે છે અને તે લોકો ગામના ખેડુતો પાસેથી પોતાની જમાબંદી લે છે. આવાં ગામોમાં એક આંકડી, ફત્તા આંકડી, મતાદારી, હકગતી એવા પ્રકારો છે, અને તેનો આંકડો ઠરેલી મુદતે ફરીથી ફરાવવામાં આવે છે. આવા ગામો નવસારી પ્રાંતમાં નથી.

વંટો અને તલપદ:—અણહિલવાડના હિંદુ રાજાઓના વખતમાં મોટા મોટા સરદારોને લશ્કરી નોકરી કરવાની ચરતે કેટલાંક ગામોની જમીન વંશપરંપરા આપવામાં આવતી, અને તેઓ પોતાના તરફના ખેડુતોને તે જમીન ખેડવા આપી તેમાંથી ઉપજ કરી લેતા. આવી રીતે સરદારોને આપતાં જે જમીન આપી રહેતી, તેટલીજ રાજકર્તા તરફથી પરમારે ખેડુતોને ખેડવા આપવામાં આવતી. આવી રીતે જમીન મળેલા જંગીદારો, માંડલિક, પેટાવત, વગેરે નામથી ઓળખાના. તેમજ સૈકામાં મુમયમાનો-એ. ગુજરાત રાજ્ય ત્યારે તેમણે જોયું કે ધણી ખરી જમીન આવી રીતે અપાર્થ મળેલી છે, અને તેનાથી મંદદારો બળવાન થઈ પડેલા છે. આથી તેઓને બળ ઓછું કરવાના તથા જેમ અને તેમ રાજ્યની ઉપજ વધારવાના હગદાયથી મુસલમાની રાજ્ય કર્તાઓએ એવી રાજ્ય નીતિ ધારણ કરી કે સરદારો પાસે થોડીક જમીન રાખી બાકીની તેમની પાસેથી લઈ લેવી અને તેમને લશ્કરી નોકરી કરવાની ફરજમાંથી મુક્ત કરવા. આવી જમીન ઉપર જમાબંદી પેસકસી વગેરે નામથી ઉપજમાંથી અંશ લેવામાં આવતા. પોતાની જમીનો ખાવસા થવાથી ૧૪૨૪ માં હિંદુ જંગીરદારોએ બળવો ઉઠાવ્યો અને લુટકાટ કરી મુસલમાન રાજ્યકર્તાઓને ત્રાસ આપવા માંડ્યો. તેઓ સપાટ પ્રદેશમાં લુટકાટ કરતા અને જંગલો અને પહાડી મુલકોમાં બરાબ જોમના. આથી જંગલો સુલતાન મલમલમાં લે તેમની આસે મંથોપાનને કુલ તેમની

તે પોતાની મઠ પ્રમાણે જમા આપવાનું કબજા કરાવી શકતો.

ગરતી ખાંડોનો વહિવટ સરકાર તરફથી પ્રત્યક્ષ રીતે કરવામાં આવતો. મેવાસી પ્રદેશ કંગાલીયત વસ્તીને લીધે ગરૌખળ આપ્યાદ થએલો ન હોવાથી ઉચક આંકડો લઈ વહિવટ કરવામાં આવતો. ગામના આગેવાન મતાદારો અથવા જમીનદારો સરકારી કમાવીસદાર સાથે ગામની જમાગાંદીનો આંકડો નક્કી કરતા અને તે વખતસર ભરવા બદલ ખારોટ અથવા શાફુકાર લોકોની દાખીઓ આપતા. જમાગાંદીનો આંકડો કાળ-વંચાનું તથા ઉધરાવવાનું કામ મતાદારો અગર જમીનદારો પોતે કરતા, અને ગામના પ્રત્યક્ષ વહિવટમાં સરકારની દરમિયાનગીરી ઘણીજ કમી રહેતી.

મુલકગીરી:—પોતાના ગામ પ્રદેશની સીમા વધારવી અને નવા પ્રદેશ જીતી તાણે કરવા એ પરાપૂર્વથી રાજાનું કર્તવ્ય ગણાતું. ચોખાસાની મોસમ પૂરી થતાં યુગરાતના મુસલમાન રાજ્યકર્તાઓ પોતાના રાજ્યની સરહદ નજીકનો મુલક સર કરવા લરકર મોકલતા, તે મુલકગીરી લરકર કહેવાતું. એ લરકરનું કર્તવ્ય મુલક જીતવો, તેમજ જે જમીનદારો નિયંત્રિત રીતે જમાગાંદી, પેશકસી વગેરે ભરતા ન હોય, તેમની પામેથી તે વસુલ કરવી એ હતું. મુસલમાની રાજ્યની પડતીના વખતમાં માત્ર પેશકસી ઉધરાવવામાં આવતી. મરેઠાનું રાજ્ય સ્થપાયા પછી તેઓ પણ મુલકગીરી લરકર ગણતા અને દશેરા ઉપર સીમોદ્ધનની ક્રિયા થયા પછી સારો દિવસ જોઈ સુળાઓ અને મોટા લરકરી અમલદારોને મુલકગીરી પર મોકલવામાં આવતા. ગાયકવાડ સરકારનું મુલકગીરી લરકર કાઠીયાવાડ અને મહીકાંઠામાં મુલકગીરીએ મોકલવામાં આવતું. કવચિત રેવાકાંઠાના મેવાસી પ્રદેશમાં પણ તે તંટા ફિસાદ થયે મોકલવાની જરૂર પડતી. મુલકગીરી લરકરથી દેશની આખાદીમાં ખસેવ પહોંચતી. સને ૧૮૦૫ના અરસામાં રેસીડન્ટ કર્નલ વૉકરે કાઠીયાવાડના રાજાઓ અને જમીનદારોને બ્રિટીશ સરકારની દરમિયાનગીરીથી ગાયકવાડ સરકારને આપવામાં આવતી જમાગાંદી વગેરે નક્કી કરવાને પત્રો લખ્યા. સને ૧૮૦૭માં કાઠીયાવાડના મુલકગીરી હક્ક વગેરે નક્કી કરવા, વિકલ્પરાવ દિવાનજી સાથે કર્નલ વૉકરે કાઠીયાવાડમાં ગયા અને ગાયકવાડ સરકારની સંમતિથી કાઠીયાવાડના રાજાઓ અને જમીનદારો પાસેથી લેવાના હક્કની રકમ દશ વર્ષને માટે નક્કી કરી તે નિયંત્રિત ભરવાના જમીન લઈ બંદોબસ્ત કર્યો, અને તે ઉધરાવવા મુલકગીરી લરકર મોકલવાનું બંધ કર્યું.

રોકડ ગીરાસ ગીરાસીઆઓ પ્રથમ પરભાર્યા ગામ લોકો પાસેથી લેતા, આથી તેમનો અને ગામ લોકો વચ્ચે દરદગેશ તકરારો થતી. આ ગીરાસ તપાસ કરી અંગ્રેજ મરકારની માફક સરકાર તીજેરીમાંથી આપવાની ગ્રીમંત ખંડેરાવ મહારાજાએ સને ૧૮૬૨ માં નજવીજ કરી, તેમજ રાજ્યની કુલ જમીનની માપણી કરાવી, ખારખળા જમીનની તપાસ કરવાનું કરાવ્યું. તપાસ દરમિયાન રોકડ ગીરાસ આપવાનું તદ્દકુલ રાખવામાં આવ્યું, અને રોકડ ગીરાસની તેમજ વાંટા અને ગીરાસની જમીન બદલ તપાસ અંતે રૂપીએ બે આની પ્રમાણે સમરી સેટલમેન્ટ તથા હવાલદારી હક્ક લાગુ કર્યો. આથી તેમજ વડોદરા પ્રાંતના જે તાલુકાઓમાં કુંભામાં જમીનનું માપ નક્કી કરવામાં આવતું, ત્યાં ખારખળા જમીન સરકારી જમીન કરતાં કમી માપથી ભરી

જે પ્રદેશ પર તેઓ હુમલો કરના તે તે પ્રદેશમાંથી ચોથો ભાગ લાઈ, આપી તેમને શાંત કર્યા. આવી રીતે ચોથા ભાગમાં આપેલી જમીન વાંટા તરિકે ઝોળખાવા લાગી અને બાકીનો ફો ભાગ બાદશાહે રાખ્યો. તે તત્કાલ એટલે બાકી રહેલી અસીસ જમીન તરિકે ઝોળખવા લાગ્યો. વાંટાની જમીન ઉપર રાજ્ય સત્તાનાં ચિન્હ તરિકે જે જે ગુજરાત સરકારમાં લેવા હસાન્યું હતું તે સલામી એ નામથી ઝોળખાતી. સલામીના અર્થ આશ્રિત તરિકથી રક્ષકને માનાર્થે આપવાની ભેટ એવો થાયછે. સલામીએ કંઈ વિંધોટી નથી, તેથી તેનો દર એકસરખો હોતો નથી.

ગીરાસ અને ગીરાસીઆ:—જ્યારે મરાઠાઓના હુમલા ગુજરાત ઉપર થયે થયા ત્યારે મોગસાર્થ સત્તા નબળી પડવા લાગી હતી, અને મૂળના સરદારો એટલે ઉપર જણાવેલા જમીનદારો અને વતનદારોની સત્તા તથા સ્વાતંત્ર્ય વધતું જતું હતું. વળી આ અંધાધુંધીના સમયમાં એક નવા પ્રકારના ગીરાસીઆ અસ્તિત્વમાં આવ્યા. આ નવા ગીરાસીઆ ગુજરાતની સપાટ ભૂમિની પૂર્વ તરફ આવેલા હુંગરી પ્રદેશમાં રહેતા અને નજીકના કર્યા તથા ગામોમાં હુંટફાટ કરી ત્યાંની રૈયતને ઉપદ્રવ કરતા. આ ગીરાસીઆઓને હુંટફાટ કરતા અટકાવવાને માટે જે કંઈ આપવામાં આવતું તેને કેટલેક ઠેકાણે તોડા ગરાસ અને કેટલેક ઠેકાણે વોળ કહેતા. જે પ્રદેશમાં લૂંટારા અને ગીરાસીઆ રહેતા તે મહેવાસ કહેવાતો, અને તે ગીરાસીઆઓ મહેવાસી કહેવાતા. તેમજ જે શાંત પ્રદેશને તેઓ ઉપદ્રવ કરતા તે રાસ્તી પ્રદેશ કહેવાતો. ગરાસ એ શબ્દ સંસ્કૃત શાસ શબ્દનો અપભ્રંશછે, અને તેનો અર્થ કોળીઓ થાયછે, એ ઉપરથી ગરાસનો અર્થ નિર્વોહ માટે જે કંઈ આપવામાં આવેલું તે એવો થાયછે. તોડા ગરાસમાં “તોડો” શબ્દ બંદુકના તોડાના અર્થમાં વપરાતો હતો, એટલે કે મારવાને માટે બંદુક દેખાડીને જે ગરાસ લેવામાં આવતો તે તોડા ગરાસ કહેવાતો. “તોડો” શબ્દનો બીજો અર્થ એવો પણ થાયછે કે ગામને તોડે-ભાંગીને આપવામાં આવતો દક્ક. ગીરાસીઆ ગામમાં પેળી તોફાન ન કરે તેટલા માટે તેમને ભાંગોળેથી પાછા કાઢવા, ત્યાં જઈ આપવામાં આવતી તે રકમ. લૂંટારા ગરાસીઆઓને તોડા ગરાસ રોકડ રકમમાં અપાતો અગર રોકડને બદલે જમીન આપવામાં આવતી. કોઈ કોઈ વખત તેમને અમુક વસ્તુઓ આપવામાં આવતી, જેમ કે શેરડીના ખેતરમાંથી અમુક સાંઠા, વણકર લોકો પામેથી સુતળી અમુક ગુંઝળી, ચામડીઆ પાસેથી બેડા, હળમ કેડ અને મોચી પાસેથી વેઠ, ગીરાસીઆ, તેના નોકર અને ઘોડાને માટે ઉતારા અર્થ વગેરે.

જમાનો આંકડો:—મુળના, જમીનદારો મુસલમાન કે મરાઠા પૈકી જે કોઈ સત્તાવાન થતું તેને દરેલી જમા આપી દેતા, એટલે તેઓ કોઈ તેમના અંદરના કારભારમાં-હાથ ધાડતા નહિ. આ જમાની રકમ એક પ્રકારની પેશકસ જેવી હતી. જે મુસલમાન ઉપર જમા બેસાડવામાં આવતી તે મુલકની આવક ઉપરજ તેનો કંઈ આધાર નહોતો. મુસલમાન અથવા મરદા પૈકી જે કોઈ ચઢાઈ લખને આવતું તેની સાથે સલાહ-કરવામાં જે સરવો યતી તે શરતો ઉપર જમાના આંકડાનો આધાર રહેતો. જમા વધતી તે ગીરાસીઆની ઉપજના કારણથી નહિ પણ ચઢાઈ લખ આવનાર કમાવીમદારની સત્તા ઉપર તેનો આધાર રહેતો. બે તેની પામે પૂરતું લોકર હોય નો

તે પોતાની મરજી પ્રમાણે જામા આપવાનું કષ્ટ કરાવી શકતો.

રાસ્ટી બાગેનો વહિવટ સરકાર તરફથી પ્રત્યક્ષ રીતે કરવામાં આવતો. મેવાસી પ્રદેશ કંગાલીન વસ્તીને લીધે ખરાબર આબાદ થયેલો ન હોવાથી ઉચક આંકડો લઈ વહિવટ કરવામાં આવતો. ગામના આગેવાન મતાદારો અથવા જમીનદારો સરકારી કમાનીસદાર સાથે ગામની જમાખંદીનો આંકડો નક્કી કરતા અને તે વખતસર બરવા બદલ ખારોટ અથવા શાદુકાર લોકોની લાગીઓ આપતા. જમાખંદીનો આંકડો કાળ-વવાનું તથા ઉધરાવવાનું કામ મતાદારો અગર જમીનદારો પોતે કરતા, અને ગામના પ્રત્યક્ષ વહિવટમાં સરકારની દરમિયાનગીરી ઘણીજ કમી રહેતી.

મુલકગીરી:—પોતાના રાજ્ય પ્રદેશની સીમા વધારવી અને નવા પ્રદેશ જીતી લાવે કરવા એ પદાપૂર્વથી રાજાનું કર્તવ્ય ગણાતું. ચોમાસાની મોસમ પૂરી થતાં શુભરાતના મુસલમાન રાજ્યકર્તાઓ પોતાના રાજ્યની સરહદ નજીકનો મુલક સર કરવા લરકર મોકલતા, તે મુલકગીરી લરકર કહેવાતું. એ લરકરનું કર્તવ્ય મુલક જીતવે, તેમજ જે જમીનદારો નિયમિત રીતે જમાખંદી, પેશકસી વગેરે બરતા ન હોય, તેમની પાસેથી તે વસુલ કરવી એ હતું. મુસલમાની રાજ્યની પડતીના વખતમાં માત્ર પેશકસી ઉધરાવવામાં આવતી. મરેઠાનું રાજ્ય સ્થપાયા પછી તેઓ પણ મુલકગીરી લરકર રાખતા અને દરેક ઉપર સીમોદ્ધનની ક્રિયા થયા પછી સારો દિવસ જોઈ સુખાઓ અને મોટા લરકરી અમલદારોને મુલકગીરી પર મોકલવામાં આવતા. ગાયકવાડ સરકારનું મુલકગીરી લરકર કાઠીયાવાડ અને મહીકાંઠામાં મુલકગીરીએ મોકલવામાં આવતું. ક્વચિત રેવાકાંઠાના મેવાસી પ્રદેશમાં પણ તે તટો દિસાદ થયે મોકલવાની જરૂર પડતી. મુલકગીરી લરકરથી દેશની આબાદીમાં ખસેલ પહોંચતી. સને ૧૮૦૫ના અરસામાં રેસીડન્ટ કર્નલ વૉકરે કાઠીયાવાડના રાજાઓ અને જમીનદારોને ખ્રિદીશ સરકારની દરમિયાનગીરીથી ગાયકવાડ સરકારને આપવામાં આવતી જમાખંદી વગેરે નકકી કરવાને પત્રો લખ્યા. સને ૧૮૦૬માં કાઠીયાવાડના મુલકગીરી હક્ક વગેરે નકકી કરવા; વિઠ્ઠલરાવ દિવાનજી સાથે કર્નલ વૉકરે કાઠીયાવાડમાં ગયા અને ગાયકવાડ સરકારની સંમતિથી કાઠીયાવાડના રાજાઓ અને જમીનદારો પાસેથી લેવાના હક્કની રકમ દશ વર્ષને માટે નક્કી કરી તે નિયમિત બરવાના જમીન લઈ બંદોબસ્ત કર્યો, અને તે ઉધરાવવા મુલકગીરી લરકર મોકલવાનું બંધ કર્યું.

રોકડ ગીરાસ ગીરાસીઆઓ પ્રથમ પરબાર્યા ગામ લોકો પાસેથી લેતા, આથી તેમની અને ગામ લોકો વચ્ચે દરદમ્બેશ તકરોર થતી. આ ગીરાસ તપાસ કરી અંગ્રેજ સરકારની માફક સરકાર તીજેરીમાંથી આપવાની શ્રીમંત ખંડેરાવ મહારાજાએ સને ૧૮૬૨ માં તજવીજ કરી, તેમજ રાજ્યની કુલ જમીનની માપણી કરાવી, ખારખજા જમીનની તપાસ કરવાનું કરાવ્યું. તપાસ દરમિયાન રોકડ ગીરાસ આપવાનું તદ્દકાળ રાખવામાં આવ્યું, અને રોકડ ગીરાસની તેમજ વાંટા અને ગીરાસની જમીન બદલ તપાસ અંતે રૂપિયા જે આની પ્રમાણે સમગ્રી મેટલમેન્ટ તથા દવાલદારી હક્ક લાગુ કર્યો. આથી તેમજ વડોદરા પ્રાન્તના જે તાલુકાઓમાં કુંબામાં જમીનનું માપ નક્કી કરવામાં આવતું, ત્યાં ખારખજા જમીન સરકારી જમીન કરતાં કમી માપથી ભરી

વધારે કાનવાથી ગોગનીઆઓએ જુભાટ મચાવી મુકયો અને પોલીટીકલ એજન્ટોએ રેવાકાંઠાના કેટલાક જમીનદારોના વાંટાઓ, રેવાકાંઠાનો ભાગછે એમ જણાવી, કલમ બંદીની પહેલી કલમ વિરુદ્ધ તે વાંટાઓ ઉપર હુકમત ચલાવવાનો દાવો કર્યો. આથી તકગર વધી પડી. તેમણે રેવાકાંઠાના તથા ગજપીપળા વગેરેના લોકોના ગીગસ હક્કને અંગ્રેજ સરકારની બાંલધરી હોવાનો દાવો ઉપસ્થિત કર્યો. જમાબંદી તથા ખંડણી તેમની મારફતે વસુલ આવતી હોવાથી તેમણે તે અટકાવવાનું શરૂ કર્યું. મહીકાંઠાના પોલીટીકલ એજન્ટોએ પણ ત્યાંના જમીનદારોના હક્કને બાંલધરીછે એમ માની પોતાના કહેવા પ્રમાણે વર્તવામાં ન આવે તો જમાબંદી તથા ખંડણી અટકાવવાની શરૂઆત કરી. સને ૧૮૨૫ ની કલમબંદી અન્વયે રેવાકાંઠાના ગીરાસીઆઓના હક્ક સંબંધી સને ૧૮૧૬-૧૭ ના અરસામાં રેવાકાંઠાના પોલીટીકલ એજન્ટે ગાયકવાડ સરકાર તરફના અમનદારની રજુઆતે તપાસ કરવાનું શરૂ કર્યું. આ કામ સને ૧૮૭૧-૭૨ સુધી ચાલ્યું. દરમિયાન ઘણાખરા હક્ક સંબંધી હરાવ થઈ નક્કીપણું થઈ ગયું. આ હરાવ દ્વારમર સેન્ટલમેન્ટ ઓફિસર સાહેબના હરાવ એ નામે ઓળખાય છે. હરાવ થયા છતાં કેટલીક બાબતો સંબંધી તકગરો થઈ ગઈ હતી અને કેટલાક હગવોના સંબંધમાં વડોદરા રાજ્ય તરફથી વાંધા ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો.

ધનામ કમિટીની તપાસ પુરી થતા અવલ શ્રીમંત કૈલાસવાસી ખંડેગવ મહારાજ દેવભોજ પામ્યા અને શ્રીમંત કૈલાસવાસી મહારાવ મહારાજ ગાદી ઉપર આવ્યા, તેમણે તપાસ બંધ કરાવી તોપણ ગીરાસીઆઓની તરફરો જતી ગઈ.

હાલની કરકીદીની શરૂઆતમાં ગીરાસનો પ્રશ્ન હાથ પર લેવામાં આવ્યો. મન ૧૮૭૮માં રેવાકાંઠા, મહીકાંઠા, પાલનપુર તથા ગજપીપળાના ગીરાસીઆઓના ગીરાસ હક્ક સંબંધે તપાસ કરવાને સ્પેશીઅલ સેન્ટલમેન્ટ ઓફિસર એ હોંદાથી એક અમલદારની નિમણેત્રી કરવામાં આવી. મહીકાંઠા અને પાલનપુરના જે જમીનદારો ૧૮૨૦ માં અને રેવાકાંઠાના જે જમીનદારો ૧૮૨૫માં, ખંડણીદાર હતા તેમના હક્કને બાંલધરીછે, એમ હરાવવામાં આવ્યું. બાંલધરી શબ્દનો અર્થ બાંલ આપવી અથવા અબંધ વચન આપવું એવો થાય છે, અત્યાર સુધીમાં ગીગમ સંબંધી ઘણાખરી તકરારોનો નિકાલ થઈ ગયો છે.

નવસારી પ્રાંતમાં ગીરાસ:—નવસારી પ્રાંતમાં બાંલધરીવાળા વાંટાગીરાસનો જમીન ઘણી જુગલ છે. ફક્ત રેવાકાંઠાના કેટલાક પરચુરણ ગીરાસીઆની નવસારી તાલુકાના બીનાર, કાગરેજ તાલુકાના ધોરણા, અને પારડી તથા માંગરોળ તાલુકાના કંટવા, હુવાગ, તથા વાસોલી, ગામોમાં થોડી થોડી જમીન છે. નવસારી પ્રાંતમાં બાંલધરી ગીરાસની જમીનનો કુલ રકમો વિંધા ૪૧૯-૧૦-૫, છે. આ જમીન ઉપર ૩૫૧ આ ૪૦૪-૩-૦ કતદા સજામીના આવે છે. બાંલધરીવાળો રોકડ ગીરાસ પણ ૭ જણાને મળે છે, એ રોકડ ગીગસ એકંદર રૂ. ૧૩૩૬-૪-૮ નો છે આ મિત્રાય રૂ. ૯-૦-૦ કોથળા માંધના છે.

આ પ્રાંતના ગામોમાં પ્રથમ માંડવીના રાજનો રોકડ ગીરાસ રૂ. ૪૩૮૫૮-૧૨-૧૦ હતો. માંડવીનું રાજ્ય પાવસા થયા પછી આ ગીગસ બંધ પડેલો જોઈએ, પરંતુ આ

આ ગીગસની રકમ નામદાર ઇંગ્લેન્ડ સરકાર લે છે. આ સિવાય નાંદોદ સંસ્થાનના નામદાર રામજીનો આ પ્રાંતમાં રૂ. ૧૩૦૭-૧-૬નો રોકડ ગીગસ છે. વાંસદાના રામજી સાહેબનો પણ કેટલોક ગીગસ છે, તેમજ રાજપીપળાના ગજનના ભીલ, વસાવા ને ખુંડીના રૂ. ૧૬૪૬-૧-૫ મળે છે. આ સંઘના હક બિન બાંલધરીમાં ચાલે છે. આ સિવાય બીજા પણ કેટલાક બિન બાંલધરીવાળા રોકડ ગીગસ અને વાંટાઓ આ પ્રાંતના તાલુકાઓમાં છે.

અફીણ:—પહેલાં આ રાજ્યમાં અફીણનું વાવેતર કરવા કંઈ પ્રતિબંધ નહોતો. બેકુતો પોતાની જમીનની અનુકૂળતા પ્રમાણે બીજા પાકોની પેઠે અફીણનું વાવેતર કરતા. જે અફીણ તૈયાર થતું તેનો રમ બ્યાપારીઓ ખરીદી રાજ્ય બદાર વેચાણ થવા મોકલતા, પરંતુ ૧૮૨૦માં બ્રિટિશ સરકાર માથે કાયદાર થયા. તેમાં રાજ્યમાં થતું સર્વ અફીણ સરકારે ખરીદ કરી લેવા બ્રિટિશ રાજ્યમાં જે દરથી વેચાય તે દરથી વેચાય અને ચુપકીદીથી આવતું અફીણ બંધ કરવા હરાવવામાં આવ્યું.

નવસારી પ્રાંતમાં નવસારી કરખામાં, અને મહાલોમાં મદાન કચેરીમાં, અફીણની વખાર રાખવામાં આવેલી છે, તેમાંથી દરેલા બાવે રોકડ કિંમત આપી ઇંગ્લેન્ડ સરકારે ખરીદ કરે છે. છેલ્લા ૧૦ વર્ષમાં અફીણ ઇંગ્લેન્ડથી સરકારને નીચે પ્રમાણે ઉપજ આવેલી હતી.

સન	ઉત્પન્ન રકમ	મન	ઉત્પન્ન રકમ
૧૯૦૬-૧૦	૨૨૭૮૩	૧૯૧૪-૧૫	૨૧૦૮૫
૧૯૧૦-૧૧	૨૬૦૪૦	૧૯૧૫-૧૬	૨૨૬૬૭
૧૯૧૧-૧૨	૨૬૨૧૭	૧૯૧૬-૧૭	૨૬૦૩૩
૧૯૧૨-૧૩	૨૪૩૭૨	૧૯૧૭-૧૮	૨૬૫૮૩
૧૯૧૩-૧૪	૨૭૦૬૦	૧૯૧૮-૧૯	૩૪૦૭૨

નવસારી પ્રાંતમાં અફીણની કુકાનો મદાનવાર નીચે પ્રમાણે છે.

તાલુકો	અફીણની કુકાનો	તાલુકો	અફીણની કુકાનો
નવસારી	૪	મહુવા	૧
મણદેવી	૨	માંગરોળ	૧૧
પવસાણા	૧	બ્યાગ	૬
કામરેજ	૫	સોનગઢ	૧
		કુલ	૩૧

મગકારનો હેતુ જેમ અને તેમ અફીણની ખપત ઓછી કરવાનો છે. સને ૧૯૦૬-૧૦ની સાલમાં અફીણનું વેચાણ નવમાર્ગી પ્રાંતમાં ૨૩૦૦ ગતન થયું હતું, તે ધીરે ધીરે ૧૯૧૮-૧૯માં ૧૬૨૩ ગતન થયું છે, એટલે કેટલેક અંશે મગકારનો ઉદ્દેશ પાર પડે છે.

પડોદરા રાજ્યમાં પ્રથમ જકાતથી સારી ઉપજ કરવામાં આવતી હતી. ઠેકેકાણે નાકાં બેસાડવામાં આવ્યાં હતાં. ત્યાં માવનાં જતાં આવતાં ગાડાં અટકાવી તપાસવામાં આવતાં અને હરેલા દર પ્રમાણે જકાત લેવામાં આવતી. જકાતને માટે દર હરાવેલા હતા, પરંતુ ઇંગ્લેન્ડ અપાનો હોવાથી અને ઇંગ્લેન્ડ દર ઉપર પુરતી દેખરેખ ન હોવાથી હરેલા દર કરતાં વધારે જકાત ઘણી વખત લેવામાં આવતી. જકાતના ત્રાસથી વેપારની, ગદ્દિ થતી નહોતી, અને ભોકોને ઘણો ત્રાસ થતો, તોપણ બીજાં ઉપાય ન હોવાથી ભોકો તે મદન કરી રહેતા. નવી કારકીદીમાં જકાતની સુધારણા કરવાનું તુર્ત હાથમાં લેવામાં આવ્યું. પ્રથમ તો ઇંગ્લેન્ડ વલિવટ બંધ કરી વાર્તવિક રીતે ઉપજ ફેટલી થાય છે અને તેનું ભારણ કેવી રીતે પડે છે, એ વિષે માહિતી થવા અર્થે જકાતનો કચ્ચો વલિવટ પ્રાંતના સુબાની દેખરેખ નીચે કરવામાં આવ્યો. આ પ્રમાણે સરકાર તરફથી વલિવટ કરતાં ૧૮૭૬-૭૭માં આખા નવસારી પ્રાંતની જકાતની ઉપજ રૂ. ૧,૪૮૬૨૫ આવી હતી.

આ પ્રમાણે અનુભવ થયા પછી નવસારી પ્રાંતની જકાતનો સુધારો તા. ૧ ઓગસ્ટ ૧૮૭૮ થી હાથ પર લેવામાં આવ્યો. હાલના નવસારી અને ગણદેવી તાલુકા, જુના ગણદેવી, નવસારી, તેજાડી અને મરોલી મહાભોના જનેલા છે. એ વિભાગની જકાતનો દર પેશા તરફથી બ્રિટીશ મરકારને મળેલા હોવાથી બ્રિટીશ ૧૮૪૬ માં ત્યાંથી જકાત કાઢી નાખી હતી. આ પ્રમાણે હોવાથી, નવસારી અને ગણદેવી તાલુકામાં નાકાં નહોતાં, પરંતુ એ સિવાયના પ્રાંતના બીજા ભાગમાં ચોતરફ નાકાં બેસાડેલાં હતાં. સમગ્ર દરેક નાકા માટે જૂદા જૂદા દર હરાવેલા હતા. ફેટલાક દર તો એવા ભારે હતા કે તે ભરીને વેપાર કરવો પરવડેલ નહિ. નવસારી પ્રાંતના પૂર્વ ભાગમાંથી, પશ્ચિમ ભાગમાં માત્ર સર્ધ જવાનો હોય તો કમીમાં કમી તથા નાકાં ચૂકવવાં પડતાં અને તે નાકાંએ ૧૬ પ્રકારની જકાત લેવામાં આવતી. નવી કારકીદીમાં પડેલા સુધારો એ કરવામાં આવ્યો કે નવસારી પ્રાંતમાં, વચમાં બ્રિટીશ મુત્રક આવેલા હોવાથી પ્રાંતમાં બે વિભાગ થએલા છે, તેથી દરેક આખા વિભાગ માટે આયાત અને જીવાત જકાતનો એકંદર દર હગવવામાં આવ્યો અને સરદર પર નાકાં રાખી, બારીનાં ઉઠાવી-લેવામાં આવ્યા. પૂર્વ વિભાગમાં વેળાજા, કામરેજ અને પત્રરાણા મદાલે મૂકવામાં આવ્યાં હતાં, અને પશ્ચિમ વિભાગમાં મડુવા, વ્યાગ અને સોનગર મૂકવામાં આવ્યાં હતાં. નાકાની સંખ્યા કમી કરવામાં આવી એટલુંજ નહિ પણ જકાતના દર પણ કમી કરવામાં આવ્યા. અને જકાત માટે થોડી ચીજો કાપગ રાખી, બારીની કમી કરવામાં આવી. આ સુધારાથી ૧૮૭૭-૭૮ માં ઉપજ પડીને રૂ. ૧,૨૫૬૪૩ અને ૧૮૭૮-૭૯ માં રૂ. ૭૪૫૭૭ થઈ. ઉપર જણાવવામાં આવ્યું છે તેમ નવસારી અને ગણદેવી મહા-ભોમાંથી બ્રિટીશ મરકારે જકાત કાઢી નાખી હતી તો પણ નવસારીમાં સ્થાનિક ઉપયોગને માટે આવનો કાટ, તેથી બીજાં, અમાચા વગેરે ઉપર અપારા નામથી-જકાત

લેવામાં આવતી, અને કપાસ પરદેશ જતો તેની ઉપર સેંકડે ૧૩ ટકા જકાત, એ નાખતી લેવામાં આવતી. ૧૮૯૦ માં જકાતના વહીવટમાં વિશેષ સુધારો કરવામાં આવ્યો અને કઠોર, બેસન, સોનગઢ અને વ્યારા એ ચાર કર્યા સિવાય પ્રાંતના બીજા ભાગમાંથી આમદાની જકાત કાઢી નાખવામાં આવી. આથી ઉપજ ને રૂ. ૩૫૦૪૦ જેટલું નુકસાન થયું હતું. સોનગઢ અને વ્યારામાંથી આમદાની જકાત ૧૯૦૫ માં કાઢી નાખવામાં આવી. કઠોરમાં માત્ર છ ચીજો ઉપર અને નવસારીમાં માત્ર ત્રણ ચીજો ઉપર કાયમ રાખવામાં આવી, બાકીની કમી કરવામાં આવી. ગણદેવી અને બીલીમોરા કર્યામાંથી આમદાની જકાત કાઢી નાખી ટોન લેવાનું કરાવ્યું. આ બધા સુધારા ચાલતા હતા, તે દરમિયાન જકાત તદ્દન કાઢી નાખવાનો વિચાર પણ ચાલતો હતો, અને છેવટે ૧૯૦૬ માં તે બદલ છેવટ કરાર થઈ મર્વ પ્રકારની જકાત રાજ્યમાંથી તદ્દન કાઢી નાખવાને માટે હુકમ થયો. માત્ર સુધરાધઓ અને વિશિષ્ટ પંચાયતો પોતાના ખર્ચની નિભાવણી માટે જકાત બેસાડે તે સિવાય, બીજી કોઈ પણ પ્રકારની જકાત નવસારી પ્રાંતમાં લેવામાં આવતી નથી. વળી સુધરાધઓ અને વિશિષ્ટ પંચાયતો જે જકાત બેસાડે તે કાચા માત્ર ઉપર તથા વ્યાપારને નુકસાન કરે એવા પદાર્થ ઉપર ન હોવી જોઈએ, અને બનતા સુધી દરેક ઠેકાણે જકાતને બદલે ધરવેરો બેસાડવાની તજવીજ થવી જોઈએ એમ પણ ફરેલું છે.

મકરણ ૪૨ મું.

મીઠું.

જુના વખતમાં મીઠું બનાવવાનો હક સરકારે પોતાને સ્વાધીન રાખ્યો નહોતો, પણ ધત્તર વસ્તુઓની પેઠે મીઠા ઉપર જકાત લેવામાં આવતી. મીઠાના અગર ઉપર નાકાં રાખી ત્યાંથી પસાર થતા મીઠા ઉપર જકાત લેવામાં આવતી. ૧૮૦૨ માં ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીને કેટલાક પ્રદેશ તથા ગુજરાતનો જકાત લેવાનો હક આપ્યો હતો. પેશ્વા અને ગાયકવાડ વચ્ચે થયેલા કોનકરાર પ્રમાણે ગુજરાતનો મુલક સરખે ભાગે વહેંચી લેવાં કરાવ્યું હતું, તેથી એ પ્રદેશમાં પેશ્વા અને ગાયકવાડના સરખા હક હતા. ત્યાર બાદ પેશ્વાના બધા હક ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીને પ્રાપ્ત થયા હતા. ગાયકવાડ અને પેશ્વા વચ્ચે ગુજરાતની વહેંચણી થઈ તેમાં એક બીજાના મુલકમાં જકાતની આમતના અરસપરસના હક આપ્યા હતા. તેથી ત્યારે પેશ્વાની જગ્યાએ ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની આવી ત્યારે કંપનીની હદમાં ગાયકવાડ સરકારનાં કેટલાંક જકાતનાં નાકાં અને તેવીજ રીતે કંપનીની જકાતનાં નાકાં ગાયકવાડ સરકારના મુલકમાં આવ્યાં હતાં. કંપનીએ જકાતનાં નાકાં સને ૧૮૨૮ માં કાઢી નાખ્યાં, તે વખતે ગાયકવાડ સરકારનાં નવસારી મહાનનાં તેમનાં નાકાં ઉઠી ગયાં હતાં. વળી ૧૮૬૨ થી ૧૮૬૩ સુધીમાં જકાત લેવાના હકનો અરસપરમ બદલો બદલો કરવામાં આવ્યો હતો. બ્રિટિશ સરકારે દેશની અંદરના ભાગની જકાતની ઉપજ પૂરી પાડવા, મીઠા ઉપર ખામ કર નાખવાનું કરાવ્યું. નવસારી પ્રાંતમાં (૧) દેલવાડા, (૨) મામા, (૩) બાકા, (૪) જુઆવ, (૫) વાડી, (૬) મોઢું, (૭) કળીયું, (૮)

દેહી એ રીતે સાત જગોએ મીઠું બનાવવામાં આવતું હતું. જુની વહેંચણી પ્રમાણે નવસારી પ્રાંતના મહાસેનામાં મીઠું બનાવવાનો, અગર જકાત લેવાનો હક, ઇસ્ટઇન્ડિયા કંપનીને પેશ્વા તરફથી મળ્યો હતો તે અન્યથે, આ અગરે ૧૮૫૦ થી ૧૮૭૫ સુધીમાં એક પછી એક બંધ કરવામાં આવ્યા હતા. વડોદરા પ્રાંત પૈકી ડબકા ગામે ગાયકવાડ સરકારનો અગર હતો અને તેમાં પકવેલું મીઠું વડોદરા પ્રાંતને પૂરું પાડવામાં આવતું હતું, પરંતુ ઇંગ્લેન્ડ સરકારની મિત્ર દાવાની માગણી ઉપરથી ડબકામાં મીઠું બનાવવાનું કામ ૧૮૪૨ માં બંધ કરવામાં આવ્યું હતું. અમરેલી પ્રાંતના ઓખામંડળ તાલુકામાં કુદરતી મીઠું થાય છે તે કાઠીઆવાડના ગાયકવાડ સરકારના પ્રદેશમાં વપરાય છે. ૧૮૫૭ ના અરસામાં શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારે પોતાના રાજ્યમાં મીઠાના અગર ઉધાડવાની ઇચ્છા, મુંબઈ સરકારને બતાવી હતી. પરંતુ ગુજરાતમાં મીઠાના અગર પેશ્વા નિર્બંધમાં હતા અને પેશ્વાનો હક સ્પિટિશ સરકારને મળ્યો છે, તેથી મીઠું બનાવવાનો ગાયકવાડ સરકારનો હક માન્ય ગ્રહી શકે નહિ, એમ દલીલ કરવામાં આવી હતી. આ સંબંધે કેટલીક લખાપડી આવ્યા પછી, ૧૮૬૨ માં મુંબઈ સરકારે વડોદરા રાજ્યમાં મીઠું બનાવવાને છૂટ આપી હતી. પરંતુ હિંદુસ્થાન સરકારે તે પાછી ખેંચી લીધી હતી. અંગ્રેજ સરકારની મીઠાની ઉપજ ના કુખે તે માટે ઉપાયો ચોજવા લખાઈ આવવાથી ૧૮૮૦ માં આ રાજ્યમાં મીઠાનો નિયમ કરી, અમરેલી પ્રાંત સિવાય બીજા પ્રાંતોમાં મીઠું બનાવવા અગર એકઠું કરવા તથા શુદ્ધ કરવા સામે પ્રતિબંધ કરવામાં આવ્યો છે, અને આવાં કૃત્યોને ગુન્હાઈત માની ફોજદારી રાહે સિદ્ધા કરવાનું ધોરણ દરાવ્યું છે.

પ્રકરણ ૪૩ મું.

દેવસ્થાન.

વડોદરા રાજ્યમાં દેવસ્થાન, પીરસ્તાન, સદાત્રત, અન્નછત્ર વગેરે પ્રકારની ધર્મોદાય તથા ધર્મ મંબંધી સંસ્થાઓ આવેલી છે, તેના નીચે પ્રમાણે ત્રણ વિભાગ કરી શકાય:-

૧. જે સંસ્થા સરકારની વ્યવસ્થા નીચે છે તે.
૨. જે સાર્વજનિક સંસ્થાઓની વ્યવસ્થા ખાનગી ગૃહસ્થો તરફથી થાય છે અને જેને રાહડ નિમજ્જોક, બારખજા જમીન અગર છતાંમી ગામના સ્વરૂપમાં સરકાર તરફથી મદદ મળે છે તે.
૩. જે ધર્મોદાય અગર ધર્મ સંબંધી સંસ્થાઓ સાર્વજનિક સ્વરૂપની છે, પરંતુ જેને સરકાર તરફથી મદદ મળતી નથી તે.

ઉપર જણાવેલા પ્રકાર પૈકી પહેલામાં, મુખ્યતઃ ખાનગી ખાતાનાં દેવસ્થાનો તથા કારખાનાનો મત્રાવેસ થાય છે, આ પૈકી ધખીખરી સંસ્થાઓ વડોદરા રાહરમાં છે. એવી ઠાંઠ સંસ્થા નવસારી પ્રાંતમાં નથી. બીજા વિભાગમાં આવી શકે એવી એકંદર સંસ્થાઓ નવસારી પ્રાંતમાં ૬૪૫ છે. તે બંધી મળીને મગકારમાંથી દર સાત રાહડ રૂ. ૫૮૬૧-૧૩-૦ અને રૂ. ૧૯૮૧૪-૧૪-૪ આકારની જમીન ધર્મોદા તરીકે વખતો વખત અપાતેલી છે. આ મંથાઓ પૈકી મુખ્ય નીચે પ્રમાણે છે:-

૧ નવસારી તાલુકો.

૩ કામરેજ તાલુકો.

૧ શ્રી. વિઠ્ઠલ મંદિર-નવસારી

૬ શ્રી. લાલજી મહારાજ સેંગવા

૨ શ્રી. મુરલીધર મંદિર-વેરમા

૭ શ્રી. લક્ષ્મી નારાયણ કામરેજ

૩ જુમા મસીદ નવસારી

૪ મહુવા તાલુકો.

૪ શ્રી. દાકોર મંદિર-સીસોદરા

૮ શ્રી. રામજી મંદિર-મહુવા

૨ સોનગઢ તાલુકો.

૫ માંગરોળ તાલુકો.

૫ શ્રી. રામજી મંદિર-સોનગઢ

૯ મંજીર વમરાવી

આ સંસ્થાઓના હસ્તેવાળાના નામ મોંઝદક્કા બારખળી ખાતેથી થાયછે અને તેની વિગતવાર વ્યવસ્થા ઉપર દેખરેખ દેવરથાન ખાતેથી ગ્હેછે. હિંદુ ધર્મની સાર્વજનિક સંસ્થાઓ પૈકી ધણીખરી શિવ, વિષ્ણુ પ્રત્યાદી દેવોનાં મંદિરોછે અને મહામદી ધર્મની સંસ્થાઓ પૈકી ધણીખરી મસીદો તથા પીગની દરવાઓછે. ૧૯૦૪-૦૫ સુધી આ સંસ્થાની વ્યવસ્થાઓ ઉપર બારખળી ખાતાની દેખરેખ રહેતી. ૧૮૯૧ મંડે અને સંટલમેન્ટ કમિશનર મહેરજાન ઍલીયટ માહેએ, આ સંસ્થાઓના વહિવટ કળાગઓએ મીલકતની ચાંદીઓ તથા હિસાબ કેવી રીતે તૈયાર કરવા, તેમજ તેની તપાસણી સરકારી અમલદારોએ કેવી રીતે કરવી, એ બદલ નીચમ ક્યાં હતા. તેમાં એવું ઠગવ્યું હતું કે આ સંસ્થાઓના વહિવટ કરનારાઓએ પોતાના ઉત્પન્ન ખર્ચના હિસાબ લખી રાખવા અને ગામખંચ, વહિવટદાર, તથા નાચંચ સુખા આગળ, અધિકાર પરત્વે તપાસણી માટે રજુ કરવા. વળી જે સંસ્થાનું ઉત્પન્ન દર સાત રૂ. ૫૦૦ગુ કગતાં વધારે હોય તેના વહિવટ કરનારાઓએ જમીન, દરદાગીના, કપડાંલતાં વગેરે સ્થાવર જંગમ મિલકતની નોંધો તૈયાર કરી રાખવી. ૧૮૯૫માં જે સંસ્થાઓનો વાર્ષિક ખર્ચ સરકારથી મળતી મદદ કરતાં ત્રણ ગણો અગર તે કરતાં વધારે હોય તે સંસ્થાઓને, ઉપર જણાવેલી શરતમાંથી ખાતલ કરવામાં આવી હતી. વળી જે સંસ્થાની વાર્ષિક ઉપજ રૂ. ૫૦૦ હોય તેમને પણ એ દરજ્જામાંથી ખાતલ કરવામાં આવી. માત્ર તેમને વિઝીટ શુક ગખવા દરાવવામાં આવ્યું હતું. ખંચ દરોગા અને ખીજા અમલદારો તપાસણી કરી, પૂનસેવા બાબત દાખલો આપે તે તીજેરી અમલદાર પાસે રજુ કર્યેથી, જે તે સંસ્થાને નામે ચાલતી રોકડ નિમણોક, તેના હસ્તેદારને અદા કરવામાં આવતી હતી.

આ પ્રમાણે જે સંસ્થાઓને સરકારમાંથી મદદ મળતી હોય તેમની દેખરેખ તથા તપાસણી માટે તજવીજ થઈ હતી. જેમને સરકારમાંથી મદદ મળતી ન હોય એવી એટલે કે ઉપર જણાવેલી ત્રીજા પ્રકારની સંસ્થાઓ ઉપર ગિલકુલ દેખરેખ નહોતી. પરંતુ સાર્વજનિક સંસ્થા સ્થાપન કરનારના હૈદયને અનુસરીને તે ચાહેછે કે નહિ, એ જોવાનું પણ સરકારેનું કર્તવ્ય હોવાથી, ૧૯૦૪-૦૫ માં 'સાર્વજનિક સંસ્થાઓ નિયંધ તથા ધર્મોદ્ધાર સાર્વજનિક મિલકત' બાબતનો નિયંધ (સંવત ૧૯૬૧ નો ૬૬૦ તથા ૮૭૦) તેમજ તે અન્વયે નિયમ પસાર કરવામાં આવ્યા. આ નિયંધ અન્વયે ત્રીજા વિભાગવાળી સંસ્થાઓ સાથે હિત સંબંધ ધરાવનાર સખસો પૈકી એક અગર તે કરતાં વધારે સખસોની અરજ ઉપરથી, અગર તો કોઈ સાર્વજનિક સંસ્થામાં ઘણી ગેરવ્યવસ્થા ચાહેછે એવી પ્રાંતના સુખાની ખાત્રી થયા ઉપરથી, તે સંસ્થા સરકાર દેખરેખ

નીચે લઈ શકાય છે. બીજા વિભાગમાં આવતી એટલે કે સરકારમાંથી જેને રોકડ યા બચતની મદદ મળતી હોય એવી સંસ્થાઓ પૈકી, જે સંસ્થાની ઉપજ દરસાત રૂ. ૨૦૦) થી વધારે હોય, તે સંસ્થાના વલિવટ કરનારે ઉત્પન્ન તથા ખર્ચનું બજેટ રજુ કરી, મંજૂર કરાવી લેવા તેમજ મિત્રકતની નોંધ કરી તે ચોખ્ખું અધિકારી તરફ રજુ કરવા, આર્થિક સંસ્થાના નિયમથી દરેકું છે, તે અન્યથે નવસારી પ્રાંતમાં બજેટ આપવાને પાત્ર એવી સંસ્થાઓ ૧૯૧૮-૧૯ આખરે ૯ હતી. આ પૈકી મુખ્ય નીચે પ્રમાણે છે:-

(૧) નવસારી તાલુકો.

(૨) સોનગઢ તાલુકો.

૧ શ્રી. ચિદ્રાજ મંદિર-નવસારી.

૩ શ્રી રામજી મંદિર-સોનગઢ.

૨ શ્રી. હાકોર મંદિર-સીસોદરા.

પાલ્થ પાલક:—તાની ઉમ્મર, શરીરની અશક્તિ, મનની નગજાઈ વગેરે કારણથી પોતાના શરીર અગર મીઠકતની વ્યવસ્થા કરવાને નાકાયક હોય, તેમના શરીરનું રક્ષણ તથા વ્યવસ્થા તેઓ લાયક થાય ત્યાં સુધી કરવાની સરકારની પ્રગતિ પિતા તરીકે કરતો છે. આ દરમિયાન અદા કરવાનું કામ પહેલાં એક ખાતા તરફ ન હતાં જે ખાતા સાથે પાલ્યોનો સંબંધ હોય તે ખાતા મારફતે થતું હતું, જેમ કે ફોજખાતાનાં તાખાનાં ધરાણાનાં પાલ્યોની મિત્રકતની વ્યવસ્થા ફોજ ખાતેથી, ખાનગી ખાતા સાથે સંબંધ કરતા પાલ્યોની ખાનગી ખાતેથી, આસામદાર વતનદાર વગેરે પાલ્યોની સ્ટેલમેન્ટ ખાતા તરફથી અને ખાખીના રૈયત વર્ગના પાલ્યોની મુફ્કી ખાતેથી, વગેરે આ પ્રમાણે જૂદા જૂદા ખાતા તરફથી કામ થતું હોવાથી ધોરણસર કામ ચાલતું નહિ, તેથી તે મુફ્કીખાતાના એક ભાગ તરીકે રાખી બધા પાલ્યોની વ્યવસ્થા મુફ્કીખાતેથી રહેવા, નામદાર રોમેશચંદ્ર દત્ત એમની સૂચના ઉપરથી હુજુર હુકમ થયો છે, તે પ્રમાણે હવે બધી વ્યવસ્થા મુફ્કીખાતેથી રહેશે. પાલ્થ પાલક નિબંધ સન ૧૮૯૮ માં થયો હતો અને એ નિબંધ અન્યથે નિયમ સન ૧૯૦૬ માં થયો હતો.

નવસારી પ્રાંતમાં સન ૧૯૧૮-૧૯ આખરે પાલ્યોની સંખ્યા ૧૭ હતી, અને તેમની એકંદર મિત્રકત રૂ. ૬૮૩૦૧-૧૧-૯ ની હતી.

પ્રકરણ ૪૪ સુ.

ન્યાય અને પોલીસ.

જુની ન્યાય પદ્ધતિ:—શ્રીમંત પીતાજીરાવ ગાયકવાડની કારકીર્દી સન ૧૭૨૧ માં શરૂ થઈ, ત્યાર પછી લગભગ ૮૦-૮૨ વર્ષ સુધી શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારના મુજકમાં શાંતિ નહોતી. દેશમાં વારંવાર ટંટાફિસાદ, અને તોફાનો થયા કરતાં, તેથી એ સમયમાં દિવાની, ફોજદારી, ન્યાયાધિશીઓની રીતસરની સંસ્થાઓ હતી કે કેમ તે ખાતર હકીકત મળી શકતી નથી. ફૈયાસવામી શ્રીમંત ગોવિંદરાવ મદારાજની કારકીર્દીમાં સન ૧૮૦૨ પછી, દેશમાં કંઈક શાંતિ થવા માંડી તે વખતે આખો મુજક ઇંગ્લેન્ડે અપાતો, અને ઇંગ્લેન્ડમાં જેમને કુમાવીસદારો પણ કહેવામાં આવતા, તે સંપૂર્ણ દિવાની અધિકાર અનાવતા. સંવત ૧૮૭૦ પહેલાના હજુર સોનાના કાગળ પત્રો ઉપરથી જણાય છે કે, તે સમયમાં ચોખ્ખું ખાતરની રકમો સરકારમાં જમા થતી હતી. તે ઉપરથી એમ

માત્રમ પહેલે કે દિવાની કમીનો ન્યાય, ચોથાઈ રકમ લઈ ચોત્રા ઉપર 'કચ્છામાં' આવતો હતો. એ ચોત્રા ઉપરના અમલદારને કોટવાળ અથવા ચોત્રા કામદાર કહેવામાં આવતો. એવા ચોત્રા, વડોદરા શહેર અને મહાલોમાં હતા. સંવત ૧૮૩૦ પહેલાં કોજદારી કામ ચલાવવાની ન્યાયાધીશીઓ સંખ્યા પશુ એમ જણાય છે કે તે વખતના ઈન્તરદાર જે તે મહાલના સ્વતંત્ર માલીક હતા, અને મહાલનો વહિવટ ચલાવવાને તેમને કેટલીક કલમખંદીઓ દરાવી આપવામાં આવતી, તેથી કોજદારી કામો પશુ તેજ ચલાવતા હતા. આ ઈન્તરદારોની સત્તાના સમયમાં લોકને વ્યાજબી ઈનસાફ મળવા માર્ગ નહોતો. તેથી રૈયત ઉપર ઘણો જુલમ થતો, કેમકે ઈન્તરદારો તથા ચોત્રા કામદારો સ્વાર્થપરાયણ હતા, અને ગમે તેમ કરીને લોકોને દંડી પૈઆ કઢાવવા તરફજ તેમની નજર રહેતી. દરેજ વસુલ કરવાના દાવા શિવાય બીજા દાવા કરવાને તથા હલકા એટલે દંડની મળે થઈ શકે એવા ગુન્દા સિવાયના બીજા બારે ગુન્દાને મારે અરજદારને હજુરમાં જવું પડતું. સંવત ૧૮૫૮ થી ૧૮૭૫ સુધીમાં વડોદરા રાજ્યનો કારબાર કમીશનના હાથમાં હતો અને તેમાં પ્રમુખ રેસિડન્ટ હતા. તે સમયમાં પશુ ન્યાય સંખ્યા નવીન સંખ્યા સ્થાપવા કંઈ તજવીજ ન થતાં જુની રીત પ્રમાણે પંચાયતથી ગુન્દાના નિકાલ થતા, પરંતુ પાછળથી બીજા રેસિડન્ટ આવ્યા તેમને ન્યાય કરવાની આ રીત બરોબર લાગી નહિ, તેથી સ્પષ્ટ અધિકાર આપી એક ન્યાયાધીશી સ્થાપન કરવાની તેમણે ઈચ્છા દર્શાવી અને ઠરાવું કે એ ન્યાયાધીશીના ફેમલા ક્ષેત્રી થવા બેઠાએ કે જેથી ચાલેલા કામનો રીતસર દાખલો રહે અને ઉપરી અમલદાર તે બોર્ડ ઈન્સાફ આપવામાં ચૂક થઈ હોય તો સુધારી શકે. આ કારણથી સંવત ૧૮૭૦ની સાલમાં, ન્યાય કચેરી સંખ્યા પહેલ-વહેલી ગોઠવણ થઈ ત્યારે, ન્યાયખાતા સંખ્યા કલમખંદીઓ પસાર કરવામાં આવી, અને ન્યાયની કચેરીઓ સ્થાપન કરવામાં આવી. આ કચેરીને “ ન્યાયાધીશી ” એવું નામ આપવામાં આવ્યું હતું. એ ન્યાયાધીશીને શરૂઆતમાં દિવાની તથા કોજદારી કામો ચલાવવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો હતો. સંવત ૧૮૮૬ની સાલમાં ન્યાયાધીશીમાં જે રીતથી કામ ચાલતું હતું તે બંધ કરી તે વખતના દિવાન વેણીરામભાઈ, બાઈ પુરાણિક શિરસેદારની મદદથી એ કામ કરતા હતા, પણ વેણીરામભાઈ પામેથી દિવાનગીરી ગયા પછી ફરીથી ન્યાયાધીશીની સ્થાપના થઈ તેમાં સાસ્ત્રી અને કાજની મદદથી કામ ચાલવા લાગ્યું. આ ન્યાયાધીશીને “હજુર ન્યાયાધીશી” અથવા “અવવ” એટલે પહેલી ન્યાયાધીશી એવું નામ પણ આપવામાં આવ્યું હતું. આ ન્યાયાધીશી સંવત ૧૯૩૧ આખર સુધી કાયમ હતી એમ જણાય છે. વડોદરા શહેરમાં “ દેવધર ન્યાયાધીશી ” એ નામની ન્યાયાધીશી સંવત ૧૮૯૭ની સાલમાં સ્થાપવામાં આવી હતી. તેને “ બીજી ન્યાયાધીશી ” કહેતા. એમાં જે ન્યાયાધિગોની નિમણૂક હતી. “ અવવ ન્યાયાધીશીના ” દરાવ ઉપર વિવાદ સાંભળવાનો એ ન્યાયાધીશીને અધિકાર હતો. વગુતઃ મહારાજને આગળ એ વિવાદ મંબળાતો અને તેનો ચુકાદો નજરાણે લખને નજરાણે આપનારના લાભમાં થતો હતો. પદ્ધતિનર ન્યાય આપવાની શરૂઆત શ્રીમંત ખંડેરાવ મહારાજના વખતમાં થઈ.

તેમનો વખતમાં સંવત ૧૯૨૬ માં દિવાની નિબંધ પમાર થયો, તેમાં વડોદરા

શહેર માટે પહેલી ન્યાયાધીશી, બીજી ન્યાયાધીશી અને ત્રીજી ન્યાયાધીશી એમ ત્રણ ન્યાયાધીશીઓ સ્થાપન કરવામાં આવી. પહેલી ન્યાયાધીશી આગળ સ્થાવર જંગમ સંબંધી ગમે તેટલી રકમની ફરીયાદ ચાલતી. બીજી ન્યાયાધીશી આગળ એવા દસ દળદર રૂપિયા સુધીના દાવાની ફરીયાદ ચાલતી, અને ત્રીજી ન્યાયાધીશી આગળ પાંચ દળદર સુધીના દાવાની ફરીયાદ ચાલતી. સંવત ૧૯૨૭ ૨૮ ની સાલમાં શ્રી કૈલાસવાસી મહારાવ મહારાજની કારકીર્દીમાં વરિષ્ઠ કોર્ટની સ્થાપના થઈ, તેમાં એક સ્વતંત્ર ન્યાયાધીશની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી. મહાલોની રાયતને સંવત ૧૮૯૦ સુધી વડોદરા શહેરમાં દાવા કરવા આવવું પડ્યું. તે અડચણ દૂર કરવા એ સાલમાં વહીવટદાર, કુમાવિસદારને દિવાની ક્ષેત્રેણીની ફરીઆદો મહાલમાં ને મહાલમાં શ્રેવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો હતો, અને સંવત ૧૯૨૪ ની સાલમાં નવસારી પ્રાંત, ઉત્તર પ્રાંત તથા પશ્ચિમ પ્રાંતના સુગા તથા વહિવટદારો અને મહાલકારીઓને દિવાની અધિકાર આપવામાં આવ્યો હતો. સંવત ૧૯૨૬ માં દિવાની નિબંધ પસાર કરવામાં આવ્યો તેમાં પશુવહિવટદાર તથા મહાલકારીઓની કચેરીઓને ન્યાયાધીશીઓ ગણવામાં આવી હતી. સંવત ૧૯૧૭ ના કાગણુ વધી ૯ ના રોજ કે. ખડેરાવ મહારાજે એક કલમખંદી કરી ફોજદારી ખાતાની સ્થાપના કરી, અને તેજ મિતીના રોજ ફોજદારી નિબંધ ૧ તથા ૨ પસાર થયા. એ ઉપરથી ફોજદારી ખાતાની રચના નીચે પ્રમાણે કરવામાં આવી હતી:—

(૧) “ફોજદારી ખાતાના મુખ્ય અધિકારી” એ નામથી એક મુખ્ય અમલદારની નિમણૂક કરવામાં આવી, અને તેના હાથ તળે વડોદરા શહેરમાં ૬ ચલુત્રા કામદાર નિમવામાં આવ્યા, અને મહાલોમાં વહિવટદાર અને તેમના હાથ નીચેના કારકુનોને ફોજદારી કામ કરવાનું સોંપવામાં આવ્યું.

(૨) થાણુદારને ફોજદારી દલકા ગુન્દા ચુકવવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો.

(૩) પટેલને દલકા મારામારી, માળામાળી, વગેરેના કામમાં ફોજદારી કામ ચલાવવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો.

(૪) જમીનદાર તથા કુમાવદારને સનદ આપી તેઓને તેમના તાબાના ગામને ખંદોળસ્ત રાખી ફોજદારી દલકા ગુન્દાની ચોક્કસ કરવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો.

આ પછી સં. ૧૯૧૯ની સાલમાં કાગણુ સુરી ૧ના રોજ ફોજદારી નિબંધ ૩નો પમાર થયો તે ઉપરથી ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ અને પશ્ચિમ એ ચારે પ્રાંતમાં ફોજદારી ખાતામાં કામદારોની નિમણૂકો કરીને તેમને “સર ફોજદાર” એવા હોદ્દા આપવામાં આવ્યા. હજુર ફોજદારી સ્થાપન થવાથી “ન્યાયાધીશી” કોર્ટનો ફોજદારી અધિકાર નીટળી ગયો અને ફ્રનરા વહિવટ આ વખતથી અંધ પડ્યો. સંવત ૧૯૨૮ ની સાલમાં વડોદરા તળમાં તથા પ્રાંતોમાં ફોજદારી ન્યાયાધીશીઓ કેટલી રાખવી તથા તેમને કેવા અધિકાર આપવા એ બાબત નિયમ ઠરાવવામાં આવ્યા હતા. એ નિયમ ઉપરથી જણાય છે કે વહિવટદાર, ફોજદાર, થાણુદાર તથા ચોલીસ પટેલને ફોજદારી કમિશ્ન કરવાનો અધિકાર હતો. મરદાંગ, માનકરી વગેરે મોટા લોકો ઉપર ફોજદારી કમિશ્ન દાખલ કરવાને કોર્ટ પણ કોર્ટ પ્રથમ નહોતી, તેથી તેવી ફરીઆદ મરદાંગ

હજુર કરવી પડતા. પરંતુ સંવત ૧૯૧૯ પછી એવી ફરિયાદો સેનાપતિ ખાતામાં થવા માંડી, અને તેના ઉપર હજુરમાં વિવાદ કરવાનું હતું. પાગા અને સીગંદી સીલેદાર વગેરે લોકોએ રૈયતનો ગુન્હો ક્યાં હોય તો તે ગાયત તેના ઉપરી તરફ ફરીઆદ થતી, અને તે લોકો અંદર અંદર ગુન્હો કરે તો તેનો ઇન્સાફ પણ તેમના ઉપરી અધિકારી પાસે થતો. એ પ્રમાણે સંવત ૧૮૭૦ થી ૧૯૩૧ એટલે સુધી ૧૮૭૫ સુધી ન્યાયસંજ્ઞાથી અવરથા હતી.

નવીન કાયદીદર્શિમાં ન્યાય પદ્ધતિ:—ન્યાયની કચેરીઓનું સુધરેલી દબ પ્રમાણેનું હાલનું બંધારણ શ્રોમંત સરકાર સચાઇરાવ મદારાજ ગાયકવાડ ઈ, સ. ૧૮૭૫ માં ગાદીએ બેઠા ત્યાર પછી થયું. તેમાં વહિવટદારો પાસેથી દિવાની અધિકાર લઇ લેવામાં આવ્યા, અને ન્યાયખાતાની દેખરેખ નીચે ૫ પ્રાંત ન્યાયાધીશીઓ અને ૧૬ મહાલ ન્યાયાધીશીઓ મળી, ૨૧ સ્વતંત્ર ન્યાયાધીશીઓ સ્થાપન કરવામાં આવી. ન્યાય કામેનો બોલો વધારે જણાવે ત્યાં ત્યાં જોડીદાર તથા મદદ ન્યાયાધીશ નીમવાની પણ યોજના થઇ. તેમજ સરદાર દરકદાર લોકો માટે “સરદાર ન્યાયાધીશી” સ્થાપવામાં આવી. ફોજદારી કામો માટે પ્રાંત ન્યાયાધીશ અને સીટી જજ એમને સેશન કોર્ટનો હોદ્દો આપવામાં આવ્યો. આમ થવાથી પ્રથમ સુખા તરફ કામ કમિટ થઇ, પછી મેશન કોર્ટમાં જતું હતું. પાછળથી એ વહિવટ બંધ થઇ ચારોચાર સેશન કોર્ટમાં જતું હતું. નાયબ સુખાને પહેલા વર્ગનો, વહીવટદારને બીજા વર્ગનો અને અવલકારકુન મહાલ કરીને, ત્રીજા વર્ગનો ફોજદારી અધિકાર આપી, પહેલા, બીજા અને ત્રીજા વર્ગની ન્યાયાધીશીઓ સ્થાપન કરવામાં આવી. એ સિવાય શહેરમાં એક પહેલા વર્ગની ને એક બીજા વર્ગની ફોજદારી ન્યાયાધીશી સ્થાપવામાં આવી. આ વ્યવસ્થાથી લોકોને ન્યાય પોતાના ઘરને આંગણે અને જસદી મળવા લાગ્યો, તેમ ખર્ચનો પણ અચાવ થયો. સન ૧૮૮૧ થી ૧૮૮૬ દરમિયાન ન્યાય જરૂર જણાઇ ત્યાં નવીન ફોજદારી અગર દિવાની કોર્ટ સ્થાપવામાં આવી, તેમજ લોકોની સગવડ સાચવવા માટે કેઇટર કારણોને સીધી કોર્ટની હકુમતના પ્રદેશની સીમામાં વધપટ કરવામાં આવી. ત્યાર પછી કારોચારી અને ન્યાય ખાતાં જૂઠાં પાડવાના હેતુથી સને ૧૮૯૦ ની સાતમાં ચોરંદા, પાદરા, ડોહાઈ, સીનોર, કલોલ, મહેસાણા, સાવલી, બીલીગોરા, નવસારી, સોજીયા અને પેટલાદમાં રપેશીયલ મેજસ્ટ્રેટ કોર્ટો ઉઘાડવામાં આવી, અને દહેગામ, કામરેજ અને ઓખામંડળ મુનસફને તેમની દિવાની હકુમતના પ્રદેશમાં ફોજદારી અધિકાર આપવામાં આવ્યો. છ મહિનાનો અનુભવ જોયા પછી હજુર હકુમ અન્વયે જે જગ્યાએ મુકદ્દી અમલદારને ઓછું કામ હોય, અને અમલદાર લાયક હોય, તે જગ્યાએ રપેશીયલ કોર્ટ બંધ કરવામાં આવી, અને વળી એમ પણ કરવામાં આવ્યું કે જે મુનસફને કામ ઓછું હોય તેની પાસેથી ફોજદારી કામ પણ લેવું. વળી ન્યાય મુનસફ અગર વહીવટદાર પાસેથી ફોજદારી કામ લેવાનું અનુકૂળ ન હોય ત્યાં નવીન રપેશીયલ કોર્ટ પણ ઉઘાડવામાં આવી. ત્યાર પછી વળી કેટલોક ફેરફાર કરી છેવટે વરિષ્ઠ કોર્ટના નિવેદન ઉપર હજુર હકુમ નં. ૫૧ તા. ૩-૨-૧૮૯૨ નો થયો, તેમાં એવું ફરમાન થયું કે ન્યાય બની શકે ત્યાં તાલુકાના મુનસફ પાસેથી તાલુકાનું ફોજદારી-કામ લેવું અને ના અને ત્યાં ખામ ગોઠવણ કરવી.

વરિષ્ઠ કોર્ટ પોતાની જાગ્યાદારી ઉપર મુનસફાને નવીન અધિકાર આપવા અથવા લાયક હોય તેમને વધારી આપવા, અને મુન્સી અમલદારોને ફોજદારી કામોનો અનુભવ હોય એ માટે યોગ્ય તબવીબ કરવી, તથા જનતા સુધી ફરતો માંજસ્ટ્રેટો સંખ્યામાં નહિ પણ કોર્ટોની સમગ્ર જોડને કામનો અદોગસ્ત કરવો. આ પ્રમાણે હુકમ થવાથી વરિષ્ઠ કોર્ટ યોગ્ય ફેરફાર કરી કોર્ટોની નવી રચના તથા હકુમત આપત વટહુકમ નં. ૨૩ સને ૧૮૯૧-૯૨ નો આજ્ઞાપત્રિકામાં પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો. સને ૧૮૯૨-૯૩ માં મી. જે. આર. નેક્કરને સ્પેસીયલ જ્યુડીશીયલ કમિશનર તરિકે નીમવામાં આવ્યા હતા. તેમણે ન્યાય-ખાતાના અધારણમાં કરવા જોઇતા ફેરફાર સંબંધી ફરેસાં નિવેદન ઉપરથી હુકમ હુકમ થયા કે,

(૧) ખની શકે ત્યાં સુધી દરેક મદાત્તે એક મુનસફ માંજસ્ટ્રેટ નીમવો.

(૨) આ મુનસફ માંજસ્ટ્રેટની કોર્ટ એક નક્કી કરેલે ફેકાણે રહેવી જોઇએ.

(૩) આ કોર્ટ એવે ફેકાણે રહેવી જોઇએ કે તે હકુમત નીચે રહેનાર કોર્ટોને જેમ અને તેમ નજીક પડે.

(૪) દરેક મુનસફ માંજસ્ટ્રેટ હુશીઆરી અને ખંનથી કરી શકે તે કરતાં વધારે કામ તેને હોય જોઇએ નહિ.

આ ઉપરથી ન્યાયખાતાના અધારણમાં કેટલોક ફેરફાર થયા હતા. આ પ્રમાણે ૧૯૦૪-૦૫ માં હુકમ હુકમથી ન્યાય અને કારોઆરી ખાતાં તદ્દન જુદાં પડી ગયાં અને કોર્ટોને ન્યાય જમદી, સોધા, અને નિર્મળ મળવાની વ્યવસ્થા થઈ.

ન્યાયાધીશીઓ:—સને ૧૮૯૫માં નવીન રાજકારભાર શરૂ થયો ત્યારે રાજ્ય સુર દી. માધવરાયની કારકર્દીમાં વહીવટદારો પાસેથી અધિકારો લઇ નવસારી પ્રાંતમાં નીચે પ્રમાણે ચાર ન્યાયાધીશીઓ સ્થાપવામાં આવી હતી.

(૧) નવસારી પ્રાંત ન્યાયાધીશી.

(૨) નવસારી મદાત્ત ન્યાયાધીશી.

(૩) કડોર મદાત્ત ન્યાયાધીશી.

(૪) ચારા મદાત્ત ન્યાયાધીશી.

આમાં નવસારી પ્રાંત ન્યાયાધીશીને ફક્ત નિવાસ સાંભળવાનો અધિકાર હતો. સને ૧૮૯૦-૯૧માં નવસારી મદાત્ત ન્યાયાધીશી, વધારે કામ ન હોવાથી કમી કરી, તેની હકુમતમાં આવતાં કામો નવસારી પ્રાંત ન્યાયાધીશીએ ગંધારવાનું કયું. ત્યાર બાદ સ્પેસીયલ જ્યુડીશીયલ કમિશનર મી. જે. આર. નેક્કરના રિપોર્ટ ઉપરથી સને ૧૮૯૪ માં એમ હુકમ કે નવસારીમાં દિવાની દાવાનો નિકાલ કરી શકે એવા પેઢેલા વગરનો ફોજદારી ન્યાયાધીશ રાખવો અને તેણે પ્રાંત ન્યાયાધીશી મોકલે તે દિવાની દાવાને ગંધારવા. આ પ્રમાણે સને ૧૮૯૧-૯૨ સુધી આવ્યું. સને ૧૮૯૧-૯૨માં ફરીથી નવસારી પ્રાંત ન્યાયાધીશીમાંથી દિવાની કામ નીકળી ગયું, અને નવસારીમાં સ્વતંત્ર મદાત્ત ન્યાયાધીશી થયું. તાત્કાલી વેરેગંજીમાં નવસારી મદાત્ત ન્યાયાધીશીને નવસારી, ગંધારવા અને મુલસાળા, ચારા મદાત્ત ન્યાયાધીશીને સોનગઢ, ચારા, મુલસાળા, વાલપુર અને સાલોર, અને કડોર મદાત્ત ન્યાયાધીશીને કામરેજ, વેળાછાં અને વોંકળ મદાત્તનાં દિવાની

દાવા ચૂકવવાનો અધિકાર હતો. આ વ્યવસ્થા કંઈ કંઈ ફેરફાર સાથે સને ૧૯૧૯ સુધી કાયમ રહી. સને ૧૯૧૯માં, પચસાણા મહાત્ત ન્યાયાધીશી નવી નીકળી એટલે હવે નવસારી, પચસાણા, કડોર અને વ્યારા એ પ્રમાણે ૪ ન્યાયાધીશીઓ નવસારી પ્રાંતમાં ચઢે. એના અધિકારની સ્થળ, સીમા નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) નવસારી મહાત્ત ન્યાયાધીશીના તાગામાં, નવસારી ને ગણદેવી તાલુકા ઉપરાંત મહુવા તાલુકાના અનાવત ટપ્પાનાં ૧૧ ગામ.

(૨) પચસાણા મહાત્ત ન્યાયાધીશીના તાગામાં, પચસાણા અને મહુવા તાલુકા પૈકી અનાવત ટપ્પા સિવાયનો બાકીનો ભાગ.

(૩) કડોર મહાત્ત ન્યાયાધીશીના તાગામાં, કામરેજ અને માંગરોળ તાલુકા.

(૪) વ્યારા મહાત્ત ન્યાયાધીશીના તાગામાં, સોનગઢ, વ્યારા ને સાંઢેર તાલુકા.

ટીપ્પ:—પચાવીસામાં ત્રણ દિવસ નવસારી મહાત્ત શે. ન્યાયાધીશે ગણદેવી મહાત્તનું બીજા અને ત્રીજા વર્ગનું ફોજદારી કામ ગણદેવી જઈને, વ્યારા મહાત્ત શે. ન્યાયાધીશે સોનગઢનું કામ સોનગઢ જઈને, કડોર મહાત્ત ન્યાયાધીશે માંગરોળનું કામ માંગરોળ જઈને, અને સાંઢેરનું ત્રીજા વર્ગનું કામ હંમેશાં સાંઢેર થાણુદારેજ કરવા હરેલું છે.

દિવાની અધિકાર:—મહાત્ત ન્યાયાધીશીઓને પ્રથમ રૂ. ૩૦૦૦) સુધીના દાવા ચૂકવવાનો અધિકાર હતો તે વધારીને ૧૮૯૧માં રૂ. ૫૦૦૦) થી ૬૦૦૦) સુધીના દાવા ચૂકવવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો હતો. વળી ૧૮૯૬માં પાછો રૂ. ૭૦૦૦ સુધીનો અધિકાર આપ્યો ને પ્રછી ૧૯૦૧માં રૂ. ૧૦૦૦૦) સુધીના દાવા ચૂકવવાનો અધિકાર મળ્યો, જે હજુ સુધી કાયમ છે. નાયા પ્રાંત ન્યાયાધીશીને રૂ. ૧૦૦૦૦) સુધીના દાવા ચૂકવવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો ને હાલ તે ગમે તેટલી રકમના દાવા સાંભળી શકે છે. પ્રાંત ન્યાયાધીશીને રૂ. ૫૦૦) સુધીના નાના દાવા સાંભળવાનો અધિકાર છે. મહાત્ત ન્યાયાધીશીને અધિકાર મળ્યો હોય તો એકલાને રૂ. ૧૦૦) સુધીના અને ન્યુગઢમાં રૂ. ૩૦૦ સુધીના નાના દાવા ચૂકવવાનો અધિકાર છે.

ફોજદારી અધિકાર:—સને ૧૮૭૫ માં નવીન કારકીર્દી શરૂ થઈ તે વખતે હાલની માફક સ્વતંત્ર ફોજદારી કોર્ટો નહોતી, પણ વિભાગના નાયા સુઆને પહેલા વર્ગનો, વહીવટદારને બીજા વર્ગનો અને અવક કારકુન તથા મહાત્તકારીને ત્રીજા વર્ગનો અધિકાર હતો. તેઓ પોતાની હકુમતની સ્થળ સીમામાં અધિકાર ચલાવતા. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે રાજ્ય સત્તા પોતાના હાથમાં લીધા પછી કારોવારી કામ અને ફોજદારી કામ એમ બેમ બેમ જુદું પાડવાની તેમની ઇચ્છા થઈ, તેથી જ્યાં જ્યાં શકે ત્યાં સ્પેશીઅલ માજિસ્ટ્રેટની કોર્ટો ઉઘાડવામાં આવી, અને જ્યાં શક્ય હોય ત્યાં મહાત્ત ન્યાયાધીશીને ફોજદારી અધિકાર આપવામાં આવતા. આ ધોરણે ૧૮૮૫-૮૭માં કડોર અને વ્યારા સુત્રસૂત્ર બીજા વર્ગના ફોજદારી અધિકારો આપવામાં આવ્યા હતા, અને ૧૮૯૦-૯૧માં નવસારી અને ગિરીમોરામાં સ્પેશીઅલ માજિસ્ટ્રેટ વર્ગની કોર્ટો ઉઘાડવામાં આવી, ત્રીજી તે પ્રછી બીજીમોરાની કોર્ટ બંધ કરવામાં આવી હતી. સને ૧૮૯૨-૯૩માં સોનગઢ તથા માંગરોળમાં સ્પેશીઅલ માજિસ્ટ્રેટ વર્ગ ૨ એમણે જઈને

કામ કરવાનું હતું. સને ૧૮૯૩-૯૪માં વાજપુર પેટામહાલમાં ત્રીજા વર્ગનો અધિકાર વધારી આખી ત્રીજા વર્ગનાં કામે ત્યાંજ ચલાવવાનું હરાવ્યું. ત્યારબાદ તા. ૨૩-૨ ૯૨ નાં રોજ પ્રસિદ્ધ થયેલા નં. ૨૨ના જાહેરનામાથી નવસારીમાં સ્પેશીઅલ માશ્વરેટ વર્ગ ૧ની નવી કોર્ટ ઉધાગવામાં આવી, અને તેણે નવસારી, ગણદેવી અને પલસાણા તાલુકાનાં ફોજદારી કામે ચલાવવાનું હરાવ્યું. તેમાં એવું હરાવ્યું હતું કે નવસારી તાલુકાનાં તમામ ફોજદારી કામ તથા ગણદેવી અને પલસાણા તાલુકાનાં પહેલા વર્ગના અધિકારનાં કામ નવસારીમાં, અને ગણદેવી તથા પલસાણા તાલુકાનાં બીજાં અને ત્રીજા વર્ગનાં, ગણદેવી તથા પલસાણા અનુક્રમે જામને, એ સ્પેશીઅલ માશ્વરેટ ચલાવવાં. કોર અને વ્યારા મુનસફને પહેલા વર્ગના ફોજદારી અધિકાર આપવામાં આવ્યા, તેમાં એવું હરાવ્યું હતું કે કોર, કામરેજ અને વેળાછા તાલુકાનાં સર્વ પ્રકારનાં ફોજદારી કામે, કોર મુનસફ સ્પેશીઅલ માશ્વરેટ કોરમાં, વ્યારા, મહુવા અને સોનમઠ તાલુકાનાં તમામ ફોજદારી કામ વ્યારા મુનસફ માશ્વરેટ વ્યારામાં, અને વાંકળનાં કામ મહાલકારી માશ્વરેટ ચલાવવાં. મુઝકી અમલદારોનું ફોજદારી કામ કરવાનું જ્ઞાન તાજું રહે તેટલા માટે સને ૧૮૯૨માં એવો હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો કે પહેલા વર્ગનાં અધિકારનાં ૫ અને બીજા વર્ગના અધિકારના ૫ મળી ૧૦ કામ દર સાલ વિભાગ ફોજદારી ન્યાયાધીશ તરફ મોકલવાં. સને ૧૮૯૫-૯૬માં એવો હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો કે મુનસફ માશ્વરેટોએ પોતાની ફાઇલ ઉપરનાં કામે પૈકી ૧૦ ટકા વહિવટદારો તરફ મોકલ ચલા મોકલવાં. ત્યાર પછી વળી એવો હુકમ થયો હતો કે મુનસફ માશ્વરેટોએ ૨૫ ટકા ફોજદારી કામે નાબળ મુઝા, વહીવટદાર, અને અવલ-કારકુન એમના તરફ એકંદર મોકલવાં, પરંતુ હાલમાં બારેક વર્ષથી એવી રીતે કામે મોકલવાનું ધોરણ બંધ કરવામાં આવ્યું છે. સને ૧૯૦૬ની સાલમાં આખા રાજ્યની કોર્ટોની હકુમત નવેસરથી નક્કી કરવામાં આવી, અને તે બદલ વરિઠ્ટ ન્યાયાધીશીથી જાહેરાત નં. ૨૨ તા. ૧૮-૪-૦૬ ની કાદવામાં આવી હતી. પછી સને ૧૯૧૧માં હકુમતમાં પાછો કેટલોક ફેરફાર કરવામાં આવ્યો, અને પછી પાછો વરિઠ્ટ ન્યાયાધીશીની જાહેરાત નં. ૮૫ સને ૧૮-૧૯ અન્વયે કોર્ટોની હકુમતમાં કેટલોક ફેરફાર કરવામાં આવ્યો હતો.

પ્રકરણ ૪૫ મું.

પોલીસ અને તુરંગ.

પૂર્વ વ્યવસ્થા: -વડોદરા રાજ્યની પોલીસના ઇતિહાસના મુખ્ય ચાર ભાગ નીચે પ્રમાણે યદ્ય શેઃ-(૧) ૧૮૬૦-૬૧ (સંવત ૧૯૧૭) પહેલાંનો વખત, (૨) ૧૮૬૦-૬૧ થી ૧૮૭૦-૭૧ (સંવત ૧૯૧૭ થી ૧૯૨૭), (૩) ૧૮૭૦ થી ૧૮૭૧ થી નવી કાર-કીર્તી મુધોનો સમય, અને (૪) નવી કારકીર્તી. આ પૈકી પહેલા સમયમાં ઈંગ્લેન્ડ વહિવટ ચાલતો. ઈંગ્લેન્ડદારે ફોજદારી તથા પોલીસ હકુમત બોગવતા. દરેક મામે વર્તણૂકો આ (૨મા) રાખવામાં આવતા. તેઓ મુખીના તાબામાં રહી પોલીસ સંબંધી કામ કરતા. તેઓ મામની મહીસદામની માટે તેમજ ધોસી રસ્તે જનાર મુમારોની મહીમદામની

માટે પણ જવાબદાર ગણાતા. કેટલાંક ગામોના સમુદાય માટે ચાણુદાર રાખવામાં આવતા. તેમના તાબામાં મુખીઓ કામ કરતા. ચાણુદારનું મુખ્ય કામ પોલીસ અને ફોજદારી. ન્યાયાધીશને લાગતું હતું. તે ગુન્હાની તપાસ કરતો એટલું જ નહિ પણ પોતાના અધિકારમાં આવે એવા ગુન્હાનાં કામ ચલાવી શિક્ષા કરતો અને અધિકાર બદારના ગુન્હા વહિવટદાર તરફ મોકલી આપતો. ચાણુદાર અને વહિવટદારના અધિકાર, હજારોની અગર ધનના પટાથી નિમોણુ થતા, પણ વારતવિક રીતે તેઓ ફોજદારી કામમાં અધિકાર ઉપરાંત સત્તા વાપરતા. ખીજા સમયમાં એટલે સને ૧૮૬૦ માં થી ખંડેરાવ મહારાજે હજુર ફોજદારી ખાતું સ્થાપન કર્યું. મહાસના વહિવટદારના અધિકાર ઉપરાંતના ગુન્હાની ચોક્કસી વડોદરામાં આ ખાતું કરતું. ખુન અને એવા મદત્તના ગુન્હાની ચોક્કસી હજુર ફોજદારી ખાતું કરતું, પણ છેવટનો હુકમ, દિવાન અગર ખુદ મહારાજ કરતા. હજુર ફોજદારીથી પોલિસ પટેલ સુધીના બધા અમલદારો પોલીસ તથા ફોજદારી બન્ને અધિકાર વાપરતા. તેઓ ગુન્હેગારોને શિક્ષા કરતા, એટલું જ નહિ પણ પગલાં કાઢતા, અને ગુન્હેગાર તથા પૂરાવાનો તપાસ પણ કરતા. આ સમયમાં એક ફેરફાર એ થયો કે વહિવટદારના હાથ નીચે ફોજદાર અથવા ફોજદારી અવસરકારકુન નીમવામાં આવ્યા. તે વખતના વહિવટદારોના હાથ નીચે ફોજદારી અવસરકારકુન, મુસફી અવસરકારકુન, દિવાની અવસરકારકુન અને સેનાપતિ અવસરકારકુન એ પ્રમાણે ચાર અવસરકારકુનો હતા. દરેક અવસરકારકુનો પાસે જૂદાં જૂદાં ખાતાનું કામ રહેતું. જે ખાતાનું કામ કરવા અવસરકારકુન નિમ્મે હોય તે ખાતા તરફથી તેની નિમણૂક થતી. ફોજદારી અવસરકારકુનની નિમણૂક હજુર ફોજદારી ખાતા તરફથી થતી. તેનું મુખ્ય કામ ગુન્હાની ચોક્કસી કરવાનું અને કાગળો તૈયાર કરી હજુર ફોજદારીમાં મોકલવાનું હતું. આવી રીતે તૈયાર કરેલાં કેટલાંક કામોમાં વહિવટદારની સહી થતી પણ જ્યાં તેનો મત, વહિવટદારથી જૂદો પડતો ત્યાં અવસરકારકુન જૂદો રિપોર્ટ પણ કરી શકતો. પોલીસ અને ફોજદારી અધિકારીઓમાં સૌથી હલકા દરજ્જાના, એટલે મુખી અગર, પોલીસ પટેલનો અધિકાર, સવા રૂ. ૬૦ કરવાનો અને ચોવીસ કલાક સુધી કેદ કરવાનો હતો. મુખીથી ઉપરના દરજ્જાના અમલદાર ચાણુદાર કે જેના તાબામાં કેટલાંક ગામોનો સમુદાય રહેતો તે પાંચ અને કેટલેક પ્રસંગે દસ રૂપિયા સુધી દંડ અને આઠ દિવસની કેદની શિક્ષા કરી શકતો. ચાણુદારથી ઉપરના દરજ્જાના અમલદાર વહિવટદાર ગણાતો અને તેનો અધિકાર સો રૂપિયા સુધી દંડ અને ત્રણ માસ સુધી કેદ કરવા જેટલો હતો. જે કામમાં પોતાના અધિકાર ઉપરાંત પણ માસની કેદ અને ૫૦ રૂ. દંડ કરતાં વધારે થઈ શકે એમ હોય તે કામમાં વહિવટદાર ગુન્હાની તપાસ કરી કાગળો સર ફોજદાર તરફ મોકલતા. સર ફોજદારોને શિક્ષાનો કેંઈ અધિકાર નહોતો પણ પોતાના અભિપ્રાય સાથે તેઓ કામ હજુર ફોજદારીમાં મોકલી આપતા. હજુર ફોજદારી આગળ હાજર થવાની ફરજમાંથી, દૂર પડ્યાનાં લોકોને મદદ કરવાને, સર ફોજદારની નિમણૂક કરવામાં આવતી. હજુર ફોજદારીનો અધિકાર એક વર્ષની કેદ, અને રૂ. ૧૦૦) રૂ. ૬૦ સુધી હતો. પોતાના અધિકારનાં કામમાં હજુર ફોજદારી છેવટ હુકમ કરી શકતી. પણ વારતવિક રીતે અધિકાર બદારનાં કામમાં દિવાનને કાને હપ્તકત નાખી, હુકમ

દેવાનું પરિણામ એ થતું કે, અધિકાર બદલના કામમાં પણ, દિવાનના નામથી હજુર ફૈજદારી શિક્ષા કરતી. હજુર ફૈજદારી ઉપર અખીર દિવાનને ચતી, ધર્મરા વલિવટ શ્રી. ખડેરાવ મદારાનએ કાઢી નાખ્યો હતો તે સન ૧૮૭૦ થી ૭૫ સુધીના ત્રીજા સમયમાં પાછો દાખલ થયો. તેથી પોલીસ અને ફૈજદારી સંબંધી પણ ૧૮૩૦ માં પહેલાં જે વ્યવસ્થા હતી, તે પાછી ફરી શરૂ થઈ. પરંતુ શ્રી મદદારાવ મદારાનની કારકીર્દી પૂરી થવાના અરસામાં કેટલાક ફેરફાર કરવામાં આવ્યા, તેની રૂએ ફૈજદારી ન્યાયાધીશની ફરજ હાવી, મહાત્મના મહત્વ પ્રમાણે તેમને અધિકાર આપવામાં આવ્યા. તેમાં વલિવટદારને છ માસની કેદ અને રૂ. ૧૦૦) દંડની શિક્ષા કરવાનો અધિકાર મળ્યો. એથી એટલે સન ૧૮૭૫ ૮૫ ના સમયમાં આધુનિક સુધારા દાખલ થઈ પોલીસ અને ફૈજદારી વ્યવસ્થા જૂદી પાડવામાં આવી. દરેક પ્રાંતમાં પોલીસ કામ માટે પોલીસ નાયબ મુખ્યા, વિભાગ માટે સર ફૈજદારો, તાલુકા માટે સર ફૈજદારો અને ટાપા અમર થાણા માટે નાયબ ફૈજદારો નિમવામાં આવ્યા અને કેટલેક કેટલે પોલીસ સિપાઈ તરીકે સીયાદીના લોકો કામ કરતા હતા, તેમને જદલે રીતસર-ફૈસી પોલીસ નિમવામાં આવી.

જુની વ્યવસ્થા:—સંવત ૧૯૧૪ (સને ૧૮૫૭ પં)માં કેદીઓને રાખવા માટે વડોદરા શહેરમાં ચોતંગ અને મહાલોમાં નાની તુરંગ હતી. ચોતરા તથા તુરંગોની સ્થિતિ પહેલાં હાલના જેની સારી નહોતી. તેમાં સ્વચ્છતા માટે કંઈ તજવીજ રહેતી નહિ. તેમ કેદીના ખોરાક, અનુશાસન વગેરે માટે પણ કંઈ સંતોષકારક વ્યવસ્થા ન હતી. ફક્કા અને બારે મુન્દા કરનાર તેમ દિવાની અને રાજકીય કેદીઓ એ બંધાને ભેગા પૂરવામાં આવતા. કેદીઓને બારે બેડીઓ, લકા વગેરે ધાતુવામાં આવતા. અને કેટલીક વખતે તો દોરની પેટે એક સાંકળે થણા કેદીઓને આંધી મુકવામાં આવતા. કેદીઓ પાસે વ્યવસ્થિત રીતે મજુરી કરાવવાને કંઈ સવડ ન હતી. તેમને ખોરાક, માટે ખર્ચ થાય તે કેદીઓની મીઠકતમાંથી અમર તેમજ મગાવવાના પાસેથી વધુ કરવામાં આવતું.

નવી વ્યવસ્થા:—મદારાન શ્રીમંત સયાજીરાવ, બાયકવાડના વસંતમાં સુધારા થયા ત્યાં સુધી ધણેખરે કેદીઓ તુરંગોની સ્થિતિ અસંતોષકારક હતી. નવી કારકીર્દીમાં તુરંગને લાયક મકાનો બંધાયાં, એટલું જ નહિ પણ કેદીઓની તંદુરસ્તી પાછળ પણ લક્ષ આપવાનું શરૂ થઈ, તેમની ખોરાક, મજુરી વગેરે બદલ પણ નિયમનું થયું. પ્રાંતના તળ કેદાણે નવસારીમાં સન ૧૮૮૦માં રૂ. ૪૭૭૮૮ને ખર્ચે પ્રાંત તુરંગ બાંધવામાં આવી હતી. દરેક મત્રલે મદાવ કચેરીને અંગે તાલુકા તુરંગ (લોકપ), બાંધવામાં આવેલે. એક માસની સગ સુધીના કેદીઓને મદાવ તુરંગમાં અને તે ઉપરાંત પણ બે વર્ષની અંદરની સગના કેદીઓને નવસારી પ્રાંત તુરંગમાં રાખવામાં આવેલે; અને તે ઉપરની સગના કેદીઓને વડોદરા મેન્દ્ર જલમાં મોકલવામાં આવે છે. પ્રાંત તુરંગમાં કેદીઓ પાસે વણાટકામ, નેતરકામ, આમકામ વગેરે નિયમિત રીતે કરવામાં આવેલે.

નવી જે કેદીઓ સાંગે વર્તણૂકનાં દોષ પોતાનું કામ આંગે રીતે કરનાં હોય

તમને માર્ક મીઝમનો લાભ મળે એના અર્થે માર્ક મીઝમ, પ્રાત તુંગમા દાખન
કંડામા આવેલી છે તેને લીધે નેમણે મેળવેના માર્કના પ્રમાણમા તેમને સમજના કદ
ભાગની મારી મળી, તેમને જનની છોડામા આવે છે તુંગનું મકાન સુરક્ષિત છે કે
તેમા કદ ડાગડુગી અગર સુધારા વધારાની જરૂર છે તે તપાસી જાહેર કરવા મદન એક
કમિટી કાયમની નિમત્તામા આવેલી છે તે પ્રયેજ વોર્ડે એવવા મળી, તુંગનું મકાન
જાગીકાદથી તપાસી ચોખ્ખા નાગે તેવી મૂલનાઓ કરે છે અને તે પછી બને તેમજ તેના
અમન કરવામા આવે છે

નમ્રમાગે પ્રાત જોના ડેના દમ નાની સરેરાશ ઉપરથી વાર્ષિક કેદીની સખ્યા
૩૪ આવે છે અને તાતુકાની બધી પાકપોમા મળીને સરેરાશ ૧૩ આવે છે

પ્રકરણ ૪૬ મું.

૧૧૭

સ્થાનિક સ્વરાજ્ય

ગામપચાચત — જુના વખતમા ગામની અતર યવસ્થા સુખી તથા ખીજ
આગેવાનો નેતા. તે વખતની મગક, રણુ કોને મહેસુનની રકમ એક આકડે આગેવાનો
પામેથી નસન કરી હોના ઉપગત, ગામની અતર વ્યવસ્થામા કદ લાય ધાનતી નતિ.
ગામના આગેવાનો પોતાનામા ઉપરાણ કરી અગર બધાની પામે નારા ફરતી મજૂરી
બધ ગામની હાજતો પૂરી પાડતા ગામની તકરોરોને ધનસાધ પશુ ગામમાજ ચૂકવાતો
દુકામા દરેક ગામ એક નાના સખ્યા ગામની પેઠે વ્યવસ્થા ભોગવતુ પશુ જ્યાગથી
રિધોગી વસિનદ દાખન કરી, સરકારે દરેક ખાતેદાર પામેથી તેના મહેસુનની રકમ
પગભારે ઉપગરી લેવાનું શરૂ કર્યું, ત્યાંથી ગામની અદના સ્વરાજ્યની આ પ્રાચીન
વ્યવસ્થા ધીમે ધીમે શિથિન થતી ચાની, અને હવે રણુ ખરે ઠેકાણે નહિ જોવી થઈ છે
વડોદરાના હાનના પ્રભુપ્રિય અને દોર દ્રષ્ટિનાળા મહાગાન સયાદગવ ગાયકવાડ
એમણે સિદ્ધાંતનામા ઇતર ઠેકાણે થયેની સ્થાનિક સ્વરાજ્યની ખરાબી ધાનમા રાખી,
પોતાના રાજ્યમા મર્વે પ્રેટનમેન્ટ વખતે એવો પ્રકાર ન બને એવા માટે પ્રાચ્ય વ્યવ
સ્થાની પ્રાચીન નીત બને તેટલે જરૂરે કાયમ ગખના ખાસ આગા કરી હતી આના
પરિણામે ગામ નોકરોની જુની પદત કાયમ રહી, એનુબ નહિ પણ ગામના લોકોની
જીવણી માટે પ્રાચ્ય શાળાઓ સ્થાપન કરી, શિક્ષકો નિમત્તામા આ ના તે પણ ગામ
નોકરોમા ગણનામા આ ના વળી ગામ કામ કરના પટેન, તનાની તથા શાળાના શિક્ષક
મિત્રના ના નીજ મહામદો સુટાળીથી નિમાય તો પચાતને માટે જો ન રહેતા, નાન
માણ્યો આગા આવી ગકે, અમે ગામ પચાતથી ચલતા દગજનની ખીજ મન્યાઓ
માટે મહામદો સુટાનાના કામમા લોકોને મારી કેળવવી મળે, તેમ પોતાને કયુ કામ
જાન છે, એ વિશેના પચાતના મહામદોને અષ્ટ નીતે બોધ થાય એ રેતુથી, અને
૧૯૦૦માં કરેના ગામ પચાચત મળધી નિયમ પ્રમાણે દરેક ગામે પચાચત નીમી શકાય
છે ન્યા ગામની રતી ધણીજ થોડી હોન, ત્યાં એમ કરતા વધાર ગામનો નધ્યો બાધી
નેમને માટે મજાગી પચાત નીમી શકાય છે ગામ પચાચત ના મહામદો કમીમા કમી
પ અને વધારેમા વધારે લે હોઈ શકે તેમા ના અડધા, વિભાગના નાયક સમા તન્દથી

નીમત્રામાં આવેછે, અને ગામીના, ગામ લોકો ચુડી કાઢેછે. ગામપંચાયતનો અધ્યક્ષ ગામનો પટેલ ગણાયછે, અને તંત્રાટ્ટી અને મહેતાજી હોદ્દાનો રૂએ સભાસદો ગણાયછે. એક વખત નિમાયેલી પંચાયત ત્રણ વર્ષ સુધી કાયમ રહેછે, અને દર ત્રીજે વરસે નવી પંચાયત નિર્માણ છે. ગામ પંચાયતનું મુખ્ય કર્તવ્ય ગામની સ્વચ્છતા તથા આરોગ્ય મંરક્ષણ મંબધી કામ જોવાનું છે. દિવાની દાવા તથા ફેજાદારી ફરિયાદો ચુકવવાનું કામ પણ તે કરી શકેછે અને ચોગ, દેવગ્યાન, કુવા, તળાવ, શાળા, ડબ્બા, ગામ નોકર વગેરે ઉપર દેખરેખ ગમી શકે છે. પંચાયત દર મહીને ભગાય છે. નવસારી પ્રાંતમાં સંવત ૧૯૬૩માં ૪૫૫ ગામ પંચાયતો હતી તે વધીને સંવત ૧૯૭૫માં નીચે પ્રમાણે ૪૭૬ થઇ હતી—

તાલુકો	ગામપંચાયતની સંખ્યા	તાલુકો	ગામપંચાયતની સંખ્યા
નવસારી	૫૯	મહુવા	૫૫
ગણદેવી	૨૮	માંગરોળ	૬૯
પવસાણા	૪૫	બ્યારા	૬૧
કામરેજ	૬૧	સોનમઢ	૬૮

ગામ પંચાયતને ફજા હરરાજ, ધાસ હરરાજ, ડબ્બા ફી, ફરજીઆત દંડ, ફિરાયુ વગેરે ઉત્પન્નની ખામતો સરકારે મોપેલી છે. એ ઉપરાંત ખર્ચ માટે વિશેષ રકમ જોઈએ તો મરકાર મંજુરીથી કર નાખીને ગામ પંચાયત ઉત્પન્ન કરી શકે છે. જે કામો મદાન પંચાયત, ગામ પંચાયત આગ્રહ કરાવે છે, તેની રકમ મદાન પંચાયત, ગામપંચાયતને આપેછે.

મહાલ પંચાયત:—પ્રથમ ગામ પંચાયતો યથાપન થયા પછી દરેક મહાલે મદાન પંચાયત અને આખા પ્રાંત માટે પ્રાંત પંચાયત સ્થાપન કરવા તંત્રવીજ થઇ હતી. એ ખામત ૧૯૦૪ માં પંચાયત મંબધી નિર્મણ તથા નિયમ કરવામાં આંબ્યા હતા. તાલુકા પંચાયતમાં અડધા મહાસદો ચુંટણીથી પસંદ થાયછે, અને અડધા સરકાર તરફથી નિર્માયેછે. પંચો ચુંટવા માટે તાલુકાનાં ગામોના જથ્થા પાંડવામાં આવેછે, અને દરેક જથ્થામાંથી એક સભામદ ચૂંટી કાઢવામાં આવેછે, આ ચુંટણી ગામ-પંચાયતોના મતાધિકારીઓ દ્વારા છે. જ્યો તાલુકામાં સુધગર્ભ અથવા વિશિષ્ટ પંચાયત હોય તો તેના તરફથી પણ એક મહાસદ ચુંટાઇ આવેછે. મરકારે નિમવાના સભાસદો પૈટી, અડધા મરકારી નોકરો અને અડધા રૈયત પૈટાના, હોયછે. વિભાગના સંદર મેદાનમાં નાયબ મુગા, અને ધતર કેકાણે મદાનના વહિવટદાર, તાલુકાના પંચાયતના પ્રમુખ તરફે કામ કરેછે. નવમાની પ્રાંતના દરેક તાલુકામાં ચુંટાયેલા તથા નિર્માયેલા સભા-મદો કેટલાંછે તે નીચેનું પત્રક જતાવેછે:—

તાલુકો	ચુંટતા	નિર્મા	કુલ
કામરેજ	૯	૯	૧૮
નવસારી	૯	૯	૧૮
ગણદેવી	૬	૬	૧૨
પવસાણા	૭	૭	૧૪

મહુવા	૭	૭	૧૪
માંગરોળ	૮	૮	૧૬
વ્યારા	૮	૮	૧૬
સોનગઢ	૮	૮	૧૬

પ્રાંતપંચાયત:—પ્રાંતપંચાયત માટે દરેક મહાલ પંચાયત એક એક સભાસદ ચુંટી કાઢે છે તેમ દશ દબ્બર અને તે હિપરાંતની વસ્તીવાળા ગામની સુધરાધઓ પણ એક એક પંચ ચુંટી કાઢે છે. પ્રાંતમાં ધનામી ગામ ધારણ કરનારા હોયતો તેમના તરફથી પણ એક પંચ ચુંટાઈ આવે છે. આ પ્રમાણે એકંદરે દશ પંચો નવસારી પ્રાંતે ચુંટાય છે અને બાકીના દશ સરકાર તરફથી નિભાય છે. સરકારથી નિભવાના પંચો પૈકી નિમે સરકારી નોકરો અને નિમે ખાનગી ગૃહસ્થો હોય છે. પ્રાંતના સુધા પ્રાંતપંચાયતના અધ્યક્ષ હોય છે, પ્રાંતપંચાયત દર સાત બન્નેટ મંજુર કરી મહાલ પંચાયતોને જોઈતી રકમો ફાળવી આપે છે. દરેક તાલુકામાં મહાલ પંચાયતના તાળામાં ઓપગમીયરો રાખેલા હોય છે, તેઓ મહાલ પંચાયતે મંજુર કરેલાં કામનાં ઍરડીમેટ પ્લેન તૈયાર કરી, પ્રાંત પંચાયત તરફ મંજુર થવા મોકલે છે.

પંચાયતનાં કર્તવ્ય:—પંચાયતોને ગામની સ્વચ્છતા સંબંધી, પ્લેગ, કૌલેરા વગેરે રોગોના અટકાવ સંબંધી, આરોગ્યતા સંબંધી, દોરોમાં ફેલાતા ચેપી રોગ સંબંધી, શીતળા ટંકાવવા સંબંધી, સાર્વજનિક જગીયા સંબંધી, દેવસ્થાન ધર્મોદ્ધારી વ્યવસ્થા સંબંધી, સરકારી કે સાર્વજનિક રસ્તા કરાવવા સંબંધી, ક્વા તળાવ ખોદાવવા કે દુરસ્તી સંબંધી, ચોરા ધર્મશાળા વગેરે બંધાવવા કે દુરસ્ત કરાવવા સંબંધી, બીજ, પેદી, મોડલકાર્મ, અનાજનો સંગ્રહ વગેરે ખેતીવાડી સંબંધી, યોજનાઓ ચલાવવા કે તે હિપર દેખરેખ રાખવા સંબંધી વગેરે કામો કરવાનું સોંપવામાં આવેલું છે. તેમજ એ કામોને અંગે થતા, પંચાયતોને મળવાની લોકલેસ વગેરે હિપનનો હિસાબ પણ પંચાયતો રાખે છે. નવસારી પ્રાંતમાં સંવત ૧૯૬૨ ની સાલમાં ૮ મુખ્ય મહાલો અને બે પેટામહાલો મળી, ૧૦ મહાલ પંચાયતો હતી. પરંતુ પેટા મહાલો કમી થવાથી હાલ ૮ મુખ્ય મહાલોએ ૮ મહાલ પંચાયતો છે. એ મહાલ પંચાયતો બે ભાગમાં વહેંચી નાખવામાં આવેલી છે, વ્યારા વિભાગ અને કામરેજ વિભાગ. વ્યારા વિભાગમાં નવસારી, વ્યારા, મોનગઢ અને મહુવા અને કામરેજ વિભાગમાં કામરેજ, માંગરોળ, ગણદેવી, અને પલસાણા આવે છે.

પંચાયતે કરેલાં કામ:—નવસારી પ્રાંતમાં પંચાયતે સંવત ૧૯૭૫ આખર સુધીમાં રૂ. ૧,૦૬૩૦૬ નું ખર્ચ કરીને ૬૯ મોટા રસ્તા નવા કરાં છે અને રૂ. ૫૩૫૧૦ નું ખર્ચ કરીને ૫૬ મોટા રસ્તાની દુરસ્તી કરી છે. છેલ્લાં ૧૩ વર્ષમાં નાના મોટા મળીને ૨૯૭ નવા રસ્તા કરવામાં આવ્યા છે તથા ૫૮૭ રસ્તાની દુરસ્તી કરવામાં આવી છે, અને તે પાછળ કુલ ખર્ચ રૂ. ૩,૨૮૯૯૮ કરવામાં આવ્યું છે. છંદ ચૂનાના પાકા મોટા ચોરા છેલ્લાં ૧૩ વર્ષમાં ૨૬ નવા કરવામાં આવ્યા છે અને તેની પાછળ રૂ. ૨૮૪૪૯ ખર્ચ કરવામાં આવ્યો છે, વળી ૨૫ મોટા ચોરાની દુરસ્તી કરી છે તેની પાછળ રૂ. ૨૧૦૭૬ ખર્ચાયો છે. કામગાના નાના, અને છંદ ચૂનાના મોટા, મળી કુલ

૭૬ નવીન ચોરાઓ કર્યાં છે, અને ૨૧૦ ચોરાની દુસ્તી કરી છે. જેની પાછળ કુલ ખર્ચ રૂ. ૧,૪૭૦.૬૧ થયો છે. ૧૪૮૮ ચોરા ઉપર નળીયાં ચળાઈ રૂ. ૬૬૮૯ ખર્ચ કરવામાં આવ્યાં છે. રૂ. ૪૯૦૭૦ ના ખર્ચે ૫૯ મોટા કુવાઓ નવીન કરવામાં આવ્યાં છે, અને ૩૧૦ કુવા દુગ્ધ કરાવ્યાં છે, તેની પાછળ એકંદર ખર્ચ રૂ. ૧,૬૬૨૫૫ થયું છે. આ બધું ખર્ચ લોકલ એસની રકમમાંથી કરવામાં આવ્યું છે. ૬ મર્ચે શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સાહેબની મીલ્ક બ્યુબીલી પ્રસંગે મળેલી આટમાંથી રૂ. ૧,૨૧૮૭૬ ના ખર્ચે ૧૪૬ કુવા નવીન કરાવવામાં આવ્યાં છે. નાના મોટા મળીને ૭ હવાડા બાંધવામાં આવ્યાં છે અને તેની પાછળ કુલ ખર્ચ રૂ. ૧૬૨૮ થયું છે, તેમજ ૮ હવાડા દુરસ્ત કરાવ્યાં છે, જેનું ખર્ચ રૂ. ૧૧૩૮ થયું છે. રૂ. ૩૮૦૪ ના ખર્ચે ૧૬ નવીન તળાવ કરાવ્યાં છે, અને રૂ. ૧૯૩૦૦ ના ખર્ચેથી ૪૫ તળાવોની દુગ્ધ કરાવી છે. વળી બ્યુબીલી ગ્રાંટની રકમમાંથી રૂ. ૧૩૮૦૦ ના ખર્ચેથી એક તળાવ નવીન કરાવ્યું છે. આ ઉપરાંત ધર્મનેર ખાતાનાં જે કામો પંચાયત સંસ્થાને સોંપવામાં આવ્યા હતાં અને જે પંચાયતે કરાવ્યાં હતાં તે નીચે પ્રમાણે હતાં:—

(૧) જે નવીન ગાંધી કરાવ્યા, અને ૫૦ ગાંધીની દુસ્તી કરાવી તેની પાછળ રૂ. ૪૩૫૮૬ ખર્ચ થયું.

(૨) ૧૩ નિશાણીની દુસ્તી રૂ. ૨૧૦૯ ના ખર્ચે કરાવી.

(૩) એક નવીન પોલીસ ચોકી કરાવી અને ૯ ની દુસ્તી કરાવી, તેની પાછળ રૂ. ૪૭૫૦ ખર્ચ થયું.

(૪) એક આખકારી ચોકીની દુસ્તી રૂ. ૪૭૧ ના ખર્ચે કરી.

(૫) એક ઠાંસની દુસ્તી રૂ. ૬૭ ના ખર્ચે કરાવી.

ઉત્પન્ન ખર્ચ:—સંવત ૧૯૬૨ માં નવસારી ગ્રાંટની પંચાયત સંસ્થાઓનું કુલ ઉત્પન્ન રૂ. ૬૭૦૧૯ થયું હતું તે વધીને સંવત ૧૯૬૫ માં રૂ. ૪,૭૭૦૧૫ થયું હતું. પછી સંવત ૧૯૬૬ માં તે એકદમ ઘટી જઈને રૂ. ૧,૭૭૧૬૯ થયું હતું, પરંતુ ત્યારપછી દરસાત વધવડ થતાં છેવટે સંવત ૧૯૭૪ ની સાલમાં રૂ. ૩,૦૮૫૩૬ નું ખર્ચ થયું હતું. સંવત ૧૯૬૮ માં રૂ. ૬૦૭૧૫ નું ખર્ચ થયું હતું અને તે બીજી સાલ ૧,૫૦૦૦૯ જેટલું થયું હતું અને પછી તેની પછીની સાલે વધીને રૂ. ૨૦૦૭૮૧ જેટલું થયું, પછી દરસાત વધવડ થઈ. સંવત ૧૯૭૩ ની સાલમાં ફક્ત ૬૬૩૨૦ રૂપિયા ખર્ચ થયું હતું પણ પછી સંવત ૧૯૭૪ ની સાલમાં એકદમ વધીને રૂ. ૨,૨૭૮૦૮ જેટલું થયું હતું.

સુધરાઈ અને વિશિષ્ટ પંચાયતો:—નવસારી સુધરાઈ નવી કારકાદો પહેલાં રાજ્યમાં વડોદરા શહેર અને નવસારી કરગા સિવાય બીજા કોઈ કોઈ સુધરાઈ નવી કંઈ વ્યવસ્થા હોવાનું જણાતું નથી. નવસારીમાં આવેલા નાસી ગેરે સુધરાઈ સાથે સંબંધ ધરાવતા લોકોને, ખાસ પડેનાં, તથા ધુળવાળા રસ્તા અને રાતે અંધાર પડેનાં નદિ પડવાથી તેમણે સં. ૧૯૧૯ (સન ૧૮૬૩) ના અસામાં સુધરાઈ માટે ક્ષિત્ર-ચાલ શરૂ કરેલી જણાય છે. ખર્ચને માટે કેટલીક જણસો ઉપર હક મેળવેલા દારાવી, કેટલાક સમાસદો રેવનુ તરફથી અને કેટલાક સરકાર તરફથી મીઠા સુધરાઈની વ્યવસ્થા

ચત્રાવવાનું એ સાક્ષી નક્કી થયું હતું અને તે વખતના સર કોન્ટ્રારી કામદાર મુંળ-ચંદ મકનદાસને સમાના અપેક્ષા નિમવામાં આવ્યા હતા. આ પ્રમાણે નવસારી પ્રાંતમાં ગુનામાં ગુની સુધરાઈ હોવાનું માન નવસારી કચ્છાએ લીધેલું છે.

બીજી સુધરાઈઓ:—૧૮૭૫ પછીની નવી કારણીદીમાં કર્યાની સ્વચ્છતા તન્દ્ર વધારે બહુ અપાવા લાગ્યું, ત્યારે તેને માટે જોખમાં નાણાં માટે સરકાર તરફથી કેટલાક કર્યાઓને તેમની વસ્તીના દર દાખલ ફિક ૦-૪-૦ પ્રમાણે રકમ આપવાનું થયું. આ ઉપરાંત વિશેષ કામો માટે ખાસ વધારાની રકમ પણ મદદ તરિકે અપાતી. આ પ્રમાણે નવસારી કચ્છાને સને ૧૮૮૦-૮૧માં ફરેલે ધોરણે આપવાના રૂ. ૩૭૫૦ ઉપરાંત વિશેષ મદદ તરિકે રૂ. ૬૮૨૬ અપાવા હતા. પ્રથમ ૬૦ માણસે ૦-૪-૦ આપવા ક્યો હતા, પણ ૧૮૬૨માં એવો લુકમ થયો હતો કે ત્યાં ૦૦૦ કરતાં વધારે વસ્તી હોય ત્યાં દર માણસે ૦-૮-૦ પ્રમાણે ગ્રાન્ટ આપવી. આવી રીતે મજેલી રકમ સ્વચ્છતા, રોશનઈ વગેરે સુધરાઈના કામમાં સરકારે, નિમેલી કમિટીને હસ્તક ખરચાતી. નવસારી પ્રાંતમાં નવસારી, ખીલીગોડા, ગણુદેવી, કોંદર, વ્યારા અને સોન-ગઢમાં આ પ્રમાણે સુધરાઈઓ ચાલતી હતી. નવસારી સિવાય ઇતર ઠેકાણે લોકોને સુધરાઈ સંબંધે ખાસ કંઈ કર આપવા પડતા નહોતા, તેમ કંઈ ખાસ હક પણ નહોતા. સરકાર સુધરાઈનું ખર્ચ, આપની અને વ્યવસ્થા પણ સરકાર ચત્રાવતી.

સ્વરાન્યનો હક: રાજ્યમાં પંચાયત, સંઘ, દાખલ કરવા ૧૬૦૩-૦૪ માં કરાવ્યું, તેજ વખતે સુધરાઈઓમાં પણ સુદક્ષીથી સમાસદો નિમવાનું તત્ત્વ દાખલ કરી સુધરાઈઓને પણ સ્વરાન્યનો કંઈક હક આપવા શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સાહેબ એમણે નિશ્ચય કર્યો હતો. જે સુધરાઈઓને સ્વરાન્યનો હક આપવામાં આવ્યો તે, “ચ” વર્ગ, સુધરાઈ એવી સંજાથી અને જે પ્રથમ પ્રમાણે સરકારથી ચાલુ રાખવામાં આવી તે “ફ” વર્ગ સુધરાઈ એવી સંજાથી ઓળખાવા લાગી. “ચ” વર્ગ માટે વડોદરા શહેર અને બીજી આઠ સુધરાઈઓ પસંદ કરવામાં આવી હતી. તેમાં નવસારી પ્રાંતમાંથી નવસારી અને ગણુદેવી એ બે પસંદ થઈ હતી. પહેલા વસ્તીના દર પ્રમાણે ૦-૪-૦ અગર ૦-૮ ૦ પ્રમાણે જે રકમ અપાતી હતી તે થપ કરી તેને બદલે તેટલીજ ઉપજ આવે. એવા ઉત્પન્નનાં સાધન ચ.વર્ગ સુધરાઈઓને આપવામાં આવ્યાં, પણ ત્યાં ખરચ કરતાં ઉપજ કમી થતી હોવાથી સરકાર તન્દ્રથી દર સાત રૂ. ૧૩૦૦૦ ની રકમ મદદ તરિકે પાંચ વર્ષ માટે આપવા કરાવવામાં આવ્યું. પાંચ વર્ષની અંદર ખર્ચ જેટલી ઉપજ સુધરાઈઓ કરી શકશે એમ ધારવામાં આવ્યું હતું, પણ તે પ્રમાણે ન થઈ શકવાથી થોડી થોડી મુદત વધારી હજી સુધી વડોદરા સુધરાઈને દર સાત સવા લાખ રૂપીઆ મદદ તરિકે આપાય છે.

પ્રકરણ ૪૭ મું પુસ્તકાલયો, છાપખાનાં તથા વર્તમાનપત્રો.

પુસ્તકાલય, ખાલુ. રાજ્યમાં કેટલેકાણે પુસ્તકાલયો સ્થાપના થઈ તે દારા પ્રગ્ગમાં વાંચનનો, જોખ વધે અને પુસ્તકો તથા વર્તમાનપત્રોના વાંચનથી લોકોમાં જ્ઞાનની વૃદ્ધિ

થાય એ નુબ ઉદ્દેશથી શ્રીમત મરકાં મહારાજ શ્રી સયાજીરાવ ગાયકવાડે સન ૧૯૧૧ માં બીજા ખાતાની પેઠે ગમ્મમાં પુસ્તકાલય ખાતાની પણ સ્થાપના કરી હતી એ ખાતા માગ્દતે ગમ્મના તમામ પુસ્તકાલયોને દરેક પ્રકારની ઉદાગ્ર મદદ આપવામાં આવે છે અને તેને માટે નિયમો કરવામાં આવ્યા છે પુસ્તકાલયોને મકાન માટે તથા તેના નિભાવ ખર્ચ માટે લોકો તરફથી જેટલી રકમ એકઠી કરવામાં આવે તેટલીજ રકમ સરકાર તરફથી અને તેટલીજ પ્રાતપચાત તરફથી આપવામાં આવે છે પુસ્તકાલયખાતુ સ્થાપન થયું ત્યારે ગમ્મમાં કદનાક પુસ્તકાલયો ૧૧ ચારકો શરૂઆતમાં પોતાની સ્વતંત્રતા ઉપર અકુશ આવવા ૧૧ અથવા ખાનગી મરચાઓ સરકારી થઈ જવાના કારણે પુસ્તકાલય ખાતા તરફથી મળતી મદદ સીકાગના રાજ નહોતા, પણ પાછળથી સરકારનો નુબ ઉદ્દેશ મમળવાથી અને ખાતા તરફથી સમજુતી અને દિનસોજથી કામ લેવાથી લોકો તરફથી હવે મદદ માટે ઉપગઉપરી માગણીઓ ચાર છે

ખાતાની પ્રવૃત્તિ:- ખાતાના નિયમ પ્રમાણે દરેક પુસ્તકાલય સાર્વજનિક મળનાર, અને કોઈ પણ માણસ વગર લવાજમે તેનો રાખ લઈ શકે છે જીઓને વાચવા થેર તેમ પુસ્તકો પઢોયાવામાં આવે છે બાળકોને માટે ચિત્રો તથા રમતોની પુસ્તકાલયમાં મલક કરેલી હોય છે અને કુત્તા પુસ્તકાલય તરિકે પુસ્તકોની નાની નાની પેગીઓ તૈયાર કરી છે તે શહેરમાં કે ગામ મહાર જે મગાવે તેને સરકાર ખર્ચે મોકલવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે વાચનની મરજતા કરી આપવા ખાતાએ સારી સારી ગોઠવણ કરેલી છે

કર્યા પુસ્તકોલયો - નવમી પ્રાત મુળની નજીક હોવાથી અને તેમાં પ્રેમબીમાં આગળ પાંતી પાંતી કોમની સ્ત્રી વિશેષ હોવાથી, એ પ્રાતમાં પ્રેમબીની શરૂઆત મધ્ય વહેલી થઈ હતી અને તેથી પુસ્તકાલયોની સ્થાપના પણ ઘણા વખતથી થઈ હતી ગમ્મમાં પુસ્તકાલય ખાતાની સ્થાપના થતા પૂર્વે નવસારી પ્રાતના સઘળા કુળાઓમાં ખાનગી માન્યથી નીચે પ્રમાણે પુસ્તકાલયો ચાલુ થઈ ચૂક્યા હતા -

(૧) ગમ્મમાં જૂનામાં જૂનું પુસ્તકાલય હોવાનું માન નવમી પ્રાતના ગણુ દેવી કરવાને છે ત્યાં સ. ૧૮૮૪માં એક રીડીંગ રૂમ અને લાયબ્રેરી સ્થપાઈ હતી તેની સ્થાપના ૫૦ વર્ષ થયાથી ૧૮૧૪માં તેનો સુવર્ણ મહોત્સવ ઉજવવામાં આવેલો તેમાં આ જૂના પુસ્તકાલયને પોતાનું મહા નહિ હોવાથી માણેકમાઈ પેત્તનજી મળ્લ નામના એક મળી વરુદજાઈ તરફથી રૂ. ૬૦૦૦ની મદદ મળવાથી તેમ સરકાર તથા પચાતની પણ મારી મદદ મળવાથી આ પુસ્તકાલયને માટે મકાન લાનમાં તૈયાર થયું છે, અને તેનું નામ ધી કાવમજી ધનજીભાઈ રીડીંગ રૂમ અને લાયબ્રેરી એવું આપવામાં આવ્યું છે

(૨) નવમી પ્રાત ગે મળ્લેજી જમનજી પદમે રૂ. ૫૦૦૦ ના ખર્ચે સન ૧૮૭૭ માં પડેલા દસ્તુર મદે જ નાણા લાયબ્રેરીનું મકાન બંધાવી આપ્યું હતું 'એ મકાન ૧૧૫ ચુ તારે એજ કુદેજ ૧૧ ગેજ જમ્લેજી કાવસજી દસ્તુરે મન ૧૮૦૬ માં રૂ. ૨૦૦૦ ખર્ચે બેઈનિસ સન્મામાન સાથે સર્વ કામ ૧૧ ઉપયોગ માટે લાનનું મુદત મકાન બંધાવી આપ્યું હતું અને દુબી-કરી વ્યવસ્થા દુબીઓને મોખી દત્તી

સને ૧૮૭૮ માં “ સાર્વજનિક રીડિંગ રૂમ ” એ નામથી એક બીજું પુસ્તકાલય નવસારીમાં સ્થાપવામાં આવ્યું હતું. સને ૧૮૯૮ માં “શ્રી સુચાલ વૈભવ લાયબ્રેરી” નવી સ્થપાઈ ત્યારે તેની સાથે તેને બેઝી ઈઈ તે બન્નેને લક્ષમણ દોડમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતાં. પરંતુ આ દોડમાં મેળાવણ વગેરે બરાબ ત્યારે પુસ્તકાલયનો સામાન ખસેડવાની તકલીફ લેવી પડતી હોવાથી ૧૯૧૦ માં નવસારી પ્રાંતના તે વખતના મુખ્ય રા. બ. ગોવિંદભાઈ દાથીભાઈ તરફથી શ્રીમંત મહાગાન સાહેબની સીલ્લર જુબીલી વખતની વધેલી રકમ આ પુસ્તકાલયને અર્પણ કરાવી તેને માટે એક સ્વતંત્ર બન્ય મકાન બંધાવવા તજવીજ કરવામાં આવી, ત્યારથી તે તેમાં લઈ જવામાં આવ્યું છે. આ પુસ્તકાલય ખસેડે તથા દણુગવાડનો નજીક હોવાથી તેના લાભ ઘણા લોભા લે છે. ૧૯૧૬ માં તેમાં કેટલાક રૂમ વધારવાની જરૂર જણાવાથી એજ મુખ્યાના વખતમાં અને તેમની પ્રેરણાથી બાઈ સાહેબે રતનગાઈ એલસજી ગામજીની સખાવતથી તે ગામત તજવીજ કરવામાં આવી હતી.

(૩) સન ૧૮૮૦ માં કઠોરમાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલય સ્થપાયું હતું સને ૧૯૦૮ માં લોહોએ રૂ. ૧૨૦૦૦) ખરચી એ પુસ્તકાલય માટે સુંદર મકાન બંધાવ્યું હતું.

(૪) સન ૧૮૮૨ માં બીલીમોરામાં લાયબ્રેરી અને રિડિંગ રૂમ સ્થપાઈ હતી, અને તેને માટે મુખર્જના શેઠ જહાંગીરજી ખમનજી પીટી ૧૯૦૮ માં રૂ. ૯૨૫૦ ખરચી મકાન બંધાવી આવ્યું હતું.

(૫) સોનમઢમાં ૧૮૮૪ માં પુસ્તકાલયની સ્થાપના થઈ હતી, અને રૂ. ૨૪૦૦) ના ખર્ચે તેને માટે મકાન બંધાવવામાં આવ્યું છે.

(૬) વ્યારામાં સને ૧૮૯૮ માં પુસ્તકાલય સ્થાપન કરવામાં આવ્યું હતું તેને માટે રૂ. ૬૫૦૦) ના ખર્ચે મકાન બંધાવેલું છે.

(૭) પદસાણા કરગામાં પણ પુસ્તકાલય સ્થાપન થયું છે અને રૂ. ૫૬૦૦ ના ખર્ચે તેને માટે મકાન બંધાવેલું છે.

ગ્રામ્ય પુસ્તકાલયો:—કરગાઓ સિવાયનાં નાના નાના ગામોમાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોની સંખ્યા ૨૪ નહોતી. ૧૯૦૨ માં આમાં સરકારી લાયબ્રેરીઓ હતી, તેનાથી લેખોને કંઈક વાંચનનો લાભ મળતો. હાલ નવસારી પ્રાંતમાં એકદર ૫૦૦ ઉપરાંત વસ્તીવાળાં ૧૯૪ ગામો પૈકી ૮૦ ગામમાં, શાળા અથવા બાડાના મકાનમાં ગ્રામપુસ્તકાલયો ખોલી આપવામાં આવ્યાં છે. તે પૈકી વેળાજામાં રૂ. ૩૬૦૦ના ખર્ચે, માંગરોળમાં રૂ. ૧૫૦૦ના ખર્ચે, મહુવામાં રૂ. ૩૩૦૦ના ખર્ચે, વેરમાં રૂ. ૩૦૦૦ ના ખર્ચે અને વાંકળમાં રૂ. ૧૮૮૪ના ખર્ચે મકાનો બંધાવેલાં છે. નવસારી પ્રાંતની કુલ વસ્તી ૨,૩૫૪૬૭ માણસોની છે, તે પૈકી ૧,૨૩૬૨૨ માણસોને પુસ્તકાલયોનો લાભ મળે છે.

છાપખાનાં તથા વર્તમાનપત્રો:—નવસારી પ્રાંતમાં ૭ છાપખાનાં, ૨ અંદ-વાડિક વર્તમાનપત્રો અને ચાર માસિકપત્રો હાલ ચાલુ છે. એ પૈકી ૫ છાપખાનાં નવસારીમાં અને એક બીલીમોરામાં છે. જૂનામાં જૂનું છાપખાનું આર્ય વિજય છે અને તે નવસારીમાં પહેલવહેલું નીકળ્યું હતું. ત્યારપછી નવસારીમાં શાંતિ હ્રુવન, છાપખાનું

૧૯૧૩માં, આનંદમાગ ૧૯૧૪માં, મુમનીમ પ્રિન્સીંગ ૯૧૪માં અને હમમુખ પ્રિન્સીંગ ૧૯૨૦માં નિકાસ દત્તા બીનીમોગમાં આનંદ સાગ પ્રસ નનમાગીના મુખ્ય પ્રેસની નાખા નરિકે ૧૯૧૪માં કાઢનામાં આવેલું હતું.

અઠવાડિક પત્રો — અઠવાડિક વર્તમાનપત્રોમાં નવસારી પત્રિકા જૂનામાં જૂનું છે. વફાદાર નામનું બીજું અઠવાડિક પત્ર તો ૧૮-૯-૧૭થી નીકળવાનું શરૂ થયું છે.

માસિક પત્રો નવમાગીમાંથી પાટીદાર પ્રકાશ, ચેંગલ, કોળી મુમોધ અને નનીપ્રમ્મ મમાગ મુધાગક એ પ્રમાણે ચાર માસિક પત્રો નીકળે છે, અને તે બધા પોતપોતાની જાતીના મમાગિક મુધાગ માટે પ્રમિદ્ધ થાય છે.

પ્રકરણ ૮૮ મું.

જાહેર બાધકામ

ખાતાનો ઇતિહાસ — જુની કાગડીમાં હાલના જેવું સ્વતંત્ર ઈજનેર ખાતું નહોતું શ્રીમત મણપતનવ મહાગજના વખતમાં વડોદરા શહેરમાં થનારા બાધકામ માટે “કારખાતું” એ મજાથી ખાનગી ખાતાના તાગામાં એક સંખ્યા આપન કરવામાં આવી હતી તે કાગખાના મારફતે મોતીમાગ અને હમકાના બચના તૈયાર કરવામાં આવ્યા હતા જુના સંસ્કારવાડાનું કામ એક નિરાળા કાગખાના માફતે કરાવનામાં આવ્યું હતું. આમળ જતા આ બંને કાગખાના એકત્ર કરી નવું જમાનાની દેખરેખ નીચે મુકવામાં આવ્યા હતા આ નવી મંચાને “ હમારતી કારખાતું ” એવું નામ આપવામાં આવ્યું હતું આ કાગખાના માફતે જે કામ થતા તેના ગીતમગ રનાન એંગીમેટ થતા નહિ જે તે કામના કાગમગ કાગળ ઉપર ડોળીયું કરતા અને તે ઉપરથી જરૂર પ્રમાણે કમર હુકમ આવે તે પ્રમાણે ફેફાર કરી કામ કરતા કામ કરનારને તીનેરી ઉપર એવો હુકમ મળતો કે અમુક -કમ આપરી, અને તે -કમમાંથી તે કામ થતું. આધુનિક પ્રકારનું ઈજનેર ખાતું મન ૧૮૭૩ માં આપન કરનામાં આવ્યું હતું. ખાતાના મુખ્ય તરિકે ચીફ ઍન્જનીયર એ નામથી એક અમનદાર નીમનામાં આવ્યો હતો અને મકાનો માધરાના ઇમગ આપરાનો અધિકાર સરખાતમાં તેમનાના હાથમાં રાખવામાં આવ્યો હતો દરેક પ્રાતમાં મગ ઍન્જનીયર એ હુદાનો મુખ્ય અમનદાર નાખરામાં આવ્યો હતો, તેનું મુખ્ય કામ ચીફ ઍન્જનીયરના હુકમ પ્રમાણે ચાલતા કામો ઉપર દેખરેખ રાખવાનું હતું. આવી જોડવણથી કામો પુરા થવામાં નિતબ થવા નાગ્યો ઇંગિન્દારને કરેલા કામના પૈમા બેસા વડોદર આવતું પડતું અને તેથી થએલા કામ બદલ અદા થવાના પૈમા ધનુ બાકી રહેતા તે ઉપરથી મન ૧૮૯૨ માં ખાતાની જગ્યામાં મુધારો કરવામાં આવ્યો તેમાં દરેક પ્રાતમાં મગ ઍન્જનીયરને ૫૬એ ઍક્ક-લીકયુટીવ ઍન્જનીયર નીમવામાં આવ્યો, અને તેમને કામ બેસાના તેમજ નાણા અદા કરવાના જરૂરે અધિકાર આપવામાં આવ્યા આથી કંગીને કામમાં પડેનાના જેવો વિતંગ થતા અટક્યો તેમ કટોકટીને જે ને કમલે નાણા મળનાની અવકાશ અને ૧૮૯૮-૯૯ માં બીને વિશેષ મુધાગ કરનામાં આવ્યો. આ ૧૧ પદવા મેન, મ હી પોલીમ વગેરે ખાતા હાલને ખાતાથી નતમ ગીતે ૩ (૨૦૦૦) સુધીના ન્દાના કામ

ખાતાની રૂએ કમ્પી ગકતાં દતાં. આવાં કામો અને તેને વગતુ મહેકમ દવે ઇજનેર ખાતે વગર કે કમ્પામાં આવ્યાં, અને દરેક તાલુકે ચાલતા કામો ઉપર દેખરેખ મેખવા તથા નવાં કામો મુચવવા ૧૮૩૧ પ્રમાણે ઓવરસીયરો મેખવામાં આવ્યા. ત્યાગ્યાજ જેમ મુદકા ખાતામાં ત્રણ ચા તાલુકા ઉપર નાયબમુખા હોયછે તેમ ઇજનેર ખાતા માટે ત્રણ ચાર તાલુકા ઉપર સુપરવાઇઝર અગર આસિસ્ટન્ટ ઍન્જનીયર નિમવામાં આવ્યા, અને તેમના લાગામાં તાલુકાના ઓવરસીયર મેખવામાં આવ્યા. આ પ્રમાણે હાય દરેક પ્રાંતમાં ઍક્ટ્રીકલુટીવ ઍન્જનીયર અને ૧૮૩૦ પ્રમાણે આમીન્ટન્ટ ઍન્જનીયર સુપરવાઇઝર તથા ઓવરસીયરોની નિમણીક હાયછે.

મકરણ ૪૬ મું.

આરોગ્ય રક્ષણ.

હવા:—હવાના સંબંધમાં નવમારો પ્રાંતમાં ગનીપ્રદેશ પૈકી સોનગઢ અને વ્યારાની હવા સૌથી ખરાબ અને મલુવા તથા વેળાહાની તેથી કંઈ દુરત્તને મારી ગણાય છે. ગસ્તી મહાશ્વેમાં નવસારી, પર્વસાણા, ગણુદેવી અને કામરેજની હવા વધારે સારી ગણાયછે. અકરોજગથી જાનેવારી સુધી આખા પ્રાંતમાં મેંદેગીયા તાવ સખત ફેલાઇ રહે છે. ગનીમહાશ્વેની હવા સાધારણરોતે ખરાબ હોયછે, તો પણ ઉનાળામાં ઠીક થાયછે. ઉનાળા કેસુઆરીથી જુન સુધી ચાંદ્રેછે અને ગરમી વધારેમાં વધારે ૧૦૪ અને કમીમાં કમી ૭૪ ડીગ્રી સુધી ગહેછે. જુનથી અકરોજગર સુધી ચોમાસુ ગણાયછે, તેમાં વરસાદ સરેરાશ ૫૦ ઇંચ નેટલો પડેછે અને ગમ્મી વધારેમાં વધારે ૯૪ અને કમીમાં કમી ૭૪ ડીગ્રી સુધી રહેછે. નવેમ્બરથી જાનેવારી સુધી શિયાળો ગણાયછે, અને તેમાં મેંદેગીયા તાવ લગભગ અધા મહાશ્વેમાં ચાંદ્રેછે. આ રીતમાં ગરમી વધારેમાં વધારે ૯૦ અને કમીમાં કમી ૬૦ ડીગ્રી સુધી ગહેછે. ગસ્તી મહાશ્વેમાં નવસારી, ગણુદેવી અને ખીનીમોરામાં દરીયા તરફથી આવતી પેવનની લહેરોને લીધે ઉનાળામાં ઠંડક રહેછે, અને તેથી કરીને ગમ્મીની મોસમમાં શેકો હવાખાવાને ત્યાં આવેછે. સોનગઢ તાલુકાની દક્ષિણમાં માજેરનો કુંગર છે. ત્યાંનાં હવાપાણી ઉત્તમ હોવાને લીધે ત્યાં હવાફેર માટે જવાની મારી સવડ થવા જેવુંછે, જુઓ (પૃષ્ઠ ૨૧). પણ દુર પલ્લે તથા રસ્તો સારો નહી હોવાથી તેનો ઉપયોગ થતો નથી. ત્યા દર્દીઓ માટે ઍનીટરીયમ બાંધવા તથા ખીજ મવડો ફેંવા સગકાર મિચા કરેછે. જ્યેષ્ઠ પ્રમાણે વ્યારા તાલુકાની દક્ષિણે ઉન્હા-ઈના ઉન્હા પાણીના ઝગ આવેનાછે, જુઓ (પૃ. ૧૮). તેના પાણીની તપાસ અને પૃથ્થકરણ કરતાં તે વર્ણાન્ કિમતી જણાયું છે, અને દરેક રોગોને કાપદો થાય તેવા છે. તેનો દાન થાયછે તે કરતાં વધારે ઉપયોગ થાય તેને માટે ચોર્નના થાયછે.

મુખ્ય રોગ —રોગમાં મેંદેગીયા તાવ મુખ્યછે. વધારે વરસાદને લીધે ગામેગામ અને વિશેષે કરીને ગની મહાશ્વેમાં, જગશ્વેમાં તથા ખાડા ખાઓચીઆમાં પાણી મગઈ ગહેછે, તેમાં મેંદેગીયા પેદા થઈ રોગ ફેલાવે છે. તાવને લીધે પેટમાં ખરોળ થઈ વધેછે. સોનગઢ, વ્યાગ તરફ ઘણું કરીને દરેક ઇમિમને ખરોળ વધેલી હોયછે કેટલાક જણના પેટ મોટાં અને હાય, પગ પાતળા દેખાય છે તેનું કારણ આ છે. તાવ પંડી

મદવનો રોગ ખાંખીનો છે. તેનું મુખ્ય કારણ હવામાં થતા વારંવારના ફેરફાર તથા તેમાંથી રક્ષણ કરવાને પહેરેલાં કપડાંની અપુષ્ટતા છે. તે પછી ચામડીને લગતા રોગ આવેછે, અને તેનું કારણ લોકોની મત્રીય રહેણીકરણી છે. વધારે વરસાદ અને દરીયો નજદીક હોવાના કારણથી આખો પ્રાંત બેજવાળો રહેછે, તેથી લોકોને સંધીવાનો રોગ ઘણા પ્રમાણમાં થાયછે. સુરત જીલ્લાની પેઠે હાથીપગનો રોગ (Elephantiasis) પણ કાઝ પડેછે, તે મેલેરીયાના જેવા જંતુ ફાઇલેરિયાને લીધે થાયછે. આખા પ્રાંતમાં દારૂ પીવાનું વ્યસન ઘણુંછે, તેને લીધે પણ શારીરિક સ્થિતિ નળણા જેવામાં આવેછે. હવામાં જેજ વધારે હોવાને કારણે ક્ષયરોગ પણ વધારે પ્રમાણમાં જેવામાં આવેછે, અને તે નાની ઉંમરની સ્ત્રીઓમાં વિશેષ માન્ય પડેછે.

કોંગળીયું:—જુના વખતમાં હકીકતલખી રાખવાનો રિવાજ ન હોવાથી નવસારી પ્રાંતમાં ક્યે ક્યે પ્રસંગે કેવાં પ્રકારનાં કોંગળીયાં ચાલ્યાં હતાં એ વિષે માહિતી મેળવવાને ચોક્કસ સાધન નથી. સને ૧૮૬૩ ના ડીસેમ્બરમાં શ્રીમંત ખડેરાવ મહારાજની સ્વારી પુત્રે પધારી હતી ત્યાંથી પરત આવતાં સોનગઢમાં મુકામ થયો હતો. તે વખતે ત્યાં કોલેરા ચાલતો હતો તેથી રાણી અંબાબાઈના સ્વર્ગવાસ થયો હતો અને સ્વારી સાથે રોગ વડોદરા સુધી ફેલાયો હતો ઈ. સ. ૧૮૮૪ માં નવસારી પ્રાંતમાં કોલેરાનો રોગ ફાટી નીકળ્યો હતો, તેમાં તળ નવસારીમાં ૩૧૩ ઈસમોને તે રોગ લાગ્યું થઈ, ૧૪૨ મરણ પામ્યા. બીલીમોરામાં ૧૭૫ ને લાગ્યું પડ્યો તેમાંથી ૮૦ નાં મરણ થયાં, પલ્લસાણામાં ૧૦૫ ને લાગ્યું થઈ ૫૧ નાં મરણ થયાં અને સોનગઢમાં ૧૩૭ ને લાગ્યું થઈ ૮૭ મરણ થયાં અને એજ પ્રમાણે બીજા મહાલોમાં પણ મરણ સંખ્યા થઈ હતી.

ખેંગ:—ઈ. સ. ૧૮૯૬-૯૭માં મુળાઈમાં ખેંગનો રોગ ફાટી નીકળી નવસારી વગેરે તરફ પ્રસરી હતો અને તેથી વડોદરા રાજ્યમાં પહેલંવહેલો ખેંગ કેસ નવસારીમાં થયો હતો. તા. ૧-૧૦-૯૬ને રોજ મુળાઈથી ડાઈ મોટો ઈસમ આવવાથી નવસારીમાં તે ફાપક થયો હતો. ત્યાર પછી બીજા રહે કેસ બહારથી આવ્યા હતા, અને ધીમે ધીમે રોગ પ્રસરી હતો. બીલીમોરા, ગણદેવી, ધનગાછા અને નવસારી, પલ્લસાણા ને કામરેજ તાલુકાનાં કેટલાંક ગામોમાં પણ ખેંગ કેસ થયા હતા. ઈ. સ. ૧૯૦૧માં નવસારી, ગણદેવી, કામરેજ, વેળાછા અને પલ્લસાણામાં ખેંગ ચાલ્યો હતો અને સેંકડો માણસો મરણ પામ્યાં હતાં. એકલા નવસારી કસ્ટમાં ૫૭૩ કેસ થયા હતા, અને તે પૈકી ૪૦૬ મરણ થયાં હતાં. રોગ થતો અને વધતો અટકાવવા સુધા સાહેબ ખાસેરાવ મદવની દેખરેખ નીચે સેંકડો માણસોને નવસારીમાં ડા. ધનજીભાઈ હો. મહેતાએ બળ-રની પોલીસ ચોકી ઉપર તથા ઈતર કેકાણે રસી મૂકી હતી.

બળીઆ:—ઈ. મ. ૧૯૦૦ તથા ૯૦૮માં નવસારી પ્રાંતમાં કોલેરા તથા બળી-આનો રોગ ચાલ્યો હતો. ૧૯૦૪થી ૧૯૧૭-૧૮ સુધી ૬૦ સાક કોલેરા તથા બળીઆના ચોડા ઘણા કેસ થયા હતા.

કંદુદુએ-ઝા:—ઈ. કંદુદુએ-ઝા તાવનો રોગ ૯૧૯માં ફાટી નીકળ્યો હતો. આમાં શરૂઆતમાં સળેખમ તથા તાવ આની પાછળથી ન્યુમેનીયા થતો અને ઘણે બાગે દર્દીનું, તથા ચાર દલાડાનો મંદવાડ બોગવી, મરણ થતું.

મંનીટરી ખાતુ—વડોદરા ગણ્યમા મંનીટરી ખાતુ ૧૮૯૦ ની માનમા ૧૩ થયું. પ્રથમ એ ખાતુ મેડીકન ખાતાને જોડેતું હતુ, ત્યાર બાદ ૧૮૯૦ ની માનમા સુવકી ખાતા માથે જોડામાં આવ્યું, ત્યારબાદ ૧૯૦૦ ની માનમા પચાસત અધિકારીની ફેખરેખ નીચે મુકવામા આવ્યુ, ૧૯૦૯ મા ફરી સુવકીખાતાને સોપનામા આવ્યુ અને દાનમા ૧૯૧૯ ના ફેબ્રુઆરીથી પ્રગતિ અધિકારીની સુપ્રતમાછે. મંનીટરી ઇમિશનર તરીકે આરોગ્ય વ્હાણુનો ખાસ અભ્યાસ કરેના એક માન ડોક્ટરની નિમણુક કરવામા આવેછે.

શીતળા—મંનીટરન તથા વૅકસીનેશનનુ કામ જોવાને માટે એક ઇન્સ્પેક્ટર પ્રાતમા ફતો ન્દેછે, અને વૅકસીનેટર કામ કેમ કરેછે, તે ઉપર ફેખરેખ ગણેછે તથા ગામે ગામ આરોગ્યતા મંબંધી કેવી તત્વીજ ગખવી એ વિગે સુચના આપેછે વૅકસી-નેશન માટે નવમાર્ગી પ્રાતના (૧) નવસારી, (૨) કામરેજ, (૩) પનમાણા, (૪) મહુવા, (૫) મોનગઢ, (૬) વ્યારા અને (૭) માંગરોળ એ પ્રમાણે ભાગ કરેનાછે અને તે દરેક ભાગમા વૅકસીનેટરો નીમવામાં આવ્યાછે. વૅકસીનેટરો પોતાના તાગાના ગામોમા ફરી નીતળા ટાકવાનું કામ કરેછે પ્રથમ શીતળા ટાકવાના કામમા શીતળા ટાકેના ડોકગનો એપ લઈ બીજા ડોકગને શીતળા ટાકવાની પદ્ધત રતી. પણ ૧૯૦૯-૧૦ થી બેનગામથી ડનીમર્ગનેટડ લીમ્ફ મગાવી તેનાથી શીતળા ટાકવામા આવેછે. બેનગામથી ડનીમર્ગનેટડ લીમ્ફ હ- મોમવારે જે તે વૅકસીનેટર તરફ લીમ્ફ પંબારે મોકલવામા આવેછે.

જન્મ મરણ —૧૯૦૧-૦૨ થી વતીના ૬૦ ૧૦૦૦ માણુમે જન્મ મરણનુ પ્રમાણુ કેટલું આવેછે તે નીચેના પત્રક ઉપરથી જણાવો.

સા.ન	જન્મ પ્રમાણુ	મરણુ પ્રમાણુ
૧૯૦૧-૦૨	૨૯૦૨	૨૭૦૫
૯૦૨-૦૩	૨૫૦૫	૩૧૦૫
૧૯૦૩-૦૪	૨૮૦૪	૩૧૦૮
૧૯૦૪-૦૫	૩૧૦૭	૩૦૦૬
૧૯૦૫-૦૬	૩૨૦૦	૨૫૦૨
૧૯૦૬-૦૭	૨૯૦૫	૨૬૦૪
૧૯૦૭-૦૮	૩૦૦૦	૨૪૦૫
૧૯૦૮-૦૯	૩૦૦૦	૨૨૦૭
૧૯૦૯-૧૦	૨૯૦૭	૨૪૦૬
૧૯૧૦-૧૧	૩૦૦૦	૨૩૦૧
૧૯૧૧-૧૨	૩૪૦૭	૨૬૦૧
૧૯૧૨-૧૩	૨૯૦૬	૨૨૦૮
૧૯૧૩-૧૪	૩૨૦૦	૨૫૦૮
૧૯૧૪-૧૫	૩૧૦૪	૨૫૦૦
૧૯૧૫-૧૬	૩૩૦૧	૨૨૦૭
૧૯ ૬-૧૭	૩૪૦૦	૨૮૦૯

પ્રકરણ ૫૦ મું

દારના રોગ.

નવમારી પ્રાતમાં દોરોમાં આદરો, શીતળા, ગળસુંદું, ખરવામો, અથવા મોવાસો શીફરી, ગૌશીતળા, ગાડીઓ વા, ઇતરડીઓથી આવતો તાવ, ખુજલી, આદરો, તાવ, ખામી, જાડો, મગડો, ખરમોડો વગેરે રોગો જૂદી જૂદી રીતુમાં આવતી પડે છે. શીતળાનો રોગ કુંગરી પ્રદેશમાં વિશેષ જોવામાં આવે છે, અને ગૌશીતળા ફક્ત ગાયોને જ લાગુ પડે છે. તેવીજ રીતે ઘેટાને અને ઉટને પણ શીતળા થાય છે. બેજવાળા પ્રદેશમાં અને ખામ કરીને ચોખામાં ઘેટા, બકરા અને ઉટને સડો થાય છે. ચોખાસુ અને ત્યાં પછીના બેગાસ સુધીમાં તાવનો વાવર આવે છે. તેની માથે જાડો અને મગડો પણ થઈ જાય છે, તેમ ઉધગસ પણ હોય છે. ખરમોડો ખાસ કરીને જીવાન બળદોને થાય છે. ચોખામાં પછી ઘુગ્ત પરિપક્વ નર્સિં એવું ઘાસ ખાધાથી પણ દોરોને આદરો થયે છે.

પ્રકરણ ૫૧ મું.

દવાખાતું.

ગ્રીમંત પહેલા સયાજીવ ગાયકવાડ એમના વખત પહેલાં વડોદરા રાજ્યમાં મગકાર તરફથી પ્રજાને માટે દવા માટે મંજૂરી કંઈ તજવીજ નહોતી. તેમના વખતમાં વૈદ્યો અને દર્દીઓને તેમની હોશિયારીને માટે પસંદ કરી દવાઓને અંગે પહેલવહેલા ગમવામાં આવ્યા હતા. આ વૈદ્યો અને દર્દીઓ ગાજરાણીની મંડળીની દવા કરવા માટે રાખવામાં આવતા હતા, તોપણ ખાનગી ગરબોનું કામ કરવાને તેમને છુટ હતી, તેથી શી વધને અગર ફી વગર તે ખાનગી દર્દીઓની દવા કરી શકતા. વડોદરા શહેરની બહાર તો મગકાર તરફથી આટલી અવડ પણ નહોતી. ત્યાં તો ખાનગી ધંધા તરીકે વૈદ્ય કે દર્દીઓનું કામ જોઈને કરતા હોય તેમની ઉપગ્રહ શોધીને આધાર ગમવો પડતો અને ૧૮૭૭ ની વરતી ગણતરી પ્રમાણે નવમારી પ્રાંતમાં ૮૩ વૈદ્ય અને દર્દીઓ હતા. વૈદ્ય, દિંદુ જાતના અને દર્દીઓ પૈદા, મોટા બાગ મુમતમાન અને થોડાક પાગરી હતા વૈદ્ય શોધી આયુર્વેદ પ્રમાણે દવાઓ કરે છે. વડોદરા શહેરમાં પાશ્વિભાત્ય દર્દીનું દવાખાતું પહેલાં ૧૮૫૭ મને ૧૮૫૫માં ઉધાડવામાં આવ્યું હતું. એ દવાખાતું ઈસી-હસ્તીના ઝકટની દેખરેખ નીચે મકવામાં આવ્યું હતું, અને તે ગદન તેને ૩.૦૦૦) નો દવાઓ આપવામાં આવતો હતો. ગ્રીમંત પહેલાં મદાગળે વરકરી શોધીની દવા માટે કંઈ વિશેષ તજવીજ કરી હતી, પણ ઇતર પ્રાંતનો માટે કંઈ કંઈ નહોતું. ગ્રીમંત મંજૂરના મદાગળે અગરેલીમાં મદાગળા ડીમપેન્સરી ન્યાયન કરી હતી, પગલુ બધે રોકાણે પ્રજાઓને મદવાડ પ્રમંડે દવાનો વાબ મળે એવા શુભ ઉદ્દેશથી

આપેના મનનોના ઝિમ્મા તપાસી ક છીમ તે ઉપથી આખા રાજ્યનો હિમાગ (ઝડતી) ગાનતા રહોનાના આપતી ઉપજ જમા કરાવતા માટે તથા થતો ખર્ચ લખાવવા માટે ૧૫ જેમ તીજેરી છે તેમ તે વખતે ઘણી દુકાનો હતી આ પેઢીઓ ગોપાળરામ મેગા, દિગ્ભિમિ, મગળ મખિદામ, ૧૮૫૦ બાધન અને એવા બીજા શગદા જેમના નામ હજુ સુધી પ્રખ્યાત તેમની ખાતગી હતી એ પેઢીઓમાંથી મન્કા ૧૪૨ પ્રમાણે નાણા ઉપાડતા અને સન ૧૮૫૦ પ્રમાણે જમા કરાવતા સરકાર રોકડ નાણા ગમતા નહિ તેમ કાઢને આપતા નહિ મધો યજ્ઞન દુકાનીની ચીઠી અને હુકમથી ચાનતો મન્કાગને કાઢને કંઈ નાણા આપના હોય તો તે બદલ શગદની દુકાન ઉપર ચીઠી લખનામા આપતી શગદને ત્રણ મન્કા કાર્ડ પ્રતલ નાણા જમા કરાવતા નહિ પણ મહામોના ઇમરદાન પર અમુક શગદની દુકાને અમુક નાણા આપવું એવો હુકમ આપતા ઇમરદાને મન્કાનો નાણા આપનાના હોય તેમાંથી આની રગતો વ્હીકારાતી આવી રીતે જે શાહુકારા અગર ઘણી દુકાનો મન્કાની ચીઠીઓ પ્રમાણે નાણા અદા કરતા અને રગતો વ્હીકારી પોતાનો અવેજ નસુન કરી લેતા તેઓ પોતનાર કડવાતા આજુ દરા મહાનાન ૧૧ વખતમા દિગ્ભિમિ, ગોપાળરાવ મેગા, રતનજી કલાવાસ, ૧૮૫૦ મગળ અને શામળ એચર એ પ્રમાણે પાંચ પોતદાર હતા મન્કાર પાસે તેમનું જે લહેણ નીકળે તે ઉપર તેઓ જાણી દટકા સુધી વાજ લેતા રૂકા પ્રમાણે પૂગ પેસા પોતદાર આપતા નહિ નાગની અને તેમની રચે નખતોનખત થયેલી સમજુત પ્રમાણ આપનાની રકમ માંથી અમુક દબાવી લેનામા આવતા હતા સાધારણ રીતે મેકડે રૂ ૩૬૬ કાપી લેવામા આવતા હતા આ રકમ પેઢી ૨-૦-૦ પોતદારીના રૂ ૧-૮-૦ બા રનો અને ૦-૪-૦ મુનીમની ગુરુરી એ પ્રમાણે કાગળથી થતી બ્યારે મન્કા સાથે પોતદારને હિમામ નક્કી થતો ત્યાર પોત દારીની અંધી રકમ અને વાજ મળી રૂ ૧૬૬ મરકાગને મન્કા આપવામા આવતા આ મિત્રાન યગદા, મનોની તગિરે પણ કંઈ રકમ કાપી લેતા જેને નાણા આપના હોય તેને મનોની કાપા મિત્રાપ પૂરેપૂર નાણા આપવાની નગીઆત મેય ત્યારે પોતદાર મન્કાના હિમામ ૪૬૬ રૂ ૧૧૦ વધાર ગણતા, આ ૧૪ હિમામ ૧૬૬ થા ત્યારે તે પેની રૂ ૧૬૬ રકમ આપના નગી પેઢીઓ પાસે મન્કા ના નાણા કાજન રૂ ૬૬ તેનું તેઓ બ્યાજ આપતા, અને મન્કા તન્ક વધારે નાણા જાડો તેનું તેઓ બ્યાજ લેતા પોતદારના હિમામ માન આખરે નક્કી થતા અને દેનું રૂ ૬૬ આગની માતમા ખચી રેનામા આવતું અત્યાગ સુધી ખાગી ઇમરદાની પેઢીઓ પોતદાર હતી હતી મયાજના મહાનજ પહેલાના વખતમા નાગમા પણ દાખલ થયું બીજા સયાજી ૧૫ ગદાગળે પ્રથમ ખાગી પોતદારી પેઢીઓમા બાગ નખ્યો અને પાછળથી અને ૧૮૭૬મા ખાગી પેઢીઓના દગીર તરીકે, ગણેશ ઇશ્વર એ નામથી પોતાની ખાતગી પેઢી કાઢી ત્યાર પછી ખડે ૧૫ મહાગળના વખતમા અને ૧૮૫૮-૫૯ મ ૧૯૧૫ મા કુતુબ ડગાની નામની પેઢી કાઢામા આવી આ પેઢી કાપવા માટે ગણેશ ઇશ્વર ની પેઢીમા મન્કાગી નોંધેલા કરના દરની રકમ જમા મૂકાયેલી તેમાંથી રૂ ૧૫૫ ઉપાડના આ વા હતા ગાળજા વખતે બીજીશ મ કા ૧૬૬ ના માટે હિમાગ ૧૬૬ આપમા આવેલ, તે કમી કરનામા આ યુ

ત્યારે તેના ખર્ચના કપીઆ ૫ નાખ મળ્યા હતા તરિભગિતને ત્યા દત્તક લેનાનો પ્રસંગ આવતા તે બાગત પગવાનગી આપ્યા બદલ ૩૫ નાખનો નજનલેણા લેનામા આવેલો આ પ્રમાણે મળેલી ૨૭મો આ પેઢીમા તેમજ બૌનાઅની નામની બીજી પેઢી કાઢનામા આવી તેમા મૂકનામા આવ્યા કડી પ્રાતમા શ્રીમતની મારી ગયેની તેના ખર્ચ માં નવસારી શિવાયના બધા મદાયો ઉપર પાસવેરા નામેલો, તેની ઉપજમાથી ખર્ચ જતા સવાળાય નાખનો વધારો થયો તે પણ આ પેઢીમા મૂકનામા આવ્યો આ કરમાથી, નવસારીમહાન પાઠગથી બાકી રહેના પામ્યો નહિ ખડેનવ મદાગમની મારી ના બુક ઓફ એડીનગરો એમને મળવાને માટે મુબઇ પધારી ત્યાર નવમાર્ગી મહાન પાસેથી પણ મારી નજનલેણા લેવામા આવ્યો આ પેઢીની પોતદારીની ઉપજ પહેલે વર્ષે ૩૧ ૨૪ લાખ થઇ હતી, અને ધીમે ધીમે પેઢીનું કામ એટલું વધી ગયું હતું કે વ્યાજની વાર્ષિક ઉપજ ૮૮ નાખ કપીઆ થતી હતી બૌનાઅની પેઢી, ખડેનવ મહાગને સને ૧૮૫૬-૫૭મા કાઢી હતી તેનું રાગ્યાતનું ભડોગ ૩૧ ૨૭ લાખનું હતું, અને પાઠગથી વધારીને ૩૧ ૪૫ નાખનું કર્યું હતું આ પેઢી જનમતા તેની ઉપજ પણ ૬૦ વર્ષે ૭૮ લાખ કપીઆ થવા લાગી મહેસા ધરવરની સાદી પેઢીમાથી, સરકારી પોતદારી ભાગ રાગ્યાતમા ૧૧ નાખ અને પછી ૧૪ નાખ થયો હતો, અને સને ૧૮૬૬-૭૦મા એથી પણ વધી ગયો હતો મદારગન મહાગન ગાદીએ આવ્યા ત્યારે તે આ પેઢીના એકના પોતદાર થયા, એમને કે પેઢીને માટે ને નાણા નેમ્લેએ તે પોતે જ ધીનતા આ ત્રણ પેઢીઓ ઉપરાંત ખડેનવ મહાગને ૧૮૬૬-૭૦ મા મહેસુલ સુબાની, એ નામની એથી પેઢી કાઢી હતી આ પેઢી કાઢવાનું મુખ્ય કાનુ એ હતું કે મહાલોમાથી જે ઉપજ આવે તે કદમ પેઢીઓમા કેટલી મૂકવી તે નક્કી થતા સુધી એક ટેકાણે નાણા નહે આ પેઢી મહેસુલાની દેખરેખ નીચે રાખનામા આવી હતી. મદારગાવ મંગાનગના નખતમા વડોદરામા નક્ષીદામ નરમીદામ અને મદ્યારમ એ નામની પેઢીઓ અને મુબઇમા નન્મીદામ વઠમીદામ એ નામની એ પ્રમાણ ચાલુ નવી પેઢીઓ અને ૧૮૭૦-૭૧મા કાઢનામા આવી હતી અને ૧૮૭૧-૭૨મા તમણે મ ૧૧ માકાની નામની પેઢી વડોદરામા અને વઠમીદામ નન્મીદામ નામની પાંચ સુનમા ગથાપન કરી હતી, અને ટેન્ટે એવી બીજી પેઢી મુબઇમા કાઢનામા આવી હતી પોતદારનું કામ સરકારી પેઢીઓ કરવા નાગી, તેથી ગતની હિમાબી પદ્ધતમા કદ દેરદાર થયો નહોતો પહેલા જેમ પોતદારી પેઢીઓ મારફતે નાણા અપાતા હતા તેમ હવે સરકારી પેઢીઓ મારફતે નાણા અદા થતા લાગ્યા સરકારી પેઢીઓ, ખાનગી પેઢીઓની પેરે ફેયલ સાથે પણ નાણા અબધી વ્યવહાર કરતી તાલુકાર, સિલ્લેદા, આમામદાર વગેરેને પણ નાણા ધીંગવામા આવતા, તેમ હુડી આપવાનું કામ પણ કરવામા આવતું નવી કાઠકીદોમા નજન મગ ટી માધવગવે બધી પેઢીઓ બધ કરી વડોદરામા એક હજુ તીજેરીની સ્થાપના કરી તેમજ હિમાબી કામના બીજા પણ સુધારા કર્યો

પ્રથમ મહાલોમાથી, ચાલુ માલિ તિમાય આવતા, તે માસિક મંગાવવાની શરૂઆત ૭૦ મામા આવી માસિક હિસાબ જે તે મામ ૩ ના મનાવતા પાતા અને

રોજમેળ, ખાતાનહી, તથા તે ૧૧ માસિક કાગળો ઉપરથી મનારેથી તેના ચંદ્ર આસત તે ઉપરથી નગન ૧૧ માસિક નજા ગાગ્રમાહી હિસાબ હજુર તી જેરીમા થતા ખર્ચની ગાગનાની તપાસણી કરી ઑડિટ આપનાની રાજઆત પણ આ વખતથી થઈ હતી તે પછી પ્રાત ઑકાઉન્ટ ખાતા આપનાની ચોજના થઈ નેમા નવસારી પ્રાતમા પ્રથમથીજ (સનત ૧૯૩૦ ની સાનમા) ઑકાઉન્ટ ખાતુ દાખન કરેતુ તુ તે પ્રમાણે વડોદરા, કડી અને અમરેની એ ત્રણે પ્રાતોમા પણ ઑકાઉન્ટ ખાતા આપન થયા તેમા મનાનના હિસાબ પ્રાતમા આવી, એકદર થઈને પ્રાતનો એકદર તાગેય ધ હજુ ઑડિટ ખાતામા આપવાની જોરવણુ થઈ વળી ખર્ચના દગત પ્રાતમા કેટલી હદ સુધીના તપાસી મજુર કરેના તથા હજુમા કના મોકના તેની પતા હરાવનામા આવી, તથા તેના મીઑડી (પ્રથમ મજુર થઈને ખર્ચ પાડવાનુ) તથા પોન્ટ ઑડિટ (ખર્ચ પડયા પછી દગત તપાસીને મજુર કરવા)ની રીત દાખન કરવામા આવી આ પ્રમાણે મવત ૧૯૪૦ સને ૧૮૧૩-૮૪ સુધી-ઑડિટ ખાતુ મુનકી ખાતાના તામામા રહ્યુ તારપછી તેને મનત્ર ખાતુ કરવામા આયુ આ પ્રમાણે ઑડિટ ખાતુ મનત્ર થયા પછી, બ્રિટિશ નગરના ધોરણે ગામના તથા મહાનના જમાગદી નમુના અને તે સિવાય હિમાખી કામના માટે જોઈતા બીજા નમુના હગવવામા આયા અત્રાગ સુધી મહાવેથી પ્રાત મારફત માસિક હિમાખ આસતા તેને મદ્યે ના બ્રિટિશ સરકારના રાજ્યની માફક રાજ ઉતાગ (ડાઈરીશીટ)ની રીત પ્રથમ વડોદરા મહાવે અનુભન માટે દાખન કરવામા આવી, અને પછીથી સને ૧૮૯ થી રાજ્યના બધા મહાલોમા તે દાખન કરવામા આવી. આ વખતે પ્રાત ઑકાઉન્ટ ખાતુ રાખનાની જરૂર છે કે કમ એ મદત પ્રમત ઉત્પન્ન થયો હતો, અને અનુભવ દાખન નવસારી પ્રાત ઑકાઉન્ટ ખાતાને હજુમા મોનાવી તે ખાતાએ નવસારીમા રહીને જે કામ કરવાનુ તે વડોદરામા રહીને કરવાનુ શરૂ થયુ આ અરમામા ગામુ રજનીનાથ નર એમને હિમાખી પદ્ધતના પ્રવિણ પુરુષ તરીકે સનાહ આપવાને માટે મોનાનનામા આવ્યા ત્તા તેમણે એકદર તપાસ કરી નિવેદન કર્યુ તે ઉપરથી રોજ ઉતાગની પદ્ધત મધ કરી, માસિક તાગેય દો મમાનાનો વહિવટ શરૂ કરવા તથા પ્રાત ઑકાઉન્ટ ખાતા કમી કરી મહાનનો, હજુ હિસાખી ખાતા માથે પ્રવલ સબધ જોડનાનુ હરાવવામા આવ્યુ અને તેનો અમત તા ૧-૪-૮૦ થી શરૂ કરવામા આયો માત્ર વડોદરા હજુ ટ્રેઝરીમા રાજ ઉતાગની પદ્ધત આનુ રાખ નામા આવી હતી સને ૧૯૦૭-૦૮ મા વડોરા એક ટીમીટડ આપન થયા પછી વડોદરા શહેરમા જે ગકમે હજુર તીજેરીમાથી રોકડ અદા થતી હતી તે તા ૧૫-૬-૧૮૧૦ થી વડોદરા હજુર તીજેરીમાથી એક ઉપર કુકમ આપી એક મારફત અદા કરવાની રીત દાખન થઈ છે અને હજુર તીજેરીનો રોકડ ખખનો કમી કરવામા આવ્યો છે, આ પછી સને ૧૯૧૩ ના અકટોગથી હજુર તીજેરીમા હિસાબ હતો તે બધ કરી તથા કેનાક નમુનાઓમા ફેરફાર કરી હજુ હિસાખી ખાતાની ખાસ દેખરેખ નીચે મીઑડીટ શાખા આપન કરનામા આવી છે તેની માનફત દરેતોની પ્રથમ તપાસણી કરાવી બાદ એક ઉપર કુકમ આપી નાણા અદા કરવાની તજવીજ થાય છે વડોદરા મહો મિવાય ધર રોકાણે તીજેરી માથે આપ લે કરવાનો તથા મહાવેથી હિમાખ મોકનવાનો વહિવટ આનુ છે

નવી કાગ્ગીદી પહેનાં ગત્યનું દિમાખી વર્ષ મગ નક્ષત્રથી શરૂ થતું, અને રોહિણી નક્ષત્રથી પુરું થતું. આ પ્રમાણે દેવાથી વર્ષે અમુક મહીનામાં અથવા અમુક તારીખે શરૂ થાય એ ચોક્કસ નહોતું. આથી દિમાખના કાગમાં અગવડ થવાથી એકમગ્ગી પદ્ધત કાયમ રહેવા અર્થે નવી કાગ્ગીદીમાં એવું દરાવ્યું છે કે દિમાખી વર્ષ તા ૧ આગષ્ટથી શુક્રાષ્ટ આખર સુધીનું ગણવું.

નવી કાગ્ગીદી પહેલાં ગત્યના ઉપજ ખર્ચમાં વાળી જેલ્યવગ્યા થતી રાત્યની ઉપજ નથા ખર્ચ એક ફેકાણે જાણાઈ આવે એવી રીતે દિમાખ ગખસમાં આવતા નિર્મિત એટલુંજ નહીં પણ એક વર્ષનું ઉપજ ખર્ચ, ખીજા વર્ષ માથે મનખાવી શકાય એવો કંઈ દાખલો રહેતો નહિ, તેમ તે ગાયત આંકડા કઢાવી જોવામાં આવતા પણ નહિ. ઇતરુદારો કૈયત ઉપર જીવમ કરી જેટલું અને તેટલું વધારે વસુન શેતા એટલુંજ નહિ પણ તે વખતના મગકારી નોકરો પણ તેમની ઉપર દાગ ગખવાને બદલે પોતાના અંગત કાયદાને માટે તેમની જેરીતમાં મદદ કરતા. ખુદ ગત્યકર્તા પોતે પણ ઇતરુદારો તથા ખીજાઓ પાસેથી નજગણો શેતા અને જેમણે નજગણો આપ્યો હોય તેમનું કામ કરી દેતા. તેમના કાગભારી તથા ખીજા લાગતા વળગતા, એવી મુખીથી વ્યવસ્થા કરતા, કે કોને જેટલું આપવામાં આવ્યું છે તે ગત્ય કરતાના જાણવામાં પણ ન આવે. રોકડનાણું આપવાને બદલે તેઓ ગામો અપાવતા. જ્યાં રોકડ નિમણેક આપવામાં આવતી ત્યાં તે મોટી દેખાવ નહિં એટલા માટે કેટલીક નકમ જેને દેણગી કરવાની હોય તેને, કેટલીક તેની ઝીને, કેટલીક તેના છોકરાને, અને કેટલીક તેના ભાઈ કે ભત્રીજાને, એ પ્રમાણે જૂદે જૂદે નામે અપાવતા. તેમ એક વપમા આપવાને બદલે જુદા જુદા વપમાં આપતા, જેમ કે અમુક ગરમ વપાઈશન તરીકે, અમુક આમામી તરીકે, અમુક પાનખીની નિમણેક તરીકે, દાથીની નિમણેક તરીકે વગેરે. આ રકમો એકને બદલે જુદા જુદા મહાસોમાંથી અપાવવામાં આવતી કે જેથી તેના એકંદર મગવાણાની કોઈને ખજા પડે નહિં. આમામદારના મનુષ્ય પછી પણ તેની આમામી, જણે તે જીવતો હોય એવી રીતે કંઈ પણ કપાત વગર તેના વાગસને નામે ચલાવવામાં આવતી કોઈ જાણીતા અત્યંત મહત્વના મનુષ્યની ઘણી જૂથાણી શકાય તેમ ન હોય ત્યારે ગત્યકર્તાને નજગણો આપી તેની બંધ થયેની નિમણેક તેના વાગમને નામે આપુ કરાવવામાં આવતી.

પ્રકરણ ૫૩ મુ.

તાલુકાવાર વિશેષ માહિતી

નવસારી તાલુકો

ચતુઃસીમા — પૂર્વે મહુવા તાલુકાનો થોડોક ભાગ અને સિટિશ ગત્યના આગેવાની તથા જનાનપુર તાલુકાનો કેટલોક ભાગ. પશ્ચિમે અન્વી મમુદ ઉત્તરે પદમાણ તાલુકો, મગીન મંથાન અને સિટિશ ગત્યનો ચોથોમી તાલુકો અને દક્ષિણે સિટિશ ગત્યનો જનાનપુર તાલુકો આવેલો છે.

ક્ષેત્રફળ — ક્ષેત્રફળ ૧૦૫ ચોરસ માઈલ. પૂર્વ પશ્ચિમ વધારેમાં વધારે ૫ માઈ

૧૯ માઇન તથા ઉત્ત દક્ષિણ રાધારેખા નવાર પડોળાઈ ૧૧ માઇન છે

૨૬ મો — ૬૧ ગકમો ૧૩૬૬૪૦-૫-૧ વિરા છે, તે પૈકી ૩૩૮૯૦ ૯-૩ વિધા ખગમો અને ૧૦૧૬૫ ૬-૬ વિધા ગાગ્ગની જમીન જતા, માગી ૯૨૪૮૦-૭ ૧૦ વિધા સગકારો જમીન છે તેમાંથી ૨૪૫૮-૧-૧૦ વિધા પડતગ જતા માકી ૭૦૦૨૪-૬ વિધા જમીન ખાતે વખત છે પત્ત જમીન પણે ભાગે દગિયા ડિનારે ખારી જમીન છે

દેખાન — પૂર્વ ત કનો ભાગ તદ્દન સપાટ નથી તેમ ખાડા ટેકગ વાગો પણ નથી જમીન બાગાયત હોનાથી એ પ્રદેશ ઝાડોથી ભરપુર અને ળાયામણો લાગે છે આગા, ફણુમ, ખચુગ વગેરે જા જ્યામધ ઉચેના હોન છે, અને ડેકડેકાણે કેળના ળાયામણા તેત જોનામા આવે ૮ પશ્ચિમ તરફના ભાગની જમીનથી, થોડા વખત ઉપ જ જણે દગિયો પાછા ડી ગયો હોય એમ લાગે છે એ બાગની જમીન ઉપ ખાસ ઝાઝા ઝા જણાતા નથી ને તેતીનાડી નમળા પ્રકારની છે

ગામો — તાનુકામા એવંદ ૬૧ ગામો, પૈકી ૫૯ ગામ સગકારી અને ૨ ૫૦ બાર્યા વહીવટના, એમા ૧૧ ગામ એક હજાર ઉપગત વતીવાળા છે તે નીચે પ્રમાણે — નમસારી એ નમસારી પ્રાતનુ તથા નમસારી તાનુકાનુ મુખ્ય મથળ છે તેની વતી ૧૭૦૫૦ છે તે પેઢી પ્રુપ ૮૬૯૦ અને સ્ત્રીઓ ૮૨૯૨ છે ધર્મવાર તેતા નમસારીની વતીમા ૧૦૧૧૭ હિંદુ ૨૦૫૪ મુસનમા ૪૦૨૧ પાગસી અને બાકીના ધત છે નમસારીમા પ્રાતના સુગાની, જડજની, પોનીમ નાયગસુગાની, મુનસફની, વહીવ, દારની, આગકાની ખાતાની અને શાગખાતાના દરેકેકરની તથા ડેચુગીની કચેરીઓ, અગ્રેજ, ગુ જાતી, મગડી, ઉર્દુ, અત્યજ, શાગઓ અને કન્યાશાળાઓ તથા ટ્રેનિંગ ર્ગ, વતીકધુન ૨૦૦ કાઇનન કનાસ અને હિલોમશાળા મળી, લગભગ ૨૦ ઉપરાત શિપણની મન્થાઓ, શ્રીમત મહાગમન મારેગની જ્યુગીની ૬૬ની રક્ષમાથી બાધેનુ પતથગુ સુદ પ્રુતકાનય, એક સગકારી મોટુ દનાખાનુ, અને ઢોગુ દનાખાનુ છે રક્ષમણુ હોન નામે ટાઉ. હોન ઈ તે દિના ૧૬૬૬૦ રક્ષમણુ જગન્નાથ નવસારી પ્રાતના સુગા હતા તે વખતની તેમની કાન્કીદાની યાદદાત તરિકે નમસારીના શેડેરીઓએ મધાવેતો છે તેમા જડે સભાઓ ભરાય છે, વાખ્યાનો અપાય છે અને યોગ સાવંજનિક કામે તેનો ઉપયોગ થાય છે એ હોનને નમતો એક કર્વોક ટાવ છે, તે સીતાગાઇ ટાવર એ નામથી ઓગખાય છે મીતાગાઇ એ દિવાન જગદુ રક્ષમણુ જગન્નાથના ધણીઆણી થતા હતા, તેથી તેમના મ્મણુર્થે આ કર્વોક ટાવ ગાધરામા આ મોટે, રક્ષમણુ હોનમા મત જતની કોરીગીરીન એક નાનુ સગ્ગુ મગ્ગ મ્થાન છે દુધિયુ અને રાગતીયુ નામે મે તળાવ છે, અને ૧૦મી મ્થનુ મોટુ મેદાન છે તેમા સુધનાઇનો માર્જનિડ ગાગ ૭ તથા તેની નજીકમા ટાગનો બાગ તથા મગતો અને યોગ પગ કેનાક જગના છે, પાગસી ધર્મોદ દનાખાનુ તથા મુરાન ખાનુ પણ તાલ છે

વેશમા — ૨૦૦ માણમની ગામમા ગુ જાતી નથા મગેજ નિરાગ અને કન્યાગા છ એક ચોથા ર્ગનુ દનાખાનુ બો પ્રમુતિજ મોનનાનુ નક્કી થયુ છે

મરોલી — મુગઇ વડોળગ ૩ વે ૧૧ મરોલી મેગનથી ૧ માઇન દૂર, ૧૨તી ૧૧૨૪ માણમની ને અગ્રેજ તથા ગુ જાતી નિયાગ મનાતામા બો પોટ ઓદિમ,

નવડી:—વસ્તી ૧૦૬૭ માણસની, ગામમાં ગુજરાતી નિશાળ ને એક પારસી ગૃહસ્થ તરફથી ધર્મોદા દવાખાનું ચાલે છે.

મહુવર:—મરોઝી રેશનથી નજીકમાં જ છે. રેશન સાથે ગામની નજીક સર-કારી મુસાફર બંગ્લો છે. વસ્તી ૫૭૫ માણસની, ગામમાં ગુ. નિશાળ છે.

આ શિવાય ઉમરાહ (૨૧૫૭), ડાબેવ (૧૬૪૨), ચોવીશી (૧૪૬૬), ધામણ (૧૭૨), વિરાવળ (૧૦૩૮), પોંસરા (૧૦૧૦) ને શિવળ ગામ (૧૦૫૧)માં એકે-એક ગુજરાતી નિશાળ છે.

વસ્તી:—આ તાલુકામાં વસ્તી ૫૫૨૭૦ માણસ (૨૬૪૭૮ પુ. ૨૮૭૯૨ સ્ત્રી) ની છે. તે પૈકી ૪૩૭૮૦ હિંદુ, ૫૬૭૬ મુસલમાન, ૪૪૦૪ પારસી, અને બાકીના જૈન અનાય ધ્રિસ્તી વગેરે છે.

ભોડો:—હિંદુ, મુસલમાન, પારસી અને જૈન ભોડોની વસ્તી વધારે છે. હિંદુઓમાં વાણીઆ, બ્રાહ્મણ, કણ્બી, રજપુત, કોળી અને દેદુ વિશેષ છે. બ્રાહ્મણોમાં અનાવજા વધારે છે ને તેઓનો મુખ્ય ધંધો ખેતીનો છે. એમનામાં દેસાઈ ને ભાડેલા એવા બે હેઠ છે. તેમાં દેસાઈઓ ઉંચા ગણાય છે, અને જનતા સુધી ભાડેલાની કન્યા લેતા નથી. વરતો વાંકડો લેવાનો એમનામાં રિવાજ છે. ચરોતરના પારીદારોની પેઢે છોકરી પર-ણાવવામાં એમને ઘણો ખર્ચ કરવો પડે છે. પશ્ચિમ ભાગ તરફ કોલી ભોડોની વસ્તી ઘણી છે. એ ભોડો ખેતી તથા મજુરી કરે છે ને કેટલાક ખલાસીનો ધંધો કરે છે. કમાવાને માટે મુંબઈ, આફ્રિકા વગેરે સ્થળે એ ભોડો જવા લાગ્યા છે. ને ત્યાંથી સારા પૈસા કમાઈ આવે છે. આખા રાજ્યમાં પારસીઓની વધારેમાં વધારે વસ્તી નવસારી, ગણુદેવી અને બીલીમોરામાં છે. એ ભોડોમાં કેટલાક ધનાઢ્ય છે. સર જમસેદજી, સર ટાટા વગેરે મૂળ નવસારીના રહીશ છે. એમનામાં ઘણાં સાહસિક વેપારીઓ, વિદ્વાનો અને મોટા મોટા અમલદારો પણ છે. ધર્મોદામાં એ ભોડો પૈસા ગણુ ખરચે છે. ઘણાં દવાખાનાં, પાઠ-શાળાઓ, પુસ્તકાલયો વગેરે પારસીઓએ સ્થાપન કરેલાં હોય છે. પારસીઓ મુઝાંને દાટતાં કે બાળતા નથી, પણ દોખામાં પધરાવે છે, ત્યાં ગીધા તેને ફાડી ખાય છે. એમનાં મુઝાં ઉચ્ચકનારા એમની જ કોમના પગારદાર નોકરો રાખેલા હોય છે, જેમને નસાસાદાર કહે છે. એ ભોડો અગ્નિને કેવલા તરીકે ગણી એક ખુદાને મનિ છે ને લગ્ન વિગેરેના રિવાજ હિંદુ જેવા છે. લગ્નમાં દારસી સાથે સંસ્કૃત શ્લોકો બણાય છે, સ્ત્રીઓ કંકના ચાંદલા કરે છે, અને હિંદુ માર્ફક ગીતો ગાય છે.

આબોહવા:—ગરમી ઓછી પડે છે તેથી હવા ઠંડી રહે છે. ઉનાળામાં સુખાકારી સારી રહે છે, પણ ચોમાસુ ઉતરતાં મેંબેરીઆ તાવનો ઉપદ્રવ વધારે માણુમ પડે છે. ગરમીની મોસમમાં વધારે ગરમી ૧૦૩° જેટલી હોય છે તે ઠંડી રતુમાં ૫૦° થઈ જાય છે. વેરસાદ દર વર્ગે સરાસરી પર અને વધારેમાં વધારે જીં ધંચ પડે છે.

જમીન:—જમીન ઘણે ભાગે કાળી તથા ગીરાટ અને કાંકરીવાળી છે પરંતુ પડજાણુ તરફની ખારવાળી છે તેમ દરીયા કિનારા તરફની પણ ખારવાળી છે.

પાણી:—દરિયા કિનારા તરફનાં પાણી ખારાં છે, છતાં કોઈ કોઈ ઠેકાણે મીઠું પાણી નિકળે છે. બાકીના ભાગનું પાણી મીઠું છે. ૨૫-૩૦ હાથની ઉંડાઈએ કેવામાંથી

પાણી નીકળે છે. કુવાઓની કુલ સંખ્યા ૨૯૩૫ છે, તેમાં ૭૪૬ ખેતી ઉપર્યાગી અને ૨૧૮૯ કાનડા ઉપર્યાગના છે. તળાવો ૨૦૦ અને વાવ ૫ છે.

ખાતેદારો:—મંવત ૧૯૭૫ ના આંકડા પ્રમાણે નવસારી તાલુકામાં ૭૬૯૪ ખાતેદારો છે, તેમાં ૬૦૬૭ જમતે જમીન ખેડનારા અને ૧૬૨૭ બીજા પાસે ખેડાવનારા છે. જમતે ખેડનારાઓ પાસે ૬૦૦૧-૧૪-૯ વિધાં જમીન છે અને બીજા પાસે ખેડાવનારા પાસે ૨૧૯૮૭-૧૯-૭ વીધાં જમીન છે. એ ખાતેદારોમાં પાંચ વિધા સુધીના ખાતેદારો ૩૫૨૭, પાંચ ઉપરાંત અને ૨૫ સુધીના ૩૩૪૫, ૫૫૦૦ ઉપરાંત અને ૧૦૦ સુધીના ૭૪૭, સો ઉપરાંત અને ૫૦૦ સુધીના ૭૪ અને ૫૦૦ ઉપરાંત વિધાનો ૧ ખાતેદાર છે. તેમજ પાંચ રૂપીઆ ભરનારા ૧૬૧૪, પાંચ ઉપરાંત અને ૨૦ રૂ. સુધી ભરનારા ૨૮૭૦, ૨૦ ઉપરાંત અને સો રૂપીઆ સુધી ભરનારા ૨૭૦૬, સો ઉપરાંત અને ૫૦૦ રૂ. સુધી ભરનારા ૪૮૬ અને ૫૦૦ રૂ. ઉપરાંત ભરનારા ૧૫ ખાતેદારો છે. વળી ૫૮૬૪ હિંદુ, ૧૧૪૧ મુસલમાન, ૨૮૯ પારસી, ૨ કાળીપરજના અને બાકીના બીજા જાતના છે. હિંદુઓમાં ૧૩૯૩ બ્રાહ્મણ, ૩૯૮ વાણીઆ, ૪૭ રજપુત, ૨૦૩૨ કોળી, ૮૬૮ કણુબી, ૪૬૩ દેડ અને બાકીના બીજા જાતના છે.

ખેતી:—મુખ્ય પાક જુવાર વિધાં ૨૨૬૮૧-૬માં, ડાંગર ૨૨૮૯-૭માં, કપાસ ૨૩૨૫૮-૧૮-૧૫માં. તુવર ૬૪૬-૧૬માં, દાવેલી ૬૬-૭-૫માં અને શેરડી ૪૬૦-૬માં થાય છે. એ શિયાવ બાજરી, ઘઉં, ચણા, મગ વગેરે પાકે છે, અને કેળાં, ફણસ, અને નાસ વગેરે બાગાયત પાક પણ થાય છે, ને તે પરદેશ ચઢે છે. ૩૨૫૬-૦ વિધાંમાં ધાસ ઉધાડવામાં આવે છે.

મહેસુલ:—સં. ૧૯૭૫ના આંકડા પ્રમાણે કુલ વસુલી ઉપજ રૂ. ૧૧૬૯૮૩૫-૧૧૫૫ આવે છે; તેમાં રૂ. ૨૪૮૫૨૬-૬-૪ જમીન મહેસુલ, રૂ. ૭૩૮૧-૪-૩ વેરાના, રૂ. ૧૭૬૧૭-૬-૬ મોઢકસેસના ને બાકીના બીજા પરચુરણ ઉપજના આવે છે.

વેપાર ઉદ્યોગ:—નવસારી, વેરમા, કરઆપાર, અને મહુવા ગામે કપાસ પીસવાનાં છન છે. તેમજ નવસારી, આમલી, અને મહુવા ગામે મોટા દળવાની ધંદીઓ તથા ચોખા ખાંડવાની ને તેલ પીસવાની મીલ છે. કપડા વણવાની મીલ ઉપરાંત રેશમી કાપડની મીલ હાલ ખુલ્લી છે. નવસારીમાં ખુરસી, ટેબલ, પથંગ વગેરે લાકડાનું કરનીયર બહુ સારું થાય છે, અને તે મોટા પ્રમાણમાં સુરત, મુંબઈ, વગેરે રચળે ચઢે છે. ખત્રી મોકો હાથની સાળથી સાડીઓ વણે છે તે પણ દેગાવર ખાતે જાય છે. કેરી, કેળાં, ફણસ, વગેરે મેવો પણ પરદેશ જાય છે. ખૂણાં નદીના જળ માર્ગે નવસારીનો વેપાર સારો ચાલે છે અને કપાસ અનાજ વગેરેનો રથાનિક વેપાર ફીક છે.

પોલીસ:—વેરમા અને મરોઝીમાં પોલીસથાણા છે. તેમજ નવસારીમાં પાંચ અને ઉમરાડમાં ૧ મળી ૬ પોલીસથાણાઓ છે. ૧ ફોજદાર, ૪ નાયબ ફોજદાર, ૧ જમાદાર, ૧૦ હવાલદાર, ૫૬ સિપાઈઓ, ૨ ચાર અને ૧ કામ્બુન મળીને ૭૫ માણુમેની પોલીસ ફોજ બનેલી છે.

આબકારી:—આબકારી થાણાઓ નથી. અરીણની ફકાનો ૪, બાંગગાંજની ફકાનો ૨, દેગી તથા વિનાયવી દાડની ફકાનો ૩૪ અને તાડીની ફકાનો ૨૭ છે.

શાળા અને પુસ્તકાલયો:—નવસારીમાં, ગુજરાતી શાળાઓ, મરાઠીશાળા, ઉરદુશાળા, કન્યાશાળા, અંત્યજ્ઞશાળા, અંગ્રેજીશાળાઓ, ઉદ્યોગશાળા, ટ્રેનિંગ વર્ગ, વર્નાક્યુલર સ્કૂલ કાર્પનલ ક્લાસ વિગેરે મળી ૨૦ શાળાઓ છે.

ગમેતમાં, છોકરા તથા છોકરીઓની મળી ૫ શાળાઓ છે. વેસ્ત્રમાં ૨ ગુ. શાળા, ૧ ગુ. કન્યાશાળા, ૧ અંગ્રેજીશાળા અને ૧ અંત્યજ્ઞશાળા છે. મરાનીમાં ગુ. શાળા, કન્યાશાળા અને અંગ્રેજીશાળા છે. તવડી, ચોવીસી, પોંસરા, ધામણ અને પંજણમાં એકએક ગુ. શાળા ને એકએક કન્યાશાળા છે. કર્યા પારમાં ગુ. શાળા, ગુ. કન્યાશાળા ને અંત્યજ્ઞશાળા છે. આમલી, પરયાણુ ને નડોદમાં ગુ. શાળા તથા અંત્યજ્ઞશાળા છે. ઉમરાહમાં છોકરા તથા છોકરીઓની મળી ૪ શાળાઓ ને ૧ અંત્યજ્ઞશાળા છે, તથા વીરાવળ, આમડપુર, છાપરા, પડધા, વેજલપોર, સરાઈ, પીનસાડ, સંદતપોર, કુરોદ, સીસોદરા, આસણા, મહુવર, છીણમ, આણુરા, મીરજપોર, સીમતગામ, ભીનાર, ભાઠા, જામજાઈ, બોરસી, સાગરા, કરાકટ, દેતવાડા ને વડોદરીમાં એકએક ગુજરાતી નિશાળ છે. અને ટંકોલી અને કાળા કાઠામાં એકએક ઉર્દુ શાળા છે.

નવસારીમાં ૨, ગમેતમાં ૩ અને કર્યાપાર, તવડી, ચોવીસી, આમલી, વેસ્ત્રા, પોસરા, કુએદ, સીસોદરા, ધામણ, સીમતક, પોપડા, ઉમરાહ, મહુવર, છીણમ, મરાતી, સીમ, લગામ, ભીનાર અને પંજણમાં એકએક પુસ્તકાલય છે. એ પ્રમાણે નવસારી તાલુકામાં કુલ ૮૩ શાળાઓ અને ૨૩ પુસ્તકાલયો છે.

પોસ્ટ ઓફિસ:—નવસારી, મરાઠી, વેસ્ત્રા, ઉમરાહ, ગમેત, છીણમ, તવડી, ધામણ, પંજણ, પોંસરા, સંદતપોર, સીમતગામ અને આમલીમાં પોસ્ટ ઓફિસો છે. તેમજ આસણા, આણુગ, કર્યાપાર, કરાકટ, કુએદ, કાળાકાઠા, ચોવીસી, દેતવાડા, નડોદ, નિમજાઈ, પડધા, પરયાણુ, પરસોળી, પીનસાડ, પોપડા, બોરસી, ભાઠા, ભીનાર, મહુવર, માંગરોળ, માણેકપુર, મીરજપુર, વીસવલ, વેજલપોર, સરાઈ, સરાણા, સીમતક, સીસોદરા અને સાગરા એ ગામે ટપાલની પેટીઓ છે.

તાર ઓફિસ:—નવસારીમાં ગવર્મેન્ટ અને રેલ્વેની એમ બે તાર ઓફિસો છે અને મરાતી સ્ટેશને રેલ્વેની તાર ઓફિસો છે.

દેવસ્થાનો, મેળા તથા જાત્રાનાં સ્થળા:—નવસારીમાં સૈયદ શાહની પીર મગદુમશાહ અને ગમેતમાં શેખ આદમપીરની દરગાહો છે, તેનો વરમમાં એક વખત મેળો ભરાય છે, જેમાં સુરત છત્રજાનાં ૫૦૦ થી ૧૦૦૦ સુધી મુસલમાનો ભંગા થાય છે. સારાણુ ગામે સારણુસ્વર મહાદેવનું પ્રાચીન દેવાલય છે, ત્યાં આવણુ માસના દર સોમવારે તથા ચિત્રવાત્રી ઉપર આસપાસનાં ગામડાનાં લોકોને મેળો ભરાય છે. ઉમરાહમાં દર સોમવાત્રી અમામે દરિયા સ્નાન કરવાને ઘણા હિંદુઓ આવે છે.

માંગરોળ તાલુકો

દેવસ્થાનો અને જાત્રા તથા મેળાનાં સ્થાના:—માંગરોળ ગામે પીર મોટા માયાની દરગાહ છે. તેનો ઓરસ દર વર્ષે પોપ વત્રી ૨ ને રોજ ભરાય છે ને તેમાં એ ત્રણ દિવસ માણુમ ભેટું થાય છે. એ ઓરસમાં આસપાસનાં ગામોના લોકો ઉપરાંત સુરત, મુંબઈ, બરુચ, વડોદરા, વગેરે સ્થળોથી પણ ઘણા માણુસો આવે છે. હિંદુઓ

પણ તેમાં ભાગ લે છે. પાટણપુરથી, મુંળઈ અને ખેંભાંતથી નારીકે સુધીમાં તેમજ દક્ષિણઆફ્રિકા, મેરીશીયસ, પારીસ, રંગુન, સીંગાપુર, બના, મુંળઈ અને કલકત્તામાં મોટા મોટા વેપારીઓ એમના મુરીદો છે. એ મુરીદોની સંખ્યા લગભગ ૮૦ હજાર જેટલી છે. પીર મોટામીયાંની ગાદી સ્થાપન કરનાર મૂળ પુરૂષ મોટામીયાં આજથી લગભગ ૨૦૦ વર્ષ ઉપર ચિસ્તીયા સંપ્રદાયના હજારત સૈયદ મસઉદશેખ ફરીદ શક-રંગ ચિસ્તીના ખાનદાન કુટુંબમાં થઈ ગયા. તેમનું અસલ નામ હજારત મુઘનુદીન ચિસ્તી હતું. પણ તે વખતમાં એ મોટા મરતયાવાળા પીર ગણાતા તેથી લોકો તેમને પીર મોટામીયાં એ નામથી ઓળખતા હતા. આજે પણ માંગરોળની ગાદી પીર મોટામીયાંની કહેવાય છે. પ્રખ્યાત વેણેરીઅન મહાત્મા પીર સૈયદના શાહ કાયમદીન ખાવાના ભાઈ, પીર ઇનાયતમીયાનાં એ પુત્ર થાય છે. એમનો જન્મ કડીમાં થયો હતો. એમના વડીલો પ્રથમ પંગળના પાકપટ્ટન શહેરથી ગુજરાતમાં અમદાવાદ પાસે પીરા-નપટ્ટન (પાટણ)માં આવીને રહ્યા હતા, અને ત્યાંથી પછી કડી તરફ આવ્યા હતા. એમણે પોતાના જીવનમાં બહુ અત્કાર બતાવ્યા હતા. એમ લોકો કહે છે. દંતકથા એવી છે કે પાંચ વર્ષની ઉંમરે આણું કુરાને શરીર એમને મોઢે હતું. નિશાળમાં એક રડતા છોકરને દાયમાં થોડાક કાંકરા આપી તેની સાકર બનાવી તેમણે છનો રાખ્યો હતો. કેટલાક છોકરાઓ ધુળના ગોળા કરી રમતા હતા તેના લાડુ બનાવી બધાને જમાવ્યા હતા. મોટા થયા પછી એ પાટણથી કડી ગયા. પરંતુ ત્યાં એમની પામે અત્કારો કરાવવા લોકો બહુ પાછળ પડ્યા, તેથી તેઓ છાંનાખાનો ત્યાંથી નીકળી માંગરોળ તરફ આવ્યા. પોતે કડી છોડી આવ્યા ગયા, તેથી લોકોએ ધાણું હતું કે હવે ગામ ઉપર કંઈ આકૃત આવશે અને તેજ પ્રમાણે મહારાવના સમયમાં ત્યાં મોડું તોફાન થયું હતું. તેઓ માંગરોળ આવ્યા ત્યારે આમડેરા ગામવાળા ખાંડી બરપુર હતી તેથી પાણી ઉપરથી આકીને પોતે સામે પાર આકી ગયા. માંગરોળના લોકોએ તેમની આ કરામતની વાત જાણી, તેમને પોતાના ગામમાં આહુત કરીને રાખ્યા, તેથી ત્યાં તેમણે પોતાની ગાદી સ્થાપી. કેટલોક વખત માંગરોળમાં રહીને તેઓ મુંળઈ ગયા ને ત્યાંજ મરણ પામ્યા. તેમની લાસને તેમના મુરીદોએ માંગરોળ આણીને દાટી તેના ઉપર રાત્રે ચણાવ્યો છે. એમના પછી એમની ગાદી ઉપર પીર દાદામીયાં, પીર મોટામીયાં, (ખાંડ) પીર બડામીયાં, પીર કાયમદીન ખાવા, ને પીર જાવામીયાં થઈ ગયા છે. પીર મોટામીયાં (ત્રીજા) ગાદી ઉપર હતા તે ગુજરી ગયા છે અને તેમના છોકરા પીર બડામીયાં ગાદી ઉપર આવ્યા છે. કડી અને વીરમ-ગામમાં એમનાં મોટાં મોટાં મકાનો છે અને લોકોમાં એમની માનતા સારી ચાલે છે.

કુંવરદા ગામે, જાવાપીરની જગા (દરગાહ) છે ત્યાં કારતક શુદ્ધ ૧૫ અને કૈાયા ગામે મગનુમશા પીરની દરગાહ છે, ત્યાં કારતક શુદ્ધ ૧૨ ને દીવમે દર વર્ષે મેળો ભરાય છે, જેમાં ૫૦૦ થી ૧૦૦૦ સુધી લોકો ભેગા થાય છે. વસરાંવી ગામે ગંજ પીરની દરગાહ છે ત્યાં એક પથર પડેલો છે તે ચોર પાસે એવી માન્યતાથી ઉપડાવવામાં આવતા કે જો તેણે ચોરી કરી હોય તો તે તેનાથી ન ઉપડે ને ન કરી હોય તો ઉપડે. શાહી ગામે, હિના પાણીના જરા છે ત્યાં ૬૦ વર્ષે ગંજી પુનમે મેળો ભરાય છે

ને હનરેક માણસો ભેગાં થાય છે.

વસરાવી ગામે પ્રાચીન વાવ જોવાલાયક છે એના ઉપરની કારીગરી પતથ અને છોનાં કકડા થયા છતાં હવે જોવીને તેવી મુદ્દર માત્રમ પડે છે. એમાં એક જુના વખતનો શેખ છે. વસરાવી એ પહેલાં મોડું નગર હતું અને ગળ્ય કાગળાનું મુખ્ય મથક હતું તે ભોળીને, સુરત સહેરો વચ્ચે છે એમ કહેવાય છે.

સોનગઢ તાલુકો.

સોનગઢ:—તાલુકાનું મુખ્ય સ્થળ અને ટાપ્પીવેલી રેલ્વેનું મેદાન. ૧૯૧૧ની ગણતરી પ્રમાણે એની વસ્તી ૨૩૨૧ માણસની છે. ખાનદેશ અને મુગ્ત વચ્ચેના રાહદારી રસ્તા ઉપર તે આવેલું હોવાથી આગલા વખતમાં તેમાં વેપાર ઘણો ચાલતો ને તેથી તે ઘણું આબાદ હતું. ગુજરાતમાં દાખલ થવાની કુચી તરીકે સોનગઢ ઓળખાતું અને હજી પણ સોનગઢનો હુંગર એજ નામથી ઓળખાય છે. જુના વખતનાં કેટલાંક ખંડેર અને છટાનો એક પ્રાચીન કિલ્લો તેની પ્રાચીન જાહોજવાલી સૂચવે છે. મુગ્તની પેઠે આ નાનો કસ્બો પણ અગ્નિનો ભોગ થઈ પડ્યો હતો. છેલ્લી આગ ૧૮૮૭ માં થઈ હતી. મૂળગામની નજીકમાં શિવાજી નામનું ૫૩ થોડાં વર્ષથી વમેયું છે તેમાં વસ્તી સારી છે. ખંડેરાવ મલગમનનાં એક રાણી શ્રીમત અંબાબાઈ સાહેબ કે જેઓ સોનગઢમાં સંવત ૧૯૨૦માં દાંશેરાથી ગુજરી ગયાં હતાં તેમના નામના મ્હારક તરીકે અંબાબાઈ સાહેબની ધર્મશાળા સોનગઢ કસ્ટામાં બંધાવેલી છે, ત્યાં હતાંઓને માટે ઉતરવાની સારી સવડ છે. તેની નજીકમાં એક મોટું કુંવો છે, તેમાં પાણી ઘણું છે અને જૂના વખતમાં તેમાંથી આખા ગામને માટે પાણી પૂરું પાડવાની સવડ કરી હશે એમ જણાય છે. ગુજરાતમાં હાલના વડોદરાના રાજ્યકર્તાઓની શરૂઆત સોનગઢથી થઈ હતી. મેનાપતિ દાબાડેના પ્રતિનિધિ તરિકે પીલાછરાવ ગાયકવાડે નવાપુર ચાણાના નારાયણપુર ગામે પ્રથમ ચાણું નાખ્યું હતું. અહીંયાં તે સારી દોઢત કમાયા ને પોતાના ઘણીની ઉમદા મેવા બગવી. આથી દાબાડે એટલા બધા ખુશ થયા કે પિલાછરાવની નિમજ્જક નાગાયણપુર ચાણામાં કાયમની કરવાને પોતાની ધ્વજા દર્શાવી, પણ બાંડે નામના એક હરીકે ખોટી હકીકત ચમગવી, કાન બંબેયાં તેથી પીલાછરાવે એવી વિનંતી કરી કે નજીકમાં મેનગ નામનું વિકટ અરણ્ય છે તે મને આપો તો હું તે આબાદ કરીશ. આ વિનંતી ન્થીકારવામાં આવી. સને ૧૭૧૯માં સોનગઢ પીલાછરાવને મોંપવામાં આવ્યું. અહીં રહીને પીલાછરાવે શીનોર તાલુકા પામે આવેલા બાબાધાંગ ઓગળાં નર્મદા નદી ઓળંગી ગુજરાત પરે ચઢાઈ શરૂ કરી. સને ૧૭૬૬માં દામોછરાવે પાટણને ગળ્મગળ બનાવ્યું ત્યાં મુંધી, સોનગઢ ગાયકવાડનું મુખ્ય સ્થળ હતું. ગામમાં વહીવટદારની કચેરી, પોસ્ટ ઓફિસ, ચ. નિશાળ, ચ. કન્યાશાળા, અંગ્રેજ વર્ગ, ધાણુકા વસતિગૃહ શાળા, ધાણુકા કન્યાવસતિગૃહ શાળા, મોડેલ કાર્મ અને પુસ્તકાલય છે. મોડેલ કાર્મમાં વસતિગૃહના છોકરાઓને ખેતીનું કામ શીખવવામાં આવે છે.

બ્યારા તાલુકો.

દેવુરયાનો તથા મેળાં અને બનવાના સ્થળ. ખંભાળીઆ ગામે દેવપ્રી ઉનાઈ માતાનું દેવળ અને ઉનાઈ પાણીના ફાંડ છે. ત્યાં ફાંડ નેરસ મેળી પુનમે મોટી મેળાં

બગાયતે ને ૨૦-૨૫ હજાર માણસ બગા થાયતે. ૨૬ મુળઈ તથા સુન્ત, બરત, નવ-
મારી, ગણદેવી વગેરેથી લોકો આવેછે આ ગામ બીનીમોરા ઢાંગા આગા રેવનુ
ન્ટમી. હોવાથી લોકોને જના આપવાને મારી અનુકૂળતા પડેછે. મેજો નણ દિવસ રહે
૭ અને કુડના પાણી બહુ હિના જતા એ નણ દિવસ મુઠી ન્હાના લાયક થઈ જાય
૨૨ મહિનાની પુનમે પણ થોડા થોડા મેજો બગાયતે મેજો વખતે નજીકના રહેરના
વેપારીઓ દુકાનો ખાડેછ, તેથી માર બ ન બનાય આ જગ્યાએ વામદા મન્યાનની
ડાગની અને વડોદરા ના ન્યની એમ નણ સન્દેગ લાગેલીકે કુડ તથા માતાશુ મ્યાન
માતાશુ (મહ) રડાઈના નાન્યની હામા છે અને બીજુ માતાશુ દેવળ વામદા સમ્યા-
નની હામાછ. નજીકમા અગિકા નદી વડેછે, તેના કાશનો પ્રેગ અભણીય લાગેઈ.

ખાસાપુર ગામ ૬૦ પાણીના કુડ અને એક મહાદેવનુ દેવળ છે ત્યાં દર વર્ષ
શિવનારા ઉપન મેજો બનાયતે ને ૬-૭ હજાર માણસા બગા થાયછ. સોનગદ, ગણદેવી
તથા વાશોદ તન્ના અને આ તાનુકાના લોકો જનાએ આવેછે. વ્યારામા ખતાનના
પીગ છે, ત્યાં દર સાન પોર સુદ પુનમે મુમનમાનોનો મેજો બરાયછે, તેમા આર દશ
હજાર માણસ ભેગુ થાયછે. સુરત તથા નવસારી વગેરેના લોકો પણ આવેછે, મેજો
નણ દિવસ ન્હેઈ

પ્રકરણ ૫૪ મું

નવસારીમાં પહેલું પારસી-પગલું

પારસીઓનુ મુળ વતન હગન, તેમા આવેના પાર્સ અથવા ફાર્સ નામના
મુતકમા તેઓની બ બનાટ વગતી, એ સૌ ઉપગથી પ્રીકલોકોએ એ પાર્સને પરસીશનું
નામ આપેનુ, અને પાર્સ ઉપગથી તાના રહીશો પારગી બોલાયા, અને નહિ ૦
જે પ્રમાણે ધણે મોટે ભાગે દિકુ લોકો પોતાના ધર્મક્રિાને આમાદ મળતી આવતી
પારસીઓની ધર્મક્રિા ઉપરથી દિકુમાલી કાઈનાંજ મુજબ, પારસીઓને પારગી
યાને પીને પા અશવાળા હોવાથી પારસી નામ પડેયુ હોવાની જમ બુન કરેછે,
તેમ એ નામ પડયુ હોવ પારસીવાસો અર્થ કેવળ બોગે છે. ઇરાનનુ મહોજનાની-
બધુ નગ મુજબના અનીક ઓમર નામના આરમ સરદારના હાથ ઉપ નાહુમ્બ
ખાતે પારગીઓ ૬ મ ૬૫૨મા હારી મરા માદ, પોતાના પવિત્ર કેમનાઓનો
ગસાવ કરતા પ્રથમ તો ઇનનનાજ જુદા જુદા ભાગિમા નામભાગ કન્યા તથા બ
કના લાગ્યા કટનાંજ જેમ ધારછે તેમ એ હા પડી કાઈ પુન્તજ ઇરાની પારસીઓ
દિકુયાનમા નાશી આવેના નકાતા પ્રથમ તો તેઓ ઇરાનના જ ભાગોમા બગતા
હગના અને રવડતા બટકતા હતા. છેવટે ત્યાં નાગ ન કા પાથી ઇ મ ૭૦૮ના મુમારે
તેઓ દિકુયાનમાં આન્યા કાદિયાવાડમાં આવેના અબાતના અખાતમા દીવ મદરે
તેઓ ઉતર્પી. ત્યાં તમમગ ૧૯ વ-સ ગદેવા હતાં તેઓ કાઈ પણ મગનમ ન પામ્યા
ત ઉપ-થી કહેછે કે, એક જુઝગ દગુર પ્રકોની નાનના આધારે એનુ નિમાણ કયુ
કે આપણને મુજરાત ત-દ નાસવું પડશે, અને ત્યાં મગનમ પામીશુ. તેઓએ મર્વ
નામાન્ય ખંદગી કરી, જે ક્રિસ્તે મામજી, અને કી સ્વ જરજમા હમણથી દશિણે ૨૫

ગાદિએ ઉપર આવેલી એક જગ્યાએ તેઓનો ધાગ લાગ્યો અને તે જગ્યાએ ધારેલો મરંજામ પાખાથી તેઓ બોધ્યા કે, એજ આપણો સરજામ છે, અને તે ઉપરથી પાછળથી એ જગ્યાનું સરજામ નામ બદલાઈને અપભ્રંશ સનળણ બોલાયું છે. ત્યાં રાજ કરનારો હિંદુરાજ બદલાયા કરીને હતા જેને માટે મરહુમ રેવરંડ ડા. જૉન વીલ્સન જણાવે છે કે, તે પાટણનાં અણીકવાડનો જયદેવ અંથવા વનરાજ હતો, જે ઈ. સ. ૭૪૫થી ઈ. સ. ૮૦૬ સુધી ગુજરાતમાં રાજ ચલાવી ગયો છે. એ જયદેવરાજા તેજ બદલાયા છે. એ પારસીઓ, ગુજરાતની આપાથી તથા ત્યાંના વનનીઓથી ૧૯ વરસમાં વાંકે ચયલા હતા. તેઓમાંના પદેલા ફતુરો સંસ્કૃત આપા બળ્યુંતા હતા. તે પૈકી એક યાની દસ્તુરે ૧૬ સંસ્કૃત શ્લોક બનાવી રાજને બધી દુકીકતથી વાંકે કીધો. આશરે ૩૦૦ વરસ તેઓ ત્યાં રહ્યા, અને તેઓની વસ્તી વધવાથી નવસારી, સુરત, બરચ, અંકેશ્વર, વરીઆવ એ શહેરોમાં તેઓ વીખરાઈ ગયા. પણ કેટલાક હેવાલ ઉપરથી તો જણાય છે કે, તે પારસીઓ ખંભાત તરફથી નાંદેલા પદેલવહેલા નવસારીમાંજ આવ્યા હતા, અને નવસારી આવ્યા પછીજ શનળણ તો ગયલા હતા. એ વાતને ટેકો આપનારી એક ત્રાંયાની પ્લેટ, જે નવસારીમાંથી મળી આવેલી છે, અને જે આરકીઓલોજના મહાન આશક પંડીત ભગવાનલાલ છાંજીએ દ્રાવ્ય એશીઆટીક સોસાયટીમાં તરજુમા સહ આપી છે તે ઉપરથી સિદ્ધિ મળે છે, જે બિના આપણે પાછળથી પકડીશું. એટલું તો ખરું કે, શનળણની લડાઈ થવા પહેલાં છુટાછવાયા પારસીઓ નવસારીમાં આવ્યા હતા.

પરંતુ નવસારીમાં મોટા જથ્થામાં વસવાને અને ધંધા કરવાને પારસીઓ આવ્યા, તેનો છેક ઈ. સ. ૧૧૪૨માંજ હતા. ત્યાર પછીની દુકીકત કેટલેક ભાગે સત્તાવાર મળે છે તેનું કારણ એજ છે કે, ઇરાનથી નાશી આવ્યા પછીની દરેક બાબદનો માયાકુલ હેવાલ આપણા નવસારી વતનનાજ વતની મોખેદ બહમન કેકોખાદે ઈ. સ. ૧૬૦૦ માં “હીરમે શનળન” નામની કેતાબમાં લખી રાખેલો આપણુ નોશાકરાઓને વારસામાં મર્યો છે. તે પ્રમાણે શંળણમાં પારસીઓને આશ્રો આપનાર હિંદુ રાજ હતો, અને તેણે જેમ એ વાર લગનના આશીરવાદ સારવાની-હથ્થાર છોડવાની-વગેરે સરતો કરાવી આશરો આપ્યો હતો, તેજ મુઆફેક નવસારીના ચાલુકવંશના ધારગરીનાં, પડતીમાં આવેલાં રાજ તરફથી એક શરતે પારસીઓને આશરો આપવામાં આવ્યો હતો એમ કહેવાય છે. તે શરત એ હતી કે, અત્રેની નાગતલાવડીમાં વસતો, આગળ કહી આવ્યા તે જાત્રમ નાગ લોકોને બહુ હેરાન કરતો હોવાથી વેહેમી હિંદુઓ તેને મારતા નહોતા, તેને જો પારસીઓ મારે તો નવસારીમાં તેમને રહેવા દેવા. પવિત્ર પારસીઓએ નેઆગાનોના પુન્ય પ્રતાપથી અને અવસ્તાના પાક કલામની મદદથી જે દરમાં તે નાગ બરાધ બેસતો હતો, તેના ઉપર માંઘવાણી બણો મેખ મારી. આગળ ત્રાણતાં કથા કરે છે તેમ, પારસીઓએ રાજને નાગ સપડાયા બદલ ખાત્રી આપી, પણ રાજએ માન્યું નહીં. પારસીઓએ તેને અબોત્રો રહેવા વિનવ્યું, પણ અજદ થઇ ખાત્રી માગી. તે પારસીઓએ રાજને ચેતાવ્યો, કે તારા રાજની પણ ખરાબી થશે, એમ કહી મેખ કાઢી તો નામના લોકોમાં ખરડાયલી નીકળી. ગગ્ગ કહે પાછી મારો, પારસી કહે

રાજ સંઘરા જોસંગની નવસારીમાં સ્વારી :—“ ગૂર્જરેશ્વરે (સિદ્ધરાજે) મુખાર્ધ સુધી ઉત્તર કોકણનો મુલક ગુજરાત જોડે બેળા દીધો ને સાટી જોટમાં જળાર થાણું જોસાડ્યું. ત્યાંથી વધારે ઉત્તરમાં આવતાં સંજળામાં અને આસપાસનાં ગામોમાં તેણે નવી જાતના શોક જોયા. દમણ, વડસાડ, ગણદેવી, વાંસદા, ધરમપુર અને માંડવીના રાજા, ગૂર્જરેશ્વરને ભેટ મુકવા આવ્યા તે વખતે મોટા દરવાજા ભરવામાં આવ્યો અને મહારાજાએ એ માંડલિક રાજા, હાકોર, મોટા જંગીરદાર દેસાઈ, વગેરેને સરપાવ આપ્યા, તે વેળા સંજળાના રાજાએ દસ્તુર મનીચેર નામે એક નવા શોકના વડને મહારાજાની હજુરમાં આણી ઓળખાવ્યા. દસ્તુરજીએ મહારાજાને જોખો ભરી સુનધ્યાની ભેટ મૂકી, ને ગૂર્જરપતીએ તેને શાલજોડી, મોતીની માળા, સુંદર ઘોડો વગેરેનો સરપાવ આપ્યો. એ દસ્તુર જોડે મહારાજાને કેટલીક એકાંત મુલાકાત થઈ તેમાં, તેણે પારસી શોકને પોતાનો દેશ તથા આ દેશમાં શા વારતે આવવું પડ્યું તેનાં કારણ કહ્યાં. મનીચેરે પારસી રાજ્યનો ઇતિહાસ વર્ણવ્યો. તે સિદ્ધરાજાને મનોરંજક અને તેનો છેલ્લો ભાગ જેઠકારક લાગ્યો. મુસલમાન ધર્મની ઉત્પત્તિ, તેનું ઉતાવળે પ્રસરવું, ધરાનના ધણીખરા શોકનું મુસલમાન થવું, ઘોડાનું પોતાનાં ધરનાગ, વાડી, વણકા, સર્ગાવદાસાં વગેરે તમામ પાછળ મૂકી બહુ બહુ દુઃખ વેડી અત્રે નાશી આવવું, અહિં આવ્યા પછી ધણીક વરસ લગી તેમને પડેલી અડચણો અને મુશીબતો હેવાલ સાંભળી મહારાજાના ઉદાર મનમાં દયા આવી. દસ્તુરજીનો કામ પકડી જયસિંહદેવે કહ્યું કે આપને પાછા સ્વદેશ જવાની ઈચ્છા હોય તો આપની અન્તુમનને મેળવી સર્વનો વિચાર પૂછી બહુ મતે જવું હરે તો મને ખબર કરજો. મારાથી બનશે તેટલી મદદ હું આપીશ. દસ્તુરજી કહે પંચાયતને મેળવી એ વાત પુછવાની જરૂર નથી. જેમ હમારા આ દેશમાં વસનારા આર્યભાઈનો ચાલ છે કે જોને પોટે દીકરો નથી હોતો તે પોતાના કુંડુંબી કે ગોત્રીમાંથી દોહીતને, ભાણેજને કે બીજા કોઈને દત્તપુત્ર કરી લેછે તેમ હમારું રાજ્ય પાપમાલ થયું, હમારો યત્રદેઝદ પાદશાહ પડ્યો, હમારા મોટા મોટા અમીર ઉમગવ, પહેલવાન, મોખેદો વગેરેનો નાશ થયો ને હમારા ખ્યારા દેશની ખરાબી થઈ ત્યારે હમે તે છોડી, હમારા આતશને લેઈ અત્રે આવી વસ્યા ને આનેજ હમારો દેશ કયો. અહિંના શોક આર્ય છે, હમે પણ આર્ય છીએ. એટલે બન્ને પિતરાઈ તો હતા તે હવે ભાઈ થયા. ધર ભાગી પડ્યું ત્યારે નવું બાંધી તેમાં વાસ કર્યો, તો પછી પાછા ખંડેરમાં રહેવા શા વારતે જઈએ ? ત્યાં હમે સુખે જીવી શકીએ નહિ, ત્યાં હમારો પાક ધર્મ પાળી શકીએ નહિ. અહિંજ આપ મહારાજાધિગજાની અને આપના માંડલિક રાજાની મહેરબાની હમારા ઉપર જરૂરી રહે અને ઉલોગમાં હમે બીજા દેશી શોકની જોડે દિલથી સામીલ થઈએ એવી હમારી પૂરી ઈચ્છા છે. હમારા શોક ઉલોગી, પરાક્રમી અને પરાપકારી છે, હમે એકલપેટાં નથી, હમે અતડા નથી. જિન હરકતે આ દેશમાં વસવાની, ઉલમ કરવા દેવાની, જમીન વેચાતી લેવાની, ધન જોડવાની અને હમારા પૂર્વજોનો પાક દીન પાળવાની રજા આપી આજ મુધી હમારું રક્ષણ કયું છે

હવે વાત ગઇ. નાગ નાશીને ખસી બેઠો. ત્યારગાથ ધારમરીનું રાજ તુટ્યું, એટલેવહેમ ખરો પડ્યો. એ ધારમરી ગામ નવસારીથી ૨-૩ માઇન ઉપરજ આવેલું છે, ત્યાંનો હિંદુ રાજા નવસારીના મીર્જાઓના કોટવાદી જગાએ આવતો હતો. આગળ જણાવ્યું તેમ પેલા નવ સૈયદોએ એકમતના જેરથી ત્રાપ દઇ એ કોટ ઉપરનું રહેઠાણ જમીનમાં ઉંધું માર્યું, તેથી કહે છે કે, એ કોટની જગા ખોદતાં બધું ઉંધું નીકળે છે. યાને પહેલાં પાયા, ને પછી મોરી ચોતરા વગેરે સવળું ઉંધું નીકળે છે.

ઉપર આપણે નાગને મેખ માર્યું કહી આવ્યા તેના ટેકામાં મી. રખાડીની કેનાળ ઉપરથી એવો સાર નીકળે છે કે, પહેલાં આવેલા પારસીઓ શાંદકુવા આગળજ વસતા હતા, પણ છેડાવશે નાગ દુઃખ દેશે એવા ખ્યાલથી તેઓ હાલ ત્યાં વસતી છે તે તરફ આવી રહ્યા. જે વિષે પાછળથી આપણે જણાવ્યું સમજાવીશું. નવસારીમાં પારસીઓએ ગાળે ગાળે સ્વતંત્ર રાજ ચલાવવા માંડ્યું હતું. તે એટલા સુધી કે, ફોજદારી, દિવાની, મુલકી, હસ્કરી, ધરમી કે સંસારની સર્વ સત્તા પારસીઓના હાથમાં હતી. તે વખતમાં એટલે ઇ. સ. ૧૩૬૮ના અરસામાં યુજસત પ્રાંતમાં કોઇ મોક્કસ રાજા કે પાદશાહનો કાણુ કે હકુમત નહોતાં. અમદાવાદનો નવો સુલતાન નાગમંડળના રાજ્ય પાસે ખંડણી લેતો હતો, ને ખંડણી ભરનારા પણ પાછળથી તો નવસારીના પારસી રાજાઓજ હતા. તે વેળાએ પારસીઓ સંપથી આગતા. નવસારી અને તેની આસપાસ યુજરાત તરફ ફરી ગયલા છેક નવમી સદી વખતના મુસાફરોના લખાણ ઉપરથી જણાય છે કે, ઇ. મ. ૮૮૭માં ત્યારે મસુદી નામનો મુસાફર આવ્યો ત્યારે અહિંયાં તેને પારસીઓ જણાયા નહોતા. પરંતુ ઇ. સ. ૯૨૨ માં મીસર બીન મુખાહીલ નામનો અરબ મુસાફર આવ્યો હતો તેણે, હિંદુ સ્થિતિમાં રહી પોતાનો જરથોસ્તી ધરમ સાચવતાં પારસીઓને દીઠા હતા. એ ઉપરથી અનુમાન થઈ શકે કે, દીવધી નામી આવેલા રાજાન અને નવસારીમાં એકીજ વેળાએ પારસીઓ ઉતરી પડેલા હોવા જોઈએ. વળી ઇ. સ. ૧૩૨૦માં સુરત, ભરૂચ, નવસારી, વગેરેની આસપાસના લતા તરફ ફરી જનાર ફ્રેન્ચ મુસાફર જેર્ડન્સનું લખાણ “દી. જે. મજદયશની” માં જણાવ્યું છે કે, “આ ભાગમાં મુર્તીપુજકની એક નવી જાત વસે છે તે આતશને માને છે, તેઓ લાસને દાટતા કે જાળતા નથી પણ વગર છાપરાંના મીનારામાં ખુલી મૂકે છે, ત્યાં જનવરો ખાદ્ય જન્ય છે. તેઓ રોશની તથા અંધાર-બંધાઇ તથા સુરાઇ, એ જે તરવા ખ્યાતમાં રાખી બંધે ગરે ચાલે છે.” ત્યારગાથ એક છટાસીઅન સાધુ આ તરફ આવેલાનું કહેવામાં આવે છે. વળી “સધરા જેસંગ” નામની કેતાબમાં સિદ્ધરાજ જયસીંગ રાજા ખુદ નવસારીમાં આવી અત્રેના પારસીઓની સખાવતને માટે મોટાં ઇનામ આપી ગયલાંની છેક નવમી સદીની કથા લખાણથી વળી છે. જે કે આ એક કથા છે, અને એ કથા “મુજઇ સમાચાર” માં કોઇ લખનારે ચાર વર્ષ ઉપર ખરી બનેલી વાત દોષ તેમ ઉતારી લીધાથી હમે તેનો રૂઝ જવાબ આપ્યો હતો, તથા એ કથા તે કથાજ છે, અને હમે તેને ખરી માનતા નથી, તો પણ નવસારીની અને પારસીઓની તે વેળાની દાક્ષતનો ખ્યાલ થવા માટે એ કથા હમે નીચે ઉતારી લખીએ છીએ.

રાજ સધરા લેસ મની નવસારીમાં સ્વાગી. —“ ગુર્જરેશ્વરે (સિદ્ધાન્તે)

મુખાર્ધ મુધી ઉત્તર કોકણનો મુનક ગુર્જરાત તોડે બેળી દીધો ને માટી ભેગા બજાર થાણુ બેમાડ્યુ ત્યાથી વધાર ઉત્તરમાં આવતા મળણુમાં અને આમપામના ગામેમાં તેણે નવી વતના લોક જોયા દમણ, વનમાડ, ગણદેવી, વાસદા, ધનમપુર અને માડવીના રાજ, ગુર્જરશાસને ભેટ મુકવા આન્યા તે વખતે મોટો દન્યા બગામાં આ યો અને મળાનગલે એ માડનિક નગ, મકોર, મોગા ગંગીગદા દેમાઈ, વગેરેને સગપાન આપ્યા, તે વેળા મળણુના નાનએ દસ્તુર મનીએ નામે એક નવા લોકના નગને મળાનગની હસ્તુમાં આણી આગળના દસ્તુરજીએ મદાનગને ખોમે ભરી મુનકઆતી ભેટ મળી, ને ગુર્જરપતીએ તેને શાનનેડી, મોતીની માળા, સુદ ઘોડો વગેરેનો સપાવ આપ્યો એ દસ્તુર તોડે મદાનગને કેટલીક એકાત મુરાકાન થઈ તેમાં, તેણે પારખી લોકને પોતાનો દેશ તથા આ દેશમાં શા વાગતે આવવું પડ્યું તેના કાણુ કહ્યા મની એર પાગમી ગતનો ઇતિહાસ વર્ણવ્યો તે મિદરાનને મનોજક અને તેનો છેલ્લો ભાગ ખેદકાગ લાગ્યો. મુમનમાન ધર્મની ઉત્પત્તિ, તેન ઉનાનગે પ્રમનુ, ઇનાના રણાખગ લોકનું મુસનમાન થનુ, થોડાનું પોતાના નગાર, વાડી, વટકા, સગાવદાના વગેરે તમામ પાછળ મૂકી બહુ બહુ કુખ વેગી અને નાસી આવવું, અદિ આન્યા પડી ધણાક વગમ વગી તેમને પડેલી અશ્યણો અને મુલીગતનો હેવાન મામળા મદારાગના ઉદાર મનમાં દયા આવી દસ્તુરજીનો દાય પકડી જનસિદ્ધે કહ્યું કે આપને પાછા મદેશ જવાની ઈચ્છા હોય તો આપની અનુમતને મેળવી મરનો વિચાર પૂરી મહુ મતે નવું ઠર તો મને ખમર કાગે માગથી મનમે તેટલી મન આપીશ દસ્તુરજી કહે પચાપતને મેળવી એ વાત પુજવાની જરૂર નથી જેમ હમાગ આ દેશમાં વમનારા આર્યભાઈનો ચાન છે કે જેને ખેડે નીકરો નથી હોતો ને પોતાના કુટુંબી કે જોત્રીમાંથી દોહીવને, ભાણેનને કે બીજા કોઇને દત્તપુત્ર લગી લેછે તેમ હમાર નાન પાયમાન થયું, હમારો યજ્ઞદેવ પાદશાહ પડ્યો, હમાગ મોટા મોગા અમીર ઉમનાર, પહેનવાન, મેખેદો વગેરેનો નાસ થયો ને હમાગ પ્યાગ દેશની ખરામી થઈ ત્યારે હમે તે છોડી, હમાગ આતશને લેઈ અને આવી વચા ને આનેજ હમારો દેશ કર્યો અદિના લોક આર્ય છે, હમે પણ આર્ય છીએ એટલે બન્ને પિતનર્ગ તો હતા તે દવે ભાઈ થયા ધગ ભાગી પડ્યું ત્યારે નવું નાધી તેમાં વામ કર્યો, તો પછી પાછા ખડેગમાં હોવા શા વાગતે જમજે ? ત્યા હમે મુખે છવી મરીએ નહિ, ત્યા હમારો પાક ધર્મ પાગી શખીએ નહિ અદિજ આપ મદાગજધિગાગની અને આપ ૥ માગિક નાનની મડેરગાની હમાગ ઉપગ જરી ગહ અને ઉઘોગમાં હમે બીજા દેરી લોકની જોડે દિનથી માગીન થઈએ એવી હમારી પૂરી ઈચ્છા છે હમાગ લોક ઉઘોગી, પગ કમી અને પરાપકારી છે, હમે એકનપેટા નથી, હમે અતડા નથી ગિ ૥ દરકતે આ દેશમાં વમવાની, ઉઘમ ક વા દેવાની, જમીન વેચાતી લેવાની, ધન જોનાની અને હમાગ પૂર્વજોનો પાક દીન પાગવાની ગજ આપી આજ મુધી તમાડ નક્ષણ કયું છે

તેનું કર્મ કરે અને હમે વાખાના માર્ગ પરદેસી ઉપ-દયા કરીછે તેવી જરૂરી રાખે।
ને કૃપા કરી હમને -વહેલી, ને આપની સેના બળવનારી પ્રજા ગણે, એ હમારે માગ-
વાનું છે આમ બોનતા દગ્તુ તું મુખ દસમણ થયું ને તેની આખમાથી આસુ વહ્યા।

સિદ્ધરાજે તેને ધીજી આપી કહ્યું " તમે અને તમારી કોમ હમારા દેશમાં
નિર્ભય મોટા તમારા ગામના ગમથી માગ બલુનામા આવ્યું છે કે પારસી લોક રૂડી
આનના, બના, મહેનતુ, હોશીઆર, તેજવાળા, જગૃત છે, ટટી શીસાદ ન કરતા સારી
રીતે વર્તે છે, એ જાણી ન ગણ થયો છું. હું તમારે રક્ષણ કરીશ અને મારી બીજી
કૈયલમાં અને તમારામાં કાર્ત્ત બેદ ગણીશ નહિ, એટલું જ નહિ પણ તમાગમાથી જે
યોગ્ય જણાશે તેમને મારી સેનામાં અને માગ દરગામમાં તોડરી આપીશ, કારભારી-
ઓમાં દાખલ કરીશ, અને મોટા હોદ્દા અને જગીરા યોગ્યતા પ્રમાણે આપીશ. " બીજે
દિનમે સવારે સજાણના મોટા આતરા ગહેરામના દર્શન મહારાજે કર્યાં, અને સાંજે
મુખ્ય પારસી મુકદ્દેમે દરગામમાં બોનાવી મળ્યા. એ વેળા તેમના સમક્ષ દગ્તુ
મનીબેગને પાનખી તથા ઝડી આપી તેના ખગ્યને માટે જમીન આપી પારસીઓ એથી
ખડું ખુશ થયા ને કેટલા મૂર્ખ પતિની સેવા કરવાને તેની જોડે પાટણ ગયા.

મજાણથી મતગજની ન્વારી નવસારી આવી પાછલે પહેરે સિદ્ધરાજ ગુપ્ત
વેશે નગમમાં દરવા નીમના. મનન મુઠી આગળ ગયા એટલે એક આધળી કોરી બૂખે
ટળનજતી ત્તી મચાનું તેને ખાવા મળ્યું નહતું ત્યાં થઈ એક દયાળુ શ્રાવક શેઠ એ
ત્રણ શેઠનું પોટનું શેઠને જતો હતો. સિદ્ધરાજે તેને કહ્યું, શેઠ આ આધળી બાપડીને
એમાથી શેઠ આપો વાણીઓ કહે એ તો ઢીડીને દરે ચપડી ચપડી મૂકવાનો છે. હું
ગામમાં કીડીઓના ન ગોધું છું ને જા નડે ત્યાં એમાથી ચપડી મેંતુ છું સિદ્ધરાજ
કહે આ માણમનત છે, આધળી છે, ધન્ડી અગમત છે, એને આપવામાં ઓઢી દયા શા
માટે ? શ્રાવક કહે એ તો બોવેછે, કીડીઓ બાપડી ગર્હ બોવેછે ? સિદ્ધરાજ કહે " બોલે
માટે દયાને પાત્ર કેમ નહિ ? કીડીઓ તો ઉલોગ કરી કણ ભેગા કરી પોતાના દરમાં
બરેછે તે કાર્ત્ત માણસના ઉપર આધાર રાખતી નથી " પેના જડસાએ વાત માની નહિ
ને ચાલ્યો ગયો. સિદ્ધરાજે તે ડાંગીને પાવની આપી ડોમીએ પાછી આપી હતું, બાપજી
તમારું બનુ થાને, પગેધર તમારું દરવાણુ કરાજે. બાપજી માગથી બિયતુ નથી, હું પગે
રૂડી ગમેની છું, ને આધળી છું, અને તો શેઠ આપો તો રાટલો વડી આ પામેના
જાડ તમે ચૂસો કરોછે તે પગ મેકી ખાઉં. સિદ્ધરાજે બનના જાડ શેઠ આગળ
આપ્યો. ત્યાંથી નામ ચાલ્યો ચાલ્યો મચુકારી ગયો. દિગ્યો શાત તોષ હોડીમાં બેસી
તેજે મેડેન કરી પાછો નગમમાં આ ચો ત્યારે પડોન ગત ગઇ હતી. મનર મધ
ધયો હતો ને શેઠની આતમ પાંડાની નાતી પાંગી વાડમાં થઇ મળ્યે તેમાં
એક પારસી મા ધર આગળ એક આદમી આધે રોટનાની મોગી જોગી બેઠવી બેઠે
દિગ્યો દોડ બે મળ્યો બોલે તમે એટલા બધા રોટનાને આદવી મોડી ગમે શું કરશે
તે પૂછવાનું કરેછે તેમાં તે ધન્ના ગાળ્યા ઉપર્યા ને ધન્નો ધણી પુખ્ત ઉમ્મરને
પારસી મદાન આવી આગળ ચાલ્યો, ને તેની પાળ રોટનામાં ચાલ્યો તેઓ શું
કરેછે તે જાણવાની હજાસા નાનને એવી થઇ કે મદુ થાડેલો હતો તેમની પૂરે

ગયો. જે કાળે, નવસારી મોઢું શહેર હતું ને ત્યાં મુસાફરોની આવજન ઘણી હતી. નગરમાં કેટલાક મહોલ્લામાં મહેનત મજૂરી કરનારા રહેતા, કેટલાકમાં કારીગરો, કેટલાકમાં ધનવાન વેપારી, એમ જૂદા જૂદા બાગમાં જૂદા જૂદા પ્રકારની વસ્તી હતી. એ પારસી અને તેનો માંથી મહોલ્લે મહોલ્લે મધરાત સૂઈ ફર્યા. ધર્મશાળામાં, તથા ખીજા વટેમાર્ગને ઉતરવાનાં રથજો ગયા અને અતે ટેડવાડે થઇ પાછા ઘેર આવ્યા. 'ત્યાં જૂખ્યું' માણસ જોયું ત્યાં જાબા ગ્હી તેને પેટ ભરીને રોટના ખવડાવ્યા. રોટલાની જોડે, ચપટી મીઠું, ને એ મરચાં આપ્યાં. તે ખાઇ ગ્હેવા આવે કે આગમ્ત ચાલે. જ્યાં જૂખ્યાનો દોંગનો વહેમ મુદમ જણાય નહિ ત્યાં તે આદમી ધગય એટલા રોટલા આપી આગળ ચાલે. એમ કેટલાંક અપંગ તેણે જામાડ્યાં, કેટલાંક માંદાને જામાડ્યાં. એમાં મજૂરી કરી રોજ પૈસા આવે તેનો લોટ કે ખીચડી લાવી રાંધી ખાનારાં, પણ માંદા હોઇ અશક્ત થઇ જવાથી મજૂરીએ જવાયું નહિ ને ગિધાગ કોઇએ ધીરેલું નહિ તેવાં હતાં. પારો લોય તો ખાય, નહિ તો જૂખ્યાં સર્પ ગહે, પણ બીજા માગવા જાય નહિ એવાં કેટલાંક, છેક ગડાં થઇ ગયેલાં કે જીકવાની ગતિ નહિ તો માગવા ક્યાંથી જવાય, એવાં જૂખે મરતાં આદમી તથા તેમનાં જાળકને નેણે સંતોષ્યાં. ખીજે દિવસે સિદ્ધગજ તે પારસીને તેડાવી ગતની વાત પૂછી. ગમ્તએ કહ્યું, આરંભથી તે અંત સૂઝી થોડે છેડે હું તમારી પાછળ પાછળ આવ્યો હતો. પારમી કહે મહારાજ, મેં આપને દીદા નથી ને માગ સાધીના જોવામાં પણ આવ્યા નથી. આજસૂધી એ વાત મને કોઇએ પૂછી નથી ને મેં કોઇને કહી નથી. જૂખથી પીડાતાં માંદાં, અપંગ, ધરંડાં, જાળક હોવાથી, કે કોઇ ખીજાં કારણથી જેને ખાવાને અન્ન ન મળ્યું હોય એવાંને હું નિત્ય રોટલા જમાડું છું, પણ તે વાત છાની ગયું છું. ગતિભેદ ન ગણતાં મર્વ મનુષ્યને ખુદાનાં ગમ્ત્યાં મળ્યું છું. મારો સાથી જાલણ હતો. તે મારો એ કામપર ગમ્તેસો નોકર છે. જાલણના રોટલા ખાવાને કોઇ હરકતેલું નથી, માટે તેને ગમ્તેસો છે. કીર્તિને માટે હું દાન ધર્મ કરતો નથી. જે દાનને પાત્ર જણાય, તેને હું ગુપ્તદાન કરું છું. અશક્તને રોટલા ખવાડું છું તે માત્ર પન્મેશ્વરની ખાતર. તે ગણ્યું જુએ છે ને જાણે છે. આપને અરજ કરું છું કે આ ખાખત છાની રાખજો. હું વેપારી છું; પૈસે ટકે સુખી છું. સુખી છું એટલે હું પોતાને સુખી માનુ છું, કેમકે 'લોખનો કાંઇ લોભ નથી.' ધનથી માણસ ધગતા નથી તેથી મનમાર્ગે ખરચી શકતા નથી, અને મારી સત્ક્રમાધથી જે મજા છે તેમાં સંતોષ માનું છું. હું જૂહું જોડતો નથી, કપટ કરતો નથી ને ઉલ્લોગ ઝાઝો કરું છું. એ પ્રમાણીકપણે જે મજા છે તેમાંથી થોડો ભાગ જૂખે પીડાતાં કુખી માણસને રોટલા જમાડવામાં ગૂપ્તરૂપ ખરચું છું. તેઓ નિર્ધન છે પણ ભાગં બાધજન છે. ખાવાનું નહિ મળવાથી ગતિ જેમને જૂખ્યાં સુવું પડે તેમને માટે એ પ્રમાણે પહોર ગત ગયા પછી નિત્ય કરું છું. સિદ્ધગજ કહે, ધન્ય છે શેક તમને 'ગાગાગ' મારો, તમારે જે જોઇએ તે મારો. 'રોક કહે, મહારાજની મહેરબાની ઇચ્છું છું. સિદ્ધગજ કહે, તમારાં કૃત્યથી તે મળી છે. માટે તેને પેટ જમીન આપું તે લો ને તેમાંથી એ ખરચ કરો. જોઇએ તો લાખ એ નાખ દામ રોકડ આપું તેના વ્યાજમાંથી એ રૂડો ખરચ નીકળશે ને

ખીન્ને વધારે કરી શકશે. શેઠ કહે, તેમાં મને શો કાબ ? તેનું પુણ્ય તો આપને મળે. સિદ્ધરાજ કહે, તો મોટી પદવી, મોટા ખિતાબ, ને પાઠખી આપું તે સ્વીકારો. શેઠ કહે, તેથી મારું પુણ્ય બળી જાય; ખોદાને દક્તરે મારે ખાતે જામે થાય નહિ; તે આપને દક્તરે ચડે અને ખોદા આપને ખાતે જામા કરે. ' આ ધર્મીતમા પારસીથી આશ્ચર્ય અને ખોધ પામી મદારાજે તેને શેલું પાઘડી ને દુશાસો આપવાને મંગાવ્યાં. પારસી સદ્ગુણસ્થ હાથ જોડી કહે મારે કાંઈ નહિ જોઈએ. સિદ્ધરાજ કહે, ખીજું કાંઈ નહિ હો તો બલે, પણ આ મારી આંગળીની વીંટી કાઢીને આપું છું તે લેવી પડશે. તમને કે તમારા ફરજાંદને માથે સંકટ આવી પડે તે વખતે એ મુદ્રા મને દેખાડશે કે મોકલશે એટલે તે હું ટાળીશ. તમારું નામ શું ? શેઠ કહે, " જી મહારાજ, મારું નામ સોરાબજી શાપુરજી જંગાળા. " વીંટી આપી તે બે હાથે ધરી સોરાબજી શેઠે નખીને લીધી અને તેને ચુંબન કરી પોતાની આંગળીએ પહેરી. પછી નમસ્કાર કરી પાછે પગે દડતા દડતા રાગની દમ્પરમાંથી જવા લાગ્યા. સિદ્ધરાજે ઊડી તેનો હાથ ઝાલી તેમ કરતા અટકાવી તેમની જોડે ચાલતાં બારણા સુધી વાતો કરી બહુ માન સાથે તેમને વળાવ્યા. "

પ્રકરણ ૫૫ મું.

હિંદુ દિવાળેનું અનુકરણ.

એ મુસાફરો ઉપરાંત, આપણા ધરમના દિવાની જોત પાછી અસકનાર ફેન્ય અબ્યારી અંકવીટલ કુ પેરેં નવસારીમાં આવ્યો હતો, અને તેણે જામરાપ આશાવાલા જમશેદ દસ્તુર સાથે જે મુલાકાત મોટા દેશાઈની " મોટી જમશેદ વાડી "માં લીધી હતી તેનું બ્યાન તેને ઠેકાણે આપણે વાંચીશું. * ઇ. સ. ૧૦૦૦ થી ઇ. સ. ૧૪૦૦ સુધીમાં હિંદુઓ સાથના વહેવાર વસવાટથી પારસીઓ હિંદુઓ જેવા થઈ ગયા હતા. તેઓનું નવસારીમાં નાનકડું જેવું રાજ ચાલવા છતાં તેઓ લગભગ હિંદુ રાજાજ મનાતા. તે વેળાએ પારસીઓના નામ કેવાં ? હાંસજી, ફરીર, બીખીઆ, જોગીઆ, નરસંગ, ધના વગેરે હિંદુ નામો પારસીઓનાં હતાં ! તે વેળાએ નોશાકરા પારસીઓના પોશાક કેવો ? બાંહેલાસાકી લાલ પાઘડી, પોત્યાં ને ધોત્યાં એતો તેમનો પેહેરવેશ ! વળી તે વેળાની પારસીઓના નામ કેવાં ? ચાલણ્યાઈ, જીવીઆઈ, ધનાગ્યાઈ વી. તેણીઓનો પોશાક કેવો ? તો કેટ્ટે ધાવરા ધાવતાં ને ચણિયાની ચૂડ ચઢાવતાં ! પગમાં સપાટ શાની ને વાત શાની ? લાકડાના ચુચુ, નયની, ડાહ્યા એ તો તેઓના ધરેણાં હતાં ! પારસીઓ પણ કાને સોના રૂપાની વાલી પહેરતા. હિંદુ માફક આપું માયું મુંડાવીને વચમાં ચોટલી રખાવતા. ધણીઓ દાદી મુંજ પણ બોડાવીને સુતકમાં હોય તેવા ફરતા. તેઓની રીતભાત કેવી ? ઝાડો, પીંછી, દોરા, ચીડી, છુમંતર, દેદરાં, ચાનક, વગેરે તમામ રીતભાત મરદો તેમજ ઓરતો રાખતી. અખ્યાઈઓ પણ તેવા દોરા, ચીડી આપી પોતાનું મુજરાન કરતા. વળી ધણીકો દીન ધરમને ક્રિયા કર્મ ઉપર પણ ઓરતવાર

રહેલા હતા. પણ તે વેદાના પારસીઓ માટે વળી એક ગમ લખે છે તે વાત ધણી અગ્નયન જેવી લાગે છે કે, તેઓ હિંદુની માફક લાકડાંની કરકડી યાને ગેહાંન વાપરતા ! હિંદુઓ સાથે એકબીજાને લાસ ઉચકવા મદદ કરતા ! તેમણે અહેરેમની યાત્ર પકડેલી હતી, અને તેઓનાં ઘર કરતાં દોખમાં ભડાં, એવી હાલત થઈ પડેલી, નજરે જોનાર લખી જાય છે. એટલું જ નહીં પણ પોતાના ઘરોમાં દેવ વટીક પારસીઓ બેસાડતા હતા. દેસાઈઓના અમલમાં તે પહેલો તોડવામાં આવ્યા પછી પણ ઘણી ગમ છુપકીથી પેટીમાં મૂર્તિઓ રાખી પુજતા હતા. એ અગાઉ નવસારીમાં પહેલા આવનારા ધરાની પારસીઓના નામ ઐદગાર, માહઐદગાર, ખએરાહ, મરદાનશાહ, બંહાળાહ, વગેરે હતાં. તેઓનો પોશાક શુદ્ધ ધરાની હતો. પણ તે વખત યદુલાઈને આવજ મૂઢીમાં આ નવસારી જૂમી ઉપર કેવા કેવા વીરલાઓએ જન્મ લીધો છે તે તો જૂઓ !

ત્રેજન, હેરીઅન, અને થીએદોરયસ જેવા મહાન રાજદારીઓ ધરાવવા માટે, તથા મહાન લેખક કવીન્ડીસ્થન કેલાહોરાને જન્મ આપવા માટે, તથા મહાન કવિ માર્સલની જન્મજૂમી હોવાને માટે, તથા માર્સલે ઓનીઅસ સેનેકા જેવા ફરેસ્તાઈ ખરકતના શીલસુદ્ધ બેટો જન્મવા માટે, જે પ્રમાણે સ્પેન દેશનું કોર્ડોવા શહેર આજે બધામાં વડાઈ લેવા કરે છે, તેવા નામવર બેટાઓ, નવસારીના રત્નો, અને પ્રકાશિત હીરાઓ, આપણા આંગાશા, માંગાશા, મેહેરજીરાણા, દારાજ પાલહણ, ખુરશેદજી દેશાઈ, મંચેરજી ખુરશેદજી દેશાઈ, જામારખ આશા, મીતોચેર હોમજી, સર જમશેદજી જીજીભાઈ, દાદાભાઈ નવરોજજી અને જમશેદજી તાતા, નવસારીના વીરલાઓ થઈ ગયાથી આ ગરીબ જૂમી અને ગરીબ કલમ માન ને મગરૂરી લે, તો તે બરહક છે. એ નંગો નવસારીની ખાણમાંથી નીકળ્યાં છે. કોર્ડોવા શહેર સાથની એટલી જ સરખામણી થાસ નથી; પણ રોમન સંસ્થાનના સારી આબોહવાના મથક લેખે જેમ રોમન પાદશાહ ઓગસ્ટસે કોર્ડોવા શહેરને સુંદી કાઢ્યું હતું, અને તેને “ પેત્રીસ્થન કાલોની ” યાને કુક્કીન સંસ્થાનનું મોહું ઉપનામ આપ્યું હતું, તેજ પ્રમાણે કામલીન જરથોસ્ત નામના જે પારસીએ પોતાના પહેલાં પવિત્ર પગલાં નવસારીમાં મૂક્યાં, તેણે ઈ. સ. ૧૧૪૨ થી અત્રે આવી ધરખ દેકડીવાડી સારી હજારની જગ્યાને રોકું જામ આપાવ્યું. નવસારીના પારસીઓ કાણની ઓગાદના છે એ સવાલનો જવાબ હંમેશાં જોખી રાખવા જેવો છે, કે સંજનણના આતશબેહેરામની પહેલી બોય હેનાર વિદ્વાન દશતુર નેરીઓસંગ ધવગની ઓગાદના આપણુ નવસારીના પારસીઓ છીએ. યાનેકે—

શેહેરીઆર નામે ધરાનીના વડા બેટા

શાપુર ના વડા બેટા

રાંમીઆર ના વડા બેટા

હોરમજદયાર ના વડા બેટા

મોવદ ના વડા બેટા

જરથોસ્ત,

ની યોનાદ નવસારીના પાત્રીઓની છે, અને તેનું મોવડના નાના બેટા બેદર
રાંમ ની યોનાદના પાત્રીઓ તે ભરતવાના છે નવસારીમાં અને સજલમાં એકીજ
વખતે પાત્રીઓ આપ્યા છે, તેમાં મુખ્ય ભાગ બેદરની વર્ગનો હોવો જોઈએ તેમાં
અથોરનાન વર્ગ નહોતો હોવો જોઈએ, કેમકે બેદરની પાત્રીઓની વસ્તી વધના
લાગ્યાથી પાત્રી અધ્યાત્મોની ખુટ પડી તે કારણે લીધેન કામદીન જગથોતના બે
દીકરાઓ નામે રાણા અને મોવડે મજલથી મોવડેની એક જોડ ધધાની મદદમાં
યોનાવી ત્રાથી હામખાલમન્યાર નામનો મોવડે પોતાના બેટા ફરેદુનને સાથે લઈ,
મટકુડળ નવસારી આવ્યો એ ફરેદુનના પણ બેટા તતા ૧ આગા, ૨ માહીઆન,
અને ૩ ચાદા

પ્રથમ રાણા અને મોવડ ની એમ “ બે પોંન ” યાને વિભાગ ઓળખાતા
હતા તેમાં ઉપના ૩ લાગ્યાઓ વધવાથી “ પાચ પોંન ” થઈ છે, જે આજ સુધી
કાયમ છે એ પાચે પોંનનાઓએ ધર્મક્રિયા સમયે જૂદા જૂદા અધિકારો વહેંચી લીધા,
અને દરેક પોંનનો વડો તેનો હુદો ચનાવા લાગ્યો જે પ્રમાણે ખજાનાની કુચી ગખ-
નાર પ્રધાન, નજદ ૩ આચનાર પ્રધાન, ગજનો શીકડો ગખનાર, દક્ષત ગખનાર વગેરે
ઈગરની સગકાગમાં દરજ્જાઓ છે, તેમજ જે પ્રમાણે આપણા ધર્મગજ ગાયકગડ
સરકારમાં દરજ્જાની મીશન ગખનાર તે ગોડગરતે, દક્ષત ગખનાર તે ફડનીગ, એના
હુદા વશ પરપગના ચાલે છે, તેજ પ્રમાણે આ પાચ પોંનનાઓએ જૂદે જૂદે નામે
હુદાઓ વહેંચી લીધા છે તેમાં પણ પેના આગા, માહીઆન, અને ચાદાની, પોંન
વાનાઓને તમામ કમાણીનો માત્ર નીમે હીસ્સો મહે, અને ચાકીનો નીમે હીસ્સો તે
નવસારીના અમન પથકી કામીન જગથોતના દીકરા રાણા અને મોવડ એ બેજ
જણા લીધે

પ્રકરણ ૫૬ સું.

પાચ પોંન અને તેના અધિકારો, (પેટા કુટુંબો સહ)

એ પોંનનાના હિંમણામાં હમાયતે એઆન તથા શરોગ (અથવા શૌશ)
પદાવે યાને પાત્રીઓની એ જાતની ધર્મક્રિયાની મહામણી
૧— રાણાની પોંન કનવે એ પોંનમાં જે કુટુંબો સમાયના છે તે — અથેજ, અર
ઉર્ફ જાની, ઉમરીગન, કકરીઆ, કોહના, ખાધો, ગાડ, ગેનખ-
નાકા પાહલણની પોંન રીઆ, ગોઈઆ, વગડા, ચના, જામાસ્પઆશા, તાતા, યુથી,
દાજ, દાગસાહના, દીવાચી, દોગડી, ધાના, ધાભર, નરીમાન,
નાગવીવાના, ખીરના, પોના દેશાઈ, મગલી, મનગા, બનમ પોરીયા, ભરના ભુથગ,
ભડગા, મહારી, મરાની, મુતના, મેડન ગણા, મોધર, મોમેદ જહમનના, નાગ, રાવ,
લચરકના, વકીન, વાના અને મુખીઆ મળી ૪૦ કુટુંબો એ પોંનમાં મણેના છે
એ પોંનવાના નિગદીનનો કમ તે ગમે, યાને પાત્રીઓમાં ધર્મને નગતી
સર્વથી ગ્રેષ્ટ ક્રિયા, કે જે ક્રિયાથી ગૌમુને ઉચા પ્રકારની ક્રિયાથી શુદ્ધ કરી ગખનામાં

આવેછે, તેની સંભાળ રાખવાનો આ હક છે. એ પૌત્રમાં જે કુટુંબો સમાયવાળાં છે તે—અમ્બરા, કુકા, કાંગા, જેશંગ, ધાલી, નાદરશાદ, નાનીઆ પાંડે, બોલીઆ, બુધેવા, બોગરા, ભેદવાર, માદન, સકનાતવાડા, શમરાગીના, અને કોળદાર મળી ૧૬ ખાન્દાનો એ કાકા ધનપાલની પૌલ. પૌત્રમાં આવેછે.

૨—મોવદની પૌલ પહેલી પતેત માંડે. યાને એક જરથોસ્તી મરી ગય, તેના ઉક મણાની ક્રિયા વખતે મગનાગના વતી પડતાવે (પશેમાની) કરવાનું એક ભણતગછે, તે પહેલાં માંડવાનું કામ એ પૌત્રનું છે. એ પૌત્રમાં જે કુટુંબો સમાયવાળાં છે તે—અબુ, અવાશીઆ, આદરશાદના, ઉનવાડા, કપતાંન, કરીયું, કાતરક, કાવશાદના,

કાવશઅહમનના, કીકાં, કેઆશ, કેઆ, કોટવાવ, ગાએ, જેતીના, જેગના, ગોબધ, ગોગ, દાએઆ, દાનખાઉ, દોસતાખાદીના, ધાબી, નવદર, નાગવા, પદમ, પરબુ, પાતના, પાદશાહ, પોચારા, પંથકી, ફકીનજી, ફટાકીઆ, ખારેવાટ, બેહાક, બેદ, બાંબો, ભવાનના, બોજલુ, ભમગમ, મકવા, મારકર, મોટા દેસાઇ, મોદી, મોગીઆ, રણાડી, રાજઆ, ગનજી, લદકરી, વાછા, શહીઆગ, શાશુરી, શીંગવાઇ, શુખાબેદરા, શુજ, હમજઆર, હાથીગમ, અને હાપું મળી ૫૭ વંશ એ પૌત્રમાં સમાયવાળાં.

૩—આશા ફરેફુનની પૌલ એ પૌત્રવાના અધ્યાસને નાવર તથા મરાતમની ગળ આપે. એટલે પારસીઓના બ્રાહ્મણને ધર્મ ક્રિયા કરવા માર જે પંક્ષિઆએ આપવી કરી પગવાનગી આપવાનો તેમનો હકછે, અને તે થકી વળી પહેલે દહાડે ક્રિયા કરવાનો પણ તેમનોજ હકછે એ પૌત્રમાં

જે ખાન્દાનો સમાયવાળાં છે તે—આંતીઆ, કદબાગા, ખરીયું, ખોરી, મહેવીવાના કાતરક, ગાગ, ચેના, તુત, દાણુ, દામવા, પરબેજ, પીખરા, બામજી, મધુઆતીઆ, માંગગ, વાંશ, શીધવા, મંજણા, અને હવાસદાર, મળી ૧૬ કુટુંબો છે.

૪—માહીઆર ફરેફુનની પૌલ કોટવાડી કરવાનો હક તથા અંબુમનને વગતાં ફરેફુત વીગેરે ફક્ત સાયવવાનો હક એ પૌત્રનો છે. એ પૌત્રમાં જે વંશવાળા સમાયવાળાં છે તે—અંજે, કામુગ, કુટાર, મહેવીવાના પંથકી, દાગળ પાહાનણુના, પાવરી, અખ, ખીનીમેરેવાના પંથકી, બાથે

• “ દીનાએ મ્યુન્યુએ જિગત ” બનાવનાર વિદ્વાન દરેતુરજ દારાબજ પેશોતનજ મંજણા, એ હક ગિરો નિજે પ્રમાણે પોતાના પેહેનવી પુસ્તખના છેવટના પુસ્તકાતી ભાગમાં લખેછે:—“ મને ૧૧૨૦ ચન્દ્રવર્ષમાં મગહમ રોક ખગેદજી તહેમુજી દેરાઇએ નરગારી ખાતે આતશબહેગમ આજેજ તખ્તનગીન કીધા, ત્યાંજે દરેતુર આસા ફરેફુનશી પોતાના ખાનદાનને કુતરતો આવેલો પતેત માંડવાનો દરેતુરીનો હક પોતે દેગાઇ થયાથી પોતાના બનેલી દરેતુર મોગબજી રૂસ્તમજી મેહેરજીજીણુને બચીસ આપ્યો હતો. ” એજ પ્રમાણે એ વિદ્વાન અને વિંમતવાન દરેતુરબદાને પોતાના વડાના “ ગેરાને દાનેગ ” છુટી છપાતી છે, તેના દિવાનમાં એજ મુગળ વખતુ છે (જુઓ નીચાની ગ અને ૫)

ગીના, ખનોએદેર દોમણ, ગો! ખાન્દાન મચી ૧૧ કુટુંબછે.

એ પ્રમાણે પાંચ પાંચ મળી ૧૪૫ કુટુંબો દતાં. આજે તો તરેદવાર અટકો-વાડા ફાંટા પડ્યા, અને તરેદવાર કુટુંબો થયાંછે. આજનો કોઈ પણ અંધ્યાત કહ પોણમાં આવેછે, તે ઉપરથી દીપ ઉપરથી ગોપી કદામે. વળી કોઈ અનંજા બાર્ધ પૂછમે કે, વાંદરીવાડા, કેણુ. સુતર્થ વગેરે તો એમાં નહીં આવ્યા ? તેણે જાણ્યું કે પારંગીઓમાં એ વર્ગ મુખ્ય છે અંધ્યાત, અને બેદેહીન. ઉપરથી દીપ અંધ્યાત વર્ગની છે. બેદેહીન વર્ગમાં વાંદરીવાડા વગેરે દોવાથી તેમનું કશું તેમાં નથી. વળી કેટલોક અટકો બેઉ વર્ગમાં છે, જેમકે દવાવદાઃ વીગેરે. તેથી જો કુટુંબ ઉપરથી દીપમાં છે, તે અંધ્યાતનું જાણ્યું. આનંદમેદનંમ સાદેગની આગોદાદ જેવી ઉપજા પાવાનું પણ ઉપરથી પાંચવાડાઓને ગોપી આપેવા અનુક્રમે ખાદછે.

પ્રકરણ ૫૭ મું.

નવસાગીનાં રાજ્ય સ્થિતિ.

દવે આપણે નવસાગીની રાજ્ય સ્થિતિ ઉપર પાઠા આપીએ. ઇ. સ. ૧૪૦૦ પછી મુસલમાનમાં મોખંદી વંશનું રાજ પુરું થવાથી, નવમારી પણ મોખંદી વંશના રાજના તાજામાંથી ગયું, અને દિલ્લિનાર જઈ, મુસલમાન રાજની જુમરી દવે આપણ નોચાકગએને માથે આવી પડી. ઇ. સ. ૧૪૧૨માં શાહ અદમદમાદે પોતાના નામ ઉપરથી “અદમદમાદ” નામે (તાવનું અમદાવાદ) શહેર વમારી મુસલમાન જતી ‘રીપું. તે વખતે મુસલમાનની જે સ્થિતિ થઈ તે આપણી નવમારીની પણ થતી નોંધએ. એ પાદશાહના વંશનો પાદશાહ અદમદ ઇ. સ. ૧૪૫૧માં મારીએ બેઠો, અને તેણે જુનામઃ તથા ચાંપાનેરમઃ એ બે “

વગાઇ શેવામાં આવેછે. એ જ આપણે ધારતા હતા તેમ દિંદુઓનો જ નહીં પણ મુસલમાનોનો જ ઉત્તર અપભ્રંશ જ થયેલો જણાયછે. પરંતુ મુસલમાનો ઉપરથી દિંદુઓએ, અને દિંદુઓ ઉપરથી પારસીઓએ, દિંદુઓએ, ભાંગેલી ભાષામાં જ ઉત્તરો જોવા લાગ્યાથી, પારસીઓએ પણ તે કીધેલો હોવાથી, તેને દિંદુસાહી જ આપણે ગણવા લાગ્યા છીએ.

૪. સ. ૧૪૧૪થી નવસારી વધવા લાગ્યું. હાલેસા ખમતાં ખમતાં એ આશાજી પટેલ બીચારા કંટાળી ગયા હતા, પણ છેવટે તેવણનો નેકનામ પુત્ર ચાંગા થયો, જેણે ધારગરીની પડી ગએલી હાકેમી અને નવસારીની પટલાઈ ચલાવવા માંડી. તેણે આજનો મુસલમાન ધર્મનો ખેતાવ, “શમશુદ્ધ ઓલમા” અથવા અંગ્રેજી ખેતાવ “પી. એચ. ડી.” વગેરે લીધા નહોતા. પણ પોતે ધરાનના જુઝગોની ઓલાદનો હોવાથી “દાવરનો” ધંધકાવ લીધો, અને “ચાંગા આશા”નું અપભ્રંશ “ચાંગાશા” કરીને કુંકમાં બોલાવવા લાગ્યું, તેથી “દાવર ચાંગાશા”ના નામે વખણાઈ ગયો. હવેથી તેમણે નવસારીની હાલત સુધારવા માંડી. ખેડુતો ઉપરનો કર ઓછો કર્યો, અને જે પ્રમાણે ધરાનના પાદશાહ જમશેદે દરિઓ પૂરીને જમીન બનાવી હતી એવું કહેવાય છે, તે પ્રમાણે તેણે એક કામ કર્યું. કાંતવું કાંગવાડ જે જગાએ છે, તે જગાએ મુસલમાનોની ખેતી હતી, તે તરફની હવા ઘણી સારી હતી. કાંગવાડની પૂર્વ બાજુએ એક નાવું સુકાઈ રહેલું તવાવ હતું, તે તેણે પૂર્યું, અને પારસીઓને તે તરફ વસાવ્યા, તથા તેટલા લોકોને પારસીપૂરીના નામે ઓળખવા લાગ્યા. પાછળથી તો થોડો કાળ સુધી “પારસીપૂરી” એવું નામ નવસારીને મળ્યું. વળી ચાંગાશાએ પારસીઓની દિંદુઓને ઇલાકેદા રાખવાની ગોઠવણ કરી, અને હાલ જ્યાં દેસાઈ કહેાછે, તે તરફ તેઓના છાપગં અંડાવ્યાં, અને તે જગાને પોતાના બાવા આશાજીના નામ ઉપરથી આશાપૂરી એવું નામ આપ્યું. એ આશાપૂરીનો એક અર્થ એ પ્રમાણે કેટલીક ગમથી સમજાવવામાં આવેછે. તોપણ તે જૂદા જૂદા મહરથો તેના જૂદી જૂદી રીતે અર્થ કરેછે. મી. એફ. એ. એચ. એલ્યે, પોતાની બનાવેલી તવારીખમાં આશાપૂરીનો અર્થ “ગુલ્લુ કરનારી માતા” એવો કયોછે, પણ આશા શબ્દમાં એવા અર્થનો કાંઈ ભેજ આવેલો જણાતો નથી; તોપણ એ અર્થ તેઓએ શા ઉપરથી કયો હશે, તે સમજાવને આપણી પામે સાધન છે. મારા મિત્ર મી. જોશીએ એ વિષે કેટલુંક જણાવ્યું છે.

૧. તરાઉતું:—વળી એક વાત ધરડાંઓ કરે છે તે યાદ આવેલી અન્ને ટાંડીશું. કાકમાં તરહિતા નામનો જે ચક્રેશો નવસારીમાં છે, તે જગાએ તવાવ હતું. તે પૂરાયા પછી, તે જગાની નિશાની કોઈને આપવી પડે તો પેવું “તવાવ હતું” ત્યાં ફનાયું ચીવું છે. એમ તવાવ હતું-તવાવ હતું બોલાયા કરવા ઉપરથીજ તેનો જલનીથી ઉત્પાર કરતાં “તરાવતું-તરાવતું” એમ બોલવાની લઘણ પડી ગઈ છે. એ પ્રમાણે ચાંગાશાએ તવાવ પૂરીને, સારી આબો દવામાં પારસીઓને તેમના ખવાસ પ્રમાણે મહેવા ગમતું હોવાથી, ત્યાં રાખ્યા. આગળ કહી ગયા તેમ અમદાવાદના સુવર્તાને નવસારીના પારસી રાજ ઉપર ખંડણી નાખી હતી. તે મિત્રાચ ત્યાં તેનો કાંઈ સુબો

નોતો 'આગાના' / 'નમી', 'દાહબી', 'પેનમી', અને ગોરા ધગમ મુઝમી ગોયા તેન-
 છુ / તેના નો ને નેઓ અધ્યા નર્તી પણ એક બેકીન હતા એક નખનાર તેઓ
 ગો'લમે છે ૬ — " જો તો ધર્મનો તે પામમાન હતો, અને ધ્રિગત માથે વેહેવા
 ખતો તો નરકાત્મક તે વખતે પા મીઓજ ત્તા ૧૪મી મદીની અધવચથી
 નામારીમા નિદુઓનો પગ પેમારો પ્રણી વધવા નાગ્યો હતો તેની એક સદી આગ-
 મચ નવમારીમા મુમનમાન રતી ઘણી ર્ધી પડી હતી મુમનમાનો જે જગાએ
 રમતા તા, 'ને જગા " ગિના રમ ૧ ટેકન " તે જામે ઝોળખાતી હતી. એ ટેકરો
 હાન પાન પ મી તે જગાએ નરમારીનં રેલ્વે ઝેનન મધાસુ છે નિમાજગરો ટેકરો
 એટલે કે નીમાજ કે સની જગા ટેકરો કેહેવાન જાણુ એકે, તે જગા ઉચા ટેકરો
 ઉપર છે એ ટેકરો ઉપર મુમનમાનોનું 'ગિમાજ કન્યાનુ મચક ત્તુ, કેમકે પાસે આવેલા
 જતાંનપોન ગામમા અને એ નતા ત દજ પ્રણે ભાગે મુમનમાનો રહેતા હતા વળી
 તે રખનનુ મુમનમાન ભાષ્યોની જુની કચરો સાચનુ કચ્છતાન હજુપણે ત્યા હૈયાત
 છે, અને હજુપણ નમારીમા કેવનાઠ કાજીઓના વશગનાઓના મુદ્દા, એ રેલ્વે
 ઝેશન આગનનાજ કચ્છતાનમા દાખામા આવે છે નિમાજગરા ટેકરોવાલી જગા
 નવમારીમા મર્ચથી ઉચાઈ હંચી છે. ખોળ ન કરેને, ધારો કે, નવમારી આખી ને
 આખી રેન ૧૧ પાણીમા હમે, તો જુ એ ટેકરાની હાનતી જગા તન્દ અથગ શેઠ
 ગા જાજી ૧૧ મ ૧૧૧૧ નતા ત દુલોકો બનન તો ઘણે ભાગે મચી જાન નવમારીની
 જમીન દિનારી મપગીથી ૧૫૦ શીડની ઉચાઈએ અપાયરી ઈ' પુણી નદીના પાણી
 અંદગી મધદમા જતા, યાને ગીમીઅંગળણી નન્દનો દરિયા ૧૫૦ ફીટ ઉચાઈએ અંદ
 તોપણ નવમારીની ઉંચામા ઉંચી જગા વેનાવળનાગી-મુમનમાનોના કોટવાળી એટલે
 મ'કાગી હોખીનનાળી-અને આ ગિમાજગરા ટેકરાની જગા મનામત રહે

• જરથોસ્ત્રી મહેદ્રીલ અને મલેસર — આગાશાએ નવમારીની સ્થિતિ સુધા-

જાને આગળ શુ શુ' કયુ' તે દલે વાણુ નેહએ ઇ મ ૧૪૮૦ ના 'માનથીજ
 પા મીઓ ખેતી કે તો જાણાયા છે આખા નવમારી જીરામા નનજમાગી હુદા પાર-
 શીઓનાજ હતા કોઈ કોઈ હાન, કોઈ મુમે ૧, કોઈ મુનશી, કોઈ મેડેતા, કોઈ જમાદાર,
 કોઈ હસાનદાર, કોઈ મિયાહ, કોઈ પેન, કોઈ, દેશમુખ, અને કોઈ દેમાહ, વગેરે તમામ,
 હુદા તેમનાજ હતા આજની નવમારીની અડકો તેની ગવાહી આપેછ (જુઓ હમારી
 મનાવલી " પા મી અડકો અને નામે ") ઇ મ ૧૪૮ મા આગાનાએ નન-
 માગી ૧૦ નખગે રમતા નમામ ન મીઓને જામે ગામથી નમાગીર્મી ધગમની
 ન'શીમા મામેન રતા જો ૧-૧ એમે નમાગીમા રેના પા મીઓ આ ના પડી,
 ધધાને નર્થે ૧૧માગી ૧૧ આમપાગ મરો મજૂરી દુ ૧૧ ગામ ઓમા કોઈ ખેતી
 ના નો મદ નાગી દુ ૧૧ ચનાગ્યા, તો મદ નાગ્યા કાપના જમનમા, એમ છેક
 ઝોર્ગદની ૧૧ મુધી લીખાઈ મગા રતા તે મધાને પોતા ૧૧ કાજી ૧૧ નેચી આગા-
 ગાએ મોનો ૧૧ નાગાના હુકમને મા ૧ આખી નામપાન ૧૧ જામે ગામથી તેઓ નન-
 માનમા આ ૧૧ ને રખનતી તેમની ૧૧નનુ માન કનકમા ને વચસા ઉપન કરે
 એવુ છે મદ ૧૧ નિ ઉપ અમથો જમની, ના કોઈના નિ ઉપ ૧૧ મદરો હતો,

કોઈના બુદ્ધિ ઉપર કરતી પણ નહીં, અને કોઈના સુદરેલ ઉપરથી ગીરેઆન વટીક મોદવાઈ ગયું હતું ! કોઈ ઉધાડે પગે, તો કોઈ ચીયરેલવાન, કેવળ હિંદુ હાજતમાં ગમે. ગામથી નવસારીમાં આવ્યા. ઘણા ઘણા વરસોથી તેઓ નવસારીથી બંદાર રાતવાડાઓમાં પડી રહેવા હતા. દીન ધરમ કંઈ જાણે નહીં. શુદ્ધ ધરાની, તે હવે શુદ્ધ હિંદુ જેવા, જમાનાએ કરી નાખ્યા હતા. તે બધાંને માટે રહેવાની એક જગા ચાંગાશાએ માંડવા નાખીને મુકરર કરી, તે હાલનો મહેસરનો હતો હતો. એ જગાએ મુસલમાની દોર વખતના પડી રહેલા મહેસરની સુરેલ હતી. ત્યાં તેમની મસજીદો હતી, અને આને પણ તે મસજીદો ઉપરથી સરાહની સાક્ષી આપવા હૈયાત ઉભી રહેવીછે. એ મહેસર સરાહ આગલ વસાવેલા, ગામડેથી આવેલા પારસીઓના રૂળીઆને, મહેસરસરાહવાલા રૂળીઆને નામે ઓળખવા લાગા. મહેસરનાંદતું પાઠળથી અપત્રંશ ધર્મ, મહેસર સુરેલને બદલે મહેસર એવું નામ પડ્યુંછે, અને તે ઉપરથી મહેસરસરાહવાલાં અપત્રંશ આને મહેસરના નામે ઓળખાવેછે. ગામડેથી આવેલા જે પારસીઓ પાસે સદરા કરતી ન હતાં, તે ચાંગાશાએ તેમને અપાવ્યાં. જેમની પામે જેડા નહોતા તે પણ તેમને અપાવ્યા. હિંદુઓની રસમો રવાનની ક્રિયામાં આમેજ થએલી તે છોડાવી. પછી બધાંને સાથે મેળવી ધરમની જાએજે સંભળાવા લાગ્યા, અને ધર્મ સંબંધી ચર્ચા ચલાવાવા લાગ્યા. છેવટે જે સવાશે ખીકટ જણાયા, તેના ખુલાસા ધરાન વેરથી ખુલાવીને માહિતી મેળવવાનો ફરાવ થયો. નવસારીના કોઈએ પણ ધરાન જવા હામી જીતી નહીં. અંતે મહેસરનાં આવેલા ભરચના એક પારસી નામે નરીમાન હોશંગે ધરાન જઈ ખુલાસા કર્મ આવવા ખીકું ઝડપ્યું, અને સવાશે કર્મ ધ. સ. ૧૪૭૦માં એક મીશવ ધરાન ગયું. ધરાનથી નાશી આવ્યા પછી, પાગ પારસીઓ ધરાન પહેલવહેલા ગયા હોય, તો તે આ નોશાકર, મીશન હતું. એ પ્રમાણે ત્યારે ધરાનથી નાશી આવ્યા બાદ હિંદુમાં ચુંથાઈ ગયેયો ધર્મ સાચવવામાં પડેલાવહેલા નવમાનીના જ પાગમીઓ આગળ પડ્યા હતા. એ મીશનના કામથી ફારેજ થઈને ચાંગાશાએ, ઈ. મ. ૧૪૯૮માં નવસારીનાં તમામ હિંદુ, મુસલમાનો અને પાગસીઓવતી અમદાવાદના લોકેમને પોતે ખંડણી બની નવસારીની સમગ્ર કૈયતને તે પીડામાંથી છોડવી. નામીએ ફેન્ચ મુમાફર એકવીટલ ફુ પેરો ચાંગાશા વીશે કહેછે કે,

“ There appeared afterwards at Navsari a rich Parsi named Changa Shab, a faithful observer of the Zoroastrian law. He distributed his wealth among the poor, provided the Parsis with Koshtis and Sudras, and endeavoured to bring back those, whom ignorance and troubles had led into many errors, to the exact practice of the Zoroastrian law. To succeed in this, he applied to the Dastoo s of Kerman, consulting them on different points of the Zoroastrian religion, neglected in Gujerat.”

નાશાકરઓ અને વારકો ડી ગામા:—ઈ. સ. ૧૪૯૮ મા વારકો ડી ગામા

નામનો શીંગી સુન્તમાં આવ્યો, તેની માથના તોફાની શીંગીઓએ નવસારીમાં આવી પ્રવળે પીડી, તે વેળાએ પારસીઓ અને શીરંગીઓ વચ્ચે માથાફાડ મારામારી ચાલી હતી, તેથી સુન્તના ફિરંગીઓનો પાગલીઓ ઉપર બહુજ ખોફ ઉતર્યો, અને પારસીઓને ધિક્કારવા લાગ્યા, તે છેક ઇ. સ. ૧૭૬૫ સુધી કડવાશ રહી. ઇ. સ. ૧૭૬૫માં વાર્શી-ઉમરાલને દરિયે ફિરંગીઓનું એક વહાણ ભાંગી ગયું, અને તેના હથેલી ખનાસી તથા ફિરંગી કપ્તાન વગેરેને નવસારીમાં પકડી લાવવામાં આવ્યા હતા, અને તે હથેલીઓને ચુકામ તરીકે વેચવામાં આવ્યા હતા. પણ તે ફિરંગીએ તે વેળાના કરતાકારવતા દેસાઈ શ્રી ખુમેદજી તહેમુરજીની મદદ માંગી, ત્યારે દેસાઈજીએ તે યુનામે મહિત તેને છોડ્યો. ત્યાંથી સુન્તના ફિરંગીઓ પાગલીઓ ઉપરનું વેર છોડી ચાલ ગયવા લાગ્યા. એ વિગે દેસાઈ શ્રી તહેમુરજી રૂમતજીના ઘરના જમાખચનો જે રોજમેળ તેઓના બેટા દેસાઈ શ્રી ખુરશેદજીએ લખ્યોછે, તે સંવત ૧૮૦૦ના રોજમેળ પાન ૧૦ ઉપર નિચે મુજબ રૂપિયા ઉધારેલાછે:—

“ ૪૦) ઘર ખાતે ખગ્ગ શીંગીનું વહાણ ૧ ચાંશીને બારે બાગ્યું તેમાં હથેલી હતા તેને ગમગાવે પકડી લાવી વેચ્યા ને તે ફિરંગીને તેઓ પકડી લાવ્યા. તે ફિરંગીએ આપણને મનમન ચાન ૨ નજર કડી ત્યારે આપણે સીદોના પોરો ૧ વેચાતો લાઇને તેને આપ્યો તે. એ ૩૧. ૪૦ તે ગમરાવને આપ્યા તે બવાનીપંથના જમેછે. કાગતક વદ ૮ છુધ. ”

એ પ્રમાણે એક નોંધાકરોજ વતનીએ સુન્તના ફિરંગીઓ માથેના આપણે દરેક પતાવી પારસી કોમ તન્ક તેમનો ચાલ પાછો એચ્ચે પાંચી ઓગાશાની કોરકાદિ જોઇએ. સુન્તની, મુખર્જીની, બચ્ચની તમામ પારસી વસ્તી તે વેળાએ નવસારીને તામે હતી. વળી આંગાંઓએ બીજી મોટી બહાદુરી કરી, કે મનજીથી પારસીઓ પોતાના આતશજોગમને માથ નાશીને બારોડાના હુંગરોમાં થઇ વાંમંદના જંગમમાં હોરાન ચતા હતા, ત્યાંથી તેઓને બોનાવી નવસારીમાં મથક કગવ્યું. એ કયા વસ્તમાં થયું તે વીગે ધણા રખનામ સકમાં છે, પન્તુ સાથે સાપુરદાર સંબંધીએ દેસાઈશ્રી ખુરશેદજીના નવસારી ખાતેના આતજમહેરામનો કિઓ તખ્તોછે અને જોનું પડેલે નામ “ કિઓ જરથોસ્તીઆને વિદુશ્વન ” એકું અથેકું જણાયછે, તે કિસ્સો મગ્દુમ સાપુરદારએ જોડેલો તે ખુદ જોડતી વખતનો ખગડો+ દેસાઈજી બરજોજી પાવણજીના દક્ષતખાનામાંથી તેવણના બેટા મી. કેખશરોએ સેવકને આપ્યોછે. તે કિઓ જોડે તમામ ફારશી બાપામાં છે, તે પણ એક નોંધ યુગ્ગતી બાપામાં કરેલી મકે ૩૭ ઉપર મોજુદ છે, તે અસંવ બાપામાં જ આપણે ઉતારી વધએ.

● ફારશુ એકબીજા કુ વેંચીએ આંનાસાનું નામ મહેશ વહાણ ને માનીતું મથ પડેકું જોડને ૬ ન ૧૭૭૧માં આવ્યા ને વેળાએ તેને માટે લખ્યુકે “ તે પોતાની રોલત નરીઓના મુખ માટે સાવગનો, તેના અધીયાગ રજા દલના દનો, નેના રહેજનારી ચોમેર પંકાયલી, હતી, જન નેજે પોતાના બલ નાઈની નંમારી તથા ધગમની દાલત મુધાગવાને પોતાના અમલ તથા રોલતને જોડાં ૧૨૩ બાપી ગમ્યું નથી ”

+એ ખગડો ૧૮૧૧ નવામે ૧૨મનો જુનો મેરડ પામે મોજુદ

આતશખેરંમની અદલઅદલી — આતશખેરંમ નામ ગાનનાં ૫૨૧ ૧૪

-૨આ તે નાગના પેશગી નોસારીમા રહેવા કામ આગાશાના તે આશા તા તેઓએ એક દાડે કામ નવસારીથી વાગે આતશખેરંમની ખેદમતમા ખીનએને સાથે રહેને ત્યાથી પાઠા આવીને નસારીમા અબુમન મેનવી મોમેદ બેડીતોને વધુ જે આપણે આતશખેરંમ નસારીમા નાવીને જગો કરીએ જેવારે મોમેદોએ કહ્યું જે અમાર ને તમેને મોમેદ છે જે પોતાની હાથ રહીને અમે અમાર કામ કેશુ અમાગ નેઆગાનેએ નખેઆ પડેઆ બધેના છે જે હરમેજ એક એકની જગો ઉપર અમન નહી કન્વો ને નવસારીમા અગણા અધેવારએને તા આતશખેરંમ તમે નાવો તેનારે આગાશા મોમેદો પાસે માગી લીધું જે તે કોડો ઉપર ને ને શખતી ગણી છે ને તેનાનો કાર ખરી નથી હુ જાણ ને તેઓને નાજ ને તમેને એખનાથ ૭૬૧ ને ૭૭૦ મત ૬ કડે તેનાર મર્વે ને ૭૭૦ મત ૬ નાશો દોના આગા જોહન માથે સવે ગીઆ વારો જરને આતશખેરંમ નાએઆ એવ મકાન ખાલી કરીને તાહા મેતેઆ તેની પાતમા મોમેદ હતા તે રગમ એક નાગ ગમખીને જોશદ મેન કેઆમઆન નીત આગણા શાએ એ નણે આતશખેરંમની ખેદમતમા હતા તેથી પોતાના કબીના માવે આવેના હતા અને ૭૮૫ મતઅબ્દુલ્લામા નાવેના પડી અને ૧૧૦૮ રોન ૪૮ મા ૧૦ મા આતશખેરંમને રહેને નસારા ગરા તે દાડો નસારીમા કામિયાન વગમ ૭૭૦ જેના

રાજા આગાશા આગાશા — પ૨૧ આશા નામ તેવણના નકનામ પુન આગાશાએ, એ પ્રમાણે ગીવાયુ, પણ તે ૧૧ કરતા વધી આગાશાના મગ માણેકશા ઉં માગાનાએ નધાર ગીવાયુ આશા પડેનની આવા ૧૧ તેઓ હોનાથી હવેથી તે કોડો પોતાના નામની પાળળ, આગખાણને માટે આશાનુ અપમશ શા વાપરવા લોગના, મને કમ્પેનિન શાજોનાને કાદે આગાનો પાંત્રો ૬૬ મત હોવાથી, તેની આગળ આનના ગમ ૧૧ અત્રાશ પગળની માથે આપોઆપ મોમતા બોનતા નેજાઈ જાડે જેમ આગાઆશા આગાશા માકાનઆશા-માકાતા આજે પા મી-ઓમા કેઆની નામો જેવાક કરેદુન, ના નગરે ફરુગા, નાદ શા, એની રીતે શા પ્રવન નાગીને બોનાયછ, તેને માટે જે પ્રમાણે આપણે ધાનતા હતા તેમ તે શા, શાહ ગબ્દુ અપમશ નથી, પનુ આગા શમ્તુ અપમશ જણાયુ છે વળી પાગરીઓએ આશા પડેનનો આગા એકતો લીધોછે, એનુ ૧૧ હિ, પણ તેવણનો ૭૭ પણ માથે વાપરી એક મામને મે ઈનકામ પણ નહી જેમક — ફરુનશા, નાદશા વીગેરે વળી હિદુ ઉપગથી લીધેના નામોને પણ પાસીઓએ એ મે ઈનકામ ચોટાડેના છે, જેમકે — ધનગશા, માણકશા વીગેરે એ આગાશાના મેટાનુ નામ તો માણેકશા હતુ, પણ તેનુ નાડક નામ માણેક હતુ, અો આશા ૧૧ આદાની ડાનાથી માણેકશા નખાયુ, ના મા ૧૧ મા માકાશા નખાયુ, અને તેનુ અપમશ આગાશા ધર્મ ગયુ એક તનારીખ નવેએ એ આગાશા વિ નીએ પ્રમાણે કીકત નથી છે —

આપ ૧૧ મ લથી લખાનીની દોડેથી આગાશા ૧૧ રાધમા આવી ને ૧૧સા-નેનુ ગમ પોતા ૧૧ રાધ ૧૧ જેટના અનીકાથી ગનકે તેથી નધાર જોડેનાનીથી

ચતુર્થા નાઓ તેણે પોતા ॥ ગાય ॥ દેવનાં પાનાં યાને દુઝારને નીપતી મીની તે
 નીપતી હતો તેને લા નોમતો ગમતી હતી તેને મેમગની ખુન્સી સો ॥ ૧ ॥ હતી,
 અને તેના તાગામા મિપાઈઓ, કાન્જાનીઓ, દાનાવો મની ૧૦ માણુમ હતો મરણા
 પાન્ગીઓના તેના મદદનીશ હતા, તેનો અધીકાર ગમના જેટલો હતો ગુનેદગારોને
 કેદ કરવાનો, દડ કરવાનો, તેમ ॥ હાથપગ કાપવાનો ની અખતાર તે ભોગતો ”
 વિગેરે, વળી શેઠ ડો ૬ કરાકા એમણે વિશે કહે છે કે “ નકન કરના યોગ પિતાનો
 આ એક નેકનામ ભેગો હતો, અને તેણે પોતાના પિતાની માફક પોતાના દેહીઓના
 બનાને ખાતર જેહેમત બેચી ” તેમણે ઇ મ ૧૫૩૧ મા પડેનવેદનુ પથ્થરનું એક
 દોખમુ નરમાગીમા મધા યુ હતુ, જે હતુ પોતની નિશાની ગખી ન્હુ છે તે
 અગાઉતુ ઇદનુ દોખમુ નવમાગીમા હતુ, કેને દોખમુ નરસાગેનાજ એક બેહેડીન
 મહીશ નામે મેડેનામ જીવનાના ધણીઆણી માલજીબાઈએ રેડીયો કાતી કાતીને ભેગી
 કરેની પુજામાથી પોતા ॥ ખન પત્નીનાના પૈમાથી મધા યુ હતુ તેણી ૧ એની સખા-
 વતને નીધ પાન્ગી અન્નુમ ॥ પોતાની બણતર ક્રિયામા મીજા નામે ભેગુ તેમણુ
 નામ પણ ના કરે

૧૫૬૦-૬૧ની ૫૪મા ડાઉશ અને અફશાદ નામના બે ઇરાની વેપા-
 નીઓ નરમાગીમા આવ્યા, અને તેઓએ “ કોરસે કાઉશ ૧ અફશાદ ” એના નામની
 કાન્સી બાપાના મેતોમા એક કેતામ બનાવીછે, તેમા જણા ૧૧ પ્રમાણે માલજીમાહનુ
 જે ઇદનુ દોખમુ હતુ તે ધમ નિશ્દનુ ગણીને પથ્થરનુ માધના આગાનાને તેઓએ
 મમગાવ્યાથી માગાશાએ નવુ પથ્થરનુ દોખમુ મધા-યુ હતુ, કે જે આજે પણ “ માણે
 વશાના દોખમા ” ને મદદે “ મનચેગાહનુ દોખમુ ” એ નામે બુનથી ઓગખાય
 ૨, તેમ કા જુ એનુ છે ૬, મીનોચેગા નામનો એક નમીરો પણ એ વગમા થઇ
 ગયોછે એ કાઉન અફશાના કિઆમા ને વખતના પાન્સીઓની લાનત રખીના ખુન્સ
 પન્સી જેની, અને દાન્ખી ન્વેગેથી બન્ધુ ચિતાન્વામા આસીક, તે આ દોખે
 હિતા રાથી દિન દુખાય એટલા માટે પન્સી નખીક. એ આગાનાએ નરમાગીમા એક
 મમગાવતખાનુ ચાપુ હતુ અને બોકોને તે પાની બેતો હતો, કમક ને વખતમા
 મોમેદોને નડવો આપ હતો નન જેની ક્રિયામા વગકના મરે મની ૭ ફીઆ
 મામેને આપના ૧

એ પ્રમાણે ઇ મ. ૧૫૫૬ મા ગાય અને દુમાયુ પાન્સાફો ૧ ભોગનાઈ
 નાદનગાત વખતે, નરમાગી જણુવત ન પાન્સીગાન હતુ તેછેક અકગર માદશાદના
 વખતમા ૫૫૫ ૧ થઇ ગયુ. ઇ. મ. ૧૫૨૬ મા ભોગનગર મૂલગાતમા તો મધેજ
 પમરનુ હતુ, પણ નરમાગી તેના દોન્થી મૂખત ગેનુ હતુ ૫૫૫ ૬ મ ૧૫૭૩ મા
 અકગર આગાશાના નમીનાઓ પાસેથી નવમાગીની નકમત ગ્રીનની નીરની જણાવે

ઇ. મ. ૧૫૮૨-૮૩ મા જે વેળાએ રોમનો પોપ ગ્રેગરી ૧૩મો મુધરેના રોન
 માટાનુ “ ગ્રેગોરીઅન કેલેન્ડર ” યાને “ ગ્રેગરીનુ પચાગ ” નામના માટે મેડેફીને
 બગતો હતો, તેજ વખતમા યાને ઇ મ ૧૫૮૧ ૨ મા દાનાર ન્હુ મેડેનુ રાજા
 વગેરે પદેનગારા આપણા ધર્મની યુનાયેન અને કમીઆની નકનન્ની મેદેશીતો ॥

સારી ખાતે બરતા હતા, કેમકે ઈ. સ. ૧૫૮૦માં નવસારીની અનુભવે દસ્તુર મેહેરજી વાઘાને મોઝેદોના વડા બનાવી, દિન ઐનના ક્રિયા કામો ઉપર તેમનું વડપણ રિવાજુ હતું. પણ વળી વધારે અનુભવથી જેવું તો એ છે, જ્યાં એ વસ્તે બધેય ધર્મની મેહેરજીભાઈ બરવાની હોયતી તેમ ઈ. સ. ૧૫૮૧-૮૨માં દુન્યાના મધ્યમાં મજહબના ધર્મ શુદ્ધિની મેહેરજી દિલ્લીમાં અકબર પાદશાહ બરતો હતો, અને તે વેળાએ આપણા ધર્મના પ્રતિનિધિ જેએ જેમ ઇગિનથી તેમ નવસારીથી પણ દાનાવો મળ્યા હતા, એમ “આમને અકબરી” નામની અકબરી કારકીર્દીની કેળાવમાં લખાયલું મોજુદ છે.

દલેથી મોગલાઇનો જીલ્લમ નોશાકગમો ઉપર પડવાનું શરૂ થયું. ચાંગાશાના નખીરા અમનશાનું પણ ઘણો વખત સારું ચલણ ચાલ્યું, પણ પછી તેના બેટા મીનો-ચેરશાના વખતમાં અમલ હાકમી તુડી ગઈ, અને એ પ્રમાણે પાઠશીપૂરીનું પહેલવહેલું આ પારસીદાજ નવું રહ્યું. તે વખતના નોશાકગમોના રીત રીવાજ તો જૂદાજ હતા, અને તે વખતની પાઠશી-ગૂજરાતી ભાષા પણ જૂદીજ હતી. ઈ. સ. ૧૫૯૦માં હીં ખાતે નવસારીની અનુભવે એક મોઝેદ મોકલ્યો તેને આશદીન કામ નામે એક અંચલ આંગેવાન પારસીએ નીચે પ્રમાણે કાગળ લખી આપેલો હતો:—

“જત એ ચાંદીકા યમ દીન હુકીએ અગીઆરી માંહી હમો જન ચાં બેઠા હતા. તે એમ કયું જે દીનના સમમતે બેહેદીને કહું જે એક એગદ બરશનુમ શુધાં આંદાં આવે તે બાજધનું તથા મેહેરજીનું ને હમાર્ગ મુઆની નીમન આદગ્ગાન કરી તેહની હમો જેવા છુટે, તેહની તેહવી તનજી કરે. એ વાત કીધા પર એ શી મેહેરજી રાણાનું એક શહીદી તાકીદ કરી દીનનાં કામ ચાલતાં કરવાં મોકલ્યું છે. ખુબજે, લાયકજે, ડાંકુંજે, સાંસતોજે, જેહેવું આપની દીમાં જેધમે તેવુંજે. એહેની તતખુ અહેના શીસ જેધ કરજે શહી. સમસતે બેહેદીન નર્હ દમાદ પદના ઇજદાયાદ કોહીશી.” એ પ્રમાણેની તે અસલી ભાષા હતી. આમણે આમજ જેધ આવ્યા તેમ સુગત, ભરમ, અંક-સેધર વગેરેના જરથોસ્તીઓની ધર્મ સુગધી કૌનકર-સ, કહો કે Religious Congress નવસારીમાં ભરીને ઇરાન ખાતે ધર્મની બાગતોની પરપુષ કરવા મોકલેલું મીથન ઇરાનથી ઈ. સ. ૧૬૦૧માં નવસારી ખાતે પાકું થયું અને તે વેળાના વડા મેહેદીન, શેક નોશેરવાન મેહેર્મન આગળ, આવેલાં મીથને બધી હકીકત કહી, અને ઇરાનથી આણેલી “હોમસલી” નામનું જરથોસ્તીઓનું પવિત્ર ઔપધિ તત્વ રજુ કયું. ઇરાનથી એ પ્રમાણે સવાલના જવાબો આવ્યા તેને એક પુસ્તકના આકારમાં સંગ્રહ કરી તેને ‘રેવાયત’ નું નામ આપ્યું, અને જેના ઉપરીપણા હેઠળ સવાલો મળને જે મીથન જાય, તેના જે જવાબો આવે તે પેલા ઉપરીના નામની રેવાયત કહેવાય, અને તે પ્રમાણે કામાઆદાની, કામા વોદરાની, કામા કહિશની, અગપંદીઆર શોગય બેહમનની, કામીન ગાપુરની એવી પાંચ રેવાયતો, નવસારીના એક દયતુર નામે, દારાગ દમજીઆરે ઈ. સ. ૧૬૪૪માં એકઠી કરીને એકજ બનાવી છે.

પ્રકરણ ૫૮ મું

નવસારી પારસી પ્રકાશ.

નવસારીની બુજોળ, તથા તેની 'પરચુરણ' તરીકે આપણે કેલીએક ઉપ-
જણાવી છે. હવે પાન્નાઓના દિલ્લુઆમાં આ ના પછીની તવારીખના ઉત્તાઃ ગેઠ
બ મે પોરના નખણાના પાગમી પ્રકાશને આધારે તેમજ એર્ડ જ શો. દરેતુ-
મહેરુ રાણાની હસ્તેથી એ કેતાઓને અનુસરીને, તથા દીનમેઝ માજદયરની નામની
કેતામની મદદથી, નવસારીના આગના પાન્નાઓની હકીકતો આપીએ. પાગમી પ્રકાશ
માથી જોના નવસારીના લાગ એકરો કરી, એકજ પ્રકરણ " નવસારી પારસી પ્રકાશ "
ને નામે આપણે એકજ કેકાણે મ ત્રમ કરીએ.

ઈ મ ૧૫૩૩મા ઈરાનના ૧૦૦ શહેરથી આવેના ઈરાની, નામે કાઉશ ફરીમુ.
રાજ ખીન નવરોજને નવસારીના નડા અકામર માણેક આગા
નવસારીમા અરદાવી- તથા તેમ ૥ બેગ મહમન માણેકે હુકમ કરીને, બેહેરુત
નાફ નામાનો જન્મ ફોજખની સમજાય પાડવા સાર ફાન્સી મેતોની અદ-
અરદાવીવરાદ નામે " અખાન્સુ, જેની એક અસન પ્રત
" નીરાદે કાઉશી " નામની તે ૥ મનાનનાના નામ સાથની હજુ હયાત છે એ પ્રમાણે
પાન્નાઓના આ થીઓઓશીકન પુતક નવસારી ની પેદાશ છે

ઈ મ ૧૫૮૦મા, પોચુંગાન ઉપજુ વડપણુ મેનના દિનીપ બીજને પોચુ-
ગીસોએ સોપીને દિનીપને પોતાનો વડો મનાવ્યો, તેજ પ્રમાણે
૧૫૮૦ અને તેજ રખમા નવસારીની અન્જુમનમા એર્ડ મેહેરુ
મહેરુરાણા નાજા નામના મોમેદને, મોમેદોના વડા યતાવવામા આવ્યા,
અને દિન એનના કિયા કામેા ઉપ- તેમની દેખરેખ રહેવા

નાગી એ મંદુના ગાવાનુ નામ તો રાણા હજુ, પણ પોતાના કાકા એરવદ વાહા
જેશગના પાનક થવાથી મેહેરુ શોખને નામે બણતરોમા નામ લેવાય છે, અને માધારણુ
વાતમા મેરુગ નણા નખાય છે. આજે નણાના ધણીઆણીનુ નામ રાણી હજુ એમ
કહે છે એ મેરુગ નણા પોતાના નખતમા ધણા કામેન, પગલજાર, અને દીનદાર
દના એવણુ ઈ મ ૧૫૮૧મા મુજરી દતા એમને મોગનાઇમાથી ધેનખરીનો વિધા
૦૦૦ને વહેકે ઈનામ મળેલો કહેવાય છે -

નવસારીની રડી દરેકમેરુની ઈમાગત જુની થયાંથી મવે એડીન તથા ઝોગતા
અન્જુમને મની એવા હગન કર્યો કે, " આપણી એક વર્ક

૧૫૮૮ મની નગન તથા ગગનાની આનક વડેચી ન લેતા તે
પડી દરેકમેરુ મધેથી ખન્ચ કરી ફુગ્ગન કગાવરી " તે પ્રમાણે એ વગમમા
એ રડી દરેકમેરુ મમાગમા આવો ની પાછળથી પાછી

જુની થવાથી દેમાઈ મનોએ-જ ખુન્સેજએ નવેમ પાછી બાધી હતી તે વિ-
પાછળથી વાચીશુ

• મે ૦૦ વિધા જમીન મોમકો તરમી બક્ષીમ મગે શી મેનો મગની દસ્તાવેજ મેહેરુ
રાસા લાયમેરીમા તકતામા નરેયે દાલ લેવાનાં આવેલ. જેથી એ તાત પગ રવે જરાબી મકા
૧ નવા જેવુ નથી ના થ દેણુ

૨૦૦ વરસ ઉપર નવસારીનું પારસી ધર્મક્રિયાનું મુખ્ય મથક પોતાની હદ-

નવસારી પંથકનાં
ગામો.

સત્તા નિચલાં ગામો ઉપર ધરાવતું હતું, એમ એક જુના
લેખ ઉપરથી જણાય છે:—સીસોદરા, મહુવા, મરોલી, કેદાદા,
કલાંન, વીસલપોર, મણિવેલી, ગુનસવેલ, મેલદેરી, દેલવાડા,
જીન, એઓલ, મોહલ, કુચદ, વીસનપોર, કુરલ, યાજ્ઞા,

મકુવરીઆ, વીકલ, દીવ, તવડી, આંને, સરભોણ, સાતમ, બોદાલી, કેમખી, ખરભાંન,
મતવાડ, ખેરડી, બીદર, જમાલપોર, તીંગરા, આંજલી, ઇતાલવા, ખંભાલી, વાંકળ,
ખદરપોર, દેગાંમ, ખેરપોર, મગોદ, વીકીઆ, બીલી, મલેકપોર, હુનાઈ, વલવાડા,
શુરખાઈ, ખેડેદા, જીઅર, વમલાહાન, કુકેરી, બેલદા, મેદર, તરભાંન, ચીકલી, સતરાઉ, અને
શીઓપુરની.” એ ગામો કયાં કયાં આવેલાં છે, તે પારસી પ્રકાશમાં જે જણવેલું છે
તે બરાબર ન હોવાથી, હમે તેટલો ભાગ કાઢી નાખ્યો છે.

નવસારીના એ વખતના વડાઓ “ પટકીલ ” કહેવાતા. પટકીલ યાને પરેલ,

ચાંગાશાની ઓલાદથી ઉતરી આવેલા શેઠ મીનેએહેર બલ-

૧૬૦૮ કેકોઆદ
મેહેરજી.

મનના ચાકરો પોતાના શેઠની જાગીરો પચાવી પાડી લાંબેના

લાંબે પટકીલ થઈ પડી, પોતાને પરેલ કહેવડાવતા હતા. તેઓ

પાસેથી ઈ. સ. ૧૬૦૮માં મેહેરજી રાણાના બેટા કેકોઆદજીએ

જાગીરો છીનવી લઈ પોતાની તરફેણનો લેખ લખાવી લીધો હતો. વળી એજ કેકોઆદ-

જીને ઈ. સ. ૧૬૧૬માં દીલ્લીના મોગલ શાહાનશાહ જહાંગીરશાહની ફરમાર તરફથી

નવસારીની જમીનનું મહેસુલ વસૂલ કરવાનો ઈજારો મળ્યો હતો. આ ઈજારો મળવાથી

ચાંગાશાના વંશના દેસાઈ નોકરોએ હાલો ઉઠાવ્યો કે દેશાઈગિર તો લખાઈ છે. આ તક-

રાર નેઈ દેશાઈગિરનું કામ પણ મોગલ સરકારે ઈ. સ. ૧૬૨૨માં ઈજારે આપવા

માંડ્યું. એવળે મોગલાઈમાંથી થેલખરીમાં વીંધાં ૧૦૦નો વજ્રે વધારી આપવામાં

આવેલો કહેવાય છે. એ થેલખરીની જગાનું કોઈ ફરમાન રીતસર દિવાનમાં નોંધાયા

વગર અને તે બન્યા વગર જમીનનો વલીવટ ચાલેલો હોવાથી તે વિષે મોટો વાંધો ઉઠ્યો

હતો, અને પારસી પ્રકાશ પ્રમાણે “ ઈ. સ. ૧૫૬૪માં એમણે પોતાના બાપને આપેલી

જાગીરના કાંઈ વાંધાસર દિલ્લી ગયા હતા. ” એઓ ઈ. સ. ૧૬૧૬માં ગુજરાં હતા.

દસ્તુરીના કરતાં પણ જમીનદારીમાં વધારે કુશળ હતા.

ઈ. સ. ૧૬૧૬માં, મહેદીન ખરશેદજી કાલાનજીએ માણેક ચાંગાવાળાં દોખમાંની

સામેની અસલ સગડી બાંગી જવાથી, નવી સગડી કરાવી

૧૬૧૬ નવસારીમાં હતી. તેની ઉપર નીચે પ્રમાણે તખ્તિ મારેલી છે:—“ રોજ

નવી સગડી. ગોશ માલ મેહેર, મંવત ૧૬૭૭ વરખે મગડી પુરી યાદ.

ખુરશેદ કાંદાનજી.

ઈ. સ. ૧૬૧૬માં કેકોઆદજી દસ્તુરના મરણથી તેવણના બેટા મેહેરનોચજી

ઉર્ફે મેહેરજીને જેઓ “ વજ્રદાર ” ને નામે ઓળખાતા

હતા, અને ત્યારથી વજ્રદાર વંશ બોલાય છે, તેઓને દસ્તુરી

મળી હતી. એવળ જમીનદારીમાં આવેલ, અને કાણવાળા

૧૬૧૬ વજ્રદાર
વંશમાં દસ્તુરી.

તા મન્દુમ જો ! મજી ખગેજી રજકદાન ઉપરે પેનખરીઆના વશના વડવા એઓ
ઈ મ ૧૧૧૭મા ગુન્યા

ઈ. મ ૧૧૨૦મા પોલીઆ દેમાઈ ખાનદાનના વડા અહેનમ ફરફુન મદલુ
૧૬૨૨ પોદયા દેસાઈના પાખા. એઓ આગાનાના નખીગ મીનોએ જેડેમનના
વડા કા ભાગી તતા

ઓખલડી ડી માન્દેસો — ઈ મ ૧૬૦૬મા ઓનમટ ડી માન્દેમો નામનો

ફેચ એનચી આ તન્ક આવી ગયો કતો તેણે ઇગન અને

૧૬૧૬ પાન્સીઓની કિફુધાનની મુમાશરીની પ્રમિદ્દ કરેન ચોપડીમા નવમારી-
ના ૧ નર્મ, પણ આમપામના તમામ ગુજનતના પાગસીઓ

નિર જે અભિપ્રાય આપ્યો છે, તે બોલેબોન મી ગ્યાડીની

નામનાથી ઉતારી લેરા નામક ડી મોકે તે વખતના નોરાકનાઓ કેના કરો, તેમની

ગીતબાન કરી ફરો, તેનો આપણને ખ્યાન થાયછે તે પાગસીઓ માટે નખે છે કે,

" તેઓ ધણાખન કિનારા ઉપર ગડેડ, અને મનાદ મપથી ચાલેછે, તથા તમાકુ-

ની ખેતી અને તાડી ને દારૂની આયવત ઉપર વણાખન રહેછે તેઓને દારૂ પીનાની

છુટછે તેઓ 'ચાપા' વણુજ, મનારી, ફુકાનદારી, અને ખીજા મધા ધધાઓમા ગુધા-

યના છે બદા અને મોનીના ધધામા તેઓ પડતા નથી, કારણકે આતશને છુગનવો

એ તેઓ મોગે ગુના મમજે છે પારસીઓ એ ૧ સર્વ શક્તિમાન ખોદાને

માનનારા છે તેમના પુરો નાના અને અધાન તથા તેમા સામાન થોડોજ હોય

છે તેઓમા મોઢ ચોક્કમ માજીટ્રેટ થી, પણ પોતાનીજ કોમમાંથી બે સાગ માણુ-

મેને તેઓ પોતાનો ઈનમાફ સોપે ડી, અને પોતાના ટટાઓની મામફ, પ્રણીખરી

ખીજાઓ આગળ આવતા નથી તેઓ આતશ જેવી પવિત્ર ચીજ ખીજા કોઈ ગણતા

નથી, અને તેથી તેઓ એક બત્તી અથવા ચેરાગને કુક નારીને છુગવતા નથી, તથા

આતશને છુગનવવા કદીપણ પાળી નાખતા નથી અગર કોઈનું વન આગથી બળી

ગય, તોની તેપ પાણી નાખતા નથી, પણ ધુળ અથવા માગી તેપ દાગી દીએ છે,

અને તેની તેઓ પાકુ મુસીમત જેનું મમજે છે તેઓ મન્યાઓને નાનપણથી પર

ખાવે છે, પણ તેમનો સમય ૧૫ ક ૧૬ વરસની વયે પડેઆ પડી થાયછે તેઓમા

વિધવાઓ નાનક કરી લકેડે ડિનાણુ અને ડીમાજ તેઓમા મોટા ગુનાદ ગણાય

છે, અને તા ઇનમાફ તેઓના નામના '૧૫ તો એના ગુનેગારોને તેઓ મોતની મજા

કર તેઓ અગે ભણા કનાન નથી તોપણ તેમના દેખાન કિફુધાનના મીન સોકો

ના માનીતો છે તેઓની એ નો, દેખી ગીજ નાનની આનતો કન્તા મુકાગમે નહીં

મહા મક એવી ઝોગી અને ખુગમુનત છ. મન્દો વાગી અને ગોમ કાપેરી દાદી મખેછે,

ક જે રીત આજ ૫૦ સમ થયા કાન્મમા દખન થએની ડી તેઓમાના મોઢ ખાન

નામટે અને મોઈ કાપેછે જેઓ કાપેડે તેઓ નાથાની તામકી ઉપર એક અગોદા

જેટલી વાગી વાદેરી સોટવી ગમેછે "

૧ મ ૧૧૦૭મા ઇનમથી વચાને માટે પહેલે વેરુએ રીતાખ નવસારીમા

નાનામા આ પો કનો એની નમનજ એરી ડી, ઇનમમા અનુનના પ્રયા-

ચાપે, તેના ખાખાની પહોની દમ સુદવા ઉપર ચઢ, તેમા મનુષ્ય મોઢેદો હાથે ચઢન
 તેઓમાનો વડો પોતાને હાથે તે દમમા કુદ, મરે, અતે
૧૬૨૭ વધાર ચીતામ નાખે તે રૂંચો ધગનથી નવસારીમા આ પા
નાખવાનો રેવાજ પરી પારમીઓમાથી ફરજિયાત નીકળી ગએતો, કેમકે રીતના
 ખની ઉત્પત્તિ તે વેળા અત્ર જણાયતી નહાતી, તેથી નીતામ
 પહેલ વહેલો આ વખતે આવ્યો ત્યાં પરી ધરાનની માફકજ અન્નુમનના પાલનના
 ખાણુમા વચન નખાના નાગ્યો હાન એ વિચાર આવે મરુમ દમાઇ મારેગળની
 ખાજનુ ગામ નમણુ થાયછે તેમા, તથા તીરમહીનાના વચન જે દમાઇજ હતક થાય
 છે તેમા, એક દસડો આગમચથી જુઝગો જઈને વચન નખાવે છે

છ મ ૧૬૩૮મા નવમારીના જણીતા પહેલગાગ દગુર આશીના કાકા

૧૬૩૮ આશીની
કાગાનુ મરણુ

કેપન અંતકાડો હેમીસ્ટને, નવસાગી અને સુન્તમા પારમીઓ પોતાના મુઠ

મુર્ચ્છાહના ફરી વિષે
વિચિત્ર વિચાર

અજામ જેવો ફતવો આપ્યોછે તે કહે છેક, એ પાસીઓની
 દેહી કીસા એના હેતુથી ઉત્પન્ન થઇ જ, કે મરણુ બાદ જે
 ચાગ તત્વો યાને અનામરોથી આદમી મનુષ્ય છે, તે ચાગ

તત્વોમા, તેના મરણુ બાદ તેના શરીરના ભાગ પાના જેવે સુર્યદાહ થવાથી અગ્નિ
 તત્વ, વરમાદના પાળીથી હાલકા પડકાઇ જવાથી જળ તત્વ, ગ્સી જમીનમા જવાથી
 મની તત્વ, અન ગીરા તેમ જ હુડકા દવામા રૂડી દેહે તેથી હવામા તત્વ, અચનારના
 છે. આ જાગમુખી મુડદાની એવ આખ ગીધ ઝાડી નાખે ત્યામુડી એ પાસીઓ આપે
 દસડા મુડા આગમ જેસી ગુડ, આ જાગમુખી જમણી આખ. આવી તેથી કાગે
 તે મુડદા જેકુત વાય, અતે તેથી તેના મગા વકાશ ખુશી થાજ, અન ખાણુ કરે, પછુ
 પછુ જે પહેના ડામી આખ ગીધરો જેથી કાકે તે તે રવા. દોજખમા જાયછે, અને
 બોઠો નાખુગ થાયછે. આવી રીતનો ખોટો વડકમ, જુડો વિચાર અને અટકળનો
 ફોગીઓ બણી જુડો ફતવો તેણે આપેનો છે

છ મ ૧૬૪૦મા મુળમમા પહેલ વહેના પામીઓ પેગી ચુકયા દતા, તેપણુ

૧૬૪૨ આદરણીના
કાયદા

નવસારીની અન્નુમનનુ ત્યાના પા મીઓ ઉપર ઉપરીપણુ
 હોવાથી છ સ ૧૬૪૦મા નવમારીની અન્નુમને ડોકરાને
 અદગવતી વખતે શુ કાયદો રાખવો તે નક્કી થીધુ, કે
 ડોકરીનો ચાપ ગોળ શેષ પતથા નાળીઓ નગર આપે,

તથા અન્નુમનને પાચ મોહોર યાને ડાગ આપે, એથી નધારે આપે તે અન્નુમનના
 દિવાનમા ફે નપ જુનેદમારી આપે એ ધાગને માન આપીને તે વેળાના પામીઓ
 ચાનતા હાન તે તાગો મગડી જઈ આદરણીની પછુ મોટ મોગી રીતો થવા પોગીછે
 અને ગરીબી ડાકયા કે તીજ અવ

૫. સ. ૧૬૭૨માં ખુરશેદ બહેરાંમ, માણેક મેહેરનોશ, કેરશારપ મેહેરજી, દારાબ
જમશેદ, ફરેદુન એરવદ, નવરોજ રસ્તમ, રસ્તમ શોરાબ,
૧૬૭૨ ધુરકા ધુરકીના ખુરશેદ કેરશારપ, આશા રાનજી, બહમન પેશતન, જીવણ
લેખો. નરીમાન, બહેરાંમ કુકા, પાઘણ ફરેદુન, ફરાંમરોજ બહમન,
જીવણ બહેરાંજ, બરજોર જોશંગ, કાલિશ હોમજી, રસ્તમ

હોમજી, કુકા સોરાબ એટલા બગરીઆઓએ એવો લેખ કર્યો કે, “ નવસારીને લગતો
મોટો ફળીઓ તથા મલેશર ફળીયું તથા મણુદેવી, બીલી, - કેસલીપાતી, મેધર, મહુવા,
શીઓદપુણી, આંબલી, તવડી, મરોલી, દાવ, ચેઓલ, કલેઆંણી, બીવડી, થાણા, કુંબજ
વગેરે નવસારીના પંથકના ગાઓમાં વહેવા તથા ગગરના, શીઆવ, સરોશ તથા અંધે-
આશપણા સંબંધી જે કામ હોય તે વાગના ધણી વગર તથા પંચની રજા વગર જે
ચલાવે તે દિવાનના ગુનેહગાર થાય તથા રૂ. ૨૫ ગુનેહગારીના આવે. ”

આ ઉપરથી તા. ૮ નવેમ્બર ૧૬૭૩ને દીને નવસારીના બેહેદીનો, કાલિશ આશ-
દીન, પટેલ નાનાભાઈ મેહેરજી, કીકા હોશંગ, કેરશારપમીનોમેહેર, મેહેરનોશહોરમજી,
શાપુર જમશેદ, ચાંદાં ધાયા, કીકા ચાંદજી, શોરાબ કાકા, મેહેરજીરાણા મેધરના, હીરા
ચાંદાં, બરજોર બહેરાંમ દીગરીઆ, જમશેદ ફરેદુન, શોરાબ અસલાજી, હોમજી જમશેદ
ગાંધી, બીખજા કામા, દારા કુકા, હોશંગ કેડોબાદ, બહમન નરશંગ વધદ, આશદીન
અસપંદીઆર, રસ્તમ કામદીન, જમશેદ હોશંગ, દારાબ સુખજા, રસ્તમ ખુરશેદ,
જમશેદ ખુરશેદ, માણેક ખુરશેદ સાંજા, મેહેરજી અસપંદીઆર સુધ, પેશુતન કુકા
ખુરશેદ, કેરશારપ કાલિશ ગાંધી, ખુરશેદ મેહેરજી, બાઇઆ કુકા, રાનજી કુકા, ચાંદજી
કાનજી, કાનજી મેહેરજી, એ સમસ્ત બેહેદીનોએ, ઇ. સ. ૧૬૭૨માં થયેલા અંધ્યાસોના
લેખની વિશ્લેષ એવો લેખ કર્યો કે, “ હાલમાં કેટલાક બગરીઆ મોબેદોએ એવું લખાણ
કીધું છે કે જેનો વારો આવે તે સર્વે મોબેદોનું કામ કરે પણ તે ઉપર આપણે બેહ-
દીનો રાજ નથી, માટે આપણે જેમ આપણને મન માને તે મોબેદોની પાસે સર્વે કામ
કરાવવું, તથા જે કાંઈ આપવું હોય તે પોતાને મન માને તેમ આપવું. ”

૬. સ. ૧૬૭૩માં બગરીઆ મોબેદોએ ક્રિયાકામના દરદાંમ અને પંથકોની હદ
મુકરર કરવા માંડી. પહેલાં તો એવું હતું, કે બેહેદીનની

૧૬૭૩ પંથકોની હદ. નજરમાં આવે તેની પાસે ક્રિયાકામ કરાવે, અને જેને જે
આપવાની શક્તિ હોય તે આવે. મોબેદોની મરજીનું આપ-
વાનું નહોતું. કેમકે તે વેળા તો ધારા આંધનારા પણ પગબર થયેલા બેહેદીન હતા. પણ
આ વખતથી મોબેદો પોતાનો દરદાંમ નક્કી કરવા મથન કરવા લાગ્યા

કોઈ પણ પાગસી, વગર ફરજદેગુજરી નય, તેને ત્રણ દિવસના અંદર, બેનતાં
સુધી તેના કુટુંબમાંથી, એક છોકરાને પાલક કરી આપ-

૧૬૭૬ પાલક વાનો કાયદો મ. અ. ૧૬૭૬માં કાદવામાં આવ્યો. બેનતાં
કરવાનો કાયદો સુધી તો ધણીગમ નવસારીના પાગસીઓ પોતાના બાઇને

જીલી, તે બીલીમોરા મધેનું ગામ છે. મોરો એટલે દેડરી ઉપર આવેલી જગા. મોરો અને
બીલી એક ગામે પામે પામે હોવાથી બીલીમોરા નામે જાણાય છે, બાકી એ બે નદાં નદાં ગામે છે.

જા પાત્રક કરેછે. તે એટલે સુધી કે ૩ ભાંઈઓ હોય, તેઓને ત્યાં ફરજત થાય ન થાય, તોપણ વડો બાઈ પોતાની ઉતરતાને પાત્રક કરી લે, અને તે ઉતરતો બાઈ પોતાથી નાના બાઈને પાત્રક કરી લે. એટલે તેથી કાંઈ માત્ર મીઠકતનો તે ધણી થતો નથી, પણ મુઆ ગાદ તેમના આંકની સાથે નામ લેવાયછે. એવી રીતના પાત્રકને “સાંકટ્યા” કહેછે, એટલે સાંકળની કડીઓની માફક વીંટલાયલા. વળી એક ધણીનો વડો બેટો હોય તેજ ધણીનો તે પાત્રક રહેછે, તે વડા બેટાને અથવા એક પુત્ર બેટાને કોઈ પાત્રક કરી આપતું નથી. પણ પૈસાની લાલચે અથવા બીજા બેટો અવતરવાની ઉમેદ રાખીને ધણી ગમ વડા અને એક પુત્ર બેટાને પણ બીજાનો પાત્રક કરી આપેછે, વળી એ પ્રકારના પાત્રક પાંચીઓમાં કરેછે. ૧ હજી આપી કરેલો પાત્રક. ૨ તમામ આવમીઠકતનો વારસ—પાત્રક અથવા મીરાશગીર. વળી કેટલીક ગમ એવો કાયદો છે કે જાપની હયાતીમાં, જો એક દીકરાને બીજા કોઈનો પાત્રક કરી આપવામાં આવેછે, તો તે હયાત જાપના જેટલા દીકરા હોય, તે બધાને પેલા પાત્રક કરી લેનારની માત્રમીઠકતનો સરખો ભાગ મળેછે. આ કાયદાને માન આપીને કોઈ પણ ઉઠમણની મીઠકતમાં આગળ તો પાત્રક કરી આપવા વિના ચાલતું નહોતું. કહેછે કે, પાત્રક નહીં મળી શકવાથી, ક્યાંથી પણ ખોળી કાઢી મરનાર સાથે સંબંધ જોડો આપવા સાર, ઉઠમણની મિઠકતમાં, આગળ તો રાત પડી જવા છતાં જરખાસ્ત થઈ નહોતી. પાત્રક કરી આપીને જ ઉઠમણ ઓગરવાનો રિવાજ હતો. આજ તો તે કાંઈ રહ્યું નથી. પણ ઇ. સ. ૧૬૭૬માં નવસારીની અન્જુમનનો પાત્રક બદલનો કાયદો એવો હતો કે, “જો ધણી જેનો પાત્રક થાય તેની મીઠકત લે. તે ઉપર કોઈ વારસ થઈને દાવો કરે તથા હક લેવા માંગે તે અન્જુમનનો ગ્રુન્ડેગાર થાય. જે મરદને બેટો નહીં હોય તે પોતાની હયાતીમાં જેને ગમે તેને પાત્રક કરી લે તે રિવાજ છે. અગર તે છાતા જીવત નહીં કરે, અને તેના મુઆ ગાદ તેની ઓરત કોઈ વાહિત ધણીને પાત્રક કરે તે રિવાજ નથી. તે ગુજરાત પછી તેના કુટુંબમાં અતતગ જેને થોડે તેને અન્જુમનની દબ્બરમાં પાત્રક કરે. અન્જુમનની સલાહ વગર કરે તે નારવા છે. વળી એવું કેન્દ્રુછે જે આજથી જે કોઈ પાત્રકનો દક ભાગે તેને અન્જુમન મળી સગ્ન કરે. જે કોઈ પાત્રક થાય તે પેલા મરનારની માત્રમીઠકતનો ધણી તેનું દેવું હોય તે આપે, લેણું હોય તે લે. તેના મુવા જીવનાનો ખચખાનો કરે, તથા પેલા મરનારની ધણીઆણી જીવે ત્યાંસુધી ઘરમાં રહે. એ જદોજરતથી જે ફરે તે શ્રી દિવાનમાં રા. ૧૦૧૫ ગ્રુન્ડેગારીના આપે.”

ઇ. સ. ૧૬૮૩માં સુરતની અન્જુમન તરફથી બેહેડીનો ખુરશેહ આદરજી, કુંવરજી નાનાબાઈ મોદી, વિગેરે સુરતના મુખી અકાબરો ઉપરાંત ૧૬૮૩ ભગરીઆ માટે ૨૫ મુખીઓએ, નવસારીમાં રહેનારા સંજીણા મોબેદો એ. સુરતની ખેરખાહી. જરજોરજી ખુરશેહજી તથા એ. મનોચેરજી બગ્જોરજી વગેરે સમસ્ત દમકાર સંજીણા મોબેદો ઉપર એક કાગળ લખી ખ્યાન પહોંચાડવા જોગ શિખામણ પત્ર વખતે હતો કે, નવસારીની વડી દરેદમેહેરના મોબેદોએ અમેને લખવા ઉપરથી જણાયું કે સંજીણા મોબેદો નવસારીમાં જાજ

“૩૦ કુટે, ઇટે, પણ અમારી ખાતરમાં નદી આ યુ જે દિન દાનાન થઈને પાડે ।
પથકમાં કેમ કામ ચલાવે તમે દિન દાનાન છે જે તે સાતે આપણા નાવોનો મોન,
૨૦ ના ૨૨મ આલે છે તે અમન ચારે તેમ કમ્ને એ દિનનું બધું આપણુ અધે-
આરૂને હાથ છે આપણે રાખેલું રહે મીશુ આજની વેળા વણી કપડી કે
જે હજુના નખ્યાથી સુગતમાં તથા ગુલગતમાં પારકા મ જગની ચરચા પગી થાય છે
તે યુ નખીએ, તમને માનમ જશે ”

ઉપર પ્રમાણે ભગવાં અને શબ્દણા રચ્યે માનમારી ચા મા કંઠી ડોનાથી
તા ૨૦ માર્ચ ૧૯૮૫ ને દીને નવસારીના કાશ આઉદીન
૧૯૮૫ મોખેદા અને ઉમાનીની મોહોર મીન સાથે ભગડીયા તથા ગળણા
કાશ આઉદીન મોખેદા રચ્યે એક શ્રેષ્ઠ થયો કે કસબા નવસારીના
અધીઆર મોહોરમાં પોતાની કીમ રાહ રસમને વાસ્તે
મનતા રતા તેઓ પોતાના દગ્ગીઆન માહોરમાં મમજીઆ અને એવો કનર કીધો,
જે આજ પછી કદામ રાહ અમ જો પોતાના ગાપદાહ કરતા આ મા છે તે કરીએ
એ કંગાથી ફરીએ નહી, અને કમ્મે નવસારીના અધીઆર કસબા વીગેરેનું અને
મંગળણા અધીઆર હમણુમાં અધીઆરપણુ કરે જે કદી એ કરારથી ફરે તો મરેહ
તથા પાકમના ગુન્હેગાર થાએ ’

તા ૬ જુન ૧૯૮૫ ॥ જોજો નવસારીના અગળણા મોખેદોના પથકોએ બદો-
મગત કી મા કે આજથી કોઈમી મોખેદે એક મીલનના પથકમાં
૧૯૮૫ પાચે પથકોના કિના ગેરેનું કામ કમ્બુ નડી અગળણા મોખેદોએ જેમ
૧૯-૬૨ તેઓ કરના આ મા છે તેમ નવસારી નાની નમેના પોતાના
આતમખેદેગમની મોએ ફેલી, મીજુ વર્ત કિના નવસારીમાં
૨ ની ૧૧ી અને નવસારીના મોખેદોએ અગળણાનાઓના પથકમાં અમન કરવો
ન ૧ આ ૧૬ાણે મમજીવેનું વાનમા ગણાએ, કે નોશાક ૧ ગોદાન, નગળણા, ભઈઆ
અને ખભાનનાના, એ પાચે પથકાનાની હ, કિના કામ કરનાને સાડ, નિચે પ્રમાણે
નમ્મી કરનામાં આવી રતી ૧-અગળણામાં નવસારી અગળણાનાની હ, ૨-નોગની
ખાડીથી વનમાડ નજીકની ધાર નામની નદિ સુધીની, ૩-નમા રીમા હેનારા નોગા
કરાઓની ૬, પાડ નદિથી તે વનીઆવની નદિ સુધીની, ૪-વનીઆવના પડીશ ગોદાનના
અધારાઓ ૧૧ ૫૬ વગીઆરથી તે અકલેશ્વર સુધીની, ૫-ભડચમાં ગડેતા ભડચા મોમે-
ગી ૧૬ અકલેશ્વર થી તે ખભાત સુધીની અને ૫-ખભાતમાં ગહેના ખભાતના
મોખેદો ૧૯ ખભાતમાં હતી

નવસારીમાં જુના મરદીની લકાર્ન—ઈ મ ૧૯૮૬માં નવસારી મધે
ભગનોઆ મોખેદો તથા અગળણાના રચ્યે નાઈ જાગી, કાણુક તેઓ વચ્યે અસ
પથી થના શ્રેષ્ઠ પ્રમાણે આખા નવસારી કમ્બાનો અને અગળણાનાઓ ૧૧ પોતા ૧૧
૧૨ના સુના જીવતાની સઘળી કિના કરનાનો ૧૬ નવસારીનાઓ ૧૦ તે અગળણ
નાઓનો ૧૬ ફક્ત આતમખેદેગમની ૧૦એ ફેરાનો તથા ને ૧૧ પેદાએ ૧ ખાવાનો
૧૦ તે પ્રમાણે આપ્યા કમ્બુ ૧૨૫, ૫૦૦ આ ૧૧માં અમના કલનાક ૧૦૩૧નો

ઉચ્છેદનીથી સંતોષવાત્તાએ કટાંહિ ર્થ ગયા કે દમો કાંએ નહીં દમારે તથા એડેદીનોને ઘેરની મરણી જીવણની ક્રિયા કર્યે ? આ કામમાં તેઓની મદદે એડેદીનો આગ્યા અને મોટો ઝગડો થયો. તે દગ્ધ્યાનમાં એડેદીનોને કાથે એ ભગગીઆ મોએદો અધેઆર માણેકજી ગદેગંમજી નગીમાન તથા અધેઆર રતમજી ગાપુરજી આંદીઆ માર્યા ગયા. આ એ ખુન યત્રાથી ભમરીઆ મોએદો ઉરકેનાયા, અને તેમણે છ એડેદીનોને મારી નાખ્યા:—નાડના મેહેરજી, કુકા ગાપુર, નાડા ચાંદજી, મેહેરજી સુખલા, બદમન પેશતન, અને રતમ શાપુર, એટલા છના ખુન કીધાં. એ શીવાય ઘણાએ જખમી પણ થયા. એ ઉપરયા ખુન કરનારા, લેખે છ મોએદો નામે મેહેરનોગ દરામરોજ, હોમજી આદર, દાદા સોદગાળ, જીવણ એલેરોજ તથા અસપંદીઆર કુકાને ખુન કરવાના વાંક મારે, અને બીજા છ મોએદો નામે આદર હોમજી, પાકાન ફરેકુન, દાદા જમશેદ, બરજોર કેરશારપ, રતમ શોહરાળ, તથા નોશરવાન ફરેકુનને ખુનની ઉચ્છેદણી કરવાના વાંક મારે સુરત ખાતે પકડી લઈ જઈ કેદ કર્યા. કેટલીક મુદત પણ સુરતના અકાબર મોદી ફંચરજી નાનાભાઈએ પોતાના લાગવગથી તેઓને છોડાગ્યા. એ મારામારી વિશે પુત્તી તજવીજ ચક્ષાવવા નવસારીના કાજી આહીદીન ઉરમાની વગેરેએ તા. ૧૫ માસ જીજ્ઞ કાદ સને ૧૦૯૭ હીજરી તા. ૨૬ સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૬ને દીને પોતાની મોહોર સાથે એક જાહેરનામું નીચે મુજબ કાઢ્યું, હતું:—

“ સવાલ કરેછે અને શહેદ માગેછે શોગળ અસપુ તથા નોશરવાન મહેરજી વગેરે પારસી ટોળા મારેઆ ગએઆના વાગસો, કશએ નવમારીનાં મુસલમાનની જમાએત તથા હીંદુની જમાએત તથા પારસી જમાએત છે તથા એ સવાલ કરનારના ટોળાનાં દગ્ધેઆન તથા અધેઆરનાં દગ્ધેઆનમાં કદીમથી ખેરાતને વાસતે તથા નેકા પદવાની, લવાજમને વાસતે તથા મહમ્મતની લવાજમને વાગતે તથા ગોફતેગો તથા રદુ-બદલ રાખતા હતા તેમાં અધેઆર લોકો જખરજસ્તીની રાહે ચાલતા હતા કે હરેક તરફ ખેરાતનો પૈસો એ સવાલનાં કરનારના ટોળા પાસેથી લીજીએ. તે વાત હમોએ કમુદ નહીં કીધી, તે ઉપર અધેઆરની જમાએત એકઠી થઇને હમોને મારવાને પછ પાંડે થયા તથા તમામ જીવમ તથા શીકાશત કરી જીવથી મારી નાખ્યા, ને ધરમાંની માલમતા તથા નગદ તથા જણુસ વગેરે જે કાંઈ હતું તે સર્વે લુટી લઈ ગયા. ” તે લુટી લઈ ગયતા માલની વિગત:—

- ૩૧૭૫) શોરાળ અસપુના ધરમધેથી.
- ૫૪૭૭ આ. મનોચેર હોમજીના ધરમધેથી.
- ૪૨૬૬ ગાંધી બદમન પેશતનના ધરમધેથી.
- ૨૫૭૩ જમશેદ ખુરશેદના ધરમધેથી,
- ૧૫૫) નાંધલા ચાંદજી ગોડીઆના ધરમધેથી.
- ૫૧ બીખા જમશેદના ધરમધેથી.
- ૨૫૨) પટેલ નાનાભાઈ મહેરજીના ધરમધેથી.
- ૧૭૮) પટેલ નશરવાનજી મહેરજીના ધરમધેથી.
- ૩૪૧ આ. ગોસતારપ તેદમુરના ધરમધેથી.

- ૫૮) માણેક ડોશન ઉનાના ધનધેથી
 ૬૬) આ સાપુ રસ્તમ આગીઆના ધનધેથી
 ૨૧) માણેક અસપરીઆ ના ધનધેથી
 ૧૩) માકા માપના ૥ ધનધેથી
 ૧૩૥૥ ગાધી શોગમળ જમગેદજના ધરમધથી
 ૪૫) જમશેદ હોશન ગઉનાના ધનધેથી

આ મારામારીનો મુકદ્દમો સુગતની મગકા હજુર મયો હતો, અને ત્યા આગળ કહી આ ના તેમ કેદ પડેના મોમેદાને મોદી કુવરજી નાનાભાઈએ પોતાના નાગમથી છોડાયા, અને ઘણી મદદ પ્રાપ્તી, તે ૥ પાડમા સવત ૧૭૪૮મા (૪ મ ૧૬૯૦) મા મોદી કુવરજીના કુદ ગમા બે મ જુ થયા, તે વેળાએ નવસારીના ભગરીઆઓએ વહી દરેકમેહેરમા તેમના ઉઠમણા કરા નાતા, તથા પોતાને ખચે નીચે પ્રમાણે લાખ+ પઠાયા હતા

“ સવત ૧૭૪૬ રોજ ૧ માહ ૩ હીરામાઈ બે ખુશોદજી આદરજી ઘેરાનું જયેતુ પ્રાપ્ત લાખ ૨૦ અન્ગુમને મુકેઆ ફમાએશની શેક કુવરજી નાનાભાઈ બીજી જયેતુ રોજ ૫ માહ ૪ વીરમાઈ બે ધનજી પદમ નાહના ૧ મ ગાધી સુગતના લાખ ૨૫ અન્ગુમને મુકેના ફમાએશની શેક કુવરજી નાનાભાઈ લા. પાનજી ફરેફુન ”

ઉપની મારામારી અને ખુનામખીથી નવસારીના બેકેદીનો ઉશ્કેગઈ ગયા, અને તેઓએ એજ વખતે એક બાફુ, હિમતવાન અને હુગિયા ભગરીઆ મોમેદાને પોતાની પક્ષમા લેવાની કોશીશ કરી તે બાફુ નગ બળ આન્દાનનો બાપેદાદે એક ભગયો મોમેદ આ મનોચેગ હોમજી મળ કરીને હતો તે ભગરીઆ ટોળાથી છુટા પડ્યો, અને જાણે એક શે-છેડાયો હોય તેમ, તેણે બેકેદીનોના છાયામા રહી, એક જુદી દરેકમેહેર પોતાના ન ધરમા મનાવી, અને ત્યા તે તથા જે કોઇ મોમેદો તેને મળતા થાય તેમની પાસે પોતાને ત્યાની સર્વે દીન ધર્મની ક્રિયા કરવાનો બહોમસ્ત કીધો પ્રથમ તો ભગરીઆઓની મોદી સખ્યાના બળથી કોઇ મોમેદ એ. મનોચેગ હોમજીની સાથે બેડાયો નહીં, તેથી પડેના તો તેઓએ પોતાના ત્રણ બેટાઓ મેહેરનોશ, દારામ અને આદરને

+ લાખ+એટલે ૧૦૦૦૦૦ એની મતનબ એવી છે કે, હાલ જે પ્રમાણે એક પારસીના મરણ પછી ત્રીજા દકારે ઉઠમણમા સખાવતના કાચોમા નાણાંની રકમો નરવામા આવેછે, તે પ્રમાણે અગાઉ નામારીમા અને બીજા જે ડેકારો એક પારસીના ઉઠમણની ક્રિયા થાય ત્યાં લાખ ૫૫૦૦૦૦ આવે ઇતો ચાનેક મરનાગની નેયતે મોમેદની પાસે એક તાખને પાનસો યથાઅડવૈયા (અહુનવર) પઠાવનામા આવતી મરનારના મેશી કુદબીઓ તથા હોસ્ત આશનાવો મેક બે કે નેટતા મયે એટલા રૂપીઆની દર ૩ ૧ની ૧૦૦૫૦૦ અહુનવર પઠાવતા હતા તે એક રૂપીઆની તેટલી અહુનવર પઠાવવાનું હેક ૨૫ લાખ પઠાવવી એવું થયું પણ પાછબધી થોડા વર્ષથી એ અહુનવર પઠાવવાને બદલે ૩ ૧ની માત્ર એક સુધી મરનારની નેયતે પતેત પઠાવવાનો નવમારીમાં પહેલ વહેનો રિવાજ પડ્યો ૫ ૧૦ વરમની વાત ઉપર પણ ઉઠમણમા, લાખ આટના પઠાવ્યા કરીને જાહેર કરવાનો રિવાજ ઇતો આજે તે જાહેર કરવાને બદલે પ્રમ ખાતાઓમાં આવેલી રકમજ જાહેર કરવામા આવેછે અને જેટલી લાખ હોય તેટલી આખુ પ્રમ સુધી પઠાવ્યા કરેછે

માથે તાપ્પા તમામ મોબેઈલ કામ કર્યા કીધું, અને તેમનાથી જે થોડી ઘણી ક્રિયા મની શકે તે ઉપર બેઝેરીનોએ નાનું ગુનીથી મતોપ જાહેર કર્યો. પણ જેમ બનતું આવ્યું છે તેમ, ટોળામા એકે કાટ પડી કે બીજી પડતા વીનમ નાગતો નથી, તેમજ એક દાખલાદી નામના મોબેઈલ, ભગરીઆ ટોળાથી છુટા પડીને પોતાના ૭ દીકરાઓ ને મોબેઈલ, બહમન, હીંગ, માણેક, બેંગમ, મનોચેર અને રતનને વધને એક મનોચેર હોમજી સાથે મામેન થઈ ગયા એજ વખતે જ્યાં આન્દાનના મુખી, દાનાવ અને કામેન મોબેઈલ મેફેજી ચાંદનાના વાન્મો મદમન, નોજેવાન, કુકા અને પાહાનણ નોડાયા વળી ત્યારે બેઝેરીનોનો મમતને લીધે રૂઆથ વધતો ગયો, તથા યન્માન ધણા અને પથકી મદુ થોડા હોવાથી મનોચેર હોમજીવાનાઓને તથા તેમની સાથે નોડાઈ ગયના મોબેઈલને ધણીજ કમાણી થવાથી, તથા તેથી ઉતરુ ભગરીઆમા પથકી ધણા ને યન્માન થોડા થઈ પડવાથી, ભગરી મોબેઈલને કમાણી છપ જેની નહીં થવાથી એજ રીગમશા એક માણુક પેગતન ગ્રામી નામના મોબેઈલ પોતાના બે મેટાઓ બેઝેરામ અને બગ્નેરો માથે નોડાયા વળી વનસાડવાગા મોબેઈલ જમરુપ ભાઈજીના નાના દીકરા એક કાગિશજી, જેઓ નવમારીમા પોતાના મમાનાના પાનક થયા હતા, અને જેઓ ભગરીની અટકથી ઓગળાતા હતા તેઓ પણ પોતાના ૩ મેટાઓ બેઝેરામ, મનોચેર અને નવરોજ મદ છુટા પડી, એ મનોચેર હોમજી માથે મામેન થયા એ પ્રમાણે થોડાંક વનસામા એ મનોચેર હોમજીની જુદી માથે થઈ પડી, અને આજેપણ મનોચેર હોમજી, દાખલાદી, કેકરીઆ, ગ્રામી અને ભગરી એ પાંચ કુકુ બો " મનોચેર હોમજીની સાથે " ને નામે નવમારીમા " ભગરીઆ માથે " થી જૂદા ઓગળાય છે.

માડવાળ — એ પ્રમાણે માનમારી ચાનવાથી એક વરમ રહીને ઈ. સ ૧૬૮૭

માં નવસાગીના બેઝેરીનો મોગમજી અસપુજી, પેન નોશો

૧૬૮૭ નો મેંગા, વાનજી મેહેરજી, હોશગજી કેકોનાદ, કાઉશ આશીન, જીવજી

ચારદા.

બહમનજી, કુરજી બહમનજી, ભાઈજી ગાગર, લીબરા રામા,

તથા શમરત બેઝેરીનોએ ભગરીઆ મોબેઈલ પાસે એક લખત

કરાવી લીધું કે — " અમારે તમારી સાથે બીજા અધેઆરપણા સંબંધી ગદ બાતન થાઈ તે અધેઆરએ જાહતી કીધી, તે ઉપર હમે તમને એકરાગ કીધો જે બીજા અધેઆરપણાની છે તે નેનાગેની નથી, રતવદીની છે માટે જે અધેઆરપણું મેરણ તથા પન્થનુ તથા જે ધગ્મનુ કામ હોય તે જે બેઝેરીન પોતાની રાજીએ જેની ઉપર નાનું હોય તે પાસે કામ કરાવે ને તેને આપે, તે માથે હમારે વાગે નહી, અને

જે દીરાજ દાદાચાંદજીના મે નગીરાઓ ગાપુજી અને જીનાજી ઉપર મોગવાઈથી મોરા નકી આવી પડ્યાને વીધે તારાપોરમાં જઈ બરાયા હતા, અને ત્યાજ વસવાટ કીધો હતો. તેમના રંગ વારસો આજેપણ તારાપોરમાં વસે છે.

જ્યાગમી પ્રનાસમાં જુદે રોતે મેફેજી ચાંદના પણ જોડાયા એમ વખેજી છે, પણ તેમ નથી, કેમકે જેઓ તો મોનોચેર હોમજીમા છુપ પડ્યા પહેલાં પાંચ વગ્મ અગાડ એટલે ગંવત ૧૭૩૭માં ગુન્યા હતા

જે બેહેદીનના કહેવા ઉપર જે અધિઆર કામ ચલાવે તે સાથે જે હમાન અધિઆર થઈને કામ કરે તે શ્રી મગદનો (યાને દાદગાહનો) તથા શ્રી દિવાનનો (યાને દર-ખાસ્તો) ગુનેહગાર. જે બેહેદીન પોતાને મન માને તેને આપે, ને મન માને તેની પાસે કામ કરાવે તે અમારે કબુલ છે. તથા સંજાણા અધિઆર કરાખે નવસારી મધે રહે છે તે પોતાનું અધિઆરપણું પોતાની જાતનું મરણ તથા પંચનું સર્વે ધરમનું પોતે કરે. નવસારીમધે પોતાનું મુઆં છવતાંનું તથા ધરમનું કામ ચલાવે તે સાથે હમારે દર દાવો નહી. જે દાવો કરે તે મસીદમાં ૫૦ મણુ તેજ તથા દિવાનમાં રૂ. ૪૦૦ ગુનેહગારી આપે. આ ક્ષેપ ઉપર ભગરીઆ મોબેદો તેહેમુક શોરાખ, રૂતમ ખુરશેદ, હોમછ કેરશરખ, રૂતમ હોમછ, દારાખ રૂતમ, પેશોતન રૂતમ, મેહેરછ બહમન, માણેક શોરાખ, લીમછ અશપદીઆર, શોરાખ કુકા, ફર્ગમ બરબેર, બીખા હમજ્યાર, બાધછ કેકોયાદ, હોમછ ચાંદછ, શોહગખ બરબેર, નવરોજ હોમછ, રૂતમ હોમછ, કેકોયાદ કેરગખ અન્નેગ નોશોગવાંન, ખુરશેદ ફરેકુન, કેરશરખ હોમછ, માંણેક મેહેનોશ, જમશેદ પદન, શોગખ ફરેકુન, દારાખ ગનછ, ખુરશેદ શાપુર, કેર-શરખ દાછ, બહેનમ કુકા, મેહેનોશ બહમન, અને બહમન પેશીતન, એટલા ભગપૌ-આની સહીઓ છે. જે પ્રમાણે છવતાંના રક્સ ગળના વખતથી રાજવર્ગ અને ધર્મવર્ગ વચ્ચે ધસાતું ચાલી છેવટ જે પ્રમાણે ઇ. સ. ૧૨૧૫માં છવતાંના રાજ જોનને, ઈસ્કાના શોકોને સ્વતંત્રપણાના મોટા ચેખ *Magna Charta* ઉપર ફરજઆત સહી કરવી પડી હતી, તેજ પ્રમાણે નોશાકરાઓમાં માંલોમાંલે જગડા જગડા બાદ *Magna Charta of Treaty* ઉપર અરસપરસ ગળવર્ગ યાને બેહેદીનવર્ગ વચ્ચે, ધર્મ-વર્ગ યાને અધ્યાઓને સહીઓ કરવાની ફરજ પડી હતી. એટલું જ કરીને બેહેદીનો બેસી ન રહ્યા, પણ ભગરીઆઓ સામે અનેક ખટપટો ચલાવા લાગ્યા ઇ. સ. ૧૬૬૧ માં નવસારીમાં વસનારા સંજાણા મોબેદોએ અત્રેના બેહેદીનોને એક લખત કરી આપ્યું કે, " જે ભગરીઆ મોબેદો પામે બેહેદીનો મોબેદીનું કામ કરાવે ને ઘેર આપણે વિવાહમાં તથા મરણે જામએ તથા તેઓને તેડીએ. પણ જે ભગરીઆ મોબે દોને બેહેદીનોએ ના કબુલ કીધા છે તેને ઘેર મરણે તથા પરણે જામએ નહિ, તેની સાથે બેસી જામએ નહિ, * તેને જામવા તેડીએ નહિ, તેને ઘેર જામવા જામએ નહિ,

* આજે પણ નવસારીમાં એક કુચાલ દિવાળી બોખે છે, જે જુની મારામારીને કીધે મીનોચેર હોમજ્યા મોબેદે જે આણાનું મતુમ બવચુ હોય, ને આણું ભગરીઆ મોબેદોથી બીલ-કુલ ખવાય નહિ, અને ભગરીઆનું પહેલું સવમવાલું આણું મીનોચેર હોમજ્યાવાત મોબેદોથી ખવાય નહિ. તેથી તેમના વ્હાં વ્હાં આણાં શ્રી વ્હાં એવાહોં ગખી, એકમેકનાં એવાહીદાં મતુમ બાણી, એવાહીદાન જમાવવાનો ચાલ દેખી યાતી બોખે છે. આ કુચાલ કાઠી નાખી બાધચાગથી હવે એકસંપ થઈ જઈ, આવો હમવાતેવા અંતર હવે દુર થવો જોઈએ છે. એ રગમ હિંદુમાહી છે, તેપણુ ધણક મર્ગાંયો તે તેને પણ પોતાના ધર્મ દિવાનો એક ભાગ સમજવાની બુલ કરે છે. આપણા માનવતા નોશાકરા આ બા કેરગારપછ રૂતમછ દાદચાંદછ નેઓ વડોદરાનામાં અને એકવમેટ કમીમનરનો માનવનો કુટો બોખવતા હોવાથી નોશાકરાઓ મગર છે, તેઓ માહેને એકતાર એ કામ કઠાવ્યું હતું, તે નિષ્ફળ ગયું હતું, પણ ફરીથી તે માથે કઠાવવા તેઓ માહેજને નમ્ર ખલામખુ થઈ શકશે,

તેને ધન્ય આપીએ નહિ. જે એથી ઉલટો ચાલી તેમ કરે તે ૩૧. ૫) યુનેસ્કોની આપે, તથા પોતાના બાગથી ત્રણ વર્ષ દુર રહે." એ લખત ઉપર મનોચેર હોમજી સુધાં ૬ સદી છે.

હિંદુઓમાં ચાલ છે કે જો, કાંઈ મારામારી કે ટંટો ધાય, તો મોટામાં મોટો પ્રતિબંધ, જમવા ખાવામાં જવું નહિ, તે ઉપર વિશેષ આધાર મળે-છે, તે હિંદુઓનું જોઈને આપણા આગલા પારસી આપદાદા બાધા ઉપર લેખની શરતનો મદાર પાંધતા હતા. વયમાં વયમાં એવી મારામારી ચાલવા બાદ ૪૦ વરસમાં ફેસાદના પન્દરણમાંથી ધુમાડો નીકળ્યા કરતો હતો, તે ઈ. મ. ૧૭૨૬માં પાછો બડો લઈ ઉઠ્યો. એ વરસમાં મેઠ મનાજી કુકાજી તથાદી જેઓ વડોદરામાં સરકારી દગ્ગારી કામમાંજ મશગુલ રહેતા હતા, તેઓ ઉપર નવસારીના મેહેદીનોએ કાગળ લખ્યો કે, " તમે સાહેબનો દેશાવર જઈ બેઠા, અને અત્રે એ વરસ થયાં આવ્યા મજબુત લખાણ છતાં પણ પાછો બગરીયા મોમેદાનો જીવન થવા માંડ્યો છે. આપણા મોમેદો પગ જમન વગેરેના ફાવા કાઢ્યા છે, અને થાણામાં તેડી મચકડા વગેરે લખાવી લીધા છે, અને દળુ શું શું જીવન ચારો તે કહેવાઈ ચકાવું નથી, અને તમે વગર તેને કાંઈ મગતમે પહોંચાડનાર નથી. અમે સર્વે તમેને વળગેલા છીએ, માટે જે તદખીર વગેરે કંઠી ધરે તે આવીને કરવી." વળી મનોચેર હોમજીના બેટા મેહેરનોશજીએ પોતાના ટોળા-વાળાઓ સાથે મળી તા. ૨૦ અક્ટોબર ૧૭૨૬ રોજ એક અગ્રજ મેઠ મનાજી ઉપર બગરીયા મોમેદાનો જસતી આપે કાપી મોકલી હતી, અને તેમાં જણાવ્યું હતું કે, " બાળે બોલ અમને ધમકા દીએ છે જે તમેને સુમેદાર સુધી જવું પડશે, તેની ચિંતા કાળી છે, જે નોરોજ ઘાંડગાળના દહાડા નજદીક આવ્યા તેનું શું કરીએ. માટે અમે જાણીએ છે જે તમે સગા મુરખી અહીં છો તો હમેને શું કરવા તેડાવશે, માટે સાહેબની ખીજમતમાં જોને ફરમાવો તે મેહેદીનને મોકલીએ અને જે ફરમાવો તે કરીએ." વીગેરે. એવી વડાઈઓ અને ધસાધસી જ્યારથી ચાલી છે, ત્યાંથી તે આજ સુધી આ કલમ ચાલે છે તે પડી સુધી બગરીયાઓ અને મનોચેરહોમજી એ બે ટોળા વચ્ચે બોલબોલનાં પોતાના દહ અધિકાર અને સ્વામિત્વ કે તાબેદારી વિશે વરવાંધા ઉઠ્યા કરે છે, અને તેનો નિવેડો સહેજમાં આવે તો, નવસારીનો એ જીનો ખખ થઈ ગયેલો, જડ ઘાલી બેઠેલો રખનો નરમ પડ્યાથી નવસારીની સુબેદ શાંતિમાં મોટા ત્રાસારો ધાય. કેમકે આગળ રેડાયનાં બોહી સુકાઈ ગયાને, અને વેર જુદાઈ ગયાને, દાહેકાઓ વિતવાથી, કાંઈ પણ અસર અથવા જીવ રહ્યો નથી. તો અત્રેના થોડાધણાં અને પક્ષના દાનાવો મળી કાંઈજ દોળસ્ત ઉપર આવે તો આપણા ધર્મની સુદી જાહેર અને બાહેર પડતી અટકે, અને અકેકનું બણાવણું ખાવાથી વટલી જવા જેવી ગણાતી હીણપત્તી બરેલી શરમ લગાડનારી કુચાવ બંધ પડે. હિંદુઓમાં એવો એક ધારો છે, કે યજમાન, બ્રાહ્મણ પૈત્રીનો ન હોય, તો તેને હાથનું ગંધિયું બ્રાહ્મણથી ખવાય નહીં. તેજ રીતે આપણા મોમેદામાં પણ છે. મેહેદીનના હાથનું ગંધિયું તેઓ ખાતા નથી. એજ પ્રમાણેના અનેક કદંબા જિવાને હિંદુઓના આપણા નોશાકરાઓએ દાખ ન કરેલા છે, તે હવે નીકળી જાય, એનું દરેક દાનાવ ધ્યેય વિના રહેશે નહીં, અને એવા

કુચાતો ખાદા કરેને આપણામાથી વહેનાને પહેના નીચળી જાય આમીન ૧૫
 નવમારીથી હવે ભગન્સાચના લોકો ઘણે ભાગે સુગત જઈ વચવા નાચે
 યણાએ તો ત્યાં ઘરમાર અને વતન કર્યાં તેઓ પોતાનો
 ૧૬૮૯, નવસાગીથી ધધો રોજગાર ત્યાં ચવાવવા નાચ્યા અને ઇસ ૧૬૮૯મા
 સુરતમાં જઈ વમેલા આર્મીગટન નામનો એક અંગ્રેજ મુમાફર સુરત આવ્યો
 પારસીઓ હતો, તે પોતાના ત્રથમા જે કંઈ મત આપણા તે વેળાના

જાણવાને ખુશી થયો છે કે હવે એ હસક અને ગલગ દુર થઈને ભયરીઆઓ
 અને બીનોચર હોમછવાળાઓ સાથે સમજ ગયા છે તેઓ હવે એક એકબી બહેન, બહેન,
 સત્તમ રિંગત સાથે બેસી જમે છે બેઠી છાકરીનો વહેનાર પણ એ લોકોમા હવે ચાહુ થઈ
 એકમેક સગાવડાનાઓ થઈ ગયા છે એટલું નહીં પણ બે ટાક પણ બીનોચર હોમછવા પથનો
 છાકરા ભયરીઆઓની વડી દરેહમેહરમા નાચ મગતયથાએતો તે એક ભયરીઆને લગતો
 દરેક હક હતાકો ભાખનામ મગવે લોગથી રાજે એ મુજબ આ ૦ પેસ્ટલદાર વકલ્યા(રાવજી)ના
 બે ઠીકરાઓ ૧૧ દરેહમેહરમા નાચર મરાતળ થઈ ભયરીઆ થયા છે બીજી, બેઠેહીનો પણ હવે
 સ્વતંત્ર થયા છે જે તે ગમે તેની પામે ક્રિયાકામ કરાવી શકે છે, એટલે હવે મોટા ભાગે ટટા
 ફેસાદ દુર થયો છે આગળ બેઠેહીનોને પાચતુ ગરિહુ અધોગતનો ખાતા હતા નહીં તે રીવાજ
 જાને દુર થયો છે મોમેહો હવે બેઠેહીનોને લા સારમાઈ બોનાવેલ તો તેઓ હવે ખુશીથી આવીને
 જમે છે વખત તાલ પસરાઈ ગયા છે અને હક વખતમા એવા પણ વખત આવી પુગરો કે એ બેક
 ટાળા જે એક બાપદાદાથી હતરી આવેલા છે તે એક થઈ જશે કમણુ હાલે અધોગતનોના
 ઠીકરાઓ મોટા મોટા ઉચેલ કેમજાગી જે તેઓ મોમેહી ધધો કરતા નથી તેથી મોમેહોની
 આ ત ધાલે જણાય છે, અને હવે તમા પણ ટરીફાઈ એ ધધોમાં જણાતી નથી એથી હવે એ
 લોકો હક વખતમા એક થઈ જશે નેન ટરીફા પથકના એ બેક ટાળા નિવાય બીજે કોઈની
 ટાળો અને આવી ક્રિયા કામ કરી નો ના જોથી એઓ એ માળાપથી હતરી આવેલા બે
 ઠીકરા હક વખતમા એક થઈ જશે, એમા કસો ન હોય નથી આ થવાનું માન મશહુમ બેઠેહીન
 રોક એદવજ રમતમજ જીવીશને ધીરે

આપને ઉપર વર્ણી ગરા તે મુજબ જીવતાઓનું કામ જેટલું કે તમ નવજોન જોદેરવાન
 રિંગત નારીઆઓ કતા જતા અને મુવેર્વાની ક્રિયા કામ બીનોચર હોમછવાળા સાહેબો
 કતા હતા ૧૫ બીનોચર હોમછવાળા માહેબો જીવતાઓના ક્રિયાકામ પણ કરવા ચાચ્યા,
 જોથી બારીઆઓએ એજોપગ નવમારીની અતનતમા ફરીઆદ મોટી કે એ હક હમાગે છે
 આખર મ દુમ રોક એવજ જીવીશદા બાજુ આવ્યા અને ૩૧ ૫૦૦૦ (પાચ હજાર)
 ભયરીઆઓને આપ્યા જે તેઓએ આપન બહેરામના ફર્મા આપ્યા, અને બી ન ૩૧ ૫૦૦૦)
 પાચ હજાર બીનોચર હોમજ સાચનાઓને આપવા કીધા તે તેઓએ નહીં લીધા એટલે એ
 વકમ પણ આતસ બહેરામ માહેબના ફર્મા એજોએ આપી પછજાનું ચો કાણુ કીધું, અને
 હવે એ એક ટાળા સાથે નરી મુમજ કામ કર છે, કારણુ જેહેરીનો હવે કોઈની પણ પારો
 ક્રિયાકામ કરાવી શકે તેમ જખને રોક એવજ જીવીશદાએ બીનોચર હોમજસાચવા મોમેહોને
 જાગ કરી કે જેથી તમેએ બેઠેહીનોને હાથનું ગધેનું ખાતુ જોએ અને તેઓએ કણુક રાખ્યું
 અને બેઠેહીનોને ૧૦ મા ફેરમા લાગ્યા અને એ તેમ નારીઆઓ પણ જવે જમવા વાચ્યા
 એટલું નહીં તમ માગે જનનીના ની પણ જેહેરીનોને ત્યાના દનની જતા જતા નહીં જે
 નાવ પણ બે થયા અને મોમેહો ૧૧ જેહેરીનોને ત્યાના દનની જનનીનામની કાંઈ વખત
 પાતાનું કામ કર્યો જાય છે

પાન્ગીઓ માટે આપે છે, તે મા. ગ્વાડીનાજ ત્રંચની મદદથી આપણે જાણીએ છીએ. તે મુસાફર પાન્ગીઓ માટે વખે છે કે, “ તેઓ એકજ ખાદાને માને છે. તેઓ ગંધારપ- પર્ગમાં મોં જમો માણુઓ બેગા થાય છે, ઘેરેઘેરથી બાણા વાવી હળામળાને ખાય છે. તેઓ પોતાના જાતબાઈઓપર ઘણી પ્રીતી રાખે છે, ગેરીબોને મદદ કરે છે, અને તંગીમાં દોષ તેને હંમેશા મદદ આપે છે. કામ કરે તેવાને કામ મેળે છે, ને મુર્ફલીંગને મંખાવત કરે છે. તેઓ એકબી માણુમને ભિક્ષુક રહેવા દેતા નથી, અને એ જાગતમાં પીડાઈનાસની સૌથી ઉમ્મદ નગીયત, કે પોતાના દોષ્ત આંમનોવામાં સગાપણુ મળતું, એ રીતે તેઓ ચાનતા આવે છે. ”

ફીનખેદ મોઝદયરની નામની કેનાગના જનાંનનારે જે દીકારૂં પી નખાણુ કયું છે, તે ઉપર હમણા વિચાર આપ્યા વગર, સદામરૂં ઉતારી ૧૯૧૫-૧૬. નવસારી વધે છે. “ નવસારીમાં થોડાંક વસ થયાં એક નવી પેગમ્બરી માં નવી પેગમ્બરી. જેવી ઉભી થવા માંડી. અશો પેગમ્બર બરથોસ્તના ધન્મમાં નિશાન તરીકે સુદગાપર એક ચોગસ છંચ ગીરીબાન ગખાવયુ હતું, તેમ હવે એક નવું ગીરીબાન પદાન નામે દોખન થયું. તે એકને બદલે ૩૬ છંચનું હતું. એ કોઈ, દસ્તુરખ પામેવાની શોધ હશે જ્યારે માણુમ મળ્યુ પામે તારે તેનો મુદોપર એક દકડો બાંધેલો એવી કોઈ ગીત દાખન કરી હશે. આ પદાન બાંધ્યા વગર હાસ દોખમે જાય તો તે ગોંધા ચીનવદ્યુન પમાર કરે નહીં એવો એક નવધઓ તે મોએદી ટોનાએ ઉભો કરેલો. ફીન માચાવાને જે ખગ કામ નવમારીના દાવરોએ આંરેલેલાં તે મતનખ નાંમરે થયા પછી પાન્ગીઓ નગા નીગંત થઈ એકા હતા, એવામાં આપા ધન્મના દોંગો દાખન થવા લાગા. ”

મનાઓના દુમનાઓથી કાચ થવાના મોમેદ, બેડેનોથી પોતાના ધર્મને અપમાન થયું મદન ન થવાથી તેઓ ધીમે ધીમે પડેગ જતો ગયા. થોડાક મુંઝવે ગયા અને મેટિક્સેના કેટનાક મોમેદ, બેડેદીના મુન્ત કન્તમપનામા જલ ગયા, અને ત્યા માં દોખમું. ” પોતાનો એક મેટા મહોલો વમાઓ. તેઓની ઓના

વધતી જવાથી છ મ. ૧૭-૩માં તે થોડો માટે એનાહીકુ દોખમું બાંધવાનો વિચાર થયો. કેમકે પદાનીઆ પાન્ગીઓનું મુંઝવું જે દોખમમાં નખાય, તેમાં વગર પદાનીઆઓનું કવાન ચલાવવા દરકત થાય છે. ૧૫ વસંથી ઉપગની દરેક ઠગથોગતીઓએ દોખમું બાંધવાના કંડમાં ગુન્નશ માફક નકમે ભરી. આ કામ નવમારીના દેશાઈ જી દેકસજી કન્તમજી તથા પટેન ગી અમપદીઆજી રોગાયજીએ મેળા બગનયુ હતું, અને દેશાઈજીએ તે દોખમાં માટે પોતાની જગા આપી હતી.

નવમારીના દસ્તુ માણેકજી મેહોનોગજી મેહોજીજાંણા ઉડે વજીફા, એક માથેકની માફક પોતાની જાદગી ગુમગવા માટે એકોતવાસ ૧૭૨૩. ૫૫૫ છંતાં ૧૪૬ દુનિયાના શોભ વાનયથી હુઝ બેમા, ત્યારે પોતાના દસ્તુરી મોગવનાર. ખીજન મેટા કન્તમજીને પોતાનીવતી કામ કરવા દંખુરી આપી પણુ આપની અગાઉ કન્તમજી પેતિ ૩૭ વસંતી ઉમરે

ગુજરાતી જવાબી બિચારા માણેકજી વચ્ચેના એકાંતવાસ છોડી ૩-૪ મહીનાને ખાતર પાછી દરતુરી લેવી પડી હતી. એ માણેકજી દરતુર વિષે નીચે લેવાનું જણાવ્યો છે:—

દરતુર માણેકજી યોગી થયલા એટલે કાંઈ હિંદુ થઈ જઈને જોગી થયલા નહોતો સમજવા, પણ પોતાની પરહેજગારી અને દીનદારીથી સર્વ-

૧૭૨૩. યોગી થયલા ત્યાગ કરી એક યોગી જેવા થયા હતા. તેઓએ ખોવાની -દરતુરજી. ગંદગીમાં પાછલા દહાડા ગુજરવા સાર, પોતાના વતી દરતુરી

ચલાવવાનું પોતાના દીકરા રતમજીને સોંપી એકાંતવાસ

પકડ્યો. ખરું ધમાન, યકીન, અને શ્રદ્ધા રાખી, એવણુ તપ કરવા બેઠા હતા. તેથી પોતાના છોકરાને પોતાની હૈયાતીમાં દરતુરી દરજ્જો આપ્યો હતો. પણ કમનસીબે તે દીકરો મરણ પામવાથી આખી અનુભવે તેઓને વિનંતિ કરી દરતુરી લેવાનો દરજ્જા પાડી. જેથી તેઓને ૩-૪ મહીનાને ખાતર તપ છોડવો પડ્યો. એવણુને ઇ. સ. ૧૬૬૪ માં, જ્યારે શિવાજી મહારાજ નવસારીમાં લટાઈ મારો ગયો ત્યારે, પોતાના આપુના મરણથી દરતુરી મક્કી હતી. પોતાના અપાવા કેડાગાદજીની માફકજ એવણુને, મળેલી જગતી સંબંધ કાંઈ વાંધા પડવાથી, દિલ્લી દરબારમાં સાલજેહાન પાદશાહે બોલાવ્યા હતા એઓના જ વખતમાં મોળેદોમાં મોટો ફેસાદ થઈ મીનોચેર હોમજવાસાઓએ છુટા પૂડીને નવી અગ્યારી કરી. પોતાના દીકરાનાં મરણ પછી ૪ મહીના રહી ૭૨ વરસની ઉંમરે એઓ મરણ પામ્યા હતા. એઓના વખતમાં ભગવાં મોળેદોમાં માંડોમાંડે મારા-મારી થઈ, માનોચેર હોમજીએ છુટા પડી ટોળો બનાવી અગ્યારી પકેલવહેલી કરી હતી.

દેગાઈ શ્રી ટેહમુરજી રતમજી જેઓને નવસારી કર્યાની તથા પારચોત પરગણાની સાંધરાઈ મળી હતી, તથા જેઓને દિલ્લીના પાદશાહે ફરમાન

૧૭૨૮ દેશાઈ શ્રી ટેહ- તથા અભયપત્ર આપ્યાં હતાં, તથા જેઓ પીતાજી ગાયક-
મુરજીનું અજબજેલું વાડને, ગાયકવાડનું રાજ સ્થાપવા અત્રે રાવેતા, તથા જેઓ
મરણ. નવસારીની રૈયતને મુગસાઈ જુગમમાંથી છોડવી, પોતે સુરતમાં

કેદ પકેલા, પુષ્કળ માર ખાધેલા, તેઓ ઘડપણમાં ખરેખર

એક યોગી જેવા સામેક થયા હતા. તેઓનું આગાહી ભરેલું મોત નીપાચું તેજ તેનો પુરાવાઈ. તેવણુના નામવર બેટા દેશાઈ શ્રી ખુરશેદજીએ પોતાને લાંબે કાળેનાં સ્વવર્ણન (Autobiography) માં પોતાના પવિત્ર પિતાના મરણનું જે જ્ઞાન લખ્યું છે, તે અસલ ભાષામાં જ ઉતારી કાઢ્યું:—

“દેગાઈ શ્રી ટેહમુરજી રતમજીના ધરમ ને પુત્રથી નાપાક શેતાન ઉધા પડો તેથી આગર તપનો થાઓ ને ગેહન ઘણું થાઉ ને ઉધીજ રહે. જગાડીએ તારે ઉધ-માંથી જાગે. સવાસના જવાબ જેમ દીએ ખાન ખાએ પીએ, જગાડીએ ને વાતો સરવે કરે, જુલ જરા કાંઈ બોલે નહી, કોશીઆરી સારી. તેવામાં બનીમ પમાર ગુજરાતથી તાપી ઉતરી આવો તેની ખજર આવી તેથી મેલધર મામ નાગી મચા. તાંદપણુ જેનથી જગાડીએ તારે જાગે બોલે. તેવામાં પુમારનો છોકરો તાં નોશારી જુલાવી મુકામ જુનરીકુઈ સરજતીઆં તલાવપરે કરીને ગનીમાઈનું યાનું તમામ જગાડી પાડી. બીજે રોજ મણુદેવી આવી મોકાંમ કરો. તે ખજર આવીતે સાંભવા પડી ઉડી

ને મેવક ખુરોદને ઘણી શીખામણો દોષી જે તમે નોગારી જાઓ, ખેટું કામ ચલાવો, પુત્રાદ આગલ ચાલે ને અમે સરવેને શ્રેષ્ઠ ઉતાવળાજ આવું છેઉ. તાર અમે કહુંને તમારા દુશ્મન ખદખાઈને આગળ તે મુકી કેમ જાઉં. તારે કેદને અમારા બાપ રસ્ત-મણે હોમણ આગવી હતા તે હું ચાકરીમાં રહે તેથી ખેડ ખરાજ થાઇ તેથી કરજ ચાઉં. એવું થયું કરજ ચાઆની સરવે વાતો કહી. તારે પોતેજ કેદને મે મારા બાપની ચાકરી ધણીજ કીધી તારે તેહો કેદને બાપની ચાકરીમાં કરીવાતની ચાકરીમાં કમી કીધી નહી. તેની કુઆથી તમે પણ મારી ચાકરી ધણીજ કરોછે. શ્રી હોરમનદ તમારી સરવે મોરાદને ઉમેદ પુરી પાડશે ને તમારાં કરજ દોષી તમારી ચાકરી કરશે. તાર અમે કહું જે તમે આગવી તેથી તમને મુકી દર જનહાર અમે જનનાર નહી.

પછી પુનઃજીવને* પોતાની પુનાઇથી મોડાંતજ સુજ પડું, તેથી શેવકને* બોલાવીને એકાંત શ્રેષ્ઠ બેઠાને* ઘણો ઘણો દેહાસો દેજવરી કરી જે તમારી મેફનતથી ને હાનાઈથી હું સરવે વાતે નર્ચાત બેઅફકર થાઓ છેઉ.....એ રીતે ઘણી ઘણી શીખામણુ દેધને બોલાને અમે તમારા પરંણાં દાડા સાતનાં છેઉ. સાત દાડા પછે તમારા પાસેથી દાદારની દરધામાં જવાનાં. તારે અમે દહજીર થાઆ, તારે પોતાના સોગન દીધા ને અમને તેજ વેલા તાકીદ કરી જે દોલી લાવે ને નોસારી લઈ જાઓ. તેથી તેજ વેલા દોલી તઈઆર હતી તેમાં બેસાડા તેજ વેલા અમારા પટેલ વસઈ મુકા ધાત્રા બાણુજી આવા ને મલા તેણે અમણે કહું જે સોનવાડીમાં મસતાંન+ છે તેને આવેછે તેથી તેને પુછીએ ને કહેછે. નાલીએર કુલ તેની આગલ મુકીએ, જે આદમી મરવાનું તારે તે બોલેઈ નહિ ને જીવવાનું હોએ તારે તે બાધા લેવાડશેજ, ધરમ કરાવશે ને આરામ થાશે. તેથી હમે છડી, દોલી, સોનવાડી રાહેકાડી. છોકરાં સરવે ઘેર મોકલાં. સોનવાડી પોઆ તારે પોતે જનમાંથી ખજરદાર થાઆ ને અમને કેદને તમે સોનવાડી લાંબા દેખું, જાઓ તે પુછો. પન કાંનમા મનેજ હજુસે કહું જે કોઇથી કાંઈ થાવાનું નથી તમને કહું તેટલા દાડા થાશેજ. અમે તો તેને તાંલાં ગઆ તે તાંલા વાડીમાંજ રહેતા હતા. નાલીએર તથા કુલ તેવાંનીજ વાડીમાંથી શેઈ આગલ મુકાં. નાલીએર શેઈ ધણી ખુબી ખુશાલીથી બોલો જે દેસાઈના નીમાલા ૧ ને આત આવવાની નથી. આજંથીજ તાજગી થશે જ. બાધા સારી લાઓ જે ભાતદાતની બાધા લેઓ, સાર વીએ તારે તમારા બાંમણુ ૫૦૦ જમાડો, માસ ૧ માં મોધરેલ સાર ચડાવાને હમેશાં મોકલાવો કરજે, ધર જાતાવાર દેસાઈને આરામ થાશેજ ને તેજ મોધરેલ નહી ૫ શેર રા ની મોકલાવજે. તેથી અમે ખુશાલ થઈ ધર આવા ને દેસાઈજોતો ખજરદાર થઈ આરંભે જોટલા પર બેડા. સરવે મરવા આવા તે સાથે વાત વગત પુછી બીજે રોજ પણ ખુશાલીથી સરવે સાથે બોલા. ઘેન પણ હમેશાંના કરતાં અરધ થાઉં, અમને તો ઉમેદ ધણીજ ધાર્ધ તેથી સોનવાડી મોધરેલ તેજ રોજ મોકલીએ, ખજર રોજ

*પુનઃજી શ્રી તે દેસાઈ શ્રી ટેહમુરજી રૂતમજી.

●મેવક તે વખતાર દેગાઇ શ્રી ખુરોદજી ટેહમુરજી.

+મગતાંન ધુનનારો ધુલે છે. તેને આવેછે એટલે તેના દાલમાં માતા આવેછે.

તાનગીની પોઆડીએ. રોજ ૪ થાઆ તારે અધાર માણેકજી નોરોજજી પાવડી સાથ
 યજ્ઞી દોશ્તી હતી. દરરોજ ગતે બેસવું રાતપો ૧૥ હતું તેને બોલાવી એકાંત કહું
 હવે માનું દહાડા ૪ વહાજે, હમે ભાઈ ખુરશેજી કહેલું* છે...એ પરમાંણે
 સરવે અધાર માણેકજી નોરોજજી પાવડી કણુ જખાવું ને પછી કહજે અધાર શ્રી
 ફરેશ્તાજી માણેકજી આંતીઆ તાં સુરતમાં વખાન હતી તાંહાં કતા તેઓને બોલાવો,
 ને મકાનું દેત છે તે બોલાવો. તેપણુ આવા તેઓને એકાંત કહું ને દીન ૩ બાકી
 હઆતીના છે, છોકર્ગ તમારે હવાજે છે, તમે પાત્રાં છો પાવમોજ, ને નસગસાકારનાં
 કપડાં વાગા કરાવો. જણુ વસાંમાં ને તે દીવસ ગયા ને બીજે દીવસ હોશીઆરીથી
 બોલા ને સાતમે દાડો સવારનાં પોગમાં ખુરશેજીને બોનાવી કહું ને હવે દાડો પુરો
 થાએય, દહગી થાએમાં, મગવને દહાસો કરજે, દહગીર થાવા સરવને દેસોમાં, રડવા
 દેસોમાં. રાત્ર શ્રી ગંગાજી ગાયકવાડ તા. સુબેદાર સાહેબ પીનાજીરાવ ગાયકવાડ
 મુલકગીરીથી નવેપોરે રહેતા તાંહાં આવા તાંહાં ગયા તેડોને કાગળ ૧ જખાવો તથા
 સોબેદાર સાહેબજીને કાગળ લખાવો ને અમે આકરી કરી તેવોજ આકરને નવાજ
 ને આકર તાં દેવલોઝની આકરીમા જાવાનાં, છોકરા સાહેબની ચરણુજી છે તેને પાળવા
 નવાજવા, એ અગતનો આ કાગળ જખાવો, ને પાવાનું સરવે સાથનું કરાવું, સરવને
 સોગંદ પોતાના દર્દીજમાડ, પોતે પણ બેસી જમા, ઈઆદ પીધી. દીન પોહોર ૧૥
 દાંડ ચડો. આ. નોશરવાંનજી તેહસુરજી રાણાજીનાં યગમાં સુતા હતા ને કબીલા તાં
 અધાર શ્રી ફરેજુનજી આદરજીવાળું પર પાસનું અધાર શ્રી ગતનજી માણેકજી કહું
 માંગતાંમાં હતું તાંહાં કબીલાવાયાં ધરમાં લઈ ગએ ને નવાડો તારીફી. તેઓસરી-
 પરજ બેસી નાહા ને ધરમાં વહી ગયા કે તેજ વેળા ચેન ફરી ગઈ ને અંશમવલૂ પડવા
 લાગા. ખુરશેજીએ અશમવલૂ પડા કીધી. જન કળજ થાએ, રોજ અમરદાદ રોજ
 ૭ માદા આવાં માદા ૮, વાગ સંવત ૧૮૮૨ અધાર બેઆશી ને દાડે બપોરે બેઠેસતી
 થાઆ ને તેજ રોજ શ્રી દાદાગાહ પોઆ. એવાં ખુશ મોડેત બેઠેસતી રવાનોને લોળો.
 એ અમાણે આગાહી બરેલું મરણુ આ પરહેઝગાર પુરંવનું થયું હતું. સાત દહાડા
 અગાહીથી અને વળી અગત્યર કલાક મણુગીથી મળુ પારખનાર દેવો ફરેશ્તાઈ ખસ-
 લતનો હોવો જોઈએ તેનો વિચાર વાંચનારેજ કરવાનો છે. ઈ. સ. ૧૭૧૪ના અરસામાં
 નવસારીના લોહો મોગજાઈ અમલદારોના દોરથી ઘણા કંટાળી ગયાં હતાં. જેથી એઓ
 તે જુલમમાંથી પોતાના વતનીઓને છોડવી નવસારીમાં ગાયકવાડી અમલ બેસાડવાને
 માટે ઈ. મ. ૧૭૨૨માં મોનગદ ખાતે સુબેદાર પીનાજીરાવ ગાયકવાડને જઈ મળ્યા,
 અને એવી બતામણુ કીધી કે સધળા જમીનદારો મોગજોના અમલથી એટલા તો
 કંટાળી ગયાજે કે, ને તમે સુગત આકાવીશીના પરગણાઓમાં થાણાં બેસાડવા આવશે

* માધુરી કન માગી વેઆ, એટલે પોતાના વડા બેથ અરમેજી પાસે માંગી લેવા
 પાવડીને કહું.

ઈઆદ=એટલે દાર મમજવા.

+૧૮૮૨ જુલથી જખાવવા જમાયત. સંવત ૧૭૮૨ વખતને અર્થે ૧૮૮૨ થઈ ગયલાજે

તો તેઓ દુરત તમારે તાબે થશે. આ વાતની ખબર ઠાકરે સુરતના તે વેળાના મોગલાઈ નવાખર રત્નમચ્છીખાનને જણાવ્યાથી એમને તથા એઓના આખા કુટુંબને તેણે સુરત ખાતે તેડાવી કેદ કરાવ્યું. પણ તે પછી પીઠાજીગવ ગાયકવાડે પોતાની અમદાવાદની ચઢાઈપરથી પાછો ફરતાં સુરત ખાતે, આવી એઓને એમના આખા કુટુંબ સહીત કેદમાંથી છોડાવ્યા, અને પોતાના હાથ તળે સરકારી કામકાજને માટે રાખ્યા. એવણે નવસારીના કેદલાક મહાશ્વેની હાલત જે મોગલાના અમલમાં યતંગ થઈ હતી, તેમાં ધણેજ સુધારો કરાવ્યો હતો. નવસારીની જરથોરતી અનુમનના એઓ એક આગેવાન અકાબર હતા.

વલસાડવાલા આં જમારપ બાઈજીના નાના દીકરા આં કાઉરાજી જમારપજી

બંડારી, નવસારીમાં વસતા પોતાના મમાવાના પાસક

૧૭૨૮. નવસારીના થવાથી અને મીનોચેર હોમજીના સાથસાથે મળતીઆ થવાથી નજુમી. નવસારીમાં એઓ પ્રખ્યાત થયા હતા. મીનોચેર હોમજી

સાથ તરફથી સુરતખાતે પંચજી તરીકે નવસારીથી એઓ મયા પછી ખીખીની વાડીની દરેકમેદેરમાં નિશાળ પઢાવવાનો ધંધો કરવા લાગ્યા. એઓ નજુમ જોવામાં ધણા પંકાયલા હતા. સુરતના નવાખની રાજદારી અને સંસારી બાબતમાં એઓની નજુમ આખા ખરી પડવાથી એઓને તે નવાજે પોતાના બંડારના ઉપરી કરાવ્યા. જે ઉપરથી એઓની અટક બંડારી પડીછે, અને બંડારીના ખાનદાનના એઓ મુળ પુરૂષ ગણાયછે.*

નવસારીના મોટા દેસાઈ ખાનદાનના મુળ પુરૂષ દેસાઈ તહેમુલજી રશતમજી, શીરવાઈ ખાનદાનના હતા, પણ દેસાઈમર મળ્યા બાદ શીર- દેસાઈ અને શીરવાઈ. વાઈના દેસાઈ થયા હતા. એ દેસાઈના વડા બાઈ હોરમજી

● આ ઠેકણે પારસીઓને લગતી આબેદુલ એવીજ કેદીયત થયલી છે, તે જણાવવી ફાઈટ જશે નહીં. મુસલમાનોના માનવંત પેગમ્બર હજરત મહમદે તમામ પારસી ટોળાના બચાવને વારંતે, દીનીઆર નામના દરતુરજીના બાઈ મહેદી ફરજ ખીન રાખસાન હશે “ મહમદને ફારશી ”ને એક એહેદનામું અરબી બાપમાં લખી આપ્યું હતું. એ એહેદનામાનો તરજુમે ત્યાં કેલ્કીક ફારસી બાપમાંથી અને મુસલમાન લોકોની દેવાએતોમાંથી પારસીઓના રક્ષણ થીરે માટિના દાખલાએ એકકા કરી “ તકવીઅતે દીને માઝ્ઝીઅસના ” નામની એક ફેતાવ શીક શોરાબજી જમશેદજી જીજીભાઈએ છપાવી છે. તેમાં આપણા ઉપરા પારસીઓએ મહમદ પેગમ્બરે પોતાને નશીયતનો દેનાર ગણ્યો છે, અને કહેલું છે કે તમામ મુસલમાનો જે નશીયત પ્યએલા છે તે સલમાને ફારસીથી થયાછે. એ રીતે ર મેહેન્દે પારસીઓના બચાવમાં એક મહમદ પેગમ્બરે, અને એક અલીએ આપેવાં છે, તેમાં કંઈ અજબ જેવી તારીફના શુખનો એ પેગમ્બરોએ પારસીઓની પરવરશી કરવા માટે પોતાના મુસલમાન ટોળાને પોતાના સોગંદ ધોલીને ફરમાવેલા છે; એનું બધાનું કારણ ઉપર જણાવેલા બંડારીની માફક એ સલમાન પોતે ધણી સરસ નજુમી હોવાથી મહમદ પેગમ્બરની ફત્તહની નજુમ આબાદ જોવાથી, મહમદ પોતાના વાહવા ખેરખાહ દાખવ પોતાની આગળ રાખ્યો હતો. કેમકે મહમદ પોતાની ઇચ્છામાં બિલકુલ હારવા લાગ્યો ત્યારે, નાશીપાશીમાંથી પાછી હવટ આપનાર એ પારસી નજુમી હતો. આ ફરમાનો એકે એક મુસલમાન માઈએ તથા પારસી બંધુઓએ વાંચીને વાકેફ થવાની ધણી જરૂર છે. જુઓ “ તકવીઅતે દીને માઝ્ઝીઅસના. ”

રૂપમંત્રી સીંચી, તે મુગધના દાનના દાકતર ૩૬૬ રીની નાઈના વડા દીની ગયા હતી, ત્યાં ૮ મ જુ પછી પામ્યા ત્યાં બીજા ભાષ મારેજી, ગણદેવીના દેસાઈના કા બારી ૩ વજી ૧૧ જગાઈ હોસથી ગણદેવી પોતા ૧૧ મસનાના હાથ હેડળ ન્યા ત્યાં, અને પોતા ૧૧ જે દીનઓ દારામ ૧૧ ત્યાં માણકાને મૂકી ગણદેવીમાજ મરણ પામ્યા ત્યાં બીજા ભાષ નશ વાન ૧૧ પ્રથમ તહેમુનની સાથે દેસાઈગિના સામેલ થયા ત્યાં, તમને પેટે માણે ૧ અને એન ૧ ૧૧ના જે બેટાઓ ત્યાં એ નશવાનજી હમેશા હાથ ૧ ગામમાજ ખુલી ખુમીમા દારા ૧૧ વડવા લાગ્યા ત્યાં એઓને માટે દેમા ખુમી ૧ ૧૫ છે “ ૧૧રવા ૧૧ને મ ૧૧ને ૧ ૧૧ના ધણી ૧૧ હથી જાદા હતોજ હાપરેજ હમેશા દાક ગણતો આશનામા જણા ૧૧ ત્યાં ” એ તહેમુન ૧૧ દેસાઈના નાના ભાઈ કંશારપજી હતા ત મુગધના માવત મનુમ ૧૧ કમરેજી કમેકટર શેઠ ખરેશજી નશવાન ૧૧ રી વાઈના ૧૧ના એઓને ગવમારીમાજ ગરાશીયાઓએ મારી નાખ્યા હતા એ પ્રમાણે શી-વાઈ ખાનદા ૧૧ ઉપરથી દેસાઈના ખાનદાનની સાખા નીકળી છે

ગાનકનાડો અમન ઈ મ ૧૭૩૦ મા તો મડાઈ ગયો હતો, “ નવસારીનું

ગાજ ગાયકવાડના હાથમા ગયા પછી એ નવા ગળને પાર

૧૭૩૦ પારસીઓ: સીઓનીજ ગરજ વધારે હતી, કેમકે આ જગાનો વહીવટ

અને ગાયકવાડ. નાખી મુદતથી તેઓ જાણતા હતા દેસાઈ નામના જરથો

તીઓએ એ વખતે ગળની સારી વફાદારી કરીને ત્યાના ફરેક

ઓદાપ નારસીઓનેજ તે દેસાઈઓ ન્યાના લાગ્યા, અને પોતાનો કાણુ વધારતા ગયા બીજે વસે ઈ મ ૧૭૩૧ ૩૦ મા મીનોએ જોમજના પથના મોખેદો ઉપર, ભગ્યા પથનાઓએ કાર્ડ ૧૬ સબધી આગલી પાછલી જાડી કાઢી, અને મીનોએ જોમજવાના તો ભગ્યાના તાખેદાર છે એવો દાવો જ્યો ૧૬૫૬ ૮૮૧ આવતા આવતા આખરે દેસાઈઓની નાગવગને લીધે મીનોએ જોમજનાઓને ભગ્યાઓએ કેદ કરાયા, અને મકા પરિશ્રમે જમીન ઉપર છુટયા હતા ફરી બીજવા એ બને પથ વચ્ચે દટો ઉમે થયો જ્યારે એ એ વચ્ચે દટો થાય, ત્યારે ૧૫મા બેડેદીનો છુદાય કેમકે બેડેદીનોને ત્યાન કીયા કામ અટકે વારવા બેડેદીનો ઉપર જુનમ થવાથી શેઠ મનાજી કુકાજી તનાની નામે કુનેહ અને લાગવગવાલો એક નં જગા પડ્યો, અને ઈ સ ૧૬ ૬ મા ભગ્યાઓએ તેઓના ગાપનુ અને મગાવાડનાઓનુ ખુન કરેનુ તથા તેમના ધરનારુ આશરે ૩૧ ૫૦૦ નુ તુકશા ૧ કરી માનમતા ની લીધેથી તેનો ઉમેકેરાટ થવાથી ભગ્યાઓને તોજવાના હેતુથી અને તેમની જુમગીમાથી નીકલતા માઝ જીવપર બેડીને ૧૩૦ ના દગા ના જઈ ૧૬૬ મનાગાનુ બીડ ૪ ૫૫ ” અને નામી મુદત દગાગર્મા ધક્કા ખાતે આખરે એવી મત ગનુ કમા ૧૧ નાયા, ૧ ૧૩૧ ૧ મુજબ બેડેદીનો પોતાની મ જી માફ અને, મોખેદો ૩૧ ના ૧૧ મા ભગ્યાઓને આપે, અને એ પ્રમાણે તેમ ૧૧ કામની દદ દગની

નવમારીના પોયા દેસાઈ હોમજ તહેમુનના વડા જેમ માણેકજી ઈ સ

૧૭૩૦ મા મુ ત્યાં એઓના વખતમા એઓના પિવાઈઓ

૧૭૩૦ પાલ્યા દેસાઈ ગેદેવાનજી મદમનના મારઓએ ઈ. મ ૧૭૦૪ મા આ

મરણ

હોમજ આદ ૧ મોમજન, તથા દોનામજી રૂપમંત્રી દેસાઈએ

ઈ.સ. ૧૭૧૪માં દેસાઈ તહેમુલજી ફત્તમજીને પોતાની જમીનના કાળાનો બાગ ગીરવી આપ્યો હતો. તે ગીરો' ભાગોનો કંઈક ફિત્તો છોડ્યવાની કેળિશ મરનારે કરેલી કહેવાય છે.

૧૭૩૨. ગણદેવી, નવસારીની અન્નુમનને તાબે હોવાથી પહેલવહેલા પંથકી દાખલ ૧૭૩૨. ગણદેવીનું નવસારીથી દેસાઈઓએ આં દરખાસ્ત મેફે પેશતનજી પંથક. પામે લેખ લખાવી લઈ તેઓને મોકલ્યા હતા.

મહુવા, નવસારીની અન્નુમનને તાબે હોવાથી મહુવા ગામના પારસી બેહેદીનો

નાહનજી ધનજી, આશા ધના, જોગી ભાણેજી, હોમજી નરીમાન,

૧૭૩૩. મહુવાનું પંથક. રતન દારાજ, નાહના આશા, શૌરાજ ભાઈજી, જીવનજી કાનજી

તથા નવરોજ નાહના વગેરે સમસ્ત બેહેદીનોએ નવસારીના

દેસાઈ મુરશેદજી તહેમુલજી તથા સમસ્ત અન્નુમનને એક લેખ કરી આપ્યો કે અમારે ત્યાં શ્રી મહુવામધે આજ બરસમ વગેરેના કામોને વાસ્તે તમે મોબેદ મોકલો તેને અમે ત્યાં લઈ જઈ રાખીએ, અને તેના વરસાણુના રૂ. ૧૬૨ સાથેસાથ તમોને આપીએ, અને તે મોબેદને પોતાને લવાજમ નીચે પ્રમાણે આપીએ:—

૨) વિવાહ વખતે છોકરા પાસેથી રૂ.

૧) છોકરી પાસેથી વિવાહ વખતે રૂ.

• નવજન્મેતના છોકરાની તરફથી રૂ.

• નવજન્મેતના છોકરીની તરફથી રૂ.

• નીશાન મરનું છોકરાની તરફથી રૂ.

૩) મગરનાના આશીરવાદના રૂ.

• નાહન નાહે તેના રૂ.

• શીશીઓ નાહે તેના રૂ.

• શરોશનો રૂ.

• જેદશારણનો રૂ.

• આફરંગનાના પૈસા ૨.

• શીરોજની બાળના રૂ.

• કુલ દેખાંજી રૂ.

• શીઆવ જેવા પામે તેવા તથા વાસણુ અસલ આપતા તે માફક.

સંજનવાલા આતશબહેરામ જે કે આપણે આગળ કહ્યું તેમ દાવડ ચાંગાશાના

અમલમાં નવમારીમાં લાવવામાં આવ્યા હતા, તેની બરાબર

૧૭૩૩-૩૪. સંજણુ- સેવા મોબેદોથી ન થવાને કીધે, મોબેદો ઘડવા લાગ્યા, અને

વાલા આતશબહેરામ પીંદારા હુટાડ્યો ઉપરાજાપરી ધાડો પાડવા લાગ્યાથી, એ

આતશબહેરામને ઇ.સ. ૧૭૩૩ ના વરસમાં ગુપચુપ મુરત લઈ

સંજણુવાલા મોબેદો નાસી ગયા. નવસારીના મોબેદો મુરતના બેહેદીનોના મોબેદો ઉપર

ધસારો કરવા લાગ્યાથી ઇ.સ. ૧૭૩૪માં મીનોચેર હોમજી વાલાઓને ભગ્યાઓને વશ થઈ

ચાલવું પડ્યું. એમ થવાથી નવસારીના બેહેદીનોએ ઠરાવ કર્યો, કે મોબેદો બધે તો મુઆં

તરે, ને નહીં તો અટકી રહે એમ જિલકુલ નથી. માટે મોબેદોને પડતા મુદ્દી તંદરોસ્તી

પદીને નગન કરવા, લોખાન મુકી બાજની ચાસની કરવી, ગેહમારણું અટકાવે તો શરોશ્યાળ પછી, પતેતન્યાયેલ પદી, ડવાનને હોખમે ચઢાવવા અને તેવી રીતે ધણીવાર નવસારી અને સુરતમાં થયું પણ ખરું એ અરમામાં નવસારીમાં હાથેના હાથે દસ્તુરો થવા લાગ્યા મોખેદો જરા થયું કે પોતાનો નવો ઉપરી ઉભો કરવા લાગ્યા સુરતના ખનોયેર હોમજવાનાઓને પણ બ્યારે ભગ્યાઓ સતાવવા લાગ્યા, ત્યારે છેવટે ઇ. સ. ૧૭૩૫માં નવસારીના પટેલ દાદાજી બકેનામજીએ નવામને ત્યાથી હુકમનામું કરાવ્યું, કે વિવાહ તથા ગગગના શિવાય ભગરીઆઓ તમામ કામ, ખીનોયેર હોમજવાના પાસે કરવાદે, અને તેના પણ લવાજમ દરાવી મૂક્યા મોખેદોને આશીરવાદ નવજેત મલીને રા. ૨ આપે, ગગરનાના આશીરવાદના રા. ૨ આપે, ગેહસારણું તથા ત્રણ શરોશ મલીને રા. ૩ ના આપે ઇત્યાદી એ અરસામાં નવસારી ખાતે કબીસાની તકરાર જાગી હતી, કેમકે ભણતરોમાં કોઈ એક મહિનો આગળ પડવા લાગ્યા, તો કોઈ પાછળ પાડવા લાગ્યા.

નવસારીના મોખેદોને, આગળ થયેલી અરજી ઉપરથી, ઇ. સ. ૧૭૩૪માં એક પગવાનો નીચે મુજબ મળ્યો હતો—“ શ્રીરાજ માહારાજ-

૧૭૦૪ ખડછીની ધીનાજ મહાનણા શ્રી દુરજનશૈલીજી આ દેશાત કશમે માહીનો પરવાનો નવસારીના દેસાઈ શમશત તથા પટેલ શમશત તથા બેદક શોક શમશત જત માનુષ થાય કે પારસીના અધાઈ બામણને ખડછી શુદામત માફ છે માટે ખડછીના પૈસાની ખાતર અધાડને મુજમત રખે મવત ૧૭૬૦ના ચૈત્ર સુદ ૧. ”

ઈ. સ. ૧૭૩૪માં સુરતની રસ્તમપુરાની અન્નુમને નવસારીની અન્નુમનના આગેવાનો દેસાઈ ખુરશેદજી તેહમુનજી, ડુકાજી મેહરજી, તથા ૧૭૩૪ સુરતના દેસાઈ જીવણજી માણેકજીને એક લેખ કરી આપ્યો હતો, લોકોનો નેખ. કે સુરતના રસ્તમપુરામધે અમો તમારી રજાએ બેહદીનોના મુઆવુ કામ કરીએ, તથા જીવતાના કામ, વિવાહ, ગગરનુ અને નવજેત, તમો તમાગી નજરમાં આવે તેવા મોખેદો પાસે કરાવો તેમાં અમો દખલ કરીએ નહી.

નવસારીના ત્રણાજ ખમનજી અને વિકાન દસ્તુરજી સાહેબ દારામ પાહાવન, જેઓ દેસાઈ ખુરશેદજી તેહમુનજીના ઉસ્તાદ થતા હતા, તથા

૧૭૩૪. ફરવર જેઓના બાપના હાથ હેઠળ દસ્તુર જમારપ આશાએ તાલીમ લેતા હતા, તેઓ ઇ. સ. ૧૭૩૪માં ૬૭ વર્ષની વયે ગુજરાત નવમારીની અન્નુમનમાં હાન એઓના વશવાનાઓનો ૨૭

ખુગાએ બેમવાનો ગિવાજ છે ઇ. સ. ૧૬૯૦માં એવણે “ ખોનાસેદીન, ” અને ત્યાં પછી “ ફજજાતનામું ” એવાં બે પુસ્તકો બનાવ્યાથી આજમુધી તેઓની કીર્તિ ગવાય છે એ મોપડીઓ ફાગી મંતોમાં બનાવેલી છે

અકરણ પદ મુ.

નાશાકરાઓનો મેળના ઘાટા

ઈ. સ. ૧૭૩૫માં નવસારીના મોટા ફળીઆના તથા નાના ફળીઆના સમસ્ત બેઠ્ઠીનો પટેલ દાદાજી બહેરામજી, પટેલ દરામજી નાનાભાઈ, ત્રાટી મનાજી કુકાજી, દારાજી ચાંદજી, જમશેદજી માણેકજી, ફરુજી ખરશેદજી, હોમજી શાગર, બેહરામજી ભાઈજી, કુવરજી બેરામજી રાણા, વગેરે મોટાફળીયા અને મહેશરના તમામ આગેવાન બેહદીનોએ મોટાફળીયાના તમામ આગેવાનો દેસાઈ

ખુરશેદજી તેલમુરજી, આં નવરોજી કેશરપજી, આં બચાજી નોશરવાનજી કોટવાલ, આં માણેકજી નવરોજી પાવડી, આં મહેરનોરાજી દારાજી દોરડી (આપણા વીરજા દાદાભાઈ નવરોજી એમ. પી. ના બાપના બાપાના બાપા,) દસ્તુર જમશેદજી રૂત્તમજી મહેરજી રાણા, દસ્તુર બરજોરજી દારાજી પાહલજી, દસ્તુર જમખંડજી આશાજી, દેસાઈ કુકાજી મહેરજી, દેસાઈ જીવજી માણેકજી, આં રતનજી માણેકજી આંતીઆ તથા આં દરામરોજી દારાજી વગેરેને એક લેખ કરી આપ્યો હતો કે, આપણને ધરમના તથા પરણના તથા મરણના કામો કરવાને માટેનો માડોમાંહે મીનાકેશો હતો. તે ઉપર, રાવશ્રી ગંગાજી ગાયકવાડ પાસે આપણે ગયા, અને તે હાકમે આપણા ટંટાનો કેમકો થી સુરતના વચી સુરજભાઈ સુંદરજી, તથા પરગણે ચોરેઆમીના દેસાઈ શ્રી લલુભાઈ જંગા, તથા ગણુદેવીના શેઠ ગાંધી પરમજી ગોટીદાસ, તથા પરી. વનમાલીદાસ શોભદાસ, તથા કરમે નવસારીના શેઠ શ્રી ભવાનીદાસ વલ્લભદાસ, તથા શા. નયુ વણુરશીદાસ, તથા ભત્રીપી હરી વૈદ, તથા ભટ વીશેશ હરી, તથા પંડીયા દેઆસ ગીવંજી (તે દેસાઈ ખુરશેદજી તહેમુજીના શિક્ષાગુરુ,) તથા ભટ આંનેદ મંગળ, એઓની લવાઈ અને મુનમશી ઉપર સોંપ્યો. તે મુનસફાએ બંને તરફના કાગળો જોયા અને હકીકતથી વાકેફ થઈને આગળ પાછલા કાગળ બંને તરફના તે લવાઈએ રદ કરીધાં, અને તા. ૧૮ જાનેવારી ૧૭૩૫ને રોજ નવો શરિરતો તેઓએ ઠરાવી આપ્યો. તેની વિગત:—

૧—ભગરની જુની અગીઆરીમાં કુલ ધર્મજી કામ પોતાનું તથા પોતાના મવતીઆ બેહદીનોનું ભગરીયાઓ કરે.

૨—અગીઆરી ૧) આં મનોચેદ હોમજી વગેરેના મત્તીઆ સાથને બેહદિન સમયે પરડી આપીજી: તે મધે કામ કુલ ધર્મજી તથા હેરબદ થાય તે કરે. જે મોબેદ એ સાથેના ભગરની જુની અગીઆરીમાં રાજીએ હેરબદ થાય તેને કોઈ મુળએમ નહિ કરે. એ અગીઆરીમાં મનોચેદ હોમજીવાડાઓ નીરંગદીન તથા વરશીયો તથા પોતાના તાલુકામાં આવેલા બેહદીનોનું મરણનું કુલ કામ કરે. પણ વિવાહ તથા ગગરનાનું તમામ કામ ભગરીયાઓ કરે. તથા ભગરીયાઓ પોતાને તાલુકેના ગામો જેવાંકે મહુવા, શીઓદ, તથા ગણુદેવી, વગેરેના બેહદીનોના કુલ ધર્મજીનાં કામ મરણ તથા પરણનાં પોતાં કરે.

૩—તે સર્વે હકનું બેહ તરફનું જે નાણું આવે તે રાસમાં રાખી વર્ષ દિવસે બેહ તરફના મોબેદો પાવડી દીઠ વહેંચી લીએ.

૪—વિવાહ તથા ગગરનાનો હક આપવાની વિગત:—૨) આશીરવાદ તથા વરની તથા નવજ્ઞેત વિગેરેના રા. ૧ તથા રા. ૧), ગગરનાનાં આશીરવાદના રા. ૧૧— તથા ૧૧ ગેડેશારનું તથા ગરોશ અને રા. ૧૧ તથા શીઆય જે રવાંન યુગ્ગરે તેનો જેવો પામે તેવો આપે.

૫—ભગરીઆ મોખેદો અમરથી જુની અગીઆનીમાં જેમ હેરબદ તથા વરશીઓ તથા નીરંગદીન વગેરેનું કામ કરતા આવ્યાછે તેમ ત્યાં કરે.

ઉપર પ્રમાણે હિંદુભાષાઓએ આપણા પાસીઓની ક્ષવાદી કરી આપણને ઉપકારમાં દાખલા છે.

ઉપર કહ્યું તેમ ઇ. સ. ૧૭૩૩ માં જે આતશબહેરામને સુરત લઇ જવામાં આવ્યા હતા, તે નવસારીવાતાઓની ખાદેશથી ઇ. સ. ૧૭૩૬ ૧૭૩૬. સુરતથી શ્રીછ- માં અંત્ર પાછા જાવવામાં આવ્યા. સંજળા મોખેદો પોતાની તું પાછું આવવું. મરજી માફક શ્રીછને ત્યાં ગમે ત્યાં લઈ જાય, એ ભગવાં મોખેદોને રૂચું નહી. તેઓને હવે નવસારીમાંજ આતશબહેરામ ગંદે, તથા તેમાં ભગવાંઓનો પણ હક મ્હે એવો ધરાદો તેમનો થયો. સંજળા અને ભગવાંઓમાં એ કારણથી બેદિલી પથરાઈ. આથી ઇ. સ. ૧૭૪૧માં વહી દરેક-મહેરના આતશબહેરામ, ગુપચુપ સંજળાવાલાઓ વક્સાડ લઇ રાતોવાઈ નાશી ગયા. વક્સાડથી ઇ. સ. ૧૭૪૨ માં ઉદવાડે લઇ ગયા, અને આજસુધી ત્યાં ફરીકામ થયાછે. ૨

ઇ. સ. ૧૭૪૦ માં નવસારીમાં વસતા સંજળા મોખેદોએ નવસારીમાં ઐકદા મળી એવો બહોળસ્ત કીધો હતો કે “ દેસાઈ પુરશેદજી

૧૭૪૦. ભગરીઆ તહેમુરજી વગેરે ભગરીયા હરેક વાતે આપણી ઉપર જીઆદતી સામે સંજળાવાલા. કરેછે તે ઉપર આપણે એતેક્ક કીધો જે તે સાથે આપણે

જે કંઈ રદબાતેલ કરવી પડે તથા ત્યાં જવું પડે ત્યાં સર્વે

જણા આપણે એતેક્ક એકામત એકાજત થઈ જે કરવું હોય તે કરીએ તથા જે કંઈ અર્થ જેસે તે સર્વે મળી આપીએ.” આ લેખ ઉપર ૧૦ સંજળા મોખેદોની સહીઓ છે.

ઇ. સ. ૧૭૪ માં નવસારીના દસ્તુર જામશેદજી રસ્તમજી મેહરજીગણા, દશતુર બરજોરજી દારાજી દાગબ પાલકજીના, આં નવરોજી

૧૭૪૦. દામાજી ગાયક- કેરસામજી, બરજોરજી હોમજી, શોગબજી કેરસામજી, કાઉવાડ અને મોખેદો ગજી બરજોરજી, હોરમજી રસ્તમજી, કાઉશજી હોરમજી,

અને શેહેરયારજી રસ્તમજી, એ સમસ્ત મોખેદો એ શ્રીમંત

સરકાર દામાજીરાવ ગાયકવાડ ઉપર એક અગ્રજી મોકલી હતી કે “ પીલાજીરાવ ગાયકવાડે હિંદુના બ્રાહ્મણો તથા પારસીના મોખેદો ઉપરની ખંડણી માફ કરવાનો પરવાનો આપ્યો હતો, પણ હાલ તો નવસારીના કાજીઓ તથા મહાજન ખંડણી માંગેછે, માટે તે માફ કરવાનો બીજો પરવાનો અમેને આપવો, કે અમે તમાગ હકમાં દોઆ કરીએ. ”

આં રસ્તમજી મેહરામજી દાજીને ઇ. સ. ૧૭૪૦માં નવસારીની અન્જુમને લેખ લખાવી દીવ ખાતે પંચકી દાખલ મોકલ્યા હતા, અને કરા

૧૭૪૦. દીવનું પંથક. કીધો કે અન્જુમનનું લવાજમ તેઓઓ અન્જુમનની રાસમાં

દરસાંઝ મોકલ્યા જવું વીગેરે. આ લેખ ઉપર ધરમદાસ તદખા વગેરેની શાખ ધયલીછે. એજ વખતે દીવના બેરેદીનો કુંવરજી પદમજી ઉપર પશુ સફર બાબતનો કાગળ નવસારીવાનાઓએ લખેલોછે.

ઈ. સ. ૧૭૪૦માં ગંગાજીરાવ ગાયકવાડે નવસારીના સગળાવાડા આતશ-અહેરામની સાથે વસનારા સગળા મોંબેદો. આં સાપુરજી

૧૭૪૦. આતશબેરાં- બેરાંમજી તથા આં રસ્તમજી શેહેરીયારજી વગેરેને એક
મની આશોદાદ અને પરવાનો કરી આપ્યો કે, “ તમારી આતશની અગીઆરીમાં
ગાયકવાડ, આશોદાદ જેને આપે તે સાથે કોઇનો દાવો નહી, તથા

જે કોઈ રાસમાં આવે તે સરવે જેમ શુદ્ધમત વેદથી સેતા
હના તેમ વેદથી લીએ. બીજી દક્ષણા છુટી આપે તેમાં કોઇને મુજાહેમ નહી. ”

ઈ. સ. ૧૭૪૧માં સુરતના અધ્યાય અને બેરેદીનો ઉપર દામાજીરાવ ગાયકવાડે
એક, ફરમાન મોકલ્યું કે “ સુરતના મોંબેદો નવસારીના

૧૭૪૧ ભગરીઆની મોંબેદોના દક ઉપર તરોપ મારેછે, તેટલા માટે તેવા ફેસાદીઆ
હીમાવતમાં નાયકવાડ. મોંબેદોને અટકાવજે કે તેમ કરે નહિ; એવા સુરતના નવાબ-
નોબી દુકમજે, તમારા લોકના લખીઆં છે. જો એ પ્રમાણે
નહિ કરશે તો અમારા મુલકમાં તમારો વ્યાપાર ચાલેછે તે અંધ કરવામાં આવશે. ”

સુરતથી શંભળાવાડા આતશઅહેરામને પાછા નવસારી જાવ્યા પછી, સગળાથી
રખેવાલીમાં આવેલા મોંબેદોના વારેસો તથા નવસારીના

૧૭૪૧. આતશબેરાંમ ભગરીયા મોંબેદો વચ્ચે તેમના દકો વગેરેને માટે આપસ-
લછ જવા. પરવાનો આપસમાં મારામારી ચાલ્યા કરી, તેની ફરીયાદ સોનગઢ
ખાતે ગાયકવાડની હજુરમાં ગયાથી, ગાયકવાડે નીચે મુજબ
પરવાનો કરી આપ્યો: -

“ શ્રી. ગવ સરી સુબેદાર દામાજીરાવ ગાયકવાડ સમશેર આલ્હુર વ. પારસીના
અધીઆર શંભળના આતશના પુંગરા સાપુરજી તથા રસ્તમજી વગેરે. જત તમારે ને
અધીઆર ભગરીઆઓને કજીઓ થાઇઓ તે ઉપર તમે ફરીઆદ થાએઆ તે પર
ભગરીઆને તેડાવીને સમજાવવા તો તમારે ને ભગરીઆને ધરમ મધે બનવું નહી માટે
તમારી ફરખાસ્ત માફક તમેને રજા આપીછે જે તમે આતશ તમારા તથા પૂંથકનાં
પારસીનાં ઘેર, પચીશ તીજ દરો તે લઈને વઢસાડ તથા શુંગર વગેરે જાંઠાં મન ગમે
તાંઠાં જાળે. તમેને કોઈ કરી વાત માટે મોજાંમ નહી ચારો. સરકારનો કોલછે.
મંવત ૧૭૬૭ આમે શુદ્ધ ૭. ” એ પરવાના ઉપરથી એજ વખતમાં નવસારીથી
મંબળાવાડા આતશઅહેરામને વઢસાડ લઈ જવામાં આવ્યા હતા. ઘણાઓ કહેછે કે,
એ તો ચોરીછુપીથી તેઓ લઈ ગયા હતા તે વાત આ ઉપરથી ખોટી દરેછે.

ઈ. મ. ૧૭૪ માં રાવ શ્રી ગંગાજીરાવ ગાયકવાડે નવસારીના ફમાવીસદાર તથા
ફેસાઈ અને પટેલ જોગ એક ફરમાન મોકલ્યું કે “ હજુરો

૧૭૪૧. હસ્તુરેની જમશેદજી રસ્તમજી તથા મોગવજી રસ્તમજી મેદરજી રાણાના
ચોથાઈની માફી. એ કસબામાં આવેલા વજીઆની ચોથ માફ કીધીછે. ”

એજ (૧૮), તે મકાન ઉપર આઠ બરજોડા નવરોજી નામના એક મોખેદે દાવો કીધો હતો કે તે ધન તેનું છે આ ઉપરથી નવસારીના મોઢાએ ૧૭૪૫ આતશબહે દામાજીરાન ગાયકવાડ ઉપર એક અરજી કીધી, કે એ જરો રામના મકાન ઉપર (૧૨૫ ૩૨૫) થયા અમારી કોમના અગનીના દેહરાની છે, અને તે નવસારીના સવ હિંદુ તથા મુમલમાન શેઠો પશુ જાણે છે તથા અમે સર્વે મહાજનને મળી રાવશી કેદારજી ગાના તથા દાદુમાય થ વગેરે સુબેદાર તથા કાજી તથા સર્વે મહાજનને બોનાવી સાહેબના કનકાન સાથે તે જગા દેખાડી, અને તે દેડેગામા તેના સમાગનારનું નામ પથ્થર ઉપર લખેનું હતું તે વાચ્યાથી મર્વે સાહેબોની નીશા પુરી થઈ, માટે તમે જેવા ધર્મ ગળએ એ બીનાનો રૂડી રીતે કસથો કરવો.

શાપુર શામરો — નવસારીમા ગડેના સળણા મોખેદોના મુળ કુટુંબો હતા.

બો-બેદ વામદીનજી, નાગન નરમજી, અને ચાલકચા સહીઆરજી

૧૭૪૬ પવિત્ર કેળ એ છેલ્લા કુટુંબમા ઉતરેલો વડો સળણો શાપુર શેહેરીઆર લાની હારમારી શામરો નામે મોખેદ હતો, તેને અને તેના ભાગ્યા સળણા રચે જે ભાગમારી નવમારીમા ચાલી તેનો ધણી જાણના નાયક હેવાન નીચે પ્રમાણે છે —

સળણા મોખેદો નવસારીથી આતશબહેનમને ઉદવાડે નઈ ગયા ખરા, પણ ત્યાપણુ નહીં પાનવાથી મુબઈ શેઠ માણેકજી નવરોજી શેઠના ઉપર તે સળણાના ના હમણે બીખાજી રમતમજી મા હતે એક અરજી કીધી હતી કે, નવસારીમા બગરીઆ મોખેદો તથા દેસાઈ ખુરશેદજીએ અમોને અમારે વતની ધર્મ ક્રિયા કરવાનો અટકાવ કમીથી તથા બીજા કે નાક અણુમનાવોને લીધે અમે આતશબહેરામ સાહેબને અતરે બાવ્યા છીએ, પણ અગર શ્રીજીની જગા નનમાડ મધે કરી ઠેરાવીને સાહેબ દરતગીરી કરી જગા બનાવીને વનસાડ મધે થાનડ કરી અપાવો તો તમારે અહેશાન થાય આના જવામમા શેઠ માણેકજીએ સળણા દરજીર બીખાજીને નખી જણાવ્યું કે “ હમોને સુજી નથી જે નવસારી મધે બગરીઆ તમને તમારી અરનીતગાહની અગીઆરીમા પોતાના ઈજા ॥ શમદી તથા ધર શમદી સુના ડવતાનું કામ કરવા દીએ રહી નનસાડ મધે શ્રીજીની જગા કરીએ ને થાનકે બેમાડીએ ને ત્યા ગયા પછી તમે વગી ગમે દેસાઈ ખુ-ગેદજીને બદનામ કરો કાને તમારો ભાગીઓ (શાપુર) શામરો છે તેને તમે અગી આરીમા કામ કરવા દેતા નથી જે નનમાડ ગયા પછી તે શામરો નમો માથે કછીએ ક મે તેનું શુ વીચારીઈ ભાગીઓ જા વ મે ભાગ મૂકે ૧૩ માટે તેનો પ્રથમ માહો માકે મદોમન્ટ કરો તે નીના અના ધી વચ્ચે અવાન નહીં ” એના જવામમા તા ૭ સપ્ટેમ્બર ૧૭૪૬ ॥ દીને સળણવાનાઓએ શરૂ માણેકજી ઉપર નબાણુ પત્ર લખ્યો કે “ નવસારી મધે હમો અમારા ધનું કામ સાદી ગમી વગેરેનું કરીએ તેમા એ બગરીઆ અધેઆરનું નુકશાન શુ થાયછે બલ્કે ખાવાનું પક એ શોકોને શ્રીજી સાહે બની દોનતમી મારી વેશે પેદાએશ ધગી થાએછે તો માહેમ કેશો કે શુ, તેડેનું જાણવું કે જે સોમ સુ તના તા ભરચના તા મુમર્ધ વગેરેના શ્રીજી સાહેબની કદમ બોશીમા

આવેઠે, તેઓના ઉતારા પર્થીગા ધણાખરા એ લોકો બગરીઆને તાડા ઈજના શમંદી કામ વનીદાદ ઈજશનેતુ કામ ધણાખરં એકોના કાથપર આવે ને એ શનાએ કમચેક પેદા-એશ છે, તે શ્રીજી સાહેબની દોનતથી તો બહુ' ને અગો લોક તો શ્રી ૧ આતશગહેગમ સાહેબની દરબારની પરતી ઉપર ગુજરાન ચનાઈ ને અમારી જાતનું કામ ધર્મનું અમારી અગીઆરી મધે ચનાઈ, નહીંકે એવાના બહેનીનું દાપા શમદી કામ કરીને એવણની પેદાએશ વાધી બેઠિય તેતો આજસુધી કીધુબી નથી ને થાએપણુ નહીં

મુબબ પંથક અમન હમારં છે ને તેનું હાશન મરવે એ લોક ખાએ છે ને વળી હમો પાસેથી લખી પણ વીધાછે ને તેને હમો શુ કરં ડેઉ આજતો જોગવરના એઆ-ભાગ તે વાતુ છે પણ સાહેબજી દાંનાવ છેઓ અદેશો કરી સુનેહ કુસેની નજર ગખીને વીચારજો ને મુબબ સંજનાની છેક નહીં એ વાત તજવીજ કરજો ને અસનમા શનજનાં આહા અમન કરતાતા કે નહીં શાંમરો (શાપુર) અમનથી હમારો

બાગીઓ છે ને તાહાના મોહોટા હમાગ બાગીઆ જન ૧૦૦ને આશરે છે તેમ એ છે ને એના કાકા પીતરીઆ સર્વે અમ માથેછે તેમ તેણે પોતાના તોના મનતુ ચાનતુ હતુ તે ઉપરાત ને દાદેથી દેસાઇ ખુશદજીએ હમોને અગીઆરીનું કામ ધનમનુ કરતા અતકાવેતા ને હમો ઉપર મોહોશુન મુકી જમનજશતીએ લખી પન લીધુ તે દનથી શામગને હમાગ તોનાથી ક્તાઇઓ કરી ખુરશદજીએ ગનોએક દેનાસો કરીને હાત દીધા ને હમારી આમદ શાહેદીઓ પાસ કેડેવાદે ને શનજના જુથા ને બગરીઆ ખરા ને તે શામરાને હમારે સાથે વદાવે તાહા ખુરશદજી તેડની તરશીનથી મુનશરી કરે ને શાહેદી દીએ ને એ શામરો ને વાતે દાવો કરેછે તે ખરો ન એ જુથા એ ગ્વેશે અકેકના મઝ એના થાઇને વગ્મ ૮) સુધી હમોને નોસારીમા તોમાહા ખત કરાવા ને હમોને શામગને પુથે તે શાહેદી દેવારીને તમામ તોભો હમારો ખનમ કરાવો ને પાર માન કીધા ને એ શામગએ જેવા કેડેઆ તેવા વખાપન ખુરશદજીએ અમો પાસેથી તેડેને કરાવી આપેઆ ને બાગીઆએ પોતાના ધધાપર રહીને તેના નખીઆ ઉપર મતુ નહીં કીધુ તેદન શ્રીજીની મોએ ગીધાનો વારો આવે શ્રીજીની બોએ દીધાનો વારો આવે તે દન શ્રીજીની બોએ અતકાવી દોવાઇ દેઈબેશે, ને તે બોએના દેનારને બાહાગ કાહાદે ને આખર દેસાઇજીને માગે તે રાન વધ જાવી પદે તાહા પન ને ન્વેશ દેસાઇ પોતાના મુદા માફક ગમે તે ન્વેશે શામરાને એકાવીને વખી અપાવે તેવાર પડે શ્રીજીની બોએ દેવાદે એ સવાએ તે શામગ પુથે દેસાઇએ હમો ઉપર જાહેદી ગતી કગવીઠે તે કાઈ તખનામા આવતુ નથી ને શ્રીજીની દનગાની રાશ રોનાએ ને આવે તે હમારો હક કુન બાગીઆએનો સુધા એ શામરો વનશ ૮ સુધી લુટી ખાધુ ને કોઇને દગ્ગામા તકવા દીએ નહીં. ને ગનાજ આજેજ થાઇએ તેનારે દેસાઇ પાસે અનમાફ લેઇ જઇએ તેવારે દેસાઇ અનશાફ એ કરે ને એ શામરો કેહે તે માફક ચાતો અતે વીચારીને લાએનાજ શુમેદાન માહેગ દામાજનાર રજુ ફરીઆદી ગીઆ ને પોતાનો દેવાત મગ્વે જાહેન કીજા ખુરશદજીએ પન શુમેદાનના માનાપન એડગા કીધો ને એ પોતાના આતશ નઇને મુખે જાએ કાએજે એ કે તેણે દમાન મગામા ફોશાદ છે શ્રીજીને વનમા નઇ જવા લાગા તેવાર વધી ખુરશદજી પોતે છુપા ગ્હીને

શામરા નામ દોરાર્દ દેશગી ને હમે કહુ જ્યાન આથે વનમાડ શ્રોતી સાથે જાણ્યો
 નદીઆન નદી કરીએ વણી વીનતી કીધી પણ તેના ખાતરમા વાત આવી નહી ને
 હાકમના બની નહ બેલીને અટકાવેઆ તેરારે હાકમ તે કહેવા લાગા જે બે બુઝ-
 નદી તમેને બુઝએમ થાતો હોએતો તમેને ગ્મ આપે પન એતો તમારો ભાગીઓ
 એ તરે હાકમે જવાય દીધા પછે રવી કરીને બીજી વાગ હમાન ભાષદા ૩-૪ સુન
 ગવ જાણને જે એવાન હતો તે જાહેર કાઢ્યા . પછી અમે શ્રીજી માહતને
 નહને વનમાડ આવા તેના પછે વધી હમેએ નોશારી શામરા વગેરે કેલહીએક
 આરામી હતી તેહેને કેહેવાડીહ જે આવો ને જે કાઈ આપતું શુદ્ધ આમદનો ભાગ
 હીજો છે તે માફક અમન કર ને ભાગ ખાશુ કોને આપણો શરેશતો એછે જે કોઈ
 અમતપર હાએ જાજર હોએ ને પોતે પોતાની જાતે પોતાનો બોએનો વારો સારે ને હાશન
 આવે તે ખાએ ને જાજર નહી કાએતો જે કાઈ મેનત કરી ખાહે તેહેનુ તેથી તે કોઈ
 દત્તા તે પાતાના નારાયણ આવેઆને ખુબ કરીને શ્રીજી સાહેબની બોએ પોતે પોતાના
 જાનાપન કરના નાગા પછે કેટલાએક દને શામરા વનસાડ આવેઓ તેને બેહે-
 દીનો મન્વે મનીને સમજાસા નાગા જે તોજા વના પાર નહી ને આગનાના રાખવેઆથી
 ખગગ મા થા જેમ તાન આપદાદા ચાલેઆ હોએ તે શરેશતા પગમાને ચાલે તો હમે
 નવે અજુમન તુથી ગત રહેશુ તે ઉપર જેના નામે જે તમે કાન છેઓ ને અન
 જુમન કાન છે. જેકાઈ દેશાઇએ મને નોશારીમા લખાવી આપીહ છે તે પગમાને હ
 અમન કરે એ તરે મનોએક મકના નામે ને જગ્યામાથી છુઆદીતીના મખુતો મના મોનવા
 વાગો તે શેકેછને નખવાને આવે નહી જતી મુકીને હમેએબી વરજેઓ પછે બેહેદીનતા
 એબી પન વજેઓ અને એ વાત હમે મુખતેમ નખુ ને શરતા પાએ લખીએતો
 મનુછ એતો મોમો હીજો નખેઓત તેમાર પન વન્મ ર મુધી નોશારી જાહને દેશાઇની
 માનકતે પરી જેઓ તે નવાપર આવેઓ ના પછે દેશાઈ ખગ્ગોદજીની માનકત શુનગ
 જઈ માનંગ કરીને જગોને બે ચાવેઆ ને ખગાનત નીએ હમાને મના દીના ને તેનાર
 પછે આમોન બીજી કાઈ તેથી વનમાનમા પણ હમેને ચરવા દીધા નહી તેથી એ
 પાનાપર ગોશો અખતીઆ કીધો છે બન જેમ કાઈ દમાગ દના પાનીને એ શ્રીજી
 ચાહેન દમાર માથેછે તો બીજુ મન્વે અમાડ ગીહ છે તે શરવે મની મહેજે કાજે
 દમા આ આવા પછે નોશારી મન્વે શામરા દમાન નવે શાયતા ગેરોના તાના ભાજીને
 એશતેમા મન્વે રાઈ જાએ ને તે જે મધમા ખાની કરી લેછને ગેહો બાદે આપીને
 તેહેના જાદા પન ખાએ છે કેટલાએક ગરને ગરો પન મેના છે કેટલાએક દમાન
 માથી નોનારીમા તેહેને દાત આવા તેને દેઆ ને કોઇ માથી અફસેશ હોએ તેહેને
 પાગે સ્પીઆ નગદ નહી દાએ તો ચીગી ગગ નામની વેઆજેબી નેશાનમા ગગ વખા
 વીએ એ તરદ છે તે શસાએ વગમ પથાઆ અમાર વનસાડ પનચકતુ આશન શરવે
 ને નામગ નહ જાએ કે તે આજસુધીના રૂપીઆ ૮૦૦ ને આસરે એ તરદ તુટી
 ગીઓ છે કાએજ દમાના ધનનાફના નાના મદ છે તેથી બનુ વીચારીએ છેછએ
 જે આગમાન કાઈ બેકાન નથી એ રખીલત શામરાની કે તેથી છુઆદીતી
 કીધી દોએ તેથી પગમાન ચાએ ને જેમદાગતના નખા વીધા છે તે પાછા આપે તથા

ને કાંઈ એશતેગાત વગેરે બાગીઆવોના ભાગ ગણ વગેરે હુતાવેઈ છે તેહનો જવાબ કરેતો તેનો વાજખી હોએ તે આખી મઝી બાગ ખાએ તે વાતે કાંન નાં કહેશે. 'પન જેવારે એ રવેશે પશમાન થાઇને તે તોડા મલતો થાએ ખરે પન તેતો દેશાઈ ખરશે-દશતુ' અધીઆ છે. હમો સાથે કદાવીઆનો ને-વઝી પોતે શામન ખાતા વાશતે શેઠ સાહેબ અમોને શુન્દેયકે ત્રણશાદ મધે સાહેબ દસતેગરી કરીને જગા કરી આપો ને શ્રીજી સાહેબનું થેકાનું કરી તાંલું લેઈ ગયું તો ગામરાનો વાકી દેશાઈ ખરશેદશ છે તે શાંમરાને સાહેબની અદબથી કેડેને આવેતો શેઠ શ્રીજીએ વાત કાત ધરી વાશતે અમોથી હવે ખંચાગે નહી. વાઇને તું ને રવેશે તાલારો તોશો કેંડે તે માફક હરેક વાતે સમજને ને જનશ કીધી હોએ તે વાજખી પરમાને ખા, એ રવેશે દેશાઈ ખરશેદશ તેડેને કેડે તો શાંમરા ને રવેશે પંચ કે તેથી ઉકરે નહી થાએ જેવારે સાહેબનો પગ ફરમીઆન, આવે તેવારે શાંમરાથી જીઆદતી નહી ચલાએ. કાંએને દેશાઈ શેઠ સાહેબની અદબથી મને કરે હમોને એવું શુન્દે છે.....સાહેબ તો શ્રી દાદારના પુરા છેએ સાહેબની ખાંડેશ પરી હોએતો અમો એ વાતે રાજી છેઉ કે હમારી અગીઆની આખત લખી કીધું છે તે શવાએ જબરદશતીથી શી દેશાઈએ એકરાર લખી કીધો તે શરવે પાછા પાછા આપેને તવેશરથી દેશાઈ લખી આપે, પોતાના તોડાનાં મનાં શાહેદી સાથે ને સંગણાનો અધ્યાદ નોશારી મધે કુન ધરમનું પોતાની જાતનું કામ ધરમનું મુ'વાં જીવતાં વગર નોજીદ, નીંગદીન, વરણ, સાથે પોત પોતાનું કરે, તા. કીજી સાહેબની ફરગામાં બગરીએ અધ્યાદ કોઈ જીઆદતી નહી કરે ને એ વાતને પુરો બંદોબસ્ત સાહેબ હજુર થાએ તો અમારે કષુસ છે. પન અવળને સાહેબ એ વાતે હમરણંદી કરે તો દુર નથી, અસલ સાહેબના ખાંદાનથી શ્રી જસજ છે. ને તે કન્ટાં અમો તેહનાં પંચકના બહેદીનનાં કામ કડે તો તે વાને શુનેહગા. એ અમારો કરાર છે ને સાહેબ અમારા તે વાતના મોતાજ. બીજું સાહેબની ખીદમતમાં અમો લોકની અરજ એકે અમોએ કાગજ સાહેબને લખું છે તે ગાહેબનાં ફકતર ખાંનાથી એક નકલ હઆ એ કાગજ બાદાર પડે નહી તે કન્ટું. " એ ઉપર બીખાજી રસ્તમજી વગેરે ૧૩ શાંનણાઓની શહી છે.

આ કાગળમાં સંગણાવાલાઓએ ચાલું એટલું, પોતાના દિલનું કુખ ગમે તે શખ્દોમાં દર્શાવેલું છે. એ ઉપરથી તે વખતની આપણા લોકોની ધણીક નવી સ્થિતિ જણાઈ આવેછે, અને દેશાઈ ખુરશેદશએ બગર દોના માટે ખેડેલી જેહમત અને બદનામી ઉપર પૂરતો પ્રકાશ પડેછે. એના જવાબમાં શેઠ માણેકજીએ તા. ૧ અકટોગ ૧૭૪૬ ને દીને ઉદવાડે દસ્તુર બીખાજી રસ્તમજી તથા બીજાઓ જોગો એવી મતલબનો એક કાગળ લખ્યો કે બગરીઆ મોખેદો તમોને પોતાનાં પંચકમાં શી રીતે ફાય કરવા દેશે. બીજા લોકોને તો તમાસો જોવાની ખાહેસ છે તેમ. કાંઈ મારે નથી કરવું. મેં તો તમોને વાજખી દત્તું તે લખ્યું છે. વલસાડ આવી રહ્યા આખત શાપુર શામરાની દુશ્મીકત એટલી વંચાણુ લખી તે સર્વે મેં વિચાર્યું તો એમાં, મારાથી કશું થશે નહી. ને. મારાથી પતે તેવું દીસવું નથી. બાકી મારી ઉમેદ તો હતી ને નવસારીમાં અમે કુખમું ખાંધું છે તે જોવાને બહાને તમારી તરફ આંઉ તે શ્રીજીની કદમ ખોસી

કની માથ નઈ જાઉં ને તમારૂં દમન કરૂં પણ માન્ય નેનામા એ થાન તે દિમતુ
નથી ને મારો દાણા પાળી નથી જે તમાની તરફ પડેયુ બનુ જેમ મોખાના હુકમ
હશે તેમ થાશે '.

નવમારીના દેમાઈ તેહમુનજી ॥ એટા અને દસાઈ ખુરશેદજી ॥ ૪૫ના બાઈ

૧૭૪૭ રસતમજી ઈ સ ૧૭૪૭મા મુજર્થી એઓનાં ગાપના મર
લુથી એઓનો અને એઓના નાના બાઈ જમશેદજીને
દેશાધનુ મરણ પીનાજીરાવ ગાયકવાડે પોતાની નોકરીમા નાખી ૪૫૧ક જમીનો
બેટ આપી હતી

આતશખેડેશમ અને પેશવા મરકાવ — ઈ ન ૧૭૪૬મા પેશવા સરકાર
ગાતાજી માજીગર પ્રધાને પારડી પરગણાના મામનતદાન

૧૭૪૯ નો પરવાનો હિપર એક પરવાનો લખી ઉદવાડા મધે પારમીઓના પુરાતન
આતશખેડેશમને માટે દર સાન જે સુખડ, કાળી, ડગેર

આવેછે તેના કા ૨ ૦૦ મુધીના માન ઉપગની જકાતની માફી કરી આપી હતી, અને
ઈ સ ૧૭૫૦મા એજ પેશ્વા સગકારે સજાણા મોખેદો દનતુર ભીખાજી રસતમજી તથા
દમતુર રસતમજી શેડેગીઆરજીને એક સનદ કરી તેમના પુરાતન આતમમકરામને ઉદ
વાડા અથવા વનસાડ જના ખુશી પડે તથા મેફીકર રીતે ગખવાના પરવાનો આપ્યો
તો વગી ગાપુરગામરા સાથનો ઝડો પતાવવા વનસાડના મુખાવીશદાગ સવાતમ મકરને
૧નાદ કરાવ્યા તેઓએ ઈ સ ૧૭૫૩મા એવો દેમલો કીધો

૧૭૫૪ ટટાતુ છેવટ કે સળણા મોખેદોના પથકની લઠ કાવેરી દહાપુ તીરે તે
હદ નદી નઈતરણી કીનારા મોજે દાતીવેરે પગણે માફીમ

પ્રાત રમાઈ હીઆના તથા કાવેગી તીર પ્રાત સુરત તીઆના પાગસી લોકોનુ અધી
આરપણુ પુરાતન તમારૂં આનતુ આપ્યુ છે એમા ૩ ભાગ મુખ્ય છે, અને તેના પેટા
ભાગો મળી ૩ વિભાગોછે તેઓને જેમ તેમનુ ઉપરી જદુ પથક ગુદામતથી આનતુ
આવેનુ પ્રમાણે સરખે હીએસે વેચી લેવા તથા આતમખડેનમના નાના મહીના
પુરાતન નીમેના છે તે પ્રમાણે હેચી લેવા અને એક દેનન (અગીઆગી) નાખીનેજ
તેમા સર્વેએ પુજા કરવાનો હુકમ કયો હતો એ પછી પણ ગાપુર શામગ સાથે લડાઈ
થવા કરી અને એ શામરો તા ૨૨ એ ૧૭૭૬ને દીને મળણુ પામ્યો ત્યારથી માલો
માડેનો ટટો તૂટયો

પારસીઓમા એ તથા છે, ૧ શેહેનશાહી અને ૨ કદીમી શેહેનશાહીઓમા કોઈ
મળણુ પામેછે, તેના પગ નામા ગખવાનો ગિવાજ છે, અને

૧૭૮૯ રવાનના પગ કદીમીઓ પનામીની માફક પગ વાગે છે એ ઉપ થી ગ્વા

લાંબા કરવાની રૂઢી નના પગ નામા ગખવાની બનામણુનો પદ નવસારીની
અનુમતે ઈ સ ૧૭૮૯મા મુખર્ષીની પચાવતના મુખીઓ

ઉપર નખ્યો તે ઉપરથી મુખર્ષીની પચાવતના આગેવાનોએ એકશ મળી નવમારીના
દેશાઈ ખુરશેદજી અને સમસ્ત અનુમત હિપર એક કાગળ નખ્યો કે, “ હમો એવો
મગવ કરી ઉઠ્યા ગીએ કે, જેને ગમે તે ગાનના પગ નામા નમે અને જેને ગમે તે

પાલે માટે તમે પણ ફરીથી મોબેઈલને તાકીદ લખજો કે બેઠું તરફનું કામ ચલાવે.”

ઈ. સ. ૧૭૫૦માં મુંબઈની જરથોસ્તી અન્બુમને નવસારી દેશાઈ ખુરશેદજી તહેમુરજી અને મમરત અન્બુમન જોગ એક કાગળ લખ્યો,

૧૭૫૦. મુંબઈનું દોખમું. નવસારીનું સ્વામિત્વ.
કે મુંબઈ મધે અન્બુમન મર્વે મળીને નવું દોખમું બાંધવા કેરવ્યું છે, માટે તેનો તાણો પુરવાની ક્રિયા કરવાને મોબેઈલની જોડ એક બરજનુમવાળી મોકલજો તથા નવસારીમાં માણે-

કજી શેઠનાં (માંગાશા) દોખમાંનો દોગ, અને તેની ઉપરની તથા વચ્ચેની પાવીઓની પહોળાઈ તથા લંબાઈ અને તેમની સંખ્યા તથા બંડારની ઉંડાઈ કેટલી છે તે લખી જણાવજો. તેમજ બંડારને મથાળેથી ચીરા ખાંડી તે ઉપર ફરતી દીવાલ બાંધી છે તે ચીરાથી કેટલી ઉંચી તથા તાણો પુરાવાના ભોદાના ખીસા કેવા કરાવવા તે પણ લખજો.

મુંબઈ અને પુનાના મશહુર “ જામારપ આશા ”ના ખાનદાનના મુળ પુરૂષ, કે જેઓના નામ ઉપરથી એ અટક પડીછે, તેઓ જામારપ

૧૭૫૩. ૧લા દસતુર જામારપ આશા
ખીન આશા નવસારીના એક ખબરદાર દસ્તુર હતા. નવ-સારીથી ભરત્ય ખાતેની બેસામાં જઈ ફાગી, અરબ્બી, વગેરે ભાષાનો અને જદ પેલેલવીનો અભ્યાસ કરી, છેવટે

તે અભ્યાસના ઉંડાણમાં ઉતરવા સાર ઈ. સ. ૧૭૨૧માં કેરમાનથી આવેલા ઇરાની નામે “ જામારપ વિલાયતી ” પાસે એઓ સુરત ખાતે જમીને એ અભ્યાસ વધાર્યો હતો. ઈ. સ. ૧૭૨૧-૨૨માં એઓએ ધર્મને વગતા કેટલાક ભાગી સવાસો ઇરાન પુછાવ્યા, અને તેના જવાબો આપ્યા, તેને “ રેવાયતે દસ્તુર જામારપ આશા ”નું નામ આપ્યું. એઓએ ઘણીક ગઝલો ફાગીમાં, અને કેટલીક ગઝલો ઉરદુમાં જોડેડી લખાત છે. એઓની નવસારીની અન્બુમનમાં પ્રથમતો બીજી બેઠક હતી. પણ પાંજળથી શરમા શરમીમાં કજી ખુરશીએ બેસવાનો ચાલ પડી ગયો, તે આજ સુધી તેમજ ચાલે છે. એવો ઈ. સ. ૧૭૫૩ માં ૫૬ વસંતની, તે જમાનામાં ગણાતી ઘણીજ કાચી ઉમરે મુજબો હતા.

દેશાઈ જમશેદજી તહેમુરજીને, દેશાઈ ખરશેદજી તહેમુરજીના નાના ભાઈ ઈ. સ.

૧૭૫૪. જમશેદજી દેશાઈ.
૧૭૫૪માં મુજબો. તહેમુરજી દેસાઈના મરણથી ઈ. સ. ૧૭૩૭ માં પીલાછરાવ ગાયકવાડે પોતાની નોકરીમાં ગળ્યા હતા, તથા નવસારી કમ્પામાં અને પાંચોલ પરમણ્યામાં કેટલીક જમીન ભેટ આપી હતી.

મુંબઈના ગણીતા પચડીઓ આં ફગમજી નવરોજી તથા આં જમશેદજી

૧૭૫૪ ૨૧ તોડવાની તાકીદ.
મેહેરનોશજી વચ્ચે કાંઈ ભાગ સીરસાની મારામારીને લોધિ મુંબઈના બેહેઈનોને ત્યાંના ક્રિયા કામો કરવામાં ઘણી અડચણ થઈ. જ્યો તેઓએ નવસારી દેશાઈજી ખુરશેદજી ઉપર

ફરીઆદ લખી મોકલવાથી ઈ. સ. ૧૭૫૪ માં દેશાઈજીએ મુંબઈના તમામ મોબેઈલને હુકમ લખ્યો કે “ મુંબઈમાં મોબેઈલ જે આં ફગમજી તથા

આં જમશેદજી પોતાના બાપને માટે લડે છે, અને તે હિપરથી બહેદીનોને ઘેરની બાજુ વગેરે અટકાવે છે એવી અતરે ફરીઆદ થઈ છે, માટે અમે તમોને લખીએ છીએ કે તમે એકદીલ થઈ કોઈની બહેદીનોને ઘેરનું કોઈ કામ અટકાવશો ના. તેઓના બાગનું નાણું, જે તેઓ ન સમજેતો અટકાવજો, અને પછી અમે લખીએ તેમ કરજો. અમેએ તે વિષે સુરતવાસી આં મનચેરજી ખરશેદજી શેઠ પાસે મોદી મોઢા-બાઈપરથી લખાવ્યું છે. ”

ઈ. સ. ૧૭૫૫માં મુંબઈની જરથોસ્તી અન્બુમન તરફથી નવસારીની અન્બુમન હિપર એક અરજી આવી કે “આજ પાંચ સાત માસ થયા ૧૭૫૫. મુંબાઈનું નવ- અતરેના સઘળા મોબેદો એકસાથે કરીને કોઈની મોબેદ સારીને નમી પડ્યું. નયા બહેદીનોને બરશતુમ આપતા નથી, જેથી ધણી અડચણ પડે છે. અગર કોઈ બહેદીન, રવાનને અડકી બરશતુમ લેવા થાહે તો મોબેદો તેને આપતા નથી, જે તે, વગર બરશતુમે આતસ વીગેરેને આંમોખતા થાય છે. અત્રે મુંબઈમાં ફક્ત બરશતુમવાસી મોબેદોની જોર બે છે, અને જ્યારે અમે તેમને એ પ્રમાણે બીજાઓને બરશતુમ નહિ આપવાનું કારણ પુછીએ છે ત્યારે કહે છે કે અમેને નવસારીથી દેશાઈજી ખુરશેદજીની મના છે. ”

પ્રકરણ ૬૦ મું

પટેલ તલાટી.

નવસારીમાં પ્રખ્યાત ખાનદાનો જેટલાં થયાં છે, તેમાં પારસી પટેલ અને પારસી તલાટીના ખાનદાનો પણ ધણાં મશહૂર થયાં છે. તેમાં પણ ૧૭૫૮. મનાજી તલાટી. શેઠ મનાજી તંત્રાટી નામે એક સંદર પારસી નામીકિત થઈ ગયો છે. શેઠ કુકાજી અસપુજી તલાટીના તેઓ વડા બેટા હતા. એઓ ગાયકવાડ સરકાર તરફથી નવસારી તથા પારસી અને તેને લગતાં ૧૮ ગામે જલાલપોર, ગંદીબારી, એર, મટવાડ, પરતાપોર, મુનસાઈ, બોડાણી, ખેમલાવ, કોઠીમરી, કરાડી, અનચેલી, ચડવાણ, આંટ, મેહપર, વીજલપોર, હાંસાપોર, વેડછાં, અને મહાંડ, એ ગામોમાં તલાટીપણું ચલાવતા હતા. ઇ. સ. ૧૮૮૬માં નવસારીમાં મોબેદો અને બહેદીનો વચ્ચે થયેલી ખુનાં મંડળી વેળાએ એમણે ભગરીઆ મોબેદોનો ધણેક દોર તોડવાને હામ ભીડી હતી; એટલું જ નહીં, પણ આં મનોચેર હોમજી વંગેરે ભગરીઆઓની છુટા પડ્યા તે મુખ્ય એઓની કુમકથી હતું. એઓ ખરા પોલીટીકલ નર હતા. મનોચેર હોમજી નામે જળ કુટુંબના અમલ ભગરીઆ મોબેદ, ભગર સાથથી છુટા પડી “ મનોચેર હોમજીની સાથ ” નામે નવું તકું બનાવ્યું તેના, જેમ ભગરીઆના મુખી

• ડૉ. માર્ટીન હાલમ તથા ડૉ. ડી. ડબ્લ્યુ. વેગની બનાવેલી “ The Book of Arda Viraf ” માં ભગ્યા સંખની વ્યવસ્થા. “ભાગ” સંખ હિપરથી જણાવી છે. “Bagnrya or Bhagadya is the surname (?) of all the Parsi priests having their share in the panthak or diocese of Naushari It is from bhaga, 2 bagha (Dest.)” “ભગ્યા=ભાગ્યા. નવસારીના પંથકમાં જેઓનો ભાગ તેને ભાગ્યા કહેતાં ભગ્યા ધમું છે.

તરીકે દેશાધિવાળા હતા, તેમ તે મનોચેર હોમજી સાથના મુખી તજાડીવાદા હતા, અને તેમાં મનાજી મુખિ હતા. તે ઉપરથી મનોચેર હોમજીવાદાઓએ એઓને “દાવર” નો ખેતાખ આપ્યો હતો. તે વેળાએ ખરું કહીએ તો ખેતાખ આપવાનું કામ સરકારના હાથમાં નહોતું, પણ રૈયતનાજ હાથમાં હતું. જે પોતાનો હાથ પકડનાર, તેને સર્વથી મોટા ઈલકાખ, સુરત કે નવસારીમાં, દાવરનો આપવામાં આવતો હતો. એ મનાજી ઉપર એટલીજ શીદાગીરી અસ નહતી, પણ એ તજાડીના કુટુંબમાંથી પહેડી દર પહેડી શીઆવ, લગન, ગમરનાં, નવજોત, વગેરે કિયાઓના લવાજમો નહીં લેવાના મનોચેર હોમજીવાદાઓએ અંદોજસ્ત કર્યા હતા, જે આજેપણ ચાલુ છે. ગાયકવાડ સરકારમાં ભગ્યાઓ તરફથી દેશાધિજનો લાગવગ હતો, ત્યારે મનોચેર હોમજી તરફથી એઓનો કાંઈ હતો. એઓને રતનજી તથા શોરાખજી નામે એ ભાઈઓ હતા. દારાખજી, રતનજી અને બહેરામજી નામે ૩ દીકરા હતા. વડા દીકરા દારાખજીને દાવર નો ખેતાખ હુદ્દે ઉતર્યો હતો. એ ૩ દીકરાઓ પોતાના બાપનું તજાડીપણું ચલાવતા હતા. એ ૩ ભાઈઓ તથા તેઓના પીત્રાઈઓની શાખામાંથી તજાડીનું મોટું કુટુંબ આજે હૈયાતી ભોગવે છે. તેનો વિસ્તાર કેટલો હશે તેનો ખ્યાલ એટલાથીજ થશે, કે એજ ખાનદાનને લગતી હકીકતો છાપીઆ કરવાને સાર “તજાડી સમાચાર” નામે એક વર્તમાનપત્ર તજાડી ખાનદાનના વિદ્વાન નર શેઠ એદલજી દારાખજી તજાડી પરવરતાવે છે. આખી દુનિયામાં એવું વર્તમાનપત્ર કોઈકજ હશે, કે જે નવસારીના ફક્ત એકજ કુટુંબને માટે પ્રગટ કરવામાં આવતાં પત્રની પેઠે ચલાવવામાં આવતું હોય. એ તજાડી કુટુંબનાઓ જેટલા આફ્રીકા, અરબસ્તાન, ઈરાન, ચીન વગેરે દુર દેશાવરોમાં ધંધાને અર્થે ચોતરફ ફેલાઈ ગયલા છે, એટલા કોઈપણ પારસી કુટુંબનાં નર નારીઓ ફેલાયલાં નહીં હશે. નવસારીને એ પણ મગરૂર થવા જોમ બિના છે. કોઈ વાઈસ પ્રીન્સીપાલ છે, કોઈ માજીસ્ટ્રેટ છે, કોઈ વેપારી છે. એ રીતે બહુ પંદાર્થ ગયલું, બહોળા વીરતાવાલું, જીવલણી અને વેપારમાં આગળ વધેલું, એ નોશાકરું કુટુંબ હમારી આંખ આગળ હમોને મગરૂરીના આવેશમાં રમ્યા કરે છે. એ મનાજી તજાડીના બાપના બપાવા પેશુતન

ચાંદાને હીજરી ૧૦૧૬ ચાને ઈ. સ. ૧૬૧૦ માં સુરતના ૧૬૧૦. પેશોતન ચાંદા. નવાખ નોશરતયારખાન તરફથી પારચોલ પરગણાનું તજાડી-પણું જે તેમના બાપદાદાથી ચાલતું આવતું હતું તે, તથા

ખીજાં ૭ ગામે, મેધર, કછોલી, સદલા, અમલસાડ, પનાર, અને પારડીનું તજાડીપણું ચલાવવા માટે એક પગવાનો ફરી આખી તેમાં નીચે મુજબના હકો દરાવી આપ્યા હતા:—
૧. દર એક સો રૂપિયા સરકારમાં જમે થાય તે ઉપર રૂ. ૧ પ્રમાણે. ૨. ભાતની કીઆરીના વીધા ૧ ઉપર રૂ. ૦.૮. ૩. જુવારના જરાયત વીધા ૧ ઉપર રૂ. ૦.૮ અને ૪. શેરડીનાં પતાનાં કાગળનો રૂ. ૦૧ એ પ્રમાણે લવાજમો દરાવી આપ્યા હતા. એ પેશોતન ચાંદાના છોકરા અસપુ તથા તેમના ૩ બેટાઓ બહેરામ, કુકા, અને શોરાખ અસપુ પણ પોતાના વડીલોનું તજાડીપણું ચલાવતા હતા. એ તજાડીપણું શીલ-ગ્રાવાનંધ લાગત ૩૦૦ વરસ સુધી એ વંશવાનાઓએ ચલાવ્યું છે, અને તે મધેના એ વંશ પેટીના છેદના તજાડીઓ, તજાડીપણું ચલાવતા આ લખનારના પણ દીકામાં આવ્યા હતા.

નવમાગીમા “પાન” ઉપર મુકા જે મહેમાનુ જીન મકાન જે જગાએ
 હતું અને જેના ઉપર પહેલાં દંતુર મેંજી નણા લાયકેરીનું
 પટેલની પામ મકાન માધરામા આ મુકા, તે જગાએ પટેલના ખાનદા
 નવાનાઓ વખતા હતા એ ખાનદાન પણ આગના વખતમા
 નહોતનાથી ભોગવી ગયું છે ઉપર જણાવેના પામીઓ જ્યારે તનાટીપણ કરીને જાણીતા
 થયા હતા, ત્યારે એ પટેલનાઓ નવમાગી અને તેની આમપાસના આમોમા પટવાઈ
 અનાવી જાણીતા થયા હતા પટેલ ઉપગત શેઠ ખાનદાન પણ નવસાગીમા પ્રખ્યાત
 મુકા પટેલવાળા, શેઠ ખાનદાનનાના, અને એ તત્કાલીવાના એકજ ઝાડના ડાખના
 છે આગળ જણાવેના આગા આશાથી એ ત્રણેની પેઢી ઉતરતી આવેલી છે તેઓના
 જે શીનશીલો હાન મુધી હાથ લાગે છે તે નીચે પ્રમાણે — રામજી, શાપુરજી, દાદાભાઈ,
 ડોગમજી, બેગમજી, દાગમજી, મદમજી, પદમજી, હોસમજી, કેકેનાદ, મનેએલે,
 બદમન, માણેકયાગા, આશા, નણા, તેના, અશકાત, વેજન અને આશીઆ

એ પટેલના કુટુંબની એક શાખા સુતમા અને એક મુબઈમા વસે છે ખુદ
 મુબઈમા પટેલ ખાનદાનથી એ ખાનદાન જુદું જ છે જેમ તનાગીવાળાઓએ, તેમ એ
 પટેલનાઓએ પણ નવમાગીના મીનોએ હોમજી સાથેને મદદ કરેલી હોવાથી તનાગીની
 મારફત એ કુટુંબ પણ બેકેદીન હોવા છતાં તેમના તરફથી પણ શીઆવ, લગન,
 મગના, નવખેત વિગેરેની કિઆઓના વવાજમો નહીં લેવાના બે દોનરત તે મોખેદોએ
 કરેના છે એજ મારફત એ શેઠના કુટુંબની એક શાખા આજે નવસારીમા “ગોટલા”
 ની અટકની વમે છે તેની એક શાખા સુતમા અને બીજી મુબઈમા “શેઠના”ની અટકની
 વમે છે એ કુટુંબના પ્રખ્યાત વડીલો નીચે પ્રમાણે ૨૦૦ વરસમા થઈ ગયા છે —

જમાગપ હોશગ શેઠ, રાનજી જમાગપ શેઠ, શોનમ જમાગપ શેઠ, કુકા શાપુર
 શેઠ, કુકા રસ્તમ શેઠ, દાદા કુકા શેઠ, હોતગ દાદા શેઠ, નરીમાન સામગ શેઠ, કડવા
 રેસારપ શેઠ, ગનજી પેશીતન શેઠ, કુકા નોરોગવાન શેઠ

એ પ્રમાણે નવમાગીના જાણીતા ખાનદાનોમા તનાગી, પટેલ અને શેઠના ખાન
 દાનો પણ જાહોજનાલી અને કાશુ ભોગવી ગયા છે આજે પણ હાઈસ્કુલનું જીનુ
 મકાન “પટેલની પાન” ને નામે, “પોલ્નાની પાંજ” તથા “ગોટા દેશાઈની પાંજ”
 ની વચ્ચે આજખાતુ ઉભું છે

નવસાગીવાળા દંતુર કંતમજી માણેકજી મદંજીનાણાના વડા દીકરા જમશેદજી

વંમ ૧૯૧૧ની ૧૫ે ૬ મ ૧૭૧૧મા મુબઈ ૮ મ ૧૭૨૩

૬૨૫૨ જમશેદજી મા જ્યારે એઓના ગપાવા મંજી પામ્યા ત્યારે એઓ એ

મનજી

૧ થયના ન હોનાથી દંતુરીની જગા ખાતી નહીં હતી, પણ

જ્યારે ના ૪ જાનેવાગી ૧૭૨૪મા એઓ નાનુ થયા ત્યારે

એઓને દંતુરી મળી હતી એઓના જખનમા દેશ પદેશ નણા મોખેદો પથરી
 તરીકે ગયા હતા

૪ ન ૧૭૬૧મા નવમાગીની અનુમને દગાદારી ખુ-સંદજી તેમજીને લેખ
 કરી આપ્યો કે “સુનના પદાની દોખમા ૧૧ લાગા હીઆના ૩ ૧૦૬૧ જે

તમેએ આપ્યા હતા, તે આપણી બમ સાયની ગમભાથી તમેએ બાજુ મુઠા
ચુકાવી લેવા ” એ શ્રેષ્ઠ ઉપદેશ શોરામજી રસ્તમજી
દેશાધિપતિ હાલેણા- મહેરજી ગણા, બગેરજી દારામ પાદમજી, જમશેજી
નો ફકરો જામરૂપ આશા, પોના દેશાધિપતિ વગેરેની મહીમાએ

૪ સ. ૧૭૬૪મા તા ૧૬ અક્ટોબર, રોજ ૩ માહા ૧ શેકેનશાહી ૧૧૭૪
ચન્દેઝદી, મપેરે નવમારીમા નીચવનના જાનની ક્રિયા
૧૭૬૪ આતશખેરાંમ પુરી થવા પછી દેસાધ ખુશોદજી તહેમુરજીએ નવસારીમા
પરંપરાની તન્દુરસ્તી પોતા ૧૧ ખરચથી નવા આતશમહેરામ પંઠાનવાની તન્દુરસ્તી
પઠાવી હતી

તા ૧૫ જાનેવારી ૧૭૬૫ના રોજ દેસાધ ખુશોદજી તહેમુરજીએ નવમારીમા
પોતાને ખાંચે આતશમહેરામ બનાવવાની જે ૪ મ ૧૭૬૪
૧૭૬૫ આતશ મજ- મા તન્દુરસ્તી પઠાવી હતી, તે આતશમહેરામ માટે આતશો
વધાની શરૂઆત મેળવવાનું ક્રિયા કામ આજ દીને વા. દસ્તુર શોરામજી
અને સમાપ્ત કરતમજી મહેરજીરાણાના ઉપરીપણા હેળ શરૂ કરવામા
આમુ મુદ્દા, અને એજ વરસમા તા ૨૭ ડીસેમ્બર એ
આતશમહેરામ આદેમને તખ્તનશીન બીધા હતા તેની પહેલી મેએ દસ્તુર શોરામજી
મેમુરે દીધી હતી

૪ મ ૧૭૪૧મા મજણાઓ પોતાના આતશમહેરામ વનસા બધ મયા પછી
૪ વર્ષ નહીને આતશમહેરામ ૨૪૦, મેએદ બેહેદીનો અકે-
૧૭૬૫ નવસારીમા અને સતાપવા નાગ્યા એક કહે કે જમણાના હુ બે પાદશાહ
નવો મુરજી જતા ગયા બીજા કહે કે, બેહેદીનો અને મીનાચર હોમ
રાનાની ઉરજેગણીથી પાદશાહને ચોગી મયા પશ્ચિમ લગ્નના
દેશામા Great American War જેરમા ચાલી રહીછે તેજ વેળાએ આ કજીયે
પણ ચાલી રહી છે આમ ૨૮૦ આ યાથી ૪ મ ૧૭૬૫મા દેસાધશ્રી ખુશોદજી તેહ
મુરજીએ પોતાને ખાંચે નવમારીમા આતશમહેરામ પઠાયા, અને ત્યારથી નવસારીનો
એ નવો મુરજી (ખુશોદ) પ્રકાશ વધાવવા નાગ્યો

૪ મ ૧૭૬૬મા સુન્તની અન્દુમનની ત ફથી ત્યાના અકામરાએ તેમ ૮ ત્યાના
આ બનએ જી ખુશોદજી શેકે, દેસાધ ખુ શોદજી ઉપર એક
૧૭૬૬ મુધારા માટે મેડેજી નખી મોકલ્યો કે, “રસ્તમજીના નવમારીને તામેના
નાપસ દગી મેએદો નવો ચાન કાઢી બેહેદીનોને ઘેરના મુવા ઉવતાના
કામ વારા પાડી કનનાને બ દોગત કરવા માગે છ, તે ઉપ
રથી સર્વે બેહેદીનો હમાગી પામે ફરીઆદ ના યા હતા કે એમ કવનાને તે મેએદોનો
કશે હક નથી એતો મેડેજીનોની મગ ૫૦ છ તેઓ જેની પામે ચાડે તેની પાસે
પોતાના ઘેનું કીવા કામ કનવે માટે અમે સવ મગી આએ તમેને નખીએ છીએ
કે જે ગંતે અમાની તરફ આએ ૫૫) વચ્ચે થયા સામે ૮ તે ૮ માફક નાનાં પેનુ,
કાંઈ નવી સાત કનવી કુન્ત નથી, એવી સર્વની ખુશી છે ”

સ્તુર મગ્નેશ દાનમગ્નેસ તે નવસારીનાના દસ્તુર દારાબ પાહલણના બેટા જેઓએ

છ સ ૧૭૬૫મા નવમારીના આતશમેહગમ પગલાને લગતી

૧૭૭૦ બરજોરજ ક્રિયા કરવામા વણી મદદ કરી હતી, અને જેઓને છ સ

૧૧૧૫ પાલણ ૧૭૪૪ મા જેઓના બાપના મરણ બાદ તેમની જગા ઉપર
અહિની અન્તુમને દસ્તુરી આપી હતી તેઓ ૭૫) વરસની

ઉમરે છ સ ૧૭૭૦મા મળણ પામ્યા જેઓના બાપા પાનણજીને મનોચેર હોમજ
વાની ખુના મરકીની લડાઇમા કેદમા રાખવામા આન્યા હતા

છ મ ૧૭૩૦ મા જે૦ જીનણજી, પોત્યા દેમાઇના બાવા માણેકજી ગુજરાવા

બાદ, પોત્યા દેસાઇ ખાનદાનના જેઓ વડા ગણાયા હતા

૧૭૭૩ જીવણજી જેઓને દેસાઇ ખુરશીદજી તહેમુનજી સાથે વતનના હદ, વગેરેને

૧૦૬૫ દેસાઇ લગતી કેટલીક ભાગમડો આપતી હતી, જેથી છ સ ૧૭૪૬

મા ગાયકવાડ દામાજીરાવના હુકમથી વતનની હદ માપી

ખાતેનો દટો મીટાડવામા આ થો હતો જેઓ ૬૪ વરસની ઉમરે છ સ ૧૭૭૩મા
ગુજરી હતા

પારસણીની પાકદામની — “ સુન્તની તનાગીખ ” પ્રમાણે ૧૦૦૦-૨૦૦૦

નોશાકમજો સુગત જઇ વમના પછી ત્યા પારસીઓની રેનજેન

૧૭૭૪ નવસારીથી જઈ થઈ ગઇ હતી મી બ્લાડીએ, ઝેવોગેન્સ નામના ડચ અમ-

વમેસા તથા અસલ લદાના તે જમાનાના પારસીઓ વિરેના વિચારો જણાવ્યા

સુરતના પારસી વત છે તે ઝેવોગેન્સ પારસીઓ વિરે કહે છે કે, “ તેઓની

નીઓ વિષે મગ્યા વધતી જાય છે, તેઓ પરાને પરા બાધીને વસે છે,

ધધાને સાર કેટલાક હિંદુસ્તાનના બીજા ભાગ પર જઈ વસે

કે સુગતમા ત્યા માતમ પારસી વેપારીઓ છે તેઓ હિંદુ લોક કરતા ગારા છે

તેઓની આમીનો નગ ઝેવોગેન્સ લોકોને મગતો છે ધણુ કરીને તેમની આખો મહોદી,

નાક વાકા અને માધો મીધો છે તેઓ એકથી વધુ બાથડી એકી વખતે કરતા નથી.

તેથી તેમની કોમ ૨૫૨૦ તથા બીજી પ્રજા લોકો સાથે બેગબેગ મગરની છે હુરામ

ઇલતવા હુવમવાલા ઘણા સખસોથી મે સંબંધી છે કે, મમે તેટલી મહે-

નત અને પૈસાનો ખરચ કરી લખચાવ્યા છતાં કોઇથી પારસી આરતને

શાસલાની સકયા નથી તેમની કોમમા એવો પાકો ન હોયસ્ત આપતો આવે છે કે, જો

એવા કોમમા પકડાય તો તેઓ માર્યા ગયા વિના ગે નહીં તેઓ મહોદનામાં ફરફર

ગે છે, અને એકથી યજ્ઞને કુવેધો પાણી નાવે છે, અને જા જાય છે, ત્યા એકની કેંદળ

વતી નથી આદા તે વેળાના કેસ પામી લોકો આ ધડાની નકન આજના

પારસીઓ કયારે કયારે આને જો ઝેવોગેન્સ પારસીઓ વિરે વિચાર આપે તો એથી

કેવળ ઉત્તેજ આપે એવી આપણી આજની દાનત શુ નથી ?

પારસીઓમા કેવળ મદદ નગના મોધાના મુન ઉપર તેમની ધર્મ ક્રિયાનો મુખ્ય

● નવસારીમા એક દસ્તુર નથી રખ મહેરજીગણા વાલા ન્હા દગબ પાકવણવાવા ન્હા-
અને તમારખ આગાના ન્હા, એ પ્રમાણે હમે ખાનદાનવા પોતપોતાને દસ્તુર લેખાવે છે

આધાર છે, અને તે કાન્યુમા હમે ઇ મ ૧૮૯૬ના ગત્ત ગોક્તાન્મા હમાની
મહી માથે લખાણુ ખ્યાન કરેતુ છે એવી જાતનો ગોધા
૧૭૭૬ વગ્નીઆજના વગ્નીઓ કહેનાય છે તેના મરણથી મધી ક્રિયા અટકી પડે છે
મરણની મુશકેલી. તે એટલે સુધી કે, નવસારીના ઇ સ. ૧૭૭૬ માં વગ્નીઓ
ગુજરીઓ, તે ખીજે વગ્નીઓ મેળવતા સુધી નવસારીતુ ધર્મ
ક્રિયાનું કામ અટકી પડ્યુ તો પડ્યુ, પણ નવસારીને તાબેની તમામ જગા ઉપરનુ પણ
અટકી પડનાથી તા ૮ મી સપ્ટેમ્બર ને દીને મુળાઈના તમામ મોમેદો તરફથી એક
અગ્ર નવમારી દેમાઈ ખુરશેદજી તરેમુજી ઉપર આવી કે, “ નવસારીના વરસીઓ
ગુજરાની ખમર અર આવી, અને તે પછી અર રોજ નવાન ૨, ૩ તથા ૪ખી
થાય છે, અને વરસ વગર તેઓના દીન ધર્મના કામ અટકી પડવાથી શોક ધણુ
આજુરદેદ થયુ છે, અહિંતુ અજુમન મર્વ ફરી બેઠુ છે, કોઈ કોઈના અખત્યારમા નથી
મારે મરે ગાની કરી વરસ તાખેદે મોકલે તો ધણુ માઝ ” એવી રીતે મુળાઈની
પચાવતના એક અકામ આઠ મનચેગુ જમન ૭ રોડે દેસાઈજી મોમુક ઉપર લખ્યું
કે, “ અહિં ગ્વાનોના શરોશના કામ અટકી પડવાથી બેહેદીનોના દીન ધણુ ઉરેગના
છે, અને તેઓ ખીજા પચકવાના મોમેદો પામે વગ્નીઓ અર કનરી ક્રિયા માર્ગના
કામો શરૂ કનાવના માગે છે, માટે, મે આપણા મોમેદો પામે દાન તત્ત તો હા બહુની
વગ્નીઓ મુળાઈમા કનાવને તેઓને મમજબુ છે તે માટે છાસની તન્દ ગોધા મોધનાને
માણુમ પણ ગયુ છે વાન્તે તમે મનતા સુની જનદીથી વગર મોકનાવો તો ઠીક હુ
પોતેખી નવમારીને તામેનો તથા બગરીઓ હુ, મારે નવમારીવાળાઓની આમરને
મારી આમર મમજુ છુ ” એ ઉપથી નવમારીનાઓએ મુળાઈના મુખી મોમેદો
આઠ ફગમજી નરોજી, આઠ નગરવાનજી નવરોજી, આઠ જમજેજી મેહેરનોશી, આઠ
મદમનજી જીવણજી, તથા આઠ કાતનજી મયાજી ઉપર તા ૨ અક્ટોબર ૧૭૭૬ને દીને
કાગળ લખ્યો કે, “ પણ અમેને માનમ નથી પડતુ જે કીઆ અધારએ એ નવો
ગ્મનો તાખે છે ને કયા અધાર કના માગે છે ને જે કોઈ પોતાના જુનેગોથી બદ્દરો
થઈ વડાવેનો રસમ મૂખને નવો ગદ્દ કરે છે તેને આગમ બની વાગ દીધી નથી. એવા
નના નવા ગદ્દ ધરીને અગીઆગી ૪, ૫ તો ખીધી તે કહી અગીઆરીવાના કરે છે તે
નખજે ” આ કાગળ વાચી મુળાઈના મોમેદો ધણુ મબગના, તેઓએ પાઠો એક
કાગળ દેમાઈ ખુરશેદજી અને શમત અજુમન જેગ ખી જવાર કીધો જે, “ મુળાઈની
પચાવતનાઓએ અમેને નવો વગ્નીઓ કનાની ણી બોડેશ કીધી તો પણ હમે તો
સાક ના કહ્યુ. અમેએ તેઓને કહ્યુ જે આજનો વરસીઓ કરાવેાય ને કાને તમે નીગ
કગવશે પછી કેમજે હેનદમી કરા તે કેમ થશે અમેને શુ પુઝના નથી ” વીજેરે
ઈ મ ૧૭૭૬મા મુળાઈમા મળી ચાની, અને તે વેળાએ ત્યા પાખી ખતી
વણી થોડી છતા, ૩, ૪ ડવાન થવા વાગ્યા તે ગ્વાનોની
૧૭૭૬ મુળાઈની મજી શરોશની અને ખીજી ક્રિયા મોમેદોએ કરવા ના પાડી, કેમકે
અને નવસારીનો વગ નવમારીની અજુમનની મનાઈ હતી કારણ કે નવસારીના
વગ્નીઓ ગુજરી જવાથી નવો વગર કનાવો હોવાથી

વિવાળ પ્રમાણે બધેજ કામ અટકી પડ્યા સખખ કે નવસારીના નવ નગ કાષ્ઠપણ તે વખતે કામ ચાનવું નહોતું એજ નર્મી નવસારીમા ધા- પડી, લોકો માન્યા બધ કરી ઘરોમા ભગઈ બેઠા, ઘણા લોકો સુગત નાહા, નેથી દેમાર્ગનાળા નના થયના આતશમહેરામને સુગત વર્ષ જઈ ત્યાના મેઠ દાદાભાઈ માણેકજી મેઠની હવેનીમા સતાડ્યામા આવ્યા હતા

ઈ મ ૧૭૭૬મા પીંઠાન લોકોની ધા- પડી તેથી દેસાઈજીનામા આતશમહેરામને નિચલા ૮ મોખેદોએ હિમ્મતથી ઉઠાવી નધને સુગત ૧૭૭૬ પીંઠારા અને મેઠ નાભાઈ માણેકજી મેઠની હવેનીમા સતાડ્યા હતા — આતશખહેરામ આં માણેકજી જમશેદજી મહેરજીરાણા, આં શાપુરજી ખં મેદજી વાઘા, આં માણેકજી ખરશેદજી વાઘા, આં ભીખાજી

ગતનજી નરીમાન, આં ઝાનશજી માણેકજી દાદાજી વજીદજી, આં જમશેદજી દાગમજી કાત્રક, આં શાપુરજી ફરફુનજી પાવગે, આં માણેકજી પગેજીજી ગતનજી આતીઆ આ ધાડને “ગજમનો ખેન થયાની ગીરદો”ને નામે ઝોળ મ છે એ આઠ જણાઓએ ખરશનુમ સનામત ગખીને શ્રીજીને મયાવ્યાથી તેની મોજદ મહેનતના મદનામા નાન પાય તેઓને શી નમ્રમાથી બક્ષીશ આપવામા આવ્યા હતા, યાને એ પાય નાવ જીપનગ કપી બાદ છોઠા આવે તે વારાદાગ શારે એ પ્રમાણે તેઓને બદલો મળ્યો હતો

ઈ સ ૧૭૭૭મા મુબબમા મળી ચાનનાથી ત્યાની અન્યુમનના અઠામરોએ નવસારીની અન્યુમન જીપ ન યુ કે, “મુ મધ શહેરના દગ- ૧૭૭૭ મુ બઈમાં મરકી મીઆનમા હાનમા યણા નવાન થાયછ, તેથી દોખમા મધે જગા દોખમાની તાણુ નહી નથી, અને બીજી જીવ દોખમુ હતુ, તેથી વાપગવા માયુછ, પણ એવુ માનમ પડે છેકે ૧૦, ૧૫ દિવસોમા તેમા

પણ જગા ગઈશે નહીં માટે તમે અન્યુમન માહેમોને પુટીએ છીએ નાચાગને મહે એ બામતમા દીનનો શો હુકમ છે તે નખજો નાન તગત કાઠ નવુ દોખમુ બાધાને બની આનવું નથી, અને અમેને તો નાચારે એવુ સુજે છ મ અત્રે દોખમાની જગા પહાડ જીપર છે, અત્રે ત્યા કોઠની વગ્તી નથી, તેથી તે પાડ જીપન ચુના તથા પથ્થરની પાકી ફત્તી એક દિવાન બાધીએ, અને બડારને ઠેકાણે મોટા ખાડો ખોદાવીએ અને ત્યા રવાન ન ખાવીએ, અગર તમારી નજરમા પાકી દિવાનથી કામ ચનાનનાનુ દુરમત લાગે તો અમને ખિગતે લખત્રે કે દોખમાથી કેવલા ગજ ફુ તે દિવાનનો વાડો કરીએ. આ કાગળ અત્રેથી ખેપીઆ પાસે પાય દીનનો નાદો કરી મોકલ્યો છે, માટે તાકીદે જવામ લખત્રે ” એ જીપ બધા અકામરોની સહીએ એ પત્ર તા ૨૧મી મેનો હતો, તેનો જવામ તા ૩૦મી મેએ નવસારીનાળાઓએ એવો લખ્યો કે “ મુબબમા જે મરકીથી ઘણા રવાનો થાયછે તે વિરે દિનગીર બીએ આપણી દીનની બારીકોથી તમે તો વાકેફ છો, પણ શુ કરીએ, નાચારે જેમ તમે વિચાર હેગ્યા છે તે માફક કામ લેવુ, અને તે જગા જીપર બાજ વગેરે ધરાનવી, તથા તથાગ થયા પછી ત્યા વફીદાદ અને શરોશ કરાવવા અગર જે તમારી તરફના પહાડની જગા ફરાખ ડોન તો નવી દિવાન દોખમાથી ૩૦૦ કદમ દુન રાખવી, અને જગો નધારે નહિ હાય તો મચ્ચે પાવી ખણાની

નળદીકમાં કામ લેવું, કેમકે વચ્ચે પાવી આવી, એટલે દૂર નળદીકનો કરસો મુળકો નથી. ” આ કાળે જીવન નવસારીના દેસાઈ દરુવેરે વગેરેની સહીઓછું.

નવસારીના પોદ્યા દેસાઈ જીવણજી માણેકજીના વડા દીકરા તહેમુલજી જેઓ ઈ. સ. ૧૭૭૩માં પોતાના આપના મરણ પછી તેમના દેસાઈ-
 ૧૭૭૮. તહેમુલજી મરાંનો વહીવટ કરતા હતા, તેઓ ઈ. સ. ૧૭૭૮ માં મરણ પોદ્યાનું મરણ પામ્યા.

નવસારીવાળા દેસાઈ તહેમુલજી રસ્તમજીના વડા દીકરા ખરશેદજી ઈ. સ. ૧૭૭૬ માં તા. ૨૨ ફેબ્રુઆરી, રાજ ૧૨ માહ ૫ શેહેનશાહી યજ્ઞદેઝદી
 ૧૭૭૬માં ખુરશેદ ૧૧૪૮માં ૮૧ વરસની ઉંમરે ગુજ્યાં, અને ઈ. સ. ૧૭૨૮માં અસ્ત થયો.

પોતાના આપના મરણથી પીવાજીરાવ ગાયકવાડે મદદ કરી તેમની નવસારી કસ્યાની ચોધરાઈ તથા દેસાઈગારે અપાવ્યું હતું, તે પીવાજીરાવે કેદાજીરાવ નામના પોતાના એક ખેશીને નવસારીનો સુખો નીચે દતો, પણ તેને સમજી કામ તથા વહીવટ ખુરશેદજી દેસાઈને પુછીને કરવાનો કુકમ આપેલો હતો. એ કેદાજીરાવ સાથે એ દેસાઈજીને અતિશય મહોળત હતી, અને તે બંને દોરતોએ મળી નવસારીમાં ઘણા સુધારા કર્યા હતા, જેનો એક મરખો બંનેના નામનો હતો, ધરડાંઓ ગામે છે. જે વેળાએ નેપોલીઅન બોનાપાર્ટ આત્માવસ્થામાં લાડ લડતો અને લડાઈ લડવાના પાઠો ભણતો હતો, જે વેળાએ હિંદુસ્થાનનો પડેલવહેલો વાઈસ-રાય વોરન હેસ્ટીંગ્સ દેશી રાજ્યો માથની રાજદારી ખટપટો ચલાવી રહ્યા હતા, જે વેળાએ ક્રાન્સમાં ફ્રેન્ચ રેવોલ્યુશન ચાલી રહ્યાથી ફ્રેન્ચોએ જર્મની ઉપર હુમલો કર્યો હતો, ન્યારે, ક્રાન્કફર્ટ ખાતે રહેતા રોથ્સચાઈલ્ડ ખાનદાનના મુળ પુરૂષ મોઝીઝ રોથ્સચાઈલ્ડને હેસ્ટીંગ્સલના રાજ પોતાનું દ્રવ્ય મોંપી નાસી ગયો હતો, અને જે વેળાએ અમેરીકન સ્વદેશાભિમાની નર વૉશીંગ્ટન પોતાની ફત્તેહનંદ કાગ્ગીદીથી પ્રકાશવા લાગ્યો હતો, તે વેળાએજ અને તેવાં મોટાં નહીં તો, તે પ્રકારના જેવાંજ નાનાં પરાક્રમે, આપણે આ ખુરશેદ વિરક્ષો ચલાવતો હતો. હેસ્ટીંગ્સલના રાજની માફકજ મરાઠા લુટાર્યો દ્રવ્ય મોંપી જવા જેવો વિશ્વાસ ખુરશેદજી ઉપર રાખતા હતા. મોગસોની જીલમી જીસ-ગીમાંથા વૉશીંગ્ટનની માફક નોશાકરા અમેરીકનોને તે છોડવતો હતો. નેપોલીઅનની માફકજ મયેકો સાથે આઘડતો, અને વોરન હેસ્ટીંગ્સ માફકજ સોનમદગાં ગાયકવાડ માથે અને સુન્તમાં મોગલાઈ અમલદારો સાથે તેની અનેક પ્રકારની ખટપટો જારી હતી. નવમાગી તથા તેને લગતા મહાસોનાં મહેસુલમાં એઓની મદદથી ઘણો વધારો થયો હતો, અને તે ઉપરથી ગાયકવાડ સરકારનો એઓ ઉપર મોટો ઇતિખાર ખેડો હતો. નવસારીની મરીજ દૈયતને એવણે ગાયકવાડી સરકારમાં વગ લગાડી ઘણાક અણુ-ટતા વેરાઓમાંથી છોડવી હતી, તથા કેટલીક વખત મરીજોની તરફના વેરાઓ એઓએ પોતાની ગીરાથી આપ્યા હતા. એઓએ તા. ૨૭ ડીસેમ્બર ૧૭૬૫ને દીને નવસારીમાં પોતાને ખરચે આતશખંડેરામ પરકાન્યા હતા, તથા નવસારીના પારસીઓને સરખવસરે વાપરવાને એક જમણુશાકનો ઓટરો બંધાવી આપ્યો હતો, જે તેઓની “ ખરશેદ વાડી ”માં હતો, તે ઈ. સ. ૧૮૯૬ની રેલમાં તણાઈ જવાથી તેઓના વારસોએ તે

જગા ટાટાસ્કુનના કપાલિ-આ આવી, તેને મદને નવો મગતો મધાવી ઈ સ ૧૮૬૭મા તયાગ કરા થો છે નવસારીની જન્મેલી અન્નુમનના એઓ મુખ્ય અગામર હતા, અને પોતાની કોમમા યજ્ઞાન મુધારાઓ કરવાની એમણે આગેનાની લીધી હતી એઓએ ખોન્દેહઅવસ્થાનો તરબુમે કર્યો હતો, તથા ફરામરોજનામુ અને થફરલ કણુમ નામની કેતાખો ફારસીમા પોતે લખી હતી એ છે ની કેતામ ધરાવવાનુ માન આ લખનાર ધરાવેછે નવસારીના દરેક કામમા એઓનીજ આગેનાની હોવાથી તે લખાણ કરવાની જરૂર નથી, કેમકે તે સર્વ પોતપોતાને ઠેકાણે આપણે દરચાવીછે એઓ સુરતમા ગુજર્યા હતા

દેમાઇ ખરેદહજના જેડીના દસ્તુરજી મોગમજી રૂતમજી મહેરજીગણા ઉમ્મર વષ માહાડે ગુજર્યા એઓ સવત ૧૭૭૦મા જન્મેતા હતા

૧૭૭૮ ખુરશેદની રસ્તમજી માણેકજી મહેરજીરાણાના એઓ ખીજા બેટા હતા સાથેજ ગરૂપ થયેલા ઇ સ ૧૭૬૧ મા એઓના ભાઇ જમશેદજીના મરણથી માહુતાબ નવસારીની દસ્તુરી એઓને મળી તી દેસાઈ ખરશેદજીના એઓ અનેવી થતા હતા એઓના વખતમા દેસાઈ ખરશેદ

જીએ નવસારીમા નવા આતશમહેગમ પોતાને ખન્એ મધાવી તા ૨ જી ડીસેમ્બર ૧૭૬૫ ને દીને નખ્તનશીન કીધા, તેની મધળી કિયા એઓના ઉપરીપણા હેઠળ થઇ તથા તેની પહેલી બોએ એઓએ દીધી હતી ઈ સ ૧૭૭૬મા બ્યારે મોગી ધાડ પડી, ત્યારે આતશમહેગમની સાથે એઓ તેની જળનપ્પી માટે સુરત જઈ રહ્યા હતા એઓની હૈયાતીમા એમના બેટા રસ્તમજી ગુજર્યા હતા તેમણે, ધેનખરીમા કોશ ફરતો હતો તેની સાથે કાઇ આશાઈ કીધી તેથી કુવામા પડી ગુજર્યા હતા

નવસારીમા પીઠાગઓની ગીઝી વારવાર પડ્યાથી ભોડોમા વાઈ દૈવત રહ્યું નહી, અને પાયમાન થયા, તેથી સુરતના રસ્તમખરા, ફરામ

૧૭૮૧ નવસારીના પરા, નહાનપરા, તથા સૈયદપરાની નવસારીને તાબેની અન્નુ દાયદો સુરતમાં. મો મની વિવાદ વાજનનો ખરચ કમી કરવા માટે એવો દગવ કર્યો કે, "વિવાહની રીતના છોકરાની માએ જે વહેવાણુ,

તેને રૂ ૫) સાડીના આપે તથા છોડરાના આપને રૂ, ૧) તથા જમાઈને રૂ ૧) મની જુમને રૂ ૭) રીત કરે, તથા શણગાર અને નાતરાની રીતનાથી રૂ ૭) આપે તથા વેદવાઈ, જમાઈ, તથા વેદનાન સિવાય કોઇ ખીજને કાઈ આપે નહિ, તથા ૫૬ જેવુ પામે તેનુ આપે એ બદામસ્તથી જે ફરે, તે પચાતના ગુનેદગારીના રૂ. ૫૦) આપે' એ ઉપર દસ્તુર ખુરશેદજી મન્નેજી દાનામ પાદનુ વગેરે ૬૯ મોખેદાની સહીઓ છે

નવસારીવાના દસ્તુર જમામ્પ આશાના ખીજા દિકરા જમશેદજી વરસ પપની વયે ઈ સ ૧૭૮૭મા ગુજર્યા ઈ મ ૧૭૫૩મા પોતાના

૧૭૮૭ જમશેદજી આપના મરણથી એમને દસ્તુરી મલી હતી એમણે પોતાના જમાશ આશા

આવાની આગન અવસ્થા, પચેનવી, તથા ફારસીના પુખ્ત અબ્યામ કર્યો હતો ઈ સ ૧૭૮ મા મૌં ૦ ઑક્ટીટન દુ

પેરે નવસારી ખાતે નીરમશતાન કેતામને સાફ એમ ની મુનામતે આ થો હતો, અને

એમની જોડે ઘણાક વખત સુધી પહેલવી અને ફારસીમાં વાતો કરી હતી. ઈ. મ. ૧૭૮૧માં એવણુ જ્યારે સુબા મિઠાવા ત્યારે ત્યાં એવણુને બહુ માન મળ્યું હતું. એમણે ફારસી ગઝલો, ખેતો, વગેરેની “દિવાને જમશેદ” નામની કેતાબ તથા ટ્રેડીક મુખ-મસ અને ઘણીક મુમદસ બનાવી છે. જે તમામ કેતાબ જોઈ વાંચવાનું મોન આ સમયનાંને મળેલું છે.

ઈ. સ. ૧૭૮૧માં સુબાના સમસ્ત પંચકીઓ, તથા અરશનુમવાલા અને વગર અરશનુમવાલા મોખદોએ એક લેખ કર્યો કે, “અમોએ મોખદે ૧૭૮૧. નીરંગદીન જણુ ૪ આં જમશેદજી અરશેદજી વાંછા, આં ‘માણેકજી અને વરશીઓ. સુબાજી પાવરી, આં જમશેદજી રશનમજી દાણુ, તથા આં ફરામજી મનચેરજી રાનજી, એઓએ આગળ પડીને, નવમા રીની અન્જુમન, તથા દસ્તુર સાહેબ, તથા દેસાઈજીના ફરમાનથી વરશીઓ અને નીરંગદીનનું કામ કરાવ્યું છે.” એ ઉપર ૨૨ મોખદોની મહીઓ છે.

ઈ. સ. ૧૭૮૩માં નામદાર ગાયકવાડ મહાગજ આનંદરાવે નવસારીના દેસાઈ શ્રી મનચેરજી અરશેદજીને અંગ્રેજ સરકારની આંહેધરી ૧૭૮૩. આનંદરાવ દેહજી તેમના પોતાના તથા તેમના કુટુંબના બચાવ સાથે ગાયકવાડનો પરવાનો. એક પગવાનો નીચે મુજબ કરી આપ્યો:—“ તમે કેટલી મુદતના અમારી નોકરીમાં છો તે અમે ધ્યાનપર લઈને સુરતના વડા મી. ત્રીશીધ ઉપર એક કાગળ લખી તેને એવી અગ્ગ કરી છે કે, આગળ જેમ અંગ્રેજ સરકારને નામે તમોને પરવાનો વખી આપ્યો હતો, તેમ હાલમાં જુલમથી તમારો બચાવ કરવા માટે અંગ્રેજ સરકારની જમીનગીરી દેહજી તમોને અમારી ખાતરી આપવી. અમે તેમને અમારી સરકારના શકિતવાળા અને ઉત્કૃષ્ટ નોકર દાખલ ગણીએ છીએ. તમારી ઉપર જુલમ ચલાવવામાં, અથવા તમારી સુચના સામે વગર કારણે હરકત લેવામાં આવશે નહીં. અમારી ગંભીર કથુપતો અને અંગ્રેજ સરકારની જમીનગીરી ઉપર ભરોમો લાવીને તમારા પરગણાંઓ તરફ તમે પાછા ફરો, અને તેના સુધારા પાછળ મહેનત કરો. તમોએ, તમારા પ્રમાસ્તાઓએ, તમારાં કુટુંબ પરિવારે, અને તમારા હાથ નીચેના દરેક માણસે જાણીને સંતોષ લેવો કે તમારી મામે કોઈપણ પ્રકારને ગેરબંનસાથે ચુગતરવામાં આવશે નહીં. ”

ઈ. સ. ૧૭૮૫ માં નવસારીની વડી દરેહમેહેર નવેસર દેસાઈ મનચેરજી અરશેદજીએ પોતાને ખરેખે ગંધાવી તા. ૭ કેથુવારી ૧૭૮૫ને ૧૭૮૫. વડી દરેહમેહેર. રોજ પાછી પરદાની હતી.

ઈ. સ. ૧૭૮૬ માં આપણા પુત્ર મર જમશેદજી જીજીભાઈના બાવા બહે-દીન જીજીભાઈ ચાનજીભાઈ વાંછા, નવસારી ખાતે મરણુ ૧૭૮૬ “ સર ” ના પામ્યા હતા. એઓ ‘પણી’ ગરીબી હાલતમાં કામ વણ-આવા. વાતો ધંધો જોડે ચલાવતા હતાં, તોપણ મહેસરમધે એઓના વાંછા કુટુંબમાં એઓનું વિશેષ માન હતું. મહેસર મધે વાંછા મોહવામાં કુંપડાં જેવાં ઘરમાં તેઓ વસતા હતા.

દ્રુત મનન પાદનખના પોત્ર ખગ્નેદજી જરનેદજી પદ વગ્સની ઉમરે ગુજ્યા.

૧૮૦૨. અરશેદજી ઈ. મ. ૧૭૭૦ માં એઓના યાવાના મરણથી એઓને નવ-
દારાખ પાહલણ. માગીની અન્યુમને દ્રુતરી આપી હતી. એઓ મુરતમાં ઉગ્તમ-
પગમાં દ્રુતરી ચલાવતા, અને મોઢું માન મેળવતા; દતા.

ગીતજાના રોગથી દિશમાં દરસાન દગરો આઘીઓ મળ્યું પામવાથી, મુંબઈની
નામના ગવર્નર જોનાધન ડંકને ગૌશીતળા મેલાવવાની લોકોને

૧૮૦૪. ગવર્નર, દરજ પાડી. નવસારીવાળા દ્રુતર દાગળ પાદલણના નંબીરા
ગૌશીતળા, અને અગ્નેદજી ખગ્નેદજી દ્રુતરે સુગતા લોકોને એવું સમગ્રવ્યુ-
નવસારીના દ્રુતરે. કે, ગાયની ગમીથી આલુદગી, ધર્મ પ્રમાણે આપણી રસી સાથે
ન થવી જોઈએ. એ ફતવાથી સુગતીઓ આ ગમી મેલાવવાની

સામા થયા. આ ઉપરથી ગવર્નરે બ્રીજ દગતરો ભેરું ને વેળાના પટેલા નોશાકરા
દ્રુતર દગમજી શોરાખજી મહેદજીગંધાનું મત માગ્યું, જેઓએ એવું મત આપ્યું, કે
ગૌશીતળાના એપ અથવા રસીના શીતળા મેલાવથી દીન ધરમમાં કશું નુકસાન થતું
નથી. એ પ્રમાણે ગવર્નરે પણ આપણા તે વેળાના નોશાકરા દ્રુતર પટેલા હોવાથી
તેમનું મત માગતા હતા.

સુરતવાસા દ્રુતર રૂતમજી બેદરામજી સંજળાના ભત્રિજા શાપુરજી માણેકજી
સંજળા ઉમર વરસ ૭૦નીએ ગુજ્યા. એઓ પડેલવી તથા

૧૮૦૫. શાપર દારશીમાં ધણા કામેલ હતા, તથા દારશી એતોમાં કેટલીક
શાપુરદાડ સંજળા. મોનાખતો, અને ઈ. મ. ૧૭૬૫માં નવસારીમાં આતશ-

ખહેગમે દેસાઈ. ખુરગેદ પરડાપાને લગતો હેવાલ એમણે રચેલો
છે. એ આતશખહેરામ પરડવાને લગતી ક્રિયા કરવામાં એમણે પંચ પોતાના કાકા
રૂતમજીની સાથે ધણી મદદ કરી હતી. એ આંતશખહેગમ વિગે એતમાં જોડી કાઢેલો,
એ કેમલો બતાવનાર દેશાઈજીની તારીકનો, દારગી હેવાલનો અમલ ખરડો ધરાવવાનું
આ કમતરીન લખનારને માન છે.

નવસારીમાં ૧૬મી સદીમાં કોઈપણ બહુવા શીખેલા દ્રુતર વધારે પ્રખ્યાત થયા
હોય, તો તે દ્રુતર શોરાખજી રૂતમજી મહેદજી રાજાના બેટા

૧૮૦૬. દાનાવ દ્રુતર. કગમજી દતા. એઓ ૪૮ વરસની કાચી વયે ઈ. સ. ૧૮૦૬
માં ગુજરી ગયા. કેરવારપજી દ્રુતરના એઓ પાસક

થયા દતા. એ કેરવારપજી દ્રુતર સુગત જતા હતા, ત્યાં માર્ગમાં “મોગલની ખાડી”માં
ગાડી ખુચી બેઠી, તેને જળદ માંહે પોતે પોતાની કેડ ઉપર ઉંચણી ઢાડી હતી, તેથી
કસેનને નુકસાન થઈ મળ્યું પામ્યા. ને વેળાના કેવા જોગવર મોબેદા દશે તેનો ખ્યાલ
એ ઉપરથી યદ ગકમે. એ કગમજીને ઈ. સ. ૧૭૬૩માં પોતાના વડા ભાઈ દ્રુતર કાવ-
મજીના મરણ પછી દ્રુતરી મળી હતી. એવણુ ઈ. મ. ૧૮૦૩માં મુંબઈમાં શેઠ અરદેશર
દારીભાઈની દરમાદથી તેમને ત્યાં છાત્રીમાં મામેત થવા મુંબઈ ગયા હતા. મુંબઈના
પાગમીઓએ તેમને અહીં માન આપ્યું હતું. નવસારીના મહેરજ ગણાના કુટુંબના પાંછલા
દ્રુતરેમાં એઓ વધારે કામેલ થઈ ગયાછે. પડેલવડેલો ખારદેદ અવરતાનો ગુજરાતી

તરજીમો એજ નવમારીના હસ્તે રહ્યા હતા. વળી શાહનામા અને બરજોરનામાના પણ એમણે ગુજરાતી તરજીમો કર્યા હતા. કદમીઓના વડા, મુસ્લિમ મુદનાં શીરોજીએ એમની તારીખમાં શરૂઆતી આપામાં ઘણીક બેતો, જોડેલી છે.

ઈ. સ. ૧૮૦૭માં તા. ૨૨ મી સપ્ટેમ્બરે સુરત રસ્તમપરામાં નવમારીવાડા દેસાઈ મનચેરજી પુરશેદજીએ એક દરેહમેદર અધિકારી પરકાશી. ૧૮૦૭. સુરતમાં નવ- એ. આગમન ઈ. સ. ૧૭૭૬માં જ્યારે નવસારીમાં ગીરદી સારીની સમાવત. પડી અને બધું લોક સુરત નાસી ગયું જ્યારે તેઓને ધર્મ ક્રિયા કરવા માટે એજ જગા ઉપર મરદમ દેમાઈ પુરશેદજી તહેમુરજીએ ખેતજી, હિડાળા, મુકાબ્યા હતા.

નવસારીવાડા દેસાઈ પુરશેદજી તહેમુરજીના દીકરા મનોચેરજી ૮૮ વરસની ઉમરે, ઈ. સ. ૧૮૧૦માં ગુજરાત. ઈ. સ. ૧૭૭૬માં એમના આપના મરણથી એઓ નવસારીના દેમાઈની માદીએ આપ્યા ૧૮૧૦. દેસાઈ મનચેરજી મરણ. હતા. ગાયકવાડ અને અંગ્રેજ વચ્ચેના ઘણાક ગળદાગિ કામોમાં એમણે વચ્ચે પડી ઘણી મદદ આપી હતી. ઈ. સ.

૧૭૯૩માં એમને આનંદરાવ ગાયકવાડે અંગ્રેજ સરકારની જમીનગીરી હેઠળ દેમાઈ ગંગો ને મળી પગવાનો કરી આપ્યો હતો તે વિષે આગળ આપણે જણાવ્યું છે. ઈ. સ. ૧૮૦૦માં અંગ્રેજ સરકારની તત્તી મુબદના ગવર્નર જોનોથન ડંકન તથા આનંદરાવ ગાયકવાડ અને તેમના દિવાન રાઓજી આપણ વચ્ચે ગાયકવાડના મુનકમાં ૨૦૦૦ માણસોનું અંગ્રેજ, ખેરાજી હસકર રાખવા વિષે ને છુપા કોલકગરો થયા હતા તેમાં એમની ઘણી મદદ હતી. અને સરકારો વચ્ચે કોલકગર થયા તેનું માન એક સરકારો કષ્ટત કરે છે કે તે દેસાઈ મનચેરજીને ઘટે છે. આથી આનંદરાવ ગાયકવાડે એમને દેહલાક માત્રો જગીર તરીકે ઇનામમાં આપ્યાં, તથા અંગ્રેજ સરકારે ૩. ૨૪૦૦નું વાર્ષિક પોલીટીકલ પેન્શન બાંધી આપ્યું. એ પછી ગાયકવાડી તથા અંગ્રેજ અમલદારોમાં એમનો વગનામ વધતો ગયો. ગાયકવાડે એમને નવસારી તથા ગણદેવી ઉપરાંત શુપા, પાંચોન, ચોરાલી, ચીકલી, કોરા, વગેરેના પરગણાઓની હકુમત હજારે આપી હતી. ઈ. સ. ૧૮૦૩ની આખરીએ એમને ગેરકાયદે થોડોક વખત ગાયકવાડ મહારાજ, યદુ, બેકા, દલાળુ કાનોઆ સાથે કાંઈ વાંધા પડ્યાથી, પાછળથી પોતાના કુટુંબ સહિત થોડુંક મૂકી સુરત ખાને જઈ વસવું પડ્યું હતું. નવસારીની અનુ મનના એઓ આગેવાન અકાબર હતા. પોતે યશ્વા પરદેઝગાર હોવાથી યશ્વા દીન ધરમના કામો આપની માફક કર્યા હતાં. નવમારીની વડી દરેહમેદરની ઇમારત તથા સુરતની દરેહમેદર વિષે આપણે આગળ વર્ણન કર્યું છે તે ઉપરથી જણાશે. વળી પોતાના જાવાના અંધાવેલા આતશખંડેનામનું મકાન એમણે ૧૧૭૭૫-૬૬નીમાં અંધાવ્યું હતું, અને તે મકાન અંધાવા બાદ તેનું જગન પુરું થયું કે તુરંતજ પોતાનો પ્રાણ પરમેશ્વરને પાછો મોકલ્યો હતો. એઓ વિષે તે વેળાનું મુબદમાં છપાતું તા. ૧૫ ડીસેમ્બર ૧૮૧૦ની તારીખનું Bombay Courier નીચે પ્રમાણે લિખ અભિ- પ્રાય આપે છે:—

29th November 1810.

MANCHERJEE CURSETJEE DESSOY:—At Navsary in the neighbourhood of Surat, on Thursday the 29th of November last and at the advanced age of 88, Muncherjee Cursetjee Dessoy, a character well known to, and most deservedly respected by every European, who has visited that part of the country.

From a long and intimate intercourse with most of the servants of the Hon'ble Company, under this Presidency, he had imbibed a spirit of liberality, surpassed but by few of themselves—his hospitable home was hence ever open to the reception of the traveller, and every comfort that it yielded, freely and spontaneously afforded. Descended from a head Dastoor of one of the ancient branches of Parsees, who first arrived in India, and landed at Navsary Muncherjee continued until the hour of his decease to uphold unimpaired that respectability which his Forefathers bequeathed him. Though each successive generation, have they been employed in the same reputable capacity of Dessoy, during the Mogul Government, and afterwards under that of the Guikawar, in the service of the latter for 107 years for 35 of which Muncherjee himself officiated as such.

Under the Guikawar Government his faithful conduct was duly rewarded—and though he is now gone, a hope still lives, that a Government liberal and enlightened as that of the Hon'ble Company, will yet repay in the persons of his descendants, the eminent and acknowledged services he has, on most particular occasions, been the means of rendering to it.

He has left behind him a numerous family, consisting of 3 sons and 2 daughters, grand and great grand children, in all about 150.

(*Bombay Courier*, 15th December)

મનુષ્ય એ જમણેજી જીવનાર્થી પહેલા બારોતેના માસા તેમજ સસગ શેઠ
ફાંમજી નરવાનજી આટલીવાનાએ નવમાનીના જયોતીઓ ઉપર ગાયકવાડ મરકારની

તરફથી દર વર્ષે નવખાતી ખંડણી અથવા ચરવેરા નહીં ભરાયાને લીધે તેઓની તરફથી તે સરકારમાં ભરવાને રૂ. ૨૦૦૦૦ની એક રકમ કાઢી આપી હતી. એઓ ઇ. સ. ૧૮૧૮માં ૪૮ વરસની ઉંમરે ગુજ્યાં હતા.

૧૮૧૮. ફરામશ્ચ બાટલીવાલા.

નવસારીવાલા દેસાઈ મનચેરશ્ચ ખરશેદશ્ચના બીજા બેટા દેસાઈ નવરોશ્ચ, તે તે આ લખનારના બાપના બપાવા ઇ. સ. ૧૮૧૬માં ૫૬ વરસની ઉંમરે ગુજ્યાં. એઓ પોતાના બાપના વખતમાં

૧૮૧૯. ધર્મો દેસાઈશ્ચનું મરણ.

ગાયકવાડ સરકાર તરફથી પરગણે મણુદેવી, કોશ, અનાવડ, વગેરે મદાસોમાં મામલતદારીનો હુકો ચલાવતા હતા. ઇ. સ.

૧૮૦૧ માં અંગ્રેજ સરકારે સુરત લીધા પછી, ત્યાંના ચોરાશી વગેરે પરગણાઓમાં એઓએ જૂદે જૂદે વખતે અંગ્રેજોને તરફથી મામલતદારી કીધી હતી. તે પછી ઇ. સ.

૧૮૧૦માં બાપના મરણબાદ પોતાના ભાઈઓની સાથે તેમના દેસાઈગિરનાં વહીવટ ચલાવતા હતા. ઇ. સ. ૧૮૧૧ માં એમને ગાયકવાડ સરકાર તરફથી પાઠખીમાં બેમી ફરવાનો એક પરવાનો આપવામાં આવ્યો હતો, અને તે માટે દર વર્ષે રૂ. ૧૦૦૦નું સલાજીમ પણ વંશપરંપરા આંધી આપેલું તે આજસુધી વારસોને મળતુ રહ્યું છે. એઓ પોતે છુપો ધર્મ કરવામાં ધણાજ ચીવટ રાખતા હતા. પરહેજગાર અને ધર્મોત્તમા હોવાથી એઓ લોકોમાં પ્રિય હતા.

નવસારીવાલા દેસાઈ મનચેરશ્ચ ખરશેદશ્ચના વડા દીકરા ૬૪ વરસની ઉંમરે ઇ. સ. ૧૮૨૧ માં ગુજ્યાં. પ્રથમ એઓ પોતાના બાપના

૧૮૨૧. ફરામશ્ચ સાહેબ.

નવસારી કર્યાને લગતો કારભાર ચલાવતા હતા. ઇ. સ. ૧૮૦૩માં દેસાઈના ગાયકવાડ સાથેના વાંધાનો ફરિયાદ લાવવાને એમને મુંબઈ ખાતે નામદાર ગવર્નર મૉર્નિંગન ડ'કનની

મુલાકાતે બેઠાવવામાં આવ્યા હતા. એમને ગવર્નરે ગાયકવાડ સરકાર સાથે અંગ્રેજોને તદ્દ કરાવ્યામાં તથા કહી સર કરવામાં જે મોટી મદદ કરી હતી તેના ઇનામમાં આપવા કશુજ કરેલાં આમેં એનામન કરી સરકારજ કરવા બેઠાવવામાં આવ્યા હતા. તે પછી ઇ. સ. ૧૮૧૦માં પોતાના બાપના મરણ બાદ ૧૧ દિવસે એટલે તા. ૧ લી ડીસેમ્બર ૧૮૧૦ને દીને આનંદરાવ ગાયકવાડે એઓ ઉપર એક પત્ર એવો લખ્યો કે, “તમારા પિતા દેસાઈ મનચેરશ્ચ ખરશેદશ્ચ મુજરી ગયાથી આ પત્ર તમારા ઉપર એટલા માટે લખવામાં આવ્યો છે કે, તે મરહુમ જે પ્રમાણે દેસાઈગિર ચલાવતા હતા તેજ પ્રમાણે તમેએ ચલાવ્યા જવું. તમારા હક, દરુદ, ઇનામ, ખાતાં, વતન અને ગીરો મિલકત ઉપરાંત પીલાશરખના વખતથી આજસુધી તમે જેની કાંઈ ભોગવેા છે તે તમામ વંશપરંપરા પેટી દર પેટી ચલાવવામાં આવશે.” અને એ પ્રમાણે વહિવટ ચલાવવા બદલ વડેદરાના રેસીડન્ટ મેજર કનીંગની બલામણુ ઉપરથી એક સનદ કરી આપી હતી. એમને ગાયકવાડી સરકાર તરફથી “કોશાસણા” નામે એક ગામ ઇનામમાં મળ્યું હતું. નવસારીની જરથોસ્તી અન્બુમનના એઓ આગેવાન અકાબર હતા. એમનો ધાક અને કડપ નવસારીના લોકો ઉપર ઘણોજ મજબુત હતો.

અકાલુ ૬૧ મું

એક શહેરમા એકજ આતશખંડેરામ

૪ મ ૧૭૪૫મા દેસાઈ ખુગેદજી તહેમુજીએ નનમારીમા આતશખંડેરામ
પગલા તો વખતે ઉ સાડના પગુ મોમેદોએ વાધો ઉઠા યો
પાદશાહ એક હતો, કે આખા દેશમા નાનું દુનિયાનમા એકજ આતશ-
આતશખંડેરામ એક મહેનમ નેધએ, અને એક થનાછે, એટલે મીન્ટે કથે નના
પગાર નાં આ ફરીઆદમા તા ૧૫ નવેમ્બર ૧૭૪૪ને
ગીને ત્યાના પગુ કતમજી ગેલેનાજીએ ખીજ ૧૧ મોમેદોની મહી માથે સુગતની
અનુમતને ફરિયાદખત નખ્યો કે, 'ગીનના પાદશાહની દરકાર હતી તેથી દિન મુખ્યા
પગુ તેણાએ શ્રી આતશખંડેરામ પગડ્યા કાએજે દીનનો પાદશાહ એક મનુક મધે-
તેથી દીનનું નામ ચાલે-ને આજે એ ચોક પોતાના નેર ઉપર મગડા થાઇ અદાનતે
ખીજ આતશખંડેરામ કરના માગે છે, તે દીનની નકે થના થી તમે
વીચારને ને આજ એ માને રુ અખીજીને જેને એ લોકાને શ્રીના દરશણની ખાહેશ
છે તે આજ (ઉદનાડે) આવેજ કદમ મોગી કરી પોતાની મોગદ તાજેન કરી જાએ
છે આજ એ માન પણ મોગજેમ થાયજ અમનમા પણ મગલુ તા (આતશ
ખંડેરામ) તે નાર ખબાએત તથા ભરજ તથા નનસારી, સુત ગેરથી આનતા સુવે
અનુમત કદમમોગી કરી જતા જે નવા કતેતો તે લોક કે તે કાએજે તે રોક કમ
નની દના, પણ તેણાઅ નનુ નહી મીજુ કાએજે ગીનનો પાદશાહ એકજ માએ
એમીજ તક ન અઈ હી નાં, પણ સુ તમા નનાર શેદ દાદાભાઈ નનવા જી મોગી ન
વિધવા માત્ર જનજીએ આતશખંડેરામ પગડાના અને મીજ આતશખંડેરામ ગેદ પેશ
તનજી કાનાભાઈ મીજે મિખાએ માટે પગડાના શેદ કધુ, નનાર પણ એક મગમા
મે આતશખંડેરામ ચાને જે પાદશાહ ફાય નહી, અને નેધએ નાં એવી તકના ઉઠી
અને કોર્ટ મ આયો ત્યારે નામારીથી દનુ નોગેતાનજી શો મગ મેકનગણા
અન ખીજ ૫૦ માએદ મેકંદીનાની સહી નાધનો મેદેનર થયો હતો કે, "નનમારીનુ
આતશખંડેરામ ત્યાની અનુમતની પગારગી લઈ માધવામા આવ્યુ તુ, અને તે ગાં
એવી ૫ વાનગીની જરૂર છે અમાન વડાઓના નિાજ મુજબ એક શહેરમા મે
આતશખંડેરામ થાયજ નહિ " એ પ્રમાણુ લખાયુ છક આની દતી

નનમારીના દનુર મોનમજી કતમજી મેદેરજાણના નીજ દીકન નામેનાનજી

૬ મ ૧૮૦૪મા ૬૨ નસની ઉમર મુજબો દત્તા પોતાના

૧૮૨૨ નશરવાનજી બાઈ ફરામજીના મલુ પગી ૪ મ ૮૦૬મા એમને દનુરી

દરેતુરે. મગી હતી એઓ ઘણા પગમા નના દેનાઈ નનરોજી

મનોએજ એમના ખગ ખેગ્યાદ હોવાથી એમનો દનુરી

મોઓ માયવવાને ધણું ધણું કયુ હતુ

૫ મ ૧૮૨૦ મા આખા ગુજરાતમાં જ્યારે “ જાન રેન ” આવી ત્યારે નવ સાગીના ઘણાં યૌવ પાપમાય થઈ ગયા, અને મોટા વાણીયા ૧૮૨૨ જગ રેલમાં વેપારીઓનો વેપાર એ રેલ વખતે તુટી ગયો. કેટલાક દિંદુ નવમારીની ખુવારી કહેવાના કુટુંબો ધસડાઈ ગયા, ખેતીનો નાશ થયો અને નવમારીની પાપમાયી થઈ. ૧

તા. ૬ માર્ચ ૧૮૨૩ ને દીને નવસારી મેનેજર હોમબજી મનચેરજી બાબા ઉર્ફે કેંગવાળાએ ૧૬૫ પાવીનાં એક/દોખમુ, નવસારીમાં

૧૮૨૩. લાભાનું ૧ અંધાવી પન્ડાચુ. કાચુ કે માનણુ ગામવાનુ તથા માણેકશા દોખમુ.

દોખમાનાં જગનની કિયામાં જગજીતીઓનોં એક મોટો

મેળાવડો થયો હતો, જેમાં ૩૦૦૦ નવમારીના અને બહુ ગામના ૭૦૦૦ પારખી આવ્યા હતા. જગનની કિયા પુરી થવા માટે શેઠ હોમબજીએ નવમારીમાં ૪૦ વીંવા જમીનનો એક વછોકો વેચાતો બધે તે વેળાના વડા દમ્તુર કેમનમજી નગવાનજી મેહેરજીગણાને મોટ આપ્યો હતો એ બાદ સર્વ લોકા ન્યાતીનું જમણુ જમી વિદાય થયા હતાં. ઝાઝો વખત નહીં એટલી ખુશીવીમાં નવમારીએ ખુશી ખુશી ભરેસો દિવસ આ જોયો હતો. એ દોખમુ પન્ડાયાની જે મામ આગમય બહુ દેશનરે ખાતેથી એશુમાર પાસીઓ, દિંદુઓ તથા મુમનમાનો તે જોવાને આવળુ જ્યાં કરતા હતા જે પગણાઓમાં વડોદરાવાળા મીતાગમ બાપુ, અચીનવાળા નવાગ માયુ માહેગ, નવસારીવાળા અમીન જમાદાર, બાપુ મારેજ સુખા તથા બીજા મહાસોના મુખી દેમાઈઓ મોટી મોટી ચાગીઓ લઈ જોવા આવ્યા હતાં એ દોખમુ પન્ડાવવા જ્યારે અંધાવી શેઠ બાબા અરે આવ્યા ત્યારે તેમને એતેકજાન લેવા દેસાઈજી, દમ્તુરજી તથા મર્વ અન્નુમન ૧૮-૧૦ કોશ સુધી ગયું હતુ, અને દોન તામ્યા સુધા સુધી ધામધુમ તથા આદરભાવથી તેમને નવસારીમાં બાવ્યા હતા એ શેઠ બાબાએ મુગતથી સુખઈ જઈ પસ્તાકીઆનો ધંધો કરી ધનધાન મેળવ્યા હતાં એઓ ઈ. સ ૧૮૨૮ મા ગુજરાં હતાં.

૧૧ લી, ૨ જી ખુશી—સુખઈ તેમજ નવમારીમાં ઉમથા વગેરેની મીજ

વસમાં જે કોઈ દમ્તુર બેસે છે તેની પાસે બીજા દમ્તુરોને

૧૮૨૩. મિજલશની એમવાને અવાગનવાગ મીનાકેસો થયાથી, તે ધંજુ નામુના-

મોશલ. મથ લાગ્યાથી એવો ફગલ ઈ. સ. ૧૮૨૩ માં મુખઈ ખાતે

થયો કે, હવે પછી હરેક મિજલશમાં પ્રથમનીચનો દમ્તુરો

એમે ૧ જ દમ્તુર ખુજેજી જમજેજી નવસારીવાળા એમે ૨ જ દમ્તુર મુનાં શીરેજી કાઉશજી એમે. ૩ જ દમ્તુર એવેજી દાનાગજી સનાણાં એમે. ૪ થો મેહેરજી ગણા ખાનદાનનો જે કોઈ મડોન્હોય તે એમે એ પ્રમાણે ચાર દમ્તુરો બેઠા પછી જે પ્રથમ બીજા દમ્તુરો તથા પચકી સુન્ત તથા નવમારીમાં એમે છે તે પ્રમાણે એમે શહી અને તેમની પામે બીજા માગ મોખેદો હોય તેઓ પોતાની જાગ પ્રમાણે બેસે. " નવસારીનું વડપણ એ પ્રમાણે મુજબની મિજલશની મીસનમાં પણ મળું છે, ને આજ સુધી તે પ્રમાણે ચાલે છે નવમારીમાં મિજલશની જગમ ઉપર પહેલે મેહેરજીગણા

ખાનદાનના જે રૂા દનુ હોય તે બેએ, મીઠા, પ્રથમ તો જામારખ આશાવાળા મેમતા હતા, પણ કેટલાક નસથી જે એ મીઠા મીઠા દાગળ પા નણવાળા બેસેછે, મીઠા, હાન જામારખ આશાવાળા મેસેછે અને ૪ થા ભગ્નપોરીવાળા દરુત બેસેછે, અને પછી કોટવાન નગેરે ઉગ્મ પ્રમાણે બેસેછે, અને મામેની હાગમા જાગમ ઉપર તેમજ ખુરશી ઉપર પહેના ચોગ દેમાઈ આ દાનવાળા અને ગળ પોહ્યા દેસાઈવાળાને બેસવાનો ગિનાજ છે, અને એ મીઠાને ' ૧લી ખુરશી ' ' ૨જી ખુરશી ' એવી મનાયી ઓળખવામા આવેછે

ઈ મ ૧૮૨૩મા મુંબઈમા શેઠ હોગમજી બમનજી નાડીઆજીએ પોતાના ૩૨ જંદોના લગન કર્યા તે વેળાએ નવસારીના દેસાઈજી ઉપર ૧૮૨૨ નવસારીના પત્ર લખી આડેશ મતાવી કે મારે તમાગ રિવાજ પ્રમાણે રિવાજ પ્રમાણે લગન કરી દાખતો બેમાડવો છે નાડીયાજી નક્ષાધીશ હતા, તોપણ આ અસલી દેસાઈસાહી રિવાજ પ્રમાણે ચાલતી રીતમા કક્ત ૩ વામણ, ૮ શીયા, અને ૩ ગપની એક સાડી માત્ર આપી કોમના બનાને ખાતર એ પ્રમાણે કરનાગ હવે કોણ રહ્યા છે ?

દરુત હગમજી અમપદીઆજી નમાડી નામના મીનોચે હોમજીની સાથવાના એક દરુતે ઈ મ ૧૮૨૨મા નવસારીના ભગરીઆઓની ૧૮૩૨ પદાન બાંધ મિશ્રિત એક કામ ઉદાનવાનો માહસ કર્યો પોતાની વહુ વાનો ઝધડો ગુજરી ગઈ તેના રવાનને પદાન નતી બાધ્યુ ભગરીઆ ઓએ વાધો ઉદાવ્યો પદાન વગર દોખમુ રીમન થાય, માટે રવાનને દોખમે ચકાના દધએ નહીં રવાન અટકી પનાથી દાનર રસ્તમજી ખુગ-ગેજી મોદી અને ખાનનહાફુ અરદેશર કોટવાન મગકાગમા કોડી ગયા, અને કરાવ કરાવી લાવ્યા, કે બેહેદીના ઉપર મોમેદી ટોળાનો કાર્ધ જોરો જાગદસ્તી નથી, માટે દોખમાના તાનાની કુચી ન આપે તો તાણ તોડી રવાનને કેકાણે પાડવુ એ હુકમ પ્રમાણે થયુ હતુ આથી ઉસ્કેનાધને ભગરીઆઓએ બહેદીનાના નગન મરણના કામ અટકાયા અને મીનોચે હોમજીના મોમેદો જે તે કામ કરે તો તેમને મારી નાખવાની ધમકી આપી હતુ કેમ ? છોકરા મોદા થયા નવજેત લગન તો થવાજ જોઇએ મરણ સચકાર કાર્ધ થાડી રખાય ? તેથી હવે બેહેદીનેએ બેહેમાગવાને બદલે શરોશમાજ બણીને કામે ચલાવ્યા બેહેદીનેએ તો આશીરવાદ સાચો અને વગી નવજેત પણ કરી તેમા તનુદસ્તી બણી કામ ચલાયુ આમ થવાથી ભગરીઆઓના દરુત ખુર-શીજીએ દાવ રસ્તમજી ઉપર તમા રસ્તમપ ના પોન ઉપર ફરીયાદ માડી, તેનો કેસ નણ કોટ મુધી ચાલ્યો અને મદદ અદાતે હગન કર્યો કે, ભગરીઆઓને બેહેદીન માથે તથા તેમના મોમેદ સાથે કાષ નાગણ વગણ નથી બેદદીનેની નજરમા આવે તે કરે દોખમુ તથા તેને લગતી મિન્કત મહેદીનેની અનુમનની છે એ પ્રમાણે મોદા ગગન જાગ્યા હતા

ઈ સ ૧૮૨૫મા અનસામા પાગીઓની, નવમારીમા કેટલી બધી વસ્તી હતી, તેનો ખ્યાન એટલાથી થયો કે, એ રમમા સુરતમા બનયાણા આગળ નવસારીવાના

માથને માટે અન્વુમનના ઉચ્ચરાટથી બંધાવેલા દોષમાનો તાણો પુરવાની ક્રિયા કરવામાં આવી હતી. તે વેળાએ નંવમાગેથી ૫૦૦ ગાડીનો સંઘ એ ૧૮૨૫. ૫૦૦ મેળાવડામાં ગયો હતો, જેમાં દસ્તુગજો, દેસાઇજો, તથા ગાડીનો સંઘ સર્વે અન્વુમન સામેલ થયું હતું. સઘળી ક્રિયા નવસારીવાડા દસ્તુરોની આગેવાની હેઠળ ચર્ચિ હતી. આ વખતે પારસીઓ બહારગામ ગયલા બહુ જીવંતી હુટકાટ નવસારીમાં ચાલી હતી.

નવસારીવાડા બાહોશ દસ્તુર જમશેદજી જભારપ આશાના બીજા દીકરા બહમનજી ધણા ચંચળ ને ખજરદાર હતા. બાપ તેવા બેટા ૧૮૨૬. એક ખખર- નીવડ્યા હતા. પોતાના બાપની આગળ જઈ, પેહેલવી, દાર દસ્તુરબાદા. તથા દારશીનો અને દીનઆઈનનો ધણો પાકો અભ્યાસ કરીધો હતો, અને અત્રે ધણા વિદ્વાનમાં ગણત્રી હતી. તેઓ

ઈ. સ. ૧૮૨૬માં ૮૧ વરસની વયે ગુજ્યા હતા.

ગામડીયો કાળઃ—નવસારી પ્રાંતમાં વેહેવડવાલા પાગસી દેસાઇઓ ધણા પંકાયલા હતા. નવસારી તાબેના કોશ અનાવડ પરગણાનું ૧૮૧૭. વેહેવડ્યા દેમાઈગર તે પાગસીઓ એક રાજના જેટલા દોગ્દમામથી કરતા હતા. વેહેવડ નામના ગામમાં તેમની ગાદી હોવાથી તેઓ “વેહેવડ્યા દેસાઇ” કહેવાતા હતા. એ વેહેવડ ગામ

આખું તેમજ બીજાં ૪-૫ ગામે તેમના તાબામાં હતાં. આજે પણ તે વેહેવડ ગામ જગભંગ આખું તેમના વંશજોના તાબામાં છે. એ ગામેમાં તેમને ચોધરાઈનો હક સરકારે બક્ષેલો હતો. ગાયકવાડી તેમજ વાંસદા અને ડાંગ જીલ્લાના ગમ્મઓના દરબારમાં પણ એ દેશાઈઓનો મોટો વગ વસીલો હતો. તે મધેના છેલ્લી જાહોજલાલીવાળા દેસાઇ શેઠજીભાઈ ફગમજી ચર્ચિ ગયા છે. એઓનાં સર્વથી પહેલા વડવા નરશંવાનજી નરશંગજી નામનાને, કોશ તથા અનાવડ પરગણાનું દેસાઈગર ઇ. સ. ૧૬૫૫માં દિલ્લીના પાદશાહ ગાજીસાહેબ ડેરાનગાની શાહજીદીન મહમદ શાહજેહાંન જેહાંઆરા બેગમની સહી મંડોર સુધાના એક ફરમાનથી મળ્યું હતું. તેમાં ક્રમ્યું છે કે, “જે વખત પરગણે અનાવડ તથા કોશ નવું આગાહ થયું તે વખતે દેસાઈનહીં હતા. નોશરવાન પાગશાને—” કે કામની આગાહીનો મરખરાહી કરનાર છે, તેથી તેને તે જગાની દેસાઈગીરી ઉપર મુકરર કર્યોછે. ” એઓના મરણ પછી એમના ભાઈ કુંવરજી નરશંગજીને મજકુર દેમાઈગરનો અખત્યાર મળ્યો હતો, અને તેમણે પણ ઇ. સ. ૧૭૩૭માં દિલ્લીના પાદશાહ મહમદશાહ ગાજી સાહેબ ડેરાનગાની નાશઝદીન અજુફતેદની સહી મંડોર સુધાનું એક બીજું ફરમાન મળ્યું હતું, તેમાં વખેલું હતું કે, “તે જગાનો મજબુત ચોધરી જાણીને પોરત દર પોરત મજકુર બેદમતને તેનાં ફરજદો સુધા તેના કળમમાં ચાલવા દેવી તથા તમામ બાજતની હક દસ્તુરીથી માફી અને કાપેલી કવમ ગણવી, અને હર વરસ બીજી નવી શનફ માંગવી નહીં.” એ પછી નવસારીના પરગણાઓ ગાયકવાડ સરકારને તાબે થવા પછી પહેલ વહેલા ગાયકવાડ ખીનાજીરાવે પણ એમની દેશાઈગીરી બહાલ રાખી એક પરવાનો આપ્યો હતો. એમના મરણ પછી મજકુર દેમાઈગરનો ભોગવંટો

એમના ૫૫૫ મે. (મ) કુલ ૭૧ મળ્યા હતા એમને પૃથુ ૫ ૧૭૪૬ મા
 દાખલ ૧૫ ગાયકવાડે એક ૫ રાતો આપી તેમજ ૬ કચ્છ ૫ મળ્યા હતા તેમના
 મળુ પછી તેમ ૧૧ મીઠા ભાષ કરામળ કુલ ૭૧ મળકુ ગેઠુભાઈ કરામળ
 બાનાને ઉપના પગલુઓનું દેસાઈગઢ મળ્યું હતું, અને તેમને પશુ કેદાઈગાવ ગાય
 કવાડે ૫ સ ૧૭૫૫ મા એક પગનાનો આપ્યો હતો ઉપના શેઠભાઈ દેમાઈના મળુ
 ગાદ તેમની દીકરીના દીકરા તે નવમાનીવાના ૫૬ દેમાઈશ્રી બન્નેરશ નવરોજશ
 (તે આ કમતરી ૧ નખનાગ ૧૧ બપાના)ને ઉપના ગામોનું તેમને હીસેનું દેસાઈગઢ
 મળ્યું હતું ગાદીના અડધા દેસાઈગઢને ઉપભોગ શેઠભાઈના કાકા શુભભાઈ કુલ
 છતા નખીગ નતનશ બીખાશના નખીરા મેનાભાઈ શુભભાઈ ચનાવે છે

આ દેસાઈશ્રીને ત્યા ૫૦ ઘોડેનારોની પાગા ગહેતી હતી અને વેહેનન ગામને
 નાકે એક ધન તેમની ચડતી હતી હજુ પશુ તે ધનની યાદ આપતો સ્થળ વડે
 વન ગામ આગળ ઉભો ૬ નહેનમા અગારી પશુ તેમણે બનાવી હતી, અને ઉનાઈ
 ગેરે જગાએ જનારાઓ નાકે એ “ ગાનડયા ગળ ”નું ધર એક સદાદત જેવું હતું
 માણેકશ શુભભાઈ વાછા, (મ નમશેશ્રીને અસલ અટક વાછા છે) જેમણે

મોતાની જન્મભૂમી નવસારીથી મુખ્ય જઈ ગણુબાવાના
 ૧૮૨૭ “ સર ”ના કુવાની સામે ગાદીની કુકાન માડી હતી, તેઓ ૫ સ
 ભાઈ. ૧૮૭૭ મા ગુજર્ણ એમના ભાઈ સરજનમશેશ શુભભાઈએ
 પોતાનો યાપાગ સાગીતે ચાલતો જોઈ એમને તેમા ભાગીઆ
 કપાં હતા એમના વિતા ૧૮ જુન ૧૮૭૭ ના મુખ્ય સમાચારે વણ સાદ લખ્યું છે
 નવસારીની પાડોશમા “ પાડેનાડ ”ના કીડનાની આમપામના જગાના, ગાયકવાડ

સરકાર પારનેગ, બગનાડા, અને બુછા એવા ૩ વિભાગ
 ૧૮૨૭ ગાયકવાડનો કરેતા હતા તેના ગામ ૧૦૦ હતા તેનું દેસાઈગઢ, વલસાડ-
 ૧૦૦ ગામનો પારસી ના પા શી શુવણ વોડરા અને તેમના દીકરા બચાભાઈ
 દેસાઈને સામેલ હતું પશુ પાછળથી અંગ્રેજ સરકારે પાડે

રાધડ હતી લીધા ગાદ, કેટલોક વખતવે એ દેસાઈગઢ
 ચનાનના દઈ, છેવટ તે દેસાઈઓને ૩૧ ૫૦ની આમાથી ઉપ લાવી મેદ્યુ હતું એ
 બચાભાઈ દેસાઈએ, નવમારીથી સળણનાના આતશમેહેરામને ઉદવાડે પહોચાડી આપ-
 વામા વણી મદદ કરેલી એ વચના છેદના મુખી દેમાઈનમનશ કલાનશ્રી સ ૧૮૨૭
 મા ૧૦ ૫૦ની ઉમર ગુજર્ણ તેમણે પશુ પોતાના ભાઈ શુવણશ્રી ત્યા પિત્રાઈ કરામળ
 ૬ વરશ સાથે એ દેસાઈગઢ ચના યુ હતું એમને ગાનકનાડ તરફથી કેટલાક હકો તથા
 જગીરા ધામમા મળેલી હતી એ દેમાઈઓનું કુલ મુળ નવમારીમા હતું પાછળથી
 એ ખાતદાન વનસા મળુ હતું

નવસારીવાના દરજી જમશે જમશરપ આશાના મીઠા દીકરા ખુરશેશ્રી ૫ સ
 ૧૮૦૧ મા નવમારીથી મુખાઈ જઈ ધણ માનપાન પામ્યા
 ૧૮૨૬ અંગ્રેજ અદા હતા, અને શેઠશાહી ગાનાના વડા દરજીના જેવો દરજીને
 લતના માનીત્રા દરજી. ધગવતા હતા, મુખાઈની પારસી પચાતના એઓ અકામ

હતા. મુંબઈની સદર અદાલતમાંથી મુમત્તમાનોના કાઠને તથા ટિંદુઓના ગુરને જેમ દરમાયો મળતો હતો, તેમજ પારસીના ધર્મગુરુ ભેષે એમને સદર અદાલતમાંથી રૂ. ૩૦ નો દરમાયો આપવામાં આવી બહુમાન વધારવામાં આવ્યું હતું. એઓ ઈ. સ. ૧૮૨૮માં ૮૩ વરસની વયે ગુજ્યાં. એમના વિષે તા. ૧ જુન ૧૯૨૬નું મુંબઈ મહામાન વખતે સારું મત હોય છે.

પોલીઆ દેમાઈ તહેમુલજી જીવણજીના પડા દીકરા જામાસજી ઈ. સ. ૧૮૩૦માં

૧૮૩૦. જામાસજી ૭૦ વરસની ઉંમરે ગુજ્યાં. પોતાના બાપ પછા એઓ એ ખાનદાનમાં વંડપણ ભોગવતા હતા. પોતાના કાકા દેમાઈ પોદયા. બરજેરજી જીવણજી સાથે કારભાર ચલાવતા, પણ પાંજળથી ભાગવાગ સંબંધે કંઈ વંધો અરસપરસ પડવાથી કાકા

મત્રિજાને વડોદરા દરબારમાં ઇનસાફ માટે જવું પડ્યું હતું. તે પછી, ઈ. સ. ૧૮૨૧ માં બરજેરજીના મરણ બાદ, એમણે એકલાએ વહીવટ ચલાવ્યો હતો.

મુંબઈમાં ચીજગરના ખાનદાનના જે પુરો પ્રખ્યાતિને પામ્યા છે તે અમલ નવસારીનાજ હતા. શેઠ દોગબજી જમશેજી સક્રાન્તવાવાના

૧૮૩૧. ચીજગરવાલા. ભાઈ અને શેઠ પેશનનજી મનચેરજી ચીજગરના પિત્રાઈ શેઠ રતમજી જમશેજી ચીજગર નવસારીથી મુંબઈ જઈ શા. ગતની ધારસી માથે કાપડનો વેપાર ચલાવવા લાગ્યા. પછી ચીન ખાતે અશીષુનો મોટો વેપાર ચલાવવા લાગ્યા. એમના બાવા શેઠ જમશેજી તથા કાકા શેઠ મનચેરજી બેરમજી ચીજગર નવસારીમાં ખેસ વેચવાનો ધંધો કરતા હતા.

નવા વખતનો જીનો અગડો:—ઈ. સ. ૧૮૩૨મા મુંબઈથી શહેનશાહી કમિટિના મેમબરો શેઠો હોરમજી અમનજી શેઠના, બહમનજી

૧૮૩૨. નાચર મરા- હોરમજી વહાડીઆ, ખરશેજી માણેકજી શાગદ, ખરશેજી તમની ૧લી લકાઈ. રતમજી વહાડીઆ, પેશનનજી નવરોજી શેઠના, હોરમજી બીખાજી ચીનાઈ, નંહગીરજી નશરવાનજી વહાડીઆ, હરામજી

અમનજી શરાઈ, જમશેજી જીભાઈ, જીભાઈ દાદાભાઈ, વીકાજી મેહેરજી, હોરમસજી ધનજી પટેલ તથા મનચેરજી ફંદુનજી એઓએ નવસારી ખાતે દમ્તુર રતમજી નશરવાનજી મેહેરજીગણા, દેસાઈજી જમશેજી મનોચેહેજી, દેસાઈજી ખુશીજી રતમજી તથા સમસ્ત અન્વુમન પડ એક કાગળ લખ્યો કે, “ અત્રે શહેનશાહીઓના આતશખંડેરોમ થયાથી અમે હીંયાં મોખેદોના ફરજદોને નાવડ તથા હેરખડ કંવાના કામની ગોઠવણ કરીએ છીએ, તે બાબે શ્રી નવસારીનું અસલ પંચક જાણીને અમે તમેને લખી જણાવીએ છે કે એ નેક કામમાં મદદ કરવી, અને મુંબઈના મોખેદોપર કાગળ લખવો, જે એ દોનના કામમાં સામેલ થઈને એ નેક કામ ખતમાવે. એવું તમે માહેદોના લખવાંથી અમારે ને તમારે જે આખવાસ તથા ધરોળો છે તેથી જીવાદ થશે. ” એના જવાબમાં દમ્તુર રતમજી નશરવાનજી મેહેરજીગણા, દમ્તુર ખુશીજી બરજેરજી દોગબ પોદયાજીના, દમ્તુર માણેકજી રતમજી જામારપ આશાના, દમ્તુર કાલિશજી એલવજી, એ. ગનજી મનચેરજી કુતાર, એ. મનચેરજી ફગનજી દોગદાન, એ.

ફેગમજ મનચેગજ માદન, એં દાગમજ કેન્શસજ પાવરી, એં ફરામજ ખરશેદજ નરીમાન, એં દાગમજ શાપુરજ ફાણ, એં એદલજ બરબેરજ કાટવાજ, એં એદલજ બીખાજ આગા, એં માણેકજ નવરોજ બેદવાજ, એં બહમનજ ફરફુનજ કાંગા, એં ડગમજ બેગમજ મોદી, એં હોગમજ મનચેગજ ધામજ એએએ લખ્યુ કે, “ હમારે તાં હેમે શરેશતો છે કે હમે સરવેથી એનાઈદુ બન્શનુમ વાપરીએ છીએ ને હમારે ત્યાંના મુન્ત તથા મણ્દેવી તથા બીલીગેરે મોબેદો છે તે સાથે બી પણ હમે વાપરતા નથી તે પામે પથકના સાહેબો જાણેછે તેજ મુન્જ કાનુન આજ સુધી જરી પણ છે ને તે હાજમા મશહુરછે. ને એદનદાર (તે દરતુર એદલજ દાગમજ સંજાણા મંજુવા) વીગેરે સરવે સાહેબો જાણો છો તેથી એ મુન્જ એ જગો ઉપર જે હેરમદ થાશે તે સાથે હમે વાપરશુ નહીં ને હમે કાઈ નવો શરેશતો નથી કાઢાડતા. આજે મુદતને બુન્શગેથી કાનુન છે તે મુન્જ ચાલીએ છે ને કહી તે લોક આવશે તેને બરશનુમ આપીશું. સર્વે પણ હમે તે સાથે વાપરવામા શમેત થવાના નથી. ” એ લેખ ઉપર દેસાઈજીઓની સહી નથી તેના ચોક્કસ સમજો છે.

નવસારીના શ્રીશ શેઠ એદલજ જીભાઈ વાછાએ ઈ. સ. ૧૮૮૦માં અત્રેથી મુબ્બ જમ્ વિચાયતી સામન વીગેરેની મોટી દુકાન ખોલેલ ૧૮૩૩ એદલજ વાછા બજારમાં ગ્યાપિ અને સારી પુછ એકઠી કરી ત્યાં “ એદલ વાછા ” ને નામે સુપ્રસિદ્ધ થયા હતા. એવણુના પ મેટા હતા, તે બધા એમની હયાતિમાંજ મરણુ પામ્યાથી એમણે પાછળથી એકાંત જીંદગી ગુજારી ઈ. સ. ૧૮૩૩માં ૮૫ની ઉંમરે ગુજ્યો હતા.

ઈ. સ. ૧૮૩૨માં મહુવા ગામે શેઠ માણેકજી જીનાજીએ એક દોખમું નવસારી ૧૮૩૩ મહુવાનું દોખમું. વાળાઓના મ્વામિત્વ હેઠળ બધું હતું.

નવસારીના એક પ્રખ્યાત વેપારી શેઠ એદલજ રતનજી બાટલીવાળા, ઈ. સ.

૧૭૬૬માં નવસારીથી મુબ્બ જમ્ ખાલી બાટલી વેચવાને

૧૮૩૩ એદલજ ધધો ફરી “ બાટલીવાળા ” કહેવાયા. ચીનની આડતનું

બાટલીવાળા. કામ કર્યું. મોટી પુછ મેળવી અને મુબ્બ કાટમાં ગણખો-

વાના કેવા પામે દોરોને પાણી પીવાનો એક મોટો અવાડો

બંધાવી નામ કાઢ્યું. એમને પુત્ર ન હોવાથી પોતાના બાણેજ શેઠ રતનજી બમનજી તંબોલીને પાતક કરી સર્વ પુછ સોંપી ઈ. સ. ૧૮૩૩માં ૫૫ વરસની ઉંમરે ગુજ્યાં. એમના વિગે તા. ૧૬ નવેમ્બર ૧૮૩૩નું મુબ્બ સમાચાર ઉત્તમ મત આપેછે.

અસવથી બમરસાયના મોબેદો હમેશાં નવસારીમાંજ નાવર થતા હતા, પણ

તેની બાજમા ચાલ્યા બાદ એવો દરાવ થયો, કે જે મોબેદોના

૧૮૩૩ નવસારીના છોકરાઓ મોબેદોનું કામ નહીં ચલાવવાના હોય તેઓને

નાવર કરવાનું મુબ્બમાં જ કરવું. તે ઉપરથી ઈ. સ.

૧૮૦૦માં નાવર કરવાનું શરૂ થતાંજ મુબ્બમાં પહેલવેહેલો

નાવર એ નવરોજી ડગમજી હવાજમા થયો, અને તે પછી એ દોરામજ બેદરામજ સંજાણા, તથા એ ફેગમજ માણેકજી સંજાણા નાવર થયા હતા. ત્યાં પછી બીજી

द्वेदभेदरागां नावर करवानो गिवाळ याव्योळे. ते अंगाळि नावर मुंजभां घता नदना.
मुंजभांनी कोट भघेनी मेः अंगेळ भाव्येकळ अराक्ष्वाडी द्वेदभेदरागा पयकी

१८३४. मुंडांनी १८३४ भां गुज्यां. ओभना इवानना पग, नवसारीना गरे-
भीशलनी भांगारी. शनाथी उज्जरी रीते, 'शेह अंगेळ भाव्येकळ शगंड आगण
उभा रदीने लांभा गजवाने अद्वे वणावी दीधा ! आथी
मुंजभां भातेना अगगीआ भोगेदोभां धळुं जनुन उशेकरायु. तेओनी ओक भोटी स'प्या
थध, अने गतोगत पोतानी साथे जे भांधीगाओने तेडी लध जध, कुटारना घर आगण
आवी इवानने स'मेजेहुं छोडावी तेना पग लांभा र'पाच्या हता !

इस्तुर ओदतळ अदमनळ नमरप आशां उभर वरम उनीओ छ. स. १८३६
भां गुज्यां छ. स. १८३६ पोताना आपना भळु पाह
१८३६. ओदतळ नवसारीभां इस्तुर नीभाया हता. भगना धळु अमरदा
जभाशा आशा. अने शावेस हता.

नवमारीना भगदुभ छेदा इस्तुर केओगाहणना जावा इस्तुर इस्तमळ नोशे-
वानळ पड वसनी उभरे छ. स. ८३७ भां गुज्यां. ओभने
१८३७ इस्तुर इस्त- छ. स. १८३७ भां पोताना आपना भळुथी इस्तुरी भवी
मळनुं भरषु हती. ता. २-२-१८३७ना मुंजभां सभायांभां ओभने विगे
ओवे अभिप्राय छे के, " ओ भरनां सोरो उदापलुवाओ
धळी हतो, अने शाहे तथा नभंताध अरेओ अने स्वयं यडेगवायो हतो. " ता. २८
ननेवारीना रेओ ओभना उभमळुभां ओभना जेदा केओगाहणने माय आपी इस्तुर
इराववाभां आवा हतो. ओभना विगे ता. २ केष्टुआरी १८३७नु मुंजभां सभायां
उयुं भत ल'वाळुथी आपेळे.

नवमारी उपर घेरा घनायोः—गायकवाडी मंक्षिप्त भुतिहामना कर्ती
१८३८. देमाळ अने भी. जेनीह अमृत वेद्य नीचे प्रभाणे भगदी आपाभां
गायकवाड वय्ये लडाळ जणे छेः—

" नवमारीस मंचजी देशाइ हणून एक पारमी रहान्त असे त्याची
माल मिळवत गायकवाडांनीं जप्त केली होती, तो. त्या घगण्याम ब्रिटिस
सरकारची यहादारी अमल्या मुळें मोडून घावो असे त्या सरकारांनीं घालणें
घातलें होतें य त्या प्रमाणें एक वर्षांच्या आंत करण्या विषयीं सयाजीरा
वांनीं वचन दिलें होतें परंतु त्या प्रमाणें गोष्ट घडव आली नाहीं हणून
मुंबई सरकारांनीं आपला पूर्वींचा क्रम सुरू करून नवसारी प्रांत जप्त केला.
इतकें झालें तथापि मुंबई सरकारा विरुद्ध वागण्याचा क्रम सयाजीरावांनीं
तसाच चालविला तेव्हां त्या सरकारांनीं विशेष कडक उपाय योजण्याचा
निश्चय केला तो अमाकीं, गायकवाडाच्या राज्याचा आणखी भाग जप्त
करावा व इतकें करूनही सयाजीराव मावध होत नसतील तर त्यांम गादी
वरून काढून त्यांचें पुत्रास गादी वर बसवांचे. ह्या निश्चया प्रमाणें इ. स.

१८३८ चे नवंबर महिन्यात पेन्लाद परगणा ब्रिटिश सरकारानी आपल्या ताब्यात घडून दोन महिन्यांचे आत मयाजीरावांनी ब्रिटिश सरकाराची मागणी कबूल केली नाहीत तर ता परगणा इयजाचे राज्यास जाडला जाईल असा जाहोरेनामा लाविला, २ त्या प्रमाणे दोन महिने झाल्यावर त्या प्रांत पर गायकवाडाचा कांहीं हक्क राहिला नाही असे जाहीर केले

इंग्रज सरकारचे असे इतके निश्चयाचे घटने पाहून मयाजीरावांनी आपला हट्ट मोडिला आणि त्या सरकारची बहुतेक मागणी कबूल केली या प्रकरणाचा चांगले रितीने निकाल करावा ह्याच सुर्वेचे गव्हर्नर सर जेम्स वार याक साहब ह्यांनी बंदोबास्त प्रमाण केले त्यावेळी ठरलेकीं, नौसारी व पेन्लाद हे प्रांत इंग्रज सरकाराने सोडावत

अे प्रभाषे हेमाध अन नाभदा गायकवाड सरकार वर्ये १८३८ यांनी होती, तेना छेडा नाभदा अंग्रेज सरकारानी दरमानगिरीथी आ येा हतो अे प्रकणु वधु नाशुछे, पधु ते मधणु अभावा मुन्नी पिताण तन्धी गहा पडनाग अेक मोटा मधमा सयिस्तर आनाग ते मयम आ देकाछे ते न्याववानी नर नथी

नवसारीवांना इस्तुल्ल नभशेद नभारप आशाना नाना दीकन इस्तुर दानमथ

नभमागीथी मुणध नभ न्या दीनआधननु दाम बरेता लता

१८३८ सन्यासी

जेवा इस्तुल्ल

अेअो छ म १८३८मा ७८ वरसनी रये मुणधमा गुनथी

“अे मन्ना धछो वीथी अने इडाछे परहेनगा अने

अेकभानगी जतो अने ते साथे आअे पृथीपरना मयगा

मभारी कामेथी वेगवा पडीने पोताना मन्ताननी नभितमा नत इडाछे मगयुन जतो

(गुअो मुणध मभान ता २ नवेम १८३८)

नवसारीवांना साध मन्ताननु नुशेद ॥ नाना जेडा देसाध नभशेद

छे “नाहनाभाध देसाध” पोता ॥ गाना वपतथीन

१८४१. नाहनाभाध

देसाध

१८४१मा ते गायकवाड मन्कांनी दरमाना मानीता धध

पन्ना रता मन्ताना मयाछराव थीअने मानी अपावनामा

अेभछे वणी भडेनत वीथी होती जेथी मयाछराव ॥ मय

गायामाधअे पोतानी देवाती मुधी अेभन ३ १८००नु वर्षागन आर्यु इतु, अने

मयाछरावना भाध दे मय तेभने मधणु नभवनपु “नाहनाभाध”ना छपनामधी

पिछा तु इतु. १८४१मा पारसीआना होपमाने भा गायकवाड मन्का तन्धी

नभिन मेगवी आपरागा अेभछे धली भडेनत वीथी होती अेअो छ स १८४१मा

६४ वगमनी छमर गुनरी ते नभननु ता ७ नवेम १८४१नु मुणध मभान

१जेछे ३ —

ता० १ वी नवेम

राज ८ भाध (जे०) १-१२ वगमनरी

नभशेद नभथेर छ देसाध —दगेने नभराथी मेगी नीनारी छपने

३ श्री नभमागी मधे यावता मदी गनी ता० १ वीनी नय गा छप १ मनाकने

અમરે દેમાઈ નમશે ૭ માય ૭ એ આનરે ૪ નમની નમના યજ્ઞા નાના ૭
 બરેના માયી આ તન્ધુ પાચ હાજના ૪ બરેગાની અને ખાગી માએઆની
 જગતમાયા નીકળીને પેડ નામી લોકોમા જઈ પોતાનો ચક્રોકાન સુધીનો રામે કરા
 એ મના નાપદાદેથી દેમાઈના ખાનખાનના એક નામીએ અને નસતા મોડાનો
 તથા ખુશ માનજનો અને વ્યભાવનો ધીરા અને નમના મીરા અને પામી છુદ્ધિનો
 પુરુષ હતો એ મનાગની ઓગખાન આપીએ તો નવસારીનાજા મોટા દેસાઈના
 વચ્ચારથી છે કે જેણે પાસીના ટાળાના બનાવે સાગ આગના વખતમા પોતાથી બની
 આનુ ત કરીને નામ મેળ યુ છે કે તે માનને એક માગક પણ આજના વખતમા એ
 ખાનદાનના નામ વેણાની ધિવાની કણુ ના છે તેવા નામીયા ખાનદાનનો એ મરના
 હતો એ મના ધણીએ મર્વે માધે નમનતાઈમા ખુર્ખી કરી છે પછી શુ તવગ ૪
 શુ ગરીમ મર્વે કોઈને મના ગીતે નમીને આગર આચ્ચા વીના એ જા નથી તેથી
 કરીને મના કોઈ એ મનાગની મુનાજાત નીધાથી ધણા ખુરાી હતા એ મનામા
 છુદ્ધિએ એવુ તો મોડાણુ કયું હતુ કે જેથી એ ધણીએ પોતાની સઘળી વચ્ચેના દીવમ
 મોટા રાજાગી ઠામમા ખન્ય કરી દતી તેથી કરીને રાજાગી ખાગતમા એ ધણીના
 વીચાગને યજ્ઞા સામે પમદ નખતા હતા એ મના એટલે તો માયાવતો અને
 મોટા ધ્યાનનામે હતો કે દરેક આદમી પોતાની કોઈ ખાગતશ એ મરના પામે જઈ
 ઉમે નેતો તેની વાત બધી માબળી લઈ જે પોતાથી બની આનતી તે મદદ કરતો
 પણ કરી રીતે કટાગતો નહી તે સાથે પોતાના ખાનદાનના મધળા આદમીઓને
 પોતાની અખીખમદ છુદ્ધિથી એનાતો ફાટમા નાખી નેલે હતા કે તેહની અપર પા
 માયાના શયમને લીધે કોઈ તેહની ફાટમાયા ખીરાઉતુ નહી તે સઘળાની એ મના
 ના મોતની ઉતાવળને લીધે ખાખી થઈ જ એવી ખુખીના અને મીડી બોલીના એના
 ધણીના મરણ પામવાને નીધે તેના ફળ હોને તથા કુદબ પરીનારને મોડુ શતાપ
 બરેતુ કુખ ઉપજ્યુ છે કે તેવા એ મનાગની ધ્યાન ન્યાસુધી ૭વશે તાસુધી મનથીત
 મનથી મેતમે નહી અને દેગથી જુવમે નહી.

[મુબળના સમાચાર, ૭ મી નવેમ્બર ૧૮૪૧]

નવસારીના વતની સ નમશે ૭ ૭ખાઈને નામદા મહારાણી વિકટોરિયાએ
 નામદનો ખેતામ મદ્યો ત્યાર નવસારીયા દરતુ દેસાઈએ
 ૧૮૪૧ “ સર ” અને મળી તથા મેડેલીનો મળી ૧૧૫ શહી શાયતુ એક માન
 નોશાકરાઓ. પત્ર મુર્ષ મોડનાવામા આ યુ હતુ, જે માનપત્ર મોર્ષ
 મિનખમ વચ્ચે નેશાઈ, નડેમુનબાઈ નમશે ૭એ વાચી

મખાળ્યુ હતુ

નવસારીની ૫ડી નમશે ૭ તામે ૧૧ બગ માયના મોમેદો, જેઓ મુબળ મધ
 પા સીઓની વતી થઇ તે વખતથી, તેઓના ધનના દીન
 ૧૮૪૨ નોશાકરાઓતુ ઈનના ક્રિયા કામે કરવા મયા, તેઓ ત્યા પગભર થવાથી,
 મોવીદડ કડ પોત પોતામા ન દોમગત કરી એક ફળ એયુ કયું તે મધેથી
 મમર્ષ જનાગ નોશાકગ મોમેદોના ઉતારા, તેમની ખિમારી

પાતે રહેના માટે ૧, ૧૧વારેમ મોમેદો ૧૧ મૈત ખગ્ગ, ૧૧ગ, ૧૧શન, ધનગને,
 માગઆર્ધીગાન, મુડતા તથા બીજા મનામના પ્રમો જનાનું દન થુ એ ૬૩ના
 દુગી તરીકે શે. માણેકજી મેગનાનજી મેરના, અને મેનેજરો લેખે આં બુગ્ગેજી દોના-
 બજી વાજા, આં દાલભાઈ રત્તમજી માદન આં ફરામજી મલ્લમજી કાગા, અને
 આં જમશેદજી પાનજીજી બેદનારને દરાનામા આ યા હતા એ ૬૩મા ૧૧૦૦૦ રૂપીયા
 મુધી પડેતાજી ભરાઈ ગયા હતા તેમા મરુમ માઈ માલેગ મોટા માઈએ રૂ ૩૦૦૦
 તથા જીભાઈ દાદાભાઈએ રૂ ૧૫૦ તથા રોક દોરામજી જમશેદજી મકનાતવાગાએ
 રૂ ૨૫૦૧ તથા જો દાદાભાઈ ફનામજી મોદે રૂ ૮૦૧ એ પ્રમાણે મીજ ચઢ ઉતર
 રકમો ભરી હતી

નવસારીના ૬ તુ એ ૧જી મમનજી જમખાંપ આશાના નાના દીકરા જમખાંપજી

પ્રથમ મુમર્ધના મોળેગીનુ કામ કરતા હતા, ઈ સ ૧૮૨૪

૧૮૪૬ નાશાકરો

દરેતુર પુનામા

મા શેર ગોનામજી ન્તાજી પટેલે મુમર્ધની અન્નમનની પર

માનગીધી એમને પુને ૧૬ જાજ ત્યા દરડમેડે, દોખમુ, વગેરે

મધાવી તેની કિા એમના પાસે કગવી હતી, તથા ત્યાના

દમ્તુર દરાબ્યા હતા પુના, હૈદ્રાબાદ, ઔરંગાબા, અને ગોનાપુરી દરેતમેડે તથા

દોખમાઓ વગેરેના કિયા એમના ઉપનીપણા હેદગ થઈ હતી એઓ પરેવવી અને

ફાંસીમા ખમરદાર હતા ફારસીમા તોડેના એમ ૧૧ કશીદાઓ જુ મોજુદછે એમના

પછી ૬૦ખજી રી દમ્તુરી ન્થપાઈ પુનાના દમ્તુરો નોશેવાનજી, હોશગજી તથા આકો

નાવાના દમ્તુર બહમનજી તથા હૈદ્રાબાદવાગા દમ્તુરો બહેગમજી અને ગતજીના તથા

મરહૂમ દમ્તુર હોમજીના એઓ માના થાણે

નવસારીનાના દમ્તુર એદનજી બ મનજી જમખાંપ આશાના વડા દીકરા જમ-

ગેજી, તે મુમર્ધના શેર બનાજી લીમજીની દરેહમેડેરના વડા

૧૮૪૭ એક

આલેમજી મરજી

પથકી હતા એઓ જદ, પેહેવની, ફા મી, તથા ફીનઆ

ધનમા મોગા આલેમ હતા એમણે ઈ સ ૧૮૪ મા

આદરમાદ મારેસ્પના પેહેવની પદનામાનો તથા મીનોખેરદનો

શુજગતી તજુમો કર્યો હતો મુમર્ધના મનાજીનાના આતશગહેરામ પંથનાની કોયા

ઈ સ ૧૮૪૫મા એમ ૧૧ દેખરેખ હેદગ થઈ હતી ઈ સ ૧૮૪૭મા ૫૦ વગસની

ઉમરે શુજર્ધો

મર જમશેદજી પોનાના તાયાના ૧૧માની કમ્યાના નતની હોઈ મારોનેટ

વચના જાળી વડેદ ૧૧ ૧૧ ગણતગવ ગાનકનાડે તેમની

૧૮૫૦ ગાયકવાડને

રૂ ૧૦૦૦૦૦ તુ

નજરાણુ

મુનાકાત લીધી તે વેળા ભારે ગ્યના ૧૧, આપણા આ

નોશાકરોએ આપણા કેમને મુધી કરી રૂ ૧૦ ૦૦૦

એક નાખતુ જગણુ રજુ ૧૭

ઈ સ ૮૫૦મા સર જમશેદજી નવમાગી પધારી, તે વેળાએ નવસારીના

મુયા, દમ્તુરો, દેમાઈઓ, હિદુ, મુસનામાનો મર તેમનેએતે માન લેના ગયા હતા

મલેશના પોતે ઈ સ ૧૮૪૮મા બાધેની (જમશેદમાગ) નામ રી કુશદે ધર્મશાળામા

એક મોટું જાતન કર્ચુ હતું એ પધનામણી પછી તેઓએ નવમાનીના લોકોને માટે
નિચતો ધર્મ કર્યો — ૧, મરેશના તે વેળાએ ૪૫૦ થી
૧૮૫૦. સર જમરોડ મેડેનોના કોનાથી પોતાના મરુદ્ધ મુખી શેઠ દરામજી
જીની નવમારીમાં નશ વાનજી માતનીરાનાના પુત્રને માટે એક આદરાન, જમ
પધરામણી શેઠ માગની પામે પગ્યાનુ ૨, લેડી આવામાઈના માય
તે મર જમરોડજીના મામીના પુત્રને માટે નવમારીના દોખ-

માને આસપાસ ફરતી એક દિનાન ચોતરફ મધાવી ૩, પોતાના માતાજી જીવણ
બાઈના પુત્રને માટે દોખમા આગળ જશા કવ્વાનો એક બગનો સઘડી માથે મધાવી
એક મોટા કુવો બોદાવો ૪, દેમાઈ શ્રી ખુગેદજીની "ખરશે" વાડી "મા પોતાના
માવા શેઠ જીજીબાઈ ચાનજીબાઈના પુત્રને માટે એક મોગી જમણશાળા બધાવી ૫,
મરેશા ફળીયાની હાન જે મોગી નીશાળ છે તેનું નવેસર કુગાર મકાન બધાવુ
૬ મોટાફળીઆ તથા મરેમ ફળીયાના મરીમ બેડેરીનો તથા જઈદ મોમેદોને આશરો
આપના ૩૧ ૫૦૦૦૦ અને પાળળથી ૩૧ ૬૦૫૦૦ એનાડેદા કાઢવા અને સુરતના
નાચાન બેચારો માટે ૩૧ ૧૦૦૦૦૦ જુદા કાઢવા

એ બધા ધર્મખાતાના મેનેજર લેખે દેમાઈ મુતુરો નથા જણીતા બહેરીનોને
હાંયા એ દરેક ધર્મખાતા ઉપર સપુર્ણ હકીકત માથની તખતીઓ મારેલી છે અને
એ બધા ખાતા હજી દેવાત છે

નવમારીમા નાવ મગતમ થયો, મોમેદ સઘડો મરશનુમ નાપરી શકે,
એવા ગિવાજને તોડવા ઈ ૨ ૧૮૩૦મા મુબઈગરા અને
૧૮૫૦ નાન મરાત નોશાકરાઓ વચ્ચે જે વડાઈ ચાની જનદીથી મધ પડી
બની ૨ જી લકાઈ હતી, તે વડાઈ પાછી ઈ ૨ ૧૮૫૦મા જાગી સર જમ-
રોડજી જીજીબાઈ નાઈટ, પોતાના વતન નવમારીમા આવ્યા
તે તકનો નામ લઈ, તેમના ઉપર દસ્તુર બહેગમજી દારામજી સબજી અને ખીજ
૫૦ મોમેદોએ એક "ખુલ્લો પત્ર" રખ્યો હતો કે "જે દહાડેથી આત
રામડેગમ સાડેમને (મુનાઈમના વાડીઆજના) તખ્તનરીત કીધા છે તે દહાડેથી
અત્રે દીનઆઈનના એક વતરોગે સઘડા કામે દરામરત થતા આ થા છે, પણ આજની
ડી મુધી હમાગથી હમાગ છોકરાઓને નાવ તથા મગતમ કરી શકાતા નથી કેમકે
નવમારીની અન્જુમનના માડેમો એવો વાધો લે છે કે મુબઈના આનસમેગમ મધે
નાવ મરાતમ થયનાઓ માથે નવમારીવાના મોમેદો પાદાન બાઈને નાપરે નહી આ
દરકત દીન આઈનના હોકમથી તફન ઉતરી અને નામુ માગેમ છે, તોપણ નવસારીની
ડી દરેહમેડેગને તામે ગેવાને હમો માન બરેતુ વિચારીને આજ લાખી મુદત થાઇ
તેઓ તન્ફનો એવો અણગતો જુનમ ખમીએ છે, પણ આએ નામીઓ સત્તેગ
કે જે તમો નામદારને તે તરફ મીધાગાનો બની આવ્યો છે તે ઉપરથી હમો તમોને
વિનંતી કરીએય કે તમો મારેમ એ અચ્ચણ ટાલી નાખના સાગ ઘટતો ઉપાય
કરીને નવસારીની અન્જુમન પાસેથી હમોને મુબઈ મવે નાવર મગતેમ કરવાનો
દબ્બ અપાવો હમો સારી પેટે નહીએ છે કે મુબઈમા આતશમડેગમ થવાથી નવ-

મારી ખાને આગળની પેઠે દીઠાખાના કામો વધારે થતા નથી, તેથી તે તમ્મના મોમે । તથા અતુરોની પેદાનમા વગડો થયો જ, અને જે નાન મંગતેમનો હક મુગર્ષ ખાન આપવામા આવે ના વધારે વગડો થાય માટે આજે નખીઆથી હમો તમો માઈમને વજુન થઈએછે કે જે મુગર્ષ ખાતે નાન મંગતેમ કવાનો હક અમોને આપવામા આવે તા નીચે પ્રમાણે ॥ વવાનમો હમો નનમાનીની અન્જુમનને આપવાને કજુન છીએ —

૧ મુગર્ષના આતશમહેરામના સાનના ડા ૦૦૦૦)થી વધારે હાનમા એકદા થજેનાજે તે મધેથો શા ૧૦૦૦) નનમારીના મોમેદોની અન્જુમનને આપીએ

૨ ૬૦ નાનર અન્જુમનને ડા ૫) આપીએ

૩ ૧૦ મંગતમે એજ અન્જુમનને ડા ૧) આપીએ

૪ ૬૦ નસે મ્યાનના શા ૭૫) એજ અન્જુમનને આપીએ

ઉપના નવાનમો આપનાની કજુનાત ગતા નનસારીની અન્જુમન એ હક અમોને ની આપશે તો મુગર્ષના આતશમહેરામ માહેમની દોનત જે આપતો વજરે હમો ગરીમ ટોનાન મળી આવ્યોજે તે વજાથી હાથ ધોવા પડશે, અને એવું થવાથી ખીજા મોમેદો કદાચ આગળ પડી નનમારીની અન્જુમનની તાબેદારી છોડી દઈ આપ ખુશી અતરે નાન મંગતેમ કરશે તો હમાન ગરીમ ટોળામા તકા પડશે, વારતે તમો નામદાર એ ઉપર મારી પેર ધના પહોચાડવું એ કામ તમારે હાથ પાડ પડવાથી જવોમ્તી ટોળા હાન તમોએ જે મોની પ્રીતથી સખાવતના વખાણવા નાયક કામો કરીએ તેમા આજે કામ મોગે સજુગાર થઈ પડશે ” આ “ ખુદશે પત્ર, ’ તા ૯ માર્ચ ૧૮૫૦ને દીને શેકા નનરોજજી જમનેદજી વહાડીઆ, હોરમજી મમનજી મેદના, બમનજી હોરમજી વહાડીઆ, અને દાદાભાઈ પેશતનજી વહાડીઆએ નનસારી સર જમમેદજી ઉપર ખીજા ખાનમી કામશે નખીને દવાશતી જના મોકલ્યો હતો એ અજી સામે કોની માણેકજી મેદની દરેકમેદરે ॥ ૨૫૦) મોમેદોની સંહીનો મેદેજન નવમારીના દેમાઈ દસતુરો અને અન્જુમન એજ આવ્યો હતો, તેમા જણાવું હતું કે, “ ઉપની સર જમમેદજી કરેલી અજીમાની માગત કદાચ તમો કજુન કરશો તો તમારા દીધાને અમો માન આપીશું નહી ” આ ઉપરથી નનસારીમા પચાતા પચાતી ચાની, અને અતે મ જમમેદજીએ તા ૨૭ માર્ચ ૧૮૫૦ને દીને મુગર્ષ શેક મમનજી હોરમજી વહાડીઆને નખી જણાવું કે, “ અજીમા નાના સવે મમતી છે, ને તેની પાછળ નાદાન જુદીનાના ઘણા, તેનું મના તખરાને મનતુ નથી એવી એવી કેમીએક મીના અચપુ બરેનીછે એ કામ તાર્ક જેન્થી ૮ નાતુ નથી, ને તેમ ક્રીધાથી આગળ જતા નીબે । કી ને નખી એ મી મી જેવું થાય એ મધે ચોખ નાનચતુ કામ નથી દી । ધ મતુ છે માટે હાન એ વાનની વધારે ચકચાન ક વી નહી એવું મેનકતુ આપીન મત કે ’ એ પડી એ માગ પડતી નાખવામા આવી, તે છેક ઈ સ ૧૮૮૩મા પાછા નીજલકાઇ રખતે જમેનીજે તે પાછળથી જેમજી

ઉપથી બાજગ જ્યારે ધ ૨ ૧૮ ૪મા ચાની, તારે પપુ સર જમમેદજીએ અર્દીના લોકોને એ વિશે ઘણા મમજના માડયા, તારે તેમની માથે આવેના “ મુગર્ષ

ચાલુક' ના અધિપતિ " દનકાર "એ, તે વેળાએ ૧૯મી ઉમ્મના દેખાઈ મનચેગ્ગમાઇ દાનમજ્જમાઇને તેમણે પહેરના મોહાના નાના દેખાડીને, ૧૫મારીવાનાઓની તન્દયી કર્યું " દેમાઈ ' ખાવા નહીં મગે તો એ વાળા વેચતે ' પણ શેઠ સાટેમના કલ્યાપર માપદાદાનો દવ નો વેચતા ' " આ તાણા ઉપચી મર, તે વેળાએ એ કામથી દાથ ખેચ્યો હતો

અનેની દેસાઇથી મનોચેગ્ગ ખુગેદગ્ગ વાની " વડી નરકમેડે "ની પ્રમાગ્ત સમનવના તથા ત્યા એક મોટો ડોન બાધવા મુબ્બના ૧૮૫૧ મોટલાંબાઇના મન્દુમ બાઇ મોટનાગાઇએ ૩૧૦૦૦૦ની મખાનત મ નવસારીમાં મખાવત ૧૮૫૧મા કરી હતી

જે પ્રમાણે આખા હિદુગ્ધાનમા ૧ લો મારાને યના એક નોશાકરા હતો, જે પ્રમાણે આખા હિદુમાથી ૧ લો પાર્લામેન્ટનો મેમ્બર ૧૮૫૨ પહેલો પારસી યના એક નોશાકરા હતો, જે પ્રમાણે આપણા ગાનકવાડી નોકાશાસ્ત્રિ ગગ્ગનો ૧ લો પાગી દિવાન એક નોશાકરા હતો, તેજ પ્રમાણે આખા હિદુમા પડેનવહેલો પારસી નોકાશાસ્ત્રિ પણ આપણો

નોશાકરાગ્ગ હતો નવસારી ૥ આગ ગાપુગ્ગ કાનમજ્જ ગાત્ક ૥ મેગ "કાનમજ્જ કપ્તાન" તે પહેલા નોકાશાસ્ત્રી હતા નવમારીથી નાનપણમા મુબ્બ ગયા ઈ સ ૧૮૧૮મા ગેઠ મોતીચંદ અમીચંદના આગ્તીઆ શ્રેણે એઓ પડેન વડેના પીનાગ ગયા હતા વાગવા મરુ જગી પડતી હાવાથી જગી મોખને અનબીને ફરે રુમરોના કપ્તાન પામે દગિયામા વડાણો ચનાવરાના જુનગની તારીમ લેના માડી એ જુનગમા પૂર્ણ માલિતી મળ્યા મા માટે માર્ચ ૧૮૦૬મા " ડેમર "ખાનકો ' નામની ૧૦૦ ટન વનનની એક કીમ વેચાતી નહ, પોતાનો તેમજ બીજાઓનો નોની માન મગી તેની મરફગી પોતા ૥ દાથમા ગખી મનાઇ કોનતા તક હકારાને પડેન વડેના કપ્તાન તગિકે મગ પચા એ પ્રમાણે ગુડ, મોગીમ, વીગેરે જે મદદ નામકારી જણાયા ત્યા પોતે મરુ જગી ૧૬ રગ્મ સુધી આ નહાણુ કપ્તાપણ ચનાગા માઃ ઇ સ. ૧૮૪૦ મા મીંગાપો ખાતે એક અગ્રેજ કપ્તાન માથે બાગમા "કર્નલ બર્ની ' નામે ૫૦૦ ટન વનનુ એક વડાણુ ખરીદ્યુ તેમા પણ વાગવા પોતે કપ્તાન થઇને ઉપના બાનઓમા જ સા કયુ પાઠગથી પેના અગ્રેજની દાનત બનડી અને ઈ સ ૧૮૪૩ મા ઉપનુ નાણુ સીકાગ બગીને મનાઇ કોસ્તા નજીકના એક ખગમા માથે પેના કપ્તાને અમડાવી મરુનો માત તથા વાડણુ ખોણુ વેચી લાખી તેનો અવેજ લઇ કનકતેથી નીધો સુરોષ પોતાના ગણી ગયો એથી મોટુ નુકસા ૥ આ નોશાકને થમુ અને ગમી એજ વ મમા એમના એક પૂગ મેગ મેસ્તાનજીતુ તથા પોતાના સાળા ખગેદગ્ગ દ્વામગ્ગ દાનકન ખુન યનાથી એઓ વિપત્તિમા પડ્યા, અને તે ગમગીનીમા મો મીન ગામમા ૫૫ વનમની ઉમરે ઈ સ ૧૮૫૨ મા આપણો પડેનવહેલો પારસી કપ્તાન નોશાકરો મન્બ પામ્યો ગામ ખાદાનનો એક દોટો "કપ્તાન" ની અટકથી એમના મળુ પછી ઓળખાઈ, તેનુ કાગણુ એ ઉપચી મમગમે એ મળ્યે "મુબાઈના ચાલુક"મા થણો નાણુ ડેસાન આવેગોઠ, તેમાથી પડેલો જ ફકરો ઉતારીએ —

તા. ૨૩ અક્ટોબર.

રોજ ૨૫ માં ૧ (શે.) ૧-૧૩ યજ્ઞેજ્ઞરદી

ખરસેદજી ફરામજી કાવજી તથા મેહરવાનજી કાવસજી કપતાન—શ્રી આચીનના ક્રેવતા ઉપર શ્રી મન્દુ કરીને એક ટાપુ છે તે ટાપુનો ગજ મદ્ય આજ કેટલુએક થાપ્તિ અંગરેજ બાન્કશોને જુટે છે તથા અગરજી પગ્ગને મારી નાખવાનો બચ્ચેઆકર જુનમ ચનાવે છે. તે ફુલટ નામજે ગીઆ અક્ટોબર મહીનામે ખીરીગ નામન્ટ ધરાવાનકીના કપતાન તથા સુપન્કાગો નામે ખરસેદજી ફરામજી તથા મેહરવાનજી કાવસજીને મારી નાખી તે બીગમેનો આન જુડી વીધાય તે વીશેની બચ્ચે ભરેલી ખમ તા ૧૧ મી નવેમ્બર ૧૮૪૩ના ખીનાગ જેનેટમાથી હમો મોટા ફુ ખ માથે હેદન ઉતારી લીજીએચ

૪ સ ૧૮૫૩માં, પોતાના બાવા સર જમશેદજી જીભાઈ મહેસર ખાતે બંધાવેના આદરાનને પરચવાની ક્રિયામા ભાગ ૧૮૫૩. ખીજા "સર." લેવા અર જમશેદજીના ખેટા ખરસેદજી (તે બીજા " મ. ") અને રસ્તમજી નવમારી પધાર્યા હતા અને મખાવતો કરી હતી.

એક જાણીતા નોશાકરા શેઠ દોરામજી જમશેદજી સક્રાતવાના ઉરફે " દાજી મેહેદના " ૪ સ ૧૮૧૬ માં નવમારીથી મુબઈ ખમર- ૧૮૫૩ દાજી મેહેદના. જેટના નાકા ઉપર ઉતના બનાવેના એસો તથા સક્રાત વેચવાની એક ફુકાન મેટો હોરમસજી બમનજી વહાડીયા અને નાધવદામ નજીંડાસના આગળ લેખા ઉધાડી હતી. ઈ. સ. ૧૮૩૦માં છગનાડનો ગામ ૪ થા ન્યોર્ગ મગજુ પાગ્યો તે વેળાએ મુબઈના મરકારી અમનદારોને શેઠ પાગરાનો દુ-મ થયાથી કામી મક્રાતનો ન ધારેલો મોટા ખપ જગ્યો એ ખપતમા મોટો નજા એમન થયો આ ઉપરથી એમનો વેપાર ધીક્યો, અને મરકારમા પણ ઉચી મક્રાતો એઓ પૂર્ણ પાડવા વાગ્યા સુગતના રસ્તમખગના નવસારીના મોખેટો માટે એક વજન વેચાતો વર્ષ એમણે ધર્મ ખાતે આપ્યો હતો મુબઈ ખાતે નવમારીના વગનાના લોડોની એઓ દમેશ આગેવાની કંતા નતા. નવમારીના મોટા બજારમા એઓએ પામીઓ માટે પાણી ખીરાની પન્ન બધારી તેનો ખરચનીમાગ્યો હતો. તેને ૧૮૮૭માં મેઠ એદવજી નવરામજી મહેતા ઉર્ફે ચીનાઈએ મમગજુ હતુ, અને રા ૧૫૦૦ની રકમ એનાડેંગી કાઢી છે, અને આજે ત્યાથી તે કાઢીને માથેની જમાએ માંખવામા આવેજુ છે દાનમા જે નવી તખ્તી મારી છે, તેમા જુનથી દાજીમાઈ જમશેદજીને અલ્લે દાજીમાઈ નવરોજી વખાવજુ છે.

નવમારીની મયેમની મ- જમશેદજીવાની દરજેહેના વડા પચકી આ. બ નેનજી બેનેગજી રકમા ઈ મ. ૧૮૫૮મા ૮૫ વનસની

૧૮૫૪ ખરસેદજી ઉમ્મર મુન્યાં ના ૧૦ માર્ચ ૧૮૫૪ના જામે નનમેદમા ફકદયા એમના વિદા નખુ છે કે —

આં બરજોરજી બાદશામજી કકલીઆ, શ્રી નવસારીથી ચાનતા મહી-
નાની તારીખ ૮ મીનો નજોરો એક પત્ર અતરે આવેલો છે તે ઉપથી જોએઆમા
આવેલે કે શ્રી નવસારીના મહેન ફરીઆની દરેદમેકડનાના વડા પથળી મોમેદ મ-
જોરજી મહેગમજી કકલીઆએ ૮૫ વસ્મની વએમા રોજ ૧૦ મે ને માસ ૬ કેને
દીને આ કાની ફનીઆમાથી અથનામ ઉઠાવીન ગવગનારીઓમા જનક વાશેા ખીધો
છે. એ મગનાર મારી આગરવાજો અને દીનઆપ્તિના કામમા માહીતકાર તથા મોદબાદા-
તથા હુન્નદેશ પુરશ હતો વાગતે તેના મજુથી એખના નેના કુકુમમાજ નહી પથુ
શ્રી નવસારીની આખી વચતીમા અને તેમજ મુરત અને મુમગર્ધ મારેના તેના પીછાણ-
વાનાઓમા કુખ ઉપજીઉ હોએ.

[જમે જમશેદ, ૧૩ મી માસ ૧૮૫૪]

એમના ઉપ મ જમશેદજીનો તથા એમના ટોળાનો અતિશય વિશ્વાસ ખતો
મીનોએ હોમજના ટોળાના કકલ્યા માહેમો તન્દ મગની કેટલી મધી પ્રિતી હતી તે
મ જમશેદજીના નિચના અભિપ્રાયથી જણાઈ આવેલે

પ્રકરજી દર મુ

સર જમશેદજી અને કાદયાઓ

“ અશત શ્રી નવસારી કમમે માદાશુભઅથાને પુત્રનાથ શ્રી ૫ નેકનામ ભાષ
રૂસ્તમજી મતનજી ભોટ શ્રી મુખાર્ધ મદેથી વી જોવક જમશેદજી હજીબાધના રાનામ
વાચતે જત લખવા કાણુ એને તમારા કાગજ અથવા આકડો કરીને મોકલીઓ
તે પોડોતો છે ને ભાઈ હમોએ શાભનીગિયકે આપના પથળી ન્તુ મજોરદાને
કેટનાએક મોમેદોના ખીખનીઆથી પેના માર ગડીએ એમનની ઇજત પિપ

હોમમે કરેય પત એ બેદીન લોકો કઈ તાર નથી કતા એવન રરતો અહીઆ !!
એડેગોના ઇજત આપમા આવેના છ આને તે તમે લોકો ખીચા । મરીમ મોમેદોને
ઇજત આપર આપીને ચાતણુ જોઇએ આના મોમેદ કાઈ નહી થસે તે સત્ય કરી
મનને ભધજી તમોને એ વાતની ખમર હોએતે હમારી જિપર ઓનામેવા નખી
જણાવતે ને આપના પથળી દસ્તુ જમશેદદાને હમારી મનાગની મનામ કેને ને
કેને કે તમારા કાગજ પોડોતો છે હમો તે વીમેનો જવામ નખીશુ કરીને જરૂર કેહેને
કાગજનો જનામ વખતે

મુમાર્ધ તા ૧૭મી એપરેલ સને ૧૮૫૩ અગ્રેજ

માર્જી તમો જિપર ને કાગને મોકનાજી તે તમો દસ્તુ મજોરદાને હાતો
હાત પોડોયાજી માર્ધ સાહેબની ફુના કેને ને તમોખી કણુન જાને

એટલુ જ નહી પથુ મહેશના આમન માટે પૂ મતા મ જમશેદજીએ કરી

અન્ય જેવી રીતે આપેલી છે, તેનો ખ્યાલ થતા તે પગ નિચે પ્રમાણે જાણના માફ આપીએ ડીએ, કાનુકે એ લેખ ગાન પડેલા જેવાની વણા માટેનો તરફથી મેવકને બનામણ થઈ છે

૨- જમમેદજીના આદર્શનનો પટો — શરૂત શ્રી નવસારી કબ્બે માહા મુભરથાને પુ વનધે શ્રી પ) નેકતામ દમતુજી બરજેન બેદગમજી કકરીઆ ની શ્રી મુયાઇ મદરેથી મેવક જમશેદજી જીજીભાઈની દુવા મનામ વાચને જત નખવા કાનુકે એને તમાગ કાગજ ન) બે હમોને પોહોયા છે નાચીઆથી વાકેફ થયો છો ને તમે જે આપણી અગીઆરી વીસે નખેચ તે જાણીએ તેનું જાણવું એને તમે કાઢખી ગીતની કક ના કુશો હમોએ તમુને આપણી અગીઆરીનો ગધા કાન્બા ગાપેતો છે તેની વીગત નીચે નખેનીછે તે પરમાણે તમે કરીઆ જાએ ને તમે પછીથી તમારા વારેસ વશ કરીઆ જાઓ હમો અથવા હમાગ વારેસો વશ બી એ પરમાણે ચાવીને તમેને માન આપશે તે શત કરી જાણુએ

મુયાઇ તા ૨૯ મી એપ્રેલ સને ૧૮૫૩ અગરેજી

૧-પેનુ આદરીઆન શહેગની બોએ દેવાનુ કામ તમે અથવા તમાગ વારમે કરીઆ જાઓ, અગ તમારી મજી પડ તો તમાગમેના મોમેદોને શોપીને કરાવો તેહેમા હમોને હરકત નહી

૨-ખીજુ આપની અગીઆરીમે ગણુને પેનના ઠાકરાએને સુદરા પહેગવો નહી અગ મીજ પાસે પેડગનના દેવો નહી અગને ગાગ જામના ગણુને પેડના સુદરા પહેરી આવે તેને આપણા આદરીઆનમે શેડેજો કન્વા દેવો નહી

૩-ત્રીજુ આપણી અગીઆરીમે તમાગ માચના કાઢખી મોમેદનો છોકરો એજગારીગીનુ કામ કન્વા નાએકનો કોએ ને તે મોમેદ તમારી જા બેએ ને તેને તમારે ધીઆન પુગે નો નાપ વા નાએકનુ કોએ તેો તમારે જા આપની, નહીતોકે નહી આપવી

૪-ચાંચ આપગી અગીઆરીમે ૧૧ દર વાનજી ઉપાના અથવા કોપ નરામના અથવા તામાના વગેર પ મુન મામ અથવા બીતો કાચ નીગેર શ વે તમાર ગરાધીત મધીછે તે જામનની તી તમાએ જને નખી આપીછે ને હમોએ તમુને નખી આપીય તે પરમાણુ જમે મથગ હમારો કોઈગી હારે જેવા માગે તેરારે દેખાવા અગને કોઈખી મામ બાએ તેની નોધ નખીને હમો ૧૧૫ મોકનારવી ને અગીઆરીમે ૧૧ ૧૫ તા નામ નાએતો કામ તા કન્વા નગેર મોમેદો પાશેથી ભગવી લેરા

૫-પાયમુ રૂપા કામની તીજેરીની ચી અથવા દરેક ગાણુઓ ૧૧ તાનાની દુમી તમા ગરાધી ગણવી કામ પર તેરારે જમાગી આપવ

૬-જીધુ આપણી અગીઆરીમે દ રાજ ઈન્ગની નીદા નીગેર જેલી કામ થાએ તેની નોધ એક ચોપડીમે નખીને તમાગી કને નખવી અગ કોઈખી તમારો મમેદો મોમેદ આદરીઆનમે કોએ તે પાશે દરગ નખાવનુ ને તમાગ નપામ નખવી ને જેવ ને જેવારે ચોપડી મગાનીએ તેસાર મોકની આપવી

૭-શાનમુ આપણી અગીઆરીમે ના ગતી કન્વા માનમ નખવત તે મામે

દરેક કચેરા વસાવવો અથવા કુતી કરવાનું પાણી દરેક બંધુ અથવા અગી-
આરીને સમગ્ર કંઈપી કાંમ કરાવવું ને બધું સફાઈ રખાવવું અગરજો તમારા કેવાશ
નહીં ચાહેતો તમારે તેને રૂબ આપવી ને બીજું ખાનસ રાખવું ને દમો ઉપર કંઈ જનાવવું.

૮-આપણું આપણી અગીઆરીમેના કંઈપી મોખેદ તમારા કેવાશર નહીં ચાહે
તેને તમે અગીઆરીમેથી ઇચ્છાની વનીદાદ વીગેરે કાંમ કરતો અટકાવવો ને દમો ઉપર
કંઈ જણાવવું દમોએ તમને એ સત્તા આપેલી છે.

૯-નવમું દમારા નેમેલા મેનીજરો અગીઆરીમે કંઈપી ગમાર કામ કરવું હોશે
તો તમને પુછીને કરાવશે. અગર જો તે કોડો તમારા કેવાશર નહીં ચાહેશે તો તમારા
જખવાથી તે મેનીજરને દમો જરતરફ કરસુ અથવા થપકો આપસુ.

૧૦-દશમું કંઈપી બીજી અગીઆરીનો મોખેદ અથવા બીજા પંથકનો મોખેદ
આપની અગીઆરીમે આવીને હીડોગ ઉપર કામ કરવા માંગે તો તમારી જી શીવાએ
કરવા દેવું નહીં તમે મુખતીઆર છેઓ.

૧૧-અગીઆરમું આપણી અગીઆરીમે કંઈપી એલેદીનને તાલુ ગતની વખતે
વનીદાદ કગવે ને તે એલેદીન અગીઆરીમે મુલા માંગે તો તમારી જી શીવાએ તેને
મુલા દેવો નહીં અગર જો તેની વનીદાદ જોવાની મગજ હોએ તો વખતસગ આવીને
જોઈ જાએ.

૧૨-આરમું એ પરમાણુ તમે અથવા તમારા દવે પછીના વારેસો વંસ હોએતે
એ પરમાણુ કરીઆ જાઓ.

૧૩-તેરમું કંઈપી એલેદીનને તાંઈ અથવા મોખેદને તાંઈ જિયમનાના વાશન
માંગે તો આપવાં. ને તે શાફ કરાવીને પાછા તમારા સવાધીનમા ગખવાં.

કા. જમશેદજી જીજીભાઈની સલામ.

આ ઉપરથી જણાય છે કે, નામદાર મર જમશેદજીનો વિશ્વાસ આપણા મીનોએર
દોમજીનાસાયવાલા કકલ્યા ભાઈઓ ઉપર પૂરેપૂરો હોવો જોઈએ. પાછળથી ૧૦ મી
કક્કમમાં ભગરીયાઓના સંજો કંઈકે સુધારો થયો જણાય છે.

નવસાગીના પોસ્યા દેગાઈ જમામજી તરેમુજના વડા દીકરા તરેમુજજી ઇ. સ.

૧૮૩૦ માં પોતાના આપના મરણથી પોસ્યા દેસાઈ ખાન-
દાનમાં વડા થયા હતા. ઈ. મ. ૧૮૨૮માં એમને પણ મોટા
દેસાઈ ખાનદાનવાલાઓ માફક મામલત મળી હતી. એમનો
પણો ખરો વખત વડોદરામાં ગયો હતો.

ઈ. મ. ૧૮૫૪માં મર જમશેદજી જીજીભાઈએ નવસારીના ગરીબ કોડો ઉપ-
ગાયકવાડ મંકાર નરફથી દરસાવ રૂ. ૭૨૪૬ની ખંડણી
કેવાતી હતી તે માફ કરાવી; તેના જમ્લામાં તા. ૨૭ માર્ચ
૧૮૫૪ ને ડીને ગાયકવાડ મંકારના અગ્રેના પ્રતિનિધિ
ગોપાલરાવ મેરાવની માફતે રૂ. ૧૬૬૦૭ પોતાના તરફથી

બધો હતા.

દેસાઈ રત્નમજી મનચેજીના વડા દીકરા “ જમશેદજીભાઈ ” એઓ “ નાના

અગ્રશેઠજી"ને નામે ઓળખાતા તા એઓ પોતાના નખતમા પારમીઓના આગેવાન
 હતા એમની અકાગરીમા મોટા તરફ મહાનાજી, અને દસ્તુર
 ૧૮૫૫ અરશેઠજીમઠ મોમેદોની સારી રીતબાત એ મુખ્ય મયનાયા હતા એમનો
 દેશાધ.
 મજબુત કડબ અને તાપ આજે પણ મીઠાસ લઇ લઇને
 ધરડાઓ વખાણે છે ત્રેકે કાઠી કદે નાહના દેખાવના હતા,
 પણ તેમનો દમામ એટલો હતો કે, તેમને દેખતાની માથેજ એક આદમીને આપોઆપ
 અહ્ય આદમ આવડી જતી હતી તા ૬ મે ૧૮૫૫ ના જામે જમશેદમા એવણ
 માટે ઢાપે છે કે,

તા ૧૭ મે

રોજ ૯ માસ ૮ (જો) ૨૦૪ યજ્ઞજરરી

અરશેઠજી રૂમતમજી દેસાઈ, નવસારીના—શ્રી નોશાગીના ચાનતા મહી
 નાની તારીખ ૨ જીના લખેના પગ્માડા કાગર ઉપચી જાહેર કરવાને હમેને મોગી
 દનગીરી નામેય કે, શ્રી નોશાગીના દેશાઈજીના નામીયા અને પુતતન ખાનદાનના
 હાનના વડા દેશાઈજી શેઠ ખોરશેઠજી રૂમતમજીએ આશરે ૭૨ વરસની વયેમા થોડાએક
 દીવશ માફ ભોગવેઆ પડે ચાનતા મહીનાની તારીખ ૨ જીને દીને આએ જુડી અને
 વગર ભરેશાની હુનીઆમોધી પોતાનો અશમાય ઉમવીને શદના શુખનાસી આકાશી
 ભોડામા જાઈ વાશી કરેઓ છે એ મરનાગ દેશાઈજી જેહેવા મમભીર અને ચચન હતા
 તેકેવાજ દએઆતુ અને શારા શવખાનના હતા તેથી કગીને એ મરનારે પોતાના ગરીખ
 ટોનાને શશારી કામમા પોતાધી બની આનતી મદદ આપેઆને લીધે શવે કોઈ એ
 મરનારને મોટુ માન આપતા હતા એ દેશાઈજીના મરણથી જેમ એવણના બોહના
 કુટુમમને તેમજ તેઓના દોસત આશનાવોને તથા પીઠાણુવાના ધગહશથોને મોગી દનગીરી
 ઉપજઆ વનાએ રહી નહી હશે એ શવગવાસી દેસાઈજીની ખાલી પડેની જગો
 ધારેઆમેરે એવણના ભાઈ દેસાઈજી હોરમજી રૂમતમજીને આપેઆમા આવી હશે—
 કાએને હમે શાગી પેડે જાણીએય કે દેશાઈ હોરમજી પોતાના વડવાઓની જગો માન
 ભરેની ગીતે ચનાવવાને લાએક છે

[જામે જમશેદ, ૧ ડી મે ૧૮૫૫]

આગના નખતમા જે જગાએ કાહારગા માઠીઆઓ વસતા હતા, તે જગાએ
 રફતે રફતે નોશાકરા પાગસીઓની વસતી વધના લાગનાથી,
 ૧૮૫૬ કાહારવાડાની હાન જે જગાએ ખારીઆનાડ છે, તે તગ્દના પારમીવાડાઓના
 ધર્મશાળા લતાને કાહારવાડાનું નામ આપનામા આ યુ છે એ કાહાર-
 વાડના બજારની સામે જ-થેવતી સુસાદરોના ઉતારા તથા
 ઘોમને મર અવસર વાપરવા માટે જાઈ નનાજમાઈ તે શેઠ કુવરજી હોરમજી ભાભાના
 ધણીઆણીએ એક ધર્મશાળા બધાવી તા ૨૩ મે ૧૮૫૬ને દીને ખુદની મૂકાવી અને
 એજ મકાનમા એમના બેગી જાઈ પીરોજબાઈ તે શેઠ દાદાભાઈ માણેકજી વાઘના
 ધણીઆણીએ એજ વરસમા એક કુશાદે કુવો બધા યો છે,

શેઠ કાવસજી શાપુરજી લંગડા પોતાના વતન નવસારીથી મુંબઈ જઈ શેઠ જમ-
શેઠજી મોરાળજી બારભાયાની માગફતે ચીન ગયા હતા.

૧૮૫૯. કાવસજી પાછળથી શેઠ બેગમજી હીરાજી ડોહવા તથા ગેડો બહેરામજી
લંગડા. અને નશરવાનજી દોગમજી મહેતા સાથે વેપાર ચલાવી સારી
પુંજ બેગી કરી. ચીનમાં ઈ. સ. ૧૮૪૬માં ત્યાંની અનુ-
મતેને કાગતું ધર્મતું ફંડ સ્થાપવામાં એમણે આગેવાની લીધી હતી. તે ફંડના પહેલ
વહેવાર પોતે કરી દેખી હતા. એવણુ વિશે તા. ૧૬ ફેબ્રુઆરી ૧૮૫૭નું જામે જમશેદ
જીએ છે કે:-

એ મરનાર એક સારી લાએકીવાલો તથા ધીરા સ્વભાવનો અને મોટી આખર-
વાલો હતો. એ મરનારે પોતાની પ્રણીબગી વડે શ્રી ચીન તથા કનકતા ખાતેના વેપારના
કાર્યમાં કાદરી હતી અને તે સાથે સ્વભાવમાં એક અમીરના જેવરી ખાશીઅત રાખતો
હતો તેથી ઘણાંએક વેપારીઓ તથા બીજા સારી આખરવાલા મલમલો એ મરનારને
ધરતું માન આપતા હતા. એ મરનારનાં ગુજરાવાથી તેનાં કુટુંબમાં તથા દોશત
આશનાઓમાં એક મોટી નાખુશી ઉપજી છે.

નવસારી જૂમીતું નામીયું નંગ, જેણે પોતાના વતન લેખે નવસારીને જે
આપ્યો છે, જેણે પોતાના પરાક્રમેથી મુંબઈ જૂમીતું નામ

૧૮૫૬ નવસારીનો આચકારા કર્યું છે, અને જેણે પારખી ટોળાને કેટલાક
પેલો નામવર બેટા. જમાનાઓ સુધી જીવતો જાગતો ઉભો રહેવાના કામો કર્યો

છે તે સર જમશેદજી જીજીભાઈ, બાપેદાદે આપણો એક
નોંધાકરો ઇ. સ. ૧૮૫૬માં તા. ૧૪ મી એપ્રિલને દિને આ જેહાનથી બીજી જેહાનમાં
મુમાફરી કરવા ઉપડી ગયો હતો. એક ગરીબ માનાપને પેટ ગરીબ પુત્ર લેખે પેદા
પડી કુષ પુતે અને ખજને આખાદ થઈ એક પાદશાહી પદ્ધિમાં મરણ પામ્યા હતા.
નવસારીથી મુંબઈમાં નાની ઉંમરે જઈ પોતાના માસા અને સસરા શેઠ ફગમજી
નશરવાનજીની ખાલી બાટલી વેચવાની ફૂકાન ઉપર પ્રથમ ગયા હતા. રાત ગોસ્તાર
તા. ૧૭ એપ્રિલ ૧૮૫૬માં કહે છે કે:-સર જમશેદજી જીજીભાઈને જનમ ઇસવી સને
૧૭૮૩નાં વરસની તારીખ ૧૫ મી જુલાઈને દીને ગુજરાત પરાંતમાં નવસારી કશામાં
“ મલેશ ” મધે થાએલો હતો. સર જમશેદજીના બાપતું નામ જીજીભાઈ ચાનજીભાઈ
કરીને હતું. જીજીભાઈ મલેસગને એક ગરીબ તોપણ આગરવાલો મહેવાસી હતો. સર
જમશેદજીની ઉંમર ૧૬ વરસની પુરી થાઈ નહીં હતી એટલામાં તેવણના બાવા તથા
માતાજી (જીવનબાઈ) એક વરસના અરસાની અંદર બંને ગુજરી ગયાં હતાં. એ
માખાપોએ સર જમશેદજીને નાનપણથી ગુજગાન સોંપવાને સારું મુંબઈ ખાતે મોકલેલા
હતા. મુંબઈ મધે જમશેદજીએ પોતાના મમગ મરનાર શેઠ ફગમજી નશરવાનજી બાટલી-
વાતાના ધર્મમાં ઉતારો લીધો હતો.

ઇ. સ. ૧૭૯૬માં ચીન ખાતે મહેતાગીરી કરવા ગયા હતા, અને ઇ. સ.
૧૮૦૨થી ચીન ખાતે પોતાના સસરા સાથે ભાગમાં વેપાર કરવા લાગ્યા. વેપારી

કુનેલમાં એઓની જોડી નહોતી, એવળ ૪-૫ વાગે ચીનની મુસાફરીએ ગયા હતા. ઈ. સ. ૧૮૦૫માં એમને “ કેપ ઓફ ગુડ હોપ ” ખાતે એકવાગે એમના વડાણ સાથે ફ્રેન્ચની સરકારની એ મનવાત્વાજાઓ, લડાઈના બંધવા દાખલ, પકડી લઈ ગયા હતા. પછી પહેરેલે કપડે જ એમને છોડી દેવામાં આવ્યા હતા મોટા નાખેદા મહમદઅલી રોગે સાથે તથા ગા. મોતીચંદ અમીચંદ સાથે મોટા પાયા ઉપર ચોતરફનો વેપાર ચલાવ્યો અને કરોડપતિ થયા. સખ્યાચંદ વહાણો ખરીદ્યાં ઈ. સ. ૧૮૪૬ પછી એમણે દીકરાઓને વેપાર ધંધો સોંપી એકાંત જીંદગી ગુમસ્તવા માંડી હતી. ઈ. સ. ૧૮૨૨થી “ સખાવત ” ની સંજ્ઞા અને ‘ સખી ’ નું વિશેષણ પોતાનું જ કરી બેઠા. ભગભગ ૩૩ કામ ઉપીયાની સખાવત કરી. “ Indian Peabody ” કહેવાયા હતા. એમનું વૃત્તાંત બહુ લાંબુ છે, તે આ જગ્યાએ આપી શકાતું નથી. પણ આખા હિંદમાં પહેલવેહેલા બારોનેટ થનાર આપણો આ નોશાકરો હતો એમ આપણે એના નામથી વડાઈ બેવામાં મોટી બડાઈ મારતા ગણાઈશું નહીં.

કરમે વ્યાગ પ્રાંત નવસારીમાં અન્જુમનના ઉચ્ચરાટથી અને મુંબઈવાસી રોહ ખરોદજી નશરવાનજી કામાની આગેવાનીથી એક દોખમું ૧૮૬૦. વ્યારાતું
દોખમું, બાંધવાનો તાણો ઈ. સ. ૧૮૬૧ માં પુરવામાં આવ્યો હતો, અને ઈ. સ. ૧૮૬૩માં એ દોખમું તૈયાર થયું તેની તમામ મેનેજમેન્ટ નવસારીવાસી હિંમતવાન અને સ્વતંત્ર વિચારના નર, આં એરચજી જમશેદજી મોદી, જેમણે નવસારીની પ્રજાના ધણી ઉપયોગી કામોમાં આગેવાન ભાગ લીધો હતો, તેમણે કરી હતી, જે વિશે તે દોખમાની તખ્ત ઉપર પણ લેખ ફોતરેલો છે કે “ એ દોખમું બંધાવા ઉપર મેનીજર મોદી એચરજી જમશેદજી એકજી નોશારીના. ”

નવસારીના પ્રખ્યાત ગારગજીના કુટુંબને પ્રકાશમાં લાવનાર રોહ રૂસ્તમજી નવરોજી ગારગજી હતા. એઓ નવસારીમાં તેમજ ધરમપોર,

૧૮૬૦. ગારગજી. વાંસદા, વગેરે ગામોમાં બહુ બાણીતા અને માનીતા હતા. પ્રથમમાં દારનો મોટો રોજગાર કર્યો હતો. તે પછી પરચુરણ

મકતાઓ રાખતા હતા. વાંસદા અને ધરમપોર જેવાં દેશી રાજ્યોમાં નાણાંની ધીરધાર એઓ ચલાવતા હતા. નવસારીવાસી લોકત્રિપ મહુમ શેડો બમારાજી તથા ખરજોરજી ગારગજી એઓ પિતા થતા હતા. ઈ. સ. ૧૮૬૦ની તા. ૩૦ જુલાઈને દીને એઓ ૬૦ વરસની ઉંમરે ગુજ્યાં હતા. એમના વિશે તા. ૧૫ આગષ્ટ ૧૮૬૦નું મુંબઈ સમાચાર કહેછે કે,

તા. ૧૦ મી જુલાઈ.

રોજ ૧૦ માં ૧૧ (શે.) ૧૨૨૯ યજ્ઞજ્ઞરદી

રૂસ્તમજી નવરોજીજી ગારગઃ—તારીખ ૩૦ મી જુલાઈને દીને નોશારી મધે રૂસ્તમજી ગારગઃ નામનો એક શુદ્ધ મરણ પાંગેઓય. એ શુદ્ધ નવસારીમાં અશતરી કેલવણીનાં કામને ધણી શરી મદત કરી હતી.

શેઠ રસ્તમજી જમશેદજી જીજીભાઈએ પોતાના મનુકુમ પિતાના પુત્ર માટેની
“વિક્ટોરિયા ડીસ્પેન્સરી” ઉધડે તેટલાં તા. ૩૭ મેથી પોતાને
૧૮૬૦. પહેલવેહેલી ખરચે એક ધર્મનું દવાખાનું નવસારીમાં ઉઘાડ્યું હતું અને
ડીસ્પેન્સરી. તેના તબીબ તરીકે ડાક્ટર રસ્તમજી ડોરમજી દાધીરામને
નવસારી મોકલ્યા હતા. તે પછી હાલના નવસારીના “મોટા

ડાક્ટર” જમશેદજી ગેરામજી આવ્યા. જેઓ અને બેકપ્રિય થઇ પડી, કુધ પુતે નવસારીની
દોમતે સુખી થયા, અને નવસારી જે કાઠને વધારે ફળી હોય, તો તે એજ ત્રાયકી-
વાલા ડાક્ટરને ફળી છે. એ વિક્ટોરીયા ડીસ્પેન્સરી કાલીઆવાડી આગળ, ઇ. સ.
૧૮૬૨માં ઉઘાડવામાં આવી હતી. એ ડીસ્પેન્સરી કાઠવા મઝ જમશેદજીએ ૭૫૦૦૦
રૂપીઆ એકાઉંદા કાઠવા હતા. આને પણ એ ડીસ્પેન્સરી નવસારીને અને તેની આમ-
પાસના ભોડોને એક આશીર્વાદ સમાન છે.

આ “વિક્ટોરીયા ઝેરીટિયસ ડીસ્પેન્સરી” માટેના રૂ. ૭૫૦૦૦ મધેથી હોરપી-
ટસનું મકાન બાંધવા માટે રૂ. ૧૦૩૫૯ ખરચી બાકીના રૂપીઆનું બ્યાજ ચાલુ ખરચમાં
વાપરવાને અંગ્રેજ મરકારમાં અનામત ગણવામાં આવ્યા હતા, અને એ દવાખાનું
ઇ. સ. ૧૮૬૨ થી ચાલું થયું હતું. નવસારીથી એ દવાખાના સુધી જવાનો રસ્તો
ઘણીજ ખરાબ હતો, તે પાકો કરી મોટા બે પુત્રો બાંધવાને ડાવેન્ગર બેડી આનાંબાઈએ
પોતાના ખર્ચાદ મરકુમ મઝ જમશેદજીના પુત્રને માટે બીજા રૂ. ૧૮૩૭૬ સગરમાં
આપ્યા અને અંગ્રેજ મરકારે કૃપાવંત થઇ તેમાં રૂ. ૭૭૬૬ ઉમેરીને રૂ. ૨૨૫૪૨ને
ખરચે પાકો રસ્તો અને પથરના પુત્રો બાંધી આપ્યા છે.

તા. ૭ માર્ચ ૧૮૬૧ને દીને કૈનામવાસી ખંડેરાવ મહાગજ, મોટા દેસાઈજીના
દવાગળમાં કરેલી ખાસ દરબારમાં પધારી હતા. ત્યાં મોટા
૧૮૬૧. દેસાઈ દરવા- મોટા માણસોની મુલાકાત લીધી હતી, અને પાગસીઓની
જામાં ખંડેરાવ રીતબાત માટે તથા તે દિવસે પાગસીવાડાઓમાં કરેલી ધામ-
મહારાજ. બુમોથી પોતે ઘણા ખુશ થઇ સંતોષ જાહેર કર્યો હતો.

ઇ. સ. ૧૮૬૨માં નવસારીની અન્જુમનના સ્થાપિત્વ હેતુ નવસારીની પડોશમાં
આવેતાં તરડી ગામમાં અન્જુમનના ઉઘાડથી એક દોખમું
૧૮૬૨. તવડીનું દોખમું. આંખના તાણો પુરવામાં આવ્યો હતો એ દોખમું તા.
૧૯ એપ્રિલ ૧૮૬૪ના રોજ નોસારીનાઓએ ધવલું હતું.

શેઠ મોરાગજી જમશેદજી જીજીભાઈ તરડીથી ન્યાતનું ખાણું એ દિને થયું હતું અને
નવસારી તથા સુરતની વચ્ચે પોતાને ખર્ચે ખાખ ટ્રેન ફાંટી કચી હતી. જે લોકો
રહી ગયાં તેઓ તવડીની સીમમાં આખી રાત પડ્યાં રહ્યાં, અને “ગીઆ તવડી ને
આપ્યા રવડી”ની કહેવત ત્યાંથી પડી ગઈ.

શેઠ અન્ડેમઝ, નમન્નાનજી, અને હોમજી ખંડેરજી દાદી શેઠે પોતાના માતાજી
મનુકુમ બાઈ બીખાઈજીનાં પુત્રને માટે નવસારી મધે દેસાઈજી
૧૮૬૨ મીનાચેર ખંડેરજીના આતશગઝના આગળની બનોચેર હોમજીવાલી
દોમજીવાલી અગ્યારી. પુનાણી દરેદરેદર નવેસર બંધાવી આપી હતી. તેને પગલાનું

જશન તા. ૧૦ મે ૧૮૬૨ને દીને કયું હતું. જશન થઈ રહ્યા બાદ મળકુર. શેઠાએ દરુર. કેઠાબાદજી રસ્તમજીને, દેસાઈ બરજોરજી નવરોજીને તથા શેઠ જામરાપજી રસ્તમજી ગારડાજીને, ત્યાં આં બરજોરજી બદમનજી મીનોબેર હોમજીનાને અકેષી. શાક ખેટ આપી હતી.

આમ આવાંબાઈ તે ડાવેજર લેડી જમશેદજી જીજીભાઈએ પોતાના ખાત્રીદ મરહુમ સર જમશેદજીના ઉત્તમણામાં નવસારીના દોખમાં આગળ ૧૮૬૨. નવસારીના ચોમાસામાં જવાનો રસ્તો ધણો ગિકટ હોવાથી ત્યાં એક પ્રતાપે મુંબઈમાં મદ્રેસા. પાકી જાંધણીનો પુલ જાંધાવી આપવા સાર ૩૧. ૩૫ ૦૦ની તન્દુરસ્તી પઠાવી હતી, પણ એક ધર્મનું કામ તોડી પાડવાને જે પ્રમાણે આજે પણ અહિંઆં કેટલાક વિધનસંતોષીઓ ખટપટો ચલાવે છે, તેજ પ્રમાણે એ પુલની જરૂર નથી એવી એક તરફથી કાનાસેરી થવાથી બાઈ સાહેબે તેજ રકમ “ સર જમશેદજી જીજીભાઈ જરથેસ્તી મદ્રેસા ” સ્થાપવામાં આપી દીધી, અને તેમાં રૂ. ૩૬૦૦ શેઠ રસ્તમજી જમશેદજી જીજીભાઈએ આપ્યા પછી, તે ખાતું પગબર થઈ આપણા ધર્મના માહેર પેશ્વાઓ બહાર પડવા પામ્યાં છે. હુકમાં મુંબઈની એ મોટી મદ્રેસાનું મુળ નવસારીની મંજુર થયેલી સખાવતને આભારી છે. કહો કે, ધર્મનું મુખ્ય મથક નવસારી, તેનાજ પ્રતાપથી ધર્મની મોટી મદ્રેસા મુંબઈમાં મંડાઈ ગયેલી છે, અને તેમાંથી દર વર્ષે વિદ્વાનો બહાર પડે છે.

નવસારીના એક જણીતા મદ્રેસરા શેઠ બહેરામજી કાવસજી બાટલીવાળા નવસારીથી ઇ. સ. ૧૮૦૦ની શરૂઆતમાં મુંબઈ જઈ ગનજાવાના ૧૮૬૧. બહેરામજી કુવા આગળ પરચુરણ સામાન વેચવાની પ્રથમ એક નાની બાટલીવાલા. હુકાન માંડીને વેપાર કરવા લાગ્યા. વધતાં વધતાં અંગ્રેજી સામાન તથા દારૂનો મોટો વેપાર ચલાવ્યો. પાછળથી વેપાર ધીકવાથી ઇ. સ. ૧૮૫૨માં પોતાની જગ્યાએ, શેઠ પાવનજી હીરજીભાઈબાટલીવાલા સાથે ભાગમાં “ બહેરામજી અને પાવનજી ”ની કુંપનીને નામે વેપાર ચલાવા લાગ્યા. ઇ. સ. ૧૮૩૩માં મુંબઈમાં વરસાદ ધણોજી ઓછો પડવાથી તે માટે એકત્ર બંદગી કરવાને એમણે પોતાને ખરચે વાડીઆજીના આતશબહેરામમાં જશન તથા ન્યાતનું જમણું કાપું હતું. તે વેળાએ ત્યાંની અન્જુમને તેમને બહુ માન આપી શાક ઓઠાડી હતી. તા. ૧ અક્ટોબર ૧૮૬૨ના મુંબઈ ચાલુકમાં એમના માટે લખે છે કે “ ખુદ પોતાની અછલ હુશીઆરીથી ગરીબી હાલતમાંથી નીકળી એક સારી દોલત ભેગી કરી હતી અને દોલતનો કાંઈ નહી પણ ઘટતો ઉપયોગ કર્યો હતો. ” એ પ્રમાણે એક ગરીબ નોશાકરો મુંબઈમાં મોટાભોલ થવા પામ્યો હતો.

ઇ. સ. ૧૮૬૦માં નવસારી મધે શેઠ રસ્તમજી જમશેદજી જીજીભાઈએ પોતાના મહુમ પિતાવાલી “ વિક્ટોરીઆ ડીસ્પેન્સરી ” ઉધાડે ત્યાં ૧૮૬૩. નવસારીના સૂદી કાઢેલા કામચલાઉ ધર્મના દવાખાનામાં નવસારી ખાતે પહેલવહેલા ઠાકટર. પહેલવહેલા શીખેલા ડાકટર તરીકે શેઠ રસ્તમજી હોરમજી કાથીરામ, જેમણે મુંબઈની ઝાંટ મેડીકલ કોલેજમાં વૈદાનો

અબ્યાસ કરી ઈ. સ. ૧૮૬૦માં તખીયપણું ચલાવવાની સનદ મેળવી હતી તેમને મોકલ્યા હતા, અને ઈ. સ. ૧૮૬૨માં એ “વિક્ટોરીઆ ડીરપેનસરી” રીતસર ઉઘડી તેના પછી સરકાર તરફથી એમનેજ તખીય તરીકે કાયમ રાખવામાં આવ્યા. એઓ ૨૭ વરસની કાચી ઉમ્મરમાં નવસારી ખાતે ઈ. સ. ૧૮૬૩માં મુજબી હતા. એઓ નવસારીના પહેલવહેલાજ “ડાક્ટર” હતા, ઘણા હુશીઆર, અને મહત્તાવગ્ન સ્વભાવના હતા.

ઈ. સ. ૧૮૬૩માં મુજબની હાઇકોર્ટ તરફથી નવસારીના વતની મોબેદ નશ્ત-વાનજી શોરાયજી વજીફદારને મુનસફના હુદાની સનદ આપ-
 ૧૮૬૩. પહેલવહેલો વામાં આવી હતી. નવસારીના મોબેદોમાં એ પ્રમાણે પહેલ નાગાકરો મુનસફ પહેલા સનદ પામનાર મદદગર આ હતા.

જે પ્રમાણે આને ઈ. સ. ૧૮૬૭ના વરસમાં વરસાદ કમી પડવાથી નવસારીમાં મોંઘવારી આવવાથી ફકાળનું મદદ ફંડ સ્થપાઈ ગરીબ

૧૮૬૩. મોંઘવારીમાં લોકોને સસ્તું અનાજ પુર પાડવામાં આવ્યું હતું, તેજ પ્રમાણે મદદ. ઈ. સ. ૧૮૬૩ના સપ્ટેમ્બર મહિનામાં નવસારી અને તેની

આસપાસ તમામ મુજરાતમાં મોંઘવારી આવવાથી ઝાંનરેખલ ફસતમજી જમશેદજી જીજીભાઈએ દરેક ગરીબ હમખતીઓને ત્યાં પોતાને ખચે અનાજ પૂર પાડ્યું હતું.

મુજબના કેળવણી ખાતાના વડા મી. ઇ. આર્ચ. હાવડની સુચના ઉપરથી મુજબી સરકારને ખર્ચે પુના કોલેજના સંસ્કૃત ભાષાના પ્રોફેસર

૧૮૬૩. ડાક્ટર હાઉગ ડાક્ટર માર્ટીન હાઉગ, દસ્તુર હોશંગજી જમનારમજી જમા-
 ૧. નવસારીમાં. રખઆશા સાથે જુનાં પુરાણાં જઈ પેહેલવી તથા પારસીઓના ધર્મને લગતાં દફતરોની શોધ કરવાને મુજબત તરફ આવ્યા

હતા, તે તા. ૭ જાનેવારી ૧૮૬૪ ને દીને મુગ્ત થઈ નવસારીમાં આવ્યા હતા. અત્રેના દસ્તુર કેઠાઆદજી ફસતમજી મેહેરજીરાણા પાસેથી યજ્ઞદેવસ્તી ૮૦૦ (ઈ. મ. ૪૭૧) માં લખાયેલી દીનકર્દ કેતાબના સાત જુનો, તેમજ દસ્તુર જમશેદજી ફસતમજી જમા-રખઆશાના પાસેથી ૩૦૦ વર્ષની લખેલી એક રેવાયત તથા રોકન ગુમાની નળગની કેતાબો તથા શેઠ શોરાયજી એદજી વજીફદાર તે દાખરિકુખના હેડમાસ્તર પાસેથી ૨૨૫ વર્ષ ઉપર લખાયેલી વદીદાદની એક નકલ લઈ ગયા હતા. એ ઉપરાંત વંદીકાદ, ધનશને, વીરપરદ અને ખોરદેહ અવરતાના ૩૫૦ વર્ષ ઉપર લખાયેલાં કેદલાંકે દફતરો તથા “ વેહા નુરક ”ની એક નકલ, કોઈ એક મોબેદની પાસેથી વેચાતાં લઈ ગયા હતા. હેડમાસ્તર મી. સોગયજીએ ડાક્ટર હાઉગ તથા દસ્તુર હોશંગજીને, દસ્તુર દેશાઈઓ તથા મોબેદોનો એક મોટો મેળાવડો ભેગો કરી, તા. ૧૩ જાનેવારીને દીને મોટી મિજબાની આપી દેસાઈ દસ્તુરોની ઓળખાણ કરાવી હતી.

નવસારીના વતની શેઠ શોરાયજી જમશેદજી સકલાતવાળાના વડા દીકરા શેઠ કાવજી ઉર્ફે “ કાઉભા ” ઈ. સ. ૧૮૬૪માં ૧૦ વરસની

૧૮૬૪. કાઉભા વયે મુજબી હતા. એમણે પોતાના બાપની સાથે સકલાતનું સકલાતવાલા. વેપારમાં પડીને ઘણી પુંજ અને ધનજીત મેળવી હતી. ઈ. મ.

૧૮૫૩માં માપના મરણ પછી પોતાના ભાઈઓનો સાથે મુર્ખ મધ “ દોગખજ જમશેદજીના ઓકરાઓ ”ને નામે પેઢી ચલાવી હતી.

પડોદરાના ગાયકવાડ મહારાજ ખંડેગવ મુળાઈ મધે કન્વાને ઈ. સ. ૧૮૬૪માં ગવા ત્યારે સર જમશેદજીએ પોને એક નોશાકરા હોવાથી ૧૮૬૪. બહુમાન માટે પોતાને ત્યાં તેમને નોતયા, અને મોટી માનવંત મિલ્લસ નામસંદગી. મળી હતી. સર, ખંડેગવ મહારાજને જરીઆનંતા કિમતી

પોશાક તથા કેટલાક નામીયા જવેગતનું નજરાણું કયું, તથા મહારાજ સાથે ગયલા સન્દારોને ઉંચી કાશ્મીગી શાલો ઓઢાડી, જેથી ખુશી થઈને મહારાજે સર જમશેદજીને તેમનાં મકાન આગળ હમેશાં નગારખાનુ ચાલુ રાખવાને, અને તેના ખરચ સારે ગાયકવાડી મુલકમાંથી મોટી જગીર કાઢી આપવાને તથા મુબ્દમા બેસી ફરવા રાજદારી પાનખી આપી, “ગાયકવાડના પાનખી પદસ્ત”નું બહુમાન આપવા જણાવ્યું, પણ તે લેવાની સરે ઉપકાર સાથે ના પાડી. (જુઓ તા. ૧૬ જાનેવારી ૧૮૬૪નું જામેજમશેદ).

ઈ. સ. ૧૮૬૪માં મુળાઈનો નામદાર ગવર્નર સન માર્ટિન ફીઅર, મુરત ખાતેની મર કાવસજી જેહાંગીરવાની દોરખીટત ઉંધાડવાના મમારંભ ૧૮૬૪. સર માર્ટિન ફ્રી- સાગ જતો હતો. તે પ્રસંગે શેઠ રત્નમજી જમશેદજી જીજીભાઈ અરબને નોશાકરાઓ. લેડી આંવાંગાઈ સાથે અત્રે વધાર્યા હતા, અને ગરીબ લોકોમાં મોટ મોટી રકમોનું વડેચાણ કરતાં હતાં; તે પ્રમંગે ગવર્નરને મુરત તરફ જતો જાણી તેમણે નોશાકરાઓ પામે એક માનપત્ર તૈયાર કરાવ્યું. નવમારીના તે વેળાના મુખાએ તથા દેશાઈઓએ તેમાં મુખ્ય ભાગ નીધો હતો. ગવર્નરે નવસારી એશન ઉપર ઉતર્યા હતા, અને માનપત્ર રિવકાયું હતું. ગવર્નરે મેઠ રત્નમજીને નવ-મારીમાં જોઈ મતોપ બતાવ્યો હતો કે, “ તેઓ મુમુજની ફેજગાગી એકવાન પડતી મેધીને પોતાના મ્વદેશીઓ તથા મગાં વહાનાઓ સાથે આ કમ્પામા ફેટલોક વખત પોતાના વતનીઓને ફાયદો કરવામાં મુન્નરવાથી તમે ઓતરેમન મેઠને મોટા ફિનામે અને મુખ મળવું હશે.” વળી નવસારીના પારગીઓએ તેજ અગ્સામાં ડાકટર હાઉગને મદદ કરવા માટે, ગવર્નરે નોશાકરાઓનો ઉપકાર માન્યો હતો, અને ન્તુ દોશંગજીની નારીક કાંધી કે તેઓ કાબેન અને વંશદાગ છે.

ઈ. સ. ૧૮૬૪ તા. ૧૭ અક્ટોબરથી મેઠ કાવસજી જાગીરજી રેડીમનીએ નવ-માગી કમ્પામાં એક ધર્મનું દવાખાનું ડાકટર જમશેદજી ૧૮૬૪. કાનશજી મહેરામજી વિમાદનાત્રનાં ઉપરીપણાં હેઠળ પોતાને ખર્ચે જાગીરનું દવાખાનું ચાલુ કરીધું હતું. તા. ૩૦ અક્ટોબર ૧૮૬૪ના મુન્નરત મિત્ર ઉપરથી જણાવ છેકે એ દવાખાનું ઇ. સ. ૧૮૬૭ના માર્ચ માસ સુધી શેઠ કાવસજીએ ચાલુ રાખ્યું હતું, અને તે પાછળ તેઓના ૩૧ ૪૫૬૫ ખર્ચાયા હતા. એ બાદ એ દવાખાનું શેઠ અ દેશર હોરમજી વાડેઆએ દેગાઈજી તહે મુગ્ગમભાઈના ધરમાં આશરે ૪ વર્ષ સુધી પોતાને ખર્ચે ચાલુ રાખ્યું હતું. નવસારીની અન્નમનના ઉપરીપણા ફેઝ ગણુદેવી ગામમાં અન્નમનના ઉપ

નદથી નથા શેઠ કાવમજી જેહાંગીર રેડીમનીની મદદથી દોખમું આંધવાનો તાણો પૂરવાની ક્રિયા ઈ. સ. ૧૮૬૬માં કરવામાં આવી હતી. જે ગણદેવીનું દોખમું. વેળાએ ૪૦૦૦ પારસીઓ ભેગા મળ્યા હતા. એ દોખમું ઈ. સ. ૧૮૭૦માં નૈયાઃ થવાથી નવસારીની અનુમતના ઉપગીપણા હેતુ ધજવામાં આવ્યું હતું.

ગ્રીયમનનાં જગતની ક્રિયાઓમાં, જયન પુરં થયા પછી ધર્મ સંબંધી વાંચેલ, વિદ્યાન દરુર કાવમજી દારામજી મેહેરજીરાણા (ઉર્ફે “ રાહ-વાંચેલ કરવાનો ચાલ.) નુમાયતું સાંકલ્યું ” યાને રાહનુમાય સભામાં જેથી અવરતા કે બીજી માહિતી જોઈએ તે એઓ મોટે ભાગે જતા હતા તેથી ગોયા સાહ્યાની મરજ સારતા હતા) ઘણી દીનદારીની વાંચેલે કરતા હતા, તે ચાલ અંધ પડી ગયાથી તે પાછો ચાલુ કરવાનો રહેલો ઈ. મ. ૧૮૬૬માં નીકળ્યો હતો, અને પહેલપહેલી વાંચેલ “ માણસ જાતને સમ્યાઈથી રહેવાની જરૂર ” વિશે અવસ્તાની હતીએ સાચી એક અસરકારક વાંચેલ તા ૨૫ સપ્ટેમ્બરને દીને દરુર રૂમતમજી કેડાયાદજી મેહેરજીરાણાએ સમજવી હતી.

દેસાઈ શ્રી ખુશેદજીવાયા અત્રેના આતશબેદરામ સાહેબમા ત્રાણા પીતલના યજ કુંડને ગદલે કેળશે રાખવા સાર શ. ૧૦૦૦૦ની કિંમતનું ચાંદીનું એક પાત્રુ આ બેદરામજી નરાગવાનજી શીરવઢાએ ચલાવ્યું હતું. તે વેળા દેસાઈજી બરજેરજી નવરોજજી એ પોતાના કુટુંબના હક સંબંધી વાજબી વાંધા લઈ, રીતસર લેખ થવા પછી ચઢવા દીધું હતું અને તે વેળાએ મોટી તકરાવ ચાલી રહી હતી.

ઈ. સ. ૧૮૬૯માં હિંદુસ્થાનનાં જંગલ ખાતામાં સરકાર તરફથી નિમણૂકને માટે લંડનમંથે લેવાયેલી પરિક્ષામાં ૨૦૦ ઉમેદવારો મધેથી ઈંગ્લંડમાં પાસ થનાર ફક્ત પાંચ જણા પસાર થયા હતા, જેઓમાં એકજ નેટીવ પહેલવેહેલો નારાકરો. હતો, અને તે એક પારસીજ હતો, અને તે આપણો પોત્થા દેસાઈના ખાનદાનનો નોશાકરો, બાઈ મી. ફગમજી રૂમતમજી દેસાઈ હતો. મી. ફરામજીએ પરિક્ષા પસાર કર્યા પછી કાયદા પ્રમાણે ક્રાન્સ તથા જર્મનીનાં મોટાં મોટાં જગલોમાં અઢી વરસ સુધી તાલીમ લઈ ઈ. સ. ૧૮૬૬માં હિંદુસ્થાનમાં આવી સીંધના જંગલ ખાતામાં નીમાયા હતા. તા. ૬ માર્ચ ૧૮૬૭નું ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડીયા ખબર આપેલે કે, “ Out of about 200 candidates who were examined in London for five Government appointments in the Forest Department of India Mr. Framjee Rustomjee Desai was declared to be one of the successful competitors. The salary attached to the office is Rs 250 per mensem to commence with Mr. Framjee had been prosecuting his studies in England for some time, and, before coming out to India, will have to travel over the

continent to gain special knowledge connected with the Forest Department."

“સોરાળ બાગ.” તથા “નસરવાન બાગ.”—બહારગામથી નવ સારીમાં આવનારા પારસીઓને ઉતારા માટે બહુ અગવડ પડવાથી, નવસારીના વતની આં કાવશજી શેરાળજી બેદવારે પારસી મુમાશરોને વાપરવા તથા નવસારીના જરથોસ્તીઓને સર અવસરે વાપરવા, પોતાના મમાજી બાઈ કુંવરબાઈ તે એં દાદામમાજી નસરવાનજી બેદવારના ધણીઆણીના પુત્રને માટે, એક ધર્મશાળા બંધાવી તેને પોતાના બાવા એં સોરાળજી પાવણજી બેદવારના નામ ઉપરથી “સોરાળ બાગ” નામ આપી ઈ. સ. ૧૮૬૮માં ખુલ્લી મૂકી હતી, અને તેની મરામત માટે રૂ. ૨૦૦૦ એકાઉંદા કાઢ્યા હતા, તથા એ મકાન તૈયાર થયાની ખુશાલીમાં બીજે દહાડે નવસારીના તમામ મરદોની, અને ત્રીજે દહાડે તમામ ઓરતોની ન્યાત જમાડી હતી.

ઉપલી ધર્મશાળા તૈયાર થયા પછી ચાર મહિના રહીને એ મકાનથી થોડેજ છેટે, એં નસરવાનજી ખરશેદજી કાંગાએ અહિંઆના જરથોસ્તીઓને વાપરવા તેમજ બહાર ગામના પારસીઓને ઉતરવા “નોસરવાન બાગ” નામે એક ધર્મશાળા બંધાવી ખુલ્લી મૂકી હતી. તેની મરામતને માટે રૂ. ૨૦૦૦ એકાઉંદા કાઢ્યા હતા.

શેક હોરાળજી જમશેદજી શકઘાતવાઘાના ચોથા દોકરા શેક શાપુરજી એઓ પોતાના આપની સાથે સકઘાતને બહોળો વેપાર ચલાવતા હતા તેઓ એક નોશાકરા હતા. તેઓ ઈ. સ. ૧૮૫૩થી આપના મરણને સાપુરજી એક નોશાકરા હતા. તેઓ ઈ. સ. ૧૮૫૩થી આપના મરણને સકઘાતવાલા. લીધે “હોરાળજી જમશેદજીના હોકરાઓ” ને નામે વેપાર ચલાવતા હતા. વળી તે ઉપરાંત ઈ. સ. ૧૮૬૦થી એમણે નવસારીના વતની શેકો નસરવાનજી રતનજી તાતા, તથા જમશેદજી નસરવાનજી તાતા તથા ‘મુ’બઈના શેક કહાનદાસ નારણદાસ સાથે “નસરવાનજી રતનજીની કુંપની” ના નામથી બીજો વેપાર તથા કંડાકટ ચલાવતા હતા. મુ’બઈની મુનાઈપટર સ્પીનીંગ એન્ડ વીવીંગ કુંપનીના એઓ ડાયરેક્ટર હતા. આરઓ સાથેના નાનપણના જ પરિચયને લીધે એઓ અરબી ભાષા અચ્છી બાણીતા હતા. એઓ ઈ. સ. ૧૮૬૮માં ૬૦ વરસની વયે મુજબી હતા.

પ્રકરણ ૬૩ મું. પાદરી વિલ્સન નવસારીમાં.

મુ’બઈને પ્રખ્યાત પાદરી રેવરંડ ડૉક્ટર જન વિલ્સન ડી. ડી. જે મુ’બઈમાં ઈ. સ. ૧૮૨૬ની મુબારે અબી, દાહેકાઓ સુધી ત્યાં રહી પોતાના ધર્મમાં હિંદુસ્થાનમાં શોકોને વંટલાવામાં ફત્વે પામ્યો હોય, તથા જેના માનમાં મુ’બઈમાં વિલ્સન કોલેજ સ્થપાઈ છે, અને જે વિદ્યાને પારસી, હિંદુ વગેરે મુ’બઈની સઘળી માતની શોકોએ ગર્વનરના પ્રમુખપણા હેઠળે માનપત્ર આપી રૂપાની એક “સીલ્વર” તથા રૂ. ૨૦૦૦ નું ફંડ એકત્રી કરી તેનું બાંજ, આપણું કયું હતું, તે પાદરી વિલ્સન

પ્રપત્યુપ નવમારીમાં ઈ. મ. ૧૮૪૪-૪૫ (મંવત ૧૯૦૦)ના અન્નમામાં આન્યો હતો. કાઠીઆવાડીમાં તેણે પોતાનો સુકામ રાખ્યો હતો, અને ત્રણ દિવસ રહી પોતાનું નામ જણાવ્યા વગર, શોધખોળ ચલાવવા લાગ્યો. એક દહાડે પાછલા પોહોરે ઘોડા ઉપર ફરતો ફરતો દેશાધીનના આતમગહેગમ આગમ આવી ઘોડા ઉપરથી ઉતરી પડી, આતમગહેરામ સાહેબના પહેલા દગ્ગામમાં દાખલ થયો. તે વેળાએ વાગનાર મોખેદો આઠ નવરોજી જમશેદજી આમજી અને રસ્તમજી અગશેદજી ગારા અગ્યારીના અંદગના ભાગમાં ગભરાટથી જુઓ પાડતાં ચાલી ગયા; “ ટાપીવાળો અગ્યારીમાં દાખલો થયો છે. ” ત્યાં દેસાઈ ફરુજી હોરમજી ઉદે “ જીજ્ઞાસુ ” હાજર હતા, તેમણે આતમગહેરામના જુના અંગવાની સીડી આગળ તેને રોકી રાખ્યો. તે અંદર જવા માંગે પણ જીજ્ઞાસુ, તે કાંઈ સમજી શકે નહીં, એટલે હોમતોજી ક્યાં કરે. એવામાં મહુમ દરતુર જમશેદજી રસ્તમજી જમારપ આશા આવી લાગ્યા. તેમણે વિલ્સનને ફારસી ભાષામાં સવાલ કર્યો. તે વેળાએ વિલ્સન ફારસી સમજતો હતો, પણ બોલતાં અચકતો હતો. ત્યારે વિલ્સનને અત્યંત ધર્ષ કે એતો પવિત્ર આતમનો કેમલો છે, તેવાં દરજીયર ચાલી બહાર નીકળી પડ્યો. આ વખતે દેસાઈજી અગ્ગેરજી નવરોજીવાલું મોહું ધર અધાયજી નહતું. તે જગા ઉપર જમશેદજી દરતુર સાથે ઉભા રહી સાંભળે વખત સુધી વાતો ચલાવી. અન્નેની ગોઠતેગો જરથોસ્તી ધર્મ સંબંધી હતી. તે પછી તેણે જરથોસ્તી ધર્મની કેતાઓ જેવા ઈચ્છા બતાવી. જમશેદજી દરતુર ધણી કાબેલ, અને સ્વતંત્ર વિચારના એક ખરેખરા નોશાકગ ન હતા, તેમનું ધર આતમગહેરામવાલા મહોદલામાં જ હોવાથી ત્યાં તેને ઈર્ષ જર્ષ પોતાના ઓટવા ઉપર બહાર બેસાડી ધર્મની જુની કેતાઓ બતાવવા માંડી. એ ધર આગળ તે નવાઈ જેવું જેવા લોકોની હા મળી હતી. વિલ્સને કેટલીક કેતાઓ પોતે વેચાતી લેવા ચાહી, પણ તે વેળાના નવસારીના ધર્મચુરત દરતુર મોખેદો અમત્ર આપદાદાની કેતાઓ કદિપણ ધરમાંથી બહાર કાઢતા ન હોવાથી, તે કેતાઓ વેચવા માફ ના પાડી. વિલ્સન આથી ધણી દિવગી ધર્ષ ગયો. ને કેતાઓમાં શાફનામનો પાછલો ભાગ, તેનું અરધું દંડતર હતું, જે સને ૯૦૦ માં લખાયેલું હતું. તેના રૂ. ૩૦૦ આપવા વિલ્સને જણાવ્યું. જમશેદજી દરતુર જોકે ગરીબ દાનતના હતા છતાં સાફ ના પાડી. એ વખતે તેમના બેટા દરતુર અરશેદજી, જેઓ હાલના મહિના વડા દરતુર છે, તેઓ જોકે હેરબદ થયા નોહતા, તોપણ ઈજાને, વદીદાદ, વીરપદ બળી જાણતા હતા, તેઓ પામે વિલ્સને તે અવગતાઈ કલામો બહાવી પોતે ખુશ ખુશ ધર્ષ ગયો અને રૂ. ૫) આશોદાદ આપવા ક્યાં, પણ જમશેદજી દરતુરે તે ચેનાને પણ ના પડી, કેમકે જુદીનને લાયની અગોદાદ લેવી, તે વેળાએ યુનાઈ ભરેયું મમજવામાં આવતું. તોપણ તેમની ગરીબી દાનત છતાં, એ આગોદાદ વગેરે ન લીધાથી કેટલાક લોકોએ તેમને ઇપકો આપ્યો હતો. કલાક લા ને સુમારે તે નાસી-પાસીથી છુટા પડ્યો હતો.

જોકે, મુઅઝમાં પાદરી વિલ્સન બંધાને વટલાવેલ, એવી વાતથી ચોતરફ હિંદમા લોકો બ્હી ગયાં હતાં, પરંતુ નવમાગીમાં તે જોટલો વખત રહ્યો તેટલો વખત એ વિલ્સન પાદરી છે એમ કોઈના જાણવામાં આવ્યું નહોતું, પણ વિલ્સને પોતે ત્યારે મુઆઈમાં

તે વિશે વણાઓની આગળ ઉપની ઈશી રાખી. કકી ત્યારે એક મળેનો ગીને મુબઈથી નવસારી ખાતે ઠપકાના ડાંગરો નખાઈ આપ્યા કે “ચાલો નિ મન નવસારીમા આપો. તેને જમશેદજી દસ્તુરે મધી દીન ધરમની કેતામો. પેખાડીને મધુ કડો આપ્યું તે મારે નહીં, કેમકે તેનો પારસીઓને પડનાવે છે.”

એ જમશેદજી દસ્તુર અત્યંત નિચારા પડેના અતુર હોવાથી, અત્ર હંડમાન્ત-મરહુમ શોરામજી પછાદારને ત્યાં પાછની ગતે જ્યારેતમા ગયાથી થોડાક વખત છુટા પાડેના, પણ તેની મિનકુચ પડના ન કરનાથી ઉતટા પોતે ગહેતા કે, મે મધાઓને ન્યાતમહાર મૂકેનાછે આખરે અન્યુમને તેઓ સાથે પાછી મલાદ કરવાનું વાજખી વિચાર્યું હતું એ પ્રમાણે ડાકટર વિલમન પણ નવસારીની મુનાકાત લઈ ગયોઠે

નવસારીના તત્તની શેઠ દાદાભાઈ માણેકજી વાછા, તે શેઠ માણેકજી જીજીભાઈ વાછાના નાના દીકરા, પોતાના કાકા મરહુમ જમ

દાદાભાઈ વાછા શેઠજી તરફથી વ્યાપાર માટે ચીન જઈ સારી પુણ મેળવી પ્રખ્યાત થયા હતા, અને તે પુણને મોટો ભાગ, પોતાના

કુટુંબમા એધે ઉતરતા આવેલા “સખાવત”ના નાનસાની રૂએ, ધર્મખાતે આપ્યો હતો.

હુઅરસ્તે ઉર્ફે જનરલ ફ્રેન્ચ — નવસારીની અન્યુમનને લગતા ધર્મના કામે કરવાને માટે તા ૧૭ મે ૧૮૭૦ ને દીને અત્રેની અન્યુમને ભેગી મળી “નવસારો હુઅરસ્તે ફ્રેન્ચ” યાને નવસારીના જરથોસ્તીઓનું નેક કામને લગતું ફ્રેન્ચ ઉલુ કીધું હતું, અને તેના વ્યાજમાથી પ્રથમ જરથોસ્તી રવાનાને અવન મજન પહોંચાડવાના કારણમ્ નવસારી ખાતે હોખમા સુધી જે રતો બધાય તેની ધટતી મગમત કરવાનો, તથા તે ઉપગત બે વધુ ઉપજ થાય તો દરોજની એક ઈન્જની તથા આર્કીગાન બાજ અને દર દરવરદીન રોજે હોખમા આગળ જશન કરવાનો, તથા તે કરતા પણ વધુ ઉપજ થાય તો દરસાનનો તીરમહીનાનો એક શહેરી ધાહબાગ કરવાનો, વગેરે ઠરાવો થયા હતા એ ફ્રેન્ચ વહીવટ ચનાનવા માટે દેશાઈ ખરબેરજી ચાનલુજી (શરનશીન તથા ખજનચી) તથા તે વેળાના કૈયાત દસ્તુર કેકોમાદજીના એટા માહીઆરજી (નાયબ શરનશીન તથા ખજનચી), દેશાઈ મનચેરજી મરબેરજી (સેક્રેટરી), તથા જમારપજી એદવજી દેશાઈ (પોસ્ટા), નવરોજજી રતનજી કુતાગ, માણેકજી બેરામજી મુનશી, જમારપજી રતનજી ગારડા, એદવજી રતનજી ગાએ, ફરામજી ફકીરજી તમોલી તથા રતનજી પેશતનજી સુતરીઆને ત્રસગીઓ ૧૧ યા હતા.

તે પછી તા ૪ ડીસેમ્બર ૧૮૭૦ ને દીને નવા ઉભા થયના અગ્રેજી નામ સાથના “જનરલ ફ્રેન્ચ” માથે, અગ્રતાઇ નામવાનું “કુઅરસ્તે ફ્રેન્ચ” જોડી નાખવામા આવ્યું, તેમા રૂા ૪૮૫૫ (તે મધે નવસારી ખાતે રૂા ૨૮૦૪ અને મુબઈના રૂા ૧૫૫૧) પૈકી રૂા વર્ષના વ્યાજ મધેથી ખરચ બાદ જતા રૂા ૪૦૦૦ની સરકારી નોટ અને રૂા ૩૫૫ રોકડા, નવા ફ્રેન્ચ આપી, કુઅરસ્તે ફ્રેન્ચને હિસાબ બધ કર્યો હતો એ ફ્રેન્ચ પાછળથી ૧૧ નવા સબસીદો થયા હતા તેમા મુખ્ય ભાગ બેહેદીન હોરમજી આશાજી હવાનદાગ નામના “નવસારીના નવરોજી ફ્રેન્ચનજી” ગણાતા એક તથા હિમતવાન, અને કદિ છોડે નહીં એવા મજબુત અને દ્રઢ વિચારના નરે એ

ફંડના રક્ષણ માટે કોર્ટ દરખાસ્તે પૈસા ટકાવી હોવાનું થઈ નવસારીની અગ્રણી સેવા બતાવી હતી, જેના માનમાં એઓ બ્યારે ઇ. સ. ૧૮૬૫માં મુજૂરી ગયા, ત્યારે એક પ્રહરથે રૂ. ૩૦૦ની રકમ એજાહેદી કાઢેલી બચાવી હતી. હાલ (૧૮૯૮નાં સાલમાં) એ જનરલ ફંડમાં આશરે રૂ. ૧૨૦૦૦ની ચાપણ થયેલી છે. એ ફંડના વહિવટમાં સ્વતંત્ર વિચારના મરફૂમ દેસાઈ બરજોરજી પાઠણજીએ ઘણી મહેનત અને જહેમતથી સારો વધારો કર્યો હતો, જેના બદલામાં તેમને એક શાલ અન્નુમને ઓરાડી હતી.

ઇ. સ. ૧૮૭૦માં કબીસાની તકરાર ચોતરફ ફેલાયકી હોવાથી નવસારીના વિદ્વાન એસ્વદ મનચેરજી શાપુરજી વાછાએ, વડા દેસાઈજી કબીસાની તકરાર. બરજોરજી નવરોજીના પ્રમુખપણા, હેડળ તા. ૨૨ મે ૧૮૭૦ ને દીને “ કબીસા ” વિષે એક છટાદાર ભાષણ કર્યું હતું.

એ કબીસાની સમજણ એવી છે કે—હાલમાં પારસીઓમાં એ મુખ્ય વિભાગો છે. ૧. કદમી, અને ૨. રસમી અથવા શહેનશાહી. કદમી યાને કદિમિ અથવા કદિમથી ચાલતા આવેલા રિવાજ પ્રમાણે ચાલનારા અને રસમી એટલે ચાલતી આવેલી રસમને અવલંબી વર્તનારા, અને ધરાનના શહેનશાહના રિવાજ પ્રમાણેની ગણત્રિ ગણનારા, તે ઉપરથી શહેનશાહી પણ કહેવાય છે. એ વિભાગો મી. અ. બ. પટેલના કહેવા પ્રમાણે ઈ. સ. ૧૭૪૫થી પડેલા છે. એ બે વિભાગો થવાનું કારણ આ છે, જે કેટલાક પારસીઓ અમુક મહિનો ગણે છે, તે બીજા કેટલાકો ન ગણતાં તેની આગળનો ગણે છે. યાને કદિમીઓ એક મહીનો આગળ અને શહેનશાહીઓ એક મહીનો પાછળ ગણે છે. કદિમીઓનો અરદીબેહેસ્ત મહિનો હોય તો શહેનશાહીઓનો દરવરદીન મહિનો હોય છે. એક મહિનો પાછળ ગણનારાઓની દલીલ એવી છે કે, ઇસ્લામથી પારસીઓ હિંદમાં નાશી આવ્યા પછી એક કવિસો (૩૬૫ દહાડાનું) એક વરસ એવો હિસાબ મેળવવા દર ૧૨૦ વરસે એક મહિનો ઉમેરવાના રિવાજને કવિસો અથવા કબીસો કહે છે) કીધા છે. જેઓ એક મહિનો આગળ છે, તેઓ કહે છે કે એ કબીસો આપણે કીધા નથી. એવી તકરાર ઘણા વરસો સુધી જોસબેર ચાલ્યા પછી અંતે ઈ. સ. ૧૭૪૫માં કદમીઓએ એક મહિનો આગમયથી મુકતાદ માંડવા શરૂ કીધા, તે દિવસથી કદમી અને રસમી એવા બે ભાગો થયા. એક મહિનો આગળ રોજ માહ બણવાની રીત અરમાનીના દલાલ રોક માણેકજી એદલજી અરમાનીએ છેક સને ૧૭૨૨થી શરૂ કરી હતી એમ કહે છે.

નવસારીના દસ્તુર ફરજતજી નશરવાનજીના વડા બેટા દસ્તુર કેકોખાદજી, તે હાલના દસ્તુર દારાજી માહીયારજીના બપાવા ૫૭ વરસની ૧૮૭૧. કેકોખાદજી વયે તા. ૮ જાનેવારી ૧૮૭૧ને દીને મુજબી હતા. પોતાના દસ્તુર. બાપના મરણથી ઈ. સ. ૧૮૩૭માં એમને દસ્તુરી મળી હતી.

એમના વખતમાં નવસારી પંથકને તાબેના આસપાસના ગ્રામોમાં નવી દરેહોહેરો અને દોખાઓ પરકાયાં હતાં. નવસારીમાં પારસી પંચાયતના તથા સર જમશેદજી જીજીભાઈના ચેરીટી ફંડના ધર્મના કામોમાં ઈ. સ. ૧૮૫૦થી એઓ એક મુખ્ય મેમ્બર હતા. ઈ. સ. ૧૮૬૧માં કેકોખાદાસી ખંડેરાવ

મહારાજની એમણે મુકાકાત લીધાથી એમને કસળી સાગ તથા પાવડી બેટ'મગ્યાં હતો તેમજ મહારાજે પોતાના વરડાં માતાજી સાથે પણ એઓને ઝાળખાવ્યા હતા.

“દસ્તુર કેડોગાદજીએ ૩૪ વર્ષની લાંગાગાં કાંખી દસ્તુરી ભોગવી, ત્યારે તેમના

બેટા મેહેમજીરાણા તે દાખના વડા દસ્તુર દાગબજના બાવાએ

બીજા મેહેમજીરાણા ૩૪ મહિનાનીજ કુંકામાં કુંકી દસ્તુરી ભોગવી ઈ. સ.

૧૮૭૧માં ગુજરી ગયા. એમના બાપના મરણથી ઇ. સ.

૧૮૭૧માં દસ્તુરી મળી હતી. એઓ ધણી સીધા અને બણનાગ મણનાર હતા. જો એમની

દસ્તુરી થોડાં વધારે વર્ષ કાંબાઈ હોત તો એમના ખાનદાનને તેમજ નવસારીને ધણી

કામ થાત એમ એમના બહા સ્વભાવ ઉપરથી જુનગોં મત આપતા રહ્યા છે.

છેલ્લા ગાદીનશીન દેશાધ્યો:—અયમ છુટી છુટી દફતર નવસારીના છ ગાદીનશીન દેશાધ્યો વિષે આપણે જણાવી છે. દવે બાકીના ચાર જે ગાદીનશીન થઇ ગયા, તેઓ વિષેની સામગ્રી દફતર જણાવીએ.

૧. એં હોરમજ એં ઉસ્તમ:—દેશાઈ દસ્તમજ મનચેરજના બીજા બેટા.

નવસારીના વડા દેશાઈની ગાદી ઉપર સાતમા દેશાઈ લેખે એઓ આવ્યા હતા. એઓ

“હોરમજબાઈ”ને નામે સાધારણ રીતે ઝાળખાતા હતા. એમનો જન્મ સંવત

૧૮૪૦માં થયો હતો. તા. ૪ મે ૧૮૫૫ ઈસવી રોજ ૧૧ માસ ૮, ૧૨૨૪, યઝદઝદીને

દીને એમના ભાઈ ખરશેદજીભાઈની ગાદીએ તેમના ઉદમણને દીને આવ્યા હતા. સ્વભાવે

હદ પ્રદાગ ભોળા હતા. એઓ પોતાના અપાપાના પિત્રાઈ ભાઈ તહેમુરજ દસ્તમજીના

પાવડે થયા હતા. તેથી એં હોરમજ એં તેમુર નામ ફેરેસ્તમાં લેવાય છે. એઓ

સંવત ૧૯૧૪માં ગુજરી ગયા હતા. તા. ૬ મે ૧૮૫૫નું જન્મે જન્મશેદ એમના મોટેકહે

છેકે:—“હમે સારીપેકે જણીએચ કે દેશાઈ હોરમજજ પોતાના વડવાઓની જગે

માનભરેલી રીતે ચલાવવાને લાએક છે.”

૨. એં તેહમુરરુપ એ. બેહમન:—એઓ દેશાઈની ગાદી ઉપર આઠમા

દેશાઈ હતા. એમના બાપ દેશાઈ જન્મશેદજી વગસો મુધી માયકવાડ સરકાર સાથે લડાઈ

ચલાવી તેનાં મીઠાં ફળ ચાખ્યા પિના ગુજરી ગયાં હતા, તેના ફળે એ દેશાઈજીના

વખતમાં મળ્યા હતા. એઓ ધણો બામ મુંબજનાજ એક શેડીયા તરીકે મુંબજમાંજ

રહેતા હોવાથી એમની વતી દેશાઈજી ખરજેરજ નવરોજ દેશાઈગર ચલાવતા હતા.

એમનો જન્મ સંવત ૧૮૬૧માં થયો હતો. મુંબજમાં નાવર મરાઠજ કચ્વા સાથે એમણે

મોજના જાહેર કરી હતી, તે ફતેહ પામવા પામી નહી હતી. એઓ સંવત ૧૯૩૩માં

મરણ પામ્યા હતા. મુંબજના દરેક મોટાં જાહેર કામોમાં એમનો આજેવાની બધો ભાગ

હતો, એમ મુંબજની પારમીઓને લગતી તવારીખોમાંથી જણાઈ આવે છે. મરેહુમ

હોશીઆર, અને પરહેઝગાર હતા.

૩. એં બરજોર એં નવરોજ. નવસારીના દેશાઈની ગાદી ઉપર નવમા

દેશાઈ લેખે દેશાઈ ખરજેરજભાઈ આવ્યા હતા. નવમા હોવાથી નવસો વીધો અને

નવસો ખટપટો એમની કાગઝીદી વખતે જાગી હતી. એમનો જન્મ સંવત ૧૮૬૪નાં

આવણ વદ ૧૦ના રોજ થયો હતો. વેહેવવાલા દેશાઈ શેહજીભાઈની દીકરીના એઓ

નીકરો થાય. બાણે ગોથા રીજન્ટ તરીકે એમની કારકોર્મ દેસાઈ નહેમુરહની ગેન્-
 ડાન્ડરીમાં ચાલી હતી. દેસાઈ ખાનદાન ઉપર સવા સાપ રૂપીયાની જે વેળાએ ગાયકવાડ
 સરકારમાં તવાઈ આવી પડી હતી, તે એમની કુનેદથી ખાનદાનના પામમાં ઉતરી હતી.
 'એમણે પોતાના વડવાઓથી ઉતરતું અવેકુ રા. ૩૦૮૦નું અંગ્રેજ મરકાર તરફથી પોલી-
 ડીકલ પેન્શન મળતું હતું. તે એમના મગ્ન પછી બંધ પડ્યું હતું. દેસાઈ ખુશદલવાદ
 અત્રેના આતશનફેગમાં રૂપાનું પાતડું ચલાવતી વેળા થયલા ઝગડાનો પોતાને મન-
 માનતો નીકાળ એમના વખતમાં આવ્યો હતો. મ્યુનીસીપાલીટીમાં ઈનને પણ બાગ
 આપવામાં એમની પડેલ હતી, અને તે વિશે સંવત ૧૯૧૯માં એઓ અને સરકાર
 વચ્ચે લખાણો આદાન હતાં. એમને ખેડેગવ ગાયકવાડ સાથે ઘાટી મિત્રાચારી હતી
 અને સંવત ૧૮૫૭ના બળવા વખતે ખેડેગવ મદારાને અંગ્રેજ મરકારને મદદ કરવી
 જોઈએ એવી એમનો ખતાંડો સંક્રાંત ઉપરથી મદારાને ખીન તંત્રીઓની સલાહ લઈ
 તેજ પ્રમાણે નર્તન કર્યું હતું. અકાબરોની માફી કેટલાં ન સેતાં કમિશનથી ચેવાનો
 સાથે એમનાથી થયો હતો. એક અચ્છા ઘોડેચાર શેખે એમનું નામ પ્રસિદ્ધ છે. છત્રના
 મગ્નસમાં આજે ઘોડાના જેવા ખેલોં થાય છે, તેવા કેટલાક એમણે નાનપણથી કરવા
 માંડતાં જોખમો પણ ખેડ્યાં હતાં. ગઝલો જોડવા તથા ગાવા વગેરેનો એમનો શોખ
 બહુતો છે. પારસીઓને નાતર્ગ વગેરેની ગ્ગ મરકારમાંથી ન સેતાં પારસી અકાબરો
 સાથેજ સંબંધ રાખવા જેવો ધારો એમણે પમાઁ કર્યો હતો. પોતાની બોટોઆલો-
 આરી એમણે કશ્ચારસીક લખેલી, તથા કેટલીક વાર્તાઓ, કેટલીક પોતાની બનાવેલી
 ગજલો, પોતાના ખામ ઘોડાની વિરમય પમાડનારી તવારીખ, ઘોડાના તથા ખીન
 નનવરો અને માણસો વિગેરેની દવાના તુમકાસંગ્રહ, વિગેરે ધણીક કેતાબો એમણે
 લખેલી વગર છપાવે ઉધછનો ખોગક થવા લાગી છે. ખોખાનું ચાલુ થશે તો "અહેવાલે
 બરજેર" માં તે વિગેરે સભરી દ્વિકૃત આપણે વાંચીશું. ફારસી, મગડી, વગેરેનું જ્ઞાન
 હોવાથી વાતોના, કહેવતોના, ખેતોના, દોહરાઓના. અને ગઝલો કે ચિત્રાના દાખના
 આપવામાં એઓ સમયસુચક હતા. ધમખુરના રાગ વિજયદેવલ, સુબંધના પડેખા
 બેરોનેટ, તથા ખીન બેરોનેટ, તથા રસ્તમજ નમશેદલ જીજીબાઈ સાથે તથા વાલીઆજી
 જીજીબાઈ દાનબાઈ અને હોકરાઓ વગેરે સાથે એમને ધણી દોસ્તી અને મંદોખત હતી.
 મરણ સંવત ૧૯૪૦ માં થયું. એમની લાગવગ, કુનેદ, અને સારી સમજથી પોતાના
 મોટા દેસાઈ ખાનદાનવાવાઓના બહેનો વતન, છનામી ગામ, પાંચવી વગેરેની આમામી,
 તથા દેસાઈગરાની, લલ્લ દરતુરીના સરકાર સાથે પાકા બંદોખત થવાથી આજસુધી
 તે મર્વે સુરક્ષીતપણે એ કુટુંબ બોગવે છે.

૪-એ૦ મીનોચેલેર એ૦ હોરમજ. એવળુ ૭મા દેસાઈ હોરમજબંધના
 ખેટા થાય. એમનો જન્મ સંવત ૧૮૭૦માં થયો હતો. એમની ચાંદારસકિત
 અગ્રગય જેવી હતી. ફરા ફરા પંદર પંદર પેડીઓના કુટુંબીઓમાં થયાં જન્મ, મરણો,
 લગનો વગેરેની આગાદ દ્વિકૃત પટપટ બોલી જતા હતા. માત્ર છ મામ દેસાઈગર.
 ચલાવી સંવત ૧૯૪૦માં મગ્ન પામ્યા હતા. દેખાવમાં ખુબસુરત, સ્વભાવમાં બોળા
 અને નીતિમાં પરફેઝનાર હતા.

૫-એ૦ જમારુપ ઝાંઠ૦ જાગીર. એવણુ કાંઈ વડા દેસાઈની ગાદીએ આવી નહોતા, પણ દેસાઈની ગાદીને છેક લાવક, એા એક જુજરોગનો ગાદી ઉપર આનવાના વખત ન આનવાથી, વિવેકને ખાતર તેમના જુજરોગો તરફથી અન્નુમન ઉપર થયના ઉપકારો ધ્યાનમાં લઈ દેહરેરતમાં એમનું નામ લેવાયછે એઓ ૬૬૧ દેસાઈ બરસોદજીના ખેટા હતા પોતાના વડા બાઈ જાગીરજીના પાનક થયા હતા એમણે સતત ૧૦ વરસ વડોદરા ખાતે રહી પોતાના બેટા સાથે કેટલાક મગકાગી ડામો કર્યા હતા જ્યારે શેઠ સોરામજી જામશેઠજીજીભાઈ કુટુંબસહ વડોદરા ગયા તો વેળાએ એમની તથા એમના બેટા દેસાઈ બેજનજીની મહેનતથી ગાયકવાડના દિવાને પણ સામીનગીરી આપી, શેઠ સોરામજીને પ્રજા તરફનું માનપત્ર અપાવ્યું હતું સવત ૧૮૬૫ માં જન્મી સવત ૧૯૩૧માં મરણ પામ્યા હતા વડોદરામાં પ્રથમ નીકળેની દરમદાર કચેરી, જે હાલની સરદાર કોર્ટ નામે ઓળખાયછે તેના, એમને નવસારીના મોટા દેસાઈ તરફથી જડજી લેખે સન્કારથી ઠરાવામાં આવ્યા હતા.

૬-એ૦ બેહુમન એ૦ એદલઃ—એમના બાપ તો દારામજી હતા, પણ પોતાના પીત્રાઈ એદલજીના પાનક થયા હતા. એઓ પેનીઆ દેસાઈ હતા મોટા દેસાઈથી એઓ જુદા હતા. પણ દેસાઈ બરજોરજીભાઈ સાથે એમને ઘાડી મીત્રાચારી હતી સ્વભાવે ધણા ભોળા હતા અંગે કદાચર, જખાને બોનીદરાજ, અને શાણા હતા. ફારસી બાયાનુ થોડુંક જ્ઞાન પણ હતું. એઓ ૬ સ ૧૮૮૬માં મુજબી હતા

પ્રકરણ ૬૪ મુ

ભગવાંઓનો ગ્રેટ ચાર્ટર

આજે ભગરીઆ પથક પોતાના ટોળા ઉપર જે સ્વામિત્વ ભોગવે છે, તથા પોતાના તાગાના મોમેદાને ૪ સ ૧૭૩૩ના કાયદાની રૂએ બધાજીમાં ગખી શકેછે, તે મુખ્ય લેખ તા ૨૬ અક્ટોમ્બ ૧૭૩૩માં થયો હતો એ દીને નવસારીના તમામ ભગરીઆ મોમેદાએ એકઠા મળી એક મુખ્ય કગરનામું કરી પોતપોતામાં એના એકરાર કર્યો કે—“અસન આપણા વડા વડોરાની ગહ તથા બખીઆ માફક આપણા પંથકો જે નવસારીનો મોટો મોહોલો તથા મહેસર ફનીઓ, તથા મણુદેવી, બીનીમોરા, કેશનીપાટી, વનખાડ, મેહધર, કરાડી, મહુઆ, શીઓદપુણી, આમની, તવડો, મરોની, તથા પેનીગમ વસાઈ, ચાણા, મુખાઈ, કલ્યાણી, ભીમરડી, ચેઓન, દીવ, તેમજ વાસડા ખડકા, તથા વેઆરે પાનના વગેરે જગાઓપર આપણા જજમાનો બહેદીનો રહેછે તથા હવે પછી જ્હેશે તેઓને ધરનું બાજ, બરજનુમ, વેવાહ, ગગરના, શેઆવ, શરોશ, આફરગાન, વગેરેનું કામ કોષખી મોમેદે અન્નુમનની રજા વગર જઈ એ કામો કરે તો તે અન્નુમનનો મુનેહમાગ ઠરે, અને ૩૦ ૨૫૧) મુનેહમારીના બરે જે મોમેદને અન્નુમન મોડલે તે જાય અને આલાદ તેમજે તે નવસારીની દરેહમેહેરમાથી લઈ

નવસારીમાં પારસીઓ જે જઈ રહેછે ૧-મોટો ફળીઓ અને ૨-મહેશાં ફળીઓ એ મોટા ફળીઆને અલાદ મોટો મહોલો, એમ ઓળખવામાં આવતો હતો

ગય ” આ લેખ ઉપન દત્ત દાનગજ પાનજી, દસ્તુર જમશેદજી ડસ્તમજી નાથા, દેસાઈજી ખગશેદજી તહેમુરજી, કુકાજી મેહેરજી પોત્યા દેમાઈ, જીવજી હોમજી પોત્યા દેમાઈ, વગેરે ૫૫ મોખેદોની મહીઓ છે

આ લેખ થયાથી બેહેદોનોમા નળા નવસગ ખખખ ચાની, અને તેઓએ નાસી પામી અને નાચારીથી એક હિમતવાન લેખ કર્યો

રસાકસીના રમુજી અને રસીક રક્ષાપત્ર —તા ૧૪ ડીસેબર ૧૭૩૫ને દીને, ઉપના બગરીઆઓની માફક હવે નવસારીના તમામ મેહેનોના બેગા મન્યા તેઓની મોગી સભા મળી તેમા નવમાનીના મોગે ફળીએ તથા મહેસના, ગજુદેવી, મહુવા, મરોની, તવડો, શીઆદપુલી, ખીનીમોગ, મેહધર, જરારી, આમની, વગેરેના મમસ્ત મેહેનોએ નવસારીમા ભાગ નીધો તે મમામા મોમેદોના મહેવા, ગમગના, શીઆદ, વગેરેના બવાજમે બામે બદોમસ્તના નિચના કરાવો પસાર કીધા “ સવત ૧૭૪૦ (ઈ સ ૧૬૮૬)મા અર્ધે બહેદોનોએ મની જેમ રો યુજે તેમ આપણુ, તથા જો તે બદોમસ્તો મુજમ મોમેદો નહીં ચાતે અને વધારે માગી કામ અટકાવે તો મોમેદ વિના કામ ચનાવીએ આલીંગવાદ તથા ગમરતુ સાગવા અટકાવે તો તન્હુસ્તી પદીને વહુવને ઉમડો ધન લાવીએ રીઆવ તથા જાજ અટકાવે તો સોમાન મેનીને જાજ પોતાને ધન ખાદએ અને શીઆવ પહેરીએ ઘેદમાગજુ અટકાવે તો મરોશગાજ તથા નીઆએશ તથા પટેલ પદીને રવાનને દોખમે પહોચાડીએ તથા આં મનોચેર હોમજીવાની અગીઆરી જે સવત ૧૭૪૦ (ઈ સ ૧૬૮૬)થી અન્હુમને કરાવી છે તે બહાન છે, તે અગીઆરી ઉપન સુખન નાવે તો નામજુર છે એ અગીઆરી સાર પોતાના જીવ જાઆમા આપીએ ને તે બાહાન રાખીએ ” આ લેખ ઉપન રતનજી કુકાજી તનાગી, મનાજી કુકાજી તનાગી, ગમજી શાગર, બહેામ ભાઈજી, નશગવાન ભાઈજી શાગર, જમશેદજી માણેકજી વાછા (સર જમશેદજીના વડવા,) પટેલ માણેકજી અસપદઆરજી, બજોજી નવરોજી તનાગી, મિનોચેરેર કુકા, પટેલ મેહેરજી ડોરા, પેશી ગનજી, નવરોજી ડસ્તમજી, કાવશ જીવજી, પેશી આશા નાહનજી, અસપદીઆગ માણેક લીમગ, દારામ અમપદીઆગ, શોરામ જમશેદ, આદર જમશેદ ફગરીના, માણેક શાપુર, આશા દાગમ ગેઆરા, જમશેદ રતન શીરવાઈ, અસપદીઆગ દાદા શીન્વાઈ તનડીઆ, માણેક બડેગમ પાહનજી તવડીઆ, નવરોજી નરીમાન રોક, ગાગમ મોરામ માણેક, મજો નવરોજી, રસ્તમ નાનજી, બચા ધનજી ગાધી, હીરા રતન તવડીઆ, શાપુર નવરોજી શાગા, શુખનાજી આશાજી, રતનજી બહેરામજી રાણા, મહેગમજી નવરોજી વાડીઆ, શોગમજી રસ્તમજી જોખરી, હોરમજી રસ્તમજી જોખરી, ગચા જમશેદ પેગીખાન વઘદ, માણેક દારામ બદમન વજીદાર, હોરાગજી નાના વાછા, હીરજી જમશેદ સુધ, નાભાઈ કરામજી તવડીના, દારામ કરામ આશા, જોગી જોગમ, રતન દાગમ મહુવાના, હોમજી લીમજી મહુવાના, શોહરામજી ભાઈજી મહુવાના, આશા ધનજી મહુવાના, નાનજી ધનજી મહુવાના, ગાધી કોહેઆ ખરશેદ કુકા, ચાદજી મહેરામજી ભાઈજી તવાગી, દારામજી નાનજી કરાડીઆ, કાઉશજી રસ્તમજી અસપદી આજીજી પટેલ, બચાજી રતનજી જોખરી, ફગમજી પાનનજી મગરા, બોગા હોમજી વાછા,

મહમન કીકો માણેક, નરોડા જાનશજી ચાદડા, નાના આના મહુના ૧૧, છાના ૩૦૫
મરોલીઆ, નરોડા નાના મરોલીઆ, મોરામ દાગમ સુર્, દાગમ હીરા દીગરીઆ,
માણેક છાના દીગરીઆ યેરે બહેદીનોની સહીઓ ૮

એ પ્રમાણે ઉચ્છેદનના મહેલનોએ ૪૮૫ પગલુ ભયુ, એવુ પગલુ આગના
૪ વખતમા ભરાયલુ છે, એમ નથી, પણ છેક ૪ સ ૧૮૨૩મા કાર્ક વાધાને લીધે
મોખેદોએ મહેલોનોને ત્યાના કામો અટકાયા હતા, જેથી કેટલાક દીનચુરત બેહેદી-
નોએ પોતે થોડાક મહીના સુધી ઉપના મહેલોનોની માફકજ, લોકોને ત્યા માજ
આક્રીગાન, ઘેઘમાનજી, આશીનાદ, નનજેત વગેરેની કિંમત કીધી હતી. પશ્ચિમ તત્કાલ
ખડોમા જે માગમારી અને જે પ્રકારના વગવાધા રામન ઈચનીક અને પોટેસ્ટન્ટ પથો
વચ્ચે ચાની તેનો પસરાત આજસુધી ચાલુ જ્યોઈ, તેનાજ પ્રકારની આપણી નોશાકરી
જીભેશ જગૃત નહી હતી

દોડધામનો દાહેડો — ૪ મ ૧૭૪૦થી તા ભગરીયાઓ અને મહેલોના નચ્ચેની
લડાઈ, ભગરીયાઓ અને સળણા નચ્ચેની મારામારી ભગરીયાઓ અને મીનોચેર હોમજી
સાથનો ઝગડો, ભગરીયાઓ અને મુન્તાઓ સાથના વરનાધા, એવો દોડધામનોજ દાહેડો
ચાલવા લાગ્યો હતો. બધા કસોમા ભગરીયાઓ તો વાંધે કે પ્રતિનાદી હતાજ હતા
આગળ આપણે તે વિાની છુટી છડીકત તો સાનના આપેની છે જાન તેનો મુદતો
ભાગ અને તે ઉપરથી તે વખતની આપણી જાનત ઉપન પડતુ અજનાજી તેના સાર
નવીનામત હાથ ધરીશુ ૪ મ ૧૭૪૦મા નવ શ્રી ગગાજીરામ ગાયકવાડે નવસારી
મધે સળણાના આતશખંડેરામની સાથે વસનારા સળણા મોખેદો આં, શાપુરજી
મહેરામજી તથા આં ૩૨૨મજી શેકેરીઆરજી યેરેને પરવાનો કરી આપ્યો હતો ૬,
તમારી આતશની અગારોમા આગોદાદ જેને આપે તે નાથે કોળનો દાવો નહીં, તથા
જે કાંઈ રાસમા આવે તે સરવ જેમ શુદ્ધમત વહેચી લેતા હતા તેમ વહેચી લીએ
ગીજી અપશણા છુટી આપે તેમા કોષને મુન્નકેમ નહી " આ પ્રમાણે સળણા સાથે
દિનપ્રતિદિન પ્રસાદુજ ચાલ્યા કીધાથી ભગરીયાઓએ સળણા સાથે પોતાની ફરિ
યાદોની એક અજી તૈના વળે, અને દેસાઈ ખન્ડેડ ૭ તડમુજી, પોંચા દેશાઈઓ
કુકાજી મેહેજી તથા જીવણજી માણેકજી અને દગુજી માહેમ જામા પણ આજીજી
એ ૧૪ મુખીઓના કેપુરેશન જોડે સોનગઢ ખાતે રાવ શ્રી ગગાજીરામની હજુગમા
તા ૫ મપે મર ૧૭૪૦ના રોજે મોકની આપી એ અજી ગગાજીરામને પહોચાડના
પગી ઉપના ચારે મુખીઓએ તા ૧૮ મપે ૫ ૧૭૮૦ને દીને નાસારીની અન્નુમત
ઉપર સોનગઢથી એક પત્ર નખી ખમર આપી ૩, " ગગાજીરામને સળણાઓને ફક્ત
આતશખંડેરામ ૧૧ મોએ દેના તથા ભગરીયાઓને પોતા ૧૧ પથવા કામ કરવાનો
હુકમ આપ્યો છે " વળી દેસાઈ ખન્ડેડજીએ એ વિરોધ એક કાગળ સુરત ખાતે
જે માણેકજી નવરોડા શેરના ઉપર તા ૨૦ સપ્ટેમ્બરે રાજ નખો હતો, જેમા
પોતા ૧૧ માથે મોનગઢ આવેના દરતુરજી જમાખજી આજીજી (તે પ્રખ્યાત જમાખજી
જમાખાના ખાનદાનના મુખ્ય વડીલ)ની કાબેરીયત વગેરે વિા નમે છે કે " બોલુ

અરજ એને હમે દરતુર શ્રી. જામાશજી યુગ આજીને તાંદા સાથે લઈ ગયા હતા. તાંદા આપના ધરમની ચરચા સુબેદાર સાહેબ આગળ ઘણી યાઈ. કાંએને પહેલાં દેવાંનજી આગળ યાઈતી ને એ દેવાંનજીએ દંરતુરનાં પદાનીને આપણા ધરમની ખુશી ધણી કહી. જેથી સુબેદારજીએ બોલાવા ને શરવે પુછું ઇજત ધણી કીધી. તેપર પેલાંતો આપણા શલોક પરી દેખાડા. તેથી સુબેદારજી ઘણાજ ખુશી થાએઆ ને આપણા ધરમથી વાંકે થાએઆ ને ધની ખુશી ધરમની હર વખતે બોલા કરે ને લખવામાં આવે નહી. દરતુરજી તાં શંકરત શકી પદાથી ધણાં ખુશાલ થાએઆ. એ વેળામાં હીંદોશતાંનમાં આપણા ટોલાને રાશન કરાતે ખુશી લખવામાં આવતી નથી. એવી રાશતી દરતુરજીથી થાઈછે. શરવે વાતે દરતુરજીએ સવાલનાં જવાબ ગણતીથી ધરમને રાકના ધણા સારા કરાછે. બીજા ખાએના જઈ અવશનાના શંકરતમાં વાંચી દેખાડા તેથી ધણી ખુશી જાહેર થાઈછે.” આના જવાબમાં ભગરીઆએના તમામ ટોલાએ

● નવસારીમાં જમાનાએ યથા એવાજ પ્રકારની એક વાત, મહુમ દંરતુરજી પહેલા મહેરજીરાણા બીસે બોલાતી આવીછે. તે વાતની સચ્ચાઇ ઉપર હાથમાં રાક નાખવામાં આવ્યોછે. અને મી. ફ. પે. કરકરીયા જેવા વિદ્વાન તવારીખનવેરા એ વાત બોલી છે એમ પુરવાર કરવા મળિછે, ગમે તેમ હોય. એક યા બીજી પણ તરફ જાહેરમાં મારે અહના વિચાર આપવાથી હું પરહેજ રેહવાનું દુરસ્ત વિચારું છું. પરંતુ નવસારીની તવારીખ પહેલવહેલો જ તરફા ભેતી હોવાથી તેમાં સિદ્ધ વાત, કે બોલાતી વાત, કે કથા, સર્વનો સમાવેગ કરવાનો હોવાથી નવસારીમાં ને વાત ચાલતી આવેલીછે તેજ માત્ર આપણે જણાવીએ.

એમ કહેછે કે, દિલ્હીના પાદશાહ અકબરે ઇ. સ. ૧૫૮૦-૮૧માં બધા ધર્મેનું સંશોધન કરી તેમાંથી સાલ્વિકતવ જેવા કાઢી તેનો એકત્ર સંગ્રહ કરી, એક અકબરી મજલ્હુમ રચાવવાની નેમથી દેશ પરદેશના બહુ બહુ ધર્મેના માહેર પ્રાણીઓની મહેફીઝ દિલ્હીમાં ભેગી કરી. હિંદુ, ખ્રિસ્તી, મુસલમાન, પારસી, બુધીસ્થ વગેરે સર્વ ધર્મના પેશવાઓને ત્યાં બોલાવવામાં આવ્યા હતા. તેમાં નવસારી ખાતેથી ને પારસી પેશવાઓ ગયલાનું આધારે અકબરીમાં આવેલું છે, તે પારસીઓમાં મહેરજીરાણા પણ ગયા હતા એમ કહેવાય છે. હાંદુ ધર્મના પેશવા, ને કે જન્મગુરૂના ખિતાબથી જાળખાતો હતો, તેણે પોતાના યોગબળથી આકાશ ઉપર બીજે એક સુરજ બતાવી એમ પુરવાર કરવા માણ્યું કે હાંદુધર્મ સર્વોત્તમ છે. પાદશાહ અચરત થયો, અને આ એકમને જાહેર વ બાહેર પાટવા બીજા ધર્મવાલાઓની મક્કુર પુછતાં, ઉપર પારસી ધરમગુરૂ મહેરજીરાણાએ એ શુભ કસમત બતાવી આપવા બીડું ઝડપ્યું, અને તેઓએ પાક અવસ્તા પાણી નેક નેયતે બહુતાની સાથેજ, બીજે ઉભો કરેલો મુર્ષ, ને માત્ર એક સોનાની યાળી હતી, ને અહર લટકેલી હતી ત્યાંથી જમીન ઉપર આવી પડી. પાદશાહને એ નોરાકરા દરતુરજીએ જરથોસ્તી ધર્મની બીજી ખુબીઓ ભેગી આવશની ખુબીઓ સમજાવ્યાથી, કહેછે કે પાદશાહે પોતાના મહેવમાં આવશ જરપા કર્યો હતો. અને કુત્તી શુદ્ધેદ પહેરી જરથોસ્તી ધર્મ અખત્યાર કર્યો હતો, તમા મહેવમાં પોતાની રાણીઓ પાસે વડીક એ ધર્મ અખત્યાર કરાવ્યો હતો અને મહેરજી રાણાને ૨૦૦ વિંધાનો વચ્ચે પારચોવ પરગણામાં ઇમામ દાખલ આપ્યો હતો. આ વાત જો ખરીજ હોય તો નવસારીની તવારીખનો તે એક સુખાર છે. પણ બીજા સાહેબો તે ઉપર રાક બતાવી તે માનવાની ના પારેછે. એ વાત વિષે વળી એક જુદું બાધામાં ખ્યાલ પણ જોડાયેલો આવયછે પરંતુ એટલી વાત તો બોલી જ દોવી જોઈએ, કે પાદશાહે શુદ્ધેદ કુત્તી પહેરી જરથોસ્તી ધર્મ કબુલ કર્યો હોય; કારણ કે અકબર પાદશાહે એ ધર્મ અખત્યાર

પ્રસાદિ ખગદશ ઉપ મા ૧ ગુફરીતો પર નયો હતો કે, 'ની મુગન્તી હકીકત

ધોઈએ તો ૧ ૧ દિ ની નહેમા કનાઃ ત્યાથી તમામ મુગવમાન કામ કુમરાઃ ૧૪ હતી અને અલખ ઉપ હુમત કરી તેને ગાદી વારથી હડાગ છ મેને ઘાટ પનાને મે ૧ ગતમા કમલ કવામા આગેો ગાથી અકબરે સાતાના મના કકાનાની મા ના રી બી ૧૬૩૦ મહ રામા એક ભ કરનામુ બહાર ગાદી રામલ વર્મ અખતાર કર્યા બહન છનવા કરો તે નહેરનામુ મા મુ રાયરા રાયછે ન ઉપર ગળખી મુદ્રા રેખ નખેતો છે તે ઉપથી ૧ જણાયછે, હેનામા આવેછે નમ નો કશુ આજ ૧ મુલુ બચુ નહોતુ મળખને નખતા રાયતા બિવકન આર તુ નહોતુ માત્ર પોતાની મહી રી જણતો હતો, ના રુ તેનો વખામુ ક—

કીન મનર અના મુ ૧ નહીન,
કીન છન્નગ રમુતો કં કહના,
માનજ અનાહો ૧ અન રમુલે માન
મીન મેમાન અન વગ ફે અફ અના

નાનાથ —કામે મોહાતાવાને સુદ્ધાત સ્ત્રી માથે સળ વમા નાવેલો પાન છાકરોનો બાપ હોવા બલ્લના આગમથી છાવ્યો છે ? મરે પાક ચેમખર મદમહને સુદ્ધાત બહુમર હોવાના તહોમતમાથી મુત્ત કયેછે ? ત્યારે આ દોગી દુનિયાએ પાક પેદા કરનાર ખુદાને અને પાપ પગખખને એવ એમુ કહેવાને આવકી માધી નથી તો પછી અકબર જેવા નાચીજ બદાને ખોરા મોહતાનમાથી પણ છાવના છે ? હુ કમા મોગમા ને અકરા રી તે અકબરે ખરી વાગણીથી મગતાપા ખોદી પાડીછે

૧ નખે તનારી નરમારીની રહેની આગતી બાકાન પડી તેજ અરસામા મી ર ૧ કંકરીયાએ મમે જમશેદમા ફતુર મેહેરજીરાણાવાળી બાબતને ખોદી ફરાવવાને માટેના રેખની ફારમાગા વખી હતી તેનો જનાબ મમસુર આમા હા મર છવલુજ જમશેદજી મોદીએ વિગતવાર આપીને અકબરની દરબારમા પાઠસીએ નામની ચાપડી બહાર પાડી ફરેક વીગતોથી લુલોત્વીન જનાબ મી કંકરીઆને આપીને સામા ચેનજ ફેકી હતી તેમણે ફારસી તેમજ હોદી ફતાવેલે નાથે મામીત કરી આપ્યુ હતુ કે દરતુર મેહેરજીરાણા અને નવસારીના રામીએ અખતરી ફરબારમા બિગત્યા હતા અને તેઓ પોતાના મીરાનમા તેહ પામ્યા હતા તથા અકબરે ૨૦૦ વિધા જમીન ફતુરજી મેહેરજીરાણાને બદિમ આપી હતી કાલ્ય એમ પણ બન્યુ હોય અને બનવાલેજ છે કે અખર પાદશાહ અકબરે જે એમ બહાર પાડે કે તેો જગ્યેની ધમ તખત્યા કયેછે તેો તેની હમી તેના પોતાના જ સજા નેહી અને ફખારીઓમા ગહેવા પાને ૧ નહા ૧થી બફેગમા મવ ને માત પાડવાને જુદો મરીતો બહાર ૧ થો હોય જુઓ અખતરી ફરબારમા પારમીઓ વાળી કિતાબ

ના ધ દેખુ

મી જે એ એવ જે રે પાતાના બ ૧ ૧ હિમીજગ મા જે ૧ મે હકીકત વ બાણથી વખીછે પરતુ ૧ બાણ ચક નય માટે ૧ જમામે હવારી નથી

તો મહુ રોડ રેતનજી નેહાગી તથા મહ અગરોજી રેતમજી ચાણાવાવા જે વેળાઅ કાનના નામના મહાગબ મવાજીરાને નાનપણમા કરન બાબતોના માપત્રો સમજનતા હતા, તે અરસામા ' પારસીઓ કોણ છે એ નબધમા એક બાપલુ રોડ અરોજી રેતમજી ચાણાવાવાએ મમજવતા નવસારીને માટે રાજખી મમરરી લેતા નવસારીનુ જે ભુખલ તે નિયતા મખેમા બતાવી આપ્યુ હતુ તેમાથી મોક માત સમજાયછે

" Nowaaree where the Parsis had become an influential and opulent race In 1142 A D Nowaaree was a feudal village under

સરવે રદ બદલની લખી જે ગણી ખુશી થાએઆછે. બોદાતાના તમારો બોલખાલા કરે ને રૂડાં કામ સીદ કરી આવો હમારી દોવા છે. ને શ્રી દાદરદોરમજદની તથા બેરામજદની તથા સુકતાદમા વગેરે સરવે ફરેશનાની મદદ નમોને લેાળે. જીજી' કામગ ૧ હમો ગવશી

the away of the Mahomedan Kings of Delhi The Dastoor, as well as the Desais were constantly in communication with the Delhi Court, and notwithstanding religious differences between the latter and the Parsees, the Parsee-Desais were entrusted with the collections of the public revenues on behalf of the Delhi Government.

Of these Desais, the most distinguished was Changa Asha, who 400 years ago got from the Mogals the Desaigiri of Newsaree and of Parohol Pragna. On failure of his heirs, the Desaigiri was transferred to Kekobadjee Meherjee Rana, who was Dastoor that is the high priest of the Parsees. His father as well as himself had gone to Delhi and obtained grants of extensive Vazifas which are known by the name of Ghol Kharee (ચેલા ખારી તે કપરથી ૧૧ખરી થયું છે.) and which the Dastoor family enjoy at the present day. In 1700 one Temooljee Rastomjee went to Delhi, and obtained the Desaigiri of Newsary and of Parohol Pragnas. This Desai was the means of bringing Pilajee Rao Gaikwar to Newsari from Songar in about 1720. This act of the Desai displeased the Nawab of Surat who had him arrested and imprisoned at Surat. Pilajee Rao Gaikwar however came to his rescue and he was liberated. Pilajee Rao then appointed his son Khursedjee as the Desai of Newsary, and his heirs now enjoy certain Nannooks from His Highness's Government.

The first Baronet Sir Jamserjee Jeejeebhai was a native of Newsary. " બાપજી સમિજવા અરકાને દીવત મહારાજની આસપાસ બીરાએલા હતા, અને જે વેળાએ બાપજી પુકું થયું તે વેળાએ દેસીકંદર મહારાજને હાતી વખતે હાથ મીસાવતા હયું કે, "Remember Mahraja that you are made a king by the Parsee Desai of Newsari."

મોનનક ખાન જે પ્રસંગ નાચકલાદ મહારાજની હજુર ફતુર વખતે આગાને પડ્યો હતો નેવાલ પ્રસંગ નાચકારી ખાતે શ્રીમંત સરકાર કેલાસવાથી ખંડેરા મહારાજની ખારી પધારી હતી, તે વેળાએ તે વેળાના ફતુર કેલાસાદ ફતમજને તા. ૭ માર્ચ ૧૮૧૧ના રોજ પડ્યો હતો. મહારાજની હજુરમાં અત્રેના દેમાઈએ મુન્દેશ કરવા થયા, ત્યાં એ ફતુરજી પાખ સાથે ગયા હતા. મહારાજ ફતુરજીને પોતાના ધર્મના શ્લોક પડવા જણાવ્યા એટલે ત્યાં એકે ક શેક મંચેરજી મેગવાનજી મુરખું " સથા અહુ દેરેયો "ના કલામ પઢી જવા ફતુરજીને જણાવ્યું તે પ્રમાણે અતુનવર આખી ફતુરજી પઢી નયાથી મહારાજને તે બહુર પોતાના દિંદુ ધર્મના વેહોકત શ્લોક જુલું વાંચ્યાથી ખુશી થયા, અને દિંદુ પારસી પ્રથમ એક જડના મુળીઆં હોતાથી આર્થ છે એમ જાણી આનંદ પામ્યા હતા, અને ફતુરજીને એક કબી ગાય તથા વાચકીની મક્કિસ ફગી હતી

ગંગાજીઆવાને લેખેાછે. આપા ગતે તો આપજો." વિગેરે. આ પ્રમાણે ગાયકવાડ સરકારે પાછી ભગરીયાઓની પક્ષ પકડેલી જોઈ ન શકાવાથી, એજ વરસમાં સુરતના કેટલાક બેહેદીનોએ દામાજીરાવ ગાયકવાડને એક અરજી કીધી કે, "સંજ્ઞા મોબેદોને નવસારીમાં ધર્મની ક્રિયા કરતાં પાછા અટકાવ્યા તેઓને કબુલ નથી, અને સંજ્ઞા મોબેદોનાં બે વડાં ધરો જે દરતુર અરસેદજી કેડાયાદજી તથા દરતુર અરજેરજી કામદોનજીનાં છે તેને મનચે રૂથે, અને જોરને માનવો તથા દખ્ખાં આપવી તે કાંઈ જોરાવરીની નથી પોતાની રાજી હોય તેને આપવી." આવી રીતે વળી સંજ્ઞા તરફથી સુરતીઆઓ પ્રતિવાદીમાં પોતેજ માંગી લધને દાખલ થયા, અને છેવટે દામાજીરાવ ગાયકવાડે ભગરીયાઓને એવું જાડજમેંટ આપ્યું કે, "તમે તથા સંજ્ઞા મોબેદો જેઓ નવસારીમાં વસે છે તેઓની ફરીઆદ પરથી અમેએ તજવીજ કરી સર્વે કાગળ પત્રો જોયા પરથી જાહેર થયું કે કદીમથી તમારા પંથકમાં સંજ્ઞા મોબેદો જેઓ રહેછે તેનું જીવતાં મુવાતું તથા ધરમતું કામ સર્વે તમે કરતાં આવ્યાછે, તથા આતશની પુજાપાત, ભોગ, કુદાર, વગેરે તેઓ કરતા આવ્યા છે, માટે તમારો કદીમ રાહ આલતો આવ્યા પ્રમાણે કરજો; અને કદી સંજ્ઞા મોબેદો તમારાં પંથકમાં પોતાનું કામ મુવાં જીવતાં પોતે કરેતો તમેજી સંજ્ઞા પંથકનાં આતશ અગીઆરીમાં આતશની બોએ દેજો."

જે વેળાએ શંજ્ઞાઓ આતશબહેરામ લઈ પ્રથમ વલસાડ નાસી ગયાં, તે વેળાએ તેઓમાં એક ખોટી ધારતી પેડી, કે શાપુર શામરાને હાથમાં રાખી ભગરીયાઓ આતશબહેરામના પાક કેમલા ઉપર પાણી રેડાવી તેને નુકશાન કરાવનાર છે !! આવી તદન બેહુદી અને ભયંકર અફવા તે વેળાએ ભગરીયાઓના દુશ્મનોએ ફેલાવી હતી, અને તે શંજ્ઞા તેમજ આસપાસ તમામ બેહેદીનોએ ખરીજ માની હતી; કારણ પણ તેઓને મળ્યું એવું, કે શાપુર શામરા તેજ અરસામાં વલસાડ પોતાનો દાવો ઉઠાવવા અત્રેના કેટલાક પુરો સાથે ઉપડી ગયો હતો, અને આતશબહેરામની રખેવાલી કરનારા જહજ બીધા હતા. તે ઉપરથી સંજ્ઞાજી અને દુશ્મીઆરીથી રહેવા બેહેદીનોએ શંજ્ઞાવાલાઓને ચેતાવેલા રાખવા કસદ કીધા.

આમ થવાથી સુરતીઆઓ સાથે હવે નવસારી, તવડી, વિગેરે અનેક ઠેકાણેના બેહેદીનો, ભગરીયાઓ સામે આવી ઉભા. એ અફવાથી સર્વના દિલ ભગરીયાઓ ઉપર નારાજ અને ખફ થઈ ગયાં. ભગરીયાઓનો બચાવ કરનાર તે વખતે, એક કિલ્લાની માફક પ્રકાશતો ખુરોદ તેમની પીઠે ઉભો રહેલો હોવાથી, જો કે ચોતરફની દુશ્મનાઈના તે જવાબ આપતો હતો, તોપણ ચોતરફ અરગામડેના બેહેદીનોએ મલી એક મેહેજર વલસાડની અન્જુમન ઉપર લખ્યો કે, "સંજ્ઞાવાલાં પુગતમ આતશબહેરામ સાહેબ જે તમારી તરફ લાવેલાછે તેની દરગાહની ખચર હરધડીએ બેતા રહેજો. સંજ્ઞા આં શાપુર શહેરીઆર શામરા વગેરે જણુ તજુઆર પોતાના ટોળાથી ક્રતાંહિ થએલાછે તેથી તેઓ જો શ્રીજીને દરગાહમાં કાંઈ વાતની નુકશાની કરે તો આપણે ધર્મ કાંઈ રહે નહીં. સરવે વાતે-કુશીઆર ગ્હી કામ કરજો. બાજે લેકો દીનની ખરાબી ઉપર બેદા છે, અને આપણને તો શ્રી ધર્મના તત્વ એજ શ્રી આતશબહેરામ છે. માટે

તમે સર્વે પંચાન મહી એ વાતની તાકીદ રાખજો એ આતશખંડેરામની બરકતે કરી તમારી જગાનું ઘણું માડું કથ્યાણ થાશે. શ્રી આનંદજીગંગમની બોએના દેનારને હરધડી તાકીદ કરતો જે મોટી ખુબ કીધા વિના કાઈ બોએ દીએ નહી. ખુબ કરનારને આગળ પાછળ તૈયાર રાખજો. જે રહેશે દીનમાં ફરમાવ્યું છે તે માફ કરાવજો. કરસી વાતે દીનનાં કામમાં કોતાઈ તથા રેઆઅત મરૂઅત કરશે તો એ વાતની ફરજ તમારે સં છે. " આ કાગળ ઉપર પટેલ બહમનજી નશરવાનજી મેહેરજી. પટેલ ફરાંમજી નાનાભાઈ, પટેલ માણેકજી અશપંદીઆજી, દારાજી અસલાજી. બગ્જેરજી નવરોજી તક્ષાડી, એદલજી કેરશાસ્ત્રજી તક્ષાડી, બેહરાંમજી જીજીભાઈ તક્ષાડી, જીજીભાઈ કેરશાસ્ત્રજી રાનજી, નવરોજી રાંનજી ચાંદજી, જમશેદજી ગનજી તક્ષાડી, મનચેરજી કુકાજી રોક, મનાજી કુકાજી તક્ષાડી, દારાજી શોરાજી પટેલ, કુકાજી કીકાજી, કેરશાસ્ત્રજી ભાઈજી, દારાજી હીરાજી હીમ-રીઆ, હોમજી રસ્તમજી બોખરી, જીવણજી દાદાજી, ફરાંમજી આદરજી તક્ષાડી, હોશગંજી નાનાભાઈ વાહા, બચાજી દારાજી પટેલ, દારાજી બહમનજી ખારીયા, ભીખાજી શોગાજી ચાનજી, ભીખાજી કેરશાસ્ત્રજી નાકરા, કડવાજી બગ્જેરજી મેહેતર, કાલિશજી રસ્તમજી પટેલ, પેશતનજી નવરોજી મેહતર, જમશેદજી ફરદુનજી ઈતાશીઆ, ફરદુનજી ચાંદજી મેહેતર, ધનજી જીવાજી ચાંદજી, બેચા ધનજી ગાંધી, હોમજી જમશેદજી કરાડીના, તથા તવડીના પટેલ મેહેરજી ફરાંમજી, નવરોજી ભીખાજી, ભીખાજી ફરાંમજી, બચા હોમગંજી વિગેરે પુણેજી સહીઆ છે,

પ્રકરણ ૬૫ મું.

ઈ. સ. ૧૮૬૧ના પારસીઓ.

ઈ. સ. ૧૮૬૧ તા. ૨૦ મા ફેબ્રુઆરી

મરણુ:—હસ્તુર એદલજી દારાજી જમારખ આશાના ઉમર વર્ષ ૭૭. હસ્તુર દારાજી જમશેદજી જમારખ આશાના વડા દીકરા તથા મરણુમ હસ્તુર બગ્જેરજી જમ-શેદજી જમારખ આશાના ભત્રિજા. એઓ ઈ. સ. ૧૮૨૬માં છેલ્લા હસ્તુરજીનાં મરણુ પછી મુજબના શકેનશાહી જરથોસ્તીઓના એક હસ્તુર તરીકે ગણાતા હતા. એઓએ ઈ. સ. ૧૮૧૬માં પેદલવી બુન્દેહસનો તથા ઈ. સ. ૧૮૨૪માં પેદલવી પંદનામે જર-થોસ્તનો ગુજરાતીમાં તજ્જુમો કરી તેનાં દફતરો બહાર પાડ્યાં હતા. ઈ. સ. ૧૮૨૬-૨૭ની કબીસાની તકરારોમાં એમણે શકેનશાહીઓ તજ્જુમી મોટા ભાગ લીધા હતા. ઈ. સ. ૧૮૩૩માં એમણે આવાં ચટ્ટની ગુજરાતીમાં માએની છપાવી બાકેર પાડી હતી. તે સિવાય ફરવરદીન, મહેર, ગમ અને ખોરદાદ ચટ્ટની માએનીઓ પણ એમણે કરી રાખેલી હતી, એવું છેલ્લી ચોપડીના દિઆચા ઉપરથી જણાય છે. ઈ. સ. ૧૮૫૫માં અતરે ઉબી થયલી રાહે રાસ્તનુમાએ જરથોસ્તી સભાના એઓ સરનસીન હતા. એમના મરણુના શોકમાં બગ્જેરજીના સહજા પારસી દુકાનદારોએ પોતપોતાની દુકાનોનાં અગ્ધાં બાગ્યાં બંધ રાખ્યાં હતાં.

૪ સ ૧૮૬૧ તા ૭ મી માચ

આજદીને નવસારી મધે મહારાજ ખડરાન ગાયકનાડે પારગીઓના વાજા દંતુ-કોનાદજી રસ્તમજી મેલજી રાણાની મુનાકાત લઈ તેમને એક કમ્પી મ્યાન તથા પાધડી ભેગ આપી તેમજ પોતાના ઘરકા માતાજીની દસ્તુરજી સાથે મુનાકાત કરાવી હતી

એજ દીને મહારાજ નવસારીના દેસાઈ જામરાવજી ખગેદજીની મુનાકાતે તેમને મકાને પધાર્યા હતા

૫ સ ૧૮૬૧ તા ૨૦મી ઑક્ટોબર રોજ ૧૭ માં ૧ (શેઠ) ૧૦૩૧ યજ્ઞદર્જી

મરણ — દંતુર મીનોચેરજી એદનજી જામરાવ આશાના ઉમ્મ ૫૫ (૫૩), મુબઈનાના દંતુર એદનજી દાનમજી જામરાવ આશાના દીકરા એઓ પ્રથમ જામેજમ શેઠ છાપખાનામા શીમાદ સકત લખતા હતા અને ૪ સ ૧૮૩૧મા તે છાપખાનામાથી બકાર પડેતુ વદીદાદતુ આપુ દક્તર એમના હાથે લખાયુ હતુ ૪ સ ૧૮૩૮મા એમણે ગુનગરે નશીલ તથા ૧૮૪૧મા નેંગઘાસ ૧૧ મ કશ તથા ૧૮૪૪મા સદદરે ખેરેતગીનનો ગુનગરાનીમા તરજુમેા કર્યો હતો ૪ સ ૧૮૫૦થી એઓ સન જમશેદજી જીભાઈ પાગસી બેનીપોનાન્ટ ઇન્સ્ટીટ્યુટની નિશાળોમા પચાત તરફથી જગથોસ્તી મળ્યા તથા કારસી બાપાની તાલીમ આપતા હતા એઓ જદ, પડેનવી, કારસી વિગેરે બાપાઓમા ખમ દાન હતા, તથા મુબઈના ગુનગરાતી વર્તમાનપત્રમા જગથોસ્તી ધર્મ મળથી ગામતો ઉપર હુપે તથા જાહેરનામે લાગી મુદત મુધી નખાણો તથા તકરારો ચલાવતા હતા એમની જોડેલી વણીક કારસી મોનાજતો આપણી મોરદેહ અનુજાના પુરતકોમા છપાયેલી કે આ એજ સાનના જરવારી માસમા એમને એમ ૧૧ માવાના મજુથી મોમેદોની અનુમન તથા બીજા જગથોસ્તીઓએ મળી દંતુના માન તરીકે ૧૪ માનો ઓરાડી હતી એમણે અવજતા તથા પેદનવી બાપાની ગુનગતીમા ફરહગો નાવવા તથા જગથોસ્તી ધર્મને લગતી બાબદો ઉપર વાએજે તૈયાગ કરવા માડો હતો, જે એમના મજુથી અધુરી ગ્હી ગઈ હતી એમનુ મજુ દસ્તુરી મળ્યા પછી આ મામમા નિપજવાથી અત્રેના જગથોસ્તીઓમા મોગી દિનગીરી ચલાઈ હતી

૬ સ. ૧૮૬૨ ના પારસોઓ

૧ મ ૧૮૬૨ તા ૧૬મી જાનેવારી રોજ ૮ માં ૫ (શેઠ) ૧૦૫૧ યજ્ઞદર્જી

મરણ — ધનજીભાઈ દગમજી બાટલીનાના, ઉમ્મ વર્ષ ૬૩, શેઠ દગમજી નશાનનજી માનનીનાળાના દીક ૧ એઓ ૪ સ ૧૮૧૮મા પોતાના ગાપના મનમ પછી પોતાના જાનેવા સન જમશેદજી જીભાઈની મકાલતા હેજી કેવલોક વેપાર ચલાવતા હતા ૪ મ ૧૮૩૫મા એઓ તથા ગમચદ મોતીચદના ભાગમા ગાપના તથા બોમ્બેકાસન નામના વાણો હતા ૫ મ ૧૮૪૫મા એમણે એનાર ગામમા એ મોટો કુવો મધાવ્યો તથા કીમતી ખાજા ઉપરનો પૂન પોતાને ખર્ચે અમનાવી આપ્યો તથા દીનાના મધેનો તનાન ઉડો ખજુની તેની આસપાસ પાળ મધાના આવી તી એઓ વણા પડેરજગા તથા ધર્મી દીનના હતા

૬ મ ૧૮૬૨ તા ૨૪ મી ફેબ્રુઆરી રોજ ૪ માં ૬ (શેઠ) ૧૦૬૧ યજ્ઞદર્જી

આજ દીને નવસારીની પડોશમા આવેના તનડો ગામમા અનુમનના ઉ

નપથી ૫ માસ માડના દોષમાનો તાણો પુનાની કિના નવમાનીના પતુ કનાયાદી
 ન્તનદ મ - નાનાના ઉપનીપણા જેણે ક નામ આવી તી આ જેમાએ મુગંગત ૥
 ૧માક ૮ થો તીઓ, અ કિયામા માગેન થયા તા

તા ૩૦ મી માર્ચ ૧૮૦૫ ઈસ ૭ મા ૧ (૧૦) ૧૭૨૦ ૧૪૬૪૬

મરણ — મહેનામ કાનમજ માનીરાગા ઉમ્મ ૫૧ ૭૬ એવમુ આએ મનીની
 ૧૩માતમા નવમાનીથી અન આવી પ્રથમ મનવાવાના ક્તા આગળ એ નાના
 ૫ મુ મુ મામાનની દુકાન માડી મેગ ત્તા તે પડી રવના રધતા છમેજ અગામ
 તથા ૬ કામનો મેગ વેપા પ્રથમ પોને એવનાએ અને તે પડી ૬ મ ૧૮૫૧થી
 પોતાના એક ખમા જે પાનણુજ હીગુઆઇ માનીવાના માથે ભાગમા મહેનામજ
 અન પાનણુજની કપનીના નામથી કરવા માડ્યો હતો

૬ મ ૧૮૬૦ તા ૧૧ મી વેમ્મ

ઓનરમન કનમજ નમશેદ છુઆઈ મુગંગત ૥ મહેનાગાદન મા
 અનથા ગઈ ઠાકે ઉપડયા ત્તા એક મહીનો દમણુયા ઉ નાડે મુગંગ એઓ તા
 ની કીમમરે નવમાડ ગયા ત્તા, એ પડી મીને નિવસે નવમાગી જઈ પહોચ્યા તા
 ને વેગાએ ત્યાના મુગા, રતુ દેશાઇઓ રએ મર્વ અન્નુમન અમન એમતેવમાત
 રેવાને મેગન ઉપ આ યા દના નવમાગીના આતમમહુગમને તેઓ મજદો કરવા ગયા,
 ત વખતે કક મુગન તથા અરમ મુધીના મરીમ મોમેદો અન મેહેનીના આ યા ત્તા
 તે દરેકને ૩ પુ થી ૩ ૧૦ મુધીનુ વહેઆણુ મીધુ હતુ

૬ સ ૧૮૬૩ના પાનસાઓ

૬ સ ૧૮૬૩ તા ૨૦ મી જાનેનારી

વડોદરાના મહાગજ ખડેગવે પોતાના શરેરમા નવા સિદ્ધા પાડાને એક ટ કશાળ
 મુગંગનાના શેક મતન કાનમજ પેસત ૥ ૧૩ીઆગીના ઉપરીપણા હેજ ઉમી કરી
 તે ટ કશાળમા શેક મતન ૭એ પાડેના સિદ્ધા ત્યાનો નમારને ૫ણા પસદ પડના ત્તા

૬ મ ૧૮૬૩ તા ૫ મી ફેબ્રુઆરી રોજ ૧૫ મા ૫ (૧૦૩૨) ૫૪૬૪૬

આનદીને નવમાનીની પામ આવેના યાના સોનમ મધે અતરેનાના શેક
 જે ખુગેજનમ નાનજ કામાજની આગેવાની હેજ અન્નુમનના ઉપરાદથી ૫ ધાયેન
 દોષમુ પનાની કિના કરવામા આવી કુત્રી એ કિના નવમાગના વગમુગ કોનાદી
 કનમજ મહેજ ૧ણા ૥ ઉપરીપણા ડેગ થઈ તી જેમણુ તેમ નવમાનીના દેશાઈ
 નમામપજને તથા એ દોષમાના કામની મેનેર કના એ એ ચત્ર નમશેદ મોગને
 અકેમી ગાન ઓનાનામા આવી તી તથા શેક ખુગેજન મોમે વાનજ કામાજ ઉપ
 અન્નુમન તપથી મોકનવાનુ મા ૧૫ન મિનસમા ગામી સભળાવી તે ઉપ સવળા
 ઓએ મહી મીધા મા આશની કરી મેગાવડા મખાત થયો હતો

૬ સ ૧૮૬૩ તા ૨૮ મી ફેબ્રુઆરી રોજ ૮ મા ૬ ડો ૧૦૩૨ ૫૪૬૪૬

મરણ — કાકટર કનમજ હોરમજ હાથીરામ ઉમ ૫૫ ૨૭ એમણુ અત્રેની

છ સ ૧૮૬૧ તા ૭ મી માચ

આજદીને નવસારી મધે મહારાજ ખડેરાવ ગાયકવાડ પારસીઓના વડા દત્ત-
કેકામાદજી ફરતમજી મેહરજી રાણાની મુનાકાત લઈ તેમને એક કચ્છી મ્યાન તથા
પાવડી ભેટ આપી તેમજ પોતાના ઘરડા માતાજીની દસ્તુરજી સાથે મુનાકાત કરાવી હતી

એજ દીને મહારાજ નવસારીના દેસાઈ જામખંડજી ખગેદજીની મુનાકાતે તેમને
મકાને પધાર્યા હતા

ઈ મ ૧૮૬૧ તા ૨૦મી ઑક્ટોબર રોજ ૧૭ માહ ૨ (શેઠ) ૧૨૩૧ યજ્ઞદર્દી

મરણુ —દત્તુર ખીનોચેરજી એદનજી નમારખ આશાના ઉમ્મન ૫૨ વર્ષ પડે,
મુબઈના દસ્તુર એદનજી દા ૧મજી જામખંડ આશાના દીકરા એઓ પ્રથમ જન્મેજન્મ
રોહ છાપખાનામા શીમાદ સકત લખતા હતા અને છ સ ૧૮૩૧મા તે છાપખાનામાથી
બહાર પડેતુ વદીદાદતુ આપુ દક્તર એમના હાથે ૧ખાયુ હતુ ઈ સ ૧૮૪૮મા
એમણે ગુનગરે નથીત તથા ૧૮૪૧મા નેમડાસ વન મ કશ તથા ૧૮૪૪મા સફરે
મેકરેતગીનને ગુનગીમા તરજુમે કયો હતો છ સ ૧૮૫૦થી એઓ સગ જમશેદજી
જીભાઈ પાગસી બેનીવોનન્ટ ઇન્સ્પેક્ટરની નિશાળોમા પચાત તન્કથી જગથોસ્તી મન-
તમ તથા ફારસી ભાષાની તાલીમ આપતા હતા એઓ જદ, પહેનવી, ફારસી વિગેરે
ભાષાઓમા ખમ દાન હતા, તથા મુબઈના ગુનગરી વર્તમાનપત્રમા જગથોગતી ધર્મ
મનથી ગામતો ઉપન હુથે તથા જાહેરનામે લામી મુદત મુધી લખાણો તથા તકરારો
ચનાવતા હતા એમની જોડેલી ઘણીક ફારસી મોનામતો આપણી બોરહેદ અવગતાના
પુનતકોમા છપાયેલી કે આ એજ સાનના નમરવારી માસમા એમને એમના બાવાના
મજીથી મોમેદોની અન્ગુમન તથા મીજ જગથોસ્તીઓએ મળી દત્તુરના માન તરીકે
૧૪ માતો ઓરાડી હતી એમણે અવગતા તથા પેદનવી ભાષાની ગુનગતીમા ફરહો
ચનાવવા તથા જગથોન્તી ધર્મને ચગતી ગામદો ઉપન વાએને તેવાગ વ વા માડી હતી,
જે એમના મજીથી અધુરી ગ્હી ગઇ હતી એમનુ મજી દસ્તુરી મજી પછી આ
મામમા નિપનવાથી અત્રેના જગથોન્તીઓમા મોગી દિનગીર્ગ દનાઇ હતી

ઈ મ. ૧૮૬૨ ના પારસીઓ

૧ સ ૧૮૬૨ તા ૨૬મા જાનેરાની રોજ ૮ માહ ૫ (શેઠ) ૧૨૩૧ યજ્ઞદર્દી

મરણુ —ધનજીભાઈ ફામજી બાટનીનાના, ઉમ્મન ૬૦ વર્ષ, રોજ ૬ મજી નશ-
નાનજી માનનીરાજાના દીક ૧ એઓ છ સ ૧૮૧૮મા પોતાના માપના મજી પછી
પોતાના બનેવી મન જમશેદજી જીભાઈની મહાયના હેઠળ કેટલોક વેપાર ચનાવતા
હતા ઈ મ ૧૮૫૫મા એઓ તથા નમચદ મોતીચદના ભાગમા મોર્ષો તથા
બોમ્બેનાસન નામના નાણો હતા ઈ મ ૧૮૪૫મા એમણે એના નામમા એ
મોટો કુવો બધા થો તથા કીમની ખાડા ઉપનો પૂન પોતાને ખર્ચે મમ ૧૨ી આપ્યો
તથા દિવાના મરેનો તનાર હોડો ખણાની તેની આમપાસ પાળ મધાવા આડી હતી
એઓ ૧જી પહેરજગાગ તથા ધર્મી દીનના હતા

ઈ સ ૧૮૬૨ તા ૨૪ મી ફેબ્રુઆરી રોજ ૪ માહ (ગાં) ૧૨૩૧ યજ્ઞદર્દી

આજ દીને નવસારીની પડોશમા આવેના તવડી ગામમા અન્ગુમનના ઉવ

સકલાતવાલાના વડાનીકર. એઓ પ્રથમથીજ પોતાનો આપની સાથે તેમના મકલાતના વેપોરમાં પડેલા હતા, અને ઈ. મ. ૧૮૫૭માં આપના મળ્યું પછી પોતાના ભાઈઓની સાથે દોરાબજી જમશેદજીના છોકરાઓને નામે મુ'અઈમાં સકલાતનો મોટો વેપાર ચલાવતા હતા.

ઈ. સ. ૧૮૬૪ તા. ૧૩ મી જાનેવારી.

નવસારી મધે ત્યાંની મહેરસાના હેડ મારતર શેઠ સોરાબજી એદજી વજીદદારે આજીને ડાકટર માર્ટીન હાજિગ તથા દસ્તુર હોશંગજી જમાસપજી જમારપઆશાને એક જ્યાદત આપી હતી. ત્યાં દસ્તુરો દેસાઈઓ તથા મોખેદોનો એક મોટો મેળાવડો થયો હતો, જેમની એ વિદ્વાન ડાકટર સાથે શેઠ સોરાબજીએ ઝાળખાણ કરાવી હતી, તથા ધણીક ધર્મ સંબંધી સવાલ જવાબો થયા હતા.

તા. ૨૪ મી જાનેવારી ૧૮૬૪. - રાજ ૩ માસ ૬ (ક) ૧૭૩૩ યજ્ઞદેઝી.

આજીને બાઈ જરબાઈ તે મહુમ શેઠ પેશતનજી મહેગ્યાંનજી ધરાનીનાં વિધવાએ પોતાનાં ખાવિંદના પુત્રને માટે નવસારીની પાસેનાં તવડી ગામમાં નવા બધાતા દોખમાંની સામે એક શમડી તથા કુવો બંધાવી ત્યાંની અનુભનનાં વપરાશને માટે ખુલ્લો મૂક્યો હતો.

તા. ૧૬ મી એપ્રિલ ઈ. સ. ૧૮૬૪.

મથમાં આ માસમાં કાંધેરાનો રાગ ધણે કેલાયાથી તે તરફની સર્વે કામેએ પોતપોતાના રિવાજ મુજબની ક્રિયાઓ તથા બંદગી કરી તે કિરતાર પાસે જાનની સલામતી ચાહી હતી. જરથેસ્તીઓએ ઘેરઘેર ફરેતા તથા ઉધરાણું કરી, દરેક દરેમેહરમાં જશન કરાવ્યાં હતાં તથા ગરીબ લાચારોને સખાવત, કુતંગને મળીદો, તથા જાનવરોને ધાસપાણી નંખાવ્યું હતું.

એ વખતે કહે છે કે એક દીન ચુસ્ત જરથેસ્તી ગૃહસ્થે છ દીવસ સુધી એક દરેમેહરમાં રાત દીવસ બેસીને ઈશ્વરી પ્રાર્થના કરી હતી. એ અરસામાં તે સવારે પાન એલચી અને રાતના એ દહન અને બેદાની ચાસની કરેલો હતો. છેલ્લે દિવસે તેણે દરેમેહરમાં દસ્તુર મોખેદોને બોલાવી મોઢું જણ કોધું હતું. નિરંગદીનથી તેણે પોતાનો આત્મા પાક કરી સધળાં કપડાં સફેદ પહેરી, ઉપલી ક્રિયામાં સામેલ મયો હતો અને ઈશ્વરી પ્રાર્થના કર્યા પછી દસ્તુર મોખેદો અને ગરીબ બેદદીનોને આશોદાદ આપી હતી.

તા. ૧૬ મી એપ્રિલ ૧૮૬૪ ઈ. મ. રાજ ૨૬ માસ ૭ (શે) ૧૭૩૩ યજ્ઞદેઝી

આજીને નવસારી પાસેના તવડી ગામમાં અનુભનના ઉપરાટનું દોખમું પગલાવાની ક્રિયા કરવામાં આવી હતી. જશનની ક્રિયા પુરી થયા બાદ દસ્તુર કેકેબાદજી રૂસ્તમજી મેહેરજીરાંણાને તવડીની અનુભન તરફથી એક શાન ઓઠાડવામાં આવી હતી. એ દીને શેઠ સોરાબજી જમશેદજી જીજીભાઈ તરફથી ત્યાં ન્યાત જમાડવામાં આવી હતી, તથા સુરત અને નવસારી વચ્ચે એ રોડને ખરચે ખાસ ત્રેનો મૂકાવવામાં આવી હતી.

માંટ મેડીકલ કોલેજમાં વૈદ્યોના અભ્યાસ કરી તા. ૧૬મી એપ્રિલ ૧૮૬૦ દીને તમિળ-પણ્ડા યજ્ઞાવવાની સનદ મેળવી હતી. તેજ પછી એજ સાતના મે ખાસમાં નવસારીમાં શેઠ રત્નમજી જમશેદજી જીજીભાઈએ પોતાના મરહુમ પિતાંવાળા વિકટોરીઆ ડીરપેન્સરી હિંદાડે ત્યાંસુધી કાઢેલા કામ ચલાવિ ધર્મના દવાખાનામાં એમને તમિળ તરીકે મોકલ્યા હતા. ૧૮૬૧માં મરહુમ વિકટોરીઆ ડીરપેન્સરી હિંદાડી તેના પણ્ડા સરકારે એમનેજ તમિળ તરીકે કાયમ રાખ્યા હતા. એમનું મરણ નવસારીમાંજ નિપજ્યું હતું.

ઈ. સ. ૧૮૬૩ તા. ૧૬ મી એપ્રિલ.

શેઠ નરવાનસ શૌરાળજી વજીરદારને હાઇકોર્ટના જડ્જનેએ મુનસફના ઓફિસની સનદ આપી હતી.

તા. ૨૪ મી જુન ઈ. સ. ૧૮૬૩.

નવસારીની જરથોસ્તી મદ્રેસાને માટે એક મકાન બાંધવાને મહુમ્મ શેઠ ધનજીભાઈ નરવાનજી કામાજીની પુંજીમાંથી તેમના વિધવા બાઈ ધનજીભાઈએ આપેલાં રૂ. ૮૦૦૦માંથી ત્યાંની પટેલની પોળવાળુ મકાન તથા એક જગાનો કટકો ખરીદ કરી ત્યાં આજ દીનથી મદ્રેસા બંધી જવામાં આવી હતી. એ મદ્રેસા હજુ સુધી એજ મકાનમાંજ અને તેના દરવાજા ઉપર નીચે મુજબ તખ્તી મારેલી છે. મહુમ્મ શેઠ ધનજીભાઈ નરવાનજી કામાની પુંજીમાંથી બાંધાવેલું સર કાવસજી જહાંગીર નોસારી જરથોસ્તી મદ્રેસાવાળું મકાન. લાગત રૂ. ૧૦૧૭૫ ઈ. સ. ૧૮૬૪ વચ્છદર્જી

ઈ. સ. ૧૮૬૩ તા. ૬ ફી સપ્ટેમ્બર.

જુનવાત તરફ હાલમાં મોઘવારીને લીધે ત્યાંના ગરીબોને ધણી મોટી પીડા પડતી હોવાથી ઓનરેબલ રત્નમજી જમશેદજી જીજીભાઈએ સુરતના ગરીબ જરથોસ્તીઓમાં વહેંચી આપના માટે રૂ. ૧૫૦૦૦ મોકલ્યા હતા. તેમજ બહુમતી દર ગરીબ હમગતીના ધર દીઠ રૂ. ૫૦ થી ૧૦૦ સુધી વહેંચવાને તથા નવસારી, વલસાડ, બીલી-મોરા, ગણદેવી, ઉદવાડા, દમણ, તારાપોર વગેરે ગામેના ગરીબ હમગતીઓને ત્યાં પોતાને ખર્ચે અનાજ વહેંચતો કરવાની મોઠવણ પ્રાપ્તી હતી.

તા. ૨૮ મી ડીસેમ્બર ૧૮૬૩.

એ બાદ ઓનરેબલ રત્નમજી તથા લેડી આવાંબાઈ નવસારી ગયાં હતાં અને ત્યાં પણ્ડા મોટી રકમનું વહેંચણું ગરીબોમાં કર્યું હતું. એ પછી તા. ૧૭ મી જાનેવારીથી નવસારીથી એક ખાસ ટ્રેન મૂકાવી સુરત ગયા હતા. ત્યાં સર્વ શેડીઆઓ તથા બુરોપીયન અમલદારો એમને એરતેકગાલ લેવાને સ્ટેશન ઉપર હાજર થયા હતા અને આખે રત્તે સુરતની રેલ્વે એમને પુષ્કળ માન આપ્યું હતું. વળી સુરતની તમામ રેલ્વે તન્કથી એમને તા. ૨૦ મી જાનેવારીએ એક માનપત્ર પણ આપવામાં આવ્યું હતું.

ઈ. સ. ૧૮૬૪ ના ખાસીઓ.

ઈ. સ. ૧૮૬૪ તા. ૧૦ મી જાનેવારી. રોજ ૧૬ માદ ૪ (શેઠ) ૧૨૩૩ વચ્છદર્જી.

મરણ:—કાવસજી દોગળજી સકલાતવાલા હિમર વય ૭૦, શેઠ શૌરાળજી જમશેદજી

સકનાતવાનાના વાદીદગ એઓ પ્રથમથીજ પોતાનો આપની સાથે તેગના મકનાતના વેપારમાં પડેના હતા, અને ઈ સ ૧૮૫૭માં માપ ૧૧ મંજૂર પછી પોતાના બાઈઓની સાથે દોરાબંધ જમશેદજીના છોકરાઓને નાગે મુમતિમાં મકનાતનો મોટો વેપાર ચલાવતા હતા

ઈ સ. ૧૮૬૪ તા ૧૩ મી જાનેવારી

નવસારી મુદ્દે ત્યાંની મદરસાના હેડ મારતર શેઠ સોરાગજી એદવજી વજીદદાર આજીને ડાક્ટર માર્ટીન હાજિમ તથા દરજી હોરામજી જાગમપજી જનમારપઆશાને એક જ્યાદત આપી હતી. ત્યા દરજીરો દેખાઈઓ તથા મોમેદોને એક મોટા મેળાનકા થયો હતો, જેમની એ વિદ્વાન ડાક્ટર સાથે શેઠ સોરાગજીએ ઓળખાણ કરાવી હતી, તથા યથાક ધર્મ મળધી સવાન જનાળો થયા હતા

તા ૨૪ મી જાનેવારી ૧૮૬૪.

રોજ ૩ માહ ૬ (ક) ૨૭૩ યજ્ઞદર્દી

આજીને બાઈ જરખાઈ તે મહુમ શેર મેગતનજી મહેરનાજી ધગનીના વિધવાએ પોતાના આવિદના પુનને માટે નવસારીની પામેના તરડી મામમા નના મધાતા દોખમાની સામે એક શગડી તથા કુવો મધાવી ત્યાના અન્જુમનના વપરાશને માટે ખુલ્લો મૂકયો હતો

તા ૧૬ મી એપ્રિલ ઈ. સ ૧૮૬૪

મરચમા આ માસમા કાસેરાનો રોગ ધણે દનાયાથી તે તરફની સર્વે કામોએ પોતપોતાના રિવાજ મુજબની ક્રિયાઓ તથા મદગી કરી તે કિન્તા પાસે જાનની મહામતી ચાહી હતી જન્થોગતીઓએ ધે ધે દરેસ્તા તથા ઉપતાણા કરી, દરેક દરમેહરમા જશન કરાવ્યા હતા તથા ગરીમ નાચારોને સખાનત, કુતગને મનીદો, તથા જાનવરોને ધાસપાણી નખાવુ હતુ.

એ વખતે કહે છે કે એક દીન ચુસ્ત જન્થોગતી મુદ્દે છે દીવસ સુધી એક દરમેહરમા ગત દીવસ ખેસીને ઈશ્વરી પ્રાર્થના કરી હતી એ અગસામા તે સનારે પાન એટલી અને રોતના એક દહન અને ખેદાની ચાશલી કળેતો હતો છેથે દિવસે તેણે દરમેહરમા દરજી મોમેદોને ખોનાવી મોહુ જશન કોધુ હતુ નિગદીનથી તેણે પોતાનો આતમા પાક કરી સધળા કપડા સફેદ પહેરી, ઉપરી ક્રિયામા મામેન થયો હતો અને દરજી પ્રાર્થના કર્યા પછી દરજીરો મોમેદો અને મગીમ મેદગીનેાને આશોદાદ આપી હતી

તા. ૧૯ મી એપ્રિલ ૧૮૬૪ ઈ સ રોજ ૨૬ માહ ૭ (શે) ૧૦૩૩ યજ્ઞદર્દી

આજીને નવસારી પાસેના તરડી મામમા અન્જુમનાના ઉપનાદતુ દોખમુ પગલાવાની ક્રિયા કરવામા આવી હતી જશનની ક્રિયા પુરી થયા માદ દરજીરો કોઠામાદજી રસ્તમજી મેહેરજીરાણાને તરડીની અન્જુમન તરફથી એક નાન ઓદાદવામા આવી હતી એ દીને શેર સોરાગજી જમશેજી જીજીબાઈ તરફથી ત્યા નાત જમાડનામા આવી હતી, તથા સુરત અને નવસારી વચ્ચે એ શોને ખ એ ખામ રેના મુકાનવામા આવી હતી

તા. ૧ શી એક્ટોમ- ઈ. મ. ૧૮૧૪

નવસારી, વતસાડ અને બીલીમોગમધે ઝાનરેમન રૂતમજી જમશેદજી જીજીભાઈને ખર્ચે અડકડી અથેજી મુકમ આજ નીનથી ઉવાડવામાં આવી હતી.

તા. ૧૧ મી એક્ટોમ- ૧૮૧૪.

ઉપશી નવસારી, વતસાડ તથા બીલીમોગની રુકુલો તેમજ મુખમંત્રીના શાખા ઉધાગના માટે ઝાનરેમન રૂતમજી જમશેદજી જીજીભાઈએ રૂ. ૭૦૦૦ ની પાંચ ટકા વાળી સગકારી પ્રામીમની નોટો મગકારી તીજેરીમાં વ્યાધીન કીધી હતી, અને તેનું વ્યાજ જે ૬૨ વર્ષે ઉપજે તેટલી જ રકમ રૂ. ૭૫૦૦ એ કામમાં સરકારે પણ ૬૨ વર્ષ પોતાના તજથી મદદ તરીકે આપવાને કબુલ કર્યું હતું. નવસારી, વતસાડ તથા બીલીમોગની રુકુલોનો લાભ પામીએ ઉપગત બીજી કામના ઉકારાઓને પણ આપવામાં આવ્યાથી તેનો વહીવટ આખર સુધી સરકારી ફેજવણી ખાતાં તજથી ચલાવવામાં આવતો હતો. પણ ઈ. સ. ૧૮૮૬ના એપ્રિલ માસથી સરકારે તે પોતાને માથેથી કાઢી નાખી સગ જમશેદજી જીજીભાઈ આરોનેટ શેડો, જમશેદજી રુકુનજી પારખ, શાપુજી જીવાજી વાળા અને નમરવાનજી બહેરામજી સેફ્ટરગીની એક કમિટિને સોંપ્યો છે. બીલીમોગની મુકત જે વર્ષ સુધી ચતાવી કાઢી નાખવામાં આવી છે.

ઈ. સ. ૧૮૬૬ ના પારસીઓ.

તા. ૨૫ મી (માર્ચ) ઈ. મ. ૧૮૬૬ રોજ ૪ માહ ૭ શે. ૧૨૭૫ યજ્ઞદંડી.

આજદીને ગણુદેવી મામમાં અન્નુમનના ઉરાતથી બંધાયવા માંડેલા દોખમાંનો તાણો પુગ્વાની કિયા નવસારીવાના જુગુ કેકાગાદજી રૂતમજી મહેજી રાણાનાં ઉપરીપણાં હેઠળ કંવામાં આવી હતી. આવનાએ ૪૦૦૦ જરથોસ્તીઓનો મેળાવડો ત્યાં થયો હતો તથા શેઠ કાવમજી બંગીજી રેડીમનીએ એ દોખમાંનાં કામમાં સારી મદદ કરી તેથી તેમનો ઉપકાર માનવામાં આવ્યો હતો.

તા. ૨૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૬૬. રોજ ૩ માહ ૧ શે. ૧૨૭૬ યજ્ઞદંડી.

નવસારીમાં આજદીને સ્પીધવનના જથ્થાની કિયા પુરી થયા બાદ દરજીર રૂતમજી કેકાગાદજી મહેજી-રાણાએ માણુમ બતને સમ્યાધથી રહેવાની જરૂર એ બાબત ઉપર એક વાએજી કહી સંબળાવી હતી.

ઈ. મ. ૧૮૬૭ ના પારસીઓ.

તા. ૨૦ મી જુન, ઈ. મ. ૧૮૬૭

નવસારીમધે મદનાણી નિકટોરીઆના નામથી નિકટોરીઆ ડેરીટેમલ કીંગ્પેન્સની નામનું 'ધર્મનું દવાખાનું' ઉધાગનાને મહુમ મગ જમશેદજી જીજીભાઈ પહેતા ડ્રોનેટે રૂ. ૭૫૦૦) પોતાની દેયાતીમાં એવામદા કાઢયા હતા. નેમાંથી નવસારી ખાતે કાઢીઆડીમાં રૂ. ૨૦૩૫૬ ના ખર્ચે એક ધમાગત બંધાવી આકીની રકમ તેનું વ્યાજ ચાલુ ખર્ચમાં વાપરવાને માટે મગકમાં અનામત ગખવામાં આવી હતી, અને તે દવાખાનું ઈ. મ. ૧૮૬૭થી ચાલુ થયું હતું. એ દવાખાના પંડે જવાનો

રસ્તો આખો પાકો બાંધવાને ડાવેજર લેડી આવાંઘાઈએ પોતાના આવિદ મહુમ સર જમશેદજી જીજીભાઈ મેરેનેટનાં પુત્રને સારૂં ડા. ૧૮૩૭૬ સરકારમાં આપ્યા હતા, અને બાકીના ડા. ૩૭૬૬ તેમાં સરકારે ઉમેરીને ડા. ૨૨૧૪૨ ને ખર્ચે આખો બંધાવી આજે સાતમાં પ્રમ્તને વાપરવાને ખુલ્લો મૂક્યો હતો. એ રસ્તાને નાકે નીચે મુજબની તકતી ઉમેજમાં તથા ગુજરાતીમાં ભાસ્વામાં આવી છે.

This Road from the town of Nowsarie To the Victoria Charitable Dispensary At Kaliwari

Was constructed (partly) at the expense of Bai Avambai the Dowager Lady Jejeebhui of Bombay as a memorial of her late husband Sir Jamsetjee Jejeebhui the first Baronet and partly at the expense of the British government under the supervision of Lieut. C. Want R. E. Exco. Engr Surat and Broach.

Donation by Avambai the Dowager

Lady Jejeebhoy Rs. 18376

Grant of Government Rs. 3766

22142

In the christian year 1867

Corresponding with the yazdezardee era. 1236

ઇ. સ. ૧૮૬૮ ના પારસીઓ.

તા. ૧૯મી જુન ૧૮૬૮. રોજ ૧ માહ ૧૦ (શેન) ૧૨૩૭ યઝદઝદી

બાઈ માણેકબાઈ તે શેઠ બેદગમજી નશરવાનજી સીરવાઈના બીજી વારનાં ધણી-આણીએ નવસારીમાં મોટા ફળીઆને નાકે ગોતવાડમાં એક કુવો બંધાવી લોકોના વપરાશને માટે ખુલ્લો મૂક્યો હતો.

આ કુવો પર નીચે મુજબ તખ્તી મારેલી છે — પાકદાદાર હોરમજીની બક્ષી-સથી આ કુવો બાઈ માણેકબાઈ તે શેઠ બેરાંમજી નમગવાનજી સીરવાઈનો ધણીઆણીએ બંધાવ્યો છે. રોજ ૧ શે માહ ૧૦મો ગેડેનશાહી અને ૧૨૩૭ યઝદઝદી સને ૧૮૬૮ ઇ. સ. વી.

ઇ. સ. ૧૮૬૯ના પારસીઓ

તા. ૨૫ મી ઓક્ટોબર ૧૮૬૯. રોજ ૫ માહ ૪ (શેન) ૧૨૩૯ યઝદઝદી.

મરણુ:—નાબાઈ માણેકજી વાછા ઉમ્મર વર્ષ ૫૩. શેઠ માણેકજી જીજીભાઈ વાછાના નાના દીકરા. એઓ પ્રથમ પોતાના કાકા મહુમ મર જમશેદજી જીજીભાઈ પકેના મેરેનેટની તરફથી તેમના વેપારને માટે ચીન ગયા હતા, તે પછી તેમની

સહાયતા હેઠળ પોતાના બાઈઓની સાથે થોડાક વેપાર કરતા હતા અને તેમાં સારી પુણ્ય મેળવી હતી જેમાંથી મરણ વખતે મોટી રકમ ધર્મ ખાતે આપી હતી.
તા. ૨૪ મી જાન્યુઆરી ૧૮૭૦. રોજ ૫ માસ ૫ (શેન) ૧૨૨૬ યજ્ઞદર્દી.

મરણ — ડાવેનર લેડી આવાંબાર્થ જમશેદજી જીજીભાઈ ઉમર વર્ષ ૭૮ એઓ પોતાના સખીવચ્ચુદ આર્વિંદની સાથે બાળપણથી જ જોડાઈ સઘળાં રૂડાં કામોમાં પોતાની સહાય આપતાં હતાં. ૧૮૫૦માં એઓ પોતાના આર્વિંદ સાથે નવસારી ગયાં તે વેળાએ ત્યાં પોતાની તરફથી ધણીક મોટી ખાનગી મખાવતો કરી હતી. નવસારીના કાલીઆવાડીનાં મહુમ સર જમશેદજી વાઝા ધર્મના દવાખાના પર જવાને રસ્તે ધણે વીકટ હોવાથી તે આખો રસ્તો પાકો બાંધવાને એમણે સરકારમાં રૂ. ૧૮૩૭ આપી ૧૮૬૭માં બંધાવી ખુલ્લો મૂક્યો હતો.

ઈ. સ. ૧૮૭૦ના પારસીઓ

તા. ૬ મી એપ્રિલ ૧૮૭૦. રોજ ૨૦ માસ ૭ (શેન) ૧૨૩૬ યજ્ઞદર્દી.
ગણુદેવીમાં અન્જુમનના ઉપરાટથી બંધાવેલું ૧૦૮ પાળીનું નવું દોખમું પરકવાની ક્રિયા આજીવીને નવસારીવાડા દસ્તુર કેઠાબાદજી રસ્તમજી મહેરજી રાણાનાં ઉપરીપણાં હેઠળ કરવામાં આવી હતી.
તા. ૧૩ મી મે ૧૮૭૦.

નવસારીમંથે ત્યાંની અન્જુમનને લગતાં ધર્મનાં કામો કરવાને માટે આજીવીને અન્જુમને બેગી મળી, નવસારી કુઅરતેલ ફંડ યાને નવસારીના જરથોસ્તીઓનું નેક કામને લગતું ફંડ ઉધું કધું હતું અને તેના બ્યાનમાંથી પ્રથમમાં જરથોસ્તી રવાનેને અવક મંજત પડેંચાડવાનાં કાચુસર નવસારી ખાતે દોખમાં સુધી જે રસ્તો બંધાય તેની ઘટતી મગમત કરવાનો તથા તે ઉપગંત જે વધુ ઉપજ થાય તો દરરોજની એક ઈન્જની તથા આફરીમાન બાજ અને દર ફરવરદીને રોજ દોખમાં બાગળ જમન કરવાનો તથા તે કળતાં પશુ-વધુ ઉપજ થાય તો દર સાકનો તીર મહીનાનો એક શેદરી ધાદંબાર કરવાનો વગેરે કરાવે થયા હતા. એ ફંડનો વહીવટ અચાવવા માટે દેસાઈ બરજેન્જી પાલનજી (સરનશીન તથા ખમનચી) દસ્તુર બદા મહી-આરજી કેઠાબાદજી (નાખ્ય સરનશીન તથા ખમનચી) દેસાઈ મનચેરજી બરજેન્જી મુનશી, જમારપજી એદવજી દેસાઈ, નવરોજજી રતનજી કુતાગ, આણેકજી બરેરામજી મુનશી, જમારપજી રસ્તમજી ગાડે, એદવજી રસ્તમજી ગાડે, ફરામજી ફકીરજી તંબોલી અને રતનજી પેયતનજી મુનરીઆને તરડીઓ કરાવ્યા હતા.

તા. ૨૧ મી ઓગસ્ટ ૧૮૭૦.

ઉપર જણાવેલું ફંડ નવસારીમાં તા. ૪ થી ડીસેમ્બર ૧૮૭૦ ને દીને નવાં ઉભાં ચપનાં જનરલ ફંડ સાથે મેળવી નાખ્યું હતું. અને તેમાં બરાબેસા ડા. ૪૩૫૫ નવસારી ખાતે રૂ. ૨૮૦૪ અને મુંબઈ ખાતે રૂ. ૧૫૫૧ તથા તેનાં ૨૫૫ વર્ષનાં આજીવમાંથી ખર્ચ બાદ કરી. રૂ. ૪૦૦૦)ની મરકારી નોટ અને ડા. ૩૫૫ રોકડા એ નવાં ઉભાં થયેલા જનરલ ફંડમાં આપી દઈ એ ફંડનો વિસાળ બંધ કાપ્યા હતા.

તા. ૧૧ મી જુન ૧૮૭૦.

રોજ ૨૩ માસ ૯ (શે.) ૧૨૩૯ યજ્ઞેન્દ્રી.

મરણુ:—જ્ઞાતિ માણેકજી વાળા ઉમ્મર વર્ષ ૬૦. શેઠ માણેકજી જીજીભાઈ વાળાના વડા દીકરા. એઓ પોતાના કાકા મહુમ સર જમશેદજી જીજીભાઈ પહેલા ઝેરોનેટની સલાયતા હેઠળ પોતાના ભાઈઓની સાથે થોડાક વેપાર કરતા હતા અને ગતે ઘણા ખર્ચરફાર તથા હોંશીઆર કોવાથી મહુમ સર જમશેદજીનાં ઘરનો સ્વર્ગો વહીવટ એમને હસ્તક મેળેલો હતો.

તા. ૨૮ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૭૦.

રોજ ૭ માસ ૧ (શે.) ૧૨૪૦ યજ્ઞેન્દ્રી.

મરણુ:—અરજોરજી માણેકજી વાળા ઉમ્મર વર્ષ ૫૮. શેઠ માણેકજી જીજીભાઈ વાળાના બીજા દીકરા. એઓ પ્રથમ ઇ. સ. ૧૮૩૬માં પોતાના કાકા મહુમ સર જમશેદજી જીજીભાઈ પહેલા ઝેરોનેટની પેઠી તરફથી ચીન જઈ આવ્યા હતા.

પ્રકરણ ૬૬ મું.

ઇ. સ. ૧૮૭૧ ના પારસીઓ.

તા. મી જાનેવારી ૧૮૭૧.

રોજ ૧૯ માસ ૪ (શે.) ૧૨૪૦ યજ્ઞેન્દ્રી.

મરણુ:—દસ્તુર કેકાબાદજી રસ્તમજી મહેરજી રાણાના, ઉમ્મર વર્ષ ૫૭. નવસારી-વાલા દસ્તુર રસ્તમજી નચરવાનજી મહેરજી રાણાના વડા દીકરા. એમને ઇ. સ. ૧૮૩૭ માં પોતાનાં આપના મરણથી નવસારીના વડા દસ્તુરતની જગા મળી હતી. એમનાં વખતમાં નવસારી તથા તેની ચારે પાસનાં ગામોમાં કેટલીક નવી દરેમેદરો તથા દોખમાંઓ પરકાવ્યાં હતાં જે સંઘળાંની ક્રિયા એમના ઉપરીપણાં હેઠળ ચર્ચ હતી. નવસારીમાં મુજબની પારસી પંચાયત તરફનાં તથા સર જમશેદજી જીજીભાઈ ચેરીટીફંડ તરફનાં ધર્મનાં કામોનાં ૧૮૫૦ થી એઓ એક મુખ્ય મેનેજર હતા. ૧૮૬૧માં નામ-દાર મહારાજ ખંડેરાવ ગાયકવાડ નવસારી આવ્યા તે વેળાએ એમની મુલાકાત ઘણે એમને એક કસબી શાલ તથા પાંચડી ભેટ આપી તેમજ પોતાનાં ઘરમાં માતાજીની એઓ સાથે મુલાકાત કરાવી હતી.

તા. ૧૦ મી જાનેવારી ૧૮૭૧.

આજ દીને નવસારીમાં મરહુમ દસ્તુર કેકાબાદજી રસ્તમજી મહેરજી રાણાનાં ઉમ્મરમાં તેમના વડા દીકરા દસ્તુર માહીઆરજી કેકાબાદજી મહેરજી ગણાને નવસારીના વડા દસ્તુર કરાવવામાં આવ્યા હતા અને તેનાં આન દાખમ. તેમને ૪૧ જૂદા જૂદા દસ્તુર મોમેદો તરફથી શાલો ઓરાડવામાં આવી હતી.

તા. ૩ જુન ૧૮૭૧.

રોજ ૧૫ માસ ૮ (શે.) ૧૨૪૦ યજ્ઞેન્દ્રી.

મરણુ:—નવરોજજી દોરાબજી સકલાતવાળા, ઉમ્મર વર્ષ ૬૫. શેઠ દોરાબજી જમ-શેદજી સકલાતવાળાના બીજા દીકરા. એઓ નાની ઉમ્મરથીજ પોતાના આપની સકલાતની દુકાન ઉપર કામકાજમાં પડેલા હતા, અને ઇ. સ. ૧૮૫૩માં આપનાં મરણુ બાદ ભાઈઓની સાથે મળી સકલાતનો વેપાર દેશપરદેશ સાથે ઘણો વધારી મુકયો હતો. ઇ. સ. ૧૮૪૯માં મુરત મધે રસ્તમપસાના બગરીઆ મોમેદોએ અંદાજાર મુકતા

વગેરે સવાયના કામો તે તરફ જરવાને ઉભા કરેના કડનો મુખર્ષ મધે ભગવાના નાણા વસુન કરવાને એમને એકના રૂગી હના ના હતા, અને તે પછી ૧૮૫૭થી એમની સાથે રોડ કુચ્છ હોગમ ૮૭ બાબાને નીમ્યા હતા એ અધિકાર એમણે પોતાના મગલ મુધી ચના થો હતો ગણદેવીની શેઠ કાનમજી બગીચી રેડીમનીનાની ઇચ્છેજી મનના તથા એજ શેઠના નામના ધર્મના દવાખાનાના એઓ શેઠ અગદેશજી ફરામજી મુસ સાથે પોતાના મગલ મુધી રૂગી તથા મેનેજર હતા મુગધમા આગના વખતમા નશીશાનાર તથા ખાધીઆઓનો જે જીનમાટ ચાનતો હતો તે દાગવામા એમણે રણીક રીતે પોતાની પ્રામતી મદદ આપી હતી, તથા કુલે જગથેસ્તી, ગ્વાનોને અવનમ જન પડોચાકનાતુ કંડ ઈ સ ૧૮૧૦મા અનરે ગ્યાપ્યુ હતુ ત્યાગ્યી નશીશાનાર તથા ખાધીઆઓ ઉપર દેખ-રેખ દાખવાને પચાસ તરફથી નીમેની કમિટિના એઓ એવ અધિકારી હતા એ ઉપરાત નીજ પ્રજા ઉપયોગી કામોમા એઓ સારી આગેવાની શેતા હતા

ઇ સ ૧૮૭૧ તા ૭ મી ઑગષ્ટ રોજ ૧૦ માહ ૧૧ (શેઠ) ૧૦૪૦ યજ્ઞદેઝદી
મરણ — દસ્તુર રતનજી મનચેરજી કુટાર, ઉમ્મર વર્ષ ૭૮ નવસારીવાના દસ્તુર મનચેરજી રતનજી કુટારના વડા દીકરા એઓ નવસારીમા દસ્તુર પાનણુ ફરેકુન વાળી ખીજ ખેઠકતુ માન ઇ સ ૧૮૧૮ થી ધરાવતા હતા

તા ૧૦ મી ઑગષ્ટ ૧૮૭૧

આજદીને નવસારીમધે દસ્તુર રતનજી મનચેરજી કુટારના ઉમ્મરજીમા સુરત વાના દસ્તુર ખુશોદજી બગ્ગેજી દારામ પાનણુનાએ મગનારના વડા બેટા એજ જમ શેદજી રતનજી કુટારને દાનમ પાનણુના ખાનદાન તરફથી એક શાન ઓરાડી, તેમના બાવાની નવસારીના ખીજ દસ્તુરની ખુશીપગ તેમને જાપનશીન કીધા હતા

તા ૩૧ મી ડીસેમ્બર ૧૮૭૧ રોજ ૧૧ માહ ૮ (શેઠ) ૧૦૪૧ યજ્ઞદેઝદી
નવસારીમધે આજ દીને એજ માણેકજી ખરશેદજી દોરડીના બેટા મનચેરજી નાનગ થયા તેની ખુશાનીમા તેમના બાપ તથા કાકાઓ તે એજ ખરશેદજી મનચેરજી દોરડીના ડોકગઓએ નવસારીમા ઉભા થતા પહેલા દસ્તુર મેદજી નાણા કેતાગખાનામા પોતાની પામના જૂદા જૂદા ૨૦૪) પુસ્તકા તદોગસ્તી પઢાવી બેટ આખ્યા હતા

ઇ સ ૧૮૭૨ ના પારસીઓ

તા ૨૧ મી જાનેવારી ૧૮૭૨ રોજ ૨ માહ ૫ (શેઠ) ૧૦૪૧ યજ્ઞદેઝદી

મરણ — દસ્તુર ખેરશેજી બગ્ગેજી દાગમ પાનણુના, ઉમ્મર વર્ષ ૬૭ દસ્તુર મગ્ગેરજી ખુરશેદજી દાગમ પાનણુના દીકરા એઓ ઈ સ ૧૮૧૬મા પોતાના બાપના મનજી બાદ સુન્તમા રસ્તમપરાના દસ્તુરનો ઓલો ચનાવતા હતા

તા ૨૦ મી જાનેવારી ૧૮૭૨

આજરોજ સુન્તમા મરુમ મુન્-ખુન્ગજી બગ્ગેજી દાગમ પાનણુના ઉમ્મરજીમા તેમના દીકરા દસ્તુર દાગમજી ખુન્ગજી દાગમ પાનણુનાને રસ્તમપરાના બગર માધના દસ્તુર નીમી જૂદા જૂદા ૧૦૩૦ ત દથી - ૧ માથો ઓગડામા આવેલી હતી

તા. ૧૩ મી. એપ્રિલ ૧૮૭૨.

રોજ ૨૫ માસ ૭ (શે) ૧૨૪૧ યજ્ઞેન્દ્રી.

મરણુ:—સ્તમજ જમશેદજી જીભાઈ ઉમર વર્ષ ૪૯. મર જમશેદજી જીભાઈ પહેલાં ઝેરોનેટના બીજા દીકરા. એઓ તા. ૧ લી ઓગસ્ટ ૧૮૪૪થી પોતાનાં આપની જમશેદજી જીભાઈના છોકરાઓની કું. ના નામથી ચાલતી પેટીમાં ભાગીયા થયા હતા. તે પછી ઈ. સ. ૧૮૫૯માં આપના મરણુઆદ સર્વે ભાગીયાઓ છૂટા પડ્યા હતા, અને એમણે એકલાએ પોતાનો વેપાર ચાલુ કર્યો હતો. ઈ. સ. ૧૮૬૧ ૬૨માં અમેરીકાની લડાઈ વખતે એઓએ રૂનો બહોળો વેપાર કરવાથી બહુ મોટી દોલત મેળવી હતી. પોતાના સખી વજુદ આપની માફકજ એઓ એ દોલત પોતાને એકલાને માટે નથી એવા મજબૂત કરાવથી તેનો મોટો ભાગ સખાવતનાં કામોમાં અને તે પછી નાત જાતનો તક્ષવત રાખ્યા વગર સર્વે ઈન્સાનોના કષ્ટદા માટે આપ્યો હતો.

ઈ. સ. ૧૮૬૬ ના જાનેવારી માસમાં પોતાની ખાસ સ્ટીમર શેટ ક્રાફ્ટમાં સવાર થઈ ગોવા ખાતે ગયા હતા. ગોવાનો ગવર્નર જનરલ એઓને ઍસ્ટેકબાલ ક્લેવને પોતાના રસાલા સાથે સ્ટીમર ઉપર આવ્યો હતો, અને પુરતા આદરમાન સાથે એમને, સરકારી મહેકમાં લઈ જઈ એક દરવાજા બરી પોર્ટુગલના નામદાર પાદશાહ તરફથી એમને અભીરી સંક્રમાં દાખલ કરી, આપેલા નાઈટ ઍફ ઍર્ડ ઍફ ટારીસ ઍન્ડ ઍસપાડાના ખિતાબનો સોનાનો ચાંદ પોતાને હાથે એમની છાતી ઉપર લટકાવ્યો હતો. જે વખતે કિલ્લા ઉપરથી માન તરીકે ૨૧ તોપો છોડવામાં આવી હતી. એમની જાહેરમાં કરેલી સખાવત રૂ. ૧૭૮૬૦૦૦ની થાય છે, તથા ખાનગી આસામીઓ અને કુટુંબોને આપેલી મદદની તો કાંઈ ગણતરી નથી. તોપણ અમોએ ઉપર દપકેની ગણતરી લેતાં તે રૂ. ૨૨૩૯૭૦૦ની થાય છે. એ સધળી સખાવતો નાતજાતનો તક્ષવત રાખ્યા વગર મોટી, છુટી, અને લાંબી હતી. જમાનાના ચક્રથી ગરીબીમાં આવેલા કેટલાક કુટુંબોને એઓએ છુપી રીતે આપેલી મદદ રૂ. ૨૦૦)થી રૂ. ૪ ૦૦૦) સુધીની ગણાઈ છે. એ ઉપરાંત, વખતે ચારી આપી હતે તો એમનાં દિલમાં બીજી ઘણીક મોટી સખાવતે કરવાનું હતું પણ તે બધું ભાંગી પડ્યું. ઈ. સ. ૧.૬૩ના ડીસેમ્બર માસમાં એમણે પોતાનું એક વશીયતનામું કર્યું હતું, જે તે કે મરણુ વખતે સમો બદલાઈ જવાથી નકામું જેવું થઈ પડ્યું હતું, તોપણ તેમાં એમણે જતાવેલો ત્રિશ્ચરહો આપણને અજાણ્યોમાં નાખે છે. એ વશીયતનામામાં એમણે પોતાની પુત્રીમાંથી રૂ. ૫૧૦૦૦૦૦ એકાવન લાખ રૂપીઆની રકમ હિંદુસ્તાનની વડી સરકારના સ્વાધીનમાં આપી તેની વાર્ષિક આવકમાંથી હિંદુસ્તાનના ગરીબ લોકોનું આગ, રખ, તોફાન વગેરે મુશ્કેલીના વખતમાં હુખ દાખવાનો જઠોખસ્ત કર્યો હતો.

તા. ૧૯ મી એપ્રિલ ૧૮૭૨.

નવસારીમાં પહેલાં દરજી મહેરજીરાણાના નામથી એ ખાનદાનના કેટલાક ગૃહસ્થોએ એક કિતાબખાનું આજ્ઞિનથી ઉઘાડ્યું હતું. એ કિતાબખાનાને માટે શેઠ બરજેરજી બદમનજી પદમે નવસારીમાં લાકડ ફળીઆને નામે ઓળખાતા ચક્રા ઉપર પોતાની જમીન ઉપર રૂ. ૫૦૦૦)ને ખર્ચે એક મકાન બંધાવી આપ્યું હતું.

એ કિતાબખાનામાં પ્રથમમાં દરજી ફરામજી તથા જમશેદજી શેરામજી મહેરજી

ગણાએ પોતાના માતા મહંમદ દસ્તુર શોનામણ કનમણ મહેરજીગણાની, આપણા
 ડમને નગતી જા, પચેલી તથા કા સી કિતામો ૧૦૦ ત મળી ભેટ આપી હતી,
 તેમજ દસ્તુર ગતમણ કેકાયાદણ મેડે જીગણા, દસ્તુર એવજી મોગમણ મેડેરજીગણા
 એવજી મેડેગમણ માણેજી અને દાદાભાઈ ખરોદજી દારડી અને બીજા સાહેબોએ
 ધણીક કિતામો, બા આપી કિતામખાતુ ચાતુ કયુ તુ એ કિતામખાતાના ખર્ચને
 માટે પ્રથમમા મેડેજીગણાના કુટુંબનાઓએ પોતપોતામા એક હિગણુ કયુ હતુ,
 પણ તેમા ખન્ય પુરો ચાની નદિ શકવાથી આગળ, એ ખાનદાનનાઓએ મહંમદ
 મેડેજી ગણાની બા ૮ કરવાને ઉભા કરેના મેડેજીગણાના જશન દડમા નાણાનો નધારો
 થનાથી, તેઓ માહેમની માનને દીને ફમકા સાથનુ ખાણુ કરેનામા આવતુ હતુ તે
 બધ કરી અમન દડની મતનમ મુજમ માનને દીને ફકત જશનજ કરી, બાકીનુ
 સધણુ માજ એ કિતામખાતાના ખર્ચમા નાપરવાનો ઠરાવ કર્યો તો તે મુજમ ઈ સ
 ૧૮૭૬ સુધી તે બ્યાનના રા ૭૨૧૬ નાપરવામા આવ્યા હતા

એ કિતામખાતાને માટે જો મળેજી બહમનજ પદમે જે મકાન બધાવી
 આપ્યુ હતુ, તેનુ નવમાનીના કાયદા મુજમનુ એક લખાણુ તા ૧૭ મી આગસ્ટ ૧૮૭૪ને
 નિને ડી દુગીઓને આપ્યુ હતુ એ મામે શેક બનજેજીને ઉપકાર માનનાર મહેરજી
 ગણા ખાનદાનવાના ૬૪) ગૃહચોની મહી સાથેનુ એક માનવત્તા ૨૦ મી ડીસેમ્બર
 ૧૮૭૪ને દીને મુબમમા તેઓને આપવામા આવ્યુ હતુ

એ કિતામખાતાના મકાનમા નીચે મુજબ તખ્તી મારેલી છે —

શ્રી દાદાગોગમજની મદદ છે

“ મહંમદ પદના દસ્તુજી સાહેબ મહેરજી ગણા યઝદઝદી ૯૬૦ ના સાનમા
 હક થએના, તેઓ ની યાદગારી કાયમ ગખવા તેમના નામનુ કિતામખાતુ હમેશા સુધી
 ગખવા માફ નવસારીમધે આએ મકાન મુમઈનાસી આં મળેજી બહમનજ પદમે
 પોતાના ખર્ચથી ધનખખાતે મધાવી આપોઢે, અને તે માથ તેમણે એ મકાનવાલી
 તથા તેને લગતી આસખામની જે જમીન છે તે પણ રસ્તાને સાડ ખુલી રાખીને
 મદાકાન જગ્યોસ્તી અનુમનને નાપગના સાફ ધનખખાતે આપીઢે રોજ ૩૦ માફ
 ૭ મી શકેનશાહી મને ૧૨૪૧ યઝદઝદ તા ૧૮ મી એપ્રિલ સન ૧૮૭૭ અઢેજી ”

એ કિતામખાતાનો તકીન અનાવના માઠ પ્રથમમા ઉપના મહેરજી ગણાના
 જશન દડમા દુગીઓ દસ્તુર માહીઆજી કેકાયાદણ એવજી જમાગણ સોરામજી
 દસ્તુર મેડે જી ગણાના, નશ વાજી ગોનામજી રજદાગ અને ફગમજી મોરામજી દસ્તુર
 મેડેજી ગણાનાને મુજરો મીધા હતા તેમા પાગળથી એવજી કાનસશાહ રસ્તમજી
 દસ્તુર મેડે જી ગણાના તથા ખનજેદજી એવજી દસ્તુર મહેરજી ગણા નાને વધાર્યો હતા
 એ પછી દુગીઓમા અના નવાગ ખાની પડતી જગા ઉપ દસ્તુર દારામજી માહીઆરજી,
 જોરો હોનમજી નવરો રજી મકનાતનાના ખરોદજી માણેજી શેખા, અદેશર ફગમજી
 મુસ, અમજેદજી નમગાનજી પીગી, ખ મેજી નમગવાનજી મીગવાઈ, અદેશર સોગમજી
 દસ્તુર કામગીના, બડેગમજી નમગવાનજી મી નાઈ, હોગમજી ખરોદજી કુવાવાના,
 હોરમજી દાદાભાઈ જડજ અને ડાકટર ખરોદજી નવરોજી મહીઆ સામેન થયા

હતા. એ દરદીઓના સરનશીન તરીકે, પ્રથમમાં દસ્તુર દારાબજી માલીઆજી, તે પછી ૧૮૮૪ થી તે ૧૮૯૫ સુધી શેઠ અરહેશર દરામજી મુસ, અને ૧૮૯૫ થી તે અત્યાર સુધી શેઠ હોરમજી દાદાભાઈ જડજી; સેક્રેટરી તરીકે, પ્રથમથી તે ૧૮૮૪ સુધી એ. કાવસશાહ રસ્તમજી દસ્તુર, મહેરજી રાણાના, ૧૮૮૪ થી ૧૮૮૧ સુધી શેઠ અરહેશર સોરાબજી દસ્તુર કામદીનના અને ૧૮૯૧ થી તે અત્યાર સુધી એ. રસ્તમજી કેરશરપજી મોદી; ખજાનચી તરીકે, ૧૮૮૩ થી તે ૧૮૮૮ સુધી શેઠ જમશેદજી નસરવાનજી પીટીટ, ૧૮૮૮ થી તે ૧૮૯૦ સુધી શેઠ ખરશેદજી માણેકજી રોકના, અને ૧૮૯૦ થી તે અત્યાર સુધી શેઠ અરહેશર સોરાબજી દસ્તુર કામદીનના; એ કિતાબખાનાની નવસારીની કારોબારી મંડળીના અધિકારીઓ તરીકે પ્રથમમાં શેઠો ખરજોરજી પાત્રણજી દેસાઈ, દસ્તુર રસ્તમજી કેકાબાદજી મહેરજી રાણાના, મનચેરજી ખરજોરજી દેસાઈ, મનચેરજી એરચજી દેસાઈ, દરામજી નવરોજી દાદી ખરજોરના, બી. એ., અને બહેરામજી ખરશેદજી દોરડી હતા. તે પછી અવારનવાર તેમાં ખાલી પડતી જગા ઉપર એ. શહેરી-આરજી દાદાભાઈ ભર્યા, શેઠો દોરાબજી ખરશેદજી નરીમાન, બી. એ., રસ્તમજી દસ્તુર મહેર રાણાના, રતનજી દરામજી દાણુ, મહેરજીભાઈ નસરવાનજી કુડા, એમ. એ; દીનશાહ દાદાભાઈ મુસ્તા, નસરવાનજી સોરાબજી વજીદદાર, તેલમુરજી નસરવાનજી કાંગા, જમશેદજી એદલજી સીરવાઈ, તેલમુજી નવરોજી દસ્તુર મહેરજી રાણાના, બેજનજી નવરોજી કુદાર, એમ. એ; દસ્તુર એદલજી નવરોજી મહેરજી રાણાના, હોરમજી દરફુનજી દસ્તુર મહેરજી રાણાના, ડોક્ટર સોરાબજી દરફુનજી મજદર, ધનજીશા એદલજી પટેલ બી. એ. નવરોજી ડોસાભાઈ દેસાઈ, હીરજીભાઈ દરામજી મારકા બી. એ.; સરનશીન તરીકે પ્રથમથી તે ૧૮૯૦ સુધી શેઠ ખરજોરજી પાત્રણજી દેસાઈ, ૧૮૯ થી તે ૧૮૯૬ સુધી ડોક્ટર સોરાબજી દરફુનજી મજદર અને ૧૮૯૬ થી તે અત્યાર સુધી દસ્તુર દારાબજી માલીયારજી મહેરજી રાણાના; સેક્રેટરી તરીકે પ્રથમમાં દસ્તુર રસ્તમજી કેકાબાદજી મહેરજી રાણા, તે પછી ૧૮૭૪ થી એ. બહેરામજી ખરશેદજી દોરડી, ૧૮૭૮ થી શેઠ દરામજી નવરોજી દાદી ખરજોરના બી. એ.; ૧૮૮૬ થી નવરોજી ડોસાભાઈ દેસાઈ, ૧૮૮૮ થી મંજારામ ગોર્ધનદાસ, ૧૮૯૧ થી શેઠ હીરજીભાઈ દરામજી મારકા બી. એ. અને ૧૮૯૫ થી તે અત્યાર સુધી શેઠ રતનજી દરામજી દાણુ.

એ કિતાબખાનાનાં ખર્ચને માટે ૧૮૭૭માં એક ઉધરાણું કર્યું હતું જેમા રૂ. ૬૧૭ ભરાયા હતા, તથા ૧૮૮૪માં નવા સેક્રેટરી શેઠ અરહેશર સોરાબજી દસ્તુર કામદીને મહેનત કરી રૂ. ૨૧૫૦ ફંડમાં ભરાવ્યા હતા. નામદાર ગાયકવાડ સરકારે ૧૮૮૨માં રૂ. ૭૦૦ અને ૧૮૮૫માં રૂ. ૩૦૦ કિતાબખાનામાં મદદ તરીકે આપ્યા હતા. એ કિતાબખાનામાં ડાયરેક્ટર ઝાંઝ પબ્લીક ઈન્સ્ટ્રક્શને ઇ. મ. ૧૮૭૨ના નવેમ્બર માસથી ચોપડીઓ વિગેરેની બેટ આપવી ચાલુ કરી હતી, તથા શેઠો નસરવાનજી વાડીઆ અને જમશેદજી નસરવાનજી પીટીટ પોતાનાં મરણ સુધી એ કિતાબખાનામાં પ્રતિદે તથા કેટલાંક વર્તમાનપત્રો પોતાને ખર્ચે મોકલ્યાં હતાં. શેઠ નસરવાનજી ઇ. મ. ૧૮૯૭માં બેહસ્તનશીન થયા પછી તેમનાં વિધવા બાઈ પીરોજીબાઈ એ તે મહુમ ગુજરાત આ કિતાબખાનું સ્થાપન થયું ત્યાંથી જે વર્તમાનપત્રો મફત મોકલતા

હતા તે ચાલુ રહે એવા કુશિનાથી તા. ૭ મી જુન ૧૮૬૭ને દીને કાગળ લખી શ. ૧૦૦૦)ની નોટ એવાડેની કાઢી, તે પોતાના તેમજ ડાકટર તેમજ જીખાજી નરીમાન તથા શેઠ દીનશાજી મોરબીજી મોરીનાં નામ પર દસ્તખાં કરી આપી હતી કે તેના વ્યાજમાંથી દરસાત્ર વર્તમાનપત્રો આગળની માફક મોકલવા, અને બાઈ પીરોજીખાઈની હયાતી બાદ ઉપરના દસ્તીઓ તે નોટો કિતાબખાનાનાં તે વેળાનાં દસ્તીઓનાં નામ પર કરી આપે, એવું દરાવ્યું હતું.

એ કિતાબખાનાં માહેલાં પુસ્તકોનું એક કેટલોગ ઈ. સ. ૧૮૭૬માં એરવદ જમશેદજી સોગબજી દસ્તુર મેહેરજીરાણાએ પોતાને ખરચે છપાવી પ્રગટ કર્યું હતું તથા બીજું એક સંપૂર્ણ કેટલોગ ઈ. સ. ૧૮૯૪માં કિતાબખાનાના ફંડમાંથી છપાવી પ્રગટ કર્યું હતું. દસ્તુર એરબજી સોગબજી મેહેરજીરાણાએ તા. ૧૪મી એપ્રિલ ૧૮૬૭ને દીને પોતાનું ખાનગી કિતાબખાનું બે કબાટ બરી આ ખાતાને સુપ્રત કીધું હતું. તેમાં ૫૧૩ કિતાબો, જીલ્લામાં આંધેલી ૮૯૨ ચોપડી, ચોપાનીયાં તથા જંદ પહેલવી ફારસી અને ગુજરાતીમાં લખેલાં લખેલાં ૧૧૯ દફતરો હતા. એમાંની કેટલીક કિતાબો ધણી કિમતી તથા કમવાળ છે.

એ કિતાબખાનાની પુંજ સાચવવા માટેનું એક કાયદાસરનું દસ્તદીક તા. ૨૨મી અક્ટોબર ૧૮૮૬ને દીને હાઈકોર્ટના સોલીસીટર શેઠ જમશેદજી ખરશેદજી કામાજીની માર્ગદેશ કરાવ્યું છે. એ કિતાબખાનાની પુંજમાં નીચલા મુદ્દાઓએ વ્યાજ વાપરવાની સરતથી નીચે મુજબની અમુક રકમો આપી જુદાં ખાતાં પડાવ્યાં છે:—

(૧) શેઠ જમશેદજી નસરવાનજી પીટીટ તા. ૮મી નવેમ્બર ૧૮૮૪ને દીને શ. ૫૦૦)ની સરકારી નોટ તથા તા. ૨૨મી જુન ૧૮૮૬ના દીને શ. ૫૦૦)નું પૌર્ટ દસ્તખાંડ, તેનું વ્યાજ કિતાબખાનાને માટે પુસ્તકો ખરીદવામાં વાપરવાને. (૨) શેઠ દીનશાજી માણેકજી પીટીટ તા. ૧૪મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૫ને દીને શ. ૧૦૦૦)નું પૌર્ટ દસ્તખાંડ, તેનું વ્યાજ ચાલુ ખરચમાં વાપરવાને (૩) શેઠો કરામજી તથા બમનજી દીનશાજી પીટીટ તા. ૧૪મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૫ને દીને શ. ૫૦૦)નું પૌર્ટ દસ્તખાંડ, તેનું વ્યાજ ચાલુ ખરચમાં વાપરવાને (૪) શેઠ જમશેદજી નસરવાનજી તાતાએ તા. ૨૬મી જુન ૧૮૮૬ને દીને પોતાના બાવા મહુમ શેઠ નસરવાનજી રતનજી તાતાનાં પુત્રને માટે શ. ૫૦૦)નું મ્યુનીસિપલ બૉન્ડ, તેનું વ્યાજ ચાલુ ખરચમાં વાપરવાને (૫) મહુમ શેઠ એલજી ખરજેરજી પદમની પુંજમાંથી તેમના ઍકઝીક્યુટર ડાકટર ખરશેદજી નવરોજી સહીયારે તા. ૧૬મી જુલાઈ ૧૮૮૬ને દીને શ. ૧૦૦૦)નાં મ્યુનીસિપલ બૉન્ડ એ કિતાબખાનાના મકાનને કાંઈ સમે વધારો કરવામાં આવે તેમાં ખર્ચવાને અને ત્યાં સુધી તેનું વ્યાજ ચાલુ ખરચમાં વાપરવાને. (એ રકમ આજ સુધી અનામત રાખી તેનું વ્યાજ કિતાબખાનાના ચાલુ ખરચમાં વાપરવામાં આવે છે). સને ૧૮૮૭માં તેના મકાનમાં ફંડમાંથી શ. ૩૭૬૩૩૩ ખરચી થોડોક ફેરફાર તથા હેંદોના ઍટલો કબજે કરવામાં આવ્યો છે. (૬) શેઠ નસરવાનજી માણેકજી પીટીટ તા. ૨૪મી મેએ ૧૮૮૬ના દીને પોતાના દીકરા મરહુમ શેઠ જમશેદજી નસરવાનજી પીટીટનાં પુત્રને માટે શ. ૧૦૦૦)નું પૌર્ટ દસ્તખાંડ, તેનું વ્યાજ કિતાબખાનાને માટે (નવેલો શિવાય) પુસ્તકો

ખરીદવામાં વાપરવાને, (૭) શેઠ બહેરામજી નસરવાનજી સીરવાઈએ તા. ૫મી જુલાઈ ૧૮૮૯ને દીને રા. ૫૦૦)નું પૌર્ણ દસ્તાવેજ, તેનું વ્યાજ ચાલુ ખરચમાં વાપરવાને (:) શેઠ રતનજી દાદાભાઈ તાતાએ પોતાના કાકા મરહુમ શેઠ સોરાબજી કાવસજી તાતાની પુછમાંથી તા. ૨જી ઓક્ટોબર ૧૮૯૦ને દીને રા. ૫૦૦)નું પૌર્ણ દસ્તાવેજ, તેનું વ્યાજ ચાલુ ખરચમાં વાપરવાને, (૯) સર દીનશાજી માણેકજી પીટીટ બેરોનેટે તા. ૧૭મી ડીસેમ્બર ૧૮૯૫ને દીને પોતાના દીકરા મરહુમ શેઠ ફરામજી દીનશાજી પીટીટનાં પુનને માટે રા. ૧૦૦૦)નું મુબઈ મ્યુનીસિપાલિટીનું બૉન્ડ, તેનું વ્યાજ થીઓસોરીકલ સાફીત્યને તેમજ આત્મગાન બોદાશનાસીને લગતાં પુસ્તકો ખરીદવામાં વાપરવાને. એ કિતાબખાનાનાં બધા મળી ૫૨૬૦ પુસ્તકો છે તથા તેના મેમ્બરોનું લવાજમ પહેલા વર્ગનું રા. ૦ાજી, બીજા વર્ગનું રા. ૦ા, ત્રીજા વર્ગનું ૦) અને ચોથા વર્ગનું ૦) છે. એ ખાતાની પુછ તેના છેલ્લા તારીખ ૩૦મી જુન ૧૮૯૭ સુધીના હપાયલા હિસાબ મુજબ રા. ૧૨૫૩૫-૧૨-૫ની છે. *

● હપથો અહેવાલ મરહુમ મી. શા. મ. હેરાઈએ લખ્યો હતો ત્યારબાદ બનતા બનાવો અસરનાર એઓએ સાલવાર નેધિમાં જણાવેલા હોવાથી, મજકુર લાઇબ્રેરીના છેલ્લા હિસાબ અને સરવાલું તા. ૧-૭-૧૯૩૨ થી ૩૦ જુન, ૧૯૩૫ સુધીનું ત્યાં અહેવાલ બહાર પડ્યો છે તે પરથી જણાય છે કે મજકુર લાઇબ્રેરીમાં કુલ ચોપડીઓની સંખ્યા ૧૨૭૩૪ છે અને કુલ રૂંડ રા. ૧,૦૬,૮૫૨-૧-૨ નું નીચે જણાવેલા હીસાબ મુજબ છે. જે જણવા લાયક હોય નીચે ક્ષારો કરેલો છે:—

ઉ

૨૨,૭૫૩-૨-૨ શેઠ જમશેદજી કાવસજી દસ્તુર મહેરજી રાણાએ પોતાનાં મુરબ્બી માસીજી બાઈ માણેકબાઈ માણેકજી જમશેદજી દસ્તુર મહેરજી રાણાની વાદગારી કાયમ રાખવા માટે આપેલી રકમ.	૨૦,૯૫૨-૧૧-૨ મી માણેકબાઈ બીલડીંસ પહેલા દસ્તુર મહેરજી રાણા લાઇબ્રેરીને માટે નવસારી ૨૦૯૪૭-૧-૨ અસલ મકાનની લાગત ૫-૧૦-૦ સીડી સર્વે પાસેથી બહારની સીડી વાડી જગ્યા વેચાતી લીધી તેના:—
૮૫,૭૪૫-૧૩-૯ લાઇબ્રેરીનાં પોતાના રૂંડ ખાતામાં તથા ડેનરો હસ્તકનાં નાણાં જે જમા છે તે નીચે પ્રમાણે	
૨૯,૩૨૧-૧૧-૮ લાઇબ્રેરીના રૂંડ ખાતામાં.	૨૦,૯૫૨-૧૧-૨
૭૫,૦૪૧-૪-૩ છેલ્લા હિસાબ મુજબ	૫,૫૬૧-૯-૩ લાઇબ્રેરીનું ફર્નીચર કુલ કિંમત

તા. ૨૭ મી મે ૧૯૭૨

રોજ ૯ માસ ૯ શે. ૧૮૪૧ યજ્ઞઝર્ણ.

નવસારીમાં આજરાત્રે સીલ્પતા મુજબનાં આદરનાં જશનની મિજલસમાં મુળપ-
વાળા શેઠ હોનમશજી બગ્ગેજી કપ્તાને નવસારીના દોખમાં આગવ જવાનો પાકો

જ

ઉ

ફંડ ખાતામાં ૮૧,૩૦૦-૦-૦ મરકારી કાગળીઆ, પ્રામી-
જમે. સરી નોટા તથા બાન્ડો

૮,૧૭૫-૭-૫ હિસાબ- જો ઇમ્પીરીઅલ બેન્ક
વાળા તથા વર- ઓફ ઇન્ડિયાની સેફ
સનો આવકનો કર્ડીમાં મ્વાધીન કરેલાં
વધારો જમા. છે તે.

૨૬,૩૨૧-૧૧-૮

૩૪૧૬-૫-૮ પ્રીમ્યમ ડીરકા-
ઉ-ટ ખાતે

૧૦૦૦-૦-૦ ઓનરેબલ સર
દીનશાહ માણેકજી
પીટીટનું ખાતું.

૧૦૦૦-૦-૦ શેઠ એલજી
બરજેજી પદમનું
ખાતું

૫૦૦ ૦ ૦ મેકો ફગમજી
તથા બમનજી દીન-
શાહ પીટીટનું ખાતું

૫૦૦-૦-૦ મેક જમશેદજી
નસરવાનજી ટાટાનું
ખાતું

૧૦૦૦-૮-૦ શેઠ જમશેદજી
નસરવાનજી પીટી-
ટનું ખાતું

૫૦૦-૦-૦ શેઠ બહેરામજી
નસરવાનજી સીર-
વધનું ખાતું

૧૦૦૦ ૦-૦ શેઠ નસરવાનજી
માણેકજી પીટીટનું
ખાતું

૫૦૦-૦-૦ શેઠ રતનજી દાદા-
બાઈ ટાટાનું ખાતું

૧૫,૮૦૦-૦-૦ સરકારી ડા
ટકાવાળા પ્રામી-
સરી નોટા

૧૪,૫૦૦-૦-૦ પોર્ટફોલોનાં
ચાર ટકાનાં બાન્ડો

૭,૦૦૦-૦-૦ બોમ્બે મ્યુની-
સિપલ બાન્ડો ૫
ટકા વાળા

૫૦૦-૦-૦ વોરમેન ૫ ટકા-
વાળા ટેક્સ ફ્રી

૩૫૦૦-૦ ૦ કલકત્તા ઇમ્પ્રુ-
વમેન્ટ ટ્રસ્ટ ૬
ટકા વાળા

૩૫૦૦-૦-૦ કરાંચી પોર્ટ
ટ્રસ્ટ ૬, ટકાવાળા

૫૦૦-૮-૦ બોમ્બે મ્યુની-
સિપલ બાન્ડ ૬
ટકાવાળા

૪૦૦૦-૮-૦ બોમ્બે મ્યુની-
સિપલ બાન્ડ ૪
ટકાવાળા

૩૩૦૦૦-૦-૦ ગવર્નમેન્ટ બાન્ડ
૧૯૬૦-૭૦ ૪
ટકાવાળા

૧૦૦૦-૦-૦

ગ્રંથો તથા પુન પોતાના પુત્ર મહામ આદિ કુલ-આદિ તે મરહુમ શેઠ કાવસજી શાપુરજી, કપ્તાનનાં વિધવા તથા પોતાનાં ધણી-આણી આદિ રતનઆમનાં પુત્રને સાર અધાવવાને રૂા. ૧૨૦૦૦ ની રકમ અનુમનને આપવાની ત-દોરસ્તી પડાવી હતી.

જ

ઉ

૧૦૦૦-૦-૦ સર દીનશાહ
માણિકજી પીટીટ
આરોનેટે શેઠ કરા-
મજી દીનશાહ પી-
ટીટનાં પુણ્ય અર્થે
પડાવેલું ખાતું

૨૦૦૦-૦-૦ આદિ પીરોજ-
આદિ નસરવાનજી
વક્ષાડયા તે નસર-
વાનજી જેહાંગીરજી
નહાડયાના વિધ-
વાનું ખાતું

૧૭૩૬-૭-૦ એરવદ એદલજી
અરજોરજી મુલ્લાં
વાલું યા. કરકુનજી
એરામજી શીરવધની
યાદગીરીનું ખાતું

૧૧૦૦-૮-૦ મેઠ અરજોરજી
અમનજી પદમવાયુ
મકાન વેચી હિપ-
જેલા નાણાનું પા-
ડેલું ખાતું

૫૦૦-૦-૦ શેઠો રસ્તમજી
તથા એદલજી તથા
જેહાંગીરજી બેગ-
મજી દોરડીએ
પોતાનાં પીતાજી
એરવદ બહેરામજી
અરશેદજી દોરડી-
ની યાદગીરી માટે
પડાવેલું ખાતું

૧,૦૩૮-૧-૬ રોકડ નાણાં તથા અવેજ

, ૨૮૬-૭-૬ હમ્પીરીઅમ

અન્ક ઓફ ઈન્ડિયા

૬૧૦-૧૨-૬ મુંબઈ ખાતે

પુરાત

૧) ૧૪૦ ૧૪-૦ નવમારી ખાતે

પુરાત

૧) ૧૦૩૮-૧-૬

૧,૦૬,૮૫૦-૬-૦

તા. ૩ જુન ૧૮૭૨.

રોજ ૧૬ માહ ૯ (શૈ) ૧૨૪૧ યજ્ઞેઝ્ઞી.

મરણુ:--એદલજ દોરાબજ સકલાતવાળા ઉમ્મર વર્ષ ૫૨. શેઠ દોરાબજ જમશેદજ સકલાતવાળાના નાના દીકરા. એઓ પ્રથમથીજ પોતાના બાપની સાથે તેમના સકલાતના વેપા-માં પડેલા હતા અને ઈ. સ. ૧૮૫૩ માં બાપનાં મરણુ

ઉ

૧૦૦૦-૦-૦ બાઈ પીરોજ-
નસરવાનજ જેહાં-
ગીરજ વહાડયાને
નામનું ટ્રસ્ટી સર
તેમજજ બીખાજ
નરીખાને પડાવેલું
ખાતું

૫૦૦-૦-૦ બાઈ કનબાઈ
કુરામજ અરબજી-
એ પડાવેલું ખાતું

૩૫૬૬૮-૫-૪ મરહુમ સર
રતનજ જમશેદજ
દાદા ટ્રસ્ટમાંથી
ટ્રસ્ટી સાહેબોએ
આપેલી રકમનું
ખાતું

૫૦૦-૦-૦ શેઠ બમનજ
હોરમજ દસ્તુર
જામારખ આશાનાં
જયાવા એગવદ
એદલજ નવરોજ
દસ્તુર જામારખ
આશાનું ખાતું

૧૦૦૦-૦-૦ શેઠ જમશેદજ
કાવસજ દસ્તુરનાં
માએ-બાવા તે
બાઈ આવાંબાઈ
તથા કાવસજબેગ-
મજ દસ્તુર મેહે-
રજરાયાનું ખાતું

પછી પોતાનાં બાઈઓની સાથે દોરામજી જમશેદજીના છોકરાઓને નામે મુંબઈમધે સકલાતનો મોટો રોજગાર ચલાવતા હતા. એ પછી તા ૧૯ મી જુલાઈ ૧૮૬૦ થી એ પહેડીમાંથી બાગ છોડવી શા. નાગજી રૂપજી સાથે સકલાત તથા કાપડનો વેપાર ચલાવ્યો હતો.

તા. ૩૦ મી જુન ૧૮૭૨.

રોજ ૧૭ માસ ૧૦ રો. ૧૨૪૧ યજ્ઞેઝદી.

મરણ્યુ—દસ્તુર સોરામજી બરજોરજી દોરામ પાત્રજીના, ઉમ્મર વર્ષ ૬૧. સુરતવાડા દસ્તુર બરજોરજી બરજોરજી દોરામ પાત્રજીના નાના દીકરા. એઓ સુરતમધે રૂરતમપરામાં પોતાના વડા બાઈના હાથ હેઠળ દસ્તુરી ચલાવતા હતા. અકરમાત ગાડીમાંથી પડી જવાથી એમનું મરણ્યુ નિપજ્યું હતું.

તા. ૬ ફી સપ્ટેમ્બર ૧૮૭૨.

રોજ ૨૧ માસ ૧૨ (રો) ૧૨૪૧ યજ્ઞેઝદી.

આજદીને નવસારીમધે ગેઠ મેહેરવાનજી માણેકજી શેઠના એ એક નશાખાનું બંધાવી ત્યાંની અન્નુમનને વાપરવાને સુખત કીધું હતું. એ નશાખાના ઉપર નીચે મુજબ તખ્તી મારેલી છે. " પાકદાદાર અહુર મજ્જની મદદ હોજો " આ નશાખાનું ગેઠ મેહેરવાનજી માણેકજી શેઠે જરથોસ્તીઓનાં વપરાશ સારૂ બંધાવ્યું છે. યજ્ઞેઝદી સને ૧૨૪૧ સંવત ૧૯૨૮.

૧૦૦૦-૦-૦ જમશેદજી કા-
વસજી દસ્તુરનાં
મમાઈ મમાવા તે
તે બાઈ કુંવરબાઈ
તથા સોરામજી બર-
જોરજી દસ્તુર મેહે-
રજીરાણાનું ખાતું.

૫૦૦-૦-૦ મરુદમ શેઠ
મેરવાનજી બાપુજી
દેશાઈનું ખાતું.

૮૪૭૪૫-૧૩-૯

૨૩૫૨-૬-૩ શેઠ જમશેદજી કાવસજી
દસ્તુર મેહેરજીરાણાએ
કાઈજેરી માટે ફર્નીચર
કરાવી આપ્યું તે માટેનું
ખાતું.

(સહી) દેમુલજી લીખાજી નરીમાન
(સહી) જમશેદજી કાવસજી દસ્તુર
(સહી) નસરવાનજી દાદાભાઈ ટાટા

૧,૦૬,૮૫૨-૬-૨

તા ૧૫ મી અક્ટોબર ૧૯૭૨

આ માસમા મુજબતાના વધુકે ભાગેના મેગે વન્માદ પડવાને લીધે અમદાવાદ, બરુચ, સુગત, નવસારી, વનમાડ, ખીનીમોગ નગરે ઠેકાણે રેલ આવી હતી, અને ગરીબ લોકોને મોટું નકશાન ખમણુ પડ્યું હતું આ વેળાએ સર્વ ઠેકાણેના પાગસીઓએ મેગી મદદ કરી હતી, તથા ઘણા ગરીબ નાચારોના જીન બચાવ્યા હતા

તા ૧૬ ઓક્ટોબર ૧૯૭૨

મન પ્રસન્ન જ ગીગીજી રેડીમની નાઇટ સી એસ આર્થ ને નામદાર મહાનણી ડિક્ટોરીઆ તન્કથો મળેના “ નાઇટ ફુડ ”ના ખેતામની મુમારકયાદીમા નવમારીની અન્નુમતિ તન્કથી દન્નુ માહીઆજી ઠેકામાદજી, ગેઠો ગળેજી નવરોજી દેમાઇ, મનમજી દારામજી દેમાઇ અને ખીજી જરથોમ્તીઓની સહી સાથનુ આવેનું એક માનપત્ર તા ૧૫ મી અક્ટોબર ૧૯૭૨ને દીને દસ્તુરે પેશાતનજી બેહેરામજી સજણા, એન્ય મોગમજી મેદજી રાણા, માર્જેકજી નશનાનજી કુમાર અને શેઠ હોગમજી નવરોજી મકનાતનાનાના એક ડેપુટેશને સં કાનમજીને તેમના કોટના ધરમા નજ નજ પડોચાડ્યું હતું

તા ૮ મી ઓક્ટોબર ૧૯૭૨

રોજ ૧૮ માહ ૧ (શિ) ૧૭૪૨ યજ્ઞકર્દા

આજ દીને નવમારીમા મહુમ બાઇ નવાજબાઇ તે મહુમ આં ગતનજી, દોગમજી તાતાના ભેગી તથા મહુમ આં બીખાજી એરમજી નરકરીના વિધવાના ઉકમણામા તેમની પોતાની પુછમાથી ડા ૭૦૦ગુની રકમ નવસારીમા જગથોસ્તી છોમરીઓને જ અવગતા તથા ખીજી ઘટતી રીવણી આપવા માટે નિશાજ કાઢવા સાર આપવાની તન્કુરસ્તી પઢાવી હતી

એ ઉપગત મરનાના બાઇ શેઠ નસરવાનજી ગતનજી તાતાએ રૂા ૧૦૫૦ તથા ખીજી ખેશીઓએ ડા ૮૫ મળી ડા ૧૧૩૫ ધર્મ ખાતાઓમા આપ્યા હતા નવમારીમા જગથોસ્તી છોમરીઓની નિશાજ ધ સ ૧૮૫૬ શેર ડોસાબાઇ દુરામજી કામાજીએ પોતાને ખર્ચે શેર શેરામજી શાપુગજી બચાવીની બનામણુ ઉપરથી ઉધાડી હતી અને ૧૮૧૬ મુધી તેનો ખર્ચ પોતે એકલે તથે ચલાવ્યો હતો તે બાદ થોડક મુધી શેર મોગમજી બચાવીએ તેનો ખર્ચ પોતે આપ્યો હતો, અને પાછમથી તે શેર નમ વાનજી ગતનજી તાતાને ન્વાધીન કરી હતી, જેમણે ઉપર મુજબ પોતાના મહુમ બેનની પુછમાથી તે આએ સાનથી નવાજબાઇ તાતા નવસારી જગથોસ્તી છોમરીઓની નિશાજના નામથી ચાનુ નખી હતી જે નમનાનજી ગતનજી તાતાએ તા ડ અક્ટોબર ૧૯૮૩ને દીને એક દ્રષ્ટ કરી પોતાના મેદન છીયા રખીનીંગ લીવીંગ ઍન્ડ મેન્યુફેક્ચરિંગ કમ્પનીના ૭૦ ગેરો તેની ઉપજ એકમ ધર્મના કામોમા ખર્ચ નાને ઍનાફેદ કાઢ્યા હતા, અને તેની ઉપજ ૥ ૧૦૦ હિસા કરી અનેક પ્રમાણમા તે મીત ખાતાઓને રહેચી આપ્યા હતા તેમાથી ઉપની નવાજબાઇ તાતા નિશાજને મા ૭૭ હિસમા ખર્ચવાને દગ મુ હતું, અને ૧૧૧ તે ઉપજ ૭૭ હિસમાને હીસાબે વધતા વધતા ૬૦ સાન આતરે ડા ૨૫ ગુની ચાપડે ૧૮૧૬મા શેઠ નમગવાનજી તાતા મેદનનશીન થયા તેમના ઉકમણામા તેમના મેગ શેર જમજેજી નમગવાનજી

તાતાએ રૂા ૫૦૦૦ની રકમ એ નિશાળના રૂા ખાતે, તેનુ વ્યાજ રાપરનાને, અના-
મત આપી હતી પણ તે વ્યાજ વાપરવામા આનુ નથી, અને તે રકમની રૂા
આશરે રૂા ૧૦૦૦૦ની થઇ છે એ નિશાળનો રૂાવટ ચનાનવા માટે ઉપના રૂા
નમગ્વાનજીવાના દુગ્ધના દુગ્ધીઓ ગેરો જમશેદજી નમગ્વાનજી તાતા, દોગમજી જમ
શે જી તાતા અને સોગમજી કાવમજી તાતાએ તા ૧૪ મી જુન ૧૮૮૬ને દીનેથી
રૂા ખમશેદજી રસ્તમજી કામાજી (મરનરીત) ખ શેદજી નમગ્વાનજી સીરનાઇ,
દોરામજી જમશેદજી તાતા, કાવમજી નમગ્વાનજી કાગા, ખમશેદજી માણેકજી તાતા અને
અન્દેમર જમશેદજી બીલીમોરીઆ (ઝાનરરી સેક્ટરી)ની એક કમિટી નીમી હતી,
અને તે કમિટીમા અવાગ્નના રૂા બમનજી બહેનમજી પેન, દાગશ રતનજી ચીચગ,
ગ્તનજી દાદાભાઇ તાતા, દરુનજી માણેકજી કાગા, અને ગ્તનજી જમશેદજી તાતા
ઉમેગયા હતા. એ નિશાળ તથા પોતાની ૪૬ અવમ્તાની મદેમાને માટે રૂા નમગ્-
વાનજી ટાટાએ નવસારી મધે આશરે રૂા ૪૦૦૦૦ને ખર્ચે એક કુશાદે મકાન બધાવી
તે તા ૨૭ મી માર્ચ ૧૮૮૩ને દીને પોતે ખુનુ મુકયુ હતુ એ નિશાળમા ગુનગતી
માતમા ધોરણ સુધીની ડેવણી આપવામા આવે છે અને તેની ૫૫૧ બી ડેવણીને
બગી તાનીમ આપવાનો એક વર્ગ પણ ઉધાડવામા આ પોટે એ નિશાળનો લાભ
સરેગસ ૨૦૦૦ છોકરીઓ લે છે એથી તે પાળ દનમા ૧૮૦૦નો ખર્ચ આનુ છે

તા ૨૧ મી અક્ટોબર ૧૮૭૨

રોજ ૧ મા ૨ (શે) ૧૨૪૨ મઝેઝદી

મરણુ —એ નમગ્વાનજી ખમશેદજી કાગા, ઉમ્મર વર્ ૮૩, એ ખમશેદજી
દોરામજી કાગાનો દોકરા એઓ અતેના ઘણાક પુરાતન પારસી કુલુ બોના પથમી હતા
પોતે મોબેદી મરી મેગ્વેના પેસામાથી પોતાના જન્મ વતન નવસારી, ખાતે જરથો
સ્ત્રીઓના ઉતાગ તથા ત્યાના લોડોના સગ અવસગ્ના વપરાશને માટે એક ધર્મશાળા
મધાવીને તા ૧૮ મે ૧૮૬૬ને ને ખુદની મુકી હતી તથા તેનુ નામ નોગેરવાન બાગ
કરી રાખ્યુ હતુ

તા. ૨૩ મી અક્ટોબર ૧૮૭૨

આજ દીને એ નોશેરનાનજી ખમશેદજી કાગાના ઉમ્મરમા તેમણે નવસારીમા
છ સ ૧૮૩૮ મા બધાવેના નોશનાન માગની મ અમતને માટે એનાહેદા કહેના રૂા
૪૫૦૦) મા બીજા રૂા ૨૦૦૦) તેમની પોતાની પુજામાથી તથા રૂા ૫૦૦) તેમના
વિધવામાઇ જીવણમાઇએ પોતે ઉમે વાની તનદોસ્તી પદાવી હતી એજ મુજબ સર
કાવમજી જહાગીરજી રેડીમની નાર્ટ સી ઝેમ આઇ એ પોતાના વન્ના પથકોના
પુનને માટે રૂા ૫ ૦) નવસારીની પોતાના નામની મેસામા આપના હતા

છ સ ૧૮૭૩ના પારસાઓ

તા ૨૩ મી મે ૧૮૭૩

રોજ ૫ મા ૬ (શે) ૧૨૪૨ મઝેઝદી

મરણુ —બમનજી જમશેદજી મુના, ઉમ્મર વર્ ૬૫, આ જમશેદજી
ગ્તમજી મુદનાના નાના દોકરા એઓ પડેનપેના છ સ ૧૮૩૩મા પોતાના

વડાભાઈ શ્રેષ્ઠ માણેકજી જમશેદજી મુલ્લાં સાથે ચીન ગયા હતા, અને ૧૮૪૦થી તેમના આગીચા થયા હતા. તે પછી મુંબઈ આવી ૧૮૪૫થી મુંબઈનાં બારામાંનાં વહાણોને, ધોરાપુરીનું પાણી કરીને રૂ. ૩ના ભાવે પુરું પાડવાનું કંટ્રાક્ટ લીધું હતું. એ બાદ રેલ્વેની સડક બાંધવાનાં તથા કોલાબાનો દરીઓ પૂરવાનાં અને બીજાં ઘણાંક મોટાં બાંધકામોના કંટ્રાક્ટ એમણે લીધાં હતાં. ઈ. સ. ૧૮૫૦માં મોટા કોલાબે પોર્ટલેંટ કોન્ક્રીટની સામે તથા તે પછી વાલકેન્સર કુતરવાડીમાં તેમજ કસારા ઘાટની હેડે એમણે પોતાને ખર્ચે કુવા બંધાવી લોકોને વાપરવાને ખુલ્લા મૂક્યા હતા. એમની પુણ્યમાંથી એમનાં વિધવાબાઈ મોટીબાઈએ વલસાડની પાસે આવેલાં ખેરગામમાં એક દરેમેહેર, દોખમું તથા શમડી બંધાવી તે તા. ૨૧મી મે ૧૮૮૨ ને દીને પરલાવ્યાં હતાં.

તા. ૮ મી નવેમ્બર ૧૮૭૩.

રાજ ૧૬ માહ ૨(શિ) ૧૨ ૫૪૬૬૬૬.

મરણુ:—દસ્તુર માહીઆરજી કેકોબાદજી મહેરજી રાણા, ઉમ્મર વર્ષ ૪૫, નવસારી વાળા દસ્તુર કેકોબાદજી રતતમજી મહેરજી રાણાના વડા દીકરા. એમને ઈ. સ. ૧૮૭૧ની શરૂઆતમાં પોતાના આપનાં મરણુથી નવસારીના વડા દસ્તુરની જગા મલી હતી. જે ફક્ત ત્રણ વર્ષ સુધી જ ભોગવવા એઓ ભાગ્યશાળી થયા હતા. ઈ. સ. ૧૮૭૦માં હુબ્બરેસરેલ ફંડ ઊભું કરવાની એમણે આગેવાની લીધી તથા તેનાં ખર્ચનચી હતા. નવસારીમાં મુંબઈની પારસી પંચાયત તરફનાં તથા સરજમશેદજી જીજીભાઈ ચેરીડી ફંડ તરફનાં કામોના એઓ ઈ. સ. ૧૮૭૧થી સુખ્ય મેનેજર હતા.

તા. ૨૪ મી ડીસેમ્બર ૧૮૭૩.

શેઠ દાદાભાઈ નવરોજજી ગ્રેફિસરને વડોદરાના મહારાજા મહારાવ ગાયકવાડે પોતાનાં રાજ્યનાં દિવાન તરીકે નીમ્યાં હતા.

તા. ૧૭-૨૪ મી જાનેવારી. ૧૮૭૪.

આ વખતે એ મહારાજા મહારાવને પોતાનું રાજ અધેર રીતે ચલાવવા માટે વડી સરકાર તરફથી ઠપકા તથા ચેતવણી મળ્યા કરતાં હતાં. તેથી તેમણે પોતાના દિવાન તરિકે શેઠ દાદાભાઈને નીમ્યા હતા, અને કેટલાક વાંધાવિષ્ટો પછી તે નિમણૂકને વડી સરકારની બહાલી મળ્યા બાદ તા. ૨૦ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૭૪ ને દીને તેમને દિવાન ગીરીનો સરપાવ આપવા માટે મહારાજાએ દરજાર બર્યો હતો, જેમાં સર્વ હોદ્દારો બિરાજ્યા હતા. શેઠ દાદાભાઈએ મહારાજાની ડબી બાજુએ બેઠક લીધા પછી ક્રિયા શરૂ થઈ હતી. પ્રથમમાં નવા દિવાનને માટે પોશાક લાગ્યા અને મંગાધર કુટુંબનો એક શાસ્ત્રી તે પોશાક મહારાજા આમળ લઈ ગયો, જેમણે તે તપાસી દિવાનને આપ્યો. આ પોશાકને પંચ પોશાક કરી કહે છે. જેનો અર્થ એ કે પુરેપુરી હોદ્દામત આપી. એમાં પાંચ ચીજો હતી. જેવી કે પાંચડોને માટે સોનેરીભરતનો એક કટકો, ડગલીને માટે એક મલમલ, લેંગીને માટે કિનખાજનો કટકો અને મોટી કિમ્મતની શાલ એક બેડ. એના ઉપર એક ઘણી કિમતી કંડી અને એક ચેરીંગ મૂકેલું હતું. કંડી દિવાનને પહેરાવવાની કોશિય થઈ હતી પણ એક શેર નાની હોવાથી તે આવી નહીં એટલે તે દિવાનના નોકરનાં હાથમાં આપી નવા દિવાનના કાન વીધેલા દતા નદી એટલે ચેરીંગ તેમને પહેરાવ્યું નહીં. મહારાજાએ એક કિમતી વિંડી દિવાનને પહેરાવી અને તેમના હોદ્દાની

સંનદ આપી. એ પછી દરબારના બાંટોએ ગાદી અને નવા દિવાનને આશીર્વાદ આપ્યા, જેમાં દિવાનની સલાહ પ્રમાણે ચાલવા ગળને કહ્યું હતું અને દિવાનને રાગ તરફ તેની વફાદારી બતાવવા જણાવ્યું હતું. એ પછી મી. દાદાભાઈ ઉક્યા અને ચોખદારે તેમની દિવાનગીરી જાહેર કરી, અને, મહારાજ આગળ તેઓ નજરાણું લઈ ગયા. તે આપ્યા પછી મહારાજને તેઓ નમ્યા અને પાછા પોતાની જગ્યાએ બેઠા. જતી વખતે શેઠ દાદાભાઈ સરઘસના આકારમાં એકે હાથી ઉપર બેસી રવાના થયા. તેમની જોડમાં શેઠ હોરમસજી અરદેસર વાડીઆ બેઠા હતા, અને હાથીના હોદાની દરેક ખોરડુએ અડેકા ખીદમતગાર હિમો રહી ચમરી હોડાવતો હતો. સરઘસની આગળ ઘોડેસ્વારો ચાલતા હતા અને દિવાન સાહેબના હાથીની પછવાડે સરકારી ખાતાના વડાઓ હાથી પર હતા.

તા. ૨૪ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૭૪.

મહારાજ ધણે નમ્યા મંનનો હતો. તે ધડોકમાં શેઠ દાદાભાઈની તથા ધડોકમાં પોતાના જુના દારબારીઓની સલાહ મુજબ ચાલી સામે જગાડો કરતો હતો. તેથી શેઠ દાદાભાઈ તથા તેમની સાંઘવાંઝાઓએ કંટાળી તા. ૨૧ મી ડીસેમ્બર ૧૮૭૪ને દીને હોદ્દો છોડી તા. ૧૧ મી જાનવારી ૧૮૭૫ને દીને મુંબઈ નીકળી આવ્યા હતા.

ઈ. સ. ૧૮૭૪ ના પારસીઓ.

ઈ. સ. ૧૮૭૪. તા. ૧૬ મી જાનવારી.

વડોદરાના મહારાજ મહારાજ ગાયકવાડ નવસારી ફરવાને આવ્યા હતા. તેઓ આજ દીને ત્યાંના દરબારવાડાં આવેલું શેઠ નસરવાનજી રતનજી ટાટાએ બંધાવેલું મોટું ઘર જોવાને ગયા હતા. આખું ઘર ફરીને જોયું. શેઠ નસરવાનજીએ મહારાજને મિઠાઈ મેવો તથા ત્રણ ચીનાઈ પંખા, એક મોટું ધડીઆળ, જીનીનો એક મોટો પતંગ તથા આરસીના બે તખ્તા ભેટ આપ્યા હતા જે તેમણે ખુશી સાથે સ્વિકાર્યા હતા. તા. ૧૩ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૭૪.

શેઠ રતનજી (જલબાઈ) હોરમસજીએ ગયાં વર્ષના જુન માસમાં પ્રગટ કરેલી પ્રસિદ્ધ પેગમ્બરો, અને કોમોની ચોપડીમાં મુસલમાન કોમ તથા તેમના પેગમ્બર હજરત મહમદની તવારીખનું થોડુંક ખ્યાન વૉર્શિપ્ટન ઇસ્વીનની બનાવેલી મહમદની જીંદગીના અહેવાલની અંગ્રેજી ચોપડી ઉપરથી મુબરતીમાં તરજુમો કરી છાપ્યું હતું. તે ખ્યાનમાં તેઓના પેગમ્બર સાહેબને કાંઈ અપમાન ભરેલું લખ્યું છે એવું સમજી મુંબાઈના ફેટવાક મુસલમાનોએ પારસીઓ પર, કોનો લેવા મોટે આજ્ઞાને બહાર કોટની જુમા મસ્જિદમાંથી બેરોડાનાં નીમાજ કરી, બહાર નીકળતી વખતે સંખ્યાબંધ માણસો પોતાનાં હાથમાં જે જે હથિયાર આવ્યાં તે લઈને પારસીઓ પર હુમલો કરવાના ઇરાદાથી દીન દીન કરી પોકાર મારતા બાકેરકોટ, સર જમશેદજી જીજીભાઈના એલાહીબાગવાસો મહોલ્લો તથા બીડીબગર તરફ ચાલ્યા.

તા. ૨૩ મી માર્ચ ૧૮૭૪.

નવસારીની આઈ નવાજબાઈ તરફ જન્મોસ્તી છોકરીઓની નિગાળમાં શિખાઈ

છોકરીઓને માટે સાંચાથી કંતેલું સુતર અરધો રતલ મંગાવીને થોડાક દિવસ થયાં કરતી વણાવવામાં આવતી હતી. તે ઉપરથી ત્યાંની કેટલીક ગોરાણીઓએ તોફાન ઉઠાવ્યું કે એ સુતરથી કરતી વણાવ્યાથી અમારો ધંધો બંધ પડશે એટલું જ નહિ પણ એ સુતરમાં શણુનો ભાગ છે તેથી એ ધર્મથી ઉત્તરું છે. આ બાબતમાં ત્યાંના અકબરોએ પણ તેમને ઉત્તેજન આપવાથી તેઓ એક મોટી સંખ્યામાં આજીને સવારનાં દશ વાગ્યાના અમથે નિશાળનાં મકાનમાં ધસી ગઇઓ અને ત્યાંનું સુતર તથા વણાતી કરતીઓ ખરાબ કરી નાખી, તથા પોતાની આસરે રથ છોકરીઓને ઉઠાડી લઇ ગઈ. આટલું જ કરીને તેણીઓ ધરાઈ નહિં પણ આખા પારસીવાડમાં મહોલ્લે મહોલ્લે જળને પોકારો મારવા લાગી કે દસ્તુર દેશાઈની કુહાઈ છે કે કોઇ સ્કુકમાં છોકરીઓને મોકલે નહિ. જે કોઇ મોકલશે તેનું ઘર ન્યાત ખાઈ, ને બેલદીનની ઓરતો સુતર કંતે તેની કરતી કોઈ વણે નહીં. જે કોઈ વણશે તેનું ઘર પણ ન્યાતખાઈ કરવામાં આવશે.

એ પછી બધાંઓ તુર્તજ ઠેકાણે આવ્યાં અને પોતાની છોકરીઓને નિશાળમાં મૂકી દતી.

તા. ૫ મી એપ્રિલ ૧૮૭૪.

રોજ ૧૭ માહ ૭ શે. ૧૨૪૩ યઝ્દેઝ્દી.

મરણુ:—ફરતમજી બહેરામજી દેશાઈ, જંગમ ખાતાવાળા શેઠ ફરામજી ફરતમજી દેશાઈના બાપા, ઉમ્મર વર્ષ ૫૬. એવણુ ઈ. સ. ૧૮૫૭ માં પોતાના માસીના દીકરા શેઠ દાદાભાઈ નવરોજજી પ્રેફિસર સાથે ઇંગ્લાંડમાં જઈ ત્યાં ૭ વર્ષ રહી, સાણુ, પેમેન્ટમ, કૉલનવૉટર વગેરે ખુશબોદાર અત્તરો અને ઍસિન્સો બનાવવાનો કુન્નર શીખી લીવરપુકમાં ત્રણ વર્ષ તે ધંધો ચલાવી ૧૮૬૪ માં મુંબઈ આવ્યાં હતા. અને માહીમમાં સાણું વગેરે બનાવવાનું કારખાનું ઉઘાડી મરણું સુધી તે ચલાવ્યું હતું.

તા. ૩૦ મી ડીસેમ્બર ૧૮૭૪.

રોજ ૧૧ માહ ૪ શે. ૧૨૪૪ યઝ્દેઝ્દી.

મરણુ:—જામારજી ખુરશેદજી દેશાઈ, ઉમ્મર વર્ષ ૬૪, નવસારીવાળા દેશાઈ ખુરશેદજી ફરતમજીના વડા દીકરા. એઓ પોતાનાં વડાઓનાં નવસારીનાં દેસાઈગરોને માટે ઈ. સ. ૧૮૫૦ થી વડોદરે ગાયકવાડ સરકાર હસ્તુર દાદા ભાગવાને ગયા હતા. તે છેક ૧૮૬૧માં તે લોક પાછો મેળવી નવસારી આવ્યા અને પોતે મામલત ચલાવી હતી. વડોદરામાં એમને ગાયકવાડ તરફથી પાલખી મસાલતું માન મળ્યું હતું. ૧૮૬૧ માં મદદરાજ ખંડેરાવ ગાયકવાડ નવસારી આવ્યા ત્યારે એમને મકાને જઈ એમની ખાસ મુલાકાત લીધી હતી. નવસારીની જરથોસ્તી અન્જુમનને એમણે ધણીક મદદ પ્રાપ્તિ હતી. જેથી અન્જુમને એમનું નામ જરથોસ્તી મંજદબને લગતી જાહેર ક્રિયાઓમાં ખીજા બુએઝોના નામ સાથે દેવાને દરાવ્યું હતું.

ઈ. સ. ૧૮૭૫ ના પારસીઓ.

તા. ૨૨ મી જાનેવારી ૧૮૭૫.

વડોદરાના મદદરાજ મદદરાજને ગાંડીએથી ઉઠાડી મૂકી ત્યાંના રાજકારોવાર ધોડાક વખત સુધી દિંદુરનાનના નાગદાર વાઈસરોયે, પોતાના એજન્ટ કર્નલ સર લુઇ

પેનીતી માફતે ચના થો હતો તે અમનદારે તા ૥ મન્દાગ ૥ લેકેણા દાના અને દકો
નિમે તપામ વનાને એક ઢમિમિ નીમી રતી, તે ૥ મન્દાગીન તનીકે શેર પેન્તાણ
જહાગીરજી તા'વાન્ખાનને નીમ્યા હતા

તા ૧૨ મી એપ્રિલ ૧૮૭૫ રાજ ૪ માસ ૭ (શે) ૧૭૪૪ યઝદેઝદી.

મરણુ — દસ્તુ જોરમસજી જમારપજી જમાન્પ આશા ૥, ઉમ્મર ૧૫ ૫૫,
પુણાવાના દસ્તુ જમારપજી એદનજી જમાન્પ આશાના ખીજ દીકરા એઓ પ્રથમ
મકિમા પચક ચનાવતા હતા, તથા ૧૮૪૬ મા ત્યાની દરેમહેર એમ ૥ ઉપરીપણા
હેળ પગધાઈ હતી એ માસ ૧૮૪૭ થી હૈદ્રાબાદનુ પચક ચનાવતા હતા, અને ત્યાના
પારસીઓ તથા ખીજઓથી ૧૭ માન મેગ યુ હતુ એમનુ મરણુ પુનામા નિપળ્યુ હતુ

તા ૨૯ મી મે ૧૮૭૫ રાજ ૧૧ માસ ૯ (શે) ૧૭૪૪ યઝદેઝદી

નવસાગીમા ત્યાના દોખમા પગ જવાના ગ્તાની ઉપર શેર હોગમસજી બરનેરજી
કપતાને પોતાને ખર્ચે એક પાકો પૂન મધારી આપ્યો હતો તે ખુલ્લો મુઠાની ક્રિયા
આન્દીને કરામા આવી હતી જગનની ક્રિયા ચનાન્મા ૯ કરાકે ખુરશીદ વાડીમા
કચો બાદ શેર હોગમસજી તરફથી એન્ડગતમજી જમારપજી દસ્તુ મહેરજી ગણાએ એક
અન્જુમન પત્ર વાચી મલગા થો, જેમા એ પૂન તથા ગ્તા ઉપરથી તેમણે પોતાનો
દન્દાવો ઉઠાડી નર્ધ અન્જુમનને સ્વાધીન થયો હતો તથા તેની દર વર્ષની મગમત
અન્જુમને કરવી એમ જણાવ્યુ હતુ એ બાદ વડા દસ્તુ દારામજી માહીઆન્જી મેહરજી
રાણાએ અન્જુમન તરફથી એક શાન પોતાને હાથે શેર હોગમસજીને ઓઠાડી તથા
માનપત્ર એનાયત કરીધુ તેમજ શેર હોગમસજીએ દસ્તુગ્તને તથા ખીજ અકામરોને
શાન ઓઠાડી માન આપ્યુ એ પછી બધુ અન્જુમન એ નવા પૂન તરફ ગ્વાના થયુ
ત્યા દસ્તુ દારામજીએ પાકે યજ્ઞદાનનુ નામ નર્ધ પોતાને હાથે દન્વાને ઉઠાડી પડેન
વહેલુ પોતાનુ સુચારક કદમ અદર મૂક્યુ હતુ અને પૂનના છેક પાછના ઢેડા સુધી
તેઓ તથા અન્જુમનના બધા માકેમો જઈ ત્યાંથી મર્વે વિખાઈ ગયા નાનના શેર
હોગમસજી તરફથી ગામનુ જમણુ કરવામા આવ્યુ હતુ.

એ પૂનના દન્વાળ પર નીચે સુજળ તખ્તી મારલી છે —

દારા હોરમઝદની મદદ હોને આએ ગરતો તથા પૂન હોગમસજી બરનેરજી
કપતાને પોતાના ધૂઈ કુવગ્માઈ તે કારમજી કપતાનના ધણીઆણી તથા પોતાના
ધણીઆણી ગ્તનગાર્જના પુનને માર મધારીને અન્જુમન સાહેરોને સ્વાધીન મધો
છે અને ૧૭૪૪ યઝદેઝદી, અને ૧૮૭૫ અગ્રેજ, સવત ૧૯૩૧

તા ૨૯ મી મે ૧૮૭૫ રાજ ૧૧ માસ ૯ (મે) ૧૭૪૪ યઝદેઝદી

મરણુ:—દસ્તુ જમશેદજી રસ્તમજી જમારપ આશાના, ઉમ્મર ૧૫ ૮૫, નવમારી
વાળા એન્ડગતમજી દસ્તુ બરશેજી જમશેદજી જમારપ આશાના દીકરા. એઓ પામે
જગ્યોત્તી ધર્મને રમતી ધગીક જુની કિતામો હતી તે ધ મ ૧૮૬૪મા ડાકટર માર્ગીન
હાઉમ તથા દસ્તુ હોશમજી જમારપજી જમાન્પ આશાના મન્કા તરફથી મોઘબોળને
માટે ત્યા ગતા ત્યાર તેમને દેખાડી હતી નવમાગીની મર કારમજી જામીંગ મેસાની

તે તરફ દેખરેખ નાખવાને નિમારની ડમિટિના એઓ એક અધિકારી હતા, અને આવડી હાથી ઉમ્મરે નવમારીમાં મળ્યું પામ્યા હતા એમના નાને દોષમા આગળ જનાના ઉપના નવા ગત્તા અને પૂન ઉપરથી પડેન વડેલુ નઈ જરામા આનુ હતું તા. ૨૫ મી આગષ્ટ ૧૮૭૫

શેઠ કેરશામજી રૂતમજી દાદાચાનજી એમ એ, એન એન બી ને નામનાર ગાયકવાડ સરકારે નવસારીના નાયમસુખા નીમ્યા હતા

તા ૧૬ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૭૫ ગાથા (૪) શે. ૧૨૪૪ યજ્ઞદેઝદી.

મરણ — મનચેરજી મહેશ્વરનાજી ગુરુગુર, ઉમ્મર વર્ષ ૭૦ એમની વડોદરાની કાપમા સર્વથી જુની દુકાન હતી, અને તેથી મળણ લરકરી તથા સનદી અમનદારોને એઓ સાથે ધણો વહેવાર હોવાથી એઓ ત્યાની સરકાર દરખાસ્તમા પણ વગવસીથે ધરાવતા હતા મરનાર ખડેગન ગાયકવાડના દિવાન ગોવિંદરાવ શેરીયા સાથે એમને વડોદરાની નવકાર તરફથી છુપી નોકરીના મદદ તરીકે દર માસે રૂ ૨૦ નો દગ્ગાથે આપતો હતો તા ૨૭ મીએ ૧૮૬૧ને દીને મહારાજ ખડેરાવે એમને એક દગ્ગાર ભરી પાનખી બેટ આપી હતી ૧૮૬૫ મા એમણે વડોદરામા ગુજરાત આંધ્રન કંપની કબાડી હતી પાછના થોડાક વર્ષ એમણે વડોદરામા એકાત ૭૬મી મુગ્ગરી હતી અને તે અગ્ગસામા પણ એમનાથી સવળા ઇમેજ તેમજ ગાયકવાડી અમનદારો નજ દગ્ગારી ખખર અતરો મેળવતા હતા

મકરણ ૬૭ મું.

ઇ. સ. ૧૮૭૬ના પારસીઓ

તા. ૨૫ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૭૬ રોજ ૮ માક ૬ (શેન) ૧૭૪૫ યજ્ઞદેઝદી

મરણ — દાદાભાઈ ગામજી તાતા, ઉમ્મર વર્ષ ૪૫, નવમારીના આ કાવશજી માણેકજી તાતાના નાના દીકરા એઓ મુળાઇ, હાંગકાંગ તથા શાંગલાઈમા શેઠ જમ-શેદજી નમરવાનજી તાતા, ગોરામજી કામજી તાતા, નથુનામ બેરાયર મન, અનતરામ મણીરામ, અને દોરામજી બગ્ગેજી અનાશીયા સાથે તાતાની કુપનીના નામથી વ્યાપાર તથા આડતનુ કામ ચલાવતા હતા ચીનમા કન્તાનના જગથોગ્તી અન્નુમનના ધર્મના ફંડના એઓ ઇ. સ ૧૮૭૨ થી તે ૧૮૭૫ સુધી એક ટ્રસ્ટી હતા. એમનુ મળ્યુ નવસારીમા નિપજ્યુ હતું નવમારીમા એમના નામથી આંજો વર્નાકયુનર મ્કુન ગ્થા-પવામા આવી છે

તા ૨૭ મી એપ્રિલ ૧૮૭૬. રોજ ૫ માક ૮ (શેન) ૧૨૪૫ યજ્ઞદેઝદી

મરણ — એદનજી હોરમજી બામજી, ઉમ્મર વર્ષ ૩૫, શેઠ હોરમજી આદ-જી બામજીના ત્રીમ દીકરા એઓ પોતાના મસન શેઠ નમરનાનજી રતનજી તાતા, દા જેહા રીકમ અને હરી કાકગસી સાથે ભાગમા મનજી નમનાનજીની કુપનીને નામે વેપાર તથા ઇમેજ પેડેડીઓની મનાન'નુ' કામ ગત્તા હતા

તા ૧૦ મી જુન ૧૮૭૬

ગેઠ માણે-૭ પેતનજી તમા ને રોદનના પોતીસ મુખાન્દેડન્ટ તરીકે નામદા-
ગાયકનાડ મન્કારે નિમ્યા હતા

તા ૧૧ મી જુલાઈ ૧૮૭૬.

રોજ ૧૧ માસ ૧૧ (ગે) ૧૦૪૫ યજ્ઞદેર્જી

મરજી — માણેકજી હોરગ ૮જી દેમાઈ, ઉમ્મન વર્ષ ૬૫, નવમાગેવાગા શેઠ
દાનમજી રૂતમજી દેસાઈના વજા દીન એઓ નાની ૪૪થી પોતાના બાપના દેસાઈ
ગીરીના કામમા પડેના હતા ૧૮૫૬મા નવમારીમા કામસજી ગદાગીર મેદમાને
કારોવાર ચનારાને અરેના દૂગીઓએ પ્રથમ નીમેની મગ કમિટિના એઓ એક અધિ
વારી તેમજ મુખધી પાન્સી પચાયત તથા સન્નમશેદજી જીજીભાઈના ધર્મ ખાતાના
નવમાગી ખાતેના એક મેનેજર હતા એમનુ મન્થુ નવસારીમાજ નિપન્યુ હતુ

તા ૧ લી ઑગસ્ટ ૧૮૭૬

ગેઠ કેશપજી રૂતમજી દાદાચાનજી એમને નામદાર ગાયકવાડ સરકારે કડી
પાપજી ૥ જગ તરીકે નિમ્યા હતા

તા ૧૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૭૬

ગાથા ૧ (ગે) ૧૦૪૫ યજ્ઞદેર્જી

મરજી — હોમજી-૭ બન્નેરજી કપ્તાન, ઉમ્મન વર્ષ ૫૭, ગણુદેવીવાના આન
ન જોરજી ફગમજી કાતકના ડા દીનગ એઓ પ્રથમ પોતાના સસરા તથા કુવા
ગેઠ કાવમજી શાપુરજી કપ્તાન માથે ગુન, તેમ ૥ હાથ નીચે વેપારને માટે ગયા હતા,
અને તે પન્થી જ કપ્તાનની અન્કથી ઓડખાતા હતા ગુનથી આવી ધ સ
૧૮૫૧ થી પોતાના ભાઈ શેઠ ફગમજી બરન્નેરજી કાતક સાથે મુખધી મેસર્સ
આમેદીન બદડદીનની કાન તથા ચીનમા મેસર્સ અમીરદીન એ- જાફરભાઈના નામની
પેદીમા નેડાઈ વેપાર કરતા હતા ૧૮૬૩ના માર્ચ માસમા એમણે પોતાના ભાઈ
ફગમજીની સાથે મળી, પોતાના જન્મ ગામ ગણુદેવીમા મોગ તવાવની ઉત્તરે એક
ડુવો બધાવી, પ્રજને વાપનાને ખુલ્લો મૂક્યો હતો ૧૮૬૫ મા નદી કિનારે જરથો
મ્તીએને બઘી કરના માર એક બઘી બધાવી તી ૧૮૭૦ મા ગણુદેવીના દોખમાની
મામે એક મોગી શગડી બધાવીને તા ૬ થી એમીનને દીને ખુલ્લી મળી હતી ૧૮૭૨
ના સપ્ટેમ્બર મામની શુન્તતતી મોગી રેન વખતે ગણુદેવીના ગરીબ લોકોને પોતાના
પૈમાથી અનાજ વગેરેની માગી મદદ કરી હતી ૧૮૭૫ મા નવસારીના દોખમા તરફ
જવા માઝ એક પાકો પૂન ડા ૧૦૦૦૦ ને ખરચે બધાવીને તા ૨૮મી મે એ ખુલ્લો
મૂક્યો હતો એમણે પોતા ૥ જન્મ ગામ ગણુદેવી તેમજ નવસારીમા કેટલાક ધર્મના
કામો કરી પોતાની હયાતીમા ડા ૨૦૦૦ ની નકનુ એક ધર્મ ખાતુ કાઢ્યુ હતુ
એમનુ મન્થુ ગણુદેવીમા નિપન્યુ હતુ

તા. ૧૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૭૬

આજદીને નવસારીમા મુકુમ શેઠ હોરમજી બન્નેરજી કપ્તાનના ઉમ્મણમા
તેમની પુછામથી ડા ૨૫૦૦)ની નોન નધ તેનુ યાજ ત્યા ૥ દરુરજી પર મહુમની
૬૦ વર્ષની બાળને દીને હમર સાથ જમાના માટે મોકલવાને તન્દુરન્ટી પઢાવી
હતી ઉમ્મણની છેવટે એ મુકુમ શેઠનુ નામ જન્થો તી ધર્મને નગતી જહેર કિનાઓમા

બીજા બુઝોર્ગોનાં નામ માથે દેવાનો હંગામ થયો હતો.

તા. ૧૦ મી નવેમ્બર ૧૮૭૬

રોજ ૨૦ માહ ૨ શે. (૧૨૪૬) યઝદઝદી

મરણુ — એમ મનચેરણ શાપુરણ વાછા ઉમ્મર વર્ષ ૩૫, આમ શાપુરણ મનચેરણ વાછાના વડા દીકરા. એઓ ઇ, મ ૧૮૬૩મા મહુમ મગ જમશેદજી જીજીભાઈ પહેના ઍરેનેટની વાદગીરી રાખવા સાઝ ઉભી કરેલી જરથોસ્તી મદસામાં શરૂઆતથીજ ધર્મનો અભ્યાસ કરવા માટે દાખલ થયા હતા. સને ૧૮૬૯ મા ત્યાથી શેઠ ખરશેદજી ફરહુનજી પારખના નામનો સોનાનો આદર્શનામમા મેળવ્યો હતો. ૧૮૭૨મા એમણે દુરુગ એરચજી શોગમગ મહેંજરાણાની સાથે તરજુમો નહીં થયલી જૂદી જૂદી ૧૦ યસ્તોનો ગુજરાતીમા તરજુમો કરી, “ યસ્તો બા માએની ” નામની એક ચોપડી પ્રકટ કરી હતી. જરથોસ્તી ધર્મ પુસ્તકોના એઓ એક સરસ અભ્યાસી હતા.

તા ૧૩ મી ડીસેમ્બર ૧૮૭૬.

રો. ૨૫ માહ ૩(શે) ૧૨૪૬ યઝદઝદી

મરણુ — રતનબાઈ તે આમ એદલજી શોગમજી તાતાના વિધવા, ઉમ્મર વર્ષ ૧૦૨. એઓ નવસારીના વતની હતા અને મુબઇ મધ્યે ઇ. સ. ૧૮૧૬થી આવી વસેના હતા, ત્યાં ધોમી તલાવના લતા ઉપર આટલી નામી ઉમ્મરે મરણુ પામ્યા હતા.

ઇ. સ. ૧૮૭૭ ના પારસીઓ.

તા. ૧ લી જાનેવારી ૧૮૭૭.

શેઠ નમરવાનજી રતનજી તાતાવાળી નાગપુરની ઍમ્પ્રેસ મીન આજદીને ત્યાના કમિશનરે એક મોટા મેળાવડાની હજુરમા ખુશી મુકી હતી. મીનમા બન્ને એન્જીને ૮૦૦ ધોડાનાં બળના હતા, જેમાના મોટાને “ગોવાદ ઇન્દ” અને નાનાંને “બહેરામ ઇન્દ” ના નામો આપ્યા હતા.

તા. ૬ ફેબ્રુઆરી ૧૮૭૭.

રોજ ૨૦ મહા ૫ શે. ૧૨૪૬ યઝદઝદી.

નવસારીમા શેઠ નસરવાનજી રતનજી તાતાએ બંધાવવા ધારેલાં દોખમાનો પાથે કુહાડીથી ખોદવાની ક્રિયા આજદાને અધેરનાનોની એક મોટી મિજલસ હજુર એમ ખરશેદજી બહેરામજી મહીઆરે કરી હતી.

તા ૨૪ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૭૭

રોજ ૮ માહ ૬ (શે) ૧૨૪૬ યઝદઝદી.

નવસારીમા ખુરશેદવાડીના કમ્પાઉન્ડમા મરહુમ શેઠ કાનસજી માણેકજી તાતાનાં વાગસોએ પોતાના બાનાના પુત્રને સાથે જરથોસ્તીઓને સગવડરે વાપરવાને પાકી બાધણીનો માન માથેનો એક ઓટલો બંધાવી, આજ દીને તેઓના ભાઈ મહુમ શેઠ દાદાભાઈ કાવમજી તાતાની વચ્ચે લેવાથી, તે ખુટલો મુકવાનુ જશન કીધું હતુ. જશનની ક્રિયા પુરી થવા બાદ દરતુર ખુરશેદજી જમશેદજી જમાગપ આશાનાએ, એક ભાષણ કરી સર્વે શક્તિવાના જરથોસ્તીઓને પોતાના હમદીતોને પોતાથી બને તેટલી સગવડ બળવવા માટે મજબુત સલામણુ કરી હતી જે પછી અન્જુમન પત્રની મારફતે આ મકાનને જરથોસ્તીઓના બહેર વપરાશ માઝ ખુલ્લુ મૂકેલુ જણાવવામા આવ્યું. તે બાદ મકાન બંધાવનાગઓમાના વડા શેઠ સોરાળજી કાનસજી તાતાને અન્જુમન તમ્મથી તથા દરતુર દારામજી મહીઆજી અને શેઠ નમરવાનજી રતનજી તાતા તરફથી

મળી તથા શાસ્ત્રો ઓળાડવામાં આવી હતી. જે પછી ન્યાતનું જમણુ જમી સર્વે વિદાય થયા હતા.

આ મકાનમાં નીચે મુજબ તપ્તી મારેલી છે.

શ્રીદાદાર હોરમજદની મદદ છે. આ ખુરશેદ વાડો મધ્યે જમણુશાળા તથા તે ઉપરનો માલ નવસારીવાસી ઓળ કાવસણ માણેકણ તાતાના વારસોએ પોતાના ખાવાં બેહેસ્તનશીન મુરબ્બી ઓળ કાવસણ માણેકણ તાતાના પુત્રને સાર શ્રી. નવમારીના સર્વે જરથોસ્તી રહેવાસીઓને વારસે પોતાનાં ખર્ચથી બંધાવ્યો છે. રોજ ૮મો દેવાદર દાદાર હોરમજદ માલ ૬ ઠો શેરેવર અમણસખંદ સાથે ૧૨૪૬ યજ્ઞજર્દી તા. ૨૪મી ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૭૭ ઇ. સ. સંવત ૧૯૩૩.

તા. ૮ મી માર્ચ ૧૮૭૭. રોજ ૨૦ માલ ૬ શે ૧૨૪૬ યજ્ઞજર્દી.

શ્રીક નસરવાનજી રતનજી તાતાએ નવસારીમાં બંધાવવા માંડેલા હોખમાંનો તોણો પુરવાની ક્રિયા આજદીને ત્યાંના વડા દસ્તુર દારાબજી માહીઆગજી મહેરજી રાણાના ઉપરીપણા નીચે કરવામાં આવી હતી. એ ક્રિયા બે બરશનુમવાલા હેરબદો દસ્તુર રસ્તમજી કેઠાબાદજી મહેરજીરાણા તથા એ ૦ નવરોજજી રતનજી કુતારે કીધી હતી. આ વેળાએ મુબબ તથા ગુજરાતથી પુષ્કળ પાન્સીઓ પોતાના કુટુંબસહીત એ ક્રિયા જોવાને ગયા હતા, જેમની સંખ્યા આશરે ૧૦૦૦ની હતી. લોકોના ઉતારા તથા ગાડીઓ વગેરેની સર્વ ગોઠવણો શ્રીક નસરવાનજી તાતા તરફથી સારા પ્રકારે કરવામાં આવી હતી.

તા. ૧૬ મી એપ્રિલ ૧૮૭૭. રોજ ૨ માલ (શે) ૧૨૪૬ યજ્ઞજર્દી.

મરણુ:—બરજોરજી બહમનજી પદમ, ઉમ્મર વર્ષ ૯૧, નવસારીવાસી ઓળ બહમનજી રસ્તમજી પદમના દીકરા. એઓ નવસારીથી આ સદીની શરૂઆતમાં મુબબ આવેલી સુતરાઉ કાપડની ફેરી કરતા હતા અને અંગ્રેજોમાં ધણીક ધરાકી કીધી હતી. અંગ્રેજી મેસેર્સ વિલીયમ નીકલની કું ની મારફતે એઓ વિદાયતથી કાપડનો મોટો જથ્થો મુંગાવતા હોવાથી એમને નળીતી વેપારી પહેદીઓ સાથે ઘણો સંબંધ હતો. ૧૮૭૨માં એમણે નવસારીમાં પહેલા દસ્તુર મહેરજીરાણા કિતાબખાનાને માટે રૂ. ૫૦૦૦ને ખર્ચે એક મકાન બંધાવી આપ્યું હતું:—

તા. ૧૧ મી જુલાઈ ૧૮૭૭. રોજ ૨૫ માલ ૧૦ (શે) ૧૨૪૬ યજ્ઞજર્દી.

મરણુ:—સર જમશેદજી જીજીભાઈ ખીજ બેરોનેટ સી. એસ. આઈ, ઉમ્મર વર્ષ ૬૭, સર જમશેદજી જીજીભાઈ પહેલા બેરોનેટના મોટા દીકરા. એમનું નામ ખરશેદજી જમશેદજી જીજીભાઈ હતું પણ પોતાનાં બાપનાં બેરોનેટસી આકટના રૂએ એમણે તા. ૧૨ મી નવેમ્બર ૧૮૬૦ને દીનેથી સર જમશેદજી જીજીભાઈ બેરોનેટનું નામ રાખ્યું હતું. ૧૮૪૭માં અંગ્રેજી જી. આઈ. પી રેલ્વે કંપનીના એઓ એક ડાયરેક્ટર નીમાયા હતા, અને તે હોદ્દો ધણી વર્ષ ભોગવ્યો હતો. એજ સાલમાં વડોદરાના મહારાજા સયાજીરાવ ગાયકવાડનાં દીકરાના લગનમાં સામેલ થવાને નામદાર ગાયકવાડના નોતરાથી એઓ વડોદરે ગયા હતા, અને ત્યાં એમને મોટું માન અકગમ મદ્યું હતું તથા નામદાર ગાયકવાડ પોતે એમના ઉતારાને મકાને રેસીડન્ટની સાથે એમની મુલાકાતે

ગયા હતા. જ્યાં ગાયકવાડી રૂઢી મુજબ એમણે નામદાર મહારાજ તથા તેમના દીકરા-
ઓને રૂ. ૧૦૦ ૦)ની કીમતનું નજરાણું ભેટ આપ્યું હતું, તેમજ ગાયકવાડે એમને
પણ એક ઉમદા ખેડાત ભેટ આપ્યો હતો.

તા. ૫ મી ઓગસ્ટ ૧૮૭૭.

રોજ ૨૦ માહ ૧૧ (શિ) ૧૨૪૬ યજ્ઞચંદ્રી.

મરણુ:—તેલમુરસ જમશેદજી દેસાઈ, ઉમ્મર ૫૫^૧ ૭૫, નવસારીવાલા શેઠ જમ-
શેદજી મનચેરજી દેસાઈના બીજા દીકરા. એઓ પોતાના દેસાઈગિરાનાં કામમાં અચપણથી
સામેલ હતા, તથા ૧૮૨૨થી છ વર્ષ સુધી વડોદરે આપને મદદ કરવાને રહ્યા હતા.
એઓના બપાવા મહુમ શેઠ મનચેરજી ખરશેદજી દેસાઈને અંગ્રેજ સરકારે જે વતન
તથા જમીનની બાંહેધરી આપી હતી, તેના ભોગવટામાં તેમના વારસોને ઈ. સ. ૧૮૨૬માં
સયાજીરાવ ગાયકવાડના વખતથી હરકતો નાખવાથી તે સાથે મુબંધમાં આવી અંગ્રેજ
સરકારમાં અત્રે તેમજ કલકત્તા તથા છેક ઇંગ્લાંડ સુધી ધણીક અરજીઓ કરી દાદ
માગી હતી, અને અંગ્રેજ સરકારે દેસાઈઓને આપેલી બાંહેધરી બહાલ રાખી હતી.
છતાં ઘણા વર્ષના વાંધા વિધી પછી, ગાયકવાડે ૧૮૫૬માં તેનો નીવેડો આણી તેમના
ભોગવટા પાછા સ્વાધીન થયાં હતાં. આ માટે એમણે ૧૬ વર્ષ સુધી મુબંધમાં ઘણી
મહેનત લીધી હતી. ૧૮૫૮માં દેસાઈ ખાનદાનના વડા શેઠ હોરમસજી રસ્તમજી દેસાઈના
મરણથી તેમની જગાએ નવસારીના વડા દેસાઈ તરીકે એમની નિમણૂક થઈ હતી,
અને એમણે મુબંધમાંજ રહી તે વડપણ ચલાવ્યું હતું. સાંજ મરણ પછી પામ્યા હતા.
તા. ૭ મી ઓગસ્ટ ૧૮૮૭.

આજ દીને મહુમ શેઠ તેલમુરજી જમશેદજી દેસાઈના નવસારીમાં થયેલા
ઉત્તમણમાં તેમની જગાએ નવસારીના વડા દેસાઈ તરીકે શેઠ ખરજેરજી નવરોજજી
દેસાઈને નીમી એક શાક ઓરાડવામાં આવી હતી, તથા મહુમ દેસાઈજીનું નામ અનુ-
મનને લગતી જાહેર ક્રિયાઓમાં બીજા છુજગીના નામ સાથે દેવાને કરાવ્યું હતું.
તા. ૧ લી અક્ટોબર ૧૮૭૭.

નવસારીના નાયબસ્થા શેઠ કેરશરપજી રસ્તમજી દાદાયાનજી એમ. એ. એલ.એલ.
બી. ને નામદાર ગાયકવાડ સરકારે વડોદરાના કામચલાઉ ડીરક્ટ્રીકટ જજ નીમ્યા હતા.
તા. ૭ ઓક્ટોબર ૧૮૭૭.

શેઠ માણેકજી ખરશેદજી દેણુ (એન્જનીઅર). એઓ મલેસર નવસારીના
દેણુ ખાનદાનનાં એક નખીરા હતા. એઓ નાનપણથીજ મુબંધ ગયા હતા. ત્યાં
ઇજનેરી ઓફીસમાં રહેલા તે ઉપરથી એન્જનીઅર અટક એમના ફરજીદોએ ધારણ
કાઢીછે. એમનું મરણ નવસારી ખાતે રોજ ૧૮ મો માહ ૨ જો મને ૧૨૬ યં. ઋ.
ને દીને થયું હતું. એઓનાં ફરજીદો મુબંધમાંજ વસવાટ કરીને રહેતાં હોવાથી અત્રેનું
દેણુ કુટુંબ એઓની હસ્તી જીલીજ ગયું હતું. પાછળથી દેણુ કુટુંબની વંશાવલીનાં
શાધક શેઠ નાદીરશાહ ધનજીભાઈ દેણુએ એઓના પત્તો મેળવ્યો હતો. હાલે મુબંધખાતે
એ કુટુંબનો બહોળો વિસ્તાર વસેલોછે. એઓનાં નખીરા એડવોકેટ નસરવાનજી પીરોજ-
શાહ ખરશેદજી દેણુ (એન્જનીઅર) મુબંધની હાઈકોર્ટના જડજ બે વરસ સુધી
નીમાયા હતા. એઓ મુબંધમાં બોહોળી પ્રક્ટીસ ધરાવે છે.

તી. ૩ ૭ નવેમ્બર ૧૮૭૭.

નવસારીના મુનસફ શેઠ શેરામજી જહાંગીરજી તાત્યારખાનને નામદાર ગાય કવાડ સરકારે ત્યાંના નાયબ મુખાનો ઓદો આપ્યો હતો.

ઈ. સ. ૧૮૭૮ ના પારસીઓ.

તા. ૪ થી માર્ચ ૧૮૭૮.

નવસારીમાં શેઠ નસરવાનજી રતનજી તાતાએ બંધાવેલું નવું દોખમું જોવાને મુંબઈના નામદાર ગવર્નર સર રીચર્ડ ટેમ્પલ આજ્ઞાદીને એક ખાસ ટ્રેનમાં સવાર થઈ નવસારી ગયા હતા. તે નામદાર સવારના ૬ કલાકે ત્યાં પહોંચતાં તેમને રેલ્વે સ્ટેશન પર સારો આવકાર મળ્યો હતો. તે નામદારને લુનસી કુછની સામે દસ્તુરજીની વાડીના બંગલામાં ઉતારો આપવામાં આવ્યો હતો. ત્યાંથી સવારના આઠ વાગે ઘોડા પર બેસી તે દોખમું જોવાને ગયા હતા. દોખમામાં અંદર દોખમ્મ થઈ તે નામદારે બધું બારીકોથી જોઈ ત્યાં હાજર થયેલા દસ્તુર હોરાંગજી મહારાષ્ટ્ર, જમારખ આસાના જ્ઞાનરેખા ડોસાભાઈ હરામજી કરાકા, સી. એસ. આઈ. તથા ઇંગ્લેન્ડ શેઠ નસરવાનજી ચાંદાભાઈ બધી પુછપરછ કરી હતી. તે પછી દોખમાંની સામે બંધાયેલી શેઠ દીનશાજી માણેકજી પીટીટવાલી નવી સગડીમાં ઉપગ્રાજી શ્રદ્ધે સાથે દોખમ્મ થઈ તે પછી તપાસી હતી. સાંજનાં નામદાર ગવર્નરના ઉતારાના બંગલામાં એક મોટો મેળાવડો થયો હતો, જ્યાં નવસારીના જરથોસ્તીઓ તરફથી આવકાર આપનાર એક માનપત્ર એ હરદુનજી માણેકજી કાંગા ખી. એ. એ વાંચી સંભળાવ્યું હતું. તેનો તે નામદારે લંબાણથી જવાબ આપી પારસીઓની અસહ જહોજલાલી કે આંનીઆન ઓગ્રાદ વગેરેનાં લંબાણથી ઈસારા કરી પોતાના વડાઓની માફક ખેતીવાડી કરવા તથા સાયવટ અને નીતિથી આજવાનો બોધ દીધા હતા. રાતના મેલમાં તે નામદાર પાછા મુંબઈ જવા નીકળ્યા હતા.

નામદાર ગવર્નરની નવસારીની પધરામણીની યાત્રીગીરી માટે શેઠ નસરવાનજી રતનજી તાતાએ ત્યાંની સર કાવસજી જહાંગીરજી મહેસાના ફંડમાં રૂ. ૧૦૦૦ની સરકારી નોટ તેના વ્યાજમાંથી એ મહેસાનો જે વિદ્યાર્થી દર સાત મુંબઈની યુનીવર્સિટીની મૅટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષામાં સર્વેથી વધારે માર્ક મેળવે તેને સર રીચર્ડ ટેમ્પલના નામનું એક ઈનામ આપવા માટે આપી હતી.

નામદાર ગવર્નરની આગમજ એ દોખમું બંધાવું જોવાને વડોદરાના મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડ તથા મહારાણી જમનાખાઈ પોતાના બધા રસાતા સાથે તા. ૬ ઠી ડીસેમ્બર ૧૮૭૭ના દીને ગયાં હતાં.

તા. ૫ થી માર્ચ ૧૮૭૮.

એજ દીને સાંજના શેઠ ખરશેદજી રસ્તમજી કામાજીએ દોખમાની બાજબ ઉપર એક બાપણ એજ જગા ઉપર કીધું હતું—એ શમડીમાં નીચે મુજબ તપ્તી મારેલી છે.

પાક દાદાર હોમઝદની મદદ

આ શમડી શેઠ દીનશા માણેકજી પીટીટ પોતાના બહેનશત્રુજીના માતાજી હ માખાઈ જીજીભાઈ મુંગાનાં પુત્રને માઠ બંધાવી જરથોસ્તી અન્નુમનને વાપરવાને આપી છે.

રોજ ૧૭ મો મરોશ્વજી માહા ૬ થો શરેવઃ અમશારપદ રોનશાહી માહ ૭ મો મેહરશ્વજી કદમી સને ૧૨૪૭ ઇસવિજી. સંવત ૧૦૩૪ ફાગણ સુદ ૧ ને વાર સોમ તા. ૫ મી માર્ચ ૧૮૭૮ ઇસવિ.

તા. ૭ મી માર્ચ ૧૮૭૮.

રોજ ૧૯ માહ ૬ (શે) ૧૨૪૭ યજ્ઞવિજી.

નવસારીમાં આજીને સાંજના નવા દોખમાં આગળના માંડવમાં દગ્ગર જમારપણ મીનોએહેરણ જમારપ આશાનાએ એક વાવળ કીધી હતી. એજ વેળાએ શેઠ ખરશેદજી રતમજી કામાજીએ ખુરશેદવાડીમાં ઓરતોની એક મિજલસ હજુર રહવા કૃતવાની રસમ તથા બેહસ્ત અને દોખ વિષે એક બાપણ કીધું હતું.

એજ મુજબ શેઠ ખુરશેદજીએ તા. ૯ મી માર્ચે ઓરતોની મીજલસ હજુર એક બીજું બાપણ માટી બેરીઓની એકબીજા તરફની ફરજ અને સંસાર સુખ કેમ હાસલ થાય છે એ બાબત ઉપર કયું હતું. જેની છેવટે પાર્શ્વજી નવરોજી કાંગા નામની એક જવાન બાપએ ઉઠી શેઠ ખરશેદજીનો ઉપકાર માન્યો અને કહ્યું કે, જે કામ દરતુરોનું છે તે તમે બજાવો છો. મુબઈથી આવી તમે અને જે બાપણે આપી ઓરતોની ફરજ સમજાવો છો તે માટે તમેને ઉપકાર થશે છે. એક બાપ તરફનાં આ બાપણથી મિજલસમાં અજાયબી ઉપજી હતી.

વળી શેઠ ખરશેદજીએ તા. ૧૦ મી માર્ચે સવારનાં વડી દરેમેહરમાં મેબેદોની હજુરમાં અધોરનાંતોની ફરજ વિષે એક બાપણ કરી સર્વે મેબેદોને શા. ૧) આરોહાદ વહેંચી હતી. એજ દીને અધોરના ખુરશેદવાડીમાં નામદાર ગવર્નરના છેલ્લા બાપણનો તરજુમો કરી સંબળાવ્યો હતો અને તેમ કરતાં જણાવ્યું કે નામદાર ગવર્નરે તેમ કરવા તેઓને ફરમાવેશ કીધી હતી.

તા. ૮ મી માર્ચ ૧૮૭૮.

રોજ ૨૦ માહ ૬ (શે) ૧૨૪૭ યજ્ઞવિજી.

નવસારીમાં શેઠ નસરવાનજી ગતજી ટાટાએ પોતાનાં માતાજી મરહુમ પાર્શ્વ કુંવરબાઈ તે મરહુમ શેઠ રતનજી ફાગળજી તાતાનાં વીધવાની નમ્રઅતે બંધાવેલું નવું દોખમું પરદાવાની ક્રિયા આજીને ત્યાંના વડા દરતુર દારાજી માહીઆરજી મહેરજી રાણાના ઉપરીપણા હેઠળ કરવામાં આવી હતી. જશનની ક્રિયા દરતુરજીના કાકા દરતુર રતમજી કેકોઆદજી મહેરજીરાણાએ માંડી હતી, અને આતરવક્ષી એ ૦ નવરોજી રતનજી કુતાર કરી હતી. એ ક્રિયા પુરી થયા બાદ શેઠ નસરવાનજી તરફથી એક અન્નુમન પત્ર વંચાયો જેમાં એ દોખમું નવસારીની જરથોસ્તી અન્નુમનને હવાલે કરવામાં આવ્યું હતું. દોખમાના કમ્પાઉન્ડની બાહેર ઉત્તર બાજુએ આવેલી પાંચ વીધાં જગા જે માજી મહારાજ મહારાવે દોખમું બાંધવાના કારણસરજ આપી હતી તે પણ અન્નુમનને સ્વાધીન કરી હતી. એ બાદ દરતુર દારાજીએ ઉઠી નવસારીની અન્નુમન તરફથી શેઠ નસરવાનજીનો ઉપકાર માની તેમને એક માનપત્ર વાંચી સંબળાવી શાન સાથે એનાયત કીધું. તે પછી તેમને બીજા દરતુર તથા શેડીઆઓએ મળી ૧૭ સાલો આરાડી હતી. શેઠ નસરવાનજીએ પોતા તરફથી કેટલાક દરતુરો, ચાર દેસાઈઓ, પોતાને ત્યાંના પંથકીઓ, કારભારીઓ, માસ્તરો ઈત્યાદિ તથા મીસ્ત્રીઓ વગેરેને મળી ૩૩ શાલો આરાડી હતી. ત્યાં પછી ગાશની કરી મેળાવડો અખાત થયો હતો. આ વેળાએ મુબઈથી તથા

મુજરાતથી- ખાસ દ્રેનો મારફતે પુષ્કળ પારસીઓ પોતાના કુટુંબસહીત એ દોખમું જોવાને ગયા હતા, જેમની સંખ્યા આશરે ૧૦૦૦૦ની હતી. સોડિના ઉતારા તથા ગાડીઓ વગેરેની સર્વે જોઈવણે શેઠ નસરવાનજી તરફથી સારા પ્રકારે કરવામાં આવી હતી.

એ દોખમાના દરવાજા પર નીચલી તખ્તી મારેલી છે:—

શ્રી દાદાર હોરમજીની મદદ હોજને. આ દોખમું આ નવસારી કસબાના વતની એરવદ નસરવાનજી રતનજી તાતાએ પોતાના મહુમ માતાજી કુંવરબાઈના પુનને સારું બંધાવ્યું છે. રોજ વીસમેા બહેરામ ઈબ્રાહિમ માહ ૬ થો શેહરેવર-અમશાસપંદ સને ૧૨૪૭ યજદેઝદી, સંવત ૧૯૩૫ના ફાગણ સુદ ૪ને વાર શુક.

તા. ૧૮ મી મે ૧૮૭૮.

નવસારીના પારસીઓમાં પાતકના હક બાબેના એક અંગતના મુકરદમાનો નોડાદરાની વરિષ્ઠ ઠોટમાં ચીફ જજ ખાન બહાદુર ખરશેદજી રતમજી યાણાવાળાની મજુરમાં આજઢીને ચુકાદો થયો હતો, એ મુકરદમાની કેશીઅત એ હતી કે નવસારીના એક પારસી શેઠ દાદાબાઈ બમનજી દેસાઈએ ત્યાંની છુદ્દા જડજની ઠોટમાં બાઈ બીબાઈજી તે દેસાઈ તેહમુજજી જમારપજીનાં વીધવા તથા તેમનાં બેટી બાઈ શુલબાઈ ઉપર એવો દાવો કર્યો હતો કે મારા બાઈ સોરાબજીને દેસાઈ તેહમુજજી જમારપજીએ પાતક કીધો હતો અને એ મારા બાઈને કું પાતક થયેશે છું તેથી દેસાઈ તેહમુજજીની મિલકત મને પહોંચે છે. એમ છતાં તેમણે એક ધર તેમના વીધવા પ્રતીવાદી બાઈ બીબાઈજીએ વેચ્યું છે તે ધરનો કબજો મને મળવો જોઈએ. આ મુકરદમાનો ફેસલો કરતાં છુદ્દા જડજે જણાવ્યું કે પારસીઓના કાયદામાં પાત્ત વિષે કંઈ ખુલાસો નથી. માટે એ બાબે રિવાજ શો છે, તે જોવો જોઈએ. રિવાજ બાબે એ જુનો દરતાવેજ સંવત ૧૭૩૩ ઇ. સ. ૧૫૭૬ નો વાદીએ રજુ કર્યો છે. તે ઉપરથી માત્રમ પડે છે કે પરમારાને પાતક કરી આપવામાં આવતો હતો તે બંધ કરીને નવસારીની અનુમતે એવું ફેરવ્યું કે જે પાતક કરવો તે મરનારના વંશનો અતઙગનો કરવો. એ પ્રમાણે ઠરાવ કરવાનો હેતુ એટલેજ માત્રમ પડે છે કે જે વંશનો પાતક થાય તેને વારસો મળે. વારસો બીજા ત્રાહિતને ત્યાં જાય નહિ. એ કામમાં મરનારના સગા બનીજને પાતક કર્યો હતા, પણ તેઓને વંશના સંબંધથી વારસો આપવાનું માત્રમ પડે છે. ફક્ત પાતક થયા માટે જ તેને વારસો, પાતકના હકથી આપવાનું માત્રમ પડતું નથી. એ દાખલા નવસારીના છે. તે સિવાય એક દાખલો સુરતનો મળે છે, પણ તે કામમાં કોટથી ફેસલો થયો નથી. દરજીરજીને ધવાદી સોંપી. તેઓએ કરેશે ઠરાવ કાયમ રાખ્યો છે. દરજીરજીએ ઠરાવ્યું કે મરનારનો જે પાતક થયો હોય તેને મરનારની મિલકતમાંથી કાંઈક હિસ્સો મળે પણ મરનારની સર્વે મિલકત તેને મળે, નહિ અને પાતકના ખરા બાપની મિલકત ઉપરથી પાતક થનાર છોકરાનો વારસો ઉડી જતો નથી.

બારોડેલ સદર અદાલત રીપોર્ટ વોલ્યુમ ૧ કેસ નં. ૭. સદર અદાલતના રેજીસ્ટર મી. બારોડેલે કેટલાક સવાઈત સુરતના પારસીઓને કરેલા. તેના જવાબ ખાતરી લાયક રીતે તજવીજ કરીને મુબાઈના પારસીઓએ તા. ૨૧ મી નવેમ્બર ૧૮૩૮ને દીને એક અગ્રજ સાથે નામદાર અવનું જનરલ ઉપર મોકલી આપી છે. તે મળેના સળાવ. ૧૩

તથા '૧૮માં સાફ ખુલાસો કર્યો છે કે મરનાર વર્ણીયતનામું કરી જાય અને તેમાં પાલકને કાંઈ અપાવે તેટલું જ પાલકને મળે. પાલકનો હક મરનારની મિલકત ઉપર ખીજી રીતે નથી. મરનારની વિધવા તથા છોકરીને મરનારની મિલકત મળે અને જો વર્ણીયતનામું ન હોય અને પાલક સગાવહાણાંની મંજૂરીથી લેખ કરીને કયો હોય તો મરનારની સ્થિતિ તથા મિલકત ઉપર નજર રાખીને પાલકને કાંઈ બહીસ આપવું. પાલકે મરનારની મિલકત લીધી છે એવા દાખલા કદાચ હશે પણ તે વિષે તકરાર પડીને આ રાજ્યની ગાયકવાડની કોર્ટોએ પાલકનો વારસો હક્ક કાયમ રાખ્યો છે એવા કાંઈ દાખલા મળતા નથી. મરનારની વિધવા વગેરેએ પાલકને પોતાની ખુશીથી મરનારની માલમિલકત લેવા દીધી હોય અગર આપી હોય તે વાત જુદી છે તેથી કરીને સર્વે પાલકોનો હક્ક નક્કી થયાનું કહેવાય નહિ. પારસીઓના વારસા હીરસા બાબેના ધારા (૧૮૬૫નો આંકી નંબર ૨૧) નો ખરડો કરવામાં આવશે તેમાં ૪૪ મી કલમ એવી હતી જે હરેક પારસી પોતાના મરણ પછીની ક્રિયા કરવા સાર પોતાની હૈયાતીમાં પાલક મુકરર કરે તો આ ધારાથી તેમ કરવાને કશી હરકત નથી. એ ઉપલી કલમ ધારો પસાર કરતી વખતે કાઉન્સિલે કહાડી નાખી છે અને તેનું કારણ એટલું જ માલમ પડે છે કે ક્રિયા કરવા માટે પાલક અગર ધર્મપુત્ર કરવા સાથ વારસા હીરસાને કાંઈ સંબંધ નથી. આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે વાદીને પાલક તરીકે મરનારની મિલકતમાં કાંઈ હક્ક પહોંચતો નથી. જો મરનારના વંશનો તે છે તેથી તેને મરનારની મિલકતમાં કાંઈ વારસો અગર હીરસો પહોંચતો હોય તો તે મેળવવાને તેને રસ્તો છે.

૧. આ ચુકાદા ઉપર વાદીએ વડોદરાની વરિષ્ઠ કોર્ટમાં અપીલ કરી હતી જ્યાં તેની સુનાવણી આઠ્યા બાદ નામદાર ચીફ જડજ આનબહાદુર ખરશેદજી રસ્તમજી થાણાવાળાએ આજદીને ચુકાદો આપ્યો કે આ કામની સર્વ હકીકતોનો વિચાર કરી જોતાં નીચલી કોર્ટ જે ઠરાવ પ્રતિવાદી બીખાઇજીના લાભમાં કર્યો છે તે ખરોખર છે માટે એ ઠરાવ બહાલ રાખીને અપીલ સર્વે ખરચ સાથે રદ કરીએ છીએ. તા. ૧૫ મી જુલાઈ ૧૮૭૮. રોજ ૨૫ માઈ ૧૦ (સેન) ૧૦ ૮૭ યજ્ઞદેઝદી.

નવસારીમાં મહુમ સર જમશેદજી જીજીભાઈ પહેલા બેરોનેટ ઇ. સ. ૧૭૫૩માં બંધાવેલી શગડી પડી ભાંગવાથી તે એમનાં ધર્મનાં ફંડમાંથી પાછી નવેસરથી બંધાવી આજદીને એમના વડા દીકરા મહુમ સર જમશેદજી જીજીભાઈ બીજા બેરોનેટ સી. એસ. આઈ. ની વરસીને રોજે ઇજાવી હતી.

આ નવી શગડી પર ઇ. સ. ૧૮૫૩ વાળા જુની સગડી પરની તખ્તી પાછી જડાવી તેની નીચે નીચલી નવી તખ્તી મારેલી છે:—

પાક દાદાર હોરમજદની મદદ છે.

ઉપલી તખ્તીમાં જણાવેલી શગડી બીજામાર ચઢને બાગી ગયાના સંબંધથી સખી વણુદ અકાખર સાહેબ સર જમશેદજી જીજીભાઈ પહેલા બેરોનેટનાં ધર્મનાં ફંડમાંથી એઓ સાહેબનાં માતાજી બાઇ જીજીબાઇનાં પુન્યને સાફ આ એ શગડી અસલ જગો ઉપર નવેસરથી બંધાવીને તથા એઓ સાહેબના વડાપુત્ર મહુમ શેઠ ખરશેદજી જમશેદજી તે સર જમશેદજી જીજીભાઈ બીજા બેરોનેટ સી. એમ. આઈ.

ની પન્સીના રોજે ઈન્જીનીયરે જગ્યાની અન્વુમનને વાપન્વા આપીછે શ્રી નોસારી રોજ ૨૫ મો માહ ૧૦ મો શહેનશાહી સને ૧૨૪૭ યઝદઝર્દી તા. ૧૧ મી જુલાઈ ૧૮૭૮ ઇસવી.

તા. ૧૬ મી જુલાઈ ૧૮૭૮. રોજ ૩ માહ ૧૧ (શિં) ૧૨૪૭ યઝદઝર્દી.

મરણુ:—સર કાવસજી જેહાંગીરજી રેડીમની, નાઇટ સી. ઍસ. આઈ. ઉમ્મર વર્ષ ૬૭. પારસી કામમાં નાઈટહુડનું માન મેળવનારા બીજા શેરિયા, એમનો જન્મ તા. ૨૪ મી મે ૧૮૧૨ને દીને થયો હતો.

સર કાવસજી જેહાંગીર નાઈટની સખાવતોની ટીપ:—

૧૮૬૬ કોટનાં સેન્ટ ધોમમ કૅથીડ્રલનો કુવારો. કાવસજી જેહાંગીરજી નવસારી ખંડેસાને ૫) ટકાની સરકારી નોટ રૂ. ૧૧૦૦.

૧૮૬૭ નવસારીનું દવાખાનું ૧૮૬૪-૬૭ રૂ. ૪૫૬૫. વલસાડનું દવાખાનું ૧૮૬૨-૭૧ રૂ. ૧૧૫૦૦.

નિશાળો નિભાવવા માટે—

૧૮૬૭ કાવસજી જેહાંગીર નવસારી ખંડેસા ૩૫૦૦૦

૧૮૬૭ નવસારી ખંડેસામાં પાંચ ટકાની નોટ ૫૨૬

૧૮૬૬ કાવસજી જેહાંગીર ખંડેસા ૧૦૮૦

૧૮૭૨ નવસારી ખંડેસા ૫૦૦

૧૮૭૬ નવસારી ખંડેસા ૧૨૦૦

તા. ૧૦ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૭૮.

ડાક્ટર એલજી માલુકજી દામવાએ લરકરી વૈદક ખાતાની ઈન્ડીયન મેડીકલ સર્વિસની પરિક્ષા ઈન્ડિયામાં ફોલોઅીથી પસાર કરી હતી.

તા. ૧૭ મી ડીસેમ્બર ૧૮૭૮. રોજ ૨૮ માહ ૩ (શિં) ૧૮૭૮ યઝદઝર્દી.

મરણુ:—દાદાભાઈ પેરતનજી નવસારીવાના, ઉમ્મર વર્ષ ૮. નામદાર પહેલા મગ જમશેદજી જીજીભાઈ બેરોનિટના ધણીઆણી શેડી આવાંબાધના અત્યગના ખેશી હોવાથી એમના કુટુંબ સાથે બહુ પશોટાયાના હતા. અંતિમજી એમને ચીન તરફ વેપારના કામ માટે મોકલ્યા હતા

તા. ૨૬ મી ડીસેમ્બર ૧૮૭૮.

ગ્રેક ગ્વર્નજી એલજી કાગાને નામદાર સરકારે અહમદનગર જતાના રાહુરી તાલુકાના કામચલાઉ મામતદાર નીમ્યા હતા.

ઈ. સ. ૧૮૭૮ના પારસીઓ

તા. ૧૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૭૮. રોજ માહ ૬ (શિં) ૧૨૪૮ યઝદઝર્દી.

મરણુ:—એ જરઝેરજી બહમનજી મીનોએહ હોમજી, ઉમ્મર વર્ષ ૮૭. નવસારીના મીનોએર હોમજીના સાથવાળા મોબેદોના મુબઈના વઝા, એ સાથવાળાઓને લગતું ધરમતું ફંડ સ્થાપવામા આગેવાન તથા તેના પહેલવહેલા ટ્રસ્ટી,

તા. ૬ ડી માર્ચ ૧૮૭૬.

રોજ ૧૮ માસ ૬ (શે.) ૧૨૪૮ યમદેઝદી.

મરણુ:—નવસારીવાસી જામશેદજી તેલમુલજી દેમાઈ, ઉમર વર્ષ ૬૭, નવસારીની અન્ધમનના એક આગેવાન અકાબર. ફાત્સીભાષામાં ધબાજ કાબેલ અને ત્યાંની સર કાવસજી જેહાંગીર મદેસાના નવસારી ખાતેના પોતાના મરણુસુધી સંકેટરી.

તા. ૨૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૭૬.

રોઃ નસરવાનજી શેઠાણજી યજ્ઞદાગને નામદાર ગાયકવાડ સરકારે નવસારીમાં મુખ્યાત્મ વકીલાતપણું ચલાવવાની સનદ આપી હતી.

૪ સ. ૧૮૮૦ના પારસીઓ

તા. ૧ ડી મે ૧૮૮૦.

આજહીનથી નવસારીમાં શ્રી દાદાભાઈ કાવસજી તાતા, નવસારી એન્જેલો વર્નાક્યુલર સ્કુલની સ્થાપના શ્રી નવસારી એન્જેલો વર્નાક્યુલર સ્કુલને નામે થઈ હતી. સર કાવસજી જેહાંગીર નવસારી જરથોસ્તી મદેસાને હાઈસ્કુલના દરમ્યાન પર મુકવાથી તેનાં ઇમેજી નીચકાં અને ગુજરાતી બધાં ધોરણો કાઢી નાખ્યાં, તેથી શરૂઆતની કેળવણીની નવમાર્ગમાં ધણી અગવડ જણાવાથી આ ખાતું ચાલુ કરવામાં આવ્યું, અને તેના કારોબાર કરવા માટે મુખ્યમાં રોઃ ખરશેદજી રસ્તમજી કામા, રોઃ કાવસજી નસરવાનજી કાંગા તથા રોઃ ફરફુનજી માલેકજી કાંગા સંકેટરી, એઓની એક કામચલાઉ કારોબારી મંડળી નીમવામાં આવી. તેના નવસારી ખાતેના ઉપરી તરીકે કામ કરવાને રોઃ શેહરીઆરજી દાદાભાઈ ભરવાએ કબુલ કીધું. સ્કુલના લેડમાસ્ટર તરીકે તેમજ નસરવાનજી કાંગાને નીમ્યા.

એ ખાતાંની આવક કન્ટાં ખર્ચ વધારે જણાવાથી એને મુસ્તફીમ પાયા ઉપર મુકવા ભગતાવળગતાઓએ તજવીજ કરવા માંડી. તે દરમ્યાન નવસારીના એક અસહ વતની રોઃ સોરાણજી કાવસજી તાતાએ પોતાના મર્દૂમ ભાઈ દાદાભાઈ કાવસજી તાતાની પુછમાંથી રૂ. ૭૦૦૦ની રકમ એ સ્કુલને તેમજ નામ આપવાની અને સ્કુલમાં દરેક વર્ષના ઊકરાઓને દાખલ કરવાની શરતથી આપી. તેનું કાવદોસરનું ટ્રસ્ટીડ તા. ૨૨ મે ૧૮૮૧ને દીને કરવામાં આવ્યું અને રોઃ ખરશેદજી નસરવાનજી સીરવાઈ, ફરફુનજી માલેકજી કાંગા અને રતનજી દાદાભાઈ તાતાને તેના ટ્રસ્ટીઓ હરાવ્યાં. પછી ૧૮૮૨ના એપ્રિલ માસથી ગાયકવાડ સરકારે માસિક રૂ. ૨૫ની ગ્રાંટ આપતી કરી. ૧૮૮૩માં રોઃ રતનજી દાદાભાઈ તાતા ચીન જતાથી તેમની જગ્યાએ રોઃ ખરશેદજી માલેકજી તાતાને ટ્રસ્ટી અને કારોબાર મંડળીના એક અધિકારી હરાવ્યા. ૧૮૮૪ની શરૂઆતમાં રોઃ મોરાળજી કાવસજી તાતાએ પોતાના મર્દૂમ ભાઈ દાદાભાઈની પુછમાંથી ખીજ રૂ. ૩૦૦૦) આપી અસહ રકમ જે રૂ. ૭૦૦૦)ની હતી તે રૂ. ૧૦૦૦૦)ની કરીને રોઃ નસરવાનજી રતનજી તાતાની ચાલગીરી રાખવા માટે રોઃ સોરાણજીએ પોતે રૂ. ૧૦૦૦) તેના વ્યાજમાંથી ધનામ આપવા માટે આપ્યા એજ અરસામાં રોઃ ફરફુનજી અને સોરાણજી માલેકજી કાંગાએ પોતાના મર્દૂમ મમાત્ર આ ૦ એજનજી રતનજી કાંગાને નામે ધનામ આપવા રૂ. ૪૦૦)ના પોર્ટફોર્ટ નાંડ આપ્યા હતા.

શેઠ સોરાખજી કાવસજી તાતાએ રા. ૫૦૦) પોતાના છેલ્લા વસીયત આદેશે એક ઈનામ સ્થાપવા આપ્યા હતા, તથા ભાષ્યો મેગખજી અને પેતનજી તેમજ પાવરીએ પોતાના આવાજી એ ૦ તેમજ ડોસાભાઈ પાવરીની યાદગીરી ગણવાના હેતુથી ફ્રી-ટ્રેડ-સંસ્થાપ આપવાના એક ફંડની શરૂઆત કરી હતી. સને ૧૮૯૩થી એક સખી ગૃહસ્થની ઉદારતાથી ગુજરાતી શીખતા છોકરાઓની શી સમુચ્ચી કાઢી નાખી, મફત કેળવણી આપવાની શુભ શરૂઆત થઈ હતી. વળી એજ સાલમાં શેઠ રતનજી દાદાભાઈ તાતાએ રા. ૧૦૦૦૦)ની મદદ એવી શરતે આપવાની માગણી કરી હતી કે ગાયકવાડ સરકાર એટલી જ રકમ તથા મકાનને માટે એક લાયક જમા બક્ષીસ આપે, અને તેની રહે એક મકાન બંધાઈ ૧૮૯૬માં ખુલ્લું મુકાબું હતું જે પર નીચે મુજબ તખ્તી મારેલી છે.

શ્રી. પાંડદાદાર અકુરમજીની મદદ:—

મહુમ શેઠ દાદાભાઈ કાવસજી તાતા એએ વર્નાક્યુલર સ્કુલ માટેનું મહુમ શેઠ સોરાખજી કાવસજી તાતાવાળું આ મકાન નામદાર શ્રીમંત ફતેહસીંહરાવ ગાયકવાડ સાહેબે તા. ૨જી જાનેવારી સને ૧૮૯૬ રોજ ૧૯ મે માહ ૪ થો શેહેનશાહી, સને ૧૨૬૫ યજ્ઞેઝદી, સંવત ૧૯૫૨ નાને દીને ધટતી ક્રીયા સાથે ઉઘાડ્યું.

એ મકાનના પાયાની સ્થાપના તા. ૩૧ મી ડીસેમ્બર ૧૮૯૪ના દીને વડોદરાના નાયબ દિવાન ખાનખજાદુર કેરસારખ રસ્તમજી દાદાયાનજીએ કરી હતી.

એ મકાનને લગતો કુલ ખર્ચ રા. ૪૭૪૫૦, જેમાં શ્રીમંત નામદાર ગાયકવાડ સરકારે જમીન વગેરે માટે આપેલા રા. ૧૦૦૦) ઉપરાંત ૨૦૦૦૦) આપ્યા, તથા શેઠ રતનજી દાદાભાઈ તાતાએ બાકીના રા. ૨૭૪૫૦) આપ્યા.

શેઠ નસરવાનજી દારાજી મીરજી શીફપશાહી ખાનસાહેબ કાવસજી હોરમજી દાદા યાનજી કંટ્રાક્ટરની હેમ્પરેખ નીચે આ મકાન બંધાવ્યું.

તેક નામદાર સયાજીરાવ ગાયકવાડ જી: સી. એસ. આઈ. સેનાખાસબેલ સમશેર બહાદુર.

રાવ બહાદુર વિનાયક યાદવ વેનીકર એમ. એ નવસારીના સુખા.

એ નિશાળની હમણાં ૧૯૦૬માં એકંદર પુંજ રા. ૫૫૧૬૧)ની છે, જેમાં રા. ૩૩૧૦૦) એના આજી ખર્ચ માટેનું જાથુક ફંડ છે અને ઈનામ, રેકૉર્ડ-શીપ વગેરેનું ફંડ રા. ૨૨૦૬૧)નું નીચલી વીગતે છે:—

(૧) શેઠ નસરવાનજી રતનજી તાતાએ પોતાને નામના ઈનામ માટે રા. ૧૦૦૦).

(૨) નાયુરામ જોરાવરમજીને નામની રેકૉર્ડ-શીપ માટે રા. ૬૦૦). ()

(૩) શેઠ ફરદુનજી માણેકજી કાંગાએ જોજનજી રસ્તમજી કાંગાના નામના ઈનામ માટે રા. ૪૦).

(૪) શેઠ કાવસજી ઓરયજી દેસાઈએ ઓરયજી તથા ફરામજી કાવમજી દેગાધના નામે ઈનામ માટે રા. ૫૦૦)

(૫) શેઠ સોરાખજી કાવસજી તાતાએ રા. ૫૦૦).

(૬) શેઠ જામાજી રતનજી માસ્તરની યાદગીરી ગણવાના ફંડના દસ્તીઓ તરફથી રા. ૫૦૦).

(૭) શેઠ ફરામજી મનચેરજી જુમલાએ ધણીઆણી હીરાયાઈના નામે ઈનામ માટે ૫૦૦).

(૮) શેઠ નમરવાનજ દાગજ મીઝાએ ધણીઆણી ખર્ચેદ્યાધનાં નામે ધનામ માટે ૨૦૦).

(૯) શેઠ જમશેદજ નમરવાનજ તાતાએ દિવાન મણીભાઈ જશભાઈ તથા કેશારપજ રૂતમજ દાદાયાનજનું ધનામ તથા ક્રીસ્ટુએન્ટશીપ માટે ૩૧. ૫૦૦૦).

(૧૦) શેઠ હોતમજ ગાપુજ ગીન્વાધએ ગાપુજ તથા કુંવરખાઈ બચાજ શીન્વાધનાં નામના ધનામે માટે ૩૧. ૧૦૦૦).

(૧૧) શેઠ નવરોજ ફગમજ તંબોલીએ ફગમજ ફકીરજ તંબોલીના ધનામ માટે ૩૧. ૫૦૦).

(૧૨) શેઠ મનચેશા સોગમજ વખારીઆએ શોગમજ કાવસજ વખારીયાના નામે ધનામ ૩૧. ૫૦૦).

(૧૩) શેઠ ગ્તનજ દાદાભાઈ તાતાએ મિન્સ ફોર્સાઈટગવના નામના ચાંદ તથા ધનામ માટે ૩૧. ૧૦૦૦).

(૧૪) બાઈ જગ્યાઈ ડોમાભાઈ દેમાઈએ પોતાના નામે ધનામ માટે ૩૧. ૧૦૦૦).

(૧૫) શેઠ દોરામજ તેમુનજ પાવરીએ તેમુનજ ડોસાભાઈ પાવરી ક્રીસ્ટુએન્ટ-શીપ માટે ૩૧. ૧૬૦).

(૧૬) પહેના સર દીનશા ખાણેજ પીટી દરામજ દીનશા પીટીના ધનામ માટે ૩૧. ૧૦૦૦).

(૧૭) શેઠ ગ્તનજ દાદાભાઈ તાતાએ દિવાન શ્રીનીવાસ ગમ્ત્રવ આયંગરને નામે ધનામ માટે ૩૧. ૧૦૦૦).

(૧૮) શેઠ ખર્ચેદજ નસરવાનજ શીન્વાધએ નસરવાનજ, બચાજ શીરવાધના નામે ધનામ માટે ૩૧. ૫૦૧).

(૧૯) શેઠ હોતમજ જમશેદજ ડોટવાસે ધણીઆણી આવાંબાઈનાં નામે ધનામ તથા રફાઈરશીપ માટે ૩૧. ૬૦૦).

(૨૦) શેઠ ગ્તનજ દાદાભાઈ તાતાએ રા. બા. ખામેરાવ જલધવનાં નામે ધનામ માટે ૩૧. ૫૦૦).

(૨૧) દાકતર કેખર નમરવાનજ બહાદુરજના ધનામ માટે તેમનાં બે મિત્રો તરફથી ૩૧. ૩૦૦).

(૨૨) બાઈ કુંવરખાઈ કાવમજ તાતાનાં વીન મુગ્ગ ૩૧. ૧૦૦૦).

(૨૩) શેઠ ખર્ચેદજ ખાણેજ તાતાએ પોતાના, ધનામ માટે ૩૧. ૨૦૦).

(૨૪) શેઠ હોતમજ ગાપુજ ગીન્વાધએ પોતાનાં આતાજને નામે ધનામ માટે તથા રફાઈરશીપ વિગેરે માટે ૧૦૦૦).

(૨૫) બા. બા. આજુજ મનચેજ દનાસે જોકરાઓને ૨૦ વર્ષે ગીદાઈ ખવડાવવા માટે ૩૧. ૫૦૦).

(૨૬) મહંમ ખુમમત્તા હોતમજ શીન્વાધનાં પુત્રને માટે મહંમના બાવા શેઠ દો. શા. શીન્વાઈ તથા મમન શેઠ ફ. બા. કાંગાએ ગરીબના જોકરાઓને ચોપડી અપાવવાના ફંડ માટે ૩૧. ૬૦૦).

(૨૭) શેઠ ખાણેજ દારમજ પીટી પોતાના બાવા મહંમ પહેલા મરે દી. બા. પીટી તથા બાવા કાવસજ દીનગા પીટીનાં નામના ધનામ માટે ૩૧. ૧૦૦૦).

(૨૮) નવસારીના મોટા દેસાઈ ખાનદાન તરફથી દેસાઈ ખુરશેદજી તેમજ જનામ મોટે ૫૦૦).

તા. ૨૭ મી મે ૧૮૮૦.

શેઠ ખુરશેદજી નસરવાનજી સીરવાઈને નામદાર સરકારે મુંબઈના લાઈસન્સ ટેક્સ હિંદરાવનારાં ખાતાના વડા અમલદાર નીમ્યા હતા.

તા. ૬ ફી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૦.

રોજ. ૨૩ માય ૧૨ (શે.) ૧૨૪૯ યજ્ઞેઝદી.

મરણુ:—એ કાવસજી મનચેરજી મોટી. હિમ્મર વર્ષ ૮૮. એમણે ૧૨-૧૪ વર્ષની વયે નવસારીથી મુંબઈમાં જઈ કુંક વખત મોખેદી કરી હતી, પણ ખુશ દરકત લખનાર, અને ચાકાક એકેનનાં હોવાથી ફરદુનજી મરજખાનને ત્યાં એક લખનાર તરીકે ગોઠવાઈ ગયા હતા અને ત્યારબાદ તે વખતના મૂળ ભાપાઓના આજમા શેઠ ધનજીભાઈ ફરામજી પટેલને ત્યાં લખનાર તરીકે કામ કર્યું હતું. એમણે પારસીઓમાં તે વખતે ચાલતા છુતપરતી રિવાજોની સામે મજબુત લડતો ન્યુસ પેપરો તેમજ ચોપનીયાંઓ છપાવી ચલાવી હતી. તેમાં મુકતાદ ૧૮ દિવસ માંડવાની વિરૂદ્ધમાં, આને પામ વર્ષોની વાત ઉપરનું એમનું ભાવણુ હતું સાદકત તરીકે ટાંકવામાં આવે છે. અવસ્તામાંથી જૂદા જૂદા ફકગઓ સુદી કાઢી સેતાપશે હોરમજી લામની ચોપડીમાં છપાયા હતા, જે આને ૫૦ વર્ષની વાતપર નવીન પગથું ભરાયેલું હોવાથી ધણી હોહા થઈ રહી હતી.

તા. ૧૫ મી નવેમ્બર ૧૮૮૦.

સરકાવસજી જેઠાંગીર મદેસામાંથી ચાર વિદ્યાર્થીઓ મેટ્રીકમાં પસાર થયા તેમાં મહેસરવાંસી ધનજીભાઈ હોરમજી મહેતા પટેલા આવવાથી તેમને સર રીચર્ડ ટમ્પ્સ પ્રાઇઝ મળ્યું હતું. તેને આગળે વર્ષે ૧૮૭૬માં આવેલજી ટેમુલજી પાવડીને એ જનામ પડેલવડેલું મળ્યું હતું.

મકરણ ૬૮ મું.

ઈ. સ. ૧૮૮૧ ના પારસીઓ.

તા. ૨૧ મી જાનેવારી ૧૮૮૧.

નવસારીવાલા શેઠ હોરમજી એલજી ડાટવાલ જેઓ વાંસદા રવસ્થાનના ફોરેસ્ટ ઇન્સ્પેક્ટરનો ઓફીસ ચલાવતા હતા, તેમણે એક માસ ઉપર એક રાતમાં સામટા ત્રણ વાઘ માર્યા હતા. તેમણે આજ રાત્રે વાંસદા પ્રમણાના ધાંકમાર નામના ગામમાં એક પુખ્ત હિમરના ચીત્તા વાઘને જંદુકની ગોળાથી માર્યો હતો. એમણે પોતાની જાંઘીમાં ૬૦ થી વધારે વાંચ માર્યા છે.

તા. ૩ જી જુન ૧૮૮૧.

નવસારીમાં આવતા આગસ્ટ માસથી દારૂનાં ફડ વિખેનો નવો ધારો અમલમાં આવનાર હોવાથી તેની મામે વડોદરે નામદાર ગાયકવાડ સરકારના દિવાન ઉપર એક અરજ મોકલવાને આજ દીને નવસારીની પારસી અનુમનની એક સભા ખુરશેદવાડીમાં દત્તુર દારાજી ભાલીઆરજી મહેરજી રાણાના પ્રમુખપણા હેઠળ મળી હતી, જે વેળાએ અજી બાલક રાણી તે ૫૦ લોકોની સહી લઈ એક ડેપુટેશનની મારફતે વડોદરે મોકલવાને ઠરાવ્યું હતું.

તા. ૨૮ મી ડીસેમ્બર ૧૮૮૧.

વડોદરાના મહારાજ સયાજીરાવને તખ્ત ઉપર ખેસાડવાની ક્રિયા આજદીને નામદાર વાઇસરોય, એમના તરફથી મુખર્દના નામદાર ગવર્નર સર જેમસ ફ્યુસને કીધી હતી. આ વેળાએ વાઇસરોય તરફથી વડોદરાના જે રાજ્ય અધિકારીઓને ખેલાતો આપવામાં આવ્યા હતા, તેઓમાં જે પારસીઓ, ખાનબહાદુર પેસ્તાનજી જહાંગીરજી તાલ્યારખાન અને ખાનબહાદુર ખરશેદજી રસ્તમજી થાણેવાલા હતા. એજદીને નવસારીના મુખાએ પણ એક દરબાર ભરી હતી, ત્યાં દરતુર દારાબજી માહીઆરજીએ પારસીઓ તરફતું મહારાજને આપવાનું મુખારકબાદીનું માનપત્ર વાંચી સંબળાવ્યું હતું. પારસીઓએ આ અવસરની ખુશાલીમાં આતશબહેરામ મધ્યે જશન કીધું હતું, તથા સાંજના હુનસીકુર્ચના મેદાનમાં નવસારીની તમામ નીચાળેનાં છોકરાંઓને મીઠાઈની જ્યાફત આપી હતી.

નવસારીની વસ્તીગણતરી ૧૮૮૧.

આ સાલમાં વડોદરા રાજ્યમાં વસ્તીની ગણતરી થઈ હતી તે મધ્યે નવસારી કસ્ટમાં પારસીઓની નીચલી સંખ્યા નોંધાયેલી હતી:—

સ્ત્રી	પુરુષ	સ્ત્રી	પુરુષ
કુવારાં	૧૨૧૭	બહુતારા	૨૫૮ ૭૦૨
પરણેલા	૨૫૫૦	બહેલાં	૬૦૫ ૧૬૩૪
રંગાયેલાં	૬૮૨	અબણુ	૩૫૮૫ ૧૦૩૪
કુલે વસ્તી	૪૪૪૭		૩૬૭૧ = ૮૧૧૮.

ઇ. સ. ૧૮૮૨ના પારસીઓ.

તા. ૧૫ મી એપ્રિલ ૧૮૮૨.

વડોદરાના ઉદ્દેશ પ્રદર્શનમાં બીલીમોરાના એક રહેવાસી શેઠ સોરાબજી જામારપજીને પોતાના હાથના બનાવેલા હાથીદાંત, સુખડ તથા અળતુસના સુંદર વર્કોંગ બાકસો દેખાડવા માટે સોનાના ચાંદનું ધનામ મળ્યું હતું.

તા. ૧ લી મે ૧૮૮૨.

વલસાડની પાસે આવેલા ખેરગામ મધ્યે બાઇ મોટીબાઇ તે મહુમ શેઠ બમનજી જમશેદજી મુલ્લાનાં વિધવાએ બંધાવેલું દોખમું જેનો તાણો પુરવાની ક્રિયા ગયે વરસ નવસારીના ભગર સાથના મોબેદોએ કરી હતી, તથા આએ ખરસ ઇજવવાની ક્રિયા પણ તેઓજ કરનાર હોવાથી ઉદવાડાના મોબેદોએ એ ગામના પંચક ઉપર પોતાના હક બાબેતી ફરીયાદી વલસાડના સર્પાડીનેટ જજની કોર્ટમાં માંડી હતી. પણ તે દરમ્યાન ઉપરનું દોખમું ઇજવવાની ક્રિયાનો દિવસ આવતી તા. ૨૧ મી મેનો ડેડબાથી, તે ક્રિયા આ મુકદમાનું છેવટ આવે ત્યાંસુધી અટકાવવાનો, ઉદવાડાના મોબેદો તરફથી નવસારીના ભગર સાથના મોબેદો તથા મજકુર બાઇ મોટીબાઈ ઉપર મનાઇ હુકમ (ઇન્જકશન) મેળવ્યો હતો તેને લગતી તકરાર ગઈ તા. ૨૪મી એપ્રિલે વલસાડના સર્પાડીનેટ જજના નવસાહેબ કૃષ્ણમુખગમ આત્મારામની હજુરમાં આખો દિવસ

ચાલવા બાદ આગલીને જડને તે દુકમનામું ઉરાડી નાખી ઉપરો બગ સાથના મોબેદોનો ક્રિયા કરવાનો અટકાવ કાઢી નાખ્યો હતો.

તા. ૩ જુલાઈ ૧૮૮૨.

રોજ ૧૮ માં ૧૦ (સે.) ૧૨૫૧ યજ્ઞેન્દ્રી.

મરણ:—મોરારજી એલજી વજીદાર, ઉમ્મર વર્ષ ૫૫. એમણે ઇ.સ. ૧૮૫૦ માં મુંબાઈની એન્જીનીયરિંગ કોલેજમાંથી મેટ રજીસ્ટરની પદવી મેળવી હતી, ઇ. સ. ૧૮૫૬માં નવસારીની સર કાવસજી જલંગીર એસા સ્થાપન થઈ ત્યારથી તે ઇ. સ. ૧૮૭૧ સુધી એઓ તેના વડા શિક્ષક હતા, અને એ મટેસા સ્થાપવાના કામમાં પણ એમણે આગેવાની લીધી હતી નવસારીમાં કેટલાક સુધારાઓનું મંડાણ એમણે કરીયું હતું અને તેને માટે એઓને કેટલાક અણસમજી લોકોથી ઘણું ખમવું પડ્યું હતું.

નવસારીમાં આગલીને દસ્તુર મોદદલાનાં બહિર્ગોળનાં ધંધારનાં જશનમાં બાઈ જીવનબાઈ તે આ ૦ નવરોજજી મોરારજી કાંગાની બેટીએ ધંધાર વિગે એક વાએજી લીધી હતી.

તા. ૧૧ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૨.

આગલીને નવસારી, સુરત અને ભરૂચ ખાતે મોટી રેલ આવી હતી, જેથી ઘણાંક પારસીઓનાં ઘરોમાં પાણી ભરાઈ આવી મોટું નુકસાન થયું હતું. નવસારીમાં બામદાદમાં પાણીનો વીરતાર મણો વધી ગયો હતો અને નદીને દરેક કંઠિયો ગામમાં પાણી ફરી વળ્યાં હતાં. પશ્ચિમ તરફ રસ્તમવાડી, રોજનની સડક, સાંઠ કુવો, તથા હોંટલ સુધી, ઉત્તર તરફ યુએકીએ વાળી ખાડી અને કોટરદેવી પાણીથી એક થઈ હતી. દસ્તુરવાડ, સીરવઈ વાડ, તથા બજારમાં પાણી કમરપુર થયાં હતાં, તેમજ લંગડાવાડ અને સાંઠાવાડમાં હોડીઓ ફરતી કરવામાં આવી હતી. લંગડાવાડમાં શેડો દાદાબાઈ મહેરવાનજી ખરાસ અને મોરારજી રસ્તમજી મુલ્લાં નામના બે પારસીઓએ હિંમત કરી મોદદલાની રેલમાં ઝાંકાવી ઘણાંક લોકોના મન તથા માથ બચાવ્યા હતા. તેઓની હિંમતથી બીજા થોડાક પારસી જવાનીઓએ પણ પાણીમાં ઝાંકાવી લોકોને મદદ કરી હતી. મહેસુર તરફ બેંસાત ખાડો તથા જુની પોરટ ઓશીસ સુધી પાણી ફેલાઈ ગયાં હતાં. દોખા તરફ જવાના મર્ફમ શેડ હોરમજીજી બરબેરજી કપ્તાનવાડા રસ્તાનો કેટલોક ભાગ રેલથી ધોવાઈ ગયો હતો. તરકિતાંના ચકલા પર પણ ચુંટણપુર પાણી ભરાયાં હતાં. તથા પૂર્વ તરફ કાલીઆવાડી અને ખુરશીદવાડી પાણીથી ચીકાર થઈ ગઈ હતી. કાલીઆવાડીનું ગામ જાણે પાણીમાં તરવું થયું હતું અને તવડીગામ પણ પાણીથી ભરાઈ ગયું હતું તથા લોકો ઝાડે ચઢી બેઠાં હતાં. ઇ. સ. ૧૮૭૧માં જે મોટી રેલ આવી હતી તેના કરતાં પણ આ રેલ વધુ મોટી કહેવાતી હતી. ઘણાંક પારસીઓના ઘરોમાં મુકતાદ માંડેલાં તે ઉચકી નાખ્યાં હતાં/ બીલીમોરાનું ગામ તેમજ વઝસાડની ખાડીમાં પણ રેલના પાણી ભરાઈ ગયાં હતાં. સુરતમાં પણ તાપી નદીમાં રેલ આવવાથી કેટલાક રસ્તાઓ તથા મહેલોઓમાં પાણી ફરી વળ્યાં હતા. વરીઆઈ બાજોળનાં બજારથી તે કતાર ગામ સુધીનો આખો રસ્તો રેલનાં પાણીથી ઢંકાઈ ગયો હતો. નાનપરાનાં પોર મોદદલામાંના પારસીઓથી વસેલાં ત્રણ ઘરો બેસી ગયાં હતાં તથા શાહપોરનો આખો યતો પાણીથી ભગઈ ગયો હતો, તેમજ બીજાં પરાંઓ અને

શહેરમાંના કેટલાક ઘરો તુડી પડ્યાં હતાં. બરૂચ મધ્યે પણ નર્મદાનાં પાણી શહેરનાં નીચાણ ભાગોમાં ફરી વળ્યાં હતાં. કોટ ઉપર જવાનો પૂત કતોપર તથા ડાંડીઆ તેમજ ગાંધી અને કાપડ બજારો તથા ફાટા તનાવ અને કાંકા પરની લાતીઓ પર પાણી ચીકાર થઈ ગયાં હતાં આ રેલથી પાવ્સીઓને મોટું નુકસાન થયું હતું, પણ કોઈના જનને હાની થઈ નહતી.

ઈ. સ. ૧૮૮૩ ના પારસીઓ.

તા. ૭ મી માર્ચ ઈ. સ. ૧૮૮૩.

નવસારીમાં નવાજબાદ તાતા છોકરીઓની નિશાળને માટે મેઠ નશરવાનજી રતનજી તાતાએ બંધાવી આપેલું નવું મકાન આજદીને એ શેડે પોતે ત્યાં હાજર થઈ ખુલ્લું મુકયું હતું:—

એ મકાનમાં નીચલી તખ્તી મારેલી છે —

શ્રી દાદા હોરમજીની મદદ હોળે. આ સ્કુલનું મકાન નવસારી કરજાના વનની એવડ નસરવાનજી રતનજી તાતાએ પોતાના ખર્ચે બંધાવીને પોતાના બે ની યાદગીરીને સાથે ગયાપેલી બાદ નવાજબાદ નવસારી જરથોસ્તી છોકરીઓની સ્કુલના ઉપયોગને સાથે આપ્યું છે. રોજ રૂ. ૨૦ મેા બેહગમ ધરૂદ માવ ૬ થો શેડેવર અમશા-શપંદ, સને ૧૨૫૨ યઝદેઝદી. તા. ૭ મી માર્ચ સને ૧૮૮૩. ઈ. સ. સવંત ૧૯૩૬ના સુદ પૂર્ણિમા ૧૩ વાર બુધ,

તા. ૧૪ મી એપ્રિલ સને ૧૮૮૩.

નવસારીના નાયબસુબા શેઠ સોરામજી જહાંગીરજી તાલ્યારખાનની વડોદરા બંદલી થવાથી તેમને આજદીને નવસારીની રેલ તરફથી ખરશે વાડીમાં એક જાહેર માનવખ આપ્યું હતું.

તા. ૪ ઓગષ્ટ ૧૮૮૩.

વડોદરાના ગાયકવાડ મહારાજ સયાજીરાવને ત્યાં ગઈ રાત્રે એક પાટવી કુંવરનો જન્મ થવાથી, તેની ખુશાલીમાં નવસારીના પાગસીઓ તરફની ખુશાલ્યાદીનો એક તારનો સંદેશો દ્વરુ દાગમજી માહીયારજી અને શેઠ બરબોરજી રતનજી ગારગીએ મહારાજ ઉપર મોકલ્યો હતો. તેમજ અહીંના સદર ફંડના ધર્મગદા મેઠ બેજનજી એદનજીએ પોતાને ખર્ચે આખા કરજાના મોહલ્લાઓમાં ખુશાલીના નગારાં વગડાવ્યાં તથા ઘેર ઘેર પતાસાં વહેવ્યાં હતાં.

તા. ૮ મી ઓગષ્ટ ૧૮૮૩.

વત્સાડની પાસે આવેલા ખેરગામ મધ્યે બાઈ મોટીબાઈ તે મહુમ શેઠ બમનજી જમશેદજી મુલ્તાનાં વિધવાએ ગયે માન દોખયું તથા દરમેહજી બંધાવીને ધર્મવવાની ક્રિયા, નવસારીના ભગ સાથના મોબેદો પામે કગવ્યાથી, ઉદવાડાના મોબેદોએ વનસાડના સંચાઈનેટ જજની કોર્ટમાં એ બાબત ફરીયાદી માડી હતી કે સુરત જીલ્લામાં આવેલી કાવેરી નદીના દક્ષિણ કિનારાથી તે થાણા જીલ્લાનાં વસઈ તાલુકામાં આવેલી વધતેરેળી નદી સુધી નેટલો મુકક છે, તેમાં વમનાગ નામ પારસીઓની ધર્મની ક્રિયા કરવાનો

નથા એ મુક્તકમાં દોષમાં, અગીઆરી વગેરે 'ધર્મ'નાં મકાનો, ગમે તે પારસી બંધાવે તેની ક્રિયા કરવાનો દર સમારો છે તેમ છતાં નવસારીવાલાઓએ મળકુર ખેડગામમાં દરેમેદન, દોષમાંની ક્રિયા કીધી, માટે કોર્ટે એવો હુકમ કરી આપ્યો કે ઉપલી દર વચ્ચેના તમામ પારસીઓની ધર્મની ક્રિયા કરવાનો દર ઉદવાડના સંબંધી મોખેદોનો છે અને દેવેંદ્રી એ દરમાં બગરીઆ મોખેદો પારસીના ધર્મની ક્રિયા કરે નહિ. એ મુક્તકમાં અને આગુની ગણપુત્રીથી કોર્ટે શેઠ દાદાભાઈ નવરોજી પ્રોફેસરનો લવાઈ ઉપર સોંપ્યો હતો. તેમણે એ આગત ધણી તબીબ કરી કે સ્થો લખી મોંઢ્યા મુજબ આજ દીને વક્સાડના સર્જોડીનેટ જાન ગવસાહેબ કુષ્ઠુખરામ આત્મારામે ઉદવાડવાલાઓનો ઉપરો દાવો રદ કર્યો અને અર્થ અને બોર્ડને પોતપોતાને માથે નાખ્યો.

તા. ૧૨ મી નવેમ્બર ૧૮૮૩. રોજ ૨૫ માહ ૨ (શેન) ૧૨૫૩ યજ.

મંદણુ:—દેસાઈ બરજોરજી નવરોજી, ઉમ્મર વર્ષ ૭૬, નવસારીવાલા દેસાઈ નવરોજી મનચેરજીના બીજા દોકરા. એઓ પ્રથમમાં પોતાના વડાભાઈ દેસાઈ એકલજી સાથે પોતાના બાપની મામવતો ચલાવતા હતા. તે બાદ ઈ. સ. ૧૮૨૭માં પોતાના મમાવા દેસાઈ શેઠજીભાઈ 'કુશમજીનાં' મરણથી તેમનું દેસાઈગિર એમને મળ્યું હતું. ઈ. સ. ૧૮૬૨ પછી નવસારીની મામવત પણ એઓએ ચલાવી હતી. આગલાં વખતમાં અંગ્રેજ તથા ગાયકવાડ સરકારો વચ્ચે દોગ્તી તથા કોલકરારો થવાના કામમાં એઓના બાપ બપાવાઓની મદદ હોવાથી અંગ્રેજ સરકારને ગુજરાતનો રસ્તો દેખાડવાને દેસાઈજીએ મસાહ દેખાડી હતી, અને દેસાઈ તો અંગ્રેજ સરકાર ને ગુજરાત વચ્ચેના એક પૂલ હતો, એમ તે વખતની સરકાર પોતાના લેખમાં લખે છે. અને સરકાર તરફથી તેમને આપતાં કરેલાં વરસાંણા તથા હકો, એઓની હૈયાતી સુધી આપવાનો ફરોવ ધંધેલો તે પ્રમાણે તે એઓ બોગવતા હતા, વળી ગાયકવાડ સરકાર તરફથી પાઠખી એને છત્રી તથા મસાહનું માન એમને મળેલું હતું. નવસારીની જરથોસ્તી અન્નુમનના એઓ ઈ. સ. ૧૮૧૭થી વડા અકાબર હતા. એઓ સારા ધોડેસ્વાર હતા. જે ધોડો એક વખત ૧૮ આંશુક સ્વારને પીઠ ન આપતો તે ધોડો એઓ તાપગતા અને હથિયારનો પણ ઉપયોગ કરી જાણતા.

તા. ૧૪ મી નવેમ્બર ૧૮૮૩.

નવસારી મધ્યે આજદીને મહુમ દેસાઈ બરજોરજી નવરોજીનાં ઉદમણામાં ૩. ૫૮૫ ધર્મ ખાતાઓમાં આખ્યા હતા, તથા તેઓની જગોએ વડા અકાબર તરીકે દેસાઈ મનચેરજી હોદમજીને નીમી તેમને અન્નુમન ત-કથી એક શાત ઓઠાડી હતી, તથા 'મરનાર દેસાઈનું' નામ એકેર ક્રિયામાં બીજા બુજગોના નામ સાથે દેવાને દસ્તુર દારાજી માહીઆરજીએ સુચના કીધી હતી.

તા. ૨ જી ડીસેમ્બર ૧૮૮૩.

વડોદરાના પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ શેઠ માણેકજી પેસ્તનજી તપાકની જદકી નવસારી ખાતે એજ ઓઠા ઉપર થવાથી તેમને આજદીને, ત્યાંની પોલીસના સર્વે અમલદારોએ મળી એક માનપત્ર આપ્યું હતું.

ઈ. સ. ૧૮૮૪ ના પારસીઓ.

તા. ૧૯ મી એપ્રિલ ૧૮૮૪. રોજ ૪ માસ ૮(શી) ૧૨૫૩ યજ્ઞદેઝદી.
 મરણુ:—દેસાઈ મનચેરજી હોરમજી, ઉમ્મર વર્ષ ૭૦), નવસારીવાડા દેસાઈ
 હોરમજી રસ્તમજીના ત્રીજા દીકરા. એમને ગયા નવેમ્બર માસમાં નવસારીના વડા
 દેસાઈ બરજેરજીનાં મરણથી તેમની જગ્યાએ ત્યાંની અન્નમનના વડા અકાબર ડેરાબ્યા
 હતા. એમના મરણથી ખાલી પડેલી જગ્યા ઉપર દેસાઈ મનચેરજી એદલતને નિમ્મા હતા.
 તા. ૫ મી અક્ટોબર ૧૮૮૪.

નવસારીના પોલીસ સુપ્રાન્ટેન્ડન્ટ શેઠ માણેકજી પેરતનજી તખાકે ગાયકવાડી
 નોકરી છોડવાથી તેમને નવસારીની પ્રજા તરફથી ખોરશેઠ વાડીમાં એક મેળાવડો કરી
 માનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું.

તા. ૨૫ મી અક્ટોબર ૧૮૮૪. રોજ ૮ માસ ૨ (શી) ૧૨૫૪ યજ્ઞદેઝદી.

મરણુ:—નવસારીમાં એદલત રસ્તમજી ગાય. ઉમ્મર વર્ષ ૭૦). એવણ નવ-
 સારીના એક જાણીતા શરાફ હતા.

ઈ. સ. ૧૮૮૫ ના પારસીઓ.

તા. ૧૫ મી નવેમ્બર ૧૮૮૫.

મથેસરના મહેતા કુટુંબના નથીરા ધનજીભાઈ હોરમજી મહેતાએ, મથેસર-
 માંથી દાકતરની પરિક્ષા પસાર કરવાથી પહેલવહેલા ગ્રેજ્યુએટ ગણાવાનું માન
 મેળવ્યું હતું.

ઈ. સ. ૧૮૮૬ ના પારસીઓ.

તા. ૨૬ મી જાનેવારી ૧૮૮૬. રોજ માસ ૫(શી) ૧૨૫૫ યજ્ઞદેઝદી.

મરણુ:—નવસારીના નસરવાનજી રતનજી તાતા ઉમ્મર વર્ષ ૬૫), એ રતનજી
 હોરાબજી તાતાના દીકરા. એમણે એક નાના કંદાકટર તરીકે શરૂઆત કરી, ૧૮૫૭ માં
 ધરાનની લઠાઇને વખતે કેટલાક ભાગીદારો સાથે કમીસરીએટમાં મોટાં કંદાકટો, તેમજ
 કરાંચી, કમ્બ, જગપ્પાર વગેરે ખારાંઓ માહેલાં ખોટ કંદાકટ લીધાં હતાં, ૧૮૬૨માં એઓની
 કંપનીએ ચીન ખાતે એક વેપારી પહેડી ઉધાડી હતી. ૧૮૬૭માં એઓનીસીનીઆની લગ્ન
 વખતે એઓએ કમીસરીએટ ખાતાનાં મોટાં કંદાકટો લીધાં હતાં. ૧૮૭૪માં નાગપુર
 ખાતેની સેન્ટ્રલ ઈન્ડિઆ સ્પીનીંગ એન્ડ વીવીંગ કંપની એવણની આગેવાની હેઠળ ઉભી
 થઈ હતી. ૧૮૭૨માં નવસારી ખાતે એમણે પોતાના બહેન નવાજખાઈ તાતાના નામથી
 જરથોસ્તી છોકરીઓની એક નિશાળ તથા ૧૮૮૪માં પોતાના નામની એક જરથોસ્તી
 મહેસા ઉધાડી હતી. નવસારીમાં ૧૮૭૮માં એમણે એક દોખમું તથા ૧૮૮૩ માં
 વાંદરામાં એક દરેમહેર બંધાવી પરઠાવી હતી. એમના મરણને દિવસે નવસારીના પારસી
 દુકાનદારોએ પોતાની દુકાન બંધ રાખી હતી.

તા. ૩૧ મી જાનેવારી ૧૮૮૬.

મરહુમ નસરવાનજી રતનજી તાતાનાં નવસારીમાં ચચેલાં ઉદ્યમણામાં તેમના
 દીકરા શેઠ જમશેદજી નસરવાનજી તાતાએ રૂ. ૧૦૦૦, નથીરાએ શેઠો હોરાબજી અને
 રતનજી જમશેદજી તાતાએ રૂ. ૨૫૦૦, દીકરીઓ આઇઓ રતનખાઈ, માણેકખાઈ,
 વીરબાઈ અને જરબાઈએ મળી રૂ. ૩૨૦૦ તથા વડુ ખાઈ હીરાંઆઇએ રૂ. ૮૦૦)

મંત્રી રા. ૧૬૫૦) તથા મુખ્યમંત્રી ખાતે થયેલાં ઉદ્ઘાટનામાં રા. ૧૫૪૫, ધર્મ ખાતાઓમાં આપ્યા. એજ મીન્ટસોમાં તેમનું નામ જાહેર ક્રિયાઓમાં ખીજા જીવજોનાં નામ સાથે દેવાને દરતુર દારખાજી માફીઆજી તથા દરતુર જાપાસપજી મીનોએદરજીએ સુચના કીધી હતી. તા. ૨૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૬. રોજ ૧૩. માહ ૬(શિ) ૧૨૫૫ યજ્ઞદેઝદી.

મરણુ:—નવસારીમાં દરતુર શાપુરજી સોરાખજી મહેરજીરાણાના, ઉમ્મર વર્ષ ૮૩, દરતુર સોરાખજી કાવસજી મહેરજીરાણાના વડા નીકરા. એઓ પોતાના બાપનાં મરણ પછી નવસારીમાં નાથજી દરતુરનો ઓદો ચલાવતા હતા. તા. ૧૩ મી ડીસેમ્બર ૧૮૮૬. રોજ ૨૭ માહ ૩(શિ) ૧૨૫૬ યજ્ઞદેઝદી.

મરણુ:—નવસારીમાં આં રસ્તમજી રતનજી દાદા ચાંદજીના, ઉમ્મર વર્ષ ૬૭, એવજે પ્રથમ મુખ્યમંત્રી મધ્યે એક મુજરાતી સ્કુલ ઉઘાડી હતી. તે લગભગ ૧૦ વર્ષ સુધી ચલાવી હતી. તેમને ૧૮૮૫ના સાવમાં રાસુમાએ માઝદોઅરન સમા ઉભી થઈ તેના તે વેલા એક હારોબારી સબ્બ નેમ્યા હતા. તેમજ ૧૬૮૯થી ૧૮૭૮ સુધી જરથોસ્તી દીનની ખોળ કરનારી મંડળીના ટ્રેઝરર હતા. ઇ. સ. ૧૮૮૨માં સર જમશેદજી ત્રાન્સ-ક્લેશન ફંડ તરફથી એમને જરથોસ્તી બચ્ચાંઓને વારતે ધર્મનીતીની એક ચોપડી રચવા માટે રા. ૧૫૦)નું ઇનામ મળ્યું હતું.

ઇ. સ. ૧૮૮૭ ના પારસીઓ.

તા. ૪ થી મે ૧૮૮૭.

મરણુ:—મુખ્યમંત્રી હોરમસજી એદજી કોટવાડ ઉમ્મર વર્ષ ૫૬ એઓ વાંસ-દાના દેશી રાજ્યમાં જંગલ ખાતાના ઇન્સ્પેક્ટર હતા, અને વાધના એક અઠંગ બહાદુર શિકારી હતા. પોતાની આખી જીંદગીમાં એમજે ૧૦૦ થી વધારે વાધો મારી સત્તાવાળાઓ તરફથી ઇનામ તથા શાખાશીઓ મેળવી હતી. અને મરણ પછી વાધનાજી બોગધો પામ્યા હતા એમને માનની નીશાની દાખલ તા. ૧૪મી અક્ટોબર ૧૮૪૫ ને દીને મુખ્યમંત્રીમાં ઓનરેબલ જસ્ટીસ બર્ક હુડનાં પ્રમુખપણા હેઠળ એક જાહેર સભાની હજુરમાં જાહેર ઉદ્ઘાટનાથી ખરીદેલી બંદુક રીવોલ્વર તથા વાંસદાના રાગએ મોઝમેસો કીમતી સરપાવ વગેરે ભેટ આપવામાં આવ્યું હતું એ વેળા મુખ્યમંત્રી ગવર્નર સર જેમ્સ ફરગુસને એમની મુલાકાત લઈ શીકાગ માદને લગતી વાતો એમને મોટે સાંભળી હતી. એઓ મરાઠા સિપાઇના જેવો પોશાક પહેરતા હતા.

તા. ૭ મી જુન ૧૮૮૭.

ડા. ધનજીમાઇ હોરમસજી મહેતાને નામદાર ગાયકવાડ મરકારે દારકાના સીવીલ સર્જન નિમ્યા હતા.

ઇ. સ. ૧૮૮૮ના પારસીઓ

તા. ૨૬ મી અક્ટોબર ૧૮૮૮.

રોજ ૧૦ માહ ૨ (શિ.) ૧૨૫૮

મરણુ:—નવસારીમાં એં તેદમુજજી નવરોજજી મહેરજી રાણાનાં, ઉમ્મર વર્ષ ૪૫. એમજે મુદ્દલાં શીરોજ તથા સર જમશેદજી મહેસામાં જંદ પહેલવીનો અબ્યાસ થણાં વધો સુધી કર્યો હતો. નવસારીના સર કાવસજી જહાંગીરજી મહેસાના એઓ

જાંદ તથા કાંચસી શિલ્પક હતા તેમજ નસરવાનજી તાતા મેદેસાના ઉપરી હતા.

તા. ૩૧ મી અક્ટોબર ૧૮૮૮.

રોજ ૧૫ માહ ૨ (શે.) ૧૨૫૮.

મરણુ:—નવસારીમાં બહમનજી દારાજી દેસાઇ, ઉમ્મર વર્ષ ૭૮. એઓ ૧૮૫૪ માં પોતાના પિત્રાઇ દેસાઇ તેમજ જામનજીનાં મરણુથી તેમની જગા ૫૦ નવસારીની અન્નુમનના અકાબર હયાં હતા.

તા. ૨ જી નવેમ્બર ૧૮૮૮.

નવસારીમાં મહુમ દેસાઇ બમનજી દારાજીનાં ઉઠમણામાં તેમની જગેએ અકાબર તરીકે તેમના દોકરા શેઠ એદલજી બહમનજી દેસાઇને ઠરાવી એક શાહ ઓરાડી તથા તેમનું નામ જાહેર ક્રિયાઓમાં બીજા સુજગૌના નામ સાથે દેવાને ઠરાવ્યું હતું. તા. ૨૪ મી ડિસેમ્બર ૧૮૮૮.

રોજ ૬ માહ ૪ (શે.) ૧૨૫૮ યજ્ઞેઝઘી.

નવસારીમાં મુબઇના મહુમ હોગમજી વાડીયાના આતશબહેરામને લગતા મોબેદોની મદદ અને આસગને માટે એક ફરેમહેર બંધાવી પરહાવવામાં આવી હતી, અને તેના ચાલુ ખર્ચને માટે શેઠ બેજનજી ધનજીભાઇ કાપડીઆએ રૂ. ૧૦૦૦૦ આપ્યા હતા.

ઇ. સ. ૧૮૮૯ના પારસીઓ.

તા. ૨૦ મી જુલાઈ ૧૮૮૯.

રોજ ૭ માહ ૧૧ (શે.) ૧૨૫૮ યજ્ઞેઝઘી.

મરણુ:—મુબઇમાં સોગાજી કાવસજી તાતા, ઉમ્મર વર્ષ ૬૨. એઓ ચીન તથા મુબઇમાં મેસર્સ તાતાની કું. ના નામથી વ્યાપાર ચલાવતા હતા, તથા નવસારી કરબાના એક આગેવાન અકાબર હતા.

તા. ૨૨ મી જુલાઈ ૧૮૮૯.

મરહુમ સોરાજી કાવસજી તાતાનાં ઉઠમણામાં તેમની પોતાની પુછમાંથી રૂ. ૪૪૪૫૦, ભાણેજ શેઠ જમશેદજી નસરવાનજી તાતા અને ફરજ દોએ રૂ. ૫૨૫૭૭ વિધવા બાઈ વિરબાઈજીએ રૂ. ૫૦૦૭ તથા બીજા બેશીઓએ રૂ. ૫૪૦૭ મળી રૂ. ૪૭૨૪૦ ધર્મખાતે આપ્યા. એમાંથી રૂ. ૩૦૦૦૦૭ જેટલી મોટી રકમ નવસારીની દાદાભાઈ તાતા એ. વ. રકુબમાં અને બાકીની બધી રકમ નવસારીનાજ ધર્મખાતાઓમાં આપી હતી.

તા. ૨૦ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૯.

નવસારીના એક વતની મી. ખરશેદજી માણેકજી તાતાએ “ તાતા રેસ્પીરેટ્રાફ ” નામના શરીરમાંથી દમ લેવામાં આવે છે તેની બારીક નોંધ લેનારા પોતે બનાવેલા યંત્રનું “ પેટન્ટ ” અમેરીકન અકાર તરફથી મેળવ્યું.

તા. ૧૬ મી ડિસેમ્બર ૧૮૮૯.

રોજ ૧ માહ ૪ (શે.) ૧૨૫૯ યજ્ઞેઝઘી.

મરણુ:—નવસારીમાં, ખરશેદજી નવરોજજી પાવરી, ઉમ્મર વર્ષ ૩૪. એમણે ૧૮૭૯માં મુબઇની સુનીવર્સીટીમાંથી એં. સી. ઇ. ની પદવી મેળવી હતી, અને મુબઇમાં ઇન્જેનીરી ધંધો સારા પાયા પર ચલાવતા હતા. નવસારીની કેટલીક ગરીબ જરૂરોરતી હોકરીઓને એઓ પોતાને ખર્ચે કેળવણી અપાવતા હતા.

ઇ. સ. ૧૮૯૦ ના પારસીઓ.

તા. ૧૫ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૦.

રોજ ૨ માહ ૬ (શિ.) ૧૨૫૯ યજ્ઞેઝદી.

મરણુ:—મુબમ્માં, એમ કાવસજી, નગરવાનજી કર્ગા, ઉમ્મર વર્ષ ૬૫. એમણે અત્રેની જુની ઍક્સીન્ડન ઇન્સ્ટીટ્યુટમાંથી ૧૮૫૦માં વેસ્ટરફોર્ડની પદવી મેળવી હતી. તે પછી તેજ સ્કુલમાં કેટલુંક સુધી શિક્ષક હતા. નવસારીની સર કાવસજી જેહાંગીરજી મહેસા સ્થાપનામાં એમણે ઘણી મહેનત લીધી હતી. તથા તે ખાતાનાં ૧૮૫૬માં તેની શરૂઆતથી તે પોતાના મરણ સુધી ૩૪ વર્ષ સુધી ઑનરરી સેક્રેટરી હતા. ૧૮૫૬માં એમણે પાકખોરદેહ અવસ્તા તેની પહેલવી માએની સુધાતું એક પુસ્તક છપાવી પ્રગટ કીધું હતું. અત્રેની ફાઈર્ રીડીંગ રૂમ અને લાયબ્રેરીના એઓ ૧૮૫૮થી તે ૧૮૬૨ સુધી ખજાનચી તથા જરથોસ્તી છાત્રીઓની નિશાળ મંડળીના ૧૮૬૦થી ઉપરી તથા ૧૮૬૪ થી ૧૮૬૭ સુધી સેક્રેટરી હતા. એ ઉપરાંત ગ્રામપાટરી સ્કુલના પશુ એઓ ૧૮૬૨ થી તે ૧૮૬૬ સુધી સેક્રેટરી તથા મહુમ નસરવાનજી મનચેરજી કામાજીનાં ધર્મ ખાતાની નિશાળના ૧૮૬૬થી ઉપરી હતા. આજ પશુ વર્ષો થયાં એઓ શેર હુંડી વગેરેની દલાલી કરતા હતા, અને શ્રોકર્મ હોતના પશુ સેક્રેટરી હતા.

તા. ૧૩ મી નવેમ્બર ૧૮૯૦.

રોજ ૨૮ માહ ૨ (શિ.) ૧૨૬૦ યજ્ઞેઝદી.

મરણુ:—નવસારીમાં, બરજોરજી પાસણજી દેસાઈ, ઉમ્મર વર્ષ ૭૬. એઓ બાવાજી દેસાઈનાં નામથી ઓળખાતા હતા, અને કારસી બાપામાં ઘણા કુશળ હતા. નવસારીમાં કેળવણીના એઓ શરૂઆતથીજ હિમાયતી હતા. પોતાની ૪૦ વર્ષની ઉમ્મરે ઇંગ્રેજ બાપાની તાલીમ લેવા મહેસામાં નિશાળીઆ માફક હાજર થઈ અભ્યાસ ચલાવતા હતા અને સર કાવસજી જેહાંગીર મહેસા ૧૮૫૬માં ઉભી થઈ ત્યારથી તેની નવસારી કારખાત મંડળીમાં એઓ સામેલ હતા, અને ૧૮૭૯થી એ મહેસાના નવસારી ખાતેના સેક્રેટરીને હોદ્દો એકલા ચલાવતા હતા. નવસારીમાં હુવરસ્તે નામના જનરલ ફંડના એઓ ૨૦ વર્ષ સુધી ખજાનચી તથા મુબમ્માં પારસી પંચાયતના ફંડનાં તે તરફનાં ધર્મનાં કામોનાં એક મેનેજર હતા. એમણે ૧૮૮૦માં પોતાના બેટા મી. પાસણજી બરજોરજી દેસાઈની સાથે મળી તવારીખે સાસનિયાન તથા ૧૮૮૬માં તવારીખે હખામનિઆનની કિતાબો રચી પ્રગટ કરી હતી.

મકરણ ૬૫ મું.

ઇ. સ. ૧૮૯૧ના પારસીઓ.

તા. ૧૪ મી જુન ૧૮૯૧.

રોજ ૧ માહ ૧૦ (શિ.) ૧૨૬૦ યજ્ઞેઝદી.

શેઠ કાવસજી એચજી દેસાઈ તે ગોંડલનાં ગજપતા કારખારીએ નવસારીનાં આતશબહેરામની ઇમારતને પોતાને ખર્ચે નવેસગથી સમરાવી તેમાં ઘટતો ફેરફાર કરાવ્યો હતો. તે ઇમારતમાં આતશબહેરામને પાછા તખ્ત નશીન કરી આજ દીને તેનું જશન કીધું હતું. જશનની ક્રિયા પૂરી થવા બાદ દગ્તુ દાગગજી માલીઆરજીએ શેઠ કાવસજીને અન્નુમન તરફનું માનપત્ર વાંચી સંબળાવી એક શાન ઓગાડી જેને

શેઠ કાવસજીએ વટતો જનીમ વાગ્યા માદ દગુજીએ પરોપકાર વિરે એક વાયજ કરી સભળાવી તથા જણાવ્યું કે આજના દિવસની યાદગીરી ગમવા માટે શેઠ કાવસજીએ રૂ. ૧૦૦૦ની રકમ અનામત કાઢી છે, તેના વ્યાજમાથી દર સાન એ રોજે જશન કરાવનામા આપશે એ બાદ શેઠ રતનજી ફગમજી દાણુ તથા એ. ખરશેદજી માણેકજી વજીરદારે ભાષણો કર્યા બાદ ચાગની કચે મર્વે લોક વિધાય થયું હતું તા ૧૩ મી જુનાઈ ૧૮૯૧ રોજ ૩૦ માહ ૧૦ (શે.) ૧૨૬૦ યઝ્દેઝ્દી

મરણ — પુનામાં, દસ્તુર તેલમુલજી મીનોએ જી હોજદાર, હિમ્મર વર્ષ ૯૦, પુનાની સર જમશેદજીવાનો દરેમેહરના વડા દસ્તુર હતા પુનાના કેટલાક પાગમીઓએ મરનારને સને ૧૮૩૩ની માનમા નવસારીથી પુને બોના વા હતા, તારથી એઓ પુને વસતા હતા પુનાની અનુમનનુ દોખમુ પરદાનનાની ક્રિયા એમણે તા ૨૮ મી એપ્રિલ ૧૮૩૫ને દીને કરી હતી એ પછી અહમદનગર ખાતે ત્યાની તથા પુનાની અનુમનને ખરચે બધાવેલ દોખમુ પરદાનનાની ક્રિયા પણ સં ૮૪૪ મા એઓ પાસે જ કરાવવામા આવી હતી પહેલા સર જમશેદજીએ પુના ખાતે મધાવેની દરેમહેર પરદાવવાની ક્રિયા તા ૨૮મી નવેમ્બર ૧૮૪૪ને દીને એમણે કરી હતી, તે વેળા સર જમશેદજીએ એમને એક શાન ઓરાડી હતી એઓ જુની પુરાણી બાગદોથી સાગ માહીતગાર હોવાથી ભગરીઆઓને નવમારીવાના મુકદ્દમામા ઘણા ઉપયોગી થઈ પડ્યા હતા પુનાની સાથ સંઘેજના પારસી તથા અધોગા. એનાઓને એઓ સારા મદદગાર થઈ પડ્યા હતા.

ઈ સ ૧૮૯૨ ના પારસીઓ

તા ૨૯ મી એપ્રિલ ૧૮૮૦ રોજ ૧૬ માહ ૮ (શે.) ૧૨૬૧ યઝ્દેઝ્દી

મરણ — ડોસાભાઈ જમનજી દેસાઈ નવસારીના હિમ્મર વર્ષ ૭૪ એઓ નવસારીના સરકાર દ્વારા માળાન પામેના અને આગેવાન ગણાતા દેસાઈ હતા જાહેર હિમ્મત અને ખોતાના ધર્મની આગ્રહાને માટે જાણીતા હતા નવસારીનુ દોખમુ અને તેની સડક માટે જોઈતી જમી. ગાયકવાડ સરકાર પાસે મફત અપાવી હતી ગાયકવાડ સરકાર 'નાતરા દસ્તુરી' નામે જે ફર નાતર કરવાની પરવાનગી માટે લેતી હતી તે એમણે બધ કરાવેલો ગાયકવાડ સરકારની ધણીક સેવા બજાવી માનપાન મેળવ્યું હતું એમની સાક્ષી હમેશા કમિશનથી લેવાનો હક વરિષ્ટ કોર્ટના જડને આપ્યો હતો

તા ૨૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૦ રોજ ૧૦ માહ ૧ (શે.) ૧૨૬૨ યઝ્દેઝ્દી

મરણ — નસરવાનજી બચાજી સીરવાઈ, હિમ્મર વર્ષ ૮૩ એઓએ ગાયકવાડ ખડેરાવ મહારાજના વખતમા લાખો વખત વડોદરા શહેરમા રહી ચોકસાઈથી, હકીમનો ધધો અથા ચો હતો, જેને માટે ગાયકવાડ સરકારથી પગાર મળતો હતો અને તે બાદ મ. ડી. માધવરાનના નવા અમન પછી જીલ્લી સુધીનુ પેન્શન મળતું થયું હતું એઓ પહેરવા ઓઢવાની બાગમા જાતે પારસી હતા મેશા કસબી શાન દોશાના તથા મરાઠી જાતની પાઠી સાથેનો પહાણી પહેરવેશ પહેરતા હતા એક યગે હમેશા રૂપાનો તોડો, હાથે સોનાનું કર અને આગળીઓમા નગજીત મોનાની વીંગીઓ પહેરતા

હતા. પેન્શનર થવા પછી પોતાને વતન નવસારીમાં આવી રહ્યા હતા. એમને ઘોડે-સ્વારીનો ધણો માહવરો હતો. દરરોજ સાંજે ઘોડે બેસી ફરવા નીકળતા હતા.

ઈ. સ. ૧૮૯૪ ના પારસીઓ.

તા ૧૯ મી મે ૧૮૯૪.

નવસારીના મહેસર ફલીયાના જરથોસ્તી રહેવાસીઓને રવાનો અવલમનજ પહોંચાડવા માટે દોખમે લઈ જતી વખતે રસ્તાની ઘણી અડચણ તથા ચોમાસામાં ઘણી હેરાનગતી પડવાથી ત્યાંના જરથોસ્તીઓની અરજ ઉપરથી બાઈ દીનબાઈ તે મહુમ શેઠ નસરવાનજી માણેકજી પીટીટનાં વિધવાએ પોતાના ખાવિંદની પુંછમાંથી તેમનાં પુત્રને સાથે મહેસરના હાટડીખત્તર ઉપર રહીને બેસાત ખાડાથી તે વેરાવળની સરકારી મડક મુખીનો પાકો રસ્તો બંધાવી આપ્યો હતો. તે રસ્તો ખુલ્લો મુકવાની ક્રિયા આજદીને કરવામાં આવી હતી. પ્રથમમાં સવારનાં પહોરમાં મહેસર ફળીયાની મહુમ સર જમશેદજી જીજીબાઈ ઝેરેનેટવાલી દરેમેહેરમાં જશનતી ક્રિયા ખીનોચેર હોમજનાં સાધવાળા ગોંબેદોએ એમ રસ્તમજી મનચેરજી કકલીઆનાં પ્રમુખપણા હેઠળ કરી હતી. જે પછી બાઈસાહેબ દીનબાઈ તરફથી તેમના એક કારભારી શેઠ બેહરામજી હોરમસજી પસતાકીઆએ એક અનુગ્રમન પત્ર વાંચી સંભળાવ્યો, જેમાં જણાવ્યું હતું કે એ રસ્તો બંધાવવાના પાછળ રૂ. ૧૪૦૦૦)નો ખર્ચ થયો છે તથા એની મરામત માટે રૂ. ૨૦૦૦) એલાફેદા કાઢવા છે. આ રસ્તાની સડક બાંધી જવા માટે નામદાર ગાયકવાડ સરકારે તથા મોટા દેસાઈજી ખાનદાનવાળા સાહેબોએ તથા મહુમ રતનજી દાદાબાઈ વાંદરીવાલાનાં કુટુંબે પોતાની જમીન આપી દીધી તેમનો તથા હાલના મુખા સોફેબ ત્રંબકરાય વૃન્દરાયનો તથા શેઠ બરજેરજી રસ્તમજી ગાગડાનો આભાર માન્યો હતો. એ બાદ મહુમ શેઠ નસરવાનજી માણેકજી પીટીટ તથા તેમના બેટા મહુમ શેઠ જમશેદજી નસરવાનજી પીટીટનાં નામ હવેથી મહેસરની અનુગ્રમનને ક્રમમાં જાહેર જશનોમાં દેવાની દરખાસ્ત પસાર થઈ હતી. એ પછી સર્વ મિજલસીઓ ઉઠી, નવસારીના વડા દત્તુર દારાજી માલીઆરજી જેઓ જશનમાં સામેલ ન થતાં પાડોશના એક ઘરમાં બેઠા હતા, તેમના સાથે નવા રસ્તાના પહેલા દરવાજા આગળ ગયા. ત્યાં એ રસ્તાના ઈન્તેર શેઠ રસ્તમજી બરશેદજી કુપરની અરજ ઉપરથી દત્તુરજીએ દરવાજાનું તાણું ખોલી એ રસ્તો ખુલ્લો મૂકેલો જાહેર કર્યો, તથા એક નાનું ભાપણ કરી બાઈ દીનબાઈની તથા પીટીટ ખાનદાનની સખાવતની તારીફ કરી. એ બાદ બાઈ દીનબાઈ ઉપર મોકલવાનું ખાનપત્ર વાંચી સંભળાવી મેળાવડો બરખાસ્ત થયો હતો.

તા. ૩૧ મી ડીસેમ્બર ૧૯૪.

નવસારીની શ્રી દાદાબાઈ કાવસજી તાતા ઍગ્રો વર્નાક્યુલર સ્કૂલને માટે ત્યાંની ખોરશેઠ વાડીની પાડોશમાં શેઠ રતનજી દાદાબાઈ તાતાએ આપેલા રૂ. ૨૦૦૦૦) તથા ગાયકવાડ સરકારે આપેલા રૂ. ૨૦૦૦૦) મળી રૂ. ૪૦૦૦૦)ને ખર્ચે નવી બંધાવવા માંડેલી ધમારતનો પાયો નાખવાની ક્રિયા આજદીને વડોદરા રાજ્યના નાયબ દિવાન ખાનખલાફુર કંરશાસ્ત્રજી રસ્તમજી દાદાયાનજી ઍમ. એ. ઍલ ઍલ બી. એ એક મોલક

મેળાવડાની હજુરમાં કરી હતી. પ્રથમમાં એ મુકલના ઑનરરી સેક્રેટરી એમ ફરફુનજી માણેકજી કાંગા ખી. એ. ઑલ ઑલ ખી. એ રીપોર્ટ વાંચ્યા બાદ ઇમારતના પાયામાં મુકવાની ત્રાંબાની તખ્તી પરનો લેખ વાંચી સંભળાવ્યો. એ પછી એ ખાતાના સરનશીન શેઠ ખરશેદજી રસ્તમજી કામાએ પ્રમુખ નાયબ દિવાનસાહેબને અરજ કરવાધી એએ પાયાવાલી જગાએ ગયા, જ્યાં નીચે મુજબ ક્રિયા થઈ હતી:—

કમિટિના મેમ્બરો સરખે ભાગે જમણી અને ડાબી બાજુએ વહેંચાઈ જઈને પ્રમુખને પાયાવાળી જગા તરફ જવાનો રસ્તો કરી આપ્યો. તે જગાએ પ્રમુખ તથા કમિટિના મેમ્બરો જઈને પછી ખાનખાહાદુર કૌરસાસપે સેક્રેટરી મી. ફરફુનજીને કહેવાધી તેમણે મજલુર તખ્તી તથા કેટલાક રૂપાના સીક્કા પાયાના ખાડામાં નાખ્યા. એ પછી પ્રમુખે રૂપાની ખાસ બનાવેલી થાપીથી ત્રણ ભરતળે ચૂનો નાખીને ત્રીજા અને ત્રીજા વચ્ચે પાયાનો પથ્થર ઉતાર્યો. નાયબ દિવાન પૂર્વ તરફ મોઢું કરી ઉભા રહ્યા. તેમની જમણી બાજુએ મી. ખ. ર. કામા પોતાના હાથમાં કાટખુણો લઈને ઉભા. પ્રમુખે મી. દોરાબજી જમશેદજી તાતા જેએ મી. રતનજી દાદાભાઈ તાતાની ગેરહાજરીમાં ત્યાં ઉભા હતા તેમને પૂછ્યું કે તમે કયા ઓગરથી આ પાયાના પથ્થરની તપાસ કરશો ? મી. દોરાબજીએ જવાબ આપ્યો કે ઓગરબાથી. એ પછી મી. દોરાબજી તાતાએ ઓગરબા પથ્થરને બધી બાજુએ મુકી જોઈ જવાબ આપ્યો કે ‘સાહેબ મેં’ સઘળી બાજુએથી તપાસી જોયોછે, અને તે દરોબરત માલમ પડ્યોછે. તે પછી મી. દોરાબજી રતનજી ચીનગર જેએ પોતાના હાથમાં લેવલ બાટલ લઈ ઉભા હતા, તેમને નાયબ દિવાને પૂછ્યું કે તમે કયા ઓગરથી એની તપાસ કરશો ? તેમણે જવાબ દીધો કે લેવલ બાટલથી મી. ચીનગરે તે બાટલ પાયાના પથ્થર ઉપર મુકી જોઈ જવાબ આપ્યો કે ‘સાહેબ મેં’ આ સાધનવતી તપાસ કરી અને એ પથ્થર દરોબરત માલમ પડ્યોછે. તે પછી મી. ખુરશેદજી કામા જેએ પોતાના હાથમાં કાટખુણો રાખી ઉભા હતા, તેઓને પણ ઉપર મુજબ સવાલ નાયબ દિવાને કર્યો. તેના જવાબમાં મી. કામાએ કહ્યું કે કાટખુણાથી. પછી તે હથિયારથી તપાસ કરી મી. કામાએ જવાબ આપ્યો કે સાહેબ મેં કાટખુણો મુકી તપાસ કરી, અને એ પથ્થર દરોબરત માલમ પડ્યોછે. પછી નાયબ દિવાન સાહેબે જણાવ્યું કે તમે સર્વે લાયક સદ્ગૃહસ્થોએ ચોક્કસ તપાસ કરીછે તે ઉપર પુર વિશ્વાસ રાખી હું આ પાયાનું કામ શરૂ કરી પથ્થર ઉતારવાની ક્રિયા કરું છું. નાયબ દિવાને પોતાની હથોડી વચમાં તેમજ ચારે બાજુએ ઠોકા કહ્યું કે રાસ્ત દુરસ્ત અને સાચી રીતે પાયા ગોઠવાયો છે. તે પછી તેમણે બંદગી કરી કે ઓ ઇશ્વર અમેએ જે કામ માથે ઉઠાવ્યું છે તે સંપૂર્ણ રીતે પાર પડે એવા આશિષ અમારી ઉપર ઉતાર અને આ પાયા ઉપર જે ઇમારત ઉભી થનારછે, તે સર્વે રીતે ફત્તેહમંદ તીવડે એવી બક્ષીસ કર. એ બાદ એમ એદલજી કૌરસાસપજી આંતીઆએ ગુજરાતીમાં એક બંદગી કહી સંભળાવી. જે સમાપ્ત થતાં બેંડના અવાજો તથા બસુગલ ડુંકાયું. જે પછી સરનશીને એક સુભાષિત બાપણ કરતાં મિનલસને વધાઈ આપી કે શેઠ જમશેદજી નસરવાનજી તાતાએ એ સ્કુલને લગતા અંગ્રેજ વર્ગોમાંથી શ્રી કાઠી નાખવાના હેતુથી રૂ. ૫૦૦૦ ની રકમ ભેટ આપીછે. છેવટે નવસારીના એક પુરાણા શિક્ષક શેઠ જામાસપજી રતનજી અમરેલીવાલાને તેમના

આગણ શિષ્યો તરફથી એક માનપત્ર તથા સોનાનું ઘડીઆન પ્રમુખે પોતાના હાથે બેટ આપ્યું અને મેલાનડો બરખાસ્ત થયો હતો.

ઈ. સ. ૧૮૯૫ ના પારસીઓ.

તા. ૧ લી જાનેવારી ૧૮૯૫.

નવસારીની સર કાવસજી જેલંગીઝ મહેસાને માટે ત્યાંના જોનવાડને નાકે શેઠ મહેગમજી નસરવાનજી સીરવાઈએ આપેના રૂ. ૨૦૦૦૭ તથા મહેસાનું હાવનું મહુમ શેઠ ધનજીભાઈ નમગવાનજી કાગાજવાળું જીનું મકાન વેચતાં ઉપજેલા રૂપીઆ તથા ગાયકવાડ સરકારે આપેલા રૂ. ૨૪૫૦૦) મળી રૂ. ૪૧-૪૯-૧૧-૧૧ને ખર્ચે નવી બંધાવવા માંડેલી ઇમારતનો પાયો નાખવાની ક્રિયા આજ દીને વડોદરા રાજ્યના નાયબ દિવાન ખાન બહાદુર ફરશાસપજી રતનજી દાદાયાનજી એમ. એ. એલ. એવ. બી. એ એક મોટા મેળાવડાની હજુરમાં છીધી હતી. પ્રથમમાં એ મહેસાના ઝોનરરી સેક્રેટરી એમ. ફરહુજી માણેકજી કાંગા બી. એ. એલ. એલ. બી. એ રીપોર્ટ વાંચી સંભળાવ્યો તથા તેની છેવટે બહેર કયું કે આજના બનાવની ખુશાલીમાં દિવાન બહાદુર મણી-ભાઈ જશભાઈએ તથા આપણા નાયબ દિવાન ફરશાસપે લીધેલી તસ્દી અને ભાગ માટે શેઠ જમશેદજી નસરવાનજી તાતાએ રૂ. ૫૦૦૦) કમિટિને સ્વાધીન કર્યા છે કે તેના બ્યાનમાંથી દર વરસે એ બંને અમલદારોનાં નામની જૂદી જૂદી રકોતરશીપો અને ઇનામે એ રકુલના છોકરાઓને આપવામાં આવશે. એ પછી તેમણે ઇમારતના પાયમાં મુકવાની ત્રાંગાની તખ્તી પરનો લેખ વાંચી સંભળાવ્યો. જે બાદ એ ખાતાનાં સરનશીન શેઠ ખરશેદજી રતનજી કાંભાજીએ, પ્રમુખ નાયબ દિવાન સાહેબને અરજ કરવાથી તેવણ પાયાવાળી જગાએ ગયા, ત્યાં પાન ૩૧૮ ઉપર વર્ણવ્યા મુજબ સર્વે ક્રિયા થઈ હતી. એ બાદ એમ. એફ. જી. ફરશાસપજી આંદીઆએ મુજરાતીમાં એક બહોળી ફરી સંભળાવી. જે સમાપ્ત થતાં બેંડના અવાજે સાથે બગુમલ પુકાયું. જે પછી સરનશીને એક સુભાષીત આપણ કયું.

તા. ૮ મી અક્ટોબર ૧૮૯૫.

રોજ ૨૩ માલ ૧ (ગે) ૧૨૬૫ યજ્ઞેઝદી.

મરણુ:—ફતુર નવરોજજી રતનજી કુતાર, ઉમ્મર વર્ષ ૬૯, નવસારીના ફતુર દાગબ પાહલનની પેઢીના બીજી ખુરસીના દસ્તુર. એઓ યોગદાયેગરીનાં કામમાં બહુજ હુશિયાર અને એછા ગણાતા હતા. મહુમ શેઠ નસરવાનજી રતનજી તાતાએ પોતાની વાંદરાની અગીયારીનાં વડા પંચજી તરીકે એમને પસંદ કર્યા હતા. પછી ય. ૧૨૬૦માં પોતાના ભાઈ મહુમ દસ્તુર જમશેદજીની જગા ઉપર નિમ્મા હતા. મહુમ દસ્તુર પ્રજ્ઞાન સાદા અને ભલા સ્વભાવના અને દસ્તુરીને છાજતી પવિત્રાઈ અને પગહેજગારી માટે બણીતા હતા.

ઈ. સ. ૧૮૯૬ ના પારસીઓ.

તા. ૨ જી જાનેવારી ૧૮૯૬.

નવસારીમાં દાદાભાઈ કાવસજી તાતા એઓ વનીકયુલર રકુલને માટે શેઠ રતનજી દાદાભાઈ તાતાએ ગાયકવાડ સરકારની મદદથી નવું બંધાવેલું મહુમ શેઠ સોરાજી

કાવસજી તાતાને નામનું મકાન ખુદનું મુકવાની ક્રિયા આજતીને મદારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડના યુવગજ, ફોલોમિલન ગાયકવાડે એક મોટા મેળાવડાની હજુમાં કરી હતી. પ્રથમમા એ ખાતાના ઝાનગી મંદિરે શેઠ દરદુનજી માણેકજી કાંગા ખી. એ. એલ. એલ. ખી. એ મુકનની તવાગીખ વાગી મંભાગાવી, તથા જાણાવું કે મુકનનું એ નવું મકાન બાધના ૫૨ રૂ. ૪૭૪૫૦)નો ખર્ચ થયોછે. જેમાં શ્રીમત મરકાગ ગાયકવાડે જમીન વગેરે માટે આપેલા રૂ. ૧૦૦૦૦) ઉપગંત રૂ. ૨૦૦૦૦) આપ્યાછે. તથા શેઠ ગતનજી દાદાભાઈ તાતાએ બાકીના રૂ. ૨૭૪૫૦) આપ્યા હતા. એ ઉપગંત રકુલના નિભાવ ફંડમાં શેઠ ગતનજી દાદાભાઈ તાતાએ બીજા રૂ. ૧૦૦૦) આપ્યાછે, એ બાદ મકાન બાંધના કંટ્રાક્ટર ખા. મા. કાવમજી હાંમમજી દાદા ચાનજીને મુકત કમિટિના પ્રમુખ શેઠ ખ. ર. કામાએ એક હીંગની વીટી તથા શાન બેટ કરે હતી. તે પછી મહારાજા તન્હી ગાયકવાડી કેળવણી ખાતાના વડા ખી. લીટવડેએ એક બાપણ કરી સંભળાવ્યું.

તા. ૨૧ મી એપ્રિલ ૧૮૯૬.

ગઈ રેલનાં તોફાનમા નવસારીના મહેસાં ફલીયાના ડામકા મોહજાનો પુરતો ભાંગી ગયો હતો તેથી તે મહેસાંનામા જવા આવવાને (ઉંચો બહુ હોવાથી) ઘણી અડચણ પડતી હતી, તે ટાળવાને કેટલાક બેઝોની અગળ ઉપગથી શેઠ. શાપુજી ફગમજી મહેતા (ચીનવાળા)એ પોતાના ખર્ચથી પોતાનાં મહુમ ધણીઆણી બાઈ ધનબાઈજીનાં પુત્ર માર્કે એક પાકો પથ્થરનો પુતો બધાવી આપ્યો. એ પુસ્તામાં કેટલીક સરકારી જમીન રોકાઈ હતી, તે સરકારે ધર્મદાકામ મમજી મહત આપી હતી.

ઈ. સ. ૧૮૯૭ના પારસીઓ.

તા. ૨ જી જાન્યુઆરી ૧૮૯૭

નવસારીની સર કાવસજી જહાંગીર મહેસાં માટે શેઠ બહેરામજી નસરવાનજી સીંગવાઈએ રૂ. ૨૦,૦૦૦) તથા ગાયકવાડ સરકારે પોતાનો ફાળો આપી બાંધાવેલી ધમારત તૈયાર થવાથી, તે આજતીને વડોદરાના દિવાન બહાદુર શ્રીનીવાસ ગાધવ આયંગરે એક મોટા મેળાવડાની હજુમાં ખુલ્લી મુકી હતી, જે વેળાએ એ મહેસાંના ઝાનગરી મંદિરે શેઠ દરદુનજી માણેકજી કાંગાએ એ મહેસાં તથા નવા મકાનને લગતી હકીકત કહી સંભળાવી હતી.

તા. ૨૨ મી જાન્યુઆરી ૧૮૯૭

રોજ ૧૦ માઈ ૫ (શે.) ૧૨૬૬ મઝહેઝદી.

મરણ—અગેજી નસરવાનજી મીંગવાઈ, ઉમર વર્ષ ૪૮. એમણે નવસારીની સર કા. જા. મદસામા કેળવણી લઈ મુબઈ આવી એન્જીનીયરન ઇન્સ્ટીટ્યુટશનમાં પોતાનો અભ્યાસ વધારી પોતાની ઇચ્છેજી ભાપાની કુશળતાથી ઉત્તાદોનું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું. સને ૧૮૬૮ થી મંદિરેએટમાં મદદનીશ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ નિમાયા હતા, અને સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટના હોદા ઉપર ચડ્યા પછી ૧૮૮૨ના ઝાગગટ મામમાં મુબઈ શહેરના ફેક્ટરી ઇન્સ્પેક્ટર નિમાયા હતા પછી લાઈસન્સ ટેક્સના કલેક્ટરના હોદા ઉપર અને તા. ૧લી એપ્રિલ ૧૮૮૬થી ઇન્કમેટેક્સના કલેક્ટરના અગત્યના હોદા પર નિમાયા. તે હોદા સરકાર

અને પ્રમના બહુ અતોપ વચ્ચે એમણે પોતાનાં મગ્નુસુધી બચાવ્યો જે માટે સરકારે એમને શાખાગી આપી, તે દગત નીચે આપીએ છીએ:—

In a resolution reviewing the working of the income-tax in the Bombay Presidency during 1895-96, The Bombay Government remark that the recent death of Mr. K. N. Seervai has deprived them of the services of an Officer who has for 10½ years conducted the duties of the Collector of Income-tax Bombay with admirable tact and judgement.

એઓ અંગબળની કસરતના બહુ શોખીન હતા. તેમજ સુભાષીત ઇંગ્રેજી બોલનારા હતા. બાંએ ઝંઝેટીઅરનાં પુસ્તકોમાં પારસીઓને લગતી બાબત લખવામાં મહુમ ખા. બા. બમનજ બહેરામજ પટેલ સાથે એમણે બહુ કિમતી મદદ આપી હતી. જેની પીછાન નામદાર સરકારે પોતાના દરાવમાં કરેલી છે.

તા. ૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૭. રોજ ૨૬ માહ ૫ (શે.) ૧૨૬૬ યઝદેઝદી.

મરણુ:—કેબશર એલસજ બામજ બી. એ. ઉમ્મર વર્ષ ૨૮. એમણે બી. એ. ની ડીગ્રી ફક્ત ૧૮ વર્ષની વયે મેળવી હતી. પછી ધારાનો અભ્યાસ કરવા માંડ્યો. પછુ ક્ષયના રોગે ગત્યો કરવાથી ચીન, જપાન વગેરે તરફ મુસાફરીએ નીકળ્યા પરંતુ તેની અસર થઈ નહિ અને લાનોલી ખાતે મુજ્યાં.

તા. ૧૪ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૭.

નવસારીમાં આજ દીનથી નવસારી પ્રકાશ નામનું દર મ્વીવારે પ્રગટ થતું એક વર્તમાનપત્ર એરવદ રસ્તમજ જામાસપજ દસ્તુર મહેરજ રાણાએ પ્રવર્તાવવા માંડ્યું હતું.

તા. ૧ સી માર્ચ ૧૮૯૭. રોજ ૧૮ માહ ૬ (શે.) ૧૨૬૬ યઝદેઝદી.

મરણુ:—દસ્તુર એલસજ નવરોજજ જામારપ આશાના, ઉમ્મર વર્ષ ૬૧. નવસારીની ભગર સાથ અન્નમનમાં “ ત્રીજી ખુરસી ”ના દસ્તુર હતા. એમણે પહેલાં પુના, મુંબઈ, જાપાના, હૈદરાબાદ વગેરે ડોકાણે મોબેદીનું કામકાજ ક્યું હતું. પછી નીજમ રાજ્યમાં કસ્ટમ ખાતાનાં ઉપરી અને તેહસીલદાર તરીકે ૨૨ વર્ષ સુધી કામ ક્યું હતું. એઓ કારસી, ઉર્ડુ, સંસ્કૃત, મરાઠી, જંદ વગેરે ભાષાઓ સાથે જ્યોતિષ વિષા પછુ જાણતા હતા. પોતાના વડા બેટા હોરમજજનાં મરણુ પછી નજીક આરેક વર્ષ થયાં નવસારી આવી વસ્યા હતા અને અજેજ મુજ્યાં.

તા. ૩ જી એપ્રિલ ૧૮૯૭. રોજ ૨૧ માહ ૭ (શે.) ૧૨૬૬ યઝદેઝદી.

બરજોરજ રસ્તમજ મારડા, ઉમ્મર વર્ષ ૫૮. એઓ નવસારીના એક શ્રીમંત જાગીરદાર હતા. પોતાના પીતાની મોટી દોષત અને જાગીર વધારવા તથા ખીલવવા એમણે પોતાના મહુમ માર્ઈ જામારપજ સાથે બહુ મહેનત લીધી હતી. વેપાર ઉલોગ અને જાગીરની ઉપજ નીપજનું તેમને બહોણું જ્ઞાન હતું. એક અઝા ધોડેમ્વાર અને શિકારી હતા. ઇંગ્રેજ ડેજવણીથી બેનસીય છતાં જંદગી મુજરવાની લખસખ સુધરેલી હતી. દરેક સાર્વજનિક કામમાં આગેવાની લેતા. ઇંગ્રેજ સરકારના ઈનામદારો તરફથી

સુરત ડીસ્ટ્રીક્ટ ઝોનના મેમ્બર હતા. નવસારીમાં મ્યુનીસીપાલિટીની સ્થાપના થઈ ત્યારથી મેમ્બરની બેઠક ધરાવતા હતા. ઇંગ્લેન્ડ તેમજ ગાયકવાડ સરકારે હથીઆરની બધીભાધી એમને મુક્ત કરેલા હતા, અને જુથાની માટે કોર્ટમાં હાજરી નહિ આપતાં તે કમીશનથી લેવાનું માન આપ્યું હતું. મહારાજ મયાજરાવે વડોદરા રાજ્યનો વેપાર ઉદ્યોગ ખીલવવા માટે જે કમીશન નીમ્યું હતું તેના એઓ એકલા પારસી મેમ્બર હતા. નવસારીનો લક્ષમણ હોન, વિક્ટોરીઆ ડીપેનસરી, અન્જુમનનાં ફો, વગેરે ધણાંક બહેર ખાતાઓ સાથે એમને સંબંધ હતા. નવસારીમાં હાડવૈદની ધણી જન્મ હતી તે પુરી પાડવા માટે સુરતથી બીમજીભાઈ હાડવૈદ અને તેમની પછી ધંધા ચલાવનારા તેમના બેશીઓને દર અઠવાડીયે પોતાને ત્યાં મફત ઉતારો આપવાનું કરી રૂંચતની અગવડ ટાળી હતી. નવસારીમાં ઉભી થયેલી નવી અગીયારીની ખટપટ વખતે, એમણે બગરીયાઓની પણ એથી બનતી મદદ કરી હતી.

તા. ૧૭ મી મે ૧૮૯૭.

રોજ ૫ માહ ૯ (શ.) ૧૨૬૬ યજ્ઞદેઝી.

મરણુ—આદરજી હોગમજી દેસાઈ, ઉમ્મર વર્ષ ૫૪. એઓ નવસારીના વડા દેસાઈજીના બત્રીજા હતા. છેલ્લા ૩૨ વર્ષ થયા નાગપોગ, વિગમગમ, જોવવડ અને વમર્ષ તરફ રેલ્વે કંપનીને બાધાપટ પુરી પાડવાનું કંટાળત ચલાવતા હતા. ગરીબોને સારી મદદ કરતા હતા, અને પોતાના વડા બેટા મી. મહેરવાનજી જેઓ 'વકીલનું' કામ કરેછે તેમને એવી નસીહત દીધી હતી કે નસેસાધારો તથા કોઈ પણ કામની વિધવા બાઈઓના કેસો, ગમે એવી મોટી શીનાં છતાં, મફત લેવા. એમણે તે તરફ ધણાં કૃપાઓ બોદાવ્યા હતા અને નવસારીમાં જ ગુજ્યાં હતા.

તા. ૧ લી નવેમ્બર ૧૮૯૭.

રોજ ૧૮ માહ ૨ (શ.) ૧૨૬૭ યજ્ઞદેઝી.

મરણુ—દાદાભાઈ પેશતનજી દેસાઈ ઉમ્મર વર્ષ ૬૮, નવસારીના એક મુન્શર્ફ દેસાઈજી, જેઓ નવસારીમાં ગુજ્યાં, તેઓ અત્રે દાદીબા દેસાઈને નામે જણીતા હતા. દેસાઈજીનાં નામની " જાત ખાતા " નામની જાગીરોનો વહીવટ ત્રીસ વર્ષ સુધી પોતાનાં કુટુંબીઓના સંતોષ વચ્ચે ચલાવ્યો હતા.

ઈ. સ. ૧૮૯૮ના પારસીઓ

તા. ૧૨ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૮.

રોજ ૬ માહ ૬ (શ.) ૧૨૬૭ યજ્ઞદેઝી.

મરણુ—એં દાદાભાઈ ખરશેદજી દોરડી, ઉમ્મર વર્ષ ૫૬. એઓ એક ઉદ્યોગી મોખેદ હતા, અને કાંઈ જીવ જેવી કેળવણી વીધી ન હતી, પણ વાંચવાનો ધણો શોખ, અને પોતાના ધર્મની પ્રીતિ વધાવવાની હોંશ, હોવાથી જરથોસ્તી મજહબને લગતી કેટલીક બાબદોની સંબંધેનો ચોપડીઓ છપાવી હતી.

તા. ૧૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૮.

રોજ ૧ માહ ૧ (શ.) ૧૨૬૮ યજ્ઞદેઝી.

એં બીખાજી જામારજી દસ્તુર મહેરજી ગણાના, જેઓ બેધપુરના મહારાજાના બાળ અવસ્થામાં શિક્ષક તથા હાન ત્યાંની માઉન્ટેડ નોબલ્સ સ્કૂલ જેમાં સરદારો તથા

અમીર ઉમરાવોના છોકરાઓ શીખે છે તેના સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ છે, તેમને મહારાજા સરદાર-
સિંહજી બહાદુરે મોતું અંનાયત કર્યું એટલે સોનાનું કંડું પગમાં પહેરવાનો ફક આજે પાર-
સીઓનાં નવાં વર્ષને દહાડે બદલ્યો છે, એ માન પારસીઓમાં પહેલવહેલું એમને જ મળ્યું છે.
તા. ૩ જી નવેમ્બર ૧૮૯૮. રોજ ૨૦ માઈ ૨ (શીં) ૧૨૬૮ ૫૪૬૪૬૬.

નવસારીની મોખેદ મીનોચેહેર હોમજીવાડી પુરાતન દરેદમેહર કે જે પહેલવહેલી
ઈ.સ. ૧૮૬૭માં પરદાઈ હતી, તથા જે પછવાડેથી ૧૮૬૨માં શેડો અરદેશર નશર-
વાનજી અને હોમજી અરશેદજી દાદી શેડે પાછી બંધાવી આપી હતી, તે આ સાવમાં
જરથોસ્તીઓ વચ્ચે ઉધરાણું કરી પાછી બંધાવવામાં આવી હતી, અને તેમાં નવેસરથી
આતસ આદરાંન પરદાવ્યા હતાં. તે પરદાવવાની ક્રિયા આજદીને એક મોટા મેળાવડામી
હજુરમાં કરવામાં આવી હતી. જાશનની ક્રિયા અંબરામજી અરશેદજી મીનોચેર હોમજી-
નાએ કરી હતી. જે પુરી થયા બાદ એ દરેમેહેરના એક દૂસરી શેડ બમનજી પાંકણજી
દાદાયાનજીએ એક અન્જુમનપત્ર વાંચી સંબળાવ્યો હતો. તેમાં જણાવ્યા મુજબ
એ દરેમેહેર નવેસરથી બાંધવા માટે ઉશું કરેલું ફંડ આશરે રૂ. ૩૦૦૦૦)નું થયું
હતું, અને તેમાંથી એ મકાન નવેસરથી બાંધવા તથા તેની પાસેનું ઘર અને જમીન
ખરીદવા પાછળ આશરે રૂ. ૨૫૦૦૦) ખર્ચોયા હતા અને બાકી વધેલાં નાણાં દરેમેહેરનાં
મકાન તથા આતસ આદરાન સાહેબના નિભાવ માટેના ખર્ચ સાથે સંકારી જમીન-
ગીરીઓમાં રોકવાનાં હતાં. શેડ કાવસજી દીનસાહજી એડનવાયા સી. આઈ. ઈ. એ
આદરાન સાહેબ માટેના સર્વે ઘટતો સામાન પોતાને ખર્ચે આપ્યો હતો. તેમને
તથા એ મકાન નવેસરથી બંધાવવાનું તથા તેને સરંજામ ઉતારવાનું કામ ખાનસાહેબ
કાવસજી હૈરમજી દાદાયાનજીની આગેવાની હેઠળ થયું હતું, તેમને ઉપકાર માનવામાં
આવ્યો હતો. એ બાદ ખાનબહાદુર ડાકટર પાંકણજી હૈરમજી દાદાયાનજીએ
મીનોચેહેર હોમજીની અન્જુમન તરફથી એક સુંદર ચાલ, વડા દૂસરી અંબ બેજનજી
અરજેરજી મીનોચેહેર હોમજીને તેઓએ આ દરેમેહેરનાં કામમાં તેમજ પોતાની અન્જુ-
મનના ફાયદાનાં કામોમાં તન મન ધનથી લીધેલી મહેનત માટે એક સુભાષીત ભાષણ
કરીને ઓરાડી હતી અને તેમ કરતાં એવું જાહેર કર્યું હતું કે અંબ બેજનજીની એક
તરફીર ઉતરાવીને દરેમેહેરમાં મુકવાની ગોઠવણ અન્જુમને કરી છે. બીજી એક શાસ
ખાનસાહેબ કાવસજી હૈરમજી દાદાયાનજીને તેઓએ મકાન બાંધવા પાછળ લીધેલી
મહેનત માટે અંબ બેજનજીએ દૂસરીઓ તરફથી ઓગાડી હતી. ત્રીજી શાસ એજ ગૃહસ્થે
દૂસરીઓ તરફથી મોખેદ શીરોજી એદલજી દાદાયાનજીને તેમણે એ કામમાં બળવેશી
મેવા માટે ઓરાડી હતી. ચોથી શાસ એજ ગૃહસ્થે દસ્તુરજી સાહેબ દારામજી માલીઆરજીને
ઓરાડી હતી. બાદ બીજી ત્રણ શાસો એજ ગૃહસ્થે દૂસરીઓ તરફથી, આ દરેમેહેરનાં
નવસારી ખાતેના મેનેજરો મોખેદો હૈરમજી કરંમાસજી દાદાયાનજી, દારામજી પુરશેદજી
મીનોચેહેર હોમજી, તથા રસ્તમજી જમશેદજી કઠ્યાને અનુક્રમે તેઓની મેવાનાં બદલામાં
ઓરાડી હતી.

એ બાદ ચાલની કરી સર્વે લોકો વિદાય થયું હતું.

ઈ. સ. ૧૮૯૯ ના પારસીઓ.

તા. ૪ થી માર્ચ ૧૮૯૯.

નવસારીમાં પારસી ઓરતોને માટે એક સુવાવડખાનું સ્થાપવાનો ઠરાવ કરવાને, આજદીને ત્યાંની ખરશેદ વાડીમાં એક સભા મળી હતી. સરનશીનની ખુરસી દેસાઈ દુરામજી કાવસજીને આપવા બાદ, નવસારીની જરથોસ્તી ઓરતો માટે એક સુવાવડખાનું સ્થાપવાનો તથા તે માટે જરથોસ્તીઓમાં એક ઉધરાણું કરી ફંડ ઉછું કરવાનો ઠરાવ થયો હતો. આ કામમાં આગેવાની ડૉ. એદલજી રસ્તમજી દાદાયાનજી નવસારીના સીવીલ સર્જને લીધી હતી.

તા. ૧૭ મી એપ્રિલ ૧૮૯૯.

રોજ ૫ માહ ૮ (શેન) ૧૨૬૮ યજ્ઞદેઝ્ઘી.

મરણુ:—દેસાઈ મનચેરજી એદલજી ઉમ્મર વર્ષ ૮૪. એમને એપ્રિલ ૧૮૮૪માં નવસારીના વડા દેસાઈ મનચેરજી હોરમસજીનાં મરણથી દેસાઈ ખાનદાનના કાનુન મુજબ ઉમ્મરે વૃદ્ધ હોવાથી, વડા દેસાઈ ઠરાવ્યા હતા, જે અધિકાર તેમણે ખરાખર ૫૬૨ વર્ષ સુધી ભોગવ્યો હતો. વડોદરામાં એઓ મોટો વગ ધરાવતા હતા, અને મહારાવ ગાયકવાડે એમને છત્રી મસાલનું માન આપ્યું હતું, જે માત્ર ત્રણ માસ એઓએ ભોગવ્યું કેમકે મહારાજ પદબ્રષ્ટ થયા હતા. એઓ ઘણા બહુનાર ગણનાર હતા, અને, દારમી, મરાઠી વિગેરે ભાષાઓનું સાફ જ્ઞાન ધરાવતા હતા.

તા. ૧૯ મી એપ્રિલ ૧૮૯૯.

નવસારીમાં આજદીને મહુમ દેસાઈ મનચેરજી એદલજીનાં ઉકમણાંની ક્રિયામાં તેમનું નામ જરથોસ્તી મજહબને લગતી સર્વે જાહેર ક્રિયાઓમાં બીજા છુજગીની સાથે દેવાનો ઠરાવ થયો હતો તથા મરનારની જગ્યાએ નવસારીના એક અકાખર તરીકે દેસાઈ દુરામજી કાવસજીને નીમી એક શાલ ઓરાડી હતી.

તા. ૨૬ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૯.

રોજ ૧૧ માહ ૧ (શેન) ૧૨૬૯ યજ્ઞદેઝ્ઘી.

મરણુ:—નસરવાનજી શોરાબજી વજીરદાર, ઉમ્મર વર્ષ ૮૬. નવસારીના ફતુર ખાનદાનના નખીરાઓ સાથે ખેશીનું નાતું હોવાથી, એમનો ત્યાંની અન્તુમનમાં સારો મોભો હતો. ૫૦ વર્ષની પાછી વયે મુનસફની બિકેટ પરીક્ષાનો અભ્યાસ કરવાની ખંત ખતાવી, ૧૮૬૩ના સાલમાં એ પરીક્ષા પસાર કરી, મુખબની વડી અદાલતના જડજ સાહેબો તરફથી પ્રશંસા મેળવી હતી. પોતાના ધીકતા ધંધામાં સુખી હોવાથી, સરકારે અહમદનગરમાં તેમની કરવા માંગેલી મુનસફ તરીકેની નિમણૂક ના પાડી હતી. હાઇકોર્ટના જડજેની ઉપલી સારી સર્ટીફિકેટને લીધે, નામદાર મહારાજ ગાયકવાડે એમને ૧૮૮૬માં પોતાની અદાલતોમાં કામ કરવાને યોગ્ય, વકીલ ઠરાવ્યા. તેને લગતી ફરજિયાત પરિક્ષા પસાર કરવા માટે હજુર ઠરાવ કરીને તેમને તેની કડકુટમાંથી ખાતલ કર્યા હતા. છેવટ સુધી પોતાનો મોભેદી મોભો અને પોષાક જળવી રાખ્યા છતાં પોતાના મુનસફી હોદ્દાની આંટ ને બોજ નિભાવવાની બાબતમાં મરનાર કદી પણ પછાત પડ્યા ન હતા. એક વેળા કામ પડતાં, પોતાની શી મળવા વગર, કશી પણ જુબાની આપવાને હાઇકોર્ટના કમિશનરની રૂબરૂ એમણે સાફ ના પાડી. તકરાર સાંભળીને કમિશનરે આખરે ચુકવ્યું કે જો કે એઓ વકીલાત કે મુનસફીરી કરતા નથી, છતાં એઓ

બ્યારે પોતાની હકની લડાઈ ખાતર શી માંગે તો તે મેળવવાને હાઈકોર્ટના અધિકારી દાખલ એઓ વ્યાજબી છે.

તા. ૨૮ મી નવેમ્બર ૧૮૯૯.

રોજ ૧૫ માહ ૩ (શી.) ૧૨૬૯ યઝ્દેઝદી.

મરણુ: —પાલણુજી ફરીજી દીગરીઆ, ઉમ્મર વર્ષ ૮૭. એઓ નવસારીની મલ્લે-સરની જરથોસ્તી અન્જુમનના એક આગેવાન તથા ત્યાંના ફોના એક અધિકારી હતા, અને ગરીબાઈમાંથી વધો કાપડના ધંધામાં પડી સારી આંટ મેળવી હતી. એઓ નવસારીમાં જ ગુજ્યા હતા.

ડીસેમ્બર ૧૮૯૯.

દાકતર ધનજીભાઈ હો. મહેતાએ “અકસ્માત અને તેના તાત્કાલિક ઉપાય” એ નામનું પુસ્તક બહાર પાડ્યું હતું.

ઈ. સ. ૧૯૦૦ના પારસીઓ

તા. ૨૪ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૦૦.

રોજ ૧૩ માહ ૬ (શી.) ૧૨૬૯ યઝ્દેઝદી.

મરણુ: —પેરતનજી ફરામજી બાગીઆ, ઉમ્મર વર્ષ ૫૮. એઓ નવસારીમાં ઉસ્તાદ તરીકે જાણીતા હતા. નાનપણથી જ કસરતનો શોખ ધરાવતા હતા, અને અઢાર વર્ષની ઉમ્મરે સર કાવસજી જહાંગીર નવસારી મંડેસામાં કસરતના શિક્ષક નિભાયા હતા. એમણે ધણાક પહેલવાન ઉસ્તાદોને હરાવ્યા હતા. બીજી જગ્યાએ વધારે પમારે જવાની એમની માંગણી થતી ત્યાં પોતે ન જતાં પોતાના ચેલાઓને મોકલતા હતા. કુવામાં તથા રેલમાં પડેલાં ધણાં લોકોને એમણે બહાદુરીથી બચાવ્યાં હતાં.

તા. ૧૩ મી માર્ચ ૧૯૦૦.

રોજ ૩૦ માહ ૬ (શી.) ૧૨૬૯ યઝ્દેઝદી.

મરણુ: —હોરમજી ખરશેદજી મીનોચેર હોમજીના, ઉમ્મર વર્ષ ૭૩. એઓ નવસારીનું મીનોચેર હોમજીનું મોબેદી ખાનદાન જે ભગર સાથ અન્જુમનનાં બીજાં કુટુંબવાળા વિભાગમાંથી છુટું પડેલું તેના નબીગ હતા. એઓ હોરમજી શેઠ કરી ઓળખાતા હતા. કારણ નવસારીમાં એમના બાવાની મોબેદી નિશાળ હતી, જ્યાં યજ્ઞ-શને, વંદીદાદ અને પાવ મહેલનું બિઠક ક્રિયા કામ શીખી અથોરનાનો બહાર પડતા અને તે ઉસ્તાદો શેઠના એઠકાજથી ઓળખાતા. બાવાના મરણ બાદ એ નિશાળ એમણે પોતાનાં બાઈની સાથે વર્ષો સુધી ચલાવી હતી. એઓ વર્ષો સુધી નવસારી ખાતે મીનોચેર હોમજી ટોળાના આગેવાન ગણાતા હતા, પણ પછી ભગર અન્જુમન આપણા વડીલ છે તેથી તેમનો મરતઓ મીનોચેર હોમજીના ચાર સાથ કરતાં આપા છે, એવું મત એમણે જાહેર કરતાં મીનાઝેસો થયો હતો અને નવસારીમાં એકાંત વાસ લઈ ત્યાં જ ગુજ્યા હતા.

તા. એપ્રિલ ૧૯૦૦.

મલ્લેસરવાસી દાકતર ધનજીભાઈ હોરમજી મહેતા ડા. એલજી ૩૦ દાદાચાનેજીની જગ્યાએ વડોદરાની કાઉન્સિલ ઓફ ડક્ટીન હોસ્પિટલના હાઉસ સર્જન નિભાયા હતા.

તા. ૧૭ મી જુલાઈ ૧૯૦૦.

રોજ ૬ માહ ૧૧ (શે.) ૧૨૬૯ યજ્ઞેઝદી.

મરણુ:—દસ્તુર એરચળ સોરાળળ મહેરજીરાણાના, ઉમ્મર વર્ષ ૭૮. એઓને કારસી તેમજ ઝંદ પહેલવી બાપાઓનું સારું જ્ઞાન હતુ અને કારસી બાપાના તે એક યુનેંદા અભ્યાસી લેખાતા હતા. આગલા વખતમાં ધરાનથી અત્રે આવેલી સઘળી રેવાયતોનો મરનારે પુખ્ત અભ્યાસ કર્યો હતો. ૧૮૬૨થી ૧૮૮૭ સુધી એઓ મુંબઈનાં મુદ્દાં શીરોજ કિતાબખાનાના લાયબ્રેરીઅન હતા અને એ ૨૫ વર્ષના અરસામાં એ કિતાબખાનામાં જરથોસ્તી મહજ્જ તથા તવારીખને લગતી હાથની લખેલી બેસુમાર કારસી, ઝંદ, પહેલવી વગેરે કિતાબોની નકલો પોતાને હાથે કરી હતી. તે સઘળી એ કિતાબખાનાને આજે દિપાવે છે. વિદ્યાભ્યાસ ઉપરાંત મોબેદીનાં કામો તથા ક્રિયા કામોમાં પણ એઓ ઘણા ખર્ચરદાર હતા. ૧૮૬૩માં "તાવ હમીનમાને" તથા "લા વીસાદ"ના આફ્રીનગાનના કરદા વિષે એમણે મુંબઈમાં કેટલીક જીકર ઉઠાવી હતી, અને કેટલાંક ચોપાનીયાં પણ પ્રગટ કર્યાં હતાં. ૧૮૬૪માં મુંબઈની જરથોસ્તી દીનની ખોળ કરનારી મંડળાની શરૂઆતથી જ એઓ તેમાં સામેલ થયા હતા, અને ૧૮૬૬થી ૧૮૭૫ સુધી તેના પ્રમુખનું માન ભોગવ્યું હતું. ૧૮૬૬માં એમણે હુજવરશ અને પહેલવી બાપાને લગતી એક ફરજગ તથા રેહગરે દીને જરથોસ્તી, નામની જરથોસ્તી મજહબને લગતી કેટલીક ખીનાઓની એક ચોપડી તથા યસ્ત બા માએની નામે કેટલીક યસ્તોના ગુજરાતી તરજુમાના પુસ્તકો રચી પ્રગટ કર્યાં હતાં. પોતાની આંખનું નુર ખોવાથી એવણ ઘણા બેચેન થઈ ગયા હતા, અને ૧૮૬૭ના એપ્રિલ માસમાં પોતાનું ખાનગી કિતાબખાનું બે મોટી કળાટભરી નવસારીના મહેરજીરાણા કિતાબખાનાને બેટ આપ્યું હતું કે જેમાં ઘણીક નામીયો તથા ઉપયોગી કિતાબો છે. તા. ૨૨ મી ડીસેમ્બર ૧૯૦૦.

રોજ ૯ માહ ૪ (શે.) ૧૨૭૦ યજ્ઞેઝદી.

નવસારીની પાસે આવેલા તવડી ગામમાં ગયે સાક્ષ અન્જુમનના ઉધરાટથી બંધાવેલી નવી દરેહમેહરમાં શેઠ કુંવરજી ઠાવસજી તવડીયાએ પોતાના બેટા મહુમ ડોક્ટર હોરમજી કુંવરજી તવડીયાને નામે આજઠીને આતશ આદરાન પરઠાવ્યા હતા. જશનની ક્રિયા એ દરેહમેહરના પંથકી એં દારાળજી રસ્તમજી દાદાયાનજીએ શરૂ કરી હતી. જે પુરી થયા બાદ શેઠ કુંવરજી તરફથી એક અન્જુમન પત્ર વાંચી સંભળાવ્યો હતો. તેમાં જણાવ્યું હતું કે એ નુરીકેમ્બો જરથોસ્તી આદમને બંદગી કરવા ખુદ્દેા મુકયેછે, તથા તેના નિભાવ ખર્ચનો સર્વે બંદોગસ્ત તથા જોડવણ કરીછે. એ બાદ અન્જુમન તરફથી શેઠ એદલજી રસ્તમજી મોગરાએ શેઠ કુંવરજીનો ઉપકાર માનનારું એક માનપત્ર વાંચી સંભળાવી તેમને એનાયત કર્યું, તથા એડનવાલા દસ્તુર ફરામજી રસ્તમજી કોટવાલે આતશ ઉપર એક વાચન કરી સંભળાવી હતી. તે પછી શેઠ કુંવરજી તરફથી નવસારીના વડા દસ્તુર દારાળજી માહીઆરજી, તવડીનાં પંથકી એં દારાળજી રસ્તમજી દાદાયાનજી એં રસ્તમજી દારાળજી દાદાયાનજી તથા ખાન-સાહેબ ઠાવસજી હોરમજી દાદાયાનજીને શાંચો આરાડવામાં આવી હતી. વળી છેલ્લા, ગૃહસ્થને અન્જુમન તરફથી પણ તેમણે લીધેલી દરેક તકલીફ માટે ઉપકારમાની જ્ઞાન આરાડી હતી. એ બાદ ચાલની કરી સર્વે લોકો વિદાય થયું હતું.

પ્રકરણ ૭૦ મું.

ઈ. સ. ૧૯૦૧ના પારસીઓ.

તા. ૨૧ માર્ચ ૧૯૦૧.

શ્રીમંત મહાગમ સયાજીરાવ ગાયકવાડની એક ખાસ ખુબી એ હતી કે તેઓશ્રી ત્યાં ત્યાં પરદેશમાં મુસાફરીએ સિધારે ત્યાં ત્યાં જે જે નવું જોય તે પોતાના રાજ્યમાં ધટતા મુધારા વધારા અને ફેરફાર સાથે દાખલ કરે. એ ખાસીયત મુજબ તેઓ નામદાર સેને ૧૯૦૦ માં લંડન મુધારેલા ત્યારે ત્યાં “સેન્ટ જોન્સ ગેમ્પટ” એ નામની સેન્ટ જોન્સ એમ્બ્યુલન્સ એસોસીએશન નામની સંસ્થાની મુખ્ય ઓફીસનો મુલાકાત લઈ તે સંસ્થાના લોકોપયોગી કામથી એટલા બધા ખુશ થયા કે તેજ દિવસે વડોદરાના તે વેળાના દિવાન સાહેબ નેકનામદાર શ્રીનીવાસ રાધવ આયંગર ઉપર તારથી હુકમ મોકલાવ્યો કે, “અકસ્માત અને તેના તાત્કાલિક ઉપાય”, “દર્દીની સારવાર” અને “ગૃહ આરામ” એ ત્રણે બાબતોનું શિક્ષણ આખા રાજ્યમાં દાખલ કરવું. તે ઉપરથી દિવાન માહેબે ડા. ધનજીભાઈ મહેતા જેમણે થોડાજ વખત ઉપર પહેલા વિષય ઉપર એક પુસ્તક બહાર પડ્યું હતું તેમને બોલાવી તે બાબતનું શિક્ષણ શરૂ કરવા હુકમ થયો. પાછળથી રાવગદાદુર ખાસેરાવ ગદવ વડોદરા પ્રાંતના મુખા સાહેબની સલાહથી એવું કહ્યું કે શ્રીમંત સ્વામી વડોદરા પધારતાં સુધી એ કામ મુક્તવી રાખવું. સ્વામી પરત પધાર્યા બાદ તા. ૨૧ માર્ચ ૧૯૦૧ના રોજ શ્રીમંતના હુકમથી વડોદરાના ન્યાયમંદિરના બબ્બ હાજમાં સરદાર. દાકતર, શેઠ શાહુકારો, સીવીલ અને મીલીટરી ઓફીસરો તથા દોશ્વેજોના અને હાઈસ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓનો એક જગી મેળાવડો ભેગો કરી શ્રીમંતે પોતે પ્રમુખસ્થાને બિરાજી પોતે સેન્ટ જોન્સ ગેમ્પટમાં શું શું જોયું હતું તે બદલ વીસ મિનિટ સુધી વિવેચન કરી, ડા. ધનજીભાઈ મહેતા પાસે બાપણ અપાવી, રાજમહેબમાં જઈ એક વિશાળ વટહુકમ કાઢી એ ત્રણે ઉપયોગી વિષયોનું શિક્ષણ વડોદરામાં દાખલ કર્યું. ત્યાર પછી વખતો વખત હુકમો કાઢી આખા રાજ્યમાં એ શિક્ષણ દાખલ કર્યું છે અને હજી તે પ્રમાણે અપાય છે.

તા. ૧૮મી મે સને ૧૯૦૧.

રોજ ૬ માહ ૬ (શે) ૧૨૭૦ યજ્ઞદર્દી.

મરણુ:—સરજન, લેફ્ટેનન્ટ કર્નેલ એલલજી માણેકજી દામવા, ઉમ્મર વર્ષ ૪૬. મુંબાઈની ઍન્ડ્રીન્સ્ટન હાઈસ્કૂલમાં કેળવણી લઈ ગ્રાન્ટ મેડીકલ કૉલેજમાંથી એલ. એમ. એન્ડ એસની પરિક્ષા પાસ કરી, સરકારી વૈદક નોકરીની પરિક્ષા માટે ઇંગ્લાંડ ગયા હતા અને તે બિઝટ પરિક્ષા પમાર કરી મદ્રાસ પ્રવાકાના લસ્કરી ખાતામાં નોકરીએ રહ્યા હતા. ત્યાં તેમની કારકીર્દી ઘણી ફત્તેહમંદ હતી. સરકારે થોડાં સાલ ઉપર ચીન ખાતેની લડાઈના સંબંધમાં અત્રેથી મોકલેલા લસ્કર સાથે મોટા તખીય તરીકે જવા એમને પસંદ કર્યા હતા, અને ત્યાં શંધાહી ખાતે એઓ યુજ્યાં હતા.

તા. ૨૬મી મે ૧૯૦૧.

રોજ ૧૪ માહ ૬ (શે) ૧૨૭૦ યજ્ઞદર્દી.

મરણુ:—દેસાઈ એલલજી બમનજી પોલીઆ, નવસારીના, ઉમ્મર વર્ષ ૫૬. એવણુ નવસારીની અન્નુમનના ત્રીજા અકાબર દેસાઈ હતા. સ્વતંત્ર સ્વભાવના અને પ્રમાણિક નિષ્ઠાથી અન્નુમનના દરેક કામમાં આગેવાની લેતા હતા, અને નવસારીના

ધણીક ખાતાઓના કારોબારી હતા. એમના વડવા દેસાઈજી તેહમુરજી જામાસજીએ નવસારીમાં મુખાગીરી કરી હતી, અને તેમને ગાયકવાડ સરકારે કેટલાક હકો અધ્યા હતા. તે પાછળથી કંઈક ગેરસમજુતથી બંધ થયા તે પાછા મેળવવાની એઓ કોશિષ કરતા હતા. એઓ રાજદારી બાબતોમાં ઘણી કુશળતા ધરાવતા હતા.

તા. ૨૮મી મે ૧૯૦૧.

આજદિને નવસારી મધ્યે મહુમ એદલજી બમનજી પોલીઆ દેસાઈનાં ઉકમણામાં તેમના ભત્રીજા શેઠ તેહમુલજી જામાસજી દેસાઈને ત્રીજા અકાબર તરીકે ચુંટી કાઢી તેમને પોલીઆ દેસાઈ ખાનદાન તરફથી એક શાલ તથા બીજા મિત્રોએ ચાર શાલો આરાડી હતી. મરનારું નામ નવસારીમાં થતી જાહેર ક્રિયાઓમાં બીજાં મુજગોનાં નામ સાથે દેવાને ઠરાવ થયો હતો.

તા. ૩૧ મી જુલાઈ ૧૯૦૧. રોજ ૨૧ માહ ૧૧ (શિં) ૧૨૭૦ યજ્ઞદેર્ઘી.

મરણુ.—દેસાઈ ફરામજી કાવસજી, ઉમ્મર વર્ષ ૮૪ નવસારીના મોટા દેસાઈ ખાનદાનના વડીલ. એઓ ૧૮૯૮માં નવસારીના વડા દેસાઈ તથા અનુમનના બીજા અકાબરની ગાદી ઉપર આવ્યા હતા, અને ફક્ત ૩ વર્ષ એ અધિકાર ભોગવ્યો હતો, એટલે ૮૧ વર્ષની મોટી ઉમ્મરે દેસાઈગીરીની ગાદી ઉપર આવ્યા હતા, અને નવસારીમાં મુજગો હતા. એઓ ઘણી નિયમીત જીંદગી ગુમરનારા હતા.

તા. ૨ જી ઓગસ્ટ ૧૯૦૧.

આજદિને નવસારી મધ્યે મરહુમ શેઠ ફરામજી કાવસજી દેસાઈના ઉકમણામાં તેમની જગોએ બીજા અકાબર તરીકે શેઠ પેસ્તનજી ખરશદજી દેસાઈને નીમી તેમને અનુમન તરફથી શાલ આરાડવામાં આવી હતી, તથા મરનાર દેસાઈજીનું નામ જાહેર ક્રિયાઓમાં દેવાને ઠરાવું હતું.

તા. ૧ લી અક્ટોબર ૧૯૦૧.

નવસારીમાં આ સાવ મરહુમ પહેલવહેલો મોટો ઉપદ્રવ કીધો હતો, અને પારસીઓ પણ મોટી સંખ્યામાં તેનો ભોગ થઈ પડ્યા હતા. તેથી પારસીઓ મોટે જૂદી ઇસ્પીતાલ ઉધાડી હતી. દાકતરો જાહેરામજી દાદાભાઈ રાણા, સોરાબજી પાતરાંવાળા તથા દેસાઈએ તખીબી મદદ આપી હતી, તથા ખાં સાં કાવસજી દાદાયાનજી તથા શેઠ ન. ક. તંબોલીએ મદદ કરેલી તેમને તા. ૧૬ મી માર્ચે આતશખહેરામમાં જશનકરી અનુમને એકડી શાલો આરાડી હતી.

ધ. સ. ૧૯૦૨ ના પારસીઓ.

તા. ૧૯ મી જાન્યુઆરી ૧૯૦૨. રોજ ૭ માહ ૫ (શિં) ૧૨૭૧ યજ્ઞદેર્ઘી.

મરણુ.—મનચેરજી કાવસજી શાપુરજી લંગડાના, ઉર્ફે મનસુખ, ઉમ્મર વર્ષ ૭૫. એઓનું અસલ નામ મનચેરજી શાપુરજી લંગડાના કરી હતું પણ પોતાના વડા ભાઈ કાવસજીના પાલક થવાથી તેમના નામથી ઓળખાતા હતા. એઓનો જન્મ નવસારીમાં થયો હતો. જ્યાંથી ૮ વર્ષની ઉમ્મરે મુંબઈ જઈ ઇંગ્લેન્ડ અને ફારસી ભાષાની તાલીમ લીધી હતી. પછી પોતાના વડા ભાઈની વેપારી પેઢી પર ૧૮૪૮માં ચીન ગયા હતા.

અને કન્તાનમાં ૮ વર્ષ ગુજ્યોં હતાં, પણ લખાણો કરવાનો શોખ હોવાથી વેપારી લાઈન એમને રચતી નહિ અને બાઈની ધાકને લીધે ચીનથી જે લખાણો મુંબઈ મોકલતા, તે પર મનસુખ તખ્તસુસ વાપરતા, જે પાછળથી તેમની અટક પડી. ચીનની પેઢી પડી ભાંગવાથી ૧૮૫૫ તેઓ મુંબઈ પાછા ફર્યા. જરથોસ્તી છોકરીઓની નિશાળ મંડળીના કારોબારી હતા, તથા જમશેદી નૌરોજીની નવું વર્ષ ગણવાની નેમથી સ્થપાયેલી મંડળીમાં જોડાયા હતા, પણ પછી મતફેર પડવાથી છુટા પડ્યા હતા. ધરાન દેશના મરીબ જરથોસ્તીઓની હાલત સુધારનારી મંડળીના ઓ સંકેટરી તરીકે કામ બગવ્યું હતું પણ પાછળથી એ હોદ્દો એમને છોડી દેવા પડ્યો હતો. રાતુમાય સભા સાથે પણ એઓ સામેલ હતા, પણ પાછળથી છુટા પડ્યા હતા. જરથોસ્તી ધર્મ અને ક્રિયા ઉપર એતેકાદ વધારનારી મંડળીમાં વયો સુધી એમની આગેવાની હતી પણ તેમાંથી બી વાંધો પડતાં છેલ્લે છુટા થયા હતા. કેટલાંક વયો સુધી સત્ય મિત્ર નામનું અઠવાડીક પત્ર ચલાવ્યું હતું. એમણે રચેલાં પુસ્તકોમાં ગંજનામું મુખ્ય હતું, જેની બીજી આવૃત્તિ ૧૮૬૩માં બાહેર પડી હતી. તે ઉપરાંત હેવાલે જંદ અવસ્તા, શીરફુસીનું શાહ નામું તથા પહેલા સર જમશેદજી જીજીબાઈની જીંદગીના હેવાલનાં પુસ્તકો ધણાં જાણીતાં હતાં. બાપણે કરી જરથોસ્તી ધર્મ અને ક્રિયાઓ ઉપરનો એતેકાદ વધારવાની ટોશિય કરવા માટે એઓ જાણીતા હતા. રાહનુમાએ સભાના કામેને વખોડી કાઢી, તેમણે જરથોસ્તીઓની જીની કાયદાકારક રાહ રસમે નાજુદ થતી બચાવી બેવાની લડાઈ ચલાવી હતી. હામોનિયમ સાથે બંદગી કરવાની રસમ સામે સખત ધુજરો ચલાવ્યો હતો. આજની કન્યાઓને ધરસંસારમાં ઉપયોગી થઈ પડે એવી તાલીમ આપવાની તેમણે હિમાયત કરી હતી, અને તે સાથે ચેતવણી આપી હતી કે સ્ત્રી કેળવણીના મરદાના અભ્યાસક્રમમાં સુધારો કરવામાં નહિ આવશે, ફેશનની શીશિયારી પારસીઓમાં વધતી ચાલી છે તે ઉપર મજબુત અંકુશ નાખવામાં નહિ આવશે તથા સ્ત્રી મરદોનાં છુટાપણા ઉપર ધડતો પણ મજબુત અંકુશ નહિ રખાશે તો પારસી સંસારનો ટાળો બગડી જશે. પારસી પંચાયતના ટ્રસ્ટીઓ કનેના ટ્રસ્ટડીડો જોવાનો અનુમનનો હક તેમણે માગ્યો હતો.

તા. ૨૫ મીએ ૧૯૦૨.

રોજ ૧૩ માહ ૬ (શી) ૧૨૭૧ યજ્ઞેઝદી.

મરણુ:—હૉરમજી અરજેરજી દેસાઈ, ઉમ્મર વર્ષ ૬૪. રોઠ અરજેરજી પાલનજી દેસાઈના વડા દીકરા. એઓ ફારસી તથા અરબી બાધાના એક અઠંગ અભ્યાસી હતા. એ બેઉ બાધાનાં સાહિત્યના અભ્યાસ ઉપરાંત જીના વખતના મૂકેલ ફારસી દસ્તાવેજો, સરકારી ગુચવાડા મરેલાં ફરમાનો તેમજ ખતપત્રો ઉકેલવામાં પ્રવીણ હતા. કલમખાજ છતાં ધણાંજ સાદા અને એકમાર્ગી હતા. અદાલતમાં ફારસી દસ્તાવેજો ઉકેલાવી ગુચવાડાઓ ઝટ પતાવી આપતા હતા. નવસારીમાં જ ગુજ્યો.

ઈ. સ. ૧૯૦૩ ના પારસીઓ.

તા. ૨૧મી ઓક્ટોબર સને ૧૯૦૩.

નવસારીના વડા દસ્તુર દારાજી માહીઆરજી મહેરજીરાણુને નામદાર ગાયક-

વાડ/સરકારે આનંદિને દિવાળીના સંગ્રહમાં છત્રી મસાનની આમામી એનાં પત્તકરી હતી. તા. ૯મી માર્ચ ૧૯૦૪.

નવસારીના વડા દત્તુ દાગળ માહીઆરજીને નામદાર ગાયકવાડ સરકારે છત્રી મસાનનું માન આપ્યું તે માટે તેમને મુખ્યાલયાદી આપવા માટે નવસારીની સર્વે પ્રગતી એક મેલા આનંદિને ત્યાંના લક્ષમણ હોનમાં મામદાર મુખ્યાસાહેબ ખાસેરાવ નંદવના પ્રમુખપણા હેઠળ મળી હતી દત્તુજીને એમતેક્યાવ લેવા બધી કોમોનું અનેકું એક ડેપુટેશન તેઓના મહાન સુધી ગયું હતું, ત્યાંથી તેઓને દોઢવાખ સાથે પુગતાં માનમહિત હોવામાં આવવામાં આવ્યા હતા એ બાદ દત્તુરજીને મુખ્યાલયાદીનું માનપત્ર અત્રેના એક વકીલ જેઠાભાણેકલાવ શીવવાસે વાંચી સંભળાવ્યું હતું, તથા સુરતના રત્નમપરાની અન્નુમતે તરફનું માનપત્ર, દત્તુ બગેરેજી દારાબજી દારાબખાલજીનાં એ વાંચી મંજૂરવાળું તેના દત્તુજીએ પ્રતિતા જવાએ વાળ્યા બાદ તેમને નીચે મુજબ શાંતો ઓગાડવામાં આવી હતી—સુરતની અન્નુમત તરફથી, બીલીમોરા ટ્રસ્ટીઓ તરફની, ગણદેવીની અન્નુમત તરફની, ખંરેગામની અન્નુમતની, ચીખરીની અન્નુમતની, મહુવાની અન્નુમતની, વ્યાગની અન્નુમત તરફની અને બારડોલીની અન્નુમત તરફની. એપ્રિલ ૧૯૦૪.

૩૦ ધનજીભાઈ હા. મહેતાને નામદાર સરકારે વડોદરાની સેન્ટ્રલ જીલ્લા સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટના ઝોખમદાર હોદ્દા ઉપર નિમ્ણા હતા.

તા. ૧૬ મી મે ૧૯૦૪. રોજ ૮ માહ ૯ (શિવ) ૧૨૭૩ યજ્ઞેઝઠી.

મરણુ—જમશેદજી નમરવાતજી તાતાજીમર વર્ષ ૬૫, મહુમ શેઠ નસરવાનજી રતનજી તાતાના દીકરા. એમનો જન્મ ઈ. સ. ૧૮૪૦માં નવસારીમાં થયો હતો. ઈ. સ. ૧૮૫૬માં અત્રેની/એડીન્ડેટન ઇન્સ્ટીટ્યુટમાંથી કમ્પર મેકેલર તથા ૧૮૫૭માં વેસ્ટ મેકેલરની પદવી મેળવી, ૧૮૬૧ થી વેપાર વણજના કામમાં પડ્યા હતા. પ્રથમ ચીન અને તે બાદ ઇંગ્લંડ જઈ પોતાની બાપીકી પેઢી ચલાવી હતી, જે ૧૮૬૫માં બંધ કરી એઓ ઇંગ્લંડ પોતાને મિલિસાએ વેપાર કરવાને ગયા હતા.

ઇંગ્લંડ, ચીન, જાપાન, અમેરિકા, ઑસ્ટ્રેલીયા, સુરોપ વિગેરે દેશોમાં એઓએ સંપ્રયાણ મુસાફરીઓ કરી હતી, અને અર્ધી અથવા પોણી ફનીયાના મુલકો જોયા હતાં ઇંગ્લંડની પહેલી મુસાફરીથી પાછા ફર્યા બાદ જૂદાં જૂદાં કંટ્રીકોનો ધંધો કરી ૧૮૭૨થી “મેસર્સ તાતાની કંપની”ના નામે મુબઈ, હાંગકોંગ ને શેહેંગાહીમાં પેદોઓ સ્થાપી વેપાર કર્યો, અને ૧૮૭૬થી પોતાનો ભાગ બંધ કરી ૧૮૭૭માં એમણે પોતાના બાપની સાથે મળી નાગપુર મધ્યે સેન્ટ્રલ ઈંડીયા મીલ ઉભી કરી જે નામદાર મહારાણી વિક્ટોરીઆએ હિંદના ઍમ્પ્રેસનો ખેતાબ ધારણ કર્યો તે વર્ષમાં ઉપડયાથી એમ્પ્રેસ મીલ તરીકે આજેથી વહીવટ કરી જાગીદારોને નેલાવ કર્યો છે. ત્રણ પૈનાં કમિશનની રહી, પહેલી એમણે એ ચીનમાંથી કાઢી નાખી. ૧૮૮૨માં મુબઈની પારસી મેટ્રીમોનીયન કોર્ટના ડેલીગેટ નિમાયા, અને ૧૮૮૩માં સુલેહના અમલદાર સરકારે નિમ્ણા. ૧૮૮૬માં મુબઈમાં પારસી સુવાવડખાણું સ્થાપવાની આગેવાની લઈ તેની કમિટિના હેવટ સુધી પ્રમુખ હતા અને તેની ઈમારત બાંધવાના ફંડમાં રૂ. ૧૦૧૦૦ આપ્યા

હતા. હિંદુસ્તાનના દેશીઓમાં નવા નવા ઉદ્યોગ તથા હુન્નરો દાખલ કરાવવાની છુટાસા ધરાવનાર એઓ એક મુખ્ય ગુરુત્વ હતા.

હિંદુસ્તાનમાં રના ઉદ્યોગની હાલની તથા અવિષ્યની હાલત વિશેની નોંધનું એક ચોપાન્યું ૧૮૮૬ના માર્ચ માસમાં તથા એન સાલના ઑગષ્ટ માસમાં હિંદુસ્તાનનો નવો ઉદ્યોગ વધારવાને યજ્ઞતા નમરનું સુતર કાઢનારા કારખાનાં મુખ્યમાં ઉર્મા કરવાને એક મુચ્ચતા પત્રક બહાર પાડ્યું હતું અને એન ધોરણ ઉપર ૧૮૮૭માં કુરેવા મધ્યે સ્વદેશી મીઠા ઉધારી હતી. ૧૮૮૬માં પારસી કોમના ગરીબ શક્તિના પણ બહુ સારી અચળાઈની સામેતી આપનારા જવાબોને ચક્રવર્તી કેળવણી આપી. દુનિયામાં નામ હાલવાની તેમજ પોતાની કોમને લાભ કરવાની જોગવાઈ કરી આપવામાં ૩૫૦૦૦૦૦ ની મોટી રકમનું એક રૂટ એમણે કર્યું હતું. એયોજનીને લાભ થયું પારસીઓએ ન લેવાથી, પણવાડેથી. તેમાં બીજી કોમવાળાઓને પણ એનો લાભ આપવાની રકમ માખી હતી. ૧૮૮૧માં મુકતી ફેજવાડાઓને વરખડતાં ગરીબોને હુન્નર શીખવવાના ફંડ માટે રૂ. ૧૦૦૦૦ આપ્યા હતા. ૧૮૮૪ નવસારીની દા. કા. તાતા સ્કુલને રૂ. ૫૦૦૦ અને કા. જન. મહેસાને પણ એટલીજ રકમ એટ આપી હતી. એન વગસમાં મુખ્યમાં છાત્રીમાં આવેલું અનકાનામનુ ગામ એમણે વેચાણ લીધું હતું. એન સાલમાં ચપથુને કમતા સવાલની તપાસ માટે નિમવામાં આવેલી દોડ હર્શલવાળા કમિટિએ કરેલા રિપોર્ટને આધારે હિંદુસ્તાનની સરકારે નવો કાયદો બાંધ્યો હતો. તે રિપોર્ટમાં જણાવવામાં આવેલી જૂદી જૂદી આમતો કેટલી જુલમરેલો છે તે દેખાડી આપનાર એક લખાણ એમણે તા. ૪થી માર્ચ ૧૮૮૪ના ગ્રેડીસ્ટીક્સ નામના પત્રમાં અંકમાં પોતાને નામે કર્યું હતું. ૧૮૮૬માં એમણે લાંબા તાગના ઇજ્જાયાન રની ખેતી આ દેશમાં અજમાવી જોવાના અખતગ દેશના જૂદા જૂદા ભાગોમાં કરવા માટે સામાન્ય પ્રગનું ધ્યાન ખેંચવા એક યાદી બહાર પાડી હતી. એન સાનમાં વિદ્યાવતી કોપડ ઉપરની જકાત કાઢી, ગામડી પર નાખી તે માટે તકરાર કરવા વાઈસરૉય આગળ અગ્રેની મીન ઓનર્સ ઍસોસીએશને મોકલેલાં કેમ્પુટેશનમાં એમને કચકસે મોકલ્યા હતા. ૧૮૮૭માં એમણે ઍસોસીએશને દેશમના ઉદ્યોગને લગતા અખ તરાઓ કરવાને એક ફાર્મ ઉધાડ્યું હતું, અને તેમાં જપાનથી ઍક્ષપર્ટો આનાવી ગખ્યા હતા. આ અખતરાઓની ફતેહના સમાચાર તેમના મરણ અમાઉ સંભળાયા હતા. એન સાલની અધવચમાં એમણે મુખ્યત્વે મીલોમાં, વાયવ્યપ્રાંત વિગેરે કુરના ભાગોના મજુરોને દાખલ કરવાને લગતું એક ચોપાન્યું બહાર પાડ્યું હતું. ૧૮૮૮માં મુખ્યત્વે નામદાર સરકારે એમને યુનીવર્સીટીના ફેલો નિમ્યા. એન સાનના ફેલુઆરી માસમાં એમના વડા દીકરા દોરાબજીનાં લગ્ન થયાં તે જોવાને નામદાર ગવર્નર લોડ સેડ્ડટ, તેમનાં બાનુ અને મોટા મોટા અંગ્રેજો આજ્યા હતા. ૧૮૮૯માં એમણે હિંદુસ્તાનનાં દેશીઓને અસહ શોધખોળ કરવાને લાયક થવા માટેની કેળવણી આપવા સાર એક નવી રિસર્ચ યુનીવર્સીટી સ્થાપવાને માટે રૂ. ૩૦૦૦૦૦૦ની ગંજવર રકમ હિંદુસ્તાનની સરકારને આપવાનો બ દોમસ્ત કર્યો હતો.

એ વગમ કાઢી આપનાનો રખી દીવરુદો બતાવવા માટે આખા હિંદુસ્તાનમાં

તથા યુરોપમાં એમની ધણી તારીફ થઈ હતી, અને હિંદુસ્તાનની નેશનલ કોંગ્રેસની તા. ૩૦ મી ડીસેમ્બર ૧૮૯૯ની બેઠકમાં એમનાં દેશાભિમાન અને સખી દીક્ષુદા માટે આભાર માનવાની દરખાસ્ત, ખુશાલીના પોકારો સાથે પસાર કરવામાં આવી હતી. એજ સાલમાં મુંબઈના જૂદા જૂદા બાગોમાં રેલ્વેએ બાંધવાની નવી યોજનાઓ વિષે રિપોર્ટ કરવાની વડી સરકારે નિમેશ કમીશન હજુર એમની જુબાની લેવાઈ હતી. ૧૯૦૦માં એમણે મલબાર કોસ્ટ ઉપર કાનાનોરથી ૧૬ માઇલ છેટે આવેલા ફ્રેંચ મથક, માહી ખાતે, એક મીલ બંધાવી હતી. ઇ. સ. ૧૯૦૨ના જુલાઈ માસમાં એમણે મધ્ય પ્રાંતોમાં લોહાની ખાણો છે તે વિષે પોતાની ખાત્રી કરી, કરોડ રૂપિયાની ચાપલુ સાથે વિદ્યાવતમાં એક સિન્ડીકેટ સ્થાપી, તે ખાણો ખોદાવી લોખંડ કાઢવાને એક કંપની ઉભી કરી હતી. એજ સાલના ડીસેમ્બર માસમાં એમણે કૉટન ઇન્ડસ્ટ્રી ઓફ ઇન્ડિયા તથા કૉટન ડ્યુટીઝ યાને હિંદુસ્તાનના રેનો ઉદ્યોગ તથા સુતરની જગતને લગતી વિગતો આપનાર એક ચોપાન્સુ છપાવી પ્રગટ કર્યું હતું. વર્ષ ૧૯૦૩ના માર્ચ માસમાં બ્રિટીશ પાર્લામેન્ટના સભાસદોમાં મીલના ઉદ્યોગ બાબત ઉપર એક પત્ર એમણે મોકલ્યો હતો તથા એજ સાલના મે માસમાં પાયોનીયર પત્રમાં જાહેરખબર છપાવી જણાવ્યું હતું કે જે ખેડુતા તેમને અરજ કરશે તેઓને અન્નમાયશ તરીકે ઉગાડવા પીરવીઅન રૂનાં થોડાક ખીયાં તેઓ આપશે. છેલ્લાં દશ વર્ષોમાં આ દેશને ઉદ્યોગ વધારવા તથા દેશની સ્થિતિ સુધારવા માટે પોતાથી બનતાં, કોઈ દેશી નહિ કરી શકે તેવાં કામો, એમણે કર્યાં હતાં. એમનું વાંચન તથા માહિતગારી અને દરેક બાબત વિશેની તેહેકીક કરવાની તબેહ ધણી અભયજ્ઞ જેવી હતી. એમના ઉદ્યોગોમાં મીલ ઉદ્યોગની એમની રહેઠાં ઇજ્જતીયન લાંબા તારનો ૩ ઉગાડવાનું એમનું સાહસ, અને સ્ટીમરનાં નુરનાં દર, માટેની લેડત યાદગાર રહેશે. ખીજું એમનું સાહસ મુંબઈની શેલામાં વધારે કરનારી બબ્બ ઇમારતો બંધાવવાનું હતું. મુંબઈનાં બારાને શેલા આપતી તાજમહાલ હોટેલની ઇમારત એમની કારસાજનું પરિણામ છે, અને તાતાનું લોખંડનું કારખાનું અને તાતાનાં વિજળીનાં કારખાનાં એ સર્વે એમનાજ મનોબળે કર્યાં છે. વર્ષ ૧૯૦૪માં એમનું ધોરણ પલ્લુ એમના નીચલા શબ્દોમાં સમાયતું હતું. ઉદ્યોગ કરો, વિચાર કરો, સાચવટ સાચવો, અને રજો કમાવો. એઓ જર્મની ખાતે બાદનોઈમ નામના ગામડામાં ગુજ્યો હતા.

● મનકુર લોખંડની જગ્યા કલકત્તાની ઉત્તરે સાકચી નામના ગામમાં રોપ થઈ એની ઔર લઈ એઓ પહેલા ઇંગ્લેન્ડ ગયા હતા. ત્યાંના રિપોર્ટ જરાબર નહી મળવાથી એઓ અમેરીકા લઈ ગયા અને ત્યાં તે વખતે પ્રેસીડન્ટ રૂઝવેલ્ટ (હાલનાં પ્રેસીડન્ટનાં કાકા) નમેરીકાનાં પ્રેસીડન્ટ હતા, તેઓ રોક જમરોહનાં મિત્ર હતા. તેમણે એમને ધણું માન આપ્યું હતું, અને જે ઔર એઓ લઈ ગયા, તે પ્રેક્ટિસર રાએ પાસે વપાસાવી હતી. તેના કલેજા જ સારો રિપોર્ટ મળવાથી રોક જમરોહ ધણા ખુશ થયા હતા, અને મી. રાએને પોતાની સાથે હિંદ લાવ્યા હતા, અને સાકચીની જગ્યાએ એક એક્સપેરીમેન્ટ ચલાવી તે જગ્યા પસંદ કરી હતી તથા ૫૦ માઇલનો વિસ્તાર ખરીદવાને મી. તાતાને સલાહ આપી હતી. તેજ મુજબ તેમણે તેટલી જગ્યાનો કબજો મેળવ્યો હતો.

ના ઇલ્યુ

+ હિંદ ખાતે તેમજ વિદ્યાવત આદી બીજાં મોટાં શહેરોમાં એમના મરણથી શોકસભાઓ

તા. ૧૨ મી ઑગસ્ટ ૧૯૦૪.

વડોદરાના નવા નિમાયવા દિવાન શેઠ હરસારપજી રૂસ્તમજી દાદાચાનજીને નામદાર મહારાજ સયાજીરાવે આજીવીને એક દરબાર ભરી સીરસ્તા પ્રમાણે દિવાન-ગીરીની સનદ તથા કિમતી સરપાવ જેમાં એક સુંદર મોતીની કંડી, સોનાનું ધડીયાળ, હીરાની વીંટી અને જડીનો પોપાક જે સર્વેની કિંમત રૂ. ૪૦૦૦)ની હતી તે ભેટ આપ્યો હતો. દરબાર પુરો થયા બાદ દિવાન સાહેબ સીરસ્તા પ્રમાણે રૂપાની અંબાડીના કાથી ઉપર ખિરાજી રમાવા સાથે પોતાને મુકામે ગયા હતા.

તા. ૧૩ મી અક્ટોબર ૧૯૦૪. રોજ ૩૦ માઈ ૧ (શેઠ) ૧૨૭૬૫ યજ્ઞેઝદી.

મરણુ:— એ. જ્ઞાનપ્રજી, સોરાવજી રૂસ્તુ મેહેરજીરાણાના, ઉમ્મર વર્ષ ૬૦. એઓ અત્રેના બગરમાથના એક ચુરત દગ્ગરજી હતા. નિરંજ, બરસનુમ, યોજકાગ્રેગરી અને પાકી પરહેજગારી જળવવામાં તેમજ આગલી પાછલી દરેક યોજ યાદ રાખવામાં તથા નોંધી રાખવામાં એકા હતા. કાંઈપી માંબલુ, કાંઈપી બેલુ, કાંઈપી વાંચુ તે નોંધી રાખવાનો એમનો નિયમ હતો. પારખી પ્રકાશના પહેલા ભાગમાં જે ઘણી પુરાણી નોંધો આપી છે, તે એમને આભારી છે.

એઓ વાડીઆજીનાં આતશખેડેગંમમાં તેની રચાપનાથી, કુંબલાની બોય દેવાના કામમાં હતા, અને ૫૦ વર્ષ સુધી કુંબલાની સેવા કીધી હતી. પણ તે પછી ૧૮૮૩માં યુજ્ઞમાં નાવર મરાતમ કરવાની બાંજગડ વેળા નવસારીના બગર સાથના દરેક મોખેદનાં દીક ખાટાં થયાં તેમ એઓ પણ ઘણી દીગીરી સાથે પોતે સેવા કરેલા જીના કુંબલાને મુકી વિદાય થયા હતા, અને નવસારી આવી વસ્યા હતા. નવસારીની બગર સાથની ફહેરેસત, પર્વાખર્ગ, અને સિદ્ધાંતનાં પારસીઓનાં દરેક બક્તીના મકાનોનાં દહાડાવાર, આપણા લોકોની ફીઓ, રિવાજો અને રસમો આ જગદ મોખેદને મોઢે જાણે પોપટની માફક હતાં. પણ એકજ અફસોસની વાત હતી કે ખિયારાની જ્યાંન તોતડી હોવાથી બગર મોલી ચકાવું નહતું, તેથી જગમાળપણે પોતાનો કાળ કાઢતા હતા. એઓનું મરણુ પોતાના જતન વતન નવસારીમાં નિપજ્યું હતું. આ પારસી પ્રકાશનાં પહેલા ફક્તરના દિવાચામાં એમને માટે નીચલી નોંધ છે:—આ પુસ્તકમાં આપેલા ઘણાખરા પુરાના લેખો તથા ફસ્તાવેજો ઉપર અમારું ધ્યાન ખેંચવાને તથા મેળવી આપવાને અત્રેવાળા દગ્ગરજી સાહેબ ઓરવજી સોગમજી મેહેરજીરાણા તથા તેમના ભાઈ ઓરવદ જમાગજી મોરાવજી દગ્ગર મેહેરજીરાણાએ અમોને ઘણો ઉપયોગી મદદ કીધી છે. અગર એ બન્ને દગ્ગર જગદઓની મદદ અને સુચનાનો અમોને લાભ ન મળ્યો હોત તો આ પુસ્તકના પહેલા ભાગમાં આવેલી ઘણીક ઉપયોગી નોંધો અમે કવચીત જ આપી શકત.

તા. ૮ મી ડીસેમ્બર ૧૯૦૪.

રોજ ૨૭ માઈ ૩ (શેઠ) ૧૨૭૪૫ યજ્ઞેઝદી.

મરણુ:—રતનજી બેજનજી દેસાઈ, મોટાં દેસાઈ ખાનદાનના એક નખીરા.

મળી હતી લગ્નની સમામાં ત્યાંનાં વેપારીઓએ બાપોઝાર બહાર કયું હતું કે જે દેશમાં જમરોદજી તાતા ગરબા વેં પડયા છે તે દેશને રાને માટે ચિતા હોય ?

નો. ધ. દેલુ

એમણે આખી જીંદગી ઘણો જ પરહેજગારીથી ગુજરી હતી. ઇજરાને તથા ગાયા વગેરે શુંદર્યે પોતે બણી બણતા, અને અશુદ્ધ બણતાં, અર્થનો અનર્થ કેવો થઈ જાય છે તે બીજાઓને દેખાડી સુધરાવતા. વિદ્યાર્થીઓને તેમના ધર્મના અભ્યાસમાં ઉત્તર આપી હરીદાષના રસાલાઓ વગેરે તૈયાર કરવામાં મદદ આપતા. પોતે જીના વિચારના હતા, અને જુદીનેાને જરથોસ્તી ધર્મોમાં લેવાની વિરૂદ્ધમાં કારણો અને દલીલો દર્શાવતા. એમની છટાથી સાંભળનારાઓ દંગ થતાં. ઉસ્તાદી ગાયનના એઓ ઘણા શોખીન હતા, અને નવસારીમાં ગુજર્યા હતા.

ઈ. સ. ૧૯૦૫ ના પારસીઓ.

મે. ૧૯૦૫.

જેલ સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ ડા. ધનજીભાઈ મહેતાને પોતાના હોદ્દાની ફરજો ઉપરાંત, યુવરાજ શ્રી. ફતેહસીંહગવ ગાયકવાડના રાજધરાણાના દાકતર (Physician to Prince Fatehshahrao's House-hold) નિમ્મા હતા, અને શ્રીમંત યુવરાણી પદ્માવતી બાઈસાહેબની તેહનાતમાં લાનોલી, ફટન, વિગેરે ઠેકાણે ગયા હતા.

તા. ૧૨ મી જુલાઈ ૧૯૦૫.

બાઈ સાહેબ રતનબાઈ એદલજી બામજી તરફથી નવસારીમાં વસતા ગરીબ જરથોસ્તીઓને તુરત વેળાની મદદ આપવા માટે સ્થાપેલાં “ નોશરવાને અદલદ” ની વ્યવસ્થા કરવા માટે નીચલા મુદ્દરોથી સ્થાપીક કમિટી નિમવામાં આવી હતી:—ડાકટર સોરાબજી આદરજી પાત્રાંવાળા, મી. હોરમસજી જમશેદજી કેટવાડ અને તાતા ઍંગ્લો વર્નીક્યુલર સ્કૂલના હેડ માસ્ટર મી. રસ્તમજી જમશેદજી દેસાઈ. એ ફંડનાં બ્યાન્કમાંથી દરમાસે લાયક જરથોસ્તીઓને રોકડ, કપડાં, દવાદાર અથવા, અનાજ વિગેરેની જરૂરીયાત પ્રમાણે ક્ષાપદેમંદ મદદ આપવાનો વિચાર રાખવામાં આવ્યો છે.

તા. ૨૯ મી ઍગસ્ટ ૧૯૦૫.

રોજ ૨૦ માહ ૧૨ (શેં) ૧૨૮૭ યઝદેર્દી.

નવસારીની વડી દરેહમેહેરમાં જયનો કરવા માટેના જીનેઁઓટલો કાઠી વાખી એકનામા સાથેના નવો ઓટલો મુબખવાલા બાઈ દીનબાઈ તે અહુમ શેઠ જહાંગીરજી રસ્તમજી મોદીનાં વિધવાએ, રા. ૪૫૦૦)ને ખર્ચે બાંધાવી આપી તે બાજીને જશન કરી ખુશો મુકયો હતો.

તા. ૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૦૫.

વડોદરાના દિવાન ખાનબહાદુર કેરશરખજી રસ્તમજી દાદાયાનજીની એક ઍઈસ પેઈન્ટીંગની મોટી તસ્વિર નવમારીના વતનીઓ તરફથી તૈયાર કરી, બાજરોને તેમની સાલગ્રેહના મુબારક દિવસે અત્રેના લક્ષમણ હોલમાં સુબાસાહેબ રાવબહાદુર ખાસેરાવ બાદવે એક મોટા મેળાવડાની હજુરમાં ખુશી મૂકી હતી.

ઈ. સ. ૧૯૦૬ ના પારસીઓ.

તા. ૪ થી ફેબ્રુઆરી ૧૯૦૬.

રોજ ૨૪ માહ ૫ (શેં) ૧૨૭૫ યઝદેર્દી.

નવસારીની વડી દરેહમેહેરમાં મહુમ સર દીનશાજી માણેકજી પીટી ઍરોનેટના

પૈસાથી ખર્ચે કરેલી જગ્યા પર નવેસરથી બુલ્ડોઝરો બનાવ્યા હતા, તે બુલ્ડોઝરો મૂકવાની ક્રિયા આજદીને વડા દસ્તુરજીની આજેવાની હેઠળ થઈ હતી. તા. ૧૮ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૦૬.

નવસારીના પહેલા દસ્તુર મહેંજરાણા કિતાબખાનાને માટે રૂ. ૨૦૦૦૦)ની કિંમતનું એક કુશાદે મકાન એ. જમશેદજી કાવસજી મહેંજરાણાએ પોતાના મારીજી મહંમદ ખાન માણેકજી માણેકજી જમશેદજી દસ્તુર મહેંજરાણાની પુલંગમાંથી ખંધાવી આપ્યું, તેને બુલ્ડોઝર મૂકવાની ક્રિયા આજદીને ત્યાંના સુખાસાહેબે કરી હતી. પ્રથમમાં એ. જમશેદજીએ એ મકાનની વિગત કહી સંબળાવ્યા બાદ શેઠ દીનશા દરદુનજી મુદસાએ કિતાબખાનાના દુકાનો તરફનો એક પત્ર વાંચી સંબળાવી તે બુલ્ડોઝર મૂકવાની સુખાસાહેબને અરજ કરી હતી. સુખાસાહેબે રૂપાની ચાવી વતી મકાન બુલ્ડોઝર મૂક્યા બાદ શેઠ રતનજી દરમજી દાણુએ કિતાબખાના તરફનું તથા દસ્તુર દાગમજી માઠી-આરજીએ મહેંજરાણા ખાનદાન તરફનું માનપત્ર શેઠ જમશેદજીને વાંચી સંબળાવ્યાં, તે પછી મી. પીરોજશાહ મનચેરજી ચલ્લા તથા મી. જહાંગીરજી મનચેરશાહ શ્રીકી-મેરીઆને મકાન ખાંધવામાં લીધેલી તસ્દીને માટે સુખાસાહેબને હાથે શાલો આરાડવામાં આવી હતી.

તા. ૫ મી માર્ચ ૧૯૦૬. રોજ ૨૩ માહ ૬ (શિં) ૧૨૭૫ યજ્ઞદર્દી.

મિદણુ:—મનચેરજી બરબેરજી દેસાઈ, હામર વર્ષ ૧૨. નવસારીના એક આજેવાન શહેરી. એઓ નાનપણથી જ સરકારી કામમાં પડ્યા હતા. પહેલા નવસારી મદાદ કામદાર નિમાયાબાદ નવસારી તાલુકાની માપણી થઈ તેની કેબરેખ પર નિમાયા. પછી એમને સીદપુરના વહીવટદારની જગ્યા આપવાની માગણી થઈ. તે ના પાડવાથી બ્યારેજના જંગલ દરોગા નિમાયા. સરકારી નોકરીમાંથી ફારેગ થતાં વડોદરાના શ્રીમંત શાહુકાર રા. જોષાપરાવ મધરાવના કારભારી થયા. પછી નવસારી આપ્તી સાર્વજનિક કામોમાં પડ્યા. નવસારીની મ્યુનિસિપાલિટીની સ્થાપનાથી તેના એક આજેવાન જોખર હતા, અને સાર્વજનિક કામો માટે નિમાતી દરેક કમિટિમાં આજેવાની હોતા. નવસારીના માણ સુખા દી. બા. લક્ષ્મણ જગનાથની યાફગીરીની કમિટિના ઓનરરી સેક્રેટરી તરીકે લક્ષ્મણ હોલ બધાવવામાં અને તેમાં બેઠક, લાઇટ વગેરેની સામગ્રી માટે બહુ મહેનત લીધી હતી. વડોદરાની શ્રીમંત સરકારે ફોજદારી અને દિવાની કોર્ટમાં સાક્ષી આપવા આવવાથી મુક્ત કરી એમને માન આપ્યું હતું. નવસારીના મોટા દેમાઈજીનાં પુરાણા ખાનદાન ને ગાયકવાડ સરકાર સાથે ઇ.સ. ૧૮૯૩માં તેમના વતન તથા હોડોના બાબે વાધો ઉઠવાથી એ ખાનદાનના પ્રતિનીધી હોયે મહંમદ ઇબ્રેજ સરકારની એ ખાનદાનને મળેલી બાંહેધરીથી, વડોદરા રેસીડન્સીમાં પણ વસીલો ધરાવતા થયા હતા. ૧૨ વર્ષની ખંતીલી લડત પછી દેસાઈ કુટુંબનાં લાભમાં મુકાદો મળ્યો હતો પણ તેના અમલ બેવા એઓ જીવ્યા નહિં. એઓ ફારસી, ઇબ્રેજ અને મરાઠી ભાષા ધણી સારી બોલતા હતા.

તા. ૭ મી એપ્રિલ ૧૯૦૬. રોજ ૨૬ માહ ૭ (શિં) ૧૨૭૫ યજ્ઞદર્દી.

નવસારીના વડા દસ્તુર દારાજી માઠીઆરજી મહેંજરાણાના દીકરા કોબાજીને,

નાવર કચ્છાની ક્રિયા આજંદીને વૂડી દરેહમેહરમાં કરવામાં આવી હતી. બાષ રતનબાષ એદલજ બામજીએ પોતાના બાઈ, શેઠ, જમશેદજી નસરવાનજી તાતાની નમ્મિતે આ નાવરો કયો હતો. પ્રતુરજીને ૪૦ શાશેની પહેરામણી થઈ હતી, તથા એ ૩૨૨૮ મનચેરજી પાવરીએ એક સારો સફેદ ઘોડો ભેટ આપ્યો હતો.

તા. ૨૦ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૦૬. રોજ ૭ માહ ૧ (શિ.) ૧૨૭૬ યજ્ઞેર્ઘી.

મરણુ:—એ બીખાજી રતનજી નરીમાન, ઉમ્મર વર્ષ ૯૦. એઓ નવસારીના મગર સાથ ટોળાના કાકા પાલણુની પોળના એક નથીરા હતા. ઈ. સ. ૧૭૭૬માં નવસારીમાં મોટી ધાડ પડી તે વેળાએ સાંના આતશખહેરામ સાહેબને છુપાછુપ સુરત લઈ જઈ શેઠ દાદાબાઈ ભાણેજી શેઠનાની હવેલીમાં ચૂકયા તે વેળાએ તેની સાથે તેની નિગેહબાની તથા ખીદમત કરવા માટે હિંમત ધરી આઠ મોખેદો સુરત ગયા, તથા બરસતુમ વિગેરે જાણવી સવામત કંબલાને સાચવ્યા તે આઠમાં એ બીખાજી નરીમાનના બધાવા એજ નામવાળા ઐરવદ બીખાજી રતનજી નરીમાન પણ એક હતા. ઐરવદ બીખાજી લગભગ ૭૦ વર્ષ થયાં મુંબઈ આવ્યા હતા, અને મહુમ શેઠ ખુરશેદજી નસરવાનજી કામાજીની સાથે સમાગમમાં આવવાથી, એમના વિચારો પણ સુધરેલા હતા. એઓ અહીં ઠહર માવજી મેઘજી નામના કાપડના મોટા વેપારી સાથે માવજી બીખાજીના નામથી કાપડનો વેપાર ચલાવતા હતા અને તા. ૧૦ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૬૫થી તેમાંથી ભાગ છોડવી પોતે એકલાએ તે ધંધો છેલ્લા ૬૨ વર્ષો સુધી ચાલુ રાખ્યો હતો. તત્કાલ સારીમાં રથાપેલી સર કાવસજી જહાંગીર મદ્રેસા ઉભી કરવામાં એમનો પણ હાથ હતો, અને મહુમ શેઠ કામાજીને તે વેળાએ મુખ્ય સલાહ એમની હતી. એ મદ્રેસા ઉભી કયો પછી, તેમાં મુંબઈ તથા બહાર ગામના જેથી અચોરનાનના છોકરાઓ ઈજા વણી લેવાને આવે તેમની ખોરાક તથા ખીજી રીતની મદારત કરવાને એ મહુમની માફતે નવસારીમાં ઐરવદ ફરામજી નવરોજી કાત્રકે માથે લીધું હતું. અને તે બાબે તા. ૮ મી માર્ચ ૧૮૫૭નાં મુંબઈનાં વર્તમાન પત્રોમાં જાહેર ખબરો છપાવી હતી. માસીક માંદગીવાળી પારસી સ્ત્રીઓ, મસ્કીના વખતમાં હેંડે ગંધ મારતી ખડકીઓમાં બેસે તે એમને ઘણું નાપસંદ હતું, અને મસ્કીના વખતમાં એ બાબેનો મામલો ઘણો ગંભીર થઈ પડવાથી એક દિવસ ખા. બા. બમનજી બેરામજી પટેલની સાથે આખા કોટના લતા પર એ બાબેની પારસી સ્ત્રીઓને સમજ આપવાને એઓ ફર્યાં હતા. આવા આગળ વધેલા તથા સુધરેલા વિચારોની સાથે પણ એમણે બહુવા 'ગણવાડ' તથા મોખેદી તરીકે જાળવી રાખ્યો હતો.

તા. ૬ ઠી અક્ટોબર ૧૯૦૬.

નવસારીની સર કાવસજી જહાંગીરજી જરથોસ્તી - મદ્રેસા રથાખાને આજે બરાબર ૫૦ વર્ષ પુરાં થવાથી તેની જુબીલીની કેટલીક ધામધુમ એ તરફ કરવામાં આવી હતી. સહવારના પહોરમાં આખા ગામમાં ટોલ તાસા વગડાવવામાં આવ્યા હતાં તથા મદ્રેસાના મકાનને વાવટા તોરણોથી શણગારવામાં આવ્યું હતું. રાત્રે શુકર મુળરીતું જશન કરવામાં આવ્યું હતું અને તે વખતે ઘણાક જરથોસ્તીઓની સુચના મુજબ સર કાવસજી જહાંગીર રેડીમની અને શેઠ ખોરશેદજી નસરવાનજી કામાજીએ

નવસારીમાં આવું ખાતુ ગ્યાપી જે ઉપકાર કર્યો તેની ધોદંગીરીમાં એ જાને માટેનોનાં નામ ત્યાં થતાં દરેક જાહેર જગ્યાનાં અને ધુપનીરંગમાં લેતાં કરવાનો હરાવ થયો હતો, રાત્રે બધે રોશની કરવામાં આવી હતી.

તા. ૧૨ મી ડીસેમ્બર ૧૯૦૬. રોજ ૩૦ માહ ૩ (શિં) ૧૨૭૬ યજ્ઞેઝદી.

મરણ:—નવરોજી દરામજી તંબોની ઉમ્મર વર્ષ ૪૫. નવમાગીના વતની અને વનથીતા શહેરી. અત્રે તેમની ધીકતી દુકાનો હતી. પોતાના ધંધાની બહોળા રોકાણો છતાં તેમણે નવસારીના કાયદા માટેના કામોમાં સારો હિસ્સો આપ્યો હતો. મરણી વખતે અત્રે પારસી હોસ્પીટાલ ઉઘાડવામાં મદદ કરનારાઓમાં તેઓ આગેવાન હતા. એટલું જ નહિં પણ છેવટ સુધી તેઓ સંકેટરી હતા. ત્યાં પારસી સંકેટ નિવારણ ફંડ ઉઘાડવામાં પણ તેમણે મોટી મદદ કરી હતી અને તેના પણ તેઓ ઓઠ મોકેટરી હતા. મરણી વખતે એમણી મહેનત વળી હતી. પારસી સુવાવડ ખાતુ ગ્યાપવા માટેના તેઓ હીમાયતી હતા. તેઓ મુબમમાં મુજબો હતા.

પ્રકરણ ૭૧ મું.

ઈ. સ. ૧૯૦૭ ના પારસીઓ.

તા. ૧૫ મી જાનેવારી ૧૯૦૭.

નવસારીની સર કાવસજી જહાંગીર મટેસા સાય તેની બુધ્ધીની પ્રસંગે જે કુમરશાળા ઉભી કરવામાં આવનાર હતી. તે શાળાના મકાનને માટે બાઈ રતનબાઈ એકલજી બામજીએ રૂ. ૧૦૦૦૦)ની રકમ ભેટ આપી હતી.

તા. ૨૬ મી જાનેવારી ૧૯૦૭. રોજ ૧૫ માહ ૫ (શિં) ૧૨૭૬ યજ્ઞેઝદી.

મરણ:—દસ્તુરજી દારામજી માહીઆરજી મહેજીરાણાના ઉમ્મર વર્ષ ૫૨. એઓ નવસારીના પહેલવહેલા દસ્તુર મહેજીરાણાથી ૧૪ મી પેઢીએ સીવ સીમાગંધ ઉતરી આવેલા હતા. અને તેઓની ગાંધી આજ લગભગ ૩૨૮ વર્ષની પુગતન છે. પહેલા દસ્તુર મહેજીરાણા પછી આજ સુધી યર્ષ અગ્રેવા નવમાગીના દસ્તુરો નીચે મુજબ છે:—

દસ્તુરો મહેજીરાણા કેઝાબાદ માહીઆર મહેરનોમજી કેઝાબાદજી, માણેકજી મહેરનોમજી, રસ્તમજી માણેકજી, જમશેદજી રસ્તમજી, સોરામજી રસ્તમજી, કાવસજી સોરામજી, દરામજી સોરામજી, નસગ્વાનજી સોરામજી, રસ્તમજી નસગ્વાનજી કેઝાબાદજી, રસ્તમજી માહીઆરજી કેઝાબાદજી તથા મગનાર દસ્તુર દારામજી માહીઆરજી, દસ્તુર દારામજીને તેમના પાપના મરણ બાદ તા. ૧૦ મી નવેમ્બર ૧૮૭૩ને દીને તેમના ઉમમણામાં નવસારીના વડા દસ્તુર ડેરગ્યા હતા. અને જૂદા જૂદા દસ્તુર મોબેદો તરફથી તેમને ૨૯ શાક્ષો ઓઢાડવામાં આવી હતી આ વેળા એમની ઉમ્મર ૧૭ વર્ષની હતી.

બીજા દીને નવા દસ્તુરજીને અન્નુમન વડી દરેહમેહેરમા લઈ ગઈ હતી. જ્યાં એવો હરાવ થયો હતો કે દસ્તુરજી પુખ્ત ઉમમગના નહિં હોવાથી ઉમરતાવક થાય ત્યાં સુધી તેમણે પોતાના કાકા દસ્તુર રસ્તમજી કેઝાબાદજીની સલાહથી દરેક કામકાજ કરવું. છ મહીનામાં નવસારી પંથકને લગતા બીનીગોરા ગામમાં અન્નુમનના ઉગરાટથી

જાંધાએતું દોષમું ઇગ્નિયું ત્યાં જોઈ એમણે આગેલીધો હતો, અને ત્યાંની અન્નુભને એમને એક શાન એનાડી હતી. ૧૮૭૫ની તા. ૨૯ મી મેએ નવસારીના દોષમાપર જવાના રતાની ઉપર શેઠ હોરમસજી પરજોગજી કરતાને જે પાંડો પુત્ર જાંધાવી આપ્યો હતો તે ખુલ્લો મૂકવાની ક્રિયા એઓએ કરી હતી. એમણે પાંડ વળદાનનું નામ લઈ પોતાને દાથે પુત્રનો દરવાજો ઉઘાડી પહેનવહેતું પોતાનું મુઆરક કદમ અંદર મૂક્યું અને પુત્રના છેક પાછલા છેડા સુધી એઓ તથા અન્નુભનના જાંધા સાહેબો જઈ ત્યાંથી વીખરાઈ ગયા હતા. ૧૮૭૭માં નવસારીમાં શેઠ નસરવાનજી રતનજી તાતાએ જાંધાવેલા દોષમાનો તાણો પુગવાની ક્રિયા એમના ઉપરીપણા હેઠળ થઈ હતી, તથા એ દોષમું બીજે સાથ ૮મી માર્ચ ૧૮૭૮ એ ઇગ્નિયું તેની ક્રિયા પણ એમના ઉપરી-પણા હેઠળ થઈ હતી. એ દોષમું ઇગ્નિવાની ૪ દીવસ આગળજ, તે જોવાને મુંબઈના નામદાર ગવર્નર સર રીચર્ડ ટેમ્પલ ખાસ નવસારી આવ્યા હતા, તેમને એઓએ નવ-સારીની અન્નુભન તમ્બી આવકારે દીધો હતો. તા. ૨૮ મી ડીસેમ્બર ૧૮૮૧ને દીને વડોદરાના હાલના મહારાજ સયાજીરાવને તખ્તનશીન કીધા તેની ખુશાલીમાં નવસારીના સુખાએ બરેલા દરબારમાં એમણે પારસીઓ તરફનું મહારાજને આપવાનું મુઆરકખાદીનું માનપત્ર વાંચી સંબળાવ્યું હતું. એ શિવાય નવસારીમાં બનેલી દરેક જાહેર કીધામાં એમણે આગેવાનીઓ ભાગ લીધો હતો. ૧૮૮૬માં મુંબઈમાં વાહડયાજીવાજાં આતશ-જહેરામને લગતાં મોખેદો માટે એ આતશજહેરામના ટ્રસ્ટીઓએ નવસારીમાં એક દરેહમેહેર જાંધાવી હતી, તેથી પોતાના હોને નુકશાન થયેલું જણાવી નવસારીની બગર સાથ અન્નુભને એમની આગેવાની હેઠળ નુકશાનીના બદલામાં રૂા. ૨૫૦૦)નો આંક જાંધી તે મેળવવા તથા એ દરેહમેહેરને નવસારીથી ઉંચકી લઈ જવાનો દાવો ત્યાંના મુનસફની કોર્ટમાં નોંધાવ્યો હતો. તે દાવામાં એઓની અન્નુભન ફતેહ પામે હતી, અને એ દરેહમેહેર નવસારીથી ઉંચકી લઈ જવાનો સુકાદો ૧૮૮૭માં મળ્યો હતો જેથી તે દરેહમેહેરના આતશ ચુરત ખાતે લઈ જવામાં આવ્યા હતા. પોતાના પંથકનો આ હક જાળવવા માટે એમણે ધણી દીક્ષબરીથી મહેનત કરી હતી. એઓ પહેલવહેલા ૮ મી નવેમ્બર ૧૯૦૨ને દીને મુંબઈ ગયા. તે વેળા મુંબઈમાં વસતા બગસાથ મોખેદો તરફથી અંદતવાડીના બગરીઆ મોખેદો માટેના અન્નુભનના ઉપ-ગટના આતશજહેરામમાં એમને એક મોટા મેજાવડાની દજુરમાં માનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું. તેમજ કદમી તથા મીનોચેરોહમજના સઘળા સાથવાળા મોખેદોએ ૫૫ માનપત્રો આપ્યાં હતાં. તા. ૧ લી જાનેવારી ૧૯૦૩ને દીને નામદાર શહેનશાહ એવર્ડ જમાની તામ્બોશીની દિલ્હી ખાતે બરાએલી દરબારની ખુશાલીમાં, નામદાર વાઈસરોય તરફથી એમને એક સર્ટીફિકેટ ઓફ મેરીટ જણાવામાં આવી હતી. દિવાળીની દરબારમાં તા. ૧૧ મી અક્ટોબર ૧૯૦૪ને દીને નામદાર ગાયકવાડ સગકારે એમણે ૭મી ગમાવની આસામી ઝેનાયત કીધી હતી, અને તેની સનદ મકરસંકાતીની તા. ૯મી જાનેવારી ૧૯૦૪ને દીને બગમેલી દરબારમાં નામદાર ગાયકવાડ મદાગાળએ દરબારને રૂા. ૧૦૦૦માં એમારી આપી હતી. છેલ્લે ગયા માસની ૭ મી એપ્રિલે એઓનો એક પુરો મોટો કોમ્પાઉ નાવર થયો તે દીને નવસારી તથા દેગાવડના પારસીઓએ ૫૫

એમને મુગારકબાદી આપી શકે એમની હતી. એ રીતે મેદુમ દસ્તુરજીએ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે નવસારીના પારસીઓ ઉપર વડપણ ચલાવ્યું હતું, જે કે એતમ હુતરની આપતમાં તો તેઓ કમનસીબ હતા.

તા. ૨૮ મી જાન્યુઆરી ૧૯૦૭.

આજદીને નવસારીમાં દસ્તુર દારાજી માણીઆરનાં ઉકમણામાં તેમના બેટા એ. કે. આદજીને નવસારીના વડા દસ્તુર હેરવી અન્ગ્રુમન તરફથી તથા જૂઠા જૂઠા મુદત્થો તરફથી શાંકે આરાડવામાં આવી હતી. પુતાના નાયબ દસ્તુર કે. આદર-આદે મેદુમ દસ્તુરજીના મરણ માટે દીક્ષીરી બતાવી નવા દસ્તુરને મુગારકબાદી તથા લાંબી છંદગી ધિક્કી હતી. આ વેળા શ. ૭૩૮)ની રકમ ધર્મદાખાતે આપવામાં આવી હતી.

તા. ૩૧ મી માર્ચ ૧૯૦૭.

નવસારીના નવા દસ્તુર કે. આદ દારાજી મહેરજીરાણા, સગીર વયના હોવાથી અને તેઓ કેળવણી લેવા મુંબઈ ગયલા હોવાથી તેઓ પાછા ફરે ત્યાં સુધી તેઓના ઓફીસ કામકાજ ચલાવી લેવાને તેમના આપના કાંકા એ. ફરામજી કે. આદજી દસ્તુર મહેરજીરાણાને આજદીને અન્ગ્રુમને મળી ચુકી કહેતા જાહેર કીધા હતા. સગીર દસ્તુર કે. આદજીએ આદીનાં માન ખાતર કામચલાઉ દસ્તુર ફરામજીને આરાડવાને એક શાલ મુંબઈથી મોકલી હતી, તે પ્રમુખ દેસાઈ ચેસ્ટનજી પુરશેદજીને હાથે તેમને આરાડવામાં આવી હતી.

તા. ૧૭ મી મે ૧૯૦૭.

નવસારીમાં ભગસાથ મોખેદાને ખરસનુમ લેવાને ખરસીંગ અને તેને લગતી જમીન જે મોટા દેસાઈજીએ આપેલી હતી, તેને ફરતા તાગના કહેરા તથા ફરવાને શેઠ મહેરવાનજી આદરજી દેસાઈએ પોતાને ખર્ચ કરાવી તેને લગતું જમીન આજદીને કરાવ્યું હતું.

તા. ૨૨ મી જુલાઈ ૧૯૦૭.

નવસારીની વડી દરેદમેહેર તથા તેમાં થતાં ક્રિયા કામોની મોતેમરી જાળવવાનું એક ફંડ આજદીને અન્ગ્રુમને મળી ઉભું કર્યું હતું.

પસાર થયેલા ફરામો—

“વડી દરેદમેહેર તથા તેમાં થતાં ક્રિયા કામોની મોતેમરી જાળવવાનું ફંડ” એ નામ, જે ફંડ ઉભું થાય તેને આપવું. આ ધર્મખાતાની નેમ વડી દરેદમેહેરની મોતેમરી જાળવવા તેમજ મુદત્થો સફાઈ, મકાનની દુરસ્તી, આતશ દાદગાહની જાળવણી તથા આતશબહેરામ સાહેબના મકાનમાં સફાઈ મુદત્થો સાચવવાનો તથા ક્રિયા કામો કરવાની જે અને જે માહેરો તરફથી દરેદમેહેરનો તથા આતશ બહેરામ સાહેબનો હાથ ખર્ચ ચાલુ છે તેઓ તે ક્યાં જશે. અગર જે વધારાનો ખર્ચ હશે તે આ ફંડમાંથી થશે. જે મુદત્થો ફંડમાં શ. ૧૦૦) કીંવા વધારે રકમ આપે તેના ઉપજતો વ્યાજમાંથી જે ભાગ નિભાવ ફંડ માટે ગળી આપીના વ્યાજમાંથી તેના પ્રમાણમાં જે ક્રિયા થઈ શકતી હોય તે ક્રિયા નાણા બરનાર સાથે સરત કરીને કરવી એકમાં થયેના નાણાં

અનામત રાખી તેના વ્યાજમાંથી ખર્ચ કર્યો જવું. નાણાંનો વધારો થવા સાથે ક્રિયા કરનાર એક મોખેદને આતશ દાદગાહની જળવણી વર્ગેરે ક્રિયા કરવા માટે પાંચે પોળના મોખેદ સાહેબોની વારી પ્રમાણે, દસ્તુરજી સાહેબ હરાવી આપે તેને, પગારદાર રાખવો. તેમજ ખર્ચની જોગવાઈ મળતાં ધર્મની જાહેતરી માટે ક્રિયા કામોમાં વધારો કરતા જવું. કોષપણ ભગરસાથ અથોરતાનને ત્યાંના શુભ અવસરે તેઓની ખુશીમાં આવે તે દ્વંડમાં ભરે. કોષપણ જરથોસ્તી પોતાના ગુજર પામેલા વહાલાનું એક નામ દરરોજ યાદ કરાવવા માંગતા હોય તેઓ રૂ. ૫૦૦) કિંવા વધારાની રકમ આ દ્વંડમાં ખાતું પડાવી આપશે તો દરરોજ દરેકેદરમાં થતાં આક્રોનગાન જાળની ક્રિયામાં મુયવેવું એક નામ યાદ કરવામાં આવશે. આ ખાતાનો વહિવટ રૂ. જણની કમિટિથી ચલાવવામાં આવશે. તેઓમાં સરનશીન, એક ખજાનચી અને બે સેક્રેટરીની નિમણૂક કરવી. તેમાં સરનશીન તરીકે ગાદીનશીન વડા દસ્તુરજી સાહેબને જથુકના નિમવા. તેમજ બન્ને અકાબર સાહેબોને કમિટિમાં જથુકના રાખવા. કમિટિના સરનશીન તેમજ ખીજ અકાબર શિવાયના તમામ આધકારીઓ દર ત્રણ વર્ષે પોતાનો હોદ્દો છોડશે, અને તેઓની જગ્યાએ નવા કારોબારીઓ સમસ્ત ભગરસાથ અન્જુમન ચુંટી કાઢશે. હોદ્દો છોડતા કારોબારીઓ પાછા ચુંટી કાઢવાને લાયક ગણાશે. પણ જો ત્રણ વરસની અંદર કોઈ કારોબારીની જગા હજોઈ કારણથી ખાલી પડે તો તેની ખાકી રહેલી મુદત માટે નવો કારોબારી મજકુર કારોબાર મંડળી પોતે જ પસંદ કરી નીમી શકશે. આઠ કારોબારીઓની હાજરીથી કમિટિને કારમ થએલો ગણાશે. જનરલ સભાનો કારમ રૂ. સભાસદો એકઠા થવાથી ગણાશે. આ ખાતાની રકમ આત રોજ ૧ લો. માહ ૧ લો સને ૧૨૭૭ ચઝઝઝઝને દીને ચાલુ કરવી. અને તે દિવસથી એ ખાતાના તમામ વહિવટનો હેવાય તથા હિસાબ કમિટિએ દર સાથે સાલ જહેર કરવો અને કમિટિએ પોતાની ત્રણ વરસની મુદત પુરો થતાં હેવાન તથા હિસાબ છપાવી જહેરમાં મૂકવો. પણ જો ત્રણ વર્ષ પુરાં થતાં હિસાબ છપાવી જહેરમાં ન મુકે તેમજ પોતાનો હોદ્દો ન છોડે તો અન્જુમને તેઓને કારોબારી તરીકે ગણવા નહિ, પણ ખીજ નવા કારોબારીની નીમણૂક કરવી અને જુના કારોબારીઓને હિસાબના જોખમદાર ગણવા. કોષપણ જરથોસ્તી પોતાને ત્યાંના સગવડસર નાણાં ભરશે તે ઉપકાર સાથે સ્વીકારવામાં આવશે અને તે નાણાંની પહેલે સેક્રેટરીઓની સહી સાથની આપવામાં આવશે તેમજ દરેકેદરમાં મૂકવા લાયકનો સામાન ઉપકાર સાથ સ્વીકારવામાં આવશે. મજકુર ધર્મખાતાનાં જ નાણાં એકઠા થાય તે સેક્રેટરીઓએ ખજાનચીને ત્યાં ભરવાં અને ખજાનચી તે નાણાં સર્વોચ્ચ બેન્કમાં જમા કરે અને તે રકમ રૂ. ૫૦૦)ની થાય તે તેને ઇંગ્રેજ સરકારની જમીનગીરીના કાગળીઆઓમાં રોકવી અને ત્રણે અકાબર સાહેબો, ખજાનચી અને બન્ને સેક્રેટરીઓને નામે લખી, મુજબ બેન્કમાં અનામત રાખવી. ઉપત્ત હરાવોમાં કમિટિને જરૂર જણાય તો અન્જુમનની જાહાલી મેળવીને ફેરફાર કરવો. દરેકેદરમાં ક્રિયા કામોમાં તેમજ ખીજ કોષપણ હકોમાં પુર્વેથી ચાલતા આવેલા રિવાજ પ્રમાણે જેના તેના હકો હોય તેની અંદર કમિટિએ જરા પણ દરમ્યાનગીરી કરવી નહિ તેમજ કમિટિને કાયદાઓમાં ફેરફાર કરવા કલમ ૧૮ મુજબ અધિકાર

આપોલે ૫૦૮ કનમ ૧૧ મુજબ અકાગ માર્ગોને નવુકના દાખમ કર્યાં છે તે મુજબ કનમ ૧૬મા ઠાણપણ વખતે -રફા કરી શકાશે નહિ

નિમાણેવી કમીની

એ પછી નીચે મુજબની મેનેજમ કમિટિ નિમવામા આવી હતી. ૧જે અકાગરો દોગમમજ ફરફુનજ, દનુ- આદગજ નોસ વાનજ નાગ, એદવજ બરબેગજ મુના, બગબેગજ કાનમજ મસાની, ખુગેદગજ એગ્યજ પાનરી, સોરામજ મનચેરજ દેસાઈ, ફસ્તમજ જમમેદજ દેમાઈ, પેસ્તાનજ રતનજ દાણુ, ફતમજ જમખાપજ દગુર, કેસાસજ કાવસજ બન, આગજ એદનજ બન, સોનમજ માણેકજ દરતુર, હોરમમજ જમશેદજ કોટવાન, ખરેગજ માણેકજ વંદુફાર, મેગવાનજ આદરજ દેસાઈ, મેગવાનજ દાગમજ કોટવાન, કતમજ એગ્યજ પાનરી, એગ્યજ ફરામજ દસ્તુર, ફસ્તમજ બેગનજ ગનજ, ફરફુનજ એદનજ વંદુફાર, માણેકજ હોગમમજ કોટવાન, અને ફરફુન જતનજ ફસ્તમજ કાગા ઉપરી કમિટિમા મનચીન તરીકે ના દગુરજ, ખજનચી તરીકે મી બન્ને જ કાવમજ મમાની અને ફેફરીઓ તરીકે એગવેદો ૩ એ પાવરી અને આ નો કુતાગને યુગી કાદરામા આ વા હતા

તા ૨૬ મી ઓગસ્ટ ૧૯૦૭ રોજ ૧૭ માં ૧૨ (શી) ૧૭૭૬ ૪જેઝદી

નવમારીની વડી દરેમેદરના મકાનની મેઠ કાવસજ એગ્યજ દેસાઈએ મરામત કરાવી તેમા એક નવુ મકાન બધા યુ તે મકાનને પર્યવવાની ક્રિયા આજીને કરવામા આવી હતી જમનની ક્રિયા કામચલાઉ દગુર ફગમજ કેકોગાદજ મહેરજ ગણાએ છીધા બાદ તેમણે અનુભન તરફતુ એક માનપત્ર તથા શાક શેઠ કાવસજને આનાપત્ર કરી હતી માનપત્રમા જણાવ્યું હતુ કે વગી તમાગ ધણીઆણીએ એ દરેદમેદરમા દાદગાદ જનુક રોજન ગખી તેના ઉપ પાચે એદમા ન્યાએસ કગવાને ખાતર ને નાદર ગકમ આપી આ દરદ મેદગના મદ વમા વધારો જ્યો છે તેથી અમેને એક ખુશી ઉપજ છે એ બાદ મુકમ દગુર ફતમજ નસગવાનજ મહંજ ગણાના ધર તરફથી તથા દેમાઈ ખાનદાન તરફથી વડા દેમાઈ મેઠ પેસ્તાનજ ખુરશેદજને તથા બી રીમોરાના પથળ એમ મોરામજ કોનામાઈ તરફથી શેઠ કાવમજને શાત્રો ઓગડવામા આવી હતી શેઠ કાવમજએ તે બધાનો એક ફુલ બાપણ કરી ઉપકાગ માન્યો અને તેમ કરતા મુકમ દસ્તુર દાગમજ માહીઆજના મળુ માટે દનગીરી બતાવી હતી તથા દસ્તુર કેકોગાદજને માટે એક શાન દગુર ફરામજને આપી હતી એ બાદ ચાશની કરી મિનલસ મગખાત થઈ હતી

ઇ સ. ૧૯૦૮ના પારસાઓ

તા ૫ મી જાનેસરી ૧૯૦૮ રોજ ૨૦ માં ૪ (શી) ૧૭૭૭ ૪જેઝદી

મરણુ—બીખાજ કાવમજ કાગા, ઉમમ ૪૫ દગ એગણે પોતાની કેવણી નવમારી સગ કાવમજ જલ્લાગીર મેદમામા લઈ મેટ્રીક થયા પછી થોડો વખત વધીલાતનો અન્યાસ કગવા બાદ શિક્ષક તરીકે ઉપનીજ મેદમામા રહ્યા હતા, અને તે પછી પોલીસ ખાતામા ગાયકવાડી નોકરીમા જોડાઈ ફાજદારો થોડો ધગવતા હતા, એમનુ

મરણ મુળમાં નીપજ્યું હતું. એમણે બીલીમોરામાં ધ્યેગ વખતે ડા. ધનજીભાઈ મહેતા સાથે સારી નોકરી બળવી હતી.

તા. ૧૯ મી જાનેવારી ૧૯૦૮.

રોજ ૮ માહ ૫ (શે.) ૧૨૭૭ યજ્ઞદર્દી.

મરણુ:—જાપુજ ખરશેજી મુલ્લાં. એમણે નવસારીના પહેલવાનમાં એક વાર નામ કાઢ્યું હતું. એઓ આગળ પોતાના જોર માટે બળીતા હતા. એમણે વડોદરા કોલેજમાં તથા ઘણેખરે ઠેકાણે કસરતના ઉસ્તાદતું કામ કર્યું હતું, ત્યાર બાદ એઓ બ્રિટીશ સરકારની નોકરીમાં અપીલ ખાતામાં જોડાયા હતા, ત્યાં પોતાની બાહોશીથી વધ્યા હતા, અને હમણાંની નવી સીસ્ટમમાં સર્કલ ઇન્સ્પેક્ટર થયા હતા. પંચમહાલ ડિસ્ટ્રીક્ટમાં એઓ નોકરી કરતા હતા.

કલકત્તાવાળા શેઠ મહેરવાનજી નાનાભાઈ મહેતાએ પોતાનું નવસારીનું મકાન ત્યાંની મહુમ શેઠ ર. જ. જીજીભાઈ ઝેલો વનોકયુક્તર રકુલને માટે ભેટ આપી દીધું હતું, અને નવસારીના સુબા ખા. બા. યુસુફઅલીને હાથે ખુલ્લું મકાનું હતું.

તા. ૨૧ મી જાનેવારી ૧૯૦૮.

રોજ ૧૦ માહ ૫ (શે.) ૧૨૭૭ યજ્ઞદર્દી.

મરણુ:—હોરમસજી મહેરનોજી વજીરદાર, ઉ. વ. ૫૦, એઓ નવસારીના બળીતા હસ્તુરના ખાનદાનથી ઉતરેલા હતા. તાતા શેઠની નાગપુર, મીઠમાં એક એંગ્રેઝીસ દાખલ જોડાયા હતા, અને સાત વર્ષ સુધી વીવીંગ માસ્તર તરીકે કામ કરી બદનેરાની મીઠમાં પહેલા એસીસ્ટન્ટ મેનેજર દાખલ જોડાઈ પાછળથી વડા મેનેજર તરીકે ૨૩ વર્ષ સુધી હોલો બોગબે હતા. એજ વખતે બદનેરાની આસપાસનાં ખીખાં, ગામેતી મીઠો ઉપર દેખરેખ રાખતા હતા. એમણે બદનેરામાં દોખમું, અચી-આરી અને ઇસ્પીતાન માટે પોતાની જરૂરરીદની, જમીન મક્ત આપી હતી.

તા. ૧૭ મી માર્ચ ૧૯૦૮.

નવસારીનાં શેઠ જમશેદજી નસરવાનજી તાતા ઇન્ડસ્ટ્રીઅલ સ્કૂલ હુનનરશાળાની ધી કેપુરાઈ એદલજી બામજી પુરાઈ બીલ્ડીંગ પ્રુલ્લી મૂકવાની કીયા આજરોજે મહારાજ સુમાજરાવ ગાયકવાડે કરી હતી.

તા. ૨૭ મી જુલાઈ ૧૯૦૮.

મરણુ:—રતનજી કરામજી દાણ ઉ. મ. ૬૩, નવસારીના એક ગરીબ સ્થિતિના અધોરનાન બદા. એમણે પોતાનાં બતી બુદ્ધી, બળ, ઉદ્યોગ, સાદસીકપણા તથા બહેર હિમ્મતથી આગળ વધી નવસારીના એક આગેવાન શેહેરી તથા ત્યાંની પારસી કોમના નવા શેડીઆ ચર્ચ તે તરફના રોજ તથા રૈયતમાં મોટું માન, મેળવ્યું હતું. એઓ નાની વયમાં પોતાના મોબેદ પિતા સાથે આશરગાન સતુમ વગેરે કરતા હતા, અને નાવરની પદવી મેળવી હતી. એ પછી કેળવણી લેવાનું મોકુફ કરી નોકરીમાં જોડાયા અને નવસારીના તથા ખીખાં રેલ્વે સ્ટેશનો ઉપર કોર્ચીંગ કલાર્ક તથા ત્યાર પછી ખાર-ધોડા વગેરે જગ્યાએ પોસ્ટ માસ્તરની નોકરી કરી હતી. ત્યારબાદ કંટ્રાક્ટના ધંધામાં ઝીપલાવી રેલ્વેના તેમજ ગાયકવાડી તથા છત્રેજ રાજ્યોમાં પબ્લીક વર્ક્સનાં નાનાં મોટા કંટ્રાક્ટો પોતાની જાતે તેમ, બાગીદારીમાં લેવા માંડ્યાં, જેની રૂએ નવસારીના અનેક બહેર બાંધકામો તેમને હસ્તક થયેનાં હતાં. ઇ. સ. ૧૮૭૪થી જમીનદારીના ફળરૂપ

ધંધામાં પડી તે એટલી દદ સુધી વધારી દીધો કે જેને ગાયકવાડી રાજ્યના તેઓ એક સર્વોપરી જમીનદાર થઈ પડ્યા. ગાયકવાડી તથા ઇંગ્લેન્ડમાં ગળી તેમની જમીન ૩૫૦૦૦ વિંધાં અને તેનું એકેદર વાર્ષિક ભરણું રૂ ૫૦૦૦૦નું હતું. પાછળથી તેમણે જમીનદારીમાં જંગલો કાપવાના મોટા બીકટ ધંધાનો ઉમેરો કર્યો. ધંધા રોજગારના આ માહુલીકપણા તથા માતગરપણા સાથે તેઓ રાજ્ય તથા રૈયતનાં જાહેર કામોમાં ભાગ લેનારા તથા સખાવત કન્યાગ એક જાહેર પુરુષ હતા. નવસારીના લોકોની લગભગ દરેક આર્થિક દિવસનામાં એમને આગેવાન ભાગ હતા. નવસારીના પાસી જરથોસ્તીઓનાં કામોમાં તેમની આગેવાની તથા મહેનત એટલી બધી હતી કે તેઓ ત્યાંના હકદાર અકાબર નહીં છતાં લગભગ તેવું જ માન તથા પ્રખ્યાતી ભોગવતા હતા. નવસારીના બધાખર પારસી ફૂંડો સાથે તેઓ તરફી, કારોગારી, સેક્રેટરી, પાંચગણની અધિકારથી જોડાયેલા હતા. નવસારીની વડી દરેમેદરમાં અનુમતને નામે મુકતાદ માંડવાનું તથા યજ્ઞરત્ને, બાજ, ને આર્કોગાન ચાલુ રાખવાનું મંડાલુ મુખ્યત્વે કરીને એમની કારકિર્દીને આભારી છે. પોતાની દોષતના પ્રમાણમાં એમણે અસંગોપાત સખાવત પણ ધણી કરીછે. જેમાં મહારાજ સયાજીરાવની માદગીરીમાં નવસારી દાખલકુવના મેટ્રીકમાં ચલે તે નંબર આવનાર છોકરાને સોનાનો ચાંદ આપવાને માટે રૂ. ૧૦૦૦ તથા એજ મહારાજની બુધ્ધીલીની પ્રુસાલીમાં રૂ. ૧૫૦૦ અને મહારાજના પૌત્ર પ્રીન્સ પ્રતાપસિંહના ખારસાની પ્રુસાલીમાં રૂ. ૩૦૦૦૦ કવાટર્સ આપવા માટે રૂ. ૧૭૦૦૦ આપ્યા હતા. વળી પોતે પારસી જનરલ હોરપીટલ આપવા તથા ચલાવવા સાર. ૧૮૦૮. તા. ૭ મી ઓગસ્ટ ૧૯૦૮.

નવસારીમાં શેઠ જહેરામજી નસરવાનજી સીરવાઈએ રૂ. ૩૦ હજારની સાડા ત્રણ દહાની સરકારી નોટ ધર્મ ખાતે ફારી તે એવી સગતે આપી હતી કે તેનું જે વ્યાજ ઉપર તેમાંથી એઓ જેમ દર વર્ષે નવસારી ખાતે ધર્મ ક્રિયાઓ કરતા આવ્યા હતા તેમ ચોક્કસ ગોઠવણ મુજબ કરવી. વળી શેઠ જહેરામજીએ રૂ. ૬૦૦૦નું ખર્ચે નવસારીની હુનમીકુર્ષના મેદાનની આબુબાશુ મોટા કોટરા કરાવવા ઉપરાંત એક દુવારો મેલ્યો જે તૈયાર થવાથી લોકો માટે બાજ રોજે ખુલ્લો મૂકવામાં આવ્યો હતો. આ મેદાનને શેઠ જહેરામજી નસરવાનજી સીરવાઈ પાકે એલું નામ આપવામાં આવ્યું છે. તા. ૧૨ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૦૮.

નવસારીવાળા શેઠ મહેરવાનજી નાનાભાઈ મહેતાએ ત્યાંના કુધા મહેતાનાં આવેલું આશરે રૂ. ૧૫૦૦૦ની કૌમતનું મકાન ત્યાંની શેઠ રૂ. જ. જીભાઈ એજો વર્નાકુલર રકુવના બચુકના ઉપયોગ સાર આ સાલ બેટ આપ્યું હતું. જે સખાવત માટે નામદાર ગાયકવાડ સરકાર તરફથી શેઠ મહેરવાનજીને ચાખાશી આપવાનો દગવ કરવામાં આવ્યો હતો. તા. ૧૨ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૦૮.

નવસારીની વડી દરેમેદરમાં દરરોજ ચતાં બાજ આર્કોગાન વિગેરેની ક્રિયા કામોની મોતેજરી જાળવવાના ફંડમાં શેઠ કાવસજી એરચજી દેમાઈએ આતર દાદગાદની જાળવણી માટે તેમજ પાંચે વખત બોધ દેવા માટે વ્યાજ વાપરવાની શરતે રૂ. ૨૦૫૦

આપ્યા હતા. એજ દરેગેદરનાં મુકતાદ, ઇજાને, આર્ક્ષીગાનના ફંડમાં શેઠ રતનજી દ્વારામજી દાણુના ઉમથામાં બરાચેલી ઝકમમાંથી રૂ. ૧૦૩૫ આપવામાં આવ્યા હતા. તા. ૧૨ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૦૮. રોજ ૧ માસ ૧ (શે.) ૧૨૭૮ યજ્ઞેઝઠી.

મરણુ:—નાયબ દસ્તુર એદલજી નવરોજી મહેરજી રાણા, નવસારીના ઉ. વ. ૭૮. એમણે નાની ઉંમરે નાવર મરાતમ ધર્મ ૨૧ વર્ષની વયે મુખજી જઈ સર જમશેદજી જીજીભાઈ અવરતા વર્ગમાં જોડાઈ ત્રણ વર્ષ સુધી ત્યાં અવરતા પહેલવી તથા ફારસીનો અભ્યાસ કર્યો હતો, ત્યાર પછી જી. આઈ. પી. રેલ્વે ઉપર દસ વરસ સુધી ફંદાકદરનું કામ કરીયું હતું. ત્યારબાદ એઓ વાડોઆજીના આતશ બહેરામમાં બૌદ્ધ દેવાનું કામ કરતા હતા, જ્યાંથી ૧૮૮૭માં નવસારીના નાયબ દસ્તુર તરીકે નિમાયા હતા, એ હોદ્દો એમણે પોતાના મરણુ સુધી ભોગવ્યો હતો. એમને નવસારી કસબા તરફથી ગાયકવાડ સરકાર વિગેરે સનમુખ પ્રતિનીધી તરીકે મોકલવામાં આવતા હતા. એમણે અવરતા પહેલવીના ખુસ્તકો તથા શ્રેષ્ઠો નવસારીની મહેરજી રાણા લાયબ્રેરીને ભેટ કર્યાં હતાં. એમણે હાથે લખેલો ચાર અવસ્તાની કિતાબો પ્રો. ડામરંદેદર પોતાની સાથે યુરોપ લઈ ગયા હતા.

તા. ૬ મી ઓક્ટોબર ૧૯૦૮.

નવસારીમાં શેઠ જમશેદજી નસરવાનજી તાતા ઉલોગશાળા જે ત્યાંની સર કાવસજી જહાંગીર મહેસા હાઈસ્કૂલને લગતી છે અને જે કેમશર એદલજી બામજી ખીદડી-ગમાં રથાપવામાં આવી છે તેને આજીને સર કાવસજી જહાંગીર મહેસાને રથાપવાને ચાર વર્ષ પુરાં થયાં તે દિને ખુસ્તી મૂકવાની ક્રિયા કરવામાં આવી હતી.

તા. ૧૭ મી ડીસેમ્બર ૧૯૦૮. રોજ ૬ માસ ૪ (શે.) ૧૨૭૮ યજ્ઞેઝઠી.

મરણુ:—દસ્તુર નોશીરવાનજી રતનજી કુતાર, ઉ. વર્ષ ૭૬, નવસારીના પ્રખ્યાત દારાજ પાદત્રય ખાનદાનના નખીરા. એઓ નવસારીની અનુમનની બીજી ખુરશીના દસ્તુર તરીકે આશરે ૧૪ વર્ષ થયાં નિમાયા હતા.

તા. ૨૩ મી એપ્રિલ ૧૯૦૯. રોજ ૧૩ માસ ૮ (શે.) ૧૨૭૭ યજ્ઞેઝઠી.

મરણુ:—શમસુર ઓમ્મા દસ્તુર હૌરામ જમારપ, જમારપ આશાના, સી.આઈ. ઈ. ઉમર વર્ષ ૭૫, દખાનના વડા દત્તુ. એઓ નવસારીના પ્રખ્યાત દસ્તુર જમારપ આશાના (૧૭૬૩-૧૭૫૩)ના નખીરા અમનજી જમશેદજીના દીકરા એદલજીના દીકરા જમારપના એક દીકરા થતા હતા.

એમને જન્મ નવસારીમાં તા. ૨૬ મી એપ્રિલ ૧૮૩૩ને દિને થયો હતો. એમણે પોતાના વડા બાઈ મરદાદ દસ્તુર નોશીરવાનજી આગળ જંદ તથા પહેલવીનો અભ્યાસ કરી પાછળતી જમાનશામી (ફાઈનોવૉજી)ના નિયમ મુજબ એ બાળાઓનો અભ્યાસ વધાર્યો હતો.

એમણે ઉર્દુ, ફારસી અને અરબીક બાપાની તાલીમ દખાન દેવાપાદવાળા મોહવી ફત્વાની અને બાગીનશાદ આગળ લીધી હતી તથા એક પંડીતના દાદા દેવજી સંસ્કૃતનો અને નાના તાલ્યામારેજ આગળ મરાઠી તથા જ્યોતિષ વિષયોનો અભ્યાસ કર્યો હતો.

“ઈ. સ. ૧૮૫૭ના દિંદના યાદગાર યજ્ઞના વખતે એમણે હુકુમ અમર ખાતું આપું

કરી ઇમેજ સરકારની કિમતી સેવા બખવી હતી કે જે માટે સરકારે એમની કદરબુજ હતી. " ઇ. સ. ૧૮૫૯ થી તે ૧૮૬૩ સુધી એમણે મહિમાં દસ્તુરી ચલાવી હતી, જે દરમ્યાન ત્યાં એમની મહેનતથી કેળવણી ખાતું તથા મ્યુનીસીપાલિટીની સ્થાપના થઈ હતી, અને મહિ હાઈસ્કૂલના મેનેજિંગ કમિટિના એઓ સરનશીન હયાં હતા. એઓ ત્યાંજ મ્યુનીસીપલ કમીશનર તરીકે મ્યુનીસીપલ કારોબારમાં આગેવાનીભર્યો ભાગ લેતા હતા કે જે માટે મહિના વડા લશ્કરી ઑફીસર સર એડવર્ડ, ટ્રીને ઘટતા શબ્દોમાં તારીફ કરી એમનો જાહેરમાં ઉપકાર માન્યો હતો. ઇ. સ. ૧૮૬૩માં મુંબઈ સરકારે જરથોરતી ધર્મના પુરાણા પુસ્તકોની સોધખોળ માટે ડૉ. માર્ટીન હાલિગ (૧૮૨૭-૭૬) અને એમની નિમણૂક કરી હતી. આ માટે એઓ તા. ૧૪ મી ડીસેમ્બર ૧૮૬૭ને દીને ગુજરાતને પ્રવાસે નીકળ્યા હતા. આ પ્રવાસ દરમ્યાન જે પુસ્તકો હાથ લાગ્યાં હતાં તે માટે ભાગે હાથ મુંબઈ મ્યુનીસીપલિટીની લાઇબ્રેરીમાં મોજુદ છે.

તા. ૨૩ મી નવેમ્બર ૧૮૬૫ને દીને એઓ પુનાની પારસી મેટ્રીમોન્યલના એક ડેલીગેટ થયા હતા. તા. ૫ મી માર્ચ ૧૮૬૬ને દીને મુંબઈ સરકારે પહેલવી બાપાના ફેટલાંક પુસ્તકો એડીટ કરીને. છપાવવા માટે એમની ખાસ નિમણૂક કરી હતી, અને તે મુજબ " જંદ પહેલવી ઝોંસરી ", " પહેલવી પાઝંદ ઝોંસરી ", " વિરાહનામા ", " ગોસ્તે ફરીયાન " તથા " હાદોખ્ત તુસ્ક ", " સેકનથુમાની વગર " અને " વંદીદાદ જંદ અને પહેલવી " છપાવને બહાર પડ્યા હતા.

૧૮૬૬માં મુંબઈ સરકારે એમને મ્યુનીસીપલિટીના ફેલો નિમ્યા હતા, અને એઓ પુનાની મ્યુનીસીપાલિટીના ૧૮૭૩થી એક અધિકારી હતા તથા ૧૮૭૫થી એમને પુનાની "ડક્લન કોલેજ"ના, પૂર્વ દેશોની ફારસી તથા ખીજ બાપાઓના એસીસ્ટન્ટ પ્રોફેસર તરીકે નિમવામાં આવ્યા હતા. ૧૮૭૮-૯૪માં મ્યુનીસીપલિટીની એમ. એ. સુધીની પરીક્ષાઓના ફારસી બાપાના પરીક્ષક તરીકે એમની નિમણૂક થતી હતી.

તા. ૨૦ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૭૭ને દીને એમણે પોતાના વડા બાઈ સરદાર દસ્તુર નોશીરવાનજી સાથે પુનામાં બ્રહ્મ ૩૩ બહેરામ નામની મંડળી સ્થાપવામાં આગેવાની લીધી. એ મંડળીના એઓ પોતાના મરણ સુધી સરનશીન હતા, અને એ મંડળી તરફથી એમણે જુદે જુદે વખતે વાપળે કરી હતી. તે સંઘળી એક પુસ્તકના આકારમાં છપાઈ બહાર પડી છે.

તા. ૧ લી જાન્યુઆરી ૧૮૭૮ને દીને એમને સરકાર તરફથી ખાનબહાદુરનો ખિતાબ મળ્યો હતો, જેની ખુશાલીમાં ઉપલ્લી બ્રહ્મ 'ખા. બા. દસ્તુર હોશંગ પ્રાઇઝ ફંડ' સ્થાપ્યું હતું.

તા. ૨૯ મી અક્ટોબર ૧૮૮૪ને દીને પોતાના વડા બાઈ સરદાર દસ્તુર નોશીરવાનજીની જગ્યાએ એઓ દસ્તુર નિભાયા હતા, અને એમની દસ્તુરીની કારકીર્દી દરમ્યાન જુદે જુદે ટેકાણે આઠ દરેકમેહેરો અને આઠ દોખમાઓ એમની દસ્તુરી દેખરેખ અને ઉપરીપણા હેઠળ પરદાયાં હતાં.

તા. ૨૮ મી નવેમ્બર ૧૮૮૬ ને દીને વિયેના મ્યુનીસીપલિટી તરફથી એમને ઑસ્ટ્રીયાના શહેનશાહની મંજુરી સાથે ડૉક્ટર ઑફ શીશીસાંશી અને માસ્ટર ઑફ આર્ટ્સની પદવી મળી હતી.

૧૮૮૪ના એઓ તથા એમના ભાઈઓએ મળી પુનાની સંદર્ભ ખા યા દંતુર નોતીયા ૧૭ મળી કન ૧૧ માં માટે ૩ ૧૫ હજારનું એક મકાન બેટ આપ્યું હતું

એમણે તા ૧ ની બન્યુઆરી ૧૮૮૦ ની રાત્રી-ઉત્તર-આમ્નાનો ધનકામ દિવસે સરકાર અંનાત કર્યો હતો તા ૧ લી બન્યુઆરી ૧૯૦૬ ને દીને નામદાર મરકારે એમને ૩૧ આર્ ૪ નો ખિતાબ બક્ષ્યો હતો, જે પારસી દંતુરોમા પહેલ વર્યો એમને જ મળ્યો હતો

પુ ૧ અને દેશાવરોના વણાક ખાનગી તથા બહાર ખાતાઓ સાથે એમને મળ્યા હતા

૧૨૭ હોશગે આજ (૧૯૦૮ના) સાનમા પોતાની “જરથોસ્તી ધર્મ સમીધી વાનજે” નો સમ્રહ કરી તેનું એક પુસ્તક છપાવ્યું હતું ૨૪ વરસ સુધી દંતુરોનો હોશ ગોગની એઓ પુનામા ચુન્યા હતા

તા ૧૦ મી મે ૧૯૦૮ રોજ ૨ માહ ૯ (શે) ૧૨૭૭ યજ્ઞદેર્ઘી

નવમાની ૧૧ આતશબહેરામખાના આતશના પાતરાની હેઠળનું સંગેમરમરનું પરધનું તખ્ત બાગેડું માનમ ખનાથી તેવાજ પરધરનું એક નવું તખ્ત ગોડનવાળો ગેર કાવજી એવજી દેશાઈએ પોતાના ખર્ચે આજ રોજે મૂકાવ્યું હતું આ તખ્ત ખામ પિનાયતથી મનાવી મગાવેન આશરે બાર મણના વજનનું હતું

તા ૧૧ મી જુનાઈ ૧૯૦૮

નવસારીના બણીતા રહીશ શેઠ ગતનજ દરામજી દાબુએ આજ દીને નામદાર ગાયકવાડના પીરના બારમાનો, યાને નામ પાડાનો, દિવસ હોવાથી તેની ખુશાલીમા નવમારીની સન કાનસજી જ ગીર મુક્યને વગતુ એક “મુકુટસ કવાટસ” બાધવા માટે રા ૧૦ હજાર આપવા કબુલ કર્યું હતું

મરજી — હોરમજી એદલજી કાસદ ઉ વ ૭૭, નવમારી નજીક મોરખી ગામના પેટ અને બગીચા એમની મો ખડી અને તેની આસપાસ હજારો વિધા જાતીન આવેલી છે, જ્યાં એક નામ જેવી બાદશાહી કરતા હતા એમની દયાળુ લાગણીને લીધે એઓ ત ૬ મર્વે ગાયકવાડના પાંચીઓ બહુજ માનથી જોતા હતા

તા, ૨૭ મી જાનેસારી ૧૮૦૮ રોજ ૧૭ માહ ૫ (શે) ૧૨૭૮ યજ્ઞદેર્ઘી

મરજી — મર્વના ૧૭ પાન ૧૭ દીગરીઆ, ઉ વ ૬૧ એઓ અગદેશગ દરકુનજી પા ખના કાનબાગી હતા તે પછી નવમાનીમા કાપડનો વેષા કરતા હતા નવસારી, મહેન અને મોટે ફીએ ૧૧ વ મ ખાતા ૧૧ તેમજ મહેમની મગ જ ૭ ત્રી ચુનરાની મુન તથા મર્મ મગતમજી જમનજી એઓ લાંકચુન મુનના નગી હતા અને એ મુનોના કામમા ઘણો ઉત્તમજી બાગ લેતા હતા

તા ૧૩ મી કજુનારી ૧૮૦૮ રોજ ૪ માહ ૬ (શે) ૧૨૭૮ યજ્ઞદેર્ઘી

મરજી — દેસાઈ કાનમજી એવજી (ગો.ગવાળા) — ઉ વ ૫૬ નવમાનીમા એમણે પોતા ૧૧ કેળવણી નવમાનીની મગ કાનમજી જેળગીન મેમામા લીધી હતી, જ્યાં એમણે અગમગની કમગતમા નામ કાદવાથી રાજકોની નાજકુમાર કોનેજમા એજ કેળવણી ૧૧ એમને ઉત્તમજી પિત્રમા આજ ૧૧ તા તે વખતે એમની ઉમર ૬૬ ૧

ખર્ચની હતી. એ કોલેજમાં એમના વખતમાં ગોંડાના પાટની કુંવર બગવતગિંદી
પણ ગીખતા હતા, તેઓ ગોંડાના કાકારની, માદી, પર આવતાંજ એમને પોતાના
પ્રાધવેટ મેકેટરીનો હોદ્દો આપ્યો હતો, જે હોદ્દો એમણે સંતોષકારક રીતે છેલ્લે સુધી
ભોગવ્યો હતો. એઓ પોતાની નાદુરસ્ત તબીયતને લીધે છેલ્લાં ત્રણ ચાર વર્ષ થયાં
પોતાના વતન નવસારીમાં રૂબ ઉપર આવી રહ્યા હતાં, કાકાર સાહેબે એમની નોકરી-
ની કદરસમાંસીમાં એમને પૂરેપૂરો પગાઉ આપી શ્રેય, જેમાં પહોંચાડ્યો હતો, તેમજ
એમને અંગ્રેજ સરકાર તરફથી માસિક પેન્શન રૂ. ૧૫૬૫, મળતું હતું. એમણે નવસારીમાં
આતશબહેરામ અને વડી દરેહમહેરમાં મોટી રકમ ખર્ચાને પ્રત્યા હેરફાર કરી આપ્યા
હતા. એમની સખાવતનો આંકડો રૂ. એક લાખ ઉપર ગયેલો કહેવાનો હતો. એમણે
નવસારીની બગર અનુભવની સેવા બજાવી હતી તે માટે અનુભવે તેમનું
નામ જાહેર જનનમાં સેવાનો દરાવ એમના ઉકમણમાં, કરીને તથા એમની એક જાણી
આતશબહેરામના મકાનમાં મુકીને, અંતિમ માન્યું હતું, એમનો વિચાર નવમારીમાં
આતશબહેરામની બિસ્મીલગ નવેસરથી ખાંધી આપવાનો હતો પણ ચોક્કસ કારણોને લીધે
એમની ખાહેશ પાર પડી ન હતી.

તા. ૧૫ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૦૬. રોજ ૬ માહ ૬ (શે) ૧૨૭૬ યન્દેઝદી.

આજ દીને મહુમ શેઠાવસથ એસ્થલ દોસામના નવસારીમાં ધર્મના ઉકમણમાં
તેમની પોતાની પુછમાંથી રૂ. ૪૨,૫૦૦ તથા તેમનાં વિધવા તથા બીજા ખેશીઓએ
મહી ૪૦,૦૦૦ ધર્મ ખાતે આપ્યા હતા, જેમાંથી રૂ. ૨૦૦૦ જૂદા જૂદા ધર્મ ખાતામાં
આપી બીજા રકમની કેમ ખવરવા કરવી તે હવે પછી જાહેર કરવા દરાવ્યું હતું.

શેઠ મહેરવાનજી નાનાભાઈ મહેતાએ નવસારીની રસ્તમજ જમશેદજી જીજીભાઈ
અંગ્રેજી વર્નાક્યુલર સ્કુલને માટે પોતાનું રૂ. ૧૬૦૦૦ ની કિમ્મતનું મકાન તથા તેને
લગતાં બીજાં ત્રણ ઘરો લઈ તેની ખુદની જમીન બેટ આપવા માટે, એક માનપત્ર
આપવાનો નવસારીની પ્રજા તરફથી દરાવ થયો હતો, પણ મી. મહેતાએ નાદુરસ્ત
તબીયતના સ્થળથી એ માનપત્ર જાહેર મેળાવડા સન્મુખ લેવા ના પાડી હતી. તેથી
ફેટલાક આગેવાન શુદ્ધચેત્તે પુષ્ટિદેશનના આકારમાં એમને, યામશે જાહેરવદ મેર-
વાનજી હોદમસજી કરકરીઆને હાથે માનપત્ર આપ્યું હતું.

મદણુ—ગુણબાઈ દાદાભાઈ નવરોજજી, ઉ. વ. ૮૦, મહાન સોકરક્ષી દાદાભાઈ
નવરોજજી એમ. પી. ના ધણિઆણી. એઓ ધણાં સાદા, બોળાં તથા અસલી વિચારના
હતા અને વરસો સુધી પોતાનાં અતિ પરમાર્થી ખાવિંદ સાથે વિવાયતમાં ગ્લાં હતાં.
આજ કેટલોક વખત થયાં શેઠ દાદાભાઈ પોતાનાં કુટુંબ સહીત વેમાવે ખાતે એકાંત
જીંદગી ગુરુરતા હતા ત્યાં એમનું મરણ નિપળ્યું હતું. એમની લાસને મુળાઈમાં ખેતવાડીમાં
વાવી ત્યાંથી એક મોટી મિજલસની હજુરમાં અવધમંજલ પહોંચાડવામાં આવી હતી.

મદાસના પારસી સીવીલીયન મી. પી. કેસામ્પ (શીરોઝસાહ કેસામ્પ દાદાયાનજી)
ના ઉપર છેલ્લાં ગતુરના કુલના સંબંધમાં પોતાની ફરજ બજાવવામાં પછાત પડ્યા
એવો આરોપ મઠવામાં આવ્યો હતો, તેમને વગર તપાસે મરપેન્ડ કમવાનો એકનરસી
હુકમ મદાસની સરકારે કર્યો હતો. એ બાબે તેમણે વાઘો લેવાથી, તેમની તપાસ

ચલાવો બેમને હોદ્દા ઉપરથી નીચે ઉતારવા કહ્યું, જેથી સનદી નોકરીમાંથી તેમણે રાજીનામું આપ્યું હતું, પણ એમણે વિદાયત બંધ લડત ચલાવવાથી હિંદી વચ્ચે એમને પેન્શન આપવાનો હુકમ કીધો હતો.

રોજ ૧૫ માહ ૧૧ (શિ) ૧૨૭૮ યજ્ઞેર્ઝી.

મરણ.—દેસાઈ બાપુજી મહેરવાનજી, ઉ. વ. ૮૪. એમનો જન્મ નવસારી ખાતે સને ૧૮૨૫માં થયો હતો. એમણે પોતાની કારકીર્દીના ૪૦ વર્ષ સુધી નવસારી કસ્ટોના દરેક જાહેર કામકામમાં આગેવાની ભર્યો ભાગ લીધો હતો, અને તે વખતના લગભગ દરેક સંસારી તેમજ ધાર્મિક વાંધાઓના પતાવતારા, મુખ્ય મદદગાર અને ખજાનચી તરીકે પોતાની સેવા અર્પણ કરી હતી. એઓ એક મોટા જાગીદાર તેમજ શરાદ તરીકે ધણા જાણીતા હતા. એઓનું ઘર જાણે એક લવાઈ ટ્રેડ તરીકે પ્રખ્યાત હતું, અને એઓએ ઘણાં મોટાં કુટુંબોના નાણાંને લગતાં તેમજ સંસારી કુટુંબોના પોતાની કુનેદથી અપદ્ધપાતપણે ધરમેજે નિકાલ કર્યો હતો. એમણે નવસારીના આતશખેડેરામ, જુના દોખમા તેમજ સુરનની રસ્તમપરાની અગીઆરીને લગતાં કેટલાંક સમારકામો કરાવ્યાં હતા.

તા. ૨૭ મી જુલાઈ ૧૯૦૯.

નવસારીવાળા મહુમ રતનજી દરામજી દાણુની વરસીને હીને આજે તેમના નામથી સ્થાપવામાં આવનારાં દાણુ રેડુડંટસ ક્વાર્ટરવાળા મકાનનો પાયો નાખવાની ક્રિયા ત્યાંના સુખા મી. હુસેનખાને કરી હતી. એ બાદ પબ્લીક હોલમાં મહુમ મી. દાણુની બની જે જાહેર ઉપરાણાથી તૈયાર કરવામાં આવી હતી તે ખુલ્લી મૂકવાની ક્રિયા કરવામાં આવી હતી, જ્યાં ક્રિયા ખલાસ થયા બાદ મી. ચેશાતન દાણુએ પોતા તરફથી તથા પોતાના ભાઈઓ તરફથી જણાવ્યું કે અમારા પિતાની આરા મુજબ રૂ. ૩૫,૦૦૦ની રકમની જમીન જેની વાર્ષિક આવક રૂ. ૧૨૫૦ છે તે અમે ધર્મ ખાતામાં આપીએ છીએ. એ શરતે કે, (૧) તેમાંથી રૂ. ૫૦૦ ની રકમ દર વર્ષે નવસારીની વડી દરેમહેરના મુકતાદ ફંડમાં આપવી, (૨) અને રૂ. ૭૫૦ ની રકમ દર વર્ષે નવસારીમાં પારસી જનરલ હોસ્પિટલમાં આપવી, અને મહુમ મી. દાણુનું નામ આપવું.

નવસારીમાં બેરામજી નસરવાનજી સીરવાઈએ ત્યાંના જરથોસ્તીઓના ઉપબોધ માટે એક હોલ બંધાવ્યો હતો.

નવસારીની જમશેદજી નસરવાનજી તાતા દુનરશાળાના નિબાવ માટે મેસર્સ દોરામજી તથા રતનજી જમશેદજી તાતા તરફથી દર સાલ રૂ. ૨૦૦૦ મળતા હતા તથા તેટલી જ રકમ નામદાર ગાયકવાડ સરકાર તરફથી મળતી હતી. હાલમાં એ દુનરશાળાને લગતું એક મોટું વર્કશોપ બોલવાનું હોવાથી મેસર્સ તાતા બિરાદરાએ દર વર્ષે રૂ. ૬૫૦ વધુ આપવાનું કબજાથી તેઓ તરફથી દર વર્ષે રૂ. ૨૬૫૦ મળવાનું અને નામદાર ગાયકવાડ સરકાર તરફથી પણ રૂ. ૨૬૫૦ની ગ્રાંટ મળવાનું નક્કી થયું હતું.

તા. ૧૩ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૦૯.

રોજ ૧ માહ-૧ (સી.) ૧૨૭૮ યજ્ઞેર્ઝી.

નવસારીમાં બાપ રતનજી એલજી બામજીએ ત્યાંના દોખમાના કમ્પાઉન્ડમાં

એક સુંદર બાગ (ગરોથમાન બાગ) તથા તેને લગતી સડકો તથા કંઠેરા હમા અગ્રો ફરોહરની નૈપતે કરાવી આપ્યા હતા.

શેઠ રતન જમશેદજી તાતાએ ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓ ઉપર પડતાં દુઃખ સંબંધી ત્યાં ખાસ લડત ચલાવવાને ખર્ચવા માટે રૂ. ૨૫,૦૦૦ની રકમ મોકલી આપી, એ દિવસાતનો પાયો નાખ્યો હતો. પાછળથી એટલીજ રકમ બે વખત મોકલી હતી એટલે કુલે મદદ રૂ. ૭૫૦૦૦ની થઈ હતી.

આ સાલમાં ડાક્ટર ધનજીભાઈ હોરમસજી મહેતા નવસારીમાં સીવીલ સર્જન નિભાઈ, ફક્ત સાત મહિના અને સાત દહાડા એ હોદ્દા ઉપર હતા તે દરમિયાન, સીવીલ હોસ્પિટલમાં એક એમ્બ્યુલન્સનો કલાસ ચલાવવા ઉપરાંત બાઇ નવાજબાઈ ટાટા ગર્લ્સ સ્કૂલમાં, એક એમ્બ્યુલન્સનો, એક દર્દીની સારવારનો, અને એક શુદ્ધઆરોગ્યતાનો કલાસ ચલાવી, ઘણી છોકરીઓને પાસ કરી, ત્રણ છોકરીઓને એમ્બ્યુલન્સ ઍડેસીઅન અપાળ્યો હતો.

એ સાલમાં ફરોરાની સ્વારીમાં સુખા સાહેબ માણેકલાલ સાકરવાલ, અને જડજ સાહેબ સાથે એવો હાથી ઉપર ગિરાન્યા હતા. આવું બાન મેળવનારા એઓ એકલાજ સીવીલ સર્જન હતા.

ઈ. સ. ૧૯૧૦ના પારસીઓ

તા. ૨ જાન્યુઆરી ૧૯૧૦.

નવસારી ખાતે જમશેદજી નસરવાનજી તાતા ઉદ્યોગશાળાની એન્જીનીઅરીંગની ઇન્સ્ટીટ્યુશન ખુલ્લી મૂકવાની ક્રિયા વડોદરા રાજ્યના કામચલાઉ દિવાન સીવીલીયન મી. સેડને કરી હતી.

તા. ૧૨ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૦.

રોજ ૩ માહ ૬ (ચે.) ૧૨૭૯ યજ્ઞેઝર્દી.

મરણુ:—ખાન સાહેબ બેજનજી નવરોજજી કુતાર ઉ. વ. ૪૯, નવસારીવાળા મહુમ્મદ હસ્તુર નવરોજજી રતનજી કુતારના વડા દીકરા. એઓ ૧૮૮૬માં સેંટ ઝેવીયસ, કોલેજમાંથી એમ. એ. ની પરીક્ષા પસાર કરી પ્રથમ નવસારીની સર કાવસજી જેલ્ડ-ગીરની મદ્રેસાના હેડ માસ્તર તરીકે નિભાયા હતા. ૧૮૮૯થી એઓ વડોદરા રાજ્યની નોકરીમાં જોડાયા અને ત્યાં મુનમક, માજરટ્રેટ, વહીવટદાર વગેરે હોદ્દાઓ ભોગવી ૧૯૦૦માં કામરોજ વિભાગના નાયબ સુખા નિભાયા હતા. સને ૧૯૦૮માં વડોદરાના મ્યુનીસીપલ ચીફ ઓફીસર તરીકે એઓ નિભાયા હતા. નવસારીના એક્ટીંગ સુખા વિગેરેના અનેક હોદ્દાઓ ૨૧ વર્ષની લાંબી નોકરીની મુદત મુધીમાં ધણી બાહોશીથી ભોગવી નવસારી ખાતે મરણુ પામ્યા હતા.

તા. ૮ મી જુન ૧૯૧૦.

રોજ ૨૯ માહ ૯ (ચે.) ૧૨૭૯ યજ્ઞેઝર્દી.

મરણુ:—નસરવાનજી ફરામજી તળેલી ઉ. વ. ૬૨, અસલ નવસારી મહેસરના રહીશ. ૧૮૬૭માં મેંચીકયુલેટ થઈ એમણે અત્રેની જાણીતી પ્રોપ્રાયટરી સ્કૂલમાં શિક્ષક તરીકે કેટલાંક વરસ મુધી કામ કરીયું હતું. પાછળથી એઓ વેપારના કામમાં પડ્યા હતાં, અને મેસર્સ લેધર એન્ડરક્લોથીની પહેડીમાં સેલ્સમેન તરીકે રહી મુખ્યત્વે તેમજ દિલ્હી આગ્રા ઠેકાણે કામ કરતા હતા. ફેન્ય બાપાનું એમને સારું જ્ઞાન હતું, અને

તેથી મળીતા ડૉક્ટર જેમ્સ ડાર્મસ્ટેટરનાં એકાદ બે ફારસી સાહિબો લગતા રેસા લાનો અંગ્રેજીમાં એમણે તરજુમો કર્યો હતો.

પ્રકરણ ૭૨ મું.

ઇ. સ. ૧૯૯૧ના પારસીઓ.

પારસી ક્રીકેટ ટીમના કેપ્ટન ડા. મહેશ્વારાહ એરચથ પાવરીની સીકવર બુધ્ધી-લીના માનમાં એઓ સાથે લાંબી મુદતથી સંબંધ ધરાવતી આવેલી મળીતી ઍરોનેટ કંસલે એક મેળાવડો હોન્ની રોડ ઉપરના પોતાના મકાનમાં કર્યો હતો, જે વખતે મી. જે. એમ. ફરામજી પટેલ પ્રમુખસ્થાને બિરાજ્યા હતા. પ્રમુખે બાપણ કરતાં પોરસી ક્રીકેટને ડા. પાવરીએ કેવી ખીલવી હતી તથા તેની કીર્તિ કંટલી બધી વધારી હતી તેનું અસરકારક શબ્દોમાં વિવેચન કરી કલણ તરફથી ડા. પાવરીને એક સોનાના ધંદીઆળ અને છેડાની બેટ એનાયત કરી હતી.

તા. ૧૯ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૧.

રોજ ૧૦ માહ ૬ (શી.) ૧૨૮૦. યઝ્દેઝ્દી.

મરણુ:—દેસાઇ પેરતનજી અગ્નેશજી (નવસારીવાળા) ઉ. વા ૯૦ની મુકર્ગ વયે, નવસારી ખાતે મુજબો હતા. એમણે ધણી લંચી કેળવણી લીધી નહિ હતી, તો પણ પોતાની બાહોશી તેમજ તીક્ષ્ણ યાદશક્તિ શક્તિને લીધે સરકાર દરબારમાં તેમજ બોડોમાં ધણું માન મેળવવા પામ્યા હતા. ત્યાંની પારમી અનુમનને લગતા દરેક સવામોમાં એમની હંમેસાં સલાહ લેવામાં આવતી હતી. એમણે અનુમનની ધણી સારી સેવા બજાવેલી હોવાથી છેલ્લાં ૧૦ વર્ષ થયાં એઓ તેના અકાબર હતા. વળી દરતુર મહેરજી રાણા ખાનદાનના ગાદી વારસ છેલ્લા દરતુર કેંકોબાદજીથી દરતુર દારાજી સુધીના વડાદગ્ત-ગજઓના એઓ ખાસ સલાહકાર હતા. મોમલ, મરાઠા તથા પેશવા વગેરેની તવારીખ તો ગોયા મ્હોંદેરમાં હતી. એઓ રાજદારી બાબતમાં પણ ધણા કુશળ હતા. એમના ઉઠમણાંની ક્રિયામાં દરતુરજી કેમસર વીગેરે ધણા લોક મુબધ્ધી આવ્યા હતા. ક્રિયા પુરી થવા પછી એમનું નામ જાહેર ભણતરોમાં લેવાનો ઠરાવ ત્યાંની અનુમનને કર્યો હતો. એ પછી દરતુરજી ફરામજીએ એમની બગ્યાએ વડા દેસાઇજી તેરીકે દેસાઇજી નવરોજજી મમચેજી હોરમસજીને અનુમન તરફથી શાલ આઠાડી હતી. જે રીતે અનુમનની સેવા મરનાગ બજાવતા હતા તેજ પ્રમાણે બજાવવા બજાવ્યું હતું. જેના બજાવમાં દેસાઇજીએ અનુમનની સેવા પોતાના ન્યાયાનોને પગલે આવી બજાવવાની ખાએશ દેખાડી હતી. તા. ૧૧ મી એપ્રિલ ૧૯૧૧.

નવસારી ખાતે બાંધવામાં આવેલા રતનજી ફરામજી દાણુ સ્ટુડન્ટસ ક્વાર્ટરની ઈમારત ખુલ્લી મૂકવાની ક્રિયા નામદાર મહારાજ ગાયકવાડે નવમસારીમાં એક મોટા મેળાવડા સન્મુખ કરી હતી. આ પ્રસંગે શેઠ ફરુજનજી માણેકજી કાંગાએ જાહેર કીધું કે નામદાર મહારાજની સુવાકાતની યાદમાં બાઈ રતનબાઈ એવજી બામજીએ રૂ. ૩૫૦૦ સુખ સાંતીના કામો તથા શીખેલી દાંધળોના ફંડમાં આપ્યા હતા અને તે સાથે મહારાણીનું નામ જોડવાની બજા માંગી હતી. જે મહારાજએ ઉપકાર માની ખુશાદી આપી હતી.

તા. ૧ ફી જુન. ૧૯૧૧. રોજ ૨૭ માઈ, ૬ (મે.) ૧૨૮૦ યજ્ઞેઝદી.

મરણુ:—દેરાળજી નાનાભાઈ મહેતા, ઉ. વ. ૫૬, નવસારીવાના શેઠ નાનાભાઈ મનાજીના ખીજ દીકરો. એએએ મુળધર્મી મરકારી ધાંચ મુલમાં અભ્યાસ કર્યો હતો. એમના મામા મહુમ ગેઠ એદલજી નવરોજજી, મહેતાએ એમને ચીન કુન્ટોન તન્ક ખોનારી ક્ષીધા હતા અને એ વરસની અંદર તાવવાનપુ (કોર્ગોમા) ખી મેઠી ઉખર ગાખ્યા હતા જ્યાં એમણે વગસો, સુધી કામ, બજનમુ. હતું. ૧૮૯૭ મા એમણે પોતાના ભાઈ ગેઠ મહેરવાજીની પેઠીનો, ચાન્, ક્ષીધા હતો અને તેનું કામ જુધારી-રદીધું હતું અને પાછળથી તેના ભાગીઆ થયા હતા. એમના ઉમણામાં એમના ભાઈ મહેરવાજી નાનાભાઈ મહેતાએ એમની યાદગારી કાયમ રહેવાને માટે પહેલાં રૂ. ૭૦૦૦) આપ્યા હતા. પાછળથી અને મુવાવડખાનુ ખોવવાનું નહીં થતા એ રકમ મુવાવડખાનાને માટે આપી હતી, અને જ્યારે ઉરાણું થયું ત્યારે બિડ્ડીંગ વિગેરેના સર્વ ખર્ચ એમણે પોતે ઉપાડી ક્ષીધા હતો. અને મહુમ દેરાળજી નાનાભાઈ મહેતાનું નામ મુવાવડખાના સાથે જોડાએલું રાખ્યું.

ઈ. સ. ૧૯૧૨ ના પારસીઓ.

મગ રતન જમસેદજી તાતાએ મુળધર્મ મધે ખહીના રોમનો કેલાવો અટકાવવા માટે કોંગ્રેસ આંદોલન શીક્ષક એન્ટી ટ્યુબમ્યુલેસીસ લીગ સ્થાપવા માટે ૩ વજુ લાખના ખર્ચની અર્ધી રકમ દર માસ રૂ. ૧૫૦૦૦ લેખે ૧૦ વગસ સુધી ચાલુ આપ્યા જવાની આજેઝ બતાવી તે આખરે ચાર પાડી હતી.

નવસારીનાં સખીવજીદ બાઈ રતનબાઈ એદલજી બામજીએ રૂ. ૩૫૦૦ ની રકમ શોધેની મુખશાંતીમાં વધારો થામ એવા ઉપાયો લેવા માટે “શ્રીમંત મહારાણી ચિમનાબાઈ મેનીટરી એન્ડ નર્સીંગ એસોસીએશન” નામના મંડળને આપી હતી.

તા. ૧૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૨. રોજ ૧ ફે, માઈ ૧ (શે.) ૧૨૮૦ યજ્ઞેઝદી.

મરણુ:—શેઠ શીરોઝ રસ્તમજી આટલીવાળા, (કવી) ઉ. વ. ૬૬, મહુમ શેઠ રસ્તમજી કાવસજી આટલીવાળા તથા મોગરેલીયાના એટા. એમને જન્મ નવસારીમાં થયો હતો અને મુળધર્મી એન્ટી-રેડીકલુશનમાં કેળવણી લીધી હતી. પહેલાં વેપારીની આશીમમાં ન્હી થોડા વખતમાં જ. આઈ. પી. રેલ્વેમાં ફેશીયર તરીકે નોકરીએ જોડાયા હતા અને ઘણો વખત નોકરીની માથે માથે જાહેર મંડળોમાં ગાયન ગાવા તથા શીખવવા પણ જતા હતા. એમને નાનપણથીજ સુન્દરતી કવિતા જોડવાનો શોખ હતો. એમણે અંગ્રેજ ગામ પ્રમાણે “સ્ટાફનોટીશન” કરીને હિંદુસ્તાનની ગગગણીમાં ગાયનોનું એક પુસ્તક રચ્યું હતું. એ ઉપરાંત એમણે ‘શીરોઝ બાવન,’ ‘સરેઈ અવરતા,’ વિગેરે યજ્ઞક ગીતોના પુસ્તકો રચ્યા હતાં. જરથોસ્તી છોકરીઓની નિશાળ મંડળી હસ્તકની શાખાએને પોતાના હુન્દરનો લાભ એઓ વારંવાર આપતા અને જાહેર મેળાવડઓ માટે ગાયનો જોડી આપતા હતા. ગાયનો હિતેજક મંડળીએ ૧૮૮૯ મા એમને પોતાના લાખિક મેમ્બર તથા થોડુંક સુધી મેકેટરી નીમ્યા હતા. એ મંડળીને એમણે મદજુના થોડાં જ વ્યાક અગાઉ પોતાના પુસ્તકોનો સમ્રથ એટા આપ્યો હતો.

એઓ કેટલાક નાટકોને લગતાં ગાયનો તેમજ ફીન્ડર ગાર્ડનનાં ગાયનો જોડી પોતે ગાઈને વગાડતા હતા જે ઘણાં વખણાયાં હતાં. એઓ ઘણા આખરદાર અને નમાના હતા.

ઈ. સ. ૧૯૧૩ ના પારસીઓ.

તા. ૫ મી ફેબ્રુઆરી. ૧૯૧૩. રોજ ૨૭ માહ ૫ (શિ.) ૧૨૮૨ યજ્ઞદર્દી.

મરણુ:—એરવદ રસ્તમજી જમારખજી સોરાખજી દસ્તુર મહેરજી રાણા ઉ. વં. ૭૦. એઓ નવસારીમાં કેળવણી લઈ મુંબઈ આવી મદ્રેસામાં જઈ દાર્શનીને અભ્યાસ કર્યો હતો. ત્યાર પછી એઓ નવસારીની તાતા સ્કુલના અવસ્તા પહેલવીના શિક્ષક હતા. એમણે ‘નવસારી પ્રકાશ’ પત્ર કહાડ્યું હતું અને તેના માલિક તથા અધિપતિ હતા અને તેમાંથી આજ બે વર્ષ ઉપર રીટાયર્ડ થયા હતા. એઓ આશીર્વાદની ક્રિયાની ચોપડી (માયની સાથે), ‘કોરસે આતશ બેહરામે નવસારી’ (બે ભાગમાં), ‘અધેરનાન ટોળાની બગર સાય વંસાવળી’, અને ‘રેવાપતે દસ્તુર દારખ હોરમજીદીયાર’ નામની ચોપડીઓ છપાવી પ્રગટ કરી હતી. એઓ નવસારીની મહેરજી રાણા કિતાબખાનાના એક કરોળારી હતા. નવસારીની શેઠ વહાડયાજીવાલી અગીયારીના સંબંધમાં ત્યાંની અનુભવે માંડેલા દાવામાં એમણે આગેવાન ભાગ લીધો હતો, તેમજ એવાં બીજાં ઘણાં જાહેર કામોમાં એઓ ભાગ લેતા હતા.

તા. ૬ મી જુન ૧૯૧૩.

નવસારીમાં મહુમ શેઠ રતનજી દરામજી દાણુની યાદગીરીમાં પારસી જનરલ હોસ્પિટલને ખુશ્તી મૂકવાની કીચ વડોદરાના દિવાન બી. એલ. ગુપ્તા, આઈ. સી. એસ. એ એક મોટા મેળાવડા સન્મુખ કરી હતી.

આ પછી તા. ૨૫ મી જુન ૧૯૧૩ દીને બાપ રતનબાપ બરજોરજી પાલખજી મુસ્લાં બિર્ડોંગ આ હોસ્પિટલ માટે તેની આસપાસની જમીન સાથે એરવદ એદલજી બરજોરજી મુસ્લાંએ પોતાના મહુમ માતાજી બાપ રતનબાપના પુત્રને માટે બેટ આપી હતી. આ હોસ્પિટલ માટે શેઠ રતનજી દાણુના બેટાઓએ દર સાલ રૂ. ૧,૦૦૦ ઉત્પન્ન થાય એવી આશરે રૂ. ૨૫૦૦૦ ની જમીન ધર્મીદા આપવાનું જણાવી તેનું ત્રસ્ટ ડીડ પાકું કરી આપવાની ખાહેશ બતાવી, અને શેઠ રતન જમશેદજી તાતાએ હિદાર મદદ કરવા કબુલ્લી હતી.

વળી હોસ્પિટલ ખુશ્તી મૂકવામાં આવી તે વખતે એકંદર રૂ. ૨૫,૭૫૩ ની સખાવત બહેર થઈ હતી જેમાં રૂ. ૧૨૦૦૦ મહુમ શેઠ રતનજી દરામજી દાણુના સાહેબ જદાઓના તરફથી ચાર બિઝાના કાયમ રાખવા માટે, રૂ. ૩,૦૦૦ મી. સોરાખજી નવરોજજી તંબોલીના, રૂ. ૩,૦૦૦ મી. એદલજી રસ્તમજી ફનીખંદાના, રૂ. ૩૦૦૦ શેઠી મનચેરજી તથા રતનજી શાપુરજી તાતાના, રૂ. ૩૦૦૦ એરવદ પુરશેદજી બહેરામજી સહીયારના, અને રૂ. ૧૦૦૦ એવરદ એદલજી બરજોરજી મુસ્લાંના હતા.

આ હોસ્પિટલનો તમામ વહિવટ ચલાવવા તેના વડા તખીખ તરીકે ડા. સોરાખજી આદરજી પાત્રાંવાળાએ બીન હાંસલે પોતાની સેવા અપર્ણ કરી હતી, અને તેના ઓનરરી સેક્રેટરી તરીકે શેઠ દીનશાહ રતતજી દાણુની નિમણૂક થઈ હતી.

ચુન ૧૯૧૩.

મરણુ:—શેઠ કાવસજી સાપુરજી દેખુ.

એઓ શેઠ એદલજી રસ્તમજી ફનીખંદાનાં બનેવી થતા હતા. શેઠ એદલજી ફનીખંદા સાથે શરૂઆતમાં નાશીક જીલ્લાનું આબકારી, કોન્ટ્રેક્ટ કાય કયું હતું, અને ત્યાંથી ફોલ્કમંદીથી પાર ઉતરી અમદાવાદ ખાતેની કેટલીક દારૂની દુકાનો કાય કરી હતી, ત્યાં એ ડ્રા. એ સાઈ નાથ પેદા કયું હતું. એ બાઇ રોજ ૮ મો. માલ ૧૧ મો. સને ૧૨૮૪ને દીને અમદાવાદ ખાતે મુજબો હતા. શેઠ એદલજી ફનીખંદાએ રેશન રોડ પર જે બંગલો બાંધ્યો છે. તેનું નામ એમનાંજ નામથી કાવસ વિલા આપ્યું છે. અને અત્રેમાં આત્મક બહેરામની બીરડીમના ફૂંડમાં રૂ. ૫૦૦૦) એમના નામે ભર્યો હતા. તા. ૨૭ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૩ રોજ ૧૭ માલ ૪ (શે.) ૧૨૮૩ યમહેઝડી.

મરણુ:—એરવદ એદલજી કેરસારપજી આંદીઆ ઉ. વ. ૭૦. એમનો જન્મ નવસારીમાં થયો હતો, ત્યાંથી એઓ થોડીક કેળવણી લઈ ૧૬ વર્ષની ઉંમરે મુંબઈ આવી સર જમશેદજી જીજીભાઈ મહેસામાં અવસ્તા અને પહેલવીનો સંપૂર્ણ અભ્યાસ કરી અંગ્રેજી અને સંસ્કૃતની વહેવાર કેળવણી લેવા સાથે રજીસ્ટરશીપ અને આદેશ મેળવ્યા હતા.

આજ અર્ધી સદી ઉપર મહંમદ શેઠ ખરોદજી રસ્તમજી કામાએ મુરોપથી અભ્યાસ કરી આવી, મુંબઈમાં અવસ્તા પહેલવીની તાલીમ આપવાને એક વર્ગ ઉઘાડ્યો હતો. તે વર્ગમાં પહેલા દાખલ થનારા ૧૨ જવાન્યાઓમાં એઓ હતા. પછી એક વર્ષ રહીને જરથોસ્તી દીનની ખોળ કરનારી મંડળી સ્થાપવામાં આવી, તેની શરૂઆતથી એઓ તે મંડળીમાં જોડાયા હતા, અને ધાંખા વખત સુધી તેના ખજાનચી હતા. ૧૮૭૭માં એ મંડળીની સભામાં એમણે કેટલીક પહેલવી તખ્તીઓ થોડીક ઉકલાવી હતી. પારસી પંચાપતના ટ્રસ્ટીઓ હસ્તકની બહાર ગામેની જંદ અવસ્તાની નિશાળોના એઓ ઉપરી તરીકે હતા, અને હોદ્દાની રૂએ ફર સાલ એક વખત એઓ તારાપોગથી શરૂ થતાં અને ખંભાતથી આખેર થતા બચાખરા નાનાં મોટા ગામોમાં ત્યાંની નિશાળોની પરીક્ષા લેવાને જતા હતા, અને ત્યાં પરીક્ષક તરીકેનાં પોતાનાં કામ ઉપરાંત એઓ અવાર નવાર ઉપદેશ આપતા હતા. એઓ ફસલી સાલ દાખલ કરવાના મોટા કિમાયતી હતા.

એમણે ૧૮૭૭માં " જરથોસ્તી ધર્મ શિક્ષક " નામે એક કિતાબ જરથોસ્તી બાળકો માટે છપાવી પ્રગટ કરી હતી, જેની અનેક આવૃત્તિઓ કઢાડી હતી. ૧૯૦૦ માં એમણે " દારતાને અર્તકશીરે પાપકાન " નામની કિતાબ પહેલવી બાપામાં છપાવી તેમાં અંગ્રેજી તથા ગુજરાતી તરજુમો આપી સાથે શીરહોસીના શાહનામામાંનું અરહેશીરને લગતું દારતાન કારસી બાપામાં આપ્યું હતું. એ ઉપરાંત એમણે પંદી-દાદના શુદ્ધ બખાણનું સંપૂર્ણ પુસ્તક રચ્યું હતું, અને પાઞંદ બાપામાંના સર્વ બહુ-તરોનો સંગ્રહ કરી " પાઞંદ ટેકસ્ટસ " ને નામે પ્રગટ કર્યો હતો. થોડાજ મહિના ઉપર સર જમશેદજી જીજીભાઈ મહેસાની બ્યુબીલીના પ્રસંગે મહેસામાં દાખલ થનારા-ઓમાં એઓ એક હોવાથી ઝાંતુરેખલ સર કલોડ હીલના બેટીના કાથે એમને બીજા ત્રણ ગોડીયાઓ જોડે સોનાનો ચાંદ આપવામાં આવ્યો હતો. વળી શેઠ ફરામજી હોર-

ગમછ બદમનછ શેઠનાએ એમની કાંપી ઉપમોગી મેવાની પિછાનમાં એમને એક ખાસ જ્યુબીલી મેડા આનાયત કર્યો હતો. એ મદ્રેસા સાથે એમનો સંબંધ એક મેવા તરીકેનો તેમજ અર્ધો મરીનો હતો.

એમના મરણથી પારસી કોમે એક ભલા અને બણેલા ઉસ્તાદ ગુમાવ્યા હૈ. એઓ અવગ્તા બાપાના અભ્યાસના ઉસ્તાદ હતા, એટલુંજ નહિ પણ આશરે અર્ધી સદી સુધી સેંકડો એવાઓની ઉસ્તાદગીરી કરી તેઓને એ બાપાના જ્ઞાનથી એમણે આદિતગાર કર્યા હતા.

એઓ હંડા ખવાસના, નરમ તથા રમુજ સ્વભાવના હતા જેથી એમણે પોતાના સંબંધમાં આવનારા એવાઓના ચાલ તથા માન મેળવ્યા હતા. એઓ પરહેજગાર, ધર્મી અને નકલ કરવાએજ જીંદગી ગુજારતા હતા.

એમના ઉદમણમાં નવસારીની અનુમન તરફથી એવો હરાવ થયો હતો કે જાહેર જનન ક્રિયા વિગેરે સર્વ કેકાણે એમનું નામ “ એરવદ એહલ એરવદ નવરોઝ ” નામ ગ્રંથમાં લેવું.

એમના મરણ માટે સુબંધની પારસી પંચાયતના દસ્તીઓએ તા. ૬મી જાનેવારી ૧૯૧૪ને દીને મળેલી પોતાની સભામાં દલગીરીનો હરાવ પસાર કરીધો હતો. વળી જરથોસ્તી ધર્મ સંબંધી કેળવણી આપનારી અને જ્ઞાન ફેલાવનારી મંડળીએ પણ એજ માફક પોતાનો ખેદ બતાવનારો હરાવ પસાર કરીધો હતો.

તા. ૧૭ મી માર્ચ ૧૯૧૪.

વડોદરાના નામદાર ગાયકવાડની આજે જન્મ દિવસની ખુશાલીમાં રાજમહેલમાં ભરાયલા દરબારમાં સુબંધના બણીતા શહેરી શેઠ બહેરામજી નશરવાનજી સીરવાઈને એમની મખાવત માટે “ દાતાર મંડળ ”નો સોનાનો ચાંદ એનાયત કરવોમાં આવ્યો હતો.

વળી મહારાજના માનકરી (અંગરક્ષક) શેઠ જમશેદજી મહેરવાનજી મોરીનસને સારી મેવા બળવવા માટે ‘સોનાનું’ ધડીયાળ અને છેડો એનાયત કરી સરદારની પદવી બક્ષી તે સાથે છત્રી મસાલનું માન આપવામાં આવ્યું હતું.

નવસારીમાં મી. ફરદુનજી આદરજી માદન નામના એક અતી ગરીબ સ્થિતિના દેખાતા પારસી પોતાની માતા સાથે ત્યાંની રતનજી ફરામજી દાણુ પારસી જનગઢ હોસ્પિટલમાં દોઢ માસ સારવાર માટે રહ્યા બાદ તેમણે પોતાની રૂ. ૧૭૦૦૦ની તમામ પુંજનું ત્રણ એવી રીતનું કથું કે તેમાંના ૯ હજારના બ્યાન્માંથી હોસ્પિટલનો ખર્ચ કરવો અને બાકીની રકમનું બ્યાન્ તેમની હૈયાતી સુધી તેમને આપી તેમની હૈયાતી બાદ એ તમામ રકમ પણ હોસ્પિટાલના નિભાવ માટે લેવી

તા. ૨૬ મી મે ૧૯૧૪.

રોજ ૧૭ માહ ૯ (શિ.) ૧૨૮૩ યજ્ઞેર્દી.

મરણ—બહેરામજી નશરવાનજી સીરવાઈ ઉમ્મર વર્ષ ૯૦. એમણે ૧૮૬૪થી વડોદરા રેલ્વેના કંટ્રાક્ટર અને કાર્ટીંગ એજન્ટનો ધંધો કરવા માંડ્યો હતો, અને તેમાં ઘણું નાણું પેદા કર્યું હતું, જેનો સખાવતમાં સહઉપયોગ કર્યો હતો. ૧૮૬૬માં એમણે નવસારીનાં આતશ બહેરામને રૂ. ૧૦૦૦૦૦ એક મોટું ચાંદીનું અંદરગાનુ બેટ

આપ્યું હતું. ઉદવાડા આંતરગણેરામ જ્યાં માટે, રેલ્વે સ્ટેશન ન હોવાથી તે માટે ૧૮૬૮માં એમણે પોતે રેલ્વેના સૂત્રાવાળાઓને આગ્રહ કરી આસ ઉદવાડા સ્ટેશન ઉપડાવ્યું હતું અને રેલ્વે સ્ટેશનથી ઉદવાડા ગામ સુધી એક કાચી સડક બાંધવા માટે રૂ. ૨૦૦૦ની રકમ ખરીદતી. એજ સાથેથી વડોદરા કેમ્પની ધર્મશાળા બાંધવાના કાંડમાં વખતોવખત મદદ કરી હતી અને ત્યાંની દરેકમેહેર પણ પરદાવી. જેથી તેને એમનું નામ આપવામાં આવ્યું હતું. એમણે એ દરેકમેહેરના નીલાવ માટે રૂ. ૮૦૦૦ની રકમ મુંબઈની, પારસી, પંચાયતને સ્વાધીન કરી હતી. ૧૮૭૦માં મુંબઈમાં મગશામ ખાતે એક દરેકમેહેર પરદાવી તે પાછળ એમણે રૂ. ૨૨૦૦૦નો ખર્ચ કર્યો હતો. ૧૮૭૩માં એમણે સુરત, રતમપુરામાં એક ધર્મનું દવાખાનું કાઢ્યું હતું. ૧૮૬૭માં એમણે નવસારીની સર કાવસજી જહાંગીર મદેસા માટે રૂ. ૩૦૦૦૦નો ખર્ચે મકાન બાંધાવી આપ્યું હતું, તેમજ ગણુદેવીની રેડીમની રકુલને તથા બીજાં શહેરોમાં તાલુકેરીઓ વિગેરેને એઓ મદદ કરતા હતા.

૧૮૬૬માં એમણે નવસારીમાં હુણુસીકુઈના મેદાનમાં 'બહેરામજી નશરવાનજી સીરવાઈ પાકે' કરાવી રૂ. ૬૦૦૦નો ખર્ચે ખુલ્લો મૂક્યો હતો. એજ સાતમાં એમણે રૂ. ૩૦૦૦૦ની સખાવત નવસારીમાં પોતાના કુટુંબીઓની બાજ, ખેશીઓને વહેંચાણ તથા આનંદ બહેરામમાં બોય, સહી, વિગેરે માટે કરી હતી. વળી એમણે મુંબઈમાં મગશામ ખાતેની પોતાની બહેરામમાંથી આશરે રૂ. ૧૫૦૦૦ની કિંમતનો એક ટુકડો સેન્ટ જૉન મીશન રકુલના મકાન માટે ભેટ આપ્યો હતો. એમને ૧૮૬૨માં અંગ્રેની સર જમશેદજી જીજીભાઈ રકુલ કમિટિના મેમ્બર નિમવામાં આવ્યા હતા.

૧૮૭૩માં એમને નામદાર સરકારે મુલેહના અમલદાર નિમ્યા હતા, અને બીજો વર્ષથી એઓ મુંબઈની મ્યુનીસીપલ કૉર્પોરેશનનાં સભાસદ નિમાયા હતા. કોઈવાર મુલેહના અમલદારો તરફથી, તો કોઈવાર કર ભરનારાઓ તરફથી એઓ મેમ્બર નિમાતા હતા, જે કે એઓ જાણ અંગેજી શીખેલા ન હતા.

મીલીટરી કૉસ-ફેક્ટેનન્ટ એગ્રી રતનજી દરામજી દાણુ (નવસારીવાદા)ને એઓ પોટેમીયામાં લગાઈ દરમ્યાન પગમાં ગોળી લાગ્યાથી ધાવત ધવાથી તેઓ હૉસ્પીટલમાં રહ્યા હતા. સાત થતાં હવાફેર માટે પોતાના વતન નવસારી ગયા હતા ત્યાંથી પાછા સરકારની નોકરીમાં લગાઈ ઉપર ગયા હતા. તેમને મીલીટરી કૉસ મળ્યો હતો.

જમશેદપુર અને તાતાનગર:—તાતા આયર્ન એન્ડ સ્ટીલ કંપનીના આપક મહુમ શેઠ જમશેદજી નમરવાનજી તાતાના માનમાં સાકચીને 'જમશેદપુર' નામ, અને કાલીમતીને 'તાતાનગર' નામ આપવામાં આવ્યાં છે. પોતાના આ કારખાનાઓમાં ત્રાંચોળા પૂરા પાડવાના સંબંધમાં ઘણી કિમતી સેવા બ્રીટીશ સરકારની બળવવામાં આવી હતી માટે સાકચીને 'જમશેદપુર'નું નામ આપી એક મદારીક પારસી આજેવાનનું નામ લીધી જુગોત્રમાં યાદગાર કર્યું છે. આ સંબંધી નામદાર વાઈસરૉય લૉર્ડ રૉસસફેડે તાતા કંપનીએ બળવેલી મેવા ગાયત નીચે મુજબ વિચાર જાહેર કર્યો હતો:—

'વાઈસરૉય, આર. વૉર્સે દરમ્યાન તાતા આયર્ન એન્ડ સ્ટીલ કંપનીએ માત્ર

મેસોપોટેમીઆ માટેનું નહિ પણ ૬૪૭૫, પેલેસ્ટાઇન અને પૂર્વ આફ્રીકા માટે સ્ટીલના રેલ્વે પાટાઓ પૂરા પાડ્યા ન હોત તો આપણે લડાઈ જતવા માટે શું કરી શકત તેનો કવચીતન જ્યાલ કરી શકીશું.” તાતા કંપનીએ પાટાઓનું નહિ પણ બીજો લડાઈનો સરંજામ, ઝોળાઓ વગેરે પણ પૂરા પાડ્યા હતા.

મેસર્સ તાતાવાળાઓ ઉપરાંત બીજી પારસી એન્જનીની મીટ્રો, બીજા પારસી વેપારીઓએ પણ ઝોળાઓ અને લડાઈની બીજી સામગ્રીઓ પુરી પાડી હતી. આ તેઓના ઍલ્ફસાનનાં બદલામાંનાં તાતાનાં કારખાનાની જમીનની આસપાસ સરકારે ફેલ્ડીક જમીનનો કબજો કરેલો હતો તે સર્વે તાતા કું.ને સ્વાધીન કરી દીધો હતો. તા. ૩૦ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪. રોજ ૧૯ માહ ૧ (શે.) ૧૨૮૩ યઝ્દેઝ્દી.

મરણુ:—એરવદ એલ્લજી બરબેરજી મુલ્લાં ઉમ્મર વર્ષ ૭૬. એમનો જન્મ નરસારીમાં તા. ૨૪ મી મે ૧૮૩૬ને દીને થયો હતો. એઓ નાવર મરાઠાજ થઈ ૧૪ વરસની ઉમ્મરે મુંબઈ આવી મોબેદીનો ધંધો કરવા લાગ્યા હતા. તે પછી મુંબઈમાં મરીન લાઈન્સ તરફ સાથુ બનાવવાનું કારખાનું ચલાવવા બાદ હાસ્ટી તાલુકામાં મીઠાના અગર રાખવા માંડ્યા હતા. તેમાં ઝાઝી કમાણી નહિ થવાથી બી. બી. રેલ્વેના કોન્ટ્રાક્ટો સેવા લાગ્યા અને તેની નાલ્લા સોપારાની પત્થરની ખાણમાંથી રેલ્વે લાઈનના બાકાસ્ટ કાઢવાનું કોન્ટ્રાક્ટ ૩૫ વરસ સુધી ચલાવ્યું હતું. તે સાથે લાઈન નાખવાના, પુખ્ત તથા રોડને બાંધવાના પણ કોન્ટ્રાક્ટ લેતા હતા, અને સાથે મોબેદીનો ધંધો પણ ચાલુ રાખ્યો હતો. એમણે પોતાના વસીયતનામામાં મરણની તથા તે પછીની ક્રિયા ધણીજ સાદી તેમજ અતી જરૂરીજ કરવાને ખાસ ફરમાસ કરીધી હતી. એમણેજ અંધે વર્ષે ૩૧. ૨૧૫૦૦ની રકમ નવસારીની દાણુ પારસી જનરલ હોસ્પિટાલનાં મકાન બાંધવા માટે આપી હતી. વળી એમણે અનેક ખાનગી સંખાવતો કરી હતી. એમના ઉમ્મરનાંની ક્રિયા થઈ ત્યારે એમના વસીયતનામાની રકમ ૩૧. ૬૦૦૦૦ની રકમના નાખપોર મીસના શેરો (જેની કિંમત વધી જવાથી તે વેચી તેની લોન રૂ. ૧,૬૫,૫૦૦ની ખરીદવામાં આવી હતી તે) જરૂરોસ્તી અન્જુમનની બહેતરી માટે આપેલી જાહેર થઈ હતી, જેનું એક ખાસ ધર્મ ખાતું બરખા કરવામાં આવ્યું છે તે નવસારી ખાતે મુલ્લાં બહેતરી ફંડના નામથી જાણીતું છે. તેનો કારોબાર ધણીજ સરસ રીતે ચાલી રહેલો છે. ગરીબોને ધણી મદદ તેમાંથી મળે છે.

તા. ૨૪ મી નવેમ્બર ૧૯૧૪.

રોજ ૧૪ માહ ૩ (શે.) ૧૨૮૩ યઝ્દેઝ્દી.

મરણુ:—રસતમજી એલ્લજી બારીઆ (એકદરત) ઉ. વ. ૬૪. એઓ નવસારીના મતની હતા અને એક કુસ્તીયાજ તરીકે ધણુ જાણીતા હતા. એઓ હિંદના ઍમ્પીયન કુસ્તીયાજ ગંગારામ ચોઆ સાથે કુસ્તી રમી તેને હરાવી ઍમ્પીયન થયાં હતા, જે માટે એમને પોપાક, તોડા અને ધડીઆળ ભેટ મળ્યાં હતાં.

ઇ. સ. ૧૯૧૫ના પારસીઓ.

નવસારીમાં રહે મહેરવાનજી નાનાબાઈ મહેતાએ પોતાના મહુમ્મ ભાઈના નામનું “ ધી દોરાગજી નાનાબાઈ મહેતા પારસી સુવાવડ ખાના ”નું મકાન બાંધવું

તે ઝાન. સર જમશેદજી જીજીભાઈ બેરોનેટને હાથે એક ગોટા મેળાવડા સન્મુખ ખુલ્લું મૂકવામાં આવ્યું હતું.

આ મકાન રૂ. ૮૦,૩૪૦ના ખર્ચે બાંધવામાં આવ્યું હતું, જે સધળી રકમ શેઠ મહેરવાનજીએ પોતાની પાસેથી આપી હતી. આ ખાતાંને રૂ. ૫૧૦૦૦ની બક્ષીશ અગાઉ મળી હતી, અને આવદીને એના ઍન્ડાઉમેન્ટ રૂંડમાં રૂ. ૪૫,૦૦૦ ભરાયા હતા.

આ સુવાવડખાનાના રૂંડમાં રૂ. ૨૫૦૦ દાવેજર લેડી યુવળાઇ જમશેદજી જીજીભાઈ તથા ના. સર જમશેદજી જીજીભાઈ પાંચમા બેરોનેટ, એથા સર જમશેદજી જીજીભાઈ બેરોનેટની નેયતે અને રૂ. ૨૫૦૦ ખા. ણા. માણેકજી ખરશેદજી નરીમાને ભર્યા હતા. આ સુવાવડખાનાના ઝાનરરી આર્કીટેક્ટ મુંબાઇવાળા શેઠ જમશેદજી નશરવાનજી ફીટર, એલ. સી. ઈ. એ. ઝિનસ્વાર્થી સેવા આપી હતી. તા. ૭ મી માર્ચ ૧૯૧૫.

નવસારીવાળા શેઠ પેરતનજી રતનજી દાહુને ના. મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડની વર્ષગાંઠની ખુશાલીમાં 'દાતાર મંડળ'નો સોનાનો ચાંદ ઍનાયત કરવામાં આવ્યો હતો.

તા. ૬ ફી જુલાઈ ૧૯૧૫. રોજ ૨૮ માર્ચ ૧૦ (શેઠ) ૧૨૮૪ વચ્છેઠઈ.

મરણુ:—લેફ્ટેનન્ટ કર્નલ જમશેદજી ખરશેદજી કાંગા (આઈ. એમ. એસ. રીટાયર્ડ) ઉ. વ. ૬૫. નવસારીવાળા મહુમ મોખેદ ખરશેદજી સોરાળજી કાંગાના બેટા. એએએ અને એલ. એમ. ની પદવી મેળવી વિદ્યાવતમાં વધુ અભ્યાસ કરી ત્યાંની તખીખી નોકરી (આઈ. એમ. એસ.)ની પરીક્ષા પસાર કરી હતી, અને લેફ્ટેનન્ટ ઉપરથી ધીમે ધીમે વધી ૧૯૦૧માં લેફ્ટેનન્ટ કર્નલની પદવીએ પહોંચ્યા હતા. એમણે પોતાની તમામ નોકરી લરકરી ખાતામાં મદ્રાસ ઇલાકામાં તથા ગરમામાં પસાર કરી હતી. એમને ઇજ્જત તથા ઝીનની લડાઇએ વખતે લરકર સાથે લડાઇને મથકે મોકલવામાં આવ્યા હતા, અને ત્રણ જૂદા જૂદા રૂપાના ચાંદ એમને સરકાર તરફથી મળ્યા હતા, જેમાંના એ સુદાનની જીત માટે તથા એક ઇ. સ. ૧૯૦૦માં ઝીનમાં જાણીરે સામેની લડાઇમાં મળ્યો હતો.

શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સાહેબની ડ્રીટ્ટીકટમાં સ્વારી બધ ત્યારે ત્યારે ડા. ધનજીભાઈ હા. મહેતાએ સાથે જઈ બાવલગનની બદી વિષે બાપણે આપવા હુકમ થયો હતો, તે મુજબ આ સાક્રમાં સ્વારી સંજેડા મુકામે હતી ત્યાં પટેલોનો દરગાર ભરી તેમની રૂપર ઉપર કહેલા વિષય ઉપર તેમણે બાપણુ આવ્યું હતું તેથી શ્રીમંત બહુ ખુશ થયા હતા અને હાજર રહેલા પટેલોને બોધ દીધા હતા કે મેં 'બાગલગન' અટકાવવાનો કાયદો કર્યો છે તે તમને દંડ કરવા નહિ પણ તમાગ ભલાને માટે કર્યો છે. જે તમે કહો તો દડની બધી રકમ પાછી આવું અને ઉપરથી બીજી એટલી રકમ તમને આવું પણ કાંઈ કરી તમે સમજો અને બાગલગન બંધ કરો. તેમાં આખરે તમનેજ કાયદો છે.

પ્રકરણ ૭૩ મું.

ઈ. સ. ૧૯૧૬ ના પારસીઓ.

તા. ૧૨ મી માર્ચ ૧૯૧૬.

વડોદરાના નામદાર મહારાજ ગાયકવાડની સાલગ્રેહના આજના દીવસે નવ-સારીના રહીશ શેઠ મહેસ્વાનજી નાનાભાઈ મહેતાને “દાતાર મંડળ”નો સોનાનો ચાંદ ઐનાયત કરવામાં આવ્યો હતો.

વળી “રાજ્ય રત્ન”નો રૂપાનો ચાંદ ડા. ધનજીભાઈ હોરમસજી મહેતાને તેમણે કરેલી ભોક્ષેવા માટે આપવામાં આવ્યો હતો.

નવસારીમાંના લુનસીકુઈ નઝદીક, મહુર્મ રાજ્ઞે કર્ણાની કળરથી દુધીઆ તળાવ તરફ જવાના રસ્તાને, રાજ્યના માજી દિવાન ખા. બા. ફરશારપજી રસ્તમજી દાદાયાનજીના નામ ઉપરથી ત્યાંની મ્યુનીસીપાલિટીએ ફરશારપ રોડ નામ આપ્યું છે.

તા. ૩ જુલાઈ ૧૯૧૬.

રોજ ૨૬ માહ ૧૦ (શે.) ૧૨૮૫ યઝ.

મરણુ:—રસ્તમજી ખરશેદજી અવાશીયા (પહેલવાન) ઉ. વ. ૬૭, નવસારીમાં ધર્મશિક્ષણ આપવાની ખાનગી નિશાળના માલિક. એઓ તીક્ષ્ણ યદ્દદારત શક્તિ ધરાવતા હતા, અને હરેરત રાખી તેમાં નાવરો વિજેરેની ટીપ નોંધતા હતા. એઓ હિન્મતવાન તથા સ્વતંત્ર અવાસના હતા. “મોખેદો એમના નામથી મુજતા હતા અને અગીયારીમાં એઓની હાજરી વખતે બધા ઠીકઠીક ચઢને ફરતા હતા.”

તા. ૨૫ મી ઓગસ્ટ ૧૯૧૬.

રોજ ૧૬ માહ ૧૨ (શે.) ૧૨૮૫ યઝ.

મરણુ:—શાપુર નશરવાનજી બેદવાર (ફોટોગ્રાફર) ઉ. વ. ૫૮, મહુર્મ શેઠ નશરવાનજી શાપુરજી હોરમસજી એદલજી બેદવારના દીકરા. એઓ નવસારીના ભગર સાથે ધંશના એક અથોરતનગદા હતા. ૧૮૮૬માં વિલાયત ક્રીકેટ એચ રમવા પહેલી ટીમ ગઈ તેની સાથે એઓ ગયા હતા, અને એ મુલાકાતનો લાભ લઈ ત્યાં ઉંચા પ્રકારની ફોટોગ્રાફી શીખ્યા હતા. એમણે ફોટોગ્રાફીના ચક્રતા કુન્નરનો એટલો બધો અભ્યાસ કર્યો હતો કે જેથી થોડાજ વખતમાં એક ઉંચી શક્તિ ધરાવનાર એમેચ્યોર ફોટોગ્રાફર તરીકે ધણીજ પંકાઈ જઈ અમેરીકાના અને બીજાં એકઝીબીસનોમાંથી બધા મલી ૩૧) સોનાના ચાંદો મેળવ્યા હતા.

૧૮૯૨ માં ગ્વારજો તથા કાર્મીકના પ્રદર્શનોમાં એમને એમ્પીઅન ફોટોગ્રાફર દરાવી સોનાના ચાંદ ઐનાયત કરવામાં આવ્યા હતા. બીજે વરસ નાખરની મોખેદી ક્રિયાના સરસ ફોટોગ્રાફ માટે એમને કલકત્તા ખાતેના ફોટોગ્રાફીક સોસાયટી ઓફ ઇન્ડિયાના પ્રદર્શનમાં એક સોનાનો ચાંદ મળ્યો હતો.

એમણે ૧૮૯૬માં “હક ધનસાઈ” નામનો નાટક લખ્યો હતો જે રોજ

ઉપર બજવાતાં વખણાયેા હતા. એમણે ફોટોગ્રાફ તરીકે મોટી નામના મેળવી હતી, અને હિંદુસ્તાનમાં પહેલવહેલો સીનિમોટોગ્રાફ દાખલ કરનાર એઓ કહેવાતા હતા.

ડા. ધનજીભાઈ હોરમસજી મહેતાને ધૂમ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારે ફક્ત ત્રણ ચાર દિવસ સેનીટરી કમિશનર નિમી, પાછા જેલસુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટના હોદ્દા ઉપર મૂક્યા હતા.

તા. ૧૦ જાન્યુઆરી ૧૯૧૭.

નવસારીની બજાએ જયને રૂએ બહેસમ નામની મોડળી માટે એક જથ્થાકના મકાનનો પાયો નાખવાની ક્રિયા થીસ બચાંમાય રસ્તમજી બોધસે બજામની જગાએ કરી હતી. આ મકાન અને જમીન પાછલ કુદરત ખર્ચ રૂ. ૧૭૮૫૦ થયેા હતા, જેમાં રૂ. ૧૦૦૦૦ શેઠ રસ્તમજી નાનાભાઈ બોધસે તથા રૂ. ૨૫૮૦ શેઠ નસરવાનજી નાનાભાઈ બોધસે, અને બાકીના મજકુર બજામનાં ફંડમાંથી આપ્યા હતા. આ મકાનને શેઠ રસ્તમજી નાનાભાઈ બોધસે પોતાના મહુમ બહેન બાઈ હીરાંબાઈ તથા તેમના ખાવિંદ શેઠ સોરાબજી માણેકજી મોદી (ધંજનેર)ની યાદમાં “મોદીબાગ” નામ આપ્યું છે.

વડોદરા રાજ્યના જેલ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ ડા. ધનજીભાઈ હોરમસજી મહેતાની અમુચલન્સના કામમાં તેઓએ બળવેલી કિમતી સેવાની પિછાનમાં નામદાર શહેનશાહે “ડૉનાટ ઓફ સેન્ટ્રલ્” તરીકેની એમની નિમણૂક બહાલ રાખી એમને રૂપાનો ચાંદ એનાયત કરવામાં આવ્યેા હતા. એ “ડૉનાટ”ને વર્ગ નામદાર શહેનશાહે હિંદ ખાતેની પોતાની રાજ્યાભિષેકની યાદમાં નવો ઉભો કરતાં તેમાં દેશી રાજકર્તાઓ વિગેરેને દાખલ કરવામાં આવેછે, આ માનની નવાજેશ એક પારસી તરીકે પહેલવહેલી મેળવવાને ડૉ. ધનજીભાઈ હોરમસજી મહેતા બામ્બશાળી થયા હતા.

તા. ૨ જી ઓગસ્ટ ૧૯૧૭.

રોજ ૨૬ માઈ ૧૧ (શેઠ) ૧૨૮૬ યજ્ઞેર્ઝી.

મરણુ:—ડા. જમશેદજી બહેરામજી વિમાદલાલ ઉમ્મર વર્ષ ૮૦. નવસારીમાં અંકલેશ્વરથી શેઠ નસરવાનજી મનચેરજી (વિમાદલાલ) નામના એક મૃદસ્થ ૧૮૦૫ના સાલમાં મુંબઈ આવી લાંબી મુદત સુધી વિમાની દલાલી કરતા હતા. તેમના પાંચ બેટાઓમાંના બીજા બેટા મી. બહેરામજીના મહુમ ડા. જમશેદજી પુત્ર થતા હતા. એઓ ૧૮૬૨માં જી. જી. એમ. સી. ની પરીક્ષા પસાર કરી સરકારી તખીખી નોકરીમાં જોડાયા હતા અને કુબલીમાં કુંક મુદત નોકરી કર્યો બાદ એમની બદલી નવસારીથી થોડેક દુર આવેલી ક્ષીટીશ હદમાંના કાલીઆવાડીના દવાખાનાના ડાકટર તરીકે થઈ હતી. વળી એમણે ખાનગી ધંધો ચલાવવા માંડયેા હતા. એ દરમ્યાન ૧૮૬૪માં સર કાવસજી જહાંગીર રેડીમનીએ પોતાને ખર્ચે નવસારીમાં એક ધર્મતું દવાખાનું એમના ઉપરીપણા હેઠળ ઉઘાડી ૧૮૬૯ સુધી ચાલુ રાખ્યું હતું. ૧૮૯૩માં નામદાર ગાયકવાડ સરકારે મહુમને એાનરરી મેજસ્ટ્રેટ નિમ્યા હતા. એઓ તખીખ તરીકે ધણા કુશળ અને માયાળુ હતા, અને એક ચુસ્ત જરથોસ્તી અને ચુસ્ત ધિઅલ્સાંશીસ્ટ હતા. યજ્ઞેર્ઝી ૧૨૯૧ના સાલમાં એમણે પોતાની બેટી બાઈ શીરીનબાઈના પુત્રને માટે રૂ. ૫૦૦૦ મુંબઈની પારસી એસોસીએશનના ઓરાર્ટીઅન બિલ્ડીંગ ફંડમાં આપ્યા હતા.

તા. ૧ લી અક્ટોબર ૧૯૧૭

રોજ ૨૧ માહ ૧ (શે.) ૧૨૮૩ યઝ્દેઝ્દી.

મરણુ:—નાનાભાઈ બહેરામજી મસાણી, ઉ. વ. ૫૯. એઓ નવસારીના અથોર-
નાન કુટુંબના મી. બહેરામજી હોરમસજી મસાણીના બેટા હતા. એમનો જન્મ તા.
૭મી માર્ચ ૧૮૫૮ને દીને થયો હતો. એઓ ૧૮૭૪માં મૅટ્રીક્યુલેટ થઈ મુંબઈની ફોર્ટ
હાઈસ્કૂલમાં એક મદદનીશ શિક્ષક તરીકે જોડાયા હતા, જ્યાંથી જાંબે ગેઝેટના રીપોર્ટર
તરીકે નિમાયા હતા. ૧૮૮૯માં એઓ મુંબઈ મ્યુનીસીપાલિટીની જોઈન્ટ ર. દસ કમિટિના
સેક્રેટરીના હોદ્દા ઉપર ગયા હતા, અને આજ એ વરસ ઉપર એ હોદ્દા પરથી પેન્શન
ઉપર રીટાયર્ડ થયા હતા અને મુંબાઈના જાંબે ગેઝેટ, રાસત ગોક્તાર અને બીજા
વર્તમાનપત્રોમાંની અંગ્રેજી કૉલમોમાં લાંબો વખત થયાં ચાલુ લખાણો કરતા હતા,
અને અતી મધ્યમ લીબરલ વિચારો ધરાવતા હતા. એઓ એક ગ્રહસ્થ તરીકેના સંપૂર્ણ
શુભો ધરાવતા હતા.

તા. ૧૨ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૭.

વડોદરાવાળા ડા. ધનજીભાઈ હોરમસજી મહેતાએ સેન્ટ જોન ઍમબ્યુલેન્સ
એસોશીએશનના કામને હિંદુસ્તાનમાં વધારવાને મદદ કરવા માટે બનવેલી કિંમતી
સેવાની પિછાનમાં એ મંડળ તરફથી તેમને ડોનાટ ગેડજનો ચાંદ આનાયત કરવાની
ક્રિયા વડોદરાના પાર્કમાં ભરવામાં આવેલા અવરડે ફેડના મેળાવડામાં ત્યાંના પોલી-
સીકલ રેસીડન્ટ કર્નલ મેકડોનાલ્ડે કરી હતી.

તા. ૩૦ મી જુન ૧૯૧૭.

રોજ ૨૩ માહ ૧૦ (શે.) ૧૨૮૬ યઝ્દેઝ્દી.

મરણુ:—ડૉ. દાદાભાઈ નવરોજી ઍલ. ઍલ. ડી. તથા માજી ઍમ. પી. ઉ.
વ. ૯૧. શેઠ દાદાભાઈનો જન્મ મુંબઈમાં તા. ૪ થી સપ્ટેમ્બર ૧૮૨૫ (રોજ ૭
માહ ૧૨ (શે.) ૧૧૯૪)ને દિને માંડવી બંદર તરફ ખડક આગળના એક નાનકડા
સાધારણ તે વેળાના અધાગ ઘરમાં તેમના માવુથી માણેકબાઈને પેટે થયો હતો.

એમના પિતા એમને ચાર વરસની ઉંમરના મૂડી ગુજરી ગયા હતા, એટલે
એમને પાળીપોષી ઉછેરવાની ફરજ એમના માતાજીને માથે આવી પડી હતી, જેમણે
એમને દરેક ગીતે લાયક કેળવણી આપી હતી. (આઈ માણેકબાઈ તા. ૨૫ મી મે ૧૮૮૧ને
દીને ૬૬ વરસની ઉંમરે ગુજરી હતી.

એઓ ૧૪ વરસના હતા ત્યારે એમને મુંબઈમાં વહાડીયાજીના આતશ બહે-
રામમાં નાવર કરવામાં આવ્યા હતા.

તા. ૨૦ મી માર્ચ ૧૮૪૧ને દીને એમને મુંબાઈની ઍલ્ફ્રીડન મન્સ્ટીટ્યુટ
તરફથી “ કલેર સ્કૉલર ”ની પદવી મળી હતી અને ત્યારપછી તા. ૩ જુન ૧૮૪૩ને દીને એમને આગવી સાલ ખુબેલા “ નોર્મલ સ્કૉલર ”ના વર્ગમાં દાખલ
કરવામાં આવ્યા હતા. અને તે વર્ગ એમણે ઘણી ફતેહમંદીથી પસાર કર્યો હતો.

ઉપલાં મન્સ્ટીટ્યુટમાં એમણે અનેક ઇનામો મેળવ્યાં હતાં અને એમની ત્યાંની

કારકીર્દી ધણી ઝગકતી પુરવાર થઇ હતી. પોતાનો અભ્યાસ ૨૦ વરસની ઉંમરે પૂરો કરી ને ખાતામાં એમણે કેળવણી લીધી હતી ત્યાં એમને દેશી વડા એસીસ્ટન્ટનો (મદદનીશનો) હોદ્દો આપવામાં આવ્યો હતો.

તા. ૨૦મી મન્યુઆરી ૧૮૫૧ને દીને મુંબાઈની એક્ઝીન્સ્ટન કૉલેજના એસીસ્ટન્ટ પ્રેફેસર તરીકે એમને “ જોડ્ ઑફ એન્યુકેશન ” તરફથી નિમવામાં આવ્યા હતા. એઓ મુંબાઈજ નહિ પણ આખા દેશમાં પહેલાંજ હિંદીવાન હતા કે જેમને પ્રેફેસરની છુરસી મળી હતી. આ પછી તા. ૧૦મી ઑક્ટોબર ૧૮૫૨ને દીનથી એમને એક્ઝીન્સ્ટન કૉલેજના ગણિતશાસ્ત્ર અને કુદરતી વિજ્ઞાના એક્ટીંગ પ્રેફેસર તરીકે નિમ્યા હતા, ઉપસાંજ વરસના ડીસેમ્બર માસમાં પ્રેફેસર તરીકે એમની ગળુકની નિમણૂક થઇ.

૧૮૪૭થી એક દાયકો ને એમણે આ દેશમાં કાટયો હતો તેનો એમણે ધણી સફુપયોગ કીધો હતો. એમણે પ્રિન્સીપલ પૅટનની મદદ મેળવી સ્ટુડન્ટસ લીટરરી એન્ડ સાયન્ડીરીક સોસાયટી સ્થાપી હતી, અને એ મંડળીના હસ્તક એમણે એક ઑપાનયું કહાડ્યું હતું, જેમાં એઓ ચાલુ રૂખાણો કરતા. તા. ૨૪ મી ઑગસ્ટ ૧૮૪૮ને દીનથી એમણે ઉપંદી સોસાયટી તરફથી મુંબાઈમાં જૂદે જૂદે ટેકાણે સ્થાપવામાં આવેલી સ્કૂલોમાંની બદારકોટ ખાતેની સ્કૂલમાં એક ઑનરરી શિક્ષક તરીકે ગહર પ્રગતી કિમતી સેવા બજાવી હતી. તેમજ એઓ મજકુર સોસાયટીની ટ્રેટમાંની ઓકરીઓની સ્કૂલની દર અઠવાડીએ એકે વાર જઈ ઇન્સ્પેક્ટર તરીકે તપાસ રાખતા હતા. ત્યારબાદ ૧૮૫૧માં મજકુર સોસાયટી તરફની ઓકરીઓની શાળામાં પાંડો કરાવવાને લાયકે ચોપડીઓ અને પુસ્તકો રચવા માટેની કમિટિમાં એઓ એક સભાસદ તરીકે નિમાયા હતા. મુંબાઈના પારસીઓએ સ્ટુડન્ટસ લીટરરી સોસાયટી સાથે ઘટતો બંદોબસ્ત કરી શેઠ સોહરાયજી શાપુરજી બંગાળીના ટેકાથી જરથોસ્તી ઓકરીઓને પારસીઓને ખર્ચે અલાહેદી કેળવણી આપવા માટે એક મંડળી ઈ. સ. ૧૮૫૭માં ઉભી કરી હતી, તે મંડળીના એઓને ૧૮૭૬માં ઑનરરી મેમ્બર તરીકે ચુંટી કાઢ્યા હતા. એમણે મુંબાઈમાં ઓકરીઓ માટેની પહેલી શાળા કાઢી હતી. એમની સરદારી હેઠળ મજકુર સોસાયટીનાં સભાસદોએ મુંબાઈના જૂદા જૂદા ભાગોમાં વગેરે ઉધાડી ત્યાં પોતાના પુરસદના વખતે શિક્ષણ આપતા હતા. આ વગેરે પાછળથી ખીલવી પારસી ઓકરીઓ માટેની નિશાળો સ્થાપી હતી. આ છેલ્લી નિશાળો પાછળથી જરથોસ્તી ઓકરીઓની નિશાળ મંડળીએ પોતાને હસ્તક લીધી હતી. આ રીતે એઓ મુંબાઈમાં જી કેળવણીનો ફેલાવો કરનાર પહેલાજ હતા. તા. ૨૩ મી માર્ચ ૧૮૮૮ને દીને શેઠ દાદાભાઈએ મુંબાઈની “ સ્ટુડન્ટસ લીટરરી સોસાયટી ” તરફની જરથોસ્તી ઓકરીઓની નિશાળ મંડળીના ફંડમાં પોતાના ખાતાજી મહુમ બાઈમાણેકબાઈ તે એન્ડ નવરોજી પાલજીજી દોરડીના બેટીના પુન માટે રૂ. ૧૫૦૦ની નોટ, તેનું વ્યાજ એ મંડળ હસ્તકની નિશાળમાં ધર્મ જ્ઞાન માટે રકોલરશીપ આપવાની ચરતે, આપી હતી. એજ મંડળીની શાખા તરીકે જ્ઞાન પ્રચારક મંડળી સ્થાપી હતી, જેમાં મુજરાતી તેમજ મરાઠીમાં બાપણો આપવામાં આવતાં, અને એઓ પોતે તેમાં મુજરાતી બાપામાં બાપણો આપતા હતા. એ મંડળી તરફથી ઈ. સ. ૧૮૪૯ થી ઈ. સ. ૧૮૬૭ સુધી “ જ્ઞાન પ્રસારક ” નામે

એક ચોપાન્યુ નીકળતું હતું તેમાં અધિપતિ તરીકે એમણે પોતાની કિમતી મદદ આપવા ઉપરાંત એ ચોપાન્યામાં લખનાગએને ૨૨ માસે એઓ રૂ. ૨૦ની રકમ આપતા હતા.

એ ઉપરાંત એમણે બહેર બાપણો માટે ફરામશ કાવસશ ઇન્ડીટ્યુટ રચાવી હતી. વળી એમણે પાસ્તી કમ્યુન સાથા વિદ્યોતજનક મંડળી, વિગેરે ધ્યાપ્યાં હતાં,

તા. ૧૫ મી નવેમ્બર ૧૮૫૨ને દિનથી એ જુરેદશ નગરવાનશ કામાશની, છપામણી સંબંધી ખર્ચની, સદાયતાથી એમણે “ગરત ગોદતાર” નામનું પખવાડીક પત્ર બહાર પાડ્યું હતું, અને તેનું એમણે ઈ. સ. ૧૮૫૨ના ઑગસ્ટ માસ સુધી વગર પગારે આધપતિપણું ચલાવ્યું હતું. જરથોસ્તીઓમાં જુદીનોની કેટલીક વહેમી રચેા ચોવતી તે કુઠ્ઠા કમવવા માટે ૧૮૫૨માં “નહનુમાથે માઝદયનાન મભા” રચાપવામાં આવી હતી, તેના એમને ઍસીસ્ટન્ટ મુનશી તથા એક કારોબારી સભાસદ તરીકે ઠગવ્યા હતા. એમણે ૧૮૫૨ના ચાપમાં મજકુર મંડળી તરફથી એક ગ્રંથીનું બાપણું “પંચાયતના અકાગર માહેગોએ જ્વાન તથા લગન ખર્ચ” કમી કરવા વિંગ આગળ શું શું કોશિષ કરીધીછે તથા આપણી ફરજઆતો શું શું છે.” એ ગાળત ઉપર આપ્યું હતું.

૧૮૫૨માં આ દેશના વતનીઓના રાજદારી લાભ સાચવવા માટે ‘ગોંગે ઍમોગીએશન’ નામે એક મંડળી ઉભી કરવા માટે અત્રેના મુખ્ય હિંદીવાનોની એક મભા ઍસીસ્ટન્ટ ઇન્ડીટ્યુટમાં મળી હતી. તે વેળા મી. દાદાભાઈએ એક સુભાષિત બાપણું કરી કાયદાનો ખરડો બહાર રાખવાની ફરજારતને ટેકો આપ્યો હતો. એઓ એ મંડળના પ્રથમથી એક અધિકારી હતા.

એજ સાતમાં કોટનું “ધર્મનું દવાખાનું” ખુલ્લું મૂકાયું હતું તેમાં એમની એક ફરદી તરીકે નિમણૂક થઈ હતી. તે ઉપરાંત એમણે મજકુર દવાખાનાને ગીરાની પણ મદદ આપી હતી.

૧૮૫૪માં એમને અત્રેની ગોંગે બ્રાંચ ઍફ ધી રૉયલ એશીયાટીક સોસાયટીના એક સભાસદ તરીકે ચુટી કાઢવામાં આવ્યા હતા.

૧૮૫૫માં એઓ ઇરાન દેશના જરથોસ્તીઓની હાલત સુધારનારી મંડળીની કારોબારી કમિટિના એક સભાસદ તરીકે નિભાયા હતા. ઇરાનમાં જરથોસ્તીઓ ઉપર જાણ્યા વેરા વિગેરેની ખીજ વિપત્તીઓ નોણુદ કરવા માટે સાદ નામીરૂહન કે જે તે વખતે વિભાવત મથો હતો, તેને પહેંચાડવા માટેની અરજ શેઠે નવરોજ ફરફુનજ, અરદેશર વાડીયા તથા ડા. રસ્તમજ કાવસજ બહાદુરજ સાથે મલી શેઠ દાદાભાઈએ બર્ડોગઢામ પેલેસમાં કરી હતી, જેનો સંતોષકારક જવાબ મળ્યો હતો.

એ રીતે ૧૮૫૫માં એઓ ઇંગ્લંડ સીધાયાં. તેની આગમજના છ સાત વર્ષ સુસાર સુધારા માટે કેળવણી, ઓઓને મરદો સાથે બહેર ગેબાવડામાં છુટથી બેલાવવાનું, ગચ્યાંની રકુલો, મુહુડંટસ લીટરરી ઍન્ડ સાયન્ડીશીક સોસાયટી, દેશી જ્ઞાન પ્રસારક મંડળી, પાસ્તી સંસાર સુધારા, બાળ લગ્નો બંધ કરવા, હિંદુઓમાં વિધવા વિવાહ, અને ખીજ જે જે સવાલો હાથ ધરવામાં આવ્યા હતા અને જે જે હિલચાલો ઉભી કરવામાં આવી હતી, તેમાં એમણે ધણો આગેવાનીબરો ભાગ લીધો હતો.

એમને, ઇંગ્લાંડમાં જરથોસ્તીઓની સંખ્યા વધવાથી ત્યાં એક જરથોસ્તી ફંડની

જરૂર જણાઈ હતી, તે ઉપરથી લંડનમાં શેઠ મંચેરજી હોદામસજી કામાજીના 'ડેવન' શાયરમાંના ધરમાં ૧૮૬૧માં એક સભા મળી હતી, અને ત્યાં "યુરોપનાં જરથોસ્તીઓનું એક ધર્મનું ફંડ" એવા નામથી એક ફંડ સ્થાપવા તથા તેને લગતો કાયદાએ નક્કી કરવામાં આવ્યા હતા. એ ફંડના ૪ ટ્રસ્ટીઓમાં શેઠ દાદાભાઈ એક હતા અને તે સાથે એઓ એક બેંકીયા સંકેટરી પણ હતા. તેમજ એ ફંડને એમણે ૧૩૪ પાઉંડની રકમની બક્ષીસ કરી હતી.

છગ્ગંડ ગયા પછી એમણે રાજદારી ચળવળ શરૂ કરવા માંડી હતી. એમણે જે સવાલ પહેલે હાથ ધર્યો તે હિંદી સનદી નોકરીમાં હિંદીવાનોને દાખલ કરવાને લગતો હતો, અને તે માટે વિશાપતમાંજ નહિ પણ સાથે સાથે હિંદમાં પણ એ સનદી નોકરીની પરીક્ષા સેવા માટેની હિમાયતમાં લડત ચલાવી હતી. આ લડત એમણે લગભગ ૩૭ વરસ સુધી આશુ રાખ્યા બાદ ૧૮૯૭માં આમની સભાએ બંને દેશોમાં સનદી પરીક્ષા સેવા માટેના દરાર પસાર કર્યો હતો.

૧૮૬૧માં એમણે લીવરપુલ મધેની શીશોશ્રીક સોમાપટીની એક સભામાં "પારસીઓની રીતભાત અને રિવાજો" વિષે એક નિબંધ વાંચી સંભળાવ્યો હતો.

૧૮૬૪માં એઓને સરકારે મુંબઈની યુનીવર્સિટીના એક ફેલો નિમ્મા હતા. ૧૮૬૫માં એમણે છગ્ગાંડની રૈયતને હિંદી સવાલોથી વાકેફ કરવા માટે મહમ્મ મી. W. C. Bonarjiની મદદ લઈ લંડન ઈંડિયન સોસાયટી સ્થાપી હતી અને થોડુંક પછી ૧૮૬૬માં એવણે એક વધુ મોટી મંડળી નામે 'ઈસ્ટ ઈંડીઆ એસોસિએશન' સ્થાપી હતી, અને તેના સંકેટરી થયા હતા. ૧૮૬૫માં લંડન મધે વસ્તા હિંદીવાનોએ "લંડન ઈંડીયન સોસાયટી"ને નામે એક મંડળી સ્થાપી તેની પહેલી કમિટિનાં એઓ સરનશીન થયા હતા. એમણે હિંદુસ્તાનમાં સ્ત્રી કેળવણી વિષે આંકડાઓ ટાંકી દાખલા દલીલોથી ખરપુર અરજીઓ હિંદી પ્રધાનને વારંવાર કરી હતી. ૧૮૬૮માં મુંબઈના જે રહેવાસીઓ છગ્ગંડમાં વસંતા હતા તેઓએ સ્ત્રી કેળવણીમાં સરકારની મદદ માગવા અરજ કરી હતી. તેના ટેકામાં એમણે એ નામદાર ઉપર એક પત્ર લખ્યો હતો જેમાં બતાવ્યું હતું કે ૧૮૬૭માં મુંબઈ સરકારે સ્ત્રી કેળવણી પાછળ આવતા વરસ માટે ફક્ત રૂ. ૩૪૧ આપ્યા હતા. ૧૮૬૯માં ઈસ્ટ ઈંડીઆ એસોસિએશનની શાખા મુંબઈમાં ઉઘાડવાને એમણે એક સભા બોલાવી અને તેમાં સર જમશેદજીનાં પ્રમુખપદ હેઠળ મજબૂર શાખાથી થનારા ફાયદા સભાને કહી સંભળાવ્યા હતા. એજ સાલમાં એમણે અત્રેના ફરામજી કાવસજી ઈન્ડીટયુટમાં છગ્ગંડ ખાતે ઉભી થયલી, "ઈસ્ટ ઈંડીઆ એસોસિએશન વિષે ગુજરાતીમાં એક વધુ બાપણ આપ્યું હતું."

૧૮૬૯માં એમણે છગ્ગાંડમાં પારસીઓની તાલ રચમ તથા મજબૂત વિષે જે બાપણો કાધાં તે બાપણોમાં એવું તો અપહ્રાપાતપણું એમણે બતાવ્યું કે પ્રૌદ્યમ્ મેક્સ મુવરને એક વખત 'લગાર વિચારમાં પડ્યું પડ્યું' કે એ બાપણ કરનારે હિન્દુસ્તાનના પારસીઓમાં જુના વિચારવાળો હતો કે નવા વિચારવાળો.

આ પછી એજ સાનમાં એવણે પાછા મુંબાઈ આવ્યા ત્યાં એમની વિનાશની કિમતી સેવાઓ માટે ત્યાંની ખચરગી વસ્તીએ એક મોટી મનામાં એમને એક

માનપત્ર સાથે એક સુંદર પર્સ આપી હતી અને તેજ વેળા એમની તરવીર ઉતારી તે માટે એકે ફંડ રચાવી ૧૯૦૦ ના સાલની આખરીએ મરહુમ મી. બ્લેડીસ મહાદેવ ગોર્વીલ રાનડેએ તે ફરામજી કાવસજી ઈન્ડીટ્યુટ મધ્યે ખુલ્લી મેલી હતી.

એવણે હિંદના રાજવહીટની અનેક ખામીઓ ખતાવી આપી હતી કે જે ખામીઓ ખચીકુ રાજકારાખાર અને તે માટે વિલાયત ઘસડાઈ જતી હિંદની દોષત અને હિંદી-નાનેને ઉંચા ઓઢા નહિ આપવાના જે રાજસાધ બદલની હતી.

મરહુમ દાદાભાઈ નવરોજજી એમણે વિલાયતખાતે જ્યારે રાજદારી ચળવળ ઉપાડી ત્યારે તેવી જ ચળવળ હિંદુસ્તાન ખાતેથી ચલાવવી જોઈએ, એવા વિચારથી એમણે મી. સુરેન્દ્રનાથ બૈનરજી, મી. ડબ્લ્યુ. સી. બૈનરજી, મી. હયુમ સર વીલ્યમ વેડરબર્ન, સર શીરોજીરાહ મહેતા, સર દીનચાહ વાઘ્લા, આદીની સામેલગીરીથી હિંદ ખાતે કોંગ્રેસ મંડળ રચાવ્યું, જેનું નામ ઈન્ડીયન નેશનલ કોંગ્રેસ રાખ્યું અને તેની બીજી વરસની બેઠક વખતે કલકત્તા ખાતે એઓ પ્રેસીડન્ટ નિભાયા હતા. હવે વિલાયત ખાતે એઓ પોતે લડત ચલાવતા અને હિંદ ખાતે ઉપજા ગૃહસ્થો ચલાવતા હતા. એઓને ત્રણ વખત કોંગ્રેસના પ્રેસીડન્ટ થવાનું માન મળ્યું હતું. ત્યારબાદ એઓ વિલાયતની પાર્લામેન્ટના એક સભાસદ ચુંટાયા, જે તરીકે એઓ પહેલા હોદ્દા અને પહેલા પારસી હતા. તે વખતે લૉર્ડ સૉલ્સબરી જેઓ કનજરવેરીવ પક્ષનાં વડા હતા તેઓએ એઓનાં મેમ્બર તરીકે ચુંટાવા સામે વાંધો લીધો હતો, પણ આખરે મરહુમ મી. ગ્રેડરટન જે તે વખતે વડા પ્રધાન હતા, તેમની અને મરહુમ મહારાણી વિક્ટોરીઆની સમય સુચ-કતાથી તોફાન થતું અટક્યું હતું, અને મી. દાદાભાઈ પ્રજાસ પાર્લામેન્ટમાં બિરામ્યા હતા. એમની હિંદનાં બજેટની રીપોર્ટ ઘણીજ વખણાઈ હતી. સાત ૧૯૦૦માં જે ઇપ-નીઓ કાળ પડ્યો હતો. તે વખતે શેઠ દાદાભાઈની તખીયત સારી હતી નહી છતાં બહુ મહેનત લઈ વિલાયત ખાતે બાપણો કરીને મોટું ઉધરાણું કરાવી સારી જેવી રકમ હિંદ મોકલી આપી હતી. એમની ખાહેસ, પોતાનું મરણ પોતાનાં દેશમાંજ થાય એવી હતી, તેથી જીંદગીના પાછલા દીવસોમાં એઓ મુંબઈ આવી રહ્યા હતા, અને મુંબઈમાં એમનું મરણ પણ થયું હતું.

એમનું એક બાવણું આખા હિંદના લોકોના ઉધરાણાથી મુંબાઈમાં ફક્ત શાઉન્ટન સામે મૂકવામાં આવ્યું છે, અને બીજું બાવણું નવસારીમાં લક્ષમણ હોંધે આગળ શ્રીમંત મહારાજ સયાજીરાવના હાથે ખુલ્લું મૂકાયું છે.

વળા એમની એક છબી લંડનના પાર્લામેન્ટ લાકિસમાં સાલ ૧૯૩૯માં ખુલ્લી મૂકાઈ છે) આ પાછલાં બન્ને કાર્ય ડા. જેહાંગીર બે. દોરડીની કારસાજથી થયાં છે.

ક. સ. ૧૯૧૮ના પારસીઓ.

તા. ૬ થી જાનેવારી.

કલકત્તા મધ્યે મી. એલજી નવરોજી કાંગાએ “ નવરોજ ” નામે પહેલું પારસી, ગુજરાતી અહવાડીક વર્તમાન પત્ર કહાડ્યું હતું.

તા. ૨૦ મી મે ૧૯૧૮.

શેઠ રતનજી દાદાભાઈ તાતાને એમની પેઢીના દેશના વેપાર અને હુન્નર ઉદ્યોગ,

સાથના લાંબા સંજોગની કદરશનાસીમાં જાપાનીસ સરકાર તરફથી " એડર્સ એન્ડ મેરીટ "ના ત્રીજા વર્ગનો માનવંત ખેતાજ એનાયત કરવામાં આવ્યો હતો.

તા. ૨૦મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૮.

રોજ ૧૦ માહ ૧ (શિ.) ૧૨૮૮ યજ્ઞદેવર્દી.

મરણુ:—દાદાભાઈ બલ્લભરાજ સાપુરાજ દેવુ, ઉ. વ. ૫૨. નવસારીમાં એઓ સાધારણ કેળવણી લીધા બાદ વેપારી લાઈનનો અનુભવ મેળવવા શેઠ દાદાભાઈ ગામડાની કાપડની દુકાને શીખાઉ તરીકે રહ્યા હતા અને પાછળથી પોતાની કાપડની એલાહેદી દુકાન માંડી ગરમ, સુતરાઉ, રેશમી કાપડ વેચવાના ધંધામાં પડ્યા હતા, અને એ દુકાન ૨૮ વરસ વેર ચલાવી હતી. એઓ છપન્યા દુકાણ વેળા નવસારીના મોટા બજારમાં એક ભડકું ફંડ ઉભું કરી દરરોજ આશરે ૨,૦૦૦ દુકાણોઆઓને ભડકું, ખીચડી, વગેરે ભોજન આપતા જેમાં એઓના ગોડીઆઓ એમને મદદ કરતા. નવસારીની સગભગ દરેક હિલચાલમાં એવણુનો સંજોગ હતો.

તા. ૨૫ મી અક્ટોબર ૧૯૧૮.

રોજ ૧૫ માહ ૨ (શિ.) ૧૨૮૮ યજ્ઞદેવર્દી.

મરણુ:—દીનસાહજ કુંવરજી ધનજીભાઈ ભાગલીયા. ઉ. વ. ૩૯. નવસારીમાં એઓ ગુજરાતીમાં ડીટકટીવ વાર્તા લખનારા અને 'ગુવચન' માસીકનાં માસેક તથા અધિપતિ હતા. એઓ પ્રથમ નવસારીની તાતા ઍંગ્લો-વર્નાક્યુલર સ્કુનમાં મદદનીશ શિક્ષક હતા. એમણે લગભગ દોઢ ડઝન વાર્તાઓ લખી હતી. આજ પાંચ વરસ ઉપર એમણે એક છાપખાનું સ્થાપી દોઢ વરસ વેર 'સ્વતંત્ર' નામનું અઠવાડીક પેપર ચલાવ્યું હતું. વળી 'ગુવચને દલ્લમ' નામનું માસીક ખરીદી તે અપાર સુધી ચાલુ રાખ્યું હતું. એઓ નવસારીની બજારે જશને રહે અહેરામના બેડયા ઍનરરી સેક્રેટરી હતા. આજ પાંચ વરસ ઉપર એઓ વડોદરા ખાતે ત્રામ ઉપરથી ઉતરતાં પડી જવાથી પોતાનો એક પગ ખોયો હતો.

ઇ. સ. ૧૯૧૯ ના પારસીઓ.

નવસારીના આતશ બહેરામમાં એક પુરાણો ઘંટ છે તે 'દેસાઈજના ઘંટ' તરીકે ઓળખાય છે. આ ઘંટ મરહુમ ખંડેરાવ નવસારી પધાર્યો હતો, તેઓના હાથી ઉપર હતો. તે મોટા દેસાઈજને આતશબહેરામ સાહેબના મકાનમાં મૂકવા માટે ભેટ આપ્યો હતો, જે તે વખતથી સહવારે બામદાની પહેલી ગહેમાં વગાડવામાં આવતો હતો. પણ આ ઘંટ પુરાણા વખતનો હોવાથી તેનો અવાજ મારો નથી એવું જણાવી કેટલાક મોળેદા તરફથી તે વગાડવાનો બંધ કરવામાં આવી આતસબહેરામમાંથી ઉંચકા નાખવામાં આવ્યો હતો. તેની ચંકચાર થતાં મોટા દેસાઈજના હોકમથી તે ઘંટ પાછો ભાવી મૂક્યો છે, પણ તે કેટલાક મોળેદા વગાડતા નથી. હાલ મોટા દેસાઈજનો એક નખીરો એઓના વારામાં રહેવાથી તેણે આ ઘંટ અસલ મત્લક બામદાદે વગાડવાનું શરૂ કરવાથી તેને કામચલાઉ દરતુર દીનસાહજ તરફથી તાકીદ કરવામાં આવી હતી કે એ ઘંટ તમારે વગાડવો નહિ, અને જો વગાડવાનું ચાલુ રાખશો તો આતશબહેરામના વારામાં તમેને રહેવા દેવામાં આવશે નહિ. પણ મજકુર દેસાઈજનાએ એ બાબતની

નોટીસ ઉપર ધ્યાન નહિ આપતાં આખો ગાસ એ પુરાણો થંટ વગાડવો ચાલુ રાખ્યો હતો, જેથી એ આગત ભગ્ન સાથે અન્યુભવની કમિટિ હજુર લાવી સખત બંદોષરત કરવામાં આવ્યો હતો.

તા. ૧૫ મી અક્ટોબર ૧૯૧૯.

રોજ ૫ માસ ૭ (શે) ૧૨૮૯ યજ્ઞેર્ઝદી.

મરણુ:—દીનશાહજી દાદાભાઈ મુદ્રાં, નવસારીમાં એક સર્વથી જુના પારસી વકીલ. એમણે ૧૮ વરસ સુધી નવસારીની ડીપ્ટીકટ કોર્ટમાં પબ્લીક પ્રોસીક્યુટર તરીકે કામ કરી નામના મેળવી આજ આઠ વરસ ઉપર નજાની તથીયતને કીધે રાજીનામું આપ્યું હતું. એમણે નવસારીની વહાડીયાજીવાલી નવી ફરેમહેવાડા ટેસમાં ભગરીઆઓ તરફથી વગર હાંસલે ધણી ખંતથી વકીલ તરીકે કામ કરીયું હતું. એઓ મુદ્રાં ગહેતરી ફંડના ટ્રસ્ટી અને દાણ હોરપીટલના એક કારોગારી હોવા ઉપરાંત ખીજાં ધણાં કામેમાં આગેવાની ભર્યો ભાગ લેતા હતા. એવજુની વાદગીરીમાં નવસારીના આતશખહેરામમાં એઓની છબી મી. હીરજીભાઈ હો. દેણ પાસેથી ચિત્રાવીને મૂકી છે. તા. ૧૮ અક્ટોબર ૧૯૧૯.

રોજ ૮ માસ ૩ (શે) ૧૨૮૯ યજ્ઞેર્ઝદી.

મરણુ:—મેરવાનજી માણેકજી મુનશી ઉ. વ. ૮૪, નવસારીવાળા શેઠ માણેકજી ખેરામજી મુનશીના દીકરા. એઓ ગરઆતમાં નવસારીની કચેરીમાં કારકુન તરીકે નિમાયા હતા. ત્યારબાદ નવસારી પ્રાંતમાં તેમજ જૂદા જૂદા મથાભોમાં ગદલી થયે છેવટે પાટણ મહાલમાં વહીવટદાર થઈ એકંદર ૪૫ વરસ નોકરી બજાવી ૧૮૯૮માં ખામ પેન્સન પર રીટાયર થયા હતા, ત્યારે એમને ડાંગ જીલ્લામાં રપેશીયલ નાયબમુખ્યાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો હતો. એઓ રીટાયર થયા બાદ નવસારીમાં ખીજા વર્ગના ઝોનરરી મેંજસ્ટ્રેટ અને નવસારી પ્રાંત પંચાયતના વાર્ધસ પ્રેસીડેન્ટ નિમાયા હતા, તેમજ નવસારી મહેસરની અન્યુભવના અકાબર હતા.

ઈ. સ. ૧૯૨૦ ના પારસીઓ.

નવસારીવાળાં બાઈ રતનબાઈ એદવજી બામજીએ પોતાના દીકરા બાઈ કેખશર એદવજી બામજીની વાદમાં એક મકાન વાંદરાની બાઈ આવાબાઈ ફરામજી પીટીટ પારસી છોકરીઓની આર્ફનેજને ભેટ આપ્યું હતું. આ મકાનને " ખુશરોહ નવસારી આરોગ્ય આશ્રમ " નામ આપવામાં આવ્યું છે.

તા. ૧૪ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૦.

નવસારીખાતે બાઈ રતનબાઈ એદવજી બામજીએ એક મેનીટરીયમ માટે પોતાનો લુણસીકુઈ ઉપરનો અંગલો તથા તેને લગતી કુશાદે જમીન તથા રૂપીઆ એક લાખની રકમ મુબ્બની પારસી પંચાયતના ટ્રસ્ટી સાહેબોને એવી શરતે હવાલે કરી હતી કે એ રૂપીઆ એક લાખની રકમમાંથી રૂ. ૫૦૦૦૦ નિભાવ ફંડ માટે રાખી બાકી રૂ. ૫૦૦૦૦ની રકમમાંથી નવા બૉલો ગાંધવા. આ બૉલોનો પાયો તાખવાની ક્રિયા સર જમશેદજી જીજીભાઈ ખેરાનેટે કરીધી હતી.

તા. ૪ થી માર્ચ ૧૯૨૦.

રોજ ૨૬ માસ ૬ (શે) ૧૨૮૯ યજ્ઞેર્ઝદી.

મરણુ:—એરવદ ખરશદજી જમનજી ફરામશેઠ (ખીરખવ) ઉ. વ. ૭૨. એઓ

નવસારીના વતની હતા અને ત્યાંજ મુખ્ય ભાગે રહેતા હતા. એઓ મુન્નરાતીમાં એક દાખેલ સેખક, જ્ઞાતીકોષ્ટ અને કવિ હતા. પોતાની વાંખી કારકીર્દી દરમ્યાન એમણે અનેક પત્રો સાથે સંબંધ રાખ્યો હતો, અને છેલ્લાં ઘણાંક વરસો થયાં નવસારીમાં રહીને મુળધર્મ અને નવસારીનાં પત્રોમાં ચાલુ લખાણો કરતા હતા. એમણે તાટકો, વાર્તાઓ, ગાથનો નિ. માં અનેક પુસ્તકો રચ્યાં હતાં. એમણે પોતાની કમળમ આખી છાંયગી લખાણો લખવામાં અને પુસ્તકો રચવામાં મુન્નરાતી હતી અને મુન્નરાતી સાહિત્યના એક અઠંગ પુનરી હતા. એઓ મુળાધના મુન્નરાતી છાપામાં ખીરબક્કના તખ્તખથી દર અઠવાડીએ લખાણો કરતા હતા જે ઘણાંજ હોંસથી વંચાતાં હતાં. તા. ૩૧ મી માર્ચ. રોજ ૨૩ માદ (શે.) ૧૨૮૯ યમદેઝદી.

મરણુ:—દોરાબજી શાપુરજી સકલાતવાલા, ઉ. વ. ૬૬. મહુમ શેઠ નશરવાનજી તાતાના જમાઈ. એઓ એક જાડોશ વેપારી અને મીઠા મેનેજર તરીકે કલકત્તા, અમદાવાદ અને મુંબઈમાં જાણીતા હતા, અને ૧૯૧૩માં એમણે પોતાને નામે લીવગ્રુપ્ત અને મેન્-જેસ્ટર ખાતે વેપાર શરૂ કર્યો હતો. એઓ મેન્-જેસ્ટરમાં મુળથી હતા, અને વંદનની પારસી આરામગાદમાં એમને દાટવામાં આવ્યા હતા. તા. ૩ જુન.

કયસરે દિંદનો સોનાનો ચાંદ, ડા. ધનજીભાઈ હોદામજી મહેતા વડોદરા સ્ટેટ હોસ્પિટલના તબીબી અમલદારને બ્રિટીશ મગકારે તેમના લોકસેવાના કામ માટે ઐનાયત કર્યો હતો.

તા. ૧૧ મી જુલાઈ. રોજ ૫ માદ ૧૨ (શે.) ૧૨૮૯ યમદેઝદી.

મરણુ:—જાણ ડોસીબાઈ તે માણેકજી નવરોજી કાટવાલનાં ધણીયાણી ઉ. વ. ૫૩. એમણે નવસારીની ધી રતનજી કમળજી દાણુ પારમી જનરલ હોસ્પિટલમાં શેઠ બહેગમજી નશરવાનજી સીરવાઈના નામની ગિરડોંગ બાંધવા માટે રૂ. ૨૫૦૦૦ની રકમ આપી હતી. એ ઉપરાંત એમણે ઘણી નાની મોટી સખાવતો કરી હતી. એમણે સ્થાપેલા ઔદ્યોગની વિગત નીચે આપવામાં આવી છે.

, પારસી, ઔદ્યોગ

જાણ ડોસીબાઈ આદરજી કાટવાલ પારસી ઔદ્યોગ:—મહુમ જાણ ડોસીબાઈ આદરજી કાટવાલે પોતાના વીસના ઐકગ્રીકયુટરોને લુનસીકુધખાતે આવેલા પોતાના બંગલામાં પારમી છોકરા માટે ઔદ્યોગની સરથા બરપા કરવા ફરમાવ્યું હતું, અને તે માટે રૂ. ૧૦૦૦૦૦) એક લાખની રકમ પોતાની પુંછમાંથી આપવા ફરમાવ્યું હતું. મહુમ જાણ ડોસીબાઈનાં વીસનાં મેનેજર ઐકગ્રીકયુટર સર જીવણજી જમશેદજી મોદીએ બીજા સખી નરનારીઓ પામેથી કેટલીક રકમો મેળવી તા. ૧૧વી જાનેવારી ૧૯૧૩ના રોજે ડા. મર તેમજી બીખાજી નરીમાનના મુખ હસ્તે આ ઔદ્યોગની શરૂઆત કીધી હતી. જે વખતે છોકરાઓની સંખ્યા ફક્ત છ ની રાખવામાં આવી હતી અને મહુમ જાણની બાઈસ મુળજી એક “ દાદગાદ ” પણ એજ વખતે પચવામાં આવ્યા હતા.

આ ખાતાની શરૂઆતથી સને ૧૯૨૫ના મે માસ સુધી એનો વહીવટ મહુમ જાણ ડોસીબાઈના ઐકગ્રીકયુટર તરફથી એક ઓનરરી સેક્રેટરીની મદદ સાથે થતો

રહ્યો હતો અને મહુમ બાઇ ડેસીબાઇના વીલના હુરમાનને અનુસરીને તા. ૨૭-૫-૧૯૨૫ ના રોજ એકઝીક્યુટરોએ એક કાયદેસર ટ્રસ્ટનો એક લેખ કરી આપી તે નોંધાવી આપ્યો હતો. ત્યારથી ખાતાના ટ્રસ્ટીઓ માફતે આ ખાતાનો વહીવટ કરવામાં આવે છે. ટ્રસ્ટીઓની નિમણૂક દર પાંચ વર્ષે ભગર સાથ અનુમત તરફથી ટ્રસ્ટની શરતને અનુસરી કરવામાં આવે છે અને એ પ્રમાણે હાલના પહેલા પાંચ ટ્રસ્ટીઓની મુદત પૂરી થયે તા. ૧૬-૬-૩૫ના દીને થયેલી ભગરસાથ અનુમતની બહેરસભામાં નીચલા ૭ ટ્રસ્ટીઓની તા. ૧-૬-૩૫થી પાંચ વર્ષ માટે નિમણૂક કરવામાં આવી છે:—

શેઠ બમનજી હોરમસજી દેસાઈ, રાજચંન શેઠ દીનશાહ રતનજી દાણુ, દસ્તુરજી કેમશર માહીઆર કુતાર, ખા. સા. રાણુજી કેમશર દસ્તુર અને શેઠ મીનોબેર મેરવાનજી પાવરી. એમ છતાં નવસારીમાં બધુકના રહેનારા ટ્રસ્ટીઓની સંખ્યા પુરતી નહી હોવાથી શેઠ અરદેશર કેડાબાદ મોદીની એક વધારાના ટ્રસ્ટી તરીકે નિમણૂક કરી છે.

ઑર્ફનેજની સંસ્થા જેડે દાદગાહની સ્થાપના કરેલી હોવાથી નિભાવ ફંડમાં નાણાં ભરનારા ભોઠાની ખાહેશ મુજબ તેમનાં મૈયત થયલા કોઈ ખેશી યા દોરત આસનાવતી બાળની ક્રિયા ધાર્મિક રિવાજને અનુસરોને કરવામાં આવે છે. એવી રીતે બક્ષીસ આપનાર બે રીતના કાયદા હાંસલ કરી શકે છે. એક તો પોતાના મરનાર ખેશીની યાદ બળવે છે અને બીજું, આ સંસ્થામાં લાભ લેતા ગરીબ ઑર્ફનોનાં નિભાવ ફંડમાં કાંઈક ફાળો આપી ગરીબ છોકરાઓની ઘણી દુવાઓ મેળવે છે. રૂ. ૪૦) વાર્ષિક ઉપજે એવી રકમની જામીનગીરી યા મુદલ રકમ કોઈપણ પારસી બાલુ યા ગૃહસ્થ તરફથી આપવામાં આવે તો તેમની ખાહેશ મુજબની બાળની ક્રિયા કરી છોકરાઓને તે દિવસે જમાડવામાં આવે છે, અને રૂ. ૬૦)ની રકમ વાર્ષિક ઉપજે એવી રકમની જામીનગીરી યા મુદલ રકમ કોઈપણ પારસી બાલુ યા ગૃહસ્થ તરફથી આપવામાં આવે તો તેમની ખાહેશ મુજબની ઇજ્જતને સાચવી ક્રિયા કરી, તે દિવસે મૈયતની નૈયત સવુમ બધાવી છોકરાઓને જમાડવામાં આવે છે. રિપોર્ટવાળા સાલની એટલે ૧૯૩૬નાં સાલની આખરીએ બાળની સંખ્યા ૬૮ છે. પાછળથી આ ખાતાના હિતને માટે ટ્રસ્ટીઓને બ્યાબ્બી લાગવાથી તા. ૨-૬-૩૫થી એધું ધોરણ દરાવવામાં આવ્યું છે કે એકજ કુટુંબની બે અગર વધારે બાળે આ ખાતામાં કરવા ભેગી રકમ આપવામાં આવે, તે પ્રસંગે દરેક બાળ માટે રૂ. ૩૫ની રકમ ઉપજે એ પ્રમાણેની મુદલ રકમ અગર જામીનગીરી કણુવ રાખવી. એ ધોરણને લાભ કેટલાક કુટુંબો તરફથી લેવામાં આવ્યો છે.

રૂ. ૫૦૦૦) યા તેથી વધુ રકમ કોઈ પણ બાલુ યા ગૃહસ્થ નિભાવ ફંડમાં આપે તો તેમનાં નામે, એક ઑર્ફન છોકરો ચાલુ નિભાવવામાં આવે છે. હાલે ૧૯૩૬ રિપોર્ટવાળા સાલમાં છોકરાઓની સંખ્યા વધારતાં ૩૫ છોકરાઓને આ ખાતાનો લાભ આપવામાં આવે છે. મગર એમાં પણ વધારે સંગીન વધારો ચાલુ સાલમાં કરવામાં આવનાર છે, એટલે લગભગ ૪૫ છોકરાઓની સંખ્યા થનાર છે, અને હવે પછી જેમ જેમ ફંડમાં વધારો થતો જશે, તેમ તેમ છોકરાઓની સંખ્યા પણ વધારવામાં આવશે. હાલ છોકરાઓની સંખ્યા વધવાથી એક મુદર મકાન રૂ. ૧૫૫૩૦-૬-૦ નો ખર્ચ કરી બાંધવામાં આવ્યું છે.

એ ઉપરાંત બાઈ ડોસીબાઈ પેસ્તનજી પટેલે પોતાના મહુમ ધણીની યાદગીરી માટે પૈવીસીયન બંધાવી આપ્યો તેનો તમામ ખર્ચ રૂ. ૫૫૪૭-૧૪-૦ મજકુર બાઈ તરફથી આપવામાં આવ્યો છે. એ પૈવીસીયનમાં કસરતને લગતો કેટલોક સામાન બાઈ ડોસીબાઈ તરફથી ભેટ તરીકે આપવામાં આવ્યો હતો. સદર પૈવીસીયનમાં કેટલુંક વધારાનું બાંધકામ કરી સુધારો કરવામાં આવ્યો છે તેનો ખર્ચ રૂ. ૬૩ની આવકમાંથી કરવામાં આવ્યો છે. આ સંસ્થાની રચાપના થઇ ત્યારથી મુળ બંધાવના એક ભાગમાં “દાદગાહ” પરકવામાં આવ્યા હતા. પરંતુ ખાતામાં થતી બાળેની સંખ્યા ચાલુ વધતી જતી હોવાથી તે બદલની કિંચ વધારે સવડભરી રીતે થઇ શકે તે માટે ત્રીજા રિપોર્ટની મુદત દરમ્યાન એક એકાદેડું મકાન ટ્રસ્ટીઓ તરફથી બાંધવામાં આવ્યું છે જેના ખર્ચ પેટે રૂ. ૩૮૦૦ મહુમ રોક નવરોજી ચાનજીભાઈ મહેતા યાદગીરી રૂ. ૬૩ કમિટિ તરફથી આપવામાં આવેલા હોવાથી એ મકાનને તેમનું નામ આપવામાં આવ્યું છે. આ રિપોર્ટની મુદત દરમ્યાન મજકુર દાદગાહનાં મકાનમાં પવિત્ર કિંચ ચાલુ કરવામાં આવે છે.

આ સંસ્થાની શરૂઆતથી આ સંસ્થાના નિભાવ રૂ. ૬૩ની જમીનગીરીઓ મુબઈના પારસી પંચાયતના ટ્રસ્ટી સાહેબોને હવાલે સોંપવામાં આવી છે. ત્રીજા રિપોર્ટની આખરીએ એટલે સને ૧૯૩૩ની આખરીએ મુબઈની પારસી પંચાયતના ટ્રસ્ટી સાહેબોના હવાલામાં રૂ. ૨૨૭૧૦૦ની આ ખાતાની જમીનગીરીઓ હતી. તે રકમમાં ચાલુ રિપોર્ટની મુદતમાં વધારો થઇ સને ૧૯૩૬ની આખરીએ રૂ. ૨૪૯૦૦૦ની જમીનગીરીઓ ટ્રસ્ટી સાહેબોના હવાલામાં છે.

એ જમીનગીરીઓ શિવાય ટ્રસ્ટીની શરતને અનુસરીને આવકમાંથી ખર્ચ બાદ કરતાં આ સંસ્થાના ટ્રસ્ટીઓ તરફથી કેટલોક જમીનગીરીઓ બચતખાતે ખરીદવામાં આવી છે; જે મુબઈની ઈમ્પીરીઅલ બેંકના હવાલામાં સોંપવામાં આવી છે, એ જમીનગીરી રૂ. ૨૭૦૦૦ની છે.

રિપોર્ટની મુદત દરમ્યાન (એટલે સાલ ૧૯૩૬) આ ખાતાના રદાફને ઉત્તેજન મળે એ હેતુથી પ્રાવીડન્ટ રૂ. ૬૩ની યોજના મંજુર કરવામાં આવી હતી અને તેના અમલ સાલ ૧૯૩૭ ની શરૂઆતથી કરવામાં આવે છે. મજકુર સંસ્થાનો કારોગાર ગણી સારી રીતે ચાલતો હોવાથી મોડોની આરથા વધવા પામી છે અને એક ઉત્સાહી પારસી જરથોસ્તી શેઠ મીનોચેર મેરવાનજી પાવરીની દેખરેખમાં આ ખાતુ હોવાથી તે ધણ જ આગળ વધશે એમાં જરાબી શક નથી.

નિમણૂક—આ માત્રમાં ડા. ધનજીભાઈ હો. મહેતાને પોતાના ચાલુ કામ ઉપરાંત વડોદરા રાજ્યનો મેડીકલ કોડ સુધારી શ્રીમંત મદારાજ સાહેબના વટહુકમો એકત્ર કરી નવેસરથી રચવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું હતું.

વળા ડા. મેયર શ્રીમંત યુવરાણી પદાવતી બાઈસાહેબ સાથે રપેશિયલ કામગીરી પર ગયા હતા તે વખતે બે મહિના સુધી ડા. ધનજીભાઈએ ઇનચાર્જ ચીફ મેડીકલ ઓફીસર તરીકે કામ કર્યું હતું.

પ્રકરણ ૭૪ મું.

ઇ. સ. ૧૯૨૧ના પારસીઓ.

૧૪ મી માર્ચ ૧૯૨૧

રોજ ૬ માહ ૯ (શે) ૧૨૬૦ યજ્ઞેર્ઝી.

મરણુ:—ડૉ. મોગજી ખરસેજી નરીમાન, એમ. ડી. ઉ.વ. ૬૦. મુંબઈની એમ. ડી. ની સર્વથી ચઢતી પદ્મી ૧૮૮૭માં મેળવનાર એઓ પહેલા પારસી હતા. એઓ ૧૮૮૬થી આઠ વરસ સુધી મુંબઈની વેટનરી કૉલેજના મદદનીશ પ્રોફેસર નિભાયા હતા અને તે દરમ્યાન એમને જનવરી વિદ્યાની માહિતી માટે એક ખાસ લાઇસન્સ આપવામાં આવ્યું હતું. વળી એઓ અઢી વરસ સુધી મુંબઈની ગ્રાન્ટ મેડીકલ કૉલેજમાં કેમીસ્ટ્રી તથા મેડીકલ ન્યુરીસ પ્રુવેન્સના ટ્યુટર નિભાયા હતા અને ઉપલી જનવરી વૈદ્યની કૉલેજમાં કેટલોક વખત કાલચક્રાઉ પ્રીન્સીપલનો હોદ્દો ભોગવ્યો હતો. ૧૮૯૭ ના નવેમ્બર માસમાં કિંદના વજરે આ દેશમાં ખાસ કામચક્રાઉ પ્લેમ ડ્યુટી ઉપર એમની નિમણૂક કરી હતી. એઓએ વિલાયતમાં લગભગ સાત વર્ષ વૈદ્યનો ચઢતો અભ્યાસ કરવા ઉપરાંત ત્યાં તખીખી ઓહા ભોગવ્યા હતા. એમણે વિલાયતમાં ડી. પી. એવનો ડીપ્લોમા મેળવ્યો હતો. અને ૧૮૯૨માં લંડન યુનીવર્સિટી કૉલેજની હાઈજીનની પરીક્ષા પહેલી-પદ્મીએ પસાર કરવા માટે રૂપાનો ચાંદ મેળવ્યો હતો. એઓ મુંબઈ યુનીવર્સિટીના એક ફેલો તથા તખીખી બાજતના પરીક્ષક પણ નિભાયા હતા. ૧૯૦૨માં સરકારે એઓને એક સુશ્લેષના અમલદાર નિમ્મા હતા. એઓના વડપણ હેઠળ મુંબઈ મધે મરકીને લગતી ખાસ પારસી રીવર હૉસ્પિટલ ૧૪ વરસ સુધી ચલાવવામાં આવી હતી અને તેના ઓનરરી વડા તખીખ તરીકે એઓએ જાનવેલી કામની કીમતી સેવા માટે બે વેળા મરકુમ સર જમશેદજી જીજીભાઈ ચોથા ઍરોનેટને હાથે ચાંદીનાં મોટાં કારકંટા ઍનાયત કરવામાં આવ્યાં હતા. એઓ શહેરમાં એક કન્સલ્ટીંગ ડૉક્ટર તરીકે પણ ધંધો ચલાવતા હતા. એઓએ મુંબઈની સોરાજી કાવસજી પાઈવાળા ફાટ ઍમ્યુઇટસ ડિસ્પેન્સરીના એક કારોબારી તેમજ પાછળથી પ્રમુખ તરીકે ઓનરરી સેવા જાનવી હતી.

તા. ૩૦ મી મે. ૧૯૨૧.

રોજ ૨૩ માહ ૯ (શે) ૧૨૬૦ યજ્ઞેર્ઝી.

મરણુ:—ડૉ. એદલજી રસ્તમજી દાદાયાનજી, ઉ.વ. ૬૫). શેઠ રસ્તમજી રતનજી દાદાયાનજીના દીકરા. એમનો જન્મ મુંબઈ મધ્યે તા. ૨૪ મી જુલાઈ ૧૮૫૬ને દીને થયો હતો. એઓ મુંબઈની ગ્રાન્ટ મેડીકલ કૉલેજમાં પાંચ વર્ષનો અભ્યાસ પુરો કરી ૧૮૮૦ માં ઈન્ડિઅડ ગયા હતા, અને ત્યાં એલ. એફ. પી. એસ. (ગ્રાડુએ) વિગેરે ડીપ્લોમા મેળવ્યા હતા. ત્યારબાદ નામદાર ગાયકવાડ સરકારના તખીખી ખાતામાં બેડાઈ વડોદરાની સ્ટેટ હૉસ્પિટલનો અખત્યાર લીધો હતો. એ પછી પાટણ, નવસારી, અમરેલી વિગેરે મથકોએ એમની બદલી થઈ હતી. છેલ્લા મથકે એઓએ સખી ગૃહસ્થો પાસે નાણાં ઉઘરાવી એક પુઅર હાઉસ સ્થાપ્યું હતું. પાછી એમની નવસારીમાં બદલી થતાં ત્યાં સુવાવડખાના માટે એઓએ નાણાં ભરાવ્યા હતાં. તે મહેનત માટે એ સુવાવડખાનામાં એઓના નામનું એક બિહાનું સ્થાપવામાં આવ્યું હતું. ૧૯૦૮માં એઓની બદલી પાછી વડોદરાના મેડીકલ સ્ટૉગ કીપર અને કેમીકલ ઍનેલાઈઝર તરીકે થઈ હતી.

સને ૧૯૧૫ માં પેન્શન લઈ રીટાયર્ડ થયા હતા. ૧૯૧૮ના સપ્ટેમ્બરમાં ઈન્ડિયન એન્જીનો રોમ નવસારીમાં જળરો કાટી નીકળ્યો હતો, ત્યારે એમણે અન્યુમનના ટ્રસ્ટીઓને સમજાવી જરથોસ્તીઓ માટે એક ધર્મોદ્ધારવાખાતું ખોલાવી તેમાં વગર હાંસલે પોતે ડોક્ટર તરીકે કામ કીધું હતું જેની અન્યુમને યોગ્ય પ્રસંસા કરી હતી.

તા. ૧૧ મી જુલાઈ ૧૯૨૧.

નવસારી મધે મરદુમ ગાઈ ડોશીગાઈ આદ્ય કોટવાલે ધી રતનજી ફરામજી દાજી જનરલ હોસ્પિટલને લગતું નવું મકાન જાન કરી ખુલ્લું મેલ્યું હતું. એ મકાનને " સીરવાઈ બીલ્ડીંગ " નામ આપવામાં આવ્યું હતું.

તા. ૩૧ જુલાઈ ૧૯૨૧.

રોજ ૨૫. માઈ ૧૧ (શિ) ૧૨૯૦ યમ્દેઝદી.
નવસારી ખાતે જરથોસ્તી અન્યુમનની પુરાણી બંગલી બિરમાર હાતતમાં આવાયાથી માંખેદ નવરોજ સોરાબજી દાદાયાનજીએ તે નવેસરથી સમરાવીને એમના મામા માંખેદ ફરતમજી બરજેરજી દાદાયાનજીના પુત્રને સાથે જરથોસ્તીઓને વાપરવા માટે ખુલ્લી મેલી હતી.

તા. ૩૧ મી ઓક્ટોબર ૧૯૨૧.

રોજ ૨૨ માઈ ૨ (શિ) ૧૨૯૧ યમ્દેઝદી.
નવસારી ખાતે દાદાબાઈ કાવસજી તાતા ઍજેન્સી વર્નીક્યુલર સ્કૂલને લગતું વધારાનું નવું મકાન ખુલ્લું મેલવાની ક્રિયા વડોદરા ગત્યતા કેળવણીખાતાના કમિશનર ખા. બા. આદરજી મેદરમોશજી મસાણીએ કરી હતી. આ મકાન પાછળ રૂ. ૨૬૦૦૦ નો ખર્ચ થયો હતો, જેની અર્ધી રકમ નામદાર સરકારે, ને અર્ધી શેઠ રતનજી દાદાબાઈ તાતાએ આપી હતી.

નવસારી હલેકટ્રીક સપ્લાઈ કું. લી.—નવસારીમાં વિજ્ઞાનો પાવર પુરો પાડવા માટે શેઠ અરદેશર કેકાયાદ મોદી ચાર્ટર્ડ એન્જીનિયર તે મુબઈની પાયોનીયર હલેકટ્રીક કંપનીના માલિક તરફથી સને ૧૯૨૧ ની સાલમાં વડોદરા ગવર્નમેન્ટ તરફથી નવસારીમાં વિજ્ઞાનિક બજા પુર પાડવા માટે એક લાઇસન્સ મેળવ્યું હતું

જે પછી તેઓ તરફથી એક લીમીટેડ કંપની રૂપિયા પાંચ લાખની સત્તાધારી થાપણુ સાથની ઉભી કરવામાં આવી શેરો ભરવાનું કામ ચાલુ કરવામાં આવતાં તે વખતની નાણાની તંગ માર્કેટને લીધે શેરો ભરાવવામાં ધણી મુશ્કેલી ઉભી થઈ હતી અને તેને લીધે અસલ તૈયાર કરેલી યોજના પ્રમાણે કામ ન ચેતાં મવીજ સ્ક્રામ ધડી કાઢી ઓછામાં ઓછા ખર્ચે આ સંસ્થા નફાકારક રીતે ચાલી શકે તેવી રીતે તૈયાર કરવામાં આવી. તેના લાભ નવસારી મ્યુનીસીપાલિટી અને લોકો તરફથી શર્યાતથીજ સારો સેવામાં આવેછે.

પાવર હાઉસ બિલ્ડીંગ, એન્જીનો, એન્જીનોના પ્રદેશન ડીસ્ટ્રીબ્યુશન અને શીટર લાઇનેનું કામ વિગેરે કોઈ પણ કન્સલ્ટીંગ એન્જીન્યરની મદદ વગર મી. અરદેશર મોદી તરફથી કરવામાં આવ્યુંછે.

શર્યાતમાં ડીરેક્ટરો તળેકે સર ઍચ. ઍમ. મહેતા ગેડ મોનમજી ફરદુનજી મુદ્દાં સોલીમીટર, રાજસ્થાન દીનશા આર. એફ. દાજી, ગેડ નસગ્વાનજી આર. મીત્રી, તથા શેઠ અરદેશર કેકાયાદ મોદી જોડાયા હતા. મોલીમીટરો, ગેસસ મુદ્દાં એન્ડ

મુદના અને બેન્કરો તરીકે બેન્ક ઓફ બરોડા અને સેટલ બેન્ક બ્યારે ઓડીટરો તરીકે મેસર્સ ચાદાભાઈ અને જસુભાઈ તથા બી પી ધરડા બેન્ક કંપની અને મેનેજીંગ એજન્ટ અઢેશર મોદીની કંપનીની નિમણૂક થઈ હતી.

બ્યારે આ કંપની સને ૧૯૨૧ માં શરૂ કરવામાં આવી તે વખતે નવસારીની વસ્તી માત્ર ૨૦ હજાર લોકોની ગણનામાં આવતી હતી અને એવા નાના ગામમાં વિજળીક બળ પુર પાડવાની કંપની ઉભી થઈ તે નફાકારક ગીતે ચાલશે કે કેમ તે માટે ધણો મોટો શંક હતો. કારણ તે વખતે લગભગ પોણાનાખ અને લાખ માણસની વસ્તીવાળા શહેરોમાં પણ વિજળીક પાવર પુરો પાડવાનું ચાલુ થયું ન હતું. ઉપરાંત ગેસ કંપની નિષ્ફળ જવાનો દાખલો લોકોમાં તાજેજ હતો. સુરત શહેર અને નવસારીમાં લગભગ એકજ ટાઈમે વિજળીનો પાવર મળવાનું શરૂ થયું હતું.

બ્યારે નવસારીમાં ૪ સ ૧૯૨૩ માં વિજળીની લાઈન પહેલ વહેલી શરૂ કરવામાં આવી ત્યારે માત્ર ૬૨ ઘરાક હતા, બીજા વરસની આખેરીએ તે સંખ્યા વધીને ૨૫૫ જેટલી થઈ હતી હાલમાં લગભગ ૧૬૦૦ ડગલ જોડાયેલું અને મોટા શહેરોની અદર જે પ્રમાણે સગવડ મળી શકે તેવી સગવડ નવસારીમાં મળે છે.

બ્યારે બ્યારે મહારાજન સર સયાજીરાવ ગાયકવાડ તેમજ રાજ્યના મોટા હોદ્દેદારો દ્વાન સાહેબ વિગેરે પધારે છે ત્યારે ત્યારે આ કારખાનાની મુનાકાત લઈ તેને હિતેજન આપતા રહ્યા છે.

હુમર ઉદ્યોગમાં પણ વિજળીના પાનરથી ધણો ફાયદો થયો છે જેમાં આઈર્સ ફેક્ટરી, આટાની ઘડીઓ, લાકડા વહેરનાની મીથો, છાપખાના, એરેડ વોટરની ફેક્ટરીઓ, સઘાડીઆઓ, પાણી ખેંચવાના પંખ, વિગેરેમાં વિજળીનો સારો ઉપયોગ થયો છે.

ઉપર જણાવ્યું તેમ શરૂઆતમાં આ કંપનીના શેરો જોઈએ તેટલા ભરાયા ન હોવાથી કંપની ચલાવવામાં ધણી મુશ્કેલી ઉભી થઈ હતી તેને રોક રસ્તમજ કાવસજ મોદીએ ૩૧ હૅ હાજની સોન આપી ધણી વખતસગની તેમજ કિમતી મદદ કરી હતી અને આ કંપનીના હીરેકટરો જેઓ મોટા ધધાદારી માણસો છે અને પોતાના ધધાની ધણી બડોળી રોકાણો હતા નવસારી જમાને મદદ કરવાના હેતુથી જ જોડાયા છે તેમજે સારી મદદ કરવાને બીધે આ મરથા આજો આ રિયલ્ટિએ હિના છે.

આ કંપની પાછળ હાલ સુધીમાં ૫૧ નાખ રૂપીઆ ઉારનો ખર્ચ કરવામાં આવ્યો છે અને તે સાથે વ્યાજ આપે છે.

હાલમાં કંપનીના હીરેકટરો તરીકે મર હોમી એમ મહેતા, જેઠ હોમસજ રુદુનજ મુના, જેઠ રસ્તમજ કાવમજ મોની, જેઠ રસ્તમજ જવણજ મોદી, જેઠ માણેશ ચાલ જાપુજ દેશાઈ તથા રાજ અઢેશર કેકાવાદ મોદી એનો વહીવટ કરે છે.

ઈ. સ ૧૯૨૨ ના પારસીઓ

તા ૨ જી જાનેવારી ૧૯૨૨.

નવસારીમાં જાળીતા શહેરી જેઠ એદનજ રસ્તમજ ફળીનદો ત્યા તેમના મેગની ધયેની નાજેતી મિજનમગ પોતે આગળ પડી ફગનીઆ અને મોનોમે

હોમશ વચ્ચેનો કજીઓ નાણુદ કીધો તેને મોટે ભગરસાયના વડા દરતુરજ કોંગ્રાદ દારાબજીએ નીચલી મનવખનો સદેશો વાંચી સંબળાવ્યો હતો:—

આગના વખતમાં જૂદા જૂદા પંથોના મોખેદોએ ધર્મક્રીયા કરવા માટે ચોકસ પ્રદેશો વહેંચી લીધા હતા. તે ગોહવણની રૂએ તાપી અને પાર નદીની વચ્ચેના પ્રદેશોમાં ભગરીઆ મોખેદો ક્રિયાકામ કરતા હતા. જ્યારે એ ટોળામાંથી મીનોચહેર હોમશ સાથવાડા જૂદા પડ્યા ત્યારે તે બે સાથવાડાઓ વચ્ચે આ પ્રદેશમાં બહેદીનોને ત્યાંનું ક્રિયાકામ કરવા સાર ચોકસ બંદોબસ્ત થવા હતા, જેની રૂએ બંને સાથવાડાઓએ ચોકસ હક મેળવ્યા હતા.

હાલના મજદુર હકો સંબંધી ઉપવા બંને ટોળાઓ વચ્ચે મતફેર ઉભો થવાથી ભગરસાય ટોળા તરફથી કેટલાક આક્રોશોએ મીનોચહેર હોમશ સાથવાડા કેટલાક સાક્રોશો ઉપર નવસારીની મદાત ન્યાયાધીશની કોર્ટમાં મુકદમા નંબર ૧૩૨/૧૮-૧૯ વાલો દાવો માંડ્યો. ઉપસા બંને ટોળાઓ વચ્ચે એકદીલી તથા બાઈબંધીનો વધારો કરવાના હેતુથી આ દાવાની નીચે પ્રમાણે માંડવાળ કરવામાં આવી છે —

૧. બહેદીનો પોતાને ત્યાંનું સંપત્તિ ક્રિયાકામ પોતાની ખુશીના કોઈપણ મોખેદો ભગરસાય કે મીનોચહેર હોમશ સાથવાડા તથા ઉપસા બે પંથોમાંના એક અથવા બંને પંથના મોખેદો પામે કરાવે તો કોઈ પણ સાથવાડાઓ વધારો ઉઠાવે નહિ.
૨. બંને ટોળાને જે કંઈ હકો હતા તે હકો ઉપસી ગોહવણ અમદમાં મુકવા કાળે તથા એકદીલી વધારવા કાળે હવેથી બંને ટોળાના મોખેદો ભોગવશે. મીનોચહેર હોમશ સાથવાડાના બહેદીનોને ત્યાંની ઝીંદરવાનને સગતી સર્વે ક્રિયા કરવાનો ભગરસાયવાડાઓને જે હક હતો તે હક હવે પછી બંને ટોળાં ભોગવશે. તેના બદલામાં મજદુર શેઠ એદલજી ૩. ફનીજંદાએ ૩. ૫૦૦૦ સાથવાડાને આપ્યા છે અને બહેદીનોને ત્યાંની અનેશંદરવાનોની ક્રિયા કરવાનો મીનોચહેર હોમશ સાથવાડાઓનો હક હતો તે હક હવે પછી બંને ટોળાં ભોગવશે. તેના બદલામાં એમોજી શેઠ ૩. ૫૦૦૦) મીનોચહેર હોમશ સાથવાડાઓને આપ્યા છે.
૩. બંને ટોળાને સગતી અગીઆરીમાં ક્રિયાકામ કરવાના એકમેકના હકો હાલની માફક જ ચાલુ રહેશે.
૪. ગણુદેવી તથા બીલીમોરાના ભગરસાયના મોખેદોને તે ગામેગામ ભગરસાય ટોળાએ જૂદા કાઠી આપ્યાં છે.
૫. આ શરતોથી ભગરસાયવાડા તથા મીનોચહેર હોમશ સાથવાડા શિવાયનાં બીજા કોઈ પંથના મોખેદોને કશા પણ હકો મજદુર પ્રદેશમાં મળશે નહિ. ભગરસાય તરફથી, ૩. ૫૦૦૦ જે મળ્યા તે આતશ બહેરામના ફંડમાં આપવા જણાવ્યું હતું. ડોક્ટર ખા. બા. પાવનજી દાદાર્યાનજીએ પોતાના પંથને મળેલા ૩. ૫૦૦૦ બેવાને ઉપકાર સાથ ના પાડવાથી તે રકમ મી. ફનીજંદાએ પોતા તરફથી આતશ બહેરામના ફંડમાં આપી હતી. મુજબ મધે તા. ૨૨ મી જાન્યુઆરી ૧૯૨૨ને દીમે મીનોચહેર હોમશ સાથવાડાની એક ખાસ સભા ખેતવાડી મધે શેઠ એમ્પનરની અગીવારીમાં ખા. બા. ડા. પાવનજી દાદાર્યાનજીના પ્રમુખપણા હેઠળ મળી હતી,

જ્યા ઉપથી શ તો માટે સભાએ બહાની આપી હતી આ બંને પક્ષો વચ્ચે ત્રણ મારીમા ચાનતા મુકદમામાં સમજુતી થનાથી તા ૧૪ મી ફેબ્રુઆરીને દીને મને પક્ષકારીએ ત્યાના મુનસફ મી દોનતમદાની કોર્ટમાં મતીનુ હુકમનામું મેળુ યુ હતું

ઉપનુ મમાધાનીનુ સેન્ટ લાનવાને જે સાડેમોએ મહેલ લીધી હતી તેઓની કદગદાનાસી કરી માનપત્ર આપવાનો એક મેળાનડો તા ૫ મી માર્ચ ૧૯૨૨ને દીને નવસારી ખાતે મલ્લેમગના જમશેદ માગમા કચ્છામાં આ યો હતો એ વખતે શેઠ એદનજી રસ્તમજી ફૂલીમદાને ચાલીના કાર્કેટ માથ માનપત્ર, તેમજ એરવદ શીરોજી દાદાચાનજી, એરવદ દીનશા કંકડયા, પકીત શેઠ મચેરજી હાનનદાર તે એરવદ રસ્તમજી મેરવાનજી કંકડયાને એકેક શાન ઝેનાયત કરી હતી અને એરવદ રસ્તમજી મે કંકડયાને સોનાનો સીકકો ભેટ આપ્યો હતો

તા ૪ ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૨

ગ ધનજીભાઈ હોરમજી મહેતાને વડોદરા રાજ્ય ૥ સેનીટરી કમિસનર નિમવામાં આ યા તેઓએ હોદ્દા ઉપર પાચ મહિના જ રહ્યા તે દરમ્યાં, દરેક મહિનાની શરૂઆતના બે ત્રણ દહાડા જ વડોદરે આવી બાગીની આખી મુદત સતત ચારે પ્રાતોમાં ફરી ત્રણ ખરા મોટા મોટા ગામોમાં બાપણો આપ્યા હતા.

તા ૨૭ જુન ૧૯૨૨

ગ ધનજીભાઈ હોરમજી મહેતા આજરોજ ૩૫ વર્ષ અને ત્રણ મહિના રાજ્યની નોકરી બજાવી નિટાયુ થયા હતા એમણે પોતાની જે તે હોદ્દાની સગવડો કરજે ઉપનાત લોકસેવાના હેતુથી જેના એકવીસ વર્ષમાં અકસ્માતમાં પ્રાયમિક મદદ, દર્દીની સારવાર તથા ગ્રામ આરોગ્યતાના પચામ વર્ગો ચલાવ્યા હતા, અને સુમારે અઢી લાખ જેનોને એ પરિલાઓ પસાર કરાવી હતી. કેટલાક ઑશીમર માટેઓને ત્યાના માનુઓને એ બામતોનુ ચિલાણુ આપનાથી તેઓએ પોતપોતામાં ઉત્તરાણુ કરી એમને એક સોનાનુ વડીરાન ભેટ આપ્યુ હતુ. શ્રીમત સગકાર મહાનગમ સાહેબે પણ એકનાગ એન્જીન્યુનમ ૥ નાપિક મેળાનડામાં નેક નામદાર દિવા સાડેમ ધામણાગક સાડેમને હાથે રૂ. ૩૦૦ નુ ઈનામ આપા યુ હતુ, તથા શ્રીમત યુવગણી પદમાવતીગાર્ મોડેમતી સેના કન્વા માટે નામદાર પ્રીન્સ ફેન્સીલનસ્ટી એક ફિન્સીલટ લીન્સી બાપ્તિસ કરી હતી

વળી એઓ રીટાર થયા ત્યારે એમના દોગ્તો અને વખાણુ ૥ ૧૧ઓએ એમણે વડોદરાની જૂની જૂની હોરખીનમાં લોકો માથે સદ્લાનથી વર્તી તેમની કાગજપૂર્વક મેના કરેલી તે માટે, વર્ગભી કરી એમની એક ઑર્ઝન પેર્સનીગ છળી, ચીફ મેડીકલ આદીસર સાહેબની ઑશીમમાં ખુની મુખી હતી, અને તે ઉપનાત એમના નામ ૥ એમની જની માથના પાચ રૂપા ૥ મેંગાગિયન ચાદો (ત્રણ વડોદરામાં અને બે મુળ ઈમા) પ્રાયમિક મદદ તથા દર્દીની સાગારની બામતોમાં ગૌથી હવે નળરે પમા થનાગ ઈસિમેને રૂ વર્ગ ભેટ આપવાનુ હરાન્યુ હતુ

રેડક્રોસની પ્રવૃત્તિ—ગ ધનજીભાઈ મહેતાએ ચાનુ માનમ રેડક્રોસ મોમાયીના ચૌદ ચોપાનિયાનો મુજબતી તરજુમો ગદા પાડ્યો. દતો આ એ તિપવ ઉપર એક ઉમેરમાં બાપણુ છપાવી મગ પાચુ હતુ

ઈ. સ. ૧૯૨૩ ના પારસીઓ.

તા. ૩૧ મી મનેવારી ૧૯૨૩.

નવસારીવાસી શેઠ દીનશાહ રતનજી દાણુએ વડોદરા રાજ્યની ધારાસભામાં રજુ કરેલા પાન્સી લગન તથાક તથા વારસા હિસ્સાના ખરડાઓ સંગ્રહી વિચાર ચલાવી ખીતના તૈયાર કીધેલા સુધારેલા રિપોર્ટ સાથના ખરડાને નવસારીની પારસી સમસ્ત અનુમતિ તન્દીની નિભાયલી જનરલ કમિટીએ છપાવી બહાર પાડ્યો હતો.

વળી એઓ સાહેબને મ્યુનિસીપાલિટીના પહેલવહેલા નોન ઍશીશીઅલ પ્રેસીડન્ટ નિમવામાં આવ્યા, જે સંસ્થામાં એઓ ૧૯૧૪થી મેમ્બર ચાલુ રહ્યા હતા તથા તેની મેનેજીંગ કમિટીના એઓ ૧૯૧૫-૧૬ એ બે સાથે સુધી ચેરમેન હતા. એઓ નવસારી ડિસ્ટ્રીક્ટ બોર્ડમાં સને ૧૯૧૯ માં મેમ્બર નિભાઈ સાત વર્ષ સુધી તેના વાર્ષિક પ્રેસીડન્ટ હતા.

એ શિવાય નવસારીની કોઓપરેટીવ બેન્કની બોર્ડ ઍફ ડીરેક્ટર્સના એક મેમ્બર સોળ વર્ષ થયાં હોઈ, ચાલુ માસમાં તેના પહેલા નોન ઍશીશીઅલ પ્રેસીડન્ટ ચુંટાયા હતા.

બાઈ રતનબાઈ એદલજી બામજીએ એક સેનીટરીયમ માટે પોતાનો નવસારી ખાતેનો લુનસીક્રુ ઉપરનો બંગલો તથા તેને લગતી કુશાદે જમીન તથા એક લાખ રૂ. ની રકમ આપી હતી. તે રકમમાંથી રૂ. ૫૦૦૦૦ નિભાવ ફંડ ખાતે રાખી બાઈ ૫૦૦૦૦ ની રકમમાંથી નવા બ્લોકો બાંધવા ફર્મોબ્લુ હતું. તે બ્લોકોનો પાયો નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈ બેરોનેટે બીજા તરફીઓ સાથે નવસારી જઈ નાખ્યો હતો. વળી તે બ્લોકો બાંધાઈ તૈયાર થતાં નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈ બેરોનેટે બાઈ રતનબાઈ એદલજી બામજીની અરજ ઉપરથી નવસારી જઈ તે ખુલ્લા મૂકવાની ક્રિયા કીધી હતી. બાઈ રતનબાઈના એક બેથી શેઠ બાપુજી હોરમસજી સકલાતવાળાએ પણ ત્યાં એક બ્લોક બાંધ્યો હતો, તે પણ નામદાર સર જમશેદજીએ ખુલ્લો મૂક્યો હતો.

શેઠ બાપુજી સકલાતવાળાએ પોતાના મહુમ ધણીઆણી બાઈ વીરબાઈજીના પુત્ર માટે મજકર બ્લોક બાંધવા માટે રૂ. ૨૪૦૦૦ આપ્યા હતા. બાઈ રતનબાઈએ સર જમશેદજીની હાજરીની યાદમાં રૂ. ૧૦૦૦૦ ની વધુ રકમ એ ખાતાનાં બચા માટે ખચ્ચલા માફ મુબબની પાગમી પંચાયતને પોતે સ્વાધીન કરશે એમ જણાવ્યું હતું, તેમજ શેઠ બાપુજી સકલાતવાળાએ પોતે બાંધાવેલા બ્લોકના નિભાવ માટે રૂ. ૩૦૦ આપવાનું જાહેર કર્યું હતું.

તા. ૨૧ મી માર્ચ ૧૯૨૩.

મીમત્તા શેઠ ઉપર આવેલા ધગમપુરમાં મહુમ શેઠ બહેરામજી મહેરવાનજી મદનવારીની આગેવાની નીચે બાંધવાનાં ખહીના સેનીટરીયમમાં નવસારીવાળાં બાઈ રતનબાઈ એદલજી બામજીએ નોશીરવાન અદવ ગેસ્ટ હાઉસ રૂ. ૮ લગતને ખર્ચે બાંધાવ્યું હતું, તે આજદીનથી વપરાશમાં લેવામાં આવ્યું હતું. એ મકાનનો એક વિભાગ ખામ પાગમીઓ માટે જુદો રાખવામાં આવ્યો હતો.

તા. ૯ મી જુન ૧૯૨૩.

નવસારી ખાતે દાદાભાઈ કાવસજી તાતા ઍજો વર્નાક્યુલર સ્કૂલને લગતી ફરફુનજી માણેકજી કાંગા કસરત શાળાનું મકાન તથા શેઠ ફરફુનજી કાંગાની સખી એ બન્ને ખુદ્દસી મુકવાની ક્રિયા નવસારીના માજી મુળા રા. બા. ખાશેરાવ જાદવના પ્રમુખપણા હેતુજ થઈ હતી. આ કસરતશાળા પાછળ રૂ. ૧૦૬૦૦નો ખર્ચ શેઠ રતનજી દાદાભાઈ તાતાએ શેઠ ફરફુનજીની ૪૨ વર્ષની એ સ્કુલના સંકેટરી તરીકેની સેવા માટે આપ્યો હતો. તા. ૧૧ મી જુન ૧૯૨૩.

નવસારી ખાતે લુનસીકુંઈ ઉપર આવેલી મહેતા કલ્લખના મકાનમાં રૂ. ૭૦૦૦ના ખર્ચે વધારે કુચી બાંધવામાં આવેલું નવું મકાન ખુદ્દસુ મુકવામાં આવ્યું હતું. તેના ખર્ચમાં એ કલ્લખના પ્રેસીડન્ટ શેઠ મહેરવાનજી નાનાભાઈ મહેતાએ રૂ. ૨૫૦૦ આપ્યા હતા. એજ કલ્લખના મકાનને ગોડાઉન તથા બજારચીખાના માટે રૂ. ૩૦૦૭ શેઠ દોરાબજી નાનાભાઈ મહેતાએ, કુલે બાંધવા માટે રૂ. ૪૦૦૭ શેઠ કાવસજી એદજી મહેતા (ચીનાઈ)એ અને રૂ. ૨૯૪૫૫ પુત્ર, સડક, રેલીંગ તથા આખું મકાન રીપેર કરવા માટે ડા. ધનજીભાઈ હોરમસજી મહેતા સી. આર્મ. ઇ. એ તથા રૂ. ૪૦૦૭ના ગડરો શેઠ કોકાયાદ રતનજી દાણુએ આપ્યા છે.

તા. ૧૫ જુન ૧૯૨૩.

ઇન્ડિયન રેફરેન્સ સોસાયટીનું કાર્ય લોકોની મણમાં લાવવાના હેતુથી મુંબાઈના ગવર્નરના મોહરદાર લેડી લોઈડ ડા. ધનજીભાઈ ડો. મહેતાને પુનાની રેફરેન્સ શાખાના સેક્રેટરી ખા. બ. ડા. એરચ શહેરીયારજી બચ્ચા સાથે ગવર્મેન્ટ હાઉસમાં બોલાવી સોસાયટીનો પ્રચાર કરવાનું કામ સોંપ્યું હતું. તે ઉપરથી તેઓ યોગ્ય સામગ્રી તૈયાર કરી તા. ૨૨ ઓક્ટોબરના રોજે અમદાવાદ જઈ નામદાર કમિશનર તથા કલેક્ટર સાહેબને મળી તે દિવસે તથા ત્યાર પછીના અગીઆર દિવસો સુધી (મેંજક લેનડર્ન) જનકુંઈ દાણુસની મદદ વડે તેમજ બીજાં સાદાં બાપણો આપ્યાં હતાં, અને ધણા જનોને મેંજર બનાવી સુમારે રૂ. ૩૦૦૦) એકઠા કરી નામદાર લેડી લોઈડ જેઓ રેફરેન્સ શાખાના પ્રેસીડન્ટ તેમજ સેક્રેટરીનું કામ કરતાં હતાં તેમને મોકલી આપ્યા હતા, અને અમદાવાદમાં રેફરેન્સની શાખા ખોલી હતી. તે ઉપરથી તેઓ નામદારે મુંબાઈનો હોદ્દા છોડતાં પહેલાં ડા. ધનજીભાઈને આખા ગુજરાત તથા કાશિયાવાડમાં સોસાયટીનું પ્રચાર-કાર્ય કરવા માટે મોકલવા જદજ હુકમ કર્યો હતો. વળી એ સાતમાં એઓએ અમદાવાદ જીલ્લા, ખેડા જિલ્લા તેમજ ગોધરા જિલ્લામાં બાપણો આપી શાખા ખોલી હતી.

તા. ૨ જુલાઈ ૧૯૨૩.

રોજ ૨૬ માદ ૧૦ (શે.) ૧૨૯૨ વમદેઝદો.

મરણુ:—ખા. બા. એરવદ તેમુરપ કાવસજી જાન, ઉ. વ. ૭૨, કાવસજી એદજી તેમુલજી જાનના દીકરા. એમણે ૧૮૭૬ માં ર. એકસો લઈ જામનપોર, જિલ્લાનાં કંઠની શહેરમાં જઈ કાપડ વિગેરેનો ધંધો શરૂ કરી ૧૮૮૬ માં પોતાના બાઈ ફરસારપજી સાથે મીરજાપુરમાં લાખ બનાવવાનું કારખાનું ઉઘાડીયું અને રેફેના કંટ્રાક્ટો પણ લેવા માંડ્યાં હતા. એઓ કંઠની મ્યુનીસીપાલિટીના મેંજર તથા ત્રણ વરસ સુધી તેના પ્રેસીડન્ટ અને ઓનરરી મેંજરટ્રેડ હતા. ૧૯૧૫ માં એઓને ખાનખંદાદુરનો ખેતાજ

અનાયત થયો હતો. એઓ કટનીની ચૂનાની ખાણના માલિક હોઈ, લગભગ અડધો કટની કચ્છો એમનોજ હતો. એઓ સ્વભાવે શાંત અને માયાળુ હોઈ સખીદિલ ગ્રુદો ધરાવતા હતા. સને ૧૯૦૭ના મોટા દુકાળ વખતે બસો કુટુંબોને કટનીમાં છ માસ સુધી ખોરાક પૂરો પાડ્યો હતો. કટની કોઓપરેટીવ બેન્કના ઓ. સેક્રેટરી, ટ્રેઝરર અને છેવટે ડીરેક્ટર પણ થયા હતા એમને કટનીના “ક્રાંડઓર્ડર્મન” કહેવામાં આવતા હતા. કટની-મુરવારા (મધ્ય પ્રાંત) મ્યુનીસીપલ સ્કુલ તથા લીલી વર્નાક્યુલર સ્કુલનું મકાન રૂ. ૫૦૦૦ ને ખર્ચે બંધાયું તેમાં એમણે અરધો ફાળો આપવાથી એ સ્કુલનું નામ “તેમુરુપ બ્રાંચ સ્કુલ, ‘મુરવારા’” રાખ્યું છે. કટનીમાં એક શાળા અને ગરીબો માટે હોસ્પીટલમાં જનરલ વૉર્ડ બંધાવી આપ્યો છે. ૧૯૨૦ માં એમણે કટનીના મુસલમાનો માટે એક મોટી શાળા રૂ. ૨૫૦૦૦ ખર્ચે બંધાવી આપી હતી. એઓ મુરવારાની ગઊરફક કમિટિના ૧૫ વરસ સુધી પ્રેસીડન્ટ હતા, અને ૮ વરસ સુધી જ્યોત્સનોર ડીસ્ત્રીક્ટ કાઉન્સીલના સરકાર તરફના નોમીનેટડ મેમ્બર હતા. દાદહીખાતે બંરાવલી દરબારમાં તથા નાગપુરની દરબારમાં એઓને હાજર થવાનું માન મળ્યું હતું. એઓ પોતાના વતન નવસારી ખાતે ગુજરા હતા.

તા. ૧૬ મી જુલાઈ ૧૯૨૩. રોજ ૨૩ મા. ૧૦ (શે.) ૧૨૬૨ યજ્ઞેઝદી.

મરણુ:—જામ જીવણજામ તે કાવસજી હોરમસજી કોટવાલ (પનારવારા)ના ધણિયાણિ ઉ. વ. ૧૦૧. એઓ એક સદી ઉપરની ઉંમર કુદાવી નવસારીમાં ગુજર પામ્યા હતાં.

તા. ૧ જાન્યુઆરી ૧૯૨૩.

શેઠ મીનાચેર મેરવાનજી પાવરી, બી. એ. એલ. એલ. બી. જેઓને સોલ વર્ષની ઉંમરે ઈ. સ. ૧૯૦૮ માં સર કા. જે. મદ્રેસામાંથી મેટ્રીકમાં પહેલે નંબરે પસાર થવાથી તાતા ઝંકાતરશીપ તથા ધનામે મળ્યાં હતા અને જેમણે ૧૯૦૩ માં મરહુમ ટ્રીન્સ ફોલ્ક્સીદરાવના લગ્નના શુભ પ્રસંગે, દરબારમાં વિદ્યાર્થીઓ તરફનું માનવત્ર વાંચી સંભળાવ્યું હતું તથા જેમને વડોદરા રાજ્યના પારસીઓને લગતા કાયદા સંબંધે ૧૯૨૦ માં નવસારીની સમસ્ત અન્યુમત તરફથી નિમાયલી કમિટિના ઓ. સેક્રેટરી હરાવવામાં આવ્યા હતા, અને જેઓ બાર્ડ રતનજી જામજી મેનીટીંગ-યમના શરૂઆતથીજ ઓ. સેક્રેટરી નિભાયા હતા, તેમને આજરોજ સ્થપાયલી બાઈ ડોસીબાઈ કોટવાલ પારસી આઈનેજના પણ ઓ. સેક્રેટરી નિભયામાં આવ્યા.

તા. ૪થી આગસ્ટ ૧૯૨૩. રોજ ૨૬ માહ ૧૧ (શે.) ૧૨૬૨ યજ્ઞેઝદી.

મરણુ:—ખા. બા. કુરસારપજી રસ્મતજી દાદાયાનજી, ઉ. વ. ૭૫, વડોદરાના માજી દિવાન, નવસારીના દાદાયાનજી ખાનદાનના ઓરવદ રસ્મતજી ઓરવદ રતનજી બરજોરજી શાપુરજી દાદાયાનજીના મોટા. એમનો જન્મ નવસારી મધે તા. ૨૦ સપ્ટેમ્બર ૧૮૪૮ ને દીને થયો હતો. એઓ એમ. એ. થઈ ૧૮૭૦ માં એલ. એલ. બી. થયા. પછી મુબઈની સર જંમસેદજી મદ્રેસા મધે અંગ્રેજી શિક્ષક નિભાયા હતા. બાદ એઓ થોડો વખત વક્રીલાત કરી નવસારીની કાવસજી જહાંગીર મદ્રેસા મધે અંગ્રેજીના વડા શિક્ષક નિભાયા હતા. આ મદ્રેસા છોડી એમણે મુસ્ત જઈ ત્યાં વક્રીલાતનો ધંધો ચલાવ્યો.

હતો. પછી થોડાજ વખતમાં એઓ મહેસુલી ખાતામાં જોડાયા હતા. ત્યારબાદ એઓને શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારે ગુજરાતી ભાષા માફતે કાયદાનું શિક્ષણ આપનાર (લૉ લેકચરર) નિમ્ણા હતા. ૧૮૭૫ માં એઓ નવસારીના નાયબસુબા નિમાયા હતા. ત્યાર-પછી એજ રાજ્યમાં કડી પ્રાંતના જડજ, અને વડોદરાના કામચલાઉ ડીરેક્ટર જડજ હતા. ૧૮૮૪ થી વડોદરા દિવાનના મદદનીશ, અમરેલીના સુબા, વડોદરાના વરિષ્ઠ કોર્ટના જડજ, ત્યાંના કામચલાઉ સરસુબા, અને કામચલાઉ પોલીસ કમિશનરના હોદ્દા ભોગવ્યા બાદ એઓ ૧૮૯૦ માં નવસારી પ્રાંતના સુબા નિમાયા હતા. પછી ૧૮૯૧ માં નવસારી મહાકના કામચલાઉ સરસુબા, ૧૮૯૩ માં વડોદરાની વરિષ્ઠ કોર્ટના ખીજ જડજ, અને ૧૮૯૫ થી સર્વે ઍન્ડ સેટલમેન્ટ ખાતામાં પાંચ વરસવેર કમિશનર થઈ ૧૮૯૯ માં વડોદરાની વરિષ્ઠ કોર્ટના ચીફ જરડીસ નિમાયા હતા. એઓને માધસોરની કાઉન્સિલ તથા પ્રતિનિધિઓની ઍસેમ્બલીના બંધન વીણે રિપોર્ટ કરવા નિમ્ણા હતા. ત્યારબાદ તા. ૧ જાનેવારી ૧૯૦૪ ને દીને એમને નામદાર ગાયકવાડ સરકારે વડોદરા રાજ્યના દિવાન નિમ્ણા હતા. આ મોટા રાજ્યની દિવાનગીરી પામનાર એઓ પહેલાજ જરથોસ્તી હતા. આ વેળા નામદાર મહારાજાએ એક દરબાર ભરી દિવાનગીરીનો સરખાવ જેમાં મોતીની કંઠી, સોનાનું ઘડીઆળ, તથા હીરાની વીંટી હતી તે સાથે એમને કિંમતી પોપાક ઍનાયત કર્યો હતો, ૧૯૦૬ માં વડોદરાના ગાયકવાડ યુરોપને પ્રવાસે ગયા તે વેળા રાજકારોબાર એક કાઉન્સિલને સોંપ્યો હતો તેના પ્રમુખ એઓ નિમાયા હતા. આ છેલ્લું માન કોષ્ટક પારસીને કોષ્ટક પારસી રાજ્યમાં આજ સુધી મળેલું જણાયું ન હતું. ૧૯૦૮ માં ગાયકવાડ રાજ્યમાં ધારાસભા પહેલ વહેલી સ્થાપી તેમાં પ્રજાના પ્રતિનિધિઓને દાખલ કીધા, તે સભાના પ્રમુખનું માન એઓને પોતાના હોદ્દાની રૂએ મળ્યું હતું. એઓ જ્યારે રીટાયર થયા ત્યારે એમની એડીના લગન વેળા એમની સેવાની પીછાનમાં ના. ગાયકવાડે રૂ. ૨૫૦૦૦ ની પહેરામણી કરી હતી. તા. ૧ માર્ચ ૧૯૦૯ ને દીને એઓ રાજ્યની ૩૫ વર્ષ વેર નોકરી બજાવી પેન્શન ઉપર રીટાયર થયા હતા, તે વેળા એમની માદગીરી બજાવવા એક ફંડ ઉભું થયું હતું. એ ફંડમાંથી એમના માનમાં ઈર્નિંગ પાર્ટીનો મેળાવડો કરવામાં આવ્યો હતો, અને બાકીની રકમમાંથી એમની બે મોટી ઍઈલ પેઈર્ન્ટીંગ છબીઓ, એક ચીફ જરડીસની કોર્ટમાં અને ખીજ દિવાન કચેરીમાં મેલવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ એઓ મુંબઈ આવી વસ્યા હતા, જ્યાં કોષ્ટક જાહેર ખાતાઓમાં જોડાઈ જાહેર કામોમાં લાભ લેવા મંડ્યા એઓ મુંબાઈની જરથોસ્તી કામના લાભ સાચવનારી મંડળીના ઉનટમંદ કારભારી હતા, અને જરથોસ્તી કોન્ફરન્સ મધે આગેવાન ભાગ લીધો હતો. એઓ ઘણા ઠાવકા અને ન્યાયી છુદીના હતા અને બધી કામોના લોકોને ઇનસાફ આપવાને તૈયાર રહેતા. એક પહેલા પંક્તીના હોદ્દા મરાઠા રાજ્યમાં સર્વેથી ઉચ્ચો હોદ્દો પરડોમની પચરંગી વસ્તીના સંતોષ વચ્ચે ભોગવવાનું એમણે માન મેળવ્યું હતું.

મરણુ:—ડ. સોરાખજી આદરજી પાત્રાવાળા, જી. વ. પા. વડોદરાવાળા દરબારી હજીમ આદરજી જમસેદજી પાત્રાવાળાના દીકરા. એઓ એક ભક્ષા, દયાલુ અને ખંતીલા ઝાક્ટરતરીકે નવસારીની સારી સેવા બજાવી, પોતાની ધણીઆણીના મરણ પછી નવસારી

છોડી મુખ્ય આવી વસ્તુ હતા, અને મુખ્ય મધ્યે મુખ્ય હતા. એમની ઉદ્ભવની ક્રિયા નવસારીના મહેસર ખાતેના જન્મસેદ બાગમાં તથા મોટાફળીયાની વડી દરેમહેરમાં કરવામાં આવી હતી, જે ક્રિયા પુરી થતાં એમનું નામ બગરસાથના તથા મીનોચહેરેહોમથના મલતીયા સાથના મેળેરાએ ધુપનીરંગમાં લેવાનો કરાવ કીધો હતો.

નવસારી મધ્યે શેઠ માણેકજી ખરસેદજી નરીમાને તેમની મહુમ ખેશીઓની યાદમાં ત્યાંના દોખમાઓને લગતો કમપાઉન્ડ બંધાવી આપવા ઉપરાંત એક મકાન બંધાવવા પાછળ રૂ. ૩૦૦૦ ખરચ્યા. "

આગસ્ટ ૧૯૨૩.

શેઠ દીનશાહ રતનજી દાણુ નવસારી મ્યુનિસીપાલિટીના પહેલવહેલા નોન ઓફીસીઅલ પ્રેસીડન્ટ નિભાયા.

તા. ૨ જી નવેમ્બર ૧૯૨૩.

નવસારીની બાહ ડોસીબાહ આદરજી કોટવાડ પારસી ઓફીસનેજના છોકરાઓને જન્મવા તથા રહેવા માટે મુખ્યવાળા મહુમ શેઠ પેસ્તનજી ધનજીભાઈ પટેલની યાદમાં તેમના વિધવા બાઈ ડોસીબાહ તથા બેટાઓએ રૂ. ૫૫૦૦ ના ખરચે એક પેવીલીયન બંધાવી ખુલ્લો મેલ્યો હતો.

તા. ૨૫ મી ડીસેમ્બર ૧૯૨૩.

નવસારીના આતશ બહેરામ સાહેબના નવા બંધાતાં મકાનનો પાયો નાખવાની ક્રિયા ત્યાંના તથા દેશવરોધો આવેલા જરથોસ્તીઓના એક મોટા મેળાવડા સન્મુખ થઈ હતી. પ્રથમ જશનની ક્રિયા દસ્તુર ફરામજી કેકોબાદજીએ કરી હતી, ત્યારે આગ વધી દસ્તુર આદરજી નોશીરવાનજી કુતાર દસ્તુર દારામ પાહાવનનાએ કરી હતી. ત્યાર બાદ શેઠ કાવસજી બલબાઈ શેઠે આ બંધાતા નવા મકાનનો પાયો નાખવાની ક્રિયા કરવાને વડા દસ્તુરજી કેકોબાદ દારામજી મહેરજીરાણાને ઐશ્વર્યભાગ કરી હતી.

શેઠ ફરામરોજ રતનજી દાણુ, બી. એ. બી. એસ. સી. અમેરીકામાં ખેતીવાડીને હમણું જાન મેળવવા સાથે વીન્ડોસીન તથા ટેકસાસ યુનિવર્સિટીમાં જોડાયા.

ઈ. સ. ૧૯૨૪ ના પારસીઓ.

તા. ૧૯ મી જાનેવારી ૧૯૨૪.

નવસારી મધ્યે શેઠ "નાનાબાહ બેજનજી ચોકસી બોમ રકાઉટસ હેડ ક્વારટર્સ" નામનું મકાન ખુલ્લું મૂકવાની ક્રિયા વડોદરા રાજ્યના દિવાન સર મનુભાઈ નંદશંકર મહેતાના પ્રમુખપણા હેઠળ કરવામાં આવી હતી. આ મકાન માટે શેઠ નાનાબાહ ચોકસીએ રૂ. ૧૩૦,૦૦ નો ખર્ચ કરી રૂ. ૪૫૦૦ તેના નિભાવ માટે આપ્યા હતા. આ બક્ષીસ માટે ત્યાંની રકાઉટની મંડળી તરફથી શેઠ નાનાબાહને "સ્વસ્તીકનો બંડગ" એનામત કરવામાં આવ્યો હતો.

તા. ૧૯ મી જાનેવારી, ૧૯૨૪.

રોજ ૧૦ માઈ ૫ (શે.) ૧૨૯૩ યઝદઝદો. મરણ:—મંચેરજી પાવનજી કુતાર ઉ. વ. ૪૯. એઓ ૧૯૦૪ માં એલ. એલ. બી. યથા મુખ્યાઈની મેસર્સ પેન રોલીસીટરોની કંપનીમાં એક મેનેજંગ ક્લાર્ક નિભાયા

હતા, જે હોદ્દો એઓએ ૧૮ વર્ષ વેર ભોગવ્યો હતો. એઓ પોતાના વતનને લગતા સવાલોમાં ઘણી ઉચ્ચ જતાવતા હતા અને ભગર સાથે કમિટિના સભાસદ અને ત્યાંની બાઈ ડોસીઆઈ કોટવાલ ઓર્ગેનેજના એક કારોગારી હતા એઓએ નવસારીના નવા આતસબેરામના મકાન માટે પોતાના એક ખેરીને ભલામણ કરી રૂ. ૬૦૦૦૦ ની મોટી રકમ ભગવી હતી, અને વડોદરાની ધારાસભામાં રજુ થયેલાં લગન તકાક અને વારસા હિસ્સાના બીલોમાં ચોગ્ય ફેરફારો સુચવવા માટે મુંબઈમાં નિમાયલી એક કમિટિના સભાસદ તરીકે એમને નવસારીની અનુમતે ચુટી કાઢ્યા હતા.

રેડક્રોસની પ્રવૃત્તિ.—ચાલુ સાતમાં ડાક્ટર ધનજીભાઈ મહેતાએ આખાં સુરત તથા ભરૂચ જિલ્લાનાં મોટાં મોટા ગામોમાં તથા ગુજરાત અને કાઠિયાવાડના રાજ્યો મળી એકંદરે ૩૭ શહેરો ૧૨૮ બાપણોમાં આખી મેમ્બરો બનાવી રેડક્રોસની પાંચ શાખાઓ ઉઘાડી.

શેઠ દીનશાજી રતનજી દાણુને બાયસ્કાઉટ ઓર્ગેનાઇઝેશનમાં પ્રોમોટર તરીકે “કંપ્ટન” તુ” પદક મળ્યું.

ઈ. સ. ૧૯૨૫ના પારસીઓ.

તા. ૬ ડી જાનેવારી.

રોજ ૩૦ માહ ૪ (શે) ૧૦૯૫ યજ્ઞેઝ્દી.

મરણ:—એરવદ ડોશાભાઈ પાડનજી શહેવારજી માદન ઉ. વ. ૭૨. એમણે મુંબઈમાં ચાલતી અનેક કંમીસ્ટ કંપનીઓમાં નોકરી કરવા પછી સુરતમાં પોતાની કંમીસ્ટની દુકાન ખોલી હતી અને ડી. પી. માદન કંમીસ્ટના નામથી સુરત તથા નવસારીમાં જાણીતા થયા. એઓ મખાવતી તમેહના હતા. સુરત નજદીક હજીરાની હવાવાળી જગ્યાએ એમણે પોતાના બાપાઓ સાથે મઢી સંનીટેરીયમ બંધાવી, સુરતની પારસી પંચાયતને મોંખી દીધી છે અને ત્યાં એક બીજી સંનીટેરીયમ પોતાના ખર્ચે બાંધવાનું એઓ મંડાણ કીધું પણ તે સંપૂર્ણ થયેલું જોવાને કમનસીબે જીંદગીએ ચારી આખી નહિ. વળી એઓ કુવા તથા હવાગ બરાવતા હતા. એઓ ઘણી સાગી તંદુરસ્તી ધરાવતા હતા.

તા. ૨૧ મી માર્ચ.

નવસારીમાં કલકત્તાવાળા એરવદ રતનજી કાવસજી મોદીએ લગભગ રૂ. ૧૦૦૦૦ ના ખર્ચે મીઠા પાણીનો એક કુવો ઓરીંગ કરાવીને બધાની આંખો હલો તે ખુલ્લો મેકવાની ક્રિયા નાચત, દસ્તુર દીનશાહજી મેહરજી રાણાએ કરી. આ કુવાનું નામ “મોદી કુવો” આપ્યું હતું.

બાઈ પીરોજીઆઈ કાવસજી ખુરશેદજી મોદી ચેરીટેબલ હિસ્પેન્સરી:— નવસારીના ગરીબ તેમજ મધ્યમવર્ગના પારસીઓને સરતા દરે દવાદાર તથા વખતસર દાકતરી મદદ મળે એવા શુભ હેતુથી મુળ નવસારીના પણ હાલ કલકત્તાના રહેવાર મેઝ રતનજી કાવસજી મોદીએ મોટા ખર્ચે એક ધર્મોદા દવાખાનું તા. ૨૬ મી એપ્રિલ ૧૯૨૫ના રીતે ખુલ્લું મકાનું હતું, જે ખુલ્લું મકાનની ક્રિયા માટે મુંબઈના જાણીતા શહેરી અને નખીજ ડાક્ટર મર નેલમજી બીજાજી નરીમાન મુંબઈથી ખામ પધારી

હતા, તેમણે એક વગવાળા મેળાવડા સન્મુખ બાપણ કરતાં તે વખતે જણાવ્યું હતું કે “આજનું શુભ કામ આરંભવા હું માગ વતન નવસારીમાં આવ્યો છું તે માટે મારી ખુશાલી જાહેર કરું છું અને શેઠ રસ્તમજી મોદીનો એ કામ પાર પાડવા માટે દિશોન્નતથી ઉપકાર માનુ છું.”

દરેક શુભ કામ પાર પાડતાં પહેલાં થોડીક મુશ્કેલીઓ નડે છે પણ ધીરજથી લાંબો વીચાર કરી કોઈપણ ઉમી થતી મુશ્કેલીઓ દૂર કરવાની કોશિષ કરીએ છીએ ત્યારે આપણું કામ પાર પડે છે.

આ દવાખાનું ગરીબોને માટે અથવા ગરીબ મધ્યમ વર્ગ માટે એક ધણું ઉપયોગી અને દુઃખ નિવારણનું ખાતું થશે તેમાં કાંઈ શક નથી. નવસારી મીનાકેસા અને મત ફેરીને માટે ધણું જાણીતું થયેલું છે પણ આએ બહુ અને ઉપયોગી ખાતું જે બંધી લાગણીથી આરંભવા શેઠ મોદીએ વિચાર કર્યો છે તે માટે ધણી યુગોચર થશે નહીં એવી હું ઉમેદ રાખું છું.

શેઠ રસ્તમજી મોદીએ નવસારીમાં અનેક સંખ્યાવતો કીધી છે અને ખોદાએ એમને જે દોષત આપી છે તેનો ધણો સારો ઉપયોગ કરે છે તે માટે હું તમે સર્વ નવસારીના વતનીઓ તરફથી એ શેઠનો આભાર માનું છું. ખોદા એમને પુર તંદરોસ્તી આપે અને આપણા નવસારી કસ્ટમાને વધુ મદદો કરતા રહે એવી દુવા ચાલી હું આ એ બાઇ પીરોજગાર્થ કાવમજી મોદી ધર્મોદા દવાખાનું ખુલ્લું મૂકું છું અને આપણી કામના દર્દીઓને એ ખાતાથી પુરનો લાભ અને તંદરોસ્તી મળે એવી દુવા ગ્રામજી છું.”

જે પછી શેઠ મોદીજી મંચેરજી દેશાઇએ પ્રસંગને અનુસરતું વિવેચન કરી જણાવ્યું કે આવા ખાતાની ખાસ જરૂર હતી અને આ દવાખાનું નવસારીના પારસીઓની એક ધણી જરૂરી કાળજી ટાળશે એવી આશા રાખું છું.

ઉપરું દવાખાનું ૧૯૨૫થી આજ સુધી શેઠ રસ્તમજી મોદી પોતાની ગીરોથી ચલાવે છે અને તેનો લાભ દર માસે લગભગ ૨૦૦૦ દર્દીઓ લે છે.

ઉપરાંત દવાખાનાને આજે શેઠ રસ્તમજી મોદીએ પોતાના બે મકાનો આપ્યા છે અને એ કામ માટે કામેલ ડૉક્ટર રાખવા ગોઠવણ કરી છે. એ ખાતા ઉપર દેખરેખ રાખવા શેઠ જહમનજી કાવસજી મોદી, શેઠ માણેકશાહ સાયુજી કાંગા તથા ઝોનરરી સેક્રેટરી તરીકે શેઠ અગ્દેશર કોઠાવાદ મોદીની નિમણૂક કરી એક કમિટી નિર્મા છે, જે એનો વહીવટ ચલાવે છે.

તા. ૫ મી જુલાઈ ૧૯૨૫.

રોજ ૩ માક ૧૦ (શે.) ૧૨૬૪ મજહેદી.

નવસારીની વડી દરેકમેકેરને લગતી સુસ્તની બગરસાય અન્બુમનની જુની સગડી તમામ બિરમાર હાલતમાં આવી પડવાથી ત્યાં એક નવી સગડી કપકતાવાળા એવંદ રસ્તમજી કાવસજી મોદીએ પોતાના માતાજી, તથા મરદુમ બાઇઓ આનાંગાર્થ દરેકુનજી સંજના તથા નવાજગાર્થ માણેકજી આંદીયા તે મરદુમ એવંદ નવરોજી એદનજી મોદીના બેટીઓના પુત્રને માટે બંધાવી ઉપલી બગરસાય અન્બુમનને સ્વાધીન કીધી હતી. તે ખુદ્દો મેલવાની દિયા હસ્તુર જરજોરજી દોગાજી દરતુરે કીધી હતી. વળી શેઠ રસ્તમજી મોદીએ સગડીમાં મૂકવા સાર જર્મન મીથવસ્તુ ગોડું અફરમાનીયુ તથા વાસણો વગેરે બેટ આપ્યાં હતાં.

તા. ૨૬ મી ઑગસ્ટ.

રોજ ૦ માસ ૧૨ (શિ.) ૧૨૯૪ યજ્ઞેઝ્ઙી.

મરણ:—દરુર ફરામજી કુંકાબાદ દરુર મહેરજી રાણા, ઉ વ. ૭૩ નવસારીમાં. એઓ મરહુમ દરુર રસ્તમજી નસરવાનજી મહેરજી રાણાના બેટા થતા હતા. એમનો જન્મ રોજ ૭ માસ ૮ (શિ.) ૧૨૨૧, યજ્ઞેઝ્ઙીને દીને થયો હતો. એઓ નવસારીની સર કાવસજી જહાંગીરજી મદ્રેસામાં કેળવણી લીધા બાદ નાવર મરાઠમ થયા હતા, અને અનેક ધાર્મિક મકાનો ઇજ્જા તથા પરથવા વિગેરેની ઉચી માટેમ ક્રિયાઓ કરવામાં એઓ ખુબ બાહોશ હતા. નવસારીનું આતશબહેરામ યજ્ઞેઝ્ઙી ૧૨૬૦ માં મરાઠમ થયે ઇજ્જામાં આવ્યું તેની ક્રિયા એમણે કરી હતી અને એ માફક દરેક ગામેગામ દરેમહેરે ઇજ્જાની તથા વરશિયો કરવાની ક્રિયાઓ એમણે કરી હતી. વળી એમણે દેશાવરના અનેક દોખાઓને લગતી ક્રિયાઓ કરી હતી. એમણે કુલ્લે એકસોથી વધુ નીરંગદીનની ક્રિયા કરવા ઉપરાંત આશરે ૫૦૦ જણાના લગ્નના આશીર્વાદ તથા ૨૫૦૦ છોકરાંઓની નવજોત નવસારીમાં તથા શહેરશહેર અને ગામેગામ જઘને કરી હતી. વળી એમણે અનેક ધાર્મિક બાબતો ઉપર વાએજો કીધી હતી. નવસારીના હાલના વડા દરુર જ્યારે સગીર વયના હતા ત્યારે મરનાર દરુર ફરામજીને કામચલાઉ દરુર તરીકે રોજ ૧૫ માસ ૭ (શિ.) ૧૨૭૬ યજ્ઞેઝ્ઙીને દિવસે નીમ્યા હતા અને તે વેળા અન્નુમનના અકાબર દેસાઇજી પેસ્તનજી ભાઇએ એમને અન્નુમન તરફથી શાસ્ત્ર ઓરાડી હતી. એઓ નવસારીના જરથોસ્તીઓના જનરલ ફંડના લગભગ એક હાલેકા સુધી સરનશીન હતા તેમજ એટલી જ સુદત મુબ્બની પારસી પંચાયતની નવસારીની શાખાના સરનશીનનો હોદ્દો બજાવતા હતા. એઓ લગભગ ૫૫ વર્ષ વેર દરરોજ બામદાદે આતશબહેરામ સાહેબને સેજદો કરવાને નિયમીત રીતે જતા હતા.

ઑગસ્ટ ૧૯૨૫.

શેઠ દીનશા ૨. દાણ મુનિસીપાલીટીના પ્રમુખપણામાંથી ફારેગ થયા તે વખતે એમને મેળાવડો કરી જાહેરમાન આપવામાં આવ્યું હતું.

શ્રી નવસારીમાં આતશબહેરામ સાહેબની લગ્ન ઇમારત—શ્રી. નવસારીના આતશબહેરામ સાહેબનું જીવું મકાન સંકડાસભયું અને બિરમાર હાલતમાં હતું, જેથી તે તોડી પાડી તેની જગ્યાએ એક આલીશાન મકાન બંધાવવાને ભગર સાથ અન્નુમનની એક મિટિંગ તા. ૨૫ મી ડીસેમ્બર ૧૯૨૦ને દીને સાંજે ૪ વાગે ખુરશેદવાડીમાં ગળી હતી, અને ત્યાં ઠરાવ થયો હતો કે નવસારીના આતશબહેરામનું જીવું મકાન તોડીને નવું બનાવવાની જરૂર છે અને કુવા ગુજરી હતી કે આપણી નગરીને લાયકનું મકાન તૈયાર થાએ.

આતશબહેરામની બિદ્દાગ સાઈ ઉધરાણું થનાર છે, એવું સાંભળતાંજ નવસારીનાં બહારગામ વસતા સાહેબો ઘુસ્તગ સારી જેવી રકમો ભરવાને બહાર આવ્યા. એ કામમાં ખડતલ મહેનત મહુમ શેઠ જહાંગીરજી જમશેદજી વીમાદસાજી તેમજ એરવદ (હાલના દરુરજી) કેમશર માહીઆર કંતાર અને મી. ફરામજી જમશેદજી ખીલીઆની વિશેષ હતી. ફંડ મોડું થવાની આશા થવાથી જુની આતશબહેરામની બિદ્દાગની

આસપાસનાં લગભગ ૧૨ થી ૧૩ ધરો વેચાતાં ભેવામાં આવ્યાં તેને માટે રૂ. ૧,૧૪,૭૩૮-૧૫-૩ અર્થવામાં આવ્યા હતા. કુલ્લે ઉધરાણું નિભાવ ફંડ સાથે રૂ. ૭,૮૦,૮૬૯-૧૩-૧૧ થયું હતું. તેમાંથી આતશખહેરામની બિલ્ડિંગ અને જગ્યા, ઇલેક્ટ્રીક ઇન્સ્ટોલેશન, ફર્નીચર વિગેરેનો કુલ્લે ખર્ચ રૂ. ૫,૭૬,૮૬૯ ૧૩-૧૧ થયો હતો, અને બાકીની રકમ રૂ. ૨,૦૪,૦૦૦ આતશખહેરામ અને વડી દરેહમેહેરાનાં નિભાવ ફંડ ખાતે લઈ જવામાં આવી હતી. નિભાવ ફંડ સાથે ૧૨૬૭નો હિસાબ જોતાં રૂ. ૨,૧૬,૧૦૦નું જણાય છે. જે હાથે રૂ. ૨,૫૦,૦૦૦નું થવા બચ છે. બિલ્ડિંગ ફંડનો હિસાબ જોતાં મુખ્ય રકમો નીચે મુજબ જોવામાં આવે છે. તે નાણાં બરનારાઓની નવસારીનાં પાક ફેબ્રુઆરી તરફનો ભક્તિભાવ દેખાડી આપે છે.

૭૫૦૦૦ એરવહ ખુરસેદજી બેહેરાંમજી સહીયાર તરફથી તેમનાં ટ્રસ્ટની રૂએ નીચે

૧) મુજબ મત્તા:—

૪૦૦૦૦ મહુમ બેદી મેહેરાખાઈ એલજી કુતાર, મહુમ માતાજી વીરખાઈજી તથા મહુમ પીતાજી બેહેરાંમજી મીનોચેરજી સહીયારનાં પુન માટે (મુખ્ય બાંધવા સાર).

૫૦૦૦ મહુમ મમાઈજી ધનખાઈજી રતનજી કુતારનાં પુન માટે.

૫૦૦૦ „ મમાવાજી દસ્તુર રતનજી મી. કુતારનાં પુન માટે.

૫૦૦૦ „ ધણીઆણી વીરખાઈજીનાં પુન માટે.

૫૦૦૦ „ મામાજી દસ્તુર જમશેદજી ર. કુતારનાં પુન માટે.

૫૦૦૦ „ „ એરવહ ફરફુનજી ર. કુતારનાં પુન માટે.

૫૦૦૦ „ „ દસ્તુર નવરોજી ર. કુતારનાં પુન માટે.

૫૦૦૦ „ „ દસ્તુર નોશેરવાનજી ર. કુતારનાં પુન માટે.

૮૦૦૦૦ શેઠ રતનજી કાવસજી મોદી તરફથી (આગશે હોલ) અગીઆરીનું મકાન તથા કુવા માટે.

૫૦૦૦૦ મહુમ બાઈ ડોસીખાઈ આદરજી કોટવાલનાં વીઘના રૂએ તેમનાં એકઝી-કમુટરો તરફથી.

૩૫૦૦૦ (ચાર ટકાનાં બોન્ડ) મહુમ શેઠ કાવસજી એરચજી દેશાઈ ગોંડલવાળાનાં વારસો તરફથી (દેશાઈ ખુરસેદ હોલ માટે.)

૨૨૫૦૦ શેઠ ડોસાભાઈ હોરમજી ભીમડીવાળા તરફથી (કમ્પાઉન્ડની દિવાલ માટે.)

૨૦૦૦૦ શેઠ મેહરવાનજી નાનાભાઈ મહેતા તરફથી (ત્રણ માળનાં મકાન માટે આવાં અરદીસુરની બંદગી સાર.)

૧૭૭૨૦ હોંગકોંગ કન્તાન, શેઠગાઈ, તીનશીન, પીકોંગ, હેંકાઈ, કોખી અને એસાકા ખાતે વસ્તા જરથોસ્તીઓ તરફથી.

૧૦૦૦૦ મુજબની પારસી પંચાયતનાં ધર્મખાતાનાં ફંડનાં તથા મિલકતનાં ટ્રસ્ટીઓ તરફથી.

૨૦૦૦૦ શેઠ એલજી રતનજી ફર્નીબંદ તરફથી એઓનાં બાવા, માતાજી તથા બંધેવીની યાદ માટે મુરતનાં અર્ચસારૂં તથા કુવા માટે તથા ઇલેક્ટ્રીક ઇન્સ્ટોલેશન સારૂં,

૧૦૦૦૦ એજ મૃદુલ બગરીઆ, કકડીઆ વગેરેના ઝગડો પતાવ્યો તેને માટે આપેના તે એ શિનાય ૩૦ ધર્મી જરથોસ્તીઓએ (૩૧ ૫૦૦૦) પાંચ હજાર દરેકે આપ્યા છે
 ૩૧ ૫૦૦ થી ૨૦૦૦ સુધીના ભરતારાઓ જન ૨૨ જોવામા આવે છે
 એ ઉપગત નિભાવ ફડ ખાતે બહેસ્તનશીન શેઠ પાનનજી નવરોજી કાપડીયા (કોનખેવાળા)ના પુત્ર માટે, મહુમના ધણીઆણી બાઈ મેહેંગાઈ તરફથી ક્રિયાકામ કરવા માટે ૩૧ ૩૭૫૦૦) ની ગૃહમ ભરી છે

તેમજ ૩૧ ૫૦૦૦ થી ૩૧ ૧૦૦૦ ભરનાગઓની સખ્યા જન ૨૦ જોવામા આવે છે, અને ૩૧ ૫૦૦ થી ૨૦૦૦) ભરનાગઓની સખ્યા જન ૪૧ ની જોવામા આવે છે

મજકુર આતશમેહેરામ માહેમની મિલડીંગ રોજ ૧૭ માહ ૪ સને ૧૨૬૫ થ જ ને દીને જશન કરી ખુલ્લી મુકી આતશમેહેરામ સાહેમને નવા મુબજમા પધગનમા આવ્યા તે દિવસની ખુશાલીનો પાર નહતો તે મહોત્સવ વખતે દરતુરજી કૅકોબાદ દાગમજી મેહેરજી તાણાને ૨૫ જાથો ઐનાયત ધર્મ હતી જેથી સાહેમોએ મજકુર ભના કામમા નાણાની તથા જાતી મદદ કરી હતી તે સર્વેનો ઉપકાર માનવામા આવ્યો હતો

તા ૧ લી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૫ રોજ ૨૮ માહ ૧૦ (શે) ૧૨૬૪ ધર્મદેઝદી
 ડા જનનજી જમશેદજી મોદીને ફ્રેન્ચ મજકુરે તેઓના ઉંચા અભ્યાસની પિછાનમા લીજનન ઓફર (Chevalier de Legion d'Honneur)નું ઉચું માન બક્ષ્ય હતું વળી એમને હંગેરીયન સરકાર તરફથી કૅસ ઓફ મેરીટ (Officer de Croix de merit)નો ઉચો ખેતામ બક્ષવામા આવ્યો હતો

તા ૧૧ મી ડીસેમ્બર રોજ ૯ માહ ૪ (શે) ૧૨૬૫ ધર્મદેઝદી.
 નવમારીના નના આતશમહેરામ સાહેમના બિલ્ડીંગ ફડમા ૩૧ ૭૫૦૦૦નો સર્વેથી મોટો કાગો આપનાર એરવદ ખુશેદજી બહેરામજી શહીયારને નામદાર ગાયકવાડ સરકાર તરફથી એમની એ હિમદા સખાવત માટે બહુમાનનો પોશાક ભેટ મોકલવાનો હુકમ થયો હતો

તા ૨૪ મી ડીસેમ્બર રોજ ૧૭ માહ ૪ (શે) ૧૨૬૫ ધર્મદેઝદી.
 નવસારી ખાતેના પુગણા પાકે આતશમેહેરામ માહેમના મુરી ફુખના માટે ગાધવામા આવેલું નવું મકાન ખુલ્લું મૂકવાની ક્રિયા એક બારે દહના મોટા દમદમા ભરેના મેલાનડા સનમુખ કરવામા આવી હતી. એ નવા મકાનને ઇજવાની ક્રિયા ચાર દિવસ અગાઉ રોજ ૧૩મે તીરથઝદથી ૬મ મોમેદોએ વડા દરતુર કૅકોબાદજી દાગમજી તથા નામન દરતુર દી શાઝઝની આવેવાની હેયળ કરી હતી આ મુબ પ્રસંગે ભાગ લેનાર મુબર્કના તથા દેશવરો ખાતેના દરતુરજીઓ તથા ધણા જાળીતા આમા મીઓ બગરમાથ કમિટિના પરાણાઓ તરીકે આ યા હતા વળી મુબર્ક તથા ખીજ ગૃહ જૂદા શહેરાથી મોગી મખ્યામા પાન્સીઓ નવમારી ખાતે ઉતરી પડ્યા હતા

રેકૅંસની પ્રવૃત્તિ—ડા ધનજીમાઈ મહેતાએ ચાનુ માત્રે બરચ જીલા, સિંધ પ્રાંતના મધ્ય દિકુત્તાનના ગઝ્યોના અને વડોદરા ગાળના કેટલાક કરમાઓ તથા

લખતર અને સીમલા મળી એકંદર ૨૯ મથકોએ ૧૦૯ બાપલો આપી આઠ શાખાઓ ઉધાડી હતી. સીમલામાં ઝાનરેબલ સર ફેરીક વ્હાઈટના પ્રમુખપણા નીચે રેડક્રોસ ઉપર બાપલુ આપી ત્યાં પણ એક શાખા ઉધાડી હતી.

શેઠ ફરામરોજ રતનજી દાણુ અમેરીકાની બે યુનિવર્સિટીઓમાં બેચલર્ બેતી-વાડીને લગતું વ્યવહાર જ્ઞાન અઢી વર્ષ મુધી મેળવી આઠ હજાર રૂપીયાનાં નમુનેદાર બેતીને લગતાં ઝાખરો લાવી મહુવા તાલુકાના મોડાસા ગામે પોતાના કાર્મ ઉપર તેનો ઉપયોગ શરૂ કર્યો, અને તે કાર્મને પણ નમુનેદાર બનાવ્યું.

પ્રકરણ ૭૫ મું.

ઈ. સ. ૧૯૨૬ ના પારસીઓ,

તા. ૧૧ મી જાનેવારી ૧૯૨૬.

વડોદરાના ના. મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડની ગોદડન (સિનેરી) જ્યુબીલીના મહોત્સવની ઉજવણી ધણી ધામધુમથી પાળવામાં આવી હતી. નવસારી ખાનેના પારસીઓએ આતશબહેરામ તથા દરેમહેરોમાં બંદગી તથા જશનો કરી એ નામદાર ઉપર મુઆરકબાદીના સંદેશો મોકલ્યા હતા અને તે સાથે નવસારીના તથા વડોદરાના પારસીઓ તરફથી ના. મહારાજને માનપત્રો ઝેનાયત કરવામાં આવ્યાં હતાં.

તા. ૨૦ મી જુન ૧૯૨૬.

નવસારી ખાતે મહેસર ફક્તીઆમાં આવેલી સર જમશેદજી જીજીભાઈ એ'ઓ-વનીકયુલર સ્કુલ માટે કલકત્તાવાળા શેઠ મહેરવાનજી નાનાભાઈ મહેતાએ પોતાનું રહેવાનું મકાન બેટ આપ્યું હતું, તે મકાન છોકરાઓની વધતી જતી સંખ્યા માટે પુરતું નહિ થઈ પડવાથી એ મકાનની લગોવગ એક બીજું વધારાનું મકાન શેઠ મહેરવાનજી મહેતા તરફથી રૂ. ૧૨૦૦૦ના ખર્ચે બંધાવી આપવામાં આવ્યું હતું અને તે મકાનને ખુલ્લું મૂકવાની ક્રિયા આજરોજ જશન કરીને કરવામાં આવી હતી.

તા. ૨૬ મી ઓગસ્ટ ૧૯૨૬.

શેઠ ૨૨ માઈ ૧૨ (શે.) ૧૨૬૫ યઝ્દેઝ્દી.

મરણુ:—રતનજી દાદાભાઈ તાતા ઉ. વ. ૭૨, એમનું મરણુ ફ્રાન્સમાં હાઈલેગ ખાતે થયું હતું. એમને જન્મ ૧૮૫૪માં નવસારી ખાતે થયો હતો. જ્યાં કેળવણી લેવા બાદ એઓ ૧૮૭૬માં મેટ્રીકયુલેટ થયા હતા અને મુંબઈની ઍલ્ફીન્સ્ટન કોલેજમાં થોડો વખત અભ્યાસ કર્યો હતો. ત્યાર પછી એઓ ખેતીવાડીની કેળવણી લેવા માટે મદ્રાસ ગયા, જ્યાંથી મુંબઈ પાછા ફરતાં પોતાના પિતાની તાતા કંપનીમાં જોડાઈ હોંગકોંગ ગયા. ૧૮૭૬માં એઓના પિતાના મરણ બાદ એમણે તેમની પેદીનો કુલ અખત્યાર લીધો, અને તેને પોતાની બાહોશીથી ખીનવવાથી તે ઉપર એઓના ખેસી મગ્દુમ શેઠ જમશેદજી નશરવાનજી તાતાનું ધ્યાન ખેંચાયું. તેમણે એમને પોતાની પેદીમાં દાખલ કર્યા અને પાંચ વર્ષમાં નાગપોગની ઍલ્ફ્રેમ મીલના કામમાં એમને ભાગ્યા બનાવ્યા. થોડીક મુદતમાં એમને પાછા હોંગકોંગ મોકલવામાં આવ્યા, જ્યાં કેટલાંક વર્ષ ગુળરી ત્યાંની પેદીને ખીલવીને શેઠેગાઈ તથા કોખેમાં શાખાઓ સ્થાપી ચોખખા રેશમનો ફતેહમંદીથી વેપાર કર્યો. એ ફતેહ પછી એઓએ ન્યુયૉર્ક અને ધેરીસમાં શાખા પેદીઓ ખોલી ત્યાં

રેશમ તથા મોતીનો વેપાર કર્યો. તે બાદ તાતાનું જમશેદપુરનું ગંજવર કારખાનું સ્થાપવા તથા ચલાવવામાં તથા તાતા કંપનીના બીજા જગી સાહસો આરંભવામાં એમણે પોતાના પેદીના મુખી સર દોરાબજી તાતાને કિમતી મદદ કરી હતી. ૧૮૮૮ માં એઓ મેસર્સ તાતા એન્ડ સન્સમાં અને ત્યાર પછી તાતા એન્ડ કંપનીમાં જોડાયા હતા. ૧૮૯૧ માં નાગપોરની સેન્ટ્રલ મીનના અને ૧૮૯૬ માં સ્વદેશી મીલના ડીરેક્ટર થયા હતા. એઓ મરહુમ શેઠ જમશેદજી તાતાએ તથા તેમના બેટાઓએ ઉઠાવેલા સાહસોમાં જોડાયા હતા અને ધણીક કંપનીઓ સ્થાપી હતી. તા. ૨૫ મી જુલાઈ ૧૮૯૨ ને દીને મુંબઈના રૂના હીંદીવાન વેપારીઓની એક મંડળી નામે ધી ઓએ કોટન એક્સચેન્જ સ્થાપવામાં આવી હતી તેની કમિટિના એક અધિકારી તરીકે એમની નિમણૂક થઈ હતી. તા. ૨ જી જાનેવારી ૧૮૯૬ ને દીને નવસારીની દાદાભાઈ તાતા ગ્રુપ માટે એમણે ગાયકવાડ સરકારની મદદથી નવું બંધાવેલું શેઠ સોરાબજી કાવસજી તાતાને નામનું મકાન ખુલ્લું મેવવામાં આવ્યું હતું તથા જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું કે એ મકાન માટે મહુમ્મે રૂ. ૨૭૪૫૦ અને એ સ્કુલના નિભાવ ફંડમાં રૂ. ૧૦૦૦૦ આપ્યા હતા. ૧૮૯૭ માં જાપાનીસ સરકારે શેઠ જમશેદજી નશરવાનજી તાતાને સેક્રેટરીવાળો ચોથા ઝેડનો તથા કીનોકોસોના ખેતાબ એનાયત દીધા હતા, તેજ વેળા તેમની જોડે મહુમ્મ મી. આર. ડી. તાતાને પણ છેલ્લે કીનોકોસો (Third order of the Rising sun)નો ખેતાબ મળ્યો હતો. ૧૯૦૨ ના ઑગસ્ટ માસમાં એઓ પૅરીસમાં બીજીવાર એક ફ્રેંચ બાઈ નામે સુસેન બ્રેઅર સાથે ફ્રેંચ રસમ પ્રમાણે પરણ્યા હતા અને તેણીનું નામ સુનાબાઈ રાખ્યું હતું. તેણીને મુંબઈ લાવી ૧૯૦૩ ના ફેબ્રુઆરીમાં દરતુર કને તેણીની નવજોત કરાવી તે પછી તુરત આશીર્વાદ છંટાવવાથી કોમમાં ભારે ખળભળાટ મચી રહ્યો હતો અને તેણીને આતશબહેરામે વિગેરે ધર્મના મકાનોમાં દાખલ કરવા સામે અનુમતની સભાએ ઠરાવ કરવાથી પારસી ટ્રસ્ટીઓએ ધર્મ ખાતાઓનો લાભ લેતાં તેણીને અટકાવી હતી. આ ઉપરથી મુંબઈની પારસી પંચાયત સામે એક દાવો માંડવામાં આવ્યો હતો. તેનો ચુકાદો તા. ૨૭ મી નવેમ્બર ૧૯૦૮ ને દીને આપવામાં આવ્યો હતો અને તેની રૂએ પંચાયતના ટ્રસ્ટીઓની નિમણૂક બાબે એક યોજના વડવા સાથે જે જુદીદીને જરથોશ્ટી ધર્મમાં આવ્યા હોય તેમને પાગસીઓનાં ધર્મખાતાં અને ફંડોનો લાભ મેળવવાનો હક નથી એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું.

એમણે ૧૯૧૦ માં જરથોશ્ટી કોનફરન્સ સ્થાપવામાં મોટી મદદ આપી હતી. વળી એમણે મુંબઈમાં એક કીમેટારીયમ ઉભું કરવાની હિંચચાવમાં આગેવાની લીધી હતી જે સામે પારસી આનમમાં મજબુત વાંધો ઉઠવાથી એઓ ધણુ અપ્રીય થઈ પડ્યા હતા. એઓ અનેક ભાગીદારી કંપનીઓના એક સ્થાપક તથા ડીરેક્ટર હતા. એઓ તાતા કંપનીના અનેક જગી ઉદ્યોગોને ટેકવી રાખવામાં મુખ્ય હતા. એઓ ધણુ સાહસીક હતા અને જાપાનની મીલોમાં હોંલું રૂ દાખલ કરવામાં અગ્રેસર હતા. ૧૯૨૦ માં એઓ આ દેશની વડી ધારાસભામાં સભામદ નિભાયા હતા. તેમજ એમણે તાતા સ્ટીલ કંપનીના બોર્ડના ઉદ્યોગ માટે સરકાર તરફથી રક્ષણ મેળવવા માટે સુંદર

લગત ચલાવી હતી અને આખરે સરકાર તરફથી કંપની માટે બાઉન્ડી મેળવી હતી. એઓ એક વેપારી તરીકે બહુ બાહોશ હતા.

તા. ૧૮ મી નવેમ્બર ૧૯૨૬. રોજ ૧૧ માય ૩ (ચે.) ૧૨૬૬ ધરદેઝદી.

મરણ:—નાનાબાઈ બરબોરજ દેસાઈ, ઉ. વ. ૬૬, નવસારીવાળા મહુમ વડા દેસાઈજી બરબોરજ નવરોજ દેસાઈના દીકરા. એઓ વડા દેસાઈજી ખુરસેજી તેમજથી ૫ મી પેઢીએ ઉતરી આવેલા હતા. એમનો જન્મ તા. ૨૨ મી માર્ચ ૧૮૬૨ ને દીને થયો હતો. એઓ ૧૮૮૩ ની શરૂઆતમાં ચેત્રીકચુલેટ થઈ, વડોદરા કોલેજમાં દાખલ થયા હતા અને પછી કાયદાનો અભ્યાસ વધારી ૧૮૮૫ માં ગણદેવીમાં ફેલોશિપ આપતામાં નોકરીએ રહ્યા હતા. ત્યારપછી એઓની વડોદરા ખાતે બદલી થઈ હતી. એઓ મરાઠી ભાષા ધણી સારી રીતે જાણતા હતા અને પોતાના દેસાઈ ખાનદાનના ધર્મ ફેંડોના તથા અન્યુમન ફેંડોના એક ટ્રસ્ટી હતા.

ફેંડોનાની પ્રવૃત્તિ—ચાલુ સાલમાં ડા. ધનજીબાઈ મહેતાએ મધ્યપ્રાંત અને વરાડ જિલ્લામાં તેમજ વડોદરા રાજ્યમાં સુમારે વિસ કર્યામાં બાપણો આપી સાખાઓ ઉઘાડી અને સીમલામાં નામદાર લેડી અર્વાનના પ્રમુખપણાનીએ બાપણ આપવાનું એમને માન મળ્યું હતું.

ઈ. સ. ૧૯૨૭ ના પારસીઓ

તા. ૨૩ મી જાનેવારી ૧૯૨૭

જાણીતા વિદ્વાન લેખક મી. પાતનજી બરબોરજ દેસાઈ એક જાહેર પત્રકાર તેમજ અંધકાર તરીકે અરધીસદી સુધી સેવા બગવી કારેગ થયા હતા. તેમની મેવાઓની ઘટતી કદર કરવા પારસી લેખક મંડળે તેમના મિત્રો તથા લખનાગઓની એક કમિટિ નિર્મા હતી, જેણે નાણાં બરાબી રૂ. ૯ ૦૦ ઉપરની પર્સ એમને અંતાયત કરવા માટે એક જાહેર મેળાવડો મી. ફરફુનજી સોરાબજી તાલીઆરખાન બેરીસ્ટરના પ્રમુખપણા હેઠળ કર્યો હતો. સભા મધ્યે ડા. જીવજીજી જમશેદજી મોદી, મી. જેહાંગીર જમશેદજી વીમાદલાલ, મી. શાપુરજી કાવસજી હોડીવાળાએ એમણે ધર્મન વિગેરેની તેજારીખતે લગતાં તેમજ બીજા અગત્યના પુસ્તકો પ્રગટ કરી જે અનુપમ સાહિત્ય સેવા બગવી હતી તેની સ્તુતિ કરી હતી

વડોદરાના નામદાર મહારાજ ગાયકવાડની ૬૫મી સાલગ્રેહના પ્રસંગે વડોદરા ખાતેના લક્ષ્મી વિલાસ મહેત્રમાં શેઠ મચેરસા રતનજી એદલજી બારીયા (એક દસ્ત) તથા એમના ત્રણ દીકરાઓ મેસર્સ જેહાંગીર, માણેકજી અને નરીખાને અસલી વડાઈ કરવાના હુન્નર મંદીનાં અદ્ભુત પ્રયોગો-જેના કે તલવારખાજ, બચુજીતસુ, પંટાખાજ, બોયા બોઠવાનો દુનર, રેપ્પીશ કાષ્ટિ વિગેરે તમાસખીનોની અજ્ઞયથી વચ્ચે કરી બનાવ્યા હતા. તા. ૧ એપ્રિલ ૧૯૨૭.

વડોદરાના નામદાર મહારાજની સાલગ્રેહની ખુશાલીમાં થએલી માનયાદની નવાજેશોમાં નવસારીના વનની દીનદાજ રતનજી દાજુને રાજરતનો રવાનો ચાંદ અંતાયત કરવામાં આવ્યો હતો.

તા. ૫ મી મે ૧૯૨૭. રોજ ૨૯ માહ ૮ (શિં) ૧૨૬૬ યજ્ઞેર્ઘી.

મરણ:—સર બેજનજી દાદાભાઈ મહેતા, ઉ.વ. ૮૭, નાગપોરમાં. નવસારી મધે-સર ખાતે મહેતા ખાનદાનના વડીલ ભાઈજી સાગર નામના હતા, તેમના વંશમાં ખર-શેઠજી મેરવાનજી નામે એક જરથોસ્તી હતા. જેમના બેટા રસ્તમજીના બેટા દાદાભાઈના બે બેટાઓ હોરમસજી તથા મરનાર બેજનજી હતા. એમનો જન્મ રોજ ૭ મહા ૮ (શિં.) ૧૨૦૯ યજ્ઞેર્ઘી. (તા. ૪ મે ૧૯૪૦)ને દીને થયોહતો. એમના પીતા એમને ૧૧ વરસના મૂકી મરણ પામ્યા હતા. જ્યાર પછી એમને મુંબઈમાં લાવી સ્કુલના સડેજસાજ કેળવણી આપી હતી. આમ જુજ કેળવણી લઈ ફક્ત ૧૨ વરસની ઉંમરે બોમ્બે ટાઈમ્સ ન્યુસ પેપરમાં સરનામાઓ લખવા માટેના કલાક તરીકે રૂ. ૭ ના માસીક પગારે નોકરીએ રહ્યા હતા. ત્યારપછી ૧૬ વર્ષની ઉંમરે એઓ જી. આર્થ. પી. રેલ્વેના ભાવખલા રેશન ઉપર ટીકીટ આપનાર તરીકે રૂ. ૧૨ ના માસીક પગારે રહ્યા હતા. ત્યારપછી રૂ. ૧૬ ના પગારે એ રેલ્વેના પુનાના ગુડ્સ ખાતામાં એમની બદલી થઈ હતી, અને ત્યાં એ નોકરી ઉપર એમણે એટલો સંતોષ આપ્યો કે એમની બદલી રૂ. ૧૦૦ના પગારે બેરી બંદરના ગુડ્સ ખાતામાં થઈ. ત્યાર પછી એવણે ચાલીસ ગામના રેશન માસ્તર નિભાયા, અને થોડાક વખતમાં એમની મુંબઈ બદલી થઈ હતી. આ પછી એ રેલ્વેની નોકરી છોડી જી. આર્થ. પી. રેલ્વેના કંટ્રાક્ટરો મેસર્સ કુપર એન્ડ કુલચરની નોકરીમાં રૂ. ૩૦૦ પગારે નીભાયા હતા. પછી એ કંપની ભાંગી પડવાથી ફરી જી. આર્થ. પી. રેલ્વેએ એમને રૂ. ૨૫૦ પગારે ગુડ્સ એજન્ટ નિમ્યા હતા. તે પગાર થોડાજ વખતમાં વધારી રૂ. ૩૦૦ કરીધો હતો. આ હોદ્દો મેળવનાર એઓ પહેલા હિંદીવાન હતા, અને તે હોદ્દો ૧૮૭૬ સુધી બોગવ્યો હતો.

આ અરસામાં મરહુમ મી. જમશેદજી નશરવાનજી તાતાએ ૧૮૭૬માં નાગપુર મધ્યે એન્ડ્રેસ મીલ સ્થાપી ત્યાં એમને એક મદદનીશ નિમ્યા. આ પછી પોતાની બતીબાહોશી, મહેનત અને ખંતથી વધી એ મીલના એઓ એક મુખ્ય હોદ્દેદાર નિભાયા, અને તે મીલ એમણે હીંદુસ્તાનની એક સર્વથી ફતેહમંદ મીલ બનાવી. એમણે મરહુમ તથા ફુકાજી વેળા મરીબોના સંકટ નિવારણ માટે ભારે મહેનત લીધી હતી, તેમજ આ દેશના ઉદ્યોગોની ખીલવણી માટે ભારે ઉત્સાહ બતાવ્યો હતો. એ અગત્યના હુન્નરના એમના અનુભવને લીધે સત્તાવાળાઓ એમની જાહેર સલાહ લેતા હતા. ૧૮૯૮માં એમને ખાનબહાદુરનો ખેતાબ મળ્યો હતો. ત્યાર પછી ૧૯૧૨માં જ્યારે નામદાર શહેનશાહ પાંચમા જ્યોર્જ નાગપુરની મુલાકાત લીધી ત્યારે એ નામદારે એમને પોતાના રેલ્વે સલુનમાં નાઈટહુડનો ખેતાબ આપ્યો હતો. એઓ નાગપુર તથા કાન્દીની જરથોસ્તી અનુભવના અકાબર તથા સરનશીન હતા. એઓ ધણી એકમાર્ગી, શાંત સ્વભાવના, પ્રમાણીક તથા ઇમાનદાર હતા. એઓ જવાનીમાં, ‘ત્રીબોધ’ આપનારમાં એક ઠરેલ બેખક હતા.

રેઈઝાસની પ્રવૃત્તિ—ચાલુ સાતમાં, ડા. ધનજીભાઈ મહેતાએ પંજાબના શહેરો, રાત્રી તથા નોર્થવેસ્ટ પ્રાંતી-સમાં કેટલાંક શહેરોમાં ભાવણ આપી સુમારે સાત શા-ખાઓ ખોલી હતી. લાહોરમાં પંજાબના ગવર્નર સર માલ્કમ લેફલેઈએ એમના બાપ-

લુમાં પ્રમુખસ્થાન લઈ એમને માન આપ્યું હતું તથા એમની ભારે પ્રશંસા કરી હતી.

ઈ. સ. ૧૯૨૮ ના પારસીઓ.

તા. ૧૮ મી જાન્યુઆરી ૧૯૨૮.

રોજ ૧૨ માહ ૫ (શે.) ૧૨૯૭ યજ્ઞેઝ્ઘી.

નવસારીના મહાન દેશાઈ ખરસેદજી તેમજ જીવણની આજ રોજે ૧૫૦ મા વરસની જયંતી નવસારીમાં તેમજ આ દેશનાં બીજા શહેરોમાં ભારે ઉત્સાહ અને માનની લાગણીથી ઉજવવામાં આવી હતી. સવારના આઠ વાગ્યાને સુમરે એક સરઘસ કાઢી દેશાઈજી સાહેબના હસ્તચેખનો જરી કામથી મહેલો ભઠ્ઠી ફુવાઓનો મોટો તખ્તો લાઈ ઉપર મેક્ષી બોયરકાલિંગના તથા કયાની જુડા સાથે રાજકુમાર ધૈર્યશીલરાવ, મોટા અમલદારો તથા જાત પરગતના આગેવાનો સાથે સરઘસ નીકળી આતસબહેરામ આગળથી પસાર થઈ, પારસી મહોદ્વાઓમાં ફરી પગે ચાલી ખોરસેદવાડીમાં ભેળું મળ્યું હતું, જ્યાં જાનુઓ અને ગ્રહસ્થોનો મેલાવડો થયો હતો. તેનું પ્રમુખપદ લેવા ગાયકવાડ મહારાજના પુત્ર પ્રીન્સ ધૈર્યશીલરાવ ખાસ હાજર થયા હતા, અને તેમણે અંગ્રેજીમાં એક લખાણ બાંધ્યું કરી એ મહુમ નરના ગાયકવાડ સરકાર સાથેના સંબંધ, તેમજ રૈયતની ખેરખાલીની બાબત ઉપર વિવેચન કીધું હતું. આ વેળા પારસી બોલનારાઓ સાથે હિંદુ અને મુસલમાન આગેવાનોએ ધરતી સ્પર્શ કરી હતી. આ વખતે મેળાવડામાં રૂ. ૬૦૦૦ ની સખાવત બહેર કરવામાં આવી હતી, અને છેવટે રાતના ખુરસેદવાડીમાં જાનુઓ અને ગ્રહસ્થોનું ભેળું રીતું ખાણું થયું હતું. બીજેજી દીવસે રાજકુમાર સાહેબના પ્રમુખપણા હેઠળ તમામ સ્કુલોના બાલકોનું એક સંમેલન થયું હતું. એજ મુજબ મુબમમાં અનુમનના આતસબહેરામમાં દરતુર મીનોચેરજી કેપસફની આગેવાની તેમજ શેઠ દાદીશેઠના આતસબહેરામમાં દરતુર દીનશાજી જીવાજી ગરડાની આગેવાની હેઠળ તેમજ બાયખાની શેઠ મેવાવાલાની દરેમહેરમાં તથા કોટની શેઠ માણેકજીશેઠની દરેમહેરમાં બહેર જશન તથા વાયળે થયાં હતાં, જેમાં મોખેદો તથા બીજા જરથોસ્તીઓની સારી સંખ્યા હાજર થઈ હતી. આ વેળા આ મહુમ નરે ભગર અનુમનને આપેલા પાંચ કીમતી હકોની યાદ મોખેદ એદલજી બામજીએ, પોતાના બાયખામાં કીધી હતી. એ ઉપરાંત શહેરેશહેર અને ગામેગામ જ્યાં પારસી વસતી હતી-જેવાં કે ગણદેવી, અમદાવાદ, વલસાડ, ઝૂંઝોર, ખેરગામ, રાજકોટ, ધુલીઆ. બદનેરા, નીમના, નામપુર, કાહોર અને ખુદ ચીન, જાપાન, બર્મા, પેરીસ અથ્થે દેશાઈજી “ખુરસેદજી આપા”ની યાદમાં જશનની ક્રિયા તથા મેળાવડાઓ કરવામાં આવ્યા હતા. લંડનથી મી. સાપુરજી દોરામજી મકવાતવાળાએ એક તાર કરી એ મહોત્સવની ઉજવણીમાં સામેલગીરી આપી હતી.

તા. ૪ ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૮.

રોજ ૨૯ માહ ૫ (શે.) ૧૨૯૭

મરણુઃ—નવરોજ ચાનજીબાઈ મહેતા, ઉ. વ. ૭૭. એમનો જન્મ રોજ ૯મો માહ ૩ જો ૧૨૩૦ યજ્ઞેઝ્ઘીને રોજે થયો હતો.

એઓ નવસારીના જણીતા મહેતા કુટુંબના એક નખીરા હતા. એઓ થોડાક વખત ટુંકે અભ્યાસ કરી પોસ્ટની ફકાનફારીનું કામ કીધું, અને ત્યાં છોકર્ગઓને

કેળવણી પણ આપતા હતા. ત્યાર બાદ ૨૫ વર્ષની ઉંમરે દુકાનનું કામ બાઈ પેરતનજીને સોંપી નાની પુંછથી શેઠ રસ્તમજી લીમજીભાઈ મરોલ્યાની સાથે કાં.માં જોડાઈ વેપાર કરી સરકારી બિલ્ડીંગો બાંધવાના કંટાકટો લેવા માંડ્યાં અને તે સાથે પોતાના વડીલોનું વતન મોજે વેગામ જે જલાલપુર તાલુકામાં આવેલું હતું તેનો વહીવટ ૪૫ વર્ષ સુધી ચલાવ્યો હતો. એમણે નીચલાં ફંડો સાથે સંબંધ ૩૦ વર્ષ સુધી ચાલુ રાખ્યો હતો:— નવસારી સમસ્ત જરથેરતીઓનું ફંડ, સર જમસેદજી જીજીભાઈ ચેરીટી ફંડ, મહેસર ધર્મખાતાના ફંડ, નવસારી મહેસરના સમસ્ત જનરલ ફંડ, નવસારી પારસી સંઘટ નિવારણ ફંડ, મહેતા ખાનદાનના મરીબોને આસરો આપવાનું ફંડ, તેમજ મહેસરની અગીયારી મોહલાના અને ઝાંખા મોહલાના ધર્મચાર ફંડ. ત્યારબાદ નાદરસ્ત તબી-યતને લીધે પહેલા ફંડના મેમ્બર તરીકે રાજનામું આપી બાકીના સઘળા ફંડોનું કામ છેવટ સુધી ચાલુ રાખ્યું હતું. એઓ નવસારીમાં ધણીક વેળા ખાનગી લવાદ તરીકે નિમાતા હતા. નવસારી હુઅરસ્ત ફંડનાં કેસની બાબતમાં એઓને નવસારી પ્રાંત જડજ સાહેબે લવાદ તરીકે નિમ્મા હતા. લવાદ તરીકે એમણે આપેલા ફેસયો વરીબ્ટ કોર્ટમાં પણ બહાલ રહ્યો હતો.

શેઠ નવરોજી ચાનજીભાઈ મહેતા યાદગારી ફંડ. એમનાં મરણ બાદ એમનાં સર્ગાંઠાલાંઓ તથા મીત્રો અને વખાણુનારાઓએ એમની યાદગારી કાંપમ રાખવાને એક ફંડ સ્થાપ્યું હતું, જેની રકમ રૂ. ૩૯૦૪ની થઈ હતી. એ રકમમાંથી રૂ. ૩૮૦૦ આપી મહુમ બાઈ ડોશીબાઈ આદરજી કોટવાલ પારસી બોર્ડનેજમાં દાદગાને લગતું એક નવું મકાન મહુમને નામે સ્થાપવામાં આવ્યું છે અને તે મકાન પર ત્રીજે મુજબ તકતી મારવામાં આવીછે:—મહુમ શેઠ નવરોજી ચાનજીભાઈ મહેતા બિલ્ડીંગ. તા. ૧૨ મી એપ્રિલ ૧૯૨૮.

નવસારીમાં શ્રી. મહારાણી ચિમનાબાઈ મહિલા વિશ્રામ, બાઈ રતનબાઈ એદલજી જામજી તરફથી પોતાના ધર્મ દીકરી બાઈ હમાબાઈ દારાજી માહીઆરજી મહેરજી ગણાના પુત્ર માટે ઉભું કરવામાં આવ્યું છે, તે માટે ગંધાવેલું હમાબાઈ આશ્રમ વડોદરાના મહારાણી ચિમનાબાઈએ એક મેળાવડા સનમુખ આજે ખુલ્લું મુકયું હતું. શરૂઆતમાં બાઈ રતનબાઈ જામજી તરફથી ડૉક્ટર જહાંગીર બેરામજી દોરડીએ જણાવ્યું કે “બાઈ રતનબાઈનાં બાવાના બપાવા શેઠ દોરાજી તાતાને તે વખતના રાજકર્તાએ ઇનામી પેશાક અને એક કિમતી તલવાર ભેટ આપી હતી જેથી તાતા કુટુંબને રાજકર્તા ગાયકવાડ સાથે સેંકડો વર્ષોનો સંબંધ હતો.”

એ આશ્રમનો કુલ ખર્ચ રૂ. ૩૯૩૦૦ થયો હતો તેમાં શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ સર સયાજીરાવ ગાયકવાડ સરકારે રૂ. ૭૦૦૦ અને બાઈ રતનબાઈ (તાતા) એદલજી જામજીએ બાકીના રૂ. ૩૨૩૦૦ આપ્યા હતા.

તા. ૩ જુન.

જમશેદજી બેરામજી કાંગા (મુંબઈના ઍડવોકેટ જનરલ) નાઈટહુડનો ખેતામ મળ્યો.

તા. ૧૪ જુલાઈ ૧૯૨૮.

રોજ ૧૦ માહ ૧૧ (શ.) ૧૩૬૭ યજ્ઞદર્શી.

મરણ:—મહેરવાનજી નાનાબાઈ મહેતા, ઉ. વ. ૭૧, કલકત્તામાં. એઓ શેઠ

નાનાભાઈ મનાજી મહેતા (જેઓ ખીજ પારસીઓ જોડે ભાગમાં કમારા ઘાટ ખોદવાનું કંટ્રાક્ટ ચલાવતા હતા તેમ)ના બેટા થતા હતા. એમનો જન્મ ૧લી ઓક્ટોબર ૧૮૫૭ ને ધનતેરસના શુભ દીને થયો હતો. એમણે પ્રથમ કેળવણી મુળઈની સરકારી થાંચ સ્કૂલમાં લીધી હતી, અને ૧૩ વરસની ઉંમરે નવસારી સર કાવસજી જહાંગીર મહેસામાં શીખ્યા બાદ ચાર વરસ એમના મામા શેઠ એલજી નવરોજી મહેતા પોતાની સાથે એમને કલકત્તે લઈ ગયા હતા, ત્યાં કોલેજમાં જોડાઈ ત્રણ વરસ સુધી વેપારી કેળવણી લીધી હતી. આ પછી એઓ ૧૮૭૬માં થોડા મહીના એક વેપારી પેઢીમાં નજીવા પગારે નોકરીએ રહ્યા હતા, અને એજ સમયમાં એમણે બંગલોના વેપાર શરૂ કરીધો, અને તે સાથે દરેક જાતનો માલ ચીન, જાપાન, ઇંગ્લંડ, જર્મની તથા ઑસ્ટ્રીયાથી મંગાવવા લાગ્યા. પછી ૧૮૯૭માં પોતે ચીન જઈ ત્યાં પોતાની ખાંચ ઑરીસ ઉધારી પોતાના વડીલભાઈ મી. દોરાજી સાથે ભોગામળી વેપાર વધારી મુક્યો. એમણે લગભગ ૮ વખત ચીન, જાપાનની મુસાફરી કરી હતી. છેલ્લી ૧૯૧૪ની લડાઈ શરૂ થતાં એઓ પોતાના કુટુંબ સાથે જર્મનીમાં હતા, પણ કુનેહ વાપરી ત્યાંથી જલ્દી લંડન આવી પહોંચ્યા, બાદ કલકત્તે જઈ ખીજે વર્ષે જાપાન ગયા, અને ત્યાં એક પહેડી ખોલી તે પહેડીને આજ પોતાના ભત્રીજા મનાજીને સોંપી આપ્યા. ૧૯૧૫માં એમણે મુળઈમાં શાખા ખોલી, એક શાલ વેપારી બની પોતાની દોઝત વધારી મેવી, તેના ઘણા સફળપયોગ સંખ્યાવતી કામોમાં કર્યો હતો. એમણે ૧૮૯૬માં પોતાના મહુમ માતપિતાના પુન્ય માટે મહેસરમાં જરથેસ્તીઓના સરસ્વસરના કામકાજ સંબંધી વાપરવા “નવાજ્યાગ”નામનું મકાન બેટ આપ્યું હતું, અને ૧૯૦૧માં ત્યાં હુનસીકાના લક્ષા ઉપર “મહેતા કલ્પ”નું મકાન બંધાવી આપ્યું હતું. એમણે નવસારીમાં એક સુવાવડખાનું તા. ૬ થી જાનેવારી ૧૯૧૫ને દીને પોતાના મહુમ ભાઈ દોરાજી નાનાભાઈ મહેતાની યાદમાં પારસી જરથેસ્તી બાનુઓની સુવાવડ માટે બંધાવી આપ્યું હતું. એઓને ૧૯૧૬માં નામદાર મહારાજાએ “દાતાર મંડળ”નો સોનાનો ચાંદ એનાયત કર્યો હતો. એમની જાહેર અને છુપી સંખ્યાવતોમાંની કેટલીક નીચે મુજબ છે:—

૧૦૦૦૦ થી દોરાજી નાનાભાઈ મહેતા પારસી સુવાવડખાના માટે.

૨૦૦૦૦ નવસારી ખાતે શેઠ ર. જ. જી. એ. વ. સ્કુલ માટે.

૨૦૦૦૦ નવસારીના આતસ બહેગમ સાહેબના મકાનમાં આવે અરદીસુરની બંગ્લી કરવાના મકાન માટે.

૬૫૦૦ મહેતા કલ્પના જુના તથા નવા મકાન માટે.

૪૦૦૦ કલકત્તાના દોખાના ફંડમાં.

૨૪૦૦ નવસારી નવાજ્યાગ માટે.

૨૦૦૦ શેઠ ધનજીભાઈ મહેતાની કલકત્તાની અગીયારીમાં.

૨૦૦૦ મરહુમ શેઠ પે. એ. મહેતાની યાજ્ઞીરી કાયમ ગમવા માટેના નવસારો મહેસર ફળીઆના ગરીબ જરથેસ્તીઓને આસરો આપવાના ફંડમાં.

૩૦૦૦ ઇંદાનના હમદીને લાભ આપવાના ફંડમાં.

૭૦૦ તારાપોરના નશાખાના માટે.

એમની સંખ્યાવતનો આંકડો રૂ. ૨૦-૦૦૦ ની આસરેનો થવા જાય છે. તેમજ રૂ. ૨૦૦ દર વરસે કૉન્વેન્ટમાં, આશરે રૂ. ૨૫૦ દર માસે નવસારીના ગરીબ પારસી-એને માસીક મદદ આપવા માટે અને આસરે રૂ. ૧૦૦૦ નવસારી તેમજ બહાર-ગામ મુકતાદ ટાંકણે ચાલુ આપતા હતા. એઓ ગરીબ જરથોસ્તીઓને લગન તથા નવજોત ટાંકણે, તેમજ ગરીબ જરથોસ્તીઓના છોકરાંઓને આગળ અભ્યાસ કરવાનું ખની આવે એવા હેતુથી તેઓને તેને લગતો કેટલોક ખર્ચ આપતા હતા. એઓની ખાનગી સંખ્યાવતનો આંકડો આશરે રૂ. ૫ ૦૦૦ નો હતો. એઓની લાગણી પોતાના ખેશીઓ તરફ અચુક હતી. તે એટલે સુધી કે એઓની કલકત્તા, જપાન, કન્તાન, મુંબાઈ વિગેરેની પેઢી પર કામ કરતા જરથોસ્તીઓ મહેતા ખાનદાનના નખીરાઓ હતા, જેઓને એમણે વેપારી લાઇનમાં ઠેકાણે પાડ્યા હતા. એમના મરણ માટેની શોક સભા ખુરસેદવાડીમાં દસ્તુરજી દીનશાજી મેહેરજી રાણાના પ્રમુખપદે મળી હતી, તેમાં એમનું નામ ધુપનીરંગમાં લેવાનું જાહેર થયું હતું.

તા. ૨૫ મી જુલાઈ. રોજ ૨૧ મહા ૧૧ (શ.) ૧૨૬૭ યજ્ઞેઝ્દી.

મરણુ:—મેહેરવાનજી નવરોજી ગોભાઈ ઉ વ. ૬૨. એઓ પોતાના વડવાઓના રેશમી કાપડના વણાટના ધંધામાં સારો અનુભવ મેળવી ૧૮૮૧ માં મુંબાઈની શેઠ બરજોરજી માણેકજી કાપડીઆની પેઢી તરફથી ચીન ગયા હતા અને ત્યાં સંતોષકારક કામ બજાવી મુંબાઈ આવ્યા પછી પોતાના ભાઈ સાથે ચીરા બજાર ઉપર રેશમી કાપડની દુકાન ખોલી હતી. આ પછી ૧૮૮૫ માં શેઠ શેહરયારજી કરંજીઆ સાથે કન્તાન ખાતે એમ. એન. ગોભાઈની કું. ને નામે બાગમાં પેઢી ખોલી હતી. જે નામ આજ સુધી ચાલુ રાખી, જપાન, શેંગાહી અને હોંફના શહેરોમાં ધીકતો ધંધો ચલાવે છે. ૧૯૧૭ માં કોટમાં હોંન્પીં રોડ ઉપર રેશમી કાપડની મોટી દુકાન ઉઘાડી હતી, જે પ્રથમ “કરંજીઆ કંપની લીમીટેડ”, પછી રૂ ૫૦ લાખની ચાપણ સાથે “ગોભાઈ કરંજીઆ લીમીટેડ”ના નામે ફેરવી નાખી હતી.

તા. ૧લી ઓગસ્ટ.

શેઠ મોનોચેર મેરવાનજી પાવરી વઢીલને સરકારે એ વર્ષની મુદત સુધી માંત પંચાયતના મહાસદ તરીકે નિમણુક કરી.

તા. ૬ થી સપ્ટેમ્બર.

ગાથા ૪ માહ ૧ (શ.) ૧૯૨૭ યજ્ઞેઝ્દી.

મરણુ:—અમનજી જીવાજી મરોઝીઆ (નવસારીના જાણીતા કલગી ખ્યાલી), ઉ. વ. ૭૨, નીજામ હૈદાબાદ ખાતે. એઓને કલગી ખ્યાલી તરીકેનો ૧૨ વર્સની ઉમ્મરના હતા ત્યારથી બહુ શોખ હતો. જ્યારે કોઈથી જગાએ ખ્યાલો મવાતા ત્યારે તેને નેહીને તુરત જવાજ આપતા હતા. આજ લગભગ ત્રણ દાયકા થયા નવસારી તથા નીજામ રાજ્યમાં કોઈપણ ખુદાનીના મોટા સરઅવસરે (અમનજી ખ્યાલી)ને મોકલાવતા તો ત્યાં ખીનદામલે લોભાના દીલ રીઝવતા હતા.

તા. ૨૬ મી ડીસેમ્બર.

નવસારી મધ્યે સુરે કાવસજી જહાંગીર જરથોસ્તી મદરેસા માટે શેઠ બાપુજી મેરવાનજી ફેસાઈની યાદમાં રૂ. ૨૫૦૦૦ ના ખર્ચે એક સાયન્સ હોલ બંધાવી આપ્યો

તે જશન કરવા આદ્ય ખુલ્લો મેલવાની ક્રિયા નામદાર ગાયકવાડ મદારાગળએ કરી હતી.

રેકૉર્ડસની પ્રવૃત્તિ—આશુ સાલમાં ડા. ધનજીભાઈ મહેતાએ કેટલાંક કાઠિયાવાડનાં સભ્યો, પંચાયત તથા નોર્થવેસ્ટ પ્રાંતીય સભા તથા વડોદરા રાજ્યના શહેરોમાં ફરી ભાપણો આપી શાખાઓ ઉઘાડી હતી, તથા ધીર્ધર્મન ઍસોસીએશન ઍન્ડ ટ્રોપીકલ હાર્બરના ભાગ સેવા કરતો ગયા હતા તે તકનો લાભ લઈ ત્યાં પારસીઓ અને ગુજરાતીઓને ભાપણો આપી સુમારે રૂ. ૧૭૦૦) ભેગા કરી કલકત્તાની શાખાને એવા ઉત્તમી ભેટ આપ્યા કે તે શાખા ૧૯૨૯ માં એમને માટે આખા અંગાળ પ્રાંતની રેકૉર્ડસ દુર ગોઠવે.

ધ. સ. ૧૯૨૯ ના પારસીઓ.

તા. ૧૩ મે ૧૯૨૯.

સોશીસીટી મી. ફરફુનજી માણેકજી કાંગોની તંથા શેઠ મીનોચેર મેરવાનજી પાવરીની કારસાજીથી સર રતનતાતા દરદરકંડાના દરદીઓએ મહુમના અંગણમાં સર રતનતાતા પારસી સ્પોર્ટ્સ ક્લબ, પારસી જુવાનીયાઓને બહાગની રમતગમતો કરવાનું ઉત્તેજન આપવા માટે કેટલીક ઉદાર શરતોથી સ્થાપી, તેમાં ક્રિકેટ, ટેનિસ, બેડમીન્ટન, બિલીઅર્ડ વિગેરે રમવાની સોજ કરવામાં આવી. તેના પહેલા પ્રમુખ ખા. બ. ડા. પાલ-જીજી હોરમસજી દાદાચાનજીને નિમવામાં આવ્યા. શરૂઆતમાંજ શેઠ દીનશ રતનજી દાધુએ સુમારે ૪૦૦)ની ફાકરી કટલરી, શેઠ કેડોબાદ ૨. દાણુએ સુમારે એટલીજ ફિમ્મતની ખુરશી ટેબલ તથા ડા. ધનજીભાઈ હો. મહેતાએ રૂ. ૧૭૦૦)ના ખર્ચે બિલીઅર્ડ ટેબલ, બધી યોગ્ય સામગ્રી સાથે ભેટ કરી.

એંગરૂ ૧૯૨૯.

શેઠ મીનોચેર મેરવાનજી પાવરી વજીલ નવસારી સુધરાઈના શેઠ સભાસદ તરીકે ચુંટાયા અને એજ સાલમાં તેમને સુધરાઈના ચેરમેન નિમવામાં આવ્યા.

તા. ૧૨-૧૦-૧૯૨૯.

મરણુ—એરવદ બરજેરજી એરચજી બળ, નવસારીના બળ ખાનદાનના એક બાહોશ ધર્મઅભ્યાસી અને લાયકીવાળા અચોરનાન જાદા હતા. એવણે જગ્યોસ્તી ધર્મનો પાકો અભ્યાસ પ્રાપ્તો હતો. એવણનું પદ્યું ઘણુંજ શુદ્ધ હતું. થોડો વખત મોખેદી પેશો અખત્યાર કરી, પછી એવણ સુઅઈની પીટીટ આઈનેજમાં ધર્મશિક્ષક તરીકે જોડાયા અને ત્યાં પોતાની સાથેસાથ, પરહેજગારી, વિદ્વતા, વિગેરેથી થોડા વખતમાંજ પંકાઈ ગયા, અને તેવણનાં સેંકડો વિદ્યાર્થીઓનો આદ્ય મેળવ્યો હતો. પોછળથી એવણ અચોરનાન બોર્ડીંગ મહેસાના પ્રિન્સિપાલ નિમાયા હતા, અને ત્યાં ઘણીજ ખજરદારીથી ખર્ચ મોખેદી પેશાને જીવ આપે એવું ઉત્તમ જ્ઞાન પોતાના એલાઓને આપી પોતાની લાયકી અને કાબેલ્યત પુરવાર કરી આપી હતી. એવણે કેટલીક જગ્યોસ્તી ધર્મને લગતી ચોપડીઓ છપાવી જાહેરને પોતાના જ્ઞાનનો લાભ આપ્યો હતો.

રેકૉર્ડસની પ્રવૃત્તિ—ડા. ધનજીભાઈ મહેતાએ આશુ સાલમાં સીમજા, નેની-તાય મુરત તથા ખાનદેગ અને નાશીક જીલ્લાનાં કેટલાંક શહેરોમાં ફરી ભાપણો આપી શાખા ઉઘાડી હતી.

ઈ. સ. ૧૯૩૦ના પારસીઓ.

૧ ઑગસ્ટ ૧૯૧૦.

ડા. હોરમસજી ટેમુજજી પાન્ડીવાળા જેઓ નવસારીમાં ૧૯૨૧ થી ખાનગી પ્રધાન તરીકે છે અને જેમને તેજ સાતથી દાણ પારસી જનરલ હોરપીટલના વડા તરીકે નીમવામાં આવ્યા હતા, તેઓને રિફ્ફ વોર્ડમાંથી મુધરાઈના સભાસદ તરીકે ચુંટી કાઢવામાં આવ્યા હતા.

ઑગસ્ટ ૧૯૩૦.

શેઠ ફગમરોજ રતનજી દાણ મુધરાઈના સભાસદ તરીકે ચુંટાઈ તેજ વર્ષે મુધરાઈના પ્રેમીડન્ટ તરીકે પણ નિમવાયા હતા.

તા. ૨૪મી ડિસેમ્બર ૧૯૩૦.

એશ્વર દરામજી બમનજી પાવરી:—એવણુ “દરામજી રાણી”નાં એકાંબથી ઓળખાતા હતા. એવણુ નવસારીમાં લાંબો વખતથી સર્વેમાં જાણીતા અને પંકાયલા “ગવ” હતા. શાળીની, ગમગીનીની કે નાવરતી મિજાસોમાં એવણુની હાજરી ખરેખર એક શોભા ભરેલી હતી. દરેક લાયક પુરોષને તેમના નામને જાણે એવી જગ્યા પર એવણુ જગ્યા આપતા, જેથી ગેરધણીને શોભા મળતી, અને દરેકને ગળ રાખવાનો પ્રયત્ન એવણુ કરતા. કેટલીક વખતે કાંઈક તેવા તેવાઓ ખેદીલ પણ થતા. છતાં મોટો ભાગ એવણુથી રાજી હતા. ખુશાલી યા ગમગીનીના પ્રસંગે એવણુ તેડાં કરવા નીકળતા ત્યારે જૂદી જૂદી રીતે પોતાનો સાદ બદલતા, જે દરેકને પસંદ પડતું. “મદાર હોરમજદ” રાજદ લેંમેશ એવણુના મોઢાંમાંથી નીકળતો હતો. એવણુ હસમુખા હતા. અછલ પસંદ ટાકુકા, દુચકાઓ અને વાર્તાઓનો તો એવણુ એક બંડાર ધરાવતા હતા. વિદ્વાનોની મંડળીમાં પણ શોભા રહે એવા એવણુ બાહોશ હતા. જે કે એમનું મરણુ ૮૨ વરસની મોટી ઉંમરે નિપળ્યું છે, છતાં નવસારીની અનુભવને તો એમનાં મરણુથી મોટી ખોટ ગણ છે. એમનું મરણુ રાજ ૨૦મો માસ ૧થો સને ૧૩૦૦ ય. ઝ.ને દીને થયું હતું.

રેડફોર્સ પ્રવૃત્તિ—ચાલુ સાલે ડા. ધનજીભાઈ મહેતાએ ૨૩ કચ્છાઓમાં ફરી ૭૮ બાપણો આપી શ. ૭૪૬૧ રેડફોર્સ સોસાયટી માટે મેળવ્યા હતા.

એજ સાલમાં મુંબાઈમાં નામદાર લેડી સાર્કમના પ્રમુખપણા નીચે મુંબાઈના કાસજી જેડાંગીર દોઢમાં બાપણુ આપવાનું માન એમને મળ્યું હતું. નાસક છલાનું કવળાળા નામનું ગામ જ્યાં થીમંત મદારામ સયાજીવાવનો જન્મ થયો હતો ત્યાંપણુ એમણે બાપણુ આપ્યું હતું.

પ્રકરણ ૭૬ મું.

ઈ. સ. ૧૯૩૧ ના પારસીઓ.

તા. ૧-૧-૧૯૩૧.

શેઠ મીનોએર મેરવાનજી પાવરીને નવસારી હીરડીકેટ જાડજીની કોર્ટના સરકારી પરીખ (પબ્લીક પ્રોસીક્યુટર) તરીકે વર્ષની સુદત માટે નિમવામાં આવ્યા, તથા વડોદરા

રાજ્યની વસ્તી મણુચીના કામે મુધરાષ્ટ્રના ચેરમેન તરીકે સાડાં કામ કરવાં માટે રૂપાને ચાંદ આપવામાં આવ્યો.

તા. ૨૩ જાન્યુઆરી ૧૯૩૧.

ખા. બા. ડૉ. પાલનજી હોમમજી દાદાચાનજી—એમણે લાંબો વખત સુધી બ્રીટીશ સરકારની તખીખી સરજન તરીકે નોકરી બજાવી હતી અને મેટા ભાગ વલસાડમાં એઓને રહેવાનું બન્યું હતું. ત્યાંથી રીટાયર્ડ થઈ એઓ નવસારી આવીને વસ્યા હતા. નવસારીની સરકારી કોર્ટની સામે એમણે એક બંગલો બંધાવ્યો હતો. અને ત્યાંજ લાંબો વખત રહ્યા હતા.

એમના મરણુથી, નવસારીએ એક ઘણા બાહોશ તખીખ, માન પામેલા શહેરી અને આગેવાન જરથોસ્તી ગુમાવ્યા છે, જ્યારે મીનોચેર હોમજીનાં અધોરનાંન ટોળાએ પોતાના વિશ્વાસુ અગ્રેસર, મોટા મુરખી અને ટોળાના ભલા રાહજી ગુમાવ્યા છે. એ ઘણી દીવગીરીની વાત છે. ખા. બા. ડૉ. પાલનજી દાદાચાનજીનાં મરણુથી નોશાકરા જરથોસ્તીઓ અને મીનોચેર હોમજીનાં ટોળાએ જન્મેને મોટી ખોટ મળી છે, અને આખી પાંચસી કોમમાંથી જેઓ સરકારી માનચાંદ તથા આજરને મોખરે ચઢ્યા હતા તેઓમાંના એક ભલા જરથોસ્તી ગુજર પામ્યા છે. ખા. બા. ડૉ. પાલનજીનું પતોતું નામ માત્ર નવસારીમાંજ નહીં પણ વલસાડ, ઉદવાડા અને તેની આસપાસનાં ગામોમાં પણ એક બાહોશ તખીખ તરીકે ઘણું પ્રખ્યાત હતું. મહુમ ગાંત સ્વભાવનાં, થોડું બોલા, ઘણું કામ કરવાવાળા, શાંત અને ગમે તેવા તોફાની વાતાવરણમાં પણ સુલેહજનક રહેવાવાળા હતા. મીનોચેર હોમજી ટોળાને લગતા ગમે તેવા મરમાગરમ સવાલો નીકળતા પણ મરનાર તેનો ઘણી શાંતિપૂર્વક તોડ કાઢતા હતા. પોતાનાં ટોળા તરફ એઓનું માન અને સેવા ઘણી બહુવાનગ હતી. મહુમ ડૉ. પાલનજી સુસ્ત જરથોસ્તી અને બહુ સુસ્ત ધર્મ પરસ્ત હતા. જરથોસ્તી ધર્મનાં રીતરીવાજો ક્રિયામાર્ગ અને બુક્તિભાવ તરફ એઓ સુસ્ત વફાદાર બહુનાર મણુનાર અને પાક આતશની આરાધના કરતા હતા. એઓના ગુજરવાથી એક ફરેસ્તાઈ ચહેરાના નમુનેદાર શહેરી અને આગેવાન, મીનોચેર હોમજી ટોળાએ ગુમાવ્યા છે. એઓ તા. ૨૩ જાન્યુઆરી ૧૯૩૧ પા. રો. ૨૧ મલા પ (શ.) ૧૩૦૦ યજ્ઞેઝદીને દીને ગુજ્યાં હતા. એઓની ઉંમર ૭૪ વરસની હતી. તા. ૬ ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૧.

શેઠ એદલજી ડસ્તમજી ફનીખંદા—શરૂઆતમાં, એઓ નવસારીખાતે તાડીનાં પીકાનો ઈન્જરો આશાપુત્રી જ્યાનો લાવી, નવસારીનાં પાગરીઓને ચોખ્ખી તાડી પુરી પાડતા. ત્યારબાદ એમણે પોતાના બંધીવી શેઠ કાવસજી શાપુરજી દેણ સાથે જોડાઈ નાસીક જઈવાનું આગકારી કોન્ટ્રાક્ટ લાય કર્યું અને ત્યાંથી ફતેહમંદીથી પાર ઉતરી અમદાવાદ ખાતેની કેટલીક ઢુકાનો લાય કીધી. ત્યારબાદ વડોદરા અને નવસારી જઈવાનું આગકારી કોન્ટ્રાક્ટ લીધું હતું. ગંગીયાઈમાં જન્મી ગરીબાઈમાં ઉધરી શ્રીમંતાઈના લાદવો આખી, હજારોની સખાવતો કરી શેઠ એદલજી ફનીખંદા નવસારી ખાતે તા. ૬ ફી ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૧ને દીને ૬૨ વરસની ઉંમરે ગુજ્યાં હતા. એઓનાં મંરણ પામવાનાં ખેડકાગક સમાચાર ઘણાકોએ બહુ દીવગીરીથી સાંભળ્યા.

હતા. એઓ ગરીબીમાંથી તવંગીરી ભોગવી હતી. આપખમથી એઓ આગળ વધી એક દેશાપતી શેરીયા બન્યા હતા. ગરીબો તરફ એઓ હંમેશાં ચાહ બતાવતા હતા. નવસારી ખાતે ભગ્યા અને કંકેરીઆઓનો જ્યારે ચોક્કસ હકો બાબત કોર્ટમાં કેસ ચાલતો હતો ત્યારે એમણે એ કજીયાનું મ્હોં કાળુ કરવાને રૂ. ૫૦૦૦ ભુગરીઆઓને આપ્યા જે તેઓએ નવસારીખાતે આતશબેહેરામ બંધાવું હતું તેના ફંડમાં આપ્યા, અને એટલીજ રકમ મીનોચેર હોમજીવાલા સાહેબોને આપવા કીધી તે તેઓએ નહીં લીધી એટલે તે બધી રકમ આતશબેહેરામના ફંડમાં આપી, અને એ કજીયાનું મ્હોં કાળું કર્યું હતું. તેજ વખતે એઓએ મીનોચેર હોમજીવાલા સાહેબો જેઓ બેહેદીનને હાથનું ખાતા નહી તે રૂઢી કાઢી નાંખવાની અરજ કીધી, જે તેઓએ બહાલ રાખી અને બેહેદીનોને ત્યાંનું જમવા લાગ્યા અને ભગરીઆઓએ પણ તેમજ કહ્યું. આગળ દરેકની આશની પણ કરતા ન હતા પણ ત્યાર પછી તેઓ બેહેદીનોને હાથનાં દરેકની આશની કરે છે. જ્યારે નવસારીનાં આતશબેહેરામ સાહેબની બીર્દોગ બધાઈ ત્યારે પણ એમણે પોતાનાં મહુમ બાવાજી રસ્તમજને નામે રૂ. ૫૦૦૦) તથા એમનાં બનેલી મરહુમ શેઠ કાવસજી સાપુરજી દેખુને નામે રૂ. ૫૦૦૦) તથા જે દીવસે આતશબેહેરામની બીર્દોગનું વાસમુરત થયું તે દીવસે રૂ. ૫૦૦૦) આપ્યા હતા. ગરીબોનાં એઓ ખરા દીવસોજ દોરત હતા. યુગેમોંદે એઓ આપતા હતા, જેની કોષને પણ ખચર પડતી હતી નહિ.

એપ્રિલ ૧૯૩૧.

શ્રીમંત મહાનાથ સંયાજીરાવ ગાયકવાડને શેઠ દુરામરોજી રતનજી દાણુએ સર, રતન ટાટા પારસી ર્પોર્ટર્સ, કલબમાં ઈવિનીંગ પાર્ટી આપી હતી.

જુલાઈ ૧૯૩૧.

સર રતનતાતા પારસી ર્પોર્ટર્સ કલબના પ્રમુખ યુગરવાથી મેમ્બરોએ પોતા પોતામાં ઉધગણ કરી તેમના નામનું બિલીઅર્ડ માટે એક પ્રાઈઝકપ સ્થાપી તેમની એકસબી કર્બબના મકાનમાં સરદાર દુરામરોજી બ. ગોડીને હાથે ખુદશી મૂકાવી. તા. ૨૧ જુલાઈ ૧૯૩૧.

શેઠ જેહાંગીરજી જમશેદજી વીમાદલાલ:—ડા. જમશેદજી વીમાદલાલ આપણી નવસારી નગરીનાં એક બાણીતા ડાક્ટર સાહેબ ધર્મ ગયા છે. તેઓનાં વડા બેટા શેઠ જેહાંગીરજી વીમાદલાલ હતા. એમણે પોતાની શરૂઆતની કેળવણી નવસારીમાં લીધી હતી, અને મુબઈ યુનીવર્સીટીની બી. એ. એલ. એન. બી. ની પરીક્ષા પાસ કરી મોલીમીટર બન્યા હતા. પોતે એક ધર્મ અબ્યાસી હોઈ પારસી કોમને તેમણે પોતાથી બની ગેરે એવી રીતે ધર્મને વગતાં બાપણો આપી જ્ઞાન ફેલાવવામાં મોટી જોડમત ઉઠાવી હતી. પોતાનાં વડાવાંતનાં ધંધામાં ગરીબોને હમેશ મદદ કરતા હતા. કોષપણ મોહતાગર્મદ જરથોસ્તી એઓ પાસે આવે તો ખાલી હાથે જતો હતો નહી. અગર કોષ ગરીબ કાવદાનો યુગાળમાં ફગી જતો તો તેને પણ પોતાની મદદથી હગારી સેતા હતા. એઓ જમરા વડતાળાજ હતા. એમનું બાપણુ સમજનું, એ એક મુદાઇ જ્ઞાન મેળવવા બગાવ હતું. માંબળવા બાદ મર્વેના મોદામાંથી આફ્રિકન શબ્દ

નીકળવા વગર રહેતો હતો નહીં.

મુંબઈ ખાતે પાસી કેમને લગતા દરેક સવાનમાં એમની જરૂર પડતી અને ગમે એવું મુંબઈએલું કોઈક એઓ આસાનીથી ઉકેલી આપતા. નાના મોટાં સધળાંએને એઓ માનની નજરે જોતા હતા. મોટે ભાગે દરેક પાસી ધર્મ ખાતાંઓમાં એઓનો હીસો તો ખરોજ. એમનો મીઠો ચહેરો, એમનો દીકાવર બાંગે છુલ્લું અવાજ હમેશ દીકામાં આવતો હતો. ખરેજ એમનાં મરણથી પાસી કેમ એક આગેવાન વકતા, કેમનો એક સણગાર, વ્હાલો દોસ્ત, મરીઓનો ધર્મપિતા, નાચારોનો પાસખાન જરૂરોસ્તી ધર્મનો સાચો આશરો, અધોરનાનો એક દીવસોજ દોસ્ત બોલોછે. એઓ આ ગેતીની દુનિયામાંથી રેલકત પામી મીનોઈમાં એકાએક ચાલી ગયા છે. એઓ રોજ ૧૭ માઈ ૧૧ સને ૧૩૦૦ ચઝદેઝઈ તા. ૨૧ જુલાઈ ૧૯૩૧ ઇસવીને દીને મુંબઈ ખાતે મુજબી હતા. એમની પાએદસ્ત તથા ઉમરણમાં હમરો જરૂરોસ્તીઓએ બામ લીધો હતો. તેઓ સધળાંની આંખોમાંથી આંસુ ટપક્યાં હતાં. નવસારીના આતસબેહોરામની ખીર્ડીંગ બંધાઈ તેનાં હંડન એઓ સેક્રેટરી હતા અને એમનીજ મહેનતે હંડ મોહું થવા પામ્યું હતું.

તા. ૩૦ જુલાઈ ૧૯૩૧.

રોજ ૨૬ માઈ ૧૧ સને ૧૩૦૦ ય. ઝ.

મરણુ:—ગેહ નાનાભાઈ પેસ્તનજી મહેતા, ઉમર વર્ષ ૭૫. શેઠ પેસ્તનજી

ખરજેરજી મહેતા સચીનના મામલતદારના વડા દીકરા. એમનો જન્મ નવસારીમાં રોજ ૧૧ માઈ ૪ સને ૧૨૨૫ ય. ઝ. ને દીને થયો હતો. એમણે શેઠ ર. જ. જી. ઍંગ્લો-વર્નાક્યુલર સ્કૂલ તથા સર કા. જે. જરૂરોસ્તી ખંદેસામાં કેળવણી લઈ, ન્યાયખાતામાં કારકુન તરીકે જીંદગી શરૂ કરી વકીલની પદ્ધિ પસાર કરી દગળો દરગળો વધતાં ઉચ્ચ મુનસફ મેજસ્ટ્રેટની પાયરીએ ચઢી ૪૦ વર્ષ શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારની પ્રમાણિક સેવા ખંતથી બજવી તા. ૧-૫-૧૯૧૫ ના રોજ રિટાયર થઈ વતનમાં આવી રહ્યા. એમની ઉત્તમ અને વહાણર નોકરીને લીધે શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારે રૂ. મુજબ પેન્શનની રકમમાંથી રૂ. ૬૫૦૦ કરવાની હરેલી તે માફ કરી પુરું પેન્શન આપ્યું હતું, એટલું જ નહીં પણ એઓ નાના દાવાઓની મુમલમાં ઝોનરરી મેજસ્ટ્રેટનું કામ કરે છે એવું શ્રીમંતની બજામાં આગ્યાથી એમને રૂ. ૫૦૦ દર મામે ઝોનરરીયમ આપવાની કૃપા પણ કરી હતી.

નવસારી ખાતે બંધાયેલી વહાડ્યાજીવાળી અગ્યારીના મુકરદમામાં મુંબઈના સાક્ષીઓની જુગાંની લેવા કમિશનર તરીકે પ્રથમ ખા. બ. મીઠ જસ્ટીસ ખરજેદજી રસ્તમજી યાજ્ઞવાળાને નિમત્રણ આપેલા પત્રો તેઓ કામની શરૂઆત કરે તે પહેલાં રસ્તમજીના દિવાન નિમાયા તેથી તેમની જગ્યાએ શેઠ નાનાભાઈ મહેતાને મુકવામાં આવ્યા. તેમણે એ કામ બહુ બાહોશીથી સ્વતંત્રપણે બેઠિ બાજુના પૂરતા સંતોષ વચ્ચે બજવ્યું હતું એવી નોંધ તા. ૩૧-૭-૧૮૯૨ના જામે જમશેદમાં છપાઈ હતી.

વળી વડોદરા ન્યાયખાતાનાં વાર્ષિક રિપોર્ટોમાં તેમજ રાજ્યના ઍડમીનીસ્ટ્રેશન રિપોર્ટોમાં એમના સારાં કામ બદલે બેવાગ નોંધ લેવામાં આવી હતી.

એઓ બહુ ધર્મચુસ્ત હતા. રોજ આતસબેહોરામમાં બજવા જતા હતા, અને.

મહેતા કુટુંબને જ્યારે જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે ત્યારે યોગ્ય સલાહ આપતા હતા. દોરા-
અથ મહેતા પારસી સુવાવડ ખાતાના એક ટૂંકી તથા મેનેજીંગ કમિટિના મેમ્બર
કેટલાંક વર્ષો સુધી હતા. મહેસરની અનુમનના કામમાં પણ ઘણો સારો ભાગ લેતા હતા.
ઓગસ્ટ ૧૯૩૧.

૧. ૬૦ દ્વારમસજી ૨. પાગડીવાળાને સુધરાઈના ઉપપ્રમુખ તરીકે એ વર્ષના મુદત
સુધી ચુંટી કાઢવામાં આવ્યા હતા.

તા. ૧૦ સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૧.

આગરોજ શેઠ એદલજી નવરોજી મહેતાએ મહેતા ખાનદાનની વંશાવળી
અને અહેવાલ નામનું પુસ્તક બહાર પાડ્યું હતું. એઓ ૧૮૯૫માં પહેલી એક
એક. બી. પસાર કરી સને ૧૮૯૬માં બી. એ. થર્ડ બીજી એક. એક. બી.ની ટર્મ બરી
હતી, પરંતુ વલસાડની બાઈ આવાંગાઈ હાઈકુર્સમાં ૧૮૯૭માં શિક્ષક તરીકે જોડાવાથી
પરિક્ષામાં બેસી શક્યા નહીં. સને ૧૯૧૩માં એજ મુદતના હેડમાસ્ટર નિમાયા, ત્યાંજ
આજ સુધી કામ કરેછે. સાથ ૧૨૮૫ના ઓરોએસ્ટ્રીઅન કૉલેન્ડરમાં એમને ખાટે નીચે
પ્રમાણે લખાણ કરવામાં આવ્યું છે.—“ આ મુદત સાથ શરૂઆતથી જોડાયેલા શેઠ
એ. ન. મહેતાને સને ૧૯૧૩માં હેડમાસ્ટર નિમ્યાછે. એઓની બાહોશી અને ખંતથી
એ મુદતમાં ઘણા સુધારા વખાજ કરવામાં આવ્યા છે. ”

એવો કેટલા ખંતી અને ઉલોગી તથા ઉમંગી છે તે એટલા જ ઉપરથી પૂર-
વાર થાય છે કે એઓ દરરોજ સવારે પાંચ વાગે ઘરથી નીકળી પગે ચાલી સવારની
પહેલી ટ્રેન પકડી વલસાડ જાય છે. ત્યાં આખો દિવસ પોતાની દરજ બગીચી સાંજે
નવસારી પાછા ફરે છે, અને કેટલીક વાર તો રાતે નવ વાગ્યાની ગાડીમાં પાછા આવે
છે. હજી સુધી ૬૬ વર્ષની ઉંમરે પણ તેજ પ્રથા ચાલુ છે.

નવસારીની માનીતી મહેતા કલબના એઓ શરૂઆતથી આજ સુધી સેક્રેટરી
છે અને ધણીવાર ડીનરોની કારસાજી પોતાને હાથે જ કરેછે તેની બધા મેમ્બરો ઉપ-
કારની વાગણી સાથે ચાલુ કદર કરેછે.

દો. ના. મહેતા સુવાવડ ખાતાના પણ એઓ શરૂઆતથી આજ સુધી આનરરી
સેક્રેટરી તરીકે બંધાના સંતોષ વચ્ચે દરજ બગીચી ગલા છે.

એ શિવાય ઘેલાભાઈ મહેતાને નામના મહેસરના ગંગોબાને આશરે આપવાના
ફંડમાં લાંબો વખત ઓ. સેક્રેટરી હતા, તથા મહેતા ખાનદાનના મુકતાદ, દેશાઈ ખાન-
દાનના રિવાજ મુજબ એક જ ટેકાણે “ નવાજબાગ ”માં માંડવાની ગોઠવણ પણ
એમનેજ આભારી છે. ખાનદાનને લગતી બીજી સંસ્થાઓ પણ એઓજ આમાનીથી
ચલાવી પોતાના અઢૂમ બાવા નવરોજી આંદજભાઈ મહેતાની માફક ખાનદાન ઉપર
ચાલુ ઉપકારો કર્યા જાયછે.

તા. ૨૩ નવેમ્બર ૧૯૩૧.

રોજ ૧૭ માહ ૬ સને ૧૩૦૧ ૫૦

મરણ:—એરવદ પુરશેદજી બહેરામજી સહીયાર. એઓ નવસારીના
ભગરસાથ ટોળાનાં એક અતી બુઝોર્ગ અને ખચરદાર મોખેદ હતા. એઓએ પોતાનાં
મમાવા દસ્તુર રતનજી કુતાર દસ્તુર દારાજ પાઠાવનના દાથ હેઠળ મોખેદી તાલીમ

મેળવી હતી. અને મહુમ મેડેરીઆગળ બહુ આગળ જંદ પેહેલવીની, તેમજ મહુમ દેસાઈજી જમશેદજી તેદમુરુપ આગળ ફારસીની, તેમજ મહુમ દસ્તુર ખુરશેદજી જમશેદજી જનમારપ આશાના દાય હેળ સંકૃતનો અધ્યાય કોધો હતો. એઓ ખરેખર એક પરહેજગાર અધોરનાન બધા હતા. વાંદરા ખાતેની તાતા રોડની દરેમેહેરનાં એઓ પંચમી હતા. એઓએ પોતાની હયાતીમાં ઘણાંક દોખમાઓ અને દરેમેહેરનાં મકાનો ધજ્યાં હતાં. નવસારીના છેલ્લા મહુમ દસ્તુર દાગજી માહીઆરજીને નાવર મરાતખની તાલીમ એમણે આપી હતી. એઓ સાહેબની ખજાંદારી અને પાકી પરહેજગારીથી ખુબજ તેમજ દેશવરોમાં એઓને “ દસ્તુર ” તરીકેજ માન મળતું હતું. એમણે પોતાની સકમાઈની દૌમત મોટે ભાગે સખાવતોમાંજ આપી દીધી છે. એક મોખેદ પોતાની હયાતીમાં બે લાખ રૂપીઆની લગભગ સઘળી પુણી જીવતાં જીવન સખાવતમાંજ આપી જવાનો આ એક મગરૂરીબયો દાખલો છે. એમની સખાવતો નીચે પ્રમાણે છે:—

૧. ૭૫૦૦૦ (પંચોતેર હજાર) નવસારીનાં પાક આતસબેહેગમ બાંધવાનાં ફંડમાં.
૨. ૩૦૦૦૦ (ત્રીસ હજાર) ગરીબો તથા જૂદાં જૂદાં ધર્મખાતાઓને મદદ કરવાનું દ્રસ્ટ.
૩. ૨૦૦૦૦ (ત્રીસ હજાર) જાણીતા જરથોસ્તી નરો, નારીઓ તથા કુટુંબીના ક્રિયા કામ માટેનું દ્રસ્ટ.
૪. ૨૫૦૦૦ (પચીસ હજાર) નવસારીની વડી દરેમેહેરને સમારવાનાં ફંડમાં.
૫. ૩૦૦૦ (ત્રણ હજાર)ની માઝત્રણ ટકાની સોન દાણ હોરપીટાકમાં.
૬. ૨૦૦૦ (ત્રણ હજાર)ની સાઝત્રણ ટકાની સોન મેહેતા સુવાવડખાનાને.
૭. ૨૦૦૦ (બે હજાર) ભગર સાથ અન્જુમનના બેહેતરી ફંડને.
૮. ૨૦૦૦ (બે હજાર) ગરીબ યુગમાં જીનવરોને પાણી પાવા માટે.
૯. ૧૧૦૦ (અગીયારસો) વડી દરેમેહેરમાં કુલો બંધાવ્યો તેના.
૧૦. ૧૦૦૦ (એક હજાર) કુતાર મહોદ્ધાનાં મટ્ટો તથા ઘેરાંઓનાં ગંખાર ફંડમાં.
૧૧. ૫૦૦ (પાંચસો) નવસારી રવાંતોને અવજ મંજૂર પહેંચાડવાના ફંડમાં.
૧૨. ૫૦૦ (પાંચસો) ડા. માસીના પારસી હોરપીટલ ફંડમાં.
૧૩. ૫૦૦ (પાંચસો) સુરનની જમશેદજી ઉનવાલા દરેમેહેરમાં.
૧૪. ૫૦૦ (પાંચસો) ચેરામ ફંડમાં.

આ ઉપરાંત પોતાની હયાતીમાં જ એમણે ઘણાંક ગરીબોની નવજોતો, લગનો કરાવી આપી યણાંને માસીક મદદ તથા ચાર દીવસની ક્રિયાઓનાં ખરચો આપ્યા હતા. એ રીતે એમની એકંદર સખાવત ૩૧. બે લાખ ઉપરની હતી. એવા એકમાર્ગો અધોરનાન કે જે કાંઈ પણ મોટાઈની આશા રાખ્યા વગર પોતાની સઘળી દૌમત સમાર્ગે જીવતાં જીવત વાપરે, અને પોતે તદ્દન સાદી જીંદગી ગુજારી આખો વખત પાંદગીમાંજ મશગુલ રહે તો તેવાં એક પરહેજગાર અધોરનાનના મરુલથી બધે દીલગીરી ફેલાય એ સ્વાભાવીક છે, અને તેથી એમની પાયદસ્ત અને ઉકમણની મીજલસ મોટી થઈ નવસારીનાં એ જુઓર્ગ અને પરહેજગાર અધોરનાંને છેવટનું માન આપ્યું હતું. એમનાં માનમાં અત્રેની પારસી તેમજ હીંદુ સુલો ખાસ બંધ રહી હતી. તેમજ નવસારીની ભગરસાથ અન્જુમને એમનું જુહેર ક્રિયામાં નામ દેવાનો, એમનાં ઉકમણાં વખતે દસવ

ક્રીધા હતો. એમનાં ઉકમણાંમાં એમની ખાફેજ મુજબ રૂ. ૫૦.૦૦) પાંચ હજારે જૂદા જૂદા ધર્મખાતાઓમાં સખાવતમાં આપ્યા હતા. જેમાં રૂ. ૪૦૦૦) ચાર હજારની કિંમતનું એક ધર્મ જનરલ ફ્રંડ કમીટીને સ્વાધીન કરવામાં આવ્યું છે. એઓ ૮૯ વરસની બુઝોર્ગ વયે નવસારી ખાતે હક થયા હતા.

તા. ૨૪ ડીસેમ્બર ૧૯૩૧.

મરણ:—દેશાર્ધજી અરદેશરજી માણિકજી એઓ મહુમ દેશાર્ધજી ખુરસેદજી બાપાના સોળમા ગાદીવારસ હતા. એઓ તા. ૨૪ ડીસેમ્બર ૧૯૩૧ને દીને ૮૩ વર્ષની બુઝોર્ગ ઉંમરે મુજબાં હતા. શરૂઆતની કેળવણી નવસારી મદ્રેઆમાં લેઈ મેટ્રીકની પરીક્ષા પાસ કરી, કૌશલજનો અભ્યાસ શરૂ કરી, તે વખતની ડીગ્રી અંદ. ઈ. એ. સુધી પહોંચ્યા હતા. તે દરમ્યાન આપણા મહારાજ સયાજીરાવનો ગત્ય અમલ શરૂ થયો હતો, અને એ નામવરના ગત્યની નોકરીમાં એઓ જોડાયા. શરૂઆતમાં એમની તે વખતના બાહોશ મુખા લકમણ જગન્નાથના હાથ હેઠળ રેવેન્યુ ખાતામાં અનુભવ લેવા નિમણુંક કીધી. થોડા વખતમાં અનુભવ મેળવી, વડોદરા ખાતે સર્વે સેંટલમેન્ટ તથા બાઉન્ડરી કમીશનરની ઓફીસમાં નિમવામાં આવ્યા હતા. મરહુમને છત્રેજી બાપાનો કાણુ સારો હતો, જેથી રાજ્ય હદની કંઈપણ ખટખટ વખતે અંગ્રેજ અમલદારો એમને સાથે લઈ જતા હતા, અને તેમને બહુજ ઉપયોગી થઈ પડતા હતા. મરહુમ ધણી વરસો સુધી વડોદરામાંજ રહ્યા હતા. એમની કુટુંબી મીરાસને માટે ગાયકવાડી રાજ્ય સાથેનાં ઝગડામાં મહુમે પોતાનો લાગવગ લગાડી પોતાનાં કુટુંમનો હક જળવવામાં પુરતી મદદ યકીનદારીથી કરી હતી. ઇ. સ. ૧૯૨૪નાં જુન માસમાં એઓ સાહેબ વડા દેશાર્ધજીની ગાદી ઉપર આવ્યા હતા. એમના વખતમાં બગર અનજુમનમાં અનેક શુચવાડા ઉભા થયા હતા, જે સર્વે ડહાપણ વાપરી સમય અને સંજોગને માન આપી સમાધાનીથી પાર ઉતાપો હતા. એઓ સાહેબના વખતમાં પાકઆતશ બહેરામખુ આલીશાન મકાન બંધાઈ ખુલ્લું મુકવામાં આવ્યું હતું. તેઓની સલાહથી અત્રેની વડી દરેમહેરનો મોટો મજલો એરવડ ખુરસેદજી બહેરામજી સહીઆરે પોતાનાં ખર્ચથી બંધાવી આપ્યો હતો. મરહુમની પાએદરત અને ઉકમણાની મીઠવસ મોટી ભરાઈ હતી. એઓના પુનને માટે રૂ. ૧૫૦૦ ની સખાવત જૂદાં જૂદાં ફંડોમાં કરવામાં આવી હતી.

સર રતન જમશેદજી તાતા:—એવણુ શેઠ જમશેદજી નસરવાનજી તાતાનાં નાના બેટા હતા. પોતાના બાવાની બહોજલાલીના વખતમાં એવણે ધણીજ સારી મળલ ઉઝાવી હતી. એવણુનું દીલ ધણુંજ માયાળુ હતું. એવણુનો રૂઆળ એક ખરેખર હિમરાવ જેવો દેખાતો હતો. એવણુ પોતાના બાવાનાજ ધંધામાં ધ્યાન આપતા હતા અને તેવણની ડહી સલાહ પ્રમાણે ચાલતા. એવણુના બાવાના મરણ બાદ સર દોરાબજી અને સર રતન ઉપર કામનું ધણુંજ દબાણ આવી પડ્યું હતું. શેઠ જમશેદજી તાતાનાં સાહસો જે તેમની પોતાની જીંદગીમાં તદ્દન બચપણમાં હતા તે એ એક બાધઓએ સંપૂર્ણ કરવાના હતા, તેમાં તેઓ મંડી ગયા હતા. દક્ષિણ આફ્રિકા ખાતે મી. ગાંધીએ સત્યાગ્રહની લડત ઉપાડી હતી, તેનો રહસ્ય એઓ સમજી ગયલા હોવાથી તે લડતને એમણે પેસા સંબંધી સંગીન મદદ આપી હતી, ત્રણ વખત રૂ. ૨૫૦૦૦

મળી કુલે રૂ. ૭૫૦૦૦ પંચોતે હમર એઓએ દક્ષિણ આફ્રિકા ખાતે મોકલી આપી લડતને સંગીન ટેકા આપ્યો હતો. સર રતનનો ફોટો ઈન્ડિયન એપીનીઅનમાં છપાવેો હતો, તે મક્ત બહેંચાયાથી ઘેરે ઘેર હીંદીઓએ પોતાનાં ઘરમાં ટાંગ્યો હતો, અને હજુ પણ આફ્રિકાવાળા હીંદીઓ એઓને યાદ કરેછે. લંડનમાં એમણે યૉર્ક હાઉસ નામનું નૃપ્તીત્વ ઇતિહાસિક મકાન વેચાતું રાખેલું હતું અને ત્યાં અવાર નવાર જમીને રહેતાં અને એઓને તે તરફનાં રહેવાસીઓ દોડનાં નામથી ઓળખતા. ન્યારે દક્ષિણ આફ્રિકા ખાતે લડત ચાલતી હતી, તેજ અગસામાં જમરોદપુરનું લોખંડનું કારખાનું પણ ચાલવાનું હતું, તેથી એમણે મી. ગાંધી ઉપર એક પત્ર લખી જણાવ્યું હતું કે અગર જો દક્ષિણ આફ્રિકાનાં હીંદી મજૂરો, હીંદ તરફ આવવા રાજી હોય તો હમો શ્રેષ્ઠો તેઓને અત્રે બોલાવી સેવાને તૈયાર થઈશું. પણ તે વખતે ત્યાં મજૂરોની હાલત સારી હતી અને કામ પણ ધણું મલતું હોવાથી મી. ગાંધીએ ઉપકાર સાથે ના પાડી હતી. એમણે મુક્તીફાળના ફંડમાં એક મોટી રકમ આપી હતી. તેથી તે વખતનાં જનરલ બ્રુથે એઓનાં સખી હીલથ્રીદ માટે બારે વખાણ કર્યાં હતા. એઓ ધણાંજ બહેલા ગુજરી ગયા હતા. એઓ પોતાની સમગ્રી દોલત દેસના બજારને માટેજ ખર્ચવાને દ્રુટ ખનાવી ગયા છે. એઓનાજ વિચાર મુજબ એમના વિધવા સ્ત્રી નવાજખાત્ર એ ફંડનાં નાણાંને ઉપયોગ ખીજ દ્રુટીઓ સાથે મળાને કરે છે, ને આશ્વત્થમાં આવેલા શ્રેષ્ઠોની બહારે દ્રુરત પહોંચી પૈસા ગરીબોને માટે પહોંચતા કરેછે. હોસ્પીટલો માટે તેમજ વિદ્યા અભ્યાસ માટે તેમજ ગરીબ પારસીઓ યા તો અન્ય કોમોનાં ગરીબોને લાભ આપેછે. પારસી ગરીબ બાઇઓ માટે સર રતન તાતા ઈન્ડસ્ટ્રીયલ હોમ એમણે સ્થાપીને ગરીબોનાં આશીસ લે છે. હાથે પારસી ગરીબ બાઇઓની ૧૦૦ની સંખ્યા ઉપક્રા હોમમાં કામ કરીને વ્યાજખી લાભ મેળવે છે તેથી તેઓને ગુજરાન કરવાને મોટો ટેકો મળેછે. સર રતન તાતાનું મરણ રોજ ૩૦ માર્ચ ૧૨ ૧૨૯૭ ય.ક. તા. ૫-૬ ૧૬૧૮ ને દીને લંડનમાં ફોર્નવોલ્ક ખાતે થયું હતું. એઓની કબર પોતાના બાવા શેઠ જમરોદજી તાતાની કબરની પાસેજ છે.

રેડક્રોસની પ્રવૃત્તિ.—ચાલુ સાલમાં ૩૦ ધનજીમાઈ મહેતાએ ગુજરાતના કેટલાક કસ્ટાઓ તથા દખ્ખણના રાજ્યો મળી ૨૩ ડેકાણે ૯૫ ભાપણો આપી મેંબરો બનાવી સુમારે ૧૧૬૫ રૂ. રેડક્રોસ માટે મેળવ્યા.

સેન્ટ જોન ઍમ્બ્યુલન્સની સંવતસરી જીન ૧૯૩૧ માં લંડનમાં ઉજવવાની હોવાથી ૩૦ ધનજીમાઈ હો. મહેતાને હિંદની ઈન્ડિઅન કાઉન્સિલે એક ડેલીગેટ તરીકે મોકલ્યા હતા. ત્યાં ઘણાં જૂઠાં જૂઠાં કાર્યોમાં ભાગ લીધા પછી એમને બર્કીંગહામ બ્રેલેસમાં નામદાર શહેનશાહ પાંચમા બ્યોર્જે સેન્ટજોનના ઍસોશીએટ સર્વીંગ પ્રધરને લેજ (ચાંદ) ઍનાયત કર્યો હતો તથા પાર્લામેન્ટ હાઉસમાં નામદાર પ્રીન્સ આર્થ વેલ્સની ગુલામતનું માન મળ્યું હતું. ત્યારબાદ એઓ ફ્રાન્સ, ઇટલી, જર્મની, ઍસ્ટ્રીયા વિગેરે દેશોમાં ફરી તા. ૧૮ સપ્ટેમ્બરે મુંબઈ પાછા આવ્યા હતા.

લંડન જતાં પહેલાં ૩૦ ધનજીમાઈએ મુંબઈમાં સેડી વિલીંગ્ડન પારસી ઍમ્બ્યુલન્સ બિલ્ડીંગ બાંધવા માટે રૂ. ૨૦૦૦૦) ની રકમ આપી હતી જેના વ્યાજ સાથે એકદર રૂ. ૨૧૦૦૦) થયા હતા.

ઈ. સ. ૧૯૩૨ ના પારસીઓ.

એપ્રિલ ૧૯૩૨.

મરણુ:—શેઠ હીરજીભાઈ મંચરજી જુમલાખાઉ. શરૂઆતમાં ગરીબીમાંથી ઉધગે તત્વગરીનાં દિવસો જોનાર આ બાગ્યશાળી નરે પોતાના બાઈ દુરામજી સાથે ક્વક્તા ખાતે વેપારી વાઈનમાં જોડાઈ ભારે નામના મેળવી હતી. એઓ ધણીજ ખુશીમજી હતા. પોતાનાં મીત્રોને કે કોઈ પણ એઓને ખારણે આવનાર માણસને શેઠ હીરજીભાઈ મોજમજાદ કરાવીનેજ મોકલતા. એમણે પોતાની જુજોગીના વખત નવસારીમાંજ પસાર કર્યો હતો અને અત્રે પણ પોતાના કુંઠ વસવાટ થએલો હતો ખડોળું મીત્રમંડળ ધરાવતા હતા. એઓની અટક જુમલાખાઉ છે, પણ અસવ અટક એઓનાં બાવા બપાવાની, અવારી હતી. એઓ અવારી ખાનદાનનાં નખીરા ગણાય. એઓ ૬૦ વરસની ઉંમરે નવસારી ખાતે રોજ ૧૬મો માહ ૮મો સને ૧૩૦૦ને દીને ગુજ્યા હતા. તા. ૩ જુન ૧૯૩૨.

સર દોરાબજી જમશેદજી તાતા:—એઓ મરહુમ શેઠ જમશેદજી નસરવાનજી તાતાના વડા દીકરા હતા. એઓના બાવાના વેપારમાંજ હમેશ મંડ્યા રહેતા. શેઠ જમશેદજીના ગુજરવા બાદ મોટી જોખમદારી એઓ પર આવી પડી. સાકચી (હાલનું જમશેદપુર) નામનું જંગલ જેમાં હાલ લોખંડની ખાણો આવી છે, તેનો ૫૦ માંકસિના વિસ્તારનો કબજો શેઠ જમશેદજીએ કરેલો તે જંગલ સાફ કરીને મોટા કારખાનાઓ બોલાવાનાં હતા. હાઇદ્રો ઇલેક્ટ્રીક વર્ક્સ કે જેને માટે મુલશીપેઠના ગામડાઓ સહ મોકલવાવ બાંધવાનું હતું, અને કરોડોની થાપણથી ચાલતી પેઢીના ચાલુ વેપાર પર દેખરેખ રાખવાનું કામ કાંઈ સહેલું હતું નહિ. આવા વખતમાં પોતાના સમાજોએ એમને મદદ કરી. તેઓમાં શેઠ રતનજી હાદાભાઈ તાતા, સર નવરોજી બાપુજી સકલાતવાળા, શેઠ શાપુરજી સકલાતવાળા (વિલાસતની પાકામેન્ટના મૈથ્થાર જેઓ કોમરેડ સકલાતવાળા એવે નામે ઓળખાતા) હતા. પહેલાં તાતા આયર્ન એન્ડ સ્ટીલ કું. સ્થાપી, જેના જોડતા શેરો તુરત ભરાઈ ગયા અને સર દોરાબજી કોમરેડ સકલાતવાળાને સાકચીનું જંગલ સહા કરવાનું મામ સોંપીને જર્મની ખાતે ગયા. ત્યાંથી ૩૦૦) જર્મનીની ફોજ લઇને અત્રે આવ્યા. વાઝ ઇન્જીનીયરનો પગાર રૂ. ૨૫ હજારથી ૩૦ હજારનો હતો. આવો મોટો પગાર દુનિયામાં ફક્ત નામદાર વાઈસરોયને બીટીશ સરકાર આપે છે. આ પગાર સર્વથી મોટો ગણાય છે, જે એક સાહસીક પારસી વેપારી બચ્ચાએ એક અમેરીકન ઍક્સ્પર્ટને આપ્યો હતો. મજુરોને રહેવાને માટે મકાનો બાંધવાનું કામ પણ તુરતજ શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું. જર્મનીનાં નામીયા લોખંડનાં કારખાનાવાળાઓએ મજુરો અને ઍક્સ્પર્ટોની તરફાવીક મદદ કરી આપવાથી એઓ ધણા ખુશ થયા. તેમણે માંગેલો પગાર પણ આપવો પડ્યો હતો, કારણ આપણા દેશમાં આવા ઍક્સ્પર્ટો ખીલકુલ હતા નહીં જેથી ઉપડા જર્મનો અને હીંદી મજુરોથી સાકચીનું કારખાનું ચાલું કીધું.

ત્યારબાદ તાતા હાઇદ્રો ઇલેક્ટ્રીક વર્ક્સ અમેરીકાવાળા પ્રોફેસર રાઈસેની સલાહ મુજબ મુલસીપેઠ આગળ બે અમેરીકન ઇલેક્ટ્રીક ઇન્જીનીયરોને બોલાવી શરૂ કર્યું. એ માટે એક કું. સ્થાપી જેનાં શેરો તુરત ભરાઈ ગયા હતાં. એ કાંમ ઘણું વીકટ

હવે. મુક્તસીપેદના રહેવાસીઓએ તાતા કુંપની સામે સત્યાગ્રહ શરૂ કરીધો તેમાંથી આરતે આરતે બહાર નીકળ્યા. ત્યારબાદ વિદાયત ખાતે લડાઈ ચાલી એટલે જોઈતાં હથીઆરો વિગેરે મેળવવાનું કામ ધણું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું. શેરહોલ્ડરને કાંઈજ મત્તવું નહીં જેથી તેઓ પણ ખળભળાટ કરતા હતા. લડાઈનાં વખતમાં લોખંડનું કામ ધમ-ધોકાર ચાલ્યું અને રેલ્વેના સ્વીપરો તેમજ લોખંડના ગાડાં બનાવવાનું પણ કૉન્ટ્રાક્ટ એ લોખંડને મલવા લાગ્યું. પાછળથી અંગ્રેજ સરકારે દારૂગોળાઓને માટેનાં શેલ્સ બનાવવાનું અંગ્રેજ શરૂ કર્યું અને કંપનીને ધણીજ લાભ થયો, શેરહોલ્ડરોમાં સદા પંજ ચાલ્યા. તાતા ડીડ્ડનો ભાવ ઉંચે ગયેલો અને પાછળથી નીચે પડતાં ઉચલપાચલ થઈ ગયું, હવે. લડાઈ બાદ બ્રિટીશ સરકારે હુંડીઆમણનો ભાવ પોતાના હાથમાં લીધો જેથી હાંદના વેપાર અને કારખાનાવાળાઓ પર મોટો બોજો આવી પડ્યો. પરદેશી માત્ર આપણને સોંધો મળવા લાગ્યો અને આપણો માત્ર વિદેશમાં પોતાઈ શક્યો નહીં એટલે હાંદી વેપાર પર મોટો ફટકો પડ્યો. શેઠ દોરાબજીએ તાતા ઈન્ડસ્ટ્રીઅલ બેંક સ્થાપી અને તેમાં શેરખતરમાં સટોરીયાઓએ તેનાં ભાવો વધારી દીધા. કંઈક બીચારા રડી ઉઠ્યા. પાછળથી મજદુર બેંક આપણી સ્વદેશી મેન્ટ્રસ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા સાથે જોડી દીધી તેના મેનેજીંગ ડાયરેક્ટર મરહુમ સર દોરાબજી પોંચ-ખાનાવાલા હતા, તેમણે સર્વે કામ સર્જનમ પાર ઉતાર્યું. હવે લોખંડનું કારખાનું પણ ખોટમાં કામ કરવા લાગ્યું. એનો બોજો સર દોરાબજી ઉપર મોટો આવી પડ્યો. મુક્તસીપેદનું હાઈડ્રો ઇલેક્ટ્રિકનું કામ પણ ધીમું પડી ગયું. તાતા કુંપનીની આંદ બખતરમાં ધણીજ નુણાળી જણાવા લાગી. આવા વખતમાં સર દોરાબજીએ હાંદી ધારા-સમાના મેમ્બરોની આગળ પોતાની વિનંતી જાહેર કરી કે સરકારનું હુંડીઆમણ લોખંડનાં કારખાનાને માગી નાખે છે. તેથી હમેને સપ્સીડી મલવી જોઈએ. શેઠ રતનજી દાદાભાઈ તાતા ધારાસમાનાં મેમ્બર ચુંટાયા તેમણે સરકારની રાજનીતીનાં બોપાળાં બહાર કાઢ્યાં. હુંડીઆમણથી હાંદનાં વેપારીઓ અને કારખાનાવાળાઓને ધણીજ ખુરો ફટકો પડે છે, તેનો મુશોતવીલ હેવાલ એમણે ધારાસમામાં રજૂ કરીધો. ચળવળ વિશેષ થઈ એટલે હાંદી સરકારે તાતાવાળાઓને લોખંડને માટે સપ્સીડી આપી ખરી. પણ જે કૉન્ટ્રાક્ટો હાંદની રેલવેનાં મળતાં હતાં તે બંધ થઈ ગયાં. વિદાયત-વાળાઓને તે કૉન્ટ્રાક્ટો મળવા લાગ્યા. તાતાવાળાઓનાં ટેન્ડરો બીકકુલ કૉમ્પીટ કરી શક્યાં નહીં. તે વખતે સર દાદીઆદલાલ હાંદના લંડન ખાતેના હાઈ કમીશનર હતા તેમણે તાતા કું.નાં ટેન્ડરો પાસ કરવાને હયાણ ચલાવ્યું, કારણ જે દેશમાં લોખંડ ધણું હોય અને તેનાં કૉન્ટ્રાક્ટો બહારનાઓને મળે એ કીક કહેવાય નહિ. સર દાદીઆને હાંદ દેશનો લાભ જોવાનો હતો, જેથી કાંઈક ખટપટ સરકાર સાથે થવાથી એઓએ રાજીનામું આપ્યું. હવે સર દોરાબજીને હાઈડ્રો ઇલેક્ટ્રિકને માટે નાણાં જોઈતા હતાં, તે અંગ્રે હાંદમાં મળી શક્યાં નહિ જેથી એઓ વિદાયત ગયા અને લોખંડ જોઈતી સરકારને અરજ કરતાં લોખંડના કારખાનાથી બ્રિટીશ સરકારની ઈન્જન લડાઈ વખતે સચવાયેલી હતી વિગેરે યાદ દેવડવત્તાં આ બાબ પાછુંડનું ડીમેન્ચર વિદાયતની સરકારે તાતા કું. ને ધીમું. આથી તેઓને હાઈડ્રો ઇલેક્ટ્રિકનું કારખાનું ધમધોકાર ચલાવવાની સવડ પણ

મળી. પાંછળથી વખત સુધરવા લાગ્યો. હુંડીઆમણનો આવ પણ નકરો થયો. તાત કું. ના હાથમાં ૫૦ માઈલના વિસ્તારની શોખંડની જગ્યા હતી, જ્યારે તેની આસપાસ ખીજ તેટલીજ જગ્યા હીંદી સરકારના હાથમાં હતી. તેથી તે મેળવવાને સરકારને અરજ કરી કે લડાઈના વખતમાં હમારા શોખંડના કારખાનાએ તમારી ઘણી સેવા બજાવી છે તેથી હમેને એ જગ્યા મળવી જોઈએ. લૉર્ડ ચેમ્સફર્ડ તે વખતે વાઈસરૉય હતા તેઓના ધ્યાનમાં એ વાત ઉતરી. શેઠ જમશેદજી તાતાનું મોટું બાવલું ત્યાં હતું. છુકવાનું હતું, અને તે કારખાનાની જગ્યાનું નામ, જમશેદપુર આપવાનું હતું, તેમજ રેશનનું નામ તાતાનગર આપવાનું હતું. લૉર્ડ ચેમ્સફર્ડને તે ખુલ્લુ મુકવાને અરજ કરતાં ખુશી સાથે તેઓ આવ્યા. સાફચીનું નામ જમશેદપુર રાખ્યું અને ત્યાંજ શેઠ જમશેદજી તાતાનું બાવલું ખુલ્લું મુક્યું. નામદાર વાઈસરૉયે બાપોદાર જાહેર કર્યું કે "અગર લડાઈ વખતે આ કારખાનાની મદદ નહિ મલતે તો લડાઈનું પરિણામ કેવું આવતે તે હું કહી શકતો નથી. આવી સેવા મનકુર કું. એ બળવેલી હોવાથી હમે હીંદી સરકાર, તાતા કું. ને એઓને લગતી જમીનનો વિસ્તારનો કબજો હમારી પાસેથી એજ કું. ને હમે અપીએ છીએ. શેઠ જમશેદજીનાં શુદ્ધિબળને વાઈસરૉય સાહેબે બહુજ ઉમદા શબ્દોમાં વખાણ્યું હતું. ઉપધાં કામે હવે મુશ્કેલીમાં. બહાર નિકળ્યાં એટલે સર દોરાબજીએ હવે ખીજ બાખતોપર પોતાનું લક્ષ આપ્યું. એઓએ મુંબઈનાં શ્રીમંત વેપારીઓ, વહાડયાવાળાઓ તેમજ ખીજ હીંદુ મુસલમાન વેપારીઓ સાથે મળી ન્યુ ઇન્ડિયા એસ્યુરન્સ કું. સ્થાપી, જે હાલે ધણું સારું કામ બજાવે છે. ત્યારબાદ હીંદમાં સીમેન્ટનાં કારખાનાં બોલવાની એઓને ઇતેજારી થઈ. આગળ સીમેન્ટ વિલાયતથી પીપો ભરાઈને આવતી અને કરોડોનો ખર્ચનો પરદેશમાં ધસડાઈ જતો હતો. એઓ જર્મની ગયા અને ત્યાંની પૉર્ટલેન્ડ કું. ને અરજ કરતાં એક એક્સપર્ટની મદદ મળી. તેને જોઈતા મોટા પગાર સર દોરાબજીએ આપવા કબજી એટલે તે ખુશી સાથે અગ્રે આવ્યો, અને કટણી, પોર્ટલેન્ડ વિગેરે જગ્યાઓ તેણે પસંદ કરી. પચાસ લાખ રૂપિયાની થાપણથી સીમેન્ટ બનાવવાના કારખાનાં બોધ્યાં. ત્યારબાદ ખીજ કું.એ સ્થાપાઈ એઓને દરેક સહાયતા સર દોરાબજી આપી અને આજે ધમધોકાર સ્વદેશી સીમેન્ટના કારખાનાઓ ચાલે છે. પરદેશી સીમેન્ટ આવતી બંધ થઈ, દેશનાં કરોડો રૂપિયા દેશમાંજ રહેવા સાથે હજારો મજૂરોને રોજી મળતી થઈ છે. ત્યારબાદ એક ખીજ તાતા ઇન્ટરટ્રીઅલ કું. સ્થાપી જેમાં એઓ દરેક જાતનાં બાંધકામો, રેલ્વેનાં બુગદાઓ વિગેરેનાં કૉન્ટ્રાક્ટો લઈ સારું કામ બજાવી આપે છે. હાલે એરોપ્લેનનો જમાનો છે તે જોઈ તેઓએ વિમાની સર્વીસ ચાલુ કરી, અને સગકાર પાસેથી કૉન્ટ્રાક્ટ લઈ કરાંચીથી મુંબઈ, મદ્રાસ, કોલ્કોટા સુધી એરમેઇલથી ટપાલ પુરો પાડે છે, તેમજ પેસેન્જરો પણ મુસાફરી કરે છે. એઓનાં છોકરાં હતાં નહીં જેથી એઓ પોતાનું વીવ પોતાની હિંચાતીમાં ફક્ત બે ત્રણ માસ આગળથીજ બનાવીને તા. ૩૭ જુન ૧૯૩૨ને દીન જર્મની ખાતે ગયા હતા. એમના ઘણીઆણી એમના પહેલાં ગુજરી ગયાં હતાં. તેઓને એવું દર્દ થયું હતું કે મોઢ સાંકે કરી શક્યું નહિ જેથી એઓએ ૨૦ હજાર પાઉન્ડ અલગ કાઢ્યા છે, અને તેનું બ્યાન્ડ આવે તેમાંથી આખી ફુનિયાનાં મેકાવરો એઓ મનકુર દર્દનો ધ્યાનનો

શોધ કરવાનો અભ્યાસ કરના હોય તેઓને દર વર્ષે ચોક્કસ રકમોની રકાવરશીપો આપાય છે. તે ઉપરાંત વિજ્ઞાનની કમ્પ્લીટ સુનીવર્સીટી કે ન્યાં એઓએ અભ્યાસ કાઢી હતો, તેમાં એ લાખ પાંદર આપી ગયા છે. પોતાની મરજી મુજબ પોતાનાં સમાંસનેહીઓને જે આપવાનું તે આપી ગયા છે, અને પોતાની જાકીની સધળી માત્રમતાને માટેનું એક ટ્રસ્ટ મહુમ શેઠ નવરોજી વાડયાનાં ટ્રસ્ટને મત્તવુંજ એઓ પણ રચાવી ગયા છે. મુજારકમે ઈલાયદી રહે, અને દર વરસ તેની જે આવક આવે તેમાંથી સંખ્યાવતો થતી રહે, અને તેને માટે ટ્રસ્ટીઓ પણ નીમી ગયા છે. દર વરસે જે જે આવક થાય તેની શું વ્યવસ્થા થઈ તે વિગેરેનો હિસાબ સરકારમાં રજુ કરવો પડે. મજકુર આવકમાંથી ન્યાતમતના તદ્દાવત વગર વિદ્યાદાન આપવા તેમજ ઈસ્પીતાક રચાવવા તેમજ ન્યાં પણ આગ વા ધરતી-કંપ વિગેરેથી માણસ જાતે પર આદત આવી પડે ત્યાં તુરત તેઓની મદદે પહેંચી જવાને ફરમાવી ગયા છે. હુંકેમાં શોકકલ્યાણનાં કામે પાછળજ એની આવક ખરચાય છે. એઓના ટ્રસ્ટનાં ટ્રસ્ટીઓમાંથી એકાદ જગ્યા ખાલી થાય તો જાકીના ટ્રસ્ટીઓ એક બહારનો લાયક આદમી ચુટે, અને તેને માટેની જહાલી સરકાર પાસેથી માગે છે, અને તે લાયક માણસ જણાતાં તેની નિમજુક થાય છે. આ ઉપરા હેવાક ઉપરથી વાંચનારા જોશે કે સર હોરાજી તાતાએ હીંદ દેશનું ધણું બહું કયું છે. હજારો આદમીઓ એઓનાં કારખાનાઓમાં રોજ મેળવે છે. હીંદમાં આવા ધણા હોરાજી શેઠ પેદા થાય એવી ઈશ્વરપાસે દુઆ ગુમરી, મહુમને ગુરખમાન જેહસ્તમાં શાંતી બહે એવું ઇચ્છીશું. એઓનું મરણ તા. ૩૭ જુન ૧૯૩૨, રોજ રહે માલ હમો. ૧૩૦૧ ય.ક.ને દીને જર્મની ખાતે થયું હતું.

જુન ૧૯૩૨.

ડૉ. ધનજીભાઈ ડો. મહેતાને નામદાર સહનસાહે સી. આર્થ. ઈ. ના ખેતાબ અનાયત કથો હતો અને તેનો આંદ નામદાર વાઈસરોય લોડ વિર્બીગડને તેમને દિલ્હીમાં પહેરાયો હતો.

ઓગસ્ટ ૧૯૩૨.

શેઠ મીનાચેર મેરવાનજી પાવરી વકીલ મુધરાઈના પ્રેમીડન્ટ નિમાયા હતા. તા. ૨૩ ઓગસ્ટ ૧૯૩૨.

એર્વિંડ રસ્તમજી એરચજી પાવરી:—એઓ નવસારીના એક જુઓગ ભગરીઆ મેખેંદ હતા. એઓએજ બજમેરજે એલેગમ રચાવી હતી, અને ૩૩ વરસ સુધી એ સરચાના મેકેટરી તરીકે કામ બજાવી મોટું ફંડ જમા 'કયું' હતું. તથા બીલ્ડીંગ જે મોટીખામને નામે ઓળખાય છે તે બાઈસ બિરાદરોએ અંધાવી આપી હતી, તેમાં એઓ સાહેબે બહુજ મહેનત લીધી હતી. એઓને ભગર સાથ અન્જુમનની ખટપટમાં એઓના વિરૂધ વિચારને લીધે કંઈક ઈતરાજમાં આવવું પડ્યું હતું. પાછળથી એક વા બીજા કારણે એઓએ બુલ જોઈ પાછા મામેલ થઈ, માન મેળવ્યું હતું. એઓના બાંવા એરચજી પાવરી અવસ્તા બાપાના ઉસ્તાદ ગણાતા. તેઓ અથોરનાનનાં છોકરાઓને દીની કેળવણી આપતા. મહુમ રસ્તમજીએ પણ પોતાના જાવાના હાથેજ તાલીમ લીધી હતી, અને યોજનાએમીનું કામ બહુજ પાકીજગીથી અર્જવના હતા. શેઠ વડાગણાજન.

આતસ બહેનમવાળા કેસમાં મરનારે નવસારીની વડી દરેમેહેરની ઈજ્જત માન અને પ્રતિ-
ષ્ઠા જળવાય તે માટે એઓએ ખત અને ડાશીપ કરી હતી. એઓ તા. ૨૩-૫-૧૯૩૨
ને રોજ ૧૯ માહા હમો સને ૧૩૦૧. ૫. ૪. ને દીને નવસારી ખાતે ફક થયા હતા.

રેડક્રોસની પ્રવૃત્તિ—ડૉ. ધનજીભાઈ હો. મહેતાએ વાંસદા રાજ્ય તથા ચાણુ
જિલ્લાના તેર ગામે ફરી પચાસ ભાપણો આપી વાંસદાસાખા સ્થાપી રૂ. ૬૭૭૮ રેડક્રોસ
સોસાયટી માટે ભેગા કર્યા.

ઈ. સ. ૧૯૩૩ ના પારસીઓ.

તા. ૨૮ મી માર્ચ ૧૯૩૩.

શરૂઆત ઉલ ઓહમા ડૉ. સર જીવણજી જમસેદજી મોદી બી. એ.—એઓ
જરથોસ્તી ધર્મનાં અદ્વંગ અધ્યાપી હતા. પોતાની આખી જીંદગી જરથોસ્તી ધર્મને
લગતી શોધખોળમાં એઓએ યુગ્મરી હતી. જેની શોધખોળ કરતા હતા તેને જાહેરમાં
જાવવા ભાપણોદ્વારા એઓ સર્વેને જણાવતા, અને કુદરતી રીતે સર્વેના માનને લાયક
એઓ નીવડતા. ધુરોપીઅન સાવાંઓએ પણ એઓ માટે ધણીજ ઉચી પ્રશંસા બતાવી
હતી, અને અવાર નવાર તેઓ સર જીવણજીના સમાગમમાં રહેતા. એઓએ ધણી
કેતબો બહાર પાડી છે. એઓએ લાંબો વખત સુધી મુંબઈની પારસી પંચાએતની નિ-
મંત્રકલાની બરેલી સાચી સેવાઓ બજાવી હતી. પંચાએતની ઓશીસતું કામ ધણું કરવાનું
હતું. દીનકિંગત ગરીબજીવોએ જેવો બી ઓશીસમાં આવે તેઓની સાથે નમનતાઈથી
વર્તવું, એ સહેલું નથી. તે છતાં એઓ ધર્મ અધ્યાસમાં વધારે વખત રોકતા હતા.
એઓ નવસારી નગરીમાં જન્મેલા, ત્યાંજ ઉછેરેલા અને શરૂઆતની કેળવણી પણ
નવસારીમાંજ લીધેલી. પાછળથી કોલેજના અધ્યાસ માટે મુંબઈ જવું થયેલું અને
ત્યાંજ ધંધાને સર રહેતા. પણ દર વરસ ત્યારે પણ રજાનો લાભ મળે કે એઓ નવ-
સારી આવવા ચુકતા નહિ. રહેણાંક પહેલાં દસ્તુરજી મહેજીરાણા, શાહ અકબરની દગ-
બારમાં ગયા હતા કે નહિ, તેની તકરાર મુંબઈ ખાતે કેટલાક અધ્યાસીઓમાં નીકળી હતી,
તે વખતે એઓ બહાર આવ્યા હતા અને તેને લગતી દરેક સંસ્થાઈ બહાર બાબ્યા હતા.
એમણે “શાહ અકબરની દગબારમાં પારસીઓ અને મહેજીરાણા” નામનું યાદગાર પુસ્તક
લખીને નવસારી નગરીની અને ખાસ કરીને મહેજીરાણા કુટુંબની નહીં લુલી શકાય
એવી સેવા બજાવી છે. એઓ મરહુમ બાઈ ડાશીબાઈ કોટવાલના વીક્ષના ઍકઝીક્યુટીવ
હતા, અને વીક્ષમાં જણાવ્યા મુજબ મરનારની ખાહેશ મુજબ સર્વે કામ પાર ઉતારો
ગયાછે. મરહુમ બાઈની ખાહેશ નવસારી ખાતે એક ઍલ્ફનેજ સ્થાપવાની હતી, અને તે
કામ એઓએ પાર પાડ્યું હતું. એ વતરોગે બાઈની રકમ દોસ્તીટાલ અને આતસ
બહેરામના ફંડમાં આપી મરનારની ખાહેશ પુરી કરી હતી. એમણે પારસી કોમની અદ્વંગ
મેવા બળવેલી તેનાં અહેસાનમાં એઓની જીંદગીના પાછલા દિવસોમાં મુંબઈના અને
નવસારીના પારસીઓએ એઓની હેયાતીમાંજ કદરસનાસી કરી માન-આપ્યું હતું.
આવા ચુસ્ત અથોરનાન બાહેશ અધ્યાસી, મહાન લેખક, મુદરવકતા, અને ધર્મના
સાચા પુજારીના મરણથી આખી પારસી કોમમાં ધણી દિલગીરી ફેલાઈ હતી. મરહુમ

દુનિયાના ધર્મોને ગમતી પડ્યાં બ્યાંપણ બગતી ત્યાં જઈને ગીસાનાઓ વાંચતા હતા મન્કાં દંગાના પણ મન્કુમનું માન વિગેય હતું. એઓની માદગીરી કાયમ ગણવાને માટે મુળાઈ તેમજ નવસારી વિગેરે મર્ડ કંકાણે ઉત્પાણ થઈ એક મારી જેની નકમ થવાથી, એઓને નામનો એક હોન મુગધખાતે જાહેરના વપગશ માટે બંધાવી ખુદો મુકયો છે અને એઓની તમવીન દરેક આતમ જાહેરમોમાં જોવામાં આવે છે. એમનું મળ્યું તા. ૧૮મી માર્ચ ૧૯૩૮, પારમી રોજ ૨૩મો મહા ઉમો સને ૧૩૦૦ થ. ઝ.ને દીને મુળાઈ ખાતે થયું હતું.

ઓગસ્ટ ૧૯૩૩.

ડા. હોરમસજી ટે. પારડીવાજાને સુધરાઈ પ્રમુખ ચુટી કાઢવામાં આવ્યા હતા એક ડાકટર તરીકે એ હોદ્દો પહેલવહેલો મેળવવા એઓજ બાગ્યગાળી થયા હતા.

એજ સાવમાં મન્કુમ શ્રીમંત મહારાજ આહેજ દિન્દના હાહા હાહાભાષિ નવરોજીનું બાવનું ખુસ્તું મૂકવા પધાર્યા હતા તે પ્રસંગે ડા. પારડીવાજાએ તે નામદારના નાનમાં સર મ્તન ટાટા પૌટસ કનજમાં એક ધવર્નામ પાર્ટી આપી હતી તેમાં મુમારે ૭૧૦ મર્વે કામના બાનુઓ અને ગૃહસ્થોને નોતર્યા હતા

ડા. પારડીવાજાની પ્રમુખ તનીકેની ડોકીદી દગ્મ્યાન ૩૧ ૪૦૦૦૦)ના ખર્ચે નેગનધી વક્ષમણ હોન સુધી ઍકૉલ્ટ રોડ બાધવાની રજામ ધડાઈ મંજુર થઈ હતી.

ડા. શંકરરાવ પગાર સાહેબે નવમારી સુધરાઈમાં પહેલવહેલી બે બાનુઓની ત્રણ વર્ષ સુધી મબાસદ તરીકે નિમજૂક કરી હતી તે બાગ્યાળી બાનુઓ ખીસીમ સુનાબાઈ દેશાઈ અને ખીસીસ ધીરજયાવ દેશાઈ હતા

સાન ૧૯૨૬-૩૪માં ડા. હોરમસજી ટે. પારડીવાજાના ધણિઆણિનું દુઃખદાયક મરણ એકાએક નિપજ્યું છતાં તેમણે પ્રમુખ તરીકેનું કામ ચાલુ રાખ્યું હતું તેથી સુધરાઈ-એ તેની યોગ્ય કદર કરી એમના કામની ત્રણી પ્રશંસા કરી ઉપકારની દગ્મ્યારત પસાન કરી હતી.

રેકૉર્ડસની પ્રવૃત્તિ—ડા. ધનજીભાઈ હો. મહેતાએ શુજગત તથા રત્નાગીરી જીનાનાં ૨૮ કરબાઓમાં ૧૦૧ બાવણો આપી રત્નાગીરીમાં શાખા સ્થાપી સોસાયટી માટે રૂ. ૪૮૭૦) મેળવ્યા હતા.

ઇ. મ. ૧૯૩૪ ના પારસીઓ.

જાનેવારી ૧૯૩૪.

ડા. શંકરરાવ પગારે, શેઠ ફગમરોજ ૨. દાણુના હુડેમાની કાર્મની વાખવાખી કરવાથી શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડે કાર્મની સુનાકાત બધ બારીક વિગતો પૂછી પોતાની ખુશી દર્શાવી હતી તા. ૧૭ મી જાનેવારી ૧૯૩૪.

શેઠ પાલનજી બરજેરજી દેશાઝઃ—એઓ નવમારીના મોટા દેસાઈ ખાન-દાનનાં એક કેળવાયતા નખીરા હતા એમના મમાવા દેસાઈજી નવરોજી મીનોચેરજી ખુર્મેદજી તેમજીજીનાં નખીરા થતા હતા. એમના પિતા, તે ગ્રમ્યાત ધગીની તવારીખના

અભ્યાસી અને નવસારીના મુખ્યમિત્ર માહિત્ય સેવક “બાવાભાઈ” ના નામે ઝોળખાતા બરબેરજી પાવનજી દેસાઈ હતા.

મરહુમ પાવનજી દેસાઈ પા. બ. દેસાઈના નામે ધર્મ અભ્યાસીઓ અને સેવક મંડળમાં બંધીના હતા. મેટ્રીકની પગલા પાસ કર્યા પછી તેમણે સેવક તરીકે મુંબઈના ગરૂત ગોફતાના સમ ઍડીટર તરીકે જોખમ ભર્યો ઝોલો ભોગવ્યો હતો. મહુમે તુરેએલમ નામના ચોપાન્યાને પ્રસંસાપાત્ર મદદ કરી હતી, તારીખે ગાંડે ધરાનમાં પશુ ઘણી અચ્છી કલમ કશી બજાવી હતી તેમજ ઇસવામી તવારીખ લખવાની એક બેરબર દામ બીડી હતી. મરહુમે નાની મોટી વાર્તાઓ ખમુમ કરીને ધરાની તવારીખોને લગતી લખી હતી. ધરાનના ઇતિહાસનો તેમને મોટો શોખ હતો જે તેમના યાદગાર મંથે તવારીખે (૧) સાસાનીઆન, (૨) હખામનીઆન, (૩) શાહે ધરાન અને (૪) કયાનીઆન દેખાડી આપેછે. તેઓ એક મહેનતુ ધર્મ અભ્યાસી હતા, અને સરોસઈજી, બરબેરતી જવાહીરો, નવું જરથોસ્ત નામુ, ફરોહર નામુ, અશો જરથોસ્ત, ગાયા ધર્મયાદી ઉપર ફેટલાંક વખાણવા લાયક પુસ્તકો પશુ પ્રગટ કર્યાં હતાં. તે ઉપગંત ફેટલાક પરચુરણ પારસી વિપયો પ્રગટ કર્યાં હતા. મરહુમ પોતાની કલમને છેવટ સુધી વળગી રહ્યા હતા, અને પોતાની છુઝગં ઉમ્મરે “જમશેદ નામુ” મરણુતી ફક્ત થોડા માસ આગળજ પ્રગટ કર્યું છે, જે તેમના અભ્યાસનો વધુ પુરાવો રજુ કરે છે. એ લખાણના શરૂઆતમાંજ સાદાધર્માંજ જીવન ગાળનાર એ સુનંદા સાહિત્ય સેવકે પોતાની દેહની નબળાઈને ક્ષીધે કોઈ પશુ જીલસુક હોય તો પાંચકોની ક્ષમા ચાહી, સેખ પુરો કરતાં જણાવ્યું હતું કે હવે પછી હું બહેર લખાણ કરું એવી શક્તિ ધરાવતો નથી, માટે હુમ પ્રાંચનારાઓ તમને છેલ્લી સલામ અને બરેબર તેઓ પોતાના એ છેલ્લા સેખ મારફતે સર્વેને છેલ્લી સલામ કરી ગયા છે, એઓ તા. ૧૭-૧-૩૪ રોજ ૧૩મો માહાં પમેા ૧૩૦૩ ય. ૬. બપોરે નવસારીમાં પોતાના મકાનમાં ૮૩વર્ષની ઉમ્મરે દેક થયા હતા.

નવસારીની સર જમશેદજી જીજીભાઈ બેરોનેટ સાહેબની અગીયારીમાં ક્ષીયા કામ કરવાના હક માટેની તકરાર ચાલેલી તેતું આવેલું છેવટ.

નવસારીના પંથકોમાં મોબેદોએ ધર્મ ક્રિયા કરવા તથા કરાવવા માટે ભગરીયા તથા મીનોચેર હોમજી સાથવાળા વચ્ચે ચોક્કસ બંદોબસ્ત થયા હતા, જેની રૂએ બન્ને સાથવાળાઓએ ચોક્કસ હકકો મેળવ્યા હતા.

મરહુર હકકો સંબંધી ઉપજા બન્ને ટોળાઓ વચ્ચે મતભેદ ઉભો થવાથી ભગરમાથ ટોળા નરકથી કેટલાક માહેબોએ (વાદીઓએ) મીનોચેર હોમજી માથના ટોળા તન્દથી કેટલાક માહેબો (પ્રતીવાદીઓ) ઉપર નવસારી મહાજ ન્યાયાધીશીમાં સા. મુ. નબ ૧૩૨ સને ૧૮૧૮-૧૯નો દાવો કર્યો હતો.

આ દાવાની મમજીતી મહેસર ફલીયાના રહીશ શેઠ એન્ડજી ફક્તમજી ફલીખંદાએ પોતાના બેટા ધનજીશાહની નવબેતના શુભ દિવસે તા. ૨જી જાનેવારી ૧૯૨૨ને દીને કગરી હતી, અને તે મમજીતી મુજબનું ફકમનામું નામદાર કોર્ટ નીચે મુજબનું કરી આપ્યું હતું:—

શ્રીમંત સરકાર વી. મેહેરખાન નવસારી મહાલ ન્યાયાધીશી.

વાદીઓ.

પોતાના તરફથી તથા નવસારીની વડી ફરેલ મહેરને મળતી બગરસાથ અનુ-
મનનાં મળ્યા સહ્યો તરફથી. (૧) એકત્ર નસરવાનજી કુતાર (૨) રસ્તમજી
મહેરનોસજી વજીરદા (૩) ફરેલુન રતનજી કાંગા. રહેવાસી નવસારીના.

પ્રતીવાદી.

પોતાના તરફથી તથા મીનોચહેર હોમજીને મળતી સાયની મમસ્ત અનુમન-
ના બીજા મળ્યો તરફથી. (૧) હોમજી રસ્તમજી મીનોચહેર હોમજી (૨) એકત્ર
અમનજી કહરીઆ (૩) મોજાજી નવરોજી દાદાચાંદજી રહેવાસી નવસારીના તથા
પાછળથી પોતે દાખલ થયેના છે.

દાવો ૩૧. ૯૯-૦-૦

હમો વાદી તથા પ્રતીવાદી માહોમાહે સમજુત થયા મુજબ કગાદા કરીએ
છીએ કે—

આગલા વખતમાં જૂદાજૂદા પંથકોના મોબેદોએ ધર્મ ક્રીયા કરવા તથા કગાવવા
માટે ચોક્કસ પ્રદેશો દાવા અનુજા નજીઆ પ્રમાણે વહેચી લીધાહતા તે ગોચરણની
રૂએ તાપી અને પાટ નદીની વચ્ચેના પ્રદેશમાં બગરીઆ મોબેદો ક્રીયા કામ કરતા
કગાવતા હતા. ત્યારે એ ટોળામાંથી એટલે બગરીઆ ટોળામાંથી મીનોચહેર હોમજી
સાયવાળાઓ જૂદા પડ્યા ત્યારે તે એ સાયવાળાઓ વચ્ચે એટલે બગર માયવાળા
તથા મીનોચહેર હોમજી સાયવાળા વચ્ચે આ પ્રદેશમાં મેહેરનોસને ત્યાંના ક્રીયા
કામ કરવા સાચ ચોક્કસ બહોમસ્તો થયા હતા જેની રૂએ અને માયવાળાઓએ
ચોક્કસ સ્કકો મેળવ્યા હતા. હાલમાં બજારું હકકો સંબંધી ઉપના અને ટોળાઓ
વચ્ચે મતભેદ ઉભો થવાથી બગરસાથ ટોળા તરફથી કેટલાક સાહેબો (વાદીઓએ)
મીનોચહેર હોમજી સાયના ટોળા તરફથી કેટલાક માહેબો (પ્રતીવાદીઓ) ઉપ
દાવનો આ દાવો કયો છે

ઉપના અને ટોળાઓ વચ્ચે એકદીલી તથા બાઈમધી વધારવાના હેતુથી આ
દાવાની નીચે મુજબ માગવાળ કરવામાં આવી છે —

૧. મેહેરનોસ પોતાને ત્યાં સધળું ક્રીયા કામ પોતાની ખુશીના બગરસાથ તથા
મીનોચહેર હોમજી સાયવાળા યા ઉપના એ પધોમાંના એક અથવા અને પમના મોબેદો
પામે કગાવી મકરો અને તે મળથમાં કાઈપણ સાયવાળાઓ વાધો ઉઠાવી શકશે નહીં.

૨. અને ટોળાના જે કાષ્ટ હકકો હતા તે હકકો ઉપલી ગોચરણ અમનમાં મુકવા
માટે તથા એકદીલી વધાવવા માટે હવેથી અને ટોળાના મોબેદો બોગવરી. મીનોચહેર
હોમજી સાયવાળાના મેહેરનોસને ત્યાંની ઝીંદગવાનને લગતી ક્રીયા કરવાનો બગરમાય-
વાળાઓનો જે હકક હતા તે હકક હવે પછી વાદી પ્રતિવાદી અને ટોળાના મોબેદો
બોગવરી તેના અદનામાં રૂપીયા ૫૦૦૦-૦-૦ અ કે પાંચ હજાર મીનોચહેરજી હોમજી

અભ્યાસી અને નવસારીના સુપ્રસિદ્ધ સાહિત્ય સેવક “બાવાબાઈ” ના નામે ઓળખાતા બરબેરજી પાંચનજી દેસાઈ હતા.

મરહુમ પાંચનજી દેસાઈ પા. બ. દેસાઈના નામે ધર્મ અભ્યાસીઓ અને સેષક મંડળમાં જાણીતા હતા. મેટ્રીકની પગલા પાસ કર્યા પછી તેમણે સેષક તરીકે મુંબઈના સરત ગોસ્વામીના સમ ઍડીટર તરીકે જોખમ ભર્યો ઝાલો ભોગવ્યો હતો. મહુમે નુરેએલમ નામના ચોપાન્યાને પ્રમંસાપાત્ર મદદ કરી હતી, તારીખે ગાહે ધરાનમાં પણ પ્રણી અચ્છી કલમ કરી બગલવી હતી તેમજ ઇસલામી તવારીખ લખવાની એક જોરાવર હાથ બીડી હતી. મરહુમે નાની મોટી વાર્તાઓ ખમુસ કરીને ધરાની તવારીખોને લગતી લખી હતી. ધરાનના ઇતિહાસનો તેમને મોટો શોખ હતો જે તેમના યાદગાર મંથે તવારીખે (૧) સાસાનીઆન, (૨) હખામનીઆન, (૩) શાહે ધરાન અને (૪) કથાનીઆન દેખાડી આપેછે. તેઓ એક મહેનતુ ધર્મ અભ્યાસી હતા, અને સરોસઈજી, બરબેરજી જવાહીરો, નવું જરબેરજી નામુ, અશો જરબેરજી, ગાથા ઇત્યાદી ઉપર કેટલાંક લખાણવા લાયક પુસ્તકો પણ પ્રગટ કર્યાં હતાં. તે ઉપરાંત કેટલાંક પરચુરણ પાસી વિષયો પ્રગટ કર્યાં હતા. મરહુમ પોતાની કલમને છેવટ સુધી વળગી રહ્યા હતા, અને પોતાની બુઝર્ગ ઉમ્મરે “જમશેદ નામુ” મરણની ફકત થોડા માસ આગળજ પ્રગટ કર્યું છે, જે તેમના અભ્યાસનો વધુ પુરાવો રજુ કરે છે. એ લખાણના શરૂઆતમાંજ સાદાધર્માંજ જીવન ગાળનાર એ સુનંદા સાહિત્ય સેવકે પોતાની દેહની નબળાઈને લીધે ઠાંધ પણ જીસમુક હોય તો વાંચકોની ક્ષમા ચાહી, સેષ પુરો કરતાં જણાવ્યું હતું કે હવે પછી હું જાહેર લખાણ કરું એવી શક્તિ ધરાવતો નથી, માટે સુર વાંચનારાઓ તમને છેલ્લી સલામ અને ખરેખર તેઓ પોતાના એ છેલ્લા સેષ મારફતે સર્વેને છેલ્લી સલામ કરી ગયા છે. એઓ તા. ૧૭-૧-૩૪ રોજ ૧૩મો માહા પમે ૧૩૦૩ ય. ૬. બપોરે નવસારીમાં પોતાના મકાનમાં ૮૩વર્ષની ઉમ્મરે લોક થયા હતા.

નવસારીની સર જમશેદજી જીજીભાઈ બેરોનેટ સાહેબની અગ્નીચારીમાં ફીયા કામ કરવાના હક માટેની તકરાર ચાલેલી તેનું આવેલું છેવટ.

નવસારીના પંચકોમાં મોખેદોએ ધર્મ ક્રિયા કરવા તથા કરાવવા માટે ભગરીયા તથા મીનોચેર હોમજી સાથવાળા વચ્ચે ચોક્કસ બંદોબસ્ત થયા હતા, જેની રૂએ બંને સાથવાળાઓએ ચોક્કસ હકકો મેળવ્યા હતા.

મનકુર હકકો સંબંધી ઉપયા બંને ટોળાઓ વચ્ચે મતભેદ હોયો થવાથી ભગરસાથ ટોળા તરફથી કેટલાક માહેબોએ (વાદીઓએ) મીનોચેર હોમજી સાથના ટોળા તરફથી કેટલાક સાહેબો (પ્રતીવાદીઓ) ઉપર નવસારી મહાલ ન્યાયાધીશીમાં સા. મુ. નંબ ૧૩૨ સને ૧૮૧૮-૧૯નો દાવો કર્યો હતો.

આ દાવાની સમજુતી મહેસર ફલીયાના રહીશ શેઠ એદલજી ફરતમજી ફતીખંદાએ પોતાના બેટા ધનજીશાહની નવજેતના શુભ દિવસે તા. ૨૭ જાનેવારી ૧૯૨૨ને દીને કરાવી હતી, અને તે સમજુતી મુજબનું હુકમનામું નામદાર કોર્ટ નીચે મુજબનું કરી આપ્યું હતું:—

મોખેદોના મુખાઓએ તા. ૩-૬-૧૯૨૭ના રોજે કરતાં એ કામો કરવાનો મીનોચેર હોમજીના મજતીયા સાથનો એખજાનો હક રજુ કીધો હતો. જે બાબત મો. પેશતનજી રાવજી અને મહેસર અંગુમનની જનરલ ફંડની કમીટીએ તેનો વિરોધ કીધો હતો.

આ બાબત મી. નવસારી મહેસર ફલીયાની અન્ગુમનના ધર્મના ફંડના ત્રટી સાહેબો નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈ પાંચમા ઍરોનેટ સાહેબ તથા બીજા એ ફંડના ટ્રસ્ટી સાહેબો ઉપર જતાં તેઓ સાહેબોએ તા. ૧૪મી એપ્રિલ ૧૯૨૪ને દીને નીચે મુજબ અમલ કરવા મોકલી આપ્યો હતો. " જેમ અસવવારેથી ચાલતું આવ્યું છે તેમ ચાલવા દેવું અને અસલ કરાર પ્રમાણે અમલ કરવો અને કરાવવો જોઈએ. તેમજ આ ફંડને લગતાં કામો નેક નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈ પહેલા ઍરોનેટ સાહેબની મહેસર મધેની દરેમેદર ખાતેજ કરાવવાં. આ બાબત સર તમો સાહેબો ઘટતાં પગલાં જરૂર પડે તો લેજો એવી ટ્રસ્ટી સાહેબો પુરેપુરી ખાત્રી રાખે છે જ. "

એ પછી તા. ૨૬ અક્ટોબર ૧૯૨૬ને દીને મહેસર અન્ગુમનની જાહેર સભા મળી એક કમીટી નીમી તે મારફતે ડાવેજર લેડી આવાખાઈ જમશેદજી જીજીભાઈ નવસારી અગીઆરી ફંડના ટ્રસ્ટી સાહેબો શેઠ રતમજી જમશેદજી ખરશેદજી વીગેરેને હકરીયા મોખેદોના આ આખાદીન હક વીરૂદ્ધ કેટલીક હહેવાતી ફરીયાદો સાથનો રીપોર્ટ કરવાનું શોપીયુ હતું. તેમ કમીટીએ રીપોર્ટ કરતા એ ફંડના ત્રટીઓએ નીચલો દરાવ કીધો હતો.

THE DOWAGER LADY AVABAI JAMSETJEE JEJEEBHoy NAVSARI AGIAREE FUND.

209, Hornby Road, Foot,

Bombay, એપ્રિલ ૧૯૨૫.

શેઠ નાનાભાઈ પેશતનજી મહેતા

„ કેકાખાદ કાવસજી બારલીવાલા

„ હારાબજી ફરામજી તંબોલી

„ માનેકજી એદલજી મશેલીઆ

„ રૂસ્તમજી રતનજી મહેતા

„ પીરોશા લી. વાંદરીવાલા

„ દીનશાજી નવરોજી વાંદરીવાલા

„ રતનજી નવરોજી તંબોલી

„ સોરબજી નવરોજી સદરી

તે નવસારી મહેસર અન્ગુમને નીચેલી કમીટીના સાહેબો.

મહેસરના બહેદોનો અને મોખેદો વચ્ચેના સવાગની બાબદમાં થએલો સર્વે લાંબો પત્રવહેવાર તમો સાહેબના પત્રવહેવાર માથે ઉપજા ફંડના ત્રટી સાહેબોની તા. ૪ થી એપ્રિલ ૧૯૨૫ની મીટીંગમાં રજુ થયો હતો તે વખતે એ સાહેબોએ લાંબો વિચાર કરી એ બાબદમાં કીધેલા દગાવની એક નકલ આ માથે મોકલું હતું.

સેવક, રૂસ્તમજી જ. ખ જમશેદજી. સરનશીન.

સાથવાળાનાં એક બેહેદીના સાહેબ શેઠ એદલત ડસ્તમજ ફણીખંદાએ ભગર સાથ-
વાળાઓને આપ્યા છે તેમજ મીનોચહેર હોમજ સાથવાળાઓનો પોતાનાં બેહેદીનને
ત્યાંની અનોશેહ રવાનની ક્રીયા કરવાનો જે હકક હતો તે હકક હવે વાદી પ્રતીવાદી
બંને ટોળાવાળાઓ ભોગવશે તેના બદલામાં મજકુર શેઠ એદલત ડસ્તમજ ફણીખંદાએ
રૂપિયા ૫૦૦૦-૦-૦ અંકે પાંચ હજાર મીનોચહેર હોમજ સાથવાળાને આપ્યા છે.

૩. બંને ટોળાને લગતી અગીઆગીમાં ક્રીયા કામ કરવાનાં એકમેકનાં હકકો
હાથની માફકજ (આલ્યા આવે છે તે પ્રમાણે) ચાલુ રહેશે.

૪. ઉપલી ગોઠવણ બીલ્ડીમોરા તથા ગણદેવી ગામોને લાગુ પડશે નહિ.

૫. ઉપરની સરનોથી ભગરસાથવાળાં તથા મીનોચહેર હોમજ સાથવાળા શિવાયના
બીજા કોઈ પણ પંથના મોબેદોને કોઈ પણ જાતનાં હકકો મજકુર પ્રદેશમાં મળશે નહિ.

ઉપર પ્રમાણે હમો વાદી જેઓ ટોળાનાં તરફથી આવેલાન તરીકે નીમાયેલા છીએ,
અને પ્રતીવાદી નંબર ૧-૨-૩ પ્રતીવાદી ટોળા તરફથી આવેલાન તરીકે નીમાયેલા છે અને
ન્યાયાધીશી તરફથી તે પ્રમાણેની હમો વાદીઓ તથા પ્રતીવાદી નંબર ૧-૨-૩ની નીમણુંક
કાયદેસર રીતે દીવાની નીજાંધની કલમ ૨૪ પ્રમાણે કરવામાં આવી છે તેથી બંને
પક્ષના આખા ટોળાઓને સદરહુ શરતો બંધનકર્તા થશે. સદરહુ શરતોને વાદીઓનાં ટોળા
તરફથી ભગરસાથ અન્નુમનની સભા તા. ૨૨મી જાન્યુઆરી સને ૧૯૨૨ના રોજ મળી
તેમાં બહાલી આપવામાં આવી છે તેમજ પ્રતીવાદીઓનાં ટોળા તરફથી મીનોચહેર હોમજ
સાથ સમરતની અન્નુમનની સભા તા. ૨૨મી જાન્યુઆરી સને ૧૯૨૨ના રોજ મળી
તેમાં બહાલી આપવામાં આવી છે. અને નંબર ૧-૨-૩ શિવાયના પ્રતીવાદીઓ પોતે અરજ
આપી દાખલ થયા છે તેથી હમો આ કરારદાદ અધીકારપુર્વક રજુ કરીએ છીએ.

ઉપર મુજબ કરારદાદ મંજુર કરી તે પ્રમાણનું હકમનામું કરી કામ નીકાલે કાઢીશો.

ખર્ચ જેનો તેનો જેના તેને શીર રાખવાનો છે. આ કામમાં પુરાવો શર થયો
નથી, સૂબ્ય નીમે લાગત પાછી મળવાનો દાખલો આપવા હુકમ ફરમાવશે.

એજ અરજ તા. ૨ જાન્યુઆરી સને ૧૯૨૨.

જે પછી કકરીઆ કુટુંબના એક મોબેદ પેસતનજ કાવજી કકરીઆ (રાવજીએ)
શ્રી. નવસારીના મહેશર ફલીઆના બહેદીનોએ સવાયના કામો કરવા સાર ઉભા કાપેલાં
ફંડનાં કામો જે “જૂદા ફંડના” કામો તરીકે ઓળખાયા છે અને જે એ ફંડના
ફરટડીડ મુજબ નેક નામદાર પહેવા સર જમશેદજી જીજીભાઈ બેરોનેટ સાહેબની મહેસર
ફરવાપાતે આવેલી દરેમહેરમાં કરવા કરાવવાનું હરાવવામાં આવ્યું છે, તે તેમ તેઓએ
નહિ કરવાથી તે માટેનું દખાણ એ દરેમહેરના પંચડી કકરીઆ કુટુંબના મુખી મોબેદ
સાહેબોએ કરવાથી તે કામો એ દરેમહેરમાં બીજા પંચવાડાઓ પામે કરાવવાની તજ-
વીનો કરવા માંડી. અને રોજ ૧૩ ૬-૧૧૯૨ને દીને “ભગર સાથના” મોબેદ, સોરાબજી
આદરજી કાંગા પાસે એ ફંડનાં કામો ચેકીનું એક કામ કરાવવાની તજવીજ કરતાં
મોબેદ ડસ્તમજ મેરવાનજી કકરીયાએ અટકાવ કરતાં મોબેદ પેસતનજીએ મહેશર
અન્નુમનના ધર્મના ફંડની કમીટીને તથા ધી ડાવેન્ડર લેડી આવાંબાઈ જમશેદજી
જીજીભાઈ નવસારી અગીઆરી ફંડની કારોઆરી કમીટીને કરતાં તેનો ખુલાસો કકરીયા

મોખેદોના મુખીઓએ તા. ૩-૬-૧૯૨૭ના રોજ કરતાં એ કામો કરવાનો મીનોચેર હોમજીના મજતીયા સાથેનો એખવાનો હક રજુ કીધો હતો. જે બાબત મો. પેશતનજી રાવજી અને મહેસર અંગ્રુમનની જનરલ ફંડની કમીટીએ તેનો વિરોધ કીધો હતો.

આ બાબત શ્રી. નવસારી મહેસર ફલીયાની અન્ગ્રુમનના ધર્મના ફંડના તરફી સાહેબો નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈ પાંચમા ઍરોનેટ સાહેબ તથા બીજા એ ફંડના ટ્રસ્ટી સાહેબો ઉપર જતાં તેઓ સાહેબોએ તા. ૧૪મી એપ્રિલ ૧૯૨૪ને દીને નીચે મુજબ અમલ કરવા મોકલી આપ્યો હતો. " જેમ અસલવારેથી ચાલતું આબુ છે તેમ ચાલવા દેવું અને અસલ કરાર પ્રમાણે અમલ કરવો અને કરાવવો જોઈએ. તેમજ આ ફંડને લગતાં કામો નેક નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈ પહેલા ઍરોનેટ સાહેબની મહેસર મધેની દરમેકર ખાતેજ કરાવવાં. આ બાબત સર તમે સાહેબો ઘટતાં પગલાં જરૂર પડે તો લેશો એવી ટ્રસ્ટી સાહેબો પુરેપુરી ખાતરી રાખે છે જ. "

એ પછી તા. ૨૬ અક્ટોબર ૧૯૨૬ને દીને મહેસર અન્ગ્રુમનની જાહેર સભા મળી એક કમીટી નીમી તે મારફતે ડાવેજર લેડી આવાખાઈ જમશેદજી જીજીભાઈ નવસારી અગીઆરી ફંડના ટ્રસ્ટી સાહેબો મેહ રસ્તમજી જમશેદજી ખરશેદજી વીજેરને કકરીયા મોખેદોના આ આખાદીન હક વીરૂદ્ધ કેટલીક કહેવાતી ફરીયાદો સાથેનો રીપોર્ટ કરવાનું શોખીયુ હતું. તેમ કમીટીએ રીપોર્ટ કરતા એ ફંડના તરફીઓએ નીચેના દરાવ કીધો હતો.

THE DOWAGER LADY AVABAI JAMSETJEE JEJEEBHoy

NAVSARI AGIAREE FUND.

209, Hornby Road, Foot,

Bombay, એપ્રિલ ૧૯૨૫.

- શ્રી નાનાભાઈ પેશતનજી મહેતા
- „ કેકાબાઈ કાવસજી બારલીવાલા
- „ દોરાબજી ફરામજી તંબોલી
- „ માનેકજી એદલજી મરોલીઆ
- „ રસ્તમજી રતનજી મહેતા
- „ ખીરોશા લી. વાંદરીવાલા
- „ દીનશાજી નવરોજી વાંદરીવાલા
- „ રતનજી નવરોજી તંબોલી
- „ સોરબજી નવરોજી સદરી

તે નવસારી મહેસર અન્ગ્રુમને નીચેલી કમીટીના સાહેબો.

મહેસરના બહેદોનો અને મોખેદો વચ્ચેના સવાડની બાબતમાં થએલો સર્વે લાંબો પત્રવહેવાર તમે સાહેબના પત્રવહેવાર માથે ઉપલા ફંડના તરફી સાહેબોની તા. ૪ થી એપ્રિલ ૧૯૨૫ની મીટીંગમાં રજુ થયો હતો તે વખતે એ સાહેબોએ લાંબો વિચાર કરી એ બાબતમાં કાંઈવા દગવની એક નક્ક બા માથે મોકલુંજી.

સેવક, રસ્તમજી જ. ખ. જમશેદજી. સરનશીન.

ઠેડાવ—નાસારીના બેહદીનો—આનુઓ અને મરદોની—આસરે ૩૦૦ જાનની સહી-
ની અરજ ઉપર અને મહેસરની બહેદીન અનુમતે પોતાની તા. ૨૬ અકટોબર ૧૯૨૪ની
મીટીંગમાં નીચેલી કમીટી તરફથી આવેલા સર્વ પત્રવહેવાર ઉપર આજની સભામાં વીચાર
કરવામાં આવ્યોછે. તે સાથે એ અરજમાં રજુ કરેલા મુત્ત સવાલ બાબેનો સર્વે આગતે.
પત્રવહેવાર ને નીચવા સરકયુવરોમાં રજુ થયોછે તે ઉપર વીચાર કરવામાં આવ્યોછે.

૧	સરકયુવર નં. ૭ તા. ૩	અકટોબર ૧૯૨૪નું
૨	" " ૨ તા. ૧૨	ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૪નું
૩	" " ૯ તા. ૩	ઓગષ્ટ ૧૯૨૪નું
૪	" " ૧૦ તા. ૧૮	સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૪નું
૫	" " ૧૪ તા. ૧૫	નવેમ્બર ૧૯૨૪નું
૬	" " ૧ તા. ૨૬	ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૫નું
૭	" " ૩ તા. ૭	માર્ચ ૧૯૨૫

તે સાથે નીચવાં પત્રો ઉપર વીચાર કર્યો છે.

મરહુમ નામદાર પહેલા સર જમશેદજીએ એ દરેહમહેરની સ્થાપણની નેમ ને
તેવણે નવસારીની જરથોસ્તી અનુમત હજુરમાં તા. ૧ મે ૧૮૫૦ને દીને વાંચેલા
પત્રમાં જણાવીછે.

(ખ). એ દરેહમહેર ઇબ્રાહિમ તે વેલાએ વંચાએલાં અનુમત પત્ર.

(ગ). એ દરેહમહેરપર મારેલી તખતી.

(ધ). એ દરેહમહેરનું તરદદીઠ જેમાં (નકલ પાતું ૧૫) તરદીઓને મોબેદને
નેમવા યા દુર કરવા માટે કુલ અખત્યાર છે.

આ સર્વ ઉપર વીચાર કરી તરદીઓને દીરમું છે કે એ દરેહમહેર મહેસરના
બહેદોનોના લાભ માટે તેઓને મોટે ફ્લીએ વેર કીયાકામ કરવા માટેની અગવડ તાલવા
કાળે બાંધવામાં આવી હતી અને તેમાં એક યા બીજા પંથના મોબેદોનો કાંઈ હક
ઈલાકો બાલવવાની નેમ રાખવામાં આવી હતી નહીં.

વલી બગરયા અને કકરયા મોબેદ સાહેબ વચ્ચે એક ભલા બહેદીન સાહેબ
નેવણુ એ કામ કાળે રૂ. ૧૦,૦૦૦ની રકમ કહાડી આપાછે, તેવણુ મારફતે ને થોડુંક
થયું ગોઠવણ થઈછે તેમાં પણ કોણ પાસે ધર્મકીયા કરાવવી તે બેહદીનોની મરજ
ઉપર રાખ્યું છે.

તેથી આ અને બીજી કેટલીક ગાળાં ઉપર વીચાર કરી તરદીઓ એવા ઠેડાવ
ઉપર આવેછે કે આ સવાલ નવસારીના મોબેદ મોબેદોના પંથોના સવાલ કરતાં
નવસારીના મોબેદો અને બેહદીનો વચ્ચેના સવાલ છે. તેથી બેહદીનો ગમે તે
પંથના મોબેદો પાસે પોતાને ત્યાંની ધર્મકીયા એ દરેહમહેરમાં કરાવી શકે.

ઉપરોક્ત દરમ આપણી નવસારીની કમીટીના વડા કોરેયારીને ત્યા નવસારીની
મહેમરની અનુમતે નીચેલી કમીટીના સાહેબોને વખી જણાવવો.

(ચોપડો ૧૮, બાબદ ૨૪. પાનું ૨૭)

“ શ્રી. મલેસરની દરેમેહેર ઇમ્મદ તેહેના વનચાએલા કામગની નકલ ”

શ્રી ૧૧

“ શ્રી નોસારીની રામચાન જરથોસ્તો અનજુમનની ખીદમતમે શ્રી મુમગધાસી શેનક જમગેજી જીજીબાર્ધનમનતાધથી અન્ન કર્ય કે સને ૧૮૫૦ ઇસવીના શાનમે જેવાર હમે શ્રી નોસારી આવેલા હતા તે વખતે શ્રી મલેશ ફરીઆના બેહીનોએ હમેને હેવી અન્ન કરી હતી કે તેઓના દીન આધનના કામ કરવાને વાગતે શ્રી મલેશ ફરીઆના એક દરેમેહેર ગાધી આપવી તથા તે મધે આતશઆદરીઆન શાહેમને તખતનશીન કરવા તે ઘટતી અગ્નને હમે કષુન ગમીને ધગમના બીજા કેટલાએક કામ શ્રી નોસારી ખાતે કરી આપવાની માથે એ જગોએ એક નવી ફરદમેદ હમાન મુગ્ધી બેહશની ફનામજી નશ વાનજીની નધઅતે ગાધી આપવા ॥ કારણુમગ ગાન-ઉમે માદ ૮મે શેદનશાહી મને ૧૨૧૬ ઇસ્લામી તા ૧૧ી મે મને ૧૮૫૦ને દીને શ્રી નોસારીની અનજુમનની હજુઆ હમેએ તનદરોશની બણારી હતી તે મુજમ એ નવી દરેમેહેર બધાઇને તર્જિમ થઈ છે અને તે મધે આતશઆદરીઆન શાહેમને તખતનશીન કરવા શાક જે મુગ્ધ ગમી હતી તે મુરાદ પાઠ પરવગદેગારની મદદથી અને તેહેના મોકલેના બગદક પેમમચા હજગત જરથોસ્ત અમપતમાન અનોઅશેફવાન પાક ઉદની બન્કતથી બગ આવી છે કે એ આદરીઆન ઇન્વાનુ કામ બહેશતી મોબેદ મનચેર હોમજીની સાથવાના મોમેદાની માન્દતે રાજ ૧૪મે માદ ૬થે શહેનશાહી મને ૧૨૨૦ ઇસ્લામી દીનેથી લગે દરેહિ હતુ. બીજુ આએ ટાકણે હમે પોને તમારી તન્દ આનના નતા, પણ ગમીની રત નજદીક આવે અને લીધે હમારેથી આવવાને બનેહ નથી તેથી હમેએ હમાગ છોકરાઓ બાઇ પરગેહજી તથા બાર્ધ ફતમજીને મોકલેઆ છે હમેએ આજથી એ આતશઆદરીઆન શાહેમની દરેમેહેર શ્રી નોસારીનાં મલેશાર ફરીઆનાં જરથોસ્તીઓને દીન ધરમની દીરીઆનું કામ કરવાં સાદ આપી છે અને એ ફરદમેદના વાની મુનવલી હમે પોતે તથા હમાગ વાગેશ ૬ તથા એ દરેમેહેર બામેના દરેક કામેમા હમાની તથા હમાગ વારેશીની મતા ૧ આએ જામનની મીજનસમા તમે દશગુજી શાહેમ તથા દેશાધીજી માહેમ તથા બીજા જરથોસ્તી સાદમે આવીને મામેન થાએના છેઓ તેથી ગેરક તમારા મોડોગ આબાની થાએઓ છે હવે હમે હેવી વિમેદ ગમીએય કે અતરેના મોમેદ ગાદેમે તથા બેહેદીન માહેમે પેતપોતામા શારી ગુપે અને લપજ રાખીને દીન આધનના કામમા મશગુલ હોએ તો તેદનો મતા પાકપરવગેગાગ આપેઆનના રહેશે નહી તે મત મનજીને એ ૮ અન્ન નાનીખ ૧૪મી માન્ચ સને ૧૮૫૩ અગ્રેજી રાજ ૨૦મે માદ ૬થે મદરવન અમેગાસપદ બેહેનશાહી મને ૧૨૨૦ ઇસ્લામી દીન ના શોમે

લાઇ મેવક જમતોદજી જીજીબાર્ધની
દુઆ તાયને

નવમાની મયેસર ક રીઆમા મન્ જમશેદજી જીજીભાઈ પહેના બારોનેટ સાહેબે
બધાવેની આતશ-આદનાનની દરેમેહેર ઉપર નીચની તખ્તી મારેલી છે —

“ શ્રી દાદાર હો-મજદની મદદ છે. આએ આતશ આદરીઆન સાહેબની
દરેમેહેર શ્રી નોશાનીના મલેશ ફગીઆના નહેવામી જરથોસ્તીઓને વાસતે શ્રી મુમ્બઇ-
વામી મન્ જમશેદજી જીજીભાઈ નાઈટ પોતાના મુળથી બેહેશતી શેઠ ફરામજી નસર
વાજીના મયાગને સાફ મધાવીને તે મધે રોજ ૨૦ માહ ૬ શહેનશાહી સને ૧૨૨૨
યજ્ઞદેવદોને દીને આતશ આદરીઆન સાહેબને તખ્તનસીન કરેઆ છે. મુકાંમ શ્રી
નોગારી મને ૧૨૪૦ ધવન-દજનદી મને ૮૫૩ ઇશવી. ”

નગી સાહેબોનો આ દગન અમનમા મુકવો નહિ એવો એક કાગળ તા
૧૮ મે ૧૮૨૫ને દીને કકનીયા મોમેદોએ લખી પોતાને તાન મક્કી આવેશો બીજો
દગતાવેજ ઉપરથી સન્ જમશેદજી જીજીભાઈની નેમ શુ હતી, તે બાગત તા. ૧૫મી
ફેબ્રુઆરી ૧૮૫૩નો નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈએ ભગરસાથના વડા દેશાઈજી
ખુરશેદજી રશતમજી ઉપર લખેલો અમન પત્ર તા. ૧૬મે ૧૮૨૫ની દ્રસ્તી સાહેબોની
મીટી ગમા નજી કીધા જે પત્ર નીચે મુજબ છે

“ સર જમશેદજી જીજીભાઈએ ભગરસાથના વડા દેશાઈજી
ખુરશેદજી રશતમજી ઉપર લખેલો કાગળ ”

ધરમના કાંમમાં તમોએ તમારી મદદ આપવાને બદલે જોર બેમુનાંરાખ
હાવો ઉભો કીધો છે.

નવી દરેમહેર હમેા મલેશર ફક્કીયાના મોમેદોને વાસતે બંધાવીએચ
તે બંધાવીને તેવાનાં હવાલામે આપશું ને તેનું સરવે કામ મલેશર
ફક્કીઆના મોમેદો કરશે.

શ્રી ૧૧

ચપ્પશનીત્રી નોમારી કચમે પુગ શ્રી ૫ દેશાઈજી માહેમ ખોરમેદજી રશતમજી
નેમશ્રી મુમ્બઈ બદરેથી ગી. રોજક જમશેદજી જીજીભાઈનો દુવા સવામ વાચતે નત
દગોએ તમાની ઉપર તા ૬મી ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૫૩ને દીને એક કાગળ લખેલો હતો
તેનેના જવાબમાં તમાગ કાગળથી ગાલ ૨૦મો ને માદા પગો સને ૧૨૨૨ ઇસ્તિલાહીનો
લખેલો આવેલો તે વાચીને હમેા ઘણા નાખુશ થએલા છેઅને કાંએજે ધરમના
કાંમમાં તમોએ તમારી મદદ આપવાને બદલે જોર બેમુનાંરાખ હાવો ઉભો
કીધો છે તો જે તમારી જગ નવી વીધી હતે અને તમારો વીચારો નહી પુછેલો
હતેતો એ તા મુનાચમ હતે વાસતે તમેને મેહેજ ફગીયો ધવાદ આપવા માફ
તમાને અનુમનની દગુઆ દમાગી તમફથી જે કાગળ વાચી શબાવેલો છે.
તે મધે એ મલેશર ફક્કીયાની ની દરેમેહેર ત્રીમે જંટલી બીના તખેલી છે તેમની
નીનાતો ૧૬મ ઉતાગીને આએ કાગળ નાથ તમાની ઉપર મોકલેલો છે તે ફરીથી
મહેગાની કરી વાચીને તે ઉપર ધઆન પાડેઆપને-૧૩મી એ વાનને નગદીક આ

તરખુ ૧૨૨૨ થએઆં અને ને વારે શરવે કાંમ તખ્તિઆર થાખુંતે તે વારે તમે લખોય
 કે એ દરેમેદરેર ધર્મજાની કીરીયાનું, કાંમ હંમાર બગરનાં મોખેદો પાશે કરાવો પણુ
 એ વાત કદીનાં જાનનાર નથી-અગર જો હેવી વાત તમેએ મેલેલે દાકાડેજ કાધી
 હતે તો હેવા જખેડામે હમે કરમેજ પડેતે નહી-વધી તમે લખોય કે હમારે તથા
 મનચેરહોમજવાલા શાયે જદોજશત છે તે જદોજશત શાયે હમારે કરી જરૂર નથી
 તો પણુ તે જદોજશત મધે શું છે તે વાતથી હમે વાકેફ થાએઆ છેપએ. તે મધે
 તમારા લખેઆ પરમાણેનું કશું નથી-એ કામ કરવાની આગમય તમેને ફક્ત
 યુજરગી આપવા સાફ તમારો પરથમ વિચાર લીધો હતો તે તમે સારી
 પેટે જાણો છેએ=ખીજું દરેક રાજમાં કોઇ રાખશ ધરંમનું કાંમ કરે તે કાંમ વીશે
 કોઇથી જે મુનાંશિય દાવો કરાતો નથી અને હેવી જાગદસર શુરતમાં તથા ખીજ
 જગોએ ધણાં એકે ચુકાદા થએલા છે. ને વધી તમે પણુ તે વાત સારી પેટે જાણતા
 હશે.=ખીજું-તમે લખોય કે ભાઈ તેહેમુરસાં પામે તમેએ હંમુને કેહેવડાવેઉં અને
 વધી લખોય કે તે વાત હમે વીસરી ગએઆ હોઈશું એ મધે તમારી ઘણી ભુલ
 છે. કાંએજે હંમે કોઇ વાત વીસરેઆ નથી અને હમેએ તેજ વેલાએ ભાઈ
 તેહેમુરસા પાસે તમુને જાહેર કરાવેઉં છે કે એ નવી દરેમેહેર હમે મલેશર
 ફલીઆના માએદાને વાશતે જધાવીએય તે જધાવીને તેવાનાં હવાલામાં
 અને તેહેતું સરવે કામ મલેસર ફલીઆનાં માએદા કરશે તેહેનાં જવાબ-
 માં તમેએ હમેને ખીજું કશું કેહેવડાવેઉં નથી વાશતે તમેને ઘડારત
 છે કે એ કાંમમાં તમેએ કોઇ રીતની હરખત નાંખવી નહી અને હેવાં
 ધરમનાં કાંમમે તમારો મદદ આપશે તો તે હેમાં તમારી શાભા છે તે
 શત જાણએ-કાંએજે-હમેએ પરથમ ઠરાવ કીધો છે કે જે ઠરાવ તમેને
 અશલથીજ જાહેર કરેઆ છે તેજ યુજબ એ કાંમ કરેઆમે આવશે. અને
 એ જાખતમાં હમેએ જાજ દને દસતુરજને પણુ કાગજ લખેએ છે. તેથી વાકેફ
 થાયું એજ વીનંતિ-રોજ ૨૩ મે આજ ૫ મે શહેનશાહી શને ૧૨૨૨ ૫ઝહેનરદી
 =તા. ૧૫ ફેબ્રવારી ૧૮૫૩.

લી. શેવક જમશેદજી જીજીલાધને દુવા વાંચએ.

ને પરથી તા. ૧૯ મે ૧૯૨૫ને દીને ત્રરડીઓની મીટીંગ મલી ઠરાવું કે:-

“ ત્રરડી સમસઉલ ઉલમાં ડૉ. જીવનજી જમશેદજી મોદી મુરોપથી અત્રે પાછા
 આવે ત્યાં સુધી તા. ૮ થી એપ્રિલ ૧૯૨૫ને દીને ત્રરડીઓએ કીધેલો ઠરાવ અમલમાં
 મુકવાનું મુકતથી ગખવામાં આવે છે. તેટલા વખત પછી પાછુ લખી જણાવવામાં
 આવે ત્યાં સુધી ઉપરો ઠરાવ કરવા અગાઉ જેમ થયુ હતું અને ચાલના આવેલા રેવાજ
 મુજબ ચાલવું હતું તેમ ચાલવા દેવું. ”

સમસઉલ ઉલમાં ડૉ. જીવનજી મોદી મુરોપથી આવ્યા બાદ તે ઉપર ફરી
 ત્રરડી સાહેબોએ તા. ૧૬ અને તા. ૧૭-૩ ૨૬ની પોતાની મલેલી મીટીંગમાં ત્રણે
 પક્ષો એહેદીન, કકરીયા અને બગરીયાના બંને પ્રતિનીધી હાજર રાખી તેઓથી ખુલાસો
 મેળવી પોતાનો આગવોજ ઠરાવ કાયમ રાખ્યો કે. ઠરાવ-આં સવાલ નવસારીનાં મોખે

મોખેદોનાં પંથોના સવાત કરતાં નવસારીનાં મોખેદો 'અને બહેદીનો વગ્નેનો સવાત છે તેથી બહેદીનો ગમે તે પંથના કકરીઆ અને તેઓને લગતા કે ભગરીઆ મોખેદો પાસે પોતાને ત્યાંની ધર્મ ક્રીયા એ દરેટમહેડમાં કરાવી શકે, "

ટ્રસ્ટીઓએ કાપેશ્વે આ કગવ તા. ૨૪-૩-૨૬ને દીને બાલાગ પાડવામાં આવ્યે હતો.

જે પછી બે કકરીયા મોખેદો એરવદ કાવશથ પેશતનથ કકરીયા અને એરવદ નરીમાન નવરોથ કકરીઆએ ધી. ડાવેજર લેડી આવાળાઇ જમશેદજી જીજીભાઈ નવસારી અગીયારી ફંડના ટ્રસ્ટીઓ સામે મુંબઈ હાઇ કોર્ટમાં સુ. ન. ૬૮૮ મને ૧૯૨૮નો માંગતાં તેનો ચુકાદો નીચે મુજબ આવ્યો છે.

તા. ૧૬મી એપ્રિલ ૧૯૩૪ વાર ગુરના મુંબઈ સમાચાર ૧૧મા પાનાં પર છપાયો છે.

નવસારીની મલેસરની અગ્યારીના ટ્રસ્ટીઓ સામેના દાવાતું છેવટ.

લેવામાં આવેલું હુકમનામું.

ટ્રસ્ટીડમાં કરવામાં આવેલો ફેરફાર.

નવસારીમાં મલેસર મધે આવેલી સર જમશેદજી જીજીભાઈની અગીયારીના મુંબઈમાં તા. ૩૦ મી મે ૧૮૬૦ના દીને ચએલ્ડ એક ટ્રસ્ટ ડીડ ગેરકાયદાસરતું અને કોઈ પણ કામતું હતું નહીં અથવા તો લેડી આવાળાઈ જમશેદજી જીજીભાઈનાં વીત્ર મધે ટ્રસ્ટીઓને આપવામાં આવેલી સત્તાને લાગતું 'વળગતું' હતું ત્યાં સુધી તે ગેરકાયદે-સરતું હતું એમ જાહેર કરવા તથા પ્રતીવાદીઓ મજકુર અગીયારીના ટ્રસ્ટીઓ તરીકે કામ કરવાનો અધીકાર ધરાવતા નથી અથવા તો મજકુર ટ્રસ્ટીડમાં આપવામાં આવેલી કહેવાતી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવાનો અધીકાર ધરાવતાં નથી. એવી 'દાદ મેળવવા માટે નવસારીના બે મોખેદો કાવશથ પેશતનથ કકરીયા અને નરીમાન નવરોથ કકરીયાએ મી. ફસતમજી જમશેદજી ખરશેદજી જમશેદજી તથા બીજા ટ્રસ્ટીઓ સામે હાઇ કોર્ટમાં જે દાવા માંગ્યો છે તે ગણ કામે આવ. મી. જસડીસ રાંગણેકરની કોર્ટમાં પાછો ચોકાસવામાં આવ્યો હતો.

નામદાર જજે એ પછી એક હુકમનામું કરી આપ્યું હતું જેની રૂએ પહેલાં માંગમાં અને છઠ્ઠા પ્રતીવાદીઓને અગ્યારીના કાયદાપૂર્વક રીતે નીમાપતા ટ્રસ્ટીઓ તરીકે જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા, વળી તા. ૩૦ મી મે ૧૮૬૦ ના ટ્રસ્ટ ડીડમાં ધરાવેલો ફેરફાર કરવામાં આવ્યો હતો. અને એમ જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું કે મજકુર ટ્રસ્ટ ડીડમાં શરૂઆતનાં ભાગમાં દરશાવેલી વીગતો (રીસાઈટવસ) વાદીઓ અથવા મીનોએકેડર હોમજીનાં રોજાને બધનકરતા નથી. વળી આ હુકમનામું તા. ૧૮ મી માર્ચ ૧૮૫૩નાં એક દસ્તાવેજની રૂએ વાદીઓ અને મીનોએકેડર હોમજી પંથના સભાસદો જે દરોનો દાવો કરે છે તેને કાંઈથી અલવજ નહીં આવે એવું છે એમ જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું. વળી વાદીઓને અગ્યારીના ટ્રસ્ટ ફંડમાંથી રૂ. ૨૦૦૦ ખરચ પેટે આપવાનો હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો.

ટ્રસ્ટીડમાં સુધારો.

હુકમનામાં મધે જાણાવ્યા પ્રમાણે ટ્રસ્ટીડમાં નીચે પ્રમાણે સુધારો કરવામાં આવ્યો છે.

‘ટ્રસ્ટીઓ’ તા ૨૪ મી માર્ચ ૧૯૨૬ના તેવણના ઠગવની અગાઉ અગીયારી મધે મીનોત્વહે હોમજીના પચનાળાએ જેમ ક્રીયાકામો કરતા તેજ મીસાન મીનોત્વહે હોમજીના પંથના સભાસદોને ક્રીયાકામો કરવા દેશે પણ ને કોઈમી મોમેદ ગેવરતલુક માટે જનામદાર હજે યા તો ક્રીયા કામો કરના માટે નાનાયક હશે તો તેના મોમેદને અગીયારીમા ક્રીયા કામ કરતો ટ્રસ્ટીઓ અટકાવી શકશે વળી મજકુ અગીયારીમા જે ક્રીયા કામો કરનાના મીનોત્વહે હોમજીના ટોગાના મોમેદો પુરતા નહી હોવાના કાગ્યે ખેદરકારી દેખાડતા માનમ પડશે તો ટ્રસ્ટીઓ આવી ક્રીયાઓ ભગરીયા ટોગાના મોમેદો મારફતે કરાવી શકશે. દાવાં મધેની અગસારીમા ક્રીયા કામો કરાવનારા ખેલદીનો જે પોતાના પચકીને બદલવા માગતા હશે તો તેઓ તે વીધેની ખચર ટ્રસ્ટીઓ મારફતે આગ મુખી મોમેદોની કમીટીને આપશે, જે કમીટી ધત્તા વખતમા બીજા પચકી માટે ગોઠવણ કરી આપશે વળી અગીઆગના કોઈમી નોકરને નીમનાતુ, કાઠી મુકવાતુ અથવા સરપેન્ડ કરનાતુ તથા અગીઆરીમા કોણુને દાખલ કરવા અને કોણુને દાખલ નહી કરવાતુ, આ ટ્રસ્ટ ડીડની કનગોને આધીન રહીને ટ્રસ્ટીઓ એકનાના હાથમાં અને મુન્સફી ઉપર રહેશે વળી અગીયારી માટે ટ્રસ્ટીઓ કોઈમી પ્રકારના ડેનેશનસ, લનાજમો અથવા ભેટ રવીકાગી તથા મજકુ અગીયારી માટે તેઓને વાજની નાગે તેવી રીતે તેઓનો ઉપયોગ કરી શકશે

વળી ટ્રસ્ટીઓએ તા ૨૪ મી માર્ચ ૧૯૨૬નો ઠરાવ ખેચી લીધો હતો, કે જે મુજબની નોંધ નામદાર જજે મીધી હતી

વાદીઓ તરફથી મી. હોમી ડી બનાજી અને મી. એન પી એનજીનીઅર હાજર થયા હતા

પ્રતીવાદીઓ તરફથી મી પી બી વાઘ્લા અને મી. એમ એન માણેકશાહ હાજર થયા હતા

ઉપરું કુકમનામુ થઇ રહેવા પછી એડવોકેટ જનરલ જેવણ પોતે હાજર રહ્યા હતા તેવણે જણાવુ હતું કે માહારી સમક્ષ હાજર થયેના બંને પક્ષોએ ધણીજ વાજબી વનણુ દેખાડી હતી ટ્રસ્ટીઓએ વાદીઓ તરફ ઉદારતાથી કામ લીધું હતું. તેજ મીસાન વાદીએ પણ ધણી કુઅદેશી બરેલી રીતે વર્તતા હતા પક્ષકારોએ નામદાર કોન્ટના પદરથી વીસ દીવમ વગર કાગ્યના બરગાદ કરવાને બદલે માહારી સમક્ષ હાજર થઈ માત્ર થોડા કનાકની અદા આ ઝડપાતુ છેવટ નાવી લીધું હતું. હું બંને પક્ષકારો તરફ માહરો મોટા સતોન બહેન કરું છું.

નામદાર જજે પણ પક્ષકારોની વનણુ તરફ સતોન બહેન કીધો હતો અને આ ઝડપાતુ છેવટ નાનવા માટે મી તાગપોન્વાગાએ પોતાના પ્રમતી વખત માટે કોઈમી દામ માગ્યું નથી

મી હોમી ડી બનાજી પણ મી વાઘ્લાના મોનવા સાથે મળતા થયા હતા અને કચરીયા પક્ષ તરફથી મી તારાપોન્વાગાને ઉપકાર માન્યો હતો

સર જમશેદજી જીજીભાઈ ખારેનેટ સાહેબ અને કકરીઆ કુટુંબના
મુખીઓ વચ્ચે થએલો કરાર.

શ્રી પાકદાદાર હોરમજદની મદદ હોજી.

શ્રી મુંગધવાસી મરખીજ સાહેબ ગેઠ મગ જમશેદજી જીજીભાઈ નાઇટ બેગ
લા આ મહેરજી ચારણાના મારેસો તથા ૫૭મ આ બગ્જેરજી બહેરામજી કકરીઆ
તથા આ ગતનજી બીખાજી તા સોનમજી ખરશેદજી તા એદનજી જીજીજી જત
આજ દને હમો સુરગા એક દીનથી અને એકમતથી હમારી રાજખુશી સાહે મુરખીજને
લખી આપીએ છીએ કે તમે સાહેબે શ્રી નોસારી કસબા મધે ધરમના કેદનાએક
ખીજ કામેની માથે મરેસર ફળીઆમા વસનારા જરથોરતીઓને વાપરવાના કારણસર
અને દીનઆધનના કામ કરવાને વાગે એક દરેહમેહર બધાવીને તે મધે આતસ
આદરીઆન સાહેબને તખતનસીન કીધા છે તેની ખીજમત આકરીનું કામ હમો
નથા હમારા વારસોને મુરખીજએ સોંડીકે છે. અને તે મુજબ તે દરેહમેહર
મધે રૂપાના તથા કોપરચરાસના તા તાળાના વાસણો તથા ઇજસને તથા વદીદાદની
કીરીઆ કરવાના કામણો વગેરે ખીજે કેટલેએક મામાન મુરખીજએ જે હમારા હરત-
કમા સપુરદ કરેઓ છે તે ખાતમા અને તેજ પ્રમાણે એ અગીઆરી નેતાબેના
મલેસર ફળીઆનાં બહેદીનોને તાંહાંનું મોબેદીનું કામકાજ કરવાની ખાખ-
દમો મુરખીજને હમો હમારી રાજખુશીથી અને અકન હોશીઆગીથી આએ બદામરત
ખી આપીએ છીએ તેની વીગત —

૧ પહેનું—આદરાન સાહેબ મધે પાએ વખતની બોય દેવા સાર જનથુક એક
ગોમેદ રાખેઆમા આવશે તે મોબેદ બોય દેનારો કોઈખી કારણસર દરેહમહેરમાથી
ખાહેર નીકળશે નહી અને બોય દેતી વખતે જમો પહેરીને બોય દેશે સહી

૨ ખીજું—મલેસર ફળીઆના બહેદીનોનું દીન આધનનું કામકાજ જેહેનું કે
૧દીદાદ તથા ઇજસને તા વિસપરદ વીગેરેનું આનતા આવેના સરેસતા પ્રમાણે હમો
રતા આવીઆય તે મુજબ કીધામા આનશે અને મુરખીજને તાહાનો વદીદાદ ખુબ
સાથે કીધામા આવશે અને તેહેનો રા ૧) અ કે એક તથા એજ મુજબ ઇજસને
કવાનો રા ૧) અ કે પા તથા વીસપરદનો રા ૧) અ કે અરધો તથા અફરગાનનો
ગમ ૧) અ કે એક સેબે લીધામા આનશે તથા દરન ઇજનાનો રામ ૧) અ કે એક
લીધામા આવશે સહી

૩ ત્રી ઠું—મલેસર ફળીઆનાં બહેદીનોનું દીન આધનનું કામ સઘળું
થાએય તે એજ દરેહમહેરમાં કરેઆમાં આવશે સહી

૪ ચોથું—મુરખીજ પાસેથી બોએ દેનાગ મોમેદાનો પગાન દર મહીને રા ૭
અ કે માગમાત સેબે સેવાનો કેડાવેઓ છે તે મુજબ સેધને પાખી પરજગારીથી બોએ
લીધામા આવશે અને તે બોએ દેનાનું કામ હમો આગ ભાગીઆ સરખે હીસે કરીશું સહી

૫ પાંચમું—નાવર તથા નીંગમદીન તથા વગસીઓ જે તમે મુરખીજ કગવગો
અથવા હમારા બેદીનો કરારશે તે મધળું કામ મુ મીજની દરેહમહેરમા મનોએર
રખીજના માથવાના મોમેદાની માથે બધામા આવશે મહી

૬ છતું—મલેસર સાથના હમારા બહેદીનોનું સવળું કામ જેવું કે વંદીદાદ તથા ઈજ્જતને તથા વીસપરદનું જે કામમાં આવશે તે દરરોજ એક નોંધની અંદર લખેઆમાં આવશે, અને તે નોંધની નકલ મુરબીજીના ઉપર દર વરસે મોકલેઆમાં આવશે સહી.

૭ સાતમું—હમો સહી કરનારામાંથી અને તેમજ હમારા ફરજદારમાંથી તથા વારસોમાંથી કોઇએ ઉઘટે મારગે ચાલવું નહીં, તથા જુરાં કરમો કરવા નહીં.

૮ આઠમું—હમો તથા હમારા ફરજદારમાંથી તથા હમારા વારસોમાંથી જે મોબેદ ઉઘટે મારગે ચાલે તથા જુરાં કામ કરે તથા આએ લખતથી ઉપટા ચાલીએ તો તે વીરોની સગા ફરમાવે તે રીતે હમો કબુલ કરવાને તઇયાર છેઇએ. તથા હમારી તકસીર ઉપરથી તમો હમોને ખરતરફ કરવા માંગો તો તે કરવાને તમો મુખતીઆર છેએ સહી.

૯ નવમું—મુરબીજીના આદરીઆન મધે જે મોબેદ બોય દેનારો હોય તેણે અગીઆરીની પદોસમોનાં મુરબીજી સાહેબે આપેલા ઘરમો પોતાના કબીલા સાથે રહેવું એવું હમો કબુલ કરીએ છીએ સહી.

૧૦ દશમું—મુરબીજીએ બંધાવેલી દરેહમેહેરમો ગંડને પેટના છોકરાંઆને સુદરેફ પહેરાવા દીછએ નહીં, અને તેમજ આદરાન સાહેબને સેજદા કરવા દીછએ નહીં.

૧૧. અગ્યારમું—મુરબીજીની દરેહમેહેરમો હવડાં જે છટોળા છે તે ઉપર તથા જે છટોળા તમો સાહેબ હવે પછે નવા કરાવી આપો તે ઉપર જેમ હમો વંદીદાદ તથા ઈજ્જતને તથા વીસપરદનું કામ કરોએ તેજ મુજબ મંચેર હોમજીની સાથવાલા બીજા મોબેદો જે હમારા મલીતીઆ છે તેવાણુનેબી તે ઉપર કામ કરવા દીછએ તેમો હમો કશી હરકત કરીએ નહીં.

૧૨ બારમું—મુરબીજીની દરેમહેરમો જે હમારા બહેદીનાને તાંહાંની બાજ આવે તે હમો હમારા સરેશતા પ્રમાણે એજ દરેમહેરમાં ઇંછએ અને તેજ મુજબ મનાચેર હોમજીની સાથવાળા બીજા મોબેદો જે પોતાના બહેદીનાનાં ઘરની બાજ મુરબીજીની દરેમહેરમાં લાવે અને ઇજ્જત માંગે તેવાને હમો ઇંજવા દીછએ. એમો હમો કશી હરકત કરીએ નહીં.

૧૩ તરમું—બુદાં ફંડલું કામ જે આજ થોડી એક મુદત થાઇ ચાર સાથવાળા જેવા કે મીનાચેર હોમજીનાં તથા રખાડીનાં તથા દાદાચાંદજીનાં તથા હમો કકલીયા કરતા આવ્યાચ તેમ કરતા જઈએ તેમો કશી હરકત કરીએ નહીં.

૧૪ ચૌદમું—મુરબીજીએ બંધાવેલી દરેમહેરમો રૂપાનાં તથા કોપરખરામનાં તથા તાંખાનાં જે વાસણો મેલેઆંચ તેનો સવળો હવાલો તથા લેખમ હમારામાંથી ઔ. ખરજોરજ બહેરામજી કકલીઆને આપેઆમાં આવેઆંચ તે મુજબ તેવણ પાસેથી જર જે વાસણનું કામ પડે તારે હમો તેઓ પાસેથી માંગી લીછએ. અને તેવાએ હમોને આપવા. તે વાસણોની વીમતોની ટીપ ઔ. ખરજોરજ બહેરામજીની સહી માથે આએ બંદોબસ્તાનાં દસ્તાવેજ માથે બંડનીછ સહી.

૧૫ પંદરમું—હમો હમારી મલેસર ફલીઆનાં બહેદીનેનું કામકાજ આફરગાન સતુમ વીઝેરેનું જેમ કરતા આવેઆય તેમ કરતા રહીએ, અને તેઓની ખુશી મુજબ સઘળો અમલ કરીએ પણ જો તેઓની ખુશીથી ઉલટું કરીએ તો હમારા કકલીઆ મોબેદામાંથી બહેદીન સાહેબની મરજીમાં આવે તે મોબેદની પાસે કરાવવું તેહેમાં હમારી કશી હરકત નથી.

૧૬ એનમું—હમાગ મલેશર ફલીઆના બહેદીનો હરેક જશનને ટાકણે તથા રાજગાગને દહારે જે આફરગાન કરાવે તેનો લવાજમો સરેમતા પરમાણે લીજીએ, અને ઇશુ કદો તથા આફરીન સરવે પેદીએ સહી.

૧૭ સતમું—શ્રી મલેશર ફલીઆના હમારા બહેદીનો પોતાને તાહાનું જે કાષ્ટ દીનઆધનનું કામ હમોને ફરમાવે તે અપણુ હમોએ પોતે મુરખીજની દરેમહેરમો કરવું સહી, અને તેજ પરમાણે જે બહેદીન હમારી સાથના હરેક મોબેદને પોતાને ગમનું જે કામ ફરમાવે તે કામ તથા મુરખીજની દરેમહેરનું કામ તે મોબેદને કરવા દીજીએ તેમો કશી હરકત ફરીએ નહીં.

૧૮ અદામું—તમારી દરેમહેરમો તથા તેને લખતા કામનું ઉપરીપણું તમે મુરખીજીએ અતના ગહેવાસી બાઈ રશતમજ રતનજ મોટ તથા બાઈ બહેરામજ હીરજ બાઈ મુનશી તથા બાઈ રશતમજ પેશતનજ બાટલીવાયા તથા બાઈ ધનજબાઈ રતનજ મોટ તથા બાઈ રતનજ પેશતનજ સુતરીઆને શોશીઈ છે. તેવો હરેક બામખા હમોને જ ઘટતી રીતે ફરમાવશે તે પરમાણે ફરેઆમાં આવશે સહી.

૧૯ ઓગણીમમું—જે મોબેદને હરેક જતની ખોડ આપણુવાળો મોબેદ જેથી મોબેદીનું કામ નહીં થાય તેવા મોબેદને મોબેદીના તથા આદરાન માહેબની ખાજ-મતમાં કામમા હમોએ રાખવો નહિ.

૨૦ વીસમું—જીંદેહ રોવાનનું કામ બગવાના મોબેદોએ જેમ અસવધી કરતાં આવેઆ છે તે સરેસતા મુજબ હમાગ બહેદીનેનું તાહાનું મુરખીજની દરેમહેરમો તેવોએ કરાવવું સહી. તેમોહે કલી દરકત હમારે કરવી નહીં.

૨૧ એકવીમમું—મુરખીજની દરેમહેરમો બગવાયા મોબેદોએ જે ચાર ઇંદોના ફીજઆ છે તે ઇંદોના જીંદગવાન નહીં હોય તે વખતે ફાજલ પડે તે ઉપર ફીજસને વંદીદાનું કામ હમારે કરવું મહી પણ જેવારે જીંદગવાનનું કામ આવે તે વખતે ઇંદોના બગવાયા મોબેદોને હમો ખાવી ફરી આપીએ સહી.

૨૨ બાવીસમું—મુરખીજની દરેમહેરમો આદનીઆન મધે હમો ઉપર જણાવેયા ચા બાગીઆ મરમે દીગમે જોએ દીજીએ, પણ હમાગ ચાર બાગમાં મુરખીજીએ અગીઆર મહીના વડેવી ખાવાને ફરમાવીડ છે તે મુજબ તે અગીઆર મહીના હમો ચાર બાગીઆ કામ ફરીએ અને આદર મહીનો તમે મુરખીજીએ હમાગમોનાં ઓઠ અગેનેજ બેડેગમજ કકલીઆને અખગીમખાખ આપીએ છે. તે આદર મહીનામા ઓઠ અગેનેજ બેડેગમજ આદનાન માફગમા જોએ દીએ અને તે મહીનાની આવક નવા પમાર ને એખમે વીએ. તેમો હમોને કશી દરકત નથી. આએ વખીયું હમોએ હમાને નાજખીસી તમોને તથા તમાગ વારેમો તથા વખીસોને ફરી આપીડે છે તે

હમોને તથા હમાગ વારેશો તથા વખોતો તથા વખીઆને કબુત મજુર છે મહી મુકામ શ્રી કસબે નોમારી રોજ ૨૪મો દીન ઇસ્લામ માદ ફૂકો ગલ્લેન અમાસામપદ શકેનશાદી મને ૧૨૨૨ યજ્ઞદેજ્ઞદી તા ૧૮ મારચ મને ૧૮૫૩ અગ્રેજી

૧ અત્ર

મતુ તત્ર

શાખ

૧ આ મગ્નેરજી મેલેગમજી કકલીઆ ૧ આ કેકોગાદ દગ્તુર રગ્તમજી માખ ઉપર ૧ખા પરમાણે ગહી ૧ આ ખગ્ગેદજી રસ્તમજી દેશાધ શહી

૧ કાઠ આ ગતનજી બીખાજીની વતી આ ૧ આ આ ટેમુરજી જતમામજી દેશાધ હોરમસજી જમસેદજી સગી સાખ કાઠ જમનના

૧ વા આ મોગમ ખગ્ગેદજી ઉપર ૧ખા પરમાણે મહી

૧ ના આ એદનજી જીવણજી ઉપર ૧ખા પરમાણે સહી

જુઓ, શ્રી નવસારી મનેસર જીયાની જગ્ગેાની અનુભવના જુના મ્તાવેજે પા ૧૭ થી પા ૬૧ આ લેખ કી મુના ૧૩૨ તથા કી મુના ૭૪ સને ૧૮૧૮ ૧૮મા આ લખ રજુ થયા છે તા ૧-૧-૧૯૩૪

મેહ મીનાએર મે પાવનીને ફની નજી વર્ માટે ડીપ્રીકટ જડજની કોર્ના મન્કાગી વકીન તરોકે નિમવામા આન્યા

ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૪

એવંદ ફગમરોજ નવરોજી કુટાજ જેમણે પોતાના બાપ એવંદ માહીઆગ નવરોજી કુગા માથે શીદાશીતુ શાદનામુ, દશરો યુમમા મહા પાડ્યુ હવુ અને જેઓ દાન કેટલોક વખત થયા ફાગમી યુજરાતી યન્દેકોશ (ડિક્સનરી) બહાન પાડવામા રોકાયતા છે, તેમને સુગતના ભગીયાઓના દરતુર નિમી રાન ઓ ૧૬વામા આવી તા ૨૩-૪-૧૯૩૪

ધી રાઈઝ ઓનરેબલ સર દીનસાહ ફરદુનજી મુલ્લા કે સી આધ ઇ પી મી ઓમ એ ઓન ઓન બી—આખા દિનમા ધાનશાસ્ત્રીઓમા એઓ પોતાનુ નામ મશહુર કરી ગયા છે એક મરીન માતપિતાને ત્યા જન્મી ઉચ્ચી કેગવણી નહ એક માણસ જન્મે આગળ વધી શકે છે તેનો અગ્રેજી પુત્રાવો આ નામાકિત ધારાશાસ્ત્રીએ આપણને પુરો પાડ્યો છે એમના પિતાજી એક ગિલ્લક હતા, જતા કેગવણી એજ ઉત્તમ ધન છે, એ નિયમને વળગી રહી પોતાના દીકરાઓને ઉચ્ચી કેગવણી આપી હતી હીંદુસ્તાનની અદાનતોમા સર દીનશાદ મુલ્લાની કાયદાની ચોપડીઓ મુખ્યકગી મેહોમેડન ના, નેપ ઍકટ મિગેરે આજે એક જરૂરીઆત થઈ પડી છે તેમની ચોપડીઓ મત્તા મમાન મણાયકે આજ તેમની કુશળતાને લીધે તેઓ દાખ કોર્ના જડજ, રાઈમગેની કાઉન્સીલના મેમ્બર અને કેન્દ્ર એક પ્રોવીકાઉન્સીનગ વિમારા દના આ છેલ્લો ઓલો બોગવનાગ તેઓ પડેનાજ પાગસી હતા એમના મરણથી કાનના શાસ્ત્રીઓનુ એક જવાદિર યુમ થયુ છે તેઓ માન અને યુરત પા સી હતા પાગમીઓના યુચવાડ બેના મદાતોનો એઓ મમાગથી નીવેડો નાવી મફજ

ઉપયોગી મતદાતા પુરવાર થયા હતા. એઓ નવસારીના મુન્ત ભગનીઆ અધોગનાન
 હતા, અને એકધર્મી બેગ હતા. એઓ ખરેખર આખા હિંદુસ્તાનના પોતાનું નામ યાદગાર
 ગુનીનેજ આ પાગમી સર નાછટ મીનોષ જેહાનના વિદાય થયા છે. એઓનું મળણ
 રોજ ૨૩ મહા ૮મો સાન ૧૩૦૪ ય ઝ તા ૨૩-૪-૧૯૩૪ ઈસ્વી દીને થયું હતું.
 તા ૨૬ મી જુલાઈ ૧૯૩૪ રોજ ૨૨ માહ ૧૧ સાન ૧૩૦૪ ય ઝ

સર કાવસજી જેહાંગીર રેડીમની ઍરોનેટઃ—નવસારીએ તથા નામા-
 કાત નરોને જન્મ આપ્યો છે એમના બધાવા નોંધાકન હતા, અને તેઓની અસન
 અટક મુજ હતી વેપારના એઓના બાવા જેહાયા અને મનમ દોનત મેળવી હતી.
 નવસારી ખાતેની હાનની હાઈસ્કુલ, સર કાવસજી જેહાંગીર જરથોસ્તી મદ્રેસા એ
 એઓના બાવાએ સ્થાપી હતી. એથી કેળવણીના વધારો થયો અને નવસારીના
 ાગસીઓ કેળવણીને બહાર પડ્યા. સર કાવસજી જેહાંગીર ઍરોનેટ લગભગ ૩૨ લાખ
 રૂપીઆની સંખ્યાવત કરી હતી એઓએ પોતાની આખી જીદગી ઉદ્યોગી ગુમ્મરી હતી,
 અને પોતાની લાયકી દોનત અને કાર્તિમા ધણો વધારો કર્યો હતો. એઓને ખારણે
 ગયકો ગરીબ કાષ્ટ પણ મેળવ્યા વગર પાછો ફરતો હતો નહીં એઓની સંખ્યાવત અને
 જાહેર જીવનમાં લીધેલ એઓને નામદાર ષિટીય સગ્કારે ઍરોનેટનો ખેતામ આપ્યો
 હતો. મગના પોતા પાછળ વિધવા સેદી ધનબાઈ તેમજ એક ગાહોશ બેગ મુકા
 મયાછે, કે જે દાન વડી ધારાસભાનો મેમ્બર છે અને દેશને ધણો ઉપયોગી થઈ પડ્યો છે.
 એઓ તા. ૨૬મી જુલાઈ ૧૯૩૪ને દીને હક થયા છે
 ઍગાષ્ટ ૧૯૪.

રાજ્યરત્ન શેઠ દીનશા રતનજી દાણુને બીજવા ચ્યુનીમીયાવીગીના લોકન
 પ્રમુખ તરીકે સુંદી કાલવામાં આન્યા

તા. ૧૭ ઍગાષ્ટ ૧૯૩૪. રોજ ૧૯ માહ ૧૨ ઇ સ. ૧૩૦૩ યઝ્દેઝર્દી

શેઠ કેકેશાદ રતનજી દાણુએ મદ્રસરના સર જમશેદજી જીજીભાઈ વાળા
 ન્યાયનામના ટાઈફસ તથા મેમ્બરમનના પત્રધરો જડાવી આખી અગીઆરી ૩. ૧૭૭૫)
 ને ખર્ચ મમનવી, મર જમશેદજીની નેયતે આજ રોજ જશન કનવી આપ્યું

એજ સાનમાં એઓ શેર ૩૧ ૧૫૫) ખર્ચી મીનોએહેર હોમજવાની અગીઆરી
 ના ગુંજગવાળા ઍગડને ટાઈફસ જડાવ્યા હતા

તા ૧ નવેમ્બર ૧૯૩૪. રોજ ૨૬ માહ ૨ (મે) સાન ૧૩૦૪ યઝ્દેઝર્દી.

મરણ —ખા.ળા માણેકજી પાલનજી પોહો ઉમ્મર વર્ષ ૯૦. નવસારીમાં
 ગુમ્મતો એઓ અસન સુરતના વતની હતા. એઓના બાવા તથા કાકાઓની ગુમ્મતદ
 જમશેદજીને નામે ધીકતી પેદી ચાનતી હતી, અને મગ્કારી મુદ્દા તેમજ વત્કરી
 અમનદારોમાં તે પેદીનો મોગ લાગવગ તથા મગ્તબો હતો તે જમાનામાં લોઠામાં
 એનું ગુમાન હતું કે પૈમાના માણુમાના દીકરાઓને નોકરી કરવાની જરૂર ન હતી
 અને નેથી તેમને કેળવણી આપનામાં આવતી ન હતી પરંતુ મહુમ માણેકજીને પોતાને
 શીખવનાનો મોખ હોવાથી પોતેજ સ્કુન મોધતા મયા અને થાડા વખતમાજ ઇંગ્લેન્ડ
 માં જાન મેળવ્યું. મહુમના બાવા પાનનજીને પુનાની ઍન્જનીઅરીંગ કોલેજના

પ્રીતીપાત્ર ડા. કુક માથે અંગત પિઝાન હોવાથી તેઓ (ડા. કુક) પોતાની સાથે પુણે લઈ ગયા અને ત્યાં ઍન્જનીઅરોગનો અભ્યાસ કરનારો. પમાર થયા પછી પ્રથમ ૧૮૬૭માં સરતમાં લોકલ દોડમાં ઇંગ્લેન્ડની ખાતામાં જોડાયા અને પાંચ વર્ષ પછી ૧૦લીક વર્કસ ડીપાર્ટમેન્ટમાં સરકારી નોકરીમાં દાખલ થયા. પોતે ઘણા ખતી અને ઉમંગી હોવાથી પોતાના ઘડ ઍન્જનીઅરોની પ્રસંશા મેળવી તેમણે એમને ૬૬ વર્ષની ઉમર સુધી નોકરીમાં ચાલુ રખાવ્યા, જેટલે એમણે ૪૧ વર્ષની લાંબી નોકરી કરી હતી.

મહુમને ૧૯૧૦માં ખાનસાહેબનો ખેતાય મળ્યો અને ૧૯૧૧માં રિટાયર થયા પછી ૧૯૧૨માં ખાનખાદુરનો ખેતાય ઍનાયત કરવામાં આવ્યો.

એમણે પોતાની ધણીપરી જીંદગી નવસારીમાં જ ગુજરી હતી અને ત્યાં તેમજ આસપાસના ગામોમાં જેવાંકે ગણુદેવી, ચીકલી, પાગડી વિગેરે ધરમના મકાનોમાં એક ઍન્જનીઅર તરીકે તેમજ ખીજી રીતે બિનસ્વાર્થીપણે મદદ આપતા હતા. મહુમ ઘણા ઉદાર દિલના હોવાથી ધુપી સખાવત ધણી કરતા હતા. ખાસ કરી જેમના તગ્ધથી એમને કાષ્ઠપણુ રીતની હેરાનગતી પુગી હોય તેમને તો એઓ ખુશીથી બેવડી મદદ આપતા હતા. કાષ્ઠ મદદ માંગવા આવનારની કુચ્ચાર્જ જાણુતા હોય છતાં તેને પણ ખાલી હાથે પાછા ફેરવતા ન હતા એવા એ માયાણુ હતા. એઓ ૪૮ વર્ષ સુધી ક્રીમેસન હતા.

સરતમાં નાનપુરામાં ગરીબ પારસીઓ માટે પોતાની દોત્રીના પુનને અર્થે સસ્તા બાડાનું મકાન બાંધાયા ખીર્ડોગને નામે બાંધી આપ્યું હતું.

૧૯૩૪ નવેમ્બર.

શેઠ ફરામજી મંચેરજી યુમદાખાઉ:—એઓ નવસારી ખાતે વાડી મહો-
ત્વામાં જન્મેલા હતા. શરૂઆતની જીંદગી ધણીજ ગરીબીમાં ગુજરી. એઓ કલકત્તા ખાતે નોકરીએ નાનપણુમાં જ ગયા હતા. પાછળથી એમના બાઈશેઠ હીરજીભાઈ સાથે કલકત્તા ખાતે વેપાર ખોલ્યો હતો. ત્યાંજ આસપાસ નજર દોડાવી કેટલીક પેઢીઓ ખોલી, લક્ષાધિપતિ શેઠીઆ બન્યા હતા. ગરીબીમાંથીજ હમેશ તવંગરી આવે છે. એઓએ પોતાની જીંદગીનો અહેવાલ પોતાને હાથેજ લખેલો છે. એઓ સને ૧૯૩૪માં ગુજરાતી હતા અને એઓની ઉમર મી. પેમાસતારના જણાવવા મુજબ ૧૧૬ની હતી. ભપારે દરાયસ નામનાં તખલ્લુસથી એક ધણીએ તા. ૬ડી જાનેવારી ૧૯૩૫ને દીનનાં નવસારી પ્રકાશમાં લોર્ડ રોયલ્ટસના એમની ઉપર આવેલા કાગળની રએ, વરસ ૧૦૬ની ગણી છે. હવે ગમે તે હોય પણ એઓ લાંબી જીંદગી ભોગવી ગુજરી ગયા હતા. એમણું મંચુ રોજ ૪થો મદા ૩જે ૧૩૦૪ ય. ઝ.ને દીને થયું હતું.

તા. ૭-૧૨-૩૪.

શેઠ ફરદુનજી માણેકજી કાંગા સોલીસીટર:—એઓ ખરેજ એક ઘણા ઉદ્યોગ નવસારીનાં મપુત બેટાઓમાંના એક હતા. પોતાની જુવાનીથી તે મરણુની છેલ્લી ઘડી સુધી એઓએ નવસારીનાં કેળવણી ખાતાઓના મેકેટરીનો ઓદો ભોગવ્યો હતો. નવસારીના પારસી કેળવણી ખાતાંએને ગોયા પોતાનાંજ કેળવણી ખાતાં તરીકે ગણી તેનો કારોગાર ફતેહમંદીથી ચલાવ્યો હતો. નવસારીની હાઈસ્કુલ, તાતા સ્કુલ, જોકરીઓની તાતા સ્કુલ અને તાતા હુન્નરશાળા એ બધાં ખાતાંઓના ગોયા જીવ સમાન હતા. પોતાના માલદાર મીત્રોને સમજાવી નાણું ભગવતા અને કરકસરથી એ

દરેક ખાતાઓને ચનાવ્યા અને છેડે પગભર કરીને એઓ મીનોમ જેનાનમા ચા'ના ગયા છે એઓના મિત્રોએ એઓની હૈનાતીમાજ એઓની યાદગીરી માટે એક ૬૩ ચાલુ કર્યું તેમા ડીપીઆ માહ હજાર ભગવા, જે સર્વે ઉપના કુળવણી ખાતામા એ ઓએ આપી દીધા હતા એઓની ઉચી કેળવણી અને ધાન શાસ્ત્રી તરીકેની લાયકાતને લીધે વડોદરા રાજ્યના અમનદારોમા એઓ યહુજ જાણીતા થના હતા ભવિષ્યની ઓનાદ ખરેજ એઓના અશોધરોહરને યાદ કરતી રહેશે સુમારે ૫૦ વરસ સુધી એઓને કેળવણીખાતા સાથેના સમઘ હતા નનસારીના દરેક પારસીઓને લગતા સવાલોમા એઓ ઉનટભર્યો ભાગ લેતા હતા શેઠ તાતાવાળાઓના પણ એઓ વક્ષાદાર દોરત અને સલાહકાર હતા સર રતન તાતા પારસી સ્પોર્ટ્સ કન્યા સ્થાપવામા એમને મુખ્ય હાથ હોવાથી તે કન્યાના ઓનરરી પેગૂન નિમવા ઉપગત કન્યાના મેન્મરોએ એમની સખી કન્યામા ખુશી મુકી હતી એઓનુ મરણ રોજ રજે મહા ૪ ૧૩૦૪ ય.જ. તા ઉમી ૬૧સેપ્તેમ્બર ૧૯૩૪ના રોજે થયુ હતુ

મરહુમ શ્રીરોઝ દાદાભાઈ સહલાતવાળા.—એઓ કૉમરેડ સાપુરજી સહલાતવાળાના ભાઈ થતા હતા એઓ અમેરીકા ખાતે ઓધન મેન્ટેડ યા(તેના રાજ) ગણાતા હતા જેકે અમેરીકા ખાત વણાય ઓધન મેન્ટેડો છે, હતા એક પરદેશ ખાતે આવા હુશિયાર વેપારીઓની સાથમા ખિરાજી ઓધન મેન્ટેડ જનવાલુ કામ કાઈ સહેલુ નથી. જેવા કૉમરેડ સાપુરજી હુશિયાર અને ખમરદાર હતા, તેવાજ તેમના આ ભાઈ પણ હુશિયાર અને ખમરદાર હતા સ્વભાવે ધણાજ શાત અને ખુશ મીજજી હતા ધિરાન ખાતે શાહ રેઝાશાહ સાથે પરશીઅન ઓધન કુ ને ઝવડો ચાર્યો હતો, ત્યારે શાહ રેઝાશાહે એમને અમેરીકાથી બોનાવ્યા હતા, અને જે તેમની જગ્યા અંગ્રેજ કુ'ના હાથમા હતી તેની તપાસ કરાવી હતી અને દર વરસ કેટલું તેન નીકળે છે તેનો, તેમજ તેની વાર્ષિક આવકનો અદાજ વિગેરે કાઢી આપવાને એઓને ફરમાસ થઈ હતી. મરહુમ શ્રીરોઝે તે કામ ધણીજ આશાનીથી પાર પાડી પોતાનો રીપોર્ટ શાહ રેઝાશાહને આપ્યો. આથી શાહ રેઝાશાહ એઓ પર પ્રસન્ન થયા અને પોતાના અમેરીકા ખાતેના કાઉન્સન એમને નિમ્યા મરહુમ શ્રીરોઝ લાભો વખત જીવ્યા નહી, એ કૉમની કમનસીથી ગણાય. એઓ તા ૨૪-૧૨-૧૯૩૪ને દીને અમેરીકા ખાતે મુત્યો હતા

રેડકૉસ પ્રવૃત્તિ —ડા ધનજીભાઈ હો મહેતાએ કેટલાક કન્યાઓમા બે મહીના ફરી ભાપણો આપી ધણા મેન્મરો બનાવ્યા હતા

એજ સાનમા વડોદરાની શાખાના ડેલોગેટ તરીકે, પોતાના ભાણેજ શેઠ મ.જેરજી પેગૂનજી મહેતાને મુળધની શાખાના ડેરીગેટ તરીકે સાથે લઈ ૫ દરમી ઈન્ટરનેશનલ રેડકૉસ કૉન્ફરન્સમા ભાગ લેવા જપાન ગયા હતા ત્યા રેડકૉસ સોસાયટીએ એમને ત્યાના મેપેશીયન મેન્બર બનાવી મનદ તથા મેન્બર આપ્યા હતા સોસાયટીની પરાણુગતથી આખા જપાનમા એક માસ કર્યો હતા હિંદ પાછા ફરતા યોકોહોમા, કોબે, શેહગાઈ, હાંગકૉંગ અને કોનઓ મળી ચૌદ ભાપણો આપ્યા હતા

એ સાનમા એમને ઍમોશીએટ ઍશીસર ઍફ સેન્ટ જૉનનેા રૂપાનો ચાંદ ઍનાયત થયો હતો

ઈ. સ. ૧૯૩૫ ના પારસીઓ.

માર્ચ ૧૯૩૫.

શ્રી ૬૨૧મરોજ રતનજી દાણુને શ્રીમંત સગકારે વડોદરા ગત્યના ખેતીવાડી ખાતાના ઓનરરી સલાહકાર નિમ્ણા.

નવેમ્બર ૧૯૩૫.

શ્રીમંત યુવરાજ પ્રતાપસીંહરાવ (દાનના મદારાજ સાહેબને) રાજસ્થાન શેડ દોનશા રતનજી દાણુએ પોતાને બંગલે બબ્બ ગાર્ડનપાર્ટી આપી હતી.

નવસારી મલેસર ફળિયાની જરથોસ્તી બેહેદીન અન્જુમનનાં ફંડો—
'આસરે ૫૦ વરસ પર મલેસરનાં બેહેદીનોએ એક ધમખાતુ (ફંડ) ખોલ્યું હતું, અને વખતનાં વહેવા સાથે મૂંઢાં મૂંઢાં ધર્મનાં ખાતાંઓ વધતાં ગયાં અને તેના કારણે બાર તેજ ફળિયાનાં બેહેદીન સાહેબોએ નિમેલા દુરદીઓ ચલાવી રહ્યા છે.

તા. ૩૧-૧૨-૧૯૩૫ સુધીનો બહાર પડેલો હિસાબ બેતાં નીચે મુજબની રકમો બેવામાં આવે છે:—

૩૪,૧૪૦-૧૨-૬ જનરલ ફંડ ખાતે કુલ નીચલા હિસાબ પ્રમાણે

૧૫,૭૫૦-૪-૬ શ્રી જનરલ ફંડ ખાતે જમા.

૩,૬૭૮-૧૨-૬ શ્રી નવા રસ્તાની મરામતના ફંડ ખાતે જમા.

૧૩-૦-૦ શ્રી આંધળાં લુધામાં ફંડ ખાતે જમા.

૧૨,૫૦૦-૦-૦ શ્રી જમશેદ બાગનાં વાસણનાં ભાડા ખાતે જમા.

૨,૧૪૮-૧૧-૩ શ્રી ઘડબારીઆ વડવાલી જમીનની ઉપજખાતે જમા.

૬,૮૬૨-૪-૫ શ્રી મુકતાદ ફંડ ખાતે જમા.

૧,૮૦૭-૧-૭ શ્રી દોનઆર્ધન બેહેતરી ફંડ ખાતે જમા.

૭૧૭-૧૫-૦ શ્રી ગરીબ ચંચળ છોકરાઓને હિંચી કેળવણી માટે મદદ કરવાના ફંડ ખાતે જમા.

૨૭૭-૧૪-૦ શ્રી મલેસર ફળિયાના બેહેદીન અન્જુમન હસ્તકના ચેરાગ રોશન ફંડ ખાતે જમા.

૩૫,૩૪૬-૦-૦ શ્રી સર જમશેદજી જીજીભાઈ બેરાનેટ સાહેબની મલેસર ફળિયાની છોકરીઓની સ્કુલનાં ફંડ ખાતે જમા.

૨૪,૮૧૬-૧૪-૬ શ્રી સર જમશેદજી જીજીભાઈ બેરાનેટ સાહેબની મલેસર ફળિયાની છોકરાઓની સ્કુલના ફંડ ખાતે જમા.

૧૧,૭૩૭-૧૨-૧૧ શ્રી સર જમશેદજી જીજીભાઈ બેરાનેટ સાહેબની સ્કુલનાં માગતરોને માટેના પ્રોવીડન્ટ ફંડ ખાતે જમા.

૧,૧૫,૭૪૦-૦-૧૧

એ ઉપરાંત મલેસર ફળિયાનાં બેહેદીન અન્જુમનની આવકની સ્થાવર મીલકતો છે, તેની યાદી નીચે મુજબ છે:—

૧. અગીઆરી મોહોદ્યામાં જીની અગીઆરીવાળું બેહેદીન સાહેબોની માલકીનું મ્યુ.

નંબર ૨૬૩૭ નું મકાન.

૨. દીગી મોહોદલામાં જન્મણુશળાવાણું મ્યુ. નં. ૨૯૧૯ નું મકાન.
૩. દોળમે જવાનો રસ્તો (મરહુમ બાપ સાહેબ દીનબાઈ નસવાનજી ખીટી પોતાને ખરચે બાંધાવી અન્નુભનનાં હવાલામાં સોંપેલો તે).
૪. નવસારી દસેરા ટેકરી નજીક ધર્મબારીઆ વડવાલી જમીન.
૫. જમશેદ બાગ પાછળ અગીઆરી મોહોદલાનાં દર્શનવાણું અન્નુભને બાંધેલું પાકું ઘર ઝોપીસ તથા બાંક, ટેબલ, ખુરશીઓ વિગેરે માટેનું.
૬. નવસારી મોટા બબ્બરમાં શેઠ દાજીબાઈ નવરોજી સકલાતવાળાએ સ્થાપેલું પાણીના પરબવાણું મકાન.
૭. નવસારી પાંચ હાટડીની સર સાહેબની રકુલની જેડેની દુકાન મ્યુ. નં. ૩૦૧૩ વાળી.

રેડકોસ પ્રવૃત્તિ:—આણુ સાથે નામદાર શહેનશાહ પાંચમાં જ્યોર્જની સિલ્વર જ્યુબિલી માટે નાણાં ભેગાં કરવાના હોવાથી ગવર્નમેન્ટ હાઉસ તરફથી એવું લખાણ આવ્યું કે રેડકોસ માટે પૈસા મેળવવા એલાહેદા પ્રચાર આણુ સાથે કરવો નહીં તેથી ડા. ધનજીબાઈ મહેતાની ફેરણી ગોઠવાઈ ન હતી. તેમણે માત્ર રૂ. ૨૦૫૫ સોસાયટી માટે ભેગા કર્યા હતા.

આ પ્રમાણે તેર વર્ષ સુધી અડધા હિંદુસ્તાનમાં સુમારે ત્રણસો નાનાં મોટાં શહેરો, (જેમાં સાહાઈ દેશી રાજ્યોનો પણ સમાવેશ થાય છે તે) માં ફરી એક હજાર ઉપરાંત બાયણી આપી સેન્ટ જૉન ઍમ્બ્યુલન્સની પાંચ અને રેડકોસની પીસ્તાલીસ શાખાઓ ખોલી સેન્ટ જૉન ઍસોશીએશન માટે રૂ. ૧૦૦૦૦૦ તથા રેડકોસ સોસાયટી માટે રૂ. ૧૩૪૧૦૦ મેળવ્યા હતા. વળી પોતાનાં પુસ્તકોની હજારો નકલો સુમારે દશહજાર રૂ. ની કિંમતની એ બે સરચાઓને બેટ આપી હતી.

પ્રકરણ ૭૭ મું.

ઈ. સ. ૧૯૩૬ ના પારસીઓ.

જાનેવારી ૧૯૩૬.

સર રતનદાદા પારસી સ્પોર્ટ્સક્લબ સ્થાપવામાં આવેલા બાગ ક્ષેત્ર શેઠ ફરહુજી માણેકજી ઠાંગા ગુજરી જવાથી, તેમની, સર રતન તાતાની તેમજ નામદાર મેડી નવાજબાઈ તાતાની છબીઓ, કલ્પના મેખરો તરફથી પ્રેસીડન્ટ ડા. ધનજીબાઈ હો. મહેતા સી. આઈ. ઈ. ને હાથે ખુલ્લી મૂકવામાં આવી.

જાનેવારી ૧૯૩૬.

શેઠ ફરામરોજ ૨. દાણુને સરકાર તરફથી ત્રણ વર્ષ માટે ધારાસભાના સભાસદ નિમવામાં આવ્યા.

જાનેવારી ૧૯૩૬.

ખાનસાહેબ અરદેશર ફરતમજી સુઈ જેઓ ૧૯૧૩ થી ૧૯૨૯ સુધી સુરત જિલ્લામાં ડેપુટી એન્જીનેયરિંગ ઇન્સ્પેક્ટર હતા અને જેઓ ૧૯૨૯માં એન ડીસ્ટ્રીક્ટમાં પારસી તરીકે પહેલવહેલા અને એકલાજ, શાળા ખાતામાં અંડમીનીસ્ટ્રેટીવ ઝોંપી-સર નિભાયા હતા, અને મુંબઈ અને પુણામાં એન્જીનેયરિંગ ઇન્સ્પેક્ટર નિભાયા હતા,

તેમને ૧૯૩૫ના જુનમાં ખાનસાહેબનો ખેતાજ મલ્યો હતો. તેઓ આ માસમાં પોતાની નોકરી પરથી કારેગ થયા હતા.
માર્ચ ૧૯૩૬.

શ્રીમંત મહારાજ સયાજીગવ ગાયકવાડ જ્યુબીલી પ્રસંગે નવસારી પધાર્યા હતા તે વખતે રાજરત્ન શેઠ દીનશ રતનજી દાણુએ તેમને પોતાને અંગથે ગાર્ડનપાર્ટી આપી હતી.
શેઠ દીનશ ર. દાણુને રાજરત્નનો સોનાનો ચાંદ તથા પોપાક ઔનાયત કરવામાં આવ્યો હતો.

એપ્રિલ ૧૯૩૬.

રાજરત્ન શેઠ દીનશ રતનજી દાણુને મહારાજ ડાયમડ જ્યુબીલીનો સોનાનો ચાંદ ઔનાયત થયો હતો.

ઓગષ્ટ ૧૯૩૬.

શેઠ મીનોચેર મે. પાવરી વડીલને શ્રીમંત સરકારે નવસારી પ્રાંત પંચાયતના મેમ્બર ત્રણ વર્ષ માટે નિમ્ણા.

વળી શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના હિરક મહોત્સવ વખતે એમને તેમજ ડા. ધનજીભાઈ હો. મહેતા તથા શેઠ દોરાજી તેમજ પાવરી, રીટાવડ સુબા ને રૂપાના જ્યુબીલી મેડલ ઔનાયત થયા હતા.

ઓગસ્ટ ૧૯૩૬

શેઠ ફરામરોજ ર. દાણુને સરકારે નવસારી પ્રાંત પંચાયતના સભાસદ નિમ્ણા.

એજ સાક્ષમાં એમના ઉપર ડાયમડ જ્યુબીલી મેડલ મેડલ ઔનાયત કરવામાં આવ્યો.

વળી એજ સાક્ષમાં એઓ શેઠને ત્રણ વર્ષની મુદત માટે ફરી સુધારાના પ્રમુખ યુટી કાઢવામાં આવ્યા. એ મુદતમાં એમણે એક લાખની વોટર વર્કસની યોજના, રૂ. ૧૫૦૦૦)ની મધોમધીનીખાડી સુધારવાની યોજના, રૂ. ૬૦૦૦)ની લુણ્ણસીકુહ ઉપર આગ બનાવવાની યોજના અને રૂ. ૬૦૦૦૦)ની વધારાની ડ્રેનેજની યોજના ધડી મંજુર કરાવી હતી.

ઇ. સ. ૧૯૩૭ ના પારસીઓ.

તા. ૨-૧-૩૭.

શેઠ મીનોચેર મહેરવાનજી પાવરી વડીલને ફરી ત્રણ વર્ષ માટે ડોરટ્રીકટ મેટ્રોના પબ્લીક પ્રોસીક્યુટર નિમવામાં આવ્યા.

એજ સાક્ષમાં નવસારીની ભગરસાય અન્જુમનના આતશ બહેરામ તથા ખીજ મિલકતો અને ફંડોને લગતું દસ્તકીડ એઓજ સાહેબે અન્જુમનના ઑનરરી વડીલ તરીકે તૈયાર કરી નોંધાવી આપ્યું હતું.

વળી એમને અન્જુમન બેહેતગી ફંડના ઑનરરી સેક્રેટરી તરીકે એજ સાક્ષમાં નિમવામાં આવ્યા.

૩૦ મે ૧૯૩૭.

શેઠ ફરામરોજ ર દાણુના લગનની સાજવારી મીસ ગલાંભાય ફરામરોજ

જા'વાતા સાથે નવસારીમાં તેમના નવા બંગલામાં બહુ ધામધુમથી યર્ષ હતી. તેમના ખાનુ માનં કેળવાયતાં હોષ બ્યુટી કોમ્પીટીશનમાં પહેલે નંબરે આવી રૂ. ૫૦૦)નું ઇનામ જીતી ગયાં હતાં. એ શુભ પ્રસંગે શ્રીમંત મહારાજ સર સયાજીરાવ ગાયકવાડે વિલાયતથી ઍરમેલમાં પોતાના સેક્રેટરી માર્ક્વેટ મુખારક્યાદી તથા શુભ આશિષ ઇચ્છનારો લેખી પેગામ મોકલ્યો હતો.

તા. ૬ ઑગષ્ટ ૧૯૩૭.

દેશાધ મીનાચેરજી પાલનજી: - એઓ નવસારીનાં બગરસાથ અન્નુમનના બીજા અકાબર હતા. એઓ અતિ શાંત સ્વભાવના, સાલેસ અને મીનનસાર હતા. મરદુમ દેશાધજી અરદેસરજીના મરણ બાદ એઓ દેશાધની ગાદીએ આવ્યા હતા, અને બહુજ દુઃક વખતમાં ચાલી ગયા છે. મરદુમ દેશાધ મીનાચેરજીનાં વખતમાં બગર અન્નુમનનાં બીકટ સવાલો નીકળ્યા હતા, છતાં અન્નુમનની પડખે રહી સધળી બાબતોમાં એકમત ઈર્ષ પોતાની સહીએ મુકી હતી, જેમાં બગર અન્નુમનનું દૂરદેહીક મુખ્ય છે. એઓનું મરણ રોજ પમેા માહા ૧૨મે સને ૧૩૦૬ ય.ક. તા. ૬ઠી ઑગષ્ટ ૧૯૩૭ ય. ક. ને દીને થયું હતું.

તા. ૬ મી ઑગષ્ટ ૧૯૩૭.

દેશાધ મેહેરવાનજી આદરજી-મરદુમ દેશાધજી મીનાચેરજી પાલનજીનાં ઉકમણાને દિવસે દરતુરજી કેકાબાદજી દારાબજી મેહેરજીરાણાએ એઓને એક શાલ બગરસાથ અન્નુમન તરફથી ઐનાયત કીધી હતી. એઓની છુઝોર્ગાને લીધે એઓ મરદુમ દેશાધજી સાહેબ પુરશેદજી ટેમુરજીની જાદી પર આવ્યા. દરતુરજી સાહેબે કુવા ગુજારી હતી કે, જેમ આગલા દેશાધ સાહેબો અન્નુમનની પડખે રહી સેવા બજાવતા હતા તેજ મીમાન તમેા પણ બજાવતા રહેશો. દેશાધ મેરવાનજીએ જવાબ આપતાં જણાવ્યું હતું કે, હું પણ માગ મરદુમ વડવાઓને પગલે આતી સેવા બજાવતો રહીશ.

ત્યારબાદ એઓનાં દોરતોએ લક્ષમણ હોતમાં એક મેલાવડો કરી કેટલીક શાલો ઐનાયત કરી હતી અને એજ મીસાલ મુબધમાં પણ એઓના કેટલાક દોરતોએ મીજલસ ભરી દેશાધજીને કેટલીક શાલો ઐનાયત કરી હતી.

નવેમ્બર ૧૯૩૭.

ડા. ધનજીભાઈ હો. મહેતાને સન્ટ ઝોન ઍંગ્લિકન સ્કૂલ ઍસોસીએશનના ઍસોસીએટ કમાન્ડર ઍફ મન્ટ ઝોનનો ઇન્કોર્પો. તથા ઇન્મલનો ચાંદ ઐનાયત કરવામાં આવ્યો.

શ્રી. નવસારીમાં સમસ્ત જરથોસ્તીઓનું જનરલ ફંડ: - મજકુર ફંડનો ચઝદેઝદી સને ૧૩૦૦ થી ચઝદેઝદી ૧૩૦૬, તા. ૮-૯-૧૯૩૦ થી તા. ૫-૬-૧૯૩૭ ઇસ્વી સુધી વરસ માતનો હિસાબ તથા ઐહવાવ મજકુર સંસ્થાના ઍ. સેક્રેટરી મી. મીનોચેહર હોરમજી ૩. મીનોચેહર હોમજીએ બહાર પાડ્યો છે. તે જોતાં માલમ પડેછે કે ચઝદેઝદી ૧૩૦૬નાં સાલથી એક ઍએદની જાથુકની નિમણુક કરી, ગુરથમાંન જાગમાં મરદુમ સર દીનસાદજી માણેકજી પીટીટવાલી સગડોમાં ચાનુ રાજંદી આદ્રીન્ગાન-ફવશીની ક્રિયા કરવામાં આવે છે. જનરલ ફંડ માર્ક્વેટ અચેની સમસ્ત. અન્નુમન ઉપર દોખમાંઓ, તેનાં કમ્પાઉન્ડની દિવાલ, સગડીઓ, રવાનની બંગલી,

દોષમાના રસ્તા, નસાખાના, ખાંખા નસેસાકારોનાં મકાનો વગેરે બંધાવી તથા બીજા પુનર્નાં કામો કરી જે બધા જરથોસ્તીઓ ઉપકાર કરી ગયલાછે તેમના તરફથી એક સાનની કમીની લાગણીમાં એક અદના ફરજ તરીકે તેમનાં નામો આ બધુતર ક્રિયામાં ખાસ ચાલુ ક્ષેત્રમાં આવેછે. વળી જે જરથોસ્તીઓ તેમનાં બહાણાં ખેડીના નામો દેવાડવા ચાહે તો તે ફંડમાં રૂ. ૨૦) બરવાથી એક વરસની મુદત માટે દેવામાં આવે છે. મજૂર સંસ્થાને ચાલુ મદદ નીચે મુજબ મળતી રહેછે. તેમજ દીનદાર જરથોસ્તીઓ પોતાનાં મરદુમ બહાણાં ખેડીઓનાં નામો દેવડાવવાને વધારે ઉચ્ચતબધો ભાગ લે છે તે નીચેના હિસાબ વાંચવાથી જણાય છે:—

બજમેજરનેરૂએ બહેરામ તરફથી માસીક રૂ. ૧૫ ઉપલા કામને માટે મથેછે. મરદુમ એરવદ ખુરશેદજી બહેરામજી સહીઆર ટ્રસ્ટ ફંડ તરફથી માસીક રૂ. ૧૦). મરદુમ એરવદ એદલજી બરબેરજી મુદ્દાં બહેતરી ફંડ તરફથી માસીક રૂ. ૫). એ શિવાય બાઇ ધનમાંય ફરંમજી અરજીથી તરફથી નામો દેવા તથા મદદ તરીકે રૂ. ૧૨૦૦ જેટલી રકમ મળીછે. તેમજ એક જરથોસ્તી બાનુ તરફથી શરૂઆતથી જ ચાલુ ફૂટ-મેજ વગેરે મલતાં રહેછે. મજૂર ફંડનું છેલ્લું સરવાલું નીચે મુજબ જેવામાં આવેછે:—

જ	ઉ
૪૧૦૮૬-૧-૧૧ શ્રી. ફંડની ચાપલુ.	૨૧૫૭-૭ ૫ સોરાબજી ન. સદરીને
૪૧૫-૧૦-૬ શ્રી ગોરથમાન બાગ	ખાતે.
ખાતે જમા.	૫૪૧૪૫-૫-૬ બાકી દેવા.
૧૧૦૦૦-૦-૦ શેઠ ખરશેદજી કાવસજી	૪૫૦૦૦-૦-૦ શ્રી ન સાગતજી
દેસાઈને ખાતે જમા.	ટકાની
*૧૦૦૦-૦-૦ બાઇ ડોસીબાઇ બરબેર-	૮૦-૧૧-૦ બેંક ઓફ બ-
જી ધનજીબાઇ મહેતાને	રોડ ખાતે.
ખાતે જમા.	૩૭૧-૧૧-૯ હમીરીયલ બેંક
*૧૦૦૦-૦-૦ બાઇ આવાંબાઇ સોરા-	મુંબઈ.
બજી એદલજી મહેતાને	૯૨-૧૪-૯ ફક્તરે શીલક.
ખાતે જમા.	૫૬૭૦૨-૧૧-૧૧
*૧૨૦૦-૦-૦ બાઈ બાઈઆઈ નસર-	
વાનજી બાટલીવાલાને	
ખાતે જમા.	
૨૫૮૪-૩-૬ મ. શેઠ હોરમજી બ.	
કપટાંનવાળાની દોષમે	
જવાની સડકની ઉપજ	
ખાતે જમા.	
૪૦૦૦-૦-૦ શ્રી. કુવરસ્ત ફંડ ખાતે	
જમા.	

૧૦૩૩- ૪ ૦ શેઠ મા. ખ. નરીમાને
બંધાવેલાં ઘરની ઉપજ
ના જમા.

૧૮૮- ૫- ૬ મરહુ. એ. ખુરશેદજી
એ સહીઆરનું ઘર
લાડું જમા.

૧૦૦૦- ૦- ૦ શ્રી. દોખમાં દુરસ્તી
ફંડ ખાતે જમા.

૨૧૪૬- ૩- ૦ શ્રી. સગડી ઉપરનાં
બજુતરનાં સવાળ ખા-
તાના ફંડનાં જમા.

૫૬૭૦૨-૧૨-૧૧

શેઠ મા. ખ. નરીમાને બંધાવી આપેલા ઘર ગાળા રૂ. અન્જુમનનાં સ્વાધીનમાં છે, અને તે ઉપરાંત મહુમ એરવદ સાહેબ ખુરશેદજી બહેરામજી સહીઆર રોજ ૧૧ મે. માહા ૩ સને ૧૩૦૧ ય. ઝ. ને દિને હક થયા તેમનાં ઉકમણાંમાં મહુમની યાદ-ખીરીમાં વડી હરમેહેર પાછળ આવેલું એ માળનું એક ઘર તેમાં જરથોસ્તીઓના વસે એ શરતે અન્જુમનને બક્ષિસ કરવાની બહેરાત થઈ હતી, તે મુજબ મહુમનાં દરદી સાહેબોએ મહુમની બાહેસ મુજબ-અન્જુમનને સ્વાધીન હાધું છે અને પાછળથી એજ સાહેબોએ ઘરમાં પાણીનાં નળનું શીટીંગ, ડ્રેનેજનું કનેક્શન તથા તેને બેંકાઇલપેન્ટ કરાવી રીપેર કરાવી આપ્યું છે.

એરવદ શરતમજી શાપુરજી ધાબરે દખમાવાળા કમ્પાઉન્ડની અંદર માદન-મેદી કુવામાંથી પાણી લેવા એક ઍન્જન પમ્પ સેટ ગોઠવી આપ્યો છે. તેમજ એ એરવદ સાહેબે કપટાંન રોડનો પુખ રીપેર કરાવી આપવા ઉપરાંત મલેસરથી આવતાં રવાનો માટે નવેસરથી એક હરવાળે કરાવી આપ્યો છે, અને ફંડને મદદ ચાલુ કરતા રહેલા છે.

મહુમ શેઠ નોશેરવાંનજી રતનજી તાતાએ ઈ. સ. ૧૮૭૮માં અત્રે બ્યારે નવું દોખનું બંધાવી આપ્યું ત્યારે તેમણે લગભગ પાંચ વર્ષોનો એક વજીફા અન્જુમનને બક્ષિસ આપ્યો હતો. બજુનું અગત્યનું થઈ પડશે કે આ જમીન શ્રીમંત મહારાવ ગાયકવાડે મહુમ તાતા શેઠને બક્ષિસ આપી હતી. આ જમીનમાં ફળાઉ ઝાડ રોપી તેને સુધાગવાના હેતુથી દોખમાનાં કમ્પાઉન્ડમાંથી ત્યાં પાણી લઈ જવાની સગવડ કરી આપવા માફ પાઈષ શીટીન્સના ખર્ચ માટેની મદદ માટે બાઈ સાહેબ લેડી નવાજબાઈ રતન તાતાને અરજ કરતાં તે સ્વીકારવામાં આવી હતી.

સર દોરાબજી તાતા દરદ તરફથી મહુમ બાઈ રતનબાઈ એદલજી બામજીએ ઈ. સ. ૧૯૦૯ માં અત્રે જે ચુરોથમાન બાગ બરપા કરી અન્જુમનને સોંપેલો તેના નિભાવ ફંડ માટે " શ્રી. નવસારી ગરોથમાન બાગનું ખાતું " પડાવી શ. ૭૫૦૭ એમના દરદીઓએ આપ્યા છે. તે ઉપરાંત, દોખમાના કમ્પાઉન્ડ તથા સગડીઓમાં કાયમતાં જે ચેરાગો રહેછે તેમાં રિપોર્ટની મુદતમાં એકનો વધારો થયોછે. તાતા શેઠની

૩વાનની બંગલી જે મંદુમ મર દોગળજી તાતાએ ફરીથી બંધાવી આપી હતી, તેમાં એક ચેંગા માટે એમનાં ફંખીલો દસ્તાનાં ફની સાહેબોએ ચાતુ મદદ આપતી ગર કરીછે. તા. ૨૬ ડીસેમ્બર ૧૯૩૭. રોજ ૨૩ માસ ૪ સાન ૧૩૦૭ યજ્ઞદેવદી.

મરણુ:—આ પુસ્તકના લખનાર સાક્ષર શ્રી. સોરાબજી મનચેરજી દેસાઈ. ઉમ્મર વર્ષ ૭૧. શેઠ મનચેરજી બરબોરજી દેસાઈના વડા દીકરા. પ્રખ્યાત દેસાઈ પુરગેજી તેમજ (પુરશેદજી આપા)થી ઉતરી આવેલી છટી પહેડીના નળીરા. આને નવસારીમાં યુગ્મ્યો હતા.

૧૮૬૦માં નવસારીમાં એકાઉન્ટ ખાતામાં ઓડીટર નિમાયા. ૧૮૬૨માં અશીષુ ખાતામાં નિમાઈ સુખા ઓશીસમાં હેડ કલાર્ક અને હેવટે મુલ્કી તબવીબદારની નિમણૂક થઈ. પછી નવસારી પ્રાંત પંચાયતના એકાઉન્ટ તથા હેડકલાર્ક નિમાઈ ૧૯૨૮માં નિવૃત્ત થયા તે વખતે સુખાસાહેબ શીતોળે સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે પંચાયત ઓશીસમાં એમના માનમાં મેળાવડો થયો હતો. તે વખતે એમને પંચાયતે રૂ. ૧૫૦૦૦૦ ધનામ આપ્યું હતું.

૭૫નીમા ફુકાળમાં બડકાં ફંડના સેક્રેટરી તરીકે દરોજ સેંકડો ફુકાળીઆં-એને ખોરાક પૂરો પાડ્યો હતો.

સોળ વર્ષની ઉમ્મરેજ “ અચોરનાનો શિવાય બેહેડીનોથી ફરતી નહીં વણી શકાય ” એવે નામનો લેખ નવસારીમાં વહેચ્યો હતો.

પંચાયતની નોકરીમાં જૂદાં જૂદાં સોળ ફંડના સેક્રેટરી તરીકે બીનસ્વાર્થી કામ હયું હતું અને નવસારીમાં ૧૯૧૧માં ભગવયાં મોટાં પ્રદર્શનમાં જનરલ સેક્રેટરી તરીકે સાર કામ કરવાથી શ્રીમંત મહાગળ સુવર્ણ પદક મેળવ્યો હતો.

નવસારી જ્ઞાન પ્રસારક મંડળી જડજ માહેજા ડોહારે અને રા. બા. ગોવીંદભાઈ દેસાઈની આગેવાની નીચે રચાપી ૩૮ વર્ષ સુધી સેક્રેટરી તરીકે કામ કરી રૂ. ૫૦૦૦૦૦ ફંડ મેળું કરી વિદ્વાન વક્તાઓ પાસે ૩૦૦ બાપણો અપાવ્યા હતાં.

નવસારી હાઈસ્કૂલની જ્યુબીલી ફંડના સેક્રેટરી તરીકે તેમજ જરથોસ્તી ધર્મની ઉન્નતી અર્થે રચાયેલા “ દામલા મેડલ ” ખાતામાં મેક્રેટરી તરીકે કામ અજળ્યું હતું.

મુંબાઈની બજાએ દોરમજદમાં વ્યાખ્યાનોની દારમાળા આપવા માટે રૂપાનું લેખ મેળવ્યું હતું.

પ્રથમ થીઓમોશીસ્ટ થયા પછી વેદાન્ત ઉપર બાવ થવાથી ગૌસ્વામી શ્રી દેવજીનંદાચાર્યજી મહાદેવજીની મોજતમાં ગ્લી થણું જ્ઞાન પ્રાપ્ત હયું હતું, એઓ સાધુસંતોના વખાણનારા હતા.

મુંબાઈની જરથોસ્તી ધર્મ અને ક્રિયાઓ ઉપર એતેકાફ ધરાવનારી મંડળી તરફથી “ પયગમ્બર જરથોસ્તનું મળી આવેલું યોગચાત્ર ” એ આજુદ ઉપર એક બાપણ આપ્યું હતું.

એમણે જુના પૂગણા હસ્તલેખો, સીકાઓ અને બીજી વસ્તુઓનો મોટો સંગ્રહ કર્યો હતો અને એક થણું પૂરાણું કિમતી ખાનગી પુસ્તકખાનું ધરાવતાં હતા. તે જોવા માટે તા. ૨૪ ૧-૧૯૩૪ને દિને શ્રીમંત મહંમ મહાગળ મયાજરાવ ગાયકવાડ પધાર્યો

વર્ગથી ભરી હતી તેમાં રા. બા. ગોવીંદભાઈ સાહેબના રા. ૧૦૧) અમરપટે હતો, તથા એઓની યાદગીરી રાખવા માટે અત્રેની સવાજી વૈભવ લાઇબ્રેરીમાં સુંદર કબાટ ધટતા ભેખ સાથે એમની છપાયેલી ચોપડીઓ સાથે તેઓ સાહેબે બેટ આપી છે.

ઈ. સ. ૧૯૩૮ ના પારસીઓ.

જાનવારી ૧૯૩૮.

શેઠ ફરામરોજ ર. દાણુની ઉમદા સેવાઓની કદર કરી શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે રાજ્યરત્નનો એફકાબ તથા સોનાનો ચાંદ એનાયત કર્યો હતો.

તા. ૬ મી જાનવારી ૧૯૩૮.

એવંદ કચ્છુશરૂ માહીયાર કુટારને મુંબાઈના વાડીયાજીના આતસબેહરામના વડા દસ્તુર નિમવામાં આવ્યા. તેમને જૂદી જૂદી અન્નુમતો, પંથકીઓ, દસ્તુરો તથા અન્ય ગૃહસ્થો તરફથી એ પ્રસંગે રૂબા શાલો ઓરાડવામાં આવી હતી.

એઓ અવસ્તા અને પહેલવી બાપાઓ શીખી એમ. એ. થઈ મુંબાઈની મુની-વર્સીટીની રજીસ્ટ્રારશીપ તથા દસ્તુર પેશોતન સંજલણને નામને સોનાનો ચાંદ મેળવ્યો હતો. મુંબાઈના સર જમશેદજી જીજીભાઈ ઇન્સ્ટીટ્યુશનમાં પ્રથમ ધાર્મિક શિક્ષક નિમાઈ, ૧૯૧૬માં ઝોરોએસ્ટીઅન કમિટી તરફથી વિસ નિશાળોમાં ધાર્મિક શિક્ષણ આપતા હતા. ૧૯૨૬માં એઓ દાદરની પારસી કોલોનીમાં ફરનખ ફરામ અગીઆરીના પંથકી નિમાયા હતા. નવસારીની ધણી ધાર્મિક સંસ્થાઓના ટ્રસ્ટી છે. એઓ એક બહુ અગ્રણ વક્તા છે અને હાલ દસ્તુર કચ્છુશરૂ માહીયાર કુટાર દસ્તુર દારબ પાહલન નામે બહુ પંકાવતા છે. તા. ૧૫ ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૮. રા. તીર મા. શહેરેવર (શિ.) સ. ૧૩૦૭ યમદેઈદી.

મરણુ:—ખા. બા. માણેકજી ખરશેદજી નરીમાન. ઉમ્મર ૮૦. મુંબાઈમાં ગુજર્થો. નવસારીમાં જન્મી ત્યાંથી ૧૮૮૪ માં મૅટ્રીક થઈ ઍલ્ફીન્સ્ટન કોલેજમાંથી ૧૮૮૬માં માનસહિત બી. એ.માં પસાર થયા અને ઍલ્ફીન્સ રજીસ્ટ્રારશીપ તથા જેમ્સ ટેલર પ્રાઈઝ મેળવ્યાં. પ્રથમ નવસારી મટેસામાં થોડો વખત હતા ધોરણના શિક્ષક તરીકે વિદ્યાર્થીઓનું ભારે માન તથા પ્રસંસા મેળવી, ૧૮૮૨માં મુંબાઈના સેક્રેટરીએટમાં મુદ્દી તથા હિસાબી ખાતામાં કારકુન તરીકે રહી થોડાજ વખતમાં પોતાની બાહોશીથી સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ નિમાયા.

૧૮૯૧ના ફુકાળમાં, તે બદલના ખાતામાં ઍસીસ્ટન્ટ સેક્રેટરી નિમાયા. ફુકાળ પૂરો થયા પછી મુદ્દી તથા હિસાબી ખાતામાં ઍસીસ્ટન્ટ સેક્રેટરી તરીકે કામ કરીધું અને ત્યારબાદ એજ ખાતાઓના અંડર સેક્રેટરી નિમાયા. એક સીવીલ સર્વેસમાં પાસ ન થયતા હિંદીવાન તરીકે આવો મોટો હોદ્દો એમણે પહેલવહેલા મેળવ્યો હતો.

સને ૧૯૧૦માં, ૨૮ વર્ષ સુધી પ્રસંગાપાત નોકરી કરી, પોતાની આંખનું તેજ કમી થઈ જઈ હોવાથી ૫૫ વર્ષની ઉમ્મર થતાં પહેલાં રીટાયર થયા હતા.

એમની સારી નોકરીને લીધે ૧૮૯૮માં ખાનગીદારને ખેતાબ એનાયત થયો હતો અને ૧૮૯૮ના જુનમાં જે. પી. નિમવામાં આવ્યા હતા, તથા ૧૯૦૨ના જુનમાં કંપસરે હિન્દનો રૂપાનો ચાંદ મેળવવા બાબતમાં થયા હતા.

હતા અને સર્વે જોઈ જઈ ખુશી થયા હતા. તે વખતે મી. દેસાઈએ પોતાનાં રચનાં કેટલાંક પુસ્તકો શ્રીમંતને નજર કર્યાં હતાં.

એમણે ગદ્ય અને પદ્યમાં એકસો પુસ્તકો પ્રગટ કર્યાં હતાં તેનું લીસ્ટ આ પુસ્તકને છેડે આપવામાં આવ્યું છે.

એમણે જૂદાં જૂદાં ૪૧ વર્તમાન પત્રો તથા ચોપાનિયામાં ચાલુ લેખો લખ્યા છે. " દુઃખીને દિલાસો " નામના ૫૬ જૂદાં જૂદાં પુસ્તકો રચી ઘણાં દુઃખીઓને રાહત આપી છે.

" ગાયકવાડનો બ્રિટિશ રાજ્ય સાથનો સંબંધ " એ નામની રેસીડન્ટ કર્નલ વૉલેસની ઇચ્છે જો ચોપડીનો તરજીમો કર્યો હતો.

એમનું સૌથી છેલ્લું પુસ્તક તત્ત્વજ્ઞાન તથા શીક્ષુશ્રીથી બરપૂર " મારી આકાશી મુસાફરી " નામનું દરેક શખ્ષે વાંચી મનન કરવા જેવું છે.

મહુમે જીણાં અક્ષરોના આઠ પોરટ કાડો લખ્યા હતા, તેમાંના એકમાં બેતાલીસ હજાર અક્ષરો સમાવેલા હતા. તે કાર્ડ પેરીસના ૧૮૮૯ ના પ્રદર્શનમાં મૂકવામાં આવ્યો હતો.

એજ પ્રમાણે એક " ૭ x ૫ " ઇંચના કાર્ડ ઉપર " દાદાર " શબ્દ મોટા અક્ષરે લખી તેની અંદર રોજાંદા અવસ્થાના બહુતરના કલામોના એક હજાર શબ્દો સુંદર જીણા અક્ષરે લખી પોતાની હિંચ પ્રકારની અથાગ લેખનશક્તિનો ખ્યાલ વાંચકોને આપ્યો હતો.

અત્રેની બન્નમે રૂઝે બેહેરામ, દાણુ પારસી હૉસ્પીટલ, મહેરજીરાણા લાઇબ્રેરી તથા તથા પારસી જનરલ ફંડ વિગેરે માટે ઉમદા કાર્ય કર્યું હતું, તે માટે હૉસ્પીટલમાં તથા બન્નમમાં એની જીખી મૂકવામાં આવી છે.

અત્રેના મુદ્દાં બહેતરી ફંડના એક ફરદી હતા અને બે લાખના એ ફંડનો વહીવટ ઘણા વર્ષો સુધી, ખીજનઓ બેગો ચલાવ્યો હતો.

તેઓએ પોતે ઘણાં ઉમદા બાપણો નવસારી તથા ખીજે ઠેકાણે આપ્યાં હતાં એટલુંજ નહીં પણ ઘણાંક બાપણકતીઓના બાપણ વખતે પ્રમુખપદ શોભાવ્યું હતું, એમના બાપણો તેમજ લખાણોથી જ્ઞાન સાથે મરુમત મળતી હતી.

એમણે આખી જીંદગી (લગભગ ૫૦ વર્ષ) સરસ્વતિ દેવીની સેવામાં ગુળરી હતી અને તેથીજ તેઓ એક સાક્ષર તરીકે વખણાયા છે.

શ્રીમંત મહારાજના હિરક મહોત્સવને પ્રસંગે એમને એક કિમતી પોષાક ઔનાયત થયો હતો.

એમના મરણ માટે શોક દર્શાવવા તા. ૨૦ જાનેવારી ૧૯૩૮ના રોજ રા. ખા. ગોવીંદભાઈ દાધીભાઈ દેસાઈ નાયબ દિવાનની સુચનાથી શેઠ પેશતનજી રતનજી દાણુની કારસાજીથી એક જાહેર સભા સુખા સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે બરાઈ તેમનું સમારક ફંડ કરવાનું અને તેમની એક ઓઈવિ પેઈન્ટ સખી લક્ષમણ હોલમાં ખુદ્દી મુકવા કરાવવામાં આવ્યું હતું. તેઓએ ત્રીસ સુખાસાહેબોના દાથ નીચે નોકરી કરી તેઓને જરૂર પડ્યે ગોખ માંડિતિ આપના હતા તેથી પાંચ દેવાત સુખાઓએ એમના સમારક ફંડમાં

વર્ગખી બરી હતી તેમાં રા. બા. ગોવીંદભાઈ સાહેબના રૂ. ૧૦૧) અમપદે દત્તા, તથા એઓની યાદગીરી રાખવા માટે અત્રેની સયાજી વૈભવ લાઇબ્રેરીમાં સુંદર કબાટ ધટતા બેખ સાથે એમની હપાયત્રી ચોપડીઓ સાથે તેઓ સાહેબે ભેટ આપીછે.

ઈ. સ. ૧૯૩૮ ના પારસીઓ.

જાનેવારી ૧૯૩૮.

શેઠ ફરામશેજી ર. દાબુની ઉમદા સેવાઓની કદર કરી શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે રાન્યરત્નનો એટકાવ તથા સોનાનો ચાંદ ઁનાયત કર્યો હતો.

તા. ૬ મી જાનેવારી ૧૯૩૮.

એવંદ કંથબુશરૂ માહીયાર કુટારને મુ'બાઇના વાડીયાજના આતસમેહેરામના વડા દસ્તુર નિમવામાં આવ્યા. તેમને જૂદી જૂદી અન્જુમનો, પંથકીઓ, દસ્તુરો તથા અન્ય શુદ્ધરો તરફથી એ પ્રસંગે રૂબ શાલો ઓરાડવામાં આવી હતી.

એઓ અવસ્તા અને પહેલવી બાપાઓ શીખી એમ. એ. થઇ મુ'બાઇની યુની-વર્સીટીની રફાઇરશીપ તથા દસ્તુર પેશોતન સંજાણને નામને સોનાનો ચાંદ મેળવ્યો હતો. મુ'બાઇના સર જમશેદજી જીજીભાઈ ઇન્સ્ટીટ્યુશનમાં પ્રથમ ધાર્મિક શિક્ષક નિમાઇ, ૧૯૧૬માં જોરેંઝ્સ્ટીઅન કમિટી તરફથી વિસ નિશાળોમાં ધાર્મિક શિક્ષણ આપતા હતા. ૧૯૨૬માં એઓ દાદરની પારસી કોલોનીમાં રસ્તમ ફરામ અગીઆરીના પંથકી નિમાયા હતા. નવસારીની ઘણી ધાર્મિક સંસ્થાઓના ટ્રસ્ટી છે. એઓ એક બહુ અગ્રહ વક્તા છે અને હાલ દસ્તુર કંથબુશરૂ માહીયાર કુટાર દસ્તુર દારજ પાહલન નામે બહુ પંકાયલા છે. તા. ૧૫ ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૮. રો. તીર મા. શહેરવર (રો.) સ. ૧૩૦૭ યઝદેઝ્દી.

મરણુ:—ખા. બ. માણેકજી ખરશેદજી નરીમાન. ઉમ્મર વર્ષ ૮૦. મુ'બાઈમાં યુનયો. નવસારીમાં જન્મી ત્યાંથી ૧૮૮૪ માં મૅટ્રીક થઇ ઍક્સ્ટ્રીન્સન કોલેજમાંથી ૧૮૮૧માં માનસહિત બી. એ.માં પસાર થયા અને ઍક્સીસ રફાઇરશીપ તથા જેમ્સ ટેલર પ્રાઈઝ મેળવ્યાં. પ્રથમ નવસારી મહેસામાં થોડો વખત હાં ધોર-જીના શિક્ષક તરીકે વિદ્યાર્થીઓનું ભારે માન તથા પ્રસંગ મેળવી, ૧૮૮૨માં મુ'બાઇના સેક્રેટરીએટમાં મુદ્દી તથા હિસાબી ખાતામાં કારકુન તરીકે રહી થોડાજ વખતમાં પોતાની બાહોશીથી સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ નિમાયા.

૧૮૯૬ના ફુકાળમાં, તે બદલના ખાતામાં ઍક્સિટ્ટેટ સેક્રેટરી નિમાયા. ફુકાળ પૂરો થયા પછી મુદ્દી તથા વિસામી ખાતામાં ઍક્સિટ્ટેટ સેક્રેટરી તરીકે કામ કરીધું અને ત્યારબાદ એજ ખાતાઓનાં અંડર સેક્રેટરી નિમાયા. એક સીવીલ સર્વેસમાં પાસ ન થયલા હિંદીવાન તરીકે આવો મોટો હોદ્દો એમણે પહેલપહેલો ભોગવ્યો હતો.

સને ૧૯૧૦માં, ૨૮ વર્ષ સુધી પ્રસંગાપાત્ર નોકરી કરી, પોતાની આંખનું તેજ કમી થતું જતું હોવાથી ૫૫ વર્ષની ઉમ્મર થતાં પહેલાં રીટાયર થયા હતા.

એમની સારી નોકરીને લીધે ૧૮૯૮માં ખાનજલાદુરનો ખેતાવ ઁનાયત થયો હતો અને ૧૮૯૮ના જીનમાં જે. પી. નિમવામાં આવ્યા હતા, તથા ૧૯૦૨ના જીનમાં કંથસરે હિન્દનો રૂપાનો ચાંદ મેળવવા બાબચાળી થયા હતા.

એમણે દિંદુરમાનમાં તેમજ યુરોપમાં લાંબી મુસાફરી કરી હતી. એઓ રમત-ગમનના શોખીન હોવાથી મુંબાઈના પાન્સી જીમખાનાના લામ્પ ગેમ્મર ધર્મ ટેનીસ ધણુ સાથે રમતા હતા.

પોતાની સગાંની તેમજ ખાનગી જીંદગીમાં એક ખગ ગૃહસ્થ તરીકે વર્તતા હોવાથી બધાનો પ્યાર અને માન જીતી લીધાં હતાં. પોતે ધણુ સખાવતી હોવાથી ખાનગી રીતે લોકોને ઘણી મદદ આપતા હતા. એમની જાહેર સખાવત સુમારે રૂ. ૨૦૦૦૦) ની હતી અને તેનો લાભ મોટે ભાગે નવસારીનેજ મળ્યો હતો, પરંતુ એ જાહેર સખાવત કરતાં પણ ખાનગી સખાવતનો આંકડો વધારે મોટો હતો.

શેઠ ધનજીશાહ બાપુજી દેશાઈ:—નવસારીના દેશાઈ ખાનદાનનાં એક નખીરા શેઠ ધનજીશાહ બાપુજી દેશાઈ તા. ૨૬મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૮ વાગે શનીને દીને નવસારીખાતે ૭૨ વરસની ઉંમરે બેહેસતનસીન થયા છે. એઓ સારી જીવણી પામેલા હતા અને જાતી ચાલાકીથી વધી એક ગણુત્રીખાન વેપારી તરીકે મોટી નામના મેળવી, સારી દોઘત એકઠી કરી, રંગુન ખાતેથી નવસારી આવી રીટાયર્ડ જીંદગી ભોગવતા હતા. એઓ સખીદીસચુરદો ધરાવતા હોવાથી સારી સખાવતો કરી ગયાછે. એઓને વાંચણનો ધણો શોખ હતો અને બહુવિધા તરફ એમની સારી વળાણુ હતી. એઓએ લાંબો વખત રંગુનમાંજ ગુજર્યો હતો છતાં પોતાના માહરવતન (નવસારી)ને કદી છુટ્યા નહી. નવસારી આવવા બાદ એમણે નવસારીની હાઈસ્કૂલ માટે લેબોરેટરીનું મકાન એમના પિતાશ્રી મરહુમ શેઠ બાપુજી મેહેરવાનજી દેશાઈના નામથી બંધાવી આપ્યું છે. એઓ એક મારગી હોય એકાંતવાસ પસંદ કરતા હતા. એઓને બાગ-બાનીનો ધણો શોખ હતો. હુનસીકુંડ તરફ તાતાવાડીની સામે એઓનો આલીશાન મોટો બંગ્લો છે, ત્યાં એમણે એક ફુલવાડી બનાવી છે, અને ત્યાંજ એઓ એકાંતથી રહેતા હતા. એઓ હમેશ સત્ય બોલવામાં કદી અચકાતા હતા નહી. એઓની હૈયાતી હરમાન એઓએ ૫૦૦૦૦ પચાસ હજારની સખાવત કરી હતી, અને એઓનાં મરણ બાદ એઓના ઉકામણામાં કુલ્લે રૂ. ૧,૬૩,૬૨૬ અંકે એક લાખ ત્રણ હજાર નવસોને છવીસની સખાવત કરવામાં આવી છે, તેની વિગત નીચે મુજબ છે.

૧. ૧,૫૦,૦૦૦ મરહુમની પુંજીમાંથી અઘાયલા કાઢી મરહુમની ખાહેસ મુજબ એમના

બાવાજી મરહુમ બાપુજી મેહેરવાનજી દેશાઈના નામનું પારસી જરથોસ્તી-ઓના લાભ માટે એક સખાવતી ટ્રસ્ટ ફંડ સ્થાપવા માટે.

૩. ૨૦,૦૦૦ સુરત પારસી ટેકનીકલ અને ઇન્ડસ્ટ્રીઅલ ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં છોકરાંઓને જોવા માટે એક મકાન બાંધી આપવા માટે.

૩. ૫૦૦૦ રવાનોને અવસરખજા પહોંચાડવાનાં ફંડમાં.

૩. ૧૮૫,૦૦૦

૩. ૧૦૦૦ સર કાવસજી જેહાંગીર નવસારી જરથોસ્તી મદ્રેસાના ફંડમાં.

૩. ૫૦૦ નવસારીની દાદાબાઈ કાવસજી તાના ઝાંઝો વર્નાક્યુલર સ્કુલના ફંડમાં.

૩. ૫૦૦ નવસારીની મલેસર ખાતેની સર. જે. જે. છોકરા છોકરીઓની ગુજ-રાતી સ્કુલના ફંડમાં.

૧. ૫૦૦ નવસારીની મહેસર ખાતેની સર. જે. જે. છોકરા છોકરીઓની ધ્યેષ્ઠ સ્કુલના ફંડમાં.
૨. ૫૦૦ નવસારીની બાઈ ડોસીયાઈ કોટવાલ પારસી ઑર્ફનેજનાં ફંડમાં.
૩. ૫૦૦ નવસારીની દસ્તુર મહેરજી રાણા લાયબ્રેરી ફંડમાં.
૪. ૫૦૦ નવસારીની રતનજી ફરામજી દાણુ પારસી જનરલ હોસ્પીટલના ફંડમાં.
૫. ૫૦૦ નવસારીના દોરાબજી નાનાબાઈ મહેતા પારસી સુત્રાવડખાનાના ફંડમાં.
૬. ૫૦૦ દેસાઈજી ખુરશેદજી ટેમુલજીની યાદગીરીના ફંડમાં.
૭. ૫૦૦ નવસારીની વડી દરેહમેહેરનાં મુકતાદ બાજ જશન ફંડમાં.
૮. ૫૦૦ નવસારીની અમરત પારસી જરથોસ્તી અન્જુમન જનરલ ફંડમાં.
૯. ૫૦૦ નવસારીના નાચાર જરથોસ્તીઓના ફંડમાં.
૧૦. ૧૦૧ મરહુમ રતનજી ફરામજી દાણુના ઘેર ખાતેથી નવસારી પારસી જનરલ હોસ્પીટલનાં ફંડમાં.
૧૧. ૧૦૦ નવસારીની પારસી શીઝીકલ કલ્ચર લીગના ફંડમાં.
૧૨. ૧૦૦ નવસારીના દબ્બમાં દુરસ્તી ફંડમાં.
૧૩. ૫૦ નવસારીની બ્રમ્હે જશને રૂઝે બેહેરામના ફંડમાં.
૧૪. ૨૫ નવસારીની બ્રમ્હે જશને રૂઝે હોરમજના ફંડમાં.
૧૫. ૨૫ નવસારી બ્રમ્હે જશને રૂઝે મેહેરનાં ફંડમાં.
૧૬. ૨૫ નવસારી બ્રમ્હે રૂઝે ખોરસેદના ફંડમાં.
૧૭. ૧૦૦૦ મરહુમના બાગ્યા શેઠ મર્ઝબાન કાવસજી છોષએ મરહુમનાં પુત્ર માટે સુરત પારસી ટેકનીકલ ઈન્સ્ટીટ્યુટના ફંડમાં આપ્યા.
૧૮. ૧૦૦૦ મરહુમના બાગ્યા બાઈસાહેબ જાણજી હોરમજગાહ પેરતન જામાપ (કુકા) તથા છોકરાઓએ સુરતની પારસી ટેકનીકલ ઈન્સ્ટીટ્યુટમાં મરહુમનાં પુત્રને માટે ભર્થા.

૩. ૧,૬૩,૬૨૬

૨૧ જુલાઈ ૧૯૭૮.

રોજ ૧૬ માહ ૧૧ (શિ) સને ૧૩૦૭ મ. ગ.

સર નવરોજી બાપુજી સકલાતવાળા નાઈટ, સી. આઈ. ઈ. જેઓ તાતા કંપનીના વડા ડીરેક્ટર હતા તેઓ વિજ્ઞાપતમાં એકાએક હાટફેઈસ થવાથી ૬૩ વર્ષની ઉંમરે શુજરી ગયા. એઓ મુંબઈની મીડ ઓનર્સ એસોસીએશનના ૧૯૧૬માં ચેરમેન નિભાયા હતા. ૧૯૨૧માં ઇન્ટરનેશનલ લેબર કોન્ફરન્સમાં ૧૯૨૧માં હિંદુસ્તાનના ડેલીગેટ તરીકે ગયા હતા અને ૧૯૨૨માં મીડ ઓનર્સ એસોસીએશન તરફથી લેબરલેટીવ એસેમ્બલીમાં મેમ્બર નિભાયા હતા.

તા. ૧૭-૬-૨૮.

રોજ ૧૨ માહ ૧ સને ૧૩૦૮ વર્ષદેઝદી.

અધ્યક્ષ. રે. જીં મશીન- આગલીને નવસારી મહેસર ફળીઆનાં રહેનાર સખી-વણુદ શેઠ ફરામજી ડોસાબાઈ મહેતાએ નવસારીની મરહુમ શેઠ રતનજી ફરામજી દાણુ હોસ્પીટલમાં પોતાનાં મરહુમ ધણીઆણી બાઈ નવાજબાઈના પુત્રને માટે રૂ. ૬૦૦૦)

છ હજાર આપ્યાછે. મજકુર રકમમાં હોસ્પીટલનાં ફંડ ખાતેથી રૂ. ૫૫૦૦ ઉમેરીને એક અપડુડેટ મશીન હોસ્પીટલમાં મૂકવામાં આવ્યુંછે.
ડીસેમ્બર ૧૯૩૮.

નવસારી પ્રાંત પંચાયતને સોડકશ પ્રમુખ નિમવાનો હક મળતાંજ પહેલા પ્રમુખ તરીકે રાજ્યરત્ન શેઠ દીનશા રતનજી દાણુને ચુંટવામાં આવ્યા.

ઈ. સ. ૧૯૩૯ ના પારસીઓ.

તા. ૬ ફેબ્રુવારી ૧૯૩૯

શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડનું મરણ:—એમનું મરણ મુંબઈ ખાતે નિપત્ય હતુ. મરણની છેલ્લી ઘડી વખતે માતૃશ્રી ચિમનાબાઈ તથા દિવાન સાહેબ કૃષ્ણભા-
ચારી તથા એમનું બહેનું કુટુંબ હાજર હતું. એમનાં રામને સ્પેશીયલ ટ્રેનમાં વડોદરા લાવવામાં આવ્યું હતું, અને તા. ૭ મી ફેબ્રુવારીને દીને એમની પાયદસ્ત નીકળી હતી. જેનાં છેલ્લાં દર્શનાર્થે હજારો જનો રાજ્યમાંથી તેમજ નવસારીથી વડોદરા ગયા હતા, અને સર્વેની આંખોમાંથી આંસુ નીકળ્યાં હતાં. આવા ભાગ્યશાળી મહારાજ થોડાજ થઈ ગયા હશે. કે જેમની રાજ્યવહીવટ ચલાવવાની કુનેહ અને રૂચનાનાં ભક્તને માટેની કાળજી ધણીજ થોડા રાજ્યઓમાં હશે. ઇશ્વર એમને સ્વર્ગ બક્ષે એવી પ્રાર્થના છે. તેજ દીવસે એમની ગાદી ઉપર એમનાં મરહુમ દીકરા ફતેહસિંહરાવના બેટા પ્રતાપસિંહરાવને બેસાડ્યા હતા.

માર્ચ ૧૯૩૯.

નવસારીમાં પ્રાંત સહકારી જમીન-ગીરો પેદી (Naosari District Co-Operative Land Mortgage Bank) સ્થાપી તેની પહેલી બોર્ડ બોર્ડ ડીરેક્ટર્સના પ્રમુખ તરીકે રાજ્યરત્ન શેઠ દીનશા રતનજી દાણુને ચુંટી કાઢવામાં આવ્યા.
એપ્રિલ ૧૯૩૯.

શ્રીમંત મહારાજ પ્રતાપસિંહરાવ ગાયકવાડના રાજ્યારોહણને પ્રસંગે ગ્રામોદ્ધાર (Village uplift) ની યોજના માટે રાજ્યરત્ન શેઠ દીનશા રતનજી દાણુએ બે શીશ્વ, એક શ્રીમંત મહારાજ પ્રતાપસિંહને નામે અને બીજી પોતાના મરહુમ પીતા શેઠ રતનજી દુરામજી દાણુને નામે સ્થાપ્યાં હતા.

તા. ૨૬ એપ્રિલ ૧૯૩૯.

શ્રી. પ્રતાપસિંહરાવ ગાયકવાડનો રાજ્યભિષેકનો રાજ્યારોહણ ઉત્સવ ભારે ધામધુમથી વડોદરા ખાતે ઉજવાયો હતો. આખા રાજ્યમાંથી બતણીતાં નર નારીઓ મહારાજ તરફનાં એમને માન આપી વડોદરા સીધાયાં હતાં. અને તેઓને સર્વેનાં દરજ્જા મુજબ હિતાગ આપ્યા હતા. અને ખાવાપીવાનો સર્વે બંદોબસ્ત રાજ્ય તરફથી થયો હતો.

બુધવાર તા. ૨૬ મી એપ્રિલને દીને ૧૦-૫૦ વાગે રાજ્યભીષેકની કીયા, લક્ષ્મી-વિવાસ પંથેસમાં સર્વે સગાં રનેહીઓ તેમજ રાજ્ય મહાજાગ્યઓ જોઓ આવ્યા હતા, તેઓની હાજરીમાં થઈ હતી. શોકોનો ઉત્સાહ ભારે હતો. ત્યારબાદ મહારાજ સાહેબ મહેલમાં પંધારી કિર્મતી પોશાક ઝવેરાત પહેરી, દેવ દર્શન ગયા હતા, અને ત્યાંથી

હોલમાં આવી ગાદી ઉપર બીરાજતાં બ્યુગ્મોનાં અવાજ સાથે રાત્રીની ૨૧ અને રેસીડન્સીની ૨૧ તોપોની સલામી થઈ. શ્રી. મહારાજ પ્રતાપસિંહરાવની રાત્રીરોહણની બહેરાત થઈ શ્રીમંત ગાદીએ બીરાજ્યા. પછી પ્રથમ શ્રી બાલુકુવરાજશ્રીએ ગાદી સન્મુખ હાજર થઈ મુજરો કરી શ્રીમંતને કિમતી પોશાક કરી દાર કલગી કર્યા હતાં. તે પછી શ્રી સુવાસીનીના આરતી એવારણું થયાં.

ના. દિવાન સાહેબને પોશાક અને મગડી પાંચડી શ્રીમંત તરફથી અર્પણ થઈ હતી, તે તેમણે માથે ધારણ કરી હતી. ત્યારબાદ શ્રીમંતે દિવાન સાહેબ, અમાત્યો, મુખ્ય અમલદારો અને મહાજનના શેઠ સાહુકારો તરફથી પોશાક નજરાણું સ્વીકાર્યાં. પછી સર્વને પાનપોષારી થઈ દરબાર વીસર્જન થયો હતો. રાત્રીરોહણ વખતે તોપોની સલામી થતાં તેજ વખતે ૮૧ બંદીવાન ઠેદીઓને છોડવામાં આવ્યા હતા, તથા બધા ઠેદીઓને લાકુનું ભોજન આપવામાં આવ્યું હતું.

ત્યારબાદ પાછલા પહેરે પાંચ વાગતાનાં મુઝારે રેસીડન્ટ સાહેબની હજરીમાં અભિનંદનનો દરબાર બરાયો હતો. મે. રેસીડન્ટ સાહેબ પધારતાં ગાર્ડ ઓફ આનર સાથે તોપોની સલામી થઈ હતી. શ્રી. મહારાજ સાહેબે હોલનાં પ્રવેશદ્વાર આગળ ન્યાવકાર આપી અંદર પધારતાં સધળાંએ ઉભા થઈ મન્માન કર્યું હતું. મે. રેસીડન્ટ સાહેબે શ્રી. મહારાજ સાહેબની માથે ચાંદીનાં કાંચ ઉપર બેઠક લીધા બાદ શ્રીમંતને અભિનંદન આપી પુરુષ ગૃહતેજો કવી હતી. પછી શ્રીમંતે મે. રેસીડન્ટ સાહેબને હાર કલગી અત્તર ગુલાબ આપ્યા બાદ ના. દિવાન સાહેબે શ્રીમંતનો તથા તે પછી રેસીડન્સીના અમલદારોનો હારપાનથી સત્કાર કર્યો હતો. ત્યારબાદ દરબાર વિસર્જન થયો હતો.

ત્યારપછી શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સાહેબની સવારી સાંજે સાડા પાંચ વાગે સોનાની બગીમાં રાજમહેલથી ખંડેગવ ખાસ્કીટ સિદ્ધનાથ રસ્તે શ્રી. ખંડેરાવનાં દર્શન માટે પધારી હતી.

શ્રી. ખંડેરાવનાં દર્શન કરી આવ્યા બાદ શ્રીમંત સવારી રાજમહેલમાંથી હાથી ઉપર આરૂઠ થઈ દશરાની સવારીના ધોરણે નીકળી હતી. માંડવી, ન્યાયમંદિર અને માર્કેટનાં ભાગે રાત્રીમહેલમાં પરત ગઈ હતી. ખંડેરાવ માર્કેટથી રાજમહેલ મુધી સવારી આગળ કિમતી દારખાનું ફોડવામાં આવ્યું હતું.

નજરાણાનો દરબાર:—બીજે દીવસે તા. ૨૭ મી એપ્રિલને દીવસે ૬-૩૦ વાગે પટેલ મતાદારોનો દરબાર હતો. ત્યાં શ્રીમંત પધાર્યા હતા. તે પુરો થયા બાદ શ્રીમંત સવારી રાજમહેલ પધારી ત્યાંથી મોનાની બગીમાં બોડીગાર્ડના ઍસ્કોર્ટ સાથે ન્યાયમંદિરના દિવાનખાનામાં નજરાણાનાં મોટા દરબારમાં લગભગ પોણા અગીઆર વાગે આવી પહોંચી હતી. દરબારમાં અમલદારો સરદારો અર્ધીના મહાજનના તથા અન્ય આગેવાન ગૃહસ્થો તથા ચારે પ્રાંતમાંથી આવેલા શેઠ સાહુકારો, પ્રાંત પંચાયત અને સુધરાઈના સભ્યો, વિગેરે મહેમાનો તેમજ સગદાર, દરકદાર, ઉપરાંત ખંડેરાવના દરબાર દોરાર સાહેબોએ બધાએ બગ દગ્યારી, જરી ભરગચ્છીનાં અંગરખા અને પોતપોતાની પાંચડીમાં મજ્જ થઈ હાજરી આપી હતી. નવસારીનાં મોટા દેમોઇ તથા અન્ય પારમી ખાનદાન ગૃહસ્થો સંદેહ જોમા પીછોડીના પોશાકમાં આવેલા હતા. નામદાર

દિવાન સાહેબે અષ્ટ કાચ રાજ્યારોહણ દરબારમાં પોગાકમાં મળેલી ગાયકવાડી લાલ રાખડી પહેરી હતી. શ્રીમંત પધારતા ઝંડ સાથે ગાર્ડ ઓફ ઓનરની સજાગી થઈ હતી. શ્રીમંતે હોદ્દામાં પધારી સિંહાસન ઉપર બેઠક લીધા પછી હાજર રહેલા તમામ લશ્કરી તથા બીજા લશ્કરી દરબારીઓએ એક પછી એક કમવાર શ્રીમંત સનમુખ હાજર થઈ મુજરો અને નજરાણાં કર્યાં હતાં. ત્યારબાદ દરબારીઓને કડગી અત્તર ગુલામ અને પાનખીડાં અપાયા બાદ લગભગ સવાર્યાર વાગે દરબાર વિસર્જન થયો હતો. સાંજે તા. ૨૮ મી એપ્રિલને દીવસે સાંજે ચાર વાગે આવેલા મહેમાનોને પોશાક વિગેરે બહારી વિદાય કરવામાં આવ્યા હતા.

આખા વડોદરામાં પુષ્કળ ધામધુમ થઈ હતી. રમતગમતના અખાડા, છોકરાં-ઓની રમતગમત અને મોઢાઈ વહેંચણી વિગેરેનો આદ દીવસનો પ્રોગ્રામ ભરચક હતો, જે કંઈપણ અડચણ વગર પસાર થયો હતો. સર્વે લોકો કહે છે કે આવો મહેલસવ વડોદરામાં આગળ ઉજવાયો હશે નહીં. ઇશ્વર મહારાજ પ્રતાપસિંહને લાંબી જીંદગી અને સુખ પ્રાપ્ત કરે.

નવસારીમાં ઉજવાયેલો મહેલસવ:—શ્રીમંત પ્રતાપસિંહરાવ ગાદીએ બેસવાનો આનંદી મહેલસવ નવસારીનાં સર્વે કોમનાં લોકોએ ખુશાલીથી ઉજવ્યો હતો. પારસીઓમાં સવારનાં જ વાગે દેસાઈઓ તરફથી જશન કરવામાં આવ્યું હતું, અને મહારાજ સાહેબ પર ટંલીમાફથી દેશાઈઓની વફાદારી બરેલી બલી હુવા ચાઢી હતી.

ત્યારબાદ સાડા નવ વાગે હમા અન્બુમનનું જશન થયું હતું, અને મહારાજશ્રી ઉપર નામદાર દરબારી તરફથી અંત્રના પારસીઓનો પેગામ પહોંચાડવામાં આવ્યો હતો. છોકરાંઓને સરકાર તરફથી મોઢાઈઓ વહેંચવામાં આવી હતી, અને ત્રણ દીવસ સુધી સાંજે હુનસીકુર્ચનાં મેદાનમાં ગ્રહસ્થો, બાનુઓ અને છોકરાંઓનો ભરચક મેલાવડો થયો હતો.

છોકરાંઓ પામેથી કસરત વિગેરેની મજાદ આખી મેલાવડો ખુશાલી સાથે વિસર્જન થયો હતો. તા. ૨૬ મીએ આતસજાજી પણ થઈ હતી. સરકારી બિલ્ડીંગો પર ઇલેક્ટ્રીક લાઇટો ચર્ક હતી. સર્વે કોમનાં લોકોએ એ મહેલસવ બારે ખુશાલી સાથે ઉજવ્યો હતો.

તા. ૨૭ મી મે ૧૯૩૯.

૬૧. બેરંમજી દાદાભાઈ રાણા જેઓએ નવસારીમાં ૫૧ વર્ષ સુધી પોતાનું ખાનગી દવાખાનું ચલાવી તા. ૧ લી એપ્રિલ ૧૯૩૯ થી પોતાના કામમાંથી નિરુત્થ થયા તેમને તેમના મિત્રો અને વખાણનાગઓ તરફથી એક ઉચ્ચાણું કરી સુમારે રૂ. ૧૨ નો બેગા કરી મર ગતન તાતા સ્ટોર્ટ્સ કલ્ચરમાં આનરેજી આણું આપ્યું હતું અને તેમને સુમારે રૂ. ૭૦૦ની કિંમતનો એક સુંદર રેડીયો તથા રૂ. ૩૦૦ની પર્મ પ્રમુખ ડા. ધનજીભાઈ હો. મહેતાને હાથે પ્રમંગાના ચોખ્ખ સન્મદ સાથે અંતાયન કરી દારતોગ આપવામાં આવ્યા હતા.

એઓ માળેજી ગાંત ન્વખાવના, ગંક અને લોકપ્રિય હતા અને અંત્રના પારસી સુવાવખાના બીકટ કેમોમાં ગરબાતથીજ મિનરવાથી મદદ આપતા અને ધણાં વર્ગો સુધી તેની જાણપ્રચારક કમિટિના મેમ્બર હતા.

આશરે ૩૫ વર્ષ ઉપર નવસારીમાં સખત પ્લેગ ચાલ્યો તે વખતે પણ ગિન-
ચાર્જી સેવા આપી હતી અને અનુભવે જોગદેવી શાક પ્લેગ સંકટ નિવારણ ફંડને
પાછી આપી દીધી હતી.

તેઓને ગાયનનો અહું અચ્છો શોખ હોવાથી પોતાની સાતઝેટને દિવસે લુણ્ણ-
કુંઘ ઉપર ફ્રેન્ડથી યુનિયન કલબ સ્થાપીને પોતે પ્રમુખ તરીકે રહી શેઠ કેરસાર ૬૧૦
ગાળની સેક્રેટરી તરીકેની મદદથી સુમારે ૩૫ વર્ષ ચલાવી પાછળથી સર રતન તાતા
સ્પોર્ટ્સ કલબ સાથે જોડી દીધી હતી. હજી પણ તે કલબની તેમજ એમની સાતઝેટ
દર વર્ષે ઉજવવામાં આવે છે.

વળી એજ ગાયનના શોખને લીધે તેમણે નવસારી ઍર્થેમ્યુસ કલબ સ્થાપી તેમાં
પોતે પોતાના સાહેબજાઓ સાથે સામેલ થઈ અનેક ધર્માંદા ખેત્રો નવસારીમાં તેમજ
ખીજાં શહેરોમાં ફરી લગભગ પીરતાલીસહજાર રૂપિયા જુદા જુદા ધર્મખાતાઓને અર્પણ
કયાં હતા. આ સર્વે કારણોને લીધે તેમને ઉપર મુજબની ભેટો આપવામાં આવી હતી.
તા. ૨૨ જુન ૧૯૩૯. રાજ ૦ માહ ૧૦ (શે) ૧૩૦૮ ય. ઝ.

લેડી રીરીનખાઈ જમશેદજી જીજીભાઈ આજરાજ મુખાઈમાં મુજબી.
એઓ ધણી સાહેબ, રાંક, નખાણાં અને માયાળુ હોઈ મુખાઈની ધણી સોફાપયોગી
સંસ્થાઓમાં ઉચ્ચત્તમો ભાગ લેતાં હતાં.

તા. ૧ ઓગસ્ટ ૧૯૩૯. રાજ ૩૦ માહ ૧૧ (શે) સને ૧૩૦૮ ય. ઝ.

સર હોદમસજી એડનવાલા એક હાતમ દીક્ષના પરગજુ નર આજરાજ
પારસી ટોળાની બારે માહેતમ વચ્ચે મુજર પામ્યા. એઓ સાહેબના બાવા શેઠ કાવસજી
દીનશા અસલ નવસારીમાં પરણેલા હોઈ, દરજીની અટકથી ઓળખાતા હતા. એઓની
મદદની આરજી કરતું કોઈપણ માણસ વધતો ઓછો સંતોષ પામીનેજ પાછું કરતું
હતું. એમના મરણથી પારસીઓને, નહીં પૂરાય એવી ખેડ ગઈ છે. એઓની એડન,
જંગબાર વિગેરેની પેઢીમાં નવસારી મહેસરના ધણી પારસીઓ પળાય છે.

ઓગસ્ટ ૧૯૩૯.

રાજ્યરત્ન શેઠ ફરામરોજ રતનજી દાણની ત્રણ વર્ષની સુધારાઈના પ્રમુખ
તરીકેની ઉજવણી કારકીર્દી માટે તેમના મિત્રો તથા વખાણનારાઓ તરફથી લક્ષમણ
હોલમાં જાહેરસભા ભરી તેમને અભીનંદન તથા માનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું તથા
ગાઈનાપાટી આપવામાં આવી હતી.

નવસારીમાં ગર્લ્સ હાઈસ્કૂલ—નવસારીમાં કન્યાઓને અંગ્રેજી શિક્ષણ
આપવા માટે એક સ્વતંત્ર માધ્યમીક શાળા ધોરણ ૧ થી ૪ થા સુધીની તા. ૧ મે
૧૮૩૯ થી ઉપાડવાનું શ્રીમંત સરકારે મંજૂર કર્યું છે. જેને માટે પ્રાથમીક ખર્ચ રૂ.
૪૦૦૦ અને વાર્ષિક ખર્ચ રૂ. ૫૦૩૬ની મંજૂરી આપી છે. આગળ ચાલતાં એક
એક ધોરણ વધારતા જઈ મેટ્રીક સુધી લેઈ જવામાં આવશે. એક આવી સ્કૂલની નવ-
સારીમાં ખરેજ ધણી જ જરૂર હતી, અને સર્વે કોમ તેને વધાવી લે છે.

અક્ટોબર ૧૯૩૯.

નામદાર લેડી નવાજખાઈ રતન તાતાને પારસી પંચાયતના એક દ્રસ્ટી તરીકે,

મિન્ટરીકાષ્ઠી ચુંટી કાઢવામાં આવ્યાં. જાનુઆરીમાં આવી નિમણૂક પહેલવહેલીજ કરવામાં આવી. એઓ બહુ સખાવતી હોઈ પોતાના મહુમ ખાવીદના દ્રસ્ટ મુજબ બહુ ઉપયોગી કાર્યો કરે છે. એઓ નામદાર મુખાર્થ તારહેવમાં ગરીબ પારસીઓ માટે સર રતન તાતા બેંકમાં બાંધવા સાર રૂ. ૧૨ લાખની બાદશાહી રકમ આપેલી તે માટે એમને પારસીઓ તરફથી એક માનપત્ર તા. ૨૯-૧૦-૩૯ને રોજ આપવામાં આવ્યું. તા. ૧૮ અક્ટોબર ૧૯૩૯.

રોજ ૧૩ માહ ૨ સને ૧૩૦૯ યજ્ઞદેઝદી.

મરણુ:—એદલજી બરજેરજી કોટવાલ. ઉમ્મર વર્ષ ૮૫, આજરોજ નવસારી ખાતે ગુજ્યો. એઓ મુખાર્થની સેક્રેટરીએટમાં એકાઉન્ટ ખાતામાં ધણું વર્ષ નોકરી કરી રીટાયર થઈ આવે રહેલા હતા. અને ૩૧ વર્ષ સુધી પેન્શન ખાધું હતું. ખેરગામ અગીઆરીના કેસમાં ભગર અન્નુમન તરફથી ભાગ લઈ મહુમ ડા. દાદાભાઈ નવ. રોજની લવાદીમાં અન્નુમનની તરફથી મુકાદો મેળવ્યો હતો તે માટે ભગર અન્નુમને ઉપકાર માન્યો હતો.

તા. ૨૦ અક્ટોબર ૧૯૩૯. રોજ ૧૫ માહ ૨(શ) સને ૧૩૦૯ ય. ઝ.

મરણુ:—શેઠ રતનશા હરસારપ દાદાયાનજી, દિવાન હેરસારપજીના વડા દીકરા, ઉમ્મર વર્ષ ૭૦. નવસારી તથા વડોદરામાં જીવણી લઈ મુખાર્થમાં રમોલકાંઝ કોર્ટમાં સીનીઅર એડવોકેટ તરીકે ધણા વર્ષોથી કામ કરતા હતા. પારસી કોમના અનેક સવાલોમાં બહુ ઉચ્ચતબયો ભાગ લેતા હતા. મુખાર્થની ઝોરોએસ્ટ્રીઅન કલ્ચર લીગ એમની કારસાજીનું પરિણામ હતું. એઓ મુખાર્થ ખાતેજ ગુજ્યો હતા.

પારસી કુટુંબી વંશાવળીઓ.

નવસારીનાં કેટલાક ઉત્સાહી ગૃહસ્થોએ પોતાનાં કુટુંબની વંશાવળી શોધી છપાવી પ્રગટ કરી છે, તે નીચે મુજબ છે:—

મહેરજી રાણા કુટુંબનું વંશચરિત્ર ઝાડ મરહુમ એ. રસતમજી જામારપજી દસ્તુર મહેરજી રાણાએ ઘણીજ મહેનત લઈ સુશોભિત લીલા રંગનું કુટુંબનાં નામની નરોની ડાળાઓ ચીત્રીને બનાવેલું મહેરજી રાણા લાખજેરીમાં તકતામાં ટાંગેલું નજરે આવે છે, જે જોનારની આંખે ઉડી વળજે એવું છે.

મેંટા દેશાઈ ખાનદાનની તવારીખ ઘણી જ મહેનત લેઈ શેઠ પાલનજી બર. જોજી દેશાઈએ શોધી છપાવી બહાર પાડી છે. સાલ ૧૮૮૭ ઈસવી. ૧૨૫૬ યજ્ઞદેઝદી.

ભગર સાથ વંશાવળી તથા નવસારીનાં ભગર સાથ મોખેદોનાં ધર્મને લગતા કામેનો ભાગ લાગ વહેંચી ખાવાની રીત વિગેરે એવદ્ રસતમજી જામારપજી દસ્તુર મહેરજી રાણાએ છપાવી બહાર પાડી છે. સાલ ૧૮૯૯ ઈસવી. ૧૨૬૮ યજ્ઞદેઝદી.

તવારીખે ખાનદાને દસ્તુર જામારપ આશા, શેઠ અરદેશર ખુરશીદજી દસ્તુર જામારપ આશાનાં છપાવી બહાર પાડી છે. સાલ ૧૯૧૨ ઈસવી. ૧૨૮૧ યજ્ઞદેઝદી.

કરકરીયા કુટુંબની વંશાવળી અને પેહેડીનામુ એવદ્ કાવસજી પેરતનજી કર. કરીયાએ છપાવી પ્રગટ કર્યું છે. સાલ ૧૯૧૬ ઈસવી. ૧૨૮૫ યજ્ઞદેઝદી.

દાદાયાનજી કુટુંબની વંશાવળી અને તવારીખ શેઠ સોરાખ પાલનજી દાદાયા-

નશ બી. એ. બી. ઈ. એ. છપાવી બહાર પાડી છે. તા. ૧-૧-૧૯૨૦ ઈસવી. રોજ ૨૪-૪-૧૨૮૬ યજ્ઞદેઝદી.

મેહેતા કુટુંબની વંશાવળી અને વંશચરિત્ર જાડ ગેઠ એદલત નગરોજ ચાનજી-ભાઈ મહેતા બી. એ. તે વત્રમાડની ગાઈ આગાખાઈ દાદરિકુલના હેડમારતરે છપાવી પ્રગટ કર્યું છે. એઓ હાલ તેની બીજી સુધારેલી વધારેલી આવૃત્તિ તથા આવાંગાઈ દાદરિકુલનો ૪૦ વર્ષનો ઇતિહાસ બહાર પાડવામાં રોકાયા છે. સાલ ૧૯૨૨ ઈસવી. ૧૨૯૧ યજ્ઞદેઝદી.

દેણુ કુટુંબની વંશાવળી અને વંશચરિત્ર જાડ શેઠ નાદીરગાદ ધનજીભાઈ દેણુએ ગોધી છપાવી પ્રગટ કર્યું છે. સાલ ૧૯૨૮ ઈસવી. ૧૨૯૮ યજ્ઞદેઝદી.

મરહુમ કોંગ્રેસ મી. શાપુરજી દાદાભાઈ સકલાતવાળા—બ્રિટીશ શહેન-શાહતની મહાન રાજ્ય મંડળી ઇંગ્લાન્ડની પાર્લામેન્ટની આમની સભાના કામદાર વર્ગના એક પ્રતિનિધી અને ત્રીજા પારસી તેમજ હિંદી સભાસદ મી. શાપુરજી સકલાતવાળા તા. ૨૪મી જાનેવારી ૧૯૨૭ને દીને મુંબઈના બારામાં વિદાયતથી આવી પહોંચ્યા હતા. લગભગ તેર વરસ પછી પાછા મુંબઈ ફરવા માટે તેમજ આ વખતે તેઓ એક કમ્યુનીસ્ટ એમ. પી. તરીકે હિંદ આવેલા હોવાથી મુંબઈમાં તેઓને મંગલવર આવકાર મળ્યો હતો. તા. ૧૬મી જાન્યુઆરીને દીને સર કાવસજી જેહાંગીર હોલમાં તેઓનાં માનમાં મળેલી મંગલવર સભામાં આ આપણા શાપુરજી બાવાએ બાપણ કરતાં પોતાને નવસારીનાં જાનજી તરીકે ઓળખાવ્યા હતા, જે સાંભળનારાઓને લગાર આશ્ચર્યકારક લાગ્યું હતું. એઓ નવસારીમાં જન્મેલા હતા, જેથી નવસારીને એઓ ધણાજ હેતથી ચાહતા હતા. આખા હિંદુસ્થાનમાં એઓ ફર્યા હતા, જેની અસર હિંદમાં ધણીજ બહોળા પ્રમાણમાં પ્રસરી રહી હતી. જો કે એઓનાં વિચાર અંતીમ કામ્યુનીસ્ટ હોવાથી ધણીને કદાચ રૂચતા નહીં હોય છતાં તેઓ આ પારસી “ શુરા શેર ”ની હિંમતને વખાણતા હતા. એઓએ બે વાર નવસારીને મુલાકાતનું માન આપ્યું હતું. તે વખતે એઓનાં માસી બાપ રતનબાઈ એદલતજી (તાતા) બામજી હયાત હતાં, તેમણે એઓને સારી મદદ આપી હતી. નવસારીમાં એઓનો ધણાજ સારો સત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો. એઓએ નવસારીમાં ત્રણ બાપણો આપ્યાં હતાં. એઓ પોતાનાં મામાજી મરહુમ શેઠ જમશેદજી નસરવાનજી તાતાના ધણાજ માનીતા હતા. પોતાના મામાજીનાં મરણ બાદ જ્યારે સાકચી (હાલતું જમશેદપુર) તરફ ભોખંડની ખાણનો ઉદ્યોગ શરૂ કરવાનો હતો ત્યારે એજ મી. શાપુરજી સકલાતવાળા ધણા ઉપયોગી થઈ પડ્યા હતા. સાકચીનું જંગલ એઓએ પોતાની દેખરેખ નીચે સાફ કરાવ્યું હતું. ત્યારબાદ સર દોરાજી તાતાના એઓ એક જમણા હાથ સમાન થઈ પડ્યા હતા. વિદાયતની ઓફીસનાં એઓને પણ બનાવ્યા હતા. એઓ ઓફીસનું કામ સારી રીતે કરતા હતા અને તેની સાથે વિદાયતમાં લોકોપયોગી કામ પણ કરવા લાગ્યા. ધીમે ધીમે એઓ ત્યાંના મજુર વર્ગનાં ધણાજ માનીતા થઈ પડ્યા અને પાર્લામેન્ટની મુદતણી વખતે મજુર વર્ગ તરફથી બહાર પડ્યા અને મુંડાયા. સને ૧૯૨૦માં જ્યારે મજુર લોકો અને ત્યાંની સરકાર વિરૂદ્ધ એક યુદ્ધ

ચા'યુ લારે મી. મકવાતવાળા એક લીડ નગીકે બહાર આવ્યા એઓ રાત દીવમ બાપણે કરતા અને તેની અમર મજુર વર્ગ પણ બહુ પડી અને આખુ લન્ડન શહેર મજુરોની હતતા મા મપડાયું. મી મકવાતવાળાને પકડવામાં આવ્યા. મેજસ્ટ્રેટ આગળ એઓને ઉભા કરવામાં આવ્યા. મેજસ્ટ્રેટ એઓ સાથે એટલીજ શરત કરવા માંગી કે હવેથી જ્યાં સુધી હડતાળ ખનામ ન થાય ત્યાં સુધી બાપણુ કરવું નહીં. એનો ઉત્તર મી. મકવાતવાળાએ એ આપ્યો કે નામદાર તમે જો મને હમણા છુટો કરો તો તુરંત બહાર જઈને હું બાપણુ કરું. આથી મેજસ્ટ્રેટ દિવસીર થયા અને મી. મકવાતવાળાને જ્યાં સુધી હુલનડ ન સમી જાય ત્યાં સુધીની આસાનકેદ કરી હતી. ચાગ દીવસમાં હુલનડ સમી મધુ' અને મી. મકવાતવાળા જનમાંથી નીકળ્યા ત્યારે તેમને બહુજ હરખભેર આવકાર મળ્યો હતો. થોડાજ વખતમાં પાછી પાર્લામેન્ટની ચુટણી થઈ તેમાં મી. મકવાતવાળાને મોટી મેજેરીટીથી ચુંટી કાઢવામાં આવ્યા. પાછળથી એમના વિચાર મેગપાર્ટીના વડા મી મેકડોનલ સાથે એક નહીં થયા અને એઓ એકલા કૉમ્યુનીસ્ટ મેમ્બર તરીકે પાર્લામેન્ટમાં રહ્યા. ત્યાર પાછળની ચુટણીમાં જો કે એઓ પહાર પડ્યા હતા, પણ મજુર પાર્ટી સાથે મતભેદ ઉભો થવાથી ફક્ત કૉમ્યુનીસ્ટો કે જેઓની સંખ્યા વિવાદમાં ઠમી હતી તેથી વધુ મત મેળવી શક્યા નહીં. તાતા કંપનીમાં એઓ હતા, અને એ કંપની આખા બ્રિટીશ ઍમ્પાયરમાં એક નામાંકીત પેઢી જે જે વેપારવણજીથી સોફોની અને સ્ટીટીશ સરકારની વચ્ચે એક સાંકળ સમાન છે, તેનાજ એક મોટા ઑફીસર ત્યાની સરકારની વિરુદ્ધ માથું ઉચકે એ પાલવે નહીં. આથી મી. મકવાતવાળાને માટે જેમાંથી એકજ રસ્તો પસંદ કરવાનો હતો. ગમે તો તાતા કંપનીની નોકરી છોડવી, યા તો કૉમ્યુનીસ્ટોની સેવા બળવવી. એઓએ પાછલો માર્ગ અપભયાર કીધો. એઓ જીંદગીની સાંજ સુધી એક ચુસ્ત કૉમ્યુનીસ્ટ રહ્યા હતા. એઓ એક ખરો પારસી સ્પીરીટ ધરાવતા હતા. એઓનું મરણ તા. ૧૬-૧-૧૯૭૬ ને દીને વિલાયતમાંજ થયું હતું. વિનાયક ખાતે બડાઉની પારસી આરામગાહમાં એઓને દફનાવવામાં આવેલા છે.

મોબેદ પીરોજી (દીરોઝ) દાદાચાનજી —એરવદ પીરોજી દાદાચાનજીએ પોતાનાં દાદાચાનજી કુટુંબની કેટલીક અનુપમ સેવાઓ કરી છે. પોતાનાં કુટુંબની તવારીખ અને પુરાતન ઇતિહાસ સાથે કેટલીક ધાર્મિક અને મોબેદી બાબદોમાં એરવદ પીરોજી સત્તા સમાન ગણાતા થોડાક અથોરનાન બાઈઓમાંના એક હતા. મુંબઈની ઍમ્બર્નની અમીઆરીમાં ધધો કરતા મોબેદોનાં એઓ મીત્ર અને સલાહકાર હતાં મહુમ રોજ તમે મળ હમે સાન ૧૨૬૮ તા ૮ મે ઈ.મ. ૧૯૪૯ને દીને શુન્યો હતા.

ગ્રેસર આદરજી મેહરનોસજી મસાણી —એઓના બાપદાદા નોસાકરા હતા, અને નામદાર સયાજીવ ગાયકવાડના રાજ્યમાં લાંબી નોકરી બળવી હતી. એઓએ મોટા હોદ્દાઓ રાજ્યની નોકરીમાં ભોગવ્યા હતા. એઓના જીંદગીનો પોણો ભાગ એજ રાજ્યની નોકરીમાં પસાર થયો હતો. છેલ્લા એઓ વડોદરા કોલેજના ગ્રેસર ઉપરાત રાજ્યનાં ઈશવણી ખાત ના વડા પ્રધાન હતા એઓ પેન્શન પર રીટાયર્ડ થયા બાદ મુંબઈની મર જ. જ. રફનાના પ્રીન્સીપાન તરીકે ધણી બાહોસીબરી અને કુશળ

ચાલુ સાઝમાં થયેલાં શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ પ્રતાપસીંહરાવના રાજ્યારોહણ પ્રસંગે નવસારી મધ્યે થયેલા મેળાવડામાં છોકરીઓની રમતગમતમાં આ શાળાની બાળકીઓ ઘણા ધનાગો છતી ગઈ હતી.

યુનીવર્સિટીની પરીક્ષાના વિષયોમાં સાયન્સ ગ્રુપમાં ખાસ કરીને ફીઝીકીસમાં હાઈજન્ટનું જ્ઞાન આપવામાં આવે છે કે જે ભવિષ્યમાં તેઓને લાભકારક થઈ પડે અને પોતાની તન્દુરસ્તી કેમ જાળવવી તે સારી રીતે સમજી શકે.

છોકરાંઓમાં ખાસ કરીને નાની બાળકીઓને ક્રીડરગાર્ટનું કામ અતિ શિખવવામાં આવે છે. નાના બાળકો માટે નિશાળના વખતમાં જ રમતગમતનો સમય રાખવામાં આવ્યો છે, કે જેથી તેમને સ્વસ્થે આવવાનું મુશ્કેલ ન બને.

ફાઇનગના વિષયની પરીક્ષા માટે કાળજીપૂર્વક શિક્ષણ આપી છોકરાંઓને તૈયાર કરવામાં આવે છે જેથી સારી ફતેહ મેળવે છે.

સંગીતનું શિક્ષણ પણ પદ્ધતિસરનું આપવામાં આવે છે, જે શૈક્ષણિક જાગૃતિ તાતાની ઉજવાપણી સંવત્સરી વખતે યોજાયતા કાર્યક્રમ ઉપરથી હાજર રહેલાં દરેકનું ધ્યાન ખેંચતું હતું.

આજદીન સુધી શાળામાં “ બીજી ભાષા ” તરીકે ફારસી જ શિખવવામાં આવતી હતી. ચાલુ સાઝમાં ફ્રેન્ચ ભાષાનો ઉમેરો કરવામાં આવ્યો છે એટલે છોકરાં-ઓને એ બે ભાષાઓમાંથી કોઈપણ એક પસંદ કરવાની સવલત થઈ છે.

સ્ટાફને માટે સારા પગાર ઉપર “ ગ્રોવીડન્ટ ફંડ ”ની યોજના પણ રચેલી છે જેથી તેઓને એક ગણતર રકમ રાખવાનું ઉત્તમ સાધન મળે છે.

આ ઉપરાંત ધર્મજ્ઞાન આપવા માટે પણ ખાસ ગોઠવણ છે. જે અનુસાર દરેક બાળકી ધાર્મિક રિવાજો તેમજ ધર્મના બહુતરની સારી તાલીમ લે છે.

આ શાળાના ઉમંગી સંચાલકો વખતને અનુસરતા ફેરફારો કરવા હમેશાં આતુર રહે છે અને નવસારીની પારસી બાળાઓ ઉંચકે જાળવણી લઈ ભવિષ્યમાં સારી આજીવિકા પામી શકે તે સુખી જીવન ગુજારે એજ ઉદ્દેશથી કામ કરી રહ્યા છે.

વધુમાં કેટલાંક છોકરાંઓ જેઓ ગૃહકેળવણીને અંગે વધુ વખત બચાવી ન શકે તેઓને ફક્ત અંગ્રેજી, સાયન્સ અને સ્ત્રી ઉદ્યોગી ચીજો શિખાડવામાં આવે છે. એમને Girl-guidingની મરજીઆત તાલીમ પણ આપવામાં આવે છે, જેમાં પણ સાફ પરિણામ લાવવા એઓ ભાગ્યશાળી નીવડ્યાં છે.

સાઝ ૧૯૧૮થી તે આજ સુધી કેળવણીનો સ્ટાન્ડર્ડ ધણોજ વધારવામાં આવ્યો છે, અને એ શાળાને ઈંગ્લાંડની મોટીમોટી હાઈસ્કૂલોના સમાન દરજે લાવી મુકવામાં આવી છે. નવસારીની જરૂરોથી છોકરીઓ આ કન્યાશાળાને પ્રતાપે કેળવણીનો સારો લાભ ઉઠાવી રહી છે. છેક કે ખ તથી તે મૅટ્રીક સુધીનું સંગીન શિક્ષણ આપવામાં આવે છે.

સાઝ ૧૯૩૫થી છોકરીઓને સારી સંખ્યામાં મૅટ્રીકયુલેશનની પરિક્ષા માટે તૈયાર કરવામાં આવે છે. તે અગાઉ એકાદ બે છોકરીઓનેજ પરિક્ષા માટે મોકલવામાં

સાલ	પારસી	હીંદુ	મુસલમાન
૧૯૩૧	૨૦૩-૧૨-૦	=	૨૫-૪-૦
૧૯૩૨	૬૬૮-૦-૦	૬૯-૮-૦	૯૫-૧૦-૦
૧૯૩૩	૧૧૯૦-૧૨-૦	૧૭૩-૦-૦	૧૮-૦-૦
૧૯૩૪	૧૦૫૩-૮-૦	૧૬૧-૦-૦	૬૪-૦-૦
૧૯૩૫	૧૧૭૦-૨-૦	૬૮-૦-૦	૨૭-૦-૦
૧૯૩૬	૧૩૧૩-૧૪-૦	૨૯-૦-૦	૫-૦-૦
૧૯૩૭	૧૩૬૯-૦-૦	૬૭-૦-૦	૭૯-૧૨-૦

ઉપર પ્રમાણે અત્યાર સુધીમાં રૂ. ૭૮૪૦-૧૪-૦ પારસી, હીંદુ, મુસલમાન વિદ્યાર્થીઓને કેળવણી માટે આપવામાં આવ્યા છે. મળકુર કંડનો સાલ ૧૯૩૭ સુધીના હિસાબ બહાર પાડેલા છે તેમાં ભેતાં કુલે કંડ રૂ. ૫૧૬૩૬-૧-૧૧ તુ' જણાવ્યું છે, જેમાંના રૂ. ૫૦૦૦૦ની જમીનગીરીઓ છે અને રોકડ રૂ. ૧૬૩૬-૧-૧૧ જણાવ્યું છે. મળકુર કંડનાં ઓ. સેક્રેટરીઓ શેકો અરહેસર કેકોબાદ મોદી અને મેરવાનજી આદરજી દેસાઈ છે.

બાઈ નવાજબાઈ તાતા જરથોસ્તી કન્યાશાળા, નવસારી:—સાલ ૧૯૧૮ પછીની કેળવણીની રીતીમાં થયેલા વધારો છેલ્લા રીપોર્ટ પરથી-જેમ જેમ વખત વહેતો ગયો તેમ સામાજિક પ્રગતી થવા માંડી, એટલે પારસી સમાજને હવે કેળવણીની જરૂર જણાવા લાગી અને કોમના સારાં નસીબે તે જરૂર પૂરી પાડવાને તાતા ખાનદાનના વડીલ બહાર પડ્યા. કદમ દર કદમ કેળવણીના ક્ષેત્રમાં વધારો થતો ગયો તેમ તેમ એ નામદાર વડીલના વારસો તેમાં પોતાની સહાયતાનો હિસ્સો આપતા રહ્યા. વળી હાલ એ કન્યાશાળા કેળવણીમાં કોઈ પ્રકારે પછાત ન રહે તે માટે ખાસ કાળજી રાખવામાં આવે છે.

દરેક શિષ્યા કેળવણી પામી સમાજમાં હવે સ્થાન ભોગવી શકે તેને માટે કેટલાક સ્ત્રી ઉદ્યોગિક વિષયો પણ દાખલ કરવામાં આવ્યા છે, જેવા કે કુસ્તી વણવાનું કામ, ડ્રાઇંગ, ભરતથુંથણ કામ વિગેરે, તેમજ શાસ્ત્રીય સંગીત અને બાગબાનીનું કામ પણ શિખવવામાં આવે છે.

આ શાળામાં કેટલાક વરસથી એક “ એંગ્રેજીન ” પ્રગટ કરવામાં આવે છે જેમાં શિક્ષકોના તેમજ બાળાઓના લેખો ધણાજ મુંદર તથા પ્રસંશાપાત્ર હોય છે. વળી અંગ્રેજી તેમજ ગુજરાતી લેખો અને કવિતાઓ તથા ગાયનો પણ હોય છે. આ રીતે બાળાઓને પોતાના વિચારો દર્શાવવા અને પોતાનો કાવ્ય રચવાની કળાને ખીલવવાને ઉત્તેજન મળે છે.

અઠવાડિયામાં બે વાર આ શાળાઓમાં Debating Society ભરવામાં આવે છે, જેમાં મુકલમાંથી બણીને ફારેગ થયેલી બાળાઓ તથા મેટ્રીકમાં શિખતી બાળાઓ સાથે મળી જૂદા જૂદા વિષયો પર ચર્ચા કરે છે.

આ શાળામાં રમત ગમતને લગતાં સારાં સાધનો છે. ગ્રામ્પીન્ટન, બાર્કેટ-ગ્રાન, ટેનિસ, ડેક્ટેનીસ વગેરે, અનેક આધુનિક રમતો રમાડવામાં આવે છે.

ચાલુ સાક્ષમાં થયેલાં શ્રીમંત મહારાજન સાહેબ પ્રતાપસીંહરાવના રાજ્યારોહણ પ્રસંગે નવસારી મધ્યે થયેલા મેળાવડામાં છોકરીઓની રમતગમતમાં આ શાળાની બાળકીઓ ઘણા ધનામો જીતી ગઈ હતી.

યુનીવર્સિટીની પરીક્ષાના વિષયોમાં સાયન્સ ગ્રુપમાં ખાસ કરીને શીઝીઓલોજી હાઈજીનનું જ્ઞાન આપવામાં આવે છે કે જે બવિધ્યમાં તેઓને લાભકારક થઈ પડે અને પોતાની તન્દુરસ્તી કેમ જાળવવી તે સારી રીતે સમજી શકે.

છોકરાંઓમાં ખાસ કરીને નાની બાળકીઓને કોડરગાર્ટનું કામ અદ્દિ શિખવવામાં આવે છે. નાના બાળકો માટે નિરાશાના વખતમાં જે રમતગમતનો સમય રાખવામાં આવ્યો છે, કે જેથી તેમને સ્કૂલે આવવાનું મુશ્કેલ ન પાતે.

ગ્રાઉન્ડના વિષયની પરીક્ષા માટે કાળજીપૂર્વક શિક્ષણ આપી છોકરાંઓને તૈયાર કરવામાં આવે છે જેથી સારી ફીલ્ડ મેળવે છે.

સંગીતનું શિક્ષણ પણ પદ્ધતિસરનું આપવામાં આવે છે, જે શેઠ જમશેદજી તાતાની ઉત્તરવાયલી સંવત્સરી વખતે યોજાયતા કાર્યક્રમ ઉપરથી હાજર રહેલાં દરેકનું ધ્યાન ખેંચતું હતું.

આજદીન સુધી શાળામાં “ બીજી ભાષા ” તરીકે ફારસી જે શિખવવામાં આવતી હતી. ચાલુ સાક્ષમાં ફ્રેન્ચ ભાષાનો ઉમેરો કરવામાં આવ્યો છે એટલે છોકરાં-ઓને એ બે ભાષાઓમાંથી કોઈપણ એક પસંદ કરવાની સવલતતા થઈ છે.

રટાફને માટે સારા પગાર ઉપર “ પ્રોવીડન્ટ ફંડ ”ની યોજના પણ રચેલી છે જેથી તેઓને એક બચત રકમ રાખવાનું ઉત્તમ સાધન મળે છે.

આ ઉપરાંત ધર્મજ્ઞાન આપવા માટે પણ ખાસ ગોઠવણ છે. જે અનુસાર દરેક બાળકી ધાર્મિક રિવાજો તેમજ ધર્મના બહુતરની સારી તાલીમ લે છે,

આ શાળાના ઉમંગી સંચાલકો વખતને અનુસરતા ફેરફારો કરવા હમેશાં આતુર રહે છે અને નવસારીની પારસી બાળાઓ ઉંચકે જાળવણી લઈ બવિધ્યમાં સારી આખરૂદાર બાળુઓ થઈ સુખી જીવન ગુજરે એજ ઉદ્દેશથી કામ કરી રહ્યા છે.

વધુમાં કેટલાંક છોકરાંઓ જેઓ ગૃહકેળવણીને અંગે વધુ વખત બચાવી ન શકે તેઓને ફક્ત અંગ્રેજી, સાયન્સ અને સ્ત્રી ઉદ્યોગી ચીજો શિખાડવામાં આવે છે. એમને Girl-guidingની મરજીઆત તાલીમ પણ આપવામાં આવે છે, જેમાં પણ સારું પરિણામ લાવવા એઓ ભાગ્યશાળી નીવડ્યાં છે.

સાલ ૧૯૧૮થી તે આજ સુધી કેળવણીનો સ્ટાન્ડર્ડ ધણોજ વધારવામાં આવ્યો છે, અને એ શાળાને ઈલાકાની મોટીમોટી હાઈસ્કૂલોના સમાન દરજે લાવી મુકવામાં આવી છે. નવસારીની જરૂરોત્તી છોકરીઓ આ કન્યાશાળાને પ્રતાપે કેળવણીનો સારો જ્ઞામ ઉઠાવી રહી છે. છેક કે ખ ગથી તે મૅટ્રીક સુધીનું સંગીન શિક્ષણ આપવામાં આવે છે.

સાલ ૧૯૩૫થી છોકરીઓને સારી સંખ્યામાં મૅટ્રીકયુલેશનનની પરિક્ષા માટે તૈયાર કરવામાં આવે છે. તે અગાઉએકાદ બે છોકરીઓનેજ પરિક્ષા માટે મોકલવામાં

આવી હતી. સાન મજૂરમાં સાત છોકરીઓને મોકલવામાં આવી હતી, જેઓએ થોડા થોડા વિષયોમાં જે ફતેહ મેળવી હતી. ત્યારમા જે પરિણામો આવ્યાં છે તે ઉપરથી છોકરીઓના અભ્યાસમાં સારો સુધારો થયેલો જણાય છે જેમકે —

સને ૧૯૦૬ ના સાનમાં ૭ છોકરીઓમાંથી ૭ પાસ થયાં હતી.

“ ૧૯૩૭	“	૭	“	૧	“
“ ૧૯૩૮	“	૬	“	૬	“
“ ૧૯૩૯	“	૭	“	૫	“

શ્રી બ્રજમે જશને કેએ મહેર તથા ધી દાદાભાઈ નવરોજી સોસાયટી - આ બ્રજમની સ્થાપના મગ્દુમ શેઠ કાવસજી નવરોજી તબોલીએ તા. ૨૪મી માર્ચ ૧૯૧૦ ને દીને કરી હતી. શરૂઆતમાં તેના મદદગારો તરીકે મગ્દુમ શેઠો ફરફુનજી ધનજીભાઈ તબોલી તથા શોનામશાઈ ફરફુનજી તબોલી હતા. એઓ સાહેબો કેટલાંક વર્ષો સુધી અનુભવના સભાસદોને નાણા ભરવા માટે સગવડ કરી નાણા સ્વીકારી પાવતી આપતા, હિસાબો રાખતા, જરૂરો વિ કરાવતા હતા.

આગળ સ્થપાયેલી ધી દાદાભાઈ નવરોજી સોસાયટી સાથે આ બ્રજમનું જોડાણ સને ૧૯૨૧માં થયું હતું અને ત્યારથી આ સંસ્થા “ શ્રી બ્રજમે જશને કેએ મહેર તથા ધી દાદાભાઈ નવરોજી સોસાયટી એ નામે ઓળખાય છે.

નેમ:—આ મંડળની નેમ જયોતી વિદ્યાર્થીઓમાં જયોતી ધર્મ ઉપરનો અંતેકાદનો વધારો કરવાની, તેમજ ધર્મ સંબંધી અભ્યાસ માટે ઉનટ પેદા કરવાની, જયોતીઓમાં ધર્મજ્ઞાનનો ફાલો કરવાની, તથા મેમ્બરોમાં વાક્યાતુરિની ઉત્તર દેવાની જાનને લગતી બાબતો ઉપર ચર્ચા કરવાની છે.

આ મંડળમાં દર વર્ષે જયોતી ધર્મ સંબંધી અભ્યાસવર્ગ ચલાવવામાં આવે છે, જેમાં મહેસરના જુવાન બાઈઓ ઉનટથી બાગ લે છે, અને ધર્મ સંબંધી વાર્તાઓ, બોધદાયક વાંચનો, તત્કારીખને લગતી બાબતો, શાહનામાના કિર્તનો અને સનાન જવાળો કરવામાં આવે છે. દરેક સભાસદ પોતે પોતાના જ્ઞાનમાં વધારો કરે એ ધરિદાઈથી અનારનનાર તેઓ પાસે ચોક્કસ બાબતો તૈયાર કરાવી તે ઉપર વાચન ગાવવામાં આવે છે, કે જેથી તેઓમાં વાક્યાતુરિની ઉનટ પેદા થાય.

આ મંડળમાં વર્ષમાં ૩૫ જરૂરો કરવામાં આવે છે, જેમાં બ્રજમ જે યજ્ઞના નાનથી ગાવવામાં આવી છે તે દર મહુર રોજના માસીક જરૂરો, પરવો, ગાયા માહમગાર, જમતોની નવરોજી, ફરફુનજી, તેમજ મગ્દુમ ફેશબક્ત ડૉ. દાદાભાઈ ફરફુનજીના જન્મ અને મરણ દિવસના જરૂરો વિ. નો સમાવેશ થાય છે. જે કોઈ જરૂરોતી ૩ ૨૫ બરે છે તે લાખડ મેમ્બર અને ૩. ૧૦૦ બરે છે તે આ મંડળના પેનન કહેવાય છે.

વિદ્યાર્થી વર્ગમાં ઉનટ અને ઉમમ જાગ્રત નાખરા મટે દર વર્ષે ધર્મના દરીદાઓને રેમાંત્રો લખાવવામાં આવે છે, અને પહેલે નામે આનાગને મંડળ તરફથી આદીનો શ્રદ્ધ આપવામાં આવે .

આ મંડળ એક પુસ્તકાલય (લાયબ્રેરી) પણ ધરાવે છે, જેમાં ધર્મ, નવારીય આત્મજ્ઞાન અને પરચુરણ જ્ઞાનને ઝગતી ગોપડીઓનો સારો સંગ્રહ છે. તેના લાભ મંડળના જુવાન સભાસદો ઉપરાંત બહારનાઓ પણ સારી રીતે લે છે.

પ્રકરણ ૭૮ મું.

નવસારી અને સુરત વચ્ચે લાગેલું મહત્વ.

ઉપલી મારામારી એટલાથીજ સમા નહીં. સુરત ખાતે જઈ વસેલા ભગરીઆ મોખેદોનો ખીલા ઉપાડ કરવા થકી સુરતીઓ એકલા થઈ ખટપટો ચલાવવા લાગ્યા. તે વખતે ભગરીઆ ટાંબો પૈસે તો ગરીબ હતોજ પણ પક્ષે પણ ગરીબ હતો. તેઓની તરફથી કોઈજ નહીં. તેઓના પ્રતિરુદ્ધિઓની વાહરે ચઢવાને તો ઘણા લાગવગવાલા ધનાઢય બેહેદીન શેડીઆઓ હતા. ભગરીઆઓને તો પૈસે કે પક્ષે તે વેળાએ તમામ ટેકા એકલા દેશાઈ પુરશેદજી ઉપર રાખવાનો હતો. ઈ. સ. ૧૭૪૧ની તા. ૨૮ મી અકટોબરે સુરતમાં વસનારા નવસારીના ભગરીઆ મોખેદો શોરાબજ નશરવાનજ તાતા, દારાબજ નશરવાનજ મુલ્લાં, ખચાજ નશરવાનજ કોટવાલ, તથા કાવસજ બમનજ પાવરી વગેરેએ નવાબ તેગબેગખાનની દરબારમાં સુરતીઆ મોખેદો મનોચેરજ પુરશેદજી, દારાબજ રેશતમજ નજુમી, માણેકજ હોમજ ટટી, બેહરામજ મેહેરજ આબુદી, દારાબજ કામદીનજ વેલાએતી, દારાબજ જમશેદજ જંગલી, જમશેદજ રેશતમજ ગોહરજ, બેહરામજ નવરોજ ચીરીમાર, નાધલા શોરાબજ કારા, પુરશેદજ દારાબજ દેવ, કુકાજ બેહરામજ ગાજી, કાલિશજ ફરફુનજ મુનજમી, વગેરે ઉપર દાવો કીધો કે, “ નવસારી કર્યાના સંજળ્યા મોખેદો તથા પારસી જજમાનો જેઓએ વેપાર ધંધાસર અથવા છુટારાઓના તોફાનને લીધે સુરતમાં આવી વતન પકડ્યું છે, તેઓને ત્યાંના ભગન, ખુશલી તથા ગમીની રસમોનાં સઘળાં કામો કરવાનો કદીમકિલ ઐયામચી અમારો તાલુકો છે, અને તે બાબેનો પરવાનો પણ હાથમાં રાખીએય, તે છતાં સુરત બંદરવાસી મોખેદો તે અમારી મહેનતમાં જરૂરીથી દાખલ થાયછે.” આ ફરીયાદ થવા ઉપરથી સુરતના નવાબ સાહેબે ચોરાસી પરગણાંના ફોજદાર મીરજા અબદુલ્લા બેગને એ બાબેની તેહકી કરવાને ફરમાન્યાથી તેણે સુરતવાસી મોખેદોનો હક રદ કીધો, અને તેઓ પાસે તા. ૨૭ ચાગ્યાં ૧૧૫૪ હીજરીને દીને એક લેખ લખાવી આપ્યો કે ઉપજા સંજળ્યા મોખેદો તથા સર્વે પોતાના જજમાનોનાં કામો કરવાનો હક ભગરીઆ મોખેદોનો છે, તેમાં અમારો કશો દાવો દખખલ નથી.

આમ ભગરીઆઓની તરફથી ચુકાદો થવા બાદ ઈ. સ. ૧૭૪૨માં રાવશ્રી ખંડેરાવે સુરત મધે શેઠ માણેકજ નવરોજ શેઠના, દશતુર બીખાજ જમશેદજ, મોદી નાનાબાઈ બીખાજ વગેરે મુખીઓ ઉપર એક ફરમાન મોકલ્યું કે સુરતમાં નવસારીને તાબેના જે બેહેદીનો રહે છે તેમને ત્યાંનું મોખેદોનું કામ જે સુરતવાસી મોખેદો જન-

રીથી કરવા ચાહે છે તેમને અટકાવી નવસારીવાદાઓને તેમના હક મુજબ કરવા દેવું, અને મુલકમાં ગોર જગત્માંની કોઈની મર્દ નથી તો એ કેમ જશે. તે પર એહોનો હક રહેશે નહીં. જે કોઈ શીશાદ હોંગામે કન્શે તે માફાન થાશે. માટે જે શીશાદ હોંગામે કરે તેને મને કરગ્ને. ને આગળ શીશાદ વધે નહીં. ગોરને ગોરની જગા, જુજમાનને જુજમાનની જગા તે તાવા તલશ નહીં. ” વીગેરે કેટલીક તાકીદ દીધી છે.

એ ફરમાન સુરતના જક્ષીજી સાહેબ મારફતે ખંડેરાવે મોકલ્યો હતો.

નવસારીનો “આપ” ધારો—નવસારીમાં અસલ મોખેદનો કેવી રીતે વરતાવવામાં આવતા હતા, તેનો એક દાખલો, જ્યારે ઇ. સ. ૧૬૭૨માં વલસાડની અનુમતે અધ્યક્ષ શાપુરજી રાણાના વારસને નવસારીને ધારે “આપ” આપવાનું હરાબુદ છે તે ઉપરથી નીચે મુજબ જણાય છે:—

- લગન સુરતનો રા. ૧)
- અરમારી ધારણુ સુરત રા. ૧)
- બરશાખ મુકે સુરત રા. ૧)
- ધર ઉખેડે તે દાડે રા. ૧)
- કુવો ખોદાવી ને તૈયાર કરાવે સુરત રા. ૧॥
- કુવાની ચાઈ કરે રા. ૨)
- જહાજ (ચાને વાહાંજી)નો પયાંન નાંખે સુરત રા. ૧)
- જહાજ તૈયાર થાયને પાણીમાં ઉતારે તે દહાડે પાધડી રા. ૩)
- છોકરીને અધનની બાંધે સુરત રા. ૧)
- છોકરાને બધુવા ખેસાડે રા. ૧)
- પતેલીને દહાડે રા. ૧)
- સુરજ ધરણુને દહાડે ધરદીથ ૦)૨
- વલાવો હોએ રા. ૧॥
- શાદી બાપતમાં વદ સુરત રા. ૧)
- ખેહરાંમ ઇજતનાં મલિ તથા નમદ રા. ૨॥
- રેળે તથા દારી વગેરે રા. ૫)
- આશોદાદને દાદે કુદરત પ્રમાણે. મંબારને દાડે ધારા મુજબ હર પાંચ મહીને રા. ૦૧
- છોકરાને તથા છોકરીને ચદરો પેરાવે ધારા મુજબ આપે.
- હરેખ પરખ ઉપર રા. ૦૧

એ પ્રમાણે મોખેદનો આપ કરેલો જણાયલો છે. તે ઉપરથી જણાય છે કે, આગલા પારસીઓ વધાણ ફેરવવાના ધંધામાં ધણા આગળ વધેલા હતા, અને સુરજ ધરણુ જેવાંના વેડેમ દિંદુઓ જેવાજ હતા.

જીંદરપાંતની કિયાનો કાયદો—નિચે પ્રમાણેનો એક લેખ મનોચેર લોમજી

વાતાઓએ ભગરીઆ સાથવાનાઓને લખી આપેલો દશતુર જા. શા. મેહેરજીરાંધ્યાની હાતલેખી કેતાખમાંથી ઉતારી લઈ છુ:—

■ શ્રી. અન્નુમન નોશારીનાં અધેઆર ભગરીઆ દશતુર થી તથા દેશાધ તા. ધમકાર શમશતે વડી દરેમેહેરનાં વગેરે શમશતે અધેઆર જોગ લા. નોશારીનાં અધેઆર શમશતે મનચેર હોમજીનાં તા. શોહોરામ ચાંદણાના, તા. દાદાચાંદજી શમશતે જત અમારા મળતા નોશારીનાં બેહેદીનતું જંદરઆનતું કામ નહી કરે. અમેએ કેટલાંએક બેહેદીનનાં જંદરવાન તમારી ચોરીએ કરેઆં તે જાહેર થાએઆં તે પર અમે શરવેની મીનત આજેજી તમારી આગલ કરી તકશીર માફ કરાવી તમે અમેને માફ કીધી ને આજ દીનથી લખી આપીછે છે જે શ્રી ભગરીઆ અન્નુમનનાં પંચમમાં કોષ બેહેદીનતું જંદરવાન અમે કરે નહી. હવે પછી કરે ને શાબેત થાએતો શ્રી હોમ તા. પંચનો શુનેગાર. એ લખીછે રાજી રજવંદીથી લખી આપેછે તે શહી, સંવત ૧૮૧૫ શરાવન વદ ૧૩ રોજ ■ મા. ૧૧ તેરીખ ૨૬ માહે જેહવજ શને ૧૧૭૨ હીજરી."

અન	મળું	તન	શાખ
૧ આ. બેરાંમ દારાખ મળું.		૧ તતાદી દારામજી મનાંજી શાખ	
૧ આ. બેહેરાંમ બરજોર મળું.		ધની રજી.	
૧ આ. બીખા દારાખ મળું.		૧ પા. માણેક દારાખજી શાખ.	
૧ આ. રૂશતમ બેહમન મળું.		૧ બે. નવરોજી માણેકજી શાખ.	
૧ આ. બરજોર માણેક મળું.		૧ વો. ચાડજી બેરાંમજી શાખ.	
૧ આ. નવરોજ પેશુ મળું.			
૧ આ. દુરાંમ જમશેદ મળું.			
૧ આ. શહેરીઆર કુકા મળું.			
૧ આ. એદલ હીરા મળું.			

આ પ્રમાણે થયતા લેખની રૂએ આજે પણ મીનોચેર હોમજીવાતા સાહેબો પોતાના કાનને મજબુત વળગી રહ્યા છે. તેઓ એ કોન કદિ તોડતા નથી, અને જીરવાનની ક્રિયા ભગરીઆઓજ આજે પણ કરે છે. * વળી આ ટેકાણે જાણવું જોઈએ કે જે છેલ્લી તાખની આગળ વો. કરીને લખ્યું છે તે "વોરા"નું સંક્ષિપ્ત છે. આગલા બહેદીનો લખે ભાગે વોરા કરીને પોતાના નામની આગળ લખતા હતા. આગલા વખતમાં તે પારસીઓ પોતાનું અને પછી પોતાના બાપનું નામ લખતા હતા. પણ પાછળથી અટક લખવાનો ચાન પડ્યો છે. એના સખંધમાં, પ્રો. દાદાભાઈ નવરોજી જ્યારે લંડનની યુનિવર્સિટી કોલેજમાં યુવરાત્રી ભાષાના પ્રોફેસર હતા, ત્યારે

* હવે ઉપર મુજબનું બંધારણ ખતાત થયું છે એ માટે કોર્ટ દરબાર ચડ્યા અને આખરે મરહુમ રોક એનજી ર ફીજદાની કોશિષથી મુરોફ થઈ અને હવે બેઠ પંચનાં અયોરનાનો દરેક ક્રિયા કરે છે, જે આનજ આપણે વાંચી નયા.

તા ૧૩ માર્ચ ૧૯૬૧ને દીને “ધી લીવન્ગુન ડીરોમેથીક મોસાયવી” આગળ “પા થી ઓ ડી રીતભાત અને રેવાઓ” ઉપર એક બાણ આપતા પારસીઓના નામ અને અદક નખવાની રીત વીશે જણાવ્યું છે કે —

“ Every family has a surname but it is not in ordinary use except for important legal documents My name is Dadabhai which is the name given to me on my birth. My father's name is Naoroji given to him in the same way My surname or family name is Dordi Now I am always addressed in conversation, not Naoroji, but Dada bhai In letters, D Naoroji is incorrect, the name must be full, Dadabhai Naoroji, and in any important documents, I may sign Dadabhai Naoroji Dordi ” (જુઓ પાન ૧૮)

એ પ્રમાણે નવસારીના પા સીઓમા પોતાના નામ કામ લખવાનો જે ચાન પડ્યો તે હિંદુસ્થાનના તમામ પાન્થી ટોનામાજ ચાનતો જણાયો છે

નવસારીના જરથોસ્તીઓ અને દિલ્હી દરબાર—જ્યારે નવસારીમા ધાડ પડી, ગરાશીઆઓ આવ્યા, અને નુટાગઓ ચાલુ વર્ષે વર્ષ નુટ ચલાવવા લાગ્યા ત્યારે અહીંઆના અધેઆરોઓ તથા બેહેદીનો સુરત જમ્મ બરાયા, તે વેળાએ સર્વેના હક સાચવવાના તથા તેઓની સમાજ રાખવા અભય વચનના તરફવાર ફરમાનો નવસારીના જરથોસ્તીઓને દિલ્હીના પાદશાહો તરફથી મળેલા છે તે બધાની જગા કરવાથી આ તવારીખ લાખી થઈ પડે તે ફરમાનોમા ૧જી બગરીઆઓના અધેઆરો પણાના હક સંબંધીત ફરમાન મોહમદશાહ બાદશાહ ગાજી તહેરખાન તથા મોમીનખાનની મોહોરોતુ છે ૨ જી પીંદારાઓની ધારતીથી નોચાકરાઓ સુરત ગયના તે વેળાએતુ મોહમદશાહ બાદશાહ ગાજી મોમીનખાનની મોહોરોતુ છે ૩જી નવસારીના પચકના મોટપ વીશેતુ મોહમદશાહ બાદશાહ ગાજી સોદરામખાનની મોહોરોતુ છે ૪જી એવાજ પ્રકારતુ મોહમદશાહ બાદશાહ ગાજી તેમજમખાનની મોહોરોતુ છે ૫મુ એજ મતનમતુ મોહમદશાહ બાદશાહ ગાજી ચફદરખાન બહાદુરની મોહોરોતુ છે ૬જી સુરતમા નોતાકરા અધેઆરોની જગમા ૧૮૮૧ બદનતુ દોરે આનમશાહ ગાજી અમાનખાની મોહોર તથા આનમગીરી બાદશાહનો મુરીદ મુખતારખાનની મોહોર તથા તેજતખાનની દેવાનની મોહર તથા મઅતેમખાનની દેવાનની મોહોર સાચતુ ફરમાન છે ૭મુ ઉપરના જેપુ પાદશાહ ગાજી શીદવી મોહનુદીન ખાનમહાદુર કુટુમબગશ એદકાએમુદોનાની મોહોરોતુ છે ૮મુ સવાન જવાગ રૂપે કરેલુ લખત છે એ શીવાય નવસારીના બધા વપા ખાગી કુટુ મોમા મુમતગીન, પારસી તેમજ હીંદુઓને દા લી દરગાર તરફથી ફરમાનો મળેલા છે. તે પૈકી નમુનાતુ ૧ ફરમાન આપણે ઉતારી નધએ —

દેસાઈ પુરશેદજી તેહેમુરજીને મળેલું ફરમાન.
દેસાઈમરાં બાબતનું.

તોગરા

અમુઅલ ફતેહ
નાસરુદીન મહમદ
શાહ બાદશાહ ગાઝીનું
ફરમાન.

જાહેરગણતંત્ર	બીન બીરાન	શાહ	અમીર તેમર	સાહેબ ફરાન	બીન શાહે	આલમ
નામગીરી નીચે						
જાહેરગણતંત્ર						બીન આલમગીર
નામગીરી નીચે						બાદશાહ
જાહેરગણતંત્ર						બીન શાહેજેહાં
નામગીરી નીચે						બાદશાહ
જાહેરગણતંત્ર						બીન જેહાંગીર
નામગીરી નીચે						બાદશાહ
	બીન આલમ	બાદશાહ	બીન જેહાંગીર	બાદશાહ	બીન આલમ	બાદશાહ

બહાદર સાહેબ
કરાન સાની અમુઅલ
ફતેહ નાસરુદીન મહમદ
શાહ બાદશાહ ગાઝી
બીન જેહાનશાહ
૧૧૩૧

આ વખતે મોટા મર્તાબાનું ફરમાન મુત્તારફી બરેલું તાબેદારી કરવાને લાયકનું ફરમાવ્યામાં આવેછે કે કસબે નવસાની પરગણે પારચોન અમદાવાદના મુખાની મુરતલી સરકારના અમલદારોને જાણવું જોઈએ કે મજકુરની મોધરાઈ (દેસાઈગીરી) પુરશેદજી પારસીને નામે પેટામાં લખ્યા પ્રમાણે મુકરર કરીને સોંપવામાં આવી છે, તેટલા સાર રૈયતની

આપ્તાદીને તથા ખેતીના વધારાને તથા સરકારમાં આવના અવેજ અદા કરવાને ઘટતી રીતે કોશેશ કરે, અને વાટપાડાઓને અને ચોરાને પોતાની હદમાં આવવા નહીં દીએ. વાસ્તે હાકેમો તથા અમલદારો તથા બગીરદારો વગેરે હાલના તથા આવતા વખતનાને લાયક છે કે મજૂર (દેસાઈ) ને તે જગાના ચોધરી (દેસાઈ) મુકરર બાણીને તેની સલાહ તથા હિસાબના સુખન પ્રમાણે ચાલવું. ઉત્તર ચાલવું નહીં. એ વિષે પુરતી તાકીદ બાણીને અમલ કરવો. લખ્યાની તારીખ ૭ મી જામાદુલસાની સને ૩૦ જલ્દુસી.

(મોહોરછે.)

(મોહોરછે.)

૧૧૧૬

મહમદશાહ બાદશાહ ગાઝીનો
વજીર અલમમાલક એતે-
માદઉલ હોલા કમ-
ફદીન ખાનખહા-
દર હુસરતે
જંગ મહમદ શાહી

મહમદશાહ બાદશાહ ગા-
ઝીનો ખાનેઝાદ અબદુલ
હમીખાન સને
૧૧૧૬

(નકલો દક્ષતરેખા લીધી છે.) સને ૩૦ જલ્દુસી તા. ૨૭ રમઝાન.

કકલ્યાઓની મુખ્ય સનદ—આને નવસારીમાં અને બીજે જગે કંકાણે કકલ્યા અથવા કકરીઆને અટકથી જે ટોળો ઝોળખાય છે, તે ટોળાના મુખી વડીલ આં મહેરજી ચાંદણાં નામે એક દાનાવ બગરીયા મોભેદ હતા. એઓ વિષે નવસારીમાં આવી વમેલા મહેસરરાહમધેના પાગ્સીઓનો મોટો વિશ્વાસ અને ખાન હોવાથી તમામ મહેસરની અન્નપુત્રને તેઓને પોતાના પંથકી બનાવી, આપું મહેસર ફક્ત તેઓનું પગમાન થયું, અને નીચે પ્રમાણે એક લેખ કરી આપ્યો હતો. એ લેખ અસલ હમારી પાસે આવ્યો છે. તે અસલ લેખ આ પ્રમાણે છે:—

:: શ્રી મહેસર પહલીઓનાં પારશી સમસ્ત નાંહનાં તથા મોટા સમસ્ત જત અમે શરવ પંચ એતકાક થઈ કરાર કીધો જે આપણું વડાએ અસલ આં મિહિરજી ચાંદણાના વડાનિ+ કુલકરી લાવા ઈજે અમાર અધારપણું કાંમ તમે પાસિ કરાવીએ તેની વગત વેહવા યાએ જેની વરણી તથા બેઠેણાંની ધુપ દેખડાવી તા. ચેહારમનુ આદર-માન કરિ તથા કુંઆરા છોકરાની નવ જેત તા. રોજ દીશા શાલ ૫ શાલ તમે પાસે કામ કરાવીએ તે ઉપર આ. મિહિરજીના બાપદાદા હમેસે કાંમ કરતા આવા અને આપણું વડાએ એહો પાસે કામ કરાવેજિ તે ઉપર અમે શરવ પંચ બિશીને લખુ કરજે એહોના વડા બાપદાદા કામ કરતા આવા જે અમોબી રાજી થાઇને એહો પાસે શાલ ૫ શાલ કામ કરાવીએ એ ઉપર કોએ બીજે લોદગી કરી અમલ કરી તથા કરિએ નહી જે કોઇ એ લખા ઉપર લોદકી કરી અમલ કરે તે શ્રી શરિનો જોનેગાર તા. દીવાનમાં જોનેગારી ર. ૨૫ ભરે તથા અમારા વડા કુલ કરી એહોને લાવા છે.

* પહલુએએએ ફક્ત સમજવું

+ ત્યાં ત્યાં રસત “ઈ” હોય, ત્યાં ત્યાં “ઉ” નો “એ” રાંધવો.

અમારા વડાનું કુલ પાળવા લખુ કર છે તા. અધારએ કષ્ટ કર છે અમારા વડાં
ચાચે જે તમાર કામ સાચ પ ચલાવું માટે સરવ પંચ રાજ ચાઈને લખુ કર છે સંવત
૧૭૨૮ વરષે રોજ ૧૬મા. ૧૦ ત્રાવણ વદી ૧૩ એ અમે સરવ રાજ લખુ છે આ
મિહેરજી ચાંદના ઉપર રાજ રહેશે." (અહીંથી ફાટી ગયેલી ૧ જ લીટી છે) એ
બેખ વીશે તરફવાર અભ્ય નેવી કયાઓ છે, તે જગાની તંગીને લીધે મોકુફ રાખી
છે. આ બેખ ઉપર બેહેદીનોની શહીદો છે.

સાગર ખડેરાંમ, ધનજી ખડેરાંમ, ખરશેદ ધરવાન, સાગર રાંનાં, રશતમ રાંમજી
રાંનાં ધરપાત્ર, ચાંદજી કામજી, જમશેદ ચાંદા, ચાંદજી ધનજી, કાંમજી ખરશેદ, જીવન
ધનજી, વોહરા નાંદનજી કજા, મેહરજી માંજીક, રાંમજી ખરશેદ, લીમડા રાંમજી, બાઈજી
આસડીન, ચાંનજી-રાનજી, ધરપાત્ર બમન, વો. પેશતન રશતમ, વો. પેશી આસડીન.
દારાજી અમીઆ, વો. બામ કાવચ, વો. સાગર આસડીન, ચાંદા કલ્વા, જમશેદ ધનજી,
વો. બાંમ મેહેરજી, વો. કીકા માંનક, હોશંગ રાંનાં, બેરાંમ ખરશેદ, આચર મલી,
જમશેદ હોશંગ, ચાંદનાં રશતમ, જીવન રાંનાં, હીરા ચાંદા, જોગી આદર, જીવન પદમ,
શાપુર હાંયા, ખરશેદ હોરા, પોમાં કાંમાં, બાંમજી ચાંદા, કાવચ વાહા, જમશેદ માંકા,
હીરા નરશંગ, મહેરજી રશતમ, તેમુલ ચાંદજી, કાનજી આશા, ગા. હોશંગ સાગર, શાપુર
પદમ, વો. આશા હીરા, વો. મેહેરજી ચાંદના, કુકા કાંમલીન, વો. પેશતન પદમ, વો.
ચાંદા સાગર, માંનક કાવચ, વો. ચાંદજી રામજી, ધનજી નરશંગ, વો. બેરાંમ હીરાજી
બેરાંમ કાવા, સાગર કાવા, હીરાજી ખરશેદ સર્વે બાઈઓ શમેત, મહેરજી શહીઆર,
જમશેદ શહીઆર, જીવન ધનજી કરવા, કાવચ ધનજી, કાવચ રાંનાં, અશુ નરીમાન,
વો. હીરા સાગર, વો. માંનકજી નરશંગ, નાંનાં માંકા, મહેરજી જમશેદ, વો. બાંમ
પદમ, વો. તાકા મંજી, ખડેમન આસડીન, કાઉચ લીળા, માંજીક રાંમજી, મહેરજી પેશ-
તન, વો. દાજી ધનજી, વો. ખડેમન માંકીઆં રામજી, ખરશેદ રામજી, વો. કાંમજી મેરજી.

મોબેદ કુળેના મુળે—૧. માદનના તથા બેદવાર અને માંધના ખાન્દાનના
મુળ પુરા અં ૦ લીમડા અં ૦ રેલીઆ, એ ધણા પરહેજમાર અને એક સાથેક હતા.
એવંજુ રોજ ૫ માહ ૧૧ સંવત- ૧૬૮૭માં મુળથી હતા.

● ધર્મીક નમ દત્તાત્રેય વિરેમાં સંવત આવે છે. કાઠનમ વરદેહી રાસ આવે છે,
માટે વરદેહી સનેનો ઇસવીસન કરવે હોય તો તેમાં ૬૩૧ ઉમેરવા, અને ઇસવી સનમાંથી
વરદેહી સને બનાવવે હોય તો ઇસવી સનમાંથી ૬૩૧ બાદ કરવા. તેમજ હીજરીમાંથી
ઇસવીસન લાવવે હોય તો હીજરીમાંથી સેકંડ ૩ હડા બાદ કરી તેમાં ૬૨૨ ઉમેરવાથી
ઇસવીસન આવશે. તેમજ તેમજ ઇસવીમાંથી વિક્રમાજીત સને લાવવે હોય, તો ઇસવીમાં ૫૬
ઉમેરવા, અને સંવતમાંથી ૫૬ બાદ કરતાં ઇસવીસને આવે છે.

રા. રા. મંત્રુવાલ શ્રે. દ્વે જલુલે છે કે, ક્રિષ્ણનાં ૩૧૭૮ વર્ષ ગયા પછી શાસ્ત્રિ-
વાદન રાકનો આદંબ ગયા એવું માનનામાં આવે છે; એટલે ઇસવીસનના વર્ષમાંથી ઉતરના
વર્ષમાંથીનામાં (એટલે જન-સુખારીથી ફક્ત બે આખર સુધીમાં) ૭૮ અને બીજા મહિનામાંમાં
૭૮ બાદ કરીએ તો શાસ્ત્રિવાદને ચક્રનું વર્ષ નીકળે છે. તિનેલી અને મલબાર પ્રદેશ છાકીને
આખા દક્ષિણ દિંદુરયાનમાં આ શક પ્રચારમાં છે, અને ઉત્તર દિંદુરયાનમાં પણ પંચાગમાં,
જનમનિકાઓમાં તથા સંકળમાં વિક્રમ સંવતની સાથે સાથે આ શક આપડામાં આવે

૨-હોનરાર ખાન્દાના યુગ પુરૂષ દશતુર આશદીન ઐં ૦ કાકા હતા એવણુ
પણુ દાનાવ અને બણેના દતુર, “આશદીન કાકા” ને નામે ઓળખાતા હતા. એવણુ
રોજ ૧૦ માહ ૪ સવત ૧૬૯૪માં યુગ્યો.

૩-વાગા તથા ટુકા ખાન્દાના યુગ પુરૂષ ઐં ૦ હીરા ઐં ૦ મોવદ ઐં ૦ હમજીઆર

છે સીલોનની હાલની સમૃદ્ધ લાવનારાના હિંદુ તથા ખ્રિસ્તી લોકોએ આ ૧ શકની રીથી
રાજઆત કરી છે ઉત્તર હિંદુસ્થાનમાં શિવાલેખ મિગેરે પ્રાચીન લેખમાં આ શક બહુ મળેતા
નથી ૨ કકોરો સૌર ખુદી પ્રચલિત છે તે જાન શિવાવ બાકી સર્વ હિંદુસ્થાન દેશમાં આ
નકનો આરબ મેપસ કાલિયો નલુવામાં આવે છે ‘કરલુચ થ’ના આધારપર્યા તૈયાર કરનારા
હિંદુસ્થાનમાંના મન’ મેસોલિયોનો આજ શકનો ઉપરોધ કરે છે પંચાગમાં આ શકનું ચત-
ત્પર્ષ આપવામાં આવે છે, પરંતુ શિવાલેખોમાં માત્ર કોઇક મોટક ટેકાએ તત્માન વર્ષ પણ
આપેલું મળે છે

આ શકની પહેલાંના સવતો.

આ પ્રનાણે આ શક ઇ સ પછી ૭૮-૭૯માં વર્ષથી તરૂ થયો છે અને વિક્રમ
૩૫૮થી હ ૧૩૮-૧૩૫ વર્ષ પાછળ છે વિક્રમ સવત આપણા દેશમાં તરૂ થયો તે પહેલાં
બીજા સવતો પણ ભારત વર્ષમાં ચાલ્યા હતા અને તેમના નામ નીચે પ્રમાણે છે —

(૧) કલિયુગ સવત ઉર્ફે યુધિષ્ઠિર સવત, ઉર્ફે ભારત યુદ્ધ સવત (૨) સપ્તર્ષિ
સવત અથવા ઠેરયા સ ત અથવા લોકીક સવત અથવા પહાડી સવત (૩) વીરનિર્વાણ
સવત, (મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ કાળથી થયેલો) (૪) બુદ્ધનિર્વાણ સવત, (ગૌતમ
બુદ્ધના નિર્વાણ કાળથી શરૂ થયેલો) (૫) શ્રી શકરાચાર્ય શક, (૬) મૌર્ય શક, (૭)
સિક્કયુકીડી અથવા મેસિડોની શક

આ દરેક સવત તથા શક શા ઉપરથી ક્યારે તરૂ થયા અને કેટલા વર્ષ લુપ્તી ચાલ્યા
તે બાબત અગ્રે વખતો વખાણુ થઇ હત્ય, તેથી તે ન લખતા માત્ર તે દરેક ઈ. સ. પુર્વે
ક્યારે થયા તે તથા તેમનું હાંવ મેટલાનું વર્ષ ચાલે છે તે જો બતાવવામાં આવે તો તેમની
સાથે સાહિત્યહન લોકની સારી રીતે તરખામણી થઇ શકે, આથી તેલુગ માન અગ્રે બતા-
વવામાં આવે છે, એ દરેક સવત અથવા શક ઇ સ પુર્વે નીચેનાં રજેએ શરૂ થયા હતા —

ઇ. સ. પુર્વે.

(૧) કલિયુગ સવત અથવા યુધિષ્ઠિર સવત અથવા ભારત યુદ્ધ સવત, ૩૧૦૧,
(૨) સપ્તર્ષિ સવત ૩૦૭૧, (૩) વીર નિર્વાણ સવત ૫૨૬, (૪) બુદ્ધ નિર્વાણ સવત
૪૦૭, (૫) શ્રી શકરાચાર્ય શક ૮૬૦, (૬) મૌર્ય શક ૩૦૧, (૭) સિક્કયુકીડી શક અથવા
મેસિડોની શક ૩૧૦, (૮) વિક્રમ ઇસ્વીસન સવત ૫૬, (૯) સાહિવાહન શક ઇ સ.
પછી ૭૮-૭૯ અને આ દરેક શક અથવા સવતનું હાંવ કેટલાનું વર્ષ ચાલે છે તે નીચેના
આંકડાથી જાનલય તેમ છે

(૧) કલિયુગ સવત અથવા યુધિષ્ઠિર સવત અથવા ભારત યુદ્ધ સવત ૪૦૦૮;
(૨) સપ્તર્ષિ સવત ૪૦૦૮, (૩) વીરનિર્વાણ, સવત ૧૮૫૬, (૪) બુદ્ધ નિર્વાણ સવત
૧૮૨૦ (૫) શ્રી શકરાચાર્ય શક ૨૪૦૨, (૬) મૌર્ય શક ૨૦૫૪, (૬) સિક્કયુકીડી શક
અથવા મેસિડોની શક ૨૨૨૫, (૮) વિક્રમ સવત ૧૯૮૦ (૯) ઇસ્વીસન ૧૯૩૩ (૧૦)
સાહિવાહન ૧૮૧૬-૧૧

ૐં કાકા એવણુ સંવત ૧૭૬૭ રોજ ૪મા. ૧૦ ને રોજે ગુજ્યાં. એવણુ દીનઐનના કામમાં ધણાં કામેવ હતા.

૪ યકલાતવાળા તથા બોધરા તથા યુધેવા વગેરે ખાન્દાનના મુળ પુરૂષ ૐં ચાંદના ૐં કાકા હતાં. એવણુ રોજ ૨૭ મહ ૪ સંવત ૧૬૮૭ માં ગુજ્યાં.

૫-રાનજી ખાન્દાન, તથા મોદી વગેરે ખાન્દાન મુળ પુરૂષ ૐં કુકા ૐં શોહારાજ રાનજી રોજ ૫ માહ ૩ સંવત ૧૧૪૦માં ગુજ્યાં. એવણુ એક પરહેઠગાર સાથેક હતા.

૬-સંજણા ખાન્દાનનાં મુળ પુરૂષ ૐં માણેક ૐં પેશીતન તે ઉપ્વાડેના સંજણા પેશીતન માણેકના બાવા. એવણુ નોસારીનાં જીવા યાએર ચાંદના પાત્રક ધવાધી નવસારીમાં માહીઆર ફરેદુનની પાંચમાં આવ્યા હતા. એઓ રોજ ૨૪ મા. ૮ સંવત ૧૭૭૪માં ગુજ્યાં.

૭-રોક ખાન્દાનના મુળ પુરૂષ ૐં રસ્તમ ૐં મોનેક, નેઓ "રસ્તમ મોનેક" ને નામે ધણા પ્રખ્યાત હતા, તેઓ રોજ ૧૭ માહ ૧૦ સંવત ૧૭૭૭માં ગુજ્યાં.

૮-શીરવાઈ, દેસાઈ, અવાશીઆ, વગેરે ખાન્દાનના વડા ૐં હોમજી ૐં ફરેદુન, તે દેસાઈ ખાન્દાનના મુળ પુરૂષ તેહમુલજી દેસાઈના બપાવા રોજ ૪ માહ ૭ સંવત ૧૭૦૮માં ગુજ્યાં.

દનરશંગ નવદર ખીન ચાયા વાહાના પૌત્ર દારાજના પૌત્ર લોહોરાસપજી નામે નવદર અટકના એક જુનર્ગ મોખેક ધર્મ ગયા છે. કહે છે કે, હાલના મોદવાડમાં એઓનું ધર હતું, તેને પાછલે બારણે સારી જાતની બોરડી હતી, તેના બોર એઓ મોહલામાં રમતાં છોકરાઓને આપતા હતા. એક દહાડે એઓ માંદા હતા અને છોકરાઓએ બોર માંગ્યા, ત્યારે મુજતા મુજતા બોલ્યા કે " બોદ લાવ ' બોદ લાવ ' તે બોદ કયા સુલામાંથી લાવે ' " તે ઉપરથી કહેછે કે નવદર અટક બદલાઈને બોદની પડીછે. બોદ ખાન્દાનના એઓ મુખી ગણી શકાય. જે કે તેઓના બાપદાદા નવદરની અટકના હતા. વળી એ લોહોરાસપના બેટા રસ્તમજી એક જાણીતા ખેડૂત હતા. તેઓ દેસાઈઓનો અરદોવારો નામે વજીરો ખેડી ત્યાંજ ધણે ભાગે રહેતા હતા. તે વિષે દેસાઈ પુરશેદજીએ સંવત ૧૮૨૧માં નોંધ કરેલીછે. મરનારે કંટાળીને બોરડી ઉખડાવી નાખી ત્યાં છાપરી બંધાવતાં, પાયામાંથી કેટલુંક ધન જડયું ત્યારથી શ્રીમંત થયા એમ કહેવાયછે.

એ પ્રમાણે આ ૯ મુળ પુરૂષોની જણવા બાવક હપીકત જણાવીછે, અને ખીજઓની ખીના " નવસારીના નામવર બેટાઓ "વાલી હમારી ચોપડીમા આવશે.

પ્રકરણ ૭૯ મું.

નવસારીના નવાબ સાહેબ.

નવસારીના દેશાઈજી નવરોજી મનોચેરજીના વડા બેટા એદલજીભાઈ, સંવત ૧૮૪૪માં જન્મ પામ્યા હતા. એઓ ધણા બખરદાર અને હિંમતવાન હતાં ભોળાં દિલના હતા. બાપના મરણ પછી ગણદેવીની મામત એઓએ ચલાવી હતી. નવસારીના તે વેળા લક્ષાધિશોમાં એઓની ગણતરી હતી. ગણદેવીની મામત ઉપરાંત વડોદરા

દરબારના અને નવસારીની અન્તુમનના દરેક જાહેર કામોમાં એઓ આગેવાની ભર્યો ભાગ લેતા હતા. દિલના એટલા તો ફુલ્લા હતા, કે તેવણને " નવસારીના નવાળ સાહેબ " કરીનેજ લોકો કહેતાં હતાં. તેવણનો ઠાઠ અને દેખાવ ખરેખરજ એક નવામને છાજતો હતો. જો કે વડા દેશાઈની ગાદીએ, એઓ આવવા પામ્યા નહોતા. કારણ કે મોટા દેશાઈની ગાદીએ, ગુજરનારનો ગાદીનશીનનો ખેટો આવતો નથી, પણ કુટુંબમાં ઉમ્મરે જે વડો હોય તે વડો દેશાઈ થાય એવો કાયદો ચાલતો આવેલો છે, તો પણ તેવણને નવસારીમાં તેટલુંજ માન તો મળતું હતું. તેવણ જ્યારેપણ ગણદેવીથી નવસારીમાં આવે ત્યારે આતસબેદરામ સાહેબમાં જેટલા રૂપીઆ ચઢીને મોખેડ સાહેબો " વારો " લઈ આવ્યા હોય તેટલા રૂપીયા આપી દેતા ' એક વાર સુરતમાં અમીરોની કાઉન્સિલ મલી હતી, ત્યાં એવણ મોડેથી સિધારેલા હોવાથી પોતાને લાયકની જગા ધેરાઈ ગયલી હોવાથી એક જમાદારે પ્રેસીડન્ટની પાસેથી એક ગ્રહસ્થને ઉઠાડ્યો, કે એદલજમાઈ સરીખા ઉમરાવની એ ખેઠક છે ને તે જગાએ એદલજમાઈને બેસાડ્યા. સભા પુરી થઇને સભાસદો બાહાર નીકળ્યા, કે તુર્તજ પોતાની આખર વધારનાર જમાદારને પોતાની આંગળીએથી કિમતી હીરાની વીંટી કાઢી આપી. એવા એઓના ફુલ્લાપણાના ધણા દાખવા છે. એઓને કુટુંબ કિમિયાગરો વળગેલા હોવાથી પુષ્કળ દોલત શુભાવવી પડી હતી. ગણદેવીથી નવસારી આવતાં સંખ્યાબંધ માણસો સાથેના સ્વારીના જેવા ઠાઠમાઠથી એઓ આવતા. અને " નવાળ સાહેબ " આવે છે, એમજ લોકો બોલતાં. એઓને સુરતની કાઠીના ૧૧માં " ચીફ " મી. એન્ડ્રુસ સાથે ભારે મિત્રાચારી હતી. મી. એન્ડ્રુસે કરેલા દેસાઈની તરફેણના વાળખી રિપોર્ટને લીધે આખું દેસાઈ ખાનદાન આજે પણ એદલજમાઈને યાદ કરે છે. એઓ ઉપર ધરમરખના રાજ વિનયદેવજીનું અતિ હેત હતું. ધરમપુરના રાજ્યમાં એઓના હળરો રૂપીયા ઉછીકા વપરાયતા છે. એ રાજ વિનયદેવજીએ એઓને ધણીવાર મોટાં ધનામે આપ્યાં હતાં, તેમાં ૨૦૦૦ રૂપૈયાનો એક કિમતી લશ્કરી ઘોડો પણ ભેટ આપ્યો હતો. એઓ ૫૮ વર્ષની વયે સંવત ૧૯૦૨માં ગુજ્યો હતા. સુરતની આગમાં બચી ગયલા ફરતા-વેળે બદલનો સુસ્વપ્નો એઓને આવ્યા બદલ બીજે ઠેકાણે આપણે વાંચીશું. ગણદેવીમાં એઓએ પોતાને ખરેખર આદરાંન પરઠવાની સંધળી તૈયારી કરી હતી. જમીન પણ લીધી હતી, અને તેના ખરચ માટે વજીફ પણ કાઢ્યો હતો. પણ તે શુભ કામ પાર પાડવામા નવસારીના કેટલાકોએ અડચણો નાખવાથી તે કામ એઓને હાથ પાર પડતું અટક્યું હતું. ગણદેવીમાં એઓએ ઘણાંક ધર્મના કામો કર્યાં હતાં.

નવસારીના શુક્રમાન—નવસારીમાં હિંદુ દેશી વૈદોનો પ્રચાર આગળથીજ ચાલતો આવેલો છે. તેમાં પણ ઘણા પ્રખ્યાત અને અચ્છા નાડીવૈદોએ છેક કાઠિયાવાડ સુધી નામના કાઢીછે. ઘણાઓએ જોએ પડેલાંઓને પોતાના રામબાણ અક્ષીરથી ઉઠાડેલાં છે. તેમાંપણ ફકીરમાઈ વૈદ, જહુમાઈ વૈદ, તુલજીરામ વૈદ વિગેરેમાં બાપેદાદેજ એકમનો ગુણ વિશેષ ઉતરેલો હતો. તેઓ નવસારી અને તેની આસપાસ ૩૦ ; ગાઉ સુધીમાં પોતાની પ્રખ્યાતિ અને વિખ્યાતી ફેલાવી ચુક્યા છે. તે બધામાં એક પારસી દેશી હકીમે પોતાની તિક્ષણ બુદ્ધિ અને દર્દ પારખવામા તથા તેના અસરકારક

ઉપચાર કરવામાં નવસારીમાં અને આસપાસ સઘળે “ નવસારીના હુકમાન ”નો મોટો ઍફક્ટ બેળગ્યો છે. તે દષ્ટી મધુર શેઠ પાલનજી ખરશેજી બામજી* નામે બાપેદાદે એક નોંધાકરા, બાપેદાદે બગરીઆ મોખેદ, બામજી કુડુંબના નરે ઘણી તારીફવાયક નામના કરી છે. એઓની જીંદગીના બનાવો એટલા તો બાલુવા લાયક છે, કે તેને માટે “ ડાકટર પહાલજીજી ” જન્મ ચરિત્ર ” એવી એક ચોપડી પણ તેમના એક ખેરખાહે પ્રસિદ્ધ કરવાની જરૂર વિચારી છે. મરનારે ભોંએ પડેલાંને ઉઠાડ્યાં છે. વૈદાં ઉપરાંત, ગ્રાંડપાનની વિદ્યામાં-મંત્રાંત્રના એકમમાં-હુન્નર કારિગરીમાં-અંગબળ અને તર્ક બળમાં-એઓની ઘણી તારીફ યાય છે. ધોડાની સ્વારીમાં, શિકારમાં, અને કુસ્તી બાજીમાં વખણાયલા હતા. ગાયન ગાવામાં પણ ખાં હતા. નવસારીમાં રોજન રમનાર બેખે એઓની વખાણ હતી. દેશાજી ખરજેરજી નવરોજના જની મિત્ર હતા. એક વેળાએ મરણને બીજાનેથી એ દેશાજીને એઓએ ઉઠાડ્યાથી દેશાજી મોસુરે એક વજીરે એમને ધનામમાં આપ્યો હતો. વડોદરા દરબાર તથા ધરમપુર અને વાંસદાની દરબારો તરફથી એમણે ધણાં ધનામો મેળવ્યાં હતાં. જડીણદીમાં માહિતી હોવાથી, હાખાંનો-સર્પદંશનો-વિંછુના દંખનો-પાકાં-કોઠ-લકવો-ખઢી-વગેરે ન્યાંગાર દર્દોનો તો એઓનો ખાસ અભ્યાસ હતો. એવા સેંકડો દર્દીઓને એમને હાથે આરામ થયાથી અત્રે બહુજ વખણાઈ ગયા હતા. એકજ દાખલો દેશાઈ ખાનદાનની એક નોંખવાન સ્ત્રી એક અંગ્રેજ વૈદ્ય શીખેલા પારસી દાકતરની સારવાર હેઠળ હતી. તેનો છેલ્લો દમ ચાલે છે અને ધરતલો ધણ રલો છે, એટલે દાકતર બિલકુલ આશા છોડાવી જણાવ્યું કે અરધા કલાકમાં તે મરણ પામશે. દાકતરે ત્રીજો દહાડો તેણીનું ઉકમણ જાણી, ઉકમણની મીજસરો જવાની તૈયારી કરી. ખબર કાઢતાં જણાયું, કે તે સ્ત્રી તો પાલણજી દાકતરની દવાથી હુસ્વાર થઈ છે. એટલે પેલા દાકતર સાહેબની અભયખીનો પાર રલો નહોતો. આજે તે સ્ત્રી બચ્યાં બાચાંની માતા યજ પાલણજીભાઈના પ્રતાપે પોતાનો સુખી સંસાર સારી રીતે ચલાવે છે!

એઓ પાસે ધણા અકસીર મલમ હતા.* અને કેટલીક અતિ કિમતી દવાઓ

* બામ નામના મોખેદ કપરથી બામજીની અટક પડેલી છે

* આ ઠેકાણે નવસારીનો સુપ્રસિદ્ધ “ કુકીનો મલમ ” ચાલકરવો બરાબર યજ પડશે. જે પ્રમાણે શેઠ માણેકજી બહમનજી કલકાતીના ધણીઆંણી અને શેઠ નસરવાનજી (નસાશી) બચાજ હાવરના જેડી જીબાણ મુંબઈમાં આવજીમુધી “ નસાશીની જીવ ”ના નામથી પોતાના પ્રખ્યાત મલમને લીધે પંકાયવાં છે, તેજ પ્રમાણે હાલના “ કુકી ” તે વીહરબાઈ બહેરાંમજી તલાટી પોતાના “ કુકીના મલમ ”ને લીધે નવસારીમાં પંકાયવાં છે. એટલુંજ નહોતું, પણ મુંબઈ અને ગુજરાતના ધણા બાગોમાં પણ પોતાના મલમથી વખણાયલાં છે. એ મલમ તલાટી ખાન્દા-નવાલાએ અરબસ્તાન, ઇરાન, અને આફ્રીકાના બાગોમાં પણ ફેલાવે છે. એ મલમ પણ નવસારીની મોઘાઈઓમાં એક જુલ્હી રાકારો. એ “ કુકીનો મલમ ” આશરે ૭ પેઢીથી પુત્રિવંશમાં ઉતરતો આવેલો છે. કોઈ ફકીરની મહેરબાની પહેલવહેલા કુકીબાઈ નામની પારસાજી કપર ઉતરેલી તેના પ્રતાપ છે. ખુબી એ છે કે એ મલમની પડી ગમે એવાં જીવજીવ દર્દો, ગુંમડાં, પાકાં, સડેલાં હાડકાં, બગદર વગેરે વગેરે ઉપર ઉત્તમ અકસીર ગણાય છે. એવાં કફોડાં દર્દો ઇંગ્રેજ વેદાંબાના ડાકટરોથી નથી સાબળે થયાં ત્યારે એ મલમથી અજબ જેની રીતે દુરસ્ત થયાં છે. વળી ખુબી

ગરી તો માણસ તો માથે વાત ૩૧૨૫ જેટલી અગત્યની હતી, એમ જહેનાર છે હુકમા એઓની આપી ૩૧૨૫ એકજ અગ્રેજી જહેનતમા સમાઈ ગય છે કે, ' Jack of all trades and master of some one ' અથવા Something of everything and everything of something

એ નોનાકગે નકમાનનો જન્મ ૧૨મારીમા તા ૬ વેગ ૧૮૦૮ને દિને થયો હતો, અને તા ૧૬ અનેનારી ૧૮૯૧ ને નિ ૮૦ વસ્મની વયે મરણ પામ્યા હતા ગુજરતા સુધી મરહુમ પોતે કાઠીએ જદાનર, આખે આખા, મને મજબુત, અને તને તનુગુસ્ત ટકી રહ્યા હતા મરહુમ નવસારીની એક નોક તો પોતાનો આ જાતનો ક્ષગભગ સુરગો વારઓ પોતાના વડા બેટા ડાકટર શોરામજીને સોંપી ગયા હતા

નવસારીમાં મુઆને માન—“ જીવુ તો મુબ્બમા ને મરવુ તો નવસારીમા ” ધમાધ લોકો કહે છે કે, “ મુબ્બમા જીવેનુ પરમાણુ-ને નવસારીમા મરેલુ પરમાણુ ” તેઓ ધારેછે કે મુવાને મુબ્બમા માનજ નથી મુઆને તો નવસારીમાજ માન કે એ ૧૧ કારણો આપણે નિચની હકીકત ઉપરથ જોઈશુ —

પારસીઓમા પહેના તો એવુ લુ કે, શેશનારો મોગ ડવાન દીઠ ૨ થી ૩૦ રૂપીઆ અને ના ૧૧૧ ડવાન દીઠ એકથો ૬૦ રૂપીઆ લઈને ગેલાન ઉચકતા તે એટલે સુધી કે કેપેન્ડ અડીને નખતે તો ૧ ૩૦ સુધી એક ડવાનના તેઓએ લીધા તો તેઓ ધણે ભાગે દાઢ પીને રીક્ષાઓમા પડી કેતા, અને ડવાન થયાની ખબર તેઓને કગતાજ તેઓ તે ડવાનને જેવા આનતા જે મગનાર જરા કંવાવર કે જાહેર હોય તો ડવાનના ભાગ પ્રમાણે તે ઉચકનાવુ દામ માગતા, અને સવારના પહોરમા તેઓ પોતાની તે “ રોજના દવાજ ” ખુદના કરવાને ખુદની પ્રાર્થના કરતા । તેઓનો જીવન અતિશય હતો એક ગમથી એક બાપ મરી ગયો, કે તુર્ત તેનો દીકરો તેવુ મુરદુ ઉચકામણી આપવાની રકમની શોધમા પડતો આવુ દુખ એટલું તો આત્મા કીધુ કે ૬૧ સ ૧૮૪૬મા સર જમશેદજી જીજીભાઈના બેહેન નવાજબાઈ તે શેઠ કાવશજી જમશેદજી હોજદારના વિધવા ૮૩ વરસની વયે ગુજર્યા તારે રૂ ૫૧૦૦ સરે પારથી પચાતમા એવી સ તે આપના કે મુદ્દન ન ખરચતા તેના બ્યાજમાથી નવસારીના નાવારસ જરથેજીતી વાનોને અરલ મજન પહોચાડના, તથા આધના પાગના નોથાકરા જરથેજીતીઓને ગાંધી જીજી મુમારો આપવો, એ પ્રમાણે નક્કી કર્યું તોપણ નગેગાનારોનો દાર ઘટયો નહીં, અને ૦ તારે શેર રૂતમજી જમશેદજી જીજીભાઈ ૧૨સારીમા બીજવાર પધાર્યા તારે પોતાના જનીમિત્ર દેશાઈ બ જોરજી નવરોજીને નવસારીની કાંઈ હાજત જણાવના કગતા, તેઓએ નશેગાનારના બ દો ભત કરવા વિનતી બીધાથી શેઠ રૂતમજીએ મુમર્દ જઈ એક રૂ ૨૫૫૧ પહેની આસરે રૂ ૧૨૦૦૦ની રકમ ભરી એ રૂતમજી શેઠ જોઓ ‘ અર્ગવાસી નામદાર તે જમશેદ, નવસારીથી આવ્યો તે ઉગતો ખુરશેદ ’ના મેગ બાપેદાદે નોશાકતા હતા, અને ‘ જાનેવારી માહતી

એ છે કે એ ૧ મનમની પગી એક દર્દને પાકવ કે તેજ પગી દર્દને એથી કાઢે છે અને તેજ દી રૂબે છે એ મનમ ઠંડો છે અને હુકમા નવસારીના એ પ્રખ્યાત કુકીના મલમ થી પુકવતો આદમીઓ આજે આશીર્વાદ દેતા માલ થયા છે

તે તારીખ તેવીશ, સને હનો મુઆરક અકારુશે ચોવીશ; બાવીશનો રોજ અને મહા ચોથો, યજ્ઞેઝદી અગ્નીઆરસે ને ચોનાંજુનો "ને દિને. ૧૪૦૦મ્યા, અને યજ્ઞે ૧૨૪૦માં ગુજર્થો, તેઓએ " સાંબલી ગોતે જાતબાઈની કાંઈ ચક્રચાર કે જુઘમ કરે છે તેઓ પર નશેશાકાર.....ભરીઆ રસ્તમે રૂપીઆ સીતેર હજાર, બીજાઓએ ભરીઆ સેવસાજ બાકાર. " તેઓએ નવસારીનાં મુઆને ઠેકાંણે પાડવાનું પુન્ય હાંસલ કર્યું છે, અને આજે નવસારીમાં મોટાં રવાંનના કાલ રા. ૨ તથા નાદનાનો રા. ૧ શેવાય છે અને કરાડી તવડી, મતવાડ, અશુદર, કસબા વગેરે ગામોના રવાંનો અત્રેના દોખમાં લાવવામાં આવતાં હતાં, અને તવડી સિવાય આજે પણ બીજા ગમના રવાંનો અત્રે લાવે છે. ઇ. સ. ૧૮૬૦માં શેઠ કાવરાજ ધનજીભાઈ પાઈવાતાએ રા. ૧૦૦૦૦ એકાહીદા કાઢી નવસારી અને સુરતના આંધર્માં પાંચમાં જરથોસ્તીઓનાં તથા રવાંનોને અવલ મંજૂર પહોંચાડવાના ફંડમાં આપ્યા. પછી એ ફંડ વધ્યું અને નશેશાકારોના પગાર બંધાયા, અને આજ સુધી રસ્તમજ શેઠના પ્રતાપે, નવસારી ઉપરનું તેઓનું હેશાન થયાથી, લોકો તેઓના અશોરહને હજાર હજાર દોઆ દે છે. વળી ઇ. સ. ૧૮૬૦માં બાઇ માણુકબાઈ તે આ. માણુકજી જમશેદજી ટાટાના વીધવા ગુજર્થો તેઓના ઉડમણામાં* એ ફંડને પ્રુદિ મળી. મરનારના બેડી બાઈ જીવજીભાઈ તે શેઠ જમનજી દોરાબજી ચક્રાતવાલાના ધણીઆણિ તથા તેમના આવંદ અને ફરજદોએ મળી રા. ૧૩૫૦, બનીગના દીકરા શેઠ નરસવાનજી રતનજી ટાટાએ રા. ૭૫૦ તથા બીજા બેડીઓએ રા. ૮૧૦ મળી રા. ૨૬૧૦નું એક ફંડ નવસારીમાં ઉભું કરી તેના બ્યાજમાંથી ફર માસે રા. ૧૫ નવસારીના નશેશાકારોને પગાર બદલ આપવા ઠરાવ્યું. અને તે ફંડના વરડીઓ શેઠો નાનાભાઈ જમનજી ચક્રાતવાલા અને જમશેદજી નરસવાનજી તાતા નીમાયા પરંતુ એજ વરસમાં ઇ. સ. ૧૮૬૦માં મુજબમાં પણ રવાંનોને અવલ મંજૂર પહોંચાડવાનું ફંડ નીકળ્યાથી નવસારીનું એ ફંડ તેના બ્યાજ સુધાં રા. ૩૫૦૦નું મુબઈના ફંડ સાથે બેડી દેવામાં આવ્યું.

નવસારીમાં પારસી રવાંનનું માન કેમ માનવામાં આવે છે ? મરનારની મીજલંશ મોટી ભગવણે ક્રિયા કામ બરાબર થાય છે. એક જથ્થે નવસારીમાં પારસી વરતી હોવાથી જુદદાનની આમોખતી અને દરિ વગર ભણતર ક્રિયાઓ ચાલે છે ન હરા હહાન

● ઉરિયું=અથવા ઉડમણું, એલે ઉડવું તે, ભાતાર શોકમાંથી ઉડવાનો દિવસ. પ્રો. કાકાભાઈ નવસારી પ્રમાણે The rising from mourning.

* મો. કા. દી. ક્યારની બનાવેલી "એકરાયે રસ્તમજ જમશેદજી છજનાઈ" ઉપરથી.

+ નવસારીમાં પારસીઓ તો પારસીઓજ, ખત્રિ તો ખત્રિ, બાટકી તો બાટકી, મોલા તો મોલાજ, એવી રીતે એક જથ્થે વસે છે. તો પણ અસલ કાળમાં જુદની લોકો પારસીઓની ક્રિયામાં ભંગાણ પાડવા, તથા ભરનાવરની ક્રિયાનાં પણ પાંદરા વગરનો જુઘમ હોવાથી ગુપચુપ પારસીવાડાઓમાં યહને છુપે રસ્તે વડી ફરિહમેહેરમાં નાનથાને લઈ જઈ રાકાય એવી છુપી ગડીઓ રાખવામાં આવતી. તે મેળેની પાસડીવાડ તરફની અને દેશજી તરફની ગડીઓ ઇધાંજી આપવા દેવાતી હજી મોનસતી રહી છે. એ ગડીઓમાં યહને નારતી મીનવસ જુબ સંભાળથી પગાર થતી, અને ચરવતની વચ્ચમાં નાથાને લાવમાં જુઘ આપી ચાલારાનો રિવાજ આજ સુધી ચાલે છે.

ડાની કે મહિના દહાડાની ભોંય હોય તોપણ આગળતો આખી અન્નુભનની મિજાસો દરેરાજ બરાતી. બાજ રોજગાર વર્ગો સુધી ચાલુ રહેતા. એ વિગેરે અસલી વિચારના લોકોને અનુકુળ વિધિઓ થતી હોવાથી “ મુઆને માન ” સમજવામાં આવતું હતું. આખી પારસી પ્રજામાં, નવસારી સિવાય કોઈજ ઠેકાણે વધારે એકીનથી અને વધારે વરસો સુધી મરનારના દરનબાજ થતા હશે.

નવસારીના પહેલા દશતુર મહેરજી રાણા ઈ. સ. ૧૫૯૧માં ગુજરાં, એટલે આજે ૩૪૮ ઉપર વરસ થયાં છતાં, આજે પણ તેઓના બાજદરન ખાણી સહ પામધુમથી થાય છે. એજ નહીં, પણ મોટા દેશાર્ધ ખાન્દાનવાલાઓ તો દરાનબાજને માટે મોટી જગીરો એલાહેદી કાઢી ગયા છે. અને દેશાર્ધ ખાન્દાનના ગુણ પુરૂષ દેશાર્ધ ટેહમુલજી રસ્તમજી ઈ. સ. ૧૭૨૮માં ગુજરાં તેને આજે ૨૧૧ વરસ થયાં છતાં, તેઓના દરનબાજ ખાણી સાથે થાય છે. એ બધાંને “ મુઆનુ માન ” ગણવામાં આવે છે. “ બરે ! મુબઈમાં તો હિંદુ દરવન ભોંય આગળથી જાય, ને અબેખર કરે ! બધું મુબઈમાં મરવાતું. ” એવા એવા ગોરાંણી બાઈઓના નવસારીમાં છણકા હોય છે. “ બોદા ઘેરને આંગણે મરતી વખત લાવે તો સાઈ ” એ તેમની મોટી જિજ્ઞાસા હોય છે. હિંદુઓમાં તો અસહ્યથીજ મુડાં ઉચ્ચકવામાં તો જાત બાઈઓ મઢે લાગતા, પણ વળી મુડું બાળવા થકી અકેકું લાકડું દરેક પાદર્યો પોતાના ધરથી પોતાની ખાંધે ભારી લઈ જતો ! જેથી ગરીબ માણસને મરણના સંતાપમાં એક સધ્યારો રહેતો.

મુસલમાન બાઈઓમાં તો હોંશે હોંશે સર્વ પાદર્યાઓ ખાંધે ભારતા, એટલે મુડાં ઉચ્ચકામણી ભારી પડતી નહોતી.

પારસીઓમાં, મુડાંને દોખમાની પાલી ઉપર રવાનને મૂકતાં નસેસાવારે દરતુરી પઢવાનો રવાજ છે. એટલે કે જમીનમાં નશો નાખવો એ ગુન્હા બરેહુ તેઓના ધર્મમાં ગણેયું હોવાથી, તે ગુન્હા (!) પોતાને માથે ન રાખતાં, તે શહેરના દસ્તુરના હુકમથી એ નશો હું મૂકું છું, એમ બોલી પોતાને માથેયું કરજ ઉતારવાની તેમની જિજ્ઞાસા હોય છે. દસ્તુરી બહુતાં એમ બોલે છે કે, “ બદસ્તુરીએ દાદારહોરમજદ-બદસ્તુરીએ બેહમન અમશારપદ-બદસ્તુરીએ જરયુરમ રપેન્તમાન-બદસ્તુરીએ આદરબાદમારેરપદ-બદસ્તુરીએ આજમાન કે છુદે બાશદ. ” ધણી ગમ છેલ્લી દસ્તુરી બહુતાં જે તે ઠેકાણેના દસ્તુરના નામ લેવામાં આવે છે.

“ધી રૂસ્તમજી જમશેદજી જીજીભાઈ એં વ. રુકુલ’ને નામે નામદાર અંગ્રેજ સરકાર માફતે રુકુલ સ્થાપવામાં આવી. એ અગાઉ જે કે ” સર. કા. જે. જરથોસ્તી મદ્રેસા” હતી, પણ તેમાં તો માત્ર પારસીઓનેજ ભણાવવામાં આવતા. ઈ. સ. ૧૮૬૩ થી ઈ. સ. ૧૮૮૯ સુધી એ રુકુલનો કારોબાર અંગ્રેજ સરકારના હાથમાં હતો. તે પછી રુકુલની કમીટીને મોંપવામાં આવ્યોછે. હાલ એ ખાતામાં કસરત શાળા પણ વધારવામાં આવીછે, અને તેને કારોબાર ઉત્તમ પ્રકારે ચાલેછે. નવસારી, વડસાડ, અને બીલીમોરામાં એવી રુકુલો સ્થાપવા શેઠ રૂસ્તમજીએ રૂ. ૭૦૦૦૦ની સખાવત કરી હતી.

નવસારી આજે કેળવણીમાં ઘણું દીપી નીકળ્યું, તે સર કાવસજી જેહાંગીરે સ્થાપેલી “ જરથોસ્તી મદ્રેસા ”ના પ્રતાપ કહી સકાય. તેને માટે જર, જેહમત ખર્ચો આ કર્યા ઉપર મોટા ઉપકાર કરનાર લેખેતું માન, વગર શકે મુંબઈના માનવંત કામા ખાનદાનને આપવું વ્યાજબી કહેવાશે. એ નિશાળની હુંક તવારીખ જાણવી બ્યર્થ જશે નહીં.

મુંબઈના કેળવાયકા અને આગેવાન પારસીઓ ત્યારે મુંબઈ ખાતે પોતાના જાતભાઈઓ માટે કેળવણીનો સંગીન પાયો નાખી રહ્યા, ત્યારે તેઓને મુંબઈથી ઉતરતું મોટી પારસી વસ્તીવાળું મથક નવસારી જણાયું, અને અહિંયાં કેળવણીનો પાયો નાખવાને તેઓતું દિલ લલચાયું. તા. ૬ અક્ટોબર ૧૮૫૬ને દિને નવસારીમાં એકલા જરથોસ્તીઓનાજ ફરજદોને કેળવણી આપવા માટે મુંબઈમાં એક ફંડ ઉભું કરી તેમાંથી નવસારીના મોટા ફયામાં જઈ, પહેલવી, ફારશી, યુગરતી અને અંગ્રેજી શિખવવાને “નોશારીની જરથોસ્તી મદ્રેસા”ને નામે એક રુકુલ ઉભી કરીધી. એ મદ્રેસાના ફંડના ટ્રસ્ટીઓ તરીકે શેઠો ખુરશેદજી નશરવાનજી કામાજી, બેહેંગમજી જીજીભાઈ અને દોશાભાઈ ફરામજી કામાજીને, તથા સેક્રેટરી તરીકે એં કાવસજી નશરવાનજી કાંગાને, અને વડા શિક્ષક લેખે એં શોરાબજી એદલજી વજીફદારને દરખાસા હતા. એ મદ્રેસા માટે મુંબઈમાં પહેલવેહેલે ફંડમાં રૂ. ૬૩૫૧) ભરાયા હતા. તેમાં શેઠો ધનજીભાઈ નશરવાનજી કામાજી, ખુરશેદજી નશરવાનજી કામા, અને બેહેંગમજી જીજીભાઈ દરેકે રૂ. ૫૦૦); તથા શેઠ પેસાતનજી ફરુમજી કામાજીએ રૂ. ૩૫૦); તથા શેઠ દોરાબજી જમશેદજી શકજાતવાલાના છોકરાઓએ રૂ. ૩૦૧); તથા શેઠ ડોશાભાઈ ફરામજી કામાજીએ રૂ. ૩૦૦); તથા શેઠ કાવસજી શાપુરજી લંગડાનાએ રૂ. ૨૨૫); તથા શેઠો બહમનજી ફરામજી કામાજી, અને ફરામજી નશરવાનજી પરેલે દરેકે રૂ. ૨૦૧); તથા શેઠો મનચેરજી ફરામજી કામાજી, અને પેસાતનજી તથા ડોશાભાઈ ફરામજી કામાજી દરેકે રૂ. ૨૦૦); તથા શેઠ રતનજી એદલજી બાટલીવાલાએ રૂ. ૧૫૧); તથા શેઠ ધનજીભાઈ ફરામજી બાટલીવાલાએ રૂ. ૧૨૫); તથા શેઠો હીરજીભાઈ તથા ફરામજી હોરમજી શેડના બર-નેરજી બહમનજી પદમ, માણેકજી નશરવાનજી પીટીટ, નશરવાનજી રતનજી તાતા, દોરાબજી પાલજી રાનજી દરેકે રૂ. ૧૦૧); તથા શેઠો બહમનજી જીજીભાઈ, માણેકજી ખરશેદજી દાદી બરજેર, તથા જમશેદજી ખરશેદજી બાટલીબોધ દરેકે રૂ. ૧૦૦); અને બીજાઓએ નાની નાની રકમો નવસારીની કેળવણી માટે ભેગી કરી, જેઓનો નવસારી તરફથી ઉપકાર માનવાની આ કલમ આજે જોગવાઈ ઝર્મી ચકેછે.

ઉપનુ ફંડ ભરનારા ગ્રહસ્થોએ તા. ૨૨ મે ૧૮૫૬ ને દીને શેડો ખુશ્દેશ નસરનાનજ કામાજ, મહેરામજ જીજીભાઈ, અને ડોસાભાઈ ફરામજ કામાજને એક લેખ કરી આપી જ્યાં સુધી એ ફંડનું ભંડોળ રૂ. ૨૫૦૦) નું થાય ત્યાં સુધી તેના ટ્રસ્ટીઓ તરીકે કામ ચલાવવાને અને ઉપલી ભંડોળની રકમ એકઠી થયા પછી તેના નાણા ભરનારાઓની મજુરીયાત લઈ સઘળો અખતાર તેઓના પસંદ કરેલા ટ્રસ્ટીઓ અને કારોબારીઓને સોંપવાનો બદોબસ્ત કરી આપ્યો હતો તેજ મુજબ તા. ૨૬ મે ૧૮૫૬ ને દીને નવસારી કરગાને લગતા રૂ. ૨૪૦) જરથોસ્તીઓએ પણ એક લેખ કરી ઉપનાજ તથા ગ્રહસ્થોને ટ્રસ્ટીઓ ઠેરવી આ કામ પાર પાડવા માટે શાનારતી આપી હતી. તે બાદ ઉપર દીને એ મદ્રેસા અને ઉગાડયા પછી નવસારીમાં તેનો કારોબાર ચલાવવાને ટ્રસ્ટીઓએ નીચલી કમીટી ઠરાવી:—દસ્તુર સોરાબજી ફરામજ મેહેરજીરાણા, શેડો માણેકજી હોરમજ દેસાઈ, એલ્લજી સોરાબજી દેસાઈ, બરજેરજી પાનજી દેસાઈ, રસ્તમજી નવરોજી ગારડા, માણેકજી બેહરામજી મુનશી, ફરામજ ફકીરજી તબોલી, એલનજી રસ્તમજી ગાએ, અને જમશેદજી ટેહમુનજી દેસાઈ. પછી અવારનવાર જગા ખાલી થયાથી, શેડો બચાભાઈ એલનજી દેસાઈ, દસ્તુર જમશેદજી રસ્તમજી જમાશ્વજી આશા, અને જમાશ્વજી રસ્તમજી ગારડા સામેત થયા, અને કારોબાર મંડીના સેક્રેટરી લેખે પ્રથમથી તે ઈ. સ. ૧૮૭૯ માં પોતાના મરણ સુધી શેડ જમશેદજી ટેહમુનજી દેસાઈ, અને ૧૮૭૯ થી છેક પોતાના મરણ સુધી શેડ બરજેરજી પાનજી દેસાઈ કાયમ રહ્યા હતા એ મદ્રેસા સ્થપાયા પછી તેમાં મુબઈ તથા બહાર ગામના જેથી અધોરનાનોના છોકરાઓ કેળવણી લેવાને આવે તેમની ખોરાકી તથા બીજી હર રીતની મદદરત કરવાને મુબાઈવાના નવસારીના વતની એ. બીખાજી રતનજી નરીમાનની માફતથી અને એ. ફરામજ નવરોજી કારતકે માથે સીધું હતું. મદ્રેસાનો ખર્ચ વધવાથી ઈ. સ. ૧૮૬૨ માં રૂ. ૩૨૭૪ વધારે, ફંડમાં બરાબ તેમાં મોટી રકમો કામા ખાન્દાનનીજ હતી. ત્યાર પછી વર્ષો ઈ. સ. ૧૮૬૩માં રૂ. ૨૫૫૧ બરાબ, તેમાં પણ કામાવાનાઓનીજ મોંઘી નફા હતી, અને મદ્રેસા સ્થપાઈ ત્યારથી પોતાના મરણ સુધી શેડો શાનમજી શાપુરજી બંગાલી અને પેશતનજી હોરમજી કામાજ વાર્ષિક મદદ આપતા હતા. એ પછી એ મદ્રેસાની પુણ રૂ. ૨૫૦૦૦)ની ઉપતત શેડ કાવશજી જેહાગીર રેડીમનીએ તા. ૧૭ જુલાઈ ૧૮૬૩ને દીને રૂ. ૨૫૦૦૦)ની રકમ એ મદ્રેસાના ખર્ચને માટે જૂદી કાઢી આપ્યાથી તા. ૩ અક્ટોબર ૧૮૬૩ને દીને એ મદ્રેસાના ૭ વર્ષના વહિવટનો રીપોર્ટ રજુ કરવા તથા પોતાનો હોટો ડોડા નાણા ભરનારાઓની એક સભા બોલાવી હતી, જે વેળાએ એ મદ્રેસાનું નામ ફેરવી, “ કાવશજી જેહાગીર નવસારી જરથોસ્તી મદ્રેસા ” કરી રાખવામાં આવ્યું હતું. પાછળથી તા. ૧૪ એપ્રિલ ૧૮૭૭ ને દીને એ નામ બદલી “ સર કાવશજી જેહાગીર નોશારી જરથોસ્તી મદ્રેસા ” નામ રાખ્યું છે તેજ આજે પણ છે. બાદ દુગ્ધ થયા પછી એ ખાતાના કારોબારી શેડો ખુશ્દેશ નસરનાનજ કામાજ, એલનમજી જીજીભાઈ, ડોસાભાઈ ફરામજ કામાજ, ધનજી ભાઈ ફરામજ પટેલ, પેશતનજી હોરમજી કામાજ, બરજેરજી રસ્તમજી કામાજ અને એ. કાવશજી નસરવાનજી કામા મુકર થયા

એ મદ્રેસામાં યુનિવર્સિટીની ડીગ્રી મેળવેલો મોઈનધારે દુશીઆર શિક્ષક નિમવા માટે ઇ. સ. ૧૮૭૧ થી ૩ વર્ષની મુક્ત સુધી શેઠ હોરમજી નવરોજી શકવાતવાળા તથા તેમના દોરતો શેઠો અરદેશર હોરમજી વાડીઆ, મેહરવાનજી માણેકજી શેઠના, અને અને જમશેદજી નધરવાનજી તાતાએ મળી દર માસે રૂ. ૧૫૦)ની રકમ આપી હતી; અને તે બાદ સર કાવશજી જાંગીજી રેડીમનીએ દરમાસે રૂ. ૧૦૦)ની રકમ ઇ. સ. ૧૮૭૬ની આખરી સુધી અપાતી કીધી હતી. એજ મુજબ ઇ. સ. ૧૮૭૮માં શેઠ જાંગીરજી કાવશજી જાહાંગીરે રૂ. ૧૦૦૦ની રકમ એ મદ્રેસામાં વિદ્યા હુન્નર શિખાડવાનાં એજરો ખરીદવાના કારણસર ભેટ આપી હતી.

એ પછી ઇ. સ. ૧૮૭૭ના સાવથી નામદાર ગાયકવાડ સરકારે પોતાના દિવાન રાજ સર. ટી. માધવરાવ નાષ્ટ સી. એસ. આઈ. ની મારફતે એ મદ્રેસાને ગ્રાન્ટ ઇન એડ દાખલ દર વર્ષે રૂ. ૨૬૦૦ એવી શરતે આપવાના કબજા કીધા હતા કે, એ મદ્રેસામાં જરથોરતીઓ હિપરાંત પરકોમના હિંદુ, મુસલમાન દરેક (દેડા જાંગીઆ શિવાય) છોકરાઓને પણ જીવણી લેવા દાખલ કરવા તથા મદ્રેસામાંથી યુજરાતી ભાગ કાઢી નાખવા અને અંગ્રેજીની જીવણી સરકારી ચોથાથી તે સાતમા ધોરણ સુધી આપવી; તથા જરથોરતી ધર્મનું જ્ઞાન આપવાને મદ્રેસાના ફંડની આવકમાંથી દર વર્ષે રૂ. ૫૦૦) ખર્ચવા, અને મદ્રેસામાં આવનારા દરેક છોકરાઓ પાસેથી શ્રી દાખલ રૂ. ૦૫ દરમહિને લેવો. આ શરતોએ મદ્રેસામાં નાણાં ભરનારાઓની તા. ૧૧ જુન ૧૮૭૭ ને દીને મળેલી સભામાં બહાલ રહ્યાથી તે મુજબનો ફેરફાર એ મદ્રેસાના બંધારણમાં થયો, અને તેજ સાવથી નામદાર ગાયકવાડ સરકાર તરફથી એ ખાતાને રૂ. ૨૬૦૦)ની વાર્ષિક મદદ મળતી થઈ, જે સાલ ૧૮૯૭ માં વધીને રૂ. ૩૫૦૦)ની થઈ હતી.

ઈ. સ. ૧૮૬૪ માં દેસાઈ શ્રી બરજોરજી નવરોજીએ પોતાના મિત્ર સર કાવશજી હિપર આ ગરીબ કર્મો હોવાથી છોકરાઓની શ્રી નહીં લેવા એક કાગળ લખ્યો. તુર્તજ સર કાવશજીએ શ્રી બંધ કર્યોતો જવાબ વાળ્યો; અને રૂ. ૧૦૦૦૦ ની બીજી રકમ એ ફંડમાં આપી છોકરાઓ પાસેથી શ્રી લેવાનું બંધ કરાવ્યું હતું. એ પ્રમાણે છુટક છુટક બીજી રકમો આપી રૂ. ૨૯૦૦૦ એઓએ એ ફંડમાં આપ્યા હતા. ત્યાજ બાદ જૂદા જૂદા આસામીઓએ રજાવરશીપો સ્થાપી. તા. ૧૧ નવેમ્બર ૧૮૬૧ ને દીને બાઈ ધનબાઈજી તે મરહુમ શેઠ ધનજીબાઈ નધરવાનજી કામાના વિધવાએ એ રકમનું મકાન બાંડે રાખવા તથા નવું બંધવા વિગેરેની શરતોએ રૂ. ૧૦૦૦૦ ની રકમ આપી. જેમાંથી ઇ. સ. ૧૮૬૩માં નવસારી મધે એક મકાન તથા જગાનો કડકો “ પટેલની પોલ ” નામે રૂ. ૫૧૬૨૧ ની કિંમતે વેચાતો લઈ ત્યાં સ્કૂલ લાવવામાં આવી. તે અગાઉ ખાનગી ઘરોમાં છુટા છુટા કલાસો હતા. એ સ્કૂલમાં પિટીટ ખાન્દાને પણ મદદ કરવાનું જરી રાખ્યું હતું.

એ મદ્રેસા સ્થપાઈ ત્યારથી ઇ. સ. ૧૮૮૧ ની આખરી સુધીમાં ૨૫ વર્ષમાં તેની પાછળ રૂ. ૧૧૫૪૧૦-૩-૭ નો ખર્ચ થયો હતો, અને પુંજી રૂ. ૫૯૬૫૩-૩-૫ રહી હતી. તે ૧૮૯૭ માં વધીને આઠરે રૂ. ૭૧૦૦૦ નું ફંડ થયું હતું.

એ નિશાળ માટે સરકારની રૂ. ૨૦૦૦૦ ની મોટી મદદ તથા તેમાં સ્કૂલ

તરફથી રૂ. ૮૦૦૦ ની અને મી. બેંગમજી નશરવાનજી શીરવીની રૂ. ૧૨૦૦૦ ની મદદથી ૪૦ હજારનું એક સુશેષિત મકાન દબદબા સાથે નવસારીમાં ખડું થયું છે.

એ નિગમના ગિમેલા પૈકી ઘણા ઘણા મંત્રીકયુલેટો, એફ. ઇ. એ.-પી. ઇ. થયલા-પી. એ.-એમ.એ.-એલ.એલ.પી.-તથા ડાક્ટરો, સોસીયીટીરો, વકીલો, જડજો, કમીશનરો, કલેક્ટરો, મામલતદારો, મુનશીદો, લખનારાઓ, વકતાઓ, અધિકારો, કવિઓ, અંનજી-યરો, વગેરે હોદ્દાદારો આજે કુન્યામાં મજદુર થઇ આ નગરીનું નામ રાખે છે. મરહુમ શેઠ ખરશેદજી નશરવાનજી શીરવી (મુ'બાઈના પહેલવેહેલા પારસી ઇનકમટેક્ષ કલેક્ટર, તે પછી નોચાકગજ હતા.) શેઠ રતનજી કાંગા (ભરૂચના, ડે. કલેક્ટર) શેઠ કેરશારપજી રૂ. દાદાચાંદજી (વડોદરાના સર્વે સેટલમેન્ટ કમીશનર) લશકરના સરજન મેજરો ડામલા, અને કાંગા; તથા કાંગા સોસીયીટીરો-ટહેમુકજી નરીમાન ડાક્ટર વગેરે ડાક્ટરો, નવસારીને શું ઓછી દિપાવે છે ?

એ રકૂલ સ્થપાયા પછી થોડાં વરસ ગીને તો ધર્માંધ લોકલાગણી તેની સામે થઇ અને શિખતાં છોકરાંઓ ઉડી જવા લાગ્યાં. તે વખતે પાંચમો રટાન્ડર્ડ તેજ ફર્ટ ક્લાસ ગણાતો. અને પહેલા ક્લાસમાં ૩ થી વધીને પાંચ સૂધી વિદ્યાર્થીઓ વધતામાં વધતા શીખતા. આજે (૧૮૯૭ માં) દસ ધણા એટલે ૫૦ છોકરાઓ પહેલાજ ક્લાસમાં છે, કે જેટલી સંખ્યા પ્રથમ તો આખી રકૂલની હતી. મંત્રીકયુલેશન ઉપરાંત રકૂલ કાઇનલનો પણ ક્લાસ આવે છે. રકૂલમાં અકેક બંને છોકરાંના આપો પ્રથમ તો શિખવા આવતા. એટલુંજ નહીં પણ રકૂલના જુનરોગ સેક્ટરો વડીક શિખવા આવતા ! તે વખતે એક બે છોકરાઓ મંત્રીકયુલેટ થાય, કે ધણું થઈ ગયું કહેવાય, અને આખા કરખામાં હોદ્દા થઇ રહેતી, અને નોચાકરી કુન્યાની તે Topio of the day થઇ પડતી. પહેલવેહેલા મંત્રીકયુલેશન માટે ૩ ઉમેદવારો મેસર્સ રતનજી એદજી કાંગા, ભીખાજી કાવજી કાંગા, અને કાવજી મનચેરજી પાવડી ગણા. તેમાંથી કાંગાઓ પસાર થયા હતા. જેમાંના મી. રતનજી (૧૮૯૭ માં) ભરૂચના ડે. કલેક્ટર, અને મી. ભીખાજી (૧૮૯૭ માં) ગાયકવાડીમાં ફાજદારનો હોદ્દો ધરાવે છે. આ રકૂલમાં જેટલા મારતરો આવી ગયા છે, તેટલા ધણે ભાગે બધા બ્રીટીશ કે ગાયકવાડીમાં મોટા સરકારી હોદ્દાઓ ઉપર છે. બધા શિક્ષકોમાં પહેલા હેડમાસ્તર શેઠ સોગબજી વજીદદાર પોતાની હિંમતથી, શેઠ કેરશારપજી રૂસ્તમજી દાદાચાંદજીએ પોતાની કુનેદથી અને શેઠ ફરામજી નવરોજી દાદીગરજેરે અચૂલદ ખંતથી નવસારીના ઘણા આશિર્વાદ લીધા છે. તેમાં જેટલા ગ્રહરથે તો ક્રિકેટની પહેલ કાઢી, કસરતશાગાને ઉત્તેજન આપી, નવસારીના છોકરાઓમાં નાહનપણથી જુગાર રમવાની ચાલતી આવેલી ગીદને જડમુળથી ઉખેડી નાખી, વિગેરે ધણાં ધણાં સંગીન કામો કરી નવસારી ઉપર હેથાંન કરેલું છે.

હેડ માસ્તર સોદાગજી વજીદદાર તો અચારા તે વખતે મોહલ્લે મોહલ્લે રાતે ફરતા, અને તપાસ રાખતા કે કયા છોકરાઓ રાતે લેસન કરેછે. એમ જણાવાથી વિદ્યાર્થીઓ રાતે લેસન કરતા. એ અચારા પહેલવેહેલા મારતર થઇ આવ્યા ત્યારે તો એક સુખા જેટલું માન તેઓને અત્રે મળતું હતું, પણ પાછળથી અચારા ઉપર કેળવણી આપ-

તાના પ્રતાપ અને સ્વતંત્ર વિચારોને કીધે ફોજદારીઓ વધીક મંડાઈ હતી. દંડ વધીક કરવામાં આવ્યો હતો ! તોપણ છેવટ સુધી કિંમત ન હારતાં કેળવણી આપવા પાછળ ઉમંગીજ રહ્યા, અને દુઃખો ખમી ખંત રાખી રહ્યા હતા.

સર કાવસજી જહાંગીર નવસારી જરથોસ્તી મંદ્રેસાનો તા. ૧લી જાનેવારી ૧૯૩૪થી તે તા. ૩૧ મી જુલાઈ ૧૯૩૭ સુધી, વરસ બે, અને માસ સાતનો કારોબાર મંડળીનો અહેવાલ તથા આવક ખર્ચનો હિસાબ તથા જમશેદજી નસરવાનજી તાતા ટ્રસ્ટનાના એજ મુદતનો અહેવાલ બહાર પાડ્યો છે તે બોતાં માત્રમ પડે છે કે મજકુર ફોડોના કારોબારીઓ, ડા. સર તેમજજી બીખાજી નરીમાન નાઇટ, શેઠ ફરુકનજી માણેકજી કાંગા, ડા. મેરવાનજી એરબજી પાવરી, ડા. ચેરતનજી બીખાજી નરીમાન, ખા. સા. રાખા કેમસર દમ્પુર મેહેરજીરાણા, શેઠ દોરાબજી તેમજજી પાવરી, ખા. બા. એદલજી જમશેદજી ઉનવાલા, દરતુરજી કેમસર માહીયાર કુતાર, શેઠ જમશેદજી મનચેરજી દેસાઈ અને શેઠ બમનજી નસરવાનજી ધામર છે. રિપોર્ટવાલા સાનમાં શેઠ ફરુકનજી માણેકજી કાંગા હક થયાછે, જેથી સર્વે કેળવણીખાતાંઓને મોટી ખોટ ગણી છે. મજકુર મંદ્રેસામાં સાલ ૧૯૩૪ થી ૧૯૩૬ સુધી નીચે મુજબ છોકરાઓની સંખ્યા હતી:--

સાલ	પારસી	હીંદુ	મુસલમાન	ક્રીશ્ચીઅન	કુલ	સરાસરી હાજરી
૧૯૩૪	૧૨૦	૨૬૧	૮	૩	૪૨૨	૩૮૬.૦૩
૧૯૩૫	૧૨૬	૨૨૧	૧૫	૨	૪૬૪	૪૩૧.૦૬
૧૯૩૬	૧૪૫	૩૬૪	૧૭	૬	૫૩૨	૪૮૫.૦૬

મુખ્ય યુનીવર્સિટીની મેટ્રીકયુક્લેશન ઍક્ઝામીનેશનનું પરિણામ સને ૧૯૩૪-૩૫ ૧૯૩૬ની સાલ નીચે મુજબ હતું:—

મેટ્રીક સંખ્યા			પસાર થએલી સંખ્યા	
સાલ	સ્કુલનાં	એક્સ્ટ્રાકુલન્ટસ	સ્કુલનાં	એક્સ્ટ્રાકુલન્ટસ
૧૯૩૪	૬૮	૧૮	૮૬	૮
૧૯૩૫	૬૬	૭	૩૩	૧
૧૯૩૬	૮૩	૨૫	૩૪	૧૦

મજકુર ખાતાની પુજા તા. ૩૧મી જુલાઈ ૧૯૩૬ને દીને રા. ૬,૫૨,૬૩૮-૧-૧૦ હતી. એ રકમમાં મંદ્રેસા ટ્રસ્ટનાના, કસરતજીના, તથા માયન્સ લેખોરેટરીના મકાનોની લાગત તથા તેને લગતી જમીનની કિંમતનો સમાવેશ થાય છે.

તાતા સ્કુલ—૧૮૯૭માં આજની આગળ વધેતી કેળવણીના પ્રતાપે અને હાલના વિદ્વાન શિક્ષકોની ખંતથી દળનબંધ છોકરાઓ મેટ્રીક થવા લાગ્યાછે, અને હવે તે સાધારણ બનાવ ગણાવા વાગ્યોછે. એ સ્કુલમાંથી ઈ. સ. ૧૮૭૦ના અરસામાં મેસર્સ પાવનજી રૂસ્તમજી આંડીઆ તથા ખરશેદજી માણેકજી વજ્રદારે પ્રથમ છુટા

પડી ગયુવાળા મરમા નવી મુલ ખાનગી સાહસથી કાઢી હતી. બાદ બ્યારે ઇ. સ. ૧૮૭૮ માં એ હાઇકુલમાં ચાર અગ્રેજ કલાસો રાખી મૂજરાતી ખાતું કાઢી નાખવામાં આવ્યું, ત્યારે ક-ખ-ગ થી શિખવાનું ખાતું રખડી જવા લાગ્યું.

તેથી મુજરાતી શિક્ષકોએ પોતેજ એ ખાતું નિભાવવા માડ્યું, અને હાઇસ્કુલના તે વખતના લોકપ્રિય ભારતરો મેસર્સ નરભેરામ મણીશંકર, મચેરજી નવરોજ અગમણી, અને જામારપજી રતનજી મીસ્ત્રી જેવા “ માનાપ ” સમાન શિક્ષકોએ મુજરાતી ખાતું ચલાવવાનો સાહસ કર્યો. પણ તેમ ન ચાલી શકવાથી હાઇસ્કુલના સેક્રેટરી શેઠ કાવસજી નશરવાનજી કાગા તથા શેઠ ફરફુનજી માણેકજી કાગાએ ખાનગી ગોઠવણથી સ્વાધીન કર્યું છે. એ સાહેબોએ ખાનગી કમીટી, ખાનગી ફંડ, અને ખાનગી વહીવટથી રૂ. ૩૦૦૦ ના નિર્નિવ ફંડમાં ઇ. સ. ૧૮૮૦ થી એ ખાતું પોતે ચલાવવા માડ્યું. એટલામાં શેઠ શેરાબજી કાવસજી તાતાએ પોતાના મરફુમ બાઈ શેઠ દાદાભાઈ કાનસજી તાતાની મિલકતમાંથી એ સ્કુલના ખર્ચ માટે ૭૦૦૦ ની મકમ આપી, અને ૧૮૮૧ માં એ ખાતું “ ધી દાદાભાઈ કાવસજી તાતા સ્કુલ ” ને નામે શેઠ ખ. કામા જેવા અજમ જેવી શક્તિના મહાન નગ્ની રાહબરી હેઠળ ધમધોકાર ચાલવા લાગ્યું. પછી તે નામદાર ગાયકવાડ સરકારે ૧૮૮૨ થી દર માસે રૂ. ૨૫ ની ગ્રાન્ટ ઇન એઇડ એ સ્કુલને આપતી કરી. ઇ. સ. ૧૮૮૪ થી એ મદદ બેવડી કરી તાખવામાં આવી પછી તે વધીને રૂ. ૧૦૦ માસીક મદદ ઇ. સ. ૧૮૯૫ માં સરકારે આપવા માંડી, અને ઇસ્વીસન ૧૮૯૭ થી તે રૂ. ૧૮૦૦ ની ગ્રાન્ટ ઇન એઇડ આપતી કરી છે. ત્યારબાદ એ સ્કુલને એક મજબુત ટેકા શેઠ રતનજી દાદાભાઈ તાતા તરફથી મળી આવ્યો તે ટેકા અને સેક્રેટરી શેઠ ફ. મા. કાંગાના સગીન બળથી આજે નામદાર સરકારે રૂ. ૩૦૦૦૦ આપી તેમાં શેઠ રતનજી તાતાએ રૂ. ૧૭૦૦૦ ને આશરે બીજા ઉમેરી રૂ. ૪૭૦૦૦ ની એક ગંભીર બિલ્ડીંગ ખર્ચે શેઠાડી આગળ બાંધી છે. જેમ નવસારીમાં પેસતા એ શહેરની આંખ લેખે સર કા. જે. મહેસાણું મી. બેનમજી નશરવાનજી શીરવણ બિલ્ડીંગવાળું મકાન શેઠાડી રહ્યું છે, તેમ આ કસ્ટોના નાક લેખે આ તાતા બિલ્ડીંગ ઉભી રહી છે. એ સ્કુલોમાં અગ્રહા કેળવણીના ભારતરો, સગીન પુસ્તકો સાચની લાઇબ્રેરીઓ, એપેરેટસો વિગેરેના પ્રદર્શનો, કસરતશાળાઓ, હાનરો રૂપિયાની નુકાળા મૅન્ટેનન્સીયો, સંખ્યામધ વિદ્યાર્થીઓ, ક્રિકેટ ક્લબો, પુષ્કળ ઇનામો, જાતજાતની જમતમમતો, કીન્ડર ગાર્ટન સીસ્ટમ, ધર્મની કેળવણી, વગેરે મગરર ના જેના સુધારા અને સુધરેના દેશ જેના સગીન વધારા થઇ ચુક્યા છે. એ તાતા સ્કુલનું ૧૮૯૭ માં લગભગ ૪૫૦૦૦ નું ફંડ હતું.

એ ખાતાનો કારોબાર હવે પડી સરળ રીતે ચાલે એવા હેતુથી દરેક રીતનો યોગ્ય બંદોબસ્ત કરીને આ ખાતાને સને ૧૯૩૧ ના ઓગસ્ટ માસમાં સર કાવસજી જેતાગી જરથેસ્તી મદરેસાના ટ્રસ્ટીઓની કમીટી હસ્તક સોંપ્યું છે.

છોકરાઓની સંખ્યા — સન ૧૯૩૩ ૩૪ માં એમ્નો વર્નાક્યુલર ખાતામાં વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ૩૫૬ અને વર્નાક્યુલર ખાતામાં ૧૧૯ મળી ૪૭૮ ની હતી જેમાં

૧૩૩ પારસી, ૩૧૪ હીંદુ અને ૪૧ મુમલમાન હતા આ સખ્યામા ૧૭ છોકરીઓ હતી. સાન ૧૯૩૪-૩૫ માં એગ્રો વર્નાક્યુલર ખાતામા ૩૭૧ અને વર્નાક્યુલર ખાતામા ૧૦૯ મળી ૪૮૦ ની સખ્યા હતી, જેમા ૧૩૦ પારસી, ૩૧૩ હીંદુ અને ૩૭ મુસલમાનો હતા એમા ૩૪ છોકરીઓ હતી સાન ૧૯૩૫-૩૬ માં એગ્રો વર્નાક્યુલર ખાતામા ૩૦૫ અને વર્નાક્યુલર ખાતામા ૧૨૫ મળી, ૪૩૦ ની સખ્યા હતી. જેમા ૧૩૬ પારસી ૨૪૦ હીંદુ ૪૪ મુમલમાન અને ૪ ખ્રીસ્તી હતા આ સખ્યામા ૨૪ છોકરીઓ હતી પણ હાન છોકરીઓને માટે સરકારી કેળવણીખાતાએ જુદી મકુનના બંદોગરત કીધેતો હોવાથી ચાનુ સાનથી છોકરીઓને દાખલ કરવાનુ મધ થયુ છે

સને ૧૯૨૦ના સાનમા મરહુમ શેઠ ફરફુનજી માણેકજી ડાંગા સોનીમીટરની સ્કુનના ઓ. સેક્રેટરી તરીકેની ૪૨૭ વર્મની લાખી ઉત્તમ મેવાની જ્ઞર સનાસીમા ૩૧ ૧૧૦૦૦ના ખર્ચે હાનની દરેક સામગ્રી સાથની કમગતલાખાનુ મકાન મકુનની પાઠ યના જ પાઉન્ડમા મરહુમ શેઠ ગતનજી દાદાભાઈ તાતાએ બધાવી આપી તેને શેઠ " ફરફુનજી માણેકજી ડાંગા જીમનેદીઅમ " નામ આપવામા આવ્યુ છે આવી રીતે જે ખાતાનો એકવાગ કોઈ ધમ્મી ધોરી નહી, જે ખાતુ એક વખત ધણી નમળી હાન તમા આવેનુ તે ખાતુ ખોતાનુ જન્યુકનુ ફડ, એક શોભાયમાન કુસાદે મકાન અને એક સુંદર જીમનેદીઅમ તથા ૩૧ ૩૦૦૦ની મળીક સરકારી મદદ મેળવી નવસારીની દરેક મોમ માટે પગભર અને ઉપયોગી થયુ છે

એ તાતા મકુન મળી રીતે ચાલેછે, એવામા ખીજે એક ફાગે તેમાથી પડ્યો

દેશાઈ સ્કુલ-એ-સ્કુનના એક માસ્તર મી ખરશેદજી માણેકજી વજીરદારે તા. ૩ જી માર્ચ ૧૮૮૭ના રોજ પારસીવાડને ખીજે છેડે, યાને જામવાડને નાકે નદિને કિનારે, જે લત્તા ઉપર પણ એક એવા ખાતાની જગર હતી ત્યાં, તે લત્તાના કેટલાક લોકોની તથા મહેસર ફાંચેની સ્કુનમા રી વધનાથી ત્યાના કેટલાક વિદ્યાર્થીઓની ખાહેશ ઉપરથી ઉવાડી, અને તેને નવસારીના મહાપ્રતાપિ દેશાઈ શ્રી ખરશેદજી ટેલમુનજીના નામ ઉપરથી " ધી. ખુ ટે. દેતાઈ, એં. વ. સ્કુલ " એવુ નામ આપ્યુ એક મોખા-દાર કમિટી પપુ ઠરી હતી આ સ્કુલ ખાનગી સાહસથી અજળ જેવી રીતે ૯ વર્ષ સુધી ચાલી, પણ જપ્તાવવાને દિનગીરી ઉપર જે છે કે, તે સ્કુન, એ ખાનગી શુદ્ધથો ચલાવવાને કેવળ અશક્ત થઈ પડ્યાથી પાછી ઇ સ ૧૮૯૬ માં દાદાભાઈ તાતા સ્કુન સાથે જોડી નાખવામા આવી છે પ્રથમ એ સ્કુનના સેક્રેટરી રેખે મી નાના ભાઈ ખરજેરજી દેશાઈ કેટલાક વર્ષ સુધી રહ્યા, અને પાછળથી મી ફરતમજી જામાપજી મારડા સેક્રેટરી થયા હતા.

જંદ મહેસા

"The stronghold of the Mobeds is our town of Navsari, and it has been so for some centuries because the Parsis early migrated to it from Sanjan and have thrived and flourished there ever since "

એ પ્રમાણે વડોદાની વસ્તીની ગણતરી ૧૧ પોચામાં નોંધાયતું છે. અહિંનો વડો દરતુર તે આખા હિંદમાં પાગરીઓનો પોષ કહેવાય છે ત્યારે આના એક ધર્મના વડા (Ecclesiastical Serv) માં ઝંદ અનુસ્તાની મેસા ૧ હોય એ કેમ અને ? પ્રથમથી જ અત્રેની હાઈરિડના ધર્મની કેળવણી ખાસ અપાતી હતી જેથી અસંખ્ય આજીવનથી " જરૂરથી મેસા 'ને નામે તે ઓળખાય છે. પ્રથમ કામેન દરતુર કાન શરૂ દારાગણ, એ મેસામાં શિક્ષણ અને વાચનને અપાતા હતા. તેપણ એક ખાસ એનાહેદી ઝંદ મેસાની જરૂર જણાયાથી આ કરવાના ઘણાક દીનચુસ્ત વતનીઓએ શેઠ નરવાનશ મ્તનશ તાતાને અરજ કરવા ઉપરથી તે શેઠે તે અરજ બાહાન રાખી પોતાના નામથી એક ઝંદ મેસા તા ૪ ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૪ને દિને આપી અને તે પછી તા ૧૪ જુન ૧૮૮૬ને દિને તેના કારેબાર એક લાયક કમિટિને હસ્તક સોંપ્યો. એજ શેઠે મેસાને લાયકતું એક કુશાદે મંડાન બધાવી તેના નિભાવતુ ફડ એનાહેદુ કાઢી મુક્યુ. શરૂઆતમાં તો, નવસારીમાં જેમ હમેશ અને છે તેમ એ ખાતાની સામે પણ ૧૮નાકો થયા, અને પ્રારંભમાં તો ફક્ત ૧૫ વિદ્યાર્થીઓ દાખલ થયા. પણ પાળથી મોમેદોના ૭૩ અને મેહેદોનોના ૭ મળી ૮૦ થયા. એ મેસામાં શુદ્ધ ઉચ્ચારે બહુવાતુ, કિનામોર્ગતું, નાવરમરાતમતુ કામ, અને અનુસ્તા પહેલવીનો તરજુમે શિખવવા ઉપરાંત દારસી પણ શીખવવાતુ ઠરાવેલું છે. મુળધર્મી મુ ના શીરોજ મેસાના ધોણ ઉપર એ ખાતું ધીકાવનાની મહુમ શેઠની જીજ્ઞાસા હતી, પણ ગાળે ગાળે એ મેસાતુ મરજુ નજીક દેખાવા છતાં, આજે ત્યાં અપાતી રકાનગ્રસીપો, સેકડો રૂપીયાના ધનામોની નાનચો વગેરે થવાવી, રોઠ ખ ર કામાં જેના તેના સળળ સુઠાનીએ તેતું મુકા. ફેરની નાખી પાત્રી મજબુત કરીછે. અસનનો એક મોથેદ નાવર મરાતમ થાય, ત્યારે તેની એક બે વરસની કમાઈ રૂ. ૧૦૦ થી ૧૫૦ સુધી બહુવાવનાર શેઠને આપવી પડતી હતી, તે સૌ નીકળી જવાથી અત્રેના ગરીબ લોકોને પણ દાયદો થયોછે.

સ્ત્રી કેળવણી—નવસારીના કસગામાં સ્ત્રી કેળવણી આજે ઘણી આગ વધી ગઈ છે. આગળ તો આખા એક મોલ્લામાં જ એક સ્ત્રી પોતાતુ નામ માન લખી જાણે તે પછી જાહેશ ગણાતી વળી ખુદ નવસારીની સ્ત્રી પેદાયશનાતો લખના વાચના જેવું અસન કાઈ નહોતું. પણ જો કોઈ શખસ, મુરતની સ્ત્રી પરણી આવે, તો તે કદાપિ લખતી વાચતી નિવડતી, અને તેની મોગી ઉકમાઈ ગણાતી અસવ સ્ત્રી કેળવણીમાં ૨૨ સસારની કેળવણી માટે વગર ૧૧મે સ્થપાયતુ ધરતુ કેળવણી ખાતુ ૮૬ વાસણુ ઉચ્ચરતા આવડયા અને કુવામાંથી કળાયે કળાયે પાણી કાઢતા એક જાગડોને આવડ્યુ, એટલે તેણી સસાર કેળવણીનો કક્કો ખખખે. સૌ શિખી ગેલી રહેવાન વળી અધોર ૧૧ન વર્ગમાં તો છાત્રી ચાત્રી કાતતી થઈ, કે જાણે કેટલો બધો અભ્યાસ આગળ વધી ગયો ગણાય નાની ટોડીઓ ૬ ૭ વ મની ઉમરની જરા જરા થનો કચરા ખુતે વાગી કાન સાગતી, અને ૯-૧૦ વરસની તો નાધતા બો 'માડકુન' થી પા ની નાસ્તા નિખાવતી હિંદુ મોડામાં પપુ એ ની ૮ ૨૨ કેળવણી હતી જેમ પા સી જાવ ઓ માટે 'નહની સાર' હતી, તેમ પારસી છાત્રીઓ માટે " શહેણો ની સાન " તી ની ના (નિવાગો અપાન નિસાર, બો નિવાગો સાર થોઈ)

અસહ્ય થઈ હતી. સાત ૧૮૯૭ સુધી “માણકબાઈ શેઠાણીની સાર” વગેરે કેટલીક સારો રહેલી હતી, અને જે છોડીઓ માણકબાઈ શેઠાણીની આગળ શિખેલીઓ, તેણીઓ મમળ બપઘ થયને મરી પણ મળ્યો છે, તોપણ તેજ માણકબાઈ શેઠાણી ૧૦૦ ઉપર કુદાની ગયાં છતાં, જેવાંને તેવાં આજે (૧૮૯૭માં) હૈયાત હતાં. એ “સારો”માં છોડીઓને ચાની કાંતવાથી તે કુસ્તી વણવા સુધીનું તેમજ સંધવા સાંધવા વગેરે ઘર સંસારી તમામ કામ શીખવવામાં આવતું અને જે શેઠાણીઓને અગ્યાં ન હોય, તેઓ તો નિશાળ્ય-ણનેજ છોકરી દીકરીની માફક રાખતાં, પણ દસ્તાનવાલી હાલતમાં છોડી આવવા લાગે, અને તેણીની કુસ્તી વેચાવા લાગે ત્યારપછી તેણીઓ નીચાળેથી ઉડી જતી. તોપણ, કુસ્તી વણતાં આવડ્યા પછી કેટલોક વખત વેર શેઠાણીને કુસ્તીની કમાઈ કરી આપ્યા શિવાય તેણીઓ ઉડતી ન હતી.

મહેસરની છોકરીઓની નિશાળ—જે પ્રમાણે સર્વથી પહેલું ગૂંજરાતી શિખવાતું ખાતું મહેસરખાતે સર જમશેદજીએ ઇ. સ. ૧૮૪૮માં સ્થાપ્યું, તેજ પ્રમાણે સ્ત્રી કેળવણીની પહેલ પણ મહેસરમાંજ થયેલી છે. મોટા ફત્વા કરતાં મહેસર ફત્વાએજ બન્ને કેળવણીનું મંડાણ કરવાનું માન લીધું છે. ઇ. સ. ૧૮૫૩માં છોકરાઓને માટે જ્યારે મહેસરમાં સર જમશેદજીએ નિશાળનું મકાન બાંધ્યું, ત્યારે તેજ વરસમાં છોડીઓની નિશાળ પણ કાઢી હતી. પહેલાં તો બાળાપોએ એ સુધારા તરફ આવ્યો અને અણગમે બતાવી, છોડીઓને નિશાળમાં મોકલવાના કામને છોક્રપણું ગણી છોડીઓના છોક્રપણા માટે સંકા રાખવા લાગ્યાં હતાં. તે એટલે સુધી કે એક વાર એક છોડી લખવા વાંચવાની કેળવણી લઈ પરવારી ઘર બેઠી. થોડેક દહાડે તેના ઘરમાં કોઈ જુવાન મરી ગયું, ત્યારે વહેંચી કાઢી પુછ્યો રજા લાગી કે, કુકતીએ લખવા વાંચવાનો બાળદીના જેવો (!) ધંધો માંડ્યો અને માટીડાએ શિખવાતું તે બેરી શિખી, તેથી એ મરણ થયું! એટલે લગી તે વેળાએ કેળવણીનો વહેંચ અને સુગ હતી.

રતનબાઈ ખરશેદજી આંદીઆ તે હાલના અનુભવના અકાગર વડા દેશાઈ મનચેરજી એકલજીના ધણીઆણી માળાપથી છુપી રીતે લખતાં વાંચતાં શિખ્યાં. એ વાત જે અરસામાં બહેર થઈ તેજ અરસામાં તેઓના બાવા ખરશેદજી શુજરી ગયા. બચારાં રતનબાઈને કુપી નાખવામાં આવ્યાં કે છુપી રીતે શિખી મુઈ તેથી બાપ મરી ગયા ! એવી એવી કેળવણી સામે વહેંચી સુગ હતી, પણ આજે ત્યાં સાત મહેતાજીના હાથ હેઠળ સંખ્યાબંધ બાળકોએ કેળવણી લે છે.

*** તાતા કન્યાશાળા**—જે અરસામાં “સત્તાવનના બળવા”ની ધમકરી આપ્યા હિંદને ધ્રુમવી રહી હતી તે વેળામાં યાને ઇ. સ. ૧૮૫૭માં, એક સખી પ્રદરથે પોતાનું નામ છુપું રાખીને શેઠ સોરાગજી શાપુરજી બંગાલી માર્ફતે મોટા ફત્વામાં સ્ત્રી કેળવણીની ઘાષના કરી. એ સખી શેઠે ઇ. સ. ૧૮૬૬ સુધી પોતાને ખરચે એ સ્કૂલ ચાલુ રાખી. તે સખી નર, પાછળથી જણાયા તેમ સ્ત્રી કેળવણીના પુંગરી શેઠ ડોસાબાઈ ફરામજી કામાજી હતા. ત્યાર બાદ ઇ. સ. ૧૮૬૭ થી શેઠ સોરાગજી શાપુરજી બંગાલીએ પોતાના ખરચે એ નિશાળ ચલાવી હતી. તે છેક ઇ. સ. ૧૮૭૨ ના

• જુની તારીખે નસારીમાંનું એ વખાણ છે. હાલના રિપોર્ટ આજ બાવા ગયાં છે.

ડીએ ૧૨ મામથી નવસારીના Self-made men મધેના એક નોતારક । વતની શેઠ નોશંગા ૧૭ રતનજી તાતાએ પોતાના સ્વાધિનતા એ ખાતુ લઈ, પોતાના બેહેનના નામથી એ નિશાળનું નામ “ માર્ક ” નામજાઈ તાતા નવસારી જરથોસ્તી છોકરોઓની નિશાળ ” એવું નામ પોતાના ખરચથી વર્જિત ચનાવ્યો, અને તા ૧૪ જુન ૧૮૮૬ થી એક કમીની નિમી, નિશાળને લાયકનું એક મકાન બાંધી, તેને સ્વાધિન તેનો કારો ચાર સોપ્યો । આજે એ નિશાળમાં ૬ વર્ષથી ૫ નર્સ સુધીની છોડીઓ બણે છે વખવા, વાચવા, ભરવા, શુચવા, ગંધવા, ગાવા, રીતવા વગેરે દરેક તાલીમ કોડરગાર્ટન સીસ્ટમ પ્રમાણે ત્યાં અપાત છે, અને છ વરસ ઉપર એક અંગ્રેજ માધ્યમે અંગ્રેજી કેળવણીનો ક્લાસ ઉઘાડ્યો હતો, તેજ પ્રમાણે આજે પણ એજ સ્કુલના એક ઉમંગી માસ્તરે ત્યાં અંગ્રેજી કેળવણીનો કનામ ઉઘાડ્યો છે એ સ્કુલમાં કેટલીક સ્ત્રી શિક્ષકો પણ કેટલાક વર્ષથી દાખલ થઈ ચુકી છે, અને આજે સ્ત્રી-સુધારો એવો સગસ થઈ ચુક્યો છે, કે જે ખાન્દાનવાળાઓ અતિશય અસની વિચારના હતા, તેમનીજ બેગીઓ દારમોનમો ઉપર સુસરોદ કાઢે છે, છત્રીઓ ઓઢે છે, છુટ ઇન્તિકાકીન પહેરે છે, અને શેઠ દારાશા રતનજી ચીન્નગર જેવા સ્ત્રી કેળવણીના હૈયાત પિતાના ભાણેના મેળા વામા વગર હરકતે ધરડાખોખા મમાઈજી, માયજી કે માસીજીને લઈ જઈ સામેનગીરી આપે છે, અને જાહેર બાણો વગીક કરે છે વળી ઈ સ ૧૮૯૬માં અંગ્રેની હિંદુ તથા પારંગી સ્ત્રીઓએ “ સ્ત્રી સમાજ ” નામની મંડળી સ્થાપિ છે, ત્યાં સ્ત્રીજ ભાષણ કર્તા-સ્ત્રીજ પ્રમુખ અને સ્ત્રીજ મેનેજરો હોયજે એ પ્રમાણે નવસારીમાં તો પાણીનો ગોટ ગળનામી વાર લાગે, તેના કરતા પણ અતિ ઝડપે સ્ત્રી છુટાપણ અને સ્ત્રી કેળવણી દાખલ થઈ, ઉતરી જઈ અને ઝડપે ચલા નાગી છે

આજથી ૧૭ વરસ ઉપર તે વેળાના વડોદરાના રેસીડન્ટ સાહેબ પોતાના ખાતુ સાવ એ સ્કુલના ઇનામના મેળાવડામાં ગિરાજના હતા તેઓ છોડીઓની કેળવણીની ઢપછમથી એટલા તો મગન થઈ ગયા, કે ઉભરાની ઉતાવળમાં તેઓએ દર વરસે એ મેળાવડામાં હાજર થવા કષ્ટનાત આખી હતી વળી ઈ સ ૧૮૯૬માં જ્યારે વાઈસરોય લૉર્ડ એલ્ગીન વડોદરે આવ્યા ત્યારે આ સ્કુલની છોડીઓને ખાસ મહારાજ સાહેબે વડોદરે ખેનાવી તેઓના કોડરગાર્ટનના ભાગો બજવાથી પૈડ એલ્ગીને, પરમાનંદ પામી, આ નવસારીની સ્ત્રી કેળવણીના બજવાનના ભાગથી પોતાનો ફરખ જણાવેો હતો

ખાન્દાને આશા ફરેહુન.

૧ આશાજી — વસારીમાં દરુજ જમારખ આશાના ખાન્દાનનો પારો નાખ નાજ દસ્તુર જમારખજી આજના જાના આજીજી ફરેહુનજી, નવસારીમાં મોમેદી ધધો કરના માર્થ વણકરનો પણ ધધો કરતા હતા તે ધધામાથી પાચ પેસા મેળવી કેટલાક રો માધી મિ કત કરી હતી. એઓ ઉદાખવાસના હતા, જે રી મનાહી એઓએ વસારી ખાતે મધાવેના ૭ કુટુંબો ૧૫૦થી મજે ૨, જેમાના ચાપ આજે મોજુદ છે. પોતાના યજ્ઞક ફરદો મચપણમાં શુ રી જનારો લીધે આ ૧૭ વખ નાસીપાસ

થયા, પણ નામોક્ષીત દીકરા જમામ્પણના જન્મવાથી એઓને નળી ખુશી પેદા થઇ, અને તે જનાવની યાદમા એઓએ નવસારીમા સાતમો ડુવો વધાવી લોકના વપરાશ માટે ખુશ્કો મુક્યો હતો. એઓની હુંકે હકીકત આગળ આવી ગઇ છે, તોપણ તે શિવાયની બીજી બીના જણાવીશું.

૨. જમામ્પણનાશા:—દરતુર જમામ્પણનો જન્મ ઇ. સ. ૧૬૯૩મા થયો હતો. એઓએ નવસારીના કાળેન મુનલી નજમુદ્દીન આગળ પોતાનો ફારસી અભ્યાસ કર્યો હતો. એઓને જ્યોતિષ અને સંસ્કૃત ભાષાની સમીન તાલીમ આપનાર દાહુરામ નામનો એક પંડીત હતો. એઓના હાથની લખેલી “સારખત” અને “રત્નમાના” નામની બે સંસ્કૃત ચોપડીઓ આજે પણ મોજુદ છે, જે એઓએ, મંવત ૧૭૬૫ના રોજ ૨૫ માહ ૮ ને દીને પોતે એવંદ થયા, તેની અગાઉની લખેલી છે. જંદ અને પહેલવી શીખવા પોતે ઇ. સ. ૧૭૧૨મા ભર્ય ગયા. ત્યાના વડા દરતુર જમશેદજી કામદોનજીના જંદ અને પહેલવીના શાગેદ થયા, અને ફારસીનું જ્ઞાન વધાવ્યા માટે ભર્યની સરકારી મદદસા, ત્યાં દરતુર જમશેદજી, જંદ પહેલવીના વડા શિક્ષાગુરુ હતા, ત્યાં દાખન થયા, અને તે ખાતાના મુનલી મોનવી મઆમુમશાહની બ્રહ્માદગીરી હેઠળ હકીમું, નજુમ, રમન, અને મરફેનહુને લગતો અભ્યાસ આગળ વધાર્યો. પોતાના બાવાની મજી વિરૂદ્ધ ભર્ય જવાથી ઘણી ખુશીમતો વેઠવી પડી હતી. તે જ્યાં સુધી કે ભર્યના વેપારી, મહાજન રામદાસ ગોકળદાસે એઓની તમદરત હાનત ઉપર દયા લાવી, રાતે જેટલો વખત પોતાની દુકાન ખુલી રહેતી તેટલો વખત ત્યાં બેસી એઓનો વિદ્યાભ્યાસ કરવા દેવાની ગોઠવણ કરી આપી હતી. ભર્યના સરકારી અમલદાર અબ-દુદના એએને હાજેબની સામેઈ કરી, અરબી જમાનનું પુખ્ત જ્ઞાન મેળવ્યું હતું. જ્યારે ભર્ય હતા, ત્યારે એઓને ઇ. સ. ૧૭૨૩ યઝદઝહી સને ૧૧૬૨મા ખખાતવાના એવજ મેહેરબાન કેખુશની કલમથી લખાવલી પહેલવી તરજુમા સાથની યજશનેની મોતેમર કેતાળ હાથ લાગી હતી, જે આજે ઑક્ષરહની બોડલીઅન લાઇબ્રેરીમા મોજુદ છે.

કહે છે કે, એક દિવસે ભર્યની જુમા મસજીદની બહાર, કેટલાક મુસલમાન ઑફમાઓ સાથે શીઝેસી તુસીની બદગોઈ કરતા સળાયાથી એઓ છુનદ અવાજે બોલ્યા હતા કે—

મે ખુશ ગોફત કેરદોસીએ પાકબદ, કે રેહમત બરા તોઅતે પાક બાદ
ગઆમગ મુરીકે દાને કરખત, કે બદારદો બને તીરીન ખુશખત.

જ્યાં કેતાળ દરતુર જમામ્પણના મરણ પછી એઓના નીબ દીકરા દરતુર બેહરામજીને હાથ ગઇ હતી, અને તેઓના મરણ પછી તેઓના વારસો દરતુરે મીનોએહરજી અને તેકમુરજીને વારસામા મળી હતી આ મોતેબર કેતાળને દરતુર તેહમુરજીના મરણ પછી કચરાની ટોપલીન હવાલે કરવામા આવી હતી, ખખ મુજબવાદા દરતુર દાકતર જમામ્પણ મીનોએહરજી એક વખતે નવસારી પધાર્યા તે વખતે એ કેતાળ પોતાની સાથે મુજબ લઇ ગયા, જે તેઓએ ઇ. સ. ૧૮૮૮મા ઑક્ષરહની બોડલીઅન લાઇબ્રેરીને ભેટ આપી હતી આ કેતાળને દાકતર મીનદ ઇ. સ. ૧૮૯૩મા ફેટોઆદની મદદથી અમન આકામ તોની ફેક્સીમીલી પહેલવી તરજુમા સાથે છાપી બહાર પાડી હતી

આ ઉપરથી તે ઝાંઝાઓએ દરતુરજીને પોતાની નજદીક બોલાવી ધણીક તરે-
હની તકરારો, શીરદોસી અને તેના ચાહનામાં ઉપર ચલાવી અને તેમના તકરારના
શેતરંજ ઉપર ઝખાનના ઘોડાથી દસ્તુરજીએ મદદત આપી. ૭ વરસ સુધી મુસીખતો વચ્ચે
દીનદારી એકમ હાંસલ કરી, ઇ. સ. ૧૭૧૯ માં નવસારી ખાતે પાછા ફર્યા હતા.
નવસારીના વખણાયલા અથોરનાન વેપારી આ. રતનજી માણેકજી આંત્યા (દેસાઈ
પુરશેદજી તેહમુરજીના મામા)ને પાંચ ગેડો અને કેટલીક યસ્તોનો યુજરાતીમાં
તરજુમો કરાવવાની ધણીજ ખાહેશ હોવાથી, તેઓએ કરી આપ્યો હતો. જે
દસ્તુર દારાજ પાંડલણીની તપાસ ઉપરથી ખરો કયો હતો. આ. રતનજી આંત્યાની
ખાહેશ પાર પાડવાથી એઓને નવસારીના બીજા અસલી વિચારનાઓની ખફગીમાં
આવડું પડ્યું હતું, કેમકે તેઓ કંઈક વીચારના હોવાથી પ્રેસિડેન્ટ વિચારને વિષ્ણુ-
નારા હતા, એઓએ દિલ્હીના સહેનશાહ મહમુદશાહ ઉપર, ફારસી ઝખાનમાં એક અરજ
કરી તેની દરખાસ્તમાં દાખલ થવાની ઉમેદવારી કરી હતી. આ અરજ વાંચી, પાદશાહ
અને તેના દરખાસ્તોએ અરજદાર દિલ્હીસુકને પારખી લીધો. મહમુદશાહે સુરતના
નવાજ તેગબેગખાન ઉપર પાદશાહી ફરમાન મોકલી એઓને દીલ્હી દરખાસ્તના મીર
મૂતશીના ઓઢા ઉપર મોકલી આપવા ફરમાવ્યું. આ વખતે એઓ સુરત હતા. નવાજ
તેગબેગખાનનો હુકમ મળતાંને વાર પોતાના આવાની ભથ્થુ વગર દીલ્હી તરફ રવાના
થયા. આશાજીને નવસારીમાં આની ખબર થતાંજ, તેઓ એકદમ એઓની પૂઠે
ભર્ય જઈ એઓને ધમકી આપી અને પાછા લઈ આવ્યા. ઇ. સ. ૧૭૧૯માં ભર-
ચથી પાછા ફરવા પછી તુરત એઓએ જરથોસ્તી મજહબ વિષે જૂઠી જૂઠી બાબતો
ઉપર કેટલાક સવાલો ધરાવના દસ્તુરો ઉપર લખી મોકલી તેઓની પાસેથી ખુલાસો
માંગ્યો હતો, જેમાં ફર્વાનને પદાન બાંધવાનો સવાલ મુખ્ય હતો. આ સવાલો તથા
જવાબો “ રવાયતે દસ્તુર જમારપ આશા ”ના નામથી આજે મશહુર છે. યુરોપમાં
પ્રેફેસરો જોપ અને જરતુષ્ટ જેવા નામાંકીત વિદ્વાનોએ જખાનશનાસી (Comparative
Philology) નો કાયદો અવસ્તાને છેક પછવાડેથી લાગુ કર્યો, પણ ખુદ હિન્દમાં
ઘણા વરસ અગાઉ દસ્તુર જમારપજીને પોતાને એ કાયદાની માહિતી હતી, તેની સાબે-
તીમાં એઓના સવાલોમાંથી નીચલો ફકરો મલી આવેછે:—“ વ જુનેરગાને ધન જાનેખ
મઆનીએ આંત દર સંસ્કૃત કે એલમેજરેહમન અસ્ત વ અકસર અલ્લાજ વ એખાદત
વ કવાનીને જ તઆલુક બ જંદ અવસ્તા દારદ. ”

અર્થ:—“ અને જાનાં જુનેરગોએ તેનો (પહેલવીનો) સંસ્કૃત ઝખાન, જે

+એઓના માતાજી નામે “ જાહ ”ને પેટે સંવત ૧૭૫૫ ઇ. સ. ૧૬૯૯માં પુરશેદજી
દેસાઈ જનમ્યા. એ દેસાઈજીના ધણીઆણી રતનબાઈ નામે દોરડી ખાન્ધનના હતાં. એ દેસાઈજીની
પેઢી ન્હતી છે. તે બતાવતાં આ અહિં લેખકનીજ પેઢી પુરતો ખ્યાલ આપશે. સોરાળજી,
મનચેરજી, બરતેરજી, નવરાજી, મનચેરજી, ખરશેદજી, તેહમુલજી, રૂસ્તમજી, હોમજી, ફરેંડન,
રાણા, હોમા, માહીઆર, માંઈઆ, વાહા, આશા, ફરેંડન, હોમ, બહેમનીઆર, જોરશેહ, બેહ-
મનીઆર, ખુશમસ્તા, ખુજસ્તા, મોખેહ; જેરીઓસન, ધવડ, સાદપુર, ચોદેરીઆર, એ પ્રમાણે
૩૮ પેઢી મળેછે.

બ્રાહ્મણની વિદ્યા છે, તેમાં તરજુઓ કર્યો છે, જે જ્ઞાન તેના શબ્દો, રૂઢી, તથા વ્યાકરણમાં ઝંઙ અવસ્તા સાથે તાલુકો રાખે છે. " ધરાન ખાતે મોકલેલા સવાલોના જવાબો આવી પુરો તેટલાં તો સુરતના જરથોસ્તીઓમાં રવાનને પદાન બાંધવાની બાબતમાં મોટી તકરાર જાગી. તેઓએ નવસારીના દસ્તુરો ઉપર કાગજ લખી રવાનને પદાન બાંધવું યા નહીં તે વિષેનો ખુલાસો માંગ્યો હતો, જેના જવાબમાં દસ્તુર જમારે પછ તથા ખીખ દસ્તુરોએ તા. ૩૭ સપ્ટેમ્બર ૧૭૨૧ના પોતાના કાગજમાં લખી જણાવ્યું કે, રવાનને પદાન બાંધવું સ્વા છે. ત્યારબાદ થોડા દિવસમાં ધરાન ખાતેથી જવાબો આવ્યા પછી એઓને એ વિચાર ફેરવવો પડ્યો હતો, જેને માટે એઓને ધણું ખમણું પડ્યું હતું. એઓ ધણી મેતિયર વાપર્યો કરતા હતા. એઓનો પહેલો ફતવો એ હતો કે, રવાનના પગ લાંબા રાખવા, તથાપિ રવાનને પદાન બાંધવું નહીં.

૨ જે ફતવો:—ધાહંબારના દિવસો વરસના ચોક્કસ મહીનાઓ સાથે સંબંધ ધરાવે છે. તેમ ગાથાના દિવસો અસ્પંદાદ મહીના સાથે તાલુકો રાખે છે, એવો ફતવો એઓએ ધાહંબારની આફ્રીનને આધારે જાહેર કર્યો હતો.

૩ જે ફતવો:—સુકતાદના દિવસો ઉપર અરોહરોહરની આરાધના (૧૮)ને બદલે ૧૦) દિવસ કરવી સમજવાર છે. આ વિચાર એઓએ " યાવીસાદ "ના આફ્રીંગાન મધેના કરદા ઉપરથી જાહેર કર્યો હતો.

છેલ્લા બે ફતવાઓ પારસીઓમાં જાહેર કરનાર પહેલવહેલા દસ્તુર જમારેપછ હતા.

ફેરમાન શહેરવાળા જણીતા ધરાની દસ્તુર જમારેપ નિલાયતિની પધરામણી ઈ. સ. ૧૭૨૧માં ચમ્પ હતી. તે ફેરમાની જમારેપ, આપણા નોંધકરણ જમારેપના સવાલોના જવાબો પણ ધરાનથી નવસારી ખાતે લઈ આવ્યો હતો. તેમજ હોમસલી, પહેલવી ક્રવશી, નીરંગસ્તાન, અને ખીજ કેટલીક નજીબને લગતી કેતાઓ હિંદમાં પહેલવહેલી લાવ્યો હતો. હજીતો સુરતમાં રવાનને પદાન બાંધવાની તકરાર નરમ પડી નહીં તેટલાં, આ ધરાની દસ્તુરે એક ખીજ નવી તકરારને જન્મ આપ્યો. તેણે હિંદ તથા ધરાનના જરથોસ્તીઓની મહિનાની ગણતરીમાં એક મહિનાનો ફરક જણાવ્યો. આ વખતે જરથોસ્તીઓ જુની ચાકાલી આવેલી ચીજને વળગી રહેલા હોવાથી નવી તકરાર ઉભી થાય તો ધણુજ ઉચકેરાર્થ જતા, અને તેથી સુરતના જરથોસ્તીઓમાં બે તર્ક પડ્યાં, જેમાંનું એક તર્ક ધરાની દસ્તુરની પક્ષમાં રહ્યું. ઉસ્તાદ જમારેપ વિલાયતી અને એલા જમારેપ આશા વચ્ચે તકરારો થયા બાદ, નીચે મુજબ સમાધાન કયું. રવાનના પગ લાંબા રાખવાનો અને તેને પદાન નહીં બાંધવાનો ફતવો જમારેપ આશાએ કબુલ રાખ્યો. બ્યારે જમારેપ વિલાયતીએ નીચે જણાવેલી બાબતો મંજુર રાખી તે ઉપર અમલ કરવા માંગ્યો હતો:—

૧. જમારેપ વિલાયતીનું એવું મત હતું કે દસ્તુર તથા મોખેદે કાનો વીધેના રાખવા નોંધએ, પણ દસ્તુર જમારેપએ તેને યજ્ઞશનેના જપુમા હાનો પહેલો ફરકો સમજાવ્યાથી તેણે સુરતજ પોતાના કાનમાંથી સુનાળી કડી કાઢી નાખી હતી.

૨. જાભારપ વિદ્યાવતી અદીગેહેડતયસ્તમાં “ હાજિયમે બાજિએ ” પદ હમેશાં પઠતો હતો, પણ દસ્તુર જાભારપજીએ “ હાજિયમ બજેએ ” પદ કીધું, જે ઇરાની દસ્તુરે કબુલ રાખી બહુવા માંડ્યું હતું. ત્યારબાદ દસ્તુર જાભારપજીએ સુરતના જરથોસ્તીઓમાં વાવજ કરી રવાનને પદાન નહીં બાંધવાની મજબુત સીધારસ કરી, અને એ વાવજની અસર તેઓ ઉપર એ થઇ કે કેટલાક જરથોસ્તીઓ અને ખસુસ કરી રશતમ માણેક શેઠની ઓઝાદે એ તરીકા ઉપર ચાલવાનો જાહેર એકરાર કર્યો. આથી એઓને ધણું ખમણું પડ્યું હતું. જ્યારે એઓ સાહેબે રવાનને પદાન નહીં બાંધવા વિશે માફ ખૂં છે એવી જાહેર વાવજ કરી, ત્યારે નવસારીની અનુમતિ એઓ ઉપર અતિશય કોપાયમાન થઇ, અને જ્યારે એઓ સુરતથી નવસારી પાછા આવ્યા, ત્યારે અત્રેના તમામ પારસી લોકો ઉચકેરામને એઓના મકાન ઉપર હલ્લો લઈ જઈ એઓ ઉપર છુટાં ખડુ અને ઢેકાંનો મારો ચઢાવી કહેવા લાગ્યા કે, “ જાભારપ ! બે તારૂં ખરૂં જાભાર ! બે તારૂં ખરૂં.” આથી પોતાના ઘરની બહાર આવી એઓએ ખુલાસો કર્યો કે “ પહેલાં મારોખી વિચાર પદાનની તરફેણમાં હતો; પણ ઇરાનથી આવેલા ખુલાસાથી હવે માફરી ખાતરી થઇ કે જુજરેલાંને પદાન બાંધવું રવા નથી, એમ દીનનું ફરમાન હોવાથી મેં માફરો આગણો વિચાર ફેરવ્યો છે.” આ ખુલાસાથી પારસીઓ કાંઈ સંતોષ પામ્યા નહીં, અને એઓ ઉપર એટલો તો ધુમ્મરો થયો કે, ટકાવું નહીં; ત્યારે એઓએ પોતાનું કિમતી કેતાખખાતું તથા બીજે સરસામાન ગાડામાં ભરી નવસારીથી ભરત ચાલવા માંડ્યું. આ ખખર જ્યારે નવસારીમાં ફેલાઈ ત્યારે તેઓના તલખગારો, બાઇઓ ફરામજ રતનજી, તથા કેરસારપજી માણેકજી આંત્યા તથા બીજા કેટલાક જરથોસ્તીઓએ રાયનની નદી સુધી દોડી જઈ એઓને પાછા ફેરવવાની ઘણી વ્યર્થ કોશિષ કરી. ફરામજ આંત્યા રસ્તામાં આડા પડ્યા, અને કેરસારપજી આંત્યા ગાડીના બેઠા છોડી નાખી એઓને બે હાથે મજબુત પકડી બેઠા, જ્યારે રતનજી આંત્યા પોતાના બાણેજ દેસાઈ ખરશેદજી તેહમુરજીને સમજાવવા ગયા કે, “ હવે સઘણું ભૂલી જઈ જાભારપજીને પાછા લાવ્યે, નહીંતો ગામમાં સાફ થશે નહીં.” આ ઉપરથી દેસાઈજીએ બીજા આગેવાનો સાથે મસજદત કરી, અને ઘણાકો રાયનની નદીપાર જઈ એઓને સમજાવી ઠાઠમાઠથી પાછા લાવ્યા, અને ત્યારપછી નવસારીની અનુમતિ એઓની હૈયાતી સુધી એઓ તરફ જાનફેસાની ખતાવવા લાગી.

દસ્તુર જાભારપ વિદ્યાવતીના સમજાવ્યાથી સુરતના એકજ પારસી શેઠ માણેકજી એદલજી અરમાનીના દવાલે કદીમ રોજ માફ પઠવાની અને આફરોગ્યાન અને બીજા ક્રિયાઓમાં દીકરાનું નામ બાપ સાથે લેવાવવાની પહેલ કઠાડી હતી.

દસ્તુર જાભારપ વિદ્યાવતી તા. ૨૩ અક્ટોબર ૧૭૨૧ ને દીને ઇરાન જવા પાછો ફર્યો તે વખતે પોતાના ચેંડા દસ્તુર જાભારપજીને પહેલવી ફ્રવજી, અને નીરંગસ્તાનની કેતાબો ભેટ આપી ગયો હતો. આ કેતાબો હિંદમાં પહેલવહેલી દાખલ થયેલી હોવાને લીધે તેઓની નકલો કરી કરાવી તેઓને જૂદા જૂદા બાગોમાં એમણે ફેલાવી હતી.

ખરૂં=એટલે વાજબી એવા અર્થ થાયછે, તેમજ ખડું=એટલે મારીનો ગમડો, જે મેખેદો તથા મુસલમાનો પિયાબની પદ્ધતી વખતે વાપરે છે તે.

જી સ ૧૭૩૮ ના દરુજી ગમભારપત્રને પોલીઆ દેમાઈ જનખુજી ખાણેકજી માયે રૂપીધનની મીઅ-૧૮ માંડાનો અને વાનાદાની રૂપીધન ઈજવાને લગતો વાધો પડ્યો હતો, અને તેનો ફ-ઓ ખુદ મગાજના માયકવાડે પોતે કરી આપ્યો હતો. મગાજરાવે ખોરીઆ અને દેહેરે ખીના ડોકાવી વડીઆવતી ચીલી ટગાવી ફવદોન નહિનાના અદિએદ્દત રાજે મપોના ૧૦) કનાકથી તે અપદાદ રોજની ઉરોનગેહ સુધીના ૧૫ દલાઝ દરુજી ગમભારપત્રને ખત કરી આપ્યા, જેથી રૂપીધન ઇજવાનો અને તેની મીઅ-૧૮ માંડાનો દક એ દરુજીથી ઉતતી ઓનાદો આ ૮ સુધી ભોગવેછે.

ત્યાર બમયોઓ પોતાના આગરા નખાપનાની રૂએ બેડેગોનેને ત્યાના આલી- વાંદ સારવા ઉતા રહે ત્યારે, બેડેગોને ચતુરદને લીવે ચોખાને નદે મરોડુ, અને નામ્પરને બદે ઈટરડી મૂખે આલીવાંદ સાનારાઓને આપવા સુધીની દહ જતા, ત્યારે દેસાઈ ખગશદજી તેઓને આલીવાંદ સારનાને દક નખી તે મરોડુ ને ઈટરડી પણ ધરમા વાવવા બમયોઓને સમ નવતા, અને જાનાપત્ર દરુજી તેને રોઝ આપનારી વાયને કરતા. આમ યસાથી બેડેગોને ફજરના માયો ચોખા અને નાત્પ લાગી મુકતા

મધુમ દરુજી રસતમજી ખાણેકજી બેડેજીગણાના વાસો દરુજી જમરીદજી અને સોદરામજીએ પોતાની ગાખીકા મિશ્કતો વડેની રેવા ખાટે પોતાના ઉસ્તાદ દરુજી ગમભારપત્રને એકલા લવાદ ઠગ વા દતા, અને એઓના તવાગી ચુકાદા ઉપર ગજી રહી, બન્ને જાહઓએ મિશ્કતો વડેની લીધી હતી. તેઓએ દરુજી ગમભારપત્રને ઉત્તાદી અને તપાદી દક દાખાવ ધેનખરી મધેના વજીધનો એક આમો નજર કયો હતો. પહેલી ફરીની કેતામ આ દરુજીને દરુજી ગમભારપ તપથી બેટ મગવા અનાઉ રોજગારના આદીંગાનમા "વાલીસાદ" પદનારા સાહેબો "અમનામનેમધે" સુધી આવી ૩) અગ્રેમ વોડુ પડી કામ થેતા હતા, પણ મનુજી કેતામને આધારે એઓએ જાહેર કયું કે, "અસનાસનેમધે" સાથે "અનાઉ હામ ફવનામ" નોખી કરદોપડે તો વાજી છે. એઓનો એ વિચાર બી ન્યોને પણ પમદ પડવાથી તેઓએ તે મુજબ અમન કરવા માગ્યો તેમજ "વાલીસાદ" અને "તાગ્રીમીનમાને" પદનાની તકરારમાં એઓનું એ ખત હતું કે, "ફવદોગાનના ૧૮ દલાઝ રોજગારની ખસનુમન સાથે ૧ આદીંગાનમા "વાલીસાદ" પદના ફમાવેશુ ૮, અને ઉપના ૧૦ વિવસ ચીસાપ રોજગારની ખસનુમનનું આદીંગાન નહીં, પણ "દો કરદેદ દદમ" પદનું સમવાડ છે પણ "દો કરદેદ દદમ" નહીં, ને અદીકવલી ખસનુમન સાથે "તાગ્રીમીનમાને" પડેતો વાજી છે. એ ખત તે વખતે નમ્મારીમા વમતા સમજા મોમેદોએ કશુત રાખી તે ઉપર અમન કર્યા માગ્યો, અને તેઓની ઓનાદો જે દાન ઉદવાગમાં વસે છે તેઓ પણ દરુજી સુધી એજ તરીકા ઉપર ચાલે છે. માયકનાડ સન્કામ પણ એઓને માન મળતું હતું કહે છે કે મગાજગણ માયકવાડ એઓને દરમારના કાલણો અને રાત્રિઓ માય તકના કરવા જોનાવતા ત્યારે એઓને પોતાના જમણા હાથ ઉપર અને દિવાનને ડાયા હાથ ઉપર મેમા તા હતા એઓની કામેક્ષત ઉપર પ્રસન્ન થઈ મગાજનાવે એઓને માગી અને દિની ખત નખસો આપવાર આપો હતો, તેમ ૮ મોદો દાખાની મોદતનાની રીંગી "જાગે" નજી ગમામ આશા "ની" નાના

સાથની કરી આપી હતી. બ્યારે ગંગાજીરાવે પોતાના માદોવારસ કેદારજીરાવના લગ્ન જીજી ગામમાં કીધાં, ત્યારે તેનું મુહુર્ત જોવા માટે બ્રાહ્મણોની મિજલસમાં એઓને પણ સામેલ કરી લગ્નનો દિવસ મુકરર થયો હતો.

એઓ એક ખજરદાર દસ્તુર, મોટા ફિલ્સુફ, નામીયા શાએર અને અનુભવના એક આગેવાન હતા. એઓના પોતાના દીકરાઓ ઉપરાંત બીજા ધણાક શાગેદો હતા, જેમાં ઉદવાડેવાલા મરહુમ દસ્તુર ખરશેદજી મહેરનોશજી સંજાણા, દસ્તુર નવરોજી શાપુરજી સંજાણા અને દસ્તુર ખરજેરજી રસ્તમજી સંજાણા મુખ્ય હતા. તેમજ મરહુમ દસ્તુરે જમશેદજી અને સોહરાબજી રસ્તમજી મહેરજીરાણાના, એઓ આગળ દીનદારી એકમ શિખ્યા હતા. ધણાક મુસલમાનો અને બ્રાહ્મણોએ એઓની શાગેદી કબુલ કરી, અરબી, ફારસી, સંસ્કૃત અને બ્યોતિષ વિદ્યાની તાલીમ લીધી હતી.

એમણે “ દિવાને જમારપ ” નામની એક કેતાબ લખી છે; જે “ કવિતાઈ ખુશીમાં ફારસી મુસલમાન શાયરોની ખરાબરી કરનારી અને એસકે હકીકીના તક્લિફગારોની જીજાસા તૃપ્ત કરે તેવી છે. ”* એ શિવાય એઓ પુષ્કળ ગઝલો, મુખમસો અને મોનાજતો જોડીને, એક “ તખએનદ શાએર ” તરીકેની ગવાહીઓ પોતાની પાછળ મેલી ગયા છે. એ ઉપરાંત એઓનો કેટલીક યસ્તોનો પહેલવી અને ફારસીમાં કીધેલો તરજુમો અને સંસ્કૃતમાં જોડેલા શ્લોકો આજે પણ મોજુદ છે. મરણ વખતે એક ગંજવર કેતાબખાતું પોતાની પછવાડે મુકી ગયા હતા, જેની હિંદ અને યુરોપમાં એક અવાજે તારીફ ગાવામાં આવેછે. ડા. હાજીગે તેની બહુ તારીફ કરી છે.

આ કેતાબખાનામાં પહેલવી પંદ નામે જરથોસ્ત, દસાતીર, પહેલવી યજથે અને વંદીદાદ, તથા નજુમ અને રમલને લગતી ધણીક નાયાબ કેતાબો હતી.

આ વિદ્વાન દસ્તુરજી રોજ ૧૪ માહ ૧૦ શને ૧૨૨૨ યહરેઝદી તા. ૧૬ જુલાઈ ૧૭૫૩ ઇસવી ને દીને ૬૦) વરસની ઉમરે+ નવસારીમાં ખોખરી મહોલ્લામાં આવેલા પોતાના મકાનમાં બહેરતનથીન થયા હતા.

૩. એરવદ નોશૌરવાન—દસ્તુર જમારપ આશાને ચાર દીકરાઓ હતા. એવંદ નોશૌરવાન, દસ્તુર જમશેદ, દસ્તુર મેહરામ, અને દસ્તુર રસ્તમ. વડા દીકરા એવંદ નોશૌરવાન પોતાના બાવાજીની હેયાતીમાં ગુજ્યા હતા. એઓની ફારસીમાં પુષ્કળ ગઝલો જોડેલી છે. બીજા મોટા જમશેદજીની નજુમની કેતાબો ઉપરાંત, ઇ. સ. ૧૭૮૧ માં નવસારીથી સુંખઈ સુધી કીધેલી પગ રસ્તેની મુસાફરીનો રસીલો અહેવાલ મુખ્ય છે. એઓ વિષે આપણે પાન ૨૨૫ ઉપર કહી ગયા છીએ. ત્રીજા દીકરા દસ્તુર બહેરામ પણ પોતાના માઈ દસ્તુર જમશેદની ખરાબરનો એકમ શીખેલા હતા. એઓ નવસારીમાં હકીમનો ધંધો કરતા હતા. ચોથા દીકરા દસ્તુર રસ્તમે નવસારીની અનુભવના અરધી સદી સુધી દસ્તુરી એક ભોગવી હતી. x

* સત્યમિત્ર તા. ૨૫-૬-૧૮૮૩.

+ આગળ આપણે પાન ૨૧૫ ઉપર જણાવી ચ્યા તેમ ધણાઓ એઓની મરણ વખતની ઉમર ૫૬ વર્ષની ધારે છે તે ખરાબ જણાતી નથી.

x આ હેનાચ લખવામાં મારા કાબેવ મિત્ર મી. અરહેશર ખરશેદજી દસ્તુર જમારપ આશાનાની મુખ્ય મદદ મળી છે, જે ઉપકારને પાત્ર છે.

નાવર 'મરાતમની ડછ લડાઈ'—નવસારીની વડી દરેહમેહેર શિવાય, બગર પાંચના અથોરનાનોથી' ધીજીગમ નાવર મનતમ નહીં થઈ શકતા હોવાથી, તે સાથ મુ'બઈમાં દાખલ કરવાની વારંવારની યોજના ભાગી પડ્યા પછી, મુ'બઈવાળા વડા દસ્તુરજી પેશોતનજી બેરામજી સંબંધીએ પોતાના તાંબાનાં વાહાડ્યાજીવાળાં આતશ-બેરામં સાહેબમાં, અથોરનાનોના અવ્યાને નાવર મરાતમ કરવાનું સાદ્દમિક કામ માથે ઉઠાવ્યું. એ આતશબેરામ મધેના ભગ્યાં મોબેદો તેથી પોતાના બાપદાદાના હક ઉપર ત્રાપ પડતી ગણીને ઉસ્કેરાયા. વાહાડ્યાજીના આનશબેરામ થયા પછી ઘણે વરસે ભગ્યાં-ઓએ ત્યાંના મુતવલીઓને અરજ કરી હતી કે, નવસારીના આતશબેરામની આવકની માફક આ આતશબેરામની આવક પણ હમેને વહેંચી આપો. મુતવલીઓએ કહ્યું કે, નવસારીની માફક અમારા આતશબેરામમાં પણ ભગ્યાં મોબેદોના દીકરાઓને નાવર મરાતમ કરો, જેઓ સાથ નવસારીના મોબેદો પાવ મેહેલનું કામ કરો, તો પછી તમારી માંગણી ઉપર ધ્યાન આપે." તે પછી બેવાર લડાઈઓ ચાલી, તેનું બ્યાન આગળ કરેલું છે. પછી ઇ. સ. ૧૮૮૨માં મુ'બઈનાં ભગ્યાંઓએ એ આતશબેરામના બોયનાં એકઠાં થયલાં નાણાં મેળવવાની મુ'બઈની હાઇકોર્ટમાં ફરિયાદ માંડી. હાઇકોર્ટે ઠગવ લે કે લગભગ ભગ્યાંની તરફેણુ જેવો કયો, પણ દરાવમાં તે નાણાં મેળવવાની મુ'બઈવાળા નાખી, અને આજતગી અને જમાનાઓ સુધી તે ખોટાં પડ્યાં. એ બાદ મુતવલીઓએ એ આતશબેરામની ખજાના વરસની શાનગરેહ ઉપર પાછી ઉપલી માંગણી રજુ કરી, અને તે ભગ્યાં મોબેદોએ ન સ્વિકારતાં ઇ. સ. ૧૮૮૩ માં ત્યાંથી નિકળી ગયા બ્યારે તેઓએ વાહાડ્યાજી આતશબેરામની પાસેજ એક નવી અગીઆરી અને આતશબેરામ બનાવા માંડ્યા (જે ઇ. સ. ૧૮૬૭ ની તા. ૧૭ ઓક્ટોબર પરહાયા +) ત્યારે વહાડ્યાજીવાળા સાહેબોએ નવસારીમાં એક નવી અગીઆરી ઇ. સ. ૧૮૮૮ માં બનાવી, ત્યાંના નાખ્ય દસ્તુર રતનજી રતમજી કાંગાને ઠગવ્યા. નવસારીની ભગ્યાં અન્બુમને તે સામે ગાયકવાડી અદાલતમાં ફરિયાદ માંડી, જેનો ત્રણ કોર્ટે કેસ ચાલી આખરે છત મેળવી હતી. એ કેસ ચાલતા દરમ્યાન ખીમ અણુનનાવો બન્યા હતા. દેસાઈ ખરશેહજીના આતશબેરામ, તેઓના એકલાના બનાવેના નથી પણ અન્બુમનના છે, એવો છુટો કેટલીક ગમથી બાહાર પડ્યો, અને આતશબેરામના તાળાં તોડી પાતર તથા જવામાં આવ્યું. આ લખનારે નવી અગીઆરીના કેસમાં કેટલાક સાક્ષીદારોની સાક્ષી સામે

તા. ૧૫-૧૦-૬૭ ના યાદમ્સ બેંક ઇન્ડિયા તથા બેંક ઓફ ઇન્ડિયા, તથા તા. ૧૦-૧૦-૭૭ ના કયસરેલીંદ, તથા તા. ૧૭-૧૦-૬૭ ના સત્યમિત્ર, તથા મુ'બઈ સમાચાર અને જામે જમશેદ વગેરે તમામ પત્રોમાં તથા એ અન્બુમનની કમીટી તરફથી દસ્તુર જમાસ્પષ્ટ ની જમાસ્પ આગા વગેરે તરફથી બહોર ખબરો મારફતે એવી ખુલાશીમરી ખબર આપવામાં આવી, કે લખનમ "૧૨૦૦ વરસની મુદત બાદ એના અણુમનના આતશબેરામની સ્થાપના થઈ. યાને ૧૮૦૦ વરસ પછી મુ'બઈના એ એકવા આતશબેરામજી અન્બુમનને પેસે થયા છે.

એ લાંબજડ પછી પણ રોડ બે પટેલે ૧૮ મી સહીના પારસી ન્યાનાનો વિષેના બાપણુમો, તથા દસ્તુર દારાજ પેશોતન સંબંધીએ "ચેરામે દાનેરા" માં તથા "દીનાએ મુન્બુએ ખેરા" માં વગેરે વગેરે કેકાએ દેસાઈ ખરશેહના આતશબેરામ તેઓને એકવાને પેસે પરહયા વિષે પોતાની ખાત્રી થયલી બહોર રેંડી છે.

એક હેન્ડપીન કાઢ્યું અને તેની સામે ઇપકાનો ઠરાવ કરવા અન્નુમનની નીટીંગ થઈ, ત્યાં આતશબેરામ દેસાઈ ખરશેદજીના એકલાના નથી, અન્નુમનના છે એવી મતવળનાં ચોપાન્યાં વેહેંચાયાં. તે સામે આ લખનારે “આતશબેરામે દેસાઈ ખોરશેદ” કાઢ્યું, અને એવી રીતે આમણ સામણ ચોપાન્યાં અને હેન્ડપીસો નીકળ્યાં હતાં. તેજ પ્રમાણે એ નવી અગીઆરીના કેસ સંબંધના કેટલાક સાક્ષીઓ સામે મીનોચેર હોમજી સાથની અન્નુમને પોતાની સલાઓ ભરી અને ઠરાવો કરી, તેના તકરારી નોંધાના ચોપાન્યાંઓ મી. પી. એ. દાદાચાંદજીએ કાઢ્યાં એ વગેરે તકરારો અને જુએશો આ ત્રીજી લડાઈ દરમ્યાન ચાલી હતી, અને એજ સંબંધે હવે કદાપિ ૪ થી અને છેવટની નાવર મંગત-બની લડાઈનો ધુમાડો નીકળી, બડકો સળગી, એ જુનો કન્યો દુર થવાનો સંભવ છે, અને વાહાડયાજીના આતશબેરામમાં કદાચ નાવર મરાતળ થાય એ બનવા જોગ છે.

પ્રકરણ ૮૦ મું.

મીનોચેર હોમજી.

નવસારીના બગરસાથના ચાંદા ફરેફુનની પોળમાંના માનકા વીકાનાં કુટુંબના બળાં ખાન્દાનના એઓ એક સ્વતંત્ર વિચારના હિંમતવાન મોખેદ હતા. એવુંદ પીરોજજી એદલજી દાદાચાંદજીએ બહાર પાડેલાં ચોપાન્યાંઓ ઉપરથી જણાય છે કે, એઓ પોતે બગર સાથના એક મોખેદ હતા. નવસારીની બગરીઆઓની વડી ફરેહમેહરમાં તેઓ નાવર મરાતેજ થયા હતા. એં મીનોચેરહોમજીએ વડી ફરેહમેહરમાં ધણા નાવરો સારેલાની નોંધ છે. પોતાના દીકરા આદરજીનો નાવર પોતેજ સારેલો છે, એટલુંજ નહીં પણ છુટા પડવાની દોઢ વરસ અગાઉ સંવત ૧૭૪૦ માં રોજ ૨૬મો માઠ ૭ ને રોજે એં માણેક એં સોરામ રાણજીનો નાવર પોતે સારેલો છે. એટલે છેક વેર વડી ફરેમેહરમાં કેમ કરેલું છે, અને ત્યાં પાવમેહેલના નાનાં મોટાં કામે તેઓએ કર્યાં હતાં. જેમ આપણે આગળ જણાવી આવ્યા તેમ, સંવત ૧૮૪૨ના રોજ ૧૮ માઠ ૧૧, તા. ૭મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૬ ઇસવીને દીને, એટલે આજથી ૨૧૦ વરસની વાત ઉપર નવસારી ખાતે મોખેદો અને બેહેદીનો વચ્ચે મોટી મારામારી થઈ હતી. એ ઝગડાથી મીનોચેરહોમજી પ્રખ્યાતિમાં આવ્યા, અને તેઓનો રોજો જન્મયો. કેમકે બેહેદીનોએ મીનોચેરહોમજીમાંજ એક હિંમતવાન સ્વતંત્ર, અને કદિ હટે નહિ એવો સાહસિક નર જોઈ લીધો, અને તેથી તેને પોતાની પક્ષમાં લઈ પોતાની બાજુ મજબુત કરી લીધી. તેઓએ બગર્યાઓથી ઝંલાહેદી અગ્યારી સ્થાપિ, અને તેને વળગી રહેવાને સંવત ૧૮૬૦ના રોજ ૧૧ માઠ ૨ અને દિવસે તે વખતનાં ગણીતાં બેહેદીન કુટુંબોના લગભગ ૯૬ બેહેદીન સાહેબો, જેમાં નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈના વડીલો પણ હતા, તેઓએ સહી કરી એક લખત કયું. એ નર કયારે જન્મ્યા, અને કયારે ગુન્યા તેનો ચોક્કસ દહાડો વાર જો કે મળતો નથી, તોપણ તેઓનો બેં મેહેરજીમાઈ સુર-ત્યાની નૈયતે નાવર થયાનો રોજ ૧૪ માઠ ૭ સંવત ૧૬૯૮નો છે. તે વખતમાં ૧૫ વરસની ઉમ્મરે નાવર થવાનો સાધારણ નિયમ હતો. એટલે એઓ સંવત ૧૬૮૩માં જન્મેલા હોય. તે પ્રમાણે ગણનાં તેઓ બગરસાથથી, બ્યારે પોતાના ૩ બેટાઓ, જેઓ

મેભેદીનું કામ કરતી ઉમ્મરના હતા, તેમને લઈને છુટા પડ્યા, ત્યારે તેઓની ઉમ્મર ૫૬ વરસની હોવી જોઈએ, અને આજે તેઓને યર્ષ ગયાને ૨૭૦ વરસ થયાં કહેવાય.

મેહેરજી ચાંદજી—તે મેહેરજી રાનજી ચાંદજી, કકલ્યા ખાન્દાનના મુળ પુરુષ, અને મહેસરના મુળ પંથકી, તોખમે ભગરીઆ મેભેદ હતા. એઓ કાકા પાદનજીની પોળમાં આવેછે. એટલે એઓની પેઢી ગણ્યે તો એં મેહેરજી, એં રાનજી, એં ચાંદા, એં પાદનજી, એં બેદમન, એં ચાંદના, એં આના, એં રાણા, એં કામદીન, એં મોગદ, એં જરથોસ્ત, એં (મોગદ) હોરમજદીઆર, એં ગમીઆર, એ પ્રમાણે છે. મીનોચેર-હોમજી, ભગરીઆસાયથી છુટા પડ્યા તે પહેલાં પાંચ વરસ અગાઉ એટલે રોજ ૨૫ મા. ૯ સંવત ૭૨૭માં એઓ ગુજ્યાં હતા. એ મેભેદ ધણી દીનદાર અને પરહેજગાર હતા. આગળ આપણે કહ્યું છે તેમ, એઓના બેટાઓ બધાજ કંઈ મીનોચેર હોમજી સાથે જોડાયા નહોતા, પણ તેઓના બેટાઓ બદમન અને પાદનજીનો બાપની પેઠેજ મીનોચેરહોમજીના છુટા પડ્યા આગમયના ગુજરી ગયલા હતા. આજે પણ તમામ મહેસર એઓના વંશજોનુંજ પંથક છે, તોપણ જીંદગાનનું ૩ હજારાનું કામ, તથા નવજોત કરવાનું અને લગનના આયિર્વાદ સારવાનું કામ આજે પણ ભગરીયાઓ કરતા હતા પણ હાલ હવે બેઉ પથના અધોરનાનો એ ક્રિયા કરેછે.* જાણીતા તવારીખ નવેશ મી. ૩. પે. કરકરીયાના એઓ વડવા થાયછે.

પ્રખ્યાત મહેસરઓ.

જીવણજી કકુજી—ઉપરના જેવીજ એક વ્યક્તિ(કિરકટ?) મહેસરમાં થઈ ગઈછે. તરીઆની અટકના કીરકચ (ગામ)ના મેહેદીન જીવણજી કકુજી, બીન માણેકજી કેરદારપ, બીન ચાંદજી દારાજ, ગાયકવાડ સરકારનું નાકું સંભાળનાર એક લગ્નવા યજ્ઞ ગયાછે. વાંસદા અને ગાયકવાડ સરકારે વચ્ચે આપતી માગમારીમાં બીલોને જરેકરીને વારંવાર ગાયકવાડના ગરમણાઓ વાંસદાવાળાઓ છુટાવતા, તે બીલોની સામે એ જીવણજી હંમેશાં લડતા અને નાકું સાચવતા. એક વાર તે બીલોનો ભારે યજ્ઞ પડેલા ઉપદ્રવ ટાળવા, ગાયકવાડે મહુવાના ફેસાઈને જીવણજીની સાથે ધાડ ઉપર જવા ફરમાવ્યું. બહાદુર જીવણજી બીલોને પકડવા બીલોના રહેઠાણવાળા ઝાંગ જીવણના તારપાંગ ગામ ઉપર ચડ્યા, ત્યાં કમભાગ્યે વરસાદને લીધે તેમનો દારગોળો ઠડો પડી ગયાથી, તેઓનું કાંઈ આશ્વ નહોતું. જેવટે રોજ ૨૫ માહ ૧૦ સંવત ૧૮૬૮ને દીને એક બીલે છાપરામાં સંતાઈને દગાથી એઓને તીર ખારી ફાર કર્યા. મહુવાના ફેસાઈનું લશકર પોતાના સરદારના મોતથી હારીખાઈને પાછું નાકું, અને બીલોએ કુટી પડી જીવણજીનું શીર છડું પાડી, શીકામાં મુકી એક ઝાડ ઉપર લટકાવ્યું. પાછળથી જીવણજીના મામા કુંવરજી ફરતમજી પરાગ ત્યાં ગયા, અને પોતાની કુનેહ સમજવટથી કેટલુંક નાણું બીલોને આપી તે ધડ અને શીર નવસારી આણી દોખામે ચડાવ્યું. ઉપલી બહા-

*આ અને બીજી ઘણીક દુષ્ટકતો એવંદ મેહેરવાનજી હોરમજી કકલ્યા, જેઓ મેહેરજી ચાંદજીની આવાદના છે, અને પોતાના ટાળાની તવારીખના એક અસ્થાસી અને એક બાહેરા પ્રકર્ય છે, તેઓએ પૂરી પાડીછે.

દુરીને સારૂ જીવણજીના દીકરાઓ બીખાજી અને શાપુરજીને ગાયકવાડ સરકારે સંવત ૧૮૬૮માં એક સનદ આપી.

તે પ્રમાણે દારૂની બકી એક મુક્ત ગાળવાનો હતક, તથા ૪ હોલ નમીન એ બહાદુર પારસીને ધનામમાં મળી છે.

ભાઇજી સાગર—મહેસરના આગેવાન અકાબરો પૈકી ભાઇજી સાગર એક મુખી હતા. એઓ એક દિનદાર બેહેદીન હતા. કકલ્યાઓને મહેસરનું પંથક આપવામાં એઓ આગેવાન હતા. મોગલ સરકાર તરફથી એઓને આસામી મળતી હતી, અને સુરતના દફતરમાં તેઓનું નામ આજે પણ મેળવુ છે. રાજ ૨૧ માહ ૭ સંવત ૧૭૮૦ને દિને એઓ મુજબી હતા. મરહુમ માણેકજી મુનશીના બેટાઓ હાલના મેસર્સ મેરવાનજી, પેશતનજી, અને મનાજી મુનશીના ભાઇજીસાગર બપાવાના બપાવાના બપાવા થાય છે.

રામજી સાગર—એ ભાઇજીસાગરના ભાઈ હતા. એઓ પણ મહેસરની અન્ગુત મનમાં વડા હતા. સુરતની નવાબીમાં એઓ મોટા અમલદારી હુદો ધરાવતા હતા. સુરતના નવાબોના ધરમાં એઓને ધણું માન હતું. મહેસરના પારસીઓના સંસારી કામો એવણુની મુનશી અને લવાદીથી ચુકાતીં હતાં. જે પ્રમાણે ચાંગાશહે હિંદુ જેવી હાલતમાંથી પુષ્કળ પારસીઓને મુક્ત કર્યાં તે પ્રમાણે, પોણીત્રણસે વરસ રહીને સંવત ૧૭૬૦ માં રામજી સાગરની ખાસ માંગણી અને મદદ ઉપરથી ફેસાઈ પુરશેદજી ટેહમુલજીએ, પાછી હિંદુ જેવી હાલતે ગામડાંઓમાં અને રાનવાડાંઓમાં વસ્તા ધણાક બેહેદીનોને બાઈજીતથી બોલાવીને નવસારીમાં જેમને સુદરેહ આપવાના તેમને અપાવ્યા, અને કુસ્તી વીગેરે જેમની પાસે ન હતું તે આપી. પારસીપણમાં લાગ્યા હતા. એ ભાઇજી અને રામજીનું નામ પ્રખ્યાત થઈ ગયું છે. તેઓની નસલ નીચે મુજબ છે: રામજી, સાગર, બેહેરાંમ, હાંચા, કામા, કડવા, પોમા, હાપા, વેનલ, શુખા, ફેલા, અને કામદીન અટલે સુધી તેઓની સંકડો વરસ સુધીની પેઢી મળે છે. એ ખાન્દાનની અસલ અટક તલાદી હતી, તે પછી મેહેતા થઈ છે. હાનના નવસારીના આનરરી મેજીસેદ મી. પેશતનજી બરબરજી મેહેતાના બપાવાના બપાવાના બપાવા એ રામજી સાગર થાય છે, તથા મી. એદલજી નવરોજી મેહેતા (ચીનાઈ)ના બપાવાના બપાવાના બપાવા થાય છે, તેજ પ્રમાણે સર જમશેદજીની પેઢી નીચે મુજબ છે: જમશેદજી, જીજીભાઈ, ચાનજીભાઈ, વાછાજી અને રામજી. વાછાજી સુધી સરની પેઢીવાળા વાછાની અટકના હતા, પણ તે અગાઉ તેઓ તતની અટકના હતા. એ રામજી સંવત ૧૭૯૨ માં મુજબી હતા.

જીવા આશા—બેહેદીન છતાં ધર્મ ધ્યાન ઉપર મનજીવ આસ્થામાં વખણાઈ ગયેલા નર એ જીવાજી આશાજી હતા. એઓ રાતાદન અવસ્તા બહુવામાં ગુમસ્ત હતા. એમણે સગકારી ઔશીસોની સામેનો હાલ “ જીવા આશાની વાડી ”ને નામે ઝાળખાતો મોટો વજ્રો ધર્મ ખાતે કાઢેલો છે, અને ત્યાં મોટો કુવો બંધાવી દોરોને પાણી પીવાનો અભાડો બંધાવી તેની ઉત્પન્નના અમુક ભાગમાંથી તે ભરાવવા માટે ધર્મખાતું કાઢી ગયા છે, અને તેજ જગ્યા ઉપર હિંદુ લોકોને માટે પાણી પીવાનું પરમ પણ મંડાવી ગયા છે. કેમકે ગણદેવીની ચોખીને નામે ઝાળખાતી જગાએ થઈને

પરદેશી મુસાફરો તે રસ્તેથી જ આન કરતા હતા. એઓ ૩ જ ગામો રથે'તોમદ અને સંવત ૧૮૮૭ માં મુજબાં છે.

નવરોજ દોરાબજી સકલાતવાલા—નવસારીના નામવર ખેટાઓમાં શેઠ નવરોજ દોરાબજી સકલાતવાલાનું નામ બાકીમાં રહ્યું છે. અત્રે રોજ ૨૪ માં ૬. ૧૧૭૪ યજ્ઞદેહીમાં એઓ જન્મ્યા હતા. મુ'બઈમાં એઓનો સકલાતનો વેપાર ચાલતો હતો. ત્યાં એક મુખ્ય શેઠયા બેબે એઓની આખર વિશેષ હતી. નવસારીથી મુ'બઈ ગયલા તમામ તોચાકરાઓના જાહેર કામેમાં એઓનો કારસાજ હાથ હતો. પોતે બહુ ધાર્મિક હોવાથી ધર્મના અનેક ફંડોની આગેવાની એઓએ લીધી છે. બાકોશી અને બુદ્ધિએ એઓનામાં સાફ ધર ક્યું હતું. રોજ ૧૫ માં ૬. ૧૨૪૦ યજ્ઞદેહી (કે જે સાતમાં એઓના મિત્ર શેઠ રસ્તમજી જમશેદજી જીભાઈ પણ મુજબાં હતા તે) માં એઓ મુજબાં હતા.

નશરવાનજી તાતા—નવસારીના જન્મ મહેનતથી વધેલા (Self-made men) પુરુષો નરોમાં એઓ આપણું મુખ્ય ધ્યાન ખેંચે છે. તાતા ખાન્દાનનાઓ પ્રથમ તો નવસારીના દેસાઈના કારભારી ઇત્યાદિ બીજી સેવાઓ ઇમાન ઇતિબારથી બજાવવામાં વખણાયલા હતા. એજ, તેઓની ધણી તરફની નિમકહલાલીને જગતી જોત જોવા એક દાખલો આજે પણ નવસારીમાં યાદગાર રહ્યો છે. ગાયકવાડ સરકારની રંગ પંચમીની કચેરીની દરબારમાં કોઇ કારણથી મોટા દેસાઈવાલા કોઇથી પણ જવાબ શકાયું નહીં, જેથી જેમ બન્યું તેમ બીજી બેઠકના ધણીની પહેલી બેસવાની પાળા આવી. દાદાભાઈ તાતા નામના ખાસા ત્યાં હાજર હશે. તેમનાથી ધણી-દેસાઈની જગા આમ પુરાવતી જોઈ દેખી શકાયું નહીં, અને આંખમાં ખુન ચઢવાથી ધણી-દેસાઈની જગાએ પોતે જઈ બેઠા. મીઠવતી હોજતોજીમાં ખુનપર રસ ચઢ્યો અને કહે છે ગાયકવાડની ગાદી ઉપરજ તે તાતાનું ખુન રેડાયું, અને ત્યાંજ મરણ પામ્યા. ખુનીને સોનગઢના કિલ્લા ઉપર ફેંક ક્યો. એવી નિમકહલાલી એ ખાન્દાને બતાવી નોકરી બજાવી હતી, પણ મી. લાખુરોર કહે છે કે We are all the creatures of circumstances યાને આપણુ સર્વ પ્રાણી સંજોગને વશ છીએ, તેમજ એ ખાન્દાનના આ નબીરા પણ જો કે પ્રથમ તો આપદાઓની માફક અત્રે સેવા બજાવતા હતા, તોપણ એંબીસી-યાની ખુનખાર લગ્નમાં એઓના હાથમાં કોમીસરીએટ ખાતું આવ્યું, અને તેમાંથી જતા અક્કલ, કામ કરવાની કુનેહ, અને જોરાવર નમીનને સંજોગે એવાતો ફાવી નીકળ્યા કે આજને કાલ તોચારીના સ્વતઃ બનેલા પુરુષોમાં દોષતતી બાબદમાંતો સર જમશેદજીથી કિતરતા એજ તોચાકરા ગણી શકાય. નવસારીના જનરલ ફંડમાં તથા બીજાં અનેક કામમાં એઓનો અગત્યનો ફિરસો હતો. તેના કરતાં પણ નવસારીના પારસીઓને બહેસ્તમાં જવાને પ્રથમ જે ચોક્કામાં રહેવું પડે તે સુદરઓડી, યાને દોંખુ' ગધાવાનું

• મનકુર વજાનો મોટો જ્ઞાન હાલ વેચાઈ ગયો છે. અને તેની ઉપર શ્રીમંતોના બંનવાઓ બંધાઈ ગયા છે. મુ'બાં બનવદેનાં હક અને મલક હુકમ જાય છે. મારા વડીલોથી હું સાંતજતો કે મદદ છતાં અજાણ્યે ભરિખ્યા લોકોને તાકીદ કરેલી કે જે વેચરો અને જે હશે તે જેટ ખોદાવાવાના બુનેહનાર થશે. એવી રીતની વક્તી પણ એવણે કુત્રા પર જડલી છે. પણ આજે તેની કાણુને પરવાદ છે ?

; ના. ધ. દેણુ

ગુન્ય હાંસલ થયું. ધરજાંખોખાં પ્રથમ “ ભાભાવાડાંમાં જઈએ ત્યારે સુખી ” એમ ખોતતાં હતાં, તે હવે “ તાતા વાડામાં પડ્યે ત્યારે સુખી ” એમ જોલવા લાગ્યાં છે. અમુદ પુંછ મુંકી, અમુદ્ય નાગ મુંખી ૬૪ વરસની ઉંમરે તા. ૨૬ જાનેવારી ૧૯૮૬ને દિને એઓ ગુજ્યાં હતા. અંત્રની ઝંદ મરેસા એઓએ સ્થાપેલી છે. એના અસલ મૂળમાંથી જણેના કાળેલ એરવદો તરીકે દસ્તુર હોરમજી ફરફુનજી રાણા, ઍ. બુ. એ. પાવડી, અને નાગપોરવાલા દસ્તુર એદલજી કાવશજી કાંગા વિગેરે બહાર પડ્યાછે.

બાવાજી દેસાઈ—દેસાઈ ખાન્દાનમાં સ્વતંત્ર વિચારના અને ફારસી આલેખ શેઠ બરજોરજી પાલજીજી દેસાઈ ઉર્ફે “ બાવાજી દેસાઈ ” નવસારીમાં જન્મીતા થઈ ગયા છે. ફારસી બાપાના જ્ઞાનમાં પ્રવિણ હતા. ફારસીખતપત્રો લખવા વાંચવામાં પોતાના બનેલી દેસાઈ જમશેદજી ટેલુમજીજી ઉર્ફે “ જમરોગ સાહેબ ” ના જેવાજી કાળેલ હતા. લક્ષમજી હોંલ, લાયજોરી, જનરલ ફૂડ, હાઈસ્કુલ વગેરેમાં, કોઇમાં સેક્રેટરી, તો કોઇના ખજાનચી લેખે એઓનું પગલું હતુંજ હતું. નવસારીના જાહેર કામોમાં એઓ એક આગેવાન હતા. સ્વભાવે ભોળા અને સ્વરૂપે સુંદર હતા. ૭૪ વરસની ઉંમરે રોજ ૨૮ માહ ૨ સંવત ૧૯૪૬ની છેક આખરીએ ગુજ્યાં હતા. અન્જુમનની ફેહરેસ્તમાં પોતાનું નામ ચાદગાર રાખવા જેવાં કામો કરેલાં હોવાથી, હજી પછી જો તેમ થાય તો નામનાસબ ગણાશે નહિ. એઓના પોતાના બેટા મી. પાલજીજી જેઓ પછી એક નોશાકરાજ છે, અને રાસ્તજોશ્તારના સબઝંડીટર તથા નૂરેએલમના અધિપતિનો માન બર્થો હુદો ધરાવે છે, તેઓ સાથે મળીને “ તવારીખે સાસાન્ધાન ” નામનું અગત્યનું પુસ્તક બહાર પાડ્યું હતું. તેમજ “ તવારીખે હખામન્ધાન ” માં એઓનો દરાઝદસ્ત લખાયેલો હતો. એઓ પોતા પાછળ ૪ કાળેલ બેટાઓ મુકી ગયા છે, જેઓમાંના વડા મી. હોરમજીને પોતાનો એકમનો તમામ વારસો આપી ગયા છે.

ડોસાભાઈ દેસાઈ—નવસારીના દેસાઈ ખાન્દાનના હુસ્થાર નર લેખે મહુમ ડોસાભાઈ ખમનજી દેસાઈ જન્મીતા હતા. રોજ ૨૬ માહ ૭ ૧૧૮૮ યજ્ઞેઝરદીમાં જન્મી, તા. ૨૬ એપ્રિલ ૧૮૯૨માં ૭૫ વરસની વયે ગુજ્યાં. દેસાઈઓનું કેટલુંક વતન ૧૯૦૬ના સાલમાં ફરી જપ્ત થયેલું તેનો એઓ ૧૯૧૭ ના સાલમાં દેસાઈ જમારપજી બરજોરજી (જેમના નામે છત્રી મશાવની આસામી ગાયકવાડ સરકારે કરી આપી છે તેમ) ની સાથે ખુલાસો કરાવી લાવ્યા હતા. અને તેજ વખતે નવસારીની મામલત પછી દેસાઈ ધરાણુને ફરીથી મળી હતી, અને નવસારી કસ્ટોની વસુલાતનું તથા મામલતનું એઓએ પછી કેટલોક વખત સુધી કામ કર્યું હતું. દેસાઈની ગાદીએ આવવા પામ્યા નહતા તોપણ અન્જુમનની ફેહરેસ્તમાં એઓનું પછી નામ લેવાય છે.

ગારકાજીઓ—શેઠ રસ્તમજી નવરોજી ગાર્ડા, જેઓ નવસારીના જાત મહે નતથી વધેલા એક શેઠ હતા, તેઓના બેટાઓ જમારપજી તથા બરજોરજી પછી બાપના જેવાજી પ્રખ્યાત શેઠો અંત્રે થઈ ગયાછે. જમારપજી ગાર્ડાએ નવસારીમાં કેળવણીના કામમાં તથા અન્જુમનને લગતાં ફંડોના કામમાં ઘણી આગેવાની લીધી હતી. તેજ પ્રમાણે શેઠ બરજોરજીએ અંત્રેના દરેક જાહેર કામોમાં પોતાનો હિસ્સો આપ્યો હતો. જમારપજી ૧૮૩૮ના સાલમાં અને શેઠ બરજોરજી ૫૬ વરસની વયે ઈ. સ. ૧૯૬૭માં

ગુજરાત હતા. બન્ને બાધઓએ લોકપ્રિયતા મેળવી નવસારીને પકાવી મૂકાયા. દેરાપ્રદેશ-થી આવતા પારસી પંરોણાઓ માટે એઓનું ઘર એક મેજવાનખાનું જેવું હતું.

વરિયાવા બહેદીનોનું પર્વ. જે પ્રમાણે ભરમના પારસીઓ “ હોમાજીની બાજ ” કરે છે, તથા નવસારાના મોટે ફલ્કેના પારસીઓ સંકટમાંથી બચવાથી મહેરજી રાણાની તથા ખરોદજી દેસાઈની બાજ કરેછે, તથા પુન્યભાવથી નવસારીમાં ખોદાતા ધણા કુવાઓ ખોદતાં, ખરોદજી દેસાઈ કે મહેરજીરાણાના નામથી કોદાળા મારે છે, તેજ પ્રમાણે નવસારાના મહેસર ફલ્કેના તમામ બહેદીનોમાં જુના વખતથી “વરિયાવા બહેદીનોના પર્વ”ને નામે એક તેહેવાર પારસી રોજ રખો. માહ જ્ઞાને દીને ધણા માન સાથે પાળવામાં આવેછે. તેઓ વરિયાવ બહેદીનોની બાજ, જરૂર વિગેરે ક્રિયાઓ કરતા આવેલાછે. ધણા મહેસરઓ પોતાને ઘર છુટી છુટી બાજ કરેછે, અને જેમનાથી બનતું નથી, તેઓ અન્નુમનમાં સામેલ થઈ બાજ લેછે, હુન્દીકુધના પૂર્વ ભાગમાં “ દશેરા ટેકડી”ને નામે બોળખાતી જગા આમળ. “ધંબાર્યો વડ”ને નામે મહેસરના બહેદીનોની એક જગા આવેલીછે. જે જગા, અગાઉ તો મહેસર ફલ્કેની મહેરીશ્વે મળવાનું અને બેગા મળવાનું એક મુખ્ય મથક હતું. આગળ નવા વરસની હમાજેર શેવા માટે ત્યાં તેઓ બેગા મળતા હતા. કાંઈપણ ઠરાવ કરવાના હોય, તો ત્યાં જઈને બેગા મળતા. ત્યાંજ આજે પણ ઉપનું પર્વ ધામધુમથી તેઓ પાળે છે. એ જગા મહેસરની અન્નુમનની રાસની છે, અને યાસ ઉગવાની તે જગા છે. ત્યાં એક મંત્રવર વડનું ઝાડ છે. જેની નીચે મહેસરવાળા સાહેબો પોતાના બહેર ધંબારના જરૂરો અને ખાણી પીણી કરતા હોવાથી તે વડને “ ધંબાર્યો વડ ” કહેછે. એ જગા આશરે ૧૨ વીંધાં જેટલી વિશાળ છે, અને તેના ઉપર અત્રેના મુસલમાનબાધઓએ એક વાર દાવે ઉઠાવ્યો હતો, કે મોગલાઈ વખતથી એ જગા તેઓની છે. પરંતુ મહેસરવાળાઓએ બાથ બીડીને તે પોતાની કદીમથી આવતી આવેલી સિદ્ધ કરી હતી. તેજ પ્રમાણે ગાયકવાડ સરકારે પણ તેના ઉપર ધારાની લાગત લેવાનો ઠરાવ કર્યો હતો, તેમાં પણ મહેસરવાળાઓ ફાળ્યા હતા, અને ધર્મોદાય જગા લેખે સરકારના ધારામાંથી તેને બચાવી હતી. આ પર્વને હહાડે નાહના મોટાં તમામ મહેસર ફલ્કેના આશરે ૫૦૦ માણસો ત્યાં બેગાં મળેછે. ત્યાં પ્રથમ તો આફગાન જરૂર વિગેરે ક્રિયાઓ કરી દરન અને રાંધેલા સ્વાદિષ્ટ વાતની આશની કરી દાર પોને ખરા અંતઃકરણથી મર્દુમ વરિયાવા બહેદીનોના યાદ કરવામાં આવતી હતી, પણ હવે દાર પીવાનો ચાન બંધ પાડી માત્ર ચાગની કરવામાં આવેછે. આગળ તો મહેસરમાં ઉપરાજી કરી એ ધામધુમ કરવામાં આવતી હતી, પણ હવે તો મહેસરના અન્નુમનના ફંડમાંથી તેની ક્રિયા વિગેરે થાય છે. એ પર્વ પાળવા માટે એવી તત્કારીખ જણાવવામાં આવેછે કે, જ્યારે પ્રથમ કહી ગયા તેમ ઇરાનથી પારસીઓ દિંદુરસ્થાનમાં નાસી આવ્યા પછી, તેઓનો મોટો જગથો નવસારી અને તેની આસપાસ આવી વસ્યો હતો, ત્યારે તેનાં કામરેજ તાલુકાના વરિયાવ નામે એક કરખામાં પણ તે પારસીઓનો એક જગથો જઈ વસ્યો હતો. કામરેજ તાલુકામાં બીજા લોકોની મુખ્ય વસ્તી હોનાથી વારંવાર વરિયાવના આ ખેડત ધર્મ પડેતા પારસીઓને તેઓ હુંડતા હતા અને હેરાન કરતા. વારંવાર તે બહાદુર પારસીઓ તેઓ

સાથે લડીને તેઓને મહાત આપતા. એકવાર તહેવારને દિને કહે છે કે, એ વરિયાવા બેહેદીનો વાડીવંતરે જઈ ખાણી પીણામાં મશયુક થઈ મસ્ત પડેલા હતા, તે તકનો લાભ લઈ બીજ કોઠો ગામમાં પેઠા. બહાદુર પારસીઓ ગામથી દુર વાડીઓમાં ગયલા હોવાથી લાચારીથી તેમની બહાદુર ઓરતો મુખ ઉપર મુખવટા મુકી અને છુરખા આંધી, બીથોની સામે ઓરતવારીથી લડી, બીથો પ્રથમ તો હટી ગયા, પણ એક સ્ત્રીનો છુરખો નીકળી પડવાથી બિનમુછાળા મરદો જોઈ એક બીજ બોલ્યો " રાંડના માર્યા ફેક ગયા " તે ઉપરથી તેઓને હિંમત આવી અને પાછા લડ્યા, તથા જેટલા મરાયા તેટલાને માયો, અને અસખાજ લુટી લઈ ગયા. એટલુંજ નહીં પણ ખેતરોમાં મસ્ત પડેલા પારસીઓમાં પણ કતલ ચલાવી. જેટલા બચ્યા એટલા નાસીને નવસારીમાં આવીને ભગયા, અને તેમના વંશો પૈકીના ઘણાં કુટુંબો અત્રે મલેસરમાં વસતાં કહેવાય છે. તેઓ આ પર્વ સામાન્ય તહેવાર લેખે પાળે છે, કેમકે કોણ ક્યારે કતલ થયા તેની ચોક્કસાઈ ન થવાથી એકજ તહેવારમાં બધાંનાજ બાજ દર્શન કરે છે. એ પ્રમાણેની જે પ્રકારની વાત, સખાજમાં મહમદ બેગડા સાથે પારસીઓની લગાઈની સાંભળ્યે છીએ, તેજ તરેહની આ કથા વળી વરિયાવ તરફની કહેવાય છે. પણ એ તહેવારના દિવસના ચોક્કસપણા માટે લગાર શક હોવાથી તે ચોક્કસ દહાડો શોધી કાઢવાની તથા બીજી હકીકતો શોધવાની કોશિષ જરી છે,

તાતાતું દોંખુ, અન્જુમનની અરજી—અત્રે શેઠ બાબાતું દોંખુ થયા બાદ ૫૩ વરસ રહીને, પારસી વસ્તી વધતી જતી જણાવાથી એક દોંખુમાની જરૂર જણાઈ તે ઉપરથી અત્રેની અન્જુમને રોજ ૪ મા. ૧ યઝ્દેઝ્દી ૧૨૪૬ સંવત ૧૯૩૪ને દિને એક મેહેજર નવસારીના વતની શેઠ નશરવાનજી રતનજી તાતા ઉપર ક્યો કે, "હાલ શેઠ બાબાવાલાં દોંખુમાનાં જેવાંજ એક બીજા નવા દોંખુમાની ઘણી જરૂર છે. તે કરવાને માટે તમે સાહેબે આગેવાન થવું જોઈએછે. કારણ કે આજ કેટલાંક વરસ થયાં શેઠખાન્દાનવાણું દોંખુ ઘણીજ ખિસ્માર હાલતમાં આવી જવાયા બાબાવાણું એકજ દોંખુ અત્રેની વસ્તીને બસ નહીં થવાથી મીનોચેરશાહવાણું છેક જુલું દોંખુ, કે જેમાં બહાર ગામનાં જરથોસ્તીઓનાં રવાના મુકવામાં આવતાં હતાં, તેને ઘટતી મરામત કરીને નાચારીથી વાપરવામાં આવેછે, અને એ પણ વધારે વખત સુધી જવાજ દઈ શકે એમ નથી. માટે હમારાં દિવ ફિકરમંદ થઈને કેટલાં દુઃખી થયાંછે તેનો હેવાલ અમે અત્રે લખી શકતા નથી. એ અને એવીજ બીજી બાજતો ખ્યાનમાં લઈને તમે સાર્જે આપના વતનમાં આ છેલ્લી આશાએશની જગો તમારા સકમાઈના પૈસાથી બંધાવી આપો એવી હમે આશા રાખીએ છીએ. કારણ કે તમે પોતે આપનાં પોતાનાં વતની છો.....બીજું જે હમારી ઉપલી માંગણી કબુલ રાખશે તો એ નવું દોંખુ બાંધવાને તમે પોતે આગેવાની કરીને એક લીસ્ટ ઉણું કરીને તેમાં નોંધારીને લગતા જરથોસ્તીઓ પાસેથી નાણું મરાવશે. " વિગેરે.

તાતાનો જવાબ—એનો જવાબ ત્યારે તા. ૭ માર્ચ ૧૮૭૮ રોજ ૨૦ મા. ૬ યઝ્દેઝ્દી ૧૨૪૭ સંવત ૧૯૩૪ના ફાગણ શુદ્ધ ૪ને શુક્રવારે એ દોંખુ ઇમણું તે દવારે શેઠ તાતાના અન્જુમન જોના ૫૫ ઉપરથી જવાબ છે:— " તમારા નરીજ સેવકે

અન્તુમનના સાહેબોની ખાહેસ પુરી પાડવાનો દરાવ કીધો હતો. આએ નંબુ દોંખમું જેના તાણાની ક્રિયા રોજ ૨૦ મા. ૬ ૧૨૪૬ ને દિને થઇ તે શેઠ નસરવાનજી ચાંદાભાઈ તથા શેઠ બેજનજી મનચેરજી ઈન્તેરોના પ્ધાન ઉપરથી હમારાં માતાજી કુંવરખાઈની નેયતે બંધાયું છે. એ દોંખમું આપણી માનદયશની દીનના દુરમાન મુજબ ઈર્ગવી આજના મુખારક રોજે જશન કરી, રૂઆનોને અવગમજીલ પહેંચાડવા સાદું એ તમે અન્તુમનના સાહેબોને હમારો તથા હમારા વારેસ વડીલોનો કસોળી અખત્યાર રાખ્યા વગર સ્વાધીન કરવાની રજા લઉં છું. અન્તુમનના સાહેબો આપની નેંક દીનનાં હોકમ તથા દુરમાન મુજબ હંમેશાં એ દોંખમાની સંભાળ તથા દેખરેખ રાખવી. એ દોંખમાના કંપાઉંડને લગતી દિવાતની બહાર ઉત્તર દિશાએ જમીન વીંધાં પ શ્રીમંત સરકાર મહારાય ગાયકવાડે હમોને ઇનામમાં આપેલી છે તે હમારા કબજામાં છે, તે આજદિને અન્તુમનને સ્વાધીન કર્યે છીએ. મજકુર જમીનનો પરવાનો સરકારી મોહોર સાથનો હમોને કરી આપેલો છે. તે પણ રાખવા સાર અન્તુમનને હવાશે કરવાની રજા લઉં છું.”

તાતાને માનપત્ર:—આ ઉપરથી તેજ દિને અન્તુમન તરફનું માનપત્ર દસ્તુર દારાજીજી માહીયારજીએ વાંચી સંભળાવ્યું હતું. એ માનપત્રમાં શેઠ તાતાનો જળજળ પ્રેમપૂર્વક આભાર માનવામાં આવેલો છે, અને તે ઉપર દસ્તુર દારાજીજી માહીયારજી, દેસાઈ બરબેરજી નવરોજી, તથા પૌલ્યા દેસાઈ બમનજી દારાજીજી વગેરે ૫૦૦ જણાની શહીઓ છે. એ માનપત્ર રૂપાંના મુશોબિત કસ્ટમાં મુકીને તે ઉપર એક લેખ કોતરીને આપવામાં આવ્યું છે. એ દોંખમાના પાયામાં તેમજ તેની બીત ઉપર પહેલવી ભાપાની તખ્તીઓ ત્રાંખાના પત્રાંની તેમજ બંગેમરમરની, શેઠ તાતાએ પોતાના માતાજી કુંવર-ખાઈના પુન્યને માટે બંધાવેલાં એ દોંખમાની અંદર નાખેલી છે.

પીટીટની સગડી અને માનપત્ર:—એજ અરસામાં શેઠ (હાવ સગ) દીનશાજી માણેકજી પીટીટ સદર દોંખમાની આગળજ એક મંગલવર સગડી અશોકરાહરોની ખુશનીદીને કાળે બંધાવી આપી, અને ત્યાં જાંથુક દાદગાહ રચાખ્યા તેથી તા. ૫ માર્ચ ૧૮૭૮ ને દિને દસ્તુર દારાજીજી માહીયારજી, દેસાઈ બરબેરજી નવરોજી, તથા પૌલ્યા દેસાઈ બમનજી દારાજીજી વગેરે ૬૦૦ જણાની શહીઓ સાથનું એક માનપત્ર સર દીનશાજીને આપ્યું હતું. તેમાં જણાવ્યું કે, “માનવંતા સાહેબ ! અત્રે જે સગડીઓ હાલ છે, તે ચેરાગ મુકવાના કામ શિવાય બીજા કાંઈ ઉપયોગમાં નહીં આવવાને લીધે મહુમ નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈ પહેલા બારોનેટ સાહેબે એક બીજી મોટી સગડી બંધાવી આપી હતી, કે જેમાં અશોકરાહરોની ખુશનુદી કાળે ક્રિયાઓ કરવામાં આવતી હતી. પણ તે સગડી ગિરમાર હાલતમાં આવી જવાથી વાપરવેશના કામમાં નહીં આવવાને લીધે, એક બીજી સગડી બાંધી આપવાને, તમે સાહેબ ગમે શાલ દોંખમાના તાણાની વખતે અત્રે પધારેલા હતા ત્યારે, હમોએ અરજ કરવાથી, હમારી માંગણી તરતજ કબુલ રાખી, સગડી બાંધવી, તેમાં જાંથુક દાદગાહ રાખવાને જોડવણ કીધી છે. તેથી આ ગરીબ અન્તુમન તમે સાહેબનો મોટો ઉપકાર માને છે.” વિગેરે,

નવસારીના નોરોજ અને પરમાર્થ:—નોચાકરાઓના બધા ગુણેમાં પરમાર્થનો ગુણ પણ છે. દિદના લોકને સખાવત કરતાં શીખવનાર પણ નોચાકરાજ સર જમ-

શેદછ થઈ ગયા છે નવસારીમાં કોઈ મહોલ્લે ૩૪ તો કોઈ મહોલ્લે ૫૦ સુધી જંગલી કુતરાઓનો ત્રાસ આજેપણ છે, અને તે સંઘળા પળાયા જાય છે. તેમાં પારસી પોર્ચીઓ તો બહુમનમહિનાના પર્વને દિને મહોલ્લે મહોલ્લે ‘ધી ખીચડીનો પૈસો’ વાળું ગીત ગાતા ગાતા એક પરમાર્થી બીજા માગી લાવી તેની ખીચડી જાતે રાધીને મહોલ્લે મહોલ્લેના કુતરાને આજેગી ખનાડે છે અગાઉ તો ચકલે ચકલે કુતરાને માટે દેગો ચઢતી હતી, કેમકે નવસારીમાં ઠેકઠેકાણે તે વેળાએ ચકના હતો. અહીંના પારસી પોર્ચીઓ પરમાર્થી તેમજ અટકચાલીવાળાં પણ ખરા નવસારીના પારસી નોરોજ એક પરમાર્થી હિગામ છે. અહીં જે પારસી ન હોય, તો નવસારીની આવી સ્થિતિ પણ ન હોય એમ દરેક કોમવાળા અને દરેક ધંધાદારી કણુન કરે છે બીજે કોઈ પણ ઠેકાણે કરતા નવસારીમાં નવરોજની ૧૮ દહાડાની ધામધુમ, પાકીજગી, અને ધર્મ ઉપરની ગભીર આસ્થા અજળ્ય ધ્યાન ખેંચે એવી છે આગળની તો વાત પુછવા જેવી નથી સો ધરે ૨૫ ને ત્યાં તો ‘‘ ડોરના ’’ની ધામધુમ હોયજ હોય. સરતા સુકાળમાં તો ભારી નહોતું પડતું, પણ આજે ૫૦-૧૦૦ રૂપીયાનો ગરીબોને ત્યાં એ ટાણે ખર્ચ ચાલે છે પાઠવી રાતે બે કનાકથી ઉઠીને ગોરાણીઓ પોતાના ન્યાગાનોના કામ ઉપર તન મનથી હોશે હોશે મડે છે, અને રાતે ૧૦-૧૧ કનાક સુધી તેણીઓને બિલકુલ દુરસદ મળતી નથી ન્યા જીઓ ત્યાં ધાર્મિક નોશાકનઓના બહુબહુ કરવાના રાગડા સંભળાય છે. કોઈ મોળે-દનો દીકરો ૧૫ થી ૫૦ પતેત રોજ વસડે છે. વળી આફ્રીઆનો અને સતુમેા ધરેવર બણે તેતો જૂદા ‘ પતેતીનો તહેવાર બહુ અજળ્ય જેવી રીતે પળાતો આસપાસના ૨૫ ૩૦ ગામડાના કોગી દુબળા વગેરેને મોટા દેસાઈવાળા બોનાવતા, અને દેસાઈ દરવાજામાં તેઓને પૈસાનું વહેંચાણુ થાતું વળી બ્રાહ્મણો, જોશીઓ વગેરેને તો વર્ષાસન જેવું બાધી આપેતું તે તેઓ હાન્યધ બેસી બેતા. પાઠવી રાતથી વાગ્ગ અને ઢોન તાસા સાથે, બેસતા વરસના સગન વેચનારા, ‘‘ દેવેચરાગ પાવે મોરાદ ’’ પોકાગનારા સેંકડો ફફારો ઉતરી પડતા. દેસાઈ દરવાજામાં દેસાઈ દસ્તુરો, નાના બાળકથી વરજ સર્વે મળી હમાનૈર અને બગવગીરી કરતા, અને મગે એવો વેરભાવ જુની જળ ત્યાં પ્રિતભરી મુમારકબાઈઓ આવતી. વળી નોરોજની રાતે દડન છમવાનો મુખ્ય મહિ-મા હોવાથી તેને ‘‘ દરાનની રાત ’’ અગ્રે કહેવામાં આવે છે, તે રાત્રે વડી દરેહમેહેરમાં થતી ગભીર ક્રિયા બે એક રૂપીયા કે બે બે, હાઉસ કે મીલ્સને બતાવી હોત તો તેઓ

● અરુદ દરેક પારસી લગ્ના ઉપર ચકડાઓ હતા, ન્યા સારી રાત રાત્રી વન્તી રહેતી, અને રાત અગ્રે અણીને વખતે ચકડા ઉપરથી માગી મદદ મગતી હતી કોઈ ધરમાં એકલ દોડન ડોસીની દીકરીને પ્રસવ થાય, કોઈ એકાએક મરવા પડે, તે વેળાએ આ વૉવન્ડરી મદદ અવશ્યની હતી દરજુદવાલા મરદોને માટે જેમ ચકડા હતા, તેમ રણી સ્ત્રીઓના નહવાન પ્રનાત્રે દસ્તાન નાલીઓને એક ઠેકાણે બેસી વાત વાત રીરે કરવાને ચારે દિશાના ખુલાઓ એ દેસાઈ ખરોદજીએ એકેકો વડ રોડાની તેના ઓઘામાં બેસનાનું કરી ન્યારોદ પડુ તેને ધારડકો અથવા કેકરડો કહેવામાં આવતો દસ્તાનના સી ઓરોથી બહાર ઓરો બેસાવું નવડ તેન બેસવું બાજ દાપણુ જણાવુ અને નાર નારવાના આવતો પાઠવી રાતથી નાનિક નવત રાત્રી આરતો ગોવગોતાના લગ્ના ઉપરના ધારડકયા ઉપર દુર દુર જતી અને સડી મીતીઓ તથા મુખ્ય ખની રાતો કરી છવ વેરતી

તેજ વેળા કોસને કેકાણે કુસ્તી ગાંધી પાઠ્યાજ કુસ્તી કરી, અવસ્તા બણવા શિવાય બીજું કંઈ કરેજ નહીં, એવી દિવ બંધેલાવનારી ક્રિયા છે. જૂદા જૂદા ચકલાઓ ઉપર અંગબળના અખાડા થતા, અને બહાદુરી તથા જોર અજમાવવા સાર કુસ્તીયાજ પારસીઓ કુસ્તી એલતા, તથા ખ્યાવના ખેલાડીઓ ખ્યાવના અખાડામાં પોતાની ક્વગીર કે તોરાની પદની સરસાઈ બતાવતા. સ્ત્રીઓ પોતાના સુસ્વર કાઠી ગરબાની દરીશાઈમાં ઉતરતી, અને દીનચાલીદારો પુષ્કળ અવસ્તા બણી શેવાની સરસાઈ કરતા. એ પ્રમાણે માકું ટવેનો પોતાની રમુજની, એપીક્યુરસો પોતાની ખાનપાનની, હરકયુલીસો પોતાના જોર બળની, મેડમ પેટીઓ અને લેંગટીઓ પોતાના કંઈ બળની અને આગસ્ટાઈનો, બીરીનશો, તથા ઍરવોલ્દો પોતાની શ્રદ્ધાની સ્પર્ધા કરતા. વળી ખોરદાદસાઈની આગમયની વળાવાની રાતે તેવોજ ક્રમ ચાલતો. નોરોજની અને વળાવાની રાતે સૌ સૌને આખી રાત જગવાનું હોવાથી, આપણા ઉધરતા પારસી છોકરાઓ ચાહ કાશીની અને મુખવાસની દુકાનો ખાંડેછે, અને ખોરદાદસાઈ પતેતીના જેવી રચના મહાથે છે. દુકાનાં તે અસહ્યત શુસાવા લાગી છે, અને નકલ્યાત ચળકવા લાગીછે. ગોરાંણીઓ કાછડા મારી કામ કરવાને બદલે રોડાણીઓ થઈ દુબળાંઓને હવે તે બધી મઝાઓ સોંપી દેવા લાગી છે, અને તે ધણે ભાગે ચક્રકત જૂદીજ વધી પડી, સુધારાને નામે કેટલોક કુધારો પોતાનો ઓળો છેડે પખોડવા લાગ્યો છે.

પારસી ધર્મના મકાનો:—આતશબેહરામ એક છે. આદરાંન ખેછે, મહેસરતું સર જમશેદજીવાળું અને વાહાડયાજીવાળું નવું કાંગા વાડમધેનું હાથ બંધાવું. ઇ. સ. ૧૮૯૮માં મીનોચેર હોમજીની, આતશબેરામ આગળની અગ્યારીમાં નવું આદરાંન તૈયાર થયે તે જૂદું. દુન્યાની નવમી અબજખી જેવું એ છે કે, એ મીનોચેર હોમજીના આદરાંનના ફંડમાં આગેવાન ભગવાંઓએ, અઠાબરોએ, અને વડા દરતુર દેસાઈઓએ નાહ્યાંની રકમ ભરી આપીછે ! વખત તારો શું ચમત્કાર છે ! દાદગાહ પાંચ છે, વડી દરેહમેહેર આતશબેરાંમ સામે મીનોચેર હોમજીનું—મહેસરમાં સર જમશેદજીના આદરાંનમાં—દોખ્ખા આગળ—અને વાહાડયાજીની નવી અગ્યારીમાં. એ શિવાય દાદગાહ વગર માત્ર બાજ ધરવાની અગ્યારી ત્રણછે, અસપારવાડમાંની કામાની, મહેસર નેકુ દેલ્લામાં મહેસરની અન્જુમનની, (એમાં બે ભાગ છે. પહેલા ભાગમાં અન્જુમને સંવત ૧૮૫૪માં જીજીમાઈ દારબજી રામજીસાગર મારફત બંધાવેલી અને પાછળથી સર જમશેદજીએ વધારો કરેલો તે, અને બીજો ભાગ રથતમજી કુંવરજી પેલીજીની બેટી જીવણબાઈએ સંવત ૧૮૭૮માં બંધાવી છે) અને દીગી મોહલ્લામાં રખાડીની એક છે.

જાહેર ફંડો:—નવસારીના જાહેર ફંડોમાં મોહલ્લે મોહલ્લેના ધંબારના ફંડો બાદ કરતાં, રવાનોને અવલ મંજૂલ પહોંચાડવાનું, નાવારેસ જરથોસ્તીઓને પગાર આપવાનું, આંધળાં લુણાંને વરપાસન આપવાનું, વડી દરેહમેહેરના તથા મીનોચેર હોમજીની દરેહમેહેરના મુકતાલનું, મીનોચેર હોમજીની દરેહમેહેરના ઇન્શને બાજ વગેરે કરવાનું, મહેસરની તમામ અન્જુમનના ધંબારનું, મહેસરની અન્જુમનનું, જનરલ ફંડ, બડમેરોને અદુરમજલનું, નવસારી જ્ઞાન પ્રસારક મંડળીનું, મહેરજીરાણા લાઇ-બ્રેરીનું, હાઈસ્કૂલ તથા તાતા સ્કૂલનું, તથા સામાન્ય મરણ વખતના લાભોનું, વડી

દેરમેહેરના ભગ્યાં મોબેદોનું, મુસલમાનોની અનુમતે ઈસિવામ નામની જે સભાસ મુસલમાન ભાઈઓના બર્નાં માટે ઈ. સ. ૧૮૯૭માં સ્થાપવામાં આવી છે તેનું, એવાં ફંડો છે. વળી તમામ જરથોસ્તીઓના દર ધંખાર ઉપર ન્યાતના ખાણું થાય છે તે તો સર જમશેદજી જીજીભાઈના સંભાવતને આભારી છે.

સંકટો વાઘ મારનાર નોશાકરો—મી. હોરમજી એફજી કોટવાલ નામના મુખ્યસિદ્ધ નોશાકરો, જેઓ વાંસદા રોટના કૉન્ઝર્વેટર ઍફ ફોરેસ્ટની જગ્યાએ હતા, તેઓએ ૧૦૦ ઉપર વિકાળ અને પ્રાણુવાતક વાઘો જંગલોમાં મારી એવી નામદારી મેળવી હતી, કે રાસતગોશ્તારના પરમાર્થિ અધિપતિ શેઠ કે. ન. કાપ્રાજીએ એક ફંડ બેંચું કરી મુંબઈના ઍન. જસ્ટીસ બર્ડવુડના પ્રમુખપણા હેઠળ એક વગવાળો મળ્લું વર મેલાવડો ૧૪ અકટોબર ૧૮૮૫ને રોજ ફરામજી કાવરાજી ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં એકઠો કરી એક નામીથી રાષ્ટ્રકલ તથા ખીજ ભેટો આપી હતી. એ મેલાવડામાં સર વિલ્યમ વેડરબર્ન, દાદાભાઈ નવરોજી વગેરે હાજર થયા હતા. હજારો માણસના જીવ બચાવનાર એ નોશાકરોની પુષ્કળ સ્તુતિ કરી હતી. ફંડમાં રૂ. ૪૫૦ ભગવા હતા. ઍન. બર્ડવુડ, મેલ્વીન, સર વિલ્યમ વેડરબર્ન, મી. લીચોરનર વગેરેએ એ નોશાકરોના સન્માન ફંડમાં રકમો ભરી હતી. ત્યાંજ પુનાના રોજ દોરામજી પદમજીએ એમને એક રીવોલ્વર આપી હતી. મી. એફજી પેશતનજીએ એક રૂપિયા ચાંદ ભેટ આપ્યો હતો. વાંસદાના રામજી પણુ જરીનો પોશાક તે મેલાવડામાં ભેટ અપાવ્યો હતો. એ વાચમારને તેના પરાક્રમ માટે રૂ. ૧૫૦૦નું ઇનામ રાજ તરફથી મળ્યું હતું. એમનો જન્મ ત્રીજે ગાથે નવસારીમાં થયો હતો, અને છેલ્લો વાઘ મારતાં ૫૭ વરસની ઉંમરે વાંસદા જંગલમાં તા. ૪ મે ૧૮૮૭ને રોજ વાઘના પંખના ભોગ થઈ મુંબઈમાં મરણ પામ્યા, અને મરતાં મરતાં પણુ વાઘને મારતાજ ગયા. એઓની ચિત્રીલી એક લાઈફસાઈઝ ગંગવર સખી અત્રેની હાઈસ્કૂલમાં તેમજ આતશબહેરામમાં મૂકી છે.

ગાયન વિદ્યા. ગાયન વિદ્યાનો ખરી તાલીમ સાયનો પ્રસાર ખીજે ઠેકાણે કરતાં નવસારીમાં અતિ ઘણો વધી પડ્યો છે. તેને માટે એક ખાસ સ્કૂલ ચાલે છે, અને ધરે ધરે ધોખી ધાંચી જેવા પણુ તાલ સુરથી ગાનતાન ચલાવે છે. વળી અજબ જેવું છે કે આંખે અપંગ એવા ગાનારા ગૃહસ્થો મેસર ૨. એ. દેસાઈ, પે. પા. મુદ્દાં, અને શંકરરાવ ભાંજુરકર વખણાય છે. પ્રથમ કૃ. ગો. દેશમુખ જડજે “પ્રાર્થના સમાજ” સ્થાપિ હતી. ત્યાં ગાયનમાં બદગી થતી હતી. તે બાદ હ. હ. મુવ જડજે “આર્થ સમાજ” સ્થાપિ હતી. તેનું મરણ તે જડજની સાથેજ થયું છે.

નવસારી પારસી સંકટ નિવારણ ફંડ—સને ૧૯૦૦માં છપનીયો દુકાળ પડવાથી ગરીબ પારસીઓમાં ઘણું સંકટ ફેલાયું હતું. વળી એ આરસામાં ખેડના પણુ શરઆત જણાયાથી ખા. સા. કાવસજી, હો. દાદાચાનજી, શેઠો રતનજી રૂ. દાણુ, નવરોજી ફરામજી તંબોલી, પેરતનજી મો. દાદાચાનજી, અને, પેરતનજી રતનજી મહેતા, તથા શેઠ કંરસારજી કા. બળજીએ આગેવાની લઈ ઉપલા નામનું ફંડ ઉણું કયું હતું તેમાં શરઆતમાં દાણુ શેઠના સાહેબજાદાઓએ રૂ. ૧૫૦૧ તથા મુદ્દાં બેહેતરી ફંડમાંથી રૂ. ૧૦૦૦ ભરાયા હતા. પછી ઉપર જણાવેલા સાહેબોએ મુંબાઈ જઈ ત્યાં સારી

રકમો બરાબી હતી, તેમજ કલકત્તા, ચીન વિગેરે કામગીરી બધી સારી રકમો બરાબી અને પારસી પ્લેગ હોસ્પિટલ ચલાવી હતી તથા ગરીબ પારસીઓને તેમજ મધ્ય વર્ગને જીવાર, દાળ, થંઉ ચોખા વિગેરે દરમજો રૂ. ૨ ઓછા લઈ આપવાનું શરૂ કર્યું હતું. ત્યારપછી દિવસે દિવસે પારસીઓની હાલત વધુ ખતંગ થતી જણાયાથી એ ફંડ ચાલું રાખ્યું હતું. હાલ તેમાં સુમારે રૂ. ૪૭૦૦૦ જમા થયેલા છે. તે શેઠ સોરામજી નવરોજી તંબોલી જેઓ તેના ઑ. સેક્રેટરી છે તેમજે બેન્કની સેફ કસ્ટડીમાં રાખ્યા છે.

નવસારી હોર્સએસ્ટ્રીઅન ફિઝીકલ કલ્ચર લીગ—પારસી કોમના જીવાનિયાઓના શરીરનો ખાંધો દિન પર દિન નબળો થતો જતો જણાયાથી મુખ્યમાં જેમશેઠ રતનશા કે. દાદાચાનજીએ ફિઝીકલ કલ્ચર અને હૃદયલીગ કાઢી હાલની શાસ્ત્રીય ઢોળે પારસી જીવાનિયાઓને શિક્ષણ આપાતું કર્યું, તે જોઈ ડૉ. ફીરોજશાહ મનચેરજી મહેતા અને તેમના કેટલાક મિત્રોએ તેની એક શાખા અને ખોલી શિક્ષણ આપવા એક કમિટી નીમી. શેઠ ડાસાભાઈ પાલજીજી માડને પોતાનું મકાન કસંરત યાળા તરીકે વાપરવા આપ્યું અને ઉદાર દીલે પૈસાની પણ મદદ કરી. મુખ્યથી લીગના કેટલાક છોકરાઓને પ્રયોગો બતાવવા બોલાવ્યા એટલુંજ નહીં પણ અત્રેના છોકરાઓને ચાલુ તાલીમ આપવા ઈન્સ્ટ્રુક્ટરને પણ થોડો વખત બોલાવ્યા અને કામ શરૂ કર્યું. પછી લીગને તાલીમ લેવા માટે શેઠ ફરફુનજી કાંગાએ ટાટા સ્કુલનું જીમ્નેસીઅમ આપ્યું ત્યારથી (૧૯૨૨થી) લીગના છોકરાઓ ત્યાં તાલીમ લે છે.

પ્રથમ ઈન્સ્ટ્રુક્ટર મી. વેદ સાથે અત્રેના હસ્તાદ પિરાદરો કામ કરતા હતા. પણ ૧૯૨૩થી માઈ જેમશેઠજી નવરોજી કાંગાની નિમણૂક થઈ છે અને તેઓજ દહજીધી ધણી બાહોશીથી છોકરાઓને તાલીમ આપે છે.

પહેલો મેળાવડો શેઠ ફરફુનજીમાં કાંગાની ચેરમેનશીપ નીચે થયો હતો તેથી ખુશી થઈ તેમજે ટાટા સ્કુલ તરફથી રૂ. ૩૦ ની મારીક મદદ આપવી શરૂ કરી.

બીજો મેળાવડો ડૉ. સર ટેમુલજી નરીમાનના પ્રમુખપણા નીચે થવાથી તેમજે છોકરાઓનું સારું કામ જોઈ રૂ. ૨૦૦૦ મેળવી આપ્યા હતા.

ત્રીજો મેળાવડો ઑ. સર દિનશાહ ફ. મુહાંના પ્રમુખપણા નીચે ૧૯૨૫માં થયો, તેમજે પણ આનંદ પામી રૂ. ૫૦૦ બેટ આપ્યા હતા.

હાલ લીગનું ફક્ત સુમારે રૂ. ૫૦૦૦ જુંજ ફંડ છે તેમાં વધારો થવાની ઘણીજ અમગત્વ છે. સર અવસરે ખુશાલીની તેમજ હાલજીની મિજલસમાં થોડા થોડા રૂપીઆ બરાબ છે પણ તે પૂરતા નથી.

છોકરાઓને દર વર્ષે મુખ્યના લીગના મેળાવડામાં સરસાઈ કરવા મોકલવામાં આવે છે. સાલ ૧૯૨૯માં ઑક્સીંગ, કુસ્તી વિગેરેમાં અત્રેના છોકરાઓ પહેલા આવી ઇનામો લઈ આવ્યા છે અને એ પ્રમાણે વધતાં ઓછા ઇનામો કેટલાંક વર્ષથી લાવે છે તે માટે ડૉ. ફીરોજશાહને તેમજ મી. જેમશેઠ કાંગાને બહુ શાખાથી ધંટે છે.

હિંદુ વિભાગ

પ્રકરણ ૮૧ મું.

આશાપુરી.

આશાપુરી એ શુદ્ધ સંસ્કૃત આશાપુરચિત્રી ઉપગ્રંથી થએલું છે, અને તેના અર્થ આશા અથવા ક્ષમિતા ને પુરી કરનારી દેવી એવા થાયછે. વળી ચાગા આશા તો નવસારીમાં થઈ ગયાછે, પણ એ નામની દેવી તો ઘણી જગ્યાએ છે તો ત્યાં આશા ચાગા સાથે શું સંબંધ હોય ? આશાપુરીની ઉત્પત્તિ સંબંધની પોડીએક ઇતિહાસિક લોકવાયકા એવી છે કે:—

આજથી આસરે સો વરસની વાત ઉપર દમણીઆ ગાતિના એક હરગોવિંદ હરિવલ્લભદાસ નામના અત્રેના એક સોનીને એક માતાએ સ્વપ્ન આપ્યું કે વિજલપોર ગામ આગળ જોડીઆવડની તળે હું રહી છું તેમાંથી મને કાઢ અને ભારી પુજા કર. હું તારી મનની આશા પુરી કરીશ. ” આ સોની ધર્મમાં ધણે શ્રદ્ધાળુ હતો તેથી પોતાને થયતાં સ્વપ્નની વાત પોતાના એક મિત્રને કહી. આ સ્વપ્ન એને દેવ ઉરી અગ્નીઆરસની રાત્રીએ થયું હતું. એ દિવસ વચ્ચે જતા રહ્યા, તો પણ તેણે કાંઈ ક્યું નહિ. હવે ત્રીજે દિવસ કારતેક સુદ ૧૮ નો હતો. એ દિવસે ધણા જુના વખતથી નવસારીના લોકો નવસારીની પડોશમાં આવેલા પૂર્ણેશ્વર મહાદેવે શ્રાદ્ધ કરવા જતા આવેલા છે. તે દિવસે આ હરગોવિંદદાસ પણ પૂર્ણેશ્વર ગયેલા. જે મિત્રને પોતાને આવેલાં સ્વપ્નની વાત કહી હતી, તે મિત્ર પણ આ વખતે તેની સાથે હતો. પૂર્ણેશ્વર જવાના બે રસ્તા છે, એક જલાલપોરથી જવાય છે, અને બીજો વિજલપોર નામના ગામ આગળથી પણ જવાય છે. આવતી વખત તેઓ વિજલપોરથી આવ્યા. આમ આવવાનું કારણ ખાસ જોડીઆવડ આગળ પોતાને થયેલા સ્વપ્ન સંબંધી તજવીજ કરવાની હતી. જોડીઆવડ આગળ આવતાં હરગોવિંદદાસને એક સરળ જગાએ ઠોકર લાગી. આ ઉપર તેણે ઝાઝો વિચાર ન કરી, કાંઈ ન જણાવાથી પોતાના મિત્ર સાથે ઘેર આવતો રહ્યો. પણ તેજ રાત્રે તેને ફરીથી સ્વપ્ન થયું કે જે જગ્યાએ તને ઠોકર લાગી છે તેજ જગ્યાએ હું છું, માટે કાઢને કાઢ મને કાઢ. બીજે દિવસે પોતાના મિત્ર સાથે ત્યાં જઈ ખોદતાં એક દેવીની મૂર્તિ નિકળી આવી. આ મૂર્તિ લઈ તેઓ થોડેક આવી દાઢ જ્યાં આશાપુરીનું દેવળ છે ત્યાં એક જગરો વડ હતો, જેની આગળ વડનાજ ઝાડો અઘાપિ છે, ત્યાં તે મૂર્તિને રાખી કે પોતાને પૂજા દર્શન કરવા આવવા પાસે પડે.

~

આ દાનતમાં, વગર દેવળે, વડના મૂળ પાસે થોડોક સમય સુધી આ મૂર્તિ પડી રહી. જે કે તેની પૂજા વગેરેની વ્યવસ્થા તે સોનીએ પોતાના ગોર દાજબદને સોંપી હતી. આ માતાપર હળવે હળવે લોકોનો બાવ વધ્યો, માનતા ચાલવા લાગી, અને પોતાની ધારેલી વાત સફળ થવાથી લોકોએ તેને આશાપુરી ગાતાનું નામ આપ્યું. રોજ રોજ ધણા લોક દર્શનને માટે પણ જવા લાગ્યા.

આ વખતે નવસારી મહાત્મ અને ગાયકવાડ સરકારના ખીન્ન મહાત્મા ઇન્ગરે અપાતા હતા. ઇન્ગરદાર પાસેથી ફરવેલી રકમ માત્ર ગાયકવાડ સરકાર લેતા. તે શિવાય સર્વ હકુમત મહાત્મ ઉપર ઇન્ગરદાર ચલાવતા. ફાળદારી કે દિવાની મુન્દાની તબવીબ ઇન્ગરદારજ કરતા અને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ઇન્સાફ આપતા. પોતાના વિચાર એજ કાયદો હતો. એએ જૂદી જૂદી જગ્યાએ પોતાના તરફથી સુઆ તથા ખીન્ન કારભારીઓ રાખતા. થોડા વખત ઉપર નવસારી મહાત્મ ગોપાળરાવ મૈરાવના હાથમાં હતો અને તેમના તરફથી સુઆ તરીકે માધવરાવ જાયા કરીને બંધા હાકમ હતા. ગોપાળરાવ કહે છે કે, પોતાના મહાત્મમાં ફરવા નિકળેલા તે વખતે કઠોર મુકામે તાપી નદીમાં રેલ આવવાથી ભય ભરેલી રીતે ઘેરાઈ ગયા. આ સંકટ કાંઈ જેવું તેવું નહતું. પ્રાણની પણ શંકા કરાવનારું હતું. પોતાની સહીસત્તામતીને માટે અનેક દેવની આધા અને માનતા શરૂ થઈ, અને તેમાં નવસારીના સુઆ માધવરાવની પ્રશંસાથી આશાપુરી માતાની પણ માનતા રખાઈ. ઇન્ગરો કારણથી માનતા રાખતાંજ ભય કમી થવા લાગ્યું અને થોડા વખતમાં રેલ તદ્દન ઉતરી જતાં કેવળ નિર્ભય થયા. આથી આશાપુરીના દર્શન કરવાની તેમની ઇચ્છા વધી. દર્શને આવતાં, આવી મહા પ્રતાપી માતાજી, વગર દેવળે કેવળ આકાશ નીચે પડેલાં હોવાથી તેમને માટે દેવળ બંધાવવાની ઇચ્છા થઈ, દેવળ તથા ધર્મશાળાને માટે થોડીક રકમ મંજુર થઈ અને કામનો આરંભ થયો. કામ થણે મોટે પાપે ઉદ્ધાર્યું એટલે વચ્ચે દેવળ બાંધી ધર્મશાળા બહુ મોટી બાંધવા માંડી એટલે મંજુર થયેલી રકમ તો પુરી થઈ ગઈ અને ધર્મશાળા થણી અધુરી રહી ગઈ, પણ પાછળથી મોટા મનના સુઆની બક્ષામણથી વળી વધારે રકમની મંજુરી મળી, તથા પુનઃ તેમને મોડું સારું વર્ણસન પણ બાંધી આપ્યું. જેમાંથી હતુ પણ ત્રણસે રૂપીઆ દર વરસે તેમને મળ્યા કરેછે. એ પ્રમાણે આશાપુરી વિગે મતભેદની વાતોછે. તેમાંથી કયો માનવી તે તેની હકીકત ઉપરથી વાંચનારને જણાઈ આવશે.

નવસારીનું હિંદુ રાજકુટુંબ—આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે નવસારી ઉર્ફે પારસી-પૂરીનું પહેલવેહેલું પારસી રાજ ગુટલું તે આગમચતો થણા વરસ અગાઉનું નવસારીનું દેવળજ સ્વતંત્ર હિંદુરાજ આલુક્યવંશના રાજાઓનું હતું. સરકારી હોસ્પીટલ તરફ જ્યાં મુસલમાનભાઈઓનો કોટછે, ત્યાં આશરે ૫૪-૫૫ વર્ષની વાત ઉપર, ડું બુઝતો નવો હોઉતો, થણું કરીને શેક બાપુજી મેરવાનજી દેસાઈને હાથ બે તાંત્રપત્રો (Copper plates) આપ્યાં હતાં, અને તે આદા માનવંત ઉસ્તાદ, પિકાન દસ્તુર શેરેન્દરજી દાદાભાઈ મર્યાએ ઉકલાવ્યાં હતાં, અને તેનો અગ્રેજી તરજુમો, સરેલ ખુલાસા સાથે પ્રાચીન જ્ઞાન (Archæology) ના મહાદુર મરુદ્ધ મુર્સદ પંડીત ભગવાનલાલ ઇચ્છએ રોપક-એશીઆટીક સોસાયટીની ઝુંખર્ષની શાખા તરફથી ગદાર પાડી નવસારીની તર્વારીખ ઉપર થણું અગવણું નાખ્યુંછે. તે તાંત્રપત્રમાં સંસ્કૃત ભાષામાં જે વર્ણન છે, તે ઉપરથી જણાયછે કે, ૯૭૫ વરસની વાત ઉપર આલુક્ય વંશનું નવસારીમાં પણ રાજ્ય હતું. તે ગાંધાના પત્તાં ઉપરના લેખનો મેરડે યુગદાતીમાં નિમે મુજબ નમ્જુમો કર્યોછે:—

“ઐઃ ને નમસ્કાર ! ત્રિપ્લુનું લુક્ટપ વિગ્ધી છે, જેણે સંલુદને હંકાવ્યો,

અને ઉપસી આવેલા મોટા જમણા દાંતની અણી ઉપર તેણે પૃથ્વીને ટેકવી રાખી. માનવ્યસ ગોત્ર (યાને વંશ) પૈકીના પ્રસિદ્ધ ચાલુક્યનું પાદશાહી ખાન્દાન, જે કે આખી પૃથ્વીમાં સ્તુતિને પામ્યું છે, તે ખાન્દાનમાં હારીતીના વંશજો, જેઓને સાત માતાઓએ ઉછેર્યો હતા, કે જે સાત માતાઓ સાત દુન્યાની માયો હતી, તે હારીતીના વંશજો કાર્તિકેયના આશ્રા હેઠલ એક પછી એક આળાદી પામીને સુખ ભોગવતા હતા, અને જેઓ નારાયણની કૃપાથી બુંડ ૩૫ (વિષ્ણુ ૩૫) જોતાંની સાથેજ તુર્તજ શત્રુઓને તાબે કર્યોછે, તે ચાલુક્ય વંશમાંનો પુલકેશીવદલભ હતો. તે પોતાના શસ્ત્રબળે સધળા શત્રુ રાજાઓને યુધિસ્થિરના જેટલીજ ખરી કિર્તિથી હરાવીને લડાઇને અંત લાવતો હતો. તેનો પુત્ર જયસિંહવર્મા હતો, જેની મોટાઇને વધારે તેના જગત પ્રસિદ્ધ વડાભાઈ વિક્રમાદિત્યસત્યાશ્રયપૃથિવવદલભાથી થયો હતો. એ વિક્રમાદિત્ય શીવનો મોટો ભક્ત હતો. તે ભતારક મહારાજ જયસિંહવર્મા પોતાના માતાપિતાને અને પોતાના ગૂરૂશ્રી નાગવર્ધનને પગે પડયો, કે જે મોટા રાજાઓનો વડો હતો. પછી અનીવાર્ય બળથી તેણે પદ્મવ રાજકુળને તાબે કર્યું. તેનો પુત્ર પ્રખ્યાત શ્રીયાશ્રય સલાદિત્ય શુવરાજ (ગાદી વારસ) હતો તે પોતાના પ્રકાશ પાથરનારા મદદગારો વડે, સૂર્ય પેઠે પ્રકાશતો, કે જે મદદગારો સરદ રૂતુમાં પ્રકાશતા ચંદ્રના કિરણોની હારના ચંદ્રશ્યાની મીશાએ તેજદાર હતા, અને તેથી કરીને તે પુત્ર સર્વ ઠેકાણે પ્રકાશ પાથરતો હતો. ચંદ્રના જેવી અતિ ઉત્તમ ખુબસુરતી અને પેશાની તે ધરાવતો હતો. ખ્યારના દેવતાના પ્રત્યેક હુન્નરોમાં તે નિપુણ હતો. વિદ્યાધર (હમ્મતવાદાન)ના સર્વ વ્યાપી રાજના જેટલી કાબેશ્યત ધરાવતો હતો, અને તે નવસારીમાં રહેતો હતો. તેણે સ્વામંતસ્વામીના પુત્ર ભાગીકસ્વામી, જે કે એક અધવધુ (અધ્યાર) અથવા બહાવ્યારી હતો, તેને ધાહુરીક પ્રાંત પૈકીના કંદ-વલા વિભાગમાં આવેલું આસત્તિ ગામ ઉદ્દકતર્પણ (પિત્રીનું તર્પણ-Libation of water) ઉદ્દગસહ સર્વ હક સંબંધ સહ બક્ષિંદા આપ્યું છે. એ ભાગીક સ્વામીના પિતા સ્વામંતસ્વામી કાસ્યપગોત્ર (atook) યાને વંશના અગામી-સ્વામીના પુત્ર હતા. એ અગામીસ્વામીના વડાભાઈ કીકસ્વામી અને નાહના ભાષ માત્રીસ્થવીર હતા. આપદે થનારા સર્વ રાજાઓએ દોલતને પવનથી ઉડી જતા બતીના કરંજના જેવી નાપાયદાર સમજીને આ પુત્રની બક્ષીશ ચાલુ રાખવી જોઇએ. સગર અને ખીમ્ન ધણા રાજ પૃથ્વીના માલેક થયા છે. જે જે વખતે જે જે રાજ થશે તેના વખતમાં આ બક્ષીશનું માન તેનેજ છે. આ બક્ષીશપત્ર માધસર સુદ ૧૩ (સંવત્સરના) ચારસો એકવીસ ૪૨૧માં સુબેહ અને લડાઇના પ્રધાન પ્રખ્યાત ધનનજયે લખ્યું છે. ઝૈા: ”

એનો સાર એ છે કે, નવસારીમાં રહેતા ચાલુક્ય વંશના ગગન ત્રયાશ્રય સજા-દીવે, ભાગીકસ્વામી નામના એક બ્રાહ્મણને પોતાના તાબાનું આસત્તિ નામે ગામ બક્ષીસ આપેલું તેનું આ બક્ષીસ પત્ર છે. એ ઉપરથી નવસારીમાં ચાલુક્ય વંશના કયા રાજાઓ રાજ ચલાવી ગયા છે તેનું વંશચરિત્ર નિચે મુજબ છે:—

માબલે, તો તેઓ નાખુલ થાન છે એ નાગવર્ધન ગુરુ માટે નનસારીમા એક કથા
છ તે હવે પછી મુસનમાન એવું તુડદીન અને હિંદુ ગુરનાનકીનની પદ્ધતિ એ મધ્યાના
નીચે આપીતુ

ગંગાધર શાસ્ત્રીની ધર્મશાળા અને સદાવૃત્તાં—આ ધર્મશાળા
કુભારવાડા તરફ કુધીઆ તનાવના ઉપર આવેલી છે એ “ ગંગાધર શાસ્ત્રિવાદી
ધર્મશાળા ” એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે, કેમકે જે ગંગાધર શાસ્ત્રિ આપણા ગાહવાડ
સન્કારના એકવાન દિવાન હતા, અને જેમને પદરપુરના દેવળમા મન ૧૮૧૫
મા પેશ્વા સરકારના પ્રધાન કેંગેએ હા કયાંતુ પ્રસિદ્ધ છે, તેજ ગંગાધર શાસ્ત્રિએ
સવત ૧૮૬૮ અને શાકે ૧૭૩૩ના ફાગણ શુદ્ધ બારેસને ગુરવારના દિવસે બધાબ્યાનો
લેખ છે આ ધર્મશાળા બધાબ્યા પછી એમા એક સદાવૃત્ત પણ ચાનતુ હતુ એ
સદાનતને માટે દરમાહે નણસો રૂપીઆ એટલે વાર્ષિક ખર્ચ છત્રીસસે રૂપીઆનો શ્રીમત
આયકવાડ સન્કાર તરફથી મળતો હતો મદાદતમા દક્ષિણી આદ્યોને તૈયાર ભોજન
મળતુ, અને બીજાઓને તેમની લાયકાતના પ્રમાણમા લાળ, ચોખા, અને ઘોટથી તે થી
લાકડાં સુધીના સીધા મળતા હતા એમ છતાં ગમે તેવા સાધુ આબ્યો હોય તોપણ તેને
દાળ, ચોખા, ઘોટ અને તે રાધવાને બીજો ભોજનો સામન મળ્યા વગર રહેતો નહિ. આ
પ્રમાણે સવત ૧૯૦૮ના માન સુધી એટલે લગભગ આગાસ વર્ષ સુધી ઉપનુ સદાવૃત્ત
ચાન્યાનુ જણાન છે પણ ત્યાર પછી કેટલાક કારણથી તે બધ થયુ એવુજ એક
સદાવૃત્તમાત્રુ દેવાઈ શ્રી મનચેરજી ખુરશેદજીનુ ચાનતુ હતુ ત્યાથી મરીબ લોઝોને,
સાધુ, બિમુક વગેરેને, ચોખા દાળ વગેરે આપવામા આવતા હતા તે સદાવૃત્તમાત્રુ
છે ના ૭૮ વરસ થયા બધ પડ્યુ છે

એ ધર્મશાળાના બધાવનાગ શાસ્ત્રિ ગંગાધર કૃષ્ણ પટવર્ધન તરફથી પ્રથમ એક
બધ થાયક ધર્મશાળાને માટે રાખેલો હતો તેના પછી એના કારભાન અને બ્યારથા
હાનના એના બધથાયક ન આપે વકીનના પીતાજી નારાયણરાવ સદાધીવ આ
ઉર્ફે નાના પતુજીના હાથમા મવત ૧૮૧૩ની સાનમા આન્યા તેમણે કેટલોક ગ્રમ
અને ખગપટ કરી સદાવૃત્ત સરકારમાથી ચાનુ કરાવ્યુ આ વખતે અગાઉના નેટનો
એટલે છત્રીસસે રૂપીઆનો વાર્ષિક ખર્ચ તો મળતો નહિ, તોપણ બારસે રૂપીઆ ૬૦
વરમે, એટલે સો રૂપીઆ માસિક ખર્ચ મળતા થયા આની સ્થિતિમા ૧૮૬૩ની સાન
સુધી ધર્મશાળાનુ સદાવૃત્ત ચાનુ રહ્યુ. ત્યાગ માદ આજે તો તે હક મધ થયુ છે

આજે પણ એ ધર્મશાળામા સાધુસતો પોતાનો ઉતારો લે છે

આત્મારામ જુતાર—આત્મારામ જુતાર એ નામે અર્ધી સદી ઉપન
નનસારીમા એક પ્રખ્યાત વૈદ થઈ ગયો છે એ જતનો બાલણુ હતો, અને ખમ મા
આવેલા મદ્યુ. માતાના મદિર પાસેના વરમા રહેતો હતો એ વૈદાની વિદ્યામા કુલગતા
ધારતો હતો એટલુજ નહિ, પણ જૂત જાકણુ વગેરે કાઢવામા નિપૂણ ગણ્યોતો તેથીજ
એનુ નામ જુતાગ પડ્યુ કહેવાય છે જુતાગ એટલે જૂતનો ઉતારા. અથવા કાઢા
એ ઈકા. અ. ૧૧ તે રખતના સુવા ના ૧૫૫ ૧૧ બાકિ ૧૧ તરફી તેમને મ લો
કહેવાય, અને તે નીચે જણાવેલી એક કથા પ થી માનમ પડશે —

ઉપર દર્શાવેલા સુખા નામલક્ષણાવ એકવાર જદારમાં ફરવા ગયા હતા, ત્યાંથી તાવ લઇને ઘેર આવ્યા. તાવ રોગ રોગ સખત અને સખત ચલવા લાગ્યો અને તેથી ખાવાનું સુધું ઊંચું. ઉપાયો કર્યા, વૈદાને બોલાવ્યા, ઔષધો લીધાં, પણ ચુલુ કશાનો લાગ્યો નહિ. અંતે કોઈની ભલામણથી આ વૈદરાજને આમંત્રણ કર્યું. વૈદરાજ પધાર્યા. નાડી નેષ, અને ડોકું ધુણાવ્યું; અને બોલ્યા “ તાવ કાંઈ અંગરોગનો નથી. કાંઈ જદારની ઝપટ લાગી છે. ” આ સાંભળી સુખા સાહેબના બાપ આંખમાં આંસુ આવી બોલ્યાં:—

“ ઘાટલ તલે અસેલ વૈષ સુવા, પળ આતાં યાળાં લવકર વરેં કરા. ઢાઠ ઢાઠ દિવસાચે ઉપોપળ જાલે આહેત, યાંચા વરોવર મી પળ અલ્લ સોઢલે આહે, યાજ કરીતાં આતાં કૃપા કરા મી તુમચે ઉપકાર કધી હી વિસરણાર નાર્હી. માણા ચિશ્વાસ આતા માત્ર તુમચ્યા ઘરચ આહે. ”

વૈદ બોલ્યા:—“ રડીસ નહીં બાપ. ધીરજ રાખ, હું એમને હમણાં ઉઠાડું છું. સારા કશું છું, અને દહીં અને બાખર ખવાડું છું, ત્યારેજ હું આત્મારામ ખરો. ” બાપ બોલી કે:—

“ મી તુમચી જન્મ પર્યંત રીળ કરીળ હોઈન. ”

વૈદરાજે થોડું હુઆન મંગાવ્યું ધુપ કર્યો. મંત્ર ભપ્યા. એટલે સુખા સાહેબ ને તદન સુસ્ત અને બેબાન સ્થિતિમાં તાવની ધુનમાં પડેલા હતા, તેણે પાસું ફેરવ્યું. પાસે બેઠેલી મંડળી એટલામાંજ વૈદરાજને શાખાથી આપવા લાગી. ધુપ જરીજ હતો, છુટ્ટુ શબ્દ થયાજ કરતો હતો. મંત્રોચ્ચારના ન સમજાય એવા ભણકારા પડ્યાજ કરતા હતા, એટલામાં સુખા સાહેબ આંખ ઉઘાડી હજવે રહીને એકા થયા. આથી તો સર્વના હર્ષની સીમા રહી નહિ. શાખાસ વૈદરાજ, ધન્યછે તમારી વિદ્યાને, એમ ને તે ધીમેથી કહેવા લાગ્યા. વૈદરાજે પોતાનો પ્રયોગ ચાતુ રાખ્યો. પછી તેમણે પ્રશ્ન કર્યો. “ બોલ તું કાણુછે, ક્યાંથી આવ્યોછે, શા માટે આવ્યોછે ? ” સુખા સાહેબના મોંમાંથી શબ્દ નિકળ્યા, “ હું જીન છું, સચીલુથી થોડેક છેટે મારી કબર છે, મારી કબર આગળ એ પિશાચ કરવા બેઠો તેથી એના ચરીરમાં મેં પ્રવેશ કર્યોછે. ” વૈદે પુછ્યું “ હવે જાયછે કે નહિ. ” અગ્નિમાં ધુપની નેસ્તી જમણી થઇ, મંત્ર ભણાવા લાગ્યો, અને છુટ્ટુ છુટ્ટુ એ શબ્દ વિશેષ નિશ્ચયપૂર્વક થવા લાગ્યા. એટલામાં તો “ ઓ જાઉંરે, ઓ જાઉંરે, મને ગમરાવ ના, ” એમ સુખા સાહેબ જીમ પાડવા લાગ્યા. વૈદે કહ્યું “ તું જાયછે ખરો, પણ આ જ્યાં મણસો શી રીતે જાયશે ? માટે આ શીશામાં ઉતર ! ” (એક શીસો જતાવીને કહ્યું.) જીન બોલ્યો. “ ના. શીશામાં તો નહિ. તું મને ગોંધી રાખશે. ” વૈદે કહ્યું “ લે હું સોગન ખાધને કહું છું કે એક કલાકમાં નહીને પેલે પાર હું તને છોડી દેઇશ. પરંતુ હવે ફરી આવીશ નહિ, અને શીશામાં બગતી વખતે જેમ પાણી ભરાતું હોય તેવા અવાજ કરીને જજે, એટલે આ જધી મંડળીને ખાતરી થશે. ”

ટુંકમાં ત્યાં બેઠેલા સર્વ જણાએ તેજ પ્રમાણે સાંભળ્યું અને જોયું. વૈદે નરતજ તેજ શીશો જીવથી જાંધ કર્યો, અને પોતાના એક ચાકર ખુશાલ નામે ત્યાં

હાનર હતો, તેને આખી નદીપાર મુકી આવવા કહ્યું.

સુખા સાહેબ હવે તાત પ્રકૃતિએ બેઠા હતા, તે બોલ્યા, " મને બુધ બહુ લાગીછે, " રૂંદે તત્તલ બાજરીનો બાખગ અને શેર દહિં વાવવા ફરમાવ્યુ, અને તે તેઓ એક જૂખ્યા માણસની ઝડપથી અને રૂચિથી ખાઈ ગયા.

તાના ઉપર દહિ ખવાડ્યું, એ વૈદશાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે જોખમબધું છે, પણ વૈદ પોતાની કુદ્યગતા બતાવવાને ખાતર મુદ્દાત્મ તે આપ્યું હતું.

નારાયણરાવ સુખાએ સારા થવા પછી એ વૈદને શિરપાવ આપ્યો. વૈદની માગ-
ણીથી બહુચરા માતાને અગે વર્ધોસન કરી આપ્યું, તથા રોજનું સિધું ચાલુ કયું.
ત્યારથી તે તેમના ઘરના વૈદ થયા, એટલુંજ નહિ પણ મિત્ર અને સલાહકાર
વરીક થઈ પડ્યા

આધુનિક સમયના વાયક વર્ગને આ વાતમા સત્યતાની ધણીક શકાઓ ઉઠશે,
તોપણ આ વાત અઘાપિ વૃદ્ધો બહુ આનંદથી કહેછે. એ વૈદની બહુ તારીફ કરેછે,
અને ઘણા બહુગણે તથા જૂત વિદ્યા બાણનારા જૂવાઓને તેણે મહાત કયાંતું તેઓ
જણાવેછે. મોઢેથી ચાલી આવેલી વાતોમા કેટલીક અતિશયોક્તિઓતો હોયછે, પણ
ખીજ વિના દક્ષ નહિ, જળ વિના પરપોટા નહિ, અગ્નિ વિના ધુત્ર નહિ, એ ત્યાય-
સુત્રોને આધારે એમા સત્યતાનો થોડો તો ભાસ હોય ખરે.

આત્માનામના બાજરનેહિ એક ભગવાન કર્ણાશંકર જોરલી કરીને હતા જે
હાન માવન વર્ષ ઉપર નેપુ નર્પની ઉમ્મરે યુજરી ગયાછે. તેમને મોઢેથી આ વૈદને વિશે
એક વાત એવીછે કે —

અમે એકનાર કુધીઆ તળાવ ઉપર બેઠા હતા તેનામા કેટલાક સાર્ધ ત્યાની
મગજદમાથી આવી અમારી સામે ઉભા, અને થોડોક વાર પછી બોલ્યા,

" વૈદ મહારાજ આત્માતમ, હમ આપકી તારીફ સુનકે હુંડતે હુંડતે યહાતક
આમે હુવે હમે. ખુદાને આપકી મુનાકાત ફારન કરા દી હય અબ હમારી ઉમેદ એસી
હેકે અપન થોડી દેગ બેડે. આર હરેકકે કીસ્સે આર હીકમત દેખે. આર હમબી ઉસ્તાદકી
મહેરબાનીમે થોડા બોહોત એસેબી ઈસ્મ જાનતે હે. આર હમને સુના હે કે આપતો
ઉસમે થેદ નવસારીમેતો કયા, લેકીન આખે મુજરાતમેં યકતા હો. "

આત્માનામ — મિયા સાહેબ, તમારી ઈન્જાથી હું મફત ખુશી છું. થોડો કહેતા
હશે, પણ મને તો કાઈ આવડતુ નથી, હું તો માન ઔધના પડીકા માધી જાણ
છું. જોઈએ તો તમને એકાદ પડીકુ આપીશ.

ફકી — જી હા, અગર હો તો બહુત ખુબ. આપકી તરફસે કુચ નહ ખીના
લીખ નમે જે તો હમ આપકા અહેસાન માનેગે. આર હર જમે હમ આપકી તારીફ કરેગે.

આત્માનામ — તમે તો વળી જૂદી વાત કરો છો. હું તો એક દકીમ છું અને
આનંદની માણસને દવા કરી જાણુ છું. ખીજુ કાંઈ આવડતુ નથી પણ તમારા
જેવા દેશ ત્ત ફગનાત સાર્ધ બોતાની મુનાકાત લેવા ખુશી છું.

ફકી — હા દકીમકે પાસજ હમ હકીમાત લેનેકી ઉમેદ રખતે હે. કવરોજ
દમો જાનાઈ ઈસ્મ લીએ ત્યાજદી અપન બેદક જમાવે તો અમકી આત હે,

આત્મારામ:—હીક ત્યારે, આજેજ, અને દમણાંજ, આજ યોગાનર્માં (મસીદ આગળનું) યોગાન જતાવીને) આપણે બેસીશું.

ફકીર:—મગર, એ જગ્યા ઉમદા નહીં હેં. આપકો મરજી હોવે તો અપન.....

આત્મારામ:—(એક ખાંધે સાવરણી મૂકી આવતા બંગીને દેખાડી,) પેલો બંગી તે સાફ કરી જશે.

પેલા બંગીને જાણે કહી રાખેલું હોય. તેમ વગર બોલવે ચાલવે તે જગ્યા વાળી ગયો. એટલે ચાર મજૂરો સાગની સાગડી લઈ આવ્યા. તેમણે પોતાની સાથે આણેલી નરાજવડે ખાડા ખોદી તે દારી દીધી. એટલે જો આણસ એક કનાત લઈને આવ્યા. તેમણે તે ખાંધી દીધી. પછી એક હજમ આવ્યો, તેણે ત્યાં સમઘર્મ ગોઠવી દીવા સળગાવી દીધા. તેઓ પોત પોતાનું કામ વગર બોલાવવે કરીને તેજ પ્રમાણે ચાલ્યા ગયા. પંદર મીનીટમાં માંડવો તૈયાર થઈને અંદર દીવાની જોતથી ઝળકી રહ્યો. આ જોઈ ફકીર તો દોંગ થઈ ગયો. હવે સર્વે ઉડી ખાડવામાં ગયા.

ફકીર:—હકીમ સાહેબ, જસ! જો કુચ્ચ દેખતેકા થા, સો દેખ લીયા. પુડીકે ખાંધનેવાંધે હકીમકી ઉરતાદી દેખ લી.

આત્મારામ:—હવે તમારા કાંઈ કીરસા જતાવો.

ફકીર:—નહીંજ મહારાજ, હમ આપકો કયા જતાવેં.? હમકો આપકે આગે કણુલ કરના-પડતા હે કે હમ ફકત એક મૂઠ્ઠી મારના જનતે હેં. (એમ કહી ઉપર ઉડતાં વાગળાંમાંથી એક, બે, ત્રણ, ચાર, એમ પાંચ વાગળાં એક પછી એક નીચે તરફડતાં પડ્યાં.)

વૈદ:—અંહ! એ બિચારા પંખીને શા માટે કુઝળી કરો છો. ઉડી જવા દો બિચારાંને ઝાડપર.

ફકીર:—નહીંજ અજ એતો મરજીમાંજે. હમકો મૂઠ્ઠી મારના યાદ હે, મગર ઉસકા ઉતારા નહીં મારુમ.

વૈદ:—મરી શું જાય એતો ઉડી જશે. (એટલે એક પછી એક સર્વે પાંખ ફફડાવતાં ઉડી ગયાં.)

ફકીર:—(કાલાવાલા કરીને) હકીમ સાહેબ. હમકો જસ ઈતનાહી ચાહીયે. ઇસ લીએ આપ મેડેરજાની કરકે હમકો થેહ શીખા દો. ઇસ લીયેહી આપકો હમ તાલાસ કરતે આયે હેં હમારે થે ઇફમસે તમામકે જ જનતે હેં. મગર કોઈ સાખેત હો ચકતા નહીં. હમ ખુદાવંદ કરીમકા ખડોત ખડા ગુનાહ કરતે હેં. ઇસલીયે આપ હમકો ઇસમેંમે જયાક્ષો !

વૈદ:—આ કીરસો તમારો સાચી છે. કાલે તમને એનું વાગણુ શિખવીશ. પણ પછી બીજી કાંઈ બોલશે નહીં.

ફકીર:—નહીંજ, હમ ખુદાકી કસમ ખાકે બોલતે હે કે ઇસકે સિવા કુસરા હમકો નહીં ચાહીએ.

એક બાજુએ આ વાત અને પ્રયોગ ચાલતાં હતાં. ત્યારે બીજી બાજુએ સામે એક આઘ ગુલિકાને વેશે ગાયન કરતી બેઠી હતી. હવે તેણે પોતાનું ગાયન બંધ કર્યું, ઉડ

એટલે ગાઇની સામે એક માણસ આવી ગરશીના ટાટ મૂકી ચાલ્યો ગયો. પણ પછી તરતજ બીજા માણસે લાતી પેલા ફકીરોને થોડી થોડી આપી, તથા અમને સર્વને બધે ચાકાં આપ્યાં. મને તે આપ્યારે નહીં ખાવાને મારા મિત્રે આંખ મારી એટલે મેં મારા ધોતરને છેડે બાંધી દીધી. વૈદે ફકીર તરફ જોઇને કહ્યું. હવે ઉઠીયું. એટલે સર્વ ઉભા થયા. ગાનારી જતી રહી.

પાછા તેજ માણસો આવી માંગવો છોડી ગયા અને સૌ સૌને ઘેર ગયા. મારા ધોતરને છેડે બાંધેલી ગરશી ખાવા સા માટે ઇસારતથી ના કહી તે પુછવાની મને સરત રહી નહિ. તેથી વાત કરતા કરતા ઘેર આવ્યા, અને ધોતર અને પાંધડી ખુટીએ મુક્યાં. સવારે ઉઠીને ધોતરને છેડેથી છોડીને જોઈ છું તો ગરશીને બદલે પડીકામાં નર્મ માલમ પડ્યું. મેં તે ફેંકી દીધું. સા માટે તે રહેવા દેવા ઇસારત કરી હતી. તેનું કારણ હવે હું સમજ્યો.

બીજે દહાડે જુતારનું ઘર પુછતાં પેલા સાંઈ આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા, આને તમારા ફરમાન મુજબ આવ્યા છીએ. વૈદે કહ્યું, પેલી કાબરપર તમારો પ્રયોગ અબજ માવો, હું તમને તેને સારી કરતાં શિખવું છું. ફકીરે મ્હણ્યુંએ કયું, પણ આગલા દિવસની પેઠે તેનો પ્રયોગ ચાલ્યો નહિ; તેથી તે જોલ્યો, હકીમજી ! તમે હમારો પ્રયોગ ચાલવા દેતા નથી.

વૈદે કહ્યું; હું ઇમાનથી કહું છું કે હું કંઈ કરતો નથી. પણ ડીક થયું. જુદાનો મુન્ડો કરતાં તમે તમારી મેજેજ બચ્યા.

કહેવાની જરૂર નથી કે આગલે દહાડેની ગરશીએજ તેની વિદ્યા ફેક કરી નાખી હતી. આથી ફકીર બિચારા બીજે મ્હોંડે ચાલતા થયા. “ જોને ગઈ પુત ઓર ખો આઇ ખસમ ” જેવો હાલ થયો.

આ વૈદ જુત વિદ્યા શિવાય ઔષધમાં પણ બહુ કુશળ હતા. પાકીને, બાપેયું તેનું ઔષધ કદી નિષ્ફળ જતું નહિ. નાડી જોઇને રોગની ઝટ પરિક્ષા કરતા. ઘણી એમનામાં એક જુબી એવી હતી કે, પૈસાદારને એક રોગપર સો રૂપીઆનું ઔષધ મંગાવી ત્યાંજ તેની આગળ તે બનાવી આપતા; ત્યારે એક ગરીબને તેજ રોગને માટે એક પાઈનું અનુપાન બતાવી તેમાં ઔષધ આપતા. અને આજ પ્રમાણે એક ગરીબ અને તવંગરનું ફેફસું મટાપવાની વાત મસદુર છે. એ આજથી હર વર્ષની અગાઉ મરી ગયા કહેવાય છે. આ ડેકાણે ગાખુડું અગત્યનું યર્ષ પડશે કે, આગળ નવસારીમાં જુતનો વર્ષમ અતિથય હતો. હાલ ત્યાં ડાકટર પાદતનજનું મકાન છે, ત્યાં તો તેનો વાસોજ કહેવામાં આવે છે. દિંદુઓ માને છે કે મુએઝાં માણસની ધર્મ ક્રિયા કે વિધિ કરવાની રહી ગયાથી, ચુકી ગયાથી, અથવા આપવાત પ્રાધાથી, તે મરનાર જુત યજ્ઞને ગામમાં ફરતો ફરે છે. તેના પગની પાટલી ઉધી જણાવવામાં આવે છે. રમાત્ર યજ્ઞને રસ્તે પડતો, જેના ઉપર કુરખાંન હોય તેની કપડાં વણવાની શાંતિ જરી જતો, કે કુખી થયો હોય તો તોડી જતો, રાંદદારીઓના રસ્તા ચુકાવતો, કે વાડકાંટામાં અથડાવતો, એવો તેને ચિતારવામાં આવે છે. ઘણા લોકોએ જુતના વહેમને લીધે જુત ઉતારનારાં જુતારોને પોતાના ધરખાર પાપીને મુજે અથવા મુક્ત આપી દીધેલાંના દાખલા નવ.

સારીમાં ઘણા બનેલા છે. ઘણાંક સોના જેવાં ધરો એ વહેમને લીધે બંધ પડ્યાં છે, અને ઘણાંક તો બાગીને બસતાં પણ ચર્ચ ગયાં છે. એ કારણથી હિંદુઓમાં આત્મારામ વેદ અને હડીમ પાદત્રનજી આમજીની “ જુતારો ” જેએ ઘણી નવાઈ જેવી વાતો અત્રે ચાલે છે.

પ્રકરણ ૮૨ મું.

આપાસાહેબ પાગેદાર.

શ્રી ગજાનન પ્રસન્તોસ્તુ

નવસારીના પાગેદાર ધરાણુનો ઇતિહાસ

મુળ પુરૂષ શ્રીધર વિનાયક પાગેદાર ૧૭૬૮-૧૮૬૮.

શ્રીધર વિનાયક ભાંસુરકર જાતે દક્ષણી બ્રાહ્મણ. એ પોતાના વતન ભાંસુર ગામે સને ૧૭૬૮માં જન્મ્યા હતા. દક્ષીણ મહારાષ્ટ્રના અહમદનગર જિલ્લાનું એ ગામ છે ત્યાંના તે મુળ વતની હતા. શ્રીધર વિનાયકની પોતાના વતનમાં ઘણી ગરીબ સ્થિતિ હતી. તેમના માઆપ નાનપણમાંજ મુજરી/ગયેલા હોવાથી તે પોતે પોતાની ફોઇને ત્યાંજ નાનાથી મોટા થયા. તેમની ફોઇ તે રા. ગોપાળરાવ મૈરાળની મા થતી હતી, તેથી ગોપાળરાવ મૈરાળ અને શ્રીધર વિનાયક એ બેજે સગપણમાં આમાફોઇના થતા હતા. શ્રીધર વિનાયક પોતાની ફોઇ સાથે વડોદરે આવ્યા ત્યારે તેમની ઉંમર વર્ષ ૧૨ની હતી. શ્રીમંત ગોપાળરાવ મૈરાળ એ શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારના એક મોટા સરદાર હતા. તેમની ૩૦૦ થોડેસ્વારની પાગા હતી. તે પાગામાં રા. મૈરાળે શ્રીધર વિનાયકને પ્રથમ બારગીરની નોકરી આપી. શ્રીધર વિનાયક ત્યારે નોકરીમાં દાખલ થયા ત્યારે તેમની ઉંમર ૨૦ વર્ષની હતી. શ્રીધર વિનાયક પોતે ઘણા કર્તવ્યનિષ્ઠ, ચાનાક, પ્રમાણીક અને છુદીવાન હોવાથી થોડાક દિવસમાં પોતાના ભાઈ મૈરાળની મરજી સંપાદન કરી જવાબદારીના કામે કંડવા લાગ્યા. એવી તેની કર્તવ્યનિષ્ઠા જ્ઞેષ્ઠ રા. મૈરાળે શ્રીધર વિનાયકને સીલેદારી આપી ૧૦૦ થોડેસ્વારની પાગાના ઉપરી અમલદાર નીમી સરકાર હુકમથી નવસારી પ્રાંતનો અંદોજસ્ત રાખવા સાર નવસારી મોકલવામાં આવ્યા હતા. ત્યારે તે નવસારી આવ્યા ત્યારે શ્રીધર વિનાયકની ઉંમર ૨૫ વર્ષની હતી. સને ૧૮૨૩માં શ્રીધર વિનાયક નવસારી આવી પોતાનું વસ્તીસ્થાન ક્યું અને પાગેદારીનું કામ ક્યું તે પદથી શ્રીધર વિનાયકને પાગેદાર કહેતા, ને એ નામ અધ્યાપ તેમના વંશજો ધરાવે છે. એ પુરૂષ પાગેદાર ધરાણુનો મુળ પુરૂષ હતો.

નવસારી પ્રાંતમાં આવ્યા પછી શ્રીધર વિનાયક જોઈ આપાસાહેબ પાગેદાર પોતાના ઘણી ગોપાળરાવ મૈરાળ તરફ એકનિષ્ઠ રહી ઘણીની તથા શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારની સેવા ઉત્તમ પ્રકારે જાગવતા હતા. પ્રાંતનો અંદોજસ્ત ડેકેડેકણે પોતાના થોડેસ્વારો રાખી ઉત્તમ પ્રકાર કરતા હતા જેથી શોડોને મુખ મળતું ને નિર્ભય ગ્હેતાં. મોઈ જાતનું બય રહેતું નહી ને કદાચ પ્રમંઓપાત સંકટ ઉત્પન્ન થાય તો તે નાણુદ કરી શોડોને સંકટમાંથી મુક્ત કરતા. પોતાની પાગાની જગરથા જગર સારી રીતે.

રાખતા નેથી કરીને તે ત્યાં જાય ત્યાં વિજય સંપાદન કરતા હતા. એક વખત એવું બન્યું કે જ્યારે સને ૧૮૫૭ માં આખાં હિંદુસ્તાનમાં બંડો દાવાનળ સળગ્યો હતો ત્યારે તેજ અરસામાં કાઠિયાવાડમાં પણ વાઘેર લોડોએ બંડ ઉઠાવ્યું હતું. તેનો બંદો-અસ્ત કરવા માટે શ્રીમંત સરકાર બંડેરાવ મહારાજને પોતાની ફોજ મોકલી તેમાં રા. મૈરાળની પાગા પણ ગઈ હતી. તે પાગાના અધિકારી તરીકે રા. મૈરાળના નાના ભાઈ ગજનનરાવ આગાસાહેબ ગયા હતા. તેમણે રા. શ્રીધર વિનાયકને નવસારીથી મોઝાવી પોતાની સાથે પોતાના વિશ્વાસુ અને અંગરક્ષક તરીકે લઈ ગયા હતા. કાઠિયાવાડમાં પહોંચ્યા પછી બંડવાલા વાઘેર લોડો સાથે ગાયકવાડ સરકારની ફોજની ને લઢાઈ થઈ તેમાં શ્રીધર વિનાયકે પોતાના ધણી ગજનન આગા સાથે રહી અપૂર્વ સાહસ, શૌર્ય, અને પરાક્રમ બતાવ્યો અને કેટલાક આણીઆણીના પ્રસંગે ગજનન આગાના પ્રાણ પણ બચાવ્યા હતા. શ્રીધર વિનાયકની એવી પોતાના ઉપરની અપૂર્વ નિષ્ઠા અને બંધુપ્રેમ જોઈને તે ધણી ખુશી થયા. એ પ્રમાણે શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારની ફોજે બંડવાલા વાઘેર લોડોનો સંપૂર્ણ પરાજય કરી વિજય મેળવ્યો. બંડવાલાનો પુરતો બંદોઅસ્ત કરી ગાયકવાડ સરકારની ફોજ જ્યારે વડોદરે પાછી આવી ત્યારે શ્રીમંત સરકાર બંડેરાવ મહારાજને વિજયી થયેલા ફોજને દેખાડીએ, બહિસો વિગેરે, જેણે જેણે જેવી કામગીરી અને શૌર્ય બતાવ્યું તેઓને આપી. તેમાં રા. ગજનનરાવ આગા સાહેબ તથા શ્રીધર વિનાયક પાગેદારને પણ સન્માનપૂર્વક બહિસો આપી. તેમની કામગીરી અને શૌર્યની કદર કરી રા. ગજનન આગાએ પોતાના ભાઈ ગોપાલરાવ મૈરાળને લઢાઈની સંપૂર્ણ હકીકત જણાવી તેમાં શ્રીધર વિનાયકે શું શું કામગીરી કરી તે પણ જણાવી હતી. તે પરથી સરદાર મૈરાળે ખુશ થઈ શ્રીધર વિનાયકને તેના કામગીરીની કદર કરી બહિસો આપી. થોડા દિવસ વડોદરે રહી પાછા નવસારી પોતાની નોકરી પર હાજર થયા. નવસારીમાંજ ધણી વર્ષ સુધી તેમને રહેવું પડવાથી નવસારીમાં શ્રીધર વિનાયક ઉર્ફે આપાસાહેબ પાગેદારે પોતાનું વતન ક્યું. શ્રીધર વિનાયક પાગેદારે નવસારી પ્રાંતમાં કેક કેકાણે જમીનો ખરીદ કરી તથા નવસારીમાં પણ કેટલીક ખસેડે કરીછે. એ પ્રમાણે પોતાની ગરીબાઈમાંથી ઉચ્ચ દરજ્જે ચડી શ્રીધર વિનાયક પાગેદાર પોતાની ઉમ્મરના ૭૦ સીતેરમાં વર્ષે સને ૧૮૬૮ માં નવસારીમાં ગુજરી ગયા હતા. તેમને સંતતીમાં એ દરજ્જો હતા. છોકરો નામે વિક્રમરાવ ઉર્ફે બાહિસાહેબ પાગેદાર અને છોકરી નામે ગંગુઆઈ ને પુણાના મુપ્રસિદ્ધ સાવકાર નારાયણ ગજનન દેવ સાથે પરણ્યા હતાં. એમણે ૪૫ વર્ષ સુધી પાગેદારીનું કામ ક્યું હતું.

વિક્રમરાવ શ્રીધર ઉર્ફે બાહિસાહેબ પાગેદાર ૧૮૩૦-૧૮૭૧.

વિક્રમરાવ શ્રીધર ઉર્ફે બાહિસાહેબ પાગેદાર એ સને ૧૮૩૦ માં નવસારી મુકામે જન્મ્યા હતા. એ સગેરે મજબુત, કઠાવર અને બળકદ હતા. એ થોડા પર બેમનારા ઉત્તમ સ્વાર હતા. એમણે લઢાઈને લગતું ઉત્તમ શિક્ષણ લીધેનું હતું તેથી પાગાના ધોડેઆંદાને શિક્ષણ આપી પાગાને જગ્યર તૈયારીમાં ગમતા. એમણે પોતાના પિતા સાથે રહી પાગાના કાદબારનો અનુભવ સારી રીતે મેળવ્યો હતો. શ્રીધર વિનાયક

ઉર્ફે આપાસાહેબ પાગેદાર સને ૮૬૮માં ગુજરી ગયા પછી નિઠ્ઠા રહ્યા. ઉર્ફે બાહિસાહેબ પાગેદારના નામે સીલેદારી થઈ તેઓ પાગાનું કામ કરવા લાગ્યા. તેઓ પોતાના પિતાની માફક પોતાના કાર્યમાં કુશળ અને આનાક હતા ને સરકારની સેવા સારી રીતે બજાવતા હતા. એ પોતાના પિતા પાછળ ૩ વરસ પાગાનો કારબાર કરી પોતાની ૪૧ મી વર્ષે સને ૧૮૭૧માં ગુજરી ગયા. એમને સંતાનીમાં એક નાનો છોકરો નામે ધોડિપંત કરીને હતો.

ધોડિપંત વિકૃત ઉર્ફે તાત્યાસાહેબ પાગેદાર ૧૮૬૨-૧૮૮૭.

ધોડિપંત ઉર્ફે તાત્યાસાહેબ પાગેદાર એ સને ૧૮૬૨માં જન્મ્યા હતા એમના પિતા વિકૃત શ્રીધર ગુજરી ગયા ત્યારે ધોડિપંતની ઉંમર વર્ષ ૯ ની હતી.

વિકૃત શ્રીધર ઉર્ફે બાહિસાહેબ પાગેદાર પછી તેમના છોકરા ધોડિપંતના નામે સીલેદારી થઈ તે પાગાના મુખ્ય અમલદાર થયા. પરંતુ તેમની ઉંમર નાની હોવાથી પાગાનો કારબાર તેમના પિત્રાઈ કાકા નાનાજી બળવંત તેમના વતી સારી રીતે કરતા હતા. એમના વખતમાં નવસારીમાં રાણી લક્ષ્મીબાઈનું લગ્ન શ્રીમંત સન્કાર મલ્હારાવ મહારાજ સાથે થયું તે ઘણી દોડધામથી થયું. શ્રીમંત સરકાર મલ્હારાવ મહારાજે પોતાના લગ્નની ખુશાલીમાં નવસારીવાસી પ્રગળે ઘણું અન્નદાન કર્યું. પૈમાની પણ ઘણી ખેરાત કરી. તેમજ પાગાના સ્વારોને તથા અમલદાર બેઠોને ઘણી બક્ષિસો આપી હતી. સને ૧૮૭૪માં શ્રીમંત મલ્હારાવ મહારાજ મદ્રાસ ગયા અને શ્રીમંત સયાશરાવ મહારાજ રાત્યાફ હયા પછી સને ૧૮૭૮માં શ્રીમંત સરકારે પાગાની બદલી સાદરા કેમ્પમાં કરવાથી પાગા સાહે ગઈ ત્યારે પોતાની નોકરીનું રાજીનામું આપી પોતાનું વતન નવસારીમાં હોવાથી પોતાની વડીલોપાનિત મિલકતની વ્યવસ્થા કરતા નવસારીમાં રહ્યા. રા. ધોડિપંત ઉર્ફે તાત્યાસાહેબ પાગેદારે ૧૬ વર્ષ સુધી પાગેદારીનું કામ કર્યું હતું. પાગા ગયા પછી નવસારી પ્રાંત સુબા ઓશીસમાં સાગ હોવા ૫૦ નોકરી હતી. ધોડિપંત ઉર્ફે તાત્યાસાહેબ પોતાની જીવન ઉંમરે ૨૫ એ વર્ષે ૧૮૮૭માં ગુજરી ગયા હતા એમને સંતાનમાં કાંઈ ન હોવાથી પોતાના દેહઅવસાત વખતે પોતાની પત્ની સૌ. યમુનાબાઈ તથા પોતાના પિત્રાઈ ભાઈ યાદવગવ નાતાયજીને પાસે બોનાવી યાદવરાવને પોતાના દત્તક પુત્ર તરીકે લઈ પોતાના ઘરાણાનું નામ ચાલુ રાખવું એમ પોતાની પત્ની યમુનાબાઈને કહ્યું તે પ્રમાણે પોતાની પત્નીની આત્માનુસાર યમુનાબાઈએ રા. યાદવરાવને દત્તક લઈ પોતાના ઘરાણાનું નામ ચાલુ રાખ્યું.

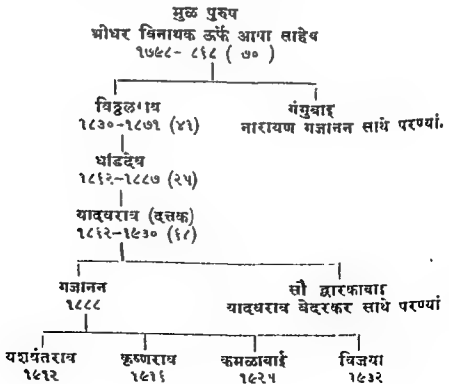
યાદવરાવ ધોડિપંત પાગેદાર. સને ૧૮૬૨-૧૮૭૦.

યાદવરાવ ધોડિપંત પાગેદાર એ સને ૧૮૬૨ માં જન્મ્યા હતા. એ પોતાના ૨૮ માં વર્ષે ધોડિ વિકૃત પાગેદારના દત્તક પુત્ર થઈ તેમના ઘરાણાનો કારબાર કરવા લાગ્યા. એમને પહેલાં ધોડિ વિકૃત પાગેદારની પાગામાં નોકરી હતી. પાગા નવસારીથી ગયા પછી તે સરકારી નોકરીમાં દાખલ થયા ને પોલીસ ખાતામાં ફોજદાર હતા. તેમણે સરકારી નોકરી ઘણા વરસ કરી પોતાની ૪૫ વર્ષની ઉંમરે સરકારી નોકરી છોડી દીધી, ને સાર્વજનિક કામોમાં ભાગ લેવા લાગ્યા. એમને સરકારમાંથી ઓનરેરી મેજિસ્ટ્રેટ તથા મધ્યસ્થ પચનો અધિકાર મળ્યો હતો. યાદવરાવે નવસારીના નગરવાસીઓની

મદદથી નવસાનીનાં આવેલાં શ્રી ન્હુછોડના મંદીરનો છણોદારનું કામ કયું હતું. એ પ્રમાણે તે સાંવજનીક કામમાં પણ ભાગ લેતા હતા.

યાદવરાવ પાગેદાર ગયપણથીજ ધર્મવર ભક્ત હતા. ભગવદ્ભક્ત હોવાથી ભજન કરતા તે મોટા ભજની હતા. તે ગણેશભક્ત હોવાથી તેણે પોતાના હયાતીમાં શ્રી ગણ-પતીનું મંદીર બાંધ્યું અને શ્રીધર વિક્રમ પાગેદારે તેમના હયાતીમાં એક મહાદેવનું મંદીર બાંધ્યું હતું એવા બે મંદીરો પાગેદારના માવજીનાં છે, તેમનો અર્થ તેમની ઍરેટમાંથી થાયછે. સરકાર દરબારમાં પાગેદારનું વજન શ્રીધર આપા પાગેદારથી ચાલતું આવ્યું તેજ પ્રમાણે રા. યાદવરાવ ધોંડદેવ પાગેદારે પણ ચાલુ રાખ્યું હતું ને તેના વંશ પણ તેજ પ્રમાણે અનુકરણ કરેછે. પાગેદારનું ધરાણ એ નવસારીમાં એક મોટું ધરાણ કહેવાય છે, ને સારી સ્થિતિમાં છે. એ પ્રમાણે યાદવરાવ પાગેદારે, પાગેદાર ધરાણનું નામ જળવી રાખી સને ૧૯૩૦ માં પોતાની પાછળ સંતતીમાં બે છોકરા મૂકી પોતે પોતાના ૬૮મા વર્ષે ગુજરી ગયા. સંતતિમાં છોકરો નામે ગમનનરાવ છે અને છોકરી નામે સૌ. દાગડાખાઈ કે જે સુતતા સુપ્રસિદ્ધ ગૃહસ્થ ખંડેરાવ ભાગેદારકરના ભાઈ યાદવરાવ પાંડુરંગ બેદરકર સાથે પરણી છે. રા. ગમનનરાવ એ પોતાના પોતાની માફક ધરાણનું માન જળવી રાખી તેમને પગથે ચાલેછે. તેમને સંતતીમાં બે છોકરા તથા બે છોકરી છે. છોકરા નામે યશવંત તથા કૃષ્ણરાવ, છોકરી નામે કમળાખાઈ તથા વિજયા છે.

પાગેદાર ધરાણનો વંશવૃક્ષ.

સવા પહોરની પાદશાહી.

પાગેદારની સત્તા—પાગેદારની સત્તા પણ અમર્યાદ હતી. સુળાના નેટલી અગર તેથી પણ પ્રસંગે તેની સત્તા વિશેષ ગણાતી. જલાલપુર, અગાઉ પેશ્વાના તાબામાં હતું. કહે છે કે એકવાર એ તાલુકાનો ઈમરો, એક ઈમરદારને નામે લખાયેલો, તેના પરવાનો અથવા સનદ એક મીઆંબાઈ ઉઠાવી લાવી, જુના ઈમરદારને પેશ્વા સરકારની સહી શીક્ષાવાળી સનદ બનાવી પોતાના જાતબાઈઓને બતાવી, એક ટોળા ઉભા કરી તેની મદદ વડે ઉઠાડી હાંકી કાઢ્યો. આ ઈમરદાર સદાય વિનાનો નિરાધાર પડવાથી અત્રેના પાગેદાર પાસે આવ્યો, અને ખરી વાત વિદિત કરી. પાગેદારને તેની વાત રસત ધાગવાથી કેટલાક ઘોડેરવારોની એક દુકડી તેની મદદ સાથે મોકલી, જેથી તેને પોતાની હકુમત ફરી પ્રાપ્ત થઈ શકી. આ પ્રમાણે પાગેદાર ધામ તથા હુટાડાઓની ટોળાઓને પણ વિખેરી નાખતા, તથા ધાડપાડાઓને પકડી લાવતા. ડાઈ ઉપર ઈતરાજ થાય તો તેને શાસને પહોંચાડવામાં પણ કાંઈ સરકાર તરફથી પરવાનગી કે દુકમ જોખતો નહિ. કારણ કે એવાની સામે દાદ મેળવવી, એ તે કાળે બહુ મુશ્કેલ હતું. દોંગભારતું રાજ એટલે સુધી હતું, કે બહાદરજી નામે એક બટકતો મુસલમાન નવસારીની સુળાગીરી ઉપર પોતાની કુનેહયા આવી શક્યો હતો. તે વેળાએ “ચાંદરાતના ચૌદ હાકમ” એવીજ કહેવત ચાલતી; કેમકે એક વરસમાં ૫-૭ બી સુળા બદલાઈ રહેતા. તેથી કહે છે કે એક સુળા તો હાથીની અંબારી ઉપર પુછાડા તરફ મોકલીને સ્વારીમાં નિકળ્યો હતો. તેને કારણ પુછવામાં આવ્યું ત્યારે તે બોલ્યો, “દેખના કું કે પીછે કોન આતા હે.” એટલે એક સુબો હજી તો આવ્યો નહીં એટલામાં તેની પછાડી બીજી જણ સુળાગીરીનું કાગળ લખને વડોદરેથી આવેલોજ છે એમ બનતું. નવસારીમાં અચ્છોણ તથા છપ્પુ દોશી નામે બે બેકેનો હુનશીકુર્ષ જવાના ચાર રસ્તા ઉપર ઝુપડાં જેવાં ઘરમાં રહેતી હતી. કહે છે કે એક દહાડે એકાએક તેના ઘર આગળ સીપાઇસપરાઓની ૬૬ મળી રહી, થોડો અજાન થવા લાગ્યાં; કેમકે એણે બેનના બાપ બહાદરજી વડોદરેથી સુળાગીરી લાવ્યા છે એવી નવસારીમાં હોહા થઈ રહી. બહાદરજીને હજીરનો રૂકો બતાવ્યો, કે તુર્તજ સુળાએ સુળાગીરી બહાદરજીને સંપુરક કરી દીધી. પણ બીજેજ દહાડે બહાદરજીની હામ અને બનાવટ પકામટ આવી, અને માજી સુળાએ તેના પાસેથી સવા પોહોર દહાડામાંજ અખત્યાર લઈ લીધો, અને કેદ કર્યો. તોપણ બહાદરજી બગામ લીધી કે સવાપોહોર દહાડોખીતો પાદશાહી લીધી? તે ઉપરથી આજેપણ એક ફુહો અને બોલાય છે કે:—

“બહાદરજીની સ્વારી જેસા છોકરોંકા ખેત;

—ચાતચંદ મોદીકી ખીચડી, ઝોર બેની ધાંચણકા તેત.”

હરબાજી ખડેગવ.

(સંવત ૧૮૫૭ થી ૧૮૮૭ સુધી ત્રીસ વરસ સુળાગીરીની હકુમત કરી.)

હરબાજી ખડેગવ ઉર્દૂ બાપુસાહેબ, એ મોજે દાદગાંવ જીલ્લે અદમદનગરના

વતની હતા. એમની અટક કુલકર્ણી હતી. એઓ શ્રીમંત મયરાળ નારાયણ ઉદે બાહિસાહેબ મંત્રેકરના સંબંધી હતા, તેથી વડોદરામાં તેમના અમલ વખતે તેઓ ત્યાં આવેલા. થોડાક સમય પછી એમને મરોઢીના વહીવટદાર બનાવી મોકલ્યા હતા. તે કામમાં સંતોષ મળવાથી, ત્યારપછી એમને નવસારીની સુબાગીરી સંવત ૧૮૫૭ ના સુમારે આપવામાં આવી. આ વેળા એમનું વય સુમારે બત્રીસ વરસનું હતું. એમણે નવસારીમાં ત્રીસ વરસ સુધી ગાળેગાળે સુબાગીરી કરેલી છે. એ ધણા દયાળુ હતા. ધર્મપર એમની શ્રદ્ધા ધણી હતી. નવસારીમાં એમણે ઉંચ વર્ણની વસ્તીની વૃદ્ધિ કરવાને ધણો પ્રયત્ન કર્યો. આ વખતે નવસારીમાં થોડીક ગુજરાતી બ્રાહ્મણોની વસ્તી હતી. પરંતુ દક્ષિણી બ્રાહ્મણો ઘિલકુલ ન હતા, એમ કહીએ તો ચાલે. એમણે ધણા દક્ષિણી બ્રાહ્મણોને વડોદરેથી, દક્ષિણથી, અને બીજાં આસપાસથી બોલાવી નવસારીમાં વસાવ્યા. નવા વસનારામાંથી ધણાને પોતાના ખર્ચથી ઘર બંધાવી આપ્યાં. આજીવકાલે માટે વર્ષાસન બાંધી આપ્યાં, અને ધણાકને જમીન વગેરે આપી, પોતાની આ કરેલી બક્ષિસ ઉપર શ્રીમંત સરકાર મોટા સયાજીરાવંની મંજુરી મેળવી. તેથી હરબાજી ખંડેરાય તરફથી થયેલા વર્ષાસન અઘાપી ચાલુ છે. આ પ્રમાણે એમના ઉત્તેજનથી નવસારીમાં ધણા દક્ષિણી બ્રાહ્મણો સ્થાયિ રહેનારા થયા. આવા સ્થાયિ રહેનારાના, નવસારીમાં આજે આ શાંતિ પૈકી, એકંદરે ઘર પચાસેક છે, અને તેઓ સંવત ૧૮૫૬ પછીના, એટલે આ સુબાના અમલના દરમ્યાનમાં અત્રે આવેલા છે.

આ સુબા સમદ્રષ્ટિ રાખનાર હતા, એટલે એમણે એકલા દક્ષિણી બ્રાહ્મણોને જ ઉત્તેજન આપ્યું નથી. અત્રેના રહેનાર ગુજરાતી બ્રાહ્મણોમાંથી ધણાકને એમણે કાંઈને કાંઈ નિમિત્તે વર્ષાસન બાંધી આપ્યાં છે. તથા દેવાળયોની પૂજા સોંપી, તે બદલ ધર્મોદા જમીન કહાડી આપી છે, અને તેનો લાભ તે બ્રાહ્મણોના વંશને હજુ પણ લે છે. આથી ગુજરાતી બ્રાહ્મણોની વસ્તીમાં પણ વૃદ્ધિ થવાને ઉત્તેજન મળ્યું. પર્વણોને કહાડે તેઓ પોતાને ત્યાં બ્રાહ્મણોને હરહમેશ બોલાવતા, અને તેમની વિદ્યાના પ્રમાણમાં યથાયોગ્ય દક્ષિણા વગેરે આપી તેમનો સત્કાર કરતા. જે વર્ષાસન, ધર્મોદા, જમીન વગેરે તેમણે રાજ્યમાં કરી આપ્યાં છે, તે બદલ જેમને તેમને તેઓએ શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારના સહી ચિહ્ના સાથે પરવાના કરી આપ્યા છે, તે ઉપરથી જણાય છે કે, આ કામ તેમણે સંવત ૧૮૮૧ પછીના વર્ષમાં કરેલાં છે.

એમણે નવસારીમાં ચાર પાંચ દેવળો બંધાવેલાં છે. તેમાં જે પોતાની રહેવાના હવેતીની સન્મુખ આવેલાં છે એક જે વિકુલ મંદીરને નામે ઓળખાય છે, તે સંવત ૧૮૭૯ અથવા શકે ૧૭૪૫ના જે ૫૬ ૧૦ વાર ગુરુએ બંધાયાનો લેખ જડેલો છે. બીજું પોતાના મકાનની સામેજ એક શિવાલય છે, તેનું નામ પોતાના નામને મળતું હરિદેવ્વર રાખેલું છે. તે સંવત ૧૮૮૬ એટલે શકે ૧૭૫૧ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૩ વાર ગુરુએ એમના તરફથી બંધાયું છે. ત્રિજું મોટા બજારના પડોશમાં આવેલું નિલકંઠેશ્વર મદદેવનું દેવળ સંવત ૧૮૮૨ શકે ૧૭૪૭ના અષાઢ શુદ્ધ ૩ વાર રવિએ બંધાયેલું છે. બદાર એક વળી નવસારીની પડોશમાં આવેલાં કાલીઆવાડી ગામમાં પેઠ નામે ઓળખાતાં ફળીઆને મોંખરે આવેલું મલ્લપતિનું મંદીર પણ એમણેજ બંધાવેલું કહેવાય છે.

આ રથને જણાવવું મોગ્ય છે કે, જોકે આશાપુરીનું દેવળ ને પાછળથી એમના પુત્રના અમરમાં બંધાયેલું છે તે, અને કાલીઆવાડીનું મણુપતિ મંદિર ને દાત્રી શ્રીદીશ દહમાં શેખાય છે, તેની દ્વં તે વખતે ગાયકવાડ સરકારની દહમાં મણુતી હતી. એટલે તેનો ગાયકવાડ સરકાર દાવો કરતા દતા એમ કહે છે. પાછળથી માપબી વગેરેથી ચોક્કસ કરી તે શ્રીદીશ દહ હરી છે, અને તેથી દાત્રી તે શ્રીદીશ દહમાં મણુાય છે.

દરબાજી ખંડેરાવ ઉર્ફે બાપુસાહેબને સરકાર તરફથી પાલખીની નિમણૂક મળી હતી, અને તેથી તે બદલ તેમને સાતસેં રૂપીઆ પ્રતિનિર્ણય સરકાર તરફથી આપવામાં આવતા હતા. આ નિમણૂકના રૂપીઆ તેમના ચિરંજીવ નારાયણરાવ હરિની હયાતી સુધી ચાલુ હતા, અને અઘાપિ તેમાં કાંઈક કમી કરીને નારાયણરાવના ચિરંજીવ ચિંતામણુરાવને પણ આપવામાં આવે છે.

દરબાજી ખંડેરાવે એક હરીપુરા નામનું ગામ વસાવેલું છે. આ ગામ મોને બલેશ્વર તાલુકે પદ્મસાધુની પડોશમાં ચાર ગાઉ ઉપર આવેલું છે. આ ગામની જમીન સુરતના એક વાણીઆ પાસે સંવત ૧૮૮૧માં જર ખરીદ વેચાણ લીધેલી કહેવાય છે. એ ગામમાં વસનારાના તમામ ઘરો પોતે બંધાવી આવેલાં છે. વળી ખેડૂત વર્ગને પોતે બોસ તથા બળદની જોડ વેચાતી લઘુ આપેલી હતી. આ ગામ અઘાપિ તેમના પૌત્ર ચિંતામણુરાવના હાથમાં બચેલું છે. એ ગામની ઉપજ દાત્રી આઠ હમર રૂપિયા મણુાય છે. એ ગામ ઉપર દાત્રી સરકાર તરફથી સદામી વગેરે કાંઈપણ જનનો સંદલમેન્ટનો હક શેવાતો નથી, કેમકે શ્રી મોટા સિયાજીગવ મહાગવ તે માફ કરી વંશપરંપરા નિરંતર સનદ કરી આપેલી કહેવાય છે.

દરબાજી ખંડેરાવના વખતમાં આખા નવસારી મહાલની ઉપજ નવ લાખની મણુતી હતી. આ સુખા વળી કાંઈક વ્યાપારમાં પણ લાભ રાખતા હતા. કહે છે કે એમની નવસારીમાં, મણુદેવીમાં, અને સુરતમાં, પેદીઓ ચાલતી હતી. એમની શરાશી પેદી કાલદાસ મહારને નામે પ્રાસદ હતી.

આ સુખા સંવત ૧૮૮૭માં દેવશોક થયા હતા. એમના મરણથી નવસારીના તમામ જાતના શોકો, તેમાં વિશેષ કરી બ્રાહ્મણો, બહુ દિલગીર થયા હતા. મરણ વખતે એમનું વય સુમારે આસઠ વરસનું. ધાન્વામાં આવે છે. એઓ સાદસિક, બહુ વિચારવંત, તથા હરેશ હતા, એમ તેમના કામો ઉપરથી માલમ પડે છે. આગળ જતાં રાજ્ય પ્રકરણનું ધારણ અમુક પ્રકારનું બદલાય જશે, તેનો પણ એમણે પૂર્વ તર્ક કરી મૂક્યો હોય, એ પ્રમાણે ને તે કામની વ્યવસ્થા એવી સુદ્ધ કરી ગયા કે તેમાં અઘાપિ કાંઈ પણ અંતર કરી શકાયો નથી. એમનો પરિવાર અઘાપિ ચાલુ છે. બાપુસાહેબની હવેલીને નામે બોળખાતો એમનો વાડો, નવસારીમાં મોટું મકાન છે. એમને ત્રણ છોકરા હતા. નારાયણરાવ, ખંડેરાવ, અને મહાગવ. નારાયણરાવના છોકરા ચિંતામણુરાવ ઉર્ફે બાપુસાહેબ હવેલીવાળા હતા.

પારસીઓમાં એ દરબાજી ખંડેરાવ ઉર્ફે બાપુસાહેબને માટે એક એવી વાત ચાલે છે કે, એમને છોકરાં થતાં નહોતાં. તેથી અનેક ફજીર કુકરાના મંત્ર ધન એઓ મનાવતા હતા. એકવાર એક ફજીરે એવો વહેમ ધાલ્યો, કે બાણસાગ માયાની બેપરી

જે મળી આવે તો તેની મદદથી તારી દવા કરે, અને જરૂર ફરજત થાય. એ સબબથી તેણે પારસીઓના દોષમાં તરફ યાપુસાહેબને આંગળી બતાવી. યાપુસાહેબે એક ખાસાને સહુગાયો, અને તે જોખમ અને હિંમત ખેડી દોષમાવાળા કમ્પાઉંડમાં કાળીચૌદસને દિને ઉતર્યો. આ ખચર દોષમાં આગળ રહેતા હિંદુ રખેવાલે આવી પારસીવાડમાં પોઠારી. એટલે પારસી ઉસ્કેરાટનું પુછવું જ શું. ધરેધરથી ડાંગડગોરા લઈ પારસીઓ દોષમાં તરફ દોડી પહોંચ્યા. ઉસ્કેરણી એટલી થયલી કહેછે કે, શહીઆરવાડમાં તુર્તની વંખાવેલી ઈધણની ચીરીઓનો ઢગ પડેલો હતો, તે બોલ બોલતાં ખડાસ થઈ ગયો, કેમકે જે પારસી બચ, તે અઠેટી ચીરી ઉંચકતોજ બચ ! પણ આ દોડાદોડ પહેલાંજ યાપુસાહેબનો ખાસો કંઈપણ પગલાં ભર્યા વિના પોળારા ગણી ગયેલો હોવાથી, શેહી રેડાવાનો સંભવ દુર થયો હતો તોપણ તે દહાડેથી આજ સુધી દિવાળીના તહેવારની પાંચ દિવસ આગમયથી તે દિવાળી વિતતાં સુધી પારસીઓમાં ધરેધરથી દાળચોખા વિગેરે ઉધરાવી દોષમાં આગળ નશેશાકારોની-ફોજ બંદુકોના બાર કરતી હથિયારો સાથે ત્યાંજ રાત દહાડો પડી રહેછે. કેટલાક વર્ષ થયાં ધરેધરથી દાળખાત ઉધરાવવાનું બંધ પાડી ફંડ-ગાંધીજી ખર્ચ કરવામાં આવેછે.

નારાયણરાવ.

દરઆછું ખંડેગવને ત્રણ પુત્ર હતા. તેમાંથી વડાનું નામ નારાયણરાવ હતું. નારાયણરાવને પોતાના પિતાના ગત થવા પછી નવસારીની સુબાગીરી મળી. એમના વખતમાં વડોદરાવાળા શ્રીમંત ગોપાળરાવ મયરાળ આ મહાકામાં આવ્યા હતા, ત્યારે કામરેજ મુકામે તાપી નદીમાં રેલથી બચ ભરેલી સ્થિતિમાં ઘેરાઈ ગયા, તે વખતે નારાયણરાવની સુચનાથી ભય મુક્ત થવા અત્રેની આશાપુરી માતાની માનતા રાખી, અને ભંય માથેથી ઉતરી જતાં તેમણે આ સુબાને એ માતાનું એક દેવળ બંધાવવા કુકમ કર્યો હતો. તેથી તેમણે સંવત ૧૮૬૧ શાકે ૧૭૫૭ ના વૈસાખ સુદ ૫ ને વાર રવીએ આશાપુરીના દેવળનું ખાતમુહૂર્ત કર્યું હતું. આ બાબત આગળ આશાપુરીના બાગમાં આવી ગઈ છે, એટલે તેનો વિસ્તાર કરવાની જરૂર નથી. પાન ૪૯૦ ઉપર આપણે માધવરાવ આપા સાથે અનેશો બનાવ વિગે જે જણાવેલું છે, તે બનાવ નારાયણરાવ જોડે અનેશો કહેવાય છે, તેથી આશાપુરીના દેવળનો સંબંધ પણ નારાયણરાવની સાથેજ જોડાયેલો આપણને વાજળી લાગે છે,

નારાયણરાવ સુબાનો અમલ ઝાઝોવાર નવસારીમાં રહ્યો નહિ, કેમકે થોડા વખત પાંડી અમીન જમાદાર નામે એક મુસવમાન શૂદ્રથ નવસારીની સુબાગીરીની સનદ વડોદરેથી લેધને અત્રે આવ્યા, તેથી અહીંની સુબાગીરી તેમના હાથમાં ગઈ. પરંતુ તેમના વખતમાં ખેડુતો મહેસુલ જરાજર ભરી ગયા નહિ, તેથી અથવા બીજા કોઈ કારણથી નવસારીના સુબા તરીકે નારાયણરાવ પાછા આવ્યા.

કહે છે કે ઉગતા સુર્યને સૌકોઈ માને, પણ આથમ્યા પછી કોઈ ગણે નહિ, તેમ આ સુબા નારાયણરાવના હાથમાંથી પડેલીવાર અમલ જતાંજ એમના એક ગણોતી-આએ એક વજીરનું ગણોત બગવાની આનાકાની કરી, અને વધારે દબાવ કરતાં તે

બોલ્યો કે “ હવે તો રાધના પદાઃ ગતે વહી ગયા હવે જ્યારે તમમાં નગારાં ફરી વાગશે ત્યારે જોઈ લઈશ. ” આ સમયે નારાયણરાવ સુજાને માટે વજ્રા સખત હતા. તેમનાથી એ સાંખી શકાયા નહિ. તેથી વખત આવવે તેના સખનને મળતીજ કાંઈ કડવી શિક્ષા તેને આપવાનો હત્ય કરી તે પ્રસંગ વહી જવા દીધો.

પણ હવે પ્રસંગ આવ્યો હતો. નારાયણરાવને સુજાનો અધિકાર મળતાંજ તેની ખખર ફેલાવો તેણે પ્રયત્ન કરવો શરૂ કર્યો. પણ તે બોલનાર એક બાઈકા ગાતિનો પક્કો ખેડૂત હતો. તે આપણી પડોશમાં આવેલા પડ્યા ગામમાં રહેતો હતો, તેવું નામ મોહનો જુરો કરીને હતું. તે પોતાને માથે આવી પડેલું મોટું બય ચેતી ગયો હતો. પોતેજ વકરાવેલા વાઘની મીનમાં રહ્યો છે. એ તેના મ'પૂર્ણ બ્રહ્મમાં હતું, અને હવે કાંઈ દુર છટકી જવામાં તેણે બેઠેતર ધાયું, તેથી તે સુરત નાસી ગયો.

પણ પોતાની આંખ હાથ વડે છુપાવવાથી કાંઈ જગત આંધળું થઈ જતું નથી, માત્ર પોતાની જ દ્રષ્ટિ બંધ થઈ જાય છે. તેના નાસી જવાની ખબર એ સુજાને પડી, અને તેને પકડી લાવવાને પોતાનો એક માનીતો વજુદ સયાજી નાપક કરીને હતો, તેને મોકલ્યો. તેમજ આ કામમાં જોઈતી મદદ આપવા સુરતવાળા નામાંકિત ધનજી-શાહના ભાઈ પીલુશા (પીરોજશાને માટે પીલુશા લખાવયું છે)ને શિકારસ પત્ર મોકલાવ્યાં. હવે તો પેલા બાઈકો ઘરમાંથી પણ બહાર નીકળતો નહિ, તેથી તેની પાસેના જ એક ઘરમાં જસુદે ધામે નાખ્યો. જસુદેને એ ચાર દિવસ રાત દહાડો સાવચેત રહેવું પડ્યું. એમ કરતાં મધરાતે મોહન પિશાબ કરવા નિકળતાં રાત્ર તે પકડવા આવનારો કહે છે કે, પડોશના માઝની બારી ઉપરથી મોહનની પીઠ ઉપર જ કુદી પડી તેને પકડ્યો. એમ પકડવાનું કારણ એમ, કે ઘર પ્રવેશ કરીને પકડેલો કહેવાય નહીં.

પકડી લાવવા માટે તે જસુદેને મોટી બક્ષિસ મળી, અને કહે છે કે પીરોજ-શાએ તેમાં સહાય કરી, માટે મરોલી ગામની પડોશમાં લંકા નામની જગા તેઓને ઇનામમાં લખી આપી.

હવે નારાયણરાવ સુજાએ પેલા મોહનભાઈનો વરઘોડો નવસારીના બગરથી થાણા સુધી જાહેર રીતે કાઢ્યો. તેના બોલવા પ્રમાણે તેની પીઠપર એક મોટું નગારું બાંધ્યું, અને મોટી વજનદાર ગુણ પીઠપર નાખી ચાલતા એક હેઝકરીની માફક ચલાવી તે નગારું જ્યાં જ્યાં વગાડવામાં આવતું હતું; અને મોહનભાઈને કહેવામાં આવતું કે, “ આ નારાયણરાવના અધિકારનું નગારું વાગે છે. હવે તેમના ગણોત્તના રૂપીઆ ઝટ પતાવી દે. ” કહેવાની જરૂર રહેતી નથી કે હવે પેલા મોહનભાઈને રૂપીઆ બધાં વિના આપ્યું નહિ.

આગળ આપણે કહી આવ્યા તેમ નારાયણરાવને એકવાર મલાન જ્વર લાગ્યું પડ્યો હતો. તેમને આત્મારામ જુતારે સારું કયું, તેથી બગરમાં આવેલાં બહુચરા માતાના અંગે રૂ. ૫૦ નું વર્ણાસન તથા રોગનું સીઘું સરકારમાંથી એમણે તેને કરી અપાવ્યાં હતાં.

નારાયણરાવ સંવત ૧૯૧૯ ના અષાઃ સુદ ૧૨ ને દિવસે મુજરી ગયા. એમને એક પુત્ર ચિંતામણરાવ કરીને અઘાપિ હયાત છે. તેઓના વંશજને “ દવેલીવાળા ” એ નામથી હાલ ઓળખાય છે.

બાબા સાહેબ સુબા અને દાદા દટ્ટ.

આપણે આગળ કહ્યું છે તેમ, પૂર્વે ગાયકવાડ સરકારના આબા રાજ્યના સંઘના પ્રાંત ઈન્દોરે આપવાનો રિવાજ હતો. ગોપાળરાવ મયરાળ ભાઉ મોટા સાહુકાર, એ એક વખત ગાયકવાડ સરકારના મોટા માનીતા દિવાન, અને આબા રાજ્યના ઇન્દોરદાર હતા. એમને ત્યાં “ છપ્પનપોર જુગળ વાગતી ” એવી કહેવત છે. એ કહેવતનું મૂળ શોધતાં શોકવાયકા એમ કહે છે કે, જે છપ્પન કરોડ રૂપીઆનો માલીક હોય તેને ત્યાં ખમ્મનામાં જુગળના જેવો એક પ્રકારનો અવાજ સ્વભાવિક રીતે થયા કરે છે, અને આ પ્રમાણે ગોપાળ મયરાળને ત્યાં પણ થતું એમ સામાન્ય દંત કથા કહે છે. ગમે તેમ હોય પણ એટલું તો ખરું કે તેમના પાસે એટલી બધી પુંજીતો નહીં હશે, તો પણ એ સાહુકાર મોટા ધનાઢ્ય હતા, અને દ્રવ્ય સભધી જ્યારે જ્યારે સરકારને જરૂર પડતી ત્યારે એઓ જોઈએ તેટલાં નાણાં સરકારને એકલા પોતેજ પુરા પાડતા. નાણાંના બદલામાં તેઓ ગાયકવાડ સરકારનું આખું રાજ્ય, અગર તેના મોટા ભાગ ઈન્દોર રાખતા, અને તેમાંથી તેમને મોટો નફો થતો.

તેઓ આ પ્રમાણે ગાયકવાડ સરકારનો રાખેલો મુઝક, પ્રાચીન ઈન્દોરના નૌર્મન પીરીઅડમાં આવતા ક્યુડક સીરટમમાં નોખલમેન, રાજ્યની જમીન જેમ પોતે રાખી અર્ધને થોડી થોડી વહેંચી આપતા, તેમ બીજા કારભારીઓને મહાકો વહેંચી આપતા.

ગોપાળ મયરાળ તરફથી નવસારીમાં પોતાના સુબાઓ મોકલવામાં આવતા. એવા સુબામાંથી છેલ્લા એક માધવરાવ બાપ્પા કરીને ઘણા દયાળુ અને પુણ્યવંત સુબા થઈ ગયલાં છે. જે કે સુબાના મહોંમાંથી નિકળેલો બોલ, એજ તે વખતનો કાપડો હતો, તો પણ આ સુબા તરફથી ગરીબોને બિલકુલ પીડા થતી ન હતી. જે કે કઠોર મનના કોઈ કારભારી તરફથી કદાચ રાંક પ્રગળે પીડા અને જુલમ થતાં હશે, તો પણ એવો ત્રાસ જે પ્રગળ પર વર્તાતો એ કોમળ મનના સુબાના કાને પડે, તો તે પણ એવા કારભારીને દયાથી પ્રગળ પર વર્તન કરવાને સુચના કરતા, અગર અટકાવતા અથવા તેમાં નિષ્ફળ થાય તો તેમની પાસેથી કારભાર પણ લઈ લીધાનાં ઉદાહરણો બનેલાં છે. આ નવસારી પ્રાંતના ચૌદ મહાકોમાં વિભાગ થયાનું આપણે આગળ જણાવ્યું છે, અને એ મહાકો, અહીંના સુબા, કારભારીઓને જૂદા જૂદા અગર સામટા અમુક રકમ મહેસુલને પેટે લેવા ઠગવી આપતા હતા. આ પ્રમાણે નવસારી પ્રાંતના ચૌદ મહાકો, ઉપર કહેલા માધવરાવ જીજ્ઞાએ, કાલમાં કહેવાતા હવેલીવાળા ચિંતામણ્યરાવના વડીલ નારાયણરાવ બાઉસેલેજને કારભારી ઠગવી આપ્યા હતા. આ નારાયણરાવના પત્નીના લાકડું નામ દાદાસાહેબ હતું.

દાદાસાહેબના આપનું નામ ગંગાધર હતું, અને તેની અટક દટ્ટ હતી. તેથી તે દાદાજી ગંગાધર દટ્ટ કહેવાના, અને અઘાપિ તે નામથી ઓળખાય છે. માધવરાવ બાપ્પાના મોટા કારભારીના આ દટ્ટ સાળા હતા, તેથી એ પણ ધીમે ધીમે સુબાસાહેબના માનીતા થઈ પડ્યા.

એ દાદાદટ્ટ નવસારીમાં એક અજબ જેવી મુર્તિ (Wonderful Character)

યર્ષ ગર્ષ છે. દાદાજી ગંગાધર ટટ્ટને પોતાના અનેવીના યોગથી સુખા સાથે સાને ઝોળખ અને પ્રીતિ યર્ષ એટલું જ નહિ, પરંતુ પાછળથી તે પણ ચૌદ મહાવના કારભારીનું માન પ્રાપ્ત કરવા સંકલિતવાન થયા હતા, કેમકે એ મહાલોનો કારભાર કેમ ચલાવવો તેની ગાદિતી અને અનુભવ પોતાના અનેવીના હાથ તજે રહીને તેણે પ્રાપ્ત કર્યા હતાં. એનો કારભાર કાંઈક સખત હતો એમ કહેવાય છે.

દાદાજી ગંગાધર ટટ્ટએ ચૌદ મહાવના કારભારમાં સારા પૈસા નેડેલા કહેવાય છે. તે પૈસાના લોભથી, કે એના સખત અમલથી વેર લેવાનાજ મરિદાથી, ગમે તેમ હો, પણ એના ઘર પર એક વખતે કેટલાક કોળી અને બીજા લોકો દરોડો પાડવા આવ્યા હતા. પણ જેનો દિવસ પાધરો તેનો વેરી આંધળો, તેમ ધાડપાકુઓને એનું ઘર જડ્યું નહિ, અને બીજા એક મોટા ઘરને દાદા ટટ્ટનું ઘર ધારીને ઘેરી લીધું; અને છુટીને ચાલ્યા ગયાની એક અજળ જેવી લગાણ વાત ચાલે છે, તે આ કેકાણે જણાવવાની જરૂર નથી.

એ બાળા સાહેબની સુખાગીરીને “દાદા ટટ્ટના વખત”ને નામે હજુ પણ લોકો વાદ કરે છે. સુખા પણ તેજ, અને કારભારી પણ તેજ હતો. તેનો બોલ તેજ તે વેળાએ કાયદો હતો. પાતળો અને મુરદાલ જેવો છતાં, તેનો કડખ અને કાણુ અજળ જેવાં હતાં. એકવાર મુસલમાન લોકો જુના ચાણુમાં કાંઈ કચ્છાને લીધે હત્યા કરવાની નેમથી એકઠા યર્ષ પડ્યા. દાદા સાહેબ પાસે તે વેળાએ ૨-૩ જાસુદ માત્ર હતા. મુસલમાનો શુરપર ચઢેલા હતા, છતાં તે મુરદાલ દાદા ટટ્ટએ ૬૬ નિશ્ચય અને હિમ્મત રાખી નવસાજી કાશીયા નામે જમાદારને કહ્યું, કે એમાંથી જે મુખી છે તેટલાને પકડી લાવી અહિં બેસાડ ! તેણે જેવો તરાડો મારી કડમ કીધો કે ટોણું ઝટપટ વીખરાઈ ગયું. એ ખરો પોલીસીકલ પુરૂષ હતો. બવા બવાની ઈજત લેવાનું તો પાનને યુનો લગાડતાં પણ વાર લાગે તેટલામાં લઈ લેતો. નવસારીજ ગોયા દાદાટટ્ટનું બોલાવું. ઇન્સાફ તો તેને ત્યાં જણે વેચવાજ મુકેલો હતો. કહે છે કે, બેજણુ મારામારી કરી આવે, તો ફરીયાદીને પણ સવા રૂપીયો દંડ કરતો, ને આરોપીને પણ તેટલોજ દંડ કરતો ! તે વખતે નવસાજી કાશીયા જેવો એક જમાદાર, તે પણ મેજરટ્રેડી વાપરતો ! ફરિયાદી અને આરોપીનો નીકાચ, અને તો પોતાની “જમાદારની દેવડી” માંજ કરી નાખતો ! પણ નસીબ હંમેશ કાંઈ એકજ ગતિથી ફરતું નથી. જે દાદાસાહેબ પોતાની સાથે ૫૦ માણસને લઈ રોજ પગલે જમતો, જેણે હાથી હોદ્દે કે ગાડી ધોડેજ અધી મોજ કરેલી, ચોતરફ જેનો કુકમ છાંવવાને સીપાઇઓના ટોળાં ચાલતાં, આગળ પાછળ મસાલો સળગતી, તેજ દાદાસાહેબનો જ્યારે કારભાર જતો રહ્યો ત્યારે, હંગાડે પગે જ્યારો જગરે જગર નવસારીમાંજ બટકતો ફર્યો ! પૈસો ખોલ્યો. સંપત્તિ ગ્રહ, મિત્રો તજી ગયા, ધરખાર ગયાં, અને એવી તો કંગાળ રિયતિમાં છેલ્લા દહાડામાં જોવામાં આવ્યો હતો, કે પોતાની છાતી પણ તે જોઈ પીગળી જતી. મોટી મારફટ લાલ જ્યાં છે તે જગ્યાએ, એક કોળણ દાદાના માણસના જુલમથી તેને ફેકટમાં સાકમાજી આપી, રોજરોજ કચ્છા કરતી હતી, તેનીજ પાસે દાદા પોતાની પડતીમાં રોજ જગર લાવતા. એક દહાડે દાદાએ નરમાસથી

કોળણને કહ્યું કે, “ બાળનો બાપ મારી અને બીજા કનતાં એવડો કાં લીએ છે ? ” કોળણે ગાળ દધ કર્યું, “ ફારી મુઝા જેટલી બાજી મક્ત ઝધ મયસો છે, તેટલીના પૈસા દવે વાળી લેતાછે ! ” તેવોજ એક તાણો લાકડાંનો ભારો વેચનારીએ પણ પડતીમાં માર્યો હતો. હે દૈવ ! ચઢતી પડતી દુન્યાનો ચિતાર જે જણુવો હોય તો નવસારીના દાદા ટટ્ટની કારકિર્દીના લાંબા દયાળનક પ્રકરણો પુષ્કળ છે. એ દાદા સાહેબના નામ ઉપરથી પડેલો દાદાટટ્ટનો મહોદ્દો અથવા ટટ્ટ મોદદ્દો, ઓઝોના બાધઓ આગા અને ગાયાના વંશજોથી, તથા પોતાના સારી સ્થિતિમાં આવતા જતા બેટાના પરિવારથી વસાયેલો છે.

માર્તંડરાવમામા અને રાવજીમામા

નવસારીના પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોમાં ભામ્યુરકન્નું કુટુંબ પણ પાગેદાર દરજ્યાજી ખંડેરાવ વિગેરેની માફક પ્રસીદ્ધ હતું. તે કુટુંબમાં માર્તંડરાવમામા અને રાવજીમામા નામના એ બાધઓ ધણાજ આઘાક અને આહોશ હતા. તેઓ આસરે સંવત ૧૬૩૩ અને ૧૬૪૦ના અરમામાં અનુક્રમે મરણ પામ્યા હતા. તેમની નવસારીમાં “ રામરાવ લક્ષ્મણ ”ના નામની શરાશી પેઢી હતી. જેમાં ‘ મોરાર માતા ’ નામનો બાહોશ મુનીમ હતો. એ માર્તંડરાવનું ઘર દરજ્યાજી ખંડેરાવની હવેલી નજીક હતું પણ છે. સદર માર્તંડરાવના દીકરા રામરાવ ભામ્યુરકન્ન ધણા વરસ ખાનગી તથા હિસાબી ખાતાં-ઓમાં નોકરી કરી નિવૃત્ત થયાછે તેઓ સસ્કૃતનું સારું જ્ઞાન ધરાવે છે અને મગદી બાપાના સારા લેખક હોઈ ધણા ગ્રન્થો લખ્યાછે. તેમની વિદ્વત્તા અને કવિત્વ શક્તિથી પ્રમન્ન થઈ આપણા સદ્ગત રાવ્યપિતા શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજને વખતો વખત જાહેર દરજારમાં તેમને ધનામે અને બક્ષીસો આપ્યાંછે એટલુંજ નહિ પણ ચારેક વરસ પર જાહેર દરજારનાં તેમને કોઇને નહિ અપાયેલો એવો “ જ્ઞાનરત્ન ”નો ઇરિકાવ યાને પદક એનાયત કરી દરજાર કવિ તરીકે તેમની નિમણૂક કરી છે.

પ્રકરણ ૮૩ મું.

વૈદ વંશ.

૩૫૧ વૈદ—નવસારીમાં હરી ભટ નામે એક વૈદ સત્તરમી સદીમાં યઈ ગયા છે. તેઓ પ્રથમ ભટ હતા, પણ પાછળથી વૈદાંતો ધંધો કરવા લાગ્યા. તેઓને પ્રખ્યાત ત્રણ પુત્રો હતા. ૩૫૨, ૩૫૩ અને નાકના. તેમાં ૩૫૧ની પ્રસિદ્ધતા વિશેષ હતી. એ ૩૫૧ વૈદ સંવત ૧૭૫૨ના અરસામાં થયાછે. નાનપણમાં વિદ્યાભ્યાસ શરૂ કરી આપ-વૈદ શાસ્ત્ર યાને વૈદક શાસ્ત્ર તથા મંત્ર શાસ્ત્ર, વેદીક શાસ્ત્ર (વેદ ભજવવાનું) એ ત્રણે શાસ્ત્રોમાં નિપુણ થઈ ૩૫૧ વૈદ વિદ્વાન કહેવાયા. ૩૫૧ને ધણા વરસની ઉંમર મુખી સંતાન નહોતું થયું. જન્મે બાધઓ એકસંપથી ગ્રહેતા હતા, પણ બીઓમાં કન્યો એ સંસારનો સજો હોયછે તેમજ જન્મ્યું. ‘વણેક વખત એકસંપ ગાળ્યા બાદ ૩૫૧નાથના ખટનામાંથી એવો ઉદ્ધાર નિકળ્યો કે જે દલાડે તે દલાડે ગયું છે કાણુડું !

તે ગધાના માલેક તો હમેજ છોએ ! એ વાતથી રૂખીની ધણીઆણીને ખોટું લાગ્યું, અને રૂખીએ વ્યારે તે બીના સાંભળી ત્યારે દુઃખી થયા. તેથી મનમાં માફ કરાવી નવસારીથી નીકળી સાત કોશ ઉપર આવેલાં માસા ગામની નજીકના મહાકાળીના સ્થાન આગળ ગયા, અને દેવીનું અનુષ્ઠાન માંડ્યું. તે અનુષ્ઠાનનો પ્રયોગ સાત દિવસ સુધી બુખે પાસે કરતાં દેવી પ્રસન્ન થયાં અને રૂખી પ્રગટ થઇ પુછ્યું કે, વરંજુહી યાને કે શું ધિછા છે ? માંગવું હોય તે માંગ ! રૂખી સંસ્કૃતમાં પૂર્ણ હતા, એટલે પાછો જવાબ આપ્યો કે, મને સંતાનની પ્રાપ્તિ થાય એવું કરો ! દેવીએ પ્રસન્ન થઈ એક શ્રીરૂપ યાને નાલીયેર આપ્યું, અને કહ્યું કે, જા, એની સેવા પુર્ણ હમેશા કરે ! તેયકી સંતાન પ્રાપ્તિ થશે. તેજ પ્રમાણે ત્યાંથી તે નાલીયેર લઇ રૂખી ઘરે આવ્યા અને ઘરે આવી પોતે તેની સેવા પુર્ણ કરવા માંડી, અને ભાઈથી જુદા રહ્યા, તથા ભાગલાગ છુટું પાડ્યું. કેટલેક વખતે સપુતની પ્રાપ્તિ પણ થઈ ખરી. તેનું નામ તે પરમેશ્વરનો આપેલો હોવાથી જમવાન કરીનેજ રાખ્યું. ત્યારજાહે પોતે વૈદક વિદ્યાના બળથકો કેટલાક રાજવાડાઓમાં ફરી, બહુ દરદીઓને સારા કરી પોતે મોટી નામદારી મેળવી. તે સાથે પોતે પોતાના કુટુંબના નિર્વાહ માટે થાય એટલું મોટું વતન પણ ક્યું. આ નાલ્યર હજુપણ ૨૦૦ વરસ થયાનું જેવું ને તેવું રૂખીના લાડના વારસ વૈદરાજ ગોવિંદભાઈ કુકારભાઈના ઘરમાં મોજુદ છે, અને તેમાં વાટી હજુ હાલે છે. જેના ઘરમાં તે નાલીયેર છે તેના ઘરવાના તો આજેપણ તેની પુર્ણ હરેરાજ કરેછે. એ રૂખી વૈદને સુરત અહાવીશીના ધણા લોકોએ એક સર્ટીફિકેટ આપેલું છે, તે જિવાથી આપણને અસલી કાળમાં કેવા પ્રકારની સંગીન સર્ટીફિકેટ અપાતી હતી તેનો ખ્યાલ પણ થશે.

સર્ટીફિકેટ:—“ સંવત ૧૭૫૨ વરલે શન ૧૧૦૩ ફસલી માદરવા સુદ ૫.....જોગ લી. સરકાર સુરતનાં પ્રગળાં કચલે નોશારી ઘગેરે તપશીલે લખા પ્રમાણજ દેશાઈ તથા પટેલ જત નવસારી મધ્યે મા રહી હરી દ્રાહ્મણ જોગ્ય જન દસ આયુર્વેદ પ્રયોજ છે તે જાણી અમો સર્વે પ મટ લહીને ઘરજાસન શ્રી રૂખરી પ્રીત તલે તફસીલે લખા માફક ચાલતાં પેઢી દર પેઢી જહાલગી અમારો વંશ તથા પહોનો વંશ રહે તાંદા લગી કરી આપૂ છે જે પ ઘરજાસન લેઈ ગોતાનું ડદર પૂરતો કરે ને જે કો પ્રાણી કષ્ટ પામે તેહને નોસપહી થઈ પરમારથ અડસથ કરે જે તે શ્રી રૂખરી કૃપાયો આરોગ્ય થાપ.”

એ સર્ટીફિકેટ ઉપર પ્રા. વલસાડના હરી મધુ રા. ૨, રઘનાથજી મકંદંજી કચલે નોશારીનાના ઝા. રા. સરભોણ, તેજાડી, પારભોળ, કામરેજ, ચીકલી, મડુયા, બલેશર, ચોરાશી, ટીંગા, મરોલી, વ્યારા વગેરેના દેસાઈઓએ સર્ટીફિકેટ ઉપર શહી કરી, રૂખી વૈદને વર્ષાસન આપવાનો હરેકે આંકડો ભરેલો છે. તે ઉપર પારસીઓ તેલમુલ સુદુરાજ અને રૂસ્તમ ખરશેદજી એ બે જણના મતાં છે.

બુગવાન વૈદ:—એ વૈદ સંવત ૧૭૭૬ના અરમામાં થઇ ગયાછે. પ્રખ્યાત

રૂપી વૈદના એઓ પુત્ર હતા. આયુર્વૈદમાં પ્રવિણ થયા હતા, અને પોતાના વખતમાં નવસારીમાં વૈદાનો ધંધો કરનારા એકના પ્રખ્યાત વૈદ એઓ હતા.

બાળમુકુદ વૈદ:—એ વૈદ સંવત ૧૮૦૧માં થયાછે. રૂપીના કરતાં પણ એ વૈદના પરાક્રમે વધારે છે. નવસારીથી એઓએ કાશી જનારસ જઈ કેટલાક વિદ્યાભ્યાસની વૃદ્ધિ કરી પોતે ધણી કીર્તિ મેળવી હતી. એના હાથથી હજારો દર્દીઓ સાગ થયા હાજ્યાથી તથા ભોંયપર મુડાં થેએ નાખેલાં વરીક એઓએ ઉઠાડવાની પ્રખ્યાતિથી, તથા ચાતતાં હાતતાં સાગસમા તન્દોરરત માથુસના મોત આગમ્યથી પારખ્યાથી, દેશપ્રદેશ નવસારીને એઓએ પ્રખ્યાત કરી દીધી હતી. આસપાસના ગામડાંઓ અને ૧૦૦ કોસ સુધીના શહેરોના લોકો એઓની પાસે દવા કગવવા આવતાં, અને વરસો સુધીનાં ચાલુ હડીલાં દુઃખ દરદ સાફ કરાવી હસી ખુશીથી પોતાને ઘર જતાં હતાં. તેઓએ વૈદાના ધંધામાંથી હજારો રૂપીઆ મેળવી હજારો રૂપીઆ ધર્મ કર્મ અને વીધિ નિયમ ઉપર અર્ચ કર્યો. રાજના સંખ્યાગ્રંથ પરોણા તથા દર્દી લોકો એઓના ઘરમાં ધામો નાખતા, અને પુષ્કળ પ્રાદાણો રાજ એમને લાં જમતા. એઓએ ઔષધોની તેમજ દ્વૈની નવીન શોધો વરીક કરેલી કહેવાય છે. દર્દીના નવા ગુણ ગુણ ઉપરથી નવાં દર્દી શોધક કારવામાં આવેછે. એઓએ ઘણા રાજવાડાઓમાંથી ધનામો મેળવ્યાં હતાં. એઓને ગાયકવાડ સરકાર તરફથી રૂ. ૬૭ વર્ષીસન મળતું હતું, તે આજે પણ તેમના વંશજોને મળેછે. વાંસદા સંસ્થાનમાંથી તેમજ સુરત ખાતે મોગલાધિમાંથી એઓને મોટાં ધનામો મળ્યાં હતાં. સુરતના નવાખોના વૈદ થેએ ઘણે વખત લાં રહેલું પડતું હોવાથી સુરતમાં પોતાનો એક મુકામ રાખી પીંઠારાઓની ધાકથી ઘણી ઉત્તમ કિમતી દવાઓ લાં સંતાડતા. કહેછે કે સુરતથી માકામાં ખેસીને એકવાર નવસારી આવતા હતા, તે વેળાએ ખેતરમાંથી જુવારના માળા મધેના મળ્યાંને મારેલો ગોફજુતો એક ગોળો ગાડીના પૈડાંને એવો તો જોરથી લાગ્યો, કે પોતે અંદર ખેડેલા છતાં એઓને પણ ચકરી આવી ગઇ. ગાડી ઉભી રાખી તે ગોફજુ કેંકનારના બાપને બોલાવી કહ્યું, કે એ છોકરો ત્રણ દહાડામાં મરી જશે. ખેડુએ રડી પડી તેને ઉપાય કરવા કહ્યું. એટલે પોતે કહ્યું, કે એ દર્દીના પેટમાં એવો એક કીડો છે, કે એને હવે પાણીની બુઝી શોશ લાગશે, અને તે પીંધાથી તે મરી જશે, માટે ઘૂર્ત જમને એને એક શેર મીઠું તેલ પાઈ દે, એટલે તે જીવડો મરી જઈ કાલે બહાર નીકળી પડશે. તેજ પ્રમાણે થયું, અને ખેડુત પાછળથી નવસારી આવી પોતાની ઉત્તમ ખેલની એક જોડી એક નવીન માકા સહ ધનામ દાખલ આપી ગયો. એવી એવી અન્ય નેવી એઓની વાતો ઘણી છે. તદ્દપર જેમ મોટા હતા, તેમ તકદીરે પણ જળવાન હતા. વાંસદાના રાજને કાંઈ ગરમીનો વ્યાધિ થયો. માથુસો મોલાવવા આવ્યાં. પોતાના તેહેવારનો દહાડો હોવાથી એક દવા તેઓ સાથે મોકલી આપી કહ્યું, કે કાશી મારગી. (કાલાં મરી)માં એ દવા પાઈ દો. પેલા માથુસો મરીને બદલે મર્યાં સમ-ન્યાથી તેમાં દવા આપી! તકદીર જોરાવર એટલે રાજ સારો થયો, અને ધનામ મોકલ્યું! એ વૈદને ત્રણ છોકરા બવાનીશંકર, ગાંડા, અને પ્રેમાનંદ હતા. પ્રેમાનંદ પીછ ગાયડીના પેટનો હતો. વદ્ધકાળ થયો ત્યારે તેઓએ આતુરશન્યસ્ત લીધું. યાને કે

તારકાજીક વિચાર થતાંની સાથેજ દેહ છુટતી વખતે જે સંન્યસ્ત બેવામાં આવે છે તે ક્ષીણું. તેઓને “ નારાયણ ” કરીને, મંગાધરશાસ્ત્રિની ધર્મશાળા નજીકમાં ભૂમિદા કરી, ત્યાં તેમના ઓકરાઓએ રા. ૨૦૦૦ ખર્ચા એક દેવળ બંધાવેલું હતું છે. ત્યાં મહા-દેવની પ્રતિષ્ઠા કરેલો છે, અને દેવાનંદનું નામ “ નારાયણેશ્વર ” આપેલું છે. આજે પણ તેની પૂજા, યાજ્ઞ, દીવો બીજી વિગેરે વિધિ સાથે થાય છે એ વૈદ રત્નાન સંધ્યાધિક સદ્ગુરુમાં પુર્વિષ્ય હોવાથી અસ્વચ્છાભાષે એઓને ત્યાં આવેલા કહેવાય છે. “ બાળમુકુંદને તો અસ્વચ્છાભાષે દર્શન દીધેલું ” એવી નવસારીમાં કહેવત પડી ગઈ છે. એ વૈદના ઓકરાઓ ભવાનીચંકર-ગાંગા-અને ત્રેમાનંદ જે થયા તે પણ વૈદાંમાં કુશળ હતા, અને અત્રે પ્રખ્યાત ધર્મ ગણા છે. તે બધાનો દરેક પૂજા સાર પુરુષેશ્વર જવાનો રિવાજ હતો. ભવાનીચંકરને વિનાયક, અને ગાંગાને કેશવરામ કરીને ઓકરા હતા.

ફકીર વૈદ—એ ફકીર વૈદ ત્રેમાનંદના ઓકરા હતા. એમના બાપ તથા બપાના નાહતી ઉમ્મરમાંજ ગુજ્યા હતા. ફકીર વૈદે આયુર્વેદનો (વૈદાંત) અભ્યાસ થયો. વખાણવા જેવો કથો હતો. બાળમુકુંદના વખતનો જીવાયશો એક નોકર નામે રામા કરીને હતો, તે ધુટારા ધુટારાં એવો હુશીયાર ધર્મ ગયો હતો, કે બાળમુકુંદની દવાની બધી ક્રિયા વિગેરે સર્વે ઉત્તમ માહીતી ધરાવવા લાગ્યો. ફકીર વૈદ ન્હાના હોવાથી કેટલોક વખતવેર તેણે અને ફકીરબાઈના મા સામબાઈએ પોતે જુના વખતનું એ વૈદાંતું કારખાતું મન માનતી રીતે ચલાવ્યું હતું. એ સામબાઈ વૈદરાંણી વૈદાંમાં બહુ કુશળ હતાં. તેઓએ ફકીરબાઈના અભ્યાસમાં બહુ મદદ કરી. ફકીરબાઈ જીવાયને પરિપક્વ થયા પછી પોતેજ ધર્મો ચલાવ્યો. તે વખતે દેસાઈને ઘેરના વૈદનું માન મોકું કહેવાતું અને તે મુખી વૈદ કહેવાતા. રૂખી વૈદથીજ દેસાઈને ધરના તે વૈદ ગણાતા, પણ ફકીર-બાઈએ વિશેષ પ્રિયતા મેળવી. દવા અને દર્દની ચિકિત્સામાં તથા દર્દી સાંગે યશ કે નહીં તે પારખવામાં સામબાઈની જેવી તારીફ હતી, તેવીજ ફકીરબાઈની હતી. કાસ્યાવાડીના દેસાઈ ધરાણાના પણ પોતેજ વૈદ હોવાથી ત્યાં પણ મહત્વ હતું. દરતાં દરતાં આદમીના મરણ પીછાણેલાં, અને કંઈકને ભેંચે નાખેલાં એઓએ ઉઠાડ્યાં હતાં. તેવણની તેવી પરિક્ષા કરેલા માણસો હજી હૈયાત છે. એઓ સર્વત ૧૯૨૬માં ૬૦ વરસની વયે ગુજ્યા. એઓ પછી એઓના ઓકરા નરૌતમબાઈ થયા તે પણ બાહોશ હતા, પણ દુકમાંજ તેઓનો અંત આવ્યો.

બીજા ભગવાન વૈદ—ફકીરબાઈને જમેટાઓ નરૌતમ, ભગવાન, દયારાંકર અને ગોવીંદભાઈ થયા. બીજા ભગવાન વૈદ વૈદકમાં કુશળ હોવા સાથે ધર્મ નિયમમાં મજબુત યકીનના હતા. પાછળથી પોતાનો રોજગાર વટીક દેહ સાધન કરવા માટે પોતાના ચાલાક ભાઈ ગોવીંદભાઈને સોંપી, ધર્મ ધ્યાન ઉપર લક્ષ આપવા લાગ્યા. દેહકષ્ટ —ઉપાસન—ટતટતાદિ—પુન્યઅરથા એઓએ અહોરાત્રિ નળણી દેહ છતાં છેવટ લગી

જે પ્રમાણે પારસીઓના કેપુશરો પાદસાહ, અને પેરોતન દરેકર દબરો વરસ યર્ષા ગુફાનશીત રહી જીવતા રહેતાનું મત છે, અને વહોરસતીમાં તેઓના નામો જ્યતાં માણ-સની માફક લેવાય છે, તેજ પ્રમાણે હિંદુઓમાં-અસ્વચ્છાભા, બળી, બ્યાસ, હંતુમાન, વિભિષણ, કપાશર્ચ, અને પરશુરામ એવા સપ્ત રૂપિ પૈત્રીનો એ અસ્વચ્છામાં બહુલો.

કર્મો. સંવત ૧૯૪૬માં ગુજરાતી વખત સુધી ધર્મ ઉપરની આરથા અન્ય જોવી રાખી હતી.

તેઓ પછી તેઓના ભાઈ વૈદરાજ ગોવીન્દભાઈ પણ સુત્રસાદ વૈદ હતા અને જુના વેશનો ટેક ટકાવી રાખી કુળને દીપાવ્યું છે. તેઓ સંવત ૧૯૭૨ના અરસામાં મરણ પામ્યા. એ ભગવાન વૈદના દત્તભાઈ અને છોટુભાઈ નામના બે પુત્રો હાલ હયાત છે. દત્તભાઈના પુત્ર ઝીણાભાઈ પાટણ આયુર્વેદીક પાઠશાળામાં ઉત્તીર્ણ થઈ કઢી પ્રાન્તના ઉચ્ચ દર્વાખાનામાં આયુર્વેદી વૈદ તરીકે સરકારી નોકરી કરે છે. એ ભગવાન વૈદના મા કુંવરભાઈ વૈદરાજી બાળરોગ અને આંખના દર્દ પારખી સામ કરવામાં નવસારીમાં વખણાઈ ગયાં છે. એઓએ પોતાના બેટાને વૈદકનો ધણો અભ્યાસ પોતે કરાવ્યો હતો.

રૂઢનાથ વૈદ—હરી વૈદના બીજા દીકરા રૂઢનાથ પણ ધણા કુશળ વૈદ હતા. તેઓ ૧૭૫૨ના અરસામાં ધર્મ ગયા. તેમના વંશમાં તેમના પૌત્ર આનંદરામ પણ ધણી સારી નામના મેળવી હતી. કહેવાય છે કે નવસારીના એક સુખા સાથે જરા વાંકુ થતાં બોલબોલતામાં તેઓ પોતાનો આત્મા શરીરમાંથી કઢાવી શક્યા હતા. તેમના પુત્ર વજીરામ તથા પૌત્રા તુળજરામ અને જડુભાઈ પણ વૈદક વિદ્યા તથા મન-શાસ્ત્ર વિગેરેમાં ધણા જ પ્રવીણ હતા. તેઓની કિર્તી ધણી હતી. વૈદ તુળજરામ સંવત ૧૯૫૪ના અરસામાં દેવલોક થયા. જડુભાઈની વૈદ કળા આગળ ભક્તભક્ષા વિદ્વાન ડાકટરો હેરાત પામતા. એક દરદી, બધા વૈદ ડાકટરોથી હાથ ધોઈ છેવટે તેમની નજર પાડવામાં મોટી રાહત સમજતો. એઓ સંવત ૧૯૫૭માં સ્વર્ગસ્થ થયા. એમના સૌથી મોટા પુત્ર પ્રાણુભાઈ પણ આયુર્વેદમાં એટલાજ કુશળ હતા. પરંતુ પાંત્રીસ વર્ષની નાની, વયે સંવત ૧૯૩૫માં તેઓ સ્વર્ગસ્થ થયા. એ પ્રાણુભાઈના મોટા પુત્ર ધીરજ રામ તો દેશી વૈદક સાથે ધુબાઈ, વિશ્વ વિદ્યાલયની એલ. એમ. એન્ડ એસ.ની પદવી પ્રાપ્ત કરી આપણા રાજ્યમાં સરકારી ડાકટર હતા. ઇ. સ. ૧૯૧૭ થી ૧૯૨૧ સુધી તો તેઓ અહિંની સરકારી હોસ્પિટલમાં સીવીલ સરજનની જગ્યા પર હતા. હાલમાં તેઓ નિવૃત્ત થયા હોઈ શાન્ત શ્રદ્ધાગી ગુજરી રહ્યા છે. જડુભાઈના બીજા પુત્ર સુરજરામ પણ આયુર્વેદમાં કુશળ હતા અને નવસારીમાં સારી ખ્યાતી પામેલા હતા તેઓ સંવત ૧૯૬૫ના અરસામાં મરણ પામ્યા. જડુભાઈના સાથી નાના પુત્ર જશંકર પણ વૈદકમાં કુશળ હોઈ વડોદરા કેમીકન લેબોરેટરીમાં લાંબો વખત નોકરી કરી સંવત ૧૯૬૮ના અરસામાં સ્વર્ગસ્થ થયા.

રૂઢનાથ વૈદના વંશમાં જૂની જૂદી, વખતે નીચેના ઇસિઓએ ચતુર્થાશ્રમ (સન્ન્યસ્ત) ધારણ કર્યો હતો. ૧. વૈદ નરભેરામ સંવત ૧૯૦૫ના અરસામાં, ૨. વૈદ વજીરામ સંવત ૧૯૧૨ના અરસામાં, અને ૩. વૈદ ઇચ્છારામ સંવત ૧૯૧૮ના અરસામાં. વળી તેમના પિતા આનંદરામ સંવત ૧૮૮૧ના અરસામાં રવેચ્છા મૃત્યુ વર્ધી હતા. એ એમના કુટુંબના મનોબળ યાને આત્મબળની ઉત્કૃષ્ટતા બતાવે છે.

ઉપર પૈકીના વૈદ ઇચ્છારામના પુત્ર વૈદ લીખાભાઈ તથા રામાભાઈ અને ઘેલાભાઈ પણ વૈદકમાં કુશળ હતા, અને વૈદ નરભેરામના પૌત્ર ઉત્તમરામ માસ્તર તરીકે નવસારીમાં પ્રખ્યાત હતા. તેઓ સંવત ૧૯૭૪ના અરસામાં દેવલોક થયા હતા.

એ શિવાય એ વૈદ વંશમાં ખીજા ધણા કુશળ વૈદો થઈ ગયાછે અને હજુ પણ સારા પ્રતિષ્ઠા મેળવતા જાયછે. નવસારીમાં એ વૈદ વંશ ધણું જીનું અને માન પામેલું છે.

તેજ પ્રમાણે જોશી કુટુંબ નવસારીમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. જોશીઓમાં ભગવાન જોશી નામના મંત્ર તેમજ જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ જોશી સંવત ૧૯૪૨ના અરસામાં થઈ ગયા. એમના બનીજી ભાલચંદ્ર રવીશંકર જોશી ભારતર તરીકે પ્રખ્યાત હતા. તેઓ સંસ્કૃતનું સોરં જ્ઞાન ધરાવતા હતા અને સંવત ૧૯૮૮ના અરસામાં સ્વર્ગસ્થ થયા. તેમના પુત્ર કિશોરચંદ્ર મુંબઈ વિશ્વવિદ્યાલયની બી. એ. ની પદવી મેળવી હાલ મદ્રાસ હાઈસ્કૂલમાં ભારતર છે. વળી ચીન્તામણી જોશી નામના સરકારી જોશી પણ વિદ્વાન અને જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં નિપુણ હતા. તેઓ સંવત ૧૯૬૩ ના અરસામાં દેવલોક પામ્યા.

ટેહેલદાસ તપેશ્વિ.

નવસારીમાં દુધિયા તળાવના માથા ઉપર દક્ષિણ દિશાએ “ નરસિંહ ટેકરી ” ને નામે એક સુપ્રસિદ્ધ ટેકરીવાળા જગા છે. આ જગાએ પ્રથમમાં બાવળનાં મોટાં વૃક્ષ હતાં, અને સર્પ, નાંખો વિશેષ ઉપદ્રવ હોવાથી તે રસ્તે લોકો જતાં આવતાં બહુ બીહતાં હતાં. એ તરફના તળાવને માથેના વડ નીચે પ્રથમમાં પ્રદ્વાદાસ જીવા નામના એક મહંતે પોતાનો મુકામ કર્યો હતો, અને અહિંની હવા બહુ પસંદ પડવાથી હાલની ટેકરી ઉપર પાછળથી જઈ રહ્યા. તે પછી સંવત ૧૯૦૬ની સાલમાં ૩૫ વર્ષની ઉંમરના એક જીવાએ આવી ત્યાં મુકામ નાખ્યો. તે ટેહેલદાસજી બાવા હતા. પ્રદ્વાદાસના અનુયાયિઓ ત્રણ હતા. ગુરૂ, ઈશ્વર તપ કરતો, અને ચેલાઓ નવસારી અને તેની આસપાસ ઉદર પોષણ માટે કાવડ લઈ બિલા માંગી લાવી ગુરૂ શિષ્યો પેટ ભરતા. ટેહેન મારવાની સેવા ઉપરથી ટેહેલદાસના ગુરૂ માખણદાસે તેનું નામ “ ટેહેલદાસ ” રાખ્યું. એ ટેહેલદાસનો જન્મ ઈ.સ. ૧૮૧૨માં થયો હતો. એમનો પુર્વાશ્રમ મૂળગતી કરંજીઆ બ્રાહ્મણ જાતનો હતો. એમણે ૧૨ વર્ષની ઉંમરે સંસારત્યાગ કરી હિંદના ઉત્તર પ્રાંતમાં પ્રવાસ કર્યો. ત્યાંથી આશરે ૧૨ વર્સ બટકતી હાલતમાં રખડી બીજાં લગભગ બાર વર્સ દેશ પ્રદેશ અંગ કદ વેડી વૈદાગી વેગે સદગુરુ ટેકરી ઉપર વડ વૃક્ષ તળે આવી મુકામ કર્યો. ગુરૂ શિષ્યે મળ્યા કેટલેક વખતે એ ટેકરી ઉપર નરસિંહ મહારાજની સ્થાપના કરી, અને આ પવિત્ર સ્થાપના થતાંની સાથેજ સર્પોને સંહાર થયો. પ્રથમના ગુરૂજીનું સાળીગ્રામજી અને દરીદાસજી મહારાજ નામે બે જીવા સાથે તેઓ રહેવા લાગ્યા, અને ગામમાંથી બિલા માંગી લાવી તે ટેકાણે જ સાધુસંત રહેવા આવે તેમને બાવા પીવાનું આપતા. આવી રીતે ત્યાં દિનપ્રતિદિન વસ્તી વધવા લાગી, અને આસપાસ ગામના બાઈલા, કણ્જી, ડોળી, વિગેરે લોકો તેમના ભજનમાં ભાગ લેવા લાગ્યા કેટલાક ગામ-કરીએ, શ્રી. નરસિંહજી મહારાજના અગ્ર્ય માટે વાર્ષિક ભેટ તરીકે દાણા વિગેરેની

●ટેહેલ=ટેહેલજી. યાને યાવડ દ્રષ્ટિથી બાંની પુકાર કરતાં બિલા ચાર બકડા, તથા ફેરી ફરી; અથવા ટેહેલ ટોરા કરવા, તે ઉપરથી ટેહેલદાસ મળેછે.

નિમજ્જક શરૂ કરો, અને જંગલ જેવી ટેકરી તે મંગળ જેવી સુતિ થઈ પડી, અને શોભા રચના વધવા લાગી. કુવા, ખાગ, વસ્તી, વગેરે થોડા વખતમાં થઈ ગયાં, અને ટેકરીની મેરમાં પડી રહેતા ટેહેલદાસ હવે તેની મધ્યમાં ગયા. સંવત ૧૯૨૧માં શ્રી નરસિંહજીનું મંદીર સારા પાયા ઉપર બાંધી ટેહેલદાસની સ્વારી પૃથ્વી પર્યટન કરવા ગઈ, અને પંચાગિનિનું વૃત ધારણ કરી ફક્ત લીંબાડના પાંદડાંનો રસ પીને ૧૨ વરસ સુધી દેશેદેશ ને મુલકે મુલક ફર્યા. સંવત ૧૯૨૧ પછી ગુરૂ પ્રહલાદદાસ અને ગુરૂબંધુ શાળીગ્રામ બન્નેનો સ્વર્ગવાસ થયો, એ પ્રમાણે પહેલા મહંત પ્રહલાદદાસ, તેમના પછી શાળીગ્રામ તથા હરીદાસ, મહંત લેખે જાએનશીન થયા, અને તે પછી જમનાદાસ, અને પછી મહંત ટેહેલદાસજી થયાછે. કુંક મુદતમાં શ્રી. નરસિંહજી મહારાજની એટલી બધી પ્રસિદ્ધિ થઈ, કે રોજ હજારો માણસો આ ટેકરી ઉપર દર્શન કરવા જવા લાગ્યા, અને આખા શેહેરમાં વધુ પ્રખ્યાતિ તથા આજુબાજુના ગામડાંઓમાં એની ઘણીજ વિખ્યાતિ થઈ. પૃથ્વી પર્યટન કરી ટેહેલદાસ બાવા સંવત ૧૯૨૭માં પાછા અત્રે આવ્યા. તે વખતે તેમની મઢીમાં ૫૦ સાધુ અને હરીદાસ બાવા હતા. ટેહેલદાસને નવસારીનીજ ભુમી પવિત્ર અને આરોગ્યતાવાળી જણાઈ, અને શ્રીની પુંજ કાઢતી ચાકતી જોઈ તેમને પરમ આનંદ થયો. તેઓએ ૧૨ વર્ષ સુધી યોગાભ્યાસ કર્યો. પછી તપ કરવા માંડ્યું. દસ વર્ષ સુધી પંચધુણિ તાવી આઠ આઠ માસ સુધી જપતપમાં રહેવા લાગ્યા. તે વખતે ફક્ત લીમપાન કરતા. ઉઠતાંને વાર સોજીવોજી કીધા બાદ તેઓ સહવારથી સુર્યનારાયણના તપમાં ભર તડકામાં સુર્ય તરફ એકાગ્રહ ચિત્તે ઉભા રહી નગર નાખી ટગર ટગર કલાકો સુધી તપ કરતા, અને ભર ઉન્હાળામાં પણ આગળ ધુણિ સળગાવતા. એ પ્રમાણે દેહકંટ લીધા બાદ બીજાં દસ વર્ષ કુધપાન ઉપર કાઢ્યાં. લીમપાન વખતે લીમડાના રસ શિવાય કાંઈએ ખાતા નહોતા, તેમ કુધપાન વખતે કુધ શિવાય બીજું કાંઈ લેતા નહોતા. તળાવના પાણીનાં ભર કંડીમાં કલાકો સુધી સામટા ઉભા રહી તપ કરવામાં કેટલાંક વર્ષ કાઢ્યા પછી, અતીત અભ્યાગતને અન્નદાન આપવાનો ક્રમ શરૂ કર્યો. સંવત ૧૯૨૮માં ગુરૂબંધુ હરિદાસબાવા સ્વર્ગસ્થ થયા, અને એજસાક્ષમાં આ તળાવમાં ઘાટ અને શિવજીનું મંદીર બાંધી જેટ માસમાં પહેલો વિષ્ણુયાગ કીધો તે વખતે આશરે ૮૦૦૦ શોક એકઠા થયા હતા. સંવત ૧૯૩૨માં બીજો લઘુફરનો યજ્ઞ કર્યો તે વખતે ૧૦૦૦૦ શોક ભેગા મળ્યા. સંવત ૧૯૩૭માં ત્રીજો કોટી યજ્ઞ અથવા શિવાગ્નિ કર્યો. સંવત ૧૯૪૨માં ચોથો અતિફલ નામનો યજ્ઞ કર્યો. સંવત ૧૯૪૬માં પાંચમો મહાફલ યજ્ઞ કર્યો. સંવત ૧૯૪૯માં છઠો સંહીતાનો સ્વાક્ષરપુર્વક કર્યો. આ વખતે ૩૫૦૦૦ માણસ જમવા ભેગું મળ્યું હતું, અને સંવત ૧૯૫૨માં મહાવિષ્ણુયાગ નામનો સાતમો યજ્ઞ કર્યો, અને પછી વૃત્તજ સંવત ૧૯૫૩માં રામ યજ્ઞ કર્યો. એ રીતે યજ્ઞો કર્યા. તે પૈકી ઘણાકમાં પોણાસોથી દોઢસો મણ સુધી ઘી અગ્નિદેવને બળીદાન આપ્યું, અને ગામે ગામના ૨૫ થી ૫૦ હજાર આદમીને એ બાવાએ જમાડ્યાં હતાં. સાતમા યજ્ઞ વખતે તો દેશ-દેશના મોટા રાજાઓ જેવા તપેશ્રીઓ ઘોડા, ઉંટ, હાથી, વિગેરે સાજ સાથે ચેલાઓના લશ્કરો લઈ સખ્યાબંધ અન્ન આવ્યા હતા. પચાસહજાર આદમીને જમાડવામાં અત્રેના ખાલણેએ મેનીજ કરી હતી. વળી હરફમેશ ઉન્હાજો વીત્યા બાદ ધૂણી શાંત કરતી વખતે

૧૫૦ સુધી બ્રાહ્મણો તો હંમેશાં એઓ જમાવતા હતા, અને ત્રણ મણુ ઘી આતસમાં બાળતા. સેંકડો મણુ ઘી બાળવા ઉપરાંત જમાવવામાં સેંકડો મણુ ઘી વાપરતા હતા તેતો જુદું. એમણે આખું હિંદુ પંચે ફરી વળીને જોયું છે, અને સર્વ જગ્યાના હિંદુ દેવજોની યાત્રા કરી છે. જન્મશાસ્ત્રીના દિવસે મોટો અન્નકોટ અહીં થતો હતો. આ મહારાજે આવી રીતે સત કમી અને યજ્ઞદિયો વડોદરા રાજ્યમાંના આ નવસારી પ્રાંતને મોટી શોભા આપી હતી.* પોતે તો મહુત લગાવી ફક્ત લંગોટબેર તપમાં બેસી રહેતાહતા. અહીં જુત પ્રેતનો અસત્ર ઉપદ્રવ હોવાનું વહેમીઓ માને છે, અને તે એ બાવાના આવાગમનથી નાશુદ થયાં છે. એ ટેકડી ઉપર સાધુ કદાર સર્વે મુસાફરને સદાદત અપાતું હતું. ત્રણ બાગુએ તળાવના પાણીથી એ ટેકડી ઘેરાયલી છે. અહીંના કુવાઓના પાણીની એવી તારીફ છે, કે ગમે એવો ખાધેલો ખોરાક હજમ થઈ જાય છે. આખા ઇલાકામાં બંધે આખા હિંદમાં ઈ. સ. ૧૮૯૬ સાત્તથી બુદ્ધિમાનીક મરફી દારી નીકળી હજારો માણસો મરી ગયાં, પણ નવસારીના એકને પણ એ રોગ લાગુ ન પડવાથી જેમ પારસીઓ માને છે કે દેસાઈ ખુરશેદજીવાળા જુના આતશબહેરામ અત્રે હોવાના પ્રતાપ છે, તેમ ધાર્મિક હિંદુઓ માને છે કે તે આ મહંતના પગલાંના પુન પ્રતાપના પરિણામ છે, અને રામચત્ર કરવાનો હેતુ પણ મરફીના અટકાવ માટેજ હતો. અહિંની હવા સારી રહી થોડો સુખી હોવાનું કારણ આ પવિત્ર માણસાઈ મુર્તિનું રહેવું થોડો માનતા હતા. આપણે તપેશ્રીઓની જે વાતો સાંભળતા હતા, તે પ્રત્યક્ષ જોવાનો લાભ નોશાકરાઓને મળ્યો હતો, અને કહે છે કે, હિંદુસ્તાનના આ ભાગમાં સેંકડો મેદના ચકરાવામાં આજને કાલ એજ તપેશ્રી મુખ્ય કહી શકાય. એ તપેશ્રીએ અગ્નિને મુખ્ય અને પુત્ર્ય દેવતા મણી તેની પરતેશ પુષ્કળ કરી બહુમાન આપ્યું હતું, અને અગ્નિમાં ઘી બાળવું વિગેરે હદીયા ચઢાવવાની તેની મુખ્ય નેમ પાર પાડી હતી.

નવ નેવુંના તક—આશરે ૪૦ વરસ ઉપર નવસારીના યુજરાતો બ્રાહ્મણોમાં દેવે એટલે વાપવાના ઝોરની એવી તકરાર થઈ કે, એમને આપણામાં મણુવા કે કેમ, તે ઉપરથી તકરાર થતાં ઠરાવ થયો કે તેઓને આપણામાં શેવા, પણ અંદરથી નવ ધરવાળાએ ના પાડી, અને નેવું ધરવાળાએ હા પાડી. તે ઉપરથી એક બાગુએ ૯ અને બીજુએ ૯૦ અથવા કડોતો અથા એકત્ર થયા, અને તેઓને ન્યાતમાં લઈ તેમની સાથે જમ્યાં. તેમાંથી ૯ માણસો નહીં જમતાં તકરાર થઈ બેઠા. તે ઉપરથી ન્યાતમાં મોટા ટોટા ચાલ્યા! તેથી કાલ્યાણવાડીના દેસાઈઓને પેલા નવ જથ્થુ મળ્યા, અને બીજા કેટલાક દતિદારોને (જજમાનોને) દેસાઈઓએ અટકાવી ઠરાવ્યું કે તમારે એ થોડો સાથે જમવું નહીં. એ ઉપરથી કેટલાક થોડાએ તે જજમાનોને છોડી ન્યાતમાં મળતા રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો. ત્યારબાદ એ તકરાર ધણે વખત ચાલ્યા પછી ૩૦ વરસ ઉપર જ્યારે ટેહલદાસજી ચારે ધામ અને સપ્તપુરી તથા ચોદાશી હરજામાં તિથ કરી

● નવસારીના ટેહલદાસ મહારાજનું સંક્ષિપ્ત ચરિત્ર જણાવું.

+ હિંદુ બાવાઓ જે ચાર ધામોના તિથ કરે છે, તે હિંદની ચારે દિશાએ આવેલાં નિચે પ્રમાણે છે:—

રામેશ્વર—જગન્નાથ બદ્રિનાથ—અને દ્વારકા. વળી તેઓ સપ્તપુરીની પ્રદક્ષિણા કરી આવેછે તે ૭ પૂરી નિચે મુજબ છે:—કાશી—કન્નન—હરદ્વાર—મથુરા—અનેથા—દ્વારકા—અને

આવ્યા તે વખતે, ગામના પ્રસાદ આપવાને નિકળ્યા. એ વખતે પ્રસાદ આપતા આપતી વેદ ક્ષત્રિયામાં ગાવી પ્રસાદ આપવા માંડ્યો. તે પ્રસંગે જોતજોતે પ્રસાદ આપવાને કહ્યું કે આ પતાસાનો પ્રસાદ તો નવસારીનો છે, માટે તમારાં કરેલાં તિથીનો પ્રસાદ આપો. તે ઉપરથી તેઓએ એટલીને કહ્યું, કે તમે લોકો તે જાતનો પ્રસાદ લેવાને પાત્ર નથી. કેમકે નમે હમારા કહેવા પ્રમાણે ચાલે તો તે પ્રસાદને પાત્ર થાય. બધાઓએ કબુલ્લત આપી કે તમારો બોલ માથે, તેને ઉત્થાપ્યે નહીં; પણ પ્રસાદ તો જોઈએ. ત્યારે નવ નેવુંના તડનો ટંટો તોડવા જણાવ્યું. બધાઓએ કહ્યું કે એ ટંટો ભારે છે તેમાં હાથ નાખવામાં સાર નથી, કેમકે રોટી બેટીનો પણ વહેવાર એ લોકોમાં ધણે ભાગે બંધ કરેલો છે. તોપણ બધાને સમજાવીને તથા કાશ્યાપાદીના દેસાઈઓ કુંવરજી શંકરજી તથા મોહનભાઈ જગદાસ તથા ઇદરજી લાંલભાઈ તથા નયુભાઈ લલ્લુ, લલ્લુ પેરાગજી, ભીમભાઈ જીવજી તથા હાજી વસનજી, વિગેરેને સમજાવી નરસીંહ ટેકરી ઉપર દર્શન તથા પ્રસાદ લેવા ભેરાં છોકરાં સહ બોલાવી; તે દહાડે નવસારીના બ્રાહ્મણોને એકઠા કરી ન્યાતનું જમણુ કયું અને ત્યાં તડને સાંધવા વિનંતી કરતાં સહવારના બેઠેલા સાંજ સુધી લડ્યા; પણ બ્યારે કંઈ નહીં વળ્યું ત્યારે, ટેહનદાસે સાંજે બધાઓને જણાવ્યું કે, તમારાં આ કામની ભાંજગડમાં ત્રણ દિવસ થયાં નરસીંહજીને અપવાસ છે, અને આજે જો તમારું તડનું સમાધાન ન થાય અને સાંજે અપવાસ કરવો પડ્યો તો હમે હવે નરસીંહજીને ઉઠાવી ચાલ્યા જઈશું. ત્યારે જો બ્રાહ્મણો નહીં આવેલા તેઓને પણ બોલાવ્યા તેમાં ગુણજગમ વેદ તથા મયારામ કમળાકર શાસ્ત્રી નહીં આવ્યા, તો ટેહલદાસજીએ કહ્યું કે તેઓની વતી હું જ છું, અને તેઓનો દોષ હું માથે લઉં છું. ત્યારે છેક રાત્રે સમાધાન થયું. પાંદડાં ઉપર લેખ થયો. અને બીજે દહાડે પ્રસાદ લેવા બધાને બોલાવ્યાં. કુંવરજી શંકરજી, નયુ લલ્લુભાઈ, વેદ ફકીરભાઈ, ભાણા વેદ, રાત્રે ત્યાંજ રહ્યા અને બાવાની પાસે પ્રસાદ આપવા નેટલી જોગવાઈ પુછી. કેમકે મુખ્ય પ્રસાદ “ગંગાજળ” હતો. બાવાએ કહ્યું કે નરસીંહજી સત હશે, તો સવારે તેઓજ પેદા કરશે. તે પ્રમાણે બીજે દહાડે નરસીંહજીના પ્રતાપે ગંગાજળનો પ્રસાદ તૈયાર થઈ રહેલો, અને એ રીતે એ નવ નેવુંનું તડ તોડી નાખવાને ટેહનદાસ બાવા શક્તિવાન થયા હતા.

ટેહલદાસનું મરણ—તા. ૩૦ જાનેવારી ગુરુવાર ૧૯૦૨ અત્રેના ડુધીયાતળાવની ટેકરી પરના બાવા ટેહલદાસ પોતાની ૮૬ વર્ષની ઉંમરે પાછલી રાત્રે એ વાગે સ્વર્ગવાસ પામ્યા હતા. મરનારું મરણ સંવત ૧૯૫૮ના ઉત્તરાશ્વિના થશે એમ મરનારે પોતાના શિષ્યોને સૂચારો આપ્યો હતો. મરનારને મોટા કાઠમાડથી સિંહાસનમાં બેસાડીને પુણી નદીને કાંઠે અગ્નીદાહ કરવા લઈ જવામાં આવ્યા હતા. એ વખતે તેઓને માનનાર આશરે ૩૦૦૦ માણસો તેઓના શયની પાછળ દલગીર ચહેરે બજન ગાતાં ચાવતાં હતાં, તેમજ ગામના પાદર સુધી, સ્ત્રીઓ તેમના શયને વિદાય કરવાને બહાર

શીવકામી (વિધુરામી). વળી એ ઉપરાંત તેઓ ચારાશી હાર્દા નામે ૮૪ જગ્યાએ તીથ કરી આવેછે, તે લંબાણ થાય માટે આ કેકલિ જણાવ્યાં નથી.

● આજળ તો ગાંધીઓ વિગેરેમાં કાનલને બંદલે વડના પાંદડાં ઉપર દિસાળ ચીડી અને ૧૫૦ કામ ચલાહ લેખ પણ લખી લેનાનો રિવાજ નવસારીમાં હતો.

નીકળી હતી. તેમના શમની આગળ સરકારી પાયગા ચાલતી અને શમની મન્ને બાજુએ એકેક ઘીની મસાન બળતી ગળી હતી. હમને પોતાની ધ્યાનક્રમાંથી સવારે ૧૧ કલાકે સુમારે અઝીદાહ કરવાને બહાર કાઢવામાં આવ્યું હતું, અને તેને હુનસી કુખના લગ્ના તરફ લાવી રાણી મહાલસામાં સાહેબના જંગલા આગળ થોભાવ્યું હતું. જેથી રાણી સાહેબે બહાર આવી દર્શન કરી કુલહાર પહેરાવી સવામણ ગુલામ તથા રૂપા નાણાની બેટ કરી હતી. અહીંયાંથી શમને જુના થાણાને રસ્તેથી હાટડી બજારમાં મ્હી મોટા બજારમાં લાવ્યા હતા, અને ત્યાંથી નદી ઉપર અઝીદાહ કરવા લાઇ ગયા હતા. મરનારનાં હમને પાંચ મણુ સુખડ, અગર અને પીપળનાં લાકડાંથી અઝીદાહ કરવામાં આવ્યું હતું જેમાં એક મણુ લી પણ હોમવામાં આવ્યું હતું.

એ ટહેલદાસ બાવા સંવત ૧૯૦૬ માં પોતાના ગુરૂની સાથે ઝાંઝા ગામેથી નવસારી પધાર્યા હતા. એ વખતે ગોપાલરાવ મયરાળના ભાઈ બાવા સાહેબ સુબાગીરી કરતા હતા. તેમણે એ તળાવની ટેકરીપર જગા આપી એક મંદીર બંધાવી આવ્યું હતું.

તપસ્વી ટહેલદાસ સંવત ૧૯૬૪ ના અરસામાં સ્વર્ગસ્થ થયા હતા. તેમના પછી તેમના શિષ્ય રામચરણદાસ ટેકરીના મહંત થયા. જેમના પછી તેમના ગુરુભાઈ એટલે ટેહનદાસના શિષ્ય જાનકીદાસ સંવત ૧૯૬૬ માં સદર ટેકરીના મહંત તરીકે નિભાયા હતા. તેઓ સંવત ૧૯૭૨ ના અરસામાં સ્વર્ગસ્થ થયા. જાનકીદાસ પછી તેમના ગુરુભાઈ રામદાસને મહંત તરીકે નિભવામાં આવ્યા. જેઓ હાન પણ એ વૃસિહ ટેકરીના મંદીરનું મહંતપણું ધરાવી ટેકરીની વ્યવસ્થા ચલાવે છે.

પ્રખ્યાત પારેખો.

જેમની પેઢી નવસારીમાં પૂરીજ પાનાચંદ હુલસદાસના નામથી ચાલતી હતી, અને હાન પણ ચાલે છે. તેના સ્થાપક દીપચંદ પાનાચંદ નામના હતા અને એમને શરારી ધંધો બહોળા પ્રમાણમાં ચાલતો હતો અને ચોક્કસ મહાસોલું સરકારી બચ્ચુ એમને ત્યાં ભરાયું હતું, અને તેના બદલામાં વડોદરાની કુડી તેઓ આપતા હતા અને કુડીની હાડત તરીકે વડોદરા, અમદાવાદ, સુરત, મુબઇ વિગેરેમાં એમની હાડતો હતી. તેમજ લોકોમાં પણ ધીરધારો ધંધો કરતા હતા. સરકારી મહાલ ઈમ્મનની સીસ્ટમ બધ થવાથી ફક્ત શરારી અને ધીરધારો ધંધો કરતા હતા. તેઓ ગુજરાત બાદ તેમના દીકરા ગણાભાઈ દીપચંદ ધંધો કરતા હતા. તેઓ ગુજરાત બાદ તેમના દીકરા શરૂપચંદ ગણાભાઈ કરતા હતા. તેઓ ગુજરાત બાદ મુખ્ય ધંધો કરી તેમના વિધવા કુલકાર તરફથી તેમના કાયમના મુનીમ આદરજી ભાણેકજી લોહ માધારજી કામકાજ ચલાવે છે. એઓ સુમારે ૫૫ વરસ થયા નાનપણથી નોકર રહેતા તે હજુ સુધી કાયમ છે. મદર શરૂપચંદ ગણાભાઈને પુત્રનું ફરજદ નથી. એ પેઢીના બધા વ્યવસ્થાપકો શુસીલ અને આગરદાર આદમીઓ હતા.

દીપચંદના નાના દીકરા નેહાનચંદ કરી હતા, તેમણે ઇંગ્રેજી ઝેળવણી લીધી હતી, અને સારું કામકાજ ચલાવવાની આશા રખાતી હતી પણ તેઓ પણ નાની વયે ગુજરી જવાથી એવારની એ બહુ નામાકિત પેઢીનું કામકાજ બહુ મંદ પડી મણું છે.

દિવાળીને દિવસે વહીવું જન વખતે નવસારીના બધા અમલદારો, એક સાહુકારો

અને બીજા સભ્ય ગૃહસ્થો એ પેઢીના આમંત્રણને માન આપી ત્યાં જતા હતા અને પતાસાં વિગેરે કષ્ટ પાછા ફરતા હતા, તેમાંનું કંઈ હાલ વર્ગો થયાં જોવામાં આવતું નથી.

નગરશેઠ બ્રીજભુખણદાસ ઘેલાભાઈ પારેખ:- નવસારીના એક અગ્રણી શહેરી હતા. ઘેલાભાઈ ગોકળદાસની પેઢીના નામથી ચરાશી ધંધો કરતા હતા. લાખો રૂપિયાની લેવડદેવડ કરતા હતા. અનેક પારસી, મુસલમાન, હિંદુ આસામીઓના સંબંધમાં આવ્યા હતા. અને તેમનું વજન ધણું સારું હતું. નવસારીના નગરશેઠ કહેવાતા, અને શહેરી પ્રજાની મીટીંગ બોલાવવાના પ્રસંગે હિંદુ આગેવાન તરીકે એકલી સહી કરવાનું માન તેમને હતું અને છે. વડોદરામાં રાજમીત્ર હરીભક્તી શેઠનું જે માન અને વજન છે તેવુંજ માન અને વજન તેમનું નવસારીમાં છે અને હતું, અને નવસારી હિંદુ મહાજનના પ્રમુખ તરીકે તેમણે સારી સેવા હિંદુ જનસમાજને અર્પી છે.

પ્રખ્યાત વકીલો.

શેઠ કુટુંબ—નવસારીની હિંદુ વસ્તીમાં શેઠ કુટુંબ ધણી પેઢીથી જણીતું છે. એઓ મુળ દક્ષીણમાં થેવલા, જ્યે અહમદનગરના રહીસ હતા, ન્યાંથી આજ સો વર્ષ ઉપરાંતથી નવસારી આવી વસ્યા છે.

સ્વર્ગસ્થ બાલાજી શેઠ નવસારીમાં વ્યાજુકો ધંધો કરતા હતા તે વિશેષ કરી જરૂરેતીઓ સાથે કરતા. નવસારીના પારસી દેસાઈ કુટુંબ સાથેનો આ કુટુંબનો સંબંધ સ્વર્ગસ્થ બાલાજી શેઠના વખતથી છે. એમના બીજા પુત્ર રંગનાથ બાલાજી શેઠ એક પ્રખ્યાત વકીલ હતા. એમણે સુરતના જણીતા વકીલ ગુલામદાસ ભાઈદારા, વડોદરાના જણીતા વકીલ રા. ધોટીકર તથા નવસારી હાઇરકુલના માજ હેડ મારતર શેઠ ધનજીયા પટેલ સાથે ભાગીદારીમાં પોતાની ત્રીસ વર્ષની ઉમરથી વકીલાતનો ધંધો શરૂ કર્યો અને એમના પુત્ર દારકાનાથ રંગનાથ શેઠ વકીલાતના ધંધામાં જોડાયા પછી ૧૯૭૦માં પોતાની સાઠ વર્ષની ઉમરે એઓ એ ધંધામાંથી નિવૃત્ત થયા. એઓ પોતાની નીડરતા તથા જાહેર હિંમત માટે આદર્શરૂપ હતા. ઇંગ્રેજ નહીં જણીતા છતાં તેમની બાહોશ ઉલટ તપાસ માટે વકીલોમાં પ્રથમ પંકતીનો દરજ્જો ભોગવતા હતા. એઓ નવસારી હિંદુ મહાજનના પ્રમુખ હતા અને નવસારીની હિંદુ મુસલમાન જનતા વચ્ચે સુલેહસંધ જાળવવામાં એમણે મુખ્ય ભાગ લીધો હતો. એમણે થી રણછોડજી મંદીર, આશાપુરી માતાના મંદીર, ધર્મશાળાઓ બંધાવી હિંદુ જનતાની અડચણ દુર કરી છે તેમજ હવાડાઓ અને બીજા જાહેર સંખાવતમાં સારો ફાળો આપ્યો છે એ રીતે જાહેર હિતમાં પોતાનો ફાળો આપ્યો છે. સાવલી તાલુકાના સરપંચના બીડની જમીન તેમજ માંગરોળ તાલુકાના અણોજ ઝીણોરાની જમીન સરકાર હરાજમાં રાખી એ ઉકાળે બે પરાં વસાવ્યાં છે. એમને સંગીતનો બારે શોખ હતો અને તેને લીધે દેશ પરદેશના ધણા ગવૈયાઓને પોપણ અને મદદ મળતી હતી. એઓ નિવૃત્ત થયા પછી હિંદુસ્તાનમાં સર્વે ધામોની જત્રા કરી આવ્યા. બદ્રીનારાયણની ધણી અધરી જત્રા પણ કરી હતી. ૧૯૬૦ના વૈસાખ માસમાં પોતાની એસી વર્ષની પુણ્ય તંદુરસ્ત જીંદગી ભોગવી પોતે પાંચળ ચાર પુત્રો સાથેનું બહોળું કુટુંબ મૂકી એઓ સ્વર્ગવાસી થયા. એમના પુત્રોમાં રા. રા. દારકાનાથ રંગનાથ શેઠ વકીલ છે અને બીજા બે પુત્રો રા. નારાયણરાવ તથા રા. ગણપતરાવ એલ. એલ. બી.

હોઈ રા. નારાયણરાવ સુરતમાં અને રા. ગણપતરાવ વડોદરામાં વકીલાત કરે છે. બન્ને આહોરા વકીલો છે.

રા. દ્વારકાનાથ રંગનાથ પોતાની યુવાન ઉમ્મરથીજ ખડેર સેવામાં પોતાનો કામો આપી રહ્યા છે. નવસારી શહેર સુધરાધના પંદર વર્ષ સભાસદ હતા અને ચેરમેન અને પ્રમુખના હોદ્દાનું માન પણ મેળવી ચુક્યા છે, નવસારી શહેર સુધરાધને લોકજ્ઞ પ્રમુખ શ્રીમંત સરકાર તંત્રથી આપવામાં આવ્યા પછી એઓ હિંદુમાં પહેલાજ પ્રમુખ થયા હતા. નવસારી કે આપરેલી વેન્કમાં, નવસારી સમાંથ વૈભવ લાયચેરીમાં, શ્રી ચીમનાઆધ સંતીટરી એસોસિએશનમાં, હિંદુ મદાનનમાં, એઓ ઉપપ્રમુખ છે. વડોદરા રાજ્યની ધારાસભાના એઓ પ્રથમ ત્રણ વર્ષ તેમજ હાલમાં ત્રણ વર્ષથી સભાસદ છે. નવસારી પ્રાંતપંચાયતના સભાસદ હોઈ હાલ નવસારી પ્રાંતપંચાયતના ચેકર પ્રમુખ છે.

મહુમ સોરાબજી દેસાઈ સાથેનો એમનો સંબંધ ઘણો માનનીય હતો. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે એમને રાજસ્થાનના સુવર્ણ પદકનું બહુમાન હમણા રાજ્યાભિષેક વખતે આપ્યું છે.

જમનાદાસ ધેલાલાધ મજસુદાર:—જાણીતા મજસુદાર કુટુંબના નખીરા હતા. પોતાનો આપ જાળથી આગળ વધ્યા હતા, અને મોટું કુટુંબ ધરાવતા હતા. આગેવાન હિંદુ હતા. સરકારી વકીલ તરીકે જાણીતા હતા, અને સ્પષ્ટ વક્તા હતા. તેમની સ્મરણ શક્તી ઘણી ઉમદા પ્રકારની હતી. આજે જે મોટા ખર્ચ વકીલો શ્રીક પાછળ અસીક્ષિત પાસથી કરાવે છે તેવી શ્રીકની તેઓ જરૂર માનતા નહિ. એક વખત કાગળો જોયા પછી તેમને નકલોની જરૂર પડતી નહિ અને ફક્ત યાદશક્તિ ઉપરથી ફતેહમંદ રીતે સારી વકીલાત કરતા. તેમના વકીલ દીકરા રા. કનૈયાલાલ પણ તેટલાજ શેકપ્રીય અને આગેવાન ધાગણાત્મી તરીકે જાણીતા છે. સુધરાધના પ્રમુખ તથા સભ્ય હતા. પંચાયતમાં વર્ષો સુધી ઉપપ્રમુખ તરીકે કામ કરી સારી નામના મેળવી છે. તેમની અનેક વિવિધ સેવાઓથી આકર્ષાઈ શ્રીમંત સરકારે રાજસ્થાનના સોનાનો પદક આપી તેમની સેવાની કદર કરી છે, પ્રજામંડળના સભ્ય છે. સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલના આગમન વખતે થયેલા હુકમડ તપાસમાં પ્રજામંડળ તરફે ધારાશાસ્ત્રી તરીકે સેવા અર્પી હતી.

રા. જમનાદાસના ખીળ જે દીકરાઓ (૧) ડૉક્ટર રવિન્દ્રપ્રસાદ વડોદરામાં હૃદય ઓપીસર અને (૨) રા. રાજેન્દ્રપ્રસાદ હાઇકોર્ટ વકીલ છે.

ધેલાલાધ હીમભાઈ વકીલ:—નવસારીના જુના અનાવલ શહેરી તરીકે તેમજ વકીલ તરીકે જાણીતા હતા. ઘણાજ મસ્કરા અને પુરામિજન સ્વભાવના હતા. સુધરાધમાં ઘણા વર્ષો સુધી સભ્ય તરીકે રહીને નવસારીની સેવા કરી છે. સરકાર દરબારમાં સાદ માન અને હજીને હતા. ગરીબ અસીક્ષિતોની માફ દેડે ધરીને મોટા અધિકારીઓને પીગળાવવાની શક્તિ એમનામાં અજળ હતી. એઓ મોટીદરાજ હતા અને નીડર હતા. ૬૧ વર્ષની વયે તા. ૧૬ ફેબ્રુઆરીને ગળ ગુલથી હતા.

તેમના પુત્ર કિરજલાલ વકીલ નવસારીમાં આજ વિમ વરસ ઉપરંતથી આહોરાથી વકીલાત કરે છે. સેવા પ્રેમા છે. સ્ત્રી ઉપયોગી વિષયોમાં સતેરા રસ લે છે. નવસારીનું હાલનું મહીલા વીથામ તેમની શરૂની કારકીર્દીને આભારી છે. સને ૧૯૧૭-૧૮ માં એક નાની " સ્ત્રી ઉદ્યોગાવલય " નામની સંસ્થાના તેઓ સેક્રેટરી હતા. તે

વખતના બકા સુખા મે. જાણુરાવ ચવાણ સાહેબ અને બકા વહીવટદાર સાહેબ રા. રામગમ પાટકર સાહેબના શુભ પ્રયાસથી સાઈ ફંડ ભેગું કરવામાં આવેલું અને તે ફંડમાંથી તેમજ જાણુ રીતે સ્ત્રી ઉદ્યોગાલયની સંરચાનો નિર્માણ કરવામાં આવેલો. એ પ્રમાણે દસ વર્ષ સુધી તે સંરચા ચાલ્યાગાદ ફંડ તેમજ મદદના અભાવે મળકર સંરચા ખંધ કરવાનો વખત આવ્યો. ત્યારે નવસારીમાં મે. મણીલાલ નાણાવટી સાહેબ સુખા દતા. તેઓએ સંરચાની મુલાકાત લઈ આવી સ્ત્રી ઉપયોગી સંરચા પૈસા તેમજ મદદના અભાવે ખંધ થાય તે તેમને ઠીક લાગ્યું નહિ અને થોડા વખતમાં સારી મદદ મેળવી આપવા વચન આપ્યું, અને ડેળવણી ખાતેથી કાંઈક મદદ મેળવવાની તબવીજમાં દતા. એટલામાં નવસારીમાં શ્રીમતી સરોજની નાયકુ અને પ્રોફેસર ધેડીઠીયવ કવે અને મી. સકલાતવાલાનું આગમન થયું અને તે આગમનના હેતુની ખબર રા. ધીરજલાલે સુખા મે. નાણાવટીના ધ્યાન પર લાવી જણાવ્યું કે નવસારીમાંથી રૂ. ૨૫૦૦૦ની રકમ ચાલી જાય છે. જાઈસાહેબ રતનજાઈ આમજીએ રૂ. ૨૫૦૦૦ થી ૪૦૦૦૦ની દેણગી આપવાની જાહેરાત કરી છે, અને આપ સાહેબ જરા દરમ્યાનગીરી કરો તો આપણી સંરચાને જીવંત દાન મળે. તેઓ સાહેબ એક બોલે બાઈસાહેબને ત્યાં ગયા. શ્રીમતી નાયકુ, પ્રોફેસર કવે તેમને મહે તે પહેલાં મુલાકાત લઈ એ દેણગી નવસારીની બહાર ન આપવા સમજાવ્યાં જાઈસાહેબ કંઈક પીગળ્યાં પણ બાઈસાહેબનો સ્વભાવ બોલો હોવાથી કદાચ ઠોઈ ફાવી જાય એમ તેમને લાગવાથી ખીન દીવસ સુધી દેણગી વિષેનો નિર્ણય ન કરવા વિનંતી કરી. વડોદરાથી નાયબ દિવાન મે. ગોર્વાઈબાઈ સાહેબને જોડાવ્યા અને તેમની ફલીલોને વશ થઈ રૂ. ૨૫૦૦૦ ની દેણગી નવસારી મેળવવા બાંજરશાળી થઈ. તેટલીજ રકમ શ્રીમંત સરકાર તરફથી મળી એ રીતે રૂ. ૫૦,૦૦૦ રૂપિયા સંરચાને મળ્યા. તે ઉપરથી જુની સંરચા " સ્ત્રી ઉદ્યોગાલય "ને મુર્તિરૂપ આપી નવીન ટ્રસ્ટ કરી, જમીન એલાહેદી ખરીદી, ત્યાં શ્રી. મદારાણી શ્રીમનાજાઈ મદીલા આશ્રમ એવું નામ આપી ચાલુ કરવામાં આવી, તે હજુ ચાલે છે. એ રીતે રા. ધીરજલાલની દુરઅદેશીથી નવસારીની સ્ત્રીઓ જાઈસાહેબ પાસેથી મુખારે રૂ. ૫૦,૦૦૦ અને શ્રીમંત સરકાર પાસેથી રૂ. ૨૫,૦૦૦ મળી રૂ. ૭૫,૦૦૦ મેળવવા બાંજરશાળી થઈ છે. આ તેમની દુરઅદેશી માટે તેમજ તેમની સેવાથી આકાંષાઈ શ્રીમંત સરકારના અધીકારીઓએ રા. ધીરજલાલની ટ્રસ્ટ બોર્ડ ઉપર નિમજીક કરી, સંરચાના ટ્રસ્ટી બનાવ્યા છે. ત્યારથી આગળની માફક સંરચાને પોતાની સેવા અર્પતા આવ્યા છે.

રા. ધીરજલાલ તેમના પીતાના જેવા મરકદા સ્વભાવના અને ખુલ્લમનજી છે. સુધરાઈમાં સખ્ય છે. નવસારીમાં હાઉસીંગ સોમાયદી લી. ના પ્રમુખ છે, અને નવસારીમાં સારાં અને સરતા મકાનો બાંધવા માટે બ્રિટિશ છડીયાના ધોરણે સોસાયટી કાઢી તે સરકારમાં મોંઘાવી નવસારી સ્ટેશન રોડ ઉપર સુંદર મકાનો બાંધવામાં આવ્યા છે. તે પ્રવૃત્તિના રા. ધીરજલાલ મુખ્ય સંચાલક છે.

મીસીસ તારાબેન ધીરજલાલ, ઉત્સાહી તથા ધર્મીજી ઉમંગી પત્ની છે. સ્ત્રી ઉપયોગી પ્રવૃત્તિઓમાં આગેવાની બધી બાજુ લે છે. મદીલા વીશ્રામના વાઈસ પ્રેસીડન્ટ છે. સુધરાઈમાં ત્રણ વરગ સુધી સખ્ય દતા. સ્વતંત્ર ચિંતારનાં છે. નીંડર અને દિગ્મતવાન છે, અને સ્ત્રી પુરોગાના સમાન દક્ષ અને દરજ્જાના દિમાગી છે.

મુસલમાન વિભાગ

પ્રકરણ ૮૪ મું.

મુસલમાન સૈયદ તુર્રીન તુરમહમ્મદ અને
હિંદુ શુરના યકીનની પરિક્ષા.

સૈયદ તુર્રીન તુરમહમ્મદ નામે એક આરબ વહી હતા. તેઓ સુલતાન હસન અફઘાનની પુત્રી જીવન બીબીના પુત્ર હતા. એઓના જન્મ વખતે અને પછીથી ધણી મોજેજ થયા હતા. તેઓ છ દિવસના થયા ત્યારે પીરઘમામશાહજાવાએ તેમના દર્શન માટે સધળી જમાતને બોલાવી હતી. એમના લગ્ન અમદાવાદના સુલતાન મહમ્મદ બેગડાની પુત્રી છુઝ્ઝમ બેગમ જેડે થયાં હતાં. તેમને એ પુત્ર સૈયદ મુરતઝા અને સૈયદ શાહબુદ્દિન થયા હતા. એ બે સાહેબજનદાઓથી આલેલા વંશ "ઈમામશાહી સૈયદો સાદાતો"ના નામે જાણીતા છે. પીરઘમામશુદીન સાહેબ હિજરીસન ૮૭૮માં ધર્મ પ્રચાર અર્થે કાઠિયાવાડ ગયા હતા ત્યાં જાણીતા રાજપુત પુળસીંગને ધર્મ આપ્યો હતો. તેમણે પોતાના કાકાની પુત્રી સાથે સૈયદ મહમદશાતુરના બીજી વાર લગ્ન કરી આપ્યા તેમનાથી શાહજહા સૈયદખાનનો જન્મ થયો અને તેમના વંશ "સૈયદ સાદાતને નામે જાણખાય છે અને તેઓની નવસારી, અમદવાદ, અને જરહાનપુર ખાતે મોટી દરગાહો છે. સૈયદ તુરમહમ્મદની વધાત તા. ૨૧ માઈ ૨૦૦૪ હિજરી ૯૪૦ માં પિરાણા, જલ્લા અમદવાદ ખાતે થઈ હતી. તેમણે પોતાની તરવાગના બે પોતાનો ધર્મ બોલાવરપતન જરાપતન અને ખીજ મુલકોમાં ફેલાવ્યો હતો. જેવટે નાગમંજળ યાને નવસારીની નજીકની ધારગરી નામે જગા ઉપર તેઓ આવ્યા. એ ધારગરીમાં એક હિંદુ જોગી નામે નાગવર્ધન ધણો બળવાન રહેતો હતો. એ હિંદુ શુરએ પેલા સૈયદની મકદુર પુછી એણે જ કરી કે, તારી અંતબુદ્ધિ અને યકીન જે સરસ હોય તો ત્રાત આપણે અત્રેના શરબત્યા તલાવમાં ૪૦ દિવસ સુધી પડી રહીએ, જે જીવતો નીકળે તેની પાકીજગી અને જુજરગી વધારે કહેવાય. ૪૦ દિવસ રહીને સૈયદ તો તલાવમાંથી જીવતો બહાર નીકળ્યો પણ હિંદુ શુરતો કુખી મુઓ. આ મહાકર્મ જેવા મામે મામના રાજાઓ અને રૈયતો આવ્યાં હતાં. આ અમતકારથી ધારગરીનો શ્રયાશ્રય પછોનો એક રાજ સૈયદ ઉપર પ્રસન્ન થયો, અને જે ઈનામી જગીરો શુરની ગાદીને અંગે આપેલી તે હવે તેમણે સૈયદને આપી. એ સૈયદે આગાહી કરી હતી કે, એક દહાડો કશનમાં તરણ તરણ મારું મુઝડું દરિયાને કિનારે આવી અટકશે. તેજ પ્રમાણે એક દિવસે જલાલપોરના નદિના કિનારા ઉપર કશન અને તેતું મુઝડું મલી આવ્યું હતું, અને ત્યારબાદ તેને માટે દરગાહ બનાવી કબર કરવામાં આવી હતી, જે આજે પણ "સૈયદ સાદાત"ની દરગાહને નામે ૮૦૦ વરસની જુની નવસારીમાં "સોનાના કળસ"ને નામે જાણખાય છે, મુસલમાનોજ નહીં પણ કુણી વિગેરે હિંદુઓ અને ધર્મીક વેહેમી પારસણો પણ આ દરગાહને માને છે, અને તેને અનેક વસ્તુઓ માનતા હોયે ચઢાવે છે. તેની દર વરસે આશરે ૮૦૦૦ રૂપિયાની આગળ તો ઉપજ થતી હતી, જે હાલ ધણી ઘટી ગઈ છે. એ કબરગાહતું મહત્ત્વ રૈયતમાંજ છે

એમ નથી, પણ નામના ગાયકવાડ સરકાર તરફથી પણ દર વરસે એ દરગાહ માટે રૂપિયા ૬૦ની નિમણૂક કરેલી છે, જે દર સાહેસાલ આપવામાં આવે છે. વળી બીજી ગમથી એ સૈયદ વિશે એમ પણ કહેવામાં આવે છે કે, ઘર સંસાર સંબંધી કાંઈ કળ્યા કંકાસને લીધે, મકકાની હજ કરવા નીકળી જવું પડ્યું ત્યારે તેણે આગાહી કરી હતી, કે તેનું મુઠ્ઠું જે તે દહાડે નવસારીના લોકોને હાથ આવશે. એ સૈયદ કોઈ એક રજાપુતાણીની સાથે લાંબો વખતનો પરણેલો હતો, અને તેણીની સાથે કાંઈ કળ્યો થતાં તે સૈયદ તેણીને ૬ મૈસ સૂધી દરિયાની અધવચમાં લઈ જઈ કુઆડી દીધી. અને તે રાણીના સત્તને માટે નવસારીથી ૭-૮ મૈસ ઉપર આવેલાં બીબીઅરબની નામનાં ગામમાં એક મેળો ભરવામાં આવતો હતો.

એ દરગાહના હાકના સુતવડી સૈયદ ખિર ચ્યારે સાહેબ અને તેમના બાઈ સૈયદ સદરદીન છે, એ બન્ને ભાઈઓ મ્યુનિસિપાલીના ઘણા વર્ગો સુધી મેમ્બર હોઈ ચેરમેન પણ થયા હતા.

એ સૈયદ સાદાતના વાર્ષિક મેળામાં આસપાસના ગામોથી ઘણા લોક આવે છે. એ વિશેની બીજી કથા નિચે મુજબ છે:—

સૈયદસાદાત.

સરખતુ અને દુધુ તળાવ:—કહે છે કે જે જગ્યાએ હાલ સૈયદસાદાતનું મોટું દહેજ છે, ત્યાં આજથી નવસો વરસ ઉપર કોઈ સાધુનો મઠ હતો. આ મઠનું યોગાચારી હતો. તેની પાસે ઘણા ચેલાઓ હતા. યોગ વિદ્યામાં નિપુણ હોવાથી તેના ઉપર શ્રદ્ધા રાખનારા ઘણા ભક્તજન તેની પાસે રોજ રોજ આવતા. હાલ એ જગ્યાએ જે તળાવ છે તે પણ અસલ છે એમ કહે છે. આ તળાવપર ઉંચી ટેકરીપર રમણિક જગ્યાએ તે એકાંતમાં એટલે વરતીથી દુર પડેલો હોવાથી એ જગ્યા એને બહુ ગમતી હતી. પણ એ જગ્યા એને આખર સુધી ધારી નહિ. એજ સમયમાં એટલે હીનરી પાંચમાં સૈકામાં કોઈ એક મુસલમાની સાહેબ સૈયદ તુરદીન નામે ત્યાં આવી કહેવા લાગ્યો કે, આ જગ્યા મને બહુ પસંદ છે, અને તે મારે જોઈએ છે, હું એ જગ્યાને મારી કપર કરવા ધારું છું. અને એજ પ્રમાણેનો મને અસ્વા તરફથી હુકમ છે.

સાધુ—તમારું કહેવું હું શી રીતે માની શકું? તમારી શક્તિ કાંઈ મને બતાવો તો હું તમારા શબ્દપર જરા પણ યકીન રાખું.

સૈયદ—ભાઈ, હું કહું છું તે ખરું છે. તમે રોજ આ તળાવનું પાણી પીતા હશો, પણ આજે હમણા એ પી જુવો, અસ્વાએ મારે માટે જુવો તે સરખત જોઈ ગળ્યું બનાવી દીધું છે. તે મદતના એક ચેલાએ તેનો ગદલાઈ ગયેલો રંગ જોઈને તે પાણી પી જોઈ તો તે ખરેજ ગળ્યું લાગ્યું.

સાધુ—આ ઉપરથી અસ્વાના તમે એક વહાવા છો એવો નક્કી થાય છે. પણ એમાં કંઈ નવાઈ નથી.

સૈયદ—જે નવાઈ ન હોય તો પેલા મોટા તળાવ ઉપર તમે કાંઈ તમારા ચમત્કાર બતાવો. આ પાખીનું મેં સંખત ક્યું, દવે એના પાખીને તમે દુધ કરી નાખો.

સાધુ—ચમત્કાર બતાવવો એમાં કાંઈ અર્થ નથી. એમ કંવાથી અમાનો તત્વ કમાઈ કમી થઈ જાય છે, એમ બમારું માનવું છે.

સૈયદ—ત્યારે તમારી કંઈ લકિલ્લ નથી, અને તેથી તમારે આ જગ્યા હમને તમને સ્વાધીન કરી દેવી પડે છે.

સાધુ—જે જગ્યા જે કામને માટે હું વાપડું છું, તે જગ્યા તેજ કામને (મંથર બગ્ગને) માટે તમે વાપડ્યા મંગિજો તો તે હું આપના મઠ છું. પણ તેની હજુ મને વધારે ખાતરી થતી નોંધ્યો. માટે આજ તજાવનાં પાણીમાં રંધી, તમારે તમારી નિમાજ ત્રણ દિવસ સુધી પડતી. જે એમ કરજો તો એ જગ્યા આજથીજ તમારી છે.

સૈયદ—કલ્પત. પણ કાલે જુઝાના રોજથી તમારી માંગણી પ્રમાણે હું કરીશ એમ કહી નિમાજ પડવાનો વખત થવાથી, હજુ એ તજાવ તથા એ જગ્યા ઉપર આપણે દક નથી, એમ માની મોટા તજાવ (ફૂધુ તજાવ) ઉપર દાથ પગ ધોવા ગયો, તો તેમાં ખરેજ પાણીને જલ્લે ફુધથી તે બગાયતું રીકું, અને સાધુની ગકિતથી મકિત થઈ ગયો. ફુધીઆ તજાવની પાળ ઉપર નિમાજ જાંઝી કરી ત્યાંજ એક મોટા લીમડાના ઝાડ તરે પડી ગ્યો. બીજે દરદે સદવાગના માધુ પાસે પાઠો ગયો અને કલ્પ કે આપ પણ જોદાના મોટા દોરત જો એમ જાગેજો. પણ આ જગ્યા તંદ્ર મારી ખાડેય ત્રણી હોવાથી એતો મને આપની નોંધ્યો આપના કહેવા મુજબ હું ત્રણ દિવસ પાણીમાં રંધી આપની ખાતરી કરીન કે એ જગ્યા હું ખન પાક કાચ માંજ વાપરીશ.

સાધુ—કીક ત્યારે પેના તજાવપર હું મારો મુકામ કરીશ

તેજ દિવસના સવારથી મેયદે આ શરવતીઆ તજાવમાં ફુગમી મારી અને અને ત્રણ દિવસ સુધી પાણીમાંજ ગ્યા. માન એક દિવસમાં પાંચ વખતે સદવાગ, જપોર, પાઠલેપોર, માંજ, અને ગમે નિમાજ કરવાનો અવાજ થવાથી તેના શમ્દો પાણીમાંથી સંબજાના એમ કહેવામાં આવે છે. તે દિવસથી માધુએ મોટા તજાવમાં જ્યાં દાથ રેકેનદામ મહારાજની ટેકડી છે, ત્યાં આવી પોતાનો મુકામ નાખ્યો. કહે છે કે એ નાનું પણ ત્રણ દિવસ સુધી એ તજાવના પાણીમાં મમાધિ ચડાવી ગેસી રહ્યા હતા, અને મદવારે, જપોરે, તથા સાંજના, તેના મેના ઝંખા હુંડી તેની હસ્તી પેના મેયદને જતાવતા હતા. ત્રણ દિવસ પછી સૈયદે પોતાના મુકામ સાધુએ છોડી દીધેના મુકામાં કયો. પેના માધુને પછી ફુધીઆ તજાવની ટેકડી અનુકુળ ન આવવાથી તે જગ્યા છોડી કયાંક જતા ગ્યા, અને તેના મેનાઓ ગુરના એકદમ જતા રહેવાથી એકવા પડતાં આ ટેકડી હસ્તમત કરી ત્યાંજ ગ્યા. આ વાતના જનાવરથી વાંચક વર્ગ સૈયદનાદત પામે આવેનાં તજાવનું નામ શરવતીઉં કેમ પડ્યું તથા મોટા તજાવનું નામ ફુધીઉં તજાવ કેમ પડ્યું, તેનું કાલ્પ જાણી શેમે.

ઉપર કહેના મદતના મેરકો ઘણાક ગામડાના ખેડૂતો હતા. તેઓ દર અગીઆસે મદાગરના દર્શન કરવા આવતા. તેમ મેયદ નુઝદીનની તે જગ્યાએ પધનામણી થવા પછી પણ આવ્યા. પોતાના ગુરને ન જોતાં તથા આમ જગ્યાનો મોટો ફેન્દાર થઈ જતાં તેઓ મકિત થઈ તજવિજ કરવા તાગ્યા; ત્યારે મેયદ સાંકેને પુગ્યું તમારે તે મદતનું શું કામ છે? કમળીઓ કહે, અમને તેઓ ઉપદેશ કરેછે તેથી તેઓ અમાના ગૂઝ થાયછે.

સૈયદ—હમે હવે તમને ઉપદેશ કરીશું, તથા તમારા ગૂઝ યષ્ટિશું.

કણ્ઠી—એમ અમે ઉપદેશ લેતા નથી, તથા તમને હમે ગુરુ કરવાના નથી.

સૈયદ - આજ તમે તેમને શું પુછવાના હતા ?

કણ્ઠીઓ—આજતો હમે દારિકાંની જત્રા જવાના છીએ, તેથી માન :
તેમને પગે લાગીને તેમની રજા લઇને જઈએ એજ.

સૈયદ—દારિકાંની જત્રા શા માટે જાઓ છો ? હમે તમને તે જત્રા અહિં-
થીજ કરાવીએ તો પછી કેમ ?

કણ્ઠી—ત્યારે હમે તમને ગુરુ કરીએ ખરા.

સૈયદ—તમારામાં કોઇએ દારિકાંની જત્રા કરી હોય એવાને સાથે લાવો,
અને તે જે પુરાવો આપે કે હા એજ દારિકાં તો તમે માનશો કે ? એટલે એક કણ્ઠી
બોલી ઉઠ્યો, હા, મેં એ જત્રા એક વાર કરી છે, એટલે હું જાણીશ કે તમે ખતાવો
તે દારિકાં એજ કે બીજી ?

આ ઉપરથી સૈયદે પોતાના જમાની બાંહે જીવી કરી અદર જોવા તેઓને
કહ્યું, તો તેઓએ એક મંદિર તથા તેમાં કૃષ્ણની મૂર્તિના દર્શન કર્યાં. તે દિવસથી
પેલા કણ્ઠીઓએ આ સૈયદનો ઉપદેશ લીધો. મતજળ કે તેઓ મુસલમાન ધર્મને
પણ માનવા લાગ્યા. જેઓ હાલ મતીઆ કણ્ઠીને નામે ઓળખાય છે. આ કણ્ઠીઓ
આજ પણ મુસલમાની ધર્મને પણ માને છે, તથા સૈયદસાદાતપર ધણું યકીન રાખે
છે. તેઓ મુસલમાની ધર્મ માનવા છતાં, હજુ ધણી રીત રિવાજ તો હિંદુનાજ પકડી
રહ્યાછે. તેથી તેઓ અરધા હિંદુ અને અરધા મુસલમાન ગણાય છે. હમણા સાંભળ્યા
પ્રમાણે તેમાંથી ધણીકા પાછા અહીંના ટેલેલદાસજી મહારાજ પાસે કંઠી બંધાવી વૈષ્ણવ
ધર્મમાં દાખલ થયા છે.

આ સૈયદ ગુરૂદીન સાહેબ થોડા વખત પછી અહિંથી એકાએક જતા રહ્યા.
કોઇ કહે છે કે મકકે હજ કરવા તેઓ ગયા, કોઈ કહે છે કે અમદાવાદ જીલ્લામાં
પીરાણા કરીને સ્થળ છે (ત્યાંના તેઓ વતની હતા) ત્યાં ગયા, અને કોઇ કહે છે કે
જે મહંત આ પ્રમાણે તેમની માંગણીથી વગર લીધે પોતાનું મકાન આપી ચાલતા
થયા, તેની મોટાઇ, ઉદારતા અને પોતાનામાં ધણું હોવા છતાં થોડું બતાવવાની પ્રતિ-
તિથી પીગળી તેમને શોધ કરી લાવવા નિકળી પડ્યા. ગમે તેમ હો, પણ આ વાતતો
સા કોઇ એક મતે કણુક કરેછે કે, આ રીતે બહાર નીકળવા પછી ત્યાંજ તેનો દેહ
પડ્યો, પણ પોતાની ઇચ્છા મરતી વખત તેઓ નવસારીમાં દફનાવાની જણાવી ગયાથી
તેમને હાલ સૈયદસાદાતાને નામે ઓળખાતી જગ્યાએ લાયમૂત કર્યોછે. કહેછે કે, તેમની
દેહને પેટીમાં રાખી તે પેટી દરિઆમાં એમ ને એમ છોડી દેવાને તેમણે ઇચ્છા જણા-
વ્યાથી તેમ કરવામાં આવ્યું હતું. તે પેટી તરતી તરતી જલાવપોર આગળ નદીમાં
આવી હતી. એ બાજતરું સ્વપ્ન અહિં તેમની ઓલાદમાંના કોઇને થવાથી, પાંચ દય
માણસને લેધને તે પેટી લેવા ગયો હતો. જલાવપોરમાં પણ કેટલાક મુસલમાનોને આ
વાતની ખબર પડવાથી તેઓ પણ તે પેટી લેવા ગયા. આથી પેટી લેવા માટે બેઉ તૈયાર
થયા. તેથી એક મોટી તકરાર વચ્ચે ઉભી થઇ. આખરે તેઓ એવા કરાવપર આવ્યા

કે પેટી પાછી નદીમાં મુકી દેવી, અને પેટીને જેના તરફ જવાની ઈચ્છા દર્શો તેણે તે પેટી રાખવી. આથી પેટી પાછો પાણીમાં મુકી મીઠી એટલે પ્રાણીનો પ્રવાહ જૂદી દિશાએ હોવા છતાં, પેટી નવસારીવાળા તરફ જોસથી તથાતી આવી. જે તેમણે પાણી-માંથી કઢાડી લેઈ નવસારી આણી. નવસારીમાં આપવા પછી તેમને સૈયદ સાદાતની દરગાહમાં લાયમૂત એટલે અમર કપોં. કયા સાલમાં અમર થયા યાનેકે મુજબો તે સાલ જટ યાદ રહેવા માટેન અરબીક શબ્દ લાયમૂત વાપર્યો છે કે, જેમાં આવેલા અક્ષરોની સંખ્યા અબજદના દારસી કાયદા પ્રમાણે એકઠી કરતાં દિઝરી સને ૪૮૭ આવી રહેછે, તે નીચે મુજબ:—

લાયમૂત શબ્દમાં નીચેના અક્ષરો આવેછે:—

અક્ષરો.	સંખ્યા.	સૈયદ સાલ હીઝરી સને ૪૮૭માં લાયમૂત થયા અને હાલ
લામ	= ૩૦	હીઝરી સને ૧૩૫૮ ચાલેછે, તો તેમનો સ્વર્ગવાસ થવાને
અલ્ફ	= ૧	આજ ૮૭૧ વર્ષ થયાં છે.
યે	= ૧૦	આ દરગાહના માલીક સૈયદ બાપુમીઆના છેક-
મીમ	= ૪૦	રાઓ હાલછે, તેઓ આ સૈયદ સાદેખનીજ ઓલાદના
વાવ	= ૬	છે એમ કહેવામાં આવેછે. આ દરગાહનો ધણા જુના
તે	= ૪૦૦	વખતથી ધણેજ અમતકાર તથા માનતા માનવામાં આવે
<hr/>		છે. ધણા દુર મામના હિંદુઓ તથા મુસલમાન ભાઈઓ
લાયમૂત	= ૪૮૭	એની બાધા રાખેછે, તથા કુલની ચાદર ઓરાડવાને લાવે
		છે. તેમાં પણ ફરીઆઈ કામ કરનારા ફરીઆમાં ફરનારા
		કાંડિના લોકો વધારે માનેછે.

આ દરગાહના ઉપર જે દેહરૂં બાંધવામાં આવેલું છે, તે સવા આઠસે વર્ષ જેટલું જુનું જણાવું નથી. ધણું કરીને પાછળથી એટલે હાલ થોડાં વરસ ઉપર બંધાયું હશે, એ દેહરૂં સોનાના કળસવાળાં દેહરૂંને નામે પણ ઓળખાય છે, કેમકે એના ધૂમટની ઉપલી ટોચે સોનાના કળસો અળકે છે. એ દરગાહ ઉપર બરાનપૂરવાળા સૈયદે થોડાંક વરસની વાત ઉપર નવસારી આવી દાવો ઉઠાવ્યો હતો. ધણા દાદમાઠથી ઉઠા, થોડા વિગેરે લઈને દાવો લડવા મોટી જમશેદવાડીમાં ઉતર્યો હતો, તેની પટાવટ કરવામાં આવ્યાથી પાછો ગયો હતો.

કુધ્યાં તળાવની કથા, ઉપર આવી ગઈ તે શિવાય એ તલાવ વીશે બીજી કથા એવી છે કે, એક લાખી વંજરાની વંજર બુલી પડી, અને એક વનમાં બુખી તરસી પાણી પીવાની અધીરાઈમાં રાતોરાત કોઈ દુર દેશવર તરફ નીકળી ગયલી જણાવાથી તેણે માનતા લીધી કે લાખો રૂપીઆની મારી વંજર જે જગાએ હાથ આવે તે જગાએ જનવરોને પાણી પીવાનું એક તળાવ ખોદાઈ. કહે છે કે, આ વણજર હાલ ત્યાં કુધ્યું તળાવ છે, ત્યાંથી મળી આવ્યાથી એ જગાએ તેણે તળાવ ખોદાવ્યું, અને તે તળાવ ખોદાવતાં નીકળેલું મટાડું એટલું એકડું થયું કે તેનો એક કોટ બની ગયો. જે કોટ દાનની દોસ્તીટલવાળી જગાના કોટને માટે કહેવામાં આવેછે. એ તળાવ ખોદાઈ રહ્યું ત્યારે લાખી વણજરએ પહેલવહેલાં મુહુર્તમાં પાણી પીવા આવનારાં જનવરો માટે

હતરો મણુ કુધ અંદર રેગની પીનાડ્યાથી એનું નામ કુધું તનાવ પાડવામાં આવેયું છે, એમ પ્રગટ્યોની વાત છે.

નવસારીના નૂર સતાગરજ.

મૈયદ માદાત વીઝે આપણે આગળ કહી આવ્યા, પરંતુ સચેત્રીનાં નાનછઆણી માદેમના ખોળાઓના વર્તાતના ૪ ભાગે ઉપચી ત્યા આગલા(સને ૧૮૯૭માં)ગાંધીનશીન પીર હાગમશાહે અમેને રૂમરૂ હકીકતો જતાવ્યા ઉપરથી જે હકીકત અમે નિમે જણાવીછે, તે ઉપ થી આખા હિંદુસ્તાનમાં જેટલા પીરોની દરગાહ છે, તેમાં સર્વોત્તમ અને શ્રેષ્ઠ નવસારીના નૂર સતાગરની દરગાહ છે. નૂર મતાગરનું બીજું નામ સૈયદ સાદાત છે.

માતાપંથીઓના “ધેવમી આરાધ”^૧ નામના જનનમાં “અમીની પાવર લઈ તુરસતાગર પાટ પધારશે”^૨ પ્રત્યાદિ ભવિષ્ય વાળી વર્ણવેલી છે. તે પ્રમાણે તેમની આ તરફ (હિંદમાં) પધરામણી થઈ હતી. નૂર=જેત; અને સતા=શક્તિ અથવા સત; અને ગર=ગુર થાયછે. શક્તિપંથી, આ મહાગુરને બહુ માન આપેછે. નૂરસતાગરને ઉપદેશ અર્થે હિંદના દેશે તરફ અનમુતનાર વાલી, અલી ગ્રીકરતવ સવામે મોકલ્યો હતો, અને હિંદુસ્તાનમાં ઇમામતનું કામ એ નોચાકરા પીચી જારી થયું હતું. હિંદુ ધેનમી ઓની ખાસ નેમ પ્રમાણે, માતા પંથીઓને પ્રીય થવા પોતે મુસવમાન છતાં માતા પંથીઓને પસંદ પડે એવું હિંદુનું “નૂરમતાગર” નામ રાખ્યું હતું. મુસવમાનોની આગળ “સૈયદ સાદાત”^૩ એવું મુમનમાની નામ જતાવ્યું હતું. પણ હાલથી તે બે નામથી ઓળખાયછે. ધેવમી ઉપદેશકે ની રીતિ, ફારશી શાયર શેખસાદાની શિખામણને મળતી આવતી હતી કે—

માફીયા ગર વરેય ખાલી, સુયેદ કુલ યા ખાસો આમ;

યા મુસલમા અના અયા, યા હિંદુ રામ રામ.

યાને સૌની પ્રિતિ મેળવવી હોય તો સૌ સાથે સબ્યતાથી વર્તવું, મુસવમાનોની આગળ અહવાનું અને હિંદુની આગળ રામનું નામ લેવું.

જોકે આગાખાનની અને પીરોની પેઢીના જમાનાનો મુકાબલો મળતો નથી, તોપણ ફાટુએ જતાવેલા નવસારીના મુખ્ય પીરની પેઢી નીચે પ્રમાણે છે:—

નખી મહમદ મુન્તકા, ઇમામ હસન, ફારામસાહ, અહમદઅલી, સતગર તુર, ઇમામહીન મહમદ મનસુર, ગાવળદીન, અબદુલ અલીજ, મુનાત્તનગર બિહવા, અહમદ હાદી, ફારામસાહ, ગાહમદ, મહમુદ, મહોબતીન, ખાવકરીન, અબદુન મુગન, ઇસલામદીન, મદવાહીદીન, રામશદીન, નસીરદીન, સોહેબદીન, મફરદીન, હમનકબીરદીન, તાબરીન, પંદીઆદ જાં મરદી હેર, મદવાહીદીન, જાનામસાહ, નસીરમહમુદ, ફાટુ, આગા હમનસાહ, મહમદ, આગાઅલીજ, મેરા-જીન, આગાઅલી અકબર, આગાઅલી અત્કર, હમનઅલી, અબુલ ફારામઅલી, અબુલ હસનઅલી બીખી ફાતમત, આગા અલીસાહ, આગા મહમદ સુલતાન.

૧ નેઘમહેરાના તે ધેવમી કહેવાયછે

૨ અવમુતએ ઇમામોની મુખ્ય જાનીની જગા છે.

૩ નૂરસતાગરનો “સદાજ” જર્જ ખોળાપથના જ્ઞાનોમાં પચ્ચ આવેછે.

નવસારીના એ નૂરસતાગરનું વર્ણન જોગ પંચના ધણાં જાનોમાં છે. તેમાં “રમત” નામનું જ્ઞાન મુખ્ય છે, તેનો સાર હુંકામાં લખું છું.

આ જ્ઞાનના પ્રારંભમાં એમ કહ્યું છે કે, “શિષ્ય પુછતે હો સ્વામીજી આજ કળગુગ મધ્યે પરિથક્ષ કયાંથી આવ્યા, તે બેદ કથો સરજનહાર જન સતગુર સો દેવ વાચા સુણો હો મુનીવરો.” આ શબ્દનો સાર એવો છે કે, નવસારીના નૂરસતાગરના શિષ્યોએ તેમને ઈશ્વરના અવતારનું માન આપ્યું છે. એ વાર્તામાં લખે છે કે, નૂરસતાગર સંતરદ્વીપ ધેમઝદેશ તરફથી ગૂજરાતના પાટણ નામના ગામમાં આવ્યો, તેણે ત્યાંના એક મંદિરમાં શિવની પિંડી ઉપર પગ મૂક્યો. પુંજરીએ તેને વાર્યો, અને જણાવ્યું કે, આ દેવ ઉપર રાજા સિદ્ધરાજ કુલ ચઢાવે છે તેના ઉપર તું પગ મૂકે ? પીરે કહ્યું, કે તારો એ દેવ હોય તો તેને બોલાવ ! પુંજરીએ કહ્યું, પત્થરની મૂર્તિ બોલે નહીં. પીરે હુકમ કરવાથી મંદિરની સર્વ પ્રતિમા જાગૃત થઇ ગઇ, તે નૃત્ય અને ગાયન કરવા લાગી, અને ભીંતો ઉપરનાં વાજાંત્રના ચિત્રોમાંથી મધુર સ્વર નિકળ્યા ! પુંજરી અચરતીમાં પડ્યો, અને તેણે આ ખજર તરત રાજાને પહોંચાડી તે રાજા, “જનીપા” નામના જોગી જોડે મંદિર આવળ આવી પહોંચ્યો, અને પીરનો પ્રત્યક્ષ અમતકાર જોઈ પગે પડ્યો. આ પછી જનીપા અને પીર વચ્ચે કેટલીક પરિક્ષા ચાલી. જનીપાએ એક ઈંડ આકાશ બણી મોકલ્યો. પીરની મોજડી તે ઈંડને પાછો લઇ આવી ! આવા ધણા બેદ આ વાર્તામાં લખ્યા છે, તે બધા અહિં વખવાની અત્ય નથી. અંતે જનીપા અને તેના સાથીઓ પણ પીરને નમ્યા, અને ધર્મ માંગ્યો. પીરે તેઓને અક્ષજ્ઞાનનો બોધ કર્યો. એ પ્રસંગે એ પીરના ધણા શિષ્ય થયા. તે પછી એ પીર પાછો પોતાને ધેમઝદેશ બણી ગયો. ૪ એ પીરના બીજા બાઈનું નામ ઈમામ હશેન હતું. ઉપલી વાર્તામાં લખે છે કે, જંજુડીપનો નવસારીના ગામમાં રાજા સુરચંદને ઘેર કુંવરીનો જન્મ થયો, તેનું નામ તેણે “પાળણુદે” રાખ્યું. બ્રાહ્મણોએ ભવિષ્ય કહ્યું કે, એ કન્યા તમારું તારણ કરશે. કુંવરી મોટી થઈ. રાજાએ તેના સગપણનો વિચાર કર્યો. પણ કુંવરીએ જણાવ્યું કે, મારો વર ધેલમહેશમાં છે, તે મને વરવા અહિં આવશે. રાજાએ કન્યાને એક જૂદી મેડીમાં રાખી; ત્યાં તે પીર નૂરસતાગરનો જન્મ કરતી હતી. રાજાની કુંવરીએ એક પાર્શ્વીને રોજ હરણુનું સવાશેર માંસ લાવી આપવા હુકમ કર્યો હતો. તે પડાવી તેમાંથી એક આંગળી બોજાને હોઠને લગાડતી ધણાં વર્ગો વીત્યાં પછી નૂરસતાગર નવસારીના જંગલમાં આવ્યો. ત્યાં તેના સતથી પશુ પક્ષીનો મોટો મેળાવડો થયો. બધાં પશુઓ મેળાવડામાં ગયલાં હોવાથી તે દહાડે પાર્શ્વીને હરણુ ન મળતાં તે મેળાવડામાં ગયો. તેને પીરે હરણો પાસેથી માંસ અપાવ્યું. જે હોઠને લગાડતાં કુંવરીને પીરના આવવાની ખબર પડી. કુંવરીએ આ વાત રાજાને જણાવી. રાજા પીર પાસે આવી પગે પડ્યો. પીરે તેમને અક્ષજ્ઞાનનો બોધ કર્યો.

૪ “રોક્ષાવચ્ચા” નામની તવારીખમાં અવમુતનદના હાકેમોનો હતિદાસ આવેલા છે, તેમાં હજરત અલીએ નૂરસતાગરને ઉપદેશ અર્થે દિર્ઘમાં મોકલ્યાનું લખ્યું છે. તે અલી બીન અબુતાલેબ નહીં, પણ અલીદસનજી કરતવસલાંમ, જે તે વખતે અવમુતનદનો હાકેમ હતો તેણે મોકલ્યા હતા. એ ઉપરથી નવસારીમાં એ પીર કેમ આવ્યા તેનું મૂળ ગમભય છે.

પીરના લગ્ન:—ખજી પીરને પાત્રણીમાં બેસાડી રાત્ર દરબારમાં ડાઈ આપ્યો, અને તેની બેડે કુંવરીનાં ઢગ્ન કીધાં.

આ લગ્નની ધામધુમને માટે કહેછે કે, “ બારા કોશકા માંડવ ”ની કહેવત એ લગ્નથી પડી. નવસારીથી ગણદેવી સુધી સાત કોશનો લગ્નનો મંડપ નાખવામાં આવ્યો હતો, અને ત્યાં સુધી લાઈટ કરવામાં આવી હતી ! અને એક તળાવ દુધનું બરાવ્યું, તથા બીજું શરબતનું બરાવ્યું, અને જે લોકો લગ્નમાં આવ્યાં હતાં, તેમને તે બેમાંથી ગમે તે, ગમે તેટલું પીવાની છુટ હતી. એ લગ્નથી નિયત્ત નામોની ઉત્પત્તિ થયેલી કહેછે. “ નવસારી ” નામના અર્થ આગળ જણાવ્યા તે થોડા હોય, તેમ વળી એ નામ એ લગ્ન સાથે તાલુકો રાખતું જણાવામાં આવેછે. નૂરસતાગર નઓસા (ફાર-શીમાં નઓસા એટલે વરરાજ) યાને વરરાજ ક્ષેત્રે અને આવી આરાસતે થયા. તે ઉપરથી નઓસા=વરરાજ; આરાસ=આરાસરતન ઉપરથી તેનો નવસારી થયો કહેવાયછે. વળી લગ્નમાં લોકો લાઈટનો છેડો બેવા જે જગાએ જતાં તેઓ ખોત્તાં કે ગણદેવી (‘યંકુર્ષ=રોશની’) બેવા યાને લાઈટ બેવા જમ્યા, તે ઉપરથી તે જગાતું નામ ગણદેવી પડ્યું કહેછે. જે તળાવમાં દુધ બરાવ્યું તેનું નામ “ દુધ્યુ ”, અને જેમાં શરબત બરાવ્યું તેનું નામ “ શરબત્યુ ” તળાવ એમ નામો પડ્યાં કહેછે. શરબત્યુ તળાવ આ દરગાહની દક્ષિણે નજીકમાં, અને દુધ્યુ તળાવ દરગાહની પશ્ચિમે આવેલું, આને પણ એજ નામોથી ઓળખાય છે. એ દરગાહ આગળનાજ ફળીયાંમાં હજરત સંયદ સાદાતનું એક લંગર (સદાશત) ચાલતું હતું. જ્યાંથી ફકીર કુકરાઓ અને ગરીબ ગુરખાઓને રોજ દાળબાતનું સદાશત મળતું હતું. તે ઉપરથી તે ફળીયાંનું નામ “ લંગર પઝ ” આને પણ ખોલાય છે.

ચચ ચાકરની ચતુરાઈ:— લગ્નની રીતમાં ઘણા સરંજામની સાથે સુરચંદ રાજાએ ગંગા નામની ચાકરડી, અને ‘ ચચ ’ નામનો ચાકર આપ્યો. નવસારીમાં પીર નૂરસતાગરના ઘણા સુરીદ થયા, તેમાંથી થતી મોટી પેદાંચસ બેઠ, ચચનું મન બગડ્યું. તેણે પીરને ઠેકાણે પાડી પોતે પીરની જગ્યા ઉપર આવવા વિચાર કર્યો. પીર સમાધિમાં હતા ત્યારે ચચે પાળણદે બીબીને સમજાવ્યું કે, પીર સમાધિમાંથી નીકળત ન થાય તો આપણી શી ગતી થાય ! માટે એ વિરે આપણે પીરને પૂજી માહિત થવું જોઈએ. બીબીએ તેમ કયું. પીરે કહ્યું કે, માગ શરીર ઉપર માંખ બેસે, ત્યારે સમજવું કે, મારા શરીરમાં જીવ નથી. આ વાત બીબીએ ચચને કહી. ચચે સમાધિની હાલતમાં પીરના બદન ઉપર ખાંડ છાંટી. તે ઉપર માંખ બેસવાથી તેણે પીર મરણ પામ્યાની વાત જાહેર કરી, અને દંડન કરાવ્યો. સોમનાથના દેહગંમાં શેખસાદીને મહેલા ધુતારા હિંદુની માફક, પીરની કબરની બાજુમાં ચચે ખાંડો ખોદી, પોતાના એક ચેત્રકાને કંઈ બેદ બણાવી સંતાડ્યો, અને પોતે પીરની ગારીનો વારસ છે એમ શિષ્યોને જાહેર કર્યું. તેની સાથે “ ચોટ ” નામના પીરના બીજા ચેત્રાએ દાવો ઉઠાવ્યો. અંતે આ વાતનો ખુલાસો મેળવવા તેઓ શિષ્યો સમેત પીરની કબર પાસે ગયા, અને

● ધારબરીથી લોચરા વાટ આવવાનો એક રસ્તો જેમ અત્રેથી જુમા મરજહમાં હમે નજર નજર જોવાયો, તેમ એ પીરની દરગાહમાં બીજા તેજાજ હોવાનું કહેડે.

સેવાસ કરતાં કબરમાંથી એમ અવાજ થયો કે, “ચોટ ત્યાં જોટ અને ચચ ત્યાં સચ”. અ. બોલવું પીરનું નહીં, પણ ચચના ચેલાનું હતું. આવી તરેહનો દગો પીરથી ખમી શકાયો નહીં. પીર પોપટ રૂપ યઈ કબરમાંથી નીકળી આવ્યો. * ચચ નાકો અને ધર્મના પુસ્તકો સમેત મેઘવાળોના પાડામાં ગયો, અને તે વડે મેઘવાળોને બોધ્યા. x એ પીર ૪૮૭ હીન્દીમાં ગુજ્યા હતા. આ કથામાં સિદ્ધરાજ જોડે તેનો સંબંધ બતાવ્યો છે. રાસ-માળમાં સિદ્ધરાજનું વૃત્તાંત છે, તેમાં સિદ્ધરાજે ઈ. સ. ૧૦૯૪ થી ૧૧૪૩ મુધી રાજ્ય કર્યાનું લખ્યું છે. એ બીનાને અલીઝિકરતલસલામની હકીકત ઉપરથી ટેકો મળે છે. તે એવી રીતે કે, એના વખતમાં નૂરસતાગર અલમુતમાં હતો, એવી વાત “માતંગના કવીત” માં છે. અલીઝિકરતલસલામના વૃત્તાંતમાં તેની વફાતનો સન ૪૮૭ નહીં પણ ૫૬૧ હીન્દી બતાવેલો છે. આ પીરની દરગાહ આપણા નવસારી શહેરમાં છે. એ પીરના શિષ્યોને ધણીખરા પીર ઇમામદીને, નવસારીનો નૂરસતાગર અમારો દાદો થાય એમ સમજાવી વાળા લીધા હતા, અને તેની દરગાહ પણ તે પછી તેમના વંશવાળાઓના કબ્રજમાં આવી હતી. એ દરગાહ ઉપર શિષ્યો પૈકી સુમારે ૨૫૦ પાંચડી દર્શોદં આપે છે, તેમાંથી નવસારીના પુજારી અને દરગાહનો ખર્ચ ચાલે છે. એ પીરના શિષ્યો કણબી ખારવા, ડોળા ઇલાદિ છે. અસલ એક ઝોટલા ઉપર એ પીરની કબર હતી. મી. નાનજીઆણી કહે છે કે, તે ઉપર બોમબોમ ઉધરાણું કરી દરગાહ બનાવી હતી, તેને

● પીર કબીરદીનનું જ્ઞાન જેમાં ઇશ્વરને વેરાટ રચણ યાને જાતનું ઇશ્વરને રૂપ આપીને દર્શાવેલો છે, તે જ્ઞાનમાં “હેન્દા” શબ્દ વિષે લખ્યું છે કે તે કહેવાથી હાથીજાન નેટલું પુણ્ય થાય, અને “કાયમ પાયા” કહેતાં ઘોડાજાન નેટલું પુણ્ય થાય. જોખ લોકો ધટપાટનાં રથાખન અને ઉત્થાપન વખત આ શબ્દો બોલે છે. તેની ઉત્પત્તિ વિષે કેટલક કહે છે કે, પીર સદરદીને કેસરાહેરમાં જન્મ રૂપે તપશ્ચર્યા કરી ત્યાં તેને ઇમામે કૃપાવંત થઈ “હેન્દા” (હીન્દા શબ્દ એનું અપભ્રંશ જાણાય છે) કહી બોલાવ્યો, ત્યારે તેણે કહ્યું, “કાયમ પાયા” એટલે ઇમામ ને અમર છે તેને હું પાઝ્યો. વળી બીજું મત એ છે કે નવસારીના સેયદ સાદાત ન્યાયે કબરમાંથી પોપટ રૂપે નીકળ્યા, ત્યારે “ચોટ” શિષ્યોને કહ્યું કે “હેન્દા.” એટલે પીર સજીવન છે, તેની સામે તેઓએ “કાયમ પાયા” કહ્યું, એમ કહે છે.

“હેન્દા” અને “કાયમ પાયા” એ સતપંથીઓના, કીમેનન પંથની માફક, ગુપ્ત શબ્દો છે. કોઈ માણસ કોઈ સતપંથીને એમ કહે કે, “હું સતપંથી છું”, મને ક્રિયામાં સામેલ કરે. “તેની ખાત્રી કરવા સાર તેને “હેન્દા” કરીને કહે છે. તેના જવાબમાં જો તે “કાયમ પાયા” કહે તો તેને દાખલ કરે છે. હાથ મેળવવામાં પણ તેવો ગુપ્ત ઇરાદો છે. તે એવો કે, અંગુઠાને પકડી પછી રીતરતર હાથ બદલવો. અંગુઠાને પકડવો, એ અદ્વૈત મતનો નિરાનની છે. એટલે એક જોણ-સત્ય, અને બીજું સર્વ મિથ્યા.

* મેઘવાળ=તે ટેકા લોકોનો ગરો. એ પ્રમાણે જોતાં ટેકાઓના ગરો ગુરે (બાહ્ય) ની ઉત્પત્તિ પણ નવસારી સાથેજ સંબંધ ધરાવે છે.

÷ દર્શોદંકાત એટલે કમાઈમાંથી અદી દડા કાઢવા તે. એ જગત નાખનારો હક ગંગંબરનો છે. તેમના જાએનશીનો મારિ નથી. કહે છે કે જોખ લોકો ખાખરી ઉતરાવવા કણબી ન્યાયે એ પીર આગળ આવે છે ત્યારે રાા રૂપીયાની જગત આપે છે. તેમાં ૧૧ રૂપીયા આ આદીનશીન અને ૧૧ રૂપીયા આનહાજાન લીએ છે. બીજી નજર એટનાં પણ એજ પ્રમાણે નિર્મો નિર્મો સિરસો છે.

સુમારે ૧૪૦ વર્ષ થયાં હશે. તે પછી તેને વધારવાના ખર્ચમાં જોગ શેઠ ઠાસમભાઈ નાથભાઈ અને બીજાઓએ મોટી રકમો ભરી હતી એ પીરનો ઓરસ દર વર્ષે રમળનની ૧૭ મી તારીખે ભરાય છે. ત્યાં એના મુરીદ અને જોગ લોકો તથા બીજા જ્ઞાતિના માણસો પણ એકઠાં થાય છે.

વળી હાલના ગાદીનશીનનું એવું કહેવું છે કે, એ શોનાના કળશના ગાદીનશીન પીરો અલી કબીર અને હાશનશાના વખતમાં એ દરગાહ સમારવાને બહાને કેટલાકો, જોયમાં સુરંગ પાટી નૂરસતાગરના પ્રેતવાલી પેટી લઈ જવાની ગોઠવણ કરતા હતા. પણ તેના સતને લીધે તે પેટી જેમ-જેમ ભોંયડું ખણાતું ગયું તેમ તેમ, નીચે જમીનમાં ઉતરતી ચાલી, અને પાછળથી રાજો નમી ગયો, અને તેના ગુંબજમાં ફાટ પડી. ગાદીનશીન બહાર ગામ ગયના, તે આની ખબર થતાંજ આવ્યા. અને તેમને નૂર સતાગરે આગાહી કરાવી તે પ્રમાણે પથ્થરો પુરતાં ભોંયડું ખાંધ ગયું. તોપણ રોજ ઉપરની ફાટતો હજુ સુધી રહી ગઈ છે, જે આજેપણ બતાવવામાં આવે છે. પછી, કહે છે કે, મહારાજ ખંડેરાવ, જેઓ મુસલમાન ધર્મને બહુ માન આપતા, તેઓએ ખાસ કરાવ કર્યો, કે આવું કામ કરનારા પૈકીના કોઈએ હવેથી આવવું નહીં, આવે તો ૨૫૦ રૂપિયા દડ લેવો. અને તે પ્રમાણે એકવાર અમ્ય પણ કુદિશેલો કહેવામાં આવે છે.

હિંદુસ્તાનના જૂના જૂના ભાગો ઉપર જે પીરોની દરગાહો છે, તે ધણે ભાગે નવસારીના આ પીરના મૂળ્યાં છે. “બગનપુરવાળા” અને “આડીઆ” પંથીઓ, એ પીરની ખાસ ઓલાદના નથી, પરંતુ દત્તક કહેવામાં આવે છે. એના સંબંધમાં નવસારીની ખાસ ગાદીવાળાની ઓલાદ વચ્ચે અને તેમના વચ્ચે મારામારીઓ વઢીક ચાલી હતી. જેમાં સરકાર પણ વચ્ચે પડી હતી, અને તેમની મારામારીનો નિવેડો આણવા પહેલાં કાજપુર તે હાલ કાદીપોર ગામે દિલ્હીથી ખાસ વજરે આવી ઠરાવો કરેલા છે. બરાનપુરના પીરની ગાદીના જાએનશીન શુલામ રસુલ ઉર્ફે બાવા સાહેબે નવસારીની દરગાહ માટે દાવો ઉઠાવ્યો હતો, પરંતુ હીજરી ૧૧૮૭ માં બગનપુરવાળાનો ઠરાવ એવો થયો જણાવવામાં આવે છે, કે એ ગાદીવાળા જે પૂર્ણ નદિ આજંગીને નવસારીમાં દાખલ થાયતો રૂ. ૧૦૦૦૦ આપે, અને નવસારીની દરગાહના સૈયદ સગીર તથા તેના બેટા સૈયદ કબીરના વખતમાં હીજરી ૧૧૯૯ માં આડીઆ પંથી પૈકી રીંધી કોમના સાજ સવામીએ એ દરગાહ માટે વાંધો ઉઠાવ્યો હતો. તેથીજ તેઓ દરો વાંધો ઉઠાવે તો રૂ. ૨૫૦૦૦ લેવાનો ઠરાવ ગાયકવાડ સરકારે કરેલો જણાવવામાં આવે છે.

જોગપથના જ્ઞાનોમાં એમ કહ્યું છે કે, એ પીરની એકવાર ભેટ લીધા વિના ચોરાસી લાખ ફેરાની મુકિત થતી નથી. એ જગ્યા નવસારીના ઈમામશાહી સૈયદોએ આગાખાનને કબજે ન આપવાથી, મી. નાનજીઆણી કહે છે કે, સંવત ૧૯૨૨ ની સાતમાં તેની સત્તા ખેંચી લેવામાં આવી હતી એમ કહેવાય છે. x

ઈસમાયલી મુઝનની ચોપડામાં નૂરસતાગરનું બીજું નામ “નૂરમહમદ” એવું બતાવ્યું છે, તથા નૂરસતાગરને મુજરવાને ૭૫૦ નહીં પણ ૮૨૮ વર્ષ થયાં છે, તેમજ

x કહે છે કે તેથી આગા હનનજી સાહેબ નવસારી આવેલા, પણ તેઓ કંઈપણ વિરોધ કર્યા વિના પાછા સિધાયા હતા.

એ પીરની ઉમ્મર ૩૫૦ વર્ષની ઠહેવામાં આવે છે ! અને કહે છે કે વર્ષમાં છ મહિના તેઓ સમાધિમાં રહેતા, અને ૬ મહિના દુન્યાદારીમાં રહેતા, તેથી તેમની ઉમ્મર ગણવામાં કેટલીક ચુક થયેલી જણાય છે.

નૂરસતાગર યાને નવસારીના સૈયદ સાદાત પોતે જ્ઞાની હતા. શિષ્યોને પણ અંતનો બોધ તે તેવોજ કરતા હતા. એના શિષ્યો એને ઇશ્વરનો અવતાર ગણતા હતા, અને બ્રહ્માનો અવતાર લેખતા. એ વાત માતાપૃથ્વીઓ પાસેથી મળેલા દશ અવતારના બજનમાં છે, અને તે નીચે પ્રમાણે નવસારીમાં ગવાય છે;—

“ સત જુગમાં પ્રભુજી ચાર અવતાર લીધા, પ્રથમ કારભ અવતાર લીધો, કારભરી માતા પદ્માવતી તેને પેટે અવતર્યો, પિતા પૂર્વરખ કહીને; માન સરોવરમાં યુદ્ધ કીધો છે, ત્યાં મદ કીટક દેતને માર્યો છે. દૈતનો માતા તો સંપ્રાદેવી, પિતા તો નારાકંશ, તેનો દીકરો તે રાક્ષસ અવતર્યો, તેને ધરતીનો મધ ચાખ્યો, તેનું નામ મદકિટક. તે માર્યો ત્યારે બીજો અવતાર મચ્છનો લીધો, તેની મા સંખાવતી, પિતા અતીતરખ, ગુરૂ સોમનંદ, તે સંખા દાવણ કાળે અવતર્યો. સંખવો બ્રહ્માજીના વેદ હરી ગયો, તેની માતા જ્વરજાદેવી, પિતા સામેરીરખ, તે હંસના ખેત્રમાં માર્યો છે; ત્રીજો રૂપ વરાહીનો લીધો, તમ્મર દાવણ દેવ યુદ્ધ કીધો, વારાહીરી માતા તો પદ્માવતી પિતા દેવરખ, ગુરૂ દેશ્યંદ, તમ્મર દાણુવરી માતા જાંબુવતી, પિતા સિદ્ધજી તે દોર સમુદ્ર ખેત્રમાં માર્યો છે. ચોથો અવતાર નારસિંહરો લીધો છે, પેરાજ કારણ યુદ્ધ કીધો છે, માતા લીલાવતી, પિતા તો કંસવરગણ, તેને પેટે અવતાર લીધો છે. દૈત હરણાકંસ માર્યો છે, હરણાકંસની માતા તો મહાગંધા, પિતા આદક તે કારમીરીમાં નારસિંહરૂપ હોય માર્યો છે. એવા અવતાર પ્રભુજી સતજુગમાં લીધા; તા પછી ત્રેતાજુગમાં અવતાર હરી લીધા; પ્રથમતો વામનરૂપ છે; તેની માતા લીલાવતી પિતા હરીકંસ, ગુરૂ વિપચંદ, વામનરૂપ લઈ જળને માર્યો; ત્યાંથી ફરસરામ અવતર્યો, ખેત્ર ઇસાણુદમાં અવતર્યો છે, માતા રાણકદેવી, પિતા જમદારખી, ગુરૂ અંગરખ દૈત સસા અરજણ માર્યો, સસા અરજણરી માતા ત્રણતારકી, પિતા જાંબુધન તે ફરસરામ માર્યો. સાતમે અવતાર શ્રીરામચંદ્રનો લીધો, તેની માતા કૌશલ્યા, પિતા દશરથ, ગુરૂ વશિષ્ઠમુની, અન્નેધામાં અવતર્યો છે, ત્યારે જાણખ પર સીતા અવતર્યો છે, તે ત્યાં રામ લક્ષ્મણ વનવાસ થઈ આવ્યા છે, નવતાડી પાડી છે, રામચંદ્ર સીતા પરણ્યા છે, ત્યાંથી રાવણનો વેર લાગ્યો છે, રાવણરી માતા ત્રજદા, પિતા દેતારખ, રાવણ અસુર થયો છે, તે સીતા હરી ગયો છે, તે રાવણ માર્યો છે, જંકા વિભિષણને સોંપી છે. સીતાજી વારી આવ્યા છે, ત્રેતાજુગ આવી રહ્યા છે. ત્યારે દ્વાપર આવ્યો છે. પ્રભુજી અવતાર લીધા, પ્રથમ અવતાર કરસનજીનો માતા જસોદાજી પાંચો છે, કંસ મારવા કાળે અવતાર લીધો છે, કળજુગમાં બુદ્ધારૂપ લીધો છે; તેની માતા કરણાવતી, પિતા તો વહરાજ. તે અંતબેતમાં બેઠો છે. તેની માતા ગંધારી, પિતા અંધરાજ, તે વાઘપર માર્યો, નુરસતાગરજી વેદ સુણાયો મુસલમાન હોઈ વેદ સુણાયો, કળજુગ બેઠો તે ક્રેણુને, બાદરવા પદ તેરમ વાર શુક્રાગ્ને દિવસે કળજુગ બેઠો છે. ”

આપણા નોંધાકરા નૂરસતાગરના બજનો જણાયાં નથી, પણ તે પછીના પીરોએ

પોતાના જ્ઞાનોમાં જે જતાવ્યાંછે, તેમાંથી “ સત્યુર નૂરના શ્લોક ” ને નામના જ્ઞાનમાંથી થોડાક શ્લોક આપણા સૈયદ સાદાતની તારીફના જણાવીશું. “ સતગુર કહેરે દિલમાં દેવળ પુછ્યો, અને દિલમાં દેવ દુવાગ; દિલમે સાંધ આ આપ વસે તે દિલમાં આપ દિદાર. સતગુર કહેરે આપે હરીઆ થેર હમે અને આપે વરસે નુર; આપે સખ ઘટ દીસતા સો અંધા કે મન દુર. ” ફિરસ્તાની તવારીખમાં સૈયદ મહમદ નુરખલ્લ વિષે હકીકત નીકલેછે, તે નવસારીના આ મહા પુરપની હકીકત સાથે મળતી આવેછે. પીર સમસના જ્ઞતાંતમાં જતાવ્યા પ્રમાણે બદખશાનમાં તેના મુરીદ હતા, ત્યારે બીજે ડેકાણે પણ હશે. પીર હૈદરે અમીર સૈયદ મહમદ નુરખલ્લનો રશાયો વાંચ્યો હતો તેથી જણાય છે કે, તેમણે કેટલીક કેતાઓ બનાવી હશે, પણ તે હાથ લાગતી નથી. વળી ફિરસ્તાની કેતાખ પ્રમાણે શાહકાસમ અનવર જેને મુરીદો “ જમાનાનો ઇમામ ” ગણતા તેના આ નોશાકરો નૂરસતાગર બાપ થતો હતો, અને પીર સમસ શાહ કાશમના મુરીદોમાંથી હતો એમ પણ જણાયછે. માતાપંથ ને “ જોત પંથ ” પણ કહેછે. એ મતને અનુકુળ આવે એવો નુરખલ્લ એટલે જોતનો આપનાર લકખ એ સૈયદ સાદાતે રાખ્યો હતો. એણે પોતાને ઇશ્વરનો અવતાર અથવા ઇમામ મનાવ્યો છે.†

પ્રકરણ ૮૫ મું.

ચચ અથવા માતંગ.

નવસારીના આ નૂરસતાગરનો શિષ્ય ચચ જેને નૂરસતાગરે પોપટ રૂપ થઈ નસાડ્યો, તે મેઘવાળોના વાગમાં સંતાયો એવી વાત પાછળ આવી છે. મી. નાનજી-આણી કહેછે કે, જોગ લોકો આ ચચને “ ચચ મુખી ” નામથી ઓળખે છે, અને મેઘવાળો તેને “ માતંગ ” નું નામ આપેછે. તે કહેછે કે હજરતઅલીએ અક્ષમુતગઢમાં નૂરસતાગરને જે મંત્ર આપ્યો હતો, તે તેણે પોપટ રૂપ થઈ “ માતંગ ” ને આપ્યો, ને તે મંત્ર વડે માતંગે મેઘવાળોને બોધ્યા. મેઘવાળો માતંગને ઇશ્વરનો અવતાર ગણેછે.† એણે નવસારી અને મુજરાતના ટેકાએને તથા મેઘવાળોને શી રીતે બોધ્યા,

● જોગપંથના જ્ઞાનોમાં સતગુર નુર પછી “ માલેદીન ” નું નામ આવેછે, અને પીરની દીપમાં “ ઇમામદીન ” નું છે. એ જોક નામો નૂરસતાગરના ચેલા “ ચાટ ” ના હશે એમ “ અનંતા પાઠ ” હપરથી માનવામાં આવેછે. (જોગ જ્ઞતાંત)

+ જોગના જ્ઞતાંતમાં કહેછે કે, માર્ગી એટલે માતા પંથના મત પ્રમાણે નવ અવતાર મુખી હિંદુ અવતાર મળતા; યજ્ઞ, પીર શદ્દદીને મુસલમાન છતાં દશમે અવતાર હજરત અલીનો જતાવ્યો, અને તેનો અવતાર ઇમામ ઇસલામશાહને જતાવ્યો. આ જોગના નિમ્ને પ્રમાણે હતી:—
 ત્રિઅબાદ (૧) આદ (૨) અવિઅત (૩) આદ (૪) હવ (૫) કવ (૬) ધમ (૭) કવર (૮) તર (૯) નાદ (૧૦) ઉત્રા (૧૧) હરીનક (૧૨) અંત (૧૩) અતીત (૧૪) વાંસે શ્રી મહ (૧૫) મનાયક (૧૬) બગમલ (૧૬) ઉમ્મસેન (૧૭) ઇસ્લમપંથ (૧૮) એસુમવ (૧૯) વણ્ણવીર (૨૦) વાંસે શ્રી કોરલ (૨૧) અર્જાત (૨૧) જોદાઆત (૨૨) પ્રંતપત (૨૩) ઉમ્મસેન (૨૪) કદીમ (૨૫) દોએલ (૨૬) વાંસે શ્રી વારાહ (૩) ફશ (૨૭) બળીઆ (૨૮) વમઅનુ (૨૯) તાદૂતસ (૩૦) જોતમ (૩૧) પુરીતક (૩૨) વાંસે શ્રી નરસંગ (૪) નનાયેક (૩૩) કુસુપરખ (૩૪) કિસ મંડલ (૩૫) વાંસે શ્રી વામન (૫) માનપાતા (૩૬) પૃથ્વી જય (૩૭) એશ્વીત (૩૮) જન લન

કહો કે હિંદુ ઉપરથી મુસલમાન કીધા, તે સમજવા માતંગનું એક કવિત આપીએ:—

માતંગનું કવિત—“ અવમુતગદ આલી બણે, કોડા મુંગ ભાખત પાળશે.
પચવીસ ગામ સોસત્રપન, એતરમેં સદ સમજાવે. તખ ઉચ્ચો નુરુતાગર તેજવાય
દેવ તારા ભાખત પાળશું. જેમ હજરતઅલી કહે તેમ કરશું. ઉગમણુ જઈ ગમત
કરશું. આગળ સીમ નહીં સુજત, હો નેણુ ભેર રોદન કીઆ. આગળ છે પાલણુદે
મયા. એ બેનડીનો વેર હતો તે મેળાપત કરશું. અમનુગર, અહનગર, વદનગર, વ્યાસ-
ગર, કળણુગ કંઈ સાખ પુટો, કરમ તો કરે કોયડા. અમો એ આલી, અમો એ ઈશ્વર,

(૩૬) વાંસે શ્રી પરસુરામ (૧) રૂધ (૪૦) જલન્યાત (૪૧) કુંભ હરી (૪૨) અન્નેપાળ (૪૩)
હારય (૪૪) વાંસે શ્રી રામ (૭) પદમ (૪૫) જલવદણુ (૪૬) વીરપાળ (૪૭) વાસુદેવ
(૪૮) વાંસે શ્રી કાન (૮) પ્રીળત (૪૯) જન્મેજય (૫૦) શિવાનંદ (૫૧) વિષ્ણુવરરાજ (૫૨)
વાંસે શ્રી કુલ (૬) શીરા (૫૩) સામ (૫૪) મલેક (૫૫) ઇસવામ (૫૬) હારામ (૫૭) સામાન
(૫૮) આદાન (૫૯) નિઝાર (૬૦) ચિઝાર (૬૧) ઇલીન્યાસ (૬૨) મલેક (૬૩) ખમીમ (૬૪) કિતાન
(૬૫) મસરત (૬૬) રૂઢઆલ (૬૭) ગાલખ (૬૮) લલે (૬૯) કાખ (૭૦) મુરાદ (૭૧) કઝીમ
(૭૨) મુતહર (૭૩) અબદુલ મુનાફ (૭૪) હાસમ (૭૫) મુતલબ (૭૬) તાલબ (૭૭) વાંસે શ્રી
મોઢા સુત લા અલી (૧૦).

એ પ્રમાણે હિંદુઓના ઇસ્વી અવતારોની પેઢીઓ લખી નવમા સુદ્ધાવતાર પછી દાદા
આદમની પેઢીઓ લગાડી દર્શામે અતાર હજરતઅલીનો ખતાવ્યો છે. સક્તિના ત્રણ પુત્ર બ્રહ્મા,
વિષ્ણુ અને શિવ વિષે આમ જોડપણુ કરી નખી મહમદને બ્રહ્મા ઠરાવ્યા, હજરતઅલીને વિષ્ણુ,
અને બાબા આદમને શિવ ઠરાવ્યા.

જ્ઞાનનો પાઠ.

છરે ભાઈરે આજ કલયુગમાં, ઇશ્વર આદમ નામ ભણુધા,

ગુરુ બ્રહ્મા તે નખી મહમદ કહાવ્યા, હો છરે ભાઈ—૧

છરે ભાઈરે પુરૂષ હત્તમ વિષ્ણુજી, અલી રૂપે નામ ભણુધા,

તેતો નામ રખી સરે ધાર્યા, હો છરે ભાઈ—૨

પીર સદરદીનના વખતમાં બાબા આદમ, પેગંબર મહમદ, અને હજરતઅલી કોઈ હતા
નાહી, પણ સદરદીને તે નામોનો સંબંધ લગાડી એમ યોજના કીધી કે, પીર સદરદીન એ ગુરુ
બ્રહ્મા, નરસારીના નૂરસતાગર અથવા નખી મહમદ અને હમામ ઇસલામશાહ વિષ્ણુ, અથવા
અલી એમ નહોર કયું. હિંદુ ધર્મને માનનારી લલકી જ્ઞાતીઓને એમ ગરુ નજ્યુ સમજાવી
મુસલમાન ધર્મ ઉપર ચક્રીન બેસડાવેલું છે. અને પછી પંથીઓ ગાય છેકે,

“ આસાજ સંતરદીપ ઇરાકખંડે, ધનુસર વધાધયુ અલી અસતથા; અલી નામ નિરંતર
ભણે, શ્રી ઇસ્લામશાહ જુલ પરચ્યા ” વિનેરે સિંધો વધારવામાં પીર સદરદીનની ઝડપ નર-
સારીના પીર કર્તા પણ વવારે હતી “ ઇન્વીસ કોડી ” નામના જ્ઞાનમાં કહે છે તેમ, તે
ગિંધ્યાની નજુનિ ૩૬ કડોડની હતી તેના ૩ ભાગ મુખ્ય હતા. ૧૨ કોડીનો મુખી દુલશીઓ
કાશ્મીર તરફ હતો, લાહોરની ૧૨ કોડીનો મુખી રામદાસ હતો, અને સિંધ તરફની ૧૨ કોડી-
નો મુખી ત્રીકમ હતો. આ ૩ મુખી અને ૩૬ કોડી ગિંધ્યાને લઈ પીર સદરદીન પરમેશ્વરના
અતાર આગા ઇસ્લામશાહની ભેટ લેના નીકળ્યા. તેની હકીકત મળતી, પણ લખાણુ હોવાથી
પડતી મુશી છે તોપણુ આ જ્ઞાનનાં એવો જોખ છેકે એ પીરે ૩૬ કોડીને કથી જોતાં ૧૨ કોડી
કાયમ રહી, તે અર્માં પહોંચી, અને ૨૪ પાછી કરી તે નકમાં પડી, તેની વાતોઆ ધણી
મોહક છે, પણ ઇંબાણુ થાય માટે પડતી મુશી છે.

અમોએ રૂપ આગળ ધરતે; મહદીપ, જંશુખંડ, ડંબર માતંગ નામ ઉચરતે, યાન ખેડે દાન દેશે, રાવ રંક દોષ સીજવશે, દેખ સુનારા સુવતાનગ, સુવતાન અયે મુરેધું ડામ. સુણે ન સુજમ દશ અવતાર. નવ અવતાર આગે રમ્યો. દશમે મેધવારે જે ધરે, મહેસરી માતંગ આયો દેવ. =

સાર:—અલમુતમાં અલીએ બાપણ ક્યું હતું. તેણે કહ્યું કે, મારાં વચન કોણ પાળશે? આ વખત નવસારીના નૂરસતાગરે આંખોમાં આંસુ લાવી કહ્યું, કે હે દેવ! તારાં વચન અમે પાળશું, અને જેમ તમે કહેશો તેમ કરશું. નૂરસતાગર યાને સૈયદ સાદાત નવસારીનાના વખતમાં હજરતઅલી અસમુતગદમાં ન, હતા. હજરતઅલીને તો એ વખતે પાંચશો વર્ષ થઈ ગયાં હતાં એમ કહેછે. આ વખત અલમુતમાં હસનઅલી ઝીકરતસલામ બાદશાહ હતો, તેને હજરતઅલીનો અવતાર ગણી તેના વિષે ખોલવામાં આવ્યું હશે, એમ મી. નાનજીઆનીનું મત છે. અલમુતગદમાં બાપણ પણ તેણે જ કીધું હતું. ઉપદાં કવેતમાં વળી કહેછે કે:—હું અલી છું, હું ધશ્વર છું, અને આગળ જે ધ્વિરનાં રૂપ થયાંછે તે બધાં મેં જ લીધાં હતાં. નવ અવતારમાં મેં આગળ રમત કરી હતી, અને હમણાં દશમે અવતાર લીધેછે. એ પ્રમાણે હિંદુના ગીતામાં અને પારસીના હોરમજ્દસ્તરે જેવા અવસ્તારમાં વલુ વેલી ખુદાઈ શક્તિના જેવી જોડણી કરેલી જણાય છે, જે નવસારીમાં ગવાય છે. મેધવાળો કહે છે કે તેઓ પ્રવિત્ર રૂપી હતા, પણ ગાયનો વધ કરવાથી અપવિત્ર થયા. એટલે ટેડા થયા તે અગાઉ તો ટેડાના આપદાદા રૂપી હતા. !! રૂપિઓએ મહુડાંના ફળનો રસ (દાર) પીધો તેથી ઘેઘા બની ગયા, અને ઘેઘાપણમાં ગૌહત્યા કીધી. એ નવસારીથી નાઠેલા એલા માતંગની જગ્યા સીધના " રાએમા બજર " નામે ગામના પ્રધાન પ્રુણે છે. નવસારીમાં તે કેમ આવ્યો હતો તે બપયું. હવે નિચલી હકીકતથી નવું જણાશે:—

એક વિદ્વાન બ્રાહ્મણ રમશામ તરફનો રહીય હતો. તે પોતાના પિતાના પુત્રકો લઈ નાડો. તેના બાપ્પો પાછળ થયા ત્યારે તે સિંધના "મહડા" ગામે એક મેધવાળ યાને ટેડાઓના મરડાના ધરમાં ભરાયો. મેધવાળે તેને પોતાની કુંવારી દીકરી જે એક ખાટલા ઉપર સુતેલી હતી, તેની જોડે સુઈ રહેવા કહ્યું. તેના બાપ્પોએ ત્યાં આવી પુછ્યું, ત્યારે મેધવાળે કહ્યું કે મારા ધરમાં તો મારી દીકરી ને જમાઈ સૂતાં છે, તે શિવાય બીજું કોઈ નથી. એ સાંભળી તે પાછા વળી ગયા. હવે તે બ્રાહ્મણને મેધવાળે કહ્યું કે, મારી દીકરીને તો આળ ચઢાવી, માટે તેને તું પરણુ. બ્રાહ્મણે તેમ કીધું. થોડે દિવસે તે બાપને ગર્ભ રહ્યો. પ્રસવ વખતે તેણે જોતિષ્યના નિયમ પ્રમાણે જોયું તો બે ધડી પછી પુત્ર જન્મે તો પ્રતાપિ નિકળે, એમ તેને જણાયું, માટે તેણે પોતાની સ્ત્રીના પગ તંગ બાંધ્યા, અને વખત થયો ત્યારે તંગ છોડતાં પુત્રનો પ્રસવ થયો, તેનું નામ તેની માને તંગ બાંધ્યો હતો, તે ઉપરથી " માતંગ " નામ પડ્યું. મી. નાનજીઆની કહે છે તેમ, ચચ અને માતંગનો ઇતિહાસ એટલો બધો મળતો આવે છે કે, જેથી તે બે નામ એકજ સંખ્સનાં હતાં એમ માનવાને સંશય રહેતો નથી. નવસારીના પોર નૂરસતાગરનો આ નોશાકને એલો ચચ અથવા માતંગ ધણે પ્રતાપિ પુરૂષ થઈ ગયો છે. એ માતંગના વંશનાઓ, આજેપણ કચ્છના રાવ અને નવાનગરના

નમના કપાળ ઉપર બેસતી વખત ટીળું કરે છે. તે સામે બ્રાહ્મણ જેવા પણ તેની છીટ ગણતા નથી.

પીર શમ્ભ.

બોમના વૃત્તાંતો ઉપરથી જણાય છે કે નવસારીના નૂરસતાગરના બે ચેલા હતા. એક ચચ અને બીજો ચોટ. ચચ મેઘવાળોનો ગુરુ થયો, અને ચોટ તે પીરનો વારસ હતો. ચોટ વીશે કંઈ વધારે જણવા લાયક નથી, પણ ચોટનો વંશજ અથવા પંથી પીર શમ્ભ હતો. તેને “શમ્ભચોટ” કરીને કહે છે. પીરની ટીપમાં નવસારીના નૂરસતાગર પછી ધ્રુમામદીનનું નામ આવે છે, તેને “ધ્રુમધ્રુમામ કવરાશી” કહે છે. (નવસારીના સૈયદસાદાતના ૧૮મી પેઢીના વંશજ તથા પીરશમ્ભના ૩૭ પેઢીના વંશજ પીર સદરદીનના જ્ઞાન બોમ પ્રીતથી પડે છે એ પીર સદરદીને પોતાના શિષ્યોને બોમનો બકલ આપ્યો. એના કેટલાક શિષ્યો જે હિંદુની આકૃતિમાં રહી ગયા છે, તેઓને બોમઓ “ગુપ્તિ” કહે છે. તેઓ પંબળ ને સંધમાં છે. બોમજીવાળ એટલે સરદાર તે ઉપરથી. એ પ્રથમ રામની સીતાના લવ ઉપરથી થયલા હવાણા હિંદુઓ ઉપરથી બોમ થયા છે. હકકર, હાકર, વગેરેને મળતો પોતાનો અસલ અર્થક અને નસલસુતક શબ્દ એ મુસલમાન થયલા હિંદુઓએ લીધો છે. એ બોમઓના પીરના મુળ પુરુષ નવસારીનાજ છે, એટલે બોમ પંથ પણ નવસારીનેજ આભારી છે.) તે ચોટ પણ કદાપિ હોય. નવસારીના મુખ્ય પીરના વારસની ઓશાદમાં એના ચમત્કાર વિશેષ છે. એ શમ્ભ વિષે “ચંદ્રભાણ” નામના જ્ઞાનમાં લખ્યું છે કે, તેણે શિષ્યો પાસેથી માણસનું માંસ માંગ્યું હતું, અને તેને માટે ૭ લાંબા કલાડયા હતા, યાને લાંબા રાખી બૂખ્યો રહ્યો હતો. અંતે ચંદ્રભાણ નામના ભક્તે પોતાનું માથું કાપી આપી, તેનું ખાણું બનાવ્યું. પણ પીરે તે ખાણું ચંદ્રભાણ વિના ખાવા ના પાડી; અને અંતે ચંદ્રભાણને પાછો સજીવન કરી સાથે જમાડ્યો. આ વાર્તા માતાપંથના “સગાળશા” અને “ચેલીઆ” ને મળતી છે. વળી ચંદ્રભાણને મળતું “સરભાણ” નામનું જ્ઞાન છે. સુરભાણ ભક્તે આ પીરને માથાપરના બાળ પકડી પોતાની આંખડી ઉતારી આપી હતી, તેની તેણે મોજડી બનાવી હતી એમ તે જ્ઞાનમાં લખ્યું છે. ચંદ્રભાણ અને સુરભાણના વખતમાં એક “હરજી” નામના મોઝીએ પીર-શમ્ભની ઉત્તમ સેવા બળવી હતી. તેથી ચંદ્રભાણ એક, સુરભાણ એક, અને હરજી મોઝી અડધો, એમ બોમ લોકો પોતાના પંથના અઢી મોમન ગણે છે. તેઓ જ્યારે પ્રાર્થના પઢે છે ત્યારે આ અઢી મોમનની હિમાયત માંગે છે. “(અઢી મોમન જે પ્રસાદે)” “મોમન ચિંતામણી” નામના જ્ઞાનમાં પીરશમ્ભની તરફતાર મજલ પડે એવી વાર્તા આવેલી છે.

પીરધ્રુમામદીન.

નૂરસતાગરને યાને નવસારીના સૈયદસાદાત માટે કહે છે કે, એના નામનું સત વધારે હોવાથી, સતા=સત, ગર=ગુર નામ પડેલું છે. તેના એક વંશજ પીરધ્રુમામદીનને નૂરસતાગર કેવી મદદ કરતા હતા, તે વિશે ઘણું કથારૂપી પણ મમ્મત સાથે જ્ઞાન મળે એમ કહેલું છે, અને જે વાનો નવસારીમાં ખરા ધ્રુમામદીન મુસલમાનો કરે છે, તે મા. નાનજીઆણી ઉપરથી આપીએ. સંવત ૧૫૦૮ના ભાદરવા સુદ ૧૧ ને રોજ પીરધ્રુમામદીન ગુલસતાના આઠણા નામે ગામે ગયા, એક મરજીમાં ઉતારો લીધો,

જે મુસલમાનો ત્યાં નિમાજ પઢવા આવતા તેઓએ એ પીરને કહ્યું “ તમે મુસલમાન છતાં નિમાજ કેમ નથી પઢતા ? ” પીરે કહ્યું, “ મારી વતી મસ્જિદનો મિનારો નિમાજ પડશે. ” એમ કહી તેણે આપણા નવસારીના પીર નૂરસતાગરની પ્રાથના કરી એટલે તુર્ત મિનારો સેજદા માટે નમ્યો તે જોઈ લોકો નાહા ! એ વાતની ખચર અમદાવાદ બાદશાહ મહમદ બેગડા (કેટલાક વળી એમ કહે છે કે બગડ્યો શબ્દ ઉપરથી કયું બેગડા ? ”=યાને કાં બગડ્યો ? તેથી મહમદ બેગડા કહેવાયલો) ને પડી. તેણે પીરને પોતાની હજુર બોલાવ્યા, અને મિજબાની કીધી. રકાબીમાં બિલાડીની તરકારી હતી. પીરે રકાબીને લાકડી ઠોકી કહ્યું, “ હા રંડી ત્યાં તેરા કયા કામ હશે ? ” બિલાડી સજ્જવન થઈ રકાબીમાંથી કુદકો મારી નીકળી. બાદશાહ ને દરબારીઓ આ જોઈ દોંગ થઈ ગયા. બાદશાહે ઇનામ આપવા માગ્યું, પણ પીરે એક વહેલ યાને ગાડી શિવાય બીજું કંઈ માગ્યું નહીં. નવસારીના મુસલમાનોને જો તેમની તવારીખ પુછીએ તો તે એવીને એવીજ હોય છે, આ પછી એ પીર ઇમામદીન “શુરમત” નામના ગામડામાં આવ્યા. રસ્તામાં નાંધએ ઠાલી નામે છુટારાઓનો સરદાર મળ્યો, તેણે ગાડીને પકડી. પીરે કહ્યું કે તારાં અપકૃત્યની કમાઈ તારા કુટુંબ સાથે તું ખાય છે; પણ તેના પાપમાં ભાગ લેવા તારું કુટુંબ કબુલ કરે છે કે ? તે તેઓને તારે પુછવું જોઈએ. નાંધઆએ તેમ કીધું. તેની આ કેશર, દીકરી ધીરજ, બાપ પસુરપગી, અને બહેન ગધુર એ બધાંઓએ પાપમાં ભાગ લેવા ના પાડી. તેથી નાંધઆને જ્ઞાન આવ્યું, અને વાટપાકુનો ધંધો તે દહાડેથી છોડ્યો, અને પીરનો તે શિષ્ય થયો. ત્યાંથી પીર સાહેબ “ લાથારે ” નામના ગામે આવ્યા. ત્યાં પાંચ મણુ જનોઈ અને સવામણુ કુંડળ ઉતર્યાં, એટલે હિંદુ ધર્મ તજી લોકો મુસલમાન થયા. એ પ્રમાણે નવસારીના પીરની ગાદીના સેવકો અને વારસો કે લેલાઓ, એ મુસલમાં પ્રખ્યાત થઈ, મુસલમાન ધર્મ ફેલાવતા ગયા.

એજ પ્રમાણે કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈએ શુદ્ધિ પ્રકાશમાં જે કથા આ પીરની લખી છે તે અત્રેના સંબંધની છે. સૈયદ ઇમામશાહ- વિષે કહે છે કે, સંવત ૧૫૦૫ માં તેઓ શુજરાતના જરમથા ગામે ગયા, ત્યાં ચાલુ ત્રણ વરસથી વરસાદ ન વરસેલો હોવાથી લોકોએ તેમને અરજ કરી. ઇમામશાહે કહ્યું કે “ અબ્બી બરસાદ આવ્યા. ” પછી તુર્ત વરસાદ વરસ્યો, તેથી ત્યાંના પાટીદારોએ તેમને શુર કયાં ! પછી ઇમામશાહે પાટીદારોને કહ્યું કે, આ ગામથી પશ્ચિમે હું તીર ફેંકું તે જ્યાં જઈ પડે ત્યાં મારું ચાલુક બંધાવો. તે ઠેકાણે ઝુંપડી બંધાવી આપી. એવામાં અમદાવાદના બાદશાહ મહમદ બેગડાએ શિકાર કરવા ત્યાં આવી મુકામ કર્યો. તેણે ઇમામશાહની પરિક્ષા લેવા સારું દુધમાં ઝેર નાખીને પાચું, તો પણ ઇમામશાહને કાંઈ પણ ઇન્નિ થઈ નહીં. વળી બાદશાહે બિલાડીનું માંસ રંધાવીને તેની આગળ મૂક્યું ત્યારે ઇમામશાહે “આઓ બચ્ચા કાયકો મરી પડી હશે !” એટલે બિલાડી જીવતી થઈને તેમની વળી બાદશાહે માંસની રકાબી મોકલીને કહ્યું કે, = માટે ગુલામના ઉપર એમ કહી રકાબી મેલી. ઇમામશાહે રૂબ ટલે તેમાં બરે ગયાં, તે સૌને વહેંચી દીધાં. બ્યારે ઇમામશાહ ારે તેમણે પોતા રતે પીરા-

● એ સૈયદ ઇમામશાહ તેજ નવું એમ મળતા આવતા સાલવાર બનાવે છે

જાદાતના વંડ હોય

જામાં રોઝો જાંધાવવા માંડ્યો. તે ઉપર આરે દોડલાખ રૂપીઆ ખર્ચ્યા. તે રોઝાથી દક્ષિણ તરફ ૪૦ કદમ ઉપર “ નગીના ગોમટી ” નામની પોતાની બેઠક છે. ત્યાં કહે છે કે, ગાદી ઉપર બેસીને રોજ સાંજે ગાદી નીચેથી નાણું કાઢી કાઢી મજુરોને મજુરી ચુકવી આપતા હતા. મજુર કોળીએ જણ્યું કે, આ ગાદી હેઠે ખગનો છે, તેથી તેમણે રાત્રીએ આવીને ને કેકાણે ચોરી કરવા સારૂ ખોદ્યું; પણ કંઈ મળ્યું નહીં: ખીન્ને દહાડે સાંજે મજુરી ચુકવી આપ્યા બાદ, ફરીથી બીજાવાર મજુરી આપી. કોળીઓએ કારણ પૂછ્યું, ત્યારે ઇમામશાહે તેઓને કહ્યું કે, તમે રાતે આ ગાદી હેઠે ખોદવાની મજુરી કરી તેની મજુરીના એ પૈસા છે. એમ કહી પૈસા આપ્યા. આવી કથાઓ મુસલમાનોમાં યકીનથી તવારીખ જેવી સત્તાધારીજ બેખાપછે, અને તેઓની તવારીખો એવાજ એતેકાદથી લખાય છે! એ રોઝો તૈયાર થયો ત્યારે તેમની સેવામાં મુખ્ય સેવકો પાંચ હતા. હાજરએગ મુસલમાન, બાબારામ ગાદીવાન, લઉવા કણ્ઘૂખી, નાઈઆ કાકા કોળી, સાણા કાકા લઉઆ કણ્ઘૂખી, અને ચીચીગાર્ધ (બાબારામની બેહેન). તે પાંચે જણે ઇમામશાહને કહ્યું કે, આપ રવજે જવાની તૈયારીમાં છો, માટે સેવાનો કંઈ બદલો આપી જાઓ. ઇમામશાહે હાજરએગને કહ્યું કે, હું જ્યારે મરીશ, ત્યારે તું પણ મરશે, ને તારી લાશને મારા રોઝાથી ૨૦ કદમ દુર દફનાવવામાં આવશે, અને ઉનાળામાં ગમે એવો તડકો પડશે તોપણ તારી કબર, અગાશીએ છતા, તેને તાપ ઝાગશે નહીં. તે ઠંડી રહેશે, અને મારા સેવકો તારી કબરને કુલ ચઢાવ્યા પછીજ મારી કબર ઉપર કુલ ચઢાવશે, તેમજ આજ પણ થાય છે. બાકીનાઓના જૂદા જૂદા રોઝા જૂદી જૂદી જગ્યાએ તરેલવાર ભક્તિભાવથી પૂંજાય છે, તેનું વર્ણન આપવાની જગ્યા કે જરૂર નથી. પીરાણામાં એ પ્રમાણે પાંચ ગાદીઓ છે, અને તેઓના જૂદા જૂદા સેવકો પૈકી કેટલાકોએ નવસારીના સોનાના કળશવાળી ગાદી ઉપર નવસારીના દૂરસતાગરના વારસ લેએ દાવો પણ કર્યો હતો. તે ખીના જણાવતા પહેલાં તેમની ટુંકમાં થોડી હકીકત સમજાવવી જરૂરની છે.

ઇમામશાહની ગાદીને માનનારા “ ઇમામશાહી ”, સુરભાઈની ગાદીને માનનારા “ પાંચીયા ” (કાકાભાઈ કારભારીઓ થઈને માથેક થયા તેમાં પાંચ કારભારીઓએ કામ ઉઠાવી લીધું તે “ પાંચીઆ ” થયા) અને નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે “ આઠ ” જણે ઉપાડી લીધું તે “ આઠીઆ ” કહેવાયા. બાવા મહમદશાહની ગાદીને માનનાર “ સાતીઆ શેખ ”, બાકર અલીની ગાદીને માને છે તેઓ “ આઠીઆ ”, અને સુરશાહનો રોઝો છે તેને “ સુરશાહી મુખનો ” નામે છે.

એ ઇમામશાહના ધણા ચમત્કારો પૈકી એક એવો પણ છે કે, એઓ હજી ગયા પછી આકળખીઆં નામે મુસલમાને આવી તેમની જગ્યા દબાવી. ઇમામના દીકરાના દીકરા અશરફશાહે દિલ્લી દરબારમાં ફરિયાદ કરી. પાદશાહે પીરના સત્તનો ચમત્કાર જાણવા માગ્યો, કે લોદાનો તવો તપાવીએ તે ઉપર રહીને નિમાજ પઢો તો તે જગ્યાની સનદ થાય. જુમારાતને દહાડે પાદશાહ સાથે અશરફ પણ નિમાજ પઢવા ગયા. પોતે જ્યારે નિમાજ પઢતાં નમ્યાં, કે મસજીદના બે ટોડા નમ્યા, અને પોતે ઉભા એટલે ટોડા પણ પાછા ટટાડે થયા. પાદશાહે અગરત થઈ ૪૫ વિંમનો પરવાનો કરી આપ્યો. હાલ પણ ઇમામશાહની માનતા ચાલે છે. લોદાની બેડી તુટે છે, મતલબ કે કોઇને માથે

તેહમત આપ્યું હોય, તે ધણી લોઢાના વાળાની બેડીઓ પહેરી કપર આંગળ ભય, એટલે જો તે સાચો હોય તો બેડી એકદમ ટુટી પડેછે, અને લોઢા તેને નિરપરાધી ઠરાવેછે. એ પ્રમાણે આપણે મનથી કથા જોવું, તે મુસલમાનોને મનથી ખરેખરીજ તવારીખ ગણાયછે, અને તેઓ આવા ચમત્કારોમાં એકબેએલાહીના ભેદો સમાયલા તથા ખુદાઈ બસારતો થયેલી જણાવેછે. વળા તેના પછીના એક પીર તાજદીન, જે પણ નવસારીના પીરની ઓલાદનો (પછી અસલ કે દત્તક) ગણાયછે, તેનો હકીકતો પણ જાણવા જોગ છે. તેમનું હિંદુસાહી નામ પ્રહલાદ હતું, તેથી તેના વંશજો પેરાજ પૌત્ર (પ્રહલાદ પૌત્રનું અપભ્રંશ) કહેવાયછે. તેઓ સોઢા લોઢા સાથે વસેછે. તેઓ કહેછે કે પીર તાજદીન સોઢી પરણ્યા હતા તેના વંશમાંથી તે લોઢા છે. પણ જોજા કહેછે કે, સોઢી પીરના ૩૫ ઉપર મોહીત થઈ હતી, તેને પીરે પહેરણ આપ્યું તે પહેરવાથી તેને હમેલ રહ્યો ! આ પેરાજપૌત્રા પીર તાજદીનની ગાદીએ બેસતા અને ચાંકની પેદાયશ ખાતા. વળા જોજા કહેછે કે પીર તાજદીનની વફાત તો પંજાબના ઉચ શહેરમાં થઈ હતી, તોપણ સિધમાં તેની લાસ ખાટ ઉપર આકાશ માર્ગે આવી. એ ખાટના ચાર પાયાને ૪ ગુનામઝી વળગેલી હતી, તેમાંથી ત્રણનાં ઈમાન કાયમ ન રહ્યાથી રસ્તામાં પડી ગઈ. બાકીની એક જણી ખાટની સાથે “ જુલુ ” ગામમાં પહોંચી, તેને દર-ગાહની આધમણી બાજુએ દાટી છે, તેને “ દાર્દ દાદલી ” કહેછે.

એ પ્રમાણે હિંદુસ્થાનના તમામ પીરમાં મુખ્ય પીર નવસારીના સૈયદ સાદાત છે, અને તેના વંશજોએ દેશ પ્રદેશ આવા ચમત્કારોથી નામના મેળવી, એ નવસારીને માટે મોટી મગરૂર થવા જોગ બીનાછે. પછી એકને મનથી તે કથા હોય, અને બીજાને મનથી તવારીખ હોય. પરંતુ મુસલમાન લોકોની નવસારીની તવારીખ ખુદીએ, તો તે તવારીખ એજ છે, અને ઈનસાફને ખાતર તેને અમે આવકાર આપ્યોછે. આ નવસારીની મોટાઈમાં એ મોટી વાત હોવાથી લંબાવવી ભાગ પડીછે.

નૂરસતાગરના* શિષ્યો ખોરાંશાન અને ધરાનમાં હતા, અને હિંદમાં પણ તેમના શિષ્યો એ રીતે જગે જગ થયા, તેઓ તેમને “ જમાનાનો સાહેબ ” એટલે ઇમામ તથા ઇશ્વરી અવતાર ગણાતા.

મગદુમસાહ પીર.

હજરત પીર મગદુમ નરીફદીન વલ્લે જમાલુલ્લા સાહેબ સીદીકાની નવસારી ખાતેની દરગાહ વિશે ધણીક જાણવા લાયક હકીકત છે. સૈયદ ફકીરુલ્લા ઉર્ફે દિવાન સાહેબ, જે

* નૂરસતાગરની હાલની ઓલાદ જે નવસારીમાં છે તેનો છેડા, છેક હજરતઅલી સાથે નિચે પ્રમાણે જોડાયેલો છે. અને તે સર્વ પીરો કહેનાયછે:—(ઉંચાત) ખ્યારેસાહેબ હારામસાહ, બાપુમીયા, પૈતાસાહેબ, હારામસાહ, અલીકબીર, અલીસબીર, હારામસાહ, બાકરસાહ, દુલા-મહમદસાહ (બહરાનપુરી) હાનમતાહ, શાલેજ, રોદખાન, નરઅલીમહમદસાહ, (પીરણિ) એમામુદીન, પીરકબીરદીન, મહમદ મકરોદીન, સૈયદસાહજુદીન, હજરત નરીફદીન, રામશોરદીન એરાકી, સલાહદીન, સાલેહ ઇસવામોદીન, મુનનગા, ખાલીકસા, મોહમ્મદીન, મહમુદશા, મોહમદશા, હારામસાહ, અહમદસાદી, મુનતશીરતા, અબ્દુલઅજ્જ, નાલેખાદીન, મોમહમનશુર, ઇરામાયવરાંની, હજરત સૈયદ મુકદ્દીન (સદગુર), એરામાહન, ઇમામબકરસાદીક, ઇમામમોહમદ-બાકર, ઇમામજેનુબઆબેદીન, હજરત ઇમામહુસેન, (કરળવા), યશકુલવાદીવા નાલીબ મજહરીવ ન વળ દરગઠની એબને નાલીબ (ખલીફ) એ પીરોની મુખ્ય ગાદી નવસારીમાં આજેપણ ચાલેછે.

ખરેખરો આલેખ હતો, તેણે “રાક્ષ”ના તખલ્લુસ સાથે એ પીરની અસલ વિગેરેની એક બાણુવા લાયક કેતાગ હીજરી ૧૨૦૧માં લખેલી હજુપણ મગદુમશાહના હેરાત વારસ મી. નાજમેશીયાં પાસે જળવાઈ રહેલી મોજુદ છે. તે ઉપરથી અહિંઆ લખવા બેસીએ તો બીજી તવારીખ બગવ એટલી બાણુવા જોગ બીનાઓછે એ “રાક્ષ,” નસીરુદ્દીનનો વંશજ હતો. તેના વખતમાં એ પીર માટે ગાયકવાડે જમીનનું કોણનામું આપેલું છે. હજરત પેગંબર સાહેબ મહમદના શાહવી યાને દોરત, તથા એક મિજલસના બેસનાર, અણુગકર-ઉમર-હિરમાન-અને અલી એ ચાર ખલીફા પૈકી વજા ખલીફા અણુગકરની ઓગાદથી ઉતરેલા એ મગદુમ પીર નસીરુદ્દીન હતા. એમના પેદર જમાલુદ્દા મદિનાથી દિલ્લી આવ્યા હતા, અને દિલ્લી દરબારમાં એક વજીરનો હુકો ધગવતા હતા. તેમની હેવાતીમાંજ તેમના પેસર નસીરુદ્દીનને એ હુકો મળ્યો હતો. એક ગમથી એ મગદુમ સાહેબ વઝારતની કાન્કિદિં યજાવતા, અને બીજી ગમથી ફકીરીની કોશિય ચકાવતા હતા. પિતા પુત્ર બન્ને અમદાવાદમાં આવ્યા, અને એક મોટા સાલેકને ગુરૂ કરી ત્યાં એકમેકેકાલી ઉપર પુખ્ત નજર કરવા લાગ્યા, અને ગુરૂની સાથે રહ્યા. એમનો ગુરૂ શહેઆલેખ નામે આલેખ હતો. બીજી ગમ ગુરૂનું નામ શરફુલહક કહેલું છે. એકમમાં પ્રવિણ થવા બાદ એક એતેશક એવો બન્યો, કે એક બાઈ વાંઝગી હોવાથી અતિશય નાસીપાસીમાં ગુરૂના યાનકે આવી કરગરી કહેવા લાગી, કે પીર મેહેરબાંન યાવ અને મને પુત્ર પ્રાપ્ત થાવ એવું કરે તો હંશાનમદ રહીશ, નહીતો અહિંથી જો નાસીપાસ થાઉં તો અહિંજ આતમયાત કરીશ. મગદુમ સાહેબે પોતાના ગુરૂ આગળ તેણીને જવા કહ્યું. ગુરૂએ જણાવ્યું કે તને સંતાન થશે નહીં. માટે જા અફવાની ગંદગી ક્યો કર! પેલી રડતી રડતી પાગી ફરેછે, એટલે એકા મગદુમ શાહે તેણીને પુછ્યું કે ગુરૂએ શું કહ્યું? તેણીએ વ્હી પડી હેવાન કહ્યો. મગદુમશાહે ખુદા દરવાફતીમાં અરજ પહોંચાડી તેણીને વફોન આપ્યું, અને કહ્યું કે જા! તને પુત્ર થશે. તેજ પ્રમાણે કેટલેક વખતે તેણીને પુત્ર થયે. અને જ્યારે તે પુત્રને ફકીરના યાનકે નજર કરવાને લાવી, ત્યારે ગુરૂએ અચન્ટીથી પુછ્યું, બાઈએ હેવાન કહ્યો, અને એકા મગદુમ સાહેબ ઉપર, ગુરૂ ખફા થયા, અને ફરમાવ્યું, કે ગુજરાત અને કોંકણની હદમાં બરાબર અધવચ્ચે જઈ તારે રહેવું. અફસોશ અને નાઉ-મેદીમાં મગદુશાહ અમદાવાદથી નવસારીમાં આવ્યા. કહેછે કે તે વખતે કોંકણની હદ નવસારીના હુનશીકુંડ ઉપરના શરબતીયાં તળાવની પેલે પાર યાને દક્ષિણ દિશા સુધીની હતી, અને ગુજરાતની હદ એ તળાવની આણી પાર યાને ઉત્તર દિશા સુધી હતી. તેથી એ બેની વચ્ચે હાલ જે જગ્યાએ મગદુમ સાહેબની દરગાહ છે, ત્યાં આવી એ ચેતાએ ખુટ મારી મુકાંમ કયોંય તે પણ એ તળાવ કોંકણની હદમાં ગણાતું હતું, અને હાલ

• રિહ્દપુર આજના હંજા નામથી ચોડેક દુર હતાના નામની પીરની દરગાહનો આજનો અમતકાર પ્રત્યક્ષ પુરાવો આપેછે.

× હુનશીકુંડના એ લતાની હવા અસવથીજ સારી હોવાનું નાનમ પડે છે. કેમકે ક્ષેત્રફસાદાતની નાથે જે ગુરૂને તકરાર પડયાની બીના આગળ આપમે વાંચી આવ્યા છીએ, તે હિંદુ યોગી પણ એજ કહેણે રહેતો હતો, અને કયા પ્રમાણે તેનું આરાન જમીનથી અદ્ધર રહેતું. તે જમીન ઉપર પગ મૂકતોજ નહોતો! વળી મગદુમશાહની ૩૦૪ વરસ અગાઉ ગૈયકશાદાત અને આવ્યા હતા, તે પણ એજ જગ્યાએ રહ્યા હતા. તેજ પ્રમાણે મગદુમ કહરુદીન

કબરની આસપાસ જે દિવાલ છે તે ગૂજરાતની હદમાં ગણાતી. અહીં કેટલોક નખત રહી મગદુમશાહ મહાની હજ કરવા ગયા. ત્યાંથી પાછા આવ્યા ત્યારે એતુન નામના મહાના નામીયાં ઝાડનું મીસ્વાક * સાથે લઈ આવ્યા, અને પાંચે વખતની બંદગી કરવા વશુ કરીને તે મીસ્વાક ત્યાં ખોસી મેલ્યા કરતા. એ મીસ્વાક એએએ પોતાની હૈયાતી સુધી વાપર્યું, અને પછી જે જગાએ દાટી મુકેલું તે જગાએથી તે ઉગી નીકળ્યું ! અને આ કથા પ્રમાણે આજે એતુનના જે ગંભીર દરખતો એ મગદુમશાની દરગાહમાં ઉગેલાં છે, તે પેલાં દાતણના મુળિયાંનાં થડ થયાં છે ! અને કહે છે કે, ગૂજરાત માંતમાં તો નહોત, પણ હિંદુસ્થાનમાં કંઈપણ નવસારી શિવાય એતુનના એ ૫-૬ ઝાડો જોરાંત ખીજા ઉગેલાં નથી. એ એતુન ઝાડનો રસ ઘણો પૌષ્ટિક ગણાય છે. એ મગદુમ સાહેબની દરગાહની બહારની દિવાલોમાં રંગેમુસા પથ્થરના કંકડાઓથી મઠી લીધેલો એક દારશી લેખ છે, તે ઉપરથી એ પીરનો સને નિકળે છે. “ સાખત દર રાહે ખોદા ધન મરજદે પૂર ફેઝરા—કઝ સજા સુ” સીને પાકે એતેકાદાં ખુદ ફેઝરા ” વાનેકે જે પ્રમાણે પાકે સીતાની અંદરથી સ્વચ્છ યકીન બહાર ચાય છે, તે પ્રમાણે પુરા ફેઝવાળી આ મરજદે ખોદાના રાહ ઉપર બનાવેલી છે, એમાં ફેઝ=ફેઝવાદ=અલેફના ૮૦-૮૦૦-૧ એમ અતુ-કમે આંકડા કાઢતાં ૮૮૧ નું સાલ આવે છે. એટલે એ મગદુમશાહ આજથી ૪૭૭ વર્ષ ઉપર થઈ ગયા છે, અને એનો જોરસ દરસાલ સાહબાન મહિનાની હમી તારીખે બરાબ છે. એઓની પેઠી નીચે મુજબ છે:—મગદુમ સાહેબ—જમાલુદ્દલા—શેખ ઝયરુદ્દીન—અહમદ—હસન—જમાલ ઉદ્દે શાહિઅહમદ—શાહલુદ્દીન મહમદ અબ્દુલ્લા શેખસૈયદ હસન—કાસમ—નશીરુદ્દીન—મહમદ—અબ્દુલ્લા અબ્દુર રહેમાન—મહમદ—અને અમીરુલ મોમીનની અબુ-બક્રર સીદીક ખીન કાહાફ. છેલ્લા મહમદ સુધીના સાહેબો શેખ ગણાય છે. એ મગદુમશાહની દરગાહ આગળ એક મસીદ અને એક યુસાફરખાતુ પણ છે. એ દરગાહ માટે જોગલ સરકારે નશીરપોર ગામ ખરચમાં આપેલું છે. હીજરી સને ૧૧૩૧ તથા ૧૧૩૬માં તેના ફરમાન થયલાં છે. તે પ્રમાણે રેઝા મજકુરના સળંગદાનશીન શેખ જમાલુદ્દીનના નામે ખરચ મજકુરના પેટામાં ૨૪૫ વીધાં, અને સેખ એજમતુદ્દીનના ફરજદાના ખાધ ખોરાક માટે વીધા ૨૬૫ મળી વીધા ૫૧૦ બક્ષિસ આપેલાં છે. તેમાં મોજે નશીરપોર પરગણે સુખામાં ૪૫૭ વીધાં ૧૦ વસા, અને પરગણે નવસારીની સીમમાં વીધાં ૫૨ અને વસા ૧૦ છે. જે આજ સુધી એ વંશમાં પળે છે.

મગદુમ ઝયરુદ્દીન.

બોલતી ઘોર—કથા પ્રમાણે કહેવાય છે કે, મગદુમશાહ પીર અમદાવાદ

વિગેરે પીર અને સૈયદો અને આવ્યા તે પણ એ લતા તરફ જ રહ્યા હતા. જેમકે નૂરસતાબની ઉત્તરે ફકીર શાહેબેદરની કબર; દક્ષિણે અચ્ચામીઆવાલા વાડામાં સૈયદ મુનકતેની કબર; પશ્ચિમે મગદુમ ઝયરુદ્દીનની કબર; અને પુર્વે મગદુમ નશીરુદ્દીનની કબર છે.

• મીસ્વાક—એટલે દાતણ. યુસલમાનોમાં એવો રીવાજ છે કે, સહવારે દાંત સાફ કરવાનું એક વેળું દાતણ રાખવામાં આવે છે, જેને મિસ્વાક કરીને કહે છે. પોતાની આખી છંદગી સુધી એક જ દાતણ વાપરવાનો ધર્મ છે, અને તે ઘસાઇને છેક લાઇના અંતર્યામાં એક કાપ નેટનું બી રહે ત્યાં સુધી, તેઓ વાપરે છે, અને પછી તેને ચાકસ ક્રિયાથી એકાદ પુલ જગાએ દાટી મુકે છે. કેટલાક જણ તો પોતાના વારમાં તે ચીજ ગૂંચી નવ છે, અને તેના વારસો વળતરક તરીકે તે બળવી રાખે છે.

છોડી ગયા ખાદ, બીજા પીરોને પણ અમદાવાદમાં રહેવા અમ્યું નહીં, તેથી બ્યારે ચેલાઓએ અમદાવાદમાં રહેતા બીજા પીર મગદુમ અયરદીનને મગદુમશાહની નવસાર ગયાની વાત કહી ત્યારે પીરે કહ્યું, કે હવે આપણે પણ અહિં રહેવામાં સાર નથી; તેથી તેઓએ ત્યાંની એક દરગાહની પાસેની એક દિવાલ ઉપર ઘોડેરવાર થઇ ફરમાવ્યું કે, “ યોગ્ય ચત્ર નવસારીકું. ” આમ કહેતાંની સાથેજ આંખ ઉઘડે નહીં એટલામાં તેઓ અમદાવાદથી નવસારીમાં ઉડી આવ્યા !! અને હાલ બ્યાં તેઓની કબર બોલતી ઘોરને નામે ઓળખાય છે, ત્યાં તે દિવાલ હજુ પણ હૈયાત કહેવામાં આવે છે !!! એઓની કબરનું નામ બોલતીઘોર શા બાપરથી પડ્યું, તેની કથા એવી કહેવામાં આવે છે કે, એક નવજવાન ઘોડેરવાર જરીનો પોશાક પહેરીને રસ્તેથી જતો હતો, તેનો કસબી દુપટ્ટો પડી ગયો તો પણ તે તો આગળ દોડ્યાં કર્યો ત્યારે કબરમાંથી અવાજ આવ્યો કે, “ અરે જવાન તેરો દુપટ્ટો ગીર પડા ! દેખ લે ! ” એ અવાજ ત્રણવાર નીકળ્યા ત્યારે રવારે પાછો ફરી જોયું તો તે ઉજવડ જગામાં કબરમાંથી અવાજ નીકળતો તેણે સાંભળ્યો, અને પાછો ફરી દુપટ્ટો લીધો. ત્યારથી એ કબરને બોલતી ઘોર કહે છે. એ ઝંઝડીન જે મોહલામાં આવી રહ્યા તેને ઝંઝડુરાતું નામ મળ્યું છે. વળી બીજા બે પીરોની કથા એવી છે કે, બ્યારે તેમાંના એક અમદાવાદમાં ઉધાયણા હતા, તેવામાં જઇને કોઈ ચેલાએ મગદુમશાહની નવસારી ગયાની હકીકત કહી. પીર નાખુશ થયા, અને દિલ્લીની દિશાએ કોર દીધેલી હતી તે નરકથી નવસારીની દિશાએ કોર ખરડી બોલ્યા, કે “અત્રએ નવસારી તરફ !” એટલે પેલી અમની કોર દેતાંની સાથેજ નવસારી આવી પહોંચ્યા ! વળી ત્રીજા પીરને તેજ પ્રમાણે ખબર પડી, એટલે અમદાવાદની મરજહમાં નિમાજ કરવા નમેલા હતા; ત્યાંથી આપોઆપ નવસારીની મરજહમાં નમ જ કરતા થઇ ગયા !

મી. અઝામીયાં શુલામીયાંવાળા વાડામાં એક, અને કાગદીવાડમાં એક, એમ બે પીરોની કબર હજુ અત્રે હૈયાત છે. મગદુમ નશીરદીન, ખલીફા અબુઅકરની ઓલાદના, અને મગદુમ ઝંઝડીન ખલીફા ઉમરની ઓલાદના કહેવાય છે. નવસારીવાળા શુલામીયાં બડામીયાં, તથા તેમના પુત્ર અઝામીયાં, નજુમીયાં કાલુમીયાં, વિગેરે ઉમ્મર ખલીફાનો ઓલાદના કહેવાય છે. માશુમીયાં નશીરમીયાં, સેપુમીયાં બકુમીયાં, ઝંઝડુદીન અયરદીન, કે જેઓના વડીલ શેખ દોસ્તા સાહેબની દરગાહ જુના ચાણુની પાછલી બાજુએ વાગલ્યમાં છે, તેઓ ઉરમાન ખલીફાની ઓલાદના કહેવાય છે. સૈયદમીયાં દાદામીયાં(બાંગી). સાઝમીયાં બડામીયાં, વિગેરે અત્રી ખલીફાની ઓલાદના કહેવાય છે.

એ પ્રમાણે પેગંબર સાહેબ મદમદના ચારે ખલીફાની ઓલાદના વંશજો ધરાવવાનું નવસારીને માન છે.

સુસુદ સહીદ *

કાશ્યાવાડી અને નવસારીની વચમાં એ સહીદની કબર છે. કથા છે કે, દરરોજ સવારે ગોવાળ્યો આવીને પોકારતો, કે ત્યાંથી એજગેળી એક ગાય નીકળતી, અને સાંજે તે ગોવાળાંમાંથી છુટી પડી તેજ જગાએ ગેજ થઇ જતી હતી ! બધી કથા

● પેગંબર મદમદના ચેલાઓ કાસમ, ઉમ્માલીમ તેયજ, અને તાહેર એ ચારેય બેટા પોતાના બાપની હેયાતિમાં જીવ્યાં હતા. તેથી આજે જે ઓલાદ પેગંબરની બેટીથી હતરેલી તેના વંશજોને સૈયદ કહે છે, અને સહીદ તેને કહે છે, કે જેઓ મુસલમાન ધર્મની લડાઇ કે છંડરમાં માર્યા ગયા હોય.

ગમે એવી દશો, પણ આ ગનાવતો અનેલો છે કે, નવસારીની મોટી નવી જોડ, શુભા લક્ષ્મણરાવે, એ કચ્છર આગળ બંધાવા માંડી, ત્યારે ઘણા પરહેજગારોએ ના પાડી; પણ સુખા સાહેબે તેજ જગાએ પાયા ખોદાવા માંડ્યા. પરંતુ પાચો ખોદતાંની સાથે અંકેકો બમરો ત્યાંથી નીકળતો, અને પાચો ખોદનારને ડંખ મારતો કે તુતું ત્યાંજ મરણ પામતો ! એવા ૫-૬ ઇસિમે મરી ગયાથો તે પાચા ખોદેલા રહેવા દધને ત્યાં જોડ ન બાંધતાં હાતની જગાએ બંધાવવી પડીછે. વળી કહેછે કે, તે વખતે તેજ જગ્યાએથી એક ગેયો સરેદ પિતાડી પણ નીકળતી હતી ! આ સહીદની કચ્છર સુખા આનંદાજી ગંગાધરે પાછળથી દુરસ્ત કરાવી હતી.

કાઝી ખાનદાન

નવસારીના શહેર કાઝી સાહેબ હાલ કાઝી હખ્મદીન ફઝલુદીન સાહેબ છે. એઓ સાહેબ જાતે કુશળ, ઉમંગી, દરેક કામ પ્રત્યે હમદર્દી રાખનારા, બહાર કામમાં સમાન દષ્ટિથી કામ કરનારા અને વિદ્યાર્થીલ છે, તથા શહેરના અકાબરોમાના એકછે.

એઓ સાહેબ ઇસ્લામના મહાન પેગમ્બર હઝરત મહમદ પેગમ્બર સાહેબના જમાઇ અને રીજા ખલીફા સૈયદના હઝરત ઉરમાનની ઓલાદમાંથી ઉતરી આવેલાછે, તેથી એઓ સાહેબ ઉરમાની કેફવડાવે છે. એમના વડીલ યુઝફ શેખ આદમ ચીસ્તી ઉરમાની અરબસ્તાનથી હિન્દુસ્તાન આવી જોધપુરમાં મુકામ કરી રહ્યા, એમના એક મુસા નામના ફરજંદ હતા તે પરજગાર તથા આલીમ હતા. મુસાના ફરજંદ મૈયદના શેખ પીર મવાતાના ફઝલુદ્દાહ ઉરમાની ચીસ્તી જોધપુરી, નવસારી આવી રહ્યા. એઓ સાહેબ મોટા યુઝુમ અને વળી કામીલ હતા. હંમેશા ખુદાની હુમાદતમાં મથન રહેતા. એમની દરગાહ જુના થાણાની પાસે બામકીયા તલાવ ઉપર આવેલીછે, અને એમનો ઉરસ દર સાત માહે જમાઈ ઉઘનીરસાની સાતમી તારીખે થાયછે. (ગુજરાતનો દારસી ઇતીહાસ, મોરાતે એહમદી ભાગ ૨ પા. ૮૫). હઝરત પીર ફઝલુદ્દાહ ઉરમાની ચીસ્તીના ફરજંદ મીયાં શેખ કાઝી હતા. બાદશાહે એમને " કાઝી ઉત કઝાત " (વડા જજ)ના હુદ્દા ઉપર મુકરર કર્યો કેમકે એઓ સાહેબ શરીઆતના મોટા આલીમ હતા. એઓ સાહેબ પહેલા કાઝી હતા. તેથી બોડો એમને મીયાં શેખ કાઝી કહેતા એ ઉપરથી એમનું નામ મીયાં શેખ કાઝી પડી ગયું. કાઝી એટલે કઝીયાઓના ફેસલાઓ કરનાર જેને આજે " જજ " કહેછે. કાઝી, દિવાની ફોજદારી તથા ધાર્મિક ઝંપડાઓના નીકાલ કરતા હતા. તે સમય કાઝીની સત્તા ધણી બહોળી હતી. અને કાઝીની સત્તાની અસર બાદશાહો ઉપર પણ પડતી હતી કારણ કે કાઝી ધાર્મિક વડા ગણાતા હતા.

મીયાં શેખ કાઝીની ઓલાદ ન હતી તેથી તેમના ગુજરવા બાદ તેમના બાપ મવલાના મેહમુદ જોઓ મોટા અદલામા અને બાડોશ પુરુષ હતા તેમને એ હુદ્દો સંપુર્ણ થયો. એ રોતે પહેડી દર પહેડીએ હુદ્દો ચાલ્યો આવે છે.

દર વરસે આવમગીર બાદશાહ તરફથી બન્ને ઇદ ઉપર કાઝના માનાર્થે વીસ રૂપીઆનો સલામી મળતી હતી. બ્યારથી નામદાર થીટીશ સરકારની હકુમત હિન્દુ સ્તાનમાં થઇ તે સમયથી દિવાની ફોજદારી સત્તા કાઝીના હાથમાંથી જતી રહી. હવે ફક્ત નીકાલ (જજ) સંજ્ઞાથી કામો કરવાના કાઝ હસ્તક રહ્યાં છે.

નવસારી સર્વસંગ્રહ

મકરણ ૮૬ મું.

નવસારીનાં ભુવણ શું ?

નવસારીની આગલી પાછલી તવાગીખમાં આગળ વધવા પહેલાં નવસારીનો જે બહાર પડતો ચુલ્લ અથવા તેનું વિશેષ લક્ષણ, તેની ખુખીઓ સાથે આપણે પ્રથમ જાણવું જોઈએ. કોઈપણ એક શહેર જાને માટે પ્રખ્યાત છે, તથા તેનું જુવણ શું છે તે પહેલાંથી જાણવું જોઈએ; અથવા આખી દુનિયામાં શા ઘડી પોતાનું શહેર વડાઇ લેઈ શકે તે પ્રથમ જાણવું જોઈએ. અત્યંત, નવસારી તો મારી જન્મભૂમી અને મારું વહાલું વતન, એટલે હું તો કવિ ગોસ્વમીના શબ્દોમાં બોલું છું કે:—

Where 'er I roam, whatever realms to see,
My heart untravelled fondly turns to thee;
Still to my brother turns with ceaseless pain,
And drags at each remove a lengthening chain.

એટલા માટે મને તો આખી દુનિયાના શહેરો કરતાં કાંઈ વધારે ચુલ્લવાળું શહેર નવસારીજ લાગે, કેમકે મારાં મોનીતા વતનનો હું તો મતલબી લેથી મગરબી લાગે, પરંતુ એ નામુસ્લીન નગરીની નવાઇ જેવી તોંધ કાંઈ ઝોછી નથી. વડાઇ લઇ બગાઈ મારવા જેવી ખુખી પણ ધરાવનારી આ ભૂમિ છે ખરી. જેમકે:—

૧. આખી દુનિયામાં—આખી સુધરેલી દુનિયામાં કોઈ પણ શહેર કરતાં પોતાના પ્રમાણમાં નવસારીજ એકલું શહેર છે, કે જ્યાં કેળવણી સૌથી આગળ વધેલી છે ! કોઈપણ દેશમાં એકખી શહેર એવું નથી કે જે પ્રમાણમાં નવસારીના બાળકો કેળવણી લે છે, તેની બરાબરી કરી શકે ! આ મિહાંત છે, અને તેને દ્રષ્ટાંત લેખે ધડીબરતો દસીજ કાઢવામાં આવશે, પણ સિદ્ધાંત મારજ નથી; એ સિદ્ધાંત તો નામદાર ગાય-કવાડ સરકારે શોધી કાઢ્યું છે. નામદાર ગાયકવાડ સલાહ મહારાજની આજ્ઞાનુંસાર ગાયકવાડના રાજ્યમાં અપાતી કેળવણી વિશે તપાસ કરવાને કેળવણી કમીશન બેઠું હતું. તેના પ્રમુખ આ. બા. જમશેદજી અન્દેસર દત્તાત્રેય એન. એન. બી; વિદ્યાધિકારી સાહેબ વરસો સુધીની ગણતરી અને તપાસ કરીને એવાં છેવટ ઉપર આવ્યા છે કે, જર્મની—ઇંગ્લંડ—અને બીજા જેવી દેશના જેવી શહેરમાં કેળવણી આપવાનું પ્રમાણ ઘણું આગળ વધેલું છે, તેના કરતાંજી નવસારોનું પ્રમાણ ઘણું આગળ વધેલું છે. તે ગણતરી એ પ્રમાણે છે, કે નવસારી શહેરની વસ્તી ૧૬૨૭૬ માણસની છે અને કેળવણી લેનારાંઓની સંખ્યા ૨૮૦૦ વિદ્યાર્થીઓની છે. એટલે સુધરેલી પ્રગતિ એવી ગણતરી કરેલી છે કે, ૧૦૦ માણસની વસ્તીએ જો ૧૭ માણસ કેળવણી લે તો તે ઘણુંજ યથ ગણતું કહેવાય. ત્યારે નવસારીમાં તો ૧૦૦ માણસે ૧૭ માણસ કેળવણી લે છે, અને તે ઉપરથી મોઘ કરતાં બીજું એક પણ શહેર એવું નથી, કે જ્યાં મેં કહ્યું

૧૭ ટકા કેળવણી બેતાં હોય. કેળવણી જેવી સર્વથી શ્રેષ્ઠ આપદમાંજ ન્યારે ખીમં શહેરો કરતાં નવસારી સર્વથી ચઢતું છે, ત્યારે સા માટે આપણે કહી નહીં શકીએ, કે દુન્યામાં નવસારી પણ એક નવી નવાઈનું શહેર છે ૨ એ પહેલું ભુપણ છે.*

૨. બીજું ભુપણ એ છે કે, આખા ગાયકવાડી રાજ્યના રચાપકનું પહેલવેહેલું મથક બીમ કોઈજ પ્રાંતમાં નહીં, પણ આ નવસારી પ્રાંતમાં થયું હતું. ગાયકવાડે પહેલું પગલુંજ આ પ્રાંતમાં મૂક્યું, અને તેના સારા શુકનથી આખું રાજ્ય પ્રાપ્ત થયું. હુંકમાં ગાયકવાડી રાજ્ય નવસારીમાંથી પહેલવેહેલું શરૂ થયું છે.

૩. નવસારીની ઉત્તમ પ્રકારની આરોગ્યતારક્ષક તાડી, એ તેનું ત્રીજું ભુપણ છે.

૪. આખા હિંદુસ્થાનના પારસી લોકોનું ધર્મનું મુખ્ય મથક નવસારી છે. એ ચોથું ભુપણ છે.

૫. પહેલા પીલાજીરાવ ગાયકવાડને આ રાજ્યમાં લાવનારા આ નવસારીનાજ નરથોરતી રહીશ આપ બેટાઓ દેસાઈશ્રી તેડમુરજી રસ્તમજી તથા દેસાઈશ્રી પુરશેઠજી તેડમુરજી હતા. એ પાંચમું ભુપણ છે.

૬. મહત્વનું ભુપણ કયું છે. પારસી ટોળાના સર્વથી જાણીતામાં જાણીતા નરો સર-જમશેદજી જીજીભાઈ અને પ્રેરિસર દાદાભાઈ નવરોજી એમ. પી.નું આપેદાઈનું વતન નવસારીજ છે. અહિંયાં જાણ્યું અગત્યનું ધર્મ પડશે, કે નવસારીના જે દોરડી-ખાન્દાને દાદાભાઈજેવા હીરાને જન્મ આપી નવસારીનું નામ રાખ્યું છે, તેજ દોરડી-ખાન્દાને મહા મનારિ દેસાઈશ્રી મનોચેરજી પુરશેઠજીને પણ જન્મ આપ્યો છે. ફરક માત્ર એટલોજ છે કે શેઠ દાદાભાઈ નવરોજી, દોરડીના દીકરાના દીકરા અને દેસાઈ મનોચેરજી પુરશેઠજી, દોરડીની દીકરીના દીકરા છે. ત્યારે અહીં પુછાવો તો હિંદુસ્થાનની પહેલવેહેલા ઇગ્ગંડની પાર્લામેન્ટમાં ગિરાજેશ્રી નર આપણો નોંધાકરોજ છે.

૭. નવસારીના લોકોની મમત-જીદ-ઐદગ્ધ અને બોહોંશ એ સાતમું ભુપણ છે. નોંધાકરોઓ ઐદાલ કહેવાય છે. મમતનું એક કામ પકડે તેને છેવટ લગી છોડે નહીં.

૮. પણ વળી નવસારીના ભુપણને માટે એક પોવાડો બોલવામાં આવે છે, જે ઉપરથી નવસારીનું લક્ષણ (Definition) નીકળી આવે છે. નવસારીમાં દારી ચાડી-છટ અડુસો ને અન્નારી, ને ચૌટા વચ્ચે ખાડી. અર્થાત નવસારીમાં દારીવાલા લોકો ધણા; બાવાઈ કે દગ્ગુર મોખેદો ધણા; તેમજ ચાડીચુગવી પણ ધણી. વળી નવસારીની જમીન ખેડતાં જ્યાં ત્યાં છટ ધણી નિકળવાનો રિવાજ છે, તેને માટે આપણે આગળ સમજાવેલુંજ છે, કે આ જમીન અસલ એક મોટું નગર હોયું જોઈએ, અને ની ભાંગી ગયલી મોટી ઇમારતોના દાખલા જમીન ખેડતાં નીકળે છે, અને તે ઉપરથી એવી પણ સંજ્ઞા ધણાકો લે છે, કે એ નગરમાં પણ કામરેજ તાલુકાની મારક એક મોટા ધર્તીકંપ થયેલા હશે, તેથી એ જુનું મોટું નગર ઉલટાઈ જઈને દટાઈ ગયું હશે.

* આ અગત્યપ્રાય સાલ ૧૮૬૭ નો છે, અને તે જુની તસારીએ નવસારીમાં લખાવેલો તેજ અને જણાવેલો છે. ધણ કેળવણીનું પ્રમાણ કંઈક ખીલ્લું શહેરો કરતાં આપું દોવ એ ખુલાસા એવું છે.

વળી નવસારીમાં બ્યાં જુઓ ત્યાં અહુસાના ઝાડો ઘણાજ મળી આવતાં, તથા નવસારીમાં અન્નાડીઓ ઘણા વસતા હતા એમ પોવાડો કહે છે, અને ચૌટા વચ્ચે ખાડી, તે મધોમધીની આને પણ હૈયાતિ ધરાવતી ખાડીને માટે કહેલું છે.

૯. આખા હિંદુસ્થાનમાં પહેલવહેલા નાઈટ ગેરોનેટ થનાર શેઠ જમશેદજી આપણા નોશાકરાજ છે.

નવસારીની કારિગીરી.

નવસારીમાં ખત્રીઓ અને તાઈ લોકોજ હાલમાંતો વજુવાનું કામ કરેછે. ખેડુતો વગેરે હલકી સ્થિતિના લોકોને બરના સુતરાઉ કાપડ ખત્રીઓ બનાવે છે. તાઈ લોકો હલકી જાતની દોટી અને ખાદીનું કામ કરેછે. આગળ તો પારસી વજુકરોએ વજુટના કામમાં નવસારીને પ્રસિદ્ધિની ટોચ ઉપર યદાવી દીધું હતું. તે વિષે મી. એલ્ફ્રિડ એક નવીજ વાત જણાવેછે; કે બ્યારે અંગ્રેજ, દય, અને પોર્ચુગીસોએ સુરતમાં કારખાનાં સ્થાપ્યાં, તે વેળાએ સાડી-ધોતી-બારના અને માજ નવસારી અને ગણદેવીમાં એવીતો ઉત્તમ બનાવવામાં આવતી કે સુરતની ફેક્ટરી (કારખાના)ના એજન્ટ અને આડલાઓ, તે યુરોપવેર મોકલી આપતા હતા. તે એટલે સુધી કે ઈ. સ. ૧૭૮૭-૮૮માં ડાકટર હોપ નામે યુરોપન યુસાફર નવસારીમાં અને ગણદેવીમાં એ નામાંકિત કુખર શીખવા ખાસ આવ્યો હતો ! એ પ્રમાણે નવસારીમાં એ કુખર જુના વખતથી વખણાયેલા હતા. પારસીઓને ઘેરઘેર વજુવાની શાલો (Looms) હતી. તે કુખરની પડતી છેલ્લા ૬૫ વરસથી ચર્તા હમણા જગમગ સમુજા તે નાશ પામ્યો છે, એ ખેદયુક્ત છે. તે વેળાના પારસીઓ ખરા કારિગરોજ હતા. તેના કાંઈક ભાસ થવાને આને આખા હિંદુસ્થાનમાં હાલ નવસારીની ગોરાંણીઓની વણેલી કુસ્તી વખણાયલી છે, તે ઉપરથી ખ્યાલ આવેછે. ત્યારે જે કુખરમાં આપણા નોશાકરાઓના આપઘાટોએ નામ કાઢેલું તે કુખરજ, અફસોસ ! આને સદાખરો ગુમ થયેછે.

નવસારીના તે વેળાના કુખર અને કારિગીરીમાં માઉંર ને જાહેર ચયલા કુખરમાં પારસીઓ માટે ડેપ્ટન એન્ટિકઝાન્ડર હૅમીલ્ટન્સ જર્નીઝ વાકમ ૧લાંને પાન ૧૫૭ ઉપર લખાણ હેવાલ આવેલો તેના માત્ર સાર કહીએ:—

“ ઇરાનથી નાહેલાં ૪૦૦-૫૦૦ પારસી કુટુંબ વગર કંપાસ અને વગર સુકાને દરીયા માર્ગે હિંદ તરફ આવ્યાં અને ૨૦ હજારે રાતને વખતે હિંદુસ્થાનના એક કિનારા ઉપર પહોંચ્યાં. તેઓને એક નદિને કિનારે આતશના શોળો જળાયો, અને તેઓ જેવા દરિયામાથી જમીન ઉપર ઉતર્યા કે મરથો વાસ્થો, અને ગોથા તેણે તેઓને આવકાર આપ્યો; વાને મરથો તેઓની સલામતીને માટે વાસ્થો. જે ઉપરથી મરથાને પારસીઓ કદિપણ કપાવી ખાતા નથી, તથા તેને પારસી ટોળાનેજ એક ધણી ગણી માન આપે છે. તેઓ પોતાના કામ ધધામાં ઉઘોગી અને ઉમંગી છે. તેઓ વેપાર કરવાની અને જમીન ખેડવાની તાલીમ લે છે. તેઓ અચ્છા સુધાર અને વહાણ બનાવનારા છે. વજુ વાના કામમાં અને ગુંથણ કામમાં નવસારી સાહી બારતા બહુ વખણાય છે. તે તેમના કારખાનાંઓમાં પનેછે. દાથીદાંત અને અડીક ઉપર તેઓ અચ્છી કારીગરી કરેછે. તેઓ

સર્વોત્તમ કૃષ્ણનંદમેકદ ગણાય છે. તેઓ દારૂ ગાળે છે, અને તેનાથી તેઓ પોતાનું મુઝ રાત ઘણું મનપસંદ કરે છે. ૧૮મી સદીની શરૂઆતમાં તો સુતરાઉ કાપડનું કારખાનું નવસારીમાં હતું, અને ત્યાં બહુ જીવંત અને પ્રકારનું કાપડ વણાતું હતું. ” છતાં, નવસારીના તે વખતના પારસીઓ અન્નજીવણમાં પરધર્મના કામો કરતા. તે લોકોના કરારમાં તરેહવાર માનતસુનત આવતી. કેઈ કાંઈ કરારથી ફરે, તો તેના મુસલમાન કે હિંદુ ધર્મને લગતી માનતાના સોગંદ આપવામાં આવતા. મસ્જિદમાં દીવેલ ચઢાવતો અને બીજો એવો જીતપરસ્તી રિવાજ કસમ ખાવામાં ચાલુ હતો. દરતુર કોઝાદ મેહેરજીએ ઇ. સ. ૧૬૦૮માં રૂખાવી લીધેલાં એક કરારનામાં લખ્યું છે કે:—“ ને કોઈ કીકા વામાને હવેથી મહે તેને માતા રેવા તથા માતા તાપી હોરખે, ને તે તેના બાપનો જણેલો નહિ. ” તે વખતના મોટામાં મોટા સપત એ હતા. “ પોતાના બાપનો જણેલો નહિ ” એ સોગંદ ઘણાજ ભારે હતા. આજે તો બાપને બાપ નહીં કહેનાર બેટાઓ છે. આજે તો બાપના કરેલાં ઉપર પાણી ફેરવનારા વસે છે. આજે એવા જુદા મોગદો તો બર કોટમાં વટીક મનસ્વી-ગવરની-અને કુનસ્વી જેવા પાક કલામો ઓચરીને સવાયાના સો ખાનારા પોવાય છે !

મારે તેની તલવારનું રાજ્ય.

શીવાજીની પદ્મરામણી—જે વખતે પોર્ચુગીસોના હાથમાંથી ઇ. સ. ૧૬૧૨માં ગુજરાતની હાકમી અંગ્રેજના હાથમાં ગઇ, અને તેની ધામધુમનો હિંગામ મુજબમાં ચાલી રહ્યો હતો, તથા જે વખતે ઇંગ્લાંડમાં Non-Conformistsની ટોળાઓમાં દાખલ થનારા લોકો ઉપર Conventicle આકટની રૂએ દંડનાખવાથી ત્યાં ઇ. સ. ૧૬૪૪ માં ધમરચકરી મચી રહી હતી, તેજ વખતે ઇ. સ. ૧૬૬૨થી ૧૬૬૪ સુધીમાં ઉપલા બંને પ્રકારો જેવાજ આપણી નવસારીમાં પણ બન્યા હતા. મોગજના હાથમાંથી મરાઠાના હાથમાં નવસારીની હાકમી જવાની તૈયારી ચાલવા લાગી. મરાઠાઓ અનેક તરેહનો ધુળદો નવસારી ઉપર કરવા લાગ્યા. મરાઠાની જોયા નોન કોન્ફોર્મિસ્ટ ટોળીમાં દાખલ થનારાઓ ઉપર મોગજોનો મોગજાઇ ધારો, જોયા કોન્ફે-ટીકલ એકટની માફ નોશાકરાઓને દંડવા, સુરત લઈ જઈને કેદ કરવા, માર-મારવા, વિગેરેની ધરપચ ધામ-ધુમની ધમરચકરીમાં લાણુ ધર્ષ સુકચો હતો, અને જે વખતમાં ફ્રેન્ચ લોકો પાંડી-ચેરીમાં પોતાની સત્તા બેસાડતા હતા, તે વખતમાં યાને ઇ. સ. ૧૬૬૪ માં શુરવીર શીવાજી નવસારીમાં પોતાનો કાણુ વધારવા લાગ્યો, અને અદિની ફેયતને તેણે વારંવાર અંડળીના દબાણમાં દાખી. પણ ફરી બ્યારે ઇ. સ. ૧૬૬૬માં નવસારી ધકને તેમની સ્વારી સુરત ગઈ ત્યારે, અદિની પોગી પ્રગ્ન અને રોક ફેયતને બિલકુલ નુકશાન ન કરતાં, આગળ ચાલ્યો. સુરતના લોકો એ ઉપરથી પોતાના દરદાગીના નવસારીમાં સંગતોને બચા લાગ્યા. પણ બ્યારે મરાઠાઓની અને ખાડપાડુઓની નજર વારંવાર નવસારી ઉપર જવા લાગી, અને મરાઠાઓને એમ બખાણું કે, નવસારી સમન અને ધીમંત છે, અને સુરત નિર્મન થયું છે, ત્યારે સુરતને જદે નવસારી ઉપર પીડા ઉતરી. વળી તે સાથે દરસાવ મરાઠીઆઓનો પગદોડો અને થવા લાગ્યાથી ઉતટાં હવે નવ-

સારીનાજ શેકો પોતાના જલસભાવ અને દરતાવેજ સુન્તમાં છુપાવી આવવા તાગ્યા. એવા ઠોકરીના સમયમાં નવી મુસલમાનનું મજ નજાય કે નવી પિંડુ. એ ધાડ, હુદ, દરોડા, અને ગીતવને ક્રેક કર્નલ. આર. વીવેસ *Going to the white Crow* ની ઉપમા આપેછે. એ જુદાઈએ એક જનના ચાર પક્ષીની માફક મોમમમાં છુટવાને માટે આ નન્દ ઉતરી પડ્યા, અને ચોખાસું બેસવાની મોસમ અગાઉ કાતર કોચરમાં અને પડાડ ફુંગરમાં જગમગ બેસતા. કાગડના જેવાં મુસાફર પક્ષીની એક જનત એવી આવેછે, કે જે દેશના કેટલાક જાગોમાં વરસમાં એકવાર જઈ આપ્યા વરસનો, ખોરાક કાવી માગામાં જગમગ રહેછે, તેમ તે પીંડાઈએ આવણું નોટાકરાં ચકડાંઓના માથે સુધી, ચારો ચોતો, જાગી જતા ! સાથ ઉપર કામ વણાવું હોય તો તે તોડી પીખી નાખતા ! અનાજની કોથળીઓના મેં પોતાના ઘોડાઓ આગળ ખેલી મુકતા ! ઓરતોની લાજ છુટતા ! અને વળી ગીનસીઆ નામે જુદાઈઓનો તો જુલમનો પાર નહોતો. છીંકતાં દંડવું, અને તેરી બેંચાને મેરી ખીચાં પાડી એવી છેડતી ગ્રાંથવાનો તો જણે તેમનો ધર્મજ દતો. આછાપી, ઈઈ દઈ, પુરીનગડી, દીંધામતી મચાવીનેજ ધરાતા નહોતા, પણ વળી આવતાં વરસને માટે છેડતી કાઢતા સાડ કોઈના ખાગણાં આગળ છાલુનો રોપકો નાખી જતા ! કોઈના આંગણા આગળ માછલીઓ નાખી જતા ! અને કોઈના દરવાજા આગળ કચરો નાખી જતા ! એવી એવી કોઈને વહેલી ગમડી જાય એવી નાજવંત સ્ત્રીને ગીનસીઆ લેખે મૂકી જતા. શેકો પણ એક બે વાગ કોકરાઈને સમજી જે ગયતા, તે કચરો હોય કે નર્ક હોય તે જગએ જગ વાળી વીંછી તમને ધરના એકાદ મુલામાં સંપન નાખતા. ખીજે વરસે છીડું રોધતો પેશો મનગીઓ આવીને પોતાની અનામત માંગે, કે તેઓ તુલત કાઢી આપતા. જો તે વસ્તુ સુખ ધર્મ ગર્ભ હોય તો જાડુ જુમરાણ કરી છુટકાદ કરતા ! એ ગીનસીઆઓની તરેહવાર રસુજી અનેથી વાતો નવસારીમાં ચાલે છે, પણ તે વાતો કરવાની આ જગા નથી. એવા જુલમોમાં આવણા નોટાકરાં બાપડાઓએ દલાસ કાઢી પોતાનો ભય પાડ કચોછે. આજે તેવું કયું નથી. અંધારી ગતે જાગ વાગે ઉગાડે ચારણે જનવ અને સોનું ઉછાળતા ચાલે તો કોઈ દાય પકડનાર નથી.

એ ગીનસીઆઓના અને પીંડાઈઓના જુલમથી જે શેકોથી પોતાના જન માત સાથે નારી જવાય તે શેકો સુન્ત જતા, પણ નાસવાને અગમત એવા શેકો

● એ ગીનસીઆઓને આજે પણ નાયકનાડ સરકાર, તેઓએ રેવતને નહીં પીડવાના કરાને વિગેરે કરવાથી દર વરસે “ નીરાસ ” ને નામે શ. આવીસ દબરની રકમ દર વરસે નાચારી ખાસે વહેંચી આપે છે, અને દર વરસે તે ગીનસીઆઓના વંસ નારનો નીરાસ નીરાસનો ૬૬ લેસા જેવડો બંધ બંધે આજેપણ કલ્પી પડે છે, અને રેવતને માટે આપણી માયાણ સરકાર પોતાની નીરાસી હબને રૂપેલા કાઢી આપે છે.

માગ જયસા નગમ એ, નન્દૂત પ્રા = એટલે ખાસું તે જાગથી પ્રાપ = એટલે ખાસાના ખાગ, એ કાગથી નીંડોયો સબ્દ છે, અને તેનો અર્થ ઉદર પોષવાને માટે આપેલી જમીન, એવા થાય છે. અને તેની જમીન ધમતારને શાખિયા કહે છે એ મગસીઆઓ રજપુતોની એક જનત છે. નગમનો અર્થ જાગતીનાં શાખિયા, જયસા જાગે થાય છે. ફોર્ગસ પોતાની “ રાનવાયા ” માં કહે છે,

તરેહનાર છુપી જગાએ ભરાઈ બેસતા એકવાર એનાજ પીંઢારાઓ નવસારીમા નુટવા ચઢી આવ્યા ત્યારે, કેરશાપજી ગોટલા નાગે એક ડોસા નાસી ન જવાનાથી જણુસ ભાવ લઇને પોતાની પાસેના પડોશી અને મની દોસ્ત નવરોજદાર નામે મોમેદની સાથે નવસારીમા ન્હા મન્ને જણુ વાતે બેઠેના હતા, એનામા તેમના મોહદવામાં પીંઢારાઓ પેહ. નવરોજદારેતો ધરના કાતરીયા ઉપર જઈ અડાયાના ઢગનામા બનાઈ બેઠા, ને કેરશાપજી પોતાના વરના કાતરીયા ઉપર મૂકેલી કોકીમા જણુસમાન લઇને ભરાઈ બેઠા. અને પોતાની ઉપર થોડાક ઓઢવાના ગોઢડા વગેરે દાખી દીધા પીંટાત્ત ઓએ આવીને અસનના વખતની નોશાકની પેટીઓ, તે આપણુ કેઆશજી કાકાની કોઠીઓ ખોનના માડી, તો પેની કોઠીઓમાથી તો ગોઢડાજ ગોઢડા નીકળ્યા કીધા, ત્યારે ચીચવાઇને તેઓ બોલ્યા કે “ ઇસમે તો સખ ગોઢરીઆજ ગોઢરીઆ, ” એમ બોલી ચાલી ગયા તેઓના જવા પછી મન્ને દોતો પોતપોતાના ધરમાથી બહાર આવ્યા, ત્યારે નવરોજદાર જેઓએ પાસેથી પીંઢારાઓને ખોનતા સાબળ્યા હતા, તેઓએ હસીને દોસ્તની ટોકાર કીધી કે “ કેમ છેઓ ગોઢરીઆ ! ” તે ઉપરથી કેરશાપજીના ખાન્દાનની ગોટલા અટક બદલાઇને ગોઢરીઆની અટક પડી. એવી એવી રમુજ વાતો ધણીઠે.

ચોધરી સીરટમ. ।

આવી ગીતે મગાઓનો દોઢ દિન પર દિન વધી જવાથી ઈ. સ ૧૭૮૮માં મરાઠા નુટારોએ ઠેકાણે પાડવા ચોતરફથી ધરનાર “ ચોધરી ” એવો એકાગ આખી નવમાગેના સુધારા પાછળ મહેનત લેવા મોગન સરકારે દેસાઈ ટેહમુનજી રૂમ્તમજીને નિમ્યા પણ પારસીને ચોધરી નિમેલો જોઈ, અનેના મોગન મતેકોને પરવડુ નહીં, કેમકે તેમનો જુનમ અતિશય હતો, તેમની અનીતિ અનંત હતી. તેમનો ‘ જો કુકમ ’ તોડનાર કોઈ નહોતો એ કારણથી જે કામ ટેમુનજી દેસાઈ કરતા તેની વિરૂદ્ધ તે મલેકો વતતા. ધસાધસી ધણી આવી હાથીની લડાઈમા જાડો ખો, તેમ મોટા મોગની અદેખાઈના ઝેરના ભોગ અહીંના લોક થવા લાગ્યા તે વખતે દેસાઈ-કુવો ન હોનાથી સતાપીત આગળના મરીઅમ પુરાની પઠાડી ચુરગડોના ધર આગળ મીઠા કુવાતું પાણી પારસણો પણ બન્ટી હાનના મતેસર આગળની

‘ The term Gras appears, as has been already mentioned, to have originally been applied to gift made to religious persons, such as were afterwards more particularly denominated ‘dasy’ ’
તેપણુ લાટવારણોની તનારિખમાં મુખિ તારસીઆના નિમાવને માટે કાઢી આપવામાં આવેલી જમીનને એ ગબ્લ વાજુ કવામાં આવેલો જણાય છે ૧૭૧૧ મામદાઓની આસપાસ રહેનારા નરીબ લોકો પોતાને બચાવ કરવા માટે અમુક રકમ મરાસ લેજે (Black mail) આસ પાસના હુદાઈઓને બાંધી આપતા હતા તે મરાસ કહેવાતું હતું એ પ્રમાણે તારસિઆને ખેલાળ પેઢેને તો માન બરેલો હતો, અને તે ખેલાળ વરાનારને સન્દર્ભ જેવો નણુતામાં આવતો હતો પણ પાછળથી તો એ તબ્લ, ધબ્બોજ જરાળ નાતો હુદાઈ (A Muslim of the faith) એવી યજ્ઞાથી ઓળખાય છે તાન્કોરાના રૂપોજીને મલીકુર જેવા મરાસ તારસીઆઓ યદ્દ ગયા છે, જેઓએ નવસારીને પાંચમાલ કરી નાખ્યું હતું.

મલ્લેક સરાદનો મલ્લેક તથા સતાપીર આગળની સરાદનો મલ્લેક બન્ને ભાઈ ભાઈ હતા. એ સતાપીર આગળવાલો મલ્લેક નાહનો પણ સ્વછંદી અને સ્ત્રી વિપત્તી હતો. તે તરફ પાણી બરવા જતી પારસણોની કમકમાટ બરેલી રીતે તે લાજ લુટતો, અને પારસી ચોધરી ઉપરનું વેર પારસી ઓરતો ઉપર કાઢતો. આ અનીતિનો અંત લાવવા માટે એક કદ ખુબસુરત પારસી બચ્ચાને પારસણનો વેસ આપી રાતો રાત તે મુંછ મલ્લેકનો અંત આણવાની તદ્દનીર પાર પડી. એવી રીતે, એક ગમથી જે સાહનશાત તરફથી ચોધરાઈ આપવામાં આવેલી તેનાજ હુદ્દારો તરફથી આફત, અને ખીચું તો જે શોકોને ડેકાણે લાવવા તે આપેલી, તેમના તરફથી વિપત્ત. છીંકતા દડે એવા એમનાં એ વખત હતો. વળી સુરતનો નવામ રસ્તમ અલીખાન નવસારીના મલ્લેકની અનીતિને ઉત્તેજનરૂપ થઈ અખાડ કરતો. એવી રીતે બચારી રાંક રૈયતનો ચોતરફથી મરો થવા લાગ્યો. મરાઠા કરતાં મુગલોનો માર પુષ્કળ હતો. મુગલાર્થ કરતાં મરાઠી રાજ્ય સર્વ કોઈને આવકારદાયક થઈ પડ્યું. અસલી અમેરીકોનો જેમ અંગ્રેજોના ધણા જુલમોથી કંટાળીને આખરે જ્યોર્જ વૉશીંગ્ટનને બહાર પડવા અરજ ગુમારી હતી, અને અમેરીકાને જેમ સ્વતંત્રતા અપાવી, તેમ શોકોએ તે વેળાના નોશાકરા વૉશીંગ્ટન-ચોધરી તેહમુરજી રસ્તમજી દેસાઈ-ને અરજ કરી, કે આ મુસલમાન જુલમમાંથી છોડાવવાનો કાંઈ પ્રયત્ન કરો. છોડવે કોણ ? અને છોડવે કેમ ? જ્યારે કુખની પશ્ચ હલ આવેછે, ત્યારે નાસીપાસી ને હિંમત ધણું બળવેછે.

પેલી ગમ નજર કરતાં, પૂર્વ દિશાએથી કાંઈ ઘાટ ધડાય એવું દેસાઈ તેહમુલજીને અને તેમના નેકનામ એટા ખુરશીદજીને લાગ્યું. તેઓને એક મસલતથી ફત્તેહની બાજુ પૂર્વ દિશાએજ જણાઈ. ૧૮મી સદીની શરૂવાતથી, બહુકે તે પહેલાંથીજ મરાઠાઓની ચઢાઈ નવસારી ઉપર થતી હતી, અને પીઢાણ ગાયકવાડ નામના મરાઠા જે કે સોનગઢ ખાતે ઈ. સ. ૧૮૧૬થીજ ફરીફામ થયલા હતા, તોપણ મોગલાઈ રાજ નવસારીમાંથી નાણુદ થતાં, ઈ. સ. ૧૮૫૩માં જ્યારથી ગુજરાતની રાજધાની મથ ત્યારથી જ ખરી રીતે તો મરાઠા રાજ નવસારીમાં થયલું ગણાય. નવસારીમાં પીંદારા અને ધાડપાકુઓના ટોળાં આવતાં તેનો સેનાપતિ દાબાડે નામનો સરદાર હતો. તે પીંદારાઓને નવસારીની રૈયત પાસેથી ખંડણી ઉતરાવવાનો હક મુગલ રાજ તરફથી મળ્યો હતો. ડાબાડેના જમણા ક્ષત્ર જેવા આસીરહંદ તરીકે ગાયકવાડ નામના એક મરાઠા મુખી જોડયા. તે સમજાવતો ઉપરી રાજ સતાગનો રાજ હતો, અને એ ડાબાડે તથા ગાયકવાડ સન્દારો વધવાથી પેશ્વા સરકારને મોટી મુશ્કેલી નડી. મોગલાઈ સરકાર પેશ્વાની પક્ષ પકડવા લાગી, અને તેથી મોગલાઈ સરકારને ગાયકવાડ સાથે ધસાવા લાગ્યું. આ બધાં અંગ્રેજ સાધીને અને મારેશો ફટકો આપાદ લાગશે એવું ધારીને, જે પ્રમાણે અંગ્રેજો અને ફ્રેન્ચોને અમેરીકામાં ધસાવું ચાલવાનો લાભ લઈને, જનરલ જ્યોર્જ વૉશીંગ્ટનને ફ્રેન્ચોને મળી જઈ અંગ્રેજ અમલનો અમેરીકામાંથી પગ કાઢવો, અને જુલમ તોડી સ્વતંત્રતા અપાવી રૈયતને ઉગારી, તેજ પ્રમાણે જેવે બાપ એટા દેસાઈજીએ, તેજ ધોરણ ઉપર ઘાટ ધડીને ગાયકવાડને મળી જવાનું ફુરસ્ત વિચાર્યું. નોશાકરી રૈયત મોગલાઈ જુલમોથી ત્રાંહે ત્રાંહે પોકારી રહેલી, મોગલોને નવસારીમાંથી

હાંકી કારી ગાયકવાડને હાથ નવસારી ગય તો સદાયબુત રહેવાના એકરાર કર્યા. તેનો હેવાત હું પોતે આપું તેના કરતાં મી. અલ્પતના તથા મી. દોસાબાઇ ૬ કરાકાનાજ વખ્તોમાં જ ઉતારી લઈ છું:—

" In 1700 Temoolji Rustamji went to Delhi and obtained the post of Desai, and in 1720 when Navsari was greaning under the tyranny of Rustam Alikhan, Nawab of Surat, he induced Pilaji Gaikwar to come from Songad to Navsari. For this act he was imprisoned by the Nawab of Surat, but was subsequently released by Pilaji. "

એ પ્રમાણે ઇ. સ. ૧૭૦૦ માં તેહમુરજી રસ્તમજી, નેઓ તે વેળાએ શીરવર્ધ ખાન્દાનના હોવાથી શીરવર્ધની અટકના કહેવાતા, તેઓ ફોલી ગયા, અને દેસાઈગીરી પામ્યા ત્યારથી તેઓ " દેસાઈ " કહેવાયા. ઇ. સ. ૧૭૨૦માં મુરતના નવાબ રસ્તમ અને ખાન્દાનના જીવમથી નવસારીના બોકા ત્રાસી ગયાં હતાં, તે વેળાએ તે તેહમુરજી દેસાઈ, પીલાજી ગાયકવાડને મોનગદના કીલ્લા ઉપરથી નવસારી લાવ્યા. મુગલાઈ સામે રાજપ્રોહી ખટપટ ગણીને રસ્તમઅલીખાને તેઓને કેદમાં નાખ્યા હતા, પણ પાછળથી પીલાજીએ તેમને છોડાવ્યા હતા. ત્યારે પીલાજીસવ, જે પહેલો ગાયકવાડ રાજા, તેને નવસારીમાં લાવનાર એક નોશાકરો પારસી દેસાઈ હતા. ત્યારે 'ગોયા' વડોદરા રાજની લગામ પહેલ વહેલી ગાયકવાડ ધરાણાના હાથમાં આપનાર આપણો નવસારીનોજ એક વતની હતો, અને આમ થવાથી અણહિતવાડનું હિંદુરાજ જે મોગલ રાજાઓએ પુરવ્વી લીધું હતું, તે એક પારસીના પ્રયત્નથી પાછું હિંદુરાજ થવા પામ્યું છે. દેસાઈજી મોસુરની પોતાની રૈયત તરફની આવી નેકનામી મોટે મી. અલ્પત વળી કહે છે કે:—

" તેમજીજીના બેટાં ખરશેદજીને પીલાજીએ દેસાઈગીરી આપી હતી, અને હજી તેમનું ખાન્દાન ગાયકવાડની ધણી નિમણુકો ધગવે છે. ઇ. સ. ૧૮૦૦માં ગોવીંદરાવ ગાયકવાડ સાથેના તહનામાંમાં ખરશેદજીના બેટા મનચેરજીએ મુંબઈના ગવર્નર મી. ડકનને મદદ કરવાથી અંગ્રેજ સરકારે તેમને પોતાની બાંહેધરી આપી. વળી ૧૮૦૨માં

બાંહેધરી, એ સંગૃહીત શબ્દ છે. વાહો = હાથ; અને ધરદે = એટલે ધરવું—પકડવું. યાને જે પ્રમાણે એક માણસ મરતી વખતે પોતાનો બચ્ચાનો હાથ, પોતાના કોઈ મહેરબાનના હાથમાં આપી બંધ છે, અને હાથમાં હાથ લીધા પછી તે બચ્ચાને જેમ પાકવામાં આવે છે તેમજ ગોયા અંગ્રેજ મુરબ્બીએ પોતાના બચ્ચાં લેજે દેસાઈઓનો હાથ હાથમાં લીધો છે વળી મગરર થતાં જેવી એક વાત એવી છે કે રપ—૩૦ અંગ્રેજ બાંહેધરી પ્રથમ હતી તે બધી રદ કરીને આજે અંગ્રેજ સરકારે માત્ર ૩ બાંહેધરી કાયમ રાખી છે, તેમાંથી બે તો નવસારી પ્રાંતનાજ વતનદારો અને બનીરદારોની છે, અને વળી તેમાં પાંચ કર્નલ વૉલેસ પ્રમાણે પહેલાં દરજ્જે નવસારીના પારસી દેસાઈની બાંહેધરીનો છે. નવસારી પ્રાંતમાં નવસારી કરબાના મોટા દેસાઈ ખાન્દાનની, અને પચગાણા તાલુકામાં આવેલાં બલેસરના હિંદુ દેસાઈની મતી બે બાંહેધરી છે. વળી આપણા નવસારી પ્રાંતમાં ચાર પાલ્લી પદ્મત દેસાઈઓ છે, ૧—નવસારીના દેસાઈ; ૨—બલેસરના દેસાઈ; ૩—મહુવાના દેસાઈ; અને ૪—ગુલેલીના દેસાઈ.

તદનામાની અગ્નવર્ણી વખતે અંગ્રેજ સરકારને એ દેસાઇએ મદદ કરવાથી છેક ૧૮૧૭ માં દર માસે રૂ. ૨૦૦૦ પોલીસીકલ પેનશન તેમને અંગ્રેજ સરકારે આપતું થયું હતું. તેમના એટલે દેસાઈ મનચેરછના બેટા જમશેદજી, વળી બીજા સવાજીગવ મહારામના મહુ માનીતા હોવાથી, સવાજીરાવ તેમને પોતાના નાનાભાઈ કહેતા હતા. આ દેસાઈ કુટુંબને કોચાસણાનું ધનામી ગામ ગાયકવાડ સરકારે બહિસ આપ્યું છે. "એ પ્રમાણે નવસારીમાં ગાયકવાડ રાજનો અમલ કેમ અને શાયકો થયો, તથા ગાયકવાડનું રાજ કેવા સંભોળે વચ્ચે સ્થાપિત થયું તે સધળું તપાસતાં નવસારીની ભૂમીને તે સર્વનો જય વગર શકે આપી શકાય.

એ પ્રમાણે ઇ. સ. ૧૮૧૬ સુધી ગાયકવાડની તવારીખ જૂદીજ તરેહની છે, અને ત્યારપછીની નિરાળીજ છે. વૉટસન્સ હિસ્ટરી ઓફ ગુજરાત ઉપરથી જણાય છે કે ઇ. સ. ૧૭૦૫માં મરાઠાઓએ ગુજરાત ઉપરની ચડાઈમાં પહેલાં પગલાંજ નવસારીમાં મુક્યાં, અને રતતપુર તથા ખાખાધારા આગળ છતો મેળવી, પણ ઇ. સ. ૧૭૦૧માં જે વેળાએ મરાઠાઓ નવસારીમાં આવ્યા છે એવી ખબર સુરતના નવાખ સાહામતખાનને થઈ ત્યારે તેણે તૈયારીઓ કરી મરાઠાઓને આગળ વધવા ન દેતાં भारी હાથ્યા બાકાપુરની લડાઈમાં ઇ. સ. ૧૭૨૦-૨૧માં દામાજી ગાયકવાડ પોતાના પેશીઓ સહ બહુ બહાદુરીથી લડ્યો. સળખ શાહુ છત્રપતિએ તે દામાજીને " ઇમશેર બહાદુર " (Illustrious Swordman)નો ખેતાખ આપ્યો. દામાજીનું મરણ ૧૭૨૧માં થતાં તેનો ભત્રીજો પીલાજી, જે સેનાપતિનો આસીરદંટ હતો, તે સેનાગડની ગાદીએ આવ્યો. ટુંકમાં ગાયકવાડનું વંશ એક ગામની પટલાઈ ધરાવનાર હતું, તે હવે મોટા મુલકનું રાજ ધરાવનાર થયું. નવસારીમાં પહેલા ઉતરનારા મરાઠા થયું હતા. ઉદાજી પવાર, કાન્તાજી કદમબા-ડે અને પીલાજી ગાયકવાડ. પ્રથમ આપણું ગાયકવાડી મથક નવાપુરામાં હતું, પણ બાન્ડેના વંશવાળાઓએ તે પોતાની હલતુછે એમ જણાવ્યાથી, ગાયકવાડ સરકારને સેનાગડમાં ગાદી સ્થાપવી પડી. ગાયકવાડ મરકારની પહેલી રાજધાની નવસારી પ્રાંતના સેનાગડ કર્યામાં હતી. ગાદી પણ ત્યાંજ હતી. સેનાગડમાં તેણે મોટા કિલ્લો બંધાવ્યો, અને પછી જેમ છત્ર થતી ગઈ તેમ તેમ કોન્ડ, વાજપુર, સકળખેડા અને રૂપગડમાં કિલ્લાઓ બાંધ્યા. ઇ. સ. ૧૭૧૬માં સુરતના મુલસદી શેખ ઉત હીસવામે પીલાજી સામે લડાઈ જત્યાથી, તે વખતે નવસારીની તમામ પ્રજા ગાયકવાડ તંત્રથી મુસલમાનોની સામે લડી અને મુસલમાનોને માર મારનારા નવસારીના કોળીઓ હતા. છેક ઇ. સ. ૧૭૬૬માં દામાજીએ પાટણ ઉપર ચડાઈ કરી ત્યાં સુધી તો આપણા નવસારી પ્રાંતમાંજ ગાયકવાડની ગાદી હતી, પણ ત્યારપછી સરભમીનની અધવચમાં ગાદી સ્થાન કરી વડોદરામાં ગજગાદી સ્થાપી, વડોદરાની ભૂમીને રાજધાની બનાવવામાં આવી. તે વખતમાં આપણા નવસારી કર્ણો "સુરત અદાવીસી" માં ગણાતો હતો. મુસ્ત જલ્લાના તે વખતમાં ૨૮ વિભાગો કરેલા હોવાથી (પાછળથી ૧૪ મહાજ ગાયકવાડમાં અને ૧૪ મહાજ અંગ્રેજ સરકારમાં ગણાયતાછે.) " સુરત અદાવીસી " નામ તેને આપવામાં આવ્યું હતું. ઇ. સ. ૧૭૨૪માં પાછો સુરતનો નવાખ રૂસ્તમઅલીખાન પીલાજીને દંકાવવા લાગ્યો, અને નવસારીના ચોકો ઉપર લુંટ ચલાવી.

એ વખતમાં પીઢાજીને સોનગડના બીલો, કોલીઓ, વિગેરે રૈયતે, તેમજ નવસારીના પારસી દેસાઈઓ, અને બધા મહાલના પટેલો વિગેરે મુખીઓએ મુગતરાજથી કંટાળેલા હોવાથી એક ખટખટ અને એક મસતતથી એકામતે એકાગ્રતે મરાઠાઓ જોડે જોડાઈ ગયા. એ ૨૮ મહાલ (તે વખતે નવસારીના આડને જદલે ૨૮ મહાલ કહેવાતા) ના સર્વ શેડોના ખીલ્લા ઉપાડ કરવાના કસદથી સુરતના નવાબ સરખુલ્લખાને પુનાના બાજરાવ પેશ્વા સાથે મલી જઈ એવી સલાહ કરી, કે પેશ્વાને તે નવાબ નવસારીના મહાલો પૈકી ચૌથ અને સરદેશમુખી આપે, અને તેના બદલામાં મરાઠા ગાયકવાડને મારી હઠાવવામાં ૨૫૦૦ ઘોડેસવારની પેશ્વાએ મદદ આપવી.

ઇ. સ. ૧૭૩૧માં પેશ્વા અને ગાયકવાડ વચ્ચે વડોદરા આગળના બીલુપુર ગામ આગળ લડાઈ થઇ, તેમાં પીઢાજી ધાયલ થયો. લડાઈનો અંત કેમે કરી આવ્યો નહીં, છેવટે સલાહ થઈ, તેમાં દાખાડેના મરણથી જીવાન યશવંતરાવ દાખાડેને સેનાપતી બનાવી તેના મુતાલીક શેખે બાજરાવે પીઢાજીને હાજરો. અને ‘ સેનાખાસખેલ ’ નો ખેતાબ આપ્યો. એ પ્રમાણે આપણા ગાયકવાડ સરકારને એ તખ્તકે મલી જૂદા જૂદા ખે ખેતાખો, બહાદુરી કરી શમશેર મારવા માટેજ મલ્યાછે. અને આજે તે એજ ખેતાખો સાથે જોડાઈને ‘ સેનાખાસખેલ શમશેર બહાદુર ’ નો ખેતાબ થયો છે. વળી આજના આપણા પ્રજાપ્રિય નામદાર મહારાજ શ્રીમંત સરકાર સયાજીરાવને, તેમની બારે કુશળતા માટે અંગ્રેજ સરકાર તરફથી G. C. S. I. નો પ્રૌઢ એલ્ફાબ મલ્યોછે, તે સાથે ગાયકવાડ સરકારના મોટા ત્રણ ખેતાખો છે. એ વખત પછી નવસારીમાંથી મોગલાઈ રાજ છેકજ નતું રહ્યું, અને મરાઠી રાજ ગંડાયું. એ ગાયકવાડના પહેલા ચાર રાજ એકજ મળતાં નામોને અનુક્રમે ગાદીએ આવેલા હોવાથી તવારીખમાં ધણાઓ શું અવાયછે. ૧લા ગાયકવાડનું નામ પીઢાજી. ૨ જનું નામ દાખાજી. ૩જનું નામ પીલાજી. ૪જનું નામ દાખાજી, એમ તેના તેજ નામો આવેછે, તો જો કે તે રાજઓ તો જૂદા જૂદા છે. ઉપર જણાવેલો સોનગડનો કિલ્લો એવા હેતુથી બાંધવામાં આવ્યો હતો, કે માલવા અને દાંડના મુલકો તરફ નવસારી પ્રાંતનું વખણાયલું સાગતું લોકકું અને ખીજે વેપાર, ખીજી તરફ ધસડાઈ જાય નહીં. તેજ પ્રમાણે સાક્ષાત્તેનો કિલ્લો એવા હેતુથી બાંધેલો, કે નજદીકના કોતરડાંઓમાં બરાઈ રહેતા બીલ લોકોને શીકરત આપવી, અને તેમને નિરતેજ કરવા. મી. ઝાંગીશ્વીના જણાવવા પ્રમાણે એ સોનગડનો કિલ્લો, ગામની સપાટીથી સવા મૈલ ઉંચોછે.

• સેનાખાસખેલનો અંગ્રેજીમાં ગ્રાંટ દફે એનો અર્થ ક્યો છેકે;

“ Commander of the Special Band. ” અથવા Leader of the Sovereign Band. ” યાને ખાસ ટોળીનો વડો. એમ જણાય છેકે, એ ઇસ્કાબ પ્રથમતો સેનાપતિ દાખાડેનો હતો, પણ મુસલમાનો ઉપર જીત મેળવ્યા પછી ગાયકવાડને આપવામાં આવ્યો હતો, અને ગાયકવાડને તે ખાસ ખેતાબ થઈ પડ્યો છે. વળી પહેલાંતો એટલે મુખી હતુ કે કોઈ નવો ગાયકવાડ ગાદી ઉપર આવે, ત્યારે તેને માટે એ ખેતાબના અધિકારનો ચોપાક પુના દરબાર તરફથી આવતો હતો.

દેસાઇઓની વેઠ સિસ્ટમ.

નવસારીમાં ગાયકવાડી રથપાઈ, તેમાં મુખ્ય દાય લાંના દેસાઇઓનો હોવાથી નવસારીની મામલત કરવાનું કામ, અને વસુધ ઉચ્ચાવવાનું કામ, ગાયકવાડે દેસાઇ-ઓનેજ સોંપ્યું હતું. તે દેસાઇઓ નવસારીની રૈયત પાસેથી “ વેઠ ” ને નામે જૂદા જૂદા આકારમાં કરે લેતા હતા. ઈંગ્લંડમાં પણ મોટા લૉડ્સ લોકોના વેઠ લેવાના જેવા ધારા સરકારે પાળ્યાછે, જેને Petty Rights કહેછે. એ વેઠ દેસાઇઓ તમામ રૈયત પાસેથી લેતા હતા, અને તેના બદલામાં તેમનું રક્ષણ થતું. તેમના તરફથી દેસાઇઓજ સરકાર દરબારમાં તેમના પ્રતિનિધિ, અગ્રેસર, વકીલ કે ઍરીસ્ટર થઈ બચાવ કરતા. વેઠ, યાનેકે વગર મહેનતાણુ કે વગર અવેજ લેવે મજુરી કરવી, કિંવા માત્ર આપવો તે. જેવું જેવું કામ, જેવો જેવો ધંધો, તેવી તેની પાસે વેઠ લેવાતી. વેઠવું સખ્દ વેઠ ઉપરથી નીકળેલોછે. એટલે જોવા નવસારીની રૈયત પોતાનો બધો વાતે બચાવ કરનારની બધી સ્ત્રીજ વેઠતા હતા, અને તેમાં તેઓ રાજી હતા. કારણકે કોઈકે કાઠરી આપીને દેસાઈની આગળ શુખ્ત રહેવાનું હતું. આજની માફક વકોલોને લાં કે દિવાની અને ફોજદારી કોર્ટોમાં તેઓને ખરાબ થવાનું નહોતું. મોટી શી આપવી પડતી નહોતી. અગ્નિજ્વળ પડે તે દેસાઈ ટાળી દે, અને બદલામાં વેઠ લે. એ વેઠ સિસ્ટમ કેવી રીતે ચાલતી હતી, તે આપણે જણાવીશું. એ સિસ્ટમને “ વેઠ બીગાર ” ની સંજ્ઞાથી જોળખવામાં આવેછે. તેમાં કેટલાક હક, દરતુર, કાવાજ, મ વિગેરે રોકડમાં, માલમાં, કિંવા જાતમહેનતમાં, વસુધ કરવામાં આવતા હતા. એ હરાવ પણ દેસાઇઓએજ નક્કી કરેલા. કેમકે નવસારીના તે વેળા હાકમજ તેઓ હતા. કજ્યાટંટા ચુકવનાર, અને ગુન્હાની સજા કરનારા વરીક તેઓ હતા. આંગ્રાણના ખાન્દાનમાં જેવી હાકમી હતી, તેવી એ દેસાઈ ખાન્દાનમાં તે વેળાએ આવી હતી. માર મારવાથી તે જીવથી મારી નાખવાનો પણ તેમની પાસે અણુસેખીત અધિકાર હતો! આજે જેવા અધિકારો નવસારીના સુગાને કે દિવાનને નથી, તેવા અધિકારો તે વેળાના દેસાઇઓ પોતાના ઘરના કાયદાથી વાપરતા. નવસારીના કણીઆ સમસ્ત-કલામઢીના પીઠાંવાવા-ઈટ પંજવાવાળા પરતાકીઆ લોકો-ભરવાડા લોકો ખાસ્પાઓ-તરવાડાઓ-મેકુતો-કુંભારો-ખાટકીઓ-માંછીઓ ધાંચી લોકો સુખડીઆઓ-વણકર-કંસારા-સુતરવાડા-ભાલી-તંબોલી-મુથાર-મોચી-દરજી તાઇલોકો-કાગદી-ગોશ્તા-વિગેરે તમામ ધંધાદારીઓ મહેનત મજુરી કરીને અથવા માત્ર આપીને દેસાઇને વેઠ ભરી આપતા. તે વિગે લંબાણુ ફકીકત, સમજણુ સાથે અમારા માનવંત મુરખી પિતાજી દેસાઈ મનચેરજી જરજેરજી તરફથી બહાર પડનારી દેસાઇ ખાન્દાનની સંપૂર્ણ તવારીખમાં આપવામાં આવશે.

એ વિગેરે વેઠબીગાર, હક દરતુરી, ની સિસ્ટમ નવસારીમાં દેસાઇઓની હકુમત વખતે હતી. જે બીના હમે આપી છે તે કાંઈ માત્ર દંતકથા નથી, પણ હજુ સુધી દેસાઈ ખાન્દાનના દહતદમાં મોજુદ છે, એવા દસ્તાવેજ પુરાવા ઉપરથી આપીછે. અત-ખત, એમાંની જુજ સિવાય કાંઈ પણ વેઠ આજના રાજ્ય અમલમાં રહી નથી. તેમજ આ વેઠ આજે આપણને જુજમ જેવી કદાપિ ઝાગે, પરંતુ તે વખતના સોડો આવી નિજી વેઠમાં સરકાર દરબારના ધક્કા ધક્કીથી મોકળા હોવાને લીધે, તથા કોર્ટના

કેટલાથી મુક્ત હોવા। છીને, એ વેઠ પણ આપથી આવતા એટલું / હોં પણ આ વેઠો આજે આપણને હસના સરખી નાગતી હોય તો બાળકો અગત્યનું યથા પડશે કે ધનિડમાં હોડો હોમના એવા Petty rights હજી છે, અને એવા નાના કીરકોળ હમકે આજે પણ નામદાર ગાયકવાડ સન્કારેજ નહીં, પણ ખુદ નામદાર અંગ્રેજ સરકારે પાળ્યા છે તે એવી રીતે કે, સુધરેલું ગળ અમન સ્થાપન થવાથી અને દેસાઇઓની હકમત ઉતરી મામનત ગયા પછી જેટલા વખતથી આજ સુધી વેઠ બધ થયેલી, તેની નુકસાની બદન હમાન પિતાજી દેસાઈ મનચેરજી બરજેરજીએ નામદાર ગાયકવાડ સન્કાર-મા વડી ગણત્રિથી કામ ચનાવી એ વેઠ બીજાર બદનના કોમ્પેન્સેશન મનવા મથન કરાંથી, આજે કૃપાવત અને માયાળુ એવી નામદાર ગાયકવાડ સરકારે કોમ્પેન્સેશન આપનાતું સિન્કાર્યું છે, અને તેમા અંગ્રેજ સરકારે પણ ખુશી માની છે દસ્તાવેજ નોધનાતું રેજિસ્ટ્રેશનખાતુ પણ દેસાઇનેજ ત્યાં હતું, અને તેની નોધણીની શી સૌ વેઠમાજ સમજી શેવાની હતી ? ત્યારે એવી વેઠ કોણ નહીં પસંદ કરે ?

આમકારીખાતુ પણ દેસાઇનેજ ઘેર હતું, અને જેને જેમ ગમે તેમ પીઠા માઠી દાર ગાજે, વેચે, અને તાઠી ખપાવે તેના દરદામ સૌ વેઠમાજ આવી રહેતો ।

એ પ્રમાણે નવસારીમા બીજે કોઇ કર નહોતો, પણ વેઠ સિસ્ટમ ચાલતી હતી આજની મ્યુનિસિપાલીટી પણ દેસાઇઓનાજ ડરમા હતી બેઠોને ઘર બાધવાની, કે બારી બારણા સુકવાની પનાનગી શેવી અથવા તેની શી આપવી પડતી નહોતી, પણ તે બધું વેઠમાજ આવી રહેતું હતું । ત્યારે એવી વેઠ કોને નહીં ગમે ? જકાતખાતુ પણ દેસાઇઓનેજ ત્યાં, એટલે બદર ઉપરથી આવતા માનની જકાત કઈ પણ શેવામા ચાલતી નહોતી, તે સૌ વેઠમાજ પેસી ગયેલું. કેકમા કહીએ તો તે વખતના બેઠોને આજના જેવું ધકકા સુકકીતું કે પૈસા ટકાના ધસારાતું કુખજ નહોતું ત્યારે આજના વધીન ખર્ચ, મ્યુનીસિપાલીટીના ખર્ચ, જકાત, આમકારી દસ્તાવેજ નોધણીના ખર્ચા-નુપણા કરતા દેસાઇઓની વેઠ સિસ્ટમ હજાર દ બજે સારી હતી, એમ કોણ ડાહ્યો માણસ કહી શકશે નહીં ?

નવસારી સાથે સુરતની સગાઈ

નવસારી સાથે જો કોઇપણ શહેરને બહેનબહેનના જેવી સગાઈ અસહવારેથી થયેલી હોય તો તે સુરત શહેર સાથેની છે તે વિરે “સુરતની તવારીખ”ના બનાવનાર મી અ બ પટેલે પણી સારી નોધા કરેલી છે, અને તે તવારીખ આ સગાઈ વિષેના ટેકામા આપણે હવે જોવી જોઈએ ગોના સુરતની તવારીખ તે નવસારીની તવારીખ છે કહો કે સુરતમા જેથી કઈ બનાતું, તે બહુધા દરેક માતની સાથે નવસારીનો સબધ એટલે દરબજે હતો, કે નવસારી ગોયા સુરતનું એક પર હોય, અને સુરતમા મનતા બનાવની અસર જેવી ગોપીપતમા કે સનામત પરામા થાય, તેવીજ “નવસારી પના”મા થાય. ત્યારે સુરતમા જે બાકત તે નવસારીમા થતી સુરતમા સુખ અને આમાદી તે નવસારીમા ઉતતી સુરતમા રેન કે ફુકાગ આવે તે નવસારીમા પણ આવે સુનતા નવાજો અને મુસદ્દિઓ તે નવસારીમા પણ નવાજો હતા ક્રમત તેમના પ્રતિનિધિ

મલ્લેકો અત્રે વસતા હતા. ત્યારે જે વિચારો દમો આ કેડાણે જણાવ્યે તે " સુરતની તવારીખ "ની સાથે જોળી દબનેજ જણાવીશું, " સુરતની તવારીખ "ના વિદ્વાન યનાવ પારે નવસારી વિષે જે કંઈ જણ્યું છે તે અને નવસારીને પણ લાગું પડ્યું જે તેણે જણ્યું છે, તે જોળીને આપણે જણાવ્યે.

સુરત શહેર ૭૦૦ વરસ ઉપર એક મેદાન હતું, અને સંદેર ગંબવર શહેર હતું. સંદેર તુટીને સુરત ત્યારે " યામ ઉત્ત મકકા " યાને મકકે હજ કરવા જવાનો દરવાજો એવું પ્રોદ નામ લખને મંડાયું તે વેળાએ પણ મુન્ત કાંઈ ચલતી અવસ્થામાં નહોતું, ત્યારે પણ તે મેદાન હતું. " તેરમી સદીમાં સુરત ત્યારે એવી અવસ્થામાં હતું ત્યારે ભરૂચ, ખંજાત તથા નવસારી આગાહ હાલતમાં હતા. અમદાવાદ તે વખતે હતું નહીં. " ત્યારે કહો કે જે વેળાએ સુરત અને અમદાવાદ જેવાં શહેરો નહીં હતા, તે વેળાએ આપણું નવસારી તો શહેર જેવી આબાદીમાં હતું. " પાગમીઓ એ વખતે સુરતથી દક્ષિણે ખાર કેશ પર તરતના વસેનાં શહેર નવસારીમાં મુન્તની નજદીકજ, પણ છેક સને ૧૧૪૨ના સાલના આવીને વસેના હતા.....પાગમીઓની વસ્તી પંદમી સદીમાં નવસારી ખાતે ભારે હતી.....એ સદીમાં સુરતમાં પાગમી થોડા થોડા વસવા મંડયા હતા, અને નવસારી પારસીઓના ધર્મનું પડું મથક હતું. "

" માલેતોઝર " નવસારીની ઉત્પત્તિ - " મહમદ તમગખ નામનો એક ગાંડો પાદશાહ હિંદુસ્થાનમાં ઈ. સ. ૧૩૨૫ થી ૧૩૫૧ વ્રગી ગજ કરી ગયો. તેના વખતમાં ગુજરાતમાં એક મોટો યજવો જાયો. તે યજવામાં ગુજરાતમાં (નવસારીમાં અને એમેર) અંધેર રાજ ચાલી ગ્યું. એ યજવા વખતે તમગખ પાદશાહે સુરત શહેર છુટી લેવાની રજા આપી. " સુરત છુટીને નવસારીમાં તે આવ્યો. ત્યાં પણ થોડાને લુંટયાં અને ખરાખ કીધાં. નવસારી ધર્મ તે દેવમદ ઉપર ચલામ રઈ ગયો. " તેણે અહમદવાઝ (નામે એક અમીર) ને ગુજરાતની સુખાગીરી આપી, મલ્લેક મુકબીતને તેનો વંછર કરાવ્યો. આ વેળાએ ખીજા દેટનાક સરદારોને ગુજરાતમાં નગીરો મળી, તેમાં એક સરદાર નામે " મલ્લેક ઉતુઝાર " એટલે મોટો સોદાગર એ નામે ચરદાર હતો, તેને નવસારી અને તેના તાખાના મુલકો જગીરમાં આપ્યાં. " એ મલ્લેક મોટો શ્રીમંત હતો. આ ભાગમાં દ્રવ્યવાન માણસને " માલેતોઝર " કહેવામાં આવેછે, તે એ " મલ્લેક ઉતુઝાર "ના નામ ઉપરથી અપભ્રંશ થઇને બોલાતો ગબ્દ છે.

નવસારીના નવ સૈયદો સુરતમાં—આગળ આપણે નવસારીના નવ સૈયદોની હકીકત વાંચી છે. તે નવે સૈયદ બાઈ બાઈ હતા ગોખી તળાવને વાવવ્ય ખુણે નવસારીના. " નવસૈયદશીરની દરગાહ છે. એ સૈયદની યાદગીરીમાં ૩૦૦ વરમ થયાં દર વરસે મેળો ભરાયછે. અને મુસલમાનો ઉપરાંત નીચ વર્ગના હિંદુઓ એની માનતા લેછે. "

નવમારી ભાગળ—સુરતમાં ઈ. સ. ૧૬૦૮માં પહેલ વહેવા અંગ્રેજ લોકો વેપાર કરવા આવ્યા, તે વખતે સુરત શહેરની આસપાસ ફક્ત એક કિલ્લો હતો. તે " શહેર પનાદ " યાને શહેરને અચાવનારો એવા નામથી ઓળખાતો હતો, તેમાં ત્રણજ ભાગળ હતી. પરીઆપી, જરાદનપુરી અને નવમારી ભાગળ. પેવી નવસૈયદનાથી દરગાહ તે વખતથીજ નવસારી ભાગળની દક્ષિણે ઉભી હતી. સુરતનો વહેવા નવસારી સાથે એ

ભાગળ માર્કિતે ચાનતો હતો એજ પ્રમાણે સુરતમા નવસારી જગર પણ કે

શીવાજી અને પીંઢારાઓ નવસારીમાં—મરાઠાઓની જે ધાડ અને હુટ સુરતમા ચાનતી તેજ નવસારીમા ચાનતી તે પહેલાં નવસારીમા ધાડ પત્તી અને પડી સુરત નુટાણ ધાડપાહુ અને પીંઢારાનુ નવસારીતો ગોચા “ખામ હિન ગુજરાત” હતુ ગુજરાત હુટવાની શરૂઆત નવસારીમાથી થતી પીંઢારાઓ કેમ આવતા અને કેમ નુટતા તે “સુરતની તવાગીખ” આપણને બનાગર શીખવેછે શીવાજીએ ગુજરાત તરફ નજર કરી, તે વેળાએ તેણે મહિરજી નામના એક વિશ્વાશુ જન્યુદને આ તરફ ચારોમારો જોઈ આવવા મોકલ્યો આ તરફની આખાદી જોઈને તે પાછો ગયો એટલે શીવાજીએ નાસકની જગ્યાએ જવાને બહાને ૪૦૦૦ નુટારા ભેગા કર્યા, અને આપણે આગળ કહી ગયા, તેમ જ સ ૧૬૬૪મા આ તરફ તેણે હુટો ચલાવી, અને ૪૦૦૦ ઘોડેગાર હાઈ આ ભાગમા પેટા જમરાયના લોકો પોતાની જીજ્ઞસાવા બોયરાઓમા દાટવા લાગ્યા વાર વાર હુટો થવાથી લોકો પણ જાણી રહેલા તે રાધવાના ચુનાની નિએ, અથવા દિવાલોની ફાટમા, અને સડાશની નીએ જીવનગાળો હોય તે સાતતા કાપતો ધનમા બારણાને બહારથી તાણ મારીને અથવા અદરથી ખીલી દઈને ભરાઈ બેસતા. કાંઈ સુરત તરફ નાશી જતા. શીવાજી અને તેના માણસો ઠંડે કબેજે હુટ ચલાવતા બહાદુર લોકો સામે થતા, હિંચ કાન લોકો ચરણ થતા, અને ચાનાક લોકો પીંઢારાને છેતરવા સુક્તિ પ્રયુક્તિઓ ચલાવતા નવસારીની એક બહાદુર રજપુતાણીની વાત ચાલે છે કે, તેને ત્યાં બે પીંઢા ભગના રજપુત બહાદુર ગયો એટલે એક જણને તેણે ભોન તળીઆની ઓરડી તરફ આગળી બતાવી, કે જે છે તે એમા છે અને બીજને માળીમા ઉપરનો મસ મોટા ઉડો પેટારો બતાવ્યો એક પીંઢારો માળ ઉપર ગયો, તેની પુકે જઈ પેટારો ખોલી આપ્યો પેટારો ઉડો હોનાથી અદરનો માન લેવા પીંઢારો વાકો વળો ટીંગાચો કે ટાનીયા પકડી બહાદુર રજપુતાણીએ પેટારામા તેને ઉઠાવી દઈ ઢાકણ ઢાકી દઈ સાકળ દઈ દીધી. અને નીએ ઉતરી પડી ઓરડીમા ભગવાનને અદર મોનખખેડ કરતો રહેવા દઈ હિંમત અને સમયસુચકતાથી બારણુ બંધ કરી દીધું રજપુત આવી લાગ્યો અને રજપુતાણીની હિંમત ઉપર આક્રીન કરી પેલા જાનને ખરણતોન હાનતમા બીજે દહાડે બહાર કાઢ્યા. એજ પ્રમાણેનો એક મોખેદનો દાખલો કહે છે, કે એક પીંઢારો તેના ધરમા આવ્યો તેને પોતાનો પેટારો ઉઘાડી આપી અદરથી માનજીજ્ઞસ લેવા કહ્યું પીંઢારાએ જેવું ડાકું પેટારામા ઘાલ્યું, કે મોખેદ સાહેબે પેટારાનુ આજી પાડી નાખ્યું, અને પીંઢારાની ડાકી કચડી નાખી ખોખરો કરી નાખ્યો. એક હિંચકારી વાણીયણે બાળકયાનુ પાપ થાય કરીને પીંઢારાના દેખત એક કોમળ બાળકને કુવામા નાખી દીધું પીંઢારાએ બાળકયામાથી ઉગરવાને તેણીનુ ધન છોડી દીધું પાછળથી વાણીયણ પોક મૂકો માથુ અણખવા લાગી કેમકે જન કરતા જીજ્ઞસને તેણીએ વહાની મણવામા પાપ કર્યું હતુ પીંઢારા નવસારીમા આવતા તે દોડાદોડમા જેટલુ હુટાય તેટલુ એક બે દહાડામાજ નાસભાગમા લટતા કાંઈ શત જીવેજ મધીવાર નુટાણ નહોતુ એક મહો નામાથી મીજમા અને મીજમાથી મીજમા દોડાદોડ ચાની ગહે કેમકે તે લોકોને પણ નવાગ અને મહેકના માણસોનો તથા મીજ મહાદુર રૈસનો ને હતો ધાડ પડી તારે એકના

એક ડાહીએ એવી તાલ લગાવી, કે ધરમાંથી અનાજનાં થોડાંએક હાલ્લાં લાવી ધરના ચારણાં આગળ ફેાડી નાખ્યાં, અને ઓઠવા ઉપર બેસી રડવા લાગી. પીંદારાઓ જેવા તેણીના ધર આગળ આવ્યા તેવાજ તેઓએ આ દેખાવ જોઈ એવું વિચાર્યું કે, તેમના કોઈ બાઇનું પીંદારાઓ આ મહોલ્લા લુટી ગયા છે, અને જીજીસભાવ લઈને અનાજના હાલ્લાં બાહાર ફેાડી ગયલા છે. આવા ઓટા ખ્યાલથી તેઓ પેલી ડાહીના ધરમાં તો નહીંજ પેઠા પણ આખા મહોલ્લામાં પણ નહીં પેઠા !

એકવાર પીંદારાઓએ નવસારીમાંથી લુંટેલું તમામ દ્રવ્ય અને જીજીસભાવ નવસારીનાજ એક ધોળીનો બળદ લુટીલછ તે ઉપર તે લાધી લઈ ગયા. અધવચ્ચે ગયા ને મોગલ સરકારના લોકો ઉપરથી તેમના ઉપર હુમલો ચાલતાં નાસભાગ ચાલી. બીધેલો બળદ ત્યાંથી છુટયો તે આખા પોતાના ધોળી ધણીને ત્યાં આવી ઉભો. એ રીતે તે ધોળી નેહાલ થઈ ગયો. પીંદારા આવ્યા ત્યારે એક ચોરને પોતાના ધણીને જીજીસભાવ સંતાડવા તાકીદ કરી આંગણમાં વટાણું રેડી દીધા. વટાણા ઉપરથી ચાલતા માલુસના પગ લપસી પડે છે, એ વાત બણીતી હોવાથી તેણીએ આ સમય સુચકતા વાપરી. તે ઉપરથી દોડતાં પીંદારાઓ સરી પડવા લાગ્યા. ધરમાં દાખલ થવાને એમ કરતાં થોડીક વાર લાગી અને જીજીસભાવ હંચું નીચું કરવામાં ધરધણી ફાવ્યો.

“ બતાવ ધન કયાં છે ? ”—એમ છતાં તે પીંદારાઓ દોડેલું, સંતાડેલું, કે અચાવેલું છુપાવેલું ધન બતાવવા માટે ધરધણીઓ ઉપર ધણી ધણી સખતાઈ કરતા. ધોળાની માફક માણસોનાં મોઢાંમાં મરચાંના તોળડા બાંધતા ! ગરમ તાતવેલા સળીયા પકડાવતા ! ઉની ઉની તવા ઉપર ઉભા રખાવતા ! આંખમાં તપકીર દાખતા ! સંજસમાં ઝુંડી ચાંપના ! વિગેરે વિગેરે અનેક ઉપાયોથી આપણા નોસાકરા આપદાદાઓને દિલ્હિયા અને પુછતાને પુછતા એજ કે, “ બતાવ ધન કાંઈ છે ? ” બે ભાઈઓના પાસે પાસે બે ધર હતાં. એક ધરમાં ભોંયદું હતું અને બીજામાં નહોતું. તેમના મહોલ્લામાં પીંદારાઓ પેઠા; કે જે ધરમાં ભોંયદું નહોતું તે ધરવાલા ભાઈએ પાસેના ધરમાં પોતાના માળીયા ઉપરથી સામાન નાખવા માંડ્યો. સામાનની માંસડીઓ પૂરી થઈ ત્યારે પીંદારો બોલ્યો, “ બસ એટલીજ ! ” એમ કહેતાંની સાથેજ મોખેદના હાંજ ગગડી ગયા, અને સામાન લઈ દઈને પણ આ છેતરપીંડી કરવા માટે તે મોખેદને માળીયા ઉપરજ જકડીને સજજત માર માર્યો. જમારપઆદા ખાન્દાનના એક ભોળા મોખેદ પોતાના ઓટલા ઉપર વંદીદાદનો પોથો લખતા હતા. પીંદારાઓ તેઓના મહોલ્લામાં જેવા પેઠા, કે તેમણે વંદીદાદનો પોથો અને અવરતાની બીજ કેનાળોનું પોટલું બાંધી નાસવા માંડ્યું. પીંદારો સમજ્યો કે ધન દોચત લઈને તે નાસે છે. મોખેદ સાહેબ કરગરી કહેવા લાગ્યા “ જો ભાઈ આજે મારી કિમતી દોચત છે, એને તું ના ચડક ! ” પીંદારો તે ઉપરથી ઘલચાલો, અને પૂછ્યું કે એમાં શું છે ! મોખેદ કહે, “ જે છે તે બધું એમાંજ છે તો. તરત્તો બધું એમાંજ છે. એ વડે મુઆનું બી ધાય ને જીવતાંનું બી ધાય. ” આ ઉપરથી પીંદારાએ ભેરદાન ઝુંટવી લીધું, અને પોથો ઉધલાવવા લાગ્યો, તો તેમાં કંઈ દીકું નહીં. એટલે એકેક પાતું ફાટતો બચ ને મોખેદ અચારા રડીને કકલી પડતા બચ; તેમ તેમ પેથો કહેતો બચ, કે ધન દોચત બતાવ. મોખેદ અચારા આંખ પાણી કરી

બોળાઈથી કહે, કેમન દોનત સૌ તો એજ છે. આખરે પોથો ફાડી પીંદારો- ચાલ્યો ગયો.

નિર્ધન નવસારી—એ પીતા-ઓ સામે બળતવારીથી અંગ્રેજ લોકો અને વડદા લોકો જડતા, પણ તે જમાનામાં તેઓની સંખ્યા ઘણી નાહતી હોવાથી તેઓ પોતાના જાત બાઇઓનુંજ રક્ષણ કરી શકતા. પાછળથી અંગ્રેજ કંપનીના અમલદારોએ સુરતની પ્રગતિ તો અચાવ કરવા માંગ્યો, અને તે ઉપરથી સુરતના નવાબે તો તેના ધનાઢમાં એ કંપની ઉપર ડાઢ ટકા જકાત હતું તેને બદલે ૧ ટકા કસું. શીવાજીની આ બાગમાં ઈ. સ. ૧૬૬૪ની ધાડ વેળા નવસારી સુરત વિગેરે ડેકાણેથી કરોડ રૂપીઆ સુધી શીવાજી પુને લઈ ગયો કહેવાય છે. એ લુટ પછી પાંચ વરસ રહી પાછો આપણા આ ગરીબ ભાગો ઉપર લુટ ચલાવવા આવ્યો. ઈ. સ. ૧૬૭૦-૧૬૭૧-૧૬૭૪-૧૬૭૫ માં તેની લુટ બારે હતી. નવસારી તો નિર્ધન યજ્ઞનેજ રહ્યું, પણ સુરતને લુટસું તો લુટયું પણ આખરે સળગાવી દઈ ગયો. લોભ પાયમાલ થયા. વેપાર ધંધો ભાગી પડ્યો. નાસભાગ કરી લોકો પરદેશ જતા રહ્યા; તેમાંથી કોઈ કુટુંબો તો પાછાં ફર્યાંજ નહીં. નવસારીના જે કુટુંબો નાહાં તે તો મુંબઈમાં મંડાઈ ગયાં. તે વખત અગાઉની નવસારીની સુરતથી ઉતરતી સગાઈ મુંબાઈ સાથે અતલગતી ગણાતી હતી. શીવાજી પોતે જેમ લુટ ચલાવતો તેને માટે સુરતની તવારીખમાં કહેલું છે કે, શીવાજી અગાઉથી ફકીરને વેશે એકલો મહોદલે મહોદલે ફરી જતો, અને તાલેવંત લોકો ક્યાં ક્યાં વસે છે, તે નગરીઓ અને પરાંઓ નજરમાં રાખતો. ઈ. સ. ૧૬૮૦માં શીવાજી મરણ પામ્યો ત્યારે સુરત અઢાવીશોમાં એટલે નવસારીમાં પણ સધળે લોકોમાં ખુશાલી ફેલાઈ. આપણું નવસારી શહેર તે વેળા ઔરંગઝેબને તાબે હતું. સુરત અને આસપાસના લોકોની ખરાબી શીવાજીએ કરેલી જાણી તે કોધાયમાન થયો. શીવાજીના રાજ્ય ઉપર તે ચઢાઈ લઈ ગયો. તેના દીકરા શંભાજીને પકડી કેદ કરીધો. શંભાજીએ પેંગળર હજરત મદમદને ગાળ દીધી છે એવું તોદમત મુંબી તેની જીવતાં જીવત જીમ કાપી નંખાવી, અને તેની આંખોમાં લોહાંનો ધગધગતો સળાઓ ઘોંચાવી તેનો શીરચ્છેદ કર્યો. આ સળાથી પણ કંઈ પીંદારોઓ ધરાયા નહોતા. શીવાજીના લશ્કરના જંગલી મરાઠાઓ લુટતા ! લુટ નહીં મળતી તે યગમાં મારફાડ કરતા ! ઉઢા લટકાવતા ! બારવટે ઢાંગી નીચે બળતું કરતા ! અને તેના કરતાં માખાપના રૂબરૂ, ભાઈબહેનના સમક્ષ, સ્ત્રીઓને નગ્ન કરી ડગમ દેતા, અને લાજ લુટતા ! અને ફાવે તો સાથે ઉચકી જતા ! શીવાજીનું નામ સાંભળી નવસારીના કહો કે સુરતના સર્વ લોકો ધરધર કાંપતા અને તેનાથી હેમકી જતાં. એ પ્રભાણે દખ્ખણના દેશીઓએ યુગરાતના દેશીઓને હેરાંન વેરાં. કરી પાયમાલ કર્યાં છે. ગરીબ નોશાકરાઓની અને નરમ સુરતીઓની લુટ લઈ જઈ પોતાના દેશી જાતબાઇઓને તે આપી દેતો. ખપ જોયું રાખી બ્રાહ્મણોને દાન કરતો. એક ગમથી લોકો એવી રીતે લુટતાં ત્યારે બીજી ગમથી ઔરંગઝેબ હિંદુઓ પાસેથી પૈસા કઢાવી મુસલમાનોને આપતો,

●પીંદારો રાખ્ખેના સાધારણ લોકો એવો અર્થ ગમતલે છે કે, પછાધાડા; યાને ધાડ પાડવાનું પણ યાને રૂવ લેનારા. પણ વળી સત્તાદાર રીતે તે ગજ્ઞ ગુજ્ઞત પિવડાર ઉપરથી પિંદારો અથવા નોશાકરા કરીને ગમતલમાં આવે છે. અને તે નોશાકરાઓ પાછળથી લુંડું હામ ચલાવતા લોકોથી તેજ નામે ઓળખાતા રહેવા છે.

તે વખતની સરકાર—તે વખતે પારસીઓની સાથે મુસલમાનો પણ સારી રીતે વર્તતા. તે વખતે નવસારી સરકાર સુરત અઢીવીસીમાં હતું, અને તે તમામ ૨૮ મહાલો મળી વાર્ષિક આવક ૧૩ લાખની હતી, બ્યારે આજે માત્ર નવસારી પ્રાંતની જ આવક તેથી બેવડી છે. તે વેળાએ “ નવસારી ” ની પેદાશ માત્ર ૧૦૩૨૦૦ દામની હતી (૪૦ દામનો એક રૂપો થાય છે.) સુરતમાં જે પ્રમાણે તે વખતે રાજવસિવટ આવતો તે પ્રમાણેજ નવસારીમાં નાદના પાયા ઉપર આવતો. તે એવી રીતે કે, નવસારીનો પડો કાકમ સુરતમાં “ મુસ્લિમી ”ના ઝંઘાળથી રાજ ચલાવતો. તેના હાથ નીચે ઇન્સાફ કરનાર જે જડજ તે “ કાઝી ” કહેવાતો. તેથી ઉતરતો અમનદાર “ વાંકા નવીશ ”ના નામે ઓળખાતો હતો, તેના તાબામાં દક્ષતરખાતું રહેતું, જકાતખાતાના ઉપરીને “ શાહે બંદર ”ને નામે ઓળખતા. ઇડેરોના બંદોબસ્ત માટે ઉપરીઓ હતા. નવસારીના ઉપરીને મલેક કહેતા, અને તેના હાથ હેઠળના મેજિસ્ટ્રેટને “ કોટવાલ ” કહેતા. તેના હાથ હેઠળ એક ફોજદાર રહેતો. એ કોટવાલ તથા ફોજદાર પોતે પણ રાતે ૬ કલાકથી પાછલી રાતે ૩ વાગ્યા સુધી ઇડેરમાં “ રોન્ડ ” (Round) ફરતા, અને ઇડેરની પાસખાની કરતા, કેમકે એક રાતે ફેરવણ ખાતર નહિ પડે એમ બનવું નવાઈ જેવું ગણાતું. વળી નવસારીમાં તે વેળાએ લોકોને સળગાર રાખવાને અને સાવધ રહેવાને આખી રાત ઢોલ અફળતા “ હાંડીઆ ” ફરતા રહેતા. મન્યરંગ વિશે લખાણ કરવા બેઠીએ તો થયું છે, પરંતુ જે ગાયકવાડોએ ગાયકવાડી રાજ ઉપર સ્ક્રમત ચલાવી હતી તેઓએજ નવસારી ઉપર ચલાવી, તેમજ જે મુગલ પાદશાહો અને સુરતના નવાબો, મુસ્લિમીઓએ શુજરાતમાં હાકમી કરી તેઓએજ નવસારી ઉપર પણ ચલાવી, માટે તેઓનું ખ્યાન લખાવાની જરૂર નોમ નથી.

ફરજીઆત સાદાપણું—એવી રીતે લોકોમાં ચોર છુટાનનો અને પીંદાર તથા મરાસીયાઓનો ખારે ડગ હતો. થોડાક શિવાય બીજાઓથી મોટી ફવેલી બંધાતી નહિ. માંડી થોડે બેઠી ફરાતું નહિ. સારાં કપડાં પહેરી બદર નીકળાતું તદ્દત્ત. આજના પહેરવેશના રિવાજથી ઉલટુંજ હતું, કે ઘરમાં સાઈં સાઈં પહેરવું, પણ બહાર જવાનો વખત થાય ત્યારે દોડીની ડગલી, ને ફાટેલો જોડો પહેરવો પડતો ! બોલતા જોડા પહેરનારની કમખખતી થતી. ઝોરતો જવલેજ એકલી બહાર નીકળતી. તેમાં જવાન ખુબસુરત ઓગતી તો બહાર નીકળી શકાતુંજ નહતું. ખુમસુતી એતો ઓપા તેણીને કેદખાનાની બેડી હતી. જલ્દી ઓગતે ખુમસુરત પેદા પડ્યું, એતો તે દલાડા ઉપર ગુન્હાનું કામ હતું. ઓગતોને જે ન છુટકે પાણીછાબીએ બહાર જવું હોય, તો પાંચ સાતનું ટોણું થઈ નીકળી શકાતું.

લોકોની દાનત—તે વખતના આપણા લોકોના પ્રમાણિકપણા માટે લખે છે કે, વેપારીઓમાં પ્રમાણિકપણું મોટું હતું. રૂપીઆની ખાધીને ખીવ કરેલી થેલીઓ એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે વગર ગણવે અને વગર પગખવે વરસતા વરસ આપ લે કરવામાં આવતી, એવી તે વખતે સાફ દાનત હતી. તેની તેજ થેલીઓ એક બીજાને ત્યાં આપ લે થતી. તે વખતે દન્ટાવેજ ઉપર શાખ વટીકે સુરત અને ચંદ્રને જોઈ થતી. વેપારમાં પણ અડકત હતી. નવસારીમાં તો ખુમતા, વાંસ, ઓખા, નાલિયે

ગોળનો વેપાર તે વખતે અદુરિપેશો હતો. પારસીઓ વૈદીક માહલાં વેચતા. 'પ્રણેભાગે' નવસારી અને સુરતનો કમભગ અધી જતનો (શેઠદાર, સોની, જેવા આતશ ઉપર જવાલ મુનનામાં ધંધા અને હુડકા જતના નીચ પેશા ગિવાવના) વેપાર રોજગાર પારસીઓના હાથમાં હતો. સુથાર, માઝી, પન્તાકીઆ, વણકર, ખેડૂત, મીપાઈ, વ્યાજખોરા, ગાંધી વિગેરે તમામ પારસીઓ હતા. વેપારમાં તે વખતે થોડામાં ઘણો નફો હતો, અને થોડામાં 'પણી' અગત તેઓ સમજતા. તે વખતના પારસીઓનો લાગવગ જેવો તેવો નહોતો. નવસારીમાં મોખેદ બેહેલીનોમાં થયેલી ખુનામરકીના મુન્હામાં ફાંસીને લાકડે ચઢે એવા ૧૨ તોલમતદારોને સુરતના શેઠ કુંવરજી નાહનાભાઈએ પોતાના લાગવગથી ફાંસીએ જતા અટકાવ્યા હતા. એટલુંજ નહિ પણ કહે છે કે, સુરતના એક પ્રખ્યાત ખાન્દાનનો પારસી નબીરો છુએનેની કોઠીમાં ચોરી કરવા જતાં દારૂખાના અને હથિયારખાનામાં કિતરી પડ્યો, અને ત્યાં દીવા સળગાવતાં દારૂખાનું સળગી ઉઠી એક માણસનો ભોગ લીધો, તે છોકરા ઉપર રાજદ્રોહ માટે પ્રપંચ કરવાનો અને ખુન કરવાનો વાંક મેલી નૌરાઝને દહાડે ફારસી દેવાનો કસવ થયેલો, તેને ફાંસીને લાકડેથી નવસારીના દેમાઈ મનોચેરજી ખરશેદજીએ પોતાના લાગવગથી છોડ્યો હતો, અને તેને માટે " ઉન્ને તો ઉન્ની જામઈ " વાંચો ખ્યાલ આજે પણ સુરતમાં ગવાય છે.

નવસારીએ પારસી-સુરતને વસાવ્યું - અદારમી સહીની શરૂવાતમાં પારસીઓ કેમ અને ક્યારે વધ્યા તે વિશે " સુરતની તવારીખ "માં લખેલ છે કે, " નવસારી પેશાના હાથમાં ગયું. સાં કામદારોના જુલમ અને મતદારોની વારંવાર હુડકા પારસીઓ કંટાળી ગયા. તેથી એકી વખતે આસરે ૧૦૦૦-૨૦૦૦ પારસીઓ પોતાના કુટુંબ કબીલા સહીત સુરત આવ્યા. તેઓએ " રસ્તમપુરા " નામનું આખું પર્ગા નવસારી પાળાઓનું વસાવ્યું, અને રવાનોને કેટલાંક વરસ લગી નવસારીને જ દોષે ચઢાવા લાવતા. આડે દહાડે તેમને એ કામમાં મુસ્કેલી લાગતી નહીં હશે, પણ ચોખાસામાં કાઢ્ય કીચડમાં તથા નદીઓ રેલપાણીથી બરપૂર હોય, તેવા વખતમાં તેમને હેરાનગતી અતિશય પડતી, તેથી રસ્તમપુરાની (નોશાકરી) પારસી અન્નુમનના તે વખતના પટેલ અસપંદીઆરજી સોરાજીએ નવાજ મીર મોમીનખાન (જે ઇ. સ. ૧૭૭૪માં સુરતના નવાખની ગાદીએ આવ્યો હતો) પાસે પીપલોદ તથા બરથાણાના સીમાડાપરજ જમીન લઈ ઉધરાણું કરી પીળા પથ્થરનું એક દોખનું બંધાવ્યું. એ જમીન રસ્તમપુરાના સપ્તજા પારસીઓને માટે વકફ તરીકે મારીનાં વંતપરંપરા આપ્યા બાબતનું નવાજ સાહેબે મોહોર સાચનુ ફરમાન આપ્યું છે. પારસીઓનાં એ પ્રકારના દોખમાં બોલાય છે પદાનીઆઓનું, અને વગર પદાનીઆઓનું, અને નવસારીના શેઠો મુન્દાના મોંદાં ઉપર પદાન નામનો લુગડનો કકડો ગાયેલો, અને સુરત તરફનાઓમાં તેવો રિવાજ નથી. તેથી પદાનીઆઓને આગલા જમાનામાં દોખે ચઢાવવામાં દરકત પડતી. નવસારીનાં શેઠો પદાનીઆ દોવાથી, સુન્ત મયાં ત્યાંથી પણ મુન્દું ચઢાવવા નવસારી લાવતાં. વરસાદ પાણીમાં, નદી નાળામાં જ્યારે રેલના કે પૂરના પાણી ચડતાં, ત્યારે કહેલે કે દહાડાઓ લગી પાણી ઓસરતાં સુધી મુન્દાને ઝાડ ઉપર બાંધી ગમવાનાં દાખલા બતાવ્યા છે. જલ્દી બગર દાટ કરવા જવાનુ હોય, તેમ સુરત ગમેલા નવસારીના પારસી-

હતી તારા । દારાની મૂદી, ટાંકના પાડાની જૂની, અને ચોમાસામાં પાંગરાયેલી પાગડી જૂદી હતી. ધણીએ તો એ સદીઓમાં પણ નાનકડાં કાસાની પાગડી પહેરતા અગ ખાતે ગદ્દે દોડીના જમા અથવા નીમાં પહેરતા તેની ઉપર પીછોડીની “કમ્મર” બાંધવાનો નિવાજ હતો. કમ્મરે પીછોડી બાંધ્યા વિના ગાહાર જણુ અવિવેકી ગણાતું । આજે પણ દેસાઈ ખાન્દાનમાં તે નિવાજ કેટલાક સાહેબો નાખી રહેતા જણાશે સુન્દતા વગર આચન, પણ નવમારીમાં આચન ॥ જોડા પહેરતા જોડા પણ ભારી ધરખમ, અને નાધરી બાંધનાના હતા. ચોમાસામાં તો નાકડાના જોડા અને ખડાઉ કે પાવડી પહેરવામાં આવતી. મરદોમાં પણ વણામે નાક કાન વીંધાવી વાળી પહેરતા પારંગીઓ પણ રાતે પોતીમાં પહેરીને સુતા હતા પારસણો સુતરાઉ માડી, સુતરાઉ ધર્મન, અને યાવ । તથા ચણીમાં પહેરતી રાહરા અને માથામાંના પણ જડા દોડીના પહેરતા, તા જોકે એ તવારીખમાં કહેછ તેમ નવસારીમાં ઉચા પ્રજાગની મનમન પણ બનતી હતી “છણી મનમન નવસારી અને ભરચમાં બનતી, તેવી કોઈ કેઠાણે નહોતી ” કાચની પહેરવાનો, કપાળે ચાદરો ચોઢવાનો અથવા દીના કરવાનો આન હતો. સુન્દતા તો ધણીકે પાગમણો આખ આજીને ગહાર નીકળતી હાથે હિંદુ માફક પહેળા પટાના કાળા લાકડા, ધાતુ, કે કાળા કાચ ॥ ચુડા પહેરતી હતી ।

ખાધાનો ખોરાક —નવમારીમાં ૧૯મી સદીની અધવચ સુધી તો ધણી સાવનાની હતી. દરકે વસ્તુ સોજાજ અને સસ્તી મળતી ચૈસો પેદા કરવે ધણે મોઘો હતો આ જમાની માફક આવક થોડી ને ખર્ચ યથો નહોતો, પણ ખર્ચ થોડો ને આનક ધણી હતી “હિંદુ બોલે ધરમાં તેમજ લગ્ન મરણના વરામાં શું ખાતા ? તેઓ વપ્તુ કરીને જન્ય ચોખાનો ભાત, દાળ, કઢી તથા રાંઠ ખાતા. ઉતરતા બોલે પાન તથા રોટના ખાતા જે સખ્ત જોળ તથા યજીના રોટની જોળપાપડી ખવાડતા તે તવગર ગણાતો ઘી, માખણ, કુધ મગ્ગુ હતા, તે વપ્તુ ઓછું વાપરનામાં આવતું. વરામાં ખાંડ જલદેજ વાપરવામાં આવતી. પાન્સી બોલેનો ખોરાક પણ મોટો હતો. તેઓ ધરમાં ધણુ માફુ ખાતા, (આજના જેની ખાધાની નજીગી નહોતી) તેમજ લગ્ન તથા મરણના વરામાં પણ તેવુંજ હતું. જન્ય ચોખા, અને મગની કે વાતની દાળ એ દાળને મોઘી ગણી કોઈ તો દાળન કેઠાણે કોણ કે વેગણાની છુરીઆનીથી કાગ. લેતા. માસનો ખોરાક તે રખતે રનાના વપરાતો નહોતો દારૂતારી વગર પાવામાં આવતી નહોતી ”

જેતીવાડી —નવસારી, એ ગુજરાતનો મુખ્ય ભાગ, અને ગુજરાત એ તો “હિંદુતાનનો ગામ” ગણાશે ઉત્તમ ખતીનાડોનો નતો દરેકો છે એટલે પછી નવસારીની જમાની કળાપતા વિા વિચાર કરવાનો કોયજ રાનો । “નવસારી ગણદેવીની જમાનમાં પથ્થર રાવે તા તેનેમી રૂઢ આવે” એની અતિરથોક્તિની કહેતી છે એ ભાગ મધ્યી કેરી જેની ઉત્તમ ગણાયક તેવી બીજે ધ્રેની ગળાઈ નથી સુરત આગવીથી ॥ એ તમામ બાગ રિા ન્ટોર્ડ ન નામ ॥ મુસાફર કહેતુ છે કે “૧૮મી મી ॥ ૫૬ના ઉઘોગી ખડત હતા એના રગ ની જમા । કનચિતજ ૧૦૨૨ે પત્તી

મુરતની આસપાસની ખેતી વહી, કિતમ હતી. ખેતરોની વાડ કરના, અને વાડેવાડ આંગા આંગનીના શોભાયમાન ગાંડા આવી, રહેતાં, દતાં. તેમાં જાન, થઈ, ગાગરી અને બીજાં. દાણા થતો હતો, કપાસ, સખ, તંગાડુ સારો થતો હતો. "મુરત સાથે, એરીયા, યુરોપ અને આફ્રિકા દેશના જ્યાં મત્રી ૮૮ જંદરાને વહેવાર હોવાથી "ચોપાંડા જંદરો વાવરો" કહેવાતો, તે જંદરોમાં સર્વથી પહેલું જંદર-આપણા નવસારીને મુકેલું છે. પ્રથમ તો પારસીઓ પણ ખેડતો હતો, અને સર રીચર્ડ ટેમ્પ્લે (મુંબઈના ગવર્નર), તોતો શેઠવાડા દોષ્ઠમા વખતે દેસાઈ જગ્નેરજી નવરોછને કહી સમગ્ર્યું હતું કે:—

"તમે ખેડત ઉપરથી દેસાઈ થયા છે."

મકરણ ૮૭ મું.

મુરત જીત્યું ત્યારે નવસારીનો હુદીયો.

મુરતના નવાગના હાથમાંથી જ્યારે ઈ. સ. ૧૮૦૦ માં અંગ્રેજ સરકારે મુરત કબ્જીલું, ત્યારે મુંબાઈના ગવર્નર જોનેથન ડંકન ઉપર નવસારીના દેસાઈએ ત્યાંથી મુગારકચારીનો પેનામ તથા બેટ મોગાદનો સામાન મોકલ્યો હતો, અને તે નવસારી સાથેનો મુરતનો સંજોગ જારી ગમવાનું ગોચા ઈંગ્લેન્ડ હતું. એ જાદવ મી. જોનેથન ડંકને કબજેથી નોંધમાં પણ કબજેલું છે કે "પેનાના (ગાયકવાડના) દેમાઈ નવરોછને ત્યાંથી મેલો તથા કુલ આગ્યાં."

નાણાનું ચલણ—મુરતમાં જે નાણું ચાલતું, તેજ નવસારીમાં ચાલતું હતું. માત્ર "અકબરશાહી" અને "દામ"નું ચલણ વપરાતું નહતું. ગાકી ચાંગાશાહી રૂપિયા તો નવસારીમાં પણ મુરત પેટેજ આગળ વપનવત્તા નોંધાયેલા છે. પાછળથી "મુરતી" અને "ભરગી" રૂપિયા નવસારીમાં ચાલેલા જણાયા છે. તે ભરગીમાં પણ વળી ૧૫ આનાવાળાથી તે છેક ૧૨ આના સુધીના, પ્રસાદ મેડેલા રૂપિયા, વટાવ સાથે વપગતા. તેમાં વળી સફર્દ-લીસો-ગાજેલો-ટાંણેલો-નાંકેન અંગ્રીઓ સીમેન ત્રાંખાનો એ સૌ મુરતની માફકજ નવસારીમાં ઓળખાતા, હતા મુરતની તારીખ ઉપરથી તેના બાવો પણ જણાયા છે.

સિક્કાનું નામ—કિમ્મત આના. એ ઉપરાંત, સોનાકી, એરીદાર વિગેરે ખામીભર્યાં રૂપિયા જે મુરતમાં નહિ ચાલતા તે નવસારીમાં ચાલી જતા. "મુરતી" રૂપિયા કોઈ પણ રૂપિયાની, કિમ્મત પુરા ૧૬ આના ઉપજતી નહોતી. આજે વડોદરામાં જુના બાગાશાહી રૂપિયાની દળના અર્ધી-પાવડાં એવાના વિગેરે રૂપાનાં નાણાં આવનાં હતાં. પૈસા પણ તે દળના આવતા હતા. કહે છે કે ત્રાંખાનો એક આનો પણ આવતો હતો. ૧૧૧ જદામ અને કોડીનું પણ નવસારીમાં ચલણ આવતી ૬૫ વરસ ઉપર હતું. એક

પૈમાની ૧૦૦ કે તેથી ઓછી બદામ (આપણે ખાઈએ છે તે નદી જાણવી), અને એક બદામની ૨ કોડી મલતી. નાંકના ચક્રણે લોકોના મોઢા ફાવેલા હતા. ૧ પાઈ અને ઉપર ૪ બદામ આપેતા તે આજનો “ સવાયો ” ગણાતો. ૧૨ બદામની નાદાસરી કહેવાતી, અને છ બદામની “ દમડી ” કહેવાતી. નવસારીમાં ઘણું ભાગે તો એવી આપ લે ચાલતી, કે સુથારને મોચી જોડો દીધી આપે, અને સુથાર મોચીને વિધણા વિગેરેના હાથા ધડી આપે. વૈદોને ત્યાં વટીક ખેડુતો જીવાર આપતા, એટલુંજ નહિ પણ છેલ્લા છેલ્લા નવસારીમાં જ્યારે માત્ર ખેજ વધીલો હતા ત્યારે તેઓને બરોર પાંચરોર જીવાર આપી કામ કરાવવામાં આવતું.

મજૂરી અને ભાવતાલ—છેક ૧૯મી સદીની અધવચ્ચ સુધીમાં મજૂરીના દર ઘણાજ ઓછા હતા. તેમજ અનાજની ઘણી સોંધવારી હતી. જેમ દર ઓછા તેમ લોકો સુખી હતાં. સંવત ૧૮૨૧-૨૨ ૨૩-૨૪ સાત્રોના પુન્ય દેસાઈ થી પુરશેલજી તેહમુલજીના રોજમેલોને આધારે તેમજ બીજી હાથની લખેડી વહી વિગેરેથી તે વખતના અનાજના ભાવો તથા મજૂરીનો અડસટો નીકળેછે, જે ઘણું ભાગે સુરતના ભાવોને મળતોજ આવેછે. આ ભાવ ૧૯મી સદીનો સુરતની તવારીખ પ્રમાણે આપ્યોછે:—

ધંધાદારી.	નવસારીનો મજૂરીનો રોજ, આના.	સુરતનો દર, આના
સુથાર	૬	૪
લુદાર	૮	૮
દરજી	૩	૪
મોચી	૨	૨
મજૂર	૨	૩
કડિયા	૫	૪
બાઈ મજૂર	૧૥	૧૥
ખેતીના મજૂર	૨	૨
ગોસા	૭	૬
ખાધા બદલના મજૂર	૨૥ પૈસા	૦
કલાઈગર	૫૦ વાસણુ નાનામેટાં રૂ. ૧	૦
સોની	૧૨ આના	૦
કંસારો	૧૦ આના	૬ આના
દાનમ = મોટા મરદનો ૧૥ પૈસા અને નાનાનો સવાયો.		નવસારી પ્રમાણે
અનાજ વિગેરે	નવસારીના ભાવ રૂ.	સુરતનો દર રૂ.
ભાત બીંદીયું	૪૥૥ હારો	૪ હારો
„ સાળિયું	૨૥	૨
„ કડા	૨૫	૨
હંડોનો ઘોટ	૧૦૦-૧૦૦ મણ	૧૦ મણ
જીવાર બાજરી	૦	૭૫

નવમાસીના ભાવ રા.

સુસ્તનો દર રા.

દાળ તુવરની	૧	"	૦૧	"
દાળ ચણાની	૦૧૧૩	"	"	"
કપાસ	૧૧૧૧	"	૧૧૧	"
ધી	૧૧૧	"	૪	"
દારૂ	૨૧૦૧	"	૨	"
દોલેવ	૨૧૦૧૨	"	૧૧૧	"
તેલ	૨૧૧	"	૨	"
હળામણ	૦૧૩	"	૦	"
મસાલો	૮	"	૦	"
ગોળ	૧૧૧૩૧	"	૧૧	"
મદન	૧	"	૧	"
દૂધવાન	૦૧૧	"	૦	"
તાડી	૦૧ વાસણ ૧		૦૧૩	"
છાં	૧ પેનું ૧		૧ પેનું ૧	
મર્યા	૧ આનાનું ૧		૧ આનાના ૨	
મીઠું	૦૧૧ મણ		૦૧૩ મણ	
ફુધ	૦૧૦૧	"	૦૧૩	"
મરી	૪૧૧૩	"	૪	"
મર્યા	૦૧૩	"	૦૧	"
ખાંડ	૨૧૧	"	૨	"
કેરી	૦૧૩	"	૦૧૩	"
ફુધી, કોણું	૦૧૦૧	"	૦૧૩	"
કાપડ ઝીણું	૦૧૧૩	ગજ	૦૧૧	ગજ
કાપડ ભારું	૦૧	"	૦૧૩	"
કાપડ ભારું	૪	"	૩	"
કાપડ ભારું	૧૩ હેલ* એકના		૦૧૩	મણ
બાળવાના	૧૧૧ મણ		૦	
સુનો	૩ સો મણ		૦	
છાં	૨૫ મણ		૦	
ત્રાણ	૩૫	"	૦	
પીત્તળ	૩૫	"	૦	
અમરની	૧ રોજ ૧ના		૦૧૧ રોજ ૧ના	
પાણીમગ	૦૧૩	"	૦	
વાકડાં ફાડનાગની મજુરી	૨૧૩ હેલ ૧ના		"	

• જોડે=એકે બેવનાડી; તેનો અપભ્રંશ હેલ થયો છે. જે બજાએ જે જણસના ભાવમા ગુન્ય મુક્ય થાય, તે નાના આધાર ન મળવાથી મીઠાં મુક્યા છે

એ પ્રમાણે સરતો સુકાળ તે વેળાએ હતો, તો લોકો સુખી કાં ન હોય ? તે વેળાએ જો પીઠાન ને ગરામીઆઓનો જીવન ન હોત, તો લોકો દુઃખ જોવા તો રાખદંડ બાણીત નહિ.

મોર્ગેજ મજુરી (Mortgage Labour)—નવસારીમાં નહિ, પણ આખા નવસારી પ્રાંતમાં “મોર્ગેજ મજુરી” યાને ઘરેણે મુકેલી મજુરી ચાલતી. જેને મી. એલ્યેટ Mortgage Labour કહેતી છે. દેસાઈઓ ડાળાના છોકરાઓને પરણાવતા, અને તે છોકરાઓ ન્હાનપણથીજ દેસાઈને ત્યાં મક્કતમાં મજુરી કરતા, અને ભરથુ લેતા. તેઓને “કાલીના પોરાઓ”-“ગાંધામે” વિગેરે સંસ્કૃતિ ઓળખવામાં આવતા. તેઓ મોર્ગેજ મજુરી કરતા. તેવા ૨૦૦-૩૦૦ ડાળાઓ, તે “દેસાઈનું” લશ્કર”ને નામે ઓળખાતા, અને કામ પડ્યે પીઠાગઓની સામે તેઓ લડી શકતા. તેઓ ખાંધને મરત થઈ રહેલા, દેસાઈની તાબેદારી અને નોકરી હરખથી જિપાડવાને નિમકલક્ષાત્રીથી જીવ આપવા વધીક તત્પર રહેતા. એકજ દાખલો બસ થશે, કે સચીનના નવાગનો એક ખાસ નામીયી ફેરીનો આંખો સચીનમાં હતો. તેની ફેરી ચોરાય નહીં કરીને નવાખ, આરખ સીપાઈઓનો પહેરો રાખતો. નવાખ અબદુલકરીમ યાકુતખાન (ખાલુમીઆ) દેસાઈ મનચેરજી ખરશેદજીના મિત્ર હતા. તેઓ નવસારીમાં દેસાઈના પરણ્યા લેખે અત્રે આવ્યા હતા. બન્ને વચ્ચે ખુશ ટાળટાપ્યા થતાં અંકેકના લશ્કરની સરકારી ઉપર આવતાં, તે આંખાની ફેરી લાવવા નવાખે દેસાઈજીને કહ્યું. દેસાઈજીએ કાલીના પોરાઓનું “લશ્કર” બેઠાવ્યું, અને દારૂ તથા વાલ રોટલાથી તૃપ્ત કરી આંખા ઉપરથી એકપણ ફેરી લાવવા ફરમાવ્યું. સતોરાત આપણી “રીજીમીટ” ફંકુકા વિગેરે લઈને સચીન ઉપર ગુપ્તગુપ્ત ચલાઈ લઈ ગઈ. આરખોને મારી હાલી આંખાનું એકેક ફળ પાંદડાં સુધાં સહવારના પહોરમાં લાવી હાજર કરી. ખાલુમીઆએ અચરત થઈ આ લશ્કરની તારીફ કરી. આજે પણ અત્રેના કાલીઓ નવસારીના ગરબામાં “લશ્કર કોનું” તે કેલવાયરે-લશ્કર દેહાઈનું” કહેવાય. ” એવો ગરબો મીઠાસ લઈ લઈને હોંશથી ગાતા ગાતા દેસાઈ દરવાજામાં દાખલ થાયછે. બીજો દાખલો એ છે કે, વડોદરથી દેસાઈના કિમતી દરતાવેજ લઈ આવતો એક કાલીનો પોરીયો રસ્તામાં માંદો મરણુતોડ પડ્યો. ભરથુ આગળ આવતાં તેને કોલેરા લાગુ પડ્યો, અને ગરેરમાંજ મરણુતોડ માંદો પડ્યો. તેણે પોતાનું મણુ નજીક આવેલું પિછાની, પોતના જીવનનની દરકાર ન રાખતાં પોતાના ધણીના કિમતી કાગળોનું પોટકું બચાવવાનો વિચાર કરી, જેમ તેમ રડતો આખડતો નજીકના એક ગાડ આગળ ગયો, અને જેમ તેમ ચક્રમક પાડવાના લોહાંતી તે ગાડ નીચે જરા જેટલો ખાડો પાડી તેમાં તે પોટકું સંતાડી ઉપર આસપાસના કચરાનો ઢગલો કરી મુક્યો. તેણે “વિચારું” કે, આ ગાડ નીચે મરી નહય, તો આ પોટકું કોઈને પણ સંશયજીત થઈ પડશે, તેથી ધસડતો ફસડતો પાછો પેંચી ગઢેર ઉપર જઈને પડ્યો, અને ત્યાંજ મરણુ પુખ્ત્યો. ઘણે દિવસે પુછપાછ થતાં જણાયું કે વડોદરથી કાગળો લઈ નીકળેલા પોરીયાનો પત્તો મળતો નથી, ત્યારે વડેમી કાલીઓએ, કહેછે કે, તેનું “માણુ” મંડવ્યું, અને તેમાં તે મરનારે આવી સર્વ દફાઈકત કરી; જે ઉપરથી પેલાં પોટલાંની તપાસ

કરાવતાં આખાદ મળી આવ્યું હતું. એ પોટલું મળી આવ્યાના કદાપિ બીજા સંજોગે પણ હશે, અને પાછલી “ માણના ” ની વાત પણ કથા જેવી હશે, તેપણ એટલીજ વાત આપણા મુદ્દાને ટેકા આપવા બસ છે કે, તે મારગેજ મજબૂરીવાદા ક્રાંતીઓ પોતાના ધણીતું નિમક હવાત કરવાને પોતાના જીવનનની પણ દરકાર રાખતાં નહોતા. વ્યારા, સોનમઢ, વિગેરે કેમણે ચોધરા, દુળળા, કોળી, ધોડયા, ગામટ, શીલ અને વસાવા એ લોકોને ગામના સધન લોકો પાળતાં, પરણાવતા, અને અચ્ચાંની ચાક રાખતા, અને તેઓ ગુલામ જેવા જ થઈ રહેતા. ગોંધા તે ગુલામી વેપાર આજે પણ તે તરફ મરી ગયો નથી, પણ ધણે ભાગે હયાત છે. એ ગરીબ લોકો પોતાના મુઆંના ખરચ માટે પોતે સાકુકારોને ત્યાં વેચાં છે. ૧૦ રૂપીઆ ખાતર તેઓ ૮-૧૦ વરસ સુધી પોતાને વેચે છે. ‘રાની મહાલોમાં’ તો શ. ૨૫ માટે ૪-૫ વર્ષ ગિચારો ગરીબ ગામટ ગુલામી કરતો. તે પણ માત્ર એકવાર ખાવાનું મેળવે, અને બીજી વારને માટે તેના અચ્ચાં છોકરાં રળી લાવે તેમાંથી ખાય. વળી કેટલાક ખેડૂંયા, સાકુકારના ગુલામ જેવા થઈ રહેતા. હુઆ સાકુકારો સાલ આખરે તે ગચારા દુળળાઓ સાથે હિસાગ કરવા બેસે. આલીશે અલીએ દશ (!) અને હશે પા સાડાચાર (!) એવા હિસાગ કરી ગિચારાઓને નીચવીને ખાલી કરી નાખે. બ્યારે તે ગિચારાના હાથમાં જુજ ચૈસા બચે, ત્યારે મનસે બોલે, “ ઓણતું વરછ કંઈ છાર નીહ. મેથ તો છારો પછરો પછણ પાક નહોદો રાછ ઉતરેલો નીહ. ” એમ બિચારા નહીં મોંઘવારીની મોંઘવારી સમજતા. જેથી હવે તેમના અચ્ચાં-ઓને સરકારે બણાવા માંડયાથી કંઈક પણ ફાયદો થયો છે. તો જો કે દુળળાઓને લખતાં વાંચતાં નહીં આવડ્યાનો લાભ એ થતો કે દસ્તાવેજો તપાસતાં કોર્ટ તેની તરફેણમાં જતી-કેમકે તેઓ નહીં લખતાં આવડ્યાથી સહી બીજા પાસે કરાવતા પણ હવે માત્ર સહી કરતાં શીખ્યાય. કદાપિ તે ગેરલાભ કેળવણીને બદનામ કરનારો પણ નીવડે ખરો.

જે લોકો સાકુકારના ગુલામ કે અચ્ચાં જેવા થઈ રહેતા, તેને વળી શેઠ દયાળુ થઈ વરસ હહાડે ૧ ધોતર, ૧ બંડી, અને ૧ ટોપી આપતો. ધણેભાગે તો તે ગુલામ તેના શેઠને ધરનોજ માણસ થઈ પડતો, અને વંશપરંપરા તેના કુટુંબમાં નોકરી બળવતો. બશેર અનાજ અને તાડીના બરડાં ઉપર રાજ રહી નિમકહવાલીથી વર્તતો.

અબ્ધવરિધત રાજ - “અસલી” વખતમાં સુરત જીલ્લામાં, અને તેમ કરીને આપણા નવસારીમાં કેવું અબ્ધવરિધત રાજ ચાલતું હતું તે વિષે “ રાસમાળા ” મધેના એક ફકરાને તરજુમે સુરતની તવારીખે પુરો પાડેલો છે, તે ઉપરથી દુકમાં સમગ્રજ બશે.

“ ગાયકવાડ અને પેશ્વાની વારા ફરતી ચઢતી પડતી ગુજરાતમાં યતી, તેમ તેમ તેઓ ગુજરાતને પોતાના વારામાં સુસતા. ગુજરાત એક અને તેને સુસનાર જમ જેવા બે, એટલે ગુજરાતની દુર્દશામાં શી ગાકી? સન ૧૮૧૮ સુધી ગુજરાતવાસીથી નિર્મળ મનની તો આશાજ શી? કોઈને ઉજળો દીઠો તો ચાડીઆ તૈયાર હતા. તેઓ ચાડી ખાય અને તે પ્રમાણે મુખ રાગના મુખ સરદારો તેને કુટે. કેન નામ ધરાવનાર સર્વ પદાધીને પૃથ્વીમાં દટાઈ રહેતું પડતું. બ્યાં ત્યાં બળાતકાર, અન્યાય, અનીતિ,

● ત્યાં ત્યાં “અમલી” વખત એમ લખેલું છે ત્યાં બાલુડું કે ૧૯મી સદીની અધવચ અવાહના જમાનાઓમાં.

બાલિયા, આદી દુર્ગુણનો પરીવાર મહાલી રહેલો. અરે ! ઇતિહાસમાં વાંચતા અને ડોઈ ધરડા માણસનાથી સાંભળતા આજ પણુ કમકમી આવે છે, એવી અવસ્થામાં ગુરુરાત પગી રહ્યું હતું. એવા અધિકારમાં ઈ. સ. ૧૮૮૦ની સાત્રથી કર્દી કહી કિરણ પડવા માંડ્યાં. "

અવ્યવસ્થિત રાજ તે વખતે એટલું હતું, કે એક ચાડીયા દુરમને જુલમી રક્ષા-પુત્ર કાનોજી રાજ આગળ ચાડી ખાધાથી નવસારીના આખા દેસાઈ કુટુંબને, ધાવતાં બચ્ચાઓ સહ કેદ કરાવી વડોદરે પકડાવી મંગાવ્યું હતું. તે તેવું નારાજ રાજ ૧૦૦ વરસ થયા બધ પડવા માંડ્યું હોય એમ માનનારાઓ હમારો. છેક ઈ. સ. ૧૮૭૦ના અરસામાં પણુ વડોદરામાં તેવું તેવું ઘણું ચાલ્યું હતું. આને દિવાન તે કાલે કેદી થતો. નામદાર મહારાજ ખંડેરાવના પ્રિય દિવાન બાહિ સિંધ્યાને વાંક પુરવાર થયા વગર, કૈલાસવાસી મહારાવ મહારાજની રાજનીતિમાં રાજ્યના બદ સલાહકારોએ કેદ કરાવ્યો હતો, અને બે પગમાં મણુ લોખંડની બેડી, અને હાથમાં ઝાકું કાઢવાનો છુતારો આપી મૈત્ર દોઢ મૈત્ર સુધી રાજવાડા સુધી ચઢાવી લઇ જઈ, જે રાજવાડા આગળ તે હાકમી ચઢાવતો, અને જે દરવાજા આગળ હજારો અરજદારો તેના દર્શનના અભિલાષી રહેતા, તે આગળની ગટર સાથે કરાવવામાં આવી હતી, અને છેવટે તેની છાતી ઉપર ચઢી બેસી જળરદસ્તીથી તેને ઝેરનો પ્યાલો બચડીકચડીને પાઈ મારી નાખવામાં આવ્યો ! આ નોંધ પાઠામેંટની બહુ જુકમાં નોંધાયલી છે. વળી ગોવીંદ નાયક નામના કેદોને તો ખાવાને માટે પાશેર અરચાના જુકામાં શેર બાજરીનો લોટ અને પાશેર મીઠું અને પાશેર લસણ બેળા બનાવેલો રોટલો ફરજ પાડીને ખવડાવવામાં આવતો, અને તે ઉપર પાણી પીવા માંગે તો એક નાહની ૨ ગોટની કરચલીમાં પાણી આપવામાં આવતું ! વધારે પાણી આપતું નહોતું. આજની ઈનસારી ગાયકવાડ સરકારમાં તેવાં અધેર હવે રહ્યાં નથી, અને કેળવણીની દોલત કેળવાયકા મહારાજના આપ્તા અને ન્યાયી રાજમાં આપણે કેવા સુખી છીએ તેના ખ્યાલ ઉપલા અન્યાયોથી આવી શકશે. આગળ તો રજપુત ગરાસીયાઓ ગરીબ ખેડુતોના પાકથી ભરપુર ખેતરો સળગાવતા, હુંટ ચલાવતા, અને ખુનો કરતા, હથીયાર બધ માણસો રાખી આગ્રા રાજના વખતમાં જેમ મળતું તેમ મેળવવાને કોશિય કરતા. તેઓ એક ગામપર સીલટ સાથે તીરકામઠાંવાળા માણસો મોકલતા. તેઓ ગામના દેસાઈ પાસે ગરાસ માંગતા. દેસાઈઓ તે ઉધરાવીને આપતા. કોઈવાર જોઈએ તેથી વધારે ગરાસ લોકો પાસે ઉધરાવી વધારાનું નાણું દેસાઈ તથા ગરાસીઆઓના માણસો વહેંચી લેતાં. આવી રીતે જુલમથી ખેડુતો પાસેથી લેતા, તેથી વારંવાર લડાઈ થતી, અને ખુનો થતાં. નવસારીના દેસાઈએ તો ગરાસીઆને તોડવાને બહુ પ્રયત્નો કર્યા હતા. દેસાઈ ખરશેદજીએ ગરાસીઆઓને ઠેકાણે લાવવાની બિના સ્વચરિત્રમાં લખાણથી લખી છે. ગામડીઆ ગરાસ આપવાની ના પાડતા, તો ગરાસીઆ તેઓના ઘાસના કુંડાં સળગાવી મુકતા, અથવા એકાદ ગામડીઆને પકડી ચીરી નાખતા. તેમ છતાં જો ગરાસ ન આપતા તો આણું ગામ સળગાવી દેતા, અને બિચારાઓનાં વહાલાં છોકરાં બચ્ચાંને કેદ કરી પકડી લઈ જતા. સુરતની તવારીખમાં તેના ઘણલા આપ્યાં છે. ગરાસીઆઓ નજીવે બહાને

પોતાનું ગરાસ લાગુ પાડી દેતા, તેના ધણા દાખલા દફતરે વડીક નોંધાયલા છે. મી. મોરીસન કહે છે કે, યુવા ગામમાં એક કુવા ઉપર બાયડીઓ પાણી ભરતી હતી, ત્યાં એક ગરાસીયો જઈ ચડ્યો. તેણે થોડાક થોડાક વાર કુવામાં બેસાડ્યું, તેથી એક બાયડીએ પૂછ્યું “હાકોર શું જુઓ છો?” હાકોરે જવાબ દીધો કે તેનો બાપ તે કુવામાં પડેલો છે, તેની સાથે તે વાતો કરે છે આ ઉપરથી એક તીખલી સ્ત્રી બોલી કે “તમારા બાપા લુગડાં ખાંચે; કેમકે કુવાની ટાંખમાં નથી.” હાકોરે પોતાના દીકરાપરથી વસ્ત્ર કાઢી કુવામાં નાખ્યાં અને ચાલતો ગયો. આ ગરાસીઓ થોડા દીવસ પછી તે ગામે પાછો ગયો, અને કેટલાંક ઘર મળાવા દબને બોલ્યો કે, તેના બાપને લુગડાં જોઈએ છે, તે લુગડાં ખાંચે નાણું આપો. તે વખતથી યુવા ગામમાં દર વરસ રૂ. ૩૦૦ ગરાસ દાખલ થયું. બીજી કહાણી એવી નોંધાઈ છે, કુંગરી ગામમાં એક ગરાસીઆની હકરાણીને પ્રસવ થયો, અને છોકરો આવ્યો. તેણીનું કોઈ સજીવું વહાણું નહીં, તેથી ગામના પંડેરે દયા ખાઈ ગાળ અને સુંક તેણીને માટે મોકલાવ્યું. બ્યારે તે છોકરો મોટો થયો ત્યારે તેણે દર વરસ સુદાંણની રકમનો દાવો કર્યો, અને દવાની માને ડાકણ ખાવ તે લાડાઈ ટાંટો થયા છતાં, અંતે દર વરસ રૂ. ૧૫૦ ગરાસ તે ગામને માથે પડ્યું. એમ ધરમ કરતાં કરમ નડે, અને ભેંચને પાકું તેમાં પાડાને ડહામવા જેવું થયું. એ બધું અધેરરાજવાળાઓ મુંઝે મેઢિ બેસા કરતા, અને અધેર ચાલવા દેતા. ગરાસીઆ ઉપરાંત લુટારાના વળી ટોળે ટોળાં ઉતરી પડતાં. માત્રામારીઓ થતી. ખુનો થતાં. ગામડાઓને ઝેર દેતા, છાકટ પડી રહેતા. તે એટલે સુધી કે ઇ. સ. ૧૮૧૫માં એક સીનીયર જડજે પોતાની સરકીટ વખતે એવું મત નોંધ્યું હતું કે, “નાતજાતના પંડેરોને અધીકાર નબળો પડી ગયાથી, તથા ઉતરતા લોકો ચડતાને માત્ર આપવાને બંધાયલા છે એમ જે સમજવામાં આવતું હતું તે સમજવું બંધ પડ્યાથી, એ અનીતિનો વધારો થયો છે, અને એજ કારણથી અસંખ્ય કુરાચરણો અને નીચ કુરુણો તથા વધતું જતું છાકટપણું ઉભરી નીકળ્યું છે.” લુટ અને ચાંચ્યા ચોરી વધી પડી હતી, નદિ ફરીયામાં વહાણના વહાણ કુઆડી દેવામાં આવતાં. પણ ખ્રીડીશ સરકારે સુરત જીતી લીધું ત્યારથી એવાં કામો તરફ આંખવિચામણુ થઈ શક્યાં નહીં. અધેર રાત્રે વડીક, જરા ચોંપ રાખવા લાગ્યાં. ઇ. સ. ૧૮૧૨માં નામદાર સરકારે એવી ગોઠવણ કરી કે દરેક ગરાસીઆએ પોતાના જે જે ગામે ઉપર ગરાસ હોય તેનો આંકડો કલેક્ટર પાસેથી લખાવી લઈ જઈને ગામના દેસાઈને દેખાડવો. બીજે વરસે આગેવાન ગરાસીઆની સાથે મળીને એવી ગોઠવણ કરી કે કલેક્ટર ગરાસના આંકડા એકઠા કરે, અને તે ગરાસીઆઓના આડતીઆને આપે, ગાયકવાડ અને દેશી રાજ્યોમાં પણ આગળ આપણે કહી આપ્યા તેમ ગરાસના આંકડા મુકરર થઈ, રૈયત પાસે નહીં, પણ સરકાર પાસે ગરાસ લેવાનું શરૂ કરવામાં આવ્યાથી ઇ. સ. ૧૮૧૬થી એ તેજશું નરમ પડ્યું. અધેરરાજમાં આપણા બાપદાદાઓએ શીશી વિપત્તીઓ ખમી છે! છેક ઇ. સ. ૧૮૮૩ સુધી તેવાં અધેર ગજ ચાલ્યાં છે. ધોળે દિવસે એક મંદારાજ રૈયતની પોતાને ગમે તે આબરુદાર સ્ત્રીને પકડાવી મંગાવી બગાડકાર યુગ્મરતો દેતા. તેવી ૫૦૦ સ્ત્રીઓને તે મદારાજએ બગાડી હતી. તેના કમકમાટ ઉપર એવા હેવાલો

પાત્રાંશિંટની બ્લુબુકનાં નોંધણા છે, તે આ કેસણે ઉતારી શેતાં પણ શરમ લાગેછે.

નવસારીમાં રહેલે અને વિજળીનો કાસઢ

નવસારીમાં જ્યારે રહેલે જેવું સાધન ન હતું ત્યારે મુંબઈ તરફ જવાને માટે બેલગાડાં વપરાતાં હતાં. વહેનવાનની ગાડીઓ રહેલેનું કામ બજાવતી. ૮ થી ૧૦ દહાડે મુંબઈ પહોંચી શકાતુ. સુગત જવાને ધણા લોકો પગે ચાલીને જતા, તેમ કેટલાકો ગાડાંમાં જતા શ્રોમંત લોકોને ત્યાં માફાની ગાડીઓ હતી. તે વખતે મુંબઈ જવું, તે ગોલા હિંદુસ્તાનથી આફ્રીકા જવા જેવું ભાર હતુ. કેમકે રૂતામાં ચોર લુટારૂં અને ફાડો ખાનાગં જનવરોની બહુ દેહશત ગડેતી. લુન્થી કુષ્ઠ તરફની “ ગણુદેવીની ગઢેર ” ને રસ્તે મુંબઈ જવાતું. તેથી મુંબઈ કમાવા રજવા મળતાઓ ૮-૧૦ વરસે પાછા અને આવી શકતા. એક ધણી મુંબઈ રજવા કમાવા જાય, તે જાણે પાછો આવવાનોજ નહીં હોય, એવી રડારોળ તેના ઘરમાં ચાલતી, અને તેની ગાડી મહોલામાંથી પસાર થાય તે જાણે એક મનાગને લાખને ખાંધીઆઓ ગેદાંન હિંચકી જતા હોય એવું જમાનક લાગતું. પાછલી તતે ગાડું આવી ઘર આગળ છુટે ત્યારથી રડારોળ ચાલતી. ધણીવાર એવી રડારોળથી અભણાઓ કોઈ ખરી મથું હશે એવોજ ખ્યાલ કરતા. જૈનઓ મહોલાને નાકે સુધી આંસુપાળી કરતાં કરતાં મુકવા જતાં. મુંબઈ જનાર ધણી પણ ધણો આંખપાળી કરતો. વળી મગ્ધ લોકો પૈકી કેટલાકો જગતર સુધી, તો કેટલાકો “ ગણુદેવીની ચોકી ” ને નામે ઝાળખાતી લુન્થીકુર્ષની પછવાડેની ટેકરી સુધી જતા, અને ધણા અતલગના હોતો વળી ગણુદેવી સુધી વળાવવા જતા. તેજ પ્રમાણે જ્યારે મુંબઈથી કોઈ આવે ત્યારે તેને લેવા જવાનું રેશન ગણુદેવીની ચોકી જ હતું, અને પ્રણા આગરફારોને લેવા ગણુદેવી સુધી જતા. વળી કેટલાક લોકો તો સંવત ૧૯૦૦ના અરસા સુધી સુગતને જાંદરેથી મુંબઈ આવજાવ કરતા. મુંબઈથી માલ આવતો તે તો સુરત જાંદરેથી વહાણમાં આવતો. એ ગાડીઓ બાડે ફેરવનારા વહેલવાન પારસીઓ હતા. નવસારીમાં લંગડાવાડમાં જન્મેલા આપણા પારસી કવિ મી. મનચેજી કાવસજી લંગડા હોઈ “ મનસુખ ” ના આપદાદાઓ સુધ, લંગડા-વાળાઓ વહેલવાનનું કામ કરતા હતા.

આ પ્રમાણે સફરની આપદા હોવાથી તે વેળાએ “ દિલ્લીને ઝાંપે ” જવું એ ધણું મોટું પગકમ અને સાહસ કહેવાતું. દરિયાની સફર કરવી તે વેળાએ ધણી બંધ

● એ મી. મનસુખ નવસારીના વંજડાવાડમાં નહિને કાંઈ આવેલા ખીરમાર હાલતમાં હોય મોજુદ છે તે ઘરમાં સાપુરજી નનરોજી સુધને પેટ જન્મ્યા હતા. એઓના એક વડીવ પુત્રપ પગે વંજડાતા હોવાથી એઓના ખાન્દાનની અટક “ લંગડાના ” ની પડેલી છે, અને તે ખાન્દાન જે મહોલામાં રસતું હતું તેનું નામ “ લંગડાવાડ ” પડેલું છે. ટુંકમાં આપણા પારસી કવિ મી. મનસુખ પણ એક નોરાકરાજી છે, એ આ કેસણે નોંધી રાખેલું વ્યર્થ જગે નહીં. વળી બીજા પારસી કવિઓ મી. ફીરોજ. રૂ. બાલવીવાડા અને મી. ખ. બ. ફરામરોજી (ખીરબ) પણ નોરાકરાજીજી છે,

● હેલ્થ = ગાડી (પાછળથી વહેલવેળાં અપણંગ હેવ = નાડી મથે છે.) વાન, રાખનાર. વહેલવાન એટલે ગાડી રાખનાર, અથવા ગાડી બાડે ફેરવનાર.

બરેલી ગણાતી. દિલ્લી જઈ આવે એટલે તે વેળાએ ગોયા ખીજી દુનિયામાંજ નઈ આવેલા જેવું ગણાતું. તેમાંથી પણ નવસારીના દેસાઈ દરતુરો દિલ્લી જઈ આવતા. કેટલાક નોશાકરાઓ તે વેળામાંજ ચીન, સીંગાપોર, વિગેરે દુર દગ્ગર કેકાણે જતા પણ ઘણે ભાગે પાછા ફરતા નહોતા. એ બધી આપદા મટી જવાનું છેક ઈ. સ. ૧૮૫૭થી શરૂ થયું. એક તરફ દિલ્લિસ્થાનમાં સત્તાવનનો બળવો ચાલો રહ્યો હતો, ત્યારે ખીજી તરફ આપણા નવસારીમાં રેલ્વે કાર્બન નાખવાનું શરૂ થયું હતું. મુંબઈ અને નવસારી વચ્ચે રેલ્વેનો વહેવાર ચલાવવાનું પહેલવહેલું ઈ. સ. ૧૮૬૪માં શરૂ થયું. શોક્ષિ અબ્દુલ અબ્દુલ યહ્યો ખોજતાં કે “આંખ વીંચીને પાછી ઉંઘાડ્યે તેટલાં તો સુરત જવાયય !” પવન પાવડીની કથા તો સાંભળેની અને આ તો નજરે જોઈ ઘરડાંઓમાં તો અચરતીનો પાર ન રહ્યો. એ રેલ્વે શરૂ થઈ ત્યારથીજ મોંઘવારી શરૂ થઈ. એક પદ્ધતિમાં સુખ થયું, અને ખીજામાં દુઃખ થયું. રેલ્વેથી શોક્ષિનો ધંધો રોજગાર ચાલવા લાગ્યો. નીમાજગરા ટેકરાનો એક ભાગ તોડીને ત્યાં રેલ્વે સ્ટેશન સ્થાપ્યું. તે જુનું સ્ટેશન ૧૨ વર્સ થયાં તોડી નાખીને સવા લાખનું નવું સ્ટેશન લાક જંધાસુ છે. ખી. ખી. એન્ડ સી. આઈ. રેલ્વેમાં એ સ્ટેશન આવેલું છે, અને આપણું એ સ્ટેશન ખીજા નંબરના સ્ટેશનમાં મુકાયલું છે.

રેલ્વે સાથેજ વિજ્ઞાનિક કાસદ નવસારીમાં આગ્યો. યાને ઈ. સ. ૧૮૫૭થીજ તારના દોરડાં નાખવાનું કામ પણ શરૂ થયું. તારનાં દોરડાં ન હતાં તે વખતે ખેપિયાઓ અને કાસદો ટપાલ લઈને તારની ખતર વટીક લઈ જતા. ઓછામાં ઓછા ૩-૪ દલાડા કાસદને મુંબઈ જતાં લાગતા. આજે તો સ્ટેશન ઉપર તેમજ શહેરમાં પોસ્ટ-આફીસમાં, એમ બે કેકાણે તારના દોરડાં નંખાયતા હોવાથી શોક્ષિને એવડું સુખ થયું છે. તો જો કે આજે કંઈ તાર આવે છે, કે શોક્ષિ ગભરાઈને હાંબ મુકી દે છે. કેમકે તાર તો કોઈ મેરી ગયાનેજ આવે, એવો તે જરૂરનો શોક્ષિ સમજે છે.

ટપાલ સિસ્ટમ લાકનું ટપાલખાતું (પોસ્ટ ઓફીસ) જેવું આગળ કશું નહોતું. લાકનું પોસ્ટખાતું પણ રેલ્વે થયા પછીજ થયું છે. પ્રથમ તો સારી આંટવાળા શાહુકારોની પેઠી ઉપર આખા કરગાની ટપાલ એડી થયા કરતી. અને આઠ દલાડા સુધી તે કાગળો પેઠી ઉપર એકલા થયા કરતા. વળી ઘણું જરૂરનું, યાને લાક તાર માર્ફતે ખતરે આપીએ છીએ તેવી ખતર આપવા જેવું હોય, તો રેપરીઅલ કાસદ તે પેઠીવાળો કાઢતો, અને તેનો દર પણ વધારે હતો. ટપાલ ઉપર દીકીટ ચોઢવાની નહોતી. પણ કનકાં ભારી પાકીટ પ્રમાણે બે આનાથી એક રૂપિયા સુધી પેઠીવાળો લેતો, અને આઠ દલાડે એક ખેપીઓ મુંબઈ મોકલવામાં આવતો. વળી ગણુદેવી વનસાડ-તારાપોર વિગેરે મધ્યેથી ખેપીઆ જદલાતા. વડોદરે પણ તેજ પ્રમાણે કાગળો જતા. આઠ દલાડામાં ઘણામાં ઘણા ૫૦ કાગળો ભેગા થતા. જોખમના કાગળો થીમતો પોતપોતાના કાસદો પાસેજ મોકલતા, જગત કાસદોએ દોઢ દલાડામાં વડોદરે અને ૩ દલાડામાં મુંબઈ જરૂરી કાગળો પહોંચાડવાનાં લખતા અને ના છે. એક પોતા દેસાઈના મા મરવા પડ્યાં, તેના દીકરાને મોં જવાને મુંબઈથી તેજવ્યો. કાસદ તથે દલાડે મુંબઈ પહોંચ્યો ! અને ૩ દલાડામાં તેજ બળદોની મારતી ગાડીથી તે દીકરો

મુંબઈથી નવસારી આવી લાગી મનતી માનું મોં જોઈ એવી પહેલાની વાતો ચાલે છે. કાસદોને લુટતા; નેથી ભીલામું નાખેલી શાહીવાળી પોતાની પીઠ ઉપર સંદેશ લખાવી અર્ધ ફરીને વેશે તાતા ખાન્દાનના ખેપીઆઓ વડોદરા ખાતે દેસાઈના સરકાર દરબારી ખટપટના કાગળો લઈ ગયલાના દાખના નોંધાયના છે. લુટારને લીધે તો ઘણા કાસદો તો જોડાના ખાત્રમમાં ડકકો ખોસી ઘઈ જઈ પહોંચ્યા. મુંબઈથી આવેલા કાગળો એક વહીમાં સહી કરાવી ઘઈ જેના તેના આપવામાં આવતાં, અને તે પણ પેઢીવાડાને ત્યાં જઈને ઘઈ આવવા પડતાં. મુંબઈમાં પણ એવીજ ખાનગી પેઢીઓ ટપાલનું કામ કરતી, અને હાલની સિસ્ટમનાં પોસ્ટખાતાં નીકળ્યાં ત્યારથી તે વહીવટ બંધ પડ્યો. સરકારે ફરજિયાત તે રીઠી બંધ પડાવી તોણ અંત નોચાકરાઓને મગર થવા જોગ એક ખીના નોંધવા જેવી છે કે, પોસ્ટ ખાતાના કાગળો ગમે ત્યાં પોતાની છાપ મારી, પોસ્ટ ઓફીસની માર્ફત વગર, મેલમાં બહારો બહાર મોકલવાનો હક્ક, અંગ્રેજ સરકારે બંધેથી બંધ પડ્યા છતાં, એકના એકજ નોચાકરા નામે આ. હાદાભાઈ બમનજી કલ્યાને આજે પણ આપેલો છે. જે હક આજે પણ (૧૮૯૭માં) તેવણના વારસો મુંબઈ-ખાહાર-કોટ ખારા કુવાની સામે ચત્રાવતા કહેવાય છે.

આગળ જ્યારે ૮ હાડે ૫૦ કાગળો પેઢી ઉપર ભેગા થતા, ત્યારે (૧૮૯૭માં) નવસારીમાં ૫ ટપાલવાળા રોજ કાગળ વહેંચવા ફરતા હતા, તોપણ તે જલદી વહેંચાઈ શકતા નહિ. કેમકે સરાસરી ૧૦૦૦ કાગળોની આવજ નવસારી પોસ્ટ ઓફીસમાં થી થતા હતા. હાલ તો એથી બી વધારે હશે.

શેરના સદાની નવસારી ઉપર અસર—“ સને ૧૮૬૦ માં અમેરિકામાં લડાઈ જગ્યાથી છુત્તાંડમાં અમેરિકાનો ૩ આવી શક્યો નહીં, કેમકે લડાઈ ટંટાને લીધે ત્યાં ૩ પાક્યો જ નહી. તેથી હિંદુસ્થાનના ૩ નો ભાવ વધી ગયો. જે ૩ એકસો રૂપિયે ખાંડી મળતો તેના રૂ. ૭૦૦ થી ૮૦૦ ઉપજ્યા. આવા મોંઘા ભાવને લીધે કરોડો રૂપિયાની નફા ધારેલી દોલત આ દેશમાં છુત્તાંડથી ધસાઈ આવી. ખેડુતો, વેપારીઓ વિગેરે એકાએક તરંગર જતી ગયા. આવી રીતે એકદમ પૈસો વધી પડ્યાથી મુંબઈમાં એક નવી જાતની ઘેતણા લિખી થઈ. છુત્તાંડમાં જેવી રીતે અગાઉથી પાપ-ખાની થઈ હતી તેવી પાપમાર્ગી થઈ. દરિયો પુરી જમીન જનાવવા, પારકા દેશો સાથે વેપાર કરવા, વિગેરે, ગાંડા ગાંડા વિચારો લિખા થયા. મોટી મોટી કંપનીઓ થઈ, શેરના સદા ચાલ્યા. વગર નદે, વગર વેપારે તે શેરના કાગળીયાંના ભાવ એકના દસ થઈ પડ્યા, તેથી તે વેચીને તેમાંથી નીકળી નાંઠા તેઓ તાલેવાન થઈ પડ્યા. જેઓ એથી પણ વધારે રફા ખાવાની આશાએ તે ચીઠડાં ગમી રહ્યા તેઓ પાપમાન થયા. એવી રીતે અખીર લોખી ફરી થયા અને ફરી લોખી અખીર થયા.

શેર સદાની ગાંડાઈમાં મોટી મોટી ઉઠવાપાઠો થઈ. મરીજ લાયાર મગુર, દળ-નારીએ, રંટીયો કાંતનારીઓ, પાણી બરનારાં, (માખેદો) સરખાં સર્વે લોખાઈ ગયા. જલ્મ ભાવ વેચી વેચીને શેર લીધા. તે સધળાં પાપમાન થયાં. એ ગાંડાઈ ન નીકળી ડોલ તો (નવસારીમાં) જે કેટલાંએક ધર્મને નામે કામે થયાએ, તે કામે થાત નહીં.”

“ તે વખતે મુંબઈના ઘણાએક તવંગર પારસીઓ (નવસારી) તરફ ઉપરા-
છાપરી ફર્યા આપ્યા હતા. તેઓ રૂના પેપરમાં લખેા રૂપિયા કમીયા હતા. મરહુમ
શેઠા રસ્તમજી તથા સોરાજીજી જમશેદજી જીજીભાઈ તથા શેઠ ખજેદજી ફરફુનજી પારખ
તથા શેઠ બેરામજી જીજીભાઈ વિગેરેએ પોતાની મુસાફરીમાં ગરીબ મુરખાંઓને ભારે
સખાવતો કરી હતી. પાણીના પરખ, હવાડા, કુવા, ધર્મશાળા, નિશાળો તથા દવાખાનાં
વિગેરે (નવસારીમાં થયાં તે શેર સદાને પણ આભારી છે.) કાણુ બાણે કાળ કેવી છે,
એ વિચારથી શેઠ રસ્તમજી તથા સોરાજીજીએ એક બે વરસમાં લખેા રૂપિયા આપ્યા.
તેઓએ નાતબંધતનો તકાવત રાખ્યા વિના કિંદુ, મુસલમાન, કે પારસી, એ સઘળાંના
કુખ ટાળવાને લખેા રૂપિયાની દોડત આપી દીધી. (નવસારીના પારસીઓને વહેંચાણુ
ને નામે મૂકે મૂકે. રૂપિયા આપ્યા હતા, જતા આવતાં ગરીબ મુસલમાન કે કિંદુઓના
દિલ ઉપર પાવણી બેઆનીના ખોભા નાખવામાં આવતા) નવસારીમાં સર્ગવહાતાને સો-
નાની જણસો, હુમડાં, ધરખાર વડીક બધાવી આપ્યાં હતા. મૂકે મૂકે મળતું ભેઈ, જેણે કે
જેના પાપદાદાએ હાથ ઝોરેલો નહીં. તેના કેટલાકે હાથ ઝોરતા થઈ ગયા મોબેદોમાં
વહેંચાણુ પુષ્કળ થતું. વળી એ શેઠા નવસારીથી સુરત કે ઉદવાડે આતશબેહરાંમને
સેજદો કરવા જતા, તો મોબેદો તથા બીજાં તેઓની પુકે સુરત પણ જતા. ઘણા
મોબેદો તે વખતથી તવંગર થઈ ગયાં. નવસારીમાં મોંઘવારી વખતે ચોખાની ચુણોની
ચુણો તેઓ ઘેર બેઠાં પહોંચાડતા. તવડી ગામમાં દોખાની ક્રિયા થઈ ત્યારે સુરમા,
મલીદા, અને મીઠાઈની તો ન્યાતો શેઠ સોરાજીજી આનસીવાલાએ ખવાડી હતી !”

શેઠ રસ્તમજીએ પોતાના ત્રણ મિત્રો દરતુર ડેકાયાદજી રસ્તમજીને તથા દેસાઈ
અરજેરજી નવરોજીને અને બનનજી દાગબજી પોત્યા દેસાઈને મોટી મોટી રકમોના
શેરો ભેટ આપ્યા હતા. દેસાઈ અરજેરજીએ તો ડવાપણ વાપરી તુલ વટાવી લીધા,
પણ બીજા બે સાડેબોએ વધારે મળવાની લાલચમાં મુભાવી દીધા રસ્તમજી શેઠે એકેક
માડું ભરીને તો કપડાંના તાકા, જનસો, વાસણુ કુસણો વિગેરે મોકલ્યાં હતાં ! મન્ને-
સરના ગરીબ લોકો શેરના સદાની સખાવતથી સોના રૂપાના બાંગડી સાકળાં પહેરવા
પામ્યાં ! એવી એવી ઘણી અસરો મુંબઈના શેર સદાની નવસારીમાં લાભકારક થઈ હતી.

નવસારીનો ન્યાય:—નવસારીમાં મુગલાઈ રાજવહિવટમાં નવસારીનો મલેક
ન્યાયાધિશ હતો. તેના હાથમાં ખુનના મુકદ્દમા વડીક મુકવવાનો અધિકાર હતો. ત્યારે
ગાયકવાડી રાજ્ય સ્થાપન થયું ત્યારે ન્યાયનું કામ પ્રારંભમાં દેસાઈને ત્યાં હતું, ગમે
એવા ચુન્દાનો નિકાલ તેઓ કરતા. રૂઢે રૂઢે ગાયકવાડીમાં ન્યાયનું ધગભગ તમામ
કામ એક દેવનાર જેવો આધકારી પણ ભોગવવા લાગ્યો હતો. નવસારીનો સુબો તે
વેળાએ મુખ્ય ન્યાયાધિશ હતો. ખુનની સજનો બદલો ફોરોથી નહીં હતો, પણ તરેફ-

બંધા ઉપણે બાણુ અત્યંત યક પડશે કે, મર જમશેદજી નવસારી આવેલા, તે
વેળાએ ત્રણ મજ પહોળાં મુંબઈનાં જેનાં મલેતર રાગ મોહલા મધેના જે ધરના ચીપ્પામાં
પોતાનો જન્મ થયો હતો, તેને પગે પડવા આવ્યા હતા, અને તેજ ચીરીયું સમરાવી અસલ
સ્થિતિમાં રાખી વાપરવા પોતાના એક બેશીને મોંઘી નયા અને બરીબી હાલતમાં ત્યારે
પહેલપહેલા મુંબઈ ધધાને માટે ગયા તે વેળાએ જે પટાસાએ તેઓને વાલીયું કરી આપેલું
તેને તેણી નેંદાવ કીધી હતી.

ના કમકમાટ ભરેલી રીતે ખુનીના જીવે ચાલતા કેટલાક યુનિવર્સિટીના તો ઝેર પાવવી સોમીઓના ક્રૂરતા વધીક બન્યાનું જાણી રાખી વેડોની ૧૬ રૂએ માનવામાં આવતા હતી, અને મારી રહીને મોઢાનું પાણી પેના સોમીના સજો ઉપર છાટવામાં આવતું, તેથી ચચરાટ તથા અગન મલુ થતી એવાર ચારપુન આગળના મુમનમાનવાડમાં રહેતો એક મુમનમાન પન્દેશ ગયો તેના ૪ દોન્ટોએ તેની જોરલાજરીનો લાભ લઈ તેની ખુમસુનત ઓગળ ઉપર નીચેને રખતે ગમાતકાર મુમયો, અને તે કરપીણ કામથી ન ધનતા તેણીને કાપી નાખી મધ્ય કૃત્રિમ પાપ કર્યું તે બાઈની ૭ ૮ મર્પની નાહતી બાગકી હેમકી જઈને કોરીના એકાદ ખુણામાં બરાઈ નહી સહવારમાં મોડે સુધી મોહનનાના લોકોએ તેણીના બારણા મધ્ય જોઈ, બાગણા ઉતારી આ કમકમાટભર્યો દેખાવ દોડા ગડમડ થતા પેલી છોકરી સતાઈ રહેતી બહાર આવી ગડી પડી, અને અહોવાન કહ્યો કે, માન કાકાઓએ (અર્થાત બાપના મિત્રો) આવી તેણીની માને કાપી નાખીછે. તપાસ કરતા તે સર્વ યુજીઓ પકડાયા. નવસારીના સુનાએ તે દરેકને એકલા બેનગાડા ઉપર બધાવ્યા, અને મેશના પીના કરાવી, બાસડાના હારે પહેંગાવી ૪ ગાડાઓ મોહનને મોહનને દેરન્યા મોહનને દરેક નાકે ગાડા ઉભા રાખી, મારાઓ છો બરફાટે તેમ ખુનીઓના માથા અને બન્ડા ઉપર મોટા ભારી દાગો મારતા, અને શોહીનુહાણ કરી તે ઉપર મોહાનું પાણી રેડતા. તરાઉતાના ચકના ઉપર લાવતા બે તો મરીજ રહ્યા, અને તોપણ તેઓના ઉપર માગ પડવોતો ચાલુજ હતો એમ કરી તે ૪ પાપીઓના ગ્રાણી નીધા એ દેખાવ નજરે જો મારા આજે પણ હૈયાત છે, અને આ વાતતો જાણીતી કે, કે જે પોતા દેશનાઓએ આ દેખાવ આમાદ જોયશે હતો, તેમને આખું એક વર્ષ સુધી તાપ આવવી ચાલુ રહી હતી. કહે છે કે દર વર્ષે જે દહાડા ઉપર તે દેખાવ લોકોએ જોયતો તેનું દહાડા ઉપર ધણા વર્ષો સુધી તેઓને તાપ ચઢી આવતી હતી.

એવો તે વેળાએ સુનાને અધિકાર હતો. ઈન્સાફનું કામ હમયડા વગરનું તો હતુંજ. કોઈ ચોક્કસ ન્યાયાધિષ્ઠ ન હતો ફાજદારના હાથમાં આવે તો ફાજદાર ઈન્સાફ અને મળ કરે, અને દેસાઈના હાથમાં આવે તો દેસાઈ ઈન્સાફ કરે. જે દેસાઈના હાથમાં મામલત હોય તેના દરમજમાં નાકડાનું ખાતું તો પડીજ રહેતું. યુનિવર્સિટીને તે જોનામાં પગ ધનાવી બેસાડી રાખવામાં આવતા. મલેકના વખતમાં તો વળી મોટા લોકોને ઈન્સાફ થાય તે સુનત ખાતેની “ કરાઈ હજુરી અદાલત ” માં અપીન પણ જઈ શકતા ગરીબોને માટે ન્યાય જેવું નહોતું “ Justice was sold to the Rich and refused to the Poor ” એ કહેવત તે વેળાએ ખરેખર અમલમાં હતી. તે વખતે ન્યાયની અદાલતો, મોટી દેવડી-ચણુના કોટ ૧૫૦ અમીની, વિગેરે નામોથી ઓળખાતી. તે વખતે ઈન્સાફની અદાલત તે જોયા સરકારી મહેસુલખાતું હતું. ન્યાયને બદલે નાપુ બેસુ કરવામાં આવતું. સુનતમાં જ્યારે ઇ. સ. ૧૭૯૬ માં અંગ્રેજ સરકારે દાડી પીટાવી કે “ અંગ્રેજ સરકાર કોઈ પણ વખતે કોઈ પાનુ કુખીની ફરીઆદ માબગવા તૈયાર છે. સરકારના દવાજા ગમે ત્યારે દાદ માગનાર માટે ખુલ્લા છે ” ત્યારે નવસારીની રીયતને પણ જીવ બાગ્યો હતો, મુરતના અંગ્રેજ સીધના

અંગલાની બહાર એક થંટ ટાંગેલા હતો, તે ફરીયાદ કરનાર નીચેથી વગાડે, અને પછી તેનો ન્યાય થતો.

મુસલમાન કોમનો સંસારી અને ધર્મ સંબંધી ઈન્સાફ કોર્ટ ઉપરના કાઝીઓ કરતા. હિંદુઓના તે પ્રકારના ન્યાય નગરશીક કરતા, અને પારસીઓના ન્યાય દેસાઈને ખારણે દરખાસ્ત બરાબરને ચુકવાતા. હાલમાં ગાયકવાડ રાજ્યના ખીજા પ્રાંતોમાં જેટલા ગુન્હા ચાલે, તેનો સોમો હિરસો પણ નવસારી પ્રાંતમાં જનતો નથી, અને નવસારી પ્રાંતમાં જેટલા ગુન્હા જને છે, તેનો સોમો હિરસો પણ નવસારી શહેરમાં જનતો નથી. નવસારી પ્રાંતમાં વર્ગે સરાસરી ૩ થી ૪ ખુનની રાસ આવે છે, જ્યારે ખુદ નવસારી શહેરમાં તો ૧૭ વરસે એક ખુનની રાસ આવે છે ! અને તે પણ ઘણી મોટી લાગે છે. હાલ નવસારી પ્રાંતમાં ચોરીના ગુન્હા પણ ઘણા થોડા ચાલે.

હાલ આખા પ્રાંત માટે એક ડીસ્ટ્રીક્ટ જજ (જે નવસારીમાં જ રહે છે) અને ૩ મુનસફો રહે છે. જજને સેશન્સના મુકદ્દમા ચુકવવાનો, અને ખુનીને ફાંસીની સજા ફરમાવવાનો અધિકાર છે. દર વરસે નવસારીની જજ કોર્ટમાં દિવાની મુકદ્દમા ૪૦૦ અને સેશન્સકોર્ટના ૬૦૦ તથા અપીલના ૬૦ થી ૧૦૦ મુકદ્દમાની રાસ આવે છે. દર વરસે નવસારીના આખા પ્રાંતના સરાસરી ખુનોના મુકદ્દમાની સંખ્યા ૪ની આવે છે. છેલ્લાં ૪૦ વરસમાં તબ નવસારીમાં માત્ર ૩ ખુનીને ફાંસી દેવામાં આવ્યા છે. નવસારી પ્રાંતમાં ફર્ટ કલાસના આધિકારવાળા ૬ મેજિસ્ટ્રેટ છે. ગાયકવાડી ધરમરાજ હોવાથી આગળ તો ખુનનો બહુલો ફાંસીથી લેવાની સિદ્ધત નહોતી.

પોલીસનો અદોખસ્ત—પ્રથમ નવસારીમાં હાલની સુધરેલી બંધની પોલીસ જેવું કશું નહોતું, પણ શહેરના બચાવને ખાતર જૂઠી જૂઠી તરેહની નવાઇ જેવી પોલીસ હતી. ૧—અલેકના ખાનગી પગાર ખાનારાં ગણત્રિના માણસો નવસારીનું રક્ષણ કરતાં. ૨—પારસી રાજ અથવા પારસી દેસાઈને ત્યાં રહેનારી પારસી પોલીસ, જેને “ લાકા પોલીસ ”ના નામે ઓળખવામાં આવતી, તે વૉલન્ટિયર પોલીસના જેવી હતી. તેઓના હાથમાં તરવાર બંધુક જેવું કશું હથિયાર રહેતું નહોતું, પણ ખાઈને દોંગા યર્ષ રહેલા પારસી સીપાઈઓ હાથમાં હથિયાર લેખે માત્ર એકાદ લાંબી લાકડી રાખતા. તેઓના કદ, કડા, અને ધાક એજ તેમના હથિયાર હતાં. ૩—પાછલી ગાયકવાડી જ્યારે નવસારીમાં સ્થાપન થયું, ત્યારે બરેલાં પેટપર પણ ન ચાલે એવું એકાદ તરવારનું કાપતું રાખી ફરનારી સુખાના માણસોની જનેલી પોલીસ શહેરનું રક્ષણ કરતી. ૪—અને જ્યારે ફુકાળ જેવે સમયે ચોર લુટારાઓનો ઘણો પગપેસારો થાય, ત્યારે ઘેર ઘેર રૂચત પોતેજ પોતાને પોલીસ બનાવતી. હથિયારની તો બંધી હતીજ નહીં, એટલે તેવા તેવાઓને ત્યાં, કોઈને ત્યાં તરવાર તો કોઈને ત્યાં બંધુક રહેતી. ટાકના દહાડા તો “ ચોરીના દહાડા ”ને નામે ઓળખાતા, અને જીલ્લે જીલ્લેના પારસી વિગેરે, ટોળાઓ યર્ષ રાતે રોન કરતા. તેવા બહાદુર નોશાકરાઓમાં એક મન્દુમ કાવસજી હોરમજી શર્માચારનોજ દાખલો બસ થશે. તેઓ બંધુકો વિગેરે હથિયારો રાખતા, અને “ ચોરીના દહાડા ”માં રાત્રે પોતાના લતાના મડોલ્યાઓમાં હિમ્મતથી ફરતા, અને લોકોને હિમ્મત આપતા. સુસ્ત તો પગરરતેજ ચાલીને જવાનું હોવાથી, રસ્તે ભેદવાની

ખાડી આગળ હુંટાડોની બહુ ધારતી રહેતી. ત્યાંજ શેઠો હુટાતા. ત્યાંના કોતરડાંમાં ઝાડો ઉપર બરાઈ રહેનારા ફુટો મુસાફરોના જન વટીક લેતા. તે સળખથી સુરત કે ગણદેવી જવું હોય તો વળાવા કે વરતણ સાથે લેવા પડતા. સુરત જતા રાહદારીઓ માટે દેસાઈ ખરેશ્વર દેહમુરજીએ ખાડી ઉપર પુલ બંધાવી રસ્તો સુધાર્યો હતો (રાજ મેલ સાથ ૧૮૨૧). નવસારીથી સુરત જવાનું તે બાજુ કે હુટાઈનેજ જવાનું હોય એવી રીતે મુસાફરી કરવાની હતી. ઠાઈ હુટાઈ ફકીરને કે બીખારીને વેશે રસ્તા ઉપર પડી રહેતા, અને મુસાફરો ફેટલા છે, એકલ ડોકલ છે કે પાંચ પચીસ છે, તેના ખર્ચ કોતરમાં બરાબલાઓને પહોંચાડતા. જ્યારે તેઓ જોતાં કે એક બે છે, ત્યારે તેઓ બાજુ બીખ મગવાને કાલાવાલાના બોલો બોલતા હોય તેમ બોલતા, અને વચ્ચે “એકલ ડોકલકા અલ્લા બેલી” એવું બોલી છુપાઈ બેઠેલાઓને ચેતાવતા હતા. જે મુસાફરો ધણા હોય અને હુડી શકાય નહીં એમ હોય તો બોલતા કે, “સાત પાંચકા બલા.” હુટાઈઓની આ નિશાનીઓ શેઠોને મળીતી યઈ ગયલી હતી. તે શિવાય તેઓ સેંકડો તદખીરોથી પોતાનો ધંધો ચલાવતા. ” એ હુટાઈઓને માટે આપણું “ ધરેંગુલર દૂપ ” પુરતું તો નહોતું, પણ થોડીધણી હિંમત હતી. આખા નવસારી પ્રાંતને બચાવવાને તો પોલીસ હતીજ નહીં. નવસારીની રેલ્વે પોચી, અને બેઠકાં જેવી અસલથી ગણાતી આવી છે. એટલે સુધી કહેવત પડી કે, બકરાં મેંદાંનાં ગોવાલાને માથે વધારે ગોવાલા હશે, પણ નવસારીના શેઠોને તાબે રાખવાને તો તેટલા પણ જરવાડની જરૂર નથી. નવસારી અને સુરતનેજ હુટારા પીંદારા કાં હુટવા આવતા ? એ સવાલનો જવાબ એટલોજ છે કે, આ ભાગ ધણો તવંગર ગણાતો, અને આ ભાગ જે યુજરાત પ્રાંત કહેવાય છે, તેને માટે યુરોપીયનોએ એવું મત આપ્યું છે કે, “Guzerat which has often been called the Garden of India on account of its rich soil and careful cultivation ” એટલે હિંદુસ્થાનના બાગ લેખે આ ભાગને ગણવામાં આવતો હતો.

આ ગરીબ નવસારી પ્રાંત અને નવસારી કર્યાના રક્ષણ અને બંદોબસ્ત માટે આજે સુધરેલા રાજ અમલમાં પણ પોલીસનું પ્રમાણ બીજા પ્રાંતો કરતાં નામદાર ગાયકવાડ સરકારે થોડું જ રાખેલું છે. આખા પ્રાંતની ૩૧૯૪૪૩ માયુસની વસ્તી માટે એક પોલીસ નાયબમુખા (સુપ્રીન્ડેન્ડેન્ટ) રહે છે, જે સર ફોર્જદાર રહે છે, ૧૦ ફોર્જદાર છે, ૩૨ નાયબ ફોર્જદાર છે, ૩૮ જમાદાર, ૧૦૨ હવાલદાર, ૬૬૭ શીખાઇઓ છે. (એમાં ૩ વર્ગ છે. ૧લા, ૨જા અને ૩જા કક્ષાસના શીખાઇઓ છે). ૨ ફોર્જદાર, ૪૩ રેંગુલર સ્વાર છે. અને ધરેંગુલર માને વ્યવસ્થા વગરના સ્વારો ટપાલ લઈ જવામાં રહે છે તે લગભગ ૧૦૦ ને આશરે છે. એ બધા નવસારીના ૬૮૮ ગામડાંઓમાં વહેંચાયેલા છે; ત્યારે ખુદ નવસારી શહેરમાં કેટલી પોલીસ ફોર્જ હશે તેનો વિચાર કરી લેવાનો છે. વળી આરબના માણસો નવસારીમાં રહે છે તે જોવા કેદિઓ વિગેરેને સંભાળવા રહે છે તે જૂદા. ખુદ નવસારીમાં ૪ પોલીસ ગ્યાટો છે. કાઠારવાડામાં, મોચીવાડામાં, ગોલવાડામાં, અને બબરમાં અળી ૪ ગ્યાટો છે. ડુંકમાં પોલીસની જરૂર નવસારી શહેર માટે તો લગભગ નહીં જેવી છે. કેમકે સાધારણ રીતે ખ્રીટીશમાં કેટલીક ગમ દર ૬૧

માણસની વસ્તીએ ૧ પોલીસ સીપાઈ, તો કેટલીક ગમ ૧૦૦ માણસે ૧ સીપાઈ રાખવાનો નિયમ છે, તો જો કે કેટલીક નરમ પ્રજાનાં પ્રમાણમાં એ નિયમ ત્યાં પણ જળવાતો નથી, તથાપિ તે ધોરણે ગણતાં નવસારી પ્રાંતની વસ્તી માટે ત્યાં ૫૩૨૪ પોલીસ સિપાઈઓ જોઈએ તેને બદલે માત્ર ૬૫૭ સીપાઈઓથી કામ સંતોષકારક રીતે ચાલે છે. ખુદ નવસારી શહેરને માટે ૧ ફોજદાર, ૧ નાયબ ફોજદાર, ૧ જમાદાર, ૧૦ હવાલદાર, ૨ સ્વાર (તેહનાતી), ૩ કારખાનાના સીપાઈ, અને ૫૭ પોલીસ સીપાઈ ફરેલા છે, તેમાં પણ ગેરહાજર ઘણા હોય છે. તે સાથે ગણતાં ૪૦ માણસો ૧૬૨૭૬ માણસને સંભાળી શકે છે ! એ ઉપરાંત ફડફોજદારના તાખામાં " પોલીસ ફડ " માં નાયબફોજદાર જમાદારો, હવાલદારો, અને સીપાઈઓ છે તે જુદા.

હાથીનું મરણ:—નવસારીમાં હાથીના મરણનું માન અને મહત્વ જૂઠું જ છે. નવસારીમાં અસહ્ય એક હાથી રાખવામાં આવે છે, અને તે મરી જાય એવી સ્થિતિમાં જણાય ત્યારે તેને શહેર બહાર રાખી ત્યાંજ તેની કબર કરવામાં આવે છે. પરંતુ ૮ વરસની વાત ઉપર મહત્વારપ્રસાદ નામનો હાથી પોતાના સ્થાનમાંજ મરણ પામ્યો ત્યારે તેનું મુકું ઉઘાડી લઈ જવાને તરેહવાર જાતની જેઠાંન અને ખાટલી બનાવા છતાં તે ધસડાયો નહીં, અને એ દહાડે તેના કુકડા પાડી ગાડાંઓમાં મરી લઈ જઈ દશેરા ટેકડી તરફ દાટવામાં આવ્યો હતો. હિંદુઓ હાથીને ગણેશના પ્રતિનિધિ જેટલું બહુ માન આપતા હોવાથી આ કાપ વાહાડથી મુકાંને માન મળવાને બદલે અપમાન અને અપશુકન યવ્વમાં માનતા હતા. ત્યારબાદ ધણે વરસે બીજો હાથી માટે ૧૬૩૬ની સાલમાં યુજ્યો હતો. તેને એક માયડા પર નાખી ડોરીથી મહામહેનતે ધસડીને દશેરા ટેકરી આગળ દાટવામાં આવ્યો હતો. ત્યારપછી નવસારીખાતે હાથી રાખવામાં આવતો નથી.

પ્રકરણ ૮૮ મું.

અસહી કેળવણી.

આગળના વખતમાં નવસારીમાં કેળવણી જેવું કશું નહોતું એમ કહેવાશે નહીં. આજે કેળવણીમાં પારસી અને હિંદુ ધણા આગળ વધેલા અને મુસલમાનભાઈઓ પાછળ પડેલા જેમ ગણાય છે, તેથી ઉત્કુંજ આગલા જમાનામાં હતું. નવસારીમાંતો મુસલમાન લોકો, ધર્મની કેળવણીમાં કુરાન બજાતા, અને સામાન્ય કેળવણી ફારસી ભાષાની હતી. કેમકે મુસલમાનો માટે કેળવણીના તે વખતે સાધનો હતાં. તે વખતે ફરારા ભાષાજ (Court language) ફારસી હતી. સરકારી બહુ કામ ફારસીમાં ચાલતું. તેથી તે વખતનો બી. એ, કે એમ, એ, તેજ ધણી ગણાતો કે જે ફારસી સારી જાણતો. જેમ આજે નોશાકરાઓ અંગ્રેજી બજાવા મંડ્યા છે તેમ તે વેળાએ ફારસી બજાવામાં આવતી. તે પણ થોડાજ હાકરાઓ સિખતા. " આક્રીના તો આપે-દાદે ચાલતો આવેલો ફુનર તથા ધધો બચપણથી શિખતા, તેથી મોટપણે તેમાં પ્રવિણ થતા. વાણિયાનો દીકરો વેપાર તથા કુકાનદારી કરતો. ખેડૂત ખેતી, અને મજુર મજુરી કરે. એજ તે વખતની કેળવણી હતી. ક્રીસ્ટીનો દીકરો ક્રીસ્ટન કરતો. " દરેક નોશા-

• આ ૧૫૫૭ નુની તારીખમાંનું છે. ત્યાર પોલીસ ખાતા તેમજ પોલીસની તાખાનામાં નવ વસ્તીની તથા ધર્મ તેમજ સંધાર થયેલો જણાય છે.

ખાડી આગળ હુટાઈઓની બહુ ધારતી રહેતી. ત્યાંજ સોડા હુટાતા. ત્યાંના કોતરડાંમાં ઝાડો ઉપર બરાઈ રહેનારા દુઝેટા મુસાફરોના જન વટીક લેતા. તે સજળથી સુરત કે ગણદેવી જવું હોય તો વળાવા કે વરતણ્યા સાથે લેવા પડતા. સુરત જતા રાહદારીઓ માટે દેસાઈ ખરશેજી ટેહમુરજીએ ખાડી ઉપર પુલ બંધાવી રસ્તો સુધાર્યો હતો (રોજ મેલ સાલ ૧૮૨૧). નવસારીથી સુરત જવાનું તે જાણે કે હુટાઈનેજ જવાનું હોય એવી રીતે મુસાફરી કરવાની હતી. કેઈ હુટાઈ ફકીરને કે બીખારીને વેશે રસ્તા ઉપર પડી રહેતા, અને મુસાફરો કેટલા છે, એકલ ડોકલ છે કે પાંચ પચીસ છે, તેના ખર્ચે કોતરડાં બરાયલાઓને પહોંચાડતા. જ્યારે તેઓ જોતાં કે એક બે છે, ત્યારે તેઓ જાણે બીજા માગવાને કાલાવાલાના બોલો બોલતા હોય તેમ બોલતા, અને વચ્ચે “એકલ ડોકલકા અલ્લા બેલી” એવું બોલી છુપાઈ બેઠેલાઓને ચેતાવતા હતા. જે મુસાફરો ધણા હોય અને હુદી શકાય નહીં એમ હોય તો બોલતા કે, “સાત પાંચકા બદા.” હુટાઈઓની આ નિશાનીઓ લોકોને ગણીતી થઈ ગયેલી હતી. તે શિવાય તેઓ સેંકડો તદખીરાથી પોતાનો ધંધો ચલાવતા. “એ હુટાઈઓને માટે આપણું “ઈરેજ્યુલર ટૂપ” પુરવું તો નહોતું, પણ થોડીધણી હિંમત હતી. આખા નવસારી પ્રાંતને બચાવવાને તો પોલીસ હતીજ નહીં. નવસારીની રૈયત પોચી, અને બોકડાં જેવી અસલથી ગણાતી આવી છે. એટલે સુધી કહેવત પડી કે, બકરાં મેંઢાંનાં ગોવાડાને માથે વધારે ગોવાડા હશે, પણ નવસારીના લોકોને તાબે રાખવાને તો તેટલા પણ બરવાડાની જરૂર નથી. નવસારી અને સુરતનેજ હુટારા પીંઢારા કાં હુટવા આવતા ? એ સવાલને જવાબ એટલેજ છે કે, આ ભાગ ધણો તવંજર ગણાતો, અને આ ભાગ જે ગુજરાત પ્રાંત કહેવાય છે, તેને માટે યુરોપીયનોએ એવું મત આપ્યું છે કે, “Guzerat which has often been called the Garden of India on account of its rich soil and careful cultivation” એટલે હિંદુસ્થાનના બાગ લેખે આ ભાગને ગણવામાં આવતો હતો.

આ ગરીબ નવસારી પ્રાંત અને નવસારી કરખાના રક્ષણ અને બંદોબસ્ત માટે આજે સુધરેલા રોજ અમલમાં પણ પોલીસનું પ્રમાણ બીજા પ્રાંતો કરતાં નામદાર ગાયકવાડ સરકારે થોડું જ રાખેલું છે. આખા પ્રાંતની ૩૧૯૪૩ માણસની વસ્તી માટે એક પોલીસ નાયબસુબા (સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ) રહે છે, બે સર ફોજદાર રહે છે, ૧૦ ફોજદાર છે, ૩૨ નાયબ ફોજદાર છે, ૩૮ જમાદાર, ૧૦૨ હવાલદાર, ૬૬૭ સીપાઈઓ છે. (એમાં ૩ વર્ગ છે. ૧લા, ૨જા અને ૩જા ક્લાસના સીપાઈઓ છે). ૨ દફેદાર, ૪૩ રેગ્યુલર સ્વાર છે. અને ઈરેજ્યુલર યાને વ્યવસ્થા વગરના સ્વારો ટપાક લઈ જવામાં રહે છે તે લગભગ ૧૦૦ ને આશરે છે. એ બધા નવસારીના ૬૮૮ ગામડાંઓમાં વહેંચાયેલા છે; ત્યારે ખુદ નવસારી શહેરમાં કેટલી પોલીસ ફોજ હશે તેનો વિચાર કરી લેવાનો છે. વળી આરખના ચાલુસો નવસારીમાં રહે છે તે જેલના મદિઓ વિગેરેને સંભાળવા રહે છે તે જૂદા. ખુદ નવસારીમાં ૪ પોલીસ ઝાટો છે. કાહારવાડમાં, મોચીવાડમાં, ગોલવાડમાં, અને જનરમાં મળી ૪ ઝાટો છે. ટુંકમાં પોલીસની જરૂર નવસારી શહેર માટે તો લગભગ નહીં જેવી છે. કેમકે સાધારણ રીતે બ્રીટીશમાં કેટલીક ગમ ૬૨ ૬૦

માણસની વસ્તીએ ૧ પોલીસ સીપાઈ, તો કેટલીક ગમ ૧૦૦ માણસે ૧ સીપાઈ રાખવાનો નિયમ છે, તો જો કે કેટલીક નરમ પ્રજાનાં પ્રમાણમાં એ નિયમ ત્યાં પણ જળવાતો નથી, તથાપિ તે ધોરણે ગણતાં નવસારી ઝાંતની વસ્તી માટે જ્યાં ૫૩૨૪ પોલીસ સિપાઈઓ જોઈએ તેને બદલે માત્ર ૬૫૭ સીપાઈઓથી કામ સંતોષકારક રીતે ચાલે છે. ખુદ નવસારી શહેરને માટે ૧ ફોજદાર, ૧ નાયબ ફોજદાર, ૧ જમાદાર, ૧૦ હવાલદાર, ૨ સ્વાર (તેકનાતી), ૩ કારખાનાના સીપાઈ, અને ૫૭ પોલીસ સીપાઈ ફરેલા છે, તેમાં પણ ગેરહાજર ઘણા હોય છે. તે સાથે ગણતાં ૪૦ માણસો ૧૬૨૭૬ માણસને સંભાળી શકે છે ! એ હિપનાંત ફોજદારના તાબામાં " પોલીસ ફડ " માં નાયબ ફોજદાર જમાદારો, હવાલદારો, અને સીપાઈઓ છે તે જૂદા.*

હાથીનું મરણુ:—નવસારીમાં હાથીના મરણુનું માન અને મહત્વ જૂઠું જ છે. નવસારીમાં અસહ્ય એક હાથી રાખવામાં આવે છે, અને તે મરી જાય એવી સ્થિતિમાં જણાય ત્યારે તેને શહેર બહાર રાખી ત્યાંજ તેની કબર કરવામાં આવે છે. પરંતુ ૮ વરસની વાત હિપર મહારાજસાહેબ નામનો હાથી પોતાના સ્થાનમાંજ મરણુ પામ્યો ત્યારે તેનું મુડકું ઉંચકી લઈ જવાને તરફવાર જાતની ગેહાંન અને ખાટલી બનાવા છતાં તે ધસડાયો નહોતો, અને બે દહાડે તેના કુકડા પાડી ગાડાંઓમાં ભરી લઈ જઈ દશેરા ટેકરી તરફ દાટવામાં આવ્યો હતો. હિંદુઓ હાથીને ગણેશના પ્રતિનિધિ જેટલું બહુ માન આપતા હોવાથી આ કાપ વાડાડથી મુડકાંને માન યજવાને બદલે અપમાન અને અપશુકન ધણાં માનતા હતા. ત્યારબાદ ઘણે વરસે બીજા હાથી માટે ૧૬૩૬ની સાલમાં યુજ્યો હતો. તેને એક માયડા થર નાખી ડોરીથી મહામહેનતે યસડીને દશેરા ટેકરી આગળ દાટવામાં આવ્યો હતો. ત્યારપછી નવસારીખાતે હાથી ગખવામાં આવતો નથી.

મકરણુ ૮૮ મું.

અસહી કેળવણી.

આગળના વખતમાં નવસારીમાં કેળવણી જેવું કશું નહોતું એમ કહેવાશે નહીં. આજે કેળવણીમાં પારસી અને હિંદુ ઘણા આગળ વધેલા અને મુસલમાનભાઈઓ પાછળ પડેલા જેમ ગણાય છે, તેથી હિંદુનું આગલા જમાનામાં હતું. નવસારીમાંતો મુસલમાન બોમ્બે, ધર્મની કેળવણીમાં કુરાન બહુતા, અને સામાન્ય કેળવણી ફારસી ભાષાની હતી. કેમકે મુસલમાનો માટે કેળવણીના તે વખતે સાધનો હતાં. તે વખતે ફરારા ભાષાજ (Court language) ફારસી હતી. સરકારી બહુ કામ ફારસીમાં ચાલતું. તેથી તે વખતનો બી. એ, કે એમ, એ, તેજ ધણી ગણાતો કે જે ફારસી સારી જાણતો. જેમ આજે નોશાકરાઓ અંગ્રેજી બહુવા મંડ્યા છે તેમ તે વેળાએ ફારસી બહુવામાં આવતી. તે પણ થોડાજ છોડાઓ શિખતા. " જાડીના તો બાપે-દાદે ચાલતો આવેલો હુન્નર તથા ધંધો અચપણથી શિખતા, તેથી મોટપણે તેમાં પ્રવિણ થતા. વાલિયાનો દીકરો વેપાર તથા કુકાનદારી કરતો. ખેડૂત ખેતી, અને મગુર મગુરી કરે. એજ તે વખતની કેળવણી હતી. કીસખીનો દીકરો કીસખ કરતો." દરેક નોવા-

• આ નખણુ જુની તારીખમાંનું છે. દાઢ પોલીસ થાટા તેનજ પોલીસની ગંજાનાં નંબર ૧૨૫ની તથા ધણ તેન ૧૧૦૦૦ થયલા જણાય છે.

રૂથાનેકે બેસતો. વિદ્યાર્થીઓ અનુક્રમે પોતાના આગત્રા દિવસના પાઠ એક પછી એક આપી જતા, અને તે દિવસનો નવેક પાઠ ઈર્ષ પાછા બારણે ગોખવાને જઈ બેસતા. આ પ્રમાણે ગુરૂ તથા મોબેદ, સર્વના પાઠ થઈ રહેતાં સુધી બાર વાગતા સુધી બેસી રહેતો. મોબેદોના ઓટલા, તે વેળાની બારટી અને ડેરક હતી. તે ઓટલા એજ કલાસખી અને રકુજખી. નિશાળોના ધડીઆળ તેતો તડકાથી પડતી છાપરાની જર (self-made sundial) હતી, અને રાતનું ધડીઆળ તે સેતાના હતો. પાછલી રાતનું ધડીઆળ " બાંગી " ખરબો હતો, અને તે પાળવામાં આવતો.

વિદ્યાર્થીઓ જોકે ગુરૂને કાંઈ શિખવણી આપતા નહિ તોપણ તેમની વખતે વખત એક દિલથી સેવા બજાવતા. ગુરૂના ધોતર ધોતા. ગુરૂના અને ગોરાણીના ધરમાં કચરો વાળતા. ગુરૂના અને ગોરના વાસણ ભાંજતા. ગુરૂના અને મોબેદ શેઠના હાથ પગ ચાંપતા, અને ગુરૂના ધરનું ગમે તેવું કામ કરવામાં તેઓ લજવાતા નહિ. તેઓના મનમાં ધર્મની કાંઈ એવી લાગણી રહેતી કે આપણે ગુરૂનું કામ કરીએ તેથી ગુરૂ આપણાપર પ્રસન્ન થાય અને આપણને અંતઃકરણથી આશિર્વાદ આપે, તો આપણને વિદ્યા જલદી આવડી જાય. મોબેદની નિશાળમાં તો શેઠ જેમ કામ કરાવે તેમ વિદ્યાર્થીઓને રમવા ગમતું. કામતો મોબેદ શેઠો એવું એવું કરાવતા કે ન પૂછે વાત. ખાસ્યે વડીક કઠાવેલો અનુભવસિદ્ધ વાતછે. અડાયાં કે લાકડાં ભરાવવાં, બગર હાટથી સામાન (વળી તેખી શેઠ ખુશ થાય તેમ કીકાયતમાં) અંગાવવો એ કામો તો તે વેળાએ સાધારણ હતાં. એ વખતની મોબેદની કે ગુરૂની નિશાળ એવી હતી, કે જ્યાં મનની સાથે તનની, ધર્મની, અને ધર સંસારની બધી કેળવણી અપાતી. રાંધવાનું વડીક છોકરાઓ શેઠાણીની આગળ શિખતા. વળી બગર હાટ લાવવાની નાહના છોકરાઓને ઘણી સરસ તરબ્યત મળી જતી. શેઠનું કામ કરવામાં નામોશી જેવું તો નહીંજ, પણ કેઈ છોકરા પાસે દયા ખાધને-શેઠ કે શેઠાણી " અડીઆં લાકડાં " નહીં ભરાવે, તેના માળાપ શેઠ શેઠાણી ઉપર ગુરૂસો કરતાં, અને હરિયાદ કરતાં, કે બીજાના છોકરા પાસે કામ કરાવોછો ને મારા છોકરા પાસે કેમ નથી કામ કરાવતા ! તે વખતે નિશાળમાં બહેરામરોજનો છુટી હતી. મહિનામાં એક દહાડો રજા હોય, એટલે છોકરાઓને અતિથય ખુશ થતી. તેઓનું મે વૈકેશન તે નૌરોજના રજા હતી. અને નૌરોજની બે મહિના આગમય તેઓને લોહીપાણી આવવા માંડતું. ગોયા ટોનીકે પીતા હોય તેવું તેમનું શરીર આનંદી અને તંદુરસ્ત થતું. પાસીઓ વણવાનું કામ પણ બહેરામરોજે શિવકુચ કરતા નહોતા. આજના જેટલી તે વેળાએ શિખનારાઓને રજાઓ નહોતી. છુટીના દિવસે બસ રમવું રમવું ને રમવું એજ તે વેળાએ હતું. છોકરાઓને કાંઈ સખખને લીધે એકાએક જો એક દહાડો છુટી આપી હોય, તો જાણે સાહરાના રણમાં ઠંડાં પાણીની પખાવ મળી હોય એટલો આનંદ થતો. બહુ આનંદમાં અપાતું. છોકરાઓને બગર હાટનું ગુરૂ કામ સોંપે, ત્યારે છોકરો જાણે રમત મળી, ને ગુરૂ જાણે કે કામ થાયછે, પણ અંદરખાનેથી તો દુનિયાદારીની તરબ્યત નાનપણથી જ થતી. તે જમાનાના શેઠ (શિક્ષક) તથા ગુરૂ (માસ્તર)ની કેળવણી આપવાની રીત ઘણી સારી હતી. બેશન કંઈ 'ર આગળ કરવાનું નહોતું. પણ નિશાળમાં " પાટી "

(પરચા પાટી ઉપર રાખતાં શિખવાની રીતે ઉપરથી નવું શેશન લેવું, તેને “ નવી પાટી લેવી ” કહેવામાં આવતું) શેશની, ત્યાંજ “ પાટી ” ઓરવવાની, અને ત્યાંજ “ પાટી ” (શેશન) આપવાની હતી. આજે મેંકોલેવું એક ચેપ્ટર મોંઢે કરતાં, કે એકસપીઅરની પ-૮ લીટિ મોંઢે ચલાવતાં આપણે કંટાળાંધે છીએ, પણ તે વખતના મોબેદના છોકરાઓ વંદોદાદનો ૨૨ પરગરદનો (મકરલુનો) આખો પોથો, ૭૨ ઇન્જનેના હા (ચેપ્ટર્સ), અને વિસ્પરદ, ખોરદેહ અવરતા, યસ્તો, ન્યાએશો વગેરે પોથાના પોથા મોંઢે તડતડ વગર જુલે બોલી જતા !! હિંદુ વિદ્યાર્થીઓ વૈદીક બહુતરો પરંપરા મોંઢે બહુતા ! એ પ્રમાણે નવસારીના શોકની મનચકિત સરસ હોવા સાથે ખરી ખુખી કેળવણી આપવાની હતી. તેઓ ખાનગી ટ્યુશન ઉપર વિદ્યાર્થીઓના પાસ થવા ઉપર મહાર રાખી છોકરાઓ ઉપર ઓછી કાળજી રાખવા જેવું ન કરતા હતા. નોશા-કરાઓની મનચકિત વિશે શેઠ ખ. ર. કામાજીએ બ્યાજખી મગરૂરી લખ જણાવ્યું છે કે, “ ત્યારે પણ કોઈ જરથોરતી મોટી પરિક્ષા પસાર કરેછે, અથવા કોઈ મોટી નામદારી કરેછે, ત્યારે પહેલાં તો કું એમજ અનુમાન કરે છું, કે એ ધણી નવસારીનો વતની હશે, અને બીજું તો તે અથોરનાન વર્ગનો હશે, અને પાછળથી ખખર કાઢતાં અનુમાન તે ખાત્રીનાજ રૂપમાં આવેછે, અને ખડ જ કરેછે. ” અસહી વખતમાં નીતિની કેળવણી કેવી સરસ હતી ! “ હેલા સકાર ઉઠવુંજ, માથાપને પાએ પડવુંજ.” વિગેરે નીતિના ધમ નિશાળેથી છુટતાંજ “શિખામણની ધાત”ને નામે તમામ છોકરાઓ પાસે બહુવામાં આવતા. તેની થોડીક લીટી નમુનાને માટે આપીશું:—

“ રવી ઉગમતાં દેવ ગુર સંભારવા !

સહવારના પોહોરે નાહવુંજ; પહેલી પુન દેવની કરવીજ !

માથાપને પગે લાગવુંજ; મહેતાજને સલામ કરવીજ.

ખેસ કહે તાંકાં ખેસવુંજ; ઉઠ કહે તો ઉઠવુંજ.

શીખ માગી નિશાળે આવવુંજ; ખડીયો પાટી લાવવાંજ.

ઉંધાડે પગે ચાલોએ નહીં; વાટે એકલા આવીએ નહીં.

વાટે કાંઈ ખામીએ નહીં; વાટે ચાલતા દોડ્યે નહીં.

મોંઢમાંથી જુકું બોલ્યે નહીં; તમારો જોવા રહ્યો નહીં. *

ગુલું કાંઈએ કહીએ નહીં; કોઈનું કાંઈ ચોરીએ નહીં.

ગુડી પાહેલો પુરવી નહીં; જામીન મેના ચાવું નહીં.

ખોલાવે કાઢતો બોલ્યે જ; આવોજ, બેસોજ, જતપ્રસાદ લેરોજ.

કોઈને કાંઈ મારવું નહીં; ઘણું તરડાઈ જોડવું નહીં.

ઘણું કોઈને હસવું નહીં; પારકી લડાઈ લેવી નહીં.

અંગણ કાંઈ ખાવું નહીં; અંગણી વાત કરવી નહીં.

અંગણ કૂળ ખાવું નહીં; અંગણે મારગે જવું નહીં.

ત્રેહણું દેવું જોઈને કરવું; વાટે જોખમ ચોડું લેવું. ”

• આજનું “ Don't ” અથવા “ Stop ” અથવા “ એમ નાં કરતાંજ ” જેવી જામેજ હખની એ અસહી “ શિખામણની ધાત ” હતી.

વિગેરે, વિગેરે. મહેતાજીનું એક સોંપેલું કામ કરવા સઘળાઓ પોતે કરવાને દોડી જાય, અને વખતે બીજાને ન કરવા દેતાં પોતે કરવાને, ન ચુકવાય એવો કંજીઓ પોતાના પોતાના મિત્રોની સાથે કરી દેતા, અથવા વખતે એક નાનું કામ પણ સઘળા મળીને કરવામાં હસવા જેવો ફારસ કરતા. આવા ફારસનો ખરો ખ્યાલ નવસારીમાં બનેલી એક નીચેની વાત ઉપરથી વાંચક વર્ગના લક્ષમાં આવશે:—

એક પ્રસંગે ઘણા વિદ્યાર્થીઓને રાખનાર એક ભટ્ટને કાંઈક કામ સાર સોયનો ખપ પડ્યો. સોય પોતાના ઘરમાં મળી ન આવી, અને કામ જરૂરનું અને ઉતાવળનું હતું, તેથી બારણે ભણતા વિદ્યાર્થીઓ તરફ એક પાછ ફેંકી એકને સોય લાવવા હુકમ કર્યો. હુકમ સાંભળતાં દરેક જણુ ભોંયપર પડેલી પછ બેવા દોડ્યા. પાસે એટલા એક નાના વિદ્યાર્થીએ તે પાછ તરત ઉપાડી લીધી. મોટાઓ રકઝક કરવા લાગ્યા કે સોય લાવવા હમને કહ્યું છે. પણ શુરના સાંભળવામાં તેઓની ગડબડ આવે તેથી ત્યાં તેની તકરાર કયી વગર સર્વ ચોટા તરફ દોડ્યા. પણ સોય કોણે લઈ જવી તેનો નિકાલ તેઓ કરી શક્યા નહીં, તેથી તકરાર વધી. એક શુદ્ધિવાન વિદ્યાર્થીએ તેનો તોડ ઝટ ફાડ્યો. પોતાની પાસે એક ડીંગારી જે તે હાથમાં ઝાલી લાગ્યો હતો, તેની સાથે વચ્ચેવચ્ચ તે સોય લટકાવવી, અને તે લાકડી સર્વેએ મળી ઉંચકવી, જેથી સર્વ કોણેએ શુરનું કામ કયું ગણાય, એવી તેણે દરખાસ્ત મુકી. સર્વ આ મતને અતુલ ધયા, અને સર્વેએ બર બગરમાંથી ઠેક શુરના ધર સુધી તે લાકડી ઉંચકી લીધી. રસ્તે ચાલનારને આ બનાવથી દસપું આવતું, અને અજાણ્યથી તેઓ પુછતા કે છોકરાઓ આ શું લઈ મઓ છો? ત્યારે તેઓ બેધડક જવાબ આપતા કે હમારા ભટ્ટની સોય! હમારા શુરનું કામ એકને હમે કેમ કરવા દઈએ? માટે સર્વ મળી આ સોય ઉંચકી જઈએ છીએ. શુરને પણ આ બનાવથી બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું, અને તેમની અક્ષમની તારીફ કરવા લાગ્યા. પણ પોતાના શુરનું કામ કરવા તરફ દરેકની રૂપડી અને ઇચ્છા જોઈ તેમનો શુન્હો તેણે માફ કરી માત્ર હવેથી એવું હસવા જેવું કામ ન કરવા સમજીત આપી.

ત્યારે વિદ્યાર્થીઓ શુર તરફ આવું માન રાખતા, ત્યારે શુર પણ તેમના તરફ બહુ મમતાની નજરથી જોતા. પોતાના શિષ્યને પોતાના પુત્ર પ્રમાણે ગણી તેમના પર બહુ બાવ રાખતા. જે શુર કે મોખેદને પેટે બચ્યાં ન હોય તે તો તે શિષ્યોનેજ બચ્યાં માફક ગણતા. એટલુંજ નહીં, પણ ચોક્કસ નસંતાના મોખેદ શેડોએ તો પોતાના નિશાળિયાને પોતાનો પાલક (દત્તક) પટ્ટી કરી લીધેલાના દાખલા હજી નવસારીમાં મોજીદ છે. પરગામના વિદ્યાર્થીઓમાંથી કેાઈ માંદો પડે તો પોતાના છોકરાના જેવી તેની સારવાર કરતા. મોખેદોની ઘણીક નિશાઓ અને શુરોની શાળાઓ તો ઔડીંગ અને લોશંગ જેવી હતી. બદારગામના ભણવા આવનારા ત્યાંજ ખાતા પીતા, રહેતા અને ભણતા, તથા કામકાજ કરતા. પરગામના વિદ્યાર્થીઓને માટે અસહન વખતથીજ રોજ દેરવેડાં પાંચ સાત મનવાન બ્રાહ્મણને ઘેરથી રાંધેલાં અન્નની બીજા માગી લાવી ખાવાનો રિવાજ પડેલો છે. તે પ્રમાણેની ગોઠવણ પણ કરી આપવામાં શુર પોતાની બુવામણ વગાડતા, અને કોઈ દલાડો જુખ્યા તરસ્યા વિદ્યાર્થીને પોતાને ઘેર પણ ખવાડતા,

સારાંશ કે વિદ્યાર્થીને પારકો ન ગણતાં યુરે પોતાના એક કુટુંબનો ગાર્બંસ તરીકે ગણી લેતા. મહેતાનની સાતઝેબને દરરોજ ૨-૫ પતાસા લઈ જવા તથા રોજ મુઠ્ઠી ચોખા કે જુવાર લઈ જવાનો ચાલ પાછલા વખતનાં પડ્યો.

ઉપર પ્રમાણે પૂર્વના વખતમાં આપણી નવસારીમાં બ્રાહ્મણ જાતિઓ અને પારસીઓમાં કેળવણી આપવાની પદ્ધતિ હતી, પરંતુ બીજી કામમાં શ્રી રીતે બહાવવાનો રિવાજ હતો તેની કુંક નોંધ લેવી જરૂરની છે. સર્વ કોઈ જાણેછો કે અસંખ્ય કેળવણીનો પ્રચાર સર્વ સ્થળે થોડો હતો. બ્રાહ્મણો અને દરતુર મોઝેદોજ બહુતા. મીઝાઓ પોત-પોતાનો ધંધો રોજગાર માત્ર કરવામાં કુશળતા મેળવતા. કુશળ કારિગરોમાંથી પણ થોડાજ લખી વાંચી ગણતારતા. વેપારી-વર્ગમાંથી ઘણાકો મોઢે હિસાબ ગણતારતા. આ શિખવવાને માટે આપણા નવસારીમાં કેટલાક પંડ્યાઓ ગામડી નિશાળ માંડતા. આવી નિશાળોમાંની અઘાપિ ખત્રીવાડને નાકે મંડાતી એક ગામડી નિશાળ હજુસુધી કાયમ હતી, જે કે સરકારે તેમને ગ્રાન્ટ આપી દાંતની ચાકતી કેળવણી પ્રમાણે અભ્યાસ ચલાવવા ફરજ પાડી હતી, તો પણ આજથી દશ વર્ષ ઉપર ત્યારે ગ્રાન્ટ ઇન એક્રીડના ધારા એ નિશાળમાં લાગુ ન હતા, ત્યારે ત્યાં અસંખ્યની ગીત પ્રમાણેજ આંક શિખવી માત્ર નામ લખતાં અને સહી કરતાં શિખવવાનો રિવાજ ચાલતો હતો. એમ છતાં એવી નિશાળોમાં મોઢે હિસાબ ગણતારતાં તો એવી સાગી રીતે શિખવવામાં આવતા કે તેવા હિસાબો દાંત સરકારી નિશાળોમાં છઠ્ઠા ધોરણમાં પસાર થયતા હોકગાઓ પણ ન ગણી શકે. આંદી-ધુંડીના, કોયડાના, અને નજર તથા તર્ક વધે એવા હિસાબો આ પંડ્યાઓ વારંવાર પુછવાનો રિવાજ રાખતા, કે જેથી શિખનારાઓમાં વિચાર કરવાની શક્તિ વધે. આવા પંડ્યાઓની જુદાના કહાડેલા હિસાબોમાંથી ઘણાખરા એકલા કરી કોયડા સંપ્રદ નામની એક ચોપડીમાં કોષ્ટકે છપાવેલા છે, તે જોતાં અગાઉના હિસાબ શિખવવાની રીતિનો ખ્યાલ સંભળ આવશે.

વળી બ્યાજ જેવા હિસાબો એ થોડો મોઢે કરતાં શિખવાની ટેવ પાડતા. દેશી-હિસાબ નામની ચોપડીમાં મોઢે કરવાના હિસાબની જે કુચીઓ આપેલી છે તે સઘળી અસંખ્યની એવી જૂઠે જૂઠે સ્થળેની ગામડી નિશાળમાં ચાલતી રીતિઓ એકઠી કરી છપાવવામાં આવેલી છે, અને તેથી હિસાબો મોઢેથી થોડા વારમાં અને ઘર જૂનથી થઈ જાય છે. જે હિસાબો કરવામાં આજની સરકારી નિશાળના હોકરાઓ પોતાની મોટી પાટીના બેઠે પડ જરી વાળે, ચાર વાર ફરી ફરીને ગણે જૂસે, અને વારંવાર સરવાળા બાદબાકી ચુલુકાર કે બાગાકારમાં જૂલો કરે, વહી ખોટી ગણે, કે એકાદ આંક મૂકવાનો ભુલી જાય, જેથી તેનો વખત ઘણો જવા છતાં હિસાબ અંતે ખોટા આવે, તેવા હિસાબોતો આ નિશાળમાં મોઢે ગણતાં શિખવતા.

આવી મોટી નિશાળો આપણી નવસારીમાં ઘણા જુના વખતથી ત્રણચાર જગાએ જૂઠા જૂઠા પંડ્યાઓ માંડતા હતા. સૌથી જુનામાં જુની એવી એક નિશાળ લક્ષમણ હોંત્રની પાસેના ધોળીવાડની સામેના મહોલ્લામાં મંડાતી હતી, અને તે ઉપરથી અત્યાર સુધી તે મહોલ્લો “ નિશાળ મહોલ્લા ” ને નામે નવસારીમાં મોજુદ છે. ત્યારપછી આસરે સો વર્ષ ઉપર એક ગોવવાડમાં; એક અપાસરા નામે બનરની

પડેસમા આવેલા જૈ. ચોકેના નત્તામા, અને એક હાન જ્યાં ખનીવાડ છે ત્યાં, એવી નથુ નિશાળો સ્થપાઈ હતી, અને હાનના છુદ્દામા છુદ્દા માણુઓ નથુ અગરતો ભવા મહેતાજીના, કે જોનાડાની નિશાળના મહેતાજી તગિનારાયણ પડયાના, કે અપાસગ વાલી નિશાળના વિશ્વનાથ મહેતાજીના, કે ખનીવાડનાલી નિશાળના બાણુ મહેતાજીના, નિશાળીઆ હોવાનું માન ધરાવેછે. ત્યારપછી જૂદા જૂદા કારણોથી ગોનવાડ તથા અપાસરાવાની નિશાળો આજ ત્રીસ ચાળીસ વરસ થયા બધ થઇ, પરંતુ બાણુ મહેતાજીવાની ખનીવાડની નિશાળ તો હજુ સુધી કાયમ હતી બાણુ મહેતાજી પછી તેના પુત્ર નારણુ મહેતાજી ઉર્ફે “ નાન મેતાજી ” થયા, અને આજના બજારના ધણા ખરા દુકાનદારો તેમના નિશાળીઆ છે. નિશાળની શીમા, દરેક છોકરા પાસે તેઓ ઠાઠપણુ જતના અનાજની રોજ મુઠ્ઠી મગાવતા, તથા દરેક અગ્નીઆરસે કે તહેવારને દિવસે અઢેક પૈસો મગાવતા. તેમજ નવો છોકરો બણુવા આવે ત્યારે અડધો રૂપીઓ એન્ડ્રેસ-શી તરીકે લેતા, તથા શ્રીમાન પાસે એક રૂપીઓ લઘુ છોકરાઓને છુટી અપાવતા, અને તે દહાડો તહેવારના જેવો ગણાતો. અડધા રૂપીઆને બદલે એક રૂપીઓ આપવા ધણા રાજ થતા, કેમકે તે આપવાથી મહેતાજી નિશાળમા છુટી પાડે, એટલે બધા છોકરા પોતાના માતાપને કહે કે, આજ દલાણુનો છોકરો નિશાળમા નવો આવ્યો તેથી તેના બાપે અમને છુટી અપાવી આથી તેની પ્રખ્યાતિ આપ્મા ગામમા થઇ જાય. તેથી એક રૂપીઓ વણા જણ હોસે હોસે આપતા. વળી જ્યારે એકાદ છોકરો બધા આકે બણી રહે ત્યારે, તેણે “ ઉભો પાટલો કર્યો ” કહેવાય, કેમકે આજ સુધી જે પાટલો આક નખરામા વાપરવામા આવતો, તે હવે બણી રહવાથી નિશાળની દિવાલે ઉભો કરી મધ વરનામા આવ્યો, તેથી મહેતાજી આખી નિશાળના છોકરાને પેલા છોકરાને ઘેર તઇ જતો, અને ત્યાં આકે બોવાનરતો, તથા “ મહેતાજીને પાઘડી પહેરાવો, છોકરાઓને છુટી અપાવો ” એવા ટેટનાક કવિતાશ્ચિ જ્યનાદ બોનાવતા. કેમકે ઉભો પાટલો કર્યો એટલે એક પાઘડી તથા એક રૂપીઓ લેવાનું મહેતાજીનું દાણુ હતું તથા છોકરાઓને પતાસા, સાકરીઆ ચણા, અને ગરીબને ત્યાંથી ધાણી કે પકુવા ખાવા મળતા. તે વખતે તેટલાથી સૌ ખુશ ખુશ થઈ જતા.

સરકારી કેળવણી ખાતાઓ—હિંદુઓના છોકરાઓને વાનવાર અડચણ પડ્યા કીધાથી નાનદાર ગાયકવાડ સરકારનું લક્ષ તે તન્હો નેચાયુ, અને ઈ. મ. ૧૮૭૬ માં એક મરાઠી નિવાળ, અને થોડા રખત પછી તુર્તજ ગુજરાતી શાળાઓ અને હિંદીશાળામા આવી. તે પછી તો તે નામદારે મોગી ઉમ્મતની હિંદુ વગેરે સ્ત્રિઓને માટે “ જનનાના ઝુડા ” કાઢી. નાન બણુવાની “ નાનિ નાગા ” કાઢી પછી ઉદુકુન-ગાનસાગા-કન્યાશાળા ટેડાઓને માટે અત્યજ શાળા ટેડાઓને માટે અત્યજ ઔડીંગ અને પોંછગ શાળાઓ, વિગેરે જૂદી જૂદી ૭ નિશાળો સ્થાપી, અને બધી ઝુલોમા કીન્ડર ગાર્ટન સિસ્ટમ દાખલ કરી દીધી નવસારીમા ટેડા વટીક જ્યારે બણુવા લાગ્યા, અને આગળ નવસારીમા જ્યાં જુઓ ત્યાં ધુળ ધુળ નજર પડતું, ત્યાં હવે જ્યાં જુઓ ત્યાં કેળવણી, કેળવણી, અને કેળવણીનાજ રંગ ઉડી રહ્યા ત્યારે હવે ટેડા શિષ્ય અને બગીચા નહીં જાય. તેથી વળી બગીચાઓએ મરકાગને અરજ કરી, કે તેમના ગમ્યાને

માટે પણ બૉર્ડીંગ કૉલેજીંગ સાથની રાજા કાઢવી ! એ અરજ ઉપર પણ અમલ થવાની તૈયારી હતી. પણ એમ કરતાં તે લોકો બાપીકા ધંધા છોડતા ગયાથી સરકારને વિચાર ફેરવવો પડ્યો. આખા નવસારી પ્રાંતમાં ઘોડિયા, કોરચા, દુબળા, બધાજ કેળવણી લઈ લખવા વાંચવા, તે સુધરેલી દબે વ્યવહાર ચલાવવા લાગ્યા. નવસારીના સરકારી કેળવણી ખાતાઓ ઉપર દેખરેખ રાખવા એક ખાસ ઇન્સપેક્ટર રહેશે, અને અમલ મહેતાજીઓ દરેક સ્કુલમાં ચુંદી કાઢેલા હોવાથી ઉત્તમ પ્રકારની કેળવણી ત્યાં અપાયશે.

આસુદગી અને આરોગ્યતા.

અસહના નવસારીના લોક, કહો કે ૭૫ વરસની વાત ઉપર તો કેવળ આસુદાં અને નિરોગી હતાં. કાંઈપણ રોગ હોય તેનો ઉપચાર ધરગતુ દવાઓથી કરવામાં આવતો. ધણું થાય તો વૈદની સલાહ લેવાતી. વૈદને પણ તે વેળાએ બે પૈસાથી એક આના સુધી શી આપવામાં આવતી. વળી શ્રીમંત લોકો ધણું મોટું દર્દ હોય, તો સુરતથી અસ્પૃદીઆરજી અથવા પાછલા દહાડા ઉપર પેશોતન, નામના પારસી હકીમોને તેડાવતાં. તે વખતે રિમીટંટ શીવર કે ટાઇફોઇડ-શીવર જેવી બોખારોની તો જાણે હૈયાતીજ નહોતી. ધરગતુ નુસખા અને હાથોપાથો મુખ્ય હતા. આંખમાં કુલ્હું પડે તો દરતુર શાપુરજી સેગબજીનો “કુલાંનો દોરો” બાંધતા. આંતરીયો તાવ આવે તો દેસાઈ હોમજીભાઈ એદલજીના “મોરા આંબાના પાંદડાં” બાંધવામાં આવતાં. એરીસીપેલાસ જેવા રક્તવા (રતવા)ને હિંજનારા ટેકાઓ હતાજ. ચોડીયા તાવને માટે અમુક કુવાનું પાણી ગુણકારી હતુંજ. વિગેરે વિગેરે ગરગતુ દવા અને પીંછી દોરા બહુ ચાલતા. મોટામાં મોટી તાવ, તે સનેપાત કહેવાતો. ખરું પુછાવો તો ન્યુમોન્યા કે એ જાતના દર્દો ગોયા નવસારીમાં નોદતાં. પારમીઓમાં સાસાંપેરીજાને બદલે ગરમ ગરમ તાડી અને હાથોવેની પીસ્ટને ઠેકાણે વાળની પાપડી હતી. જીવાન મોત કોઈ કદાચજ થતું. તેથી તેનો શોક ધણા મદિનાઓ બદલે વરસ સુધી પળાતો. ૭૫-૧૦૦ની ઉંમર વગર તો જાણે નરવાનુંજ નહોતું. છેક ૫૦ વર્ષની વાત ઉપર વરસની મહોલામાં ૧ ડોશીઓ ૧૦૦ વરસના વરતી હતી. આજે(૧૮૬૭)પણ તેમાંની એકાદતો દહાડા કાઢે છે. જે પ્રમાણે દાઈર્લીંગ અને સીમલા Lungs of India ગણાય છે, તે પ્રમાણે તે વખતે નવસારી અને સુરત Lungs of Guzrat ચાને ગુજરાતના કેશમાં ગણાતાં. કોઈ ધણી ૫૦ વરસની ઉંમરે ચરમો પહોંરે, એટલે જીવાન જોતની આંખ ગઈહોય તેટલો તેની આઈ બાઈઓ બળાપો કરતી. ડૉલેંગ શું ને રિમીટંટશીવર શું ? ન્યુમોન્યા શું કે દાઈર્લીંગ શું ? એ બધું તે લોકોને અજાણ્ય હતું. ધણું થાયતો “સનેપાત” શબ્દ બારીમાં બારી તેઓ સમજતાં. ખચિત જીવાન મોત તે વેળાએ નવસારીમાં જીવજન હતું. ઔરતો મજબુત બાંધાની હતી. આજે ધ્રુગનમાં વર્ષાની શેષ વટીક ઉચકતાં બાર લાગે છે, અને તે દુબળાઓ પાસે ઉંચકાવે છે ! બ્યારે આગળ તો વર્ષાની ગમે એવી બારી શેષ ઉંચકવાને તળપાં પડતાં, અને પોતાના ઘરને માટે લડવદ કરીને પણ ધરડી બોખા માતા તે બારી બોલે ઉઘાવતી, અને તે ઉપરથી કોઈને સૂકનબરી ગાળ દેવી હોય તો “ તારી માથને વર્ષા બાપે ” એવી રીતે બોલાવતું. આજથી ૬૭ વરસની વાત ઉપર ઈ. સ. ૧૮૭૨ માં એક રોગ નવસારીમાં વાથુ પડ્યો હતો. એ

નરજ સુરતમાં પણ ચાલ્યો હતો. “ એ મરજ એપ્રીલ મહીનાથી શરૂ થયો હતો અને તે ત્રણ મહીના સુધી ચાલ્યો હતો. તે એક દિવસના ગરમથી ૬૦ વરસની ઉમરના ડોસાને લાગુ પડ્યો હતો. તેમાં બાકી કોઈ નહોતું સાચુંસચું માણસ ફરતું હતું હોય, કામ કરતું હોય, કે સુતું હોય તેને એ વા જાણ્યો, કે તેનું શરીર તરત લાલ રંગનું થઈ જાય, તેને ટાઢ વાગી આવે, તેના હાથ પગ ઢીલા થઈ જાય અને તે લોથપોથ થઈને પડે. એ મરજ ત્રણ દહાડે પોતાની મેજે સારો થાય. પણ ભોગજને એ કોઈએ જીતથી અથવા જાણી નોંધને ઓસડ કીધું તો તેનો હાથ થા પગ ગઈ જાય, અને તે લાંબા દહાડા દુઃખી થાય. એ મરજની ખુબી એ હતી કે જેમ તે એકે એક માણસને લાગુ પડ્યો હતો તેમ તે મરજમાં એકે એક માણસ સાચું થયું હતું કોઈના જીનને આજ આવી નહોતી. તે મરજને “ જીટીયાં ટુટીયાં ” ને નામે ઓળખતા હતા, અને તેને મટિ માનતા લેતા હતા. પણ એ ધણે વરસે એક જાતનો તાવ હતો, જેને અંગ્રેજીમાં ફેન્ગ્યુ શીવર (Dengue fever) કહે છે. તે સાઠ વરસ અગાઉ જેને લાગુ પડ્યો હતો તેને આ વખતે લાગુ પડ્યો નહોતો. એવા તાવ હવે અમેરીકામાં ફેટલીકવાર ફેલાયતા નોંધાયતા છે. ”

માણસને તાણ થાય અને તાવ પગ એ મરજથી ખેંચાય અને અમળાય, તે ઉપરથી લોકોએ તેનું નામ “ જીટ્યું ટુટ્યું ” આપ્યું હતું. અમેરીકામાં હાલ ઇ. સ. ૧૮૯૭ના અક્ટોબરમાં ન્યુઝ્-ઓર્લીયન્સમાં “jellow fever” નામની તેવા પ્રકારની તાવ ઉભરી હતી. એ જીટીયું ટુટીયું નવસારીમાં ચાલ્યું ત્યારે લોકોને ધણુંજ લાગ્યું, કે નવસારી હવે રોગિષ્ઠ થયું છે. અસનના લોકો ખાઈપીને આના દોઢ આનામાં તો જ્યાંહોતો કરતા હતા. એક અતિશયોક્તિની વાત અત્રે બોલાય છે કે ૪ મોખેદો એક દહાડે ખજુગમાં તાડી પીવા જપોર એ કયાકથી બેઠા, તે તાડીના ચાર વાસણ પી ગયા ! આખો એક બકરો ખાઈ ગયા ! અને પાવડી તો એટલી બધી ખાધી, કે તેના છોળાંનો ઢગલો તે ચારે જનની વચ્ચે એટલો તો જોયો થયો, કે અંધારું થતાં તો ઢગલાની આસપાસ બેઠેલા મામે સામેના મોખેદો, એકમેકને જોઈ પણ શક્યા નહીં ! ! વળી એક હિંદુ જેશી ૧૧ શેર પોચી ખાંડ બેઠાં બેઠાં શરત નાખી ખાઈ ગયો હતો.

તતખબર:—નવસારીના લોકો તનની કેળવણીમાં ધણા જગજગ હતા. ખંડેરાવ મહારાજના લઠ મજોની સાથે પારસી કુખવા કાકા જેવા પસ્તાકોઆઓ કુસ્તી રમીને તેમને હરાવતા. મારામારીમાં પોણાસો માણસની સામે નાત્ર ત્રણ પારસીઓએ જીત મેળવી છે. મુંબઈમાં “રત્તાઈ એક દરત” નામે નોશાકરાએ પ્રખ્યાત તાલીમ બાજીને કુસ્તીમાં હરાવેલા છે. ગોંડળના રાજના કારભારી મી. કાવજી એ. દેસાઈને તનખજને લીધેજ રાજ-કોટમાં રાજકુમાર કોલેજમાં ઉત્તાદની નોકરી મળી હતી. તેજ પ્રમાણે અમદાવાદ સુધી નવસારીયીજ એક ઉરતાદ મી. સોરાજી. મ. પાવડીને તાલીમ શીખવવા બોલાવામાં આવેલા હતા. આજે મુંબઈની પારસી ક્રિકેટના કેપ્ટન ડૉ. મેડેગવાનજી એ. પાવડી તે પણ નોશા-કરાજ છે. એ પાછલા ઉત્તાદોના ઉરતાદ મી. પેરતનજી ફ. બાડીયાની તનખજની તો અણહદ તારીફ છે. આજે વગબગ અર્ધગ હોવા છતાં સંખ્યામંદ માણસની સામે કાન્વાવાડી મામે ૫ડી જીત મેળવેલાના તેઓના દાખના નોંધાયતા છે. ઓરતો પણ, તેટલીજ

ખઠાફર હતી. એકવાર ૬૫ વરસ ઉપર ગામ નવાન્યાઈ તાતા રકુતમાં સંસાધી, કુસ્તી વણુવાની રૂઢીનો અખતરો ચલાવવામાં આવતાંજ ખઠાફર ગોરાણીઓ રકુતમાં જઈ માસ્તરોને હટાવી દઈ, સાંચાને અને જતરોને સૌ બાંછ ફેડી, તોડી નાખી, લગઈ લડી, આવેલીતો વણુવા કાયક દાખલો નોંધાયલો છે. છેક ઇ. સ. ૧૮૮૪-૮૫ ના અરસામાં પણ બેહેલીન લોકો, ગોરાણીઓના કુસ્તી વણુવાનો એકલો હક અને એકલું પેટન્ટ છીણવી લેતાં જણાયાં ત્યારે ગોરાણીઓએ જંગ મચાવી દીધું હતું. વારંવાર સ્ત્રીઓ મરદોની ગરબ સારતી. છેક ૨૩ વરસ ઉપર જ્યારે નવસારીમાં ચોરોનો ઉપદ્રવ વધી પડ્યો ત્યારે સ્ત્રીઓએ જામે ચોરોની સાથે હોમતોજથી લડી તેઓને છટકા જવા દીધા, નહોતા! એવા પ્રકારના જોર અને બળના ઘણા દાખલાઓ છે.

મનઃખળ: મનશક્તિમાં નોશાકરાઓ બહુ ચડીઆતા છે. સર્વથી ણિકટ પરીક્ષા જે સીવીલસર્વિસની છઠ્ઠાંડ જઈને પસાર કરવાની, તેમાં આજ સુધી પસાર થયેલા ૭ પારસી સીવીલ્સનોમાં ૧. તો ગાપેદાહે નોશાકરા છે. શ્રી. કાવશજી જામશજી પાદશાહ, અને શ્રી. પીરોશા કેરશાપજી દાદાચાંદજી નોશાકરા સીવીલ્સનો કહી શકાય. કહે છે કે એકવાર જામશજીઆશાના ખાન્દાનના પટેલા દસ્તુરને વંચાવવા સાર જરૂરેતી ધર્મને લગતી એક જુની કેતાબ એક યુરોપિયન મુસાફર કાઢ્યો હતો. આગળથી ગોઠવણ કરી રાખ્યા મુજબ માળિયા ઉપર કાગળ ખડ્યો ને કવચ કાઢી તેઓના બેટા બેટો હતા. બાપે મોટે સાહે તરાંગ મારી રાગડો કાઢી પેલી કેતાબ વાંચવા માંડી. સામટા ૪ કલાક સુધી તે વાંચીને પુરી કીધી. બીજે દહાડે તે મુસાફરને દસ્તુરજીએ કહ્યું, કે એ કેતાબતો હમારે ત્યાં પણ છે. એજ કહી આગલે દહાડે ખાવાનો રાગડો સાંભળી દીકરાએ બોલે બોલ ઉતારી રાખેલી કેતાબ ગતાવી! એના કર્તા પણ અમ્મયજી જેવી મનશક્તિના એક મુનશી હતા. જેઓને “ગરોમ સાહેબ”ના નામે નવસારીમાં ઓળખવામાં આવતા હતા. તેઓ તો સરકાર દરખાસ્તમાં જે અગત્યતા કે છુપા દસ્તાવેજો વાંચી આવે, તે તાગલા બોલે બોલ રાતની વખતે લખી મૂકે તે લખેલી નકલોને કેદલોક શંકર સેવકે ખરીદી રાખેલો મોજુદ છે. એવી એવી નોશાકરાઓના મનઃખળની ધાળી વાતો છે.

ધનખળ:—નવસારીમાં જાહેર થયેલા સાહુકારો પૈકી દિંદુઓમાં વાણીઆ અને શ્રાવક તથા પારસીઓ છે. અહિંના સાહુકારો પાસે રોકડ રૂ. ૭૦ લાખથી વધારેની દોઢત અંકાતી હતી.

લગભગ ૨૦,૦૦૦ રૂપિયા સુધી જના સાહુકારો મળી ધીરધાર ચલાવતા હતા. ખીમ્મ નાદના સાહુકારો ઘણા હતા. મુસતમાનોમાં કોઈ બાજબાઉ સાહુકાર નથી, કેમકે તેઓ બાજબાવું, એ પોતાના ધર્મના ફરમાનથી ઉતરું, ગણેછું. આપણુ નોશાકરાઓના અસહ આપદાદા નિર્ધન અવસ્થામાં હતા. તે એટલે સુધી કે મરકાગનો ખંડણી બન્યાને પણ મનીષ લોકો અચકત હતા. તેઓ તંદુથી શ્રીમંતો કરે ભરતા. નવસારીના મહાજન લોકો ઉપરની ખંડણી હતી તે વડોદરાવા પરીખ દગીભક્તિએ સન્ધારમાં રૂ. ૨૫૦૦૦ની મોટી રકમ બની માફ કરાવી હતી. નવસારીના મલેમર તથા મોટા ફળિયાના પારસીઓ, બેહેલીન લોકો, ઉપર ખંડણી હતી, તે સેદ ફરામજી નશરવાનજી

ખાટલીવાનાએ રૂ. ૨૦૦૦ ગદ્દે દેસાઈ મનોચેરજી ખુસ્સેદજીના વારસો તથા દેસાઈ મેહેરવાનજી રૂસ્તમજી જેઓને સરકાર તરફથી મોગનાઈ હતી રૂ. ૭૫૦ મળતા હતા, તેટલું વ્યાજ ઉપજે એટલી રૂ. ૨૦૦૦ની રકમ દેસાઈજી મોસુફેને આપી તેઓ પાસેથી મોગનાઈ રૂ. ૭૫૦ની વેચાણ લઈ સંકારને આપી માફ કરાવી હતી. તે વડોદરાની ગેસીડન્સી માફત સંવત ૧૮૮૧-૮૨ના સાલમાં થયું. બાદ નવસારીના ગોલા, ધાંચા, દરજી, સુધાર, કડીઆ, મોચી, વિગેરે તમામ ગરીબ લોકો ઉપર ખંડણ હતી, તે લોકોએ બ્યારે સર જમશેદજી સંવત ૧૯૦૬માં નવસારી આવ્યા ત્યારે તેમને અરજી કરી, તેથી સંવત ૧૯૦૬-૭માં શ્રીમંત ગણપતરાવ મહારાજે સર જમશેદજી માફતે વડોદરાના મોતીબાગ માટે જે ફરનીયર મંગાવેલું તેના આશરે રૂ. ૨૦૦૦૦ સરકાર તરફ લેણા હતા તેનો જમાખરચ કરાવી, તે ગરીબ લોકો ઉપરની ખંડણ માફ કરાવી હતી. એ પ્રમાણે આગલા વખતમાં લોક નિર્ધન હતું. વળી નવસારીના એક જુના એહવાલમાં નિચડી હકીકત આપેલી છે:—“ ભાણે તથા રાઘવજી નામના પેશ્વાના અમલદારોએ નારણરાવ નામના એક ગાયકવાડ ધરાણાના નબીરાને મારી નાખવાથી નારણરાવની મા ગોપીબાઈએ પેલા રાઘવને પકડી લાવવાનું હુકમનામું કાઢ્યું હતું. એટલુંજ નહીં પણ જૂદી જૂદી જગાએ સીપાઈઓ મોકલી લડાઈ ચાલી હતી. એવો મામલો જોઈ રાઘવ નાસીને સુરતમાં જઈ ભરાયો. તે ઉપરથી નવમારીની રૈયત ઉપર ગોપીબાઈ ધુસ્સે થઈ, કે તેને નવસારીની રૈયતે જવા કેમ દીધો? તેથી નવસારીની રૈયત ઉપર ૩૫૦૦૦નો કર નાખ્યો, તે દેસાઈ ખુરશેદજીએ પોતાની તરફથી તમામ આપ્યો હતો. ”

પ્રકરણ ૮૯ મુ.

સ્થાનિક સ્વરાજ્ય.

સ્થાનિક સ્વરાજ્યના (Local Self Government) સંબંધમાં આ એક નોંધી રાખવા જોગ બીના છે, કે ઇ. સ. ૧૮૮૩માં હિંદુસ્થાનના પ્રતાપિ અને પ્રજાપ્રિય વાઈસરોય લૉર્ડ રીપને, આ દેશના લોકોનું હિત હેઠે ધરી સ્થાનિક સ્વરાજ્યની યોજના ધડી, યાને કે દરેક શહેરના મ્યુનિસિપલ ખાતાનો કારોગર શહેરના લોકોના ચુંટી કાઢેલા મેમ્બરોની માફત ચલાવેલા. તે લૉર્ડ રીપનની યોજનાની તો વિસ વરસ પહેલાંથીજ ગાયકવાડ સરકારે નવસારીને સ્થાનિક સ્વરાજ્યનો હક્ક બહેલો છે. છેક સંવત ૧૯૧૯ (ઇ. સ. ૧૮૬૩)માં મહારાજા ખંડેરાવના દિવાન સાહેબ ભાણે સિંધ્યાએ કરેલાં નિચલાં લખાણ ઉપરથી સમજાશે:—

જનુર હુકમ અંક ૧૧ સ્વારી કડી પદ્મ વિગેરે

હુ. ફે. કા. અંક ૮૬

યાદી સરકાર હજુર ફોજદારી કામદારની વિજ્ઞાપના હેવી જે નવસારી કર્યા મધેના મારગોની ગંદકી દુર થઈને રાત્રે માર્ગ ઉપરના અંધારાના નિરાકરણને માટે ફાણસની રોશની કરીને સુધારો કરવા વિગે પેશજી સરકારમાં યાદી ફેંજી કયા લગત એ બાબે રૈયત લોકને પુછીને ખુલાસો લખવા વિગે પ્રાંત અધ્યાવીશીના સરમુખા ઉપર

શેરા હુકમ મસ્જાદો તે કામળા આ તરફના દક્ષિણ પ્રાંતના સર ફોજદારી કામદાર માફતે સરસુખા માફતે મોકલતાં તેઓએ સર ફોજદારી કામદારની સમક્ષ મહાજ કચેરીમાં તમામ પ્રગળન એકત્ર કરીને તેઓને ઉપલી બાબતોના પ્રશ્ન કર્યાથી તેઓએ એ સુધારાના કામ કરવા સ્વસંતોષ કબુલ કરીને તેના ખર્ચને માટે નવીન કેટલીએક છુલ્લુસો ઉપર હક લેવાનો મુકરર કરીને તે અવેજ રૈયત—પંચ મધેના લોકોની એક કંપની માફક મેમ્બર કરાવીને તેઓના અનુમતે જમાખર્ચ કરી તે કામમાં સરકાર તરફે મુલઅંદ મકનદાસ (તે સર ફોજદારી કામદાર) એઓને અધ્યક્ષ નેમી તેઓ તરફથી હમોને લાગે તે મદદ અપાવામાં આવીને એ અવેજ ઉપર સરકારનો અથવા સરસુખા વિગેરે કામદાર લોકોનો અભયાર ન રહેવા વિષે અભય પત્ર મળવા વિગે તે લોકોએ આપેલી કબુલતની નકલ સર ફોજદારી કામદાર માફત આ તરફ મોકલ્યાથી તે નકલ હજુર, રજુ કરીને વિનંતિ કરવાની કે આ બાબે સરકાર ખાતર ૨૫ આગાનો શેરા થઇને મળવો જોઇએ. મીતી કારતક સુદ ૧૫ સંવત ૧૯૧૯.

(સહી) ભાઉસાહે

એ ભાઉસાહે પ્રથમ હજુર ફોજદારીના મુખ્ય અધિકારી યાને Police Commissioner હતા, તે વેળાએ તેઓએ સરકાર હજુરમાં એ યાદી લખેલી. એ ભાઉસાહે પાછળથી દિવાન થયા હતા. આ ઉપરથી ખંડેરાવ મહારાજે નીચે મુજબ કંરાવ કયો:-

નામદાર ખંડેરાવ મહારાજ, જેઓ ઐપીકમુરયસના કદા થનુ અને હકમુલીસના મુસ્ત મિત્ર હતા, તેઓએ તો આમુદગી અને તનબળનેજ પોતાનો મુદ્રાલેખ કરી રાખ્યો હતો. એટલે પોતે તંદોસ્ત રહે, તો પોતાની રૈયતની તંદોસ્તી માટે પશુ તેમણે કાળજીજ હતી. તેથી તેમણે હરમાન કાઢ્યું કે, પ્રાંત અઘવીશીના સરસુખાને હુકમ કે સદરકુ બાબતનું ઉત્પન્ન થાય તે સ્તતા કુસ્તી વગેરે નિમેશ ખર્ચમાં જશે. સરકારમાં જમા થવાનું નથી. ઉત્પન્ન પ્રમાણે બરાબર ખર્ચ કરીને કામ કુસ્ત મલાવવાની નજર રાખવા માટે સરકાર તરફથી મેમ્બર નિમવાનું થશે. તેઓના વીઘમાને તથા તમે જે મેમ્બર મુકરર કરો તેઓના વિચારથી કામકાજ ચાલીને સાતબાદ જમા ખર્ચનો દિસાખ હજુર મોકલતા જાયું. કદાપિ કંરાવેશાં ઉત્પન્નમાં વસુલ આવવામાં કોઇ તરફથી હરકત થશે તો તે મચકુર સરકારમાં જાહેર કરવો. એટલે વાજબી પ્રમાણે મદદ આપીને ઉધરાણીની તજવીજ થશે. એ પ્રમાણે સદરકુ લોકોને સમજીત આપીને આ શેરાની નકલ તમારી સહી સાથે તેઓને આપવી, અને ઉપર લખ્યા પ્રમાણે કોઇ સારો પ્રમાણીક માણસ સરકાર તરફે મેમ્બર તેઓને મુકરર કરી અપાવવો. તથા ઉધરાણી વિષેની તમે તજર રાખવી. મીતી કારતક વદ ૨ સંવત ૧૯૧૬ મુકામ આનંદ તાલુકે નાપાડ. હજુર વામનરાવ લદમણુ ની. ફકનીચ.

આમ થવાથી નવસારીમાં સુધારાખં ખાતું સ્થાપન થયું, અને કેટલાક મેમ્બરોને પ્રગ તરફથી લીધા હતા. પારસી મ્યુનિસિપલ મેમ્બર લેખે તે વેળાએ દેસાઇ ખરજેરજ નવરાજ નિમાયા હતા. ત્યારબાદ એ સ્થાનિક સ્વરાજ્ય અંધાધુધિમાં દલાડ કાઢવા લાગ્યું. તે છેક ઇ. સ. ૧૮૮૧ સુધી તેવું ચાલ્યા કોણું. બાદ નામદાર સરકાર સયાજી રાવ મહારાજ નવસારીમાં આવ્યા, અને તેમણે નવસારીને ધણું આગળ વધતું એક

નવરંગ શહેર જોઈ, શહેરની રચના રોનકમાં સુધારો વધારો કરવાના હેતુથી ખુદ પોતાને હાથે નિમે પ્રમાણે દરાવ લખ્યો, જેમાં તે નામદારના કેવા અમુલ્ય વિચારો તે વેળાથીજ હતા તે જણાઈ આવશે.

સયાજીરાવ મહારાજના અમુલ્ય વિચારો.

મે. રા. બા. નવસારી પ્રાંતના સુબા સા. તરફથી ફોજદારી હજુર બા. નંબર ૨૪૩ તા. ૩૦ મે ૧૮૮૬ની યાદી ઉપર શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સાહેબ (સયાજીરાવે) એઓએ પોતાને હાથે નિયતો દરાવ કર્યો.

“સર માધવરાવ એઓનો બિન તારીખનો મંત્રો જોયો છે. તેમાં કનસલ્ટેટીવ કમિટિ નિમવી એમ છે, તે પ્રમાણે કરવાને આ તરફથી હુકમ બેવાની વિશેષ જરૂર નથી. ખેર, તથાપિ કમિટિ નિમેલી અસ્તાં હોમને ખુશી છે. આજ દિવાનના હુકમો નુવચે સુબા લક્ષમણ જગન્નાથે કમિટિ કેટલોક વખત ભરેલી હતી, અને ભર્યા પછી તેમાં શું શું કામ તથા તે કેમ થયું તેના હમે પોતે (સયાજીરાવે) એક એ પત્રો જોયાં. નાયબસુબાએ કમિટિઓ ભરવી એ યશસ્વી થાય છે કે કેમ અને ન યશસ્વી થવાના કારણો સહજ પોતાના પત્રોમાં દર્શાવેલાં છે. પરંતુ તે બીજે કેકાણેના નિયમોથી નવસારી અપવાદ સમજે છે. એ તેઓનું બોલવું અનુભવ સિદ્ધ કરી દેખાડવાને. લોકો ઉપર તથા સ્થાનિક અમલદારો ઉપર અવગંબી રહેલું છે. કેટલોક વખત કમિટિ ભરવાનો પ્રયાસ અહીં ચાલુ હતો, એ ઉપર દર્શાવ્યું છે. પરંતુ હુકમે તે સારો રિવાજ થોડીજ સુદત સુધી જીવતો રહેવાનો હતો, તે પ્રમાણે થોડા દિવસમાં મરણ પામ્યો; અને હતો કિંવા નહીં તેની સુદાં અમલદારોને યાદ રહી નથી એ ગિંજકુલ ઠીક નથી. જો થોડા અમલદારના મનમાં હતું કે કમિટિ નિમવી પ્રસસ્ત હતી તો તે શરૂ થયેલા રિવાજ આગળ જીવતો રહેવા ઉત્તેજનરૂપી પાણી પાછને દરખત જીવતું રાખવાનું હતું, તેમ થયું નહીં એ સોચનીય છે. આ એક અને લાગે છે કે હમારા નેદીવ લોકોમાં મોટી સોચનીય વાત છે કે, તેઓમાં સતત (એક સરખો) પ્રયત્ન રહી શકતો નથી. જોઈએ તે વાત મળી તથા હસ્તગત થઈ એમ સમજાયું કે તેનું ફરી તેનું નામે લેવું નહીં. એ સ્વભાવના ચિન્હો ઉપરથી કમિટિ સિદ્ધિએ જાય છે કે નહીં તેનો અને ખરેખર અહેસા છે. ખેર. અનુભવ ઉપરથી કહેવામાં આવે તે ખરૂં. હું એક ખારગી સર માધવરાવ કરતાં પણ વધારે આગળ જવા તથા સારા મહત્વના સ્વરૂપ આપવા તૈયાર છું. પરંતુ એ સિદ્ધિએ ગયા વગર આગળ જવું મુનાસબ ન સમજીને તુર્ત છે તેજ કરવું. તેથી ફરમાવાની જરૂર નસ્તાં, ફરમાઈ છું કે consultative body ને થોડા પ્રસિદ્ધતા વગેરે આપ્યાથી લોકો જરૂરી લક્ષ કદાચિત આપશે. એવા પ્રકારની મોંઢેથી કહેલી સુચનાઓ કેવળ માણીતી માટે હું સરસુબાને દારે સુદાં જણાવી સુકયો છું. આ સુચના સમજવાની છે. આ મુનીસીપાલિટી ઘણીજ જુની સંવત ૧૯૧૬ની છે. ઉપરીના (consultative) હાથ નીચેના અમલદાર પ્રમાણીકપણે અમલમાં લાવવી પડે રતુલ્ય છે. એવા ઘણાજ અમલદાર હોય તો સંબંધિત ભરભરાટે પહોંચે છે. તા. ૫ જુન ૧૮૮૬.

(સહી) શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સયાજીરાવની સહી છે.

મા. સરસુખા નોસારી જી. નંબર ૨૮૫૭

યાદી મે. રા. બા. નવસારી પ્રાંતના સુખાસાહેબ તરફ મહાલાનીદાય સરસુખા તરફથી લખવાની કે,

આપની યાદી ફેબ્રુઆરી ૬જુન જી. નંબર ૨૪૩ તા. ૩૦ મે ૧૮૮૬ની પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી સાહેબની શ્રીમંત સરકારને નામે આવેલી શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સાહેબની આગળ સુકવામાં આવી અને તે સંબંધી તેઓએ જે દગવ લખ્યો તેનો ઉતારો આ સાથે મોકલ્યો છે, તે ઉપરથી તેઓના વિચાર આપના લક્ષમાં સહેજ આવશે.

નવસારીમાં મ્યુનિસિપલ કમીટી સ્થાપન થવા સંબંધી જે આપની સુચના છે તે યોગ્ય છે, પરંતુ આપની ઝોંઘીસના રેકૉર્ડ ઉપરથી આપણને જણાઈ આવશે કે, માજી દિવાન નામદાર સર. ડી. માધવરાવ સાહેબના હુકમથી તે વખતે મ્યુનિસિપલ કમીટીની સ્થાપના થઈ હતી. અને તેના કામ કેટલાએક દિવસ ચાલ્યાં. પછી તે ક્યારે, ને શા માટે બંધ પડ્યાં તેની માહિતી પડતી નથી. એટલા માટે હવે જે કમીટી સ્થાપન કરવાની છે તે ઠાંઈ નવીન સ્થાપન કરવાની નથી, પરંતુ આગળ થયેલા હુકમ પ્રમાણે જે વ્યવસ્થા ચાલી અને દરમ્યાન બંધ પડી તેજ પાછી ચલાવવાની છે. એટલા માટે આપની કચેરી મધેની ક્ષણિકા જોઇને જે ધોરણે કમીટી કરવાના કામ આરંભ્યાં હતાં તેજ ધોરણે આગળ ચલાવવાં જોઇએ.

હમોને લાગે છે કે, બની શકે તેટલી તાજાંદે કમીટી ભરીને મ્યુનિસિપાલિટીના કામ તેઓની સલાહથી ચલાવવાં. જો કે માજી દિવાન સાહેબના હુકમમાં સલાહકાર કમીટી એમ લખેલું છે તોપણ અમોને લાગે છે કે, બહુમતે ત્યાંસુધી કામ ચાલી શકે ત્યાંસુધી ચલાવવાં જોઇએ. એમ થવાથી રૂયત એક મ્યુનિસિપાલિટીના કામ ઉપર વિશેષ ઉત્સુકતાથી લક્ષ આપશે.

આવતા સાઝના બજેટ, કમીટી આગળ આપણું જલદી લાવીને જારી મદદ આપને સરકારમાંથી જોઇતી હશે તો આપના તરફથી લખાઈ આવવાની કૃપા થવી, એટલે સરકારને વિદીત કરવા કીક પડશે. તેજ પ્રમાણે મ્યુનિસિપલ કમીટીના નિયમ કેવા કરવા જોઇએ તે આપણું કમીટીની સલાહથી કરાવીને મ્યુનિસિપલ ખાતા તરફ મંજૂરી સાથે મોકલશો.

પેટામાંની શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સાહેબની મીનીટ ઉપરથી જણાઈ આવશે કે સરકારની ઇચ્છા મ્યુનિસિપાલિટી સારા પાયા ઉપર લાવવાની છે, અને જે વખતે તે સારી અવસ્થામાં આવશે તે વખતે શહેરની સુધારણા વિશેષ થશે એટલુંજ નહીં પણ, કોડોને કેટલાક અધીકાર હાથ નથી તે પ્રાપ્ત થવાનો સંભવ પણ છે. એટલા માટે આપણું તથા કમીટીની મેખર આ કામ લક્ષ લગાડીને ચલાવશો એવી આશા છે. તા. ૫ જુન ૧૮૮૬.

(સહી) લક્ષ્મણ જગન્નાથ મહાલાનીદાય સરસુખા.

નવસારી મ્યુનિસિપાલિટી—ઈ. સ. ૧૮૬૩ પહેલાં મ્યુનિસિપાલિટી જેવું અત્રે કશું નહોતું. ત્યાં જુઓ ત્યાં સડકને બદલે ગઢેરા હતી. મેટલ્સ રોડને બદલે ધુળના દગલામાંથી ચાલવું પડતું. ત્યાં તાતાબાગ હાલ છે ત્યાંથી તો કોઇથી એકલા જવાવું

નહોતું હિચા ટેકડાઓની નચ્ચે ખીણોમાં થઇને રસ્તો કાપીને જતો તે ખીણોમાં નાગ તુટારાની પણ વાસ્તી રહતી મ્યુનિસિપાલિટિની માર્કેટ કે પાણી છટકાન જેવું કશું નહોતું સવત ૧૯૧૯માં મ્યુનિસિપાલિટિ સ્થપાઈ, અને આજે સુધરેલી સરકારના પ્રતાપે નવસારીમાં આશરે ૧૦ માર્કેટ નેટલી પાકી સડકો થયેલી છે. અધારી રોતે દીવાલતીના ૩૦૦ હિપર ફાનસો સળગે છે નામદાર મહારાજાએ નડોદરા અને નવસારી એ મેજ શહેરોને મ્યુનિસિપાલિટિના એકસરખા વિયમે નામ કયાં છે મ્યુનિસિપાલિટિના પાંચ વોર્ડ કરવામાં આવ્યા છે ૧-ચાણા જીલ્લો ૨ મનેસર જીલ્લો ૩-મોટા બળર જીલ્લો ૪ મોટા પારસીવાડા જીલ્લો અને ૫ ગોવવાડ જીલ્લો શહેર સ્વચ્છતા માટે ૪૦ થી ૫૦ બગીચો, ૫ સીપાઇઓ, ૧ મુકાદમ, ૧ ઈન્સ્પેક્ટર, ૧ સેકેટરી છે તેઓને માથે “ સુધરાર્થ કામદાર ” નામે એક અમલદાર છે જે પર્સનલ નાયમ સુખા છે, તેમનાજ હાથમાં એ ખાતુ છે સડેન્માં પાણી છટકાવ મુખ્ય ૨૫ રસ્તાઓ ઉપર થાય છે પાણી છટકાવ માટે મુખ્ય ૩ કુવા છે રામજીભાઈ માતા આગળનો, રેશન તરફ ઢેડવાડા પાસેનો, અને કાલ્યાવાડી આગળ જુના ચાણાના પાછના બાર આગળનો એ ત્રણ કુવા બસ નથી. એક અજમ જેવી બીના નોધના ભેગ છે, કે મ્યુનિસિપાલિટિ બદલ એક પાઇનો પણ કર લીધા વગર સરકાર પોતે પોતાની પાકીદમાંથી એ બધે તમામ ખર્ચ કરે છે. કર જેવું કશું નથી તો જો કે ટોન ટેક્ષ લેવામાં આવે છે તે મ્યુનિસિપાલિટિ-માજ વપરાય છે મ્યુનિસિપાલિટિની આવક નીચે પ્રમાણે છે — સરકાર તરફથી ગ્રાન્ટના રૂ. ૩૬૯૦, જકાતનું ઉત્પન્ન ૧૦૦૦૦, રખડતા જનવરો ડબ્બામાં દાખલ કરવાના ૬૬૦૦ રૂ. ૨૨૦, ભાજીમાર્કેટના રૂ. ૧૨૪૦, મચ્છી માર્કેટ (Fish Market) ના રૂ. ૧૫૦, માસ માર્કેટ (Mutton Market) ના રૂ. ૬૨, મ્યુનિસિપાલિટિની જમીનનું ભાડું રૂ. ૧૬૦, ધરોમાં નવી બારી બારસાક મુકવામાં આવે તેનું ઉત્પન્ન રૂ. ૫૦, તથા ખીજ પરચુરસુ ઉપજ રૂ. ૫૦ એ પ્રમાણે આવક છે, અને ગ્રાંટ શિવાય કૃપાવત સરકાર, મ્યુનિસિપાલ એન્ડેબ્લીશમેંટ પાછળ લગભગ રૂ. ૭૮૫૦ નો ખર્ચ કરે છે તે તો જૂઠું. વળી પબ્લીક વર્ક્સના કામો પાછળ નવસારી ગ્રાંટ માટે દર વરસે સરકાર ઢોઢ લાખ રૂપિયા ખર્ચે છે, અને કોઇ વરસે તો તેથી પણ વધીને બે લાખ સુધી ખર્ચ કરે છે વડોદરાની બરાબર શહેર લેમ મ્યુનિસિપલ બામતમાં નવસારીને સરકારે શહેર ગણેતું છે, અને જેમ વસ્તી વધે તેમ ગ્રાંટ વધારવા ઠરાવ કરેલો છે પ્રથમ સર ટી માધવરાવે ઇ સ ૧૮૭૭માં દર માણસે ૦.૧૧ ગ્રાંટ આપવા ઠરાવેતું, પણ કૃપાવત મહારાજાએ તા ૧ ૩-૧૮૯૨ ને દીને ૭૦ બધી વધારે માણસ માન તો દર માસે રૂ. ૦.૧૧ની ગ્રાંટ આપવા ઠરાવેતું છે, હતા બેની મ્યુનિસિપાલિટિ તે પ્રમાણે ગ્રાંટ મેળવતી નથી ત્યારે આપણી સન્કાગ આપણા મુખ માટે શું બોલુ કરે છે ? કુન ખર્ચ ૧૦૯૫૦ સુધીનો સરકાર કરે છે વળી સરકાર ખર્ચ કરે છે, અને સુધરના દેશોની માફક તેનો કારોમાર રીયતના હાથમાં સોંપ્યો છે. ખત્રી, ગોવા, ધાચી, કુબાર, ગાડી બાડે ફેરવનાર નટીકને તો ચુટલીનો છકક આપ્યો છે અને કુબાર, ખત્રી, વિગેરે શહેર સમાજ થઇ શહેર સુધરાર્થ વિશે વિચાર ચનાવી તેનો બદોબસ્ત કરે છે હાન ૨૨ મેમ્બરો છે સુધનાઇ મમ્બર, પોલીસ નામમ્બર, એકત્રીકપુત્રી

એન્જનીયર, સીનીયર સરજન, નવસારી તાલુકાના વહીવટદાર, અને સરકારી નિયામનો વગ શિક્ષક મી. નરભેરામ મણીસંકર જોશી એમ છ મેમ્બરો સરકાર તરફના ચુટકા છે, અને મેસર્સ રૂદરથ મોદનભાઈ વકીલ, દેસાઈ મનચેરજી બરજેરજી, મણીસંકર અંબારામ શાસ્ત્રી, મુસ્લિમ સ્ત્રીમુસ્લિમ હામેદભાઈ, નગીનદાસ જીવણજી મારવાડી, અરશેજી માણેકજી વજીરદાર, કાવસજી હોરમજી દાદાચાંદજી, નનુભીઆં હાજીભીઆં, શેલાભાઈ ગોકળદાસ પારખ, કરાન વનમાઝી ખત્રી, નવરોજી ફરામજી તબોઝી, બહમનજી શાપુરજી ડેબુ, ફકીરમીઆં અંનામનમીઆં, નવરોજી ચાંદજીભાઈ, રતનજી કુલમભાઈ અને બીજા ભગવાન કુંભાર એ ૧૬ મેમ્બરો રૂયત તરફથી ચુટી કઢાયલા છે. દર ત્રણ વરસે નવીન ચુટકા કરવાનો ઠરાવ છે. દર વરસે સરાસરી ૨૬ વખત કમિટિને બોલાવામાં આવે છે, ત્યારે સરાસરી ૧૨ વખત કોરમ મળે છે. હાલ બજાર વેરા દાખલ થયાથી બંગી લોકની સંખ્યા બેવડી કરી છે.

રૅજીસ્ટર હાઉસ યાને બકરાં કાપવાનો અંદાજીદો વાડો કરવાનું, બજારના રસ્તા પહોળા કરવાનું, મ્યુનિસિપાલ રોડર હાઉસ, બંબાખાનું, મ્યુનિસિપાલ હોલ વગેરે બાંધવાના તથા હાયરબંબ શખવા માટેના કામો ચાલતાં હતાં, તેમાં કેટલીક બાબત હાલના મુબા સાહેબ ખાસેરાવના અમલમાં, અમલમાં આવવા લાગી છે. વરિષ્ઠ ડોક્ટરના જડજરા. બા. જનાદન સખારામ ગાડગીલે નવસારીની સુધગાઈ વિશે કહ્યું છે કે:—“ In Navsari the intelligent Parsi Community builds houses and lays out gardens in a style borrowed from Bombay re. claims land from the sea, and turns the course of rivers to irrigate the fields.

એક શહેરના આવકો ૭૫૦ વરસના ગણાયલા છે. પાદર જેવી સ્થિતિ ઉપરથી હમાર કર્યા જેવી હાલતમાં આવતાં ૨૫૦ વરસ લાગે છે. અને તે પહેલાં તખકકો છે. ૨૫૦ વરસ તેને એક શહેર થતાં લાગે છે, તે બીજો તખકકો, અને તેને છેક પડતીમાં આવતાં ૨૫૦ વરસ લાગે છે, તે ત્રીજો તખકકો છે. નવસારી હાલ બીજા તખકકાની અધવચમાં આવતી ગય છે. એકસો વરસમાં તો એક મોટું શહેર થઈ પડે એવાં ચિન્હો જણાય છે. હુનશીકુંઈના હતા તરફ પાછી વરતી વધવાનો સંભવ છે. હાલજી ઉત્તરે વેરાવળ, દક્ષિણે “દેસાઈ ડેરદલ” નામનો બંગલો, પૂર્વે કાલ્યાણાડીનું નાકું, અને પશ્ચિમે રેલ્વે સ્ટેશન સુધીનો ૬ મેલનો ચકરાવો શહેરનો ભાગ ગણાયલો છે. બધા મળીને મુખ્ય મહોલ્લા ૧૧૨ છે. તેમાં મોટા બજારને એક મહોલ્લો ગણતાં તેમાં ૫૦૦ ઘર આવેલાં છે, અને કાજી મહોલ્લો તેથી ઉતરતો ૧૨૫ ઘરનો છે. તેથી ઉતરતો થાણા મહોલ્લો ૧૦૦ ઘરનો છે. એમ ઉતરતા ઉતરતા મહોલ્લા છે. કોઈજ એવું શહેર દરો, કે જ્યાં એકજ જગ્યાએ કાપતિનાં અને એકજ ધંધાના કે એકજ કુટુંબના મહોલ્લાઓ નવસારી જેવા દરો. નવસારીમાં તો તમામ પારસીઓ બે ભાગમાં એક જગ્યાએ વસે છે. ખત્રીવાડમાં ખત્રીઓજ, ગોત્રવાડમાં ગોત્રાઓજ, એમ વસે છે; એટલુંજ નહીં પણ એક કુટુંબના પણ એકજ મહોલ્લામાં વસે છે, જેમ કે દેનાઈયાડમાં દેનાઈ કુટુંબજી વસે છે.

દરિયાઈ આયાત અને નિકાસ:—છેક પંદર વરસ ઉપર નવસારીમાં દરિયા માર્ગે નીચે પ્રમાણે આયાત નિકાસ થતી હતી. ફક્ત દરિયા માર્ગેજ નિકાસ થતી ચીજોમાં રૂ. ૩૭૯૪નો ખાલ, રૂ. ૮૬૭નો ગોળ, રૂ. ૮૮૨ના તંત્ર, કેરી, સુરણ, અને આદુ, વિગેરે દરિયાઈ વાર્ષિક ઉપજ રૂ. ૧૩૩૫૩ની થતી. રેલ્વે માર્ગે, અને પગ રસ્તે નિકાસ થાય છે તે તો જુદી છે. નવસારીમાં દરિયામાર્ગે આયાતમાં રૂ. ૨૮૭૪ના નાલિયેર, રૂ. ૬૯૦નો ખજુર, રૂ. ૧૦૯૯૮ના બાંધકામના સાગલી લાકડાં, રૂ. ૫૭૫ના સાટકા, રૂ. ૫૭૫ના વાંસ, રૂ. ૨૩૦૫નું સુખડ, રૂ. ૭૭૫નો ચુનો, રૂ. ૨૦૭૬ના ધર બાંધવાના પથ્થર, રૂ. ૨૫૮૨ના છુમલા, અને રૂ. ૩૦૦૩ને આશરે બીજી ચીજો મળી રૂ. ૩૦૧૮૪ની વાર્ષિક આયાત થતી. રેલ્વે માર્ગે તો જુદી.

કુદરતી બનાવો.

આગ:—નવસારીમાં આગ લાગવાનો ચાલ જવલેજ છે. સંવત ૧૯૪૦માં સયાજીરાવ મહારાજની સ્વારી નવસારી પધારી ત્યારે લુનશીકુષ આગળનો મંડપ સળગી ગયો તે, અને બીજી મોટામાં મોટી આગ કોઈપણ વાર લાગી હોય, તો તે ઇ. સ. ૧૮૯૭માં મોટા બજારમાં લાગી, અને ૧૦ ફુકતો બળી ગઇ, રૂ. ૧૫૦૦૦ સુધીનું નુકશાન થયું. આગ ઓઘવવાના સાધન લેખે અત્રેના પારસી લોકો, ચાલતા ખુંબાના જેવા છે. અસહ્યતો જુજવીજ આગ લાગી હતી, અને તે નહીં જેવીજ હતી. નવસારીને તેની પોતાની આગે તો કોઈ દિન ખરાબી કીધી નથી, પણ સુરતની આગે નવસારીનું ધણું સત્યાનાશ વાળ્યું છે. પીંઢારા લુટારાના ડરથી સુરતમાંજ નવસારીના લોકો પોતાના ખત પત્રો, અને જીવનસભાવ રાખતા હતા. ઇ. સ. ૧૮૨૨માં તથા ઇ. સ. ૧૮૩૭ (સંવત ૧૮૯૩)માં સુરતમાં જે મોટા અગ્નિકોપ થયો, તેમાં નોશાકરાઓનું બહુ બળી ગયું. આજેપણ નવસારીના પુષ્કળ ઘરોના અસલ ખત પત્રો મોજુદ નથી. સરકારમાં વડીક ખત પત્રો માંગતા, “તે તો સુરતની આગમાં બળી ગયાં,” એમ જવાબ આપવાનો અહિંમાં ચિરસ્તોજ પડી ગયો છે. મોટા દેસાઈવાળાઓની તમામ જાગીરોના ખત પત્રોની પેટી એ આગમાં બળી ગઇ હશે, એમ કેટલાક વખત વેર માનવામાં આવ્યું, પણ તે ખત પત્રો વગર તેઓની જાગીરો જતી રહેવાનો ન્યાયે કદાકદીનો ખત આવ્યો ત્યારે કુદરતે ચારી આપી હતી, અને તેનો તવારીખમાં નોંધાયેલો એક બનાવ એવો બન્યો છેકે, એક રાતે દેસાઈ એલજીભાઈના સ્વપ્નામાં તેઓના પુત્ર પિતા દેસાઈ નવરાજભાઈ કહી ગયા, કે દસ્તાવેજો વિગે શીકર કરવી નહીં, તે સઘળા સુરતના નજરઅલી વંલીભાઈને ત્યાં અનામત બચેલા છે. એ પ્રમાણે ત્રણ વાર એકજ રાતે એકજ પ્રકારનો સ્વપ્નો આવ્યો, અને વાત પણ ખરી પડી. તે મીઠાં સાહેબે દેસાઈને બચાવવા તે પેટી કાઢી લઇ પોતાને ત્યાં બચાવી હતી. તોપણ બીજા પુષ્કળ દસ્તાવેજો એ આગમાં દેસાઈઓના બળી ગયા હતા.

રેલ:—ન્યારે આગનું નામ નવસારીમાં બિલકુલ જેવું નથી, ત્યારે રેલ દર વરસે આવે છે. સાલ્દેર મુલકેરના પાણીથી પૂર્ણ નદિ ભોજ બોલતાં જળમય થઈ જાય છે. ઇ. સ. ૧૭૮૧-૮૨માં મોટી રેલ આવી હતી ત્યારે મહોલ્લાઓમાં હોડીઓ ફરતી થઈ હતી. તેવીજ મોટી રેલ ઇ. સ. ૧૮૮૧ તથા ૧૮૮૩માં આવી હતી. તે વેળાએ

પણ પાસીવાડગોમાં હોડીઓ ફરી હતી. મેહેરજીરાણા લાચરેરીના નાક આગળ, અને દેસાઈવાડની અધવચમાં, સાંગાવાડમાં પૂર, અને તલઉતામાં છેકવેર, તથા ગમરમાં ખાજી મારકીટ સુધી, અને યાજ્ઞા સુધી રેલના પાણી આવ્યા હતાં. તે રેલને લીધે આખો સાંગાવાડ પડ્યો, અને નવેસર બંધાઈ ગયોછે. છેક છેલ્લાં ચાર વરસ ઉપર તેવીજ મોટી રેલ અગ્રે આવી હતી. પણ પૂણી નદિએ ઉતર તરફ પોતાનો બીજો રસ્તો પણ હાલ સોધેલો હોવાથી જોર જણાયું નહોતું.

પુછડિયો તારો—નવસારીમાં ઈ. સ. ૧૮૫૭માં અને પછી ઈ. સ. ૧૮૮૧-૮૨ માં આકાશ ઉપર મોટી સાવરણી જેવાં પુછડાં સાથેના પુછડિયો તારો જણાયો હતો. અને ઈ. સ. ૧૮૧૩માં મોડું સુર્યાગ્રહણ થયું હતું. ઈ. સ. ૧૮૧૬માં મોટા ધરતીકંપ અગ્રે થયો હતો, પશ્ચિમપર પોટેલા પડી ગયા હતા. રસ્તે ચાલતાં લોકો ચકરી આવી પડી ગયાં હતાં. ઘણાં ઘરો તેથી જોખમયાં હતાં.

માતાનો કોપ—ઈ. સ. ૧૮૬૧થી મુંગમમાં બુધ્ધાનીક શીવરની મરકી શરૂ થઈ તે વેળાએ માત્ર નવસારીજ એવું શહેર નિવડ્યું, કે જ્યાં એકપણ રમાનિક કેસ મરકીતો બન્યો ન હતો. ખુદાતું ધારેલું તેજ થાય, પણ તેમાં માનવીના પ્રયત્નની જરૂર પણ ના પાડી શકાય નહીં. અત્રેના રાજ-પ્રજાહિતવર્ધક સુખાસાહેબ ખાસેરાવના આપતા ઉપાય મરકી અટકાવવાને માટે ચાલ્યા. તે ઉપરથી માતાનો કોપ, જે ૨૫ વરસ પહેલાં અત્રેના ગોદાવાડમાં પુર જોશમાં ચાલ્યો હતો, તેજ અત્રે ઉભરી નીકળ્યો. ગોદાવાડમાં ધરેધર ધુણુનારીઓ નીકળી. લગભગ ૬૪ જણીઓ તેમાં ધાંચણ, ઘોબણ, મોચણ, ગોદાણ, વિગેરે ન્યાતિઓ પૈકીની જીઓને માતા આવી, અને કંઈ કંઈના નહીં થઈ શકે એવી અજળ જેવી રીતે તેણીઓ કલાકો અને દહાડાઓની ગણતરી સુધી પોતાની ડાકીને ધડ ઉપર ફેરવ્યા કરતી હતી. અંગ્રેજ લોકોમાં સેંટ વીટસીસ કાન્સને મળતી આ ધર્મોપ ગ્રંથનની અસર છે. કેમકે તેમાંની કેટલીકોને સત્તાવાનાઓએ ટોંગ માની આતંત્ર ઉપર વટીક ચઢાવી જોઈ હતી. એ માતા દનકી વણીના લોકમાં આવવાનું કહેછે. ૨૫ વરસ ઉપર પણ એજ કોપ ચાલ્યો હતો. ગોદાવાડના વડ આગળના માતાઓના ધાનક આગળ હંમેશાં, એ ધુણવાનો વા લાગેલી જીઓ ધુણેછે. ગામેગામથી વહેમી લોકોનાં એ ટોળાં એ માતાનો કોપ જોવા અત્રે આવ્યાં હતાં. તે માતાઓ ભવિષ્ય વાણીઓ ધુણતાં ધુણતાં કહેતી હતી. સાચ આગાહ થશે કે નિષ્ફળ જશે, તે તેણીઓ જણાવતી. વરસાદ કેવો થશે, ધાન્ય કેવું પાકશે વિગેરે સુખ દુઃખોના ભવિષ્ય પુછે તેટલાં કહેતી હતી. કેટલીકો દાયમાં આતંત્રના કકડા વધી યોગી નાખતી. એ વિગેરે પુષ્કળ ચેટક ચાલ્યું હતું. પાછળથી પોલીસે એ માતાઓને ધમકી આપી ઉઠાડી મેંડી હતી. તેમ ન થયું હોત તો લાંબો વખત સુધી તેમજ ચાલત. કેમકે લોકો ધંધાધાપો છોડી તે ઉપરજ પડ્યાં હતાં.

દુકાળનો કાળ—ગુજરાતમાં અને તેથી કરીને આપણા નવસારીમાં મુખ્ય ત્રણ દુકાળો પડ્યા હતા. સડતળો, સાલકો, અને અગણોતરો, એવા ત્રણ દુષ્ટ કાળો નવસારીએ દીડા છે. સંવત ૧૮૪૭ (ઈ. સ. ૧૭૯૦) માં પડેલા દુકાળને સડતળો, સંવત ૧૮૧૦ (ઈ. સ. ૧૮૦૪) માં પડેલા દુકાળને સાલકો, અને સંવત ૧૮૬૬ (ઈ. સ.

૧૮૧૨) મા પડેના દુકાળને અગણોતરો એના નલિખત નામો આપ્યા હતા. તેમા સજ્જાતો વણે જગરો હતો તે વખતે રેલવેનું માન નહોતું, તેથી સુકાગનાના ભાગમાંથી દુકાગનાના આ ભાગમાં દાણો વાવી શકાયો નહીં. લુચ્ચા કણીઆઓએ નસાદ જરા થોડો પડ્યો કે પોતાની દાણાની વપારોને તાગા માગનાનો અને દુકાળ નહીં તો મોઢવારી પાડનાનો ચૈયો અને ઘણા ચાનતો એકનાર મનત ૧૭૮૮ માં તો, વનમાદ મારો પડ્યો, અને અનાજ સારો પાક્યા હતા, અને દુકાગ પાડનામાં આવ્યો હતો કહે છે કે સડતાળામાં અનાજ મોઢું અને વી સોઢું હતું. તેથી કહે છે કે જુએ મગતાં નોશાકગઓએ અડના તથા લીધેના પોપડાને વીમાં તળીને ખાઈ પેટ ભર્યું હતું ' અરેરે ! આપણા અસની નોશાકગઓને જનનરતું છાણુ વનીક ખાનામાં લેવું પડ્યું હતું ' એ મડતાળાના કાગ કરતા વળી અગણોતરો વણે સખત કહેનામાં આવે છે. સડતાળામાં જે ગિચ્છિત નવમારીની હતી તેજ સુરતની પણ હતી. કવિ નર્મદાશકરની મુગતની મુકતેસર હકીકતમાંથી ઉતારાનો ઉતારો અત્ર આપણે જરીનું, કેમકે આખા ગુજરાતમાં એકસરખો દુકાગ હતો.

" એ દુકાળ એવો તો ભારી હતો કે, વરસાદ સમુળગો વગ્ગ્યો નહીં. ને અનાજ મિનકુન પાક્યું નહો. ઘણી મોવનારી ચાની, એક ડીપીઆનું ૮ શેર અનાજ મળતું ને તે પણ સો પચાસ ડીપીઆનું મામદું જોઈએ તો ન મગે. જેની દુકાનમાં અનાજ હતું તે પણ વેચી શકતા નહીં, કેમકે ગરીબ લોકો જુએ મરવાને નીધે પુટખાટ કરતા. જે ચાર દહાડા વધારે પહોંચે એટલું અનાજ તો કયાથીજ મગે ! બગાની ચોખાની ગાસડીઓ પુરી પડતી નહી, કેમકે વહાણની ખેપ વરસમાં એક જે વાર થતી સાહુકારો ખજુર ને ધાણી ચણા વહેંચતા. તે ખાંધ, પાણી પી, ગરીબ ગુર્યા સુઈ રહેતા. કેટલાક બાપડા દોનો ખાનાની ટુસકી ખાઈ રહેતા કેટલાક ગરીબો મોડો ને મહોનું ફરીને ઓસામણ માગી ખીતા કેટલાક આગરદાર લોકો જુએ મવાથી ડોલોટાકું કરતા. છોકરાઓને જુખથી ટળટળતા નોંધને તેઓના માગાપો તેઓને અમ્મની કુમાર નંદ જઈ સડ તાપીમાં જંપનાવતા કેટલાક નિર્દય વાતકીઓ, પોતાના છોકરાને મારી નાખી તેનું માસ ખાતા મુના રૂયાની જથ્થોસો સરતે ભાવે લોકો વેચવા કહાજતા, તોપણ તેના લેનાર મગતા નહોતા તડો અતીસે પડતો મન્કી પણ ખુગ ચાનતી. એટલા તો લોક મરતા કે સગદના દન્યાગ બદાર અને નવસારી દન્યાગ બદાન નામો જે મોટા ખાડા ખોદાના હતા, તેમાં મુડદા નખાતા ગરીબ ગુર્યાના તથા કેટલાક કોળી કુમાનાના મુડદા તો રરને રજળતા એ દુકાગ દહોડ નસ ન્હો ' વળી સંવત ૧૮૬૦ મા પડેલો દુકાગ તો સડતાળાથી ઉતરતો હતો, પણ અગણોતરો જગરો હતો. ગુજરાતમાં અને તેને વીધ નવમારીમાં એ દુકાળ જગરો કેડેર નમારી ન્હો હતો તેનું દરામણું બનાવ " મુગ્ત અખ્યાન "ના ઉતારા ઉપચી ઉતારો કામાથી સમજાશે.

" અગણોતરો કાગ વણાએ માખન્યો દશે લોકો એ વખતે કમયુગ આવેતો કરતા, અને ગુજરાતમાં પડ્યો માગે ગુજરાતના લોકોના માનુ પગિન્યામ સમજતા તો એ નકાખાના પેગામ માગ્યા છે. ૧૮૧૦ ના મગામાં ૧ ફરી તો નીકળતા તે ૧૮૧૨ ના વારસાડ નગી આના તેઓએ લતન અને ઝાડ એવી રીતે ખાંધ નાખ્યા

કે મળે જળેનાં વરના થાખના જિભા હોય એવાં જાડના થડ દેખાતા લાગ્યાં. મારવાડ પુરું કરીને એ તીડ યુગ્મરાતમાં દાખલ થયા, તે નર્મદા તળી આવ્યા, અને ૧૮૧૨ ના મોમાસા અગાઉ નાબુદ થઇ ગયા. મારવાડમાં વરસાદ પડ્યો નહીં તેથી મારવાડના બહુ લોકો યુગ્મરાત આવ્યા. તેમના પગનાં આવતાંજ ૧૮૧૨ માં યુગ્મરાતમાં વરસાદ પડ્યો નહીં, તેથી યુગ્મરાતને, યુગ્મરાતી અને મારવાડી બેનું પોપણ માથે પડ્યું. ભાવ વધતા ગયા. પૈસાદાર લોકો ઘરમાં દાણો ભરતા ગયા, પણ મારવાડીઓ બહુજ સંતોષી કે દુકડો મળે તે પરજ સંતોષ માન્યો. તેમની પાસે પૈસા મળે નહીં તેથી મજુરી નજે એવાં બાંધકામ હિમાં કર્યો; પણ કોણ જણે હરામખોરીથી કે પછી હમેશ સખાવતનો દાણો મળવાને બરોસે કોઇ મજુરીએ લાગ્યા નહીં. હવે દાણો છેક મેંધા થયો. મારવાડમાં જુખમરો પડ્યાથી લોકો અહીં નાસી આવવા લાગ્યા, અને દરેક મોટા નહેર રરતાપર જાડ નીચે ટોળે ટોળાં પડવા લાગ્યાં. રોગ અને મરડા વધી પડી. તે વખતે મારવાડીઓ પડતા ત્યાં મરતા, અને કોહીને ગંધ હડતી તોપણ તેને કોઈ ઠેકાણે પાડતા નહીં. આ ગંધથી મરડા વધતી. વડોદરામાં સરકારે મુઠાં ઠેકાણે પડાવ્યા છતાં ઘણાં મોત થયાં તો બીજી માયકવાડીમાં ન્યાં ઘણું અંધેર ત્યાં કેટલાં ઘણાં હશે ! અમદાવાદમાં આ કાળથી ૧૦૦-૦૦ માણસ મરણ પામેલાંને અડસદો નીકળ્યો હતો. વરતી અડધી થઇ ગઇ હતી. કેટલાંક ઘરે તાજાં દેવાયાં. કેટલાંક ખાલી ધર્મ ગયાં. નાસવાનો પણ ઈલાજ ન હોતો. મરણ એટલાં ઉપરા સાપરી થયાં, કે શેડેરમાં બળતણ ખુટ્યું ત્યારે ધરના દાંડ બાળા મુઠાં બાળ્યાં; તે પણ પુરતાં મળ્યાં નહીં. અડધાં જળેનાં મુઠાં સાગરમતીને કાંઠે રખડતાં. તે બતાવતું કે પોતાના વહાલાને ઠેકાણે પાડવાની પણ તક ન મળી તો હાદેશો કેવો મોટો હશે. એ શેડેરમાં રોગે જે ખરાબી કરી તે એક મળળ જેવી હતી રોગ વિના એકે ઘર ખાલી નહીં. કુટુંબને કુટુંબ ધસડાઈ ગયાં. બાળાને આવે તે પહેલાં ડાહ્યોના કામ તૈયારજ. અંતે એટલાં મોત વધ્યાં કે, મરદોના આશરો લાગ્યા નહીં. બાળવા ગયનાનેજ બાળવાનો વખત આવ્યો. તેથી મરદોને ઠેકાણે ઓરતો ડાહ્ય તરીકે મુઠાંઓ લઈ જતી, અને અગ્નીદાહથી સંતોષ માની આવતી. જે ધર્મ ક્રિયા મરદ વિના થાય નહીં, તે ઓરત કરે; અને આખરે ઓરત પણ કરનાર ન મળે, એના જેવો મળળ, હે ઇશ્વર ! હવે પછી ન પડશે. ” મુરતની તવારીખના કર્તા મી. એલ્ડ્રી પટેલે એ વિગેરે ઘણા ન્યાન આપ્યાં છે.

એ પછી ઇ. સ. ૧૮૩૩ માં આ જલ્લામાં દુકાળ નહીં પણ મોઘવારી થઈ હતી. આજે રેવેની દોનન એવા કરડા દુકાળનો કુદ કાળ વહી ગયો છે. ઇ. સ. ૧૮૬૭ માં બારે દુકાળ પડ્યો, ત્યારે નવસારીમાં તેની જાડી અસર જણાઇ નહીં, તોપણ “ શ્રી નવસારી મોઘવાની ફંડ ” રચાયું. અને તા. ૧ જુલાઈ ૧૮૬૭ થી તા. ૧૦ અક્ટોબર ૧૮૬૭ સુધી મરીબોને સરતા અનાજ આપવાની દુકાન નીકળી હતી. ખાન સા. કાવશજી. ડો. દાદાયાદજી, મેસર્સ ન. ફ. તંબોલી, માણેકદાસ. શી. વકીલ, રદરજી. મો. વકીલ એઓ સાથે મળીને રા. બા. ખામેગવજીના આશ્રયથી ફંડ રૂ. ૭૦૩૩ સુધી ભેગું કર્યું. એ અરસામાં ૯૨૮૪ મળ અનાજ ખાધો, તેમાં મેંધા અનાજ

લાવી ગરીબોને સરતે ભાવે વેચતાં તુકશાન રૂ. ૪૨૦૦ ગયું, અને તોપણ ૬૩ વધ્યું છે. વળી પારસીઓ માટે એલાકીકું ૬૩ થતાં ૩૧૫૨ રૂ. ભરાયા તેમાંથી ત્રણ વાર ગરીબ પારસીઓને ઘર એમાં અનાજ પુર પાડવામાં આવ્યું હતું.

તેમાં નવસારીના પારસીઓએ રૂ. ૩૦૪૦, મુબમના તા. ચીનના પારસીઓએ રૂ. ૧૭૭૮, દિંદુઓએ રૂ. ૧૮૩૫, અને મુસલમાનોએ રૂ. ૩૮૦ ભર્યા હતા.

નવરંગ નવસારી.

નવરંગ એક સુરંગ અને સુંદર શબ્દ છે. પણ નવસારી માટે તે આખા હાથ પડતો છે. નવરંગનો અર્થ નવો રંગ કરવા સાથે નવ રંગવાલો, અહિં વધારે બંધબેસતો છે. નવસારીમાં ઘણી ચીજો નવ ના આંકડા ઉપર છે. નવસરહ અને નવસૈયદો વિશે તો આપણે કહી આવ્યા છીએ. નવસારીના આપણે જે અર્થો કરી આવ્યા તે હજુ જાણે એાછા હોય તેમ, સંસ્કૃત નવ સર ઉપરથી નવસારી નામ પડ્યાતું પણ જણાવામાં આવે છે. સંસ્કૃત નવ=૯, અને સર=તળાવ. તે ઉપરથી ૯ તળાવવાળું શહેર તે ઉપરથી નવસરી કહેવાય છે, એમ કહે છે, આ શહેરમાં પ્રથમથી ૯ તળાવો છે. ૧-કુધ્યું, ૨-શરખત્યું, ૩-ગાંગડ્યું અથવા વાગબ્યું, (જે જુના થાણાના બાગની પુર્વે આવેલું છે.) ૪-નાગતલાવડી, ૫ કાઠ્યાવાડીવાળું, (ચોકીની પાછળતું,) ૬-તરાઉતાવાળું, ૭-ભેસાત ખાડવાળું, ૮-વેરાવળવાળું, (વેરાવળની પુર્વે) અને ૯ માલી વાડીવાળું, (વેરાવળ જતાં પશ્ચિમે.) એ પ્રમાણે ૯ તળાવ છે. એ પૈકી કેટલાંક સુકાઇને પુરાર્થ જવા આવ્યાં છે.

વળી નવસારીથી બહાર ગામ જવાના નવ નાકાં યાને નવ રસ્તા છે. ૧-જલાલપોર જવાનું નાકું, ૨-ગણદેવીની ચોકી (યાને ગણદેવી જવાનો “ ફોરા ટેકડી ” ને નામે ઓળખાતો ભ.ગ (હુનશીકુમ્ભની પાછળનો), ૩-ગણદેવી જવાનો ખીજો ફાટો હુનશીકુમ્ભની આગળનો કાગદીવાડના નાકાંને નામે ઓળખાતો રસ્તો, ૪-સુરત જવાનું ભેસાતખાડવાળું નાકું, ૫ કાઠ્યાવાડીનું, ૬-વીરાવળવાળું, ૭-આશાપુરી તરફનું, ૮-સુરત જવાનું ફાંડીવળવાળું, અને ૯-કાઠીઆવાડીવાળું, એ પ્રમાણે નવસારીના નવ નાકાં યાને નવ ભાગળ ગણાયલાં છે.

વળી નવસારીના નવ બજાર ગણાય છે. જેમાંના ઘણાંકતો હાલ ઉઠી ગયલાં છે. ૧-હાલના ફંબારવાડમાં પટવાવાડને નામે ઓળખાતું બજારમાં બજાર હતું, જે તે વેળાએ મોટું બજાર ગણાતું (ઉઠી ગયું છે.) ૨-હાલનું મોટું બજાર અથવા

બજારીયંદ જેઠેદીઅર ઉપરથી વારીએ સાહનિ ધરાનમાં નવસારીનું નામ ઇ. સ. ૧૫૦ માં “નરસીપા” હતું, એમ પ્રખ્યાત જોગણ શાસ્ત્રી દોલેશીના નક્શાને આધારે જણાવવામાં આવ્યું છે. આપણે કદાપિ કણલે કયે, કે નરસીપા તેજ નવસારી દરે, કેમકે નવસારીના અક્ષાંશ રેખાંશ નરસીપાને મળ્યાં આવે છે, તો એકે તે વખતે નવસારીની ૯૬ ઘણીજ મોટી લંબાયલી હોવી એકએ; પણ તે ઉપરથી એમ નથી કરવું કે નવસારી નામ નરસીપા ઉપરથી પડેલું છે. નવસારીના આવજ જુદાં જુદાં ૬-૭ નામેા હતાં, તેમ વળી તેની આજમય એ જુમીનું “ નરસીપા ” નામ હોય, પણ તે શબ્દ ઉપરથી નવસારી થયું નથી. બીગ્સ સીડીયં આંધ્ર યુગરાતથી વધારે ખુલાસો થાય છે.

મદવરાવે મદે કરેલું “નદવ ખગર” (હાલ છે.) ૩-પાંચ દાટડીનું ખગર (હાલ છે) ૪-ચાણવાડના મોચીવાડ આગળનું હુતવાડવાળું ખગર. (જેનો કંઈક ભાગ હજી છે.) ૫-તરાવતાનું ખગર (હાલ છે.) ૬-કાદારવાડનું ખગર (હાલ છે.) ૭-ગોલવાડનું ખગર (અગાઉનો મોડું ખગર હતું, હાલ ત્યાં અનાજ સિવાય બીજું વેચાતું નથી.) ૮-ફોલખાનના કુવા આગળનું સતાપીરનું ખગર (હાલ થોડુંક રહેલું છે.) અને ૯-ખત્રીવાડનું ખગર (હાલ કંઈક નિશાન છે.) એ પ્રમાણે નવસારીના “નવ ખગર” ગણાયલાં છે. વળી કોઈ તો નવસારીના અસલ ૧૪ ખગર હોવાનું જણાવે છે..

વળી “નવ દાળી વડ”ને લીધે નવસારી વખણાયલી છે. આશાપુરાના મંદીરમાં એક ગર્ભાવર વડનું આડ છે, જેના ઉપરથી જૂદા જૂદા અને છુટા છુટા બીજા નવ વડ એકજ થડ ઉપરથી ઉગેલા છે, જેની માનતા વડીક લેવાય છે. એ વડ-મંડળ જેવા લાયક છે.

આખકારી સીસ્ટમ.

આખકારી શબ્દ અજ્ઞાત જેવી ખુદરતી બનાવટથી બનેલો છે. આગળનો નવસારીમાં એ શબ્દની હરતી પણ નહોતી. એ શબ્દ દારસી બાપાનો ગણો, કે સંસ્કૃત બાપાનો ગણો, તો તે બેઉના છુટા છુટા તેમજ સામટા અર્થો એકજ તરાદના અને એકજ શબ્દના છે. દારસી આખ=યાને પાણી; અને કારી=કરદન કરવું તે ઉપરથી કાર શબ્દ થયો, અને તેનો કારી થયો, યાને કે પાણીને ગરમી લગાડી જાતરથી ગાળવાનું કામ કરવાની રીત. સંસ્કૃત પ્રમાણે અપ=પાણી; અને કુ=કરવું તે ઉપરથી પાણીને જાતરથી ખેંચવાનું કામ. સખખ આખકારી, આપકારી, કે અપકારી એ બધા શબ્દ એકના એક છે.

આગળનો લત્તે લત્તે દાર ગાળવાની ભઠ્ઠીઓ હતી, અને જેને જેમ ગમે તેમ પોતપોતાને માટે મથુના મથુ દાર, વગર શી ભર્યે ઘર આગળ ગાળી જેમ ગમે તેમ અને જેવો સોજો ગમે એવો મન માનતો દાર પીવાનો મળતો. તે ઘરગણુ ભઠ્ઠીઓમાં દાર ગળાતો, બેઠકડા કપાતા, અને ત્યાંજ ગોલા, ધાંચી વગેરેની જીઆફતો ચાલતી હતી. ત્રણ રૂપિયામાં સોજો મસાલાનો મથુ દાર પીવા મળતો. કેશી વસાણાં જેવાકે દાર, તાડી, ભાંગ, ગાંજો, એ વસ્તુઓ ઉપર કાંઈ કર કે ભપતો કે જકાત જેવું અસલ નહોતું. નવસારીમાં અશીષુ તો જીજ્ઞ આવતું હતું, અને તેના ઉપર કર પણ જીજ્ઞ હતો. થોડો સસતાં સોજાં મહુડાં મળે તે ચોખ્ખા દાળની માફક ભરી રાખતાં, અને પોતપોતાના વક્તા ઉપર તે ગળાવી લાવતા. વરસોનો જીજ્ઞ દાર ભરી રાખવાનો ચાલ હતો. ઘણા મહોલાઓમાં તો મહુડાંના પાણીની મલીચીઓ જારીજ રહેતી. તાડીતો જાણે કુવામાંથી પાણી કાઢી લાવવાનું હોય, તેમ સૌ સૌ પોતપોતાની જગાઓમાંથી તાડી કાઢી લાવી પીતા. વળી ઘણાકે તો પોતાના ઘરના ખપજોગી તાડીનીકળે એવી ખજુરી પોતાને પાછલે બાર રાખતા. તાડી અને કોદરા કે વાળની જીઆફતો હલકી વધુના હિંદુઓમાં વિશેષ હતી. દારના પીકાંઓ પણ હતાં, અને ફળજા, નરડા, ઠેળી, વિગેરે વર્ણોના તે વેળાનો રાજ તે પીકાંદારજ હતો, તે પીકાંદાર ગામમાં ડાહ્યો માણસ ગણાતો. ગોલા ધાંચીઓ સૌ ધરસંસાર કે ન્યાતીના કન્યા માટે પીકાંદારની સગાહ અને

યાની ઉપર પુત્ર રહેતા અને પપ્પ મર્યાદેના જેવી સંખી જાઓ ઉપર પાસી
 દિવસો જેવી દાઢી મેનવેલ. તેઓ ડેરવાનતી મુનેદજ રતે સળ વટીક કરે. હીરોળા
 ઉપર પીંડાદાર દીવસ ખાતો બેસે, અને આસપાસ તે ગરીબ લોકો “અનહાપ”
 કંપના મેળા ચકરું વાગીને બેસે, અને પીંડાદાર રાત્ર “અનહાપ” કરે. તે વેળાએ
 નવસારીમાં વપખાનું સુરતી દાદ વાવવાની ચાલ હતી. મુલામ, એલમી, હાલસા,
 તરીઆમ્બે, દાખ, વિજેરેનો દાર તે મસાલાનો અણતો. તે વેળાએ નવો દાર મોખ
 પેના નડોના, પણ મુનો પીએ અને નવો ગળેલો ભરી મેલે. સોને દાર રા. ૩ થી
 મામાં મધુ મળતો, અને તાડી તો રા. ૧ ની ૮ થી ૧૨ મધુ સુધી મળતી! કુકાળમાં
 તો મરીબ મુરંમાં બે પૈસાની તાડી પીને આખાં કુકાળનું મુશ્કરના ચલાવતાં. તાડીના
 તકેબે અનામના નેટલો તે વખતે હતા. જગ વળી પૈસાવાળાઓનો આવડે દહાડે થોડો નીરો
 કરાવતા. ખજુરું દર એક વરસને અંતરે છેદવામાં આવતાં. ખજુરીના રસમાં ખાંડ,
 એલમી બેળાને વગર કેદની પીવામાં આવતી સંખતવા જેવી જે ચીજ તે નીરો છે.
 ઈ. સ. ૧૮૭૮માં નવસારીમાં દાર તાડીના ખજારાની આળકારી સિરદમ તીકળી, તાડી
 દાર ઉપર કર પોડા તાડીના બેસનવાળા થયા, શહેરના દરેક ખજુરું ઉપર સરકારે કર
 નાખ્યો. વળી તે ઉપર ચકાષ થઈ “બેદક”ને નામે ખજુરું ઉપર દર વધીને ચકા
 ચડી ચાડી. તાડી વેચવાના બેસન (લાઈસન્સ) હરાજથી અપાવા લાગ્યાં. તે ઉપર
 દર વરસ વધારો ચર્ચ સરકારને કામદો થતો ગયો. અને ખજુરુંના માલિકને રા. ૧ થી ૨
 સુધી ખજુરું દરું સંકારને તે કરતાં પણ વધારે મળતું. છેલ્લાં ૭ વરસથી સરકારનો જ
 વધી ગયો છે, અને રૂપીયાની અણધારી સવામણ તાડી મળે છે, અને મેંબી ચીજમાં હાઈ
 ને દોપત, એટલે તેમાં પાણી ભેળવવાનો કુચાક ચાલે છે, છતાં તે પણ અસમજા જેવી
 સમજા મળતી નથી. ખજુરુંના માલિકને બચાગને નેટલું મળે છે, તેથી ચારગથું સર
 કારને મળે છે, અને ૨૦ વરસ ઉપર રા. ૧ ની ૮-૯ મધુ તાડી પીનારાઓ તે રૂપીએ
 મધુ પીએ છે. કેટલીક મોસમમાં તો દુધના કંતાં બંદે ભાવથી તાડી મળે છે. અગાઉ
 તો એક મે પૈસા આખા કે તાડીવાળો કહે કે, બા પીવાય તેટલી પીએ! આજે સર
 કારને કોઈ વસાહતમાં દેશી દારની રા. ૪૭૦૦૦૦ની, તાડીની રા. ૬૦૦૦૦ની, તથા
 વિદાન્ટો દારની લાઈસન્સ ફીની રા. ૨૩૫ની, તથા સ્પોર્ટીટ માળવા દેવાની ડ્યુટીની
 રા. ૧૬૦ની, તથા જેની કોઈ વસ્તુની રા. ૨૦૫૦ની, તથા અચીલુ વગેરેની રા. ૨૦
 થી ૨૫ દરમત સુધીની ઉપજ વરસ દરેકે થઈ છે! ૧૩૪૭૪૨ આવન સુધી નવસારી
 સરદ દંડની રિસ્ટીકરીમાં ગળાય છે, અને આખા પ્રાંતમાં ૫૧૩૨૮૬ આવન સુધી
 મળાય છે, તે પૈકી ૩૧૬૭૭૫ સુધી ફિનરદાર વેચાતો હોય છે. આખા પ્રાંતમાં દર વરસે
 ૪૭૭૩૩૧ આવન સુધી દાર પીવાય છે. નવસારી પ્રાંતની ૩૧૬૪૪૩ માલુસની વસ્તીમાં
 દર માલુસ દીઠ આવન દાર વરસમાં ખપે છે. પણ પીનારો વર્ષ અધોર્ધાર નેટલો દોલત,
 એટલે દર માલુસદીઠ ૩ આવન થાને પોણા મધુ ઉપરની રાસ આવવા મળે.
 થીટીય હદ પૈકી સુરતથી નવસારીની હદના વરીઆવ, હામાવ, મહેલુ, જે
 વાવવામાં આવે છે, તેમ નવસારીથી થીટીય હદમાં રતે મેળા
 નીમાં વિદાન્ટો દારની ૪ અને

બીલીમોરામાં ૧ મળી આખા પ્રાંતમાં વિલાયતી દારૂની ૫ ટુકાનો છે. આખકારીના યુનિટ દર સાસ ૧૩૧ સુધી થાય છે. ૨૫ યુર અંદરનો દારૂ જાહેમાં જાહે ૪ આને શેર વેચાય છે, અને તાડી કમીમાં કમી ૪ પૈએ શેર તથા જાહેમાં જાહે ૫ પૈએ શેર વેચવા દરાવેયું છે. દેશીદારૂની ટુકાનો નવસારીમાં ૩૫ છે, અને તે મળી આખા પ્રાંતમાં ૩૨૬ ચાલુ છે, તો જો કે ૪૫૫ ટુકાનો ઉધાડવા ઠરી છે. ખજુરાનાં તાલુકાના રા. ૧૬૭૫૧ અને આખા પ્રાંતના રા. ૪૬૦૦૦ સુધી આજે ઉપજે છે. અશીષુની ટુકાનો આખા પ્રાંતમાં ૩૨ છે. અશીષુ ખાતું ઈ. સ. ૧૮૮૧ થી ચર થયું છે. "

એ સઘળાં ઉપરથી નવસારી, પ્રાંતમાં ડેરીપણું કેટલું છે, તેનો સામગ્રી ખ્યાલ થશે, પ્રથમ દારૂ તાડીનો ધજારો સુરતવાડા આગળ વવસારીમાં ચારપુલ આગળ દારૂ ગાળવાની મોટી બકી શેક રતનજી નાનાભાઈ દેજુની હતી. તેઓને સરકારે બોલાવીને દારૂનો ધજારો, લેવા કહ્યું, પણ તેઓએ સાદ ના પાડી કે દારૂ મોથો વેચવો પડે અને બોઠોની ગાળો ખાવી પડે. જેથી તેઓએ તથા નવસારીના બીજા પારસીઓએ ધજારો લેવા ના પાડવાથી શેક બેજનજી ખરગેદજી કુમરયાએ દર વર્ગે રા. ૧૦,૦૦૦ થી રાખેલો, તે ૧૫ વરસમાં તો વધીને પાંચ ઘણું થઈ ગયો છે. તે ઉપરથીજ ડેરીપણું વિશે વિચાર કરવાનો છે. તોપણ આપણું ગાયકવાડી રાજ " ધરમ રાજ " અથવા સર. ટી. માધવરાવનાં બોલોમાં Dominion of Charity માં ધરમ એટલે દાન અને ધરમ એટલે દીનધમાન ઉપર કેટલું લખું ખ્યાન અપાય છે, તેનો એટલો જ દાખલો બસ થશે, કે નવસારીના પારસીઓની અરજ ઉપરથી તેઓને માટે જ સરકારે એક ખાસ કાયદો કરેલો છે, કે પારસીઓને પોતાના ધર્મ ક્રિયામાં વાપરવા સાર ચોખ્ખો દારૂ પોતાને હાથે ગાળી લઈ જવાની છુટ છે. આ હકનું રક્ષણ, હિંમતનું હથિઆર અને ખંતનું પૂતણું એવો મરકુમ નર બેહેદોન હોરમજી આસાજી હવાલદાર, મરતી ધડી સુધી કરતો હતો. તેના રૂઠ ઉપર હજાર દરક હોળો. તેના મરણ સાથે તેની જાહેર હિંમતનો વારસો પોતે સાથે લઈ ગયો છે.

પ્રકરણ ૯૦ મું.

મુખાઓ અને તેમના કામો

ખાતસા (British) માં જે રેવન્યુ કલેક્ટર કહેવાય છે, તે ગાયકવાડીમાં સુબો, અને રેવન્યુ કમીશનર તે સરસુબો કહેવાય છે. સુબો એ શબ્દ ઐરોપ્પીક ભાષાનો છે, અને તેનો અર્થ પ્રાંત અથવા જિલ્લો થાય છે. તેમજ પ્રાંત તથા જિલ્લાના ઉપરીને પણ સુબો કહે છે. નવસારીમાં મોગલાઈ અમલ ચાલ્યો ત્યારે મહેકો પછી ગાળે ગાળે સુબેદાર

• ઉપરથી હકીકત તા. ૧૮૬૭ ની છે. હવે તો સરકારી આદક વધી ગઈ છે અને દારૂ તાડીના બાવો પણ વધી ગયા છે. દીનપર દીન લોકોમાંથી દારૂ તાડીનું 'પીણું' કમતી કરવાના ધરાદારી થા તો મહેસુલ વધારવાની મતવજથી નરકારે એનો ભાર મોટો કરતા માર્યો અને આજે ૨૫ પુકનો દારૂ ૧૧૩૩ બાટલી અને ૬૦ પુકનો બાજ બાટલી વેચાય છે. તાડી પણ રા. ૩ રૂપિયે મળી વેચાય છે.

યર્ષ ગયાછે. સુબેદાર એટલે પણ સુબાન. ગાયકવાડી અમલ ન્યારથી શરૂ થયો ત્યારથી નવસારી પ્રાંતને માટે એક સુબો નિમાવા લાગ્યો, અને તેનું સદર સ્ટેશન (Suba-
yat અથવા Collectorate) તે વખતથીજ નવસારી શહેર ફરેલું, તે આજ સુધી છે. ન્યારે નવસારી મહાલ ધનરે અપાતો હતો, ત્યારે પણ સુબો તો હાજર હતો. પ્રજા દિતવર્ધક સુબાઓને લોકો દેવતા માફક પુજતા માધવરાવ બાબા ઉર્ફે બાબા સાહેબ સુબાની દર અહવાડિયે એકવાર આશાપુરીના દર્શન માટે સ્વારી નીકળતી, તે વેળાએ તે સુબાના દર્શન કરવાના અભિલાષી સૌ લોકો તૈયાર થઈ, બનરમાં ઉભા રહેતા, અને પુણ્ય ભક્તિભાવથી દર્શન કરી નમન કરતા. દશેરાની સ્વારીમાં સુબાનું દર્શન તો જરૂરજ કરવાની લોકો ધાર્મિક ફળ સમજતા. એજ પ્રમાણે તેઓના બાહોશ ખેટા પ્રજાપ્રિય સુબા બાલાસાહેબની સુબાગીરી પણ લોકોથી પુજતી હતી. બાબાસાહેબ સુબા અત્રેજ મરણ પામ્યા હતા, તેમની પાયદસ્તે પારસીઓ વટીક ગયા હતા. એજ સુબા અત્રે મરણ પામ્યા. હરબાજી ખંડેરાવ બીજા મરણ પામનાર સુબા હતા. ઇ. સ. ૧૮૭૬થી આ રાજ્યની નવી કારકિર્દી શરૂ થઈ તે પહેલાં, નારાયણ વાસુદેવ ખારકર- નારાયણ રઘુનાથ-શીવાજીરાવ ખાનવેલકર (એ સુબા ફરેલા છતાં તેણે સુબાગીરી પોતે ન ચલાવતાં, કૃષ્ણાજી બીખાજી, ભીવરાવ રામચંદ્ર, બંદુસાહેબ, નારાયણ રઘુનાથ, એઓ- ના હાથથી સુબાગીરીનું કામ લીધું હતું.) બાલાસાહેબ, માધવરાવ બાબા, ગોપાળરાવ મૈરાળ, શુભામકાદર, બળવંતરાવ યશવંત, નારાયણરાવ રઘુનાથ, મૈરાળ નારાયણ, હરબાજી ખંડેરાવ (સંવત ૧૮૮૬થી ૯૧ને આસરે), જીવાભાઈ (સંવત ૧૮૯૧થી ૯૬ને આસરે), હરબાજી ખંડેરાવ (સંવત ૧૮૭૬થી ૮૧ને આસરે), અમીન સાહેબ (સંવત ૧૮૭૧થી ૭૬ને આસરે), હરબાજી ખંડેરાવ કુમારિસદર (સંવત ૧૮૬૬થી ૭૧ને આસરે), કચો આત્મારામ તાત્યા (સુજવતી કામ કરનાર, સંવત ૧૮૬૩થી ૬૬ને આસરે). એ પ્રમાણે સુબાઓ થઈ ગયાછે. તેમાં કેટલાક તો બંને ત્રણ ત્રણ વાર ફરી ફરી સુબા થયાછે. લક્ષ્મણ જગન્નાથ-વડોદરા રાજ્યની જુની કારકિર્દીના મરણ વખતે, દિવાન દાદાભાઈ નવરોજી, મરહુમ લક્ષ્મણ જગન્નાથને લાવ્યા હતા, અને રાજા સર. ટી. માધવરાવે નવીન કારકિર્દીનું બી રોખું ત્યારે નવસારીને લાયક સુબા લેખે, તેમણે લક્ષ્મણરાવને શોધી કાઢી અત્રે મોકલ્યા હતા. એમની કારકિર્દી સંવત ૧૮૩૧થી ૩૫ સુધી ગઈ. નવસારી પહેલાંથીજ નવીસારી તો હતીજ, પણ એ સુબાએ નવી નવસારી ખનાવી. સુધરેલી ઢંગ ઉપર પાકી સડકો બંધાવી. મ્યુનિસિપાલિટીનો દમામ વધાર્યો. દવાખાનું, હોસ્પિટલ, (૧૮૮૦) ૧૮૮૨માં થયેલી પબ્લીક ઓરીસો, ૧૮૮૦ માં જોડ, ઇ. સ. ૧૮૭૮માં તૈયાર થયેલી મારકેટ વિગેરે કામો આરંભી નવસારીમાં સુધરાઈનું પૈકું ચાલુ કરી, જતી વેળા એટલુંજ કહી ગયા, કે એ પૈડાંમાં કોઈ અચ્છો તેજ પૂરનાર આવશે તો ગાડું ઝડપથી ચાલી આ નગરી સુંદર શહેર થશે. એઓએ ધરવેરા કરવાની કોશિષ કરી હતી, તે પાછળથી માંડી વાળવી પડી હતી. લોકોનો એમના તરફ અતિ આદર હોવાથી લોકો એમની અને એમના પત્નિની યાદગારીમાં લક્ષ્મણહોલ તથા સીતા- બાઈ દાવર પોતાને પૈસે બાંધ્યાં છે. વળી દુધિયા તળાવ ઉપર એક સરકારી બાગ પણ તેઓની યાદગારીમાં “ લક્ષ્મણ બાગ ”ને નામે યાદગાર છે.

ત્રદમણરાવ પછી ત્રીબકરાવ વૃજરાવ પહેલી વાર સુગા યજ્ઞ અંત્ર આવ્યા હતા. (સંવત ૧૯૩૫ થી ૩૬) તે પછી ગણેશ શીતારામ શાસ્ત્રી પહેલી વાર સુગા યજ્ઞ. (સંવત ૧૯૩૬ થી ૩૯ સુધી). એઓના વખતમાં આગકારી સિસ્ટમ થવાથી લોકોના અતિ અણગમતામાં એઓ આવ્યા હતા. એઓના વખતમાં રેશન ઉપરની ધર્મ-શાખાનું નહીં થયું. તે પછી રામચંદ્ર ગોપાળ દેસામુખ પહેલી વાર સુગા યજ્ઞ. (સંવત ૧૯૩૯ થી ૪૧ સુધી.) એઓની કારકિર્દીમાં સંવત ૧૯૪૦માં નામદાર સયા-છરાવ મહારાજની સ્વારી અત્રે આવી, અને હુનશીકુઈના મેદાનમાં રૈયત તરફથી આવકાર દેવા શુશોભિત મંડપ નાખેલો હતો, ત્યાં માનપાન યજ્ઞ રહેવા બાદ આતશબાજી સળ-ગતાં માંડવામાં આગ લાગી તે બળી ભગ્ન થયો હતો, અને ફરનીયર વિગેરેની ખરાબી યજ્ઞ હતી, જેની કિંમત દયાળુ મહારાજએ પોતે બધાઓને આપી હતી. તે પછી લક્ષ્મી કંશનદાસ સુગા યજ્ઞ. (સંવત ૧૯૪૧ માં દસ માસ) ત્યાર પછી રાવજી વિક્રમ સુગા યજ્ઞ. (સંવત ૯૪૨ માં દસ માસ.) અત્રેની સરકારી અમલદારોની “નવસારી કલ્પ” એઓએ રચાવેલી હતી. તે પછી પીતાંબર જેઠા સંવત ૧૯૪૨માં ૪ માસ રહ્યા. તે પછી સંવત ૧૯૪૩ માં પાંચ માસ સુધી અંતાજી ગંગાધર પહેલી વાર યજ્ઞ. તે બાદ પાછા ગણેશ શાસ્ત્રી સંવત ૧૯૪૩-૪૪ માં બીજી વાર યજ્ઞ. તે પછી સંવત ૧૯૪૪ માં પીતાંબર જેઠા પાછા યજ્ઞ. તે પછી રામચંદ્ર વિઠોબા ધામણા-રુકર સંવત ૧૯૪૪ થી ૪૬ સુધી સુગા રહ્યા. તે બાદ બળવંતરાવ સખારામ કિર્તને સંવત ૧૯૪૮ માં સુગા યજ્ઞ ગયા. પછી કેરસારુપજી રુસ્તમજી દાદાચાંદજી સંવત ૧૯૪૭ થી ૪૮ સુધી યજ્ઞ. નવસારીનાજ જન્મેલા, નવસારીનીજ રૈયત પૈકી નવસારીમાંજ ઉધરેલા શિખેલા, નવસારીનીજ સ્કુલના શિક્ષક, અને પહેલ વહેલા પારસી એવા જો કોઈ પણ નોશકરા અત્રે સુગા યજ્ઞ હોય, તો તે એઓજ યજ્ઞ છે. હાલનું નવું હુનશીકુઈ, તથા હાલના નવા બંગલાઓનો જે લક્ષો નવા ફેરફારોથી મહાલી રહ્યો છે, તે એઓની ફત્તેહમંદ કારકિર્દીનું પરિણામ છે. ટેડવાડો ખસેડીને નવી બલિહારી હુનશીકુઈ ઉપર એઓથી થઈ છે. કેટલાકોએ તો તેને “કેરસારુ ફળીયાં”નું પણ નામ આપ્યું હતું. અત્રેનો ત્રદમણ હોલ ઉધાડવાનો સમારંભ એમને હાથે થયો હતો અત્રેની શીશ મારકેટ એઓના વખતમાં બંધાઈ હતી. સડકો નવેસર ખુલાવી, લેવડમાં લાવવાનું કાંમ એઓની કારકિર્દીમાં બળબળાથી બળરતી ડુકાનોમાં વરસાદ દહાડા બરાબ જતાં પાણીનો અટકાવ થયો. બધા કરતાં રૈયતના લાભનું એઓનું એક કામ યાદગાર રહી ગયું છે તે એકે, આ પ્રાંત પૈકી નવસારી-ગણદેવી-પલસાણા-કામરેજ-અને વેરાલા એ પાંચ તાલુકાઓની નવીન જમાખંદી સેટલમેંટ જે સંવત ૧૯૪૯ થી શરૂ થઈ, તેનો રિપોર્ટ એમની સલાહથી થયો હતો, અને તેથી રૈયતને માથે દર વિધે વધારેમાં વધારે રૂ. ૨૫ નો દર હતો, તે રૂ. ૧૬ સુધી ઝાવી નાખ્યો, અને કમીમાં કમી ૪ આના સુધી દર લાવી નાખવામાં આવ્યો, તે એઓના પ્રતાપનું પરિણામ છે. એ સિવાય બીજાં કોરકોળ ધણાં કામો એઓની સુગાગીરીમાં થયાં છે.

અંતાજી ગંગાધર અને તાણુતનો રસ્તો.

એઓ બીજીવાર સુગા યજ્ઞ આવ્યા (સંવત ૧૯૪૮ થી ૩૯). એઓએ અગાઉ

પારસી અને મુસલમાનો વચ્ચે તાણુતના હિંગામમાં જાએના બારે ઝગડામાં ઘણી બહાદુરી વાપરી શાંતિ કરી આવી હતી. નવસારીના તાણુતો પારસીવાડાઓમાં થઇને ઘણાં જતાં, આદમન અને આતશબેદગમ નજીક આવતાં હોવાથી ટુંટો હિંમે ન થાય, તેને માટે સંભાળ રાખવા છતાં, સોનાના કળશવાદાં તાણુતના મુખી હાથમશાહ સમથે પારસીઓને વાંધો પડ્યા કરતો, અને કોર્ટ દરબારે, તેમજ ખુદ વડોદરા હજુરમાં તે વિગે ફરિયાદ થયા બાદ સમાધાનીનો ઠરાવ થયો હતો. મંવત ૧૯૧૭માં ખંડેરાવ મહારાજે એજ રસ્તો કાયમ રાખ્યો હતો, પણ મર જમશેદજીને એક પરવાનો કરી આપ્યો હતો કે, આદરાનને કાંધપણુ નુકશાન થશે તેની જોખમદારી સરકારને શીર છે. વળી સંવત ૧૯૨૧-૨૨માં શેઠ શેરામજી જમશેદજી તગ્દુથી બાતલીવાલાનું નામ કાયમ રહે ત્યાં સુધી દરસાહ શા. ૨૦૦૦ સૈયદ સાદાતની દરગાહમાં ચેંગામત્તી માટે આપવા કરી, એ રસ્તો બદલવા માંગણી થઇ હતી. તે પણ ખંડેરાવ મહારાજે તેમ કબ્જાની બાબુખીયાને મના કરી હતી. ઈ.સ. ૧૮૮૧માં એ રસ્તાની મારામારી પાછી સળગી, અને છેવટના ઠરાવો નીચે મુજબ સરકારે કયોછે:—

શ્રી.

૬. જુસ્તી.

૪૫-૫-૩૬

ન. દી. જ. મુ. નં. ૩ સન ૧૮૮૧ ૮૨

નંગ ૧

વાદી મુસલમાન તથા પારસી કીસો તાણુત બાબત ચાલે છે તે વિગે, હરદો, તરફથી સરકાર સ્વારી નવસારી મુકામે આવી ત્યારે અરજ કરવાથી તપાસ થઈ હજુરે કચેરીમાંથી ઠરાવ થયો તે નીચે મુજબ.

૧ સરીઆમ રસ્તે હમે તાણુત લઈ જઈએ તેમાં પારસી લોકો હરકત કરે નહિ, એવું મુસલમાન લોકોનું બોલવું.

૧ પારસી લોકોનું બોલવું કે, સગીઆમ રસ્તે લઈ જવા લાવવામાં હમારી હરકત નથી. પરંતુ રસ્તામાં હમારી અગીઆરીનું મકાન છે તે દરવાજાના સામે મુસલમાન લોક નોખત મૂકી ખેલ વગેરે ખેલે નહિ.

૧ સદરહુ બન્ને કલમ ધ્યાનમાં લઈ હુકમ કરવામાં આવ્યો કે સરીઆમ રસ્તે તાણુત જવા વારતે હરકત પારસી લોકો કરે નહિ, ને પારસી લોકોના અગીઆરીના દેવલ સાના તાણુત વિગેરે ઉતારી ખેલે નહિ, ને એ વાત મુસલમાન લોકોએ કબુલ કરી માટે એ ઠરાવ પ્રમાણે બન્ને તરફથી ચાલવું ને ટુંટો શીસાદ તથા મારામારી કરવી નહિ.

સદરહુ ઠરાવ બન્નેના રજુવાતથી તથા નાજીખુશીથી થયો છે. મીતી મહા વદ ૧૨ સન ૧૯૧૭.

૧ સૈયદ બાબુખીયાં વડદે પ્યારે સા. સહી (ઉરહુ અક્ષરે સહી)

૨ રસ્તમજી રતનજી સ. દ. પોતે.

૩ દરતુર કેકાબાદજી રસ્તમજી સહી દા. આદરજીના.

૪ દેસાઈ મનચેરજી ખુરશેદજી સ. દ. બેજનજીના.

સન ૧૮૮૧-૮૨

કોર્ટ શ્રી સ્ટાંપ

આંક ૨૪૮૧૬

ચાર આણા.

દાસમમીયાં વચ્ચે આપુમીયાં નવસારીના.

નકલ લેવા તા. ૩-૭ ૮૨ વીનાએક

સિક્કો

હજુર આસિસ્ટન્ટ પોલીસ ડીપાર્ટમેન્ટમાના મ. જુકનો આવતો નંબર ૧૨૯૩ તેને આવક નંબર ૧૨૧૦ સેરા જા. નં. ૧૨૯૩ નો ઉતારો.

સિક્કો

નવસારી ગ્રાંતના સુખા સાહેબ હાજર થએલા બેઠે પક્ષોના આગેવાન થોડોને હજુર રાખી.

આ કામના તમામ કામગીરી સહિત બધી હકીકત નામદાર રાજે દિવાન સાહેબ બહાદુર એમણે શ્રીમંત કૈલાસવાસી ખંડેરાવ મહારાજ એમણે મીતી મહા વહી ૧૨ સ. ૧૯૧૭ નાં રોજ નવસારી મુકામે કરેલો ઠરાવ કાયમ રાખવો તે ઠરાવ થા કાર-બુધી કાયમ રાખવામાં આવ્યો તે સર્વે કારણો અત્રે હાજર થએલા આગેવાન બેઠે પક્ષો તરફનાને નામદાર સાહેબે રૂબરૂ કહેલા છે. માટે આપણ તથા આપના તાબાના અમલદાર એમણે સદરજુ ઠરાવ મુજબ વહીવટ રહે એવું બંદોબસ્ત રાખવાનું કરવું. શ્રીમંત કૈલાસવાસી ખંડેરાવ મહારાજના ઠરાવનો નકલો ઓછામાં ઓછી બાર પછી કમી તે પૈકી ૭ ૭ પ્રતો બેઠે પક્ષોના ૭ ૭ આગેવાનોને આપી તેમના તરફથી આપ આપના પક્ષના થોડોને પૂર્ણપણે સમજુત આપવા સારું કહેવું વ મજબુર ઠરાવની એક પ્રત રાવમાહેબ પોલીસ નાયબસુખા તરફ આપી તે ઠરાવને તથા પોલીસના થોડ સારી રીતી વાંકે થઈ ઠરાવ મુજબ વહીવટ રહેવાનો બંદોબસ્ત રાખે એવી તબવીજ રાખવી. આવેલા તમામ કામગીરી આ સાથે પરત મોકલ્યા છે. તા. ૬ માંહે ડીસેમ્બર સને ૧૮૭૯. રવાના મે. ખા. બા. વીક જસ્ટીસ મા. મારફત. તા. મજબુર.

મરેઠી સહી

આરનીશી ઉપરથી નકલ મુકામલ

જમનાથ ગોપાળ માલેકર.

ની. ક. આ. તા. ૪-૮-૮૨

(સહી) ડી. માધવરાય

૧૧ ૧૨ ૭૯

હુ. અ.

પછી એ દરગાહના મુતવહીઓમાં વાંધો ઉઠ્યો, જેથી એ દરગાહ જમિનમાં રહી, અને આજસુધી સંપૂર્ણ ઉપજ સરકારની દેખરેખ હેઠળ ભેગી થાય છે. એ દરગાહના માન ખાતર એ જમિન હવે સરકાર બંધ કરે તો ખુશી થવા બેગ વાત થાય. એ દરગાહનું તાબુત બપોરે એક વાગેથી ૬ કુ થવા નીકળી સાંજે નદિમાં પડે ત્યાં સુધી આપુમીઆની ધણીઆણી “ પાદશાહ બેગમ ” એક પગે ઉભાં રહેતાં, અને આને તેજ પ્રમાણે દાદમદાદના ઓરત ફાતમાબેગમ કરતાં કહેવાય છે. એ દરગાહમાં જે અગ્નિ છે તે ૮ ૮ વરસ થયા વગર જુગલે બળતો જારી રહ્યો છે. આતશને એ દરગાહમાં ‘પલ્લ’ માન આપવામાં આવે છે. તેની પરતેશ વટીક થાય છે. એ મહોરમના ૧૦ દહાડા એ આતશની સેવા કરી તાબુતમાં એજ આતશનું કુંડ આગળ ચલાવે છે. મહોરમની ૬ મી તારીખે એ આતશથી થોડોને નવવડવામાં આવે છે, અને એ એટલો બળવંત

કહેવાય છે કે, કોઈપણ તેથી દાઝતું નથી. એમના પછી ત્રીજાકરાય મજરાય બીજા વાર સુખા થઈ આવ્યા. (સંવત ૧૯૪૯ થી ૫૦). નવસારીમાં ઢોરોની વસ્તીના પ્રમાણમાં ચરવાની જમીન નહોતી, તે સુંગા જનવરોની દયા ખાઈ એઓએ ગૌચરણ જગાઓ હરાવ કરવાની યાંધ કરાવી, અને ઢોરો માટે ખુલ્લી મુકાવી. પૂણી નદિ ઉપર તવડીને એવારે બંદરનો ડક્કો નવીન બાંધી ત્યાંની સડક વગેરેનું કામ એઓના વખતમાં થયું. તાતા સ્કુલના મકાન માટે જમીન મળવા જે બાંજગડ ચાલી હતી, તે કામ એઓના નધાજી પગલાંથી એકદમ છેવટ ઉપર આવી ગયું હતું. કંથેરાની ઉત્પત્તિનું કારણ શહેરમાં કાંટાની વાડો આવેલી હોવાનું જણાવી એઓએ તે વાડો કાઢવા માંડી હતી. જેથી શહેરમાં બડબડાત ચાલ્યો હતો. આ વાડ કાઢવાનું કામ મી. દી. ડા. મુલ્લાં વકીલને હસ્તક આવતાં તેની છાપાછાપી “એડવોકેટ ઝાફર હન્ડિયા” નામના અંગ્રેજ પેપરમાં ચાલ્યાથી અતરેની હાઈસ્કુલના આસીસ્ટન્ટ માસ્ટર મી. હીરજીખાઈ દીનશા અનજીન્યર ઉપર, મી. મુલ્લાંએ લાખખલનો મુકદ્દમે ચલાવ્યો હતો, જે કેટલોક વખત ચાલવા બાદ મી. મુલ્લાંએ પાછો ખેંચી લીધો હતો. એમના પછી વાસુદેવ માધવ સ્વમર્થ સુખાગીરી ઉપર આવ્યા (સંવત ૧૯૫૦-૫૧). બહાર ગામથી આવતા મુસાફરોના સરસામાન ઉપર મ્યુનિસિપલ જકાત લેવાની સખતાઈ વિશેષ ચાલતી હતી, તેનો એઓએ અટકાવ કરી પર્સનલ કોટ ઉપર જકાત લેવાનું બંધ કરાવ્યું, જેથી મુસાફરોને સુખ થયું છે. અત્રેના સીતાખાઈ ટાવર ઉપર મોડું વાગતું ધડીયાલ મુકવાનું કામ એઓની આગેવાનીથી થયું હતું. તેના કરતાં વિશેષ દ્રઢતા, એઓએ એકવાર અજબ જેવી રીતે બતાવી હતી. બીજા સુખાઓની માફક પ્રગળે નામે માનપાનનો મેળાવડો, એઓને માટે કરવામાં આવ્યો હતો, જેના ઇજન વટીક થયાં હતાં; પણ એઓની ગણમાં આવતાં એઓએ તે પાનસોપારી લેવાની સાફ ના પાડી, દાખલો બેસાડવાનું નિશ્ચયપણું દ્રઢતાથી બતાવી આપ્યું હતું. એમના પછી વિનાયકરાય ચાહવ વણીકર સુખા થયા હતા. (સંવત ૧૯૫૧-૫૨) આબકારી ખાતા તરફથી રૈયતને કાંઈ પણ દવો ન થાય તે ઉપર એઓએ અચ્છું લક્ષ આપ્યું હતું સોજી અને સ્વચ્છ તથા હરાવેલા બાવે તાડી વેચવાની, ફુકાનદારોને સખત ફરજ પાડી, લોડોના આધિપ લીધા હતા. વળી નદિમાં ડોડી ઉતારના દર મુકરર કરી, લાખસ-સધી હોડી ફેરવવાનું કૉન્ટ્રેક્ટ આપવાની તજવીજ કરી રૈયતને સુખ થયું. દારના ઇમરદારને તાડીનો ઇમરો ન આપતાં, તાડીના છુટા ઇમરો બીજાને લોડોને આપવાની સિસ્ટમ, તથા માંડવામાં તાડી વેચવાના સુખની રીઠો એમણે દાખલ કરાવી હતી. એઓ પછી ખાસેરાય લગવંતરાય જાહવ ઈ. સ. ૧૮૯૬માં સુખા નિમાયા. લક્ષમણ જગમાયે બવિષ્ય વર્તેલું તેજ પ્રમાણે નવસારી શહેરના મુધારાનાં ગાંડાના પેડાંને તેલ પુરનાર, તથા તેઓના રોપેલાં શુદ્ધ બીજને પાણી પાનાર સુખા, અત્રેની રૈયતને એઓજ જણાઈ આવ્યા. એમના વખતમાં નવીન સડકો ૩૭ થી ૪૦ મુધી નીકળીછે. તેમાં સુરતના વેપારની મોટી સડક ૧૦૦ વરસ ઉપરની એમાલુમ થયેલી, તે પાછી નવેસર બનાવીછે. મહાબારત કામ તો અતરેનું કારવર્ધ જેવું બજાર, દરાખ બનાવવાનું એમની ચાલુ ખંતલું પરિપ્લામ હતું. નામદાર મહારાજ સયાજીરાવને માટે

કહેવામાં આવે છે કે, બજારમાંની એક દુકાનના હમ ઉપર, પોતાની થોડેસ્યારી દરમ્યાન, લોકડી કોકીને, બજાર સુધારવા બદલ ઇચ્છારો કર્યો હતો. વરસો વહી ગયાં, અને સુખાઓ પર સુખાઓ બદલાઈ ગયા, પણ લોકોની બદનામી શેવી કેને ગમે ? પણ આ સુખા સાહેબને તો રાગ પ્રગ્ન બન્નેનું નિષ્પ્રહીપણે કામ કરવાનું હોવાથી, કાંઈપણ દરકાર વિના બજારની દુકાનોની ગંભીર કોમ્પેનસેશન આપી, સાંકડો ભાગ પહોંચો કરાવ્યો. વળી આ કામમાં કુદરત પણ તેમના ઉપર પ્રસન્ન થવાથી, સાંકડા ભાગમાં દેવયોગે આગ લાગી અને વરસો પછી યનારો સુધારો થોડીક પણમાં થઈ ગયો. યાને જાદવ સુખાના નામને હાજરું “જાદે બજાર” અથવા ‘ખાસું’ પહોંચું ચોડોળું ખાસે-રાવના નામને હાજરું “ખાસા બજાર” થઈ ગયું. પ્રથમ તો લોકોમાં બહુબાટ અને ફરિયાદ ઉભી થઈ, પણ પાછળથી બજારનો બાહ્ય જોઈ સર્વને આનંદ વ્યાપિ રહ્યો છે. નવી દુકાનોની એહેલ મેહેલ માલલી રહી છે. વળી “દરોડા ટેકડી” ને નામે ઓળખાતી જગ્યાએ કંઈ કંઈ દાંડેકાઓથી દરોડાની સ્વારીનો મેળો ભરતો હતો તે તરફ, એઓની જ કારકીર્દીમાં નવીન પોલીસવાઈન બંધાઈ ગયાથી, તે મેળાની જગ્યા બદલીને હુનગીકુદના મેદાનમાં મેળો ભરવાનું શરૂ કર્યું, તેમજ ગણપતિને હંડ કરવા છેક પૂણી નદા સુધી લઈ જવાનો કદિમ ચાલ તજવી દઈ અત્રેના કુધિયાં તળાવમાં હંડ કરવાનો સુધારો દાખલ કર્યો. લક્ષમણજીમાં સયાજીવેભવ લાઇબ્રેરી સ્થાપિ. ઈ. સ. ૧૮૬૭ માં દુકાન પડ્યો ત્યારે સરતુ અનાજ ગરીબોને પુરૂં પાડવાની યોજના થઈ કાઢી. એઓની મહેનતથી હંડ ભેરું થઈ ગરીબોને આશ્રો મળ્યો હતો, એટલું જ નહીં, પણ બજારમાં આગ લાગવાથી જે નુકસાન થયું હતું, તે માટે પણ પોતે ગીરાથી હંડ ઉભું કર્યું હતું. એ ઉપરાંત જાહેર બાગો બનાવવાની યોજના, મીઠાં પાણીના નળ નવસારીમાં દાખલ કરવા, તથા જે ઘરોમાં સંડાસ લેવા જવા આવવાની બંગીની ગલોઓ નહીં હતી તે તેમને કાઢી આપવા, તળાવ ઉડું કરવા, મોજે કસ્ટોની નદિ ઉપર પુલ નાખવા, વિગેરે સુધારાઓ કરવાની યોજના શરૂ છે. હાટડી બજારમાં એક મોટી મારકેટ બંધવાનું કામ ચાલે છે, અને જે એઓ સાહેબના વખતમાં નવસારીમાં બંદર બંધવાની હીલચાલ થાય તો પાર પડે એવું છે. વળી કાદારવાડ નજીક એક નવી મટન માર્કેટ બંધવાનું નક્કી કર્યું છે, અને રેલ્વે ઉપરથી હુનગીકુદ સુધી નવો “ગુલાબદાસ ભાઈદાસ વજીલ રોડ” બંધવાની તજવીજ ચાલી રહી છે. વધારામાં આગ બુનવવાના સાધન જેમ મોદલકાઓનાં પાણીની ટાંકીઓ બંધવાની ગોઠવણ થઈ છે. આગલા વખતમાં ઘરવેરો અત્રેની રૈયત ઉપર હોવાથી, લોકો બહુ ખીડતાં રહેવાથી, તેઓને શ્રીમંતોએ પોતા તરફથી ખંડણી ભરી મુક્ત કરેલાં, તે ઘરવેરો નહીં, તોપણ જાદવેરો નાખવા માટે દર સંડાસ દીક ૩ રૂપિયાની વાર્ષિક શી લેવાની ગોઠવણ કરી છે, જે જે કાઢી નાખવામાં આવે, અથવા જંગ નરમ કરવામાં આવશે, તો એ સુખા સાહેબની કારકીર્દી જેવી ઝુલકતી ખીજ જણાવાની નથી. કેમકે ઇ. સ. ૧૮૬૬-૬૭ ના અપસુકન ભયાં વર્ષમાં આખા ઇલાકાના મોટાં નાદનાં શહેરો, કહો કે આખું હિંદ, મરખીની મોલકાણીની મુસ્લિમોમાં ગીન્દતાર થઈ પડી, હેબતીને હેબતી ગયું હતું, તે ભયાનક વખતમાં, અવજત કરિમેકારસાજની કારસાજીની, તોપણ પ્રયત્નનાંતો

આ સુખા સાહેબની સાહસિક જોડમત અને પોતાનો ભોગ આપવાનો હેતુભરી હિમ્મતથી આ એક નવસારી શહેરનું એક દુષ્ટ મરડાયાં જ્યાં ગયું હતું. વળી મ્યુનિસિપાલિટિ પૈકી સુધરાધનો બંદોબસ્ત કંટ્રાક્ટથી આપવાની પદ્ધતિની પહેલ એઓએ પાડી અને અત્રેના બલી મી. મંચેરજી ફકીરજી નગ્સંગને પહેલવહેલા સુધરાધ કંટ્રાક્ટર બનાવ્યા, અને તેમનેજ હલાલખોરપટ્ટીનો ધગરો એવી શરતે આપ્યો છે કે, શહેરના બધા મળી નિકાલી જાનર ૮૮૯ તથા કાચા ખાડાઓ ૨૪૮ તથા સાર્વજનિક જાનર ૮૫ મળી કુલ ૧૩૨૨ જાનર સાફ કરવા ૩૬ બંગી, દરેકને રૂ. ૮ પ્રમાણે રૂ. ૨૮૮ તથા ગાડાં ૪ ના જાનર ૪ ના રૂ. ૧૫ પ્રમાણે રૂ. ૬૦ મળી ૩૪૮ રૂ. દરમાસે કંટ્રાક્ટરને આપવા, અને દર બંગી પામે ૪૦ જાનર જેમે સવારે ૫ થી ૯ કલાકમાં તમામ સફાઈ કરાવવી. મેલું નાખવા સારૂ પૂર્ણ નદિ આગળ ખાડાઓ કરાંછે. એ ઉપરથી જાણી શકે એ બંગી સિસ્ટમમાં સરકારને ઉત્પન્ન કરતાં ખર્ચ વિશેષ છે. એ પ્રમાણે આજની ખાસેરાવકૃત નવસારી મોખરે આવી છે. એઓના આ કામોની યાદગીરીમાં એમના નામ ઉપરથી “ ધી ખાસેરાવ જાદવ કોટન પ્રેસ એન્ડ કોટન ટ્રેડિંગ કંપની ” સ્થપાઈ છે. ખાસેરાવજી મારા ઉપરી હોવાથી તેઓની ખોટી ખુશામત કે તકલીફ તારીફ કરવાના ધ્રુવાથી નહીં, પણ ગાયકવાડી રૈયત ઉપર કર નાખવાની સંભાળ બાદ દિવાન વતી માધવરાવ રામચંદ્ર ફડનીશના સરકમલર નાં. ૧૪ વૈશાખ વૃ ૫ સંવત ૧૯૩૧ ના. ૨૫ મે ૧૮૭૫ ને અનુસરીનેજ હજુર પરવાનગીથી હલાલખોરપટ્ટી શરૂ કરવાથી પણ ગાયકવાડના આ પ્રતિનિધિ પ્રજાથી પુંજવા લાયકજ છે. મુબબની મરહુમે નામરહી બનાવનાર જનરલ ઝંટેકરના જેવું એઓનું પરાક્રમ હતું, તેમજ હોપ સાહેબે સુરતની બદસુરત દુર કરી સુરતખાવી, તેમજ જુની નવસારીને પાછી એઓએ નવી નવસારી બનાવી. હાલ સુધીના એ પરાક્રમે પાછળથી પુંજવાના છેજ. ઈ. સ. ૧૮૭૫-૭૬ના વડોદરા રેલ્વે રિપોર્ટમાં રાજા સર. ડી. માધવરાવે નવસારીમાં સુધારાના કામો કરવાની ફતેહમંદી માટે ભવિષ્ય કહેલું છે કે:—“ As the town of Navsari contains a considerable Parsi population, I have no doubt that some assistance under appropriate conditions will be fruitful of good ” એઓ સાહેબ નજના પાણીની યોજનાની સુપહેલ દાખલ કરવાના છે, તે વખતે એટલીજ આરજ થઈ શકશે, કે તે પાણી જમીનમાં પેસી નવસારીની હવાને બેજ અને બીનાશવાળી નહીં બનાવે, તેની આગમ્યથી સંભળ રાખી, તે પાણીને નિકાલ થાય એવી ગોઠવણ કરશેજ. હવે તે બીજા લક્ષ્યભરપૂર અથવા બીજા ખામેગવ આપણને મળશે ત્યારેજ વધુ ચલતીની આશા ગમવાની રહી છે. વળી હાલના લોકપ્રિય અને લાયકોવાળા સુધરાઈ કામદાર મે. ખા. બા. કાઝી અબદુલ રહીમાન પ. ના. સુખાસાહેબનો ખાસેરાવજીને મજબુત ટેકો અને યોગ્ય સલાહનો જોગ મળી જવાથી, શહેર સુધરાધનો વધારો જિજ્ઞાસાથી ધર્ષિત થયો છે. કેટલાક લોકોએ પ્રારંભમાં બડબડત કયો ખરો, પણ તેના મુશ્કેલી અસરનું કશું મીઠું જોવાયું. આ સુખા લોક પ્રિયતાની દરકાર વગર પોતાના મુદાલેખને વળગી રહ્યા કે “ પ્રત્યેક મનુષ્યે ફકમ ઉદાવતાં શિખવું જોઈએ. ”

કયા મુખ્ય સાહેબ કઈ તારીખ, માસ, સતથી કયાં સુધી
નવસારી પ્રાંતમાં હતા તે બાબત

નંબર.	નામ.	મુદત.
૧	મે. ખાસેરાવ ભગવંતરાવ ગાદવ	તા. ૧-૮-૧૯૦૫ થી તા. ૧૫-૧-૧૯૦૬
૨	મે. માણેકલાલ સાકરલાલ દેસાઈ	તા. ૧૬-૬-૧૯૦૬ થી તા. ૧૮-૩-૧૯૦૭
૩	મે. કેશવ ગણેશ દેસપાંડે	તા. ૧૯-૩-૧૯૦૭ થી તા. ૩૧-૭-૧૯૦૭
૪	મે. માણેકલાલ સાકરલાલ દેસાઈ	તા. ૧-૮-૧૯૦૮ થી તા. ૫-૨-૧૯૦૮
૫	મે. પુસુદાસી ચાકુબચવી જામાદાર	તા. ૬-૨-૧૯૦૮ થી તા. ૭-૧-૧૯૧૦
૬	મે. ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ દેસાઈ	તા. ૮-૧-૧૯૧૦ થી તા. ૩૦-૪-૧૯૧૦
૭	મે. રસ્તમજી રતનજી કોઠાવાળા	તા. ૧-૫-૧૯૧૦ થી તા. ૩૧-૮-૧૯૧૦
૮	મે. કેશવ ગણેશ દેસપાંડે	તા. ૧-૯-૧૯૧૦ થી તા. ૨૧-૮-૧૯૧૧
૯	મે. ગણેશ સદાશીવ ભાટે	તા. ૨૨-૮-૧૯૧૧ થી તા. ૩-૯-૧૯૧૧(ઈ.ચા.)
૧૦	મે. માણેકલાલ સાકરલાલ દેસાઈ	તા. ૪-૯-૧૯૧૧ થી તા. ૧૪-૮-૧૯૧૪
૧૧	મે. રાવજીભાઈ ભાઈલાલ પટેલ	તા. ૧૫-૮-૧૯૧૧ થી તા. ૨૩-૮-૧૯૧૧(ઈ.ચા.)
૧૨	મે. દોરાબ દી. પાવરી	તા. ૨૩-૮-૧૯૧૪ થી તા. ૬-૨-૧૯૧૫
૧૩	મે. ભીમભાઈ મોરારજી	તા. ૮ ફેબ્રુઆરીના રોજ ઈ.ચા. તથા મે. રાવજી- ભાઈભાઈલાલ પટેલ તા. ૮-૨-૧૫ થી ૧૫-૨-૧૫
૧૪	મે. નારાયણ કેશવ અગ્રોની	તા. ૧૫-૨-૧૯૧૫ થી તા. ૬-૮-૧૯૧૫
૧૫	મે. ચુનીલાલ લક્ષ્મીલાલ	તા. ૬-૮-૧૯૧૫ થી તા. ૧૩-૮-૧૯૧૫(ઈ.ચા.)
૧૬	મે. ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ દેસાઈ	તા. ૧૩-૮-૧૯૧૫ થી એપ્રિલ ૧૯૧૬
૧૭	મે. રામલાલ હીરાલાલ	મે ૧૯૧૬ થી ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૯
૧૮	મે. છોટાલાલ બાજરબાઈ	માર્ચ ૧૯૧૯ થી મે ૧૯૧૯
૧૯	મે. બાબુરાવ રાવજી ચલ્લાણ	જુન ૧૯૧૯ થી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૯
૨૦	મે. વાણજીભાઈ દેસાઈભાઈ	અક્ટોબર ૧૯૧૯ થી ડિસેમ્બર ૧૯૧૯
૨૧	મે. નરોત્તમ બેગમદ માલ	જાન્યુઆરી ૧૯૨૦ થી જુનાઈ ૧૯૨૦
૨૨	મે. બાબુરાવ રાવજી ચલ્લાણ	ઓગસ્ટ ૧૯૨૦ થી અક્ટોબર ૧૯૨૦

૨૩	મે. હનુમા બબ્બજી મોહીતે	નવેમ્બર ૧૯૨૦ થી ડિસેમ્બર ૧૯૨૦
૨૪	મે. નારાયણ કેશવ અશોની	જાનેવારી ૧૯૨૧ થી મે ૧૯૨૨
૨૫	મે. સત્યજીત મુકરજી	જુન ૧૯૨૨ થી જાનેવારી ૧૯૨૪
૨૬	મે. મણીલાલ બાળાભાઈ નાણાવટી	જાનેવારી ૧૯૨૪ થી તા. ૯-૧૧-૧૯૨૫
૨૭	મે. રામચંદ્ર રાવજી પવાર	તા. ૯-૧૧-૧૯૨૫ થી તા. ૨૧-૧૧-૧૯૨૬
૨૮	મે. માધવગવ મુરારરાવ શીતોથે	તા. ૨૨-૧૧-૧૯૨૬ થી ૧૦-૧૧-૨૮
૨૯	મે. મંગેશ કમળાજી નાડકરણી	તા. ૬-૧૨-૨૮ થી ૩૦-૫-૩૨
૩૦	મે. બદર્સીહરાવ આનંદરાવ ગાયકવાડ	તા. ૧-૬-૩૨ થી ૧૩-૪-૩૩
૩૧	મે. ડા. શંકરરાવ માધવરાવ પમાર	તા. ૧-૫-૧૯૩૩ થી તા. ૨૧-૪-૧૯૩૬
૩૨	મે. રા. રા. બાળારામ વીનાયક દેસાઈ	તા. ૨૫-૪-૧૯૩૬ થી તા. ૩૦-૩-૧૯૩૯
૩૩	મે. રા. રા. વ. યા. કરાલકર	તા. ૨૫-૪-૧૯૩૯ થી તા. ૧૪-૯-૧૯૩૯
૩૪	શ્રીમંત પીલાજીરાવ વી. ગાયકવાડ	તા. ૨-૧-૧૯૩૯ આઘ્યા.

મકરજી ૯૧ મું.

નવસારીનો બાહાર.

જ્ઞાનપ્રચારક મંડળી—જ્ઞાનનો વધુ ફેલાવો કરવા આ મંડળી સ્થાપી છે. શ્રીકૃષ્ણમાં પણ નવસારીના જેટલી કેળવણી અપાતી નથી. કોન્ડરગાર્ટનનું શિક્ષણ નવસારી જેવું શ્રીકૃષ્ણમાંએ નથી. સરકારી સ્કૂલોના છેલ્લા મેળાવડામાં નવસારીમાં આખું વિદ્યુરયાન બનાવવામાં આવ્યું હતું, જેની ગળગળ તારીફ થઈ હતી. નવસારી માં આ મંડળી તા. ૨૨ એપ્રિલ ૧૮૯૧ ના રોજ સ્થાપવામાં આવેલી છે. તેમાં જ્ઞાનને લગતાં વરસ દરેકે સરકારી ૧૦ બાપણ સુધી અપાય છે. ગાયકવાડ સરકારના મોટા દરબાનના અધિકારીઓ વિગેરે મળી ૧૨૫ ઉપર મેમ્બરો સામેલ છે. તેનું ફંડ રૂ. ૧૨૧૭-૬-૨૫ છે, અને મેકેટરીઓ તરીકે મેસર્સ સો. મ. દેસાઈ અને રૂ. ૧૮. દેસાઈ કામ કરે છે. એ મંડળીની નેમ નવસારીમાં જ્ઞાનનો ફેલાવો કરવાની છે. નવસારીમાં એકાદ પ્રગતિવાર્ધક સભાની ખુટ છે. તે પૂરી પાડવા ની જરૂર છે. પ્રગતને લગતાં કામો કરવાને કાયદેસર એકે મંડળી નથી, તો જન કે આગળ વધવાની નોંધકદાઓની ટેવ પ્રમાણે પ્રગતિના કામો માટે મદ્રાસની નેશનલ કોંગ્રેસમાં વટીક દેસાઈ મંચેરજી બરજેરજી અને વહી. દીનશ દાદાભાઈને એકવાર અંગ્રેની પ્રગતિએ મોકલ્યા હતા. ત્યારે એવાં કામો માટે એવી એક મળાની જરૂર છે. તો ક દાદાભાઈ નવરાજને નવસારી પ્રગતિ તરફથી

આપેલાં માનપત્ર ઉપરાંત, આ મંડળીએ દળદળા સાથે એક માનપત્ર આપ્યું હતું. એ મંડળીના પેદાન સર. દી. મા. પીટીટ છે. રૂ. ૫૦ લાઘક મેમ્બરના, અને વાપિકે શીનો તો માત્ર ૧ રૂ. છે,

જ્ઞાનોદય સભા—નવસારીના એક દેવળના યોગાનમાં એક દિવસે “ડહીના ઘોડા”ની રમત કેટલાક છોકરાઓ રમતા હતા. તેમાંથી એકે કથું કે, આપણે આમ રમ્યે છીએ તે કરતાં બધા એક જગ્યાએ સાથે બેસી કાંઈ જ્ઞાનની બાબતો ઉપર વાદ-વિવાદ કર્યે તો કેવું સારું? આ શીખામણ બધાઓને પસંદ પડી, અને તા. ૨૦ અક્ટોબર ૧૮૯૫ ના રોજ માત્ર ૧૫ વરસની વયના એક નોશાકરા હિંદુ, મી. રંગીલ-દાસ ધ. સુતર્યાએ જ્ઞાનોદય સભા અને લાયબ્રેરી કાઢી! ત્યાં નાહના બુલકાં-ભાવણુ-કર્તાઓ દર અથવાડિયે નીતિના વિષયો ઉપર ભાષણો કરી બવિધના વક્તા નિવડવાના સુસક્ષણોબ્ધતાવા લાગ્યા છે. એ સભા અને લાયબ્રેરીમાં જાદી જૂદી બધી રકુસોના મળી ૬૦ વિદ્યાર્થીઓ સામેલ થઈ, વિદ્યાર્થીઓના જ્ઞાનમાં વધારો કરવાની, તથા સલાહ સંપસહ સ્નેહભાવથી રહેવાની નેમ પાર પાડે છે. એમ છતાં એ મંડળીમાંથી એક બીજી યાખા “જ્ઞાનોદય સભા ના. ૧” એવી જૂદી નીકળી છે. જે પાછા જોડાઈ એકત્ર થાય એવું આપણે ઇચ્છીએ. મજકુર જ્ઞાનોદય સભાએ લાયબ્રેરી ખોલેલી તેની સર્વે ચોપડીઓ સયાજી વૈભવ લાયબ્રેરીને અર્પણ કરેલી છે અને એ મંડળી હાલ બંધ થયેલી જણાય છે.

બ્રજમે રોજે અહુરમબદ—યાનેકે હોરમબદ રોજે મળનારી મંડળી. ૧૨૨૫૨ બાહબંધી, મોહોબત અને એખલાસ, તથા બાપીકા ધર્મ તરફ જનદેશાન રહેવાના એક અમુત્ય સાધન તરીકે આ બ્રજમ દસ્તુરજી સાહેબ જમાસ્પજી મીનોચેરજી જમાસ્પ આશાના પેટ્રોનેજ હેઠળ સ્થાપવાની નેમ જણાવવામાં આવેલે. તેમાં લગભગ ૧૨૫ ઉપર મેમ્બરો છે. રૂ. ૫૧ લાખને ત્યાં લાઘક મેમ્બરો કરવામાં આવે છે. એરવદ ખુ. એ. પાવડી તેના મુનશીનું કામ કરેલે. દસ્તુર મોમેદો, મુસવમાનોએ પોતાના કુરાનને ફાતીયો પઢી પોતાનું બીસ્મીલ્લાનું સત્તમ બણી જાણે કરેલું ગોરખંદ કે મરધું ખાવાને આમંત્રી કરતા નથી, તેપણુ ભગર્મા અને મીનોચેર હોમજવાયા એકબીજાનું સત્તમ બણેલું મોગન ખાવામાં પાપ સમજેલે, વટાળ સમજે છે, તે દુટ રસમ કાઢી નાખવા, તથા અન્નુમનના જાહેર ફૂંડોની સંભાળ રાખવા, તથા અન્નુમનના ક્રિયા કામો વિગેરે બીજાં કામો ઉપર દેખરેખ રાખવાનું કામ એ બ્રજમ બગલવરો એવી આશા રખાયેલે. એ બ્રજમની સ્થાપના ચઢદેઝદી ૧૨૬૬ માં થયેલે, અને ફૂંડ આચરે રૂ. ૩૫૦૦ સુધીનું છે.

મેળા અને સ્વારીઓ—નવસારીમાં મુખ્ય મેળા, દશેરાનો, તાજુતનો, મગ-ફુમશાહપીરના ઓરસનો, સોનાના કળચના ઓરસનો, ગણપતિનો, દીવાળીનો, અને બકરીઘડિનો મળો ૧૭ મુખ્ય છે. દીવાળી સીવાય દરેક મેળામાં સરકારી સ્વારી નીકળેલે, અને દશેરાની ૨ દહાડા અગાઉ આઠમની સ્વારી નીકળે છે. બજેવની સ્વારી નીકળતી હતી, તેનો ખર્ચ કમી કર્યાથી તે સ્વારી બંધ પડીલે. તે સ્વારીમાં સરકારને રૂ. ૦

સુધીનો ખર્ચ જો હાન નથી મેં નહીં થતા પુના અને સુમત્રની માફક ગણપતિનો મેળો હિંદુઓ જૂદો કાઢેછે, પણ ભવિષ્ય માટે તે ॥ સુચિન્હ જણાતા નથી કમકે અત્રના હિંદુ મુસન્મનો અતિ બાધચારથી વર્તે છે, તેમા એ ના મેળાથી, તેમજ હુનરીક્રુષ આગળ જરાજર મગદુમશાહ પીર અને સોનાના કળશની નજીક સામે પધરાવેના વકીલ મુનાબદાસબાઈના દેવળથી કોષ દિવસ અતર પડવાનો સભવ છે એકના શખ ધ્રુકાર્ધ ગાર વાગશે, અને બીજાની બાગ પોકારતા અહીં પડવાનો કોષદિ સભર છે ચદણી પડનાના અને કનકવા ચકાનાના મેળા હાન નના થાયછે

શિક્ષકસમાજ—સુધરેલી હપતુ જેથી કોષ ફુગામા થાન તે, બધુ કરવાનું નહીં અને તોપણ, તેની નકન કરવાને તો નવસારી કદિ પછાત પડી થી, કે પડતી નથી તેના જેજ દાખના આપણે રજી કર્યો ટ્રેનીંગ કૉલેજ જેવું કંઈ નથી, ત્યારે આખા પ્રાત ॥ મુલ્યોના લગભગ ૧૩૦ શિક્ષકો ભેગા મળી, શિક્ષણ કેમ આપવું તે વિશે વાદવિવાદ કરવા, તથા બીજા બાણો કરવા સાર ઇ સ ૧૮૫ થી “ શિક્ષક સમાજ ” નામની સભા નીકળી છે જેની પહેલી મેટક ઇ સ ૧૮૫૫મા અને થઈ હતી, અને બીજો મેળાપડો ૧૮૮ ગામના જે શિક્ષકો હોય તેઓનો મળવર મેળાવડો ઇ સ ૧૮૬૭ મા અને થયો જો, અને બીજી સભાઓ ભેગી એ સભા પણ ચાલેછે. ૧૬૧નો બીજો દાખલો આ કમતરીનનોજ યજ્ઞ ૧૨૬૦ના “ ઝોરાભીઅન ડૅન્ડર ” ઉપરથી ઉતારી લઉં છું —

જીના અક્ષરનો કાર્ડ—એક અમેરીકન કારિગર અમેરીકાના પોર્ટ કાર્ડ (જે અહીંઆના પોર્ટકાર્ડ કંટા દોઢો છે તે) ઉપર ૨૫૦૦૦ શબ્દ લખેવાની બીના વાચી સરસાઈ કરવાના ધરાદાથી નવસારીના રહેનાર દેસાઈ સોરામજી મચેરજીએ હિંદુસ્થાનના છ પોર્ટકાર્ડો લઈ એકેકથી ચઢતા નખાણો કર્યો હતો પહેલા કાર્ડમા ૫૦૦૦ શબ્દો, બીજામા ૧૧૦૦૦, ત્રીજામા ૨૩૦૦૦, ચોથામા ૨૭૫૦ , પાંચમામા ૨૭૧૦૦ અને છઠ્ઠો કાર્ડ કે જે ૧૩૧ ॥ ક્રીડીશ મ્યુઝિયમમા મુકનામા આ યો છે, તેમા સુમારે ૪૩ ૦૦ શબ્દ, અને ૧૨૫૦૦૦ ફરફ સમાવના છે, અને એ છેના કાર્ડમા ગાયકવાડ સરકાર સાથેના ક્રીડીશ મરકારનો મળધ, તથા ક્રીડીશ અને ગાયકવાડ સરકાર સાથે નવસારીના દેસાઈનો સળધ એ જેજ બામત છે. પહેલા એ કાર્ડ મુબઈના વીક્ટોરી મ્યુઝિયમમા મુકેના છે, જે નિરે મી રીન દીક્ષનની સહીથી પહેલા વર્ગની સર્વિશીકેટ મળી છે પાંચમો કાર્ડ ગાયકવાડ મદારાજ સચાજીરાવને નજર કરવામા આ યો છે એ પાંચમો કાર્ડ ઇ સ ૧૮૮૮ના પારીસના પ્રૌદ પ્રદર્શનમા મુકવામા આ યો હતો જે મદિ તાની કમીગી તરફથી ઘણી સરસ સર્વિશીકેટ સાથે દેસાઈ મજકુર ઉપર પાછો પહોચાડવામા આવ્યોછે તેમા છેના ચમ્દો એવા છે કે “ કારિગીરીમા હિંદુસ્થાનના મોડો પણ પછાત નહીં પડવાનો દાવો કરવાનો લક ધરાવે તો તેનો આ એક અન્હો પુતાવો છે ” સળા કાર્ડો ચાચી પાંચ કનાકમા કાર્ડ પણ ઓગરની મદદ વિના નખેનાછે પારીસનાવો કાર્ડ અરધો તો ના નખાવો હતો તેમા ૬૯ ॥ ૧૬, ૮૦૦૦૦ ફરફ અને ૨૧૯ લીમીજ (મનાનનને એ કાર્ડ ૧૦૦ ૧ થના, મેકેરજીરાજી ના ઓરીમા મુકયો ઇ)

સોનાના ચાંદો મેળવનારાં નવસારીનાં કારખાનાંઓ.

નવસારીવાળા મી. કુવરજી કાવસજી મીક્ષાઉગાળાએ કલકત્તા, પુના, ઍડીનબરો, (સ્કોટલેન્ડમાં) તથા વિદાયન મધે રાયત્ર મીલીટરી ઍક્ઝીબીશનમાં પોતાના ઉમદા બનાવટનાં ચરખતો તથા અગ્રયજ તરાંહના મુરખ્યાઓ વિગેરે માત્ર મોકલ્યો હતો. તે સઘળાં પ્રદર્શનોમાંથી તેઓને સોનાના રૂપાંના તથા ઍન્જીના ચાંદો મળ્યાછે, તથા પહેલાં વર્ગની સર્ટીફિકેટ મળી છે. તેમજ યુરોપના સર્જન મેનરોએ ઈ. સ. ૧૮૯૦ માં સર્ટીફિકેટ આપીછે. નામદાર ગાયકવાડ મહારાજે પણ પોતાના અધરીશ ડાકટર મી. એરલુ પાસે એ બધી નવસારી ઉમદા વસ્તુઓની તપાસ કરાવી ઉત્તમ સર્ટીફિકેટ આપી છે આ કારખાનાનો માત્ર દેશ પ્રદેશ નવસારીથી જાયછે અને વખણાયછે.

બાનાનું પ્રસિદ્ધ કારખાનું નામદાર મહારાજ સયાજીરાવની ખાસ પેટ્રોનેજ હેઠળ આર. એચ. બાનાની કંપનીનું ગણ્ય પ્રખ્યાત કારખાનું નવસારીમાં ચાલેછે. અહિં જત જતના મુમંધીદાર પદાર્થો, સુંદર કોતનવૉટર, લવંડરવૉટર, બાકતે ચોપડવાના ખુશબોવાળાં તેલો, ઉચી જતના ચરકા, ઇન્ડયન સૉસ, દુધ પાઉડર વગેરે વગેરે અતરો, તેલો, તથા ઉચી જતના તરહવાર સાણુઓ બનાવવામાં આવેછે. વળી " બાના બોટ " તથા " નવસારી નૉવેલ્ટી પેન્ટુમ, "ની ખાસ બનાવટો એ કારખાનાના હજી છે, અને હિંદુસ્થાન, યુનાઇટેડ કીંગડમ, અને અમેરીકાના યુનાઇટેડસ્ટેટસના ઉપલી જતની શોધાના એકલા માથેક એ કુંપની છે. નામદાર મહારાજ સાહેબે આ બધી બનાવટ એ કારખાનામાંજ થાયછે કે કેમ તેની જાતે તપાસ પોતાના મહેલમાં કરાવી, મી. ર. હો. બાનાને રૂ. ૨૦ નું ઈનામ આપી પેટ્રોનેજ આપી હતી. વળી રાજા સર. ટી. માધવજીએ એ કારખાના માટે, સરકારી જગ્યા, વગર હરાજીએ એ કુંપનીને ઉત્તેજન આપવા આપીછે. ૧૮૮૩-૮૪ના કલકત્તા ઇન્ટરનેશનલ ઍક્ઝીબીશનમાં સોનાનો એક ચાંદ, તથા બીજા ૨ ઇનામો ચાંદો મળ્યાછે. ૧૮૮૧માં વડોદરાના પ્રદર્શનમાંથી ૨ રૂપાંના ચાંદો તથા ઇનામ મળ્યુંછે. ૧૮૭૭માં રાજકોટના સમ્રદ્ધસ્થાનમાં એક રૂપાંના ચાંદ સાથે ઇનામ મળ્યું હતું. ૧૮૮૬માં લડના કોલોન્યલ અને ઇન્ડીઅન ઍક્ઝીબીશનમાં એક ચાંદ મળ્યોછે. ૧૮૮૮માં પુના પ્રદર્શનમાં એક રૂપાંનો મેડલ મળ્યોછે, અને નવસારીની સર્વથી શ્રેષ્ઠ મુમંધીદાર ખુશબો માટે ૧૮૮૫માં ઍન્ટવર્પના ઇન્ટર નેશનલ ઍક્ઝીબીશનમાં બહુમાન સનદ પત્ર (Diploma of Honor) મળીછે. આ કારખાનું પણ નવસારીને દેશ પ્રદેશ પ્રસિદ્ધ આપવાને સાધનશુભ થઈ પડ્યું છે.

એ સિવાય હવે જોવન મેદાર મિલ્લીની કુંપની, તથા બીજી સંગઠ્યા લોકોની તથા પારસી કરાઇઓની કુંપનીના કારખાનાઓમાં સસતો અને સંગીન ફર્નીચર સામાન વગેરે સુખરેલી દષ ઉપર બનાવવામાં આવેછે. વળી એક સંઘાડીયાને ત્યાંતો હારમોન્યમ બનાવવા લગીની હદ થઈ છે.

પરચુરણ કારખાનાંઓ અને હુન્નરા—ખુદ ગાયકવાડી હઠમાંજ ગણીએ તો રૂના છત ૪ છે. મરોલી ૧-વેશમા ૨-અને નવસારી ૧. પરંતુ નવસારી પ્રાંતને લગતાં કપાસમાંથી ૩ છુટો પાડવાના "છત" નામનાં કારખાંના ૩૩ છે. નવસારી રેલ્વે સ્ટેશન આગળ ૪ છનો પેટ્રી દાત્ર ૩ ગણુ સ્થિતિમાં છે; મેસર્સ ઘરી, હેપ્પલ્ડા રોખ આદમ

તાતાના છનો તથા આમદભાઈ દળીયાભાઈનો ૩ દાગવાનો પ્રેસ છે. રાણી સાહેબ મહાલસાભાઈનું છન હાલ બંધ છે. તેજ પીનવાનું છન પણ સ્થપાયલું છે. સંચામાં આટો દળવાનું કારખાનું મી. જાંગારજી બરબોરજી દેસાઈએ કાઢેલું છે. હાલે નવસારીમાં બે ટેક્સટાઈલ મીલો સ્ટેશન તરફ ચાલે છે. એક મક્તલાલ મીલ અને બીજી સં એચ. એમ. મહેતાવાળી સીલ્ક મીલ બેઉ મીલોમાં કામ કરનારાઓની સંખ્યા સારી છે. અને તેથી નવસારીની વસ્તી વધી છે. હાલના સુખા રા. બા. ખાસેરાવજીના નામ ઉપરથી “ ધી ખાસેરાવ જાદવ કોટન પ્રેસ એન્ડ કોટન ટ્રેનીંગ કંપની ” ૨૦૦૦૦૦ રૂપિયાના બંડોળ સહ સ્થપાઈ છે. વળી તાતા બાગમાં તથા નવસારીની આસપાસ ઘણી જગાઓમાં દજીપશીઅન કોટન ઉગાડવામાં આવ્યો છે, અને એ અખતરો બીજે કેથે કરતાં નવસારીમાં ફતેહમંદ જણાયો છે. ફોટોગ્રાફરો બે છે. યુરોપ શોપોનો ટોટો નથી. ફોનોગ્રાફ (શોર્ટહોંડ) શિખવવાનો ક્લાસ શરૂ છે. શીવવાના સાંચા આજથી ૨૦ વરસના અરસામાં દાખલ થયા છે. પહેલ વહેલો એક સાંચો અત્રે આવ્યો ત્યારે નોશાકરાઓની અભયબીનો પાર રહ્યો નહોતો. વળી લુહારના કારખાનાઓમાં રતનજી લુહારનું કારખાનું ધણું સુધરેલી ઢપ ઉપર ચાલે છે. ત્યાં લોખંડ કામ તેમજ બીજી વિલાયતી કામના જેવું ધણું કામ બને છે. તે એટલે સુધી કે બાઈસીકલ બનાવવાની પણ કારસાજ થઈ છે. વળી હામોદર લુહાર નામે એક અજબ જેવી મનશક્તિના એક કારીગર અત્રે વસે છે. તે ખરા ચપના જેવાં તાળાં વટીક બનાવે છે. નવસારીની ૫૦ લાખ રૂપિયા સમાય એવી નવી જાતની સરકારી તીબેરી બનાવવામાં તેણે પોતાની કારીગીરીનો ઉત્તમ નમુનો બતાવ્યો છે. તેણે એકવાર નમુનાની એક બંદુક બનાવી હતી, જે બંદુકનો વગર અવાજ થયે બાર થતો હતો. તે શિવાય તેની કારીગીરી દેશ પ્રદેશના પ્રદર્શનમાં વખણાયલી છે. વળી નવસારીની વખણાયલી મીલોમાં અત્રેના દેશી ઢોલીઓની તારીફ ચોતરફ છે. એટલે સુધી કે મુંબઈ વટીક અહિંના ઢોલીને અવાર નવાર બોલાવવામાં આવે છે. એ ઉપરાંત બધીજ નકલમાં વળી મુંબઈની એક બીજી નકલ “ ચોખ્ખાં કુધની ડેરી ” ની છે. નવસારીમાં ધરે ધર સીલબંધ ચોખ્ખું કુધ પહોંચાડવા માટે મીડવાઈઝ બાઈ આવાંબાઈ કુંવરજી તારાપોરવાલાએ એક કારખાનું કાઢવાની ખુશ વધાઈ મળી છે. વળી વકીલ ગુલાબદાસ બાઈદાસ તરફથી પેપરમીલ નીકળનાર કહેવાય છે. તે ઉપરાંત ડાકટર જમશેદજી બેરામજીના સાહસથી ચામડાં કેળવી દેશેદેશ મોકલવાનું કારખાનું અત્રે કાઢવામાં આવ્યું છે. ચામડાં રંગવાનું પણ અત્રે શરૂ થયું છે. એ ઉપરાંત વળી નવસારી પ્રાંતના જંગલમાં લાખ બનાવવાનું અનુકુળ જણાયાથી બજાં બેરાદરોની કુંપનીએ મહુવા તાલુકામાં લાખ બનાવવાનું પણ શરૂ કર્યું છે. બાહા ગામે મીહું ઉત્પન્ન થાય છે. નવસારી પ્રાંતમાં વ્યારા, કરળામાં જમ્બરદસ્ત વેપાર ચાલે છે, અને આપણા પ્રાંત માટે સુરત નંદરબારનો વેપાર ખીલવવા “ ટાપટીવેલી રેલ્વે ” તૈયાર થઈ છે; જે ઇ. સ. ૧૮૯૮થી વહેવાર ચલાવશે. અને નવસારી પ્રાંતનો સાલ્ફરનો કિલ્લો કે જે ૫૦૦ શીટની ઉંચાઈએ કહે છે, અને હિંદુસ્થાનમાં એવી ઉંચાઈનો એજ કિલ્લો માનવામાં આવે છે, તેની ભેટ સહેલથી થશે.

"The sick come forth for the healing breeze,
The young are gathering flowers;
And life is a tale of poetry
That is told in golden hours—Willis.

ઉનાઇનું સ્થળ:—વડોદરાના ગાયકવાડ સરકારના તાલુકા પૈકી નવસારી પ્રાંતના વ્યારા તાલુકાના મોળે ખંભાળિયા નામના ગામમાં ઉનાઇના કુંડ આવેલા છે. ગાયકવાડ સરકારની "બીસીમેરા-કાળાઆંબા" રેલ્વેમાં ત્યાં જઈ શકાય છે. બીસીમેરા સ્ટેશનથી ઉનાઈ સ્ટેશને ઉતરવાનું છે. જ્યાંથી કુંડ ઉપર ૭-૧૦ મિનિટમાં ચાલીને જઈ શકાય છે. અંગિકા નદીને દક્ષિણ તીરે જંગલના પ્રદેશમાં આ ઉના પાણીના કુંડ છે. આને ત્યાં જંગલ નથી પણ વસ્તી યથેચ્છી છે. કુંડ ૨૦x૨૫ ચોરસ ફીટનો પથ્થરથી બાંધી લીધેલો છે. એના પાણી એટલાં બધાં ગરમ છે, કે લોકો અસહ્ય બોમ્બતા આવ્યા પ્રમાણે તેમાં ખીચડી પણ સપાટામાં ચડી શકે છે. ૧૨૪° ડીગ્રી (ફેરનહાઈટ) સુધી એમાં ઉષ્ણતા રહે છે. એ કુંડના તળિયામાંથી (જમીનમાંથી) બળબળતાં પાણીના કકરા પરપોટાના રૂપમાં નીચેથી ઉપર આવે છે. તે કકડેલાં ધમધમતાં ઉનાં પાણી એટલાં બધાં બળબળતાં હોય છે, કે તેમાં આડે દહાડે કેટલેક પણ માણસ ન્હાવાની કદી હિંમત 'કરતું' નથી. થોડાક દિવસો ઉપર ઈર્ષ સાધુએ આ કુંડમાં ન્હાવાની હિંમત કરેલી જણાવવામાં આવે છે તે જેવો કુંડમાં પડ્યો તેવો બળા મરવા લાગ્યો, અને બધી ચામડી પણ ઉખડી ગઈ. તેને તુર્ત બહાર ખેંચી કાઢવામાં આવ્યો હતો. ૩૬૪ દહાડા સુધી એ પાણી ઉનાં રહે છે, પરંતુ ચૈત્ર શુદ્ધ પુનેમને દિવસે (એપ્રિલ-મે માં) આ પાણી રતાન કરવા લાયક જણાય છે.

જાત્રાના મેળો:—દર વર્ષે ચૈત્રી પુનેમે ત્યાં મ્હોટી જાત્રા ભરાય છે. ઠેક મુંબઈથી તે અમદાવાદ સુધીમાં, તેમજ નાસિક જીલ્લાના અને કુંગરે તથા જંગલોના લોકો ત્યાં હજારોની સંખ્યામાં ભેગા થાય છે. કહે છે કે, એ જાત્રાના મેળામાં એક લાખ માણસોની ૮ દિવસ સુધી આવ જાય છે. મ્હોટો ભાગ ધાર્મિક માન્યતાને લઈને ત્યાં જાય છે, અને કેટલોક ભાગ વેપાર અર્થે ભેજો થાય છે. ખાનદેશ, ઝાંગ, વાંસદા, ધરમપોર વિગેરે મધ્યમાંથી પુષ્કળ લોકો ત્યાં જાય છે. લગભગ ૩૦૦ દુકાનો મંડાય છે, જેમાં દારૂ તાડીતી દુકાનો ૬૦ સુધી હોય છે. પહાડી લોકો સાપ, વિંકુ, વિગેરે ઝેરી જાનવરોના ઝેરના ઉતારની જડીબુટ્ટીઓ ત્યાં વેચવા પાને છે. હજારો ગરીબ રહેણી કરણીવાળા લોકોની મેદની થતી હોવાથી ત્યાં વારંવાર કોચેરા શાદી નિકળે છે; તેપણુ આ કુંડમાં ન્હાવાના પુન્યની શ્રદ્ધા હોવાથી લોકો ત્યાં મરવાનું પણ પસંદ કરે છે. શ્રદ્ધાળુ ચિવટપણે માને છે કે, શ્રી રામચંદ્રના પ્રતાપે ચૈત્રી પુનેમે પાણી આપોઆપ ચમત્કારિક રીતે રતાન કરવા જેવા દંડ પડી જાય છે, અને આ પાણીમાં ન્હાવાથી શરીર તેમજ મનના વ્યાધિ સારા થાય છે. આ અસહ્ય કુંડની પાસે બીજો કુંડ કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં ઉભરાયેલું પાણી રહી શકે છે. ગાયકવાડ સરકારે પડોસમાંજ એક કુવો બંધાવ્યો છે, જેના પાણી કોકરવરણાં એટલે 'છેકર' દંડ નહીં તેમ વધુ

ગન્ધ પણ નહીં એવાં મદોષ્યુ જે આશુમાશુમાં બીજાં નવો કુંડ કરતાં બધાં ગહેછે, કે ગળેને મુળ અસલ કરે. પણ તણાઈ બધાં બનનાં દિવસે લોકો “જાણ અંબે—જાણ અંબે”ના પોકારો કરીને કુંડમાનાં પાણી એક બીજા ઉપર છાંટે છે. કુંડના પાણી ૩ દિવસ સુધી ઠંડાં રહેછે. દર માસે પુનેમને દહાડે પણ બહુ લોકો ત્યાં ન્હાવા જાયછે. એ કુંડ આગળ બહુ સગકારોની સરહદ લાગેલી છે. વડોદરા રાજ્ય, વાંસદા સંસ્થાન, અને ગાગના મુલકની હદ ત્યાં સાથે વળગેલી છે. અત્યા માતાનું એક દેગળ વાંસદાની હદમાં છે તે કુંડને લગાલગ લાગેલું છે. છેક નજીકમાં અંબિકા નદી આવેલી છે.

પાણીનું પ્રથકકરણ.—ધર્માધ લોકો શ્રદ્ધાથી માને છે, કે નૈસર્ગિક ચમત્કારને લખેને જ ચૈત્રી પુનેમે પાણી ઠંડા પડેછે. ૧૯મી સદીની અધવચ્ચ સુધી આ માન્યતામાં કોઈએ શકા પ્રાપ્તી નહોતી, પરંતુ આજથી ૪૦ વરસ ઉપર સુધરેલા રાજ અમલમાં આ પાણીનું પ્રથકકરણ કરાવતાં ચોક્કસ પ્રમાણમાં ચુનો, ગંધક, કલોરાઈડ, તથા નવસાગરનો ભેળ જણાયછે. એક ચાલન પાણીમાં ૨૦ ગ્રેન નેટલો ભેગ જણાયો છે. પાણીમાં ગંધકનો વાસ ચોક્કસ રીતે આવે છે.

રોગ ઉપર થતી રામબાણ અસર.—હમણા હમણા એ કુંડના પાણીથી યથાક અસાધ્ય રોગો દુર કરી શકાયા છે એવી લોકોમાં પૂરી જાણ થતાં મુંઝાઈના સુધરેલા લોકો પણ ત્યાં આવીને અઠવાડિયાં અને મહિનાઓ સુધી રહેવા લાગ્યા છે. વડોદરા રાજ્યના મેડીકલ ઓફીસર ડૉ. ચોબલ (એલ. આર. સી. પી. ટી. એસ-એડીનબરો) એમણે પ્રસિદ્ધ કર્યુંછે, કે હું સાત મહિનાથી સધીવાના ધણા સખત દર્દથી પીડાતો હતો. તે દરમ્યાને ચાર વખત એ દર્દ ઉથલો માર્યો હતો. બની શકે તેટલા બધા ચાલુ ધવાળે અજમાવ્યા પણ તેથી કામ ફાયદો જણાયો નહીં...ચુરોપમાં જોગપચારનાં સ્થળોએ જે પદ્ધતિથી પ્રયોગ કરવામાં આવેછે તે મુજબ મેં ૨૧ દિવસ સુધી પાણીથી ન્હાવાનો પ્રયોગ કર્યો. તેથી એકદમ ફાયદો જણાતાં વધુ બે વાર ત્રણ ત્રણ મહિને એ પ્રયોગ અજમાવ્યો. આ પ્રયોગથી મને હવે ધણેજ આરામ જણાયછે. આ પાણીથી સધીવા (રેમેટીઝમ અને ગાઉટ)નું દરદ મટેછે, એટલુંજ નહીં પણ Obesities મેદવદિનો (શરીરનું બડાપણું) પણ એ પાણી અકસીર ધલાજ છે. સધીવાથી પીડાતા તમામ દરદીઓને એ પાણીના ઉપચાર માટે વૈદકીય ખાતાના માણસ તરીકે હું મંજ્યુત બનામણ કરું છું. આ પ્રમાણે ડૉ. ચોબલ જાતિ અનુભવ ઉપરથી જણાવે છે, અને આ લખનારે પણ એવા ધણી જાતના રોગોવાળા દરદીઓ માન ધયાની હકીકતોની ખાતરી કરી છે. ધણા અસાધ્ય રોગથી પીડાતા કુખીઓને દિમ્મતથી બનામણ કરું છું, કે હહીના દર્દો માટે આ છેવટનો ઉપાય જરૂર અજમાવી એવો મુગધથી માત્ર ૧૯૦ માઈન ઉપરજ આ કુંડ આવેલો છે.

૨૬૦ વર્ષ ઉપર લોકો પાણી પીવા જતા.—આજે તો આ કુંડમાં ન્હાવા સાઈજ લોકો જાયછે, પરંતુ હમારા વડીલ દેસાઈજ પુરશેદજી ટેમુરજીની નોધો ઉપરથી જણાયછે કે, તેમના વખતમાં આ કુંડનું પાણી પીવા સાગ લોકો જતા હતા. અંગ્રેજ લોકો પણ પાણી પીવા જતા હતા. હમણા તો લોકો “ઉનાઈમાં ન્હાવા જઈએ” એવી વાતો કરેછે, પરંતુ દોઢમો વર્ષ ઉપર તો “ઉનાઈ પાણી પીવા” જવાની વાતો લખાયતીછે.

ઉનાઇની ઉત્પત્તિ તથા એ નામ કેમ પડ્યું— આ ઉના ઝરાઓ છેક શ્રી રામચંદ્રજીના વખતના જણાવવામાં આવેછે, અને તેની સાથે અનાવજ કોમનો સંબંધ ખતાવનારો ઇતિહાસ પણ જોડાયેલો છે. આ ઇતિહાસ વડોદરા હાઇ કોર્ટના આગેવા જરૂર મી. જનાર્ધન જી. માડગીલે, તેમજ હાલના ચીફ જસ્ટીસ રા. બા. ગોવીંદભાઈ હાથીભાઈ દેસાઈ, તેમજ વડોદરા કોલેજના પિન્સીપલ મી. એ. બી. કલાર્કે, અને સર્વ સેટલમેન્ટ કમિશનર મી. ઍફ. એ. ઍચ. ઍચીયટે વખતો વખત બહાન પાડેલો છે. “રકન્દ્ર પુરાણ”માં નીચે મુજબ હકીકત આવેલી છે:—રાવણ સાથે થએલા યુદ્ધમાંથી પાછા ફરતી વેળાએ પોતાનાં સ્ત્રી સીતાને લઇને શ્રી. રામચંદ્રજી “પુષ્પક વિમાન નામના” બહુનમાં બેસીને લંકાથી જ્યારે આવતા હતા ત્યારે સંત શ્રી. અગસ્ત્યમુનિનું આશ્રમ તેમની દ્રષ્ટિએ પડ્યું. આ આશ્રમ વિંધ્યાચળ પહાડોના દક્ષિણ ઢળાણ ઉપર આવેલું હતું. રામચંદ્રજીએ પોતાનું વિમાન ત્યાં ઉતારી રૂપિણીની મુલાકાત લીધી, અને તેમની ઇચ્છાનુસાર રાવણના વધને અંગે “અનાદિસિદ્ધ” આગળ મ્હોટો યત્ન કરવાનું ઠરાવ્યું. આ અનાદિસિદ્ધની જગો તે અનાવલનું આજનું સ્થળ હતું. યજ્ઞયાગ કરવા માટે આ સ્થળે કેઈ પણ બ્રાહ્મણ જણાયો નહીં; ત્યાં તો માત્ર જંગલમાં વસતો “મરુક” નામનો એક બીલ માત્રમ પડ્યો. આથી કરીને હોમ હવન આદિ ક્રિયા કરવા સારું ક્ષિમાલય પર્વતો ઉપરથી ગંગાકુળગિરીના બ્રાહ્મણોને બોલાવી મંગાવ્યા. આ બ્રાહ્મણોને ગરમ પાણી સ્નાન કરવા માટે જોઈએ, તે ચકી શ્રી. રામે બાણ મારીને જમીનમાંથી ગરમ પાણી કાઢી તેમને અંગોળાવ્યા હતા, તે પાણીનો આ ડુંડ હજી સુધી ચાલુ છે. આ મહાન યજ્ઞ અગ્નિકા નદીને કિનારે સંકલેશ્વર મહાદેવના દેહરાં આગળ કરવામાં આવ્યો હતો. ને હવન વખતે ભેગી થએલી રાખોડી આને પણ દીકમાં આવેછે. આ નદીના તીરે ને ઘોળા અને કાચરચિત્રા રંગનો હમ માત્રમ પડેછે તે ચક્રમક, લોડું, અને ચુનાના બેળથી બનેલી રાખોડીનો જણાયછે, જૂદા જૂદાં ૧૨ ગોત્રના ૧૨૦૦૦ બારે હમર બ્રાહ્મણો ગંગાકુળગીરીથી આ શુભ પ્રસંગે બોલાવવામાં આવ્યા હતા; જેઓ શેષની ૧૨૦૦૦ પુત્રિઓ જોડે પરંપરા હતા. શ્રી રામચંદ્રજી તરફથી તે બ્રાહ્મણોને દક્ષણ આપવા માંડતા તેઓએ તે નહિ સ્વીકારવાથી શ્રી રામે એવો ઠરાવ પસાર કર્યો, કે તેઓ બ્રહ્મ થયા માટે ઉતરતી દશને પામતા જશે, તેમજ દક્ષણ લેવાનો તેમનો હક્ક પણ નષ્ટ થાયછે, અને વળી વેદ બહુવિધનો તથા યજ્ઞ હોમ કરવાનો પણ તેમને આપેલું અધિકાર રહેશે નહીં; તેમજ વૈષ્ણવી પેઢે તેમણે હવેયો જમીન ખેડવાનો ઉદ્યોગ કરવો. આ ઠરાવ ઉપરથી આજની અનાવળા કોમની ઉત્પત્તિ થઈછે, ઉનાઇ=ઉન+અ. ઉન=ઉનું; અ પ્રત્ય લાગવાથી ઉનાઈ થયો કહેછે, પરંતુ આ ઉનાઈ ચન્દ્ર ઉન+નાહીનો બનેલો છે. ઉન=ઉનું, ગરમ; અને નાહવા ઉપરથી નાહી ચન્દ્ર છે. આ રાખનું અપ-ભ્રંશ ઉનાઈ થયોછે. હવે અનાવળા ચન્દ્રની ઉત્પત્તિ નીચે પ્રમાણે જણાવી છે:—

અનાવળા—કવિ દલપતરામબાઈએ ઈ. સ. ૧૮૫૨ માં પ્રસિદ્ધ કરેલા રાત્રિ નિબંધમાં કહ્યુંછે કે, ઉનું પાણી માંગવાવાળા તે ઉનાયાળા. આ ઉપરથી સમજી શકાશે, કે આપણે પ્રથમ કહી આવ્યા તે ગંગાકુળગિરીથી અવિદ્યા બ્રાહ્મણોએ શ્રી રામચંદ્રજી પાસે ન્હાવાને સારું ઉનું પાણી માંગેનું હોવાથી તેઓને ઉનાયાળા કરીને આગખવામાં

આખા. પાછળથી ઉનાવાળાનું અપભ્રંશ થઈ અનાવળા નામ પડ્યું, અને તે જગાનું નામ પણ ઉનાવળ અને પાછળથી અનાવળ નામ પડ્યું, ને ગામ આજે પણ એજ નામે ઓળખાય છે. એ લોકો ખેતીનો ધંધો કરે છે. મહુવા, પત્રસાણા અને ગણદેવીના દેસાઈઓ એ કોમમાં પ્રખ્યાત છે. એ લોકો પૈકી ઘણાઓ જગીરદારો ને વતનદારો થયા છે. અનાવળાએને ભાઠેલા અથવા માષ્ટાન પણ કહેવામાં આવે છે. વિસ્તરના કહેવા પ્રમાણે ભાતની ખેતી તેઓ કરતા હોવાથી ભાતઠેલા નામ પડ્યું. ઠેનાવું ઉપરથી ઠેલા શબ્દ જોડાયો છે. આઠણ ખેતીકરોને માષ્ટાનના નામથી ઓળખવામાં આવે છે. મહાનરતાન=એટલે મોટું ઠેકાણું રહેનારા. મહાસ્તાન= (Great Country) મોટું મથક! જેમ કે મહારાષ્ટ્ર ઉપરથી મરાઠા નામ પડ્યું. અનાવળા લોકો બહુજ ચાલાક, ચંચળ, અને અત્યંત ટેકી હોય છે. એ જાત હડીલી છતાં ખેતી સ્વભાવવાળી ચિવટ જાત છે. પોતાના સ્વભાવ સિવાય એને વિશેષ કંઈ પણ વહાણું નથી. એ અનાવળો કદી નમતું નહીં આપે, ભલે માથું જાય તેની ચિંતા નહિ. ઈજત જેવી વહાલી વસ્તુ એમને એકે નથી. નાક ને નોક કદી જવા નહીં દે. તેથીજ તો બહા રામચંદ્રજી આગળ પણ પોતાનો ટેક રાખીને બિલા નહિ લીધી. ગમે એવો ભુખે મરતો અનાવળો પણ કદી હાથ ઓળશે કે ભીખ માંગશે નહીં. એમનામાં દેસાઈ, વસી, અને નાયક એવા ત્રણ પ્રકાર છે. એ કોમનો પ્રાચિન ઇતિહાસ “અનાવિલ પુરાણ” નામના પુસ્તકમાં સમજાવેલો છે. જે ભાગને “અનાવલ ટપો” એ નામે ઓળખવામાં આવે છે ત્યાં ૧૯મી સદીમાં પારસી પટેલો જહોજલાલી ભોગવતા હતા હાલ પણ ત્યાં પારસી પટેલો છે. હાલના પટેલ મી. જંગીરજી માણેકજી સાગરના બપાવા શાપુરજી સાગરનું ત્યાં એટલું બહુ ચલણ હતું કે; લોકોમાં કહેવત પડી છે: “ મહુવાસે અનાવલ બાકે; જહાં દેખો વહાં શાપુરજી કાકે. ”

ઉનાઈકુડમાં ચેત્રી પુનમે ઉનાં પાણી કુંડા પડે છે એ શીખેલા લોકો ઇશ્વરની લીલા અને ચમત્કાર માનતા નથી, પણ કહે છે કે, જાત્રાએ આવેલા લોકો તેમાં ન્હાવાથી પાણી દોહવાઈ દોહવાઈને કુંડ પડે છે; તેમજ તેમાં ગંધક વગેરેનો ભેળ હોવાથી રોગ કે દર્દ મટે છે, કંઈ ચમત્કારથી દર્દીઓ સાજા થતા નથી. કુંડમાં એટલો તો સાર નીકળે છે, કે આ પાણીમાં ન્હાવાથી સધીવા, નજલો વિગેરે રોગો મટે છે; જે રોગો પારસીઓમાં વિશેષ પ્રમાણમાં છે, તેના ઉપર તે રામજીજી અસર કરે છે. સુર ગૃહસ્થોને વસવા માટે હાલ ત્યાં કુંડ આગળ સુંદર રેસ્ટ-હાઉસ બાંધવામાં આવ્યું છે, પરંતુ હાટ બજાર જેવું ત્યાં કંઈ ન હોવાથી ત્યાં જનારે સર્વ સામાન સાથે લઈ જવો પડે છે, અથવા પારસીઓ મંગાવવા પડે છે. હું આશા રાખું છું કે પારસી દર્દીઓ આ પાણીનો જરૂર લાભ લેશે.

વળી વાંકળ તાલુકે વેલાછાના છુપાછા ગામે બાતાવીરનો માગશર સુદ સાતમે, માંગશર ગામે મોટા મીઆનો માગસર વદ અગીઆસે, દોળાવ ગામે ગાય પગલાંનો ચેત્ર સુદ પુનમે મેળો ભરાય છે, અને એજ તીથિએ રાદ ગામે નદિઓમાંથી ઉતું પાણી નીકળે છે, તેથી ત્યાં મેળો થાય છે. નવસારીની આસપાસ વળી પૂર્ણિમાની અને એરની એમ બે મોટી જાત્રા ભરાય છે.

પ્રકરણ ૯૨ મું.

નવસારીનો ભોમિયો.

પારસીઓના દોષમાં—આજ સુધીમાં નવસારીમાં પાંચ દોષમાં થયાં છે. ૧ છું—બાઈ માલજીબાઈવાલું. છટનું, જે હાલના દોષમાંઓની છેક પછાડી તદ્દન ખડચેર થઈ ગયલું છે. ૨ જુનું—માણેકશા ચાંગાશાવાલું લાઝ પથ્થરનું. પહેલાંની આગળ બાંધેલું હતું છે. ૩ જુનું—માણેકશા નવરોજી શેકનું લાઝ પથ્થરનું, બીજાંની આગળ બાંધેલું હતું છે. ૪ યુ હોરમજી મંચેરજી બાબાનું કાળા પથ્થરનું, દરવાગ્નમાં પેસતાંજ છે. ૫ મું—નશરવાનજી રતનજી તાતાનું દરવાગ્નની સામે નવું છે. છેલ્લાં બે ચાલુ વપરાસમાં છે. અનિવાર્ય કારણો વખતે ત્રીજા નંબરવાળું પણ વપરાય છે. અર્થાં મળી નવસારી પ્રાંતમાં ૧૫ દોષમાં છે, અને મી. એલ્સ્ટે ૧૯ જણાવેલાં છે.

દોષમાંની સગડી—જુની સગડી ૧ લી—ખરશેદજી કાંઠાનજીની છે. ૨ જી. હોરમજી મનચેરજી બાબાની છે. ૩ જી સર જમશેદજી હજીબાઈવાલી છે. ૪ થી—સર દીનશાજી માણેકજી પીટીટની છે.

જાહેર જમનશાળા—પહેલી-ખુરશેદવાડીના જુના ૩ બંગલા હતા, તે જમીનદોરત થયાથી આ સાત એક નવો થયો છે. બીજી ખુરશેદવાડીમાંની સર જમશેદજીની. ત્રીજી જમશેદબાગ મધ્યે સર જમશેદજીની. ચોથી—સૌરામજીબાગ. પાંચમી નશરવાનબાગ. છઠી-કાહારવાડમાં નવાજગાઈબાબાની. સાતમી—કાંવજીજી તાતાની જમનશાળા ખુરશેદવાડીમાં છે તે. આઠમી-કાછીનીવાડી મધ્યે દેસાઈઓની. ૩ જી-૪ થી ૫ મી—અને ૭મી એટલી પારસી ઉતાડ્યો માટે ધર્મશાળા પણ ધરાવે છે. એ શિવાય કાંવાડ આગળ કાપડયાનો બંગલો અને જમવા બેસવાનો ઓટલો છે.

દોષમાંના રસ્તા—પારસીઓને રવાન લઈ જવા મોટે રફતેવાનાઓ માટે શેઠ હોરમજી અરજેરજી કપ્તાને પાકો રસ્તો બંધાવેલો છે, અને અલેસર રફતેના લોકો માટે બાઈ દીનબાઈ નશરવાનજી પીટીટ બંધાવેલો છે.

સાફુકારો—નવસારીમાં ૧૭ સાફુકારો ધીરધારનો ધંધો ચલાવે છે. મેમસા બીજુભાઈ મકનદાસ, સમદાસ શીવદાસ, ગાલાભાઈ દીપચંદ, શેઠાભાઈ ગોકલદાસ, ગાલાભાઈ ગોકલદાસ, ગાંડાભાઈ ગોકલદાસ, અમયાભાઈ જુખણદાસ, છોટલાલ ખુશાન, ભુરીયા ગોરધન, શ્રીજીજુખણ દામોદર. એટલા વાણીઆ પારખો ચરાયી કરે છે. સોનીઓમાં નરસંઈ દયારામ છે, મારવાડીઓમાં વકતા ભવાજી, મોતી વીરચંદ, જીવજી પરાગ, ગલાલ જોગાજી, ફરીર જોવંદજી એટલા છે. શ્રીમાલી વાણીયામાં બાલાજી કાંદાજી, અને પારસીઓમાં, મનચેરજી ખરશેદજી પાવડી, રતનજી ચાંદરીવાલાના છોકરાઓ, બાપુજી મેહેરવાનજી દેસાઈ છે. બીજા કેટલાક પારસીઓ તથા વાણીયા અને મારવાડીઓ છે, જેઓમાં કેટલાક નાના સાફુકારો છે, અને કેટલાકો તે સાફુકાર લેખે પોતાને છુપાવવા માંગે છે ! મુસલમાનોમાં તો બ્યાજ ખાતુ કુરામ હોવાથી તેઓમાં કોઈ સાફુકાર નથી. હાલ કેટલાક વખતથી નામદાર મહારાજ સાહેબનાં ટેકાથી આપણા રાજ્યમાં વડોદરા બેંક સ્થાપીત થયેલ છે. તેની એદ. ધાંખા નવસારીમાં છે. તે ધણું સારું કામ અજવતી હોવાથી હવે ખાનગી સાફુકારોનો ધંધો મોટે ભાગે ડુટી ગયો છે.

નોંધણી ખાતુ - અગાઉ લેણદેણ વિગેરેના દસ્તાવેજો દેસાઈને ત્યાં ૧ રૂપિયા લઈ નોંધી આપવામાં આવતા. દેસાઈ શાખ કરે અને દસ્તાવેજની નકલ પોતાને ત્યાં રાખે એટલે દસ્તાવેજ નોંધાયલો નહોતો થાય. પણ તા. ૧ ઓગસ્ટ ઇ. સ. ૧૮૮૫ થી દસ્તાવેજ નોંધણી ખાતું, દસ્તાવેજોને રીતસર રજીસ્ટર કરવા સારૂ સ્થાપન થયું ત્યારથી, દર વર્ષે સંગસની ૮૦- દસ્તાવેજ નોંધાય છે. બ્યારે નવીન રટાંપ સિસ્ટમ નીકળી ત્યારે વડોદરામાં ભારે હડતાળ પડી, અને તેનું જોઈને નવસારીમાં પણ એક દહાડો હડતાળ * પાડવામાં આવી હતી. હાલનું રજીસ્ટર ખાતું સ્થાપન થવા પહેલાં કેસાશ-વાસી ખંડેરાવ મહારાજે સંવત ૧૯૫ ના જ્યેષ્ઠ શુદ્ધ ૧૫ ને દિને રજીસ્ટરના કાયદા બનાવી રજીસ્ટર ખાતું સ્થાપ્યું હતું. તે સમયથી તે પહેલાંના દસ્તાવેજોને આજે પણ નોંધાવાની જરૂર રહી નથી.

વકીલો— સીન્યર વકીલોમાં મેસર્સ સખારામ બાપુજી, દામોદરદાસ સુરજરામ, દેવચંદ હરીવત્તભ, દીનશાજી દાદાભાઈ મુલ્તાં (એટલાએએ વકીલની પરિક્ષા આપ્યા વિનાના છતાં વકીલાતની સનહો મેળવી છે. એ પૈકી મી. મુલ્તાંને વરીબટ કોર્ટમાં ઉભું રહેવાનો પણ હક છે.) રૂદરજી મોહનભાઈ, રંગનાથ જાજાજી, જમનાદાસ ધેસા ભાઈ (એટલાએ વકીલની પરિક્ષા પસાર કરેલી છે, અને તે પૈકી છેલ્લા બેને વરિબટ કોર્ટમાં પણ ઉભા રહેવાનો હક છે.) એટલા ૭ વકીલો સીન્યર ગણાય છે, અને અપીલ કોર્ટમાં પણ તેઓ ઉભા રહી શકે છે. નિચે જણાવેલા વકીલો યુનસફ કોર્ટના છે, અને તેઓને અપીલ કોર્ટમાં એકલા ઉભા રહેવાનો હક નથી, પણ સાથે સીન્યર વકીલો પૈકી એકને જોડીદાર લેવા પડે છે. તેઓ મેસર્સ માલુકદાસ શીવજી, યુનાયભાઈ વસનજી, પાંકુરંગ બળવંત દડકે, મેરવાનજી આદરજી દેસાઈ, મગનજી શુભજીદાસ, મંદિરલાલ દામોદરદાસ, ધેસાભાઈ બીમભાઈ, અને દયાજી નીલાભાઈ છે. અને વકીલની માત્ર સનહ મેળવેલા મી. મણેશ નારાયણ આપટે મુખ્યાર શ્રેણે એકજ છે. વર્ગ* મી. આશુરાવ વિશ્વનાથ મુખ્યાર છે. શિવાય અંગ્રેજી તંત્રના પાસ થયેલા પૈકી મેસર્સ યુનાયદાસ ભાઈદાસ; ધનજીશા એવજી પટેલ (ડીસ્ટ્રીક્ટ પ્લીડર) મોતીભાઈ રતીલાલ દેસાઈ (લાઈકોર્ટ પ્લીડર) એટલા કામ ચલાવે છે. વકીલોની પેઢી એક છે, જેઓ ભાગમાં કામ કરે છે, તે “ મેસર્સ યુનાયદાસ, રંગનાથ, અને ધનજીશા ” ની પેઢી છે. ઉપરના વકીલોમાં બધાખરા યુજરી ગયા છે. હવે તો પરિક્ષા પાસ કરેલા વકીલો સરકારી અદાલતો શોભાવે છે.

સયાજી વૈભવ લાઇબ્રેરી—મોટા બજારમાં એક યુજરાતી લાઇબ્રેરી કેટલાંક વર્ષથી વાણી વેપારી વગેરેમાં વાંચનનો શોખ પૂરો પાડવા અર્થે ચાલતી હતી, તે લાઇબ્રેરીનું નામ નામદાર સયાજીરાવ મહારાજ સાથે જોડી હાલ લક્ષમણ હોલમાં ઇ. સ. ૧૮૯૭માં લાવવામાં આવી છે. એમાં મુખ્ય હાથ હિંદુ ભાષાઓનો છે. હાલ એ લાયબ્રેરી પોતાનું મકાન ધરાવે છે, અને જાનોદય લાયબ્રેરીનાં સર્વે પુસ્તકો સાથે જોડાઈ ગઈ છે.

* દસ્તાવેજો હાલનાવનો અગત્ય છે. વાટ-અન્યર; વાલ-વાણ. વાને બનરને વાણ મારવું તે.

ડાક્ટરો—ગામકવાડ સરકારની દોરખીટલના ડાક્ટર સાથે ૧૮૯૭માં એલકલ રેસતમજી દાદાયાદજી હતા, અને અંગ્રેજ સરકારની કાન્યાવાસીની દોરખીટલના ડાક્ટર દરીફખી રાયકર નામના હતા. નવસારીમાં ખાનગી મંથો કરનારા ડાક્ટરો ૪ હતા, તેમાં ડાક્ટર જમશેદજી ખેરામજી જુના હતા. તેઓ જી. જી. એમ. સી. હતા. બીજા ડાક્ટરો ખેરામજી દાદાભાઈ રાણા તથા શેરામજી આંદજી પાંતરાંવાળા છે, એ બેઉ એમ. એમ. એન્ડ એસ. છે. ડાક્ટર ફરદુનજી શેરામજી કાપડ્યા એમ. ડી. (બસ) અને એલ. આર. સી. પી. (લંડન) છે. મોગલાઈ હકીમોમાં ડાક્ટર સેરામજી પાત્રનાજી બાંમજી તથા વોહરા મહમદઅલી અલીબાઈ વગેરે ઠેટલાક હતા. અને દેશી વૈદોમાં જહુરામ વિજયરામ તથા ગોવંદભાઈ ફકીરભાઈ, રામા તુળજરામ વૈદ, વગેરે પુખ્ત છે. હાથ લીંદુ, પારસી ડાક્ટરોની સંખ્યા નવસારીમાં ગણી યથા મળે છે. મહોદ્દે મહોદ્દે ડાક્ટરો જણાય છે. ખાનગી દોરખીટલો પણ જોવામાં આવે છે, તેમજ હકીમો અને વૈદો પણ જોવામાં આવે છે. એવતરોગે પારસીઓ અને હીંદુઓએ સુવાવડખાના પોતાના જૂઠાં જોડપાં છે.

બંગલાઓ—નવસારીમાં હુનશીકુઈનો વત્તો સારી હવાવાળી જગ્યાનો છે. ત્યાં અને બીજી જગ્યાઓ ઉપર મળીને કુલે ૫૦ બંગલાઓ છે. તેમાંના મોટા ભાગ ભાડે આપવામાં આવે છે તેમાંના ૨૬ તો ફક્ત હુનશીકુઈના લગ્ના ઉપર છે.

નવસારી મ્યુઝયમ—નવસારીમાં ફત્વા હરવાના બહેર બાગની માફક તાતા બાગ મુખ્ય છે. એ બાગ મોટો વિશાળ છે. તમામ લોકોને ફત્વા હરવાની ત્યાં છુટ છે. જો કે શેઠ જમશેદજી તાતાની માલકીનો તે બાગ છે, તોપણ જલણે પબ્લીક પાર્ક હોય તેમ વપરાય છે. તેમાંજ એક સુંદર પ્રદર્શન હતું. આંખાના ઝાડો દેશ પ્રદેશના જૂઠા જૂઠા ખંડોનાં મોટા ખર્ચ અને ઉધાડવામાં આવેલાં છે. આખા હિંદુસ્થાનમાં કદાચ એજ બાગ એવો કહી શકાયો, કે જેમાં દરેક પ્રકારના ઘડેરે શહેરના આંખા ભેગા કરેલા છે. આંખાનું તો એ પ્રદર્શન આખા હિંદમાં સર્વોત્તમ છે. અહીંના વળી પ્રખ્યાત આંખાઓમાં ગધેમાર નામનો એક છે. તેની તારીફની કયા એવી છે કે, તે આંખાનું અસલ ઠાડ જ્યાં ઉગ્યું હતું, તેની નિચે એક દિ એક ગધેડું બેઠેલું હતું, તેના દિલ ઉપર એક ફેરી પડતાંની સાથેજ તે મરી ગયાથી તે ફેરીનું નામ ગધેમાર પડ્યું છે. વળી જંગલી જનવરો વાંધો, સિંહો, શીંછ, વગેરે દેશેદેશના અત્રે પાળવામાં આવતાં હતાં. તરહેવાર જાતજાતના પક્ષીઓ, અને જનવરોનું એક ઉમદા સંગ્રહસ્થાન કરેલું હતું. વાર્ષિક ખર્ચ એ બાગ પછાડી રૂ. ૮૦૦૦નો થતો હતો. અને એક જાતની નવસારી ઉપર તાતા ખાન્દાનની એ પણ એક આયિસ બરી સખાવત છે. એમાંથી ૪૦૦૦ બાગ પછવાડે, ૪૦૦૦ મ્યુઝયમ પછવાડે ખર્ચ થતો હતો. આ બાગને સુસૌજકલ ગાર્ડન કહેવું બનાવર યથા પડશે. આ ફેંકણે યાદ આપી શકાયો કે, નવસારીમાંજ નહીં પણ નવસારી પ્રાંતમાં આંખાના ઝાડો નવાઈ જેવાંજ છે. તેમાં ઉમરા ગામનો બારમાળી આંખો વખણાયે છે, જે ઉપર ૩૬૫ દહાડા ફેરી આવે છે ! તે શીવાય કોપરો આંખો-પારપરવાળો-મહારાજનો-દાડખો, જોપ્ટો-આદિ આંખાઓ વિશે યુરોપિયન મુમાફરોએ પણ વખણ આપ્યાં છે. જંગલી જનવરો મુંબઈની વીક્ટોરીયા ગારડનમાં ભેટ આપી એ સમુદ્ધ દાસે કમી કર્યો છે-છતાં પબ્લીકને માટે બાગ ખુલ્લો છે. બંગલો

ટાટા સ્પોર્ટ્સ ક્લબને ચોક્કસ શરતે વાપરવા આપેલો છે.

બાણીતા કુવાઓ:—નવસારીમાં બાણીતા કુવાઓમાં મીઠાં પાણીના કુવાઓ, દુધ્યાં તળાવ ઉપર “હેસાઇ કુવો”-“ઘીઆરાનો કુવો” તથા લુનશીકુંઈ ઉપર “લુનશીકુંઈ”-તથા કાઠ્યાવાડી આગળ વાવ નજીકનો કુવો, એ મીઠાં અને હળમ્મત પાણી માટે વખણાયેલા છે. અસવના બેગમેના બાંધેલા કુવાઓમાં કળાવાડી (નવીવાડી) મધેનો તથા બવાનીવાડી મધેના ૪ કોચ સામટા ફરે, એવા ૨ કુવા અને ખીજ સોગલાઈ વખતના ધણા કુવાઓ પ્રખ્યાત છે. બેગમેના બાંધેલા ઉપલા ૨ કુવાઓમાં તો તાપના દહાડામાં તેમાં ઉતરીને બેગમેને સોગટાં વગેરે રમવાની સોઇ કરેલી છે. વર્ષા ઇ. સ. ૧૮૪૩માં શેઠ કુંવરજી હોરમજી બાબાના ધણીઆણી નવાજઆઇનો બાંધેલો “બામજીવાડનો કુવો” તથા જમશેદ બાગ મધેનો, કાઠારવાડમાં પીરોજઆઇ દા. વાછાનો તથા કુતારની ખડકી બાહેર આ. ન. પીટીટનો તથા દોંખાની સામે સર જમશેદજીનો તથા મરીઅમપરાંનો ખજોદઆઇ જમશેદજી દમણીઆનો વગેરે કુવાઓ મોટા ઉપયોગના અને વપરાસના છે. તાતા બાગમાં ૧૫ વરસની વાત ઉપર પાતાળ કુવો “આટીઝન વેલ” બોદાયો હતો. પણ હળરોનો ખર્ચ વ્યર્થ જઈ નવસારીના બેનશીએ તે કુવો સફળ થયો નથી. બાકી તેથી મીઠાં ઉદ્યોગ ખીજવાનો અને ખેતીને આસરે મળવાનો મોટો સંભવ હતો. મગફળીના ઓરસ આગળના મીઠા કુવાઓ પણ વખણાયેલા છે. સોદાવાટરના બે કારખાના અને ચાલે છે, તેમાં એ બધા કુવાનું પાણી વપરાય છે. હવે મહારાજ સાહેબની ઉદારતાથી પાણીનાં નળ નીકળવાથી મોટે ભાગે આ કુવાઓ પડતલ થઈ ગયા છે.

લક્ષમજી હોલ:—નવસારીની નવાજઆઇ તતા કન્યાશાળાનો ઇનામનો મેળાવડો ખુરશેદ વાડીમાં તા. ૧૩ માર્ચ ૧૮૭૬ને દિને* થયો હતો. જ્યાં સુખધવાળા શેઠો દીનશાજી માણેકજી પીટીટ, બેરાંમજી જીભાઈ, નશરવાંનજી રતનજી તાતા, વિગેરે ખીરાજેલા હતા, સર્વે તે વેળાના લોકપ્રિય સુખા રા. બા. લક્ષમજી જમનાથની યાદગીરી જળવવાનો ઠરાવ થયો, કે “નવસારી પ્રાંતની રૂપતનું બહુ કરવા સાફ જે બેઠક મહેનત, કાળજી, તથા દીલસોજી રા. બા. લક્ષમજીરાવે વાપરી છે. અને તેમાં વિશેષ કરી આ નવસારી કસબાને એક શેહેરનો દેખાવ ઉપર લાવવાને માટે જે સ્પૃતિપાત્ર કામો કર્યા છે, તે સર્વે કામોની કદર સુજવાની નીશાની દાખલ એ બતાવું છું” સુખા સાહેબની યાદગારી આ નવસારી કસબામાં કાયમ

નવામદાર-મહારાણી વિક્ટોરીયાએ “કમસરેહિન્દ”નો પ્રૌઢ અધિકાર ધારણ કર્યો, યાને એજ વરસમાં ઇ. સ. ૧૮૭૭ની ૧ લી જાનેવારીએ *Empress of India* નો એલકાબ ધારણ કર્યો તે વેળાએ, આખા હિન્દમાં તેમજ નવસારીમાં-પણ મોટો ઉત્સવ પાળવામાં આવ્યો હતો. એનેની હાઈસ્કુવના જુના મકાનમાં સપળી સ્કુલોના બાળકોને ભેગા કરી, અમ-વદારો, શેઠ ગાહુકારો, હેસાઇ દસ્તુરો ભેગા મળ્યા હતા. અને એ દિવસ ધામધુમ અને ગાન-તાનમાં ગુલથોઈ હતો. હેસાઇ જમશેદજી ટેલમુરજીએ ખાસ ફારસી ભાષામાં વિક્ટોરીયાની તારીફમાં જોડેલી ગઝલો વગેરે ગાયું હતી, અને તેની બાંધણી વીરો દેશ પ્રદેશ બહુ તારીફ થઈ હતી. અને નવસારીએ એ વહેવાર ઉત્તમ પ્રકારે પાળ્યો, એવા અભિપ્રાય ચોતરફ વર્તમાન પત્રોમાં છપાયા હતા.

રાખવાને સાર કાર્ધ યોગ્ય ગોઠવણ કરાવની જરૂર છે." એમ ઠગવ થનાથી લીસ્ટ કરેલુ થતા રૂ. ૧૦૦૦ તુર્ત જરાયા હતા પણ તેમાંથી ૩૦૦૦ માત્ર વસુન આવ્યા હતા. ખગનનથી તેએ ગેડો બળ્લેરજી ના દેસાઈ, અને બરબેરજી ૩ ગારાજીએ કામ બળ્લવ્યુ હતુ હાન જ્યા એ હોન છે તે જગા તે વખતે મુમાફક ટેકડીને નામે ઓળખાતી હતી, કેમકે અગાઉ ૧૫સારીમા આનનારા મુસાફરોને ઉતારવાની તે ટેકડી જેવી હતી જગા હતી વાણીયા લોકોએ સગકાગને સમજાવી એ મુસાફર ટેકડી કઢાવી નખાવ્યાથી ખડેરાવ મહારાજે દરગાહવાળા બાપુમીઆને ૮૫૫ વિના જમીન સરખત્યાં તળાવની પાળ ઉપરની આપીને એ ટેકડી લઈ લીધી ત્યાજ " નક્ષત્ર લાખજીરી " સ્થાપના સાર નામદાર મદાગમ્મએ ત્રિકોણ આકારનો જમીનનો એક કડકો બહિસ આપ્યો હતો પણ તા. ૪ મે ૧૮૮૬ ને દિને માજી જડજી માહેજ ન ખા વીટન બાહિલા અને દેસાઈ મનબેરજી બરબેરજી (જેઓએ નક્ષત્ર હોનના સેક્ટરી દાખન છેવટ સુધી કામ બળ્લવ્યુ છે)એ એક સભા ખોલાવી, જ્યા એવો ઠગન થયો, કે ખુતબખાનાને બદલે, આ કર્યાના તમામ લોકોની જાહેર મિજનશી ભેગી થવાને માર એક નાયક મકાન બનાવવું, અને તેનું નામ "નક્ષત્ર હોન" આપનાનો તથા ત્યાજ એક મીનારો ઉભો કરી એક મોટું ઘડીયાળ મુકવાનો ઠરાવ થયો તે પ્રમાણે એ હોનના પાયો નાખવાની ક્રિયા દરોગને શુભ દિવસે એટલે આસો સુદ ૧૦ ન્વીવાર સવત ૧૯૪૨ પારસી રોજ ૨૦ મા ૧ ૧૨૫૬ વા ૭ અક્ટોગ ૧૮૮૬ ને દિને થઈ હતી. એ હોન બધાતા બહુ વિનો પડ્યા છે, અને પાયો નખાયા પછી એ હોન પુરો થઈ રહેતા ૬૩ પુન્ટુ ન હોવાથી વારવાર કામ મધ ગડેલુ હતુ આ હોનના કટ્ટાકટરનું કામ મરહુમ મેનનજી માણેજી ખોરીએ બળ્લવ્યુ હતુ કામ ખોર મે પડ્યા કટ્ટુ હોનાથી તા ગ. જોતીનવ બાકરગાન વિહુરે (વડોદરાના માજી દિવાન બારકગરાન વિહુનના ચિરજીવી) રૂ. ૧૦૦૦ની રકમ આપી, અને રૂપીયા ૫૬૫ ભગયા છતા નસુન આશરે ૧૦૫૦૦ આવ્યાથી તેટલો ખર્ચ કરી, પાયો નખાયા પછી ૭ વર્ષે એટલે તા ૨૫ ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૨ ને દિવસે એ હોન તથા સીતામાધ દાનર ખુત્તો મેનવાની ક્રિયા મુમા માડેગ ખા. બા. કેરશાખજી ૩ દાદ્યાદાદાએ કરી હતી, અને એજ હોનમા ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૩ મા, લક્ષમણરાવે પોતાની મોકલેલી જમી તા ના ગમનન બાપુ ૭ કોઠારને હાથે ખુત્તી મેનવાના મમારજ થયો હતો સીતામાધ કલોડ દાવર—નક્ષત્રજનવની યાદગારી રાખાની ગોઠવણ દ મનાવ તેઓ ૧૧ પત્નિ મોભાગવતી સીતામાધ ગુજરી જવાથી તેઓની યાદગારી નખાવને મદેમન્ટી સ જમશેરજીની સુનમા મમા થઈ હતી, અને તેનું રમાગક ૬૩ જૂઠુંજ બેજુ ૩ વામા આ યુ, અને નક્ષત્રજોન સાથના દાવગને " સીતામાધ દાનર "નું નામ આપવામા આ યુ બાદ કેટલાક વર્ષો સુધી એ દાવર ઉપર ઘડિયાળ મુકવાનું માફી ગેલુ હતુ, તે ધ મ ૧૮૮૪ મા મુગા સાહેબ રા. બા વાસુદેવ માધવ સમર્થની કાગસાજીથી નામદાર મદાગમ્મએ રૂ. ૧૦૦૦ સુધી આપ્યા, અને બીજુ ૬૩ બેજુ કરી આશરે રૂ. ૨૫૦૦ના ખર્ચે દાનર ઉપર મોટું વાગતુ ઘડિયાળ મુકવામા આવ્યુ.

હિંદુ દેવળો—નસારીમા નગભગ ૪૦ હિંદુ દેવળ દેહતા છે બાપુસાહેબની

ફેલીની આગળ, વિહુન મંદીર, કુરેશ્વર મહાદેવ, અને હનુમાનનું દેવમ છે. સરકારી જુના થાણામાં અને તેની આસપાસ નારાયણ સ્થુનાથનું આધેલું રામ મંદીર-ગોપાળરાવ મૈરાળના બહેન બાળાબાઇનું આધેલું બળાલેશ્વર મહાદેવ-હરિહરેશ્વરનું આધેલું જુનું દેહરું-હનુમાનનું દેહરું-જળ માતાનું દેહરું-રામચંદ્રપંત કાચારીનું આધેલું કાશ્યાવાડી જતાં રામકુંડ ઉપર રામ મંદીર-હનુશીકુર્મ ઉપર વક્રીલ સુધાનદાસના આધેલાં ૫ દેવળ જે પૈકી મોટામાં મહાદેવનું સ્થાન થનાર છે, અને બાકીના ૪ માં બીજા દેવોની મુરતી પધરાવાની ગેલેલી છે, પરંતુ દેવળો તૈયાર છે. કુધ્યાં તળાવ ઉપર ધર્મશાળા નજીક દેવેશ્વર મહાદેવનું તથા નારાયણેશ્વરનું દેહરું છે. રામબાઈ માતાના કુવા આગળ દેવીનું મંદીર છે. કુધ્યાં તળાવ ઉપર બાવાની ટેકડીમાં નગસીંહનું મંદીર અને મહાદેવનું દેહરું છે. દાદાટડુના મહોલ્લામાં છીપા લોકોનું રાધાકૃષ્ણનું મંદીર છે. કાકુબાના મહોલ્લામાં રણછોડજીનું મંદીર, વાણીયાવાડમાં વૈષ્ણવ લોકોનું મંદીર, બળરને પેલે નાકે શુરજના ધર પાસે બેથરા માતાનું મંદીર, પાજેદારની હવેલી પાસે પાજેદારનું ગણપતિ મંદીર તથા મહાદેવનું દેહરું છે. મહેસર જતાં દરજીઓનું માતાનું મંદીર, કંસારા લોકોનું કાળીકા માતાનું મંદીર, તથા ગોળવાડ લીમડા ચોક આગળ કાળીકા માતાનું ચાનક, વાણીયાવાડમાં નિલકંઠ મહાદેવનું મોઢું દેવળ તથા તેની પાસે જુનું નિળકંઠેશ્વર, લુહારની કોર ઉપર ગોડીયા બાવાનું મંદીર, જમનાદાસ ઘેલાબાઈ મહેતાનું ગોપીનાથનું મોઢું મંદીર, બળરમાંનું હનુમાનનું દેહરું, ગોળવાડ ગેટ આગળ હનુમાનનું દેહરું અને ત્યાંજ સુધાર લોકોના પંચનું દેવળ, આશાપુરી જતાં તળાવને માથે સમરાવાળા બગીચામાં નારાયણેશ્વર મહાદેવનું દેહરું અને તેની જોડે મંગલ મૂર્તિ તેમજનું રામેશ્વરનું મહાદેવનું દેહરું, આશાપુરી માતાનું મોઢું દેવળ, પૂણી નદી ઉપર કુદારેશ્વર મહાદેવ, નવસારી મધેના અંગેજ સરકારના કર્મચારી હાઉસ- આગળ મહાત્મકરી માતાનું દેહરું, રામબાઈ માતાની પછવાડે આવક લોકોનું પારસનાથનું દેવાલય છે. તેમાં ૨૪ મુરતીઓ જૂઠાં જૂઠાં નામવાલી છે, અને પુંજરીઓએ પોતાની અંગેજી ખાસ કરી રાખેલી છે, અને તેને કુધ કે પાણીથી અંગેજાવે છે, તથા પર્વતોના તહેવાર ઉપર બાદરવા મહિનામાં તેના તરફ ખાસ બકિતભાવ બતાવવામાં આવે છે. એ ઉપરાંત વળી કશ્યાણુવાડીની ધર્મશાળા અને તે આગળનું ગણપતિ મંદિર ગોપાળરાવ મૈરાળનું બનાવેલું છે, એ દેવળો પૈકી નહિ ઉપરના કુદારેશ્વર દેવળ વિશે ધ. સ. ૧૮૭૭માં સત્યભિત્રમાં પ્રગટ થયતા એક એક-વાક્યમાં નીચે મુજબ વર્ણન છે:-- “ એક વખત કુદારેશ્વર પોતાના ધરમને લગતું એક દેહરું નવસારીમાં બાંધવાની સલાહ ખરશેદજી દેસાઈને પુછી તે ઉપરથી દેસાઈજીએ નવસારી મધેની પૂણી નામની નદીના કિનારા ઉપર બાંધવાની સલાહ આપી. એ દેહરાંના બાંધકામની નિશાન આજસુધી નવસારી મધે કાયમ રહેલી દીસે છે, અને એ જગ્યા ઉપર દેહરું બાંધવાની મસજદત એ હતી કે એ લતા

મંગલાડ નામનો

* નવસારીમાં, ગાયકવાડી રહેલો જવાહરોના બંદરના વહીવટ માટે કે મીઠા કુવા આગળના લતા ઉપર બાંધેલ અંગેજ રાજના આ રહેલોમાં વિચિત્ર રીતે

પડતી માને
(હાઉસ)
ખુલાયું

ઉપર અંગેજના એક પ્રમાણે ૧૮૭૫ ફાલગુ

મોહલ્લો એ નદીના કીનારા તરફ ઘણોજ એકાંત આવેલો હતો અને ચોર અથવા પીંદારાઓની હુલ્લુદની વખતે તેમજ નદીની ઉભરતી મોટી રેલની વખતે એ મોહલ્લાનું અચાવ કરવાનું કામ લગાર ચુકેલ હતું તેથી જો સરકારી ધરમ ખાતાની પ્રમાણ અને તેને લગતાં ખીજાં બાંધકામો એ લતા તરફ સરકારને ખરચે ઉભાં થાય તો તે તરફની નીચેદહારતી સરકારને રાખવીજ પડે એવી રીતે ધારણાથી એ દહેરાનું બાંધકામ તે લતા તરફ એ મરકુમ દેસાઈએ કરાવ્યું હતું. ”

નવસારીમાં આવેલી મરજીદો

જામે મરજીદો:—મુસલમાનોની નવસારીમાં એક ડગ્ગન મરજીદો છે. તેમાં બજારમાં જામે મરજીદ છે, જે ૭૦૦ વરસ ઉપરની શુની ગણાય છે. મહમદ પેશાવર સાહેબના કાકા હજરત અબ્બાસની ઓઝાદના નનુમીઆં હાજીમીઆં અને તેમના વડા મલેક નશીરદીન, એઓ એ જામે મરજીદના મુતવડી છે, અને એ મલેકના સન્નદાનશીન નનુમીઆં છે. એ મરજીદના ખરચમાં મોગજ સરકારથી મોઢાર નામે ૬૦૦ વિંધાનું ગામ બાદશાહી દરમાનથી મળેલું તે હતું પહેલે. એ મરજીદની આસપાસ જે જગા છે તે પણ પાદશાહી છે. દરગાહ માટે વિંધા ૨૦૦ તથા જામે મરજીદ માટે ૬૦૦ અને મસીદના મુતવડીઓના વંશવારસો માટે ૬૦ વીંધા જમીન શાદાનશાત તરફથી મળેલી છે. તેમાંથી ૬૦૦ વીંધાં એ વારસોએ વેચી ખાધેલી છે. એ મરજીદના સન્નદાનશીન મલેક હમીદીદુનને માટે કહે છે કે, તેઓ એક પુરેપુરા સાલેક હતા, અને પોતાના આખા બવના ખોરાક માટે તેઓએ નાની નાની ઘંઉના થોટની ટીકડી (રોટી) માત્ર ૧૬ શેરની બનાવી રાખી હતી, અને તે ચુસી ચુસીને આખો બવ પેટ બધું હતું. તોપણ તેઓ યુજરવા બાદ બેએક ટીકડી થોડાક વર્ષ સુધી તેઓના હુજરા (યાને તેવણને રહેવાનું ભોંયર, જે હતું મરજીદ આગળ છે તે) માં મોગુદ હતી. મરજીદની પશ્ચિમે એઓની હાત કમર છે તે આગળ એક હોજ છે, અને હોજની પૂર્વે એ સાલેકનું બંદગી કરવાનું એક છુપું ભોંયર હમારા જોવામાં આવ્યું છે, જે જેમની તેમ હાલતમાં છે, તેમાં તેઓ ખોદાઈ માર્ગમાં બેસતા હતા. તેઓના જે ટેકડયાં પણ હમે નજરે ત્યાં દીકાં છે. એઓની એટલી બધી તાકાત ગણાય છે કે, જો એ હોજમાં ખસખસ બરો તો તેના દાણાં પણ કહી દેવાને શક્તિવાન પોતાને કહેતા હતા ! એઓની વંશતનો સને હીજરી ૧૦૭૮ છે. જામેમરજીદનો પાયો હીજરી સન ૮૦૭માં નખાયો હતો એવું એ મરજીદ સંબંધેના બાદશાહી દરમાનો જોવાથી જણાઈ આવે છે. તે સમય યુજરાતમાં સુલ્તાન નાસેરદીન મહમદશાહ બાદશાહનો અમલ હતો. (મીરાતે-સીકંદરી ફારસી પા. ૧૬) એટલે એ હિસાબે મજકુર મરજીદને આજે ૫૪૪ વરસ થયા છે, અને એ મરજીદના વહીવટ કરનાર મુતવડીઓ પણ હજરત પીર નશીરદીન અબ્બાસી સાહેબના વંશમાંજ હોવાનું એ મરજીદના બાદશાહી સમયના ફારસી દરમાનો તથા પરવાનાઓ જોવાથી જણાય છે.

મજકુર મરજીદ ઘણી છાલુ ઘણ મએલી હતી તેથી અત્રેના રહેવાસી (મુજ સુરતના વાતી) અને પ્રતિષ્ઠિત કાપડના વેપારી મેમણ શેઠ હાથ અગદુરકેમન હાથ જાનમહંમદ સાહેબે મજકુર મરજીદનું જમાવખાલ તકીદ કરાવી નવીન જમાત-

ખાનુ' અને સફેન રા. ૨૫૦૦) પચીસ હજાર ખરચી સુંદર બંધાવી આપ્યાછે.

ખાટકીવાડ મોહલ્લાની મસ્જિદ—મસ્જિદ સારીછે. ઇલેક્ટ્રીક લાઈટ મુકાવવાથી વધુ સુશોભીત લાગેછે. એ મસ્જિદની બીના બદલ એવું કહેવાયછે કે પ્રથમ એક છુઝરમ હઝરત દારાશાહ નામના વલી એ જગ્યા ઉપર રહેતા હતા અને એ જગ્યા તેમની માનકીની હતી, પછી તેમની આખર ઉમરે એ જગ્યા મસ્જિદ બાંધવા માટે વધક કરી એ બાદ ખાટકી જમાતે ત્યાં મસ્જિદ બંધાવી અને તે છુઝરમની કબર પણ મજકુર મસ્જિદમાં હાલ છે.

કાઝ મોહલ્લાની મસ્જિદ—એ મસ્જિદ કાઝ ઈમાદુદ્દીન નવસારીના શહેર કાઝ સાહેબે બંધાવી હતી. મસ્જિદ પુરાતન સમયની હોવાથી ઘણી જીર્ણ થઈ ગએલી હતી, તેથી સને ૧૯૩૨માં રા. ૧૦૦) ખર્ચી મરામત કરાવી સુંદર બનાવવામાં આવીછે, અને ઇલેક્ટ્રીક લાઈટ તથા પંખાથી વધુ સુશોભીત દેખાય છે.

કાઝવાડ મોહલ્લાની મસ્જિદ—એ મસ્જિદ પણ પુરાતન સમયની હોવાથી ઘણી જીર્ણ થઈ ગએલી હતી તેથી એજ મોહલ્લાના રહેવાસી અને રંશુનના વેપારી મરહુમ હાજી કુતબુદ્દીન શેખામીયાં ઉસ્માની સાહેબે સને ૧૯૦૬માં રા. ૬૦૦૦) છ હજાર ખર્ચી સુંદર બંધાવી છે.

મોહવાડ મોહલ્લાની મસ્જિદ—એ મોહલ્લાને અરાલના વખતમાં કાઝવાડ કહેતા હતા, પરંતુ પાછળથી એ મોહલ્લાનું નામ મોહવાડ પડ્યું, તે આજસુધી મોહવાડના નામથી એ મોહલ્લા ઓળખાય છે. એ મોહલ્લાની મસ્જિદ પણ ઘણી જીર્ણ થઈ ગઈ હતી, તેથી એ મોહલ્લાની સુન્ની જમાતે સને ૧૮૯૩માં સુંદર મસ્જિદ બંધાવી અને હાલમાં ઇલેક્ટ્રીક લાઈટ અને પંખા મુકાવવાથી વધુ સુશોભીત લાગેછે.

સુન્ની વોહરા જમાતની મસ્જિદ—એ મસ્જિદ હાટકી બજારમાં આવેલી છે. પ્રથમ ઘણી જીર્ણ થઈ ગઈ હતી તેથી મજકુર વોહરા જમાતે સને ૧૯૨૭ માં પુરાતન મસ્જિદને શીદ કરી આસરે રા. ૮૦૦૦) આઠ હજાર ખરચ કરી સુંદર નવીન મસ્જિદ બંધાવી છે, અને ઇલેક્ટ્રીક લાઈટથી વધુ સુંદર દેખાયછે.

ઠાપરવાડ મોહલ્લાની મસ્જિદ—એ મસ્જિદ પણ ઘણી જીર્ણ થઈ ગઈ હતી તેથી એ મોહલ્લાની સુન્ની જમાતે ફંડ બેચુ કરી જુની મસ્જિદને શીદ કરી સને ૧૯૩૦માં આસરે રા. ૩૫૦૦) સાઝવણી હજાર ખર્ચી સુંદર નવી મસ્જિદ બંધાવી છે.

ઝારાવાડ મોહલ્લાની મસ્જિદ—ધુળધોયા યાને ઝાહરાવાડાઓની મસ્જિદ, મુલતાં ખેડવાની બંધાવેલી છે, તે મુલતાં ખેડવાની મસ્જિદને નામે ઓળખાયછે. એ મસ્જિદની રીયતિ ઘણી જીર્ણ થઈ ગઈ હતી, અને હાલ દુરસ્ત કરાવી છે.

પીર મખડુમ નસીરુદ્દીન સીદીકી સાહેબની ખાનકાહની મસ્જિદ—હઝરત પીર મખડુમ સાહેબના મુરીદો અને બીજા માનનારા મુસલમાનો એમની મુલાકાત અર્થે આવવા લાગ્યા તો તેઓ હઝરત પીર સાહેબ સાથે એ જગ્યાએ નમાઝ પઢતા, અને પછી એ જગ્યાએ તેમણે મસ્જિદ બંધાવી ત્યારથી એ મસ્જિદ એમની ખાનકાહની મસ્જિદ કહેવાયછે. એ મસ્જિદ ધણી પુરાતન સમયની થઈ ગએલી હોવાથી ઘણી જીર્ણ થઈ ગઈ હતી તેથી એ દરગાહના મરહુમ સબજામ નસીન ગુલામ મહંમદ સીદીકી

સાહેબે પોતાના વડીલ શુભરમ મલ્લેશીનાં કાંડકી સાહેબની ગદદથી છુર્ચું થઈ ગએલી મરજીને ચક્રીદ કરાવી સને ૧૯૨૧-૨૨માં રા. ૧૦૦૦૦) દસ લાખરના ખરચે સુંદર નવીન મરજીદ બંધાવી મરજીદ અને દરગાહ બન્ને એકબીજાની પાસે હોવાથી બન્નેની શોભામાં વધારો થઈ ગયોછે.

દુધીયા તલાવવાળી મરજીદ—(મીરજાં મેદમુદ નામે નવસારીના એક મુસલમાન જાગીરદાર હતા, તેણે પોતાની ઓગતને મેહેર યાને પરખ્યાંન અદા કીધું, તે નેકા થતી વખતની મળેલી મેહેરના અંદરથી તે બાઈએ દુધીયા તળાવ ઉપર, પારસીઓમાં માલખુબાઈએ જેમ દોખ્યું બંધાવ્યું, તેમ તેનીએ મરજીદ બંધાવી, અને તેના ખર્ચ માટે ઝવેરીવાડી વેચાતી લઈ વકફમાં કાઢી આપી હતી.) એ મરજીદ પણ ધણી પુરાતન સમયની કહેવાયછે, અને તે ધણી છુર્ચું થઈ ગઈ હતી તેથી મુંબઈના સખી વજુદ બોળશેઠ દાતુમનજી પદમસી સુરમાવાવાની વિધવા બાઈ રતનબાઈ સાહેબે સને ૧૯૧૬માં ફરસ્ત કરાવી આપી.

શીયા દાઉદી વોહરા કોમની મરજીદ—એ મરજીદ દાવર પાસેથી જતા નિશાળ ફક્ષીયાની સામે સડકના મોખરા ઉપર આવેલી છે. શીયા દાઉદી વોહરા કોમના નામદાર વડા મુદ્દાજી સૈયદના નજમુદ્દીન સાહેબે આસરે વરસ સાઠ ઉપર એટલે સને ૧૮૭૩ માં બંધાવી આપી મરજીદ સુંદર છે, અને કાલ ઇલેક્ટ્રીક લાઈટથી વધુ શોભાયમાન બની છે.

બાદમશીઆંની મરજીદ મયમપૂરાની દક્ષિણે લગ્નમ લોકોની ગોલવાડમાં છે. દોગી ફક્ષીયામાં કરાઈવાડમાં એક છે. રંગરેજની પછવાડેની નાદની મરજીદ, તેમાં પીર મહમદ મુદ્દાં રહેછે. અત્રે જાણવા જોગ એ છે કે, કેટલીકગમ તો હિંદુના દહેરાંની દશજ કદમ દુર મરજીદ આવેલીછે, તેમજ મર જમશેદજીના મહેસરના આદર્શન તો બર મુસલમાન વસ્તીના અંદર બંધાયના છે, અને તે પણ એક નજીકની મરજીદની પાસે હોવાથી એ આદરાન ઈ. સ. ૧૮૪૬માં બંધાયા તે વખતેજ આતશખેરાંમની આગળ દેસાઈજી બરજેરજી નવરોજીનું કુશાદે મકાન બંધાવું હતું. સખમ મુંબઈ યાત્રુકમાં હલકારીએ ટીકા કરી હતા કે, “ બરજેરજી દેસાઈએ લગરો રૂપિયા ખર્ચી આતશખેરાંમની બોય સાંભળવા રોનકદાર મકાન બાંધ્યું છે, ત્યારે સર જમશેદજીએ મસીદની બાંય સાંભળવા આદરાન બંધાવ્યું છે. ” તોપણ શુકરાંના પરવરદેગારના, કે હિંદુ, મુસલમાન અને પારસીઓના ધર્મના મકાનો એકેકની પાસે આવેલાંછે, એટલુંજ નહિ પણ હિંદુઓનું મુઘલ બાળવાનું રમશાન, પારસીઓના દોખ્યા અને મુસલમાનોનું એક કચ્છતાન નજીક નજીકમાં આવેલાં છતાં તે સર્વે સલાહ સંપથી રચાછે, અને ઇશ્વરેચ્છાએ હંમેશ તેઓ તેમજ રહે ! નામદાર ગાયકવાડ સરકાર પણ મુસલમાનોને માન આપેછે, તેઓને મદદ કરેછે. ખંડેરાવ મહારાજજી તાજુતના તહેવાર ઉપર બહુ ખેરાત વિગેરે કરતા હતા. તેઓએ કુધ્યાં તળાવ ઉપરની મરજીદ વડીક સમરાવી આપીછે. જુમા મરજીદને મોટી મદદ કરીછે. આજે પણ સરકાર તરફથી દર (મુસલમાન) અગ્યા-રમી તારીએ “ અગ્યા-રમી ખર્ચ ” ને નામે મુસલમાન ફકીરોને જમાડે છે.

રમશાન—હિંદુઓનું મુઘલ બાળવાનું રમશાન એકજ છે.

કચ્છસ્તાન । વમારીમા મુસનમાનોના ઝનતોનો ૧૩ છે મગદુમ સારંગુ
મનેક નશીદી । માડંગુ-મગદુમ ઝરફી । સાહે તુ-પીર મયુ તાપ ૬ થેતુ પોડીંગ
શાગા પાસે કાટ કચ્છાનાનાનુ જકાત નાકાની સ્ટેશન ॥ ન્તનની ચોકી આગળ
દગમ મોકોનુ-ત મો જવાના સ્તા ઉપર ખાટકી મોમનુ દસેરા ટેકડીવાળુ શીનોટ
લોગનુ બોનતીપોર આગળનુ-ટોચ । તન્દ નીમા તમગ ટેકડા આગળનુ ગોનવાડ ગેટ
સામે ટેકડી ઉપ તુ-શતાપી તુ મૈયદ તુરદી વાળુ સોનાના કળશનુ

બુના કુલે બો-પારસીઓના ધર્મશુદ્ધર્ગના કુલે મો આગળ જણાવી ગયા છે
તે ઉપરાત બેરેદીન પા સીઓમા વાદરીરાળા, મહેતા, મુનસી ભોટ, દીગરીસા,
સુતરીયા, પાતરાવાળા, રાણા, રાગી, રેણુ, પટેન, તનાગી, બારીસા, સુષ, લગડા, ગાધી
વધદ, વાછા, નેકુ, તબોલી, અવારી, ગોટલા, વિગેરે છે ચીન, કનકતા, દખખણ, મુખબ,
સુરત, અરબસ્તાન વગેરે ઠેકાણા ઉપર ને પ્રખ્યાત વેપારીઓ અને આગેવાનો છે, તે
નનસારીનાજ મુળવતનીઓ છે મુસનમાનોમા, ગેખશીદીકીનુ ખાન્દા । સાદાત ખાન્દાન,
કાઝી લોકોનુ જિમાની ખાન્દાન, કાઝકી ખાન્દાન અને અમાસી ખાન્દા । મુખ્યછે
હિંદુ લોકોમા વૈદ, ભેશી, વિગેરે વસે છે

પાણીના મુખ્ય પદબો-તરાઉતા મધેનુ, કાહારનાડા મધેનુ, મોટા બનર
મધેનુ, અને મહેસનમા બેહદીન રસ્તમજી ડેણુની જગા ઉપનુ એદનજી બમનજી મહે-
તાએ સવત ૧૯૨૦મા મધાવેલુ, અને પામ ત્રાટડીવાળુ મળી ૪ પારસીના હતા હિંદુ
લોકોનુ મુખ્ય પદમ મોટા બનરમા હવુ ૧૧૧ તેની કંઠ જર નહિ હોવાથી અને
તે દરેક જગ્યાએ નવી બીહડીગો મધાઇ ગઇ જેથી એ પરબો લી મધ થઈ ગયા છે

માનતાના કુનાઓ-નનસારીમા સાઠકુવો અને રામમાઇ માતાનો કુવો એ
બે પડેમી લોગની માનતાને માટે પ્રખ્યાત છે ૯૧ની સુતર્થીની વાડીમા સાઠ કુવો
આબ્યો છ એ કુનામા એક મસ્તાન સાઠ પડી ગયો હતો, અને જેને મહાન કાંદતા
કેનાકે દિવસ નાગા હતા, અને કહે છે કે ત્યાં પછી તે રસતે ફર ॥ એને બયાનક
દેખાવો દેખાતા હતા, તથા નનસારીમા મગકી ચારી હતી ૧૧ વળી આજે પણ વાણીયા
લોકો એની માનતાઓ કરના બાદે કહે છે કે, અગાઉ તો એક ત્રિફુને ત્યા ન્યાતિનુ
જમણુ થયાનુ હોય, તે એક દાડો આગળથી માનતા લઇને ત્યા જઇ સો બસો કે
જેટલી બાગ થયાની હોય, તેટલીનુ ખાણુ પકાવા માફ વાસણુ મળના અરજ કરતો,
અને બીજે દહાડે તેટલા વાસણુ ત્યા થઇ ગયેતા ૧ પણ પાછળથી કહેછે કે કોઇ એકે
એ વામણુ ચોથી ત્યા થી આ સત જણુ રણુ તેમ ૧ કહે છે કે રામમાઇ માતાના
કુવામા કોઈ કોઇ દહાડો એકાએક અદર પાણીમા, બગાટા દીવાનુ કોડણુ જણાય છે,
તથા કોરો કુભા ૧ થતો માગીનો વડો પાણી ઉપર તરતો જણાયા કર છે, અને પાકો
જોતજોતા કુખી જાય છે ૧ વિગેરે અનેક કથાઓ છે પણ પ્રુવળ માતા એ મેલિ
કુનાની આજે પણ લેવાન છે સાઠ કુવામા સાઠના રૂપે દેવરથા । હોનાનુ માવામા
આવે છે, અને તેની પાસે “ જોખવી માતા ” ॥મે દેવીનુ ગ્યાન છે, ત્યા ને વડેમી
ઈર્ગને લાગ, જોખની, ખસ, એના પ્રકાર ॥ વાધિઓ હોય છે, તેઓ તેની માધા
ખસાથી સાગન થતા જણાનામા આવે ઈ

નવસારીની બીહડીગો-નવમારીમા નવા થાપાનુ મકા । અને રેલ્વે સ્ટેશ ।

સત્તા તપને ખર્ચે અંધારામાં છે, તે સિવાય શ્રીમંત પારસીઓની વણીક શુશોભિત બીડીંગો અને ગંગવર અંગલાં છે. મુંબઈની ૮૨૧૦૦૦ ની વસ્તીમાં ૩૫૦૦૦ ઘર છે, જ્યારે આખા નવસારી પ્રાંતની ૩ ૯૪૪૩ માણસની વસ્તીમાં ૭૭૨૩૫ છે, તેમાં વળી ખાત્રી ઘર ૧૬૩૫૯ છે. આખા પ્રાંતમાં પુરૂષ ૧૬૦૯૧૩ અને સ્ત્રી ૧૫૮૫૩૦ છે. યાને મુંબઈની વસ્તીના પ્રમાણમાં નવસારી પ્રાંતમાં ઘર પુરૂષ છે. તળ નવસારીની ૧૬૨૭૬ ની વસ્તીમાં ઘરની સંખ્યા ૫૦૧૧ છે. તેમાં વળી ૧૫૪૯ ખાલી છે, અને ખુદ નવસારીમાં પુરૂષની વસ્તી ૭૭૬૦ ની અને સ્ત્રીની ૮૫૧૬ ની છે. અસહ્ય તે શહેરની વસ્તી દરેક ટેકડી અને લુનશીકુંઈ તરફની બાજુએ હતી, તે વધી વધીને હાલ ઉત્તર પશ્ચિમે લંબાયેલી છે. હાલ અંધારાની સર કાવસજી જેલંગીની રકુલ, તાતા રકુલ સરકારી " છોકમની રકુલ, " સરકારી " છોકમીઓની રકુલ " વિગેરે નવીન બીડીંગો જેવા લાયક છે. વળી સંવત ૧૯૫૧ માં જેનો માટે કાલ્યાણવાડીના શા. કુશીરચંદ મોતાણ તથા શા. દુલ્લભ મોતાણએ અંધારાની ધર્મશાળા જેવા લાયક છે. (આ લખાણ જુની તવારીખે નવસારીનું છે. હાલ નવસારીની વસ્તી વધી ગયું છે, જેથી ખાલી ઘરો નજરે આવતાં નથી.

પબ્લીક એડીસોઃ—નવસારીનું જુનું ધાણું "સરકારી મહેલ" જેમે ગણાય છે. એ અંદરના ભાગમાંથી ઘણી ગંગવર બીડીંગ છે, જેનો એટલાથીજ ખ્યાલ આવશે, કે ઇ. સ. ૧૮૭૬ માં જ્યારે નવીન એડમીનીસ્ટ્રેશન રથપાણું તે પહેલાં પોલીસ ખાતું, જેલ, ન્યાય ખાતું, મુલકી ખાતું, રીકાર્ડ, અપ્રીણ, જકાત ખાતું, ત્રીજેરી ખાતું, વિગેરે વિગેરે તમામ સરકારી ખાતાં, એ એકજ બીડીંગમાં સમાતાં હતાં, એટલુંજ નહીં, પણ તેમાંજ વળી પોલીસ લાઈન, ઘોડાઓના તખેલા તથા તેઓના સ્વારોના રહેઠાણ, તથા કારકુનથી સુળા સુધીના અમલદારો પોતાના કુટુંબો સહ તેમાંજ રહેતાં હતાં ! સંવત ૧૯૩૦ માં શ્રીમંત કેડાસવાસી મહત્તાલસવ મહારાજના નવસારીમાં લક્ષ્મીબાઈ સાથે લગ્ન થયાં તે વેળાએજ એ જુનાં યાજ્ઞાના મહેલની રાનકમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો હતો. આજે ઘણે ભાગે સર્વે કચેરીઓ, નવાં યાજ્ઞાવાળી ગંગવર બીડીંગ ઇ. સ. ૧૮૮૨ માં તૈયાર થઈ ત્યારથી ત્યાં ભરાય છે. એ મહત્તાલસ મહારાજના રાણી મહાદાસાબાઈ સાહેબ નવમારીમાંજ ગધુકના રહેતાં હતાં, અને સરકારમાંથી તેઓને દરમાસે હાથ ખર્ચના રૂ. ૨૦૦૦ મળતા હતા.

જેલ—નવસારીની જેલ ઇ. સ. ૧૮૮૦ માં ઘણી મોટી બાંધવામાં આવી છે. જેમાં દરમાસે ૧૬ નવા કેદીની રાસ આવે છે. અને દર વર્ષે ૨૩૦ કેદીની સરાસરી આવે છે. જેલમાં મરદો માટે પાંચ, ઓરતો માટે ૧ અને ગાંડાં માણસ તથા ખુનના કેદી અને કાચા કામના કેદીઓ માટે છુટા છુટા વાડો છે. એ જેલમાં ૫૦૦ થી ૬૦૦ કેદી સમાય એટલી એ મોટી છે. માત્ર ૬ મહિનાની સજાનાજ કેદીઓ એ જેલમાં ગણવામાં આવે છે. ૭ મહિના ઉપરાંતની સજાના કેદીઓને વડોદરાની મોટી જેલમાં મોકલી આપવામાં આવે છે. ખુનીને ખુનની સજા કરવાનો હુકમ કરવાનો જો કે અત્રેના જજને અધિકાર છે. પરંતુ ફાંસી દેવાની પરવાનગી વડોદરા હમુરથી મંગાવવામાં આવે છે ફાંસીની અગાઉ જ્યારે સુરતને તાબે નવસારી હતું, ત્યારે સુરત સુબીએ ચલાવવા અત્રેના ખુનીને નવાજ તરફ મોકલે મોકલી આપતા, અને જ્યારે માયકવાડી રથાપન થઈ ત્યારે ખુનીને વડોદરા મોકલી આપવામાં આવતો. ત્યાં પ્રથમ ફાંસીની સિરદમ

ગાદીએ આવ્યા પછી પોતાના રાજ્યનાં મર્મ ભાગમાં અને પ્રજાનાં મર્મ વર્ગોમાં કેળવણીને, ફેલાવો કરી અનેક સુધારા પ્રાપ્ત કરી દેશી નાન્યોમાં પહેલી પંકતી ભોગવેછે.

આ પ્રસંગે નાનસાગી શહેર સુધનાઇએ આગના ખરચમાં પાંચ હજાર જેટલી મોટી રકમ આપી શહેર શોભામાં વૃદ્ધિ કરવામાં મદદ કરી છે. આ આગને બે બાજુ દિવાલ પાટી સુશોભીત કરી લેવામાં આવી છે.

નેક નામદાર સખી વણુદ સર જમશેદજી જીજીભાઈ જેઓ નવસારીવાસી હોવાથી એમણે પોતાના અનેક રોકાણ છતાં આપણી વિનંતીને માન આપી શ્રીમંતનું આવકું ખુલ્લું મુકવા અને પધારવા જે તરફી લીધીછે તે માટે તેમનો ઉપકાર માનવામાં આવેછે.

વૉટર વર્કસ

શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ સર સયાજીરાવ ગાયકવાડની પધનામણી તથા નવસારી વૉટર વર્કસ ખુલ્લું મુકવાની ક્રિયા તા. ૨૯મી ડીસેમ્બર ૧૯૨૮ થઈ હતી. નવસારી પ્રજાને પડતી પીવાના પાણીની હાડમારી દુર કરવા શ્રીમંતે કૃપાવંત થઈ નવસારીને વૉટરવર્કસ પુર પાડવાની યોજના વડાવી તેના કુલ ખર્ચ રૂ. ૪,૭૮,૩૩૭ની રકમમાંથી રૂ. ૩,૧૮૮૬૨, બહીસ આપી આ નગરીને ઉપકૃત કરીછે, ને પીવાના પાણી સાથે પાણીના નીકાલની યોજના પણ તૈયાર કરાવી તેના કુલ ખર્ચ રૂ. ૪,૬૦,૦૦૦ પૈકી રૂ. ૩,૦૬,૧૫૦ બહીસ આપવા દરાવી પાણી તથા તેના નીકાલની સંપુર્ણ યોજના નવસારીના શહેરીઓના લાભાર્થે તૈયાર કરાવીછે. તે મહદ ઉપકારો માટે શ્રીમંતના સદા રૂણી રહીશું.

શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ સર સયાજીરાવ ગાયકવાડ ખાસ રૂપેશીઅલ ટ્રેનમાં નવસારી વૉટર વર્કસ ખુલ્લું મુકવા પધાર્યા હતા. તે વખતે ઓફીસરો તેમજ ગાંમના સદગૃહસ્થો તરફથી કુલહાર થયા બાદ એઓ સાહેબ પોતાના ઉતારા તરફ પધાર્યા હતા. જે વખતે રસ્તામાં ઠેક ઠેકાણે કુલહાર આપવામાં આવ્યા હતા. એઓ સાહેબ સાથે દિવાન સાહેબ મી. (હાલ સર) કૃષ્ણભાચાર્ય, નાયબ દિવાન સાહેબ સર અખાસ અલીમિગ, રા. બા. ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ દેસાઈ, શ્રીમંત સંપતરાવ ગાયકવાડ વિગેરે પધાર્યા હતા. એઓશ્રીને ગામમાં પણ ઠેકઠેકાણે કુલહાર થયા હતા.

વૉટરવર્કસ ખુલ્લું મુકવાની ક્રિયા શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ સર સયાજીરાવ ગાયકવાડના મુખારક હાથે કરવાની ક્રિયાનો મેલાવડો ૬-૨૦ રૂા. ટાઇમે કરવામાં આવ્યો હતો. તે માટે સુવર્ણ મહોત્સવ બાગમાં ઘણાજ સુંદર શામીઆનો ઉભો કરવામાં આવી તેને કુલહાર વિગેરેથી શણગારવામાં આવ્યો હતો. એ બાગમાં રોડ એદલજી રસ્તમજી રૂનીજીદાની સખાવતથી ઉભા કરવામાં આવેલા શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના બાવલાને સુંદર કુલનો હાર પહેનાવવામાં આવ્યો હતો. તેની ગળી સાઇડે બરોબર સામે એક સ્ટેજ ઉભો કરવામાં આવ્યો હતો, તે ઉપર કસબી ગાલીચો પાથરી તે ઉપર મહારાજ સાહેબની બેઠક રાખવામાં આવી હતી.

મહારાજ સાહેબ પધાર્યા બાદ ગુજરાતી કન્યાશાળાની બાળકીઓ તરફથી આવકારતું ગાયન ગાવામાં આવ્યું હતું.

માનપત્ર--આપણીને નવસારી નગરીની વક્ત્ર તરફથી હોમો નવસારી સુધારાના અધ્યક્ષ વિગેરે સૌ યુરોપની મસાફરી, રેલા બેઠક હમારી

નગરીમાં હર્ષથી વધાવી લઇએ છીએ. આપના સુખારક હસ્તે જે યોજનાનો પાયો નખા
યેલો તે યોજનાની સફળતા જોવા ને તેની આપ શ્રીમંતના શુભ હસ્તે શરૂઆત કરવા
રાજ્યમાં પણ મુકર્તાજ આપશ્રી અત્રે પધાર્યા તેથી અમો અતિ ઉપકૃત થયા છીએ.

માનવત્રને ચાંદીના કારકંડમાં મુકી શ્રીમંતને તાલીઓ વચ્ચે અર્પણ કર્યું હતું. આ
કારકંડ એક પેટીના આકારનું છે. જેને માથે ખરા સોનાનો હાથી બનાવી મુકવામાં
આવ્યો હતો. જ્યારે જાગૃતોએ સોનાના મીનાકામથી મહેલો અનેના લક્ષમણહોલ તથા
વૉટરવર્ક્સનાં બાંધકામનો મોદસ ચીતરેલો છે. જે ઉપર નીચેલો લેખ લખેલો છે:—

“ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ સયાજીરાવ માયકવાઃ નવસારી વૉટર વર્ક્સ પ્રુલ્ક
મુકતી વખતે નવસારી સુધાર્થ તરફથી અર્પણ તા. ૨૯-૧૨-૧૯૨૯. ”

તે પછી ચીફ ઈન્જનીયર મી. શુર્લેએ વૉટર વર્ક્સનો રીપોર્ટ વાંચી સંભળાવ્યો
હતો. પ્રમુખ વકીલ મે કનૈયાલાલ જમનાદાસ મજસુદારે શ્રીમંત મહારાજ સાહેબને
નવસારીની પ્રગતિ જોઇતા પાણી માટે નળ ખોલી આપવા પ્રગ તરફથી અરજ કરતાં
મહારાજ સાહેબે સુદર સુનાના કામથી મહેલી ચાવીથી નળ ખુલ્લાં મુકતાં સામે બાંધ-
વામાં આવેલા કુવારામાં પાણી ઉડવા માંડ્યું હતું. તે વખતે શ્રીમંતનો ફોટો લેવામાં
આવ્યો હતો. આ ચાવી ઉપર નીચેલો લેખ કોતરેલો છે.

“ નવસારી વૉટર વર્ક્સ ”

જે પછી શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે પોતાની બેઠક આસન ઉપર લેવા બાદ મહારાજ
સાહેબે અંગ્રેજીમાં બાપણ કીધું હતું.

છેવટે મી. કનૈયાલાલે જણાવ્યું કે શ્રીમંત મહારાજ સાહેબની આજની પધરા-
મણીની યાદીમાં મી. ડાહ્યાભાઈ વસનજી મરોસ્વાએ (આશરે રૂપિયા દસહજારને પર્યે)
ચાર પાણીની ટાંકી, જેમાંથી ડેરો પાણી પી શકે તેવી અભાડીઓ સાથની તથા
સુવર્ણ મહોત્સવ બાગને ફરતી જે દિવાલ કંવાની બાકી રહી છે તે કાગવી આપવા
કબુલ કીધું છે.

આપશ્રી રાજકુટુંબસહ દીર્ઘાયુષ્ય ભોગવી આપશ્રીની ચાલુ આવેલી ઉદાર રાજ્ય
નીતી અનુસાર હમેને રયાનીક સ્વરાજ્યના માર્ગે વધુ અને વધુ ચલાવતા રહો એવી
પ્રજા પાસે પ્રાર્થના કરીશું. બાદ મેળાવડો વિસર્જન થયો હતો.

નવસારીની કલબો.

જુઓર્ગ દેસાઇઓની કલબ -નવમારોના મોટા દેસાઇ ખાન્દાનના જુઓર્ગ
સાહેબોની પ્રથમ કલબ હતી. જે ૯૦ વર્ષ ઉપર હતી. તે વેળાએ કલબ શબ્દ વપરાતો
નહોતો, પણ “કંપની” શબ્દ વપરાતો હતો. એઓની નેમ પાના, દલાવતારી મંજુદે,
સોકટાં (ચોપાટ=સોગટાં=The cloth or board on which games of
draughts etc. are played) વિગેરે, બેડેબેડે રમવાની હતી. તેમજ મેળાબાની
(જીઆફ્ટ=a dinner-party) વાગ્દારતી દરેક મેળા કરતા. જમશેદજી વાડી
ઉદે મોટી વાડીમાં મુગ પાષ વખતમાં ગંધાપ । જંગલમાં તેઓ ભોગ મળતા. જે
નવો મેળા રમવા દલાવતારી (મંજુદે=A play of round cards in
which the ten incarnations of Vishnu i e. મન્સ્ય.કુન્દ ધરાદ,

નૃસિંહ, વામન પરશુરામ, રામ કૃષ્ણ, તુલ્ક, and કલ્કિ are symbolized) રમત રમવામાં આવતી. તે રમત શિખવા માંગે તેણે મરઘી સાથની મેળખાની આપવી પડતી. આ કલ્પમાં યુવકોને દાખલ કરવામાં આવતા નો'તા, બધા ડેસાઓ હતા. એના કાંઈ લેખીત કાયદા ઘડેલા નહતા.

મેના આપાની કંપની—પછી જીવાનિયાઓએ “ મેના આપાની કંપની ” નામની કલ્પ આશરે ૭૦ વર્ષ ઉપર-સ્થાપેલી જે ૨૮ વર્ષથી બંધ પડીછે. એનો હેતુ પશુ પહેલી ઉપર જાણાવેલી કલ્પના જેવો જ હતો. વિશેષમાં આ કલ્પમાં જીગાર પણ રમાતો. લેખી કાયદા કાનુન નહતા.

ખુરશેદ મહેર કલ્પ—નંબર ૨ માં જાણાવેલા અધોર વયના દેસાઈઓથી પણ જીવાન એવા દેસાઈમદાઓએ ઉપરનાજ હેતુની એક કલ્પ ૫૦ વર્ષ ઉપર સ્થાપેલી. પાછળથી દશતુરજ મહેરજ રાણા અને દેસાઈજ ખુરશેદજ ટેમુરજ એ બંને પુત્ર્ય ખુરશેદના નામના સ્મરણાર્થ, આ કલ્પનું નામ “ ખોરશેદ મહેર ” કલ્પ રાખવામાં આવ્યું. એમાં “ મહેરજ ” રાણા દસ્તુર ”ના અને “ દેસાઈ ” ખાન્દાનોનાજ કુટુંબીઓને દાખલ થવાનો હક્ક છે. રેશન રોડ ઉપર એનું ઇલાયદું મકાન પણ બાંધેલું છે. કાયદા અને બદોળસ્તથી આ કલ્પ તા ૨૩ જાનેવારી ૧૯૦૮ના દિવસે સ્થાપવામાં આવી. એની નેમ ઉપરની એ કલ્પોના જેવીજ રાખીછે, પરંતુ ગંજીદારની અને જીગારની રમત ત્યાં રમી શકાતી નથી. ૧૫ મેમ્બરો છે દર સાલ ૩. ૧૫)રી લેવામાં આવેછે.

ફ્રેન્ડલી યુનિયન કલ્પ—આજથી ૪૪ વર્ષ ઉપર કેટલાક સુશિક્ષિત પારસી ગૃહસ્થો હુનસી કુર્ષના મેદાનની સામા બેસી નગર ચર્ચા કરતા અને જૂદી જૂદી વાડી-ઓમાં પ્રસંગે મેળખાનીઓ ફરી ચોપાટ, પાના વિગેરે રમતગમતો કરતા, એ વેળાએ તેમણે “ બાલા બાગ કલ્પ ” એવું નામ આપ્યું હતું. કારણ કે ચોપાળરાવ મૈરાલના ગાદી વારસ સ., બાળા માહેજ (યશવંતરાવ ચોપાળ)ના નામથી ઓળખાતી, “ બાળા બાગ ” નામની વાડીમાં તેઓ બેઠક કરતા. તેઓમાં માનન્ય વડા ડો. રાણા હોવાથી પાછળથી એને “ રાણા કલ્પ ”નું નામ મળ્યું. છેવટે તેજ બાળા બાગના બંગલામાં તેઓએ તા. ૪)ઓક્ટોબર ૧૮૯૬ના દિવસે “ ધી નવસારી ફ્રેન્ડલી યુનિયન ” નામ આપી પાના, ચોપાટ, શેતરંજ, થીજ આદી રમતો કરી પ્રસંગે ફીના ખાતુ કરવા માંડી સાંજને છેડે વિશ્રાંતી લેવાની નેમ હતી. એમાં પુષ્કળ મેમ્બરો જોડાયા. છેક ઓક્ટોબર ૧૯૩૪)સુધી આ કલ્પ ચાલો. એ દરમિયાન એ કલ્પના ધણાક મેમ્બરોએ તા. ૧૩-૫-૨૯ના રોજ સ્થાપેલી “ સર રતન તાતા નવસારી પારસી સ્પોર્ટ્સ કલ્પ ” સ્થાપેલી તેમાં “ ફ્રેન્ડલી યુનિયન ” પણ ૧૯૩૪ના ઓક્ટોબર માસથી જોડાઈ ગઈછે.

સર રતન ટાટા નવસારી પારસી સ્પોર્ટ્સ કલ્પ—તા. ૧૩ મે ૧૯૨૯ ના રોજ “ ટાટા બાગ ” માં પારસીઓ માટે “ સર રતન તાતા નવસારી પારસી સ્પોર્ટ્સ કલ્પ ” સ્થાપવામાં આવીછે. પુષ્કળ મેમ્બરો તેમાં સામેલ છે. ગિલ્ડર્ડ, ટેનીસ, બેગ્મિન્ટન અને પીંગપોંગ આદિ રમતો ત્યાં રમવામાં આવેછે. બાઇ હીરાંબાઈ ટાટાના ટ્રસ્ટીઓ તરફથી રૂ. ૬૦)ની મદદ આ કલ્પને આપવામાં આવેછે. મેમ્બરોને રહેવા માટે ચાર ગિઝનાકાળું “ ગેસ્ટ હાઉસ ” એલાહીદુ રાખવામાં આવ્યું છે. જેવી

રીતે મોટાં શહેરોમાં નાનાં જાળકોને રમત ગમત કરવા માટે એલાદિદી જગો રાખી ત્યાં રમત-ગમતના સાધનો રાખવામાં આવેછે, તેવી રીતે નવસારીનાં પારસી રાજકો માટે એલાદિદી “પ્લે ગ્રાઉન્ડ”એ ટાટા જાગમાં બનાવીછે અને રમત ગમતનાં સાધનો ખરીદ કરવા સર રતન ટાટાના ટ્રસ્ટીઓએ રૂ. ૧૦૦૦). આથી તેનો વહિવટ પણ આ “સ્પોર્ટ્સ ક્લબ”ને સોંપેછે, આ જગ્યાને “સર રતન તાતા પારસી ગિરૂન્સ પ્લે ગ્રાઉન્ડ” નામ આપવામાં આવ્યુંછે. આ ક્લબ સાથે ઉપર જણાવેલું તેમ “ધી ફ્રેન્ડ્લી યુનિયન”નું જોડાણ અક્ટોબર ૧૮૩૪માં થવાથી પુષ્કળ મેમ્બરો થવા પામ્યાછે. ૬૩ પણ મોટું થયુંછે.

૧. તરકલખ—આજથી ૫૫ વર્ષ ઉપર. ૧ અત્રેની હાઇસ્કૂલના હેડમાસ્તર કેર-શાસ્ત્રી, ૨. દાદાચાનજી, ૩ બીજા ભાસ્તરો, ૪ હોરમસજી હોડીવાળા રેશન માસ્તર, ૫ કેળવણી ખાતાના ઇન્સ્પેક્ટર, ૫ રતનજી કાંગા ડેપુટી કલેક્ટર, ૬ જમશેદજી વીમા દલાલ ડોક્ટર, ૭ પોપ્ટ માસ્તર, ઇત્યાદિ જાણીતા અને પૈસાદારોની એક ક્લબ ખાણી પીણી, રમત ગમત આદિ વિશ્રાંતી માટે સ્થાપેલી, તેમાં જે ધંધાદારોઓની સંગ્રા પાછળ “તર” શબ્દ આવ્યો એવા ધણા જોડાયેલા હોવાથી તેમજ પૈસાદારોને “તર” કહેવામાં આવતા હોવાથી તે ક્લબના મેમ્બરોએ નહીં, પણ શ્રેણીએ વિનોદમાં આ ક્લબને “તર” ક્લબ એવું નામ આપ્યું હતું.

કુટાર ક્લબ—કેટલાક નવસારીના પારસીઓ ઇ. સ. ૧૮૮૯ માં ઉત્તર હિંદુ-સ્થાનની મુસાફરીએ ગએલા તેઓ સફર સફળ કરી આવ્યા. એટલે તેમણે પરસ્પર બાઈબીંધી આક્રમણ સાથે એક ક્લબ ઇ. સ. ૧૮૮૯ માં રચાવી. જેનું નામ “કુટાર ક્લબ” રાખવામાં આવ્યું. કારણ કે એ ક્લબમાં કુટાર ખાનદાનના સભ્યો વિશેષ હતા. પાછળથી તેમણે રેલ્વે સ્ટેશન નજીક પોનાની ક્લબની ખાસ માવકીનું મકાન બાંધ્યું છે. એ ક્લબમાં એક સુંદર કાચો એ છે કે આ ક્લબના કોઈ સભાસદનું મરણ નીપજે ત્યારે તેના વારસોને ક્લબના ૬૩માંથી મોટી રકમ આપવામાં આવેછે. ત્યાં પાનાની રમતો અને જીઆંફતો થાય છે. કેટલાક નિવૃત્ત થએલા મેમ્બરો જાતુક ત્યાં જ રહેછે.

રામાયણ ક્લબ—કેટલાક પારસી પુરુષો જેમાં જે તો આંખે અંધ હતા તેઓએ હિંદુ ધર્મને અભ્યાસ કરી જ્ઞાન સાથે ગમ્મત મેળવવાના ઇરાદાથી આજથી ૪૫ વર્ષ ઉપર દરરોજ “યોગ વાલિષ્ઠ”, ગીતા, રામાયણ ભાગવત આદિ ધર્મગ્રંથો વાંચી વિશ્રાંતિ લેવા માટે અને અભ્યાસ માટે, આશ્વાસ નષ્ટ મનરંજન કરવા થકી ભેગા મળતા. શ્રોડોએ કક્કામાં એને “રામાયણ ક્લબ”નું નામ આપ્યું હતું. ક્લબ બહુ વર્ષથી બંધ પડીછે અને હાલ તેના ભેજ સભ્યો હયાત છે.

મહેતા ક્લબ—નવસારીના “મહેતા ખાનદાન”ના તથા એમના જોડે મિત્રતા રાખનારા કેટલાક પારસી ગૃહસ્થો સાંજે વિશ્રાંતિ લેવા, ફરવા ફરવા તથા તાડીની નિર્દોષ મગફળ મેળવવા ચોક્કસ દરબેલી જગ્યાએ દરરોજ ભેગા-મળતા. ઇ. સ. ૧૮૯૬થી મુંબઈમાં મરડી કાઢી નીકળવાથી ખાનદાનના બહુ કુટુંબીઓ નવસારીમાં નાસી આવેલા. આ વખતે પ્લેગની શાંતી અર્થે નવસારીમાં કેકેકોણે ઇશ્વરની પ્રાર્થના અને ધાર્મિક ક્રિયા-

એ. યવા યાગી. ઉપરના મિત્રોએ પણ એકઠા મળી “ જશન ” ની ક્રિયાઓ કરી. જશનમાં ૩૦ મૃદસ્થો સામેજ યથાથી તેમણે “ મહેતા કલ્પ ” નામથી પારસી ધાર્મિક તેમજ રમત ગમતની મંડળી તા. ૨૧ માર્ચ ૧૮૯૮ના દિવસે સ્થાપી. ઉત્તમ તાડી પીવાની આ કલ્પમાં મળતી હોવાથી તાડીના શોખીનો ત્યાં ઘણા જોડયા છે. ધાર્મિક ક્રિયાઓ વારંવાર થાય છે. હુનસીકુષ રોડને છેક નાકે એ કલ્પના પેટ્રન અને સ્થાપક કલકત્તાવાળા સાહસિક વેપારી શેઠ મહેસ્વાનજી નાનાબાઈ મહેતાની પૈસા સંબંધી મોટી મદદ મળવા થી આ કલ્પે પોતાની માલકીનું મકાન બાંધેલું છે.

ઝોરાસ્ટ્રીઅન કલ્પ—આજથી ૩૫ વર્ષ ઉપર કેટલાક મોટા કળીઆના અધ્યાર વર્ગના સભ્યોએ રેશન રોડ ઉપર “ ઝોરાસ્ટ્રીઅન કલ્પ ” સ્થાપી હતી. તેમાં ધાર્મિક ક્રિયા કર્મ સાથે રમત ગમત કરી આશાયશ લેવાની મતલબ રાખી હતી. પ્રથમ “ લીમજીભાઈ હોટલ ” માં અને પાછળથી બાનાના બંગલા પાસે એ કલ્પ ભાડેના મકાનમાં મળતી. ત્યાંથી આજ ૨૦ વરસ થયાં વગર ભાડે એ કલ્પ રેશનરોડ ઉપર આવેલા “ મોદી બાગ ” ના મકાનમાં રમત કરે છે.

મીનોએરેર કલ્પ—મોટા દેસાઈ કુટુંબના યુવકોએ આજથી ૪૬ વર્ષ ઉપર “ મીનોએરેર કલ્પ ” પોતાના વડીલ દેસાઈજી મીનોએરેરજી ખુરશેદજીના નામથી સ્થાપી તેમાં શીનાં ખાણું કરતા ડીબેટીંગ સોસાયટીની માફક વાદવિવાદો કરતા, રમત ગમત કરી વિશ્રાંતી લેતા. તેમણે પોતાની કલ્પની એક ત્રાયએરી પણ સ્થાપી હતી. સુકાનીઓ મરણ પામવાથી કલ્પ બંધ પડી છે.

નવી ઝોરાસ્ટ્રીઅન કલ્પ—કેટલાક પારસી યુવકોએ નવી “ ઝોરાસ્ટ્રીઅન કલ્પ ” ઇ. સ. ૧૯૩૧માં સ્થાપી છે. તેમભાઈબંધી વધારી મિત્રાચારી એકસંપ રાખવા અને રમત ગમત સાથે તાડીની મોજ મેળવવાની છે. પાના ચોપાટ બેસે છે. દુધિયા તળાવની પાળ ઉપર “ બોલતી ધોર ” ના વગામાં આવેલાં મકાનમાં તે કલ્પ ભેગી મળે છે.

દેસાઈઓની કંપની—આજથી ૬૦ વર્ષ ઉપર મહુમ શેઠ જમશેદજી ટાટાના પિતાજી નશરવાનજી રતનજી ટાટા તથા ડોસાભાઈ બમનજી દેસાઈ અને પેશતનજી ખુરશેદજી દેસાઈ વિગેરેએ મળી રમતગમત કરો આશાયશ લેવા તથા મેમ્બરોએ વારા-ફરતી જીઆફનો કરવા સારું “ દેસાઈઓની કંપની ” એ નામથી અનાયાસે એક કલ્પ સ્થાપી હતી. ડોસાઓના મરણ પછી આ કલ્પ બંધ પડી છે.

કકલીઆ કલ્પ—કકલીઆ કુટુંબીઓએ પોતાના યજમાન વૃત્તિના ધંધા-માંથી ફારગ થઇ સાંજે વિશ્રાંતી લેવાના હેતુથી “ કકલીઆ કલ્પ ” ઇ. સ. ૧૯૧૩ માં સ્થાપી હતી. બધા મેમ્બરો અધ્યાર હોઈ કકલીઆ ખાનદાનના છે. પ્રથમ સાંદ કુવા વાળી વાડીના એક એલાહિદા ભાડાના મકાનમાં મળતી. પાના, ચોપાટ, આદિ રમત ગમત રમી મોજ કરવાની, ધાર્મિક ક્રિયાઓ અને મેજબાનીઓ કરવાની, તથા એ કુટુંબીઓમાં ભાઈબંધી વધારી એકસંપ રાખવાની તેની નેમ છે. ઇ. સ. ૧૯૩૦ માં કલ્પનું પોતાનું મકાન તેમણે સાંદ કુવા રોડ ઉપર બંધાવ્યું છે.

મહિલા વિશ્રામ લેડીઝ કલ્પ—આજ ત્રણ વર્ષથી મહિલા વિશ્રામમાં

મહિલાઓએ ટેનીસ વિગેરે રમત રમી વિશ્રાંતિ લેવા સ્ત્રીઓના એક કક્ષમાં સ્થાપી છે. ઘણી સન્નારીઓ તેમાં બામ લે છે. મહેરબાન સુખા સાહેબ ચંકરસાવ માધવરાવ પગારે તથા તેમના પત્નીએ આ કક્ષાને પોતાનું પેટ્રનેજ આપેલું છે. આનું નામ “ શ્રી મલાનાથી સ્ત્રીમનાગ્રામ મહિલા વિશ્રામ લેડીઝ કક્ષ ” છે. બામ સાહેબ રત્નેશ્વર તથા બામ ચંકરસાવ પગાર એમ. એ. પ્રેસીડન્ટ હોર્ષ મેનેજીંગ કમીટી ૧૮ સભાસદોની બનેલી છે. જે સર્વ સન્નારીઓની છે.

વિહાર કુન્ડ—આજ દશેક વર્ષથી વધીત ગુજાબદાસ બાઈદાસના દહેરાના કમ્પાઉન્ડમાં “ વિહાર કુન્ડ ” નામની ફૅનમેપૉલીટન કલ્પ સ્થાપવામાં આવી છે. ત્યાં ટેનીસ વિગેરે રમતો રમવામાં આવે છે. “ બાના કલ્પ ” ની રૂપરૂપ સાથે આ કક્ષા ઈ. સ. ૧૯૨૬ માં સ્થપાય છે. એના મેમ્બરોમાં સ્ત્રીઓ પણ સામેલ છે. ડૉ. ખંડુભાઈ બી. દેસાઈ એના પ્રેસીડન્ટ છે. કક્ષાનું પોતાનું મકાન હાલના બનાવવામાં આવ્યું છે નિખાલસપણું, સાફદીલી, ઉચતા નીચતાનો ભેદભાવ કાઢી નાખના વિગેરે શુભ નેમ છે.

બાના કલ્પ (બોલીસર્સ કલ્પ)—ઈ. સ. ૧૮૮૫ માં “ ધી નવસારી કક્ષ ” સ્થાપવામાં આવી તેના કાયદા અંગ્રેજીમાં છપાયા. એની નેમ સોશિયલ ગેઝર્ડીંગ એસોસિએશન અને રેક્રીએશન સપ્લામાં આવી હતી. એના સ્થાપક અને પ્રેસીડન્ટ તે વેળાના સુખા રા. બા. રાવજી વિદુલ અને વાઈસ પ્રેસીડન્ટ તે વેળાના જડજી રા. બા. વિદુલ બાઈદાજી (તે સમયમાં સુખા અને જડજી “ રાવજીદાસ ” લખાતા.) સેક્રેટરી ડૉ. રત્નમજી હોરમસજી નાણાવટી, બેઈન્ટ સેક્રેટરી રત્નશા કુંવરજી પટેલ ટ્રેઝરર રા. સા. રામચંદ્ર બળવંત ડામોતકર (ના. સુખા), ઓડિટર હાઈરકુલના હેડમાસ્ટર ગોવિંદ શ્રીધર આપ્ટે હતા. મેનેજીંગ કમીટી નીચલા ગૃહસ્થોની બનેલી હતી.

૧ બરબેરજી રત્નમજી ગારડાજી, ૨ નારાયણ પાંડુરંગ બંડારકર, ૩ માર્તંડરાવ બાપુજી ગુપ્તા, ૪ દીનશાહ દાદાભાઈ મુલતાં વડીલ, અને ૫ મનચેરજી બરબેરજી દેસાઈ.

તે વેળાએ બીજા ઓરીજનલ મેમ્બરો ૫ હતા. અને નવા મેમ્બરો ૧૪ હતા. સેક્રેટરી વિગેરે અધિકારીઓ પાછળથી વારંવાર બદલાયા કયો. આ કક્ષાને પાછળથી “ બોલીસર્સ કક્ષ ” નું નામ મળ્યું. પરંતુ બ્યારથી મી રત્નમજી હો. બાના સેક્રેટરી થયા ત્યારથી એ કક્ષા “ બાના કલ્પ ” ના નામે ઓળખાવા લાગી. શેઠ મહેરવાનજી નાનાભાઈ મહેતા વિગેરે પારસી ગૃહસ્થોની નાણાંની મદદથી આ કલ્પનું પોતાનું મકાન સન્કારી કચેરીઓ પાસે બાંધવામાં આવ્યું. સરકારી જમીન એકસ સરતોએ સરકારે આપી છે. હાલ બહુ મેમ્બરો થયા છે.

નોંધ—કલ્પ (club) શબ્દનો અર્થ ડંગોરો, સોટા, લાકડી, ગદા યુદ્ધગર, (a weapon) પણ થાય છે. બીજો અર્થ મંડળી, ટોળી, સભા અથવા સમાજ પણ થાય છે. ત્રીજો અર્થ ક્ષણો પણ થાય છે, જેને વરાડ કહે છે. ગંજીખાની રમતમાં જેને “ કાળી બદામ ” કહે છે તેમાં પાનાની ૪ માતિમાં એકત્ર કરનારી એક ટીપકી પણ ચોથો અર્થ છે. અનેક શાખા શાખા બેડાઈને બનેલા ડંગોરી એકત્ર હોવાથી જેમ તેનું બળ સૂચવે છે, ક્ષણો એકત્ર કરવાથી જેમ ફંડ બેનું થાય છે અને “ કાળી બદામ ” જેમ એકત્રપણની સંજ્ઞા છે, તેમ માણસોનો સમૂહ એકત્ર થઈ સાથે (An asso-

એ. યવા ડાગી. ઉપવા મિત્રોએ પણ એકઠા મળી "જયન"ની ક્રિયાઓ કરી. જયનમાં ૩૦ ગૃહસ્થો સામેલ થયાથી તેમણે "મહેતા કલ્પ" નામથી પારસી ધાર્મિક તેમજ રમત ગમતની મંડળી તા. ૨૧ માર્ચ ૧૮૯૮ના દિવસે સ્થાપી. ઉત્તમ તાડી પીવાની આ કલ્પમાં મળતી હોવાથી તાડીના શોખીનો ત્યાં ઘણા જોડાયા છે. ધાર્મિક ક્રિયાઓ વારંવાર થાય છે. હુનસીકુષ રોડને છેક નાકે એ કલ્પના પેટ્રન અને સ્થાપક કલકત્તાવાળા સાહસિક વેપારી શેઠ મહેરવાનજી નાનાભાઈ મહેતાની પૈસા સંબંધી મોટી મદદ મળવા થી આ કલ્પે પોતાની માલગીરું મકાન બાંધેલું છે.

ઝોરાસ્ટ્રીઅન કલ્પ--આજથી ૩૫ વર્ષ ઉપર કેટલાક મોટા ધુળાઆના અધ્યાર વર્ગના સભ્યોએ રેશન રોડ ઉપર "ઝોરાસ્ટ્રીઅન કલ્પ" ચાલી હતી. તેમાં ધાર્મિક ક્રિયા કર્મ સાથે રમત ગમત કરી આશાયશ લેવાની મતલબ રાખી હતી. પ્રથમ "લીમજીભાઈ હોટલ"માં અને પાછળથી બાનાના બંગલા પાસે એ કલ્પ ભાડેના મકાનમાં મળતી. ત્યાંથી આજ ૨૦ વરસ થયાં વખતે ભાડે એ કલ્પ રેશનરોડ ઉપર આવેલા "મોદી બાગ"ના મકાનમાં રમત કરે છે.

મીનોચેર કલ્પ--મોટા દેસાઈ કુટુંબના યુવકોએ આજથી ૪૬ વર્ષ ઉપર "મીનોચેર કલ્પ" પોતાના વડીલ દેસાઈજી મીનોચેરજી ખુરશેદજીના નામથી સ્થાપી તેમાં શીનાં ખાણું કરતા ડીખેટીંગ સોસાયટીની માફક વાદવિવાદો કરતા, રમત ગમત કરી વિત્રાંતી લેતા. તેમણે પોતાની કલ્પની એક ક્ષાયજેરી પણ સ્થાપી હતી. મુકાનીઓ મરણ પામવાથી કલ્પ બંધ પડી છે.

નવી ઝોરાસ્ટ્રીઅન કલ્પ--કેટલાક પારસી યુવકોએ નવી "ઝોરાસ્ટ્રીઅન કલ્પ" ઈ. સ. ૧૯૩૧માં સ્થાપી છે. નેમભાઈજી વધારી મિત્રાચારી એકસંપ રાખવા અને રમત ગમત સાથે તાડીની મોજ મેળવવાની છે. પાના ચોપાટ બેસે છે. દુધિયા તળાવની પળ ઉપર "ખોલતી ઘોર"ના વગામાં આવેલાં મકાનમાં તે કલ્પ ભેગી મળે છે.

સાહેબ ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ દેસાઈ અને નવસારીના માછ સુખાસાહેબ મણીલાલ નાણાવટી ઉપરાંત કેટલાક અમલદારો ખાસ પધાર્યા હતા. તેમાં કેળવણી ખાતાના વડા મે. દીક્ષીત ખાનગી કારભારી મી. ભાટે વિગેરે હતા.

મેળાવડામાં પ્રમુખ માતૃશ્રી મહારાણીજી ચીમનાખાઈ સાહેબે બેઠક લીધી હતી. ત્યારબાદ કરોળારી કમીટીના એક આગેવાન મેમ્બર મી. ખમનજી હોરમજી દેસાઈએ જાણવાનું રિપોર્ટ વાંચી સંભળાવ્યો હતો.

સને ૧૯૨૪ માં ડીસેમ્બર માસમાં આ કામનો આરંભ કરવાનું બીકું તે વખતના અગ્રેના સુખા સાહેબ મે. રા. રા. મણીલાલ બાલાભાઈ નાણાવટીએ ડાખ્યું. આ જનગતિમાં આપ સર્વ જણોછો તેમ આપણા શ્રી માતૃશ્રી મહારાણી સાહેબે આગળ પડતો ભાગ લીધોછે, અને પુસ્તકો વખ્યાછે. પરિપદામાં વ્યાખ્યાન માર્ગે ચર્ચાઓ શરૂ કરી છે. સ્ત્રી અને બાળકોનું શરીર સુધરે તેમના મનનો વિકાસ થાય, તેમને વાંચવા યોગ્ય સાહિત્ય મળે આનંદથી વખત ગાળવાનાં સાધનો પુરાં પડાય, જૂદી જૂદી જાતની બહેનોને એક બીજાના સમાગમમાં આવવા પ્રસંગ મળે, બાળકોને માટે પણ રમત ગમત તથા આનંદનાં સાધનો પુરાં પડાય, એવી એવી સ્ત્રી અને બાલજીવનને સંબંધ કરતી તમામ પ્રવૃત્તિઓ યોજાવી અને તેમને ઉત્તેજન આપવું, એ આ સંસ્થાએ પોતાનું કર્તવ્ય માન્યું છે. આ તમામ પ્રવૃત્તિઓ એકી વખતે શરૂ થશે નહિ પણ જેમ જેમ સાધનો વધતાં જશે તેમ તેમ તેમાં વધારો કરવાની ઇચ્છા છે. નવસારી કર્યાની સ્ત્રીઓ અને મોટી ઉંમરની કન્યાઓ માટે તેમનો સંસાર વધારે ફળદાયી થાય એવા શિક્ષણ માટે વર્ગ જોડવામાં આવશે. તે ઉપરાંત વખતો વખત સ્ત્રી ઉપયોગી વ્યાખ્યાનો ગોઠવવામાં આવશે.

આ સંસ્થાની સામાન્ય વ્યવસ્થા જેમ અને તેમ સ્ત્રીઓને હાથે ચલાવવાનો હેતુ છે, અને એવા વ્યવસ્થાપકોની ચુંટણી કરવા સારું સંસ્થાને વાર્ષિક રૂપીઆ એકની શી બરે એવી સ્ત્રીઓનું એક મતદાર મંડળ જીલ્લું કરવામાં આવ્યું છે. આજ સુધીમાં ૫૪ સ્ત્રી સભાસદો જોડાયાં છે, અને આ સંખ્યામાં હજુ પણ વધારો થશે એવું માનવામાં આવે છે. સંસ્થાની એકંદર પ્રવૃત્તિ ઉપર તથા દેખરેખ તથા પૈસા ટકાની વ્યવસ્થા માટે બાહજી રતનબાઈની ઇચ્છાનુસાર અને નામદાર સરકાર સંમતીથી ટ્રસ્ટીઓની એક બોર્ડ નિમવામાં આવેલી છે.

ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે મળેલા રૂ. ૨૫૦૦] ઉપરાંત એ બાઈસાહેબે મકાનના ખીમ વધારા માટે રૂ. ૩૦] તથા ફર્નીચર, ઇલેક્ટ્રીક શીટીંગ વિગેરે માટે રૂ. ૪૩] મળી કુલ રૂ. ૩૨૩૩] આપવાની મહેરબાની કરી છે, અને શ્રીમંત નામદાર સરકાર તરફથી પ્રાયશીક ખર્ચમાં રૂ. ૭૦૦] મળ્યા છે. સંસ્થાને મકાનને લગતું ધણુંક બાંધકામ બાકી હોવાથી તેને માટે બાઈસાહેબે પોતાની મુજબની જાક્વિસમાં વધારો કરી રૂ. ૩૨૩૦] આપ્યા છે તેથી ખીમ વધારે રૂ. ૫૦૦] જાક્વિસ આપવાની કૃપા કરવા શ્રીમંત સરકારને ટ્રસ્ટીઓએ વિનંતી કરી છે, અને આ સંસ્થાના ઉપયોગીપણા તરફ નીધાઈ કરી સ્ત્રી કેળવણીની મોટી હિમાયત કરનાર આ સરકાર આ દેખુગી મંજુર કરશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે.

આ સંસ્થાના નિભાવ માટે શ્રીમંત સરકારે દર વર્ષે રૂ. ૬૦૦) આપવાની કૃપા

ciation of Persons) મળે છે ત્યારે તેને બળ મળે છે. ડંગોરાની છુટી છુટી શાખાઓ કાંઈ બળ ભેટું થતું નથી પણ એકત્ર થવાથીજ બળવાન થાય છે તેમ છુટા છુટા માણસોથી એકત્ર બળ (Union is strength) ન વધતાં, સાથે બેડાવાથી કાવત પામે છે. અને જૂદા પડવાથી ગળડી પડે છે એટલા માટે કવળ એ કહેવતને ખરી પાડે છે કે United we stand, divided we fall.

માતૃશ્રી મહારાણીજી ચીમનાળાઈ બહેન આયકવાડ (સી આઈ.) એઓ સાહેબના (સુબારક) શુભ હરતે ખુલ્લું મુકાયલું “ બાઈ હમાબાઈ આશ્રમ ”

તા. ૧૨ મી એપ્રિલ ૧૯૨૮, નવસારીનાં જાણીતાં શહેરી બાઈજી રતનબાઈ (તાના.) એદલજી બામજીએ સારી સખાવત કરી છે. નવસારીમાં હુન્નર શાળા તથા પારસી સેનેટોરીયમ તેમણે સ્થાપ્યાં છે. એમના મરનાર દીકરી બાઈજી હમાબાઈની યાદગીરીમાં નવસારીનાં સ્ત્રીવર્ગ માટે એક સાર્વજનિક સંસ્થા ઉભી થાય તો સારી રકમ આપવાની ઇચ્છા જણાવી અને મદદ તરીકે રૂ. ૨૫ ૦૭ આપવા ખુશી દેખાડી.

આ સંસ્થાના કામ માટે અને કાયમ નિભાવ માટે યોજના ધડી બાઈજી સાહેબ રતનબાઈ બામજીની ઇચ્છાનુસાર અને નામદાર સરકાર સંમતીથી કાયદેસર ટ્રસ્ટફંડ કરવામાં આવ્યું છે. આ સંસ્થાને શ્રી. માતૃશ્રી મહારાણી સાહેબની મહેરબાની ભરી પરવાનગીથી શ્રી. મહારાણી ચીમનાળાઈ “ મહીલા વિશ્રામ ” નામ આપવામાં આવ્યું છે. આ સંસ્થા માટે શહેરના મધ્ય ભાગમાં જ્યાં ખાસ અડચણ વિના સર્વે કામની સીઓ આવી શકે એવી જગ્યાએ એક સુંદર મકાન આશરે રૂ. ૨૮૦૦૦ના ખર્ચે બાંધવામાં આવ્યું છે, અને તે મકાનનું નામ બાઈજી સાહેબ રતનબાઈ બામજીની બાહેધ મુજબ તેનાં ધર્મનાં દીકરી, મહુમ્મદ હમાબાઈ મંતુરની યાદમાં હમાબાઈ આશ્રમ આપવામાં આવ્યું છે. આ મકાનમાં તેની જમીન ખરીદવા પાછળ રૂ. ૮૮૩૨ થયો છે. એટલે કુલ મકાન તથા તેને લગતી જમીન પાછળ લગભગ રૂ. ૩૬૮૩૨ ખર્ચ થયો છે. હમાબાઈ આશ્રમ તા. ૧૨ મી એપ્રિલ ૧૯૨૮ મીની સાંજે ૬-૧૫ કલાકે શ્રીમંત અખંડ સૌભાગ્યવતી માતૃશ્રી મહારાણી ચીમનાળાઈ આયકવાડ સાહેબ, સી. આઈ. એઓશ્રીના સુબારક દ્વારા ખુલ્લું મુકાયું છે. આપણા મહારાણી સાહેબ ઘણા ભણેલાં છે. અને પરિપક્વ કે પ્રદર્શન વિગેરેમાં પ્રમુખપદે ધણીજી કાબેલતથી બાપણો આપેલાં છે. આ આશ્રમ ખુલ્લું મુકવાની ક્રિયા વખતે ત્યાંના કારોબારીઓ, અમલદારો, ગામ આગેવાનો વિગેરે સૌ હાજર હતા. કારોબારીઓમાં સીઓ તરફથી મીસ તેહમીના હોરમસજી નરીમાન બી. એ., મીસીસ નંદસુખગવરી કનૈયાલાલ મજમુદાર, મીસીસ સુનાબાઈ બમનજી દેસાઈ, મીસીસ બચુબાઈ બમનશાહ મહેતા, મીસીસ કુંવરબાઈ ફરામરોજ ખરડી, મીસ સીતોજી (સુબા સાહેબની દીકરી) તેમજ મીસીસ ગજરાબેન ધીરજલાલ દેસાઈ વિગેરે હાજર હતાં. ધાગ પ્રમાણે મે. વહીવટદાર તરફથી છાત્રાની આપવામાં આવી હતી. તે પછી મહિલા વિશ્રામ તરફથી જાનુઆરીએ ગજરા તુરા આપ્યા હતા.

જહેન ગજરાગવની ધીરજલાલ દેસાઈ વહીવટ તરફથી સુંદર રીતનનો એક ભરેલો ગજરો અને તુરા બેટ આપ્યો હતો. આ મેળાવડામાં ભાગ લવા માટે નાથન દિવાન

સાહેબ ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ દેસાઈ અને નવસારીના માજી સુખાસાહેબ મણીલાલ નાણાવટી ઉપરાંત કેટલાક અમલદારો ખાસ પધાર્યા હતા. તેમાં કેળવણી ખાતાના વડા મે. દીક્ષીત ખાનગી કારભારી મી. ભાટે વિગેરે હતા.

મેળાવડામાં પ્રમુખ માતૃશ્રી મહારાણીજી ચીમનાજીઈ સાહેબે બેઠક લીધી હતી. ત્યારબાદ કારોબારી કમીટીના એક આગેવાન મેમ્બર મી. બમનજી હોરમજી દેસાઈએ બહુવાનગે રિપોર્ટ વાંચી સંબળાવ્યો હતો.

સને ૧૯૨૪ માં ડીસેમ્બર માસમાં આ કામનો આરંભ કરવાનું બીકું તે વખતના અમ્રેના સુખા સાહેબ મે. રા. રા. મણીલાલ બાલાભાઈ નાણાવટીએ ઝડપ્યું. આ જાગૃતિમાં આપ સર્વ જણોછો તેમ આપણા શ્રી માતૃશ્રી મહારાણી સાહેબે આગળ પડતો ભાગ લીધોછે, અને પુસ્તકો વખ્યાછે. પરિષદોમાં વ્યાખ્યાન માર્ગે ચર્ચાઓ શરૂ કરી છે. સ્ત્રી અને બાળકોનું શરીર સુધરે તેમના મનનો વિકાસ થાય, તેમને વાંચવા યોગ્ય સાહિત્ય મળે આનંદથી વખત ગાળવાનાં સાધનો પુરાં પડાય, જૂદી જૂદી જાતની બહેનોને એક બીજાના સમાગમમાં આવવા પ્રસંગ મળે, બાળકોને માટે પણ રમત ગમત તથા આનંદનાં સાધનો પુરાં પડાય, એવી એવી સ્ત્રી અને બાલજીવનને સંબંધ કરતી તમામ પ્રવૃત્તિઓ યોજાવી અને તેમને ઉત્તેજન આપવું, એ આ સંસ્થાએ પોતાનું કર્તવ્ય માન્યું છે. આ તમામ પ્રવૃત્તિઓ એકી વખતે શરૂ થશે નહિ પણ જેમ જેમ સાધનો વધતાં જશે તેમ તેમ તેમાં વધારો કરવાની ઈચ્છા છે. નવસારી કસ્ટોની સ્ત્રીઓ અને મોટી ઉમ્મરની કન્યાઓ માટે તેમનો સંસાર વધારે ફળદાયી થાય એવા શિક્ષણ માટે વર્ગ બોલવામાં આવશે. તે ઉપરાંત વખતો વખત સ્ત્રી ઉપયોગી વ્યાખ્યાનો ગોઠવવામાં આવશે.

આ સંસ્થાની સામાન્ય વ્યવસ્થા જેમ અને તેમ સ્ત્રીઓને હાથે ચલાવવાનો હેતુ છે, અને એવા વ્યવસ્થાપકોની ચુંટણી કરવા સારું સંસ્થાને વાર્ષિક રીપોર્ટો એકની શી બરે એવી સ્ત્રીઓનું એક મતદાર મંડળ બીજું કરવામાં આવ્યું છે. આજ સુધીમાં ૫૪ સ્ત્રી સભાસદો જોડાયાં છે, અને આ સંખ્યામાં હજુ પણ વધારો થશે એવું માનવામાં આવે છે. સંસ્થાની એકંદર પ્રવૃત્તિ ઉપર તથા દેખરેખ તથા પૈસા ટકાની વ્યવસ્થા માટે બાહજી રતનબાઈની ઈચ્છાનુસાર અને નામદાર સરકાર સંમતીથી ટ્રસ્ટીઓની એક બોર્ડ નિમવામાં આવેલી છે.

ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે મળેલા રૂ. ૨૫૦૦] ઉપરાંત એ બાહસાહેબે મકાનના બીજા વધારા માટે રૂ. ૩૦] તથા ફર્નીચર, ઇલેક્ટ્રીક શીટીંગ વિગેરે માટે રૂ. ૪૩] મળી કુલ રૂ. ૩૨૩૦] આપવાની મહેરબાની કરી છે, અને શ્રીમંત નામદાર સરકાર તરફથી પ્રાથમિક ખર્ચમાં રૂ. ૭૦૦] મળ્યા છે. સંસ્થાને મકાનને લગતું પથ્થર બાંધકામ બાકી હોવાથી તેને માટે બાહસાહેબે પોતાની મુજબની જમીનમાં વધારો કરી રૂ. ૩૨૩૦] આપ્યા છે તેથી બીજા વધારે રૂ. ૫૦૦] જમીન આપવાની કૃપા કરવા શ્રીમંત સરકારને ટ્રસ્ટીઓએ વિનંતી કરી છે, અને આ સંસ્થાના ઉપયોગીપણા તરફ નીધાઈ કરી સ્ત્રી કેળવણીની મોટી હિમાયત કરનાર આ સરકાર આ દેખીતી મંજૂર કરશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે.

આ સંસ્થાના નિભાવ માટે શ્રીમંત સરકારે દર વર્ષે રૂ. ૬૦૦) આપવાની કૃપા

કરી છે તથા શ્રીમત માતૃશ્રી મહાનગી સાહેબ તરફથી દર માસ ૩૧ ૨૦૦ મળ્યા જાય છે, અને નવમાર્ગી સુધનાઈ તરફથી ૧૧૧ પાંચ ર્પ માટે દર વર્ષે ૩૧. ૫૦૦) આપવા ઇચ્છુ છે, એટલે ૧૧૧ મા ૩૧ ૬૨ સાન ૧૬૦૦) મનથી તે ઉપરાંત આ સંસ્થાને કલમ ૧૭ મુજબ જી સમામદો તરફથી દરવર્ષે આશરે ૩૧. ૨૦૦) મળવાની આશા છે. આ રીતે ૧૧૧ મા વાર્ષિક આજક રૂા ૧૮૦૦) ના અંદાજે થશે. તે સરથાના હેતુઓ પાડવા માટે પુનતી નથી એ માત્ર જુદની છે. તેથી આશા નખનામા આવે છે કે નવસારીની ઉદાર પ્રજા આ ઉપયોગી સંસ્થાને હમેશા સારી મદદ આપતી રહેશે. શ્રીમત માતૃશ્રી ચીમના-માઈ સાહેબે આ સંસ્થા જેડે પોતાનું શુભ નામ જોડવાની પવનગી આપી તેમજ ૩૧. ૧૦૦) વાર્ષિક હેતુગી આપવા કૃપા કરી તે માટે આ સંસ્થા તેઓશ્રીની આભારી છે. અને આશા નખે છે કે માતૃશ્રી મહારાણી સાહેબ, બાઈજી સાહેબ રતનમાઈ બાઈજી તથા શ્રીમત સરકાર તથા સન્નારીઓ તથા મદદગારો આ સંસ્થાને વખતો વખત ઉપયોગી થીને અગત્યના હેતુગી તેમજ ચોખ્ખા સનાઈ આપી આભારી કરશે.

રાજઆતમા આ યોજના નવસારી પ્રાંતના માજી સુબાસાહેબ મે. રા. રા. મણીલાલ નાણાવડીએ જાહેર મહેનત નઈ રૂડી કાઢી હતી અને તે કામમા નવસારીના માજી. એ. હુકેશનન ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ હાજરના મેજાનમાઈ દેસાઈએ વધી મદદ કરી હતી. તે માટે આ જાને સાહેબોનો આ સંસ્થાના ટ્રસ્ટીઓ મોટા આભાર માને છે તેમજ નવમારી પ્રાંતના માજી સુબાસાહેબ મે. રા. ન. ગમચંદ્ર રાવજી પવારે પોતાની સુમા-ગીરીની મુદત દરમ્યાન આ સંસ્થાને પોતાની કિમતી મદદનો લાભ આપ્યો હતો તે માટે તેમનો તથા આ સંસ્થા માટેના મેજાનના જ્ઞાન અંડીમેટ કરવા તથા મેજાન બાધનાના કામમા રાણી ખંતથી દેખરેખ નખી કે મ કરવા માટે અંકડીકયુટીવ ઇન્જનીયર મી. જી. ડા. પારેખનો આ સંસ્થાના ટ્રસ્ટીઓ મોટા ઉપકાર માને છે. તેમજ શરૂઆતમા આ સંસ્થા માટેની જમીન તથા મેજાનના જ્ઞાન અંડીમેટ કરવા માટે મી. દુવે વીધેલી તકનીક માટે તેમનો આભાર માનવામા આવે છે હાનના સુબાસાહેબ મે. રા. રા. માધ-વરાન મુરાનના સીતોજી એ વખતો વખત કિમતી સનાઈ અને સુચના આપી સંસ્થાને આભારી કરી છે તે માટે તેઓ સાહેબનો પણ આ સંસ્થા ઉપકાર માને છે.

સંસ્થાની મુખ્ય પ્રવૃત્તિ ગૃહઉદ્યોગ કુશળતા તાલીમ આપવાની જ છે સીવધુ, વેતધુ, બરધુ, કુધધુ, અંગીત, માદની માવજત તથા અકસ્માત વેળાના તાતકાલીક ઉપાય એ વિષયો રાજઆતથી જ ચાલુ કરવામા આવ્યા છે. આ ખાતું કુશળ ઉદ્યોગો શાખાવાડીને બેસી -કેતું નથી, પણ જ્ઞાન જોડેને પોતાના મનારૂપી ન્યારાન્યનું સુકાન અંક એને હાજરતા મદદના ૧ બદાનથી નેજી નીતીને સહમાર્ગે દોની શકવા સામર્થ્યવાન રવા જેવા ઉચ આચાર નિયારો ધનવત્તા થાય એ હેતુથી નૈતિક, ધાર્મિક, સાનાજક, ઇતિહાસીક, અને શારીરિક તદ્દરૂતીના જ્ઞાન પાના કરવાનાગ ખાસ જી ઉપયોગી વિષયો ઉપર વિદ્યાન ગૃહન્ય નનાઓ પાસે જ્ઞાન જ્ઞાન બાપણો અપાવી મનના વિચારોને નેક નઈ દોનાયવા નખનાના પ્રયત્નો થાય છે વળી એ નસથી અમુક મારા વિદ્ય પનદ કરી તે ઉપર ઇલાની નિર્માન નખાવામા આવે છે જેની નેમ પણ જ્ઞાન જોડેના મન મનજમા સુચિયારા ઉપન કરી સન્નતામા વધારો કરવા

વવાનીજ છે. રમત ગમત તથા મોજગમનનાં સાધન માટે આ સંસ્થામાં એક કલ્પ પશુ શરૂઆતથી જ ચાલે છે.

આ ખાતું જૂદા જૂદા વર્ગો માટેનાં કામનાં અનુભવી શિક્ષિકાઓ ધરાવે છે, અને અનુકૂળ આવૃત્તી રીતે વર્ગોનાં વિભાગો કરી, તેજ પ્રમાણે દરેકના જયોરે જે વાગ્યાથી પાંચ વાગ્યા સુધી કામ શીખવાય છે દરેક વર્ગે દરેક વર્ગોની પરીક્ષા લઈ ઉત્તેજન અર્થે ફતેહમંદ નીવડેલાં જહેનોને ધનામે આપવામાં આવે છે. શીખતાં જહેનોને ચક્રેનાં દુનંતર ઉલ્લોગનાં ધામોમાંથી કંઈક નવીન જાણવાનું મળે, જ્ઞાન સાથે આનંદ મળે એવા હેતુથી ચક્રેની જોવાલાવક જૂદી જૂદી જગ્યાઓએ લઈ જવામાં આવે છે. આ પ્રકારનાં ઉલ્લોગી ખાતાં જોવાથી અવલોકન શક્તિ ખોલે છે અને ઉમદા કારીગરીનો ભાસ મેળવી શકાય છે.

સંસ્થામાં શીખતાં જહેનો પોતાની મરજી મુજબ આ કલ્પનો લાભ લઈ શકે છે. ઍડમીન્ટન રમવા માટે વાર્ષિક રૂ. ૨ થી આપવાની છે જ્યારે પીગપીગ, કેરમ, ફામ, તથા કોર્ડઝની અને બીજી ઇન્ડોર્ ગેમ્સ માટે કશી પણ શી નથી. રોજ સાંજે પાંચ વાગ્યા પછી કલ્પ ચાલુ થાય છે તથા દર બુધ અને શનિવારે વાર્ષિક રૂ. ૧૫ થી ભરનારાં જનરલ મેમ્બર હોય એવાં જહેનો પણ ઇન્ડોર્ ગેમ્સ માટે વાર્ષિક રૂ. ૨, અને ઍડમીન્ટન માટે રૂ. ૮ થી આપી કલ્પના મેમ્બર થઈ ઉપરની રમત ગમતો રમી શકે છે. શોખીલાં જહેનો માટે સાંજનો કુરસદનો વખત ધનની બહાર મનને આનંદ આપવા રમત ગમતોમાં તથા અરસપરસની વાતચીતોમાં મુગ્ધરવા માટે આ કલ્પ સારૂ રથળ અને શોખનું સાધન પુરું પાડે છે. ક્રમ પલ્લ મતનાં બેદભાવ વગર સર્વ જહેનોને સરખી મજાદ અને ગમ્મત લેવાની છે. પાગી, લીંડુ, સર્વે કામનાં જહેનોને આ કલ્પની મજાદનો લાભ સરખી રીતે લેવાનો છે.

છેવટે તે મહાન દયાળુ દાદર સનમુખ શુક ગુનરી કરતાં પુન્યાત્મ આઈછ રતનબાઈ તથા કમાળાઈનાં રૂઢને મિનાઈની અમર શાંતિ ઇચ્છીએ છીએ.

ગાયકવાડી ગામોની ઉત્પત્તિ.

દરેક નામ પોતાનો કાંઈક કાંઈક ઇતિહાસ ધરાવે છે. દરેક સ્થળનું નામ-આદમે ઠરાવ્યું હતું, એમ કાઠીઈવ કહી ગયા છે. ઘણીકવાર કથા ઉપરથી રથળના નામોની ઉત્પત્તિ થાય છે. કથા એ તવારીખનું પહેલું પગથીયું છે. તો પણ કથાનાં ઇતિહાસીક બાળતો ઉપર અજ્ઞતાનું પડી શકે છે. ગાયકવાડ સરકારનાં ગામોનાં અને ખાસ કરી નવસારી પ્રાંતના કસ્ટોમોના નામો કાંઈક ઇતિહાસ ધરાવતાં હોવાથી તેનો હકીકત કે કથા જે આવૃત્તી આવેલી છે તે માત્ર ગમત સાથે જ્ઞાન થાય એવા ઇશિદાથી નીચે મુજબ થોડીક જ્યાન કરું છું.

ગણદેવી—ગણદેવી એ નામ મી. જોડીના જણાવ્યા પ્રમાણે સંસ્કૃત ગુણદીપીકા હતું, પણ પાછળથી અપભ્રંશ થયું છે. કથા ઉપરથી તો સુસલમાનો આ જગાતું નામ સૈયદ સાદાત ઉર્ફે નુરસતામરના લગન, જણદીપના નવસારી ગામમાં સુર્યદ રાગની પાછળદે નામની છોકરી સાથે થયાં ત્યારે નવસારીથી ગણદેવી સુધી મંડપ નાખવામાં આવ્યો હતો અને ત્યાં વાઈટ થઈ હતી. તેથી વાઈટનો છેડો જોવા જે જગાએ

લોકો જતાં, તેઓ બેઠાં કે ગંદેવી (ગંદુઈ અથવા ચંદુઈ એટલે રોશની) બેઠાં જાય, તે ઉપરથી ગણદેવી નામ પડ્યું છે પણ એ ધામ નવસારી જેટલું જ જ્યુનું છે. (જુઓ " જોગ વ્રતાંત ") . ઘણાંકો એ સ્થળને ગુણદેવીના પવિત્ર સ્થળ ક્રેમે માને છે, અને ગુણદેવીનું અપભ્રંશ ગણદેવી થયું ગણે છે. પુરુષ દેવ ગુણદેવોનું સ્થાન ગુણદેવીની નજીકમાં આવેલું છે, તેનું અપભ્રંશ ગણદેવા થયું છે.

ખીલીમોરા—એ કચ્છો કોઇ ખીલ્યા બેગીનો ૪૦૦ વરસ ઉપર વસાવેલો કહેવાય છે. અહીંઆ મહાદેવની મૂર્તિ તે સ્થાનકે હતી. તે બેગીએ મહાદેવને ચઢાવવા ખીલીના ઝાડો રોખ્યા હતા, અને ખીલીના પાત્રાં આ ઠેકાણે મળતાં હતાં. પ્રથમ એ સ્થળનું નામ એકલું ખીલી હતું. પાછળથી એની પામે આવેલો મોરો યાને ટેકડો વસવાટનું ધામ થયું અને મોડું ગામ વસ્યું. તેથી બન્ને પાસે પાસે આવેલાં ગામનું નામ ખીલીમોરા થયું. એવાં બેડકોં ગામવાળાં બેડકાં નામ ધરાવનારાં ગામે જુનરાતમાં સંખ્યાબંધ છે. જેમકે; સાતમતોડી, સીચોદપુતી, પરતાપોર મોગાર, વાંસી બોરસી, વાંસી ઉમરાટ, કર્ણાપાર. ખીલીમોરા હાલ જે સ્થિતિમાં છે, તે મોરાગામ છે, ખીલી તો આજે ઘણું નહાતું ગામકું છે.

પલસાણા અને બલેસર—આ કર્ણાઓમાં પહેલાં બલેસર મોટો હતો. બળા ક્ષેત્રનું ત્યાં પ્રથમ મંદિર હતું, અને તે મંદિરનું નામ આજે બલ્લાણું છે પણ મૂર્તિ અને મંદિર હજુ ત્યાં છે. તેના ઉપરથી બળેશ્વર નામ હતું તે પણ અપભ્રંશ થઇ બલેસર થયું કહેવાય છે. એને સાત ચીરંજીવી પૈકી અશ્વત્થામા નવસારી આવી ગયલા અને પરશુરામ જે ભૂમિ ઉપર આવી ગયલા તેને પરશરામા કહેવામાં આવતી હતી એમ કથા છે. તેનું અપભ્રંશ પલસામા થયું અને પાછળથી તે પલસાણા થયું. નવસારીથી ૧૦૧ માઇલ ઉપર બલેસર આવેલું છે. પલસાણા નવસારીથી ૯ માઇલ ઉપર છે. પલસાણાના લક્ષ્મીનારાયણ અને મંજાદેવીનાં બે દેવળો છે, તે પૈકી એક પરશરામના આવાગમનથી બંધાવેલું એમ લોકકથા છે. ગંઝેરીયરના કતો જણાવે છે કે અસલ નામ પારાડ નાકો હતું.

કામરેજ—કેટલાકો તેને કામરાજ કહે છે. પરંતુ કથા પ્રમાણે કામેશ્વરનું ત્યાં મંદિર હતું. અસલ નામ કામરેજ એટલે કામદેવનું ગામ એવું હતું. શ્રી નારદ, ઋષિ, શ્રી કોટેશ્વર, શ્રી મોક્ષનાથ મહાદેવ વિગેરેના ધાર્મિક સ્થળો આ જગ્યાએ પ્રાચીન કાળથી છે. તાપી પુરાણમાં એવી કથા કહી છે કે, મોક્ષ એટલે મુક્તિ આપનાર, મોક્ષનાથ મહાદેવના મંદિર સામે પીંપળાનું એક ઝાડ હતું. તેના પાના સોનેરી હતાં. ગમે તેમ હોય પણ એ મંદિર બહુ રમણીય હતું, અને નારાયણ નામબળ તથા પ્રીતીની ક્રિયા કરવાને દુરનાં સ્થળોએથી લોકો મંદિરના દર્શને આવતા હતા. કામરેજથી અર્ધ માઇલ દુર આવેલાં ભેરવ ગામે શ્રી કાલભેરવનું મંદિર છે, જે પ્રાચીન કાળનું છે છતાં બહુ સારી સ્થિતિમાં છે. જે દેવતાના નામથી મંદિર બાંધેલું તેમાં પ્રાચીન કાળે મનુષ્ય સુરતની, સુરત ત્યાં હતી. પરંતુ એક ગાંડા માણસે તેને ભાંગીને કડકા કર્યો હતા. તેનો શીપ રહેલો એક દુકડો ૧૫૨ વર્ષ ઉપર એક ગાયકવાડી અમલદાર નામે રૂદ્રજી ગીરમાજીએ મેળવ્યો હતો, અને તેની ક્રિયા કરી પાછો મંદિરમાં સ્થાપન કર્યો હતો. કામેશ્વર ઉપરથી કામરેજ પડ્યું, કે કામરાજ ઉપરથી નામ પડ્યું.

કિંવા કામરેજન ઉપનથી પ યુ એ તકરારી પ્રશ્ન છે કથાઓ ઘણી છે કેટલાકે કામરેજને કામાવતી પણ કહે છે

વરીઆવ—વરીઆનું અમન નામ મળતું નથી પરંતુ હાલ જે નામ છે તે પારસીઓથી પડેલું છે એમ પા મીઓનું કહેવું છે એ જગોએ પુરુષન પારસી લોકો રહેતા હતા, ગુપ્ત નીલો સાથે અણુગામ ચાલ્યા કરતો હતો પણ પા મીઓ મહા-કુમ્ભથી નેઓ સામે હરખેશ થતા હતા પારસીઓના મુક્તાબાના તહેવારો વર્ષ આખરે આવે છે, જેમા મુએલા વડીલોની કીસ થાય છે, તે પૈકી એક ગણવા અથવા વરાવાનો નેહવા છે, તે વિસની રાતને, વગાવાનો વિસ, એટલે આત્માઓ જે આ પૃથ્વી ઉપર આવેલા તેઓને ૧૮ દિવસ પછી પોતપોતાના જીવનો ઉપર જવા સાર વગા વનામા આવે છે, તેથી વગાવવાનો તે વિનમ છે ૧૮ દિવસ નોરોજના પસાર થતા પછી પા મી મ દો મોજ ઉપરા ફુગાડીઓના મેળાનીઓમા જાય છે એવી રીતે પારસીઓને પોતાના મધ્ય છોકાથી ફુગાડાના ભેષ્ બીત્રોએ કતન થનાની તમામ મર્ધા છોકરાને ઠાપી નાખ્યા, અને ખાઈ પીને મરત થયના પારસીઓનો શીર છેલ્લે કયો એ મનાવ કયે દિવસે મન્યો તે પા સીઓને માનુષ નહી હોવાથી નવસારીમા કયે દહાડે તેઓ આશ્ર કરના તે જણાયું ન હોવાથી અમક દહાડે ઠગવી ‘વરીઆવ બેકેદીન’ તેવું જ્ઞાન અને શ્રાદ્ધ વગેરે કરેલ વળાના ઉપર કપાઈ મરના બેહીન પારસીઓના આમ ઉપ થી વરીઆના અપશ્રવ થઈ વરીઆવ નામ પડેલું, પારસીઓ કહે છે, અર્થાત વળાવ્યા ઉપરથી પાન્સી ભાગમા વરાની થતી છે “વરીઆના બેકેદીનનું પરબ”ના આમે પારસી રોજ રપ માસ ૧ ને દિવસે નવસારીના બેહીનો વરીઆ વડ આગળ જ્ઞાન મિગેરે કરે છે તાપી પુરાણમા કહે છે કે અસન નામ વારીતાપન હતું, તેમજ નાગીપુત્ર હતું પાછળથી વરીઆની નામ થયું હતું “અનાનન પુનાથ” પ્રથમા એવું આમ “વાી તાપ્ય” કહેલું છે

કઠોર—ધર્માઓ સમૃદ્ધ કુબરોગ ઉપરથી તેવું મુળ કહે છે ત્યારે બીજા લોકો એવી કથા કહે છે કે, કાબોધાર ઉપરથી તેવું મુળ છે, વળી એવી પણ કથા કહેવામા આવે છે, કે કામરેજ જે વેળા એ તાપી નદીને પેટે કડિ હતું, ત્યારે તમામ જાતનો કાદાર મામે તીરે ભરી તાપવામા આવતો હોવાથી તેને કાદાર કહેવામા આવતું અને ત્યા જુદા વખતમા થાણું પડ્યું હતું કુબરોગ કોહોડને કહે છે અને કઠોર તાપી કીનારે નાહવાથી એ રોગ જતો હોય એમ કોવાથી આજે પણ એના રોગીઓ કઠોર કે કોહાણને તીરે નાહવા જાય છે તે ઉપ થી કુબરોગને આરોગ્ય કરનારી જગા ઉપરથી એ નામની ઉત્પત્તિ કહે છે પણ એના ઉત્પત્તિ ધ્યાનની બધી કથાજ છે સત્તાવાર લખેલો મળતો નથી કેટલાકે કહેવું કુબરોગીના નામથી પણ મોટે છે

મહુવા—જૈન લોકોએ એ આમ આપેલું કહેવાન છે મોહામુર્તિનું એ ગામ હતું અને તે ઉપનથી મોહા ગામ બોનાવું મોહલું અપશ્રવ મહુવા થતું જણાય છે

વેલ્લહા—અસન ગામ વતસાહ હતું એ વડાનું અશુદ્ધ થયું નામ છે અરુ શુદ્ધ નામ “નગરાજની બેઠક” કહેવાન છે, અને તે નગરાજનો ભાઈ રાજપીપનામા હોતો હતો નગર દુષ્કાલોકો નગરપી જાનામા સાધને માનતા હતા, પણ જ્યારે તે માર્દના હાથે કુખ દર્દ દર્દે નહીં થતા ત્યારે તે પોતાના ગ્રહમધુ વડ સાધની મેહકે લોકોને

જવા કહેતો; એવી રીતની કથા છે. તે વડા સાંધને વરાસાદ કહેવા ઉપરથી વરાસા નામ એ જગાનું અસલ હતું, પરંતુ દક્ષી વર્ણના લોકો શ ને જદ્દે છ વાપનતાં હોવાથી વરાસાને જદ્દે વસાછા થઇ આજે તે નામ રહેવા પામેલું કહેવાય છે. લોકો એમ પણ બોલે છે, કે દવાડામાં ૬ છ વેલા, વિપત્તિ આ ડેકાણે બોગવવી પડે છે:- ૧ પાપ્ત્રીની, ૨ ઝાડે ફરવાની, ૩ ખાધાની, ૪ રહેઠાણની, ૫ મજુરીની, ૬ રાર સામાનની, એ પ્રમાણે ૬ વેલા પડતી હોવાથી " વેલા છ " ઉપરથી વેલાછા નામ પડેલું કહે છે.

સાવલી—સાવલીની આ સ્થળે કબર છે. આ વલી આ ડેકાણે ધણો પુન્ય ગણાઇ ગયો છે, અને તેના સ્થાનક તરીકે લોકોએ સાવલીનું અપભ્રંશ સાવલી નામ રાખેલું છે.

બારા—આ ડેકાણે અસલ ભીલ રાગનો અમત હતો અને ખાનદેશમાંથી તથા દાંડના રાજ્યોમાંથી જે માત્ર આવે તો સર્વ માત્ર બારે થઇને ગુજરાતમાં જતો. અનાજની પોટીઓ અને ગાડાંઓ આ ડેકાણે આવતાં તે ઉપર ભીલ રાગનો વેરા લેવાતો હોવાથી એને વેરાગામ કહેવામાં આવતું હતું એમ લોકવાયકા છે, અને વેરાગામ બદલાઇને બારા થયેલું જણાવવામાં આવે છે. વળી એમ પણ કહે છે કે, ત્યાંની હવા નાશી હોવાથી ધણા લોકો તેને વેડા કહેતા હોવાથી એ નામ પડેલું કહેવાય છે.

ઉનાઈ બારા મહાસની દક્ષિણ-પશ્ચિમે ઉનાઈ ગામ છે, ત્યાં ગરમ પાણીના કુંડો હોવાથી ઉનાઈ નામ પડેલું છે. વરીષ્ટ કોર્ટના જડજ મરહુમ જે. એસ. ગાડગીલ સાહેબે આપેલાં બાવણમાં ઉના પાણીના કુંડો ઉપરથી એ જગાનું નામ ઉનાઈ પડ્યું છે એમ કહે છે અને તે બરાબર લાગે છે. ગેઝેટીયરમાં પણ એવું જ વર્ણન છે. એ કુંડો રામના વખતના કહેવાય છે. અને અનાવડા બ્રાહ્મણોની ઉત્પત્તિ સાથે તેના સંબંધ છે. રકંધ પુરાણમાં એવું વર્ણન છે, કે રામ વિજય કરીને જ્યારે સીતાને લઇને લંકાથી પુષ્પક વિમાનમાં ખેરી પાછા ફર્યા ત્યારે વિંછા પર્વતના દક્ષીણ ઉતરાણમાં ગમે રૂપી અગસ્ટ્ય મુનીનો આશ્રમ દીઠો. ત્યાં રામે પોતાનું વિમાન ઉતાર્યું અને રૂપીના આશ્રમમાં રહ્યા. ત્યાંથી જતી વેળાએ રાવણનો સંહાર કર્યો તે બદલ અનાદી સિદ્ધ આગળ યજ્ઞ કર્યો, તે જગા આજનું અનાવડા કહેવાય છે. ત્યાં રામનો યજ્ઞ કરવા માટે બ્રાહ્મણો મળી શક્યા નહીં, પરંતુ ત્યાં જંગલમાં તેને માફ નામનો એક ભીલ રહેતો માફમ પડ્યો. આ ઉપરથી ગંગાકુચગીરી જે હીમાલય પર્વત ઉપર આવેલું મથક હતું ત્યાંથી બ્રાહ્મણોને ખોલાવામાં આવ્યા તે બ્રાહ્મણોને ગરમ પાણી પૂરું પાડવા સાર રામે ત્યાં આગળ બાણ મારી ગંગાના ગરમ પ્રવાહ ઉત્પન્ન કર્યા. અંબીકાને તીરે સંકેતેશ્વર મહાદેવ આગળ મોડું બળાંખાન આપવામાં આવ્યું હતું. આજે પણ તેની રાખોડી બતાવામાં આવે છે. નદીના કાનારા ઉપર સફેદ અગર જુરા રંગની સંઘી રાખવામાં આવેલી છે; ગેઝેટીયરમાં તે રાખોડીનું પૃથક્કરણ એવું બતાવવામાં આવ્યું છે કે, સફેદ પથ્થર, ભોદુ, અને સુનાનો ભાગ એ રાખોડીમાં જણાય છે. જૂદા જૂદા ૧૨ ગોત્રના ૧૨૦૦૦ બ્રાહ્મણો હતા, જેઓના શેપની ૧૨૦૦૦ છોડીઓ સાથે લગ્ન થયાં હતા. તેઓએ ઈશ્વર તરફની દક્ષીણ મેળવવાને વખતે તે દક્ષીણ લેવાની ના પાડવાથી, તેઓ કતીબટ થતા બાય એવો શ્રાપ દેવામાં આવ્યો હતો, તેમજ વેદ બણવાનો અને ક્રીયા કર્મ કરવાનો પણ તેઓનો હક જતો રહ્યો હતો. માત્ર વૈશ્યો તો માફક રહેતી કરી જમીન કૃષી-કાર શ્રેણે આવતું એવો ઠરાવ હતો. એ

ગતીની ઉત્પત્તિ યર્ષ હતી, અને તેઓના રચણને અનાનીલ નામ અ.પવામાં આવ્યું. એ જગાનું અસલ નામ "અનાદીપુર" હતું. તેને "અનાદી ક્ષેત્ર" પણ કહેવામાં આવે છે. "અનાવલ પુરાણ" નામના સંસ્કૃત ગ્રંથમાં એનું વર્ણન છે.

સોનગઢ—એ ગઢ અસલ બીલોના હતો. ત્યાં આગસાં વખતના મોગસોએ મહેલ જેવાં રહેવાના મકાનો બંધાવ્યા હતાં, જેના ખંડીયરો હજુ હરિત ધરાવે છે. ન્યારે ગાયકવાડે આ મથક છૂટી લીધું ત્યારે તેની ઉત્તમ પ્રકારની આવક ઉપરથી અને ધણાકોની કથા પ્રમાણે કીલ્લામાંથી સોનાના ચર નીકળવાથી એ જગાનું નામ સોનગઢ આવ્યું હતું, તેમજ,

રૂપગઢ—રૂપાના ચર રૂપગઢની હાલની જગાએથી નીકળ્યા ઉપરથી તેને રૂપ-ગઢનું નામ ગાયકવાડે આપેલું છે. પ્રથમ તે ગઢ પણ બીલોના તાગામાં હતો. પરંતુ આ બંને ગઢો સોના રૂપાના જેવા ધણા કિમતી યર્ષ પડવાથીજ પીઢાછરાવ ગાયકવાડે એ નામો આપેલાં છે.

સાહસ્યર—સાહસ્યરનો કીલ્લો ધણા જુના કાલનો છે. પ્રથમ ત્યાંના બીલ મુખી ગવાલ રાજાના નામ ઉપરથી એ જગાનું નામ ગવાલગઢ હતું. કથા પ્રમાણે તેણે આ કીલ્લો બાંધ્યો હતો. મુસલમાનોની આ ગઢ વિશે ધણીવાર ચર્ચાઓ થયેલી જણાય છે, પણ તે પ્રાચીન કાળની વાત છે. અર્વાચીન કાળે ઇતિહાસિક હકીકતો એવી છે, કે ઇ. સ. ૧૬૭૦ માં સુરત છુટીને બ્યારે શીવાજી મહારાષ્ટ્ર તરફ પાછો ફર્યો ત્યારે સાહસ્યરને રસ્તે ગયો હતો; અને ઇ. સ. ૧૬૭૧ માં મોરો પંથે એ કીલ્લો સર કર્યો હતો. ઇ. સ. ૧૬૭૨ માં મોગસ સૈન્ય ચઢી આવ્યું અને એ કીલ્લો લેવાની કોશિષ કરી ત્યારે મોરોપંત અને પ્રતાપરાવ ગુજર તેમના ઉપર તુટી પડ્યા અને મોગસ સૈન્યનો સંહાર કર્યો હતો. ઇ. સ. ૧૬૮૪ માં શાહમદા મુલતાને મોડું લસકર લાવી મરાઠાઓના મોટાં બળ છતાં હલ્લો કર્યો. ન્યારે મુસલમાનોનું કાંઈ વળ્યું નહીં ત્યારે મુલ્હેર કીલ્લાના કીલ્લેદાર નેકુમખાંને સાહસ્યરના મરાઠા હવાલદાર સાથે સાંજે અને પ્રખંડ કરી, જેવો મુલતાન અગ્રીમ આવી પહોંચ્યો તેવોજ કીલ્લો દગાથી સર કર્યો. પછી તેનું નામ મુલતાનગઢ આવ્યું, અને પાછળથી શાહકલ્હેર એટલે મુલતાન માટે લહેર કરવાની જગા (સેનીટરીયમ) એવું લાંડકું નામ એ જગાને આવ્યું. જેનું અપભ્રંશ સાહસ્યર થયું છે. મુલતાનના એક ખાસ સલાહકાર સીલોટ સરદારના નામ ઉપરથી સાલોટનો કીલ્લો સાહસ્યરની પાસેની ટેકરી ઉપર વસાવવામાં આવ્યો છે. ચીરંજીવી પરશુરામ ભગવાને સાહસ્યર ઉપરથી એક કુલંગ મારીને દરીયો હલાવ્યો તેના પચ્ચાં હજુ બાણ મારતી વેળા માણસ કેની રીતે ધસી શકે છે તે બતાવનારાં પરશુરામના પચ્ચાં ત્યાં અઘાપી છે. આ કથાનો ભાગ છે પરંતુ પરશુરામને લગતાં ચિન્હો, દેવાચર્ય, વિગેરે ત્યાં ઘણું છે. (તા. ૧-૮-૬૫ નો મી. રામચંદ્ર હરીસીંહનો "સાલીયેર સંબંધી રીપોર્ટ" નેતાં, તથા ખરોડ ઝંઝેટચર નેતાં લંબાણ હકીકત સાહસ્યર અને સાલોટ વિશે મળે છે.)

વડોદરા—આ શહેરનાં અસલ નામો ચંપાવતી તથા વીરક્ષેત્ર હતાં. પાછળથી એમાં પુષ્કળ વડનાં ઝાડો હોવાથી વટઝિદર એવા સંસ્કૃત શબ્દો ઉપરથી વડનું પેદા કરેવામાં આવતાં વટોદરા નામ પડ્યું અને પાછળથી વડોદરા નામ પડ્યું.

નવસારી પ્રાંત પંચાયત હસ્તક ચાલતાં સર્વજનિક ફંડો સંબંધી હકીકતનું પત્રક.

૬૪૮

ફંડનું નામ.	ફંડ સ્થાપવાનો હેતુ.			ફંડ કેટલું છે.	નવસારી પ્રાંત પંચાયત	સર્વજનિક	એકજ કોમને વારસે કે બ-ધાને વારસે.	શેરો.
	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	
૧. કેટલ ફંડ		દોરોની ઓલાદ સુધારવા અને દોરોનું પોષણ કરવા		૮૮૬૩-૧૪-૦	નવસારી પ્રાંત પંચાયત	સર્વજનિક	સુબા પ્રમુખ અને સેક્રેટરી મી. મો. મં. દેસાઈ	
૨. ગણપતી ફંડ		દર વરસે ગણપતી ઓરાસવ ઉજવવા માટે		૪૪૪-૧૦-૩	"	"	"	"
૩. વાઢદિવસ ફંડ		દર વરસે શ્રીમંતો વાઢદિવસ ઉજવવા માટે		૧૬૬૨-૮-૨	"	"	"	"
૪. હવાડા ફંડ		મુંગાં દોરોને પાણી પાવા માટે		૧૨૬૪-૧-૦	"	"	"	"
૫. સંકટનિવારણ ફંડ		પ્લેગના વખતમાં ગરીબ લોકોને વૈદ્યકીય મદદ આપવા માટે		૪૪૭૪-૧૩-૪	"	"	"	"
૬. સેનીટરી અને નર્સીંગ ફંડ		સેનીટરી અને નર્સીંગને લગતું ચિકિત્સા આપવા માટે		૪૨૧૨-૨-૬	"	"	"	"
૭. મીડવાર્મ ફંડ અને નર્સીંગ ફંડ		મીડવાર્મ રાખવા માટે		૨૩૦૩-૧૧-૬	"	"	"	"
૮. બુખીલી ફંડ		આ ફંડ બંધ થઈ ગયું છે						
૯. પ્રદર્શન ફંડ		વિશેષ સીવક ન હોવાથી આ ફંડ પાણી બંધ થયા જેવું જ છે						

“ ચોર્યાસી બંદરનો વાવટો. ”

આખા હિંદુસ્તાનમાં સુરત મોડું બંદર હતું. પરદેશ જવાનો માત્ર સઘળો એ શહેરની મારફતે જતો અને હિંદુસ્તાનના દરેક ભાગનો માત્ર અહિંઆ આવતો તેથી આખા દેશનાં સઘળાં શહેરો સાથે વહીવટ હતો સુરતને તરીકે રહેતો ૮૪ બંદરો સાથે વહેવાર હતો એવી શોકવાણી છે. એશિયા, યુરોપ, આફ્રિકા અને મહાસાગરમાં આવા બેટો મળેલાં ૮૪ બંદરેથી વેપારને માટે વેપારીઓ આવતા હતા. તાપી નદી જુદા જુદા દેશોનાં જુદી જુદી ઢગજમના વહાણોથી ભરપૂર રહેતી. તેથી “ ચોર્યાસી બંદર ” એ એક નામ હતું. પણ બંદરો જો મણવા બેસીએ તો ઓછાં વધતાં ધાય. સુરતને કયા કયા બંદરો સાથે વહીવટ હતો તે બંદરોના નામ નીચે આપ્યાં છે.

નવસારી	મણદેવી	બીલીગેરા	વલસાડ
દમણ	માહીમ	વસાઇ	મુંબઈ
રતનાગીરી	ગોવા	માંગરોલ	કેલીકટ
કોચીન	અલપાઈ	માહી	તાલીયરી
કોલ્કો	ટીનવલી	તંબોર	પોંડીચેરી
મદ્રાસ	મછલીપટ્ટન	બાધારકર	કલકત્તા
રંથુન	બંતામ	બટેવીઆ	સચીન
મોલ્દુક્કાસ	બંદાસ	જેપાન	ચીન
મુંદાલી	ભામવા	ભરૂચ	ભરૂચ
ધોધા	બાવનગર	દીવ	માંગરોલ
વેરાવળ	પોરબંદર	દારકાં	માંડવી
કરાંચી	મરકત	ગોમખરન	હોરમઝ
કરાન	સોકોના	જદા	મહા
મદીના	મોખખા	મુંદરન	અબ્રેપો
બત્તા	કેરેમેનિઆ	અધુધા	મોરીસ
મોહીલા	માયોતા	જેઆના	મોઝાંબીક
મુંડોરકર	સોમાલી	એંબીસીનીઆ	જંગપાર
વેનિસ	ક્રેટમ્બુલ	આમીનીઆ	નેટલ
કેપ	મ્બ્યાંડ	ક્રાંસ	સ્પેન
પોર્ટુગલ	હોલાંડ	જર્મની	ડેનમાર્ક
સ્વિડન	ઓસ્ટ્રિયા	રોમ	ગ્રીસ
લેન્ઝહોર્ન	બ્રોન્ઝઆ	ગિાન	મિસર

સુરત બહાવીમીના ૨૮ મહાલો અને તેની ઉપજ

નામ	દામ ઉત્પન્ન
૧ સુગત	૧૫૦૦૦૦૦૦
૨ મોગસી	૪૧૬૭૫૫૮
૩ ગદે	૨૬૫૦૦૦
૪ અમરોની	૧૫૪૦૮૦૦
૫ વનસાડ	૩૫૭૭૦૦૦
૬ ચીખની	૧૬૦૦૦૦૦
૭ માનસર	૬૭૦૦૦૦
૮ મારનોની તથા મોમના (મારદોની તથા મોતા)	૫૦૦૦૦૦
૯ ગણદેવી	૨૩૦૦૦૦૦
૧૦ હાસોટ	૧૦૦૦૦૦
૧૧ માલુર (વાલોડ)	૩૯૪૮૯૩
૧૨ ધડકા	૧૪૦૮૧૭
૧૩ સાહારત	૧૬ ૦૦૦
૧૪ મનનાડા (વનનાડા)	૧૯૮૨૮૮
૧૫ અનાવન	૫૦૨૦૦
૧૬ છુહારી (છુહારી)	૧૦૦૦૦૦
૧૭ બનીઆ	૧૫૪૪૦૦૦
૧૮ સગ્ગોન	૧૨૨૫૦૦૦
૧૯ ખેરોદ (કોડોદ)	૬૯૨૦૦૦
૨૦ સોસા (સુમા)	૧૬૪૦૦૦૦
૨૧ મોવા (મહુવા)	૭૫૦૩૨૦
૨૨ બીઆદ્રા (બારા)	૮૩૬૩૨૫
૨૩ કોસ	૧૨૦૩૨૦
૨૪ ખારજોલ	૫૩૭૭૩૭૧
૨૫ તનારી (તિનારી)	૪૯૬૦૦૮
૨૬ કામરેન	૧૯૪૫૦૦
૨૭ નહિમારી (નનમારી)	૬૦૩૦૦૦
૨૮ તલેપર (તડકપર)	૩૪૮૦૨૭૮

—લે દામ ૪૯૪૬૩૬૬૨

नवसारीभा १९०० थी १९३७ सुधी इटलो वरसाद थयो। ते ह्यावनाइ^ई पत्रकः—

ᠠᠵᠤᠨᠠᠨ
--

નવસારીમાં ૧૯૦૦ થી ૧૯૩૩ સુધી ટ્રેડલો વસાહ દેયો તે દર્શાવનારું પત્રક. (પાન ૬૫૧થી આઠ)

૫૮૩.

મહીનાઓ.	૧૯૧૭	૧૯૧૮	૧૯૧૯	૧૯૨૦	૧૯૨૧	૧૯૨૨	૧૯૨૩	૧૯૨૪	૧૯૨૫	૧૯૨૬	૧૯૨૭	૧૯૨૮	૧૯૨૯	૧૯૩૦	૧૯૩૧	૧૯૩૨
જુન	૧૬૨૭	૨૦૬૧	૧૫૭૪	૧૦૫૧	૩૦૩૩	૧૧૬૭	૦૦૧૬	૭૦૭૮	૧૮૦૫	૦૦૮૧	૭૦૬	૧૦૬૧	૩૦૪૨	૩૧૦૦	૩૦૪	૧૦૮૯
જુલાઈ	૧૪૦૧	૩૦૪	૧૨૦૬	૧૫૦૧	૪૨૦૫	૧૨૦૩	૨૬૦૬	૨૩૨૮	૪૦૨૧	૩૬૦૮	૧૧૦૨	૨૪૦૪	૪૭૦૩	૧૬૦૨	૧૬૦૨	૧૪૦૪
ઓગસ્ટ	૧૨૦૧	૮૦૬	૧૦૬૬	૮૦૭	૧૨૦૬	૩૦૪૩	૮૦૫૪	૧૫૦૮	૧૦૩૮	૨૮૦૭	૬૦૭	૮૦૬	૪૦૫૬	૬૦૫૨	૨૮૦૭	૪૦૪૭
સપ્ટેમ્બર	૧૮૪૩	"	૬૦૨	૨૦૫	૧૪૦૬	૧૮૦૫	૬૦૨૦	૮૦૭	૩૦૩૩	૧૨૦૬	૪૦૩૮	૭૦૫૧	૩૦૭૬	૫૦૩૦	૪૦૨૩	૪૦૫૪
ઓક્ટોબર	૧૪૦૩	"	૨૦૮૬	"	"	"	"	૦૦૧૨	"	"	"	૧૦૭૬	૨૦૭૬	૧૦૩૦	૭૦૫૪	"
નવેમ્બર	"	"	૦૦૨૬	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	૦૦૧૦	"
ડિસેમ્બર	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	—	"
કુલ	૭૬૦૦	૧૪૦૧	૪૮૦૦	૩૭૦૪	૭૨૦૭	૫૬૦૬	૪૪૦૫	૫૫૦૭	૩૨૦૬	૭૮૦૫	૩૨૦૬	૬૩૦૩	૬૦૦૬	૬૦૩૨	૭૦૦૩	૫૮૦૩

નવસારીમાં વ્યવસ્થિત ઇતિહાસિક સભ્ય પ્રરેષો અને તેને લગતી જુની જગ્યાઓનું પત્રક:--

નંબર	જગ્યાનું નામ	લગતો	વર્ણન		વર્ષ
			૧	૨	
૧	હનુમાનજીનું મંદીર	મોટા બગર	ભારતીની મુર્તી હનુમાની જુનામસીદની જગ્યાએ જુના હિંદુ શીવ મંદીરને લાગીને હતી આ મંદીરની મુલાકાત વારંવાર ખારંગરીના ચાલુક્ય કુમાર રાગ પાલેસી વડબ અને તેની પછીના ગાદીએ આવનારાઓથી લેવાત્ર હતી (લેવામાં આવતી હતી).		ઈ. સ. ૯૬૪ ને આશરે.
૨	સૈયદ સાદાતની દરગાહ	હુનસીકીઈ	આ જગ્યા ગુજરાતમાં મુસલમાન સતપથની સ્થાપના કરનાર તુરકીન સૈયદ સાદાતની-સૈયદની કબર અને રહેવાની જગ્યા છે. (જુની કબર આપારે મોજુદ છે).		૧૯૬૯
૩	મગદુમશા પીરની દરગાહ	"	અમદાવાદના મગદુમશા પીરે આ જગ્યા પોતાના ગુરના હુકમને માન્ય રાખી ગુજરાત અને દક્ષીણની ૬૬ છિપરજ આવેલા થોડા અમુતનના જાડની ઘટા નીચે પોતાના મુકામનો જગ્યા પસંદ કરી હતી. (જુની કબર હજુ મોજુદ છે).		૧૪૬૩
૪	કરકરીઓનું ઘર	પારસીવાડ મોટા ફળીયા	આ ઘરનો અંદર જુના પારસી રાગ યાંગાશા યાંગાશાની ગાદી હતી. ન્યાં તેમની પછીના ત્રણ ગાદી વારસેનું મુસલમાનોએ ખુન કર્યું હતું.		૧૪૯૮
૫	દરગુજીનું ઘર	દરગુજીવાડ મોટા ફળીયા	પહેલા પારસી મોભેદ મહેજરાણા દરગુજી રહેવાની જગ્યા.		૧૫૮૦

દેસાઈ બીરડોંગ	સીન્વાઈવાડ ગોડા ફળીયા	૧૬૩૭
અટોતા મોતીનમ દયાવદાસ વા. અને હેવેતી	કુધીઆતનાવ આશાપુરી રાડ	૧૬૮૫
ગુડના થાણા-શિશ્નો	થાપા કચેરી	૧૭૨૦
બીડીશ જગાત ચોળ	નૈદ અડોન્લા	૧૭૫૦
દશના ટેકડી અને ડુનસીકુલ નુ મેદાન	હુનસીકુલ	૧૭૫૦
જમશદવાડી	રટેયનરતે દેસાઈ તનાન પાસે	૧૭૬૭
સર જમશદેલ હાબામનુ ધર	અલેસર વાણ ફળીયા	૧૭૮૩
શાસ્ત્રીની ધર્મશાળા	કુધીયાતનાવ	

આ જગ્યા પહેલાં દેસાઈ દેસાઈ રસમજી (૧૬૩૭-૧૭૦૮) અને તેમના દીકરા ખુરશદેલ દેસાઈ (૧૬૮૮-૧૭૮૮) નું રહેવાનું સ્થળ છે જેમણે મહારાજા શ્રી પીપ્પાજી ગાયકવાડને સોનમના કીદના માથી ગુજરાતની આ બાજુ આવવાનું આમનલું આપ્યું અને બંને બાપદીકરાઓએ ચોતોના નોકરાનું લક્ષક મદદમાં આપી નવસારીમાં ગાયકવાડ નું પહેલું ચાલું સ્થાપત કર્યું.

બરોડાના પ્રખ્યાત ગુજરાતી કવી પ્રભાનદે બહીરાઓ સુધી અહીંઆ સુકામ કર્યો હતો અને સર્વેસં "અન જગનીની કથા" ની કવિતા લખી હતી જે ૧૮૬૫માં

મહારાજા પીપ્પાજી ગાયકવાડ અને તેની પ્રણી ૥ શાદાએ આવ નારાઓનું સ્થાનિક રહેવાનું સ્થળ

ઈન્ડિયન કંપની (સિદ્ધર ટ્રેડિંગ)ના રખતે તેની પાસેથી ગુડનુ ધર બીડીશ શોધાએ નવસારીની જગત ચોકીને માટે મેળ પુ બુ બીડીશ અને દિદી લક્ષક બોગમે અને ગુજરાત વચ્ચે જતા ન્તામાં સુકામનુ સ્થળ

અહીંઆ ફેચ મુસાફર અંકલેગીન કુ પેદા જોનરડીઅન (અધુરતી) ધર્મની ગોધ માટે ચોતની સુતની સુવાકાત કન્યાન સુકામ કર્યો હતો.

પહેલા પ્રાન્સી મેરોનેટ સર જમશદેલ હાબામનુ જાનમ બુનો (૧૭૮૩-૧૮૫૮),

આ ધર્મશાળા પેશાના વડીલ ગાયકવાડી પટવર્ધન બધાવો હતી જ્યારે મહાનગર ગાયકવાડ પુના આ માર્ગે ન્હી જતા (ગુડની ધર્મશાળા)

કાગરવાડ મોટા
ફળીયા

૧૪ દાદાભાઈ નવરોજીનું ઘર

હાફિસ ઔધ પાન્ડિમેન્ટના પહેલા હોદી મેન્ગર અને હિંદુસ્તાનના રાજ્યકારી બાબતમાં બાહ્યર દાદાભાઈ નવરોજી સા.ની જન્મભૂમિ
૧૮૨૫-૧૮૧૭

કાછીઆવાડી

૧૫ રતનવાડી કાછીઆવાડી

અહીંઆ ગુલ્શનુ સી. સેન્ડ્રીયુક સુરતના ચીફ ટેસાઈઓની જનીન વતન માટે જીવીય ગર્વમેન્ટ તત્કથી પૂછપછ માટે નવસારી આબ્યા ત્યારે મુકામ કર્યો હતો (કિતયો હતો).

દસ્તુરવાડ મોટા
ફળીયા

૧૬ શેઠ જમશેદ એન. ટાટાનું ઘર

હિંદના હિંદોગોના મુખ્ય સ્થાપક જમશેદજી નસરવાનજી ટાટાની જન્મભૂમિ ૧૮૪૦-૧૮૦૪.

દુધીઆતલાવ

૧૭ નરસીંહજી ટેકરી

નવસારીના હિંદુ સાધુ મહારાજ ટેહલદાસેનો આશ્રમ.

જીના ચાણા કચેરી

૧૮ રંગમહેલ

મહારાજ મહારાવ ગાયકવાડ સા. નો ઉનાળા માટે રહેવાનું મથળ. તેની પાસે જીના કિલ્લાનું મકાન છે, કે જ્યાં મહારાજ ગણપતરાવ ગાયકવાડ સા. ના રાણી રાધાબાઈ સા. અને મહારાજ ખંડેરાવ ગાયકવાડ સા. ના રાણી જમનાબાઈ સા. અને હાલના મહારાજ સર સયાજીરાવ મહારાજ ગાયકવાડ પોતાની બાંધવા-વસ્થામાં ઉનાળામાં રહેતા હતા.

હુનસીકાઈ

૧૯ દસ્તુર વાડી બંગલો

આ બંગલામાં મુરોખીયન વીઝીટર (મુલાકાત લેનાર) સર રીચર્ડ ટેમ્પલ બોમ્બેના ગર્વનર હ. સ. ૧૮૭૮માં નવસારીની મુલાકાતે પ્રધાનો હતા, ત્યારે કિતયો હતો. અને અત્યારે નવસારી પ્રાંતના સુબા સાહેબોને રહેવાના મકાન તરીકે ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે.

આ બંગલો મહારાજ મહારાવ ગાયકવાડ સા. ના રાણી સા. મહાસ્વામી સા. ની રહેવાની જગ્યા હતી, અને હમણા શ્રીમંત હારાજ સાહેબનું કિતરવાનું મથળ છે.

માનયાંદ વિગેરે મેળવનારા નવસારીનાં બાનુઓ તથા ગૃહસ્થોનું લીસ્ટ

સગ જમશેદજી જીજીભાઈ	નાઈટ; ઝેરોનેટ ૧૮૫૭.
ગા. સરદેસુનજી બીખાજી નરીમાન	નાઈટ ૧૯૧૪, કયસરે હિન્દ મેડન ૧૯૦૯
ગા. સર જીવજી જમશેદજી મોદી,	સી આઈ ઇ. ૧૯૧૭, રામચંદ્ર બેન આદમા ૧૮૯૩, દીવાનીએ ૩ લીજીઓ ૩ ઓનર ૧૯૨૫, ઓશીશીએર ૩ ફોર્ડ ૩ મેરીટ (હગેરી) ૧૯૨૫
ગાઈટ ઓનરેબલ સર દીનશા ૬ મુલા ડ્રીવીકાજી-સીનર. સી આઈ ઇ, ૩ સી. આઈ. ઇ	
સગ બેજનજી દાદાભાઈ મહેતા	નાઈટ.
સર સોરાબજી બેજનજી મહેતા	સી આઈ ઇ. ૧૯૨૦, નાઈટ.
સર દોરાબ જમશેદજી તાતા	નાઈટ.
સર રતન જમશેદજી તાતા	નાઈટ.
સર જમશેદજી બેરામજી કાગા	નાઈટ. ૧૯૨૮
સર નવરોજી બાપુજી સકનાતવાના	નાઈટ ૧૯૩૮, સી આઈ ઇ. ૧૯૨૩.
ગા. ધનજીભાઈ હોંગમસજી મહેતા	ગવર્નર (રૂપાનો) ૧૯૧૬, ડોન્ટ ઓફ સેટમેન્ટ (રૂપાનો) ૧૯૧૭, કયસરે હિન્દ (સોનાનો) ૧૯૨૦; ઓસોશીએટ સર્વીંગ બધર ૧૯૩૧, સી. આઈ. ઇ ૧૯૩૨, ઓસોશીએટ ઓશીસર ઓફ સેટમેન્ટ ૧૯૩૪, ઓસોશીએટ કમાન્ડર ઓફ સેટમેન્ટ ૧૯૩૭, મહારાજા ડાયમંડ બ્યુબીલી મેડન રૂપાનો ૧૯૦૬
માણેકજી ખગશેદજી નરીમાન	ખાનગહાફુર ૧૮૯૮, કયસરે હિન્દ ડેપેરી મેડન ૧૯૦૨.
માણેકજી પાનજી પોહો	ખાનગહાફુર ૧૯૧૨, ખાનસાહેબ ૧૯૧૦
તેલમુરરપ કાનસજી બબા	ખાનગહાફુર ૧૯૨૬
રાજા કેબચર દરવુર	ખાનસાહેબ ૧૮૨૬
મેરવાનજી નવરોજી તાતસ	ખાનસાહેબ ૧૯૧૫.
દરવુ ખુરશેદજી એરબજી પાવરી	ઓર્ડર ઓફ મેરીટ (મિસનનો) ૧૯૨૬.
અરદેશર રસતમજી સુઈ	ખાનસાહેબ ૧૯૦૬.
એદલજી જમશેદજી મુદના	ખાનસાહેબ ૧૯૩૬,
મનચેજી હોંગમસજી દરવુર	ખાનસાહેબ

ડા. એચ રતનજી દાણ
રતનજી દાદાભાઈ તાતા
ઓનરેબલ રતનજી જમશેદજી
જીજીભાઈ

ડા. મેહરવાનજી એચજી પાવરી

દેસાઈ મનચેરજી પુરશેદજી
દસ્તુર દારાજી મોહીઆરજી
બાઈસાહેબ રતનબાઈ એલજી બામજી
શેઠ બહેરામજી નસરવાનજી સીરવઈ
શેઠ પેશોતન રતનજી દાણ
શેઠ મહેરવાનજી નાનાભાઈ મહેતા
શેઠ હોરમસજી કાયસજી ગોટલા
સર હોમી બાણેકજી મહેતા
શેઠ દીનશા રતનજી દાણ

શેઠ કરામશેઠ રતનજી દાણ
શેઠ જમશેદજી મહેરવાનજી પાવરી
રા. રા. દારકાનાથ રંગનાથ શેઠજી
રા. રા. કનૈયાલાલ જમનાદાસ

મંજુદાર

બાઈ બાઈમાય રતનજી દાણ
રા. રા. ડાહ્યાભાઈ વસનજી મરોલીઆ
એ. પુરશેદજી બહેરામજી સહીયાર
સાક્ષરશ્રી સોરાબજી મનચેરજી દેસાઈ
બાઈ સુનામાય અમનજી દેસાઈ

શેઠ કરામશેઠ બરબોરજી ગારડા

શેઠ પેરતનજી બરબોરજી મહેતા
શેઠ નાનાભાઈ પેરતનજી મહેતા
શેઠ અમનજી હોરમસજી દેસાઈ

મીલીટરી કોસ-છેલ્લી મોટી લડાઈમાં ૧૯૧૬-૧૭.
જેપ્પીસ ઓર્ડર ઓફ મેરીટ.

નાઈટ ઓફ ઓર્ડર ઓફ ટારીસાનો સોનાનો
ચાંદ-પોયુગીઝ.

એસોશીએટ સર્વીંગ બધર ઓફ સેન્ટર્જન ૧૯૩૭
જે. પી. આનરરી મેજસ્ટ્રેટ.

ગાડી મસાલ ૧૭૬૭.

છત્રી મસાલ ૨૧-૧૦-૧૯૦૩.

દાનમુર્તી (દાતાર મંડળનો સોનાનો ચાંદ) ૧૯૧૦

દાનમુર્તી (" ") ૧૯૧૪

દાનમુર્તી (" ") ૧૯૧૫

દાનમુર્તી (" ") ૧૯૧૬

દાનવીર (દાતાર મંડળનો રૂપાનો ચાંદ) ૧૯૩૬

રાજમિત્ર (મોતી જડીત સોનાનો ચાંદ) ૧૯૩૮.

રાજરત્ન (રૂપાનો ચાંદ) ૧૯૨૭; રાજરત્ન (સોનાનો

ચાંદ) ૧૯૧૬; ડાવમન્ડ બ્યુબીલી (સોનાનો

ચાંદ) ૧૯૩૬.

રાજરત્ન (સોનાનો ચાંદ) ૧૯૩૮.

રાજરત્ન (સોનાનો ચાંદ) ૧૯૩૯.

રાજરત્ન (સોનાનો ચાંદ) ૧૯૩૯.

રાજરત્ન (સોનાનો ચાંદ) ૧૯૩૯.

રાજરત્ન (સોનાનો ચાંદ) ૧૯૩૯.

રાજરત્ન (રૂપાનો ચાંદ) ૧૯૩૬.

દાનવીર (દાતાર મંડળનો રૂપાનો ચાંદ) ૧૯૩૯.

બહુમાનનો પોપાક.

બહુમાનનો પોપાક ૧૯૩૬.

શ્રીમંત મહારાજ પીઘાણરાવ ગાયકવાડનો રૂપાનો

પેકેટ.

યુજ્જાતના સરદાર ૧૯૨૧, કોરોનેશન મેડલ ૧૯૧૧

રાઈનશાહ પંચમજ્યોજ્ઞ બ્યુબીલી મેડલ ૧૯૩૫

મહારાજ ડાયમન્ડ બ્યુબીલી રૂપાનો મેડલ ૧૯૩૬

આનરરી મેજસ્ટ્રેટ નવસારી

આનરરી મેજસ્ટ્રેટ નવસારી

આનરરી મેજસ્ટ્રેટ નવસારી

પ્રોફેસર દાદાભાઈ નવરોજી	મેમ્બર ઓફ પાર્લામેન્ટ ૧૮૯૨ થી ૧૮૯૫
શેઠ સાપુરજી દાદાભાઈ સહવાતવાળા	" " ૧૯૨૧
સર જમશેદજી જીજીભાઈ	
ઍરોનેટ (પાંચમા)	કે. સી. ઍસ. આઇ. ૧૯૨૨ જે. પી.
સર કાવસજી જીજીંગીર	
ઍરોનેટ (પહેલા)	નાઇટ ૧૮૯૫ ઍરોનેટ ૧૯૦૮ જે. પી.
સર કાવસજી જીજીંગીર	કે. સી. આઇ. ઈ; ૧૯૨૭ ઓ. પી. ઇ. ૧૯૧૮
ઍરોનેટ (બીજા)	સી. આ. ઈ. ૧૯૨૦
સર બેજનજી દાદાભાઈ મહેતા	ખાનખલાફુર ૧૮૯૮ નાઇટ ૧૯૧૨
સર હોરમજીદીયાર શીરોઝ દસ્તુર	નાઇટ ૧૯૩૨
દસ્તુર હોરાંગ જાભારપ	ખાનખલાફુર ૧૮૭૮, સમસદિલ ઑફિસ ૧૮૯૦, સી. આઈ. ઈ. ૧૯૦૬.
શેઠ કાવસજી દીનશાહ એડનવાલા	સી. આ. ઈ. ૧૮૯૪
શેઠ અરદેશર એદલજી સીરવઈ	સી. આઇ. ઍસ. ઓ. ૧૯૨૮ જે. પી.
શેઠ જમશેદજી ફરામજી માડન	ઓ. પી. ઈ. ૧૯૧૮ સી. પી. ઈ. ૧૯૨૩
શેઠ પેસ્તનજી સોરાબજી કોટવાલ	સી. પી. ઇ. ૧૯૨૮
શેઠ ફરામરોજ હોરમસજી એડનવાલા	ઓ. પી. ઈ.
શેઠ કાવસજી હોરમજી કાતરક	ખાનખલાફુર, ઓ. પી. ઇ.
બેડી હીલ્લા કાવસજી જીજીંગીર	એમ. પી. ઈ. ૧૯૨૦
	કૈસરેહિંદ સોનાનો ચાંદ ૧૯૨૪
શેઠ જમશેદજી દીનશાહ આંતીઆ	એમ. પી. ઈ. ૧૯૧૮
બાઇ સુનાબાઈ કેકોઆદ દસ્તુર	એમ. પી. ઇ. ૧૯૧૯
દસ્તુર કેકોઆદ આદરઆદ	" શમ્શુલન ઑફિસ " ૧૯૧૧, સરદાર ૧૯૦૮
શેઠ જમશેદજી માણેકજી આંતીઆ	કૈસરેહિંદ રૂપાનો ચાંદ ૧૯૧૬
શેઠ ફરતમજી હોરમસજી માડન	કૈસરેહિંદ રૂપાનો ચાંદ ૧૯૧૩
શેઠ ફરતમજી પેસ્તનજી મસાંણી	કૈસરેહિંદ રૂપાનો ચાંદ જે. પી. ૧૯૧૬
શેઠ દોરાબજી બરજેરજી કરાડયા	ઇડિયન જનરલ સરવીસ મેડલ વીથ ક્લાસ ૧૯૧૯
શેઠ જમશેદજી નસરવાનજી તાતા	સેક્રેટરી ઓથો વગેરે તથા કીનકોસોનો ખેતાળ (નોંધનીસ) ૧૮૯૭
શેઠ રતનજી દાદાભાઈ તાતા	કીનકોસોનો ખેતાળ (યર્ડ ઑફર ઑફ ધી રાઇઝીંગ સન (નોંધનીસ) ૧૮૯૭ ફાનવીર ૧૯૦૭
દસ્તુર નાશીરવાન કેકોઆદ	ખાનસાહેબ, ૧૯૨૭ ખાનખલાફુર, ૧૯૩૧ સરદાર, ૧૯૨૭
દસ્તુર શીરોઝ હોરાંગ	સરદાર ૧૯૧૩
ડા. પેસ્તનજી બીખાજી નરીમાન	ઑફર ઑફ ધી બ્રીલ્યન્ટ સ્ટાર ઑફ મેરીટીયાર (હામોડયા ૧૮૯૨) (સઅઇદીયા ૧૯૦૫)

શેઠ એદાજી જમશેદજી ઉનવાલા	ખાનખહાદુર
શેઠ ધનજીશા નસરવાનજી અવાશીયા	ખાનખહાદુર, જે. પી.
શેઠ હોરમસજી શાપુરજી કાતરક	ખાનખહાદુર, જે. પી.
ડા. પાતણુજી હોરમસજી દાદાયાનજી	ખાનખહાદુર ૧૮૯૮. વાઈસરૉયના ઑનં ઑલી. સર્જન ૧૯૦૮.
ડા. કુવરજી રસ્તમજી અવારી	ખાનખહાદુર.
શેઠ દીનશા એદલજી અવારી	ખાનખહાદુર.
લેફ્ટેનન્ટ કર્નલ જમશેદજી ખરશેદજી કાંગા	બે રૂપાના મેડલ (સુકાનતી લડાઈ), એક રૂપાનો મેડલ (ચીનમાં બાક્સરો સાથની લડાઈ) ૧૯૦૫
દસ્તુર મહેર હોશંગ	ખાનખહાદુર, ૧૮૯૬
શેઠ નવરોજી દોરાબજી ખંડાતાવાલા	ખાનખહાદુર
શેઠ હોરમસજી જમશેદજી આંટીયા	ખાનખહાદુર
શેઠ માણેકશા પેરતનજી મહેતા	ખાનસાહેબ
શેઠ કાવસજી હોરમસજી દાદાયાનજી	ખાનસાહેબ ૧૮૮૮.
શેઠ એદલજી રસ્તમજી કાંગા	ખાનસાહેબ
શેઠ જલ્લેજી દોરાબજી કાંગા	ખાનસાહેબ
શેઠ માણેક હોરમસજી દાદાયાનજી	ખાનસાહેબ
શેઠ આદરજી મહેરનોશજી મસાણી	રાજરત્ન સોનાનો ચાંદ ૧૯૧૬
દેસાઈ જામારૂપજી ખરશેદજી	છત્રીમસાલ
શેઠ કેરસારૂપજી રસ્તમજી દાદાયાનજી	જર્ટીસ ઑફ ધી પીસ.
ડા. જમશેદજી ખેરામજી વિમાદલાલ	ઑનરરી મેજસ્ટ્રેટ.
ડા. કાવસજી એદલજી દાદાયાનજી	જે. પી.
ઑ. મહેરજીભાઈ પાલનજી માદન	જે. પી. ઑનરરી મેજસ્ટ્રેટ
શેઠ કેખશર, મા. ખીનોચેરહોમજી	જે. પી.
શેઠ રતનશા કે. દાદાયાનજી	જે. પી.
શેઠ રતનશા તેમુલજી નરીમાન	જે. પી.
લેડી નવાબયાધ તાતા	જે. પી.
શેઠ મેરવાનજી માણેકજી મુનશી	ઑનરરી મેજસ્ટ્રેટ
બાઈ દીનબાઈ પેરતનજી કાંગા	જે. પી.
લેડી ધનબાઈ કાવસજી જેહાંગીર	જે. પી.
મીસ. ધન દેસાઈ	જે. પી.
શેઠ કેકેબાદ કાવસજી દીનશા	જે. પી.
શેઠ જામારૂપ, શીરોજી હોશંગ દસ્તુર	જે. પી.
ડા. નાનાભાઈ નવરોજી કાતરક	જે. પી.
શેઠ હોરમસજી માણેકજી મહેતા	જે. પી.

ખીજ નામાંકિત પારસી નરો.

શેઠ એલસજી નવરોજી મહેતા (ચીનાઈ):—જન્મ રોજ ૧૨ માહ ૧ સાલ ૧૧૯૫. મરણ રોજ ૯ માહ ૯ સાલ ૧૨૫૮. પ્રથમ પહેલા સર જમશેદજીને ત્યાં નોકરી કરી. પંદર વર્ષની ઉંમરે ચીન ગયા. છ મહીનાની મુસાફરી કરી ચીન પહોંચ્યા. ત્યાં પ્રથમ ગોડાઉનકીપર રહી ડુંક ધધો કરવા માંડ્યો. તેથી બે પૈસા મળવાથી પંદર વર્ષે નવસારી આવ્યા. શેઠ નસરવાનજી તત્કાલી સાથે ભાગમાં ચીનનેા ધધો ચાલુ રાખવાથી વધુ કમાણી થઈ. નસરવાનજી ગુજસ્તા પછી તેમના દીકરા સોરાબજી તત્કાલી સાથે કાપડ, ખંગરી, રેશમ, હિંગબોક્ક, મોતી, ચકા, તજ, અરીણ, સુતર ૩ વિગેરેના ધધો કીધો. પ્રથમ પેઢી કન્તાનમાં હતી તેની શાખાઓ મુંબાઈ, હૉંગકૉંગ, એમોઈ, કુચાઉ, તાએવાન ૫ વિગેરેમાં કાઢી. તેમાં પોતાના ભત્રીજાઓ, ભાણેજોને કામે લગાડ્યા પોતે બહુ મોટા દિવના હોવાથી તેમને સર્વેને તેમજ પોતાના મહેતાજીઓને વેપારમાં ભાગ આપ્યો. ભાઈઓ, પીત્રાઈઓને ઘરો બાંધી આપ્યાં. ધણીને પરણાવી આપ્યા. એમની સંખ્યાવત જહોર તથા ખાનગી ઘણી હતી. ૧૮૮૪ ૮૫માં બારડોલીમાં અગીઆરી બંધાવી આપી કામકા મહોલ્લાના ભૈંડોના ઉપયોગ માટે જમ્મનો માહમબાર કરવા માણેક બાગ નામનું મકાન ભેટ આપ્યું એટલુંજ નહીં પણ એવા ધર્મના ખર્ચ માટે બે વજ્રા ખરીદી આપ્યા. એઓજ મહેતા ખાન્દાનના પહેલા મુખ્ય વડા અને ખાન્દાનને ઠિપાવનાર હતા.

શેઠ પેસ્તનજી એલસજી મહેતા (ધિલાભાઈ મહેતા):—જન્મ રોજ ૧૦-૧૨-૧૨૧૭ મરણ રોજ ૧૩-૧૧-૧૨૭૮. એઓ ધણીજ ઉમદા ખવાસના, સાહેસ, અને ઉંચ મનશક્તિવાળા હોવાથી જેમના સમાગમમાં આવતા તેમનું મન છતી લેતા હતા. એઓ ગરીબાઈમાં તવંગરી ભોગવી ગયા હતા. કાકરસી મુજજીની કંપનીમાં હેડક્વાર્ટ હોઈ, ખાન્દાનના કે મહેસરના કોઈપણ આસામીનું કામ ખાહેસ દીલે કરી આપતા હતા, અને ખાન્દાનના ખેરખાહ હતા. તેથી એઓના મરણબદ શેઠ મહેરવાનજી ના. મહેતાની બાંહેધરી હેઠળ એમને નામે મહેસરના ગરીબ પારસીઓને આંશરો આપવાનું ફંડ સ્થાપન કરવામાં આવ્યું હતું, તેમાંથી વખતો વખત ખરીબોને અનાજ, રોકડ મદદ, સ્કુલ ફી વિગેરે આપવામાં આવેછે. હાલ એ ફંડ સુમારે રૂ. ૨૨૦૦૦નું થયુંછે.

શેઠ પેસ્તનજી ખરજોરજી મહેતા (મામલતદાર):—જન્મ ૨૬-૫-૧૨૦૬ મરણ ૨૬-૧-૧૨૮૬. એમના પાવાના કાકા શાપુરજી પેસ્તનજી, ગંગાસના મજમુનદારનું કામ કરતા હતા તે બદલ સરકારથી વતન મળ્યું હતું. તેમણે (શાપુરજીએ) ચીખલીમાં મામલતદારનું કામ કરેલું. તેમની નસીતપોર, છટાતવા, દોતેજ તથા અડદા ગામે જમીન હતી અને મોગાર ગામે રોકડ હક મળતો હતો. મરકારે વતન ખાવસા કરવાથી પેસ્તનજીને પહેલાં તત્કાલીની જગ્યા આપવામાં આવી. તેમાંથી વધી કારકુન, સીરસતેદાર, અવલ કારકુન, સદર ફડ દરોગા થઈ છેવટે સચીનમાં મામલતદાર તથા મેજસ્ટ્રેટ થયા. એકંદરે ઇંગ્લેજ રાજ્યમાં ૩૭ વર્ષ નોકરી કરી. ઈ. સ. ૧૮૬૨માં ટિલક યત્ર કરે કટર ટી. સી. હોપ જેઓ પાછળથી સર ટી. સી. હોપ તરીકે અને મુન્દરાતી પાંડ્ય

પુસ્તકો રચનાર તરીકે પ્રખ્યાત થઈ ગયા છે તેમનો પેરતનજની નિમકહવાલ અને પ્રમાણિક નોકરી જોઈ તેમને પાવરી દર પાવરી ચઢાવવામાં મુખ્ય હાથ હતો. તેમણે ત્યાં ત્યાં નોકરી કરી ત્યાં ત્યાં સારા માન મેળવ્યું હતું. રીટાયર થયા ત્યારે સચીનના નવાજ સાહેબ અબકુલ કાદરે દરબાર ભરી શેઠ પેરતનજને એક કસબી સાલ તથા કિંમતી નંગ જડેલી વીંટી ભેટ આપી હતી, તથા બોકોએ પણ સાલો આપાડી હતી. રીટાયર થયા પછી નવસારીના બોકોએ લક્ષમણ હાલમાં જાહેર મીટીંગ ભરી સુખા સાહેબ અંતાણ ગંગાધરને અરજ કરવાથી શેઠ પેરતનજને નવસારીના આનરરી મેજસ્ટ્રેટ નિમ્યા હતા, અને તે કામ એમણે પંદર વર્ષ સુધી કર્યું હતું. વળી તેઓ સર જમશેદજીના ધરમખાતાઓના મેનેજર હતા. કાલીયાવાડીની વિકટોરીઆ ડીરપેન્સરીના વિઝીટર હતા તેમજ સર જમશેદજીની છોકરા છોકરીઓની નિશાળની કમિટિના પ્રમુખ તથા મહેસર અન્ગ્રુમનની જનરલફંડની કમિટિના મેમ્બર હતા, તથા બાકમે જશને રૂઝે હૌરમઝદના પ્રેસીડન્ટ હતા.

શેઠ રસ્તમ પેરતનજ મસાણી:—એમના બાપદાદા અસલ નવસારીના હોધ, એમનો જન્મ ૧૮૭૬માં મુંબઈમાં થયેલો છે. એઓ બહુ ચંચળ મનના હોવાથી ન્યુ હાઈસ્કૂલ તથા ઍલ્ફ્રેસ્ટન કૉલેજમાં ઇનામો જીતી ગયા હતા. બી. એ અને એમ. એની પરિક્ષામાં ઉગ્રેજ અને ફારસી ભાષાઓની પસંદગી કરી તેનું સારૂ માન મેળવી પહેલે નંબરે પસાર થયા હતા. પચાસ વર્ષની ઉંમરે વિશ્વાયતમાં “એડવાન્સ ઇકોનોમીકલ”માં લંડન યુનિવર્સિટી તરફથી “માનસહિત સર્ટીફિકેટ ઍફ મેરીટ” મેળવી હતી. હાલ ઈન્સ્ટીટ્યુટ ઍફ ઍન્કર્સના ફેલો છે તેમજ મુંબાઈની યુનિવર્સિટીના વાર્ષિક એન્સેલરનો માનવંત હોદ્દો ભોગવે છે. એન્થ્રોપોલોજીકલ સોસાયટીના ૨૫ વર્ષ સુધી પ્રેસીડન્ટ હતા. પ્રથમે મુંબાઈની મ્યુનિસિપાલિટીમાં હેડક્લાર્કની નોકરીએ રહી ૧૯૧૯ માં ડેપ્યુટી કમિશનર અને છેવટે ૧૯૨૨માં પહેલવહેલા હિંદી મ્યુનિસિપલ કમિશનર નિભાયા; એઓ એક અચ્છા વક્તા અને વિદ્વાન શ્રેષ્ઠ છે. જામે જમશેદ, ગપસપમાં લખાણો શરૂ કરી ઈન્ડિયન રપેકટેટર, કયસરે હિન્દ વિગેરેમાં એડીટર તરીકે કામ બજાવ્યું છે. એમણે ગુજરાતીમાં બોધણું, ચંદ્રચાલ-વિગેરે પાંચ નવલકથા તથા તનસુખમાળા વિગેરે કેળવણી સંબંધી પુસ્તકો અને આંકેક ઉગ્રેજ પુસ્તકો બહાર પાડ્યાં છે. તેમાં સૌથી છેલ્લું દાદાભાઈ નવરાજનું જન્મ વૃત્તાંત છે. જૂદી જૂદી મહત્વની બાબતો પર અસંખ્ય રસાવાઓ જૂદા જૂદા ચોપાનિયામાં લખ્યા છે. તેમાં યુરોપની ઈન્ટરનેશનલ કોંગ્રેસ ઍફ ઓરીએન્ટલીસ્ટ આગળ વાંચ્યા છે. મુંબાઈની ગણીતી સેન્ટ્રલએન્કના ડીરેક્ટર નિભાયા હતા અને તે હોદ્દો લેતાં પહેલાં બે વર્ષ ઇંગ્લંડની મીડલેન્ડ એન્કમાં એ બાબતનું તિલાંજલ લીધું હતું. મુંબાઈની વણી મોટી સંસ્થાઓની બોર્ડ ઍફ ડીરેક્ટરોના મેમ્બર છે. કેળવણીની અને ખીજ બાબતોમાં એમની જાહેર સેવાઓ ગણીતી છે. ખરસેદજી રસ્તમજી કોના ઓરીએન્ટલ ઈન્સ્ટીટ્યુટના, બોમ્બે પ્રેસીડન્સી એડલ્ટ એન્જ્યુકેશન એસોશિએસન તથા સોસાઈટી ફૌર પ્રોટેક્શન ઍફ ચિલ્ડ્રનના તથા ચિલ્ડ્રન્સ એઈડ સોસાઈટીના એક સ્થાપક છે. તથા ચિલ્ડ્રન્સ એક્ટના પિતા સમાન છે. વળી જાત જાતની શોકસેવાની કમિટિઓમાં સેક્રેટરી

તરીકે કામ કરે છે. મરહુમ નવરોજી માણેકજી વાડીયાના ચેરીટી ફંડના એક ટ્રસ્ટી તરીકે આખા હિન્દને બહુ ઉપયોગી મદદ આપ્યા બાદ છે. આ સર્વે કાર્યોથી તેમણે નવસારીની નામનામાં ઘણો વધારો કર્યો છે.

૬૧. મહેરવાનજી એરથજી પાવરી:—એમનો જન્મ નવસારીમાં ૧૮૬૬માં થયો હતો. સર કાવસજી જેહાંગીર મહેસામાં કેળવણી લઈ મેટ્રિક થઈ ગ્રાંડ મેડીકલ કોલેજમાં ડોક્ટરની પરિક્ષા પસાર પરી વધુ અભ્યાસ માટે વિદ્યાયત જઈ ત્યાં બે પરિક્ષાઓ પસાર કરી છે. એઓ પારસી ક્રિકેટ ટીમના ૧૮૮૯થી ૧૯૧૩ સુધી કેપ્ટન હતા. મુંબઈમાં જૂદા જૂદા તન્દુસ્તી તથા કસરતને લગતાં એસોસીએસના સેક્રેટરી અગર પ્રમુખ છે અને જૂદી જૂદી મરદાનગી ભરેલી રમતો ક્રિકેટ, રોકીંગ, સ્કાઉટીંગમાં બહુ માહેર છે. મુંબઈની પારસી એમ્બ્યુલન્સ ડીવીઝનના સર્જન છે.

સને ૧૮૯૫માં પહેલવહેલા પારસી તથા હિંદી તરીકે વિદ્યાયતની મિડલસેક્સ કાઉન્ડી ઇથેવનમાં ક્રિકેટ રમ્યા હતા. સને ૧૯૧૮માં એઓની રપોર્ટીંગ સીક્વર બ્યુબીલી ઉજવવામાં આવી હતી. તે વખતે સારી રકમ ભરાઈ હતી અને તેમાંથી એમનો એક ઑઇન પેઇન્ટ સમી પારસી જીમખાનામાં ચૂકવામાં આવી તથા તેની યાદગીરી રાખવા માટે બે સોનાના ચાંદો સ્થાપવામાં આવ્યા હતા. એમણે પારસી ક્રિકેટ નામની ચોપડી બહાર પાડી છે. એઓ મુંબઈના જર્સીસ ઑફ ધ પીસ, અને ઑનરરી મેજસ્ટ્રેટ છે અને પારસી બેકારી ફંડ તથા એવાંજ બીજાં લોક સેવાના પારસી એસોસીશનમાં ચેરમેન છે. એમ્બ્યુલન્સના કામ બદલ એમને સર્વીંગ બધરનો બેજ(ચાંદ) મળ્યો છે.

૬૨. કાવસજી એદલજી દાદાયાનજી:—એમનો ૧૮૫૫માં નવસારીમાં જન્મ થયો હતો અને અહીં તેમજ મુંબઈમાં કેળવણી લીધી હતી. ૧૮૮૦માં દાકતર થયા. સાલ ૧૮૯૫થી ૧૯૩૩ સુધી મુંબઈની કોર્પોરેશનના મેમ્બર તરીકે ચુંટાયા હતા. ૧૯૦૮ માં સ્ટેન્ડીંગ કમિટીના, ચેરમેન અને ૧૯૧૧માં કોર્પોરેશનના પ્રમુખ નિભાયા હતા. ૧૯૨૭માં પોર્ટ ટ્રસ્ટના ચેરમેન ૧૯૧૧માં બોમ્બે મેડીકલ યુનીવર્સિટી પ્રેસીડન્ટ, ૧૮૯૮માં યુનીવર્સિટીના ફેલો નિમાઈ પાછળથી સીન્ડીક થયા હતા. કોર્પોરેશન તરફથી વલ્લે શ્રીવંર કમીટીમાં કામ કરી ૧૯૨૦માં ઇન્ટર એલાઇડ હાઉસીંગ અને ટાઉન પ્લાનીંગ કોન્સલ્ટન્ટ્સમાં ભાગ લેવા વિદ્યાયત ગયા હતા. પારસી એમ્બ્યુલન્સ ડીવીઝનના એક સ્થાપક હોઈ તેના ઑનરરી મેમ્બર હતા. પારસી ઇમરજન્સી ફોરના બોયસ્કાઉટ એસોસીએસનના ચેરમેન હતા. ૧૯૧૮માં વૉર લોન બરાવવામાં સારી મદદ આપવા માટે સરકારે સર્ટીફિકેટ ઓફ મેરીટ એનાયત કીધી હતી. લેજરટ્રેડીવ કાઉન્સિલના ૧૯૨૧-૨૯ સુધી મેમ્બર, ખેતવાડી રહેનશાહી અન્વુમનના ટ્રસ્ટી તથા પારસીઓના મરણના અરસપરસના લાભના ફંડના સ્થાપક તથા પ્રેસીડન્ટ હતા. ૧૯૧૩માં યુજ્યાં.

શેઠ મેરવાનજી એદલજી દાદાયાનજી અસલ નવસારીના વતની હોઈ વડોદરા રાજ્યમાં ન્યાયખાતામાં નોકર થઈ વર્ષો સુધી લી કાંટા મેજસ્ટ્રેટ તરીકે ઘણી પ્રમાણિક અને નિમકહવાલ નોકરી કરી હતી. પાદગ વિગેરે કેકાણે મુનસફ હતા. એમણે વડોદરાના કાયદાઓનો સંગ્રહ બહાર પાડ્યો હતો. ઘણાં વર્ષ પેન્શન લઈ સુમારે ૮૨ વર્ષની ઉંમરે વડોદરામાંજ સને ૧૯૩૪માં યુજ્યાં.

એ૦ પેસ્તનજી દાનાભાઈ દોડીયા—એઓ નવસારીના કંઠડીયા કુટુંબના સને ૧૮૧૨માં જન્મ્યા હતા અને ૧૮૭૧માં યુરોપથી કાઢી ખત અને મહેનતથી અને પ્રભાણીવણથી સાગી વધારી દીધી હતી શેરહીનો સન્કે નવસારીમાં બનાવનાર એઓ પહેલવહેના હતા પોતાના બાઈ માથે વાજપુરના જગલમાંથી નાકા કાપી નાવવાનું કોન્ટ્રેક્ટ તીધું હતું એઓ શાફી ધધો પણ કરતા હતા અને પૌરત ખાતામાંથી નીકીટ વેચનાર તરીકે નાઈસિન્સ મેળવ્યું હતું છેત્રી મોગી લગઈમાં કરોમીન તેન બહુ મોઘુ થઈ ગયું તે વખતે નામના સુગ સાહેબની સનાઈથી તે બનતી ઓછી ઈમ્મતે વેચી ગંગોબીના આલીન મેળવા હતા એઓ ૧૯૨૪માં ગુજ્યા

એ૦ પરવેજજી દાદાભાઈ વજીફદાર એઓ મેહેરરાણા કુટુંબના કોઠ સને ૮૪૫માં નવસારીમાં જન્મ્યા હતા એઓ એક અન્હા પેટાઝાદર હતા અને મુબમમાં મઓસ કંપનીના સ્થાપક હતા ઇંગ્લેન્ડ મેકેન્ડરાણાને શહેનશાહ અકબરે આપેના વજીફમાં એમને હિંસો હતો તથી વજીફદાર હોવાના હતા એમણે ફેટા ઝાદીનો હુન્તર બચવણમાં હતો ત્યારે ૮૭ માં વાઘમાહેની ઉપર નાની ફુલાન કાઢી જીતી પછતી પ્રમાણે કોત્રોડીયનની મદદથી મળી પાડવાનું શરૂ કર્યું હતું સને ૧૮૭૩માં મી કાર્ન કાર્નીંગ નામના ઈર્ષન સાથે બાગીદાર થઈ કાર્નીંગ અને પરવેજજીની કંપનીને નામે નવો મુકીઓ માધી તેને “મઓસ” (સવારનું પહોર) મુકીયો નામ આપ્યું ત્યારથી કામ થયું વધી ગયું અને મોટા મોટા શેકોમાં તથા હિંદી રાજઓ ત્યાં સખી પડાવવા આવવા નાગ્યા ૧૮૮૬માં મી કાર્નીંગ ઈર્ષનની ગયો. ત્યારથી પોતે એકના આવેલ બન્યા તેમ જ હાથ નીચે વણા યુરોપીયનો કામ શીખી ફેટાઝાદર તરીકે વખણાયા સને ૧૮૮૭માં એમની સાથે એમનો એક પુત્ર હૈનાત દીકરો પેસ્તનજી જોડાયો પરવેજજી ૧૯૬૬માં ગુજ્યા અને પેસ્તનજી ૧૯૬૬માં બહેસ્ત શીન થયા ત્યારપછી તેમનો વડો દીકરો ફીરોજશા જેણે વિનાયતની સીગી અને ગીલ્ડરૂપી પદ્ધતિ ફેટાઝાદીમાં પસા કરી છે તેઓ એ ધધો ફતેહમદીથી ચનાવે છે

એ૦ મેહેરરામજી ખરશદજી દોરડી—નવસારીમાં ૮૩ માં જન્મ્યા પ્રથમ મોમેદી કામ કરતા હતા પછી કોન્ટ્રેક્ટરનું કામ થયા લઈ સુરતની બેના મીન બાધી પોતાની જાનના છેત્રા પાત્રીસ વર્ષ પેસ્તનજી ધનજીબાઈની કંપનીમાં બાગ્યા હતા અને બી બી ઈન્ડ સી આઈ રેલ્વેમાં માન હિતારવાનું કોન્ટ્રેક્ટ લીધું હતું. ઈર્ષીને નગતી બાગતોમાં ધણે રસ લેતા હતા અને તે ત્રિયો ઉપર પણ પુસ્તકો લખ્યા હતા એમના વડીલને શહેનશાહ જે ગોરે જગોર આપી હતી પ્રોફેસર દાદાભાઈ નવરોજી એમ પી એમ નાજ કુટુંબી હતા એઓએ બગરસાથ અન્નુમનની સરી મેરા બજાવેલી કોનાથી નવા આતશમેકે નામના એમની સખી મૂકવામાં આવી છે. એઓ ૩ ૧૧માં ગુજ્યા હતા

એ પેસ્તનજી રસ્તમજી કા—નવસારીમાં જન્મ્યા તા ૧૨-૬-૧૮૧૮ બારા ગુવાથી મુકી જન્મ પડ્યું ત્યાં પ્રથમ મોમેદી કરી પછી જ આઈ પી રેલ્વેમાં કોન્ટ્રેક્ટર થયા અને એક મોગી પેટીમાં જોડાઈ કાણથી ચનાન સુધીની રેલ્વે ૧૯૫૫ માં નાધરામાં મદદ આપી પછી મીન રેલ્વે અને બીજા કોન્ટ્રેક્ટોમાં

જોડાયા. દગરો મગુરો એકા કરવામાં, કામ પર દેખદેખ રાખવામાં અને દિસાખો ઓડીટ કરવામાં ઘણી બાકાતી, ચાલાકી અને હિંમતનો ઉપયોગ કર્યો. મુંબાઈમાં અનુમનનું આતથ બેકેરામ સ્થાપવામાં આગેવાની લઈ તેમાં ઘણા પૈસા ભર્યાં. માણેકજી રોહની અગીયારીના મોબેટોએ એક રાત ઓરાડી અને બમરીયાઓના મુંબાઈના નવા આતથ બેકેરામની કમિટિએ એક માનપત્ર અને ચાંદીનો ડીમેટ આપ્યો. તા. ૨૨-૧૨-૧૯૦૧ ના રોજ મુજબ.

દસ્તુર ખુરશેદજી એરચજી પાવરો:—નવસારીમાં જન્મ્યા, ૯ એપ્રિલ ૧૮૫૬. ૧૮૭૧ માં નાવર થયા. નવસારીની જંદ પહેલવી મદ્રેસાના પહેલા પ્રિન્સીપલ ૧૮૮૬માં નિભાયા. લાનોઘીમાં ૧૯૧૨માં દસ્તુર નિભાયા. બ્રમ્મ જેશને રૂઝે હોરમઝદના સ્થાપક અને મુફતિ અનુમન બેકેરામ દુકાના દસ્તી નિભાયા. મુંબાઈના ફસલી ટોળાના વડા દસ્તુર ૧૯૦૦ માં નિભાયા. ધરાનના સાહે ૧૯૨૯ માં ઓર્ડર ઓફ મેરીટ એનાયત કર્યો. હંગેરીની ઓરીએન્ટલ સોસાયટીએ ૧૯૩૦માં એનરરી મેમ્બર બનાવ્યા. અને ૧૯૩૧-૩૩ માં સોસાયટી ડ એથોગ્રાફીક ડ પારી નામની પેરીસની અને બીજી પાંચ સોસાયટીએ મુબારકગાદી સાથે માનપત્રો આપ્યા. ૧૯૩૪માં ડુનિયાના બૂદા બૂદા સત્તર મુલકોના બૂદા બૂદા સીત્તર વિદ્વાનોએ પૂર્વની ભાષાઓની શોધખોળ, ઇતિહાસ, શીલસુશી અને કળા ઉપર રસાવાઓ લખી એમની યાદગીરીનું એક પુસ્તક બનાવી બેટ કયું. એમણે રાહો ઝરથોસ્તી, તરિકતે ઝરથોસ્તી, વાઝજે ખુરશેદ, રસાહાએ ખુરશેદ, ઝરથોસ્તી સાહિય અબ્યાસ, ધરાનીઅન રટડીઝ વગેરે પુસ્તકો બહાર પાડ્યાં છે અને ઘણા વર્તમાન પત્રોમાં ઝરથોસ્તી ગ્રાંથોમાં વારંવાર લખાણો કર્યાં છે.

દસ્તુર કેશન જમશેદજી ખોરશેદ:—નવસારીમાં ૧૮૮૭માં જન્મ્યા, શરસી, અવરતા અને પહેલવી ભાષા લઈ ૧૯૦૪માં મેટ્રીક થયા. ગ્રાન્ટ મેટ્રીકલ કોલેજમાં શીખી વિલાયત જઈ સને ૧૯૧૫ માં એંગ્લોનના એમ. બી; સી. એચ. બી. થયા. છેલ્લી મોટી લડાઈમાં ઇજા પાત્ર અને મેસોપોટેમીઆમાં કામ કરવાથી કેશન બન્યા પછી હાઈદરાબાદ (દખ્ખણ)માં સીવીલ સર્જન નિભાયા. ૧૪ સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૭ માં હાઈદરાબાદ ત્યાં-સીકંદરગાદના પારસીઓએ નાથજી દસ્તુર નિભ્યા.

દસ્તુર ફરહુજી હોરમસજી:—નવસારીમાં ૧૮૮૧માં જન્મ્યા. સર કાવસજી જેહાંગીર મદ્રેસામાં તથા વિલ્સન કોલેજમાં શિક્ષણ લઈ બી. એ. એલ. એલ બી. થયા. મહેરજી રાણા કુંડુબના હોષ પ્રથમ મુંબઈની ન્યુ હાઈસ્કૂલમાં મારતર હતા. પછી દેવલાલીની ઝરથોસ્તી બોર્ડીંગ સ્કૂલમાં ૧૯૧૪-૨૨ સુધી પ્રેમન્ટ પ્રિન્સીપલ હતા. પછી ૧૯૨૩ નાટીક બોર્ડીંગ સ્કૂલ કાઢી તેના પ્રિન્સીપલ થઈ તે હજી ચતાવે છે. આઠ વર્ષ સુધી મુંબઈની યુનિવર્સીટીમાં ફિટરીના વિષયમાં પરિક્ષક નિભાયા હતા. પોતે થીઆસોશીસ્ટ છે.

દસ્તુર તેહમુરસજી નવરોજી: એમ. એ. નવસારીમાં તા. ૧૦-૫-૧૮૬૫માં જન્મ. સર કાવસજી જેહાંગીર મદ્રેસામાં તથા વિલ્સન કોલેજમાં ફેગવણી લીધી. ૧૯૧૮માં એમ. એ. થયા. દેવલાલીની ઝોરોએસ્ટ્રીઅન, બોર્ડીંગ સ્કૂલમાં હેડમાસ્ટર ૧૯૨૨થી નિભાયા છે. યુનિવર્સીટી તરફથી અવરતા પહેલીમાં સોનાનો ચાંદ મેળવ્યો છે.

ઑડવોકેટ નસરવાનજી પીરોજશાહ ઑજનીઅર.—એઓ મહેસરના જાણીતા દેખુ ખાન્દાનનાં એક નખીસ છે. એઓ મરહુમ રોહ માણેકજી ખરશેદજી દેખુના બેટા પીરોજશાહના બેટા થાય છે. એઓ પ્રવિણ ધારા શાસ્ત્રી હોવાથી નામદાર બ્રીટીશ સરકારે એઓને સાલ ૧૯૩૬માં મુંબઈની હાઈકોર્ટનાં જસ્ટીસ નીમ્યા હતા. હાલે પારસી કોમની ઉન્નતિમાં ભાગ લે છે.

સર જમશેદજી એરામજી કાંગા:—એમ. એ. એલ. એલ. બી. ઑડવોકેટ. જન્મ ૧૮૭૫. ૧૯૦૩-૨૧ ઑડવોકેટ તરીકે પ્રેક્ટીસ કરી મુંબઈ હાઈકોર્ટનાં જડજ નિભાયા. સને ૧૯૨૨થી મુંબઈના ઑડવોકેટ જનરલ તરીકે ૧૯૩૫ સુધી કામ કર્યું. બહુ બાહોશ ધારાશાસ્ત્રી છે.

સને ૧૯૩૮માં ૬૦૦ ધનજીલાઈ મહેતાએ હવાઈ હુમલા સામે બચાવનું શિક્ષણ લીધું અને સેંકડે ૭૫ ટકા માર્ક મેળવી ઇન્ટરકર થયા. સને ૧૯૩૯માં નામદાર સર કાવસજી જેહાંગીરની બાંહેધરી હેઠળ નિભાયલી પારસી એ. આર. પી. કમિટિ તરફથી પારસીઓના બે વગીને શિક્ષણ આપ્યું, તથા એજ નામનું એક પુસ્તક રચી શ્રીમંત મહારાજ પ્રતાપસિંહરાવને અર્પણ કર્યું, તેની ૧૨૫૦ નકલો શિક્ષણ માટે પારસી એ. આર. પી. કમિટિને તથા સેન્ટ્રલ એમ્બ્યુલન્સ થીયેટ વિગેરેને ભેટ આપી.

સરદાર ફરામશેજી બરજોરજી ગારડા:—નવસારીમાં ૧૮૭૮માં જન્મ્યા. સર કા. જે. મહેસા તથા એવીઅર કૉલેજમાં ઈંગલણ્ડી લીધી. સુરત જીલ્લામાં અને વડોદરા રાજ્યના એક જાગીરદાર છે. ૧૮૯૬માં બ્લેગ ડ્યુટીનું તથા ૧૯૦૦ ૦૨માં ફોર્મીન ડ્યુટીનું કામ કર્યું. ૧૯૦૭માં મામલતદાર; ૧૯૦૯માં ડેપુટી પોલીસીકલ એજન્ટ, ૧૯૧૨માં બાકાસીનોરમાં એડમીનીસ્ટ્રેટર નિભાયા. ૧૯૧૬-૨૧ ધરમપુરના દિવાન, અને ૧૯૨૫-૨૮ માં પાલણપુરના એસીસ્ટન્ટ પોલીસીકલ એજન્ટ તથા સેસન્સ જડજ થયા. ૧૯૨૪માં બ્રિટિશ સરકારની નોકરીમાંથી નિવૃત્ત થયા. ૧૯૨૧માં ગુજરાતના એક સરદાર નિભાયા. ૧૯૨૮-૨૯માં રાધનપુરમાં એડવાઈઝર અને ૧૯૨૯-૩૦માં લુણાવાડાના એડમીનીસ્ટ્રેટર થયા. સુરતની ડીસ્ટ્રીક્ટ લોકલબોર્ડમાં ૧૯૨૫-૨૮ કામ કર્યું અને દસ વર્ષ સુધી સુરત જીલ્લાના આંતરરી ફરટ ક્લાસ મેજસ્ટ્રેટ હતા. ૧૯૩૪માં જાણુઆ રાજ્યના દિવાન અને ૧૯૩૪-૩૬ બાકાસીનોરના દિવાન નિભાયા. ૧૯૩૧માં કોરોનેશન મેડલ અને ૧૯૩૫ શહેનશાહ બૅન્જાની જ્યુબિલીનો મેડલ તથા મહારાજા ગાયકવાડની હાથમંડ જ્યુબિલી મેડલ ૧૯૩૬માં મળ્યા. ૧૯૨૯માં અને ૧૯૩૦-૩૧માં ગુજરાતમાં નૌન કો-ઓપરેશન ચાર્ટર તે વેળા સરકારને મદદ કરી. બારડોલીમાં ૧૯૨૮માં પુષ્કળ જમીન ખરીદ કરી પણ તે વગર નફાએ પાછી આપી દીધી. જે કે તેમને લોકો તરફથી પુષ્કળ નડતર અને ખીડા વેઠવી પડી હતી.

ਸੁਚੀਖਤ

[illegible]

કાકા ધનપાળની પેાળ	૧૭૫	કેળવણી અસલી	૫૭૫
કાકા પાહાનણની પેાળ	૧૭૪	કેળવણીખાનાં સરકારી	૫૮૬
કાંગા એદલજી નવરોજી	૩૬૪	કોટવાળ એદલજી બરબેરજી	૪૪૦
કાંગા કર્નલ જમશેદજી ખરસેદજી	૩૫૭	કોમળ્યુ	૧૫૨
કાંગા કાવસજી નસવાનજી	૩૧૫	કોટવાલ્યા	૮૬
કાંગા જમશેદજી બેદગમજી	૩૬૦	કોટવાલ જીવણગાર્ કાવસજી (પના- રવાલા)	૩૭૭
કાંગા જમશેદજી તવરોજી	૪૮૯	કોટવાલ દોસીબાઈ આદરજી	૩૬૭-૩૭૧
કાંગા નસરવાનજી ખુશોદજી	૨૮૯	કોટવાલ હોરમજી એદલજી	૩૦૭-૩૧૩
કાંગા ભીખાજી કાવસજી	૩૪૧	કોળી	૭૧
કાંગા રતનજી એદલજી	૩૦૩		
કામાજી ખરસેદજી રતમજી	૨૯૯-૩૦૦	ખ	
કાપડયા બેઝનજી ધનજીભાઈ	૩૧૪	ખંધારીઆ	૭૯
કાધુડયા	૮૫	ખરસેદજી બમનજી ફરામરોઝ (ખીરખત)	૩૬૬
કાતરક ખરસેદજી ફરામજી	૨૬૪	ખંડણીની મારી	૨૪૭
કારવાળની ધર્મશાળા	૨૪૮	ખંડેરાવ મહારાજના સુધારા	૯૭
કાવસજી ગાદાંગીર (સર) નું દવાખાનું	૨૫૪	ખાતેદારો	૧૦૧
કોવસજી સાપુરજી લંગડા	૨૪૯	ખાધાનો ખોરાક	૫૬૪
કાવસજી ગાદાંગીર (સર)	૨૮૮-૩૦૩	ખાનદાને આશા ફરેકુન	૪૭૦
કાસદ હોરમજી એદલજી	૩૪૬	ખાસેરાવ ગદવ સુખા	૬૦૮
કીતામખાનું દરગુર મહેરજી રાણાનું	૨૭૯-૩૩૫-૨૬૯	ખુનામરકીની લડાઈ	૧૬૦
ક્રિયા કામોની મોતેખરીનું ફંડ	૩૩૯	ખુરસેદવાડીનો ઓટલો	૨૬૬
કાળી પરજ	૫૬-૬૫	ખેતી	૩૫
કુકણા	૮૪	ખેતીવાડી	૫૬૪
કુકાજી મેહોજી	૨૦૮	મ	
કુતાર બેઝનજી નવરોજી	૧-૩૪૯	મંગાધર શાસ્ત્રીની ધર્મશાળા	૪૯૪
કુતાર મનચેરજી પાલનજી	૩૭૯	મરોથખાન બાગ	૩૪૯-૪૩૦
કુતાર માહીઆ નવરોજી એ.	૪૨૧	મલ્સી હાઈસ્કૂલ	૪૩૯
કુહંબો જીના	૬૩૦	મવનર અને નવસારીનાં દરગુરો	૨૨૬
કુંડ	૧૮	મામ પંચાયત	૧૮૪
કેવા	૧૮	મામીત	૭૮
કેકામાદ મેહોજી	૧૮૫	માયકવાડનું રાજ્ય	૨૯
કેનલાની (કેવલાની) હાડમારી	૨૧૦	માયકવાડને એક લાખનું નજરાણું	૨૪૦
કેળવણી	૮૯	માયકવાડી ગામેની ઉત્પત્તી	૬૪૩-૬૪૭
કેળવણી હાલની	૬૬૦	માય. એદલજી રતમજી	૩૧૨

ગારડા રસ્તમજી નવરોજી	૨૫૦-૪૮૨	જામારપ વેલાએતી	૪૭૩-૪૭૪
ગારડા બરજોરજી રસ્તમજી	૩૨૧	જીન્દેરવાનની કિયાનો કાયદો	૪૪૮
ગારડા ફરામરોજ બરજોરજી	૬૬૪	જીલા અદારનો કાર્ડ	૬૧૪
ગાયનવિદ્યા	૪૮૮	જીવણજી કુકુજી	૪૭૯
ગીરાસ	૧૨૪	જીવા આસા	૪૮૦
મુલબાઈ દાદાભાઈ નવરોજી	૩૪૭	જાહેર ફૂડો	૪૮૭
ગુરુર મંચેરજી મેરવાનજી	૨૯૪	જોશી કીશોરચંદ	૫૧૧
ગોમર્ષ મેરવાનજી નવરોજી	૩૬૨	„ ચીન્તામણી	૫૧૫
ગોરાણીઓનું કસ્તી બદલ તોફાન	૨૯૧	જોશી ભગવાન	૫૧૫
ઘ		„ ભાગચંદ્ર સ્વીચંકર	૫૧૫
ઘડીઆલી રતનજી કાવસજી	૨૭૧	જૈન	૬૨
ધાંચી	૭૪	ઝ	
ધુરકાધુરકીના બેખો	૧૮૮	ઝંદ મહેસા	૪૬૭
ઘ		ઝરા	૧૮
ઘચ ચાકરની ચતુરાઈ	૫૩૦-૫૩૪	ટ	
ચાંદા ફરેકુનની પોળ	૧૭૫	ટમુલજી નવરોજી મહેરજીરાણા (એરવદ)	૩૧૩
ચીજગર રસ્તમજી જમશેદજી	૨૩૫	ટહેલદાસ તપેશી	૫૧૫
ચોકસી નાનાભાઈ બેજનજી	૩૭૬	ટપાલ સીરટમ	૫૧૩
ચોધરા	૮૧	ડ	
ચોલા સભા	૫	ડીરપેનસરી પહેલી	૨૫૨
ચોધરી સીરટમ	૫૫૦	ડ	
ચોપીસી બંદરનો વાવટો	૬૪૬	ડોડીઆ	૮૩
છ		ડોરના રોગ	૧૫૪
છાપખાનાં	૧૪૬-૬૫૩	ટા	
જ		તનખળ	૫૮૮
જંગલ ખાણ	૧૦૮	તખાક માણુકજી પેસ્તનજી	૨૮૫-૩૧૧
જગાત	૧૩૦	તંબોલી નવરોજી ફરાંમજી	૩૩૭
જનરલ (સમસ્ત) ફંડ	૪૨૮	તંબોલી નસરવાનજી ફરાંમજી	૩૪૬
જમશેદપુર	૩૫૫	તંબોલી સોરાખજી નવરોજી	૪૮૬
જરથોસ્તીઓ અને દીંદી દરબાર	૪૫૦	તરહિતું	૧૭૭
જરયાઈ પેસ્તનજી ધિરાંની	૨૭૩	તળાવ	૧૮
જળાશયો	૩૯	તાતા દાદાભાઈ કાવસજી	૨૯૪-૨૯૬
જનકીદાસ	૫૧૯	તાતા ભેડી નવાજ્યાઈ રતન	૪૩૯
જાણુવા લાયક જાણુ પત્રક	૬૫૪-૫૬	તાતા નવાજ્યાઈ રતનજી (૨૩૧)	
			૨૮૬-૩૧૦-૮૪૪

તાતા નસરવાનજી રતનજી	૩૧૧-૪૮૧
તાતા રતન જમશેદજી(સર)	૩૪૯-૩૫૧-૪૦૦
તાતા રતનબાઈ એદલજી	૨૯૬
તાતાનગર	૩૫૫
તાતા રતનજી દાદાબાઈ	૩૮૫
તાતા દોરાબજી જમશેદજી (સર)	૪૦૨
તાતા નસરવાનજીને ખાનપત્ર	૪૮૫
તાતા સ્પોર્ટ્સ ક્લબ	૩૯૩
તાતા સોરાબજી કાવસજી	૩૧૪
તાતા હુન્નરશાળા ૩૪૨-૩૪૪-૩૪૮-૩૪૯	
તારાબેન ધીરજલાલ (મીસીસ)	૫૨૨
તાલીઆરખાન પેસ્તનજી જહાંગીર	૨૯૨
તાલીઆરખાન સોરાબજી જહાંગીરજી	૨૯૯-૩૧૦-૩૧૨
તાશુતનો રસ્તો	૬૦૫
તાર	૪૮
તુરંગ	૧૪૦

૬

દસ્તુર એદલજી જામશ્વરજી આશા	૨૬૯-૨૩૭
દરેહમેહેર વડી	૩૩૪
દસ્તુર એદલજી ન. જામશ્વર આશા	૩૨૧
દસ્તુર એદલજી નવરોજી મહેરજી રાણા	૩૪૪
દસ્તુર એરબજી સો. મહેરજી રાણા	૩૨૬
દસ્તુર કાવસજી મહેરજી રાણા	૨૫૫
દરીયાઈ આયાત-નીકાસ	૫૯૬
દસ્તુર કેપ્ટન જમશેદ ખુરશીદ	૬૬૩
દસ્તુર કેકેબાઈજી રસ્તમજી મહેરજી રાણા	૨૫૯-૨૭૭
દવાખાતું	૧૫૪
દસ્તુરજી કેકેબાઈ દારાબજી મહેરજી રાણા	૩૩૫-૩૩૯
દસ્તુર કેપસર માલીઆર કુતાર	૪૩૩
દસ્તુર ખરશેદજી દારાબ પાહલન	૨૨૬
દસ્તુર ખુરશેદજી ખરખેરજી કુતાર	૨૭૮
દસ્તુરોની ચોથાઈની માથી	૨૦૭

દસ્તુર જમશેદજીનું મરણ	૧૧૮
દસ્તુર જમશેદજી જામશ્વર આશા	૨૩૪
દસ્તુર જમશેદજી એદલજી જામશ્વર આશા	૨૨૪-૨૪૦
દસ્તુર જમશેદજી ર. જામશ્વર આશા	૨૯૩
દસ્તુર જામશ્વર આશા	૨૧૫
દસ્તુર જામશ્વરજી એદલજી જામશ્વર આશા	૨૪૦
દસ્તુર જામશ્વર સો. મહેરજી રાણા	૩૩૩
દસ્તુર ટેમુલજી મી. (હોઝદાર)	૩૧૬
દસ્તુર દારાબજી માલીઆરજી મહેરજી રાણા	૩૨૯-૩૩૭
દસ્તુર દારાબ પાહલન	૨૦૪
દસ્તુર નોસરવાનજી રતનજી કુતાર	૩૪૪
દસ્તુર ફરામજી કેકેબાઈ મહેરજી રાણા	૩૮૨
દસ્તુર ફરાંમરોઝ નવરોજી કુતાર	૪૨૧
દસ્તુર બમન જ. જામશ્વર આશા	૨૩૩
દસ્તુર બરખેર દારાબ પાહલન	૨૨૦
દસ્તુર માલીઆરજી કેકેબાઈજી મહેરજી રાણા	૨૯૦
દસ્તુર મીનોમેહેર એ. જામશ્વર આશા	૨૭૦
દસ્તુર મહેરજી રાણા પેહેલા ૧૮૪-૨૬૫-૨૬૬	
દસ્તુર મહેરજી રાણા બીજા	૨૬૦
દસ્તુર રતનજી મંચેરજી કુતાર	૨૭૮
દસ્તુર રસ્તમજી નસરવાનજી	૨૩૭
દસ્તુર સાપુરજી સો. મહેરજી રાણા	૩૧૩
દસ્તુર સોરાબજી ખરખેરજી દારાબ પાહલન	૨૮૭
દસ્તુર સોરાબજી મહેરજી રાણા	૨૨૪
દસ્તુર હોરમસજી જા. જામશ્વર આશા	૨૯૩
દસ્તુર હોસંગ જા. જામશ્વર આશા	૩૪૪
દામલા એદલજી માણેકજી (કર્નલ)	૩૨૭
દાદાબાનજી એદલજી ર. (ડાક્ટર)	૩૭૦
દાદાબાનજી ડા. કાવસજી એદલજી	૬૬૧
દાદાબાનજી કેરસારજી ર. ૨૯૪-૨૯૫-૩૫૮	
" ૨૯૮-૩૩૩-૩-૩૭૭	
દાદાબાનજી નવરોજી સોરાબજી	૩૭૧

દાદાયાનજી પાવનજી હોરમજી ઝા. ૩૯૫-૫૬૬	દેસાઈજી અને અનન્નુમન	૨૦૮
દાદાયાનજી મેરવાનજી એદવજી	દેસાઈ ખુરશેદજીનું મરણ	૨૨૩
(મેજસ્ટ્રેટ)	” ” ની બંધતી	૩૮૯
દાદાયાનજી પીરોજજી	દેસાઈ ખરશેદજીભઈ	૨૪૮
દાદાયાનજી રતનચા કેરસારપ	દેસાઈ મંચેરજી હોરમજી	૩૧૨
દાદાયાનજી રતનજી	દેસાઈ ખુરશેદજી બાપાનું ફંડ	૪૪૩
દાદાયાનજી શીરોઝ કેરસારપજી	દેસાઈ જમશેદજી તેહમુલજી	૨૧૫
દાણુ પેશોતન રતનજી	દેસાઈ જમશેદજી ટેમુરજી	૩૦૪
દાદાભાઈ નવરોજી એમ. પી. ૨૯૦-૩૬૦	દેસાઈ જમશેદજી મંચેરજી	૨૩૮
દાદાભાઈ નવરોજી સોસાએટી	દેસાઈ જાગમપજી (પાંખીઆ)	૨૩૫
દાદાભાઈ પેસ્તનજી (નવસારીવાલા)	દેસાઈ જાગમપજી ખુરશેદજી	૨૯૨
દાદા દડુ	દેસાઈ જાગમપજી બંદાગીર	૨૬૨
દાણુ કેકાબાદ રતનજી	દેસાઈ જીવણજી (પોળીઆ)	૨૨૦
દાણુ દીનશાહ રતનજી ૩૭૫-૩૭૯-૩૮૦- ૪૩૬ ૩૮૨-૪૮૭-૪૨૨-૪૨૭	દેસાઈ ટેમુલજી (પોળીઆનું) મરણ ૨૨૩-૨૪૬	૨૬૦
દાણુ ફરાંમરોઝ રતનજી ૩૭૯ ૩૮૫-૩૯૪- ૩૯૬-૪૦૭-૪૨૫-૪૨૬-૪૨૭-૨૮- ૪૩૩-૪૩૯	દેસાઈ તેહમુરરપ બેહમન	૨૬૮
દાણુ રતનજી ફરામજી ૩૪૨-૩૪૬-૩૫૨- ૩૪૮-૩૫૦	દેસાઈ તેહમુરરપ જમશેદજી	૧૯૮
કુકાળ	દેસાઈ દરવાખમાં ખડોરાવ મહારાજ	૨૫૧
દીધરીઆ મેરવાનજી પાવનજી	દેસાઈ દાદાભાઈ પેસ્તનજી	૩૨૨
દીધરીઆ પાલનજી ફકીરજી	દેસાઈ દોસાભાઈ જમનજી	૩૧૬-૪૮૨
દીવનું પથક	દેસાઈ ધનજીશાહ બાપુજી	૪૩૪
દાનાવ ફરુર (ફ. સો. મેરજી રાણા)	દેસાઈ નવરોજી મંચેરજીનું મરણ	૨૨૯
કુકાળનો કાળ	દેસાઈ નાનાભાઈ ખરબેરજી	૩૮૭
દાજ મેહેરવા	દેસાઈ નાન્વાભાઈ	૨૩૮
કુમાળા	દેસાઈ અને શીરવાઈ	૨૦૧
કુમળા	દેસાઈ પેસ્તનજી ખરશેદજી	૩૫૦
દામાજી ગાયકવાડ અને મોબેદો	દેસાઈ પાલનજી ખરબેરજી	૩૯૭-૪૦૭
દેસાઈ અરહેસર માણુકજી	દેસાઈ પોળીઆ	૧૮૬-૨૦૨
દેસાઈ એદવજી નવરોજી નવાન સાહેબ ૪૫૫	દેસાઈજીનો ઘંટ	૩૬૫
દેસાઈ એદવજી જમનજી પોળીઆ	દેસાઈ ફરામજી કાવસજી	૩૨૮
દેસાઈ આદરજી હોરમજી	દેસાઈ ફગમજી રતનજી	૨૫૫
દેસાઈ કાવસજી એરવજી ૩૧૫-૩૪૬-૩૪૩	દેસાઈ ખરબેરજી નવરોઝ	૨૬૦
	દેસાઈ ખરબેરજી નવરોઝ	૩૧૧
	દેસાઈ ખરબેરજી પાનનજી	૩૧૫
	દેસાઈ બહમન એદલ	૨૬૨

દેસાઈ બનનજી દારાબજી	૩૧૪	દોરડી દાદાભાઈ ખરશેદજી	૩૨૨
દેસાઈ બાપુજી મેરવાનજી	૩૪૮-૩૯૧	ધ	
દેસાઈ મનોચેરજી ખુરશેદજીનું મરણ	૨૨૭	ધનબળ	૫૮૯
દેસાઈ મીનોચેહેર હોરમજી	૨૬૧	ધંધા	૯૦
દેસાઈ મંચેરજી એલલજી	૩૨૪	ધનબાઈ ધનજીભાઈ કાંભાજી	૨૭૨
દેસાઈ મંચેરજી બરબેરજી	૩૩૫	ધણીઆમાં	૫૫
દેસાઈ મીનોચેર પાલનજી	૪૨૮	ધર્મનાં મકાનો	૪૮૭
દેસાઈ માણીકજી હોરમજી	૨૯૫	ધાબર રસ્તમજી સાપુરજી	૪૩૦
દેસાઈ મેરવાનજી આદરજી	૪૨૮	ન	
દેસાઈગરા બાબદનું ફરમાન	૪૫૧	નવસરેહ	૪
દેસાઈ રતનજી બેજનજી	૩૩૩	નવ નેવુંના તડ	૫૧૭
દેસાઈ રસ્તમજી ટેમુલજીનું મરણ	૨૧૪	નરસીપા	૧૧
દેસાઈ રસ્તમજી સાહેબ	૨૨૯	નવરંગ નવસારી	૬૦૦
દેસાઈ રસ્તમજી બેરાંમજી	૨૯૨	નગદો હીસામ	૧૫૫
દેસાઈના લેહણાનો ફડચો	૨૧૯	નવસારીની આગલી સ્થિતી	૧૨
દેસાઈ સુનાબાઈ બનનજી	૪૦૭	નવસારીનો કાપદો સુરતમાં	૨૨૪
દેસાઈ સોરાબજી મંચેરજી	૪૩૧	નવસારી પ્રાંતનું વણું	૧૪
દેસાઈ હોરમજી રસ્તમ	૨૬૦	નવસારીનો નાંવરીઓ -	૨૩૬
દેસાઈ હોરમજી બરબેરજી	૩૨૯	નવસારી પ્રકાશ	૩૨૧
દેસાઈ અને ગાયકવાડ વચ્ચે લડાઈ	૨૩૬	નવસારી અને સુરત વચ્ચે ગૃહજી	૪૪૭
દેસાઈ તારાગવરી ધીરજલાલ મીસીસ	૪૦૭	નવસારી સાથી કહેવાયું	૧
દેણ કાવસજી, સાપુરજી	૩૫૩	નવસારીનો આપધારો	૪૪૮
દેણ દાદાભાઈ બનનજી	૩૬૫	નવસારીનો ન્યાય	૫૧૫
દેણ માણીકજી ખરશેદજી	૨૯૮	નવસારીનાં જીવજી શું	૫૪૫
દેવળા (હીંદુ)	૬૨૫	નવસારીની કારીગરી	૫૪૭
દોખમાનો રસ્તો (મોટે ફળાઆ)	૨૮૩-૨૯૩	નવસારી સાથે સુરતની સગાઈ	૫૫૬
દોખમું ગંદેવીનું	૨૭૬-૨૭૪-૨૧૫	નવ સૈયદો	૫૫૭
દોખમું તવડીનું	૨૭૩-૨૫૧	નોશીરવાન અદલ ફંડ	૩૩૪
દોખમું તાતાનું	૨૯૬-૨૯૭-૨૯૯-૩૦૦-૪૮૪	નવસારી તાલુકાની હકીકત	
દોખમું મહુવાનું	૨૩૬	નવસારી પંચકનાં ગામો	૧૮૫
દોખમું વ્યારાનું	૨૫૦	નવસારીનાં નવખી	૨૦૧
દોરધામનો દાએકો	૨૬૪	નવસારીમાં નવો સુરજ	૨૧૯
દોરડી અને દીલ્લીશાહ	૨૦૯	નરીમાન બીખાજી રતનજી	૩૪૬
દોરડી મંચેરજી માણીકજી	૨૭૮	નરીમાન સોરામજી ખ. (ડાકટર)	૩૭૧
દોરડી બેરાંમજી ખરશેદજી	૬૬૨		

નરીમાન માણેકજી ખરસેદજી ૩૭૯-૪૩૦-૪૩૩	૫૫૬૩૬	ઓશીસો	૬૨૧
નસરવાન બાગ		પ્રતાપસીંહરાવ ગાયકવાડ	૪૩૬-૬૬૪
નવી પેગંબરી	૧૯૭	ધેગ	૧૫૨
નવરોઝ અને પરમાર્થ	૪૮૫	પારસી	૬૩
નવી સગદી	૧૮૫	પારસી જી. અને શાહ	૧૭૬
નવીન કારકીદીમાં ન્યાય પદ્ધતિ	૧૩૭	પારસી પ્રકાશ	૧૮૪
નયાખાતુ	૨૮૭	પારસીઓની હાલત	૧૮૬
ન્યાતો	૬૧	પારસીઓ અને ગાયકવાડ	૨૦૨
ન્યાય	૧૩૪	પારસી ધર્મક્રિયા અને દીંદુઓની હવાફી	૨૦૫
ન્યાયાધીશી	૧૫૫	પારસીઓની પાકદામની	૨૨૦
નાગમંડળ	૫	પારસીઓનો પોશાક	૫૬૩
નાગ સારક	૩	પાગેદાર આપાસાહેબ	૪૯૯
નાગશાહી	૩	પાગેદાર ભાઉસાહેબ	૫૦૦
નાગવર્ધન	૩	પાગેદાર તાલાસાહેબ	૫૦૧
નાગર	૭૧	પારેખ પાનાચંદ કુલ્લભદાસ	૫૧૯
નાયકા	૮૪	પાગેદાર યાદવરાવ	૫૦૧
નાવર ભરાતમની પહેલી લગાઈ	૨૩૫	પાગેદારની સત્તા	૫૦૩
નાવર ભરાતમની બીજી લગાઈ	૨૪૧	પારેખ શ્રીજીવનદાસ ઘેલાભાઈ	૫૨૦
નાવર ભરાતમની ત્રીજી લગાઈ	૪૭૭	પાંચે પંથકોના હદ અને હક	૧૯૦
નારાયણરાવ હરબાજી	૫૦૬	પારડીવાલા હોરમજી ટેમુલજી ઝા.	
નીરંગદીન અને વરસીઓ	૨૨૫		૩૯૪-૩૯૮-૪૦૭
નોશાકરાઓતું પ્રેવીડન્ટ હંડ	૨૩૯	પાવરી ખરસેદજી નવરોજી	૩૧૪
નોંધણીખાતું	૧૦૯	પાવરી દોરાજી ટેમુલજી	૪૨૭
નીર્ધન નવસારી	૫૬૦	પાવરી મીનોએહેર મેરવાનજી	૩૭૭-૩૯૨
નોંકાશાહી પહેલો પારસી	૨૪૩		-૩૯૩-૩૯૪-૪૦૫
પ			-૪૨૧-૪૨૭
પહેલું પારમી પગલું	૧૬૬	પાવરી મેરવાનજી એરચજી	૩૫૦-૬૬૧
પટેલની પોળ	૨૧૮	પાવરી ફરાંમજી બમનજી	૩૯૪
પટેન પેસ્ટનજી ધનજીભાઈ	૩૭૯	પાવરી રૂસ્તમજી એરચજી	૪૦૫
પઠાંણ	૭૫	પાનકનાં હકનો મુકદ્દમો	૩૦૧
પંથક ગનદેવીતું	૨૦૩	પાય પોળ	૧૭૪
પંથકોની હદ	૧૮૮	પાલ્ય પાપક	૧૩૪
પંથક મહુવાતું	૨૦૩	પાવક કરવાનો કાયદો	૧૮૮
પદમ બગ્નેરજી બમનજી	૨૬૭	પાતરાવાલા મોરામજી આદરજી ઝા.	૩૭૮
પદાનનો બગડો	૨૩૨	પિંડાજીરાવ ગાયકવાડ	૨૯

પુસ્તકાલયખાતું	૧૪૭	ખાટલીવાલા ફરાંમજી	૨૨૯
પુણી નદી	૧૮	ખાટલીવાલા ધનજીભાઈ ફરાંમજી	૨૭૦
પુછડયો તારો	૫૯૭	ખાટલીવાલા બેરાંમજી	૨૭૧-૨૫૨
પોલીસ	૧૩૪-૧૪૦	ખાટલીવાલા શીરોઝ ફરાંમજી (કવી)	૩૫૧
પીર ધર્મામુંદીન	૫૩૭	ખાળા સાહેબ (સુખા)	૫૦૮
પીર ધર્મસુ સહીદ	૫૪૩	ખાનાલું કારખાનું	૩૧૫
પોહો માંબુકજી પાલનજી	૪૨૨	ખામજી કેપશર એલ્લજી	૩૨૧
પ્રાચીન ઇતીહાસ	૨૩	ખામજી પાલનજી ખરશેદજી (નવસારીના	
પીર મકફુમશાહ	૫૪૦	લુકમાન)	૪૫૬
પીર મકફુમ ઝહરેદીન	૫૪૨	ખામજી રતનખાઈ એલ્લજી	૩૬૬-૩૪૮
પ્રાચીન વ્યવસ્થા	૮૧	૨૬૬-૩૫૦-૩૫૧-૩૫૭-૩૬૦	
પ્રાંતપંચાએત	૧૪૫	ખામજી એલ્લજી હોરમજી	૨૬૪
પીર શમ્સ	૫૩૭	ખારીઆ પેસ્તનજી ફરાંમજી	૩૨૫
પેસ્તન ચાંદા	૨૧૭	ખારીઆ ફરાંમજી એલ્લજી (એકફરાં)	૩૫૬
પોહારાઓ	૫૫૮	ખારખળી ખાતું	૧૨૧
પોલીસનો બંદોબસ્ત	૫૭૭	ખાલખુ	૬૮
		ખાલલું શ્રીમંતલું	૬૩૩
		ખાખલગન	૮૮
૩		લુમલાખાઈ હીરજીભાઈ મંચેરજી	૪૦૨
ફનીખંદા એલ્લજી ફરાંમજી	૩૭૨-૩૬૫	લુમલાખાઈ ફરાંમજી મંચેરજી	૪૨૪
શ્રીક્રીકલ કલ્ચર લીંગ	૪૮૯	બોલતી ગોર	૫૪૧
		બીલ્ડીંગો	૬૩૦
બ			
બળાં ટેહમુરપ કાવસજી	૩૭૬	બગચાઓની હીમાયતમાં ગાયકવાડ	૨૦૭
બળાં બરજોરજી એરચજી	૩૬૩	બગચાં મોટે મુરતલી ખેરખાલી	૧૮૯
બળાં ફેરસારપજી કાવસજી	૪૮૮	બગચાં સામે સંજનવાલા	૨૦૬
બજાર હાટ	૪૫	બગચાંઓનો ગ્રેટ ચારટર	૨૬૨
બઝમે જયન ફેર બેહેરાંમ		બગચાંઓની હદ ગાયકવાડે ઠરાવેલી	૨૦૮
બઝમે જયને ફેર હોરમજી	૬૧૩	બગત	૮૭
બઝમે જયને ફેર મેહેર	૪૪૬	બડોલ	૫૧
બંદર નવસારી	૪૩	બરખાઓ અને નોચાકરાઓ	૨૦૯
„ બીલીમોરા	૪૨	બાઈજી સાગર	૪૮૦
„ વાંસી	૪૪	બાગદયા દીનશાહ કુંવરજી	૩૬૫
બરસીંગો (બગચાંઓનો)	૩૩૯	બાનાલું દોખલું	૨૩૧
બળીઆ	૧૫૨	બીખાજી જામરાપજી (મહેરજી રાણા)	૩૨૨
બાંધકામ ખાતું	૧૨૧		
ખાટલીવાલા એલ્લજી ફરાંમજી	૨૩૬		

બીલ	૭૪	માદન દોરાબાઈ પાલનજી	૩૮૦-૪૮૬
જુરતર રચના	૧૭	માતંગરાવ મામા બાબુરેકર	૫૧૦
મેદવાર સાપુર નસરવાનજી	૩૫૮	માદન ફરફુનજી આદરજી	૩૫૪
મ		માતાનો કોપ	૫૯૭
મળમુંદાર રવીન્દ્રપ્રસાદ જ.	૫૨૧	માલેતુબર નવસારી	૫૫૭
„ કનૈયાલાલ જ.	૫૨૧	માનતાનાં કુવાઓ	૬૩૦
„ જમનાદાસ ઘેલાબાઈ	૫૨૧	મારવાડી	૫૫
„ રાજેન્દ્રપ્રસાદ જ.	૫૨૧	માધનાં ભાવ	૫૬
મજુરી અને ભાવતાલ	૫૬૭	માધનબાઈ	૧૮૨
મજુરીનાં દર	૪૯	મારજેજ મજુરી	૫૬૮
મતીઆ	૬૮	માતંગનું કવીત	૫૩૫
મનબળ	૫૮૮	માહીઆર ફરફુનની પોળ	૧૭૫
મનાંજી તલાટી	૨૧૬	મ્યુનિસીપાલિટી	૫૬૩
મલ્હારાવ મહારાજના ફેરફાર	૬૮-૨૬૧	મીઠું	૧૩૧
મદ્રેસા (સર કાવસજી બહાંગીર) ૩૧૬-૩૨૦-		મીજલસની મીસલ	૨૩૧
૩૩૬-૭-૪૬૧		મીનોચેર હોમજી	૪૭૮
મનસુખ મંચેરજી કા. સા. લંગડાનાં ૩૨૮		મીનોચેર હોમજી બરબોરજી બમનજી	૩૦૩
મલેસર	૧૭૮	મીનોચેર હોમજી હો.	૩૨૫
મરોઝ્યા બમનજી જીવાજી	૩૬૨	મીલ ઇન્ડિયન મોટન ઓઇલ	૬૩૨
મલેસરની અગીઆરીનાં હક બાબત		મીલ મકતવાલ	૬૩૨
તકરાર	૪૦૮	મીલ મોટન એન્ડ સીલક સરહોમી મેહેતાની	૬૩૨
મલેસરની અગીઆરીનાં હક બાબતનું		મુંબઈનું નવસારીને નખી પડવું	૨૧૬
હોઠમનામું	૪૧૬	મુનશી મેહેરવાનજી માણેકજી	૩૬૬
મલેસર અંગુમન ફંડ	૪૨૫	મુંબાઈનું દોખમું	૨૧૫
મસજીદા	૬૨૭	મુંબાઈમાં મરખીને નવસારીનો વરસ	૨૨૧
મલેસરની છોકરા છોકરીઓની નીચાળ	૪૬૯	મુંબાઈમાં મરખીને દોખમાંની તાંબુ	૨૨૨
મહાલ પંચાયત	૧૪૪	મુંબાઈમાં મદ્રેસા	૨૫૩
મરદાં સાથે લગ્ન	૮૬	મુરદાની મીસલની મારામારી	૨૩૭
મલેક	૭૪	મુલ્કીખાતાનું બંધારણ	૧૦૩
મહેમુલ	૯૬	મુલકગીરી	૧૨૭
મસાણી આદરજી મેરનોસજી	૪૨૨	મુલ્કાં બમનજી જમશેદજી	૨૮૬
મસાણી નાનાબાઈ ખેસમજી	૩૬૦	મુલ્કાં એદલત બરબોરજી	૩૫૬
મસાણી ફરતમ પેસ્તાનજી	૬૬૦	મુલ્કાં બાપુજી બરસેદજી	૩૪૨
માંગરોલ તાલુકો	૧૬૩	મુલ્કાં રતનબાઈ બરબોરજી	૬૫૧
માંગાચાહ ચાંગાચાહ	૧૮૧	મુલ્કાં દીનચાહ દાદાબાઈ	૩૬૬

મુદ્રાં સર દીનશાહ ફરુનજી	૪૨૧	મોદી અરેશર કેડાબાદ	
મુંવાંને માન	૪૫૮	મોદી દીસ પેન્સરી	૩૮૦
મુસલમાન	૬૧	મોદી રસ્તમજી કાવસજી	૩૮૦-૩૮૧
મુસલમાની રાન્ય કારભાર	૨૧	મોદી સર જીવણજી જમશેદજી	૪૦૬
મુસલમાન પારસી કુલક (મુંબાઈ)	૨૬૨	મોબિદ કુળોનાં મુળો	૪૫૩
મોગનાં ચાટી	૨૦૫, ૬૩	મોરીનસ જમશેદજી મેરવાનજી	૩૫૪
મોમણ	૭૪	મોલેસલામ	૭૫
મોવાડા	૭૩		૫
મોહતા એદલજી નવરોજી (ચીનાઈ)	૬૫૮	મોગી થએલા દસ્તુરજી	૧૯૮
મોહતા એદલજી નવરોજી	૩૯૮		૨
મોહતા કલ્પ		રજપુત રાન્ય	૨૪
મોહતા ધનજીભાઈ હોરમજી ઝા. ૩૦૭-૩૧૨-		રાણા બેહેરાંમજી દાદાભાઈ	૪૩૮
૩૧૩-૩૨૫-૩૨૭-૩૩૮-૩૩૪-૩૪૬-		રામજી સાગર	૪૮૦
૩૫૭-૩૫૮-૩૫૯-૩૬૬ ૩૬૭-૩૬૯-		રામદાસ	૫૧૯
૩૭૪-૩૭૬-૩૮૭ ૩૮૮-૪૦૩-૪૦૧-		રાવજીમામા ભાંમુરકર	૫૧૦
૪૦૭-૪૦૫-૪૦૬-૪૨૪ ૪૨૬-૪૨૭-		રસ્તમ અલીખાન નવાબ	૫૬૩
૪૨૮-૬૬૪		રસ્તમજી જમશેદજી જીજીભાઈ ૨૭૨-૨૭૪-૨૭૬	
મોહતા ફોરાબજી નાનાભાઈ	૩૫૧	રસ્તમજી જામારપજી એ. દસ્તુર મેહેરજી	
મોહતા મેરવાનજી નાનાભાઈ ૩૪૨-૩૪૩-		રાણા	૩૫૨
૩૪૭-૩૫૬ ૩૫૮-૩૮૫-૩૬૧-૩૬૧		રૂપાનાં પાત્રાંની પહેલ	૨૫૫
મોહતા નવરોજી ચાંદજીભાઈ	૩૮૬	રૂપેયા અકબરશાહી	૫૬૫
મોહતા પેસ્તનજી એદલજી (ધેલાભાઈ)	૬૫૯	„ ચાંગાશાહી	૫૬૫
મોહતા નાનાભાઈ પેસ્તનજી	૩૬૭	„ બરચી	૫૬૫
મોહતા પેસ્તનજી બરચેરજી (મામલતદાર)	૬૫૯	„ સુરતી	૫૬૫
મોહતા ઝા. પીરોજશાહ મંચેરજી	૪૮૬	રૂવાનનાં પગ લાંબા કરવાની રીતી	૨૧૪
મોહતા બેગનજી દાદાભાઈ (સર)	૩૮૮	રેલ (મોટી નવસારીની)	૩૦૯
મોહતા ફદામરોઝ દોસાભાઈ	૪૩૫	રેલ્વે	૪૨-૫૭૨
મોહતા સાપુરજી ફદામજી	૩૨૦		૯
મોહરજી ચાંદજી	૪૭૯	લક્ષમણ જગન્નાથ	૧૦૪
મોહરજી રાણા	૧૮૪-૨૬૫-૨૬૬	લક્ષમણ હોલ	૧૦૪
મોળા અને સ્વારીઓ	૬૧૩	લાઈબ્રેરી પે. દ. મેહેરજીરાણાની ૨૬૯, ૨૭૯, ૩૩૫	
મોગડ	૭૫	લેઉવા	૬૭
મોઘવારીમાં મદદ	૨૫૩	લોકલસેસ	૧૦૨
મોટકાંબાઈની સખાવત	૨૫૨		૫
મોટી કાવસજી મંચેરજી	૩૦૭	વડીલ ધેલાભાઈ બીમબાઈ	૫૨૧

વડીલ ધીરજીનાથ ઘેઝાભાઈ	૫૨૧-૫૨૨	વેઠ સીરટમ (દેસાઈઓની)	૫૫૫
વરસાદનાં પત્રક	૬૫૧-૨	વૈદ આનંદરામ	૫૧૪
વધાર નાખવાનો રીવાજ	૧૮૭	,, ઉચ્ચમરામ મારતર	૫૧૪
વજ્રદાર વંશમાં દસ્તુરી	૧૮૫	,, જહુભાઈ	૫૧૪
વજ્રદાર પરવેશ દાદાભાઈ		,, જીણાભાઈ	૧૧૪
વજ્રદારે નસરવાનજી સોરાબજી	૨૫૩-૨૭૨-	,, તુલજાગમ	૫૧૪
	૩૦૪-૩૨૪	,, ધીરજીરામ	૫૧૪
વજ્રદાર સોરાબજી એલવજી	૨૬૩-૩૦૬	,, પાનુભાઈ	૫૧૪
વજ્રદાર હોરમસજી મેહેરનોસજી	૩૪૨	,, ફકીર	૫૧૩
વર્તમાનપત્રો	૧૪૬	,, બાળમુકુંદ	૫૧૨
વડી દરેહમેહેર	૧૮૪-૨૨૫	,, ભગવાન	૫૧૧
વરસીઆજીનું મરણ	૨૨૧	,, ભગવાન બીજી	૫૧૩
વસ્તીના મકાર	૬૧	,, બીખાભાઈ	૪૧૪
વરીઆવા મેહેરનોસજી પરવ	૪૮૩	,, રામાભાઈ	૫૧૪
વસાવા	૭૭	,, રૂપી	૫૧૦
વસી	૫૬	,, રૂપનાથ	૫૧૪
વહોરા	૭૩	,, સુરજરામ	૫૧૪
બારા તાલુકો	૧૬૫	વૈધવ્ય	૮૮
વાઝા જીવાજી માણેકજી	૨૭૭	વોટર વર્કસ	૬૩૫
વાઝા બરજોરજી માણેકજી	૨૭૭	વંશાવળીઓ	
વાઝા મનચેરજી સાપુરજી	૨૬૬	મેહેરજીરાણા કુટુંબની	૪૪૦
વાઝા એલવજી જીજીભાઈ	૨૩૧	દેસાઈ ખાનદાનની	૪૪૦
વાઝા દાદાભાઈ માણેકજી	૨૫૮-૨૭૫	ભચરસાથ વંશાવળી	૪૪૦
વાવરી	૭૭	દસ્તુર ભખારપ આથા ખાનદાનની	૪૪૦
વાસકોડી ગામ	૧૭૬	કરકરીઆ કુટુંબની	૪૪૦
વાંટે	૧૨૫	દાદાઆનજી કુટુંબની	૪૪૦
વીજળીનો કાસદ	૫૭૨	મહેતા કુટુંબની	૪૪૧
વીકટારીઆ ડીસ્પેન્સરી	૨૭૪	દેજી કુટુંબની	૪૪૧
વીમાદલાલ જમશેદજી બેરાંમજી	૩૫૬	શ	
વીમાદલાલ જંગીરજી જમશેદજી	૩૬૬	ચરાશી	૫૪
વીવસન પાદરી નવસારીમાં	૨૫૬	સયાજીરાવ ગાએકવાડ	૪૩૬
વીશીષ્ટ પંચાયત	૧૪૬	સયાજીરાવ મહારામ ગાદીએ બેઠા	૩૦૮
વૈપારઉદ્યોગ	૪૨	સયાજીરાવનાં મુધાસ	૬૮-૧૧૬
વેરા	૧૦૪	સયાજીરાવ મહારામના અમુલ્ય વિચારો	૫૬૨
વેકવત્યા દેસાઈ	૨૩૩	શાપુર શાંભરો	૨૧૦

શાળા	૯૩	સ્તાંમ્પ	૧૧૨
શીતળા	૧૫૩	સહીઆર ખુરશેદજી બેહેરાંમજી	૩૮-૮-
શીરીનખાઈ જમશેદજી જીજીભાઈ	૪૩૯		૩૯૯-૪૩૦
શીખસભા	૫	સ્થાનીક સ્વરાજ્ય	૧૪૭-૫૯૦
શેઠજી કુટુંબ		રમશાન	૧૨૯
ગણુપતરાવ રંગનાથ	૫૨૧	સંજનવાળા આતશબેહેરાંમ	૨૦૩
હવારકાનાથ રંગનાથ	૫૨૦-૫૨૧	સીતાખાઈ ઢાવર	૬૦૪
નારાયણુરાવ રંગનાથ	૫૨૧	સીક્ષકસમાજ	૬૧૪
બાલાજી શેઠજી	૫૦૦	સરનાં બાવા	૨૨૫
રંગનાથ બાલાજી	૫૨૦	સરનાં ભાઈ	૨૩૪
શીવાજીની પધરામણી	૫૪૮	સર બીબા (ખરશેદજી જમશેદજી)	૨૪૪
શેર સદાની અસર	૫૭૪	સર જમશેદજીની પધરામણી	૨૪૧
સ		સર જમશેદજી અને કકડ્યાઓ	૨૪૫
સકલાતવાલા એદલજી દોરાબજી	૨૮૬	સર જમશેદજીનાં આદરાનનો પટો	૨૪૬
સકલાતવાલા દોરાબજી સાપુરજી	૩૬૭	સર જમશેદજી જીજીભાઈનું જન્મચરિત્ર	૨૪૯
સકલાતવાલા કાઠિબઈ	૨૫૩-૨૭૨	સર અને નોશાકરાઓ	૨૩૯
સકલાતવાલા (સર) નવરોજી બાપુજી	૪૩૫	સર રીચર્ડ ટેમ્પલ	૨૯૯
સકલાતવાલા નવરોજી દોરાબજી	૨૭૭	સહકારી મંડળીઓ	૫૦
સકલાતવાલા નવરોજી દોરાબજી	૪૮૧	સૈયદ	૭૪
સકલાતવાલા શીરોજ દાદાભાઈ	૪૨૪	સંસારીકસ્થીતી	૮૭
સકલાતવાલા શીરોજ દોરાબજી		સર્વે સેંટલમેન્ટ	૯૯
સકલાતવાલા બાપુજી હોરમજી	૩૭૫	સાપુરદાર સંબળાં	૨૨૬
સકલાતવાલા સાપુરજી દોરાબજી	૨૫૬	સૈયદ તુરસ્તાગર	૫૨૮
સકલાતવાલા સાપુરજી દાદાભાઈ		સૈયદ પીર ખારે સાહેબ	૫૨૪
એમ. પી. (કોમરેડ) ૪૪૧		સૈયદ સદરદીન હાસમશાહ	
રકુલ દા. કા. તોતા. એ. વ. કયુરેટર ૩૦૪		સૈયદ તુરદીન તુરમહમદ	
-૩૧૭-૩૧૯-૩૭૧		સૈયદ તુરસ્તાગરનાં લગ્ન	
-૩૭૬-૪૬૫		સાર્વજનિક ફંડો	
સંકટ નીવારણ ફંડ (પારસી) ૪૮૮		સીરવઈ ખરશેદજી નસરવાનજી	
સગડો સર જમશેદજીની ૩૦૨		સીરવઈ નસરવાનજી બચાજ	
રકુલ રસ્તમજી જમશેદજી (એ. પી.) ૪૬૧		સીરવઈ બાણેકમાઈ બેરાંમજી	
સગડો પીટીટની (દીનશાહ મા.) ૨૯૯-૪૮૫		સીરવઈ ખરશેદજી નસરવા	
રકુલ દેશાઈ ૪૬૭		સીરવઈ બેહેરાંમજી નસ	
સધરા જેસંગની સ્વારી ૧૬૯		સુધરાઈ	
શ્રી કેનવણી ૪૬૮			

સુરતમાં દોખમું	૧૯૭	સોરાખખાગ	૨૫૬
સાલ્કેર	૨૨	સોરાખેળ જામારખેળ (વેકીંગ ખોલ)	૩૦૮
સુરતમાં નવસારીની સખાવત	૨૨૭	સોનાનાં ચાંદ મેળવનારાં કારખાનાં	૬૧૫
સેયદ સાદાત	૫૨૪		
સુરત અઢાવીસી	૩૨		
સુરત જમ વસેલા પારસીઓ	૧૯૬	હાથિગ-ડાકટર	૨૫૩
સુવાવડખાનું (પારસી)	૩૫૬	હરેખાળ ખડેરાવ	૫૦૩
સુખાઓ અને તેમનાં કામે	૬૦૩	હવા	૧૯
સુધ્ધ અરહેસર રસ્તમળ	૪૨૬	હાથીનું મરણ	૫૭૯
સુધ્ધાહની રૂઢી	૧૮૭	હાથીરામ રસ્તમળ હો. ડાકટર	૨૫૨-૨૭૨
સુરત જાલુ ત્યારે નવસારીનો હદયો	૫૬૫	હાથી	૫૫
સુરત અઢાવીસીનાં મહાબો	૬૫૮	હાંકુઓ	૬૧
સેઠના માણેકળ મેરવાનળ	૨૮૭	હાંકુ રીવાજોનું અનુકરણ	૧૭૨
સુખાઓનું લીરદ	૬૧૧	હાંકુ સખાઓ (આગલા વખતની)	૫
સોનગઢ	૨૧	હુવરસ્ત ફંડ	૨૫૮
સેનીટરી ખાલું	૧૫૩		
સોનગઢ તાલુકો	૧૬૫	જ્ઞાનપ્રસારક મંડળી	૬૧૨
સો. ગાંભો પારસી દેશખ	૨૩૪	જ્ઞાનોદય સખા	૬૨૩

મરહુમ સો. મ. દેસાઈએ છપાવેલાં પુસ્તકોની ટીપ.

		ઈ. સ.
૧	પારસી અટકો અને નામો	૧૮૯૧
૨	આંતર બેહેરામે દેસાઈ ખૌરશેહ	૧૮૯૩
૩	અંયાંમે નૌસાબોહિંગામે નૌરોજ	૧૮૯૬
૪	સીહાસંસાર (નાટક)	૧૮૯૭
૫	તવારીખે નવસારી	૧૮૯૭
૬	હિંદુસ્તાનના આંતર બેહેરામે	૧૮૯૯
૭	નવસારીની પારસી પ્રબંધે અપીલ	૧૮૯૯
૮	ગાયકવાડ અને બ્રિટાનિયા (ભાગ ૧ સો)	૧૮૯૯
૯	ગંજે શાયરોન (કાબરસ)	૧૯૦૧
૧૦	પારસીઓમાં લગનનું બેકું	૧૯૦૧
૧૧	મહારાણી વિક્ટોરીઆનું જીવનચરિત્ર	૧૯૦૨
૧૨	બંદગી અને માઘવાણીની મોતખરી	૧૯૦૨
૧૩	પારસી સુતકો (વંદીદાદની ૧૨મી પરગર્દનો ખુલાસો)	૧૯૦૪
૧૪	Hinda Sutaks in the zoroastrian scripture (Vandidad Pargard 12th)	૧૯૦૪
૧૫	જમશેદની ઇતિહાસીક નિંદા	૧૯૦૫
૧૬	પૂરબેહાન	૧૯૦૬
૧૭	પ્રાણીમંડળ	૧૯૦૭
૧૮	સરસ્વતી વિલાસ	૧૯૦૮
૧૯	એડવર્ડ નાયુ	૧૯૧૦
૨૦	દાદારજીની દરબાર (નવી સુંદર આવૃત્તિ)	૧૯૧૧
૨૧	પારસી વિષયો	૧૯૧૪
૨૨	બેટી તું સાસરે કેમ સમારો (ત્રીજી આવૃત્તિ)	૧૯
૨૩	માહરા દીકરાને	૧૯૧૬
૨૪	Omens for Auspicious and Inauspicious Horses	૧૯૧૯

૨૫	મા બાપની સેવા	૧૯૨૦
૨૬	સાદી જીંદગીની ક્ષોડ યાને ફેશનની ફિસિયારી	૧૯૨૧
૨૭	સહુકની માતા	૧૯૨૧
૨૮	સંસારનો સુકાની (બાપ બનવાનો કુન્નર)	૧૯૨૨
૨૯	સતપંથ પ્રકાશક મહામંડળ નિબંધ	૧૯૨૨
૩૦	સદ્યુષ્ટી સાસુ (મનને ગમતાં માતાજી)	૧૯૨૩
૩૧	બંદો અને બંદગી (સુધારા વધારા સાથની આટલિ ૨૭)	૧૯૨૩
૩૨	સાકોરીના સદ્યુર (ભાગ ૧લો)	૧૯૨૩
૩૩	„ (ભાગ ૨લો)	૧૯૨૪
૩૪	વિધવા કુખ નિવારણ	૧૯૨૫
૩૫	વેહમી કુન્યા	૧૯૨૭
૩૬	ખુદા નામું (ખુદનાં ૧૦૧ નામોની ખુબી) ભાગ ૧ લો	૧૯૨૯
૩૭	„ દશતર રમું	૧૯૩૦
૩૮	„ દશતર રમું	૧૯૩૦
૩૯	„ દશતર રમું	૧૯૩૧
૪૦	„ દશતર રમું	૧૯૩૨
૪૧-૬૬	કુખીને દિલાસાના વાલમો	૧૯૧૪ થી ૧૯૨૨
૬૭	મહાત્મા વસાલી મસ્તફીર	૧૯૩૩
૬૮	મહારું છેલ્લું વીલ	૧૯૩૬
૬૯	મહારી આકાશી મુસાફરી	૧૯૩૭

દસ્તુર રેમુલણ મીનોચેહરણ હોજદાર:—નવસારીમાં યજ્ઞદર્દી સાલ ૧૧૭૨ માં જન્મ્યા હતા. ગરીબ મોળેદોના હોજરાઓને પોતાને ખર્ચે સીખવતા હતા તેથી તેમના એકાઓએ તેમને રૂપાતું કસ્ટોટ મેટ આપ્યું હતું. એઓ પુનાની સર જમશેદજીની અગીઆરીના દસ્તુર નિમાયા હતા, અને લોડોનો તેમના તરફ ધણો ચાલ હોતો. એઓ લગભગ ત્રણ વર્ષની ઉંમરે યજ્ઞદર્દી સાલ ૧૨૬૫માં મુજબી હતા.

શેઠ શાપુરજી ફરામજી મહેતા:—એઓ મહેતા કમ્પનીની કન્તાનની પેઢી ચલાવતા હતા. એઓએ પાણીનું જીનુ પરજ ને શેઠ એદલજી નવરોજી મહેતા ચીનાઇએ મોટા બજારમાં બંધાવી પારસી પંચાએતને સ્વાધીન કીધું હતું તે સમરાવી આપ્યું હતું. એમણે દામકા મહોલ્લામાં કુવો તથા દામકા મોહોલ્લાથી ખત્રીવાઝ ધધને જીના થાણા તરફ જવાનો પગધીવાળો પાકા પથ્થરનો રસ્તો પોતાનાં ખર્ચે બાંધી આપ્યો છે.

એમણે શેઠ રસ્તમજી જમશેદજી એન્ડ્રો વનોક્યુલર સુલના હોજરાઓના ઇનામ માટે રૂ. ૫૦૦ આપ્યા છે, તેમજ સર જમશેદજી જીભાઈની હોજરા હોજરીઓની મુજરાતી સ્કુલ તથા રસ્તમજી જમશેદજી જીભાઈની સ્કુલનાં હોજરા માટે મોઠાઈ ખવડાવવા રૂ. ૫૦૦)નો પોર્ટફોર ઝાન્ડ આપ્યો છે. એમનાં બહેન બાઇ મહેરબાઇએ વાવ આગળ એક કુવો બંધાવી આપ્યો છે. એમનું મરણ રોજ ૨૯ માઈ ૧૧ સાલ ૧૨૬૯ યજ્ઞદર્દીના રોજ નવસારીમાં નિપજ્યું હતું.

શેઠ રસ્તમજી ડાસાભાઈ દેવુ:—મરણ રોજ ૧૧ માઈ ૧૧, ૧૨૭૧ યજ્ઞદર્દી. ઉંમર વર્ષ ૫૭. એઓ સ્વભાવે ધણાજ નરમ હતા. શરૂઆતમાં પોતાનાં બાવા મહુમ ડાસાભાઈ હોમજી દેવુની ચોવીસી, કબીલપોર તરફ દારતાડીની દુકાનમાં સાથે રહેતા. પાછળથી સંવત ૧૯૨૧માં બ્યારે શેઠ રતનજી નાનાભાઈ દેવુ ઉગત, અંબાડા, ન્યાલી વિગેરે ખાતે દારની ભઠ્ઠી ગાળતા સાંધી નવસારી ખાતે આવ્યા ત્યારે એ સર્વે ધંધો શેઠ રસ્તમજીને સોંપ્યો હતો. એમણે પોતાના જીના ધંધા ઉપરાંત જમીનદારી પર વધારે લક્ષ આપ્યું, અને બ્યારે એઓએ મુજબી ત્યારે ઉગત, અંબાડા, ન્યાલી વિગેરે ગામોમાં જથ્થાબંધ જમીન મુકી ગયા હતા. તેનું ભરણ ગાયકવાડ સરકારમાં તેમજ ક્ષીટીય સરકારમાં હજારોથી ભરાય છે. એઓને હોજરાં હતાં નહીં જેથી એઓના બાઈ શેઠ કાવસજી ડાસાભાઈ દેવુને પોતાનાં પાનક જનાવ્યા છે, અને પોતાની સર્વે મીલકતો એઓને જ વારસામાં આપી ગયા છે. મરનારે ચોક્કસ જમીન ધર્મોદા એકાહેદી કહાડેલી છે તેની ઉપજમાંથી દર વરસ એઓની બાજને દીને મહેસર ફળીઆતું શહેરીનું જમણ ચાલ છે. મહુમ ધણીક વખતે પોતાનાં સગાંવહાવાંઓને મદદ કરતા હતા. એઓનું નામ કાલી પરજનાં લોકોમાં હતું પણ ચાલ ચાલ છે એઓ નવસારી ખાતે મુજબી હતા, ત્યારે તે વખતનાં નવસારી પ્રકાશમાં મહુમ એ રસ્તમજી જમીન રપજી દસ્તુરે એઓને માટે એક ધણોજ સારો લેખ લખ્યો હતો.

શેઠ દાદાબજી કાવસજી બખા:—નવસારીમાં સને ૧૮૫૪માં જન્મ્યા હતા. તે વખતના બરની સાધારણ કેળવણી લઈ નાની ઉંમરે મુબાઈ ગયા અને “ ને. ન્યુમર્ગ ” નામની જમીન પેઢીમાં સેલ્સમેન તરીકે જોડાયા. તે વખતે થોડાક આખરદાર મુદ્દરોની માફક પોતાના ધંધામાં રોકાયેલા રહી, શોખને ખાતર શેઠ કેખસર નવરોજી

કાચાશ્યે સ્થાપેલી નાટક કિતેજક મંડળીમાં જોડાઈ, “સીતાહરણના નાટકમાં” “રામ” અને “ફરેદુન ઝોહાક” નામના નાટકમાં ફરેદુનનો ભાગ ભજવ્યો હતો. પોતે રૂઆબદાર અને ખુશસુરત દેખાવથી તથા પોતાના મધુર ગાયનોથી નાટક જોનાર લોકોને ધણું આકર્ષણ કરતા હતા, તેથી શેઠ ખરેશેઠ બાલીવાળાની બાણીતી કંપનીમાં જોડાઈ હિંદુસ્તાનનાં મોટાં મોટાં શહેરોમાં તેમજ સીંગાપોર, રંગુન, પીનાંગ અને માંડલે વિગેરે શહેરોમાં, નાટક ભજવા ગયા હતા, તે વેળા ખરમાના રાજ યીશોએ આજેવાન ઍકટરો જેમાં મરદુમ દોરાબજી પણ હતા તેમને પોતાના મહેલમાં બોલાવી સોના રૂપાના નાના લાઠા તેમજ હીરા માણેકની વિંટીઓ ભેટ આપી હતી. ત્યારબાદ અપ્પુ ખિરાદરો સાથે ભાગમાં જોડાઈ બાણીતી પારસી નાટક મંડળી સ્થાપી તેમાં હામાન, ચતરા બકાવલી, આઝમશાહ, દોરંગી દુનિયા વિગેરે ધણા નીતીવાન અને બોધદાયક ખેલો, ઉંચા પ્રકારની રાગ રાગણીઓ સાથે ભજવી, મુંબાઇના પારસીઓમાં ગાયનનો શોખ ધણો વધારી દીધો હતો. તા. ૯ જાનવારી ૧૯૦૩ રોજ ૨૭ માહ ૪ સાલ ૧૨૭૨ ય. ઝ. માં નવસારીમાં હક થયા ત્યારથી પારસી નાટક મંડળી બંધ પડી હતી.

એર્વૈઠ મનચેરજી રતનજી દાદાયાનજી:—એમનો જન્મ નવસારીમાં થયો હતો. નાવર મરાઠાજી યજ્ઞ મોળેદીપેશો શરૂ કર્યો હતો. નાનપણથી જ એઓની વક્ષણ ધર્મ તરફ ધણી જ હતી. મોજ શોક તજ દર્ષ પવિત્ર જીંદગી ગુજારતા. માંસ મચ્છી છડાંતો ખોરાકનો પણ એમણે ત્યાગ કરીધો હતો. એઓ ઉઠતાં બેસતાં યજ્ઞદાનને મોટે હક્કે યાદ કરતા, જેથી એઓને મનચેરદાઃ-યજ્ઞદાન તરીકે સર્વ ઓળખતા હતા. એમનાં સદ્યજીવે લીધે બાટલીવાલા, પીટીટ, કામા, બાટલીબોઈ વિગેરે ખાન્દાનોમાં માનીતા હતા, અને એ લોક તરફથી એમને ધણાં ધાર્મિક ક્રિયા કર્મો સોંપવામાં આવતા. એમણે ધણાં વર્ગો ઉદવાડામાં પાક ધરાનશાહની સેવામાં ગુજર્માં હતાં. ત્યાં પણ એમનાં સદ્યજીવે લીધે બાણીતા અને અતી માનીતા થયા હતા. નવસારીમાં એઓ આતશ-બહેરામની પાસે જ રહેતા હતા. જનવરો પર પણ એમનો ચાહ ધણો હતો. એમણે કુતરાંઓને ખીમડી ખવડાવવાને માટે એક ફંડ ઉઠાવ્યું હતું. તે હાલ મોજીદ છે, અને તેમાંથી હજુ પણ મરીબોને અનાજ તથા વસ્ત્રો અને કુતરાંને ખીમડી ખવડાવવામાં આવે છે. એમની જીંદગી ધણી નિયમિત હતી, જેને પ્રતાપે એમણે ૯૦ વર્ષનું લાંબુ આયુષ્ય જોગવ્યું હતું અને જીંદગીના અંત સુધી સારી અને તંદુરસ્ત કાઠી જળવળી શક્યા હતા. એમનું મરણ ગયા ૨જે સને ૧૨૭૨ ય. ઝ. ને દીને નિપજ્યું હતું.

શેઠ બહેરામજી શાપુરજી મહેતા:—મરણ રોજ ૨૨-૨-૧૨૭૩ યજ્ઞદર્દી. રોઠ એદલજી નવરોજી મહેતા (ચીનાઇ)નાં મરણ બાદ એમના પાત્રક બેટા કાવસજી સાથે બહેરામજીએ ચીન ખાતેની મહેતા કુખી ચડાવી હતી. એમની ચંચળાઇ અને બાહોશીને લીધે કંપનીનો એમાં તથા ટુચાઉનો વેપાર ધીકતો ચાલ્યો હતો. એઓનું નામ તે વખતનાં વેપારીઓમાં ધણુંજ પંકાઇ ગયું હતું. એઓ ખુશમીનજી અને મળતાવડા સ્વભાવનાં હોવાથી અત્રે નવસારીમાં મિત્રમંજીમાં પંકાઇ ગયા હતા.

એર્વૈઠ બહેરામજી લીખાજી કાંગા:—એઓનો જન્મ રોજ ૨૦ મો માહ ૬ મો સને ૧૨૮૭ યજ્ઞદર્દી, તારીખ ૧૭ મી મે ૧૮૩૮ દિને ને થયો હતો,

એઓએ તે વખતની એશીન્સ્ટન ઈન્સ્ટીટ્યુટમાં ફેગવણી લઈ ઇ. સ. ૧૮૫૭ માં “કલેર સ્કોલર”ની પદવી મેળવી હતી. એઓએ પોતાની કારકીર્દી એક શિક્ષક તરીકે શરૂ કરી હતી, અને ત્યારબાદ શેર અને હુડી દલાલનો ધંધો કરવા માંડ્યો હતો. એઓ ઈંગ્લી અને યુનાની તવારીખનાં અભ્યાસી હતા, અને તા. ૧૩ અક્ટોબર ૧૮૬૨ને દિને ઈરાનની તવારીખ છપાવી બહાર પાડી હતી. તા. ૧૩ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૬૫ને દિને જરથોસ્તી સને અને જરથોસ્તી ધર્મ ઉપર એક અગત્યનું બાબતું કથું હતું. સાત ૧૮૭૫માં શેર અને સ્ટોક બ્રોક્સ ઍસોસીએશન સ્થાપવામાં આવી તેનાં એઓ ચર્યાતાથી ૧૮૭૭ સુધી સેક્રેટરી હતા. એઓ ક્રીમેશનેની લૉડજ “રાઇર્મીંગસન”માં જોડાયા હતા. સફેદ પાગડી હોવાને લીધે લૉડજમાં જોડાયા જેથી બધા નવાઇ જેવું સંભજતા. એઓ મુંબાઇમાં ક્રેલીક મીસેનાર્સ ડાયરેક્ટર હતા, અને યુનાવાલા મહુમ દસ્તુર, દસ્તુર બહેરામજી જમારપ આશાના જમાઇ થતા હતા. એઓ રોજ ૧૦ માહ ૪ સને ૧૨૭૩ યજ્ઞેઝદી તા. ૨૩ મી ડીસેમ્બર ૧૯૦૩ને દિને ૬૬ વર્ષની વયે મુંબાઇમાં મુજબી હતા.

શેઠ ખરશેદજી એફસજી હાદાચાનજી:—એમનો જન્મ ય. ઝ. ૧૨૨૮માં થયો હતો. દક્ત થોડા ધોરણ સુધી અભ્યાસ કરી વડોદરા રેલ્વેની વકેગીપમાં શીટરનું કામ શીખ્યા. થોડા વખતમાં એક બાહોસ શીટર તરીકે જાણીતા થયા. પ્રથમ એફકૉક ઍસડાઉન કંપનીના મોટા કારખાનામાં શીટર ખાતાના વડા નિમાયા પછી રીચર્ડસન કુડાસના જંગી કારખાનામાં વડા ફોરમેન થયા અને તે હોદ્દાની રૂએ તેમણે હિંદુસ્તાનના ધણા ભાગોમાં કામ કરી બહોળો અનુભવ મેળવ્યો. એમણે બાઇલસ ઍક્ટની મુંબાઇની બીજા વર્ગની પરિક્ષા પસાર કરી હતી અને હાથસ, કોસી, અલી-ગઢ, કામટી વિગેરે શહેરોમાં કન્ટ્રેક્ટથી એકાણુ છતો તથા પ્રેસો બાંધી આખ્યાં હતાં. હાથસમાં જરથોસ્તીઓ માટે આગમગાહની જગ્યા એકાઉંદી નહી હોવાથી અલી-મઢ જઈ કલેક્ટરને મળી પોતાની ગીરોથી જમીન વેચાતી લઈ હાથસમાં આગમગાહ માટે સ્વાધીન કરી હતી. એઓ રોજ ૨૬ માહ ૩ ૧૨૭૮ ય. ઝ. ને દિને ૫૮ વર્ષની ઉમ્મરે હક થયા હતા.

એચ્દ રતનજી રૂસ્તમજી કાંગા:—એમનો જન્મ રોજ ૨૨ મો માહ ૧૦ મો સને ૧૨૦૦ ય. ઝ. તા. ૨૦-૭-૧૮૩૧ ઇસવીને દિને નવસારી ખાતે થયો હતો. એઓ ધણુજ ખંતીલા, અથોરનાન જાદા હતા. એઓએ મુંબઈ જઈ મોબેલીપેશો અખત્યાર કીધો હતો. એમને ધર્મ સંજધી ચોપડી ચોપાન્યાં વાંચવાનો ધણો શોખ હતો. પરીણામમાં એમણે ૧૮૬૬માં “જરથોસ્તીઓને સુચના” નામનું કવિતાશ્પી ચોપાન્યું બહાર પાડ્યું હતું.

૧૮૭૧માં જરથોસ્તી અકામરોને સુચના નામનું ચોપાન્યું બહાર પાડ્યું હતું. ૧૮૭૨ માં એજ ખતલ્યનું બીજું ચોપાન્યું બહાર પાડ્યું હતું. એમણે ૪૦૦ જરથોસ્તીઓની સાથે એક અરજી અકામરોને કરી ધર્મ સંજધી ગતફેન્ને માટે અન્નમ : બોલાવી તેનો નિકાલ કરવાની અરજ કરી હતી.

એર્વદ બનનજી પાલનજી દાદાચાનજી:—નવસારીમાં સને ૧૨૧૧ ય. ઝ. માં જન્મ્યા. પોતાના કાકા રસ્તમજીની ગુજરાતી નિશાળમાં અભ્યાસ શરૂ કરી પછી સરકારી ઇંગ્લેજ નિશાળમાં ગયા હતા. ત્યારબાદ એલ્ફીસ્ટન કૉલેજમાં થોડાંક વર્ષ શિક્ષણ લીધું હતું પછી ગોકલદાસ તેજપાલ એ. વી. સ્કુલમાં શિક્ષક બન્યા. ત્યારબાદ શેઠ ગાંધીની પેઢી ઉપર કામ કરી ઇ. સ. ૧૮૬૪માં કામા કમ્પની તરફથી કન્ઝર્ક તરીકે વિદ્યાવતમાં ચાર વર્ષ કામ કર્યું. ત્યાંથી પાછા ફરી મુંબાઈની ગ્રેહામ કમ્પનીમાં સેલ્સમેન તરીકે નોકરી અને છેવટ સુધી ત્યાંજ માન સહીત કામ કરીશું. પોતાની વેપારી બુદ્ધિ, કુશળતા અને શાંત સ્વભાવને લીધે ઘણા પંકાયા હતા. એઓ સર જમશેદજી જીજીભાઈને નામે નાવર મરાતજી થયા હતા અને મીનોચહેર હોમજી ટોળાની દરેમહેર અને ફંડોના લાંબો વખત સુધી દરેડી હતા. મુંબાઈમાં સને ૧૨૮૩ ય. ઝ. માં ૭૨ વર્ષની લાંબી ઉંમરે ગુજરી હતા.

એર્વદ ફરામજી હોરમજી માડન:—મોઠની શેઠ નવરોજી કાવસજી નાળી-એરવાળાની દરેમહેરનાં માજી પંથકી. એઓ નવસારીની ભગરસાયના એક બહુતા અને શાયસ્ત મોખેદ હતા. એઓ વિખ્ખુળાવા બ્રહ્મચારી નામના એક યોગીનાં ચેલા હતા, અને “ ભગવદગીતા ” ઉપર ટીકા લખવાને શક્તિવાન થયા હતા. એઓ એકાંતવાસ હંમેશ પસંદ કરતા હતા. પણ જ્યારે એઓ આતશ કહેલોનો આશરો લેતા ત્યારે બેખબર મોખેદોથી એઓને ઘણું ખમવું પડતું હતું. કહે છે કે, ઉપસા પાવાનાં સમાગમમાં આવવાથી એઓએ રહાની દુનિયા સાથેના અનુભવ મેળવ્યો હતો. આથી તેઓ મરુદમ દરુદરજી જમારપજી મીનોચહેરજી જમારપ આશાના એકવાર મુખ્ય સલાહકાર થઇ પડ્યા હતા. થીઓડોસીનાં શિક્ષણનો એઓને બહોળો લાભ મળ્યો હતો. એઓ ચુસ્ત વેણેરીઅન હતા અને જશનો વગેરે મેળાવડામાં એઓ ડુંકાં બાપણો કરતા હતા. મોઠની અગીઆરી બંધ પડવા પછી દાદરની નાળીએરવાળાની અગીઆરીનું પંથક તેમને મળ્યું હતું. અહીં તેઓ એકાંતવાસ જેવી જીંદગી ગુજરતા હતા, અને એક “ અગ્નિહોત્રી ” બાફક પોતાની બેઠક આગળ હરદમ આતશ રોશન રાખી તેની સેવા કરતા.

એમનું મૃત્યુ તા. ૨૧ મે ૧૯૧૫ ને દિવસે દાદરની અગીઆરીમાં ૭૭ વર્ષની વૃદ્ધ વયે નિપત્યું હતું.

શેઠ રતનજી જમશેદજી જીત:—નવસારીમાં ૧૮૬૮ માં ગરીબ માળાપને પેટે જન્મ્યા. પહેલવહેલા ડુંકા પગારની નોકરીએ પીનાંમ ગયા. ત્યાંથી પાછા આવી મુંબાઈની શીનીક્ષ કલબના મેનેજર થયા. ત્યાં પોતાના ‘ ધંધાનું ’ સારું જ્ઞાન મેળવ્યું. પછી નવજેત, લગન વિગેરેના ખાણાનાં કૉન્ટ્રેક્ટ લેવા માંડ્યા અને પોતાની સારી તકેદારી તથા માયાળુ સ્વભાવથી બધાંને રાજી રાખવા માંડ્યા. ૧૯૦૭ માં સુરતમાં બરાયલી કૉન્ગ્રેસ વખતે પરાણાઓની જરદાસ્ત કરવાનું કામ ઘણું અચ્છી રીતે પાર પાડ્યાથી સર શીરોઝશાહ મહેતા અને સર દીનશા વાઘજી તરફથી સર્ટીફિકેટો તથા ધનામો મેળવ્યાં. ૧૯૦૬ માં વવસાડના દોખાનો તાણો નાખવાની ક્રિયા વખતે તથા ૧૯૦૮ માં દોખાનું ધ્વંસનું તે વખતે સર્વેની સારી મદદત કરી વાખવાળી મેળવી. ૧૯૧૬ માં ગુજરી.

એર્વેદ ફરામશ હોરમસજી અરજાણી:—એઓનો જન્મ રોજ ૨૫ મે માહ ૭ મે ૧૨૧૩ યઝ્દેઝ્દા તા. ૨૦ મી એપ્રીલ ૧૮૪૪ ઇસવીને દિને નવસારી ખાતે થયો હતો.

ઈ. સ. ૧૮૬૩માં સર જમશેદજી જીજીભાઈના નામે વહાડ્યાજીનાં આતસએહે-રામમાં રયાપવામાં આવેલી મદ્રેસામાં પહેલવેલ્લા દાખલ થયા ૧૩ એર્વેદ પૈટ્રીના એઓ પહેલવેલ્લા ધર્મ અભ્યાસી હતા અને એજ મદ્રેસામાંથી એઓને બ્યુખીલી મેડલ મળ્યો હતો. ત્યારબાદ એઓ કલકત્તા ખાતે શેડો જરજેરજી ફરામશની કમ્પનીમાં મેને-જર તરીકે ગયા હતા, અને એજ પેટ્રીની ચીનની શાખામાં ૨૭ વર્ષ સુધી ચીનમાં જ નસવાટ કરી હોંગકોંગ, કન્તાન વિગેરે સ્થળોએ શાહ વેપારી તરીકે નામના મેળવી હતી. એઓ ચીનમાં જરથોસ્તી અનુમનનાં ફોડાનાં જ્ઞાનરસી સેક્રેટરી અને ટ્રસ્ટી તરીકે ઉત્તમ સેવા બજાવી ધણું માન અને ચાહ મેળવી મુંબઈ આવી એજ પેટ્રીના જીંદગી સુધી વહીવટ ચલાવ્યો હતો. એઓ મુંબઈની પારસી અનુમનની "સો"ની કમિટિના એક સભાસદ હતા. એઓનું મરણ રોજ ૩૦ માહ ૧૦ સાલ ૧૨૮૭ યઝ્દેઝ્દા તા. ૭ જુલાઈ ૧૯૧૭ના દિને થયું હતું.

દરજુર ફરામશ ફક્તમશ કોટવાલ—એઓનો જન્મ નવસારીમાં રોજ ૩૦ મે માહ ૭ મે સાલ ૧૨૧૭ યઝ્દેઝ્દાને દિને થયો હતો. એઓએ સર જમશેદજી જીજીભાઈ મદ્રેસામાં અભ્યાસ કરી ધર્મનું સાફ જ્ઞાન મેળવ્યું હતું. ઇ. સ. ૧૮૭૮ની તા. ૧લી દીસેમ્બરે એઓ દરજુરજી જમશરપજી મીનોએહેરજી જમશરપ આરાની માર્ફત એડન આવ્યા હતા, અને ત્યાં શેઠ કાવસજી દીનશાની નવી દરેમહેર પઠવામાં આગેવાની-બર્થો ભાગ લીધો હતો. તે દરેમહેર ખુલ્લી મુકતી વખતે દરજુરજી જમશરપજીની સુચનાથી એડનની સમસ્ત અનુમન તરફથી મરકુમ શેઠ કાવસજી દીનશાએ એમને દરજુરપદ આપ્યું હતું. એઓ એડનની અનુમનના એક ટ્રસ્ટી હોઈ સભાઓમાં આગેવાન ભાગ લેતા હતા. એઓ ઘણા પરહેજગાર તથા સારા યોજદારગર હોઈ વારંવાર ધર્મ સંબંધી વિષયો ઉપર વાચજીઓ આપતા હતા.

ઈ. સ. ૧૮૦૮ના મેની ૨૪મી તારીખે મરકુમ શહેનશાહ બાનુ વિકટોરીયાની ૮૧મા વર્ષની સાલએહેને દીને એડનની દરેમહેરમાં જન્મની પવિત્ર ક્રિયા કરી ઇમેજ રોજના અદલ ઇન્સાફ ઉપર એક સુંદર વાચજી કરી હતી અને મહારાણી તથા રાજ-કુટુંબને સારી કુવા ચાહી હતી. નવસારી આવ્યા પછી ફ્રેન્ડલી યુનિયન કલબમાં નિયમિત આવતા હતા. એઓ રોજ ફોડો માહ ૪થો સાલ ૧૨૮૭ યઝ્દેઝ્દાને દીને નવસારીમાં ગુજ્યો હતા. એમના ઉકમણાની ક્રિયા એડનમાં પણ કરવામાં આવી હતી અને ત્યાં અશોફરોદતની ટ્રીપમાં એમનું નામ ઉમેરવાનો ઠગવ અનુમને કર્યો હતો. એમના મરણ માટે એડનની અનુમને એમના વિધવા બાઈ હીરાબાઈ ઉપર દિલાસાપત્ર મોકલી આપ્યો હતો. મરકુમ દરજુર ફરામશ એક વાર જંગબાર ગયા હતા ત્યારે ત્યાંના નામદાર મુલ્કતાન બર્ગશે એઓને દરવારમાં બેઠાવી ધણું માન આપી એક કિમતી સાલ બેટ આપી હતી.

એર્વેદ ડાસાલાઈ લીખાજી કાંગા:—એઓ નવસારીની કાકા ધનપાનની

પોતથી ઉતરી આવેલા કુટુંબના એક નળીરા હતા. એમણે ઇ. સ. ૧૮૫૫ માં એક એન્જીનો વર્નાક્યુલર સ્કુલ મુંબાઈ કોટમાં ઉઘાડી હતી. સાથ ૧૮૬૬માં બ્યારે બંગાલમાં દુષ્કાળ પડ્યો હતો ત્યારે એઓની સ્કુલના છોકરાઓએ ઉધરાણું કરી કેટલોક નાણું ત્યાં મોકલ્યું હતું. ત્યારબાદ ૧૮૬૬માં શેઠ ધનજીભાઈ સાપુરજી બાટલીવાળાની સાથે ફોર્ટ ઇંગ્લીશ અને ગુજરાતી સ્કુલ, મેટ્રીક સુધીની કેળવણી આપવા ઉઘાડી હતી. એ સ્કુલમાં શેઠ ધનજીભાઈએ પ્રકત નવ વર્ષ સુધી પોતાનો સંબંધ રાખ્યો હતો, છતાં ૧૮૮૫ સુધી એઓએ સ્કુલ ચલાવી હતી. ત્યારબાદ મોએદી ધંધામાં પડ્યા હતા અને તા. ૧૨-૩-૧૯૧૮ને દિને હક થયા હતા.

એર્વિંદ માણેકજી રૂસ્તમજી ઉનવાડા:—મરણ રોજ ૨૩ મે માહા ૧ લો સને ૧૨૮૯ યજ્ઞેઝદીને દીને નવસારી ખાતે નિપજ્યું હતું. એઓ મુબાઈમાં કોટે કોટની અગીઆરીનાં પંચકી હતા. એઓ અવસ્તા પહેલવી, પાળંદ, અરબી, ફારસી, સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, જુની ગુજરાતી, અને બીજી ભાષામાં હાથે લખાએલી ચોપડીઓનું દળદાર દક્ષતરખાનું ધરાવતા હતા એવણુની પાસની ચોપડીઓ ધર્મનાં ઉકલને માટે ઘણી ઉપયોગી થક પડી હતી. એ સંગ્રહ માટે એઓએ ઘણી જેહમત ઉઠાવી હતી. હાથનાં લખેલાં “મૈનુસ્ક્રીપ્ટ” પુસ્તકોનો મોટો જથ્થો એઓની પાસે હતો. મહુમ પહેલવી ફારસી વિગેરે ઠીક જાણતા હતા. એઓએ પોતાનાં મમાવાને હાથે તાલીમ લીધી હતી અને તેઓ તરફથી એઓને ઘણી કેતાબો વારસામાં મળી હતી, અને તેમાં એઓએ ઘણો વધારો કર્યો હતો. ઘણી પુરાણી બાબદો એઓને યાદ હતી અને તે સાંભળવામાં મેંજ મળતી હતી.

સુરતમાં બ્યારે કૉન્ગ્રેસ બરાધ હતી. ત્યારે પુરાણા લેખો અને દસ્તાવેજો જે મરનાર પાસે હતા તે સર્વે લોકોને દેખાડવાને માટે એકઝીબીશનમાં એક રટોલ રાખી સર્વેને દેખાડ્યાં હતા. મરનાર પોતા પાછળ બે બેટાઓ મુકી ગયા છે. તેઓ ઉંચી યુનીવર્સિટીની ડીગ્રીઓ ધરાવે છે.

શેઠ રતનજી એદલજી કાંગા:—ખ્રીટીશ સરકારની ત્રીસથી વધારે વર્ષની સુદત સુધી વફાદારીથી નોકરી બજાવી પેન્શન ઉપર ગયલા અમલદાર મી. રતનજી એદલજી કાંગા તા. ૨૫ મી અક્ટોબર ૧૯૧૯ અને રોજ ૧૫ માહ અદીબેદરતના દિને ૭૧ વર્ષની વયે નવસારીમાં ગુજર્થા હતા. નવસારીના પારસી શાંત્રી મરહુમ એર્વિંદ ખરશેદજી માણેકજી જમશેદજી નરીમાનનાં બેટો મરહુમ બાઈ નવાજબાઈના તેઓ બીજા બેટા હતા. મરહુમ રતનજીની નાની વયમાં તેઓના બાપા ગુજરવાથી તેઓને તેઓના મરહુમ વડા બાઈ બેજનજી જેઓ એક કંટ્રાક્ટર હતા, તેઓએ કેળવણી આપી હતી. નવસારીમાં સર કાવસજી જેહાંગીર મહેસામાં મરહુમ રતનજી એ કેળવણી લઈ ૧૮૬૫ માં મેટ્રીકની પરીક્ષા પાસ કરી હતી. તેઓ સાથ તેઓના કાકાના દીકરા મરહુમ મી. બીખાજી કાવસજી કાંગા પણ એ પરીક્ષામાં પાસ થયા હતા. મી. રતનજી તે પછી મુંબઈમાં એલ્ફીન્સ્ટન કૉલેજમાં ગયા હતા, જ્યાં તેઓનાં કૉલેજ બિરાદરોમાં સર મનચેરજી મેહેરવાનજી બાવનગરી, ચીનમાં વેપાર કરતી મેસર્સ શેઠનાની કંપનીવાળા મી. હોરમજી કુંવરજી શેઠના, મુંબાઈના ‘ઈન્ડિઅન

કલેક્ટર મરકુમ મી ખરોદેશ નસનાનજ સીરવષ, ઍ ફીન્ટ ૧ દાહનના માટર મરકુમ મી. નસરવાનજ જમરોદેશ નતનાગર વિગેરે હતા કોલેજમા નજીક દોડ વપ સુધી અભ્યાસ કરી મી ગતનજ સતા ૧ જનાના કલેક્ટરની ઍરીસમા કનાકની નોકરીએ રલા હતા જ્યા તેઓના વડાઓએ તેઓની માહોલી અને કામ કવાની ખંત જોઈ સતાહ આપી કે મરાડી બાપા અને ફોનદારી વાહનો અભ્યાસ કરી મેટ્રોપોલીટની પરીક્ષા આપવાથી તેઓ આગળ વધવાને ચોગ્ય નવશે મરકુમ રતનજએ તે પ્રમાણે અભ્યાસ કરી પરીક્ષા આપી, અને તેઓને માનનદારની જગા મળી, જે ઓદા ઉપરથી વધી તેઓ કેપુટી કલેક્ટર થયા હતા, અને ૧૮૮૯ મા મધ્ય વિભાગના ઍવન્યુ કમીશનરના નેટીવ પરસનન ઍંગીગટનો ઓદો ભોગવ્યો હતો. પુના, ખાનદેશ, ધુલીયા, અદમનગર, ધાન્વાર, કોનાગા (અનીગાગ) વિગેરે રેકાણે નોકરી બાવી ૧૮૯૭ મા તેઓ અગ્રયના નીની કેપુટી કલેક્ટર નિમાયા હતા ધારવાથી તેઓની અદલી થઈ હતી તારે ત્યાની પાસી અનુગમને એમને માનપત્ર ઍનાયત કયું હતું

મહેસુલ ખાતાના કામ સાથ અમનદારોને ફોનદારી ગુનાહોની તપાસ પણ વવાતુ કામ હોય છે. તે પ્રમાણે મરકુમ મી રતનજ તે કામ કતા હતા, એ અમનદારોના કામના કાગળે વાતુન પ્રમાણે મુજબની લાઇકટ મા તા છે, તે પ્રમાણે મી. રતનજના કામના કામજો પણ જતા, જે નામદાર જગ્જોએ તપાસી તેઓના ચૂકાદાઓમા કોષપણ વખત કઈ પણ ફેફાર કયો નથી

મરકુમ ગતનજ કામા જ્યારે ભરથમા ઓદા ઉપર હતા તારે તેઓ સુગતની પારમી મેટ્રીમેનીયન કોટના ઍરીજેટ હતા તેઓ ભરથમા હતા તારે ત્યાની પારમી કામના એક સારા સનાહકજ થઈ પડવાથી કામનો સારો ચાહ અને માન મેળવ્યું હતું. તેઓએ પેન્શન નીધુ ત્યારપછી પાએક વા ભરથમા રલા હતા તે પછી પોતાના વતન નવસારી જઈ રલા હતા. મહેતા કથના મેમજ થઈ બીજા મેમરોમા વણા લોકપ્રીય થઈ પડ્યા હતા

૬૮. રતનજા ખરોદેશ દાદાચાનજ -સને ૧૨૪૭ થ કામા જન્મ્યા હતા ઇ. સ. ૧૮૯૫ મા મેટ્રીક થઈ સને ૧૯૦૧ મા ઍન ઍમ ઍન્ડ ઍસની પરીક્ષા માન સાથે પહેલા વર્ગમા પસાં કરી હતી અને લીખોઆ ગોદ મેડન મેળવ્યો હતો

પ્રથમ થોડા વખત વાસદાના રાજ્યમા વીધ મેડીકન ઍશીસંગ તરીકે ન્હી અને ૧૯૦૨ના ડીસેમ્બરમા સરકારી નોકરીમા જોડાયા સને ૧૯૦૮ સુધી ચાણની દિવાન-ચાગા ડાકટર તરીકે વામ કરી, કાન્વાડના સિપિન સર્જન નિમાના પછી પેગ જ્યુટી ઉપર મુજાબના બારામા કામ કરી ૧૯૦૫ મા અમદાવાદની જોરામજ જજમાઈ મેડીકન સ્કુનના શિક્ષક તથા ઍસીગટ સર્જન તરીકે નિમાઈ ત્યા સારી રીતે વહાડ કાપના કામોમા તથા આખના ડાકટર તરીકે નામના મેળવી હતી એમતુ મરજ સને ૧૨૮૯ થ. ક. મા પહેલાના રેતન આગળ ગુજરાત મેવમાથી પડી જનાથી ૪૨ વર્ષની નાની ઉમરે નિપવ્યુ હતું.

શેઠ રસ્તમજ પેસ્તાનજ કરકરીઆ -એઓ અસન નવસારીના વતની

હોઇ ૧૮૬૬ માં જન્મ્યા હતા. ૧૮૮૮ માં બી. એ થયા અને સેન્ટ એવીઅર કોલેજમાં ઇંગ્લેશ અને ઇતિહાસના ઍસીસ્ટન્ટ પ્રોફેસર નિભાયા. એઓ વિલાયતના રાયસ હીરો-રીકય સોસાયટીના એક ફેલો અને મુંબાઇની તથા વિલાયતની રાયસ એશીએટીક સોસાયટીના મેમ્બર નિભાયા હતા. એઓ હિંદુસ્તાનને લગતી બાબતો પર યુરોપના અને આ દેશના જર્નલોમાં વારંવાર લખાણો કરતા હતા. યુરોપિયન હીટરચર બાબતમાં કાર્તીકના લખાણો શોધી કાઢી તે છપાવવાથી મુધરેલી દુનિયામાં 'પણા પંકાઈ' ગયા હતા. એમણે આ દેશના ઇતિહાસ તથા રાજનિતી બાબત, ગિલાઇ તથા અકબર વિગેરે પુસ્તકો લખ્યા છે અને "ચાર્જ ઓફ ઍમ્બે" નામના એના પુસ્તકનો દિબાચો નામદાર શોર્ડ વિલીંગડને લખ્યો હતો. એમની ખાનગી લાઇબ્રેરી આ દેશના વિપયો બાબત અતિ કિમતી અને કવચિત જ મળે એવા પુસ્તકો ધરાવતી હતી. એઓ સને ૧૯૧૯માં મૃત્યુ થતા.

ખાનસાહેબ કાનસજી હોરમસજી દાદયાનજી: - એમનો જન્મ નવસારી-માં રોજ ૧૫ મે માસ રબે સાથ ૧૨૦૯ યઝ્દેઝ્દીના દિને થયો હતો. ૧૭ વર્ષની ઉંમરે મુંબાઇ જઈ મોઝેદી ધંધો શરૂ કરીધો. એઓ એક ઉત્તમ ચોળદારગર હતા. ઇ. સ. ૧૮૬૩માં ફક્ત ૨૩ વર્ષની ઉંમરે એડનની અગીયારીમાં તે વખતના પંથકી એવંદ એચજી કાવસજી ખાસના હાથ નીચે મોઝેદીનું કામ કરીધું, અને જતી ચંચળાઇ, નમ્ર સ્વભાવ અને બાહોશીથી તેઓનો ચાહ જીતી લીધો અને તેમની સાથે સને ૧૮૬૬ માં અન્જુમનના નવા દોખાનો તાણો પૂરવાની ક્રિયામાં તેમજ દોખુ અધાઇ રહ્યા પછી તેને ઇજવામાં ભાગ લીધો. જ્યારે એવંદ મારા એડન છોડી ગયા ત્યારે એઓને પંથકી નિમવામાં આવ્યા અને ૬૪ વર્ષ સુધી પંથક ચલાવ્યું.

ઇજનેરી ડેખવણી નહીં લીધેલી છતાં નાતી વયથી તેમનું ધ્યાન બાંધકામ ઉપર દોડવા લાગ્યું અને મોઝેદી પેશા ચલાવતી વખતે પણ દોખુ અધાવવામાં એઓએ આગેવાન હિસ્સો આપ્યો હતો. 'પણુ ચંચળ મગજમાં ઇજનેરી વળાણ રમી રહેલી' તેથી મોઝેદી ધંધો છોડી એડનના લરકારી બાંધકામ ખાતામાં ધરો વિગેરે બાંધકામના કોન્ટ્રેક્ટ લેવા માંડ્યા અને જતી બાહોશી અગે પ્રમાણીકપણાથી મોટા એન્જનીઅરોની એટલી જધી પ્રસંશા જીતી કે મોટાં કોન્ટ્રેક્ટો એમના સિવાય બીજા કોઇને આપવામાં આવતાં નહીં. એડનમાં સરકારી તારે ઍશીસ, ટ્રેઝરી ઍશીસ, કોર્ટ વિગેરે એમણે બાંધ્યાં હતાં એટલું જ નહીં પણ એડનના અગાવના કિરનાઓનું બાંધકામ પણ એવણે જ કરીધું હતું. તેથી નામદાર સરકારે સને ૧૮૮૮ માં ખાનસાહેબનો ખેતાગ બંધ્યો હતો.

૧૮૯૪ માં નવસારી આવી રહ્યા અને સર કા. જ. મદ્રેસાની શેઠ બેરામજી શીરવઇ ગિહડીંગ, ધી તાતા ઍજેલો વર્નાક્યુલર સ્કુલ, જ. 'ન. તાતા હુન્નરશાળા, શેઠ કેમ્બુગે 'ગામજી' ગિહડીંગ વિગેરે મકાનો બાંધ્યાં.

નવસારીમાં પહેલવહેલી મરકી ફાટી નિકળી ત્યારે બીજા સાહેબો સાથે મળી પારસી સંકટ નિવારણ ફંડ ઉઘડાવી 'પારસીઓ માટે પ્લેગ હોસ્પિટલ તથા સંએગ્રેશન હોમ્સ' સ્થાપી.

મરહુમ શેઠ બેજનજી મીનોચેર હોમજી સાથે મળી-એક મોટું ફંડ ઉભું કરી

મીનોન્કે હોમની ફરેમડ નધા ॥ એમોએ સાધનાગો ॥ ૬૭ ॥ એક મોજી
દૂરી હતા. નવસારીમા જ ૭૩ વર્ષની ઉમરે રોજ ૨ માહ ૮ માન ૧૨૮૨ના
દિને મુજી

શેઠ કેકોબાદ ખરોદજી મોદી ૪ મ ૧૮૫૦ મા નવસારીમા જન્મ્યા
હતા. તે વખતને મળી કેળવણી નહીં જાતે ઉત્તમો અને ચાનાડ હોવાથી તેમજ
ધર્મને લાઘવ તરફ વળાણ હેવાથી, ડૉન્ટ્રેક્ટોનો ધર્મ શરૂ કર્યો, અને પોતાના
બાળીદારા સાથે મળી મુમારે એક ડીપાર્ટમેન્ટ કોન્ટ્રેક્ટો પાઠ પાઠ એમને મુસાફરીનો
વર્ણો ગોખ હતા અને મામાન્ય લોકોપયોગી હિન્દુઓમા જુદા સંસ્કાર હતા પોતા ॥
રોગા માટે આના પ્રકારની સેવા બંધાવવાને માટે વધુ કેકોબાદની પાર્ટી અનુમતીએ
એમને શાન તથા રોડ નાણાની ભેટ કરી હતી એઓ ૪ સ ૧૮૮૫ મા મુજી હતા

શેઠ જમશેદજી ફરમાજી માડ ૧—એમના ગાવા ફરમાજી હોમનજી માડન
ઠાકા ધનપાનની પોતથી ઉતરેલા હતા તેઓ એક પક્ષા મોમેદ, અરજી નવી અને
મુગામની હિન્દુઓની અગીઆરીના પથથી હતા શેઠ જમશેદજીનો જન્મ રોજ ૫ મા
૮ માહ ૧૨૫૫ વર્ષેઠાઈ તા ૭ ૪ ૧૮૫૬ના દિને થયો હતો એન્ડ્રીયુ ૧ કોનેજમા
કેળવણી લેનારા શેઠ કુવરજી નાજર, ડૉક્ટર નમનાનજી પારેખ, ગેર ફામિયાન મકનાત
વિગેરેએ હોમેદનો એન પહેનહોનો એમેચ્યુઅલ તરીકે બંધી બતાવ્યો તે મોકોને બહુ
પમદ પડ્યો તે ઉપરથી રોજ નાજરે એન્ડ્રીયુન નાજર મળી સ્થાપી તેમા મી
માડને પ્રથમ ૩ ૪૦ને પમારે પડો એમના તરીકે ગોળી મેળવી પછી તેમને નાટકમા
“ ગમેશ્વર ”નો પાઠ આપ્યો તે એઓએ મારી રીતે બતાવ્યો અને પોતાના મુજીના
ગંગવી તેઓ વખણાઈ મના એક પની ધર્મ અર્થે કનડતે ગઈ ત્યારે મી માડને બીજા
કેટલાક માટેમા માથે મળી ખરીદી નહીં તેના માતેક બંધા, અને તે મળીને યુગ
જાણીતી નીધી. નાજર કંપની સાથે સાથે નાનો નાનો વેપાર કરના નાજરા અને
વધતા વધતા સરકારી ડૉન્ટ્રેક્ટો નહીં તે સારી રીતે પાઠ ઉતાઈ ૧૯૦૫ ૦૬મા ટીબેટ
મીનાન મોવનવાથા બાવ્યુ તેને માટે ખોળા, પોપાળી, વાદાડ, ડ્રાન્સપોર્ટ એ સર્વેનું
ડૉન્ટ્રેક્ટ મારેલીવી પાર પડ્યું ૧૯૧૯મા વાણની નાજર વખતે સિટિન વરકરને
માટે મર્વે જરો મીને મુજી પાનાનું ડૉન્ટ્રેક્ટ પપુ સરકારે ટેન્ડરો નીધા નિ ॥ એમને
જ સોપ્યું તે પછી એમણે સંગમ ઉતાઈ

એમની મખાવત છુપી તેમ જ ગહોળી હતી તે દર મહીને ૩ ૫૦૦૦) જેવી
થતી હતી

૪ મ. ૧૯૦૮મા કનડતામા દોખ્યુ મ્યાપનાની હિન્દુઓ માટે પોતે ૩ ૫૦૦૦)
બરો ઘેર ઘેર ફરી ૩ એક નાખ એકા મધા હતા એટલું જ નહીં પણ તે માટે
જમીન ખરીદવા મુનીમીપાનિટિ ત ૩. ૨૭૦૦૦)ની ગ્રાટ મેળવી હતી દોખ્યુ મધાઈ
તેમા થયું ત્યારે અનુમતે, એમની તન મન ધનની મેમા ૫ ૧ શાન આસાડી હતી

વળી કનડતાની ગેર ધનજીભાઈ મે ૧મજી મકેતામી ફરેમડ ઉત્તમથી ધર્મ
વનામા એમણે કરેલી દીક્ષાળની બરેલી મદદ માટે એમને અનુમતે નાન એ ૧ડી
દરેમહેના એક દૂરી નિમ્વા હતા ગેર જમશે ૭એ પોતા ॥ તથા કુડે ૫ ત ૨વી

મેાખેદને રહેવાતું મકાન તથા હોદ્દામાં હુમ્મરો, ખુસ્તી ટેમ્બો ગાલીચાઓ વિગેરે ભેટ આપ્યા હતા. તે માટે પણ તેમને શાલ ઓરાઢવામાં આવી હતી.

રંગુનનો ખેલાકેસ પ્રીવી કાઉન્સીલમાં લઇ જવા છુપે નામે રૂ. ૫,૦૦) આપ્યા હતા.

૧૯૧૮ માં એઓને ઓ. બી. ઇ. નો ચાંદ એનાયત થયો હતો અને તે બદલ કલકત્તાના ચક્રેરીઓ તરફથી માનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું.

પોતાની દોકરી ખોરશેદયાતુના ઉકમણામાં પોતાની તેમ જ કુટુંબ તરફથી રૂ. ૧૦૮૦૦૦ની રકમ સંખાવનમાં આપી તેમાંથી પારસીઓ માટે સસ્તાં બાડાનાં મકાન બંધાવવા માટે ઠરાવ્યું હતું અને તેમાં પાછળથી વધારો કરી તે રકમ રૂ. ૨૭૦૦૦૦ જેટલી કરી હતી.

એઓએ સીનેમા કંપની લીમીટેડ કાઢી આપ્યા દેશમાં એકસો સીનેમા થીએટરો ઉભાં કર્યાં હતાં.

એમની દાજીર્હોગમાં ચાર ફુકાનો અને હોટેલ હતું અને દાજીર્હોગમાં પારસી આરામગાહ માટે જગ્યા પણ એમની જ કારસાજથી મળી હતી તથા તેના નિભાવ માટે કલકત્તાની અન્નુમનને રૂ. ૩૦૦૦) આપ્યા હતા.

ટીબેટનો વડો ધર્મશુદ્ધ ડકાઈ લામા કલકત્તે આવ્યો ત્યારે દાજીર્હોગમાં તેને પોતાના મહેમાન તરીકે રાખ્યો હતો. એ પ્રમાણે એમણે ધણા જરથોસ્તીઓ તથા ધુરોપીઓની ચાલુ મહેમાનદારી કરી હતી. દાજીર્હોગમાં વસતા ધણા ભુતીઆ, નેપાલી, ટીબેટીઅન, વિગેરેને ડકાઈ લામાના દર્શન કરવા માટે એમણે પૈસાની મદદ કરી હતી. પોતાની કરેલી મહેમાનદારી માટે ડકાઈ લામાએ એઓને ધણા ઉમદા કિંમતી રેશમી પોષાક ભેટ આપી દુવા ગુજરી હતી.

એમનો અધ્યોક્તાનો ઉપર અખુટ ચાહ હતો અને તેમની તેઓ દરેક રીતે મદારત કરતા હતા.

એમણે જૂદાં જૂદાં ધણાં ધર્મખાતાઓ માટે મફત ખેલો કરી ધણા પૈસા તે ખાતાઓ માટે મેળવી આપ્યા હતા. એમને માટે વાઇસરોય લોર્ડ રૅડીંગ અને તેમના યાતુને ધણું માન હતું તેથી એઓ ૧૯૨૩માં ત્યારે બહુ બિમાર હતા ત્યારે તેમણે ખાસ સદેશ તથા ટુલોની ટ્રે મોકલી તેમને માટે સારી દુવા આપી હતી.

નામદાર પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સની પધરામણી વખતે કલકત્તામાં મંડપ વિગેરેની ખીજ ગોઠવણો એમણે પોતે જ કરી હતી અને તેમાં લગ્નરો રૂ. પોતાની ગીરાથી ખચ્યો હતા.

તેઓને જુન ૧૯૨૩ માં સી. બી. ઇ. નો ખેતાન એનાયત થયો હતો અને તા. ૨૮ જુન ૧૯૨૩ ને રોજ ગુજ્યાં હતા. તેમની પાયદસ્ત વખતે પારસીઓ તેમ જ ખીજ કોમોના સંખ્યાબંધ લોકોએ હાજર રહી માન આપ્યું હતું. તેમના ઉકમણામાં રૂ. ૪૧૮૩૨ ની રકમ ભંડોળી જાહેર થઇ હતી. અને તેમાંથી રૂ. ૨૫૦૦૦) પારસીઓ માટે સસ્તાં બાડાનાં મકાન ફંડમાં આપવામાં આવ્યા હતા.

શેઠ નાનાલાલ રતનજી મહેતા:—એઓ નવસારી મહેસરના મહેતા ખાન-દાનના એક નખીરા હતા અને રોજ ૩ ને માલ ૧૦ મેા સાલ ૧૨૩૬ ચક્રેઝદીના

દિને જન્મ્યા હતા. નવસારીમાં જ કેળવણી લઈ એડન નોકરીએ શેઠ બીખાણ કાપસણ મોતીવાળાને ત્યાં રહ્યા હતા અને તેમની જ દીકરી સાથે પરણ્યા હતા. શેઠ બીખાણના મરણ પછી તેમની પેઢી શેઠ પેરતનણ પદની સાથે ધીકતી દાનતમાં ચલાવી હતી. એઓ નમાના તથા મળતાવડા સ્વભાવના હતા અને એડનમાં જ તા. ૨૮ જુલાઈ ૧૯૨૩ રોજ ૨૨ માહ ૧૨ સાત ૧૨૯૭ યજ્ઞેઝ્ઞીના રોજે ગુજ્યા હતા.

● એવઃ જામારપણ હોરમણ અરજાણી:—મરણ રોજ ૧૫-૧-૧૯૨૩ તા. ૧-૨-૧૯૨૪. એઓ મુંબઈ ખાતે મોબેદીનો ધંધો કરતા હતા ત્યારબાદ મુંબાઈ ખાતે જ નવાં આતણ ગહેરામની સાથે સુખડ, લોખાન, જરમન સીંચવનાં વાસણો વિગેરેની પરચુરણ સામનની દુકાન ખોલી હતી. એઓને વાંચનનો શોખ ધણેજ હતો. આગલી જુની જમાનાની પારસીઓને જગતી, તેમજ પાઠશાલ પહેંનવાનોને લગતી વાતો એવી તો ઝમકથી અને ગીઠાસથી બોલતા કે બીજાઓ કદીથી તે સાંભળતાં કંટાળતા હતા નહીં, પણ એકવાર જે વાત કરી ગયલા તે પાછી સાંભળતાં ધણેજ રસ લેતા. એઓએ ખોરદેહ અવરતા પણ છપાવી હતી. એઓ કદાવર ગાંધાનાં પાકા અથોરનાનગદા હતા. પાછળથી મોબેદીનો ધંધો છોડી દીધેલો હોવા છતાં સફેદ પામડીને ધણુંજ માન આપતા. મહેતા કલ્યાનના માનીતા મેમ્બર હતા.

એ નવરોણ કરસારપણ આંડીઆ:—એઓ નવસારી ખાતે કેળવણી લઈ મુંબઈમાં સ્કુલ ટીચર તરીકે થોડો વખત રહી, પાછળથી તાતા કુંપનીમાં નોકરીએ રહ્યા. એમની આજ્ઞાપીથી મરહુમ શેઠ જામશેદજી તાતા રાજ ધયા અને પોતાની હોન્નકોન્નની પેઢીમાં મેનેજર તરીકે મોકલી આપતા, અને ત્યાં ધણા વખત સુધી વફાદારી ભરેલી નોકરી બજાવી રીટાયર્ડ થઈ નવસારી આવ્યા હતા અને છંદગીનાં છેડા સુધી પેન્શન મંજૂર તાતા કા. તરફથી મળતું રહ્યું હતું. મરહુમ સ્વભાવે ધણા જ રમુજી હતા. એઓ રોજ ૨૧ માહ ૫ સાત ૧૨૯૫ ય. ઝ. ના રોજે નવસારીમાં ગુજ્યા હતા.

ડા. દીનશા ફકીરજી બીદપુડીવાળા:—એમનો જન્મ તા. ૨૫ નવેમ્બર ૧૮૭૬, રોજ ૮ માહ ૩ સાત ૧૨૪૧ના દિને નવસારીમાં થયો હતો. મુંબાઈની ભરડા ન્યુ હાઈસ્કુલમાં તથા ગ્રાંટ મેડીકલ કોલેજમાં કેળવણી લઈ ૧૮૯૯ માં ટાકતર થયા. એમની યાદદારત શકિત બહુ તેજ હતી. પ્રથમ થોડાક વખત મુંબાઈમાં દવાખાનું ચલાવી. પછી પુણે ૧૯૦૨ થી ૧૯૧૧ ડા. સોરાળજી હો. મોદીના મદદનીશ તબીબ તરીકે કામ કરી ધું અને પોતાના મળતાવડા સ્વભાવથી તથા દર્દીઓ તરફની દીનસોજીથી સર્વેનો આદર મેળવ્યો હતો. પછી ૧૯૧૨ માં એડન જઈ બાઈ જરબાઈ કાવસજી દીનશાની ઍરીટેબલ ડીરેપેન્સરીમાં જોડાયા અને ૧૯૨૨ માં કોંગ્રેસ એડવર્ડ ઍરીટેબલ ડીરેપેન્સરીના મેડીકલ ઍક્ષીસરે જન્યા. ત્યાં પંદર વર્ષ કામ કરી ધણા લોકપ્રીય થયા. તા. ૧૬ જુલાઈ ૧૯૨૬, રોજ ૧૨ માહ ૧૧ સાત ૧૨૯૫ ય. ઝ. ને દિવસે ફક્ત એવીસ કલાકની બાંદગી થઈ ગુજ્યા. એડન, પુણા તથા નવસારીમાં એમના ઉદમણાતી ક્રિયા કરવામાં આવી હતી, અને એડનની અન્યુમ્ને નિવર્તીનો દરોવ પસાર કર્યો હતો.

શેઠ દાદાબાઈ કાવસજી મહેતા:—મરણ રોજ, ૨૮-૨-૧૯૨૬ ય. ઝ. તા. ૫-૧૧-૧૯૨૬ ઇ. સ. ઉમ્મર વર્ષ ૮૦. જન્મ રોજ ૪ થો માહ ૧૨ મો સાત ૧૨૧૧.

એમને, મામા શેઠ એદવજી નવરોજી મેહેતા (ચીનાઇ) એ શેઠ પેસ્તાનજી સુખારા સાથે દુકાનના કામમાં કનકત્તા રાખ્યા હતા. ત્યાંખ્યા ચીનમાં સને ૧૮૭૪ માં મેસર્સ ડી. ડી. ઓલીઆની કમ્પનીમાં રાખ્યા હતા, કે જે કમ્પની ૧૮૮૨ માં મહેતા કુ. માં ફેરવાઈ ગઇ ત્યારે ‘તાઈવાન કુ’ની પહેડી, એમણે એ કુ. બંધ થઈ ત્યાં સુધી ચલાવી હતી. એઓ નવસારીમાં રીટાયર્ડ થઇ, મહેતા ખાનદાનના ગરીબોને આસરે આપવાના ફંડના તેમજ મહેતા કલ્પત્તી કારોબારી મંડળીના એક સભાસદ હતા. ધર્મ તથા એમનું ધ્યાન હોવાથી સવાર સાંજનો મોટો વખત એક ચિતે અને મધુર અવાજે ખુદાતાનાની બંદગી કરવામાં પસાર કરતા હતા. એમનો સ્વાભાવ બહુ જ થડો અને ખુશમીજીજી હતો જેથી સર્વે નાના મોટાં સાથે મીલનસારીથી રહેતા હતા.

સરદાર દસ્તુર કેકોળાદે આદરબાદઃ—દસ્તુર જામરાપ આશાનાં દુખખણનાં માનવંત વડા દસ્તુર. જન્મ પુણા મધ્યે રોજ ૧૧ મો માહ ૨ જો યઝ્દેઝ્દી સને ૧૩૩૧ તા. ૩જી નવેમ્બર ૧૮૬૧ને દિને થયો હતો. મરણ દીની રોજ આદર માહ બેહમન સને ૧૨૯૫ યઝ્દેઝ્દી, રેવાજી રોજ શરાય, માહ તીર તા. ૨૦ મી જાનેવારી ૧૯૨૭ ને દિને નીપળ્યું હતું.

શરૂઆતથી જ પુણાની સરકારી હાઈસ્કૂલમાં કેળવણી લીધી હતી. ત્યાં ઇંગ્રેજી ઉપરાંત ફારસી તથા મરાઠી શીખ્યા અને સંસ્કૃતનો અભ્યાસ કરી પોતાના માનવંત કાકા મહુમ સરદાર દસ્તુર હોશંગ જામરાપનાં હાથ હેઠળ જઈ પેહલવી શીખ્યા હતા. મહુમે પોતાના મામા મજીવાલા દસ્તુર ખુરશેદજી જમશેદજીનાં હાથ હેઠળ નાવર અરાતજીની તાલીમ લઈ ૧૮૭૪નાં એપ્રિલ માસમાં નવસારીમાં એવંદની પદવી પામ્યા હતા. રોજ ૧૯ માહ ૮ યઝ્દેઝ્દી ૧૨૫૩ને દીને ઇગતપુરાના દોખખાનો તાણો પુરવાની ક્રિયા કીધી હતી. પાછળથી રોજ ૧૬ માહ ૯ યઝ્દેઝ્દી ૧૨૫૪ને દીને એ દોખખુ પરંવાની ક્રિયા કીધી હતી જે વેળા તેમને ઇગતપુરાની અન્જુમન તરફથી એક શાહ આરાડવામાં આવી હતી. મહુમના વડા કાકા સરદાર દસ્તુર નૌશેરવાનજી મરણ રોજ ૧૦ માહ ૨ યઝ્દેઝ્દી ૧૨૫૪ને દીને નિપળ્યું હતું, તેઓનાં ઊંઠમણાના દીને મહુમને નાયમ દસ્તુર નિમવામાં આવ્યા હતા. તા. ૧૯ મી અક્ટોબર ૧૮૮૮ને દીને જ. ન. પીટીટ પારમી ઓફિસર પ્રુલ્લુ મૂકાયું હતું તે વેળા આવા અગત્યના ખાતાનો જરૂર બાબે દસ્તુર કેકોળાદે પોતાનાં વિચારો બહાર કીધા હતા. એજ માસક તા. ૨૧ મી ડીસેમ્બર ૧૮૯૧ ને દિને પુના મધ્યેનાં મહુમ શેઠ ન. મા. પીટીટનો બંગલો જરથોરતીઓને સર અવસરે વપરાસ માટે પ્રુલ્લો મૂકવાની ક્રિયા થઈ હતી તે પ્રસંગે દસ્તુરજી હોશંગ જામરાપ જોડે દસ્તુર કેકોળાદે આવી સખાવતનો અગત્યતા બાબતે વાતચીત કીધી હતી. મહુમનો ઈ. સ. ૧૮૯૫ માં પુનાની મ્યુનિસીપલ કોર્પોરેશન મધ્યે સરકાર તરફથી નિમણુક થઈ હતી અને તે વખતોવખત ચાલુ રહી, છેવટે તેવણ એ મંડળનાં ઉપપ્રમુખ નિમાયા હતા.

મહુમ સરદાર દસ્તુર કેકોળાદે તા. ૧૩ મી જુન ૧૮૯૬ ને દીવસે “કારના-માએ અરદેશર બાબેકાન” અસથ પહેલવી ટેક્ટ, ઇંગ્રેજી તથા ગુજરાતી તરજુમા સાથે અને એ સંબંધી શાહનામાનો ફારસી ભાગ છપાવી બહાર પાડ્યો હતો.

૧૮૯૬ નાં પ્રિસેમ્બર માસમાં મસ્લુમ દરતુર કોંગ્રેસે " જુદે બેદમન યસ્ત " નો પહેલો રેફર (રેફરેન્સ) પ્રોસેસથી) ગુજરાતી તરજુમા સાથે છપાવી પ્રગટ કરી છે.

૧૯૦૧ નાં ખ. રૂ. કામા મેમોરિયલ વૉલ્યુમમાં " અવસ્તા શબ્દનો મુળ " એ વિષય ઉપર લખાણ કીધું હતું.

૧૮૯૯ માં " શાહનામા મધ્યેથી શાહ ગુસ્તાવ અને દીન દુરમન અરમનની લગાઇનું દસ્તાવેજ " પુના મધે કીધું હતું અને ત્યારબાદ છુટકા અવાજે આડેક એવાં દસ્તાવેજો તેમણે આપ્યાં હતા.

તા. ૧૭ મી અક્ટોબર ૧૮૯૭ (રોજ ૨ માહ ૨ વ. ઝ. ૧૦૧૭) મુબઈ મધે બંરેચેરતી અન્ગ્રુમનનાં ઉપરાષ્ટ્રથી બંધાયેલાં આતશ બહેરામ સાહેબનાં કેબીને તખ્તનશીન કરવામાં આવ્યા ત્યારે જલનની ક્રિયા મધે દરતુર જામશપ્ત મીનાયેહરજી સામે આવવણી તરીકે દરતુર કોંગ્રેસ બેઠા હતા.

૧૯૦૩ નાં જુલાઈ મધે મસ્લુમને પુણાનાં આનરરી મેજસ્ટ્રેટ નિમ્યા હતા.

૧૯૦૭ નાં પ્રિસેમ્બરમાં દેવકાશીનું દોખુ પરલવાની ક્રિયા કરાવી હતી તે વેળા પણ તેમને શાહ ઓરાઝવામાં આવી હતી. ત્યાંથી ફરતાં તેઓ પોતાનાં તાબેનાં પંથકો તપાસવા ગયા હતા ત્યારે જુસાવળ, આકોઝા, બહેરા, નાગપુર અને ધગતપુરાની અન્ગ્રુમનોએ તેમને માન સાથે આવકાર આપ્યો હતો.

તા. ૨૫ મી એપ્રિલ ૧૯૦૮ ને દીને મસ્લુમ સરદાર દરતુરજી હોશંગ જામશપનાં ગુજરાતથી પુણાની શેઠ સોરાબજી રતનજી પટેલની દરેમેહરનાં ટ્રસ્ટીઓએ દરતુર કોંગ્રેસને દખ્ખણનાં દરતુરની ગાદી આપી હતી અને તેમના વડા બેટા એર્વેડ નોરેશ્ચાનજી જેઓ તે વેળા કેળવણી લેતા હતા તેમને એ કેળવણી ખતમ થતાં નાયબ દરતુર નિમવાનો હાવ થયો હતો. આ વેળા દરતુર કોંગ્રેસને લગભગ પોણેસો શાશે જૂદી જૂદી અન્ગ્રુમનો તરફથી એનાયત થઈ હતી. ત્યાર પછી ત્રણ માસમાં જુલાઈ ૧૯૦૮ માં મસ્લુમને નામદાર સરકારે દખ્ખણના પહેલા વર્ગના સરદારની માનવંત પદવી એનાયત કરી " લેવી " માં ખાનગી આન્ડ્રીનો હક આપ્યો હતો. ઉપરથી પદવી એ રીતે ત્રણ પહેડીઓ સુધી મળતી રહી હતી. આ પદવીને લગતો ખીલાત મસ્લુમને તા. ૨૨ મી જુલાઈ ૧૯૧૦ ને દીને નામદાર શહેનશાહની સાલમેહની દરબારમાં એનાયત થયો હતો. એ ગાયત લખતાં અત્રેનાં એક અંગ્રેજ પત્રે મસ્લુમને " Lion in Theology " તરીકે લેખી તેમની વાક્યાતુરી તથા સાદી સમજની તારીફ કરી હતી. મંદ્રાસની દરેમેહરને પરલવાની ક્રિયા તા. ૭ મી ઓગસ્ટ ૧૯૧૦ ને દીને મસ્લુમ દરતુરજીનાં બિપરીપણા હોળ થઈ હતી, તે વેળા તેમને માન-પત્ર આપી શાહ ઓરાઝવામાં આવી હતી. ૧૯૧૧ નાં સાલમાં મસ્લુમને ડીસ્ટ્રીક્ટ મેટ્રીમોનિયન કોર્ટના ડેલીગેટ નિમ્યા હતા.

૧૯૧૨નાં માર્ચમાં મસ્લુમને કલકત્તા ખાતે અન્ગ્રુમનને ખરચે બાંધેલાં દોખાની ક્રિયા કરવાને બોલાવ્યા હતા, ત્યાં તેમણે અન્ગ્રુમન સન્મુખ દોખાની જરૂરિયાત વિશે બાંધેલું હતું અને અન્ગ્રુમન તરફથી શાહ એનાયત કરવામાં આવી

હતી. બીજા વર્ગે કવચતાની, મહેતાની અન્નમનની દરેકમેહર મરહુમની દેખરેખ હેઠળ પગદારી હતી, ત્યાં પણ તેમને શાલ એનાયત થઇ હતી. એજ મીસાલ દેવલાલી ખાતે આઈ રતનખાઈ જ. ચીનાઈએ આદમનની દરેકમેહર પરદાવી તેની ક્રિયા મરહુમ દમ્તુરની હાજરીમાં થઈ હતી. તા. ૧૨ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૧ ને દીને દીલ્હીમાં નામદાર શહેનશાહનાં અપ્તાપર હાથે દસ્તુર કેકાખાદને સમ્મશ્વિદ્યઓંલ્યાનો ખેતાખ સાહ્યાણ સાથે એનાયત કરવામાં આવ્યો હતો. પોતાના કુટુંબનાં બીજા બહેલા શખસો માફક મરહુમ દમ્તુર પણ ફારસીમાં ખેતો જોડતા હતા, તેથી કૌરોનેશન પ્રસંગે એવી ખેત જોડી બહાર પાડી હતી. છેલ્લી ખુન્ખાર મહાન લડાઈ વેળા દસ્તુરજીએ સરકારને મોટી મદદ કરવા વિરેની નોંધ લેવાઈ હતી. મરહુમે જરથોસ્તી મજહબ વિરે એક કિમતી રેસાલો અમેરીકાની કૉન્ગ્રેસ જોગ મોકલ્યો હતો. તેમજ એમનો એક રેસાલો લંડનમાં પણ વંચાયો હતો. મરહુમ જોટલા વિદ્વાન તેટલા જ બલા ખવાસના હતા તેમનો દમામદાર દેખાવ જોવા જોગ હતો. તેમનું સરોવર જેવું જાંચું કદ તેમના ગુલાખી અહેગને દરેક રીતે હાજરું હતું અને તેઓ જામા પીછાડી સાથે કશ્મી શાલ ખાધે નાખી આશીર્વાદની ક્રિયા પાળુંદ તેમજ સંસ્કૃતમાં શુદ્ધ ઉચ્ચારે કરવા જીભા ગહેતા જ્યારે તેઓનો પહેળા પેશાની સાથનો રૂઆખદાર દેખાવ બિરાજ રહેતો હતો અને તે ક્રિયાને મંબીરાઈ સાથે જાંચો દખલજો આપતો હતો. તેવણુ ધણો મીલનસાર હસમુખો સ્વભાવ ધરાવતા અને કોઈપણ જાતનો અહંકાર તેમનામાં જણાતો હતો નહી, બહુ નિર્દોષ અચ્ચાં સમાન ભોળાપણું તેમનામાં પ્રગટી નીકળતું. મોટા તેમજ નાના સાથે મરહુમ એકજ બલમનસાઈ તથા નમનતાઈથી વર્તતા હતા, અને તેથી કોઈપણ તેમની સન્મુખ જવાને અચકાતું હતું નહીં. તેવણુ બહેલા વડા દસ્તુરને દરજ્જો ધરાવતા છતાં તે માટે બડાઈ મારતા નહી અને સધળાં બલા કામોમાં સામેલ થતા. સરકારમાં તેમજ પુણીની દરેક કામમાં તેવણુ પોતાનો દરજ્જો સારી રીતે જાળવતા હતા. તેઓ હૈયાનાં સાફ હતા તેથી જ કુટુંબમાં જ નહી પણ કામ પરકામમાં ધણા પ્રીય થઈ પડ્યા હતા.

શેઠ બેજનજી શાપુરજી માકન:—ઉ. વ. ૮૧. મરણ રોજ ૩ મો માહ ૬ ઠા (શિ.) ૧૨૯૮ ચક્રદેઝઈ તા. ૧૧-૨-૧૯૨૬ ઇસવી. એઓએ નવસારીમાં મૅટ્રીક્યુલેશન સુધી અભ્યાસ કરી ૧૮૭૩માં મુંબઈ શેખ મેમન સ્ટ્રીટમાં મેસર્સ એમ. ખી. માડનનાં નામથી પહેલવહેલી પારસી ગાંધીઓ, ત્યાંને કેમીસ્ટ અને ડ્રગીસ્ટોની દુકાન ઉઘાડી તેને પોતાનાં ઉદ્યોગ અને જાહોશીથી વધારો હતી. આ વેળા એમની સાથ એ પહેડીમાં એર્વંદ મનચેરજી શાપુરજી વાછા નાંમનાં એમનાં એક ખેશી બાગ્યા હતા. એર્વંદ વાછાએ થોડીજ મુદ્દતમાં ઉપલી દુકાન સાથનો પોતાનો સંબંધ છુટો કરીધો. તે પછી એઓ પોતાનો માનીતો દવાદારનો વિષય જાતી અછલથી અજમાવી આગળ વધ્યા હતા, અને તે માટે યુરોપ જઈને દવાનો અને રસાયણનો અભ્યાસ વધારી પોતાના ધંધાને ખીલવ્યો. નવી નવી દવાઓ બનાવી તેનો ફેલાવો કરતા. તથા 'Popular Remedies ને નામે દવાઓ બનાવી બહાર પાડતા. તેમાંની એક દવા Squirb's Ague Specificનો ખપ આખા દેશમાં બહુ બહોળો થયો

હતો. આ ધંધાનો ફેલાવો પગભર કરવા માટે એઓએ કોટમાં ચી. કુપરની ચોપડીઓ વેંચવાની દુકાન સાથે પોતાની દુકાન જોડી હતી. પણ આ જોડાણ ઝાઝી મુદત ચાલુ રહ્યું ન હતું. વળી એઓ એક લેખક હતા. એઓ પુરસદ નામના ખાસીક ચોપાન્યાના રચાયક તથા અધિપતિ હતા, અને તેમાંની નવલકથા પણ લખતાં. ૧૮૭૪માં “માઝન દરાનતુ” તહેરમાતી પુનળું” એવે નામથી વાર્તાના એક પુસ્તકના મોટા ભાગનો ગુજરાતી તરજુમો એઓએ કીધો હતો.

શેઠ મનજી દોરાબજી મહેતા:—જન્મ રોજ ૧૨ માહ ૩ જો ૧૨૫૫ ય. ઝ. તા. ૨૮-૧૧-૧૮૮૫ ઇ. સ. શરૂઆતનો અભ્યાસ નવસારી ખાતે અને ત્યારબાદ કલકત્તા સેન્ટ્રેલીયર્સ કૉલેજમાં જઈ એનજીનીયરીંગ લાઇનમાં દાખલ થયા. મેસર્સ જે. રાય એન્ડ કુ. માં થોડો વખત કામ કીધા બાદ નાગપુરની “એન્ગ્રેસ મીલ્સ” માં સીખવાને મુકવામાં આવ્યા પણ એ લાઇનમાં એઓને ડીક નહીં લાગવાથી એમના કાકા શેઠ મહેરવાનજી નાનાભાઈ મહેતાએ પોતાની પેઢીમાં જ જોડી દીધા. પોતાના બાવાના ગુજરવા પછી એઓ પણ પોતાના વડાભાઈની જોડે પોતાના કાકાજીની પેઢીમાં ભાગ્યા થયા હતા, અને ૧૯૧૦ નાં સાલમાં એમણે પહેલી મુસાફરી ચીન તરફ કીધી હતી, અને ત્યાં કંપનીની પેઢીનો પહેલવહેલો ચાર્જ લઈ પોતાના ભાઈ ધનજીશાહેને રીલીવ કીધા હતા. કંપનીએ કોમેમાં જાપાન ખાતે તબી પેઢી બોલી ત્યારે એમના હવાલામાં પેઢીનું કામ સોંપવામાં આવ્યું હતું. એમણે ધંધા સર ચુકાવની મુસાફરી પણ કરી હતી. એઓ કલકત્તાની પારસી લૉન્ “દરાયસ” નાં એક રચાયક હતા. એઓ બહુ કસરત ખાજ હતા. એમનું મરણ ૪૩ વર્ષની નાની વયે હાર્ટફેલ્થરથી રોજ ૯ મો માહ ૧૨ સાલ ૧૨૬૭ ય. ઝ. ના દિને થયું હતું.

શેઠ ધનજીશાહ દોરાબજી મહેતા:—જ. વ. ૫૨. મરણ રોજ ૭ મો માહ ૪ થો ૧૨૬૮ યજ્ઞેઝ્ઢી તા. ૧૩-૧૨-૧૯૨૬. એઓ મરહુમ શેઠ દોરાબજી નાનાભાઈ મહેતાના વડા દીકરા તથા કલકત્તાના અણીતા મરહુમ શેઠ મહેરવાનજી નાનાભાઈ મહેતાના ભત્રીજા હતા. એઓએ નવસારીમાં અભ્યાસ કરવા બાદ બ્યારે ૧૧ વર્ષનાં હતા ત્યારે શેઠ મહેરવાનજી મહેતાએ એમને કલકત્તા બોલાવી ઇંગ્લેજી કેળવણી આપી હતી, અને ૧૮૬૭થી ૧૩ વર્ષ સુધી પેઢીમાં મદદનીસ તરીકે રાખ્યા હતા, જે દરમ્યાન એઓએ ૧૯૦૧થી ૧૯૦૬માં ચીનની પેઢીનો ચાર્જ લીધો હતો. એમની પેઢી ખાંડીનો વેપાર મોટા પાયા પર કરતી હતી. ૧૯૦૦નાં સાલ પછી એમના પીતાના મરણ બાદ તેમની જગ્યાએ એમના કાકા શેઠ મહેરવાનજીએ પોતાની અંચ. એન. મહેતા નામની પેઢીમાં ભાગ્યા તરીકે દાખલ કરી હેડ ઓફીસનો ચાર્જ સોંપ્યો હતો એઓ જેપા. નની પ્રાંચ બોલી ત્યારે કોમેમાં કામ કરતા હતા અને ત્યાં પારસીઓની એક કલબ રચાવી હતી જે હજી ચાલે છે. તે કલબમાં, એવો કોમેથી રીટાયર થયા ત્યારે એમનારોએ તેમની એક સખી ખુશી મૂકી હતી. એઓ સોલીસીટરની ઓફીસમાં ગયા હતા, ત્યાં એકાએક હૃદય બંધ થવાથી તાત્કાળિક પોતાનો પ્રાણ છોડ્યો હતો.

એર્વિંડ હોરમસજી તેહમુલજી દાદાચાનજી:— ય. ઝ. ૧૨૨૭માં નવસારીમાં જન્મ્યા. સર કા. જે. મહેસામાં કેળવણી લઈ ૧૮૮૦માં ૨૩ વર્ષની ઉંમરે મૅટ્રીક થયા,

મંદ્રેસામાં એમને ફારસી રજાલરશીપ મળી હતી. ત્યારબાદ વિસ્તન કોલેજમાં એક વપ અભ્યાસ કર્યો હતો. સર જમશેદજી જીજીભાઈની મંદ્રેસામાં પાંચ વર્ષ સુધી ઝંડ તથા પહેલ્વીનો અભ્યાસ કરી ડીપ્લોમાં મેળવ્યો હતો, તથા મુલ્કાં શીરોઝ મંદ્રેસામાં બે વર્ષ અભ્યાસ કરી સર્ટીફિકેટ મેળવી હતી. એમને અસલથી ફારસી બાપાનો શોખ હોવાથી તેનો અભ્યાસ ઘણો વધાર્યો હતો. નવસારી મંદ્રેસામાં હતા ત્યારે પણ ટાટા બાગમાં એક ધરાની બાગમાન હતા તેની પાસે રોજ જઈ તેની સાથે ફારસીમાં જ વાત કરતા હતા. એમણે જૂદી જૂદી સ્કુલોમાં ફારસીના શિક્ષક તરીકે કામ કરી છેવટે વિસ્તન હાઈસ્કુલમાં શિક્ષક તરીકે પાત્રીસ વર્ષ સુધી નોકરી બજાવી હતી. એમણે મોટી ઉમ્મરે ધરાનની મુસાફરી કરી તેના રસીલા અહેવાલ છાપામાં આપ્યા હતા.

ફારસી શીખનારાઓની સવળતા માટે એમણે દરેક ટેક્ટ શુક રચી તેની મંજૂર-બંધ આવૃત્તિઓ બહાર પાડી હતી. એમણે ઘણા નિબંધો પણ લખ્યા હતા, જેમાંનો એક " પારસીઓમાં ગુજરેલાંઓને ઠેકાણે પાડવાની રસમની ખુબી " નામના રસાલા માટે રૂ. ૪૦૦૦ ધનામ મેળવ્યું હતું. એઓ રોજ ૯ માહ ૧૨ સાલ ૧૨૯૯ ય. ઝ. તા. ૧૨ ઓગસ્ટ ૧૯૩૦ના રોજ ૭૨ વર્ષની ઉમ્મરે ગુજ્યાં.

સર જમશેદજી જીજીભાઈ પાંચમા ખેરોનેઃ—જન્મ તા. ૬ માર્ચ ૧૮૭૮. મરણ તા. ૫ ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૧. એમનું પોતાનું નામ રતમજી કાવસજી હતું, અને જગમજીદુર પહેલા સર જમશેદજી જેમને એક હિંદુ પત્ર " પારસી કોમના કોહીનુર " તરીકે ઓળખાવ્યા હતા તેમના બેટા ખરશેદજીના બેટા કાવસજીના એક પુરા બેટા હતા. એમણે એલ્ફીન્સ્ટન મીડલ સ્કુલ તથા કેવીઅર્સ સ્કુલમાં કેળવણી લીધી હતી. ૧૮૯૬ માં મૅટ્રીક થઈ પછી ખાનગી શિક્ષણ લીધું હતું. ત્રીસ વર્ષની ઉમ્મરે ગાદી ઉપર આવ્યા હતા. પછી થોડાજ વખતમાં પારસી અન્નુમનની એક સભાએ પારસી કોમના અને પંચાયતના વડા હરાવ્યા હતા. પરંતુ એઓ ફક્ત કોમનાજ વડા નહીં પણ આખા મુંબાઈ શહેરના વડા મનાતા હતા.

બંગાલના ભાગલાના સંબંધમાં પારસીઓએ ભરેલી સભાના સરનશીન નિમાયા હતા. સાલ ૧૯૦૦ માં મ્યુનિસિપલ કૉર્પોરેટર નિમાઈ વર્ગો સુધી નિમાયા કરતા હતા, ૧૯૦૨-૦૩ ના સાલમાં એઓ ટાઇફોઇડ તાવથી ઘણા બિમાર થયા ત્યારે એમના ખેરખાહ શેઠ નવરોજી માણેકજી વાડ્યાએ પોતાને ત્યાં લઈ જઈ સારવાર કરી હતી અને શેઠ નવરોજી ગુજરવા પછી તેમના એક કરોડ રૂપિયાના ટ્રસ્ટની ઓર્ડના ૧૯૦૯ માં પ્રમુખ નિમાયા અને નેશનલ કૉન્ગ્રેસે સ્થાપેલી હૉસ્પિટલને ટ્રસ્ટમાંથી દશ હજારની રકમ અપાવી હતી. પોતાના વડીલોએ સ્થાપેનાં ધર્મખાતાઓ, જરથોસ્તી કોમના લાભ સાચવનારી મંડળી, પારસી સેન્ટ્રલ એસોશીએશન વિગેરે ઘણી સંસ્થાના પ્રમુખ હતા.

૧૯૧૩ માં મુંબાઈની ધારાસભાનાં મેમ્બર નિમાયા હતા. એમના રાજદ્વારી વિચારો બહુ વિશાળ હોઈ સ્વરાજની હિમાયત કરનારા હતા. દક્ષિણ આફ્રીકામાં હિંદીવાનો તન્ક સુગ બતાવી ધિક્કાર બતાવવામાં આવતો હતો તેની સામે પણ ઝહ-પણથી પોતે સખત વિરોધ બહેર કયો હતો. દેશી હુન્નરોની ઉન્નતી કરવા તથા કામદાર વર્ગનું હિત સાધવા પ્રયાસો કરતા હતા.

દિલ્હીની વડી ધારાસભાના મેમ્બર નિમાષ પાછળથી એસેમ્બલીના ડેપુટી ચેરમેન નિમાયા હતા. ૧૯૧૫ માં મુંબાઈના શેરોફ નિમાયા અને ૧૯૨૨ માં કે. સી. એસ. આઈનો માનવંત ખેતાગ મેળવ્યો હતો. વળી એઓ સુબેડના અમલદાર પણ હતા.

સર શીરોજીયા મહેતા ગુજ્ઞી ત્યારે તેમને જાહેર કોમી માન આપવાની દિલ્હી આજ બાબે જરૂરી મતદેરી કોમમાં ઉભી થઈ હતી છતાં એમણે મક્કમ રહી તેમને એ માન અપાવવા સભા ભરી હતી.

એઓ સેન્ટ્રલ માઈનીંગ કંપની, મુંબાઈ બેન્ક વિગેરે સંસ્થાઓના ડીરેક્ટર હતા અને એરીએન્ટલ લાઈફ ઇન્સ્યુરન્સ કંપનીના પ્રમુખ તથા ડીરેક્ટર હતા. પારસી મેટ્રીમોનીયલ કોર્ટના ડેપુટી હતા અને બીજા ડેપુટી તેમને પ્રમુખપદનું માન આપતા હતા.

એઓ રોપન કલેજના ઉત્સાહી મેમ્બર હતા તથા પારસી જમખાનાના પ્રમુખ ધણી વર્ગી સુધી હતા.

નવસારીનું ડૉ. ન. મહેતા પારસી સ્વાસ્થ્યખાનું ખુલ્લું મુકવા એઓ અત્રે પધાર્યા હતા તે વખતે એમને કકેલીયા મોબેટોએ માનપત્ર આપ્યું હતું તથા શ્રીમંત મહારાજ સાહેબનું બાવલું ખુલ્લું મુકવા પધાર્યા ત્યારે મ્યુનીસીપાલિટી તરફથી ધણું માન આપવામાં આવ્યું હતું. વળી બાઈરતનબાઈ બામજીએ બંધાવેલા સેનીટેરીયમનો પાથો નાખવા પણ એઓ અત્રે પધાર્યા હતા તે બધું આપણે આગળ વાંચી ગયા છીએ.

એઓ ફક્ત ૫૨ વર્ષની ઉંમરે ગુજર્ણ ત્યારે જાડુ મોટી મિજલસ પાયદરન વખતે ભરાઈ હતી, તેમાં પુત્ર તથા મુંબાઈના સર્વે ટ્રસ્ટરજીઓ ઉપરાંત યુરોપીયન અમલદારો તથા વેપારીઓ તથા હિંદુ મુસલમાન, યાદુદી અને ખ્રીસ્તી કોમોના અગ્રે-સરો હાજર રહી એમને છેવટનું માન આપ્યું હતું. એમના માનમાં ધણી મીઠો, ઓશીસો, સ્ક્રો વિગેરે બંધ રાખવામાં આવી હતી.

બાઈ રતનબાઈ એલ્લજી બામજી (તાતા) નો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૪૮ માં થયો હતો. મરહુમ શેઠ નોશેરવાનજી રતનજી તાતાનાં વડાં બેટી અને શેઠ જમશેદજી તાતાનાં વડાં બહેન થતાં હતાં. નાની ઉંમરે મરહુમનાં લગ્ન શેઠ એલ્લજી હોરમસજી બામજી સાથે થયાં હતાં, અને બે બેટાઓનાં જન્મ થયા પછી નાની ઉંમરે મરહુમ ઇ. સ. ૧૮૭૬ માં વિધવા થયાં હતાં, પોતાની આખી જીંદગી ગરીબોનાં ભલા માટે ગુજરી હતી. મરહુમનાં બેટા કયપુશ્ક સોલીસીટર થયા પછી નાની ઉંમરે મરણ પામ્યા હતા. મરહુમે ઇ. સ. ૧૯૦૮ થી પોતાની જીંદગીનાં છેલ્લાં બારીસ વર્ષો નવસારીમાં ગુજર્યાં હતાં, અને ઘણી જ સાદી સંતોષી જીંદગી ગુજરી પોતાની દોલતની જાળવણી કરી હતી અને લોકોપયોગી ખાતાંઓ સ્થાપી પોતા પાછળ રૂ. ૮ લાખની દોલત સખા-વતમાં આપી ગયાં હતાં. નવસારીમાં લુનસીકુઈ પર આવેલો પોતાનો બંગલો મોટા કમ્પાઉન્ડ સાથે પારસી સેનીટેરીયમ માટે રૂ. ૧૫૦૦૦૦ ની રકમ સાથે સેનીટેરીયમનાં બોલોડો બાંધવા માટે આપ્યા હતા, અને તેનો વહીવટ મુંબઈની પારસી પંચાયતનાં માનવંત ટ્રસ્ટીઓને સોંપી ગયાં હતાં; તેજ પ્રમાણે પોતાનાં પાત્રક બેટી હમાબાઈ દારાજી દરુરની યાદમાં નવસારીમાં મહિલા વિશ્વામની સંસ્થા બંધ કરી તેનું લગ્ન મકાન " હમાબાઈ આશ્રમ " ને નામે બંધાવી આપ્યું હતું અને તેને અંગે પોતાનાં

મરહુમ બેટા કમપુશરની યાદમાં ‘ કમપુશર બામજી સ્ત્રી પુસ્તકાલય’ શરૂ કરી આપ્યું હતું.

મહિલા વિશ્રામનું મકાન ખુલ્લું મુકવા મહારાણી શ્રી ચીમનાયાષ ગાયકવાડ ખાસ નવસારી પધાર્યો હતાં ત્યારે મહારાણી સાહેબે બાષ રતનબાઈની ખાસ મુલાકાતે એઓનાં “ તાતા હાઉસ ”માં પધારી માન આપ્યું હતું. મરહુમનાં છેલ્લા વર્ષોમાં શારીરિક અશક્તીને લીધે મરહુમ ફરફર કરી ચકતાં હતાં નહિ પણ તેમની મનશક્તિ છેક છેલ્લી ધડી સુધી સાચુત હતી અને તરેહવાર લોકોપયોગી કામોમાં મરહુમ ભાગ લેતાં હતાં. ધરાન વતન વિશે મરહુમને હંમેશાં યાદ હતો અને ઘણી એક યોજનાઓ પર વિચાર ચલાવી અંતે તહેરાનમાં જરથોસ્તી છોકરીઓની સ્કુલ માટે પોતાનાં વિશ્વાસુ તળીય ડૉ. જેહાંગીર બહેરામજી દોરડીની સલાહ મુજબ રૂ. ૧૦૦૦૦૦ તે સ્કુલનાં મકાન માટે આપ્યા હતા. તેમાંથી એક ભવ્ય ઇમારત એ સ્કુલ માટે તહેરાનમાં બંધાઈ છે અને ત્યાં ધરાનના નામદાર શાહ રોઝાશાહ પહેલવીની બેટીઓ તેમજ ત્યાંના અમીર ઉમરાવોની બેટીઓ શિક્ષણ લેવા આવે છે. એ સ્કુલ જરથોસ્તીઓ ઉપરાંત, મુસ્લીમ, ચાહુદી, ખ્રિસ્તી, આર્મીનિયન વિગેરે સર્વ લોકો માટે ખુલ્લી છે, અને તેઓ મોટી સંખ્યામાં તેનો લાભ લે છે. મરહુમે સંખ્યાબંધ ખાતાંઓ માટે સખાવત કરી છે, મરહુમને નામદાર મહારાજ સર સયાજીરાવ ગાયકવાડ તરફથી “ દાતાર મંડળ ”નો સોનાનો ચાંદ ઇ. સ. ૧૯૧૦ માં આપવામાં આવ્યો હતો.

મરહુમ પોતાનાં વીલ મુજબ રૂ. ૮ લાખ સખાવતમાં આપી ગયાં હતાં, તે સામે મરહુમનાં હાથિયન બેટા શેઠ હોરમસજીએ મુંબઈની હાઇકોર્ટમાં દાવો માંડ્યો હતો. તે વીલનો ગ્રેબેટ સને ૧૯૩૨ માં મરહુમનાં એકલા હાથિયત એક્ઝીક્યુટર ડૉ. જેહાંગીર બહેરામજી દોરડીને મુંબઈની નામદાર હાઇકોર્ટ આપ્યો હતો. ત્યાર પછી શેઠ હોરમસજી બામજીએ વીલ રદ કરવા કાયદાના મુદ્દાઓ ઉપર બીજો દાવો ડૉ. દોરડી સામે માંડ્યો હતો. તે દાવાનું સંમતીનું હુકમનામું મેલવવામાં આવ્યું હતું, જેની રૂએ મરહુમની માલમિલકતમાંથી રૂ. ૨૫૦૦૦૦ શેઠ હોરમસજીનાં માંગનારાઓ, તે સર દોરાબજી તાતા ફ્રસ્ટ, પેટે આપીને બાકીની રકમ મરહુમ બામજીએ પોતાના વીલમાં ફરમાવેલી સંરથાઓ માટે જ વાપરવા ઠરાવવામાં આવ્યું હતું. ઉપરું સંતોષકારક પરિણામ સખાવત માટે લાવવા માટે નામદાર એડવોકેટ જનરલ તેમજ મી. જસ્ટીસ બમગજ જ. વાડીઆએ મરહુમનાં એક્ઝીક્યુટર ડૉ. દોરડીનો ઉપકાર માન્યો હતો. મરહુમનાં વીલમાં નવસારીનાં ગરીબ પારસીઓ માટે એક છ ગાળાની ચાલી બાંધવા મરહુમે ફરમાવ્યા મુજબ મોટા ફળિયામાં હોડી મોહલ્લામાં મી. દોરાબજી મનજીનું ઘર તથા જમીનની કિમતી ઍસ્ટેટ રૂ. ૩૫૦૦ ની નજવી કિમતમાં ખરીદી લઈ ત્યાં ચાલીઓ બાંધવાનું નક્કી થયું છે.

મરહુમની સખાવતોમાં નીચલી મુખ્ય છે:—મરહુમનાં વીલની રૂએ લગભગ રૂ. ૮ લાખ. તે ઉપરાંત રૂ. ૧૫૦૦૦૦ લુનસીકુષ ખાતે સેનીટરીયમ બાંધવા માટે, તેની આસપાસની જગ્યા અને “ અદલ હોલ ” બંગલો વિગેરે મુંબઈની પારસી પંચાયતને સોંપ્યા તેની કિમત સાથે.

રૂ. ૧૦૦૦૦૦ ધરાન ખાતેની છોકરીઓની સ્કુલ માટે.

રૂ. ૩૫૦૦૦ મરહુમ બેટા કમપુશરના નામે જ. ન. તાતા હુનરશાળનું મકાન બંધાવી આપવા.

૩૧. ૩૦૦૦૦ પોતાનાં પીતા અને ધણીને નામનો નોશીરવાનો અદલ વકે કનાસ, મુંબઈનાં કોટનાં લતા ઉપર સ્થાપવા પારસી ઍસોસીએશનને આપ્યા હતા.

૩૧. ૬૦૦૦૦ ઉપર જલ્લુવેલા નવસારી મહિલા વિશ્રામ માટે.

૩૧. ૨૦૦૦૦ મુંબઈની પારસી પંચાયતને હસ્તક સોંપી તેમાંથી ૩૧. ૧૦૦૦૦) મુંબઈમાં વસતી ગરીબ પારસી વિધવાઓને પગાર આપવા, તેમજ ૩૧. ૧૦૦૦૦ પુનામાં વસતી ગરીબ પારસી વિધવાઓ માટે.

૩૧. ૧૫૦૦૦ વિવાયતમાં ઝોરોઍસીઅન હાઉસમાં.

૩૧. ૧૨૦૦૦ મરદુમ બેટા કચખુશરને નામે પુનામાં હસ્તુર નોશીરવાન સ્કુલમાં બ્લૉક બાંધવા માટે.

૩૧. ૧૦૦૦૦ બાઇ આવાંબાઇ પીટીટ છોકરીઓની ઍડ્વૈનેન્સમાં, ઉડતા રોમ માટે બ્લૉક બાંધવા.

૩૧. ૧૦૦૦૦ નવસારીનાં હાલના વડા હસ્તુરજી કેકેબાદ હસ્તુર દારાબજીને નાવર મરાતળ કરવા માટે તથા તેમની નવજોત કરવા અને દેવલાલી પારસી ઍડ્વૈન્સ સ્કુલમાં રાખી કેળવણી આપવા માટે.

૩૧. ૧૦૦૦૦ તેમનાં પાતક બેટી હમાબાઇનાં ઉદમણમાં તેમનાં પુણ્યાર્થે જૂઠા જૂઠા ધરમ ખાતામાં ભરેલા.

૩૧. ૧૦૦૦૦ નોશીરવાન અદલ ફંડ સ્થાપ્યું તેનાં વ્યાજમાંથી નવસારી અને આસપાસનાં ગામડાઓમાં રહેતા ગરીબ જરથોસ્તીઓને અનાજ, કપડાં વગેરેની વહેંચણી માટેનાં.

૩૧. ૮૦૦૦ ધરમપોરનાં ખડીનાં બિમોરો માટેનાં સેનેટેરીયમમાં ગેસ્ટ હાઉસ બાંધવા માટે.

૩૧. ૮૦૦૦ મરદુમ બેટા કચખુશરની નકપતે દેવલાલીમાં ટ્રૉખુ બાંધવા તથા ઈજવાનાં ફંડમાં.

૩૧. ૫૦૦૦ નવસારીની ગરીબ પારસી વિધવાઓ માટે.

૩૧. ૫૦૦૦ મરદુમ બેટા કચખુશરને નામે ધોખીતતાવ ઉપર ગરીબ પારસી છોકરીઓ માટે ઉદ્યોગશાળા બોલવા તથા તેનાં નિભાવ માટે દર મહીને રૂ. ૧૫૦ આપવા.

૩૧. ૫૦૦૦ મરદુમ બેટા કચખુશરની સાલગ્રેહને દીવસે ક્રીકેટ મેચ રમાડવા માટે છોકરાઓની જ. ન. પીટીટ પારસી ઍડ્વૈનેન્સમાં.

૩૧. ૫૦૦૦ મરદુમ બેટા કચખુશરને નામનું એક બિહાનું નિભાવવા પારસી જનરલ હોસ્પીટલને.

૩૧. ૫૦૦૦ મુંબઈના પારસી પંચાયતને તેનાં વ્યાજમાંથી ધરિન માટેનાં યજ્ઞ શહેરનાં જરથોસ્તી છોકરાંઓની નવજોત કરી આપવા માટે.

૩૧. ૪૦૦૦ નવસારી સેનીટરી ઍસોસીએશન તરફથી એક નાનું મામીક ચોપાન્યુ પ્રગટ કરાવવા, કે જેથી સફાઈ સુધડાઈનાં નિયમો જાળવવાનું શિક્ષણ શોડાને મળી શકે.

૩૧. ૩૦૦૦ નવસારીમાં નવજોત લગન ટાંકણે ટેબલ ખુરશીની સગવડભરી ગીતે ખાણુ ક્ષેવા માટે ઘટણું ફનીયર ખરીદવા.

૩૧. ૩૦૦૦ તાતા કન્યાશાળામાં કોરોનેશન કલ્પાસ અને સેન્ટ જોન ઍમ્બ્યુલન્સ ઍસોશીએશનનાં વર્ગ ચલાવવા માટે.

૩૧. ૨૫૦૦ સયાજી લાયબ્રેરીનો એક બ્લૉક બાંધી આપવા અને ત્યાં કમ્પાઉન્ડમાં દરવાજાને મથાળે “ગોનદીપક” શબ્દ મુદ્રા સાથે એક જતી ચાલુ મુકવા માટે.

૩૧. ૨૮૦૦ નવસારીનાં હોંખા આગળની જમીન સુધારી “મરોથમાન બાગ” બનાવવા તથા ખેસવા માટે બાંક મુકાવવા તથા નિભાવ ખર્ચ માટે.

૩૧. ૨૦૦૦ બાઈ રનનબાઈના કુટુંબ નવાજબાઈને નામની તાતા કન્યાશાળાની છોકરીઓને જવાઆવવા માટે ટુંકો અને સારો રસ્તો બનાવી આપવા તથા શાળા પાસેનું એક મકાન વેચાતું હઈ રસ્તો પહોળો કરી આપવા.

૩૧. ૧૦૦૦ ડા. માસીના હોસ્પીટલ જનરલ ફંડમાં.

૩૧. ૧૦૦૦ નવસારીની ઘણું હોસ્પીટલનાં ફંડમાં.

એ પ્રમાણે બીજી ખાનગી સંખાવતો ગરીબો માટે મુંઝે મોંઢે આપી હતી. મરહુમની કુલે સંખાવતોનો આંકડો ૩. પંદરથી વીસ લાખ સુધીનો થવા જાય છે.

એઓનું મરણ રોજ ખોરદાદ માફ તીર સને ૧૩૦૦ યજ્ઞેઝઘી તા. ૧૩ ડીસેમ્બર ૧૯૩૦ ના રોજે થયું હતું.

એર્વંદ મહેરજીભાઈ પાલનજી માડન:—મરણ રોજ ૨૭, માફ ૬, સાલ ૧૩૦૦ યજ્ઞેઝઘી, તા. ૧ લી જુન ૧૯૩૧. એર્વંદ પાલનજી કવસજી માડનના બેટા. ઉંમર વર્ષ ૭૦. એઓ નવસારીની વડી દરેમેહેરમાં નાવર થયા પછી મુંબાઈની સર જમશેદજી જીજીભાઈ સ્કુલમાં કેળવણી લઈ પાછળથી સર જમશેદજી જીજીભાઈ અને મુલ્કાં શીરોઝ મહેસાઓમાં અવસ્તાની બાબાઓ શીખ્યા હતા. ૧૮૭૧માં ન્યારે એઓ માત્ર ૧૧ વર્ષના હતા ત્યારે તે વેળાના રાજદા ન્યુસપેપર ‘મુંબઈ સમાચાર’માં માત્ર ૩૧. ૧૨ના માસીક પગારે મુક રીડર તરીકે નોકરીએ રજા હતા. એઓ ૧૮૭૭માં એ પત્રના રીપોર્ટર તથા સબ-એડીટર નિભાયા અને ૧૮૯૮માં એ પત્રના અધિપતિ થયા હતા, જે હોદ્દો એઓએ ૧૯૧૫ સુધી ભોગવ્યો હતો. એજ સાતમાં એઓ તાતા પબ્લીસીટી કોર્પોરેશનની માલેકીના “પ્રજાગીત્ર અને પારસી” ન્યુસપેપરના અધિપતિ તરીકે જોડાયા હતા, અને તે પત્ર સાથેનો સંબંધ ૧૯૨૩ની આખેરીએ છોડી ૧૯૨૫માં એઓએ ‘સત્યમીત્ર’ નામનું અઠવાડીક ન્યુસપેપર કાઢ્યું હતું.

૧૯૨૧માં મી. મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધીએ અસહકારની હિલચાલ શરૂ કરી ત્યારે એઓએ તેની સામે સખત વિરોધ ચલાવ્યો જેથી જે મુજરાતી હોંદુઓ એઓનો છાપો વાંચતા હતા તેઓમાં એઓ અપ્રીય થયા હતા. સ્વરાજ્યનો સવાલ હોયો થતાં એઓએ બીજી લઘુમતી કેમોને જે ખાસ હક આપવામાં આવે તો પારસી કેમ માટે પણ ચોક્કસ સંખ્યામાં બેઠક, પ્રાંતીક તેમજ વડી ધારાસભાઓમાં ઍલાહેદી રાખવાની હીમાયત કરી હતી.

એઓએ પોતાના બેટા મી. ધનજીશાહેને સાથે લઈ ૧૯૧૮માં જરથેસ્તી

કૉન્ફરન્સ મેળવી હતી. તેની વિશ્વ કોમના મોટા ભાગે મજબુત રીતે પોતાનું મત બહેર કરવાથી ચાર વર્ષ બાદ એ કૉન્ફરન્સ બંધ પડે હતી. સાલ ૧૯૨૬માં અમદાવાદમાં મળેલી 'પત્રકાર પરિષદ'નું પ્રમુખપદ એમને આપવામાં આવ્યું હતું.

લુકરોડ તરફની પારસી પંચ.એતની માવકીની કિમતી જમીનનો જરથોસ્તીઓ સ્વતંત્ર ઉપયોગ કરી નહી શકે એવી એક કલમ અત્રેના શહેર સુધારા તરફ તરફથી દાખલ કરવામાં આવતાં એઓએ એ સલાહ ઉપાડી લઈ મહુમ સર શીરોજશાહ મહેરવાનજી મહેતાની લડતથી અનુમનની એક સલા મેળવી હતી, જેનાં બળવાન અવાજથી ઉપડી કલમ દાખલ ન થતાં ચાલીઓ બાંધવામાં આવી છે, અને તેનો લાભ આપણી કોમ લે છે.

૧૯૨૨માં એઓને સુલેહના અમલદાર, અને ત્યાર પછી તુરતજ એક ઑનરરી મેજસ્ટ્રેટ નિમવામાં આવ્યા હતા. આ વેળા એઓને મુંબઈની રૅફીએશન કલબના બોળ બાઈઓ તરફથી માનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું. એઓ શુદ્ધદીન લગનની તરફેણમાં આગળ પડતો ભાગ લેતા હતા, અને પોતાના મત ઉપર હંમેશ ચીવટાઈથી વળગી રહેતા હતા. અને કોઈક વેળા ધણી આકરી બાપામાં લખાણો ચલાવતા. એઓએ વંદીદાહનું પુસ્તક શરૂ સાથ રચ્યું હતું. વળી એઓએ ખોરદેહ અવસ્થાનો તરજુમો કર્યો હતો. અને પોતાના અવસ્થા અને પહેલવી સાહિત્યનાં ઉડા અભ્યાસથી જરથોસ્તી દીનની બોળ કરનારી મંડળી સન્મુખ અનેક વિષયો તકરાર માટે રજુ કીધા હતા. રાજદારી બાબતોનું એમનું જ્ઞાન વખાણવાનું હતું. એઓ ફસલી સાક્ષતા મોટા હીમાયતી હતા, અને એઓએ એક ફસલી પંચાંગ પણ રચ્યું હતું. બહેર સલાહો ઉપર અને ખાસ કરીને રાજ્યદારી બાગતો અને પારસી સંસારી અને ધાર્મિક સુધારા બાબે ધણા નિરૂપણે એઓ પોતાના વિચાર જણાવતા. એઓ ત્રણ દીકરા, ધનશ્યાહ, પાલનજી અને કેકાઉસના પિતા હતા.

લેડી મહેરબાઈ દોરાબજી તાતા:—જી. વ. પર, મરણ તા. ૧૮ જુન ૧૯૩૧; રોજ ૧૪ માઈ ૧૦, સાલ ૧૩૦૦ ય. ઝ.

એમનું મરણ વેલ્સમાં થયું હતું. એઓ માઈસોરનાં કેળવણી ખાતાના માજી ઈન્સ્પેક્ટર-જનરલ ડા. હોરમસજી બહાંગીર બાબાનાં બેટી થતાં હતાં. એમણે શરૂઆતની કેળવણી માઈસોરમાં લીધી હતી, અને મેટ્રીકયુલેટ થઈ ત્યાંની મહારાજા કૉલેજમાં ગેડગાં હતાં, પણ ટુંક મુદતમાં કૉલેજ છોડી ઈર્ષ ઘરમાં જ પોતાનો અભ્યાસ ચાલુ રાખ્યો હતો. એમના લગન ૧૮૮૬ માં સર (તે વેળા મી.) દોરાબ જમશેદજી તાતા સાથે થયાં હતાં, અને ત્યાર પછી મુંબઈ આવી એમણે વાસો કર્યો હતો. એમણે પ્રીન્સેસ મેરી વિક્ટોરીયા જીમખાના અને જીમનેસીયમ બરખા કરવામાં આગેવાની બધો ભાગ લીધો હતો. ત્યારબાદ થોડાં વર્ષે એમણે પુનામાં લેડીઝ કલેજ સ્થાપી હતી.

એમણે સ્ત્રી કેળવણી અને સ્ત્રીઓનાં હિતનાં સલાહોમાં આગેવાન ભાગ લીધો હતો. હિંદુસ્તાનની સેવા કરવામાં એઓ તત્પર હતાં, અને હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓની સુધારણા કેવી રીતે થાય તે એઓ લોકોને સારી રીતે સમજાવતાં હતાં. એઓ મુંબઈની બગીની સમાજના કાર્યમાં આગેવાન ભાગ લેતાં હતાં. વળી એ સમાજે ૧૯૧૬

ના સાલમાં દુકાળ વખતે એક ફંડ ઉભું કરી એક ડેપ્યુટેશન કાઢિયાવાડ મોકલ્યું હતું તે કામને એમણે મોટા ટેકા આપ્યો હતો. " નેશનલ કાઉન્સિલ ઓફ વીમેન ઇન ઇન્ડિયા "ની સ્થાપનામાં એમનો મુખ્ય હાથ હતો. એઓ એ કાઉન્સિલનાં પેટ્રન અને તેની ગવર્નીંગ બોર્ડીનાં વાઈસ પ્રેસીડન્ટ હતાં. એમણે એ કાઉન્સિલના " રેસક્યુ હોમ "ને પોતે નાણાંની મદદ કીધી હતી, એટલું જ નહીં પણ તેને માટે એક ધરખમ એન્ડાઉમેન્ટ ફંડ ભેગું કર્યું હતું. એઓ બોમ્બે પ્રેસીડન્ટી વીમેન્સ કાઉન્સિલની કમીટીના મેમ્બર અને છેલ્લા છ વર્ષ થયાં તેના પ્રમુખ હતાં. શીજના ટ્રાપુમાં હીદીઓ પર જે અત્યાચાર થયો હતો તેની સામે લડત ચલાવવામાં એઓ પણ સામેલ હતા.

ઇન્ડિયન રેડક્રોસ સોસાયટીનાં એઓ મેમ્બર હતાં. મળકુર સોસાયટીને એમણે એક એન્જ્યુઇન્સની તેમજ સાગં ડોનેશનોની ભેટ કરી હતી. છેલ્લી લગાઇ ખતમ થયા પછી સ્ત્રીઓની બહેતરી માટે થયેલી ચળવળમાં એમણે આવેવાન ભાગ લીધો હતો. હીંદની સ્ત્રીઓની એમણે કરેલી સેવાની પીછાનમાં ૧૯૨૯ ની સાલમાં મે મહીનામાં ઇન્ટરનેશનલ કાઉન્સિલ ઓફ વીમેનની કારોબાર કમીટીની જીનીવા ખાતે મળેલી કોન્ફરન્સમાં હાજર રહેવા માટે એઓને આમંત્રણ કરવામાં આવ્યું હતું. તે કોન્ફરન્સમાં એમણે કરેલાં કામના વખાણ દુનિયાનાં બીજાં દેશોમાંથી આવેલા ડેલીગેટોએ કર્યાં હતાં. ૧૯૩૦ માં ગોખલે જ્યંતીના મેળાવડામાં એમણે ભાગ લીધો હતો, અને એ વખતે એમણે એ પ્રસંગ માટે રૂ. ૧૦૦૦નો એક મોકલ્યો હતો. એઓ શ્રીમંત હતાં છતાં ગરીબોની સેવા કરતાં હતાં. એઓ એક બહુતાં ટેનીસ પ્લેયર હતાં અને હીંદુસ્તાન તેમજ યુરોપમાં એ રમતમાં નામના મેળવી હતી. એમણે ૩૦૦ પાઉન્ડની વાર્ષિક રકોલરશીપ સોસાયટી સર્વિસ વર્ક માટે આપવાને પોતાના વીલમાં ફરમાસ કીધી હતી.

શેઠ જમશેદજી માણેકજી આંદીઆ:—ઉ. વ. ૭૫. મરણ તા. ૯-૨-૧૯૩૨ રાજ ૫ મે માહ ૬ સાલ ૧૩૦૧ યજ્ઞેર્ઘી.

એઓ નવસારીવાલા મોખેદ મહેરવાનજી હોરમજી આંદીઆના વડા બેટા હતા. એઓ ૧૮૮૨માં મુંબઈ યુનીવર્સિટીમાં એંગ. એ. થયા હતા, એ પરીક્ષામાં એઓની પસંદગીની બાબતો ઇંગ્લેન્ડ અને ફ્રાન્સી બાબતો હતી, અને તેથી એઓ વારંવાર યુનીવર્સિટીની આટર્સની પરીક્ષાઓમાં ફ્રાન્સીના એક પરીક્ષક નિભાતા હતા. એમ. એ. થયા બાદ એઓ મુંબઈ સરકારનાં સેક્રેટરીએટ ખાતામાં નોકરીએ રહ્યા હતા, અને ત્યાં વધી ૧૮૯૬માં કામ લાગે એસીસ્ટન્ટ સેક્રેટરી નિભાયા હતા. ૧૯૧૪નાં સાલમાં નોકરીમાંથી રીટાયર્ડ થતાં તુરતજ એમને અંગ્રેની કોલેજ ઓફ શીઝીશીયન્સ એન્ડ સરવેયન્સના સેક્રેટરીનો હોદ્દો આપવામાં આવ્યો હતો. છેલ્લી લગાઇ દરમ્યાન એઓ મુંબઈ ઇલાકાની વૉર રીલીફ ફંડની હૉસ્પિટલની સખ કમીટીનાં આનરરી સેક્રેટરી નિભાયા હતા. ૧૮૯૮માં એઓ મુંબઈ યુનીવર્સિટીનાં એક ફેલો નિભાયા હતા. એઓ ૧૯૨૨થી ધોષીતનાવનાં અન્જુમનનાં આતશમહેરામનાં એક કારોબારી હતા. એઓ મુંબઈની જ. ન. પીટી ઇન્સ્ટીટ્યુટની કારોબારી મંજૂઆના એક અધિકારી હતા. ૧૯૧૧ના જુન માસમાં એમને કચસરે હોંદનો રૂપાનો ચાંદ એનાયત કરવામાં આવ્યો હતો,

એવંદ જમશેદજી રૂસ્તમજી સકલાતવાળા:—એમનો જન્મ રોજ ૨૮ માઈ ૫ સાં ૧૨૨૪ ય. ઝ. ના દિને થયો હતો. એમના વડવાએ નવસારી ખાતે કાંકા ધનપાળની પોળમાં એસવાળાની અટકથી ઓળખાતા હતા. પ્રાથમિક કેળવણી મુંબાઈમાં લઈ હોરમસજી બાપુને ત્યાંજ તાલીમ લઈતેર વર્ષની ઉંમરે નાવર મગતબ થયા હતા. એલ્ફીન્સ્ટન સ્કૂલમાંથી મેટ્રીક થઈ સેન્ટ ઝેવીઅર કોલેજમાં એ વર્ષ શીખી ૧૮૭૮ માં કલકત્તાના રોઈ કાવસજી એલ્લજી ખંખાતાને ત્યાં મદદનીશ તરીકે નોકરી રહ્યા. પણ નોકરી કરવી દુસ્ત ન ગ્રામવાથી ૧૮૮૦ માં અબાસ વધારી વિનાયત બઈ બેરીસ્ટર થવાની તૈયારી કરી પરંતુ મુંબાઈના એક કરોડપતીએ દિવાળું કાઢવાથી, મરહુમને મદદ કરનારાઓની હાલત બત્તમ થવાથી મરહુમને નાણાની મદદ મળી નહીં, તેથી ૧૮૮૨ માં કલકત્તાની સીંગર કંપનીની પહેલી જ શાખામાં વડા મેનેજર થયા, અને કંપનીનું કામ સારૂ ધીકાવ્યું. ૧૮૮૬ માં ચૌરંગીમાં સકલાત અને માડન કંપની નામની ફુકાન કાઢી. ૧૮૮૭ માં પોતે એકલાએ વેપાર શરૂ કીધો. પોતે સ્વતંત્ર ખવાસના હોવાથી પોતાના અંતઃકરણને જે વાળખી લાગે તે અત કોઈની પણ દરકાર કે રાખ સ્થાવત કંઈ વિના, દશોવતા. જરથોસ્તીઓને લગતાં કલકત્તાના દરેક કામમાં તન મન ધનથી સહાયતા આપતા. ૧૯૧૨ માં નવું દોખનું બંધાવું તે માટે જમીન મેળવવામાં બહુ આગેવાની કરી હતી તથા જરથોસ્તી બાળકોની ધર્મ કેળવણી માટે પણ ધણી મદદ આપી છે. એક વેળા, વેપારમાં મેળવેલી સઘળા દોલત શેર સદામાં શુભાવી હોધી તેથી રોઈ જમશેદજી માડનની સહાયથી મનમાં મહમ્મ હુગ્વ કીધો કે પાક પરવરદીગાર જે ફરી નવાજેય કરે વો કદી સહો કરવો નહીં અને દોલતનો ઓછસ ભાગ જરથોસ્તીઓની જરૂરીયાતો પૂરી પાડવા માટે એકાદહો રાખવો. એવા ઠરાવથી ફરી વેપારમાં પગભર થયા ત્યારે એક લાખ રૂપીયા એક સહર પેઢીમાં જરથોસ્તીઓના ઉપયોગ માટે અનામત મૂક્યા. એઓનો કલકત્તાની દરેમેહેર સ્થાપવામાં આગેવાન હિસે હતો અને તેના ફંડમાં તથા દોખના ફંડમાં સારી રકમ આપી ટૂંડી થયા હતા. એમનું મરણ રોજ ૩ માઈ ૨ સને ૧૩૦૩ તા. ૧૨ અક્ટોબર ૧૯૧૨ ના રોજ કલકત્તામાં નિપજ્યું હતું.

એવંદ જમશેદજી ફરામજી રબાડી:—એઓ રોજ ૨૦ માઈ ૧ સાં ૧૨૩૧ યઝ્દેઝ્દી તા. ૧૩ અક્ટોબર ૧૮૬૧ને દિને નવસારીમાં જન્મ્યા હતા. એઓ દસ્તુર નૈયોસંગ ધવલની પેઢીથી અને નવસારીમાં યઝ્દેઝ્દી ૧૬૮૬ માં યયલા યાદગાર ઝગડા વખતે મીનોચહેર હોમજી સાથે સામેલ યયલા બાલેક પેશોતન રબાડીથી ઉતરી આવેલા હતા. સુરત રૂસ્તમપુરાની સર જમશેદજીની નિશાળમાં કેળવણી લઈ તથા પોતાના બપાવા બચાબાઈ પાસેથી ધર્મ સંબંધી કેળવણી લઈ ૧૩ વર્ષની ઉંમરે નાવર મગતબ થયા હતા અને તુર્તજ નિરંગદીનની તથા વસ્થાજી ઈજાવાની ક્રિયા કીધી હતી. ઇ. સ. ૧૮૮૨માં રૂસ્તમપુરાની સર જમશેદજીની નિશાળના ધર્મ શિક્ષક રિખાયા અને ૩૩ વર્ષ એ કામ કીધા પછી ૧૯૧૫માં એમને ઝંદ અવસ્થાની નિશાળોના ઉપરી નિમ્યા હતા. ઇ. સ. ૧૮૯૭ માં સર સાહેબની દરેમકેરના પંથકી નિમ્યા.

એમણે ૧૮૯૭ માં “ દિનમેહે માઝદયજી ”, ૧૮૯૮ માં “ રવાની ક્રિયા ”,

૧૮૯૬ માં " હેકાયતે માઝદયરનાન ", ૧૯૦૦ માં " વંદીદાદનો ગુજરાતી વાંચન સાધનો તરજુમો ", ૧૯૦૩ માં " અપ અને દ્રવન્દ " અને " માઝદયરનોની બામ-દાદની ફરજ " નામના પુસ્તકો તથા ઇ. સ. ૧૯૦૬માં " મનસ્ની અવસ્તી કુનસ્તી " અને " આતશ આયશ ઉપર વાચજ " એ નામના ચોપાન્યાં પ્રગટ કર્યા હતાં. એ ઉપરાંત ઘણા વર્તમાનપત્રોમાં ધર્મ સંબંધી અવારનવર લખાણો કરતા હતા.

એઓ " સવાગ ખાતાના ફંડ "ના, " ગુજરાતના જરથોસ્તીઓના મરણ વખતના અરસપરસના લાભના ફંડ "ના મેનેજર, " રસ્તમપુરાના દોખા આગળ બાગ વિગેરે માટે બે જુદા જુદા ફંડો " ઉભા કરી તેના ટ્રસ્ટી, " રસ્તમપુરાના ગરીબ જરથોસ્તી વિદ્યાર્થીઓને ઉત્તેજન આપવાના ફંડ "ના ટ્રસ્ટી " પ્લેગ ફંડ "ના ટ્રસ્ટી તથા ગાહમ્બર ફંડના ટ્રસ્ટી હતા. મુંબાઇના રાજ્યાધીશ ટાવર ઉપરથી બે બાઇઓ પડી જવાથી તેમણે અકાળ મોત નિખળ્યું તે માટે ઉભા કરેલાં ફંડમાં તેમજ મુંબાઇમાં બાનુમાઈ જીજીભાઈ શરાફ નામની બાઈ પોતે બળી જઈ સતી થઈ તેના ફંડમાં રસ્તમપુરામાંથી સારી રકમો ભરાવી આપી હતી અને જુદે જુદે વખતે નવ જાહેર જથ્થો પોતાના ઉપરીપણા નીચે કરાવ્યા હતાં, એમણે મરણ રોજ ૨૦મો માહ ૧૦મો સાક ૧૩૦૩ યજ્ઞેર્ઝદના દિને થયું હતું.

સર કાવસજી જેહાંગીર પહેલા જેરોનેટ:-એઓ ઇ. સ. ૧૮૫૩ માં જન્મ્યા હતા. પહેલા સર કાવસજી જેહાંગીર રેડીમની નાઇટ, એઓએ અંગ્રેજી ભણી રચાવી તેમના એઓ પાઠક થયા હતા. પ્રોપાયટરી હાઇસ્કૂલ અને ઍલ્ફીન્સ્ટન કૉલેજમાં શિક્ષણ મેળવી ધંધામાં પડ્યા હતા. એમણે લંડનના ઇમ્પીરીયલ ઇન્સ્ટીટ્યુટની એક પાંખ બાંધવા રા. બે લાખ, મુંબાઇના સર કાવસજી જેહાંગીર હોલ માટે ચાર લાખ અને હૉસ્પીટલો, સ્કૂલો અને બીજાં ધર્મોદાયક મકાનો માટે મોટી રકમોની સખાવત કરવાથી એમને ૧૮૯૫માં નાઇટ અને ૧૯૦૮માં બેરોનેટ બનાવવામાં આવ્યા હતા. એમને નાઇટહુડ મરહુમ શહેનશાહબાગ કવીન વિક્ટોરિયાએ જાતે એનાયત કર્યું હતું. એઓ ઘણા મળતાવડા અને આર્નલ્ડી સ્વભાવના હોવાથી મુંબઈમાં બધી કોમોમાં 'બાવા'ના એકાગ્રથી ઓળખાતા હતા. એઓ ૧૯૩૪માં ૬ ફી જીવાઇએ ગુજ્યા હતા.

શેઠ ધનજીશાહ મહેરજીભાઈ માઠના:-ઉ. વ. ૬૦, મરણ તા. ૧૩ મી જુલાઈ ૧૯૩૨, રોજ ૧૦ માહ ૧૧, ૧૩૦૧ ય. ઝ.

એઓ એર્વેદ મહેરજીભાઈ પાતનજી માડનના વડા દીકરા થતા હતા. એઓ મુંબઈની સેન્ટ ઝેવિયર કૉલેજમાં કેળવણી લઈ, ૧૯૦૪માં એમ. એ. ૧૯૦૭માં એલ. એલ.બી. અને ૧૯૧૦ માં મુંબઈની હાઇકોર્ટની ઓરીજનલ સાઇડના એડવોકેટ થયા હતા. ત્યારબાદ એઓ કેટલોક વખત સુધી મુંબાઈની હાઇકોર્ટમાં એડવોકેટનો ધંધો ચલાવ્યો હતો. આ પછી એઓ મેસર્સ તાતા સન્સની આર્યન એન્ડ સ્ટીલ કંપનીમાં નોકરીએ નોડતા, અને થોડાક વખતમાં જ એમને જમશેદપુર ખાતે એકાઉન્ટન્ટનો ઓફીસ આપવામાં આવ્યો હતો. ૧૯૨૧ માં એમને બીહાર અને ઓરીસાની ધારાસભાના સભાસદ તરીકે સરકારે નિમ્ત્રણ હતા. ૧૯૧૦ના સાલમાં મુંબઈમાં જરથોસ્તી કોન્ફરન્સની પહેલી બેઠક મળી હતી તેના એક ઍનરરી સેક્રેટરી તરીકે એમણે કામ બજાવ્યું હતું. એમણે

જરૂરથી ધર્મનો અભ્યાસ કરી પવિત્ર ગાથાનો તરબુતો સરેહ સાથે પ્રગટ કાઢેા હતો. એઓ ઘણા ઉલોગી, ખંતીલા અને ચીવટ વિચારના હતા, અને અંતીમ સુધારા તરફ ઢળવાથી કેટલોક વખત કોમમાં અપ્રીય ધર્મ પડ્યા હતા. એઓ મુંબઈમાં મળેલી મેસર્સ તાતા આર્થર્ એન્ડ સ્ટીવ કંપનીનાં ભાગીદારોની સભામાં હાજરી આપવા જમશેદપુરથી આવી બીજે દીવસ પાછા ફરતા હતા ત્યારે અર્ધ રસ્તે વધીના રોશન આગળ એમનું હાર્ટ એકાએક ખંધ પડવાથી મરણ નીપળ્યું હતું.

એર્લે દારાબજી ખરચેરજી કાંગા:—એઓ અસદ નવસારીના વતની હોય અને ૧૮૬૦માં જન્મ્યા હતા. એક સારા ફેળવણીકાર હોય મજગામમાં છોકરા અને છોકરીઓની નિયાળ અને ૧૮૭૬માં કાઢી હતી અને તે ૫૩ વર્ષ સુધી ચલાવી હતી. એમના હાથ નીચે ફેળવણી લઈ બહાર પડેલા ઘણા છોકરાઓ અને છોકરીઓ આજે સારા સારા હોદ્દાઓ ભોગવે છે. એમને “દાદાભાઈ ખાસ્તર”ના પ્યારા નામથી ઓળખવામાં આવતા હતા. એઓ પોતાની નિયાળ ફતેહમંદીથી પાર ઉતારવા માટે પોતાનો સમગ્રો પૈસા ખર્ચી નાખતા હતા તેથી ગરીબ સ્થિતિમાં યુગ્વર્ગ, પરંતુ પોતાની જીંદગીની નેમ સફળ કરી જવાનો સતોષ મેળવ્યો હતો. એઓ અને ૧૯૩૨માં યુગ્વર્ગ. પછી એમના દીકરા ખાનસાહેબ જાલેજર તેમની મજગામની રકુદ ફતેહમંદીથી ચલાવે છે.

રેહ કાવસજી દાદાભાઈ કાંગા:—ખરોડ રેલ્વેના માજી બાણેસ એસીસ્ટન્ટ એન્જનીયર રેહ કાવસજી દાદાભાઈ કાંગા મધ તા. ૧૦ મી એપ્રિલ ૧૯૩૫ (રોજ ખોરદાદ માહ આવાં ૧૮૦૪ યજ્ઞદર્દી)ને દીને ૮૦ વરસની ઉંમરે યુગ્વર્ગ હતા.

એઓ નવસારીના ભગરસાથ અન્જુમનના પ્રખ્યાત કાંગા ખાન્દાનના હતા.

રેહ કાવસજીનો જન્મ (રોજ સહરેવર માહ અરપંદાદ) નવસારીમાં થયો હતો, અને ત્યાંની સર કાવસજી જેહંગીર મદ્રેસામાં શાખી મુંબાઇની સરકારી એન્જી- નેટન હાઇસ્કૂલમાં વધુ ફેળવણી લઈ ૧૮૭૭માં મૅટ્રીક થયા હતા અને ત્યારબાદ પુનાની ઇન્જનેરી કોલેજમાં અભ્યાસ કરી ૧૮૮૨માં એલ. સી. ઇ થયા હતા. એ રીતે એમનો ઇન્જનેરી તથા આર્કીટેકટ તરીકેનો અનુભવ ૫૮ વરસનો હતો. ઇન્જનેરી પરીક્ષા આપવા બાદ એઓ માર્માગોવાની રેલ્વે સર્વેમાં હતા અને થોડાક સમયમાં જ નવ- સારીની મજકુર રકુદમાં એક શિક્ષક તરીકે નોડયા હતા. ત્યારબાદ એઓ ખંભાતના રાજ્યમાં નોકરીએ લાગ્યા હતા, અને તે સાથે ખંભાતના નવાખની વફાદાર નોકરી માટે એમને નવાખ સાહેબે શાત સાથે એક આરમ થોડાની ભેટ આપી હતી અને ખંભાતની નોકરી છોડી જતી વેળા એમને પાઠખીમાં બેસાડી મસાલ સાથ ચહેરમાંથી લઈ જવામાં આવ્યા હતા.

એઓ ત્યારબાદ ૧૮૮૪ માં બી. બી. રેલ્વેમાં સીવીલ ઇન્જનેરી ખાતામાં નોક- રીએ રહ્યા હતા, અને ત્યાં વધી એસીસ્ટન્ટ એન્જનીયર થયા હતા. ૩૪ વરસ સુધી નોકરી કરી ૧૯૧૮ માં ઉમ્મરની બાધને લીધે ઓઢો છોડ્યો હતો. એમણે જીંદગીનો મોટો ભાગ બી. બી. એન્ડ સી. આર્ક. રેલ્વેના એક એન્જનીયર તરીકે પસાર કર્યો હતો. તેમાં શરૂઆતમાં અમદાવાદમાં થોડાંક સાલ સળ એસીસ્ટન્ટ એન્જનીયર તરીકે

કાન કયું હતું, અને ત્યારબાદ ભરૂચ શહેરની નર્મદા નદી ઉપરના નર્મદા ખીણ તરીકે ઓળખાતા પુત્રી મરામત વખતે એમની ગદલો ત્યાં થઈ હતી, ત્યારથી અનેક સાથે ભરૂચ શહેરમાં પહેલાં સળ ઍસીસ્ટન્ટ ઍન્જનીઅર તરીકે અને ત્યારબાદ ઍસીસ્ટન્ટ ઍન્જનીઅર તરીકેના જે ઓલો સરચાતમાં ફક્ત યુરોપીઅનો માટે જ ઍલાહેદો હતો તે લાંબો વખત સુધી ભોગવ્યો હતો, અને જાહેમત ભરી લાંબી નોકરી બજાવી પોતાનાં યુરોપીઅન ઉપરીઓ યાને ચીફ ઍન્જનીઅરોનો સારો ચાહ મેળવ્યો હતો. એમને પોતાના ઓલોથી ફારેગ થતાં વિલાયતની રેલ્વે ઍડે આખી રેલ્વે ઉપર જીંદગી સુધી મુસાફરી કરવા ફર્ટ કલાસની રૂપાની પાસ આપી હતી, આથી એમણે દેશી ઍસીસ્ટન્ટ ઍન્જનીઅરો માટે જીંદગી પર્થતની ફ્રી પાસ મેળવવાના દરવાજા ખુલ્લા કર્યા હતા, જે હક પ્રથમમાં ફક્ત યુરોપીઅન ઍંશીસરોજ ભોગવતા હતા. મરહુમે અમદાવાદ વલસાડ, ભરૂચ વગેરે શહેરોના અનેક પારસી ધર્મના મકાનોના પ્લાનો કરી તેના બાંધકામો પર દેખરેખ રાખી હતી, જેની ખાસ કદરસનાસીમાં ભરૂચ અન્જુમન તરફથી એમને એક માનપત્ર સુદર કારકેટમાં ઍનાયત કરવામાં આવ્યું હતું.

મી. કાવસજી કાંગાએ પોતાની બિન સ્વાર્થી સેવાઓ અનેક જાહેર ખાતાંઓને આપી છે. એઓ અમદાવાદમાં હતા ત્યારે ત્યાંની પારસી પંચાયતને માટે ત્યાંના દોખા ઉપર જવાનો રસ્તો બાધવા ઉપર વગર શીએ પોતાની સેવા આપી હતી. વળી એમણે વડોદરાના દોખા તરફ જવા માટે વિશ્વામીત્રી નદી ઉપરનો પુલ બાંધવા માટે અને ભરૂચની જ. ન. પીટીટ છોકરા છોકરીઓની નિશાળ, તથા ત્યાંના શાપુરજી ભરૂચ ટાઉન હોલ બાંધવા માટે બીન લવાજમે ઇજનેરી સેવા આપી હતી, તથા ભરૂચનું બાર્ડ સુનાનાર્થ મ. દલાલના નામનું સુવાવડખાતુ બાંધવા તથા ત્યાંના દોખાને ફોર્મ્પાઉન્ડ અને મી. દીનશાજી બખતજી વધીલ પેલીલીયન, સર સાપુરજી ભરૂચ અગીઆરી તથા ભરૂચની પંચાયતની બીજી અનેક ઇમારતો બાંધવા માટે એમણે પોતાની ઇજનેરી સેવાઓ બીન હાંસલે આપી હતી. એ ઉપરાંત એઓ ભરૂચના મીશન ખાતાનાં સુવાવડ ખાતાતુ ઍપરેશન થીએટરમાં બાંધવા પાછળ, તથા ત્યાંની કલબ બિર્ડીંગ અને ઇમ્પીરીયલ ઍકનો ટ્રેઝરી રૂમ બાંધવા માટે પોતાની સેવાઓ અર્પણ કરી હતી. ભરૂચના બંદર ઉપર તેમજ રેલ્વે સ્ટેશન આગળ મરહુમ સરદાર ખા. બા. આદરજી દલાલની બાંધવામાં આવેલી મોટી હવેલીઓ તેમજ આમોદ અને કેરવાડના ઠાકોર સાહેબોના બાંધવામાં આવેલા ભવ્ય જંગલો મરહુમની ઇજનેરી કળાની ઉમદા કારીગીરીના નમુનાઓ સદા જળવાઈ રહેશે. એવી રીતે મરહુમે પોતાની જ કામનીજ નહિ પણ સાર્વજનિક સેવાઓ બીન હાંસલે લોકોના બલા માટે આપી પુન મેળવ્યું હતું.

મરહુમ પોતાની પાછળ વિધવા બચુબાઈ, ત્રણ બેટાઓ અને છ બેટીઓ તથા તેમના ફરજદો મેલી ગુજર પામ્યા છે એમના એક બેટા ડા. કેપ્સરૂ બી. બી. રેલ્વેના મુળધ ખાતામાં મેટ્રીકલ ઍંશીસરનો ઉંચો હોલો ભોગવે છે. બીજા બેટા ડા. હોમી ભરૂચની રેલ્વે હોસ્પીટલના ડોક્ટર છે, અને ત્રીજા મી. નરીમાન ઇરાનની પોતાના સાહુની વેપારી પેઢી ઉપર કામ કરે છે. એમના વડા જમાઈ મી. સોરાબજી દોરાબજી ઇરાનમાં એક શાહ સોદાગર તરીકે જગે જગે વેપારી પેઢીઓ ધરાવે છે. એઓના એક

જામાઈ શેઠે ફરફુનજી ચાણેકજી પાવરી મુંબઈની પારસી ધર્મચતુર્તી ઝાંશીસમાં સેક્રેટરીનાં ઓફીસ બોગવેણે.

ખાનખહાદુર મહેર હેરાંગ દસ્તુર:—જન્મ સતે ૧૮૫૮માં થયો હતો. ૧૮૭૮માં મૅટ્રીક થઈ ૧૮૮૦માં પુનાની દખ્ખણ કોલેજમાંથી બી. એ. થયા. ૧૮૭૭માં મહુમ ખા. બા. દસ્તુર નોશેરવાને “બઝમે રૂએ બહેરામ” નામની મંડળી સ્થાપી તેની કારોબાર કમિટિના એઓ એક મેમ્બર હતા. એ મંડળીમાં પોતાના ધણિઆણિ આલીબાઈના પુત્ર માટે રૂ. ૧૦૦૦) આપી તેનું બ્યાજ ગરીબ હમદોનોને મદદ તરીકે આપવા ઠરાવ્યું હતું, બી. એ. થયા પછી કાયદાનો અભ્યાસ શરૂ કરી પંડિત તૈટલામાં મુંબઈ સરકારે સેક્રેટરીયટમાં રાખ્યા. પછી પુનામાં રેસેચર મેજિસ્ટ્રેટ, તાલુકા ઓફના સહાસક અને મ્યુનિસિપલ કાઉન્સિલર નિભાયા, અને પુના કૉન્ટ્રોલમેન્ટમાં વહીવટી અમલદાર નિભાયા. એ બધી સેવાઓની પિછાનમાં ૧૮૯૯માં ખાનખહાદુરના ખેતાબની નવાબેશ થઈ.

૧૮૯૯ માં પુનામાં મરફી હાટી નીકળી ત્યારે મરફુમે ખાસ હૉરપીટલ ઉભી કરી તથા સાગ્ર માણસો માટે હેલ્થકેમ્પની ગોઠવણ કરી ગબરાયલા હમદોનોને શાંતી સાથે રાહત આપી હતી. ૧૯૧૪-૧૮ ની બર્ષકર લગાઇ વખતે કિમતી સેવા આપી હતી તેથી નામદાર લેડી વિર્ડોગને પ્રસંગેના પત્ર લખી આભાર માન્યો હતો અને કૉન્ટ્રોલમેન્ટમાં હામારત બાંધવા જાળીન બેટ આપી ત્યાંના એક રસ્તાને “દસ્તુર મહેર રોડ” એવું નામ આપ્યું હતું.

એમની સરકારી નોકરી ૩૮ વર્ષ જેટલી હતી. પુના પીટીટ પારસી જીમખાના અને સ્વીમીંગ બાથ એમની કારસાજના પરિણામ હતાં.

છોકરા છોકરીઓની સ્કૂલો સ્થાપવામાં મુખ્ય જોહેમત એમની જ હતી. એ બન્ને ખાતાઓ દસ્તુર કુટુંબની સખાવતથી જ હસ્તીમાં આવ્યાં અને મરફુમે ભારે કાળજીથી છેવટ સુધી તેમનો વહીવટ ચલાવ્યો હતો. ૧૮૮૪માં સરદાર દસ્તુર નોશેરવાન ગુજરાતે તેમની યાદગીરી માટે પારસીઓએ એક ફંડ ઉઠાવું કીધું હતું અને ૧૮૯૪ માં બાઈ બેહમનબાઈ તે મરફુમ દસ્તુર જામારખના બેટી ગુજરાતે તેમની યાદમાં બાઈઓએ રૂ. ૧૫૦૦૦)નું એક મકાન બેટ આપ્યું. એ બેમાંથી દસ્તુર નોશેરવાન હાધરકુલ હસ્તીમાં આવી.

દસ્તુર મહેરના એક પુત્ર દીકરા મીનોચકેર ગુજરાતે તેમની યાદમાં મરફુમે હૉરટેલને લગતો એક હૉલ બંધાવી આપ્યો. છોકરીઓની સ્કૂલ માટે છત્રનાંડથી એક બાનુને સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ તરીકે રાખી છે. બન્ને સ્કૂલોનો વહીવટ ઉત્તમ રીતે ચાલે છે.

મરફુમ અનેક પારસી ખાતા તથા ધર્મરથજોના કારોબારમાં સામેલ રહેતા હતા.

મરફુમની બે બેટીઓ પૈકી વર્ગ નાજામાંય સરદાર દસ્તુર નોશેરવાન કેકાબાદનાં મોહોરદાર છે અને બીજા બાઈ મનીજેહુ સીકંદાબાદના સરકારી અમલદાર શેઠ સોરાગજી પેરતનંજી કાંગા સાથે પરણ્યાં છે. મરફુમ રોજ ૪ આલ ૧૦ સાબ ૧૩૦૪ તા. ૬ જુન ૧૯૩૫ ના રોજ ગુજર પામ્યા છે.

મરફુમની યાદગીરી જાળવવા એક ફંડ ઉઠાવું કરી તેમાંથી એક મોટી ઑર્થો પેઈન્ટ સમી તૈયાર કરાવી પુનાની કૉન્ટ્રોલમેન્ટ ઝાંશીસમાં જનરલ સર આઇવો વીઝીએ

તથા બીજી એક ઑઇલ પેઇન્ટ સખી દરતુર હોશંગ હાઇસ્કુલમાં સર શીરોજ શેઠનાએ ખુલ્લી મુદ્રી હતી.

મરહુમ અતિથય હરમુખા, ટહુકાખોર રમુજી સ્વભાવના હતા અને પુના શેડીજ જીમખાનાના તો એક વાગતા ધુધરા સમાન હતા.

મહુમ ડૉ. કેમશર કાવસજી કાંગા:—મનુ તા. ૨૨ મી નવેમ્બર ૧૯૩૬ ને દીને ૫૭ વરસની વયે (રોજ ૨ સને માહા મોરદાદ સાત્ર ૧૩૦૫ યઝદેઝદી)ને દિને નિપજ્યું હતું, તથા તેમનો જન્મ ૮ મી જુલાઇ ૧૮૭૪ (રોજ યુવાદ માહ બહમન)ને દિને થયો હતો.

મહુમ ડૉ. કાંગા નવસારીમાં મેટ્રીક થઇ મુંબઇમાં પ્રિવીયસ અને ઇન્ટરની પરીક્ષાઓ પસાર કર્યા પછીથી ગ્રાન્ટ મેડીકલ કૉલેજમાં જોડાયા હતા, ત્યાં એઓને ઝનકતી ફતેહ મળી હતી. ૧૯૦૩ માં ડૉક્ટર થયા બાદ એમણે ડૉ. તેહમુલજી નરીમાનની તથા ડૉ. હોરમસજી માસીનાની જાણીતી હોસ્પિટલોમાં ઘણા સારા અનુભવ મેળવ્યો હતો. તે બાદ વરસો સુધી બી. બી. રેલ્વે કંપનીમાં મેડીકલ ઑફીસર તરીકે એઓ રેવારી અને ડુબેરા ગયા હતા. ત્યાંથી એઓની બદલી સીરસે કરવામાં આવી કે જ્યાં રેલ્વેના સ્ટાફમાં એઓ ઘણા શ્રેષ્ઠ થઈ પડ્યા હતા અને ઘણું માન મેળવ્યું હતું. ૧૯૧૨ માં એમની ગંગાપુર ખાતે બદલી થઈ અને ત્યાં બે વરસ રહી ૧૯૧૪ માં એમની રતલામ બદલી થઈ ત્યાં મહુમે સાત વરસ સુધી મેડીકલ ઑફીસર તરીકે નામના મેળવી હતી, અને ત્યાંની પાસી અન્જુમન તથા રેલ્વે સ્ટાફ તરફથી ઘણું માન મળ્યું હતું. એઓની બાહોશીનાં ઘણાં વખાણુ થયાં હતાં. ૧૯૨૧ માં રતલામથી વનસાડમાં મેડીકલ ઑફીસર તરીકે એઓ આવ્યા અને ત્યાં લગભગ ૧૧ વરસ સુધી સંગીનપણે પોતાની બીનસ્વાર્થી સેવાઓ દીન અને રાત અર્પણુ કરી હતી, વડસાડની પાસી અન્જુમન તરફથી એમની લાયકીનાં બારે વખાણુ થયાં હતાં અને વડસાડના શ્રેષ્ઠ એમને છોડવા માગ્યા નહિ, પણ બી. બી. સી. આઈ રેલ્વેના ઑફીસરોએ એમની લાયકોત અને બાહોશીની કદર કરી હતી. ૧૯૩૨ની સાલમાં મુંબાઈ મધ્યે બી. બી. ઍન્ડ સી. આઈ રેલ્વેમાં ચીફ મેડીકલ ઑફીસર તરીકે નામના પામી જુલાઈ ૧૯૩૫ ના સાલમાં છ મહીનાની ફેરી ઉપર રીટાયર થયા હતા. રીટાયર થયા પછી પણ મુંબઈ અને તેનાં પરગણાઓમાં એક સરખી રીતે કાંઈ પણ દામ લીધા વિના ચાલુ પોતાની સેવાઓ આપતા રહ્યા હતા.

મરહુમના એક પુત્રા બેટાએ (મુંબાઈની સીડનહેમ કૉલેજમાં બી. કૉમની પરીક્ષા આપી છે) તેઓ પણ સારી આચા આપનારા જવાનછે. મરહુમના બે બેટીઓ પણછે.

શેઠ મહેરવાનજી કાવસજી દાદાચાનજી:—એમનો જન્મ નવસારીમાં સાલ ૧૨૩૨ યઝદેઝદીમાં થયો હતો. ખાનસાહેબ કાવસજી દાદાચાનજીના એઓ વડા બેટા હતા તેથી તેઓ એમને એડન પોતાના કૉન્ટ્રેકટના કામે ઉપર દેખરેખ રાખવા લઈ ગયા હતા. ખાનસાહેબ નવસારી જઈ રહ્યા પછી એઓ “ શેઠ કાવસજી દીનશા અને બાઈઓ ”ની પેઢી પર રહ્યા અને તે પેઢીને લગતી ધમારતો ઉપર દેખરેખ રાખતા હતા. પોતે ઈટાલીયન બાપા છટાઈ બોલી જાણતા હતા તેથી ઉપલી પેઢી તરફથી

ઈતીવીન કમ્પનીઓની આગળોટા તથા મનવારો કામ ઉપર એઓને મોકલવામાં આવતા હતા. પછી એઓ હાંફણના રોગથી બહુ પીડિત હોવાને લીધે નવસારી આવી રહ્યા હતા. એઓ બહુ હસમુખા, રસુજી, બોલીદાર હતા અને તેથી મહેતા કલખના મેમ્બરોને અતિરમ્ય મોજ પમાડતા હતા. એઓ રોજ ૯ માહ ૭ સાત ૧૨૬૫ યજ્ઞદેઝદીને દીને નવસારીમાં ગુજ્યા હતા.

બાઈ જરબાઈ કેરસારપ દાદાચાનજી:—એક મોટાં કેળવાયલાં કુટુંબનાં બખતાવર માતૃશ્રી. મરહુમ બા. બા. કેરસારપ ર. દાદાચાનજીના આ વીધવા બાઈ ગઈ તા. ૧૬ માં મે ૧૮૩૭ રોજ ૧૧ માહ ૬ સાત ૧૩૦૭ને દીને અત્રે મુ'બખમાં ૮૪ વરસની સુઝોર્ગ વયે ગુજ્યા છે. બાઈ જરબાઈ પોતે એર્વદ નવરોજી રખાડીનાં બેદી હતાં. એમણે સાધારણ કેળવણી લીધી હતી છતાં બહુ બાહોશ હતાં, અને પોતાના ખર્વીદ ગાયકવાડીમાં ઓદ્યાઓ ઉપર હતા ત્યારે સોસાયટીના વડાં બાતુ' તરીકે પોતાનો મોખો અચ્છી રીતે ટેક સાથે બળવ્યો હતો. એમના ખર્વીદ કેરસારપજી દાદાચાનજીએ ગાયકવાડી સંબંધમાં ઉંચા ઓદ્યાઓ ભોગવ્યા હતા. સને ૧૮૦૪ માં દિવાનનો સઉથી ચડતો ઓધો પામ્યા હતા. મરહુમે વડોદરામાં બનુઓની કલખ સ્થાપવામાં આગેવાની બધી ભાગ લીધો હતો અને વડોદરા હતાં ત્યાં સુધી કલખના હીતમાં મથગુન રહ્યા હતાં. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબની એક નેમ એવી હતી કે જૂદી જૂદી ન્યાત તથા કોમના માધુસો સાથે ખાચ પીએ. તે હેતુ બર લાવવા એઓ વારંવાર પોતાને બંગલે એવી મિશ્ર પાર્ટીઓ આપતાં હતાં. કેરસારપજી એક ગુજ્યા પછી શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે મરહુમ બાઈ જરબાઈને રૂ. ૨૦૦) નું ખાસ પેન્શન આપ્યું હતું તે એઓ ગુજ્યા ત્યાં સુધી ચાલુ રહ્યું હતું.

બાઈ જરબાઈ પોતા પાછળ દોકરાઓ રતનશા, જેહાંગીર, બેબન ફરેદુન કેમ-સર તથા ફરતમ તથા બેદી બાઈશીરીન મીનોએટર દાદાચાનજીને વિલાપ કરતાં મેલી ગયાં છે.

એર્વદ ફરેદુનજી રતનજી નવીમાન:—એઓ નવસારીમાં તા. ૨ અક્ટોબર ૧૮૫૦, રોજ પાંચમો માહ પહેલો સાત ૧૨૨૦ ય. ઝ. ને દિને જન્મ્યા હતા. નવ-સારીમાં જ કેળવણી લઈ, નાવર મરાઠમ ચર્ચ તા. ૧-૧૨-૧૮૭૮ રોજ એ. ફરામજી ફરતમજી કોટવાલ સાથે એડન ગયા હતા. ત્યાં નવો આત્મ તૈયાર કરવામાં તથા નવાં આત્મ બાફરાન પરકવામાં મોબેદ મનચેરજી બાણેજી કુટાર તથા સોરામજી બેબનજી રાનજી સાથે વડા પંચકી ફરતુર ફરામજી કોટવાલને મોટી મદદ આપી હતી. એડનમાં ૩૯ વર્ષ સેવા બજાવી ઇ. સ. ૧૯૧૭ માં રીટાયર થઈ પાછા નવસારી આવ્યા હતા. અત્રેની ફ્રેન્ડ્સી યુનિયન કલખમાં તેમજ પાછળથી સર રતન ટાટા પારસી સ્પોર્ટ્સ કલમમાં નિયમિત હાજરી આપનારા મેમ્બર હતા. એઓ બહુ બોલકણા, ટફકામાન અને ભડબડયા હતા તેથી પોતાના અંતઃકરણના અવાજ ગુજળ પોતાનો વાગતી વિચાર જણાવી દેતા હતા. એડનમાં હતા ત્યારે સાહનામાં વિગેરે તવારીખી પુસ્તકો-માંથી કાંઈક બોધદાયક વિષયો ઉપર આદગાનની સાતએહતા દિવસોએ અન્યુમન સમક્ષ વિવેચન કરતા હતા.

એઓ રોજ અનેરાજી માફ ખેરદાદ સા ૧ ૧૩૮૮ ય. ઝ. ના રોજ નવસારીમાં

ગુજરાતી હતા. ટાટા સ્પોર્ટ્સ ક્લબના મેમ્બરોએ એઓની વરસીની બાબતું ખાણું કરી મંદુમ તરફનો પોતાનો ચાહ અને માન દર્શાવ્યું હતું.

૧. સર સોરાબજી બેજનજી મહેતા:—સર બેજનજી દાદાભાઈ મહેતાના સૌથી નાના (ચોથા) દીકરા, ૩૧ ઑગસ્ટ ૧૮૭૧ ના રોજ મુંબાઈમાં જન્મ્યા હતા. ૧૮૯૫ માં બાઈ ધનબાઈ રૂસ્તમજી હીરજીભાઈ મહેતા સાથે પરણ્યા હતા અદલાબાદ યુનીવર્સિટીમાં મૅટ્રિક થઈ ૧૮૯૧ માં નાગપુરમાં ઍંગ્રીકલ્ચરનો ડીગ્રેમાં મેળવ્યો અને મરકારી ખેતીવાડી ખાતામાં નોકર રહ્યા. એક બે વર્ષ નોકરી કરી એઓના બાવાએ ઍમ્પ્રેસ મીલ્સમાં નોકરીએ રાખ્યા. થોડા વખતમાં કામકાજ શીખી લઈ જ્યારે એમના બાવા ફેરીદાપર થયા ત્યારે આસીસ્ટન્ટ મેનેજર નિભાયા. પોતાના હાથ નીચે કામ કરતા મજુરોના ભલા માટે ધણી કાળજી ધરાવતા હતા અને તેમનાં રહેવાના મકાનોમાં ધણા સુધારા વધારા કરવા ઉપરાંત બાઈ મજુરો માટે મીસને અંગે એક કેશ સ્થાપી તેમાં તેમના બાળકોને દાર્દઓની સંબાળમાં રાખવાનું ચાર કપડું કે તેથી બાઈએ વખતો વખત બાળકોને ધવરાવી નિર્ગતે પોતાનું કામ કરી શકે. નાગપુરની પારસી અન્ગ્લુમનના ધણા વર્ગો સુધી વાઈસપ્રેસીડન્ટ હોઈ કામની સારી સેવા બજાવી હતી. એમના બહોળા અનુભવને લીધે સરકારે “ ક્રેટન કમિટિ ” ઉપર તેમજ જી. આર્ચ. પી. રેલ્વેની સલાહકાર બોર્ડ ઉપર નિમ્ણ હતા. નાગપુરની ક્રિકેટ બોર્ડના પ્રમુખ હતા તેમજ ત્યાંની યુનિસિપાલીટીના મેમ્બર હતા. વળી નાગપુરની ધારાસભામાં એક બે વાર સરકારે મેમ્બર નિમ્ણ હતા. નાગપુર ઇલેક્ટ્રીક સપ્લાઈ કંપનીમાં ચરૂઆતથી, પોતાની હૈયાતી સુધી ડીરેક્ટર હતા. ૧૯૨૦માં સી. આર્ચ. ઈ. થયા અને ૧૯૨૭માં નાઈટ થયા. એઓ નવસારીના મહેતા ખાન્દાનમાં એમના બાવા પછી બીજા નાઈટ થયા હતા. તા. ૧૨ ડીસેમ્બર ૧૮૩૮ રોજ નાગપુરમાં હૃદય ચાલવું એકાએક બંધ પડવાથી ગુજર્થો.

૨. શેઠ જીહાંગીર કેરસાદપજી દાદાચાનજી:—વડોદરામાં સને ૧૨૪૫ યજ્ઞદે-ઝર્ધમાં જન્મ્યા હતા. વડોદરામાં તેમજ સર કા. જે. નવસારીના મહેસામાં શિક્ષણ લઈ ૧૮૬૧માં મૅટ્રિક થયા, સેન્ટ જેવીયર કોલેજમાંથી ૧૮૬૨માં ગ્રીવીઅસ પસાર કરી લુર્લીંગસ પ્રાઈઝ મેળવ્યું હતું. ૧૮૬૫માં બી. એ. ઉપલે નંબરે પસાર થઈ ઍલોસ સ્કોલરશીપ, કોલ્ડન મેડલ, નારાયણ વાસુદેવ સ્કોલરશીપ, જેમ્સ ટેલર પ્રાઈઝ તથા વર્ડસ્વર્થ પ્રાઈઝ જીતી ગયા હતા. ૧૮૬૮માં ઍલ. ઍલ. બી. થઈ ફેગી લીન્ય ઍન્ડ ઓવન સોલીસીટરની પેઢીમાં આર્ટીકલ્ડ કલાર્ક તરીકે જોડાયા હતા, ૧૯૦૧માં સોલી-સીટર થયા પછી ઍન્જી, ગુલાબચંદ અને વાડીયાની પેઢીમાં જોડાયા. આખરે તે પેઢીના વડા બન્યા. એમને અભ્યાસનો બહુ શોખ હતો. તા. ૧૭મી માર્ચ ૧૯૩૮, રોજ તોગ માહ મેહેર સાન ૧૩૦૮ને રોજ મુંબાઈમાં ગુજર્થો.

તા. ૨૭ ડીસેમ્બર ૧૯૩૬.

આજરોજ મહુમ સાક્ષર સોરાબજી મ. દેસાઈની પહેલા વર્ષની બાળને દીને સવારે આત્મ બહેરામના પાક મકાનમાં મે. વડા દરજીરજી, વડા દેસાઈજી વિગે-રેની દાગરીમાં જયનતી પવિત્ર ક્રિયા કરાવી શેઠ જીહાંગીર અરહેદર લાલકાકા પાસે ગિત્રાવેલી ઍાઈસ પેકન્ટ સુખી શ્રીમંત પીલાજીરાવ વિ. ગાયકવાડના શુભ હસ્તે અત્રેના

લક્ષ્મી દેવતામાં ખુલ્લી મૂકવામાં આવી હતી. શરૂઆતમાં ડા. ધનજીભાઈ મહેતાએ ઉપપ્રમુખ તરીકે કુંક વિવેચન કરી રા. બ. ગોર્વાદભાઈ હાથીભાઈ દેસાઈ, શેઠ દોરાબજી તેમજ પાવરી, મે. રા. રા. સત્યજીત મુકરજી, રા. સા. મગનલાલ ખખખર તથા રાજ-
રત્ન દારકાનાથ શેઠજી વરકીઓ આવેલા સદેશ વાંચી સંભળાવ્યા હતા. વડા દેસાઈજી મેરવાનજીએ તથા મહુમના ભાઈ જમશેદજીએ રમારક કમીટીનો ઉપકાર માન્યા બાદ રા. રા. વિજયલાલ ક. મુવે મહુમના ચેરમેન વખાણુ ગાઈ શ્રીમંત સુખાસાહેબને સખી ખુલ્લી મૂકવા વિનંતી કરી. તેને સંવદ અરગરઅલીએ ટેકા આપ્યા બાદ શ્રીમંતે, દાગર રહેલા બાનુઓ અને ગૃહસ્થોની તાલીઓના મગગડાટ વચ્ચે સખી ખુલ્લી મૂકી અને તેમ કરતાં મહુમ તેમને પોતાને પણ ફેટલા ઉપયોગી થઈ પડ્યા હતા તે વિશે વિવેચન કર્યું.

છેવટે શેઠ કેમસર કાવસજી પાવરીએ શ્રીમંત સુખાસાહેબ માટે ઉપકારની દર-
ખાસ્ત ધણી માયાકુલ ચબ્દોમાં મૂકી તેને ટેકા અપાયા બાદ તે તાલીઓથી પસાર કરવામાં આવીને મેળાવડો વિસરજન થયે.

શેઠ નસરવાનજી કેકાસજી મહેતા—શેઠ કેકાસજી અરપંદીવારજી મહેતા (તલાટી)ના દિકરા, નવસારીમાં જન્મ્યા હતા. નવસારીની મહેસામાંથી મેટ્રીકની પરિક્ષા પસાર કરી વીવિંગ માસ્તર થઈ બરચ મીલ, ખટાઉમકનજી મીલ, ઈન્ડીયન મીલ, હિંદુસ્તાન મીલ, કેકાલા લેન્ડ મીલ તથા ન્યુગ્રેડ ઈસ્ટર્ન મીલમાં એકંદરે ૫૦ વર્ષ સુધી નોકરી કરી તે દરમ્યાન પોતાના દિકરાઓ, બત્રીજીઓ અને ખીજ સગા-
ઓને એજ લાઈનનું શિક્ષણ આપી વીવિંગ માસ્તરો તરીકે ઠેકાણે પાડ્યા હતા. એમનું એ ખાખતનું જ્ઞાન ઘણા ઉચ્ચ પ્રકારનું હતું. પછી નોકરી છોડી આઠ વર્ષ સુધી અનેક મીલોના એજન્ટ તરીકે કામ ચલાવવાનો ધંધો કર્યો. એમના વડા દિકરેક બમનજી વિક્ટોરીયા ન્યુબીલી ઇન્સ્ટીટ્યુટમાંથી L. T. M. ની પરિક્ષા પસાર કરી વીવિંગ માસ્તર થયા હતા, પછી ખાવાની સાથે વેપારમાં પડ્યા હતા પણ ખિમાર થઈ મુખારે ૧૯૩૪ માં ગુજ્યા હતા. બીજા દિકરે શેઠ ચીરોજીશા પણ મુખાઈમાં L. T. M. થઈ ઈન્વેસ્ટરની યુનિસિપલ સ્કૂલના A. M. S. T. થઈ ઘણી સારી સર્ટીફિકેટ તથા મેડલો વિલાયતમાં આજ ખાખતમાં મેળવ્યા છે. હાલમાં મુખાઈમાં જાણીતા વેપારી હોઈ બહાનુપુરમાં એક મીલ ચલાવે છે, અને મુખાઈની શ્રોત્રમ મીલમાં એક ભાગીદાર છે.

શેઠ નસરવાનજી રોજ ૧૯મો માઠ ૧૨મો સાલ ૧૨૮૨ના રોજ ગુજ્યા હતા.

શેઠ દોરાબજી ફરામજી તંબાલી—જન્મ તા. ૧૦ ઓગસ્ટ ૧૮૫૩. મરણ તા. ૫ ઓગસ્ટ ૧૯૩૩. શેઠ રતનજી એદલજી ખાટલીવાલાનાં દીકરી બીખાઈજીના દીકરા નવસારીમાં જન્મણી લઈ ૨૧ વર્ષની ઉંમરે શેઠ એદલજી મહેતાની ચીનની પેઢીમાં જોડાયા. સાત વરસ પુચાઉમાં એમણે ત્યાં નોકરી કર્યા બાદ બાગ્યા જન્યા હતા. ત્યાર બાદ હાંગકાંગમાં ૧૪ વરસ પોતાની ખાતગી પેઢી ચલાવી હતી. ૧૯૦૪ નાં સાલમાં પેઢી બંધ કરી નવસારી રીટાયર્ડ લાઈફ ગુમસ્તા હતા. શેઠ દોરાબજી મહેતા સુવાવડ ખાતાની કમિટિનાં મેમ્બર અને ફેટલોક સમય પ્રમુખ હતા. મહેસરની ડાવેજર વેડી

આવાંબાઈ જમશેદજીની દરેમહેરનાં વડા કારોબારી હતા. ૮૦ વરસની ઉંમરે નવસારીમાં મુજર પામ્યા હતા.

એર્વિંદ બ્રમનજી હોરમસજી મીનાચહેર હોમજી:—એમનો જન્મ ગરીબ માયાપતે ત્યાં નવસારીમાં રોજ ૨૪ મે માહ ૧ લો સાલ ૧૨૩૭ ય. ઝ. તા. ૨૬ અક્ટોબર ૧૮૬૭ ના દિને થયો હતો. એઓ ૯૩ વર્ષની ઉંમરે ખોતેર હા શીખી નાવર થયા અને ૧૦૩ ની ઉંમરે મરાતખ થયા હતા અને મોખેદી પેશો કરવાનો ઇરાદો રાખ્યો હતો. એતેકાક દિવાળીની લાઇટ જોવા મુંબઈ ગયા ત્યાં સુધી સ્કુલની કાંઈ કેળવણી લીધી હતી, પરંતુ મુંબાઇ ગયા ત્યાં એમના બાઇએ સર જમશેદજી જીજીબાઇ સ્કુલમાં શીખવા મૂક્યા. ત્યાં દર વર્ષે બેઠે કલાસ ચઢ્યા. બીજાં મુજરાતી ધોરણથી શરૂ કરી મેટ્રિક કલાસમાં જતા એમને ફક્ત સાડાપાંચ વર્ષ લાગ્યાં, એટલી ઝડપથી એઓ શીખ્યા હતા, પણ પછી પરિક્ષા પાસ કરવાની વાટ ન જોતાં, હાથે જાતે કમાઈ કરવાના ઇરાદાથી શેઠા જેહાંગીર સખાવાલીની કમ્પનીમાં ૧૮૮૯ માં રાવલપોંડી નોકરીએ રહ્યા. બીજેજ દહાડે એમને તેઓની મરીહીલ ઉપરની દુકાનમાં મોકલ્યા. ત્યારપછી હઝારા, ઇશાઝાઈ, મિરાઝાઈ, અને ટાંચીવેલીમાં બ્રિટીશ લસકરની સાથની એ કમ્પનીની દુકાનમાં કામ કર્યું. ત્યારબાદ મેસર્સ ખરશેદજી અને જાભારપજીની કમ્પનીમાં નોકરીએ રહ્યા. એ પ્રમાણે દસ વર્ષ કામ કર્યું. ૧૮૯૯ માં ખોતે સ્વતંત્ર વેપાર કરવાના હેતુથી મેસર્સ શેલ ટાન્સપોર્ટ એન્ડ ટ્રેડિંગ કમ્પનીની પેશાવર ડીરેક્ટીકટમાં કૌરોસીન તેલ વેચવાની એજન્સી લીધી. આથી તેમનો દહાડો ફર્યો. જો કે પહેલેજ દહાડે તો એમને કૌરોસીન તેલના બે ડબ્બા જાતે ઉચકીને ચામમાં તેલ વેચવું પડ્યું હતું, પરંતુ અક્ષમ નિશ્ચય રાખી ખડતલ કામ કરવાથી તેમને ધંધામાં સારી ફોહ મળી. સને ૧૯૦૧ માં ગ્રેફેસર જૅકસન પેશાવર આવ્યા તેમની સાથે મુલાકાત કરી, વાતચિત કરી, તે ઉપરથી પારસીઓના ઇતિહાસની વધુ શોધખોળ કરવા એક દુકડી ધરાન મોકલવાનો ઇરાદો એમને સુઝ પડ્યો અને તે માટે એમણે એક ફંડ ઉભું કરવાની તજવીજ કરી પરંતુ મુંબાઈની પારસી પંચાયતના ટ્રસ્ટી સાહેબો તરફથી જોઇતું ઉત્તેજન ન મળવાથી વિચાર પડતો મૂકવો પડ્યો. એમ છતાં પણ એમણે કામના હિતની બાબતો જોવી કે “કામમાંથી મરીબાઈ નાણુદ કરવાના ઇલાજો”, “કરેલી સખાવતો ઉપર કેમ અકુશ રાખવો” વિગેરે ઉપર રસાલા લખાવી તેમાં સૌથી સરસ માલમ પડે તેને ઇનામો પોતાની ગીરાથી આપી તે છપાવી પારસીઓમાં છુટથી મુદ્રત વહેંચતા હતા. ૧૯૦૯ માં પેશાવરની આરામગાહના કમ્પાઉન્ડમાં મરણ તેમજ ખુશાનીના પ્રસંગે તથા બંદગી કરવા માટે એક જાહેર હોલ બાંધ્યો હતો, તે હજી સુધી પેશાવરમાં આવતા પારસીઓને ઉતરવા માટે નજીવું દામ લઇ ધર્મશાળા તરીકે વાપરવામાં આવે છે. એમને દમનો મરજ હોવાથી દાકતરની સલાહ મુજબ ૧૯૯ ના અક્ટોબરમાં એકદમ કરાંચી જવું પડ્યું. ત્યાં પણ “યન્ગ મેન્સ ઓરે ઍસ્ટ્રીઅન ઍસોસીએશન”ની દેખરેખ નીચે કોમી સવાલો ઉપર રસાલા લખાવવા માટે ઇનામો આપવાનું શરૂ કર્યું. કરાંચીમાં છુટક છુટક સુમારે ૨૫૦૦૦) રૂ. ની સખાવતો કરી અને ત્યાંની “હિરજી ઝાકાની દરેમહેર”ના વહિવટમાં ઘણો ઉત્સાહ

દેખાડવાથી એમને તે દરમિયાને એક-દરેક નિમવામાં આવ્યા, અને પોતાની જાંઘી સુધી તે કાર્યમાં મગ્યા રહ્યા. ૧૯૩૧ માં એમને કરાંચીની અનુમનના પણ એક દરેક નિમવામાં આવ્યા અને તે હોદ્દો પણ એમણે જેવટ સુધી ભોગવ્યો હતો. ૧૯૩૪ માં એમણે કરાંચીમાં કાંઈ સખાવત માટે મોટી રકમ આપવાના ઇરાદાથી તે રકમ ચામાં ખર્ચવી તે માટે એક મીટીંગ બોલાવી આગેવાન પારસીઓનું મત માંગ્યું. સામાન્ય અભિપ્રાય પારસીઓ માટે એક હોસ્પિટલ બાંધવાનો થયો તે ઉપરથી એમણે સવાલાખ રૂપીયાની રકમ પંચાયતના દરેકોએને હવાલે કરી. પરિણામે ૧૯૩૫ માં એપ્રિલ સાથેને દિને “ જમનશા મીનાયહેર હોમજી હોસ્પિટલ ” ગરીબ પારસીઓ માટે બોલાવવામાં આવી. તેમાં જાડુજ નજીવ દામે હવા આપવામાં આવે છે. એટલુંજ નહીં પણ ત્યાં દર્દીઓને રાખી સારવાર કરવા માટે ચાર જિહાના સખવામાં આવ્યાં છે. એઓ તબિયતના કારણે વિદાયત ગયા હતા ત્યાંથી પરત આવતાં કરાંચીની નજી દીક રેડીમરમાંજ રોજ ૩ જો માહ ૨ જો સાથ ૧૩૦૫, તા. ૬ અક્ટોબર ૧૯૩૫ ના દિને ૬૮ વર્ષની હિમરે યુગ્યો હતા.

શેઠ કેરસારપજી ધનજીભાઈ વાંદરીવાલા—જન્મ તા. ૬ ઓગસ્ટ સુને ૧૮૫૫. મરદુમ શેઠ પેસનજી રતનજી વાંદરીવાલાનાં ત્રણ છોકરાઓમાં સર્વેથી નાના દીકરા હતા. એમનાં પીતાજી યુગ્યો ત્યારે એમની ઉંમર ૧૧ માસની હતી, તેથી એમનાં કાકા મરદુમ ધનજીભાઈને છોકરા નહીં હોવાથી પોતાના પાલક તરીકે એમને ઉછેરી મોટા કર્યા હતા. અને પોતાની સર્વે મીલકત એમને જ વારસામાં આપી ગયા હતા.

શેઠ કેરસારપજીએ સર જમશેદજીની સ્કુલમાં વહેવાર કેળવણી લઈ વેપારી કેળવણી, નામું વિગેરે શીખી પોતાનાં બાપીકા ધંધામાં પડ્યા હતા. એઓ પાકા ધર્મચુસ્ત હતા. શરૂઆતથી તે જાંઘીની સાંજ સુધી એઓ રોજ આતસજાહેનમ સેજા કરવા જતા હતા. શરૂઆતમાં એઓએ દારૂ તાડીનાં આગકારી કોન્ટ્રાક્ટો લેવા માંડ્યાં હતાં, અને દારૂ ગાળવાની બઠીઓ પણ રાખી હતી. પાછળથી જ્યારે ફડ સીક્ટમ થઈ ત્યારે બીલીમોરાવાલા શેઠો ટાટા તથા આરાની કું. સાથે જોડાયા હતા. પાછળથી જમીનદારી અને ચરાશી ધંધો ચાલુ રાખ્યો હતો. એઓ માટે એવું કહેવાય છે કે પોતાની જમીન જ્યો ખેડતા તેઓને હંમેશ નિભાવી લેતા અને ક્રાઈની ઉપર પણ ફરીયાદ માંડી હતી નહીં.

મરદુમ મહેસરની અનુમનનાં એક દરેક તરીકે લાંબો વખત રહ્યા હતા. અને પારસીઓમાં કાંઈ પણ અદેરી જણાતી કે તુરત એઓ વચમાં પડી ધરમેલે નીવેડો લાવતા. મરદુમે જરાને રૂએ બહેરામનાં શરૂઆતથી તે જગ્યા ત્યાં સુધી ખમનચી તરીકે વહીવટ કર્યો હતો. એમનાં પ્રભાણીકપણાને લઈ નવસારીનાં સર્વે કામમાં એમનો દરજ્જો સચવાઈ રહ્યો હતો. એઓ રોજ ૭ મો માહ ૪ સુને ૧૩૦૪ વરદેઝદી તા. ૧૨ ડીસેમ્બર ૧૯૩૫ ને દીને નવસારી ખાતે ૮૦ વરસની હિમરે હક થયાં હતા.

વડા દેસાઈજી મહેરવાનજી આદરજી—એઓ પુણ્ય દેસાઈજી પુરશેદજી બાપાના ૧૮ માં જનનશીન હતા.

એમના બાપા આદરજીએ જતીશ વર્ષ સુધી તારાપોર, વસાઈ, રિરમગામ વગેરે ઠેકાણે રહેવેને ખડી પૂરી પાડવાનું કામ કર્યું હતું. તેમણે મરદુમને એવી નસીબ કરી

હતી કે નસાસાદારો તથા કોઈ પણ કોમની વિધવા બાઈના કેસ વગર શીએ ચલાવવા.

૧૮-મ તા. ૨૦મી માર્ચ ૧૮૬૪ (રિજ ૨૯, માહ ૬ શે. ૧૨૩૩)ને દીને થયેા હતા.

એઓ ૧૮૮૭ માં વડોદરા રાજ્યના મુખત્યાર તથા રેજીસ્ટ્રેશનની બન્ને જૂદી જૂદી પરીક્ષામાં, એક જ વર્ષમાં ફતેહમંદ થયા હતા. તા. ૭ મી જુન ૧૮૮૯ ને દીને એઓ ગાયકવાડી વકીલોની પરીક્ષામાં ડીરક્ટીકટ વકીલ તરીકે પસાર થયા હતા.

આ પછી એઓએ વડોદરા રાજ્યમાં વકીલાત કરવાની સનદ મેળવી હતી. એઓ પોતાના ધંધામાં બહુ ખંતીલા હતા, અને બનતાં મુખી પક્ષકાર વચ્ચે સમજુતી કરાવતા-ખાસ કરીને છુટાછેડાના કેસમાં-ઘણીઘણીઆણી વચ્ચે ફારગતીનું લખત કરાવી તેમને છુટાં કરતા, અને એવી રીતે એઓએ ઘણી મોટી સંખ્યામાં ફારગતીઓ કરાવી હતી, ૧૯૧૦ માં મુંબઈની પારસી મંત્રીમોન્યલ ડૉટ'માં મરહુમ જરદીસ દીનશાહ દાવર સન્મુખ એવી ફારગતીનેા કેસ ગાયકવાડી રાજ્યના રહીશો વચ્ચેનો આવ્યો હતો, તેમાં મરનાર મહેરવાનજીની જુબાની ફારગતીની બાબતમાં કમીસનથી લેવામાં આવી હતી.

નવસારીની વડી દરેમહેર તથા તેમાં થતાં ક્રિપાકામોની મેલેગરી જળવવાનું એકત્ર ફંડ તા. ૨૨ મી જુલાઈ ૧૯૦૭ ને દીને અન્જુમને મળી ઉમું કીધું હતું તે સંબંધે નિમાયેલી કમીટીમાં બીજાઓ જોડે મરહુમ મહેરવાનજી દેસાઈની પણ નિમણૂક થઈ હતી.

નવસારી ખાતે બગરસાય મોબેદાને બરજનુમ લેવાનો બરસોજો અને તેને લગતી જમીન ઉપર ફરતા તારના કહેરા તથા દરવાજે શેઠ મહેરવાનજી દેસાઈએ પોતાને ખર્ચે કરાવી તેને લગતું જશન તા. ૧૬ મી મે ૧૯૨૭ ને દિને કીધું હતું.

૧૯૦૮માં નવસારીના સમસ્ત જરથોસ્તીઓના જનરલ ફંડની લૉન રૂ. ૧૪,૦૦૦ ની ઘણા ત્રસ્ટીઓનાં નામ પર હતી તે બાકીના ટ્રસ્ટીઓ ગુજરી જવાથી ફક્ત એકનાજ નામ પર રહી હતી. એ બાબત દેસાઈજી મહેરવાનજીએ હાથ ધરી એ લેાનને લગતો ધટો કાયદાસર બહોગરત કરાવ્યો હતો.

૧૯૧૧ માં એમના લત્રિજઓ બરજેરજ તથા એદલજીના તાવર પ્રસંગે એમની બીનસ્વાર્થી સેવાની કદરસનાથીમાં નવસારીની વડી દરેમહેરમાં કામ કરતા મોબેદાએ એમને માનપત્ર અને શાલ અર્પણ કર્યો હતો.

૧૯૧૧ માં એઓ ઉપર એવો આરોપ લાવવામાં આવ્યો હતો કે મરહુમ બાઈ રતનબાઈ એદલજી બામજીએ નવસારીનાં આતશખેરામમાં મુકવા માટે એક લેમ્પ એઓને આપ્યો હતો. તે એઓએ ત્યાં નહિ મુકતાં સામેની દેસાઈજીની હવેલીમાં મુક્યો હતો, આ બાબતના મુકદમામાં અપીલમાં મી. મહેરવાનજીની તરફેલમાં મુકાદો આવ્યો હતો.

૧૯૧૬ માં એઓએ બંને કોર્ટોએ લડી મોબેદીપક્ષ પરનો ઇન્કમટેક્સ રદ કરાવ્યો હતો.

એમણે પોતાના લાગવગ અને અત્યંત કુનેહ કારસાજથી કેળવણી માટે હમ્દરા રૂપીયા ભેગા કરી “ ખુરશેદજી બાપા ગરીબ વિદ્યાર્થી કેળવણી ફંડ ” સ્થાપી અતી પુણ્યનું કામ પાર પાડ્યું હતું. આ ફંડ એઓએ દુરઅદેશી વાપરી મુંબઈની પારસી પંચાયતને ૧૯૩૦ ના ઓગસ્ટ માસમાં સ્વાધીન કર્યું હતું. આ ફંડ વધી હાલ અરધો લાખ ઉપર ગયું છે.

વડોદરા રાજ્યના પારસીઓના વારસા, હિસ્સા અને લગ્ન, તત્કાલના કાયદાનો એક ખરડો, જે શેઠ દીનશાહ રતનજી દાશુએ ધારાસભામાં રજુ કર્યો હતો. તે માટે અનુમતિ નિમેલી કમીટીમાં એમની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી.

એમની સાર્વજનિક સખાવત—તા. ૧૮ મી જાન્યુઆરી ૧૯૨૮ ને દીને ખુર-શેદજીબાપાનો ૧૫૦ મી જયંતી આ દેશના જૂદા જૂદા ભાગોમાં, ચીન, બર્મીન, ફેરીસ જળપાનમાં પારસીઓએ ઉજવી હતી, તેજ માફક નવસારીમાં એક જંગી મેળાવડો થયો હતો, જેનું પ્રમુખસ્થાન લેવા વડોદરાના રાજકુમાર ખાસ હાજર થયા હતા. આ પ્રસંગે મરનાર મી. મહેરવાનજી દેસાઈએ પોતે રૂ. ૫,૦૦૦ ની સખાવત કરી હતી, જેમાંથી રૂ. ૨,૦૦૦ પારસી વિદ્યાર્થીઓ માટે અને બાકીની રકમ હાલુ તથા મોહમેડન વિદ્યાર્થીઓની રકુલ શી આપવામાં વાપરવામાં આવે છે.

મરહુમ શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડની કાયમંડ જીવણીલીલી ખુશાકીમાં એમને “ સાર્વજનિક કામોમાં પ્રવૃત્તી કરનાર શુદ્ધરથ ” તરીકે ઓળખાવી એક રૂપાનો ચાંદ એનાયત કરવામાં આવ્યો હતો.

નવસારીના દેસાઈ મીનોચહેરજી પાહલનજી તા. ૬ ઠી ઓગસ્ટ ૧૯૩૭ ને દીને ખુજરવાથી મોટા દેસાઈજીનાં ખાન્દાનમાં અસહચી ચાલતા આવેલા રિવાજ મુજબ મહાન દેસાઈજી સાહેબ ખુરશેદજી બાપાની પુરાણી ગાદી તથા અકાબરી ઉપર શેઠ મહેરવાનજી દેસાઈ ૭૪ વરસની ઉંમરે ચિરાજમાન થયા હતા.

આ નિમણૂક માટે નવસારીમાં તા. ૨૬ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૭ ને દીને પરોમની એક જંગી સભાએ એમને મુખ્યારકબાદી આપવા માટે એક ભવ્ય મેળાવડો પ્રાંતના મુખા શ. રા. બાબારામ વી દેસાઈનાં પ્રમુખપણા હેઠળ થયો હતો. આ પ્રસંગે એમને સંખ્યાબંધ શાસ્ત્રો અને પર્સ એનાયત થઈ હતી.

એમની આ નિમણૂક પછી એઓ પહેલવહેલા વડા દેસાઈજી તરીકે મરહુમ દરતુર ડો. જમારપજી મીનોચહેરજી જમારપ આશાનીની નીરંજદીનની ક્રિયામાં હાજર થવાને મુંબઈ પધાર્યા હતા ત્યારે એમને તા. ૧૭ મી અક્ટોબર ૧૯૩૭ ને દીને મુંબઈમાં કામાગામમાં એમના વખાણનારાઓએ એક માનપત્ર આપ્યું હતું.

૧૮૬૭ થી એમની નિમણૂક એમનાં કુટુંબનાં જૂદાં જૂદાં તથા ફોના સેક્રેટરી તરીકે થઈ હતી. તેની રૂએ એઓએ જે ફોનાની આવકમાં મોટો વધારો કર્યો હતો. એજ માફક એઓએ દેસાઈ કુટુંબના પછાઓને સાચવવા માટે બારે મહેનત લઈ દરદીડ કરાવ્યું હતું.

એમનું મરણ રોજ ૧૫ મો માહ ૬ ફો સાલ ૧૩૦૬ યજ્ઞદેઝદી, તા. ૧૭ ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૦ ના રોજ થયું હતું.

તા. ૧૯ ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૦.

આજરોજ દેસાઈ મહેરવાનજીના ઉત્તમણમાં વડા દરતુરજીની તખીયત નાફુસ્ત હોવાથી તેમની ફરમાસથી માનવંત ભગર અનુમત તરફથી દેસાઈ રૂસ્તમજી જમ-શેદજીની વડા દેસાઈ તરીકે નિમણૂક જાહેર કરી નાખ્યો દરતુર દીનશાહજીએ તેમને શાન આરાદી હતી, અને પોતાના વડીલો માફક બીજા અકાબર તરીકે અનુમનના પક્ષમાં

ત્રી મમ કરવાની ઉમેદ બતાવી હતી. દેસાઈજી ફરતમજી જેઓ દાદાભાઈ તાતા એન્જીનીયરીંગ કમ્પાની રિટાયર્ડ હેડમાસ્ટર છે તેમણે તે પ્રમાણે વર્તવાનો પોતાનો વિચાર કરાવ્યો હતો અને પોતાની નાકુરત તબિયતને લીધે જાહેર મિળ્લસોમાં ભાઈ જેહાંગીરજી ભરનોરજી દેસાઈ પોતાની વતી કામ કરશે એવું જાહેર કીધું હતું. મહુમ મહેરવાનજીનું નામ જાહેર જાણનામાં થેવા માટે નાયબ દસ્તુરજીએ અનુમતિને ફરમામ કરી હતી. તા. ૨૦ ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૦.

આજરોજે શેઠ કેકેડાબાઈ રતનજી દાણુએ પોતાના મહુમ બાવાજીની બાબતે 'દહાડે બ્યારાની હાઈસ્કુલમાં સાયન્સ હોલ બાંધવા માટે રૂ. ૫૦૦૦), લાઈબ્રેરી માટે રૂ. ૨૦૦૦) તથા કસોંક ટાવર બાંધવા માટે રૂ. ૧૦૦૦)ની રકમો આપી તે હોલનો પાયો 'શ્રીમંત પીત્રાજીરાવ વિઠ્ઠલરાવ ગાયકવાડ તે નવસારી પ્રાંતના સુબા સાહેબને હાથે નાખવાની ક્રિયા કરાવી હતી, અને તે હોલને શેઠ રતનજી ફરામજી દાણુનું નામ આપવાનું ઠરાવ્યું હતું. વળી અત્રેની દાણુ જનરલ હોસ્પિટલમાં એક એંસીરન્ટ હાકતર તથા એક વધારાની નર્સ રાખવા માટે જરૂર હોય ત્યાં સુધી દર વર્ગે રૂ. ૨૦૦૦) આપવા અને ખોટ આવે તે ભરી આપવા જાહેર કયું. એ સિવાય એજ હોસ્પિટલના વપરાશ માટે સુમારે રૂ. ૧૫૦૦)નું " વાયોલેટ રે મશીન " પણ અપાવ્યું.

શેઠ હેરમસજી ફરેડુનજી મુદસાં—એઓ રાઈટ ઍનરેબલ સર દીનશા મુદ્દાના ભાઈ હતા. એમણે શરૂઆતમાં સર જમશેદજી જીજીભાઈ બીનેવાલેન્ટ ઈન્સ્ટીટ્યુશનમાં પોતાના બાવાના હાથ નીચે ડેળવણી લઈ મેટ્રીક થઈ એંશીન્સટન કૉલેજમાં જોડાયા. ત્યાં એક સારા વિડેટ કીપર તથા રસોગર તરીકે ફાર્ટ બેટીંગ કરી ક્રિકેટમાં સારી નામના મેળવી હતી. ત્યારબાદ સેલીસીટરની પરિક્ષા પસાર કરી મુદસાં એન્ડ મુદ્દાની કંપનીમાં જોડાઈ ધણું સારું કામ કરતા હતા. પોતાના બાઈ દાદો મુદ્દાની સાસાનિયન કલબમાંથી, રપેન્સર કંપની એંચોમાં વારંવાર ઉતરતા હતા અને તે વખતની ટ્રાન્સ્યુલર મેંચમાં પારસીઓ તરફથી રમતા હતા. સને ૧૯૧૧માં ઇંગ્લેંડ મેંચ રમવા ગયલા દીમમાં એમને ચુંડી કાઢવામાં આવ્યા હતા. ત્યાં સારા વિડેટ કીપર તરીકે ઉપયોગી થવા ઉપરાંત ત્યાંની ક્રેટલીક સારી કાઉન્ટી દીમો સામે ફાર્ટ રોકીંગ કરવાથી તેઓ " પારસી નેસપ "ના નામથી ઓળખાવા માંડ્યા હતા. તેઓ આજે નંબરે દાવ થેવા આવી " હરીકેન બેટીંગ " કરી નંબર બાઉન્ડરીઓ : રીઓ ઠોકી કાઢતા તે જોવામાં તમાસખીનોને ખેંચી મળતી હતી.

આ પ્રમાણે ફરત કલાસ ક્રિકેટમાંથી નીકળી જવા છતાં બહારગામની અનેક ટીમોમાં ભાગ લેતા હતા અને દેવલાલી, પુના, ભાવનગર, રાંદેર વિગેરે ઠેકાણે રમવા જઈ પોતાના મળતાવળા અને હસમુખા સ્વભાવથી બધાનું માન તથા પ્યાર જીતી લેતા હતા.

સને ૧૯૨૯માં શેઠ કેકેબાઈ કાવસજી દીનશાની ખેડી સાથે એમના લગ્ન થયાં હતાં, સને ૧૯૩૮માં હિંદની મધ્યમ સરકારે મુંબાઈમાં પોતાના સોલીસીટર નિમ્મા હતા.

એઓને આંતરડા ઉપર કાંઈ ઓપરેશન કરવામાં આવ્યું હતું પરંતુ રિયલિટી વધારે ગંભીર થતી જઈ તા. ૮ જાનેવારી ૧૯૪૦, રોજ પાંચમો માહ પાંચમા સાંઝ ૧૩૦૬ના દિને ગુજ્યો હતા. પાયફરત વખતે લોકોની જગર હઠ ભેગી થઈ હતી અને એમના માનમાં મુદ્દાં એન્ડ મુદ્દાંની ઓશીસ, એલ્ફીન્સ્ટન કલબનો બીલીઅર્ડ રૂમ અને મેદાનની નેટ ગ્રેકીસ બંધ રાખવામાં આવી હતી.

શેઠ બેજનજી નસરવાનજી ભોળ—જન્મ રોજ ૨૪, માહા ૧, ૧૨૪૫, ય. ઝ. મરણ રોજ ૭ માહા ૫, ૧૩૦૬, ય. ઝ. તા. ૧૦ મી જાનેવારી ૧૯૪૦.

એઓ આસરે ૫૦ વર્ષ ઉપર, નાની ઉંમરે એડન શેઠ દીનશાહ કાવસજી સોપારી-વાલાની પેઢી પર ગયા હતા. ત્યાં સાત વરસ રહી, જંગમાર શેઠો કાવસજી દીનશાહ અને ભાઈઓની પડી પર રહ્યા હતા. ત્યાં ચાર વરસ રહી નવસારી આવી મલાયા સ્ટેટના ધરોહ પેરીક વગેરે જગ્યાની મુસાફરી કરી હતી. ત્યાંથી ડબ્લિન, નાતાલ તરફ ગયા હતા. તેજ અરસામાં એઓના ભાઈ હોરમજીએ એડન ખાતે એંચ બોટની કા. ને નામે વેપાર ખોલ્યો હતો, અને તેમાં એમની જરૂર જણાવાથી ડબ્લિનથી બોલાવી લઈ પોતાની કા. માં ભાગીદાર બનાવ્યા હતા, અને ત્યાંથી સાંઝ ૧૯૩૦ માં રીટાયર્ડ થઈ નવસારી ખાતે આવ્યા હતા. છેલ્લી લગાઈ વખતે ટર્કી લશ્કર લલાજમાં આવવું હતું તેમાં એઓ સપડાઈ ગયલા અને જેમ તેમ તેઓની સાથે જ જોડાઈ એડનમાં સહી-સલામત આવ્યા હતા.

એઓ ખુશમીજજી હોઈ કલગી તોરાનાં ખ્યાલો જુલુંદ અવાજે ગાતા હતા, અને સામા ગાનારાઓને તુરત જ તેજ મુજબનો ખ્યાલ ગાઈ જવાળ આપી ચુપ કરી નાખતા હતા. એડન ખાતે જ્યારે પણ શેઠીયાઓ મીનજ્યાની કરવા સેખ ઉરમાન ઉતરી પડતા ત્યાં એઓની હાજરી તો ખરી જ. તરેહવાર ટહુકા દુમકાથી એવું બોલતા કે અમે એવો ગમગીન થએલો માણસ પણ જરાવાર ગમ છોડી એઓની ગમત સાંભળી ખુશી થતો. નવસારી ખાતે એઓ હંમેશ મહેતા કલબમાં જ મગલ ભોગવતા અને પોતાનાં દોરતોને દરરોજ કંઈને કંઈ બોલી ગમમત આપતા હતા. એઓના ગુજરવાથી એઓનાં સર્ગાંહાલા અને મીત્રમંડળમાં ઘણી જ ગમજવારી પેદા થઈ છે. એઓમાં ઘણો જ સરસ ગુણ એ હતો કે કોઈ પણ ગરીબ માણસની ગરીબાઈ જાણમાં આવતા પોતાથી બને એટલી મદદ કરતા એટલું જ નહીં પણ પોતાના દોરત આરનાવો પાસે પણ પૈસા માંગી લઈ તે ગરીબને ઘર જઈ આપી આવતા. એઓ છુપી રીતે પોતાનાં સર્ગાંહાલાઓ તેમજ કોઈ પણ ગરીબને દર માસે જમણા હાથે આપતા તે ગયા હાયને ખબર પડવા દેતા હતા નહીં. ખરે જ મહેસર ફજિયાએ એક દીલસોજ શહેરી ગુમાવ્યો છે. એમની પામ્પેફર અને ઉકમણાની મીનલસ મોટી ભરખ હતી,

રહી કામ કરવાની ઉમેદ બતાવી હતી. દેસાઇજી ફરતમજી જેઓ દાદાબાઇ તાતા એંગ્લો વર્નોકયુલર રકુલના રિટાયર્ડ હેડમાસ્ટર છે તેમણે તે પ્રમાણે વર્તવાનો પોતાનો વિચાર દર્શાવ્યો હતો અને પોતાની નાફુસ્ત તબિયતને લીધે જાહેર મિજલસોમાં બાઇ જેહાંગીરજી ખરજોરજી દેસાઇ પોતાની વતી કામ કરશે એવું જાહેર કીધું હતું. મહુમ મહેરવાનજીનું નામ જાહેર જગનામાં બેવા માટે નાથજી દસ્તુરજીએ અનુમનને ફરમામ કરી હતી. તા. ૨૦ ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૦.

આજરોજે શેઠ કેકેબાઈ રતનજી દાણુએ પોતાના મહુમ બાવાજીની બાજને 'દહાડે વ્યારાની હાઇસ્કુલમાં સાયન્સ હોલ બાંધવા માટે રૂ. ૫૦૦૦), લાઇબ્રેરી માટે રૂ. ૨૦૦૦) તથા કલેક્ટ ટાવર બાંધવા માટે રૂ. ૧૦૦૦)ની રકમો આપી તે હોલનો પાયો શ્રીમંત ખીલાજીરાવ વિક્રમરાવ ગાયકવાડ તે નવસારી પ્રાંતના સુબા સાહેબને હાથે નાખવાની ક્રિયા કરાવી હતી, અને તે હોલને શેઠ રતનજી ફરામજી દાણુનું નામ આપવાનું ઠરાવ્યું હતું. વળી અત્રેની દાણુ જનરલ હોસ્પિટલમાં એક ઍસીસ્ટન્ટ ડાક્ટર તથા એક વધારાની નર્સ રાખવા માટે જરૂર હોય ત્યાં સુધી દર વર્ષે રૂ. ૨૦૦૦) આપવા અને ખોટ આવે તે ભરી આપવા જાહેર કયું. એ શિનાય એજ હોસ્પિટલના વપરાશ માટે સુમારે રૂ. ૧૫૦૦)નું " વાયોલેટ રે મશીન " પણ અપાવ્યું.

શેઠ હોરમસજી ફરદુનજી મુલ્લાં:—એઓ રાષ્ટ્ર ઓનરેબલ સર દીનશા મુલ્લાંના બાઇ હતા. એમણે શરૂઆતમાં સર જમશેદજી જીજીભાઈ ખીનેવોલેન્ટ ઇન્સ્ટીટ્યુશનમાં પોતાના બાવાના હાથ નીચે કેળવણી લઈ મૈટ્રીક થઈ ઍલ્ફીન્સ્ટન કૉલેજમાં જોડાયા. ત્યાં એક સારા વિકેટ કીપર તથા સ્લોગર તરીકે ફાસ્ટ બૅટીંગ કરી ક્રિકેટમાં સારી નામના મેળવી હતી. ત્યારબાદ સોલ્ડીસીટરની પરિક્ષા પસાર કરી મુલ્લાં ઍન્ડ મુલ્લાંની કંપનીમાં જોડાઈ ધણું સારું કામ કરતા હતા. પોતાના બાઈ દાદી મુલ્લાંની સાસાનિયન કલબમાંથી, રપેન્સર કપની મેંચોમાં વારંવાર ઉતરતા હતા અને તે વખતની ટ્રાએન્ચુલર મેંચમાં પારસીઓ તરફથી રમતા હતા. સને ૧૯૧૧માં ઇંગ્લંડ મેંચ રમવા ગયલા દીમમાં એમને ચુંદી કાઢવામાં આવ્યા હતા. ત્યાં સારા વિકેટ કીપર તરીકે ઉપયોગી થવા ઉપરાંત ત્યાંની કેટલીક સારી ક્રિકેટી દીમે સામે ફાસ્ટ સ્ટ્રોકરોંગ કરવાથી તેઓ " પારસી જેસપ "ના નામથી ઓળખાવા માંડ્યા હતા. તેઓ સાતમે આઠમે નંબરે દાવ બેવા આવી " હરીકેન બૅટીંગ " કરી ઓવર બાઉન્ડરીઓ અને બાઉન્ડરીઓ ઠોકી કાઢતા તે બેવામાં તમાસખીતોને ખરેખરી મોજ મળતી હતી.

એકવાર પોતાના કૅપ્ટન ડા. મહેલ્લાશાહ પાવરી માટે સને ૧૯૧૩ની સાલમાં તેમની સીફ્વર જ્યુબીલી વખતે જે " કૉકસ " બનાવવામાં આવ્યો હતો તે વખતે એમણે ડા. પાવરીને થતા ગેરમનસાઈ માટે મજબુત પ્રેટિસ્ટ ઉઠાવ્યો હતો અને, જે ડા. પાવરીને કૅપ્ટન નહીં નિમવામાં આવે તો પોતે પણ મેચમાં ભાગ નહીં લેશે એમ સીલેકશન કમિટીને સાફસાફ જણાવ્યું હતું, પછી ડા. પાવરીની ધણી સમજાવત, છતાં મહુમે પોતાના બોલને વળગી રહી ટ્રાએન્ચુલર ટુર્નેમેન્ટમાં ત્યારપછી મિલકુલ ઉતર્યા ન હતા તેથી પારસી દીમને મજબુત ખોટ માલમ પડી હતી.

આ પ્રમાણે ફસ્ટ ક્લાસ ફિક્કટમાંથી નીકળી જવા છતાં બહારગામની અનેક દીમોમાં ભાગ લેતા હતા અને દેવવાલી, પુના, બાવનગર, રોંદેર વિગેરે ઠેકાણે રમવા જઈ પોતાના મળતાવડા અને હસમુખા સ્વભાવથી બધાનું માન તથા પ્યાર જીતી લેતા હતા.

સને ૧૯૨૬માં શેઠ ઠેકાણાદ કાવસજી દીનશાની ખેડી સાથે એમના લગ્ન થયાં હતાં, સને ૧૯૩૮માં હિંદની મધ્યસ્થ સરકારે મુંબાઈમાં પોતાના સોલીસીટર નિમ્યા હતા.

એએને આંતરડા ઉપર કાંઈ ઑપરેશન કરવામાં આવ્યું હતું પરંતુ સ્થિતિ વૃધારે ગંભીર થતી જઈ તા. ૮ જાનેવારી ૧૯૪૦, રોજ પાંચમે માહ પાંચમા સાક ૧૩૦૬ના દિને ગુજ્યો હતા. પાયસ્ત વખતે લોકોની જમરે હઠ ભેગી થઈ હતી અને એમના માનમાં મુદ્દાં એન્ડ મુલ્કાની ઑફીસ, ઑફીસ્ટન કલબનો ખીલીઅડ્ડ રૂમ અને મેદાનની નેટ પ્રેક્ટીસ બંધ રાખવામાં આવી હતી.

શેઠ બેજનજી નસરવાનજી લોટ—જન્મ રોજ ૨૪, માહ ૧, ૧૨૪૫, ય. ઝ. મરણ રોજ છ માહ ૫, ૧૩૦૬, ય. ઝ. તા. ૧૦ મી જાનેવારી ૧૯૪૦.

એએ આસરે ૫૦ વર્ષ ઉપર, નાની ઉંમરે એડન શેઠ દીનશાહ કાવસજી સોપારી-વાલાની પેઢી પર ગયા હતા. ત્યાં સાત વરસ રહી, જંગપાર શેઠા કાવસજી દીનશાહ અને ભાઈઓની પેઢી પર રજા હતા. ત્યાં ચાર વરસ રહી નવસારી આવી મલાયા રેલ્વેના ઇપોહ પેરીક વગેરે જગ્યાની મુસાફરી કરી હતી. ત્યાંથી ડર્બન, નાતાલ તરફ ગયા હતા. તેજ અરસામાં એએના ભાઈ હોરમજીએ એડન ખાતે ઑંચ બોટની કુ. ને નામે વેપાર ખોલ્યો હતો, અને તેમાં એમની જરૂર જણાવાથી ડર્બનથી બોલાવી લઈ પોતાની કુ. માં ભાગીદાર બનાવ્યા હતા, અને ત્યાંથી સાક ૧૯૩૦ માં રીટાયર્ડ થઈ નવસારી ખાતે આવ્યા હતા. છેલ્લી લગાઈ વખતે ટર્ડી લસ્કર લક્ષ્મીમાં આવવું હતું તેમાં એએ સપડાઈ ગયા અને જેમ તેમ તેઓની સાથે જ જોડાઈ એડનમાં સહી-સલામત આવ્યા હતા.

એએ ખુશમીજી હોઈ કલગી તોરાનાં ખ્યાલો ભુલઈ અવાજે ગાતા હતા, અને સામા ગાનારાએને ઘુરેત જ તેજ મુજબનો ખ્યાલ માંડ જવાળ આપી સુખ કરી નાખતા હતા. એડન ખાતે જ્યારે પણ શેઠીયાઓ મીળ્યાની કરવા સેખ ઉરમાન ઉતરી પડતા ત્યાં એએની હાજરી તો ખરી જ. તરેહવાર ટકુકા દુચકાથી એવું બોલતા કે મમે એવો મમગીન થએલો માણસ પણ જરાવાર ગમ હોડી એએની મમત સાંભળી ખુદા થતો. નવસારી ખાતે એએ હમેશ મહેતા કલબમાં જ મળત ભોગવતા અને પોતાનાં દોસ્તોને દરરોજ કંઈને કંઈ બોલી મમત આપતા હતા. એએના ગુજરવાથી એએનાં સગાંવંદાવા અને મીત્રમંડળમાં ઘણી જ મમજવારી પેદા થઈ છે. એએમાં ઘણો જ સરસ ગુણ એ હતો કે કોઈ પણ ગરીબ માણસની મરીબાઈ જાણમાં આવતા પોતાથી બને એટલી મદદ કરતા એટલું જ નહીં પણ પોતાના દોસ્ત આરનાવો પાસે પણ પૈસા માંગી લઈ તે ગરીબને ઘર જઈ આપી આવતા. એએ છુપી રીતે પોતાનાં સગાંવંદાઓ તેમજ કોઈ પણ ગરીબને દર માસે જમણા હાથે આપતા તે ડાખા હાથને ખબર પડવા દેતા હતા નહીં. ખરે જ મહેસર ફળિયાએ એક દીઘસોજ શહેરી ગુમાવ્યો છે. એમની પાએદસ્ત અને ઉકમણાની મીજલસ મોટી ભરપૂર હતી,

અને પાએદસ્ત વખતે મોટે ભાગે ઘણા જાણુની આંખો ભીંજાએલી જણાઈ હતી. એમના ઉઠમણા વખતે એમની પુંજમાંથી બેહજાર રૂપિયાની સખાવત જાહેર થઈ હતી.

૬૧. કુવરજી રસ્તમજી અવારી.—આ એકમાર્ગી સાદા, બલા અને તડ ને ફડ કહી દેનારા, સ્વભાવના ભાષીના જન્મ તારીખ ૧૬મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૭૨ ને દિને થયો હતો. ધ્રુણીજ નાની વયે પિતાનું મરણ થવાથી તેમજ બીજા કુટુંબી સંજોગોને આધિન થઈ ગરીબ અવસ્થાને લીધે પારડીમાં પોતાના મામાને ત્યાં એમણે આશરો લીધો હતો. બાળપણ ત્યાં જ ગાળ્યું હતું. ફક્ત નવજોતને માટે થોડા વખત નવસારી આવી સર જમશેદજીની સ્કુલમાં નવસારીમાં ધાર્મિક શિક્ષણ લીધું હતું. યુનરાતીનું સાત ચોપડી સુધીનું મામાને ત્યાં જ લીધું હતું. એમનું યુનરાતીનું જ્ઞાન આપણને અદેખાઈ લાગે તેવું છે. પારડીમાં તેજ વખતે ૧૮૮૫માં પહેલી ઇંગ્રેજ સ્કુલ સ્થાપન થઈ. ઇંગ્રેજ ચોથાં ધોરણનો અભ્યાસ પણ ત્યાં જ પુરો કરીધો હતો. બપોલ હૈયાત હોવાથી તેમજ ખાવા માટે બંદોબસ્ત થવાથી હવે એઓ પાછા નવસારી આવ્યા અને સર કાવસજી જેહાંગીર જરથોસ્તી મંદિરામાં વધુ અભ્યાસ માટે દાખલ થયા. મંદીરક સુધીનો અભ્યાસ પુરો કર્યો. ઝૂંજા ન હોવાથી આગળ વધી શક્યા નહીં કે જેથી મોટાં શહેરમાં જઈ વધુ અભ્યાસ કરે. ઠાઠપણ પાસે માગવું નહીં એ નિયમ માતાએ એમનાં મગજમાં ઈસાવેલો હોવાથી અમદાવાદની મેડીકલ સ્કુલમાં દાખલ થવાનો એકજ રસ્તો ખુલ્લો હતો. પોતાની વહાલી માતાનાં હિતેજન, એક બલા હિંદુ ડાક્ટરે આપેલી ખાત્રીથી તેમજ સરકાર તરફની સ્કૉલરશીપ કબુલ કરી તે સ્કુલમાં પોતે દાખલ થયા. આ સરકારી મદદ સ્કુલની દાખલ થવાની પરિક્ષામાં પહેલેજ નંબરે પાસ થવાથી મળી હતી. વળી પહેલાં વર્ધના અભ્યાસની પરિક્ષામાં પહેલે નંબરે આવવાથી બીજી સ્કૉલર શીપ જે વિદ્યાર્થીઓને હિતેજન આપવા માટે ખાનગી ગૃહસ્થો તરફથી દર વરસે આપવામાં આવતી હતી તે પણ જીતી ગયા હતા. યુનરાતી તથા ઇંગ્રેજ સ્કુલમાં પણ ધનામે તો જાણે બીજા માટે હતાં જ નહીં. પારડીની યુનરાતી તથા ઇંગ્રેજ સ્કુલમાં પણ એમની ગરીબીને લીધે સ્કુલ શી માફ હતી. તેમ લાયક થવા માટે પહેલે અથવા બીજે નંબરે પાસ થવું જોઈએ એવો કાયદો હતો. બધો અભ્યાસ ધ્રુણીજ સતોપકારક રીતે પુરો કરી પરિક્ષામાં પહેલે નંબરે પાસ થયા અને સરકારી દવાખાનાની નોકરીનો હક્ક એમનો પોતાનો હતો તો પણ કંઈક ન ઈચ્છવા જોગ સંજોગોને લીધે એમને તત્તજ નોકરી મળી નહીં. એ વખતે ચુપ ન બેસતાં, પોતાના અભ્યાસ દરમિયાન એક પ્રખ્યાત ફોટોગ્રાફરના સ્ટુડીયોમાં ન્યાં કામ શિખવા જતા હતા ત્યાં પાછા ખાંધા બદલ કામે લાગી ગયા. છ મહીના પછી સરકારી નોકરીનું તેડું આબુડી ત્યારે એમણે એ હુજરનું ઘણું જિમદા જ્ઞાન સપાદન કરીધું હતું. આ જ્ઞાન, એમને પાછળથી ઘણું જ હિતેજન મળ્યું તેવું મુખ્ય કારણ હતું. સરકારી નોકરીનું તેડું કબુલ કરી સુરતની સીવીન હૉસ્પિટલમાં નિમાયા. સુરતથી થોડાજ દલાડામાં સતારા જવાનો હુકમ આવ્યો. કોંબેરા ડ્યુટી કરવાની હતી. ન્યારે સરકારે મળે છે ત્યારે નસીબ શું કરે છે તેનો અહીં સચોટ પુરાવો મળ્યો. સતારે આવવાને હજુ તો, એક કલાક થયો નહોતો તેટલામાં એક બલા જરથોસ્તી બાઈ (પાછળથી

વકીલ સાહેબ) ડેશાભાઈ માણેકજી બરડી જેઓ પોતાની કલ્પ તરફ જતા હતા તેમણે ગાડી ઉભી રાખી અને એમની સાથે વાત કરી એમને ઘણોજ આગ્રહ કરી પોતાને બંગલે પરોણા તરીકે આવવાને કહ્યું અને સતારા ચાલીસેક દહાડા રહ્યા ત્યાં સુધી તેમનાજ પરોણા તરીકે રહ્યા હતા. કામ પુરું થવાથી પાછો હુકમ આવ્યો કે પુના સાસુન હોસ્પીટલમાં જાઓ. પુને જઈ કામ ઉપર હાજર થાય તેટલાં તો ખબર પડી કે આજે બે દિવસથી એમને માટે નવી બદલીનો હુકમ થયેલો છે. એ હુકમમાં લખ્યું હતું કે તરતજ કર્નૅત જઈ ત્યાંથી ખાલાપુર જવું અને કોથેરા ડ્યુટી કરવી. રેશનનો રસ્તો લીધો અને પહેલીજ ગાડીમાં કર્નૅત ગયા. ત્યાં પુછતાં ખબર પડી કે ખાલાપુર તો બાર માઇલ દુર છે. હમણાં પાંચ વાગ્યા છે તેથી આજે ફક્ત અહીંથી જ માઇલ દુર ચોરો છે ત્યાં રાતવાસો કરી સવારે ખાલાપુર ચાલી જાવો. વરસાદ ધોધમાર હતો પણ સવારે ખાલાપુર પુગી ગયા. મહાક-કરીને મળ્યા તો કહે સાહેબ તમારું નામ સાંભળીને કોથેરા તો પલાયન થઈ ગયો છે. તાર કરતાં ત્રીજે દહાડે જવાબ આવ્યો કે પાછા પુના સિધારો. પુને હોસ્પીટલમાં ગયા તો ખબર પડી કે બીજો હુકમ પણ તૈયાર છે. દશ દહાડા પછી બારસી રોડ જઈ પંદરપુર જનારાં જતાજીઓનું કોથેરીથી રક્ષણ કરો. અહીં આવતાં રેશન ઉપર એકબીજાં બહાં જરથોસ્તી જીગરની મુઝાકાત થઈ અને તેમનાજ મહેમાન થઈ ગયા. પંદરેક દિવસ પછી પાછા પુના આવ્યા ત્યાં સુધી તો તેમનાજ પરોણા હતા. બાર-સીથી આવી પુના હોસ્પીટલમાં કામ કરવા મંડી ગયા. તે વખતે ધણાંજ ગંભીર બધાતાં બે ઔપરેશનમાં આપેલી મદદ જોઈ વડા ડાકતર કર્નૅલ બક સાહેબ હંચરત થયા, કેમકે એમણે પોતાના નાનલું પાણી બતાવી આપ્યું હતું અને સાહેબના ધણાજ માનીતા થઈ ગયા હતા. મહીનાએક પછી વળી પાછો હુકમ આવ્યો કે ધારવાડ જઈ જનરલ ડ્યુટી કરવી. ધારવાડ જતા ટ્રેનમાં રાતના બ્યારે ઉઠી ગયા હતા ત્યારે બાજુએ મુકેલો કેટ, પૈસા તથા ટીકીટ સાથેનો કોઈ ચોરી ગયું હતું ને સવારે ઉઠ્યા ત્યારેજ જાણ્યું. બપોરે ત્રણેક વાગે ધારવાડનાં રેશન ઉપર ઉતર્યા અને રેશન ખાસતરને હકીકત કહી એટલે તેમની ખાત્રી થઈ અને રેશનમાંથી બહાર નિકળી સીધા ગયા સીવીલ હોસ્પીટલમાં. જરૂરી કામ પડ્યે દોઢેક માઈલ દુર દિવાનાની ઇસ્પીતાલ હતી ત્યાં તેમજ પાસેજ જેલ એ બેમાંથી બ્યાં વધુ કામ હોય ત્યાં જવું પડ્યું હતું. ધારવાડમાં એ અમાણે બે વરસ કામ કીધું. મુબઈમાં નહેરુ મરજી જાહેર થઈ અને એમને મળ્યો મુબઈ જવાનો હુકમ. હુકમ લખવામાં ભુલ થઈ હતી તેથી તેમાં લખ્યા મુજબ એ તો ગયા હેલ્થ ઓફીસર પાસે એટલે કહ્યું તમને મુબઈનાં "ડી" વોર્ડમાં કામ કરવાનું છે. "ડી" વોર્ડમાં બેએક મહીના સુધી કામ કરવા પછી ટ્રાંટરોડ રેશન ઉપર ડ્યુટી કીધો. ટ્રાંટરોડથી દશેક દિવસમાં બદલી થઈ પાલધર રેશન ઉપર પોસ્ટ-જરોની તપાસ માટે. પાલધરથી પાછો બદલો થઈ લાનોડો. એ દિવસેએ બારી વરસાદને લીધે ઘાટ ઉપર બંગાણ પહેલું હોવાથી ત્રીજે દહાડે રાત્રે લાનોડોની ટ્રેનમાં જગા લઈ સવારે લાનોડો આવ્યા. લાનોડોમાં પ્યેગ હોસ્પીટલ, સંગ્રેજરન કંપ્પ તેમજ ખંડાળા અને આજુબાજુનાં મામડાંઓમાં જઈ તપાસ કરવાની હતી.

એક સાંજે લાનોની પાસે દુ'ગારથી ગામમાં તપાસ કરતાં ગામડીઆ તોફાને ચઢ્યા તેથી સમયસુચકતા વાપરી લાનોથી તરફ પાછા હટી જવું પડ્યું.

એડનવાળાની લાનોથીની અગીઆરી એએ ત્યાં હતા ત્યારે પરદાઈ હતી અને તે કાર્યમાં પોતે કંઈ અદના ફાળો આપ્યો હતો. અહીંથી પુના, ધોંડ, બેલગામ, હુબલી અને ગદગથી બદલી પાછી મુંબઈ ગોકળદાસ ધરપીતાવમાં થઈ હતી. ઉપરા છાપરી બદલી થવાથી સહેજ નિરાશ પણ થઈ ગયા હતા પણ હવે નોકરી કરવા સિવાય બીજો છુટકોજ નહતો. કર્નલ બર્કે રાતની વિઝીટ આપ્યા ને બોલ્યા કે મેં તારે માટે આજે બીજી ગોઠવણ કીધી છે અને ધણું નવું શિખવાનું મળશે. આજે મેંજર બેનરમૅન તેમજ કૅપ્ટન લીસ્ટનની મુલાકાત થઈ હતી. હવે અહીંનું કામ પુરું થાય એટલે રોજ ત્યાંજ જાજો. હૉસ્પીટલનું કામ પુરું કરી ખાઈલઈ પરેલ જતા હતા અને ત્યાં જવાને પણ લાલબાગની ટ્રામમાંથી ઉતર્યા પછી ચાલીને પરેલ જવું પડતું હતું. કોષ્ટક જ દિવસે તો બે વખત પણ જવું પડતું હતું. આ પ્રમાણે ભણા કર્નલની માયા તેમજ મહેરબાનીથી થતું હતું ત્યારે છ સાત મહીના પછી એક દહાડો કર્નલ, સર્જન જનરલની જેનીઝસ ઑફીસમાં જઈ ચઢ્યા અને એમની નોકરીની માગણી કીધી. કહે કે જો તે નહીં મળશે તો ધોંડ સ્ટેશન ખોડી શકાશે નહીં. આખરે સમજીતી થઈ કે ધોંડનું કામ પુરું થતાં એમને પાછા ગોકળદાસમાંજ મોકલવા. કામ પુરું થવે પાછા ગોકળદાસમાં હાજર થઈ ગયા અને રોજ પરેલ જઈ શિખવાનું કામ પણ ચાલુ કીધું. બધા સાહેબો આથી ખુશ થયા. હવે આવ્યું પેશું પ્લેગ રીસર્ચ કમીશન. પરેલના સાહેબોની ભલામણથી કમીશનના વડા તે લીસ્ટર ઇનસ્ટીટ્યુટ લંડનના ડાયરેક્ટર ડૉ. માર્ટીન અને કૅપ્ટન લીસ્ટન, કર્નલ બર્કે પાસે આવ્યા અને એમની નોકરીની માગણી કીધી કે એમને કમીશનના એક મેમ્બર તરીકે લેવાના છે અને ધણોજ સારો પગાર આપવું. બર્કે સાહેબ કહે, હું પણ અહીંથી પુના સીવીલ સર્જન તરીકે નિમણૂક થવાથી જનાર છું અને એને ત્યાં લઈ જનાર તેમજ એનાં ભવિષ્યની સારી ગોઠવણ કરનાર હો. પણ તમે આટલું કહો છો ત્યારે હું પોતે ધણો ખુશ છું અને મારો દૃઢ જતો કરું છું. ડૉ. માર્ટીને સિફારસ કરતાં લખ્યું હતું કે જો એ માણસની નોકરી તેમને ન મળશે તો લંડનથી રૂપિયા સાડી આઠસોના પગારે બીજો અમલદાર બોલાવવો પડશે, કેમકે એ માણસનું જંતુવિદ્યાનું જ્ઞાન ધણુંજ સારું છે. એએ આ કમીશનના પહેલા તેમજ છેલ્લા પારસી સભાસદ હતા. પ્લેગની બાબતનું જ્ઞાન એવું સુંદર છે કે ચીનના ડક્ટર વુ. લીન ટેલ જે પ્લેગની બાબતમાં ત્યાં સત્તા સમાન છે, તે પોતાનાં પુસ્તકમાં એમના કામનો અસોએક વખત પ્રસારો કરે છે. જવાથી તેમજ હૉર્ડઝ અને અમેરિકાના ડૉક્ટરો હજી પણ એમની સાથે પત્ર વહેવાર કરે છે અને વપ્તી બાબતના ખુલાસા મેળવે છે. પ્લેગ વિષેની દરેક તપાસ ચાંચડ વગેરેની શોધો તેમજ સીરમ તેમજ બંકડીરીઓફાજ અને બીજી ધણી ધણી જાતની દવાઓની પ્લેગની મગાહા હૉસ્પીટલમાં વરસો મુખી તપાસ કીધી છે. એ તપાસ અર્થે નિઝામ દેશવાદ અને આગ્રા પણ મોકલવામાં આવ્યા હતા. ઉદર ઉપર અખતન કરતાં બે વખતે પ્લેગનાં જંતુઓ પોતાને જ તાથે અકસ્માતિક રીતે ટોચાઈ

ગયાં હતાં પણ દર વર્ષે રસીનો લાભ લેતા હોવાથી તેમજ તાત્કાલીક બીજા ઉપાયો લેવાથી ખુદાની મહેરથી કંઈ પણ અગવડ ભોગવવી પડી નહીં હતી. પ્લેગ ત્રિપે એમણે બીજી ધણી શોધી કરી છે. એમના મિત્રો તો એમને માટે કહે છે કે પ્લેગની બાબતમાં એમનું જ્ઞાન એટલું સરસ છે કે “ એ જે નથી બાણતા તે બાણવા જેવું નથી.” ચાંચડને મારવાની સૌથી સરસ દવાના એઓજ શોધક છે. મુઝાકાતે આવનાર પરદેશી ડાકટરો એમના જ્ઞાન તેમજ તરત જવાબોથી ધણા અજબ થતા હતા.

પ્લેગ કમીશન સાથે કામ કરતા હતા ત્યારે બીજા ધણા રોગો જેવા કે ટાઇફોઇડ, મરડો, ફુકાગિતાવ, વાળો (નાર), ઉંદર કરડવાથી આવતો તાવ શાષ્ઠેરીઆ અને સાપ તેમજ હડખાંતી બાબતની તપાસ પણ કરી છે. મુંબઈમાં કઈ બાતનું મજ્જર મેક્સેરીયા ફેલાવે છે તે શોધ પણ એમની પોતાની છે. વિક્ટોરીઆ ગાર્ડનનાં જનાવરોનાં મરણનાં કારણ શોધતાં એક બે નવાં જંતુઓ પણ એમને ખાતે લખાયાં છે. મુંબઈ તેમજ બહાર ગામના ડાકટરો પણ એમને ત્યાં સલાહ માટે આવે છે. સ્વભાવ જરા તડ ને ફડ બોલવાનો હોવાથી કોઈકને તે ગમતું નથી.

સ્કતપિત્તના તો નિષ્ણાત છે, પાંત્રીસ વરસથી એ કામ કરે છે. પોતાની ખાસ બનાવેલી તેમજ બીજા દેશોથી આવેલી ધણી ચીજોની તપાસ કરી છે. એ પાંત્રીસ વરસનાં કામનો સહેજ આછો ચિતાર એમણે લખેલાં ગરોળી ઉપરનાં નાનાં પુસ્તક ઉપરથી મળશે. દશ અગિયાર વર્ષ થયાં એઓ મુંબઈ ઇલાકાના Leprosy Expert તરીકે નિભાયા હતા અને હજી પણ એ દર્દીઓની સારવાર કરે છે.

૧૯૧૪ ની પહેલી નહેરત લડાઈ વખતે મુંબઈની બધી લડાઈની હોસ્પિતાલોમાં દરરોજ જઈ સેંકડો દર્દીઓનાં લોહી તપાસવામાં મદદ કરી હતી અને ધણુંજ સંતોષકારક કામ કર્યું હતું. તે પહેલાં પણ મુંબઈની મોટી હોસ્પિતાલોમાં દર આવાડીયે નિયમિત જઈ લાં દરેક રીતની મદદ કરતા હતા તેમજ જ્ઞાનનો લાભ આપતા હતા. ૧૦૬ ના વાપરનાર પણ મુંબઈમાં એઓજ પહેલા હતા. મુંબઈમાં ભરાયલાં Medical Congressનાં પ્રદર્શનમાં Pathological Section માં ઉત્તમ કામ કરવાથી તેનો સૌથી સરસ ચાંદીનો મેડલ પણ એમણે મેળવ્યો છે.

એમને ૧૯૧૩ માં ખાનસાહેબ તથા વર્ગેક પછી ખાનબહાદુરનો ઇલ્કાબ મળ્યો હતો. પણ જે મેડલ માટે એઓ ધણાજ મગફરી સાથ વાત કરે છે તે Minto Gold Research Medal જે સત્તર તોલાના વજનનો છે. એ મેળવનાર પણ એઓજ પહેલાજ જરથેસ્તી ડાક્ટર છે.

વધુ અભ્યાસ કરવાને માટે સરકારી ખર્ચે લંડન ૧૯૧૩ માં મોકલ્યા હતા. લંડનની રકુલ ઓફ ટ્રોપીકલ મેડીસીનનો ડીપ્લોમા ત્યાંની પરિક્ષા પાસ કરી લઈ આવ્યા હતા. લંડનથી એમને બેલ્જિઅમનાં થ્રેટ શહેરનાં આખી ફુનિયાનાં પ્રદર્શનના મરમ દેશીના રોગની બાબતના વિભાગમાં દેખરેખ રાખવા પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા. એ જગ્યાએથી પણ ત્યાંનું મોટું ધનામ “ ડીપ્લોમા ઓફ ઓનર ” અર્પણ કરવામાં આવ્યું હતું.

કહું છું એકેકના નામ, સાથે દોર ને દમામ.
વળી અટકો તમામ, ઝટપટ તૈયાર.

ધનશ કોકો હોમશ કોચી, દીન કોપર રતો પોચી,
જેની હાંસના જેવી બોચી, ખરો દીલનો ઉદાર,
મહેલુ બેનન આછીદાર, નવલુ બધુંનો દોસ્તાર,
આદર મસાલીયો કુશીયાર, જેમાં શક નહીં લગાર.

ફલુ કલ્યાણશ દેસાઇ, કાઢિ ચાવરાથી સવાઇ,
શોખો જડે નહીં બાઇ, એની ભેડીનો દીલદાર,
પેસુ કોહણો દીનશા રાગી, ફેરવે બખ્ખે તલવાર નાગી,
નસવાન ફદડ ઉઠ્યો જાગી, બાપરે પડી મધિસવાર.

સમજો મનમાં રાખી ધીર, એદલ ઝહેલાનો ફરીર,
જખરો છે તે બાવન વીર, ખરો કોચીનો શાકુકાર,
કહું છું એકેકના નામ, સાથે દોર ને દમામ,
વળી અટકો તમામ, ઝટપટ તૈયાર.

હોમશ કડવો રસ્તાઈદાંસ, નેકરા માઝંદરાની ઝાંસ,
છુટે દીલનું લખને માંસ, હોય જેના પર વેર,
નવરોજ વધઈવાળો ખાસ, ખમન મરોલીયાની પાસ,
તોરાવાળા છે ઉદાસ, સમજ બ્યાલનું ચક્રયું ઝેર.

દોગરીયાનો નસવાન, તમે સમજો દિલબાન,
કહે અદલ જુવાન, બસ થઈ લીલા લહેર.
કાઢિ દોલી જ્યારે ગાય, તેના દોરતો હરબાય,
સમજ કુશ્મન બહુ ગબરાય, કરે મનમાં વિચાર,
કહું છું એકેકના નામ, સાથે દોર ને દમામ,
વળી અટકો તમામ, ઝટપટ તૈયાર.

પાંચે પોળનો (મોટા ફલીયાનો) ખમાલ

પાંચ પોલનુ કહું બ્યાંન જુઓ નવસારી ફરખાન
વસે છે ત્યાં અયોરનાન માંડી રહ્યા ધરખાર,
એકેકમાંથી ફલુગા કુટા પીતા કુટી થયા છુટા
કોઈ જ્યાર કોઈ મરકુટા થયા એવા નામદાર.—ટેક.

કાકા પાલનનની પોત કહું તેની તમને જોત
નામ દઈ એલે બોલ તમે સમજો નરનાર,
ધેમા, દેસાઈ નરીમાન, મુલ્તાં, સાસતરીભાઇ,
વજીરદાર, આલકાર.

નવસારીના ખંચાલો

મહુમ સોરાખજી દેસાઈ પાન ૪૮૭ ઉપર અસલનાં વર્ષતર્માં " જૂદા જૂદા ચક્રાઓ ઉપર અંગળના અખાડા થતા, અને બહાદુરી તથા જોર અજમાવવા સાર કુસ્તીયાજ ચારસીઓ કુસ્તી ખેલતા તથા ખ્યાલના ખેલાડીઓ ખ્યાલના અખાડામાં પોતાની કલગીર કે તોરાની પદોની સરસાધ બતાવતા " એમ લખી ગયા છે તે ખ્યાલો કેવા હતા તે બતાવવા તથા સાચવી રાખવા માટે અને એ ખ્યાલો આપ્યા છે તે નીચે મુજબ:—

પાંચ હાટડીના (મલેસરનો) ખ્યાલ

પાંચ હાટડીના ફરમાન, છોકરા પારસીના જીવાન,
કંઈ કરે છે તોફાન, યઈ ફુરમન પર સવાર
કહું છું એકેકના નામ, સાથે દોર ને દમામ,
વળી અટકો તમામ, ઝટપટ તૈયાર.

- ૧ બેસાત ખાડાની પાસ, નસવાન ફેખરાનો તરાસ,
જણે બાપનો ગરાસ, રાખે લોક પર ધણો ધાક,
પાત્રાવાળાનો આદર, ઘડીયાં તોડવામાં બહાદર,
જેની અક્ષલ નાદર, જખરો ચાકાક.
બોલો ભટ ચાપુર બાપો, કહે રૈટલીને પાપો,
લુખ્ખી ગોળ સાથે ચાંપો, કરી જીવને હલાક,
બાપ તેનો કાવલો બાંગો, હાથ ઘોડે બેસતા બાંગો,
ચાપ મતલબનો ગાંગો, બોલી ગુંગણી જરાક.
બેહેલુ બપો, પેરતન ગાંડો, જેવા મસ્તાની સોડો,
જાય પાતાળમાં હાંડો, છુટી નીકળી આવે બહાર,
કહું છું એકેકના નામ, સાથે દોર ને દમામ,
વળી અટકો તમામ, ઝટપટ તૈયાર.

- ૨ જમુ જાડાબધ કહેવાય, જેની સામે નહીં થવાય,
થાય તો હાડકાં રંગાધ જાય, એવો મસ્તાની વાધ,
બેહેલુ મરઘો, મહેલ્લો છુટી, સોલુ ચસચસ નાખે કુટી,
મારી ફુરમનોને લુટી, પાડે કંઈ નાસબાગ.
રસ્તાધ રાણો, રતો ખુધો, જમુ ચલ્લો, ફલુ ફુધો,
મારે ખુધો કરે સુધો, કાઢે દીલમાંથી ગધ,
રસ્તમ નેકુ જાતે ઉચો, રતુ સીપાઈ પેસુ ખુચો,
મહેલ્લો બાંડ, આદર ચુચો, જેવા પુંદાડી નાગ.
દીંગણો સોરાખજી તંબોલી, જેની મીઠી મીઠી બોલી,
જેવી દુધમાં સાકર ઘોળી, કરે રખેનો બાર,

આ પછીથી લડાઈ શરૂ થવાની થોડાજ દિવસ પહેલાં મુંબઈ પાછા ફર્યા હતા અને પોતાનાં કામ ઉપર હાજર થઈ કલોનીકલ ડાયગ્નોસીસનું કામ બીજા પંદર વરસથી વધુ મુદત સુધી કરી હાલમાં નોકરીથી નિવૃત્ત થયા છે, અને પોતાનું કામ ખાનગી રીતે ચાલુ કર્યા ગય છે.

એમને વિદ્યાવતથી આવ્યા પછી થોડાજ વખતમાં Bombay Medical Serviceમાં દાખલ થવાનું ધણુંજ અસાધારણ માન મળ્યું, તેથી એ સર્વિસના દરવાજા એમના નેવા બીજાઓ માટે ખુલા કર્યા હતા. અહીં પણ એઓ પહેલા જરથોસ્તી છે.

સાપની બાબતમાં એમનું જ્ઞાન અનોખું છે. ઝેરી સાપે કરડેલાં સેંકડો દર્દીઓને સારા કીધા છે. વળી સાપના ઝેરના ઉતાર કરનારને તેમની દવાઓનું ખોટાઈ બતાવી આપી બધાને જ નાસીપાસ કરી રવાના કીધા હતા. હડખાની બાબતમાં પણ તેમજ છે.

ફોટોગ્રાફી, માઇક્રોફોટોગ્રાફી અને સીનેમેટોગ્રાફીના પણ ઉસ્તાદ છે એટલું જ નહીં પણ કહે છે કે " ૧૯૦૧નાં સાલમાં પહેલી શ્રીલંકા હિંદુસ્તાનમાં બનાવી ને પડદા ઉપર બતાવનાર હુંજ છું. " હાંસલ મતલબ એજ કે એ બાબતમાં પણ એઓ પોતેજ પહેલા જરથોસ્તી છે જો કે એ બાબતનું માન બીજાઓ ખાદી ગય છે. આ બાબત પણ એમના એક માર્ગી સ્વભાવને લીધે ધણુંજ થોડા ગળે છે અને બીજાઓ કંઈ જુદીજ રીતે બોલે છે.

ઠાંઠપણુ જાતનાં નાનાં કે મોટાં તેમજ ગમે તેવાં સખત વહિતરાંથી કદી પણ પાછીપાની કરતા નથી. કામ કરવામાંજ મગ્ન માને છે. કામની સહેજ પણ શરમ નથી.

સવારથી ઠાંઠ વખતે તો, રાતના અગિયાર વાગ્યા સુધી પણ કામ કરતા હતા. આખી નોકરીમાં સવિવાર અને દરેક તહેવારોએ પણ એક પણ દિવસની રજા લીધા વગર પોતાનાં કામ ઉપર મગ્ન રહેતા હતા અને તે સખત મજુરીનો સુંદર બદલો પણ એમને મળ્યો છે અને તે પણ કહે છે કે ધણીજ સારી રીતે.

પચીસ રૂપિયાનાં પગારથી શરૂ કરી આખરે હજાર રૂપિયા સુધીનો પગાર લીધો છે, તેમજ માન પણ મેળવ્યું છે.

ખંત રાખી સખત મહેનત કરી મુસ્કેલીઓથી ન ડરતાં તેમજ દરરોજ ખાવાનું પણ વખતસર ન મળે તો તેની પરવા ન કરતાં એક માથુંસ શું કરી શકે તેનો આ ધણો સારો પુરાવો છે. કામ એજ બધી મોજમગ્ન એ એમનો પાઠો નિયમ છે.

રૃપોર્ટ્સ કલબ બદલ વધુ માહિતી

આ પુસ્તકના પાન ૩૯૩ ઉપર સર રતન ઠાઠા પારસી રૃપોર્ટ્સ કલબ રચાવવાની હકીકત આપી છે તેમાં એટલો વધારો કરવાની જરૂર છે કે એ કલબમાં ટૅનીસ ગ્રાઉન્ડ બનાવવા માટે શેઠ હોમજીભાઈ જેજનજી ખોરીએ સુમારે રૂ. ૮૦૦ ખર્ચ્યા હતા અને શેઠ માણેકજી બાપુજી દેસાઈએ કેટલીક ખુરસી ટેબલો તથા શેઠ જમશેદજી એદજી કુટારે જમનાના વાસણો, સેત્રંજ વિગેરે બેટ આપી હતી.

નવસારીનાં ખ્યાલો

મહુમ સોરાળજી દેસાઈ પાન ૪૮૭ ઉપર અસલનાં વખતમાં “ જૂદા જૂદા ચકલાઓ ઉપર અંગળના અખાડા થતા, અને બહાદુરી તથા જોર અજમાવવા સાર કુરતીબાજ પારસીઓ કુરતી ખેલતા તથા ખ્યાલના ખેલાડીઓ ખ્યાલના અખાડામાં પેતાની કલગીર કે તોરાની પદોની સરસાઈ બતાવતા ” એમ લખી ગયા છે તે ખ્યાલો કેવા હતા તે બતાવવા તથા સાચવી રાખવા માટે અત્રે એ ખ્યાલો આપ્યા છે તે નીચે મુજબ:—

પાંચ હાટડીના (મહેસરના) ખ્યાલ

પાંચ હાટડીના દરમ્યાન, છેકરા પારસીના જીવાન,
કંઈ કરે છે તોફાન, યઈ દુસ્તન પર સવાર
કહું છું એકેકના નામ, સાથે દોર ને દમામ,
વળી અટકો તમામ, ઝટપટ તૈયાર.

- ૧ મેંસાત ખાડાની પાસ, નસવાન દેખરાનો તરાસ,
જાણે બાપનો ગરાસ, રાખે લોક પર ધણો ધાક,
પાત્રાવાળાનો આદર, ધડીયાં તોડવામાં બહાદર,
જેની અછલ નાદર, જજરો ચાલાક.
ભોજો મટ રાપુર બાપો, કહે રોટલીને પાપો,
લુખખી જોળ સાથે ચાંપો, કરી જીવને હલાક,
બાઈ તેનો કાવલો બાંગો, હાથ ધોડે બેસતા બાંગો,
થાય મતલબનો ગાંગો, બોલી મુંગણી જરાક.
બેહેલુ બચો, પેસ્તન ગાડો, જેવા મરતાની સાંઠો,
જાય પાતાળમાં હાડો, છુટી નીકળી આવે બહાર,
કહું છું એકેકના નામ, સાથે દોર ને દમામ,
વળી અટકો તમામ, ઝટપટ તૈયાર.

- ૨ જમ્મ જાડબઈ કહેવાય, જેની સામે નહીં થવાય,
થાય તો હાડકાં રંગાઈ જાય, એવો મરતાની વાવ,
બેહેલુ મરધો, મહેલ્લો છુટી, સોલુ થસથસ નાખે કૂટી,
મારી દુસ્તનોને લુટી, પાડે કંઈ નાસભાગ.
રસ્તાપ રાણો, રત્નો ખુધો, જમ્મ ચલ્લો, ફલુ ફુધો,
મારે જીલ્લો કરે સુધો, કાઢે દીલમાંથી ગાધ,
રસ્તમ નેકુ જાતે લેવો, રતુ સીપાઈ પેસુ જીવો,
મહેલ્લો બાંડ, આદર ચુલો, જેવા પુંઢાડી નાગ.
દીંગણો સોરાળજી તંગેલી, જેની મીઠી મીઠી બોલી,
જેવી ફુધમાં સાકર ધોળી, કરે સન્દોનો બાર,

કહું છું એકેકના નામ, સાથે દોર ને દમામ.
વળી અટકો તમામ, ઝટપટ તૈયાર.

- ૩ ધનશ કાકો હોમશ કોચી, દીન કોપર રતનો પોચી,
જેની હાંસના જેવી ખોચી, ખરો દીવનો ઉદાર,
મહેલુ બેગન આછીદાર, નવલુ બધુંનો દોરતાર,
આદર મસાલીયો ફુશીયાર, જેમાં યક નહીં લગાર.
ફલુ કસ્યાલુશ દેસાઈ, કાઉ ચાવરાથી સવાઈ,
શોધો જડે નહીં ભાઈ, એની બેડીનો દીવદાર,
પેસુ ડોહણો દીનશ રાગી, ફેરવે બખ્ખે તલવાર નાગી,
નસવાન ફદડ ઉકયો જંગી, બાપરે પડી ગઈ સવાર.
સમજો મનમાં રાખી ધીર, એદલ ગહેલાનો ફકીર,
જબરો છે તે બાવન વીર, ખરો કોચીનો શાકુકાર,
કહું છું એકેકના નામ, સાથે દોર ને દમામ,
વળી અટકો તમામ, ઝટપટ તૈયાર.

- ૪ હોમશ કાવો રસ્તાઈટાંસ, નકરા માઝંદરાની ડાંસ,
છુટે દીલનું લખને માંસ, હોય જેના પર વેર,
નવરોજ વધઈવાળો ખાસ, બમન મરોલીયાની પાસ,
તોરાવાળા છે ઉદાસ, સમજ બ્યાલનું ચઢ્યું ઝેર.
દીગરીયાનો નસવાન, તમે સમજો દિલબન,
કહે અદલ જુવાન, બસ યઈ લીલા લહેર.
કાઉ દોહી બ્યારે માય, તેના દોરતો હરખાય,
સમજ ફુસ્મન બહુ ગભરાય, કરે મનમાં વિચાર,
કહું છું એકેકના નામ, સાથે દોર ને દમામ,
વળી અટકો તમામ, ઝટપટ તૈયાર.

પાંચે પોળનો (મોટા ફલીયાનો) ખમાલ

પાંચ પોલનું કહું બ્યાંન જુઓ નવસારી દરમ્યાન
વસે છે ત્યાં અથોરનાન માંડી રહ્યા ધરખાર,
એકેકમાંયો ફજુગા કુટા પીલા કુટી થયા છુટા
કોઈ જગર કોઈ મરકુટા થયા એવા નામદાર.—૨૬.

કાકા પાલકનની પોલ કહું તેની તમને ખોલ
નામ દઈ બોલે બોલ તમે સમજો નરનાર,
ધેગા, ગોયા, પોસ્તા, દેસાઈ નરીમાન, મુદ્દાં, સાસતરીખાઈ,
કકરયાથી બેલવાલા યાઈ જેનખાં, વજ્રદાર, આયકાર.
બનસા, બમલી, દોગડી પીર, બંગા, હાફેશના વીર.
અરંગપી, ઉમરીગર, ધીર, મોધર, વાનાં સરદાર.

નેશી, ધુંધી, સુખ્યા ભારી ધરડા, દોડ્યાના, મંછારી,
દાજ, બરંગલા થો ન્યારી આદર્યાનવાલા દીવદાર,
દરતુરજી આસા જામસ લચરક, બરનાં, રાગ પાસ,
સગરીવાલા, બુચરા ખાસ દીવાર્યા છે ચોક્કીદાર.—૨૬.

ખીલ્યા, વકીલ, ખાંધી, ગાર ધાબર, મથાની, અંધવાર,
બરમપોયાં, સે રાખે સાર દરતુર મહેરજી રાણી,
દારાયા, અથેજી, ધાલા કોહલા, તાતા, રાવ, બોદઆલા,
ચંદા, આયમ, નાગલીવાલા ધરાકા, મોબેદ બહમન, દાના.
કાકા ધનપાત્રની પોલ જેમા કુદુંજ નન ને સોલ.
વસી રહ્યા ગોલ ગોલ જેવા મોતી ફાણી.
કોકા, દાલીનાં, બેદવાર જામલા, ફેરજનનાં ધાર,
ખોસરા, શગશગી, હોજદાર પારે, જેસંગ, દાના.
માડન, નાન્યા, તુન્યા બરા નાદરજા, કાંગા, અડગરા,
સકલાતવાલા ખી છે ખરા બુધવા, ચીયગર, આગકાર.—૨૬.

ત્રીજી પોલતું યુકામ આસા ફેરેદુન નામ,
દાદાયાંનજી ને ભવાન મારકર કોટવાલ, બાના.
શહીયાર, ર્યાડી, ખેઆકે ધાભી, પાદશાહ, હમજીયાર પાક,
શહીયાર અવલ, કોચાખાચ કાવલ માણેક દાના.
દોલતાખાદી ને, તુરબાન પંથકી, બમગરા ચરતાન.
વાચા, હિનવાલા, કીઆસ, બાણ દાહલા, ભોજલુ રથના.
રાજઆ, ખેકયા, ચેરા સવાઈ સામુરી, ગાય ને ગોભાઈ,
હિય, હાથીરામ મરદાઈ કરુ, ક્યાસ ને નાના.
મલવા, સોરી, પદમ, મુજ કાવલ બહમન, દાલખાઈ જુજ,
કાવલ દાદલા, લશકરી મુજ મોદી, રાનજી સવાર.—૨૬.

ફકીનજી, બારવટ, આદરબાદ કારતક, બોદ, મેરયા દીલચાદ,
નવદર, પોચારા, આખાહ લાહટ, ગેરા, જેતી સ્થાન.
ફટાકયા, પાટલા, કપ્તાન શીરવધ, મોટા દેસાઈ, કીકાન,
અવારયા, હાંલુ, ગેરા બાણ નાગલા, સુખ્યા, પ્રજુ રાન.
ચોથી પોલનો કહુ સાર નામ ફેરેદુન માહવાર
ખરયુ, દાણ, હવાલદાર માજરા સંજના સુખન.
આંટીઆ, કદબાગા, સીંગારા ગારા, ચેહના ને પીખરા,
કલ્યાનનાં પંથકી ન્યારા તુત, ધરડા, દામલા માન.
કારતક મનદેવીના બાણ મધુ આતીઆ, વાસતુ કામ,
ખેરી, જામજી, સીધવા નામ પવેજ લાલા, દરેદાર.—૨૬.

પોંચમી પોંચવું કહું ખ્યાન ચહડી ચાંદાની નીધાન,
 જાને ફરેકુન સુ જાણુ નેક બખ્તો નો કહુ હાલ.
 વાની સમજો ધરી ખ્યાન ઓચરી નામે પાક યજ્ઞદાન,
 ખીલીમોરવા પંચકી યુગ્મન ગજલા, બરદી રહે લાલ.
 અગે, મોબેદજ દીવજની બલા બાથેલીના ચાની,
 ગનદેવ્યા પંચકી ને માની મારે પાવરી, કુતાર તાલ.
 રાખે દારાબ પાહલન ખ્યાન કામુસ અને શેઠ ખાતદાન,
 બજા, મનચેર હોમજ જાણુ સંગમાં પુરા ગાય ખ્યાલ.
 કહે સોરાબજ સીપાઇ લખી ખ્યાલમાં સરખાઈ,
 ગીતમાં તરજ લખાઇ વાહલા કાવશથી લલકાર.
 એકેકમાંથી ફણુગા કુટા પીલા કુટી યયા છુટા,
 કોઇ જબર કોઈ મરકુટા યયા એવા નામદાર.

આ પાંચ પોળના ખ્યાલમાં કાંઈ ઝાઝો રસ જણાતો નથી, પણ એજ નામનો એક ખીજો ખ્યાલ હતો એમ તપાસ કરતાં જણાઇ આવે છે. વળી મોટે ક્ષણેના બેદદીનોતો (બારીયાવાડનો) એક ખ્યાલ મથેસરના જેવોજ રસીયો હતો પરંતુ એ બન્ને ખ્યાલો ધણી તજવીજ કરવા છતાં મળી આવ્યા નહીં, તેથી જ ઉપરો ખ્યાલ ફાખલ કયો છે.

—: સમાપ્ત :—

સૂચીપત્રનો વધારો

અરમની જામરાપજી હોરમજી	૬૯૩	દાદાયાનજી જેહાંગીર કેરસારપજી	૭૧૨
અરમની ફરામજી હોરમજી	૬૮૭	દાદાયાનજી મનચેરજી રતનજી	૬૮૨
અવારી કુંવરજી રસ્તમજી ઝાકટર	૭૨૦	દાદાયાનજી મેહેરવાનજી કાવસજી	૭૧૦
આંદીઆ જમશેદજી માણેકજી	૭૦૪	દાદાયાનજી બમનજી પાવનજી	૬૮૬
આંદીઆ નવરોજી કેરસારપજી	૬૯૧	દાદાયાનજી રતનચા ખરસેદજી	૬૮૯
ઉનવાલા માણેકજી રસ્તમજી	૬૮૮	દાદાયાનજી હોરમજી ટેમુલજી	૬૯૭
કરકરીઆ રસ્તમજી પેસ્તનજી	૬૮૯	દાધુ કેમોઆદ રતનજી	૭૧૮
કાંગા કાવસજી દાદાભાઈ	૭૦૭	દેશુ કાવસજી ડોસાભાઈ	૬૮૧
કાંગા કેખસર કાવસજી	૭૧૦	દેશુ કુંવરજી જમશેદજી	૬૮૫
કાંગા જાહેનગર દોરાબજી ખા. સા.	૭૦૭	દેશુ રસ્તમજી ડોસાભાઈ	૬૮૧
કાંગા દોરાબજી ખરજોરજી	૭૦૭	દેસાઈ મેહેરવાનજી આદરજી	૭૧૬
કાંગા ડોસાભાઈ બીખાજી	૬૮૭	દેસાઈ રસ્તમજી જમશેદજી	૭૧૮
કાંગા બેહરામજી બીખાજી	૬૮૨	દેસાઈ માણેકચા બાપુજી	૭૨૪
કાંગા મનીજેહ સોરાબજી	૭૦૯	દેસાઈ સોરાબજી મનચેરજીની સખી	
કાંગા રતનજી એદલજી	૬૮૮	ખુદ્દો મુકવાનો મેળાવડો	૭૧૨
કાંગા રતનજી રસ્તમજી	૬૮૩	દોરડી જેહાંગીર બહેરામજી	૭૦૦
કાવસજી જેહાંગીર બેરોનેટ પહેલા, સર	૭૦૬	નરીયાન ફરુનજી રતનજી	૭૧૧
કુતાર જમશેદજી એદલજી	૭૨૪	નાણાં ભરનારની ટીપ	૭૩૧ થી ૭૩૩
ખ્યાલ પાંચ હાટડીનો	૭૨૫-૨૬	બર્ગા દોરાબજી કાવસજી	૬૮૧
ખ્યાલ પાંચ પોળનો	૭૨૬ થી ૭૨૮	બામજી રતનખાઈ એદલજી	૬૯૯
ખોરી હોમજીભાઈ બેજનજી	૭૨૪	પાવરી કેખસર કાવસજી	૭૧૩
આયકવાડ શ્રીમંત પીલાજીરાવ વીઠલરાવ	૭૧૮	બીલપુડીવાલા દીનચા ફકીરજી	૬૯૩
તબોલી દોરાબજી ફરામજી	૭૧૪	ભુત રતનજી જમશેદજી	૬૮૬
તાતા બેડી મેહેરખાઈ દોરાબજી	૭૦૩	બોટ બેજનજી નસરવાનજી	૭૧૯
તાતા ર્ષોટ્સ કલબ	૭૨૪	માડન જમશેદજી ફરામજી	૬૯૧
દસ્તુર કેમોઆદ આદરખાદ	૬૯૪	માડન ધનજીશાહ મેહેરજીભાઈ	૭૦૬
દસ્તુર ટેમુલજી હોઝદાર	૬૮૧	માડન ફરામજી હોરમજી	૬૮૬
દસ્તુર નાંજભાય નોશેરવાન	૭૦૯	માડન બેજનજી સાપુરજી	૬૯૬
દસ્તુર ફરામજી રૂ. ઠોટવાલ	૬૮૭	માડન મેહેરજીભાઈ પાવનજી	૭૦૨
દસ્તુર બમનજી કે. મેહેરજીરાણા	૬૮૫	મીનોચેર હોમજી બમનજી હોરમજી	૭૧૪
દસ્તુર મેહેર હોશંગ	૭૦૯	મુદ્દા હોરમજી ફરુનજી	૭૧૮
દાદાયાનજી કાવસજી હોરમજી	૬૯૦	મહેતા દાદાભાઈ કાવસજી	૬૯૩
દાદાયાનજી ખરસેદજી એદલજી	૬૮૩	મહેતા ધનજીશાહ દોરાબજી	૬૯૭
દાદાયાનજી જરખાઈ કેરસારપ	૭૧૧	મહેતા નસરવાનજી કેરસારપજી	૭૧૧

- ૫) એક, મરહુમને વખાણનાર
૨૨) શેઠ માણેકજી પેસ્તનજી ભરૂચા
૧૧) દરતુર નોશેરવાનજી રતનજી કુતારના
ધર ખાતેથી
૨૫) મેસર્સ ત'ખેલી બ્રધર્સ
૫) શેઠ સોરાબજી નસરવાનજી મોટ
૩૧) શેઠ બાપુજી હોરમસજી સકલાતવાલા
૨૧) રા. રા. મણીભાઈ નરોત્તમભાઈ
૨૫) શેઠ બી. એમ. બહાદુરજી
૨૫) એક એહશાનમંદ બાઈ, મુ'બઈ
૧૧) શેઠ નસરવાનજી અરહેસર કાસદ
૩) શેઠ પેસ્તનજી રતનજી કાસદ
૨૦) શ્રીમંત પીલાજીરાવ વીઠ્ઠલરાવ ગાયકવાડ
૧૧) શેઠ અરહેસર મનચેરજી દેસાઈ
૫) બાઈ દીનબાઈ મેરવાનજી ધીરાની
૨૫) સર ટેમુલજી બીખાજી નરીમાન
૧૧) ડૉ. નવરોજી અરહેસર ગાંધી
૧૧) શેઠ મહેરવાનજી હોરમજી બોરખડીવાલા
૨૦) શેઠ જમશેદ નસરવાનજી મહેતા (કરાંચી)
૫) શેઠ એચચાલ બમનજી દરતુર
૨) બા. સા. માણેકજી નવરોજી તાંતરા
૨૧) શેઠ રસ્તમજી કાવસજી મોદી
૧૧) મરહુમ ખુરશેદજી રસ્તમજી દેસાઈના ધર
ખાતેથી
૫) ડા. ગોપીનાથ ગ. આંબેગાવકર
૨૧) શેઠ શાપુરજી માણેકજી કોટવાલ
૧૧) શેઠ જામરપજી મોટાભાઈ બીલીમોરીઆ
૧૧) શેઠ રત્નકશાલ સોરાબજી દરતુર કામદીન
૫) શેઠ બરજેર નો. બહસારા
૧૫) શેઠ સોરાબ કા. કાતરક (કરાંચી)
૨) રા. સા. મગનલાલ દલપતરામ ખખખર
૧૧) એક દીલસોજી પારસી બાઈ
૧૦૧) બાઈ શીરીનબાઈ બેરામજી નાગપોરવાલા
૨૫) બા. સા. પેસ્તનજી ફરામજી કોન્ડ્રાકટર
૭) મીસ ફેની કુ. શેઠના
૨૦) મે. રા. રા. મણીલાલ બાલાભાઈ નાણાવટી

- ૧૫) શેઠ નાદરશા ત્યા બરજેર મં. ટાટા
૧૧) શેઠ એદલજી ફરામજી અવારીના છોકરાઓ
૩) શેઠ કેમ્પશર એસ્કી (પોસ્ટ માસ્ટર)
૭) શેઠ બાપુજી હોરમજી બર્મ
૫) શેઠ ગુસ્તાફ ટેમુલજી દરતુર મહેરજીરાણા
૨) શેઠ રસ્તમજી જેહાંગીરજી દેસાઈ
૫) શેઠ નવરોજી રૂ. બીલીમોરીઆ
૫) એ. બમનજી નસરવાનજી ધામર
૧૧) શેઠ નવરોજી દાદાભાઈ વાંદરીવાળાના
છોકરાઓ
૧૧) બાઈ મુનાબાઈ અરહેસર બોદ
૩૦) એક પારસી બાનુ વખાણનાર
૩) શેઠ રતનશા રસ્તમજી બારીઆ
૨૫) શેઠ સોરાબ રસ્તમજી મસાલાવાલા
૧૫) બાઈ રતનબાઈ રતનશા માસ્ટર
૧૫) બાઈ મહેરબાનુ દીનશાજી દલાલ
૨) શેઠ શાવક નવરોજી કોન્ડ્રાકટર
૨) શેઠ મોટાભાઈ નવરોજી કોન્ડ્રાકટર
૨) શેઠ બલ રતનશા એન્જનીઅર
૧) શેઠ રસ્તમજી જમશેદજી પાલીસવાળા
૧) શેઠ મોટાભાઈ મે. કુમસીઆ
૫) મે. રા. રા. હગનલાલ કોઠેરદાસ મોદી
૫) શેઠ નરીમાન ફરામજી આમરીઆ
૧૧) શેઠ દીનશા બેરામજી ચાવરા
૨૫) શેઠ અરહેસર ફરામજી દોરડી
૫૦) શેઠ કેમ્પશર રતનજી ભુત
૫) શેઠ દીનશાજી નવરોજી મીનોચેર હોમજી
૩) શેઠ મનચેરશા પેસ્તનજી આંટીઆ.
૧૫) શેઠ ધનજીશા ફરામજી કામદીન
૧૦૧) એક જરથોસ્તી બાનુ (હોંગકોંગ)
૧૫) શેઠ ફરામરોજી ડોસાભાઈ મહેતા
૫) શેઠ કાવસજી ધનજીભાઈ મહેતા
૧૫) બાઈ બીખાઈજી લી. પાલમકોટ
૧૧) એક દીલસોજી બહેન
૩) શેઠ એમ. એન. મજમુદાર
૫) એ. બમનજી માણેકજી ઉનવાલા

- ૨૫) શેઠ મીનોચકેર પાવનજી દાદાચાનજી
 ૧૧) શેઠ કરામરોજી મહેરવાનજી મહેતા
 ૧૧) પુન્ય દેશાઈજી સોરાખજી તરફ બકિતભાવ
 બતાવનાર કુટુંબ
 ૧૦) બાઈ ધનમાય રતનજી સુબેદાર
 ૧૧) એ. સોરાખજી બેનજી રાનજી
 ૧૧) શેઠ નાદરશા કાવસજી કોટવાલ
 ૨) મરહુમને વખાણનાર બાઈ
 ૨૫) એ. સોરાખજી એદજી રાનજી
 ૫) એક વખાણનાર
 ૧૧) શેઠ નવરોજી રતનજી કોટવાલ
 ૭) શેઠ કરામરોજી ન. ઉનવાલા
 ૭) શેઠ રતનશા ૨. બોદાણવાલા
 ૧) મીસ બાલુ એસ. કોટવાલ
 ૫) શેઠ બેરામશા સી. વગઈવાલા
 ૫) શેઠ કેમસર સી. શેઠના
 ૨૫) શેઠ જમશેદજી આર. વખારીઆ
 ૨૫) મીસીસ ફરદુનજી આર. છનવાલા
 ૧૩ા દીપ્તિ તાતા ગર્લ્સ સ્કૂલ
 ૧૧) શેઠ નવરોજી કુવરજી દેણ
 ૫) શેઠ સાધુરજી કુવરજી દેણ
 ૫) બાઈ સુનાબાઈ ધનજીશાહ દેશાઈ
 ૫) બાઈ નાઈ બાબાઈ દેશાઈ
 ૫) શેઠ માણેકજી બમનજી દેશાઈ
 ૫૧) અશી દેશાઈજીનાં સદ્યુષ્ઠ અને બેચુક
 લખાણોને વખાણનાર એક જરથોસ્તી
 બાલુ
 ૫૧) એ. રતનજી બેનજી રાનજી
 ૫) શેઠ અરદેસર કેકોબાદ બાટલીવાલા
 ૧૦) શેઠ ઇ. એફ. શરાફ
 ૧૧) એક જરથોસ્તી બાલુ
 ૨૫) શેઠ રતનશા રતનજી ભુરી
 ૧૧) બાઈ જરઆલુ મહેરવાનજી મોડાનાલા
 ૨૧) દરજી કેમસર દરજી માલીઆર કુતાર
 દરજી દારાખ પાહાલન
 ૨૩) શેઠ સોરાખજી જરજેરજી મહેતા

- ૧૫) શેઠ કેમસર જમશેદજી મહેતા
 ૧૧ાા શેઠ રતનજી ઇ. દાવર
 ૭) શેઠ હોરમજી જેહાંગીરજી કાંગા
 ૫) બાઈ આઈમાય ડી. નવરોજી
 ૫) શેઠ ફરદુનજી નવરોજી દેસાઈ
 ૫) શેઠ બેરામજી મ. દારવાલા
 ૧૫) શેઠ બેરામ સી. દરજી
 ૨) શેઠ જી. હો. મીસ્ત્રી
 ૫) શેઠ બાલુ પી. બરડી
 ૨) મીસીસ દમોરી (બચ્ચ)
 ૭) બાઈ ગુલબાઈ ફોરજી ડોક્ટર
 ૨૫) શેઠ કેકોબાદ કાવસજી દીનશા
 ૧૦) એક હીંદુ ચાહનાર મુસ્લિમ
 ૫) શેઠ જરજેરજી કરામરોજી દેસાઈ
 ૫) બાઈ પીરોજીબાઈ મેરવાનજી તાડીવાલા
 એક જરથોસ્તી કુટુંબ (શેંગાઈ)
 ઝવર ૨૫, ૩. બે. બેદવાર ડા. ૧૦,
 શેઠ બે. પે. મહેતા ડા. ૧૦, શેઠ
 રતનશા હોરમજી રાગી ડા. ૧૫, શેઠ
 અદવ (શેંગાઈ) ડા. ૫, શેઠ કરામ-
 રોજી રતનજી દરજી ડા. ૧૫, શેઠ,
 એ. જી. કોમીસરીયેટ ડા. ૧૧, રતન-
 શા વીકાજી ડા. ૫, શેઠ પેરતનજી બે.
 શરાફ ડા. ૫, શેઠ ન. બ. દુધા. ડા.
 ૧૦, શેઠ સોલી એફ શાફ ડા. ૫,
 શેઠ શાવક મ. ચારણા ડા. ૨, શેઠ
 મે. ન. સહી ડા. ૫, શેઠ જી. પી.
 મહેતા ડા. ૧૦, બાઈ બાલુ માલી-
 આર દરજી ડા. ૫, શેઠ બે. દા.
 તાતા ડા. બદલા.
 ૫) એક ચાહનાર
 ૧૧) બાઈ સુનાબાઈ રતનશા અચારીઆ
 ૭) બાઈ ધનમાય એ. સહીઆર
 ૩) શેઠ અરજેદજી મનજેરજી મહુમવાલા
 ૨૫) શેઠ જી. એ. લાલકાકા
 ૫) મરહુમનાં વખાણનાર